SANCTI AURELII
AUGUSTINI
HIPPONENSIS
EPISCOPI
OPERUM

TOMVS SECVNDVS.

POST LOVANIENSIUM THEOLOGORUM RECENSIONEM castigatus denuo ad manuscriptos codices Gallicanos, Vaticanos, Belgicos &c. necnon ad editiones antiquiores & castigatiores.

OPERA ET STUDIO MONACHORUM
Ordinis S. Benedicti è Congregatione S. Mauri.

PARISIIS
Excudebat FRANCISCUS MUGUET Regis & illustrissimi Archiepiscopi Parisiensis typographus.

MDCLXXIX.
CUM PRIVILEGIO REGIS.

IN TOMUM SECUNDUM

PRÆFATIO.

Ut oculi aliis corporis sensibus præstant, ita illustrium virorum Epistolæ ceteris eorum scriptis passim antecellunt. In eis enim tamquam in gemino oculorum speculo emicant personæ dotes, affectus, virtutes & vitia; sic ut nemo magis ad vivum ea exprimere possit, nemo alibi meliùs quàm in Epistolis intueri. Id si de cujusquam alius, certè de Augustini litteris constat, in quibus sanctissimi Doctoris genius, eloquentia citra fucum, prudentia, zelus, animi constantia, veritatis ac pietatis studium, humanitas, modestia, aliæque virtutes resplendent. Jam quidem in Confessionum libris se ipse luculenter expresserat Augustinus: at non ita (si dicere licet) genuinè sicut in Epistolis. Fit enim ut quæ de seipsis scribunt sancti, aut immodicè extollant, si mala sint; aut plus æquo deprimant, si bona. Si verò quis alius de ipsis scribit, non satis eorum intima penetrare possit; aut etiam si possit, aptissimè explicare non valeat. At in variis Epistolis auctores sponte se ipsi produnt pinguntque nativis coloribus, quos natura, locus, occasio, personæ, argumenti materia, etiam à non cogitantibus exprimunt: adeo ut diligens quivis rerum æstimator in epistolaribus scriptis auctoris faciem & animum è propinquo intueri possit.

Sed illud insuper Augustini Epistolis dignitatem addit, quòd cùm sanctissimus Pontifex gravissimis Ecclesiæ negotiis fuerit occupatus, Epistolarum ejus collectio non tantùm ipsius privatam, sed & totam ferè ecclesiasticam illius temporis historiam complectatur. Unde si quis Donatistarum & Pelagianorum, quæ duæ hæreses Ecclesiam per id tempus maximè infestarunt, res gestas studiosè indagare ac plenè intelligere cupit, Augustini Epistolas legat, ac sedulò revolvat, & votis tandem suis optatum finem imponet.

Verùm in superioribus editionibus adeo perturbatus erat Augustinianarum Epistolarum ordo, ut non facilè quisquam id assequi potuisset absque longa & sæpe repetita lectione ac meditatione. Nam ejusdem temporis & argumenti Epistolæ per totum collectionis corpus hinc inde dispersæ erant, tum priores posterioribus postpositæ & in finem rejectæ; ac demum (quæ intoleranda confusio erat) Augustini rescripta quàm longissimè ab interrogatis & consultis nonnumquam aberant: immo rescripta consultis longè præferebantur: adeo ut Evodij v. g. consulentis Epistolæ post multas interjacentes Epistolas Augustini responsum consequerentur. Quapropter optandum erat ut Augustini Epistolæ in rectum ordinem pro temporum ratione digererentur. Quod procul dubio curaturus fuisset Augustinus ipse, si earum recensionem quam susceperat, ei absolvere licuisset. Quippe in Retractationum suarum procemio optare se testatur, ut opera sua eo quo scripta sunt ordine perlegantur, eique rei daturum se operam, quò demum intelligant lectores *quomodo scribendo profecerit.*

At quo minùs id tentaremus intercedebant diversæ res, nempe usus superiorum temporum, receptus ordo ab annis circiter centum septuaginta, citationes usitatæ, quas violare, aut demum pervertere nefas esse videbatur, ne mutatio hæc plurimum negotij studiosis facesseret. Ad hæc non leves difficultates in constituendo Epistolarum ordine, qui omnibus probetur; cùm de nonnullarum ætate disputent eruditi. Atque hæc potissimùm nos ratio morabatur; quippe qui id præcipuè in animum induximus, hoc in labore nostro neutrorum sententiæ temere adversari aut favere. Hæc ergo momenta à mutando Epistolarum ordine nos deterrebant, nec facilè id à nobis contra superiores editiones suscipiendum videbatur.

Ex adverso tamen aliud suadebant non tantùm varia eruditorum exempla in Epistolis S. Cypriani, S. Leonis &c. sed etiam virorum non minùs scientiâ quàm dignitate præstantium auctoritas, qui posteritati hac nova editione consultum volebant. His omnino exemplis & auctoritatibus adducti, tandem consensimus, ut Augustini Epistolæ ad annorum seriem (quoad fieri posset) accuratam revocaremus. Et ne levi fundamento hanc seriem designasse videamur, non modò nostris, sed etiam alienis eam studiis & consiliis investigare sategimus. Nostrarum hanc in rem momenta rationum, quibus ordinem à nobis constitutum comprobamus, paullo inferiùs subjicienda sunt, postquam nonnulla circa novam hanc Epistolarum editionem hîc præmiserimus.

Principio Epistolarum chronologico ordine constituto, eas in quatuor classes distinximus, quarum prima illas exhibet, quas Augustinus nondum episcopus scripsit. Qua in re Augustinum ipsum secuti auctorem sumus, qui in Retractationum priore libro ea dumtaxat recensuit opuscula, quæ antequam fieret episcopus in lucem protulerat. In secunda classe repræsentantur Epistolæ, quas ab inito episcopatu ad collationem cum Donatistis Carthagine habitam & Pelagianæ hæreseos in Africam invectionem edidit. In his enim duobus sive retegendis, seu exstirpandis erroribus versantur ut plurimùm hæ litteræ, quæ eorum initia, progressus, atque damnationem accuratè describunt. Tertia Epistolarum classis eas complectitur, quas ab eo tempore S. Doctor ad vitæ finem exaravit, quibus scilicet certa epocha potest assignari. In quartam demum classem reliquas Augustini litteras redegimus, quas quidem scripsit episcopus, nullâ tamen aliâ præfixâ temporis aut circumstantiarum notâ, quæ certum tempus præ se ferat. Ex hac porrò quadruplicis classis distinctione id commodi eveniet, quod antea observabamus, ut studiosus Lector ea quæ ad hæreses Donatistarum & Pelagianorum pertinent, uno ferè conspectu ac tenore percipiat.

Deinde monendus est Lector nonnullos tractatus, qui hactenus in Epistolarum ordinem relati sunt, loco motos à nobis non fuisse, tametsi id non levis momenti rationes suadere videbantur. In eo genere est publicum illud instrumentum, quo Eraclium futurum sibi successorem designat Augustinus, præter aliquot prolixiora opuscula, quæ ab ipso in Retractationibus censentur inter libros. Id verò à nobis præstitum haud fuit, quò vel sic lectorum commodo (quantum fas esset) consuleretur. Verùm nihil cunctandum censuimus, quin rejiceretur in Appendicem vulgata illa Altercatio cum Pascentio, quæ CLXXVIII. numerabatur inter Augustini Epistolas. Hanc enim supposititiam esse manifestis constat argumentis, quæ in Admonitione eidem Altercationi præfixa retulimus.

Præterea rem gratam utilemque studiosis facturos nos arbitrati sumus, si quasdam huc revocaremus Epistolas, non solùm quas Augustinus nomine suo misit ad alios, sed ex illis etiam quæ ad ipsum à multis sunt directæ. Sic *Timasij & Jacobi*, sic *Honorij & Theodosij Imperatorum*, *Quodvultdei*, *Prosperi*, *Hilarij* atque *Anonymi* ad Augustinum litteras: sic & ab ipso datas *ad Pelagium*, *ad Simplicianum* de opere ipsi dicato, *ad Aurelium*, *ad Valerium*, *ad Claudium*, *ad Quodvultdeum* super libris eorum nomine nuncupatis, quæ hîc antea desiderabantur, suo inserendas loco curavimus: uti & catholicorum Episcoporum rescripta *ad Marcellinum* Tribunum occasione collationis Carthaginensis, necnon Epistolam *ad Proculum & Cylinnium* Gallicanos antistites Leporij causâ transmissam: quæ nimirum scripta non minùs pro veris ac germanis Augustini fetibus habenda sunt, quàm Epistolæ illæ Carthaginensis ac Milevitanæ synodi nomine *ad Innocentium* directæ, quas uti à S. Doctore dictatas cum aliis ejus Epistolis omnes recipiunt.

Huc verò etiam revocandus erat Tractatus *de Bono Viduitatis*, nisi id prohibuisset usus jam pridem receptus, qui *Libri* titulum ei assignat, tametsi vera sit Augustini *ad Julianam* Epistola, eoque nomine nulla ejus peculiaris mentio in Retractationum libris habeatur. Ejusdem conditionis est ea Epistola, quam S. Doctor fidelibus *ad suæ dispensationis curam pertinentibus* scripsit contra Petilianum, quæ ab Augustini tempore, sicuti in lib. 2. Retractationum c. 25. testatur, prioris adversùs ejusdem hæretici litteras libri locum obtinuit. Occurrebat præterea *Secundini Manichæi* ad Augustinum Epistola, quæ ut nihil continet observatione dignum, quod eruditorum oculis meritò subjiciatur, relicta est in sexto Augustinianorum operum tomo, ob id solum legenda, ut ea pleniùs intelligantur, quæ illic adversùs Secundini errores disputat Augustinus.

Neque verò editas dumtaxat Epistolas recudimus; sed novas aliquot primi damus in lucem: in quibus occurrit Augustini tum Presbyteri insignis ad Alypium episcopum Thagastensem Epistola, cujus perquam egregium est argumentum. Jam pridem Christianorum convivia compotationesque in basilicis natali Sanctorum die fieri solitas è medio tollere satagebat Augustinus. Ejus hanc in rem verba sunt in Epist. XXII. ad Aurelium n. 5. *Auferendum est* malum *non asperè, sed sicut scriptum est, in spiritu lenitatis & mansuetudinis. Non duriter, non modo imperioso ista tolluntur; magis monendo, quàm minando. Sic enim agendum est cum multitudine peccantium.* Narrat ergo hîc quemadmodum per tres dies, nominatimque in Leontij natali die, auctoritatibus ex divina Scriptura petitis, tum precibus, fletibus ac lacrymis apud sollemnem concionem instabat, fœda ut hæcce consuetudo ab ecclesia eliminaretur: quæ ubi paucorum movere animos intellexit, mox acriore studio alia atque alia subjecit hortamenta, & *imperata oratione* piorum suffragia adhibuit: sic ut Deo donante tandem à compotationibus istis cessatum fuerit. Inter alia verò quæ hîc referuntur ecclesiasticæ disciplinæ monumenta, notandi ritus in Sanctorum sollemnitatibus tum usurpati, nempe sermo habitus ad populum; sacræ lectiones & Psalmorum modulatio alternis vicibus repetitæ; *acta Vespertina* sacra, quæ *quotidie* celebrari solerent.

Prodeunt simul è tenebris aliæ duæ, quibus numerus Epistolarum Augustini ad Paulinum Nolensem in Possidij indice adnotatus completur; breviores quidem illæ, sed Christianæ pietatis ac benevolentiæ sensu plenissimæ. His Paulini litteras & opusculum contra Paganos, quod ab ipso elaborari didicerat Augustinus, ardentissimis votis expetere se contestatur.

Prolixior insigniorque est ad Mercatorem Epistola, ex tertia parte olim exhibita in lib. ad Dulcitium, nunc autem primùm ex integro data: quæ ut peracre Mercatoris ingenium, ita singularem modestiam Augustini prodit, qui succensentem quòd sibi non rescripsisset, accipit gratantissimè. Notandus in ea controversiarum inter Catholicos & Pelagianos status, quod ad quæstionem de baptismo parvulorum ac de morte peccato retributa pertinet, liquidò explicatus. Notanda itidem epocha litterarum Augustini ad Sixtum & ad Cælestinum diaconum hîc definita. Sed illud in primis observatione dignum est, quod ex eadem epistola intelligimus, nempe catholicos scriptores extra Africam positos sua Augustino scripta, quæ adversùs Pelagianos edebant, dirigere solitos fuisse. Hujus quidem rei conjecturam capere licebat ex breviore ad Sixtum Epistola n. 1. Verùm id longè certiùs liquet ex his Augustini verbis ad Mercatorem: *Ego itaque te, fili dilectissime, scribentem mihi vel ad me consideranda tua scripta mittentem, absit ut negligenter accipiam* &c.

Jam verò in hacce editione capitulationes, quæ paucas in epistolas antehac inductæ erant, retinemus; novas in aliis, ubi commodum videtur, instituimus; porrò in omnibus sectiones designamus frequentes, affixis numericis notis: uti jam in primi tomi opusculis fieri cœpit, quò esset deinceps facilior Augustini usus, expeditiorque locorum inquisitio. Deinde Epistolarum argumenta, quæ plurima gravissimis scatere erratis historiæque adversari observarant eruditi, castiganda curavimus. Et quamquam consilium nostrum minimè sit animi nostri sensa & cogitata doctis obtrudere, temperare non potuimus tamen, quin notatiunculas quasdam adnecteremus, tum in præcipuis vulgati textus emendationibus, tum iis in locis qui ad stabiliendam Epistolarum epocham visi sunt idonei. Nihil porrò est, quod hîc omnia recenseantur menda, quæ sanè innumera MSS. exemplarium ope resecuimus. Cur autem omnia resecare non licuerit, id in cau-

sa est, quòd aliquot S. Doctoris Epistolæ unico dumtaxat codice MS. eoque non satis emendato continerentur, uti constabit codicum, quibus usi fuimus, Syllabum in fine voluminis adjectum consulenti.

Ne quid verò in hac Epistolarum editione (quod nostrum certè esset) desideraretur; quatuor earum indices adtexuimus. Primus quidem novum huncce Epistolarum ordinem cum hactenus vulgato comparatum exhibet. Alter vulgatum priùs ordinem continet quatenus ad hunc novum reducitur. Tertius constat eorum nominibus alphabetico ordine digestis, ad quos Augustinus dedit Epistolas, vel à quibus ipse vicissim accepit. Postremus denique Epistolas distribuit in præcipua argumenta, quæ in eis tractantur. Statueramus aliquando quintam quoque Epistolarum seriem intexere, quæ ordini illi responderet, qui in MSS. codicibus usitatior est. Verùm incassus labor & prorsus inutilis fuit, tum ob maximam MSS. codicum varietatem, inter quos nescimus an duos tresve reperias qui inter se hac in re conveniant: tum maximè quòd pauci admodum reperiantur, qui media saltem ex parte S. Doctoris contineant Epistolas; adeo ut ex illis nihil certum, nihil fixum ordinatumque possit constitui; si codices nonnullos exceperis annorum 600. circiter ætatem præferentes, qui Epistolas sex aut septem priores exhibent ea serie, quam editiones vulgatæ repræsentant, aliis longè diverso nulloque legitimo ordine contextis.

Postremò, uti aliorum tomorum sic & istius opuscula excipiet rerum & Scripturæ quæ explicantur locorum index (quantum in nobis fuit) sincerus, & studiosè comparatas.

Superest igitur ut (quod antea polliciti sumus) novi Epistolarum ordinis rationes hoc loco exhibeamus.

EPISTOLARUM ORDO CHRONOLOGICUS ARGUMENTIS DEMONSTRATUS.

EPISTOLÆ I. CLASSIS,

Quas Augustinus nondum episcopus scripsit, ab anno Christi 386. *ad* 395.

I. *Scripta circiter finem an.* 386.

UT primum locum in Retractationibus tenent libri *contra Academicos*, in agro Cassiciaco scripti ab Augustino paulò post ipsius conversionem: ita ceteras ipsius Epistolas hîc jure præcedit illa, quæ eorumdem librorum occasione data fuit ad *Hermogenianum.* Annus verò quo isthæc epistola, sive libri iidem prodierunt, hac ratione investigatur. Exorsus fuerat id operis Augustinus aliquanto tempore ante suum natalitium diem, qui in 13. Novemb. incidebat ex lib. 1. *Retractationum* c. 2. Cùm autem id opus absolveret, trigesimum tertium ætatis annum agebat, uti sub ejusdem operis finem lib. 3. c. 20. n. 43. testatur. Jam verò Possidius cap. 31. fidem facit vixisse Augustinum annos septuaginta sex. Nullusque hactenus in dubium revocavit, quin ejus obitus in 28. Augusti an. 430. juxta Prosperi chronicon, inciderit. Illum igitur natum fuisse oportet 13. Novemb. an. 354. conversum autem à sæculo secessisse in villam Cassiciacum an. 386. eodemque labente anno libros *de Academicis* edidisse; quatuor circiter menses ante baptismum, quem insequenti anno percepit.

Quamquam hæc facilis & expedita chronologiæ ratio videatur, in ea tamen constituenda necesse est paulùm immorari. Nam quoniam ex lib. 3. *contra Petil. litt.* c. 25. liquet Augustinum non repetiisse Africam, nisi post Maximi Tyranni necem, quæ exeunte Julio vel Augusto an. 388. contigit; cùmque ex lib. 9. *Confess. capp.* 8. 10. 11. æquè certum sit Monnicam ad Ostia Tiberina, cùm Augustinus in Africam post baptismum in Paschali sollemnitate Mediolani perceptum remearet, seseque simul navigationi instaurarent, ex hac vita migrasse, anno ætatis ipsius Augustini 33. hinc fit ut viri eruditi in diversas abeant opiniones; velintque alij Possidium, ubi Augustinum annos 76. vixisse scribit, ipsius annos ex Consulum fastis numerare, proque anno primo perbreve illud computare spatium temporis à die 13. Novemb. quo in lucem editus est Augustinus, ad diem 1. Januarij; tum pro septuagesimo sexto id censere quod à 1. die Januarij ad 28. Augusti extenditur. Sicque Augustinum natum esse 13. Nov. an. 355. conversum an. 387. baptizatum an. 388. & reipsa vixisse annos non 76. sed 74. supra novem aut decem menses. Dicunt alij Augustinum, tum in lib. 3. *contra Academicos* supra laudato loco, tum in cap. 10. lib. 1. *Soliloquiorum* (quod etiam opus ante suum baptisma perfecit) ubi se 33. annum agere profitetur, non inchoatum currentemve annum, sed transactum prorsus & elapsum intelligere. Sic enim suos annos numerare solitum suspicantur ex lib. 6. *Confess.* c. 11. in quo se tricenariam ætatem gerere ait, posteaquam c. 6. meminit se laudes Imperatoris recitasse, illum ipsum panegyricum esse rati, quem Bautoni Consulatum ineunti dixit Kal. Jan. an. 385. ex lib. 3. *cont. Petil. litt.* c. 25. licèt veri similius sit hanc aliam fuisse panegyrim, quam *Imperatoris laudes* appellat. Horum igitur calculo pertinet Augustini ortus ad an. 354. conversio secessusque ad an. 387. baptisma denique refertur ad an. 388. quo jam Augustinus ætatis 33. expleto anno, tricesimum quartum decurrebat.

Verùm hæ duæ sententiæ verba Augustini, Possidiique à genuino sensu per vim detorquent, nullâ id exigente caussâ. Quid enim obstat quo minùs intelligamus Augustino sub matris obitum ad suos navigare paranti moram allatam fuisse aliquo casu? quidve cogit credere ipsum statim ab obitu matris in Africam solvisse, cùm id minimè dicat? Quin potiùs in 1. *Retractat.* lib. capp. 7. 8. 9. recenset opuscula post baptismum à se Romæ conscripta, quibus profectò perficiendis sat esse non potuisset tantillum temporis, quo in Urbe ante matris suæ mortem resedisset; quando quidem ab itineris labore, quem Mediolano rediens cum suis tolerave-

rat, nondum recreatus erat, cùm ad ostia Tiberina pervenit: *illic enim post longi itineris*, inquit, *laborem instaurabamus nos navigationi.* Quapropter ejus commoratio Romæ non ante, sed post obitum Monnicæ reponenda, credendumque est quidpiam ei fuisse impedimento, quo minus in Africam tam citò remearet.

Nam illius temporis historia prodit Maximum Tyrannum hoc ipso anno 387. circiter mensem Augustum infesto agmine descendisse in Italiam, & pulso ex ea Valentiniano, Africam pariter occupasse. Fieri ergo potuit ut de his certior factus Augustinus, cùm ægritudine matris, (cujus obitum in mensem Augusto citeriorem referre nihil vetat,) ad Ostia Tiberina detineretur, mutato subinde consilio, hujus tumultus exitum opperiri Romæ statuerit, ubi à civilis belli cladibus tutior quàm Thagaste degere poterat. Ad hæc si Augustini conversionem referas in annum 387. dicere cogeris eum in secessu propè Mediolanum ruri quievisse, illa ipsa tempestate, qua universa Italia Maximo invadente turbabatur, & ex ea Valentinianus Imperator expellebatur, hoc est in medio belli turbine, qui circa Mediolanum præcipuè detonabat, cùm in ea urbe Comitatus Imperatoris plerumque resideret: quo tempore censet Baronius ex Ambrosij verbis intelligi posse Mediolanenses cives de fuga cogitasse.

II. *Scripta circ. idem tempus.*

SUBSEQUITUR epistola *ad Zenobium*, illum ipsum, uti quidem nobis videtur, cui nuncupati sunt libri *de Ordine*, editi exeunte anno 386. Confer hanc Epistolam cum lib. 2. *de Ordine* cap. 7. n. 20. quo loco dicit Augustinus, *secum sæpe de rerum ordine contulisse* Zenobium, ipsumque tunc temporis peregrè profectum fuisse significat. Hac autem in Epistola desiderat absentem Zenobium, optatque ut disputationem cum ipso inchoatam simul absolvant.

III. *Scripta an. 387.*

QUÆ hîc ordine Tertia est, *ad Nebridium* data, prodiit haud multo post *Soliloquiorum* opus, quod sub initium anni 387. perfectum fuit: quippe id operis à se recèns editum esse innuit Augustinus n. 1. *Quid*, ait, *si Soliloquia legisset* Nebridius, *lætaretur multo exundantiùs; nec tamen reperiret plus aliquid quod me appellaret, quàm beatum.* Et n. 4. *Nihil autem horum fieri posse, Soliloquia nostra jam continent.* Ex quibus verbis intelligitur libros *de Academicis*, *de Beata vita*, aliosque exeunte anno 386. & ineunte 387. ante *Soliloquia* ab Augustino compositos, Nebridio legenti arrisisse, ut gestientis animi motu velut abreptus continere se non potuerit, quo minus eum beatum nuncuparet. Hæc itaque Epistola in iis numeranda est, de quibus Augustinus in lib. 9. *Conf.* cap. 4. dicit. *Ibi* (id est apud Cassiciacum) *quid egerim in litteris ...... cum absente Nebridio, testantur Epistolæ.* Scilicet Augustinum illuc secedentem secutus non erat Nebridius; *Amicitiæ enim nostræ cesserat*, inquit Augustinus in lib. 8. *Conf.* c. 6. *ut omnium nostrûm familiarissimo Verecundo Mediolanensi civi & grammatico subdoceret.* Hinc porrò est quòd in extrema parte Epistolæ aliquot illi de verborum conjugationibus quæstiunculas proponit.

IV. *Scripta circ. idem tempus.*

EX eodem agro Cassiciaco dedit Epistolam hîc Quartam *ad Nebridium*, qua illi satisfaciebat inquirenti quantum in secessu profecisset. Exciderunt reliquæ epistolæ ab Augustino per id otij ad Nebridium dictatæ, quas majori numero atque impensiori studio conscriptas fuisse ex allato loco lib. 9. *Conf.* subintelligimus.

V. *Scripta circ. fin. an. 388.*

QUINTA est ea quam *à Nebridio* recepit, cùm esset Thagaste in Africa; quò ex Italia rediit post Maximi Tyranni necem, quæ an. 388. mense Julio vel Augusto accidit. Miratur Nebridius Augustinum se Thagastensium civium negotiis interpellatum non impatienter ferre, doletque nondum redditam ipsi fuisse, quam tantopere exoptabat, à mundanis curis cessationem. Videtur itaque collocanda isthæc Epistola in fine ejusdem anni 388. aut in sequentis anni exordio. Nam Augustinus Thagastem reversus, haudquaquam sustinuit, quin conceptum jam inde à suo baptismate consilium secedendi cum amicis in agros, quos ad Thagastem possidebant, exsequeretur quamprimum liceret. Et re ipsa illic in secessu, à se jam alienatis curis sæcularibus, transegit ferme triennium, ex Possidio cap. 3. donec Hipponem data quadam occasione profectus, ibi presbyter ordinaretur, quod anno 391. ineunte contigit. Attamen dici potest ipsum suo etiam in secessu, cùm nimiùm ille & à civibus suis amaretur, & ex æquo cives suos redamaret, suscepisse interdum curam graviorum negotiorum, quæ ad ipsum perferebantur.

SEXTÆ Epistolæ tempus utcumque habetur ex Augustini rescripto proximè subsequente, ubi n. 4. *Verecundum familiarem quondam* suum appellat. Nempe Augustinus apud Mediolanum exsistens de Verecundo, si illic adhuc in vivis ageret, non sic loqueretur; & multo minùs apud Cassiciacum, ubi ipse in Verecundi villa versabatur. Neque de cetero videtur referenda utraque Epistola ad illud tempus, quo Romæ morabatur Augustinus, licèt Verecundus per id temporis è vivis excesserit; tum quia istud cum voce *quondam* non congruit, tum quia nullum ejuscemodi litterarij commercij, quod tunc Augustino cum Nebridio intercesserit, indicium nobis suppetit. Sic ergo Epistolas Sextam *Nebridij* & Septimam Aug. *ad Nebridium*, illis jam in Africa constitutis scriptas fuisse colligimus. VI. & VII. *Scripta circ. initium an. 389.*

IDEM porrò de reliquis Epistolis quas ad se vicissim miserunt, id est Octava, Nona, Decima, Undecima, Duodecima, Tertia-decima & Quarta-decima longè magis liquet. Quamquam enim temporis articulum quo singulæ datæ fuerunt, haud expeditum sit distinctè adsignare, his tamen ordo quem hîc inter se tenent facilè constituitur ex mutuo earum respectu. Ad extremum id certo certius est, omnes ad Nebridium Epistolas ante annum 391. prodiisse. Quippe de obitu Nebridij scribit Augustinus in libro 9. *Confessionum* c. 3. n. 6. *Quem non multo post conversionem nostram & regenerationem per baptismum ..... carne solvisti.* Quibus verbis apertè docemur mortuum fuisse Nebridium antequam ad presbyterium assumeretur Augustinus. Atqui ad id munus assumtus fuit anno 391. ex eruditorum observatione, duobus nixa Possidij testimoniis, qui primùm cap. 3. fidem facit Augustinum ex Italia in Africam regressum in secessu Thagastensi *ferme triennio* constitisse, tumque ordinatum fuisse presbyterum apud Hipponem. Porrò regressus est Augustinus anno, ut diximus, 388. post Maximi necem. Deinde cap. 31. ipsum *in clericatu vel in episcopatu annis ferme quadraginta*, scilicet ad diem usque 28. Augusti anni 430. vixisse testatur. Porrò illa ipsius ordinatio nonnullis Quadragesimâ incipiente, nobis aliquanto antè dierum spatio facta videtur. Quippe cùm Augustinus presbyteratu suscepto se virium suarum in eo munere atque in divini verbi prædicatione periculum fecisse in Epistola XXI. innuat, obidque à Valerio episcopo flagitare se dicat dierum aliquot inducias & facultatem ad Pascha usque secedendi, ut sacris litteris, in quibus minùs peritum se jam tum intelligebat, operam navet. VIII. IX. X. XI. XII. XIII. & XIV. *Scripta circ. idem tempus.*

EPISTOLAM *ad Romanianum*, quæ hîc ordine Quinta-decima est, scriptam ab Augustino jam episcopo credidit Baronius, adeoque ex hac ipsa ad annum 142. observavit episcopos consuevisse scribere litteras in tabellis eburneis vel in chartis; raro verò necnisi chartæ inopiâ in membranis. Sed quando in ea S. Doctor librum *de vera Religione* Romaniano, cui maximè dicabatur, absolutum esse, ipsique propediem transmittendum renuntiat; pertinet dubio procul ad illud tempus quod Augustini presbyteratum proximè antecessit. Nam istum librum in Retractationibus postremum inter eos recenset Augustinus, quos nondum presbyter edidit. Certè hic idem liber erat unus ex quinque illis, quos Alypius ante annum 395. adeoque ante Augustini episcopatum dono misit Paulino, de quibus in Epistola XXIV. & XXVII. XV. *Scripta circ. an. 390.*

SEPTIMA-DECIMA *ad Maximum Madaurensem*, à quo litteras priùs acceperat Augustinus, data videtur ex Thagastensi secessu. Quod colligimus non modò ex eo quod nonnullam Augustino cum Ethnico illo consuetudinem fuisse indigitet; fortean quia non procul ab invicem agebant, cùm esset Madaura Thagasti finitima: sed præsertim ex eo quòd nullum aut episcopatus aut sacerdotij ejus exstet in ea vestigium; quodque idolorum cultus (qui sub initium an. 391. Imperatorum lege prohibitus fuit) adhuc publicus foret, ut hic passim ipse subinnuit. Unde licet inferre scriptam fuisse anno 390. XVI. & XVII. *Scripta circ. an. 390.*

EPISTOLÆ proximè subsequentes, *ad Cælestinum*, *ad Gaium*, *ad Antoninum*, in quarum inscriptione nullum nomini suo dignitatis titulum adjunctum assumit Au- XVIII. XIX. & XX. *Scripta circ.*

idem tempus.

gustinus, ab eo adhuc laïco videntur datæ. Id verò etiam confirmatur ex stilo, qui ut in primis ipsius scriptis, paulò elegantior est; nec non ex ordine, quo in vetustis codicibus reperiuntur collocatæ, videlicet juxta priores quindecim Epistolas, adeo ut nec desint MSS. qui præter illas prorsus nihil contineant: cujuscemodi perantiquus liber in bibliotheca Germanensi asservatur.

XXI. *Scripta sub ineuntem an. 391.*

EPISTOLA vigesima prima nihil aliud est, quàm supplex ille libellus, quem episcopo *Valerio* porrexit Augustinus aliquanto post suam ordinationem, postulans ut quia jam vires suas huic obeundo muneri inferiores expertus fuerat, concederetur sibi *parvum tempus, velut usque ad Pascha*, quò Scripturarum sacrarum studio totus vacaret. Hæc igitur Epistola sub initium anni 391. quo presbyterum creatum Augustinum fuisse probavimus, collocari debet.

XXII. *Scripta circ. an. 392.*

EFFLUXERANT ab ejus ordinatione dies bene multi, cùm Epistolam vigesimam secundam *ad Aurelium* scripsit *presbyter* Augustinus. Jam tum enim erecto Hipponensi monasterio *fratrum cœtus coalescere cœperat*, ex n. 1. Hac Epistolâ respondet litteris quibusdam, quæ hodie non exstant, receptis ab Aurelio; cui Carthaginensis ecclesiæ regimen recèns commissum esse indigitat, ubi meminit spei, quam secum probi quique conceperant, fore ut Deus Africanarum ecclesiarum ægritudinibus, collata in ipsum auctoritate, medelam aliquando tandem adhibeat. Sicque omnino familiari suo rescribit, ut facilè credas Aurelium ab ipso per litteras instanter petiisse, ut sibi sub novo onere laboranti, quà consiliis opportunis, quà emissis ad Deum precibus, subveniret. Quocirca existimare licet Aurelium, qui anno 388. cùm eum ex Italia rediens Augustinus apud Carthaginem vidit ex lib. 22. *de Civ. Dei* cap. 8. diaconi Carthaginensis munus obibat, non citiùs anno 391. episcopali dignitate auctum fuisse. Et reipsa antecessor ipsius Genethlius concilio Carthaginensi II. præfuit anno 390. die 19. Maij. Deinceps verò, id est anno 393. concilium Hipponense die 8. Octobris, aliaque insequentium annorum Africana concilia, sub Aurelio habita prænotantur. Ceterùm hac ipsâ, qua de agimus, Epistolâ permotum credimus Aurelium ad cogendum istud concilium Hipponense, quò ejus auctoritate comessationes, quibus Afri pietatis prætextu in ecclesiis vacabant, prohiberet. *Tanta* nimirum erat *pestilentia hujus mali*, ut hîc scribit Augustinus n. 4. *ut sanari prorsus nisi concilij auctoritate non posset.*

XXIII. *Scripta circ. idem tempus.*

VIGESIMA tertia *ad Maximinum* vel ipsa inscriptione intelligitur scripta ab Augustino, cùm adhuc presbyter esset. quo autem anno minimè compertum est.

XXIV & XXV. *Scriptæ sub fin. an. 394. ante hyemem.*

PAULINI sunt duæ subsequentes Epistolæ, ab ipso ex urbe Nola in Africam an. 394. transmissæ; altera Alypio *patri*, id est episcopo. Hanc enim dignitatem ipsi competere didicerat haud dubiè ex litteris, quas ab Alypio se recepisse profitetur. Altera autem Augustino *fratri*, quem scilicet presbyterum adhuc agere audiverat, cuique ut ait n. 4. *officio sociatus*, sive juxta Cisterciensem MS. *officio senatûs æquabatur.* Atque ex priore quidem Epistola n. 2. habemus hanc simul cum illa datam fuisse. Ex principio verò Epistolæ XXX. quam ad Augustinum sub initium anni 395. indubitanter scripsit Paulinus, hanc eamdem *ad Augustinum*, scilicet vigesimam quintam; immo & alteram *ad Alypium*, hîc vigesimam quartam *ante hyemem superiorem*, id est autumno anni 394. directam fuisse certò cognoscimus.

XXVI. *Scripta forte ineunte an. 395. & missa cum sequenti.*

VIGESIMA sexta Augustini est *ad Licentium* discipulum quondam suum. Laudat n. 5. Paulinum tamquam sibi tunc temporis notissimum. Quapropter eam fortè scripserit post acceptas superiores Paulini litteras, postque visum illum, quem Paulinus ad ipsum salutandum direxerat. Porrò in Epistola proximè subsequente n. 6. recordatur hujus ad Licentium scriptæ, eamque eadem occasione, sive ejus saltem exemplum Paulino ipsi legendum transmittit.

XXVII. *Scripta circ. ineunt. an. 395.*

VIGESIMA septima *ad Paulinum* epistola sub initium anni 395. à nobis collocatur. Quippe acceptis litteris Paulini sibi ante hyemem scriptis, hanc illi Epistolam perferendam Augustinus tradidit Romaniano, uti n. 4. significat; qui Romanianus, Licentij supra nominati pater, in Italiam rei familiaris & domesticæ caussâ navigabat; fortè verno tempore prædicti anni 395. certè Augustino nondum episcopo, ex Epist. XXXI. & XXXII.

XXVIII. *Scripta an. 394. aut 395.*

SUB initium Epistolæ vigesimæ octavæ *ad Hieronymum* laudatur Alypius, episcopalem dignitatem post suum ab Hieronymo regressum jam consecutus. Porrò Alypij profectionem in Palæstinam ad annum 393. revocat Baronius; promotionem ejusdem ad episcopatum in annum 394. Est igitur Epistola hoc anno 394. aut certè anno 395. scripta; non seriùs, cùm eam Augustinus scripserit nondum episcopus, ex Epist. LXXI. c. 1. n. 2. Huc facit quod Hieronymi de Petro reprehenso à Paulo sententiam hîc improbatam exagitat itidem Augustinus (tacito tamen auctoris nomine) in libro *de Mendacio* capp. 5. & 20. quod opusculum in *Retract.* lib. 1. inter illa quæ scripsit nondum episcopus, postremo loco reponit.

XXIX. *Scripta an. 395.*

AD annum eumdem 395. referre visum est eximiam illam *Alypio* datam epistolam, quæ ex vetustissimo codice RR. PP. Cisterciensium S. Crucis in Jerusalem in Urbe nunc primùm vulgatur. Neque verò seriùs collocanda fuit, quando eam scripsit Augustinus eo tempore, quo adhuc in presbyteri munere merebatur: quippe labente hoc ipso anno ad episcopale munus evectus fuit. Neque etiam citiùs: quia eamdem episcopalis muneris dignitatem ipsi Alypio, qui hîc Thagastensium episcopus dicitur, ante annum 394. collatam fuisse nullo argumento apparet. Enimverò non adeo recèns hoc munus adiverat Alypius, uti satis intelligitur ex illis verbis Augustini n. 12, *Magna sanè ex parte vobiscum requiescimus cum alacritate fervoris, quia spiritalis ecclesiæ Thagastensium tàm crebra nobis dona nuntiantur.* necnon ex eo quòd in eadem Epistola n. 2. significatur, ipsum Alypium Hippone, ubi certè relictâ ecclesiâ suâ haud quaquam peregrinatus fuisset novitius episcopus, profectum esse nuperrimè, & quidem non multo post ineuntem annum, si nimirum isthæc Epistola referatur ad initium Quadragesimæ, neque librarij erratum sit in exemplari, ubi legitur, *Posteà verò quàm dies Quadragesimæ illuxisset.* In quam lectionem nonnihil suo loco adnotatur.

XXX. *Scripta an. 395.*

TRIGESIMAM Epistolam scripsit *Paulinus* antequam Augustini rescriptum, quæ superiùs est XXVII. Epistola, à Romaniano recepisset. Nempe vir ille sanctus incredibili Augustini desiderio ex ipsius lectione incensus, cùm nuntium, quem ante hyemem in Africam transmiserat, in itinere videret remorari, ac de litteris suis perlatis dubius foret, officium suum diutiùs suspendere non valuit; sed ad Augustinum secundas litteras dedit Romano & Agili, ut sui in eum animi studium & observantiam, simulque ejus visendi desiderium flagrantissimum testaretur.

EPISTOLÆ II. CLASSIS.

Quas Augustinus jam episcopus, ante collationem Carthaginensem cum Donatistis habitam & ante detectam in Africa Pelagij hæresim scripsit, ab anno Christi 396. ad 410.

XXXI. *Scripta ineunte an. 396.*

EPISTOLAM *ad Paulinum* hîc tricesimam primam jam demum episcopus Augustinus, acceptis posterioribus Paulini litteris reddidit, per Romanum & Agilem ei continuò referendam. In hac Epistola de sua ad episcopatum promotione certiorem fecit Paulinum, quo ille intelligeret se de profectione in Italiam ejus invisendi caussâ, cogitare non posse; ipsumque ecclesiasticis curis expeditiorem, (nondum enim episcopus erat Paulinus) ad trajiciendum in Africam invitaret. Porrò autem contigit Augustini promotio imminente Domini Natali

li ex Homil. 25. inter 50. c. 3. atque certo certiùs ante annum 397. quo concilium Carthaginense III. die prima Septembris aut 28. Augusti celebratum sancivit, ut ordinandis episcopis vel clericis decreta Conciliorum prælegantur, quæ nimirum sanctio constituta fuit ipsius Augustini rogatu, qui & eidem Concilio subscripsit.

Verùm de annis 395. & 396. uter illorum Augustini ordinatione insignitus sit, res est apud nos haud satis explorata. Et quidem facilè inclinaret animus in annum 396. quoniam *librorum quos*, ut ait lib. 2. *Retract*, c. 1. *episcopus elaboravit, primi duo sunt ad Simplicianum*, quem in Epistola nuncupatoria & initio libri 1. titulo *Patris* exornat: qui titulus indicare videtur jam Simplicianum successisse B. Ambrosio, cujus tamen obitus nonnisi anno 397. die 4. Aprilis contigit. Sed demus Augustinum pro singulari: in tantum virum observantia, non eum alia nuncupatione donaturum, quamvis solùm presbyter foret, utpote quem ipse in lib. 8. *Confess* c. 2. S. Ambrosij spiritalem Patrem nominat: quid quòd de iis libris loquens, constanter dicit eos se nunc ad *Simplicianum Mediolanensis ecclesiæ antistitem*, nunc ad *Simplicianum episcopum S. Ambrosij successorem scripsisse*, ut lib. 2. *Retract*. c. 1. & lib. *de Prædest SS*. c. 4. & lib. *de dono Persev.* c. 20. modò etiam quod à se *Simplicianus Mediolanensis Episcopus aliquando quæsivit* pertractasse, sic lib. *ad Dulcit.* q. 6. Quo fit ut eosdem libros in annum 397. referat Johan. Rivius, haud dubius sanè Simplicianum jam tum esse episcopum. qua in re Baronij sententiam videtur secutus. Jam itaque si ordinationem Augustini ante annum 396. constituerimus, fateamur necesse erit, ipsum annos propemodum duos à scribendo abstinuisse: quod vix credi possit de sancto illo Doctore, qui curas, quas fratribus suis impendere tenebatur, in hoc potissimùm reponebat, *ut eorum in Christo laudabilibus studiis, linguâ ac stilo suo, quas bigas in eo caritas agitabat, maximè serviret*, sicuti loquitur ipse in lib. 3. *de Trinit*, c. 1. Adde quòd suprà laudatos ad Simplicianum libros à se *in ipso exordio episcopatus sui* scriptos fuisse, in lib. *de Prædest. SS*. c. 4. testatur. Attamen Prosper sub Olibrio & Probino Coss. id est anno Chr. 395. scribit: *Augustinus B. Ambrosij discipulus, mirâ facundiâ doctrinâque excellens, Hippone-regio in Africa episcopus ordinatur.* Et quotquot Augustini gesta scripsere, hanc omnes adeo liquidam auctoritatem velut epocham chronologicam ratam, fixam miniméque dubiam habuere: unde ob conjecturam, quantumvis nostro judicio validam, religio est ab illa discedere. Igitur Epistolam hancce *ad Paulinum*, ab Augustino recèns episcopo datam, ad anni 396. exordium revocari oportuit. Hinc etiam superiorum inferiorumque aliquot Epistolarum tempus, uti probè intelligis, uno anno citiùs quàm aliàs videri posset, figendum fuit.

XXXII. *Scripta paulo post superiorem.* REVERSIS ex Africa Romano & Agili, non continuit sese Paulinus, quin continuò nuntios gratissimos exinde acceptos de sanctis viris, atque in primis de Augustini ad episcopatum provectione, communicaret cum Romaniano, ad quem hanc Epistolam Trigesimam secundam *postera die* dedit super ea ipsa re, de qua apud illum, prout sanctum Dei hominem lætari par erat, gratulatur.

XXXIII. *Scripta initio episcopatus Augustini.* EPISTOLAM Trigesimam tertiam *ad Proculeianum* Donatistarum apud Hipponem episcopum, presbyterne an episcopus cùm esset, scripserit Augustinus, haud liquido satis argumento decerni potest. Faciliùs tamen crediderimus ipsum jam tum episcopum fuisse, ob id maximè quod de honoribus n. 5. scribit, quos illis deferebant *homines, caussas suas sæculares*, inquit, *apud nos finire cupientes, quando eis necessarij fuerimus ..... pro quibus rebus quotidie submisso capite salutamur.* Non enim comperiri arbitramur, eos qui tantùm sacerdotes essent, aut debuisse aut potuisse negotia & lites plebis dirimere, nisi fortè quibus ob gravem caussam demandata fuisset isthæc provincia, uti ab ipso Augustino postea demandata fuit presbytero Eraclio, sed postulatâ priùs plebis assensione, eique suo jam in episcopatu successori designato. Utut sit, non seriùs initio sui episcopatus eam Epistolam dedit; quippe cùm adhuc in vivis ageret Valerius; atque ipse in proximè subjecta Epistola, quam postea scripsit, sese adhuc *tironem* in episcopatu confiteatur.

IGITUR in Epistola Trigesima quarta *ad Eusebium* n. 6. sic loquitur Augustinus: *Quamquam & iste qui se tot annorum episcopum dicit, quid in me tirone timeat, quo minus mecum velit conferre sermonem, non satis intelligo.* quibus verbis primum episcopatus sui tempus signat, docetque Proculeïani mutatum esse animum, cui jam aliud placeret, quàm quod de eo sibi renuntiatum fuisse dicebat in superiore Epistola n. 2. quòd nimirum *vellet bonis viris sedentibus* conferre cum Augustino. atque hinc Epistolæ hujus ordo tempusque adseritur. XXXIV. *Scripta post superiorem.*

EJUSDEM temporis est Trigesima quinta, *ad eumdem Eusebium* paulò post superiorem data. XXXV. *Scripta post superiorem.*

EPISTOLÆ Trigesimæ sextæ *ad Casulanum* ætatem an verè assecuti fuerimus, judicabunt alij ex his verbis cap. 14. n. 32. *Indicabo tibi quid mihi de hoc requirenti responderit venerandus Ambrosius, à quo baptizatus sum, Mediolanensis episcopus* quæ verba inducere possunt, ut credatur scripta ab Augustino ante Ambrosij obitum, qui pridie Paschatis contigit an. 397. Cui opinioni quia in Epistola nihil usquam occurrit quod refragetur, visum est illam referre inter Epistolas, quas sub initium episcopatus sui dictavit. XXXVI. *Scripta fortè an. 396. aut sub initium 397.*

EPISTOLA Trigesima septima præfigi solet libris *quæstionum ad Simplicianum*, quorum occasione scripta fuit. Porro hos libros ad annum circiter 397. pertinere communis opinio est. De his satis jam supra diximus ad Epist. XXXI. XXXVII. *Scripta circ. an. 397.*

EPISTOLA Trigesima octava scripta fuit exactopropemodum mense à morte Megalij Numidiæ primatis, ex n. 2. Megalius porrò paulo ante obierat, quàm concilium Carthagine an. 397. die 28. Augusti haberetur. Hoc enim in concilio testatur Aurelius litteras à Crescentiano sibi transmissas fuisse, quibus se ipse Crescentianus Numidiæ primatem esse insinuabat. Quapropter hanc Epistolam sub medium annum 397. reponimus. quod ejus tempus ex alio itidem capite facilè investigatur. Nam cùm *ad Profuturum* perlata sit Epistola per Victorem, qui Constantinam perrecturus, de eo præmonuerat Augustinum, ex n. 3. non potest in dubium vocari, quin iste Profuturus ille ipse sit Cirtæ seu Constantinæ Episcopus, qui in cap. 16. lib. *de unico baptismo cont Petil.* circiter an. 400. edito, *ante paucissimos annos defunctus*, & Fortunati tunc sedem illam occupantis prædecessor dicitur. Nempe Profuturus anno 394. aut 395. ordinatus episcopus, non multò post è vita decessit, uti collatis Epistolis XXVIII. n. 1. & LXXI. c. 1. n. 2. cum Epistola LXXII. c. 1. n. 1. intelligitur. Et sane ipsum Megalio nonnisi perbreve tempus supervixisse oportet quando ipsius successor Fortunatus priùs ordinatus fuit, quàm Megalij proximus (ut putant) successor Possidius; quemadmodum ex eo probè colligit Henricus de Noris in lib. 2. *histor. Pelag.* c. 8. quòd in collatione Carthaginensi an. 411. & in Epistolâ Milevitanæ synodi an. 416. Fortunatus ante Possidium nominetur. Is enim inter Africanos patres ordo religiosè servabatur, qui pro suscepto episcopatu cuique competebat. De quo more constanter retinendo actum est in synodo Milevitana an 402. die 27. Augusti celebrata. XXXVIII *Scripta circ. medium an. 397.*

PRÆSIDIO in Occidentem naviganti *Hieronymus* Epistolam hîc Trigesimam nonam commendavit. Hæc secundæ sunt ipsius ad Augustinum litteræ. Nam primas, quæ exciderunt, per Asterium diaconum miserat, *promtum*, ut hîc n. 1. ait, *reddens salutationis obsequium*: non quidem pro receptis antè ab Augustino litteris, sed (ut ipse Augustinus in subsequente Epistola n. 1. rescribit) *pro subscripta salutatione.* In hacce Epistola n. 2. Hieronymus salvere jubet Alypium *Papam*, eodemque titulo donat Augustinum; ex quo intelligimus eam non ante annum 396. scripsisse: cùmque Augustino ad episcopatum provecto in ea non gratuletur, id credimus ab ipso præstitum litteris superiore anno per Asterium directis. Ad hæc significat Hieronymus se in monasterio constitutum, nihilominus *variis hinc inde fluctibus quati.* Quapropter Epistolam non post annum 397. scriptam ducimus, sed antequam ipse cum Johanne Jerosolymitano rediisset in gratiam: cùm minimè legamus ipsum ab illa reconciliatione usque ad persecutiones in eumdem à Pelagianis concitatas occasionem ita conquerendi habuisse. Si quis porrò sentiat hanc Epistolam Sexagesimâ octavâ posteriorem, & hanc ipsam esse in qua Hierony- XXXIX. *Scripta fortè an. 397.*

mus, uti in Epiſtola LXXXII. n. 1. legitur, Epiſtolam illam LXVIII. per Aſterium ſe miſiſſe recolebat: nemo tamen, ſperamus, moleſtè feret nos aliis ex conjecturis hunc ejus conſtituiſſe ordinem, ad quem pleraque non malè quadrant.

XL. *Scripta circ. idem tempus.*

Sub idem tempus ſecundas etiam *ad Hieronymum* litteras, Epiſtolam ſcilicet Quadrageſimam ex Africa mittebat Auguſtinus, ſignificans c. 5. n. 8. ſe priores ad eum litteras dediſſe, quæ perlatæ non ſunt; atque in exordio *gratiam habens quod pro ſubſcripta ſalutatione, plenam ſibi Epiſtolam reddidiſſet*, licèt *breviorem*. Quibus verbis non ſuperiorem Epiſtolam XXXIX. notat, ſed alteram hactenus deſideratam, in qua Hieronymus Origenem carpebat; uti videre eſt hîc cap. 6. n. 9. de quo Origene fortè Auguſtinus verbum fecerat, cùm alterius cujuſdam litteris ſubſcribens eum officioſè ſalutavit. Ea eſt, opinamur, Epiſtola, quam per Aſterium Hieronymus miſit anno forſan 396. ut Auguſtino ſalutationis officium redhiberet. Quod autem ad XL. de qua agimus, Epiſtolam adtinet, Paulus qui eam perferendam acceperat, navigationis conſilium mutavit, ex Epiſt. LXXII. c. 1. n. 1. nec tamen eam ad Auguſtinum retulit juxta Epiſt. LXXIII. n. 5. unde hæ litteræ priùs per Italiam ſparſæ ſunt, quàm ad Hieronymum pervenirent. quod inter utrumque diſcordiam animorum ſerere poterat, niſi Auguſtini humilitas & utriuſque caritas offenſionis ſemina ſuffocaſſet. Jam de altera Epiſtola ante hanc Hieronymo ſcripta contigerat, ut ejus perlator Profuturus dum ſeſe itineri accingit, continuò epiſcopus creatus, non trajiceret in Palæſtinam, ex Epiſt. LXXII. c. 1. n. 1. necnon ex Epiſt. LXXI. c. 1. n. 2. ubi *primas* iſtas litteras à ſe *adhuc presbytero præparatas* monet Auguſtinus, ut ſecundæ poſterioreſque ipſo jam epiſcopo dictatæ intelligantur.

XLI. *Scripta ſub init um epiſcopatus Auguſtini.*

Ad annos epiſcopatus Auguſtini priores referendam ducimus Epiſtolam Quadrageſimam primam, conſcriptam nomine Alypij & Auguſtini, qui *Aurelio* Carthaginenſi gratulantur ob hanc præcipuè cauſſam, quòd presbyteris ſe præſente verbum Dei apud populum tractare jamjam permittat. Aliud enim ferebat conſuetudo per Africanas eccleſias ubique recepta; in quam offendiſſe vituperabatur Valerius, qui Auguſtino presbytero poteſtatem feciſſet prædicandi Evangelij præſente ipſo epiſcopo. Sed obſervat Poſſidius c. 5. cùm fama ſacrarum concionum, quas ad populum Hipponenſem habebat Auguſtinus, longè latèque diffunderetur, conſultius viſum eſſe epiſcopis aliis, Valerij exemplum æmulari. Qua in re Aurelium reliquis præiviſſe fas eſt exiſtimare; & verò ſatis intelligitur ex hac ipſa Epiſtola: quæ proinde in ulteriores annos remittenda non fuit.

XLII. *Scripta exeunte æſtate an. 397.*

Epistola Quadrageſima ſecunda *ad Paulinum*, ex Phimarconenſi manuſcripto nunc primùm vulgata, pertinet ad annum 397. ſcripta videlicet labente ſecunda æſtate à receptis ultimis Paulini litteris anni 395. Confer hanc Epiſtolam cum Epiſtola XXXI. n. 8.

XLIII. & XLIV. *Scripta circ. fin an 397. aut init. 398.*

Duæ ſubſequuntur *Glorio, Eleuſio Felicibuſque* inſcriptæ Epiſtolæ, quas nihil obſtat, quo minùs ſub unum & idem tempus, id eſt ſub annum exeuntem 397. aut ineuntem 398. conſcriptas arbitremur. Et quidem in XLIII. quam priorem alterâ ſuſpicamur, Optati Thamugadenſis tyrannidem ſumma dicendi libertate commemorat Auguſtinus c. 8. n. 24. ſed iis tamen verbis, quæ illam nondum deſiiſſe innuant. Deſiit autem illa tyrannis anno 398. uti ad Epiſtolam LIII. *pag.* 122. *Notâ f* obſervamus. Dicit quoque ibidem quàm injuſtè ſacrilegia ſua per ordinarias humanas poteſtates flagellis temporalibus emendari nolint Donatiſtæ. Sed id refertur quàm optimè ad tempora, ut vocabant, Macariana, de quibus in Tiburſicenſi colloquio Fortunius epiſcopus Donatiſta querelam movit, ex ſubſequente Epiſtola XLIV. c. 2. n. 4.

Æquum verò eſt demonſtrare quandonam Auguſtinus ad iſtud Fortunij colloquium venerit. Id enim eruditos viros Baronianis annalibus inſiſtentes ad Chriſti annum 412. referre paſſim videmus. A quorum opinione revocant nos ſubjecta rationum momenta. Cùm Tiburſico Auguſtinus Cirtam pergeret, ut fert hæcce Epiſtola XLIV. n. 1. id iter agebat, non quidem, quod Baronio viſum eſt, occaſione ſynodi (quam Lovanienſium editio *Cirtenſem*, priores verò editiones & antiqui MSS. conſtanter *Zertenſem* nominant, cùm in *Retract.* librò 2. c. 40. tum in Epiſtola CXLI.) ſed epiſcopi ordinandi cauſsâ eò vocatus, uti diſertis verbis ipſe teſtatur Auguſtinus in hac Epiſtola XLIV. c. 6. n. 13. Porrò ſufficiendus erat ſucceſſor, ſi non ipſi Fortunato, qui anno 416. Cirtenſem eccleſiam adhuc regebat, inter Milevitanæ ſynodi Patres ante Poſſidium nominatus, certè Profuturo, qui epiſcopatum anno 394. aut 395. adeptus, brevi poſt tempore defunctus eſt. Atqui huic ſucceſſit ipſe Fortunatus cujus ordinatio ultra initium anni 398. remitti vix poſſit ex dictis ſupra ad Epiſtolam XXXVIII.

Aſt etiam aliunde conſtat huncce Auguſtini cum Fortunio congreſſum contigiſſe ante annum 411. idque intelligere eſt vel ex ipſo Auguſtini animo à perſequendis hæreticis adhuc alieno hîc c. 4. & 5. Et prorſus patet Donatiſtas tunc temporis quietos fuiſſe, totaque Epiſtola eos plenâ gaudere libertate notat: quod numquam accidit ab anno 411. Liquet pariter Auguſtinum, cùm ei Fortunius pſeudo-Sardicenſis ſeu Philippopolitani concilij Epiſtolam exhibuit c. 2. n. 6. quid hoc eſſet tunc ignoraſſe. At illud in libris contra Creſconium ante annum 411. ſcriptis jam notum habet, & ut Arianorum conventum explodit in lib. 3. c. 34. Eſt etiam perſpicuum ex Auguſtini verbis c. 1. n. 1. hunc Fortunium fuiſſe antiquiorem ipſo epiſcopum, qui tamen epiſcopus non erat anno 411. cùm Januarius Tuburſicenſis in Numidia epiſcopus ex parte Donatiſtarum interfuerit collationi Carthaginenſi; adeoque Fortunius poſt annum 411. in vivis eſſe non potuit: quem idcirco faciliùs crediderimus eſſe illum ipſum, qui decimus numeratur inter trecentos & decem epiſcopos Concilij Bagaïenſis à Donatiſtis anno 394. celebrati. Itaque ex his rationum momentis conficimus colloquium iſtud ante annos circiter 15. quàm retulit Baronius, conſtituendum eſſe.

Neque id ſilentio tranſeundum, ubi in eodem colloquio de Ambroſio ſermo incidit, in hac Epiſtola c. 4. n. 7. Auguſtini verba movere poſſe, ut ſanctus ille Antiſtes in vivis adhuc egiſſe credatur: atque ubi actum eſt de perſecutione Donatiſtarum in Maximianiſtas, nihil omnino dictum reperiri de Prætextato & Feliciano, quos illi tamen receperant ſub initium anni 397. Ex quibus fortè non nemo reputaverit haud ſeriùs ineunte prædicto anno 397. habitum fuiſſe illud Tuburſicenſe colloquium. Verùm ut id conſtet, ſtatuere oportet imprimis obiiſſe Megalium medio circiter anno 396. quandoquidem Profuturus Megalio ſuperſtes fuit, atque Auguſtino ad ordinandum Profuturi ſucceſſorem proficiſcente habitum eſt cum Fortunio colloquium. Itaque inter Megalium & Creſcentianum Primas aliquis erit inſerendus, aut certè dicendum erit annum priùs effluxiſſe, quàm is renuntiaretur, qui Megalio in officio primatûs jure antiquitatis ſuccederet. Nam Creſcentianus primatum non adiit ante annum 397. paulò ante Concilium Carthaginenſe die 28. Auguſti celebratum, in quo Aurelius teſtatur ſe litteras non ita pridem accepiſſe à Creſcentiano, primæ ſedis Numidiarum, *ut ipſe inſinuat*, inquit; qua ex clauſula patet neſciiſſe tunc Aurelium, eum eſſe Primatem; quod tamen in primis ſcire debuerat. Licèt autem Megalium inter & Creſcentianum Primatem interſeri nihil vetet; ut tamen id ita contigiſſe arbitremur, non exigunt ſuperiùs allatæ rationes. Quocirca maluimus iſtud colloquium reponere in fine anni 397. ſive potiùs in principio anni 398. quo tempore Gildonis tyranni occaſus perſecutionis metum Donatiſtis, propter Optatum ſuum Gildonis ſatellitem, injicere poterat. Eò enim ſpectare videntur, quæ dicta narrantur in hac Epiſtola c. 5. n. 11.

XLV. *Scripta an. 398.*

Epistola quadrageſima quinta *ad Paulinum*, quæ huic editioni ex Phimarconenſi manuſcripto accedit, ſcripta eſt biennio toto poſtquam Romanus & Agilis ad Paulinum rediiſſent elapſo. Hos porrò à ſe dimiſit Auguſtinus circiter ineuntem annum 396. ſicque iſthæc Epiſtola eſt ineuntis anni 398.

XLVI. & XLVII. *Scripta circ. hoc tempus.*

Quadrageſima ſexta *Publicolæ* eſt S. Auguſtinum conſulentis, ut epiſcopum jam auctoritate pollentem, & iis quibus vir ille tenerioris conſcientiæ permovebatur, ſcrupulis removendis idoneum. Porrò hæc & ſequens Epiſtola Auguſtini *ad Publicolam*, ad hanc ætatem refe-

runtur; quia ſcriptæ videntur vigente adhuc idolorum cultu, qui anno 399. prohibitus fuit.

XLVIII. *Scripta fortè an. 398.*

Epistola Quadrageſima octava *ad Eudoxium* inſulæ Caprariæ, ut antiqui codices præferunt, *Abbatem*, creditur ſcripta ſub annum 398. quoniam in ea n. 4. laudat Auguſtinus duos probatæ vitæ monachos, qui inde in Africam trajecerant, Euſtaſium & Andream, quorum Euſtaſius jam ibi defunctus erat. Nempe putant eſſe illos ipſos, qui Maſcezil Romani exercitus ducem comitabantur. Hic enim ſub anni hujus initium navigans in Africam adversùs Gildonem tyrannum, *Caprariam inſulam adiit*, ut ſcribit Oroſius in lib. 7. c. 36. *unde ſecum ſanctos ſervos Dei aliquot permotos precibus ſuis ſumſit: cúmque his in orationibus, jejuniis, pſalmis dies & noctes continuans ſine bello victoriam meruit, ac ſine cæde vindictam.*

XLIX. *Scripta circ. an. 398.*

De tempore Epiſtolæ Quadrageſimæ nonæ *ad Honoratum*, id ſolùm ſtatui poteſt, admodum veri ſimile eſſe his prioribus annis epiſcopatûs Auguſtini, quibus nondum Donatiſtæ tam infenſo animo veritati adverſabantur, Honoratum illorum partis epiſcopum & Hipponi vicinum, ſignificaſſe Auguſtino per Erotem, ſe libenter cum eo per litteras de ſchiſmate collaturum, ut de re tanti momenti, ea qua par erat lenitate & animi tranquillitate agerent. Cui Auguſtinus qui jampridem illius colloquium expetebat, ejus ſibi conſilium multùm placere hac Epiſtolâ reſcripſit, & cauſſam pro ſuis partibus aggreſſus ipſum ad reſpondendum invitavit.

L. *Scripta fortè an. 399.*

Ad reſcripta Imperatoris Honorij, data anno 399. adversùs idola, refert Baronius id de quo Auguſtinus in Epiſtola Quinquageſima expoſtulat apud *ſeniores Suffectanæ Coloniæ*, qua in Colonia cùm Herculis ſimulacrum deturbatum fuiſſet & comminutum, Gentiles armis Chriſtianos aggreſſi, ex eis trucidarunt ſexaginta, qui in Martyrologio Romano SS. Martyrum numero adſcripti ſunt ad diem 30. Auguſti.

LI. *Scripta an. 399. aut 400.*

Prodiit Epiſtola Quinquageſima prima *ad Criſpinum* poſt mortem Optati Thamugadenſis, cujus memoriam facetè laudat Auguſtinus n. 3. his verbis, *Etiam Optati illius tribuni veſtri ſancta memoria prædicatur*: ante obitum verò Prætextati Aſſuritani, de quo non aliter atque de Feliciano Muſtitano adhuc vivente paſſim hic loquitur; quodque ad rem propiùs facit de ambobus dicit n. 4. *Quotquot ergo eo tempore baptizaverunt, nunc ſecum & vobiſcum habent.* Porrò exſtinctus eſt Optatus paulò poſt Gildonis tyranni necem anno 398. Prætextatus verò jam obierat, cùm Auguſtinus libro 3. contra Parmenianum circiter annum 400. apices ultimos apponebat, ut patet ex ejuſdem libri poſtremo capite. Unde hanc Epiſtolam annò 399. aut 400. ſcriptam eſſe adnotamus. Quod itaque ſcribit Auguſtinus n. 3. Donatiſtas catholicis objectare ſolitos eſſe, quòd ipſos *per poteſtates terrenas perſequerentur*, non ad edicta anni 405. ſed ad ſuperiora referri oportet, quæ nonnulla anno 377. & deinceps contra ipſos emanarunt.

LII. *Scripta circ. an. 400.*

Epistola Quinquageſima ſecunda *ad Severinum* in primis Auguſtini contra Donatiſtas ſcriptis cenſenda videtur, nec tamen multò ante annum 400. collocanda; quoniam n. 3. hæc dicit: *Tam multi ſcelerati apud eos emerſerunt, & toleraverunt illos per tot annos, ne partem Donati conſcinderent.* Cujuſmodi verbis, ſublato è vivis Optato, decennalem ejus tyrannidem perſæpe ſignificat.

LIII. *Scripta circ an. 400.*

Ad idem circiter tempus Epiſtolam Quinquageſimam tertiam *ad Generoſum* referre licet: quippe cùm ſedente Romæ Anaſtaſio ſcripta fuerit ex n. 3. & forſitan in vivis agente adhuc Prætextato, uti conjicitur ex n. 6.

LIV. & LV. *Scriptæ circ. an. 400.*

Epistolæ Quinquageſima quarta & Quinquageſima quinta, qui ſunt libri duo *ad inquiſitiones Januarij*, locum in Retractationibus medium tenent inter opuſcula circiter annum 400. elaborata; recenſenturque aliquantò ante libros contra litteras Petiliani non ſeriùs anno 402. ſcriptos: quandoquidem Anaſtaſius, qui hoc ipſo anno deceſſit, in Romana cathedra ſedebat eo die, quo ſcribebatur cap. 51. lib. 2. contra prædictas litteras Petiliani, uti teſtatur illic Auguſtinus.

LVI. & LVII. *Scriptæ circ an. 400.*

Epistolas Quinquageſimam ſextam & Quinquageſimam ſeptimam *ad Celerem* dedit proculdubio ante collationem Carthaginenſem, de cujus actis nihil dicit: ſed poſt editos à ſe libros aliquot adversùs Donatiſtas, quos ipſi legendos exhibet. Quocirca videtur commodè reponi ſub hoc idem tempus.

LVIII. *Scripta versùs exeuntem an. 401.*

Quinquagesima octava *ad Pammachium* ſcripta eſt fortaſſis versùs finem anni 401. & commendata legatis, qui Carthaginenſis Concilij, idibus Septembris habiti nomine preces Imperatoribus detulerunt. Nam ut in hujuſce concilij exordio notantur Donatiſtarum inſidiæ & improbitates, quibus Africanam eccleſiam catholicam graviter vexabant: ita in iſtius Epiſtolæ fine de hæreticorum inſidiis loquens Auguſtinus, *Audies tamen hæc*, ait, *à fratribus meis, quos plurimùm commendo eximietati tuæ.*

LIX. *Scripta circ. exeuntem an. 401.*

Tractoria quinto idus Novembris à *Victorino* acceptâ, qua is Concilium ut Numidiæ Primas convocabat, reſcripſit illi Auguſtinus Epiſtolam quinquageſimam nonam, ſignificans Xantippum Tagoſenſem dicere, *quòd eum Primatus ipſe contingat.* Porrò Xantippus primatum adeptus erat quum tardiſſimè anno 402. ut liquet ex Epiſtola LXV. ipſi *Seni*, id eſt primati ante Paſchale feſtum hoc anno data; maximéque ex Synodo Milevitana eodem anno celebrata 27. Auguſti, in qua idem *epiſcopus primæ ſedis Numidiæ* appellatur. Igitur ſi cauſſam ſuam collegis probavit Victorinus, pertinet fortè Epiſtola LIX. ad ſuperiorem aliquem annum à 397. quo primas renuntiatus fuit Creſcentianus, elapſum. Sin autem ille, quod veri ſimilius eſt, à cauſſa cecidit, non immeritò collocatur exeunte anno 401.

LX. *Scripta circiter finem an 401.*

In Epiſtola Sexageſima *ad Aurelium* agitur de duobus fratribus, qui de monaſterio non obtentâ licentiâ recedentes ad eundem Aurelium tranſierant; à quo tales inſtituti ſui deſertores cooptari in clerum non probat Auguſtinus. Et alterum quidem Donatum nomine, qui ordinatus fuerat ante conſtitutionem ea de re factam à Carthaginenſi concilio die 13. Septembris anno 401. habito, prudentiæ illius arbitrioque permittit. De altero autem, & maximè quia ejus cauſsâ Donatus de monaſterio abſceſſerat, aliud videri ſibi ſignificat. Unde colligimus hanc Epiſtolam non multo poſt idem concilium ſcriptam fuiſſe.

LXI. *Scripta exeunte an. 401. aut paulò poſt.*

Sub idem tempus data videtur Epiſtola Sexageſima prima *ad Theodorum*, qua interpoſito juramento pollicetur Auguſtinus ſe clericis Donatiſtis ad Eccleſiam redeuntibus honorem ſui ipſorum ordinis ſervaturum. Nam prædicti concilij decreto id relictum erat voluntati arbitrioque epiſcopi cujuſque Catholici, ut ſi ipſi expedire videretur, eoſdem deinceps cum ſuis honoribus & ordinibus reciperet.

LXII. & LXIII. *Scriptæ circ. idem tempus.*

Epistola Sexageſima ſecunda & Sexageſima tertia *ad Severum* ſcriptæ fuerunt in Timothei cauſſa, cujus occaſione opinamur conditum fuiſſe illum canonem à Milevitana ſynodo 27. Septembris anno 402. *Ut quicumque in eccleſia vel ſemel legerit, ab alia eccleſia ad clericatum non teneatur.* Certè in Epiſtola LXIII. n. 4. ubi Severum rogat Auguſtinus, ut apud ſe ipſe conſulto Deo perpendat, utrùm Timotheus, qui Lectoris officio non ſemel, neque in uno loco diœceſis Hipponenſis functus fuiſſet, judicari poſſit aut debeat non Lector fuiſſe: haud quaquam mentionem facit de iſto Milevitani concilij canone, quo res tamen liquidò explicata fuit. Quapropter has Epiſtolas ultra tempus iſtud remittere non licet.

LXIV. *Scripta paulò poſt Natal. Chriſti anni 401.*

In Epiſtola Sexageſimâ quartâ *ad Quintianum*, paulò poſt Chriſti natalem, ſicuti ex n. 2. habetur, conſcripta ſignificat Auguſtinus n. 3. *ſtatutum eſſe recenti Concilio, ut de aliquo monaſterio qui receſſerint vel projecti fuerint, non fiant alibi clerici, aut præpoſiti monaſteriorum.* quod non aliud proculdubio eſt niſi Carthaginenſis concilij 13. Septemb. an. 401. decretum iſtud: *Item placuit, ut ſi quis de alterius monaſterio repertum, &c.* in Cod. can. Afric. c. 80.

LXV. *Scripta ineunte an. 402.*

Epistola Sexageſima quinta *ad Xantippum Senem* ſcripta eſt aliquanto ante *Dominicum Paſcha, qui futurus erat octavo idus Aprilis* ex n. 2. Atqui Xantippo *Sene*, ſeu quod eò titulo ſignificari videtur, primatum gerente, Paſcha in diem 6. Aprilis non incidit, niſi anno 402. uti optimè obſervant Perronius in lib. adversùs reſponſionem Regis Britanniarum c. 48 & Noriſius in lib. 2. hiſt. Pelag. c. 8.

LXVI. *Scripta circ. idem tempus.*

Non ſeriùs hoc tempore commiſſum eſt à Criſpino Calamenſi facinus illud, de quo in Epiſtola Sexageſima ſexta apud eumdem *Criſpinum* expoſtulat Auguſtinus. Quippe in lib. 2. contra litt. Petiliani, cap. 83. quem ſcribebat anno 402. teſtatur hoc *nuper* contigiſſe, idque ſe *adhuc lugere* dicit. Quia tamen vocis *nuper* ſignificatus ad plures interdum annos porrigitur; poſſet iſtud Criſpini factum ad aliquem

è superioribus annis referri: sed cùm nobis incompertum sit, quo anno contigerit, visum est hanc Epistolam hoc loco reponere.

LXVII & LXVIII. *Scripta circ. an.* 402. SEXAGESIMA septima *ad Hieronymum* & Sexagesima octava *Hieronymi* ad Augustinum, scriptæ sunt post Pauliniani regressum ex Occidente in Palæstinam: quando quidem Augustinus ipsum salutat, vicissimque ab ipso per Hieronymum salutatur. Porrò missus Paulinianus à fratre suo Hieronymo in Occidentem an. 398. ut suum commune patrimonium divenderet, de quo Hieronymus in 26. Epist. ad Pammachium, non rediit Bethlehem nisi sub finem an. 401. Præterea Hieronymus Augustino nunc transmittit Apologiam suam adversùs Ruffinum seu primam, seu secundam, cujus verba quædam profert Augustinus in Epistola CLXVI. c. 5. n. 15. Certè jam ad Hieronymum *maledicta sua miserat* Ruffinus, uti dicitur in hac Epist. LXVIII. n. 3. quod quidem fecit ille post Apologiam priorem, sicque occasionem posteriori præbuit, ut ex eadem posteriore Apologia patet. quæ Apologia pertinet ad an. 402. Perlatore Hieronymus utitur Asterio per quem antè sex annos misit primas litteras suprà in Epistola XXXIX. memoratas, quas cùm nonnisi *salutationis obsequium* appellet, ab hoc de quo agimus, rescripto diversas esse vel inde conjectare licet. Denique hîc n. 1. adnotandum venit exempla litterarum Augustini per Sysinnium diaconum allata esse Hieronymo sub id tempus, quo Paula ægrotabat. Ex quo intelligas diaconum huncce non eumdem esse cum Sysinnio, qui an. 406. id est biennio post Paulæ obitum navigavit Jerosolymam; aut si idem ipse est, eum secundò illuc trajecisse, contra quàm existimavit Baronius.

LXIX. *Scripta exeunte an.* 402. EPISTOLA Sexagesima nona *ad Castorium* conferenda est cum synodo Milevitana die 27. Augusti anno 402. celebrata. Is enim Maximianus quem hîc laudant Alypius & Augustinus, quòd episcopale onus *pacifica permotus pietate deposuerit*, cuique in Vaginensis ecclesiæ administratione fratrem ipsius Castorium succedere cupiunt, ille ipse est, eruditorum quorumdam judicio, Maximianus Bagaïensis, qui episcopali Sede cedere permittitur illius synodi decreto, in Cod. can. Afr. c. 88. Sic Rivius, sic ante illum sensit Baronius ad annum 402. Ubi tamen admonet, se aliquando putasse Maximianum episcopum illum Bagaïensem, qui scilicet à Donatistis cæsus & de turri præcipitatus fuisse narratur ab Augustino in Epist. CLXXXV. n. 26. & LXXXVIII. n. 7. & in libro 3. contra Cresconium c. 43. eumdem esse cum isto, de quo in Milevitana synodo actum est; sed jam videri sibi esse ab eo diversum, atque in illius synodi Actis legendum esse Maximianum *Vagiensem* non *Bagaiensem*. Qua de re fortè alius occurret dicendi locus.

LXX. *Scripta fortè circ. hoc tempus.* POST annum 400. scriptam credimus Epistolam Septuagesimam *ad Naucellionem*, sive mortuo jam Prætextato. Non enim venit in mentem alia ratio, cur nunc de illo sileat Augustinus, solumque commemoret Felicianum, nisi quia hic solus superstes erat. Nam cùm una fuisset amborum caussa, una in ambos dicta sententia, eædem etiam postea adversùs ambos, ut è suis pellerentur ecclesiis, intentatæ lites; atque eadem occasione, compellente nimirum Optato Gildoniano, iisdemque demum conditionibus facta amborum reconciliatio; producebantur antehac simul ab Augustino, ubicumque S. Doctor argumentum istud contra Donatistas retorquebat, ostendens frustra à schismaticis objici in Catholicos, quæ ipsi in Maximianistarum caussâ, & præsertim erga Prætextatum & Felicianum perpetrassent.

LXXI. *Scripta circ. an.* 403. HIERONYMI litteras per Asterium cum Apologia in Ruffinum allatas nondum receperat Augustinus, cùm Septuagesimam primam Epistolam Cypriano diacono ad Hieronymum perferendam dedit. Quippe de illius cum Ruffino discordia nullum verbum facit; aperitque etiam hîc liberè quid de illius in libris veteris Testamenti ex Hebræo vertendis labore sentiat: haud quaquam id facturus, non sedato in primis Hieronymi animo, si eum prioribus Epistolis suis commotum offensumque fuisse intellexisset. Mittebat simul tres alias Epistolas antehac scriptas, ex cap. 1. n. 2. quarum unam, scilicet XXVIII. non fuisse perlatam sciebat: de alteris vero duabus nempe XL. & LXVII. incertus erat.

LXXII. *Scripta an. 403. aut 404.* SUBSEQUENS Epistola à Hieronymo sub hoc tempus dictata intelligitur ex cap. 2. n. 4. ubi nonnulla de verbo repetit ex Epistola LXVII. superiore anno sibi directa. Et partim quidem isti LXVII. respondet; partim etiam alteri, quæ minimè reperitur, in qua nimirum Augustinus significabat Epistolam quamdam, cui responsum flagitabat, à se primùm Profuturo traditam, secundò missam fuisse per quemdam alium, atque hunc *maris timuisse discrimina, & navigationis mutasse consilium*. Istud tamen rescriptum suum Hieronymus non misit ante Cypriani reditum, qui simul & illius perlator fuit, juxta Epist. LXXXII. c. 4. n. 30. & alterius, scilicet Epistolæ LXXV. scriptæ exeunte anno 404. vel seriùs paulò. Denique observandum quod Hieronymus cap. 1. n. 1. dicit, Epistolam Augustini, putà XL. de qua hîc expostulat, in insula Adriæ ante hoc ferme quinquennium repertam fuisse à Sysinnio.

HOC interim tempore, id est post Cypriani profectionem in Palæstinam, cùm Augustinus redditâ sibi per Asterium Epistolâ LXVIII. sentiret Hieronymum nonnihil offensum suis litteris, quas per Italiam sparsas fuisse, nec tamen ad ipsum cui scriptæ erant, perlatas querebatur; non distulit quin continuò Epistolam Septuagesimam tertiam rescriberet; ubi dum ejus querelis facere satis studet, testatur se Apologiam adversùs Ruffinum accepisse, atque se illius inter eos enatæ dissensionis exemplo territum, cùm quædam ad se in Hieronymi Epistola legeret ipsius indignationis indicia. Itaque pertinet hæcce Epistola ad an. circ. 404. quo jam annum ætatis quinquagesimum adtigerat Augustinus, quise senem esse profitetur cap. 2. n. 5. nequaquam ibi senis nomine (uti interdum solet) notans ætatem ultimam, quæ ab anno 61. inchoatur. Alioquin remittenda esset Epistola ultra annum Christi 414. LXXIII. *Scripta circ. an.* 404.

EPISTOLA Septuagesima quarta *ad Præsidium* data est occasione superioris Epistolæ, quam per eum Hieronymo mitti, immo etiam Hieronymum per ejus litteras sibi placari postulat Augustinus. Porrò Præsidius, qui hîc consacerdos, id est episcopus appellatur, videtur omnino is esse, quem Hieronymus ex Palæstina trajicientem commendabat Augustino per Epistolam XXXIX. anno fortè 397. scriptam, diaconum eum vocans, & significans sibi esse *germanissimum*. LXXIV. *Scripta cum superiore.*

CYPRIANO in Africam revertenti duas ad Augustinum Epistolas, LXXII. & LXXV. dedit Hieronymus, juxta Epist. LXXXII. c. 5. n. 36. In hac Septuagesima quinta respondet tribus ex allatis sibi per Cyprianum Epistolis, scilicet XXVIII. XL. & LXXI. nihil verò de LXXIII. dicit, quam haud dubiè nondum receperat. Scribebat ergo versùs finem an. 404. Certè non citiùs, quando quidem jam exauctoratus erat Johannes Chrysostomus, uti non obscurè significat hîc cap. 3. n. 6. LXXV. *Scripta circ. finem an.* 404.

CUM ex decreto generalis totius Africæ concilij, quod anno 403. die 25. Augusti celebratum est, facta fuisset Donatistarum episcopis, per quemque catholicum episcopum in sua diœcesi, citatio publicorum Actorum formâ, ut ad pacificam collationem venire non cunctarentur, responderunt illi *verbis dolo, maledictione, amaritudine plenis* ex lib. 3. contra Cresc. c. 45. Ipse etiam Proculeianus apud Hipponem ab Augustino interpellatus, primò quidem respondit suæ partis episcopos concilium habituros & illic deliberaturos quod responsum redderent. Tum denuo pulsatus, collationem apertè recusavit ex Epist. LXXXVIII. n. 7. Quapropter ipsos eorum Laïcos Epistolâ Septuagesimâ sextâ ad *Donatistas* inscriptâ interpellandos censuit Augustinus. *Vel vobis Laïcis*, inquit n. 4. *ad ista respondeant episcopi vestri, si nobiscum loqui nolunt* &c. *Si lupi concilium fecerunt, ut pastoribus non respondeant, quare oves consilium perdiderunt, ut ad luporum speluncas accedant.* Itaque scripta est Epistola sub initium anni 404. In ea Feliciani mentio fit non Prætextati, quòd uti supra observavimus, jam Prætextatus obiisset. LXXVI. *Scripta ineunte an. 404. aut circiter.*

SUBSEQUUNTUR super Bonifacij & Spei caussa Epistolæ duæ, quas vivente adhuc Proculeiano Hipponensium Donatistarum episcopo, necnon aliquanto temporis spatio post editum à Carthaginensi concilio anno 401. die 13. Septembris de Donatistis clericis recipiendis decretum conscriptas fuisse intelligimus, ex ea quæ est LXXVIII. n. 8. Nam illic duorum diaconorum, qui ex Donati parte ad catholicam Ecclesiam accesserant, commemoratur lapsus, simulque catholicorum quorumdam animus inani veluti gloriâ agitatus, quoniam ob illorum lapsum *disciplinæ Proculeiani insultaverant*, castigatur. Forsitan pertinent ad tempus synodi habitæ Carthagine anno 404. die 26. Junij. quo tempore cùm sancto Episcopo non liceret statim reverti Hipponem, ut obortum in ecclesia sua scandalum de medio tolleret, id per litteras agendum pro virili curavit. LXXVII. & LXXVIII. *Scripta fortè an. 404. circ. 26 Junij.*

vit. Porrò in ea Epiſtola, quam *Clero & ſenioribus plebique Hipponenſi* inſcripſit, conceſſit demum n. 4. ut Bonifacij preſbyteri nomen non recitaretur in diptychis. Unde liquet hanc datam fuiſſe paulò poſt alteram *ad Felicem & Hilarinum*, quibus n. 2. ſcribit Auguſtinus, ſe non audere Dei *prævenire ſententiam in delendo vel ſupprimendo ejus nomine.* Erant ambo illi, non epiſcopi, (quam ipſis dignitatem, neſcimus qua auctoritate, tribuerunt Eraſmus & Lovanienſes) ſed in Catholicis Hipponenſibus primarij quidam viri: quod ipſa Epiſtola ſatis loquitur. Nec temere credideris hunc Hilarinum eſſe eumdem ac illum, quem Aurelio in fine Epiſtolæ XLI. Auguſtinus commendat, *Fratrem Hilarinum Hipponenſem Archiatrum & Principalem.*

LXXIX. *Scripta fortè an. 404.* Epistola Septuageſima nona data eſt ad *quemdam Manichæum* preſbyterum, quem ſuſpicamur non alium eſſe à Felice illo, qui ab Auguſtino publica diſputatione convictus fuit anno 404. menſe Decembri, ex Actis cum Felice tom. 6. ſicque ſentit Bernardus Vindingus, eo quòd iſtius preſbyteri præceſſor dicatur Fortunatus: hunc ipſum enim Felicis fuiſſe præceſſorem videtur innuere Auguſtinus in lib. 1. *Retract.* c. 8.

LXXX. *Scripta an. 405. circ. menſ. Martium.* Octogesima *ad Paulinum* n. 1. ſe ipſa prodit ſcriptam ſub illud tempus, cùm proximè futurus ſperabatur reditus epiſcoporum Theaſij & Evodij: qui videlicet à Carthaginenſi concilio ſuperioris anni ad Honorium miſſi, legibus contra Donatiſtas die 12. Februarij ab Imperatore promulgatis, reditum in Africam haud dubiè maturarunt.

LXXXI. *Scripta fortè an. 405.* Epistolam Octogeſimam primam Hieronymus per Firmum tranſmiſit, excuſans quòd ab Auguſtino provocatus compulſuſque ad reſpondendum, id demum fecerit vel invitus, ſcilicet Epiſtolâ LXXV. quæ idcirco pauco tempore iſtam LXXXI. præceſſiſſe videtur. Suſpicatur quoque Auguſtinus in ſubſequente Epiſt. cap. 1. n. 1. Hieronymo priuſquam hanc LXXXI. ad ipſum dictaret, redditam fuiſſe Epiſtolam ſuam LXXIII. Itaque iſta LXXXI. non temere ad annum circiter 405. revocatur.

LXXXII. *Scripta ſub idem tempus.* Lecta ſuperiore Epiſtolâ mox Octogeſimam ſecundam *ad Hieronymum* reſcripſit Auguſtinus, qua tum iſti poſtremæ per Firmum allatæ, tum aliis duabus quas Cyprianus retulerat, ſcilicet LXXII. & LXXV. reſpondet.

LXXXIII. *Scripta circ. an. 405.* Quo tempore diſcutiendum venerit id negotij, de quo in Epiſtola Octogeſima tertia *ad Alypium* tractatur, non aliter innoteſcit, niſi quòd n. 4. ſcribit Auguſtinus, rem ſe cum Samſucio epiſcopo contuliſſe. Porro Samſucius ſub exordium epiſcopatus Aug. jam erat epiſcopus fide & auctoritate præclarus, uti intelligitur ex Ep. XXXII. At ab an. 407. nihil de eo deinceps reperitur. Conjecturæ favet quòd hîc Thiavenſes dicuntur *nunc Catholicæ paci acceſſiſſe*; fortè propter leges an. 405. in Donatiſtas.

LXXXIV. *Scripta circ. hoc tempus, ſeu ante an. 411.* Epistola Octogeſima quarta *ad Novatum* aliquanto ante collationem Carthaginenſem ſcripta eſt, cùm dubium non ſit Novatum, qui collationi interfuit Sitifenſis epiſcopus, de reſtituendo ſibi fratre ſuo Lucillo diacono (quæ res huic Epiſtolæ cauſſam dedit) egiſſe apud Auguſtinum ſtatim atque epiſcopale onus in ſe ſuſcepit. Et ſanè ipſe Auguſtinus hoc reſcripto ſuo innuit, non ita pridem illum adeptum eſſe eam dignitatem: quippe qui aliquos Eccleſiæ miniſtros nondum per ſe inſtituiſſet.

LXXXV. *Scripta circ. an. 405.* Octogesima quinta Epiſtola, qua Auguſtinus *Paulum* epiſcopum ab arrepto ſancto propoſito quam longiſſimè diſcedentem objurgat, haud collocari poſſet multo ante hoc tempus, quando quidem *is in Chriſto per Evangelium* ab Auguſtino *genitus*, ſubindeque bene meritus de Eccleſia, multos ad eam jam collegiſſe dicitur. Neque porrò ſeriùs reponenda videtur, quando Bonifacius in demortui Pauli locum, juxta Epiſtolam XCVI. n. 2. ſuffectus jam erat anno 408. Cataquenſis epiſcopus appellatus in Epiſtola XCVII. n. 3. Eumdem enim in illa Epiſtola XCVI. quem hîc in Epiſtola Octogeſima quinta Paulum notari non dubitant Verlinus, Vindingus, Holſtenius, claretque collatis invicem Epiſtolis.

LXXXVI. *Scripta fortè an. 405.* Quod à *Cæciliano* petitur in Epiſtola Octogeſima ſexta, *ut qui per alias Africæ terras unitati Catholicæ mirabili efficacia conſuluiſſet*, jam tandem Hipponenſi regioni & vicinis partibus *præſidiali edicto ſubveniret*, id planè argumento eſt ſcriptam non fuiſſe Epiſtolam, niſi poſt emiſſas ineunte anno 405. leges ab Honorio contra Donatiſtas. Cùm verò Cæcilianus hic idem haud dubiè ſit, qui anno 409. præfectus Prætorio fuit, neque veriſimile videatur virum ea dignitate functum in præſidiali apud Africam adminiſtratione poſtea meruiſſe, idcirco hancce Epiſtolam ad annum circiter 405. pertinere conjectamus.

LXXXVII. *Scripta fortè an. 405. certè ante an. 411.* De tempore Epiſtolæ Octogeſimæ ſeptimæ *ad Emeritum*, duo certa ſunt: primum nondum Emeritum viderat Auguſtinus, neque omnino virum niſi famâ noverat ex num. 1. 4. & 10. adeoque nondum habita fuerat Carthaginenſis collatio, qua nimirum in collatione Emeritus, *unus eorum ſeptem, quos* Donatiſtæ pro ſuæ cauſſæ defenſione delegerant, in eadem cauſſa maximè laboravit, inquit Auguſtinus in lib. 2. *Retract.* c. 51. Deinde quod non minùs liquidum eſt, jam Honorius tulerat leges anni 405. paulò ſeveriores quàm impetrare voluiſſent legati ſynodi Carthaginenſis anni 404. Nempe *cùm legati Romam venerunt*, uti in ſubſequenti Epiſtola n. 7. narratur, *jam cicatrices* epiſcopi Catholici Bagaïtani horrendæ ac recentiſſimæ Imperatorem commoverant, ut leges tales mitterentur, quales & miſſæ ſunt. Hoc ipſum eſt quod Emerito ſignificat Auguſt. hîc n. 8.

LXXXVIII. *Scripta poſt initium an. 406.* Hipponensium Clericorum Epiſtola Octogeſima octava *ad Ianuarium* (*primæ ſedis partis Donati*, ut noſtri MSS. ferunt) miſſa eſt aliquanto tempore ante initam cum Donatiſtis collationem, quam illi ſe vehementer expetere multis conteſtantur. Quod autem n. 10. his verbis obtendunt: *Veſtri enim collegæ qui navigaverant, apud præfectos dixerunt ſe audiri veniſſe:* cùm citra omnem dubitationem ad geſta illa pertineat, quæ producta leguntur in Carthaginenſi collatione 3. n. 124. *in judicio habita præfecturæ, ubi ſe pars adverſa*, id eſt ſchiſmaticorum, *audiri tantopere flagitavit:* quæve in eadem collatione n. 141. notantur confecta *Ravennæ ſub die tertia Kalendas Februarias, Domino noſtro Arcadio perpetuo Auguſto & Probo quartum Conſule*, id eſt anno Chriſti 406. id profectò demonſtrat ſcriptam Epiſtolam poſt hujuſce anni exordium.

LXXXIX. *Scripta circ. idem tempus.* Octogesima nona *ad Feſtum* data eſt poſt prædictas Honorij leges, uti intelligitur ex n. 2. 6. & 7. ſed ante Carthaginenſem collationem: quippe cujus nullam prorſus mentionem Auguſtinus facit, quamvis Eccleſiæ cauſſam adversùs Donatiſtas ibi fusè perſequatur.

XC. & XCI. *Scripta an. 408. poſt 1. diem Iunij.* Duarum proximè ſequentium ætatem repetere oportet illis ex verbis Auguſtini *ad Nectarium* reſcribentis n. 8. *Contra recentiſſimas leges Kalendis Iuniis feſto Paganorum ſacrilega ſollemnitas agitata eſt.* quæ quidem verba Baronius & nonnulli eruditi ad leges anno 399. contra Paganos ab Honorio latas referunt. Sed ea ſpectare non dubitamus legem Curtio datam XVII. Kalend. Decembris in Cod. Theod. lib. 16. tit. 10. leg. 19. ſive datam VIII. Kalend. Decemb. Romæ, & propoſitam Carthagine nonis Juniis, Baſſo & Philippo Coſſ. ex Append. Cod. Theod. pag. 35. Enimvero ipſiſſima ſunt hujuſce legis verba, quæ huc transferenda curavit Auguſtinus, conquerens *ſollemnitatem contra leges agitatam fuiſſe.* Præterquam quod legibus anno 399. promulgatis ſacrificia idolis fieri prohibentur, non ſollemnia feſta celebrari. Immo eodem iſto anno XIII. Kalend. Septemb. legem tulit Honorius in hæc verba: *Vt profanos ritus jam ſalubri lege ſubmovimus: ita feſtos conventus civium, & communem omnium lætitiam non patimur ſubmoveri.* Ad hæc Epiſtolæ hîc ordine XCIV. & XCV. quarum alteram menſe Maio, alteram ſub finem ejuſdem anni, quo illud à Calamenſibus flagitium admiſſum eſt, prodiiſſe nullus dubitaverit, non poſſunt anno 399. collocari. Neque enim Melania ſenior verſata eſt in Africa anno 398. Cùm tamen ex Epiſtola XCIV. n. 2. certò colligatur illam ab Auguſtino viſam fuiſſe proximè ante tempus negotij Calamenſis.

Jam verò obſervare convenit, illius ad Curtium legis promulgationem factam fuiſſe priùs in Numidia, poſteriùs Carthagine, ubi die 5. Junij propoſita lex in Codicis Theod. Appendice notatur: aut certè illud de quo agitur Calamenſium facinus nonniſi anno 409. contigiſſe. Quod poſtremum nobis videtur minùs veriſimile, cùm animo reputamus Poſſidium, qui ab Imperatoris

comitatu, quem illius negotij causſâ adierat, non ante menſem Aprilem inſequentis anni diſceſſit, legationem aliam ad Imperatorem in Carthaginenſi concilio an. 410. die 14. Junij ſuſcepiſſe. Quocirca hanc *Nectarij* Epiſtolam, reſcriptumque Auguſtini anno 408. collocare ſatius duximus. Id verò ſuum reſcriptum menſibus ferme octo ante diem 27. Martij anni inſequentis à ſe redditum teſtatur Auguſtinus in Epiſtola CIV. n. 1. id eſt ſub initium Auguſti.

XCII. *Scripta circ. an. 408.*

Epistola Nonageſima ſecunda, qua Auguſtinus *Italicam* ſuper obitu mariti conſolatur, data eſt paulò ante XCIX. Italicæ eidem inſcriptam. In iſta enim XCIX. n. 3. *parvulos* ipſius reſalutat, indicatque hoc ipſo eam non ita pridem viro ſuo viduatam.

XCIII. *Scripta circ. an. 408.*

De collatione Carthaginenſi altum ubique ſilentium in Epiſtola Nonageſima tertia *ad Vincentium Rogatiſtam*, tametſi adversùs Donatiſtarum ſchiſma ex profeſſo & copioſè diſſeratur. Cùmque tam prolixum ſermonem de latis in eos legibus inſtituat ibidem Auguſtinus, quo earumdem legum ſeveritatem excuſet; nullum tamen verbum facit ſive de Honorij reſcripto ſub finem anni 409. dato, ut eam quam quiſque vellet religionem liberè profiteretur, ſive de iis quæ à Stilichonis nece ſtatim acciderunt circiter exeuntem annum 408. cùm Pagani & Donatiſtæ in Africa non modò falſos rumores ſpargerent, leges videlicet in ipſos nequaquam Honorij voluntate, ſed Stilichonis invidiâ latas fuiſſe, adeoque nihil jam obtinere roboris; ſed etiam in Catholicos graviter inſurgerent, nonnullis epiſcopis necem afferentes. Unde conjectare licet aliquanto ante annum 411. immo ante finem 408. ſcriptam fuiſſe hancce Epiſtolam, eo tamen tempore, quo Auguſtinus ſedulò agebat ut hæretici legibus parerent. Quod ab ejus moribus alienum reputabat Vincentius, *Cùm optimè* inquiebat ille in ſua ad Auguſtinum Epiſtola hîc n. 51. *noverim te longè adhuc à fide Chriſtiana ſepoſitum, & ſtudiis olim deditum litterarum, quietis & honeſtatis fuiſſe cultorem.* Tam ſingularem inter homines honeſtatem præ ſe tulit Auguſtinus, vel ea ætate, quam amaro ſtilo & gravi adeo luctu perſequitur in Confeſſionum libris.

XCIV. & XCV. *Scripta an. 408.*

Mensem diemque datæ à ſe Epiſtolæ Nonageſimæ quartæ indicat *Paulinus* n. 8. his verbis: *Pridie Idus Maias venit ad nos Quintus diaconus, ut reſcripta peteret, & Idibus ante ſextam dimitti obtinuit.* Annum verò Auguſtinus ipſe in Epiſtola Nonageſima quinta n. 1. reſcribens: *Proinde ad iſtam lætitiam, qua vobiſcum eſt frater Poſſidius, cùm ex ipſo audieritis, quàm triſtis eum cauſſa compulerit, hoc me veriſſimè dicere cognoſcetis.* Nempe triſtis illa cauſſa quæ Poſſidium in Italiam navigare compulit, non alia eſt, quàm Eccleſiæ ſuæ Calamenſis calamitas perniciesque à Paganis anno 408. menſe Junio illata. Cui Poſſidio proficiſcenti dubio procul traditum eſt iſtud reſcriptum perferendum Paulino, aut certè non multo poſt ejus profectionem tranſmiſſum fuit: quando quidem tum illud ſcripſit Auguſtinus, *cùm Carthagine hyemaret* ex Epiſtola CXXI. n. 14. id eſt hyeme ineunte, vel exeunte. nam media hyeme erat apud Hypponem ex Epiſtola XCVII. n. 3. Niſi fortè media hyems tempus navigationi jam maximè adverſum ſignificat.

Nonnihil negotij nobis hoc loco exhibuit opinio Viri eruditi, qui haſce duas Epiſtolas ad annum 399. revocat, putans Publicolæ obitum, de quo veluti adhuc recenti in Epiſtola XCIV. agitur, non poſſe in tempus anno 409. proximum remitti. Quoniam, uti argumentatur, ſcriptor quidem vitæ Melaniæ junioris narrat eam Piniano junctam fuiſſe anno ætatis 14 tum eamdem poſt Publicolæ patris ſui obitum ſæculo valedixiſſe anno ætatis 20. Palladius autem in *Hiſtor. Lauſ.* c. 118. tradit Melaniam ſeniorem, cùm neptem ſuam Melaniam nupſiſſe & velle ſæculo renuntiare audiſſet, Romam ex Palæſtina rediiſſe. Denique Melania ſenior creditur rediiſſe cum Ruffino tempore Siricij Papæ. Quapropter, uti Vir eruditus infert, anno 397. qui poſtremus Siricio fuit, jam nupſerat Melania junior; neque Publicolæ obitus, qui ætatis Melaniæ anno 20. & à nuptiis ejuſdem 6. aut 7. contigit, in annum Chriſti circiter 409. referri poteſt. Attamen re maturè conſiderata viſæ ſunt longè certiſſimæ rationes illæ, quibus negotij Calamenſis tempus ſuprà ad Epiſt. XC. inveſtigatur; de quo negotio Auguſtinum in Epiſtolæ XCV. verbis hîc allatis intelligendum eſſe non dubitat Vir eruditus. Id verò nobis apparuit minùs exploratum, quod paſſim dicitur, Melaniam ſcilicet in Ruffini comitatu fuiſſe, quando ille Siricio Romano Pontifice ad Italiam appulit; cùm Melaniæ ex Palæſtina reditus ante an. 402. noſtro quidem calculo, reponi vix poſſit. Adeoque de harum Epiſtolarum epocha non ex illa opinione conſtituere viſum eſt, ſed è contra.

XCVI. *Scripta an. 408. circ. init. Septemb.*

Audito provectum eſſe *Olympium* ad celſiorem dignitatem, Auguſtinus mox ad ipſum ſcripſit Epiſtolam Nonageſimam ſextam, cùm *utrùm vera eſſet* fama, quæ in Africam de ipſius provectione pervenerat, *nondum fuiſſet confirmatum*, ut ait n. 1. Porrò munus Magiſtri officiorum, quod hîc notatur, adeptus eſt Olympius Stilichone an. 408. die 23. Auguſti interemto. Quocirca iſthæc Epiſtola non procul à Septembris initio data videtur.

XCVII. *Scripta exeunte an. 408.*

Altera *ad Olympium* ordine Nonageſima ſeptima miſſa eſt poſt ſuperiorem & media hyeme ex n. 3, Hac Epiſtola ipſum admonet de concitatis in Africana eccleſia perturbationibus, quòd exſtincto Stilichone Pagani & hæretici jactarent, leges contra ſe præter voluntatem Imperatoris, vel eo neſciente miſſas fuiſſe, atque hinc imperitorum animos adversùs Eccleſiam vehementer accenderent. Ideo poſtulat ut quamprimùm ſuccurrat, faciatque pro ſua auctoritate, quò Eccleſiæ inimici leges illas ex Imperatoris voluntate conſtitutas intelligant. Ob eam cauſſam in Carthaginenſi concilio anno 408. die 13. Octobris legationem ad Imperatorem ſuſceperunt Reſtitutus & Florentius epiſcopi, *eo tempore quo Severus & Macarius occiſi ſunt*, uti legitur in Cod. can. Afr. c. 106.

XCVIII. *Scripta forte an. 408.*

Visum eſt hunc in locum referre Epiſtolam Nonageſimam octavam *ad Bonifacium* epiſcopum, non ante hoc tempus conſcriptam; ſiquidem hic ipſe eſt, qui in ſuperioribus ad Olympium Epiſtolis laudatur, Pauli non ita pridem defuncti ſucceſſor, & Cataquenſis epiſcopus.

XCIX. *Scripta exeunte an. 408. aut ineunte 409.*

Epistola Nonageſima nona *ad Italicam* data pertinet ad tempus cladis populo Romano illatæ primâ Urbis per Alaricum obſidione, de qua n. 1. Porrò hanc primam obſidionem in finem anni 408. referre compellunt verba Zoſimi, quæ habes hîc pag. 268. *Not. 6.*

C. *Scripta circ. idem tempus.*

In Epiſtola Centeſima n. 2. agit Auguſtinus apud *Donatum* proconſulem, ut *citò per ipſius Edictum noverint hæretici Donatiſtæ, manere leges contra errorem ſuum latas, quas jam nihil valere arbitrantur & jactant.* Unde intelligas ſcribere ipſum ſub finem an. 408. mox ut nova contra hæreticos reſcripta prodierunt: inter quæ exſtat lex ad ipſummet Donatum die 24. Novembris directa. Porrò cum Donato ſic pro exordio loquitur, quaſi ille proconſulatum Africæ recèns adierit.

CI. *Scripta circ. idem tempus.*

Epistolæ Centeſimæ primæ *ad Memorium* perlator fuit Poſſidius epiſcopus Calamenſis ex n. 1. qui propter Eccleſiæ ſuæ cauſſam adversùs Paganos, uti jam obſervavimus, in Italiam navigavit, aut exeunte an. 408. aut potiùs ineunte 409. tum quia hoc anno die 27. Martij Auguſtinum adhuc latebat utrumnam Poſſidius quidquam in flagitioſos impetraſſet ex Epiſt. CIV. n. 1. tum quia XCV. Epiſtola, quam proficiſcente vel recèns profecto Poſſidio ad Paulinum datam diximus, hyeme dictata fuit.

CII. *Scripta circ. idem tempus.*

Epistola Centeſima ſecunda *ad Deogratias*, qui liber eſt inſcriptus ab Auguſtino, *Sex quæſtiones contra Paganos expoſitæ*, nullum ætatis ſuæ characterem præfert. Hunc ei locum aſſignamus, quoniam inter libros poſt annum 406. & ante annum 411. editos recenſetur in lib. 2. *Retract.* c. 31

CIII. & CIV. *Scripta an. 409. ſub menſ. Martium.*

NECTARII poſteriorem Epiſtolam, hîc Centeſimam tertiam die 27. Martij recepit Auguſtinus, moxque eidem Centeſimam quartam reddidit, ex n. 1. ubi à Nectario inquirit cur ſibi tam ſerò dat reſcripta: quippe qui Epiſtolæ XCI. non niſi poſt menſes ferme octo reſpondeat. Porrò ſuſpicari pronum eſt, Nectarium poſt Stilichonis necem idcirco reſcribendi curam abjeciſſe, quòd Eccleſiam in magnas perturbationes incidiſſe perſpiceret, crederetque leges, quæ ejus cauſsâ vivo Stilichone datæ fuiſſent, jamjam, ut rumor ferebat, prorſus abrogatas. Nunc verò ad petendam veniam flagitij civium ſuorum propterea convertiſſe animum, quòd intellexiſſet novas pro Eccleſia leges ab Imperatore emanaſſe, non modò in fine anni 408. ſed etiam initio anni 409. Nam exſtat lex in hæc verba: *Ne Donatiſtæ ..... Judæi atque*

Gentiles ..... arbitrentur legum ante adversùm se datarum constituta tepuisse, noverint judices universi præceptis eorum fideli devotione parendum, &c. Quæ quidem lex in Cod. Theod. lib. 16. tit. 5. l. 46. rectè subnotatur data hoc anno 409. die 15. Januarij. At in Sirmundi Appendice pag. 45. data XVIII. Kal. Febr. Honorio IX. & Theodosio V. Coss. id est an. 412. malè prorsus: quandoquidem Theodorum, cui lex Præfecto prætorio inscribitur, Cæcilianus excepit, id munus adeptus non procul ab ineunte anno 409.

CV. Scripta ineunte an. 409.

Sub hoc tempus Epistolam Centesimam quintam *ad Donatistas* scriptam intelligimus, tam ex his verbis n. 6. *Quid est melius, proferre veras Imperatorum jussiones pro unitate, an falsas indulgentias pro perversitate; quod vos fecistis, & mendacio vestro subitò totam Africam implestis:* quæ apertè notant rumores dolosè ab ipsis post Stilichonis mortem de superiorum legum abrogatione jactatos. tum ex istis, quæ de Cæciliani caussa loquens Augustinus ait n. 8. *Exigite hoc à nobis, probemus vobis; & si non probaverimus, facite de nobis quidquid potueritis.* quibus innuit super ea re nondum collationem cum Donastis habitam; immo neque datum adhuc ab Imperatore de habenda collatione rescriptum.

CVI. CVII. & CVIII. Scripta fortè an. 409.

Epistola Centesima sexta scripta est *ad Macrobium* episcopum, ordinatum *nuper*, juxta subsequentem ejusdem temporis *Maximi & Theodori* ad Augustinum Epistolam. Suffectus erat Macrobius in Proculeïani locum apud Hipponem, uti ex Epistola Centesima septima *ad Macrobium* eumdem data intelligitur. Etenim cum magno comitatu in eam urbem ingressus, ex n. 14. ibi deinceps episcopum egit, eidem cum Augustino plebi eisdemque duas in partes distractis familiis pastorali curâ invigilans ex n. 17. & 20. Estque dubio procul ille ipse qui in Carthaginensi collatione 1. n. 201. nominatur *Episcopus Hipponiensis*. Porrò Proculeïanus nondum è vivis excesserat exeunte anno 403. quo tempore Augustinus ex decreto Synodi Carthaginensis eodem anno die 25. Augusti celebratæ, ipsum semel & iterum ad collationem citandum curavit, juxta Epistolam LXXXVIII. n. 7. quinetiam ibi cùm ejus mentionem faciunt Hipponenses Clerici jam progrediente 406. anno scriptâ Epistolâ, de ipsius obitu nullum verbum habent. Quocirca non nemo fortè existimaverit Centesimam sextam, duasque proximè subjectas Epistolas non ante annum 406. exaratas. Nobis verò id saltem constat non anteriores esse legibus anno 405. in Donatistas promulgatis, quæ leges monstrantur in hac CVI. Epist. n. 14. his verbis: *Persecutionem non solùm postea vobiscum*, id est postea quàm ad vos redierunt, *sed priùs & a vobis pertulerunt* Maximianistæ. Et apertiùs n. 18. *Fugitur unitas, ut nos adversùs vestrorum..... improbitates quæramus publicas leges, & adversùs ipsas leges armentur circumcelliones, quas eo ipso furore contemnant, quo in vos eas cùm furerent excitarunt.* Cui tam liquidæ auctoritati frustra opponas Prætextatum Assuritanum, quem circiter annum 400. obiisse jam supra ad Epistolam LI. observavimus, dici hîc n. 5. *nuper defunctum*. Cùm ibi longè æquius sit, particulam *nuper* sumere in ampliori significatu, quem scriptores interdum ad quindecim & ad plures annos extendere nemo nescit. id quod inter disputandum tum præsertim faciunt, cùm rem ignorari aut dissimulari ab adversario nolunt. Venit etiam illud observandum n. 18. *Ante istam legem, qua gaudetis vobis redditam libertatem &c.* quod si fortè ad Juliani rescriptum non pertinet, ostendit scriptam Epistolam sub finem an. 409. post ipsius Honorij Edictum, quo sancivit ut religionem quam quisque optaret, sectari sineretur. de quo vide adnotationem in hunc locum. Ceterùm is rerum status, qui in Epistola repræsentatur, non patitur illam ultra medium circiter annum 410. remitti. Unde expungendum censemus id quod legitur n. 19. *De isto Marcellino scribens, Ecclesiæ colonum dicis:* cùm Marcellinus Tribunus, qui hîc laudatus videtur, nonnisi exeunte anno 410. missus fuerit in Africam, collationis Carthaginensis procurandæ caussâ; de qua tamen collatione nullus hîc sermo est. Deprehenditur facilè erratum, non ex MSS. quidem exemplaribus, quæ præter Vaticanum nulla suppetunt, sed ipso ex contextu, in quem librarius incautè retulit id quod in margine adnotarat lector imperitus visâ Epistolâ CXXXIX. ad Marcellinum, ubi Augustinus Donatum quemdam diaconum rebaptizatum ecclesiæ colonum fuisse dicit.

CIX. & CX. Scripta fortè versùs an. 409.

Duæ subsequuntur non ita determinatæ ætatis Epistolæ, scilicet Centesima nona *Severi* ad Augustinum, & Centesima decima Augustini *ad* eumdem *Severum*; non Abbatem, qui titulus ab Erasmo & Lovaniensibus ipsi tribuebatur, sed episcopum; cùm ipse Augustinum, tunc certè episcopum, *fratrem*, Augustinus verò ipsum *consacerdotem* appellet. Neque Severus ille, quem secum tam strictè conjunctum profitetur hîc Augustinus, alius est à Milevitano antistite, de quo item ipse in Epist. LXXXIV. ad Novatum n. 1. scribit: *Quantumlibet valeat germanitas tui sanguinis, non vincit amicitiæ vinculum, quo nobis invicem ego & frater Severus inhæremus... Qui mecum tamen nunc vix & interdum per exiguas chartulas loquitur.* Porrò Severus obiit an. 426. ut patet ex Epist. CCXIII. Videturque prædictam CIX. Epistolam scripsisse perlectis Confessionum libris, aliisque piis Augustini opusculis, in quibus voluptatem fructumque plurimum se capere significat.

CXI. Scripta exeunte an. 409. fortè mense Novemb.

In annum 409. apprime convenit, quæ in principio Epistolæ Centesimæ undecimæ *ad Victorianum* exprimitur, tristissima illa facies universi orbis tantis cladibus afflicti, ut penè pars nulla terrarum esset, ubi non talia, qualia Victorianus scripserat, committerentur atque plangerentur. Addit Augustinus, *De Hispanis quoque tot provinciis, quæ his malis diu videbantur intactæ, cœperunt jam talia nuntiari.* quòd scilicet hoc eodem anno Vandali Hispanias occupassent juxta Cassiodorum & Prosperum in Chron. Immo & Alani & Suevi juxta Chron. Idatii, qui eorum in Hispanias irruptionem ab aliis 28. Septembris, ab aliis 13. Octobris notari testatur. Quapropter isthæc Epistola data fuerit fortè mense Novembri. Meminit quoque hîc Augustinus necis Monachis in Ægypti solitudine à barbaris illatæ. *De* hac eadem *Sanctorum nece* Cassiani exstat Collatio sexta.

CXII. Scripta exeunte an. 409. aut ineunte 410.

Epistola centesima duodecima *ad Donatum* jam Exproconsulem scripta est, ac paulò postquam ille curis publicis expeditus fuisset, uti ex n. 1. intelligitur. Quonam autem die vel mense proconsulatum Africæ posuerit Donatus, haud à nobis comperiri potuit, nisi quòd accidisse ante 25. Junii anni 410, ex lege ad Macrobium Africæ proconsulem eo die data didicimus.

CXIII. CXIV. CXV. & CXVI. Scripta circ. hoc tempus. sive non ante 409. nec post 423.

Quatuor proximè subsequentes Epistolæ, *ad Cresconium, ad Florentinum, ad Fortunatum, ad Generosum*. super eadem caussa, conscriptæ, neque ante annum 409. neque post 423. collocandæ fuerunt. Quippe in iis Augustinus adducit legem de exhibendis vel transmittendis reis ab Honorio latam die 21. Januarii an. 409. quæ in cod. Theod. l. 9. tit. 2. l. 6. sic habet: *Si quos præcepto judicum præmisso inscriptionis vinculo reos factos adminiculum curiæ propriè dirigere jussum fuerit; municipalibus actis interrogentur, an velint juxta præceptum triumphalis patris nostri triginta diebus sibi concessis sub moderata & diligenti custodia propter ordinationem domus propriæ, parandosque sibi sumtus, in civitate residere. Quod si fieri voluerint, hoc genus beneficij cupientibus non negetur.* ipsissima, ut perspicis, verba in prædictis Epistolis relata, ut minimè dubium sit quin hanc ipsam legem jam tum vidisset Augustinus. Quippe cùm lex super eadem re à Theodosio edita an. 380. verbis constet longè diversis in cod. Theod. ibid. leg. 2. Innuit etiam Augustinus illius se legem obtendere, qui tunc temporis imperium administrabat, quando eam constanter appellat *Imperatoris legem*, id est Honorij, qui anno 423. die 15. Augusti decessit.

CXVII. & CXVIII. Scriptæ fortè an. 410. aut ineunte 411.

Epistola Centesima decima septima *Dioscori* & Centesima decima octava Augustini *ad Dioscorum*, quæ canescente jam Augustino scriptæ sunt, uti rescribens de se ipse n. 9. testari videtur, vix reponi possunt citiùs anno Christi 410. quo Augustinus annum ætatis 56. agebat. Neque verò seriùs ineunte 411. quoniam n. 12. ubi Dioscorum de pernoscendis hæreticorum tunc temporis Ecclesiæ fidem impugnantium erroribus potiùs quàm de sopitis olim veterum Philosophorum discidiis recoquendis admonet, recensens Donatistas, Maximianenses, Manichæos ex Africa, tum Arianos, Eunomianos, &c. ex Oriente, non facit ullam de Pelagianis mentionem; in quos tamen ante anni 411. finem celebrata fuit synodus apud Carthaginem. Itaque Alypius à Dioscoro *senex* dicitur ætatis nomine, non primatûs; cùm hanc dignitatem in Numidia nonnisi sub extremos Augustini annos sit consecutus.

CXIX. & CXX. *Scripta fortè circ. idem tempus.* In villam se receperat Augustinus, cùm ipsi data est Epistola Centesima decima nona *Consentij*, ut ibi dicitur n. 1. Huc porrò si quis spectare velit quod idem sanctus ad Dioscorum n. 34. scribit, seipsum post ægritudinem aliquantum ab Hippone removisse, nihil repugnabimus. Id solum observamus Epistolam Centesimam vigesimam *ad Consentium* rescriptam fuisse circiter hoc tempus. Quippe Augustinus, uti n. 13. significat, multa jam tum ad quæstionem de Trinitate pertinentia litteris mandaverat: porrò opus de Trinitate, quod in Epist. CLXXIV. à se juvene inchoatum, à sene editum dicit, elaborabat ab anno propè 400. licèt non ante annum 416. absolverit.

CXXI. *Scripta circ. an. 410.* *PAULINI* Epistolam hîc ordine Centesimam vigesimam primam, esse apparet & aliquanto posteriorem XCV. sub finem anni 408. scriptâ; cùm istius sibi jam datæ aliud exemplum hîc n. 14. sibi transmitti petat: & aliquanto priorem CXLIX. scriptâ circiter annum 414. cùm hanc inter & illam, aliquot ultro citroque Epistolæ, atque in iis Augustini responsio ad quæstiones hîc à Paulino propositas, emanaverint, quæ tamen omnes interciderunt. Confer Epistolam CXLIX. n. 1.

CXXII. *Scripta circ. idem tempus.* Epistola Centesima vigesima secunda, qua suos *Hipponenses* ob ingruentium malorum metum in eleemosinarum erogatione refrigescentes inflammat Augustinus, refertur à Baronio ad finem anni 409. eo quòd tempori huic quo interitus Romani timebatur imperij, valde congruat. Verùm non minùs quadrat in finem anni 410. quo Alaricus captâ Româ & direptâ Italiâ transire in Siciliam moliebatur juxta Orosium in lib. 7. c. 43. inde ad subigendam Africam navigaturus juxta Jornandem in lib. de Geticis rebus.

CXXIII. *Scripta fortè sub finem an. 410.* Centesima vicesima tertia *Hieronymi* tota est ænigmatica, qua in explicanda cùm in diversa ferantur auctores, non facilè dixeris quinam ejus mentem consequantur, an qui prima verba de condemnatis in Palæstina Pelagianis intelligunt, an potiùs qui totam Epistolam sive de capta Urbe, sive de Origenistis interpretantur. Vide Not. in eamd. Epist. pag. 363. & quod observamus infrà ad Epist. CXCV.

EPISTOLÆ III. CLASSIS.

Quas Augustinus à tempore collationis habitæ cum Donatistis Carthagine, & Pelagianæ hæreseos in Africam invectæ, ad obitum usque suum scripsit, id est ab anno Christi 411. ad 430.

CXXIV. CXXV. & CXXVI. *Scripta circ. ineuntem an. 411.* Centesima vigesima quarta *ad Albinam, Pinianum & Melaniam*, hieme scripta est, haud multo post eorum adventum in Africam, quò nonnisi sub finem anni 410. trajecerunt, scilicet ex Sicilia, ut refert scriptor vitæ Melaniæ junioris. In ista enim insula moratos illos fuisse isto eodem anno, prodit Ruffinus in Epistola ad Ursacium. Vide Not. in hanc CXXIV. Epistolam pag. 363. Paucis quoque apud Thagastem transactis diebus, ut credere pronum est, cùm Hipponem visendi Augustini caussâ sese contulissent Pinianus & Melania, contigit ea res, de qua in duabus proximè sequentibus Epistolis tractatur: quas idcirco ad initium anni 411. revocamus.

CXXVII. *Scripta fortè an. 411.* Circiter annum 411. prodiit Epistola Centesima vigesima septima *ad Armentarium & Paulinam*, uti probè ex illis infertur verbis n. 1. *Nisi fortè adhuc mundus amandus est, tanta rerum labe contritus, ut etiam speciem seductionis amiserit.* & istis n. 4. *Modò cùm ipsa Roma, domicilium clarissimi imperij, barbarico vastaretur incursu.*

CXXVIII. *Scripta an. 411. paulò ante 1. diem Junij.* Edicto Marcellini secundo, quo ille *proposuit jam præsentibus apud Carthaginem utriusque partis episcopis*, (inquit Augustinus in *Brevic. collat.* die 1. c. 3.) *qui locus & qui modus collationis futurus esset; admonens ut ei pars utraque rescriberet, utrùm placerent quæ Edicto comprehendit*, responsum est à Catholicis Epistolâ hîc Centesimâ vigesimâ octavâ. Quod rescriptum à duobus tantummodo primatibus nomine ceterorum episcoporum subsignatum reperitur, ab Aurelio videlicet Carthaginensi & à Silvano jam Numidiæ primate: attamen in frequentissimo conventu episcoporum penè trecentorum confectum fuisse, prodit Augustinus in lib. *de Gestis cum Emerito.* Unde colligitur pertinere ad dies elapsos proximè ante Carthaginensem collationem, haberi cœptam 1. die Junij an. 411.

CXXIX. *Scripta paulò post superiorem.* Ejusdem temporis est Epistola Centesima vigesima nona, qua nimirum episcopi Catholici occurrendum putarunt rescripto, seu *Notoriæ*, ut vocant, Donatistarum, qui pro suis partibus Marcellino respondebant, non sibi placere quod in Edicto suo proposuerat, ut ad collationis locum hi soli ex episcopis convenirent, quos ad ipsam caussam peragendam ceteri delegissent; petentes ut omnes potiùs qui Carthaginem venerant, adesse permitteret, ex *Brevic. collat. die* 1. c. 4.

CXXX. *Scripta versùs an. 412.* Epistola Centesima tricesima *ad Probam* data est aliquanto tempore post ipsius in Africam adventum, & habito jam aliquoties ab ipsa colloquio cum Augustino, ut ex n. 1. perspicitur. Porrò Proba cum filia Juliana & Demetriade nepte se recepit in Africam mox ut barbarorum manus, in quas captâ Urbe inciderat, effugere licuit: de quo legenda est Hieronymi Epist. VIII. ad Demetriadem. Quocirca potest Augustini prior ad ipsam Epistola collocari anno 411. aut anno 412. certè non multo seriùs, tum quia n. 30. ubi ipsius nurûs Julianæ viduæ meminit, viduas virginesque sub cura Probæ constitutas ad studium orationis exhortans, nullum verbum habet de Demetriade, quam procul dubio laudasset hoc loco, si illa jam virginem professa fuisset; quod ipsa anno 413. præstitit: tum etiam quia hanc Epistolam commemorat in fine libri de *Bono Viduitatis*, quem Demetriade virginitatis institutum recèns amplexâ conscripsit, juxta illud ibidem c. 19. *quæ modò cœpit.*

CXXXI. *Scripta circ. idem tempus.* Centesima Trigesima prima *ad* eamdem *Probam* scripta, remitti non potest in longum tempus. Jam tum enim, sive anno 413. grandæva erat Proba & ad senectam provecta, ut patet ex lib. *de Bono Viduitatis* cap. 19. & 23.

CXXXII. *Scripta circ. ineuntem an. 412.* Centesima Trigesima secunda *ad Volusianum* nonnullo tempore prior est Epistolis CXXXV. & CXXXVI. quæ sub ineuntem annum 412. conscriptæ fuerunt.

CXXXIII. *Scripta circ. idem tempus.* Cùm Donatistas post Collationem Carthaginensem contumaces plecti vellet Honorius Imperator, sancivissetque in eos legem die 30. Januarij an. 412. quæ exstat in codice Theod. lib. 17. tit. 5. l. 52. tum verò illi insurgere vehementiùs in Catholicos, & ferociùs sævire cœperunt. Audito autem eorum quosdam judicibus exhibitos, simulque de homicidio in Restitutum presbyterum patrato, deque Innocentij alterius catholici presbyteri cæde, de oculo ipsius effosso digitoque præciso fuisse convictos, scripsit Augustinus Epistolam Centesimam trigesimam tertiam *ad Marcellinum Tribunum*, enixè rogans ne iis mortis pœna infligeretur. Quapropter visum est istam Epistolam paulò post initium anni 412. collocare.

CXXXIV. *Scripta cum superiore.* Eodem tempore atque super eadem re data est Centesima trigesima quarta *ad Apringium judicem*, qui Marcellini frater fuit ex n. 2. & tum proconsulatum gessit ex superiore Epistola n. 3.

CXXXV. CXXXVI. CXXXVII. CXXXVIII. *Scripta sub initium an. 412.* Quatuor subsequentes Epistolæ scilicet Centesima trigesima quinta *Volusiani*, Centesima trigesima sexta *Marcellini*, ad Augustinum, Centesima trigesima septima Augustini *ad Volusianum*, & Centesima trigesima octava *ad Marcellinum* haud multo tempore præcesserunt Epistolam CXXXIX. in qua n. 3. istas duas à se recèns datas Augustinus memorat.

CXXXIX. *Scripta an. 412.* Epistola Centesima trigesima nona *ad Marcellinum* paulò posterior est Epistolis CXXXIII. & CXXXIV. de quibus Augustinus hîc n. 2. *Si Proconsul*, inquit, *vel simul ambo in illos estis sententiam prolaturi, & fortè ille persistit velle gladio vindicare, quamquam sit Christianus, & quantum advertere potuimus, non sit ad hæc cruciamenta proclivis; tamen si necesse fuerit, etiam Gestis jubete allegari Epistolas meas, quas de hac re singulas vobis mittendas putavi.*

CXL. *Scripta post superiorem.* Ætatem Centesimæ quadragesimæ Epistolæ *ad Honoratum*, qui liber est *de Gratia novi Testamenti* inscriptus, habemus cùm ex lib. 2. *Retract.* c. 36. ubi Augustinus fidem facit quæstiones illas, quibus enodandis incumbit in hacce Epistola, ad se *eo tempore quo contra Donatistas vehementer exercebatur*

exercebatur, & contra Pelagianos exerceri, jam cœperat missas fuisse: tum etiam ex superiore Epistola CXXXIX. in qua S. Doctor n. 3. dicit *Nunc in manibus habeo librum ad Honoratum nostrum de quæstionibus quibusdam quinque, quas mihi proposuit, & per litteras intimavit: cui non continuò respondere vides quàm minimè oporteat.*

CXLI. *Scripta 14. Jun. an. 412* EPISTOLA Centesima quadragesima prima *Concilii Zertensis ad Donatistas*, diem & Consulem adscriptum habet.

CXLII. *Scripta circ. idem tempus.* PROXIME adjungi curavimus Epistolam *Saturnino & Eufrati* aliisque clericis ex Donatistarum schismate ad Ecclesiam conversis inscriptam: quoniam n. 3. quædam de convictis in Carthaginensi collatione Donatistarum episcopis dicuntur sub iisdem verbis, quæ in Epistola CXLI. n. 4. & 6. legere est. Præterea circiter finem admonet Augustinus orandum pro illis, qui *adhuc* schismati inhærent, quò in eis sanetur carnalis animi infirmitas ex diuturna consuetudine contracta. unde intelligas ipsum aliquanto post collationem Carthaginensem scribere.

CXLIII. *Scripta circ. finem an. 412.* PRODIIT Epistola Centesima quadragesima tertia *ad Marcellinum* circiter finem anni 412. quod probè colligitur ex n. 12. ubi quidpiam de virginitate S. Mariæ Deiparæ à se in Epistola CXXXVII. scriptum, neutiquam propterea quod res mira & singularis sit, fide indignum esse observat Augustinus. Adde quòd hîc n. 1. respondet Marcellini litteris acceptis per Bonifacium Episcopum, qui Bonifacius apud Marcellinum egit eo tempore, quo data fuit Epistola CXXXIX. ut ibi n. 2. indicatur: postque inde revertens prædictas litteras secum adtulisse creditur.

CXLIV. *Scripta circ. hoc tempus.* CENTESIMAM quadragesimam quartam *ad Cirtenses* à Donatistarum factione ad Catholicam unitatem conversos datam circiter idem tempus arbitramur: tum quia *vi veritatis evicta* dicitur eorum contumacia, qua *eidem veritati manifestissimæ & quodammodo publicæ*, id est re jam antè per Carthaginensem collationem ad liquidum perducta, resistebant: tum quia hîc sedulo monet S. Doctor, ut suam illi conversionem divino operi tribuant, non humano: quasi adversùs alium detectum nuper in Africa Pelagianum errorem communiri eosdem oporteat. Confer hujusce Epistolæ initium cum fine Epistolæ CXLI.

CXLV. *Scripta circ. an. 412. aut 413.* IN Epistola Centesima quadragesima quinta *ad Anastasium* commonstrat Augustinus haud quaquam per Legem, sed per gratiam, neque omnino servili timore, sed tantummodò libera caritate impleri justitiam: idque argumenti tractare se dicit n. 8. *propter quosdam qui nimiùm arrogant humanæ voluntati, quam Lege data putant ad eam implendam sibi posse sufficere.* ubi parcit adhuc hæreticorum istorum nomini, quos nonnisi post compertam eorum pertinaciam exagitare decreverat. Est igitur collocanda Epistola circiter annum 413.

CXLVI. *Scripta circ. an. 413.* AD eumdem annum 413. revocatur Epistola Centesima quadragesima sexta, quam Pelagio scripsit Augustinus, cùm jam hæresim illius non quidem ex scriptis à Pelagio editis, sed sparso rumore ac sermone intellexisset, uti testatur in lib. *de Gestis Pelagii* c. 26. *Iam enim audieram, inquit, contra gratiam, qua justificamur, quando hinc aliqua commemoratio fieret, aperta eum contentione conari.*

CXLVII. & CXLVIII. *Scripta videntur an. 413.* LIBRUM de Videndo Deo *ad Paulinam*, & Commonitorium *ad Fortunatianum* Siccensem super eodem argumento conscriptum, quæ hîc sunt Epistolæ Centesima quadragesima septima & Centesima quadragesima octava, recenset Augustinus in Retractationibus proximo loco post eos libros, quos anno 412. aut 413. elaboravit. Enimvero Fortunatianus qui Siccensem ecclesiam anno 411. ex Carthaginensi collatione regebat, habuit Urbanum successorem circiter annum 413. quando quidem hic ipse Episcopus Romam iter susceperat, indeque jam redierat anno 416. ex fragmento 1. Tomi 10.

CXLIX. *Scripta sub an. 414.* VIX ante annum 414. collocari possit Epistola Centesima quadragesima nona *ad Paulinum*: tum quia hanc inter & CXXI. Epistolam anno 410. rescriptam à Paulino, cujus quæstionibus iteratò solutionem adhibet Augustinus, missæ sunt ultrocitroque Epistolæ aliquot quæ exciderunt ex n. 2. tum etiam quia hîc n. 32. fit mentio Urbani Siccensis episcopi, qui si idem est ac Urbanus Presbyter in Epistola CXLIII. n. 1. commemoratus, nondum episcopalem dignitatem anno 412. in finem inclinante consecutus fuerat. Vix etiam possit seriùs reponi. Quippe Peregrinus diaconus, qui Urbano ad sarcinam Episcopatus subeundam pergente cum eo simul profectus fuerat, nondum remeaverat Hipponem, cùm hancce Epistolam dictaret Augustinus, uti in fine testatur.

CL. *Scripta circ. exeuntem an. 413.* CENTESIMA quinquagesima *ad Probam & Julianam* scripta est occasione consecrationis filiæ earum Demetriadis, quæ audita Augustini exhortatione ad mundi contemtum incensa fuerat, & virginem professa. Tametsi verò Demetrias jam tum audivisset ipsum Carthagine, cùm eò collationis cum Donatistis habendæ caussâ se contulit Augustinus, non videtur tamen velum suscepisse ante annum 413. Quippe cùm Hieronymus Epistolam VIII. ad Demetriadem super eadem consecratione (quam quidem ubique velocissimè fama celeberrima prædicavit, ut hîc Augustinus n. 1. dicit) nonnisi hoc anno, aut (quod longè veri similius est) insequente scripserit. Quo fit ut hancce Augustini Epistolam ad finem anni 413. aut ad subsequentis exordium pertinere judicemus.

CLI. *Scripta exeunte an. 413. aut ineunte 414.* DE S. Marcellini cæde sermonem in Epistola Centesima quinquagesima prima *ad Cæcilianum* haberi ostenditur in Notis ad eamdem Epistolam: unde facilè intelligas datam fuisse circiter exeuntem annum 413.

CLII. CLIII. CLIV & CLV. *Scriptæ circ. an. 414.* QUATUOR subsequentium Epistolarum tempus hac ratione constituimus. *Macedonius* in Centesima quinquagesima secunda n. 3. dicit se nondum recepisse quæ ipsi Augustinus de suis scriptis promiserat, rogatque ut ea demum transmittat. Tum in Epistola Centesima quinquagesima quarta Augustino renuntiat se receptos ab ipso libros perlegisse. Hos autem libros nemo qui Augustini rescriptum, id est Epistolam hîc Centesimam quinquagesimam quintam n. 2. inspexerit, non intelliget esse illos ipsos tres priores operis *de Civitate Dei*, qui anno 413. prodierunt, & quibus quartum & quintum librum addidit Augustinus an. 415. juxta Epistolam CLXIX. n. 1.

CLVI. & CLVII. *Scriptæ an. 414.* EPISTOLAS Centesimam quinquagesimam sextam *Hilarii Syracusani*, & Centesimam quinquagesimam septimam Augustini *ad eumdem Hilarium* scriptas anno 414. colliges ex Nota b. pag. 542. Saltem haud quaquam putabis Baronio ad annum 411. eas revocanti assentiendum: quando Augustinus hîc n. 22. multa jam de quæstionibus contra Pelagianos ab Hilario propositis, testatur se dixisse in aliis suis opusculis & ecclesiasticis sermonibus.

CLVIII. CLIX. CLX. CLXI. CLXII. CLXIII. & CLXIV. *Scriptæ sub an. 414.* QUOD ad *Evodii* litteras Augustinique ad ipsum rescripta adtinet, ea præposterè admodum fuerunt in hactenus editis ordinata. Constat enim Centesimam quinquagesimam octavam *Evodii*, quæ olim ordine CCLVIII. fuit occasionem dedisse Centesimæ quinquagesimæ nonæ, quæ fuit, c. *ad Evodium*; tum hanc scriptam fuisse pauco tempore ante Centesimam sexagesimam secundam, qua Augustinus Evodianis Centesimæ sexagesimæ & Centesimæ sexagesimæ primæ respondens n. 3. testatur se *nuperrimè* Epistolam illam CLIX. rescripsisse. Mox verò subsecuta est Epistola Centesima sexagesima tertia ab Evodio antè scripta quàm CLXII. recepisset. Quippe superiorum Epistolarum suarum quæstiones iteratò proponit Evodius adjungens alias duas. Unde Augustinus his duabus discussis in Epistola Centesima sexagesima quarta n. 22. monet se ad quæstiones illas antehac missas, exceptâ quæ de Dei visione per corpus proponebatur, responsum dedisse. Jam verò cùm in Epistolis CLXI. & CLXII. quæstio versetur de sententia quadam Epistolæ CXXXVII. ad Volusianum an. 412. scriptæ, conficitur has omnes Epistolas, de quibus dicimus, prodiisse sub hoc tempus; videnturque dictatæ paulò ante CLXIX. ad eumdem Evodium, quæ est exeuntis anni 415.

CLXV. *Scripta non multo post an. 410.* CENTESIMA sexagesima quinta *Hieronymi* est, ad Marcellinum Tribunum in Africa agentem transmissa, ex n. 1. Egit verò Marcellinus in ea regione tres circiter annos à 410. ad 413. quo anno mense Septembri hæreticorum dolis occisus in Martyrum numerum migravit. Vide *Not. b.* pag. 581.

CLXVI. *Scripta an. 415. verno tempore.* CENTESIMA sexagesima sexta *ad Hieronymum* occasione Orosii Presbyteri in Palestinam anno 415. sub vernum tempus navigantis dictata est ex n. 2.

CLXVII. *Scripta simul cum superiore.* ALTERAM quoque hîc centesimam sexagesimam septimam simul ipsi perferendam accepit Orosius. Eodem enim tempore cum superiore scriptam fuisse indicat non modò Augustinus hacce Epistola CLXVII. n. 1. & CLXIX. cap. 4. n. 13. & lib. 2. *Retract.* c. 45. sed etiam Hieronymus rescripto suo, quæ est Epistola hîc CLXXII. n. 1.

CLXVIII. *Scripta fortè an. 415.* *TIMASII & JACOBI* est Centesima sexagesima octava Epistola, qua gratiarum actionem Augustino exhibent pro libro *de natura & gratia*; quem librum anno 415. editum esse nulli dubitamus.

CLXIX. *Scripta exeunte an. 415.* *AD EVODIUM* Centesimam sexagemam nonam Epistolam dedit Augustinus post perfectum librum *de Natura & Gratia*, eodemque anno quo librum quartum & quintum *de civitate Dei*, duasque ad Hieronymum Epistolas CLXVI. & CLXVII. dictaverat, uti profitetur ipse hîc n. 1. & 13.

CLXX. & CLXXI. *Scripta fortè an. 415.* CENTESIMA septuagesima *ad Maximum* & Centesima septuagesima prima *ad Peregrinum* eodem tempore datæ fuerunt: non ante annum 415. siquidem Peregrinus episcopus, quo tam familiariter utuntur hîc Augustinus & Alypius, videtur fuisse idem cum illo Peregrino, qui diaconatus munere fungebatur adhuc anno 412. ex Epistola CXXXIX. & CXLIX. immo post annum 413. ex Epistola CXLIX. n. 34.

CLXXII. *Scripta ineunte an. 416.* *HIERONYMI* Epistola hîc Centesima septuagesima secunda reddita putatur Augustino per Orosium redeuntem ex Palæstina in Africam anno 416. sub vernum tempus.

CLXXIII. *Scripta circ. hoc tempus.* CENTESIMA septuagesima tertia *ad Donatum* presbyterum aliquanto tempore posterior est Carthaginensi collatione, de cujus Actis ibi sermonem habet Augustinus n. 7. posterior etiam legibus ab Honorio postmodùm datis in Donatistas; haud quaquam enim Donatus ille per vim comprehensus ad Ecclesiam sic adduceretur, quomodo hîc n. 1. refertur, si legum imperialium auctoritas non intercessisset. Quo autem anno id contigerit, an statim post leges audita Marcellini cæde rescriptas in schismaticos, an posteaquam Dulcitius Tribunus legum imperialium exsecutor in Africam venit, incertum est.

CLXXIV. *Scripta circ. hoc tempus.* CENTESIMA septuagesima quarta *ad Aurelium* non citiùs anno 416. reponi potest, cùm in libro 13. *de Trinitate*, quod opus numeris omnibus suis absolutum hîc Aurelio transmittitur, mentio fiat libri 12. *de civitate Dei*, qui non ante annum 416. perfectus fuit.

CLXXV. *Scripta an. 416.* CONCILII Carthaginensis ad Innocentium Epistola, hîc ordine Centesima septuagesima quinta, refertur in annum 416. primùm quia Orosius Presbyter, qui Africanis patribus synodum de more agentibus scribendæ hujusce Epistolæ occasionem, Herotis videlicet & Lazari in Pelagium litteras protulit, rediit ex Palæstina hoc ipso anno verna tempestate. Tum quia rescriptum Innocentij ad eamdem synodum consignatur die VI. Kal. Febr. post Consulatum Theodos. VII. & Junij Quarti V. C. id est an. 417.

CLXXVI. *Scripta paulò post superiorem.* EODEM die responsum dedit Innocentius Milevitanis Patribus qui synodicam ipsi super eadem re, scilicet Epistolam hîc Centesimam septuagesimam sextam transmiserant, Carthaginensium exemplo provocati, uti aïunt n. 5. Pertinet itaque ad eumdem annum 416.

CLXXVII. *Scripta circ. idem tempus.* IISDEM argumentis deprehenditur tempus Epistolæ Centesimæ septuagesimæ septimæ, post superiores synodicas dictatæ ex n. 1.

CLXXVIII. *Scripta eodem tempore.* ÆTATEM suam Epistola Centesima septuagesima octava *ad Hilarium* episcopum consignatam præfert his verbis n. 2. *Iam enim*, ait Augustinus, *cùm ista scriberem, cognoveramus in ecclesia Carthaginensi adversùs eos episcopalis Concilij conditum fuisse decretum, per Epistolam sancto & venerabili Papæ Innocentio dirigendum & nos de concilio Numidiæ ad eamdem apostolicam Sedem jam similiter scripseramus.*

CLXXIX. *Scripta circ. idem tempus.* DIOSPOLITANÆ synodi exeunte anno 415. celebratæ Gesta nondum receperat Augustinus, cùm Epistolam Centesimam septuagesimam nonam Johanni Jerosolymitano perferendam dedit ex n. 7. Sed jam viderat conscriptam à Pelagio atque ad Africanos istorum Gestorum loco transmissam apologiam quamdam, qua se ille ad Herotis & Lazari objecta respondisse jactabat; scripseratque jam Augustinus alteram ad Johannem Epistolam super eadem caussa, post Orosij reditum, uti opinamur. Quippe n. 1. rescripta sibi à Johanne credit non reddita, quòd ipsi perlator defuerit.

CLXXX. *Scripta circ. finem an. 416.* CENTESIMA octogesima *ad Oceanum* data est aliquanto post Orosij reditum in Africam ex n. 5.

CLXXXI CLXXXII & CLXXXIII. *Scripta init. an. 417.* TRES subsequentes Epistolæ, ab Innocentio in Africam transmissæ, diem & consulem consignatum habent. quæ notæ incidunt in mensem Januarium anni 417.

CLXXXIV. *Scripta sub idem tempus.* CENTESIMAM octogesimam quartam *Innocentij* ad Aurelium & Augustinum sub idem tempus scriptam credimus. quandoquidem Innocentius anno 417. obiit mense Martio vel Julio.

CLXXXV. *Scripta circ. an. 417.* IN Epistola Centesima octogesima quinta *ad Bonifacium* collationis Carthaginensis meminit Augustinus n. 6. Sed ejus ætatem expressiùs indicat in Retractationibus, ubi recensito libro *de Gestis Pelagij*, qui versùs ineuntem annum 417. editus est, testatur eam se tempore eodem conscripsisse; proximum ei locum ante librum Dardano sub æstatem anni 417. scriptum adsignans.

CLXXXVI. *Scripta circ. medium an. 417.* TEMPUS Centesimæ octogesimæ sextæ Epistolæ *ad Paulinum* datæ monstrant complura. Primùm Gesta Diospolitanæ synodi jam pervenerant in Augustini manus ex n. 1. 31. ac sequentibus. Deinde rescripta Innocentij contra Pelagianos initio anni 417. data legerat. Exinde enim n. 28. Dominicam sententiam, *Nisi manducaveritis carnem Filij hominis*, &c. incipit Pelagianis obtendere: id tamen prudenter observandum curans, testimonium illud ab apostolica Sede eo fine adhibitum fuisse, *ut ne parvuli non baptizati vitam posse habere credantur.* Adhæc audiverat Innocentij obitum ex n. 2. qui anno 417. die 28. Julij contigit calculò Baronij, cui Acta veterum Pontificum apud Bollandum, Anastasius Bibliothecarius, & recens Martyrologium Romanum suffragantur. Seu potiùs contigit 12. die Martij, ut præferunt Martyrologia Bedæ, Usuardi, Adonis & Notkeri; sed ante hos omnes vetus Romanum, quo usus est Ado. Martyrologiis autem fidem conciliant Zosimi ad Gallarum Ecclesias litteræ, quæ apud Sirmundum datæ notantur 22. Martij an. 417. tum etiam Paschasini Lilybætani episcopi ad Leonem Romanum Pontificem Epistola anno 443. scripta, ubi is narrat Occidentales anno 417. Zosimo tunc Pontifice errasse in festo Paschatis, quod cum in 22. Aprilis incideret, celebratum ab illis fuit 25. Martij. Denique Prosper in Chronico tradit Zosimum Ecclesiam rexisse annum unum menses novem, dies octo, aut juxta nonnullas editiones, novem. Atqui Zosimus obiit 26. Decembr. an. 418. Suscepit itaque regimen Ecclesiæ die 17. aut 18. Martij anni 417. Porrò quod etiam hujusce ad Paulinum Epistolæ ætatem indicat, Innocentij successor Zosimus nondum tentaverat quidquam sive in favorem, sive in condemnationem Pelagianorum; quandoquidem nullum de ipso verbum habet isthæc Epistola.

CLXXXVII. *Scripta sub medium an. 417.* LIBER *ad Dardanum* inter Augustini Epistolas in hactenus editis recensitus, pertinet ad medium circiter annum 417. Quippe æstate labente conscriptum à se prodit Augustinus n. 1. tribuitque eidem libro in Retractationibus medium locum inter librum *de Gestis Pelagij* exeunte anno 416. aut ineunte 417. elaboratum, & libros de *Gratia & peccato originali* scriptos versus mensem Maïum anni 418.

CLXXXVIII. *Scripta exeunte an. 417. aut ineunte 418.* *AD Iulianam* Epistola Centesima octogesima octava mittitur nomine Alypij & Augustini, qui certiores fieri cupiunt, an à Pelagio profectus sit anonymus ad Demetriadem liber, quæ est hîc in Appendice Epistola XVII. Porrò in opere de *gratia Christi* librum eumdem Pelagio adscribit Augustinus tamquam auctori planè comperto & comprobato. Prodiit ergo isthæc Epistola ante dictum opus de *gratia* an. 418. elaboratum: non tamen multo antè tempore; quando hîc n. 14. loquitur Augustinus de altera Pelagij Epistola, quæ sub initium anni 417. Innocentio scripta, ejusque successori Zosimo nonnisi versùs mensem Septembrem reddita est.

CLXXXIX. *Scripta circ. an. 418.* QUÆ initio Centesimæ octogesimæ nonæ *ad Bonifacium* dicit Augustinus, rescripta ad eum à se jam dictata, eaque perlatori in manus tradita fuisse, cùm ab eodem perlatore inductus fuit, ut hanc insuper Epistolam adderet, *scribens aliquid quod ipsum ædificet ad sempiternam salutem*, ea Lovanienses post Erasmum intelligunt de CLXXXV. ad eumdem Bonifacium Epistola. Quibus etsi non assentiamus, quòd illud prius scriptionis genus non Epistola, sed liber ab Augustino censeatur in Retractationibus; præterquàm quod in eo versatur argumento, ut ad Bonifacij ædificationem nihil insuper desiderari potuisset. Commodè tamen adhoc tempus refertur isthæc Epistola, de qua agimus CLXXXIX. quo tempore Bonifacij virtutes famâ resciverat Augustinus ex n. 8. sed nondum fortè usu ipsius aut consuetudine satis familiari.

CXC. *Scripta paulò post medium an. 418.* ÆTATEM Epistolæ Centesimæ nonagesimæ *ad Optatum* habes partim ex n. 22. & 23. ubi de damnatis à Zosimo Pelagianis dicitur, deque Tractoria quæ in eos per universum orbem ante medium an. 418. ab ipso emissa fuit: partim ex n. 1. in quo innuit Augustinus se cùm apud Cæsaream ageret, scribendæ huic Epistolæ adjecisse animum, impulsu Renati & Muressis. Porro Cæsaream petiit post Carthaginense concilium die 1. Maij an. 418. celebratum, iter Carthagine rectà in Mauritaniam suscipiens, ex Epistola 193. n. 1. agebatque adhuc Cæsareæ die 20. Septembris ejusdem anni, ex *Actis cum Emerito.*

CXCI. & CXCII. TRES subsequentes Epistolas Centesimam nonagesimam primam *ad Sixtum*, Centesimam nonagesimam secundam

CXCIII. Scripta ſub finem an. 418.

ad Cæleſtinum, & Centeſimam nonageſimam tertiam *ad Mercatorem* una eademque occaſione Albini Romanæ Eccleſiæ acolythi ex Africa profecturi reſcripſit Auguſtinus, poſtquam remeaſſet Hipponem, uti ipſe initio cujuſque harum Epiſtolarum profitetur, id eſt poſt ſuum reditum ex Mauritania Cæſarienſi, juxta Epiſtolam CXCIII. n. I. adeoque poſt diem 20. Septembris, quo die apud Cæſaream confecta notantur *Acta cum Emerito.*

CXCIV. Scripta paulo poſt ſuperiores.

CENTESIMA nonageſima quarta *ad Sixtum* paulo poſt Albini acolythi profectionem per Firmum preſbyterum miſſa eſt ex n. I.

CXCV. Scripta fortè an. 418.

IN Epiſtola Centeſima nonageſima quinta Auguſtino gratulari videtur *Hieronymus* de Pelagianis toto jam orbe damnatis; cumque laudat quòd *contra flantes ventos ardore fidei perſtiterit*, indicat fortean S. Doctoris conſtantiam in expugnanda Pelagianorum hæreſi, quando eorum arte deluſi Romani patrocinari iis videbantur. Porrò in MSS. duobus monaſt. Vindocinenſis obſervamus huicce Epiſtolæ alteram perbrevem à Hieronymo ſcriptam, quæ ſuprà ordine eſt CXXI. proximè ſubjungi, interjectis his tribus verbis: *Iam poſt ſuſcriptionem. Multi utroque claudicant &c.*

CXCVI. Scripta exeunte an. 418.

EPISTOLA Centeſima nonageſima ſexta *ad Aſellicum* ſcripta eſt eo tempore, quo Donatianus Byzacenæ provinciæ primatem antiquitatis jure agebat, ex n. I. quæ illi dignitas in Concilio Carthaginenſi anni 418. tribuitur. Præterea Pelagianos ab Innocentio & Zoſimo jam damnatos ſignificat Auguſtinus n. 7. hiſce verbis. *Qui recenti judicio Dei, per diligentes & fideles ſervos ejus etiam catholica communione privati ſunt.*

CXCVII. & CXCVIII. Scripta exeunte an. 418. aut ineunte 419.

EX tribus proximè ſequentibus Epiſtolis Centeſima nonageſima nona *ad Heſychium* ſub annum Chriſti 419. data intelligitur ex n. 20. Quapropter Centeſima nonageſima ſeptima & Centeſima nonogeſima octava, quæ paulò ante ſcriptæ fuerant, revocandæ videntur ad annum exeuntem 418. aut ad ineuntem 419. Adjuvat conjecturam quod Heſychius in CXCVIII. Epiſtola n. 5. dicat ſigna per id tempus in cælo viſa fuiſſe: ea dubio procul indicans quæ anno 418. contigiſſe memorant Hiſtorici; quibus ille ſignis permotus occaſionem ſumſit conſulendi Auguſtinum de ultimo die mundi.

CXCIX. Scripta ſub an. 419.

CC. Scripta exeunte an. 418. aut ineunte 419.

EPISTOLA Ducenteſima *ad Valerium* Comitem miſſa eſt cum libro primo *de Nuptiis* eidem nuncupato, quem librum ſuo loco demonſtrabimus conſcriptum fuiſſe exeunte anno 418. aut ineunte 419. Enimvero ipſe Auguſtinus in lib. I. *ad Bonifacium* c. 5. dicit ſe id operis *poſt damnationem Pelagij Celeſtiique* edidiſſe. Tum addens continenter: *Quod ideo dicendum putavi, quoniam iſte dicit ab inimicis ſuis in odium veritatis dicta mea fuiſſe ſuſcepta: ne ideo quiſquam exiſtimet propter hunc librum meum inimicos gratiæ Chriſti novos hæreticos fuiſſe damnatos:* argumentum præbet quo eumdem librum non multo poſt eorum hæreticorum damnationem prodiiſſe concludamus.

CCI. Scripta an. 419. menſe Junio

DUCENTESIMA prima, quæ *ab* Imperatoribus *Honorio & Theodoſio* ad Aurelium, & ſeorſim ad Auguſtinum eodem tenore data eſt, diei & Conſulum notam affixam gerit.

CCII. Scripta videtur verſus finem an. 419.

QUÆ Ducenteſima ſecunda hîc eſt, earum quæ Hieronymus ſcripſit, Epiſtolarum omnium noviſſimam putat Baronius, remittitque ad annum 420. in quem Hieronymi obitus, juxta Proſperi chronicum incidit. Certè quidem Euſtochij virginis dormitio, cujus dolore ſe vehementer occupatum teſtatur hîc Hieronymus, non multo ante prædictum annum 420. reponi poteſt. Quandoquidem Palladius Lauſiacam hiſtoriam an. 419. aut 420. ſcribens, in vivis eam agere credit in cap. 125. Quod verò ad Epiſtolæ perlatorem Innocentium preſbyterum adtinet, is anno 419. ad perquirendos Nicænos canones miſſus à Patribus Africanis ad Cyrillum, inde rediit in Africam anno eodem ante 26. Novembris, ut ex Cod. can. Eccl. Afric. titulo c. 137. liquet: eaque dubio procul occaſione viſo Hieronymo, Epiſtolam de qua agitur, afferendam accepit, hoc ipſo anno; non ſubſequenti. Quippe Epiſtolæ initio cùm Hieronymus excuſat, quòd Innocentius *anno præterito quaſi nequaquam in Africam reverſurus*, ipſius ad Auguſtinum ſcripta non ſumſerit, indicat unam & alteram Innocentij peregrinationem in Oriente: quarum prima, ſiquidem Innocentius de ſuo in Africam reditu incertus erat, non eadem eſt cum illa quam an. 419. Africanæ ſynodi auctoritate ſuſcepit. Neque rectè Baronius iis ex verbis Hieronymi colligit Epiſtolam anno ſequenti à legatione Innocentij datam fuiſſe.

CCIII. Scripta fortè circ. an. 420.

EPISTOLA Ducenteſima tertia *ad Largum* eo tempore ſcripta eſt, quo ille res proſperas ante expertus, verſabatur in adverſis, poteſtque ad annum circiter 420. revocari; ſiquidem Largus iſte, qui *dominus inſignis & præſtantiſſimus* ſalutatur, quique *Eximietatis* titulo donatur, haud immeritò creditur idem cum eo, qui Proconſulatum in Africa gerebat annis 415. 418. & 419.

DUCENTESIMA quarta *ad Dulcitium* Tribunum & juſſionum imperialium in Donatiſtas exſecutorem, conſtat ex n. 4. & 9. datam fuiſſe paulò ante libros *contra Gaudentium*: quod opus adversùs Donatiſtas poſtremum emiſit Auguſtinus circiter annum 420. CCIV. Scripta circ. hoc tempus.

DUBITARE vix licet, quin Ducenteſima quinta Epiſtola *Conſentio* eidem, cui *contra Mendacium* liber, atque eodem ferme tempore ſcripta fuerit. Is enim cui liber ille circiter annum, (uti aliàs probabitur) 420. compoſitus nuncupatur, vivebat inter Priſcillianiſtas, qui per id tempus Hiſpaniam infeſtabant; *multaque legenda miſerat* Auguſtino, ut in ejuſdem libri exordio dicitur, agens de mendacij uſu ad illorum retegendam hæreſim, quam perjuriis etiam adhibitis occultare ipſi ſolerent. In hac autem Epiſtola teſtatur Auguſtinus miſſam ſibi fuiſſe *Epiſtolam* à Conſentio, & inſuper in alia chartula quæſtiones illas, ad quas modò reſpondet. Ubi *Epiſtolæ* nomine ſignificare videtur ſcripta prolixiora, quibus poſtea in lib. *contra Mendacium* reſpondit, tarditatem reſcriptorum ſuorum ibidem excuſans. Deinde in hominem apud Hiſpaniam conſtitutum, atque inde in Africam confugere cogitantem convenit egregiè, quod hîc cap. I. n. I. teſtatur Auguſtinus, optare quidem ſe videre Conſentium, ſed *quietioribus & tranquillioribus rebus humanis, ut id honeſtæ caritatis ſit potiùs, quàm moleſtæ neceſſitatis.* Porrò in cap. 4. n. 18. meminit ſcripti à ſe libri *de Fide & operibus*; qui liber eſt anni 413. CCV. Scripta fortè verſùs an. 420.

DUCENTESIMA ſexta eſt *ad Valerium*, illum ipſum Comitem, cui primus *de Nuptiis* liber circiter initium anni 419. tranſmiſſus fuit. Ad idem ferè tempus pertinere videtur iſthæc Epiſtola, qua ſic ipſi ſcribit Auguſtinus, quaſi jam antè in ipſius amicitiam & familiaritatem receptus. CCVI. Scripta circ. hoc tempus.

DUCENTESIMA ſeptima *ad Claudium* cùm quatuor *contra Iulianum* libris tranſmiſſa eſt. Porrò hi libri editi ſunt ſub annum 421. non citiùs, cùm Auguſtinus in libro I. c. 7. loquatur de Hieronymo quaſi jam defuncto, hic autem anno 420. die 30. Septemb. obierit. CCVII. Scripta an. 421. aut paulò poſt.

SI Epiſtola Ducenteſima octava, quæ *Feliciæ* data eſt, cum CCIX. ad Cæleſtinum comparetur, venit in mentem exorta ſcandala, quibus virgo illa ex Donatiſtarum ſchiſmate ad Eccleſiæ unitatem converſa perturbabatur, poſſe in Antonium epiſcopum referri; qui nimirum Antonius præfectus Fuſſalenſi plebi, quæ ex Donatiſtis redierat ad catholicam communionem, huic eccleſiæ pravis ſuis moribus perverſè adeo conſulebat, ut ejus regimine ſententiâ epiſcoporum privatus fuerit. Quæ nos conjectura ſi non fallit, pertinet Epiſtola ad annum circiter 423. CCVIII. Scripta fortè verſus an. 423.

DUCENTESIMA nona *ad Cæleſtinum* initio Pontificatus ipſius data intelligitur ex n. I. ubi Pontifici gratulatur Auguſtinus de ipſius electione citra ullum plebis Romanæ diſcidium peracta. Porrò Cæleſtinus proximè ſucceſſit Bonifacio; cujus obitum Baronius anno adſignat 423. octavo Kal. Novembris, diem ſcilicet ex Anaſtaſij fide, annum autem non alia auctoritate ſtatuens, niſi quòd Proſper & Marcellinus in Chronicis ſucceſſoris ipſius ingreſſum eodem hoc anno referant: cùm evenire tamen potuerit, ut Bonifacio ſub anni 422. finem defuncto Cæleſtinus nonniſi anno 423. fuerit ſubrogatus. Et verò in iiſdem Chronicis ante Honorij imperatoris obitum, qui in menſem Auguſtum anni 423. incidit, Cæleſtini pontificatûs exordium conſignatur. Ad hæc Bonifacij pontificatum trium annorum & menſium aliquot ſpatio definiunt magno conſenſu priſci recentioreſque, Latini & Græci ſcriptores; ſi exceperis Nicephorum, cujus non tanta eſt fides; & nonnullas Proſperi editiones, in quibus Bonifacio pontifici tribuuntur anni quatuor; quæ facilè cum aliis conciliantur, ſi annum quartum non plenum intelligamus. Exſtat in Corbeienſi codice ante centum & mille annos exarato ſeries Romanorum Pontificum in Vigilio CCIX. Scripta fortè ineunte an. 423.

desinens, quæ Cælestino quidem annos 9. mens. 10. & dies 6. adscribit: Bonifacio autem annos tantùm 3. mens. 8. dies 6. Porrò Bonifacius ad Pontificatum assumtus fuit die 29. Decemb. an. 418. Itaque ad anni 422. finem revocari potest ejus obitus, nec non Cælestini successoris ipsius electio; quæ fortè ad insequentem annum idcirco relata est in Chronicis, quòd paucis ante ipsius initium diebus facta fuerit.

CCX. *Scripta fortè circit. hoc tempus.* Non tenuis suspicio est, Epistolam Ducentesimam decimam *ad Felicitatem & Rusticum* scriptam esse occasione tumultus in Sanctimonialium sodalitio exorti; cujus compescendi gratiâ subsequentem Epistolam ad Sanctimoniales misit Augustinus.

CCXI. *Scripta circ. hoc tempus.* Ducentesima undecima *Sanctimonialibus* data, posterior est Carthaginensi collatione legibusque deinceps in schismaticos promulgatis. Quandoquidem Ecclesia tum maximè de *Donatistis in unitate* gaudebat ex n. 4. Nec sanè multo ante annum 424. Quippe non recèns obierat Augustini germana soror ejusdem monasterij præposita ex n. 4. quæ tamen narrante Possidio cap. 26. *Vidua Deo serviens multo tempore usque in diem obitus sui præposita ancillarum Dei vixit.*

CCXII. *Scripta circ. an. 423.* Sub finem Epistolæ Ducentesimæ duodecimæ de Stephani Martyris reliquiis (quæ an. 416. per Orosium Jerosolymis redeuntem, juxta Marcellini Chronicum, primò in Occidentem advectæ fuerunt) sic *ad Quintilianum* loquitur Augustinus: *quas*, ait, *non ignorat sanctitas vestra, sicut & nos fecimus, quàm convenienter honorare debeatis.* Ubi, nostrâ quidem opinione, indicat memoriam ejusdem S. Martyris apud Hipponem exstructam. Atqui in c. 8. lib. 22. *de civitate Dei*, cui scribendo versùs finem an. 426. incumbebat, isthæc verba leguntur: *Nondum est biennium ex quo apud Hipponem-regium cœpit esse ista memoria* &c. Quapropter Epistolam hanc circiter an. 425. scriptam arbitramur.

CCXIII. *Scripta 26. Sept. an. 426.* *ACTA ecclesiastica in designando Augustini successore Eraclio* confecta, quæ hîc Epistolæ Ducentesimæ decimæ-tertiæ loco exhibentur, diei & Consulum notam præferunt.

CCIV. & CCXV. *Scripta circ. Pascha an. 426. aut 427.* Epistolæ Ducentesima decima-quarta & Ducentesima decima-quinta *ad Valentinum* Adrumetini monasterij Abbatem eodem tempore conscriptæ intelliguntur ex primis earum verbis, illa paulò ante Pascha, hæc paulò post idem festum, anni Christi non quidem 418. quod Baronio visum fuit. Nam prolixior ad Sixtum Epistola, de qua in Epistolis hisce duabus agitur, cujusve Epistolæ non recta interpretatione emerserant quædam inter Adrumetinos monachos contentiones, non citiùs exeunte eodem anno 418. dictata est. Sed anni 426. aut 427. quandoquidem liber *de gratia & libero arbitrio*, cum quo simul transmissæ sunt, uti patet ex Epistola CCXV. n. 2. vix potest vel tardiùs reponi; cùm in Retractationum libris circiter annum 427. elaboratis recenseatur: vel citiùs, cùm in iisdem Retractationibus locum una cum libro *de correptione & gratia* ad eosdem monachos postremum teneat.

CCXVI. *Scripta paulò post duas superiores.* Cùm verò in superioribus litteris petiisset Augustinus, ut Florus qui tumultûs auctor fuisse dicebatur, ad se veniret, eo perlubenter & absque cunctatione ulla ad ipsum pergente *Valentinus* Epistolam hîc Ducentesimam decimam sextam rescripsit ex n. 6.

CCXVII *Scripta sub idem tempus.* De Ducentesima decima septima *ad Vitalem* Epistola unum liquidum est, eam Pelagiana hæresi jam antè condemnata prodiisse: alterum verisimile admodum, scilicet posteriorem quoque esse Epistolis CCXIV. & CCXV. in quibus inter scriptiones contra Pelagianos emissas & instruendis Adrumetinis monachis perutiles non profertur. Nempe cùm in libro *de gratia & libero arbitrio* cap. 7. & subsequentibus fuisset ab Augustino copiosè assertum, ex Dei dono ipsum bonæ voluntatis fideique initium provenire, hoc permotus Vitalis (nisi malè conjectamus) contradicere cœpit, & testimoniis ex Philipp. 2. & ex Psal. 36. in eodem libro cap. 16. adhibitis respondere, ut patet in hacce Epistola n. 1. & 4. Porrò versiculum Psal. 36. quem in libro *de libero arbitrio* tantummodo indicarat Augustinus, urget hîc explicatque contra Vitalem, tum etiam ipsum ex Ecclesiæ precibus, quod argumentum in dicto libro cap. 14. levissimè tetigerat, operosiùs refellit. De ceteris verò tam multis testimoniis & argumentis ad eamdem caussam æquè pertinentibus, quia satis superque illic explicata erant, nihil mirum est si tractandum hîc non curavit.

Subjicimus hoc loco Epistolam *ad Palatinum*, in qua dum eum Augustinus hortatur, ut ne spem bene vivendi collocet in propriis viribus, *Ipsa quippe oratio* (dominica,) inquit n. 3. *admonet te, quod indigeas adjutorio Domini tui.* Et postea *Ab illo*, ait, *pete ut perficiatur à quo datum est ut inciperetur.* Tum adducit testimonia ex Philipp. 2. & Psal. 36. uti in Epistola superiore ad Vitalem: quæ suadere possint utramque Epistolam pertinere ad idem tempus. CCXVIII. *Scripta fortè eodem tempore.*

De ætate Epistolæ Ducentesimæ decimæ nonæ, ab Augustino aliisque tribus Africanis episcopis *ad* Gallicanos *Proculum & Cylinnium* directæ occasione Leporij, consule adnotationem pag. 810. a. CCXIX. *Scripta, aut an. 426. aut 427.*

Epistola Ducentesima vigesima *ad Bonifacium* data est tempore belli in ipsum tamquam in Imperij perduellem illati. Hinc enim Augustinus initio significat *fideliorem litterarum suarum perlatorem quàm Petrum, numquam potuisse reperire.* Et n. 2. ait litteras ipsi in suis periculis numquam mitti potuisse propter periculum perlatoris, *Et ne ad eos*, inquit, *ad quos nollem Epistola mea perveniret.* Gestum est hoc bellum consulatu Hierij & Ardaburij, id est an. 427. invidiâ Felicis Magistri militum, juxta Prosperum in Chronico; vel proditione Aëtij Comitis, juxta Paulum diaconum in hist. Miscel. lib. 14. cùm Bonifacium Occidentalis Libyæ principatu potitum, & apud Africam potentia auctum animo ferret iniquiori. Unde Augustinus n. 5. sic Bonifacio loquitur, *Iustam quidem dicis habere te caussam, cujus judex ego non sum*, &c. *Et oblata quidem sumere debuisti, ut eis utereris ad pietatem; non autem negata vel delegata sic quærere, ut propter illa in istam necessitatem perducereris.* Neque referenda videtur Epistola longè ultra finem an. 427. cùm nullam querelam Augustinus moveat de Vandalorum irruptione, qui subsidio vocati à Bonifacio penetrarunt in Africam anno 428. mense Maïo. CCXX. *Scripta circ. exeuntem an. 427.*

QVODVULTDEI Epistolæ duæ, Augustinique ad eas rescripta ejusdem sunt temporis & argumenti, nisi quod priores ad annum fortè 427. pertinent, posteriores ad 428. Certè in ea quæ ordine est CCXXIV. testatur Augustinus libros duos Retractationum, quos anno 427. vel ut seriùs 428. emisit in publicum, jam esse antehac absolutos. CCXXI. CCXXII. CCXXIII. & CCXXIV. *Scriptæ an. 427. & 428.*

PROSPERI Epistola hîc ordine Ducentesima vigesima quinta scripta fuit per id tempus, quo Arelatensi ecclesiæ præerat Hilarius ex n. 9. Hic porrò in locum Honorati octo vel novem diebus ante sacra Epiphania defuncti suffectus est, anno 428. aut 429. ut patet ex Nota ad eamdem Epistolam pag. 823. CCXXV. *Scripta an. 428. aut 429.*

Ducentesima vigesima sexta, quæ *Hilarij* laïci est, transmissa fuit simul cum superiore, ut hîc testatur Hilarius n. 10. Unde utrique, Prospero Hilarioque simul respondit Augustinus, nuncupato ambobus libro *de prædestinatione SS.* CCXXVI. *Scripta eodem tempore.*

Ducentesima vigesima septima *ad Alypium Senem* nullus dubitaverit referendam esse ad annum circiter 429. Nisi fortè quis alium hîc ab Alypio Thagastensium episcopo subintelligendum putet, aut *Senis* nomine non significari primatem: quem titulum Alypio episcopo in Epistola CCXXIV. ad Quodvultdeum data anno 428. nondum tribuebat Augustinus, ipsum *fratrem* duntaxat appellans. CCXXVII. *Scripta post Pascha anno fortè 428. aut 429.*

Ducentesima vigesima octava *ad Honoratum* Thiavensem episcopum scripta est, *cùm Vandali hostes impenderent*, ex Possidio cap. 30. CCXXVIII. *Scripta sub an. 428. aut 429.*

DARIO Comiti Epistolam Ducentesimam vigesimam nonam scripsit Augustinus sub ultimam senectutem ex n. 1. Venerat in Africam Darius procuraturus pacem, non ut eam per sanguinem quæreret, sed ne cujusquam sanguis quæreretur, legatione missus, ex n. 2. atque ut malis *quæ ad quemdam calamitatum apicem increverant*, sicuti Darius ipse in Epistola CCXXX. n. 3. rescribit, remedium finemque adferret. Quo in negotio quid profecisset indicans, *Si non exstinximus bella*, inquit, *certè distulimus.* Quò verò hæc referri possint, præter Bonifacij Vandalorumque bellum nihil occurrit aliud extrema Augustini ætate, aut saltem ab anno 421. quem haud dubiè annum non præcessit isthæc Darij legatio: quandoquidem *Enchiridion de fide spe & caritate*, quod opusculum non citiùs dicto anno editum fuit, ad Darium nunc temporis cum Epistola CCXXXI. n. 5. legendum transmittitur. Narrat reipsa Procopius in lib. 1. de bello Vandalico, nonnullos ex Bonifacij amicis Carthaginem navigantes Placidiæ jussu ipsum convenisse: tumque Aëtij in Bonifacium CCXXIX. CCXXX. & CCXXXI. *Scriptæ ad finem Aug. ætatis in anno 429.*

Bonifacium fraude detecta, jurasse Placidiam sese æquam Bonifacio fore, si eum ad avertendam rei Romanæ in Africa stragem inclinarent. Hinc verò Bonifacium recessisse à Vandalis, qui Hipponem-regium, quò sese ille bello victus receperat, obsederunt. De hac Hipponis-regij obsidione, Bonifacio intra urbem recepto, scribit etiam Possidius cap. 28. addens S. Augustinum tertio obsidionis mense febribus decubuisse, & ultima ægritudine exerceri cœpisse.

EPISTOLÆ IV CLASSIS.

Quarum tempus minus compertum.

Reliquæ sunt Epistolæ numero triginta novem, in Classe quarta comprehensæ, quibus proprium certumque locum præscribere ex ætate haudquaquam licuisset. Nam facilè quidem intelliguntur scriptæ omnes Augustino jam Episcopo: paucæ verò in illis sunt, quæ definiti paulo ampliùs temporis characterem gerant. Scilicet suspicio est Honorij ipsius leges contra Idola anno 399. aut alias an. 408. sancitas indicari in CCXXXII. *ad Madaurenses* Epistola n. 3. his verbis: *Videtis certè simulacrorum templa partim diruta, partim clausa, partim in usus alios commutata; ipsaque simulacra vel confringi, vel incendi* &c. *atque ipsas hujus sæculi potestates... contra eadem simulacra ... impetus suos legesque vertisse.* Tum quæ *ad Pascentium* diriguntur, prodiisse Augustino nondum sene; quando se ipse in CCXXXVIII. n. 1. *ætate ac dignitate* Pascentio inferiorem profitetur: sed eo tamen tempore, quo S. Doctor famæ celebritate jam clarissimus evaserat, uti ex eadem Epist. n. 8. apparet. Denique ad ultimos Augustini annos pertinere CCI. *ad Auxilium*, apud quem de sententia in Classicianum ab eo lata sic expostulat n. 2. *En assum, senex à juvene, & Episcopus tot annorum à collega necdum anniculo paratus sum discere.* Itemque CCLIX. *ad Cornelium*, & CCLXIX. *ad Nobilium*, in quibus se provectiorem ætatem degere significat. Has ergo aliusque longè minùs explorati temporis Epistolas visum est habita argumenti ratione sic ordinare, ut primum locum occuparent quæ Christianæ fidei hostes, Paganos, Manichæos, Priscillianistas, Arianos spectant: tum demum quæ ad rectè informandos mores conferunt, officiosæque aliquot S. Doctoris litteræ succederent.

Ex his nemo non videt, si modò rem tantisper expendat, quantum in rectè ordinandis Augustini Epistolis operæ consiliique à nobis positum sit, quantum diligentiæ, ut studiosorum labores pro modulo levaremus. Hunc ordinem passim quidem ex certa, aut sanè quàm maximè probabili ratione; sed tamen aliquando ex conjecturis, aut ex mutuo earumdem Epistolarum inter sese nexu & consecutione, aliquando etiam ex eruditorum hominum qui hac de re scripserunt auctoritate instituimus: rati in his rebus valere plurimum id generis argumenta, ubi certa & explorata nos deficiunt. Nobis hîc operam nostram venditare non est animus: quin immo propriæ inscientiæ conscij, in errata non pauca, quæ eruditorum censuram mereantur, nos incidisse infitiari non audemus. Et verò ea, quàm primum à benevolis lectoribus exposita fuerint, & libenter agnoscemus, & quantocius emendare satagemus. Verùm illud citra jactantiæ notam polliceri non veremur, novum hunc ordinem à nobis constitutum, qualiscumque tandem sit, longè conducibiliorem esse, quàm antehac usu receptum: nec levi rei litterariæ fructu ac fœnore compensatum iri incommodum, quod ex futura illa mutatione nonnulli opponebant. Faxit Deus, ut id ex sententia contingat pro votis nostris, & laborem hunc nostrum lectores æqui bonique consulant.

SANCTI AUGUSTINI EPISCOPI
EPISTOLARVM ORDO NOVVS
cum antea vulgato comparatus.

Epist. Ordo novus cum antea vulg. comparatus.

Ordo Novus	Antea vulg.		Pag.
CXV.	230.	Ad Fortunatum.	326
CXVI.	231.	Ad Generosum.	327
CXVII.	55.	*Dioscori.*	327
CXVIII.	56.	Ad Dioscorum.	328
CXIX.	221.	*Consentij.*	343
CXX.	222.	Ad Consentium.	346
CXXI.	58.	*Paulini.*	355
CXXII.	138.	Ad Clerum & plebem Hipp.	361
CXXIII.	26.	*Hieronymi.*	362
CXXIV.	227.	Ad Albinam, Pinian. &c.	363
CXXV.	224.	Ad Alypium.	364
CXXVI.	225.	Ad Albinam.	367
CXXVII.	45.	Ad Armentarium & Paulin.	373
CXXVIII.	Deerat in hoc Tomo.	Silvani &c. Catholicor. Epis. collat. Carth. ad Marcellinum.	377
CXXIX.	Deerat in hoc Tomo.	Eorumd. ad Marcellinum.	379
CXXX.	121.	Ad Probam.	382
CXXXI.	156.	Ad Probam.	394
CXXXII.	1.	Ad Volusianum.	395
CXXXIII.	159.	Ad Marcellinum.	396
CXXXIV.	160.	Ad Apringium.	397
CXXXV.	2.	*Volusiani.*	399
CXXXVI.	4.	*Marcellini.*	400
CXXXVII.	3.	Ad Volusianum.	401
CXXXVIII.	5.	Ad Marcellinum.	410
CXXXIX.	158.	Ad Marcellinum.	419
CXL.	120.	Ad Honoratum Catechum.	422
CXLI.	152.	Concil. Zert. ad Donatistas.	456
CXLII.	258.	Ad Saturninum & Eufratem.	461
CXLIII.	7.	Ad Marcellinum.	463
CXLIV.	130.	Ad Cirtenses.	468
CXLV.	144.	Ad Anastasium.	469
CXLVI.	Deerat in hoc Tomo.	Ad Pelagium.	473
CXLVII.	112.	Ad Paulinam.	473
CXLVIII.	111.	Ad Fortunatianum.	496
CXLIX.	59.	Ad Paulinum.	503
CL.	179.	Ad Probam & Julianam.	516
CLI.	259.	Ad Cæcilianum.	517
CLII.	53.	*Macedonij.*	523
CLIII.	54.	Ad Macedonium.	524
CLIV.	51.	*Macedonij.*	535
CLV.	52.	Ad Macedonium.	536
CLVI.	88.	*Hilarij Syracusani.*	542
CLVII.	89.	Ad Hilarium Syracusanum.	542
CLVIII.	258.	*Evodij.*	560
CLIX.	100.	Ad Evodium.	564
CLX.	246.	*Evodij.*	566
CLXI.	247.	*Evodij.*	568
CLXII.	101.	Ad Evodium.	569
CLXIII.	98.	*Evodij.*	573
CLXIV.	99.	Ad Evodium.	573
CLXV.	27.	*Hieronymi ad Marc. & Anapss.*	581
CLXVI.	28.	Ad Hieronymum.	583
CLXVII.	29.	Ad Hieronymum.	594
CLXVIII.	Deerat in hoc Tomo.	*Timasij & Iacobi.*	602
CLXIX.	102.	Ad Evodium.	603
CLXX.	66.	Ad Maximum Medicum.	608
CLXXI.	220.	Ad Peregrinum Episcopum.	611
CLXXII.	30.	*Hieronymi.*	612
CLXXIII.	204.	Ad Donatum Presbyterum.	612
CLXXIV.	Deerat in hoc Tomo.	Ad Aurelium.	616
CLXXV.	90.	Conc. Carth. ad Innocent.	617
CLXXVI.	92.	Conc. Milev. ad Innocent.	620
CLXXVII.	95.	Aur. Al. Aug. &c. ad Innoc.	622
CLXXVIII.	94.	Ad Hilarium Episcopum.	629
CLXXIX.	252.	Ad Johannem Episcop.	630
CLXXX.	260.	Ad Oceanum.	633

Ordo novus	Antea vulg.		Pag.
CLXXXI.	91.	*Innocentij ad Conc. Carthag.*	635
CLXXXII.	93.	*Innocentij ad Conc. Milev.*	638
CLXXXIII.	96.	*Innoc. ad Aur. Alyp. Aug. &c.*	641
CLXXXIV.	97.	*Innocentij ad Aurel. & Aug.*	642
CLXXXV.	50.	Ad Bonifacium Comitem.	643
CLXXXVI.	106.	Alyp. & Aug. ad Paulinum.	663
CLXXXVII.	57.	Ad Dardanum.	678
CLXXXVIII.	143.	Ad Julianam.	692
CLXXXIX.	205.	Ad Bonifacium Comitem.	697
CXC.	157.	Ad Optatum.	700
CXCI.	104.	Ad Sixtum.	708
CXCII.	62.	Ad Cælestinum Diaconum.	710
CXCIII.	Nunc primum edita.	Ad Mercatorem.	711
CXCIV.	105.	Ad Sixtum.	715
CXCV.	25.	*Hieronymi.*	730
CXCVI.	200.	Ad Asellicum.	730
CXCVII.	78.	Ad Hesychium.	737
CXCVIII.	79.	*Hesychij.*	739
CXCIX.	80.	Ad Hesychium.	742
CC.	Deerat in hoc Tomo.	Ad Valerium Comitem.	761
CCI.	Deerat in hoc Tomo.	*Honorij & Theodosij.*	762
CCII.	24.	*Hieronymi ad Alyp. & Aug.*	763
CCIII.	82.	Ad Largum.	764
CCIV.	61.	Ad Dulcitium.	764
CCV.	146.	Ad Consentium.	767
CCVI.	270.	Ad Valerium Comitem.	773
CCVII.	Deerat in hoc Tomo.	Ad Claudium.	774
CCVIII.	209.	Ad Feliciam.	774
CCIX.	261.	Ad Cælestinum Papam.	777
CCX.	87.	Ad Felicitatem & Rustic.	780
CCXI.	109.	Ad Sanctimoniales.	781
CCXII.	103.	Ad Quintianum.	788
CCXIII.	110.	Acta in designat. Eraclij.	788
CCXIV.	46.	Ad Valentinum.	791
CCXV.	47.	Ad Valentinum.	793
CCXVI.	256.	*Valentini.*	796
CCXVII.	107.	Ad Vitalem.	799
CCXVIII.	208.	Ad Palatinum.	809
CCXIX.	Deerat in hoc Tomo.	Aur. Aug. &c. ad Proculum & Cylinnium.	810
CCXX.	70.	Ad Bonifacium Comitem.	812
CCXXI.	Deerat in hoc Tomo.	*Quodvultdei.*	816
CCXXII.	Deerat in hoc Tomo.	Ad Quodvultdeum.	817
CCXXIII.	Deerat in hoc Tomo.	*Quodvultdei.*	818
CCXXIV.	Deerat in hoc Tomo.	Ad Quodvultdeum.	819
CCXXV.	Deerat in hoc Tomo.	*Prosperi.*	820
CCXXVI.	Deerat in hoc Tomo.	*Hilarij Galli.*	825
CCXXVII.	67.	Ad Alypium.	829
CCXXVIII.	180.	Ad Honoratum Episcop.	830
CCXXIX.	262.	Ad Darium.	836
CCXXX.	263.	*Darij.*	836
CCXXXI.	264.	Ad Darium.	839
CCXXXII.	42.	Ad Madaurenses.	841
CCXXXIII.	20.	Ad Longinianum.	845
CCXXXIV.	21.	*Longiniani.*	846
CCXXXV.	22.	Ad Longinianum.	847
CCXXXVI.	74.	Ad Deuterium.	848
CCXXXVII.	253 *prima.*	Ad Ceretium.	849
CCXXXVIII.	174.	Ad Pascentium.	853
CCXXXIX.	175.	Ad Pascentium.	863
CCXL.	176.	*Pascentij.*	864
CCXLI.	177.	Ad Pascentium.	864
CCXLII.	150.	Ad Elpidium.	865
CCXLIII.	38.	Ad Lætum.	868
CCXLIV.	83.	Ad Chrisimum.	872
CCXLV.	73.	Ad Possidium.	873
CCXLVI.	243.	Ad Lampadium.	873

Epiſtolarum ordo novus

EPISTOLARUM S. AUGUSTINI ORDO ANTEA VULGATUS ad novum reductus.

Ordo

Ordo antea vulgatus ad Novum reductus

Epist. Ordo antea vulgatus ad novum reductus.

Ordo antea vulg.	Ordo Novus		Pag.
235.	LXIV.	Ad Quintianum.	152
236.	LXV.	Ad Xantippum.	154
237.	LVI.	Ad Celerem.	144
238.	LXIX.	Ad Castorium.	157
239.	LXXXIII.	Ad Alypium.	204
240.	LXIII.	Ad Severum.	150
241.	LXII.	Ad Severum.	149
242.	LXXXIV.	Ad Novatum.	206
243.	CCXLVI.	Ad Lampadium.	873
244.	LXXIX.	Ad quemdam Presb. Manic.	187
245.	VIII.	*Nebridij.*	10
246.	CLX.	*Evodij.*	566
247.	CLXI.	*Evodij.*	568
248.	CCLXIII.	Ad Sapidam.	892
249.	XCIV.	*Paulini.*	253
250.	XCV.	Ad Paulinum.	256
251.	CCLXIX.	Ad Nobilium.	902
252.	CLXXIX.	Ad Johannem Episcop.	630
253 *prima*.	CCXXXVII.	Ad Ceretium.	849
253 *secunda*.	CIII.	*Nectarij.*	287
254.	CIV.	Ad Nectarium.	289
255.	CVIII.	Ad Macrobium.	304
256.	CCXVI.	*Valentini.*	796
257.	CXLII.	Ad Saturninum & Eufratem.	461
258.	CLVIII.	*Evodij.*	560
259.	CLI.	Ad Cæcilianum.	517
260.	CLXXX.	Ad Oceanum.	633
261.	CCIX.	Ad Cælestinum Papam.	777
262.	CCXXIX.	Ad Darium.	836
263.	CCXXX.	*Darij.*	836
264.	CCXXXI.	Ad Darium.	839
265.	CVI.	Ad Macrobium.	304
266.	CVII.	*Maximi & Theodori.*	304
267.	L.	Ad Suffectanos.	116
268.	XI.	Ad Nebridium.	14
269.	XII.	Ad Nebridium.	16
270.	CCVI.	Ad Valerium Comitem.	773

S. AUGUSTINI EPISTOLARUM

INDEX ALPHABETICUS.

Numerus primus, cui nonnumquam asteriscus distinctionis gratiâ præfigitur, Epistolam designat, alter paginam.

EPISTOLARUM SANCTI AUGUSTINI

INDEX SECUNDUM PRÆCIPUA EARUM ARGUMENTA DIGESTUS.

EPISTOLÆ THEOLOGICÆ.

EPISTOLÆ POLEMICÆ.

EPISTOLÆ EXEGETICÆ.

Lucæ

EPISTOLÆ ECCLESIASTICÆ.

EPISTOLÆ MORALES.

EPISTOLÆ PHILOSOPHICÆ.

EPISTOLÆ HISTORICÆ.

EPISTOLÆ VARIÆ.

ERRATA IN TEXTU.

P*Ag.* 32. *linea* 51. circunditur, *lege* circumciditur.
33. *l.* 7. conſilia, *leg.* concilia.
37. *l.* 9. humilitatem, *leg.* humiliatum.
60. *l.* 56. *textus interpungendus ſic:* Suave jugum. Chriſti eſt vox pia: crede Deo.
78. *l.* 24. æquè juſtitiam. *Sic Editio Lov. Sed leg. cum mſſ.* atque juſtitia, *uti obſervamus in Syllabo, ad Epiſt.* 36.
146. *l.* 41. ſpernere, *leg.* aſpernere.
299. *l.* 6. Fontem, *leg.* frontem.
435. *l.* 27. eſt agro, *leg.* eſt in agro.
526. *l.* 39. aut me, *leg.* aut ſi me.
664. *l.* 49. eodem modo, quo, *leg.* eo modo, quo.
715. *l.* 32. In Epiſtolà, *dele* In. *quo carent mſſ.*
720. *l.* 63. conroat, *leg.* coronat.
791. *l.* 24. arbitrum, *leg.* arbitrium.

ERRATA IN NOTIS.

P*Ag.* 27. *Not. a.* certè ante, *leg.* certè non ante.
148. *Not. b.* in epiſt. 85. *leg.* 108.
Ibid. ſcripſerat epiſt. 84. *leg.* acceperat epiſt. 107.
174. *Not. b.* machinâ quædam, *leg.* quadam.
189. *In argumento* Ep. *lin.* 43. & 80. *leg.* & 81.
461. *Not. a.* conſolatus, *leg.* conſulatus.
642. *Not. g.* hunc tranſtulimus, *leg.* huc.
Ibid. Not. h. priedie, *leg.* pridie.

ERRATA IN MARG.

P*Ag.* 10. nunc 27. *leg.* 28.
42. Aliàs VIII. *leg.* XXXII.
116. nunc 105. *leg.* 185.
173. Epiſt. 9. *leg.* 40.
203. *nunc* 224. *leg.* 244.
219. Aliàs LXVII. *leg.* CLXVII.
463. an. 42. *leg.* 412.
635. ſcripta poſt ſuperiorem, *leg.* ſcripta ineunte an. 417.
638. ſcripta an. 416. *leg.* 417.
641. ineunte an. 416. *leg.* 417.
880. Aliàs CCXVII. *leg.* CCXIX.

Præterea confer Syllabum adjectum in Epiſtolarum fine, pag. 905. *quo in Syllabo ad Epiſt.* XCV. *adde,* [258. B. Vindingus legendum conjectat: *Et quod ſcriptum eſt, Nolite ante tempus judicare: Et quod ſcriptum eſt, Nolite judicare ut non &c.* Nec inepta conjectura, quandoquidem ſequitur: *Neque enim hîc addidit: ante tempus.*]

S. AURELII AUGUSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI

EPISTOLÆ

SECUNDUM ORDINEM TEMPORUM NUNC PRIMUM DISPOSITÆ, ET QUATUOR IN CLASSES DIGESTÆ.

Classis 1. continet epistolas, quas scripsit nondum episcopus, ab anno Christi videlicet 386. ad 395.

2. Quas episcopus ante collationem Carthaginensem cum Donatistis habitam, & ante detectam in Africa Pelagii hæresim scripsit, ab anno 396. ad 410.

3. Quas scripsit reliquo vitæ tempore, ab anno 411. ad 430.

4. Nonnullas ipso etiam episcopo scriptas complectitur, quarum tempus minùs compertum.

I. CLASSIS.

* Aliàs CCXIII. quæ autem 1 erat, nunc 132.

EPISTOLA I. *

Consilium aperit Augustinus suorum librorum de Academicis, & Hermogenianum sententiam rogat de eo, quod sub finem tertii libri de iisdem philosophis pronuntiavit.

Scripta circ. fin. an. 386.

HERMOGENIANO AUGUSTINUS.

ACADEMICOS ego ne inter jocandum quidem umquam lacessere auderem: quando enim me tantorum virorum non moveret auctoritas, nisi eos putarem longè in alia, quàm vulgò creditum est, fuisse sententia? Quare potiùs eos imitatus sum quantum valui, quàm expugnavi, quod omnino non valeo. Videtur enim mihi satis congruisse temporibus, ut

A si quid sincerum de fonte Platonico flueret, inter umbrosa & spinosa dumeta potiùs in [a] pastionem paucissimorum hominum duceretur, quàm per aperta manans irruentibus passim pecoribus nullo modo posset liquidum purumque servari. Quid enim convenientius pecori est, quàm putari animam corpus esse? Contra hujusmodi homines opinor ego illam utiliter excogitatam * Dei veri artem atque rationem. Hoc autem sæculo cùm jam nullos videamus philosophos, nisi fortè [b] amiculo corporis, quos quidem haud censuerim dignos tam venerabili nomine, reducendi mihi videntur homines (si quos Academicorum [c] per verborum ingenium à rerum comprehensione deterruit sententia) in spem reperiendæ veritatis: ne id quod eradicandis altissimis erroribus pro tempore accommodatum fuit, jam incipiat inserendæ scientiæ impedimento esse.

a b c

* fortè, tegendi veri.

[a] Sic MSS. At Lov. *in possessionem.*
[b] MSS. duodecim habent, *clanculo corporis.*
[c] Lov. *perversorum ingenium à rerum comprehensione deterruisset, in spem &c.* At qua ratione perversi Academici, siquidem ut mox dictum est, *artem & rationem tegendi veri* (sic enim legendum censemus, non, *Dei veri*, ut libri omnes habent) utiliter excogitarunt? quapropter locum emendavimus ad decem MSS. qui habent, *per verborum ingenium...... deterruit*, sive *terruit.* è quibus tamen nonnisi duo retinent vocem, *sententia.*

Classis I. an. 386.

2. Tantum enim tunc variarum sectarum studia flagrabant, ut nihil metuendum esset nisi falsi approbatio. Pulsus autem quisque illis argumentis ab eo, quod se firmum & inconcussum tenere crediderat, tanto constantiùs atque cautiùs aliud quærebat, quanto & in moribus major erat industria, & in natura rerum atque animorum altissima & implicitissima latere veritas sentiebatur. Tanta porrò nunc fuga laboris & incuria bonarum artium, ut simul atque sonuerit, acutissimis philosophis esse visum nihil posse comprehendi: dimittant mentes & in æternum obducant. Non enim audent vivaciores se illis credere, ut sibi appareat, quod tanto studio, ingenio, otio, tam denique multâ multiplicique doctrinâ, postremò vitâ etiam longissimâ Carneades invenire non potuit. Si verò etiam aliquantum obnitentes adversùs pigritiam, legerint eosdem libros, quibus quasi ostenditur naturæ humanæ denegata perceptio; tanto torpore indormiscunt, ut nec cælesti tuba evigilent.

3. Quamobrem cùm gratissimum habeam fidele judicium tuum de libellis meis, tantumque in te momenti ponam, ut nec error in tuam prudentiam, nec in amicitiam simulatio cadere possit, illud magis peto diligentiùs consideres, mihique rescribas, utrùm approbes quòd in extremo tertij libri suspiciosiùs fortasse quàm certiùs; utiliùs tamen, ut arbitror, quàm incredibiliùs putavi credendum. Equidem quoquo modo se habeant illæ litteræ, non tam me delectat quòd, ut scribis, Academicos vicerim (scribis enim hoc amantiùs fortè quàm veriùs) quàm quòd mihi abruperim odiosissimum retinaculum, quo ab philosophiæ ubere desperatione veri, quod est animi pabulum, refrenabar.

EPISTOLA II. *

* Aliàs CCXIV. quæ autem 2. erat, nunc 335.

Zenobio desiderium exponit suum, ut disputationem inter se cœptam, inter se finiant.

[a] Zenobio Augustinus.

Scripta circ. idem tempus.

1. Bene inter nos convenit, ut opinor, omnia quæ corporeus sensus adtingit, ne puncto quidem temporis eodem modo manere posse, sed labi, effluere & præsens nihil obtinere, id est, ut latinè loquar, non esse. Horum itaque perniciosissimum amorem, pœnarumque plenissimum, vera & divina philosophia monet frenare atque sopire: ut se toto animus, etiam dum hoc corpus agit, in ea quæ semper ejusdemmodi sunt, nec peregrino pulcro placent, feratur atque æstuet. Quæ cùm ita sint, & cùm te verum ac simplicem, qualis sine ulla solicitudine amari potes, in semetipsa mens videat, fatemur tamen congressum istum atque conspectum tuum, cùm à nobis corpore discedis, locisque sejungeris, quærere nos, eóque dum licet cupere. Quod profectò vitium, si te bene novi, amas in nobis: & cùm omnia bona optes carissimis & familiarissimis tuis, ab hoc eos sanari metuis. Si autem tam potenti animo es, ut & agnoscere hunc laqueum, & eo captos irridere valeas, næ tu magnus atque alius. Ego qui-A dem quamdiu desidero absentem, desiderari me volo. Invigilo tamen, quantum queo, & enitor, ut nihil amem quod abesse à me invito potest. Quocum officio commoneo te interim, qualiscumque sis, inchoatam tecum disputationem perficiendam, si curæ nobismetipsis sumus. Nam eam cum Alypio perfici nequaquam sinerem, etiamsi vellet. Non vult autem. Non enim est humanitatis ejus nunc mecum operam dare, ut in quàm multis possemus litteris te nobiscum teneamus, nescio quâ necessi-B tate fugientem.

EPISTOLA III. *

* Aliàs CLI. quæ autem 3. erat, nunc 137.

Nebridio respondet Augustinus immeritò se ab ipso vocari beatum, qui tam multa ignoret. Qua in re sita sit vera beatitudo.

[b] Nebridio Augustinus.

Scripta an. 387.

1. Utrùm nescio quo, ut ita dicam, blandiloquio tuo factum putem, an C verè ita se res habeat; incertum apud me est. Nam repentè accidit, nec satis deliberatum est, quatenus debeat committi fidei. Exspectas quid istuc sit. Quid censes? Propè persuasisti mihi, non quidem beatum esse me: nam id solius sapientis prædium est: sed certè quasi beatum: ut dicimus hominem, quasi hominem in comparatione hominis illius quem Plato noverat; aut quasi rotunda & quasi quadra ea quæ videmus, cùm longè ab eis absint quæ paucorum animus D videt. Legi enim litteras tuas ad lucernam jam cœnatus; proximè erat cubitio, sed non ita etiam dormitio: quippe diu mecum in lecto situs cogitavi, atque has loquelas habui, Augustinus ipse cum Augustino: Nonne verum est quod Nebridio placet, beatos nos esse? non utique. nam stultos adhuc esse, nec ipse audet negare. Quid si etiam stultis beata vita contingit? durum, quasi verò parva, vel alia ulla miseria sit quàm ipsa stultitia. Unde ergo illi visum est? an lectis illis libel-E lis etiam sapientem me ausus est credere? Non usque adeo temeraria est lætitia gestiens, præsertim hominis, cujus quanti ponderis consideratio sit, bene novimus. Illud igitur est: scripsit quod nobis putavit dulcissimum fore; quia & illi dulce factum est, quidquid posuimus in illis litteris, & scripsit gaudens, nec curavit quid committendum gaudenti calamo esset. Quid si *Soliloquia* legisset? lætaretur multo exundantiùs, nec ta-F men reperiret plus aliquid, quod me appellaret, quàm beatum. Citò ergo summum nomen effudit in me, nec sibi aliquid reservavit, quod de me lætior asseveret. Vide lætitia quid faciat.

2. Sed ubi est ista beata vita? [c] ubi? ubinam? O si ipsa esset, repelleret atomos Epicuri. O si ipsa esset, sciret nihil deorsum esse, præter mundum. O si ipsa esset, nosset extrema sphæræ tardiùs rotari quàm medium, & alia similia, quæ similiter novimus. Nunc verò quomodo vel qualiscumque beatus sum, qui nescio cur tantus mundus sit, cùm rationes figurarum per quas est, nihil prohibeant esse, quanto quis voluerit, ampliorem? Aut quomodo non mihi diceretur, immò non cogeremur

[a] Is haud dubiè est cui libros *de Ordine* nuncupavit Augustinus an. 386. videsis 1 Tom. pag. 315.

[b] Nebridius *dulcis amicus* Augustini laudatur in Confessionum libris, maximéque in lib. 9. c 3. quo loco *non multo post* ejusdem Augustini *baptismum carne solutus* esse dicitur; id est antequam Augustinus presbyteratum adeptus fuisset, adeoque ante an. Chr. 391. Porrò ipsi scribere cœpit Augustinus ex agro Cassiciaco juxta lib. 9. Conf. c. 4. quem agrum aliquot menses anni exeuntis 386. & 387. ineuntis incoluit.

[c] Unus Vaticanus codex, *beata vita? ubi nisi in anima? O si ipsa esset*. Vaticani alij duo habent, *beata vita? ubi vera? O si ipsa &c.*

Classis I. an. 387.

A confiteri corpora in infinitum secari, ut à certa velut
basi in quantitatem certam certus corpusculorum
numerus surgeret? Quare cùm corpus nullum esse
minimum finitur, quo pacto sinamus esse amplissimum,
quo amplius esse non possit: nisi fortè il-
lud quod Alypio aliquando dixi occultissimè, ha-
bet magnam vim: ut quoniam numerus ille intel-
ligibilis infinitè crescit, non tamen infinitè minui-
tur, nam non eum licet ultra monadem resolvere:
contrà sensibilis (nam quid est aliud sensibilis nu-
merus, nisi corporeorum vel corporum quantitas?)
minui quidem infinitè, sed infinitè crescere ne-
queat. Et ideo fortasse meritò philosophi in re-
bus intelligibilibus divitias ponunt, in sensibilibus
egestatem. Quid enim ærumnosius quàm minus
atque minus semper posse fieri? Quid ditius, quàm
crescere quantum velis, ire quò velis, redire cùm
velis, quousque velis, & hoc multùm amare, quod
minui non potest? Quisquis namque intelligit istos
numeros, nihil sic amat ut monadem, nec mirum,
cùm per eam fiat, ut ceteri amentur. Sed tamen
cur tantus est mundus? Poterat enim esse vel ma-
jor, vel brevior: nescio. Tale est enim: Et cur hoc
loco potiùs quàm illo. nec in ea re debet esse quæ-
stio, ubi quidquid esset, quæstio esset. Unum il-
lud multùm movebat, quòd infinitè corpora se-
carentur. Cui fortasse responsum est, de vi con-
traria intelligibilis numeri.

3. Sed exspecta, videamus quid sit hoc nes-
cio quid, quod suggeritur menti: certè sensibi-
lis mundus, nescio cujus intelligibilis imago esse
dicitur. Mirum autem est, quod in imaginibus
videmus, quas specula referunt: nam quamvis
ingentia specula sint, non reddunt majores imagi-
nes, quàm sunt corpora etiam brevissima objecta.
In parvis autem specillis, sicut in pupillis oculo-
rum, etsi magna facies sese opponat, brevissima
imago pro modo speculi formatur. Ergo & imagi-
nes corporum minui licet, si specula minuantur:
augeri, si augeantur, non licet. Hîc profectò ali-
quid latet, sed nunc dormiendum est. Neque enim
Nebridio beatus quærendo videor, sed fortasse ali-
quid inveniendo. Id autem aliquid quid est? an illa
ratiocinatio, cui tamquam unicæ meæ blandiri so-
leo, & eâ me nimiso blectare?

4. Unde constamus? ex animo & corpore. Quid
horum melius? videlicet animus. Quid laudant in
corpore? nihil aliud video quàm pulcritudinem.
Quid est corporis pulcritudo? congruentia partium
cum quadam coloris suavitate. Hæc forma ubi ve-
ra melior, an ubi falsa? quis dubitet ubi vera est,
esse meliorem? Ubi ergo vera est? in animo scili-
cet. Animus igitur magis amandus est quàm cor-
pus. Sed in qua parte animi ista est veritas? in men-
te atque intelligentia. Quid huic adversatur? sen-
sus. Resistendum ergo sensibus totis animi viribus?
liquet. Quid si sensibilia nimiùm delectant? fiat
ut non delectent. Unde fit? consuetudine iis caren-
di appetendique meliora. Quid si moritur animus?
ergo moritur veritas, aut non est intelligentia ve-
ritas, aut intelligentia non est in animo, aut potest
mori aliquid in quo aliquid immortale est. nihil
autem horum fieri posse *Soliloquia* nostra jam con-
tinent, satisque persuasum est: sed nescio qua con-
suetudine malorum territamur atque titubamus.
Postremò etiamsi moritur animus, quod nullo mo-
do posse fieri video, non esse tamen beatam vitam
in lætitia sensibilium, hoc otio satis exploratum
est. His rebus fortasse atque talibus Nebridio meo
si non beatus, at certè quasi beatus videor. videar
& mihi: quid inde perdo, aut cur parcam bonæ
opinioni? Hæc mihi dixi. deinde oravi, ut sole-
bam, atque dormivi.

5. Hæc placuit scribere tibi. Delectat enim me
quòd mihi gratias agis, si nihil te quod in buccam
venerit celem, & gaudeo, quia sic tibi placeo.
B Apud quem igitur libentiùs ineptiam, quàm cui
displicere non possum? At si in potestate fortunæ
est, ut hominem amet homo, vide quàm beatus
sim, qui de fortuitis tam multùm gaudeo, & talia
bona, fateor, desidero mihi ubertim adcrescere.
Fortunæ autem bona verissimi sapientes, quos so-
los beatos fas est vocari, nec timeri voluerunt, nec
cupi, an cupiri, tu videris. Et bellè accidit. Nam
volo me declinationis hujus gnarum facias. Cùm
enim adjungo verba similia, incertior fio. Nam ita
C est cupio, ut fugio, ut sapio, ut jacio, ut ca-
pio; sed utrùm fugiri an fugi, utrùm sapiri an
sapi, sit modus infinitus, ignoro. Possem adten-
dere jaci & capi, ni vererer ne me caperet, &
pro ludibrio jaceret quò vellet, qui aliud jactum
& captum, aliud fugitum, cupitum, sapitum esse
convinceret. Quæ item tria, utrùm penultimâ
longâ & inflexâ, an gravi brevique pronuntianda
sint, similiter nescio. Provocaverim te ad episto-
lam longiorem, peto ut paulò diutiùs te legam.
D Nam non queo tantum dicere, quantum volupe
est legere te.

EPISTOLA IV. *

Augustinus Nebridio, significans ei quantum profecerit in secessu, contemplatione rerum æternarum.

* Aliàs CXVII. quæ autem 4. erat, nunc 136.

NEBRIDIO AUGUSTINUS.

Scripta circ. idem tempus.

1. MIRUM admodum est, quàm mihi præ-
ter spem evenerit, quòd cùm requiro
E quibus epistolis tuis mihi responden-
dum remanserit, unam tantùm inveni, quæ me
adhuc debitorem teneret, qua petis ut tanto nostro
otio, quantum esse arbitraris tecum, aut nobiscum
cupis, indicemus tibi quid in sensibilis atque intel-
ligibilis naturæ discernentiâ profecerimus. Sed non
arbitror occultum tibi esse, si falsis opinionibus
tanto quisque inseritur magis, quanto magis in eis
familiariúsque volutatur, multo id faciliùs in rebus
veris animo accidere. Ita tamen paulatim ut per
F ætatem proficimus. Quippe cùm plurimùm inter
puerum & juvenem distet, nemo à pueritia quoti-
die interrogatus se aliquando juuenem dicet.

2. Quod nolo in eam partem accipias, ut nos
in his rebus quasi ad quamdam mentis juventutem
firmioris ntelligentiæ robore pervenisse exsistimes.
Pueri enim sumus, sed ut dici adsolet, forsitan belli,
& non [a] mali. Nam plerumque perturbatos & sen-
sibilium * plagarum curis refertos mentis oculos illa
tibi notissima ratiuncula in [b] respirationem levat,
mentem atque intelligentiam oculis & hoc vulga-
ri adspectu esse meliorem: quod non ita esset, nisi
magis essent illa quæ intelligimus, quàm ista quæ
cernimus. Cui ratiocinationi utrùm nihil validè
inimicum sit, peto mecum consideres. Hac ego
interim recreatus, cùm Deo in auxilium depreca-

* id est phantasiarum.

[a] Am. Er. & MSS duo, *non male.*

[b] MSS. plerique, *in respiratione.*

Classis I an. 387.

to, & in ipsum, & in ea quæ verissimè vera sunt adtolli cœpero, tanta nonnumquam rerum manentium præsumtione compleor, ut mirer interdum illa mihi opus esse ratiocinatione, ut hæc esse credam, quæ tantâ insunt præsentiâ, quantâ sibi quisque sit præsens. Recole tu quoque; nam te fateor hujus rei esse diligentiorem, ne quid fortè nesciens rescriptis adhuc debeam. Nam mihi non facit fidem tam multorum onerum, quæ aliquando numeraveram, tam repentina depositio: quamvis te accepisse litteras meas non dubitem, quarum rescripta non habeo.

** Aliàs CXIV. quæ autem 5. erat, nunc 138.*

EPISTOLA V. *

Augustinum Nebridius deplorat, quòd nimiùm interpelletur civium negotiis ab otio contemplationis.

Augustino Nebridius.

Scripta circ. finem an. 388.

1. *Itane est, mi Augustine, fortitudinem ac tolerantiam negotiis civium præstas, necdum tibi redditur illa exoptata cessatio? Quæso, qui te tam bonum homines interpellant? credo qui nesciunt quid ames, quid concupiscas. Nullusne tibi est amicorum, qui eis amores referat tuos? Nec Romanianus nec* [a] *Lucinianus? Me certè audiant. Ego clamabo, ego testabor, te Deum amare, illi servire atque inhærere cupere. Vellem ego te in rus meum vocare, ibique adquiescere. Non enim timebo me seductorem tui dici à civibus tuis, quos nimium amas, & à quibus nimiùm amaris.*

** Aliàs LXXI. quæ autem 6. erat, nunc 92.*

EPISTOLA VI. *

Scribit Nebridius videri sibi memoriam sine phantasia esse non posse; tum etiam phantasiæ vim non à sensu, sed à se potiùs imagines rerum habere.

Augustino Nebridius.

Scripta circ. init. an. 389.

1. *Epistolas tuas perplacet ita servare ut oculos meos. Sunt enim magnæ, non quantitate, sed rebus, & magnarum rerum magnas continent probationes. Illæ mihi Christum, illæ Platonem, illæ Plotinum sonabunt. Erunt igitur mihi, & ad audiendum propter eloquentiam dulces, & ad legendum propter brevitatem faciles, & ad intelligendum propter sapientiam salubres. Curabis ergo quod tuæ menti sanctum bonumve fuerit visum, me docere. His autem litteris respondebis, cùm de phantasia & memoria subtilius aliquid disputaris. Mihi enim ita videtur, quòd quamvis non omnis phantasia cum memoria sit, omnis tamen memoria sine phantasia esse non possit. Sed dicis, Quid cùm recordamur nos intellexisse, aut cogitasse aliquid? Contra hæc ego respondeo & dico, propterea hoc evenisse, quia cùm intelleximus vel cogitavimus corporeum ac temporale aliquid, genuimus quod ad phantasiam pertinet: nam aut verba intellectui cogitationibusque nostris adjunximus, quæ verba sine tempore non sunt, & ad sensum vel phantasiam pertinent: aut tale aliquid intellectus noster cogitatione passus est, quod in animo* [b] *phantastico memoriam facere potuisset. Hæc ego inconsideratè ac perturbatè, ut soleo, dixi: tu explorabis, & falso rejecto, veritatem in litteris conferes.*

2. *Audi aliud: Cur, quæso te, non à se potiùs quàm à sensu phantasiam habere omnes imagines dicimus? Potest enim, quemadmodum animus intellectualis ad intelligibilia sua videnda à sensu admonetur potiùs quàm aliquid accipit, ita & phantasticus animus ad imagines suas contemplandas, à sensu admoneri potiùs*
A *quàm aliquid assumere. Nam fortè inde contingit, ut ea quæ sensus non videt, ille tamen adspicere possit: quod signum est, in se & à se habere omnes imagines. De hac re quoque quid sentias, respondebis.* *Classis I. an. 389.*

** Aliàs LXXII. quæ autem 7. erat, nunc 143.*

EPISTOLA VII. *

Augustinus quæstionem utramque à Nebridio motam discutit.

Nebridio Augustinus.

Scripta circ. idem tempus.

Caput I. Memoriam sine phantasia esse posse.

1. Prooemio supersidam, & citò incipiam quod me jamjamque vis dicere,
B præsertim non citò desiturus. Memoria tibi nulla videtur esse posse sine imaginibus vel imaginariis visis, quæ phantasiarum nomine appellare voluisti: ego aliud existimo. Primùm ergo videndum est, non nos semper rerum prætereuntium meminisse, sed plerumque manentium. Quare cùm sibi memoria præteriti temporis vindicet tenacitatem: constat eam tamen partim eorum esse, quæ nos deserunt, partim eorum, quæ deseruntur à nobis. Nam cùm recordor patrem meum, id
C utique recordor quòd me deseruit, & nunc non est: cùm autem Carthaginem, id quod est, & quod ipse deserui. In utroque tamen generum horum, præteritum tempus memoria tenet. Nam & illum hominem, & istam urbem, ex eo quod vidi, non ex eo quod video, memini.

2. Hîc tu fortasse quæris: Quorsum ista? præsertim cùm animadvertas utrumlibet horum non posse in memoriam venire, nisi viso illo imaginario. At mihi satis est sic interim ostendisse, posse
D dici earum etiam rerum, quæ nondum interierunt, memoriam. Verùm quid me adjuvet, facito intentus accipias. Nonnulli calumniantur adversùs Socraticum illud nobilissimum inventum, quo asseritur, non nobis ea quæ discimus, veluti nova inseri, sed in memoriam recordatione revocari; dicentes memoriam præteritarum rerum esse, hæc autem quæ intelligendo discimus, Platone ipso auctore, manere semper, nec posse interire, ac per
E hoc non esse præterita. qui non adtendunt illam visionem esse præteritam, qua hæc aliquando vidimus mente; à quibus quia defluximus, & aliter alia videre cœpimus, ea nos reminiscendo revisere, id est per memoriam. Quamobrem si, ut alia omittam, ipsa æternitas semper manet, nec aliqua imaginaria figmenta conquirit, quibus in mentem quasi vehiculis veniat, nec tamen venire posset, nisi ejus meminissemus, potest esse quarumdam rerum sine ulla imaginatione memoria.

Caput II. Animam sensibus non usam carere phantasiis.

3. Jam verò quòd tibi videtur anima etiam non
F usa sensibus corporis corporalia posse imaginari; falsum esse convincitur isto modo: Si anima priusquam corpore utatur ad corpora sentienda, eadem corpora imaginari potest, & meliùs (quod nemo sanus ambigit) affecta erat antequam his fallacibus sensibus implicaretur, meliùs afficiuntur animæ dormientium quàm vigilantium, meliùs phreneticorum quàm tali peste carentium: his enim afficiuntur imaginibus, quibus ante istos sensus vanissimos nuntios afficiebantur: & aut verior erit sol quem vident illi, quàm ille quem sani atque vigilantes; aut erunt veris falsa meliora. Quæ si absurda sunt, sicuti sunt, nihil est aliud illa imaginatio, mi Nebridi, quam plaga inflicta per sensus, quibus non, ut tu scribis, commemoratio quædam

[a] In MSS. aliquot scribitur hîc, *Lucianus*; & in epist. 10. *Lucilianus*. mox in Victorino codice legitur, *mei certè, Audiant me* &c.

[b] Sic MSS. tres. At editi habent, *quod in animo phantastica memoriam* &c.

fit ut talia formentur in anima, sed ipsa hujus falsitatis illatio, sive, ut expressiùs dicatur, impressio. Quod sanè te movet, quî fiat ut eas facies formasque cogitemus, quas numquam vidimus, acutè movet. Itaque faciam quod ultra solitum modum hanc epistolam porrigat; sed non apud te, cui nulla est pagina gratior, quàm quæ me loquaciorem apportat tibi.

4. Omnes has imagines, quas phantasias cum multis vocas, in tria genera commodissimè ac verissimè distribui video. Quorum est unum sensis rebus impressum, alterum putatis, tertium ratis. Primi generis exempla sunt, cùm mihi tuam faciem, vel Carthaginem, vel familiarem quondam nostrum * Verecundum, & si quid aliud manentium vel mortuarum rerum, quas tamen vidi atque sensi, in se animus format. Alteri generi subjiciuntur illa, quæ putamus ita se habuisse vel ita se habere, velut cùm disserendi gratiâ quædam ipsi fingimus nequaquam impedientia veritatem, vel qualia figuramus cùm legimus historias, & cùm fabulosa vel audimus vel componimus vel suspicamur. Ego enim mihi ut libet atque ut occurrit animo, Æneæ faciem fingo, ego Medeæ cum suis anguibus alitibus junctis jugo, ego Chremetis & alicujus Parmenonis. In hoc genere sunt etiam illa, quæ sive sapientes, aliquid veri talibus involventes figuris, sive stulti variarum superstitionum conditores pro vero adtulerunt, ut est tartareus Phlegethon, & quinque antra gentis tenebrarum, & stilus Septemtrionalis continens cælum, & alia poëtarum atque hæreticorum mille portenta. Dicimus tamen & inter disputandum, puta esse tres super invicem mundos, qualis hic unus est: &, puta quadratâ figurâ terram contineri; & similia. Hæc enim omnia, ut se cogitationis tempestas habuerit, fingimus & putamus. Nam de rebus quod ad tertium genus adtinet imaginum numeris maximè atque dimensionibus agitur: quod partim est in rerum natura, velut cùm totius mundi figura invenitur, & hanc inventionem in animo cogitantis imago sequitur: partim in disciplinis tamquam in figuris geometricis & rhythmicis musicis, & infinita varietate numerorum: quæ quamvis vera, sicut ego autumo, comprehendantur, gignunt tamen falsas imaginationes, quibus ipsa ratio vix resistit: tametsi nec ipsam disciplinam disserendi carere hoc malo facile est, cùm in divisionibus & conclusionibus quosdam quasi calculos imaginamur.

* Grammaticus & civis Mediolanensis in cujus villam Aug. nondum baptizatus cum suis secesserat lib. 9. Conf. c. 3.

5. In hac tota imaginum silva, credo tibi non videri primum illud genus ad animam, priusquam inhæreat sensibus, pertinere; neque hinc diutiùs disputandum: de duobus reliquis jure adhuc quæri posset, nisi manifestum esset, animam minùs esse obnoxiam falsitatibus, nondum passam sensibilium sensuumque vanitatem: at istas imagines quis dubitaverit istis sensibilibus multo esse falsiores? Nam illa quæ putamus & credimus, sive fingimus, & ex omni parte omnino falsa sunt, & certè longè ut cernis veriora sunt, quæ videmus atque sentimus. Jam in illo tertio genere quodlibet spatium corporale animo figuravero, quamquam id rationibus disciplinarum minimè fallentibus cogitatio peperisse videatur, ipsis rursum rationibus arguentibus, falsum esse convinco. Quo fit, ut nullo pacto animam credam nondum corpore sentientem, nondum per sensus vanissimos mortali & fugaci substantiâ, verberatam, in tanta falsitatis ignominia jacuisse.

6. Unde ergo evenit, ut quæ non vidimus cogitemus? Quid putas, nisi esse vim quamdam minuendi & augendi animæ insitam, quam quocumque venerit necesse est afferat secum? quæ vis in numeris præcipuè animadverti potest. Hac fit, verbi gratiâ, ut corvi quasi ob oculos imago constituta, quæ videlicet adspectibus nota est, demendo & addendo quædam, ad quamlibet omnino numquam visam imaginem perducatur. Hac evenit ut per consuetudinem volventibus sese in talibus animis, figuræ hujuscemodi velut sua sponte cogitationibus irruant. Licet igitur animæ imaginanti, ex his quæ illi sensus invexit, demendo, ut dictum est, & addendo, ea gignere, quæ nullo sensu adtingit tota; partes verò eorum, quæ in aliis atque aliis rebus adtigerat. Ita nos pueri apud mediterraneos nati atque nutriti, vel in parvo calice aquâ visâ, jam imaginari maria poteramus; cùm sapor fragorum & cornorum, antequam in Italia gustaremus, nullo modo veniret in mentem. Hinc est quòd à prima ætate cæci, cùm de luce coloribusque interrogantur, quid respondeant non inveniunt. Non enim coloratas ullas patiuntur imagines, qui senserunt nullas.

7. Nec mirere quo pacto ea, quæ in rerum natura figurantur & fingi possunt, non primò in anima quæ omnibus inest commista volvantur, cùm ea numquam extrinsecùs senserit. Nam etiam nos cùm indignando aut lætando, ceterisque hujuscemodi animi motibus, multos in nostro corpore vultus coloresque formamus, priùs nostra cogitatio quod facere possimus tales imagines concipit. Consequuntur ista miris illis modis, & committendis cogitationi tuę cùm in anima sine ulla [a] corporalium figura falsitatum numeri actitantur occulti. Ex quo intelligas velim cùm tam multos animi motus esse sentias expertes omnium, de quibus nunc quæris, imaginum, quolibet alio motu animam sortiri corpus quàm sensibilium cogitatione formarum, quas eam, priusquam corpore sensibusque utatur, nullo modo arbitror pati posse. Quamobrem pro nostra familiaritate, & pro ipsius divini juris fide sedulò monuerim, carissime mihi ac jocundissime, nullam cum istis infernis umbris copules amicitiam, neve illam, quæ copulata est, cunctere divellere. Nullo enim modo resistitur corporis sensibus, quæ nobis sacratissima disciplina est, si per [b] eos inflictis plagis, vulneribusque blandimur.

EPISTOLA VIII. *

Quaenam cælestium potestatum in animam actione fiat ut imagines ac somnia dormienti subrepant.

* Aliàs CCXLV. quæ autem 8. erat, nunc 27.

AUGUSTINO NEBRIDIUS.

Scripta paullo post superiorem epist.

1. FESTINANTI *mihi ad rem pervenire, nullum procemium, nullum placet exordium. Qui fit, mi Augustine, vel qui modus est ille, quo utuntur superiores potestates, quas cælestes intelligi volo, cùm eis placet nobis dormientibus aliqua somnia demonstrare? Qui, inquam, modus est, id est quomodo id fa-*

[a] Sic elegantiores MSS. At excusi habent, *corporali figurâ.*

[b] Editi, *per eas.* At MSS. magno consensu præferunt, *per eos.* quod ad sensus refertur. Nam paulò supra dicitur, *nihil est aliud imaginatio sensibilium rerum hoc in corpore, quàm plaga inflicta per sensus.* Hinc intelliges in lib. de vera religione c. 34. n. 64. id quod Augustinus adversùs Manichæos, dicit, *Date qui resistat sensibus carnis, & plagis quibus per illos in anima vapulavit* Neque porrò *infernas umbras*, à quibus hîc Nebridium revocat, intelligere alias videtur præter phantasias seu phantasmata illa, quæ amplexabantur Manichæi ex lib 3. Confess. c. 6. & lib. 9. c. 4.

Classis I. an. 389.

a b

ciunt, qua arte, quibus [a] *manganis; quibusve instrumentis aut medicamentis?* [b] *animumne nostrum per cogitationes suas impellunt, ut nos etiam ea cogitando imaginemur? An ipsa in suo corpore, vel in sua phantasia, facta nobis offerunt & ostendunt? Sed si in suo corpore ea faciunt, sequitur ut & nos alios oculos corporeos intrinsecùs habeamus cùm dormimus, quibus illa videamus, quæ illi in suo corpore formaverint. Si verò ad istas res non corpore adjuvantur suo, sed in phantastico suo ista disponunt, atque ita phantastica nostra contingunt, & fit visum, quod est somnium; cur quæso te, non ego phantastico meo tuum phantasticum ea somnia generare compello, quæ mihi primò in eo ipse formavi? Certè & mihi est phantasia, & quod volo potens est fingere, cùm omnino nullum tibi facio somnium, sed ipsum corpus nostrum video in nobis somnia generare. Nam cùm semel habuerit per affectum quo animæ copulatur, cogit nos idipsum miris modis per phantasiam simulare. Sæpe dormientes cùm sitimus, bibere somniamus, & esurientes quasi comedentes videmur; & multa talia, quæ quasi commercio quodam à corpore in animam phantasticè transferuntur. Hæc pro sui obscuritate, pro nostraque imperitia ne mireris, si minùs eleganter minúsque subtiliter explicata sunt. tu id facere quantum poteris laborabis.*

EPISTOLA IX. *

Quæstioni de somniis per superiores potestates immissis respondet.

* *Aliàs* CXV. *prima. quæ autem 9. erat, nunc 40.*

Scripta circ. idem tempus.

NEBRIDIO AUGUSTINUS.

1. QUAMQUAM mei animi cognitor sis, fortasse tamen ignoras quantum velim præsentiâ tuâ frui. Verùm hoc tam magnum beneficium Deus quandoque præstabit. Legi rectissimam epistolam tuam, in qua de solitudine questus es, & quadam desertione à familiaribus tuis, cum quibus vita dulcissima est. Sed quid aliud hîc tibi dicam, nisi quod te non dubito facere. Confer te ad tuum animum, & illum in Deum leva, quantum potes. Ibi enim certiùs habes & nos, non per corporeas imagines, quibus nunc in nostra recordatione uti necesse est; sed per illam cogitationem, qua intelligis non loco esse nos simul.

2. Epistolas tuas cùm considerarem, quibus non dubium tibi quærenti magna respondi, vehementer me illa terruit, qua percontaris quomodo fiat, ut nobis à superioribus potestatibus vel à dæmonibus, & cogitationes quædam inserantur & somnia. Magna enim res est, cui tu quoque pro tua prudentia perspicis, non epistolâ, sed aut præsenti collocutione, aut aliquo libello respondendum esse. Tentabo tamen, callens ingenium tuum, quædam quæstionis hujus [c] lumina præseminare, ut aut cetera tecum ipse contexas, aut posse ad rei tantæ probabilem investigationem perveniri minimè desperes.

3. Arbitror enim omnem motum animi aliquid facere in corpore. Id autem usque ad nostros exire sensus, tam hebetes, tamque tardos, cùm sunt majores animi motus; velut cùm irascimur, aut tristes, aut gaudentes sumus. Ex quo licet conjicere, cùm etiam cogitamus aliquid, neque id nobis in nostro corpore apparet, apparere tamen posse aëriis æthereisve animantibus, * quorum & sensus acerrimus, & in cujus comparatione noster ne sensus quidem putandus est. Igitur ea quæ, ut ita dicam, vestigia sui motus animus figit in corpore, possunt & manere, & quemdam quasi habitum facere, quæ latenter cùm agitata fuerint & contrectata, secundùm agitantis & contrectantis voluntatem, ingerunt nobis cogitationes & somnia. atque id fit mira facilitate. Si enim nostrorum corporum terrenorum & tardissimorum exercitationes, agendis organis musicis, seu in funiambulo, ceterisque hujuscemodi spectaculis innumerabilibus, ad quædam incredibilia pervenisse manifestum est; nequaquam est absurdum, eos qui aërio vel æthereo corpore aliquid in corporibus agunt, quæ naturali ordine penetrant, longè majore uti facilitate ad movendum quidquid volunt, non sentientibus nobis, & tamen inde aliquid perpetientibus. Neque enim etiam quomodo fellis abundantia nos ad iram crebriorem cogat sentimus; & tamen cogit, cùm hæc ipsa, quam dixi, abundantia facta sit irascentibus nobis.

* *Dæmonibus. Vide lib. 1. cont. Academ. c. 7. n. 20.*

4. Sed hoc tamen si non vis simile à nobis prætereunter accipere, versa id cogitatione quantum potes. Nam si animo exsistat assiduè aliqua difficultas agendi atque implendi quod cupit, assiduè irascitur. IRA EST autem, quantum mea fert opinio, turbulentus appetitus auferendi ea, quæ facilitatem actionis impediunt. Itaque plerumque non hominibus tantùm, sed calamo irascimur in scribendo, eumque collidimus atque frangimus; & aleatores tesseris, & pictores penicillo & cuique instrumento quilibet, ex quo difficultatem se pati arbitratur. Hac autem assiduitate irascendi fel crescere etiam medici affirmant. Cremento autem fellis rursus & facilè ac propè nullis caussis exsistentibus irascimur. Ita quòd suo motu animus fecit in corpore, ad eum rursus commovendum valebit.

Ira quid.

5. Possunt latissimè ista tractari, & multis rerum testimoniis ad certiorem plenioremque perduci notitiam. Sed huic epistolæ adjunge illam, quam tibi nuper de imaginibus & de memoria misi, & eam diligentiùs pertracta. Nam minùs plenè à te intellecta, rescripto tuo mihi apparuit. Huic ergo quam nunc legis, cùm adjunxeris de illa quod dictum ibi est, de naturali quadam facultate animi minuentis, & augentis cogitatione quodlibet: fortasse etiam formæ corporum, quas numquam vidimus, vel cogitando apud nos vel somniando figurentur. [d]

EPISTOLA X. *

De convictu cum Nebridio & secessione à mundanarum rerum tumultu.

* *Aliàs* CXVI. *quæ autem 10. erat, nunc 71.*

Scripta circ. idem tempus.

NEBRIDIO AUGUSTINUS.

1. NUMQUAM æquè quidquam tuarum inquisitionum me in cogitando tenuit æstuantem, atque illud quod recentissimis litteris tuis legi, ubi nos arguis quòd consulere negligamus, ut unà nobis vivere liceat. Magnum crimen, & nisi falsum esset, periculosissimum. Sed cùm probabilis ratio demonstrare videatur, hîc nos potiùs quàm Carthagini, vel etiam ruri, ex sententia posse degere, quid tecum agam mi Nebridi, pror-

[a] Lov. *machinis.* cujus loco MSS. habent *manganis.* Idem significat; hinc enim μαγγανεύματα bellica quædam instrumenta. Suidas porrò, μάγγανον, παράδοξόν τι, mirum quidpiam interpretatur. aliqui, præstigias.

[b] Lov. *aut medicamentis animum nostrum.* mutavimus nonnihil ad MSS. fidem.

[c] Lov. *limina.* At MSS. & antiquiores editiones, *lumina.*

[d] Hîc epistola terminatur apud Lov. & veteres MSS. At apud Bad. Am. & Er. ad vocem *figurentur*, epistola 14. detracto exordio *Recentissimis* &c. subjungitur continenter ab hisce verbis: *tametsi actus* &c.

Classis I. an 389.

sus incertus sum. Mittatur ne ad te accommodissimum tibi vehiculum? nam [a] basternâ innoxiè te vehi posse noster Lucinianus auctor est. At matrem cogito, ut quæ absentiam sani non ferebat, imbecilli multo minùs esse laturam. Veniamne ipse ad vos? at hîc sunt qui nec venire mecum queant, & quos deserere nefas putem. Tu enim potes & apud tuam mentem suaviter habitare: ij verò ut idem possint, satagitur. Eamne crebrò & redeam, & nunc tecum, nunc cum ipsis sim? at hoc neque simul, [b] neque ex sententia vivere est. Non enim brevis est via, sed tanta omnino, cujus peragendæ negotium sæpe suscipere, non sit ad optatum otium pervenisse. Huc accedit infirmitas corporis, qua ego quoque, ut nosti, non valeo quod volo, nisi omninò desinam quidquam plus velle quàm valeo.

2. Profectiones ergo quas quietas & faciles habere nequeas, per totam cogitare vitam, non est hominis de illa una ultima, quæ mors vocatur, cogitantis; de qua vel sola intelligis verè esse cogitandum. Dedit quidem Deus paucis quibusdam, quos gubernatores ecclesiarum esse voluit, ut & illam non solùm exspectarent fortiter, sed alacriter etiam desiderarent, & earum obeundarum labores sine ullo angore susciperent: sed neque iis, qui ad hujusmodi administrationes temporalis honoris amore raptantur, neque rursum iis, qui cùm sint privati, negotiosam vitam appetunt, hoc tantum bonum concedi arbitror, ut inter strepitus inquietosque conventus atque discursus, cum morte familiaritatem, quam quærimus, faciant: deificari enim utrisque in otio licebat. Aut si hoc falsum est, ego sum omnium ne dicam stultissimus, certè ignavissimus: cui nisi proveniat quædam secura cessatio, sincerum illud bonum gustare atque amare non possum. Magna secessione à tumultu rerum labentium, mihi crede, opus est, ut non duritiâ, non audaciâ, non cupiditate inanis gloriæ, non superstitiosa credulitate fiat in homine, nihil timere. Hinc enim fit illud etiam solidum gaudium nullis omnino lætitiis ulla ex particula conferendum.

3. Quòd si in naturam humanam talis vita non cadit, [c] cur aliquando evenit ista securitas? cur tanto evenit crebriùs, quanto quisque in mentis penetralibus adorat Deum? cur in actu etiam humano plerumque ista tranquillitas manet, si ex illo adyto ad agendum quisque procedat? cur interdum & cùm loquimur, mortem non formidamus, cùm autem non loquimur, etiam cupimus? Tibi dico, non enim hoc cuilibet dicerem, tibi inquam dico, cujus itinera in superna bene novi, tune cùm expertus sæpe sis quàm dulce vivat, cùm amori corporeo animus moritur, negabis tandem totam hominis vitam posse intrepidam fieri, ut ritè sapiens nominetur? aut hanc affectionem, qua ratio nititur, tibi accidisse unquam, nisi cùm [d] in intimis tuis angeris, asserere audebis? Quæ cùm ita sint, restare unum vides, ut tu quoque in commune consulas, quò vivamus simul. Quid enim cum matre agendum sit, quam certè frater Victor non deserit, tu multo meliùs calles quàm ego. Alia scribere, ne te ab ista cogitatione averterem, nolui.

EPISTOLA XI. *

Cur hominis susceptio Filio soli tribuitur, cùm divinæ personæ sint inseparabiles.

NEBRIDIO AUGUSTINUS.

Classis I. an 389. * Aliàs CCXVIII. quæ autem II. erat, nunc 75. Scripta circ. idem tempus.

1. CUM me vehementer agitaret quæstio, à te dudum cum quadam etiam familiari objurgatione proposita, quonam pacto unà vivere possemus, & de hoc solo statuissem rescribere tibi, & rescripta flagitare, neque ad aliud aliquid, quod ad nostra studia pertinet, stilum avertere, ut inter nos istud ipsum terminaretur, citò me securum fecit recentis epistolæ tuæ brevissima & verissima ratio: propterea scilicet hinc non esse cogitandum, quia vel nos cùm potuerimus ad te, vel tu cùm potueris ad nos necessariò venturus sis. Hinc ergo, ut dixi, securus effectus consideravi omnes epistolas tuas, ut viderem quarum responsionum debitor sim. In quibus tam multas quæstiones reperi, ut etiam si facilè dissolvi possent, ipso acervo cujusvis ingenium, otiumque superarent. Tam verò difficiles sunt, ut & si una earum mihi esset imposita, non dubitarem me onustissimum confiteri. Hoc autem procemium ad id valet, ut tantisper desinas nova quærere, donec toto ære alieno liberemur, & de solo judicio tuo mihi rescribas. Quamquam scio quàm sit adversùm me, qui tuarum divinarum cogitationum vel tantisper particeps esse differo.

2. Accipe igitur quid mihi videatur de susceptione hominis mystica, quam propter salutem nostram factam esse religio, qua imbuti sumus, credendum cognoscendumque commendat. quam quæstionem non facillimam omnium elegi, cui potissimùm responderem. Illa namque, quæ de hoc mundo quæruntur, nec satis ad beatam vitam obtinendam mihi videntur pertinere; & si aliquid adferunt voluptatis, cùm investigantur, metuendum est tamen ne occupent tempus rebus impendendum melioribus. Quamobrem quod ad hoc pertinet susceptum in præsentia, priùs miror te esse commotum, cur non Pater sed Filius dicatur hominem suscepisse, sed etiam Spiritus-sanctus. Nam ista Trinitas catholica fide ita inseparabilis commendatur & creditur, ita etiam à paucis sanctis beatisque intelligitur, ut quidquid ab ea fit, simul fieri sit existimandum, & à Patre, & à Filio, & à Spiritu-sancto. Nec quidquam Patrem facere, quod non & Filius & Spiritus-sanctus, nec quidquam Spiritum-sanctum, quod non & Pater & Filius, nec quidquam Filium, quod non & Pater & Spiritus-sanctus faciat. Ex quo videtur esse consequens, ut hominem Trinitas tota susceperit: nam si Filius suscepit, Pater autem & Spiritus-sanctus non susceperunt, aliquid præter invicem faciunt. Cur ergo in mysteriis & sacris nostris hominis susceptio Filio tributa celebratur. Hæc est plenissima quæstio ita difficilis, & de re tam magna, ut nec sententia hîc satis expedita, nec ejus probatio satis secura esse possit. Audeo tamen, siquidem ad te scribo, significare potiùs quid meus animus habeat, quàm explicare, ut cetera pro ingenio tuo & familiaritate nostra, qua fit ut me optimè noveris, per te ipse conjectes.

3. Nulla natura est, Nebridi, & omnino nulla

[a] In editis, *bastarna*. At in veteribus libris scribitur, *basterna*. Quæ vox apud Isidorum in Gloss. exponitur, *tecta manualis*. unde quibusdam videtur esse gestatoria sella, aut lectica, quæ famulorum manibus portabatur. aliis porrò lectica jumentorum dorso imponi solita, ex eodem Isidoro in Orig. lib. 20. c. 12. hujuscemodi erat illa, de qua Gregorius Turon. in Franc. hist. lib. 3. n. 26.

[b] In MSS, omittitur conjunctio, *neque*.

[c] In prius editis, *cui aliquando*. substituimus, *cur*, ex MSS.

[d] Ita Lov. At Er. *cum intimis angereris*. Bad. Am. & Gemeticensis codex, *cum intimis tuis ageris*. in ceteris ferè MSS. *cum in intimis tuis ageris*; fortè pro *ageres*.

Classis I. an. 389.

substantia, quæ non in se habeat hæc tria, & præ se gerat, primò ut sit, deinde ut hoc vel illud sit, tertiò ut in eo quod est maneat quantum potest. Primum illud, caussam ipsam naturæ ostentat, ex qua sunt omnia: alterum, speciem per quam fabricantur, & quodammodo formantur omnia: tertium, manentiam quamdam, ut ita dicam, in qua sunt omnia. Quod si fieri potest ut aliquid sit, quod non hoc vel illud sit, neque in genere suo maneat; aut hoc quidem aut illud sit, sed non sit, neque in genere suo maneat quantum potest; aut in suo genere quidem pro ipsius sui generis viribus maneat, sed tamen nec sit, neque hoc vel illud sit: fieri etiam potest, ut in illa Trinitate aliqua persona præter alias aliquid faciat. At si cernis necesse esse, ut quidquid sit, continuò & hoc aut illud sit, & in suo genere maneat quantum potest, nihil tria illa præter invicem faciunt. Video adhuc partem me egisse hujus quæstionis, qua fit difficilis solutio. Sed breviter tibi aperire volui, si tamen egi quod volui, quàm subtiliter, & quanta veritate in Catholica intelligatur hujusce inseparabilitas Trinitatis.

4. Nunc accipe quomodo possit non movere animum illud quod movet. Species quæ propriè Filio tribuitur, ea pertinet etiam ad disciplinam, & ad artem quamdam, si bene hoc vocabulo in his rebus utimur, & ad intelligentiam qua ipse animus rerum cogitatione formatur. Itaque quoniam per illam susceptionem hominis id actum est, ut quædam nobis disciplina vivendi, & exemplum præcepti, sub quarumdam sententiarum majestate ac perspicuitate insinuaretur, non sine ratione hoc totum Filio tribuitur. In multis enim rebus, quas cogitationi & prudentiæ committo tuæ, quamvis multa insint, aliquid tamen eminet, & ideo sibi proprietatem quamdam non absurdè vindicat; velut in illis tribus generibus quæstionum, etiam si quæratur an sit, ibi est & quid sit, esse enim non potest profectò, nisi aliquid sit; ibi etiam probandum improbandumve sit, quidquid enim est, nonnulla æstimatione dignum est: ita cùm quæritur quid sit, necesse est ut & sit, & aliquâ æstimatione pendatur. Hoc modo etiam cùm quæritur quale sit, & aliquid est utique ita, cùm sibi inseparabiliter juncta sunt omnia, nomen tamen quæstio non ex omnibus accipit, sed ut sese habuerit quærentis intentio. Ergo disciplina hominibus est necessaria, qua imbuerentur, & qua ad modum formarentur. Non tamen idipsum, quod per hanc disciplinam fit in hominibus, aut non esse possumus dicere, aut non appetendum; sed scire priùs intendimus, & per quod conjiciamus aliquid, & in quo maneamus. Demonstranda igitur priùs erat quædam norma & regula disciplinæ; quod factum est per illam suscepti hominis dispensationem, quæ propriè Filio tribuenda est, ut esset consequens & ipsius Patris, id est, unius principii, ex quo sunt omnia, cognitio per Filium, & quædam interior & ineffabilis suavitas atque dulcedo, in ista cognitione permanendi contemnendique omnia mortalia, quod donum & munus propriè Spiritui-sancto tribuitur. Ergo cùm agantur omnia summa communione & inseparabilitate, tamen distinctè demonstranda erant propter imbecillitatem nostram, qui ab unitate in varietatem lapsi sumus. Nemo enim quemquam erigit ad id in quo ipse est, nisi aliquantum ad id in quo est ille descendat. Habes epistolam, non quæ tuam curam de hac re finierit, sed quæ cogitationes tuas certo fortasse aliquo fundamento inchoaverit, ut cetera ingenio, quod mihi notissimum est, persequaris, & pietate cui maximè standum est, consequaris.

Prosper sent. 317.

EPISTOLA XII. *

Quæstionem in superiore epistola perstrictam iterum tractandam suscipit.

NEBRIDIO AUGUSTINUS.

** Alias CCLXIX. quæ autem 12. erat, nunc 67.*

1. PLURES epistolas te scribis misisse quàm accepimus; sed neque tibi possum non credere, neque mihi tu. Etsi enim rescribendo par esse non valeo: tamen non minore à me diligentiâ servantur litteræ tuæ, quàm frequentantur abs te. Prolixiores autem nostras, non te ampliùs quàm binas accepisse convenit inter nos, non enim misimus tertias. Sanè recognitis exemplaribus animadverti, quinque ferè tuis rogationibus esse responsum; nisi quòd una ibi quæstio quasi transeunter perstricta, quamquam non temerè ingenio tuo commissa sit, non tamen fortasse satisfecit avaritiæ tuæ; quam refrenes aliquantulùm opus est, & nonnulla compendia libenter feras. Ita planè ut si quidquam fraudo intelligentiam; dum sum parcus in verbis, nihil parcas mihi, sed tu jure, quo mihi valentius esset fortè aliquid, si quidquam posset esse jocundius, totum quod debetur efflagites. Hanc igitur epistolam numerabis inter minores epistolas meas, quam tibi, non sibi nihil mihi de acervo minuere. Non enim & tu mittis minores, quæ non eumdem acervum augeant. Quare illud quod de Filio Dei quæris, cur ipse potiùs dicatur hominem suscepisse, quàm Pater, cùm simul uterque sit, dignosces facillimè si sermocinationum nostrarum, quibus ut potuimus (nam ineffabile quiddam est) quid sit Dei Filius, quo conjuncti simus, recorderis. Quod ut hîc breviter adtingam, disciplina ipsa & forma Dei, per quam facta sunt omnia, quæ facta sunt, Filius nuncupatur. Quidquid autem per susceptum illum hominem gestum est, ad eruditionem informationemque nostram gestum est.

scripta circ. idem tempus.

Vacat 67. linearum spatium in MS. codice Vaticano, unde epistola eruta est.

EPISTOLA XIII. *

Quæstionem de animæ quodam corpore, ad se nihil pertinentem rogat dimittant.

NEBRIDIO AUGUSTINUS.

** Alias CCXVIII. quæ autem 13. erat, nunc 68.*

1. USITATA tibi scribere non libet, nova non licet. Alterum enim video tibi non convenire, alterum non mihi vacare. Nam ex quo abii abs te, nulla mihi opportunitas, nullum otium datum est ea, quæ inter nos quærere solemus, agitandi atque versandi. Sunt quidem hiemales nimis longæ noctes, nec à me totæ dormiuntur: sed se objiciunt magis cogitanda cùm otium est, quæ [a] diffirmando sunt otio necessaria. Quid ergo faciam, mutusne apud te, an tacitus sim? neutrum vis, neutrum volo. Quare age atque accipe quod de me excudere potuit ultimum noctis, quamdiu exsequebatur, quo hæc epistola scripta est.

scripta anno fortè 389. certè ante 391.

2. Necesse est te meminisse quod crebro inter nos sermone jactatum est, nosque jactavit anhelantes atque æstuantes, de animæ scilicet [b] vel perpetuo quodam

[a] Lov. *definiendo*, pro quo MSS. omnes à nobis inspecti, & unus Vaticanus habent, *diffirmando*.

[b] Sic MSS. At Lov. *veluti perpetuo*.

Classis I. An. 389.

quodam corpore, vel quasi corpore, quod à nonnullis etiam dici vehiculum recordaris. Quam rem certè, siquidem loco movetur, non esse intelligibilem, clarum est. Quidquid autem intelligibile non est, intelligi non potest. At quod intellectum fugit, si saltem sensum non refugit, æstimare inde aliquid [a] verisimiliter non usquequaque denegatur. Quod verò neque intelligi neque sentiri potest, temerariam nimis atque nugatoriam gignit opinionem; & hoc de quo agimus tale est; si tamen est. Cur ergo, quæso te, non nobis ad hanc quæstiunculam indicimus ferias, & nos totos imprecato Deo in summam serenitatem naturæ summè viventis adtollimus?

3. Hîc forsitan dicas, quamquam corpora percipi nequeant, multa nos tamen ad corpus pertinentia intelligibiliter posse percipere, ut est quod novimus esse corpus. Quis enim neget, aut quis hoc verisimile potiùs quàm verum esse fateatur? Ita cùm ipsum corpus verisimile sit, esse tamen in natura tale quiddam verissimum est. ergo corpus sensibile, esse autem corpus intelligibile judicatur: non enim posset aliter percipi. Ita nescio quid illud, de quo quærimus, corpus, quo inniti anima, ut de loco ad locum transeat, putatur, quamquam etiamsi non sensibus nostris, tamen quibusdam longè vegetioribus sensibile sit, utrùm tamen sit, intelligibiliter cognosci potest.

4. Hoc si dices, veniat in mentem illud, quod intelligere appellamus, duobus modis in nobis fieri: aut ipsâ per se mente atque ratione intrinsecùs, ut cùm intelligimus esse ipsum intellectum: aut admonitione à sensibus, ut id quod jam dictum est, cùm intelligimus esse corpus. In quibus duobus generibus illud primum per nos, id est, de eo quod apud nos est Deum consulendo; hoc autem secundum de eo quod à corpore sensuque nuntiatur, nihilominus Deum consulendo intelligimus. Quæ si rata sunt, nemo de illo corpore utrùm sit intelligere potest, nisi cui sensus quidquam de illo nuntiarit. In quo animantium numero si ullus est, nos quoniam non esse perspicimus, illud etiam perfectum puto, quod suprà dicere cœperam, non ad nos istam pertinere quæstionem. Hæc etiam atque etiam cogites velim, & quod cogitando genueris, ut noverim cures.

* Aliàs CXV. secunda. quæ autem 14. erat, nunc 72.

EPISTOLA XIV. *

Quare sol non idem præstat quod cetera sidera. Veritas summa an hominis cujusque rationem contineat.

Scripta circ. idem tempus.

NEBRIDIO AUGUSTINUS.

1. RECENTISSIMIS litteris tuis respondere malui, non quòd contemserim præcedentia quæsita tua, minúsve me delectaverint; sed quòd in respondendo majora quàm opinaris molior. Quamquam enim longiorem, quàm longissima est, epistolam tibi mittendam esse præscripseris, non tamen tantum habemus otij, quantum existimas, & quantum nos semper optasse nosti & optamus. Nec quæras cur ita sit. Illa enim faciliùs quibus impedior, quàm cur impediar expo- [b]

2. Scribis cur ego & tu cùm simus singuli eadem multa faciamus, sol autem non idem faciat quod cetera sidera. Cujus rei caussam conarer. Nam si eadem nos agimus, multa & ille cum ceteris agit. Si non ille, nec nos. Ambulo & ambulas, movetur & moventur; vigilo & vigilas; lucet & lucent; disputo & disputas; circuit & circumeunt: [b] tametsi actus animi nullo modo est iis, quæ videmus, comparandus. Si autem animum ita ut æquum est, animo conferas, magis idem vel cogitare vel contemplari, vel si quid aliud commodiùs dicitur, si ullus eis inest animus, sidera quàm homines consideranda sunt. Ceterùm in corporum motibus, si, ut soles, diligenter adtendas, nihil omnino à duobus idem fieri potest. An tu cùm deambulamus simul, statim idem nos agere existimas? absit à prudentia tua. Septemtrioni namque vicinior nostrûm qui deambulat, aut alterum pari motu antecedat, aut tardiùs ingrediatur necesse est: neutrum tamen sentiri potest. Sed tu, ni fallor, quid intelligamus, non quid sentiamus exspectas. Quòd si ab axe in meridiem tendamus, conjuncti nobis atque inhærentes quantum valemus, innitamurque marmori lævi & æquali, vel etiam ebori, tam non potest esse amborum idem motus, quàm venæ pulsus, quàm forma, quàm facies. Remove nos & pone [c] Glauciam prolem, nihil egeris. Quippe his etiam simillimis geminis tanta est necessitas, ut propriè moveantur, quanta fuit ut singuli nascerentur.

3. At enim hoc, inquies, rationi tantùm: quòd autem sol ab astris differt, sensibus etiam clarum atque manifestum est. Si magnitudinem me cogis respicere, nosti de intervallis quàm multa dicantur, & ad quantum incertum perspicuitas ista revocetur. Sed ut concedam ita esse ut apparet, sic enim & credo, cujus tandem & sensum fefellit illa proceritas Nævij [d] pede longioris quàm qui est sex longissimus? cui te credo nimiùm quæsisse hominem æqualem, & cùm minimè reperisses, usque in ejus formam nostram epistolam tendere voluisse. Quare cùm in terris quoque aliquid tale exsistat, nihil de cælo puto esse mirandum. Si autem te movet, quòd præter solem nullius sideris lumen implet diem: quis quæso te, hominibus tantus apparuit quantus ille homo quem Deus suscepit, longè aliter quàm ceteros sanctos atque sapientes. Quem si cum aliis hominibus conferas, majori distantiâ continetur, quàm collatione solis cetera sidera. Quàm sanè similitudinem diligenter intuere. Fieri enim potest mente, qua excellis, ut quamdam quæstionem de homine Christo à te propositam transeuntes dissolverimus.

4. Item quæris utrùm summa illa veritas & summa sapientia & forma rerum, per quem facta sunt omnia, quem Filium Dei unicum sacra nostra profitentur, generaliter hominis, an etiam uniuscujusque nostrûm rationem contineat. Magna quæstio. Sed mihi videtur, quod ad hominem faciendum adtinet, hominis quidem tantùm non meam vel tuam ibi esse rationem: quod autem ad orbem temporis, varias hominum rationes in illa sinceritate vivere. Verùm hoc cùm obscurissimum sit, qua similitudine illustrari possit, ignoro: nisi fortè ad ar-

[a] Lov. *verisimile.* MSS. porrò *verisimiliter.*

[b] Apud Bad. Am. & Er. reliqua pars hujus epistolæ, confunditur cum epistola 9. detractis videlicet verbis, quæ huc usque præmittuntur. Attamen antiqui MSS. Vaticani duo, Gervasiani collegij Parisiensis codex, Corbeiensis annorum ferè 900. aliique optimæ notæ necnon Lov. hanc epistolam seorsim totamque exhibent ut hîc edita est.

[c] MSS. propè omnes, *Glauciam prolem.*

[d] Bad. Am. & Er. habent *ne septem pedes longiores quamquam sex longissima.* Lov. *ne septem pedum longioris, quàm qui sex longissimus.* Sed legendum haud dubiè uti MSS. ope correximus, quamquam sic in illis scribatur *ne vij* nomen, videri ut possit significari, *ne septem:* sed nostram lectionem confirmat id quod in fine epistolæ præferunt, *excesserim Nævium;* ubi rursus in editis corruptè legitur, *excesserim veniam.*

Classis I. An. 389.

tes illas, quæ insunt animo nostro confugiendum A est. Nam in disciplina metiendi una est anguli ratio, una quadrati. Itaque quoties demonstrare angulum volo, non nisi una ratio anguli mihi occurrit. Sed quadratum nequaquam scriberem, nisi quatuor simul angulorum rationem intuerer: Ita quilibet homo una ratione, qua homo intelligitur, factus est. At ut populus fiat, quamvis & ipsa una ratio, non tamen hominis ratio, sed hominum. Si igitur pars hujus universi est Nebridius, sicut est: & omne universum partibus confit, non potuit universi conditor Deus B rationem partium non habere. Quamobrem quòd plurimorum hominum ibi ratio est, non ad ipsum hominem pertinet, quamquam miris rursum modis ad unum omnia redigantur. Sed tu id commodiùs cogitabis: his contentus sis interim peto, quamquam jam excesserim Nævium.

* Aliàs CXIII. quæ autem 15. erat, nunc 73.

EPISTOLA XV. *

Significat scriptum à se opusculum de religione, transmittendum Romaniano, quem hortatur ut otium datum bene collocet. C

ROMANIANO AUGUSTINUS.

Scripta an. 390.

1. NON hæc epistola sic inopiam chartæ indicat, ut membranas saltem abundare testetur. Tabellas eburneas, quas habeo, avunculo tuo cum litteris misi. Tu enim huic pelliculæ faciliùs ignosces, quia differri non potuit quod ei scripsi, & tibi non scribere etiam ineptissimum existimavi. Sed tabellas, si quæ ibi nostræ sunt, propter hujusmodi necessitates, mittas peto. Scripsi D quiddam de catholica religione, quantum Dominus dare dignatus est, quod tibi volo ante adventum meum mittere, si charta interim non desit. Tolerabis enim qualemcumque scripturam ex officina [a] majorum. De codicibus, præter libros de Oratore, totum mihi excidit. Sed nihil amplius rescribere potui, quàm ut ipse sumeres quos liberet, & nunc in eadem maneo sententia. Absens enim quid plus faciam non invenio.

2. Gratissimum mihi est, quòd in ultima epi- E stola me participem domestici tui gaudij facere voluisti. Sed, *Mene salis placidi vultum fluctusque quietos Ignorare jubes?* (Vir. 5 Æneid.) quamquam nec me jubeas, nec ipse ignores. Quare si ad melius cogitandum quies aliqua data est, utere divino beneficio. Nec enim debemus nobis, cùm ista proveniunt, sed illis, per quos proveniunt, gratulari: quoniam justa, & officiosa, & pro suo genere pacatior atque tranquillior rerum temporalium administratio recipiendorum æternorum meritum gignit, si non teneat cùm te- F netur, nec implicet cùm multiplicatur, si non cùm [b] pacatur involvat. Ipsius enim veritatis ore dictum est, *Si in alieno fideles non fuistis, quod vestrum est quis dabit vobis?* (Luc. 16. 12.) Laxatis ergo curis mutabilium rerum, bona stabilia & certa quæramus, supervolemus terrenis opibus nostris. Nam & in mellis copia, non frustra pennas habet apicula, necat enim hærentem.

MAXIMI MADAURENSIS AD AUGUSTINUM.

* Aliàs XLIII. quæ autem 16. erat, nunc 74.

EPISTOLA XVI. *

Maximus grammaticus Madaurensis Augustino, excusans à Paganis unum Deum variis nominibus coli, indignans mortuos homines Gentium diis præferri, irridens Punica quadam nomina; perstringens, opinamur, Christianos, quòd venerarentur sepulcra Martyrum, ac notans quòd profanos ad sua sacra non admitterent.

Classis I. An. 390.

Scripta fortè circ. an. 390.

1. *AVENS crebrò tuis affatibus lætificari, & instinctu tui sermonis, quo me paulò ante jucundissimè salvâ caritate pulsasti, paria redhibere non destiti, ne silentium meum pænitudinem appellares. Sed quæso ut si hæc quasi seniles artus esse duxeris, benignarum aurium indulgentiâ prosequaris. Olympum montem deorum esse habitaculum, sub incerta fide Græcia fabulatur. At verò nostræ urbis forum salutarium numinum frequentiâ possessum nos cernimus & probamus. Equidem unum esse Deum summum sine initio, sine prole naturæ ceu patrem magnum atque magnificum, quis tam demens, tam mente captus neget esse certissimum? Hujus nos virtutes per mundanum opus diffusas, multis vocabulis invocamus, quoniam nomen ejus cuncti proprium videlicet ignoramus. Nam Deus omnibus religionibus commune nomen est. Ita fit ut dum ejus quasi quædam membra carptim, variis supplicationibus prosequimur, totum colere profectò videamur.*

2. *Sed impatientem me esse tanti erroris, dissimulare non possum. Quis enim ferat Iovi fulmina vibranti præferri [c] Mygdonem; Iunoni, Minervæ, Veneri, Vestæque Sanaem, & cunctis (prò nefas) diis immortalibus archimartyrem Namphanionem, inter quos Lucitas etiam haud minore cultu [d] suscipitur, atque alij interminato numero (diis hominibusque odiosa nomina) qui conscientiâ nefandorum facinorum, specie gloriosæ mortis, scelera sua sceleribus cumulantes, dignum moribus factisque suis exitum maculati repererunt. Horum busta si memoratu dignum est, relictis templis, neglectis majorum suorum manibus, stulti frequentant, ita ut præsagium vatis illius indignè ferentis emineat,*

Inque Deum templis juravit Roma per umbras. (Lucanus.)

Sed mihi hac tempestate propemodum videtur bellum Actiacum rursus exortum, quo Ægyptia monstra in Romanorum Deos audeant tela vibrare, minimè duratura.

3. *Sed illud quæso, vir sapientissime, uti remoto facundiæ robore atque exploso, qua cunctis clarus es, omissis etiam quibus pugnare solebas Chrysippeis argumentis, postpositâ paululum dialecticâ, quæ nervorum suorum luctamine nihil certi cuiquam relinquere nititur, ipsâ re approbes, quis sit iste Deus, quem vobis Christiani, quasi proprium vindicatis, & in locis abditis præsentem vos videre componitis. Nos etenim deos nostros luce palam ante oculos, atque aures omnium mortalium piis precibus adoramus, & per suaves hostias propitios nobis efficimus, & à cunctis hæc cerni & probari contendimus.*

4. *Sed ulteriùs huic certamini me senex invalidus subtraho, & in sententiam Mantuani rhetoris libenter pergo:* Trahit sua quemque voluptas. (Virg. in Buc. Eccl. 3.) *Post hæc non dubito, vir eximie, qui à mea secta deviasti, hanc epistolam aliquorum furto detractam, flammis vel quolibet pacto perituram. Quod si acciderit, erit damnum chartulæ, non nostri sermonis, cujus exemplar penes omnes religiosos perpetuò retinebo. Dij te servent, per quos & eorum atque cunctorum mortalium communem patrem, universi mortales, quos terra sustinet, mille modis concordi discordiâ veneramur & colimus.*

[a] MSS. septem habent, *ex officina majorini.* antiquiores editiones ad marginem, *ex officina meorum.* Num fortè sic textus interpungendus est? *Ex officina majorum de codicibus* &c.

[b] MSS. propè omnes, *putatur* fortè pro, *portatur.*

[c] MSS. duodecim *Migginem* ac paulò post habent plerique, *Sanamen*, pro *Sanaem.* nonnulli etiam *Namphamonem*, pro *Namphanionem.* Porrò celebratur martyr *Namphanio* in martyrologio Rom. ad diem 4. Julij.

[d] MSS. quinque. *suscipitur.*

CLASSIS I. AN. 390.

AD MAXIMUM MADAURENSEM.

EPISTOLA XVII. *

* Aliàs XLIV. ... autem 17. erat, ... 39.

Augustinus Maximo grammatico respondet ad superiora, sed sic ut ostendat indigna quibus respondeatur, digna quæ rideantur.

Scripta circ. ... tempus.

1. SERIUMNE aliquid inter nos agimus an jocari libet? Nam sicut tua epistola loquitur, utrùm caussæ ipsius infirmitate, an morum tuorum comitate sit factum, ut malles esse facetior, quàm paratior, incertum habeo. Primò enim Olympi montis & fori vestri comparatio facta est: quæ nescio quò pertinuerit, nisi ut me commonefaceret in illo monte Jovem castra posuisse, cùm adversùs patrem bella gereret, ut ea docet historia, quam vestri etiam sacram vocant: & in isto foro recordarer esse in duobus simulacris unum Martem nudum, alterum armatum, quorum dæmonium infestissimum civibus, porrectis tribus digitis contra collocatâ statuâ humanâ comprimeret. Ergone umquam ego crediderim, mentione illius fori factâ, numinum talium memoriam mihi te renovare voluisse, nisi jocari potiùs quàm seriò agere maluisses? Sed illud planè quod tales Deos quædam Dei unius magni membra esse dixisti, admoneo, quia dignaris, ut ab hujusmodi sacrilegis facetiis te magnopere abstineas. Siquidem illum Deum dicis unum, de quo (ut dictum est à veteribus) docti indoctique consentiunt, hujusne tu membra dicis esse, quorum immanitatem, vel (si hoc mavis) potentiam, mortui hominis imago compescit? Plura hinc possem dicere: vides enim pro tua prudentia, quàm locus latè iste pateat reprehensioni. Sed me ipse cohibeo, ne à te rhetoricè potiùs quàm veridicè agere existimer.

2. Nam quòd nomina quædam Punica mortuorum collegisti, quibus in nostram religionem festivas (ut tibi visum est) contumelias jaciendas putares, nescio utrùm refellere debeam, an silentio præterire. Si enim res istæ videntur tam leves tuæ gravitati quàm sunt, jocari mihi non multùm vacat. Si autem graves tibi videntur, miror quòd nominum absurditate commoto, in mentem non venerit habere tuos & in sacerdotibus [a] Eucaddires, & in numinibus Abaddires. Non puto ego ista tibi cùm scriberes in animo non fuisse, sed more humanitatis & lepôris tui, commonefacere nos voluisti ad relaxandum animum, quanta in vestra superstitione ridenda sint. Neque enim usque adeo teipsum oblivisci potuisses, ut homo Afer scribens Afris, cùm simus utrique in Africa constituti, Punica nomina exagitanda existimares. Nam si ea vocabula interpretemur, Namphanio quid aliud significat, quàm boni pedis hominem, id est cujus adventus afferat aliquid felicitatis: sicut solemus dicere, secundo pede introisse, cujus introitum prosperitas aliqua consequuta sit? Quæ lingua si improbatur abs te, nega Punicis libris, ut à viris doctissimis proditur, multa sapienter esse mandata memoriæ. Pæniteat te certè ibi natum, ubi hujus linguæ cunabula recalent. Si verò & sonus nobis non rationabiliter displicet, & me bene interpretatum illud vocabulum recognoscis, habes quòd succenseas Virgilio tuo, qui Herculem vestrum ad sacra, quæ illi ab Evandro celebrantur, invitat hoc modo;

A *Et nos & tua dexter adi pede sacra secundo.* (Virg. 8. Æneid.)

Secundo pede optat ut veniat. Ergo venire Herculem optat Namphanionem, de quo tu multùm nobis insultare dignaris. Verùmtamen si ridere delectat, habes apud vos magnam materiam facetiarum: deum Stercutium, deam Cloacinam, Venerem calvam, deum Timorem, deum Pallorem, deam Febrem, & cetera innumerabilia hujuscemodi, quibus Romani antiqui simulacrorum cultores templa fecerunt, & colenda censuerunt: quæ si negligis, B Romanos deos negligis: ex quo intelligeris non Romanis initiatus sacris, & tamen Punica [b] nomina, tamquam nimiùm Romanorum altaribus deditus, contemnis ac despicis.

3. Sed mihi videris omnino plus quàm nos fortasse illa sacra nihili pendere, sed ex eis nescio quam captare ad hujus vitæ transitum voluptatem: quippe qui etiam non dubitaveris ad Maronem confugere, ut scribis, & ejus versu te tueri, quo ait: *Trahit sua quemque voluptas.* (Vir. in Buc. Eccl. 3.) Nam si tibi auctoritas Ma- C ronis placet, sicut placere significas, profectò etiam illud placet,

Primus ab æthereo venit Saturnus Olympo,
Arma Iovis fugiens, & regnis exsul ademptis. (Virg. 8. Æneid.)

Et cetera, quibus eum atque hujuscemodi deos vestros vult intelligi homines fuisse. Legerat enim [c] ille multam historiam vetusta auctoritate roboratam, quam etiam Tullius legerat, qui hoc idem in dialogis plus quàm postulare auderemus commemorat, & perducere in hominum notitiam, quantum D illa tempora patiebantur, molitur.

4. Quod autem dicis, eo nostris vestra sacra præponi, quòd vos publicè colitis deos, nos autem secretioribus conventiculis utimur: primò illud abs te quæro, quomodo oblitus sis Liberum illum, quem paucorum sacratorum oculis committendum putatis. Deinde tu ipse judicas nihil aliud te agere voluisse, cùm publicam sacrorum vestrorum celebrationem commemorares, nisi ut nobis decuriones & primates civitatis per plateas vestræ urbis bacchantes (Bacchanalia.) E ac furentes, ante oculos quasi spectacula poneremus: in qua celebritate, si numine inhabitamini, certe videtis quale illud sit, quod adimit mentem. Si autem fingitis, quæ sunt ista etiam in publico vestra secreta, vel quò pertinet tam turpe mendacium? deinde cur nulla futura canitis, si vates estis? aut cur spoliatis circumstantes, si sani estis?

5. Cùm igitur hæc nos & alia, quæ nunc prætermittenda existimo, per epistolam tuam feceris recordari, quid nos non derideamus deos vestros, F quos abs te ipso subtiliter derideri nemo non intelligit, qui & ingenium tuum novit, & legit litteras tuas? Itaque si aliquid inter nos his de rebus vis agamus, quod ætati tuæ prudentiæque congruit, quod denique de nostro proposito jure à carissimis nostris flagitari potest, quære aliquid nostra discussione dignum: & ea pro vestris numinibus cura dicere, in quibus non te caussæ prævaricatorem putemus, quò nos magis commoneas, quæ contra illos dici possunt, quàm pro eis aliquid dicas. Ad summam tamen, ne te hoc lateat, & in sacrilega convitia imprudentem trahat, scias à Christianis catholicis, quorum in vestro oppido etiam Ecclesia constituta est, nullum coli mortuorum, nihil denique ut numen adorari, quod sit factum & conditum à Deo, sed unum ipsum Deum, qui fecit & condidit omnia.

[a] In pluribus MSS. *Eucaddares.*
[b] Lov. *numina* sed meliùs MSS, *nomina.*

[c] Ita in quindecim MSS. & in antiquioribus editionibus. At apud Lov. habetur, *legerat Euhemeri historiam.*

CLASSIS I. AN. 390.

Differentur ista latiùs, ipso vero & uno Deo adjuvante, cùm te graviter agere velle cognovero.

* Aliàs LXIII. quæ autem 18 erat, nunc 81.

Scripta fortè circ. idem tempus.

EPISTOLA XVIII. *

Naturarum genus triplex perstringitur.

AUGUSTINUS CÆLESTINO.

1. OUTINAM possem assiduè tibi aliquid dicere! Id autem aliquid est, ut curis exueremur inanibus, & curis indueremur utilibus. Nam de securitate nescio utrùm quidquam in hoc mundo sperandum sit. Scripsi, nec recepi ulla rescripta. Misi adversùm Manichæos libros, quos paratos & emendatos mittere potui, nec quidquam ex illis judicij motusque nostri notum mihi factum est. Nunc eos repetere jam me, vos autem restituere convenit. Peto itaque ne differatis eos remittere cum rescriptis, quibus nosse cupio quid de illis geritis, vel adhuc ad illum errorem expugnandum quid armaturæ vobis opus esse arbitremini.

2. Sanè quoniam te novi, accipe hoc quiddam grande & breve. Est natura per locos & tempora mutabilis, ut corpus. Et est natura per locos nullo modo, sed tantùm per tempora etiam ipsa mutabilis, ut anima. Et est natura quæ nec per locos, nec per tempora mutari potest, hoc Deus est. Quod hîc insinuavi quoquo modo mutabile, creatura dicitur: quod immutabile, Creator. Cùm autem omne quod esse dicimus, inquantum manet dicamus, & inquantum unum est, omnis porrò pulcritudinis forma unitas sit: vides profectò in ista distributione naturarum, quid summè sit, quid infimè, & tamen sit; quid mediè, majusque infimo, & minus summo sit. Summum illud est ipsa beatitas: infimum, quod nec beatum esse potest, nec miserum: quod verò medium, vivit inclinatione ad infimum, miserè; conversione ad summum, beatè vivit. Qui Christo credit, non diligit infimum, non superbit in medio, atque ita summo inhærere fit idoneus & hoc est totum, quod agere jubemur, monemur, accendimur.

* Aliàs LXXXIV. quæ autem 19. erat, nunc 82.

a

Scripta fortè circ. idem tempus.

EPISTOLA XIX. *

Gaio, quem fortè disputatione traxerat ad Ecclesiam, mittit suos libros legendos adhortans ut perseveret in bono proposito.

a GAIO AUGUSTINUS.

1. UT abs te abscessimus, dici non potest quanta suavitate nos perfuderit recordatio tui, ac sæpe perfundat. Recolimus enim ardore inquisitionis tuæ, cum esset mirabilis, non fuisse perturbatam modestiam disputandi. Nam neque flagrantius percontantem, neque tranquilliùs audientem, quemquam facilè invenerim. Vellem itaque tecum multùm loqui: non enim multum esset quantumcumque esset, si tecum loquerer. Sed quia difficile est, quid opus est caussas quærere? Prorsus difficile est: erit fortasse aliquando facillimum. ita Deus velit; nunc certè aliud est. Dedi ergo negotium fratri, per quem litteras misi, ut omnia nostra legenda præbeat prudentissimæ caritati tuæ. Non enim aliquid meum inculcabit invito: novi enim quid benignitatis in nos animo geras. quæ tamen si lecta probaveris, & vera pervideris, nostra esse non putes, nisi quia data sunt, eoque te convertas licet, unde tibi quoque est ut ea probares datum. Nemo enim quod legit, in codice ipso cernit verum esse, aut in eo qui scripserit; sed in se potiùs,

A si ejus menti quoddam non vulgariter candidum, sed à fæce corporis remotissimum lumen veritatis impressum est. Quòd si falsa aliqua atque improbanda compereris, de humano nubilo irrorata scias, & ea verè nostra esse deputes. Hortarer autem te ad quærendum, nisi videre mihi viderer hiantia quædam ora cordis tui; hortarer etiam, ut quod verum cognoveris viriliter teneas, nisi præ te ferres evidentissimum robur animi & consilij tui. Totum enim se mihi brevi tempore, propè discussis corporis te-

B gumentis, quod in te vivit, aperuit. Neque ullo modo siverit Domini nostri misericordissima providentia, ut à catholico Christi grege tu vir tam bonus & egregiè cordatus alienus sis.

* Aliàs CXXVI. quæ autem 20. erat, nunc 233.

b

EPISTOLA XX. *

Antonino pro existimatione bona ac dilectione sibi impensa gratias refert Augustinus, optatque ut familia ipsius tota catholicam religionem profiteatur.

AUGUSTINUS b ANTONINO.

Scripta circ. idem tempus.

C 1. CUM à duobus tibi scripta deberentur, cumulatissimè magis pars reddita est, quòd unum nostrûm præsentem vides, cujus ex ore cùm me quoque accipis, poteram non rescribere, nisi ipso jubente fecissem, quo proficiscente supervacaneum videbatur esse quod feci. Quapropter fertiliùs tecum fortasse colloquor, quàm si coràm adessem, cùm & epistolam meam legis, & cum audis in cujus pectore me habitare optimè nosti. Cum magno gaudio litteras sanctitatis

D tuæ consideravi atque digessi, quod & Christianum animum tuum sine ullo fuco iniqui temporis, & in nos amicissimum præ se gerunt.

2. Gratulor tibi, & gratias ago Deo & Domino nostro de spe & fide & caritate tua, tibique apud eum, quòd de nobis tam bene existimas, ut fideles Dei servos esse credas, idque ipsum in nobis corde purissimo diligas: quamquam hinc etiam gratulandum benevolentiæ tuæ potiùs, quàm gratiæ tibi agendæ sint. Tibi enim prodest ipsam diligere boni-

E tatem, quam profectò diligit qui eum diligit quem credit bonum, sive ille se ita, sive aliter quàm creditur habeat. Unus tantùm in hac re cavendus est error, ne quisquam non de homine, sed de ipso hominis bono aliter sentiat, quàm veritas postulat. Tu verò frater dilectissime, qui nullo modo erras credendo vel sciendo, magnum bonum esse libenter Deo castéque servire, cùm quemlibet hominum propterea diligis, quod hujus boni participem credis, tecum est fructus tuus, etiam si ille non ita sit.

F Quapropter tibi de hac re gratulandum est, illi autem non si propterea diligitur; sed si talis est, qualem esse existimat à quo propterea diligitur. Quales itaque nos simus, quantumque in Deum promoverimus, ipse viderit, cujus non solùm de hominis bono, sed de homine ipso non potest errare judicium. Tibi ad mercedem beatitudinis, quod ad hanc rem adtinet, satis est, quòd nos tales credens quales oportet esse servos Dei; toto sinu cordis amplecteris. Gratias verò tibi uberes agimus, quòd nos cùm laudas, tamquam tales simus, mirabiliter hortaris, ut tales esse cupiamus; uberiores etiam, si non solùm te commendes orationibus nostris, sed etiam non prætermittas orare pro nobis. GRATIOR est enim Deo pro fratre deprecatio, ubi sacrificium caritatis offertur.

a Apud Lov. scribitur *Gaius*. At in MSS. & antiquioribus editionibus, *Gaius*.

b Apud Bad. Am. Er. scribitur, *Antonio*. At apud Lov. & præstantiores MSS. *Antonino*.

Classis I. An. 390.

3. Parvulum tuum plurimùm saluto, & secundùm præcepta Domini salutaria opto grandescere. Domui quoque tuæ unam fidem & devotionem veram, quæ sola catholica est, provenire desidero & precor: in quam rem, si quam fortè aliam nostram operam necessariam existimas, ne tibi vindicare dubites & communi domino fretus & jure caritatis. Illud sanè admonuerim religiosissimam prudentiam tuam, ut timorem Dei non irrationabilem vel inseras infirmiori vasi tuo, vel nutrias, divina lectione gravique colloquio. Nemo enim ferè solicitus de statu animæ suæ, atque ob hoc sine pertinacia inquirendæ voluntati Domini intentus est, qui bono demonstratore usus non dinoscat quid inter schisma quodlibet atque unam catholicam intersit.

* Aliàs CXLVIII. Quæ autem 21. erat, nunc 234.

EPISTOLA XXI. *

Augustinus in presbyterum Hipponensem ordinatus, præsertim ad dispensandum verbum Dei, secumque reputans quàm difficile sit sacerdotem pium agere, obsecrat Valerium ut patiatur ipsum in secessu precibus & studio hoc agere, ut sit idoneus imposito muneri.

Domino beatissimo & venerabili, in conspectu Domini sincera caritate charissimo patri VALERIO episcopo AUGUSTINUS presbyter in Domino Salutem.

Scripta an. ineunte 391. * Fortè felicius.

1. ANTE omnia peto, ut cogitet religiosa prudentia tua, nihil esse in hac vita, & maximè hoc tempore * facilius & lætius, & hominibus acceptabilius episcopi, aut presbyteri, aut diaconi officio, si perfunctoriè atque adulatoriè res agatur: sed nihil apud Deum miserius, & tristius, & damnabilius. Item nihil esse in hac vita, & maximè hoc tempore difficilius, laboriosius, periculosius episcopi, aut presbyteri, aut diaconi officio, sed apud Deum nihil beatius, si eo modo militetur quo noster Imperator jubet. Quis autem iste sit modus, nec à pueritia, nec ab adolescentia mea didici: & eo tempore quo discere cœperam, vis mihi facta est, merito peccatorum meorum, (nam quid aliud existimem nescio) ut secundus locus gubernaculorum mihi traderetur, qui remum tenere non noveram.

Episcopi officium quam periculosum.

2. Sed arbitror Dominum meum propterea me sic emendare voluisse, quòd multorum peccata nautarum, antequam expertus essem quid illic agitur, quasi doctior & melior reprehendere audebam. Itaque posteaquam missus sum in medium, tunc sentire cœpi temeritates reprehensionum mearum: quamquam & antea periculosissimum judicarem hoc ministerium. Et hinc erant lacrymæ illæ, quas me fundere in civitate ordinationis meæ tempore nonnulli fratres animadverterunt, & nescientes caussas doloris mei, quibus potuerunt sermonibus, qui omnino ad vulnus meum non pertinerent, tamen bono animo consolati sunt. Sed multo valdè ac multo ampliùs expertus sum, quàm putabam: non quia novos aliquos fluctus aut tempestates vidi, quas antè non noveram, vel non audieram, vel non legeram vel non cogitaveram: sed ad eas evitandas aut perferendas solertiam & vires meas omnino non noveram, & alicujus momenti arbitrabar. Dominus autem irrisit me, & rebus ipsis ostendere voluit meipsum mihi.

3. Quod si non damnando, sed miserando fecit, hoc enim spero certè vel nunc cognitâ ægritudine meâ, debeo Scripturarum ejus medicamenta omnia A perscrutari, & orando ac legendo agere, ut idonea valetudo animæ meæ, ad tam periculosa negotia tribuatur: quod ante non feci, quia & tempus non habui. Tunc enim ordinatus sum, quum de ipso vacationis tempore ad cognoscendas divinas Scripturas cogitaremus, & sic nos disponere vellemus, ut nobis otium ad hoc negotium posset esse. Et quod verum est, nondum sciebam quid mihi deesset ad tale opus, quale me nunc torquet & conterit. B Quòd si propterea in re ipsa didici quid sit homini necessarium, qui populo ministrat sacramentum & verbum Dei, ut jam non mihi liceat assequi, quod me non habere cognovi; jubes ergo ut peream, pater Valeri? Ubi est caritas tua? certè diligis me, certè diligis ipsam ecclesiam, cui me sic ministrare voluisti, & tamen certus sum quòd & me & ipsam diligis. Sed putas me idoneum, cùm ego melius me noverim, qui tamen nec ipse me nossem, nisi experiendo didicissem.

Classis I. An. 391.

C 4. Sed dicit fortasse sanctitas tua; Vellem scire quid desit instructioni tuæ. Tam multa autem sunt, ut faciliùs possim enumerare quæ habeam, quàm quæ habere desidero. Auderem enim dicere, scire me, & plena fide retinere quid pertineat ad salutem nostram. Sed hoc ipsum quomodo ministrem ad salutem aliorum, non quærens quod mihi utile est, sed quod multis, ut salvi fiant? Et sunt fortasse aliqua, immo non est dubitandum esse in sanctis libris conscripta consilia, quibus cognitis & apprehensis possit homo Dei rebus ecclesiasticis [a] ordinatioribus ministrare, D aut certè inter manus iniquorum vel vivere conscientiâ saniore, vel mori, ut illa vita non amittatur, cui uni Christiana corda humilia & mansueta suspirant. Quomodo autem hoc fieri potest, nisi quemadmodum ipse Dominus dicit, petendo, quærendo, pulsando, id est orando, legendo, plangendo? Ad quod negotium mihi parvum tempus velut usque ad Pascha impetrare volui per fratres à tua sincerissima & venerabili caritate, & nunc per has preces volo.

E 5. Quid enim responsurus sum Domino judici: Non poteram ista jam quærere, cùm ecclesiasticis negotiis impedirer? Si ergo mihi dicat; Serve nequam, si villa ecclesiæ calumniosum aliquem pateretur, cujus fructibus colligendis magna opera impenditur, neglecto agro quem rigavi sanguine meo, si quid agere pro ea posses apud judicem terræ, nonne omnibus consentientibus, nonnullis etiam jubentibus & cogentibus pergeres, & si contrà te judicaretur, etiam trans mare proficisceceris: atque hoc F modo vel annuam vel eo ampliùs absentiam tuam nulla querela revocaret, ne alius possideret terram, non animæ, sed corpori pauperum necessariam: quorum tamen famem vivæ arbores meæ multo faciliùs mihique gratiùs, si diligenter colerentur, explerent? Cur ergo ad discendam agriculturam meam vacationem temporis tibi defuisse caussaris? Dic mihi quid respondeam, rogo te? An fortè vis dicam; Senex Valerius dum me omnibus rebus instructum esse credidisset, quanto ampliùs me dilexit, tanto minùs ista discere permisit?

6. Attende omnia ista, senex Valeri, obsecro te per bonitatem & severitatem Christi, per misericordiam & judicium ejus, per eum qui tantam tibi inspiravit erga nos caritatem, ut ne te, nec pro lucro animæ nostræ, audeamus offendere. Sic autem mihi Deum & Christum testem facis innocen-

[a] Ita Lov. At Er. & MS. Gemet. habent *& ordinationibus*. Bad. & plerique MSS. absque conjunctione, *ecclesiasticis ordinationibus*.

Classis I. an. 391.

tiæ & caritatis, & sinceri affectus quem circa nos habes, quasi ego non de his jurare omnibus possim. Ipsam ergo caritatem & affectum imploro, ut miserearis mei, & concedas mihi, ad hoc quod rogavi, tempus quantum rogavi, atque adjuves me orationibus tuis, ut non sit inane desiderium meum, nec infructuosa ecclesiæ Christi atque utilitati fratrum & conservorum meorum absentia mea. Scio quòd illam caritatem pro me orantem, maximè in tali caussa, non despiciet Dominus, & eam sicut sacrificium suavitatis accipiens, fortassis breviore tempore quàm postulavi me saluberrimis consiliis de Scripturis suis reddet instructum.

EPISTOLA XXII. *

* Alias LXIV. quæ autem 22. erat, nunc 235.

Augustinus presbyter Aurelio Carthaginensi episcopo, deflens comessationes & ebrietates per Africam in cœmeteriis & memoriis Martyrum frequentari specie religionis: cui malo obtestatur ut mederi velit. Dolet subinde etiam contentionem & humanæ laudis appetitum ab ipso Clericorum ordine non exsulare.

Aurelio episcopo Augustinus presbyter.

Scripta circ. an. 392. Caput I. Salutato Aurelio agit de comessationibus ab ecclesia removendis.

1. Qua gratiâ responderem litteris sanctitatis tuæ, cùm diu hæsitans non reperirem (omnia enim vicit affectus animi mei, quem jam sponte surgentem lectio epistolæ tuæ multo ardentiùs excitavit) commisi me jam Deo, qui pro viribus meis operaretur in me, ut ea rescriberem quæ utrique nostrûm studio in Domino & curâ ecclesiasticâ pro tua præstantia & mea obsecundatione congruerent. Atque illud primùm, quod orationibus meis te adjuvari credis, non solùm non defugio, verùm etiam libenter amplector. Ita enim, & si non meis, certè tuis, me Dominus noster exaudiet. Quòd fratrem Alypium in nostra conjunctione mansisse, ut exemplo sit fratribus curas mundi hujus vitare cupientibus, benevolentissimè accepisti, ago gratias, quas nullis verbis explicare possim: Dominus hoc rependat in animam tuam. Omnis itaque fratrum cœtus, qui apud nos cœpit coalescere, tantâ tibi prærogativâ obstrictus est, ut locis terrarum tantùm longè disjunctis ita nobis consulueris tamquam præsentissimus spiritu. Quapropter precibus quantum valemus incumbimus, ut gregem tibi commissum tecum Dominus sustinere dignetur, nec te uspiam deserere, sed adesse adjutor in opportunitatibus, faciens cum Ecclesia sua misericordiam per sacerdotium tuum, qualem spiritales viri ut faciat, lacrymis eum gemitibusque interpellant.

2. Scias itaque Domine beatissime & plenissima caritate venerabilis, non desperare nos, immo sperare vehementer, quòd Dominus & Deus noster per auctoritatem personæ quam geris, quam non carni, sed spiritui tuo impositam esse confidimus, multas carnales fœditates & ægritudines, quas Africana Ecclesia in multis patitur, in paucis gemit, consiliorum gravitate, & tuâ possit sanare. Cùm enim Apostolus tria breviter genera vitiorum detestanda & vitanda uno in loco posuerit, de quibus innumerabilium vitiorum exsurgit seges, unum horum quod secundo loco posuit, acerrimè in Ecclesia vindicatur; duo autem reliqua, id est primum & ultimum, tolerabilia videntur hominibus, atque ita paulatim fieri potest, ut nec vitia jam putentur. Ait enim vas electionis: *Non in comessationibus & ebrie-*

Rom. 13.13.

Classis I. an. 391.

A *tatibus, non in cubilibus & impudicitiis, non in contentione & dolo, sed induite vos Dominum Iesum Christum; & carnis curam ne feceritis in concupiscentiis.*

3. Horum ergo trium, cubilia & impudicitiæ tam magnum crimen putantur, ut nemo dignus non modò ecclesiastico ministerio, sed ipsa etiam sacramentorum communione videatur, qui se isto peccato maculavit. Et rectè omnino. Sed quare solùm? Comessationes enim & ebrietates ita concessæ & licitæ putantur, ut in honorem etiam beatissimorum
B Martyrum, non solùm per dies solemnes, (quod ipsum quis non lugendum videat, qui hæc non carnis oculis inspicit,) sed etiam quotidie celebrentur. Quæ fœditas si tantùm flagitiosa & non etiam sacrilega esset, quibuscumque tolerantiæ viribus sustentandam putaremus. Quamquam ubi est illud, quod cùm multa vitia enumerasset idem Apostolus, inter quæ posuit ebriosos, ita conclusit, ut diceret cum talibus nec panem edere? Sed feramus hæc in luxu & labe domestica, & eorum conviviorum, quæ
C privatis parietibus continentur, accipiamusque cum eis corpus Christi, cum quibus panem edere prohibemur; saltem de sanctorum corporum sepulcris, saltem de locis sacramentorum, de domibus orationum tantum dedecus arceatur. Quis enim audet vetare privatim, quod cùm frequentatur in sanctis locis, honor Martyrum nominatur?

1. Cor. 5.11.

4. Hæc si prima Africa tentaret auferre à ceteris terris, imitatione digna esse deberet: cùm verò & per Italiæ maximam partem, & in aliis omnibus
D aut propè omnibus transmarinis Ecclesiis, partim quia numquam facta sunt, partim quia vel orta vel inveterata, sanctorum & verè de vita futura cogitantium episcoporum diligentiâ & animadversione exstincta atque deleta sint, dubitamus quomodo possumus tantam morum labem, vel proposito tam lato exemplo emendare? Et nos quidem illarum partium hominem habemus episcopum, unde magnas agimus gratias Deo: quamquam ejus modestiæ atquæ lenitatis est, ejus denique prudentiæ &
E sollicitudinis in Domino, ut etiam si Afer esset, citò illi de Scripturis persuaderetur curandum, quod licentiosa & malè libera consuetudo vulnus inflixit. Sed tanta pestilentia est hujus mali, ut sanari prorsus, quantum mihi videtur, nisi concilij auctoritate non possit. Aut si ab una ecclesia inchoanda est medicina, sicut videtur audaciæ, mutare conari quod Cathaginensis ecclesia tenet; sic magnæ impudentiæ est, velle servare quæ Carthaginensis ecclesia correxit. Ad hanc autem rem quis alius episcopus es-
F set optandus, nisi qui ea [a] diaconus exsecrabatur?

5. Sed quod erat tunc dolendum, nunc auferendum est, non asperè, sed sicut scriptum est, *in spiritu lenitatis & mansuetudinis.* Dant enim mihi fiduciam litteræ tuæ indices germanissimæ caritatis, ut tecum tamquam mecum audeam colloqui. Non ergo asperè, quantum existimo, non duriter, non modo imperioso ista tolluntur: magis docendo quàm jubendo, magis monendo quàm minando. Sic dadenim agendum est cum multitudine: severitas autem exercenda est in peccata paucorum. Et si quid minamur, cum dolore fiat, de Scripturis comminando vindictam futuram, ne nos ipsi in nostra potestate, sed Deus in nostro sermone timeatur. Ita priùs movebuntur spiritales vel spiritalibus proximi, quorum auctoritate, & lenissimis quidem sed in-

in Galat. 6.1.

Consuetudo quomodo tollenda.

Ita se ipse gessit Aug. ut vid. in epist. 29.

[a] Aurelius Carthaginensis ecclesiæ episcopus creatus est fortè an. 391. certè ante 390. quippe hoc anno antecessor ipsius Genethlius præfuit conc. Carthaginensi II. At sub Aurelio habitum est Hipponense an. 393.

stantissimis admonitionibus cetera multitudo frangatur.

6. Sed quoniam istæ in cœmeteriis ebrietates & luxuriosa convivia, non solùm honores Martyrum à carnali & imperita plebe credi solent, sed etiam solatia mortuorum; mihi videtur faciliùs illic dissuaderi posse istam fœditatem ac turpitudinem, si & de Scripturis prohibeatur, & oblationes pro spiritibus dormientium, quas verè aliquid adjuvare credendum est, super ipsas memorias non sint sumtuosæ, atque omnibus petentibus sine typho, & cum alacritate præbeantur: neque vendantur; sed si quis, pro religione aliquid pecuniæ offerre voluerit, in præsenti pauperibus eroget. Ita nec deserere videbuntur memorias suorum, (quod potest gignere non levem cordis dolorem,) & id celebrabitur in Ecclesia quod piè & honestè celebratur. Hæc interim de comessationibus & ebrietatibus dicta sint.

Oblationes pro mortuis.

Caput II. De contentione & dolo sapienda.

7. De contentione autem & dolo quid me adtinet dicere, quando ista vitia non in plebe, sed in nostro numero graviora sunt? Horum autem morborum mater superbia est, & humanæ laudis aviditas, quæ etiam hypocrisim sæpe generat. Huic non resistitur, nisi crebris divinorum librorum testimoniis incutiatur timor & caritas Dei: si tamen ille qui hoc agit, seipsum præbeat patientiæ atque humilitatis exemplum, minùs sibi assumendo quàm offertur; sed tamen ab eis qui se honorant nec totum nec nihil accipiendo, & id quod accipitur laudis aut honoris, non propter se qui totus coram Deo esse debet & humana contemnere, sed propter illos accipiatur quibus consulere non potest, si nimia dejectione vilescat. Ad hoc enim pertinet quod dictum est, *Nemo juventutem tuam contemnat*: cùm hoc ille dixerit, qui alio loco ait, *Si hominibus placere vellem, Christi servus non essem.*

Quomodo honor & laus a Prælatis assumenda. 1. Tim. 4. 12. Gal. 1. 10.

8. Magnum est de honoribus & laudibus hominum non lætari, sed & omnem pompam inanem præcidere, & si quid inde necessarium retinetur, id totum ad utilitatem honorantium salutemque conferre. Non enim frustra dictum est: *Deus confringet ossa hominum placere volentium.* Quid enim languidius, quid tam sine stabilitate ac fortitudine, quod ossa significant, quàm homo quem malè loquentium lingua debilitat, cùm sciat falsa esse quæ dicuntur? Cujus rei dolor nullo modo animæ viscera dilaniaret, si non amor laudis ossa ejus confringeret. Præsumo de robore animi tui. Itaque ista quæ tecum confero, mihi dico: dignaris tamen credo mecum considerare, quàm sint gravia, quam difficilia. Non enim hujus hostis vires sentit, nisi qui ei bellum indixerit; quia si cuiquam FACILE EST laude carere dum denegatur, difficile est ea non delectari cùm offertur; & tamen tanta mentis in Deum debet esse suspensio, ut si non meritò laudemur, corrigamus eos quos possumus; ne arbitrentur aut in nobis esse quod non est, aut nostrum esse quod Dei est, aut ea laudent, quæ quamvis non desint nobis, aut etiam supersint, nequaquam tamen sunt laudabilia; velut sunt bona omnia, quæ vel cum pecoribus habemus communia, vel cum impiis hominibus. Si autem meritò laudamur propter Deum, gratulemur eis quibus placet verum bonum; non tamen nobis quia placemus hominibus, sed si coram Deo tales sumus, quales nos esse credunt, & non tribuitur nobis, sed Deo, cujus dona sunt omnia, quæ verè meritóque laudantur. Hæc mihi ipse canto quotidie, vel potiùs ille cujus salutaria præcepta sunt, quæcumque sive in divinis lectionibus inveniuntur, sive quæ intrinsecùs animo suggeruntur; & tamen vehementer cum adversario dimicans, sæpe ab eo vulnera capio, cùm delectationem oblatæ laudis mihi auferre non possum.

Psal. 52. 6.

9. Hæc propterea scripsi, ut si tuæ sanctitati jam non sunt necessaria, sive quòd plura hujusmodi ipse cogites atque utiliora, sive quòd tuæ sanctitati medicinâ istâ non opus sit, mala tamen mea nota sint tibi, sciasque unde pro mea infirmitate Deum rogare digneris: quod ut impensissimè facias, obsecro per humanitatem illius, qui præceptum dedit, ut invicem onera nostra portemus. Multa sunt quæ de vita nostra & conversatione deflerem, quæ nollem per litteras ad te venire, si inter cor meum & cor tuum ulla essent ministeria præter os meum & aures tuas. Si autem venerabilis nobis omniumque nostrûm totâ sinceritate carissimus, cujus in te verè fraternam cùm præsens essem, benignitatem studiumque perspexi, senex [a] Saturninus dignatus fuerit, quando opportunum videbitur, ad nos venire, quidquid cum ejus sanctitate, & spirituali affectu colloqui potuerimus, aut nihil, aut non multùm distabit, ac si cum tua dignatione id ageremus. Quod ut nobiscum ab eo petere atque impetrare digneris, tantis precibus posco, quantis verba nulla sufficiunt. Absentiam enim meam tantum longè Hipponenses vehementer nimisque formidant, neque ullo modo mihi sic volunt credere, ut & ego vobis. Agrum fratribus datum provisione & liberalitate tuâ didicimus, ante epistolam tuam, per sanctum fratrem & conservum nostrum Parthenium, à quo multa alia, quæ audire desiderabamus, audivimus. Præstabit Dominus ut etiam cetera, quæ adhuc desideramus, impleantur.

EPISTOLA XXIII. *

* Aliàs CCIII. quæ autem 23. erat, nunc 98.

Augustinus Maximino episcopo Donatistæ, qui diaconum catholicum rebaptizasse dicebatur, ut aut fateatur factum, aut profiteatur se orthodoxum, invitans illum vel ad colloquium, vel ad rescribendum, ut concordia Ecclesiæ sarciatur.

Domino dilectissimo & honorabili fratri [b] MAXIMINO, AUGUSTINUS presbyter Ecclesiæ catholicæ, in Domino salutem.

Scripta circ. idem tempus.

1. PRIUS quàm ad rem veniam, de qua tuæ benevolentiæ scribere volui, tituli hujus epistolæ, ne vel te, vel alium quempiam moveat, rationem breviter reddam. *Domino*, scripsi; quia scriptum est, *Vos in libertatem vocati estis, fratres, tantùm ne libertatem in occasionem carnis detis, sed per caritatem servite invicem.* Cùm ergo vel hoc ipso officio litterarum per caritatem tibi serviam, non absurdè te dominum voco propter unum & verum Dominum nostrum, qui nobis ista præcepit. *Dilectissimo* autem quòd scripsi, novit Deus quòd non solum te diligam, sed ita diligam ut meipsum: quandoquidem bene mihi sum conscius, bona me tibi optare quæ mihi. *Honorabili* verò quòd addidi, non ad hoc addidi, ut honorarem episcopatum tuum; mihi enim episcopus non es, neque

Galat. 5. 13.

[a] Nescimus an hic sit ille ipse, qui in lib. 22. de civitate Dei c. 8 laudatur episcopus quondam *Uzalensis beatæ memoriæ Saturninus*, quem videlicet an 388 Carthagine simul cum Aurelio vidit August.

[b] In Gervas. MS, & aliis 5. scribitur, *Maximianus*. in Corb. *Macrovius*. Porrò Maximinus Siniti in Hipponensi vicinia episcopus tunc Donatista, amplexus postea catholicam pacem ex epist. 105. in eadem sede remansit. Ejus honorificè meminit Augustinus in lib. 22, de civit. Dei c. 8.

Classis I. An. 392.

hoc cum contumelia dictum acceperis, ſed ex animo quo in ore noſtro debet eſſe, Eſt, eſt; Non, non. Neque enim ignoras, aut quiſquam hominum qui nos novit ignorat, neque te eſſe epiſcopum meum, neque me preſbyterum tuum. Honorabilem igitur ex ea regula te libenter appello, qua novi te eſſe hominem, & novi hominem ad imaginem Dei, & ſimilitudinem factum, & in honore poſitum ipſo ordine & jure naturæ, ſi tamen intelligendo, quæ intelligenda ſunt, ſervet honorem ſuum. Nam ita ſcriptum eſt, *Homo in honore poſitus non intellexit, comparatus eſt jumentis inſenſatis, & ſimilis factus eſt illis.* (Pſal. 48, 21.) Cur ergo te honorabilem inquantum homo es, non appellem, cùm præſertim de tua ſalute atque correctione, quamdiu in hac vita es, deſperare non audeam? *Fratrem* verò ut vocem, non te latet præceptum nobis eſſe divinitus, ut etiam eis, qui negant ſe fratres noſtros eſſe, dicamus: Fratres noſtri eſtis: & hoc vehementer valet ad cauſſam, propter quam ſcribere volui fraternitati tuæ. Jam enim reddita ratione cur epiſtolæ talem januam fecerim, audi placidiſſimè quæ ſequuntur.

2. Ego cùm in iſta regione conſuetudinem hominum lugendam atque plangendam, qui cùm Chriſtiano nomine glorientur, Chriſtianos rebaptizare non dubitant, quibus verbis poteram deteſtarer, non defuerunt laudatores tui, qui mihi dicerent te iſta non facere. Fateor, primò non credidi. Deinde conſiderans poſſe fieri ut animam humanam de futura vita cogitantem Dei timor invaderet, ut ſe ab ſcelere apertiſſimo temperaret, gratulatus credidi, quòd tali propoſito ab Eccleſia catholica nolueris eſſe nimis alienus. Quærebam ſanè occaſionem loquendi tecum, ut ſi fieri poſſet ea, quæ parva remanſerat, inter nos diſſenſio tolleretur: cùm ecce ante paucos dies diaconum noſtrum Mutugennenſem te rebaptizaſſe nuntiatum eſt. Dolui vehementer, & illius miſerabilem lapſum, & tuum, frater, inopinatum ſcelus. Novi enim quæ ſit Eccleſia catholica. Gentes ſunt hereditas Chriſti, & poſſeſſio Chriſti termini terræ. Noſtis & vos, aut ſi non noſtis, advertite, facillimè à volentibus ſciri poteſt. Rebaptizare igitur hæreticum hominem, qui hæc ſanctitatis ſigna perceperit quæ Chriſtiana tradidit diſciplina, omnino peccatum eſt: rebaptizare autem catholicum, immaniſſimum ſcelus eſt. (Ivo p. 1. c. 172. Grat. de conſ. diſt. 4. c. Rebaptizare.) Tamen non adeo credens, quia de te mihi bene perſuaſum tenebam, Mutugennam ipſe perrexi; & eum quidem miſerum videre non potui, à parentibus verò ejus audivi, quòd veſter jam etiam diaconus factus ſit. Et tamen tam bene adhuc de tuo corde ſentio, ut eum rebaptizatum eſſe non credam.

3. Quare te frater dilectiſſime per divinitatem & humanitatem Domini noſtri Jeſu Chriſti obſecro, ut reſcribere mihi digneris quid geſtum ſit. Et ſic reſcribere, ut noveris me in Eccleſia fratribus noſtris epiſtolam tuam velle recitare. Quod ideo ſcripſi, ne cùm id poſtea facerem, quod me non ſperares eſſe facturum, offenderem caritatem tuam, & juſtam de me apud communes amicos querelam deponeres. Quid ergo te impediat ad reſcribendum, non video. Si enim rebaptizas, nihil eſt quòd homines de tuo collegio formides, cùm id te reſcripſeris facere, quod te illi facere etiam ſi nolles juberent. Cùm autem id quantis potueris documentis faciendum eſſe defenderis, non ſolùm non ſuccenſebunt, ſed etiam prædicabunt. Si autem non rebaptizas, arripe libertatem Chriſtianam, frater Maximine, arripe quæſo te; non cujuſquam hominis, in contemplatione Chriſti, aut reprehenſionem verearis, aut exhorreas poteſtatem. Tranſit honor hujus ſæculi, tranſit ambitio. In futuro Chriſti judicio, nec abſidæ gradatæ, nec cathedræ velatæ, nec ſanctimonialium occurſantium atque cantantium greges adhibebuntur ad defenſionem, ubi cœperint accuſare conſcientiæ, & conſcientiarum arbiter judicare. Quæ hìc honorant, ibi onerant; quæ hìc relevant, ibi gravant. Iſta quæ pro tempore propter Eccleſiæ utilitatem honori noſtro exhibentur, defendentur fortè bonâ conſcientiâ, defendere autem non poterunt malam.

4. Quod ergo tam pio & tam religioſo animo facis, ſi tamen facis, ut Eccleſiæ catholicæ baptiſmum non iteres, ſed approbes potiùs tamquam unius veriſſimæ matris, quæ omnibus gentibus, & regenerandis præbet ſinum, & regeneratis ubera infundit, tamquam unius poſſeſſionis Chriſti, ſeſe uſque ad terræ terminos porrigentis; ſi hoc verè facis, cur non erumpis in exſultantem & liberam vocem? cur lucernæ tuæ tam utilem ſplendorem premis ſub modio? Cur non diſciſſis atque abjectis veteribus pellibus timidæ ſervitutis, Chriſtianâ potius indutus fiduciâ exis & dicis, Ego unum baptiſmum novi, Patris & Filij & Spiritus-ſancti nomine conſecratum atque ſignatum? Hanc formam ubi invenio neceſſe eſt ut approbem; non deſtruo quod Dominicum agnoſco, non exſufflo vexillum regis mei. Veſtem Chriſti, & qui diviſerunt, non violaverunt; (Johan. 19. 24.) & illi adhuc Chriſtum non reſurrecturum crediderant, ſed morientem videbant. Si à perſecutoribus veſtis non conſciſſa eſt pendentis in cruce, cur à Chriſtianis deſtruitur ſacramentum ſedentis in cælo? (Beda Rom. 4.) Si veteris populi temporibus Judæus eſſem, quando aliud eſſe melius non poſſem, accepiſſem utique circuncîſionem. Quod ſignaculum juſtitiæ fidei tantum illo tempore valuit, antequam Domini evacuaretur adventu ut infantem filium Moyſi Angelus præfocaſſet, (Exodi 4.) niſi mater arrepto calculo circumcidiſſet puerum, & hoc ſacramento imminentem perniciem depuliſſet. Hoc ſacramentum etiam Jordanem fluvium refrenavit, & reduxit in fontem. Hoc ſacramentum ipſe Dominus, quamvis evacuaverit crucifixus, tamen natus accepit. Non enim ſignacula illa damnata ſunt, ſed ſuccedentibus opportunioribus deceſſerunt. Nam ſicut circuncîſionem abſtulit Domini primus adventus, ſic baptiſmum auferet ſecundus adventus. Sicut enim nunc poſteaquam venit libertas fidei, & remotum eſt ſervitutis jugum, nullus Chriſtianus circunditur carne; ſic tunc regnantibus juſtis cum Domino, damnatiſque impiis, nemo baptizabitur, ſed illud quod iſta præfigurant, id eſt circumciſio cordis, & munditia conſcientiæ manebit in æternum. Si ergo illo tempore Judæus eſſem, & veniret ad me Samaritanus, velletque illo errore derelicto, quem etiam Dominus improbavit, dicens: *Vos adoratis quod neſcitis, nos adoramus quod ſcimus; quoniam ſalus ex Judæis eſt.* (Johan. 4. 22.) Vellet ergo Samaritanus, quem Samaritani circumciderant, fieri Judæus, vacaret certè iterationis audacia, & id quod apud hæreſim factum erat, quod præceperat Deus, non repetere ſed approbare cogeremur. Quòd ſi in carne circumciſi hominis non invenirem locum ubi circumciſionem repeterem, quia unum eſt illud membrum; multo minùs invenitur locus in uno corde, ubi baptiſmus Chriſti repetatur. Ideo qui duplicare baptiſmum vultis,

Classis I. An. 392.

Classis I. An. 392.

vultis, necesse est omnino ut corda duplicia requiratis.

5. Clama ergo rectè te facere, si non rebaptizas, & non solùm sine trepidatione, sed etiam cum gaudio mihi inde rescribe. Nulla te tuorum consilia, frater, exterreant. Si enim hoc eis displicuerit, non sunt digni qui te habeant. si autem placuerit, credimus de misericordia Domini, qui timentes sibi displicere, & conantes placere numquam deserit, quòd inter vos & nos citò pax erit: ne propter honores nostros, de qua sarcina periculosa ratio reddetur, miseræ plebes credentes in Christum habeant in domibus suis communes cibos, & mensam Christi communem habere non possint. Nonne ingemiscimus quòd vir & uxor, ut fideliter conjungant corpora sua, jurant sibi plerumque per Christum, & ipsius corpus Christi diversa communione dilaniant? Hoc tantum scandalum, tantus diaboli triumphus, tanta pernicies animarum, si per tuam modestiam & prudentiam & dilectionem, quam debemus ei, qui pro nobis suum sanguinem fudit, ablata de medio in his regionibus fuerit; quis explicet verbis, quam tibi palmam præparet Dominus, ut ad cetera membra sananda, quæ per totam Africam tabefacta miserabiliter jacent, à te proficiscatur tam imitabile medicinæ documentum? Quàm vereor, quoniam cor meum videre non potes, ne tibi cum insultatione potiùs quàm cum dilectione loqui videar. Sed certè amplius quid faciam non invenio, nisi ut inspiciendum sermonem meum tibi offeram, animum Deo.

Matrimonium juramento firmatum.

6. Tollamus de medio inania objecta, quæ à partibus imperitis jactari contra invicem solent, nec tu objicias tempora Macariana, nec ego sævitiam Circumcellionum. Si hoc ad te non pertinet, nec illud ad me. Area Dominica nondum ventilata est, sine paleis esse non potest. Nos oremus, atque agamus quantum possumus, ut frumentum simus. Ego de rebaptizato diacono nostro silere non possum: scio enim quàm mihi silentium perniciosum sit. Non enim cogito in ecclesiasticis honoribus tempora ventosa transigere, sed cogito me principi pastorum omnium rationem de commissis ovibus redditurum. Si fortè nolles ut hæc tibi scriberem, oportet te frater ignoscere timori meo. Multùm enim timeo ne me tacente & dissimulante, alij quoque rebaptizentur à vobis. Decrevi ergo, quantum vires & facultatem Dominus præbere dignatur, caussam istam sic agere, ut pacificis collationibus nostris omnes, qui nobis communicant, noverint ab hæresibus aut schismatibus quantum catholica distet Ecclesia, & quantum sit cavenda pernicies vel zizaniorum vel præcisorum de vite Domini sarmentorum. Quam collationem mecum si libenti animo susceperis, ut concordibus nobis amborum litteræ populis recitentur, ineffabili exsultabo lætitiâ. Si autem id æquo animo non accipis, quid faciam, frater, nisi ut te quoque invito epistolas nostras populo catholico legam, quò esse possit instructior? Quòd si rescribere dignatus non fueris, vel meas legere decrevi, ut saltem diffidentiâ vestrâ cognitâ rebaptizari erubescant.

7. Neque id agam cùm miles præsens est, ne quis vestrûm arbitretur tumultuosiùs me agere voluisse, quàm ratio pacis desiderat; sed post abscessum militis, ut omnes qui nos audiunt intelligant, non hoc esse propositi mei, ut inviti homines ad cujusquam communionem cogantur, sed ut quietissimè quærentibus veritas innotescat. Cessabit à nostris partibus terror temporalium potestatum: cesset etiam à vestris partibus terror congregatorum Circumcellionum. Re agamus, ratione agamus, divinarum Scripturarum auctoritatibus agamus, quieti atque tranquilli quantum possumus petamus, quæramus, pulsemus, ut accipiamus & inveniamus, & aperiatur nobis; ne fortè fieri possit, ut adjuvante Domino concordes conatus & orationes nostras, tanta deformitas atque impietas Africanarum regionum de nostris terris incipiat aboleri. Si non credis post discessum militum me velle agere, post discessum militum tu rescribe. Si enim ego præsente milite litteras meas legere populo voluero, prolata epistola mea demonstrabit me fidei violatorem. Quod misericordia Domini avertat à moribus atque instituto meo, quod mihi per jugum suum inspirare dignatus est.

8. Episcopus meus benevolentiæ tuæ fortasse potiùs litteras misisset, si esset præsens, aut ego illo vel jubente vel permittente scripsissem. Sed illo absente cùm diaconi rebaptizatio recens esse dicitur, frigescere actionem ipsam dilatione non passus sum, de fraterna & vera morte acerbissimi doloris aculeis excitatus. Quem dolorem meum adjuvante misericordiâ & providentiâ Domini, pacis fortasse compensatio lenitura est. Deus & Dominus noster tibi mentem pacatam inspirare dignetur, domine dilectissime frater.

EPISTOLA XXIV. *

* *Aliàs* XXXV. *quæ autem* 24. *erat, nunc* 201.

Paulinus Alypio episcopo de libris Augustini, quos recepit, excusans quòd seriùs miserit ad illum Eusebij Chronica. Cupit edoceri de genere & vita Alypij: ipse vicissim de se nonnulla aperiens. Panem unum dono mittit.

Domino meritò honorabili, & beatissimo patri Alypio, Paulinus & Therasia *peccatores.*

Scripta sub fin. an. 394. ante hyemem.

1. Hæc *est vera caritas, hæc perfecta dilectio, quam tibi circa humilitatem nostram inesse docuisti, Domine verè sancte, & meritò beatissime ac desiderabilis. Accepimus enim per hominem nostrum Iulianum de Carthagine revertentem litteras, tantam nobis sanctitatis tuæ lucem afferentes, ut nobis caritatem tuam non agnoscere, sed recognoscere videremur. Quia videlicet ex illo, qui nos ab origine mundi prædestinavit sibi, caritas ista manavit, in quo facti sumus antequam nati*, quia ipse fecit nos, & non ipsi nos, *qui fecit quæ futura sunt. Hujus igitur præscientiâ & opere formati in similitudinem voluntatum & unitatem fidei vel unitatis fidem præveniente notitiam caritate connexi sumus, ut nos invicem ante corporales conspectus revelante spiritu nosceremus. Gratulamur itaque & gloriamur in Domino, qui unus atque idem ubique terrarum operatur in suis dilectionem suam Spiritu sancto, quem super omnem carnem effudit, fluminis impetu lætificans civitatem suam. In cujus te civibus principalem cum principibus populi sui, sede apostolica meritò collocavit: nosque etiam, quos erexit elisos, & de terra inopes suscitavit, in vestra voluit sorte numerari. Sed magis gratulamur in eo Domini munere, quo nos in pectoris tui habitatione constituit; quòque ita visceribus tuis insinuare dignatus est, ut peculiarem nobis caritatis tuæ fiduciam vindicemus, his officiis atque muneribus provocati, ut nos diffidenter aut leviter te amare non liceat.*

Psal. 99. 3.

2. *Accepimus enim insigne præcipuum dilectionis & sollicitudinis tuæ, opus sancti & perfecti in Domino Christo viri, fratris nostri Augustini libris quinque con-*

fectum, quod ita miramur atque suspicimus, ut dictata A *divinitus verba credamus. Itaque fiduciâ suscipiendæ nobis unanimitatis tuæ, & ad ipsum scribere ausi sumus, dum nos illi per te, & de imperitia excusandos, & ad caritatem commendandos præsumimus; sicut & omnibus sanctis, quorum nos & absentium officiis sospitare dignatus es, pari proculdubio curaturus affectu, ut per sanctitatem tuam, nostris invicem salutentur obsequiis, & in clero sanctitatis tuæ comites, & in monasteriis fidei ac virtutis tuæ æmulatores. Nam etsi in populis ac super populum agas, oves pascuæ Domini regens sollicitis vigil pastor excubiis: tamen abdicatione sæculi, & repulsâ carnis ac sanguinis, desertum tibi ipse fecisti, secretus à multis, vocatus in paucis.*

3. *Sanè vicario aliquatenus munere, licèt per omnia tibi impar, ut jusseras, providi illam Eusebij venerabilis episcopi Constantinopolitani de cunctis temporibus historiam. Sed in hoc fuit obtemperandi mora, quod instructu tuo, quia ipse non haberem hunc codicem, Romæ reperi apud parentem nostrum verè sanctissimum Domnionem, qui proculdubio promtiùs mihi paruit in hoc beneficio, quòd tibi deferendum indicavi. Verumtamen quia & loca tua mihi significare dignatus es, ut ipse monuisti, ad venerabilem socium coronæ tuæ, patrem nostrum Aurelium ita scripsimus, ut si nunc Hippone-regio degeres, illò tibi litteras nostras, & transscriptam Carthagine membranam mittere dignaretur. Quod & sanctos viros, quos indices caritatis ipsorum, tuo sermone cognovimus, Comitem & Evodium rogavimus; ut hæc scribere ipsi curarent, ne vel parenti Domnioni diutiùs codex suus deforet, & tibi transmissus sine necessitate redhibendi maneret.*

4. *Specialiter autem hoc à te peto, quoniam me immerentem & inopinantem magno tui amore complexus, ut pro hac historia temporum, referas mihi omnem tuæ sanctitatis historiam: ut qui genus, unde sis domo, tanto vocatus à Domino, quibus exordiis segregatus ab utero matris tuæ, ad matrem filiorum Dei prole lætantem, abjurata carnis & sanguinis stirpe, transieris, & in genus regale & sacerdotale sis translatus, edisseras. Quod enim indicasti, jam de humilitatis nostræ nomine apud Mediolanum te didicisse, cùm illic initiareris, fateor curiosiùs me velle condiscere, ut omni parte te noverim, quò magis gratuler, si à suspiciendo mihi patre nostro Ambrosio, vel ad fidem invitatus es, vel ad sacerdotium consecratus, ut eumdem ambo videamur habere auctorem. Nam ego etsi à Delphino Burdegalæ baptizatus, à Lampio apud Barcilonem in Hispania, per vim inflammatæ subitò plebis, sacratus sim: tamen Ambrosij semper & dilectione ad fidem innutritus sum, & nunc in sacerdotij ordine confoveor. Denique suo me clero vindicare voluit, ut etsi diversis locis degam, ipsius presbyter censear.*

5. *Sed de me ne quid ignores, scias antiquissimum peccatorem, non ita olim de tenebris & umbra mortis eductum, spiritum auræ vitalis hausisse, nec ita olim posuisse in aratro manum, & crucem Domini sustulisse; quam ut in finem perferre valeamus, orationibus tuis adjuvemur. Accumulabitur hæc meritis tuis merces, si interventu tuo onera nostra relevaveris. Sanctus enim laborantem adjuvans (quia fratrem non audemus dicere) exaltabitur sicut civitas magna. Et tu quidem super montem civitas ædificata es, vel accensa super candelabrum lucerna in septiformi claritate colluces; nos sub modio peccatorum delitescimus: visita litteris tuis, & profer in lucem in qua ipse versaris, super aurea candelabra conspicuus. Eloquia tua lumen semitis nostris erunt, & oleo lucernæ tuæ impinguabitur caput nostrum. Et accendetur fides, cùm spiritu oris tui cibum mentis & lumen animæ sumserimus.*

6. *Pax & gratia Dei tecum, & corona justitiæ tibi maneat in die illo, Domine pater meritò dilectissime & venerabilis & exoptatissime. Benedictos sanctitatis tuæ comites & æmulatores, in Domino fratres (si dignantur) nostros, tam in ecclesiis quàm in monasteriis, Carthagini, Thagastæ, Hippone-regio, & totis parochiis tuis atque omnibus cognitis tibi per Africam locis, Domino catholicè servientes, multo affectu & obsequio salutari rogamus.* B *Si ipsam membranam sancti Domnionis acceperis, transscriptam nobis remittere dignaberis. Et hoc rogo scribas mihi, quem hymnum meum cognoveris. Panem unum sanctitati tuæ unitatis gratiâ misimus, in quo etiam Trinitatis soliditas continetur. Hunc panem eulogiam esse tu facies dignatione sumendi.* Panis dono missus.

EPISTOLA XXV.*

* Aliàs XXXI. quæ autem 25. erat, nunc 191.

Paulinus Augustino, exquisitis eum laudibus exornans pro quinque ejus adversùs Manichæos libris, quos ab C Alypio acceperat. Panem ipsi dono mittit.

Domino fratri unanimo & venerabili AUGUSTINO, PAULINUS *&* THERASIA *peccatores.*

1. CARITAS *Christi quæ urget nos, & absentes licèt per unitatem fidei alligat, ipsa fiduciam ad te scribendi pudore depulso præstitit: teque per litteras tuas visceribus meis intimavit, quas & de scholasticis facultatibus affluentes, &* D *de cælestibus favis dulces, ut animæ meæ medicas & altrices, in quinque libris interim teneo, quos munere benedicti & venerabilis nobis episcopi nostri Alypij, non pro nostra instructione tantùm, sed etiam pro Ecclesiæ multarum urbium utilitate suscepimus. Hos igitur nunc libros lectioni habeo; in his me oblecto; de his cibum capio, non illum qui perit, sed qui operatur vitæ æternæ substantiam per fidem nostram, qua adcorporamur in Christo Iesu Domino nostro: cùm fides nostra, quæ visibilium negligens, invisibilibus inhiat,* E *per caritatem omnia secundùm veritatem omnipotentis Dei credentem, litteris & exemplis fidelium roboretur. O verè sal terræ, quo præcordia nostra ne possint sæculi vanescere errore, condiuntur. O lucerna dignè supra candelabrum ecclesiæ posita, quæ latè catholicis urbibus de septiformi lychno pastum oleo lætitiæ lumen effundens, densas licèt hæreticorum caligines discutis, & lucem veritatis à confusione tenebrarum splendore clarifici sermonis enubilas.* Scripta cum superiore.

2. *Vides frater unanime, admirabilis in Christo* F *Domino & suscipiende, quàm familiariter agnoverim te, quanto admirer stupore, quàm magno amore complectar, qui quotidie colloquio litterarum tuarum fruor, & oris tui spiritu vescor. Os enim tuum fistulam aquæ vivæ & venam fontis æterni meritò dixerim, quia fons* [a] *in te aquæ salientis in vitam æternam Christus* Joan. 4. 14. *effectus est. Cujus desiderio sitivit in te anima mea, & ubertate tui fluminis inebriari terra mea concupivit. Ideoque cùm hoc Pentateucho tuo contra Ma-* G *nichæos me satis armaveris, si qua in alios quoque hostes catholicæ fidei munimina comparasti (quia hostis noster, cui mille nocendi artes, tam variis expugnandus est telis, quàm oppugnat insidus) quæso promere mihi de armamentario tuo, & conferre non abnuas arma justitiæ. Sum enim laboriosus, etiam nunc sub magno onere peccator, veteranus in numero peccatorum, sed æterno regi novus in corpore tyro militiæ.*

[a] Sic MSS. duodecim. At editi habent, *quia fons vitæ aquæ* &c.

Classis I. An. 394.

Sapientiam mundi miser hucusque miratus sum, & per inutiles litteras reprobatamque prudentiam Deo stultus & mutus fui. Postquam inveteravi inter inimicos meos, & evanui in cogitationibus meis, levavi oculos meos in montes, ad præcepta legis & gratiæ dona suspiciens: unde mihi auxilium venit à Domino, qui non secundùm iniquitates retribuens, illuminavit cæcum, solvit compeditum, humiliavit erectum malè, ut erigeret humilitatem piè.

3. *Sequor igitur, non æquis adhuc passibus, magna justorum vestigia, si possim orationibus vestris apprehendere, in quo Dei miserationibus apprehensus sum. Rege ergo parvulum in terra reptantem, & tuis gressibus ingredi doce. Nolo enim me corporalis ortus magis quàm spiritalis exortus ætate consideres. Quippe ætas mihi secundùm carnem ea jam est, qua fuit ille ab Apostolis in porta Speciosa, verbi potestate sanatus. In natalibus autem animæ, illius adhuc mihi tempus infantiæ est, quæ intentatis Christo vulneribus immolata, digno sanguine agni victimam præcucurrit, & dominicam auspicata est passionem. Atque ideo ut infantem adhuc verbo Dei & spiritali ætate lactentem, educa verbis tuis, uberibus fidei, sapientiæ, caritatis inhiantem. Si officium commune consideras, frater es: si maturitatem ingenij tui & sensuum, pater mihi es; etsi fortè sis ævo junior, quia te ad maturitatem meriti & honorem seniorum provexit juvenem cana prudentia. Fove igitur & corrobora me in sacris litteris, & spiritalibus studiis, tempore (ut dixi) recentem, & ob hoc post longa discrimina, post multa naufragia, usu rudem, vixdum à fluctibus sæculi emergentem, tu qui jam solido littore constitisti, tuto excipe sinu, ut in portu salutis, si dignum putas, pariter navigemus. Interea me de periculis vitæ istius & profundo peccatorum evadere nitentem, orationibus tuis tamquam tabulâ sustine, ut de hoc mundo quasi de naufragio nudus evadam.*

Act. 3. 7. & cap. 4. 22. Dicitur annorum ampliùs quàm quadraginta.

4. *Idcirco enim me levare sarcinis, & vestimentis onerantibus exsuere curavi, ut undosum hoc, quod inter nos & Deum peccatis interlatrantibus separat, præsentis vitæ salum; omni amictu carnis, & curâ diei sequentis, jubente & adjuvante Christo expeditus enatem. Neque id me perfecisse glorior; quod & si gloriari possem, in Domino gloriarer, cujus est perficere, quod nobis adjacet velle: sed concupiscit adhuc anima mea desiderare judicia Domini. Vide quando assequatur effectu Dei voluntatem, qui adhuc ipsum desiderare desiderat. Quod in me tamen est, dilexi decorem domus sanctæ, & quantum in me fuit, elegeram abjectus esse in domo Domini. Sed cui placuit segregare me ab utero matris meæ, & ab amicitia carnis & sanguinis ad gratiam suam trahere, eidem placuit inopem me omnis boni meriti, suscitare de terra & de lacu miseriarum, ac de luto fæcis educere, ut collocaret me cum principibus populi sui, & partem meam in tua sorte poneret, ut te præstante meritis, officio [a] sociatus æquarer.*

5. *Præsumtione igitur non meâ, sed placito & ordinatione Domini, fraternitatis tuæ mihi fœdus usurpans, tanto indignus honore me dignor; quia te pro tua sanctitate certò scio, nam veritate sapis, non alta sapere, sed humilibus congruere. Ideoque promtè & intimè recepturum spero caritatem humilitatis nostræ, quam quidem jam recepisse te per beatissimum sacerdotem Alypium (quia dignatur) patrem nostrum, confido. Is enim sine dubio de se tibi exemplum præbuit nos ante notitiam & supra meritum diligendi,*

A *qui incognitos sibi nos, & longinqua soli vel sali intercapedine disparatos, spiritu veræ dilectionis, qui ubique & penetrat & effunditur, & videre diligendo potuit, & alloquendo pertingere. Hic nobis prima affectûs sui documenta, & caritatis tuæ pignora in supradicto digno munere librorum dedit. Et quanto studuit impendio, ut sanctitatem tuam non ipsius tantùm verbis, sed pleniùs eloquentiâ & fide tua cognitam non possemus amare mediocriter, tantopere curasse eumdem credimus, ut nos vicissim ipsius imitatione plurimùm* B *diligas. Gratia Dei tecum, ut est, in æternum maneat optamus, frater in Christo Domino unanime, venerabilis, desiderantissime: totam domum, & omnem comitem, & æmulatorem in Domino sanctitatis tuæ, plurimo fraternitatis unanimæ salutamus affectu. Panem unum, quem unanimitatis indicio misimus caritati tuæ, rogamus accipiendo benedicas.*

Classis I. An. 394.

EPISTOLA XXVI.*

* Aliàs XXXIX. quæ autem 26. erat, nunc 123.

C *Augustinus Licentium juvenem nobilem & doctum, quondam ipsius discipulum, hortatur ad mundi contemptum, abutens ad hoc ipsius Licentij carmine, quod ad preceptorem scripserat.*

Licentio Augustinus.

1. Vix reperi occasionem scribendi tibi. quis credat? Sed mihi tamen Licentium necesse est credere. Nolo te caussas rationesque rimari, quæ etiamsi reddi possent, fidei tamen, qua mihi credis, non eas debeo. Nam & D litteras tuas non per eos accepi, per quos possem scripta redhibere. Quæ autem petisti ut peterem, curavi per epistolam quantum promendum videbatur; sed quid effecerim tu videris. Quòd si nondum effectum est, vel cùm sciero, agam instantiùs, vel cùm rursus ipse admonueris. Hactenus quæ hujus vitæ vincula perstrepunt, tecum loquutus sim: nunc paucis accipe pectoris mei æstus de spe tua non transitoria, quonam modo via tibi patescat in Deum.

Scripta fortè ineunte an. 395. & missa cum Epist. sequente.

E 2. Mi Licenti, etiam atque etiam recusantem & formidantem compedes sapientiæ, timeo te rebus mortalibus validissimè & perniciosissimè compediri. Nam sapientia quos primò alligaverit, & exercitatoriis quibusdam laboribus edomuerit, solvit postea, liberatisque sese donat ad fruendum; & quos primò temporalibus nexibus erudiverit, pòst æternis amplexibus alligat. quo vinculo nec jocundius nec solidius cogitari quidquam potest. Prima hæc aliquantulum dura esse confiteor: illa verò ul- F tima nec dura dixerim, quia dulcissimá sunt; nec mollia, quia firmissima: quid igitur nisi quod dici non potest, sed credi tamen & sperari & amari potest? Vincula verò hujus mundi asperitatem habent veram, jocunditatem falsam; certum dolorem, incertam voluptatem; durum laborem, timidam quietem; rem plenam miseriæ, spem beatitudinis inanem. Hisne tu inseris & collum & manus & pedes, cùm & honoribus hujuscemodi subjugari affectas, & facta tua non aliter fructuosa existimas, G & ambis inhærere, quò non modò invitatus, sed nec compulsus quidem ire debuisti? Hîc tu fortasse Terentiani servi mihi responsum dederis; *Ohe, tu verba fundis hîc sapientia.* Cape igitur ut fundam potiùs quàm effundam. Aut si ego canto, tu autem ad aliam vocem saltas, nec sic quidem me pænitet. Habet enim suam hilaritatem ipsa cantatio, etiam

Terentius in Adelphis 5. 1.

[a] Cistercienfis MS. *officio senatûs æquarer*, id est munere presbyteratus.

Classis I. An. 395.

cùm ad eam membra non movet, cui plena carita- A
tis modulatione cantatur. Verba quædam in epistolis tuis me moverunt, sed de his tractare, cum factorum vitæque totius tuæ cura excoquat, ineptum putavi.

* Aliàs epistola XL.

Carmen * Licentij ad Augustinum præceptorem.

3. *Arcanum Varronis iter scrutando profundi*
Mens hebet, adversamque fugit conterrita lucem.
Nec mirum, jacet omnis enim mea cura legendi
Te non dante manum, & consurgere sola veretur. B
Nam simul ut perplexa viri compendia tanti
Volvere suasit amor, sacrosque adtingere sensus,
Quis numerum dedit ille tonos, mundumque tonando
Disseruit canere, & pariles agitare choreas,
Implicuit varia nostrum caligine pectus,
Induxitque animo rerum violentia nubem.
Inde figurarum positas sine pulvere formas
Posco amens, aliasque graves offendo tenebras.
Ad summam, astrorum caussas clarosque meatus,
Obscuros quorum ille situs per nubila monstrat. C
Sic jacui nutans, ut talem omnino ruinam,
Nec qui nos prohibet latebras agnoscere cæli,
Nec persona daret functorum freta cavernis.
Protea namque ferunt veterum commenta Pelasgum,
Qui dum sollicitis non vult aperire futura,
Spumat aper, fluit unda, fremit leo, sibilat anguis,
Captum aliquando tamen in munera parva volucrum.
At mihi, qui nimiùm curis gravioribus angor,
Dulcia quæque animæ, subdulcia pabula quæro,
Varronis responsa latent. Quod supplice cantu D
Præsidium nympharve rogem & flumina poscam?
An te voce vocem, clari quem rector Olympi
Fontibus infantum præfecit, & abdita jussit
Ubertate animi longè ructare fluenta?
Ferto magister opem, ac tu tu ne desere vires
Invalidas, mecumque sacras subvertere glebas
Incipe: tempus enim, nisi me mortalia fallunt,
Labitur, in seniumque trahit. Tibi noster Apollo
Corda replet, patremque suum patremque deorum
Conciliat, legemque bonam, pacemque cruentam E
Monstrat, & abducto velamine singula pandit.
Viginti emensus nam longos forsitan orbes
Solis eras, cùm te ratio pulcherrima mundi,
Ditior imperiis, & nectare dulcior omni
Corripuit, statuitque vagum, medioque locavit,
Omnibus unde aciem posses intendere rebus.
O bone, carpe iter annorum, sapientia quantum
Crescit amore sui, inveniens nova culmina semper.
Perge viam qua te soboles præclara tonantis
Perducit, sternens in planos ardua campos. F
Et cùm luciferos præcordia vesper in ortus
Distulerit, sanctumque super benedixerit ignem,
Sis memor ipse mei: bibulam qui ponitis aurem
Legibus invictis, contundite pectora palmis,
Sternite membra solo, meritosque ciete dolores,
Et prohibete nefas, Deus imperat omnibus unum,
Admonet antistes, venturaque fulmina terrent.
O mihi transactos revocet si pristina soles
Lætificis aurora rotis, quos libera tecum
Otia tentantes, & candida jura bonorum
Duximus Italiæ medio, montesque per altos. G
Non me dura gelu prohiberent frigora cano,
Nec fera tempestas Zephyrùm, fremitusque Borini,
Quin tua sollicito premerem vestigia passu.
Hoc opus ut jubeas tantùm, cruor irriget artus,
Solstitio Neuros, brumâ sectabimur Istrum.
Ignotus Garamas solvet mihi vincula gentis.

Classis I. An. 395.

Xampæosque lacus fugiens Hypaneius amnis
Callipidum Scythicas resonat spumosus ad undas.
Ibimus & Leucos, qua Leucia solis in ortus
Tenditur: & vasti deserta cacumina Cassi,
Queis Epidamneas æquat sibi Cassia rupes,
Unde quiescentem auroram, currusque solutos,
Sopitamque diem media sub nocte viderem,
Te suadente petam: nec enim labor aut metus ullus
Terret, ubi insontes precibus Deus audit apertis.
Et nunc Romulidum sedes & inania tecti
Culmina, bacchatasque domus, vanosque tumultus
Desererem, & totus semel in tua corda venirem,
Ni mens conjugio incumbens retineret euntem.
Crede meis, ò docte, malis, veroque dolori,
Quòd sine te nullos promittunt carbasa portus,
Erramusque procul turbata per æquora vitæ.
Præcipites densa veluti caligine nautæ,
Quos furor Australis, stridens & flatus ab Euro
Perculit, & raptis privavit turbo magistris;
Protinus abruptis miseri volvuntur in undis:
Non forus aut proræ, non lintea deinde procellas
Ferre valent, ratioque jacet stupefacta regendi:
Sic me ventus agit, volvuntque cupidinis æstus
In mare letiferum, nec terræ protinus absunt.
Sed mecum reputans, tua candida verba magister,
Hæc magis esse reor tibi credere. callida res est,
Decipit, atque animis molitur retia nostris.
Præteritos oblitus enim, præsentia præsto:
Nunc tibi care tuo, nos nunc de pectore lapsi.
Heu mihi quò ferar, unde velim tibi pandere mentem.
Ante sub Ægeo optabunt pia tecta palumbes,
Et versa halcyone componet in arbore nidos,
Esuriens vitulos alet ante leæna sequaces,
Atque impasta diu teneros lupa nutriet agnos,
Mutantesque suis divisum partibus orbem,
Aut Barcæus alet taurum, aut Hyrcania sauros:
Ante Thyesteis iterum malè territa mensis,
Interrupta dies refugos vanescat in ortus:
Ante dabunt imbres Nilum, super æthera damæ
Errabunt, montesque canent, & flumina plaudent,
Quàm mihi post tergum veniant tua dona magister.
Arcet amor, copulamque tenet communis honesti.
Hic hìc regnat amicitiæ decus hoste fugato.
Nam neque propter opes vitreas, aurumque rebelle,
Iungimus assensus animorum: nam neque vulgi
Nos fortuna ruens, quæ separat ardua, junxit.
Sed labor interiora legens, vulgata libellis,
Atque animis inventa tuis, & nobile dogma
Indictum, contraque bonus responsa relatus.
Et mea Calliope, quamvis te cominus altum
Horreat, & vultus abscondat, inutile tractans:
Hoc tamen, hoc animi vinclum, nexusque fideles,
Non qui montosis firmatas rupibus alpes
Fregit, & Italicas pressit cum mœnibus urbes,
Rumperet, aut nostro terreret robore quidquam.
Ite procul latices tumidis amfractibus Oxi,
Aut ab Arempħæis Rhiphæos aut oppida Caspij
Cimmeriasque domos sejungere flumine largo:
Mæotidumque plagæ, pontus quas obruit Helles,
Europæ atque Asiæ longè discrimina tendant.
Nonne boum per utrumque latus armenta fatigans
Finibus abscidit Thalari Dodona Molossos,
Cognatosque Arabas? nec pacis fœdus amicum
Sidonios inter mansit regnumque Pelopum,
Sacrilegosque Phryges, quamvis pro tempore cunctis
Hospitio commune fuit. Quid denique fratrum
Dissidium, pugnasque canam? quid honesta parentum
Verbera, quid matrum furias, natosque superbos?

Classis I. An. 395.

Est etiam superûm concors discordia rerum,
Totque fluunt ritus, quot dat sententia leges.
Nec tenet unus amor, non si mihi murmura centum
Det Boreas, totidemque animas, centumque per ora
Lingua rigens adamante fremat, memorare valebo
Quæ sociata priùs veterum natura locorum
Distulit, & tereti limavit glarea mundo.
Sed nos prætereo, quòd ab una exsurgimus urbe,
Quòd domus una tulit, quòd sanguine tangimur uno
Sæclorum, Christiana fides connexuit, & quòd
Nos iter immensum disterminat, & plaga ponti
Interfusa coërcet, amor contemnit utrumque.
Gaudia qui spernens oculorum, semper amico
Absenti fruitur; quoniam de corde profundo
Pendet, & internæ rimatur pabula fibræ.
Interea venient quæcumque futura bonorum
Scripta salutiferi sermonis, & illa priorum
Æquiparanda favis, reputans quæ pectore in alto,
Conceptum in lucem vomuisti nectareum mel,
Præsentem ipsa mihi te reddent, si mihi morem
Gesseris, & libros quibus in te lenta recumbit
Musica tradideris, nam ferveo totus in illos.
Annue, sic nobis verum ratione patescat,
Sic plus Eridano fluat, & contagia mundi
Nequidquam volitent nostri circum arva coloni.

Libri de Musica.

* Aliàs epistola XXI.

4. * Si versus tuus momentis inordinatis perversus esset, si suis legibus non staret, si mensuris imparibus aures auditoris offenderet, puderet te certè, nec differres nec desisteres donec ordinares, corrigeres, statueres, æquares versum tuum, discendo & agendo artem metricam acerrimo studio, & labore quolibet: quid cùm inordinatus ipse perverteris, cùm legibus Dei tui ipse non stas, neque in agenda vita honestis tuorum votis, & huic ipsi eruditioni tuæ concinis, abjiciendum post tergum putas & negligendum? quasi præ sono linguæ tuæ sis tibi vilior, & incompositis moribus quòd offendis aures Dei levius sit, quàm si incompositis syllabis tuis grammatica succenseret auctoritas. Scribis:

O mihi transactos revocet si pristina soles
Lætificis aurora rotis, quos libera tecum
Otia tentantes, & candidæ jura bonorum
Duximus Italiæ medio, montesque per altos:
Non me dura gelu prohiberent frigora cano,
Nec fera tempestas Zephyrûm fremitusque Borini,
Quin tua sollicito premerem vestigia passu.
Hoc opus ut jubeas tantùm.

Me miserum, si ego non jubeo, si non cogo atque impero, si non rogo, ac supplico. Sed si aures tuæ adversùs meas voces clausæ sunt, ori tuo pateant, pateant carmini tuo; exaudi teipsum durissime, immanissime, surdissime. Quò mihi linguam auream & cor ferreum? quibus ego non carminibus, sed lamentationibus sufficiam plangere carmina tua: in quibus video, quam animam, quod ingenium non mihi liceat apprehendere, & immolare Deo nostro? Exspectas ut ego jubeam, sis bonus, sis quietus, sis beatus; quasi quidquam mihi dierum gratius illucescat, quàm ut ingenio tuo fruar in Domino, aut verè tu nescias quàm te esuriam & sitiam, aut non hoc ipso id carmine fatearis. Revoca animum quo ista scripsisti, nunc mihi dic: *Hoc opus ut jubeas tantùm.* Ecce jussum meum, da mihi te, si hoc opus est tantùm: da Domino meo te, qui omnium nostrûm dominus est, qui tibi illud donavit ingenium. Nam ego quid sum, nisi servus tuus per ipsum, & conservus sub ipso?

5. An ipse non jubet? audi Evangelium: *Stabat* (inquit) *Iesus, & clamabat: Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, & ego vos reficiam. Tollite jugum meum super vos, & discite à me, quia mitis sum & humilis corde, & invenietis requiem animabus vestris. Jugum enim meum lene est, & sarcina mea levis est.* Si hæc non audiuntur, aut usque ad aures audiuntur, exspectasne Licenti, ut Augustinus jubeat conservo suo, & non plangat potiùs frustra jubere Dominum suum; immo non jubere, sed invitare & rogare quodammodo, ut qui laborant, reficiantur ab eo? Sed videlicet fortissimo & præfidenti collo, jugum mundi jugo Christi est jocundius: qui si laborare nos cogeret, vide quis cogeret, qua mercede cogeret. Vade in Campaniam, disce Paulinum egregium & sanctum Dei servum, quàm grandem fastum sæculi hujus, tanto generosiore, quanto humiliore cervice incunctanter excusserit, ut eam subderet Christi jugo, sicut subdidit: & nunc illo moderatore itineris sui quietus, & modestus exsultat. Vade, disce quibus opibus ingenij sacrificia laudis ei offerat, refundens illi quidquid boni accepit ex illo, ne amittat omnia, si non in eo reponat à quo hæc habet.

Matt. 11. 28.

6. Quid æstuas? quid fluctuas? quid imaginationibus mortiferarum voluptatum aurem accommodas, & avertis à nobis? Mentiuntur, moriuntur, in mortem trahunt. Mentiuntur Licenti, *sic nobis* (sicuti optas) *verum ratione patescat; sic plus Eridano fluat.* Non dicit verum nisi Veritas: Christus est veritas: veniamus ad eum, ne laboremus. Ut ipse nos reficiat, tollamus jugum ejus super nos, & discamus ab eo, quoniam mitis est & humilis corde, & inveniemus requiem animabus nostris. Jugum enim ejus lene est, & sarcina ejus levis est. Ornari abs te diabolus quærit. Si calicem aureum invenisses in terra, donares illum ecclesiæ Dei. Accepisti à Deo ingenium spiritaliter aureum, & ministras inde libidinibus, & in illo satanæ propinas teipsum? Noli obsecro, sic aliquando sentias, quàm misero & miserando pectore hæc scripserim; & misereris jam mei, si tibi viluisti.

EPISTOLA XXVII. *

* Aliàs VIII. quæ autem 27. erat, nunc 165.

Augustinus Paulino, amplectens illius benevolentiam, & mutuum declarans amorem: nonnulla de Romaniano & Alypio, necnon de Licentio, cujus ætati metuebat, ne vergeret ad ea quæ sunt mundi.

Domino verè sancto & venerabili, & eximia in Christo laude prædicando, fratri PAULINO AUGUSTINUS in Domino Salutem.

Scripta circ. ineuntem an. 395.

1. O Bone vir & bone frater, latebas animam meam: & ei dico ut toleret, quòd adhuc lates oculos meos, & vix mihi obtemperat; immo non obtemperat. an verò tolerat? Cur ergo me excruciat desiderium tui apud ipsam intus animam? Nam si molestias corporis paterer, & si non perturbarent æquitatem animi mei, rectè illas tolerare dicerer: cùm autem non æquo animo fero, quòd te non video, intolerabile est istam appellare tolerantiam. Sed quando tu talis es, esse sine te fortasse intolerabiliùs toleraretur. Bene est ergo, quia æquo animo ferre non possum, quod si æquo animo ferrem, æquo animo ferendus non essem. Mirum est, sed tamen verum, quod mihi accidit: doleo quòd te non video, & me ipse consolatur dolor. Ita mihi displicet fortitudo, qua patienter fer-

Classis I. an. 395.

tur absentia bonorum, ficuti es. Nam & Jerusalem A
futuram desideramus utique, & quanto impatien-
tiùs desideramus ipsam, tanto patientiùs sustine-
mus omnia propter ipsam. Quis igitur potest non
gaudere te viso, ut possit quamdiu te non videt, non
dolere? Ergo neutrum possum, & quoniam si pos-
sem, immaniter possem, non posse delector, atque
in eo quod delector nonnullum solatium est. Dolen-
tem itaque me non sedatus, sed consideratus con-
solatur dolor. Ne reprehendas, quæso, sanctiore
gravitate qua prævales, & dicas non rectè me do- B
lere, quòd adhuc te non noverim, cùm animum
mihi tuum, hoc est teipsum interiorem adspicien-
dum patefeceris. Quid enim si uspiam te vel in ter-
rena tua civitate didicissem fratrem & dilectorem
meum, & tantum in Domino ac talem virum, nul-
lumne me dolorem sensurum fuisse arbitrareris, si
non sinerer nosse domum tuam? Quomodo ergo
non doleam, quòd nondum faciem tuam novi, hoc
est domum animæ tuæ, quam sicut meam novi?

2. Legi enim litteras tuas fluentes lac & mel, C
præferentes simplicitatem cordis tui, in qua quæris
Dominum sentiens de illo in bonitate, & afferentes
ei claritatem & honorem. Legerunt fratres, & gau-
dent infatigabiliter & ineffabiliter, tam uberibus &
tam excellentibus donis Dei, bonis tuis. Quotquot
eas legerunt, rapiunt, quia rapiuntur cùm legunt.
Quàm suavis odor Christi, & quàm fragrat ex eis,
dici non potest. Illæ litteræ cùm te offerunt ut vi-
dearis, quantum nos excitant ut quæraris: nam &
perspicabilem faciunt & desiderabilem. Quanto D
enim præsentiam tuam nobis quodammodo exhi-
bent, tanto absentiam nos ferre non sinunt. Amant
te omnes in eis, & amari abs te cupiunt. Laudatur &
benedicitur Deus, cujus gratiâ tu talis es. Ibi exci-
tatur Christus, ut ventos & maria tibi placare di-
a gnetur tendenti ad stabilitatem suam. [a] Videtur à
legentibus ibi conjunx non dux ad mollitiem viro
suo, sed ad fortitudinem redux in ossa viri sui:
quam in tuam unitatem redactam & redditam,
& spiritalibus tibi tanto firmioribus, quanto ca- E
stioribus nexibus copulatam, officiis vestræ san-
b ctitati debitis, in te uno [b] resalutamus. Ibi cedri
Libani ad terram depositæ, & in arcæ fabricam
compagine caritatis erectæ, mundi hujus fluctus
imputribiliter secant. Ibi gloria ut acquiratur, con-
temnitur; & mundus ut obtineatur, relinquitur. Ibi
parvuli, sive etiam grandiusculi filij Babylonis eli-
duntur ad petram, vitia scilicet confusionis super-
biæque sæcularis.

3. Hæc atque hujusmodi suavissima & sacratis- F
sima spectacula, litteræ tuæ præbent legentibus,
litteræ illæ litteræ fidei non fictæ, litteræ spei bonæ,
litteræ puræ caritatis. Quo modo nobis anhelant
sitim tuam, & desiderium defectumque animæ tuæ
in atria Domini? quid amoris sanctissimi spirant?
quantam opulentiam sinceri cordis exæstuant? quas
agunt gratias Deo? quas impetrant à Deo? Blan-
diores sunt, an ardentiores; luminosiores, an fecun-
diores? Quid enim est, quòd ita nos mulcent, ita
accendunt, ita compluunt & ita serenæ sunt? Quid G
est quæso te, aut quid tibi pro eis rependam, nisi
quia totus sum tuus in eo, cujus totus es? Si parum
est, plus certè non habeo. Tu autem fecisti ut non
mihi parum videatur, qui me in illa epistola tantis
laudibus honorare dignatus es, ut cùm tibi me re-
fundo, si parum hoc putem, tibi non credidisse con-
vincar. Pudet me quidem tantum boni de me cre-
dere, sed plus piget tibi non credere. Est quod fa-
ciam: non me credam talem qualem putas, quo-
niam non agnosco; & credam me abs te diligi, quo-
niam sentio & planè percipio: ita nec in me teme-
rarius, nec in te ingratus exstitero. Et cùm me tibi
totum offero, parum non est: offero enim quem
vehementissimè diligis: & offero, si non qualem me
esse arbitraris, eum tamen pro quo, ut talis esse me-
rear, deprecaris. Hoc enim magis jam peto facias,
ne minùs optes mihi adjici ad id quod sum, dum
me existimas jam esse quod non sum.

4. Ecce carissimus meus est, & ab ineunte ado-
lescentia mihi familiariter amicissimus, * qui hanc
eximietati tuæ ac præstantissimæ caritati epistolam
apportat. Hujus nomen est in libro *De Religione*,
quem tua sanctitas (quantum litteris indicas) liben-
tissimè legit. factus est enim tibi etiam tanti viri, qui
tibi eum misit, commendatione jocundior. Neque
tamen huic tam familiari amico meo velim credas,
quæ de me fortè laudans dixerit. Sensi enim etiam
ipsum sæpe non mentiendi studio, sed amandi pro-
pensione falli judicantem, & arbitrari jam me ac-
cepisse quædam, quibus accipiendis à Domino pa-
tente ore cordis inhiarem. Et si hoc in os meum,
quis non conjiciat quanta de me absente meliora
quàm veriora lætus effundat? Librorum autem no-
strorum copiam faciet venerabili studio tuo: nam
nescio me aliquid, sive ad eorum, qui extra Ecclesiam
Dei sunt, sive ad aures fratrum scripsisse, quod ipse
non habeat. Sed tu cùm legis mi sancte Pauline,
non te ita rapiant, quæ per nostram infirmitatem
veritas loquitur, ut ea quæ ipse loquor minùs dili-
genter advertas: ne dum avidus hauris bona & re-
cta, quæ data ministro, non ores pro peccatis &
erratis, quæ ipse committo. In his enim, quæ tibi
rectè, si adverteris, displicebunt, ego ipse conspi-
cior: in his autem, quæ per donum Spiritus, quod
accepisti, rectè tibi placent in libris meis, ille aman-
dus, ille prædicandus est, apud quem est fons vitæ,
& in cujus lumine videbimus lumen, sine ænigma-
te, sed facie ad faciem; nunc autem in ænigmate
videmus. In his ergo, quæ ipse de veteri fermento
eructuavi, cùm ea legens agnosco, me judico cum
dolore: in his verò quæ de azymo sinceritatis & ve-
ritatis dono Dei dixi, exsulto cum tremore. Quid
enim habemus, quod non accepimus? At enim me-
lior est qui majoribus & pluribus, quàm qui mino-
ribus & paucioribus donis Dei dives est: quis ne-
gat? Sed rursus MELIUS EST, vel de parvo Dei
dono gratias ipsi agere, quàm sibi agi velle de ma-
gno. Hæc ut ex animo semper confitear, meumque
cor à lingua mea non dissonet, ora pro me frater.
Ora obsecro, ut non laudari volens, sed laudans in-
vocem Dominum, & ab inimicis meis salvus ero.

5. Est etiam aliud, quo istum fratrem ampliùs
diligas: nam est cognatus venerabilis, & verè beati
episcopi Alypij, quem toto pectore amplecteris, &
meritò: nam quisquis de illo viro benignè cogitat,
de magna Dei misericordia, & de mirabilibus Dei
muneribus cogitat. Itaque cùm legisset petitionem
tuam, qua desiderare te indicasti, ut historiam suam
tibi scribat, & volebat facere propter benevolen-

* Romanianus laudatus in lib. de vera religione c. 7. n. 12.

Romanianus Alypij cognatus.

[a] Sic 21. MSS. At vulgati habent, *ad stabilitatem suam dignetur. Ibi conjunx excitatur, non dux* &c.
[b] In priùs editis, *uno ore salutamus*. In MS. uno Vaticano, *una mente resalutamus*. At in aliis Vaticanis tribus, & in quindecim Gallicanis exhibetur lectio, quam eligimus.

Classis I. an. 395.

tiam tuam, & nolebat propter verecundiam suam. A quem cùm viderem inter amorem pudoremque fluctuantem, onus ab illo in humeros meos transtuli: nam hoc mihi etiam per epistolam jussit. Citò ergo, si Dominus adjuverit, totum Alypium inseram præcordiis tuis: nam hoc sum ego maximè veritus, ne ille vereretur aperire omnia, quæ in eum Dominus contulit, ne alicui minùs intelligenti (non enim abs te solo illa legerentur) non divina munera concessa hominibus, sed ipsum prædicare videretur, & tu, qui nosti quomodo hæc legas, propter aliorum B cavendam infirmitatem, fraternæ notitiæ debito fraudareris. quod jam fecissem, jamque illum legeres, nisi profectio fratris improvisa repentè placuisset. Quem sic commendo cordi & linguæ tuæ, ut ita comiter ei te præbeas, quasi non nunc illum, sed mecum antè didiceris. Si enim cordi tuo non dubitaverit aperire seipsum, aut ex omni, aut ex magna parte sanabitur per linguam tuam. Volo enim eum numerosiùs contundi eorum vocibus, qui amicum non sæculariter diligunt.

* Licentium cujus nomen in libris cont. Academicos &c.

6. Filium autem ejus filium nostrum, * cujus etiam nomen in aliquibus nostris libris invenies: etsi ad tuæ caritatis præsentiam ipse non pergeret, statueram litteris in manum tuam tradere, consolandum, exhortandum, instruendum, non tam oris sono, quàm exemplo roboris tui. Ardeo quippe, ut dum adhuc ætas ejus in viridi fœno est, zizania convertat in frugem, & credat expertis quod experiri periculosè desiderat. Nunc ergo ex ejus carmine, & ex * epistola, quam ad eum misi, intelligit bene- D volentissima & mansuetissima prudentia tua, quid de illo doleam, quid timeam, quid cupiam. Nec despero affuturum Dominum, ut per te ministrum ejus tantis curarum æstibus liberer. Sanè quia multa scripta nostra lecturus es, multo erit mihi gratior dilectio tua, si ex his quæ tibi displicuerint, emendaveris me justus in misericordia, & argueris me. Non enim talis es, cujus oleo timeam impinguari caput meum. Fratres non solùm qui nobiscum habitant, & qui ubilibet habitantes Deo pariter ser- E viunt, sed propè omnes qui nos in Christo libenter noverunt salutant, venerantur, desiderant germanitatem, beatitudinem, humanitatem tuam. Non audeo petere, sed si tibi ab ecclesiasticis muneribus vacat, [a] vides quid mecum sitiat Africa.

* Epist. superiore.

* Aliàs VIII. quæ autem 28. erat, nunc 166.

EPISTOLA XXVIII. *

Augustinus Hieronymo, de nova post LXX. *veteris Testamenti versione, deque Petro reprehenso à Paulo ad Galat. 2. expostulans de suscepto hinc patrocinio mendacij officiosi.*

F Domino dilectissimo, & cultu [b] sincerissimo caritatis obsequendo atque amplectendo fratri & compresbytero HIERONYMO, AUGUSTINUS.

Scripta an. 394. aut 395. Caput I.

1. NUMQUAM æquè quisquam tam facie cuilibet innotuit, quàm mihi tuorum in Domino studiorum quieta, læta, & verè exercitatio liberalis. Quamquam ergo percupiam omnino te nosse; tamen exiguum quiddam tui minùs habeo, præsentiam videlicet corporis: quam ipsam etiam postea quàm te beatissimus nunc episcopus, tunc verò jam episcopatu dignus, frater Alypius vidit, remeansque à me visus est, negare non possum magna ex parte mihi esse relatu ejus impressam: & ante reditum, cùm te ille ibi videbat, ego videbam, sed oculis ejus. Non enim animo me atque illum, sed corpore duos, qui noverit, dixerit, concordiâ dumtaxat & familiaritate fidissimâ, non meritis quibus ille antecellit. Quia ergo me primitus communione spiritus, quo in unum nectimur, deinde illius ex ore jam diligis; nequaquam impudenter quasi aliquis ignotus commendo germanitati tuæ fratrem [c] Profuturum, quem nostris conatibus deinde adjutorio tuo verè profuturum speramus; nisi fortè quòd talis est, ut ipse tibi per eum fiam commendatior, quàm ille per me. Hactenus fortasse scribere debuerim, si esse vellem epistolarum sollemnium more contentus: sed scatet animus in loquelas communicandas tecum de studiis nostris, quæ habemus in Christo Jesu Domino nostro: qui nobis multas utilitates & viatica quædam de- C monstrati à se itineris, etiam per tuam caritatem non mediocriter ministrare dignatur.

Caput II.

2. PETIMUS ergo, & nobiscum petit omnis Africanarum ecclesiarum studiosa societas, ut interpretandis eorum libris, qui græcè Scripturas nostras quàm optimè tractaverunt, curam atque operam impendere non graveris. Potes enim efficere, ut nos quoque habeamus tales illos viros, & unum potissimùm, quem tu libentiùs in tuis litteris sonas. De vertendis autem in latinam linguam sanctis litteris canonicis laborare te nollem, nisi eo modo quo Job interpretatus es; ut signis adhibitis quid inter hanc tuam & Septuaginta, quorum est gravissima auctoritas, interpretationem distet, appareat. Satis autem nequeo mirari, si aliquid adhuc in Hebræis exemplaribus invenitur, quod tot interpretes illius linguæ peritissimos fugerit. Omitto enim Septuaginta, de quorum vel consilij vel spiritus majore concordia, quàm si unus homo esset, non audeo in aliquam partem certam ferre sententiam, nisi quòd eis præeminentem auctoritatem in hoc munere sine controversia tribuendam existimo. Illi me plus movent, qui cùm posteriores interpretarentur, & verborum locutionumque Hebræarum * viam atque regulas mordicùs, ut fertur, tenerent, non solùm inter se non consenserunt, sed etiam reliquerunt multa, quæ tanto pòst eruenda & prodenda remanerent. Et aut obscura sunt, aut manifesta. Si enim obscura sunt, te quoque in eis falli potuisse creditur: si manifesta, illos in eis falli potuisse non creditur. Hujus igitur rei pro tua caritate, expositis caussis, certum me facias obsecraverim.

* forè, vim.

Caput III. Perniciosa simulatio.

3. LEGI etiam quædam scripta, quæ tua dicerentur, in epistolas apostoli Pauli, quarum ad Galatas, cùm enodare velles, venit in manus locus ille, quo apostolus Petrus à perniciosa simulatione revocatur. Ibi patrocinium mendacij susceptum esse vel abs te tali viro, vel à quopiam, si alius illa scripsit, fateor, non mediocriter doleo, donec refellantur (si fortè refelli possunt) ea quæ me movent. Mihi enim videtur exitiosissimè credi, aliquod in libris sanctis haberi mendacium; id est eos homines, per

[a] Editi, *venias & videas quid mecum sentiat Africa.* At MSS. carent his verbis, *venias &*, habentque, *vides quid* &c. ac demum ex iis tres, *quid mecum sitiat.* quo verbo pulcrè alludit Augustinus ad siccitatem Africæ, ut facit rursum in epist. 31. & 42.

[b] Cisterciensis MS. *observando atque subsequendo magisque amplectendo* &c. *in Domino salutem.*

[c] Hic dum proficisci disponit, creatur episcopus, & in brevi moritur, ex epistola 71. adeoque istæ litteræ, quas primas ad Hieronymum, & à se adhuc presbytero datas ait ibidem Augustinus, perlatæ non sunt hoc tempore. Profuturus porrò is esse videtur, qui in lib. de unico Baptismo cont. Petil. c. 16. laudatur Cirtensis episcopus, & ad quem directa est epistola 38. Meminit ejusdem Profuturi Paulinus in epist. 32. Evodius demum in epist. 158. n. 9. Profuturum quem olim in monasterio noverat, apparuisse sibi per somnium, & futurum aliquid prænuntiasse refert.

Classis I. An. 395.

quos nobis illa Scriptura miniſtrata eſt atque conſcripta, aliquid in libris ſuis fuiſſe mentitos. Alia quippe quæſtio eſt, ſitne aliquando mentiri viri boni: & alia quæſtio eſt, utrùm ſcriptorem ſanctarum Scripturarum mentiri oportuerit: immo verò non alia, ſed nulla quæſtio eſt. Admiſſo enim ſemel in tantum auctoritatis faſtigium officioſo aliquo mendacio, nulla illorum librorum particula remanebit, quæ non ut cuique videbitur vel ad mores difficilis, vel ad fidem incredibilis, eâdem pernicioſiſſimâ regulâ ad mentientis auctoris conſilium officiumque referatur.

4. Si enim mentiebatur apoſtolus Paulus cùm apoſtolum Petrum objurgans diceret; *Si tu cùm ſis Judæus, gentiliter & non judaïcè vivis, quemadmodum gentes cogis Iudaïzare?* (Gal. 2. 14.) & rectè illi videbatur Petrus feciſſe, quem non rectè feciſſe & dixit & ſcripſit, ut quaſi animos tumultuantium deliniret: quid reſpondebimus, cùm exſurrexerint perverſi homines, prohibentes nuptias, quos futuros ipſe prænuntiavit, & dixerint totum illud, quod idem Apoſtolus de matrimoniorum jure firmando locutus eſt, (1. Tim. 4. 3. 1. Cor. 7. 10.) propter homines, qui dilectione conjugum tumultuari poterant, fuiſſe mentitum: ſcilicet non quòd hoc ſenſerit, ſed ut illorum placaretur adverſitas? non opus eſt multa commemorare. Poſſunt enim videri etiam de laudibus Dei eſſe officioſa mendacia, ut apud homines pigriores dilectio ejus ardeſcat: atque ita nuſquam certa erit in libris ſanctis caſtæ veritatis auctoritas. Nonne adtendimus, eumdem Apoſtolum cum ingenti cura commendandæ veritatis dicere: *Si autem Chriſtus non reſurrexit, inanis eſt prædicatio noſtra; inanis eſt & fides veſtra. Invenimur autem & falſi teſtes Dei: quia teſtimonium diximus adversùs Deum, quòd ſuſcitavit Chriſtum, quem non ſuſcitavit?* (1. Cor. 15. 14.) Si quis huic diceret; Quid in hoc mendacio perhorreſcis, cùm id dixeris, quod etiamſi falſum ſit, ad laudem Dei maximè pertinet? Nonne hujus deteſtatus inſaniam, quibus poſſet verbis & ſignificationibus, in lucem penetralia ſui cordis aperiret, clamans non minore aut fortaſſe etiam majore ſcelere in Deo laudari falſitatem, quàm vituperari veritatem? Agendum eſt igitur, ut ad cognitionem divinarum Scripturarum talis homo accedat, qui de ſanctis libris tam ſanctè & veraciter exiſtimet, ut nolit aliquâ eorum parte delectari per officioſa mendacia, potiùſque id, quod non intelligit, tranſeat, quàm cor ſuum præferat illi veritati. Profectò enim cùm hoc dicit, credi ſibi expetit, & id agit, ut divinarum Scripturarum auctoritatibus non credamus.

5. Et ego quidem qualibuſcumque viribus, quas Dominus ſuggerit, omnia illa teſtimonia, quæ adhibita ſunt adſtruendæ utilitati mendacij, aliter oportere intelligi oſtenderem, ut ubique eorum firma veritas doceretur. Quàm enim teſtimonia mendacia eſſe non debent, tam non debent favere mendacio. Sed hoc intelligentiæ relinquo tuæ. Admotâ enim lectioni diligentiori conſideratione, multo id fortaſſe faciliùs videbis quàm ego. Ad hanc autem conſiderationem coget te pietas, qua cognoſcis fluctuare auctoritatem Scripturarum divinarum, ut in eis quod vult quiſque credat, quod non vult non credat, ſi ſemel fuerit perſuaſum aliqua illos viros, per quos nobis hæc miniſtrata ſunt, in ſcripturis ſuis officioſè potuiſſe mentiri. Niſi fortè regulas

A quaſdam daturus es, quibus noverimus, ubi oporteat mentiri, ubi non oporteat. Quod ſi fieri poteſt, nullo modo mendacibus dubiiſque rationibus id explices, quæſo; nec me oneroſum aut impudentem judices, per humanitatem veraciſſimam Domini noſtri. Nam, ut non dicam nullâ, certè non magnâ culpâ meus error veritati favet, ſi rectè in te poteſt veritas favere mendacio.

Caput IV.

6. Multa alia cum ſinceriſſimo corde tuo loqui cuperem, & de Chriſtiano ſtudio conferre: ſed B huic deſiderio meo nulla epiſtola ſatis eſt. Uberiùs idipſum poſſum per fratrem, quem miſcendum & alendum dulcibus atque utilibus ſermocinationibus tuis miſiſſe me gaudeo. Et tamen, quantum vellem, nec ipſe (quod pace ejus dixerim) forſitan capit: quamquam nihilo me illi prætulerim. Ego enim me fateor tui capaciorem: ſed ipſum video fieri pleniorem, quo me ſine dubitatione antecellit: & poſtea quàm redierit, quod Domino adjuvante proſperatum iri ſpero, cùm ejus pectoris abs te cumulati C particeps fuero, non eſt impleturus, quod in me adhuc vacuum erit atque avidum ſenſuum tuorum. Ita fiet ut & ego etiam tunc egentior ſim, ille copioſior. Sanè idem frater aliqua ſcripta noſtra fert ſecum: quibus legendis ſi dignationem adhibueris, etiam ſinceram atque fraternam ſeveritatem adhibeas quæſo. Non enim aliter intelligo quod ſcriptum eſt; *Emendabit me juſtus in miſericordia, & arguet me: oleum autem peccatoris non impinguet caput meum:* (Pſal. 140. 5.) niſi quia magis amat objurgator ſanans, D quàm adulator unguens caput. Ego autem difficillimè bonus judex lego quod ſcripſerim, ſed aut timidior recto, aut cupidior. Video etiam interdum vitia mea; ſed hæc malo audire à [a] melioribus, ne cùm me rectè fortaſſe reprehendero, rurſus mihi blandiar; & meticuloſam potiùs mihi videar in me, quàm juſtam tuliſſe ſententiam.

EPISTOLA XXIX.

Porrò quæ aliàs 29. erat, nunc 167.

E *Auguſtinus presbyter Alypio Thagaſtenſi epiſcopo narrans quibus adhortationibus obtinuerit demum ut Hipponenſes Catholici abhorrerent à luxurioſis conviviis, quæ in ſanctorum natalitiis apud Africanas eccleſias celebrare mos erat.*

Prodit nunc primùm ex MS. codice RR. PP. Ciſtercienſium S. Crucis in Jeruſalem in Vrbe, in quo exſtat ſub hocce titulo:

Epiſtola Preſbyteri Hipponenſium-regiorum ad Alypium epiſcopum Thagaſtenſium de die Natalis [b] Leontij quondam epiſcopi Hipponenſis.

F

Scripta an. 395.

1. DE negotio interim, quod non curare non poſſum, nihil certum ſcribere poſſum, abſente fratre Machario; qui citò dicitur rediturus; & quod Deo adjuvante peragi potuerit, peragetur. De noſtra autem pro eis ſollicitudine, quamquam fratres noſtri cives qui aderant ſecuros ſuos facere poſſent: tamen digna res epiſtolari colloquio, quo nos invicem conſolamur, à Domino præſtita eſt; in quo promerendo multùm nos adjutos eſſe credimus ipſa veſtra ſollicitudine, quæ pro- G fectò ſine deprecatione pro nobis eſſe non potuit.

2. Itaque ne prætermittamus veſtræ caritati narrare quid geſtum ſit, ut nobiſcum Deo gratias agatis de accepto beneficio, qui nobiſcum preces de accipiendo fudiſtis: cùm poſt profectionem tuam nobis

[a] MSS. quatuor, *à ſenioribus.* unus, *à majoribus.*

[b] Laudatur S. Leontius in ſermone 13. de diverſ. c. 2. diciturque condidiſſe baſilicam appellatam ex ipſius nomine Leontianam. quâ in baſilica pronuntiati ſermones aliquot Auguſtini prænotantur.

Classis I. An. 395. nobis nuntiatum esset tumultuari homines, & dicere se ferre non posse ut illa solemnitas [a] prohiberetur, quam *Lætitiam* nominantes, vinolentiæ nomen frustra conantur abscondere, sicut etiam te præsente jamjam nuntiabatur; opportunè nobis accidit occulta ordinatione omnipotentis Dei, ut quartâ feriâ illud in Evangelio capitulum consequenter tractaretur: *Nolite dare sanctum canibus, neque projeceritis margaritas vestras ante porcos.* (Matt. 7. 6.) Tractatum est ergo de canibus & de porcis, ita ut & pervicaci latratu adversùs Dei præcepta rixantes, & voluptatum carnalium sordibus dediti erubescere cogerentur; conclusumque ita, ut viderent quàm esset nefarium, intra ecclesiæ parietes id agere nomine religionis, quod in suis domibus si agere perseverarent, à Sancto & Margaritis ecclesiasticis eos arceri oporteret.

3. Sed hæc quamvis gratè accepta fuerint: tamen quia pauci convenerant, non erat satisfactum tanto negotio. Iste autem sermo cùm ab eis qui aderant, pro cujusque facultate ac studio, foris ventilaretur, multos habuit contradictores. Postea verò quàm dies Quadragesimæ illuxisset, & frequens multitudo ad horam tractationis occurrit, lectum est istud in Evangelio, ubi Dominus de templo expulsis venditoribus animalium, & eversis mensis nummulariorum dixit, domum Patris sui pro domo orationum speluncam latronum esse factam: (Matt. 21. 12.) quod capitulum, cùm eos intentos propositâ vinolentiæ quæstione feci, & ipse quoque recitavi; adjunxique disputationem, qua ostenderem quanto commotiùs & vehementiùs Dominus noster ebriosa convivia, quæ ubique sunt turpia, de templo expelleret, unde sic expulit concessa commercia; cùm ea venderentur, quæ sacrificiis illo tempore licitis essent necessaria: quærens ab eis, quibus similiorem putarent speluncam latronum necessaria vendentibus, an immoderatè bibentibus.

4. Et quoniam mihi præparatæ lectiones suggerendæ tenebantur, adjunxi deinde, ipsum adhuc carnalem populum Judæorum, in illo templo, ubi nondum corpus & sanguis Domini offerebatur, non solùm vinolenta, sed nec sobria quidem umquam celebrasse convivia; nec eos publicè religionis nomine inebriatos inveniri in historia, nisi cùm festa fabricationis idoli exsolverent. (Exod. 32. 6.) Quæ cùm dicerem, codicem etiam accepi, & recitavi totum illum locum. Addidi etiam cum dolore quo potui, quoniam Apostolus ait, ad discernendum populum Christianum à duritie Judæorum, epistolam suam non in tabulis lapideis scriptam, sed in tabulis cordis carnalibus, (2. Cor. 3. 3.) cùm Moyses famulus Dei, propter illos principes, binas lapideas tabulas confregisset, (Exod. 32. 19.) quomodo non possemus istorum corda confringere, qui homines novi Testamenti, Sanctorum diebus celebrandis ea vellent sollemniter exhibere, quæ populus veteris Testamenti & semel & idolo celebravit.

5. Tunc reddito Exodi codice crimen ebrietatis, quantum tempus sinebat, exaggerans sumsi apostolum Paulum, & inter quæ peccata posita esset ostendi, legens illum locum: *Si quis frater nominetur aut fornicator, aut idolis serviens, aut avarus, aut maledicus, aut ebriosus, aut rapax; cum ejusmodi nec cibum sumere;* (1. Cor. 5. 11.)
A ingemiscendo admonens, cum quanto periculo convivaremur cum eis, qui vel in domibus inebriantur. Legi etiam illud quod non longo intervallo sequitur: *Nolite errare, neque fornicatores, neque idolis servientes, neque adulteri, neque molles, neque masculorum concubitores, neque fures, neque avari, neque ebriosi, neque maledici, neque raptores regnum Dei possidebunt. Et hæc quidem fuistis: sed abluti estis, sed justificati estis in nomine Domini Iesu Christi, & spiritu Dei nostri.* (1. Cor. 6. 9.) Quibus lectis dixi,
B ut considerarent quomodo possent fideles audire, *sed abluti estis*, qui adhuc talis concupiscentiæ sordes, contra quas clauditur regnum cælorum, in corde suo, id est in interiore Dei templo esse patiuntur. Inde ventum est ad illud capitulum: *Convenientibus ergo vobis in unum, non est dominicam cœnam celebrare: unusquisque enim propriam cœnam præsumit in manducando; & alius quidem esurit, alius ebrius est, manducando & bibendo. an ecclesiam Dei contemnitis?* (1. Cor. 11. 20.) quo recitato diligentiùs commendavi, ne honesta quidem & sobria convivia debere in ecclesiâ
C celebrari; quandoquidem Apostolus non dixerit, Numquid domos non habetis ad inebriandos vos, ut quasi tantummodo inebriari in ecclesia non liceret: sed *ad manducandum & bibendum*, quod potest honestè fieri, sed præter ecclesiam, ab eis qui domos habent, ubi alimentis necessariis refici possint. & tamen nos ad has angustias corruptorum temporum & diffluentium morum esse perductos, ut iis nondum modesta convivia, sed saltem domesticum
D regnum ebrietatis optemus.

6. Commemoravi etiam Evangelij capitulum, quod pridie tractaveram, ubi de pseudoprophetis dictum est, *ex fructibus eorum cognoscetis eos.* (Matt. 7. 16.) Deinde in memoriam revocavi fructus eo loco non appellatos, nisi opera: tum quæsivi inter quos fructus nominata esset ebrietas; & recitavi illud ad Galatas, *Manifesta autem sunt opera carnis, quæ sunt fornicationes, immunditiæ, luxuriæ, idolorum servitus, veneficia, inimicitiæ, contentiones, æmulationes, animosi-*
E *tates, dissentiones, hæreses, invidiæ, ebrietates, commessationes, & his similia; quæ prædico vobis, sicut prædixi, quoniam qui talia agunt regnum Dei non possidebunt.* (Gal. 5. 19.) Post quæ verba interrogavi, quomodo de fructu ebrietatis agnosceremur Christiani, quos de fructibus agnosci Dominus jussit. Adjunxi etiam legendum quod sequitur: *Fructus autem spiritus est caritas, gaudium, pax, longanimitas, benignitas, bonitas, fides, mansuetudo, continentia.* (Ibid. 22.) Egique ut considerarent, quàm esset pudendum atque plangen-
F dum, quòd de illis fructibus carnis non solùm privatim vivere, sed etiam honorem Ecclesiæ deferre cuperent, & si potestas daretur, totum tam magnæ basilicæ spatium turbis epulantium ebriorumque complerent: de spiritualibus autem fructibus, ad quos & divinarum Scripturarum auctoritate & nostris gemitibus invitarentur, nolunt adferre Deo munera, & his potissimùm celebrare festa Sanctorum.

7. Quibus peractis codicem reddidi, & impe-
G ratâ oratione, quantum valui, & quantum me ipsum periculum urgebat, & vires administrare Dominus dignabatur, constitui eis ante oculos commune periculum, & ipsorum qui nobis commissi essent, & nostrum qui de illis rationem reddituri essemus

[a] Exstat Hipponensis concilij anno 393. celebrati canon concilio III. Carthaginensi insertus, *Ut nulli episcopi vel clerici in ecclesia conviventur.... Populi etiam ab hujusmodi conviviis, quantum fieri potest prohibeantur.* qui canon procurante haud dubiè Augustino tunc presbytero editus fuit. Quippe Aurelium Carthaginensem paulò ante contestatus erat in epist. 22, ut viis omnibus occurreret huic malo per totam Africam dudum grassanti; idque ipsi nisi concilij auctoritate tolli non posse insinuarat.

Classis I an. 395. pastorum principi, per cujus humilitatem, insignes contumelias, alapas, & sputa in faciem, & palmas, & spineam coronam, & crucem ac sanguinem obsecravi, ut si se ipsi aliquid offendissent, vel nostri misererentur, & cogitarent venerabilis senis Valerij circa me ineffabilem caritatem, qui mihi tractandi verba veritatis tam periculosum onus non dubitarit propter eos imponere, eisque sæpe dixerit, quòd orationes ejus exauditæ essent de nostro adventu; quos non utique ad communem mortem vel spectaculum mortis illorum, sed ad communem conatum in æternam vitam ad se venisse lætatus est. Postremò etiam dixi certum esse me, & fidere in eum, qui mentiri nescit, qui per os Prophetæ sui pollicitus est de Domino nostro Jesu Christo dicens,
Psal. 88.31. *Si reliquerint filij ejus legem meam, & in præceptis meis non ambulaverint; si justificationes meas profanaverint; visitabo in virga facinora eorum, & in flagellis delicta eorum: misericordiam autem meam non auferam*: in eum ergo me fidere, quòd si hæc tanta, quæ sibi essent lecta & dicta, contemnerent, visitaturus esset in virga & in flagello, nec eos permissurus cum hoc mundo damnari. In qua conquestione sic actum ut pro negotij atque periculi magnitudine tutor & gubernator noster animos facultatemque præbebat. Non ego illorum lacrymas meis lacrymis movi: sed cùm talia dicerentur, fateor, eorum fletu præventus meum abstinere non potui. Et cùm jam pariter flevissemus, plenissimâ spe correctionis illorum, finis sermonis mei factus est.

a 8. [a] Postridie verò cùm illuxisset dies, cui solebant fauces ventresque se parare, nuntiatur mihi nonnullos, eorum etiam qui sermoni aderant, nondum à murmuratione cessasse, tantumque in eis valere vim pessimæ consuetudinis, ut ejus tantùm voce uterentur & dicerent, Quare modò; non enim, antea qui hæc non prohibuerunt, Christiani non erant. Quo audito, quas majores commovendi eos machinas præpararem, omnino nesciebam: disponebam tamen, si perseverandum putarent, lecto
Ezec. 33.9. » illo loco de Propheta Ezechiele, Explorator absolvitur, si periculum denuntiaverit, etiamsi illi quibus denuntiatur, cavere noluerint; vestimenta mea excutere atque discedere. Tùm verò Dominus ostendit quòd nos non deserat, & quibus modis in se ut præsumamus hortetur, namque ante horam, qua exhedram adscenderemus, ingressi sunt ad me iidem ipsi, quos audieram de oppugnatione vetustæ consuetudinis fuisse conquestos: quos blandè acceptos, paucis verbis in sententiam sanam transtuli: atque ubi ventum est ad tempus disputationis omissâ lectione, quam præparaveram, quia necessaria jam non videbatur, de hac ipsa quæstione pauca disserui, nihil nos nec brevius nec verius posse adferre adversùs eos qui dicunt, Quare modò, nisi & nos dicamus, Vel modò.

9. Verumtamen ne illi, qui ante nos tam manifesta imperitæ multitudinis crimina vel permiserunt, A vel prohibere non ausi sunt, aliquâ à nobis affici contumeliâ viderentur, exposui eis quâ necessitate ista in Ecclesia viderentur exorta: [b] scilicet post persecutiones tam multas tamque vehementes, cùm facta pace, turbæ gentilium in Christianum nomen venire cupientes hoc impedirentur, quòd dies festos cum idolis suis solerent in abundantia epularum & ebrietate consumere, nec facilè ab his perniciosissimis & tam vetustissimis voluptatibus se possent abstinere, visum fuisse majoribus nostris, ut huic
B infirmitatis parti interim parceretur, diesque festos, post eos quos relinquebant, alios in honorem sanctorum Martyrum vel non simili sacrilegio, quamvis simili luxu celebrarentur: jam Christi nomine conligatis, & tantæ auctoritatis jugo subditis salutaria sobrietatis præcepta traderentur, quibus jam propter præcipientis honorem ac timorem resistere non valerent: quocirca jam tempus esse, ut qui non se audent negare Christianos, secundùm Christi voluntatem vivere incipiant, ut ea quæ ut es-
C sent Christiani concessa sunt, quum Christiani sunt, respuantur.

10. Deinde hortatus sum, ut transmarinarum ecclesiarum, in quibus partim ista recepta numquam sunt, partim jam per bonos [c] rectores populo obtemperante correcta, imitatores esse vellemus. Et quoniam de [d] basilica beati apostoli Petri, quotidianæ vinolentiæ proferebantur exempla; dixi primò audisse nos sæpe esse prohibitum, sed quòd remotus sit locus ab episcopi conversatione, & in tanta civitate
D magna sit carnalium multitudo, peregrinis præsertim, qui novi subinde veniunt, tanto violentiùs, quanto insciti̇ùs illam consuetudinem retinentibus, tam immanem pestem nondum compesci sedarique potuisse. Verumtamen nos si Petrum apostolum honoraremus, debere præcepta ejus audire, & multo devotiùs epistolam in qua voluntas ejus apparet, quàm basilicam in qua non apparet, intueri: statimque accepto codice recitavi ubi ait, *Christo enim* 1. Pet. 4. 1.
passo pro nobis per carnem, & vos eadem cogitatione
E *armamini, quia qui passus est carne, desiit à carne, ut jam non hominum desideriis, sed voluntate Dei reliquum tempus in carne vivat. Sufficit enim vobis præteritum tempus voluntate hominum perfecisse, ambulantes in libidinibus, desideriis, ebrietate, commessationibus & nefandis idolorum servitutibus.* Quibus gestis, cùm omnes uno animo in bonam voluntatem ire contemta mala consuetudine cernerem, optatus sum ut meridiano tempore divinis lectionibus & psalmis interessent; ita illum diem multo mundiùs atque
F sinceriùs placere celebrandum: & certè de multitudine convenientium facilè posse apparere, qui mentem, & qui ventrem sequeretur. Ita lectis omnibus sermo terminatus est.

11. Pomeridiano autem die major quàm ante meridiem affuit multitudo; eisque ad horam, qua cum episcopo egrederemur, legebatur alternatim & psallebatur: nobisque egressis duo psalmi lecti

[a] Præter istam natalis S. Leontij sollemnitatem, quæ in mense februario, sive post diem Quadragesimæ supra n. 3. designatum proximè occurrebat hoc anno 395. quo Pascha in 25. Martij incidit; altera celebrabatur circa festum Adscensionis, uti liquet ex sermone 33. de divers. habito eo die, qui Adscensione Domini, & ipsius Leontij depositione sollemnis erat. Quamquam suprà n. 3. suspicari quis possit legendum esse, *dies quadragesima illuxisset*, id est dies Adscensionis: maximè quia conviviis & compotationibus, quibus sese dedere Catholici cupiebant, quibusque toto illo die dediti Donatistæ fuerunt, nusquam hîc jejunij quadragesimalis religionem Augustinus opposuit.

[b] Hanc ipsam ob caussam Gregorius Thaumaturgus, teste vitæ ipsius scriptore Gregorio Nysseno, institutis in honorem sanctorum Martyrum diebus festis indulsit, ut sese in iis fideles exhilararent. Eodem consilio adductus est Gregorius I. Papa ut hæc in lib. 9 epist. 71. Mellito Abbati Britanniam pergenti commendaret: *Et quia boves solent in sacrificio dæmonum multos occidere, debet eis etiam hac de re aliqua sollemnitas immutari, ut die dedicationis vel natalitiis sanctorum Martyrum .... religiosis conviviis sollemnitatem celebrent ..... ut dum eis aliqua exteriùs gaudia reservantur, ad interiora gaudia consentire faciliùs valeant.*

[c] Ambrosium laudat in lib. 6. Confess. c. 2. qui Mediolani cibos ad sanctorum memorias afferri vetuerit, ut *ne ulla occasio se ingurgitandi daretur ebriosis, & quia illa quasi parentalia superstitioni gentilium essent simillima.*

[d] Pammachius in uxoris suæ Paulinæ funere an. circiter 397. profusiores epulas pauperibus in S. Petri basilica apposuisse laudatur à Paulino in epist. ad eum scripta, apud Paulin. illustrat. pag. 29. & 30.

Classis I. an. 395.

sunt. Deinde me invitum, qui jam cupiebam per- A actum esse tam[a] periculosum diem, jussum compulit senex ut aliquid eis loquerer. Habui brevem sermonem, quo gratias agerem Deo. Et quoniam in hæreticorum basilica audiebamus ab eis solita convivia celebrata, cùm adhuc, etiam eo ipso tempore, quo à nobis ista gerebantur, illi in poculis perdurarent; dixi diei pulcritudinem noctis comparatione decorari, & colorem candidum nigri vicinitate gratiorem: ita nostrum spiritalis celebrationis conventum minùs fortasse futurum fuisse jocundum, nisi ex alia B parte carnalis ingurgitatio conferretur, hortatusque sum ut tales epulas instanter appeterent, si gustassent quàm suavis est Dominus: illis autem esse metuendum, qui tamquam primum sectantur, quod aliquando destruetur; cùm quisque comes efficiatur ejus rei, quam colit, insultaritque Apostolus talibus dicens, *quorum Deus venter*, cùm idem alio loco dixerit, *Esca ventri & venter escis: Deus autem & hunc & illas evacuabit.* Proinde oportere id sequi, quod non evacuatur, quod remotissimum C à carnis affectu spiritus sanctificatione retinetur. Atque in hanc sententiam, pro tempore, cùm ea, quæ Dominus suggerere dignatus est, dicta essent; acta sunt vespertina, quæ quotidie solent: nobisque cum Episcopo recedentibus, fratres eodem loco hymnum dixerunt, non parva multitudine utriusque * ad obscuratum diem manente atque psallente.

Philipp. 3. 19. — 1. Cor. 6. 13. — * al. deest, horas.

12. Digessi vobis quantum breviter potui, quod vos audire desiderasse, quis dubitaverit. Orate ut à conatibus nostris omnia scandala & omnia tædia D Deus dignetur avertere. Magna sanè ex parte vobiscum requiescimus cum alacritate fervoris, quia spiritualis Ecclesiæ Thagastensium tam crebra nobis dona nuntiantur. Navis cum fratribus nondum venit. Apud Hasnam, ubi est presbyter frater Argentius, Circumcelliones invadentes basilicam nostram altare comminuerunt. Caussa nunc agitur; quæ ut pacatè agatur & ut Ecclesiam catholicam decet, ad opprimendas linguas hæreseos impacatæ, multùm vos petimus ut oretis. Epistolam Asiarchæ mi- E simus. Beatissimi perseveretis in Domino, memores nostri. Amen.

EPISTOLA XXX. *

* Aliàs XXXIII. quæ autem 30. erat, nunc 172.

Paulinus Augustino, non recepto ab eo responso, denuò per alios scribit.

Domino fratri sancto & unanimo AUGUSTINO, PAULINUS *&* THERASIA *peccatores.*

Scripta circ. idem tempus.

1. JAMDUDUM, *frater in Christo Domino mi una-* F *nime, ut te in sanctis & piis laboribus tuis nescientem agnovi, absentemque vidi, tota mente complexus, alloquio quoque familiari atque fraterno per litteras audire properavi. Et credo in manu, & in gratia Domini sermonem meum ad te fuisse perlatum: sed morante adhuc puero, quem ad te aliosque dilectos æquè Deo salutandos, * ante hyemem miseramus, non potuimus ultra & officium nostrum suspendere, & desiderium sermonis tui cupidissimum temperare. Scripsimus itaque iteratò nunc, si priores ad te litteræ nostræ pervenire meruerunt: aut primò, si illis in manus tuas perveniendi felicitas non fuit.*

Classis I. an. 395. — * Sub finem an. 394.

2. *Sed tu frater spiritualis omnia judicans, amorem in te nostrum ne pendas officio solo, aut tempore litterarum. Dominus enim testis est, qui unus atque idem operatur in suis ubique caritatem suam, jam abinde nobis, ex quo te beneficio venerabilium episcoporum Aurelij & Alypij, per tua in Manichæos opera cognovimus, ita inditam dilectionem tuam, ut nobis non novam aliquam amicitiam sumere, sed quasi veterem caritatem resumere videremur. Denique nunc etsi sermone, non tamen tamquam & affectu rudes scribimus, teque vicissim spiritu per interiorem hominem, quasi recognoscimus. Nec mirum si & absentes adsumus nobis, & ignoti nosmet novimus; cùm unius corporis membra simus, unum habeamus caput, unà perfundamur gratià, uno pane vivamus, unà incedamus vià, eadem habitemus domo. Denique in omne quod sumus, tota spe ac fide, qua stamus in præsenti, nitimur in futurum, tam in spiritu, quàm in corpore Domini unum sumus, ne simus nihil si ab uno excidamus.*

3. *Quantulum ergo est, quod absentia corporalis nobis invidet nostri, nisi sanè fructum istum, quo pascuntur oculi temporalium exspectatores: quamvis nec corporalis quidem gratia, temporalis in spiritalibus dici debeat, quibus etiam corporum æternitatem resurrectio largietur, ut audemus in virtute Christi & [b] bonitate Dei Patris vel indigni præsumere. Quare utinam hoc quoque nobis munus annueret gratia Dei, per Dominum nostrum Iesum Christum, ut etiam in carne faciem tuam videremus: non solùm desideriis nostris magnum conferretur gaudium; sed etiam mentibus lumen adcresceret, & ex tua copia locupletaretur inopia nostra. Quod quidem & absentibus largiri potes, hac præsertim occasione, qua filij nostri unanimes & carissimi nobis in Domino, Romanus & Agilis, quos ut nos alteros tibi commendamus, in nomine Domini revertentur, opere caritatis impleto; in quo tuæ caritatis affectu specialiter utantur, rogamus. Nosti enim quàm celsa promittat Altissimus fratri fratrem adjuvanti. Per hos, si quo me gratiæ, quæ tibi data est, dono remunerari voles, tutò facies. Sunt enim, velim credas, unum cor & una in Domino anima nobiscum. Gratia Dei tecum, ut est, in æternum maneat, frater in Christo Domino unanime, venerabilis, dilectissime, & desiderabilis. Omnes in Christo sanctos, quales tibi cohærere non dubium est, à nobis saluta. Commenda nos omnibus sanctis, ut tecum pro nobis orare dignentur.*

[a] In sermone 5. de diversis c. 4. *In ista*, inquit, *civitate, fratres mei, nonne experti sumus, quod recordatur nobiscum sanctitas vestra, quanto periculo nostro de ista basilica ebriositates expulerit Deus? Nonne seditione carnalium penè mergebatur nobiscum navis?* quæ verba tamen aliquantò sunt duriora, quàm ut referri possint ad id quod Hippone gestum hîc narratur, videnturque dicta potiùs apud Carthaginem, seu apud civitatem in qua erant *multi spectatores theatrorum.*

[b] MSS. quatuordecim, *& bonitatis Dei Patris.*

II. CLASSIS.

Epistolæ quas Augustinus jam episcopus ante collationem Carthaginensem cum Donatistis habitam & ante detectam in Africa Pelagij hæresim scripsit, ab anno Christi 396. ad 410.

EPISTOLA XXXI. *

* *Aliàs XXXIV. quæ autem 31. erat, nunc 25.*

Paulino pro secundis litteris ab eo receptis, grati animi obsequium exhibet, seque Valerio coëpiscopum Hipponensem ordinatum esse renuntians, exoptat ut in Africam trajicere ipse velit, magno cùm sibi solatio, tum ceteris Christianis exemplo futurus.

Dominis dilectissimis & sincerissimis, verè beatissimis atque abundantissimâ Dei gratiâ præstantissimis fratribus, PAULINO & THERASIÆ, AUGUSTINUS in Domino Salutem.

Scripta ineunte an. 396.

1. CUM litteras meas, quibus respondi prioribus vestris, si tamen vestris litteris ullo modo à me responderi potest, celerrimè optaverim venire in vestræ caritatis manus, ut quoquo pacto absens citò possem esse vobiscum, lucrum mihi vestræ epistolæ contulit tarditas mea. Bonus Dominus, qui non tribuit sæpe quod volumus, ut quod mallemus adtribuat. Aliud enim est, quod acceptâ epistolâ meâ scriptúri estis, aliud quod non accipiendo scripsistis. Quod cùm lætissimè legerimus, defuisset nobis certè ista lætitia, si ut optavimus, maximéque voluimus, citò ad vestram sanctitatem nostræ litteræ permeassent. Nunc verò & hæc habere scripta, & illa sperare rescripta, gaudio cumulatiore delectat. Ita nec nostra culpa accusari potest, & Domini largior benignitas fecit, quod nostro desiderio conducibilius esse judicavit.

2. Sanctos fratres Romanum & Agilem aliam epistolam vestram audientem voces atque reddentem, & suavissimam partem vestræ præsentiæ, sed qua vobis visendis inhiaremus avidiùs, cum magna in Domino jocunditate suscepimus. Unde, aut quando, aut quomodo vel vos præstare, vel nos possemus exigere, ut nos de vobis tanta scribendo doceretis, quanta eorum ore didicimus? Aderat etiam, quod nulli chartæ adesse potest, tantum in narrantibus gaudium, ut per ipsum etiam vultum oculosque loquentium, vos in cordibus eorum scriptos cum ineffabili lætitia legeremus. Hoc quoque amplius erat, quòd pagina quælibet quantacumque bona scripta contineat, nihil ipsa proficit, quamvis ad profectum explicetur aliorum: hanc autem epistolam vestram, fraternam scilicet animam, sic in eorum colloquio legebamus, ut tanto beatior appareret nobis, quanto uberiùs conscripta esset ex vobis. Itaque illam ad ejusdem beatitatis imitationem, studiosissimè de vobis omnia percunctando, in nostra corda transscripsimus.

3. Nec ideo tamen eos tam citò à nobis, licèt ad vos remeantes, sine molestia passi sumus. Videte enim, quæso vos, quibus quatiebamur affecti-
A bus. Tanto utique dimittendi erant velociùs, quanto vobis impensiùs obedire cupiebant: sed quanto id cupiebant magis, tanto vos nobis præsentiùs exhibebant: eo quippe indicabant, quàm cara vestra viscera essent. tanto igitur eos minùs dimittere volebamus, quanto justiùs ut dimitterentur instabant. O rem non ferendam, nisi à nobis ista discessione non discederemus, nisi *unius essemus corporis membra, unum haberemus caput, unà perfunderemur*
B *gratiâ, uno pane viveremus, unà incederemus viâ, eadem habitaremus domo.* Cur enim non eisdem etiam verbis uteremur? Agnoscis enim, credo, hæc esse ex * epistola vestra. Sed cur potius hæc vestra sint verba quàm mea, quæ utique quàm vera sunt, tam nobis ab ejusdem capitis communione proveniunt? Et si aliquid proprium vobis donatum habent, tanto magis ea sic dilexi, ut obsiderent viam pectoris mei, neque à corde ad linguam meam verba
C transire sinerent, donec tanto [a] priora, quanto sunt vestra, procederent. Sancti fratres & dilecti Deo, nostraque invicem membra, quis dubitet nos uno spiritu vegetari, nisi qui non sentit, qua nobis dilectione vinciamur?

* *ex epist. 30.*

4. Vellem tamen scire, utrùm hanc absentiam corporalem, vos patientiùs quàm nos, faciliùsque toleretis? Si ita est, fateor, non amo istam fortitudinem vestram, nisi fortè quia nos tales sumus, ut minùs à vobis desiderari, quàm vos desiderare de-
D beamus. In me certè si esset patientia vestræ absentiæ perferendæ, displiceret mihi: segniter enim agerem ut vos viderem. quid autem absurdius, quàm fortitudine fieri segniorem? Sed qua ecclesiæ curâ tenear, ex hoc vestra caritas oportet adtendat, quod beatissimus, pater Valerius, qui vos nobiscum quantum salutet, quantumque sitiat, audietis ex fratribus, nec presbyterum me esse suum passus est, nisi majorem mihi [b] coëpiscopatus sarcinam imponeret. Quod quidem quia tanta ejus caritate,
E tantoque populi studio Dominum id velle credidi, nonnullis jam exemplis præcedentibus, quibus mihi omnis excusatio claudebatur, vehementer timui excusare. Sed quamquam jugum Christi per seipsum lene sit, & sarcina levis: tamen propter nostram asperitatem atque infirmitatem, si quid me mordet hoc vinculum, atque urget hoc onus, inefsabiliter mihi aliquanto vestræ præsentiæ solatio, tolerabilius & portabilius redderetur, [c] quos audio vivere.
F curis ejusmodi expeditiores liberiores que vivere. Quare non impudenter ego rogo vos, & postulo, & flagito, ut in Africam majore talium hominum siti, quam siccitatis nobilitate laborantem, venire dignemini.

5. Scit Deus, quia non solùm propter deside-

[a] In prius editis, *puriora*: sed meliùs in MSS. *priora*.

[b] Possidius c. 8 *Episcopatum*, inquit, *suscipere contra morem Ecclesiæ suo vivente episcopo presbyter recusabat; dumque illi fieri solere ab omnibus suaderetur, atque id ignaro transmarinis & Africanis ecclesiis exemplis probaretur, compulsus atque coactus succubuit..... Quod in seipso postea fieri non debuisse ut vivo suo episcopo ordinaretur, & dixit & scripsit, propter concilij universalis* (Nicæni) *vetitum.* Porrò hanc dignitatem adeptus est an. 395. juxta Prosp. Chron. imminente Christi Natali, ex Homil. 25. inter 50.

[c] Paulinus tunc Nolæ ab ecclesiasticis curis liber agebat. Quippe in Barcinonensi ecclesia presbyterum se consecrari vix consensit demum ea conditione, sicuti ad Severum in epist. 6. scribit, ut eidem ecclesiæ non alligaretur: *in sacerdotium tantùm Domini*, inquit, *non etiam in locum ecclesiæ dedicatus.* Quapropter Barcinone in die Natali Domini ordinatus, inde se Nolam recepit post Pascha insequentis anni 393. videlicet, aut 394. Hujus verò loci episcopatum ante annum 409. suscepisse ipsum non liquet. Vide not. in epist. 95.

CLASSIS II. AN. 396.

rium meum, neque solùm propter eos qui vel per A nos vestrum propositum, vel undecumque famâ prædicante didicerunt, sed etiam propter ceteros qui partim non audiunt, partim audita non credunt, tamen possunt comperta diligere, vos istis terris etiam corporaliter adesse cupimus. Quamvis enim sedulò atque misericorditer id agitis, tamen etiam coram hominibus regionum nostrarum luceant opera vestra, ut videant bona facta vestra, & glorificent Patrem vestrum, qui in cælis est. Piscatores vocante Domino, quòd naviculas & retia di- B miserunt, omnia se dimisisse, & Dominum secutos esse, etiam commemorando lætati sunt. Et revera OMNIA CONTEMNIT, qui non solùm quantum potuit, sed etiam quantum voluit habere, contemnit. Sed in eo quod cupiebatur, oculi Dei testes sunt; in eo quod habebatur, & hominum. Nescio quo autem modo, cùm superflua & terrena diliguntur, artiùs adepta quàm concupita constringunt. Nam unde tristis ille discessit, qui consilium vitæ æternæ consequendæ quærebat à C Domino, cùm audisset vendenda esse omnia sua, & distribuenda pauperibus, & habendum thesaurum in cælo, si vellet esse perfectus: nisi quia magnas, ut evangelium loquitur, habebat divitias? (Luc. 18. 22.) Aliud est enim, nolle incorporare quæ desunt, aliud jam incorporata divellere. Illi velut cibi repudiantur, illa velut membra præciduntur. Quanto igitur & quantum mirabili gaudio nostris temporibus Christiana caritas conspicit, per Domini Evangelium cum lætitia fieri, quod ex ore Domini cum D tristitia dives audivit?

6. Quamquam nullis verbis explicem conceptionem ac parturitionem cordis mei: tamen quia prudenter & piè intelligitis non esse istam vestram, hoc est humanam, sed in vobis Domini gloriam. Nam & inimicum cautissimè intuemini, devotissiméque agitis, ut tamquam discipuli Christi humiles corde ac mites sitis. UTILIÙS enim terrena opulentia tenetur humiliter, quàm superbè relinquitur. Quia ergo rectè intelligitis non hanc esse E vestram, sed Domini gloriam, videtis quàm parva & exigua dixerim. Dixi enim de laudibus Christi, quibus sunt linguæ impares Angelorum. Hanc ergo Christi gloriam etiam oculis nostrorum hominum cupimus admoveri, in uno conjugio proposita utrique sexui calcandæ superbiæ, non desperandæ perfectionis exempla. Nescio si quidquam misericordiùs agitis, quàm si tantum nolitis latere, quòd tales estis, quantum tales esse voluistis.

7. Vetustinum impiis quoque miserabilem puerum vestræ benignitati caritatíque commendo: F caussas calamitatis & peregrinationis ejus audietis ex ipso. Nam & propositum ejus, quo serviturum se esse pollicetur Deo, tempus prolixius, & ætas robustior, & transactus timor certiùs indicabunt. Tres libros, atque utinam tam grandis quæstionis ita explicatores ut grandes, tanto minùs metuens in te laborem legendi, quanto ardorem perspicio diligendi, misi sanctitati & caritati tuę: nam quæstio eorum de *libero arbitrio* est. (Libri de Libero arbitrio.) Hos autem non habere, aut G omnes non habere fratrem Romanianum scio, per quem propè omnia, quæ quibuslibet auribus accommodata scribere potui, studio in nos tuo, non apportanda dedi, sed legenda indicavi. Habebat enim jam ille omnia, secumque gestabat: per eum autem prima * rescripta transmisi. (* Epist. 27.) Credo jam expertam sanctitatem tuam sagacitate spiritali, quam tibi Dominus tribuit, quid ille vir boni animo gerat, & quæ in illo infirmitate pars claudicet. Unde humanitati & caritati tuæ tam ipsum quàm filium ejus, legisti, ut spero, qua sollicitudine commendaverim, & quanta mihi necessitudine copulati sint. Ædificet eos per te Dominus. Quod ab illo magis petendum est: nam id tu quàm velis novi.

8. Adversùs paganos te scribere didici ex fratribus. si quid de tuo pectore meremur, indifferenter mitte ut legamus. Nam pectus tuum tale Domini oraculum est, ut ex eo nobis tam placita, & adversùs loquacissimas quæstiones explicatissima dari responsa præsumamus. Libros beatissimi papæ Ambrosij credo habere sanctitatem tuam, eos autem multùm desidero, quos adversùs nonnullos imperitissimos & superbissimos, qui de Platonis libris Dominum profecisse contendunt, diligentissimè & copiosissimè scripsit. (Non exstant hi libri Ambrosij.)

9. Beatissimus frater Severus de condiscipulatu nostro Milevitanæ antistes ecclesiæ, bene apud eamdem civitatem fratribus cognitus, debito nobiscum officio sanctitatem vestram salutat. Fratres quoque omnes nobiscum Domino servientes, tam id faciunt, quàm vos desiderant: tam vos desiderant, quàm vos diligunt: & tam diligunt, quàm estis boni. Panis quem misimus, uberior benedictio fiet, dilectione accipientis vestræ benignitatis. Custodiat vos Dominus ab ista generatione in æternum, Domini dilectissimi & sincerissimi, verè benigni, & abundantissima Domini gratiâ præstantissimi fratres.

EPISTOLA XXXII. *

(* *Aliàs* XXXVI. *quæ autem 32. erat, nunc 27.*)

Paulinus Romaniano, gratulans ecclesiæ Hipponensi, quòd Augustinum meruit episcopi collegam. Licentium, pro quo scripserat Augustinus, hortatur & prosâ & carmine, ut contemto aulæ fastu, se dedicet Christo.

Domino meritò prædicabili, & honorando fratri ROMANIANO, PAULINUS *&* THERASIA.

1. PRIDIE *quàm has daremus, reversis ex Africa fratribus nostris, quorum exspectatione nos pendere vidisti, optatissime sanctorum & carissimorum virorum, inde epistolas receperamus, id est Aurelij, Alypij, Augustini, Profuturi, Severi, jam omnium pariter Episcoporum. Ergo tot sanctorum talium recentissimis sermonibus gratulantes, properavimus ad te nostram referre lætitiam, ut tibi quoque exspectatum in peregrinatione sollicita gaudium festivissimis conferremus indiciis. Si fortè eadem de venerabilibus & amantissimis viris per aliarum adventus navium comperisti, per nos etiam repetita accipe, & quasi renovatâ hilaritate rursus exsulta. Quòd si primùs hic à nobis tibi nuntius veniet, gratulare tantam nobis in tua patria caritatem Christo donante partam, ut quidquid illic divina providentia gerat*, mirabilis *semper (ut scriptum est)* in sanctis suis, *vel primi, vel cum primis sciamus.* (*Scripta paulò post superiorem.*) (*Psal. 67. 36.*)

2. *Non autem tantùm hoc scribimus gratulandum, quòd episcopatum Augustinus acceperit, sed quòd hanc Dei curam meruerint Africanæ ecclesiæ, ut verba cælestia Augustini ore perciperent, qui ad majorem Dominici muneris gratiam novo more provectus, ita consecratus est, ut non succederet in cathedra episcopo, sed accederet. Nam incolumi Valerio Hipponensis ecclesiæ coëpiscopus Augustinus est. Et ille beatus senex, cui purissimam mentem nulla umquam liventis invidiæ macula suffudit, dignos sui cordis pace nunc ab altissimo fructus capit, ut quem successorem sacerdotij sui sim-*

CLASSIS II. AN. 396.

Luc. 18. 27.

pliciter optabat, hunc mereatur tenere collegam. Cre- A *dine hoc potuit antequam fieret? Sed in hoc quoque omnipotentis opere dici evangelicum illud potest;* Hominibus hæc ardua, apud Deum autem omnia possibilia. *Exsultemus itaque & lætemur in eo, qui facit mirabilia solus, & qui facit unanimes habitare in domo, quoniam ipse respexit humilitatem nostram, & visitavit in bono plebem suam: qui erexit cornu in domo David pueri sui, & nunc exaltavit cornu Ecclesiæ suæ in electis suis, ut cornua peccatorum, sicut per Prophetam spondet, hoc est Donatistarum Manichæo-* B *rumque, confringat.*

3. *Utinam hæc nunc Domini tuba, qua per Augustinum intonat, filij nostri Licentij pulset auditus, sed ut illa audiat aure, qua Christus ingreditur, de qua non rapit Dei semen inimicus. Tunc verè sibi summus Christi pontifex Augustinus videbitur, quia se tunc & exauditum sentiet ab excelso, si quem tibi dignum genuit in litteris, hunc & sibi dignè filium pariat in Christo. Nam & nunc, velim credas, flagrantissima de ipso nobis sollicitudine scripsit. Credi-* C *mus in omnipotentem Christum, quòd adolescentis nostri votis carnalibus spiritalia vota Augustini prævaleant. Vincetur vel invitus, (mihi crede) vincetur piissimi parentis fide, ne malà victoriâ vincat, si maluerit in perniciem suam vincere, quàm pro salute superari. Ne vacuum fraternæ humanitatis officium videretur, de*[a] *buccellato Christianæ expeditionis, in cujus procinctu quotidie ad frugalitatis annonam militamus, panes quinque tibi pariter & filio nostro Licentio misimus. Non enim potuimus à benedictione secer-* D *nere, quem cupimus eadem nobis gratiâ penitus annectere. Paucis tamen & ad ipsum loquamur, ne neget sibi scriptum, quod de se tibi scriptum est. Æschino enim dicitur, quod audit Mitio. Sed quid de alienis loquar, cùm de proprio cuncta possimus, & aliena loqui non soleat esse sani capitis? quo Dei gratiâ sano & salvo sumus, quibus caput est Christus. Incolumem te ætate quàmplurima, & beatum semper cum tota domo tua, ut cupimus, habeamus in Christo, Domine frater meritò honorandissime & desiderantissime.* E

Panes benedicti. a

4. *Audi ergo fili legem patris tui, id est fidem Augustini, & noli repellere consilia matris tuæ, quod æquè nomen in te Augustini pietas jure sibi vindicat, qui te tantillum gestavit sinu suo, & à parvulis primo lacte sapientiæ sæcularis imbutum, nunc etiam spiritalibus lactare & enutrire Domino gestit uberibus. Quoniam te adultum ætate corporea, in spiritalibus adhuc cunabulis vagientem, videt adhuc infantem verbo Dei, vixdum in Christo primis passibus & vestigio titubante repentem. si tamen Augustini doctri-* F *na tamquam manus matris & ulna nutricis instabilem regat parvulum. Quem si audias & sequaris, ut rursum te sermone Salomonis alliciam,* Fili coronam accipies gratiarum tuo vertici. *Et tunc verè eris ille non phantasmate somniatus, sed ab ipsa veritate formatus consul & pontifex, vacuas imagines falsi operis implente Christo solidis suæ operationis effectibus. Verè enim pontifex & verè consul Licenti eris, si Augustini vestigiis propheticis & apostolicis disciplinis, ut sacrato beatus Helisæus Heliæ, ut illustri Apostolo* G *Timotheus adolescens, adhæreas, indivulso per itinera divina comitatu, ut & sacerdotium corde perfecto discas mereri, & populis ad salutem magistro ore consulere.*

Prov. 4. 9.

5. *Sat hoc monitis & hortatui: modico enim sermone & labore te arbitror, mi Licenti, ad Christum posse incitari, jam à pueris ad studia veritatis & sapientiæ, quod utrumque verè est Christus, & omnis boni summum bonum venerabilis Augustini spiritu & ore flammatum. Qui si parum apud te pro te valuit, quid ego tanto intervallo posterior, & omnium illius opum pauper, efficiam? Sed quia & illius facultatis potentiâ, & tui ingenij humanitate confisus, pleniora atque majora in te spero elaborata quàm elaboranda, ausus sum hiscere duplici gratiâ, ut & illi viro debitâ caritate compararer in sollicitudine tui, & inter eos qui salutem tuam diligunt, vel contestato numerarer affectu. Nam effectus in tui perfectione palmam Augustino potissimum destinatam scio. Vereor, fili, ne aures tuas asperitate temerarij sermonis offenderim, & per aures animo etiam tuo tædij mei vulnus intulerim. Sed in mentem venit* * *epistola tua, qua te musicis familiarem modis intellexi. à quo studio ego ævi quondam tui non abhorrui. Itaque mihi ad tuam mentem, si in aliquo exulcerassem, deliniendam remedium, litteras tuas recordatus reperi, ut te ad Dominum harmoniæ omniformis artificem, modulamine carminis evocarem. Quæso te ut aure audias, neque caussam salutis tuæ in verbis meis spernas; sed piam curam & mentem paternam etiam in despiciendis sermonibus libenter accipias, quibus insitum Christi nomen, quod est supra omne nomen, hanc deberi venerationem facit, ut non possit à credente contemni.*

* Carmen Licentij contentum epist. 26.

Carmen elegiacum Paulini ad Licentium.

Quare age rumpe moras, & vincla tenacia sæcli:
Nec metuas placidi mite jugum Domini.
Pulcra quidem, sed mira vagis præsentia rerum
Mentibus, at sapiens non stupet ista animus.
Nunc te sollicitat variis malesuada figuris,
Heu validos etiam vertere Roma potens.
Sed tibi nate precor, semper pater Augustinus
Occurset, cunctas Urbis ad illecebras.
Illum tanta inter fragilis discrimina vitæ
Adspiciens, & habens pectore, tutus eris.
Hoc tamen & repetens iterumque iterumque monebo,
Ut fugias duræ lubrica militiæ.
Blandum nomen honos, mala servitus, exitus æger,
Quem nunc velle juvat, mox voluisse piget.
Scandere celsa juvat, tremor est descendere celsis:
Si titubes, summa pejus ab arce cades.
Nunc tibi falsa placent bona, nunc rapit omnibus auris,
Ambitus, & vitreo fert cava fama sinu.
Ast ubi te magno[b] *damno succinxerit emto*
Baltheus, & sterilis fregerit inde labor,
Serus & incassum spes accusabis inanes,
Et modò quæ nectis, rumpere vincla voles.
Tunc reminisceris frustra patris Augustini
Contemsisse dolens veridicos monitus.
Quare si sapiens, & si pius es puer, audi,
Et cape verba patrum, consiliumque senum.
Quid retrahis fera colla jugo? mea sarcina lenis,
Suave jugum Christi est, vox pia, Crede Deo:
Et caput adde jugis, da mollibus ora capistris,
Demissosque levi subde humeros oneri.
Nunc potes hoc, dum liber agis, dum nulla retentant
Vincula, nulla thori cura, nec altus honor.
Hæc bona libertas, Christo servire, & in ipso
Omnibus esse supra: non dominis hominum,
Non vitiis servit, non regibus ille superbis,
Tantùm qui Christo se dederit Domino.
Nec tibi nobilitas videatur libera, quàm nunc
Sublimem adtonita conspicis Urbe vehi.

b

[a] Buccellatum vocabatur militaris panis ad buccellæ ferè modum confectus, ut ad usus diuturnitatem faciliùs excoqueretur, de quo Ammian. lib. 17. Hîc porrò in MSS. scribitur, *buccillato.*

[b] Ita in potioribus MSS. At in excusis, *damnosus cinxerit astu.*

Classis II. an. 396.

A *Quam cernis tanta sibi libertate videri,*
Ut dedignetur flectere colla Deo.
Multis ille miser mortalibus, & quoque servis
Servit, & ancillas ut dominentur, emit.
Norunt Eunuchos & magna palatia passi,
Et quisquis Romam, sponte miser, patitur:
Quanto sudoris pretio, damnoque decoris
Constet ibi chlamydis, hic honor officij.
Nec tamen ipse potens, qui celsior omnibus esse
Emerit, ut nulli serviat, adsequitur.
B *Cùm bene se totâ dominum jactaverit Urbe,*
Servit dæmoniis, si simulacra colit.
Prò dolor! hos propter remoraris in Urbe Licenti,
Et regnum Christi spernis, ut his placeas:
Hos vocitas dominos, curva & cervice salutas,
Quos ligni servos conspicis & lapidis.
Nomine divino argentum venerantur & aurum,
Relligio est quod amat morbus avaritiæ.
Imprecor hos ut amet, qui non amat Augustinum,
Non colat & Christum, cui placet hos colere.
C *Inde ait ipse Deus, dominis non posse duobus*
Serviri; quoniam mens placet una Deo:
Una fides, deus unus, & unicus è Patre Christus,
Haud duplex uni servitus est domino.
Quanta etenim cælo ac terris distantia, tanta est
Cæsaris & Christi rebus & imperiis.
Tollere humo, sed nunc dum spiritus hos regit artus,
Mente polum penetra, nil mora carnis obest.
Corporeis jam nunc morere actibus, & bona vitæ
Cœlestis liquido præmeditare animo.
D *Spiritus es, quamquam tenearis corpore, si nunc*
Mente pia victor carnis opus perimas.
Hæc tibi care puer fido compulsus amore
Scripsi, si recipis suscipiere Deo.
Crede Augustinum tibi nunc in me geminatum,
Sume duos una cum pietate patres.
Spernimur? abstraheris majore dolore duobus:
Audimur? pignus dulce duobus eris.
In te læta patrum sudavit cura duorum,
Et tibi magnus honos lætificasse duos.
E *Sed me Augustino, cùm copulo, non meritorum*
Jacto parem, solo comparo amore tui.
Nam quid ego effundam, rorans tibi paupere rivo?
Me præter, gemino flumine prolueris,
Frater Alypius est, Augustinusque magister,
Sanguinis hic consors, hic sator ingenij.
Tanto fratre vales & præceptore Licenti,
Et dubitas pennis talibus astra sequi?
Quidquid agas (nam te nec speret mundus amicum)
Non daberis terræ, debita Christo anima.
F *Tu thalamos licèt, & celsos mediteris honores*
Nunc olim Domino restituere tuo.
Credo unum vincent justi duo peccatorem,
Et tua fraternæ vota preces abigent.
Ergo redi, qua voce parens, qua sanguine frater,
Ambo sacerdotes te remeare jubent.
Ad tua te retrahunt, nam nunc aliena petescis,
Hæc mage, quæ retinent regna tui, tua sunt.
Hæc repete, his inhia, externis ne contere tempus,
Si tua nolueris, quisquam aliena dabit?
Non eris ipse tuus, missusque per extera longè
Sensibus heu proprij pectoris exsul ages.
Sollicitum satis hæc nato cecinisse parentem,
Dum tibi quæ mihimet, vel volo, vel metuo.
Hæc tibi, si recipis, feret olim pagina vitam:
Si renuis, eadem hæc pagina testis erit.
Incolumem mihi te, fili carissime, Christus
Annuat, & servum det sibi perpetuò.
Vive precor, sed vive Deo; nam vivere mundo
Mortis opus. viva est vivere vita Deo.

Classis II. an 396.

EPISTOLA XXXIII. *

* Aliàs CXLVII. quæ autem 33. erat, nunc 30.

Augustinus Proculeiano partis Donatianæ apud Hipponem episcopo, invitans illum ut mutua collatione schisma componatur.

Domino honorabili & dilectissimo [a] PROCULEIANO, AUGUSTINUS.

Scripta initio episcopatus Augustini.

1. PROPTER imperitorum hominum vanitates diutiùs apud te de titulo epistolæ meæ disputare non debeo. Cùm enim nos revocare invicem ab errore conamur, quamvis ante plenissimam discussionem caussæ quibusdam videri possit, quis nostrûm erret, incertum: servimus tamen invicem nobis, si bono animo nobiscum agimus, ut à perversitate discordiæ liberemur. Quod me sincero corde agere, & cum tremore Christianæ humilitatis, etiamsi plerisque hominibus apertum non est, videt tamen ille, cui nulla corda clauduntur. Quid autem in te honorare non dubitem, facilè intelligis. Non enim errorem schismatis, unde omnes homines, quantum ad me adtinet, cupio sanari, dignum honore aliquo existimo: sed te ante omnia, quòd ipsius nobis humanæ societatis vinculo adstringeris, & quòd nonnulla in te præminent placidioris mentis indicia, quibus nullo modo desperandum est, facilè te posse veritatem, cùm fuerit demonstrata, complecti, sine ullo æstu dubitationis honorandum puto. Dilectionis autem tantum tibi debeo, quantum nobis imperat ipse qui nos dilexit usque ad crucis opprobrium.

2. Sed ne mireris, quòd apud benevolentiam tuam tamdiu tacui; non putabam in hac te esse sententia, quam mihi frater Evodius, cui fidem non habere non possum, gaudens indicavit. Nam cùm fortè contigisset, ut in unam domum conveniretis, & sermo inter vos de spe nostra, hoc est de Christi hereditate ortus esset, ait dixisse benignitatem tuam, velle te bonis viris sedentibus conferre nobiscum. Quod te multùm gaudeo nostræ humilitati offerre dignatum: neque ullo modo possum tantam occasionem benigni animi tui deserere, ut quantum vires Dominus præbere dignabitur, quæram tecum atque discutiam, quæ caussa, quæ origo, quæ ratio in Ecclesia Christi, cui dixit, *Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis*, tam lugendæ atque plangendæ discissionis exstiterit. Johan. 14. 27.

3. Audivi quidem de memorato fratre te fuisse conquestum, quòd nescio quid tibi contumeliosè responderit: quod, quæso te, ne illam contumeliam deputes; quam certum mihi est non de superbo animo processisse, novi enim fratrem meum, sed si quid in disputando pro fide sua, & pro Ecclesiæ caritate dixit fortasse ferventiùs, quod tua gravitas nollet audire, non illa contumacia, sed fiducia nominanda est. Collatorem enim & disputatorem, non assentatorem & adulatorem se esse cupiebat. Nam hoc est oleum peccatoris, quo Propheta non vult impinguari caput. Ita enim dicit; *Emendabit me justus in misericordia, & arguet me, oleum autem peccatoris non impinguet caput meum.* Psal. 140. Mavult enim severâ misericordiâ justi emendari, quàm leni adulationis unctione laudari. Unde etiam illud propheticum est: *Qui vos felices dicunt, in errorem vos mit-* Isai. 3. 12.

[a] Apud Bad. Am. Er. & duos Vatic. MSS, *Proculiano.* Sic etiam in sequentibus epistolis scribitur apud Lov. & plerosque MSS.

Classis II. An. 396.

tunt. Ideoque de homine, quem falsæ blanditiæ faciunt arrogantem, rectè etiam vulgò dicitur; *Crevit caput.* (παροιμία.) Impinguatum est enim oleo peccatoris: hoc est, non aspera veritate corrigentis, sed leni falsitate laudantis. Neque hoc in eam partem peto accipias, quasi ego te à fratre Evodio tamquam à justo, emendatum intelligi velim. Vereor enim ne me quoque aliquid contumeliosè in te dicere existimes, quod vehementer caveo, quantum possum. Sed justus est ille qui dixit; *Ego sum veritas.* (Johan. 14. 6.) Itaque de cujuslibet hominis ore nobis verum cum aliqua asperitate sonuerit, non ab illo homine, qui fortè peccator est, sed ab ipsa veritate, hoc est à Christo, qui justus est, emendamur: ne nostrum caput blandæ, sed perniciosæ adulationis unctio, hoc est oleum peccatoris impinguet. Quamquam etiam si frater Evodius aliquantum pro suæ communionis defensione turbatior, aliquid elatius animo commotiore dixisset, ætati hominis & necessitati caussæ te oporteret ignoscere.

4. Illud tamen quod promittere dignatus es, peto memineris, ut sedentibus quos ipse delegeris, (dummodo verba nostra non inaniter ventilentur, sed stilo excipiantur, ut & tranquilliùs & ordinatiùs disseramus, & si quid fortè à nobis dictum de memoria lapsum fuerit, recitatione revocetur) rem tam magnam, & ad salutem omnium pertinentem cum concordia requiramus. Aut si placet, nullo medio interposito, priùs nobiscum sive per epistolas, sive per colloquutionem atque lectionem, ubi placuerit, conferamus: ne fortè intemperantes nonnulli auditores malint quasi nostrum exspectare certamen, quàm de nostra salute in nostra colloquutione cogitare: ut quod fuerit inter nos terminatum, postea per nos populus noverit; aut si per epistolas agi placet, ipsæ plebibus recitentur, ut aliquando non plebes, sed plebs una dicatur. Prorsus sicut volueris, sicut jusseris, sicut tibi placuerit, libenter amplector. Et de animo beatissimi & venerabilis mihi patris Valerij nunc absentis tota securitate polliceor, hoc eum cum magna lætitia cogniturum. Novi enim quantum diligat pacem, & nulla vani fastus inanitate jactetur.

5. Rogo te quid nobis est cum veteribus dissensionibus? Hucusque vulnera illa duraverint, quæ animositas hominum superborum nostris membris inflixit: quorum vulnerum putrefactione etiam dolorem perdidimus, quo solet medicus implorari. Vides quanta & quàm miserabili fœditate Christianæ domus familiæque [a] turbatæ sint. Mariti & uxores de suo lecto sibi consentiunt, & de Christi altari dissentiunt. Per illum sibi jurant, ut inter se pacem habeant, & in illo habere non possunt. Filij cum parentibus unam domum habent suam, & domum Dei non habent unam. Succedere in eorum hereditatem cupiunt, cum quibus de Christi hereditate rixantur. Servi & domini communem Dominum dividunt, qui formam servi accepit, ut omnes serviendo liberaret. Honorant nos vestri, honorant vos nostri. Per coronam nostram nos adjurant vestri, per coronam vestram vos adjurant nostri. Omnium verba suscipimus, neminem offendere volumus. Quid nos solus Christus offendit, cujus membra laniamus? Et homines quidem caussas suas sæculares apud nos finire cupientes, quando eis necessarij fuerimus, sic nos sanctos & Dei servos appellant, ut negotia terræ suæ peragant: aliquando agamus & nos negotium salutis nostræ & salutis ipsorum, non de auro, non de argento, non de fundis & pecoribus, pro quibus rebus quotidie submisso capite salutamur, ut dissensiones hominum terminemus, sed de ipso capite nostro tam turpis inter nos & perniciosa dissensio est. Quantumlibet capita submittant qui nos salutant, ut eos concordes in terra faciamus, de cælo usque ad crucem submissum est caput nostrum, in quo concordes non sumus.

6. Rogo te atque obsecro, si est in te aliqua humanitas, quam multi prædicant, hîc appareat bonitas tua, si non propter honores transitorios simulatur, ut contremiscant in te viscera misericordiæ, & velis aliquando rem discuti instando nobiscum orationibus, & omnia pacificè conferendo: ne miseræ plebes, quæ nostris honoribus obsequuntur, premant nos obsequiis suis in judicio Dei; sed potiùs nostra non ficta caritate nobiscum revocatæ ab erroribus & dissensionibus, in veritatis & pacis itinera dirigantur. Opto te coram oculis Dei beatum esse, Domine honorabilis & dilectissime.

EPISTOLA XXXIV. *

(* Alias CLXVIII. quæ autem 34. erat, nunc 31.)

De Iuvene, qui matrem cædere solitus, demum & mortem minatus transiit ad Donatistas, ab iisque iteratò baptizatus est. quod an Proculeiani episcopi mandato factum sit, uti presbyter ipsius Victor publico officio renuntiarat, inquiri postulat Augustinus, sese interim paratum asserens ad totam, si Proculeianus velit, schismatis caussam placidè pertractandam.

Domino eximio meritoque [b] suscipiendo atque honorabili fratri Eusebio Augustinus.

(Scripta post superiorem.)

1. Scit Deus, cui manifesta sunt arcana cordis humani, quantum pacem diligo Christianam, tantum me moveri sacrilegis eorum factis, qui in ejus dissensione indignè atque impiè perseverant; eumque motum animi mei esse pacificum, neque me id agere ut ad communionem catholicam quisquam cogatur invitus, sed ut omnibus errantibus aperta veritas declaretur, & per nostrum ministerium, Deo juvante, manifestata se amplectendam atque sectandam satis ipsa persuadeat.

2. Quid enim exsecrabilius quæso te, ut alia taceam, quàm id quod nunc accidit? Corripitur ab episcopo suo juvenis, crebris cædibus matris insanus, & impias manus nec illis diebus, cùm etiam severitas legum sceleratissimis parcit, à visceribus unde natus est revocans. Minatur eidem matri se in partem Donati transiturum, & eam quam incredibili furore solet cædere peremturum. Minatur ei, transit ad partem Donati, rebaptizatur furens, & in maternum sanguinem fremens albis vestibus candidatur. Constituitur intra cancellos eminens atque conspicuus, & omnium gementium oculis matricidij meditator tamquam renovatus opponitur.

3. Hæccine tandem tibi placent vir gravissime? Nequaquam hoc de te crediderim. novi considerationem tuam. Cæditur mater carnalis in membris, quibus genuit & nutrivit ingratum; prohibet hoc Ecclesia mater spiritalis, cæditur & ipsa in Sacramentis quibus genuit & nutrivit ingratum. Nonne tibi videtur dixisse parricidaliter frendens, Quid faciam Ecclesiæ, quæ me prohibet cædere matrem meam? inveni quid faciam. injuriis quibus potest etiam ipsa feriatur; fiat in me aliquid unde membra ejus

[a] MSS. sex, *turpatæ sint.*

[b] MSS. sex habent, *suspiciendo.*

Classis II. An. 396.

ejus doleant. Vadam mihi ad eos qui noverunt exsufflare gratiam in qua illi natus sum; destruere formam, quam in utero ejus accepi. Ambas matres meas sævis cruciatibus torqueam: quæ me posterior peperit, efferat prior. Ad hujus dolorem, spiritaliter moriar; ad illius cædem, carnaliter vivam. Quid aliud exspectamus, vir honorabilis Eusebi, nisi ut in miseram mulierem, senectute decrepitam, viduitate destitutam, à cujus cædibus in Catholica prohibebatur, jam Donatista securus armetur? Quid enim aliud furibundo corde concepit, cùm diceret matri: Transferam me in partem Donati, & bibam sanguinem tuum? Ecce jam conscientiâ cruentus, veste dealbatus perfecit partem pollicitationis suæ, restat pars altera, ut matris sanguinem bibat. Si ergo placent ista, urgeatur à clericis & sanctificatoribus suis, ut intra octavas suas totum quod vovit exsolvat.

Octavæ in albis.

4. Potens est quidem dextera Domini, quæ furorem illius à misera vidua & desolata compescat, & eum, quibus modis novit, à tam scelerata dispositione deterreat: verumtamen ego tanto animi dolore percussus, quid facerem nisi saltem loquerer? An verò ista illi faciunt, & mihi dicitur tace? Avertat à me Dominus hanc amentiam, ut cùm ipse mihi imperet per Apostolum suum, & dicat, ab episcopo refelli oportere docentes quæ non oportet, ego illorum indignationibus territus taceam? Quòd enim publicis Gestis hærere volui tam sacrilegum nefas, ad hoc utique volui, ne me quisquam, maximè in aliis civitatibus ubi opportunum fuerit, ista deplorantem fingere aliquid arbitretur, quando etiam apud ipsam Hipponem jam dicitur, non hoc Proculeianum mandasse, quòd publicum renuntiavit officium.

Tit. 1. 9.

5. Quid autem modestius agere possumus, quàm ut tam gravem caussam, per te tamen agam, virum & clarissima dignitate præditum, & considerantissima voluntate tranquillum? Peto igitur, sicut jam petivi per fratres nostros bonos atque honestos viros, quos ad tuam eximietatem misi, ut quærere digneris, utrùm Proculeiani presbyter Victor non hoc ab episcopo suo mandatum acceperit, quòd officio publico renuntiavit; an fortè cùm & ipse Victor aliud dixerit, falsum illi apud Acta prosecuti fuerint, cùm sint communionis ejusdem? Aut si consentit, ut ipsam totam quæstionem dissensionis nostræ placidè pertractemus, ut error qui jam manifestus est, manifestiùs innotescat, libenter amplector. Audivi enim quòd dixerit, ut sine tumultu populari adsint nobiscum deni ex utraque parte graves & honesti viri, & secundùm Scripturas, quid in vero sit, perquiramus. Nam illud quod rursus eum dixisse nonnulli ad me pertulerunt, cur non ierim Constantinam, quando ibi plures ipsi erant, vel me debere ire [a] Milevim, quòd illic, sicut perhibent, concilium proximè habituri sunt, ridiculum est dicere, quasi ad me pertineat cura propria, nisi Hipponensis Ecclesiæ. Mihi tota hujus quæstionis ratio maximè cum Proculeiano est. Sed si fortè imparem se putat, cujus voluerit collegæ sui imploret auxilium. In aliis enim civitatibus tantum agimus, quod ad Ecclesiam pertinet, quantum vel nos permittunt, vel nobis imponunt earumdem civitatum episcopi fratres & consacerdotes nostri.

6. Quamquam & iste qui se tot annorum episcopum dicit, quid in me tyrone timeat, quominus mecum velit conferre sermonem, non satis intelligo: si doctrinam liberalium litterarum, quas fortè ipse aut non didicit, aut minùs didicit, quid hoc pertinet ad eam quæstionem, quæ vel de sanctis Scripturis, vel documentis ecclesiasticis aut publicis discutienda est, in quibus ille per tot annos versatur, unde in eis deberet esse peritior? Postremò est hîc frater & collega meus Samsucius episcopus Turrensis ecclesiæ, qui nullas tales didicit, quales iste dicitur formidare. Ipse adsit, agat cum illo. Rogabo eum, & ut confido in nomine Christi, facilè mihi concedet, ut suscipiat in hac re vicem meam, & eum Dominus pro veritate certantem, quamvis sermone impolitum, tamen vera fide eruditum, sicut confidimus, adjuvabit. Nulla ergo caussa est, cur ad alios nescio quos deferat, ne inter nos quod ad nos pertinet peragamus. Nec tamen, ut dixi, etiam illos defugio, si eorum ipse poscit auxilium.

EPISTOLA XXXV. *

Rursus interpellat Eusebium, ut Clericorum Donatistarum licentiam curet coërcendam per Proculeianum episcopum. alioquin ut de se nullus queratur, si hanc illi perferri in notitiam per codices publicos fecerit.

** Aliàs CLXIX. qua autem 35. erat, nunc 24.*

Domino eximio meritóque suscipiendo & dilectissimo fratri EUSEBIO AUGUSTINUS.

1. NON ego recusanti voluntati tuæ judicium, sicut dicis, inter episcopos subeundum molestus exhortator aut deprecator imposui. Quod quidem etiamsi suadere voluissem, possem fortasse facilè ostendere, quàm valeas judicare inter nos in tam manifesta atque aperta caussa, & quale sit illud quod facis, ut non auditis partibus jam ferre non dubites pro una parte sententiam, qui judicium reformidas. sed hoc, ut dixi, interim omitto. Nihil autem rogaveram aliud honorabilem benignitatem tuam, quod quæso tandem in hac saltem epistola digneris advertere, nisi ut quæreres à Proculeiano, utrùm hoc ipse dixerit Victori presbytero suo, quod ab eo sibi dictum publicum officium renuntiavit, an fortè qui missi sunt, non quod à Victore audierunt, sed falsum Gestis persecuti sint. deinde quid illi de tota ipsa quæstione inter nos discutienda videretur. Arbitror autem non judicem fieri eum, qui rogatur ut interroget aliquem, & quod ei responsum fuerit rescribere dignetur. Hoc ergo etiam nunc rogo ut facere non graveris, quia litteras meas, sicut etiam expertus sum, non vult accipere: quod si voluisset, non utique per tuam eximietatem id agerem. Cùm autem id non vult, quid possum mitius agere, quàm ut per te talem virum, & qui eum diligis, interrogetur aliquid, unde me tacere mea sarcina prohibet? Quòd autem mater à filio cæsa, tuæ gravitati displicuit; sed ille, dixisti, si sciret, à communione sua tam nefarium juvenem prohibiturus esset, breviter respondeo; modò cognovit, modò prohibeat.

Scripta paulò post superiorem.

2. Addo etiam aliud: Subdiaconus quondam Spaniensis ecclesiæ vocabulo Primus, cùm ab accessu indisciplinato sanctimonialium prohiberetur, atque ordinata & sana præcepta contemneret, à clericatu remotus est, & ipse irritatus adversùs disciplinam Dei transtulit se ad illos, & rebaptizatus est. Duas etiam sanctimoniales [b] concolonas suas de fundo catholicorum Christianorum, sive idem transtulit, sive illum secutæ etiam ipsæ tamen re-

[a] MSS. sex, *Mileum.* Bad. Am. *Milenum.* Er. *Milevum.*

[b] Sic Lov. & plerique MSS. At Bad. Am. & Er. habent, *cum colonis suis.*

CLASSIS II. AN. 397.

baptizatæ sunt; & nunc cum gregibus Circumcellionum inter vagabundos greges feminarum, quæ propterea maritos habere noluerunt, ne habeant disciplinam, in detestabilis vinolentiæ bacchationibus superbus exsultat, gaudens latissimam sibi apertam esse licentiam malæ conversationis, unde in Catholica prohibebatur. Et hoc fortasse Proculeianus ignorat. Ergo per tuam gravitatem atque modestiam eidem in notitiam perferatur; jubeat eum, qui non ob aliud illam communionem delegit, nisi quia in Catholica clericatum amiserat, propter inobedientiam & perditos mores, à sua communione removeri.

3. Etenim ego, si Domino placet, istum modum servo, ut quisquis apud eos propter disciplinam degradatus ad Catholicam transire voluerit, in humiliatione pænitentiæ recipiatur, quò & ipsi eum forsitan cogerent, si apud eos manere voluisset. Ab eis verò considera, quæso te, quàm exsecrabiliter fiat, ut quos malè viventes ecclesiasticâ disciplinâ corripimus, persuadeatur eis ut ad lavacrum alterum veniant, atque ut id accipere mereantur, Paganos se esse respondeant; quæ vox ne procederet de ore Christiano, tantus sanguis Martyrum fusus est: deinde quasi renovati & quasi sanctificati, disciplinæ, quam ferre non potuerunt, deteriores facti, sub specie novæ gratiæ, sacrilegio novi furoris insultent. Aut si malè facio, per tuam benevolentiam ista corrigenda curare, de me nullus queratur, si hæc illi perferri in notitiam per codices publicos fecero, qui mihi negari, ut arbitror, in [a] Romana civitate non possunt. Nam cùm Deus imperet ut loquamur & prædicemus verbum, & docentes quæ non oportet refellamus, & instemus opportunè atque importunè, sicut dominicis & apostolicis litteris probo, nullus hominum mihi silentium de his rebus persuadendum arbitretur. Violenter autem vel latrocinanter si quid audendum putaverint, non deerit Dominus ad tuendam Ecclesiam suam, qui jugo suo in gremio ejus toto orbe diffuso omnia terrena regna subjecit.

4. Nam cùm ecclesiæ quidam colonus filiam suam, quæ apud nos fuerat catechumena, & ab illis seducta est invitis parentibus, ut ibi baptizata etiam sanctimonialis formam susciperet, ad communionem catholicam paterna vellet severitate revocare, & ego feminam corruptæ mentis nisi volentem, & libero arbitrio meliora deligentem suscipi noluissem; ille rusticus etiam plagis instare cœpit, ut sibi filia consentiret; quod statim omnimodo fieri prohibui: tamen per Spanianum transeuntibus nobis, presbyter ipsius stans in medio fundo catholicæ ac laudabilis feminæ, voce impudentissima post nos clamavit, quòd traditores & persecutores essemus: quod convicium etiam in illam feminam jaculatus est, quæ communionis est nostræ, in cujus medio fundo stabat. quibus vocibus auditis, non solùm meipsum à lite refrenavi, sed etiam multitudinem, quæ me comitabatur, compescui. Et tamen si dicam, Quæratur qui sint vel fuerint traditores vel persecutores. Respondetur mihi, Disputare nolumus, & rebaptizare volumus. Nos oves vestras insidiantibus morsibus luporum more deprædemur; vos, si boni pastores estis, tacete. Quid enim aliud mandavit Proculeianus, si A verè ipse mandavit: Si Christianus es, serva hoc judicio Dei, nisi nos faciamus, tu tace. Ausus est etiam idem presbyter homini rusticano conductori fundi ecclesiæ comminari.

5. Hæc quoque omnia per te, quæso, noverit Proculeianus, coërceat insaniam clericorum suorum, unde, honorabilis Eusebi, non apud te tacui. Dignaberis itaque non quid tu de his omnibus sentias, ne tibi arbitreris à me judicis onus imponi, sed quid illi respondeant mihi rescribere. Misericordia B Dei te incolumem tueatur, domine eximie & meritò suscipiende ac dilectissime frater.

CLASSIS II. AN. 396.

EPISTOLA XXXVI. *

* Aliàs LXXXVI. quæ erat ... 32.

Augustinus Casulano presbytero refellens Urbici, id est cujusdam è Romana urbe dissertationem pro sabbati jejunio scriptam perquàm imperitissimè.

Dilectissimo & desiderantissimo fratri & compresbytero CASULANO, AUGUSTINUS
C in Domino salutem.

1. NESCIO unde sit factum, ut primis tuis litteris meas non redderem: non tamen contemtu id me fecisse scio. Nam & studiis tuis & ipso sermone delector, teque in ista ætate juvenili proficere in verbo Dei & abundare ad ædificationem Ecclesiæ, & opto & exhortor. Nunc verò scriptis tuis alteris sumtis, quibus tibi tandem aliquando responderi jure caritatis, in qua unum D sumus, fraterno & æquissimo flagitas, differendum tuæ dilectionis ulteriùs desiderium non putavi, & inter artissimas occupationes meas suscepi isto me debito apud te absolvere.

Scripta circa an. 396. aut ineunte 397. CAPUT I.

2. Quod ergo me consulis, utrùm liceat sabbato jejunare: Respondeo, si nullo modo liceret, profectò quadraginta continuos dies nec Moyses, nec Elias, nec ipse Dominus jejunasset. Verùm ista ratione concluditur, etiam Dominico die non illicitum esse jejunium. Et quisquis tamen hunc diem E jejunio decernendum putaverit, sicut quidam jejunantes sabbatum observant, non parvo scandalo erit Ecclesiæ; nec immeritò. IN HIS ENIM REBUS de quibus nihil certi statuit Scriptura divina, mos populi Dei, vel instituta majorum pro lege tenenda sunt. De quibus si disputare voluerimus, & ex aliorum consuetudine alios improbare, orietur interminata luctatio, quæ labore sermocinationis cùm certa documenta nulla veritatis insinuet, utique cavendum est, ne tempestate contentionis serenitaF tem caritatis obnubilet. Quod periculum vitare neglexit, cujus mihi prolixam disputationem, ut ei responderem, cum tuis prioribus litteris existimasti esse mittendam.

Dist. 11. cap. in his. Consuetudo pro lege tenenda.

CAPUT II.

3. Non autem usque adeo mihi spatia temporum larga sunt, ut ea refellendis singulis sententiis ejus impendam, quæ aliis operibus magis urgentibus explicandis habeo necessaria. Sed eo quo te mihi in tuis epistolis ostendis ingenio, quod in te donum Dei admodum diligo, eumdem sermonem cuG jusdam, ut scribis, [b] Urbici paulò diligentiùs ipse considera, & videbis eum penè universam Ecclesiam Christi, ab ortu solis usque ad occasum, verbis injuriosissimis nequaquam lacerare timuisse. Nec dixerim penè universam, sed planè universam. Nam

[a] Hipponem intellige, quæ Romanæ civitatis seu coloniæ jure gaudebat. Nam & Romana civitas appellatur in lib. 2. cont. litteras Petil. c. 83. & colonia in lib. 22. de civit. Dei c. 8.

[b] Cognomen est inditum ab Urbe Roma. Hinc Zephirinus papa ab Optato in lib. 1. uti & Siricius à Paulino in epist. 1. ad Severum, vocatur Urbicus. & in Conc. Arelat. 1. de diaconis Urbicis agitur, id est Romanis.

Classis II. An. 397.

neque ipsis quorum consuetudinem sibi videtur defendere, invenitur pepercisse Romanis; sed quomodo in eos quoque redundet conviciorum ejus impetus nescit, quoniam non advertit. Nam cùm ei argumenta deficiunt, quibus probet sabbato jejunandum, in luxurias epularum & temulenta convivia & nequissimas ebrietates insultabundus invehitur, quasi non jejunare, hoc sit inebriari. Quòd si hoc est, quid ergo prodest Romanis sabbato jejunare? quandoquidem aliis diebus quibus non jejunant, necesse est eos, secundùm disputationem hujus, ebriosos & ventricolas judicari. Porrò si aliud est gravare corda in crapula & ebrietate, quod semper est malum; aliud est autem modestiâ & temperantiâ custoditâ relaxare jejunium; quod certè cùm fit die Dominico, reprehensorem non habet Christianum, prandia priùs sanctorum à voracitate & ebriositate ventricolarum iste discernat, ne Romanos ipsos quando non jejunant ventricolas faciat, & tunc inquirat, non utrùm liceat inebriari sabbato, quod nec die Dominico licet; sed utrùm nec sabbato jejunandum sit, sicut Dominico non solet.

4. Quod utinam sic quæreret, aut sic affirmaret, ut toto terrarum orbe diffusam, exceptis Romanis, & adhuc paucis Occidentalibus, apertissimè non blasphemaret Ecclesiam. Nunc verò quis ferat per omnes Orientales, & multos etiam Occidentales populos Christianos de tot tantisque famulis famulabusque Christi, sabbato sobriè modestéque prandentibus, ab isto dici, quòd in carne sint, & Deo placere non possint, & quòd de illis sit scriptum, D *Recedant iniqui à me, viam eorum nosse nolo*: & quòd sint ventricolæ, Judæam Ecclesiæ præponentes & ancillæ filios; & lege non justâ, sed voluptariâ, consulentes ventri, non disciplinæ succumbentes; & quòd caro sint, & mortem sapiant, & cetera hujusmodi: quæ si de uno quopiam Dei famulo diceret, quis eum audire, quis non devitare deberet? Cùm verò his opprobriis atque maledictis insectatur Ecclesiam per totum mundum fructificantem atque crescentem & die sabbati penè ubique prandentem, E admoneo quisquis est, ut sese cohibeat. Nam cujus me nomen ignorare voluisti, profectò de illo me judicare noluisti.

Caput III. Matt. 12. 8.

5. *Filius hominis*, inquit, *sabbati Dominus est. in quo maximè, bene. quàm malè facere licet.* Si ergo malè facimus, quando prandemus; nullo die Dominico bene vivimus. Quòd autem fatetur Apostolos sabbato manducasse, & dicit, ut tunc jejunaretur temporis non fuisse, propter quod ait Dominus: (Matt. 9. 15.) *Venient dies ut auferatur sponsus ab eis, & tunc jejunabunt filij sponsi, quia tempus gaudij, & tempus est luctus.* primùm adtendere debuit, quòd illic Dominus de jejunio, non de sabbati jejunio loquebatur. Deinde cùm vult intelligi luctum jejunio, cibo gaudium deputandum, cur non cogitat quidquid est illud, quod significare Deus voluit in eo quod scriptum est, eum die septimo requievisse ab omnibus operibus suis, (Gen. 2. 2.) non ibi luctum significatum fuisse, sed gaudium. nisi fortè dicturus est, in illa requie Dei & sanctificatione sabbati gaudium Judæis, luctum significatum esse Christianis. Et tamen nec quando sanctificavit Deus diem septimum, quia in illo requievit ab omnibus operibus suis, aliquid de jejunio vel prandio sabbati expressit: nec cùm postea populo Hebræo de ipsius diei observatione mandavit, aliquid de alimentis vel sumendis vel non sumendis loquutus est. Vacatio tantùm homini à suis, A vel à servilibus operibus imperatur; quam prior populus in umbra accipiens futurorum, sic vacavit ab operibus, quemadmodum nunc Judæos vacare conspicimus; non ut putatur Judæis carnalibus non rectè intelligentibus, quòd rectè intelligunt Christiani. Neque enim meliùs hoc intelligimus quàm Prophetæ, qui tamen eo tempore, quo ita fieri oportuit, servaverunt hanc sabbati vacationem, quam Judæi putant adhuc esse servandam. Unde illud est, quòd lapidare Deus hominem jussit, qui (Num. 15. 35.) B Sabbato ligna collegerat, nusquam autem legimus lapidatum, vel aliquo dignum supplicio judicatum, sive jejunantem sabbato, sive prandentem. Quid tamen horum duorum quieti conveniat, quid labori, iste ipse viderit, qui gaudium manducantibus, luctum jejunantibus deputavit, vel à Domino deputari intellexit, ubi de jejunio respondens ait, *Non possunt lugere filij sponsi, quamdiu cum eis est sponsus.* (Matt. 9. 15.)

6. Quòd autem propterea dicit sabbato Apostolos manducasse, quia nondum erat tempus ut C sabbato jejunarent: quòd scilicet veterum traditio prohibebat: numquid ergo jam erat tempus ut sabbato non vacarent? Nonne & hoc traditio veterum prohibebat, & vacare cogebat? & tamen eo ipso sabbati die, quo Christi legimus manducasse discipulos, vulserunt utique spicas, quod sabbato non licebat, quia veterum traditio prohibebat. Videat igitur ne fortè congruentiùs ei respondeatur ideo Dominum die illo à discipulis hæc duo fieri voluisse: unum de spicis vellendis, alterum de alimentis sumendis; ut illud esset adversùs eos, qui sabbato volunt vacare, hoc autem adversùs eos, qui cogunt sabbato jejunare: cùm illud mutato tempore jam superstitiosum esse significasset, hoc autem utroque tempore liberum esse voluisset. Neque id confirmando dixerim, sed quid ei multo aptius, quàm sunt ea quæ loquitur, responderi possit ostenderim.

Caput IV. Luc. 18. 11.

7. *Quomodo*, inquit, *non cum Pharisæo damnabimur bis in sabbato jejunantes?* tamquam Pharisæus ideo damnetur, quia bis in sabbato jejunabat; & E non quia super Publicanum se tumidus extollebat. Potest autem iste dicere, etiam illos, qui omnium fructuum suorum decimas dant pauperibus, cum (Decimæ.) Pharisæo damnari; quia hoc quoque ille inter sua opera prædicabat: quod cupimus à multis fieri Christianis, & vix paucissimos invenimus. Aut verò qui non fuerit injustus, adulter & raptor, cum Pharisæo damnabitur; quia ille se talem non esse jactabat. quod certè quisquis sentit, insanit. Porrò si hæc sine dubio bona, quæ sibi Pharisæus inesse com- F memorabat, non habenda sunt cum superbiente jactantia, quæ in illo apparebat; sed tamen habenda sunt cum pietate humili, quæ in illo non erat: sic & bis in sabbato jejunare in homine, qualis fuerat ille Pharisæus, infructuosum est; in homine autem humiliter fideli, vel fideliter humili, religiosum est: quamvis evangelica Scriptura non dixerit damnatum Pharisæum, sed magis justificatum dixit Publicanum.

8. Verùm si hoc modo putat iste intelligendum G quod ait Dominus: *Nisi abundaverit justitia vestra plus quàm Scribarum & Pharisæorum, non intrabitis in regnum cælorum*, (Matt. 5. 20.) & nisi ampliùs quàm bis in sabbato jejunemus, hoc præcepto non possimus implere, bene quòd septem dies sunt qui volumine temporum per sua vestigia revocantur. Cùm ergo ex his biduum quisque detraxerit, ne sabbato Dominicoque jejunet, remanent dies quinque in qui-

[Classis II. an. 397.] bus Pharisæum superare possit bis in sabbato jejunantem. Puto enim quòd si ter in sabbato quis jejunat, jam superat Pharisæum, qui bis in sabbato jejunabat. Quòd si & quater, vel etiam ut nullus dierum, excepto sabbato & Dominico, prætermittatur, in hebdomade quinquies jejunetur, quod multi totâ vitâ suâ faciunt, maximè in monasteriis constituti: non solùm Pharisæus qui bis in sabbato jejunabat, verùm etiam Christianus qui quartâ & sextâ & ipso sabbato jejunare consuevit, quod frequenter Romana plebs facit, in labore jejunij superabitur: & tamen nescio quis iste, ut dicis, Urbicus disputator, etiam si quis quinque continuis præter sabbatum & Dominicum diebus ita jejunet, ut nullo die omnino reficiat corpus, eum carnalem vocat, quasi cibus & potus ceteris diebus non pertineat ad carnem; & ventricolam judicat, quasi solius sabbati prandium descendat in ventrem.

[Caput V.] 9. Huic sanè non sufficit quod ad vincendum Pharisæum jam sufficit, ut ter in sabbato jejunetur; sed excepto Dominico sex ceteris diebus ita jejunare compellit, ut dicat; *Antiquâ remotâ labe, duo in carne una, Christi jam sub disciplina manentes, non debent cum filiis sine lege & cum principibus Sodomorum, & cum plebe Gomorræ sabbatorum voluptaria convivia exercere; sed cum sanctimoniæ incolis ac Deo devotis sollemni & ecclesiastico jure magis ac magis legitimè jejunare, ut sex dierum vel levis error, jejunij, orationis & eleemosynæ fontibus abluatur, quò possimus Dominicâ alogiâ refecti omnes æquali corde dignè cantare: Saturasti Domine animam inanem, & potasti animam sitientem.* Ista dicens & à frequentia jejunandi solum diem Dominicum excipiens, non tantùm Orientis & Occidentis populos Christianos, in quibus sabbato nemo jejunat; verùm & ipsam Romanam ecclesiam improvidus & incautus accusat. Cùm enim dicit; sub disciplina Christi manentes, non debere cum filiis sine lege, cum principibus Sodomæ, cum plebe Gomorræ voluptaria sabbatorum exercere convivia, sed cum sanctimoniæ incolis ac Deo devotis, sollemni & ecclesiastico jure magis ac magis legitimè jejunare: ac deinde definiens quid sit legitimè jejunare, subjungit & dicit, *ut sex dierum vel levis error, jejunij, orationis & eleemosynæ fontibus abluatur*: profectò eos qui minùs quàm sex diebus in hebdomade jejunant, non putat legitimè exercere jejunium, nec Deo esse devotos, nec maculas erroris, quæ de ista mortalitate contrahuntur, abluere. Videant ergo Romani quid agant, quia etiam ipsi nimiùm contumeliosè hujus disputatione tractantur; apud quos omnibus istis sex diebus, præter paucissimos clericos aut monachos, quotus quisque invenitur, qui frequentet quotidiana jejunia? maximè quia ibi jejunandum quinta sabbati non videtur.

10. Deinde quæro: Si uniuscujusque diei vel levis error ipsius diei jejunio solvitur vel abluitur: sic enim dicit, *ut sex dierum vel levis error, jejunij quoque fontibus abluatur*: quid faciemus de illo errore, qui subrepserit Dominico die, in quo scandalum est jejunare? Aut si die ipso nullus Christianis error obrepit, videat homo iste, qui ventricolas tamquam magnus jejunator accusat, quantum honoris & utilitatis ventribus tribuat, si tunc non erratur, quando prandetur. An fortè in jejunio sabbati tantum bonum constituit, ut aliorum sex dierum, hoc est, ipsius etiam Dominici vel levem, sicut dicit, errorem, solum jejunium sabbati possit abolere, & solo A ipso die non erretur, quo toto utique jejunatur? Quid est ergo quòd diem Dominicum sabbato, velut Christiano jure, præponit? Ecce secundùm ipsum dies sabbati multo sanctior invenitur, in quo & non erratur, cùm ejus toto spatio jejunatur, & eodem jejunio sex ceterorum dierum, ac per hoc ipsius Dominici error abluitur. puto quòd tibi non placet ista præsumtio.

11. Jam verò cùm se hominem spiritalem videri velit, & tamquam carnales, pransores sabbati accu- B set, adtende quemadmodum Dominici diei non parco prandio reficiatur, sed alogiâ delectetur. Quid est autem alogia, quod verbum ex Græca lingua usurpatum est, nisi cùm epulis indulgetur, ut à rationis tramite devietur? Unde animalia ratione carentia dicuntur aloga, quibus similes sunt ventri dediti: propter quod, immoderatum convivium, quo mens, in qua ratio dominatur, ingurgitatione vescendi ac bibendi quodammodo obruitur, alogia nuncupatur. Insuper etiam propter cibum ac po- C tum, non mentis, sed ventris alogiâ diei Dominici dicit esse cantandum: *Saturasti Domine animam inanem, & potasti animam sitientem.* O virum spiritalem, ô carnalium reprehensorem, ô magnum jejunatorem, & non ventricultorem! Ecce qui nos admonet ne lege ventris legem Domini corrumpamus, ne panem cæli vendamus escâ terrenâ: & adjungit, *Quia escâ Adam paradiso periit, escâ Esaü primatum amisit.* Ecce qui dicit: *Est enim Satanæ usitata calumnia, tentatio ventris, qui modicum sua- D det ut auferat totum. Et horum*, inquit, *interpretatio præceptorum ventricolas minùs incurvat.*

12. Nonne his verbis suis id agere videtur, ut etiam die Dominico jejunetur? Alioquin sanctior erit sabbati dies, quo Dominus in monumento requievit, quàm Dominicus, quo à mortuis resurrexit. Sanctius est enim profectò sabbatum, si secundùm verba hujus, in sabbato per jejunium peccatum omne vitatur, & quod diebus aliis contractum est, aboletur: in Dominico autem per escam ven- E tris tentatio non cavetur, & diabolicæ calumniæ locus datur, & paradiso peritur, & primatus amittitur. Quid ergo est, quod rursus sibi ipse contrarius admonet, ut non prandio modesto, sobrio, Christiano, reficiamur Dominico die, sed in alogia lætantes plaudentesque cantemus: *Saturasti Domine animam inanem, & potasti animam sitientem!* Nempe si tunc non erramus, quando jejunamus, cùm & aliorum sex dierum errores tunc abluimus, cùm sabbato jejunamus; nullus erit die Dominico dete- F rior, nullus sabbato melior. Crede, dilectissime frater, nemo legem sicut iste intelligit, nisi qui non intelligit. Si enim Adam non cibus, sed prohibitus [Gen. 3. 6.] cibus perdidit, & Esaü nepotem sancti Abrahæ [Gen. 25. 33.] non esca, sed usque ad contemtum sacramenti, quod in primatu suo habuit, concupita esca damnavit: sic à sanctis & fidelibus piè prandetur, quemadmodum à sacrilegis & incredulis impiè jejunatur. Præponitur autem dies Dominicus sabbato fide resurrectionis, non consuetudine refectionis, G aut etiam vinolentæ licentiâ cantionis.

[Caput VI.] 13. *Moyses*, inquit, *quadraginta diebus panem non manducavit, nec bibit aquam.* Cur autem hoc dixerit, subjungit atque ait, *Ecce Moyses amicus Dei, ter bina nubis inquilinus, delator legis, & populi dux, sabbata jejunio celebrans non offensam, sed meritum collocavit.* Numquid adtendit quid hinc possit consequenter opponi? Quia utique si Moysi jejunan-

Classis II. An. 397.

tis propterea ponit exemplum, quoniam in illis quadraginta diebus ter bina, ſicut loquitur, ſabbata jejunavit, & ex hoc vult perſuadere, ut ſabbato jejunetur: ex hoc ergo perſuadeat, ut & Dominico jejunetur, quia in illis quadraginta diebus nihilominus Moyſes ter binos Dominicos jejunavit. Sed addit ac dicit, *Et adhuc cum Chriſto Dominicus dies imminenti Eccleſiæ ſervabatur.* quod cur dixerit, neſcio. Si enim propterea quia multo magis jejunandum eſt, poſtea quàm venit cum Chriſto Dominicus dies: ergo, quod abſit, etiam ipſo Dominico jejunetur. Si autem timuit, ne propter dierum quadraginta jejunium objiceretur etiam Dominico jejunandum, & ideo addidit, quòd adhuc cum Chriſto imminenti Eccleſiæ dies Dominicus ſervabatur, ut videlicet eâ cauſsâ intelligatur jejunaſſe Moyſes etiam die, qui ſequitur ſabbatum, quia nondum venerat Chriſtus, per quem factus eſt ipſe dies Dominicus, quo non expediat jejunari: cur ipſe Chriſtus quadraginta diebus ſimiliter jejunavit? Cur non in illis diebus quadraginta, ter binis, qui ſequebantur ſabbatum, jejunium ſolvit, ut jam Dominici diei prandium commendaret etiam ante reſurrectionem ſuam, ſicut ſanguinem ſuum potandum dedit ante paſſionem? Vides certè dierum quadraginta jejunium, quod iſte commemorat, ſic ad rem non pertinere ut ſabbato jejunemus, quomodo ad rem non pertinet ut Dominico jejunemus.

14. Prorſus non adtendit, quid ei de die Dominico poſſit opponi, quando ſicut accuſanda ſunt ebrioſa convivia, & omnis vorax ac temulenta luxuries, ſic accuſat prandia ſabbatorum, cùm poſſint & ipſa eſſe modeſtorum atque ſobriorum. Et ideo non eſt illi ad ſingula reſpondendum, quoniam pro ſabbati prandio vitia luxuriæ reprehendendo, eadem atque eadem ſæpe dicit, aliud non inveniendo quod dicat, niſi quod inaniter & ad rem non pertinens dicit. Utrùm non ſit ſabbato jejunandum quæritur, non utrùm ſabbato non ſit luxuriandum; quod nec Dominico faciunt, qui Deum timent, quamvis in illo utique non jejunent. Quis autem diceret quod iſte auſus eſt dicere? *Quomodo*, inquit, *pro nobis, aut per nos rata erunt Deo, aut digna, quæ nos ſanctificatâ die ad peccatum cogant?* Sanctificatam diem ſabbati confitetur, & ad peccatum dicit cogi homines, quia prandetur. Ac per hoc ſecundùm iſtum, aut dies Dominicus ſanctificatus non eſt, & incipit eſſe ſabbatum melius: aut ſi eſt & Dominicus dies ſanctificatus, ad peccatum cogimur, quia prandemus.

Caput VII.

15. Et conatur teſtimoniis probare divinis ſabbato jejunandum. Sed unde hoc probet omnino non invenit. *Manducavit*, inquit, *& bibit Iacob vinum, & ſatiatus eſt, & receſſit à Deo ſalutari ſuo, & ceciderunt una die viginti tria millia*: quaſi dictum ſit: Prandit ſabbato Jacob, & receſſit à Deo ſalutari ſuo. Et Apoſtolus quando commemoravit cecidiſſe tot millia, non ait; Neque prandeamus ſabbato, ſicut illi pranderunt: ſed ait, *Neque fornicemur, ſicut quidam eorum fornicati ſunt, & ceciderunt una die viginti tria millia.* Quid ſibi etiam vult quod ait, *Sedit autem populus manducare & bibere, & ſurrexerunt ludere?* Poſuit quidem & Apoſtolus hoc teſtimonium, ſed ut à ſervitute idolorum, non à ſabbati prandio prohiberet. Sabbato autem illud factum eſſe, iſte non probat, ſed ut libitum eſt ſuſpicatur. Sicut autem fieri poteſt ut jejunetur, & cùm jejunium ſolvitur, ſi quis ebrioſus eſt, tunc inebrietur: ita fieri poteſt ut non jejunetur, & ſi temperantes ſunt homines, modeſtiſſimè prandeatur. Quid eſt ergo quòd ſabbati volens perſuadere jejunium, adhibet Apoſtolum teſtem dicentem, *Nolite inebriari vino, in quo eſt omnis luxuria*; quaſi diceret, Nolite prandere ſabbato, quia ibi eſt omnis luxuria. Sicut autem hoc præceptum apoſtolicum, ne inebrientur vino, in quo eſt omnis luxuria, obſervatur à Chriſtianis Deum timentibus, quando prandetur die Dominico, ita obſervatur quando prandetur & ſabbato.

(Margin notes: Exodi 32.6. — Ibidem 28. — 1. Cor. 10. 8. — Eph. 5. 18.)

16. *Ut expreſſiùs*, inquit, *errantibus contradicam, nemo jejunio Deum, etſi non promeretur, offendit; porrò & non offendere promereri eſt.* Quis hoc diceret, niſi qui nollet conſiderare quid diceret? Ergo pagani quando jejunant, non ideo magis offendunt Deum? Aut ſi de Chriſtianis voluit quod dixit intelligi, quis non Deum offendet, ſi velit cum ſcandalo totius, quæ ubique dilatatur, Eccleſiæ, die Dominico jejunare? Deinde ſubjicit teſtimonia de Scripturis ad cauſſam, quam ſuſcepit, nihil valentia. *Iejunio*, inquit, *Elias paradiſo donatus in corpore regnat.* quaſi jejunium non prædicent qui ſabbato non jejunant, ſicut jejunium prædicant, qui tamen die Dominico non jejunant: aut Elias eo tempore jejunaverit, quo populus Dei etiam ſabbato jejunabat. Quod autem reſpondimus de quadraginta diebus jejunij Moyſi, hoc deputa eſſe reſponſum, & de quadraginta diebus Eliæ. *Iejunio*, inquit, *Daniel leonum ſiccam rabiem illæſus evaſit.* quaſi legerit quod ſabbato jejunaverit, aut etiam cum ipſis leonibus ſabbato fuerit: ubi tamen legimus quod & pranderit. *Iejunio*, inquit, *trium fida germanitas ignibus coruſcanti carceri dominata, rogi hoſpitio ſuſceptum Dominum adoravit.* Hæc exempla ſanctorum, nec ad perſuadendum cujuſcumque diei jejunium valent, quanto minùs ſabbati? quandoquidem non ſolùm non legitur tres viros ſabbato fuiſſe miſſos in caminum ignis ardentem; ſed ne illud quidem legitur, tamdiu illic eos fuiſſe, ut poſſit quiſquam dicere eos jejunaſſe, immo verò vix unius horæ ſpatium eſt, quo eorum confeſſio hymnuſque cantatur. Nec ampliùs inter illas flammas innoxias deambulaverunt, quàm canticum illud terminaverunt. Niſi fortè ab iſto etiam unius horæ ſpatium jejunio deputatur. Quod ſi ita eſt, non habet quòd ſuccenſeat pranſoribus ſabbati. Uſque ad horam enim prandij, multo quàm in illo camino prolixiùs jejunatur.

17. Adhibet & illud Apoſtoli teſtimonium, ubi ait, *Non eſt regnum Dei eſca & potus, ſed juſtitia & pax, & gaudium in Spiritu-ſancto.* Et regnum Dei, Eccleſiam vult intelligi, in qua Deus regnat. Obſecro te, numquid hoc agebat Apoſtolus, cùm iſta loqueretur, ut ſabbato à Chriſtianis jejunaretur? Sed nec de ipſo cujuſcumque diei jejunio loquebatur, cùm hæc diceret. Dictum eſt enim adversùs eos, qui more Judæorum ſecundùm veterem Legem in obſervatione quorumdam ciborum putabant eſſe munditiam, & ad eorum fratrum admonitionem, per quorum eſcam & potum indifferenter acceptum ſcandalizabantur infirmi. Ideo cùm dixiſſet: *Noli illum in eſca tua perdere, pro quo Chriſtus mortuus eſt*: &, *Non ergo blaſphemetur bonum noſtrum*: tunc adjunxit, *Non enim eſt regnum Dei eſca & potus.* Nam ſicut iſte verba hæc Apoſtoli intelligit, ut regnum Dei, quod eſt Ec-

(Margin notes: Rom. 14. 17. — Ibid. 15.)

Classis II. An. 397.

clesia, non sit in esca & potu, sed in jejunio: non dico sabbatis jejunare, sed numquam omnino cibum ac potum sumere deberemus, ne de isto Dei regno umquam recederemus. Puto autem quia, isto consitente, aliquanto religiosiùs die Dominico ad Ecclesiam pertinemus, quando tamen & ipso concedente prandemus.

Caput VIII.

18. *Cur*, inquit, *sacrificium potiori Domino carum murmuramus offerre, quod spiritus desiderat & Angelus laudat?* Deinde adjungit Angeli testimonium dicentis: *Bona est oratio cum jejunio & eleemosyna.* (Tob. 12. 8.) Quid dixerit, *potiori Domino*, nescio, nisi fortè scriptor erravit, & te fugit, ut quod mihi legendum misisti, non emendares. Sacrificium ergo Domino carum, jejunium vult intelligi, quasi de jejunio versetur hæc quæstio, & non de jejunio sabbati. Neque enim Dominicus dies sine sacrificio, quod Deo carum est, peragitur, quia non jejunatur. Sequitur adhuc & ingerit testimonia à caussa, quam defendendam suscepit, penitùs aliena. *Immola*, inquit, *Deo sacrificium laudis*: (Ps. 49. 14.) & istam vocem divini Psalmi volens ad quod agitur nescio quomodo connectere, *Vtique*, inquit, *non sanguinis aut ebrietatis convivium, quo non laudes debitæ Deo, sed blasphemiæ diabolo suffragante silvescunt.* O improvidam præsumtionem! Non ergo immolatur sacrificium laudis Dominico die, quia non jejunatur; sed agitur ebrietatis convivium, & blasphemiæ diabolo suffragante silvescunt. Quod si nefas est dicere; intelligat non jejunium significari in eo quod scriptum est, *Immola Deo sacrificium laudis.* Jejunium quippe certis diebus, & maximè festis non agitur. Sacrificium verò laudis ab Ecclesia toto orbe diffusa diebus omnibus immolatur. Alioquin quod nullus, non dico Christianus, sed nec insanus dicere auderet, dies illi quinquaginta post Pascha usque ad Pentecosten quibus non jejunatur, erunt secundùm istum à sacrificio laudis alieni, quibus tantummodo diebus in multis ecclesiis, in omnibus autem maximè cantatur Halleluia, quam vocem laudis esse nullus Christianus, quamlibet imperitus, ignorat.

19. Confitetur tamen etiam ipso die Dominico non in ebrietate, sed in jocunditate prandere, cùm dicit, debere nos ex Judæis & Gentibus multos Christianos nomine, fide paucos electos, vespertino sabbatorum incenso, pro pecudum victimis jejunium Deo placitum laudibus immolare, cujus fervore cremata deficiant opera delictorum. *Et manè*, inquit, *exaudiat nos à nobis auditus, & erunt nobis domus ad manducandum & bibendum, non in ebrietate, sed in jocunditate Dominica celebritate perfecta.* Tunc ergo eulogia, non ut superiùs ait, alogia celebratur. Sed quid eum offendit sabbati dies, quem Dominus sanctificavit, ignoro, ut in eo non putet posse manducari & bibi cum tali jocunditate, quæ careat ebrietate; cùm sic ante sabbatum jejunare possimus, quomodo dicit ante Dominicum sabbato jejunandum. an continuo biduo prandere nefas esse arbitratur? Videat ergo quantâ afficiat contumeliâ ipsam quoque Romanam ecclesiam, ubi & his hebdomadibus, in quibus quartâ & sextâ & sabbato jejunatur, tribus tamen diebus continuis, Dominico scilicet ac deinde secundâ & tertiâ prandetur.

20. *Ovium vitam certum est*, inquit, *arbitrio pendere pastorum. Sed væ qui dicunt, quod bonum malum, & tenebras lucem, & lucem tenebras, &* (Isa. 5. 20.)

A *amarum dulce, & dulce amarum.* Quid sibi velint hæc verba ejus, non satis intelligo. Si enim hæc, ut scribis, sic Urbicus dicit, in Urbe plebs pendens ex pastoris arbitrio cum episcopo suo jejunat sabbato. Si autem sic ad te ista scripsit, quia in epistola tua & ipse quiddam tale scripsisti, non tibi persuadeat urbem Christianam sic laudare sabbato jejunantem, ut cogaris orbem Christianum damnare prandentem. Cùm enim dicit, *Væ qui dicunt quod bonum malum, & tenebras lucem, &* B *lucem tenebras, & amarum dulce, & dulce amarum*; jejunium sabbati volens intelligi bonum & lucem & dulce; prandium verò, malum & tenebras & amarum: quis eum dubitat in omnibus Christianis sabbato prandentibus universum orbem damnare terrarum? Nec se ipse respicit, nec quid dicat attendit, ut scriptis suis ab ista præcipiti cohibeatur audacia. Continuò quippe subjunxit: *Nemo ergo vos judicet in esca aut in potu.* (Coloss. 2. 16.) quod ipse utique facit, qui sabbato sumentes escam, potumque sic C arguit. Quantum erat, ut hinc ei veniret in mentem etiam illud, quod idem Apostolus alibi dicit, *Qui manducat, non manducantem non spernat: & qui non manducat, manducantem non judicet?* (Rom. 14. 3.) Istum modum, hoc temperamentum, quo scandala devitaret, inter jejunantes sabbato & manducantes teneret, ut & ipsum non manducantem manducans quisque non sperneret, & ipse non manducans manducantem non judicaret.

Caput IX.

21. *Petrus etiam*, inquit, *Apostolorum caput, cæli* D *janitor, & ecclesiæ fundamentum, exstincto Simone, qui diaboli fuerat nonnisi jejunio vincendi figura, idipsum Romanos edocuit, quorum fides annuntiatur universo orbi terrarum.* Numquid ergo ceteri Apostoli prandere Christianos contra Petrum docuerunt in universo orbe terrarum? Sicut itaque inter se vixerunt concorditer Petrus & condiscipuli ejus, sic inter se concorditer vivant sabbato jejunantes quos plantavit Petrus, & sabbato prandentes quos plantaverunt condiscipuli ejus. Est quidem & hæc opinio E plurimorum, quamvis eam perhibeant esse falsam plerique Romani, quod apostolus Petrus cum Simone Mago die Dominico certaturus, propter ipsum magnæ tentationis periculum, pridie cum ejusdem urbis ecclesia jejunaverit, & consequuto tam prospero gloriosoque successu, eumdem morem tenuerit, eumque imitatæ sint nonnullæ Occidentis ecclesiæ. Sed si, ut iste dicit, Simon Magus figura erat diaboli; non planè sabbatarius aut Dominicarius, sed quotidianus est ille tentator: nec tamen F adversùs eum quotidie jejunatur, quando & diebus dominicis omnibus, & quinquaginta post Pascha, & per diversa loca diebus sollemnibus Martyrum & festis quibusque prandetur: & tamen diabolus vincitur, si oculi nostri sint semper ad Dominum, ut ipse evellat de laqueo pedes nostros: & sive manducamus sive bibimus, sive quodcumque facimus, omnia in gloriam Dei faciamus: & quantum in nobis est, sine offensione simus Judæis & Græcis & Ecclesiæ Dei. Quod parum cogitant, qui cum of- G fensione manducant, vel cum offensione jejunant, & per utramlibet intemperantiam scandala concitant, quibus non superatur diabolus, sed lætatur.

22. Quòd si respondetur, hoc docuisse Jacobum Jerosolymis, Ephesi Joannem, ceterosque aliis locis, quod docuit Romæ Petrus, id est, ut sabbato jejunetur, sed ab hac doctrina terras ceteras deviasse, atque in ea Romam stetisse: & è contra-

rio refertur Occidentis potiùs aliquâ loca, in quibus Roma est, non servasse quod Apostoli tradiderunt: Orientis verò terras, unde cœpit ipsum Evangelium prædicari, in eo quod ab omnibus simul cum ipso Petro Apostolis traditum est, ne sabbato jejunetur, sine aliqua varietate mansisse: interminabilis est ista contentio, generans lites, non finiens quæstiones. Sit ergo una fides universæ, quæ ubique dilatatur, Ecclesiæ, tamquam intus in membris, etiamsi ipsa fidei unitas quibusdam diversis observationibus celebratur, quibus nullo modo quod in fide verum est impeditur. *Omnis enim pulcritudo filiæ regis intrinsecus:* (Ps. 44. 14.) illæ autem observationes quæ variè celebrantur, in ejus veste intelliguntur. unde ibi dicitur, *in fimbriis aureis circumamicta varietate.* Sed ea quoque vestis ita diversis celebrationibus varietur, ut non adversis contentionibus dissipetur.

Caput X.

23. *Postremò*, inquit, *si Judæus sabbatum colendo Dominicum negat, quomodo Christianus observat sabbatum? Aut simus Christiani, & Dominicum colamus; aut simus Judæi, & sabbatum observemus: nemo enim potest duobus dominis servire.* (Matt. 6. 24.) Nonne ita loquitur, tamquam sabbati alius dominus sit, alius Dominici? Nec illud audit, quod & ipse commemoravit: *Dominus est enim sabbati filius hominis.* (Luc. 6. 5.) Quòd autem ita nos vult esse à sabbato alienos, sicut Judæi sunt à Dominico alieni, nonne tantùm errat ut possit etiam dicere, ita nos non debere accipere Legem nec Prophetas, sicut Judæi non accipiunt Evangelium nec Apostolos? Quod qui sapit, quid mali sapiat utique intelligis. *Sed vetera*, inquit, *omnia transierunt, & in Christo facta sunt nova.* hoc verum est. Nam propterea sicut Judæi sabbatis non vacamus, etiamsi ad significandam requiem, quæ illo die significata est, Christianâ sobrietate & frugalitate servatâ, jejunij vinculum relaxamus. Et si aliqui fratres nostri requiem sabbati, relaxatione jejunij significandam esse non putant, nequaquam de vestis regiæ varietate litigamus, ne ipsius reginæ, ubi unam fidem etiam de ipsa requie retinemus, interiora membra vexemus. Etsi enim quia vetera transierunt, cum eis transiit etiam carnalis vacatio sabbati: non tamen quia sabbato & Dominico sine superstitiosa vacatione prandemus, ideo duobus dominis servimus, quia & sabbati & Dominici unus est dominus.

24. Iste autem qui vetera transisse sic dicit, ut *in Christo cederet ara altari, gladius jejunio, precibus ignis, pani pecus, poculo sanguis*, nescit altaris nomen magis Legis & Prophetarum litteris frequentatum, & altare Deo priùs in tabernaculo, quod per Moysen factum est, collocatum; aram quoque in apostolicis litteris inveniri, ubi Martyres clamant sub ara Dei. Dicit cessisse jejunio gladium, non recordans illum; quo milites Evangelici armantur ex utroque Testamento, gladium bis acutum. Dicit cessisse precibus ignem, quasi non & tunc preces deferebantur in templum, & nunc à Christo ignis est missus in mundum. Dicit cessisse pani pecus, tamquam nesciens & tunc in Domini mensa panes propositionis poni solere, & nunc se de agni immaculati corpore partem sumere. Dicit cessisse poculo sanguinem, non cogitans etiam nunc se accipere in poculo sanguinem. Quanto ergo melius & congruentius vetera transisse, & nova in Christo facta esse, sic diceret, ut cederet altare altari, gladius gladio, ignis igni, panis pani, pecus pecori, sanguis sanguini. Videmus quippe in his omnibus carnalem vetustatem spiritali cedere novitati. Sic ergo intelligendum est, sive in isto die volubili septimo prandeatur, sive à quibusdam etiam jejunetur, tamen sabbato spiritali sabbatum carnale cessisse: quando in isto sempiterna & vera requies concupiscitur; in illo vacatio temporalis jam superstitiosa comtemnitur.

Caput XI.

25. Cetera quæ sequuntur, quibus suam disputationem iste concludit, sicut alia quædam quæ inde commemoranda non arbitratus sum, multo magis ad caussam non pertinent, in qua de jejunio sabbati vel prandio disputatur. Sed ea tibi ipsi, maximè si ex iis quæ à me dicta sunt aliquid adjuvaris, advertenda & judicanda dimitto. Si autem quoniam huic quantum potui sufficienter respondisse me puto, de hac re sententiam meam quæris, ego in evangelicis & apostolicis litteris, totoque instrumento quod appellatur Testamentum novum, animo id revolvens, video præceptum esse jejunium. (Jejunium præceptum est in novo Testamento.) Quibus autem diebus non oporteat jejunare, & quibus oporteat, præcepto Domini vel Apostolorum non invenio definitum. Ac per hoc sentio, non quidem ad obtinendam, quam fides obtinet æquè justitiam, in qua est pulcritudo filiæ regis intrinsecùs, sed tamen ad significandam requiem sempiternam, ubi est verum sabbatum, relaxationem quàm constrictionem jejunij aptiùs convenire.

26. Verumtamen in hujus sabbati jejunio sive prandio, nihil mihi videtur tutius pacatiusque servari, *quàm ut qui manducat non manducantem non spernat, & qui non manducat manducantem non judicet:* (Rom. 14. 3.) *quia neque si manducaverimus abundabimus, neque si non manducaverimus egebimus:* custoditâ scilicet eorum inter quos vivimus, & cùm quibus Deo vivimus, in his rebus inoffensâ societate. Sicut enim quod ait Apostolus verum est, *malum esse homini, qui per offensionem manducat:* (Ibidem 20.) ita malum est homini, qui per offensionem jejunat. Non itaque simus eis similes, qui videntes Johannem non manducantem nec bibentem, dixerunt: *Dæmonium habet.* (Matt. 11. 18.) Sed nec rursus eis, qui videntes Christum manducantem & bibentem, dixerunt: *Ecce homo vorax & vinosus, amicus publicanorum & peccatorum.* Rem quippe valde necessariam his dictis Dominus ipse subjecit atque ait: *Et justificata est sapientia in filiis suis.* Qui sint autem isti, si requiris, lege quod scriptum est; *Filij sapientiæ Ecclesia justorum:* (Eccli. 3. 1.) ij sunt, qui quando manducant, non manducantes non spernunt, quando non manducant manducantes non judicant; sed eos planè, qui per offensionem non manducant sive manducant, vel spernunt vel judicant.

Caput XII.

27. Et de die quidem sabbati facilior caussa est, quia & Romana jejunat ecclesia, & aliæ nonnullæ, etiamsi paucæ, sive illi proximæ sive longinquæ: die autem Dominico jejunare scandalum est magnum, maximè postea quàm innotuit detestabilis multúmque fidei catholicæ scripturisque divinis apertissimè contraria hæresis Manichæorum, qui suis auditoribus ad jejunandum istum tamquam constituerunt legitimum diem; per quod factum est, ut jejunium diei Dominici horribilius haberetur. Nisi fortè aliquis idoneus sit nulla refectione interposita ultra hebdomadam perpetuare jejunium, ut jejunio quadraginta dierum, quantum potuerit, appropinquet; sicut aliquos fecisse cognovimus. Nam & ad ipsum quadragenarium numerum pervenisse quemdam, à fratribus fide di-

Classis II. an. 397.

gnissimis nobis asseveratum est. Quemadmodum enim veterum patrum temporibus, Moyses & Elias nihil contra prandia sabbatorum fecerunt, cùm diebus quadraginta jejunaverunt; ita qui potuerit septem dies jejunando transire, non sibi ad jejunandum eligit Dominicum diem, sed in iis eum invenit, quos jejunaturum se vovit plurimos dies. Jejunium tamen etiam continuatum si in hebdomade solvendum est, nullo congruentiùs quàm Dominico die solvitur. Si autem post hebdomadem corpus reficitur, non utique ad jejunandum dies Dominicus eligitur; sed in numero, quem voveri placuit, invenitur.

28. Nec illud moveat quod Priscillianistæ Manichæorum simillimi ad jejunandum die Dominico solent testimonium de Apostolorum Actibus adhibere, cùm esset apostolus Paulus in Troade. Sic enim scriptum est: *In una autem sabbati congregatis nobis frangere panem, Paulus disputabat illis exiturus alia die, produxitque sermonem usque ad medium noctis.* (Act. 20.7.) Deinde cùm descendisset de cœnaculo, ubi congregati erant, ad resuscitandum adolescentem, qui gravatus somno de fenestra ceciderat & mortuus ferebatur, de ipso Apostolo Scriptura sic loquitur, *Ascendens autem*, inquit, *cùm fregisset panem atque gustasset, satisque esset allocutus usque ad diluculum, sic profectus est.* Absit ut hoc sic accipiatur, tamquam solerent Apostoli Dominico die sollemniter jejunare. Una enim sabbati tunc appellabatur dies, qui nunc Dominicus appellatur, quod in Evangeliis apertiùs invenitur. Nam dies resurrectionis Domini, prima sabbati à Matthæo, à ceteris autem tribus, una sabbati dicitur: (Matt. 28.1.) quem constat eum esse, qui Dominicus postea appellatus est. Aut ergo post peractum diem sabbati, noctis initio fuerant congregati, quæ utique nox jam ad diem Dominicum, hoc est ad unam sabbati pertinebat: & ita eadem nocte fracturus panem, sicut frangitur in sacramento corporis Christi, produxit sermonem usque ad medium noctis, ut post sacramenta celebrata, rursus usque ad diluculum alloquens congregatos, quoniam multùm festinabat, ut lucescente proficisceretur Dominico die.

Fractio panis in sacramento corporis Christi.

Aut certè si in una sabbati non per noctem, sed per diem horâ Dominici fuerant congregati; eo ipso quo dictum est, *Paulus disputabat illis exiturus alia die*, expressa est caussa producendi sermonis, quia fuerat exiturus, & eos sufficienter instruere cupiebat. Non ergo sollemniter die Dominico jejunabant, sed necessarius sermo, qui studij ferventissimi audiebatur ardore, reficiendi corporis caussâ interrumpendus esse non visus est profecturo Apostolo, qui eos, propter alios suos usquequaque discursus, vel aliàs numquam vel rarissimè visitabat; præsertim quia tunc ex illis terris sicut consequentia docent, ita discessurus erat, ut jam non esset eos in carne visurus. Ac per hoc magis ostenditur Dominicis diebus solita illis non fuisse jejunia; quia ne hoc crederetur, curavit scriptor libri caussam producendi sermonis exponere: ut sciremus si aliqua necessitas oriatur, urgentiori actioni non esse prandium præferendum: quamvis ab istis avidissimè audientibus, & ipsum fontem cogitantibus profecturum, atque ideo magna siti non aquæ, sed verbi sine satietate quidquid influebat haurientibus, non tantùm carnale prandium, verùm etiam cœna contemta est.

29. Sed tunc quamvis Dominico die solita illis jejunia non fuissent, non erat tamen Ecclesiæ tam insignis offensio, si aliqua tali necessitate, qualem apostolus Paulus habuit, die toto Dominico usque ad medium noctis, vel etiam usque ad diluculum reficere corpora non curarent. Nunc verò postea quàm hæretici, maximè impiissimi Manichæi, jejunia diei Dominici non aliqua necessitate occurrente peragere, sed quasi sacrâ sollemnitate statuta dogmatizare cœperunt, & innotuerunt populis Christianis; profectò nec tali necessitate, qualem Apostolus habuit, existimo faciendum esse quod fecit: ne majus malum incurratur in scandalo, quàm bonum percipiatur ex verbo. Quidquid tamen caussæ vel necessitatis exstiterit, cur homo Christianus die Dominico jejunare cogatur, sicut etiam illud in Actibus Apostolorum invenimus, in naufragij periculo, ubi & ipse Apostolus navigabat, quatuordecim diebus, ac per hoc duobus Dominicis jejunatum: (Act. 27.33.) nullo modo dubitare debemus, Dominicum diem, quando non plures dies sine ulla refectione continuandi voventur, inter jejuniorum dies non esse ponendum.

Caput XIII.

30. Cur autem quartâ & sextâ maximè jejunet Ecclesia, illa ratio reddi videtur, quòd considerato Evangelio, ipsâ quartâ sabbati, quam vulgò quartam feriam vocant, consilium reperiuntur ad occidendum Dominum fecisse Judæi. Intermisso autem uno die, cujus vesperâ Dominus Pascha cum discipulis manducavit, qui finis fuit ejus diei, quem vocamus quintam sabbati, deinde traditus est ea nocte quæ jam ad sextam sabbati, qui dies passionis ejus manifestus est, pertinebat. Hic dies primus azymorum fuit à vespera incipiens. Sed Matthæus Evangelista quintam sabbati dicit fuisse primam diem azymorum; quia ejus vesperâ sequente, futura erat cœna paschalis, qua cœnâ incipiebat azymum & ovis immolatio manducari. Ex quo colligitur quartam sabbati fuisse, quando ait Dominus: *Scitis quia post biduum Pascha fiet, & filius hominis tradetur ut crucifigatur.* (Matt. 26.2.) Ac per hoc dies ipse jejunio deputatus est, quia sicut Evangelista sequitur & dicit, *Tunc congregati sunt principes sacerdotum & seniores populi in atrium principis sacerdotum, qui dicebatur Caiphas, & consilium fecerunt ut Iesum dolo tenerent & occiderent.* Intermisso autem uno die, de quo dicit Evangelium: *Primâ autem azymorum accesserunt discipuli ad Iesum dicentes: Vbi vis paremus tibi comedere pascha?* (Ibid. 17.) Hoc ergo die intermisso passus est Dominus, quod nullus ambigit, sextâ sabbati, quapropter & ipsa sexta rectè jejunio deputatur: jejunia quippe humilitatem significant. Unde dictum est: *Et humiliabam in jejunio animam meam.* (Psal. 34.13.)

31. Sequitur sabbatum, quo die caro Christi in monumento requievit, sicut in primis operibus mundi requievit Deus die illo ab omnibus operibus suis. Hinc exorta est ista in reginæ illius veste varietas, ut alij, sicut maximè populi Orientis, propter requiem significandam mallent relaxare jejunium, alij propter humilitatem mortis Domini jejunare, sicut Romana & nonnullæ Occidentis ecclesiæ. Quod quidem uno die, quo Pascha celebratur propter renovandam rei gestæ memoriam, qua Discipuli humanitus mortem Domini doluerunt, sic ab omnibus jejunatur, ut etiam illi sabbati jejunium devotissimè celebrent, qui ceteris per totum annum sabbatis prandent, utrumque videlicet significantes, & in uno anniversario die luctum discipulorum, & ceteris sabbatis quietis bonum. Duo quippe

Classis II. an. 397.

quippe sunt, quæ justorum beatitudinem, & omnis miseriæ finem sperari faciunt, mors & resurrectio mortuorum. In morte requies est, de qua dicitur per Prophetam; *Plebs mea intra in cellaria tua, abscondere pusillum donec transeat ira Domini.* (Isaiæ 26. 20.) In resurrectione autem in homine toto, id est, in carne & spiritu perfecta felicitas. Hinc factum est ut horum duorum utrumque non significandum putaretur labore jejunij, sed potiùs refectionis hilaritate, excepto paschali uno sabbato, quo discipulorum, sicut diximus, luctus propter rei gestæ memoriam fuerat jejunio prolixiore signandus.

Caput XIV.

32. Sed quoniam non invenimus, ut jam suprà commemoravi, in evangelicis & apostolicis litteris, quæ ad novi Testamenti revelationem propriè pertinent, certis diebus aliquibus evidenter præceptum observanda esse jejunia, & ideo res quoque ista sicut aliæ plurimæ, quas enumerare difficile est, invenit in veste illius filiæ regis, hoc est Ecclesiæ, varietatis locum; indicabo tibi quid mihi de hoc requirenti responderit venerandus Ambrosius, à quo baptizatus sum, Mediolanensis episcopus. Nam cùm in eadem civitate mater mea mecum esset, & nobis adhuc catechumenis parum ista curantibus, illa sollicitudinem gereret utrùm secundùm morem nostræ civitatis sibi esset sabbato jejunandum, an ecclesiæ Mediolanensis more prandendum, ut hac eam cunctatione liberarem, interrogavi hoc supradictum hominem Dei. At ille, *Quid possum*, inquit, *hinc docere ampliùs quàm ipse facio?* Ubi ego putaveram nihil eum ista responsione præcepisse, nisi ut sabbato pranderemus; hoc quippe ipsum facere sciebam: sed ille secutus adjecit, *Quando hic sum, non jejuno sabbato; quando Romæ sum, jejuno sabbato: & ad quamcumque ecclesiam veneritis*, inquit, *ejus morem servate, si pati scandalum non vultis aut facere.* Hoc responsum retuli ad matrem, eique suffecit, nec dubitavit esse obediendum: hoc etiam nos sequuti sumus. Sed quoniam contingit maximè in Africa, ut una ecclesia vel unius regionis ecclesiæ, alios habeant sabbato prandentes, alios jejunantes; mos eorum mihi sequendus videtur, quibus eorum populorum congregatio regenda commissa est. Quapropter si consilio meo, præsertim quia in hac caussa plus fortè quàm satis fuit, te petente atque urgente, loqutus sum, libenter adquiescis: Episcopo tuo in hac re noli resistere, & quod facit ipse, sine ullo scrupulo vel disceptatione sectare.

EPISTOLA XXXVII. *

(* Ex 4. Tomo. quæ autem 37. erat, nunc 109.)

Gratulatur sibi Augustinus litterarias suas lucubrationes legi & approbari à Simpliciano; ejusque censuræ subjicit tum ceteros suos libros, tum eos quos de quæstionibus ab ipso propositis conscripsit.

Domino beatissimo & venerabiliter sincerissima caritate amplectendo patri [a] SIMPLICIANO, AUGUSTINUS in Domino salutem.

(Scripta circ. an. 397.)

1. PLENAS bonorum gaudiorum litteras, quòd sis memor mei, meque ut soles diligas, magnæque gratulationi tibi sit quid

A quid in me donorum suorum Dominus conferre dignatus est misericordiâ suâ, non meritis meis, missas munere sanctitatis tuæ accepi: in quibus affectum in me paternum de tuo benignissimo corde non repentinum & novum hausi, sed expertum sanè cognitumque repetivi, Domine beatissime & venerabiliter sincerissimâ caritate amplectende.

2. Unde autem tanta exorta est felicitas litterario labori nostro, quo in librorum quorumdam conscriptione sudavimus, ut à tua dignatione legerentur: nisi quia Dominus, cui subdita est anima mea, consolari voluit curas meas, & à timore recreare, quo me in talibus operibus necesse est esse sollicitum, necubi fortè indoctior vel incautior, quamvis in planissimo campo veritatis, offendam. Cùm enim tibi placet quod scribo, novi cui placeat; quoniam quis te inhabitet novi. Idem quippe omnium munerum spiritalium distributor atque largitor per tuam sententiam confirmabit obedientiam meam. Quidquid enim habent illa scripta delectatione tua dignum, in meo ministerio dixit Deus, Fiat, & factum est: in tua verò approbatione vidit Deus, quia bonum est.

3. Quæstiunculas sanè, quas mihi enodandas jubere dignatus es, etsi mea tarditate implicatus non intelligerem, tuis meritis adjutus aperirem. Tantùm illud quæso, ut pro mea infirmitate depreceris Deum, & sive in iis quibus me exercere benignè paternèque voluisti, sive in aliis quæcumque nostra in tuas sanctas manus fortè pervenerint, quia sicut Dei data, sic etiam mea errata cognosco, non solùm curam legentis impendas, sed etiam censuram corrigentis assumas. Vale.

EPISTOLA XXXVIII. *

(* Aliàs CXLIX. quæ autem 38. erat, nunc 243.)

Augustinus Profuturo, de toleranda adversa valetudine, de morte Megalij, & de cohibenda ira.

Fratri PROFUTURO AUGUSTINUS.

(Scripta circ. medium an. 397.)

1. SECUNDUM spiritum, quantum Domino placet, atque vires ipse præbere dignatur, rectè sumus: corpore autem ego in lecto sum. Nec ambulare enim, nec stare, nec sedere possum, [b] rhagadis vel exochadis dolore & tumore. Sed etiam sic, quoniam id Domino placet, quid aliud dicendum est, nisi quia rectè sumus? Potiùs enim si id nolumus quod ille vult, nos culpandi sumus, quàm ille non rectè aliquid vel facere vel sinere existimandus est. Nosti hæc omnia: sed quia mihi es alter ego, quid libentiùs tecum loquerer, nisi quod mecum loquor? Commendamus ergo sanctis orationibus tuis & dies & noctes nostras, ut oretis pro nobis, ne diebus intemperanter utamur; ut noctes æquo animo toleremus, ut etiamsi ambulemus in medio umbræ mortis, nobiscum sit Dominus, ne timeamus mala.

2. Quòd senex [c] Megalius defunctus sit, jam vos audisse quis dubitet? Erant enim à depositione cor-

[a] Simplicianus ecclesiæ Mediolanensis antistes beatissimo successit Ambrosio ex lib. 2. Retract. c. 1. nempe anno 397 Nam Ambrosius pridie Paschatis, juxta scriptorem ipsius vitæ Paulinum, defunctus est; die scilicet 4. Aprilis, ex Martyrologiorum fide. porrò autem Pascha in 5. Aprilis incidit an 397.

[b] Rhagades & exochades à medicis referuntur inter vitia sedis. ῥαγάς scilicet à verbo ῥήσσω rumpo, fissura est circa sedem in venis, quæ à sanguinis fluore dicuntur hæmorroides. ἐξοχάς verò ab ἐξέχω emineo, tumor est in sede venis iisdem prominentibus.

[c] Hic Megalius Calamensis episcopus & Numidiæ primas, cui in episcopatu fortè Possidius, in primatu autem, uti ex conc. Carthaginensi anni 397. intelligitur, Crescentianus successit, S. Augustinum ordinavit episcopum; cùm in eum tamen adhuc presbyterum epistolam scripsisset iratus, cujus injuriæ veniam deprecatus in episcoporum concilio calumniam & falsitatem scripto condemnavit, ex lib. 3 cont. litt. Petiliani c. 16. lib. 3. cont. Cresconium c. 80. & lib. 4. cont. eumdem c. 64. &c Huc fortean respiciunt, quæ post renuntiatam Megalij mortem, subjicit Augustinus; *Non desunt scandala* &c.

Classis II. an. 397. a poris ejus, cùm hæc ſcriberem, dies fermè viginti-quatuor. Utrùm jam [a] videris, diſponebas enim, ſucceſſorem primatus ejus, ſi fieri poteſt, noſſe volumus. Non deſunt ſcandala, ſed neque refugium: non deſunt mærores, ſed neque conſolationes. Atque inter hæc quàm vigilandum ſit, ne cujuſquam odium cordis intima teneat, neque ſinat ut oremus Deum in cubiculo noſtro clauſo oſtio, ſed adversùs ipſum Deum claudat oſtium, noſti optime frater: ſubrepit autem, dum nulli iraſcenti ira ſua videtur injuſta. Ita enim inveteraſcens ira fit odium, dum quaſi juſti doloris admixta dulcedo, diutiùs eam in vaſe detinet, donec totum aceſcat, vaſque corrumpat. Quapropter multo meliùs, nec juſtè cuiquam iraſcimur, quàm velut juſtè iraſcendo in alicujus odium iræ occultâ facilitate delabimur. In recipiendis enim hoſpitibus ignotis, ſolemus dicere, multo eſſe melius malum hominem perpeti, quàm forſitan per ignorantiam excludi bonum, dum cavemus ne recipiatur malus. ſed in affectibus animi contrà eſt. Nam incomparabiliter ſalubrius eſt etiam iræ juſtè pulſanti non aperire penetrale cordis, quàm admittere non facilè receſſuram, & perventuram de ſurculo ad trabem. Audet quippe impudenter etiam creſcere citiùs quàm putatur. Non enim erubeſcit in tenebris, cùm ſuper eam ſol occiderit. Recolis certè quâ curâ & quantâ ſollicitudine iſta ſcripſerim, ſi recolis quid mecum nuper in itinere quodam loquutus ſis.

3. Fratrem Severum, & qui cum eo ſunt, ſalutamus. Etiam fortaſſe ipſis ſcriberemus, ſi per feſtinationem perlatoris liceret. Peto autem ut apud eumdem fratrem noſtrum Victorem, cui ago etiam apud tuam ſanctitatem gratias, quòd Conſtantinam cùm pergeret, indicavit, petendo adjuves propter negotium quod ipſe novit, de quo graviſſimum pondus pro ea re multùm deprecantis Nectarij majoris patior; per Calamam remeare ne gravetur: ſic enim promiſit mihi. Vale.

EPISTOLA XXXIX. *

** Aliàs XVII. quæ autem 39. erat, nunc 26.*

Hieronymus Auguſtino, commendans illi Præſidium, & ſalvere jubens Alypium.

Domino verè ſancto & beatiſſimo Papæ Augustino, Hieronymus *in Chriſto Salutem.*

Scripta circ. an. 397. Caput I. 1. Anno *præterito per fratrem noſtrum Aſterium hypodiaconum dignationi tuæ epiſtolam miſeram, promtum reddens ſalutationis officium, quam tibi arbitror redditam. Nunc quoque per ſanctum fratrem meum Præſidium diaconum, obſecro primùm ut memineris mei. Deinde ut bajulum litterarum habeas commendatum, & mihi ſcias germaniſſimum, & in quibuſcumque neceſſitas poſtulaverit, foveas atque ſuſtentes; non quò aliqua re (Chriſto tribuente) indigeat, ſed quò bonorum amicitias avidiſſimè expetat, & ſe in his conjungendis maximum putet beneficium conſequutum. Cur autem ad Occidentem navigaverit, ipſo poteris narrante cognoſcere.*

Caput II. 2. Nos *in monaſterio conſtituti, variis hinc inde fluctibus quatimur, & peregrinationis moleſtias ſuſtinemus. Sed credimus in eo qui dixit,* Confidite, ego vici mundum, *quòd ipſo tribuente & præſule, contra* Johan. 16. 33. *hoſtem diabolum victoriam conſequamur. Sanctum & venerabilem fratrem noſtrum Papam Alypium, ut meo* A *obſequio ſalutes, obſecro. Sancti fratres, qui nobiſcum in monaſterio Domino ſervire feſtinant, oppidò te ſalutant. Incolumem te & memorem mei, Chriſtus Deus noſter tueatur omnipotens, Domine verè ſancte & ſuſcipiende Papa.*

[a] Lov. *invenerit.* At Bad. Am. Er. & MSS. quatuordecim, *jam videris.*

EPISTOLA XL. *

** Aliàs IX. quæ autem 40. erat, continetur 26.*

Auguſtinus Hieronymo de titulo vulgati ab ipſo libri de Scriptoribus eccleſiaſticis. Tum de Petro reprehenſo non mendaciter à Paulo, de quo jam eidem ſcripſit epiſt. 28. Hortatur B *poſtremò ut prodat Origenis & ſingulorum hæreticorum errata.*

Domino dilectiſſimo, & cultu ſinceriſſimo caritatis obſervando atque amplectendo fratri, & compreſbytero Hieronymo, Augustinus.

1. Habeo gratiam, quòd pro ſubſcripta ſalutatione, plenam mihi epiſtolam reddidiſti, ſed breviorem multo, quàm ex te vellem ſumere, tali viro, à quo tempora quan- Scripta circ. an. 397. Caput I.
C talibet occupet, nullus ſermo prolixus eſt. Quamquam itaque nos negotiorum alienorum, eorumque ſæcularium, curis circumſtemur ingentibus; tamen epiſtolæ tuæ brevitati facilè non ignoſcerem, niſi cogitarem, quàm paucioribus verbis meis redderetur. Quare, aggredere, quæſo, iſtam nobiſcum litterariam colloquutionem, ne multùm ad nos diſjungendos liceat abſentiæ corporali: quamquam ſimus in Domino Spiritus unitate conjuncti, etiamſi ab ſtilo quieſcamus, & taceamus.
D Et libri quidem, quos de horreo dominico elaboraſti, penè totum te nobis exhibent. Si enim propterea te non novimus, quia faciem tui corporis non vidimus: hoc modo nec ipſe te noſti; nam tu quoque non vides eam. Si autem tibi non ob aliud notus es, niſi quia noſti animum tuum; & nos eum non mediocriter novimus in litteris tuis; in quibus benedicimus Domino, quòd tibi, & nobis, omnibuſque fratribus qui tua legunt, te talem dedit.

E 2. Liber quidam tuus inter cetera non diu eſt ut venit in manus noſtras: quæ ſit ejus inſcriptio, neſcimus adhuc. Non enim hoc codex ipſe, ut adſolet, in liminari pagina prætendebat. Epitaphium tamen appellari dicebat frater, apud quem inventus eſt, quod ei nomen tibi placuiſſe ut inderetur crederemus, ſi eorum tantùm vel vitas, vel ſcripta ibi legiſſemus, qui jam defuncti eſſent. Cùm verò multorum & eo tempore quo ſcribebatur, & nunc uſque viventium, ibi commemo- Caput II.
F rentur opuſcula; miramur, cur hunc ei titulum vel impoſueris, vel impoſuiſſe credaris. Sanè utiliter à te conſcriptum eumdem librum ſatis approbamus.

3. In expoſitione quoque Epiſtolæ Pauli ad Galatas, invenimus aliquid, quod nos multùm moveat. Si enim ad Scripturas ſanctas admiſſa fuerint velut officioſa mendacia, quid in eis remanebit auctoritatis? Quæ tandem de Scripturis illis ſententia proferetur, cujus pondere contentioſæ fal- Caput III.
G ſitatis obteratur improbitas? Statim enim ut protuleris; ſi aliter ſapit, qui contrà nititur; dicet illud, quod prolatum erit, honeſto aliquo officio ſcriptorem fuiſſe mentitum. Ubi enim hoc non poterit, ſi potuit in ea narratione, quam exorſus Apoſtolus ait, *Quæ autem ſcribo vobis, ecce coram Deo quia non mentior*, credi affirmarique mentitus, Gal. 1. 20.

Classis II. An. 397.

Gal. 2. 14. eo loco ubi dixit de Petro & Barnaba, *Cùm viderem, quia non rectè ingrediuntur ad veritatem Evangelij?* Si enim rectè illi ingrediebantur, iste mentitus est: si autem ibi mentitus est, ubi verum dixit? An ibi verum dixisse videbitur, ubi hoc dixerit, quod lector sapit; cùm verò contra sensum lectoris aliquid occurrerit, officioso mendacio deputabitur? Non enim deesse poterunt caussæ, cur existimetur non solùm potuisse, verùm etiam debuisse mentiri, si huic regulæ conceditur locus. Non opus est hanc caussam multis verbis agere, præsertim apud te, cui sapienter providenti dictum sat est. Nequaquam verò mihi arrogaverim, ut ingenium tuum, divino dono aureum, meis obolis ditare contendam: nec est quisquam te magis idoneus, qui opus illud emendet.

Caput IV.

4. Neque enim à me docendus es quomodo intelligatur, quod idem dicit, *Factus sum Judæis tamquam Judæus, ut Judæos lucrifacerem:* (1. Cor. 9. 20.) & cetera quæ ibi dicuntur compassione misericordiæ, non simulatione fallaciæ. Fit enim tamquam ægrotus, qui ministrat ægroto: non cùm se febres habere mentitur, sed cùm animo condolentis cogitat, quemadmodum sibi serviri vellet, si ipse ægrotaret. Nam utique Judæus erat; Christianus autem factus, non Judæorum Sacramenta reliquerat, quæ convenienter ille populus & legitimo tempore quo oportebat, acceperat. Itaque suscepit ea celebranda, cùm jam Christi esset Apostolus; sed ut doceret non esse perniciosa iis, qui ea vellent, sicut à parentibus per Legem acceperant, custodire, etiam cùm Christo credidissent, non tamen in eis jam constituerent spem salutis; quoniam per Dominum Jesum salus ipsa, quæ illis Sacramentis significabatur, advenerat. (Act. 15. 28.) Ideoque gentibus, quòd insuetos à fide revocarent onere gravi & non necessario, nullo modo imponenda esse censebat. (Gal. 2. 14.)

5. Quapropter non ideo Petrum emendavit, quòd paternas traditiones observaret: quod si facere vellet, nec mendaciter nec incongruè faceret; quamvis enim jam superflua, tamen solita non nocerent: sed quoniam gentes cogebat Judaizare, quod nullo modo posset, nisi ea sic ageret, tamquam adhuc etiam post Domini adventum necessaria saluti forent: quod vehementer per apostolatum Pauli veritas dissuasit. Nec apostolus Petrus hoc ignorabat: sed id faciebat, timens eos, qui ex circumcisione erant. Ita & ipse verè correctus est, & Paulus vera narravit, ne sancta Scriptura, quæ ad fidem posteris edita est, admissâ auctoritate mendacij, tota dubia nutet & fluctuet. Non enim potest aut oportet litteris explicari, quanta & quàm inexplicabilia mala consequantur, si hoc concesserimus. Posset autem opportunè minúsque periculosè demonstrari, si coram inter nos colloqueremur.

6. Hoc ergo Judæorum Paulus dimiserat, quod malum habebant: & in primis illud, quòd ignorantes Dei justitiam, & suam justitiam volentes constituere, justitiæ Dei non sunt subjecti. (Rom. 10. 3.) Deinde quòd post passionem & resurrectionem Christi, dato ac manifestato Sacramento gratiæ secundùm ordinem Melchisedech, adhuc putabant Sacramenta vetera, non ex consuetudine sollemnitatis, sed ex necessitate salutis esse celebranda. Quæ tamen si numquam fuissent necessaria, infructuosè atque inaniter pro eis Machabæi martyres fierent. (2. Mach. 7. 1.) Postremò istud quòd prædicatores gratiæ * Christianos Judæi tamquam hostes Legis persequebantur. (* f. Christianæ.) Hos atque hujusmodi errores & vitia, dicit se [a] damna & stercora arbitratum, ut Christum lucrifaceret: (Phil. 3. 8.) non observationes Legis, si more patrio celebrarentur, sicut & ab ipso celebratæ sunt sine ullâ salutis necessitate, [b] non sicut Judæi celebrandas putabant, aut fallaci simulatione, quod in Petro reprehenderat. Nam si propterea illa Sacramenta celebravit, quia simulavit se Judæum ut illos lucrifaceret: cur non etiam sacrificavit cum Gentibus, quia & iis qui sine Lege erant, tamquam sine Lege factus est, ut eos quoque lucrifaceret; nisi quia & illud fecit, ut naturâ Judæus; & hoc totum dixit, non ut fallaciter se fingeret esse quod non erat, sed ut misericorditer eis ita subveniendum esse sentiret, ac si ipse in eodem errore laboraret; non scilicet mentientis astu, sed compatientis affectu? Sicut eo ipso loco generaliter intulit, *Factus sum infirmis infirmus, ut infirmos lucrifacerem:* (1. Cor. 9. 22.) ut sequens conclusio, *Omnibus omnia factus sum, ut omnes lucrifacerem,* ad hoc referenda intelligatur, ut cujusque infirmitatem tamquam in seipso miseratus appareat. Non enim & cùm diceret, *Quis infirmatur, & ego non infirmor?* (2. Cor. 11. 29.) infirmitatem alterius simulasse se potiùs quàm condoluisse, volebat intelligi.

7. Quare arripe, obsecro te, ingenuam & verè Christianam cum caritate severitatem, ad illud opus corrigendum atque emendandum, & παλινῳδίαν, ut dicitur, cane. Incomparabiliter enim pulcrior est veritas Christianorum, quàm Helena Græcorum. Pro ista enim fortiùs nostri Martyres adversùs hanc Sodomam, quàm pro illa illi heroës adversùs Trojam, dimicaverunt. Neque hoc ideo dico, ut oculos cordis recipias; quos absit ut amiseris: sed ut advertas, quos cùm habeas sanos & vigiles, nescio qua dissimulatione avertisti, ut non intenderes quæ consequantur adversa, si semel creditum fuerit, posse honestè ac piè scriptorem divinorum librorum in aliqua sui operis parte mentiri.

Caput V.

8. Scripseram hinc jam aliquando ad te epistolam, quæ non perlata est, quia nec perrexit * cui perferendam tradideram: (* Profuturus.) ex qua illud mihi suggestum est, cùm istam dictarem, quod in hac quoque prætermittere non debui, ut si alia est sententia tua, eademque est melior, timori meo libenter ignoscas. Si enim aliter sentis, verùmque tu sentis (nam nisi verum sit, melius esse non potest) ut non dicam nullâ, certè non magnâ culpâ meus error veritati favet, si rectè in quoquam veritas potest favere mendacio.

Caput VI. Origenes.

9. De Origene autem quòd rescribere dignatus es, jam sciebam non tantùm in ecclesiasticis litteris, sed in omnibus recta & vera, quæ invenerimus, approbare atque laudare, falsa verò & prava improbare atque reprehendere. Sed illud de prudentia doctrinaque tua desiderabam, & adhuc desidero, ut nota nobis facias ea ipsa ejus errata, quibus à fide veritatis ille vir tantus recessisse convincitur. In libro etiam quo cunctos, quorum meminisse potuisti, scriptores ecclesiasticos & eorum scripta commemorasti, commodius, ut arbitror, fieret, si nominatis eis quos hæresiotas esse nosti, (quando ne ipsos quidem prætermittere volueris,) subjungeres etiam in quibus cavendi essent: quamquam nonnullos etiam prætereris, quod scire cuperem quo consilio factum sit. Aut si illud volumen fortè onerare noluisti, ut commemora-

[a] Sic MSS. propè omnes. At editi habent, *dicit se damnare* &c.

[b] Deest, *non*, apud Bad. Am. Er. & plerosque MSS.

CLASSIS II AN. 397.

tis hæreticis, non adderes in quibus eos catholica damnarit auctoritas; *peto ne grave ſit litterario labori tuo, quo non mediocriter per Domini Dei noſtri gratiam in latina lingua ſanctorum ſtudia & accendiſti & adjuviſti, id quod tibi per humilitatem meam fraterna caritas indicit, ut ſi occupationes tuæ ſinunt, omnium hæreticorum perverſa dogmata, qui rectitudinem fidei Chriſtianæ uſque ad hoc tempus vel impudentiâ vel imperitiâ vel pervicaciâ depravare conati ſunt, uno libello breviter digeſta edas, in notitiam eorum, quibus aut non vacat propter alia negotia, aut non valent propter alienam linguam tam multa legere atque cognoſcere. Diu te rogarem, niſi hoc ſoleret eſſe indicium minùs præſumentis de caritate. Hunc interea fratrem noſtrum Paulum in Chriſto multùm commendo benignitati tuæ, cujus in noſtris regionibus exiſtimationi bonum coram Deo teſtimonium perhibemus.

EPISTOLA XLI. *

* Aliàs LXXVII. quæ autem 41. erat, continetur 26.

Alypius & Auguſtinus Aurelio gratulantes de ſermonibus quos preſbyteri præſente ipſo ad populum habere cœperant, ipſumque rogantes ut aliqui eorum ſermones ſibi mittantur.

Domino beatiſſimo & venerabiliter ſuſcipiendo, ſinceriſſiméque cariſſimo fratri, & [a] conſacerdoti Papæ AURELIO, ALYPIUS & AUGUSTINUS in Domino ſalutem.

a

Scripta ſub initium epiſcopatus Auguſtini.

1. IMPLETUM eſt gaudio os noſtrum, & lingua noſtra exſultatione, nuntiantibus litteris tuis ſanctam cogitationem tuam adjuvante Domino, qui eam inſpiravit, ad effectum eſſe perductam, de omnibus ordinatis fratribus noſtris, & præcipuè de ſermone preſbyterorum, qui te præſente populo infunditur, per quorum linguas clamat caritas tua majore voce in cordibus hominum, quàm illi in auribus: Deo gratias. Nam quid melius & animo geramus, & ore promamus, & calamo exprimamus quàm, Deo gratias? Hoc nec dici brevius, nec audiri lætius, nec intelligi grandius, nec agi fructuoſius poteſt. Deo gratias, qui te & tam fideli pectore ditavit erga filios tuos, & id quod in intimo animæ habebas, quò humanus oculus non penetrat, eduxit in lucem, donando tibi, non ſolùm ut bene velles, verùm etiam in quibus poſſet apparere quod velles. Ita planè fiat, fiat: luceant hæc opera coram hominibus, ut videant, gaudeant, glorificent Patrem, qui in cælis eſt. Talibus delecteris in Domino: ipſe te pro eis orantem dignetur exaudire, quem tu per eos loquentem non dedignaris audire. Eatur, ambuletur, curratur in via Domini, benedicantur puſilli
Pſal. 121. 1. cum magnis, jocundati in his qui dicunt eis; *In domum Domini ibimus:* præcedant illi, & ſequantur iſti, imitatores facti eorum, ſicut & illi Chriſti. Ferveat iter ſanctarum formicarum, fragrent opera ſanctarum apum, feratur fructus in tolerantia cum ſalute perſeverandi uſque in finem. Nec ſinat Dominus
1. Cor. 10. 13. tentari ſuprà quàm poſſumus ferre, ſed faciat cum tentatione etiam exitum, ut poſſimus ſuſtinere.

2. Orate pro nobis digni exaudiri; cum tanto quippe ſacrificio acceditis ad Deum ſinceriſſimæ dilectionis & laudis ejus in operibus veſtris: orate ut & in nobis hæc luceant: quoniam novit ille quem ora-
A tis, cum quanto noſtro gaudio in vobis luceant. Hæc ſunt vota noſtra, hæ multitudines ſolatiorum ſecundùm multitudinem dolorum noſtrorum in corde noſtro jocundant animam noſtram. Ita eſt, quia ita promiſſum eſt; ita erit quod reſtat, ſicut promiſſum eſt. Obſecramus te per eum, qui tibi iſta donavit, & populum cui ſervis hac per te benedictione perfudit, ut jubeas ſingulos, quos volueris ſermones eorum conſcriptos, & emendatos mitti nobis. Nam & ego
B quod juſſiſti non negligo, & de Tychonij ſeptem regulis vel clavibus, ſicut ſæpe jam ſcripſi, cognoſcere quid tibi videatur exſpecto. [b] Fratrem Hilarinum Hipponenſem Archiatrum & Principalem multùm commendamus. Nam de fratre Romano quid ſatagas novimus, nihilque petendum eſt niſi ut te pro illo adjuvet Dominus: Amen.

b

EPISTOLA XLII.

Porrò quæ aliàs 42. erat, nunc 232.

C *Auguſtinus Paulino, flagitans ut litterarum debitum ampliùs anno integro non redditum exſolvat, mittatque ſibi opus adversùs Paganos, cùm id perfecerit.*

Prodit nunc primùm ex corticeo codice, qui olim Narbonenſis eccleſiæ fuit, nunc verò eſt illuſtris familiæ Phimarconenſis.

Dominis laudabilibus in Chriſto ſanctiſſimis Fratribus PAULINO & THERASIÆ AUGUSTINUS in Domino ſalutem.

Scripta exeunte æſtate an. 397.

1. NUM etiam hoc ſperari aut exſpectari poſſet, ut per fratrem Severum reſcripta flagitaremus, tam diu tam ardentibus
D nobis à veſtra caritate non reddita. Quid eſt quòd duas æſtates, eaſdemque in Africa ſitire cogamur? Quid ampliùs dicam? O qui res veſtras cotidie donatis, debitum reddite. An fortè quòd adversùs dæmonicolas te ſcribere audieram, atque id opus vehementer deſiderare me * oſtenderam, volens perficere ac mittere tanto tempore ad nos epiſtolas diſtuliſti? Utinam ſaltem tam opimâ menſâ jam annoſum ab ſtilo tuo jejunium meum excipias. quæ ſi
E nondum parata eſt, non deſinemus conqueri, ſi nos dum illud perficis, non interim reficis. Salutate fratres, maximè Romanum & Agilem. Hinc qui nobiſcum ſunt vos ſalutant, & parum nobiſcum iraſcuntur, ſi parum diligunt.

* in epiſt. 31.

EPISTOLA XLIII. *

* Aliàs CLXII. quæ autem 43. erat, nunc 16.

Quantâ impudentiâ Donatiſtæ perſiſtant in ſuo ſchiſmate tot judiciis convicti.

Dominis dilectiſſimis & meritò prædicandis fratri-
F bus GLORIO, ELEUSIO, [c] FELICIBUS, GRAMMATICO & ceteris omnibus, quibus hoc gratum eſt, AUGUSTINUS.

c

Scripta circ. fin. an 397. aut init. 398.

CAPUT I.

1. DIXIT quidem apoſtolus Paulus; *Hæreticum hominem poſt unam correptionem devita, ſciens quia ſubverſus eſt ejuſmodi, & peccat, & eſt à ſemetipſo damnatus.* Sed qui ſententiam ſuam, quamvis falſam atque perverſam, nulla pertinaci animoſitate defendunt, præ-
G ſertim quam non audaciâ præſumtionis ſuæ pepererunt, ſed à ſeductis atque in errorem lapſis parentibus acceperunt, quærunt autem cauta ſollicitudine veritatem, corrigi parati, cùm invenerint; nequaquam ſunt inter hæreticos deputandi. Tales ergo vos niſi eſſe crederem, nullas fortaſſe

Dist. 24. §. 3. Dixit Apoſtolus. Tit. 3. 10. Hæreticus quiſnam cenſendus.

[a] Ita MSS. omnes. At editi, *& verè ſancto Papæ.*

[b] Reliqui verſus deſiderantur in hactenus editis, nec in MSS. noſtris pluſquam duobus optimæ notæ, Germanenſi & Corbeienſi reperiuntur.

[c] Bad. Am. Er. & unus è Vaticanis MSS. habent, *Felici.* alius Vat. *Felicibus grammaticis.*

Classis II. An. 398.

vobis litteras mitterem. Quamquam & ipſum hæreticum quamlibet odioſâ ſuperbiâ tumidum & pervicaciâ malæ contentionis inſanum, ſicut vitandum monemus, ne infirmos & parvulos fallat; ita non abnuimus, quibuſcumque modis poſſumus, corrigendum. Unde factum eſt, ut etiam ad nonnullos Donatiſtarum primarios ſcriberemus, non communicatorias litteras, quas jam olim propter ſuam perverſitatem ab unitate catholica, quæ toto orbe diffuſa eſt, non accipiunt; ſed tales privatas, qualibus nobis uti etiam ad Paganos licet, quas illi etſi aliquando legerunt, reſpondere tamen eis ſive noluerunt, ſive, ut magis creditur, nequiverunt. Ubi nobis ſatis viſum eſt impleviſſe nos officium caritatis, quam non ſolùm noſtris, ſed & omnibus nos debere ſanctus Spiritus docet, qui nobis ait per Apoſtolum; *Vos autem Dominus multiplicet, & abundare faciat in caritate, in invicem & in omnes.* Monet etiam alio loco, in modeſtia corripiendos diverſa ſentientes; *ne fortè*, inquit, *det illis Deus pænitentiam ad cognoſcendam veritatem, & reſipiſcant de diaboli laqueis, captivati ab ipſo in ipſius voluntatem.*

1. Theſ. 3. 12.
2. Tim. 2. 26.

2. Hæc præloquutus ſum, ne quis me exiſtimet impudentiùs vobis quàm prudentiùs ſcripta miſiſſe, & hoc modo vobiſcum de negotio animæ veſtræ aliquid agere voluiſſe, quia noſtræ communionis non eſtis: cùm tamen ſi de negotio fundi, aut alicujus pecuniariæ litis dirimendæ vobis aliquid ſcriberem, nemo fortaſſe reprehenderet. Uſqueadeo CARUS EST hic mundus hominibus, & ſibimet ipſi viluerunt. Erit ergo mihi ad defenſionem teſtis hæc epiſtola in judicio Dei, qui novit quo animo fecerim, & qui dixit; *Beati pacifici, quia ipſi filij Dei vocabuntur.*

Matt. 5. 9.

Caput II.

3. Ergo ut meminiſſe dignamini, cùm eſſemus in veſtra civitate, & nonnulla vobiſcum de communione Chriſtianæ unitatis ageremus, prolata ſunt à partibus veſtris Geſta quædam, quibus recitatum eſt quod ſeptuaginta fermè epiſcopi Cæcilianum quondam noſtræ communionis epiſcopum Carthaginenſis eccleſiæ cum ſuis collegis & ordinatoribus damnaverunt. Ubi etiam Felicis [a] Aptungitani cauſſa multo præ ceteris invidioſiùs & crimınoſiùs ventilata eſt. Quæ cùm eſſent cuncta perlecta, reſpondimus non eſſe mirandum, ſi homines qui tunc illud ſchiſma fecerunt, non ſine confectione Geſtorum, eos in quos fuerant ab æmulis & perditis concitati, abſentes cauſsâ incognitâ, temere damnandos eſſe putaverunt. Nos autem alia habere Geſta [b] eccleſiaſtica, in quibus Secundus Tigiſitanus, qui tunc agebat in Numidia primatum, præſentes & confeſſos traditores reliquit Deo judicandos, & eos in epiſcopalibus ſedibus, ſicuti erant, manere permiſit, quorum nomina inter damnatores Cæciliani numerantur; cùm etiam Secundus ipſe concilij ejuſdem principatum teneret, ubi abſentes quaſi traditores per eorum ſententias damnavit, quibus præſentibus & confeſſis ignovit.

4. Deinde diximus, aliquanto poſt Majorini ordinationem, quem contra Cæcilianum nefario ſcelere levaverunt, erigentes altare contra altare, & unitatem Chriſti diſcordiis furialibus diſſipantes, eos [c] petiiſſe à Conſtantino tunc imperatore judices epiſcopos, qui de ſuis quæſtionibus, quæ in Africa exortæ pacis vinculum dirimebant, [d] arbitro medio judicarent. Quod poſtea quâm factum eſt, præſente Cæciliano & illis qui adversùs eum navigaverant, judicante [e] Melchiade tunc Romanæ urbis epiſcopo cum collegis ſuis, quos ad preces Donatiſtarum miſerat Imperator, in Cæcilianum nihil probari potuiſſe, ac per hoc illo in epiſcopatu confirmato Donatum, qui adversùs eum tunc aderat, improbatum. Quibus peractis rebus, cùm illi omnes in pertinacia ſceleſtiſſimi ſchiſmatis permanerent, pòſt apud Arelatum * memoratum Imperatorem eamdem cauſſam diligentiùs examinandam terminandamque curaſſe. Illos verò ab eccleſiaſtico judicio provocaſſe, ut cauſſam Conſtantinus audiret. Quò poſteaquam ventum eſt, utraque parte aſſiſtente, innocentem Cæcilianum fuiſſe judicatum, * atque illos receſſiſſe ſuperatos, & in eadem tamen perverſitate manſiſſe. Nec de Felicis Aptungitani cauſſa negligentiam conſequutam, ſed ad ejuſdem principis juſſionem proconſularibus [f] Geſtis etiam ipſum fuiſſe purgatum.

* In concilio 1. Arelatenſi anno 314.

* Ab Imperatore apud Mediolanum, anno 316. ex lib. poſt collat. c. 33.

5. Sed quia hæc omnia dicebamus tantùm, non etiam legebamus, minùs profectò vobis agere videbamur, quàm de noſtra exſpectabatis inſtantia. Quod ubi ſenſimus, ad ea quæ legenda promiſeramus, non diſtulimus mittere. Quæ omnia dum excurrimus ad eccleſiam Gelizitanam, inde ad veſtrum oppidum reverſuri, bidui non pleni intermiſſione venerunt, atque ut noſtis, quantum tempus admiſit, uno die recitata ſunt vobis. Primò ubi Secundus Tigiſitanus confeſſos traditores à collegio ſuo removere non auſus eſt, cum quibus poſtea non confeſſum & abſentem Cæcilianum alioſque ſuos collegas damnare auſus eſt. Deinde Geſta proconſularia, ubi Felix diligentiſſimo examine probatus eſt innocens. Hæc ante meridiem vobis lecta eſſe meminiſtis. Poſt meridiem verò recitavimus preces eorum ad Conſtantinum, datiſque ab eo judicibus Geſta eccleſiaſtica in Romana urbe habita, quibus illi improbati ſunt, Cæcilianus autem in epiſcopali honore firmatus. Poſtremò Conſtantini imperatoris litteras, quibus omnia multo maximè teſtatiſſima claruerunt.

Caput III.

6. Quid vultis amplius homines, quid vultis amplius? Non de auro & argento veſtro agitur, non terra, non prædia, non denique ſalus corporis veſtri in diſcrimen vocatur: de adipiſcenda vita æterna & fugienda morte æterna compellamus ani-

[a] Apud Am. Er. & MSS. decem ſcribitur, *Felicis Autumnitani*. Hic porrò Felix ordinarat Cæcilianum, quem ſchiſmaticorum factio collecta Carthagine an. Chr. 311. abſentem damnavit, falsò accuſatum quòd fuiſſet à traditoribus, iis nimirum qui Scripturas ſacras in perſecutione prodidiſſent, ordinatus, quódque diaconus cùm eſſet victum afferri Martyribus in cuſtodia conſtitutis prohibuiſſet, ex Brevic. collat. die 3. c. 14.

[b] Geſta notat apud Cirtam an. 305. confecta in concilio epiſcoporum undecim ſive duodecim quibus præſidebat Secundus, tunc Numidiæ primas, non cathedræ, ſed antiquitatis jure. Quippe in Africæ provinciis primatus haud erat certæ ſedi addictus, præterquam in Proconſulari, in qua Carthaginenſis epiſcopus eâ præeminentiâ perpetuò gaudebat. De præfato Cirtenſi concilio agit Optatus in lib. 1. contra Parmenianum, ejuſque Acta refert Auguſtinus in lib. 3. cont. Creſconium c. 27. ubi tamen error eſt in Conſulum deſignatione, caſtigandus ex Brevic. collat. die 3. c. 17.

[c] Judices petierunt epiſcopos ex Gallia; quippe quæ *ab hoc*, ut ajebant, *facinore* traditionis de quo agebatur, *immunis* erat. Dati ſunt Maternus Agrippinenſis, Rheticius Auguſtodunenſis, & Marinus Arelatenſis, miſſique Romam cum aliis quindecim epiſcopis Italis; quorum in conſeſſu Melchiades Papa Cæcilianum innocentem eſſe pronuntiavit ex Optato in lib. 1. adverſ. Parmenianum. anno ſcilicet 313. juxta Aug. in lib. poſt collat. c. 33.

[d] Bad. Er. & MSS. novem, *arbitrio medio.*

[e] In antiquis codicibus ſcribitur plerumque *Miltiades.*

[f] Proconſulis Heliani ſive Æliani ſententia in Geſtis hoc loco laudatis dicta ſecundùm Felicem Aptungitanum refertur in lib. 3. cont. Creſcon c. 70. De iiſdem Actis proconſularibus mentionem facit Optatus Milevit. pertinent ad an. Chr. 314. teſte Auguſtino in lib. poſt collat. c. 33.

mas vestras. Expergiscimini aliquando; non in aliqua obscura quæstione versamur, non recondita secreta rimamur, quibus penetrandis vel nulla vel rara humana corda sufficiant: res in aperto est. Quid eminet clariùs, quid cernitur citiùs? Dicimus temerario concilio, quamlibet numerosissimo, innocentes absentesque fuisse damnatos. Probamus hoc proconsularibus Gestis, quibus ab omni traditionis crimine alienus judicatus est ille, quem maximè criminosum à vestris prolata concilij Gesta sonuerunt. Dicimus à traditoribus confessis, in eos qui traditores dicerentur, dictas fuisse sententias. Probamus hoc ecclesiasticis Gestis, ubi nominatim declarantur, in quibus Secundus Tigisitanus ea, quæ cognovit, velut contuitu pacis ignovit, & cum quibus [a] postea non cognovit, discissa pace damnavit. Unde apparuit eum etiam primò non paci consuluisse, sed sibi timuisse. Objecerat ei namque Purpurius [b] Limatensis, quòd etiam ipse cùm detentus esset à curatore & ordine, ut Scripturas traderet, dimissus est, utique non frustra, nisi quia tradidit, aut tradi aliquid jussit. Hanc ille suspicionem satis probabilem metuens, accepto consilio à minore Secundo consanguineo suo, consultisque ceteris, qui cum eo erant episcopis, manifestissima crimina Deo judicanda dimisit, atque ita paci prospexisse visus est; quod falsum erat, cùm sibi prospexerit.

7. Nam si in ejus corde cogitatio pacis habitaret, non apud Carthaginem postea cum traditoribus, quos præsentes atque confessos Deo dimiserat, damnaret crimine traditionis, quos absentes apud eum nemo convicerat. Tanto magis enim timere debuit, ne pax unitatis violaretur, quanto erat Carthago civitas ampla & illustris, unde se per totum Africæ corpus malum, quod ibi esset exortum, tamquam à vertice effunderet. Erat etiam transmarinis vicina regionibus & famâ celeberrimâ nobilis: unde non mediocris utique auctoritatis habebat episcopum, qui posset non curare conspirantem multitudinem inimicorum, cùm se videret & Romanæ ecclesiæ, in qua semper apostolicæ cathedræ viguit principatus, & ceteris terris, unde Evangelium ad ipsam Africam venit, per communicatorias litteras esse conjunctum, ubi paratus esset caussam suam dicere, si adversarij ejus ab eo illas ecclesias alienare conarentur. Quia ergo venire noluit ad hospitium collegarum, quos à suis inimicis contra veritatem suæ caussæ perversos esse sentiebat vel suspicabatur, vel, ut ipsi asserunt, simulabat, tanto magis Secundus, si veræ pacis custos esse voluisset, cavere debuit ne damnarentur absentes; qui judicio eorum omnino interesse noluerunt. Neque enim de presbyteris aut diaconis aut inferioris ordinis clericis, sed de collegis agebatur, qui possent aliorum collegarum judicio, præsertim apostolicarum ecclesiarum, caussam suam integram reservare; ubi contra eos sententiæ dictæ in absentes, nullo modo aliquid valerent, quando eorum judicium non primò aditum postea deseruerunt, sed suspectum semper habitum numquam adire voluerunt.

8. Hæc res maximè sollicitare debuit Secundum, qui tunc erat primas, si propterea concilium regebat, ut paci consuleret: facilè enim fortassis rabida in absentes ora placata vel frenata comprimeret, si diceret; Videtis fratres post tantam stragem persequutionis misericordiâ Dei à principibus sæculi pacem esse concessam; non debemus nos Christiani & episcopi unitatem disrumpere Christianam, quam jam Paganus non insequitur inimicus. Itaque aut istas omnes caussas, quas clades turbulentissimi temporis inflixit Ecclesiæ, Deo judici dimittamus: aut si aliqui in vobis sunt, qui certa istorum crimina ita noverint, ut ea facilè valeant edocere, negantesque convincere, & talibus communicare formidant, pergant ad fratres & collegas nostros transmarinarum ecclesiarum episcopos, & ibi priùs de istorum factis & contumacia conquerantur, quòd ad judicium collegarum Afrorum malè sibi conscij venire noluerunt, ut inde illis denuntietur ut veniant, ibique objectis respondeant. Quod si non fecerint, ibi etiam eorum pravitas & perversitas innotescet, missâque [c] tractatoriâ super eorum nomine per totum orbem terrarum quacumque jam Christi Ecclesia dilatata est, ab omnibus ecclesiis eorum communio præcidetur, ne aliquis error in cathedra ecclesię Carthaginis oriatur. Tum demum securi episcopum alium plebi Carthaginis ordinabimus, cùm à tota Ecclesia isti fuerint separati, ne fortè cùm alius modò fuerit ordinatus, non ei communicetur ab ecclesia transmarina; quia iste ab honore depositus non videbitur, quem jam ordinatum fama celebravit, & ad eum commeare communicatorias litteras fecit; atque ita magnum scandalum schismatis in unitate Christi jam pacatis temporibus oriatur, dum præproperè nostras volumus præcipitare sententias; & non contra Cæcilianum, sed contra orbem terrarum, qui ei per ignorantiam communicat, altare alterum erigere audeamus.

9. Huic tam sano rectoque consilio quisquis infrenis obtemperare noluisset, quid esset facturus? aut quomodo aliquem absentium collegarum esset damnaturus, cùm in potestate Acta concilij non haberet, contradicente primate? Quòd si tanta & adversùs primam sedem seditio nasceretur, ut nonnulli damnare jam vellent, quos volebat ille differri, quanto meliùs à talibus inquieta & impacata molientibus, quàm à totius orbis communione dissentiretur? Sed quia non erant, quæ in Cæcilianum & ordinatores ejus transmarino judicio probarentur, propterea nec priusquam in eum sententias dicerent, deferre voluerunt, nec posteaquam dixerunt, perseveranter id agere ut ecclesiæ transmarinæ in notitiam perferretur, quorum traditorum in Africa damnatorum communionem vitare deberet. Quia si id facere tentavissent, adessent sibi Cæcilianus & ceteri, & suam caussam adversùs fallaces criminatores apud transmarinos ecclesiasticos judices diligentissimâ discussione purgarent.

10. Itaque concilium illud perversum atque nefarium, maximè ut creditur traditorum fuit, quibus confessis Secundus Tigisitanus ignoverat: ut quoniam de traditione fama crebruerat, infamatis aliis à se averterent suspicionem, & cùm homines per Africam totam credentes episcopis falsa de innocentibus loquerentur, quòd damnati essent apud Carthaginem traditores, tamquam in nebula mendacissimi rumoris, ipsi qui verè tradide-

[a] Ita MSS. & antiquiores editiones. At Lov. *posteaquam cognovit.*
[b] Sic in MSS. plerisque, nec non apud Optatum. At in editionibus Lov. Er. &c. scribitur *Liniacensis.* in MS. Gervas. *Laniatensis.*
[c] In MSS. aliquot, *tractoria.* quæ hîc nihil aliud est quàm synodica epistola. Nonnumquam verò diploma est publicæ evectionis usurpandæ, ut in Constantini Edicto ad Ablavium PP. quo jubet tractorias dari episcopis ad Arelatense concil. venientibus.

Classis II. An. 398.

rant latitarent. Unde videtis cariſſimi, fieri potuiſſe, quod veriſimile non eſſe quidam veſtrûm dicebant, ut qui eſſent de ſua traditione confeſſi, cauſſamque ſuam impetraviſſent Deo dimitti oportere, iidem judices damnatoreſque tamquam traditorum abſentium poſtea conſediſſent. Magis enim amplexi ſunt occaſionem, qua poſſent alios falſa criminatione perfundere, & converſas in eos linguas hominum ab inquiſitione criminum ſuorum hoc modo declinare. Alioquin ſi fieri non poſſet, ut quiſque mala, quæ ipſe committeret, in alio judicaret, non diceret quibuſdam Paulus apoſtolus; *Propterea inexcuſabilis es, ô homo omnis qui judicas. In quo enim alium judicas, temetipſum condemnas; eadem enim agis, quæ judicas.* Quod illi omnino fecerunt, ut hæc verba apoſtolica integrè in eos aptéque conveniant.

Rom. 2. 1.

11. Non ergo tunc Secundus, quando eorum crimina Deo dimiſit, paci unitatique conſuluit: alioquin magis hoc apud Carthaginem provideret, ne ſchiſma fieret, ubi nullus aderat, cui confeſſo crimen donare cogeretur; ſed quod erat facillimum, tota conſervatio pacis eſſet abſentes nolle damnare. Itaque injuriam facerent innocentibus, etiam ſi eis non convictis neque confeſſis, neque omnino præſentibus ignoſcere voluiſſent. Ille quippe accipit veniam, cujus culpa certiſſima eſt. Quanto ergo immaniores & cæciores fuerunt, qui ea ſe putaverunt poſſe damnare, quæ incognita nec donare potuiſſent? Sed illic cognita dimiſſa ſunt Deo, ne alia quærerentur: hîc incognita damnata ſunt, ut illa tegerentur. Sed dicet aliquis, Cognoverunt. Quod etſi concedam, etiam ſic abſentibus utique parci oportebat. Neque enim judicium deſeruerant, ubi numquam omnino conſtiterant; nec in illis ſolis epiſcopis Afris erat Eccleſia, ut omne judicium eccleſiaſticum vitaſſe viderentur, qui ſe judicio eorum præſentare noluiſſent. Millia quippe collegarum tranſmarina reſtabant, ubi apparebat eos judicari poſſe, qui videbantur Afros vel Numidas collegas habere ſuſpectos. Ubi eſt enim quod Scriptura clamat: *Antequam interroges, ne vituperes quemquam, & cùm interrogaveris, corripe juſtè.* Si ergo nec vituperari, nec corripi niſi interrogatum Spiritus-ſanctus voluit; quanto ſceleratiùs non vituperati aut correpti, ſed omnino damnati ſunt, qui de ſuis criminibus nihil abſentes interrogari potuerunt?

Eccli. 11. 7. Judicare parte abſente, nec audita, nefas eſt.

12. Sed tamen iſti, qui licet abſentium, & nequaquam judicium deſerentium, quia numquam adfuerunt, & ſemper ſibi cuneum illum ſuſpectum eſſe declaraverunt, tamen cognita crimina ſe damnaſſe dicunt, quæſo vos fratres mei, quomodo cognoverunt? Reſpondetis; Neſcimus, quandoquidem ipſa cognitio in illis Geſtis explicata non eſt. Sed ego vobis oſtendam, quomodo cognoverunt. Adtendite cauſſam Felicis Aptungitani, & primò legite quàm vehementiores in eum fuerunt. Sic ergo & ceterorum cauſſam noverant, ſicut hujus qui poſtea innocentiſſimus diligenti & terribili inquiſitione probatus eſt. Quanto itaque juſtiùs & tutiùs & citiùs innocentes eos exiſtimare debemus, quorum crimina ab iſtis leviùs accuſata ſunt, & parciore reprehenſione damnata, quando ille inventus eſt innocens, in quem multo immaniùs ſævierunt.

Caput IV.

13. An fortè ſicut quidam dixit, quod quidem cùm vobis diceretur, diſplicuit; ſed tamen prætermittendum non eſt. ait enim quidam, Non debuit epiſcopus proconſulari judicio purgari: quaſi verò ipſe ſibi hoc comparaverit, ac non Imperator ita quæri juſſerit; ad cujus curam, de qua rationem Deo redditurus eſſet, res illa maximè pertinebat. Arbitrum enim & judicem cauſſæ traditionis & ſchiſmatis illi eum fecerant, qui ad eum etiam preces miſerant, ad quem poſtea provocarunt; & tamen judicio ejus adquieſcere noluerunt. Itaque ſi culpandus eſt, quem judex terrenus abſolvit, cùm ipſe ſibi hoc non popoſciſſet: quanto magis culpandi ſunt, qui terrenum regem ſuæ cauſſæ judicem eſſe voluerunt? Si autem criminis non eſt provocare ad Imperatorem, non eſt criminis audiri ab Imperatore. Ergo nec ab illo, cui cauſſam delegaverit Imperator. Quemdam etiam ſuſpenſum eculeo in cauſſa Felicis epiſcopi amicus ille voluit criminari, ut quis etiam ungulis vexaretur. Numquid poterat Felix contradicere, ne tantâ diligentiâ vel ſeveritate quæreretur, cùm ejus cauſſam inveniendam cognitor agitaret? Quid enim erat aliud nolle ſic quæri, quàm de crimine confiteri? Et tamen ille ipſe proconſul inter præconum terribiles voces & cruentas carnificum manus numquam collegam damnaret abſentem, qui judicio ejus ſe præſentare noluiſſet, cùm haberet aliud, quo poſſet audiri. Aut ſi damnaret, certè etiam ipſis ſecuralibus legibus pœnas juſtas & debitas lueret.

Caput V.

14. Quòd ſi Geſta proconſularia diſplicent, eccleſiaſticis cedite. Omnia vobis ordine recitata ſunt. An fortè non debuit Romanæ eccleſiæ Melchiades epiſcopus cum collegis tranſmarinis epiſcopis illud ſibi uſurpare judicium, quod ab Afris ſeptuaginta, ubi primas Tigiſitanus præſedit, fuerat terminatum? Quid quòd nec ipſe uſurpavit? Rogatus quippe Imperator, judices miſit epiſcopos, qui cum eo ſederent, & de tota illa cauſſa quod juſtum videretur ſtatuerent. Hoc probamus & Donatiſtarum precibus, & verbis ipſius Imperatoris: utraque enim vobis lecta meminiſtis, & inſpiciendi ac deſcribendi licentiam nunc habetis. Legite & conſiderate omnia. Videte quantâ curâ pacis atque unitatis conſervandæ vel reſtituendæ cuncta diſcuſſa ſint; quemadmodum accuſatorum perſona tractata, & quorumdam eorum quibus maculis improbata ſit, præſentiumque vocibus liquidò conſtiterit, nihil eos habuiſſe quod in Cæcilianum dicerent, ſed totam cauſſam in plebem de parte Majorini, hoc eſt ſeditioſam & ab Eccleſiæ pace alienatam multitudinem transferre voluiſſe, ut ab ea videlicet turba Cæcilianus accuſaretur, quam ſolis tumultuoſis clamoribus, nulla documentorum adteſtatione, nullo veritatis examine, ad ſuam voluntatem animos judicum detorquere poſſe arbitrabantur; niſi fortè furioſa & poculo erroris atque corruptionis ebria multitudo vera in Cæcilianum crimina diceret, ubi ſeptuaginta epiſcopi, ſicut de Felice Aptungitano conſtitit, abſentes & innocentes collegas, tam inſana temeritate damnarunt. Quali enim turbæ illi conſenſerant, ut adverſùs innocentes non interrogatos proferrent ſententias, à tali turba etiam rurſus accuſari Cæcilianum volebant. Sed planè non tales invenerant judices, quibus illam dementiam perſuaderent.

15. Poteſtis enim pro veſtra prudentia, & illorum perverſitatem illic adtendere, & judicum gravitatem, quemadmodum ad extremum perſuaderi non poſſent, ut à plebe partis Majorini, quæ certam perſonam non habebat, argueretur Cæcilianus; & requiſiti ab eis eſſent vel accuſatores vel te-

Classis II. an. 398.

stes vel quoquo modo caussæ necessarij, qui simul cum eis ex Africa venerant, & eos præsentes fuisse atque à Donato subtractos esse diceretur. Promisit idem Donatus quòd eos esset exhibiturus: quod cùm non semel, sed sæpius promisisset, ampliùs ad illud judicium accedere noluit, ubi jam erat tanta confessus, ut nihil aliud deinceps non accedendo, nisi præsens damnari noluisse videretur; cùm tamen ea quæ damnanda essent, eo præsente atque [a] interrogato manifestata fuerint. Accessit & aliud, ut à quibusdam adversùs Cæcilianum denuntiationis libellus daretur: post quod factum quemadmodum sit rursus agitata cognitio, & quæ personæ illum libellum dederint, quóque modo nihil in Cæcilianum probari potuerit, quid dicam, cùm & audieritis omnia, & quoties volueritis legere possitis?

16. De numero autem septuaginta episcoporum, cùm quasi gravissima opponeretur auctoritas, quæ fuerint dicta meministis; & tamen viri gravissimi ab infinitis quæstionibus catenâ quadam inexplicabili sese nectentibus suum temperare arbitrium maluerunt, nequaquam curantes quàm multi essent illi episcopi, aut unde collecti, quos videbant tanta temeritate cæcatos, ut in absentes & non interrogatos collegas, tam præcipites auderent proferre sententias. Et tamen qualis ipsius beati Melchiadis ultima est prolata sententia, quàm innocens, quàm integra, quàm provida atque pacifica, qua neque collegas, in quibus nihil constiterat, de collegio suo ausus est removere, & Donato solo, quem totius mali principem invenerat, maximè culpato, sanitatis recuperandæ optionem liberam ceteris fecit, paratus communicatorias litteras mittere etiam iis, quos à Majorino ordinatos esse constaret: ita ut quibuscumque locis duo essent episcopi, quos dissensio geminasset, eum confirmari vellet, qui fuisset ordinatus prior, alteri autem eorum plebs alia regenda provideretur. O virum optimum, ô filium Christianæ pacis, & patrem Christianæ plebis. Conferte nunc istam paucitatem cum illa multitudine episcoporum, neque numerum numero, sed pondus ponderi comparate: hinc modestiam, inde temeritatem: hinc vigilantiam, inde cæcitatem. Hîc nec mansuetudo integritatem corrupit, nec integritas mansuetudini repugnavit: ibi autem & furore timor tegebatur, & timore furor incitabatur. Isti enim convenerant cognitione verorum criminum falsa respuere, illi falsorum damnatione vera celare.

Melchiadis sententia.

Caput VI.

17. Illisne se tandem Cæcilianus audiendum judicandumque committeret, cùm haberet tales, apud quos si ei caussa moveretur, innocentiam suam facillimè ostenderet? non se illis omnino committeret, nec si peregrinus ecclesiæ Carthaginensis subitò episcopus esset ordinatus, & ignoraret quid ad corrumpendos animos vel improborum vel imperitorum posset tunc pecuniosissima mulier quædam Lucilla, quam pro disciplina ecclesiastica corripiendo idem cùm esset diaconus læserat, etiam hoc enim accesserat malum ad illam perficiendam iniquitatem. Nam in illo concilio, ubi à confessis traditoribus absentes atque innocentes damnati sunt, pauci quidam erant, qui crimina sua infamatis aliis tegere cupiebant, ut homines à veritatis inquisitione averterentur falsis rumoribus avocati. Pauci ergo erant, qui hoc negotium maximè curabant, quamvis in eis esset major auctoritas, propter ipsius Secundi societatem, qui eis pepercerat territus. Ceteri autem Lucillæ pecuniâ maximè adversùs Cæcilianum emti & instigati perhibentur. Exstant [b] gesta apud Zenophilum consularem, ubi Nundinarius quidam diaconus à Sylvano Cirtensi episcopo, quantum ipsis gestis intelligitur degradatus, cùm eis satisfacere per aliorum episcoporum litteras frustra conatus esset, multa patefecit iratus, & in judicium publicum protulit: inter quæ id quoque commemoratum legitur, quod Lucillæ pecuniâ corruptis episcopis, in Carthaginensi ecclesia, in Africæ capite, altare contra altare levatum est. Scio quòd hæc Gesta vobis non legerimus, sed tempus non fuisse meministis. Inerat etiam nonnullus dolor animi de typho superbiæ veniens, quòd non ipsi ordinaverant Carthagini episcopum.

18. Quibus omnibus rebus, cùm eos non veros judices, sed inimicos atque corruptos Cæcilianus convenisse cognosceret; quando fieri posset, ut vel ipse vellet, vel populus cui præsidebat permitteret, ut relictâ ecclesiâ iret in domum privatam, non collegarum discutiendus examine, sed factionis cuneo & odiis muliebribus trucidandus? cùm sibi præsertim videret apud ecclesiam transmarinam privatis inimicitiis & ab utraque parte dissensionis alienam, incorruptum & integrum examen suæ caussæ remanere. Ubi si nihil adversarij agere vellent, ipsi se ab orbis terrarum innocentissima communione præciderent: Si autem illic eum accusare tentassent, tunc sibi adesset, tunc innocentiam suam adversùs eorum machinamenta defenderet, sicut postea factum esse didicistis: cùm tamen illi nimis serò quæsissent judicium transmarinum jam schismatis rei, jam levati altaris horrendo scelere maculati. Primò enim facerent, si veritate niterentur: sed falsis rumoribus temporis diuturnitate firmatis, quasi vetustâ famâ præjudicante ad judicium venire voluerunt. Aut quod magis credendum est, damnato priùs, sicut libuit, Cæciliano, quasi securi sibi videbantur præsidentes numero suo, nec audentes alibi commovere caussam tam malam, ubi nulla corruptione operante posset veritas inveniri.

Caput VII.

19. Sed posteaquam ipsis rebus experti sunt cum Cæciliano permanere communionem orbis terrarum, & ad eum à transmarinis ecclesiis communicatorias litteras mitti, non ad illum quem ipsi scelerate ordinaverant; puduit eos semper tacere: quia posset eis objici, cur paterentur ignaram per tot gentes ecclesiam communicare damnatis, & cur se ipsi ab innocentis orbis terrarum communione præciderent, cùm tacendo sinerent episcopo, quem Carthaginensibus ordinassent, à toto orbe non communicari: elegerunt, sicut dicitur, [c] *ad duas* agere caussam cum Cæciliano apud ecclesias transmarinas, parati ad utrumque, ut si eum potuissent quacumque versutiâ falsæ criminationis evincere, satiarent plenissimè cupiditatem suam: si autem non possent, in eadem quidem perversitate durarent, sed jam tamen quasi haberent quod dicerent, malos judices se esse perpessos; quæ vox est omnium malorum litigatorum, cùm fuerint etiam manifestissima veritate superati: quasi non

[a] Bad. Am. Er. & MS. Gervas. habent, *interrogante*.

[b] Isthæc Gesta fuerunt confecta an. 320. habenturque in lib. 3. cont. Crescon. c. 29. Eorumdem etiam meminit Optatus in 1. lib. cont. Parmenianum.

[c] Sic Lov. & MSS. At editiones antiquiores & MS. Foxensis habent, *ad duas fraudes agere caussam*.

eis

Classis II. an. 398.

eis ad hoc dici posset & justissimè dici, Ecce putemus illos episcopos, qui Romæ judicarunt, non bonos judices fuisse: restabat adhuc plenarium Ecclesiæ universæ concilium, ubi etiam cum ipsis judicibus caussa posset agitari, ut si malè judicasse convicti essent, eorum sententiæ solverentur. Quod utrùm fecerint, probent: nos enim non factum esse facilè probamus, ex eo quòd totus orbis non eis communicat: aut si factum est, etiam ibi sunt victi; quod ipsa eorum separatio manifestat.

20. Sed tamen quid postea fecerint, Imperatoris litteris sufficientissimè ostenditur. Judices enim ecclesiasticos tantæ auctoritatis episcopos, quorum judicio & Cæciliani innocentia & eorum improbitas declarata est, non apud alios collegas, sed apud Imperatorem accusare ausi sunt, quòd malè judicarint. Dedit ille aliud Arelatense judicium, aliorum scilicet episcoporum; non quia jam necesse erat, sed eorum perversitatibus cedens, & omnimodo cupiens tantam impudentiam cohibere. Neque enim ausus est Christianus Imperator sic eorum tumultuosas & fallaces querelas suscipere, ut de judicio episcoporum, qui Romæ sederant ipse judicaret; sed alios, ut dixi, episcopos dedit: à quibus tamen illi ad ipsum rursum Imperatorem provocare maluerunt. qua in re illos quemadmodum detestetur, audistis. Atque utinam saltem ipsius judicio insanissimis animositatibus suis finem posuissent, atque ut eis ipse cessit, ut de illa caussa post episcopos judicaret, à sanctis antistitibus postea veniam petiturus, dum tamen illi quod ulteriùs dicerent, non haberent, si ejus sententiæ non obtemperarent, ad quem ipsi provocaverunt, sic & illi aliquando cederent veritati. Jussit enim ille ut ei partes ad agendam caussam Romam occurrerent. Quò cùm Cæcilianus nescio qua caussâ non occurrisset, interpellatus ab eis, præcepit ut Mediolanum sequerentur. Tunc se aliqui eorum subtrahere cœperunt, fortasse indignati, quia non est eos imitatus Constantinus, ut jam statim atque velociter Cæcilianum damnaret absentem. Quod ubi cognovit providus Imperator, reliquos ab officialibus custoditos fecit Mediolanum pervenire. Quò cùm etiam Cæcilianus venisset, ipsum quoque, sicut scripsit, exhibuit, cognitaque caussâ, qua diligentiâ, qua cautelâ, qua provisione, sicut ejus indicant litteræ, Cæcilianum innocentissimum, illos improbissimos judicavit.

Episcoporum est de ecclesiasticis caussis judicare.

Caput VIII.

21. Et adhuc baptizant extra Ecclesiam, & si possint rebaptizant Ecclesiam; sacrificant in dissensione & schismate, & pacis nomine populos salutant, quos à pace salutis exterminant. Conscinditur unitas Christi; blasphematur hereditas Christi; exsufflatur baptisma Christi: & nolunt in se ista per ordinarias humanas potestates flagellis temporalibus emendari, ne in æternas pœnas pro tantis sacrilegiis destinentur. Nos eis objicimus furorem schismatis, rebaptizationis insaniam, ab hereditate Christi, quæ per omnes gentes diffusa est, nefariam separationem. De codicibus non tantùm nostris, sed etiam eorum, recitamus ecclesias, quarum nomina hodie legunt, & quibus hodie non communicant: quæ cùm recitantur in conventiculis eorum, lectoribus suis dicunt, Pax tecum: & cum ipsis plebibus, quibus illæ litteræ scriptæ sunt, pacem non habent. Et ipsi nobis objiciunt vel falsa crimina mortuorum, vel etiamsi vera, tamen aliena; non intelligentes in iis, quæ nos eis objicimus, om-

Classis II. an. 398.

A nes illos teneri; in iis verò quæ nobis objiciunt, paleam vel zizania messis Dominicæ reprehendi, ad frumenta autem crimen non pertinere: neque considerantes quia quibus mali placent in unitate, ipsi communicant malis; quibus autem displicent, & eos emendare non possunt, neque ante tempus messis audent zizania eradicare, ne simul eradicent & triticum, non factis eorum, sed altari Christi communicant: ita ut non solùm non ab eis maculentur, sed etiam divinis verbis laudari prædicarique B mereantur; quoniam ne nomen Christi per horribilia schismata blasphemetur, pro bono unitatis tolerant, quod pro bono æquitatis oderunt.

22. Si habent aures, audiant quid Spiritus dicat ecclesiis. Sic enim in Apocalypsi Johannis legitur; *Angelo*, inquit, *ecclesiæ Ephesi scribe, Hæc dicit qui tenet septem stellas in dextera sua, qui ambulat in medio septem candelabrorum aureorum; Scio opera tua & laborem & patientiam tuam, & quia non potes sustinere malos, & tentasti eos, qui se dicunt Apostolos esse, & non* C *sunt, & invenisti eos mendaces, & patientiam habes, & sustinuisti eos propter nomen meum, & non defecisti.* Quod si de Angelo superiorum cælorum, & non de præpositis Ecclesiæ vellet intelligi, non consequenter diceret: *Sed habeo adversùm te, quòd caritatem tuam primam reliquisti. Memor esto itaque unde excideris, & age pænitentiam, & prima opera fac: sin autem, venio tibi, & movebo candelabrum tuum de loco suo, nisi pænitentiam egeris.* Hoc superioribus Angelis dici non potest, qui perpetuam retinent caritatem, unde D qui defecerunt & lapsi sunt, diabolus est & angeli ejus. Ergo primam caritatem dicit, quia sustinuit pseudoapostolos propter nomen Christi, quam jubet ut repetat, & faciat priora opera sua. Et objiciuntur nobis crimina malorum hominum non nostra, sed aliena; & ipsa partim incognita: quæ si etiam vera & præsentia videremus, & zizaniis propter frumenta parcentes, pro unitate toleraremus, non solùm nulla reprehensione, sed etiam non parva laude nos dignos diceret, quicumque Scriptu- E ras sanctas non corde surdus audiret.

Apoc. 2. 1.

23. Tolerat Aaron multitudinem idolum exigentem & fabricantem & adorantem. Tolerat Moyses adversùs Deum tot millia murmurantia, & toties offendentia sanctum nomen ejus. Tolerat David Saülem persequutorem suum, sceleratis moribus cælestia deserentem, magicis artibus inferna quærentem; occisum vindicat; christum etiam Domini propter sacramentum venerandæ unctionis appellat. Tolerat Samuel nefandos filios Heli, F perversosque filios suos, quos populus, quia tolerare noluit, divina veritate accusatus, divina severitate correptus est. Tolerat denique ipsum populum superbum contemtorem Dei. Tolerat Isaias in quos tam multa vera crimina jaculatur. Tolerat Ieremias à quibus tanta perpetitur. Tolerat Zacharias Pharisæos & scribas, quales illo tempore fuisse Scriptura testatur. Scio me multos prætermisisse, legant qui volunt, legant qui possunt eloquia cælestia, invenient omnes sanctos Dei servos & amicos G semper habuisse quos in suo populo tolerarent; cum quibus tamen illius temporis sacramenta communicantes, non solùm non inquinabantur, sed etiam laudabiliter sustinebant, *studentes*, sicut ait Apostolus, *servare unitatem spiritus in vinculo pacis.* Attendant etiam post Domini adventum, ubi multo plura hujus tolerantiæ per totum orbem inveniremus exempla, si omnia scribi & in auctoritatem

Mali in Ecclesia tolerandi.

Eph. 4. 3.

Classis II. an. 398.

redigi potuiſſent, tamen hæc ipſa quæ habemus advertite. Tolerat ipſe Dominus Judam, diabolum, furem & venditorem ſuum: ſinit accipere inter innocentes diſcipulos, quod fideles noverunt pretium noſtrum. Tolerant Apoſtoli pſeudoapoſtolos, & inter ſua quærentes non quæ Jeſu Chriſti, Paulus non ſua quærens ſed quæ Jeſu Chriſti, cum glorioſiſſima tolerantia converſatur. Poſtremò, quod paulò antè commemoravi, divina voce laudatur ſub Angeli nomine præpoſitus eccleſiæ, quòd cùm odiſſet malos, eos tamen tentatos & inventos pro nomine Domini toleravit.

24. Ad ſummam ſeipſos interrogent: Nonne tolerantur ab eis cædes & incendia Circumcellionum, [a] qui ſunt veneratores præcipitatorum ultro cadaverum, & ſub incredibilibus malis unius* Optati per tot annos totius Africæ gemitus? Parco jam dicere ſingularum per Africam regionum & civitatum & fundorum tyrannicas poteſtates, & publica latrocinia. Meliùs enim vobis hæc vos ipſi dicitis, ſive in aurem, ſive palam, ſicut libitum fuerit. Quocumque enim oculos verteritis, occurret quod dico, vel potiùs quod taceo. Neque hinc iſtos, quos ibi diligitis, accuſamus. Non enim nobis diſplicent, quia tolerant malos; ſed quia intolerabiliter mali ſunt propter ſchiſma, propter altare contra altare, propter ſeparationem ab hereditate Chriſti toto orbe diffuſa, ſicut tanto antè promiſſa eſt. Violatam pacem, conſciſſam unitatem, iterata baptiſmata, exſufflata ſacramenta, quæ in ſceleratis quoque hominibus ſancta ſunt, plangimus & lugemus. Quæ ſi parvi pendunt, intueantur exempla quibus demonſtratum eſt quanti hæc penderit Deus. Qui fecerunt idolum, uſitata gladij morte peremti ſunt: qui verò ſchiſma facere voluerunt, hiatu terræ principes devorati, & turba conſentiens igne conſumta eſt. Diverſitate pœnarum, diverſitas agnoſcitur meritorum.

* Thamugadenſis epiſcopi. vide not. in epiſt. 53.

Caput IX.

25. Traduntur in perſequutione ſancti codices, confitentur traditores, & Deo dimittuntur. Non interrogantur innocentes, & ab hominibus temerariis damnantur. Probatur integer certis judiciis, qui inter abſentes damnatos multò vehementiùs ceteris criminatus eſt. Judicium epiſcoporum ad Imperatorem appellatur. Judex eligitur Imperator. Judicans contemnitur Imperator. Quæ tunc acta ſint legiſtis, quæ nunc agantur videtis: ſi de illis in aliquo dubitatis, iſta jam cernite. Certè non chartis veteribus, non archivis publicis, non Geſtis forenſibus aut eccleſiaſticis agamus. Major liber noſter orbis terrarum eſt, in eo lego completum, quod in libro Dei lego promiſſum: *Dominus*, inquit, *dixit ad me; Filius meus es tu, ego hodie genui te: poſtula à me, & dabo tibi gentes hereditatem tuam, & poſſeſſionem tuam terminos terræ.* Huic hereditati qui non communicat, quoſlibet libros teneat, exheredatum ſe eſſe cognoſcat. Hanc hereditatem quiſquis expugnat, alienum ſe eſſe à familia Dei ſatis indicat. Certè de traditione divinorum librorum vertitur quæſtio, ubi hereditas iſta promiſſa eſt. Ille ergo credatur teſtamentum tradidiſſe flammis, qui contra voluntatem litigat teſta-

Pſal. 2. 7.

A toris. Quid tibi fecit, ô pars Donati, quid tibi fecit eccleſia Corinthiorum? Quod autem de iſta dico, de omnibus talibus & tam longè poſitis intelligi volo. Quid vobis fecerunt, quæ nec omnino quid feceritis, nec quos infamaveritis noſſe potuerunt? An quia Lucillam Cæcilianus in Africa læſit, lucem Chriſti orbis amiſit?

26. Tandem ſentiant quod fecerunt: meritò certo annorum intervallo in oculos eorum revolutum eſt opus ipſorum. Quærite per quam feminam
B [b] Maximianus, qui dicitur eſſe Donati propinquus, ſeſe à Primiani communione præciderit, & quemadmodum congregata epiſcoporum factione, Primianum damnarit abſentem, & adversùs eum epiſcopus ordinatus ſit: quemadmodum Majorinus per Lucillam congregatâ epiſcoporum factione Cæcilianum damnavit abſentem, & contra eum epiſcopus ordinatus eſt. An fortè quod à ceteris Afris ſuæ communionis epiſcopis contra factionem Maximiani Primianus purgatus eſt, valere vultis: & quod
C à tranſmarinis unitatis epiſcopis adversùs factionem Majorini Cæcilianus purgatus eſt, valere non vultis? Rogo, fratres mei, quid magnum peto, quid difficile à vobis intelligi cupio? Multùm quidem intereſt, & incomparabiliter diſtat vel auctoritate vel numero Africana eccleſia, ſi cum ceteris orbis partibus conferatur: & longè minor eſt, etiamſi unitas hîc eſſet, longè omnino minor eſt comparata ceteris Chriſtianis omnibus gentibus, quàm pars Maximiani comparata parti Primiani, peto tamen,
D & juſtum eſſe arbitror, ut tantum valeat concilium Secundi Tigiſitani, quod Lucilla conflavit adversùs abſentem Cæcilianum & [c] apoſtolicam ſedem, totumque orbem Cæciliano communicantem, quantum valet concilium Maximianenſium, quod ſimiliter femina neſcio quæ conflavit adversùs abſentem Primianum, & ceteram per Africam multitudinem Primiano communicantem. Quid apertius cernitur? quid æquius poſtulatur?

27. Videtis hæc omnia, & noſtis, & gemitis; &
E tamen videt & Deus quòd vos in tam peſtifera & ſacrilega præciſione nulla res cogit remanere, ſi pro adipiſcendo ſpiritali regno carnalem ſuperetis affectum, & amicitias hominum, quæ in judicio Dei nihil proderunt, pro devitandis ſempiternis pœnis non timeatis offendere. Ecce ite, conſulite, quid contra hæc noſtra poſſint reſpondere cognoſcite: ſi proferunt chartas, proferimus chartas: ſi falſas noſtras eſſe dicunt, hoc nos de ſuis dicere non indignentur. Nemo delet de cælo conſtitutionem Dei, nemo delet de terra Eccleſiam Dei: ille to-
F tum orbem promiſit, iſta totum orbem replevit: & malos habet & bonos, ſed nec in terris amittit niſi malos, nec in cælum admittit niſi bonos. Erit autem vobis hic ſermo, quem de munere Dei novit ipſe, quantâ & pacis & veſtra dilectione depromſimus, correctio ſi velitis, teſtis verò etſi nolitis.

EPISTOLA XLIV. *

* Alias CLXIII. quæ autem 44. erat, nunc 17.

Auguſtinus refert quæ cœpta ſint agi de concordia cum Fortunio Donatiſtarum epiſcopo, cupiens ut ſine tumultu, quod placidè cœptum eſt, perficiatur conventu frequentiore.

Dominis dilectiſſimis & prædicabilibus fratribus

[a] In MSS. quindecim omittitur, *qui ſunt.* Videſis perſimilem locum in lib. 1. cont. litt. Petil. c. 24.

[b] Maximianus Carthaginenſis diaconus Donatiſta Primiano epiſcopo ſuo infenſus, auctor novi ſchiſmatis exſtitit circ. an. 393. *præſidens fruſtum de fruſto*, ut ait Auguſtinus Enarrat. 2. in Pſal. 36. ubi & refert ſynodicam epiſtolam Donatiſtarum epiſcoporum qui Primianum in Cabarſuſſitano concilio damnarunt, & in ejus locum ſubrogarunt Maximianum. At anno proximè ſequenti habitum eſt à ceteris Donatiſtis Bagaienſe concilium contra exortum ſchiſma, damnatuſque eſt ab iis Maximianus.

[c] In MSS. propè omnibus habetur, *& apoſtolicas ſedes.* quæ fortè germana lectio eſt.

Classis II. an. 398.

ELEUSIO, GLORIO & FELICIBUS, AUGUSTINUS.

Scripta exeunte an. 397. aut ineunte 398. Caput I.

I. FORTUNIUM quem [a] Tubursicum habetis episcopum, per eamdem civitatem, quamquam festinantissimè, cùm ad Cirtensem Ecclesiam [b] pergeremus experti sumus ita omnino, ut de illo soletis benignissimè polliceri. Eam ipsam quippe vestram de illo nobis sermocinationem cùm ei renuntiaremus, volentes eum videre, non abnuit. Venimus itaque ad eum; quia ætati ejus id à nobis deferendum videbatur, potiùs quàm exigendum ut ipse ad nos veniret prior. Perreximus ergo comitantibus non paucis, quos fortè aggregatos nobis illud tempus invenerat. Cùm autem apud eum consedissemus, rumore disperso non parva præterea turba confluxit; sed nobis, in tota illa multitudine perpauci apparebant, qui utiliter ac salubriter agi caussam illam, & tantam reique tantæ quæstionem prudenter & piè discuti cuperent. Ceteri verò magis ad spectaculum quasi altercationis nostræ propè theatrica consuetudine, quàm ad instructionem salutis Christiana devotione convenerant. Quapropter nec silentium nobis præbere, nec intentè nobiscum atque modestè saltem & ordinatè colloqui potuerunt, exceptis, ut dixi, paucis, quorum religiosa & simplex apparebat intentio. Itaque liberè pro sui cujusque animi motu immoderatè loquentium omnia strepitu turbabantur, nec evincere sive nos, sive ipse rogando, interdum etiam objurgando potuimus, ut nobis modestum silentium præberetur.

2. Res tamen utcumque agi cœpta est, & aliquot horas in alterno sermone protraximus, quantum vocibus interquiescentibus variè tumultuantium sinebamur. Sed in ipso disputationis exordio, cùm videremus ea, quæ dicebantur, subinde labi de memoria vel nostra, vel eorum quorum salutem maximè curabamus; & ut esset nobis cautior modestiorque tractatio, simul ut & vos atque alij fratres, qui absentes erant, quid inter nos actum esset, legendo cognosceretis, postulavimus ut à notariis verba nostra exciperentur. Diu ab illo vel ei consentientibus reluctatum est; postea tamen ipse concessit. Sed notarij qui aderant, atque id strenuè facere poterant, nescio quâ caussâ excipere noluerunt. Egimus saltem ut fratres qui nobiscum erant, quamquam in hac re tardiùs possent, exciperent, pollicentes nos ibi easdem tabulas relicturos. Consensum est. Ceperunt verba nostra excipi, & aliqua ab invicem ad tabulas dicta sunt. Postea inordinatas perstrepentium interpellationes, & propterea nostram quoque turbulentiorem disputationem notarij non valentes sustinere, cesserunt; nobis sanè non desistentibus, & ut cuique facultas dabatur, multa dicentibus. Ex quibus omnibus verbis nostris, quantum recordari potui, caussæ totius actionem, dilectionem vestram fraudare nolui. Potestis enim ei litteras meas legere, ut vel approbet vera me scripsisse; vel ipse vobis, si quid meliùs recolit, incunctanter insinuet.

Classis II. an. 398. Caput II.

3. Primò enim vitam nostram, quam vobis benevolentiùs fortasse quàm veriùs narrantibus, se comperisse dicebat, prædicare dignatus est: adjungens se dixisse vobis, nos omnia, quæ de nobis insinuaratis, bene facere potuisse, si in Ecclesia faceremus. Deinde quærere cœpimus, quænam illa esset Ecclesia, ubi vivere sic oporteret, utrùm illa quæ, sicut sancta tanto antè Scriptura prædixerat, se terrarum orbe diffunderet, an illa quam pars exigua vel Afrorum vel Africæ contineret. Hîc primò asserere conatus est, ubique terrarum esse communionem suam. Quærebam utrùm epistolas communicatorias, [c] quas formatas dicimus, posset quò vellem dare, & affirmabam quod manifestum erat omnibus, hoc modo facillimè illam terminari posse quæstionem. Parabam autem, ut si consentiret, ad illas ecclesias à nobis tales litteræ mitterentur, quas in apostolicis auctoritatibus pariter legeremus illo jam tempore fuisse fundatas.

Epistolæ formatæ.

4. Sed quia res apertè falsa erat, permixtis verbis citò inde discessum est, inter quæ verba evangelicam illam Domini admonitionem commemoravit, qua dixit; *Cavete à pseudoprophetis; multi ad vos venient in vestitu ovium, intus autem sunt lupi rapaces: ex fructibus eorum cognoscetis eos.* Matt. 7. 15. Quæ verba Domini cùm diceremus eadem de illis à nobis posse recitari, ventum inde est ad exaggerationem persequutionis, quam sæpe suam partem pertulisse dicebat; hinc volens ostendere suos esse Christianos, quia persequutionem paterentur. Inter quæ verba cùm ego pararem ex Evangelio respondere, inde capitulum commemoravit prior, Ubi Dominus ait; *Beati qui persequutionem patiuntur propter justitiam, quoniam ipsorum est regnum cælorum.* Matt. 5. 10. Quo loco ego gratulatus, subjeci statim, id ergo esse quærendum, utrùm illi persequutionem propter justitiam passi fuerint. In qua quæstione discuti cupiebam, quod quidem omnibus clarum erat, utrùm eos in unitate Ecclesiæ constitutos, an schismate jam divisos [d] Macariana tempora invenerint, ut qui videre vellent, utrùm propter justitiam persequutionem passi fuerint, id potiùs adtenderent, utrùm se rectè à totius orbis unitate præciderint. Quod si injustè fecisse invenirentur, manifestum esset eos propter injustitiam potiùs quàm propter justitiam passos persequutionem: & ideo numero beatorum adjungi non posse, de quibus dictum est; *Beati qui persequutionem patiuntur propter justitiam.* Ibi commemorata est famosior quàm certior codicum illa traditio. Sed respondebatur à partibus nostris, principes illorum potiùs fuisse traditores. Quòd si de hac re nostrorum litteris nollent credere, nec nos cogi oportere, ut litteris credamus ipsorum.

Caput III.

5. Sed tamen sequestratâ istâ dubiâ quæstione, quærebam quomodo se isti justè separassent ab in-

[a] In duobus Vaticanis codicibus, *Tybusircum.*

[b] Eò pergebant episcopi ordinandi caussâ, uti dicitur infrà n. 13. in locum scilicet Profuturi post susceptum episcopatum in brevi demortui. Huic succedebat Fortunatus laudatus in lib. 2. cont. litteras Petil. c. 99. & unus ex episcopis septem delectis ad caussam catholicæ Ecclesiæ propugnandam in collatione Carthaginensi an. 411.

[c] Hinc Donatistas urgebat etiam Optatus in lib. 2. *Nobis*, inquit, *totus orbis commercio formatarum, in una communionis societate concordat.* In codice can. eccles. Afric. exstat 23. canon, ut episcopus trans mare profecturus, *formatam* sumat à primate.

[d] Macarius cujus gesta in Catholicos calumniosè objectabant Donatistæ, adeo ut ex ipsius nomine Macarianos illos appellarent, à Constante imperatore circ. an. 348. missus fuit in Africam una cum Paulo, tum ut eleemosynas erogaret in pauperes, tum ut singulos ad unitatem catholicam adhortaretur. Cui episcopi Donatistæ, in primis Donatus Carthaginensis & Donatus Bagaiensis vehementer obstiterunt; quin & in eum concitarunt Circumcellionum furorem: è quibus permulti à militibus necati, & Martyrum titulo apud Donatistas exornati; inter eos celebriores Marculus & Donatus, scilicet Bagaiensis. Alter autem Donatus cùm iis, qui ad concordiam revocari nollent, fugam postmodum arripuit, sive in exsilium relegatus fuit. ex Optato in lib. 3. partim etiam ex Augustino &c.

nocentia ceterorum Christianorum, qui per orbem A terrarum successionis ordinem custodientes, in antiquissimis ecclesiis constituti, penitus ignorarent qui fuerint in Africa traditores; qui certè non possent communicare, nisi eis quos sedere in sedibus episcopalibus audiebant. Respondit, tamdiu transmarinarum partium ecclesias mansisse innocentes, donec consensissent in eorum sanguinem, quos Macarianam persequutionem pertulisse dicebat. Ubi ego possem quidem dicere, nec invidiâ Macariani temporis innocentiam transmarinarum eccle- B siarum contaminari potuisse; quandoquidem nullo modo probaretur illis auctoribus fecisse etiam quæ fecerat. Sed de compendio quærere malui, si Macarij sævitiâ, ex quo in eam consensisse dicebantur transmarinæ ecclesiæ, suam innocentiam perdiderunt, utrùm saltem probaretur usque ad illa tempora Donatistas cum Orientalibus Ecclesiis ceterisque orbis partibus in unitate mansisse.

6. Tunc protulit quoddam volumen, ubi volebat ostendere Sardicense concilium ad episcopos C Afros, qui erant communionis Donati, dedisse litteras. Quod cùm legeretur, audivimus Donati nomen inter ceteros episcopos, quibus illi scripserant. Itaque flagitare cœpimus ut diceretur, utrùm ipse esset Donatus, de cujus parte isti cognominantur: fieri enim potuisse, ut alicui Donato alterius hæresis episcopo scripserint, cùm maximè in illis nominibus nec Africæ mentio facta fuerit. Quomodo ergo posset probare Donatum partis Donati episcopum nomine illo accipiendum esse, quando D ne id quidem probare posset, utrùm ad Africanarum specialiter ecclesiarum episcopos illæ litteræ missæ fuerint. Quamquam enim Donati nomen Afrum esse soleat, non tamen repugnaret à vero, ut vel partium illarum aliquis vocaretur nomine Afro, vel aliquis Afer in illis partibus constitueretur episcopus. Neque enim in eis vel diem vel consulem invenimus, ut saltem consideratis temporibus certi aliquid eluceret. Sanè quoniam nescio quando audieramus Arianos, cùm à communione E catholica discrepassent, Donatistas in Africa sibi sociare tentasse: ad aurem mihi hoc ipsum frater Alypius suggessit. Tunc accepto ipso volumine, ejusdem concilij statuta considerans, [a] legi Athanasium episcopum Alexandrinum catholicum, cujus maximè adversùs Arianos acerrimarum disputationum conflictus eminuit, & Julium ecclesiæ Romanæ episcopum, nihilominus catholicum, illo concilio Sardicensi fuisse improbatos. Unde apud nos constitit Arianorum fuisse concilium, quibus F isti episcopi catholici vehementissimè resistebant. Itaque ad diligentiorem etiam temporum discussionem voluimus ipsum volumen accipere atque auferre nobiscum. Qui noluit dare, dicens, ibi nos habere illud, quando aliquid in eo considerare vellemus. Rogavi etiam ut manu mea notari permitteret, fateor, timens ne mihi fortè caussâ exigente, cùm petendum esset, pro illo aliud proferretur, neque hoc voluit.

Caput IV.

7. Deinde mihi cœpit instare, ut ad interroga- G tionem suam breviter responderem, quærens à me quem justum putarem, eum qui persequeretur, an eum qui persequutionem pateretur. Cui respondebam, non rectè ita interrogari: fieri enim posse ut ambo iniqui sint, fieri etiam posse ut iniquiorem justior persequatur. Non ergo esse consequens, ut ideo sit quisque justior, quia persequutionem patitur, quamvis id plerumque contingat. Deinde cùm viderem in hoc eum multùm immorari, ut justitiam suæ partis ex eo certam vellet intelligi, quia persequutionem passa fuerit; quæsivi ab eo, utrùm justum & Christianum putaret episcopum Mediolanensis ecclesiæ Ambrosium. Cogebatur utique negare, quòd ille vir Christianus esset & justus: quia si fateretur, statim objiceremus quòd eum rebaptizandum esse censeret. Cùm ergo ea loqui cogeretur, quibus ille non esset habendus Christianus & justus, commemoravi quantam persequutionem pertulerit, circumdatâ etiam militibus armatis ecclesiâ. Quæsivi etiam utrùm Maximianum, qui ab eis apud Carthaginem schisma fecerat, & justum & Christianum putaret. Non poterat nisi negare. Commemoravi ergo etiam illum talem persequutionem pertulisse, ut ecclesia ejus usque ad fundamenta dirueretur. His igitur exemplis ei, si possem, persuadere moliebar, ut jam desineret dicere persequutionis perpessionem Christianæ justitiæ certissimum esse documentum.

8. Narravit etiam in ipsa schismatis novitate majores suos, cùm cogitarent culpam Cæciliani, ne schisma fieret, quoquo modo velle sopire, dedisse quemdam [b] interventorem populo suæ communionis apud Carthaginem constituto, antequam Majorinus adversùs Cæcilianum ordinaretur. Hunc ergo interventorem in suo conventiculo à nostris dicebat occisum. Quod fateor, numquam antea prorsus audieram, cùm tam multa ab eis objecta crimina refellerentur & redarguerentur à nostris, atque in eos plura & majora jacerentur. Sed tamen posteaquam hoc narravit, rursùs à me instanter cœpit quærere quem justum putarem, eumne qui occidit, an eum qui occisus esset; quasi jam mihi probavisset, ita ut narraverat, esse commissum. Dicebam ergo, priùs utrùm verum esset esse quærendum; non enim temerè credi oportere quæcumque dicuntur: & tamen fieri potuisse, ut vel ambo æquè mali essent, vel etiam pejorem quisquam malus occideret. Revera enim fieri potest, ut sceleratior sit rebaptizator totius hominis, quàm solius corporis interemtor.

9. Unde etiam illud, quod à me postea quæsivit, jam quærendum non erat. Ait enim etiam malum non debuisse occidi à Christianis & justis; quasi nos eos, qui hæc in Catholica faciunt, justos vocemus: quæ tamen nobis ab istis dici faciliùs quàm probari solent, cùm tam multas violentissimas cædes & strages plerique ipsorum & episcopi & presbyteri & quilibet clerici congregatis turbis hominum furiosissimorum, non catholicis tantùm, sed nonnumquàm etiam suis, ubi possunt, inferre non cessent. Quæ cùm ita sint, dissimulans tamen ab sceleratissimis factis suorum, quæ ipse plus novit, urgebat ut dicerem, quis justorum vel malum aliquem occiderit. Quod etiamsi ad caussam jam non pertinebat; fatebamur enim hæc ubicumque sub nomine Christiano fierent, non fieri à bonis; sed tamen ut admoneretur quid esset quærendum, respondimus, quærentes utrùm Elias justus ei videretur fuisse: quod negare non potuit. Deinde subjecimus quàm multos pseudoprophetas sua manu peremerit. Hìc revera vidit quod videndum erat, talia tum licuisse justis. Hæc enim prophetico spiritu auctoritate Dei faciebant, qui proculdubio novit cui etiam prosit

[a] Apud Bad. Am. Er. & plures MSS. *legit*.

[b] Interventor dicebatur, qui vacante sede regebat ecclesiam.

Classis II. An. 398.

occidi. Exigebat ergo ut docerem jam novi Testamenti temporibus, quis justorum aliquem occiderit, etiam sceleratum & impium.

Caput V.

10. Tunc reditum est ad superiorem tractatum, quo volebamus ostendere, neque nos illis debere objicere suorum scelera, neque illos nobis, si qua invenirentur talia facta nostrorum. De novo enim Testamento ostendi quidem non posse, quòd justus quisquam interfecerit aliquem: sed tamen illud probari posse ipso exemplo Domini, sceleratos ab innocentibus fuisse toleratos. Traditorem enim suum, qui jam pretium ejus acceperat, usque ad ultimum pacis osculum inter innocentes secum esse perpessus est. Quibus non tacuit esse inter illos tanti sceleris hominem; & tamen primum sacramentum corporis & sanguinis sui, nondum illo excluso, communiter omnibus dedit. Quo exemplo cùm propè omnes moverentur, tentavit dicere, ante passionem Domini communionem illam cum scelerato non obfuisse apostolis, quia nondum habebant baptismum Christi, sed baptismum Johannis. Quod posteaquam dixit, cœpi ab eo quærere, quemadmodum ergo scriptum esset, quòd Jesus baptizaverit (Johan. 4. 1.) plures quàm Johannes, cùm ipse non baptizaret, sed discipuli ejus, hoc est per suos discipulos baptizaret. Quomodo ergo dabant quod non acceperant, quod ipsi maximè solent dicere. An fortè Christus baptismo Johannis baptizabat. Deinde in hac sententia multa quæsiturus eram, quomodo ab ipso Johanne tunc quæsitum sit de baptismo Domini, & responderit quòd ille haberet sponsam, & (Johan. 3. 29.) ille esset sponsus. Numquid ergo fas erat ut baptismo Johannis baptizaret sponsus, id est baptismo amici vel servi. Deinde quomodo poterant eucharistiam accipere nondum baptizati. aut quomodo Petro volenti ut totum se lavaret, responderit, (Johan. 13. 10.) *Qui lotus est semel, non eum oportet iterum lavari, sed est mundus totus.* Perfecta enim mundatio non in Johannis, sed in [a] Domini baptismo est, si eo se dignum qui accipit præbeat; si autem indignum, sacramenta in eo non ad salutem, sed ad perniciem, permanebunt tamen. Cùm ergo ista quæsiturus essem, etiam ipse vidit de baptismo discipulorum Domini non sibi fuisse quærendum.

11. Inde itum est in aliud, multis ut poterant utrimque sermocinantibus: inter quæ dictum est, quòd adhuc eos nostri persequuturi essent: nobisque dicebat, videre se velle quales nos essemus in illa persequutione præbituros, utrùm consensuri essemus tali sævitiæ, an nullum commodaturi consensum. Nos dicebamus Deum videre corda nostra, quæ ipsi non possent: & illos temere sibi adhuc ista metuere, quæ si contigerint, à malis contingere, quibus deteriores ipsi habent: nec tamen ideo nos à catholica communione segregare debere, si quid fortè nobis invitis, vel etiam, si valuerimus, contradicentibus factum fuerit, cùm tolerantiam pacificam didicerimus, dicente Apostolo; (Ephes. 4. 3.) *Sufferentes invicem in dilectione, studentes servare unitatem spiritus in vinculo pacis.* Quam pacem atque tolerantiam illos non tenuisse dicebamus, qui schisma fecerunt, ut nunc inter suos, qui mitiores eorum sunt, graviora tolerent, ne scindatur quod scissum est; cùm leviora nollent pro ipsa unitate tolerare. Dicebamus etiam nondum fuisse temporibus veterum pacem unitatis, & tolerantiam tanta commendatione prædicatam, sicut exemplo Domini & novi Testamenti caritate: & tamen Prophetas illos & sanctos viros dicere solere in populum scelera eorum, cùm tamen se ab illius populi unitate & à communione pariter accipiendorum sacramentorum, quæ tunc fuerunt, divellere non tentassent.

12. Inde nescio quomodo ventum est ad commemorationem beatæ memoriæ Genethlij Carthaginensis ante Aurelium Episcopi, quòd nescio quam constitutionem datam contra illos compresserit, & effectum habere non siverit. Laudabant illum omnes, & benignissimè præferebant. Inter quas laudes à nobis subjectum est, quòd etiam ipse tamen Genethlius, si in eorum manus incidisset rebaptizandus censeretur. Et hæc jam stantes loquebamur, quia discedendi tempus urgeret. Ibi planè ille senex dixit, jam formam esse factam, ut quisquis ad eos fidelium à nobis venerit, baptizetur; quod eum invitum & cum dolore animi dicere, quantum poterat, apparebat. Sanè cùm etiam ipse multa mala suorum apertissimè gemeret, atque ostenderet, quod totius civitatis ejus testimonio probabatur, quàm esset remotus à talibus factis, & quæ ipsis suis dicere soleat modesta conquestione proferret, nosque commemoraremus illud Ezechielis Prophetæ, (Ezech. 18. 20.) ubi apertè scriptum est, nec filij culpam patri, nec patris culpam filio ejus imputandam, ubi dictum est, *Sicut enim anima patris mea est, ita & anima filij mea est, anima enim quæcumque peccaverit, sola morietur*, placuit omnibus in talibus disputationibus violenta facta malorum hominum nobis abinvicem objici non debere. Remanebat ergo schismatis quæstio. Itaque hortati eum sumus, ut etiam atque etiam placido atque pacato animo annitatur nobiscum, ut diligenti examinatione tanta inquisitio terminum sumat. Ubi ille benignè cùm diceret, nos solùm ista quærere, nolle autem nostros hæc quæri; ea facta pollicitatione discessimus, ut exhiberemus ei plures collegas nostros, certè vel decem, qui tantâ benevolentiâ & lenitate & tam pio studio id quæri vellent, quantum in nobis eum jam animadvertisse atque approbare sentiebamus. Hoc etiam de suorum numero & ipse pollicitus est.

Caput VI.

13. Unde vos hortor & obtestor per Domini sanguinem, ut eum promissi sui commoneatis, & gnaviter instetis, ut res cœpta peragatur, quam propè ad finem pervenisse jam cernitis. Quantum enim arbitror, difficillimè potestis invenire in episcopis vestris tam utilem animum & voluntatem, quàm in isto sene perspeximus. Postero enim die ipse ad nos venit, & hæc iterum quærere cœperamus. Sed quia ordinandi episcopi necessitas nos inde jamjamque rapiebat, diutiùs cum illo esse nequivimus. Jam enim miseramus ad Majorem [b] Cœlicolarum, quem audieramus novi apud eos baptismi institutorem exstitisse, & multos illo sacrilegio seduxisse, ut cum illo, quantum ipsius temporis patiebantur angustiæ, aliquid loqueremur. Quem posteaquam venturum comperit, videns nos aliud suscepisse negotium, cùm & ipsum nescio quæ necessitas profectionis urgeret, benignè à nobis placidéque discessit.

14. Videtur autem mihi, ut turbulentas turbas & impedimentum potiùs quàm adjumentum afferentes omnino devitemus, & verè ex animo amico atque tranquillo susceptum tam magnum negotium

[a] MSS. octo habent, *sed in nomine Domini baptisma est.*

[b] Cælicolarum nomen occurrit in legibus aliquot ab Honorio datis, quibus illi constitutas in hæreticos pœnas subire tenentur, *nisi ad Dei cultum venerationemque Christianam conversi fuerint.*

CLASSIS II. AN. 398.

Domino opitulante peragamus, ad aliquam villam nos convenire debere non magnam, ubi nullius noſtrûm eſſet eccleſia; quam tamen villam communiter poſſident homines & noſtræ communionis & ipſius, ſicuti eſt villa Titiana. Sive ergo in Tuburſicenſi, ſive in Thagaſtenſi, talis locus, vel ille quem commemoravi, vel aliquis alius inventus fuerit, faciamus codices canonicos præſto eſſe. Et ſi qua proferri potuerint ex utraque parte documenta: ut poſtpoſitis ceteris, nullâ, ſi Domino placuerit, interpellante moleſtiâ, quotquot diebus potuerimus ad hoc vacantes, & unuſquiſque noſtrûm apud ſuum hoſpitem Dominum deprecantes, adjuvante ipſo cui pax Chriſtiana gratiſſima eſt, rem tantam & bono animo cœptam ad inquiſitionis terminum perducamus. Reſcribite ſanè, quid de hac re vel vobis vel illi videatur.

EPISTOLA XLV.

Quæ autem 45. erat, nunc 127.

Auguſtinus Paulino, rogans ut demum reſcribat poſt biennij ſilentium, mittatque ſibi opus contra paganos, quod ab ipſo elaborari dudum audivit.

' Prodit nunc primùm ex Phimarconenſi MS. ſuprà laudato.

Dominis germaniſſimis, dilectiſſimis & in Chriſto laudabilibus PAULINO & THERASIÆ ALYPIUS & AUGUSTINUS in Domino ſalutem.

Scripta circ. ineuntem an. 398.

1. NEQUAQUAM nos neſcio qua veſtra ceſſatio, qua ecce per totum biennium, ex quo nobis dulciſſimi fratres Romanus & Agilis ad vos remeaverunt, nullas à vobis litteras ſumſimus, pigros ad ſcribendum fecit. Nam cùm in aliis rebus quantò quiſque ampliùs diligitur, tantò dignior imitatione videatur, in hac re contrà eſt. Quò enim vos amamus ardentiùs, eò minùs ferimus quòd nobis non ſcribitis; nec vos in eo volumus imitari. Ecce igitur ſalutamus vos, ſi non reſpondentes epiſtolis veſtris, quæ nullæ ad nos veniunt, ſaltem expoſtulantes, & non dolore mediocri, quamvis fortaſſe etiam caritas veſtra ſimiliter conqueratur; ſi quidem miſſas à vobis noſtis, quæ ad nos non pervenerunt; viciſſimque à nobis quæ emiſſæ erant, non ſunt vobis datæ. Quòd ſi ita eſt, querelas noſtras convertamus in preces ad Dominum, ne tanta ſolatia deneget nobis.

2. Scribere te audieramus adversùm paganos; quod ſi abſolutum eſt, quæſumus ne differas mittere per latorem hujus epiſtolæ. Carus nobis eſt, cujus æſtimationi in regionibus noſtris poſſumus non temere bonum teſtimonium perhibere. Rogat per nos ſanctimonium veſtrum, ut eum commendare dignemini cum quibus ei negotium eſt, & apud quos ne bona cauſſa ejus opprimatur timet. quid in re agatur commodiùs ipſe narrabit: quid etiam ad ſingula, quæ fortè animum moverint inter .... gratiſſimum habemus, & apud Dominum Deum noſtrum ſinceriſſimæ veſtræ benignitati gratias agimus, ſi per veſtram operam de Chriſtiani fratris ſecuritate gaudeamus.

EPISTOLA XLVI. *

** Aliàs CLIII. quæ autem 46. erat, nunc 214.*

Publicola Auguſtino proponit multas quæſtiones.

Dilecto & venerabili patri AUGUSTINO *epiſcopo* PUBLICOLA.

Scripta fortè an. 398.

SCRIPTUM *eſt; Interroga patrem tuum, & indicabit tibi, ſeniores tuos, & dicent tibi.* (Deut. 32. 7.) *Unde & mihi exquirendam legem de ore ſacer-* A *dotis judicavi in cauſſa tali: quæ qualis ſit, per litteras expono, ſimul etiam ut & ego inſtruar in diverſis cauſſis. Singulas autem quæſtiones & diverſas, per capitula deſignari feci, ad quas ſingillatim dignare reſpondere.*

Quæſtio I. *In Arzugibus, ut audivi, decurioni qui limiti præeſt vel tribuno ſolent jurare barbari, jurantes per dæmones ſuos, qui ad deducendas* [a] *baſtagas pacti fuerint, vel aliqui ad ſervandas fruges ipſas, ſinguli poſſeſſores vel conductores ſolent ad cuſtodiendas fruges ſuſcipere, quaſi jam fideles, epiſtolam decurione mittente; vel ſin-* B *guli tranſeuntes quibus neceſſe eſt per eos tranſire. Mihi autem diſceptatio in corde nata eſt, ſi ille poſſeſſor, qui ſuſceperit barbarum, cujus fides per dæmonum jurationem firma viſa eſt, non coinquinatur vel ipſe, vel illa quæ cuſtodit, vel ille qui deducitur à deductore barbaro. Sed hoc debes ſcire, quia qui jurat barbarus à poſſeſſore pro ſervandis frugibus accipiat aurum, vel à viatore deductor; ſed tamen cum hac veluti mercede, quæ ſolet dari à poſſeſſore, vel à viatore, juramentum etiam illud in medio eſt mortale datum decurioni vel tribuno:* C *quod perturbat me ne polluat illum, qui ſuſcipit barbari juramentum, vel illa quæ cuſtodit barbarus. Quacumque enim conditione etiam auro dato, & obſidibus datis, ut audivi, tamen juramentum iniquum medium interceſſit. Dignare autem mihi definitivè reſcribere, & non ſuſpensè. Quòd ſi ipſe ſcribas dubitanter, ego in majores dubitationes incidere poſſum, quàm antequam interrogaſſem.*

II. *Hoc etiam audivi, quia ipſi homines conductores, qui præſunt rei meæ, juramentum per dæmones ſuos jurantibus barbaris accipiunt pro ſervandis fru-* D *gibus. Si ergo cùm illi jurant per dæmones ſuos ut cuſtodiant fruges, non polluunt ipſas fruges, ut ſi inde manducaverit Chriſtianus ſciens, vel de pretio ipſarum rerum fuerit, coinquinetur, ſignificare dignare.*

III. *Item ab alio audivi, quod conductori non juratur à barbaro, & alter dixit, quia juratur conductori. Si etiam falſum mihi dixit ille, qui dixit jurari conductori, ſi jam pro hoc quod ſolùm audivi, non debeo uti de ipſis frugibus, vel de pretio ipſarum propter auditum ſolum, quia dictum eſt;* Si autem quis dixerit, Hoc immolatitium (1. Cor. 10. 28.) E eſt idolis, nolite manducare, propter illum, qui indicavit: *ſi tamen etiam hæc cauſſa ſimilis eſt cauſſæ de immolatitio.*

IV. *Quòd ſi ita eſt, quid debeo de ipſis frugibus, vel de pretio ipſarum facere? Si debeo requirere de utroque qui mihi dixit, quia non juratur conductori; aut qui dixit, quia juratur conductori; & dictum uniuſcujuſque probare per teſtes, qui verum dixit de illis duobus, & tamdiu non contingere de ipſis frugibus, vel de pretio, quamdiu mihi probatum fuerit, ſi verum dixit ille qui dixit, quia non juratur conductori?*

V. *Si bar-* F *barus qui per juramentum ſuum jurat malum, fecerit illum Chriſtianum conductorem vel tribunum qui limiti præeſt, jurare ſibi pro fide illi ſervanda pro cuſtodiendis frugibus, per ipſum juramentum mortale per quod ipſe jurat, ſi ſolus ille Chriſtianus coinquinatus ſit, ſi non & illa quorum cauſſâ jurat. Aut ſi paganus, qui limiti præeſt, juraverit barbaro pro fide illi ſervanda per mortale juramentum, ſi non coinquinat pro quibus jurat.*

VI. *Si quem miſero ad Arzuges, ſi licet ei juramentum accipere à barbaro illud mortale; & ſi non coinquinatur, ſi* G *ſuſceperit tale juramentum Chriſtianus?*

VII. *Si de area trituratoria tritici vel cujuſcumque leguminis, aut torculari, de quo dæmoni oblatum eſt, ſi licet inde manducare Chriſtianum ſcientem.*

VIII. *De luco ſi licet ad aliquem uſum ſuum Chriſtianum ſcientem ligna tollere? Si quis vadens ad macellum emat carnem, quæ non ſit im-*

[a] Baſtaga à βαστάζω bajulo, *ferculum eſt*, juxta Lexicon Jurid. *portandis rebus fiſcalibus accommodatum.* baſtagia verò dicebatur ipſum onus portandarum rerum per jumenta.

Classis II. An. 398. IX. *molatitia, & cogitationes duas habuerit in corde, quod* A
immolata ſit, & non ſit immolata, & illam tenuerit cogi-
tationem quâ non immolatam cogitabit, ſi manducave-
rit an peccat? *Si quis bonam rem, de qua dubitat*
an bona aut mala ſit, ſi faciat putans bonam, cùm
X. *tamen putaſſet & malam, ſi peccatum adſcribatur ei?*
Si quis dixerit quod immolatitium eſt mentiens, & poſt-
ea dixerit iterum, quia mentitus eſt, & ad fidem verè
XI. *mentitus eſt, ſi licet Chriſtianum inde manducare, aut*
vendere, & de pretio uti ex eo quod audivit? *Si Chri-*
ſtianus aliquis ambulans, paſſus neceſſitatem, victus fa- B
me unius diei, vel bidui, vel multorum dierum, ut jam
durare non poſſit, ità occurrerit, ut in ipſa neceſſitate fa-
mis, in qua ſibi videt jam mortem proximare, invene-
rit cibum in idolio poſitum, ubi nullus ſit hominum, &
XII. *non poſſit invenire alium cibum, debet mori aut exinde*
cibari? *Si Chriſtianus videat ſe à barbaro vel Ro-*
mano velle interfici, debet eos ipſe Chriſtianus interficere,
Matt. 5. 39. *ne ab illis interficiatur: vel ſi licet ſine interfectione eos*
XIII. *repellere vel impugnare, quia dictum eſt,* Non reſiſtere
malo? *Si murum poſſeſſioni debet Chriſtianus fa-*
cere propter hoſtem, & ſi ille Chriſtianus qui fecerit mu-
XIV. *rum, cauſſa non exſiſtit homicidij, cùm inde aliqui cœ-*
perint pugnare, & interficere hoſtes? *Si licet de fonte*
bibere, vel de puteo ubi de ſacrificio aliquid miſſum eſt?
Si de puteo qui in templo eſt, & deſertum factum eſt,
debet Chriſtianus bibere? Si in templo quo colitur ido-
lum, puteus ibi ſit vel fons, & nihil ibi factum ſit in eo-
XV. *dem puteo vel fonte, ſi debet haurire aquam inde Chri-*
ſtianus, & bibere? *Si Chriſtianus debet in bal-*
neis lavare, vel in thermis, in quibus ſacrificatur ſi- D
mulacris? Si Chriſtianus debet in balneis, quibus in die
XVI. *feſto ſuo pagani loti ſunt, lavare, ſive cum ipſis, ſive*
ſine ipſis? *Si in ſolio * ubi deſcenderunt pagani ab*
idolis venientes in die feſto ſuo, & aliquid illic in ſolio
ſacrilegij ſui fecerint, & ſcierit Chriſtianus, ſi debet in
XVII. *eodem ſolio deſcendere?* *Si Chriſtianus invitatus ab*
aliquo appoſitam habuerit carnem in eſcam, de qua di-
ctum fuerit illi, quia immolatitia eſt, & non manduca-
verit eam: poſtea autem ab aliquo tranſlatam ipſam
carnem aliquo caſu invenerit venalem, & emerit eam, E
XVIII. *aut appoſitam habuerit ab aliquo alio invitatus, & non*
cognoverit eam, & manducaverit, ſi peccat? *Si de*
horto vel de poſſeſſione idolorum vel ſacerdotum eorum
debet Chriſtianus ſciens olus emere, vel aliquem fructum,
& inde edere? Sanè de juramento, vel de idolis, ut labo-
rem non patiaris in requirendo, quæ Domino donante
invenerimus, ante oculos tuos volui proponere: ſi quid
autem aliud apertius aut melius in Scripturis inveneris,
dignare mihi ſignificare. Unde quæ invenimus, hæc ſunt,
Gen. 31. 53. *ubi Laban dixit ad Iacob,* Deus Abraham & Deus F
Nachor: *quem autem Deum, non ſignificavit Scriptu-*
Gen. 26. 31. *ra. Et iterum,* Abimelech quando venit ad Iſaac
ubi juravit, vel qui cum illo erant: *ſed quale jura-*
mentum, non ſignificavit Scriptura. Iterum de idolis,
Iud. 6. 26. *ubi ad Gedeon dictum eſt à Domino in libro Iudicum, ut*
Ioſ. 6. 19. *de vitulo, quem occiderat, holocauſtum faceret. Et in*
Ieſu Nave de Iericho, ut omne aurum, argentum, &
æramentum inferretur in theſauris Domini, & ſanctum
Deut. 7. 26. *vocatum eſt de civitate, quæ anathema eſt. Et quid eſt*
illud quod in Deuteronomio poſitum eſt: Non inferes
abominationem in domum tuam, & anathema eris
ſicut hoc ipſum eſt? *Dominus te ſervet. ſaluto te:*
ora pro me.

* Vaſe ſcilicet in quo ſedentes lavabantur.

EPISTOLA XLVII. *

Classis II. An. 398.

* Aliàs CLIV. quæ autem 47. erat, nunc 215.

Auguſtinus Publicolæ diſſolvit aliquot ex propoſitis quæſtionibus.

Honorabili & dilectiſſimo filio Publicolæ, Augustinus in Domino Salutem.

1. Æſtus animi tui poſteaquam didici litteris tuis, etiam mei continuò facti ſunt, non quò me omnia talia permoverent, qualibus indicaſti te eſſe permotum: ſed quomodo tibi auferrentur hi æſtus, fateor, æſtuavi; maximè quia petis ut definitivè tibi reſcriberem, ne in majores dubitationes incideres, quàm antequam interrogaſſes. Hoc enim video non eſſe in mea poteſtate. Nam quomodolibet ſcripſero quæ mihi videntur eſſe certiſſima, ſi tibi non perſuaſero, proculdubio eris incertior. Non autem ſicut mihi adjacet ſuadere, eo modo adjacet etiam perſuadere cuilibet. Verumtamen ne tuæ dilectioni negarem operulam meam, poſt aliquantam deliberationem reſcribendum putavi. (B, C)

Scripta circ. idem tempus.

2. Movet te certè utrùm ejus fide utendum ſit, qui ut eam ſervet per dæmonia juraverit. Ubi te volo priùs conſiderare, utrùm ſi quiſpiam per deos falſos juraverit ſe fidem ſervaturum, & eam non ſervaverit, non tibi videatur bis peccaſſe? Si enim tali juratione promiſſam cuſtodiret fidem, ideo tantùm peccaſſe judicaretur, quia per tales deos juravit: illud autem nemo rectè reprehenderet, quia fidem ſervavit. (D) Nunc verò quia & juravit per quos non debuit, & contra pollicitam fidem fecit quod non debuit, bis utique peccavit: ac per hoc qui utitur fide illius, quem conſtat juraſſe per deos falſos, & utitur non ad malum, ſed ad licitum & bonum, non peccato ejus ſe ſociat quo per dæmonia juravit, ſed bono pacto ejus quo fidem ſervavit. Neque hîc eam fidem dico ſervari, qua fideles vocantur qui baptizantur in Chriſto. Illa enim longè alia eſt longéque diſcreta à fide humanorum placitorum atque pactorum. (E) Verumtamen ſine ulla dubitatione minus malum eſt per deum falſum jurare veraciter, quàm per Deum verum fallaciter. Quanto enim per quod juratur magis eſt ſanctum, tanto magis eſt pœnale perjurium. Alia ergo quæſtio eſt, utrùm non peccet qui per falſos deos ſibi jurari fecit, quia ille qui ei jurat, deos falſos colit. Cui quæſtioni poſſunt illa teſtimonia ſuffragari, quæ ipſe commemoraſti de Laban & Abimelech, ſi tamen Abimelech per deos ſuos juravit, ſicut Laban per Deum [a] Nachor. (F) Hæc, ut dixi, alia quæſtio eſt, quæ me meritò fortaſſis moveret, niſi illa exempla occurriſſent de Iſaac & Jacob, & ſi qua alia poſſunt inveniri. Si tamen illud non adhuc movet quod in novo Teſtamento dictum eſt, ne omnino juremus. Quod quidem mihi propterea dictum videtur, non quia verum jurare peccatum eſt, ſed quia pejerare immane peccatum eſt: à quo nos longè eſſe voluit, qui omnimodo ne juremus admonuit. Sed tibi aliud videri ſcio, unde nunc diſputandum non eſt, ut illud potiùs agamus unde me conſulendum putaſti. Proinde ſicut non juras, ita nec alium ſi hoc placet jurare compellas: quamvis dictum ſit ne juremus; nuſquam autem in Scripturis ſanctis legi meminerim, ne ab alio jurationem accipiamus. Alia verò quæſtio eſt, utrùm ea pace debeamus uti, quæ in-

Ivo p. 12. c. 35. 22. q. 1. Movet. 3. ſent. diſt. 19. cap. Poſt hac. — *22. q. 1. Sed quæritur. 3. ſen. diſt. 39. Poſt hac.* — *Matt. 5. 35. Ivo p. 12. c. 4. 22. q. 1. In novo.* — *22. q. 1. Quamvis.*

[a] Editi & MSS. *per Deum Iacob*. Caſtigatiùs citatur à Canoniſtis, *per Deum Nachor*.

CLASSIS II. AN. 398.

ter alios invicem jurantes facta est. Quod si noluA mus, ubi vivamus in terris, nescio utrùm invenire possimus. Neque enim tantummodo limiti, sed universis provinciis pax conciliatur juratione barbarica. Unde & illud sequetur, ut non fruges tantùm, quæ ab eis custodiuntur, qui per deos falsos juraverunt, sed ubique inquinata sint omnia, quæ ipsa pace muniuntur, quam juratio illa confirmat. Quod si absurdissimum est dicere, nec illa te moveant quæ movebant.

Ivo p. 11. c. 98. 26. q. 2. Si de area.

3. Item si de area vel torculari tollatur aliquid B ad sacrificia dæmoniorum sciente Christiano, peccat si fieri permittit, ubi prohibendi potestas est. Quòd si factum comperit, aut prohibendi potestatem non habuit, utitur mundis reliquis fructibus unde illa sublata sunt; sicut fontibus utimur, de quibus hauriri aquam ad usum sacrificiorum certissimè scimus. Eadem est etiam ratio lavacrorum. Neque enim spiritum deducere de aëre dubitamus, in quem scimus ire fumum ex aris omnibus & incensis dæmoniorum. Unde apparet illud esse prohibitum, ne C in honorem alienorum deorum aliqua re utamur, aut uti existimemur, sic eam accipiendo, ut quamvis animo contemnamus, eos tamen qui nostrum animum ignorant, ad hæc honoranda ædificemus. Et cùm templa, idola, luci, & si quid hujusmodi, data potestate evertuntur, quamvis manifestum est cùm id agimus, non ea nos honorare, sed potiùs detestari; ideo tamen in usus nostros privatos dumtaxat & proprios non debemus inde aliquid usurpare, ut appareat nos pietate ista destruere, non D avaritiâ. Cùm verò in usus communes, non proprios ac privatos, vel in honorem Dei veri convertuntur, hoc de illis fit quod de ipsis hominibus, cùm ex sacrilegis & impiis in veram religionem mutantur. Hoc Deus intelligitur docuisse illis testimoniis quæ ipse posuisti, cùm de luco alienorum deorum jussit ligna ad holocaustum adhiberi: & de Iericho, ut omne aurum, argentum, & æramentum inferretur in thesauros Domini. Quapropter etiam illud quod in Deuteronomio scriptum est, *Non concupisces argentum vel aurum illorum, nec accipies inde tibi, ne excedas propter illud: quoniam abominatio est Domino Deo tuo: & non conferes exsecramentum in domum tuam, & eris anathema, sicut & illud est, & offensione offendes, & coinquinatione inquinaberis abominatione illa, quia anathema est:* satis apparet aut ipsos privatos usus in talibus esse prohibitos, aut ne sic inde aliquid inferatur in domum ut honoretur: tunc est enim abominatio & exsecratio; non cùm talium [a] sacrilegus honor apertissima destructione subvertitur.

Jud. 6. 26. Jos. 6. 19. Deut. 7. 25.

4. De escis autem idolorum nihil amplius nos debere observare, quàm quod præcepit Apostolus, certus esto. Et ideo de hac re verba ejus recole, quæ si obscura essent, pro modulo nostro exponeremus. Non autem peccat, qui cibum postea nesciens manducaverit, quem priùs tamquam idolothytum respuit. Olus vel quilibet fructus in quolibet agro natus, ejus est qui creavit; quia *Domini est terra, & plenitudo ejus*; & *omnis creatura Dei bona est*. Sed si illud, quod in agris nascitur, consecratur idolo, vel sacrificatur, tunc inter idolothyta deputandum est. Cavendum est enim, ne si putaverimus non vescendum olere, quod nascitur in horto templi idoli, consequens sit ut existimemus non debuisse Apostolos apud Athenas cibum sumere, quia civitas erat Minervæ ejusque numini consecrata. Hoc & de puteo responderim vel fonte, qui in templo est. Plus autem movet revera, si aliquid sacrificiorum in fontem vel puteum projiciatur. Sed eadem ratio est aëris, qui omnem eum fumum recipit, de quo suprà diximus: aut si hoc ideo putatur distare, quia illud sacrificium, de quo fumus aëri confunditur, non fit ipsi aëri, sed idolo alicui vel dæmonio; aliquando autem sic mittuntur sacrificia in aquas, ut ipsis aquis sacrificetur: non ideo utique solis hujus luce non utimur, quia ei sacrilegi ubi possunt sacrificare non cessant. Sacrificatur etiam ventis, quibus tamen utimur ad tantas nostras commoditates, cùm eorumdem sacrificiorum fumum ipsi quodammodo haurire & vorare videantur. Si quis dubitat de aliqua carne, utrùm immolatitia sit, & non est immolatitia, si eam cognitionem tenuerit quod immolatitia non sit, & eâ vescatur, non utique peccat: quia nec est, nec jam putatur immolatitia, etsi antea putabatur. Neque enim non licet corrigere cogitationes à falsitate in veritatem. Si quis autem bonum putaverit esse, quod malum est, & fecerit, hoc putando utique peccat. Et ea sunt omnia peccata ignorantiæ, quando quisque bene fieri putat, quod malè fit.

Beda vulgatus 1. Cor. 10. Psal. 23. 1. 1. Tim. 4. 4.

5. [b] De occidendis hominibus ne ab eis quisque occidatur, non mihi placet consilium; nisi fortè sit miles, aut publica functione teneatur, ut non pro se hoc faciat, sed pro aliis, vel pro civitate, ubi etiam ipse est, accepta legitima potestate, si ejus congruit personæ. Qui verò repelluntur aliquo terrore ne malè faciant, etiam ipsis aliquid fortasse præstatur. Hinc autem dictum est, *Non resistamus malo*, ne nos vindicta delectet, quæ alieno malo animum pascit; non ut correctionem hominum negligamus. Unde nec reus est mortis alienæ, qui suæ possessioni murum circumduxerit, si aliquis ex ipsius ruinis percussus intereat. Neque enim reus est Christianus, si bos ejus aliquem feriendo, vel equus calcem jaciendo aliquem occidat; aut ideo non debent Christiani boves habere cornua, aut equus ungulas, aut dentes canis? aut verò quoniam apostolus Paulus satis egit ut in tribuni notitiam perferretur, insidias sibi à quibusdam perditis præparari, & ob hoc deductores accepit armatos, si in illa arma scelerati homines incidissent, Paulus in effusione sanguinis eorum suum crimen agnosceret? Absit ut ea quæ propter bonum ac licitum facimus aut habemus, si quid per hæc præter nostram voluntatem cuiquam mali acciderit, nobis imputetur. Alioquin nec ferramenta domestica & agrestia sunt habenda, ne quis eis vel se vel alterum interimat: nec arbor aut restis, ne quis se inde suspendat: nec fenestra facienda est, ne per hanc se quisque præcipitet. Quid plura commemorem, cùm ea commemoranda finire non possim? Quid unde enim est in usu hominum bono ac licito,

b Ivo p. 10. c. 1. 23. q. 5. De occidendis. Matt. 5. 39. Act. 23. 23.

[a] In excusis habetur, *talibus sacrilegiis*. contrà in MSS. *talium sacrilegus*. & meliùs.

[b] Quid sibi de hac re videretur jam aliàs aperuerat Augustinus in lib. 1. de Libero arbitrio c. 5. ubi demum Evodij sententiam comprobavit, n. 13. Eos videlicet apud divinam providentiam haudquaquam esse peccato liberos, *qui pro iis rebus, quas contemni oportet, humana cæde polluti sunt*. Imbibit istam doctrinam propinante Ambrosio in lib. 3. de Officiis c. 4. hisce verbis: *Non videtur quòd vir Christianus, & justus, & sapiens quærere sibi vitam alienâ morte debeat: ut pote qui etiam si in latronem armatum incidat, ferientem referire non possit, ne dum salutem defendit, pietatem contaminet.* Hausit etiam ex Cypriano, qui in epist. 56. absolutè pronuntiat: *Occidere non licet, sed occidi necesse est*. & in epist. 57. *Occidere innocentibus nec nocentem liceat.*

non

non possit etiam pernicies irrogari?

6. Restat, ni fallor, ut dicamus aliquid de illo viatore Christiano, quem commemorasti victum famis necessitate, si nihil uspiam invenerit nisi cibum in idolio positum, ubi nullus alius est hominum, utrùm ei satius sit fame emori, quàm illud in alimentum sumere: in qua quæstione, quoniam non est consequens, ut cibus ille idolothytum sit; potuit enim vel ab eis, qui ibi ab itinere divertentes corpus refecerant, oblivione seu voluntate dimitti, vel illic ob aliam caussam quamlibet poni; breviter respondeo, aut certum est esse idolothytum, aut certum est non esse, aut ignoratur. Si ergo certum est esse, meliùs Christiana virtute respuitur: si autem vel non esse scitur, vel ignoratur, sine ullo conscientiæ scrupulo in usum necessitatis assumitur.

EPISTOLA XLVIII. *

* Aliàs LXXXI. quæ autem 48. erat, nunc 93.

Augustinus Eudoxio Abbati monachorum insulæ Capraria, exhortans ut otio ad pietatem non ad ignaviam utantur, & sicubi Ecclesia requirat illorum operam, ne detrectent.

Domino dilecto & exoptatissimo fratri & compresbytero Eudoxio & qui tecum sunt fratribus, Augustinus & qui mecum sunt fratres in Domino salutem.

Scripta fortè an. 398.

1. Quando quietem vestram cogitamus, quam habetis in Christo, etiam nos, quamvis in laboribus variis asperisque versemur, in vestra caritate requiescimus. Unum enim corpus sub uno capite sumus, ut & vos in nobis negotiosi, & nos in vobis otiosi simus. *Quia si patitur unum membrum, compatiuntur omnia membra: & si glorificatur unum membrum, congaudent omnia membra.* (1. Cor. 12. 26.) Admonemus ergo & petimus & obsecramus per Christi altissimam humilitatem & misericordissimam celsitudinem, ut nostri memores sitis in sanctis orationibus vestris, quas vos vigilantiores & magis sobrias habere credimus: nostras enim sæpe sauciat & debilitat caligo & tumultus sæcularium actionum: quas etsi nostras non habemus, eorum tamen qui nos angariant mille passus, & jubemur ire cum eis alia duo (Matt. 5. 41.), tantæ nobis ingeruntur ut vix respirare possimus: credentes tamen quòd ille in cujus conspectu intrat gemitus compeditorum, perseverantes nos in eo ministerio, in quo dignatus est collocare cum promissâ mercede, adjuvantibus orationibus vestris ab omni angustia liberabit.

16. q. 1. Vos autem fratres.

2. Vos autem fratres exhortamur in Domino ut propositum vestrum custodiatis, & usque in finem perseveretis: ac si quam operam vestram mater Ecclesia desideraverit, nec elatione avida suscipiatis, nec blandiente desidia respuatis, sed miti corde obtemperetis Deo; cum mansuetudine portantes eum, qui vos regit, qui dirigit mites in judicio, qui docet mansuetos vias suas (Psal. 24. 9.). Nec vestrum otium necessitatibus Ecclesiæ præponatis, cui parturienti si nulli boni ministrare vellent, quomodo nasceremini, non inveniretis. Sicut autem inter ignem & aquam tenenda est via, ut nec exuratur homo nec demergatur: sic inter apicem superbiæ & voraginem desidiæ iter nostrum temperare debemus, sicut scriptum est, *Non declinantes, neque ad dexteram, neque ad sinistram* (Deut. 17. 11.). Sunt enim qui dum nimis timent, ne quasi in dexteram rapti extollantur, in sinistram lapsi demerguntur. Et sunt rursus qui dum nimis se auferunt à sinistra, ne torpida vacationis mollitie sorbeantur, ex altera parte jactantiæ fastu corrupti atque consumti, in favillam fumumque vanescunt. Sic ergo dilectissimi diligite otium, ut vos ab omni terrena delectatione refrenetis, & memineritis nullum locum esse, ubi non possit laqueos tendere, qui timet ne revolemus ad Deum; & inimicum omnium bonorum, cujus captivi fuimus, judicemus [a], nullamque nobis esse perfectam requiem cogitemus, donec transeat iniquitas, & in judicium justitia convertatur.

Otio ad pietatem, non ad ignaviam utendum.

3. Item cùm aliquid strenuè atque alacriter agitis & impigrè operamini, sive in orationibus, sive in jejuniis, sive in eleemosynis; vel tribuentes aliquid indigentibus, vel donantes injurias, sicut & Deus in Christo donavit nobis; sive domantes perniciosas consuetudines, castigantesque corpus, & servituti subjicientes; sive sufferentes tribulationem, & ante omnia vos ipsos invicem in dilectione; (quid enim sufferat qui fratrem non suffert?) sive prospicientes astutiam atque insidias tentatoris, & scuto fidei jacula ejus ignita repellentes & exstinguentes; sive cantantes & psallentes in cordibus vestris Domino vel vocibus à corde non dissonis, omnia in gloriam Dei facite, qui operatur omnia in omnibus; atque ita fervete spiritu, ut in Domino laudetur anima vestra. Ipsa est enim actio recti itineris, quæ oculos semper habet ad Dominum, quoniam ipse evellet de laqueo pedes. Talis actio nec frangitur negotio, nec frigida est otio, nec turbulenta, nec marcida est; nec audax, nec fugax; nec præceps, nec jacens. Hæc agite, & Deus pacis erit vobiscum.

4. Nec importunum me existimet caritas vestra, quia vobis vel per epistolam loqui volui. Non enim hoc vos monui, quod vos non arbitror facere: sed credidi me non parum commendari Deo à vobis, si ea quæ munere illius facitis, cum alloquutionis nostræ memoria faciatis. Nam & antè jam fama, & nunc fratres qui venerunt à vobis, [b] Eustasius & Andreas, bonum Christi odorem de vestra sancta conversatione ad nos adtulerunt. Quorum Eustasius in eam requiem præcessit, quæ nullis fluctibus sicut insula tunditur, nec Caprariam desiderat, quia nec cilicio jam quærit indui.

EPISTOLA XLIX. *

* Aliàs CLXI. quæ autem 49. erat, nunc 102.

Augustinus Honorato Donatianæ partis, ut per litteras placidè reddat rationem, quomodo nomen Ecclesiæ, quæ utique in toto orbe futura prædicta est in Scripturis, ad ipsos solos reciderit.

Honorato episcopo partis Donati, Augustinus episcopus Ecclesiæ catholicæ.

Scripta circ. idem tempus.

1. Consilium tuum nobis multùm placuit, quod per fratrem Erotem carissimum nobis, & in Christo laudabilem virum mandare dignatus es, ut litteris inter nos agamus, ubi nullus turbarum tumultus perturbare possit disputationem nostram, quæ cum tota lenitate & pace animi suscipienda & agenda est, sicut dicit Apostolus; *Servum autem Domini litigare non oportet, sed mitem esse ad omnes, docibilem, patientem, in modestia corripientem diversa sentientes.* (2. Tim. 2. 24.) Itaque bre-

[a] Sic nostri omnes MSS. & Vaticani duo. At editi habent, *vindicemus*.

[b] In editis, *Eustathius*. At in membranis scribitur constanter, *Eustasius*.

Classis II. An. 398.

viter insinuamus, quid à te responderi desideremus.

2. Quoniam Ecclesiam Dei, quæ catholica dicitur, sicut de illa prophetatum est, per orbem terrarum diffusam videmus, arbitramur nos non debere dubitare de tam evidentissima completione sanctæ prophetiæ, quam Dominus etiam in Evangelio confirmavit & Apostoli, per quos eadem Ecclesia dilatata est, sicut de illa prædictum erat. Nam & in capite sacrosancti Psalterij scriptum est de Filio Dei; *Dominus dixit ad me: Filius meus es tu, ego hodie genui te: postula à me, & dabo tibi gentes hereditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ.* Et ipse Dominus Jesus Christus dicit Evangelium suum in omnibus gentibus futurum. Et Apostolus Paulus, antequam sermo Dei in Africam pervenisset, in ipso capite epistolæ, quam scripsit ad Romanos, *Per quem accepimus*, inquit, *gratiam & apostolatum, ad obediendum fidei, in omnibus, gentibus pro nomine ejus.* Deinde ipse ab Ierusalem in circumitu per totam Asiam usque in Illyricum Evangelium prædicavit, ecclesias constituit atque fundavit, non ipse, sed gratia Dei cum eo, sicut ipse testatur. Quid autem evidentius apparere potest, quàm cùm in ejus epistolis nomina etiam regionum vel civitatum invenimus. Ad Romanos, ad Corinthios, ad Galatas, ad Ephesios, ad Philippenses, ad Thessalonicenses, ad Colossenses scribit. Johannes etiam scribit ad septem ecclesias, quas commemorat in illis partibus constitutas, in quibus etiam universam Ecclesiam septenario numero intelligimus commendari, Ephesum, Smyrnam, Sardos, Philadelphiam, Laodiciam, Pergamum, Thiatyram. Quibus omnibus ecclesiis nos hodie communicare manifestum est, sicut manifestum est vos istis ecclesiis non communicare.

Psal. 2.
Matt. 24. 14.
Rom. 1. 5.
Apoc. 8. 1.

3. Quærimus ergo ut nobis respondere non graveris, quam caussam fortè noveris, qua factum est ut Christus amitteret hereditatem suam per orbem terrarum diffusam, & subitò in solis Afris, nec ipsis omnibus remaneret. Etenim Ecclesia catholica est etiam in Africa, quia per omnes terras eam Deus esse voluit & prædixit. Pars autem vestra, quæ Donati dicitur, non est in omnibus illis locis, in quibus & litteræ & sermo & facta apostolica cucurrerunt. Sed ne dicatis, non vocari ecclesiam nostram catholicam, sed Macarianam, sicuti eam vos appellatis; nosse debes, quod facillimè potest, in illis omnibus partibus, unde istas terras Evangelium Christi perfudit, nec nomen Donati sciri, nec nomen Macarij. Vestra autem quia Donati pars dicitur, nec vos negare potestis, & omnibus notum est ubicumque est vestra communio. Dignare ergo rescribere nobis, ut sciamus quomodo fieri possit, ut Ecclesiam suam Christus de toto orbe perdiderit, & in vobis solis habere cœperit: vestrum enim est hæc ostendere; nam nobis sufficit ad caussam nostram quod compleri prophetiam & Scripturas sanctas per orbem terrarum videmus. Hoc autem ego Augustinus dictavi: quia olim volo loqui inde tecum. Videtur enim mihi, vel propter ipsam vicinitatem, posse nos per litteras de hac re colloqui sine aliquo tumultu, adjuvante Deo, quantum ipsa necessitas postulat.

Classis II. An 399.

EPISTOLA L. *

* Aliàs CCLXVIII. quæ autem 50. erat, nunc 105.

Augustinus Suffectanis expostulans de LX. Christianorum nece, pollicensque suum illis reddendum Herculem.

Auctoribus ac principibus vel senioribus Coloniæ Suffectanæ AUGUSTINUS episcopus.

Scripta fortè an. 399.

1. IMMANITATIS vestræ famosissimum scelus, & inopinata crudelitas terram concutit, & percutit cælum, ut in plateis ac delubris vestris eluceat sanguis, & resonet homicidium. Apud vos Romanæ sepultæ sunt leges, judiciorum rectorum calcatus est terror. Imperatorum certè nulla veneratio nec timor. Apud vos * LX. numero fratrum innocens effusus est sanguis, & si quis plures occidit, functus est laudibus, & in vestram curiam tenuit principatum. Age nunc, principalem veniamus ad caussam. Si Herculem vestrum dixeritis; porrò reddemus: adsunt metalla, saxa nec desunt; accedunt marmorum genera, suppetit artificum copia. Ceterum Deus vester cum diligentia sculpitur, tornatur & ornatur. Addimus & rubricam, quæ pingit ruborem, quò possint vota vestra sacra sonare. Nam si vestrum Herculem dixeritis, collatis singulis nummis ab artifice vestro vobis emimus Deum. Reddite igitur animas, quas manus vestra contorsit, & sicuti à nobis vester Hercules redhibetur, sic etiam à vobis tantorum animæ reddantur.

* Horum Martyrum celebratur memoria in Martyrolog. Rom. ad diem 30. Aug.

EPISTOLA LI. *

* Aliàs CLXXII. quæ autem 51. erat, nunc 154.

Augustinus Crispinum Calamensem Donatianæ partis episcopum urget propositis breviter aliquot argumentis, ad ea si potest respondeat per litteras.

Scripta anno 399. aut 400.

1. QUIA humilitatem nostram vestri reprehendunt, ideo sic epistolam prænotavi; quod in tuam contumeliam fecisse videar, si non ita mihi abs te ut rescribatur exspecto. De Carthaginensi promissione tua vel nostra instantia, quid multa commemorem? Quomodolibet ea gesserimus, transierint, ne quod restat impediant. Nunc excusatio, nisi fallor, nulla est adjuvante Domino; ambo in Numidia sumus, & nobis loco terrarum invicem propinquamus. Rumor ad me detulit, adhuc te velle mecum disputando experiri de quæstione, quæ nostram dirimit communionem. Vide quàm breviter omnes auferantur ambages, ad hanc epistolam responde, si placet, & fortasse sufficiet, non solùm nobis, sed & eis, qui nos audire desiderant; aut si non sufficiet, scripta atque rescripta, donec sufficiant, repetantur. Quid enim nobis commodius poterit exhibere urbium, quas incolimus, tanta vicinitas? Ego enim statui nihil de hac re agere vobiscum, nisi per litteras, vel ne cui nostrûm de memoria, quod dicitur elabatur, vel ne fraudentur talium studiosi, qui fortè interesse non possunt. Soletis de præteritis rebus gestis, quæ vultis, falsa jactare, fortè non mentiendi studio, sed errore. Proinde, si placet, de præsentibus illa metiamur. Proculdubio te non fugit prioris populi temporibus & idololatriæ sacrilegium fuisse commissum, & à rege contemtore librum propheticum incensum, quo utroque crimine schismatis malum non puniretur atrociùs, nisi graviùs penderetur. Profectò enim recordaris quemadmodum schismatis auctores vivos dehiscens terra sorbuerit, & eos qui consenserant, cælo irruens ignis absumse-

De Crispino quædam in epist. 105. & in lib. 3. cont. Cresconium c. 46. & seq. necnon apud Possidium c. 12.

Classis II. an. 400.

rit. Sic nec fabricatum & adoratum idolum, nec sacer liber exustus meruit vindicari.

2. Cur ergo qui soletis nobis objicere, non solùm in nostris non probata, sed potiùs in vestris probata crimina eorum, qui formidine persecutionis impulsi dominicos libros concremandos ignibus tradiderunt; vos eos quos pro scelere schismatis, [a] *plenarij concilij* vestri *veridico*, sicut ibi scriptum est, *ore* damnastis, in eodem ipso episcopatu recepistis, in quo damnastis, Felicianum dico Mustitanum, & Prætextatum Assuritanum. Neque enim, sicut ignorantibus dicitis, ex eo numero fuerunt isti, quibus vestrum concilium diem prorogaverat & præfixerat, intra quem nisi ad vestram communionem remeavissent, eadem sententiâ tenerentur: sed de illo numero isti fuerunt, quos eo die sine dilatione damnastis, quo illis dilationem dedistis. Probabo, si negaveris. Concilium vestrum loquitur: proconsularia Gesta habemus in manibus, quibus id non semel allegastis. Aliam ergo defensionem para, si potes, ne dum negas quod convincam, moras facias. Felicianus igitur & Prætextatus si innocentes erant, quare sic damnati sunt? Si scelerati, quare sic recepti sunt? Si probaveris innocentes, cur non credamus à multo paucioribus majoribus vestris falso crimine traditionis innocentes potuisse damnari, si à trecentis decem successoribus eorum, ubi etiam pro magno scriptum est, *plenarij concilij ore veridico*, in falso crimine schismatis innocentes damnari potuerunt? Si autem probaveris rectè fuisse damnatos, quæ restat defensio, cur in eodem episcopatu recepti sint, nisi ut exaggerans utilitatem salubritatemque pacis, ostendas etiam ista pro unitatis vinculo toleranda? Quod utinam non oris, sed cordis viribus ageres, profectò perspiceres, quàm nullis calumniis per orbem terrarum esset violanda pax Christi, si licet in Africa etiam in sacrilego schismate damnatos, in eodem ipso episcopatu recipi pro pace Donati.

3. Item soletis nobis objicere quòd vos per potestates terrenas persequamur. Qua in re non disputo, vel quid vos pro immanitate tanti sacrilegij mereamini, vel quantum nos Christiana temperet mansuetudo: illud dico, si hoc crimen est, cur eosdem Maximianistas per judices ab eis Imperatoribus missos, quos per Evangelium genuit nostra communio, graviter insectati, de basilicis quas tenebant, in quibus eos invenit ipsa conscissio, & controversiarum strepitu & jussionum potentatu & auxiliorum impetu perturbastis? In qua conflictatione quæ passi sint per loca singula, recentia rerum vestigia contestantur; quæ jussa sint chartæ indicant, quæ facta sint terræ clamant; in quibus etiam * Optati illius tribuni vestri sancta memoria prædicatur.

* Thamugadensis episcopi è Donatistarum schismate, insignis vastatoris Africæ.

4. Item dicere soletis quòd nos Christi baptismum non habeamus, & præter vestram communionem nusquam sit. Possem hinc uberiùs aliquanto disserere. Sed contra vos jam nihil opus est, qui cum Feliciano & Prætextato etiam Maximianistarum baptismum recepistis. Quotquot enim baptizaverunt quando Maximiano communicabant, cùm etiam ipsos nominatim, id est Felicianum & Prætextatum de basilicis eorum, sicut gesta testantur, diuturno conflictu judiciorum expellere conaremi-

A ni; quotquot ergo eo tempore baptizaverunt, nunc secum & vobiscum habent, non solùm per ægritudinum pericula, sed etiam per sollemnitates Paschales in tot ecclesiis ad suas civitates pertinentibus, & in ipsis tam magnis civitatibus foris in scelere schismatis baptizatos, quorum nulli baptisma repetitum est. Atque utinam probare possetis, eos quos foris in scelere schismatis Felicianus & Prætextatus tamquam inaniter baptizaverant, ab eis receptis intus

B quasi utiliter denuò baptizatos. Si enim rursus baptizandi erant isti, rursus ordinandi erant illi. Amiserant enim episcopatum recedentes à vobis, si extra communionem vestram baptizare non poterant. Nam si discedentes episcopatum non amiserant, baptizare utique poterant. Si autem amiserant, ergo ut eis quod amiserant, redderetur, redeuntes ordinari debebant. Sed noli timere, sicut certum est cùm eodem illos episcopatu cum quo exierant

C remeasse, ita certum est omnes quos in Maximiani schismate baptizarunt, sine ulla baptismi repetitione secum vestræ communioni reconciliasse.

5. Quibus igitur sufficimus lacrymis plangere recipi baptismum Maximianistarum, & exsufflari baptismum orbis terrarum? Sive auditos sive inauditos, sive justè sive injustè damnastis Felicianum, damnastis Prætextatum; dic mihi, quem Corinthiorum episcopum audivit, aut damnavit aliquis vestrûm? quem Galatarum, quem Ephesiorum,

D quem Colossensium, Philippensium, Thessalonicensium, ceterarumque omnium civitatum, de quibus dictum est, *Adorabunt in conspectu ejus universæ patriæ gentium?* Ergo istorum baptismus acceptatur, & illorum exsufflatur, qui nec istorum est nec illorum, sed illius de quo dictum est, *Hic est qui baptizat.* Sed non hinc ago, ad illa quæ præsto sunt, adverte, ea quæ oculos etiam cæcos feriunt, intuere: damnati habent baptismum; & inauditi non habent? Nominatim in scelere schismatis expressi

Psal. 21. 28.

Johan. 1. 33.

E & ejecti habent; & ignoti, longè peregrini, numquam accusati, numquam judicati non habent? Qui de præcisa parte Africæ rursus præcisi sunt, habent; & unde ipsum Evangelium in Africam venit non habent? Quid pluribus onero? ad ista responde. Adtende sacrilegium schismatis vestro concilio Maximianistis exaggeratum; adtende persecutiones per judiciarias potestates, quas eis irrogastis; adtende baptismum eorum, quem cum eis quos damnastis recepistis; & responde, si potes, utrùm

F habeatis aliquid unde injiciatis nebulas imperitis; cur ab orbe terrarum longè majore scelere schismatis separemini, quàm quod in Maximianistis vos damnasse gloriamini? Pax Christi vincat in corde tuo. ΕΥΤΥΧΩΣ.

EPISTOLA LII. *

* Aliàs CLXX. quæ autem 52. erat, nunc 155.

Augustinus Severino consanguineo suo Donatistæ, ut deserat schisma scelestum & impudens.

Domino multùm desiderabili & valde cárissimo fratri Severino Augustinus.

Scripta fortè circ. idem tempus.

1. Litteras fraternitatis tuæ etsi valde seró, etsi præter quod speraveram, tamen lætus accepi, maximéque ampliori gaudio perfusus sum, cùm cognovissem hominem

[a] Bagaitanum concilium indicat à 310. episcopis adversùs Maximianenses habitum, de quo jam suprà in not. ad epist. 43. cujus concilij sententiâ cùm damnati fuissent præter alios Felicianus & Pretextatus, ambo ex duodenario illo numero episcoporum, qui Maximianum ordinarant, effici non potuit umquam ut sedibus suis pellerentur, quamvis id mota etiam contra eos lite apud duos vel tres Proconsules (quorum hîc dicuntur *proconsularia Gesta* haberi) agere conati sint ipsorum adversarij: qui demum ipsos, Rogato licèt jam in Prætextati locum ordinato, in suis honoribus receperunt, ex lib. 1, cont. Gaudentium c. 39. & aliis locis: cogente nimirum Optato Gildoniano, ut dicitur hîc in epist. 53.

CLASSIS II. AN. 400.

vestrum hac ipsâ solâ caussâ venisse Hipponem, ut A ad me litteras tuæ fraternitatis afferret. Cogitavi enim non sine caussa hoc exortum esse in animo tuo ut recoleres consanguinitatem nostram; nisi quia fortasse perspicis, sicut novi non leve pondus prudentiæ tuæ, quàm sit dolendum, ut qui secundùm carnem fratres sumus, in Christi corpore non una societate vivamus, præsertim quia facile tibi est adtendere & videre civitatem super montem constitutam, de qua Dominus ait in Evangelio, quòd abscondi non possit. Ipsa est enim Ecclesia catholica; B unde καθολικὴ græcè appellatur, quòd per totum orbem terrarum diffunditur. Hanc ignorare nulli licet; ideo secundùm verbum Domini nostri Jesu Christi, abscondi non potest.

Matt. 5. 14.

2. Pars autem Donati in solis Afris calumniatur orbi terrarum, & non considerat ea sterilitate, qua fructus pacis & caritatis noluit afferre, ab illa radice Orientalium ecclesiarum se esse præcisam, unde Evangelium in Africam venit; unde terra si eis afferatur, adorant; fidelis autem si inde veniat, ex- C sufflant etiam & rebaptizant. Hoc enim etiam prædixit Filius Dei qui veritas est, se esse vitem, suos autem filios esse sarmenta, & Patrem suum agricolam. *Sarmentum*, inquit, *quod in me non dat fructum, Pater meus tollet illud: sarmentum autem quod in me dat fructum, purgat illud, ut majorem fructum afferat.* Non ergo mirum est, si de illa vite, quæ crevit, & omnes terras implevit, præcisi sunt illi, qui fructum caritatis afferre noluerunt.

Johan. 15. 2.

3. Qui si vera crimina objecissent collegis suis, D majores eorum quando schisma fecerunt, ipsi obtinuissent caussam suam apud ecclesiam transmarinam, unde ad istas partes Christianæ fidei manavit auctoritas, ut illi essent foris, quibus eadem crimina objiciebant. Nunc autem cùm illi inveniantur intus communicare ecclesiis apostolicis, quarum nomina in libris sanctis habent & recitant, isti autem foris positi & ab illa communione separati sint, quis non intelligat eos habuisse caussam bonam, qui eam apud medios judices obtinere potuerunt? Aut si E caussam bonam habebant & eam transmarinis ecclesiis probare non potuerunt, quid illos læsit orbis terrarum, ubi episcopi collegas suos, qui apud eos objectis criminibus convicti non erant, temere damnare non possent? Itaque innocentes rebaptizantur, & Christus in innocentibus exsufflatur. Si autem iidem Donatistæ Afrorum collegarum suorum vera crimina noverant, & neglexerunt ea demonstrare & probare transmarinis ecclesiis, ipsi se ab unitate Christi sceleratissimo schismate præci- F derunt, non habent quod excusent; & vos nostis; maximè quia tam multi scelerati apud eos emerserunt, & toleraverunt illos per tot annos, ne partem Donati conscinderent, & non dubitaverunt illo tempore falsas suspiciones suas objicientes, pacem Christi unitatemque disrumpere, & vos videtis.

4. Sed nescio quæ carnalis consuetudo, frater Severine, ibi vos tenet; & olim doleo, olim gemo, maximè prudentiam tuam cogitans, & olim te videre desidero, ut de hac re tecum loquerer. Quid enim prodest vel salus vel consanguinitas temporalis, si æternam Christi hereditatem salutemque perpetuam in nostra cognatione contemnimus? Hæc me interim scripsisse suffecerit, quæ duris cordibus valde pauca sunt, & propè nulla; animo autem tuo, quem bene novi, valde multa sunt & valde magna. Non enim mea sunt qui nihil sum, nisi quòd exspecto misericordiam Dei, sed ipsius Dei omnipotentis, quem quisquis in hoc sæculo contempserit patrem, inveniet in futuro judicem.

EPISTOLA LIII. *

* Aliàs CLXV. quæ autem 53. erat, nunc 152.

Confutatur epistola Presbyteri cujusdam Donatistæ qui Generosum catholicum Constantinensem seducere moliebatur, simulans ab Angelo se monitum ut ipsum ad Donatistarum partes adduceret.

Dilectissimo & honorabili fratri GENEROSO, FORTUNATUS, ALYPIUS & AUGUSTINUS in Domino salutem.

Scripta circ. an. 400. CAPUT I.

1. QUONIAM nobis notam esse voluisti epistolam, quam ad te Donatistarum presbyter dedit, quamquam eam tu quoque catholico animo derideris: tamen ut ei potiùs si non desperatè desipit, consulas, hæc ad eum rescripta petimus perferas. Ille enim ordinem Christianitatis civitatis vestræ tibi ut insinuaret, jussisse sibi Angelum scripsit, cùm tu teneas Christianitatem, non civitatis tuæ tantùm, nec tantùm Africæ vel Afrorum, sed totius orbis terræ, quæ annuntiata est & annuntiatur omnibus gentibus. Unde illis parum est, quòd præcisos esse non pudet, nec sibi subveniunt, ut cùm possunt, redeant ad radicem; nisi etiam secum alios præcidere, & sicut ligna arida in ignem destinare conentur. Quapropter si tibi ipsi Angelus adstitisset, quem sibi ille propter te adstitisse, quantum arbitramur, astuta vanitate confingit, & hæc ipsa tibi dixisset, quæ iste mandato illius tibi se insinuare dicit, oporteret te apostolicæ sententiæ memorem fieri, qui ait; *Licet si nos, aut Angelus de cælo vobis evangelizaverit, præter id quod evangelizavimus vobis, anathema sit.* Evangelizatum est enim tibi per vocem ipsius Domini Jesu Christi, quòd omnibus gentibus annuntiabitur Evangelium ejus, & tunc finis erit. Evangelizatum tibi est per propheticas & apostolicas litteras, quòd Abrahæ dictæ sunt promissiones & semini ejus quod est Christus, cùm ei diceret Deus; *In semine tuo benedicentur omnes gentes.* Has ergo promissiones tenenti, si tibi Angelus de cælo diceret, Dimitte Christianitatem orbis terræ, & tene partis Donati, cujus ordo tibi exponitur in epistola episcopi tuæ civitatis, anathema esse deberet: quia te à toto præcidere, & in partem contrudere conaretur, & alienare à promissis Dei.

Gal. 1. 8.

Matt. 24. 14.

Gal. 3. 16.

In Gen. 22. 4.

2. Si enim ordo episcoporum sibi succedentium considerandus est, quanto certiùs & verè salubriter ab ipso Petro numeramus, cui totius Ecclesiæ figuram gerenti Dominus ait, *Super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, & portæ inferorum non vincent eam.* Petro enim successit Linus; Lino, [a] Clemens; Clementi, Anacletus; Anacleto, Evaristus; Evaristo, Alexander; Alexandro, Sixtus; Sixto, Thelesphorus; Thelesphoro, Iginus; Igino, Anicetus; Aniceto, Pius; Pio, Soter; Soteri, Eleutherius; Eleutherio, Victor; Victori, Zephirinus; Zephirino, Calixtus; Calixto, Urbanus;

Matt. 16. 18.

[a] In uno è Vaticanis codicibus, *Lino Cletus, Cleto Clemens* cui ceteri MSS. refragantur. Paulò post pro *Anacletus*, habetur in plerisque MSS. *Anencletus*. Deinde *Alexander* non post *Evaristum*, ut in editis & apud Optatum in lib. 2. sed post *Soterem*, sublato prorsus *Eleutherij* nomine, sic recensetur in duodecim MSS. in quibus sunt Vaticani quatuor, *Soteri Alexander, Alexandro Victor*. Denique in iisdem codicibus desideratur infrà *Marcellinus*.

Classis II. An. 400.

Urbano, Pontianus; Pontiano, Antherus; Anthero, Fabianus; Fabiano, Cornelius; Cornelio, Lucius; Lucio, Stephanus; Stephano; Xystus; Xysto, Dionysius; Dionysio, Felix; Felici, Eutychianus; Eutychiano, Gaius; Gaio, Marcellinus; Marcellino, Marcellus; Marcello, Eusebius; Eusebio, Miltiades; Miltiadi, Sylvester; Sylvestro, Marcus; Marco, Julius; Julio, Liberius; Liberio, Damasus; Damaso, Siricius, Siricio, Anastasius. In hoc ordine successionis nullus Donatista episcopus invenitur. Sed ex transverso ex Africa ordinatum miserunt, qui paucis præsidens Afris in urbe Roma [a] Montensium vel Cutzupitarum vocabulum propagavit.

3. In illum autem ordinem episcoporum, qui ducitur ab ipso Petro usque ad Anastasium, qui nunc eamdem cathedram sedet, etiam si quisquam traditor per illa tempora subrepsisset, nihil præjudicaret Ecclesiæ & innocentibus Christianis: quibus Dominus providens, ait de præpositis malis? *Quæ dicunt, facite: quæ autem faciunt, facere nolite: dicunt enim, & non faciunt.* (Matt. 23. 3.) Ut certa sit spes [b] fidelis, quæ non in homine, sed in Domino collocata, numquam tempestate sacrilegi schismatis dissipetur: sicut isti dissipati sunt, qui legunt in codicibus sanctis ecclesias quibus apostoli scripserunt, & nullum in eis habent episcopum. Quid autem perversius & insanius, quàm lectoribus easdem epistolas legentibus dicere, Pax tecum: & ab earum ecclesiarum pace separari, quibus ipsæ epistolæ scriptæ sunt?

Caput II.

4. Tamen ne sibi etiam de Constantinensi, hoc est civitatis vestræ episcoporum ordine blandiatur, recita illi Gesta apud [c] Munatium Felicem Flaminem perpetuum curatorem tunc ejusdem civitatis vestræ, Diocletiano octavùm, & Maximiano septimùm consulibus, undecimo Kalendas Junias, quibus liquidò constitit ita Paulum episcopum tradidisse, ut Silvanus tunc ejus subdiaconus fuerit, & cum illo tradiderit proferens instrumenta Dominica, etiam quæ diligenter fuerant occultata, capitulatam argenteam, & lucernam argenteam, ita ut ei diceret Victor quidam; Mortuus fueras, si non illas invenisses. [d] Hunc iste Silvanum, manifestissimum traditorem, pro magno commemorat in epistola, quam tibi scribit, à Secundo Tigisitano primæ sedis episcopo episcopum tunc ordinatum. Quiescat ergo superba eorum lingua, & cognoscat crimina sua, ne delirans loquatur aliena. Recita illi etiam, si voluerit, Gesta ecclesiastica ejusdem Secundi Tigisitani in domo [e] Urbani Donati habita, ubi confessos traditores judici Deo dimisit, Donatum Masculitanum, Marinum ab Aquis Tibilitanis, Donatum Calamensem, cum quibus confessis traditoribus memoratum traditorem Silvanum eis ordinavit episcopum. Recita illi Gesta apud Zenophilum consularem, ubi Nundinarius quidam diaconus iratus Sylvano, quòd ab eo fuerit excommunicatus, hæc omnia judiciis prodidit, quæ certis documentis & responsionibus testium, & recitatione Gestorum, & multarum epistolarum, luce clariùs constiterunt.

5. Multa sunt alia quæ illi recites, si non contentiosè agere, sed prudenter audire voluerit: preces Donatistarum ad Constantinum, ut propter ipsam caussam inter Afros episcopos dirimendam judices ex Gallia episcopos mitteret. Litteras etiam ejusdem Imperatoris, ubi episcopos misit ad urbem Romam. Gesta quoque in urbe Roma, ubi ab episcopis quos ille miserat, caussa cognita atque discussa est. Itemque alias litteras, ubi declarat memoratus Imperator eos apud se de collegarum suorum judicio, id est episcoporum, quos ad urbem Romam miserat, fuisse conquestos: ubi etiam alios episcopos voluit apud Arelatum judicare: ubi isti & ab ipsorum judicio ad eumdem Imperatorem appellaverunt: ubi postremò caussam inter partes ipse cognovit: ubi eos vehementissimè detestatur innocentiâ Cæciliani fuisse superatos. Quæ si voluerit, audiet, & tacebit, & desinet insidiari veritati.

Caput III.

6. Quamquam nos non tam de istis documentis præsumamus, quàm de Scripturis sanctis, ubi hereditas Christi usque ad terminos terræ promissa est in omnibus gentibus: unde isti nefario schismate separati, jactant crimina in paleam messis Dominicæ; quæ necesse est usque ad finem permixta toleretur, donec ultimo judicio tota area ventiletur. Unde manifestum est ista crimina seu vera seu falsa non pertinere ad frumenta Dominica, quæ per totum agrum, id est istum mundum, usque in finem sæculi oportet crescere, sicut non falsus angelus in hujus errore, sed Dominus in Evangelio loquitur. (Matt. 13. 30.) Ideoque in Christianos innocentes, qui per totum orbem malis Christianis tamquam paleæ suæ vel zizaniis permixti sunt, multa falsa crimina & vana jactantibus his miseris Donatistis meritò Deus reddidit, ut Maximianistas apud Carthaginem schismaticos suos Primiani damnatores, extra Primianum baptizatores, post Primianum rebaptizatores universali concilio suo damnarent: ut ex eorum numero post non parvum tempus quosdam in honoribus episcopatus sui, Felicianum Mustitanum & Prætextatum Assuritanum cogente Optato [f] Gildoniano susciperent, cum omnibus, quos damnati extra baptizaverant. Quòd si ab eis, quos ore proprio tamquam sceleratos & sacrilegos damnaverunt, & quos illis primis schismaticis, quos vivos terra obruit, compararunt, non maculantur, cùm eis rursus in honore suo receptis communicant: evigilent aliquando, cogitent quantâ cæcitate, & quantâ insaniâ dicant, orbem terrarum

[a] Hanc appellationem sortiti sunt Donatistæ, ex eo quòd ecclesiam Romæ primam in monte habere cœperint, juxta Hieronymum in Chron. ad an. 360. sive uti Optatus in lib. 2. refert, à spelunca, quam illic extra civitatem gradibus sepserant, ubi celebrabant conventicula sua: quæ haud dubiè spelunca in editiore loco adjacebat. Hinc fortè profectum etiam nomen *Cutzupitarum*, quod quidem sic legitur in plerisque MSS. At in editis sublato, *t*, *Cuzupitarum*, & in duobus Vatican. MSS. *Cutrunpitarum*. An verò legendum hîc *Rupitarum*, seu *Rupitanorum*, ut in lib. de unitate Eccle. c. 3. an *Scototopitarum* deducta voce à *σκότος tenebræ* & *τόπος locus*, quo pacto V. C. Johannes Bapt. Cotelerius legi vult apud Isidor. in Orig. lib. 8. qui in editis & in veteri codice Corbeiens. habet *Cotopitas*, & in alio Corb. MS. *Contopitas*? An denique castigandus hic locus ex Hieronymo adversùs Luciferian. ubi editi aliqui, *Campitas*, alij habent *Campates*, haud facilè dixerimus.

[b] Sic Bad. Am. Er. & MSS. At Lov. habet, *spes fidelibus*.

[c] Sic restituimus ad Gestorum exemplum relatum in lib. 3. cont. Crescon. c. 29. Nempe hîc in editis legebatur, *Numacium Felicem Flavium procuratorem*. & in plerisque MSS. *Munatium*, *sive Mannatium Felicem Flavium per procuratorem*. error profectus ex notis *F. PP.* Gesta illa confecta fuerunt anno 303.

[d] Editi, *Quem iste Silvanus ... in epistola qua scribit* &c. Castigavimus ope MSS. ex quibus liquet pronomen, *iste*, referri ad Presbyterum, cujus hîc epistola refutatur.

[e] Apud Optatum in lib. 1. habetur, *in domo Urbani Carisi, quia*, ut ait, *basilicæ necdum fuerant restitutæ*.

[f] Optatus, cui Gildoniano cognomen, ex eo quòd cum Gildone Comite tyrannidem in Africa exerceret, episcopus fuit Donatista Gaudentij Thamugadensis decessor ex lib. 1. cont. Gaudent. c. 38. unde Augustinus in lib. 2. adversùs epist. Parmen. c. 2. Donatistis exprobrat: *Optatum Gildonianum decennalem totius Africæ gemitum*, (scilicet ab an. 388. ad 398. quo de satellitio Gildonis accusatus, in carcere extinctus est, ex lib. 2. cont. lit. Petil. c. 92.) *tamquam sacerdotem atque collegam honorantes, in communione tenuerunt.*

Classis II. an. 400.

ignotis Afrorum criminibus esse maculatum, & hereditatem Christi, quæ promissa exhibita est in omnibus gentibus, peccatis Afrorum per contagionem communicationis fuisse deletam: quando se nolunt deletos & maculatos videri, dum eis communicant, quorum crimina cognita judicarunt.

7. Quapropter cùm Paulus apostolus iterum dicat, quia ipse Satanas transfigurat se in angelum lucis: unde non esse mirum, si ministri ejus transfigurant se sicut ministros justitiæ: si verè iste aliquem angelum vidit erroris nuntium, & de unitate catholica Christianos separare cupientem, ipse passus est angelum Satanæ transfigurantem se velut angelum lucis. Si autem mentitur, & nihil tale vidit, ipse est minister Satanæ, transfigurans se velut ministrum justitiæ. Et tamen ista omnia considerans, si nimiùm perversus & pertinax esse noluerit, poterit ab omni vel aliena vel sua seductione liberari. Nos enim per occasionem tuam sine aliquo odio convenimus, hoc circa eum servantes quod Apostolus dicit; *Servum autem Domini litigare non oportet, sed mitem esse ad omnes, docibilem, patientem, in modestia corripientem diversa sentientes; ne fortè det illis Deus pænitentiam ad cognoscendam veritatem, & resipiscant de diaboli laqueis, captivati ab ipso in ipsius voluntatem.* Si ergo aliquid asperè diximus, non ad amaritudinem dissensionis, sed ad correctionem dilectionis valere cognoscat. Incolumis vivas in Christo dilectissime & honorabilis frater.

2. Cor. 11. 14.

2. Tim. 2. 24.

DE DUABUS EPISTOLIS PROXIME SEQUENTIBUS.
LIB. II. RETRACT. CAPUT XX.

LIBRI duo, quorum est titulus, *Ad inquisitiones Januarij*, multa de sacramentis continent disputata, sive quæ universaliter, sive quæ partiliter, id est non peræquè in omnibus locis observat Ecclesia, nec tamen commemorari omnia potuerunt, sed satis ad inquisita responsum est: quorum librorum prior, epistola est, habet quippe in capite quis ad quem scribat; sed ideo inter libros annumeratur hoc opus, quoniam sequens qui nomina nostra non habet, multo est prolixior, & in eo multo plura tractantur. In primo igitur quod de manna dixi, *quia unicuique secundùm propriam voluntatem in ore sapiebat*, non mihi occurrit unde possit probari, nisi ex libro Sapientiæ, quem Judæi non recipiunt in auctoritatem canonicam; quod tamen fidelibus potuit provenire, non illis adversùs Deum murmuratoribus, qui profectò alias escas non desiderarent, si hoc eis saperet manna quod vellent. Hoc opus sic incipit: *Ad ea quæ me interrogasti.*

cap. 3.

Sap. 16. 20.

AD INQUISITIONES JANUARII
LIBER PRIMUS. *seu*
EPISTOLA LIV. *

* Aliàs CXVIII. quæ autem 54. erat, nunc 153.

Augustinus Ianuario respondet, docens quid agendum sit in iis, in quibus regionum aut ecclesiarum consuetudines variant, & in quibus consentiunt; puta de sacramentis, festis diebus, jejunio & Eucharistia.

a Dilectissimo filio [a] JANUARIO AUGUSTINUS in Domino salutem.

b Scripta circ. an. 400. CAPUT I.

1. AD ea quæ me interrogasti, mallem priùs nosse quid interrogatus ipse [b] responderes: ita enim vel approbando vel emendando responsiones tuas multò breviùs possem respondere, & te facillimè aut confirmare, aut corrigere. Hoc quidem, ut dixi, mallem. Sed tamen ut nunc responderem, malui longiorem facere sermonem, quàm dilationem. Primò itaque tenere te volo, quod est hujus disputationis caput, Dominum nostrum Jesum Christum, sicut ipse in Evangelio loquitur, leni jugo suo nos subdidisse & sarcinæ levi: unde sacramentis numero paucissimis, observatione facillimis, significatione præstantissimis, societatem novi populi colligavit, sicuti est baptismus Trinitatis nomine consecratus, communicatio corporis & sanguinis ipsius, & si quid aliud in Scripturis canonicis commendatur, exceptis iis quæ servitutem populi Veteris pro congruentia cordis illorum & prophetici temporis onerabant, quæ & in quinque libris Moysi leguntur. Illa autem quæ non scripta, sed tradita custodimus, quæ quidem toto terrarum orbe servantur, datur intelligi vel ab ipsis Apostolis, vel plenariis Conciliis, quorum est in Ecclesia saluberrima auctoritas, commendata atque statuta retineri, sicuti quòd Domini passio & resurrectio & adscensio in cælum, & adventus de cælo Spiritûs-sancti, anniversaria sollemnitate celebrantur, & si quid aliud tale occurrit quod servatur ab universa, quacumque se diffundit, Ecclesia.

Classis II. an. 400.

Matt. 11. 30.

Sacramenta.

Dist. 11. illa. Traditiones & Concilia.

Caput II.

2. ALIA verò quæ per loca terrarum regionesque variantur, sicuti est quod alii jejunant sabbato, alii non: alii quotidie communicant corpori & sanguini Domini, alii certis diebus accipiunt: alibi nullus dies prætermittitur, quo non offeratur, alibi sabbato tantùm & Dominico, alibi tantùm Dominico: & si quid aliud hujusmodi animadverti potest, totum hoc genus rerum liberas habet observationes: nec disciplina ulla est in his melior gravi prudentique Christiano, quàm ut eo modo agat, quo agere viderit ecclesiam ad quam fortè devenerit. QUOD enim neque contra fidem, neque contra bonos mores [c] esse convincitur, indifferenter est habendum, & propter eorum inter quos vivitur societatem servandum est.

3. Credo te aliquando ex me audisse, sed tamen etiam nunc commemoro. Mater mea Mediolanum me consecuta, invenit ecclesiam sabbato non jejunantem, cœperat perturbari & fluctuare quid ageret: cùm ego talia non curabam, sed propter ipsam consului de hac re beatissimæ memoriæ virum Ambrosium: respondit mihi nihil se docere me posse, nisi quod ipse faceret, quia si melius nossem, id potiùs observaret. Cúmque ego putassem, nulla reddita ratione auctoritate sola sua nos voluisse admonere ne sabbato jejunaremus, subsecutus est, & ait mihi: Cùm Romam venio, jejuno sabbato: cùm hìc sum, non jejuno. Sic etiam tu, ad quam fortè Ecclesiam veneris, ejus morem serva, si cuiquam non vis esse scandalo, nec quemquam tibi. Hoc cùm matri renuntiassem, libenter amplexa est. Ego verò de hac sententia etiam atque etiam cogitans, ita semper habui, tamquam eam cælesti oraculo acceperim. Sensi enim sæpe dolens & gemens multas infirmorum perturbationes fieri, per quorumdam fratrum contentiosam obstinationem, vel superstitiosam timiditatem, qui in rebus hujusmodi, quæ neque Scripturæ sanctæ auctoritate, neque universalis Ecclesiæ traditione, neque vitæ corrigendæ utilitate, ad certum possunt terminum pervenire (tantùm quia subest qualiscumque ratiocina-

[a] In MS. Floriacensi inscribitur, *ad Januarium Notarium*. cui suffragatur unus è Sorbonicis.

[b] Aliquot MSS. *responderis*. & paulo post, *confirmarem aut corrigerem*.
[c] Sic MSS. plerique. At editi, *contra bonos mores injungitur*.

Classis II. An. 400.

tio cogitantis, aut quia in sua patria sic ipse consuevit, aut quia ibi vidit, ubi peregrinationem suam quo remotiorem à suis, eo doctiorem factam putat) tam litigiosas excitant quæstiones, ut nisi quod ipsi faciunt, nihil rectum existiment.

Caput III. De Eucharistiæ sumtione. Eugypius tom. 1. tit. 115.

4. Dixerit aliquis non quotidie accipiendam Eucharistiam. quæsieris quare? Quoniam, inquit, eligendi sunt dies quibus puriùs homo continentiúsque [a] vivit, quò ad tantum sacramentum dignus accedat. *Qui enim manducaverit indignè, judicium sibi manducat & bibit.* Alius contrà: Immo, inquit, si tanta est plaga peccati, atque impetus morbi ut medicamenta talia differenda sint, auctoritate Antistitis debet quisque ab altario removeri ad agendam pænitentiam, & eadem auctoritate reconciliari. Hoc est enim indignè accipere, si eo tempore accipiat, quo debet agere pænitentiam; non ut arbitrio suo, cùm libet, vel auferat se communioni, vel reddat. Ceterum peccata si tanta non sunt, ut excommunicandus quisquam homo judicetur, non se debet à quotidiana medicina Dominici corporis separare. Rectiùs inter eos fortasse quispiam dirimit litem, qui monet ut præcipuè in Christi pace permaneant: faciat autem unusquisque quod secundùm fidem suam piè credit esse faciendum. Neuter enim eorum exhonorat corpus & sanguinem Domini, sed saluberrimum sacramentum certatim honorare contendunt. Neque enim litigaverunt inter se, aut quisquam eorum se alteri præposuit, Zachæus & ille Centurio, cùm alter eorum gaudens in domum suam susceperit Dominum, alter dixerit; *Non sum dignus ut intres sub tectum meum*: ambo Salvatorem honorificantes diverso & quasi contrario modo: ambo peccatis miseri, ambo misericordiam consecuti. Valet etiam ad hanc similitudinem quod in primo populo unicuique manna secundùm propriam voluntatem in ore sapiebat, sic [b] uniuscujusque in corde Christiani sacramentum illud, quo subjugatus est mundus. Nam & ille honorando non audet quotidie sumere, & ille honorando non audet ullo die prætermittere. Contemtum solùm non vult cibus iste, sicut nec manna fastidium. Inde enim & Apostolus indignè dicit acceptum ab eis, qui hoc non discernebant à ceteris cibis veneratione singulariter debita. Continuò quippe cùm dixisset, *Judicium sibi manducat & bibit*; addidit ut diceret, *non dijudicans corpus Domini*: quod satis toto ipso loco in epistola ad Corinthios prima, si diligenter adtendatur, apparet.

a 1. Cor. 11. 29. De consecrat. dist. 2. cap. Quotidie. 4. sent. dist. 12. cap. ultimo. De consf. dist. 2. cap Quotidie. Lucæ 19. 6. Matt. 8. 8. 2. Retract. c. 20. b 1. Cor. 11. 29.

Caput IV. De jejunio. c

5. Sit aliquis peregrinus in eo fortè loco, ubi perseverantes in observatione Quadragesimæ, nec quintâ sabbati [c] lavant, relaxantve jejunium: Non, inquit, hodie jejunabo. Quæritur caussa: Quia non fit, inquit, in patria mea. Quid aliud ille, nisi consuetudinem suam consuetudini alterius præponere conatur? Non enim mihi de libro Dei hoc recitaturus est, aut universæ quacumque dilatatur Ecclesiæ plena voce certabit, aut ostendet istum contra fidem facere, se autem secundùm fidem, moresque hinc optimos aut illum violare, aut se custodire convincet. Violant sanè quietem & pacem suam de superflua quæstione rixando. Mallem tamen in rebus hujusmodi, ut & ille in hujus, & hic in illius patria ab eo quod ceteri faciunt non abhorreret. Si verò etiam in aliena patria cùm peregrinaretur, ubi major & frequentior & ferventior est populus Dei, vidit, verbi gratiâ, bis offerri quinta sabbati hebdomadæ ultimæ quadragesimæ, & manè & ad vesperam, veniensque in patriam suam, ubi in fine diei mos est offerri, malè atque illicitè fieri contendat, quoniam alibi aliter ipse viderit, puerilis est iste sensus, cavendus in nobis, tolerandus [d] in aliis, corrigendus in nostris.

Classis II. An. 400. d

Caput V. De communione in die cœnæ.

6. Prima ergo inquisitio tua, quam in commonitorio posuisti, ex quo trium istorum generum sit, adtende. Quæris enim his verbis, *quid per quintam feriam ultimæ hebdomadis Quadragesimæ fieri debeat, an offerendum sit manè, & rursus post cœnam, propter illud quod dictum est, Similiter postquam cœnatum est: an jejunandum, & post cœnam tantummodo offerendum: an etiam jejunandum, & post oblationem, sicut facere solemus, cœnandum.* Ad hæc itaque ita respondeo, ut quid horum sit faciendum, si divinæ Scripturæ præscribit auctoritas, non sit dubitandum quin ita facere debeamus ut legimus, ut jam non quomodo faciendum, sed quomodo sacramentum intelligendum sit, disputemus. Similiter etiam si quid horum tota per orbem frequentat Ecclesia. Nam & hinc quin ita faciendum sit, disputare insolentissimæ insaniæ est. Sed neque hoc, neque illud inest in eo, quod tu quæris. Restat igitur ut de illo tertio genere sit, quod per loca regionesque variatur. Faciat ergo quisque quod in ea ecclesia in quam venit, invenerit. Non enim quidquam eorum contra fidem fit, aut contra mores, hinc vel inde meliores. His enim caussis, id est aut propter fidem, aut propter mores, vel emendari oportet quod perperam fiebat, vel institui quod non fiebat. Ipsa quippe mutatio consuetudinis, etiam quæ adjuvat utilitate, novitate perturbat. Quapropter quæ utilis non est, perturbatione infructuosâ consequenter noxia est.

Consuetudo Ecclesiæ.

7. Nec ideo putari debet institutum esse multis locis, ut illo die post refectionem offeratur, quia scriptum est: *Identidem & calicem post cœnam dicens*, &c. Ipsam enim potuit appellare cœnam, qua jam corpus acceperant, ut deinde calicem acciperent. Apostolus namque alibi dicit, *Convenientibus ergo vobis in unum, non est Dominicam cœnam manducare*, hanc ipsam acceptionem Eucharistiæ Dominicam cœnam vocans. * Illud magis movere potuit homines, utrùm jam refecti die illa vel offerrent vel sumerent Eucharistiam, quod in Evangelio dicitur; *Cùm autem illi manducarent, accepit Iesus panem & benedixit*; cùm etiam superiùs dixisset; *Cùm serò autem factum esset, recumbebat cum duodecim, & manducantibus eis dixit, Quoniam unus ex vobis tradet me.* Postea enim tradidit sacramentum. Et liquidò apparet, quando primùm acceperunt discipuli corpus & sanguinem Domini, non eos accepisse jejunos.

1. Cor. 11. 20. Beda vulgat. 1. Cor. 11. *Caput VI. Matt. 26. 26. Ibidem 20. De consec. dist. 2. cap. Liquido.

8. Numquid tamen propterea calumniandum est universæ Ecclesiæ quòd à jejunis semper accipitur? Ex hoc enim placuit Spiritui-sancto, ut in honorem tanti sacramenti in os Christiani priùs Dominicum corpus intraret, quàm [e] ceteri cibi. nam

Eucharistia à jejunis sumenda. 4. sen. dist. 8. cap. Forma. e

[a] Lov. *vivat*; & mox, *digniùs accedat.* At nostram lectionem præferunt antiquiores editiones, & MSS.

[b] Sic MSS. quatuor. At excusi, *sic in ore cujusque Christiani* & prosequuntur, *sacramentum illud quomodo sumatur æstimandum*; exceptis Bad. & Am. qui habent, *quo subjugatus æstimandus.* ubi in MSS. omnibus & Vaticanis & Gallicanis legitur, *quo subjugatus est mundus.* hanc lectionem confirmat Beda vulgatus 1. *Cor.* 11.

[c] Lov. *levant*. sed meliùs Bad. Am. Er. & MSS. *lavant.*

[d] Am. Er. & MSS. quatuor, *tolerandus & corrigendus in nostris.* Bad. & unus è Regiis codicibus habent, *tollendus & corrigendus in nostris.*

[e] Ita Lov. & MSS. At Bad. Am. Er. *quàm exteri cibi,*

Classis II. An. 400.

ideo per universum orbem mos iste servatur. Neque A enim quia post cibos dedit Dominus, propterea pransi aut cœnati fratres ad illud sacramentum accipiendum convenire debent, aut sicut faciebant quos Apostolus arguit & emendat, mensis suis ista miscere. Namque Salvator quo vehementiùs commendaret mysterij illius altitudinem, ultimum hoc voluit altiùs infigere cordibus & memoriæ discipulorum, à quibus ad passionem digressurus erat. Et ideo non præcepit quo deinceps ordine sumeretur, ut Apostolis, per quos ecclesias dispositurus erat, B servaret hunc locum. Nam si hoc ille monuisset, ut post cibos alios semper acciperetur, credo quòd eum morem nemo variasset. Cùm verò ait Apostolus de hoc sacramento loquens; *Propter quod fratres cùm convenitis ad manducandum, invicem exspectate: Si quis esurit, domi manducet, ut non ad judicium conveniatis:* statim subtexuit; *Cetera autem cùm venero, ordinabo.* Unde intelligi datur, (quia multùm erat, ut in epistola totum illum agendi ordinem insinuaret, quem universa per orbem servat C Ecclesia) ab ipso ordinatum esse quod nulla morum diversitate variatur.

[1. Cor. 11. 20.] [Ibid. 34.]

Caput VII.

9. Sed nonnullos probabilis quædam ratio delectavit, ut uno certo die per annum, quo ipsam cœnam Dominus dedit, tamquam ad insigniorem commemorationem post cibos offerri & accipi liceat corpus & sanguinem Domini. Honestiùs autem arbitror eâ horâ fieri, ut qui etiam jejunaverit, post refectionem, quæ horâ nonâ fit, ad oblationem possit occurrere. Quapropter neminem [a] cogimus D ante Dominicam illam cœnam prandere, sed nulli etiam contradicere audemus. Hoc tamen non arbitror institutum, nisi quia plures & propè omnes in plerisque locis eo die lavare consuerunt. Et quia nonnulli etiam jejunium custodiunt, manè offertur propter prandentes, quia jejunia simul & lavacra tolerare non possunt; ad vesperam verò propter jejunantes.

Lavandi mos in die cœnæ.

10. Si autem quæris, cur etiam lavandi mos ortus sit: nihil mihi de hac re cogitanti probabilius oc- E currit, nisi quia baptizandorum corpora per observationem quadragesimæ sordidata, cum offensione sensûs ad fontem tractarentur, nisi aliqua die lavarentur. Istum autem diem potiùs ad hoc electum, quo cœna Dominica anniversariè celebratur. Et quia concessum est hoc baptismum accepturis, multi cum his lavare voluerunt, jejuniumque relaxare. His ut potui disputatis, moneo, ut ea quæ prælocutus sum serves quantum potes, ut decet Ecclesiæ prudentem ac pacificum filium. Alia quæ F interrogasti, si Dominus voluerit, alio tempore expediam.

AD INQUISITIONES JANUARII LIBER SECUNDUS. *seu* EPISTOLA LV. *

[* *Aliàs* CXIX. *quæ autem 55 erat, nunc 117.*]

De ritibus Ecclesiæ, vel iis quos negligi nefas est, vel iis qui tollendi sunt, si citra majus incommodum liceat.

[*Scripta aliquantò post superiorem.*] Caput I.

1. Lectis litteris tuis, ubi me commonui- G sti ut debitum rederem de residuis enodandis quæstionibus, quas jam longè antè quæsiveras, gratissimum mihi atque carissimum desiderium studij tui ampliùs differri, tolerare non potui; & quamvis in mediis acervis occupationum mearum, hanc feci præcipuam, ut ad ea quæ interrogasti responderem tibi. Diutiùs autem de tua epistola disputare nolo, ne hoc ipsum me impediat jam tandem reddere quod debeo.

2. Quæris quæ caussa sit, *cur anniversarius dies celebrandæ Dominicæ passionis, non ad eumdem redeat anni diem, sicut dies qua traditur natus.* Et deinde subjungis, *si hoc fit propter sabbatum & lunam, quid sibi velit in hac re observatio sabbati & lunæ.* Hìc primùm oportet noveris diem Natalem Domini non in sacramento celebrari, sed tantùm in memoriam revocari quòd natus sit, ac per hoc nihil opus erat, nisi revolutum anni diem, quo ipsa res acta est, festâ devotione signari. Sacramentum est autem in aliqua celebratione, cùm rei gestæ commemoratio ita fit, ut aliquid etiam significari intelligatur, quod sanctè accipiendum est. Eo itaque modo agimus Pascha, ut non solùm in memoriam quod gestum est revocemus, id est quòd mortuus est Christus & resurrexit, sed etiam cetera quæ circa ea adtestantur ad [b] sacramenti significationem non omittamus. Quia enim, sicut dicit Apostolus, *Mortuus est propter delicta nostra, & resurrexit propter justificationem nostram:* transitus quidam de morte ad vitam in illa passione Domini & resurrectione sacratus est. Nam etiam vocabulum ipsum quod *Pascha* dicitur, non græcum, sicut vulgò [c] videri solet, sed hebræum esse dicunt, qui linguam utramque noverunt. Neque enim à passione, quoniam græcè πάσχειν dicitur pati, sed ab eo quòd transitur, ut dixi, de morte ad vitam, hebræo verbo res appellata est: in quo eloquio Pascha transitus dicitur, sicut perhibent qui hoc sciunt. Quod voluit & ipse Dominus tangere cùm dicit? *Qui credit in me, [d] transiet de morte ad vitam.* Et maximè idem Evangelista hoc exprimere voluisse intelligitur, cùm de celebraturo Domino Pascha cum Discipulis suis, ubi cœnam eis mysticam dedit, *Cùm vidisset*, inquit, *Iesus quia venit ejus hora ut transiret de mundo ad patrem.* Transitus ergo de hac vita mortali in aliam vitam immortalem (hoc est enim de morte ad vitam) in passione & in resurrectione Domini commendatur.

[*Eusebius tom. 1. tit. 126.*] [Rom. 4. 25.] [Johan. 5. 24.] [Johan. 13. 1.]

Caput II.

3. Hic transitus à nobis modò agitur per fidem, quæ nobis est in remissionem peccatorum, in spem vitæ æternæ, diligentibus Deum & proximum; quia *fides per dilectionem operatur*; & *justus ex fide vivit. Spes autem quæ videtur, non est spes. Quod enim videt quis, quid sperat? Si autem quod non videmus speramus, per patientiam exspectamus:* secundùm hanc fidem, & spem, & dilectionem, qua cœpimus esse sub gratia, jam commortui fuimus cum Christo, & consepulti illi per baptismum in mortem, sicut dicit Apostolus: *Quia & vetus homo noster simul crucifixus est cum illo; & resurreximus cum illo: quia simul nos excitavit, & simul sedere fecit in cœlestibus.* Unde est & illa exhortatio; *Si autem resurrexistis cum Christo, quæ sursum sunt quærite, ubi Christus est ad dexteram Dei sedens; quæ sursum sunt sapite, non quæ super terram.* Sed quod sequitur & dicit; *Mortui enim estis, & vita vestra abscondita est cum Christo in Deo. Cùm Christus*

[Gal. 5. 6.] [Habac. 2. 4.] [Rom. 8. 24.] [*Beda vulg. Coloss.*] [Rom. 6. 6.] [Col. 3. 1.] [Ibid. 3.]

[a] MSS. aliquot, *neminem cogit dominica illa cœna prandere.* Bad. Am. & Er. *neminem cogimus dominicâ illâ cœnâ prandere.*

[b] Floriacensis codex, *ad sacratam significationem convertere non omittamus.*

[c] Ita visum est Irenæo lib. 4. c. 33. Tertulliano lib. cont. Judæos c. 10. Lactantio lib. 4. Institut. c. 26. Ambrosio de mystico Pascha cap 1.

[d] In MS. Floriacensi *transit*; fortè pro, *transiit*, uti habet vulgata & græca versio, μεταβέβηκεν.

apparuerit

CLASSIS II. AN. 400.

apparuerit vita vestra, tunc & vos apparebitis cum illo in gloria: satis indicat quid velit intelligi; quia nunc transitus noster de morte ad vitam, qui fit per fidem, spe peragitur futuræ in fine resurrectionis & gloriæ, cùm corruptibile hoc, id est caro ista in qua gemimus modò, induet incorruptionem, & mortale hoc induet immortalitatem. (1. Cor. 15. 53.) Nunc enim quidem jam habemus primitias spiritus per fidem, sed adhuc in nobis ipsis ingemiscimus, adoptionem exspectantes redemtionem corporis nostri. (Rom. 8. 23.) *Spe enim salvi facti sumus.* In hac spe cùm sumus, corpus quidem mortuum est propter peccatum, spiritus B autem vita est propter justitiam. Sed vide quid sequitur; (Rom. 8. 11.) *Si autem Spiritus ejus*, inquit, *qui suscitavit Iesum à mortuis habitat in vobis: qui suscitavit Christum à mortuis, vivificabit & mortalia corpora vestra per inhabitantem Spiritum ejus in vobis.* Hoc igitur universa Ecclesia, quæ in peregrinatione mortalitatis inventa est, exspectat in fine sæculi quod in Domini nostri Jesu Christi corpore præmonstratum est, qui est ex mortuis primogenitus, quia C & corpus ejus cui caput est ipse, non nisi Ecclesia est.

CAPUT III.

4. NONNULLI enim adtendentes verba quæ assiduè dicit Apostolus; quia & mortui sumus cum Christo, & resurreximus cum eo; nec intelligentes quatenus dicantur, arbitrati sunt jam factam esse resurrectionem, nec ullam ulteriùs in fine temporum esse sperandam. (2. Tim. 2. 17.) *Ex quibus est*, inquit, *Hymenæus & Philetus, qui circa veritatem aberraverunt, dicentes resurrectionem jam factam esse, & fidem quo-* D *rumdam subverterunt.* Idem Apostolus eos arguens detestatur, qui tamen dicit nos resurrexisse cum Christo. Unde, nisi quia hoc per fidem, & spem, & dilectionem factum esse dicit in nobis, secundùm primitias Spiritûs? (Rom. 8. 24.) Sed quia spes, quæ videtur, non est spes, & ideo si quod non videmus speramus, per patientiam exspectamus; restat utique redemtio corporis nostri, quam exspectantes in nobismetipsis ingemiscimus. Unde est & illud; (Rom. 12. 12.) *Spe gaudentes, in tribulatione patientes.* E

5. Hæc igitur innovatio vitæ nostræ est quidam transitus de morte ad vitam, qui primò fit per fidem, ut in spe gaudeamus, & in tribulatione patientes simus, dum adhuc exterior noster homo corrumpitur, sed interior renovatur de die in diem. [a] Propter ipsum initium novæ vitæ, propter novum hominem quem jubemur induere, & exsuere veterem; (1. Cor. 5. 7.) expurgantes vetus fermentum, ut simus nova conspersio, quoniam Pascha nostrum immolatus est Christus: propter hanc ergo vitæ novitatem, primus mensis in anni mensibus celebrationi F huic adtributus est. (Exodi 23. 15.) Nam & ipse dicitur *mensis novorum.* Quia verò in toto tempore sæculi nunc tertium tempus apparuit, ideo resurrectio Domini triduana est. Primum enim tempus est ante Legem, secundum sub Lege, tertium sub gratia, ubi jam manifestatio est sacramenti priùs occulti in prophetico ænigmate. Hoc ergo & in lunari numero significatur; quia enim septenarius numerus solet in Scripturis ad quamdam perfectionem mysticus apparere, G tertiâ hebdomadâ lunæ Pascha celebratur, qui dies occurrit à quarta-decima in vicesimam-primam.

CAPUT IV.

6. EST illic & aliud sacramentum, quod si tibi A obscurum fuerit, quia in talibus inquisitionibus minùs eruditus es, non contristeris: nec ideo me putes meliorem, quia hæc in studiis puerilibus didici. (Jer. 9. 24.) *Qui enim gloriatur, in eo glorietur*, inquit, *scire & intelligere, quoniam ego sum Dominus.* Nonnulli ergo [b] studiosi talium rerum quæsiverunt multa de numeris & motibus siderum. Et qui subtiliùs ista scrutati sunt, incrementa & decrementa lunaria ex conversione globi ejus conjecerunt, non quòd aliquid substantiæ vel accedat ei cùm augetur, vel decedat cùm minuitur, quod delirâ imperitiâ Manichæi opinantes, repleri eam dixerunt, sicut repletur navis, ex fugitiva Dei parte, quam commixtam principibus tenebrarum & eorum sordibus inquinatam corde atque ore sacrilego & credere & loqui non dubitant. (Manichæorum de luna delirium.) Hinc ergo impleri lunam dicunt, cùm eadem pars Dei magnis laboribus ab inquinamento purgata, de toto mundo atque omnibus cloacis fugiens, redditur Deo lugenti dum redeat: repleri verò per mensem dimidium, & alio dimidio in solem refundi, velut in aliam navem. Nec tamen inter istas anathematizandas blasphemias aliquid umquam fingere potuerunt, cur vel incipiens lucere, vel desinens corniculato lumine fulgeat, aut cur à dimidio mense incipiat minui, & non ad [c] refundendum plena perveniat.

7. Illi autem qui hæc certis numeris indagarunt, ita ut & defectus solis & lunæ non solùm cur fierent, sed etiam quando futuri essent longè antè prædicerent, & eos determinatis intervallis temporum canonica supputatione præfigerent, litterisque mandarent, quas modò qui legunt atque intelligunt, nihilominus eos prædicunt, nec aliter aut aliàs accidunt quàm prædicunt. Tales ergo (quibus non est ignoscendum, sicut sancta Scriptura dicit; quia *cùm tantum valerent ut possent æstimare sæculum, Dominum ejus*, quem supplici pietate possent, *non faciliùs invenerunt*) (Sap. 13. 9.) ex ipsis cornibus lunæ quæ à sole aversa sunt, sive crescentis sive decrescentis, conjecerunt eam vel à sole illustrari, & quanto magis ab eo recederet, tanto magis ab ea parte quæ terris apparet, radios ejus excipere: quanto autem ad eum magis post dimidium mensem ex alio semicirculo propinquaret, tanto magis à superiori parte illustratam, ab ea parte quam terris adverteret non posse excipere radios, & propterea videri decrescere: vel si haberet suum lumen, id habere ex una parte in hemisphærio, quam partem cùm [d] recedens à sole paulatim terris ostenderet, donec totam ostenderet, quasi augmenta monstrare, dum non addatur quod deerat, sed prodatur quod inerat; ac rursus paulatim abscondere quod patebat, & ideo videri decrescere. Sed quodlibet horum sit duorum, illud certè manifestum est, & cuivis advertenti facilè cognitum, quòd luna non augeatur ad oculos nostros, nisi à sole recedendo, neque minuatur, nisi ad solem ex parte alia propinquando.

CAPUT V.

8. ADTENDE nunc quod in Proverbiis legitur; (Eccl. 27. 12.) *Sapiens sicut sol permanet, stultus autem sicut luna mutatur.* Et quis est sapiens qui permanet, nisi sol ille justitiæ de quo dicitur; *Ortus est mihi sol justitiæ:* & quem sibi non fuisse ortum in die novissima plangentes impij dicturi sunt; *Et justitiæ lumen* (Sap. 5. 6.)

[a] MSS. tres. *Propter hoc ipsum initium* &c. Alij sex, *Propter ipsum initium novæ vitæ, novum hominem jubemur induere.*

[b] Sic MSS. præstantiores. At Lov. *studio talium rerum quæsiverunt multa de muneribus* &c.

[c] MSS. septem, *ad finiendum plena perveniat.*

[d] MSS. septem, *quam partem cùm recederet à sole, paulatim terris donec totam ostenderet, quasi augmenta monstrare.*

Classis II. An. 400.

non luxit nobis, & sol [a] *non ortus est nobis?* Nam istum carnis oculis visibilem solem oriri facit super bonos & malos Deus, qui etiam pluit super justos & injustos. Ducuntur autem sæpe ex rebus visibilibus ad invisibilia congruæ similitudines.

Lunæ allegoria.

Quis est ergo ille stultus, qui tamquam luna mutatur, nisi Adam in quo omnes peccaverunt? Anima quippe humana recedens à sole justitiæ, ab illa scilicet interna contemplatione incommutabilis veritatis, omnes vires suas in externa convertit, & eo magis magisque obscuratur in interioribus ac superioribus suis: sed cùm redire cœperit ad illam incommutabilem sapientiam, quanto magis ei appropinquat affectu pietatis, tanto magis exterior homo corrumpitur, sed interior renovatur de die in diem, omnisque lux illa ingenij, quę ad inferiora vergebat, ad superiora convertitur, & à terrenis quodammodo aufertur, ut magis magisque huic sæculo moriatur, & vita ejus abscondatur cum Christo in Deo.

9. Mutatur ergo in deterius ad exteriora progrediens, & in vita sua projiciens intima sua; & hoc terræ, id est eis qui terrena sapiunt, melius videtur, cùm laudatur peccator in desideriis animæ suæ, & qui iniqua gerit, benedicitur. Mutatur autem in melius, cùm intentionem suam & gloriam à terrenis, quæ in hoc sæculo apparent, paulatim avertit, & ad superiora [b] atque interiora convertit; & hoc terræ, id est eis qui terrena sapiunt, deterius videtur. Unde illi impij postremò infructuosam agentes pænitentiam, etiam hoc inter multa dicturi sunt. *Ii sunt quos aliquando habuimus in derisum & in similitudinem improperij: nos insensati vitam illorum æstimabamus insaniam.* (Sap. 5. 3.) Ac per hoc Spiritus-sanctus de visibilibus ad invisibilia, & de corporalibus ad spiritalia sacramenta similitudinem ducens, transitum illum de alia vita in aliam vitam, quod Pascha nominatur, à quarta-decima luna voluit observari, ut non solùm propter tempus tertium, quod suprà commemoravi, quia inde incipit hebdomada tertia; sed etiam propter ipsam conversionem ab exterioribus ad interiora, de luna similitudo assumeretur: usque ad vicesimam verò & primam, propter ipsum numerum septenarium, quo universitatis significatio sæpe figuratur, qui etiam ipsi Ecclesiæ tribuitur, propter instar universitatis.

Caput VI.

10. Ideo Johannes apostolus in Apocalypsi ad septem scribit ecclesias. Ecclesia verò adhuc in ista mortalitate carnis constituta, propter ipsam mutabilitatem, lunæ nomine in Scripturis signatur. Unde est illud; *Paraverunt sagittas suas in pharetra, ut sagittent in obscura luna rectos corde.* (Psal. 10. 3. secundum LXX.) Priùs enim quàm fiat illud, quod dicit Apostolus, *Cùm Christus apparuerit vita vestra, tunc & vos apparebitis cum ipso in gloria*, (Col. 3. 4.) obscura videtur Ecclesia in tempore peregrinationis suæ, inter multas iniquitates gemens; & tunc sunt timendæ insidiæ fallacium seductorum, quas nomine sagittarum intelligi voluit. Unde alio loco propter nuntios fidelissimos veritatis, quos ubique parit Ecclesia, dicitur; *Luna testis in cælo fidelis.* (Psal. 88. 38.) Et cùm de regno Domini Psalmista cantaret; *Orietur*, inquit, *in diebus ejus justitia & abundantia pacis, donec interficiatur luna*: (Ps. 71. 7.) id est, abundantia pacis in tantum crescet, donec omnem mutabilitatem mortalitatis absumat. Tunc novissima inimica destruetur mors, & quidquid nobis resistit ex in- A firmitate carnis, unde nobis perfecta pax nondum est, consumetur omnino, cùm corruptibile hoc induerit incorruptionem, & mortale hoc induerit immortalitatem. Unde & illius civitatis muri, quæ Iericho appellatur, (Jos. 6. 15.) quæ in hebræo eloquio luna interpretari dicitur, septimo circuitu circumactâ Testamenti arcâ corruerunt. Quid enim nunc aliud agit annuntiatio regni cælorum, quàm circumactio arcæ significavit, nisi ut omnia munimenta mortalis vitæ, id est, omnis spes hujus sæculi, quæ resistit spei B futuri sæculi, in dono septenario Spiritus-sancti per liberum arbitrium destruatur? Ob hoc enim circumeunte arcâ, non impulsu violento illi muri ceciderunt, sed sponte. Sunt & alia testimonia Scripturarum, quæ nobis ingerunt per commemorationem lunæ Ecclesiæ significationem, quæ in ista mortalitate ab illa Jerusalem, cujus cives sancti Angeli sunt, in ærumnis & laboribus peregrinatur.

11. Non ideo tamen putare debent stulti, qui nolunt in melius commutari, adoranda esse illa lu- C minaria, quia ducitur ex eis aliquando similitudo ad divina mysteria figuranda: ex omni enim creatura ducitur. Nec ideo debemus in sententiam damnationis irruere, quæ ore apostolico de quibusdam (Rom. 1. 25.) profertur, qui coluerunt, & servierunt creaturæ potiùs quàm Creatori, qui est benedictus in sæcula. Sicut enim non adoramus pecora, quamvis dictus sit Christus & agnus & vitulus; (Johan. 1. 29. Ezech. 43. 19.) nec feram, quia dictus est leo de tribu Juda; (Apoc. 5. 5.) nec lapidem, quia petra erat Christus; (Matt. 21. 42. 1. Pet. 2. 4.) nec montem Sion, quia in ipso D figuratur Ecclesia: sic nec solem nec lunam, quamvis ex ea cælesti creatura, sicut ex multis terrestribus, sacramentorum figuræ ad informationes mysticas assumantur.

Caput VII.

12. Quapropter Mathematicorum deliramenta cum detestatione irridenda sunt: quibus cùm objecerimus vana commenta, unde homines in errorem præcipitant, quò priùs præcipitati sunt, garruli sibi videntur, cùm dicunt nobis, Cur & vos ad solis & lunæ computationem Pascha celebratis? E quasi nos ordines siderum, aut vicissitudines temporum à summo atque optimo Deo conditas arguamus, & non eorum perversitatem, quæ rebus sapientissimè conditis ad stultissimas opiniones abutitur. Nam si Mathematicus nobis contradicturus est de sideribus & luminaribus cæli ad sacramenta mysticè figuranda similitudines ducere, contradicant & augures ne dicatur nobis; *Estote simplices ut columbæ.* (Matth. 10. 16.) Contradicant & marsi, ne dicatur nobis; *Astuti sicut serpentes.* Contradicant histriones, ne in F Psalmis citharam nominemus. Aut quia ex his rebus ad mysteria verbi Dei, similitudinum signa sumuntur, dicant, si placet, vel auspicia nos captare, vel venena conficere, vel theatricas affectare luxurias, quod dementissimum est dicere.

13. Non igitur nos de sole & luna, annuis menstruisve temporibus actionum nostrarum eventa conjicimus, ne in vitæ humanæ periculosissimis tempestatibus tamquam in scopulos miseræ servitutis illisi, à libero arbitrio naufragemus: sed ad rem sacratè G significandam similitudines aptas religiosissima devotione suscipimus, sicut de cetera creatura, de ventis, de mari, de terra, de volatilibus, de piscibus, de pecoribus, de arboribus, de hominibus, ad sermonem quidem multipliciter, ad celebrationem

[a] Lov. *& sol justitiæ non ortus est* &c. abest autem vox, *justitiæ*, à MSS. & antiquioribus editionibus, necnon à græca versione LXX. quam sequuntur Ambrosius ser. 3. & 16. & Gregorius lib. 34. moral. c. 6. &c. At Vulgata habet, *sol intelligentiæ*.

[b] Sic MSS. ad quos accedunt Bad. & Am. At Lov. & Er. habent, *& ad superiora ab inferioribus convertit.*

Classis II. an. 400.

verò sacramentorum jam Christiana libertate parcissimè; sicut de aqua, de frumento, de vino, de oleo. In servitute autem Veteris populi etiam multa celebrari imperata sunt, quæ nobis tantummodo intelligenda traduntur. Non itaque dies observamus & annos & menses & tempora, ne audiamus ab Apostolo: *Timeo* [a] *vos ne fortè sine caussa laboraverim in vos.* Eos enim culpat qui dicunt: Non proficiscar hodie, quia posterus dies est, aut quia luna sic fertur: vel, Proficiscar ut prospera cedant, quia ita se habet positio siderum. Non agam hoc mense commercium, quia illa stella mihi agit mensem: vel agam, quia suscepit mensem. Non plantem hoc anno vineam, quia bissextus est. Non autem quisquam sapiens arbitretur observatores temporum reprehendendos, qui dicunt; Non proficiscar hodie, quia tempestas exorta est: aut non navigem, quia adhuc sunt hybernæ reliquiæ; aut tempus seminandi est, quia imbribus autumnalibus terra satiata est: vel si qui fortè alij naturales effectus circa motum aëris & humores ad variandas temporum qualitates in siderum ordinatissima conversione notati sunt, de quibus dictum est cùm conderentur; *Et sint in signis & temporibus & in diebus & in annis.* Si quæ autem figuræ similitudinum non tantùm de cælo & de sideribus, sed etiam de inferiori creatura ducuntur ad dispensationem sacramentorum, ELOQUENTIA quædam est doctrinæ salutaris, movendo affectui discentium accommodata, à visibilibus ad invisibilia, à corporalibus ad spiritalia, à temporalibus ad æterna.

[a] Gal. 4. 11. Ivo p. 11. c. 18.

Quæ dierum observatio culpabilis.

B

Gen. 1. 14.

C

Caput VIII.

14. Nec quisquam nostrûm adtendit quód eo tempore, quo Pascha celebramus, sol in ariete est, sicut illi appellant quemdam siderum locum, ubi revera mense novorum sol invenitur: sed sive illi arietem, sive aliquid aliud eamdem partem cæli vocare voluerint, nos de Scripturis sanctis hoc dicimus, quòd omnia sidera Deus condidit, & locis cælestibus quibus voluit, ordinavit: quæ stellis distincta & ordinata in quaslibet partes dividant, quibuslibet vocabulis notent, ubicumque sol esset mense novorum, illic eum reperiret hæc celebratio, propter similitudinem sacramenti renovandæ vitæ, de qua satis suprà disseruimus. Quòd si etiam locus ille siderum aries vocari posset, propter aliquam figuræ congruentiam, neque de hujusmodi timeret sermo divinus aliquam sacramenti similitudinem ducere; sicut de aliis non solùm cælestibus, sed etiam terrestribus creaturis; sicut de Orione & Plejadibus; sicut de monte Sina & de monte Sion; sicut de fluminibus quæ vocantur, Geon, Phison, Tigris, Euphrates; sicut de ipso toties in sanctis mysteriis [b] nominato fluvio Jordane rerum figuratè insinuandarum mysticas similitudines adduxit.

D

E

b

F

15. Sed quantum intersit inter siderum observationes ad aërias qualitates accommodatas, sicut agricolæ vel nautæ observant; aut ad notandas partes mundi cursumque aliquò & alicunde dirigendum, quod gubernatores navium faciunt, & ij qui per solitudines arenosas in interiora Austri nullâ semitâ certâ vel rectâ gradiuntur; aut cùm ad aliquid in doctrina utili figuratè significandum, fit nonnullorum siderum aliqua commemoratio: quantum ergo intersit inter has utilitates, & vanitates

G

A hominum ob hoc observantium sidera, ut nec aëris qualitates, nec regionum vias, nec solos temporum numeros, nec spiritalium similitudines, sed quasi fatalia rerum jam eventa perquirant, quis non intelligat?

Classis II. an. 400.

16. Sed jam deinceps videamus cur etiam id observetur, cùm Pascha celebratur, ut sabbatum occurrat. hoc enim proprium Christianæ religionis est. Nam Judæi mensem novorum tantummodo & lunam observant à quartadecima usque ad vicesimam primam. Sed quia illud eorum Pascha, quo passus est Dominus, ita occurrit, ut inter mortem ejus & resurrectionem medius esset sabbati dies, addendum patres nostri censuerunt, ut & nostra festivitas à Judæorum festivitate distingueretur; & quod non frustra factum esse credendum est ab illo, qui est ante tempora, & per quem facta sunt tempora, & qui venit in plenitudine temporum, & qui potestatem habebat ponendi animam suam & iterum recipiendi eam, & ideo non fatalem, sed opportunam sacramento, quod commendare instituerat, horam exspectabat, cùm diceret, *Nondum venit hora mea*, in anniversaria passionis ejus celebratione à posteris servaretur.

Caput IX

Sabbati mysterium.

Iohan. 2. 4.

17. Quod enim nunc, ut superiùs dixi, fide ac spe gerimus, atque ut ad id perveniamus dilectione satagimus, requies est quædam ab omni labore omnium molestiarum sancta atque perpetua: in eam nobis ex hac vita fit transitus, quem Dominus noster Jesus Christus sua passione præmonstrare ac consecrare dignatus est. Inest autem in illa requie non desidiosa segnitia, sed quædam ineffabilis tranquillitas actionis otiosæ. Sic enim ab hujus vitæ operibus in fine requiescitur, ut in alterius vitæ actione gaudeatur. Sed quia talis actio in Dei laude agitur, sine labore membrorum, sine angore curarum, non ad eam sic transitur per quietem, ut ipsi labor succedat, id est non sic esse actio incipit, ut esse desinat quies: neque enim reditur ad labores & curas; sed permanet in actione quod ad quietem pertinet, [c] nec in opere laborare, nec in cogitatione fluctuare. Quia ergo per requiem ad primam vitam reditur, unde anima lapsa est in peccatum, propterea sabbato requies significatur. Illa autem vita prima, quæ de peregrinatione redeuntibus, & primam stolam accipientibus redditur, per unam sabbati, quem diem Dominicum dicimus, figuratur. Quære septem dies Genesim legens, invenies septimum sine vespera, quia requiem sine fine significat. Prima ergo vita non fuit sempiterna peccanti: requies autem ultima sempiterna est, ac per hoc & octavus sempiternam beatitudinem habebit, quia requies illa, quæ sempiterna est, excipitur ab octavo, non exstinguitur: neque enim esset aliter sempiterna. Ita ergo erit octavus qui primus, ut prima vita non tollatur, sed reddatur æterna.

Qualis quies in cœlo.

c

18. Sabbatum tamen commendatum est priori populo in otio corporaliter celebrandum, ut figura esset sanctificationis in requie Spiritus-sancti. Nusquam enim legimus in Genesi sanctificationem per omnes priores dies, sed de solo sabbato dictum est: *Et sanctificavit Deus diem septimum.* Amant enim requiem sive piæ animæ sive iniquæ; sed quà perveniant ad illud quod amant, plurimæ nesciunt: nec aliquid appetunt etiam ipsa corpora ponderibus

Caput X.

Gen. 2.

Quies animæ in solo Deo.

[a] Editi, *in vobis.* At MSS. habent *in vos*; juxta græcum textum, εἰς ὑμᾶς.

[b] Editi & MSS. plures *nobilitato*, alij septem *nominato*.

[c] Ita MSS. omnes. At Lov. habet, *neque enim in opere laboratur, neque in cogitatione fluctuatur.*

Classis II. An. 400.

suis, nisi quod animæ amoribus suis. Nam sicut corpus tamdiu nititur pondere, sive deorsum versùs, sive sursum versùs, donec ad locum quò nititur veniens conquiescat; pondus quippe olei si dimittatur in aëre, deorsum; si autem sub aquis, sursum nititur: sic animæ ad ea quæ amant propterea nituntur, ut perveniendo requiescant. Et multa quidem per corpus delectant, sed non est in eis æterna requies, nec saltem diuturna; & propterea magis sordidant animam, & aggravant potiùs, ut sincerum ejus pondus, quo in superna fertur, impediant. Cùm ergo anima seipsa delectatur, nondum re incommutabili delectatur; & ideo adhuc superba est, quia se pro summo habet, cùm superior sit Deus. Nec in tali peccato impunita relinquitur, quia *Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam.* (Iac. 4. 6.) Cùm autem Deo delectatur, ibi veram, certam, æternam invenit requiem, quam in aliis quærebat, nec inveniebat. Proinde admonetur in Psalmo; *Delectare in Domino, & dabit tibi petitiones cordis tui.* (Psal. 36. 4.)

19. Quia ergo *caritas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum-sanctum, qui datus est nobis*, (Rom. 5. 5.) ideo sanctificatio in septimo die commemorata est, ubi requies commendatur. Quia verò nec bene operari possumus, nisi dono ejus adjuti, sicut dicit Apostolus, *Deus enim est qui operatur in vobis & velle & operari pro bona voluntate*, (Phil. 2. 13.) nec requiescere poterimus post omnia bona opera nostra, quæ in hac vita gerimus, nisi ejus dono ad æternitatem sanctificati atque [a] perfecti: propterea de ipso Deo dicitur, quia *cùm fecisset omnia opera valde bona, septimo die requievit ab omnibus operibus suis, quæ fecit.* (Gen. 1. 31. & cap. 2. 2.) Futuram enim requiem significabat, quam post bona opera daturus erat nobis hominibus. Sicut enim cùm bene operamur, ipse dicitur operari in nobis, cujus munere bene operamur: ita cùm requiescimus, ipse requiescere dicitur, quo donante requiescimus.

Caput XI.

20. Hinc est quòd etiam in tribus primis præceptis Decalogi quæ ad Deum pertinent, (cetera enim septem ad proximum pertinent, id est ad hominem, quia in duobus præceptis tota Lex pendet) (Matt. 22. 40.) tertium ibi de observatione sabbati positum est: ut in primo præcepto Patrem intelligamus, ubi prohibetur coli aliqua in figmentis hominum Dei similitudo; non quia non habet imaginem Deus, sed quia nulla imago ejus coli debet, nisi illa quæ hoc est quod ipse; nec ipsa pro illo sed cum illo. Et quia creatura mutabilis est, ac propterea dicitur *omnis creatura vanitati subjecta*, (Rom. 8. 20.) quoniam natura universi etiam in parte monstratur; ne quisquam Filium Dei Verbum, per quod facta sunt omnia, putaret esse creaturam, sequitur aliud præceptum: *Non accipies in vanum nomen Domini Dei tui.* (Exodi 20. 7. Deut. 5. 11.) Spiritus autem sanctus, in quo nobis illa requies tribuitur, quam ubique amamus, sed nisi Deum amando, non invenimus, cùm caritas ejus diffunditur in cordibus nostris per Spiritum-sanctum qui datus est nobis, (Rom. 5. 5.) quia [b] sanctificavit Deus diem septimum in quo requievit, tertio præcepto legis insinuatur, quod scriptum est de observatione sabbati; non ut jam in ista vita nos quiescere existimemus, sed ut omnia quæ bene operamur non habeant intentionem, nisi in futuram requiem sempiternam. Memento enim maximè, quod jam suprà commemoravi, quia *spe salvi facti sumus; spes autem quæ videtur non est spes.* (Rom. 8. 24.)

21. Ad ipsum autem ignem amoris nutriendum & [c] flandum quodammodo, quo tamquam pondere sursum vel introrsum referamur ad requiem, ista omnia pertinent, quæ nobis figuratè insinuantur: plus enim movent & accendunt amorem, quàm si nuda sine ullis sacramentorum similitudinibus ponerentur. Cujus rei caussam difficile est dicere. Sed tamen ita se habet, ut aliquid per allegoricam significationem intimatum plus moveat, plus delectet, plus honoretur, (Allegoriarum utilitas.) quàm si verbis propriis diceretur apertissimè. Credo quòd ipse animæ motus quamdiu rebus adhuc terrenis implicatur, pigriùs inflammatur: si verò feratur ad similitudines corporales, & inde referatur ad spiritalia, quæ illis similitudinibus figurantur, ipso quasi transitu vegetatur, & tamquam in facula ignis agitatus accenditur, & ardentiore dilectione rapitur ad quietem.

Caput XII.

22. Ideoque inter omnia illa decem præcepta solum ibi, quod de sabbato positum est, figuratè observandum præcipitur; quam figuram nos intelligendam, non etiam per otium corporale celebrandam suscepimus. Cùm enim sabbato significetur spiritalis requies, de qua dictum est in Psalmo; *Vacate & videte, quoniam ego sum Deus:* (Psal. 45. 11.) & quò vocantur homines ab ipso Domino dicente; *Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, & ego vos reficiam: tollite jugum meum super vos, & discite à me, quia mitis sum & humilis corde, & invenietis requiem animabus vestris:* (Matt. 11. 28.) cetera tamen ibi præcepta propriè sicut præcepta sunt, sine ulla figurata significatione observamus. Nam & idola non colere manifestè didicimus; & non accipere in vanum nomen Domini Dei nostri, & honorare patrem & matrem, & non mœchari, non occidere, non furari, non falsum testimonium dicere, non concupiscere uxorem proximi, non concupiscere ullam rem proximi, non figuratè aliud prætendunt, & mysticè aliud significant; sed sic observantur ut sonant. (Exodi 20. 3. Deut. 5. 7.) Observare tamen diem sabbati non ad literam jubemur, secundùm otium ab opere corporali, sicut observant Judæi: & ipsa eorum observatio, quæ ita præcepta est, nisi aliam quamdam spiritalem requiem significet, ridenda judicatur. Unde non inconvenienter intelligimus ad amorem excitandum, quo ad requiem tendimus, valere omnia quæ figuratè in Scripturis dicuntur; quandoquidem id solum in Decalogo figuratè præcipitur, ubi requies commendatur, quæ ubique amatur, sed in solo Deo certa & sancta invenitur.

Caput XIII.

23. Dies tamen Dominicus non Judæis, sed Christianis resurrectione Domini declaratus est, & ex illo habere cœpit festivitatem suam. Animæ quippe omnium sanctorum ante resurrectionem corporis sunt quidem in requie, sed in ea non sunt actione, qua corpora receptâ vegetantur. Talem quippe actionem significat dies octavus, qui & primus, quia non aufert illam requiem, sed glorificat. Non enim redit cum corpore difficultas ex corpore, quia nec corruptio. *Oportet enim corruptibile hoc indui incorruptionem, & mortale hoc indui immortalitatem.* (1. Cor. 15. 53.) Quapropter ante resurrectionem Domini, quamvis sanctos patres plenos prophetico spiritu octavi sacramentum nequaquam lateret,

[a] Floriac. MS. *atque perfecti sabbati pervenerimus; propterea* &c.

[b] Editi, *qui datus est nobis. Quia ergo sanctificavit* &c sed concinnior lectio est interpunctione mutata, & sublatâ particulâ, *ergo*, quæ ab omnibus MSS. abest.

[c] Sic in MSS. plurimis. At in editis habetur, *& flammandum.*

Classis II. An. 400.

quo significatur resurrectio: (nam & pro octavo Psalmus inscribitur, & octavo die circuncidebantur infantes, & in Ecclesiaste ad duorum Testamentorum significationem dicitur, *Da illis septem & illis octo:*) reservatum est tamen & occultatum, & solum celebrandum sabbatum traditum est; quia erat antea requies mortuorum: resurrectio autem nullius erat, [a] qui resurgens ex mortuis, jam non moreretur, & mors illi ultrà non dominaretur, ut postquam facta est talis resurrectio in corpore Domini (ut præiret in capite Ecclesiæ, quod corpus Ecclesiæ speraret in fine) jam etiam dies Dominicus, id est octavus, qui & primus, inciperet celebrari. Ipsa etiam caussa intelligitur, cur observandum Pascha, ubi [b] ovem occidere & comedere jubentur, quod manifestissimè passionem Domini præfigurat, non eis ita præceptum est, ut adtenderent occurrere sabbatum, & cum mense novorum ad tertiam lunæ hebdomadam concurrere, ut eumdem quoque diem Dominus potiùs sua passione signaret, qui etiam Dominicum, id est, octavum, qui & primus est, declaraturus advenerat.

Eccle. 11. 2.

Caput XIV.

24. Adtende igitur sacratissimum triduum crucifixi, sepulti, suscitati. Horum trium quod significat crux, in præsenti agimus vita: quod autem significat sepultura & resurrectio, fide ac spe gerimus. Nunc enim dicitur homini: *Tolle crucem tuam, & sequere me.* Cruciatur autem caro, cùm mortificantur membra nostra, quæ sunt super terram, fornicatio, immunditia, luxuria, avaritia, & cetera hujusmodi, de quibus idem dicit; *Si secundùm carnem vixeritis, moriemini: si autem spiritu facta carnis mortificaveritis, vivetis.* Hinc etiam de seipso dicit; *Mundus mihi crucifixus est, & ego mundo.* Et alio loco; *Scientes*, inquit, *quia vetus homo noster simul crucifixus est cum illo, ut evacuetur corpus peccati, ut ultrà non serviamus peccato.* Quamdiu ergo id agunt opera nostra ut evacuetur corpus peccati, quamdiu exterior homo corrumpitur, ut interior renovetur de die in diem, tempus est crucis.

Matt. 16. 24. Rom. 8. 13. Gal. 6. 14. Rom. 6. 6.

Quatuor Crucis dimensiones moraliter.

25. Hæc sunt etiam bona opera quidem, tamen adhuc laboriosa, quorum merces est requies: sed ideo dicitur, *Spe gaudentes*, ut cogitantes requiem futuram, cum hilaritate in laboribus operemur. Hanc hilaritatem significat crucis latitudo in transverso ligno, ubi figuntur manus. Per manus enim opera intelligimus; per latitudinem hilaritatem operantis, quia tristitia facit angustias; per altitudinem verò cui caput adjungitur, exspectationem retributionis de sublimi justitia Dei, qui reddet unicuique secundùm opera sua, iis quidem qui secundùm tolerantiam boni operis gloriam, & honorem, & incorruptionem quærentibus vitam æternam. Itaque longitudo, qua totum corpus extenditur, ipsam tolerantiam significat, unde longanimes dicuntur qui tolerant. Profundum autem quod terræ infixum est, secretum sacramenti præfigurat. Recordaris enim, nisi fallor, quæ verba Apostoli in ista designatione crucis expediam, ubi ait: *In caritate radicati atque fundati, ut possitis comprehendere cum omnibus sanctis quæ sit longitudo, latitudo, altitudo & profundum.* Ea verò quæ nondum videmus, & nondum tenemus, sed fide & spe gerimus, in alio biduo figurata sunt. Hæc enim quæ nunc agimus, tamquam clavis præceptorum in Dei timore con-

Eph. 3. 17. Beda vulg. Philip. 1.

A fixi, sicut scriptum est, *Confige clavis à timore tuo carnes meas*, in necessariis deputantur, non in eis quæ per seipsa appetenda & concupiscenda sunt. Unde illud optimum se dicit concupiscere, *dissolvi, & esse cum Christo. Manere autem in carne necessarium*, inquit, *propter vos.* Quod ergo inquit, *dissolvi, & esse cum Christo*, inde incipit requies, quæ non interrumpitur resurrectione, sed clarificatur: quæ tamen nunc fide retinetur; *quia justus ex fide vivit.* B *An ignoratis*, inquit, *quoniam quicumque baptizati sumus in Christo Iesu, in morte ipsius baptizati sumus? Consepulti ergo illi sumus per baptismum in mortem.* Unde, nisi fide? Neque enim jam in nobis perfectum est, adhuc in nobismetipsis ingemiscentibus, & adoptionem exspectantibus, redemtionem corporis nostri. *Spe enim salvi facti sumus. Spes autem quæ videtur, non est spes. Quod enim videt quis, quid sperat? Si autem quod non videmus speramus, per patientiam exspectamus.*

Psal. 118. Samech. 120. Phil. 1. 23. Habac. 2. 4. Rom. 6. 3. Rom. 8. 24.

26. Quod memento quàm sæpe commemorem, C ne jam nunc in ista vita nos beatos fieri debere arbitremur, & ab omnibus difficultatibus liberos; ac sic in angustiis rerum temporalium adversùs Deum ore sacrilego murmuremus, quasi non exhibeat quod promisit. Promisit quidem etiam huic vitæ necessaria, sed alia sunt solatia miserorum, alia gaudia beatorum. *Domine*, inquit, *secundùm multitudinem dolorum meorum in corde meo, exhortationes tuæ jocundaverunt animam meam.* Non ergo murmuremus in difficultatibus, ne perdamus latitudinem hilaritatis, de qua dicitur, *Spe gaudentes*; D quia sequitur, *in tribulatione patientes.* Nova ergo vita in fide nunc inchoatur, & spe geritur: nam tunc perfecta erit, cùm absorbebitur mortale à vita, cùm absorbebitur mors in victoriam, cùm illa novissima inimica destruetur mors, cùm immutati fuerimus, & æquales Angelis effecti. *Omnes enim*, inquit, *resurgemus, sed non omnes immutabimur.* Et Dominus, *Erunt*, inquit, *æquales Angelis Dei.* Apprehensi enim sumus modò in timore per fidem, tunc E autem apprehendemus in caritate per speciem. *Quamdiu enim sumus in corpore, peregrinamur à Domino: per fidem enim ambulamus, non per speciem.* Ipse itaque Apostolus qui dicit, *ut apprehendam sicut apprehensus sum*, apertè se non apprehendisse confitetur. *Fratres*, inquit, *ego me non arbitror apprehendisse.* Sed tamen quia ipsa spes ex promissione veritatis certa nobis est, cùm diceret, *Consepulti igitur sumus illi per baptismum in mortem*, subjunxit & ait, *ut quomodo surrexit Christus ex mortuis per* F *gloriam Patris, ita & nos in novitate vitæ ambulemus.* Ambulamus ergo in re laboris, sed in spe quietis: in carne vetustatis, sed in fide novitatis. Dicit enim; *Corpus quidem mortuum est propter peccatum, spiritus autem* [c] *vita est propter justitiam. Si autem spiritus ejus, qui suscitavit Iesum Christum à mortuis habitat in vobis, qui suscitavit Iesum Christum à mortuis, vivificabit & mortalia corpora vestra per inhabitantem Spiritum ejus in vobis.*

Quies tantùm post hanc vitam. Psal. 93. 19. Rom. 12. 12. 1. Cor. 15. 54. Ibid. 26. Ibid. 51. Luca 20. 36. 2. Cor. 5. 6. Phil. 3. 12. 13. Spes unde certa. Rom. 6. 4. Rom. 8. 10.

27. Hæc & ex auctoritate divinarum Scriptu- G rarum & universæ Ecclesiæ, quæ toto orbe diffunditur, consensione, per anniversarium Pascha celebrantur, * In magno utique sicut jam intelligis, sacramento. Et in Scripturis quidem veteribus ad agendum Pascha non est præceptum tempus, nisi

* Caput XV.

[a] Editi, *nullius erat, donec veniret Christus, qui resurgens* &c. At MSS carent his verbis, *donec veniret Christus.*
[b] Editi, *agnum occidere.* MSS. autem habent, *ovem:* quam vocem hac in re frequèns usurpat Augustinus, juxta græcum textum; qui πρόβατον habet, uti observat in q. 42. super Exodum.
[c] Editi, *vivit.* At MSS. *vita est*, juxta græcum, ζωὴ διὰ δικαιοσύνην.

[Classis II. an. 400.] ex mense novorum, à luna quarta-decima usque ad vicesimam-primam: ex Evangelio tamen, quia manifestum est, quo etiam die Dominus crucifixus sit, & in sepultura fuerit, & resurrexerit, adjuncta est etiam ipsorum dierum observatio per patrum concilia, & orbi universo Christiano persuasum est eo modo Pascha celebrari oportere.

[Quadragesimæ jejunium. Exodi 34. 28. 3. Reg. 19. 8. Matt. 4. 2.] 28. Quadragesima sanè jejuniorum habet auctoritatem, & in Veteribus libris ex jejunio Moysi & Eliæ; & ex Evangelio, quia totidem diebus Dominus jejunavit, demonstrans Evangelium non dissentire à Lege & Prophetis. In persona quippe Moysi, lex; in persona Eliæ, Prophetæ accipiuntur, inter quos & in monte gloriosus apparuit; ut evidentiùs emineret quod de illo dicit Apostolus, *testimonium habens à Lege & Prophetis.* In qua ergo parte anni congruentiùs observatio Quadragesimæ constitueretur, nisi confini atque contigua Dominicæ passioni? Quia in ea significatur hæc vita laboriosa, cui opus est continentia, ut ab ipsius mundi amicitia jejunetur; quæ utique fallaciter blandiri, & illecebrarum fucos circumspargere atque jactare non cessat. Numero autem quadragenario vitam istam propterea figurari arbitror, quia denarius in quo est perfectio beatitudinis nostræ, sicut in octonario, quia redit ad primum, ita in * hoc mihi videtur exprimi: Quia creatura, quæ septenario figuratur, adhæret Creatori, in quo declaratur unitas Trinitatis per universum mundum temporaliter annuntianda: qui mundus & à quatuor ventis delimatur, & quatuor elementis erigitur, & quatuor anni temporum vicibus variatur. Decem autem quater in quadraginta consummantur: quadragenarius autem partibus suis computatus, addit ipsum denarium & fiunt quinquaginta tamquam merces laboris & continentiæ. Neque enim frustra ipse Dominus & quadraginta dies post resurrectionem in hac terra & in hac vita cum Discipulis conversatus est, & postea quàm adscendit in cælum, decem diebus interpositis promissum misit Spiritum-sanctum, completo die Pentecostes: qui dies quinquagenarius habet alterum sacramentum, quòd septies septem quadraginta novem fiunt: & cùm reditur ad initium, qui est octavus, qui & primus dies, quinquaginta complentur: qui celebrantur post Domini resurrectionem, jam in figura non laboris, sed quietis & lætitiæ. Propter hoc & jejunia relaxantur, & stantes oramus, quod est signum resurrectionis. Unde etiam omnibus diebus Dominicis id ad altare observatur, & halleluia canitur, quod significat actionem nostram futuram non esse nisi laudare Deum, sicut scriptum est: [Psal. 83. 5.] *Beati qui habitant in domo tua Domine, in sæcula sæculorum laudabunt te.*

[* quadragenario]

[Caput XVI.] 29. Sed dies quinquagesimus & in Scripturis commendatur; & non tantùm in Evangelio, quia tunc Spiritus-sanctus advenit, sed etiam in Veteribus libris. Nam & ibi postea quàm Pascha occiso agno celebraverunt, dies quinquaginta numerantur usque ad diem quo Lex data est in monte Sina famulo Dei Moysi, digito Dei scripta: in libris autem Evangelij apertissimè declaratur, digitum Dei significare Spiritum-sanctum. Cùm enim unus [Luca 11. 20.] Evangelista dixisset; *In digito Dei ejicio dæmonia:* [Matt. 12. 28.] alius hoc idem ita dixit; *In spiritu Dei ejicio dæmo-*A *nia.* Quis hanc lætitiam divinorum sacramentorum, cùm sanæ doctrinæ [a] luce clarescunt, non præferat universis mundi hujus imperiis, etiam insolita felicitate pacatis? Nonne tamquam duo Seraphim clamant ad invicem concinentia laudes altissimi: [a Consensus scripturarum. Isa. 6. 3.] *Sanctus, sanctus, sanctus, Dominus Deus sabaoth:* ita duo testamenta fideliter concordantia sacratam concinunt veritatem? Occiditur ovis, celebratur Pascha, & interpositis quinquaginta diebus datur Lex ad timorem scripta digito Dei. Occiditur Christus, B qui tamquam ovis ad immolandum ductus est, sicut Isaias testatur, celebratur verum Pascha, & in- [Isa. 53. 7.] terpositis quinquaginta diebus datur ad caritatem Spiritus-sanctus, qui est digitus Dei, contrarius hominibus sua quærentibus, & ideo jugum asperum & sarcinam gravem portantibus, nec invenientibus requiem animabus suis; quia caritas *non quæ-* [1. Cor. 13. 5.] *rit quæ sua sunt.* Ideo animositas hæreticorum semper inquieta est, quos magorum Pharaonis habere conatum, declarat Apostolus, dicens; *Si-* [2. Tim. 3. 8. Beda vulgatus ibidem.] C *cut enim Iamnes & Mambres restiterunt Moysi, sic & isti resistunt veritati, homines mente corrupti, reprobi circa fidem. sed ultrà non proficient. Dementia enim eorum erit manifesta omnibus, sicut & illorum fuit.* Quia enim per ipsam corruptionem mentis inquietissimi fuerunt, in signo tertio defecerunt, fatentes sibi adversum esse Spiritum-sanctum qui erat in Moyse. [Exodi 8. 19.] Nam deficientes dixerunt, *Digitus Dei est hic.* Sicut autem conciliatus & placatus Spiritus-sanctus requiem præstat mitibus & humilibus corde, ita con- D trarius & adversus immites ac superbos inquietudine exagitat. Quam inquietudinem muscæ illæ [b] brevissimæ significaverunt, sub quibus magi Pharaonis defecerunt, dicentes, *Digitus Dei est hic.*

30. Exodum lege, & vide ubi Pascha celebraverunt, post quot dies data sit Lex. Loquitur Deus ad Moysen in eremo Sina, die [c] primo mensis tertij. Nota ergo unum diem ex ingressu ipsius tertij mensis, & vide quid dicat inter cetera. *Descende,* [Exodi 19. 10.] inquit, *testare populo, & purifica illos hodie & cras,* E *& lavent vestimenta sua, & sint parati in diem tertium. Tertia enim die descendet Dominus in montem Sina coram omni populo:* Tunc data est Lex tertio scilicet die tertij mensis. Numera itaque à quartodecimo primi mensis die, quo factum est Pascha, usque ad diem tertium tertij mensis, & invenies decem & septem dies primi mensis, triginta secundi, tres tertij, qui fiunt quinquaginta. Lex in arca est sanctificatio in corpore Domini, per cujus resurrectionem nobis requies futura promittitur, ad quam perci- [Johan. 7. 39.] F piendam Spiritu-sancto caritas inspiratur. Spiritus autem nondum erat datus, quia Jesus nondum erat [Psal. 131. 8.] clarificatus. Unde prophetia illa cantata est; *Exsurge Domine in requiem tuam, tu & arca sanctificationis tuæ.* Ubi requies, ibi sanctificatio. Unde nunc ut amemus & desideremus, pignus accepimus. Vocantur autem ad requiem alterius vitæ, quò ab ista vita transitur, quod Pascha significat, omnes in nomine Patris & Filij & Spiritus-sancti.

[Caput XVII.] 31. Propterea quinquagenarius numerus ter multiplicatus, addito ad eminentiam sacra- G menti ipso ternario, & in illis magnis piscibus invenitur, quos jam Dominus post resurrectionem [Johan. 21. 6.] novam vitam demonstrans, à dextera parte levari imperavit; nec retia rupta sunt, quia tunc hæreti-

[a] Floriac. MS. *lucra crescunt.*
[b] Editi, *gravissimæ.* Sed veriùs MSS. *brevissimæ*, ut liquet ex lib. 3. de Trinit. c. 7.

[c] Lov. *die tertio mensis tertij.* Castigavimus ad MSS. duos Vaticanos & Sorbonicum unum, *die primo.*

Classis II. An. 400.

corum inquietudo non erit. Tunc homo perfectus & quietus, purgatus in animo & in corpore per eloquia Domini casta, argentum igne examinatum terræ purgatum septuplum, accipiet mercedem denarium, ut sint decem & septem. Nam & in hoc numero sicut in aliis multiplices figuras exhibentibus, sacramentum mirabile reperitur. Nec immeritò etiam Psalmus septimus-decimus in Regnorum libris solus integer legitur; quia regnum illud significat, ubi adversarium non habebimus. Titulus enim ejus est, *In die qua eruit eum Dominus de manu* B *omnium inimicorum ejus, & de manu Saül.* Quis enim figuratur in David, nisi ille qui venit secundùm carnem ex semine David? Qui utique in corpore suo, quod est Ecclesia, adhuc patitur inimicos. Unde illi persecutori, quem voce mactavit, & in suum corpus trajiciens quodammodo manducavit, sonuit de cælo; *Saule Saule, quid me persequeris?* Quando autem eruetur hoc corpus ejus de manu omnium inimicorum ejus, nisi cùm & illa novissima inimica destruetur mors? Ad hoc tempus pertinuit C numerus ille centum quinquaginta trium piscium. Nam & ipse numerus septimus-decimus surgens in trigonum, centum quinquaginta trium summam complet. Ab uno quippe usque ad decem & septem surgens, omnes medios adde, & invenies: ad unum scilicet adde duo, fiunt utique tria; adde tria, fiunt sex; adde quatuor, fiunt decem; adde quinque, fiunt quindecim; adde sex, fiunt viginti-unum: adde ita ceteros, & ipsum decimum-septimum, fiunt centum quinquaginta tria.

2. Reg. 22. 1.

Act. 9. 4.

32. Hæc de Scripturis firmissimè tenentur, id D est Pascha & Pentecostes. Nam ut quadraginta illi dies ante Pascha observentur, Ecclesiæ consuetudo roboravit; sic etiam ut octo dies Neophytorum distinguantur à ceteris, id est, ut octavus primo concinat. Ut autem halleluia per illos solos dies quinquaginta in Ecclesia cantetur, non usquequaque observatur: nam & aliis diebus variè cantatur alibi atque alibi; ipsis autem diebus ubique. Ut autem stantes in illis diebus & omnibus Domini- E cis oremus, utrùm ubique servetur ignoro: tamen quid in eo sequatur Ecclesia, dixi ut potui, & arbitror esse manifestum.

Caput XVIII.

33. De lavandis verò pedibus, cùm Dominus hoc propter formam humilitatis, propter quam docendam venerat, commendaverit, sicut ipse consequenter exposuit, quæsitum est quonam tempore potissimùm res tanta etiam facto doceretur, & illud tempus occurrit, quo ipsa commendatio religiosiùs inhæreret. Sed ne ad ipsum sacramentum F baptismi videretur pertinere, multi hoc in consuetudinem recipere noluerunt. Nonnulli etiam de consuetudine auferre non dubitaverunt. Aliqui autem ut hoc & sacratiore tempore commendarent, & à baptismi sacramento distinguerent, vel diem tertium octavarum, quia & ternarius numerus in multis sacramentis maximè excellit, vel etiam ipsum octavum ut hoc facerent elegerunt.

Lotio pedum.

De variis consuetudinibus.

34. Miror sanè quid ita volueris, ut de iis quæ variè per diversa loca observantur, tibi aliqua scriberem, cùm & non sit necessarium, & una in his SALUBERRIMA REGULA retinenda sit, ut quæ non sunt contra fidem, neque contra bonos mores, & habent aliquid ad exhortationem vitæ me- A lioris, ubicumque institui videmus, vel instituta cognoscimus, non solùm non improbemus, sed etiam laudando & imitando sectemur, si aliquorum infirmitas non ita impedit, ut amplius detrimentum sit. Si enim eo modo impediat, ut majora studiosorum lucra speranda sint, quàm calumniatorum detrimenta metuenda, sine dubitatione faciendum est, maximè id quod etiam de Scripturis defendi potest; sicut de hymnis & psalmis canendis, cùm & ipsius Domini & Apostolorum habeamus [a] documenta & exempla & præcepta. De hac re tam utili B ad movendum piè animum, & accendendum divinæ dilectionis affectum, varia consuetudo est, & pleraque in Africa Ecclesiæ membra pigriora sunt: ita ut Donatistæ nos reprehendant, quòd sobriè psallimus in ecclesia divina cantica Prophetarum; cùm ipsi ebrietates suas ad canticum psalmorum humano ingenio compositorum, quasi [b] ad tubas exhortationis inflamment. Quando autem non est tempus, cùm in ecclesia fratres congregantur, san- C cta cantandi, nisi cùm legitur aut disputatur, aut antistes clara voce deprecatur, aut communis oratio voce diaconi indicitur? * Aliis verò particulis temporum quid melius à congregatis Christianis fiat, quid utilius, quid sanctius, omnino non video.

Classis II. An. 400.

Cantus Ecclesiæ. a

b

*Caput XIX.

35. Quod autem instituitur præter consuetudinem, ut quasi observatio sacramenti sit, approbare non possum, etiamsi multa hujusmodi propter nonnullarum vel sanctarum vel turbulentarum D personarum scandala devitanda, liberiùs improbare non audeo. Sed hoc nimis doleo, quòd MULTA quæ in divinis libris saluberrimè præcepta sunt, minùs curantur; & tam multis præsumtionibus sic plena sunt omnia, ut graviùs corripiatur qui per octavas suas terram nudo pede tetigerit, quàm qui mentem vinolentiâ sepelierit. OMNIA itaque talia, quæ neque sanctarum Scripturarum auctoritatibus continentur, nec in conciliis episcoporum statuta inveniuntur, nec consuetudine universæ E Ecclesiæ roborata sunt, sed pro diversorum locorum diversis moribus innumerabiliter variantur, ita ut vix aut omnino numquam inveniri possint caussæ, quas in eis instituendis homines secuti sunt, ubi facultas tribuitur, sine ulla dubitatione resecanda existimo. Quamvis enim neque hoc inveniri possit, quomodo contra fidem sint: ipsam tamen religionem, quam paucissimis & manifestissimis celebrationum sacramentis misericordia Dei esse liberam voluit, servilibus oneribus premunt, ut tolerabilior F sit conditio Judæorum, qui etiamsi tempus libertatis non agnoverunt, legalibus tamen sarcinis, non humanis præsumtionibus subjiciuntur. Sed Ecclesia Dei inter multam paleam multaque zizania constituta, multa tolerat, & tamen quæ sunt contra fidem vel bonam vitam [c] non approbat, nec tacet nec facit.

12. dist. Omnia.

Ecclesia multa tolerat.

c

36. Itaque illud quod scripsisti, quosdam fratres ita temperare se à carnibus edendis, ut immundas arbitrentur, apertissimè contra fidem sanamque doctrinam est. Ex hinc ergo si diutiùs disputare voluero, potest putari à nonnullis obscurè hinc Apostolum præcepisse; qui etiam inter multa quæ de hac re dixit, sic detestatus est hæreticorum impiam opinionem, ut diceret, *Spiritus autem ma-*

Caput XX.

1. Tim. 4. 1.

[a] MSS. plures, *habeamus exemplum & præcepta de hac re &c.*

[b] Huc revocavimus ex MSS. particulam, *ad*, quæ in editis desideratur.

[c] Sic in priùs excusis. At in MSS. plerisque habetur, *quæ sunt contra fidem nec bonam approbat, nec tacet &c.*

Classis II. An. 400.

nifestè dicit, quia in novissimis temporibus recedent quidam à fide, adtendentes spiritibus seductionis & doctrinis dæmoniorum, in hypocrisi mendaciloquorum, cauteriatam habentes conscientiam suam, prohibentes nubere, abstinere à cibis, quos Deus creavit ad percipiendum cum gratiarum actione fidelibus, & iis qui cognoverunt veritatem: quia omnis creatura Dei bona est, & nihil abjiciendum, quod cum gratiarum actione percipitur. Sanctificatur enim per verbum Dei & orationem. Et alio loco de his rebus loquitur: *Omnia munda mundis: immundis autem & infidelibus nihil est mundum, sed polluta sunt eorum & mens & conscientia.* Tu ipse lege cetera, & recita quibus potes, ut ne in se irritam faciant gratiam Dei, quia in libertatem vocati sunt; tantùm ne libertatem in occasionem carnis assumant, & ideo jam nolint refrenandæ carnis concupiscentiæ caussâ à quibuslibet cibis temperare, quia non eis permittitur superstitiosè atque infideliter facere.

Tit. 1. 15.

A B

37. Hi verò qui de paginis evangelicis [a] sortes legunt, etsi optandum est ut hoc potiùs faciant, quàm ad dæmonia consulenda concurrant: tamen etiam ista mihi displicet consuetudo, ad negotia sæcularia, & ad vitæ hujus vanitatem, propter aliam vitam loquentia oracula divina velle convertere.

a *26. q. 2. Ij qui sortilegi.*

C

Caput XXI.

38. Hæc tibi si satis esse ad ea, quæ requisisti, non putaveris, nimis ignoras & vires & occupationes meas. Tantùm enim absum ab eo, quod putasti nihil me latere, ut nihil in epistola tua legerim tristius; quia & apertissimè falsum est: & miror quia hoc te latet, quod non solùm in aliis innumerabilibus rebus multa me latent, sed etiam in ipsis sanctis Scripturis multo nesciam plura quàm sciam. Sed ideo spem in nomine Christi non infructuosam gero, quia non solùm credidi Deo meo, in illis duobus præceptis totam Legem Prophetasque pendere, sed etiam expertus sum, experiorque quotidie; quandoquidem nullum mihi sacramentum, aut aliquis sermo admodum obscurior de sacris litteris aperitur, ubi non eadem præcepta reperiam. *Finis enim præcepti est caritas de corde puro, & conscientia bona & fide non ficta*; & *Plenitudo legis caritas.*

D

Matt. 22. 40.

E

1. Tim. 1. 5.

Rom. 13. 10.

39. Itaque & tu carissime, sive ista sive alia, sic lege, sic disce, ut memineris verissimè dictum, *Scientia inflat, caritas ædificat. Caritas autem non æmulatur, non inflat.* Sic itaque adhibeatur scientia tamquam machina quædam, per quam structura caritatis adsurgat, quæ maneat in æternum, etiam cùm scientia destruetur; quæ ad finem caritatis adhibita multùm est utilis; per se autem ipsa sine tali fine, non modò superflua, sed etiam perniciosa probata est. Scio autem quàm te cogitatio sancta custodiat sub umbraculo alarum Domini Dei nostri. Sed ideo hæc, etsi breviter, monui, quoniam novi eamdem ipsam caritatem tuam, quæ non æmulatur, hanc epistolam multis daturam atque lecturam.

1. Cor. 8. 1.

F

EPISTOLA LVI. *

* *Aliàs* CCXXXVII. *quæ autem* 56. *erat, nunc* 118.

Augustinus ad Celerem, jubens eum litterarum sacrarum studio incumbere, ut discat hanc vitam collatione æternæ esse fumum; & Donatistarum secta se abdicet.

G

Domino eximio meritóque honorabili & dilectissimo filio Celeri, Augustinus. [b]

Classis II. An. 400.

1. Promissi mei & tuæ voluntatis immemor non sum. Sed quoniam visitandarum ecclesiarum ad meam pertinentium curam necessitate profectus sum, nec per me ipse debitum continuò reddere potui: me tibi tamen diutiùs debere nolui, quod posset & me habente redhiberi. Proinde carissimo filio presbytero Optato delegavi, ut eis horis quas tibi opportuniores videris, tecum legat ea quæ pollicitus sum, cùm totum fieri posse persenserit: hoc etiam eximietas tua quàm gratè acceperit, tam impigrè atque acriter facere suadebit. Quantum autem te diligam, salubribusque studiis in rerum divinarum atque humanarum cognitione oblectari atque exerceri velim, credo quòd optimè intelligas.

Scripta fortè circ. idem tempus.

2. Caritatem officij mei si non aspernaris, spero in ipsa fide Christiana, & in moribus jam ita constitutæ personæ tuæ congruis, tales te provectus habiturum, ut hujus fumi vel vaporis temporalis, quæ vita humana dicitur, ultimum diem, quem nulli mortalium evitare conceditur, vel avidus vel securus vel certè non desperatè sollicitus, non in vanitate erroris, sed in soliditate veritatis exspectes. Quàm certum est enim tibi vivere te, tam sit certum doctrinâ salutari istam vitam, quæ in deliciis temporalibus agitur, in comparatione vitæ æternæ, quæ nobis per Christum atque in Christo promittitur, non vitam sed mortem esse deputandam. Nullo modo autem dubitaverim de indole tua, quòd ista consuetudine Donatistarum facillimè te extrahes, si religiosissimè ipsam Christianam puritatem non parvipenderis. Quàm inconcussis enim documentorum firmamentis error ille convincatur, non magnum est etiam tardis ingenio, si tantùm patienter atque intentè audierint, pervidere. Sed ad sectandam insolitam rectitudinem, usitatæ & quasi familiaris perversitatis vinculum abrumpere, majorum virium est. Et nequaquam desperandum adjuvante atque exhortante ipso Domino Deo nostro, de generosa libertate, atque planè virili pectore tuo. Incolumem te Domini Dei nostri misericordia tueatur, domine eximie meritóque honorabilis & dilectissime fili.

EPISTOLA LVII. *

* *Aliàs* CCX. *quæ autem* 57. *erat, nunc* 187.

Augustinus, libro quodam suo in eam rem conscripto, Celerem instruxerat, mera levitate Donatistas se ab Ecclesia catholica segregasse. Cui, si eo codice satisfactum non sit, promittit adhuc scripta. In fine, cum amico quodam Donatista, Celeri subdito, conferre cupit.

Domino dilectissimo meritóque honorabili ac suscipiendo filio Celeri Augustinus in Domino salutem.

1. Nullam fuisse justam caussam, cur ab orbe terrarum, quo Ecclesia catholica secundùm prophetica & evangelica promissa diffunditur, se pars Donati dirimeret, credo quòd magis quoque considerans prudentia tua facillimè intelligit. De qua re, si diligentior disputatio necessaria est, memini me ad legendum de-

Scripta aliquantò post superiorem.

a Inter Capitularia Regum Francorum, in tertio Capitulari anni 789 exstat capitulum IV. *Ut nullus in Psalterio, vel in Evangelio, vel in aliis rebus sortire præsumat, nec divinationes aliquas observare.* id quod antè vetuerant concilia Agathense anni 506. can. 42. Aurelian. an. 511. c. 30. Autissiodorense an. 578. c. 4. Quonam autem modo fieret istud sortilegij genus per libros divinos, addisces ex V. C. Stephani Baluzij notis in idem capitulum.

b In Vaticanis MSS. additur, *in Domino salutem.* Celer porrò cui hæc epistola scribitur, Proconsulatum Africæ gessit an. 429. uti ex datis ad ipsum legibus intelligitur.

disse

CLASSIS II. AN. 401.

disse benevolentiæ tuæ codicem, cùm id te petisse carissimus mihi, [a] tuus filius, meus Cæcilius intimasset, qui codex non paucis diebus apud te fuit. Quem si rei hujus cognoscendæ studio, vel inter occupationes tuas legere sive voluisti sive potuisti, non dubito comperisse prudentiam tuam nihil eos habere, quod probabiliter contradicant. Et si quid te fortè adhuc movet, quantum Deus donat ac sinit, fortè poterimus respondere interroganti, aut ad legendum itidem aliquid dare, domine dilectissime meritóque honorabilis ac suscipiende fili.

2. Quapropter peto unitatem catholicam [b] regioni Hipponensi diligentiùs commendes hominibus tuis, maximè Paterno & Maurusio. Vigilantiam cordis tui novi, nec opus est, arbitror, plura scribere; cùm, si volueris, facillimè possis, & quid alij curent & caveant in possessionibus tuis, & in re tua quid agatur addiscere. In re tua esse, mihi valde affirmatum est, amicum, cum quo cupio concordare: peto faveas ad hanc rem, ut & inter homines magnam laudem, & apud Deum habeas magnam mercedem: jam enim mihi per quemdam [c] Carum utriusque nostrûm medium mandaverat, se nescio quos violentos suos timere ne faceret, quos in re tua & te favente timere non poterit: nec ipse in eo debes diligere non constantiam, sed planè pertinaciam. Turpe est enim mutare sententiam, sed veram & rectam: nam stultam & noxiam, & laudabile & salubre est. Sicut autem constantia non finit hominem depravari, sic pertinacia non finit corrigi: proinde sicut illa laudanda, sic ista est emendanda. Presbyter, quem misi, reliqua tuæ prudentiæ planiùs intimabit. Incolumem felicemque te Dei misericordia tueatur, domine dilectissime meritóque honorabilis ac suscipiende fili.

* Aliàs CXXXIV. quæ autem 58 erat, nunc 121.

EPISTOLA LVIII. *

Augustinus Pammachio viro senatori gratulatur, quòd suos apud Numidiam colonos Donatistas adhortationibus suis adduxerit ad Ecclesiam catholicam.

Domino eximio & meritò suscipiendo, atque in Christi visceribus dilectissimo filio [d] PAMMACHIO, AUGUSTINUS in Domino salutem.

Scripta an. 401. exeunte.

1. BONA opera tua Christi gratiâ germinantia, te nobis in membris ejus honorandum, & planè notissimum dilectissimumque fecerunt. Neque enim si quotidie faciem tuam viderem, notior mihi esses, quàm cùm interiorem tuum pacis [e] decore pulcrum ac veritatis luce radiantem, in unius tui facti candore conspexi, conspexi & agnovi, agnovi & amavi. Huic nunc loquor, huic scribo, dilecto amico meo, qui mihi corpore absenti absens innotuit. Verumtamen jam simul eramus, & conjuncti sub uno capite vivebamus, in cujus caritate nisi radicatus esses, non tibi tam dilecta catholica unitas foret, nec colonos tuos Afros, eo terrarum, unde Donatistarum furor exortus est, hoc est, in media consulari Numidia constitutos, tali admoneres alloquio, tanto fervore spiritus animares, ut devotione promtissima ad sequendum eligerent, quod te talem ac tantum virum non nisi agnita veritate sequi cogitarent: & tam longè à te locorum intervallis remoti irent sub idem caput, atque in ejus membris in æternum tecum deputarentur; cujus præcepto tibi temporaliter serviunt.

2. In hoc ergo tuo facto te cognitum amplectens, exsultavi ut gratularer tibi in Christo Jesu Domino nostro, tibique has gratulatorias litteras mitterem, qualecumque specimen cordis & amoris erga te mei: neque enim amplius potui. Sed quæso ne tu hactenus quidquid te diligo metiaris: perlectam transi hanc epistolam transitu invisibili, qui intus fit, & perge cogitando in pectus meum, & cerne quid illic de te agatur. Patebit enim oculo caritatis cubiculum caritatis, quod claudimus adversùs nugas tumultuosas sæculi, cùm illic Deum adoramus: & videbis ibi delicias lætitiæ meæ de tam bono opere tuo, quas nec linguâ effari, nec stilo exprimere valeo, calentes atque flagrantes in sacrificio laudis ejus, quo inspirante hoc voluisti, & quo adjuvante potuisti. Gratias Deo super inenarrabili dono ejus.

3. O quàm multorum tecum pariter senatorum, pariterque sanctæ Ecclesiæ filiorum, tale opus desideramus in Africa, de quali tuo lætamur. Sed illos periculosum est exhortari, tibi securum est congratulari. Illi enim fortè non facient, & tamquam nos in animo eorum vicerint inimici Ecclesiæ, decipiendis insidiabuntur infirmis. Tu verò jam fecisti, unde inimici Ecclesiæ liberatis confundantur infirmis. Proinde sufficere visum est, ut ipse quibus Christiano jure potueris, amicâ fiduciâ istam epistolam legas. Sic enim ex tuo facto fieri posse in Africa credent, quod fortè dum putant fieri non posse, pigrescunt. Insidias autem quas ipsi hæretici distorto corde moliuntur, quoniam [f] risi eos arbitratos valere aliquid in possessione Christi, animo tuo, nec scribere volui. Audies tamen hæc à fratribus meis, quos plurimùm commendo eximietati tuæ, ne in tam magna tamque inopinata salute hominum, de quibus per te Catholica mater exsultat, spernere etiam superflua metuentes.

* Aliàs CCXVII. quæ autem 59. erat, nunc 149.

EPISTOLA LIX. *

Augustinus Victorino concilium convocanti, excusatoria, quare ad concilium non venturus sit: rogans ut priùs cum Xantippo super jure primatus & concilij convocandi placidè componat.

Domino beatissimo & venerabili patri & consacerdoti VICTORINO, AUGUSTINUS in Domino salutem.

[g] Scripta circ. exeuntem an. 401.

1. [g] TRACTORIA ad me quinto idus Novembris venit, jam finito die, & me valdè indispositum invenit; ut occurrere omnino non possem. Verumtamen sive imperitiam meam moverit, sive justè motus sim, tuæ sanctitatis & gravitatis est arbitrari. Legi in eadem tractoria etiam ad Mauritanias esse scriptum, quas provincias scimus suos habere primates. Quòd si & ex eis ad Numidiam convocandum esset concilium, oportuit utique ut aliquorum Maurorum episcoporum, qui illic priores sunt, nomina in tractoria ponerentur. quod in ista tractoria non reperiens,

a In editione Lov. deest, *tuus*, At habent MSS. Vaticani & Gallicani.
b Unus è Vatic. MSS. *regionis Hipponensis*.
c Lov. omittitur *Carum*. quod nomen ex MSS. restituimus.
d In MSS. quatuor scribitur, *Palmachio* Porrò hunc illum esse Pammachium Romanum civem ac Senatorem clarissimum non dubitamus, qui fuit gener Paulæ, Paulinæ maritus, & Hieronymo plurimùm familiaris.
e Sic MSS. At vulgati habent, *pacis decorem*.
f Lov. *quoniam ipsi eos arbitrantur valere* &c. Prætulimus hîc lectionem Bad. Am. Er. & MSS undecim.
g Unus è Vaticanis MSS. constanter habet, *Tractatoria*.

Classis II. an. 401.

multùm miratus sum. Deinde ad ipsos Numidas ita perturbato & neglecto ordine scriptum, ut nomen meum tertio loco invenerim, qui novi quàm post multos episcopos factus sim. Quæ res & aliis injuriosa est satis, & mihi invidiosa. Præterea venerabilis frater & collega noster [a] Xantippus Tagosensis dicit, quòd eum primatus ipse contingat, & erga plurimos sic habetur, & tales mittit epistolas. Qui etiam error, si facilè inter vestram sanctitatem cognosci & corrigi potest, non debuit tamen in tractoria, quam misit venerabilitas tua, nomen ejus prætermitti. Quod si in mediis locis conscriberetur, & non in primo poneretur, multùm mirarer: quanto magis mirandum est, quòd nulla ibi ejus admemoratio facta est, qui maximè ad concilium venire debuit, ut de ipso primatus ordine, coram omnium Numidarum episcopis ecclesiarum primitus ageretur?

2. His de caussis etiam venire dubitarem, ne fortè falsa esset tractoria, qua tanta perversitas appareret: quamquam & angustia temporis & aliæ graves necessitates me multipliciter impedirent. Unde peto beatitudinem tuam ut mihi ignoscas, & primò instare digneris, ut inter tuam sanctimoniam & senem Xantippum concorditer constet, quis vestrûm debeat convocare concilium: aut certè, quod salubrius arbitror, sine cujusquam præjudicio ambo convocate collegas nostros, eos maximè qui vobis episcopatus ætate vicini sunt, qui facilè quis vestrûm verum dicat agnoscant, ut inter vos paucos eadem præ ceteris quæstio dirimatur, & errore sublato minores à ceteris convocentur, qui nec possunt nec debent, nisi vobis in hac re tamquam prioribus credere, & nunc ignorant cui vestrûm potissimùm credant. Hanc epistolam signatam misi anulo qui exprimit faciem hominis adtendentis in latus.

EPISTOLA LX. *

* Aliàs LXXVI. quæ autem 60. erat, nunc 86.

Augustinus Aurelio significat Donatum & ipsius fratrem se renitente recessisse de monasterio: porrò & monachis facilem lapsum, & ordini clericorum injuriam fieri, dum tales in clerum assumuntur.

Domino beatissimo & debitâ observantiâ venerabili, sinceriterque carissimo fratri & consacerdoti papæ Aurelio, Augustinus in Domino salutem.

Scripta fortè circ. idem tempus.

1. Litteras nullas tuæ venerabilitatis, ex quo ab invicem corporaliter digressi sumus, accepi. Nunc verò legi epistolam benignitatis tuæ de Donato & fratre ejus, & quid responderem, diu fluctuavi. Sed tamen etiam atque etiam cogitanti quid sit utile saluti eorum, quibus in Christo nutriendis servimus, nihil mihi aliud occurrere potuit, nisi non esse istam viam dandam servis Dei, ut se faciliùs putent eligi ad aliquid melius, si facti fuerint deteriores. Et ipsis enim facilis lapsus, & ordini clericorum fit indignissima injuria, si desertores monasteriorum ad militiam clericatus eligantur, cùm ex his qui in monasterio permanent, non tamen nisi probatiores atque meliores in clerum assumere soleamus: nisi fortè, sicut vulgares dicunt, Malus choraula bonus symphoniacus est: ita iidem ipsi vulgares de nobis jocabuntur dicentes, Malus monachus bonus clericus est. Nimis dolendum, si ad tam ruinosam superbiam monachos surrigamus, & tam gravi contumeliâ clericos dignos putemus, in quorum numero sumus; cùm aliquando etiam bonus monachus vix bonum clericum faciat, si adsit ei sufficiens continentia, & tamen desit instructio necessaria, aut personæ regularis integritas.

Ivop 7. c. 7. 16. q. 1. Legi Epistolam.

2. Sed de istis, credo arbitrata sit beatitudo tua, quòd nostra voluntate, ut suis potiùs corregionalibus utiles essent, de monasterio recessissent. Sed falsum est, sponte abierunt, sponte deseruerunt, nobis quantum potuimus, pro eorum salute, renitentibus. Et de Donato quidem, quia jam factum est, ut antequam de hac re aliquid in * concilio statueremus, ordinaretur, si fortè à superbiæ perversitate correctus est, quod vult faciat prudentia tua. De fratre verò ejus, cujus vel maximè causâ de monasterio etiam ipse Donatus abscessit, cùm intelligas quid sentiam, nescio quid respondeam. Contradicere tamen prudentiæ, honori, caritatique tuæ non audeo; & sanè spero id te facturum, quod membris Ecclesiæ salubre perspexeris.

* Concil. Carthag. die 13. Sept. temb. an. 401.

EPISTOLA LXI. *

* Aliàs CCXXIII. quæ autem 61. erat, nunc 204.

Augustinus Theodoro ut prolatâ hac epistolâ fidem faciat clericos ex parte Donati venientes ad Ecclesiam catholicam, in suo ipsorum ordine esse recipiendos.

Dilectissimo [b] & honorando fratri Theodoro Augustinus Episcopus in Domino salutem.

Scripta exeunte an. 401. aut paulò post.

1. Cum benevolentia tua mecum loqueretur, quomodo susciperemus clericos ex parte Donati, si voluerint esse catholici, placuit mihi illud quod tibi respondi, etiam hac ad te datâ epistolâ exprimere: ut si quis de hac re te interrogaverit, etiam manu mea prolata, quid de hac re sentiamus vel faciamus, ostendas. Scias ergo nos non in eis detestari, nisi dissensionem ipsorum, per quam schismatici vel hæretici facti sunt, quia Ecclesiæ catholicæ unitatem & veritatem non tenent, in eo quòd pacem cum populo Dei non habent, qui toto terrarum orbe diffunditur, & in eo quòd in hominibus baptismum Christi non agnoscunt. Improbamus ergo malum errorem eorum, quem habent; bonum autem nomen Dei, quod habent, & sacramentum ejus agnoscimus in eis, & veneramur, & amplectimur. Sed propterea dolemus errantes, & eos per caritatem Christi lucrari Deo cupimus, ut sanctum sacramentum, quod foris ab

[a] Apud Lov. *Xantippus Thagastensis.* Sed aliter legi oportet eruditorum judicio: quippe quo tempore scribebat Augustinus, hoc ipso Alypius Thagastensem Numidiæ sedem occupabat. Porrò hujus epistolæ exemplaria MSS. vix duo venerunt in manus nostras; unum ex iis Victorinum præfert, *Sanctippum Tagonensem*; alterum Corbeiense perantiquum & optimæ notæ, *Sanctippum Tagosensem.* Ex duobus autem Vaticanis quæ olim Clementis VIII. jussu ad castigatiorem edendam hanc epistolam inspecta fuerunt, unum cùm Corbeiensi consentit Immo R. P. M. Henricus de Noris Augustinianus Th. Prof. in Historiæ Pelag. lib. 2. c. 8. testatur legi *Xantippum Tagosensem* in tribus Vaticanis codicibus; quorum ex fide corrigendas esse editiones monet. *Nec mirum*, inquit, Tagosam *urbem in geographicis tabulis non reperiri. Nam Africani primates, ut ait Gregorius lib. 1. epist. 72. ad Gennadium*, passim per villas, *non in civitatibus primariis residebant; & tempore collationis Carthaginensis erant in universa Africa episcopi 567. cùm tamen tot oppida nec Ptolemæi nec Ortelij tabulæ exprimant.* In Notitia episcopatuum Africæ, inter Numidas est Timotheus Tagurensis: occurrunt & duo Tagorenses episcopi in Carthag. collatione 1. An fortè nomen commutatis, ut sæpe fit, litteris aliter & aliter scriptum sedem non aliam & aliam designat?

[b] Sic in MSS. At apud Lov. habetur tantùm, *Dilectissimo fratri Theodoro Augustinus*: prætereaque Theodorus in præfixo illic argumento dicitur episcopus; quæ dignitas unde ipsi asseratur ignoramus: certè non ex fratris appellatione, quam Augustinus suprà in epistola 53. Generoso viro laïco defert; immo hæreticis interdum & paganis, ut videre est in epistolis 90. & 232. Denique hunc, opinamur, Theodorum cum Maximo designat Augustinus in epist. 85. hisce verbis: *Carissimi filij mei honorabiles viri.* quibus nempe scripserat epist. 84.

CLASSIS II. AN. 401.

Ecclesiæ pace habent ad perniciem, in pace Ecclesiæ habeant ad salutem. Si ergo tollantur de medio mala hominum, & honorentur in hominibus bona Dei; erit fraterna concordia, & amabilis pax, ut in cordibus hominum vincat persuasionem diaboli, caritas Christi.

2. Itaque cùm ad nos veniunt ex parte Donati, mala illorum non suscipimus, id est dissensionem & errorem, sed ipsa tolluntur de medio tamquam impedimenta concordiæ, & amplectimur fratres nostros stantes cum eis, sicut dicit Apostolus, *in* [a] *unitate spiritus, in vinculo pacis*, & agnoscentes in eis bona Dei, sive sanctum baptismum, sive benedictionem ordinationis, sive continentiæ professionem, sive consignationem virginitatis, sive fidem Trinitatis, & si qua alia sunt: quæ omnia etiamsi erant, nihil tamen proderant, quando caritas non erat. Quis autem verè dicit se habere Christi caritatem, quando ejus non amplectitur unitatem? Cùm ergo ad Catholicam veniunt, non hîc accipiunt quod habebant: sed ut prodesse illis incipiat quod habebant, accipiunt hîc quod non habebant. Hîc enim accipiunt radicem caritatis in vinculo pacis, & in societate unitatis: ut non ad damnationem, sed ad liberationem illis valeant omnia, quæ habent, sacramenta veritatis. Non enim debent gloriari sarmenta, quia non sunt spinarum ligna, sed vitis. Si enim non in radice vixerint, cum tota specie sua in ignem mittentur. De quibusdam autem ramis fractis dixit Apostolus, *quia potens est Deus iterum inserere illos*. Et ideo, dilectissime frater, quoscumque illorum videris fortè dubitantes quo ordine suscipiantur à nobis: ostende illis istam quam bene nosti manum meam, & si eam apud se habere voluerint, habeant: quia testem Deum facio super animam meam, sic eos me suscepturum, ut non solùm baptismum Christi quem acceperunt, ipsum habeant, sed etiam honorem [b] sanctimonij & continentiæ.

Eph. 4. 3.

Rom. 11. 23.

EPISTOLA LXII. *

* Aliàs CCXLI. quæ autem 62. erat, nunc 192.

Alypius, Augustinus & Samsucius Severo excusantes quæ in Timothei negotio gesta sunt.

Domino beatissimo & venerabiliter carissimo & sincerissimo fratri & consacerdoti [c] SEVERO, & qui tecum sunt fratribus, ALYPIUS, AUGUSTINUS & SAMSUCIUS, & qui nobiscum sunt fratres, in Domino salutem.

Scripta fortè sub fin. an. 401.

1. CUM Subsanam venissemus, & quæ illic nobis absentibus contra nostram voluntatem gesta fuerant, quæreremus; quædam sicut audieramus, quædam verò aliter facta, omnia tamen dolenda & [d] toleranda, quantum Dominus adjuvit, partim objurgando, partim monendo, partim orando correximus. Illud sanè quod post tuæ sanctitatis profectionem nos plurimùm contristavit, quòd inde fratres sine itineris duce dimissi sunt, petimus ignoscas, & timidiùs quàm malitiosiùs factum scias. Cùm enim putarent eos à filio nostro Timotheo propterea mitti, ut in nos maximè caritatem tuam ad iracundiam provocarent, vellent autem ipsi nostro adventui, quem tecum futurum sperabant, omnia integra reservare; putaverunt non eos profecturos, si ducem itineris non acciperent. Sed tamen peccatum esse, quis dubitet? Hinc etiam factum est, ut & Fossori diceretur, jam Timotheum cum ipsis fratribus fuisse profectum: quod utique falsum erat. Non tamen à presbytero dictum; & hæc omnia fratrem Carcedonium penitùs ignorasse, nobis manifestissimè declaratum est, quantum ista manifestari solent.

2. Sed quid pluribus immoremur? Memoratus filius noster Timotheus vehementissimè perturbatus, quòd dubietatem tam inopinatam invitissimus senserit; indicavit nobis, quòd cùm ageres cum illo ut apud Subsanam Deo serviret, erupit & juravit, à te omnino non recessurum. Cúmque ejus voluntatem requireremus, respondit se hac juratione impediri, quominus ibi esset ubi eum esse etiam antea volebamus: cùm jam præsertim de suæ libertatis manifestatione securus sit. Cúmque illi aperuissemus, non eum futurum perjurij reum, si non per ipsum, sed per te fieret, ut propter vitandum scandalum tecum esse non posset; quandoquidem non de tua voluntate, sed de sua jurare potuerit, nec te sibi vicissim aliquid jurasse confessus sit: ad extremum dixit, quod servum Dei, Ecclesiæ filium, dicere oportebat, quidquid nobis cum tua sanctitate de illo fieri placuisset, id se sine dubio secuturum. Proinde petimus, & per caritatem Christi obsecramus prudentiam tuam, ut omnium quæ locuti sumus memineris, & rescriptis tuis nos lætifices. Debemus enim nos firmiores (si tamen inter tanta tentationum pericula dicere hoc audendum est) sicut ait Apostolus infirmorum onera sustinere. Frater Timotheus ideo non scripsit sanctitati tuæ, quia omnia quæ gesta sunt, sanctus frater tuus significavit. Memor nostri, in Domino glorieris, domine beatissime & venerabiliter carissime & sincerissime frater.

Rom. 15. 1.

EPISTOLA LXIII. *

* Aliàs CCXL. quæ autem 63 erat, nunc 18.

Rursum de Timotheo qui postquam jurasset se à Severo non recessurum, ordinatus fuerat subdiaconus apud Subsanam in diœcesi Hipponensi. hoc præter suam voluntatem factum esse testatur Augustinus; Timotheum tamen quem ad Severum redire voluit, declarat lectoris officio jam ante præstitum ipsi juramentum, functum fuisse in ecclesiis diœceseos Hipponensis, adeoque sibi remittendum.

Domino beatissimo, & venerabili, & sincerissima caritate amplectendo fratri & consacerdoti SEVERO, & qui tecum sunt fratribus, AUGUSTINUS, & fratres qui mecum sunt, in Domino salutem.

Scripta paulò post superiorem.

1. SI dicam, quæ me ipsa caussa cogit dicere, ubi erit sollicitudo caritatis? Si autem non dicam, ubi erit libertas amicitiæ? Verumtamen fluctuans interim, elegi me purgare potiùs quàm te arguere. Scripsisti te mirari, nos cum dolore nostro tolerare voluisse, quod correctione emendari potuisset: quasi non sint dolenda quæ malè facta sunt, etiamsi quantum possunt, postea corriguntur; aut non id maximè tolerandum sit, quod cùm manifestum sit perperam factum, fieri non possit infectum. Desine itaque mirari frater sincerissime. Nam ordinatus est apud Subsanam subdiaconus Timotheus, præter meum consilium &

[a] MSS. melioris notæ habent, *in unitatem Christi.*
[b] Sic vetus codex Corb. At Lov. *pactimonij & continentiam.*
[c] Hic est, nisi fallimur, ille ipse cujus ex nomine Paulinum salutat Augustinus in epist. 31. n. 3. *Beatissimus frater Severus de condiscipulatu nostro Milevitanæ antistes ecclesiæ* &c.
[d] Lov. *& tollenda.* At MSS. *& toleranda.*

CLASSIS II. AN. 401.

voluntatem: cùm quid de illo agendum esset, adhuc inter nostras alternas sententias deliberatio nutaret. Ecce adhuc doleo, quamvis jam ad te redierit; in quo nos tuæ voluntati paruisse non pænitet.

2. Audi etiam quid objurgando, quid monendo, quid orando correxerimus, & antequam hinc esset profectus; ne adhuc propterea videatur tibi nihil à nobis tunc fuisse correctum, quia nondum ad vos ipse redierat. Objurgando correximus, primò ipsum qui tibi non obtemperavit, ut inconsulto fratre Carcedonio ad tuam sanctitatem antè proficisceretur, unde origo hujus nostræ tribulationis exorta est: deinde presbyterum & Verinum, per quos ut ordinaretur factum esse comperimus. Cùm enim omnes objurgantibus nobis hæc omnia non rectè facta esse confessi sunt, & ut sibi ignosceretur rogaverunt; nimis superbè ageremus, si non crederemus esse correctos. Neque enim agere poterant ut facta non essent: sed nec nos aliud objurgando agebamus, nisi ut se malè egisse cognoscerent & dolerent. Monendo autem correximus, primò omnes, ut deinceps talia non auderent, ne iram Dei experirentur: deinde præcipuè Timotheum, qui sola juratione se cogi dicebat ad tuam pergere caritatem; ut si sanctitas tua, quod fore sperabamus, considerans quæ simul locuti fuerimus, propter infirmorum scandalum, pro quibus Christus mortuus est, & propter Ecclesiæ disciplinam, quam periculosè negligunt, quoniam hîc jam lector esse cœperat, nolles eum esse tecum; jam liber à vinculo jurationis, æquissimo animo Deo serviret, cui sumus rationem nostrorum actuum reddituri. Ipsum quoque fratrem Carcedonium, quantum potuimus, monendo ad hoc perduxeramus, ut etiam ipse patientissimè acciperet quidquid de illo fieri, conservandæ ecclesiasticæ disciplinæ provisio & necessitas cogeret. Orando autem correxeramus nosipsos, ut & gubernationes & exitus nostrorum consiliorum misericordiæ Dei commendaremus, & si quid indignationis nos momorderat, sub illius medicinalem dexteram confugiendo sanaremur. Ecce quàm multa, partim objurgando, partim monendo, partim orando correxeramus.

3. Et nunc considerantes vinculum caritatis, ut non possideamur à satana, non enim ignoramus mentes ejus, quid aliud facere debuimus nisi obtemperare voluntati tuæ, qui non putasti quòd factum est corrigi potuisse, nisi ipse, in quo tibi injuriam factam esse conquereris, juri tuo redderetur? Hoc etiam frater ipse Carcedonius, quamvis non post levem animi perturbationem, de qua peto ut ores pro illo, tamen Christum in te cogitans, æquanimiter fecit. Et cùm adhuc ego, utrùm apud nos remorante Timotheo, alias ad tuam germanitatem litteras mitterem, cogitandum putarem; venitus est ipse paternam [a] commotionem tuam, & præcidit deliberationem meam, non solùm sinens, sed etiam instans, ut tibi Timotheus redderetur.

4. Ego autem, frater Severe, caussam meam judicio tuo dimitto. Certus sum enim Christum habitare in corde tuo: per quem te obsecro ut ipsum consulas, tuæ menti sibi subditæ præsidentem; utrùm homo, qui in ecclesia meæ dispensationi credita jam legere cœperat, & [b] non semel, sed iterum & tertiò, apud Subsanam & presbytero Subsanensis Ecclesiæ comitatus, & apud Turres, & apud [c] Cizan, & apud Verbalis legerat, non fuisse lector possit aut debeat judicari. Et sicut nos, quod postea nobis invitis factum est, Deo jubente correximus: sic & tu quod priùs te nesciente factum est, eodem jubente similiter corrige. Neque enim vereor, ne tu parum intelligas, quantus aditus aperitur ad dissolvendum ordinem ecclesiasticæ disciplinæ, si alterius ecclesiæ clericus cuicumque juraverit quòd ab ipso non sit recessurus, eum secum esse permittat, ideo se facere affirmans, ne auctor sit ejus perjurij: cùm profectò qui hoc non sinet, nec illum apud ipsum remanere permittet, quia de se non de altero jurare potuit, ipse pacificam regulam sine aliqua reprehensione custodiat.

EPISTOLA LXIV. *

* Aliàs CCXXXV. quæ autem 64. erat, nunc 22.

Augustinus Quintiano, ipsum ad patientiam adhortans & Aurelio episcopo reconciliatum cupiens, agensque de Privatione quem ille suæ ecclesiæ clericum querebatur in monasterium Augustini susceptum fuisse.

Domino dilectissimo fratri & compresbytero QUINTIANO AUGUSTINUS in Domino salutem.

Scripta paulo post natalem Chr. an. 401.

1. NOs non dedignamur adspicere corpora minùs pulcra, præsertim cùm ipsæ animæ nostræ nondum pulcræ sint, sicut eas futuras speramus, cùm ille ineffabiliter pulcher nobis apparuerit, in quem modò non videntes credimus: tunc enim similes ei erimus, quando videbimus eum sicuti est. Quod & tu de anima tua, si libenter & fraternè me accipis, admonemus ut sentias, nec eamdem pulcram esse præsumas: sed quemadmodum Apostolus præcipit, in spe gaudeas, & quod sequitur facias: Sic enim dicit, *Spe gaudentes in tribulatione patientes. Spe enim salvi facti sumus:* sicut rursus idem ipse dicit, *Spes autem quæ videtur, non est spes. Quod enim videt quis, quid sperat? Si autem quod non videmus speramus, per patientiam exspectamus.* Hæc patientia in te non deficiat, & in bona conscientia sustine Dominum, & viriliter age, & confortetur cor tuum, & sustine Dominum.

Rom. 12. 12. Rom. 8. 24. Ibidem.

2. Manifestum est quidem, quòd si ad nos venires, venerabili episcopo Aurelio non communicans, nec apud nos posses communicare: sed ea caritate nos faceremus, qua & illum facere non dubitamus. Nec ideo tamen onerosus nobis esset adventus tuus: quia & te oportet æquo animo facere pro Ecclesiæ disciplina, præsertim salvâ conscientiâ, quam tu nosti & Deus. Neque enim & ille si caussam tuam discutiendam distulit, odio tui fecit, & non necessitatibus suis: quas tu si ita nosses quemadmodum tuam nosti, nec mirareris nec contristareris. Quod etiam de nostris petimus credas, quia similiter eas non potes nosse. Sunt autem majores nobis, & auctoritate digniores, & loco viciniores episcopi, per quos faciliùs possitis ad curam vestram pertinentis ecclesiæ caussas exsequi. Nec ego tamen tacui apud venerabilem & debitâ mihi pro ejus meritis honorificentiâ suscipiendum fra-

[a] Lov. *commonitionem.* MSS. omnes, *commotionem.*

[b] Id negotij videtur præbuisse caussam edendi illius canonis in concil. Milevitano die 27. Aug an. 402. celebrato, *ut quicumque in ecclesia vel semel legerit ab alia ecclesia non teneatur.*

[c] In veteri codice Corb. *Cizau.*

Classis II. an. 401.

trem & collegam meum ſenem Aurelium, tribulationem veſtram & querimoniam litterarum veſtrarum; ſed per exemplum epiſtolæ tuæ, innocentiam tuam ei perferre curavi. Litteras autem tuas vel pridie, vel ante biduum natalis Domini accepi, quando illum inſinuaſti ad eccleſiam Badeſilitanam venturum, à qua timetis Dei plebem conturbari atque corrumpi. Quapropter per litteras quidem alloqui plebem veſtram non audeo: reſcribere autem eis, qui mihi ſcriberent, poſſem: ultro autem ad plebem ſcribere, quæ diſpenſationi meæ commiſſa non eſt, unde poſſem?

3. Verumtamen quod tibi uni dico, qui mihi ſcripſiſti, per teipſum perveniat ad eos quibus opus eſt dici. Vos ipſi priùs nolite in ſcandalum mittere Eccleſiam, legendo in populis ſcripturas, quas canon eccleſiaſticus non recepit: his enim hæretici, & maximè Manichæi, ſolent imperitas mentes evertere, quos in campo veſtro libenter latitare audio. Miror ergo prudentiam tuam, quòd me admonueris ut jubeam non recipi eos, qui ad nos à vobis ad monaſterium veniunt, ut quod ſtatutum eſt à nobis in concilio permaneret; & tu non memineris in concilio* inſtitutum, quæ ſint Scripturæ canonicæ, quæ in populo Dei legi debeant. Recenſe ergo concilium, & omnia quæ ibi legeris commenda memoriæ; & ibi etiam invenies, de ſolis clericis fuiſſe* ſtatutum, non etiam de laïcis, ut undecumque venientes non recipiantur in monaſterium. Non quia monaſterij facta mentio eſt; ſed quia ſic inſtitutum eſt, ut clericum alienum nemo ſuſcipiat. Recenti autem* concilio ſtatutum eſt, ut de aliquo monaſterio qui receſſerint, vel projecti fuerint, non fiant alibi clerici aut præpoſiti monaſteriorum. Si ergo de* Privatione te aliquid movit, ſcias eum à nobis nondum eſſe ſuſceptum in monaſterium: ſed cauſſam ipſius ad ſenem Aurelium miſi, ut quod de illo ſtatuerit, hoc faciam. Miror enim utrùm jam poteſt lector deputari, qui nonniſi ſemel ſcripturas etiam non canonicas legit. Si enim propterea jam ille lector eccleſiaſticus, profectò & illa ſcriptura eccleſiaſtica eſt. Si autem illa ſcriptura eccleſiaſtica non eſt, quiſquis eam quamvis in eccleſia legerit, eccleſiaſticus lector non eſt. Tamen de iſto adoleſcente, quod memorato antiſtiti viſum fuerit, hoc oportet obſervem.

* Hipponenſi an. 393. can. 38. & Carthagin. 3. an. 397. can. 47.
* Ibid. can. 21.
* Carthagine habito 13. Septēb. an. 401.
* fortè Privatiano.

4. Plebs autem Vigeſilitana, vobiſcum nobis in viſceribus Chriſti cariſſima, ſi epiſcopum in plenario Africæ* concilio degradatum ſuſcipere noluerit, ſano capite faciet, & nec cogi poteſt, nec debet. Et quiſquis eam violenter coëgerit, oſtendet qualis ſit; & qualis antè fuerit, quando de ſe nihil mali credi volebat, faciet intelligi. Nullus enim ſic proditur qualem cauſſam habuerit, quàm ille qui per ſæculares poteſtates, vel quaſlibet violentias, cum perturbatione & querela conatur recipere honorem, quem perdidit. Non vult enim volenti Chriſto ſervire, ſed Chriſtianis nolentibus dominari. Fratres, cauti eſtote. Multùm aſtutus eſt diabolus, ſed Chriſtus Dei Sapientia eſt.

* Carthagin. 13. Septemb. an. 401.

EPISTOLA LXV.*

* Aliàs CCXXXVI. quæ autem 65. erat, nunc 80.

Auguſtinus Xantippo Numidiæ primati rationem reddens cur Abundantio presbytero infami eccleſiam committere noluerit.

Domino beatiſſimo & venerabiliter ſuſcipiendo patri & conſacerdoti ſeni XANTIPPO AUGUSTINUS in Domino ſalutem.

Classis II. an. 401.

1. OFFICIO debito meritis tuis, ſalutans dignationem tuam, tuiſque me orationibus valde commendans, inſinuo prudentiæ tuæ, Abundantium quemdam in fundo Strabonianenſi pertinente ad curam [a] noſtram ordinatum fuiſſe presbyterum. Qui cùm non ambularet vias ſervorum Dei, non bonam famam habere cœperat; qua ego conterritus, non tamen temere aliquid credens, ſed planè ſollicitior factus, operam dedi, ſi quo modo poſſem ad aliqua malæ converſationis ejus certa indicia pervenire. Ac primò comperi, eum pecuniam cujuſdam ruſticani divino apud ſe commendato intervertiſſe, ita ut nullam inde poſſet probabilem reddere rationem. Deinde convictus atque confeſſus eſt, die jejunij natalis Domini, quo etiam Gippitana eccleſia ſicut ceteræ jejunabant, cùm tamquam perrecturus ad eccleſiam ſuam valefeciſſet collegæ ſuo presbytero Gippitano, horâ ferme quintâ, & cùm ſecum nullum clericum haberet, in eodem fundo reſtitiſſe, & apud quamdam malæ famæ mulierem & prandiſſe & cœnaſſe, & [b] in una domo manſiſſe. In hujus autem hoſpitio jam quidam clericus noſter Hipponenſis remotus erat; & hoc quia iſte optimè noverat, negare non potuit. Nam quæ negavit, Deo dimiſi, judicans quæ occultare permiſſus non eſt. Timui ei committere eccleſiam, præſertim inter hæreticorum circumlatrantium rabiem conſtitutam. Et cùm me rogaret, ut ad [c] presbyterum fundi Armemanenſis in campo Bullenſi, unde ad nos devenerat, cauſſâ ejus inſinuatâ litteras darem, ne quid de illo atrocius ſuſpicaretur, ut illic vivat, ſi fieri poteſt, ſine officio presbyterij correctior, miſericordiâ commotus feci. Hæc autem me præcipuè prudentiæ tuæ intimare oportebat, ne aliqua tibi fallacia ſubreperet.

Scripta circa an. 401.

2. Audivi autem cauſſam ejus, cùm centum dies eſſent ad Dominicum paſchæ, qui futurus eſt octavo Idus Aprilis. Hoc propter concilium inſinuare curavi venerabilitati tuæ; quod etiam ipſi non celavi, ſed ei fideliter quid inſtitutum* eſſet aperui: ut ſi intra annum cauſſam ſuam, ſi fortè ſibi aliquid agendum putat, agere neglexerit, deinceps ejus vocem nemo audiat. Nos autem, beatiſſime domine & venerabiliter ſuſcipiende pater, ſi hæc indicia malæ converſationis clericorum, maximè cùm fama non bona eos cœperit comitari, non putaverimus eo modo vindicanda, quo in concilio conſtitutum eſt; incipimus cogi ea, quæ ſciri non poſſunt, velle diſcutere; & aut incerta damnare, aut verè incognita præterire. Ego certè presbyterum, & qui die jejunij, quo ejuſdem loci etiam eccleſia jejunabat, valefaciens collegæ ſuo ejuſdem loci presbytero, apud famoſam mulierem, nullum ſecum clericum habens, remanere & prandere & cœnare auſus eſt, & in una domo dormire, removendum ab officio presbyterij arbitratus ſum, timens ei deinceps eccleſiam Dei committere. Quod ſi fortè judicibus eccleſiaſticis aliud videtur, quia ſex epiſcopis cauſſam presbyteri terminari *concilio ſtatutum eſt, committat illi, qui vult, eccleſiam ſuæ curæ commiſſam: ego talibus fateor quamlibet plebem committere timeo, præſertim quos nulla

* In conc. habito Carthagine 13. Septemb. an. 401.
* Carthaginenſi ſub Grato an. 348. ſeu 349. can. 11.

[a] Apud Lov. *veſtram.* At in MSS. *noſtram.*
[b] MSS. omnes habent, *& in vicina & in ea domo.*
[c] In MSS. Vaticanis, *ut ad presbyterium.* Tum in altero ex illis, necnon in Corbeienſi legitur, *fundi Armenianenſis.*

Classis II. An. 401.

bona fama defendit, ut hoc eis possit ignosci: ne A si quid perniciosius eruperit, languens imputem mihi.

a * Aliàs CLXXIII. quæ autem 66. erat, nunc 170. Scripta circ. idem tempus.

[a] EPISTOLA LXVI. *

Expostulat cum Crispino Calamensi, qui Mappalienses metu subactos rebaptizarat.

b

1. DEUM quidem timere debuisti; sed quia in rebaptizandis [b] Mappaliensibus sicut homo timeri voluisti, cur non valeat B jussio regalis in provincia, si tantum valuit jussio provincialis in villa? Si personas compares, tu possessor, ille Imperator. Si loca compares, tu in fundo, ille in regno. Si caussas compares, ille ut divisio resarciatur, tu ut unitas dividatur. Sed nos te de homine non terremus. Nam possemus agere ut decem libras auri secundùm imperatoria jussa persolveres. An fortè propterea non habes unde reddas quod dare jussi sunt rebaptizatores, dum multum erogas ut emas quos rebaptizes? Sed nos te, ut C dixi, de homine non terremus, Christus te potiùs terreat. Cui volo scire quid respondeas, si tibi dicat: Crispine, carum fuit pretium tuum ad emendum timorem Mappaliensium, & vilis mors mea ad emendum amorem omnium gentium? Plus valuit rebaptizandis colonis tuis quod numeratum est de sacculo tuo, quàm baptizandis populis meis quod manavit de latere meo? Scio te plura audire posse, si Christo aurem præbeas, & ex ipsa tua possessione admoneri quàm impia contra Christum loquamini. Si enim humano jure præsumis firmè te possidere D quod emisti argento tuo, quanto firmiùs divino jure possidet Christus quod emit sanguine suo? Et ille quidem inconcussè possidebit totum quod

Psal. 71. 8. emit, de quo dictum est, *Dominabitur à mari usque ad mare, & à flumine usque ad terminos orbis terræ.* Sed certè quomodo confidis non te perditurum quod in Africa videris emisse, qui Christum dicis toto orbe perdito ad solam Africam remansisse?

2. Quid multa? Si voluntate sua Mappalienses E in tuam communionem transierunt, ambos nos audiant, ita ut scribantur quæ dicemus, & à nobis subscripta eis punicè interpretentur, & remoto timore dominationis eligant quod voluerint. Ex iis enim quæ dicemus apparebit, utrùm coacti in falsitate remaneant, an volentes teneant veritatem. Si enim hæc non intelligunt, qua temeritate traduxisti non intelligentes? Si autem intelligunt, ambos, ut dixi, audiant, & quod voluerint faciant. Si quæ etiam plebes à vobis ad nos transierunt, F quas putas à dominis coactas, hoc & ibi fiat, ambos nos audiant, & eligant quod placuerit. Si autem non vis hoc fieri, cui non appareat non vos de veritate præsumere? Sed cavenda est ira Dei & hìc & in futuro sæculo. Adjuro te per Christum, ut ad ista respondeas.

* Aliàs XII. quæ autem 67 erat, nunc 227.

EPISTOLA LXVII. *

Augustinus Hieronymo: negans se scripsisse librum in eum: in hoc falsus, quod aliquis prolixam epistolam librum appellasset. G

Domino carissimo & desideratissimo, & honorando A in Christo fratri, & compresbytero HIERONYMO, AUGUSTINUS in Domino salutem.

Scripta circ. an. 402. Caput I.

1. AUDIVI pervenisse in manus tuas litteras meas; sed, quòd adhuc rescripta non merui, nequaquam imputaverim dilectioni tuæ. Aliquid proculdubio impedimenti fuit. Unde agnosco à me Dominum potiùs deprecandum, ut tuæ voluntati det facultatem mittendi, quod rescripseris. Nam rescribendi jam dedit, B quia, cùm volueris, facillimè poteris.

Caput II.

2. ETIAM hoc, ad me sanè perlatum, utrùm quidem crederem, dubitavi; sed hinc quoque tibi aliquid utrùm scriberem, dubitare non debui: hoc autem brevi, suggestum esse caritati tuæ à nescio quibus fratribus, mihi dictum est, quòd librum adversùs te scripserim, Romamque miserim. Hoc falsum esse noveris; Deum nostrum testor, hoc me non fecisse. Sed si fortè aliqua in aliquibus scriptis meis reperiuntur, in quibus aliter aliquid, quàm C tu sensisse, reperiar, non contra te dictum, sed quod mihi videbatur, à me scriptum esse, puto te debere cognoscere; aut si cognosci non potest, credere. Ita sanè hoc dixerim, ut ego non tantùm paratissimus sim, si quid te in meis scriptis moverit, fraternè accipere quid contra sentias, aut de correctione mea, aut de ipsa tua benevolentia gavisurus; verùm etiam hoc à te postulem, & flagitem.

3. O si licuisset, & si non cohabitante, saltem vicino te in Domino perfrui ad crebrum & dulce D colloquium. Sed quia id non est datum, peto, ut hoc ipsum, quod in Domino quàm possumus simul sumus, conservari studeas, & augeri ac perfici, & rescripta quamvis rara non spernere. Saluta obsequio meo sanctum fratrem Paulinianum, & omnes fratres, qui tecum ac de te in Domino gaudent. Memor nostri exaudiaris à Domino in omni sancto desiderio tuo, Domine carissime, & desideratissime, & honorande in Christo frater.

* Aliàs XIII. quæ autem 68. erat, nunc 81.

EPISTOLA LXVIII. * E

Hieronymus Augustino, jam acceptâ epistolâ, quæ continet quæstionem de mendacio officioso, sed dubitans etiamnum an sit Augustini, negat se responsurum nisi sit certus de auctore. Meminit & Ruffini ficto nomine.

Domino verè sancto, ac beatissimo papæ AUGUSTINO, HIERONYMUS *in Christo salutem.*

Scripta paulo post superiorem. c

1. IN *ipso profectionis articulo, sancti filij nostri Asterij hypodiaconi, [c] necessarij mei, beatitudinis tuæ litteræ supervenerunt, quibus satisfacis,* F *te contra parvitatem meam librum Romam non misisse. Hoc nec ego factum audieram: sed epistolæ cujusdam, quasi ad me scriptæ, per fratrem nostrum Sysinnium diaconum huc exemplaria pervenerunt. In qua hortaris me, ut* παλινῳδίαν *super quodam Apostoli capitulo canam; & imiter Stesichorum, inter vituperationes & laudes Helenæ fluctuantem; ut qui detrahendo oculos perdiderat, laudando receperit. Ego simpliciter fateor dignationi tuæ, licet stilus &* ἐπιχειρήματα *tua mihi viderentur:* G *tamen non temerè exemplaribus litterarum credendum putavi; ne fortè, me respondente læsus, justè expostulares, quòd probare antè debuissem tuum esse sermonem, & sic rescribere. Accessit ad moram, sanctæ & venerabi-*

[a] Apud octo MSS. titulus iste præfigitur. *Libellus S. Augustini Catholici contra Crispinianum schismaticum.*

[b] In lib. 2. contra litt. Petiliani c. 83. lugere adhuc se dicit Augustinus facinus istud Crispini Calamensis episcopi Donatistæ, qui cùm emisset possessionem, non dubitavit, *uno ut ait, terroris impetu octoginta ferme animas miserabili gemitu mussitantes rebaptizando submergere.*

[c] In MSS. undecim omittitur, *necessarij mei.*

Classis II. An. 402.

lis Paulæ longa infirmitas. Dum enim languenti multo tempore assidemus, penè epistolæ tuæ, vel ejus qui sub tuo nomine scripserat, obliti sumus, memores illius versiculi; Musica in luctu, importuna narratio. *Itaque, si tua est epistola, apertè scribe, vel mitte exemplaria veriora: ut absque ullo rancore stomachi in Scripturarum disputatione versemur, & vel nostrum emendemus errorem, vel alium frustra reprehendisse doceamus.*

Eccli. 22. 6.

2. *Absit autem à me, ut quidquam de libris beatitudinis tuæ adtingere audeam. Sufficit enim mihi probare mea, & aliena non carpere. Ceterùm optimè novit prudentia tua, unumquemque in suo sensu abundare, & pueriles esse jactantiæ, quod olim adolescentuli facere consueverant, accusando illustres viros, suo nomini famam quærere. Nec tam stultus sum, ut diversitate explanationum tuarum me lædi putem; quia nec tu læderis, si nos contraria senserimus. Sed illa est vera inter amicos reprehensio, si nostram[a] peram non videntes, aliorum, juxta Persium, manticam consideremus. Superest, ut diligas diligentem te, & in Scripturarum campo, juvenis senem non provoces. Nos nostra habuimus tempora, & cucurrimus quantum potuimus. Nunc, te currente, & longa spatia transmeante, nobis debetur otium: simulque (ut cum venia & honore tuo dixerim) ne solus mihi de poëtis aliquid proposuisse videaris, memento Daretis & Entelli, & vulgaris proverbij, quòd bos lassus fortiùs figat pedem. Tristes hæc dictavimus. Vtinam mereremur complexus tuos, & collatione mutua vel doceremus aliqua, vel disceremus.*

70. dist. Vtinam.

Virg. 5. Æneid.

3. *Misit mihi, temeritate solitâ, maledicta sua*[b] *Calphurnius cognomento Lanarius, quæ ad Africam quoque studio ejus didici pervenisse. Ad quæ breviter ex parte respondi; & libelli ejus vobis misi exemplaria, latius opus, cùm opportunum fuerit, primo missurus tempore. In quo illud cavi, ne in quoquam existimationem læderem Christianam, sed tantùm ut delirantis imperitique mendacium ac vecordiam confutarem. Memento mei, sancte ac venerabilis papa. Vide, quantum te diligam, ut ne provocatus quidem voluerim respondere, nec credam tuum esse, quod in altero fortè reprehenderem. Frater Communis suppliciter te salutat.*

Ruffinus.

EPISTOLA LXIX.*

* Aliàs CCXXXVIII. quæ autem 69. erat, nunc 149.

Alypius & Augustinus Castorio, ipsum hortantes ut in episcopatu Vaginensis ecclesiæ Maximiano fratri suo gloriosè cedenti succedat.

Domino meritò dilectissimo, dignéque honorabili & suscipiendo filio CASTORIO, ALYPIUS & AUGUSTINUS in Domino salutem.

Scripta exeunte an. 402.

1. MOLITUS est quidem adversarius Christianorum, per carissimum atque dulcissimum filium nostrum fratrem tuum, Catholicæ matri, quæ vos in hereditatem Christi ab exheredata præcisione fugientes pio sinu suscepit, periculosissimum scandalum commovere: cupiens videlicet serenitatem gaudij nostri, quæ nobis de bono vestræ conversionis oborta est, fœdâ innubilare tristitiâ. Sed Dominus Deus noster misericors & miserator, consolans afflictos, nutriens parvulos, curans infirmos, ad hoc eum aliquid posse permisit, ut rem correctam multo ampliùs A lætaremur, quàm dolebamus afflictam. Longè est quippe gloriosius, episcopatus sarcinam propter Ecclesiæ vitanda pericula deposuisse, quàm propter regenda gubernacula suscepisse. Ille quippe se honorem, si pacis ratio pateretur, dignè accipere potuisse demonstrat, qui acceptum non defendit indignè. Voluit ergo Deus, etiam per fratrem tuum, filium nostrum Maximianum, ostendere inimicis Ecclesiæ suæ, esse in visceribus ejus, qui non sua quærant, sed quæ Jesu-Christi. Neque enim B illud ministerium dispensationis mysteriorum Dei, victus aliquâ sæculari cupiditate deseruit, sed pacificâ permotus pietate deposuit, ne propter ejus honorem fœda & periculosa, aut fortasse etiam perniciosa in membris Christi dissensio nasceretur. Quid enim esset cæcius & omni exsecratione dignius, quàm propter Ecclesiæ catholicæ pacem schisma deserere, & ipsam pacem catholicam honoris sui quæstione turbare? Quid enim laudabilius, & Christianæ caritati commodatius, quàm dere- C lictâ Donatistarum vesanâ superbiâ, ita hereditati Christi cohærere, ut testimonium humilitatis, amore probaretur unitatis? Itaque quantum ad ipsum adtinet, sicut eum gaudemus talem inventum, ut quod in ejus corde divinus sermo ædificavit, nequaquam tempestas hujus tentationis everteret: sic optamus & deprecamur à Domino, ut consequenti vita & moribus suis magis magisque declaret, quàm bene gesturus fuisset, quod profectò gereret, si hoc oportuisset. Retribuatur ei pax æterna, quæ pro- D missa est Ecclesiæ, qui intellexit sibi non expedire quod paci non expediebat Ecclesiæ.

2. Tu verò fili carissime, non mediocre gaudium nostrum, qui nullâ tali necessitate à suscipiendo episcopatu impediris, decet indolem tuam Christo in te dicare quod dedit. Ingenium quippe tuum, prudentia, eloquentia, gravitas, sobrietas, & cetera quibus ornantur mores tui, dona sunt Dei. Cui melius serviunt, quàm ei à quo tributa sunt, ut & custodiantur, & augeantur, & perficiantur, & re- E munerentur? Non serviant huic sæculo, ne vanescant cum illo atque dispereant. Non diu tecum in hoc agendum novimus, quanta facilitate consideres spes inanium hominum, & insatiabiles cupiditates, & incertam vitam. Abjice igitur ex animo quidquid terrenæ atque falsæ felicitatis exspectatione conceperat: operare in agro Dei, ubi certus est fructus, ubi tam multa tanto antè completa sunt promissa, ut ea quæ restant insanissimè desperentur. Obsecramus te per Christi divinitatem & hu- F manitatem, per pacem cælestis illius civitatis, unde peregrinantes labore temporali æternam requiem comparamus, ut in episcopatu[c] Vaginensis Ecclesiæ fratri tuo, non ignominiosè cadenti, sed gloriosè cedenti succedas. Plebs illa cui per tuam mentem ac linguam donis Dei fecundatam & ornatam uberrima incrementa speramus, in te intelligat fratrem tuum non pro sua desidia, sed pro ejus pace fecisse quod fecit. Hæc epistola, mandavimus ut tibi non legeretur, nisi cùm te jam tenerent quibus es necessarius. Nos enim te spiritualis amoris vinculo tenemus, quia & nostro collegio multùm

[a] Lov. *nostra opera*. Sed castigatiùs Er. *nostram peram*. Quippe Hieronymus alludit ad apologum Æsopi, qui finxit mortalium quemque peram suam, seu manticam propriis vitiis plenam retrò pendentem gestare, aliorum verò manticam ante se respicere. quò spectat illud Persij in Satyris, *Vt nemo in sese tentat descendere nemo; sed præcedenti spectatur mantica tergo.*

[b] In MSS. tredecim scribitur *Calpurnius*.

[c] Sic in MSS. Vaticanis & Gallicanis. Attamen legendum aliqui putant, *Bagaiensis*: tum quia sic legitur apud Milevitanum concilium anni 402 in canone edito super hac ipsa Maximiani caussa: tum quia hunc esse unum eumdemque volunt cum Maximiano Bagaiensi, quem vulneratum graviter à Donatistis & de excelsa turri præcipitatum fuisse prodit Augustinus in lib. 3. cont. Crescon. c. 43. Porrò MSS. hoc & illo loco necnon in epist. 88. & 185. ubi de eadem Maximiani cæde agitur, consideratis, plurimam discrepantiam reperimus, quam adnotabimus suis locis.

Classis II. An. 402.

es neceſſarius. Cur autem etiam corporalem præſentiam non exhibuerimus, poſtea ſcies.

* Aliàs CCVII. quæ autem 70. erat, nunc 220.

EPISTOLA LXX. *

Donatiſtarum Catholicos traditionis inſimulantium temeritas prodit ſeſe in cauſſa Feliciani ab ipſis primùm ſollemniter damnati, ac poſtea in honore ſuo recepti.

a

Domino dilectiſſimo & honorabili fratri [a] Naucelioni Alypius & Augustinus.

b Scripta fortè circ. hoc tempus.

1. Cum retuliſſes nobis quid à [b] patre noſtro Clarentio reſponſum fuerit, id eſt, de Feliciano Muſtitano non eum negaſſe, & damnatum ab ipſis, & poſtea in honore ſuo receptum; ſed innocentem fuiſſe damnatum, quia abſens fuerit, & abſentem ſe fuiſſe probaverit: hoc dicimus, ut ad hoc reſpondeat, quia non licuit damnari inauditum, quem innocentem fuiſſe ipſi modò dicunt, qui eum damnaverunt. Aut ergo innocens damnari non debuit, aut nocens recipi dam-
C natus non debuit. Si innocens receptus eſt, innocens damnatus eſt: ſi nocens damnatus eſt, nocens receptus eſt. Si neſciebant, qui illum damnaverunt, utrùm innocens fuerit, arguendi ſunt temeritatis, quia inauditum, innocentem, de quo neſciebant, damnare auſi ſunt; & de præſenti facto intelligimus eadem temeritate illos damnaſſe etiam ſuperiores quos traditionis crimine infamaverunt. Si enim potuit ab ipſis innocens damnari, potuerunt ab ipſis traditores etiam dici qui non erant traditores.
D 2. Deinde idem Felicianus damnatus ab ipſis multo tempore cum Maximiano communicavit; ſi innocens erat quando damnatus eſt, quare poſteriore tempore cum ſcelerato Maximiano communicans multos baptizavit extra communionem ipſorum? Teſtes ſunt ipſi, qui egerunt apud proconſulem, ut idem Felicianus tamquam cum Maximiano de Baſilica excluderetur. Parum ergo erat damnaſſe abſentem, damnaſſe inauditum, damnaſſe, ſicut dicunt, innocentem; inſuper & aditus eſt
E contra illum proconſul, ut de eccleſia expelleretur. Vel tunc quando illum expellebant de eccleſia, fatentur quia inter damnatos & ſceleratos & Maximianiſtas eum deputaverunt. Quando ergo ille baptizabat homines, Maximiano communicans, baptiſmum verum dabat an falſum? Si verum baptiſmum dabat qui cum Maximiano communicabat, quare accuſatur baptiſmus orbis terrarum? Si autem falſum baptiſmum dabat, quando communicabat cum Maximiano, quare ſic ſunt recepti cum illo quos in ſchiſmate Maximiani baptizavit, & nemo eos in
F parte veſtra rebaptizavit?

* Aliàs X. quæ autem 71. erat, nunc 6.

EPISTOLA LXXI. *

Auguſtinus Hieronymo, dehortans à libris Teſtamenti veteris ex Hebræo vertendis, & exhortans ut Septuaginta verſionem mirè depravatam ac variantem reddat ſuæ veritati. Novum Teſtamentum ab eo caſtigatum probat.

Domino venerabili, & deſiderabili ſancto fratri, & compreſbytero Hieronymo, Augus-
G tinus in Domino ſalutem.

Scripta an. 403. Caput I.

1. Ex quo cœpi ad te ſcribere ac tua ſcripta deſiderare, numquam mihi melior occurrit occaſio, quàm ut per Dei ſervum ac miniſtrum fideliſſimum, mihique cariſſimum

[a] MS. Corbeienſis, *Naucellioni.*

Classis II. An. 403.

A mea tibi afferretur epiſtola, qualis eſt filius noſter Cyprianus diaconus. Per hunc certè ita ſpero litteras tuas, ut certius in hoc rerum genere quidquam ſperare non poſſim. Nam nec ſtudium in petendis reſcriptis memorato filio noſtro deerit, nec gratia in promerendis, nec diligentia in cuſtodiendis, nec alacritas in perferendis, nec fides in reddendis: tantùm ſi aliquo modo merear, adjuvet Dominus, & adſit cordi tuo & deſiderio meo, ut fraternam voluntatem nulla major voluntas impediat.
B 2. Quia ergo duas jam epiſtolas miſi, nullam autem tuam poſtea recepi, eaſdem ipſas rurſus mittere volui, credens eas non perveniſſe. Quæ etſi pervenerunt, ac fortaſſe tuæ potiùs ad me pervenire minimè potuerunt, ea ipſa ſcripta, quæ jam miſiſti, iterum mitte, ſi fortè reſervata ſunt: ſin minùs, rurſus dicta quod legam, dum tamen his reſpondere ne graveris, quod jam diu eſt ut expecto. Primas etiam quas ad te adhuc preſbyter litteras præparaveram mittendas per quemdam fratrem
C noſtrum Profuturum, qui poſtea collega nobis factus, jam ex hac vita migravit, nec eas tunc ipſe perferre potuit, quia continuò dum proficiſci diſponit, epiſcopatus ſarcinâ detentus, ac deinde in brevi defunctus eſt, etiam nunc mittere volui: ut ſcias in tua colloquia quàm olim inardeſcam, & quam vim patiar, quòd à me tam longè abſunt ſenſus corporis tui, per quos adire poſſit ad animum tuum animus meus, mi frater dulciſſime, & in Domini membris honorande.

Caput II.

D 3. In hac autem epiſtola hoc addo, quod poſteà didicimus, Job ex hebræo à te interpretatum, cùm jam quamdam haberemus interpretationem tuam ejuſdem Prophetæ ex græco eloquio verſam in latinum; ubi tamen aſteriſcis notaſti quæ in hebræo ſunt, & in græco deſunt; obeliſcis autem quæ in græco inveniuntur, & in hebræo non ſunt, tam mirabili diligentiâ, ut quibuſdam in locis ad verba ſingula, ſingulas ſtellas videamus, ſignificantes eadem verba eſſe in hebræo, in græco autem
E non eſſe. Porrò in hac poſteriore interpretatione, quæ verſa eſt ex hebræo, non eadem verborum fides occurrit, nec parum turbat cogitantem, vel cur in illa prima tantâ diligentiâ figantur aſteriſci, ut minimas etiam particulas orationis indicent deeſſe codicibus græcis, quæ ſunt in hebræis; vel cur in hac altera, quæ ex hebræis eſt, negligentiùs hoc curatum ſit, ut hæ eædem particulæ locis ſuis invenirentur. Aliquid inde, exempli gratiâ, volui ponere: ſed mihi ad horam codex defuit, qui ex hebræo eſt. Verumtamen quia prævolas ingenio, non
F ſolùm quod dixerim, verùm etiam quid dicere voluerim, ſatis, ut opinor, intelligis, ut, cauſsâ redditâ, quod movet ediſſeras.

4. Ego ſanè te mallem græcas potiùs canonicas nobis interpretari Scripturas, quæ Septuaginta interpretum perhibentur. Perdurum erit enim, ſi tua interpretatio per multas eccleſias frequentiùs cœperit lectitari, quòd à græcis eccleſiis latinæ eccleſiæ diſſonabunt, maximè quia facilè contradictor convincitur græco prolato libro, id eſt linguæ no-
G tiſſimæ. Quiſquis autem in eo, quod ex hebræo tranſlatum eſt, aliquo inſolito permotus fuerit, & falſi crimen intenderit; vix aut numquam ad hebræa teſtimonia pervenietur, quibus defendatur objectum. Quòd ſi etiam perventum fuerit, tot latinas & græcas auctoritates damnari quis ferat?

[b] Corbeienſis & Vaticanus MS, *ab epiſcopo noſtro.*

Classis II. An. 403.

Huc accedit, quia etiam consulti Hebræi possunt aliud respondere: ut tu solus necessarius videaris, qui etiam ipsos possis convincere: sed tamen quo judice mirum si potueris invenire.

Caput III.

5. Nam quidam frater noster episcopus, cùm lectitari instituisset in ecclesia, cui præest, interpretationem tuam, movit quiddam longè aliter abs te positum apud Jonam prophetam, quàm erat omnium sensibus memoriæque inveteratum, & tot ætatum successionibus decantatum. (Jonæ 4. 6.) Factus est tantus tumultus in plebe, maximè græcis arguentibus & [a] inclamantibus calumniam falsitatis, ut cogeretur episcopus (ea quippe civitas erat) Judæorum testimonium flagitare. Utrùm autem illi imperitiâ an malitiâ, hoc esse in hebræis codicibus responderunt, quod & græci & latini habebant atque dicebant. Quid plura? Coactus est homo velut mendositatem corrigere, volens, post magnum periculum, non remanere sine plebe. Unde etiam nobis videtur, aliquando te quoque in nonnullis falli potuisse. Et vide hoc quale sit, in eis litteris, quæ non possunt collatis usitatarum linguarum testimoniis emendari.

Caput IV.

6. Proinde non parvas Deo gratias agimus de opere tuo, quo Evangelium ex græco interpretatus es: quia penè in omnibus nulla offensio est, cùm Scripturam græcam contulerimus. Unde, si quisquam veteri falsitati contentiosus faverit, prolatis collatisque codicibus, vel docetur facillimè, vel refellitur. Et si quædam rarissima meritò movent; quis tam durus est, qui labori tam utili non facilè ignoscat, cui vicem laudis referre non sufficit? Quid tibi autem videatur, cur in multis aliter se habeat hebræorum codicum auctoritas, aliter græcorum quæ dicitur Septuaginta, vellem dignareris aperire. Neque enim parvum pondus habet illa, quæ sic meruit diffamari, & qua usos Apostolos, non solùm res ipsa indicat, sed etiam te attestatum esse memini. Ac per hoc plurimùm profueris, si eam græcam Scripturam, quam Septuaginta operati sunt, latinæ veritati reddideris: quæ in diversis codicibus ita varia est, ut tolerari vix possit; & ita suspecta, ne in græco aliud inveniatur, ut inde aliquid proferri aut probari dubitetur. Brevem putabam futuram hanc epistolam: sed nescio quomodo ita mihi dulce factum est in ea progredi, ac si tecum loquerer. Sed obsecro te per Dominum, ne te pigeat ad omnia respondere, & præstare mihi, quantum potueris, præsentiam tuam.

* Aliàs XIV. quæ autem 72. erat, nunc 7.

EPISTOLA LXXII. *

Hieronymus Augustino expostulans de illius epistola per Italiam sparsa, qua taxabatur locus non rectè expositus in epistola ad Galatas.

Domino verè sancto & beatissimo papæ Augustino, Hieronymus *in Domino salutem.*

Scripta an. 403. aut 404. Caput I.

1. Crebras *ad me epistolas dirigis; & sæpe compellis ut respondeam cuidam epistolæ tuæ, cujus ad me, ut antè jam scripsi, per fratrem Sysinnium diaconum exemplaria pervenerunt, absque subscriptione tua; & quæ primùm per fratrem Profuturum, secundò per quemdam alium te misisse significas: & interim Profuturum retractum de itinere, & episcopum constitutum, veloci morte subtractum: illum, cujus nomen retices, maris timuisse discrimina, & navigationis mutasse consilium. Quæ cùm ita sint, satis mirari nequeo, quomodo ipsa epistola & Romæ & in Italia haberi à plerisque dicatur, & ad me solum non pervenerit, cui soli missa est: præsertim cùm idem frater Sysinnius inter ceteros tractatus tuos dixerit eam se non in Africa, non apud te, sed in insula Adriæ, ante hoc ferme quinquennium reperisse.*

Classis II. An. 404.

2. *De amicitia omnis tollenda suspicio est; & sic cum amico, quasi cum altero se, est loquendum. Nonnulli familiares mei, & vasa Christi, quorum Ierosolymis & in sanctis locis permagna copia est, suggerebant non simplici à te animo factum, sed laudem atque rumusculos & gloriolam populi requirente, ut de nobis cresceres; ut multi cognoscerent te provocare, me timere; te scribere ut doctum, me tacere ut imperitum: & tandem reperisse, qui garrulitati meæ modum poneret. Ego autem, ut simpliciter fatear, dignationi tuæ primùm idcirco respondere nolui, quia tuam liquidò epistolam non credebam, nec (ut vulgi de quibusdam proverbium est) litum melle gladium. Deinde illud cavebam, ne episcopo communionis meæ viderer procaciter respondere, & aliqua in reprehendentis epistola reprehendere; præsertim cùm quædam in illa hæretica judicarem.*

Caput II.

3. Ad *extremum, ne tu jure expostulares & diceres, Quid enim? Epistolam meam videras, & notæ tibi manus in subscriptione signa deprehenderas, ut tam facilè amicum læderes, & alterius malitiam in meam verteres contumeliam? Igitur ut antè jam scripsi, aut mitte eamdem epistolam tuâ subscriptam manu; aut senem latitantem in cellula lacessere desine. Sin autem tuam vis vel exercere, vel ostentare doctrinam; quære juvenes, & disertos, & nobiles, quorum Romæ dicuntur esse quàm plurimi, qui possint & audeant tecum congredi, & in disputatione sanctarum Scripturarum, jugum cum episcopo ducere. Ego quondam miles, nunc veteranus, & tuas & aliorum debeo laudare victorias, non ipse rursus effœto corpore dimicare; ne, si me frequenter ad rescribendum impuleris, illius recorder historiæ, quòd Hannibalem, juveniliter exsultantem, Q. Maximus patientiâ suâ fregerit.* (Titus Livius Decadis 3. lib. 2.)

Omnia fert ætas, animum quoq;: sæpe ego longos (Virg. Ecl. 9.)
Cantando puerum memini me condere soles.
Nunc oblita mihi tot carmina: vox quoque Mœrim
Jam fugit ipsa.— *Et, ut magis de Scripturis sanctis loquar, Berzellai ille Galaadites, regis David beneficia, omnesque delicias juveni delegans filio, ostendit senectutem hæc appetere non debere, nec oblata suscipere.* (2. Reg. 19. 34.)

4. *Quòd autem juras te adversùm me librum non scripsisse, neque Romam misisse, quem non scripseris; sed si fortè aliqua in tuis scriptis reperiantur, quæ à meo sensu discrepent, non me à te læsum, sed à te scriptum quod tibi rectum videbatur: Quæso, ut me patienter audias. Non scripsisti librum; & quomodo mihi reprehensionis à te meæ, per alios scripta delata sunt? Cur habet Italia, quod tu non scripsisti? Qua ratione poscis, ut rescribam ad ea, quæ scripsisse te denegas? Nec tam hebes sum, ut, si diversa senseris, me à te læsum putem. Sed si mea cominus dicta reprehendas, & rationem scriptorum expetas, & quæ scripserim, emendare compellas, & ad παλινῳδίαν provoces, & oculos mihi reddas; in hoc læditur amicitia, in hoc necessitudinis jura violantur. Ne videamur certare pueriliter, & fautoribus invicem vel detractoribus nostris tribuere materiam contendendi; hæc scribo, quia te purè & Christianè diligere cupio, nec quidquam in mea mente retinere, quod*

[a] Lov. *inflammantibus*; aliqui codices, *inclamantibus*.

Classis II. an. 404.

distet à labiis. Non enim convenit, ut ab adolescentia A *usque ad hanc ætatem, in monasteriolo cum sanctis fratribus labore desudans, aliquid contra episcopum communionis meæ scribere audeam, & eum episcopum, quem antè cœpi amare quàm nosse; qui me prior ad amicitiam provocavit; quem post me orientem in Scripturarum eruditione lætatus sum. Igitur aut tuum negato librum, si fortè non tuus est; & desine flagitare rescriptum ad ea, quæ non scripsisti: aut si tuus est, ingenuè confitere; ut si in defensionem mei aliqua scripsero, in te culpa sit, qui provocasti, non in me, qui respondere compulsus sum.* B

Caput III.

5. Addis *præterea, te paratum esse, ut, si quid me in tuis scriptis moverit, aut corrigere voluero, fraternè accipias, & non solùm meâ in te benevolentiâ gavisurum; sed, ut hoc ipsum faciam, deprecaris. Rursum dico quod sentio: Provocas senem, tacentem stimulas, videris jactare doctrinam. Non est autem ætatis meæ, putari malevolum erga eum, cui magis favorem debeo. Et si in Evangeliis ac Prophetis perversi homines inveniunt, quod nitantur reprehendere, miraris si in tuis libris, & maximè in Scripturarum expositione, quæ vel* C *obscurissimæ sunt, quædam à rectilinea discrepare videantur? Et hoc dico, non quòd in operibus tuis quædam reprehendenda jam censeam. Neque enim lectioni eorum umquam operam dedi: nec horum exemplariorum apud nos copia est, præter Soliloquiorum tuorum libros, & quosdam Commentarios in Psalmos; quos si vellem discutere, non dicam à me, qui nihil sum, sed à veterum Græcorum docerem interpretationibus discrepare. Vale mi amice carissime, ætate fili, dignitate parens: & hoc à me rogatus observa, ut, quidquid mihi scripseris, ad* D *me primùm facias pervenire.*

* Aliàs XV. quæ autem 73. erat, nunc. 245.

EPISTOLA LXXIII. *

Hieronymum litteris suis nonnihil offensum demulcere studet Augustinus. Apologiam illius contra Ruffinum accepisse se testatur, deplorans tantos inter viros quondam amicissimos tam amarulentam discordiam incidisse.

Domino venerando & desideratissimo fratri compresbytero Hieronymo, Augustinus in Domino salutem. E

Scripta an. 404. Caput I.

1. Quamvis existimem, antequam istas sumeres, venisse in manus tuas litteras meas, quas per Dei servum, filium nostrum, Cyprianum diaconum misi; quibus certissimè agnosceres meam esse epistolam, cujus exemplaria illuc pervenisse commemorasti; unde jam me arbitror rescriptis tuis, velut Entellinis glandibus atque acribus cæstibus, tamquam audacem F Daretem cœpisse pulsari atque versari: nunc tamen eis ipsis respondeo litteris tuis, quas mihi per sanctum filium nostrum Asterium mittere dignatus es: in quibus multa in me comperi tuæ benevolentissimæ caritatis, & rursus quædam nonnullius [a] à me tuæ offensionis indicia. Itaque, ubi mulcebar legens, ibi continuò feriebar; hoc sanè vel maximè admirans, quòd, cùm dicas te exemplaribus litterarum mearum ideo temere non putasse credendum, ne fortè te respondente læsus justè expostularem, quòd probare antè debuisses meum esse G sermonem, & sic rescribere; postea jubeas, si mea est epistola, apertè me scribere, aut mittere exemplaria veriora; ut absque ullo rancore stomachi in Scripturarum disputatione versemur. Quo pacto enim possumus in hac disputatione sine rancore versari, si me lædere paras? Aut si non paras, quo modo ego, te non lædente, abs te læsus justè expostularem, quòd probare antè debuisses, meum esse sermonem, & sic rescribere, hoc est & sic lædere? Nisi enim rescribendo læsisses, ego justè expostulare non possem. Proinde cùm ita rescribis, ut lædas, quis locus nobis relinquitur in disputatione Scripturarum sine ullo rancore versandi? Ego quidem absit ut lædar, si mihi certa ratione volueris & potueris demonstrare illud ex epistola Apostoli, vel quid aliud Scripturarum sanctarum te veriùs intellexisse, quàm me: Immo verò absit, ut non cum gratiarum actione lucris meis deputem, si fuero te docente instructus, aut emendante correctus.

2. Verumtamen, tu mihi frater carissime, nisi te putares læsum scriptis meis, non me putares lædi posse rescriptis tuis. Nullo enim modo id de te opinatus fuero, quòd non te arbitraris læsum, si sic tamen rescribis ut lædas. Aut si te non sic rescribente, ego propter nimiam stultitiam meam lædi posse putatus sum, hoc ipso læsisti planè, quòd de me ita sensisti. Sed nullo modo tu me, quem numquam talem expertus es, temere talem crederes, qui litterarum mearum exemplaribus, etiam cùm stilum meum nosses, temere credere noluisti. Si enim non immeritò vidisti, me justè expostulaturum fuisse, si temere crederes esse litteras meas, quæ non essent meæ: quanto justiùs expostularem, meipsum temere putatum talem, qualem me expertus non esset qui putavisset? Nequaquam ergo ita prolabereris, ut te non rescribente quo læderer, me tamen existimares nimis insipientem, etiam tali tuo rescripto lædi potuisse.

Caput II.

3. Restat igitur, ut lædere me rescribendo disponeres, si certo documento meas esse illas litteras nosceres. Atque ita, quia non credo quòd injustè me lædendum putares, superest, ut agnoscam peccatum meum, quòd prior te illis litteris læserim, quas meas esse negare non possum. Cur itaque conor contra fluminis tractum, ac non potiùs veniam peto? Obsecro te ergo per mansuetudinem Christi, ut, si læsi te, dimittas mihi, nec me vicissim lædendo malum pro malo reddas. Lædes autem me, si mihi tacueris errorem meum, quem fortè inveneris in factis vel dictis meis. Nam si ea in me reprehenderis, quæ reprehendenda non sunt, te lædis magis quàm me: quod absit à moribus & sancto proposito tuo, ut hoc facias voluntate lædendi, culpans in me aliquid dente maledico, quod mente veridica esse scis non culpandum. Ac per hoc aut benevolo corde arguas, etiam si caret delicto quem arguendum putas; aut paterno affectu mulceas, quem [b] adjicere nequeas. Potest enim fieri, ut tibi aliud videatur quàm veritas habet, dum tamen abs te aliud non fiat quàm caritas habet: nam & ego amicissimam reprehensionem gratissimè accipiam; etiam si reprehendi non meruit, quod rectè defendi potest: aut agnoscam simul & benevolentiam tuam, & culpam meam; & quantum Dominus donat, in alio gratus, in alio emendatus inveniar.

4. Quid ergo, fortasse dura, sed certè salubria verba tua, tamquam cæstus Entelli, pertimescam? Cædebatur ille, non curabatur; & ideo vincebatur, non sanabatur. Ego autem, si medicinalem correptionem tuam tranquillus accepero, non do-

[a] Sic Bad. Er. & sedecim MSS. At Lov. habet, *anima tua.*

[b] Bad. Am. & Er. *abjicere nequeas.*

Classis II. An. 404.

lebo: si verò infirmitas [a] vel humana vel mea, etiam cùm veraciter arguor, non potest nisi aliquantulum contristari; meliùs tumor capitis dolet, dum curatur, quàm dum ei parcitur, non sanatur. Hoc est enim, quod acutè vidit, qui dixit, Utiliores esse plerumque inimicos jurgantes, quàm amicos objurgare metuentes. Illi enim dum rixantur, dicunt aliquando vera, quæ corrigamus: isti autem minorem, quàm oportet, exhibent justitiæ libertatem, dum amicitiæ timent exasperare dulcedinem. Quapropter etsi bos, ut tibi videris, lassus senectute fortè corporis, non vigore animi tamen, in area dominica fructuoso labore desudans; ecce sum, si quid perperam dixi, fortiùs fige pedem. Non mihi esse debet molestum pondus ætatis tuæ, dummodo conteratur palea culpæ meæ.

5. Proinde illud, quod in extremo epistolæ tuæ posuisti, cum magni desiderij suspirio vel lego, vel recolo. *Utinam*, inquis, *mereremur complexus tuos; & collatione mutua vel doceremus aliqua, vel disceremus.* Ego autem dico, Utinam saltem propinquis terrarum locis habitaremus; ut, si non possent misceri nostra colloquia, litteræ possent esse crebriores. Nunc verò tanto locorum intervallo absumus (Gal. 2.14.) à sensibus nostris, ut de illis verbis Apostoli ad Galatas, juvenem me ad tuam sanctitatem scripsisse meminerim; & ecce jam senex, necdum rescripta meruerim; faciliúsque ad te exemplaria epistolæ meæ pervenerint, nescio qua occasione prævenien te, quàm ipsa epistola me curante. Homo enim, qui eam tunc acceperat, nec ad te pertulit, nec ad me retulit. Tantæ autem mihi in litteris tuis, quæ in manus nostras venire potuerunt, apparent res, ut nihil studiorum meorum mallem, si possem, quàm inhærere lateri tuo. Quod ego quia non possum, aliquem nostrorum in Domino filiorum erudiendum nobis ad te mittere cogito, si etiam de hac re tua rescripta meruero. Nam neque in me tantum scientiæ Scripturarum divinarum est, aut esse jam poterit, quantum inesse tibi video. Et si quid in hac re habeo facultatis, utcumque impendo populo Dei. Vacare autem studiis diligentiùs quàm quæ populi audiunt instruendi, propter ecclesiasticas occupationes omnino non possum.

Caput III.

6. Nescio quæ scripta maledica super tuo nomine ad Africam [b] pervenerunt. Accepimus tamen quod dignatus es mittere, illis respondens maledictis. Quo perlecto, fateor, multùm dolui inter tam caras familiaresque personas, cunctis penè ecclesiis notissimo amicitiæ vinculo copulatas, tantum malum exstitisse discordiæ. Et tu quidem quantum tibi modereris, quantumque teneas aculeos indignationis tuæ, ne reddas maledictum pro maledicto, satis in tuis litteris eminet. Verumtamen si eas ipsas cùm legissem, contabui dolore, & obrigui timore; quid de me illa facerent, (Matt. 18.7.) quæ in te ille scripsit, si in manus meas fortè venis- (Matt. 24.12.) sent? Væ mundo ab scandalis. Ecce fit, ecce prorsus impletur quod Veritas ait; *Quoniam abundabit iniquitas, refrigescet caritas multorum.* Quæ sibi enim jam fida pectora tutò refundantur? In cujus [c] sinum tota se projiciat secura dilectio? Quis denique amicus non formidetur quasi futurus inimicus, si potuit inter Hieronymum & Ruffinum hoc, quod plangimus, exoriri? O misera & miseranda conditio! O infida in voluntatibus amicorum scientia præsentium, ubi nulla est præscientia futurorum! Sed quid hoc alteri de altero gemendum putem, quando nec ipse quidem sibi homo est notus in posterum? Novit enim utcumque, vix fortè, nunc qualis sit; qualis autem postea futurus sit, ignorat.

7. Hæc porrò non tantùm scientia, qualis quisque sit, verùm etiam præscientia, qualis futurus sit, si est in sanctis & beatis Angelis; & quomodo fuerit diabolus beatus aliquando, cùm adhuc angelus bonus esset, sciens futuram iniquitatem suam, & sempiternum supplicium, omnino non video. De qua re, si tamen eam nosse opus est, vellem abs te audire, quid sentias. Vide, quid faciant terræ ac maria, quæ nos corporaliter dirimunt. Si hæc epistola mea, quam legis, ego essem; jam mihi diceres quod quæsivi. Nunc verò quando rescribes? quando mittes? quando perveniet? quando accipiam? Et tamen utinam quandoque fiat, quod tam citò fieri non posse, quàm volumus, quantâ possumus tolerantiâ sustinemus. Unde recurro ad illa verba epistolæ tuæ dulcissima, sanctique desiderij tui plenissima, & ea facio vicissim mea: *Utinam mereremur complexus tuos; & collatione mutua vel doceremus aliqua, vel disceremus:* si tamen esse ullo modo posset quod ego te docerem.

8. In his autem verbis non jam tuis tantùm, sed etiam meis, ubi delector & reficior, & ipso quamvis pendente & non adtingente utriusque nostrûm desiderio, non parva ex parte consolor: ibi rursus acerrimis dolorum stimulis fodior, dum cogito inter vos, quibus Deus hoc ipsum, quod uterque nostrûm optavit, largum prolixumque concesserat, ut conjunctissimi & familiarissimi mella Scripturarum sanctarum pariter lamberetis, tantæ amaritudinis irrepsisse perniciem, quando non, ubi non, cui non homini formidandam: cùm eo tempore, quo abjectis jam sarcinis sæcularibus, jam expediti Dominum sequebamini, & in ea terra vivebatis simul, in qua Dominus humanis pedibus ambulans, *Pacem meam*, inquit, *do vobis, pacem meam relinquo vobis*, (Johan. 14.27.) viris ætate maturis, & in eloquio Domini habitantibus vobis accidere potuit? Verè *tentatio est vita* (Job. 7.1.) *humana super terram.* Heu mihi, qui vos alicubi simul invenire non possum, fortè ut moveor, ut doleo, ut timeo, prociderem ad pedes vestros, flerem quantum valerem, rogarem quantum amarem, nunc unumquemque vestrûm pro seipso, nunc utrumque pro alterutro, & pro aliis, & maximè infirmis, pro quibus Christus mortuus est, qui vos tamquam in theatro vitę hujus cum magno sui periculo spectant, ne de vobis ea conscribendo spargatis, quæ [d] quandoque concordantes delere non poteritis, qui nunc concordare nolitis; aut quæ concordes legere timeatis, ne iterum litigetis.

9. Verum dico caritati tuæ, nihil me magis, quàm hoc exemplum, tremuisse, cùm quædam ad me in epistola tua legerem, tuæ indignationis indicia, non tam illa de Entello & bove lasso, ubi mihi potiùs hilariter jocari, quàm iracundè minari visus es, quàm illud, quod serio te scripsisse satis apparet, unde suprà eloquutus sum, plus fortasse quàm debui, sed non plus quàm timui, ubi aisti,

[a] Ita MSS. plerique. At Lov. *velut humana mea.*

[b] Editi, *pervenisse audivimus.* Sed veriùs MSS. novem, *pervenerunt.* Nempe Hieronymus in epist. 68. conqueritur maledicta Ruffini, studio ejusdem ad Africam pervenisse: respondet Augustinus nescire se quæ in ipsum maledicta isthuc pervenerint.

[c] MSS quindecim, *In cujus sensus tota &c.*

[d] In decem MSS. sic legitur: *quæ quoniam concordantes delere non poteritis, concordare nolitis.* In uno Cisterciensi, *quæ quandoque quoniam delere non poteritis, concordare nolitis.*

Classis II. an. 404.

ne fortè læsus justè expostulares. Rogo te, si fieri potest, ut inter nos quæramus & disseramus aliquid, quo sine amaritudine discordiæ corda nostra pascantur, fiat. Si autem non possum dicere quid mihi emendandum videatur in scriptis tuis, nec tu in meis, nisi cum suspicione invidiæ, aut læsione amicitiæ; quiescamus ab his, & nostræ vitæ salutique parcamus. Minus certe assequatur illa quæ inflat, dum non offendatur illa quæ ædificat. (1. Cor. 8. 2.) Ego me longè esse sentio ab illa perfectione, de qua scriptum est; *Si quis in verbo non offendit, hic perfectus est vir.* (Jac. 3. 2.) B Sed planè in Dei misericordia puto me posse facilè abs te petere veniam, si quid offendi: quod mihi aperire debes; ut, cùm te audiero, lucreris fratrem tuum. (Matt. 18. 15.) Neque enim, quia hoc propter longinquitatem terrarum non potes facere inter me & te, propterea debes sinere errare me. Prorsus quod ad ipsas res, quas nosse volumus, adtinet, si quid veri me tenere vel scio, vel credo, vel puto, in quo tu aliter sentis, quantum dat Dominus sine tua injuria conabor asserere. C Quod autem pertinet ad offensionem tuam, cùm te indignatum sensero, nihil aliud, quàm veniam deprecabor.

10. Nec omnino arbitror te succensere potuisse, nisi aut hoc dicerem, quod non debui; aut non sic dicerem, ut debui: quia nec miror minùs nos scire invicem, quàm scimur à conjunctissimis & familiarissimis nostris. In quorum ego caritatem, fateor, facilè me totum projicio, præsertim fatigatum scandalis sæculi; & in ea sine ulla sollicitudine requiesco: D Deum quippe illic esse sentio, in quem me securus projicio, & in quo securus requiesco. Nec in hac mea securitate crastinum illud humanæ fragilitatis incertum, de quo superiùs ingemui, omnino formido. Cùm enim hominem Christiana caritate flagrantem, eâque mihi fidelem amicum factum esse sentio; quidquid ei consiliorum meorum cogitationumque committo, non homini committo, sed illi, in quo manet, ut talis sit. *Deus enim caritas est; & qui manet in caritate, in Deo manet, & Deus in eo:* (1. Johan. 4. 16.) E quam si deseruerit, tantum faciat necesse est dolorem, quantum manens fecerat gaudium. Verumtamen ex amico intimo factus inimicus, quærat sibi potiùs, quod fingat astutus; non inveniat quod prodat iratus. Hoc autem unusquisque facilè assequitur, non occultando quod fecerit, sed non faciendo quod occultari velit. Quod misericordia Dei bonis piisque concedit, ut inter [a] amicos, quoslibet futuros, liberi securique versentur, aliena peccata sibi commissa non prodant; quæ prodi timeant, ipsi nulla committant. F Cùm enim falsum quid à maledico fingitur; aut omnino non creditur; aut certè integra salute, sola fama vexatur. [b] Cùm autem malum perpetratur, hostis est intimus, etiam si nullius intimi loquacitate aut lite vulgetur. Quapropter quis prudentium non videat, etiam tu quàm tolerabiliter feras amicissimi quondam & familiarissimi incredibiles nunc inimicitias, consolante conscientia; & quemadmodum vel quod jactitat, vel quod à quibusdam forsitan creditur, in sinistris armis deputes, quibus G non minùs quàm dextris contra diabolum dimicatur? Verumtamen illum maluerim aliquo modo mitiorem, quàm te isto modo armatiorem. Hoc magnum & triste miraculum est, ex amicitiis talibus ad has inimicitias pervenisse; lætum erit, & A multo majus, ex inimicitiis talibus ad pristinam concordiam revertisse.

[a] Editi, *inimicos.* Prætulimus, *amicos*, quod habent sex MSS.
[b] MSS. quatuordecim. *Quod autem malum perpetratur, hostis est* &c. lectio haudquaquam spernenda.

EPISTOLA LXXIV. *

(* Aliàs XVI. quæ autem 74. erat, nunc 236.)

Augustinus Præsidium rogat ut superiorem epistolam curet Hieronymo reddendam, utque sibi eumdem suis etiam litteris placet.

Domino beatissimo, & meritò venerando fratri, & consacerdoti Præsidio, Augustinus in Domino salutem.

1. Sicut præsens rogavi sinceritatem tuam, (Scripta cum superiore.) nunc quoque commoneo, ut litteras meas sancto fratri, & compresbytero nostro Hieronymo mittere non graveris. Ut autem noverit caritas tua, quemadmodum etiam tu illi pro mea caussa scribere debeas, misi exemplaria litterarum, & mearum ad ipsum, & ad me ipsius, quibus lectis pro tua sancta prudentia facilè videas & modum meum, quem servandum putavi, & motum ejus, quem non frustra timui. Aut si ego quod non debui, vel quomodo non debui, aliquid scripsi; non ad illum de me, sed ad me ipsum potiùs fraterna dilectione mitte sermonem; quò correctus petam ut ignoscat, si meam culpam ipse cognovero.

EPISTOLA LXXV. *

(* Aliàs XI. quæ autem 75. erat, nunc 250.)

Respondet tandem Hieronymus ad Augustini quæstiones propositas in epist. 28. 40. & 71. scilicet de titulo libri ecclesiasticos scriptores repræsentantis, de Petro reprehenso à Paulo in epist. ad Galatas, de translatione veteris Testamenti, ac de hederæ vocabulo apud Jonam: defendens acriter scriptiones & interpretationes suas adversùs Augustinum.

Domino verè sancto & beatissimo Papæ Augustino, Hieronymus *in Christo salutem.*

1. Tres *simul epistolas, immo libellos breves, per diaconum Cyprianum, tuæ dignationis accepi; diversas, ut tu nominas, quæstiones; ut ego sentio, reprehensiones opusculorum meorum continentes. ad quas si respondere voluero, libri magnitudine opus erit. Tamen conabor, quantum facere possum, modum non egredi longioris epistolæ, & festinanti fratri moram non facere: qui ante triduum, quàm profecturus erat, à me epistolas flagitavit; ut penè in procinctu hæc qualiacumque sunt, effutire compellerer, & tumultuario respondere sermone, non maturitate scribentis, sed dictantis temeritate: quæ plerumque non in doctrinam, sed in casum vertitur: ut fortissimos quoque milites subita bella conturbant, & antè coguntur fugere, quàm possint arma corripere.* (Scripta circ. fin. an. 404. Caput I.)

2. *Ceterùm nostra armatura Christus est, & apostoli Pauli institutio, qui scribit ad Ephesios;* Assumite arma Dei, ut possitis resistere in die malo. (Ephes. 6. 13.) *Et rursum;* State succincti lumbos vestros in veritate, (Ibid. 14.) & induti loricam justitiæ, & calciati pedes in præparationem Evangelij pacis: super omnia accipientes scutum fidei, in quo possitis universa tela maligni ignita exstinguere: & galeam salutis accipite, & gladium Spiritus, quod est verbum Dei. *His quondam telis rex David armatus procedebat ad prælium; & quinque lapides de torrente accipiens lævigatos, nihil asperitatis & sordium inter hujus sæculi turbines,* (1. Reg. 17. 40.)

Classis II. An. 404.

in sensibus suis esse monstrabat; bibens de torrente in via: & idcirco exaltatus caput superbissimum Goliath suo potissimùm mucrone truncavit, percutiens in fronte blasphemum, & in ea parte corporis vulnerans, in (2. Par. 26. 19.) *qua & præsumtor sacerdotij Ozias leprâ percutitur:* (Psal. 4. 7.) *& sanctus gloriatur in Domino, dicens*, Signatum est super nos lumen vultus tui Domine. *Dicamus igitur* (Psal. 56. 8.) *& nos;* Paratum cor meum Deus, paratum cor meum; cantabo & psallam in gloria mea. Exsurge psalterium & cithara; exsurgam diluculo: *ut in nobis* (Psal. 80. 11.) *possit impleri;* Aperi os tuum, & ego adimplebo il- (Psal. 67. 12.) lud: & Dominus dabit verbum evangelizantibus virtute multa. *Te quoque ipsum orare non dubito, ut inter nos contendentes veritas superet. Non enim tuam quæris gloriam, sed Christi: cùmque tu viceris, & ego vincam, si meum errorem intellexero: & è con-* (2. Cor. 12. 14.) *trario, me vincente, tu superas; quia non filij parentibus, sed parentes filiis thesaurizant. Et in Parali-* (1. Paral. 12.) *pomenon libro legimus, quòd filij Israël ad pugnandum processerint* mente pacifica, *inter ipsos quoque gladios & effusiones sanguinis, & cadavera prostratorum, non suam sed pacis victoriam cogitantes. Respondeamus igitur ad omnia, ac multiplices quæstiones, si Christus jusserit; brevi sermone solvamus. Prætermitto salutationis officia, quibus meum demulces caput: taceo de blanditiis, quibus reprehensionem mei niteris consolari. Ad ipsas caussas veniam.*

Caput II.

3. Dicis *accepisse te librum meum à quodam fratre, qui titulum non haberet, in quo Scriptores ecclesiasticos tam græcos quàm latinos enumeraverim: cùmque ab eo quæreres, ut tuis verbis utar, cur* D *liminaris pagina non esset inscripta, vel quo censeretur nomine; respondisse, appellari Epitaphium: & argumentaris, quòd rectè sic vocaretur, si eorum tantùm vel vitas vel scripta ibi legisses, qui jam defuncti essent: cùm verò multorum, & eo tempore quo scribebatur, & nunc usque viventium commemorentur opuscula*, *mirari te, cur ei hunc titulum imposuerim. Puto intelligere prudentiam tuam, quòd ex opere ipso titulum potueris intelligere. Legisti enim & græcos & latinos, qui vitas virorum illustrium descripserunt, quod* E *numquam Epitaphium huic operi scripserint, sed de illustribus viris, verbi gratiâ, ducibus, philosophis, oratoribus, historicis, poëtis, epicis, tragicis, comicis. Epitaphium autem propriè scribitur mortuorum. quod quidem in dormitione sanctæ memoriæ Nepotiani presbyteri olim fecisse me novi. Ergo hic liber vel de illustribus viris, vel propriè de scriptoribus ecclesiasticis appellandus est: licèt à plerisque emendatoribus imperitis, de auctoribus, dicatur inscriptus.*

Caput III. (Gal. 2. 11.)

4. Secundo *loco quæris, cur dixerim in com-* F *mentariis epistolæ ad Galatas, Paulum id in Petro non potuisse reprehendere, quod ipse fecerat; nec in alio arguere simulationem, cujus ipse tenebatur reus: & asseris, reprehensionem apostolicam non fuisse dispensatoriam, sed veram; & me non debere docere mendacium, sed universa, quæ scripta sunt, ita sonare, ut scripta sunt. Ad quæ primùm respondeo, debuisse prudentiam tuam præfatiunculæ commentariorum meorum » meminisse, dicentis ex persona mea: [Quid igitur ego » stultus ac temerarius, qui id pollicear, quod ille non po-* G *» tuit? Minimè: quin potiùs in eo, ut mihi videor, cautior » atque timidior, quòd imbecillitatem virium mearum » sentiens, Origenis commentarios sequutus sum. Scripsit » enim ille vir in epistolam Pauli ad Galatas quinque » propriè volumina; & decimum Stromatum suorum librum, commatico super explanatione ejus sermone » complevit: tractatus quoque varios, & excerpta, » quæ vel sola possent sufficere, composuit. Prætermit- » to Didymum videntem meum, & [a] Laodicenum, » de ecclesia nuper egressum, & Alexandrum veterem » hæreticum; Eusebium quoque Emisenum, & Theodo- » rum Heracleotem; qui & ipsi nonnullos super hac re » commentariolos reliquerunt. E quibus vel si pauca decer- » perem, fieret aliquid quod non penitus contemneretur. » Itaque ut simpliciter fatear, legi hæc omnia, & in* B *» mente mea plurima coacervans, accito notario, vel » mea, vel aliena dictavi, nec ordinis, nec verborum » interdum, nec sensuum memor. Iam Domini misericor- » diæ est, ne per imperitiam nostram ab aliis bene di- » cta dispereant, & non placeant inter extraneos, quæ » placent inter suos.] Si quid igitur reprehensione dignum putaveras in explanatione nostra, eruditionis tuæ fuerat quærere, utrùm ea, quæ scripsimus, haberentur in græcis, ut, si illi non dixissent, tunc meam propriè sententiam condemnares: præsertim cùm liberè in præ-* C *fatione confessus sim, Origenis commentarios me esse secutum, & vel mea vel aliena dictasse; & in fine ejusdem capituli, quod reprehendis, scripserim; [Si cui » iste non placet sensus, quo nec Petrus peccasse, nec Pau- » lus procaciter ostenditur arguisse majorem; debet expo- » nere, quâ consequentiâ Paulus in altero reprehendat » quod ipse commisit.] Ex quo ostendi, me non ex definito id defendere, quod in græcis legeram, sed ea expressisse quæ legeram, ut lectoris arbitrio derelinquerem, utrùm probanda essent an improbanda.*

5. *Tu igitur, ne quod ego petieram faceres, novum argumentum reperisti, ut assereres, gentiles qui in Christum credidissent, Legis onere liberos; eos autem qui ex Iudæis crederent, Legi esse subjectos: ut per utrorumque personam, & Paulus rectè reprehenderet eos, qui Legem servarent, quasi doctor gentium; & Petrus jure reprehenderetur, qui princeps circumcisionis id imperavit gentibus, quod soli, qui ex Iudæis erant, debuerint observare.* (Gal. 2. 8.) *Hoc si placet, immo quia placet, ut quicumque credunt ex Iudæis, debitores sint legis faciendæ; tu ut episcopus in toto orbe notissimus, debes hanc promulgare sententiam, & in assensum tuum omnes coëpiscopos trahere. Ego in parvo tuguriunculo, cum monachis, id est compeccatoribus meis, de magnis statuere non audeo, nisi hoc ingenuè confiteri, me majorum scripta legere, & in commentariis, secundùm omnium consuetudinem, varias ponere explanationes, ut è multis sequatur unusquisque quod velit. Quod quidem te puto & in sæculari litteratura, & in divinis libris legisse, & probasse.*

6. *Hanc autem explanationem, quam primus Origenes in decimo Stromatum libro, ubi epistolam Pauli ad Galatas interpretatur, & ceteri deinceps interpretes sunt sequuti, illâ vel maximè caussâ subintroducunt, ut Porphyrio respondeant blasphemanti, qui Pauli arguit procacitatem, quòd principem apostolorum Petrum ausus est reprehendere, & arguere in faciem, ac ratione constringere, quòd malè fecerit, id est, in eo errore fuerit, in quo fuit ipse, qui alium arguit delinquentem. Quid dicam de Iohanne, qui* * *dudum in pontificali gradu Constantinopolitanam rexit ecclesiam, & propriè super hoc capitulo latissimum exaravit librum, in quo Origenis & veterum sententiam est sequutus? Si igitur me reprehendis errantem, patere me, quæso, errare cum talibus: & cum me erroris mei multos socios habere perspexeris, tu veritatis tuæ saltem unum adstipulatorem*

* Jo Chrysostomus depositus primùm an. 403. circ. mens. Jul. tum an. 404 ipso die magni sabbati.

[a] Editi, *& Apollinarem Laodicenum.* Huc apud MSS. etiam plures irrepsit *Apollinaris* nomen, quod reticebatur in apographo, ut patet ex epist. 82. cap. 3. abest quoque à Vaticanis & aliis codicibus melioris notæ.

proferre debebis. Hæc de explanatione unius capituli epistolæ ad Galatas.

7. *Sed ne videar adversùs rationem tuam niti testium numero, & occasione virorum illustrium subterfugere veritatem, nec manum audere conserere, breviter de Scripturis exempla proponam.* [Act. 10. 13.] *In Actibus apostolorum,* vox facta est *ad Petrum dicens;* Surge Petre, occide & manduca, *id est, omnia animalia quadrupedum, & serpentium terræ, & volatilium cæli. Quo dicto, ostenditur nullum hominem secundùm naturam esse pollutum, sed æqualiter omnes ad Christi Evangelium provocari. Ad quod respondit Petrus:* Absit, quia numquam manducavi commune & immundum. Et vox ad eum de cælo secundò facta est, dicens: Quæ Deus mundavit, tu ne commune dixeris. *Ivit itaque Cæsaream; & ingressus ad Cornelium,* aperiens os suum, dixit; In veritate comperi, quia non est personarum acceptor Deus: sed in omni gente, qui timet eum, & operatur justitiam, acceptus est illi. *Denique* cecidit Spiritus-sanctus super eos, & obstupuerunt ex circumcisione fideles, qui venerant cum Petro, quod & in nationes gratia Spiritus-sancti fuisset effusa. Tunc respondit Petrus: Numquid aquam quis prohibere potest, ut non baptizentur hi, qui Spiritum-sanctum acceperunt, sicut & nos? Et jussit eos in nomine Jesu Christi baptizari. [Act. 11. 1.] Audierunt autem Apostoli & fratres qui erant in Judæa, quia & gentes receperunt verbum Dei. Cùm autem adscendisset Petrus Jerosolymam, disceptabant adversùs illum qui erant ex circumcisione, dicentes, Quare introisti ad viros præputium habentes, & manducasti cum illis? *Quibus omni ratione exposita, novissimè orationem suam hoc sermone conclusit:* Si ergo eamdem gratiam dedit illis Deus, sicut & nobis qui credidimus in Dominum Jesum Christum; ego quis eram, qui possem prohibere Deum? His auditis, tacuerunt; & glorificaverunt Deum, dicentes, Ergo & gentibus Deus pænitentiam ad vitam dedit. *Rursum, cùm multo* [Act. 14. 21.] *pòst tempore Paulus & Barnabas venissent Antiochiam; &, congregatâ ecclesiâ, retulissent* quanta fecisset Deus cum illis; & quia aperuisset Deus gentibus ostium fidei; quidam, descendentes de Ju- [Act. 15. 1.] dæa, docebant fratres atque dicebant, Nisi circumcidamini secundùm morem Moysi, non potestis salvi fieri. Commotâ igitur seditione non minimâ adversùs Paulum & Barnabam, statuerunt adscendere *& ipsi, qui accusabantur, & hi qui accusabant,* ad Apostolos & presbyteros Jerosolymam super hac quæstione. Cùmque Jerosolymam perrexissent, exsurrexerunt quidam de hæresi Pharisæorum, qui crediderant in Christum, dicentes; Oportet circumcidi eos, & præcipere illis, ut servent Legem Moysi. Et cùm magna super hoc verbo oriretur quæstio; Petrus *solita libertate,* Viri, *inquit,* fratres, vos scitis, quoniam ab antiquis diebus in nobis elegit Deus per os meum audire gentes verbum Evangelij, & credere: & qui novit corda Deus, testimonium perhibuit, dans illis Spiritum-sanctum, sicut & nobis, & nihil discrevit inter nos & illos, fide purificans corda illorum. Nunc autem quid tentatis Deum, imponere jugum super cervicem discipulorum, quod neque patres nostri, neque nos portare potuimus? Sed per gratiam Domini nostri Jesu Christi credimus salvari, quemadmodum & illi. Tacuit autem omnis multitudo, *& in sententiam ejus Iacobus Apostolus, & omnes simul presbyteri transierunt.*

8. *Hæc non debent molesta esse lectori, sed & illi & mihi utilia, ut probemus, ante apostolum Paulum non ignorasse Petrum, immo principem hujus fuisse decreti, Legem post Evangelium non esse servandam. Denique tantæ Petrus auctoritatis fuit, ut Paulus in epistola sua scripserit:* Deinde post annos tres veni Jerosolymam videre Petrum, & mansi apud eum diebus quindecim. [Gal. 1. 18.] *Rursumque in consequentibus;* Post annos quatuordecim adscendi iterum Jerosolymam cum Barnaba assumto & Tito. Adscendi autem secundùm revelationem, & exposui eis Evangelium quod prædico inter gentes: [Gal. 2. 1.] *ostendens se non habuisse securitatem Evangelij prædicandi, nisi Petri, & qui cum eo erant, fuisset sententià roboratum. Statimque sequitur;* Separatim autem his, qui videbantur aliquid esse, ne fortè in vacuum currerem aut cucurrissem. *Quare separatim, & non in publico? Ne fortè fidelibus ex numero Iudæorum, qui Legem putabant esse servandam, & sic credendum in Domino Salvatore, fidei scandalum nasceretur. Ergo & eo tempore cùm Petrus venisset Antiochiam (licèt hoc Apostolorum acta non scribant, sed affirmanti Paulo credendum sit) in faciem illi Paulus restitisse se scribit, quia reprehensibilis erat. Priùs enim quàm venirent quidam à Iacobo, cum gentibus edebat: cùm autem venissent, subtrahebat se, & segregabat, timens eos qui ex circumcisione erant. Et consenserunt cum illo ceteri Iudæi, ita ut & Barnabas adduceretur ab his in illam simulationem.* Sed cùm vidissem, *inquit,* quòd non rectè ingrediuntur ad veritatem Evangelij, dixi Petro coram omnibus, Si tu, cùm sis Judæus, gentiliter & non Judaïcè vivis; quomodo cogis gentes Judaïzare? *& cetera. Nulli ergo dubium est, quòd Petrus apostolus sententiæ hujus, cujus nunc prævaricator arguitur, primus auctor exstiterit. Caussa autem prævaricationis, timor est Iudæorum. Dicit enim Scriptura, quòd primùm edebat cum gentibus: cùm autem venissent quidam à Iacobo, subtrahebat se & segregabat, timens eos qui ex circumcisione erant. Timebat autem Iudæos, quorum erat Apostolus; ne per occasionem gentilium à fide Christi recederent, & imitator pastoris boni, perderet gregem sibi creditum.*

9. *Sicut ergo ostendimus, Petrum bene quidem sensisse de abolitione Legis Mosaïcæ, sed ad simulationem* [a] *observandæ ejus timore compulsum: videamus, an ipse Paulus, qui alium arguit, tale quid fecerit. Legimus in eodem libro:* Perambulabat autem Paulus [Act. 15. 41.] Syriam, & Ciliciam, confirmans ecclesias: pervenitque in Derben, & Listram, & ecce discipulus [Act. 16. 1.] quidam erat ibi, nomine Timotheus, filius mulieris viduæ fidelis, patre autem gentili. Huic testimonium reddebant, qui Listris erant & Iconio fratres. Hunc voluit Paulus secum proficisci; & assumens circumcidit eum propter Judæos, qui erant in illis locis. Sciebant enim omnes quòd pater ejus gentilis esset. *O beate apostole Paule, qui in Petro reprehenderas simulationem, qua subtraxit se à gentibus propter metum Iudæorum, qui à Iacobo venerant, cur Timotheum, filium hominis gentilis, utique & ipsum gentilem, (neque enim Iudæus erat, qui non fuerat circumcisus) contra sententiam tuam circumcidere cogeris? Respondebis mihi; Propter Iudæos, qui erant in illis locis. Qui igitur tibi ignoscis in circumcisione discipuli venientis ex gentibus; ignosce & Petro, præcessori tuo, quòd aliqua fecerit metu fidelium Iudæorum. Rursum scriptum est:* Paulus verò [Act. 18. 18.]

[a] In uno è Vatic MSS. *observantia ejus.* In Cisterciensi, *observationis.*

Classis II. An. 404.

cùm adhuc ſuſtinuiſſet dies multos, fratribus valedicens, navigavit Syriam, & cum eo Priſcilla & Aquila: & totundit ſibi in Cenchreis caput; votum enim habuerat. *Eſto, ut ibi timore Judæorum compulſus ſit facere quod nolebat; quare comam nutrivit ex voto, & poſtea eam in Cenchreis totundit ex Lege, quod Nazaræi, qui ſe Deo voverint, juxta præceptum Moyſi facere conſueverunt?*

Num. 6. 18. Act. 21. 17.

10. *Verùm hæc ad comparationem ejus rei, quæ ſequitur, parva ſunt. Refert Lucas, ſacræ hiſtoriæ ſcriptor;* Cùm veniſſemus Jeroſolymam, libenter ſuſceperunt nos fratres: *& ſequenti die Iacobus & omnes ſeniores qui cum eo erant,* Evangelio illius comprobato, dixerunt ei, Vides frater quot millia ſunt in Judæa, qui crediderunt in Chriſtum, & hi omnes æmulatores ſunt Legis. Audierunt autem de te, quòd diſceſſionem doceas à Moyſe, eorum qui per gentes ſunt Judæorum, dicens non debere eos circumcidere filios ſuos, neque ſecundùm conſuetudinem ingredi. Quid ergo eſt? Utique oportet convenire multitudinem: audierunt enim te ſuperveniſſe. Hoc ergo fac quod tibi dicimus; Sunt nobis viri quatuor votum habentes ſuper ſe, his aſſumtis, ſanctifica te cum ipſis, & impende in eos, ut radant capita: & ſcient omnes, quia quæ de te audierunt, falſa ſunt: ſed ambulas & ipſe cuſtodiens Legem. Tunc Paulus, aſſumtis viris, poſtera die purificatus, cum illis intravit in templum, annuntians expletionem dierum purificationis, donec offerretur pro unoquoque eorum oblatio. *O Paule, & in hoc te rurſus interrogo, cur caput raſeris; cur nudipedalia exercueris de cerimoniis Iudæorum; cur obtuleris ſacrificia, & ſecundùm Legem hoſtiæ pro te fuerint immolatæ? Utique reſpondebis; Ne ſcandalizarentur qui ex Iudæis crediderant. Simulaſti ergo Iudæum ut Iudæos lucrifaceres: & hanc ipſam ſimulationem Iacobus & ceteri te docuere presbyteri. ſed tamen evadere non potuiſti. Orta enim ſeditione cùm occidendus eſſes, raptus es à tribuno, & ab eo miſſus Cæſaream, ſub cuſtodia militum diligenti, ne te Iudæi quaſi ſimulatorem ac deſtructorem Legis occiderent: atque inde Romam perveniens, in hoſpitio, quod tibi conduxeras, Chriſtum & Iudæis & gentibus prædicaſti: & ſententia tua Neronis gladio confirmata eſt.*

Ibid. 20. Act. 23. 23. Actor. 28. 14. 30.

11. *Didicimus, quòd propter metum Iudæorum, & Petrus & Paulus æqualiter finxerint ſe Legis præcepta ſervare. Qua igitur fronte, quâ audaciâ Paulus in altero reprehendat quod ipſe commiſit? Ego, immo alij ante me expoſuerunt cauſſam, quam putaverant, non officioſum mendacium defendentes, ſicut tu ſcribis, ſed docentes honeſtam diſpenſationem; ut & Apoſtolorum prudentiam demonſtrarent, & blaſphemantis Porphyrij impudentiam coërcerent, qui Petrum & Paulum puerili dicit inter ſe pugnaſſe certamine; immo exarſiſſe Paulum in invidiam virtutum Petri, & ea ſcripſiſſe jactanter, quæ vel non fecerit, vel ſi fecerit, procaciter fecerit id in alio reprehendens, quod ipſe commiſerit. Interpretati ſunt illi ut potuerunt: tu quomodo iſtum locum ediſſeres? utique meliora dicturus, qui veterum ſententiam reprobaſti.*

Caput IV. Epiſt. 9. 1. Cor. 9. 20.

12. Scribis *ad me in epiſtola tua* [*Neque enim » à me docendus es, quomodo intelligatur quod idem Apoſtolus dicit,* Factus ſum Judæis tamquam Judæus, ut Judæos lucrifacerem, *& cetera quæ ibi » dicuntur compaſſione* [a] *miſericordiæ, non ſimulatione fal- A laciæ. Fit enim tamquam æger, qui miniſtrat ægroto, » non cùm ſe febres habere mentitur, ſed cùm animo con- » dolentis cogitat, quemadmodum ſibi ſerviri vellet, ſi » ipſe ægrotaret. Nam utique Iudæus erat; Chriſtia- » nus autem factus, non Iudæorum ſacramenta reliquerat, quæ convenienter ille populus, & legitimo tempore, quo oportebat, acceperat: ideoque ſuſcepit ea celebranda cùm jam Chriſti eſſet Apoſtolus, ut doceret non eſſe pernicioſa his qui ea vellent, ſicut à parentibus per Legem acceperant, cuſtodire, etiam cùm in Chri- B ſtum credidiſſent; non tamen in eis jam conſtituerent ſpem ſalutis, quoniam per Dominum Ieſum ſalus ipſa quæ illis ſacramentis ſignificabatur, advenerat.*] *Totius ſermonis tui, quem diſputatione longiſſimâ protraxiſti hic ſenſus eſt; ut Petrus non erraverit in eo, quòd his, qui ex Iudæis crediderant, putaverit Legem eſſe ſervandam; ſed in eo à rectilinea deviarit, quòd gentes coëgerit Iudaïzare. Coëgerit autem non docentis imperio, ſed converſationis exemplo. Et Paulus non contraria ſit loquutus his quæ ipſe geſſerat; ſed quare Petrus eos, qui ex gentibus erant, Iudaïzare C compelleret.*

13. *Hæc ergo ſumma eſt quæſtionis, immo ſententiæ tuæ, ut poſt Evangelium Chriſti, benefaciant Iudæi credentes, ſi Legis mandata cuſtodiant; hoc eſt ſi ſacrificia offerant, quæ obtulit Paulus; ſi filios circumcidant, ſi ſabbatum ſervent, ut Paulus in Timotheo, & omnes obſervavere Iudæi. Si hoc verum eſt; in Cerinthi & Hebionis hæreſim delabimur, qui credentes in Chriſtum, propter hoc ſolùm à patribus anathematizati ſunt, D quòd Legis cerimonias Chriſti Evangelio miſcuerunt, & ſic nova confeſſi ſunt, ut vetera non omitterent. Quid dicam de Hebionitis, qui Chriſtianos eſſe ſe ſimulant? Uſque hodie per totas Orientis ſynagogas inter Iudæos hæreſis eſt, quæ dicitur Mineorum, & à Phariſæis nunc uſque damnatur, quos vulgò Nazaræos nuncupant, qui credunt in Chriſtum Filium Dei, natum de virgine Maria; & eum dicunt eſſe, qui ſub Pontio Pilato paſſus eſt, & reſurrexit, in quem & nos credimus: ſed dum volunt & Iudæi eſſe & Chriſtiani, nec Iudæi ſunt nec Chriſtia- E ni. Oro ergo te ut, qui noſtro vulnuſculo medendum putas, quod acu foratum, immo punctum, ut dicitur, hujus ſententiæ medearis vulneri, quod lanceâ, & ut ita dicam,* [b] *phalaricæ mole percuſſum eſt. Neque enim ejuſdem eſt criminis in explanatione Scripturarum diverſas majorum ſententias ponere, & hæreſim ſceleratiſſimam rurſum in eccleſiam introducere. Sin autem hæc nobis incumbit neceſſitas, ut Iudæos cum legitimis ſuis ſuſcipiamus, & licebit eis obſervare in eccleſiis Chriſti quod exercuerunt in ſynagogis ſathanæ; dicam quod F ſentio, non illi Chriſtiani fient, ſed nos Iudæos facient.*

14. *Quis enim hoc Chriſtianorum patienter audiat, quod in tua epiſtola continetur:* [*Iudæus erat Paulus; » Chriſtianus autem factus, non Iudæorum ſacramenta » reliquerat, quæ convenienter ille populus & legitimo tempore quo oportebat, acceperat: ideoque ſuſcepit celebranda ea cùm jam Chriſti eſſet apoſtolus; ut doceret non eſſe pernicioſa his, qui ea vellent, ſicut à parentibus per Legem acceperant, cuſtodire.*] *Rurſum obſecro te, ut pace tua meum dolorem audias. Iudæorum Paulus cerimonias ob- G ſervabat, cùm jam Chriſti eſſet apoſtolus, & dicis eas non eſſe pernicioſas his, qui eas vellent, ſicut à parentibus acceperant, cuſtodire? Ego è contrario loquar, & reclamante mundo, libera voce pronuntiem, cerimonias Iudæorum & pernicioſas eſſe, & mortiferas Chriſtianis; & quicumque eas obſervaverit, ſive ex Iudæis, ſive ex genti-*

[a] MSS. octo, *compaſſione miſericordi, non ſimulatione fallaci.*

[b] Phalarica genus teli eſt, in modum haſtæ prægrandi ferro munitum, quod tortilibus nervis, aut machinâ quædam bellicâ magno impetu mittebatur.

bus, eum in barathrum diaboli devolutum. Finis enim A Legis Christus, ad justitiam omni credenti, Judæo Rom. 10. 4. scilicet & gentili. *Neque enim omni credenti erit finis ad justitiam, si Iudæus excipitur. Et in Evangelio legimus*, Matt. 11. 12. Lex & Prophetæ usque ad Johannem Baptistam. Luc. 16. 16. *Et in alio loco*, Propterea ergo magis quærebant eum Judæi interficere, quia non solùm solvebat sabbatum; Johan. 5. 18. sed & Patrem suum dicebat esse Deum, æqualem se faciens Deo. Johan. 1. 16. *Et iterum*, De plenitudine ejus nos omnes accepimus, & gratiam pro gratia, quia Lex per Moysen data est; gratia B autem & veritas per Jesum Christum facta est. *Pro Legis gratia, quæ præteriit, gratiam Evangelij accepimus permanentem; & pro umbris & imaginibus veteris Instrumenti, veritas per Iesum Christum facta est.* Jer. 31. 31. *Ieremias quoque ex persona Dei vaticinatur*, Ecce dies veniunt, dicit Dominus, & consummabo domui Israël, & domui Juda testamentum novum, non secundùm testamentum, quod disposui patribus eorum, in die, quando apprehendi manum eorum, ut educerem eos de terra Ægypti. *Observa quid* C *dicat, quòd non populo gentilium,* [a] *ei qui antè non receperat Testamentum, sed populo Iudæorum, cui Legem dederat per Moysen, Testamentum novum Evangelij repromittat; ut nequaquam vivant in vetustate litteræ, sed in novitate spiritus. Paulus autem, super cujus nomine nunc quæstio ventilatur, crebras hujuscemodi ponit sententias; è quibus, brevitatis studio, pauca subnectam*; Gal. 5. 2. Ecce ego Paulus dico vobis, quoniam, si circumcidamini, Christus vobis nihil prodest. *Et iterum*; Ibidem 4. Evacuati estis à Christo, qui in Lege D justificamini; à gratia excidistis. *Et infrà*; Si spiritu ducimini, jam non estis sub Lege. *Ex quo apparet, qui sub Lege est, non dispensativè, ut nostri voluere majores, sed verè, ut tu intelligis, eum Spiritum-sanctum non habere. Qualia sint autem præcepta legalia, Deo docente discamus.* Ezech. 20. 25. Ego, *inquit*, dedi eis præcepta non bona, & justificationes in quibus non vivant in eis. *Hæc dicimus, non quòd Legem juxta Manichæum & Marcionem destruamus, quam & sanctam & spiritalem juxta Apostolum novimus: sed quia post-* E *quam fides venit, & temporum plenitudo, misit Deus* Gal. 4. 4. *Filium suum* [b] *factum ex muliere, factum sub Lege: ut eos, qui sub Lege erant, redimeret; ut adoptionem filiorum reciperemus; & nequaquam sub pædagogo, sed sub adulto & Domino herede vivamus.*

15. *Sequitur in epistola tua*; [*Non ideo Petrum emendavit, quòd paternas traditiones observaret; quod si facere vellet, nec mendaciter, nec incongruè faceret.*] *Iterum dico, Quando episcopus es, ecclesiarum Christi magister, ut probes verum esse quod asseris, suscipe ali-* F *quem Iudæorum, qui factus Christianus, natum sibi filium circumcidat, qui observet sabbatum, qui abstineat à cibis, quos Deus creavit ad utendum cum gratiarum actione, qui quarto-decimo die mensis primi agnum mactet ad vesperam; & cùm hoc feceris, immo non feceris, (scio enim te Christianum, & rem sacrilegam non esse facturum) velis nolis, tuam sententiam reprobabis; & tunc scies opere difficilius esse confirmare sua, quàm aliena reprehendere. Ac ne forsitan tibi non crederemus; immo non intelligeremus quid diceres, (Frequenter enim* G *in longum sermo protractus, caret intelligentia; & dum non sentitur, ab imperitis minùs reprehenditur) inculcas, & replicas:* [*Hoc ergo Iudæorum Paulus dimiserat, quod malum habebant. Quod est malum Iudæorum, quod* Rom. 10. 3. *Paulus dimiserat? Vtique illud quod sequitur; quòd ignorantes, inquit,* Dei justitiam, & suam volentes constituere, justitiæ Dei non sunt subjecti: *Deinde quòd post passionem & resurrectionem Christi, dato ac manifestato sacramento gratiæ, secundùm ordinem Melchisedech, adhuc putabant, vetera sacramenta non ex consuetudine sollemnitatis, sed ex necessitate salutis esse celebranda. Quæ tamen si numquam fuissent necessaria, infructuosè atque inaniter pro eis Machabæi martyres fierent. Postremò illud, quòd prædicatores gratiæ Christianos Iudæi, tamquam hostes Legis, persequerentur. Hos atque hujusmodi errores & vitia, dicit se damna* Phil. 3. 8. *& ut stercora arbitratum, ut Christum lucrifaceret.*]

16. *Didicimus per te, quæ apostolus Paulus mala reliquerat Iudæorum: rursum te docente discamus, quæ bona eorum tenuerit.* [*Observationes, inquies, Legis; quas more patrio celebrant, sicut ab ipso Paulo celebratæ sunt, sine ulla salutis necessitate.*] *Id quid velis dicere, Sine ulla salutis necessitate, non satis intelligo. Si enim salutem non afferunt, cur observantur? Si autem observanda sunt, utique salutem afferunt; maximè quæ observata martyres faciunt. Non enim observarentur, nisi salutem afferrent. Neque enim indifferentia sunt inter bonum & malum, sicut philosophi disputant. Bonum est continentia, malum est luxuria; inter utrumque indifferens, ambulare, digerere alui stercora, capitis naribus purgamenta projicere, sputis rheumata jacere: hoc nec bonum, nec malum est: sive enim feceris, sive non feceris, nec justitiam habebis, nec injustitiam. Observare autem Legis cerimonias, non potest esse indifferens: sed aut malum est, aut bonum est. Tu dicis bonum; ego assero malum; & malum non solùm his qui ex gentibus, sed & his qui ex Iudaico populo crediderunt. In hoc, nisi fallor, loco, dum aliud vitas, in aliud devolveris. Dum enim metuis Porphyrium blasphemantem, in Hebionis incurris laqueos; his qui credunt ex Iudæis, observandam Legem esse decernens. Et qui periculosum intelligis esse, quod dicis; rursum illud superfluis verbis temperare conaris,* [*sine ulla salutis necessitate, sicut Iudæi celebranda putabant, aut fallaci simulatione, quod in Petro reprehenderat Paulus.*] Fallax simulatio.

17. *Petrus igitur simulavit Legis custodiam, iste autem reprehensor Petri, audacter observavit legitima. Sequitur enim in epistola tua.* [*Nam si propterea illa sacramenta celebravit, quia simulavit se Iudæum, ut illos lucrifaceret: cur non etiam sacrificavit cum gentibus, quia & his, qui sine Lege erant, tamquam sine* 1. Cor. 9. 21. *Lege factus est, ut eos quoque lucrifaceret; nisi quia & illud fecit, ut naturâ Iudæus; & hoc totum dixit, non ut Paulus se fingeret esse quod non erat, sed ut misericorditer ita subveniendum esse sentiret, ac si ipse in eo errore laboraret; non scilicet mentientis astu, sed compatientis affectu.*] *Bene defendis Paulum, quòd non simulaverit errorem Iudæorum, sed verè fuerit in errore. Neque imitari voluerit Petrum mentientem,* [c] *ut quod erat metu Iudæorum dissimularet; sed tota libertate Iudæum se esse diceret. Novam clementiam Apostoli; dum Iudæos Christianos vult facere, ipse Iudæus factus est. Non enim poterat luxuriosos ad frugalitatem reducere, nisi se luxuriosum probasset, & misericorditer, ut ipse dicis, subvenire miseris, nisi se miserum ipse sentiret. Verè enim miselli, & misericorditer deplorandi, qui contentione sua & amore Legis abolitæ, Apostolum Christi fecere Iudæum. Nec multùm interest inter meam & tuam sententiam, quia ego dico & Petrum & Paulum, timore fidelium Iudæorum, Legis exercuisse, immo simulasse mandata; tu autem asseris hoc eos fecisse clementer, non mentientis astu, sed*

[a] MSS. undecim, *cum quo antè non fecerat Testamentum.*

[b] Editi, *natum ex muliere.* At MSS. decem, *factum ex muliere*; sic alibi passim Hieronymus juxta græcum textum.

[c] Vaticani duo MSS. *ut quod non erat metu Iudæorum simularet.*

Classis II. An. 404.

sed compatientis affectu: dummodo illud constet, vel metu, vel misericordiâ eos simulasse se esse, quod non erant. Illud autem argumentum, quo adversùs nos uteris, quòd & gentilibus debuerit gentilis fieri, si Iudæis Iudæus factus est, magis pro nobis facit. Sicut enim non fuit verè Iudæus, sic nec verè gentilis erat: & sicut non fuit verè gentilis, sic nec verè Iudæus erat. In eo autem imitator gentilium est, quia præputium recipit in fide Christi; & indifferenter permittit vesci cibis, quos damnant Iudæi: non cultu, ut tu putas, idolorum. In Christo enim Iesu nec circumcisio est aliquid, nec præputium, sed observatio mandatorum Dei.

Gal. 5. 6. cap. 6. 15.

18. Quæso igitur te, & iterum atque iterum deprecor, ut ignoscas disputatiunculæ meæ: & quòd modum meum egressus sum, tibi imputes, qui coëgisti ut rescriberem, & mihi cum Stesichoro oculos abstulisti. Nec me putes magistrum esse mendacij, qui sequor Christum dicentem, Ego sum via, veritas & vita. Nec potest fieri, ut veritatis cultor, mendacio colla submittam. Neque mihi imperitorum plebeculam concites, qui te venerantur ut episcopum, & in ecclesia declamantem, sacerdotij honore suspiciunt; me autem, ætatis ultimæ, & penè decrepitum, ac monasterij & ruris secreta sectantem, parvipendunt: & quæras tibi, quos doceas sive reprehendas. Ad nos enim, tantis maris atque terrarum à te divisos spatiis, vix vocis tuæ sonus pervenit. Et si forsitan litteras scripseris, ante eas Italia ac Roma suscipient, quàm ad me, cui mittendæ sunt, deferantur.

Joan. 14. 6.

Caput V.

19. Quod autem in aliis quæris epistolis, cur mea prior in libris canonicis interpretatio asteriscos habeat, & virgulas prænotatas; & postea aliam translationem absque his signis ediderim: pace tua dixerim, videris mihi non intelligere quod quæsisti. Illa enim interpretatio Septuaginta interpretum est; & ubicumque virgulæ, id est obeli sunt, significatur quòd Septuaginta plus dixerint quàm habetur in Hebræo: ubi autem asterisci, id est stellæ prælucentes, ex Theodotionis editione ab Origene additum est: & ibi Græca transtulimus; hîc de ipso Hebraico, quod intelligebamus, expressimus, sensuum potius veritatem quàm verborum interdum ordinem conservantes. Et miror, quomodo Septuaginta interpretum libros legas non puros, ut ab eis editi sunt, sed ab Origene emendatos, sive corruptos per obelos & asteriscos; & Christiani hominis interpretatiunculam non sequaris: præsertim cùm ea, quæ addita sunt, ex hominis Iudæi atque blasphemi, post passionem Christi, editione transtulerit. Vis amator esse verus Septuaginta interpretum? non legas ea, quæ sub asteriscis sunt; immo rade de voluminibus, ut veterum te fautorem probes. Quod si feceris, omnes Ecclesiarum bibliothecas condemnare cogeris. Vix enim unus aut alter invenietur liber, qui ista non habeat.

Cap. VI.

20. Porro quod dicis non debuisse me interpretari post veteres, & novo uteris syllogismo; [Aut obscura fuerunt quæ interpretati sunt Septuaginta, aut manifesta. Si obscura, te quoque in eis falli potuisse credendum est. Si manifesta, illos in eis falli non potuisse, perspicuum est.] Tuo tibi sermone respondeo. Omnes veteres tractatores, qui nos in Domino præcesserunt, & qui Scripturas sanctas interpretati sunt, aut obscura interpretati sunt, aut manifesta. Si obscura, quomodo tu post eos ausus es disserere, quod illi explanare non potuerunt? Si manifesta, superfluum est te voluisse disserere, quod illos latere non potuit, maximè in explanatione Psalmorum, quos apud Græcos interpretati sunt multis voluminibus, pri-

A mus Origenes, secundus Eusebius Cæsariensis, tertius Theodorus Heracleotes, quartus Asterius Scythopolitanus, quintus Apollinaris Laodicenus, sextus Didymus Alexandrinus. Feruntur & diversorum in paucos Psalmos opuscula: sed nunc de integro Psalmorum corpore dicimus. Apud Latinos autem Hilarius Pictaviensis, & Eusebius Vercellensis episcopi Origenem & Eusebium transtulerunt. quorum priorem & noster Ambrosius in quibusdam sequutus est. Respondeat mihi prudentia tua, quare tu post tantos & tales inter- B pretes in explanatione Psalmorum diversa senseris? Si enim obscuri sunt Psalmi, te quoque in eis falli potuisse, credendum est. Si manifesti, illos in eis falli potuisse non creditur: ac per hoc utroque modo superflua erit interpretatio tua; & hac lege, post priores nullus loqui audebit; & quodcumque alius occupaverit, alius de eo scribendi non habebit licentiam. Quin potiùs humanitatis tuæ est, in quo veniam tibi tribuis, indulgere & ceteris. Ego enim non tam vetera abolere conatus sum, quæ linguæ meæ homini- C bus emendata de græco in latinum transtuli, quàm ea testimonia, quæ à Iudæis prætermissa sunt vel corrupta, proferre in medium; ut scirent nostri quid hebræa veritas contineret. Si cui legere non placet, nemo compellit invitum. Bibat vinum vetus cum suavitate, & nostra musta contemnat, quæ in explanatione priorum edita sunt, ut sicubi illa non intelliguntur, ex nostris manifestiora fiant. Quod autem genus interpretationis in Scripturis sanctis sequendum sit, liber quem scripsi de optimo genere interpretan- D di, & omnes præfatiunculæ divinorum voluminum, quas editioni nostræ præposuimus, explicant; ad illasque prudentem lectorem remittendum puto. Et si me, ut dicis, in novi Testamenti emendatione suscipis, exponisque caussam cur suscipias; quia plurimi linguæ græcæ habentes scientiam, de meo possint opere judicare: eamdem integritatem debueras etiam in veteri credere Testamento, quòd non nostra confinximus, sed ut apud Hebræos invenimus, divina transtulimus. Sicubi dubitas, Hebræos interroga.

E 21. Sed fortè dices, Quid si Hebræi aut respondere noluerint, aut mentiri voluerint? Tota frequentia Iudæorum in mea interpretatione reticebit, nullusque inveniri poterit, qui hebrææ linguæ habeat notionem: aut omnes imitabuntur illos Iudæos, quos dicis in Africæ repertos oppidulo in meam conspirasse calumniam? Hujuscemodi enim * in epistola tua texis fabulam: [Quidam frater noster episcopus, cùm lectitari instituisset in ecclesia, cui præest, interpretationem tuam, movit quiddam, longè aliter à te positum apud Ionam Prophetam, quàm erat F omnium sensibus memoriæque inveteratum, & tot ætatum successionibus decantatum. Factus est tantus tumultus in plebe, maximè Græcis arguentibus, & inclamantibus calumniam falsitatis, ut cogeretur episcopus (ea quippe civitas erat) Iudæorum testimonium flagitare. Utrum autem illi imperitiâ, an malitiâ, hoc esse in hebræis codicibus responderunt, quod & græci & latini habebant, atque dicebant. Quid plura? Coactus est homo velut mendositatem corrigere, volens post magnum periculum non remanere sine plebe. Unde etiam nobis vi- G detur aliquando te quoque in nonnullis falli potuisse.]

* Ep. 71. c. 5.

Caput VII.

22. Dicis me in Iona Propheta malè quiddam interpretatum, & seditione populi conclamante, propter unius verbi dissonantiam, episcopum penè sacerdotium perdidisse. Et quid sit illud, quod malè interpretatus sim, subtrahis, auferens mihi occasionem defensionis meæ; ne quidquid dixeris, me respondente solvatur: nisi fortè, ut ante annos plurimos, cucurbita

Classis II. an. 404.

a *venit in medium, asserente illius temporis* [a] *Cornelio & Asinio Pollione, me hederam pro cucurbita transtulisse. Super qua re in commentario Ionæ Prophetæ pleniùs respondimus. Hoc tantùm nunc dixisse contenti, quòd in eo loco, ubi Septuaginta interpretes cucurbitam, & Aquila cum reliquis hederam transtulerunt, id est* κισσόν, *in hebræo volumine ciceion scriptum habetur, quam vulgò Syri ciceiam vocant. Est autem genus virgulti lata habens folia, in modum pampini: cúmque plantatum fuerit, citò consurgit in arbusculam, absque ullis calamorum & hastilium adminiculis, quibus & cucurbitæ, & hederæ indigent, suo trunco se sustinens. Hoc ergo verbum de verbo edisserens, si ciceion transferre voluissem, nullus intelligeret: si cucurbitam, id dicerem quod in hebraïco non habetur: hederam posui, ut ceteris interpretibus consentirem. Sin autem Iudæi vestri, ut ipse asseris, malitiâ, vel imperitiâ hoc dixerunt esse in voluminibus hebræorum, quod in græcis & latinis codicibus continetur; manifestum est eos aut hebræas ignorare litteras, aut ad irridendos cucurbitarios voluisse mentiri. Peto in fine epistolæ, ut quiescentem senem, olimque veteranum, militare non cogas, & rursum de vita periclitari. Tu qui juvenis es, & in pontificali culmine constitutus, doceto populos; & novis Africæ frugibus Romana tecta locupleta. Mihi sufficit, cum auditore & lectore pauperculo in angulo monasterij susurrare.*

* Aliàs CLXXI. quæ autem 76 erat, nunc 60.

EPISTOLA LXXVI. *

Sub persona Ecclesiæ catholicæ cohortatur omnes Donatistas, ut resipiscentes redeant ad catholicam communionem.

Scripta exeunte an. 403. aut paulò post.

Psal. 4. 3. 1. Vobis Donatistæ, catholica Ecclesia dicit, *Filij hominum, usquequo graves corde? ut quid diligitis vanitatem & quæritis mendacium?* Ut quid vos à totius orbis unitate nefario schismatis sacrilegio divisistis? Adtenditis falsa, quæ vobis dicuntur ab hominibus aut mentientibus aut errantibus, de traditione codicum divinorum, ut in hæretica separatione moriamini; & non adtenditis quod vobis ipsi codices dicunt, ut in catholica pace vivatis. Quare aperitis aures ad sermonem hominum dicentium quod numquam probare potuerunt, & surdi estis ad sermonem Dei dicentis,
Psal. 2. 7. *Dominus dixit ad me, Filius meus es tu, ego hodie genui te: postula à me, & dabo tibi gentes hereditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ?*
Galat. 3. 16. *Abrahæ dictæ sunt promissiones & semini ejus. Non dicit, Et seminibus, tamquam in multis, sed tamquam in uno, & semini tuo, quod est Christus. In semine*, inquit,
Gen. 22. 18. *tuo benedicentur omnes gentes.* Erigite oculos cordis, & considerate totum orbem terrarum, quomodo in semine Abrahæ benedicuntur omnes gentes. Tunc ab uno credebatur, quod nondum videbatur: jam vos videtis, & adhuc invidetis. Passio Domini pretium est orbis terrarum; ille totum orbem redemit: & vos cum toto orbe ad lucrum vestrum non concordatis, sed potiùs in damnum vestrum in parte litigatis, ut totum perdatis.
Psal. 21. 18. Audite in Psalmo, quo pretio redemti sumus: *Foderunt*, inquit, *manus meas & pedes, dinumeraverunt omnia ossa mea. Ipsi verò consideraverunt & conspexerunt me, diviserunt sibi vestimenta mea, & super vestimentum meum miserunt sortem.* Quare divisores vestimentorum Domini esse vultis, & tunicam illam caritatis desuper textam, quam nec persecutores ejus diviserunt, tenere cum toto orbe non vultis? In Psalmo ipso legitur, quia totus orbis eam tenet:
Ibid. 28. *Commemorabuntur*, inquit, *& convertentur ad Dominum universi fines terræ: & adorabunt in conspectu ejus universæ patriæ gentium; quoniam ipsius est regnum, & ipse dominabitur gentium.* Aperite aures cordis, & audite, quia
Psal. 49. 1. *Deus deorum Dominus locutus est, & vocavit terram à solis ortu usque ad occasum; ex Sion species decoris ejus.* Si hoc non vultis intelligere, audite Evangelium, jam per os proprium loquente ipso Domino & dicente,
Luc. 24. 44. *Quia oportebat de Christo compleri omnia, quæ de illo scripta sunt in Lege & Prophetis & Psalmis, & prædicari in nomine ejus pænitentiam & remissionem peccatorum per omnes gentes, incipiens ab Ierusalem.* Quod in Psalmo dixit, *vocavit terram à solis ortu usque ad occasum*; hoc in Evangelio, *per omnes gentes.* Et quod in Psalmo dixit, *ex Sion species decoris ejus*; hoc in Evangelio dixit, *incipiens ab Ierusalem.*

2. Fingitis vos ante tempus messis fugere permixta zizania, quia vos estis sola zizania. Nam si frumenta essetis, permixta zizania toleraretis, & à segete Christi non vos divideretis. De zizaniis quidem dictum est,
Matth. 24. 12. *Quoniam abundabit iniquitas, refrigescet caritas multorum.* Sed & de tritico dictum est, *Qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit.* Quare creditis crevisse zizania & mundum replevisse, triticum autem decrevisse, & in sola Africa mansisse? Christianos vos dicitis, & Christo
Matth. 13. 30. contradicitis. Ipse dixit, *Sinite utraque crescere usque ad messem*; non dixit, Crescant zizania, decrescant frumenta. Ipse dixit, *Ager est hic mundus*; non dixit, Ager est Africa. Ipse dixit, *Messis est finis sæculi*; non dixit, Messis est tempus Donati. Ipse dixit, *Messores Angeli sunt*; non dixit, Messores principes Circumcellionum sunt. Sed quia pro zizaniis, triticum accusastis, vos esse zizania demonstrastis, & quod est gravius, ante tempus vos à tritico separastis. Majores enim vestri in quorum sacrilega præcisione perseveratis, quidam Gestis * municipalibus codices sanctos & instrumenta Ecclesiæ persecutoribus tradiderunt, quidam eos facientes dimiserunt & eis communicaverunt, & utrique Carthaginem furiosa factione convenerunt, de crimine traditionis, de quo ipsi inter se jam consenserant, inauditos damnaverunt, episcopum contra episcopum ordinaverunt, altare contra altare erexerunt. Postea litteras ad imperatorem Constantinum ut inter Afros episcopi transmarini judicarent miserunt, datis judicibus quos postulaverant & Romæ judicantibus non obtemperaverunt, episcopos apud Imperatorem tamquam malè judicaverint arguerunt. Ab aliis rursus episcopis ad Arelatum missis ad ipsum Imperatorem appellaverunt; ab ipso auditi & calumniatores inventi, in eodem scelere permanserunt. Evigilate ad salutem, amate pacem, redite ad unitatem. Hæc vobis quemadmodum gesta sint, quando vultis, omnia recitamus.

* confectis apud Munatium Felicem.

3. Ille communicat malis, qui consentit factis malorum, non qui tolerat in agro Dominico zizania usque ad messem, vel paleam usque ad ultimam ventilationem. Si malos odistis, vos ipsi mutamini ab scelere schismatis. Si malorum permixtionem time-

[a] Censorem illum ex nomine indicat & lepidè suggillat Hieronymus in Jon. cap. 4. his verbis. *In hoc loco quidam Canthelius de antiquissimo genere Corneliorum, sive. ut ipse jactat, de stirpe Asinij Pollionis, dudum Romæ dicitur me accusasse sacrilegij, quòd pro cucurbita hederam transtulerim: timuit videlicet ne si pro cucurbitis hedera nascerentur, unde occultè & tenebrosè biberet non haberet.*

Classis II. An. 404.

retis, * Optatum inter vos in apertissima iniquitate viventem per tot annos non teneretis. Quem cùm modò martyrem dicitis, superest ut eum, propter quem mortuus est, Christum dicatis. Postremò quid vos offendit orbis Christianus, à quo vos nefario furore præcidistis? Et quid vos promeruerunt Maximianistæ, quos à vobis damnatos, & per judicia publica de basilicis proturbatos, in suo rursus honore recepistis? Quid vos offendit pax Christi, contra quam vos dividitis ab eis, quos infamatis? Et quid vos promeruit pax Donati, pro qua suscipitis quos damnatis? Felicianus Mustitanus modò vobiscum est. Legimus eum priùs in vestro concilio damnatum, & à vobis postea in judicio proconsulis accusatum, & in Mustitana civitate Gestis municipalibus oppugnatum.

* Optatus Thamugadensis propter Gildonem in carcere exstinctus est, ex lib. 2. cont. litt. Petil. c. 92.

4. Si traditio codicum scelerata est, quam Deus in regem, qui Jeremiæ librum incendit, morte [a] bellicâ vindicavit, quanto sceleratius est sacrilegium schismatis, cujus auctores, quibus Maximianistas comparastis, aperta terra vivos absorbuit? Quomodo ergo crimen traditionis nobis objicitis, quod non probatis, & schismaticos vestros & damnatis & acceptatis? Si propterea justi estis, quia persecutionem per Imperatores passi estis, justiores vobis sunt ipsi Maximianistæ, quos per judices ab Imperatoribus catholicis missos vos ipsi persecuti estis. Si baptismum vos soli habetis, quid apud vos facit baptismus Maximianistarum in eis, quos baptizavit Felicianus damnatus, cum quibus est ad vos postea revocatus? Vel vobis laïcis ad ista respondeant episcopi vestri, si nobiscum loqui nolunt; & cogitate pro salute vestra, quale sit hoc ipsum, quod nobiscum loqui nolunt. Si lupi concilium fecerunt, ut pastoribus non respondeant; quare oves consilium perdiderunt, ut ad luporum speluncas accedant?

Jerem. 36.

EPISTOLA LXXVII. *

* Aliàs CXXXVI. quæ autem 77. erat, nunc 41.

Augustinus Felici & Hilarino, ut ne perturbentur obortis in Ecclesia scandalis. Porrò de Bonifacio, qui in nullo apud se crimine deprehensus fuerit, statuere non posse ut ejus nomen de presbyterorum albo expungatur, maximè cùm ipsius caussam ad Dei judicium transmiserit.

Dominis dilectissimis meritóque honorandis fratribus Felici & [b] Hilarino, Augustinus in Domino salutem.

Scripta paulò ante epistolam sequentem.

1. NON miror satanam fidelium animos perturbantem: cui resistite permanentes in spe promissorum Dei, qui fallere non potest: qui non solùm nobis in se credentibus, & sperantibus, & in ejus caritate usque in finem perseverantibus polliceri præmia æterna dignatus est, verùm etiam temporalia scandala non defutura prædixit, quibus fidem nostram exerceri & probari oporteret. Ait enim, *Quoniam abundabit iniquitas, refrigescet caritas multorum:* sed continuò subjecit, *Qui autem perseveraverit usque in finem, hic salvus erit.* Quid ergo mirum, si homines servis Dei detrahunt, & quia eorum vitam pervertere non possunt, famam decolorare conantur, cùm ipsum Deum & Dominum eorum quotidie blasphemare non cessent, cùm eis displicet quidquid contra eorum voluntatem justo & occulto judicio facit? Unde exhortor prudentiam vestram, domini dilectissimi meritóque honorandi fratres, ut Scripturam Dei, qui nobis hæc omnia futura prænuntiavit, & ad-

Matt. 24. 12.

A versùs ea nos firmos esse debere præmonuit, contra hominum maledica vaniloquia suspicionésque temerarias corde Christianissimo cogitetis.

2. Breviter itaque dico caritati vestræ, Bonifacium presbyterum in nullo crimine apud me fuisse detectum, nequaquam me de illo tale aliquid credidisse vel credere. Quomodo ergo juberem de numero presbyterorum nomen ejus auferri, vehementer terrente Evangelio ubi Dominus ait, *In quo judicio judicaveritis judicabimini?* Cùm enim B caussa, quæ inter illum & Spem exorta est, sub divino examine pendeat secundùm placitum eorum, quod vobis si volueritis poterit recitari; quis ego sum, ut audeam Dei prævenire sententiam in delendo vel supprimendo ejus nomine, de quo nec suspicari temere mali aliquid episcopus debui, nec dilucidè judicare homo de occultis hominum potui, cùm in ipsis caussis sæcularibus, quando ad majorem potestatem refertur arbitrium judicandi, manentibus sicuti erant omnibus rebus, exspectetur illa sententia, unde jam non liceat provocari, C ne superiori cognitori fiat injuria, si ejus pendente judicio aliquid fuerit commutatum? Et utique multum interest inter divinam & humanam quamlibet excelsissimam potestatem. Domini Dei nostri misericordia numquam vos deserat, domini dilectissimi & honorandi fratres.

Matt. 7. 2.

2. q. 1. Nomen.

EPISTOLA LXXVIII. *

* Aliàs CXXVII. quæ autem 78 erat, nunc 197.

D *Quidam è monasterio Augustini Spes nomine, accusatus à Bonifacio presbytero, crimen in Bonifacium ipsum transtulit. Cum res evidentibus argumentis cognosci ab Augustino non posset, jussus est uterque ad re sepulcrum S. Felicis Nolani, ut miraculo transigeretur judicium. Id clam fieri curarat Augustinus: verum quoniam res eruperat in notitiam hominum, permittit interea ut Bonifacij nomen inter presbyteros non recitetur: hortatur omnes ne temere judicent, neve ob paucorum delicta vel ipsi deficiant à pietate, vel de omnibus malè suspicentur; observans nullam fuisse tam felicem sodalitatem, in qua non aliquis flagitiosus exstiterit.*

E Dilectissimis fratribus, clero, senioribus, & universæ plebi Ecclesiæ Hipponensis, cui servio in dilectione Christi, Augustinus in Domino salutem.

Scripta fortè an. 404. circ. 26. Junij.

1. UTINAM Scripturæ Dei sollicita mente intendentes, in quibusque scandalis adjutorio nostri sermonis non egeretis, & ille vos potiùs consolaretur, qui consolatur & nos: qui non solùm bona, quæ sanctis & fi- F delibus suis est redditurus, verùm etiam mala, quibus erat hic mundus abundaturus antè prædixit, antè conscribenda curavit, ut bona post sæculi finem sequutura certiores exspectaremus, quàm mala similiter prænuntiata ante sæculi finem præcedentia sentiremus. Unde & Apostolus dicit; *Quæcumque enim antè scripta sunt, ut nos doceremur scripta sunt, ut per patientiam & consolationem Scripturarum spem habeamus ad Deum.* Quid autem opus erat ut ipse Dominus Jesus non solùm diceret, *Tunc* G *justi fulgebunt sicut sol in regno Patris sui*, quod post sæculi finem futurum est; verùm etiam exclamaret, *Væ mundo ab scandalis:* nisi ut nobis non blandiremur venire nos posse ad sedes felicitatis æternæ, nisi temporalibus malis exerciti non defecerimus? Quid opus fuit ut diceret, *Quoniam abundabit iniquitas, refrigescet caritas multorum:* nisi ut illi

Rom. 15. 4.

Matt. 13. 43.

Matt. 18. 7.

[a] Sic MSS. undecim. Editi verò habent, *morte publica.*

[b] MSS. quinque, *Hilario*, alij quinque *Hilariano.*

Classis II. an. 404.

de quibus continuò loquutus adjunxit, *Qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit*, cùm hac iniquitatis abundantiâ refrigescentem caritatem viderent, non perturbarentur, non expavescerent, non quasi rebus insperatis & inopinatis contristati deficerent; sed potiùs videntes accidere, quæ futura prædicta sunt ante finem, patienter perseverarent usque in finem, ut securi mererentur regnare post finem in ea vita, quæ non habet finem. Matt. 24. 13.

2. Proinde carissimi in isto scandalo, quo de Bonifacio presbytero nonnulli perturbantur, non vobis dico ut non doleatis. Qui enim ista non dolent, non est in eis caritas Christi: qui autem etiam de talibus gaudent, abundat in eis malignitas diaboli. Non quia in memorato presbytero apparuit aliquid, quod dignum damnatione judicaretur; sed quia duo de domo nostra talem habent caussam, ut unus eorum sine dubio perditus habeatur, & sit alterius fama apud quosdam mala, apud quosdam dubia, etiamsi non sit maculata conscientia. Dolete ista, quoniam dolenda sunt: non tamen sic ut eo dolore vestra caritas à bene vivendo refrigescat, sed potiùs ad Dominum deprecandum inardescat; ut si innocens est presbyter vester, quod magis credo, quia cùm sensisset alterius motum impudicum & immundum, nec consentire voluit nec tacere, citò eum divina sententia manifestatum ministerio proprio repræsentet: si autem malè sibi conscius, quod suspicari non audeo, voluit alterius existimationem lædere, cùm ejus pudicitiam contaminare non posset, sicut dicit ipse cum quo habet caussam, non eum permittat suam occultare nequitiam, ut quod homines invenire non possunt, de quolibet eorum divino judicio propaletur.

3. Cùm enim ista me caussa diu cruciasset, nec invenirem quomodo unus è duobus convinceretur, quamvis magis presbytero credidissem: cogitaveram primò sic ambos Deo relinquere, donec in uno eorum, qui mihi suspectus erat, aliquid exsisteret, unde non sine justa & manifesta caussa de nostro habitaculo projiceretur. Sed cùm promoveri in [a] clericatum, sive illic per me, sive alibi per litteras meas vehementissimè conaretur, ego autem nullo modo adducerer ei homini, de quo tantum mali existimarem, manus ordinationis imponere, aut per commendationem meam alicui fratri meo eum subintroducere, turbulentiùs agere cœpit, ut si ipse in clericatum non promoveretur, nec presbyter Bonifacius in suo gradu esse permitteretur. In qua ejus provocatione cùm viderem Bonifacium nolle quibuslibet infirmis & ad suspicionem propensis de suæ vitæ dubitatione scandalum fieri, paratumque esse honoris sui apud homines damnum perpeti potiùs, quàm in ea contentione, in qua non posset ignorantibus & dubitantibus vel ad malè suspicandum proclivioribus suam demonstrare conscientiam, usque ad Ecclesiæ perturbationem inaniter progredi: elegi aliquid medium, ut certo placito se ambo constringerent ad locum sanctum se perrecturos, ubi terribiliora opera Dei non sanam cujuscumque conscientiam multo faciliùs aperirent, & ad confessionem vel pœnâ vel timore compellerent. Ubique quidem Deus est, & nullo continetur vel includitur loco qui condidit omnia, & eum à veris adoratoribus in spiritu & veritate oportet adorari, ut in occulto

A exaudiens, in occulto etiam justificet & coronet. Verumtamen ad ista quæ hominibus visibiliter nota sunt, quis potest ejus consilium perscrutari, quare in aliis locis hæc miracula fiant, in aliis non fiant? Multis enim notissima est sanctitas loci, ubi beati Felicis Nolensis corpus conditum est, quò volui ut pergerent; quia inde nobis faciliùs fideliúsque scribi potest quidquid in eorum aliquo divinitus fuerit propalatum. Nam & nos novimus Mediolani apud memoriam sanctorum, ubi mirabiliter & terribili-
B ter dæmones confitentur, furem quemdam, qui ad eum locum venerat ut falsum jurando deciperet, compulsum fuisse confiteri furtum, & quod abstulerat reddere: numquid non & Africa sanctorum Martyrum corporibus plena est? & tamen nusquam hîc scimus talia fieri. Sicut enim, quod Apostolus dicit, *non omnes* sancti *habent dona curationum*, *nec omnes habent dijudicationem spirituum*: ita nec in omnibus memoriis sanctorum ista fieri voluit ille, qui dividit propria unicuique prout vult. 1. Cor. 12. 30.

C 4. Quapropter cùm ego noluissem hunc gravissimum dolorem cordis mei vobis perferri in notitiam, ne vos atrociter & inaniter contristando turbarem; fortassis ideo Deus noluit vos latere, ut nobiscum orationibus incumbatis, ut quod ipse in hac caussa novit, nos autem nosse non possumus, etiam nobis manifestare dignetur. Nomen autem presbyteri propterea non ausus sum de numero collegarum ejus vel supprimere vel delere, ne divinæ potestati, sub cujus examine caussa adhuc pendet,
D facere viderer injuriam, si illius judicium meo vellem præjudicio prævenire: quod nec in negotiis sæcularibus judices faciunt, quando caussæ dubitatio ad majorem potestatem refertur, ut pendente relatione aliquid audeant commutare. Et in episcoporum * concilio constitutum est, nullum clericum, qui nondum convictus sit, suspendi à communione debere, nisi ad caussam suam examinandam se non præsentaverit. Bonifacius tamen hanc humilitatem suscepit, ut nec litteras acciperet, quibus
E in peregrinatione honorem suum quæreret, ut in eo loco ubi ambo ignoti sunt, circa ambos æqualitas servaretur. Et nunc si vobis placet ut nomen ejus non recitetur, ne iis, qui ad Ecclesiam accedere nolunt, sicut ait Apostolus, demus occasionem quærentibus occasionem; non erit nostrum hoc factum, sed eorum quorum caussâ fuerit factum. Quid enim obest homini, quòd ex illa tabula non vult eum recitari humana ignorantia, si de libro vivorum non eum delet iniqua conscientia? 2. q. 1. Nemo clericorum. * Carthag. 3. an. 397. can. 7. & 8. 2. Cor. 11. 12. 11. q. 3. Quid obest.

F 5. Proinde fratres mei, qui timetis Deum, mementote quod ait apostolus Petrus, *Quoniam adversarius vester diabolus tamquam leo rugiens circumit quærens quem devoret.* Quem non potest devorare seductum ad nequitiam, famam ipsius inquinare conatur, ut si fieri potest opprobriis hominum & malarum linguarum detractione deficiat, & sic in ejus fauces ruat. Si autem nec famam innocentis maculare potuerit, hoc ei persuadere tentat, ut per malivolas suspiciones de fratre suo judicet, & sic ab illo im-
G plicatus absorbeatur. Et quis omnes ejus captiones & circumventiones vel comprehendere vel enumerare sufficiat? Adversùs tamen hæc tria, quæ ad caussam præsentem pertinent [b] propiùs, ne mala exempla imitando ad nequitiam seducamini, ita vos per Apostolum adloquitur Deus; *Ne sitis jugum ducentes cum infidelibus. Quæ enim participatio justi-* 1. Pet. 5. 8. 2. Cor. 6. 14.

[a] Editi, *in clericatu*. At MSS. habent, *in clericatum*.

[b] MSS. Vaticani cum decem è nostris, *prius*.

tiæ cum iniquitate, aut quæ societas luci ad tenebras? Item alio loco, (1.Cor.15.33.) *Nolite*, inquit, *seduci: Corrumpunt mores bonos colloquia mala: Sobrij estote justi, & nolite peccare.* Ut autem linguis detrahentium non deficiatis, (Isa.51.7.) sic per Prophetam dicit: *Audite me qui scitis judicium, populus meus, in quorum corde lex mea est, Opprobrium hominum nolite metuere, & detractione eorum ne superemini, nec quòd vos spernant magni duxeritis: sicut enim vestimentum, ita per tempus absumentur, & sicut lana à tinea comedentur; justitia autem mea in æternum manet.* B Jam verò ne malivolo animo de servis Dei falsa suspicando pereatis, (1.Cor.4.5.) illud apostolicum recordamini, ubi ait, *Nolite ante tempus judicare quidquam, donec veniat Dominus, & illuminet abscondita tenebrarum, & manifestabit cogitationes cordis, & tunc laus erit unicuique à Deo.* Et (1.Cor.5.12.) item illud quod scriptum est, *Quæ manifesta sunt, vobis; quæ autem occulta, Domino Deo vestro.*

6. Manifestum est quidem, quia ista in Ecclesia non accidunt sine gravi tristitia sanctorum atque fidelium: C verumtamen consoletur nos qui cuncta prædixit, atque ut abundantiâ iniquitatis non refrigescamus, sed usque in finem perseveremus, ut salvi esse possimus, admonuit. Nam quantum ad me adtinet, si est in me quantulacumque caritas Christi, quis vestrûm infirmatur, & ego non infirmor? quis scandalizatur, & ego non uror? Nolite itaque augere cruciatus meos deficiendo vel in (Psal.68.27.) suspicionibus falsis, vel in peccatis alienis. Nolite obsecro vos, ne dicam de vobis, *Et super dolorem vulnerum meorum addiderunt.* D Nam illi qui gaudent (Ibid.13.) de istis doloribus nostris, de quibus in persona corporis Christi tanto antè prædictum est, *Adversùs me insultabant qui sedebant in porta, & in me psallebant qui bibebant vinum*, valde tolerabiliùs sustinentur; pro quibus tamen etiam ipsis orare, & bonum eis velle didicimus. Ad quid enim aliud sedent isti, & quid aliud captant, nisi ut quisquis episcopus, vel clericus, vel monachus, vel sanctimonialis ceciderit, omnes tales esse credant, jactent, contendant, sed non omnes posse manifestari? E Et tamen etiam ipsi cùm aliqua maritata invenitur adultera, nec projiciunt uxores suas, nec accusant matres suas. Cùm autem de aliquibus, qui sanctum nomen profitentur, aliquid criminis vel falsi sonuerit, vel veri patuerit, instant, satagunt, ambiunt, ut de omnibus hoc credatur. Hos ergo de nostris doloribus suavitatem suæ malæ linguæ captantes, facile est ut illis canibus comparemus, (Luca 16.21.) si fortè in malo intelligendi sunt, qui lingebant vulnera pauperis illius, qui ante januam divitis jacebat, & quousque F veniret ad requiem sinus Abrahæ, laboriosa & indigna omnia tolerabat.

7. Vos me nolite ampliùs cruciare, qui aliquam spem habetis ad Deum: vos nolite ipsa vulnera, quæ illi lingunt multiplicare: vos pro quibus periclitamur omni horâ, habentes foris pugnas, intus timores; periculum in civitate, periculum in deserto, periculum ex gentibus, periculum ex falsis fratribus. Scio quia doletis, sed numquid acriùs quàm ego? Scio quia conturbati estis, & timeo ne inter G linguas maledicorum deficiat & pereat infirmus, propter quem Christus mortuus est. Non ex vobis increscat dolor noster, quia non culpâ nostrâ factus est vester. Nam hoc est quod præcavere conatus sum, ut si fieri posset, hoc malum nec vitandum negligeretur, nec in vestram notitiam perferretur, ubi infructuosè cruciarentur firmi, & periculosè turbarentur infirmi. Sed qui hoc cognito permisit vos tentari, det vobis vires sustinendi, & erudiat vos ex lege sua: doceat vos & mitiget à diebus malignis, donec fodiatur peccatori fovea.

8. Audio nonnullos vestrûm hinc ampliùs contristari, quàm de lapsu duorum illorum diaconorum, qui ex parte Donati venerant, tamquam disciplinæ Proculeiani insultaverint, velut gloriantes de nobis, quòd ex nostra disciplina nihil tale in clericis exstitisset. quod quicumque fecistis, fateor vobis, non bene fecistis. Ecce docuit vos Deus, ut qui gloriatur, in Domino glorietur: nec objiciatis hæreticis, nisi quia non sunt catholici; ne similes eis sitis, qui non habendo quod in caussa suæ divisionis defendant, non nisi hominum crimina colligere affectant, & ea ipsa plura falsissimè jactant: ut quia ipsam divinæ Scripturæ veritatem, qua ubique diffusa Christi Ecclesia commendatur, criminari & obscurare non possunt, homines per quos prædicatur adducant in odium, de quibus & fingere quidquid in mentem venerit, possunt. Vos autem non ita didicistis Christum; si tamen illum audistis, & in illo docti estis. Ipse quippe fideles suos securos fecit etiam de dispensatoribus malis, mala sua facientibus, & bona ejus loquentibus, ubi ait, *Quæ dicunt facite: quæ autem faciunt, facere nolite. dicunt enim, & non faciunt.* (Matt.23.3.) Orate quidem pro me, ne fortè aliis prædicans ipse reprobus inveniar: verumtamen cùm gloriamini, non in me, sed in Domino gloriamini. Quantumlibet enim vigilet disciplina domus meæ, homo sum, & inter homines vivo, nec mihi arrogare audeo ut domus mea melior sit quàm arca Noë, ubi tamen inter octo homines reprobus unus inventus est: aut melior sit quàm domus Abrahæ, ubi dictum est, *Ejice ancillam & filium ejus:* aut melior sit quàm domus Isaac, [a] cujus de duobus geminis dictum est, *Jacob dilexi, Esau autem odio habui:* aut melior sit quàm domus ipsius Jacob, ubi lectum patris filius incestavit: aut melior sit quàm domus David, cujus filius cum sorore concubuit; cujus alter filius contra patris tam sanctam mansuetudinem rebellavit: aut melior quàm cohabitatio Pauli apostoli, qui tamen si inter omnes bonos habitaret, non diceret quod superiùs commemoravi, *foris pugnæ, intus timores;* nec diceret cùm de sanctitate & fide Timothei loqueretur, *Neminem habeo qui germanè de vobis sollicitus sit. Omnes enim sua quærunt, non quæ sunt Iesu Christi:* aut melior quàm cohabitatio ipsius Domini Christi, in qua undecim boni perfidum & furem Judam toleraverunt: aut melior sit postremò quàm cælum, unde angeli ceciderunt.

(47. dist. Quantumlibet. — Gen. 9.27. — Gen.21.10. — Malach.1.2. — Gen. 49.4. — 2. Reg. 13.14. — 2.Reg.15.12. — 2. Cor. 7.5. — Phil. 2.20.)

9. Simpliciter autem fateor caritati vestræ coram Domino Deo nostro, qui testis est super animam meam, ex quo Deo servire cœpi, quomodo difficilè sum expertus meliores quàm qui in monasteriis profecerunt; ita non sum expertus pejores quàm qui in monasteriis ceciderunt, ita ut hinc arbitrer in Apocalypsi scriptum, *Justus justior fiat, & sordidus sordescat adhuc.* (Apoc.22.11.) Quapropter etsi contristamur de aliquibus purgamentis, consolamur tamen etiam de pluribus ornamentis. Nolite ergo propter amurcam, qua oculi vestri offenduntur, torcularia detestari, unde apothecæ dominicæ fructu olei luminosioris implentur. Domini Dei nostri misericordia

[a] Editi, *cui de duobus*. At meliores MSS. habent, *cujus*.

Classis II. an. 404.

vos adversùs omnes insidias inimici in sua pace custodiat, dilectissimi fratres.

*Aliàs CCXLIV. quæ autem 79. erat, nunc 198.

EPISTOLA LXXIX. *

Augustini episcopi ad presbyterum quemdam Manichæum, denuntians ut solvat quæstionem, in qua præcessor ejus Fortunatus defecerat, vel procul à sua ecclesia discedat.

Scripta forte an. 404.

1. SINE caussa tergiversaris, cùm longè appareat qualis sis. Quid tecum locuti fuerint fratres, indicaverunt mihi. Benè, quia non times mortem: sed eam mortem debes timere, quam tibi ipse facis talia de Deo blasphemando. Et quòd intelligis mortem istam visibilem, quam omnes homines norunt, separationem esse mentis à corpore, non est magnum intelligere: sed quod adjungis de vestro, separationem esse boni à malo: Si mens bonum est & corpus malum, qui ea commiscuit non est bonus: dicitis autem quia Deus bonus ista commiscuit: ergo aut malus est, aut malum timebat. Et tu gloriaris, quia non times hominem, cùm Deum talem tibi fingas, qui tenebras timuit, ut commisceret bonum & malum? Noli autem extolli animo, sicut scripsisti, quia vos magnos facimus, eo quòd impedire volumus venena vestra, ne ad homines pestilentia serpat: Non enim Apostolus, quos canes appellat magnos facit, cùm dicit,
Phil. 3. 2. *Cavete canes*: aut illos magnos faciebat, quorum
2. Tim. 2. 17. sermonem dicebat serpere ut cancrum. Itaque denuntio tibi in nomine Christi, ut si paratus es, solve quæstionem, in qua defecit præcessor tuus [a] Fortunatus. Et ita hinc ierat, ut non rediret, nisi, cum suis disputatione collata, inveniret quid contra respondere posset, disputans cum fratribus. Si autem ad hoc non es paratus; discede hinc, & noli pervertere vias Domini, & illaqueare & venenis inficere animas infirmas, ne adjuvante dextera Domini nostri, quomodo non putaveras erubescas.

*Aliàs LXV. quæ autem 80. erat, nunc 199.

EPISTOLA LXXX. *

Cupit explicari liquidiùs à Paulino, quonam modo voluntatem Dei, qua nostræ præferenda est, nosse possimus.

Sanctis & Deo dilectis, meritò venerabilibus & multùm desiderabilibus fratribus PAULINO & THERASIÆ, AUGUSTINUS in Domino salutem.

Scripta an. 405. circ. mensem Martium.

1. CARISSIMUS frater Celsus, cùm rescripta repeteret, debitum reddere festinavi. sed verè festinavi. Cùm enim eum putarem adhuc aliquot dies nobiscum moraturum, repentè comperta occasione navigij, mihi pridianam suam profectionem jam nocte suggessit. Quid facerem cùm eum tenere non possem, & quia ad vos, cum quibus ei meliùs esset, properabat, nec si possem, deberem. Proinde pauca illicò hæc arripui dictanda atque mittenda, prolixioris epistolæ me confitens debitorem, cùm post reditum venerabilium fratrum A nostrorum collegarum meorum [b] Theasij & Evodij, primùm vestri ex parte satiatus fuero. Uberiùs enim ad nos in eorum pectoribus & [c] oribus vos esse venturos jamjamque, in Christi nomine atque adjutorio speramus. Cùm hæc scriberem, etiam per unanimem filium nostrum [d] Thagastensis ecclesiæ presbyterum Fortunatianum Romam navigaturum, aliam epistolam paucis antè diebus jam dederam. Nunc ergo quod soleo rogo, ut quod soletis, faciatis. Oretis pro nobis, ut videat Deus B humilitatem nostram, & laborem nostrum, & dimittat omnia peccata nostra.

2. Colloqui autem vobiscum talia cupio, si dignemini, litteris, qualia colloqui possemus, si coram vestris sensibus adessemus. Ecce illam quæstiunculam, quam nuper proposueram, tamquam si præsens præsenti inter dulces loquelas obderem, planè Christiano intellectu & devotione solvisti, sed nimis cursim & breviter; posset quippe ibi aliquanto diutiùs & uberiùs habitare gratia oris tui, si cùm di- C xisses ita te in illo, quo feliciter uteris, loco perseverare decrevisse, ut si quid de te aliud Domino placuerit, ejus voluntatem præferas tuæ, idipsum aliquanto apertiùs explicares, Quonam modo voluntatem Dei, quæ nostræ voluntati præponenda est, noverimus: utrùm tantùm in ea re, quam propterea [e] volentes perferre debemus, quia & inviti cogeremur. Ibi enim fit quidem quod nolumus: sed ideo nos corrigimus ut velimus, quia ille vult, cujus voluntatis nec excellentiam fas est recusare, nec D omnipotentiam licet evitare: sicut Petrum alter cinxit & tulit quò noluerat; verumtamen quò nollet iit, & volens mortem subegit asperam. An & ibi ubi est potestas, non mutare sententiam, quamvis aliud occurrat, in quo potiùs appareat voluntas Dei ad mutandam sententiam nos vocantis, non quia nostra mala erat, sed in qua rectè permaneretur, nisi ab illo in alteram vocaremur. Neque enim malum fuit Abrahæ nutrire & educare filium, quoad posset, quantum in ipso esset, usque ad fi- E nem vitæ suæ: sed repentè jussus occidere, mutavit utique non priùs malam sententiam, sed quæ mala esset, si post jussum mutata non esset. hinc quoque non dubito nihil aliud videri tibi. Johan. 21. 18. Gen. 22.

3. Sed plerumque non voce de cælo, non per Prophetam, non per revelationem vel somnij vel excessus mentis, qui dicitur exstasis, sed rebus ipsis accidentibus, & ad aliud quàm statueramus vocantibus cogimur agnoscere Dei voluntatem esse aliam quàm erat nostra: tamquam si proficisci sta- F tueremus, & aliquid oriretur quod consulta de officio nostro veritas vetaret deserere, aut decernentibus ibi manere nuntiaretur aliquid, quod eadem veritate consulta nos compelleret proficisci. De hoc tertio genere caussarum mutandæ sententiæ, quid tibi videatur peto mecum pleniùs & enodatiùs colloquaris. Sæpe nos quippe conturbat, & difficile est non aliquid quod magis faciendum erat omittere, dum illud mutare [f] nolumus, in quo priùs per-

[a] Fortunatum in disputatione vicit Augustinus, cùm adhuc presbyter esset, ex lib. 1. Retract. c. 16. Jam verò episcopus aliam cum Felice, qui *Hipponem venerat eumdem seminaturus errorem*, ut ait in lib. 2 Retract. c. 8. disputationem habuit; anno scilicet 404. ex Actis cum Felice. Huic ergo epistolam hanc scriptam fuisse suspicari licet.

[b] Apud Er. & Lov. *Therasij*. In MS. Gervasiano, *Thesij*. In aliquot aliis, *Theasij*; hoc pacto etiam scribitur in concilio habito Carthagine die 26. Junij an. 404. cujus decreto legati ad Honorium imperatorem contra Donatistas missi sunt Theasius & Evodius, sive Evhodius, ut in membranis habetur; iidem ipsi, haud dubiè, qui visuri erant Paulinum.

[c] Ita in MSS. At in vulgatis, *& orationibus*.

[d] Apud Bad. Am. & Er. *Carthagustinensis ecclesiæ*. In uno è Vatic. MSS. *Thaganensis*.

[e] Sic MSS. septem. At Bad. Am. & Er. *propterea præferre debemus*. Lov. *propterea voluntati præferre debemus*. Et mox editiones illæ quatuor habent, *Ibi enim fit quidem quod volumus, sed ideo nos cogimur* &c. substituimus lectionem in melioribus MSS. repertam.

[f] Editi, *mutare volumus*. Sed legendum, ut est in MSS. novem, *mutare nolumus*. quo nimirum fit, *ut quod potiùs agendum est occurrens deseratur*.

CLASSIS II. AN. 405.

manere statueramus, non quidem malum, verùm jam ideo malum, quia id quod potiùs agendum est, occurrens deseritur. quod si non occurreret, non solùm sine vituperatione, sed etiam cum laude, in illo priore perduraretur. Hîc non falli difficile est; hîc omnino vox prophetica prævalet, *Delicta quis intelligit.* Hinc oro, participem me facias cogitationum tuarum, quid in talibus vel facere soleas, vel faciendum esse reperias.

Psal. 18.13.

EPISTOLA LXXXI. *

* Aliàs XVIII. quæ autem 81. erat, nunc 48.

Hieronymus Augustino excusans quòd ipsius litteris responderit liberiùs epistolâ 75. rogansque ut omissis contentiosis quæstionibus, deinceps secum invicem amicè conferant, & placidè versentur in campo sacrarum Scripturarum.

Domino verè sancto & beatissimo papæ AUGUSTINO, HIERONYMUS *in Christo salutem.*

Scripta fortè an. 405.

1. *CUM à sancto fratre nostro* [a] *Firmo solicitè quærerem, quid ageres, sospitem te lætus audivi. Rursum cùm tuas litteras non dico sperarem, sed exigerem; nesciente te, de Africa se profectum esse dixit. Itaque reddo tibi per eum salutationis officia, qui te unico amore complectitur: simulque obsecro, ut ignoscas pudori meo, quòd diu præcipienti ut rescriberem, negare non potui. Nec ego tibi, sed caussæ caussa respondit. Et si culpa est respondisse, quæso ut patienter audias, multo major est provocasse. Sed facessant istiusmodi querimoniæ: sit inter nos pura germanitas; & deinceps non quæstionum, sed caritatis ad nos scripta mittamus. Sancti fratres, qui nobiscum Domino serviunt, affatim te salutant. Sanctos qui tecum Christi leve trahunt jugum, præcipuè sanctum & suscipiendum papam Alypium, ut meo obsequio salutes, precor. Incolumem te & memorem mei, Christus Deus noster tueatur omnipotens, Domine verè sancte & beatissime papa. Si legisti librum explanationum in Ionam, puto quòd ridiculam cucurbitæ non recipias quæstionem. Si autem amicus, qui me primus gladio petiit, stilo repulsus est; sit humanitatis tuæ atque justitiæ, accusantem reprehendere, non respondentem. In Scripturarum campo, si placet, sine nostro invicem dolore ludamus.*

EPISTOLA LXXXII. *

* Aliàs XIX. quæ autem 82. erat, nunc 202.

Receptis ab Hieronymo superioribus epistolis 72. 75. & 80. rescribit accuratiùs Augustinus de interpretatione loci epistolæ ad Galatas, confirmans quòd Petrus meritò veraciterque reprehensus fuerit à Paulo. Ceterùm deprecatur veniam, si dictis quibusdam incautioribus Hieronymi animum offenderit, excusans quòd nullâ suâ culpâ per multorum manus obambularit epistola, priùs quam ad eum, cui scripta erat, pervenerat.

Domino dilectissimo, & in Christi visceribus honorando, sancto fratri & compresbytero HIERONYMO, AUGUSTINUS in Domino salutem.

Scripta paulò post superiorem.

CAPUT I.

1. JAM pridem tuæ caritati prolixam epistolam misi, respondens illi tuæ, quam per sanctum filium tuum Asterium, nunc jam non solùm fratrem, verùm etiam collegam meum misisse te recolis. Quæ utrùm in manus tuas pervenire meruerit, adhuc nescio, nisi quòd per fratrem sincerissimum Firmum scribis, si ille, qui te primùm gladio petiit, stilo repulsus est; ut sit humanitatis meæ atque justitiæ accusantem reprehendere, non
A respondentem. Hoc solo tenuissimo indicio utcumque conjicio, legisse te illam epistolam meam. In ea quippe deploravi tantam inter vos exstitisse discordiam, de quorum tanta amicitia, quaquaversum eam fama diffuderat, caritas fraterna gaudebat. Quod non feci reprehendendo germanitatem tuam, cujus in ea re aliquam culpam me cognovisse non ausim dicere; sed dolendo humanam miseriam, cujus in amicitiis mutua caritate retinendis,
B quantalibet illa sit, incerta permansio est. Verùm illud malueram tuis nosse rescriptis, utrùm mihi veniam, quam poposceram dederis. quod apertiùs mihi intimari cupio: quamvis hilarior quidam vultus litterarum tuarum, etiam hoc me impetrasse, significare videatur: si tamen post lectam illam missæ sunt; quod in eis minimè apparet.

2. Petis, vel potiùs fiduciâ caritatis jubes, ut in « Scripturarum campo sine nostro invicem dolore «
C ludamus. Equidem quantum ad me adtinet, seriò « nos ista, quàm ludò, agere mallem. Quòd si hoc verbum tibi propter facilitatem ponere placuit; ego fateor, majus aliquid expeto à benignitate virium tuarum, prudentiaque tam docta, & otiosa, annosa, studiosa, ingeniosa diligentia; hæc tibi non tantùm donante, verùm etiam dictante Spiritusancto, ut in magnis & laboriosis quæstionibus, non tamquam ludentem in campo Scripturarum, sed in montibus anhelantem adjuves. Si autem pro-
D pter hilaritatem, quam esse inter carissimos differentes decet, putasti dicendum esse, ludamus: sive illud apertum & planum sit, unde colloquimur, sive arduum atque difficile; hoc ipsum, edoce, obsecro te, quonam modo assequi valeamus: ut cùm fortè aliquid nos movet, quod nobis, etsi non cautiùs adtendentibus, certè tardiùs intelligentibus, non probatum est, & quid nobis videatur, contrà conamur asserere, si hoc aliquanto securiore liber-tate dicamus, non incidamus in suspicionem pueri-
E lis jactantiæ, quasi nostro nomini famam, viros illustres accusando, quæramus: si autem aliquid asperum, refellendi necessitate, depromtum fuerit; quò tolerabile fiat, leniore circumfundamus eloquio, ne litum melle gladium stringere judicemur. Nisi fortè ille modus est, quo utrumque hoc vitium, vel vitij suspicionem caveamus, si cum doctiore amico sic disputemus, ut quidquid dixerit, necesse sit approbare, nec quærendi saltem causâ, liceat aliquantulùm reluctari.

F 3. Tum verò sine ullo timore offensionis tamquam in campo luditur: sed mirum si nobis non illuditur. Ego enim fateor caritati tuæ, SOLIS EIS Scripturarum libris, qui jam canonici appellantur, didici hunc timorem honoremque deferre, ut nullum eorum auctorem scribendo aliquid erraffe firmissimè credam. Ac si aliquid in eis offendero litteris, quod videatur contrarium veritati; nihil aliud, quàm vel mendosum esse codicem, vel interpretem non assequutum esse quod dictum est, vel me
G minimè intellexisse, non ambigam. Alios autem ita lego, ut quantalibet sanctitate doctrinaque præpolleant, non ideo verum putem, quia ipsi ita senserunt; sed quia mihi vel per illos auctores canonicos, vel probabili ratione, quod à vero non abhorreat, persuadere potuerunt. Nec te, mi frater, sentire aliud existimo: prorsus, inquam, non te arbitror sic legi tuos libros velle, tamquam Prophetarum, vel Apostolorum: de quorum scriptis, quòd

Dist. 9. cap. Ego solis.

CLASSIS II. AN. 405.

[a] Firmi nomen hic loci omittitur in Vaticanis octo, & in aliis sex è nostris MSS. sed in omnibus ferè habetur initio epistolæ proximè sequentis.

Classis II. An. 405.

omni errore careant, dubitare nefarium est. Absit A hoc à pia humilitate & veraci de temetipso cogitatione: qua nisi esses præditus, non utique diceres, » [Utinam mereremur complexus tuos, & collatione » mutua vel doceremus aliqua, vel disceremus.]

Caput II.

4. Quod si teipsum consideratione vitæ ac morum tuorum, non simulatè, nec fallaciter dixisse credo: quanto magis æquum est me credere, Apostolum Paulum non aliud sensisse, quàm scripserit, ubi ait de Petro & Barnaba, *Cùm viderem quia non rectè ingrediuntur ad veritatem Evangelij, dixi Petro coram omnibus; Si tu, cùm sis Judæus, gentiliter & non Judaicè vivis, quomodo gentes cogis Judaizare?* (Gal. 2. 14. ὀρθοποδοῦσι.) De quo enim certus sim, quòd me scribendo vel loquendo non fallat, si fallebat Apostolus filios suos, quos iterum parturiebat, donec in eis Christus, id est veritas, formaretur. Quibus cùm præmisisset, dicens, *Quæ autem scribo vobis, ecce coram Deo quia non mentior:* (Gal. 1. 20.) non tamen veraciter scribebat, sed nescio qua dispensatoria simulatione fallebat, vidisse se Petrum & Barnabam non rectè ad Evangelij veritatem ingredientes, ac Petro in faciem restitisse, non ob aliud nisi quòd gentes cogeret Judaizare.

5. At enim satius est credere, apostolum Paulum aliquid non verè scripsisse, quàm apostolum Petrum non rectè aliquid egisse. Hoc si ita est; dicamus (quod absit) satius esse credere mentiri Evangelium, quàm negatum esse à Petro Christum (Matt. 26. 75.); & mentiri Regnorum librum, quàm tantum Prophetam, à Domino Deo tam excellenter electum, & in concupiscenda atque abducenda uxore aliena commisisse adulterium, & in marito ejus necando tam horrendum homicidium (2. Reg. 11 4.). Immo verò sanctam Scripturam, in summo & cælesti auctoritatis culmine collocatam, de veritate ejus certus ac securus legam, & in ea homines vel approbatos, vel emendatos, vel damnatos veraciter discam, potiùs quàm, facta humana [a] dum in quibusdam laudabilis excellentiæ personis aliquando credere timeo reprehendenda, ipsa divina eloquia mihi sint ubique suspecta.

6. Manichæi plurima divinarum Scripturarum, quibus eorum nefarius error clarissima sententiarum perspicuitate convincitur, quia in alium sensum detorquere non possunt, falsa esse contendunt: ita tamen, ut eamdem falsitatem non scribentibus Apostolis tribuant, sed nescio quibus codicum corruptoribus. Quod tamen quia nec pluribus sive antiquioribus exemplaribus, nec præcedentis linguæ auctoritate, unde latini libri interpretati sunt, probare aliquando potuerunt: notissima omnibus veritate superati, confusique discedunt. Itane non intelligit prudentia sancta tua, quanta malitiæ illorum patescat occasio, si non ab aliis apostolicas litteras esse falsatas, sed ipsos Apostolos falsa scripsisse, dicamus?

7. Non est, inquis, credibile, hoc in Petro Paulum, quod ipse Paulus fecerat, arguisse. Non nunc inquiro quid fecerit; quid scripserit quæro: hoc ad quæstionem, quam suscepi, maximè pertinet; ut veritas divinarum Scripturarum, ad nostram fidem ædificandam memoriæ commendata, non à quibuslibet, sed ab ipsis Apostolis, ac per hoc in canonicum auctoritatis culmen recepta, ex omni parte verax atque indubitanda persistat. Nam si hoc fecit Petrus, quod facere debuit; mentitus est Paulus, quòd eum viderit non rectè ingredientem ad veritatem Evangelij. Quisquis enim hoc facit, quod facere debet, rectè utique facit. Et ideo falsum de illo dicit, qui dicit eum non rectè fecisse, quod eum novit facere debuisse. Si autem verum scripsit Paulus; verum est, quòd Petrus non rectè tunc ingrediebatur ad veritatem Evangelij. Id ergo faciebat, quod facere non debebat: & si tale aliquid Paulus ipse jam fecerat, correctum potiùs etiam ipsum credam coapostoli sui correctionem non potuisse B negligere, quàm mendaciter aliquid in sua epistola posuisse; & in epistola qualibet: quanto magis in illa, in qua præloquutus ait, *Quæ autem scribo vobis, ecce coram Deo quia non mentior?* (Gal. 1. 20.)

8. Ego quidem illud Petrum sic egisse credo, ut gentes cogeret Judaizare. Hoc enim lego scripsisse Paulum, quem mentitum esse non credo. Et ideo non rectè agebat hoc Petrus. Erat enim contra Evangelij veritatem, ut putarent, qui credebant in Christum, sine illis veteribus Sacramen- C tis salvos se esse non posse. Hoc enim contendebant Antiochiæ, qui ex circumcisione crediderant: contra quos Paulus perseveranter acriterque confligit. Ipsum verò Paulum non ad hoc id egisse, quod vel Timotheum circumcidit (Act. 16. 3.), vel Cenchreis votum persolvit (Act. 18. 18.), vel Ierosolymis à Jacobo admonitus (Act. 21. 24.), cùm eis, qui noverant, legitima illa celebranda suscepit; ut putari videretur, per ea sacramenta etiam Christianam salutem dari: sed ne illa, quæ prioribus, ut congruebat, temporibus in um- D bris rerum futurarum Deus fieri jusserat, tamquam idololatriam gentilium damnare crederetur. Hoc est enim quod illi Jacobus ait, auditum de illo esse quòd discissionem doceat à Moyse (Act. 21. 21.). Quod utique nefas est, ut credentes in Christum discindantur à Propheta Christi, tamquam ejus doctrinam detestantes atque damnantes: de quo ipse Christus dicit, *Si crederetis Moysi, crederetis & mihi; de me enim ille scripsit.* (Joan. 5. 46.)

9. Attende enim obsecro ipsa verba Jacobi (Act. 21. 20.): E *Vides*, inquit, *frater, quot millia sunt in Judæa, qui crediderunt in Christum: & hi omnes æmulatores sunt Legis. Audierunt autem de te, quia discissionem doces à Moyse eorum, qui per gentes sunt, Judæorum; dicens non debere circumcidere eos filios suos, neque secundùm consuetudinem ingredi. Quid ergo est? Utique oportet convenire multitudinem: audierunt enim te supervenisse: hoc ergo fac, quod tibi dicimus. Sunt nobis viri quatuor votum habentes super se, his assumtis, sanctifica te cum ipsis, & impende in eos ut radant capita: & scient omnes quia, quæ de te audierunt, falsa* F *sunt; sed sequeris & ipse, custodiens Legem. De gentibus autem qui crediderunt, nos mandavimus, judicantes nihil ejusmodi servare illos, nisi ut se observent ab idolis immolato, & à sanguine, & à fornicatione.* (Omittit, suffocatum.) Non, opinor, obscurum est, & Jacobum hoc ideo monuisse, ut scirent falsa esse, quæ de illo audierant hi, qui cùm in Christum ex Judæis credidissent, tamen æmulatores erant Legis, ne per doctrinam Christi velut sacrilega, nec Deo mandante con- G scripta damnari putarentur, quæ per Moysen patribus fuerant ministrata. Hoc enim de Paulo jactaverant, non illi qui intelligebant quo animo à Judæis fidelibus observari tunc ista deberent, propter commendandam scilicet auctoritatem divinam & sacramentorum illorum propheticam sanctitatem, non propter adipiscendam salutem, quæ jam in Christo

[a] Lov. *potiùs quàm facta humana, ne dum* &c. sed meliùs sublato, *ne*, ut in aliis editionibus & in MSS.

Christo revelabatur, & per baptismi sacramentum A ministrabatur: sed illi hoc de Paulo sparserant, qui sic ea volebant observari, tamquam sine his in Evangelio salus credentibus esse non posset. Ipsum enim senserant vehementissimum gratiæ prædicatorem & intentioni eorum maximè adversum, docentem non per illa hominem justificari, sed per gratiam Jesu Christi; cujus prænuntiandæ caussâ illæ umbræ in Lege mandatæ sunt. Et ideo illi invidiam & persequutionem molientes concitare, tamquam inimicum legis mandatorumque divino- B rum criminabantur: cujus falsæ criminationis invidiam congruentiùs devitare non posset, quàm ut ea ipse celebraret, quæ damnare tamquam sacrilega putabatur; atque ita ostenderet, nec Judæos tunc ab eis tamquam à nefariis prohibendos, nec gentiles ad ea tamquam ad necessaria compellendos.

10. Nam si revera sic ea reprobaret, quemadmodum de illo auditum erat; & ideo celebranda susciperet, ut actione simulata suam posset occul- C tare sententiam; non ei diceret Jacobus, *Et scient omnes*: sed diceret, Et putabunt omnes, *quoniam, quæ de te audierunt, falsa sunt*: præsertim quia in ipsis Jerosolymis Apostoli jam decreverant, ne quisquam gentes cogeret Judaizare: non autem decreverant, ne quisquam tunc Judæos Judaizare prohiberet, quamvis etiam ipsos jam doctrina Christiana non cogeret. Proinde si post Apostolorum decretum Petrus habuit illam in Antiochia simulationem, qua gentes cogeret Judaizare, quod jam nec D ipse cogebatur, quamvis propter commendanda eloquia Dei, quæ Judæis sunt credita, non prohibebatur; quid mirum, si constringebat eum Paulus liberè asserere, quod cum ceteris Apostolis se Jerosolymis decrevisse meminerat?

Act. 15. 28.

11. Si autem hoc, quod magis arbitror, ante illud Jerosolymitanum concilium Petrus fecit; nec sic mirum est, quòd eum volebat Paulus non timidè obtegere, sed fidenter asserere, quod eum pariter sentire jam noverat: sive quòd cum eo contule- E rat Evangelium; sive quòd in Cornelij centurionis vocatione, etiam divinitus eum de hac re admonitum acceperat; sive quòd antequam illi, quos timuerat, venissent Antiochiam, cum gentibus eum convesci viderat. Neque enim negamus in hac sententia fuisse jam Petrum, in qua & Paulus fuit. Non itaque tunc eum quid in ea re verum esset docebat: sed ejus simulationem, qua gentes Judaïzare cogebantur, arguebat: non ob aliud, nisi quia sic illa omnia simulatoria gerebantur, tamquam F verum esset, quod illi dicebant, qui sine circumcisione præputij atque aliis observationibus, quæ erant umbræ futurorum, putabant credentes salvos esse non posse.

33. q. 9. Sententiam.

12. Ergo & Timotheum circumcidit propterea, ne Judæis, & maximè cognationi ejus maternæ sic viderentur qui ex gentibus in Christum crediderant, detestari circumcisionem, sicut idololatria detestanda est: cùm illam Deus fieri præceperit, hanc satanas persuaserit. Et Titum propterea non circum- G cidit, ne occasionem daret eis, qui sine illa circumcisione dicebant credentes salvos esse non posse, & ad deceptionem gentium hoc etiam Paulum sentire jactarent. Quod ipse satis significat, ubi ait, *Sed neque Titus, qui mecum erat, cùm esset Græcus, compulsus est circumcidi: propter subintroductos autem falsos fratres, qui subintroierant perscrutari libertatem nostram, ut nos in servitutem redigerent; quibus nec ad horam cessimus subjectione, ut veritas Evangelij permaneat ad vos.* Hîc apparet, quid eos captare intellexerit, ut non faceret quod in Timotheo fecerat; & quod ea libertate facere poterat, qua ostenderat, illa sacramenta nec tamquam necessaria debere appeti, nec tamquam sacrilega debere damnari.

Gal. 2. 3.

13. Sed cavendum est videlicet in hac disputatione, ne sicut philosophi, quædam facta homi- B num media dicamus inter rectè factum & peccatum, quæ neque in rectè factis, neque in peccatis numerentur; & urgeamur eo, quòd observare Legis cerimonias non potest esse indifferens; sed aut bonum, aut malum: ut, si bonum dixerimus, eas nos quoque observare cogamur; si autem malum, non verè, sed simulatè ab Apostolis observatas esse credamus. Ego verò Apostolis non tam exemplum philosophorum timeo, quando & illi in sua disputatione veri aliquid dicunt, quàm forensium advocato- C rum, quando in alienarum caussarum actione mentiuntur. Quorum similitudo si in ipsa expositione epistolæ ad Galatas ad confirmandam simulationem Petri & Pauli putata est decenter* induci; quid ego apud te timeam nomen philosophorum, qui non propterea vani sunt, quia omnia falsa dicunt; sed quia & falsis plerisque confidunt; & ubi vera inveniuntur dicere, à Christi gratia, qui est ipsa veritas, alieni sunt?

* Uti ab Hieronymo inducitur.

14. Cur autem non dicam, præcepta illa vete- D rum sacramentorum nec bona esse, quia non eis homines justificantur; umbræ enim sunt prænuntiantes gratiam, qua justificamur: nec tamen mala, quia divinitus præcepta sunt, tempori personisque congruentia: cùm me adjuvet etiam prophetica sententia, qua dicit Deus se illi populo dedisse præcepta non bona? Fortè enim propterea non dixit mala, sed tantùm non bona, id est non talia, ut illis homines boni fiant, aut sine illis boni non fiant. Vellem me doceret benigna sinceritas tua, utrùm E simulatè quisquam sanctus orientalis, cùm Romam venerit, jejunet sabbato, excepto illo die paschalis vigiliæ. quod si malum esse dixerimus; non solùm Romanam ecclesiam, sed etiam multa ei vicina, & aliquanto remotiora damnabimus, ubi mos idem tenetur & manet. Si autem non jejunare sabbato malum putaverimus; tot ecclesias Orientis, & multo majorem orbis Christiani partem qua temeritate criminabimur? Placetne tibi, ut medium quiddam esse dicamus, quod tamen acceptabile sit F ei, qui hoc non simulatè, sed congruenti societate atque observantia fecerit? Et tamen nihil inde legimus in canonicis libris præceptum esse Christianis. Quanto magis illud malum dicere non audeo, quod Deum præcepisse ipsâ Christianâ fide negare non possum, quâ didici non eo me justificari, sed gratiâ Dei per Jesum Christum Dominum nostrum?

Ezech. 20. 25.

Dist. 12. Illa.

15. Dico ergo, circumcisionem præputij, & G cetera hujusmodi, priori populo per Testamentum, quod vetus dicitur, divinitus data ad significationem futurorum, quæ per Christum oportebat impleri: quibus advenientibus, remansisse illa Christianis legenda tantùm, ad intelligentiam præmissæ prophetiæ, non autem necessariò facienda; quasi adhuc exspectandum esset, ut veniret fidei revelatio, quæ his significabatur esse ventura. Sed quamvis gentibus imponenda non essent, non tamen sic

Classis II. An. 405.

debuisse auferri à consuetudine Judæorum, tamquam detestanda atque damnanda. Sensim proinde atque paulatim fervente sana prædicatione gratiæ Christi, qua sola nossent credentes se justificari, salvosque fieri, non illis umbris rerum antea futurarum, tunc jam venientium atque præsentium, ut in illorum Judæorum vocatione, quos præsentia carnis Domini, & apostolica tempora sic invenerant, omnis illa actio consumeretur umbrarum, hoc eis suffecisse ad commendationem, ut non tamquam detestanda, & similis idololatriæ vitaretur: ultra verò non haberet progressum; ne putaretur necessaria tamquam vel ab illa salus esset, vel sine illa esse non posset. Quod putaverunt hæretici, qui dum volunt & Judæi esse & Christiani, nec Judæi nec Christiani esse potuerunt. Quorum sententiam mihi cavendam, quamvis in ea numquam fuerim, tamen benevolentissimè admonere dignatus es. In cujus sententiæ non consensionem, sed simulationem Petrus timore inciderat, ut de illo Paulus verissimè scriberet, quòd eum vidisset non rectè ingredientem ad veritatem Evangelij, eique verissimè diceret, quòd gentes Judaizare cogebat. Quod Paulus utique non cogebat, ob hoc illa vetera veraciter, ubi opus esset, observans, ut damnanda non esse monstraret: prædicans tamen instanter non eis, sed revelatâ gratiâ fidei, fideles salvos fieri, ne ad ea quemquam velut necessaria suscipienda compelleret. Sic autem credo Apostolum Paulum veraciter cuncta illa gessisse, nec tamen nunc quemquam factum ex Judæo Christianum, vel cogo, vel sino talia veraciter celebrare: sicut nec tu, cui videtur Paulus ea simulasse, cogis istum, vel sinis talia simulare.

Gal. 2. 14.

16. An vis, ut etiam ego dicam, hanc esse summam quæstionis, immo sententiæ tuæ; ut post Evangelium Christi, bene faciant credentes Judæi, si sacrificia offerant, quæ obtulit Paulus; si filios circumcidant, si sabbatum observent, ut Paulus in Timotheo, & omnes observavere Judæi, dummodo hæc simulatè ac fallaciter agant? Hoc si ita est; non jam in hæresim Hebionis, vel eorum, quos vulgò Nazaræos nuncupant, vel quamlibet aliam veterem, sed nescio in quam novam delabimur, quæ sit eo perniciosior, quo non errore, sed proposito est ac voluntate fallaci. Quòd si respondeas, ut te ab hac purges sententia, tunc Apostolos ista laudabiliter simulasse, ne scandalizarentur infirmi, qui ex Judæis multi crediderant, & ea respuenda nondum intelligebant; nunc verò confirmatâ per tot gentes doctrinâ gratiæ Christianæ, confirmatâ etiam per omnes Christi ecclesias lectione Legis & Prophetarum, quo modo hæc intelligenda, non observanda recitentur, quisquis ea simulando agere voluerit, insanire: cur mihi non licet dicere, apostolum Paulum, & alios rectæ fidei Christianos, tunc illa vetera sacramenta paululùm observando veraciter commendare debuisse, ne putarentur illæ propheticæ significationis observationes à piissimis patribus custoditæ, tamquam sacrilegia diabolica à posteris detestandæ? Jam enim cùm venisset fides quæ priùs illis observationibus prænuntiata, post mortem & resurrectionem Domini revelata est, amiserant tamquam vitam officij sui. Verumtamen sicut defuncta corpora, necessariorum officiis deducenda erant quodammodo ad sepulturam, nec

Act. 16. 3.

A simulatè, sed religiosè; non autem deserenda continuò, vel inimicorum obtrectationibus tamquam canum morsibus projicienda. Proinde nunc quisquis Christianorum, quamvis sit ex Judæis, similiter ea celebrare voluerit, tamquam sopitos cineres eruens, non erit pius deductor, vel bajulus corporis, sed impius sepulturæ violator.

Classis II. An. 405.

17. Fateor sanè, in eo, quod epistola continet mea, quòd ideo sacramenta Judæorum Paulus celebranda susceperat, cùm jam Christi esset Apo-
B stolus, ut doceret non esse perniciosa his, qui ea vellent, sicut à parentibus per Legem acceperant, custodire, minùs me posuisse, *illo dumtaxat tempore, quo primùm fidei gratia revelata est:* tunc enim hoc non erat perniciosum. Progressu verò temporis [a] illæ observationes ab omnibus Christianis desererentur; ne, si tunc fieret, non discerneretur quod Deus populo suo per Moysen præcepit, ab eo quod in templis dæmoniorum spiritus immundus instituit. Proinde potiùs culpanda est negligentia mea, quia
C hoc non addidi, quàm objurgatio tua. Verumtamen longè antequam litteras tuas accepissem, scribens contra Faustum Manichæum quomodo eumdem locum, quamvis breviter explicaverim, & hoc illic non prætermiserim, & legere poterit, si non dedignetur, benignitas tua; & à carissimis nostris, per quos nunc hæc scripta misi, quomodo volueris tibi fides fiet, illud me antè dictasse: mihique de animo meo crede, quod coram Deo loquens, jure caritatis exposco, numquam mihi visum fuisse, etiam
D nunc Christianos ex Judæis factos, sacramenta illa vetera quolibet affectu, quolibet animo celebrare debere, aut eis ullo modo licere; cùm illud de Paulo semper ita senserim, ex quo illius mihi litteræ innotuerunt: sicut nec tibi videtur, hoc tempore cuiquam esse simulanda ista, cùm hoc fecisse Apostolos credas.

18. Proinde sicut tu è contrario loqueris; & licèt reclamante, sicut scribis, mundo, libera voce pronuntias, cerimonias Judæorum & perniciosas
E esse & mortiferas Christianis; & quicumque eas observaverit, sive ex Judæis, sive ex gentibus, eum in barathrum diaboli devolutum: ita ego hanc vocem tuam omnino confirmo, & addo, Quicumque eas observaverit, sive ex Judæis, sive ex gentibus, non solùm veraciter, verùm etiam simulatè, eum in barathrum diaboli devolutum. Quid quæris amplius? Sed sicut tu simulationem Apostolorum ab hujus temporis ratione secernis: ita ego Pauli apostoli veracem tunc in his omnibus conversationem
F ab hujus temporis, quamvis minimè simulata, cerimoniarum Judaicarum observatione secerno: quoniam tunc fuit approbanda, nunc detestanda. Ita quamvis legerimus, *Lex & Prophetæ usque ad Iohannem Baptistam:* & quia *propterea quærebant Iudæi Christum interficere, quia non solùm solvebat sabbatum, sed & Patrem suum dicebat Deum, æqualem se faciens Deo:* & quia *gratiam pro gratia accepimus:* & *quoniam Lex per Moysen data est, gratia autem & veritas per Iesum Christum facta est:* & per Jere-
G miam promissum est, daturum Deum Testamentum novum domui Juda non secundùm Testamentum quod disposuit patribus eorum: non tamen arbitror ipsum Dominum fallaciter à parentibus circumcisum. Aut si hoc propter ætatem minimè prohibebat; nec illud arbitror eum dixisse fallaciter

Lucæ 16. 16. Johan. 5. 18. Johan. 1. 17. Ibid. 16. Jer. 31. 31.

[a] Editi, *progressu verò temporis erat perniciosum, nisi illæ observationes ab omnibus Christianis desererentur; ne si tunc fierent, non discernerentur &c.* At MSS. viginti carent his verbis, *erat perniciosum, nisi.* Deinde habent, *ne si tunc fieret,* id est ne si primo illo tempore desererentur.

Classis II. An. 405. Marc. 1. 44. Joan. 7. 10. leproso, quem certè non illa per Moysen præcepta observatio, sed ipse mandaverat: *Vade & offer pro te sacrificium quod præcepit Moyses in testimonium illis.* Nec fallaciter adscendit ad diem festum, usque adeo non caussâ ostentationis coram hominibus, ut non evidenter adscenderit, sed latenter.

Gal. 5. 2. 19. At enim dixit idem Apostolus, *Ecce ego Paulus dico vobis, quia si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit.* Decepit ergo Timotheum, & fecit ei nihil prodesse Christum. An quia hoc fallaciter factum est, ideo non obfuit? At ipse hoc non posuit, nec ait, Si circumcidamini veraciter, sicut nec fallaciter; sed sine ulla exceptione dixit, *Si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit.* Sicut ergo tu vis hîc locum dare sententiæ tuæ, ut velis subintelligi, nisi fallaciter: ita non impudenter flagito, ut etiam nos illic intelligere sinas eis dictum, *Si circumcidamini*, qui propterea volebant circumcidi, quod aliter se putabant in Christo salvos esse non posse. Hoc ergo animo, hac voluntate, ista intentione quisquis tunc circumcidebatur, Christus ei nihil omnino proderat. Gal. 2. 21. Sicut alibi apertè dicit, *Nam si per Legem justitia, ergo Christus gratis mortuus est.* Gal. 5. 4. Hoc declarat & quod ipse commemorasti, *Evacuati estis à Christo, qui in Lege justificamini; à gratia excidistis.* Illos itaque arguit, qui se justificari in lege credebant, non qui legitima illa in ejus honorem, à quo mandata sunt, observabant, intelligentes, & quâ prænuntiandæ veritatis ratione mandata sint, & quousque debeant perdurare. Ibid. 18. Unde est illud, quod ait, *Si spiritu ducimini, non adhuc estis sub Lege*: unde, velut colligis, apparet qui sub Lege est non dispensativè ut nostros putas voluisse majores, sed verè ut ego intelligo, eum Spiritum-sanctum non habere.

Beda vulgatus Gal. 5. 20. Magna mihi videtur quæstio, quid sit esse sub Lege sic, quemadmodum Apostolus culpat. Neque enim hoc eum propter circumcisionem arbitror dicere, aut illa sacrificia, quæ tunc facta à patribus, nunc à Christianis non fiunt, & cetera hujusmodi: sed hoc ipsum etiam quod Lex dicit, Exo. 20. 17. Deut. 5. 21. Rom. 7. 7. *Non concupisces*, quod fatemur certè Christianos debere observare, atque evangelica maximè illustratione prædicari, Ibid. 12. Legem dicit esse sanctam, & mandatum sanctum, & justum & bonum, Ibid. 13. deinde subjungit, *Quod ergo bonum est, mihi factum est mors? Absit: sed peccatum ut appareat peccatum, per bonum mihi operatum est mortem, ut fiat supra modum peccator aut peccatum, per mandatum.* Quod autem hîc dicit, Rom. 5. 20. Peccatum per mandatum fieri supra modum, hoc alibi ait, *Lex subintravit ut abundaret delictum. Ubi autem abundavit delictum, superabundavit & gratia.* Et alibi, cùm superiùs de dispensatione gratiæ loqueretur, quòd ipsa justificet, velut Gal. 3. 19. interrogans ait, *Quid ergo Lex?* atque huic interrogationi continuò respondit, *prævaricationis gratiâ posita est, donec veniret semen, cui promissum est.* Hos ergo damnabiliter dicit esse sub Lege, quos reos facit Lex, non implentes Legem, dum non intelligendo gratiæ beneficium ad facienda Dei præcepta, quasi de suis viribus superba elatione præsumunt. Rom. 13. 10. Rom. 5. 5. *Plenitudo enim Legis caritas. Caritas verò Dei diffusa est in cordibus nostris, non per nos ipsos, sed per Spiritum-sanctum qui datus est nobis.* Sed huic rei quantum satis est explicandæ, prolixior fortasse & sui proprij voluminis sermo debetur. Rom. 13. 9. Si ergo illud quod Lex ait, *Non concupisces*, si humana infirmitas gratiâ Dei adjuta non fuerit, sub se reum tenet,

A & prævaricatorem potiùs damnat, quàm liberat peccatorem; quanto magis illa, quæ significationis caussâ præcepta sunt, circumcisio, & cetera, quæ revelatione gratiæ latiùs innotescente necesse fuerat aboleri, justificare neminem poterant? Non tamen ideo fuerant tamquam diabolica gentium sacrilegia fugienda, etiam cùm ipsa gratia jam cœperat revelari, quæ umbris talibus fuerat prænuntiata; sed permittenda paululùm, eis maximè qui ex illo populo, cui data sunt, venerant. Postea verò B tamquam cum honore sepulta sunt, à Christianis omnibus irreparabiliter deserenda.

21. Hoc autem, quod dicis, [Non dispensativè, « ut nostri voluere majores;] quid sibi vult, oro te? « Aut enim hoc est, quod ego appello officiosum mendacium, ut hæc dispensatio sit officium velut honestè mentiendi: aut quid aliud sit, omnino non video, nisi fortè, addito nomine dispensationis, fit ut mendacium non sit mendacium. quod si absurdum est; cur ergo non apertè dicis, officiosum C mendacium defendendum? nisi fortè nomen te movet, quia non tam usitatum est in ecclesiasticis libris vocabulum officij, quod Ambrosius noster non timuit, qui suos quosdam libros utilium præceptionum plenos, de Officiis voluit appellare. An si officiosè mentiatur quisque, culpandus est; si dispensativè, approbandus? Rogo te, mentiatur ubi elegerit qui hoc putat: quia & in hoc magna quæstio est, sitne aliquando mentiri viri boni, immo viri Christiani, qualibus dictum est, *Sit in ore* Iac. 5. 12. D *vestro, Est, est; Non, non: ut non sub judicio decidatis?* Matt. 5. 37. Et qui cum fide audiunt, *Perdes omnes, qui loquuntur mendacium.* Psal. 5. 7.

22. Sed hæc, ut dixi, & alia & magna quæstio est: eligat quod voluerit, qui hoc existimat, ubi mentiatur: Beda vulg. Gal. 2. dum tamen à scribentibus auctoribus sanctarum Scripturarum, & maximè canonicarum, inconcussè credatur, & defendatur omnino abesse mendacium: ne dispensatores Christi, de quibus dictum est, *Hîc jam quæritur inter dispensatores, ut* 1. Cor. 4. 2. E *fidelis quis inveniatur*, tamquam magnum aliquid sibi fideliter didicisse videantur, pro veritatis dispensatione mentiri, cùm ipsa fides in latino sermone ab eo dicatur appellata, quia fit quod dicitur. Ubi autem fit, quod dicitur, mentiendi utique non est locus. Fidelis igitur dispensator apostolus Paulus proculdubio nobis exhibet in scribendo fidem: quia veritatis dispensator erat, non falsitatis. Ac per hoc verum scripsit, vidisse se Petrum non rectè ingredientem ad veritatem Evangelij eique in faciem Gal. 2. 14. F restitisse, quòd gentes cogeret Judaïzare. Ipse verò Petrus, quod à Paulo fiebat utiliter libertate caritatis, sanctæ ac benignæ pietate humilitatis accepit: atque ita rarius & sanctius exemplum posteris præbuit, quo non dedignarentur, sicubi fortè recti tramitem reliquissent, etiam à posterioribus corrigi; quàm Paulus, quo confidenter auderent etiam minores majoribus pro defendenda Evangelica veritate, salva fraterna caritate resistere. Nam cùm satius sit, à tenendo itinere in nullo, quàm in aliquo G declinare; MULTO EST tamen mirabilius & laudabilius, libenter accipere corrigentem, quàm audacter corrigere deviantem. Est laus itaque justæ libertatis in Paulo, & sanctæ humilitatis in Petro: quæ, quantum mihi pro modulo meo videtur, magis fuerat adversùs calumniantem Porphyrium defendenda, quàm ut ei daretur obtrectandi major occasio; qua multo mordaciùs criminaretur Chri-

Classis II. An. 405. Caput III.

stianos fallaciter vel suas litteras scribere, vel Dei sui sacramenta portare.

23. Flagitas à me, ut aliquem saltem unum ostendam, cujus in hac re sententiam sim sequutus; cùm tu tam plures nominatim commemoraveris, qui te in eo, quod adstruis, præcesserunt; petens ut in eo, si te reprehendo errantem, patiar te errare cum talibus; quorum ego fateor neminem legi: sed cùm sint fermè sex, vel septem, horum quatuor auctoritatem tu quoque infringis. Nam Laodicenum, cujus nomen taces, de ecclesia dicis nuper egressum; Alexandrum autem veterem hæreticum; Origenem verò ac Didymum, reprehensos abs te, lego in recentioribus opusculis tuis, & non mediocriter, nec de mediocribus quæstionibus, quamvis Origenem mirabiliter antè laudaveris. Cum iis ergo errare puto quia nec te ipse patieris; quamvis hoc perinde dicatur, ac si in hac sententia non erraverint. Nam quis est, qui se velit cum quolibet errare? Tres igitur restant, Eusebius Emisenus, Theodorus Heracleotes, & quem paulo pòst commemoras, Johannes qui dudum in pontificali gradu Constantinopolitanam rexit ecclesiam.

24. Porrò, si quæras vel recolas quid hinc senserit noster Ambrosius, quid noster itidem Cyprianus; invenies fortasse, nec nobis defuisse, quos in eo, quod asserimus, sequeremur. Quamquam, sicut paulò antè dixi, tantummodo Scripturis canonicis hanc ingenuam debeam servitutem, qua eas solas ita sequar, ut conscriptores earum nihil in eis omnino errasse, nihil fallaciter posuisse non dubitem. Proinde, cùm quæro tertium, ut tres etiam ego tribus opponam, possem quidem, ut arbitror, facilè reperire, si multa legissem: verumtamen ipse mihi pro his omnibus, immo supra hos omnes apostolus Paulus occurrit. Ad ipsum confugio: ad ipsum ab omnibus, qui aliud sentiunt, litterarum ejus tractatoribus provoco: ipsum interrogans interpello & requiro in eo, quod scripsit ad Galatas, vidisse se Petrum non rectè ingredientem ad veritatem Evangelij, eique in faciem propterea restitisse, quòd illa simulatione gentes judaïzare cogebat, utrùm verum scripserit, an fortè nescio quâ dispensativâ falsitate mentitus sit. Et audio eum paulò superiùs in ejusdem narrationis exordio religiosa voce mihi clamantem, *Quæ autem scribo vobis, ecce coram Deo quia non mentior.*

Ambros. commentar. in epist. ad Galatas. Cyprian. in epist. 71. ad Quintum.

Gal. 2. 14. Beda vulgatus ibidem.

Gal. 1. 20.

25. Dent veniam quilibet aliud opinantes; ego magis credo tanto Apostolo in suis, & pro suis litteris juranti, quam cuiquam doctissimo de alienis litteris disputanti. Nec dici timeo, me sic Paulum defendere, quòd non simularit errorem Judæorum, sed verè fuerit in errore. Quoniam neque simulabat errorem, qui libertate apostolicâ, sicut illi tempori congruebat, vetera illa sacramenta, ubi opus erat agendo, commendabat ea, non satanæ versutiâ decipiendis hominibus, sed Dei providentiâ prænuntiandis rebus futuris prophetice constituta: nec verè fuerat in errore Judæorum, qui non solùm noverat, sed etiam instanter & acriter prædicabat eos errare, qui putabant gentibus imponenda, vel justificationi quorumcumque fidelium necessaria.

26. Quòd autem dixi eum factum Judæis tamquam Judæum, & tamquam gentilem gentilibus, non mentientis astu, sed compatientis affectu: quemadmodum dixerim parum mihi visus es adtendisse; immo ego fortasse non satis hoc explanare potuerim. Neque enim hoc ideo dixi, quòd misericorditer illa simulaverit; sed quia sic non ea simulavit, quæ faciebat similia Judæis, quemadmodum nec illa quæ faciebat similia gentibus, quæ tu quoque commemorasti; atque in eo me, quod non ingratè fateor, adjuvisti. Cùm enim abs te quæsissem in epistola mea, quomodo putetur ideo factus Judæis tamquam Judæus, quia fallaciter suscepit sacramenta Judæorum, cùm & gentibus tamquam gentilis factus sit, nec tamen suscepit fallaciter sacrificia gentium: tu respondisti, in eo factum gentibus tamquam gentilem, quod præputium receperit; quòd indifferenter permiserit vesci cibis, quos damnant Judæi: ubi ego quæro utrùm & hoc simulatè fecerit: quod si absurdissimum atque falsissimum est; sic ergo & illa, in quibus Judæorum consuetudini congruebat libertate prudenti, non necessitate servili, aut quod est indignius, dispensatione fallaci potiùs quàm fideli.

27. Fidelibus enim, & iis, qui cognoverunt veritatem, sicut ipse testatur (nisi fortè & hîc fallit) *omnis creatura Dei bona est, & nihil abjiciendum, quod cum gratiarum actione accipitur.* Ergo & ipsi Paulo non solùm [a] viro, verùm etiam dispensatori maximè fideli, non solùm cognitori, verùm etiam doctori veritatis, omnis utique in cibis creatura Dei non simulatè, sed verè bona erat. Cur igitur nihil simulatè suscipiendo sacrorum ceremoniarumque gentilium, sed de cibis & præputio verum sentiendo ac docendo, tamen tamquam gentilis factus est gentibus, & non potuit fieri tamquam Judæus Judæis, nisi fallaciter suscipiendo sacramenta Judæorum? Cur oleastro inserto servavit dispensationis veracem fidem; & naturalibus ramis non extra, sed in arbore constitutis, nescio quod dispensatoriæ simulationis velamen obtendit? Cur factus tamquam gentilis gentibus, quod sentit docet, quod [b] ait sentit: factus autem tamquam Judæus Judæis, aliud in pectore claudit, aliud promit in verbis, in factis, in scriptis? Sed absit hoc sapere. Utrisque enim debebat caritatem de corde puro & conscientia bona, & fide non ficta. Ac per hoc omnibus omnia factus est, ut omnes lucrifaceret, non mentientis astu, sed compatientis affectu, id est non omnia mala hominum fallaciter agendo, sed aliorum omnium malis omnibus, tamquam si sua essent, misericordis medicinæ diligentiam procurando.

1. Tim. 4. 4.

28. Cum itaque illa Testamenti veteris sacramenta, etiam sibi agenda minimè recusabat, non misericorditer fallebat, sed omnino non fallens, atque hoc modo à Domino Deo illa usque ad certi temporis dispensationem jussa esse commendans, à sacrilegis sacris gentium distinguebat. Tunc autem, non mentientis astu, sed compatientis affectu, Judæis tamquam Judæus fiebat, quando eos ab illo errore, quo vel in Christum credere nolebant, vel per vetera [c] sacerdotia sua cerimoniarumque observationes, se à peccatis posse mundari, fierique salvos existimabant, sic liberare cupiebat, tamquam ipse illo errore teneretur: diligebat, tamquam ipse illo errore teneretur: diligebat gens utique proximum tamquam seipsum, & hæc aliis faciens, quæ sibi ab aliis fieri vellet, si hoc illi opus esset. quod cùm Dominus monuis-

[a] Lov. *vero.* At aliæ editiones & MSS. sedecim, *viro.*
[b] In quatuordecim MSS. *quod agit sentit.*
[c] MSS. duo, *per vetera sacrificia sua.*

ſet, adjunxit, *Hæc eſt enim Lex & Prophetæ.* A

Matt. 22. 40. 29. Hunc compatientis affectum, in eadem epiſtola ad Galatas præcipit, dicens, *Si præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto; vos, qui ſpirituales eſtis, inſtruite hujuſmodi in ſpiritu lenitatis, intendens teipſum, ne & tu tenteris.* Vide ſi non dixit, [a] Fiere tamquam ille, ut illum lucrifacias. Non utique ut ipſum delictum fallaciter ageret, aut ſe id habere ſimularet: ſed ut in alterius delicto, quid etiam ſibi accidere poſſet, adtenderet, atque ita alteri, tamquam ſibi ab altero vellet, miſericorditer ſubveniret: hoc eſt non mentientis aſtu, ſed compatientis affectu. Sic Judæo, ſic gentili, ſic cuilibet homini Paulus in errore, vel peccato aliquo conſtituto, non ſimulando, quod non erat, ſed compatiendo, quia eſſe potuiſſet, tamquam qui ſe hominem cogitaret, omnibus omnia factus eſt, ut omnes lucrifaceret. B

Gal. 6. 1.

CAPUT IV.

30. TEIPSUM, ſi placet, obſecro te, paulisper intuere; teipſum, inquam, erga memetipſum; & recole, vel, ſi habes conſcripta, relege verba tua in illa epiſtola, quam mihi per fratrem noſtrum jam collegam meum Cyprianum, breviorem miſiſti, quàm veraci, quàm germano, quàm pleno caritatis affectu, cùm quædam me in te commiſiſſe expoſtulaſſes graviter, ſubjunxiſti, [In hoc læditur amicitia, in hoc neceſſitudinis jura violantur, ne videamur certare pueriliter, & fautoribus invicem, vel detractoribus noſtris tribuere materiam contendendi.] Hæc abs te verba non ſolùm ex animo dicta ſentio, verùm etiam benigno animo ad conſulendum mihi. Denique addis, quod etiam ſi non adderes, appareret, & dicis, [Hæc ſcribo, quia purè & Chriſtianè diligere te cupio, nec quidquam in mea mente retinere, quod diſtet à labiis.] O vir ſancte, mihique, ut Deus videt animam meam, veraci corde dilecte, hoc ipſum, quod poſuiſti in litteris tuis, quod te mihi exhibuiſſe non dubito, hoc ipſum omnino apoſtolum Paulum credo exhibuiſſe in litteris ſuis, non unicuilibet homini, ſed Judæis, & Græcis, & omnibus gentibus filiis ſuis, quos in Evangelio genuerat, & quos pariendos parturiebat: & deinde poſterorum tot millibus fidelium Chriſtianorum, propter quos illa memoriæ mandabatur epiſtola, ut nihil in ſua mente retineret, quod diſtaret à labiis. C D E

31. Certè factus es etiam tu, tamquam ego, non mentientis aſtu, ſed compatientis affectu, cùm cogitares tam me non relinquendum in ea culpa, in quam me prolapſum exiſtimaſti, quàm nec te velles, ſi eo modo prolapſus eſſes. Unde agens gratias benevolæ menti erga me tuæ, ſimul poſco, ut etiam mihi non ſuccenſeas, quod cùm in opuſculis tuis aliqua me moverent, motum meum intimavi tibi: hoc erga me ab omnibus ſervari volens, quod erga te ipſe ſervavi, ut quidquid improbandum putant in ſcriptis meis, [b] nec laudent ſubdolo pectore, nec ita reprehendant apud alios, ut taceant apud me; hinc potiùs exiſtimans lædi amicitiam & neceſſitudinis jura violari. Neſcio enim, utrùm Chriſtianæ amicitiæ putandæ ſint, in quibus magis valet vulgare proverbium, *Obſequium amicos, veritas odium parit*, quàm eccleſiaſticum, *Fideliora ſunt vulnera amici, quàm voluntaria oſcula inimici.* F G

Terentius in Andr. Actu 1. Scena 1. Prov. 27. 6.

32. Proinde cariſſimos noſtros, qui noſtris laboribus ſinceriſſimè favent, hoc potiùs quantâ poſſumus inſtantiâ doceamus, quo ſciant fieri poſſe, ut inter cariſſimos aliquid alterutro ſermone contradicatur, nec tamen caritas ipſa minuatur, nec veritas odium pariat, quæ debetur amicitiæ; ſive illud verum ſit, quod contradicitur, ſive corde veraci qualecumque ſit dicitur, non retinendo in mente, quod diſtet à labiis. Credant itaque fratres noſtri, familiares tui, quibus teſtimonium perhibes, quòd ſint vaſa Chriſti, me invito factum, nec mediocrem de hac re dolorem ineſſe cordi meo, quòd litteræ meæ priùs in multorum manus venerunt, quàm ad te, ad quem ſcriptæ ſunt, pervenire potuerunt. Quo autem modo id acciderit, & longum eſt narrare, &, niſi fallor, ſuperfluum: cùm ſufficiat ſi quid mihi in hoc creditur, non eo factum animo quo putatur; nec omnino meæ fuiſſe voluntatis aut diſpoſitionis, aut conſenſionis, aut ſaltem cogitationis, ut fieret. Hoc ſi non credunt, quod teſte Deo loquor, quid ampliùs faciam non habeo. Ego tamen abſit ut eos credam hæc tuæ ſanctitati malevola mente ſuggerere ad excitandas inter nos inimicitias; quas miſericordia Domini Dei noſtri avertat à nobis; ſed, ſine ullo nocendi animo, facilè de homine humana vitia ſuſpicari. Hoc enim me de illis æquum eſt credere, ſi vaſa ſunt Chriſti, non in contumeliam, ſed in honorem facta, & diſpoſita in domo magna à Deo, in opus bonum. Quòd ſi poſt hanc adteſtationem meam, ſi in notitiam eorum venerit, facere voluerint; quàm non rectè faciant, & tu vides.

33. Quod ſanè ſcripſeram, nullum me librum adversùs te Romam miſiſſe, ideo ſcripſeram, quia & libri nomen ab illa epiſtola diſcernebam, unde omnino neſcio quid aliud te audiſſe exiſtimaveram; & Romam nec ipſam epiſtolam, ſed tibi miſeram; & adversùs te non eſſe arbitrabar, quod ſinceritate amicitiæ ſive ad admonendum, ſive ad te vel me abs te corrigendum feciſſe me noveram. Exceptis autem familiaribus tuis, teipſum obſecro per gratiam, qua redemti ſumus, ut quæcumque tua bona, quæ tibi bonitate Domini conceſſa ſunt, in litteris meis poſui, non me exiſtimes inſidioſo blandiloquio poſuiſſe. Si quid autem in te peccavi, dimittas mihi. Nec illud quod de neſcio cujus poëtæ facto ineptiùs fortaſſe quàm litteratiùs à me commemoratum eſt, ampliùs quàm dixi, ad te trahas: cùm continuò ſubjecerim non hoc ideo me dixiſſe, ut oculos cordis reciperes, quos abſit umquam ut amiſeris: ſed ut adverteres quos ſanos ac vigiles haberes. Propter ſolam ergo [c] παλινῳδίαν, ſi aliquid ſcripſerimus, quod ſcripto poſteriore deſtruere debeamus, imitandam, non propter Steſichori cæcitatem, quam cordi tuo nec tribui, nec timui, adtingendum illud exiſtimavi: atque identidem rogo, ut me fidenter corrigas, ubi mihi hoc opus eſſe perſpexeris. Quamquam enim ſecundùm honorum vocabula, quæ jam Eccleſiæ uſus obtinuit, epiſcopatus preſbyterio major ſit: tamen in multis rebus Auguſtinus Hieronymo minor eſt: licèt etiam à minore quolibet non ſit refugienda, vel dedignanda correctio.

CAPUT V.

34. DE interpretatione tua jam mihi perſuaſiſti, qua utilitate ſcripturas volueris transferre de

[a] Editi, *Fieri.* unus è Vaticanis MSS. *Fias.* alij plures *Fiere.* quod modo imperativo ſic uſurpat Auguſtinus in aliis locis apud MSS.

[b] MSS. quatuordecim, *nec claudant ſubdolo pectore.* fortean voluit alludere ad ea Hieronymi verba, *nec quidquam in mea mente retinere* &c.

[c] Denique Hieronymus acceſſiſſe videtur ad Auguſtini ſententiam in lib. 1. adversùs Pelagianos c. 8. ubi inter epiſcopos irreprehenſibilem aut nullum aut rarum eſſe dicit. quippe cùm vel ipſe Petrus juxta apoſtolum Paulum reprehenſibilis fuerit. *Quis indignabitur*, inquit, *id ſibi denegari, quod princeps Apoſtolorum non habuit?*

Classis II. an. 405. Hebræis; ut scilicet ea, quæ à Judæis prætermissa, vel corrupta sunt, proferres in medium. A Sed insinuare digneris peto, à quibus Judæis, utrùm ab eis ipsis, qui ante adventum Domini interpretati sunt; & si ita est, quibus, vel quonam eorum; an ab istis posteriùs, qui propterea putari possunt, aliqua de codicibus græcis vel subtraxisse, vel in eis corrupisse, ne illis testimoniis de Christiana fide convincerentur? Illi autem anteriores cur hoc facere voluerint, non invenio. Deinde nobis mittas obsecro interpretationem tuam de Septuaginta; B quam te edidisse nesciebam. Librum quoque tuum, cujus mentionem fecisti, *de optimo genere interpretandi*, cupio legere; & adhuc nosse, quomodo coæquanda sit in interprete peritia linguarum, conjecturis eorum, qui Scripturas edisserendo pertractant; quos necesse est, etiamsi rectæ atque unius fidei fuerint, varias parere in multorum locorum obscuritate sententias: quamvis nequaquam ipsa varietas ab ejusdem fidei unitate discordet; sicut etiam unus tractator, secundùm C eamdem fidem aliter atque aliter eumdem locum potest exponere, quia hoc ejus obscuritas patitur.

35. Ideo autem desidero interpretationem tuam de Septuaginta, ut & tantâ latinorum interpretum, qui qualescumque hoc ausi sunt, quantum possumus imperitiâ careamus: & hi, qui me invidere putant utilibus laboribus tuis, tandem aliquando, si fieri potest, intelligant, propterea me nolle tuam ex Hebræo interpretationem in ecclesiis legi, ne contra Septuaginta auctoritatem, tam- D quam novum aliquid proferentes, magno scandalo perturbemus plebes Christi, quarum aures & corda illam interpretationem audire consueverunt,

Jonæ 4. 6. quæ etiam ab Apostolis approbata est. Unde & illud apud Jonam virgultum, si in Hebræo nec hedera est, nec cucurbita, sed nescio quid aliud, quod trunco suo nixum, nullis sustentandum adminiculis erigatur; mallem jam in omnibus latinis cucurbitam legi. Non enim frustra hoc puto Septuaginta posuisse, nisi quia & huic simile sciebant. E

36. Satis me, immo fortasse plus quàm satis,

* Epist. 72. 75. & 81. tribus * epistolis tuis respondisse arbitror; quarum duas per Cyprianum accepi, unam per Firmum. Rescribe quod visum fuerit ad nos vel alios instruendos. Dabo autem operam diligentiorem, quantum me adjuvat Dominus, ut litteræ, quas ad te scribo, priùs ad te perveniant, quàm ad quemquam, à quo latiùs dispergantur. Fateor enim, nec mihi hoc fieri velle de tuis ad me, quod de meis F ad te factum justissimè expostulas. Tamen placeat nobis invicem non tantùm caritas, verùm etiam libertas amicitiæ; ne apud me taceas, vel ego apud te, quod in nostris litteris vicissim nos movet; eo scilicet animo, qui oculis Dei in fraterna dilectione non displicet. Quòd si inter nos fieri posse sine ipsius dilectionis perniciosa offensione non putas; non fiat. Illa enim caritas, quam tecum habere vellem, profectò major est: sed melius hæc minor quàm nulla est. G

* Aliàs CCXXXIX. quæ autem 83. erat, nunc 224.

EPISTOLA LXXXIII. *

Augustinus Alypio significans aliam se de bonis, quæ fuerunt Honorati ex Thagastensi monacho presbyteri Thiavensis, iniisse sententiam, sibique demum satius videri, ut ea omnia hereditario veluti jure cedant, non monasterio Thagastensi, sed Thiavensi ecclesiæ.

Classis II. an. 405.

Domino beatissimo & venerabiliter carissimo ac desiderantissimo fratri & coëpiscopo Alypio, & qui tecum sunt fratribus, Augustinus, & qui mecum sunt fratres, in Domino salutem.

1. Tristitia [a] Thiavensis ecclesiæ cor meum conquiescere non permittit, donec eos tecum audiam in pristinum animum restitutos; quod citò faciendum est. Si enim de homine uno tantùm sategit Apostolus dicens, *ne majore tristitiâ absorbeatur*, *qui ejusmodi est:* ubi etiam ait, *ut non possideamur à satana*, *non enim ignoramus mentes ejus:* quanto magis nos oportet vigilanter agere, ne hoc in toto grege plangamus, & maximè in eis, qui [b] nunc catholicæ paci accesserunt, & quos nullo modo relinquere possum. Sed quia temporis non sivit angustia, ut simul nobis inde diligenter deliberatam liceret eliquare sententiam; quid mihi post digressum nostrum diu cogitanti placuerit, accipiat sanctitas tua: & si tibi quoque placet, jam * litteræ, quas ad eos communi nomine scripsi, sine dilatione mittantur.

Scripta circa hoc tempus. — a — 2. Cor. 2. 7. 11. — b — * Hæ litteræ non extant.

2. Dixisti ut dimidium habeant, & alterum dimidium eis à me undecumque provideretur. Ego autem puto, quia si totum eis auferretur, esset quod diceremur non de pecunia nos, sed de justitia tantopere laborasse. Cùm verò dimidium eis concedimus, & eo modo cum eis quandoque componimus, satis apparebit nostram curam nihil aliud quàm pecuniariam fuisse. & vides quæ pernicies consequatur. Et illis enim videbimur alienam rem dimidiam tulisse: & illi videbuntur nobis inhonestè & iniquè se passos fuisse, ut adjuvarentur de dimidio, quod totum pauperum fuerat. Nam quod dixisti, *Cavendum est*, *ne cùm rem dubiam emendari volumus*, *majora vulnera faciamus*, tantumdem valebit, si eis dimidium concedatur. Propter ipsum quippe dimidium, illi quorum conversioni [c] consulere volumus, ut hoc exemplo secum agatur, rerum suarum venditionem per moras illas excusatorias dilaturi sunt. Deinde mirum si de re dubia est totius plebis tam grande scandalum, cùm episcopos suos, quos pro magno habent, sordidâ avaritiâ maculatos putant, dum maligna species non vitatur.

c

3. Nam cùm quisque ad monasterium convertitur, si veraci corde convertitur, illud non cogitat, maximè admonitus quantum malum sit. Si autem fallax est, & sua quærit, non quæ Jesu Christi, non habet utique caritatem. Et quid ei prodest, si distribuerit omnia sua pauperibus, & tradiderit corpus suum ut ardeat? Huc accedit, quia illud, sicut jam collocuti sumus, deinceps vitari potest, & agi cum eo qui convertitur, si non potest admitti ad societatem fratrum, antequam se omnibus illis impedimentis exsuerit, & ex otio tendatur cùm ejus res jam esse destiterit. Hæc autem mors infirmorum, & tantum impedimentum salutis eorum, pro quibus tantopere laboramus ut eos catholicæ paci lucremur, aliter vitari non potest, nisi ut apertissimè intelligant, nullo modo nos de pecunia satagere in talibus caussis. Quod nullo modo intellecturi sunt, nisi illam rem, quam semper presbyteri

[a] Lov. *Thianensis*. Vetus codex Corbeiensis præfert, *Thiavensis*, quem scribendi modum magis probamus, quia in Indiculo Possidij apud MSS. exemplaria censentur quædam epistolæ *Thiavensibus*, seu commutato *v*, in *b*, *Thiabensibus* scriptæ.

[b] Ita MSS. At Lov. habet, *qui jam catholicæ &c.*

[c] Apud Lov. omittitur, *consulere*; quod ex MSS. restituimus.

Classis II. an. 405.

esse putaverunt, eorum usibus relinquamus; quia etsi ejus non erat, hoc ab initio scire debuerant.

4. Videtur itaque mihi hæc regula esse in rebus hujuscemodi retinenda, ut quidquid eo jure quo talia possidentur, ejus fuerit, qui alicubi clericus ordinatur, ad eam pertineat ecclesiam, in qua ordinatur. Usque adeo autem eodem jure presbyteri Honorati est illud unde agitur, ut non solùm alibi ordinatus, sed adhuc in Thagastensi monasterio constitutus, si re suâ non venditâ, nec per manifestam donationem in quempiam translatâ moreretur, nonnisi hæredes ejus in eam succederent, sicut frater Æmilianus in illos triginta solidos fratri Privato successit. Hæc ergo antè præcavenda sunt: si autem præcauta non fuerint, ea jura eis servare oportet, quæ talibus habendis vel non habendis secundùm civilem societatem sunt instituta: ut ab omni non solùm re, sed etiam specie maligna, quantum possumus, nos abstineamus, & bonam famam custodiamus, dispensationi nostræ multùm necessariam. Quàm verò species maligna sit, advertat sancta prudentia tua. Exceptâ illorum tristitiâ quam experti sumus, ne quid fortè ipse fallerer, sicut fieri solet, dum in sententiam meam proclivior erro, narravi caussam fratri & collegæ nostro * Samsucio, nondum dicens quod mihi modò videtur, sed illud potiùs adjungens quod utrique nostrûm visum sit, cùm illis resisteremus: vehementer exhorruit, & nobis hoc visum esse miratus est: nulla re alia permotus, nisi ipsa specie fœda non nostrâ, sed cujuslibet vitâ, ac moribus indignissima.

* Episcopo Turrensi.

5. Proinde obsecro te, ut epistolam, quam eis communi nomine scripsi, subscriptam non differas mittere. Et si fortè illic illud justum apertissimè pervides, non cogantur infirmi modò discere quod ego nondum intelligo, ut hoc circa eos in hac caussa servetur, quod Dominus ait, *Multa habeo vobis dicere, sed non potestis illa portare modò.* Tali quippe infirmitati parcens, etiam illud de tributo solvendo, ait, *Ergo liberi sunt filij: sed ne scandalizemus eos,* & cetera, quando Petrum misit ut didrachmas, quæ tunc exigebantur, solverent. Noverat enim aliud jus, quo nihil tale debebat: sed eo jure tributum ei ille solvebat, quo jure diximus heredem presbyteri Honorati successurum fuisse, si antequam rem suam vel donaret vel venderet, moreretur. Quamquam in ipso Ecclesiæ jure Paulus apostolus parcit infirmis, & debitum stipendium non exigit, certus conscientiâ quod rectissimè exigeret: sed nihil aliud quàm suspicionem devitans bonum Christi odorem turbantem, & ab illa maligna specie sese abstinens, in eis regionibus, ubi hoc noverat oportere, & fortè antequam tristitiam hominum fuisset expertus. Sed nos tardiores vel experti corrigamus, quod prævidere debuimus.

Johan. 16. 12. — Mat. 17. 26. — 1. Cor. 9.

6. Postremò quia omnia timeo, & memini in digressu nostro quid proposueris, quòd me fratres Thagastenses teneant debitorem in dimidio illius pretij; si hoc justum esse liquidò perspicis, ea dumtaxat conditione non abnuo, ut cùm habuero reddam, id est, cùm aliquid tantum obvenerit Hipponensi monasterio, ubi hoc sine angustia fieri possit: ut tantâ ibi summâ detractâ, non minùs quàm æqualis pro numero cohabitantium pars ad nostros perveniat.

EPISTOLA LXXXIV. *

Classis II. an. 405. * Aliàs CCXLII. quæ autem 84. erat, nunc 19.

Novato episcopo Augustinus excusans quòd ad ipsum non mittat germanum ipsius Lucillum diaconum, quo latinæ linguæ perito carere non possent ecclesiæ diœcesis Hipponensis.

Domino beatissimo & venerabili ac desiderabili fratri & consacerdoti [a] Novato, & qui tecum sunt fratribus, Augustinus, & qui mecum sunt fratres, in Domino salutem.

1. Et ego sentio, quamquam durus videar, & meipsum vix fero, quòd filium meum diaconum Lucillum germanum tuum sanctitati tuæ non mitto atque permitto. Sed cùm ipse quoque aliquos, ex tuis nutrimentis valde carissimos atque dulcissimos, necessitatibus ecclesiarum longè positarum abs te, concedere cœperis; tunc senties quibus desideriorum stimulis fodiar, quòd quidam mihi maxima & dulcissima familiaritate conjuncti, non sunt etiam corporaliter mecum. Nam ut longè mittam cogitationem tuam; quantumlibet valeat germanitas tui sanguinis, non vincit amicitiæ vinculum, quo nobis invicem ego & frater Severus inhæremus: & tamen nosti quàm raro eum mihi videre contingat. Atque hoc fecit, non utique voluntas vel mea vel illius; sed dum matris Ecclesiæ necessitates, propter futurum sæculum, quo nobiscum inseparabiliter convivemus, nostri temporis necessitatibus anteponimus. Quanto ergo æquiùs te tolerare oportet, pro utilitate ipsius matris Ecclesiæ ejus fratris absentiam, cum quo non tam diu cibum dominicum ruminas, quàm diu ego cum dulcissimo concive meo Severo, qui mecum tamen nunc vix, & interdum per exiguas chartulas loquitur, & eas quidem plures aliarum curarum & negotiorum refertas, quàm portantes aliquid nostrorum in Christi suavitate pratorum?

Scripta fortè circ. hoc tempus, seu ante an. 411.

2. Hîc forsitan dicas, Quid enim? Et apud nos germanus meus Ecclesiæ non erit utilis, aut propter aliud eum mecum habere desidero? Planè si tantum tibi quantum hîc mihi, ejus præsentia lucrandis vel regendis ovibus Domini utilis videretur, non dico duritiam, sed iniquitatem meam nemo non jure culparet. Sed cùm [b] latina lingua, cujus inopiâ in nostris regionibus evangelica dispensatio multùm laborat, illic autem ejusdem linguæ usus omnino sit; itane censes nos saluti plebium Domini oportere consulere, ut hanc facultatem illuc mittamus, & hinc auferamus, ubi eam magno cordis æstu requirimus? Da itaque veniam, quòd non solùm contra tuum desiderium, sed etiam contra sensum meum facio, quod me facere, sarcinæ nostræ cura constringit. Dabit tibi Dominus, in quo posuisti cor tuum, ut tales sint labores tui, ut pro isto beneficio remunereris: sic enim regionum nostrarum ardentissimæ siti, diaconum Lucillum tu potiùs concessisti. Neque enim parum præstabis, cùm de hac re nulla petitione me ulteriùs onerabis; ne nihil aliud quàm durior appaream, venerabili mihi & sanctæ benevolentiæ tuæ.

[a] Collationi Carthaginensi interfuit Novatus Sitifensis episcopus, fortean idem ipse cui hæc epistola scripta est.

[b] Fortè legendum, *Sed cùm calleat latinam linguam.* Porrò in illis temporibus erat perquam familiaris apud Africam usus latini sermonis, quem *inter blandimenta etiam nutricum* discere cœpit Augustinus, ex lib. 1. Confess. c. 14. n. 23 Hinc est quòd punicum proverbium allaturus in Ser. 24 de verbis Apost. cap. 3. *Latinè vobis dicam*, inquit, *quia punicè non omnes nostis.*

CLASSIS II. AN. 405. * Aliàs CCXVI. quæ autem 85. erat, continetur epist. 120.

EPISTOLA LXXXV. *

Augustinus Paulum quemdam episcopum objurgat, qui Ecclesiam levitate sua graviter offendebat, ut ad frugem & episcopo dignam vitam redeat.

Domino sinceriter dilectissimo & votis omnibus beatificando fratri & consacerdoti [a] PAULO, AUGUSTINUS in Domino salutem.

Scripta fortè circ. an. 405.

1. TAM inexorabilem me non vocares, nisi etiam mendacem putares. Quid enim aliud de animo meo credis, quando mihi talia scribis, nisi me tenere adversùs te nævum discordiæ & odium detestandum: quasi in re manifesta non caveam, ne aliis prædicans, ipse reprobus inveniar; aut ita velim ejicere stipulam de oculo tuo, ut in meo trabem nutriam? non est quod putas. Ecce iterum dico & testor Deum, quia si tu tibi ea velles, quæ tibi ego volo, jam olim securus in Christo viveres, & in nominis ejus gloria totam ejus Ecclesiam lætificares. Ecce jam scripsi non tantùm te esse fratrem meum, sed etiam collegam meum. Neque enim fieri potest, ut non sit collega meus quilibet episcopus Ecclesiæ catholicæ, qualiscumque sit, nullo ecclesiastico judicio damnatus. Sed ut tibi non communicem, nulla caussa est, nisi quia tibi adulari non possum. Tibi enim maximè debeo, quia in Christo Jesu per Evangelium ego te genui, salubrem mordacitatem caritatis veraciter objurgando. Nec ita gaudeo multos in Ecclesiam catholicam adjuvante Domino per te esse collectos, ut non debeam plangere plures inde dispergi. Sic enim vulnerasti ecclesiam Hipponensem, ut nisi te Dominus omnibus curis & sarcinis sæcularibus expeditum, ad veram episcopalem vitam victumque revocaverit, tale vulnus sanari non possit.

2. Cùm autem tu magis magisque implicare te non cesses, ut etiam rebus quibus renuntiasti, te post renuntiationem inserueris, quòd nec apud humanas ipsas leges ullo modo defendi potest: & in ea professione vivere dicaris, cui frugalitas ecclesiæ tuæ sufficere non possit: ut quid quæris communionem meam, cùm audire numquam volueris admonitionem meam? an ut quidquid facis mihi imputent homines, quorum querelas sustinere non possum? Frustra autem suspicaris eos esse obtrectatores tuos, qui tibi semper & in vita priore adversati sunt. Non est ita, nec mirum quòd multa te latent. Sed etiam si hoc verum esset, nihil in tuis moribus invenire debuerunt, quod rectè reprehenderent, & unde Ecclesiam blasphemarent. Adhuc me putas fortasse ideo ista dicere, quia non accepi satisfactionem tuam. Immo propterea dico, ne ipse non possim satis Deo facere de peccatis meis, si hæc tibi tacuero. Novi quia cor habes, sed & tardum, securum est, quando in cælo est; & acutum cor nihil est, quando in terra est. Non est episcopatus artificium transigendæ vitæ fallacis. Docebit te quod dico Dominus Deus, qui tibi interclusit omnes vias, ad quas illo uti voluisti, ut dirigat te, si intelligas, in illam viam, propter quam ambulandam tibi tam sancta sarcina imposita est.

CLASSIS II. AN. 405. * Aliàs LX. quæ autem 86. erat, nunc 36.

EPISTOLA LXXXVI. *

Augustinus Cæciliano præsidi ut suo edicto Donatistas in regione Hipponensi & in vicinis locis coërceat.

Dominio eximio, & in Christi caritate verè meritóque honorabili ac [b] suspiciendo filio CÆCILIANO, AUGUSTINUS episcopus in Domino salutem.

Scripta fortè an. 405.

1. ADMINISTRATIONIS tuæ claritas & fama virtutum, pietatis quoque Christianæ laudanda diligentia & fida sinceritas, quæ tibi divina munera eo donante gaudes tributa, à quo speras promittente potiora, excitaverunt me, ut hoc epistolari alloquio æstus caussarum mearum [c] cum excellentia partirer tua. Quantum enim per alias Africæ terras te unitati catholicæ mirabili efficaciâ consuluisse gaudemus, tantum dolemus regionem Hipponensium-regiorum & ei vicinas partes confines Numidiæ, præsidiali edicti tui vigore nondum adjuvari meruisse, Domine eximie, & in Christi caritate verè meritóque honorabilis ac suspiciende fili. Quod ne meæ potiùs negligentiæ deputetur, qui episcopalem sarcinam Hippone sustineo, tuæ magnificentiæ non tacendum putavi. Quantum etiam in campo Hipponensi hæretica præsumat audacia, si ex fratribus & collegis meis, qui hæc tuæ sublimitati narrare poterunt, vel ex presbytero quem cum litteris misi, fueris audire dignatus, adjuvante Domino Deo nostro, proculdubio providebis ut tumor sacrilegæ vanitatis terrendo sanetur potiùs, quàm ulciscendo resecetur.

* Aliàs CLXIV. quæ autem 87. erat, nunc 110.

EPISTOLA LXXXVII. *

Augustinus Emerito Donatistæ, adhortans ut adtendat & respondeat, qua justâ caussâ schisma moverint.

Desiderabili & dilecto fratri [d] EMERITO, AUGUSTINUS.

Scripta an. 405. aut post, sed ante an. 411.

1. EGO cùm audio quemquam bono ingenio præditum, doctrinisque liberalibus eruditum, quamquam non ibi salus animæ constituta sit, tamen in quæstione facillima, sentire aliud quàm veritas postulat, quo magis miror, eo magis exardesco nosse hominem, & cum eo colloqui: vel si id non possim, saltem litteris quæ longissimè volant, adtingere mentem ejus, atque ab eo vicissim adtingi desidero. Sicut te esse audio talem virum, & ab Ecclesia catholica, quæ sicut sancto Spiritu prænuntiata est, toto orbe diffunditur, discerptum doleo atque seclusum; quam ob caussam nescio. Nam certum est magnæ parti Romani orbis, ne dicam etiam barbaris gentibus, quibus quoque debitorem se dicebat Apostolus, (*Rom. 1. 14.*) quorum Christianæ fidei communio nostra contexitur, ignotam esse partem Donati: nec eos omnino scire vel quando vel quibus caussis exorta sit ista dissensio. Quos utique omnes Christianos ab eis criminibus, quæ Afris objicitis, nisi innocentes esse fatearis, cogeris dicere, omnium malis factis obnoxios, cùm apud vos perditi, ut mitiùs dixerim, laxios

cent,

[a] Cataquensem ecclesiam administrabat Paulus; quippe is est, ut opinamur, qui in epist. 96. dicitur præcessor Bonifacij, Cataquensis juxta epist. 97. episcopi.

[b] MSS. aliquot, *suscipiendo*: & in corpore epistolæ, *suscipiende fili*. Hic ipse est, ut putant, Cæcilianus qui Prætorio Præfectus postea fuit an. 409. cuique alteram August. epistolam scripsit an. 413.

[c] Ita MSS. propè omnes. At Editi, *excellentia aperirem tua.*

[d] Emeritus civis Cæsareensis in Mauritania, ibique Donatistarum episcopus fuit, unus eorum septem quos illi ad suam tuendam caussam in collatione Carthaginensi delegerant; ex lib. 2. Retract. c. 51.

Classis II. An. 405.

tent, vos omnes esse pollutos. Non enim nemi-nem de vestra communione pellitis; aut tunc pri-mùm pellitis, cùm primùm illud, unde pellendus est, fecerit. An non aliquanto tempore latentem, & postea proditum convictumque damnatis? Quæro igitur utrùm vos contaminaverit eo tempore quo latebat? Respondebis, nullo modo. Nullo ergo tempore contaminaret, etiamsi semper id lateret: nam & mortuorum nonnulla sæpe commissa produntur, nec fraudi est Christianis, qui eis communicavere viventibus. Cur ergo vos tam temeraria atque sacrilega diremtione præcidistis à communione innumerabilium ecclesiarum Orientalium, quas semper latuit, & adhuc latet quod in Africa gestum esse aut docetis aut fingitis?

2. Alia enim quæstio est, utrùm illa vera dicatis, quæ quidem nos multo probabilioribus documentis falsa esse convincimus, & in vestris magis ea ipsa, quæ objicitis, tunc probata declaramus. Sed hæc, ut dixi, alia quæstio est, tunc aggredienda & discutienda, cùm opus fuerit. Illud nunc adtendat vigilantia mentis tuæ, neminem contaminari posse ignotorum ignotis criminibus. Unde manifestum est à communione orbis, cui seu falsa seu vera crimina, quæ Afris intenditis, prorsus ignota sunt, & ignota semper fuerunt, sacrilego schismate vos esse separatos: quamquam & illud non est tacendum, etiam cognitos malos bonis non obesse in ecclesia, SI EOS à communione prohibendi aut potestas desit, aut aliqua ratio conservandæ pacis impediat. Qui sunt enim, qui apud prophetam Ezechielem (Ezech. 9. 4.), & ante vastationem perditorum signari meruerunt, & cùm illi vastarentur evadere illæsi, nisi ut ibi manifestissimè ostenditur, qui mærent & gemunt peccata & iniquitates populi Dei, quæ fiunt in medio eorum? quis autem quod ignorat, gemit & mæret? Ex eadem ratione etiam Paulus apostolus falsos fratres tolerat. Non enim de incognitis ait (Phil. 2. 21.), *Omnes enim sua quærunt, non quæ Iesu Christi*: quos tamen secum fuisse manifestat. Ex quo autem genere sunt, qui vel thurificare idolis, vel codices divinos tradere, quàm mori maluerunt, nisi ex eorum qui sua quærunt, non Jesu Christi?

3. Multa testimonia Scripturarum prætereo, ne longiorem quàm necesse est epistolam faciam, & eruditioni tuæ plura per teipsum consideranda permitto. Quod tamen satis est, vide obsecro: Si tam multi iniqui in uno populo Dei eos, qui secum versabantur, non fecerunt tales, quales ipsi erant; si multitudo illa falsorum fratrum apostolum Paulum, in una cum eis Ecclesia constitutum, non fecit sua quærentem, non quæ Jesu Christi; manifestum est non hoc effici hominem, quod est malus quisquam, cum quo ad altare Christi acceditur, etiamsi non sit incognitus, si tantùm non approbetur, & à bona conscientia displicendo separetur. Manifestum est igitur non esse aliud cum fure concurrere, nisi vel furari cum eo, vel furtum ejus cordis placito accipere. Hoc nos dicimus, ut quæstiones infinitas atque superfluas de factis hominum, quæ rationem nostram nihil impediunt, auferamus.

4. Sed & vos nisi hoc sentiatis, tales eritis omnes, qualis Optatus in vestra communione vobis non ignorantibus fuit. quod absit ab Emeriti moribus, aliorumque talium, quales apud vos esse non dubito longè à factis illius alienos. Neque enim vobis objicimus, nisi schismatis crimen, quam etiam hæresim malè perseverando fecistis. Quanti autem divino judicio pendatur hoc facinus, lege quod te legisse non ambigo. Invenies Dathan & Abiron (Num. 16. 32.) hiatu terræ devoratos, ceterosque omnes, qui eis consenserant, igne de medio eorum exsistente consumtos. Illud ergo scelus ad exemplum devitandi Dominus Deus præsenti supplicio denotavit, ut cùm talibus patientissimè parcit, quale ultimo judicio reservet, ostenderet. Neque enim reprehendimus rationes vestras, si eo tempore quo vesanâ potentiâ furere jactabatur Optatus, cùm ejus accusator esset totius Africæ gemitus congemiscentibus vobis, si tamen talis es, qualem te prædicat fama, quod scit Deus me & credere & velle: non ergo reprehendimus si eo tempore, ne multos secum excommunicatus traheret, & communionem vestram schismatis furore præcideret, eum excommunicare noluistis. Sed hoc ipsum est, quod vos arguit in judicio Dei, frater Emerite, quòd cùm videretis tam magnum malum esse, dividi partem Donati, ut Optatus potiùs in communione tolerandus existimaretur, quàm illud admitteretur; permanetis in eo malo, quod in dividenda Ecclesia Christi à vestris majoribus perpetratum est.

5. Hîc fortasse respondendi angustiâ tentabis defendere Optatum. Noli frater, noli obsecro, non te decet, & si aliquem alium fortè deceat, (si tamen quidquam decet malos) Emeritum certè non decet defendere Optatum. Sed fortasse nec accusare. Ita sit sanè. Utere voce media, & dic, Unusquisque sarcinam suam portat (Gal. 6. 5.). Tu quis es, qui judicas servum alienum (Rom. 14. 4.)? Si ergo ad testimonium totius Africæ, immo verò terrarum omnium quaquaversum Gildonis fama fervebat, simul enim & ille notus erat, non ausi estis umquam de Optato judicare, ne temere de incognitis judicaretis; nos tandem possumus aut debemus de iis, qui ante nos vixerunt, ad vestrum tantummodo testimonium, temerariam de incognitis ferre sententiam; ut parum sit quòd vos ignota criminamini, nisi & nos ignota judicemus? Non enim Optatum, etiamsi fortè falsâ periclitatur invidiâ, sed te defendis, cùm dicis, Ignoro qualis iste fuerit. Quanto magis ergo quales fuerint Afri, quos ignotiores arguis, Orientalis orbis ignorat? à quibus tamen ecclesiis, quarum nomina habes in libris & recitas, nefariâ dissensione disjungeris. Si Thamugadensem episcopum vestrum famosissimum & pessimè diffamatum, non dico Cæsariensis, sed Sitifensis collega ejus ejusdemque temporis ignorabat, quomodo traditores Afros, quicumque illi fuerint, ecclesia Corinthiorum, Ephesiorum, Colossensium, Philippensium, Thessalonicensium, Antiochenorum, Ponti, Galatiæ, Cappadociæ, ceterarumque orbis partium ab Apostolis in Christo ædificatarum, aut nosse potuit, aut damnari à vobis meruit, quia non potuit? & tamen eis non communicatis, & dicitis non esse Christianos, & eos rebaptizare conamini. Quid dicam? quid querar? aut quid exclamem? Si cum homine cordato loquor, indignationis hujus aculeos tecum participo. Nam vides profectò quæ dicerem, si vellem dicere.

6. An fortè fecerunt inter se majores vestri concilium, & damnaverunt præter se totum orbem Christianum? Itane ad hoc perducta est rerum existimatio, ut concilium Maximianensium, qui de vestra præcisione præcisi sunt, quia vobis comparati paucissimi sunt, non valeat adversùs vos: & ve-

strum concilium valeat adversùs gentes hereditatem Christi, & possessionem ejus terminos terræ? Miror si habet in corpore sanguinem, qui de hac re non erubescit. Rescribe ad ista quæso: à nonnullis enim, quibus non potui non credere, audivi te rescripturum, si tibi scriberem. Jam etiam pridem misi unam epistolam, quam utrùm acceperis vel ei responderis, & fortè ego tuam non acceperim, nescio. Nunc interim peto ad hæc respondere ne graveris, quod tibi videtur. Sed noli te in alias tollere quæstiones: hinc enim caput est ordinatissimæ inquisitionis, cur schisma factum sit.

7. Nam & terrenæ potestates cùm schismaticos persequuntur, eâ regulâ se defendunt, qua dicit

Rom. 13. 2. Apostolus, *Qui potestati resistit, Dei ordinationi resistit: qui autem resistunt, ipsi sibi judicium adquirunt. Principes enim non sunt timori bono operi, sed malo. Vis autem non timere potestatem? Bonum fac & habebis laudem ex illa. Dei enim minister est tibi in bonum. Quòd si malum feceris, time. Non enim frustra gladium portat. Dei enim minister est, vindex in iram ei qui malè agit.* Tota igitur quæstio est, utrùm nihil mali sit schisma, aut utrùm schisma non feceritis, ut pro bono opere potestatibus resistatis, non pro malo, unde vobis adquiratis judicium.

Matt. 5. 10. Propterea providentissimè Dominus non ait, *Beati qui persequutionem patiuntur* tantùm; sed addidit, *propter justitiam.* Si ergo justitia est, quam operati estis in illa dissensione, in qua etiam permanetis, secundùm ea quæ suprà dixi, nosse abs te cupio. Si autem iniquitas est orbem Christianum damnare inauditum, vel quia non audivit quæ vos audistis, vel quia non ei probatum est quod temere credidistis, aut sine certo documento accusastis, & ideo rebaptizare velle tot ecclesias ipsius Domini, cùm hîc adhuc esset in carne, & Apostolorum ejus prædicatione ac labore fundatas: quia vobis licet, aut nescire Afros collegas vestros malos simul viventes, simul sacramenta tractantes; aut etiam scire, sed tolerare, ne pars Donati dividatur; illis autem in orbe remotissimo constitutis, non licet nescire quod vos de Afris aut nostis, aut creditis, aut audistis, aut fingitis: quæ tanta est perversitas amplecti suam iniquitatem, & potestatum accusare severitatem?

8. At enim & malos Christianis non licet persequi. Esto, non liceat: sed numquid hoc potestatibus ad hoc ipsum ordinatis fas est objicere? An Apostolum delebimus? Aut non habent còdices vestri quæ paulò antè commemoravi? Sed vos, inquies, talibus communicare non debetis. Quid ergo? Vos Flaviano quondam Vicario, partis vestræ homini, quia legibus serviens, nocentes quos invenerat occidebat, non communicastis? Sed à vobis, inquies, Romani principes adversùm nos provocantur. Immo à vobis adversùm vos ipsos, qui Ecclesiam, cujus illic, sicut tanto antè prædictum est, jam membra sunt (de Christo enim dictum

Psal. 71. 11. est, *Et adorabunt eum omnes reges terræ*) & præcisione laniare ausi estis, & rebaptizare pertinaciter audetis. Nostri autem adversùs illicitas & privatas vestrorum violentias, quas & vos ibi, qui talia non facitis, doletis & gemitis, à potestatibus ordinatis tuitionem petunt, non qua vos persequantur, sed qua se defendant: sicut apostolus Pau-

Act. 23. 22. lus adversùs Judæos conjurantes ut eum necarent, antequam esset Romanum imperium Christianum, egit ut sibi tuitio etiam armatorum daretur. Sed illi principes qualibet occasione cognoscentes vestri schismatis nefas, constituunt adversùs vos pro sua sollicitudine ac potestate quod volunt. Non enim frustra gladium portant, Dei enim ministri sunt, vindices in iram in eos qui malè agunt. Postremò etiam si aliqui nostrorum non Christiana moderatione ista faciunt, displicet nobis: sed tamen non propter eos relinquimus catholicam Ecclesiam, si eam ante ultimum tempus ventilationis à palea purgare non possumus, quando & vos propter Optatum, cùm eum pellere non audebatis, partem Donati non reliquistis.

9. At enim dicitis, Quare nos adjungi vobis vultis, si scelerati sumus? quia vivitis adhuc & corrigi potestis si velitis. Cùm enim nobis conjungimini, hoc est Ecclesiæ Dei, hæreditati Christi, cujus possessio sunt termini terræ, vos corrigimini ut in radice vivatis. De ramis enim fractis sic ait Apostolus: *Potens est enim Deus iterum inserere illos.* (Rom. 11. 23.) Vos ergo mutamini ex ea parte, qua dissentiebatis: quamvis sacramenta, quæ habebatis, cùm eadem sint in omnibus, sancta sint. Quapropter vos mutari volumus à perversitate, id est, ut denuo radicetur vestra præcisio. Nam sacramenta quæ non mutastis, sicut habetis, approbantur à nobis; ne fortè cùm vestram pravitatem corrigere volumus, illis mysteriis Christi, quæ in vestra pravitate depravata non sunt, sacrilegam faciamus injuriam. Neque enim & Saül depravaverat unctionem quam acceperat; cui unctioni tantum honorem rex David pius Dei servus exhibuit. Propterea ergo vos non rebaptizamus, quia radicem vobis reddere cupimus, formam tamen præcisi sarmenti, si non mutata est, approbamus. Quæ tamen quamvis integra, nullo modo est sine radice fructuosa. Alia quæstio est de persequutionibus, quas vos dicitis pati in tanta mansuetudine & lenitate nostrorum, cùm verè illicitè ac privatim vestri faciant graviora: alia de baptismate, quod non quærimus ubi sit, sed ubi prosit. Nam ubicumque est, ipsum est; sed non etiam ille, qui hoc accipit, ubicumque est, ipse est. Itaque privatam hominum impietatem detestamur in schismate, baptismum verò Christi ubique veneramur: quia si desertores secum Imperatoris signa traducant, illis vel damnatione punitis, vel indulgentiâ correctis, salva signa recipiuntur, si salva manserunt. Et si quid de hac re diligentiùs quærendum est, alia est (ut dixi) quæstio. Hoc enim observandum est in his rebus, quod observat Ecclesia Dei.

10. Quæritur autem utrùm vestra, an nostra sit Ecclesia Dei. Quapropter illud quærendum est à capite, cur schisma feceritis. Si non rescripseris, facilem caussam habeo apud Deum, quantum credo, excepto schismate, bonum & liberaliter instructum, pacificantes litteras misi. Tu videris quid illi respondeas, cujus nunc laudanda patientia, in fine verò timenda sentiam habeo; quia viro, quem audivi, ego apud Deum, sententia est. Si autem rescripseris eâ curâ, qua tibi scriptum vides, aderit misericordia Dei, ut aliquando error qui nos dirimit, & amore pacis & ratione veritatis intereat. Memento quòd de [a] Rogatensi-

[a] Lov. *Rucatensibus* Sed meliùs Bad. Am. Er. & MSS. omnes, *Rogatensibus*, id est sectatoribus Rogati Cartennensis in Mauritania Cæsariensi, uti ex epist. 93. intelligitur, episcopi; qui olim cùm à Donatistis defecisset, multa acerba ab ipsis passus est, juvante eorum partes Firmo Tyranno Gildonis fratre. Unde Augustinus in lib. 2. cont. litt. Petiliani c. 83. *Quis, ait, commemorare sufficiat, bello Firmiano quæ à vobis Rogatus Maurus pertulit?*

CLASSIS II. AN. 406.

bus non dixerim, qui vos Firmianos appellare dicuntur, sicut nos Macarianos appellatis. Neque de [a] Rucatensi episcopo vestro, qui cum Firmo pactus perhibetur incolumitatem suorum, ut ei portæ aperirentur, & in vastationem darentur catholici, & alia innumerabilia. Desine ergo locis communibus exaggerare facta hominum, vel audita, vel cognita. Vides enim quæ de vestris taceam, ut de origine schismatis, ubi tota caussa est, res agatur. Dominus Deus inspiret tibi cogitationem pacificam, desiderabilis & dilecte frater.

* Aliàs LXVIII. quæ autem 88. erat, nunc 156.

EPISTOLA LXXXVIII. *

Clerici Hipponenses catholici ad Ianuarium episcopum Donatistam expostulantes de Circumcellionum sævitia in catholicos. Stilus est Augustini, quamquam communi clericorum nomine scripta est epistola.

[b] JANUARIO Clerici catholici regionis Hipponensium regiorum.

Scripta post initium an. 406.

1. CLERICI & Circumcelliones vestri novi generis & inauditæ crudelitatis persecutione in nos sæviunt. Qui si malum pro malo redderent, etiam sic contra legem facerent Christi. Nunc verò consideratis omnibus factis nostris & vestris, invenimur hoc pati quod scriptum est, *Retribuebant mihi mala pro bonis.* (Psal. 34.12.) Et in alio Psalmo: *Cum his qui oderant pacem, eram pacificus; cùm loquebar illis, debellabant me gratis.* (Psal. 119.7.) Nam cùm sis in tam grandi constitutus ætate, arbitramur te optimè nosse, quòd pars Donati, quæ primò apud Carthaginem pars Majorini dicebatur, ultro accusavit Cæcilianum, tunc episcopum ecclesiæ Carthaginensis, apud Imperatorem illum antiquum Constantinum. Sed ne fortè aut oblita hoc sit gravitas tua, aut te nosse dissimules, aut etiam, quod non putamus, forsitan nescias, exemplum relationis tunc Anulini proconsulis, quem pars Majorini tunc interpellavit, ut ea crimina, quæ objiciebat Cæciliano, ad memoratum Imperatorem ab eodem proconsule mitterentur, his nostris litteris inserimus.

[c] *A. ggg. NNN.* ANULINUS [d] *V̄C̄.* *proconsule Africæ.*

2. SCRIPTA [e] *cælestia majestatis vestræ accepta atque adorata, Cæciliano & his qui sub eodem agunt, quique clerici appellantur, devotio* [f] *mea apud Acta parvitatis meæ insinuare curavit, eosdemque hortata est, ut unitate consensu omnium factâ, cùm omni omnino munere indulgentiâ majestatis vestræ liberati esse videantur,* [g] *Catholicâ custoditâ, sanctitati legis debitâ reverentiâ ac divinis rebus inserviant. Verùm post paucos dies exstiterunt quidam adunatâ secum populi multitudine, qui Cæciliano contradicendum putarent, quique fasciculum in aluta signatum & libellum sine signo obtulerunt dicationi meæ, atque impendiò postularunt, ut ad sacrum & venerabilem comitatum* [h] *numinis vestri dirigerem, quæ manente Cæciliano in statu suo, subjectis eorumdem actis, quò cuncta majestas vestra possit dignoscere, parvitas mea dirigere curavit.* [i] *Transmisi libellos duos, unum in aluta suprascriptum ita: LIBELLUS ECCLESIÆ CATHOLICÆ CRIMINUM CÆCILIANI TRADITUS A PARTE MAJORINI. Item alium sine sigillo cohærentem eidem alutæ. datum die decimo-septimo Kalen. Maias, Carthagine, Domino nostro Constantino Augusto tertium Cos.*

3. Post hanc relationem ad se missam jussit Imperator venire partes ad episcopale judicium in urbe Roma faciendum; ubi quemadmodum caussa dicta atque finita sit, & Cæcilianus innocens judicatus sit, indicant Gesta ecclesiastica. Jam utique post pacificum moderamen judicij episcopalis, omnis contentionis & animositatis pertinacia debebat exstingui. Sed rursus majores vestri ad Imperatorem redierunt, & non rectè judicatum, neque omnem caussam auditam esse conquesti sunt. Unde ille alterum episcopale judicium dedit habendum in Arelatensi Galliæ civitate, ubi multi vestri vanâ & diabolicâ dissensione damnatâ, cum Cæciliano in concordiam redierunt. Alij verò pertinacissimi & litigiosissimi ad eumdem Imperatorem appellaverunt. Postea & ipse coactus episcopalem caussam inter partes cognitam terminavit, & primus contra vestram partem legem constituit, ut loca congregationum vestrarum fisco vindicarentur. quarum omnium rerum documenta si vellemus insere[re], nimiùm longas litteras faceremus. Illud tamen nullo modo prætermittendum est, quomodo Felicis Aptungensis, quem fontem omnium malorum in concilio Carthaginensi, ab Secundo Tigisitano primate patres vestri fuisse dixerunt, urgentibus apud Imperatorem vestris, publico judicio caussa discussa atque finita sit. Nam memoratus Imperator in hac ipsa caussa vestros apud se accusatores & assiduos interpellatores litteris suis fuisse testatur, quarum exemplum infrà scripsimus.

Imperatores Cæsares Flavij, CONSTANTINUS MAXIMUS, *&* VALERIUS LICINIUS *ad* PROBIANUM *proconsulem Africæ.*

4. ÆLIANUS *prædecessor tuus, meritò, dum vir perfectissimus Verus vicarius præfectorum tunc*

[a] Sic Lov. At editiones antiquiores & MSS. quatuor habent, *Rusicazensi.* Alij quatuor probæ notæ, *Ruficatensi.* Alius, *Rusicarsensi.*

[b] Erat ille Casensis Nigrensis in Numidia episcopus, ætate superior tunc temporis, & *primas* dictus *partis Donati* in Possidij Indiculo c. 3. qui in Bagaitano quidem concilio anni 394. nominatur quinto loco: at in Carthaginensi collatione ante Primianum ipsummet subscribit.

[c] Hasce notas præferunt MSS. easque Gervasianus codex ad marginem interpretatur, *Augusto Constantino.* Cui interpretationi favet V. C. Henricus Valesius hac eadem relatione edita cum hujusmodi inscriptione, *Constantino Maximo Augusto Anulinus* &c. At in Carthaginensi collatione 3. n. 216. inscribitur, *Augustis nostris*; fortean exscriptoris errore. Quippe Constantino III: consule, id est anno Christi 313. quo relatio illa scripta est, imperabant Augusti duo, Constantinus & Licinius; non tres, ut iis notis subintelligendum videretur.

[d] Editi, *nunc proconsul.* Sed meliùs MSS. & Valesius habent, V̄C̄. id est juxta Gemeticensis codicis interpretationem, *Vir Consularis*; juxta exemplum in Carthagin. collat. *Vir clarissimus*; quæ posterior interpretatio exscriptoris errori tribuenda. Enimverò proconsul scribens Imperatori haudquaquam se virum clarissimum dixisset.

[e] Scripta hæc refert Eusebius in Ecclesiast. histor. lib. 10. c. 7. quibus videlicet Imperator vult clericos *ab omnibus omnino publicis functionibus immunes conservari, ne errore aliquo, aut casu sacrilego, à cultu summæ divinitati debito abstrahantur; sed ut potiùs absque ulla inquietudine propriæ legi deserviant.* Verba sunt Constantini, huic relationi illustrandæ necessariò adducta.

[f] Editi omittunt, *mea apud acta*, quæ verba huc revocavimus ex MSS.

[g] Editi habent sic: *indulgentia majestatis vestræ liberati esse videantur catholici, custodita sanctitate legis debitâ reverentiâ divinis* &c. Prætulimus alteram lectionem in quindecim MSS. repertam.

[h] Editi, *nominis vestri.* Sed meliùs MSS. quinque, necnon Valesius & exemplum collat. Carth. *numinis vestri.*

[i] Bad. Am. Er. & Lov. *Transmissi libelli duo, unus in aluta subscriptus* &c. quem locum ad MSS. fidem, partim etiam ad exemplum collat. Carthag. correximus. Porrò alterum libellum, qui sigillo caruisse dicitur, Valesius aliique putant esse libellum supplicem, quem episcopi partis Majorini ad Constantinum miserunt, petentes ut ex Gallia sibi judices daret, qui inter ipsos ac Cæcilianum ejusque collegas judicarent: cujus libelli exemplum refert Optatus in lib. 1. ejusque mentionem facit Augustinus in epist. 43. n. 15. & 76. n. 2.

Classis II. an. 406.

per Africam nostram incommoda valetudine teneretur, ejusdem partibus functus, inter cetera etiam id negotium vel invidiam, quæ de Cæciliano episcopo Ecclesiæ catholicæ videtur esse commota, ad examen suum atque jussionem credidit esse revocandam. Etenim cùm jam Superium Centurionem & Cæcilianum magistratum Aptungitanorum, & [a] *Saturninum excuratorem, & Calibium juniorem ejusdem civitatis curatorem, atque Solonem servum publicum suprà scriptæ civitatis, præsentes esse fecisset, audientiam præbuit competentem: adeò ut cùm Cæciliano fuisset objectum, quòd à Felice eidem episcopatus videretur esse delatus, cui divinarum Scripturarum proditio atque exustio videretur objecta, innocentem de eo Felicem fuisse constiterit. Denique cùm Maximus Ingentium decurionem Ziquensium civitatis, epistolam Cæciliani* [b] *exduumviri falsasse contenderet, eumdem ipsum Ingentium suspensum actis, quæ suberant, pervidimus, & ideo minimè tortum, quòd se decurionem Ziquensium civitatis asseveraverit. Unde volumus ut eumdem ipsum* [c] *Ingentium sub idonea prosecutione ad comitatum meum Constantini Augusti mittas, ut illis qui in præsentiarum agunt, atque diuturnis diebus interpellare non desinunt, audientibus & coram assistentibus apparere & intimari possit, frustra eos Cæciliano episcopo invidiam comparare, atque adversùs eum violenter insurgere voluisse. Ita enim fiet ut omissis, sicut oportet, ejusmodi contentionibus, populus sine dissensione aliqua religioni propriæ cum debita veneratione deserviat.*

5. Hæc cùm videas ita se habere, quid est quòd nobis de Imperatorum jussionibus, quæ contra vos constituuntur, invidiam concitatis, cùm hoc totum vos potiùs antea feceritis? Si nihil debent in his caussis Imperatores jubere, si ad Imperatores Christianos hæc cura pertinere non debet, quis urgebat majores vestros caussam Cæciliani ad Imperatorem per proconsulem mittere, & episcopum contra quem absentem jam sententias quoquo modo dixeratis, iterum apud Imperatorem accusare; quo innocente pronuntiato, ordinatori ejus Felici alias apud eumdem Imperatorem calumnias machinari? Et nunc quid aliud quàm ipsius majoris Constantini judicium contra vestram partem vivit, quod majores vestri elegerunt, quod assiduis interpellationibus extorserunt, quod episcopali judicio prætulerunt? Si displicent imperialia judicia; qui primitus Imperatores ad ea vobis excitanda coëgerunt? Sic enim modò contra Catholicam clamatis in his, quæ contra vos ab Imperatoribus decernuntur, quemadmodum si vellent adversùs Danielem clamare, qui liberato illo eisdem leonibus consumendi missi sunt, à quibus eum ipsi primitus consumi voluerunt. Scriptum est enim, *Nihil interest inter minas regis & iram leonis.* Danielem calumniosi inimici in lacum leonum mitti coëgerunt: vicit innocentia ejus illorum malitiam; illæsus inde levatus est; ipsi illuc missi perierunt. Similiter majores vestri Cæcilianum & ejus societatem regiæ iræ consumendam objecerunt, cujus innocentiâ liberatâ, ab eisdem regibus eadem vos patimini, quæ illos vestri pati voluerunt: quoniam scriptum est, *Qui parat proximo foveam, ipse incidet in eam.* (Prov. 19. 12.; Eccl. 27. 29.)

6. De nobis ergo quod queramini non habetis; & tamen Ecclesiæ catholicæ mansuetudo, etiam ab his Imperatorum jussionibus omnino conquieverat, nisi vestri clerici & circumcelliones, per suas immanissimas improbitates furiosasque violentias quietem nostram perturbantes atque vastantes, hæc in vos recoli & renovari coëgissent. Nam priusquam recentiores leges istæ, de quibus modò queritmini, venissent in Africam, insidias in itineribus nostris episcopis tetenderunt, conclericos nostros plagis immanissimis quassaverunt, laïcis quoque & plagas gravissimas inflixerunt, & intulerunt eorum ædificiis incendia. Presbyterum etiam quemdam, quia propria & libera voluntate unitatem nostræ communionis elegit, de domo sua raptum, & pro arbitrio immaniter cæsum in gurgite etiam cœnoso volutatum, [d] budâ vestitum, cùm quibusdam dolendum, quibusdam ridendum in pompa sui facinoris ostentassent, abductum inde quò voluerunt, vix post dies duodecim dimiserunt. Unde conventus municipalibus Gestis à nostro episcopo Proculeianus, cùm ab inquirenda caussa dissimulasset, & iterum continuò conventus esset, nihil se dicturum amplius Gestis expressit. Et hodie illi qui hoc fecerunt, presbyteri vestri sunt, adhuc nos insuper territantes, & sicut potuerint persequentes.

7. Nec tamen de his injuriis & persecutionibus, quas Ecclesia catholica in regione nostra tunc pertulit, Imperatoribus conquestus est episcopus noster. Sed facto * concilio placuit ut pacificè conveniremini, quò, si fieri posset, haberetis inter vos collationem, & errore sublato, fraterna caritas pacis vinculo lætaretur. Et in ipsa conventione quid Proculeianus primò responderit, quòd concilium facturi essetis, & illic visuri quid respondere deberetis. Deinde quid postea, cùm propter suam promissionem denuo conventus esset, Actis expresserit, recusans pacificam collationem, ipsa Gesta instruant gravitatem tuam. Deinde cùm vestrorum clericorum & circumcellionum notissima omnibus non cessaret immanitas, dicta caussa est, cùm Crispinus judicatus hæreticus, nec * pœnâ decem librarum auri, quæ in hæreticos ab Imperatoribus fuerat constituta per mansuetudinem catholicam feriri permissus est, & tamen ad Imperatores appellandum putavit. Cujus appellationi quòd ita respon-

* Carthagine an. 403. die 25. Aug.

* Vide lib. 3. cont. Crescon. c. 46. & 47. & Possid. c. 12.

[a] Hic ille est Calidius seu Claudius Saturianus, ut legitur apud Optatum in lib. 1. qui Curator civitatis Aptungensis fuerat tempore persecutionis tradendorum codicum, id est Diocletiano VIII. & Maximiano VII Coss. anno Chr. 303. isque idcirco in judicium inductus est, ut ex ejus fide & ex Gestis municipalibus apud ipsum olim confectis investigaretur utrùm Felix episcopus Cæciliani ordinator prodidisset sacros codices. Eamdem ob caussam vocati sunt Superius centurio, quia nimirum militibus & centurione utebantur magistratus cùm Scripturas à Christianis vi extorquerent, & Alfius Cæcilianus, quòd ejusdem persecutionis tempore magistratum seu duumviratum municipij Aptungensis gessisset, quódque examinanda esset ipsius ad Felicem epistola. Calibius verò junior qui apud Optatum Calidius Gratianus appellatur, quia curator erat ejus anni, scilicet 314. quo agitabatur quæstio de Felice, accitus est, fortè ut Acta municipalia superioris temporis magistratuum proferret.

[b] Editi, *ex divino jure.* MSS. plerique, *exduumviris.* Sed legendum haud dubiè uno verbo, *exduumviri.* agitur nempe de Alfij Cæciliani epistola ab ipso post duumviratum scripta, ut patet ex Gestis purgationis Felicis.

[c] Censet Baronius hanc epistolam ad Probianum scriptam esse ante Arelatense concilium anni 314. & Ingentium concilio huic exhibitum dicit. Contrà Henricus Valesius affirmat datam epistolam consulatu Constantini & Licinij IV. id est an. 315. quo anno Petronium Probianum proconsulem Africæ fuisse constat, cùm ex codice Theod. in tit. de Appellat. tum ex eo quòd Ælianus, qui ejus prædecessor hîc dicitur, proconsulatum Africæ sustinuerit consulatu Volusiani & Anniani, id est an. 314. At quo mense proconsulatum adierit Probianus, & utrùm non ante initium an. 315. minimè ostendit Valesius. Porrò exstat Constantini constitutio *ad Probum* data 1. April. an. 314. ubi Godefridus legendum conjicit, *ad Probianum.*

[d] In excusis *burda.* In tribus MSS. *bsuda.* At in aliis plerisque scribitur, *buda* sic etiam in epist. 105. ubi ille, de quo agitur, presbyter Restitutus Victorianensis nominatur. Quid autem sit buda, docet Augustinus in lib. 3. cont. Cresconium c. 48. cùm eamdem retexens historiam ait Restitutum fuisse *amictu junceo dehonestatum.* Est igitur aut juncus, aut certè storea ex junco, juxta Isid. Gloss. in quo tamen pravè legitur, *buda historia,* pro, *est storea.* Porrò Donatus in 2. Æneid. ait *ulvam à plerisque dici eam esse quam vulgò budam appellant.*

sum est, nonne vestrorum præcedens improbitas, & eadem ipsius appellatio extorsit ut fieret: nec tamen etiam post ipsum rescriptum, intercedentibus apud Imperatorem nostris episcopis, eadem auri condemnatione multatus est? Ex* concilio autem nostri episcopi legatos ad comitatum miserunt, qui impetrarent, ut non omnes episcopi, & clerici partis vestræ ad eamdem condemnationem decem librarum auri, quæ in omnes hæreticos constituta est, * tenerentur; sed hi soli in quorum locis aliquas à vestris violentias Ecclesia catholica pateretur. Sed cùm legati Romam venerunt, jam cicatrices * episcopi catholici [a] Bagaitani horrendæ ac recentissimæ Imperatorem commoverant, ut leges tales mitterentur, quales & missæ sunt. Quibus in Africam venientibus, cùm utique non ad malum, sed ad bonum cœpissetis urgeri, quid facere debebatis nisi & vos mittere ad episcopos nostros, ut quomodo vos ipsi convenerant, sic convenirentur à vobis, & potiùs collatione veritas appareret?

*Carthagin. Concil. die 16. Junij, an. 404.

*Vide epist. 185. cap. 7. n. 26. & 27.

*Maximiani

Mira crudelitas Circumcellionum.

8. Non solùm autem non fecistis, sed pejora mala nobis vestri nunc faciunt. Non tantùm nos fustibus quassant ferroque concîdunt: verùm etiam in oculos exstinguendos calcem mixto aceto incredibili excogitatione sceleris mittunt. Domus insuper nostras compilantes, arma sibi ingentia & terribilia fabricarunt, quibus armati per diversa discurrunt, comminantes atque anhelantes cædes, rapinas, incendia, cæcitates. Quibus rebus compulsi sumus tibi primitus conqueri, ut consideret gravitas vestra quàm multi vestrûm, immo vos omnes, qui vos pati dicitis persecutionem, sub ipsis quasi terribilibus Imperatorum catholicorum legibus, in possessionibus vestris & alienis securi sedeatis, & nos à vestris tam inaudita mala patiamur. Vos dicitis pati persecutionem; & nos ab armatis vestris fustibus & ferro concidimur. Vos dicitis pati persecutionem; & nostræ domus ab armatis vestris compilando vastantur. Vos dicitis pati persecutionem; & nostri oculi ab armatis vestris calce & aceto exstinguuntur. Insuper etiam si quas mortes sibi ultro ingerunt, nobis volunt esse invidiosas, vobis gloriosas. Quod nobis faciunt, sibi non imputant; & quod sibi faciunt, nobis imputant. Vivunt ut latrones, moriuntur ut circumcelliones, honorantur ut martyres: & tamen nec latrones aliquando audivimus eos, quos deprædati sunt, excæcasse. Occisos auferunt luci, [b] non vivis auferunt lucem.

9. Nos interim si quando vestros tenemus, cum magna dilectione servamus illæsos, loquimur illis, & legimus omnia, quibus error ipse convincitur, qui fratres à fratribus separat, facimus quod Dominus per Isaiam prophetam præcepit, dicens: *Audite qui pavetis verbum Domini; dicite, Fratres nostri estis, his qui vos oderunt, & qui vos exsecrantur, ut nomen Domini honorificetur, & appareat illis in jocunditate; ipsi autem erubescant.* Ac sic aliquos eorum considerantes evidentiam veritatis, & pulcritudinem pacis, non baptismo quem jam sicut regalem caracterem tamquam desertores acceperant, sed fidei quæ illis defuit, & Spiritus-sancti caritati & Christi corpori sociamus. Scriptum est enim, *Fide mundans corda eorum*: Itemque scriptum est, *Caritas cooperit multitudinem peccatorum.* Si autem vel nimiâ duritiâ, vel pudore non ferentes eorum insultationem, cum quibus contra nos tam multa falsa jactabant, & tam multa mala excogitabant, vel magis timore, ne qualia nobis antea faciebant, talia nobiscum jam patiantur, unitati Christi consentire noluerint, sicut illæsi retenti sunt, sic à nobis dimittuntur illæsi: hoc quantum possumus monemus, etiam laïcos nostros ut eos illæsos teneant, & nobis corripiendos instruendosque perducant. Sed aliqui nos audiunt, & si possunt faciunt. Alij cum illis quemadmodum cum latronibus agunt; quia eos revera tales patiuntur. Aliqui ictus eorum suis corporibus imminentes feriendo repellunt, ne ab eis antè feriantur. Aliqui apprehensos judicibus offerunt, nec nobis intercedentibus eis parcunt, dum ab eis pati mala immania pertimescunt. In quibus omnibus illi non deponunt facta latronum, & honorem sibi exigunt martyrum.

Isai. 66. 5.

Act. 15. 9.

1. Pet. 4. 8.

10. Hoc est ergo desiderium nostrum, quod tuæ gravitati per has litteras, & per fratres, quos misimus, allegamus. Primùm si fieri potest, ut cum episcopis nostris pacificè conferatis, ut in quibus fuerit inventus, non homines, sed error ipse tollatur; ut homines non puniantur, sed corrigantur; ut vos modò conveniatis, quia eorum conventionem antea contemsistis. Quanto melius enim hoc inter vos facitis, ut quod egeritis conscriptum & subscriptum Imperatori mittatis, quàm ut hoc apud terrenas potestates fiat, quæ non possunt nisi jam datis contra vos legibus [c] inservire? Vestri enim collegæ qui navigaverant apud [d] præfectos dixerunt se audiri venisse. Et nominaverunt sanctum patrem nostrum catholicum episcopum Valentinum, qui tunc in comitatu erat, dicentes cum illo se velle audiri: quòd eis non poterat judex concedere, qui jam secundùm leges, quæ contra vos constitutæ sunt, judicabat: nec ille episcopus ita venerat, aut aliquod tale mandatum à suis episcopis acceperat. Quanto ergo meliùs ipse Imperator, qui non est eisdem legibus subditus, & qui habet in potestate alias leges ferre, cùm ei collatio vestra fuerit recitata, de tota ipsa caussa poterit judicare, quamvis jam olim dicta fuerit terminata? Sed ideo nos conferre volumus, non ut caussa iterum finiatur; sed ut eis qui nesciunt jam finita monstretur. Quòd si hoc facere [e] vestri episcopi voluerint, quid inde perditis, & non potiùs adquiritis, quia voluntas vestra innotescit, ne diffidentia meritò reprehendatur? An fortè putatis non licere fieri, cùm non vos lateat, quòd Dominus Christus etiam cum diabolo de Lege locutus est; quòd cum Paulo apostolo non solùm Judæi, sed etiam de hæresi Stoicorum & Epicureorum philosophi gentium contulerunt? An forte istæ leges Imperatoris, vos non permittunt nostros episcopos convenire? Ecce interim episcopos vestros, qui sunt in regione Hipponensi, ubi à vestris tanta mala patimur, convenite. Quanto enim licentiùs & liberiùs ad nos, per vestros vestra scripta, quàm eorum arma perveniunt?

Matt. 4. 4.

Act. 17. 18.

[a] Apud Lov. & Er. *Vagitani.* At in MSS. septem probæ notæ scribitur, *Bagaitani.* nec multùm aliter in ceteris, scilicet in tribus Vaticanis, *Bagaetani*; in alio item Vaticano *Bagartani*; in Cisterciensi, *Bigaitani*; in editis Bad. & Am. *Bacaitani.* Confer lib. 3. cont. Cresconium c. 43.

[b] In editis deest, *non*; quæ negatio reperitur in MSS. quindecim.

[c] Sic in tredecim MSS. At in priùs editis habetur, *sævire.*

[d] Huc spectant Gesta, quæ producuntur in Carthaginensi collatione 3. n. 124. *in judicio habita præfecturæ, ubi se pars adversa* (id est Donatistarum) *audiri tantopere flagitavit.* quæve in eadem collat. n. 141. notantur confecta Ravennæ die 3. Kal. Febr. Arcadio & Probo IV. Coss. id est an. Chr 406.

[e] Vaticani tres & è Gallicanis plures MSS. habent, *nostri episcopi noluerint.*

CLASSIS II. AN. 406.

11. Postremò per istos ipsos fratres nostros, quos ad vos misimus, talia rescribite. Si autem & hoc non vultis, saltem cum vestris à quibus talia patimur nos audite. Ostendite nobis veritatem, pro qua vos pati dicitis persecutionem, cùm patiamur nos vestrorum tantam crudelitatem. Si enim nos esse in errore conviceritis, fortè concedetis nobis ut non rebaptizemur à vobis, justum existimantes, ut nobis hoc præstetis, qui baptizati sumus ab eis, quos nullo judicio damnastis, quod præstitistis eis, quos Felicianus Mustitanus, & Prætextatus Assuritanus per tam longum tempus baptizaverant, quando eos per judicum jussa de basilicis pellere conabamini, quia Maximiano communicabant, cum quo à vobis in concilio Bagaitano expressè nominatimque damnati sunt. Quæ omnia Gestis judicialibus & municipalibus demonstramus, ubi & ipsum concilium vestrum allegastis, dum vultis judicibus ostendere, quòd schismaticos vestros de basilicis pelleretis. Et tamen qui ab ipso semine Abrahæ, in quo omnes gentes benedicuntur, schisma fecistis, de basilicis pelli non vultis, non per judices, sicut schismaticis vestris vos fecistis, sed per ipsos reges terræ, qui completâ prophetiâ Christum adorant, apud quos Cæcilianum accusantes victi recessistis.

Gen. 22.18.

12. Si autem nec audire nec docere nos vultis, venite aut mittite nobiscum in regionem Hipponensium, qui videant armatum exercitum vestrum; quamvis nullus miles numero armorum suorum calcem & acetum addidit ad oculos barbarorum. Si neque hoc vultis, saltem scribite ad illos, ut jam ista non faciant, ut jam se à cædibus nostris, à rapinis, ab excæcatione compescant. Nolumus dicere, Damnate illos. Vos enim videritis quomodo vos non inquinent, quos modò ostendimus in vestra communione latrones, & nos inquinent quos numquam potuistis ostendere traditores. Ex his omnibus eligite quod volueritis. Si autem querelas nostras contemseritis, nos minimè pænitebit ordine pacifico agere voluisse. Aderit Dominus Ecclesiæ suæ, ut vos potiùs humilitatem nostram contemsisse pæniteat.

EPISTOLA LXXXIX. *

** Aliàs LXVII. quæ autem 89. erat, nunc 157.*

Augustinus Festo, docens rectè legibus reprimi Donatistas: & indicans in regione Hipponensi nondum eos Festi litteris correctos, sed adhuc intolerabiliter grassari.

Domino dilectissimo & honorabili ac suscipiendo filio FESTO, AUGUSTINUS in Domino salutem.

Scripta circ. idem tempus.

1. SI pro errore homines & damnabili dissensione & convicta modis omnibus falsitate tanta præsumunt, ut eorum salutem requirenti catholicæ Ecclesiæ tam audacter insidiari minarique non cessent; quanto magis æquum est, & oportet eos, qui pacis & unitatis Christianæ asserunt veritatem, omnibus etiam dissimulantibus & cohibentibus manifestam, satagere instanter atque impigrè, non solùm pro eorum munimine qui jam catholici sunt, verùm etiam pro eorum correctione qui nondum sunt? Nam si pertinacia insuperabiles vires habere conatur, quantas decet habere constantiam, quæ in eo bono, quod perseveranter atque infatigabiliter agit, & Deo placere se novit, & proculdubio non potest hominibus prudentibus displicere?

2. Quid autem infelicius atque perversius, sicut Donatistæ faciunt, qui se persecutionem perpeti gloriantur, quàm de coërcitione iniquitatis suæ non solùm nescire confundi, sed etiam velle laudari, ignorantes cæcitate mirabili, vel animositate damnabili se scire dissimulantes, quòd martyres veros non faciat pœna, sed caussa? Et hoc quidem adversùs eos dicerem, quos sola caligo hæretici erroris involveret, pro quo sacrilegio pœnas dignissimas luerent, nec tamen ullâ quemquam violentâ insaniâ lædere auderent. Adversùs autem istos quid dicam, quorum tam perniciosa perversitas, vel damnorum terrore coërcetur, vel docetur exsilio quàm [a] ubique diffusa sit Ecclesia, sicut futura prædicta est, quam malunt oppugnare quàm agnoscere? Et si ea quæ per misericordissimam disciplinam patiuntur, comparentur eis factis, quæ furiosâ temeritate committunt, quis non videat, qui magis persecutores vocandi sunt? Quamquam filij mali eo tantùm quò perditè vivunt, etiamsi nullas violenter inferant manus, parentum pietatem graviùs persequuntur, quàm cùm illos pater aut mater, quanto ampliùs diligunt, tanto ampliùs ad bonam vitam sine ulla dissimulatione compellunt.

3. Exstant publicorum monumentorum firmissima documenta, quæ potes legere, si volueris, immo peto & hortor ut legas; quibus probatur quòd majores eorum, qui primi se ab Ecclesiæ pace diviserunt, ultro per Anulinum tunc proconsulem apud Constantinum imperatorem accusare ausi sunt Cæcilianum. In quo utique judicio si vicissent, quid erat Cæcilianus ab Imperatore passurus, nisi quod in istos postea quàm victi sunt pronuntiavit? Sed videlicet si eis accusantibus atque superantibus Cæcilianus ejusque collegæ pellerentur sedibus, quas tenebant, vel etiam in sua conspiratione durantes graviùs punirentur; (neque enim poterat victos & resistentes regia censura contemnere) tunc isti provisionem suam & pro Ecclesia sollicitam curam prædicandam laudibus ventilarent. Nunc autem quia ipsi superati sunt, quia ea, quæ intendebant, probare minimè potuerunt, si quid pro sua iniquitate patiuntur, persecutionem vocant; nec tantùm furorem perditum minimè reprimunt, verùm etiam honorem martyrum quærunt: quasi verò Christiani catholici Imperatores adversùs eorum pertinacissimam iniquitatem aliud sequantur quàm Constantini judicium, apud quem ultro Cæciliani accusatores fuerunt, cujus auctoritatem omnibus transmarinis episcopis prætulerunt, ut non ad illos, sed ad illum Ecclesiæ caussam deferrent; ut ab eo datum in urbe Roma episcopale judicium, in quo primùm victi sunt, rursus apud illum accusarent; ut ab altero apud Arelatum dato episcopali judicio ad illum appellarent: apud quem tamen novissimè superati, in sua perversitate permanserunt. Puto quòd ipse diabolus, si auctoritate judicis, quem ultro elegerat, toties vinceretur, non esset tam impudens ut in ea caussa persisteret.

4. Sed hæc humana judicia deputentur, & circumveniri ac falli, vel etiam corrumpi potuisse dicantur. Cur ergo adhuc accusatur Christianus orbis terrarum, & nescio quibus traditorum criminibus infamatur, qui utique nec potuit nec debuit nisi electis judicibus potiùs quàm victis litigatoribus

[a] In priùs editis, quàm quòd ubique. Sed concinniùs in MSS. sublato, quòd, habetur, quàm ubique diffusa &c.

Classis II. An. 406.

credere? Habent apud Deum illi judices caussam suam sive bonam sive malam: quid fecit Ecclesia toto orbe diffusa, quæ non ob aliud ab istis rebaptizanda censetur, nisi quia in ea caussa, in qua quid veri esset judicare non potuit, eis potiùs qui judicare potuerunt, quàm eis qui nec superati cesserunt, credendum putavit? O magnum crimen
Gen. 22. 18. omnium gentium, quas in semine Abrahæ benedicendas promisit Deus, & sicut promisit exhibuit! quæ cùm una voce dixerint, Quare nos vultis rebaptizare; Respondetur eis, Quia nescitis qui fuerint in Africa sanctorum codicum traditores, & in eo quod nesciebatis, judicibus magis quàm accusatoribus credere voluistis. Si crimen alienum non gravat quemquam, quid pertinet ad orbem terrarum quod in Africa quisque commisit? Si crimen incognitum non gravat quemquam, unde potuit orbis terrarum cognoscere vel crimen judicum vel reorum? Judicate qui cor habetis. Hæc est hæretica justitia, ut quia orbis terrarum non damnat crimen incognitum, pars Donati damnet orbem terrarum inauditum. Sed sanè sufficit orbi terrarum tenere promissiones Dei, & in se videre compleri quod Prophetæ tanto antè cecinerunt; in eisdem Scripturis agnoscere Ecclesiam, ubi & rex ejus Christus agnoscitur. Ubi enim de Christo talia prædicta sunt, qualia completa in Evangelio legimus, illic prædicta sunt de Ecclesia, qualia compleri toto orbe jam cernimus.

5. Nisi fortè quemquam prudentium permovebit, quod de baptismo solent dicere, tunc esse verum baptismum Christi, cùm ab homine justo datur, cùm & hinc teneat orbis terrarum eviden-
Johan. 1. 33. tissimam & evangelicam veritatem, ubi Johannes ait, *Qui me misit baptizare in aqua, ipse mihi dixit: Super quem videris Spiritum descendentem quasi columbam, & manentem super eum, ipse est qui baptizat in Spiritu-sancto.* Unde secura Ecclesia spem non po-
Jer. 17. 5. nit in homine, ne incidat in illam sententiam in qua scriptum est, *Maledictus omnis qui spem suam ponit in homine*: sed spem suam ponit in Christo, qui sic accepit formam servi, ut non amitteret formam Dei, de quo dictum est, *Ipse est qui baptizat.* Proinde homo quilibet minister baptismi ejus, qualemcumque sarcinam portet, non iste, sed super quem columba descendit, ipse est qui baptizat. Illos autem vana sentientes, tanta absurditas sequitur, ut quò ab ea fugiant non inveniant. Cùm enim fateantur ratum & verum esse baptismum, quando baptizat apud eos aliquis criminosus, cujus crimina latent; dicimus eis, Quis tunc baptizat? nec habent quid respondeant nisi, Deus: neque enim possunt dicere quòd homo adulter quemquam sanctificet. Quibus respondemus, Si ergo cùm baptizat homo justus manifestus, ipse sanctificat; cùm autem baptizat homo iniquus occultus, tunc non ipse, sed Deus sanctificat; optare debent qui baptizantur, ab occultis malis hominibus potiùs baptizari, quàm à manifestis bonis. Multo enim eos meliùs Deus, quàm quilibet homo justus sanctificat. Quod si absurdum est, ut quisque baptizandus optet ab occulto adultero potiùs baptizari, quàm à manifesto casto, restat utique ut quilibet ministrorum hominum accesserit, ideo ratus sit baptismus, quia super quem descendit columba, ipse baptizat.

6. Et tamen cùm tam perspicua veritas aures & corda hominum feriat, tanta quosdam malæ con-
A suetudinis vorago submersit, ut omnibus auctoritatibus rationibusque resistere, quàm consentire malint. Resistunt autem duobus modis, aut sæviendo aut pigrescendo. Quid igitur hic faciat Ecclesiæ medicina, salutem omnium materna caritate conquirens, tamquam inter phreneticos & lethargicos æstuans? Numquid contemnere, numquid desistere vel debet vel potest? Utrisque sit necesse est molesta, quia neutris est inimica. Nam & phrenetici nolunt ligari, & lethargici nolunt excitari: sed
B perseverat diligentia caritatis, phreneticum castigare, lethargicum stimulare, ambos amare. Ambo offenduntur, sed ambo diliguntur; ambo molestati, quamdiu ægri sunt indignantur, sed ambo sanati gratulantur.

7. Denique non sicut putant, & sicut jactant, tales eos suscipimus quales fuerunt, sed omnino mutatos; quia esse catholici non incipiunt, nisi hæretici esse destiterint. Neque enim sacramenta eorum nobis inimica sunt, quæ cum illis nobis sunt
C communia; quia non humana sunt, sed divina. Proprius eorum error auferendus est, quem malè imbiberunt, non sacramenta quæ similiter acceperunt, quæ ad pœnam suam portant & habent, quanto indigniùs habent, sed tamen habent. Errore itaque derelicto, separationis pravitate correcta, ab hæresi ad Ecclesiæ pacem transeunt quam non habebant, sine qua illis perniciosum fuerat quod habebant. Sed si cùm transeunt, ficti sunt, non est hoc jam nostrum, sed Dei judi-
D cium. Et tamen quidam cùm ficti putarentur, quoniam jussionis ad nos terrore transierunt, tales posteriùs in nonnullis tentationibus inventi sunt, ut quibusdam veteribus catholicis præferrentur. Non ergo nihil agitur, cùm instanter agitur. Neque enim solis humanis terroribus murus duræ consuetudinis expugnatur; sed etiam divinis auctoritatibus atque rationibus fides & intelligentia mentis instruitur.

8. Quæ cùm ita sint, noverit benignitas tua
E homines vestros, qui in regione Hipponensi sunt, adhuc esse Donatistas, nec apud eos quidquam valuisse tuas litteras. Cur autem non valuerint, non opus est scribere; sed mitte aliquem tuorum, vel domesticorum, vel amicorum, cujus hoc fidei possis injungere, qui non ad ea loca, sed ad nos primitus veniat illis omnino nescientibus, & nobiscum primitus consilio pertractato, quod agendum Domino adjuvante visum fuerit, agat. Neque enim tantùm pro eis agimus cùm hoc agimus, sed etiam pro nostris jam factis catholicis, quibus illorum vi-
F cinitas sic infesta est, ut contemni à nobis nullo modo possit. Et hoc quidem breviter scribere poteram, sed volui te habere aliquid litterarum nostrarum, quo rationem curæ meæ non solùm ipse cognosceres, sed etiam cuicumque dissuadenti ne tuorum correctioni operam instanter impendas, nobisque detrahenti quòd talia velimus, habeas quod respondeas. Quòd si superfluò feci, quòd jam ista vel dideceras, vel ipse cogitaveras, aut onerosus fui
G quòd curis publicis tam occupato prolixam epistolam ingessi, peto des veniam, dum tamen quod suggessi & rogavi non spernas. sic te tueatur misericordia Dei.

CLASSIS II. AN. 408.

* Aliàs CCI. qua autem 90. erat, nunc 175.

EPISTOLA XC. *

Augustino Nectarius paganus, agens ut suis civibus coloniæ Calamensis condonentur, quæ expetendæ erant ab ipsis pœnæ, non modò violati Cæsaris edicti recentissimi prohibentis ne sacra sollemnia idolis fierent, sed etiam injuriarum quibus ipsi sacrorum suorum occasione Christianos affecerant.

Domino insigni & meritò suscipiendo fratri AUGUSTINO *episcopo* NECTARIUS.

Scripta fortè an. 408. post 1. diem Junij.

Q*UANTA sit caritas patriæ, quoniam nosti, prætereo. Sola est enim quæ parentum jure vincat affectum. Cui si ullus esset consulendi modus aut finis bonis, dignè jam ab ejus muneribus meruimus excusari. Sed quoniam crescit in dies singulos dilectio & gratia civitatis, quantumque ætas fini proxima est, tantum incolumem ac florentem relinquere patriam cupimus, idcirco gaudeo primùm quòd apud instructum disciplinis omnibus virum mihi hic est sermo institutus. In Calamensi colonia multa sunt, quæ meritò diligamus, vel quòd in ea geniti sumus, vel quòd eidem magna contulisse videmur officia. Hæc ergo, domine præstantissime & meritò suscipiende, non levi populi sui erratu prolapsa est. Quod quidem si juris publici rigore metiamur, debet plecti severiori censura. Sed episcopum fas non est, nisi salutem hominibus impertire, & pro statu meliore caussis adesse, & apud omnipotentem Deum veniam aliorum mereri delictis. Quamobrem quanta possum supplicatione deposco, ut si defendenda res est, innoxius defendatur, ab innocentibus molestia separetur. Præsta hoc quod secundùm naturam tuam pervides postulari. De damnis facilis potest haberi taxatio, tantùm supplicia deprecamur. Acceptior Deo vivas, domine insignis & meritò suscipiende frater.*

* Aliàs CCII. qua autem 91. erat, nunc 182.

EPISTOLA XCI. *

Invehitur Augustinus in Paganorum sacra, & injurias Christianis recens illatas à Calamensibus enumerat; ostendens ipsorum saluti benigniùs longè consultum iri, si non impunito eo scelere ad audenda similia provocentur.

Domino eximio meritóque honorabili fratri NECTARIO AUGUSTINUS.

Scripta eod. an. circ. initium Augusti.

1. JAM senio frigescentibus membris, fervere animum tuum patriæ caritate, nec miror, & laudo, teque non tantùm tenere memoriter, verùm etiam vitâ ac moribus demonstrare, quòd nullus sit patriæ consulendi modus aut finis bonis, non invitus, immo etiam libens accipio. Unde supernæ cujusdam patriæ, in cujus sancto amore pro nostro modulo inter eos, quibus ad illam capessendam consulimus, periclitamur atque laboramus, talem etiam teipsum civem habere vellemus, ut ejus portiunculæ in hac terra peregrinanti, nullum consulendi modum finemque censeres, tanto effectus melior, quanto meliori civitati officia debita prærogares, in ejus æterna pace nullum gaudendi finem inventurus, cujus ad tempus laboribus nullum tibi finem statueres consulendi.

2. Verùm hoc donec fiat, (neque enim desperandum est, illam te patriam posse adquirere, vel jam adquirendam prudentissimè cogitare, ad quam te pater etiam, qui in ista genuit, antecessit) hoc ergo donec fiat, da nobis veniam, si propter patriam no-

A stram, quam cupimus numquam relinquere, contristamus patriam tuam, quam cupis florentem relinquere. De cujus quidem floribus, si cum tua prudentia disputemus, non est verendum ne tibi difficilè persuadeatur, aut verò etiam non facilè occurrat, quemadmodùm florere civitas debeat. Commemoravit Poëta ille vestrarum clarissimus litterarum quosdam flores Italiæ, sed nos in vestra patria non tam experti sumus, quibus floruerit terra illa viris, quàm quibus arserit armis: immo verò non armis, sed flammis; nec arserit, sed incenderit. B Quod tantum scelus si fuerit impunitum, nulla digna correctione pravorum, florentem te patriam putas relicturum? ô flores non planè fructuum, sed spinarum! Compara nunc utrùm malis florere patriam tuam pietate, an [a] impunitate, correctis moribus, an securis ausibus. Compara ista, & vide utrùm in patriæ tuæ amore nos vincas; utrùm eam magis veriúsque cupias florere quàm nos.

3. Intuere paululùm ipsos de Republica libros, C unde illum affectum amantissimi civis ebibisti, quòd nullus sit patriæ consulendi modus, aut finis bonis. Intuere, obsecro te, & cerne quantis ibi laudibus frugalitas & continentia prædicetur, & erga conjugale vinculum fides, castique honesti ac probi mores, quibus cùm præpollet civitas, verè florere dicenda est. Hi autem mores in ecclesiis toto orbe crescentibus, tamquam in sanctis auditoriis populorum docentur atque discuntur, & maximè pietas, qua verus & verax colatur Deus; qui hæc omnia, D quibus animus humanus [b] divinæ societati ad inhabitandam æternam cælestemque civitatem instruitur & aptatur, non solùm jubet aggredienda, verùm etiam donat implenda. Inde est quòd deorum multorum falsorumque simulacra, & prædixit eversum iri, & præcepit everti. Nihil enim homines tam insociabiles reddit vitæ perversitate, quàm illorum deorum imitatio, quales describuntur & commendantur litteris eorum.

4. Denique illi doctissimi viri, qui rempubli-E cam civitatemque terrenam, qualis eis esse debere videbatur, magis domesticis disputationibus requirebant, vel etiam describebant, quàm publicis actionibus instituebant atque formabant, egregios atque laudabiles, quos putabant homines, potiùs quàm deos suos imitandos proponebant erudiendæ indoli juventutis. Et revera Terentianus ille adolescens, qui spectans tabulam pictam in pariete, ubi pictura inerat de adulterio regis deorum, libidinem, qua rapiebatur, stimulis etiam tantæ auctoritatis F accendit, nullo modo in illud flagitium vel concupiscendo laberetur, vel perpetrando immergeretur, si Catonem maluisset imitari quàm Jovem: sed quo pacto id faceret, cùm in templis adorare cogeretur Jovem potiùs quàm Catonem? Verùm hæc ex comœdia, quibus impiorum luxus & sacrilega superstitio convinceretur, proferre forsitan non debemus. Lege vel recole in eisdem libris quàm prudenter disseratur, nullo modo potuisse scriptiones & actiones recipi comœdiarum, nisi mores reci-G pientium consonarent: ita clarissimorum virorum in republica excellentium, & de republica disputantium auctoritate firmatur, nequissimos homines fieri deorum imitatione pejores, non sanè verorum, sed falsorum atque fictorum.

In Eunucho Act. 3. scen. 5.

5. At enim illa omnia, quæ antiquitùs de vita

[a] Lov. *an impietate.* MSS. verò, *an impunitate.*

[b] Ita editi. At MSS. Vaticani & quatuordecim è nostris habent, *divinâ societate.*

deorum

deorum moribuſque conſcripta ſunt, longè aliter ſunt intelligenda atque interpretanda ſapientibus. Ita verò in templis populis congregatis recitari hujuſcemodi ſalubres interpretationes heri & nudiuſtertius audivimus. Quæſo te ſiccine cæcum eſt humanum genus adversùs veritatem, ut tam aperta & manifeſta non ſentiat? Tot locis pingitur, funditur, tunditur, ſculpitur, ſcribitur, legitur, agitur, cantatur, ſaltatur Jupiter, adulteria tanta committens; quantum erat ut in ſuo ſaltem Capitolio iſta prohibens legeretur? Hæc mala dedecoris, impietatiſque pleniſſima, ſi nemine prohibente in populis ferveant, adorentur in templis, rideantur in theatris, cùm his victimas immolant vaſtetur pecus etiam pauperum, cùm hæc hiſtriones agunt & ſaltant effundantur patrimonia divitum, civitates florere dicuntur? Horum planè florum non terra fertilis, non aliqua opulens virtus, ſed illa dea Flora digna mater inventa eſt, cujus ludi ſcenici tam effuſiore & licentiore turpitudine celebrantur; ut quivis intelligat quale dæmonium ſit, quod placari aliter non poteſt, niſi illic non aves, non quadrupedes, non denique ſanguis humanus, ſed multò ſceleſtiùs pudor humanus tamquam immolatus intereat.

6. Hæc dixi propter quod ſcripſiſti, quantum tibi ætas fini proxima eſt, cupere te, ut patriam tuam incolumem ac florentem relinquas. Tollantur illa omnia vana & inſana, convertantur homines ad verum Dei cultum moreſque caſtos & pios, tunc patriam tuam florentem videbis, non opinione ſtultorum, ſed veritate ſapientium, cùm hæc patria carnalis generationis tuæ, portio fuerit illius patriæ, cui non corpore, ſed fide naſcimur; ubi omnes ſancti & fideles Dei poſt labores velut hyemales vitæ hujus, intermina æternitate florebunt. Nobis itaque cordi eſt, neque Chriſtianam amittere manſuetudinem, neque pernicioſum ceteris imitationis exemplum in illa civitate relinquere. Quomodo id agamus, aderit Deus, ſi eis non ita graviter indignetur. Alioquin & manſuetudo, quam ſervare cupimus, & diſciplina, quâ uti moderatè nitimur, impediri poteſt, ſi Deo aliud in occulto placet, ſive judicanti hoc tantum malum flagello acriore plectendum, ſive etiam vehementiùs iraſcenti, ſi non correctis, nec ad ſe converſis, ad tempus eſſe voluerit impunitum.

7. Præſcribit nobis quodammodo prudentia tua de perſona epiſcopali, & dicis patriam tuam non levi populi ſui errato prolapſam: quod quidem ſi juris publici rigore metiamur, debet plecti ſeveriore cenſurâ: *Sed epiſcopum*, inquis, *fas non eſt niſi ſalutem hominibus impertire, & pro ſtatu meliore cauſſis adeſſe, & apud omnipotentem Deum veniam aliorum mereri delictis.* Hoc omnino ſervare conamur, ut ſeveriore cenſurâ nemo plectatur, neque à nobis, neque ab alio ullo intercedentibus nobis; & ſalutem hominibus cupimus impertire, quæ poſita eſt in rectè vivendi felicitate, non in malè faciendi ſecuritate. Veniam quoque non tantùm noſtris, verùm & aliorum inſtamus delictis mereri, quod impetrare niſi pro correctis omnino non poſſumus. Adjungis etiam & dicis, *Quanta poſſum ſupplicatione depoſco, ut ſi defendenda res eſt, innoxius defendatur, ab innocentibus moleſtia ſeparetur.*

8. Accipe breviter quæ commiſſa ſint, & noxios ab innocentibus ipſe diſcerne. Contra recentiſſimas[a] leges, calendis Juniis feſto Paganorum ſacrilega ſollemnitas agitata eſt, nemine prohibente, tam inſolenti auſu, ut quod nec Juliani temporibus factum eſt, petulantiſſima turba ſaltantium in eodem prorſus vico ante fores tranſiret eccleſiæ. Quam rem illicitiſſimam atque indigniſſimam clericis prohibere tentantibus, Eccleſia lapidata eſt. Deinde poſt dies fermè octo, cùm leges notiſſimas epiſcopus ordini replicaſſet, & dum ea quæ juſſa ſunt, velut implere diſponunt, iterum Eccleſia lapidata eſt. Poſtridie noſtris ad imponendum perditis metum, quod videbatur apud Acta dicere volentibus publica jura negata ſunt. Eodemque ipſo die, ut vel divinitus terrerentur, grando lapidationibus reddita eſt; quâ tranſactâ continuò tertiam lapidationem, & poſtremò ignes eccleſiaſticis tectis atque hominibus intulerunt; unum ſervorum Dei, qui oberrans occurrere potuit, occiderunt, ceteris partim ubi potuerant latitantibus, partim quà potuerant fugientibus, cùm interea contruſus atque coartatus quodam loco ſe occultaret epiſcopus, ubi ſe ad mortem quærentium voces audiebat ſibique increpantium, quòd eo non invento gratis tantùm perpetraſſent ſcelus. Geſta ſunt hæc ab hora fermè decima uſque ad noctis partem non minimam. Nemo compeſcere, nemo ſubvenire tentavit illorum, quorum eſſe gravis poſſet auctoritas, præter unum peregrinum, per quem & plurimi ſervi Dei de manibus interficere conantium liberati ſunt, & multa extorta prædantibus; per quem clarum factum eſt, quàm facilè illa vel omnino non fierent, vel cœpta deſiſterent, ſi cives, maximéque primates ea fieri perficique vetuiſſent.

9. Proinde in univerſa illa civitate non innocentes à nocentibus, ſed minùs nocentes à nocentioribus poteris fortaſſe diſcernere. Nam in parvo peccato illi ſunt, qui metu deterriti, maximéque ne offenderent eos, quos in illo oppido plurimùm poſſe, & inimicos Eccleſiæ noverant, opem ferre non auſi ſunt: ſcelerati autem omnes, quibus etſi non facientibus, neque immittentibus, tamen volentibus iſta commiſſa ſunt: ſceleratiores, qui commiſerunt; ſceleratiſſimi, qui immiſerunt. Sed de immiſſione ſuſpicionem putemus eſſe non veritatem, nec ea diſcutiamus, quæ niſi tormentis eorum, per quos inquiruntur, inveniri omnino non poſſunt. Demus etiam veniam timori eorum, qui potiùs Deum pro epiſcopo & ſervis ejus deprecandum, quàm potentes inimicos Eccleſiæ offendendos eſſe putaverunt. Quid eos qui reſtant, nullane cenſes diſciplinâ coërcendos, & proponendum exiſtimas impunitum tam immanis furoris exemplum? Non præterita vindicando paſcere iram noſtram ſtudemus; ſed miſericorditer in futurum conſulendo ſatagimus. Habent homines mali, ubi & per Chriſtianos non ſolùm manſuetè, verùm etiam utiliter ſalubriterque plectantur. Habent enim quòd corpore incolumi vivunt, habent unde vivunt, habent unde malè vivunt. Duo prima ſalva ſint, ut quos pæniteat ſint; hoc optamus, hoc quantùm in nobis eſt, etiam impenſâ operâ inſtamus. Tertium verò, ſi Deus voluerit, tamquam putre noxiumque reſecari, valde miſericorditer puniet. Si autem vel ampliùs voluerit, vel ne hoc quidem permiſerit; altioris & profectò juſtioris conſilij ratio penes ipſum eſt: à nobis curam officiumque oportet impendi, quouſque videre conceditur, deprecanti-

[a] Intelligit legem Honorij, paganis prohibentem *quidquam ſollemnitatis agitare*; datam Curtio 24. Nov. an. 407. juxta App. cod. Th. pag. 35.

CLASSIS II. AN. 408. bus eum, ut animum nostrum approbet, quo cunctis volumus esse consultum, nihilque fieri sinat per nos, quod & nobis & Ecclesiæ suæ non expedire longè meliùs novit ipse quàm nos.

10. Modò cùm apud Calamam essemus, ut nostri in tam gravi dolore vel consolarentur afflicti, vel sedarentur accensi, quantum potuimus quod in tempore oportuisse existimavimus, cum Christianis egimus. Deinde etiam ipsos paganos, mali tanti caput & caussam, petentes ut ab eis videremur, admisimus, ut hac occasione admoneremus eos, quid facere deberent, si saperent, non tantùm pro removenda præsenti sollicitudine, verùm etiam pro inquirenda salute perpetua. Multa à nobis audierunt, multùm etiam ipsi rogaverunt: sed absit ut tales servi simus, quos ab eis rogari delectet, à quibus noster Dominus non rogatur. Unde pervides pro vivacitate mentis tuæ, ad hoc esse nitendum servata mansuetudine, & moderatione Christiana, ut aut ceteros deterreamus eorum imitari perversitatem, aut ceteros optemus eorum imitari correctionem. Damna quæ illata sunt, vel tolerantur à Christianis, vel resarciuntur per Christianos. Animarum nos lucra, quibus adquirendis cum periculo etiam sanguinis inhiamus, & in loco illo quæstuosiùs provenire, & aliis locis illo exemplo non impediri desideramus. Dei misericordia nobis præstet de tua salute gaudere.

EPISTOLA XCII. *

* Aliàs VI. quæ autem 92. erat, nunc 176.

Augustinus Italicæ viduæ, consolans illam super obitu mariti, ac refellens eorum opinionem, qui dicebant, Deum videri oculis corporeis.

Dominæ eximiæ & meritò præstantissimæ, atque in Christi caritate honorandæ filiæ [a] ITALICÆ, AUGUSTINUS episcopus in Domino salutem.

Scripta circ. hoc tempus. CAPUT I.

I. NON solùm litteris tuis, verùm etiam ipso referente qui pertulit, comperi multùm te flagitare litteras meas, credentem quòd ex eis consolationem habere plurimam possis. Tu itaque videris quid exinde capias, ego tamen eas negare vel differre non debui. Consoletur autem te fides & spes tua, & ipsa caritas quæ diffunditur in cordibus piorum per Spiritumsanctum, cujus nunc aliquid pro pignore accepimus, ut ipsam plenitudinem desiderare noverimus. Non enim te desolatam putare debes, cùm in interiore homine habeas præsentem Christum per fidem in corde tuo: Aut sic te contristari oportet, quemadmodum gentes quæ spem non habent, cùm veracissima promissione speremus nos de hac vita, unde migraturi quosdam nostros migrantes non amisimus, sed præmisimus, ad eam vitam esse venturos, ubi nobis erunt quanto notiores, tanto utique cariores, & sine timore ullius discessionis amabiles.

2. Hîc autem etsi conjunx tuus, cujus abscessu vidua diceris, tibi notissimus erat, sibi tamen notior erat quàm tibi. Et unde hoc, cùm tu ejus corporalem faciem videres, quam ipse utique non videbat, nisi quia notitia nostri certior intus est, ubi nemo scit quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis qui in ipso est: sed cùm venerit Dominus, & illuminaverit abscondita tenebrarum, & manifestaverit cogitationes cordis, tunc nihil latebit proximum in proximo, nec erit quod suis quisque aperiat, abscondat alienis, ubi nullus erit alienus. Lux verò ipsa, qua illuminabuntur hæc omnia, quæ modò in cordibus reconduntur, qualis aut quanta sit, quis linguâ proferat, quis saltam infirma mente contingat? Profectò lux illa Deus ipse est, quoniam *Deus lux est, & tenebræ in eo non sunt ullæ*, sed lux mentium purgatarum, non istorum corporis oculorum. Erit ergo tunc mens idonea, quæ illam lucem videat, quod nunc nondum est. 1. Johan. 1. 5.

3. Hoc autem oculus videre corporis neque nunc potest, neque tunc poterit. Omne quippe quod oculis corporis conspici potest, in loco aliquo sit necesse est, nec ubique sit totum, sed minore sui parte minorem locum occupet, & majore majorem. Non ita est Deus invisibilis & incorruptibilis, *qui solus habet immortalitatem, & lucem habitat inaccessibilem; quem nemo hominum vidit nec videre potest.* Per hoc enim videri ab homine non potest, per quod videt homo corpore corpora. Nam & si mentibus piorum esset inaccessibilis, non diceretur, *Accedite ad eum, & illuminamini:* & si mentibus piorum esset invisibilis, non diceretur, *Videbimus eum sicuti est.* Nam perspice totam ipsam in epistola Johannis sententiam; *Dilectissimi*, inquit, *filij Dei sumus, & nondum apparuit quid erimus. Scimus quia cùm apparuerit similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est.* Intantum ergo videbimus, inquantum similes ei erimus; quia & nunc intantum non videmus, inquantum dissimiles sumus. Inde igitur videbimus, unde similes erimus. Quis autem dementissimus dixerit, corpore nos vel esse, vel futuros esse similes Deo? In interiore igitur homine ista similitudo est; qui renovatur in agnitionem Dei, secundùm imaginem ejus, qui creavit illum. Et tanto efficimur similiores illi, quanto magis in ejus cognitione & caritate proficimus: quia *etsi exterior homo noster corrumpitur, sed interior renovatur de die in diem:* ita sanè ut in hac vita quantuscumque provectus sit, longè absit ab illa perfectione similitudinis, quæ idonea erit ad videndum Deum, sicut dicit Apostolus, *facie ad faciem.* In quibus verbis certè si corporalem faciem voluerimus accipere, consequens erit, ut etiam Deus talem habeat faciem; & sit aliquod intervallum inter nostram & ipsius, cùm eum videbimus facie ad faciem. Et si intervallum, utique finis, & membrorum habitus terminatus, & cetera absurda dictuque & cogitatu impia, quibus animalis homo, non percipiens quæ sunt spiritus Dei, fallacissimis vanitatibus luditur. 1. Tim. 6. 16. Psal. 33. 6. 1. Johan. 3. 2. Ibid. 2. Cor. 4. 16. 1. Cor. 13. 12.

4. Dicunt enim quidam eorum, qui talia garriunt, sicut ad me potuit pervenire, nos Deum videre nunc mente, tunc corpore, ita ut etiam impios eum pari modo asseverent esse visuros. Vide quantum in pejus profecerint, dum sine limite timoris vel pudoris, hac atque illac vagabunda fertur impunita loquacitas. Antea dicebant, carni suæ tantùm hoc præstitisse Christum, ut corporeis oculis videret Deum: deinde addiderunt etiam, omnes sanctos receptis in resurrectione corporibus, eodem modo Deum esse visuros: nunc jam istam possibilitatem etiam impiis donaverunt. Donent sanè quantum volunt, & quibus volunt. Nam quis audeat contradicere hominibus de suo donantibus? *Qui enim loquitur mendacium, de suo loquitur.* Tu autem cum his qui sanam doctrinam tenent, nihil Joan. 8. 44.

[a] Huic ipsi, ut videtur, Italicæ scripta est Johannis Chrysostomi epistola 170. qua is Romanam præpotentem feminam adhortatur, ut pro sua facultate, per se, seu per alios diligentiam adhibeat ad sedandam tempestatem in Orientali ecclesia excitatam.

Classis II. An. 408.

istorum audeas usurpare de tuo : sed cùm legis, A *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt*; intellige impios non visuros : neque enim beati & mundi corde sunt impij. Item cùm legis, *Videmus nunc per speculum in ænigmate, tunc autem facie ad faciem* : intellige inde nos tunc visuros facie ad faciem, unde videmus nunc per speculum in ænigmate. Hoc autem utrumque interioris hominis munus est, sive cùm in ista peregrinatione adhuc per fidem ambulatur, in qua utitur speculo & ænigmate, sive in illa patria cùm per speciem contemplabitur. B pro qua visione positum est, *facie ad faciem*.

Matt. 5. 8. — 1. Cor. 13. 12. — Johan. 4. 24.

5. Audiat caro carnalibus ebria cogitationibus; *Spiritus est Deus, & ideo qui adorant Deum, in spiritu & veritate oportet adorare.* Si adorare, quanto magis videre? Quis enim audeat affirmare Dei substantiam corporaliter videri, cùm eam noluerit corporaliter adorari? Sed argutè sibi videntur dicere, & quasi interrogando premere, Potuit Christus carni suæ præstare, ut oculis corporeis videret Patrem, an non potuit? Ut si non potuisse respon- C derimus, omnipotentiæ Dei nos derogasse proclament: si autem potuisse concesserimus, argumentationem suam ex nostra responsione concludant. Quanto jam tolerabiliùs desipiunt, qui carnem asserunt conversum iri in substantiam Dei, & hoc futuram esse quod Deus est, ut sic eam saltem videndo Deo faciant idoneam, nunc tanta diversitate dissimilem. Quam vanitatem credo istos abigere à fide sua, fortasse & ab auribus. Et tamen si interrogatione de hoc similiter urgeantur, possitne Deus D hoc, an non efficere possit; utrùm ejus potestati detrahent, si non posse responderint, an hoc futurum fatebuntur, si posse concesserint? Quomodo ergo exirent de hoc laqueo alieno, sic exeant de suo. Deinde cur solis oculis corporeis Christi, hoc donum adtributum esse contendunt, non etiam ceteris sensibus? Sonus ergo erit Deus, ut possit etiam auribus percipi? Et halitus erit, ut sentiri possit olfactu? Et liquor aliquis erit, ut possit & bibi? Et moles erit, ut possit & tangi? Non, in- E quiunt. Quid ergo? An illud potest Deus, & hoc non potest? Si non posse dixerint, cur derogant omnipotentiæ Dei? Si posse & nolle responderint, cur solis oculis favent, invident autem ceteris sensibus corporis Christi? An quousque volunt, desipiunt? Quanto nos meliùs, qui non eorum insipientiæ terminos figimus, sed ut desipiant prorsus, nolumus?

6. Multa proferri possunt ad istam dementiam refutandam. Sed si aliquando irruerint auribus tuis, F hæc interim eis lege, & quid respondeant non pigeat te rescribere ut potes. Ad hoc enim fide corda nostra mundantur, quia nobis fidei merces visio Dei promittitur. Quæ si per corporis oculos erit, frustra ad eam percipiendam sanctorum animus exercetur: immo verò tam perversè sentiens animus non in se exercetur, sed totus in carne est. Ubi enim tenaciùs habitabit & fixiùs, nisi unde se Deum visurum esse præsumit? Quod certè quantum ma- G lum sit, intelligentiæ potiùs dimitto tuæ, quàm longo sermone molior explicare. [a] In protectione Domini semper habitet cor tuum, Domina eximia & meritò præstantissima, atque Christi caritate honoranda filia? Honorabiles tecum nobisque in Domino dilectissimos filios tuos debito meritis vestris officio resaluta.

[a] Reliqua verba prorsus absunt à MSS. sedecim.

EPISTOLA XCIII. *

Classis II. an. 408. * Alias XLVIII. qua autem 93. erat, nunc 181.

Augustinus Vincentij è schismate Rogatiano episcopi Cartennensis epistolam refellens dicit visum sibi fuisse aliquando, non vi cum hæreticis, sed verbo Dei & ratione agendum; verùm sententiis aliorum exemplisque superatum mutasse sententiam, & arbitrari leges principum rectè implorari adversùs hostes fidei, modò id fiat animo corrigendi, non studio vindicandi: aliaque subjicit permulta contra pervicaciam & anabaptismum Donatistarum.

Dilectissimo fratri VINCENTIO, AUGUSTINUS.

1. ACCEPI Epistolam, quam tuam esse mihi non incredibile visum est. Adtulit enim eam, quem catholicum Christianum esse constaret, qui, ut opinor, mihi mentiri non auderet. Sed & si fortè non sunt litteræ tuæ, ego ei qui scripsit rescribendum putavi. Nunc me potiùs quietis esse avidum & petentem, quàm tunc cùm me adolescentem, vivo adhuc Rogato cui successisti, apud Carthaginem noveras. Sed Donatistæ nimiùm inquieti sunt, quos per ordinatas à Deo potestates cohiberi atque corrigi mihi non videtur inutile. Nam de multorum jam correctione gaudemus, qui tam veraciter unitatem catholicam tenent atque defendunt, & à pristino errore se liberatos esse lætantur, ut eos cum magna gratulatione miremur. Qui tamen nescio qua vi consuetudinis, nullo modo mutari in melius cogitarent, nisi hoc terrore perculsi, sollicitam mentem ad considerationem veritatis intenderent, ne fortè si non pro justitia, sed pro perversitate & præsumtione hominum ipsas temporales molestias, infructuosâ & vanâ tolerantiâ paterentur, apud Deum postea non invenirent nisi debitas pœnas impiorum, qui ejus tam lenem admonitionem, & paterna flagella contemserint: ac sic ista cogitatione dociles facti, non in calumniis & fabulis humanis, sed in divinis libris promissam per omnes gentes invenirent Ecclesiam, quam suis oculis reddi conspicerent, in quibus & Christum prænuntiatum, etiam non visum super cælos esse minimè dubitarent. Numquidnam ego istorum saluti invidere debebam, ut collegas meos ab hujusmodi paterna diligentia revocarem, per quam factum est, ut multos videamus accusare suam pristinam cæcitatem? qui cùm super cælos exaltatum Christum, etiam non videntes credebant; gloriam tamen ejus super omnem terram, etiam videntes negabant, cùm Propheta utrumque unâ sententiâ tanta manifestatione complexus sit, dicens, *Exaltare super cælos Deus, & super omnem terram gloria tua.*

Scripta circ. hoc tempus. Caput I. — 33. q. 4. Nimium. — Cogi ad fidem, quatenus expedit. — Psal. 107. 6.

2. Istos ergo atroces quondam inimicos nostros, pacem & quietem nostram variis violentiarum & insidiarum generibus graviter infestantes, si sic contemneremus & toleraremus, ut nihil omnino, quod ad eos terrendos ac corrigendos valere posset, excogitaretur & ageretur à nobis, verè malum pro malo redderemus. Si enim quisquam inimicum suum periculosis febribus phreneticum factum, currere videret in præceps, nonne tunc potiùs malum pro malo redderet, si eum sic currere permitteret, quàm si corripiendum ligandumque curaret? Et tamen tunc ei molestissimus, & adversissimus videretur, quando utilissimus & mi-

CLASSIS II. AN. 408. sericordissimus exstitisset? sed planè salute reparata A tanto uberiùs ei gratias ageret, quanto sibi eum minùs pepercisse sensisset. O si possem tibi ostendere, ex ipsis Circumcellionibus quàm multos jam catholicos manifestos habeamus, damnantes suam pristinam vitam & miserabilem errorem, quo se arbitrabantur pro Ecclesia Dei facere quidquid inquieta temeritate faciebant: qui tamen ad hanc sanitatem non perducerentur, nisi legum istarum, quæ tibi displicent, vinculis tamquam phrenetici ligarentur. Quid illud alterum genus morbi graviss- B simi eorum, qui turbulentam quidem audaciam non habebant, sed quadam vetustâ socordiâ premebantur, dicentes nobis, Verum quidem dicitis, non est quod respondeatur; sed durum est nobis traditionem parentum relinquere: nonne salubriter regulâ [a] temporalium molestiarum excutiendi erant, ut tamquam de somno lethargico emergerent, & in salutem unitatis evigilarent? Quàm multi ex ipsis nunc nobiscum gaudentes, pristinum pondus perniciosi sui operis accusant, & fatentur C nos sibi molestos esse debuisse, ne tamquam mortifero somno, ita morbo veternosæ consuetudinis interirent.

3. At enim quibusdam ista non prosunt. NUMQUID ideo negligenda est medicina, quia nonnullorum est insanabilis pestilentia? Tu non adtendis nisi eos, qui ita duri sunt, ut nec istam recipiant disciplinam. De talibus enim scriptum est, *Frustra flagellavi filios vestros, disciplinam non receperunt.* (Jer. 2. 30.) puto tamen quia dilectione, non odio flagellati sunt. Sed D debes etiam tam multos adtendere, de quorum salute gaudemus. SI ENIM terrerentur, & non docerentur, improba quasi dominatio videretur. Rursus si docerentur & non terrerentur, vetustate consuetudinis obdurati ad capessendam viam salutis pigriùs moverentur: quandoquidem multi, quos bene novimus, reddita sibi ratione & manifestata divinis testimoniis veritate, respondebant nobis, cupere se in Ecclesiæ catholicæ communionem transire, sed violentas perditorum hominum E inimicitias formidare; quas quidem pro justitia & pro æterna vita utique contemnere debuerunt: sed talium infirmitas, donec firmi efficiantur, sustinenda est, non desperanda. Nec obliviscendum quod ipse Dominus adhuc infirmo Petro ait, *Non potes me modò sequi, sequeris autem postea.* (Johan. 13. 36.) Cùm verò terrori utili doctrina salutaris adjungitur, ut non solùm tenebras erroris lux veritatis expellat, verùm etiam malæ consuetudinis vincula vis timoris abrumpat, de multorum sicut dixi salute lætamur, be- F nedicentium nobiscum, & gratias agentium Deo, quòd sua pollicitatione completa, qua reges terræ Christo servituros esse promisit, sic curavit morbidos, sic sanavit infirmos.

CAPUT II. 4. NON omnis qui parcit, amicus est: nec omnis qui verberat, inimicus. Meliora sunt vulnera amici, quàm voluntaria oscula inimici. (Prov. 27. 6.) Melius est cum severitate diligere, quàm cum lenitate decipere. Utiliùs esurienti panis tollitur, si de cibo securus justitiam negligat, quàm esurienti panis fran- G gitur, ut injustitiæ seductus adquiescat. Et qui phreneticum ligat, & qui lethargicum excitat, ambobus molestus, ambos amat. Quis nos potest ampliùs amare, quàm Deus? Et tamen nos non solùm docere suaviter, verùm etiam salubriter terrere non cessat. Fomentis lenibus, quibus consolatur, sæpe etiam mordacissimum medicamentum tribulationis adjungens, exercet fame Patriarchas etiam pios & religiosos: populum contumacem pœnis gravioribus agitat: non aufert ab Apostolo stimulum carnis tertiò rogatus, ut virtutem in infirmitate perficiat. Diligamus etiam inimicos nostros, quia hoc justum est, & hoc præcipit Deus, ut simus filij Patris nostri qui in cælis est, qui facit solem suum oriri super bonos & malos, & pluit super justos & injustos. (Matt. 5. 45.) Sed sicut ista dona ejus laudamus, ita etiam flagella ejus in eos, quos diligit, cogitemus.

5. Putas neminem debere cogi ad justitiam, cùm legas patrem-familiâs dixisse servis, *Quoscumque inveneritis cogite intrare:* (Luc. 14. 23.) cùm legas etiam ipsum primò Saulum, postea Paulum, ad cognoscendam & tenendam veritatem, magnâ violentiâ Christi cogentis esse compulsum (Act. 9. 3.): nisi fortè cariorem putas hominibus esse pecuniam, vel qualemlibet possessionem, quàm lucem istam, quæ oculis carpitur. Hanc ille cælesti prostratus voce subitò amissam non recuperavit, nisi cùm sanctæ incorporaretur Ecclesiæ. Et putas nullam vim adhibendam esse homini, ut ab erroris pernicie liberetur: cùm ipsum Deum, quo nemo nos utiliùs diligit, certissimis exemplis hoc facere videas, & Christum audias dicentem, *Nemo venit ad me, nisi quem Pater adtraxerit,* (Johan. 6. 44.) quod fit in cordibus omnium, qui se ad eum divinæ iracundiæ timore convertunt; & noveris aliquando furem avertendis pecoribus pabulum spargere, & aliquando pastorem flagello ad gregem pecora errantia revocare.

6. Nonne contumacem ancillam data sibi potestate, Sara potiùs affligebat? (Gen. 16. 6.) Et utique non eam, quam superiùs beneficio suo matrem fecerat, crudeliter oderat; sed in ea superbiam salubriter edomabat. Non autem ignoras, quòd istæ duæ mulieres Sara & Agar, & duo filij earum Isaac & Ismaël, pro spiritalibus & carnalibus figurentur. Et cùm legamus ancillam & filium ejus à Sara passos graves molestias, Paulus tamen apostolus dicit, quòd ab Ismaële persequutionem sit passus Isaac. *Sed sicut tunc,* inquit, *ille qui erat secundùm carnem, persequebatur eum, qui erat secundùm spiritum, ita & nunc:* (Gal. 4. 29.) ut qui possunt intelligant, magis Ecclesiam catholicam persequutionem pati superbiâ & impietate carnalium, quos temporalibus molestiis atque terroribus emendare conatur. Quidquid ergo facit vera & legitima mater, etiamsi asperum amarumque sentiatur, non malum pro malo reddit; sed bonum disciplinæ, expellendo malum iniquitatis, apponit, non odio nocendi, sed dilectione sanandi. Cùm boni & mali eadem faciunt, eademque patiuntur, non factis & pœnis, sed caussis utique discernendi sunt. Pharao populum Dei duris laboribus adterebat (Exodi 5. 9.); Moyses eumdem populum impiè agentem duris coërcitionibus affligebat (Exodi 32. 27.): similia fecerunt, sed non similiter prodesse voluerunt: ille dominatione inflatus, iste [b] dilectione inflammatus est. Jezabel occidit Prophetas, Elias occidit pseudoprophetas. (3. Reg. 18. 4. Ibid. 40.) puto quòd diversa sint merita facientium, diversa passorum.

7. Adspice etiam tempora novi Testamenti, quando jam ipsa mansuetudo caritatis non solùm in corde erat servanda, verùm etiam in luce monstranda, quando Petri gladius in vaginam revoca-

[a] Lov. *regulâ temporali.* Bad. Am. Er. & MSS. plures, *regulâ temporalium.*

[b] Editi, *zelo inflammatus est.* At MSS. sedecim habent, *dilectione.*

tur à Chriſto, & oſtenditur non debuiſſe de vagina eximi nec pro Chriſto. Legimus tamen non ſolùm, quod ceciderunt Judæi Paulum apoſtolum, verùm etiam quod ceciderunt & Græci pro Paulo apoſtolo Soſthenem Judæum: nonne ſimilitudo facti quaſi utroſque conjungit, & tamen eos cauſſæ diſſimilitudo diſcernit? Nempe Deus proprio Filio non pepercit, ſed pro nobis omnibus tradidit illum: nempe de Filio ipſo dicitur, *Qui me dilexit, & tradidit ſemetipſum pro me*: nempe & de Juda dicitur, quòd introierit in eum ſatanas, ut traderet Chriſtum. Cùm ergo & Pater tradiderit Filium ſuum, & ipſe Chriſtus corpus ſuum, & Judas Dominum ſuum, cur in hac traditione Deus eſt pius, & homo reus, niſi quia in re una, quam fecerunt, cauſſa non una eſt, ob quam fecerunt? Tres cruces in loco uno erant; in una, latro liberandus; in alia, latro damnandus; in media, Chriſtus, alterum liberaturus, alterum damnaturus: quid ſimilius iſtis crucibus? quid diſſimilius iſtis pendentibus? Traditus eſt Paulus includendus & colligandus, ſed quolibet cuſtode carceris pejor eſt utique ſatanas; cui tamen ipſe Paulus tradidit hominem in interitum carnis, ut ſpiritus ſalvus ſit in die Domini Jeſu. Et hîc quid dicimus? Ecce mitiori tradidit crudelis traditor, crudeliori tradidit miſericors traditor. Diſcamus fraterin ſimilitudine operum diſcernere animos operantium, nec clauſis oculis calumniemur, & benevolos pro nocentibus accuſemus. Item cùm ait idem Apoſtolus, tradidiſſe ſe quoſdam ſatanæ, ut diſcerent non blaſphemare, malum pro malo reddidit, an potiùs malos etiam per malum emendare, bonum opus eſſe judicavit?

(Matt. 26. 52. Act. 19. 23. & cap. 16. 19. Act. 18. 17. Rom. 8. 32. Gal. 2. 20. Iohan. 13. 2. Act. 16. 23. 1. Cor. 5. 5. 1. Tim. 1. 20.)

8. Si ſemper eſſet laudabile perſequutionem pati, ſufficeret Domino dicere, *Beati qui perſecutionem patiuntur*; nec adderet, *propter juſtitiam*. Item ſi ſemper eſſet culpabile perſequutionem facere, non ſcriptum eſſet in ſanctis libris, *Detrahentem proximo ſuo occultè, hunc perſequebar.* Aliquando ergo & qui eam patitur, injuſtus eſt, & qui eam facit, juſtus eſt. Sed planè ſemper, & mali perſecuti ſunt bonos, & boni perſecuti ſunt malos: illi nocendo per injuſtitiam, illi conſulendo per diſciplinam: illi immaniter, illi temperanter: illi ſervientes cupiditati, illi caritati. Nam qui trucidat, non conſiderat quemadmodum laniet: qui autem curat, conſiderat quemadmodum ſecet. ille enim perſequitur ſanitatem, ille putredinem. Occiderunt impij Prophetas, occiderunt impios & Prophetæ. Flagellaverunt Judæi Chriſtum, Judæos flagellavit & Chriſtus. Traditi ſunt Apoſtoli ab hominibus poteſtati humanæ, tradiderunt & Apoſtoli homines poteſtati ſatanæ. In his omnibus quid adtenditur, niſi quis eorum pro veritate, quis pro iniquitate, quis nocendi cauſsâ, quis emendandi?

(Matt. 5. 10. Pſal. 100. 5.)

Caput III.

9. Non invenitur exemplum in evangelicis & apoſtolicis litteris, aliquid petitum à regibus terræ pro Eccleſia, contra inimicos Eccleſiæ. Quis negat non inveniri? Sed nondum implebatur illa prophetia: *Et nunc reges intelligite, erudimini qui judicatis terram; ſervite Domino in timore.* Adhuc enim illud implebatur, quod in eodem Pſalmo paulò ſuperiùs dicitur, *Quare fremuerunt gentes, & populi meditati ſunt inania? Adſtiterunt reges terræ, & principes convenerunt in unum adversùs Dominum, & adversùs Chriſtum ejus.* Verumtamen ſi facta præterita in propheticis libris figuræ fuerunt futurorum, in rege illo, qui appellabatur Nabuchodonoſor, utrumque tempus figuratum eſt, & quod ſub Apoſtolis habuit, & quod nunc habet Eccleſia. Temporibus itaque Apoſtolorum & Martyrum illud implebatur quod figuratum eſt, quando rex memoratus pios & juſtos cogebat adorare ſimulacrum, & recuſantes in flammam mittebat. Nunc autem illud impletur quod paulò pòſt in eodem rege figuratum eſt, cùm converſus ad honorandum Deum verum, decrevit in regno ſuo, ut quicumque blaſphemaret Deum Sidrac, Miſac, & Abdenago, pœnis debitis ſubjaceret. Prius ergo tempus illius regis ſignificabat priora tempora regum infidelium, quos paſſi ſunt Chriſtiani pro impiis: poſterius verò tempus illius regis, ſignificavit tempora poſteriorum regum jam fidelium, quos patiuntur impij pro Chriſtianis.

(33. q. 4. Non invenitur. Pſal. 2. 10. Ibid. 1. Dan. 3. 96.)

10. Sed planè in eis, qui ſub nomine Chriſti errant ſeducti à perverſis, ne fortè oves Chriſti ſint errantes, & ad gregem taliter revocandæ ſint, temperata ſeveritas & magis manſuetudo ſervatur, ut coërcitione exſiliorum atque damnorum, admoneantur conſiderare quid, quare patiantur, & diſcant præponere rumoribus & calumniis hominum Scripturas quas legunt. Quis enim noſtrûm, quis veſtrûm non laudat leges ab Imperatoribus datas adversùs ſacrificia paganorum? Et certè longè ibi pœna ſeverior conſtituta eſt; illius quippe impietatis capitale ſupplicium eſt. De vobis autem corripiendis atque coërcendis, habita ratio eſt, quò potiùs admoneremini ab errore diſcedere, quàm pro ſcelere puniremini. Poteſt enim fortaſſe etiam de vobis dici, quod ait Apoſtolus de Judæis, *Teſtimonium illis perhibeo, quia zelum Dei habent, ſed non ſecundùm ſcientiam. Ignorantes enim Dei juſtitiam, & ſuam volentes conſtituere, juſtitiæ Dei non ſunt ſubjecti.* Quid enim aliud & vos quàm veſtram juſtitiam vultis conſtituere, quando non dicitis juſtificari niſi eos, qui à vobis potuerint baptizari? In hac ergo apoſtolica ſententia, quam de Judæis protulit, hoc diſtatis à Judæis, quòd vos habetis ſacramenta Chriſtiana, quibus illi adhuc carent. Ceterum ad hoc quod ait, *Ignorantes Dei juſtitiam, & ſuam volentes conſtituere*, & quòd *zelum Dei habent, ſed non ſecundùm ſcientiam*, pares eſtis omnino, exceptis dumtaxat illis, quicumque in vobis ſunt, ſcientes quid verum ſit, & pro animoſitate ſuæ perverſitatis, contra veritatem etiam [a] ſibi notiſſimam dimicantes. Horum quippe impietas, etiam idololatriam forſitan ſuperat. Sed quia non facilè convinci poſſunt (in animo namque latet hoc malum) omnes tamquam [b] à nobis minùs alieni, leniori ſeveritate coërcemini. Et hoc quidem, vel de omnibus hæreticis, qui Chriſtianis ſacramentis imbuuntur, & à Chriſti veritate ſive unitate diſſentiunt, vel Donatiſtis omnibus dixerim.

(Rom. 10. 2. Ibid. 3.)

11. Quod autem ad vos adtinet, qui non ſolùm cum illis communiter Donatiſtæ à Donato, verùm etiam propriè Rogatiſtæ à Rogato appellamini, mitiores quidem eſſe videmini, quia cum Circumcellionum immaniſſimis gregibus non ſævitis: ſed nulla beſtia, ſi neminem vulneret, propterea manſueta dicitur, quia dentes & ungues non habet. Sævi-

[a] MSS. quinque Gallicani, *contra veritatem etiam impietatem defendunt, quæ idololatriam forſitan ſuperat.* Vaticani tres, *contra veritatem etiam ſibi notiſſimam dimicantes impietatem defendunt. Horum quippe &c.*

[b] In octo MSS. *tamquam non à nobis nimis alieni.*

CLASSIS II. AN. 408.

re vos nolle dicitis; ego non posse arbitror. Ita enim estis numero exigui, ut movere vos contra adversarias vobis multitudines non audeatis, etsi cupiatis. Sed ponamus vos etiam nolle, quod non valetis; ponamus vos evangelicam sententiam, qua scriptum est, *Si quis tibi voluerit tunicam tollere, & judicio tecum contendere; dimitte illi & pallium*, sic intelligere, sic tenere, ut persequentibus vos non solùm nullâ injuriâ, verùm etiam nullo jure resistendum putetis: hunc certè intellectum Rogatus auctor vester, aut non habuit, aut non implevit; qui de nescio quibus rebus, ut dicitis vestris, acerrimâ perseverantiâ, etiam forensi disceptatione conflixit. Cui si diceretur, Quis umquam Apostolorum in caussa fidei, res suas judicio publico defendit? sicut tu in epistola tua posuisti, *Quis umquam Apostolorum in caussa fidei res alienas invasit?* nullum quidem in divinis litteris hujus facti reperiret exemplum: sed tamen fortè inveniret aliquam veram defensionem, si veram Ecclesiam retineret, & non sub Ecclesiæ veræ nomine impudenter aliquid possideret.

Matt. 5. 40.

CAPUT IV.

12. QUOD autem pertinet ad terrenarum potestatum jussa, contra schismaticos aut hæreticos vel impetranda vel exserenda, illi quidem à quibus vos separastis acerrimi fuerunt, & contra vos, quantum audire potuimus; & contra Maximianistas, quod Gestorum etiam certis documentis probamus: sed tamen [a] nondum ab eis separati eratis, quando Juliano imperatori in sua petitione dixerunt, quod *apud eum sola justitia locum haberet*; quem certè apostatam noverant, & idololatriis deditum sic videbant, ut aut justitiam esse idololatriam faterentur, aut se sceleratè mentitos, negare non possent, ut apud eum dicerent solam locum habere justitiam, apud quem magnum locum cernerent habere idololatriam. Sed fuerit error in verbo, de facto ipso quid dicis? Si nihil [b] justum ab Imperatore petendum est, cur à Juliano petitum est, quod justum putatum est?

13. An hoc petendum est, ut sua quisque reciperet, non ut aliquem, quò ab Imperatore coërceatur, accuset? Interim & in suarum rerum recipiendarum repetitione ab apostolicis exemplis receditur; quia hoc fecisse nemo invenitur illorum. Sed tamen cùm majores vestri ipsum Cæcilianum tunc ecclesiæ Carthaginensis episcopum, cui tamquam criminoso communicare noluerunt, apud principem Constantinum per Anulinum proconsulem accusaverunt, non res suas amissas repetiverunt, sed innocentem (sicut existimamus, & sicut ipse judiciorum exitus docuit) calumniosè appetiverunt. quo quid sceleratius ab eis fieri potuit? Si autem (sicut falsò arbitramini) verè criminosum judicandum terrenis potestatibus tradiderunt, quid nobis objicitis, quod vestrorum præsumtio primitus fecit: quod eos non argueremus quia fecerunt, si non animo invido & noxio, sed emendandi & corrigendi voluntate fecissent. Vos autem indubitanter arguimus, quibus crimen videtur, de inimicis communionis nostræ, Christiano Imperatori aliquid conqueri, cùm libellus à majoribus vestris Anulino proconsuli datus, & Constantino imperatori mittendus, ita suprascriptus sit: *Libellus Ecclesiæ catholicæ, criminum Cæciliani, traditus à parte Majorini.* Illos autem magis hinc arguimus, quia cùm apud Imperatorem ultro Cæcilianum accusassent, quem primò utique apud collegas transmarinos convincere debuerunt, ipso Imperatore longè ordinatiùs agente, ut episcoporum caussam ad se delatam, ad episcopos mitteret, nec victi pacem cum fratribus habere voluerunt: sed rursus ad eumdem Imperatorem venerunt; rursùs non Cæcilianum tantùm, verùm etiam datos sibi episcopos judices, apud terrenum regem accusaverunt: rursus ab alio episcopali judicio ad eumdem Imperatorem appellaverunt. Nec eo ipso inter partes cognoscente atque judicante, vel veritati vel paci cedendum esse duxerunt.

Libellus de quo in epist. 88. n. 2.

14. Quid autem aliud statueret Constantinus adversùs Cæcilianum & socios ejus, si essent vestris majoribus accusantibus victi, quàm quod statuit in eos ipsos, qui cùm ultro accusassent, nec ea quæ intendebant, probare potuissent, noluerunt veritati consentire, nec victi. Ille quippe Imperator primus constituit in hac caussa, ut res convictorum, & unitati pervicaciter resistentium, fisco vindicarentur. Sed videlicet si vestris majoribus accusantibus atque superantibus, contra communionem Cæciliani Imperator tale aliquid decrevisset, provisores Ecclesiæ, defensores pacis & unitatis nominari velletis. Cùm verò in eos, qui ultro accusantes nihil probare potuerunt, nec oblato sibi gremio pacis, quo correcti exciperentur, consentire voluerunt, ab Imperatoribus talia decernuntur, indignum facinus clamitatur; neminem ad unitatem esse cogendum, malum pro malo reddendum nemini esse contenditur. Quid est aliud quàm id quod de vobis quidam scripsit: *Quod volumus sanctum est?* Et nunc non erat magnum neque difficile considerare atque cogitare Constantini judicium atque sententiam contra vos vigere, quæ vestris majoribus Cæcilianum apud Imperatorem totiens accusantibus, & non convincentibus, adversùs vos promulgata est; eamque necessariò sequi ceteros Imperatores, maximè catholicos Christianos, quotiens de vobis aliquid agere vestræ obstinationis necessitas cogit.

Hemistichium Tychonij.

15. Facile erat ista cogitare, ut vobis ipsis aliquando diceretis, Si Cæcilianus vel innocens fuit, vel nocens convinci non potuit, quid in hoc negotio tam longè latéque diffusa societas Christiana peccavit? Cur orbi Christiano non licuit ignorare, quod non potuerunt qui accusaverant demonstrare? Cur illi quos Christus in agro suo, id est in hoc mundo, seminavit, & inter zizania crescere usque ad messem præcepit: cur tot millia fidelium in omnibus gentibus, quorum multitudinem stellis cæli & arenæ maris Dominus comparavit, quos in semine Abrahæ benedicendos promisit & reddidit, propterea negantur esse Christiani, quia in hac caussâ in qua discutienda non interfuerunt, judicibus potiùs suo periculo judicantibus, quàm victis litigatoribus credere maluerunt? Certè nullius crimen maculat nescientem. Quomodo fideles toto orbe diffusi, crimen traditorum cognoscere poterant, quod accusatores etiamsi noverant, tamen eis ostendere non valebant? Hos ergo ab hoc cri-

1. 4. Nulli.

[a] Hinc porrò intelligitur Rogatistarum schisma non exortum fuisse ante annum 361. sub cujus anni finem demortuo Constantio Julianus rerum potitus est. De illa autem Donatistarum adulatoria petitione, qua supplicarunt sibi restitui basilicas jussu Constantini ipsis ablatas, legendus Augustinus in lib. 2. cont. litt. Petiliani c. 92. & 97. & in epist. 105. itemque Optatus in lib. 2.

[b] Lov. *Si nihil injustum ab Imperatore* &c. moxque, *quod injustum putatum est*. Sed melius MSS. & antiquiores editiones utroque loco *justum*.

CLASSIS II. AN. 408.

mine innocentes eſſe, nempe ipſa ignorantia facillimè oſtendit. Cur ergo innocentes falſis criminibus accuſantur, quia crimina aliena ſeu falſa ſeu vera neſcierunt? Quis locus innocentiæ reſervatur, ſi crimen eſt proprium, neſcire crimen alienum? Porrò ſi tot gentium populos, ipſa ignorantia, ſicut dictum eſt, innocentes oſtendit, quàm magnum crimen eſt ab iſtorum innocentium communione ſeparari? Nam & facta nocentium, quæ innocentibus demonſtrari, vel ab innocentibus credi non poſſunt, non inquinant quemquam, ſi propter innocentium conſortium etiam cognita ſuſtinentur. Non enim propter malos boni deſerendi, ſed propter bonos mali tolerandi ſunt: ſicut toleraverunt Prophetæ, contra quos tanta dicebant, nec communionem ſacramentorum illius populi relinquebant; ſicut ipſe Dominus nocentem Judam uſque ad condignum ejus exitum toleravit, & eum ſacram cœnam cum innocentibus communicare permiſit; ſicut tolerarunt Apoſtoli eos, qui per invidiam (quod ipſius diaboli vitium eſt) Chriſtum annuntiabant; ſicut toleravit Cyprianus collegarum avaritiam, quam ſecundùm Apoſtolum appellat idololatriam. Poſtremò quidquid tunc inter illos epiſcopos geſtum eſt, etiamſi fortè ab aliquibus eorum ſciebatur, ſi non ſit acceptio perſonarum nunc ab omnibus ignoratur. Cur ergo[a] non ab omnibus pax amatur? Hæc facillimè cogitare poſſetis, aut fortaſſe etiam cogitatis. Sed melius erat, ut amaretis poſſeſſiones terrenas, quas timendo perdere cognitæ veritati conſentiretis, quàm ut amaretis vaniſſimam hominum gloriam, quam vos putatis perdere, ſi cognitæ veritati conſenſeritis.

(23. q. 4. Nimium, & cap. Quàm magnum.)

CAPUT V. (23. q. 6. Vides.)

16. Vides itaque jam, ut opinor, non eſſe conſiderandum quod quiſque cogitur, ſed quale ſit illud quò cogitur, utrùm bonum an malum: non quò quiſque bonus poſſit eſſe invitus; ſed timendo quod non vult pati, vel relinquit impedientem animoſitatem, vel ignoratam compellitur cognoſcere veritatem, ut timens vel reſpuat falſum, de quo contendebat, vel quærat verum, quod neſciebat, & volens teneat jam quod nolebat. Superfluò hoc fortaſſe diceretur quibuſlibet verbis, ſi non tam multis oſtenderetur exemplis. Non illos aut illos homines, ſed multas civitates videmus fuiſſe Donatiſtas, nunc eſſe catholicas, deteſtari vehementer diabolicam ſeparationem, diligere ardenter unitatem. Quæ tamen timoris hujus, qui tibi diſplicet, occaſionibus catholicæ factæ ſunt per leges Imperatorum, à Conſtantino apud quem primùm veſtri ultro Cæcilianum accuſaverunt, uſque ad præſentes Imperatores, qui judicium illius, quem veſtri elegerunt, quem judicibus epiſcopis prætulerunt, juſtiſſimè contra vos cuſtodiendum eſſe decernunt.

17. His ergo exemplis à collegis meis mihi propoſitis ceſſi. Nam mea primitus ſententia non erat, niſi neminem ad unitatem Chriſti eſſe cogendum, verbo eſſe agendum, diſputatione pugnandum, ratione vincendum, ne fictos catholicos haberemus, quos apertos hæreticos noveramus. Sed hæc opinio mea, non contradicentium verbis, ſed demonſtrantium ſuperabatur exemplis. Nam primò mihi opponebatur civitas mea, quæ cùm tota eſſet in parte Donati, ad unitatem catholicam timore legum imperialium converſa eſt, quam nunc videmus ita hujus veſtræ animoſitatis perniciem deteſtari, ut in ea numquam fuiſſe credatur. Ita aliæ multæ, quæ mihi nominatim commemorabantur, ut ipſis rebus agnoſcerem etiam in hac cauſſa rectè intelligi poſſe quod ſcriptum eſt, *Da ſapienti occaſionem, & ſapientior erit.* (Prov. 9. 9.) Quàm multi enim, quod certò ſcimus, jam volebant eſſe catholici, maniſeſtiſſima veritate commoti, & offenſionem ſuorum reverendo quotidie differebant. Quàm multos non veritas, in qua numquam præſumſiſtis, ſed obduratæ conſuetudinis grave vinculum colligabat, ut in eis compleretur divina illa ſententia, *Verbis non emendabitur ſervus durus: ſi enim & intellexerit, non obediet.* (Prov. 29. 19.) Quàm multi propterea putabant veram eccleſiam eſſe partem Donati, quia eos ad cognoſcendam catholicam veritatem ſecuritas torpidos, faſtidioſos, pigroſque faciebat. Quàm multis aditum intrandi obſerabant rumores maledicorum, qui neſcio quid aliud nos in altare Dei ponere jactitabant. Quàm multi nihil intereſſe credentes in qua quiſque parte Chriſtianus ſit, ideo permanebant in parte Donati, quia ibi nati erant, & eos inde diſcedere, atque ad Catholicam nemo tranſire cogebat.

18. His omnibus harum legum terror, quibus promulgandis reges ſerviunt Domino in timore, ita profuit, ut nunc alij dicant, Jam hoc volebamus; ſed Deo gratias, qui nobis occaſionem præbuit jamjamque faciendi, & dilationum morulas amputavit. Alij dicant, Hoc eſſe verum jam ſciebamus; ſed neſcio qua conſuetudine tenebamur: gratias Domino, qui vincula noſtra diſrupit, & nos ad pacis vinculum tranſtulit. Alij dicant, Neſciebamus hîc eſſe veritatem, nec eam diſcere volebamus; ſed nos ad eam cognoſcendam metus fecit intentos, quo timuimus ne fortè ſine ullis rerum æternarum lucris damno rerum temporalium feriremur: gratias Domino, qui negligentiam noſtram ſtimulo terroris excuſſit, ut ſaltem ſolliciti quæreremus, quod ſecuri numquam noſſe curavimus. Alij dicant, Nos falſis rumoribus terrebamur intrare, quos falſos eſſe neſciremus, ſi non intraremus; nec intraremus, niſi cogeremur: gratias Domino, qui trepidationem noſtram flagello abſtulit, expertos docuit quàm vana & inania de Eccleſia ſua mendax fama jactaverit: hinc jam credimus & illa falſa eſſe, quæ auctores hujus hæreſis criminati ſunt, quando poſteri eorum tam falſa & pejora finxerunt. Alij dicant, Putabamus quidem nihil intereſſe ubi fidem Chriſti teneremus: ſed gratias Domino, qui nos à diviſione collegit, & hoc uni Deo congruere, ut in unitate colatur, oſtendit.

19. His ergo dominicis lucris impediendis, ad contradicendum me opponerem collegis meis, ne in montibus & collibus veſtris, id eſt in tumoribus ſuperbiæ veſtræ, Chriſti oves errantes in pacis ovile colligerentur, ubi eſt unus grex & unus paſtor? Ita ſanè huic proviſioni contradicere debui, nè res quas dicitis veſtras, perderetis, & ſecuri Chriſtum proſcriberetis: ut jure Romano teſtamenta conde/retis, & jure divino patribus conditum Teſtamentum, ubi ſcriptum eſt, *In ſemine tuo benedicentur omnes gentes*, (Gen. 26. 4.) calumnioſis criminationibus rumperetis: ut in emtionibus & venditionibus liberos contractus haberetis, & vobis dividere quod Chriſtus emit venditus auderetis: ut quod quiſque veſtrûm cuiquam donaſſet, valeret, & quod donavit Deus

[a] Sic MSS. & editi præter Lov. qui habet, *Cur ergo nunc ab omnibus &c.*

CLASSIS II. AN. 408. deorum, à solis ortu usque ad occasum vocatis filiis A non valeret: ut de terra corporis vestri in exsilium non mitteremini, & de regno sanguinis sui, à mari usque ad mare, & à flumine usque ad terminos orbis terræ Christum exsulem facere conaremini? immo verò serviant reges terræ Christo, etiam leges ferendo pro Christo. Majores vestri Cæcilianum & socios ejus regibus terræ puniendos falsis criminibus objecerunt: convertantur leones ad comminuenda ossa calumniantium, nec Daniel ipse intercedat, innocens comprobatus, & de lacu quo illi B pereunt liberatus. *Qui enim parat proximo suo foveam, ipse justiùs cadet in eam.* Prov. 26. 27.

CAPUT VI.

20. ERIPE te frater, dum in hac carne vivis, ab ira quæ ventura est pertinacibus & superbis. Terror temporalium potestatum, quando veritatem oppugnat, justis fortibus gloriosa probatio est, infirmis periculosa tentatio: quando autem veritatem prædicat, errantibus [a] cordatis utilis admonitio est, & insensatis inutilis afflictio. Non est tamen potestas nisi à Deo: qui autem resistit potestati, C Dei ordinationi resistit. Principes enim non sunt timori bono operi, sed malo. Vis autem non timere potestatem? bonum fac, & habebis laudem ex illa. Sive enim potestas veritati favens aliquem corrigat, laudem habet ex illa qui fuerit emendatus: sive inimica veritati in aliquem sæviat, laudem habet ex illa qui victor fuerit coronatus. Tu autem non bonum facis, ut timere non debeas potestatem: nisi fortè bonum est sedere, & non adversùs fratrem detrahere, sed adversùs fratres omnes in D omnibus gentibus constitutos, quibus testimonium perhibent Prophetæ, Christus, Apostoli, cùm legitur, *In semine tuo benedicentur omnes gentes:* cùm legitur, *Ab ortu solis usque ad occasum sacrificium mundum offertur nomini meo; quoniam glorificatum est nomen meum in gentibus, dicit Dominus.* Audi, *dicit Dominus;* non, dicit Donatus, aut Rogatus, aut Vincentius, aut Hilarius, aut Ambrosius, aut Augustinus; sed, *dicit Dominus:* cùm legitur, *Et benedicentur in eo omnes tribus terræ, omnes gentes magni-* E *ficabunt eum. Benedictus Dominus Deus Israël, qui facit mirabilia solus: & benedictum nomen gloriæ ejus in æternum, & in sæculum sæculi:* Et *replebitur gloria ejus omnis terra, fiat fiat.* Et tu sedes Cartennis, & cum decem Rogatistis, qui remansistis, dicis, Non fiat, non fiat.

Gen. 26. 4. Mala. 1. 11. Psal. 71. 17. 18. Ibid. 19.

21. Audis loqui Evangelium, *Oportebat impleri omnia, quæ scripta sunt in Lege, & Prophetis, & Psalmis de me: tunc aperuit illis sensum, ut intelligerent Scripturas; & dixit eis, Quoniam sic scriptum est, &* F *sic oportebat pati Christum, & resurgere à mortuis tertia die, & prædicari in nomine ejus pœnitentiam & remissionem peccatorum per omnes gentes, incipientibus ab Jerusalem.* Legis etiam Actus Apostolorum, quemadmodum hoc Evangelium cœperit ab Jerusalem, ubi primò illos centum-viginti Spiritus-sanctus implevit, atque inde in Judæam atque Samariam, & in omnes gentes exierit, sicut eis dixerat adscensurus in cælum, *Eritis mihi testes in Jerusalem, & in tota Judæa & Samaria, & usque in fines terræ:* quia G in omnem terram exivit sonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum. Et tu contradicis divinis testimoniis tanta firmitate roboratis, tanta luce manifestatis, & ad istam proscriptionem Christi hereditatem perducere conaris, ut cùm in ejus nomine, sicut dixit, prædicetur pœnitentia in omnibus gentibus, quisquis hac fuerit prædicatione commotus, in qualibet parte orbis terrarum, nisi quæsierit & invenerit latentem in Mauritania Cæsariensi Cartennensem Vincentium, aut aliquem ex ejus novem aut decem consortibus, dimitti ei peccata non possint. Quid non audeat typhus morticinæ pelliculæ, quò non se præcipitet præsumtio carnis & sanguinis? Hoccine est bonum opus tuum, propter quod non timeas potestatem? Tantum scandalum ponis adversùs filium matris tuæ, parvulum scilicet & infirmum, propter quem Christus est mortuus, nondum cibo paterno idoneum, sed adhuc materno lacte nutriendum: & Hilarij libros mihi opponis, uti neges Ecclesiam crescentem in omnibus gentibus usque in finem sæculi, quam Deus contra incredulitatem vestram cum juratione promisit? Et cùm essetis infelicissimi, si tunc quando promittebatur resisteretis, nunc etiam cùm redditur contradicitis.

Luca 24. 44. Ibid. 46. Act. 1. 8.

Typhus, pro fastu, frequens apud Augustinum.

CAPUT VII.

22. SED historicus doctus magnum aliquid invenisti, quod contra Dei testimonia proferendum putares. Dicis enim, *Quantum ad totius mundi pertinet partes, modica pars est in compensatione totius mundi, in qua fides Christiana nominatur:* nec vis adtendere, aut te nosse dissimulas, in quàm multas jam barbaras nationes tam parvo tempore venerit Evangelium, ut nec inimici Christi dubitare jam possint brevi tempore futurum, quod Discipulis respondit de sæculi fine quærentibus, *Et prædicabitur hoc Evangelium in universo orbe, in testimonium omnibus gentibus; & tunc veniet finis.* In hoc & clama & contende, quantum potes, etiamsi apud Persas & Indos Evangelium prædicetur, ubi quidem jam diu prædicatur, nisi quisquis hoc audierit, Cartennas venerit, vel in viciniam Cartennensium, mundari omnino à delictis suis non poterit. Itane si carueris ista voce, rideri te metuis: & cùm ea non careas, fleri te non vis? Matt. 24. 14.

23. Acutum autem aliquid tibi vidêris dicere, cùm Catholicæ nomen non ex totius orbis communione interpretaris, sed ex observatione præceptorum omnium divinorum, atque omnium sacramentorum: quasi nos, etiamsi fortè hinc sit appellata Catholica, quòd totum veraciter teneat, cujus veritatis nonnullæ particulæ etiam in diversis inveniuntur hæresibus, hujus nominis testimonio nitamur ad demonstrandum Ecclesiam in omnibus gentibus, & non promissis Dei & tam multis tamque manifestis oraculis ipsius veritatis. Sed nempe hoc est totum, quod nobis persuadere conaris, solos remansisse Rogatistas, qui catholici rectè appellandi sint, ex observatione præceptorum omnium divinorum atque omnium sacramentorum; & vos esse solos, in quibus inveniat fidem cùm venerit filius hominis. Da veniam, non credimus. Licèt enim & hoc audeas forsitan dicere, ut in vobis possit inveniri fides, quam se in terra non inventurum Dominus dixit, non vos in terra, sed in cælo Luca 18. 8. esse deputandos: nos tamen Apostolus ita cautos Gal. 1. 8. reddidit, ut etiam Angelum de cælo nobis aliud evangelizantem, præterquam quod accepimus, anathema debere esse præceperit. Quomodo autem confidimus ex divinis litteris accepisse nos Christum manifestum, si non inde accepimus & Ecclesiam manifestam? Quaslibet quisque ansas & uncos adversùs simplicitatem veritatis intexat, quaslibet nebulas callidæ falsitatis offundat, sicut

anathema

[a] Bad. Am. & Er. *errantibus & discordantibus, cordatis &c.*

Classis II. An. 408.

anathema erit, qui annuntiaverit Christum neque passum esse, neque tertia die resurrexisse; quoniam in veritate evangelica accepimus, Luca 24. 46. *Oportebat Christum pati, & resurgere à mortuis tertia die:* sic erit anathema quisquis annuntiaverit Ecclesiam præter communionem omnium gentium; quia eadem veritate consequenter accepimus, Ibid. 47. *& prædicari in nomine ejus pœnitentiam & remissionem peccatorum per omnes gentes, incipientibus ab Ierusalem;* & inconcussè tenere debemus, *quisquis vobis annuntiaverit, præterquam quod accepistis, anathema sit.*

Caput VIII.

24. Si autem universos Donatistas non audimus, se pro Ecclesia Christi supponentes, quia nullum pro se testimonium de divinis libris proferunt, quo id doceant; quanto minùs, rogo te, Rogatistas audire debemus, qui nec illud pro se interpretari conabuntur, quod scriptum est, Cant. 1. 6. *Ubi pascis, ubi cubas in meridie?* Si enim hoc loco Scripturarum meridies Africa intelligenda est in parte Donati, quòd sub cæli ferventiori plaga est, omnes vos Maximianistæ superabunt, quorum schisma in Byzantio, & in Tripoli exarsit. Sed confligant cum eis Arzuges, & hoc magis ad se pertinere contendant: Mauritania tamen Cæsariensis, occidentali quàm meridianæ parti vicinior, quando nec Africam se vult dici, quomodo de meridie gloriabitur, non dico adversùs orbem terrarum, sed adversùs ipsam partem Donati, unde pars Rogati, brevissimum frustum de frusto majore præcisum est? Quis autem non impudentissimè nitatur aliquid in allegoria positum pro se interpretari, nisi habeat & manifesta testimonia, quorum lumine illustrentur obscura?

25. Quod autem omnibus Donatistis dicere solemus, quanto vobis fortiùs dicimus; Si possunt (quod fieri non potest) aliqui habere caussam justam, qua communionem suam separent à communione orbis terrarum, eamque appellent Ecclesiam Christi, quòd se justè ab omnium gentium communione separaverint; unde scitis in Christiana societate, tam longè latéque diffusa, ne fortè antequam vos separaretis, jam se aliqui justâ causâ separaverant in longinquissimis terris, unde ad vos eorum justitiæ fama non potuerit pervenire? Quomodo in vobis potest esse Ecclesia, potiùs quàm in illis, qui se priores fortè separaverunt? Ita fit ut cùm hoc nescitis, incerti vobismetipsis sitis. quod necesse est contingat omnibus, qui pro sua societate utuntur testimonio non divino, sed suo. Neque enim potestis dicere, Si hoc contigisset, nos latere non posset, cùm in Africa ipsa, quot jam partes factæ sint ex parte Donati, si interrogemini, non dicatis: præsertim quia tanto sibi videntur qui hoc faciunt justiores, quanto fuerint pauciores; & utique tanto sunt latentiores. Ac per hoc incerti estis, ne fortè aliqui pauci justi, & ideo minimè noti, alicubi longè contra Africæ meridiem, antequam pars Donati justitiam suam à ceterorum hominum iniquitate secerneret, se primitus causâ æquissimâ separaverint in latere aquilonis, & ipsa sit potiùs Ecclesia Dei tamquam Sion spiritalis, quæ vos omnes justa separatione prævenit, multoque præsumtiùs Psal. 47. 3. pro se interpretetur, quod scriptum est, *Mons Sion, latera Aquilonis, civitas regis magni,* quàm pro se Cant. 1. 6. interpretatur pars Donati, *Ubi pascis, ubi cubas in meridie.*

26. Et tamen vereris, ne cum imperialibus legibus ad unitatem cogimini, nomen Dei à Judæis & paganis diutiùs blasphemetur: quasi nesciant Judæi quemadmodum primus populus Israël etiam bello delere voluerit duas illas tribus & dimidiam, quæ ultra Jordanem terras acceperant, quando eas putaverunt se ab unitate sui populi separasse. Pagani verò magis nos blasphemare possunt de legibus, quas contra idolorum cultores Christiani Imperatores tulerunt: & tamen ex eis multi correcti, & ad Deum vivum verumque conversi sunt, & quotidie convertuntur. Sed planè & Judæi & Pagani, si tam paucos putarent esse Christianos, quàm pauci vos estis, qui solos vos Christianos esse perhibetis, nec blasphemare nos dignarentur, sed numquam ridere cessarent. Non timetis ne vobis dicant Judæi, Ubi est quod Paulus vester Ecclesiam vestram intelligit, ubi dictum est, *Lætare sterilis, quæ non paris, erumpe & exclama, quæ non parturis;* Gal. 4. 27. *quoniam multi filij desertæ, magis quàm ejus quæ habet virum,* præponens multitudinem Christianorum multitudini Judæorum, si Christi Ecclesia est paucitas vestra? Hoccine illis dicturi estis, Ideo magis justi sumus, quia pauci sumus: nec attenditis eos responsuros, Quoslibet vos esse dicatis, non tamen estis illi, de quibus dictum est, *Multi filij desertæ,* si tam exigui numero remansistis?

27. Hîc tu oppositurus es exemplum justi illius in diluvio, qui cum domo sua solus liberari dignus inventus est. Vides ergo quàm longè sis adhuc à justitia? prorsus donec ad septem remaneas, quibus tu sis octavus, justum te esse non dicimus: si tamen non istam justitiam, sicut dicebam, præripuit aliquis ante partem Donati, & cum suis septem justâ aliquâ causâ commotus, se longè alibi separavit, & à mundi hujus diluvio liberavit. Quòd cùm ignoretis an factum sit, atque ita vobis inauditum, sicut multis populis Christianorum in longinquis terris constitutorum nomen Donati inauditum est, incerti estis ubi sit Ecclesia. Ibi enim erit, ubi primùm forsitan factum est, quod postea vos fecistis; si potuit esse ulla justa caussa, qua vos à communione omnium gentium separare possetis.

Caput IX.

28. Nos autem ideo certi sumus, neminem se à communione omnium gentium justè separare potuisse, quia non quisque nostrûm in justitia sua, sed in Scripturis divinis quærit Ecclesiam, & ut promissa est, reddi conspicit. Ipsa est enim de qua dicitur, *Sicut lilium in medio spinarum, ita proxima* Cant. 2. 2. *mea in medio filiarum:* quæ nec spinæ dici possunt, nisi malignitate morum; nec filiæ, nisi communione sacramentorum. Ipsa est enim quæ dicit, *A finibus* Psal. 60. 3. *terræ ad te clamavi, cùm anxiaretur cor meum.* Quæ in alio Psalmo dicit, *Tædium detinuit me à peccatoribus* Psal. 118. Zain 53. *derelinquentibus legem tuam:* &, *Vidi insensatos, & tabescebam.* Ibid. Res 158. Ipsa est, quæ dicit sponso suo, *Ubi pascis, ubi cubas in meridie; ne fortè fiam sicut operta super greges sodalium tuorum.* Cant. 1. 6. Id est quod alibi dicitur, *Dexteram tuam notam fac mihi, & eruditos corde in sapientia;* Psal. 89. 12. in quibus luce fulgentibus & caritate ferventibus quasi in meridie requiescis: ne fortè velut operta, id est occulta & ignota, irruam non in gregem tuum, sed in greges sodalium tuorum, id est, hæreticorum. Quos ita sodales dicit, sicut spinas illas filias, propter communionem sacramentorum. De quibus alibi dicitur, *Tu verò unanimis meus, & dux* Ps. 54. 14. *meus, & notus meus, qui simul mecum dulces capiebas cibos, in domo Domini ambulavimus cum consensu: Veniat mors super illos, & descendant in infernum viventes,* sicut Dathan & Abiron, impiæ separationis auctores.

Classis II. An. 408.

Cant. 1. 7. Matt. 5. 14. 29. Ipsa est cui continuò respondetur, *Nisi cognoveris temetipsam, ô pulcra inter mulieres, exi tu in vestigiis gregum, & pasce hædos tuos in tabernaculis pastorum.* O responsio dulcissimi sponsi! *Nisi cognoveris temetipsam*, inquit. Quia utique non potest civitas abscondi supra montem constituta: & ideo non es operta, ut incurras in greges sodalium [a] meorum. Ego enim sum mons paratus in cacumine montium, ad quem venient universæ gentes: *Nisi* ergo *cognoveris temetipsam*, non in verbis calumniosorum, sed in testimoniis librorum meorum. B *Nisi cognoveris temetipsam*, quia de te dictum est: Isa. 54. 2. Porrige longiùs funiculos, & palos validos confirma: etiam atque etiam in dexteram atque sinistram Ibid. 4. extende. Semen enim tuum hereditabit gentes, & civitates quæ desertæ erant, inhabitabis. Non est quod metuas, prævalebis enim, nec erubescas quòd detestabilis fueris. Confusionem enim in perpetuum oblivisceris, ignominiæ viduitatis tuæ non eris memor. Ego enim sum Dominus qui facio te, Dominus nomen ei. Et qui eruit te, ipse Deus Israël C Cant. 1. 7. universæ terræ vocabitur. *Nisi cognoveris temeipsam, ô pulcra inter mulieres:* Ps. 44. 12. quia de te dictum est, Concupivit rex speciem tuam: quia de te dictum est, Ibid. 17. Pro patribus tuis nati sunt tibi filij, constitues eos principes super omnem terram. *Nisi* ergo *cognoveris temetipsam, exi tu:* non ego te ejicio, sed exi tu, ut dicatur de te: Ex nobis exierunt, sed non erant ex nobis. *Exi tu in vestigiis gregum*, non in vestigiis meis, sed in vestigiis gregum: nec unius gregis, sed gregum divisorum & errantium. *Et pasce hædos* D Johan. 21. 17. *tuos*, non sicut Petrus, cui dicitur, Pasce oves meas; sed *pasce hædos tuos in tabernaculis pastorum*, non in tabernaculo pastoris, ubi est unus grex & unus pastor. Cognoscit enim semetipsam, ne hoc ei contingat, quia hoc contigit eis, qui se in illa non cognoverunt.

Matt. 7. 14. 30. Ipsa est, de cujus paucitate dicitur in comparatione plurimorum malorum, *quia angusta & arta via est, quæ ducit ad vitam, & pauci sunt qui ambulant in ea.* Et rursus ipsa est, de cujus multitudine Gen. 22. 17. dicitur, *Sic erit semen tuum, sicut stellæ cæli, & sicut* E *arena maris.* Iidem quippe fideles sancti & boni, & Gal. 4. 27. in comparatione plurium malorum pauci sunt, & per se ipsi multi sunt: quia multi filij desertæ, magis Matt. 8. 11. quàm ejus quæ habet virum: Et multi ab Oriente & Occidente venient, & recumbent cum Abraham, Isaac, & Jacob in regno cælorum: & quia exhibet sibi Deus populum abundantem æmulatorem bonorum operum: & multa millia, quæ numerare Apoc. 7. 9. nemo potest, videntur in Apocalypsi, ex omni tribu & lingua, in stolis albis palmisque victricibus. F Ipsa est quæ aliquando obscuratur, & tamquam obnubilatur multitudine scandalorum, quando pecPsal. 10. 2. catores intendunt arcum, ut sagittent in obscura luna rectos corde. Sed etiam tunc in suis firmissimis eminet. Et si aliqua in his verbis divinis distributio facienda est, fortasse non frustra dictum sit Gen. 22. 17. de semine Abrahæ, *Sicut stellæ cæli, & sicut arena, quæ est ad oram maris:* ut in stellis cæli pauciores, firmiores, clarioresque intelligantur; in arena autem maritimi littoris magna multitudo infir- G morum atque carnalium; quæ aliquando tranquillitate temporis quieta & libera apparet, aliquando autem tribulationum & tentationum fluctibus operitur atque turbatur.

31. Tale tunc erat tempus, de quo scripsit [b] Hilarius, unde putasti insidiandum contra testimonia tot divina, tamquam perierit Ecclesia de orbe terrarum. Potes hoc modo dicere, nec tot ecclesias Galatiæ tunc fuisse, quando dicebat Apostolus, *O stulti Galatæ, quis vos fascinavit, ut cùm spiritu cœperitis, nunc carne consummemini?* Gal. 3. 1. Sic enim calumniaris docto viro, qui tardicordes & timidos graviter increpabat, quos iterum parturiebat, donec Christus formaretur in eis. Quis enim nescit illo tempore obscuris verbis multos parvi sensus fuisse delusos, ut putarent hoc credi ab Arianis, quod etiam ipsi credebant: alios autem timore cessisse & simulatè consensisse, non rectè ingredientes ad veritatem Evangelij, quibus tu postea correctis, sic quemadmodum ignotum est, nolles ignosci? Prorsus non nosti litteras Dei. Lege enim quid de Petro scripserit Paulus, & quid inde etiam senserit Cyprianus; & non tibi displiceat Ecclesiæ mansuetudo, quæ membra Christi dispersa colligit, non collecta dispergit: quamquam & illi, qui tunc firmissimi fuerunt, & verba hæreticorum insidiosa intelligere potuerunt, pauci quidem in comparatione ceterorum, sed tamen etiam ipsi quidam pro fide fortiter exsulabant, quidam toto orbe latitabant. Ac sic Ecclesia, quæ per omnes gentes crescit, in frumentis dominicis conservata est, & usque in finem, donec omnino gentes omnes, etiam barbaras teneat, conservabitur. Matt. 13. 24. Ipsa est enim Ecclesia in bono semine, quod seminavit filius hominis, & usque ad messem crescere inter zizania, prænuntiavit. Ager autem mundus est, messis finis est sæculi.

32. Hilarius ergo decem provinciarum Asianarum aut zizania non triticum arguebat, aut ipsum etiam triticum, quod defectu quodam periclitabatur, quanto vehementiùs, tanto utiliùs arguendum putabat. Habent enim etiam Scripturæ canonicæ hunc arguendi morem, ut tamquam omnibus dicatur, & ad quosdam verbum perveniat. Quod enim Apostolus dicit ad Corinthios: *Quomodo dicunt quidam in vobis, quia resurrectio mortuorum non est?* 1. Cor. 15. 12. Manifestat utique non omnes esse tales, verumtamen & tales non extra, sed in eis fuisse testatur: à quibus ne illi seducerentur, qui non ita sentiebant, paulò pòst monuit dicens, *Nolite seduci,* Ibid. 33. *Corrumpunt mores bonos colloquia mala. Sobrij estote* [c] *justi, & nolite peccare. Ignorantiam enim Dei quidam habent. Ad reverentiam vobis loquor.* Quod autem dicit, *Cùm enim sint inter vos æmulatio & contentio, nonne estis carnales, & secundùm hominem ambulatis?* 1. Cor. 3. 3. tamquam omnibus dicit. Et vides quàm sit grave quod dicit. Proinde nisi in ipsa epistola legeremus, *Gratias ago Deo meo semper pro vobis in gratia Dei, quæ data est vobis in Christo Iesu, quia in omnibus ditati estis in illo in omni verbo & in omni scientia, sicut testimonium Christi confirmatum est in vobis, ita ut nihil desit vobis in ulla gratia;* 1. Cor. 1. 4. putaremus omnes Corinthios carnales & animales, non 1. Cor. 2. 14. percipientes quæ sunt spiritus Dei, contentiosos, æmulos, secundùm hominem ambulantes. Itaque & totus mundus in maligno positus est, propter zizania, quæ sunt per totum mundum: 1. Johan. 5. 19. & Christus propitiator est peccatorum nostrorum, non tantùm nostrorum, sed & totius mundi,

[a] Editi, *sodalium tuorum.* At MSS. septemdecim habent, *meorum.*

[b] Abutebatur Vincentius isto Hilarij testimonio ex lib. de Synodis adversùs Arianos, ubi dicit, *Nam absque Eleusio & paucis cum eo, ex majori parte Asiana decem provinciæ, intra quas consisto, verè Deum nesciunt.* Quod quidem facilè intelligitur ex verbis Augustini respondentis, *decem provinciarum Asianarum zizania redargui ab Hilario.*

[c] Er. & Lov. *justè*, juxta græcum textum, δικαίως. At Bad. Am. & sedecim MSS. cum vulgata habent, *justi.*

Classis II. An. 408.

propter triticum quod est per totum mundum. A

33. Refrigescit autem caritas multorum propter scandalorum abundantiam, quanto magis magisque glorificato Christi nomine congregantur in communionem sacramentorum ejus etiam maligni, & perseveranter omnino perversi, sed tamen tamquam palea de area dominica nonnisi ultima ventilatione separandi. Non exstinguunt isti frumenta dominica, in eorum quidem comparatione pauca, sed multa per seipsa; non exstinguunt electos Dei [Matt. 24. 31.] congregandos in fine sæculi, sicut Evangelium loquitur, à quatuor ventis, à summis cælorum usque B [Psal. 11. 2.] ad terminos eorum. Ipsorum enim vox est; *Salvum me fac Domine, quoniam defecit sanctus; quoniam diminutæ sunt veritates à filiis hominum.* [Mat. 24. 13.] De quibus & Dominus dicit inter abundantiam iniquitatis, *Qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit.* Denique non unum hominem, sed plures in eodem [Psal. 11. 8.] Psalmo loqui consequentia docent, ubi dicitur, *Tu Domine servabis nos, & custodies nos à generatione hac in æternum.* Propter hanc enim abundantiam iniqui- C [Luca 18. 8.] tatis, quam Dominus futuram esse prædixit, etiam illud positum est, *Cùm venerit filius hominis, putas inveniet fidem in terra?* Dubitatio enim cuncta scientis nostram in illo dubitationem præfiguravit, quando Ecclesia ex multis, de quibus multùm speravit, sæpe decepta, quòd aliter quàm credebantur inventi sunt, sic perturbatur in suis, ut de nullo facilè boni aliquid velit credere. Ipsos tamen quorum inventurus est fidem in terra, per totum agrum cum zizaniis crescere, dubitare fas non est. D

34. Ipsa est ergo Ecclesia, quæ intra sagenam dominicam cum malis piscibus natat, à quibus corde semper & moribus separatur atque discedit, ut exhibeatur viro suo gloriosa, non habens maculam neque rugam. Corporalem autem separationem in littore maris, hoc est, in fine sæculi exspectat, corrigens quos potest, tolerans quos corrigere non potest: non tamen propter eorum quos non corrigit iniquitatem, ipsa bonorum deserit unitatem.

Caput X. [Dist. 9. Noli frater.]

35. Noli ergo frater contra divina tam multa, E tam clara, tam indubitata testimonia, colligere velle calumnias ex episcoporum scriptis, sive nostrorum, sicut Hilarij; sive antequam pars Donati separaretur, ipsius unitatis, sicut Cypriani & Agrippini: primò, quia hoc genus litterarum ab [a] auctoritate canonis distinguendum est. Non enim sic leguntur, tamquam ita ex eis testimonium proferatur, ut contra sentire non liceat, sicubi fortè aliter sapuerunt quàm veritas postulat. In eo quippe [Phil. 3. 15.] numero sumus, ut non dedignemur etiam nobis F dictum ab Apostolo accipere, *Et si quid aliter sapitis, id quoque Deus vobis revelabit. Verumtamen in quod pervenimus, in eo ambulemus*, in illa via [Psal. 66. 2.] scilicet, quæ est Christus. De qua via ita Psalmus loquitur; *Deus misereatur nostri, & benedicat nobis; illuminet vultum suum super nos: ut cognoscamus in terra viam tuam, in omnibus gentibus salutare tuum.*

36. Deinde si sancti Cypriani episcopi & gloriosi martyris te delectat auctoritas, quam quidem sicut dixi, à canonica auctoritate distinguimus; G cur in eo te non delectat, quòd unitatem orbis terræ atque omnium gentium, & diligendo tenuit, & disputando defendit: quòd eos qui se tamquam justos ab ea separare voluissent, arrogantissimos & superbissimos judicavit, irridens eos hoc sibi assumere, quod nec Apostolis concessit Dominus, ut [Matt. 13. 30.] ante tempus zizania colligerent, aut tamquam ipsis palam ferre & aream purgare concessum sit, paleas conarentur à tritico separare: quòd unumquemque peccatis alienis maculari non posse monstravit, quàm sibi omnes impiæ seditionis auctores solam caussam separationis assumunt: quòd in eo ipso, in quo aliter sapuit, collegas diversa sentientes, nec judicandos, nec à jure communionis amovendos esse decrevit: quòd in ea ipsa epistola ad Jubaianum, quæ in * concilio (cujus auctoritatem ad [* Carthagine habito an. 256.] rebaptizandum sequi vos dicitis) primitus recitata est, cùm fateatur in præteritum sic esse admissos in Ecclesiam, qui fuerant alibi baptizati, ut denuò non baptizarentur, unde illos sine baptismo fuisse arbitratur; tantum tamen ponit utilitatis & salubritatis in pace Ecclesiæ, ut propter illam non eos credat ab Ecclesiæ muneribus separari?

37. Qua in re, sicut ingenium tuum novi, facillimè perspicis totam caussam vestram penitùs eversam & exstinctam. Si enim sacramenta cum peccatoribus communicando, sicut putatis, periit Ecclesia, quæ fuerat in orbe terrarum, (nam vos ideo separastis) jàm priùs tota perierat, cùm, sicut dicit Cyprianus, in eam sine baptismo admittebantur: ac sic nec ipse Cyprianus habebat in qua Ecclesia nasceretur; quanto magis multò posterior vester auctor paterque Donatus? Si autem illo tempore, cùm in eam sine baptismo admittebantur, erat tamen Ecclesia, quæ pareret Cyprianum, pareret & Donatum, manifestum est non contaminari justos alienis peccatis, quando cum eis sacramenta communicant. Ac per hoc separationem, qua existis ab unitate, qua excusatione possitis abluere non habetis, impleturque in vobis sanctæ Scripturæ illud oraculum, [b] *Filius malus ipse se justum dicit, exitum autem suum non abluit.* [b Prov. 24. secundùm LXX.]

38. Meritis autem Cypriani sic non æquatur, qui propter paria sacramenta nec ipsos hæreticos audet rebaptizare, sicut non æquatur meritis Petri, quisquis non cogit gentes Judaizare. Sed illa Petri non tantùm claudicatio, verùm etiam correctio Scripturis canonicis continetur: Cyprianus autem sensisse aliter de baptismo, quàm forma & consuetudo habebat Ecclesiæ, non in canonicis, sed in suis & in concilij litteris invenitur: correxisse autem istam sententiam non invenitur, non incongruenter tamen de tali viro existimandum est quòd correxerit, & fortasse suppressum sit ab eis, qui hoc errore nimiùm delectati sunt, & tanto velut patrocinio carere noluerunt. Quamquam non desint, qui hoc Cyprianum prorsus non sensisse contendant, sed sub ejus nomine à præsumtoribus atque mendacibus fuisse confictum. Neque enim sic potuit integritas atque notitia litterarum unius quamlibet illustris episcopi custodiri, quemadmodum Scriptura canonica, tot linguarum litteris, & ordine, & successione celebrationis ecclesiasticæ custoditur, contra quam tamen non defuerunt, qui sub nominibus Apostolorum multa confingerent. Frustra quidem, quia illa sic commendata, sic celebrata, sic nota est: verùm quid possit adversùs litteras, non canonica auctoritate fundatas, etiam hinc demonstravit impiæ conatus audaciæ, quòd

[a] MSS. melioris notæ habent, *à canonicis auctoritate.*

[b] Absunt hæc à vulgata. Sed habentur apud LXX inserta inter vers. 22. & 23. ubi græcus textus ita fert: Ἔκγονος κακὸς δίκαιον ἑαυτὸν κρίνει, τὴν δ' ἔξοδον αὐτοῦ οὐκ ἀπένιψεν. quem locum Hieronymus in lib. 1. adversùs Pelag. c. 12. citat his verbis; *Filius malus justum se facit, & non lavat exitum suum.*

Classis II. An. 408.

& adversùs eas, quæ tanta notitiæ mole firmatæ sunt, sese erigere non prætermisit.

39. Nos tamen duas ob res, non negamus illud sensisse Cyprianum; quòd & stilus ejus habet quamdam propriam faciem, qua possit agnosci: & quòd ibi magis contra vos nostra caussa demonstratur invictior, vestræque separationis præsumtio, videlicet ne maculare mini peccatis alienis, tota facilitate subvertitur, cùm apparet in litteris Cypriani, communicata esse cum peccatoribus sacramenta, cùm admissi sunt in Ecclesiam, qui secundùm vestram, & sicut vultis, illius sententiam, baptismum non habebant, & tamen Ecclesiam non perisse, sed in sui generis dignitate per totum orbem sparsa dominica frumenta mansisse. Ac per hoc si perturbati tamquam ad aliquem portum sic ad auctoritatem Cypriani confugitis, videtis, quem illic scopulum vester error offendat: si autem jam nec illuc confugere audetis, sine ullo luctamine naufragatis.

40. Porrò autem Cyprianus, aut non sensit omnino quod eum sensisse recitatis; aut hoc postea correxit in regula veritatis; aut hunc quasi nævum sui candidissimi pectoris cooperuit ubere caritatis, dum unitatem Ecclesiæ toto orbe crescentis, & copiosissimè defendit, & perseverantissimè tenuit vinculum pacis. Scriptum est enim, *Caritas cooperit multitudinem peccatorum.* Accessit huc etiam, quòd tamquam sarmentum fructuosissimum, si quid in eo fuerat emendandum, purgavit Pater falce passionis. *Sarmentum enim*, ait Dominus, *quod in me dat fructum, purgat illud Pater meus, ut majorem fructum afferat.* Unde, nisi quia hærens in diffusione vitis, radicem non deseruit unitatis? Nam etsi traderet corpus suum ut arderet, caritatem autem non haberet, nihil ei prodesset.

1. Pet. 4. 8.
4. sen. dist. 6 Sunt tamen.
Iohan. 15. 2.
1. Cor. 13. 3.

41. Adtende adhuc paululùm in litteras Cypriani, ut advertas quàm inexcusabilem ostenderit, qui se voluerit ab unitate Ecclesiæ (quam Deus in omnibus gentibus promisit & reddidit) quasi justitiæ suæ caussâ separare, magisque intelligas quàm sit vera sententia paulò antè à me commemorata, *Filius malus ipse se justum dicit, exitum autem suum non abluit.* Ponit in quadam epistola sua, quam scripsit ad Antonianum, rem quamdam satis rei de qua nunc agimus necessariam, sed meliùs ejus verba inserimus. [Antecessores, inquit, nostri quidam de episcopis isthic in provincia nostra, dandam pacem mœchis non putaverunt, & in totum pænitentiæ locum contra adulteria clauserunt: non tamen à coëpiscoporum suorum collegio recesserunt, aut catholicæ Ecclesiæ unitatem vel duritie vel censuræ suæ obstinatione ruperunt, ut quia apud alios adulteris pax dabatur, qui non dabat, de Ecclesia separaretur. Manente concordiæ vinculo, & perseverante catholicæ Ecclesiæ individuo sacramento, actum suum disponit & dirigit unusquisque episcopus, rationem propositi sui Domino redditurus.] Quid ad hæc dicis, frater Vincenti? nempe intueris hunc tantum virum, pacificum episcopum, & fortissimum martyrem nihil vehementiùs sategisse, quàm ne unitatis vinculum rumperetur. Vides eum parturientem, non solùm ut parvuli in Christo concepti nascantur, verùm etiam ne jam nati, de sinu matris excussi, moriantur.

Prov. 24. sec. LXX.
Epist. 52.

42. Porrò autem ipsam rem, quam contra impios separatores commemoravit, adtende: Si adulteris communicabant, qui pænitentibus adulteris pacem dabant, numquid illi qui hoc non faciebant, collegio maculabantur istorum? Si autem quod veritas habet, & quod Ecclesia meritò tenet; rectè pænitentibus adulteris pax dabatur, illi qui in totum locum pænitentiæ contra adulteros claudebant, impiè utique agebant, qui membris Christi sanitatem negabant, & claves Ecclesiæ pulsantibus subtrahebant, & misericordissimæ patientiæ Dei, quæ illos propterea sinebat vivere, ut pænitendo sanarentur sacrificio contriti spiritus & contribulati cordis oblato, dura crudelitate contradicebant. Nec tamen istos misericordes & pacificos, cum eis Christiana sacramenta communicantes, & eos intra unitatis retia tolerantes, donec ad littus perducti separarentur, tam immanis eorum error & impietas inquinabat; aut si inquinabat, jam tunc Ecclesia malorum communione deleta est, nec erat quæ pareret ipsum Cyprianum. Si autem, quod certum est, permansit Ecclesia, certum est etiam peccatis alienis, in unitate Christi, neminem posse maculari, non malorum factis consentientem, ne ipsis peccatis communicando polluatur, sed propter societatem bonorum, malos tamquam paleas usque ad ultimam ventilationem in area dominica tolerantem. Quæ cùm ita sint, ubi est præsumtio separationis vestræ? Nonne filij mali estis, ipsi vos justos dicitis, exitum autem vestrum non abluitis?

43. Jam si velim & illa commemorare, quæ Tychonius, homo communionis vestræ, scriptis suis inserit, qui magis contra vos pro Ecclesia catholica scripsit, frustra se ab Afrorum, quasi traditorum communione secernens, quo uno eum Parmenianus suffocat; quid respondere poteritis, nisi quod de vobis idem Tychonius dixit, & ego paulò antè recolui, *Quod volumus sanctum est?* Scribit enim ille Tychonius, homo, ut dixi, vestræ communionis, à ducentis & septuaginta episcopis vestris [a] concilium Carthagini celebratum: in quo concilio per septuaginta & quinque dies postpositis omnibus præteritis, limatam esse sententiam, atque decretam, ut traditoribus immensi criminis reis, si baptizari nollent, pro integris communicaretur. Deuterium etiam [b] Macrianensem episcopum communionis vestræ, dicit traditorum plebem congregatam Ecclesiæ miscuisse, & secundùm statuta illius concilij à ducentis & septuaginta episcopis vestris facti, fecisse cum traditoribus unitatem, eique Deuterio post hoc factum jugiter communicasse Donatum; nec solùm huic Deuterio, sed etiam universis Maurorum episcopis per quadraginta annos, quos dicit usque ad persecutionem per Macarium factam, traditoribus sine baptismo communicasse.

44. Sed dicis, quis mihi est iste Tychonius?

[a] Nullum alibi reperire est vestigium concilij hujus: quod quidem non ante annum 330. celebratum fuisse videtur; si quidem tempore Tychonij, qui post annum 380. floruisse intelligitur ex Gennadio, *adhuc vivebant multi*, ut hîc ait Augustinus, *per quos certissima & apertissima esse ostenderentur*, quæ ille obtendebat. Certè Donatistarum schisma, quod anno 305. excitatum, nonnisi anno 311. perfectè coaluit, erat jam roboratum & maximè confirmatum, cùm tantus episcoporum numerus in urbem Africæ primariam convenit, uti rectè observat Henricus Valesius, qui subinde synodum istam ad Donati Carthaginensis tempora pertinere contendit, non autem ad annum 308. ut Balduini & Baronij ferebat opinio, concepta ex hoc ipso Augustini loco non probè intellecto; ubi Valesius vellet sic legi: *sed etiam universis Maurorum episcopis, quos dicit per annos quadraginta, usque ad persecutionem per Macarium* &c. Lectio tamen vulgata, quamquam minùs aperta, reperitur in omnibus MSS.

[b] Lov. *Macrinensem.* At Bad. Am. Er. & MSS. *Macrianensem.*

Classis II. An. 408.

Ille est Tychonius, quem Parmenianus rescribendo compescit, & eum deterret ne talia scribat; non tamen refellit ea ipsa quæ scribit: sed uno, sicut suprà dixi, eum premit, quòd cùm talia diceret de Ecclesia toto orbe diffusa, & quòd neminem in ejus unitate macularent, aliena peccata; ab Afrorum se tamen quasi traditorum contagione removebat, & erat in parte Donati. Posset autem dicere Parmenianus, ista eum omnia esse mentitum: sed sicut idem Tychonius commemorat, adhuc vivebant multi, per quos hæc certissima & apertissima esse ostenderentur.

45. Sed de his taceo, contende Tychonium esse mentitum: ad Cyprianum te revoco, cujus mentionem ipse fecisti. Prorsus secundùm scripta Cypriani, si peccatis alienis in unitate quisque maculatur, jam ante Cyprianum periit Ecclesia, nec erat unde exsisteret ipse Cyprianus. Si autem hoc sentire sacrilegum est, & certum est Ecclesiam permanere; nemo alienis peccatis in ejus unitate maculatur; frustra filij mali justos vos dicitis, exitum vestrum non abluitis, non purgatis.

Caput XI.

46. Cur ergo, inquis, nos quæritis: cur sic suscipitis quos hæreticos dicitis? Vide quàm facilè breviterque respondeam. Quærimus vos quia peristis, ut de inventis gaudeamus, de quibus perditis dolebamus. Hæreticos autem vos esse dicimus; sed antequam ad pacem catholicam convertamini, antequam errore, quo irretiti estis, exsuamini. Cùm autem transitis ad nos, priùs utique relinquitis quod eratis, ne ad nos hæretici transeatis. Baptiza ergo me, inquis. Facerem, si baptizatus non esses, aut si Donati vel Rogati, non Christi baptismo baptizatus esses. Non sacramenta Christiana faciunt te hæreticum, sed prava dissensio. Non propter malum, quod processit ex te, negandum est bonum, quod remansit in te; quod malo tuo habes, si non ibi habes unde est bonum quod habes. Ex catholica enim Ecclesia sunt omnia dominica sacramenta, quæ sic habetis & datis, quemadmodum habebantur & dabantur, etiam priùs quàm inde exiretis. Non tamen ideo non habetis, quia ibi non estis, unde sunt quæ habetis. Non in vobis mutamus in quibus nobiscum estis; in multis enim estis nobiscum; nam & de talibus dictum est, *Quoniam in multis erant mecum*: sed ea corrigimus in quibus nobiscum non estis, & ea vos hîc accipere volumus, quæ non habetis illic ubi estis. Nobiscum autem estis in baptismo, in symbolo, in ceteris dominicis sacramentis. In spiritu autem unitatis, & vinculo pacis, in ipsa denique catholica Ecclesia, nobiscum non estis. Hæc si accipiatis, non tunc aderunt, sed tunc proderunt quæ habetis. Non ergo sicut putatis suscipimus vestros, sed suscipiendo efficimus nostros qui recedunt à vobis, ut suscipiantur à nobis: & ut incipiant esse nostri, priùs desinunt esse vestri. Nec nobis conjungi compellimus operarios erroris, quem detestamur: sed ideo nobis illos homines conjungi volumus, ne hoc sint, quod detestamur.

l. 1. Ex catholica.

Psal. 54. 19.

47. Sed baptizavit, inquis, post Johannem Paulus apostolus. Numquid post hæreticum? Aut si fortè audes illum amicum sponsi hæreticum dicere, & in unitate Ecclesiæ non fuisse, volo & hoc scribas. Si autem hoc dementissimum est, vel sentire, vel dicere, jam tuæ prudentiæ est considerare, quare post Johannem Paulus apostolus baptizaverit. Si enim post æqualem, omnes post vos baptizare debetis. Si post majorem, debes & tu post Rogatum. Si post minorem, debuit post te Rogatus, cùm presbyter baptizasses. Si autem baptismus, qui nunc datur, ideo pariter valet in eis, quibus datur, quamvis sint imparis meriti per quos datur, quia Christi est, non eorum à quibus ministratur; puto quòd jam intelligas, ideo Paulum dedisse quibusdam baptismum Christi, quia Johannis baptismo fuerant baptizati, non Christi. Johannis quippe baptismus ille dictus est, sicut multis locis divina Scriptura testatur, quod & ipse Dominus dicit: *Baptismus Iohannis unde erat? de cælo, an ex hominibus?* Baptismus autem quem dedit Petrus, non erat Petri, sed Christi; & quem dedit Paulus non erat Pauli, sed Christi; & quem dederunt qui tempore Apostolorum non castè, sed per invidiam Christum annuntiabant, non erat eorum, sed Christi; & quem dederunt qui tempore Cypriani fundos insidiosis fraudibus rapiebant, usuris multiplicantibus fœnus augebant, non erat eorum, sed Christi. Et quia Christi erat, ideo quamvis non per æquales daretur eis, tamen quibus dabatur æqualiter proderat. Nam si tanto meliùs quisque baptizatur, quanto à meliore fuerit baptizatus, non rectè gratias agit Apostolus, quòd neminem Corinthiorum baptizaverit, nisi Crispum & Gaium & Stephanæ domum. Tanto enim meliùs baptizarentur, quanto erat Paulus melior, si ab ipso baptizarentur. Denique cùm dicit, *Ego plantavi, Apollo rigavit*, videtur significare se evangelizasse, illum baptizasse. Numquid melior Apollo, quàm Johannes? Cur ergo post istum non baptizavit, qui post Johannem baptizaverat; nisi quia iste baptismus, per quemlibet datus, Christi erat: ille autem, per quemlibet datus, quamvis Christo viam præpararet, tamen Johannis erat?

Classis II. An. 408.

Vincentius Rogati presbyter fuerat.

Mat. 21. 25.

1. Cor. 1. 14.

1. Cor. 3. 6.

48. Invidiosè dici videtur, Post Johannem baptizatum est, & post hæreticos non baptizatur: sed potest & hoc invidiosè dici, Post Johannem baptizatum est, & post ebriosos non baptizatur. Meliùs enim hoc vitium commemoro, quod nec occultare possunt in quibus regnat; & quàm multi ubique sint, quis vel cæcus ignorat? Et tamen inter opera carnis, quæ qui agunt, regnum Dei non possidebunt, etiam hoc ponit Apostolus; ubi etiam hæreses enumerat: *Manifesta autem*, inquit, *sunt opera carnis, quæ sunt fornicationes, immunditiæ, luxuria, idolorum servitus, veneficia, inimicitiæ, contentiones, æmulationes, animositates, dissensiones, hæreses, invidiæ, ebrietates, comessationes, & his similia, quæ prædico vobis sicut prædixi, quoniam qui talia agunt, regnum Dei non possidebunt.* Hac ergo ratione, quamvis baptizatum sit post Johannem, non baptizatur post hæreticum, qua ratione quamvis baptizatum sit post Johannem, non baptizatur post ebriosum: quoniam & hæreses & ebrietates in eis operibus sunt, quæ opera qui agunt, regnum Dei non possidebunt. Nonne tibi videtur quasi intolerabiliter indignum, ut cùm baptizatum fuerit post eum, qui non sobriè vinum bibens, sed vinum omnino non bibens, regno Dei viam paravit; non baptizetur post ebriosum, qui regnum Dei non possidebit? Quid hîc respondetur, nisi quia ille baptismus erat Johannis, post quem Christi baptismo baptizavit Apostolus; iste autem baptismus Christi est, quo baptizavit ebriosus? Inter Johannem & ebriosum à contrario multùm interest: inter baptismum Christi & baptismum Johannis non

Gal. 5. 19.

CLASSIS II. AN. 408.

à contrario, sed tamen multùm interest. Inter Apostolum & ebriosum multùm interest: inter baptismum Christi, quem dedit Apostolus, & baptismum Christi quem dedit ebriosus, nihil interest. Sic inter Johannem & hæreticum, à contrario multùm interest; & inter baptismum Johannis, & inter baptismum Christi, quem dat hæreticus, non à contrario, sed multùm interest. Inter baptismum autem Christi, quem dedit Apostolus, & baptismum Christi, quem dat hæreticus, nihil interest. Agnoscitur enim sacramentorum species æqualis, etiam cùm magna differentia est in hominum meritis.

49. Sed, da veniam, erravi, quando te volui de ebrioso baptizante convincere; exciderat mihi cum Rogatista me rem habere, non cum qualicumque Donatista. Potes enim tu in tam paucis collegis tuis, & in omnibus clericis vestris nullum invenire forsitan ebriosum. Vos enim estis, qui non ex totius orbis communione, sed ex observatione præceptorum omnium divinorum atque omnium sacramentorum tenetis catholicam fidem: in quibus eam solis inventurus est, cùm venerit filius hominis, quando non inveniet fidem in terra: quia nec terra estis, nec in terra, sed cælestes in cælo habitatis. Nec timetis, nec adtenditis, quia Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam? Nec vos Evangelij locus ipse compungit, ubi Dominus ait; *Cùm venerit filius hominis, putas inveniet fidem in terra?* Continuò quippe tamquam præsciens nonnullos sibi superbè arrogaturos hanc fidem, dixit ad quosdam, qui sibi justi videbantur, & spernebant ceteros, similitudinem hanc, *Duo quidam adscenderunt in templum orare, unus Pharisæus & alter Publicanus*, & cetera. Jam tibi quæ sequuntur, ipse responde. Inspice tamen diligentiùs ipsos paucos vestros, utrùm nullus illic baptizet ebriosus. Tam enim latè vastat hæc pestilentia animas, & tanta libertate dominatur, ut multùm mirer, si non etiam vestrum gregiculum penetravit: quamvis ante ipsum adventum filij hominis, unius boni pastoris, jam vos oves ab hædis separasse jactetis.

Jacobi 4. 6. — Luc. 18. 8. — Luca 18. 10.

CAPUT XII.

50. AUDI sanè per me vocem dominicorum frumentorum, in area dominica usque ad ultimam ventilationem inter paleam laborantium, per totum scilicet mundum; quia Deus vocavit terram à solis ortu usque ad occasum; ubi etiam pueri laudant Dominum: Quicumque vos ex occasione legis hujus imperialis, non dilectione corrigendi, sed inimicandi odio persequitur, displicet nobis. Et quamvis res quæque terrena non rectè à quoquam possideri possit, nisi vel jure divino, quo cuncta justorum sunt, vel jure humano, quod in potestate regum est terræ: ideoque res vestras falsò appelletis, quas nec justi possidetis, & secundùm leges regum terrenorum amittere jussi estis; frustraque dicatis, Nos eis congregandis laboravimus, cùm scriptum legatis, *Labores impiorum justi edent.* Sed tamen quisquis ex occasione hujus legis, quam reges terræ Christo servientes, ad emendandam vestram impietatem promulgaverunt, res proprias vestras cupidè appetit, displicet nobis. Quisquis denique ipsas res pauperum, vel basilicas congregationum, quas sub nomine Ecclesiæ tenebatis (quæ omnino non debentur nisi ei Ecclesiæ, quæ vera Christi Ecclesia est, non per justitiam, sed per avaritiam tenet, displicet nobis. Quisquis pro aliquo flagitio vel facinore projectum à vobis ita suscipit, sicut suscipiuntur qui (excepto errore quo à nobis separamini) sine crimine apud vos vixerunt, displicet nobis. Sed nec facilè ista monstratis, & si monstretis, nonnullos toleramus, quos corrigere vel punire non possumus: neque propter paleam relinquimus aream Domini, neque propter pisces malos rumpimus retia Domini, neque propter hædos in fine segregandos, deserimus gregem Domini, neque propter vasa facta in contumeliam, migramus de domo Domini.

Matt. 3. 12. — Psal. 112. 3. — 23. q. 7. cap. Quicumque. — Prov. 13. 22. — 24 q. 1. Quisquis.

CAPUT XIII.

51. TU autem frater, quantum mihi videtur, si vanam gloriam hominum non adtendas, & insensatorum contemnas opprobrium, qui dicturi sunt, Quare modò [a] destruis quæ priùs ædificabas; sine dubio transies ad Ecclesiam, quam veram sentire te intelligo; nec hujus sententiæ tuæ testimonia longè peto. Tu quippe in ejusdem tuæ epistolæ principio, cui nunc respondeo, hæc verba posuisti: *Cùm optimè*, inquis, *noverim te longè adhuc à fide Christiana sepositum, & studiis olim deditum litterarum, quietis & honestatis fuisse cultorem; cùmque postea conversus ad Christianam fidem (ut ex multorum relatione cognovi) disputationibus legalibus operam dares.* Certè si tu ad me illam epistolam misisti, hæc verba tua sunt. Cùm ergo fatearis me conversum ad Christianam fidem, cùm ego nec ad Donatistas, nec ad Rogatistas conversus sim; sine ulla dubitatione confirmas, & præter Rogatistas, & præter Donatistas esse Christianam fidem. Hæc ergo fides, sicut dicimus, in omnibus gentibus dilatatur, quæ secundùm Dei testimonium in semine Abrahæ benedicuntur. Quid igitur adhuc dubitas tenere quod sentis, nisi quia id quod nunc sentis, vel aliquando non sensisse, vel aliud defendisse confunderis; & dum erubescis corrigere errorem, non erubescis permanere in errore; quod utique potiùs erubescendum fuit?

Gen. 22. 18.

52. Hoc est illud quod Scriptura non tacuit; *Est confusio adducens peccatum, & est confusio adducens gratiam & gloriam.* Confusio adducit peccatum, cùm erubescit quisque pravam mutare sententiam, ne aut inconstans putetur, aut [b] diu errasse seipso judice teneatur: ita *descendunt in infernum viventes*, id est, suam perditionem sentientes, quos Dathan & Abiron & Chore hiatu terræ absorpti, tanto ante futuros figuraverunt. Confusio autem adducit gratiam & gloriam, cùm erubescit quisque de propria iniquitate, & pænitendo in melius commutatur: quod te facere piget illa perniciosa confusione superatum, ne tibi ab hominibus nescientibus quid loquantur, objiciatur illa apostolica sententia, *Si enim quæ destruxi, eadem iterum ædifico, prævaricatorem meipsum constituo.* Quæ si dici posset etiam in eos, qui veritatem correcti prædicant, quam perversi oppugnabant, in ipsum Paulum primitus diceretur, in quo Ecclesiæ Christi magnificabant Deum, audientes quòd evangelizaret fidem, quam aliquando vastabat.

Eccl. 4. 25. — Psal. 54. 16. — Gal. 2. 18.

53. Nec quemquam putes ab errore ad veritatem, vel à quocumque seu magno seu parvo peccato ad correctionem sine pænitentia posse transire. Sed nimis impudens error est, hinc velle calumniari Ecclesiam, quam tot divinis testimoniis constat

De pœnit. dist. 1. Nemo.

[a] MSS. plerique & antiquiores editiones carent his verbis: *destruis quæ priùs ædificabas.*

[b] Sic MSS. plerique & editiones Bad. Am. Er. At Lov. habet, *aut diversus à se ipso judice* &c.

esse Ecclesiam Christi, quòd aliter tractat illos qui eam deserunt, si hoc ipsum pænitendo corrigant, aliter illos qui in ea nondum fuerunt, & tunc primùm ejus pacem accipiunt; illos ampliùs humiliando, istos leniùs suscipiendo, utrosque diligendo, utrisque sanandis materna caritate serviendo. Hanc epistolam prolixiorem fortasse quàm velles. Esset autem multò brevior, si te tantùm in respondendo cogitarem. Nunc verò etiamsi tibi nihil prosit, non puto nihil eis profuturam, qui eam legere cum Dei timore, & sine personarum acceptione curaverint. Amen.

* Aliàs CCXLIX. quæ autem 94. erat, nunc 178.

EPISTOLA XCIV. *

Paulinus Augustino gratias agens pro libro vel epistola ab ipso recepta; prosequitur laudes Melaniæ senioris, & unici ejus filij Publicolæ nuper defuncti. nonnulla de futura in cælis actione beatorum post resurrectionem.

Sancto Domini beatissimo & unicè nobis unanimo, ac venerabili patri, fratri, magistro AUGUSTINO *episcopo*, PAULINUS & THERASIA *peccatores.*

Scripta videtur an. 408. die 15. Maij.

1. LUCERNA *semper est pedibus meis verbum tuum, & lumen semitis meis. Ita quotiescumque litteras beatissimæ sanctitatis tuæ accipio, tenebras insipientiæ meæ discuti sentio, & quasi collyrio* [a] *declarationis infuso oculis mentis meæ, puriùs video, ignorantiæ nocte depulsa, & caligine dubitationis abstersa. Quod cùm sæpe aliàs per munera epistolarum tuarum mihi donatum senserim, tum præcipuè isto recentium litterarum libello, cujus mihi tam gratus quàm dignus portitor fuit vir benedictus Domini frater noster Quintus Diaconus: qui longo quidem posteaquam ad Urbem venerat intervallo, cùm eò juxta sollemnem meum morem, post Pascha Domini, pro Apostolorum & Martyrum veneratione venissem, benedictionem oris tui reddidit nobis: verumtamen oblitterato, quod nesciente me Romæ consumserat, tempore, recentissimus mihi visus est à conspectu tuo, ita ut tunc statim eum à te mihi venisse vix crederem, cùm primùm videbam & cùm mihi plenum odorem suavitatis tuæ in eloquiis tuis cælestis unguenti castitate fragrantibus offerebat. Fateor tamen venerandæ unanimitati tuæ, non potuisse me volumen ipsum, statim ut acceperam, Romæ legere. Tantæ enim illic turbæ erant, ut non possem munus tuum diligenter inspicere, & eo, ut cupiebam, perfrui; scilicet ut perlegerem jugiter, si legere cœpissem. Itaque ut fieri solet secura exspectatione convivij præparati, avidæ licèt mentis esuriem refrenavi, & spe certa capiendæ saturitatis, cùm in manu tenerem panes desiderij mei in volumine devorando, quod postea voranti mihi & in ore & in ventre dulcissimum fuit, inhiantem in favos litterarum tuarum gulam facilè suspendi, donec Urbe proficiscerer, & interponendum ad itineris stativa diem, quem in oppido Formiano habuimus, totum huic operi manciparem, ut in deliciis epistolæ tuæ spiritalibus ab omni fæce curarum & suffocatione turbarum liber epularer.*

2. *Quid ergo humilis & terrenus respondeam ad hanc sapientiam, quæ data est tibi desuper, quam hic mundus non capit, & quam nemo sapit, nisi sapientiâ Dei sapiens, & Dei verbo eloquens? Itaque quia experimentum habeo Christi in te loquentis, in Deo laudabo sermones tuos, & non timebo à timore nocturno. Quia docuisti me in spiritu veritatis* [b] *salubre moderandi in occiduis mortalibus animi temperamentum, quo & illam beatam matrem & aviam Melaniam flevisse carnalem obitum unici* * *filij, taciturno quidem luctu, non tamen sicco à maternis lacrymis dolore vidisti. Cujus quidem modestas & graves lacrymas, sicut propior vel æqualior animæ ejus spiritus altiùs intellexisti, & perfectæ in Christo feminæ, salva virilis animi fortitudine, cor maternum de cordis tui similitudine meliùs ex æquo statu contemplatus es, ut eam primùm pro naturali affectione permotam, deinde caussâ potiore compunctam flevisse perspiceres, non tam illud humanum, quòd unicum filium conditione mortali defunctum in præsenti sæculo amisisset, quàm quòd propemodum in sæculari vanitate præventum (quia necdum illum deseruerat senatoriæ dignitatis ambitio) non juxta sanctam votorum suorum avaritiam cogitaret assumtum, ut de conversionis gloria transisset ad gloriam resurrectionis, communem cum matre requiem, coronamque capturus, si in hujus sæculi vita matris exemplo saccum togæ, & monasterium Senatui prætulisset.*

* Publicolæ.

3. *Verumtamen idem vir, ut & antea* [c] *retulisse me puto sanctitati tuæ his operibus locupletatus abscessit, ut maternæ humilitatis nobilitatem si veste non gesserit, tamen mente prætulerit. Ita enim secundùm verbum Domini mitis moribus fuit & humilis corde, ut non immeritò credatur introisse in requiem Domini. Quoniam sunt reliquiæ homini pacifico, & mansueti possidebunt terram, placentes Deo in regione vivorum. Nam certè & illud Apostoli, non solùm tacito mentis affectu, sed & conspicuis religiosus implevit officiis, ut cùm esset altorum hujus sæculi in ordine & honore collega, non tamen ut gloriosus terræ, alta saperet, sed ut Christi perfectus imitator humilibus consentiret, & tota etiam die misereri & commodare persisteret. Unde & semen ejus potens in terra factum est, inter eos qui dij fortes terræ nimiùm elevati sunt: ut etiam de beatissima familiæ ac domus ejus visitatione sanctum hominis meritum reveletur.* Generatio, *inquit*, rectorum benedicetur: gloria, *non caduca*, & divitiæ, *non labentes*, in domo ejus: *domo, quæ ædificatur in cælis, non labore manuum, sed operum sanctitate. Sed cesso plura de memoria tam dilecti mihi quàm devoti Christo hominis enarrare, cùm & pristinis litteris non pauca super eo narrasse me reputem, & nihil possim de beata hujus filij matre, & sanctorum* [d] *pari radice ramorum, Melania meliùs aut sanctiùs prædicare, quàm sanctitas tua in eam profari & disputare dignata est, ut quia ego peccator immunda labia habens, nihil dignum loqui potueram, ut longinquus à meritis fidei ejus animæque virtutibus, tu ille vir Christi, doctor Israhel in Ecclesia veritatis, procurante in melius Dei gratiâ, parareris dignior tam virilis in Christo animæ prædicator, qui & mentem ejus divina virtute firmatam, ut dixi, spiritu propiore conspiceres, & mixtam cum virtute pietatem eloquio digniore laudares.*

Matt. 11. 29. Psal. 36. 37. Matt. 5. 4. Psal. 114. 9. Rom. 12. 16. Psal. 111. 2.

4. *Quæ verò post resurrectionem carnis in illo sæculo beatorum futura sit* [e] *actio, tu me interrogare dignatus es. At ego de præsenti vitæ meæ statu ut magistrum & medicum spiritalem consulo, ut doceas me facere voluntates Dei, tuisque vestigiis ambulare post Christum, &* [f] *morte ista evangelica priùs emori, quà carnalem resolutionem voluntario prævenimus excessu: non obitu, sed sententiâ recedentes ab hujus sæculi vita, quæ tota tentationum, vel, ut tu aliquando ad me locutus es, tota tentatio est. Utinam ergo sic dirigantur viæ meæ post vestigia tua, ut exemplo tuo solvens calciamentum vetus de pedibus meis, disrumpam vincula mea, & liber exsultem ad currendum viam, quò possim assequi mortem istam, qua tu mortuus es huic sæculo, ut vivas Deo in Christo vivente in te, cujus & mors & vita in corpore tuo & corde & ore cognoscitur. Quia non sapit cor tuum*

[a] Editio Lov. ad litteram [a] habet, *delectationis.* ad litter. [b] *salvare.* ad [c] *retuli ex voto sanctitatis tuæ.* ad [d] *patre.* ad [e] *actio nostra,* ad [f] *mortem istam evangelicam pr. em. quàm carn. res. vol. præveniamus.* quos locos, aliosque plures ad Phimarconensem codicem correximus.

Classis II. An. 408.

terrena, nec os tuum loquitur opera hominum; sed verbum Christi abundat in pectore tuo; & spiritus veritatis effunditur in lingua tua, superni fluminis impetu lætificans civitatem Dei.

5. *Quæ autem virtus hanc in nobis efficit mortem, nisi caritas, quæ fortis est ut mors? Sic enim oblicterat nobis & perimit hoc sæculum, ut impleat mortis effectum per affectum Christi, in quem conversi avertimur ab hoc mundo, & cui viventes morimur ab elementis hujus mundi. Nec tamquam viventes in eorum conspectu,* [a] *visuque decernimus; quia portio nostra mors Christi est: cujus à mortuis resurrectionem non apprehendimus in gloria, nisi mortem ejus in cruce mortificatis membris & sensibus carnis imitemur; ut jam non nostra voluntate vivamus, sed illius, cujus voluntas sanctificatio nostra est; & qui ideo pro nobis mortuus est, & resurrexit, ut jam non nobis, sed illi vivamus, qui pro nobis mortuus est, & resurrexit, & dedit nobis pignus repromissionis suæ spiritu suo, sicut pignus vitæ nostræ posuit in cælis in corpore suo, quod est* [b] *caput corporis nostri. Unde nunc exspectatio nostra, Dominus est, & substantia, quæ ab ipso facta est apud ipsum, & in ipso, & per ipsum, qui conformatus est corpori humilitatis nostræ ut nos conformaret corpori gloriæ suæ, & secum in cælestibus collocaret. Propterea & qui digni fuerint vitâ æternâ, erunt in gloria regni ejus, ut cum ipso sint, sicut Apostolus ait, & cum ipso maneant, sicut & ipse Dominus ad Patrem dixit,* Volo ut ubi ego sum, & illi sint mecum. *(1. Thess. 4. 16. Johan. 17. 24.)*

6. *Sine dubio hoc illud est, quod in Psalmis habes,* Beati qui habitant in domo tua; in sæcula sæculorum laudabunt te. *(Psal. 83. 5.) Puto autem hanc laudationem vocibus concinentium esse promendam: etsi immutabuntur sanctorum resurgentium corpora, ut sint sicut & Domini corpus post resurrectionem apparuit: in qua utique resurrectionis humanæ viva imago præfulsit; ut Dominus ipse, qui in corpore ipso, quo passus fuerat, & resurrexerat, quasi speculum contemplationis omnibus fuerit. Qui utique cùm in eadem carne, qua mortuus & sepultus fuerat, resurrexisset, omnium omnia officia membrorum expressa oculis & auribus hominum sæpe* [c] *collatus exhibuit. Quod si etiam Angeli, quorum simpliciter spiritalis est creatura, linguas habere dicuntur, quibus utique laudes Domino creatori cantant, & gratias referre non desinunt; quanto magis hominum, etsi spiritalia jam post resurrectionem corpora, manentibus tamen glorificatæ carnis omnibus membris, & per omnia membra formis & numeris suis, & linguas habebunt in oribus suis, & linguis effantibus dabunt voces, quibus divinas laudes vel sensuum suorum gaudiorumque affectus per verba depromant. Fortè etiam hoc gratiæ gloriæque appositurus sanctis suis Domino, in sæculis regni sui, ut tanto potioribus linguis & vocibus canant, quanto ad beatiorem naturam corporum beata immutatione profecerint, ut in corporibus jam spiritalibus constituti, jam forsitan non humanis, sed illis angelicis atque cælestibus, quales Apostolus audivit in paradiso, sermonibus eloquantur. (2. Cor. 12. 4.) Et ideo forsitan homini ineffabiles eos sermones fuisse testatus est, quia sanctis, inter alias præmiorum species, jam novæ linguæ parantur. Quibus idcirco hominibus hujus sæculi adhuc uti non licet, ut jam his gloriæ suæ congruentibus immortales loquantur, de quibus dictum est,* Etenim clamabunt & hymnum dicent; *(Ps. 64. 14.) procul dubio in cælestibus, ubi cum Domino erunt, & delectabuntur in abundantia pacis, gaudentes in conspectu throni, mittentes ante pedes Agni pateras & coronas, & canentes ei canticum novum, aggregati choris Angelorum, Virtutum, Dominationum, Thronorum, ut & ipsi cum Cherubim atque Seraphim, & quatuor illis animalibus voce perpetua concinentes dicant,* Sanctus, Sanctus, Sanctus, Dominus Deus sabaoth, *& reliqua quæ nosti. (Isai. 6. 3.)*

7. *Hoc est ergo quod egenus & pauper ego ille insipiens & parvulus tuus, quem ut verus sapiens ferre consuesti, rogo ut me scientiam vel opinionem super hoc tuam doceas; (quia scio te illuminatum spiritu revelationis ab ipso duce & fonte sapientium, ut sicut præterita cognovisti, & præsentia vides, ita etiam de futuris* [d] *æstimes;) quid censeas de his cælestium creaturarum, vel etiam super cælos in conspectu altissimi agentium vocibus sempiternis, quibus tandem organis exprimantur. Quamvis enim Apostolus dicendo,* Si linguis Angelorum loquar, *(1. Cor. 13. 1.) proprium quemdam illos suæ naturæ, vel, ut ita dixerim, gentis habere sermonem ostenderit, tanto humanis sensibus & eloquiis altiorem, quanto ipsa Angelorum creatura & statio mortalibus* [e] *incolis & terrenis sedibus præstat: attamen forsitan linguas Angelorum pro generibus vocum atque sermonum dixerit, sicut & de charismatum varietate disserens inter dona gratiarum numerat genera linguarum, utique hoc in signo esse significans, quod multarum gentium sermone loqui singulis donaretur. Sed & vox Dei sæpe ad sanctos emissa de nube, ostendit posse loquelam esse sine lingua. Siquidem lingua corporis membrum sit pusillum, & magnum. Sed fortè ex hoc ipso, quia* [f] *in hoc membro vocis officium Deus posuit, etiam incorporeæ Angelorum creaturæ sermones & voces linguam vocaverit, sicut Scriptura solet Deo quoque secundùm species operationum, nomina adsignare membrorum. Ora pro nobis, & doce nos.*

8. *Frater noster carissimus & dulcissimus Quintus, quàm tardè ad nos remeat à vobis, tam citò à nobis ad vos redire festinat: instantiam verò ejus in litteris exigendis & hæc epistola lituris quàm versibus crebrior loquitur, commemorati exactoris nimiam festinationem scheda fecit. Nam pridie Idus Maias venit ad nos ut rescripta peteret, & Idibus ante sextam dimitti obtinuit. Videte ergo utrùm eum commendaverim, vel accusaverim hujusmodi testimonio. Fortè enim, immo sine dubio laudabilis magis quàm culpabilis judicabitur, qui à tenebris, quòd in comparatione vestri luminis sumus, justissimè refestinavit ad lucem suam.*

EPISTOLA XCV. *

** Aliàs CCL. quæ autem 95. erat, nunc 177.*

Augustinus superiori epistolæ respondens agit de præsentis vitæ statu, necnon de qualitate corporis beatorum, deque membrorum officiis post resurrectionem.

Dominis carissimis & sincerissimis, sanctis & desiderabilibus & venerabilibus fratribus, sub magistro Domino Jesu [g] condiscipulis, Paulino & Therasiæ Augustinus in Domino salutem.

Scripta hyeme an. exeunte 408. aut ineunte 409.

1. Cum vos fratres nostri conjunctissimi nobis, quos nobiscum desiderati desiderare, & salutati resalutare consuestis, assiduè

---

[a] MS. Phimarc. ad litter. a habet, *visuque.* ad [b] omittit, *caput.* At Lov. ad [c] habet *collati*, ad [d] *quid estimes.* ad [e] *in cælis.* ad [f] *quia sine hoc membro in quo est vocis officium Deus possit etiam in corpore Angelorum creare*, quibus locis & nonnullis aliis Phim. cod sequimur.

[g] Quia *magister & episcopus* in superiore epistola salutatus fuit Augustinus, idcirco reddit salutem hisce verbis. Ex quibus obiter conjectare nobis licet dignitatem episcopalem ante annum 409. non collatam fuisse Paulino; cui alioquin ornatior titulus debitus atque ipsi ab Augustino adscribendus fuerat. Porrò conjecturæ favet Ruffinus, qui in epistola nuncupatoria 2. libri de benedictionibus Patriarcharum, quem circiter id tempus scripsisse videtur, non episcopum, sed fratrem ipsum appellat. Deinceps verò episcopus ab Augustino dicitur in epistola 149. scripta versùs an. 413. & in lib. 1. de civitate Dei c. 10. ubi de re agitur, quæ anno 410. contigit.

ſiduè vident, non tam augentur bona noſtra, A quàm conſolantur mala. Nam ipſas cauſſas & neceſſitates, & quantum valemus, devitare conamur, & tamen, neſcio quomodo, credo pro meritis noſtris, deeſſe non poſſunt: ſed cùm ad nos veniunt, & vident nos, fit quod ſcriptum eſt, *Secundùm multitudinem dolorum meorum in corde meo, exhortationes tuæ jocundaverunt animam meam.* (Pſal. 93. 19.) Proinde ad iſtam lætitiam, qua vobiſcum eſt frater [a] Poſſidius, cùm ex ipſo audieritis, quam triſtis eum cauſſa compulerit, hoc me veriſſimè dicere cognoſcetis: B & tamen ſi quiſquam noſtrûm propter hoc ſolùm iret trans mare, ut veſtrâ præſentiâ frueretur, quid hac cauſsâ juſtius, quid poſſet dignius inveniri? Sed id vincula noſtra non ferrent, quibus religati ſumus infirmorum ſervire languoribus, nec eos præſentiâ corporali relinquere, niſi cùm hoc cogunt tanto imperioſiùs, quanto periculoſiùs ægrotando. Utrùm exerceamur his, an potiùs plectamur neſcio, niſi quòd non ſecundùm peccata noſtra facit nobis, neque ſecundùm iniquitates noſtras retribuit nobis, C qui tanta ſolatia doloribus miſcet, agitque mirabili medicinâ, ne amemus mundum, ne deficiamus in mundo.

2. Quæſivi abs te prioribus litteris, qualiſnam tibi videatur futura æterna vita ſanctorum: ſed bene mihi reſpondiſti, etiam de præſentis vitæ ſtatu adhuc eſſe utique conſulendum: niſi quòd me conſulere voluiſti, quod aut mecum neſcis, aut mecum ſcis, aut magis quàm ego forſitan ſcis; quippe qui etiam veriſſimè dixeris evangelicam mortem D priùs emoriendum, quàm carnalem reſolutionem voluntario præveniamus exceſſu, non obitu, ſed ſententiâ recedentes ab hujus ſæculi vita. Simplex hæc actio, & nullo dubitationis æſtu fluctuat, quòd ita nos vivere oportere cenſemus in hac vita mortali, ut vitæ immortali quodammodo coaptemur. Verùm omnis quæſtio, quæ agentes quærenteſque conturbat homines, qualis ego ſum, illa, eſt quonam modo vivendum ſit, vel inter eos, vel propter eos, qui nondum vivere moriendo noverunt, non E reſolutione corporis, ſed quodam ſe à corporalibus illecebris avertentes mentis affectu. Plerumque enim videtur nobis, quòd niſi eis aliquantulùm congruamus ad ea ipſa, unde illos extrahi cupimus, nihil cum eis ſalubriter agere poterimus. Quod cùm facimus, talium delectatio ſubrepit & nobis, ut ſæpe etiam loqui vana delectet, auremque præbere loquentibus, nec arridere tantùm, ſed etiam riſu vinci ac ſolvi: ita pulvereis quibuſdam, vel etiam luteis affectibus noſtras animas aggravantes, F laborioſiùs & pigriùs levamus ad Deum, ut vivamus evangelicam vitam, moriendo evangelicam mortem. Quod ſi aliquando ſucceſſerit, ſtatim ſubjicietur, Euge, Euge, non ab hominibus; neque enim quiſquam hominum ſentit in alio talem mentis agnitionem: ſed in quodam intus ſilentio, neſcio unde clamatur, Euge, Euge. Propter hoc genus tentationis ab angelo colaphizatum ſe tantus Apoſtolus confitetur. (2. Cor. 12. 7.) Ecce unde vita humana ſuper terram tota tentatio eſt; quando & ibi homo G tentatur, ubi quantum poteſt vitæ cæleſtis ſimilitudini coaptatur.

3. Quid dicam de vindicando, vel non vindicando? quandoquidem hoc totum ad eorum ſalutem proficere volumus, in quos vindicandum aut non vindicandum eſſe arbitramur. Quis etiam ſit vindicandi modus, non ſolùm pro qualitate vel quantitate culparum, verùm etiam pro quibuſdam viribus animorum, quid quiſque ſufferat, quid recuſet, ne non ſolùm non proficiat, ſed etiam deficiat, quàm profundum & latebroſum eſt? impendentem quoque vindictam metuentes, quæ ab hominibus metuitur, neſcio utrùm plures correcti ſunt, quàm in deterius abierunt. Quid cùm ſæpe accidat, ut ſi in quemquam vindicaveris, ipſe pereat; ſi inultum reliqueris, alter pereat? Ego in his quotidie peccare me fateor, & ignorare quando, quove modo cuſtodiam id quod ſcriptum eſt, *Peccantes coram omnibus argue, ut ceteri timorem habeant;* (1. Tim. 5. 20.) & quod ſcriptum eſt, *Corripe eum inter te & ipſum ſolum;* (Matt. 18. 15.) & quod ſcriptum eſt, *Nolite ante tempus judicare, ut non judicemini;* (1. Cor. 4. 5.) neque enim hîc addidit ante tempus: & quod ſcriptum eſt, *Tu quis es, qui judicas alienum ſervum? ſuo domino ſtat aut cadit. ſtabit autem. Potens eſt enim Deus ſtatuere illum;* (Rom. 14. 4.) unde confirmat de his ſe dicere, qui intus ſunt: & rurſus eos judicari jubet, cùm dicit, *Quid enim mihi de his, qui foris ſunt, judicare? Nonne de his, qui intus ſunt, vos judicatis? auferte malum ex vobis ipſis.* (1. Cor. 5. 12. 13.) Quod cùm etiam faciendum videtur, quatenus fiat, quantæ curæ ac timoris eſt? ne fortè contingat quod de illo ipſo intelligitur in ſecunda ad eoſdem epiſtola cavendum admonere, *ne majore triſtitia abſorbeatur qui ejuſmodi eſt.* (2. Cor. 2. 8.) Et ne quiſquam hoc non multùm curandum putaret, ibi ait, *ut non poſſideamur à ſatana: non enim ignoramus mentes ejus.* Quis in his omnibus tremor, mi Pauline ſancte homo Dei? quis tremor, quæ tenebræ? Nonne putamus de his eſſe dictum, *Timor & tremor venerunt ſupra me, & contexerunt me tenebræ? & dixi, Quis dabit mihi pennas ſicut columbæ, & volabo & requieſcam? Ecce elongavi fugiens, & manſi in deſerto.* (Pſal. 54. 6. 7. &c.) Verumtamen etiam in deſerto ipſo fortaſſis expertus ſit, quod adjungit, *Exſpectabam eum qui me ſalvum faceret à puſillanimitate & tempeſtate.* Nempe ergo tentatio eſt vita humana ſuper terram.

4. Quid, ipſa divina eloquia, nonne palpantur potiùs, quàm tractantur à nobis? (Job. 7. 1.) dum in multo pluribus quærimus potiùs quid ſentiendum ſit, quàm definitum aliquid fixumque ſentimus? & ea cautio cùm ſollicitudinis plena ſit, multo melior eſt tamen, quàm temeritas affirmandi. Nonne in multis, ſi non ſecundùm carnem homo ſapiat, quam mortem dicit eſſe Apoſtolus, magno ſcandalo erit ei, qui adhuc ſecundùm carnem ſapit? ubi & dicere quid ſentias periculoſiſſimum, & non dicere laborioſiſſimum, & aliud quàm ſentis dicere perniocioſiſſimum eſt? Quid, cùm ea quæ non approbamus in eorum, qui intus ſunt, ſermone vel ſcriptis, putanteſque id ad fraternæ caritatis libertatem pertinere, judicium noſtrum non occultamus, & hoc non benevolentiâ, ſed invidiâ facere credimur, quantum peccatur in nos? & cùm ſimiliter eos, qui noſtras ſententias reprehendunt, lædere potiùs velle, quàm corrigere ſuſpicamur, quantum peccamus in alios? certè hinc exſiſtunt inimicitiæ plerumque etiam inter cariſſimas familiariſſimaſque

[a] Poſſidius Calamenſis epiſcopus acturus cauſſam eccleſiæ ſuæ, quæ expilationem, incendia, cædes perpeſſa erat à paganis Calamenſibus, uti docent epiſtolæ 91. & 104. navigavit ad Imperatorem, ex eadem epiſt. 104. ſub finem videlicet anni 408 (quo anno ſeditio illa contigiſſe videtur) ſeu initio 409. quandoquidem is dubio procul perlator fuerit epiſtolæ hujus 95. ad Paulinum ſcriptæ Carthagine, cùm ibi hyemaret Auguſtinus, juxta epiſt. 121.

CLASSIS II. AN. 408.

A personas, dum, supra quàm scriptum est, unus pro altero inflatur adversùs alterum, & dum mordent & comedunt invicem, timendum est ne consumantur ab invicem. *Quis* ergo *dabit mihi pennas sicut columbæ, & volabo, & requiescam?* (Psal. 54. 7.) Sive enim quia pericula, in quibus quisque versatur, graviora sunt, quàm inexperta, sive quia revera ita est; quælibet pusillanimitas tempestasque deserti minùs mihi videtur molesta, quàm ea, quæ vel patimur, vel timemus in turbis.

B 5. Proinde multùm approbo sententiam tuam, de hujus vitæ statu esse agendum, vel potiùs cursu quàm statu. Addo aliud, quia priùs hoc requirendum atque tenendum est, quàm illud, quale futurum sit, quò iste fert cursus. Inde ergo interrogavi quid sentias, quasi hujus vitæ rectâ regulâ retentâ atque servatâ jam securi simus, cùm in tam multis, maximéque in his quæ breviter, ut potui, commemoravi, periculosissimè laborare me sentiam. Sed quia omnis hæc ignorantia & difficultas hinc mihi videtur exsistere, quod in magna varie- C tate morum, & animarum occultissimas voluntates atque infirmitates habentium, rem populi gerimus, non terreni atque Romani, sed Jerosolymitani cælestis, magis me libuit loqui tecum ex illo quod erimus, quàm ex isto quod sumus. Ibi enim etsi nescimus quæ bona futura sunt, non tamen de parva re certi sumus, quòd ista mala ibi non erunt.

6. De agenda ergo ista temporali vita, eo modo, per quem veniendum est ad æternam, novi concupiscentias carnales esse frenandas; tantum- D que remittendum in delectationes sensuum corporalium, quantum sustentandæ hujusmodi agendæque vitæ satis est, omnesque molestias temporales, pro veritate Dei, & salute æterna nostra & proximi, patienter fortiterque tolerandas. Novi etiam proximo ad hoc consulendum omni studio caritatis, ut istam vitam rectè gerat propter æternam. Præponenda etiam nobis spiritalia carnalibus, incommutabilia mutabilibus, & hæc omnia tanto magis minúsve posse hominem, quanto magis minúsve E adjuvatur gratiâ Dei, per Jesum Christum Dominum nostrum. Cur autem ille sic, ille autem sic adjuvetur, vel non adjuvetur nescio. Id tamen Deum summa sibique nota æquitate facere scio. Propter illa verò, quæ supra commemoravi, quemadmodum vivendum sit cum hominibus, si quid tibi exploratum liquet, edoce me obsecro. Sin & te ita ut me movent ista, confer ea cum aliquo mansueto cordis medico, sive illic inveneris ubi degitis, sive cùm Romam toto anniversario pergitis, & F quod per illum tibi loquentem, seu vobis colloquentibus Dominus aperuerit, scribe mihi.

7. De resurrectione autem corporum, membrorumque in illa incorruptione atque immortalitate futuris officiis, quoniam vicissim me interrogasti quid sentiam, audi breviter quod, si non satis erit, poterit, si Dominus adjuverit, latiùs disputari. Firmissimè tenendum est, unde Scripturæ sanctæ verax & clara sententia est, visibilia ista corpora atque terrena, quæ nunc animalia dicuntur, spiritalia G futura in resurrectione fidelium atque justorum. Porrò spiritalis corporis qualitas inexperta nobis, quemadmodum vel comprehendi, vel insinuari possit, ignoro. Corruptio ibi certè nulla erit, ac per hoc nec isto quo nunc indigent corruptibili cibo, tunc indigebunt; nec tamen eum capere non poterunt, veraciterque consumere potestate, non

A necessitate. Alioquin nec Dominus eum post resurrectionem accepisset, qui nobis ita præbuit corporalis resurrectionis exemplum, ut hinc Apostolus dicat, *Si mortui non resurgunt, neque Christus resurrexit.* (1. Cor. 15. 16.) Qui cùm membris omnibus appareret, eorumque officiis uteretur, loca etiam vulnerum demonstravit. (Johan. 20. 20.) Quas ego cicatrices, non ipsa vulnera semper accepi, & eas ipsas potestate, non necessitate. Cujus potestatis facilitatem tunc maximè ostendit, cùm vel in alia forma se demonstravit, (Luca 24. 15. Johan. 20. 15. Marci 16. 12.) B vel in domo discipulis constitutis, cùm ostia clausa essent, verus apparuit. (Johan. 20. 19.)

8. Hinc oritur de Angelis quæstio, utrùm habeant corpora suis officiis & concursationibus congrua, an tantummodo spiritus sint? Si enim habere dixerimus, occurrit nobis, *Qui facit Angelos suos spiritus.* (Psal. 103. 4.) Si autem non habere dixerimus, plus habet scrupuli, quomodo scriptum sit, eos corporeis hominum sensibus sine corpore præsentatos, hospitio susceptos, pedes eis lotos, edentibus & biben- (Gen. 18. 2. & 19. 1.) C tibus ministratum. Faciliùs enim videri potest, sic esse spiritus Angelos dictos, ut homines animas, sicut scriptum est cum Jacob in Ægyptum tot animas descendisse (Gen. 46. 27.) (neque enim corpora non habebant) quàm ut illa omnia sine corporibus gesta credantur. Deinde certa quædam in Apocalypsi Angeli statura definitur in ea mensura, quæ nisi corporum esse non possit, ut quod hominibus apparuerit non ad falsitatem, sed ad illam potestatem ac facilitatem spiritalium corporum referatur. Sed D sive habeant Angeli corpora, sive quisquam possit ostendere, quemadmodum corpora non habentes gerere illa omnia potuerint; in illa tamen civitate sanctorum, ubi etiam per Christum redemti à generatione hac, in æternum conjungentur millibus Angelorum, voces corporales non latentes animos indicabunt: quia in illa societate divina nihil cogitationis proximo poterit occultari; sed erit consonans in Dei laude concordia, non solùm spiritu, verùm etiam spiritali corpore expressa. hoc mihi E videtur.

9. Interim si quid congruentius veritati vel jam tenes, vel à doctioribus audire potueris, per te nosse studiosissimè exspecto. Recense sane * epistolam meam, cui quoniam festinantissimè te respondisse de diaconi festinatione caussatus es, ideo non conqueror, sed potiùs commemoro, ut quod tunc omissum est, nunc reddatur. Et de otio quippe Christiano ad percipiendam vel differendam Christianam sapientiam quid sentias; & de otio quod F putabam tuo, cujus mihi occupationes incredibiles nuntiatæ sunt, require & vide, quid à te scire quæsierim. (Et alia manu) memores nostri felices vivite, magna gaudia & solatia nostra sancti Dei.

(* Hæc non exstat.)

EPISTOLA XCVI. *

(* Aliàs CXXIV. quæ autem 96. erat, nunc 183.)

Augustinus Olympio, quem audierat provectum recèns ad novam dignitatem, (scilicet Magistri officiorum, quod ipsi munus post Stilichonis necem an. 408. collatum fuit.) commendat impensè caussam Bonifacij Cataquensis episcopi, super possessione quadam ecclesiæ ab ipsius prædecessore non sine fraude comparata.

G Domino dilectissimo & in Christi membris honorabiliter amplectendo filio OLYMPIO, AUGUSTINUS.

(Scripta an. 408. aut circ. initium Septemb.)

1. QUIDQUID sis secundùm sæculi hujus cursum, nos tamen carissimo & sincerissimo conservo nostro Olympio Christia-

CLASSIS II. AN. 408.

no fidissimè scribimus. Hoc enim tibi esse scimus A omni gloriâ gloriosius, & omni sublimitate sublimius. Fama quippe ad nos pertulit, honorem te adeptum esse celsiorem; quæ utrùm vera esset, nondum apud nos fuerat confirmatum, cùm hæc scribendi provenit occasio. Sed quoniam novimus te à Domino didicisse, non alta sapere, sed humilibus consentire, quolibet culmine provectus esses, non aliter quàm solês litteras nostras te accepturum esse præsumimus, domine dilectissime, & in Christi membris honorabiliter amplectende fili. Tem- B porali verò felicitate ad æterna lucra te prudenter usurum minimè dubitamus, ut quanto plus potes in hac terrena republica, tanto plus impendas cælesti illi, quæ te in Christo peperit, civitati, quod tibi uberius rependatur in regione viventium, & in vera pace securorum ac sine fine manentium gaudiorum.

2. Sancti fratris & coepiscopi mei Bonifacij petitionem tuæ rursus caritati commendo, ne fortè nunc fieri possit quod antè non potuit. Cùm enim C posset sine ulla forsitan quæstione quod præcessor ejus, quamvis sub alieno nomine, comparaverat, & sub ecclesiæ nomine possidere jam cœperat, consequenter etiam ipse retinere: nolumus tamen, quoniam fisci debitor fuit, hunc scrupulum habere in conscientia. Neque enim fraus ista, quia fisco fiebat, ideo non fiebat. Et ille quidem Paulus, postquam episcopus factus est, renuntiaturus suis omnibus rebus propter immensum cumulum fiscalium debitorum, exacta quadam cautione, in qua cer- D tum ei pondus debebatur argenti, hos exiguos agellos, unde victum sustentaret, tamquam ecclesiæ comparavit, sub nomine tunc potentissimæ domus, ut etiam ex ipsis, morem suum sequens, cùm fisco non solveret, nullas exactorum molestias pateretur. Iste autem qui eidem ecclesiæ illo defuncto est ordinatus, timuit hos agros suscipere: & cùm posset pro solis fiscalibus debitis, quæ de memoratis possessiunculis ille contraxerat, imperiale beneficium postulare, totum maluit confiteri, quòd E eas Paulus de argento proprio, cùm esset fisco obnoxius, de [a] hastario emerat: ut eas ecclesia, si fieri potest, non occulta episcopi iniquitate, sed manifesta Christiani Imperatoris liberalitate possideat. Quod si fieri non potest, MELIUS inopiæ laborem servi Dei tolerant, quàm ut necessariorum facultatem cum conscientia fraudis obtineant.

3. Ad hoc tuum suffragium petimus impartiri digneris: quia id quod primò impetratum est, noluit allegare, ne iterum supplicandi sibi intercluderet facultatem: non enim erat ad desiderata res- F ponsum. Nunc verò cùm sis eadem benignitate qua soles, sed amplior potestate, non desperamus, adjuvante Domino, meritis tuis hoc facilè posse concedi: cùm etiam si tuo nomine eadem loca peteres, & memoratæ ecclesiæ ipse donares, quis reprehenderet, aut quis non maximè prædicaret petitionem tuam, non terrenæ cupiditati, sed Christianæ pietati servientem? Domini Dei nostri misericordia te in Christo feliciorem tueatur, Domi- G ne fili.

EPISTOLA XCVII. *

CLASSIS II. AN 408.

* Aliàs CXXIX. quæ autem 97. erat, nunc 184.

Augustinus Olympio, ut tueatur leges de confringendis idolis & hæreticis corrigendis, quæ vivo Stilichone missæ sunt in Africam, faciatque pro auctoritate & industriâ suâ ut eas ex Imperatoris voluntate constitutas esse, adeoque post Stilichonis necem nihilominus vigere intelligant Ecclesiæ inimici.

Domino eximio & meritò præstantissimo, multùmque in Christi caritate honorando filio OLYMPIO, AUGUSTINUS in Domino salutem.

Scripta exeunte an. 408.

1. QUAMVIS mox ut audivimus te meritò sublimatum, cùm ipsa fama nondum nobis certissima esset, nihil aliud de animo tuo credidimus erga Ecclesiam Dei, cujus te veraciter filium esse gaudemus, quàm quod tuis litteris mox aperuisti: tamen etiam illis lectis, quibus ultro dignatus es, etiamsi pigri & cunctantes essemus, exhortationem benevolentissimam mittere, ut instruente humilitate nostra, per religiosam obedientiam tuam, Dominus, cujus munere talis es, Ecclesiæ suæ jam jamque subveniat, majore fiduciâ tibi scribimus domine eximie & meritò præstantissime multùmque in Christi caritate honorande fili.

2. Et fratres quidem multi sancti collegæ mei, graviter Ecclesiâ perturbatâ profecti sunt penè fugientes ad gloriosissimum comitatum, quos sive jam videris, sive litteras eorum ab urbe Roma opportunitatis cujusquam occasione acceperis: ego tamen licèt nullum consilium cum eis communicare potuerim, non potui prætermittere per hunc fratrem & compresbyterum meum, qui urgente necessitate pro salute civis sui, etiam media hyeme quomodocumque ad illas partes venire compulsus est, & salutare & admonere caritatem tuam, quam habes in Christo Jesu Domino nostro, ut opus tuum bonum diligentissimâ acceleretur instantiâ, quò noverint inimici Ecclesiæ leges illas, quæ de idolis confringendis & hæreticis corrigendis vivo Stilichone in Africam missæ sunt, ex voluntate Imperatoris piissimi & fidelissimi constitutas: quo nesciente vel nolente factum sive dolosè jactant, sive libenter putant; atque hinc animos imperitorum turbulentissimos reddunt, nobisque periculosè ac vehementer infestos.

3. Hoc autem quod petendo vel suggerendo admoneo præstantiam tuam, non dubito omnium per Africam collegarum meorum fieri voluntate: arbitrorque quacumque primitus exorta occasione facillimè posse ac debere maturari, ut noverint, sicut dixi, homines vani, quorum & adversantium salutem requirimus, leges quæ pro Christi Ecclesia missæ sunt, magis Theodosij filium quàm Stilichonem curasse mittendas. Propterea quippe memoratus presbyter harum perlator, cùm de regione sit Milevitana, ab episcopo suo venerabili fratre meo Severo, qui tuam mecum sincerissimam dilectionem multùm salutat, per Hipponem-regium, ubi ego sum, transire jussus est: quia cùm fortè simul essemus in magnis Ecclesiæ tribulationibus & perturbationibus, quærebamus occasionem scribendi ad eximietatem tuam, & non inveniebamus. Jam quidem unam epistolam miseram in negotio sancti fratris & collegæ mei Bonifacij episcopi Cataquensis; sed nondum ad nos pervenerant gra-

[a] Bad. Am. & Er. habent, *de Ascario.* At Lov. & MSS. *de hastario.* Porrò hastarium dicebatur, ubi spolia seu proscriptorum bona vendebantur.

CLASSIS II. AN. 408.

viora, quæ nos vehementiùs agitarent: quibus comprimendis vel corrigendis quemadmodum meliore secundùm Christi [a] viam consilio succurratur, commodiùs [b] episcopi qui propterea navigaverunt, cum tanta benignitate tui cordis acturi sunt, qui potuerunt communi consilio diligentiùs deliberatum aliquid ferre, quantum temporis permittebat angustia. Illud tamen quo animum clementissimi & religiosissimi principis erga Ecclesiam provincia noverit, nullo modo esse differendum, sed etiam antequam episcopos, qui profecti sunt, videas, quàm primùm tua præstantissima pro Christi membris in tribulatione maxima constitutis vigilantia potuerit, accelerandum suggero, peto, obsecro, flagito. Neque enim parvum in his malis solatium Dominus obtulit, quod te voluit multo ampliùs posse quàm poteras, quando jam de tuis multis ac magnis operibus bonis gaudebamus.

4. Multùm sanè de quorumdam, neque paucorum fide firma & stabili gratulamur, qui ex occasione legum ipsarum ad Christianam religionem vel catholicam pacem conversi sunt; pro quorum salute sempiterna nos in hac temporali etiam periclitari delectat. Propterea enim maximè ab hominibus nimiùm duréque perversis, nunc inimicitiarum graviores impetus sustinemus, quos nonnulli eorum nobiscum patientissimè sustinent: sed plurimùm infirmitati metuimus, donec discant & valeant, adjuvante misericordissimâ gratiâ Domini, sæculum præsens & hominum diem robore cordis valentiore contemnere. Commonitorium quod misi fratribus episcopis, si ut puto nondum ibi sunt, ab eximietate tua illis tradatur, cùm venerint. Tantam quippe tui sincerissimi pectoris habemus fiduciam, ut adjuvante Domino Deo nostro non solùm impertitorem auxilij te velimus, verùm etiam consilij participem.

Aliàs XXIII. quæ autem 98. erat, nunc 163.

EPISTOLA XCVIII. *

Augustinus Bonifacio episcopo, respondens quî fiat, ut infantibus in baptismo prosit parentum fides, cùm post baptismum non noceat illis parentum impietas: deinde quomodo susceptores in baptismo respondeant, illos credere, cùm parvuli revera non credant, & incertum sit an sint credituri.

c BONIFACIO coëpiscopo, AUGUSTINUS in Domino salutem.

Scripta fortè circ. idem tempus. De consec. dist. 4. Quæris.

1. QUÆRIS à me, *utrùm parentes baptizatis parvulis suis noceant, cùm eos dæmoniorum sacrificiis sanare conantur. Et si non nocent, quomodo eis prosit cùm baptizantur parentum fides, quorum eis non potest obesse perfidia.* Ubi respondeo, tantam illius sacramenti, hoc est baptismi salutaris esse virtutem in sancta compage corporis Christi, ut semel generatus per aliorum carnalem voluptatem, cùm semel regeneratus fuerit per aliorum spiritalem voluntatem, deinceps non possit vinculo alienæ iniquitatis obstringi, cui nulla sua voluntate consentit. *Et anima* enim *patris mea est*, inquit, *& anima filij mea est. Anima quæ peccaverit, ipsa morietur.* (Ezec. 18. 4.) non autem peccat ipsa, cùm parentes ei omnino nescienti, vel quilibet alius adhi-

A bet sacrilegia dæmoniorum. Sed ideo ex Adam traxit, quod sacramenti illius gratiâ solveretur, quia nondum erat anima separatim vivens, id est altera anima, de qua diceretur, *Et anima patris mea est, & anima filij mea est.* (1. q. 4. Jam itaque.) Jam itaque cùm homo in seipso est, ab eo qui genuit alter effectus, peccato alterius sine sua consensione non tenetur obnoxius. Traxit ergo reatum, quia unus erat cum illo & in illo à quo traxit, quando quod traxit admissum est. Non autem trahit alter ab altero, quando suâ unoquoque propriâ vitâ vivente jam est unde dicatur,
B *Anima quæ peccaverit, ipsa morietur.*

2. Ut autem possit regenerari per officium voluntatis alienæ, cùm offertur consecrandus, facit hoc unus Spiritus, ex quo regeneratur oblatus. Non enim scriptum est; Nisi quis renatus fuerit ex parentum voluntate, aut ex offerentium vel ministrantium fide; sed, *Nisi quis renatus fuerit ex aqua & Spiritu-sancto.* (Johan. 3. 5.) Aqua igitur exhibens forinsecùs sacramentum gratiæ, & Spiritus operans intrinsecùs
C beneficium gratiæ, solvens vinculum culpæ, reconcilians bonum naturæ, regenerant hominem in uno Christo, ex uno Adam generatum. Regenerans ergo Spiritus in majoribus offerentibus, & parvulo oblato renatoque communis est: ideo per hanc societatem unius ejusdemque Spiritus prodest offerentium voluntas parvulo oblato. Quando autem in parvulum majores peccant, offerentes eum atque obligare conantes dæmonum sacrilegis vinculis, (De consec. dist. 4. Quæris.) non est anima utrorumque communis, ut etiam
D culpam possint habere communem. Non enim sic communicatur culpa per alterius voluntatem, quemadmodum communicatur gratia per sancti Spiritus unitatem. Potest enim & in hoc & in illo homine esse unus Spiritus-sanctus, etiamsi invicem nesciant, per quem sit utriusque gratia communis. Non autem potest Spiritus hominis esse & hujus & illius, per quem peccante altero, & altero non peccante, sit tamen culpa communis. Ac per hoc potest parvulus semel ex parentum carne generatus
E Dei Spiritu regenerari, ut ex illis obligatio contracta solvatur. Non potest autem semel Dei Spiritu regeneratus ex parentum carne regenerari, ut obligatio, quæ soluta est, iterum contrahatur. Et ideo semel perceptam parvulus Christi gratiam non amittit, nisi propriâ impietate, si ætatis accessu tam malus evaserit. Tunc enim etiam propria incipiet habere peccata, quæ non regeneratione auferantur, sed alia curatione sanentur.

3. Verumtamen rectè dicuntur parentes, vel
F quicumque majores, filios seu quoslibet parvulos baptizatos dæmoniorum sacrilegiis obligare conantes, spiritaliter homicidæ. Nam in illis quidem interfectionem non faciunt, sed quantum in ipsis est, interfectores fiunt. Rectè illis dicitur, quando ab hoc scelere prohibentur, Nolite occidere parvulos vestros. Dicit enim & Apostolus, *Spiritum nolite exstinguere*: (1. Thess. 5. 19.) non quia ille exstingui potest, sed quantum in ipsis est, exstinctores ejus meritò dicuntur, qui sic agunt ut exstinctum velint. Isto sensu rectè
G intelligi potest, quod scripsit beatissimus Cyprianus in epistola de Lapsis, cùm eos qui tempore persequutionis idolis immolaverant arguens, [Ac ne "

[a] Bad. Am. & Er. *secundum misericordiam.*

[b] Restitutus nimirum & Florentius episcopi, ex decreto concilij Carthagine habiti 13. Octob. an. 408. legationem ad Imperatorem susceperunt contra paganos & hæreticos, ut videre est in Concil. Africano c. 73.

[c] Bonifacium hunc, præditum ea religione, ut *soleret vehementer cavere mendacium*, uti dicitur infra n. 7. haud immeritò credideris esse illum ipsum Cataquensem episcopum, qui agros à prædecessore suo cum aliqua fisci fraude comparatos ecclesiæ, suscipere præ conscientiæ sinceritate verebatur. Bonifacij *sancti fratris & coëpiscopi sui* meminit Augustinus in epist. 143. & 149. Interfuit Carthaginensi collat. Bonifacius Cataquensis.

» quid deesset, inquit, ad criminis cumulum, infantes » quoque parentum manibus impositi vel adtrecta» ti, amiserunt parvuli, quod in primo statim nativi» tatis exordio fuerant consequuti.] Amiserunt, dixit, quantum adtinuit ad illorum scelus, à quibus amittere coacti sunt. Amiserunt in eorum mente ac voluntate, qui in illos tantum facinus commiserunt. Nam si in seipsis amisissent, remansissent utique divinâ sententiâ sine ulla defensione damnandi. Quod si sanctus Cyprianus arbitraretur, non eorum » defensionem continuò subjiceret, dicens, [Non» ne illi, cùm judicij dies venerit, dicent, Nos nihil » fecimus, nec derelicto cibo & poculo Domini, ad » profana contagia sponte properavimus: perdidit » nos aliena perfidia, parentes sensimus parricidas: » illi nobis Ecclesiam matrem, illi patrem Dominum » negaverunt, ut dum parvi & improvidi, & tanti fa» cinoris ignari per alios ad consortium criminis jungi» mur, aliena fraude caperemur?] Hanc defensionem non subnecteret, nisi justissimam crederet, & in Dei judicio parvulis profuturam. Si enim verè dicitur, Nos nihil fecimus; *Anima quæ peccaverit, ipsa morietur*; nec illi peribunt sub Dei justo judicio, quos parentes suo scelere, quantum ad seipsos adtinet, perdiderunt.

4. Illud verò quod in eadem commemoratur epistola, quamdam parvulam turbatis in fugam parentibus, nutrici derelictam, atque ab eadem nutrice dæmonum sacrilegiis impactam, postea in ecclesia illatam sibi eucharistiam miris motibus respuisse; ideo mihi videtur divinitus factum, ne majores putarent nihil se in parvulos in illa iniquitate peccare, sed potiùs intelligerent, per illum significantem quodammodo gestum corporis eorum, qui loqui non poterant, se mirabiliter admoneri quid ipsi facere deberent, qui post tantum illud nefas [a] sacramentis salutaribus irruebant, unde se utique pænitendo abstinere deberent. Nec cùm tale aliquid divina providentia per infantulos agit, ipsos id agere scientiâ vel ratione credendum est. Neque enim quia cujusdam Prophetę dementiam Deus voluit etiam asinâ loquente coërcere, ideo admiranda est asinorum sapientia. (Num. 22. 28.) Porrò si per animal irrationale sonuit aliquid homini simillimum, quod miraculo divino, non cordi asinino tribuendum sit: ita potuit omnipotens per infantis animam, non ubi ratio nulla erat, sed ubi adhuc sopita erat, gestu corporis ejus ostendere, quid illi, qui & in se & in parvulos suos peccaverant, curare deberent. Cæterùm cùm infans non redeat in parentem, ut cum illo & in illo unus homo sit, sed omnino alter sit, habens carnem suam & animam suam, *Anima quæ peccaverit ipsa morietur.*

5. Nec illud te moveat, quòd quidam non ea fide ad baptismum percipiendum parvulos ferunt, ut gratiâ spiritali ad vitam regenerentur æternam, sed quòd eos putant hoc remedio temporalem retinere vel recipere sanitatem. Non enim propterea illi non regenerantur, quia non ab istis hac intentione offeruntur. (De consec. dist. 4. Quæ. rit.) Celebrantur enim per eos necessaria ministeria, [b] & verba sacramentorum, sine quibus consecrari parvulus non potest. Spiritus autem ille sanctus qui habitat in sanctis, ex quibus una illa columba deargentata caritatis igne conflatur; agit quod agit etiam per servitutem, aliquando non solùm simpliciter ignorantium, verùm etiam damnabiliter indignorum. Offeruntur quippe parvuli ad percipiendam spiritalem gratiam, non tam ab eis, quorum gestantur manibus (quamvis & ab ipsis, si & ipsi boni fideles sunt) quàm ab universa societate sanctorum atque fidelium. Ab omnibus namque offerri rectè intelliguntur, quibus placet quod offeruntur, & quorum sancta atque individua caritate ad communicationem sancti Spiritus adjuvantur. Tota hoc ergo mater Ecclesia, quæ in sanctis est, facit: quia tota omnes, tota singulos parit. Nam si Christiani baptismi sacramentum, [c] quando unum atque idipsum est, etiam apud hæreticos valet & sufficit ad consecrationem, quamvis ad vitæ æternæ participationem non sufficiat; quæ consecratio reum quidem facit hæreticum extra Domini gregem habentem dominicum characterem, corrigendum tamen admonet sana doctrina, non iterum similiter consecrandum: quanto potiùs in catholica Ecclesia etiam per stipulæ ministerium frumenta purganda portantur, ut ad massæ societatem mediante areâ perducantur?

6. Illud autem nolo te fallat, ut existimes reatus vinculum ex Adam tractum, aliter non posse disrumpi, nisi parvuli ad percipiendam Christi gratiam à parentibus offerantur. Sic enim scribens dicis, *ut sicut parentes fuerunt auctores ad eorum pœnam, per fidem parentum identidem justificentur*: cùm videas multos non offerri à parentibus, sed etiam à quibuslibet extraneis, sicut à dominis servuli aliquando offeruntur. Et nonnumquam mortuis parentibus suis, parvuli baptizantur ab eis oblati, qui illis hujusmodi misericordiam præbere potuerunt. Aliquando etiam quos crudeliter parentes exposuerunt [d] nutriendos à quibuslibet, nonnumquam à sacris virginibus colliguntur, & ab eis offeruntur ad baptismum. Quæ certè proprios filios nec habuerunt ullos, nec habere disponunt: ac per hoc nihil aliud hîc fieri vides, nisi quod in Evangelio scriptum est, cùm Dominus interrogasset, quis illi à latronibus sauciato, & semivivo in via derelicto proximus fuisset: responsum est enim, *Qui in illum fecit misericordiam.* (Luca 10. 37.)

7. Difficillimam sanè quæstionem tibi proposuisse visus es, in extremo inquisitionis tuæ, ea videlicet intentione, qua soles vehementer cavere mendacium. *Si constituam*, inquis, *ante te parvulum, & interrogem, utrùm cùm creverit futurus sit castus, vel fur non sit futurus: sine dubio respondebis, Nescio. Et utrùm in eadem parvula ætate constitutus, cogitet aliquid boni vel mali: dices, Nescio. Si itaque de moribus ejus futuris nihil audes certi promittere, & de ejus præsenti cogitatione: quid est illud quod quando ad baptismum offeruntur, pro eis parentes tamquam fidedictores respondent, & dicunt illos facere, quod illa ætas cogitare non potest; aut si potest, occultum est? Interrogamus enim eos à quibus offeruntur, & dicimus, Credit in Deum? de illa ætate, quæ utrùm sit Deus, ignorat: respondent, Credit: & ad cetera*

[a] Vaticani MSS. & è Gallicis quatuor habent, *gratiæ sacramenti salutaris irruebant.* Alij tres, *sacramento salutari.*

[b] Bad. Am. Er. & Lov. nonnulla hîc admisere verba ex n. 3. adscita, quæ sensum perturbant, & quæ prorsus absunt à MSS. tum Vaticanis sex, tum aliis septemdecim per nos inspectis. Nempe editiones illæ sic habuerunt: *Celebrantur enim per eos necessaria ministeria. Filios autem seu quoslibet parvulos dæmoniorum sacrilegiis obligare conantes, spiritaliter sunt homicidæ. Nam in illis quidem interfectionem non faciunt, sed quantum in ipsis est, interfectores fiunt. Et rectè illis dicitur, quando ab hoc scelere prohibentur, Nolite occidere parvulos vestros. Non autem rectè his dicitur, Nolite verba sacramentorum, sine quibus consecrari parvulus non potest recitare. Spiritus autem &c.*

[c] Editi, *quod unum.* At MSS. omnes, *quando unum.*

[d] Sic Er. & Lov. At MSS. plerique, nec non editio Bad. habent, *nutriendi.*

Classis II. An. 408.

ſic reſpondetur ſingula, quæ quæruntur. Vnde miror parentes in iſtis rebus, tam fidenter pro parvulo reſpondere, ut dicant eum tanta bona facere, quæ ad horam qua baptizatur, baptizator interrogat, tamen eadem horâ ſi ſubjiciam, erit caſtus qui baptizatur, aut non erit fur: neſcio utrùm audet dicere aliquis, Aliquid horum erit, aut non erit: ſicut mihi ſine dubitatione reſpondet, quòd credat in Deum, & quòd ſe convertat ad Deum. Deinde ſcripta tua concludens, adjungis & dicis: *Ad iſtas ergo quæſtiones peto breviter reſpondere digneris, ita ut non mihi de conſuetudine præſcribas, ſed rationem reddas.*

8. His litteris tuis lectis & relectis, & quantum temporis anguſtiæ ſinebant conſideratis, recordatus ſum Nebridium amicum meum, qui cùm eſſet rerum obſcurarum ad doctrinam pietatis maximè pertinentium diligentiſſimus & acerrimus inquiſitor, valdè oderat de quæſtione magna reſponſionem brevem. Et quiſquis hoc popoſciſſet, ægerrimè ferebat, eumque, ſi ejus perſona pateretur, vultu indignabundus & voce cohibebat, indignum deputans qui talia quæreret, cùm de re tanta, quàm multa dici poſſent deberentque neſciret. Sed ego tibi nôn ſimiliter, ut ſolebat ille, ſuccenſeo. Es enim epiſcopus multis curis occupatus, ut ego. Unde nec tibi facilè vacat prolixum aliquid legere, nec mihi ſcribere. Nam ille tunc adoleſcens, qui talia breviter nolebat audire, & de multis in noſtra ſermocinatione quærebat, ab otioſo quærebat otioſus. Tu verò cogitans nunc, quis & à quo iſta flagites, breviter de re tanta reſpondere me jubes. Ecce facio quantum poſſum, Dominus adjuvet, ut quod poſtulas poſſim.

Ivo p. 2. c. 4. De conſecr. diſt. 4. Quæris.

9. Nempe ſæpe ita loquimur, ut Paſcha propinquante dicamus, craſtinam vel perendinam Domini paſſionem, cùm ille antè tam multos annos paſſus ſit, nec omnino niſi ſemel illa paſſio facta ſit. Nempe ipſo die dominico dicimus, Hodie Dominus reſurrexit; cùm ex quo reſurrexit tot anni tranſierint. Cur nemo tam ineptus eſt, ut nos ita loquentes arguat eſſe mentitos, niſi quia iſtos dies ſecundùm illorum, quibus hæc geſta ſunt, ſimilitudinem nuncupamus, ut dicatur ipſe dies qui non eſt ipſe, ſed revolutione temporis ſimilis ejus: & dicatur illo die fieri, propter ſacramenti celebrationem, quod non illo die, ſed jam olim factum eſt? Nonne ſemel immolatus eſt Chriſtus in ſeipſo, & tamen in ſacramento non ſolùm per omnes Paſchæ ſollemnitates, ſed omni die populis immolatur, nec utique mentitur, qui interrogatus eum reſponderit immolari? Si enim ſacramenta quamdam ſimilitudinem earum rerum, quarum ſacramenta ſunt, non haberent, omnino ſacramenta non eſſent. Ex hac autem ſimilitudine plerumque etiam ipſarum rerum nomina accipiunt. Sicut ergo ſecundùm quemdam modum ſacramentum corporis Chriſti corpus Chriſti eſt, ſacramentum ſanguinis Chriſti ſanguis Chriſti eſt, ita ſacramentum fidei fides eſt. Nihil eſt autem aliud credere, quàm fidem habere. Ac per hoc cùm reſpondetur parvulus credere, qui fidei nondum habet affectum, reſpondetur fidem habere propter fidei ſacramentum, & convertere ſe ad Deum propter converſionis ſacramentum, quia & ipſa reſponſio ad celebrationem pertinet ſacramenti. Sicut de ipſo baptiſmo Apoſtolus, *Conſepulti*, inquit, *ſumus Chriſto per baptiſmum in mortem.* Non ait, ſepulturam ſignificavimus: ſed prorſus ait, *Conſepulti ſumus.* Sacramentum ergo tantæ rei nonniſi ejuſdem rei vocabulo nuncupavit.

Beda vulgatus Rom. 6. *4. ſent. diſt. 6. Si vero. 4. ſent. diſt. 4. Nec tam.* *Rom. 6. 4.*

10. Itaque parvulum, etſi nondum fides illa, quæ in credentium voluntate conſiſtit, jam tamen ipſius fidei ſacramentum fidelem facit. Nam ſicut credere reſpondetur, ita etiam fidelis vocatur, non rem ipſa mente annuendo, ſed ipſius rei ſacramentum percipiendo. Cùm autem homo ſapere cœperit, non illud ſacramentum repetet, ſed intelliget, ejuſque veritati conſona etiam voluntate coaptabitur. Hoc quamdiu non poteſt, valebit ſacramentum ad ejus tutelam adversùs contrarias poteſtates: & tantum valebit, ut ſi ante [a] rationis uſum ex hac vita emigraverit, per ipſum ſacramentum commendante Eccleſiæ caritate, ab illa condemnatione, quæ per unum hominem intravit in mundum, Chriſtiano adjutorio liberetur. Hoc qui non credit, & fieri non poſſe arbitratur, profectò infidelis eſt, etſi habeat fidei ſacramentum: longéque melior eſt ille parvulus, qui etiamſi fidem nondum habeat in cogitatione, non ei tamen obicem contrariæ cogitationis opponit, unde ſacramentum ejus ſalubriter percipit. Reſpondi ſicut exiſtimo, quæſtionibus tuis, quantum adtinet ad minùs capaces & ad contentioſos, non ſatis; quantum autem ad pacatos & intelligentes, plus fortè quàm ſat eſt. Nec tibi ad excuſationem meam objeci firmiſſimam conſuetudinem, ſed ſaluberrimæ conſuetudinis reddidi quam potui rationem.

De conſecr. diſt. 4. Nihil eſt. *De conſecr. diſt. 4. Quæris.*

EPISTOLA XCIX. *

** Aliàs CXXIII. quæ autem 99. erat, nunc 164.*

Ex Romanorum calamitate ſuſceptum animo dolorem commiſerationemque ſignificat.

Religioſiſſimæ atque in Chriſti membris meritò ſanctéque laudabili famulæ Dei ITALICÆ, AUGUSTINUS in Domino ſalutem.

Scripta exeunte an. 408. aut ineunte 409.

1. TRES epiſtolas tuæ benignitatis acceperam, cùm iſta reſcripſi. Unam quæ adhuc meas litteras exigebat, alteram quæ ad te jam perveniſſe indicabat, tertiam quæ benevolentiſſimam pro nobis curam tuam etiam de domo clariſſimi & egregij juvenis Juliani, quæ noſtris adhæret parietibus, continebat. Quâ acceptâ continuò reſpondere non diſtuli, quia procurator eximietatis tuæ citò ſe Romam poſſe mittere, ſcripſit: cujus litteris graviter contriſtati ſumus, quòd ea quæ illic in Urbe [b] vel circa Urbem geruntur, non nobis inſinuare curavit, ut certum apud nos fieret, quod incertæ famæ credere nolebamus. Fratrum quippe litteris antè tranſmiſſis, quamvis moleſta & dura, multo tamen leviora nuntiata ſunt. Plus ſanè quàm dici poteſt miratus ſum, quòd nec tanta occaſione hominum tuorum fratres ſancti epiſcopi ſcripſerint, nec epiſtola tua quidquam nobis de tantis tribulationibus veſtris inſinuaverit; quæ utique per viſcera caritatis & noſtræ ſunt; niſi fortè faciendum non putaſti, quòd nihil prodeſſe duxiſti, aut nos tuis litteris mæſtificari noluiſti.

[a] MSS. propè omnes habent, *ante majoris uſum ætatis.*

[b] Tangit hic allatam Romano populo cladem prima obſidione Urbis per Alaricum: quæ quidem ad finem an. 408. pertinere videtur. Quippe accepto à Romanis auro cùm receſſiſſet Alaricus, *Mediocre jam laxamentum hoc malorum eſſe videbatur, quo tempore Honorius quidem imperator Ravennæ conſulatum inibat, octies honorem hunc conſecutus; in Oriente verò Theodoſius Auguſtus jam tertium conſul,* uti ſcribit Zoſimus in lib. 5. id eſt initio an. 409.

Classis II. an. 408.

Prodest aliquid, quantum ego arbitror, etiam ista A cognoscere. Primò quia injustum est gaudere velle cum gaudentibus, & flere non velle cum flentibus. Deinde quia tribulatio patientiam operatur, patientia probationem, probatio spem, spes autem non confundit, quia caritas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum-sanctum, qui datus est nobis.

2. Absit itaque ut recusemus audire etiam quæ amara & tristia sunt erga carissimos nostros. Nescio quo enim modo MINUS FIT quod patitur B unum membrum, si compatiuntur alia membra. Nec ipsa mali relevatio fit per communionem cladis, sed per solatium caritatis, ut quamvis alij ferendo patiuntur, alij cognoscendo compatiuntur, communis sit tamen tribulatio, quibus probatio, spes, dilectio, spiritusque communis est. Omnes autem nos Dominus consolatur, qui & hæc temporalia mala prædixit, & post hæc bona æterna promisit: nec debet cùm præliatur infringi, qui vult post prælium coronari, vires illo subministran- C te certantibus, qui præparat ineffabilia dona victoribus.

3. Rescripta illa nostra non tibi ad nos auferant scribendi fiduciam, præsertim quia timorem nostrum non improbabili defensione lenisti. Parvulos tuos resalutamus, & in Christo tibi grandescere optamus, qui jam in hac ætate cernunt quàm sit amor hujus sæculi periculosus & noxius; atque utinam cùm magna & dura [a] quatiuntur, parva & flexibilia corrigantur. De domo illa quid dicam, D nisi benignissimæ tuæ curæ gratias agam? Nam eam, quam dare possumus, nolunt; quam volunt autem, dare non possumus. Neque enim sicut falsò audierunt, à decessore meo relicta est ecclesiæ, sed inter antiqua ejus prædia possidetur, & antiquæ alteri ecclesiæ sic cohæret, quemadmodum ista de qua agitur alteri.

* Aliàs CXXVII. quæ autem 100. erat, nunc 155.

EPISTOLA C. *

Augustinus Donato proconsuli Africæ, ut Donatistas coërceat, non occidat.

Domino eximio meritóque honorabili insigniterque laudabili filio [b] DONATO, AUGUSTINUS in Domino salutem.

Scripta circ. idem tempus.

1. NOLLEM quidem in his afflictationibus esse Africanam Ecclesiam constitutam, ut terrenæ ullius potestatis indigeret auxilio. Sed quia sicut Apostolus dicit, *Non est potestas nisi à Deo:* proculdubio cùm per vos sincerissimos Catholicæ matris filios eidem subvenitur, auxilium nostrum in nomine Domini est, qui fecit cælum & terram. Quis enim non sentiat in tantis malis non parvam nobis consolationem divinitus missam, cùm tu vir talis & Christi nominis amantissimus, proconsularibus es sublimatus insignibus, ut ab sceleratis & sacrilegis ausibus inimicos Ecclesiæ bonæ tuæ voluntati potestas sociata cohiberet, domine eximie meritóque honorabilis G insigniterque laudabilis fili? Denique unum solum est, quod in tua justitia pertimescimus, ne fortè quoniam quidquid mali contra Christianam societatem ab hominibus impiis ingratisque committi-

Rom. 13. 1.

23. q. 5. v. num.

tur, profectò gravius est & atrocius, quàm si in alios talia committantur, tu quoque pro immanitate facinorum, ac non potiùs pro lenitatis Christianæ consideratione censeas coercendum: quod te per [c] Jesum Christum ne facias obsecramus. Neque enim vindictam de inimicis in hac terra requirimus, aut verò ad eas angustias animi nos debent coartare quæ patimur, ut obliviscamur quid nobis præceperit, pro cujus veritate ac nomine patimur: diligimus inimicos nostros & oramus pro eis. Unde ex occasione terribilium judicum ac legum, ne in æterni judicij pœnas incidant, corrigi eos cupimus, non necari; nec disciplinam circa eos negligi volumus, nec [d] suppliciis quibus digni sunt exerceri. Sic igitur eorum peccata compesce, ut sint quos pœniteat peccasse.

Hæreticos corrigi vult, non necari.

2. Quæsumus igitur ut cùm Ecclesiæ caussas audis, quamlibet nefariis injuriis appetitam vel afflictam esse cognoveris, potestatem occidendi te habere obliviscaris, & petitionem nostram non obliviscaris. Non tibi vile sit, neque contemtibile, fili honorabiliter dilectissime, quòd vos rogamus ne occidantur, pro quibus Dominum rogamus ut corrigantur. Excepto etiam quòd à perpetuo proposito recedere non debemus vincendi in bono malum: illud quoque prudentia tua cogitet, quòd caussas ecclesiasticas insinuare vobis nemo præter ecclesiasticos curat. Proinde si occidendos in his sceleribus homines putaveritis, deterrebitis nos, ne per operam nostram ad vestrum judicium aliquid tale perveniat: quo comperto illi in nostram perniciem licentiore audaciâ grassabuntur, necessitate nobis impacta & indicta, ut etiam occidi ab eis eligamus, quàm eos occidendos vestris judiciis ingeramus. Hanc admonitionem, petitionem, obsecrationem meam ne quæso aspernanter accipias. Neque enim te arbitror non recolere, magnam me ad te & multo quàm nunc es altiùs sublimatum, etiamsi episcopus non essem, fiduciam tamen habere potuisse. Citò interim per edictum excellentiæ tuæ noverint hæretici Donatistæ, manere leges contra errorem suum latas, quas jam nihil valere arbitrantur & jactant, ne vel sic nobis parcere aliquatenus possint. Plurimùm autem labores & pericula nostra, quò fructuosa sint, adjuvabis, si eorum vanissimam & impiæ superbiæ plenissimam sectam non ita cures imperialibus legibus comprimi, ut sibi vel suis videantur qualescumque molestias pro veritate atque justitia sustinere: sed eos, cùm hoc abs te petitur, rerum certarum manifestissimis documentis apud Acta vel præstantiæ tuæ vel minorum judicum convinci atque instrui patiaris, ut & ipsi qui te jubente adtinentur, duram, si fieri potest, flectant in melius voluntatem, & ea ceteris salubriter legant. ONEROSIOR est quippe quàm utilior diligentia, quamvis ut magnum deseratur malum, & magnum teneatur bonum, cogi tantum homines, non doceri.

* Aliàs CXXXI. quæ autem 101. erat, nunc 162.

EPISTOLA CI. *

Augustinus Memorio episcopo libros ipsius de Musica flagitanti, sextum librum mittit, & ceteros, si repererit, mittendos pollicetur; eaque occasione agit de disciplinis, quas falsò liberales dici ostendit, nisi adsit studium Christianæ pietatis.

Domino beatissimo & venerabiliter carissimo, &

---

[a] Editi, *patiuntur.* MSS. verò, *quatiuntur.*

[b] Donatus proconsulatum Africæ gerebat exeunte an. 408 uti colligitur ex lege ad eum data 24 Novemb. quo munere functus non est ultra medium an. 410. quippe hoc anno 410. die 25. Junij data reperitur alia lex ad Africæ proconsulem Macrobium.

[c] MSS. omnes uno excepto, *per ipsum Christum.*

[d] Vaticani tres, & Gallicani totidem MSS. habent, *nec supplicia.*

CLASSIS II. AN. 408.

sinceriter desiderantissimo fratri & coëpiscopo [a] MEMORIO, AUGUSTINUS in Domino salutem.

Scripta circ. idem tempus.

I. NULLAS jam reddere debui litteras sanctæ caritati tuæ sine his libris, quos à me sancti amoris jure violentissimo flagitasti, ut hac saltem obedientiâ responderem epistolis tuis, quibus me magis onerare quàm honorare dignatus es. Quamquam ubi succumbo quia oneror; ibi etiam, quia diligor, sublevor. Neque B enim à quolibet diligor, sublevor, eligor; sed ab eo viro & Domini sacerdote, quem sic acceptum Deo sentio, ut cùm animam tuam tam bonam levas ad Dominum, quoniam in illa me habes, leves & me. Debui ergo nunc libros mittere, quos emendaturum me esse promiseram: & ideo non misi, quia non emendavi: non quia nolui, sed quia non potui, curis videlicet multis & multùm prævalentibus occupatus. Nimis autem ingratum ac ferreum fuit, ut te, qui nos sic amas, hîc sanctus C frater & collega noster Possidius, in quo nostram non parvam præsentiam reperies, vel non disceret, vel sine litteris nostris disceret. Est enim per nostrum ministerium non litteris illis, quas variarum servi libidinum, liberales vocant, sed dominico pane nutritus, quantus ei potuit per nostras angustias dispensari.

2. Quid enim aliud dicendum est eis, qui cùm sint iniqui & impij, liberaliter sibi videntur erudi- *Johan. 8. 36.* ti, nisi quod in litteris verè liberalibus legimus, D *Si vos filius liberaverit, tunc verè liberi eritis.* Per eum namque præstatur, ut ipsæ etiam, quæ liberales disciplinæ ab eis, qui in libertatem vocati non sunt, appellantur, quid in se habeant liberale noscatur. Neque enim habent congruum libertati, nisi quod habent congruum veritati. Unde ille ipse Filius, *Ibid.* *Et veritas*, inquit, *liberabit vos.* Non ergo illæ innumerabiles & impiæ fabulæ, quibus vanorum plena sunt carmina poëtarum, ullo modo nostræ consonant libertati; non oratorum inflata & expolita E mendacia; non denique ipsorum philosophorum garrulæ argutiæ; qui vel Deum prorsus non cognoverunt, vel cùm cognovissent Deum, non sicut Deum glorificaverunt, aut gratias egerunt, sed evanuerunt in cogitationibus suis, & obscuratum est insipiens cor eorum, & dicentes se esse sapientes, stulti facti sunt: & immutaverunt gloriam incorrupti Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis & volucrum atque quadrupedum & serpentium; vel qui istis simulacris non dediti, aut F non nimis dediti, coluerunt tamen & servierunt creaturæ potiùs quàm Creatori. Absit omnino ut istorum vanitates & insaniæ mendaces, ventosæ nugæ ac superbus error, rectè liberales litteræ nominentur, hominum scilicet infelicium, qui Dei gratiam per Jesum Christum Dominum nostrum, quâ solâ liberamur de corpore mortis hujus, non cognoverunt, nec in eis ipsis, quæ vera senserunt. Historia sanè, cujus scriptores fidem se præcipuè narrationibus suis debere profitentur, fortas- G sis habeat aliquid cognitione dignum liberis, cùm sive bona sive mala hominum, tamen vera narrantur. Quamvis in eis cognoscendis qui Spiritu-sancto

A non adjuti sunt, rumoresque colligere ipsa humanæ infirmitatis conditione compulsi sunt, quemadmodum non fallerentur in plurimis, omnino non video: est tamen in eis aliqua propinquitas libertatis, si voluntatem mentiendi non habent, nec homines fallunt, nisi cùm ab hominibus humana infirmitate falluntur.

3. Verùm quia in omnibus rerum motibus quid numeri valeant, faciliùs consideratur in vocibus, eaque consideratio quibusdam quasi gradatis itineribus nititur ad superna intima veritatis, in quibus viis ostendit se sapientia hilariter, & in omni providentia occurrit amantibus: initio nostri otij cùm à curis majoribus magisque necessariis vacabat animus, volui per ista, quæ à nobis desiderasti, scripta proludere, quando conscripsi de solo rhythmo sex libros, & de melo scribere alios forsitan sex, fateor, disponebam, cùm mihi otium futurum sperabam. Sed posteaquàm mihi curarum ecclesiasticarum sarcina imposita est, omnes illæ deliciæ fugêre de manibus, ita ut vix nunc ipsum codicem inveniam, quoniam tuam voluntatem, nec petitionem sed jussionem, contemnere nequeo. Quod sane opusculum si potuero mittere, non quidem me tibi obtemperasse, verumtamen te hoc à me tantopere flagitasse pænitebit. Difficillimè quippe intelliguntur in eo quinque libri, si non adsit qui non solùm disputantium possit separare personas, verùm etiam pronuntiando ita sonare morulas syllabarum, ut eis exprimantur sensumque aurium feriant genera numerorum: maximè quia in quibusdam etiam silentiorum dimensa intervalla miscentur, quæ omnino sentiri nequeunt, nisi auditorem pronuntiator informet.

Libri sex de Musica editi in I. Tomo.

4. Sextum sanè librum quem emendatum reperi, ubi est omnis fructus ceterorum, non distuli mittere caritati tuæ: fortassis ipse tuam non multùm refugiet gravitatem. Nam superiores quinque vix filio nostro & condiacono Juliano, quoniam & ipse jam nobiscum commilitat, lectione & cognitione digni videbuntur. Quem quidem, non audeo dicere, plus amo quàm te, quia nec veraciter dico; sed tamen audeo dicere, plus desidero quàm te. Mirum videri potest, quemadmodum quem pariter amo, ampliùs desiderem; sed hoc mihi facit spes amplior videndi eum: puto enim quòd si ad nos te jubente vel mittente venerit, & hoc faciet quod adolescentem decet, maximè quia nondum curis majoribus detinetur, & teipsum mihi expeditiùs apportabit. Quibus numeris consistant versus Davidici non scripsi, quia nescio. Neque enim ex hebræa lingua, quam ignoro, potuit etiam numeros interpres exprimere, ne metri necessitate ab interpretandi veritate ampliùs, quàm ratio sententiarum sinebat, digredi cogeretur: certis tamen eos constare numeris, credo illis qui eam linguam probè callent. Amavit enim vir ille sanctus musicam piam, & in ea studia nos magis ipse quàm ullus alius auctor accendit. Habitetis omnes in æternum in adjutorio Altissimi, qui habitatis unanimes in domo, pater materque fratres filiorum, & cuncti unius Patris filij, memores nostri.

CLASSIS II. AN. 408.

[a] Sic in omnibus MSS & editis scribitur hoc loco. ubi fortè legendum, *Memori*, juxta lib I. contra Julian. c. 4. necnon secundùm Mercatorem, in lib. Subnotat. c. 4 ubi Julianum interpellat his verbis? *Tune sancta ac beata recordationis Memoris episcopi filius? Tu Juliana primaria femina, & qua nihil honestius inter reverentissimas matronas invenias, utero editus? .... degenerasse eos in te nulli dubium erit, qui sanctos illorum hominum mores, sanctam vitam, institutumque noverit.* Memorium Capuanis episcopis accenset Ughellus in Italiæ sacræ tomo 6. haudquaquam ulla præterquam Baronij & Bellarmini auctoritate fretus.

DE SEQUENTE EPISTOLA
LIB. II. RETRACT. CAPUT XXXI.

INTER hæc missæ sunt mihi à Carthagine quæstiones sex, quas proposuit amicus quidam, quem cupiebam fieri Chistianum, ut contra paganos solverentur, præsertim quia nonnullas earum à Porphyrio philosopho propositas dixit. Sed non eum esse arbitror Porphyrium Siculum illum, cujus celeberrima est fama. Harum quæstionum disputa- B tiones in unum librum contuli, non prolixum, cujus est titulus: *Sex quæstiones contra paganos expositæ.* Earum autem prima est de Resurrectione, secunda de tempore Christianæ religionis, tertia de sacrificiorum distinctione, quarta de eo quod scri- (Matt. 7. 2.) ptum est, *In qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis*, quinta de Filio Dei secundùm Salomonem, sexta de Jona propheta. In quarum secunda quod dixi, *Salus religionis hujus, per quam solam veram salus vera veraciterque promittitur, nulli umquam de-* C *fuit, qui dignus fuit, & cui defuit, dignus non fuit*, non ita dixi tamquam ex meritis suis quisquam di- (Rom. 9. 12.) gnus fuerit: sed quemadmodum ait Apostolus, *Non ex operibus, sed ex vocante dictum esse, Major serviet minori.* quam vocationem ad Dei propositum ad- (2. Tim. 1. 9.) serit pertinere. Unde dicit, *Non secundùm opera nostra, sed secundùm suum propositum & gratiam.* Unde (Rom. 8. 28.) item dicit, *Scimus quia diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum iis, qui secundùm propositum vocati* (2. Thess. 1. 11.) *sunt sancti.* De qua vocatione ait, *Ut dignos vos* D *habeat vocatione sua sancta.* Hic liber post epistolam, quæ postmodum à capite addita est, sic incipit: *Movet quosdam, & requirunt.*

SEX QUÆSTIONES CONTRA PAGANOS EXPOSITÆ,
LIBER UNUS *seu*
EPISTOLA CII. *

(* Alias XLIX. quæ autem 102. erat, nunc 169.)

Augustinus Deogratias presbytero mittens solutionem quæ- E *stionum sex propositarum à pagano quodam, quas ipse Augustino exsolvendas transmiserat.*

Sincerissimo fratri & compresbytero DEOGRATIAS, AUGUSTINUS in Domino salutem.

(Scripta circ. hoc tempus.) 1. QUÆSTIONES tibi propositas mihi delegare maluisti, non, ut opinor, pigritiâ, sed quòd ea quoque ipsa quæ nosti, libentiùs per nos audis, dum nos nimis diligis. At ego propterea malebam à te illas aperiri, quòd ille F ipse amicus, qui eas proposuit, quantum ex hoc conjici datur, quòd mihi ad quasdam epistolas non rescripsit, quasi nos verecundatur sequi: viderit quam ob caussam. Hoc tamen suspicor, nec suspicio mea vel malevola est vel absurda, cùm & optimè noveris quantum eum diligam, quantoque mihi dolori sit, quòd nondum Christianus est; & utique non inconvenienter arbitror eum, quem video mihi rescribere noluisse, nihil sibi à me scribi voluisse. Proinde obsecro te, ut quemadmodum ego G tibi parui, atque inter meas artissimas occupationes, tuam sanctam mihique carissimam voluntatem offendere timui, si non facerem quod petisti, ita tu quoque facias quod peto. Hoc est autem, ut breviter quemadmodum à te, sicut mihi indicasti, postulavit, ad omnia illi respondere non graveris,

A quod & antè facere potuisti. Scies enim cùm legeris, nihil penè à me dictum, quod ipse non noveras, aut quod me tacente nosse non poteras. Sed hoc opus meum rogo habeas cum ceteris, quorum studio scis convenire. Tuum verò illud quod flagito, habeat ipse cui hoc potissimùm congruit, & ceteri quos non parum ista delectant, quemadmodum dici possunt abs te, inter quos & ipse sum. Vivas semper in Christo nostri memor.

QUÆSTIO PRIMA.
De Resurrectione.

2. MOVET quosdam, & requirunt de duabus resurrectionibus quæ conveniat promissæ resurrectioni, utrùmnam Christi an Lazari? *Si Christi*, inquiunt, *quomodo potest hæc convenire resurrectioni natorum ex semine, ejus qui nulla seminis conditione natus est? Si autem Lazari resurrectio convenire asseri-* (Johan. 11. 43.) *tur, ne hæc quidem congruere videtur. Siquidem Lazari resurrectio facta sit de corpore nondum tabescente, de eo corpore, quo Lazarus dicebatur: nostra autem multis sæculis pòst ex confuso eruetur. Deinde si post resurrectionem, status beatus futurus est, nullà corporis injuriâ, nulla necessitate famis, quid sibi vult cibatum Christum fuisse, & vulnera monstravisse? Sed si propter incredulum fecit, finxit: si autem verum ostendit, ergo in resurrectione accepta futura sunt vulnera.*

3. Quibus respondetur, ideo non Lazari resurrectionem, sed potiùs Christi congruere promissæ resurrectioni; quia Lazarus ita resurrexit, ut iterum moreretur, *Christus* autem (sicut de illo scri- (Rom. 6. 9.) ptum est) *surgens à mortuis, jam non moritur, & mors illi ultrà non dominabitur.* Quod etiam promissum est resurrecturis in fine sæculi, & cum illo regnaturis in æternum. Sic autem non pertinet ad resurrectionem differentia nativitatis Christi & nostræ, quòd ille sine virili semine, nos autem ex viro & femina creati sumus, sicut etiam non pertinet ad ipsius mortis differentiam. Non enim propterea illius non vera mors fuit, quia sine virili semine natus est; sicut nec ipsius primi hominis aliter exorta caro quàm nostra (quandoquidem ille sine parentibus de terra creatus est, nos verò ex parentibus) aliquid adtulit ad differentiam mortis, ut aliter ille moreretur, aliter nos. Sicut autem ad mortis, sic nec ad resurrectionis differentiam valet diversa nativitas.

4. Sed ne hoc ipsum, quod scriptum est de primo homine, similiter infideles homines nolint credere, quærant vel animadvertant, si vel hoc possunt, quàm multorum animalium genera sine parentibus ex terra procreentur, quæ tamen coëundo pariant etiam ipsa sui simile, nec propter diversitatem nativitatis intersit aliquid ad naturam eorum, quæ procreata sunt ex terra, & eorum quæ illis coëuntibus orta sunt. Similiter enim vivunt, similiterque moriuntur, quamvis dissimiliter nata sint. Ita non est absurdum, ut similiter resurgant corpora, quæ dissimiliter orta sunt. Hujusmodi autem homines non valentes intueri, ad quam rem intersit aliquid diversum, & ad quam non intersit, ubi adverterint aliquam distantiam primordiorum, etiam omnia consequentia distare oportere contendunt. Possunt tales putare, oleum ex adipibus non debere natare super aquam, sicut illud quod ex oliva est; quoniam longè est utriusque origo

dissimilis, quando illud ex ligno, hoc ex carne profluxerit.

5. Quantum autem adtinet ad illam differentiam, quod Christi corpus, non dissolutum tabe atque putredine, die tertio resurrexit, nostra verò post longum tempus, ex quadam, quò soluta discesserant, confusione reparabuntur; humanæ facultati utrumque impossibile est, divinæ autem potestati utrumque facillimum. Ut enim radius oculi nostri, non citiùs pervenit ad propinquiora, tardiùs ad longinquiora, sed utraque intervalla parili celeritate contingit: ita cùm *in ictu oculi*, sicut Apostolus dicit, fit resurrectio mortuorum, omnipotentiæ Dei & ineffabili nutui tam facile est quæque recentia, quàm diuturno tempore dilapsa cadavera suscitare. Incredibilia sunt hæc quibusdam, quia inexperta; cùm omnis natura rerum tam sit plena miraculis, ut non quasi facili pervestigatione rationis, sed [a] videndi consuetudine, mira non sint, atque ob hoc, nec consideratione, nec inquisitione digna videantur. Nam ego, & mecum quicumque invisibilia Dei per ea, quæ facta sunt, intelligere moliuntur, aut non minùs aut ampliùs admiramur, in uno seminis tam parvulo grano, omnia quæ laudamus in arbore tamquam liciata latuisse, quàm mundi hujus tam ingentem sinum, quæ de corporibus humanis dum dilabuntur assumit, resurrectioni futuræ tota & integra redditurum.

1. Cor. 15. 52.

6. Quomodo autem contrarium est, & Christum post resurrectionem cibatum, & in resurrectione quæ promittitur ciborum indigentiam non futuram; cùm & Angelos legamus ejusdemmodi escas eodemque modo sumsisse, non ficto & inani phantasmate, sed manifestissima veritate; nec tamen necessitate, sed potestate? Aliter enim absorbet terra aquam sitiens, aliter solis radius candens. Illa indigentiâ, iste potentiâ. Futuræ ergo resurrectionis corpus, imperfectæ felicitatis erit, si cibos sumere non potuerit: imperfectæ felicitatis, si cibis eguerit. Possem hîc de commutationibus corporalium qualitatum, & de præpotenti valentia in inferiora corpora corporum superiorum latiùs disputare: sed breviter mihi respondere propositum est, & talibus ingeniis hoc scribitur, quæ admonere suffecerit.

7. Sciat sanè qui has proposuit quæstiones, Christum post resurrectionem cicatrices, non vulnera demonstrasse dubitantibus, propter quos etiam cibum ac potum sumere voluit, non semel, sed sæpius, ne illud non corpus, sed spiritum esse arbitrarentur, & sibi non solidè, sed imaginaliter apparere. Tunc autem illæ falsæ cicatrices fuissent, si nulla vulnera præcessissent: & tamen nec ipsæ essent, si eas esse noluisset. Voluit autem certæ dispensationis gratiâ, ut eis quos ædificabat in fide non ficta, non aliud pro alio, sed hoc quod crucifixum viderant, resurrexisse monstraret. Quid est ergo quod dicitur, *Si propter incredulum fecit, finxit?* quasi verò si quisquam vir fortis pro patria dimicans, multa adversa vulnera exciperet, & peritissimo medico, qui hæc ita curare valeret, ut cicatrices nullæ apparerent, ipse potiùs diceret, sic se velle sanari, ut magis essent in corpore suo vestigia vulnerum tamquam tituli gloriarum, ideo ille medicus cicatrices finxisse diceretur, quia cùm per artem efficere potuerit ut non essent, certâ exsistente caussâ, per artem effecit potiùs ut essent: quæ uno solo

[a] *Lov. vivendi consuetudine.* At alij libri editi & MSS. *videndi.*

A modo, sicut superiùs dixi, falsæ convincerentur, si nulla vulnera sanarentur.

Quæstio Secunda.

De tempore Christianæ religionis.

8. Item alia proposuerunt, quæ dicerent de Porphyrio contra Christianos tamquam validiora decerpta. *Si Christus se*, inquiunt, *salutis viam dicit, gratiam, & veritatem, in seque solo ponit animis sibi credentibus reditum; quid egerunt tot sæculorum* B *homines ante Christum? Ut dimittam*, inquit, *tempora ante Latium regnatum, ab ipso Latio quasi principium humani nominis sumamus. In ipso Latio ante Albam dij culti sunt. In Alba æquè religiones ritusque valuere templorum. Non paucioribus sæculis ipsa Roma, longo sæculorum tractu sine Christiana lege fuit. Quid*, inquit, *actum de tam innumeris animis, qui omnino in culpa nulla sunt: siquidem is, cui credi posset, nondum adventum suum hominibus commodarat? Orbis quoque cum ipsa Roma in ritibus templorum caluit. Quare*, inquit, C *Salvator qui dictus est, sese tot sæculis subduxit? Sed ne*, inquit, *dicant lege Iudaica vetere hominum curatum genus, longo post tempore lex Iudæorum apparuit ac viguit angusta Syriæ regione, postea verò prorepsit etiam in fines Italos; sed post Cæsarem Caium, aut certè ipso imperante. Quid igitur actum de Romanis animabus vel Latinis, quæ gratiâ nondum advenientis Christi viduatæ sunt, usque in Cæsarum tempus?*

Johan. 14. 6.

9. Huic propositioni respondetur, ut primò D ipsi dicant, utrùm profuerint hominibus deorum suorum sacra, quæ constat certis temporibus instituta. Quæ si negant aliquid profuisse ad animarum salutem, nobiscum ea destruunt, & esse inania confitentur. Nos quidem etiam perniciosa monstramus; sed parum non est ut ipsi interim priùs inania fateantur. Si verò ea defendunt, & sapienter atque utiliter asserunt instituta; quæro quid actum sit, de his, qui antequam hæc instituta essent, morte obierunt: hac enim utique salute atque uti- E litate fraudati sunt. Si autem potuerunt alio modo purgari, cur non idem modus perseveravit in posteros? Quid opus erat instituere novitias consecrationes, quæ antiquitus non fuerunt?

10. Hîc si dicunt deos quidem ipsos semper fuisse, & ad liberandos cultores suos pariter ubique valuisse; sed pro varietate rerum temporalium ac terrenarum, quæ scirent certis temporibus locisque congruere, in his aliàs atque aliàs, alibi atque alibi, aliter atque aliter sibi voluisse serviri: cur hanc quæ- F stionem Christianæ religioni ingerunt, in qua nobis ipsi pro diis suis aut respondere non possunt, aut si possunt, in eo ipso sibi etiam pro nostra religione respondeant, ita nihil interesse pro diversa temporum locorumque congruentia, quàm diversis sacramentis colatur, si quod colitur sanctum est, sicut nihil interest pro diversa linguarum auditorumque congruentia, quàm diversis sonis dicatur, si quod dicitur verum est: dum hoc sanè intersit, quòd linguæ sonos, quibus inter se sua sensa com- G municent, etiam homines pacto quodam societatis sibi instituere possunt; quibus autem sacris divinitati congruerent, voluntatem Dei secuti sunt, qui rectè sapuerunt. Quæ omnino numquam defuit ad salutem justitiæ pietatique mortalium, & si qua in aliis atque in aliis populis, una eademque religione sociatis variè celebrantur, quatenus fiat plurimùm

refert, quò & humana exhortetur vel toleretur infirmitas, & divina non oppugnetur auctoritas.

11. Quamobrem cùm Christum dicamus Verbum Dei, per quod facta sunt omnia, & ideo Filium, quia Verbum, nec Verbum dictum atque transactum, sed apud incommutabilem Patrem incommutabile ipsum atque incommutabiliter manens, sub cujus regimine universa creatura spiritalis & corporalis, pro congruentia temporum locorumque administratur, cui moderandæ & gubernandæ, quid, quando & ubi, circa eam fieri oporteat, sapientia & scientia penes ipsum est: profectò & antequam propagaret Hebræorum gentem, per quam sui adventus manifestationem congruis sacramentis præfiguraret, & ipsis temporibus Israëlitici regni, & deinde cùm se in carne de virgine accepta mortalibus mortaliter demonstravit, & deinceps usque nunc, cùm implet omnia, quæ per Prophetas ante prædixit, & ab hinc usque ad finem sæculi, quo sanctos ab impiis diremturus est, & sua cuique retributurus, idem ipse est Filius Dei, Patri coæternus, & incommutabilis Sapientia, per quam creata est universa natura, & cujus participatione omnis rationalis anima fit beata.

12. Itaque ab exordio generis humani, quicumque in eum crediderunt, eumque utcumque intellexerunt, & secundùm ejus præcepta piè & justè vixerunt, quandolibet & ubilibet fuerint, per eum proculdubio salvi facti sunt. Sicut enim nos in eum credimus & apud Patrem manentem, & qui in carne jam venerit: sic credebant in eum antiqui, & apud Patrem manentem, & in carne venturum. Nec quia pro temporum varietate nunc factum annuntiatur, quod tunc futurum prænuntiabatur, ideo fides ipsa variata, vel salus ipsa diversa est. Nec quia una eademque res, aliis atque aliis sacris & sacramentis vel prædicatur aut prophetatur, ideo alias atque alias res, vel alias atque alias salutes oportet intelligi. Quid autem quando fiat quod ad unam eamdemque fidelium & piorum liberationem pertineat, consilium Deo tribuamus, nobis obedientiam teneamus. Proinde aliis tunc nominibus & signis, aliis autem nunc, & priùs occultiùs, postea manifestiùs, & priùs à paucioribus, postea à pluribus, una tamen eademque religio vera significatur & observatur.

13. Nec nos eis objicimus, quòd aliter Numa Pompilius deos colendos Romanis instituit, atque aliter ab eis vel Italis antea colebantur, nec quòd Pythagoreis temporibus illa philosophia celebrata est, quæ antea vel omnino non erat, vel in paucissimis eadem sentientibus, non tamen eodem ritu viventibus fortasse latitabat: sed utrùm illi dij, veri aut colendi sint; & utrùm illa philosophia animarum saluti aliquid prosit, hoc cum eis agimus, hoc in quæstionem vocamus, hoc disputando convellimus. Desinant igitur objicere nobis, quod omni sectæ, & omni nomini religionis objici potest. Cùm enim non fortuitò labi, sed divinâ providentiâ tempora ordinari fateantur, quid cuique tempori aptum & opportunum sit, humanum consi-
A lium prætergreditur, & illinc dispertitur, unde ipsa providentia rebus consulit.

14. Si enim dixerint, propterea non semper nec ubique fuisse Pythagoricam disciplinam, quia Pythagoras homo fuit, neque hoc in potestate habere potuit: numquid hoc etiam dicere possunt, eo ipso tempore quando fuit, & in his terrarum locis ubi illa philosophia viguit, omnes qui eum audire potuerunt, etiam credere sectarique voluisse? Ac per hoc magis si tantæ potestatis fuisset Pytha-
B goras, ut ubi vellet, & quando vellet, sua dogmata prædicaret, & si haberet etiam cum ea potestate summam rerum præscientiam, nusquam & numquam appareret, nisi ubi & quando sibi homines credituros esse prænosceret. Proinde cùm Christo non objiciant, quòd ejus doctrinam non omnes sequuntur; sentiunt enim & ipsi nequaquam hoc rectè objici posse, vel philosophorum sapientiæ, vel etiam numini deorum suorum: quid respondebunt si exceptâ illâ altitudine sapientiæ & scientiæ Dei,
C ubi fortassis aliud divinum consilium longè secretius latet, sine præjudicio etiam aliarum fortè caussarum, quæ à prudentibus investigari queunt, hoc solùm eis brevitatis gratiâ, in hujus quæstionis disputatione dicamus, [a] tunc voluisse hominibus apparere Christum, & apud eos prædicari doctrinam suam, quando sciebat, & ubi sciebat esse, qui in eum fuerant credituri? His enim temporibus & his locis, quibus Evangelium ejus non est prædicatum, tales omnes in ejus prædicatione futuros esse
D præsciebat, quales non quidem omnes, sed tamen multi in ejus corporali præsentia fuerunt, qui in eum nec suscitatis ab eo mortuis credere voluerunt: quales etiam nunc multos videmus, cùm tanta manifestatione de illo compleantur præconia Prophetarum, nolle adhuc credere, & malle humanâ astutiâ resistere, quàm tam claræ atque perspicuæ tamque sublimi & sublimiter diffamatæ divinæ [b] cedere auctoritati. Quamdiu parvus & infirmus est intellectus hominis, divinæ debet cedere veritati.
E Quid ergo mirum si tam infidelibus plenum orbem terrarum Christus prioribus sæculis noverat, ut eis apparere, vel prædicari meritò nollet, quos nec verbis, nec miraculis suis credituros esse præsciebat? Neque enim incredibile est tales fuisse tunc omnes, quales ab ejus adventu usque ad hoc tempus, tam multos fuisse & esse miramur.

15. Et tamen ab initio generis humani, aliàs occultiùs, aliàs evidentiùs, sicut congruere temporibus divinitus visum est, nec prophetari destitit,
F nec qui in eum crederent defuerunt, ab Adam usque ad Moysen, & in ipso populo Israël, quæ speciali quodam mysterio gens prophetica fuit, & in aliis gentibus antequam venisset in carne. Cùm enim nonnulli commemorantur in sanctis hebraïcis libris jam ex tempore Abrahæ, nec de stirpe carnis ejus, nec ex populo Israël, nec ex adventitia societate in populo Israël, qui tamen hujus sacramenti participes fuerunt: cur non credamus etiam in ceteris hac atque illac gentibus, aliàs alios fuisse, quamvis eos commemoratos in eisdem au-

[a] Semipelagiani Massilienses locum hunc producebant in sui erroris præsidium. Cujus rei admonitus Augustinus ab Hilario in epistola 219. sic demum vindicavit & explicuit suam sententiam in lib. de Prædestinatione Sanctor. c. 9. *Cernitisne me sine præjudicio latentis consilij Dei aliarumque caussarum, hoc de præscientia Christi dicere voluisse, quod convincendæ paganorum infidelitati, qui hanc objecerant quæstionem, sufficere videretur? Quid enim est verius, quàm præscisse Christum, qui & quando & quibus locis in eum fuerant credituri? Sed utrùm prædicato sibi Christo à seipsis habituri essent fidem, an Deo donante sumturi, id est utrùm tantummodo eos præscierit, an etiam prædestinaverit Deus, quærere ac disserere tunc necessarium non putavi. Proinde quod dixi*, tunc voluisse hominibus apparere Christum, & apud eos prædicari doctrinam suam, quando sciebat, & ubi sciebat esse, qui in eum fuerant credituri; *posset etiam sic dici, tunc voluisse hominibus apparere Christum, & apud eos prædicari doctrinam suam, quando sciebat, & ubi sciebat esse, qui electi fuerant in ipso ante mundi constitutionem.*

[b] Ita MSS. melioris notæ. At editi hîc & infra habent, *credere.*

ctoritatibus non legamus? Ita ſalus religionis hu- A jus, per quam ſolam veram ſalus vera veraciterque promittitur, nulli umquam defuit qui dignus fuit, & cui defuit, [a] dignus non fuit. Et ab exordio propagationis humanæ, uſque in finem, quibuſdam ad præmium, quibuſdam ad judicium prædicatur. Ac per hoc & quibus omnino annuntiata non eſt, non credituri præſciebantur: & quibus non credituris tamen annuntiata eſt, in illorum exemplum demonſtrantur: quibus autem credituris annuntiatur, hi regno cælorum & ſanctorum Angelorum B ſocietati præparantur.

QUÆSTIO TERTIA.

De ſacrificiorum diſtinctione.

16. JAM videamus eam, quæ ſequitur, quæſtionem. *Accuſant*, inquit, *ritus ſacrorum*, *hoſtias*, *thura*, *& cetera*, *quæ templorum cultus exercuit*; *cùm idem cultus ab ipſis*, inquit, *vel à Deo quem colunt exorſus eſt temporibus priſcis*, *cùm inducitur* C *Deus primitiis eguiſſe.*

17. Huic reſpondetur, quoniam ex illo Scripturarum noſtrarum loco hæc quæſtio propoſita agnoſcitur, ubi ſcriptum eſt, *Caïn ex fructibus terræ*, *Abel autem ex primitivis ovium obtuliſſe munus Deo.* (Gen. 4. 4.) Hinc potiùs eſſe intelligendum, quàm ſit res antiqua ſacrificium, quod non niſi uni Deo vero offerri oportere veraces & ſacræ litteræ monent: non quòd illo egeat Deus, cùm in eiſdem ipſis litteris apertiſſimè ſit ſcriptum, *Dixi Domino*, *Deus* D *meus es tu*, *quoniam bonorum meorum non eges*: (Pſal. 15. 2.) ſed quòd etiam in his, vel acceptandis vel reprobandis vel percipiendis, non niſi hominibus conſulat. NOBIS enim prodeſt colere Deum, non ipſi Deo. Cùm ergo inſpirat & docet quomodo colendus ſit, non ſolùm ſuâ nullâ indigentiâ facit, ſed noſtrâ maximâ utilitate. Significativa ſunt autem omnia talia ſacrificia, & quarumdam rerum ſimilitudines, quibus admoneri nos oportet ad ea ipſa, quorum ſimilitudines ſunt, ſive ſcrutanda, ſive E noſcenda, ſive recolenda. De qua re, quantum ſatis eſt, diſſerenda, non brevis ſermo flagitandus eſt, quo nunc reſpondere nobis propoſitum eſt; præſertim quia in aliis opuſculis noſtris, de hac re multa jam diximus. (In lib 22. cont. Fauſtum.) Et qui ante nos Dei eloquia tractaverunt, de ſimilitudinibus ſacrificiorum veteris Teſtamenti, tamquam umbris figuriſque futurorum copioſè locuti ſunt.

18. Hoc ſanè nec in iſta brevitate prætereundum eſt, quòd templum, ſacerdotium, ſacrificium, F & alia quæcumque ad hæc pertinentia, niſi uni vero Deo deberi noſſent dij falſi, hoc eſt dæmones, qui ſunt prævaricatores angeli, numquam hæc ſibi à cultoribus ſuis, quos decipiunt, expetiſſent. Verùm hæc cùm exhibentur Deo, ſecundùm ejus inſpirationem atque doctrinam, vera religio eſt: cùm autem dæmonibus, ſecundùm eorum impiam ſuperbiam, noxia ſuperſtitio. Quapropter qui Chriſtianas litteras utriuſque Teſtamenti ſciunt, non hoc culpant in ſacrilegis ritibus paganorum, G quòd conſtruant templa, & inſtituant ſacerdotia, & faciant ſacrificia; ſed quòd hæc idolis & dæmoniis exhibeant. Et idola quidem omni ſenſu carere, quis dubitet? Verumtamen cùm his locantur ſedibus, honorabili ſublimitate, ut à precantibus atque immolantibus adtendantur, ipſa ſimilitudine animatorum membrorum atque ſenſuum, quamvis inſenſata & exanima, afficiunt infirmos animos, ut vivere ac ſpirare videantur; accedente præſertim veneratione multitudinis, qua tantus eis cultus impenditur.

19. Quibus morbidis & peſtilentioſis affectibus medetur Scriptura divina, quæ rem quidem notam, ſed tamen ſalubri remedio admonitionis inculcat, dicens, *Oculos habent & non vident*, *aures habent & non audiunt*; (Pſal. 113. 5.) & cetera talia. Hæc enim verba, quo magis aperta & populariter vera ſunt, eo magis incutiunt ſalubrem pudorem illis, qui cùm talibus ſimulacris divinum cum timore cultum exhibent, eaque viventibus ſimilia venerantes adoranteſque contuentur, eiſque velut præſentibus preces allegant, victimas immolant, vota perſolvunt, ſic afficiuntur omnino, ut ea ſenſu carentia putare non audeant. Ne arbitrentur autem iſti hoc ſolùm noſtros libros velle ſonare, quòd hujuſcemodi affectus humano cordi ex idolis innaſcitur: apertiſſimè ſcriptum eſt, *Quoniam omnes dij gentium dæmonia.* (Pſal. 95. 5.) Unde & apoſtolica diſciplina non ſolùm dicit, quod apud Johannem legitur, *Fratres*, *cavete à ſimulacris*: (1. Johan. 5. 21.) verùm etiam quod apud Paulum, *Quid ergo? dico quòd idolis immolatum ſit aliquid*, *aut idolum eſt aliquid? Sed quæ immolant gentes*, *dæmoniis & non Deo immolant*: *nolo autem vos ſocios fieri dæmoniorum.* (1. Cor. 10. 19.) Unde ſatis intelligi poteſt, non tam ipſam immolationem, (nam vero Deo priſci ſancti immolaverunt) ſed quòd diis falſis & impiis dæmoniis immolatur, reprehendi à vera religione in ſuperſtitionibus gentium. Sicut enim veritas hortatur homines fieri ſocios ſanctorum Angelorum, ita ſeducit impietas ad ſocietatem dæmoniorum, cui præparatur ignis æternus, ſicut regnum æternum ſocietati ſanctorum.

20. Neque illinc excuſant impij ſua ſacrilega ſacra & ſimulacra, quòd eleganter interpretantur quid quæque ſignificent. Omnis quippe illa interpretatio ad creaturam refertur, non ad Creatorem, cui uni debetur ſervitus religionis illa, quæ uno nomine λατρεία græcè appellatur. Nec nos dicimus terram, maria, cælum, ſolem, lunam, ſtellas, & quaſdam non in promtu ſitas cælites poteſtates eſſe dæmonia: ſed cùm omnis creatura partim corporalis ſit, partim verò incorporalis, quam etiam ſpiritalem vocamus, manifeſtum eſt, id quod à nobis piè ac religioſè fit, à voluntate animi proficiſci, quæ creatura ſpiritalis eſt, & omni corporali præponenda. Unde colligitur corporali creaturæ non eſſe ſacrificandum. Reſtat ſpiritalis, quæ vel pia vel impia eſt: pia ſcilicet, in hominibus & Angelis juſtis, & Deo ritè ſervientibus; impia verò in hominibus & angelis iniquis, quos etiam dæmones dicimus. Ac per hoc nec ſpiritali, quamvis juſtæ creaturæ ſacrificandum eſt. Quoniam quanto magis pia eſt & ſubdita Deo, tanto minùs ſe tali honore dignatur, quem ſcit non deberi niſi Deo. Quanto ergo pernicioſius eſt ſacrificare dæmoniis, hoc eſt iniquæ ſpiritali creaturæ, quæ in hoc proximo & caliginoſo cælo habitans, tamquam in aërio carcere ſuo, prædeſtinata eſt ſupplicio ſempiterno? Quamobrem etiam cùm ſe homines ſuperioribus cæleſtibus poteſtatibus, quæ non ſunt dæmonia, ſacrificare dicunt, & ſolius nominis intereſſe

[a] In hæc verba S. Auguſtinus in libro de Prædeſt. SS. c. 10. *Si diſcutiatur*, inquit, *& quæratur unde quiſque ſit dignus*, *non deſunt qui dicant*, *voluntate humana*: *nos autem dicimus*, *gratiâ vel prædeſtinatione divinâ.*

Classis II. An. 408.

arbitrantur, quòd illi deos, nos eos Angelos appellamus, non se opponunt eis ludificandis multiplici fallaciâ, nisi dæmones, qui errore delectantur, & quodammodo pascuntur humano. Quoniam sancti Angeli non approbant sacrificium, nisi quod ex doctrina veræ sapientiæ, veræque religionis offertur uni vero Deo, cui sancta societate deserviunt. Proinde sicut impia superbia, sive hominum, sive dæmonum, sibi hos divinos honores exhiberi vel jubet vel cupit: ita pia humilitas vel hominum, vel Angelorum sanctorum, hæc sibi oblata recusavit, B & cui deberentur, ostendit. Cujus rei manifestissima in sacris litteris nostris exempla monstrantur.

21. Dispertita autem divinis eloquiis sacrificia pro temporum congruentia, ut alia fierent ante manifestationem novi Testamenti, quod ex ipsa vera & unius sacerdotis victima, hoc est, ex effuso Christi sanguine ministratur, & aliud nunc quod huic manifestationi congruum, qui jam declarato nomine Christiani appellamur, offerimus, non solùm evangelicis, verùm etiam propheticis litteris C demonstratur. Mutatio quippe non Dei, non ipsius religionis, sed sacrificiorum & sacramentorum impudenter nunc videretur prædicata, nisi fuisset antè prædicta. Quemadmodum enim unus idemque homo, si Deo manè aliud offerat, aliud vespere, pro congruentia diurni temporis, non Deum mutat, nec religionem, sicut nec salutem qui alio modo manè, alio vespere salutat: ita in universo tractu sæculorum, cùm aliud oblatum est ab antiquis sanctis, aliud ab eis qui nunc sunt offertur, non hu- D mana præsumtione, sed auctoritate divinâ, temporibus congrua sacra mysteria celebrantur, non Deus aut religio commutatur.

Quæstio Quarta.

De eo quod scriptum est, In qua mensura mensi fueritis remetietur vobis.

22. Jam nunc deinde videamus, quale sit quod de mensura peccati atque supplicij propo- E suit, sic Evangelio calumniatus. *Minatur*, inquit, *Christus sibi non credentibus, æterna supplicia. & alibi ait; In qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis. Satis*, inquit, *ridiculè atque contrariè. Nam si ad mensuram redditurus est pœnam, & omnis mensura circumscripta est fine temporis, quid sibi volunt minæ infiniti supplicij?*

Johan. 3.18.
Matt. 7.2.

23. Istam quæstionem à qualicumque philosopho esse objectam atque propositam, difficile est credere: quippe qui ait, *omnis mensura circumscribitur* F *tempore*, quasi non soleat nisi temporum esse mensura, sicut horarum & dierum & annorum; vel sicut dicimus brevem syllabam simplum habere temporis ad syllabam longam. Puto enim modios & rabones, urnas & amphoras, non temporum esse mensuras. Quomodo ergo omnis mensura circumscribitur tempore? Nonne ipsi dicunt, solem istum sempiternum esse: qui tamen quantus sit ad terram, mensuris geometricis perscrutari audent & renuntiare? G Quod sive possint sive non possint, constat eum tamen propriam sui orbis habere mensuram. Quia & si comprehendunt quantus sit, mensuram ejus comprehendunt; & si hoc non assequuntur, mensuram ejus utique non comprehendunt: nec ideo nulla est, quia homines eam nosse non possunt. Potest igitur aliquid & sempiternum esse, & certam sui modi habere mensuram. Secundùm ipsos enim de solis æternitate locutus sum, ut suâ sententiâ convincantur, atque concedant esse posse aliquid cum mensura sempiternum. Ac sic non ideo putent non esse credendum de supplicio sempiterno, quod minatus est Christus, quia idem dixit, *In qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis.*

A

Classis II. An. 408.

24. Si enim dixisset, Quod mensi fueritis, hoc metietur vobis; etiam sic non omnino ad eamdem rem ex omni parte necesse esset referre sententiam. Possumus enim rectè dicere, Quod plantaveris, hoc decerpes; quamvis nemo plantet pomum sed lignum, decerpat autem pomum magis quàm lignum: sed illud dicimus secundùm arboris genus; quia non ficum plantat unde nucem decerpat. Ita dici posset, Quod feceris patieris; non ut si stuprum fecerit, stuprum patiatur; sed quod peccato isto fecit legi, hoc ei lex faciat, id est quia legem talia prohibentem de sua vita abstulit, auferat eum etiam ipsa lex de hominum vita quam regit. Item si dixisset, Quantum mensi fueritis, tantum remetietur vobis; nec sic esset consequens, ut omni modo æquales peccatis pœnas intelligere deberemus. Neque enim æqualia sunt verbi gratiâ, triticum & hordeum; & profectò dici posset, Quantum mensi fueritis, tantum remetietur vobis, hoc est quantum tritici, tantum hordei. Quòd si de doloribus ageretur, atque diceretur, Quantum dolorem ingesseritis, tantus ingeretur vobis; fieri posset ut tantus dolor esset, quamvis tempore diuturnior, hoc est morâ major, vi par. Neque enim si de duabus lucernis dicamus, Tantum ignis iste caluit, quantum ille; ideo falsum erit, quia una earum fortè citiùs exstincta est. Non itaque si aliquid secundùm aliud tantum est, secundùm aliud non est tantum, quia non omni modo tantum est, ideo falsus est modus in quo tantum est.

25. Cùm verò dixerit, *In qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis*; cúmque manifestum sit, aliud esse mensuram in qua metitur aliquid, aliud ipsam rem quæ metitur: jam fieri potest, ut in qua mensura homines mensi essent, verbi gratiâ, modium tritici, in ea illis metirentur millia modiorum, ut & tam multùm interesset in quantitate frumenti, & nihil in mensura: ut taceam de ipsarum rerum diversitate; quia non solùm fieri potest, ut in qua mensura quis mensus fuerit hordeum, in ea illi metiatur triticum; sed in qua mensura mensus fuerit frumentum, in ea illi metiatur aurum, & frumenti sit unus modius, auri autem, quamplurimi. Ita cùm sine comparatione rerum ipsarum, & genus, & quantitas differat; dici tamen rectissimè potest, In qua mensura mensus est, in ea illi metitum est. Unde autem hoc dixerit Christus, paulò superiùs satis elucet: *Nolite*, inquit, *judicare, ut non judicemini. In quo enim judicio judicaveritis, judicabimini.* Numquid si iniquo judicio judicabunt, iniquo judicabuntur? Absit. Nulla quippe iniquitas apud Deum. Sed ita dictum est, *In quo judicio judicaveritis*, in eo *judicabimini*; tamquam diceretur, In qua voluntate benefeceritis, in ipsa liberabimini; vel in qua voluntate malefeceritis, in ipsa puniemini. Velut si quisquam ad turpem concupiscentiam oculis utens, excæcari juberetur, rectè utique audiret, In quibus oculis peccasti, in eis supplicium meruisti. Judicio enim quisque animi sui, seu bono seu malo utitur vel ad benefaciendum vel ad peccandum. Unde non iniquum est, ut in quo judicat in eo judicetur, hoc est ut in ipso animi sui judicio

pœnas luat, cùm ea mala patitur, quæ malè judicantem animum consequuntur.

26. Alia namque sunt manifesta tormenta, quæ pòst futura præparantur, etiam ipsa ex eodem malæ voluntatis cardine [a] adtracta: IN IPSO autem animo, ubi appetitus voluntatis humanorum omnium est mensura factorum, continuò pœna sequitur culpam, plerumque major non sentientis cæcitate graviore. Ideo cùm dixisset, *In quo judicio judicaveritis, judicabimini*; secutus adjunxit, *Et quâ mensurâ mensi fueritis, metietur vobis.* In voluntate quippe propria metietur bonus homo bona facta, & in ea metietur ei beatitudo. Itémque in voluntate propria, metietur malus homo mala opera, & in ea metietur ei miseria: quoniam ubi quisque bonus est, cùm bene vult, ibi etiam malus cùm malè vult. Ac per hoc ibi etiam fit vel beatus vel miser, hoc est in ipso suæ voluntatis affectu, quæ omnium factorum meritorumque mensura est. Ex qualitatibus quippe voluntatum, non ex temporum spatiis, sive rectè facta sive peccata metimur. Aliòquin majus peccatum haberetur, arborem dejicere quàm hominem occidere. Illud enim fit longâ morâ, ictibus multis; hoc uno ictu, brevissimo tempore: pro quo tamen exigui temporis tam grandi peccato, si perpetua deportatione homo puniretur, etiam mitiùs cum illo actum, quàm dignus fuerat, diceretur: quamvis in spatio temporali longitudo pœnæ cum brevitate facinoris nullo modo sit comparanda. Quid ergo contrarium est, si erunt pariter longa, vel etiam pariter æterna supplicia, sed aliis alia mitiora, vel acriora: ut quibus tempus æquale est, non sit æqualis asperitas, propter mensuram etiam peccatorum, non in productione temporum, sed in voluntate peccantium?

27. VOLUNTAS quippe ipsa punitur, sive animi supplicio sive corporis; ut quæ delectatur in peccatis, ipsa plectatur in pœnis; & ut qui judicat sine misericordia, sine misericordia judicetur: & in hac quippe sententia, ad hoc solum eadem mensura est, ut quod non præstitit, non ei præstetur: atque ita quod ipse judicatur, æternum erit; quamvis quod judicavit, æternum esse nequiverit. In eadem igitur mensura, quamvis non æternorum malefactorum, æterna supplicia remetiuntur; ut quia æternam voluit habere peccati perfructionem, æternam vindictæ inveniat severitatem. Non autem finit proposita brevitas responsionis meæ, ut colligam omnia, vel certè quamplurima, quæ de peccatis, & de peccatorum pœnis sancti libri habent, atque ex his unam eruam sine ulla ambiguitate sententiam, si tamen id valeam viribus mentis, etiamsi congruum nanciscar otium. Nunc tamen arbitror satis esse monstratum, non esse contrarium æternitati suppliciorum, quòd in eadem mensura redduntur, in qua peccata commissa sunt.

QUÆSTIO QUINTA.

De Filio Dei secundùm Salomonem.

28. POST hanc quæstionem, qui eas ex Porphyrio proposuit, hoc adjunxit. *Sanè etiam de illo*, inquit, *me dignaberis instruere, si verè dixit Salomon, Filium Deus non habet.*

29. Citò respondetur, Non solùm hoc non dixit, verùm etiam dixit quòd Deus habeat Filium. A Apud eum enim Sapientia loquens ait, *Ante omnes colles genuit me.* Et quid est Christus, nisi Dei Sapientia? Item quodam loco Proverbiorum, *Deus*, inquit, *docuit me sapientiam, & scientiam sanctorum cognovi. Quis adscendit in cælum, & descendit? Quis collegit ventos in sinum? Quis convertit aquam in vestimento? Quis tenuit fines terræ? Quod nomen est ei, aut quod nomen est Filij ejus?* Horum duorum, quæ in extremo commemoravi, unum retulit ad Patrem, id est, *Quod nomen est ei*; propter quod dixerat, *Deus docuit me sapientiam*: & alterum evidenter ad Filium, cùm ait, *aut quod nomen est Filij ejus*; propter cetera, quæ de Filio magis intelliguntur, hoc est, *Quis adscendit in cælum, & descendit*; quod Paulus ita commemorat, *Qui descendit, ipse est & qui adscendit super omnes cælos*: *Qui collegit ventos in sinum*, id est, animas credentium in occultum atque secretum; quibus dicitur, Mortui enim estis, & vita vestra abscondita est cum Christo in Deo: *Quis convertit aquam in vestimento*; ut dici posset, *Quotquot in Christum baptizati estis, Christum induistis. Quis tenuit fines terræ*; qui dixit discipulis suis, *Eritis mihi testes in Ierusalem, & in tota Iudæa, & Samaria, & usque in fines terræ.*

Prov. 8. 25. Prov. 30. 3. Eph. 4. 10. Col. 3. 3. Gal. 3. 27. Act. 1. 8.

QUÆSTIO SEXTA.

De Iona Propheta.

30. POSTREMA quæstio proposita est de Jona; nec ipsa quasi ex Porphyrio, sed tamquam ex irrisione paganorum. sic enim posita est: *Deinde quid sentire*, inquit, *debemus de Iona, qui dicitur in ventre ceti triduo fuisse; quod ἀπίθανον est & incredibile, transvoratum cum veste hominem, fuisse in corde piscis. Aut si figura est, hanc dignaberis pandere. Deinde quid sibi etiam illud vult, supra evomitum Ionam cucurbitam natam; quid caussæ fuit, ut hæc nasceretur?* Hoc enim genus quæstionis, multo cachinno à paganis graviter irrisum animadverti.

Jon. 2. 1. Ibid. 4. 6.

31. Ad hoc respondetur, quòd aut omnia divina miracula credenda non sint; aut hoc cur non credatur, caussa nulla sit. In ipsum autem Christum, quòd tertio die resurrexerit, non crederemus, si fides Christianorum cachinnum metueret paganorum. Cùm autem hinc quæstionem non proposuerit amicus noster, Utrùm credendum sit, vel Lazarum resuscitatum esse quarto die, vel ipsum Christum tertio die resurrexisse; multùm miror hoc quod factum est de Jona, cum pro incredibili posuisse: nisi fortè faciliùs putat mortuum de sepulcro resuscitari, quàm vivum in tam vasto ventre beluæ potuisse servari. Ut enim omittam commemorare, quanta magnitudo beluarum marinarum ab eis, qui experti sunt, indicetur; venter quem costæ illæ muniebant, quæ Carthagine in publico fixæ populo notæ sunt, quot homines in spatio suo capere posset, quis non conjiciat, quanto hiatu patebat os illud, quod velut janua speluncæ illius fuit? Nisi fortè, ut posuit, vestis esset impedimento, ne Jonas vorari posset illæsus, quasi per angusta sese coartaverit, qui per abruptum aëris præcipitatus, sic exceptus est, ut priùs reciperetur ventre bestiæ, quàm dente laceraretur. Quamquam Scriptura neque nudum neque vestitum in illud antrum dejectum esse dixerit, ut possit intelligi illuc etiam nudus irruisse, si fortè opus erat, tamquam ovo corium, ita illi vestem detrahi, quo faciliùs

[a] Sic MSS. quatuordecim. At editi habent, *cardine extracta*.

ſorberetur. Sic enim ſunt homines de Prophetæ hujus veſte ſolliciti, quaſi aut per feneſtram parvam repſiſſe, aut in balneas intraſſe dicatur; quò etiam ſi neceſſe eſſet intrare veſtitum, vix moleſtum eſſet, non tamen mirum.

32. Sed habent revera quod non credant in divino miraculo, vaporem ventris, quo cibi madeſcunt, potuiſſe ita temperari, ut vitam hominis conſervaret. Quanto incredibiliùs ergo proponerent, tres illos viros ab impio rege in caminum miſſos, deambulaſſe in medio ignis illæſos? Quapropter ſi nulla iſti divina miracula volunt credere, alia diſputatione refellendi ſunt. Neque enim debent unum aliquid tamquam incredibile proponere, & in quæſtionem vocare, ſed omnia quæ vel talia, vel etiam mirabiliora narrantur. Et tamen ſi hoc, quod de Jona ſcriptum eſt, Apuleius Madaurenſis, vel Apollonius Tyaneus feciſſe diceretur, quorum multa mira nullo fideli auctore jactitant, quamvis & dæmones nonnulla faciant Angelis ſanctis ſimilia, non veritate, ſed ſpecie, non ſapientiâ, ſed planè fallaciâ: tamen ſi de iſtis, ut dixi, quos magos vel philoſophos laudabiliter nominant, tale aliquid narraretur, non jam in buccis creparet riſus, ſed typhus. Ita rideant Scripturas noſtras, quantum poſſunt, rideant, dum per ſingulos dies rariores paucioreſque ſe videant, vel moriendo, vel credendo: dum implentur omnia, quæ prædixerunt qui hos contra veritatem inaniter pugnaturos, vanè latraturos, paulatim defecturos, tanto antè riſerunt: nobiſque poſteris ſuis, non ſolùm ea legenda dimiſerunt, verùm experienda promiſerunt.

33. Non ſanè abſurdè, neque importunè requiritur, quid iſta ſignificent, ut cùm hoc expoſitum fuerit, non tantùm geſta, ſed etiam propter aliquam ſignificationem conſcripta eſſe credantur. Priùs ergo non dubitet Jonam prophetam in alvo ingenti marinæ beluæ triduo fuiſſe, qui vult ſcrutari, cur hoc factum ſit: non enim fruſtra factum eſt, ſed tamen factum eſt. Si enim movent ad fidem, quæ figuratè tantùm dicta, non facta ſunt; quanto magis movere debent, quæ figuratè non tantùm dicta, ſed facta ſunt? Nam SICUT humana conſuetudo verbis, ita divina potentia etiam factis loquitur. Et ſicut ſermoni humano verba nova, vel minùs uſitata, moderatè ac decenter adſperſa, ſplendorem addunt: ita in factis mirabilibus congruenter aliquid ſignificantibus, quodammodo luculentior eſt divina eloquentia.

34. Proinde quid præfiguraverit, quòd Prophetam belua illa devoratum, tertio die vivum reddidit, cur à nobis quæritur, cùm hoc Chriſtus exponat? *Generatio*, inquit, *prava & adultera ſignum quærit, & ſignum non dabitur ei, niſi ſignum Ionæ prophetæ: ſicut enim Ionas fuit in ventre ceti tribus diebus & tribus noctibus: ſic erit Filius hominis in corde terræ tribus diebus & tribus noctibus.* Matt. 12. 39. De ipſo autem triduo mortis Domini Chriſti, quomodo ratio reddatur, cùm à parte totum intelligitur; in die primo & noviſſimo, ut toti tres dies, id eſt cum ſuis noctibus computentur, longum eſt diſſerere, & in aliis ſermonibus jam ſæpiſſimè dictum eſt. Sicut ergo Jonas ex navi in alvum ceti, ita Chriſtus ex ligno in ſepulcrum vel in mortis profundum. Et ſicut ille pro his qui tempeſtate periclitabantur, ita Chriſtus pro his qui in hoc ſæculo fluctuant. Et ſicut primò juſſum eſt, ut prædicaretur Ninivitis à Jona, ſed non ad eos pervenit prædicatio Jonæ, niſi poſtea quàm eum cetus evomuit: ita prophetia præmiſſa eſt ad gentes, ſed niſi poſt reſurrectionem Chriſti non pervenit ad gentes.

35. Jam verò quòd tabernaculum ſibi conſtituit, & conſedit ex adverſo civitatis Ninive, quid ei futurum eſſet exſpectans, alterius ſignificationis perſonam Propheta geſtabat. Præfigurabat enim carnalem populum Iſraël. Nam huic erat & triſtitia de ſalute Ninivitarum, hoc eſt de redemtione & liberatione gentium. Unde venit Chriſtus vocare, non juſtos, ſed peccatores in pænitentiam. Luca 5. 32. Umbraculum ergo cucurbitæ ſuper caput ejus, promiſſiones erant veteris Teſtamenti, vel ipſa jam munera, in quibus erat utique, ſicut dicit Apoſtolus, *umbra futurorum*, Col. 2. 17. tamquam ab æſtu temporalium malorum in terra promiſſionis defenſaculum præbens. Vermis autem matutinus, quo rodente cucurbita exaruit, idem ipſe rurſus Chriſtus occurrit, ex cujus ore Evangelio diffamato, cuncta illa, quæ temporaliter apud Iſraëlitas velut umbratili priùs ſignificatione viguerunt, evacuata marceſcunt. Et nunc ille populus amiſſo Jeroſolymitano regno, & ſacerdotio, & ſacrificio (quod totum umbra erat futuri) in captiva diſperſione magno æſtu tribulationis aduritur, ſicut Jonas, quod ſcriptum eſt, Jon. 4. 8. à ſolis ardore, & dolet graviter; & tamen dolori ejus atque umbræ, quam diligebat, ſalus gentium [a] pænitentiumque præponitur.

36. Adhuc cachinnent pagani, & jam vermem Chriſtum, & hanc interpretationem prophetici ſacramenti ſuperbiore garrulitate derideant, dum tamen & ipſos ſenſim paulatimque conſumat. Nam de omnibus talibus Iſaias prophetat, per quem nobis dicit Deus; *Audite me, qui ſcitis judicium populus meus, in quorum corde lex mea eſt: opprobria hominum nolite metuere, & detractione eorum ne ſuperemini, nec quòd vos ſpernant magni duxeritis: ſicut enim veſtimentum, ita per tempus abſumentur, & ſicut lana à tinea comedentur; juſtitia autem mea in æternum manet.* Iſa. 51. 7. Nos ergo agnoſcamus vermem matutinum, quia & in illo pſalmo cujus titulus inſcribitur, *Pro ſuſceptione matutina*, hoc ſe ipſe nomine appellare dignatus eſt: *Ego*, inquit, *ſum vermis, & non homo; opprobrium hominum, & abjectio plebis.* Pſal. 21. 7. Hoc opprobrium de illis opprobriis eſt, quæ jubemur non metuere per Iſaiam dicentem, *Opprobria hominum nolite metuere.* Iſa. 51. 7. Ab iſto verme tamquam à tinea comeduntur, qui ſub ejus dente evangelico per ſingulos dies paucitatem ſuam deficiendo mirantur. Nos hunc agnoſcamus, & pro ſalute divina, humana opprobria ſufferamus. Vermis eſt propter humilitatem carnis; fortaſſis etiam propter virginis partum. Nam hoc animal plerumque de carne, vel de quacumque re terrena, ſine ullo concubitu naſcitur. Matutinus eſt, quia diluculo reſurrexit. Poterat utique illa cucurbita & ſine ullo vermiculo areſcere. Poſtremò ſi habebat Deus ad hoc vermem neceſſarium, quid opus erat addere matutinum, niſi ut ille vermis agnoſceretur, qui cantat *pro ſuſceptione matutina, Ego autem ſum vermis, & non homo?*

37. Quid iſta prophetia jam ipſo rerum effectu & adimpletione lucidius? Si irriſus eſt vermis iſte cùm penderet in cruce, ſicut in eodem Pſalmo ſcriptum eſt, *Locuti ſunt labiis, & moverunt caput: Speravit in Deum, eruat eum, ſalvum faciat eum,* Pſal. 21. 8.

[a] MSS. Vaticani tres & alij è noſtris duo, *pænitentiaque.*

CLASSIS II. AN. 408.

quoniam vult eum : cùm completa sunt quæ ibi prædixit, *Foderunt manus meas & pedes, dinumeraverunt omnia ossa mea* : *Ipsi verò consideraverunt, & conspexerunt me, diviserunt sibi vestimenta mea, & super vestem meam miserunt sortem* : quod tanta manifestatione futurum in libro antiquo prophetatur, quanta manifestatione factum in novo Evangelio recitatur. Sed si in hac humilitate, ut dicere cœperam, iste vermis irrisus est, numquid adhuc irridendus est cùm ea compleri cernimus, quæ consequentia Psalmus ipse habet, *Commemorabuntur & convertentur ad Dominum universi fines terræ* : *& adorabunt in conspectu ejus universæ patriæ gentium* : *quoniam Domini est regnum, & ipse dominabitur gentium.* Sic commemorati sunt Ninivitæ, & conversi sunt ad Dominum. Hanc salutem pænitentiæ gentium tanto antè præfiguratam in Jona, dolebat Israël, sicut nunc dolet umbrâ nudatus, & æstu sauciatus. Liceat sanè cuilibet quamlibet aliter, dum tamen secundùm regulam fidei, cetera omnia quæ de Jona propheta mysteriis operta sunt, aperire. Illud planè quòd in ventre ceti triduo fuit, fas non est aliter intelligere, quàm ab ipso cælesti magistro in Evangelio commemoravimus revelatum.

Ibid. 17. — V. 28. — Jonæ 2. 1.

38. Proposita exposuimus ut potuimus : sed ille qui proposuit, jam sit Christianus, ne fortè cùm exspectat antè librorum sanctorum finire quæstiones, priùs finiat vitam istam, quàm transeat à morte ad vitam. Ferri enim potest, quòd antequam Christianis sacramentis imbuatur, quærit de resurrectione mortuorum. Concedendum etiam fortassis quòd de Christo quæsivit, cur tanto pòst venerit, vel si quæ sunt aliæ paucæ & magnæ quæstiones, quibus cetera inserviunt. Si autem qualis est illa, *In qua mensura mensi fueritis, metietur vobis* ; vel qualis ista de Jona ; etiam omnes tales antequam sit Christianus finire cogitat, perparum cogitat vel conditionem humanam, vel ætatem jam suam. Sunt enim innumerabiles, quæ non sunt finiendæ ante fidem, ne finiatur vita sine fide. Sed planè retenta jam fide, ad exercendam piam delectationem mentium fidelium studiosissimè requirendæ, & quod in eis eluxerit, sine typho arrogantiæ communicandum ; quod autem latuerit, sine salutis dispendio tolerandum.

EPISTOLA CIII. *

* *Aliàs CCLIII secunda, quæ autem 103 erat, nunc 212.*

Nectario petenti veniam tribui civibus suis rescripserat Augustinus in epist. 97. non decere Christianam benevolentiam, ut insigne illud Calamensium scelus impunitum omnino dimittatur. Huic rursum scribit Nectarius, blandiens ac suppliciter suadens, ut iis parcatur sine ulla exceptione.

Domino rectè ac meritò suscipiendo, & omnibus modis honorando fratri AUGUSTINO, NECTARIUS *in Domino salutem.*

Scripta ante finem Martij an. 409.

1. SUMTIS *litteris eximietatis tuæ, quibus idolorum cultum, & templorum cerimonias destruxisti, audire mihi visus sum Philosophi vocem, non illius, quem in Academiæ Licæo memorant, tenebrosis humo angulis residentem, ex profunda quadam cogitatione demersum, reductis ad frontem caput implicuisse genibus, ut aliorum præclara inventa doctrinæ egenus quidam calumniator oppugnet, assertaque præclarè, cùm suum nihil defendat,* A *accuset* : *sed planè excitatus oratione tua ante oculos stetit M. Tullius consularis, qui innumeris civium capitibus conservatis, forensis campi signa victricia stupentibus Græciæ scholis, laureatus inferret, tubamque illam canoræ vocis & linguæ, quam in criminum reos & reipublicæ parricidas, spiritu justæ indignationis inflaverat, anhelus inverteret, togamque ipsam rugarum paginis resolutis, palliorum imitatus speciem, retorqueret.*

CLASSIS II. AN. 409.

2. *Ergo cùm nos ad exsuperantissimi Dei cultum* B *religionemque compelleres, libenter audivi, cùm cælestem patriam intuendam esse suaderes, gratanter accepi. Non enim illam mihi civitatem dicere videbare, quam muralis aliquis gyrus coërcet, nec illam, quam philosophorum tractatus mundanam memorans communem omnibus profitetur* ; *sed quam magnus Deus, & bene meritæ de eo animæ habitant atque incolunt, quam omnes leges diversis viis & tramitibus appetunt, quam loquendo exprimere non possumus, cogitando forsitan invenire possemus. Hæc ergo* C *licèt principaliter appetenda atque diligenda sit* ; *tamen illam non arbitror deserendam, in qua nati & geniti sumus* : *quæ prima nobis usum lucis hujus infudit, quæ aluit, quæ educavit, & ut quod ad caussam propriè pertinet, dicam, de qua bene meritis viris, doctissimi homines ferunt, post obitum corporis in cælo domicilium præparari, ut promotio quædam ad supernam præstetur, his hominibus, qui bene de genitalibus urbibus meruerunt* ; *& hi magis cum Deo habitent, qui salutem dedisse, aut consiliis, aut operi*- D *bus patriæ doceantur. Iam illud quod jocullariter dignatus es dicere, Vrbem nostram non armis, sed flammis incendiisque flagrare, & spinas magis ingenerare quàm flores, non est maxima reprehensio, cùm sciamus flores ex spinis plerumque generari. Nam & rosas ex spinis gigni quis dubitat, & fruges ipsas aristarum vallo sepiri, ita ut asperis suavia plerumque misceantur.*

3. *Postremum fuit in litteris præstantiæ tuæ, non caput aut sanguinem in Ecclesiæ postulari vindictam,* E *sed quibus rebus maximè metuunt spoliandos. Ego autem* (*nisi me opinio fallit*) *sic arbitror, gravius esse spoliari facultatibus, quàm occidi. Siquidem quod frequentatum in litteris nosti, mors malorum omnium aufert sensum, egestosa vita æternam parit calamitatem. gravius est enim malè vivere, quàm mala morte finire. Hoc etiam operæ vestræ indicat ratio, in quibus pauperes sustinetis, morbidos curatione relevatis, medicinam afflictis corporibus adhibetis* : *id po*- F *stremò modis omnibus agitis, ut diuturnitatem calamitatis afflicti non sentiant. Quod autem ad modum pertinet peccatorum, nihil interest, quale videatur esse peccatum, cui indulgentia postulatur. Primùm enim si pænitentia & veniam tribuit, & purgat admissum* ; *pænitet utique illum, qui rogat, qui pedes complectitur. Et si, ut quibusdam philosophis placet, omnia peccata paria sunt, indulgentia omnibus debet esse communis. petulantiùs locutus est aliquis* ; *peccavit* : *convicia aut crimina ingessit, æquè peccavit* : *aliena quisquam diripuit, inter delicta numeratur* : *loca pro*- G *fana sacrave violavit, non est ab indulgentia secernendus. Postremò nullus esset veniæ locus, nisi peccata præcederent.*

4. *Nunc quoniam non quantum debui, sed quantum potui, majus ut dicitur, minusve respondi, oro atque obsecro, utinam præsentem possem, ut etiam lacrymas meas pervideres, ut qui sis, quid profitearis, quid agas, etiam atque etiam cogites* ; *intendas quæ sit*

Classis II. An. 409.

sit illius species civitatis; ex qua ad supplicium ducendi extrahuntur; quæ sit matrum, quæ conjugum, quæ liberorum, quæ parentum lamentatio, quo pudore ad patriam venire possint, liberati, sed torti; quos renovat dolores aut gemitus, consideratio vulnerum & cicatricum. Et his omnibus pertractatis, Deum primò consideres, hominumque cogites famam, bonitatem amicam potiùs, familiaremque conjunctionem, & ignoscendo potiùs laudem, quàm vindicando conquiras. Atque hæc de his dicta sint, quos verus confessionis suæ reatus adstringit. Quibus quidem legis contemplatione, quod laudare non desino, veniam tribuistis. Jam illud explicari vix potest, quantum crudelitatis sit, innocentes appetere, & eos, quos à crimine constat esse discretos, in judicium capitis devocare. Quos si purgari contigerit, cogites quæso, quantà accusatorum liberabuntur invidiâ, cùm reos sponte dimiserint victi, reliquerint innocentes. Deus summus te custodiat, & legis suæ te conservet præsidium atque ornamentum nostrum.

EPISTOLA CIV. *

* Aliàs CCLIV. quæ autem 104. erat, nunc 191.

Ad superioris epistolæ capita singula respondet Augustinus; id præter alia refellens, quod ex Stoicorum placito Nectarius induxerat, omnia peccata esse paria.

Domino eximio meritóque honorabili ac suscipiendo fratri NECTARIO AUGUSTINUS in Domino salutem.

Scripta post 6. Kal. Mart. an. fortè 409. CAPUT I.

I. LEGI litteras benignitatis tuæ, quibus mihi longè postea respondisti, quàm meas ad te perferendas dedi. Nam ego rescripseram, cùm adhuc nobiscum esset, neque navigasset sanctus frater, & coëpiscopus meus Possidius. Has autem quas mei causâ illi dignatus es reddere, accepi VI. cal. April. post menses fermè octo, quàm scripseram. Cur ergo ad te tam serò mea scripta pervenerint, aut ad me tua, prorsus ignoro. Nisi fortè modò rescribere prudentiæ tuæ placuerit, quod facere antè contemseras. Hoc si ita est, miror unde sit. An aliquid audisti, quod nos adhuc latet, fratrem meum Possidium adversùs cives tuos (quos, pace tua dixerim, multo salubriùs diligit ipse quàm tu) quo plectantur severiùs impetrasse. Nam hoc & epistola tua te metuere indicat, cùm admones ut mihi antè oculos constituam, qualis illa sit species civitatis, ex qua ad supplicium ducendi extrahuntur: quæ sit matrum, quæ conjugum, quæ liberorum, quæ parentum lamentatio: quo pudore ad patriam venire possint liberati, sed torti, quos renovet dolores aut gemitus consideratio vulnerum & cicatricum. Absit, ut ista cuiquam inimicorum nostrorum vel per nos, vel per quemquam, quod ingerantur, instemus; sed, ut dixi, si aliquid tale ad te fama pertulit, apertiùs edissere, ut noverimus, vel quid agere ne ista fiant, vel quid hæc credentibus respondere debeamus.

2. Litteras meas potiùs intuere, quibus te rescribere piguit, illic enim satis expressi animum nostrum; sed, ut opinor, oblitus quid tibi rescripserim, omnino mihi alia longè diversa & dissimilia retulisti. Quippe quasi recordatus, quod in litteris meis posui; hoc tuis inseruisti, quod omnino non posui. Postremum enim fuisse in litteris meis dicis, non caput aut sanguinem in Ecclesiæ postulari vindictam, sed rebus, quibus maximè metuunt spoliandos. Deinde ostendens quantum sit hoc mali adjungis, atque contexis; nisi te opinio fallit, arbitrari gravius esse, spoliari facultatibus, quàm occidi. Atque ut apertiùs exponas, de quibus facultatibus dixeris, pergis atque addis, me frequentatum in litteris nosse, quòd mors malorum omnium auferat sensum, egestosa autem vita æternam pariat calamitatem. Deinde conclusisti, gravius esse in malis vivere, quàm mala morte finire.

3. Et ego quidem nec in nostris, ad quas me seriùs fateor animum applicuisse, quàm vellem, nec in vestris, quas ab ineunte ætate didici, litteris uspiam legisse recolo, quòd egestosa vita æternam pariat calamitatem. Nam nec umquam peccatum est laboriosa paupertas, & est aliquanta restrictio & coërcitio peccatorum. Ac per hoc non est metuendum ne cuiquam post hanc brevem vitam, hoc ad æternam valeat animæ calamitatem, quod pauper hîc vixerit; & in hac ipsa, quam in terris degimus, nullo modo ulla calamitas æterna esse poterit; cùm eadem vita æterna esse non possit, quæ nec saltem diuturna est, ad quamlibet ætatem, senectutemque pervenerit. Hoc enim potiùs in illis litteris legi, quoniam vita ipsa, qua fruimur, brevis est, in qua tu arbitraris, & frequentatum in litteris jam mones, æternam esse posse calamitatem: mortem autem malorum omnium esse finem, habent quidem vestræ litteræ, sed nec ipsæ omnes, Epicureorum est quippe ista sententia, & si qui alij mortalem animam putant. At illi quos Tullius quasi consulares philosophos appellat, quòd eorum magnipendat auctoritatem, quoniam cùm extremum diem fungimur, non exstingui animam, sed emigrare censent, & ut merita quoque ejus asserunt seu bona, seu mala, vel ad beatitudinem, vel ad miseriam permanere. Hoc congruit & litteris sacris, quarum me cupio litteratorem. Malorum ergo finis est mors, sed in eis quorum casta, pia, fidelis, innocens vita, non in eis qui temporalium nugarum & vanitatum cupiditate flagrantes, & cùm hîc sibi felices videntur, ipsa voluntatis pravitate miseri convincuntur, & post mortem graviores miserias non habere tantùm, verùm etiam sentire coguntur.

4. Hæc ergo cùm & vestris quibusdam, quas honorabiliùs habetis, & nostris omnibus litteris frequententur, ô bone dilector etiam terrenæ patriæ tuæ, luxuriosam vitam time civibus tuis, non egestosam: aut si egestosam times, illam potiùs egestatem mone devitandam, quæ magnâ licèt rerum terrenarum prosperitate circumfluat, eis tamen insatiabiliter inhiando, ut vestrorum ipsorum verbis utar auctorum, neque copiâ neque inopiâ minuitur. Verumtamen in illis, quibus respondisti litteris meis, inimicos Ecclesiæ cives tuos, nec illa egestate dixi emendandos, ubi necessaria naturæ desunt, cui succurrit misericordia, de qua nobis etiam præscribendum putasti, quòd operum nostrorum hoc indicet ratio, quibus pauperes sustinemus, morbidos curatione relevamus, medicinam afflictis corporibus adhibemus (quamquam & sic egere utilius sit, quàm ad satiandam nequitiam rebus omnibus abundare.) Sed absit, ut ego illa coërcitione ad hanc ærumnam eos, de quibus agimus, redigendos esse censuerim.

CAPUT II.

5. RECENSE epistolam meam, si tamen dignam habuisti, si non quam relegeres, cùm ei fuisset respondendum, saltem quam ita reponeres, ut tibi jubenti, cùm volueris proferretur, & adtende

Classis II. An. 409.

quid dixerim, hoc profectò invenies, cui te non respondisse, quantum existimo, fatearis. Nam ex epistola illa mea verba nunc insero, [Non præterita, inquam, vindicando pascere iram nostram studemus, sed misericorditer in futurum consulendo satagimus. Habent homines mali ubi & per Christianos non solùm mansuetè, verùm etiam utiliter salubriterque plectantur. Habent enim quòd corpore incolumi vivunt, habent unde vivunt, habent unde malè vivunt. Duo prima salva sint, ut quos pæniteat, sint; hoc optamus, hoc, quantum in nobis est, etiam impensâ operâ instamus. Tertium verò si Dominus voluerit, tamquam putre noxiumque resecare, valde misericorditer puniet.] Hæc verba mea si recensuisses, cùm mihi rescribere dignareris, non solùm de morte, sed & de tormentis corporalibus evitandis eorum, pro quibus agis, nos invidiosiùs, quàm officiosiùs rogandos putares; quorum dixi, velle nos in eis salvum esse, quòd incolumes corpore vivunt. Nec egestosam vitam, ut victu indigeant ab aliis impartito, per nos eis utique formidares; quorum & illud secundum dixi velle nos salvum, quod habent unde vivunt. Tertium verò quod habent unde malè vivunt, id est, ut nihil aliud dicam, certè unde falsorum deorum argentea fabricavere simulacra, pro quibus vel servandis, vel adorandis, vel sacrilego ritu adhuc colendis, usque ad ecclesiæ Dei prosiliatur incendium, & religiosissimorum pauperum sustentacula infelici vulgo diripienda præbeantur, sanguisque fundatur, tu qui tuæ consulis civitati, quare metuis resecari, ne omnimodo impunitate perniciosa nutriatur & roboretur audacia? Hoc nobis edissere, hoc doce circumspecta disputatione quid mali sit, diligenter adtende quod dicimus, ne id quod vobis dicimus, velut specie petendi quodammodo accusatione obliqua objicere videaris.

6. Sint honesti cives tui, probis moribus, non superfluis facultatibus. non eos volumus ad aratrum Quintij, & ad Fabricij focum per nos illa coërcitione perduci. Qua paupertate illi Romanæ reipublicæ principes non solùm non viluerunt civibus suis, sed ob eam fuerunt præcipuè cariores, & patriæ gubernandis opibus aptiores. Ne illud quidem optamus aut agimus, ut patriæ tuæ divitibus illius Ruffini bis consulis* argenti solùm decem pondo remaneant, quod tunc laudabiliter severa censura adhuc resecandum tamquam vitium judicavit. Tantum nos consuetudo decoloris ætatis nimiùm marcidas animas mitiùs contrectare persuadet, ut mansuetudini Christianæ, quod illis censoribus justum visum est, nimium videatur: & vides quàm multum intersit, utrùm jam punienda culpa sit tantum habere, an propter alias gravissimas culpas, ut tantum quis habeat permittere; quod tunc jam fuit peccatum, nunc volumus sit saltem pœna peccati. Sed est quod fieri possit, & debeat, ut nec usque ad ista progrediatur severitas, nec nimis secura lætetur & debacchetur impunitas, & imitationis exemplum ad gravissimas & occultissimas pœnas infelicibus proponatur. Saltem concede, ut nimiùm superfluis suis timeant, qui necessaria nostra incendere ac vastare moliuntur. Liceat & hoc beneficium tribuere inimicis nostris, ut dum metuunt rebus, quas noxium non est amittere, quod sibi noxium est, non conentur admittere. Neque enim hæc dicenda est vindicta peccati, sed tutela consilij: non est hoc irrogare supplicium, sed

* Lov. argenticulus decerpendo remaneat.

A ab excipiendo supplicio communire.

7. Quisque imprudentem cum aliquo sensu doloris privat, ne supervacuis sceleribus assuefactus pœnas atrocissimas pendat; puero capillos vellit, ne serpentibus plaudat; atque ita, ubi molesta dilectio est, nullum membrum læditur, unde autem deterret, salus & vita periclitatur. Non tunc benefici sumus, cùm id quod à nobis petitur, facimus, sed cùm id facimus, quod non obsit petentibus. Nam pleraque non dando prosumus, & nocere- B mus, si dedissemus. Unde illud proverbium, Nec puero gladium. *Tu verò*, inquit Tullius, *ne unico quidem filio.* Quo enim quemquam maximè diligimus, eo minùs ei debemus, in quibus magno periculo peccatur, committere. Et de divitiis, ni fallor, cùm hæc ageret, loquebatur. Proinde quæ periculosè malè utentibus committuntur, salubriter etiam plerumque detrahuntur. Medici cùm vident secandam urendamque putredinem sæpe adversùs multas lacrymas misericorditer obsurdes- C cunt. Si quoties parvuli, vel etiam grandiusculi veniam peccantes deprecati sumus, toties à parentibus, vel magistris accepissemus, quis nostrûm tolerandus crevisset? quis aliquid utile didicisset? Providenter ista, non crudeliter fiunt. Ne quæso in hac caussa nihil aliud intendas, nisi quemadmodum apud nos efficias, quod rogaris à tuis: omnia verò diligenter considera. Si præterita negligis, quæ fieri jam infecta non possunt: aliquantum prospice in posterum. non quid cupiant, qui te rogant, sed D quid eis expediat prudenter adtende. Non sanè fideliter eos amare convincimur, si hoc solum intuemur, ne, non faciendo quod poscunt, minuatur quod amamur ab eis. Et ubi est, quòd & vestræ litteræ illum laudant patriæ rectorem, qui populi utilitati magis consulat quàm voluntati?

Caput III.

8. Nihil *interest*, inquis, *quale videatur esse peccatum cùm indulgentia postulatur.* Rectè hoc diceres si de puniendis, non de corrigendis hominibus ageretur. Absit enim à corde Christiano, ut libidine ulciscendi ad pœnam cujusque rapiatur. E Absit ut in dimittendo cuique peccatum, aut non præveniat preces rogantis, aut certè continuò subsequatur: sed hoc utique ne oderit hominem, ne malum pro malo retribuat, ne nocendi inflammetur ardore, ne vindictâ etiam lege debitâ pasci desideret; non autem ne consulat, ne prospiciat, ne compescat à malis. Fieri enim potest, ut vehementiùs adversando, emendationem quisque negligat hominis, quem graviùs odit; & nonnullâ molestiâ reddat coërcendo meliorem, quem maximè diligit.

F 9. Nam *& pænitentia*, sicut scribis, *impetrat veniam, & purgat admissum*; sed illa quæ in vera religione agitur, quæ futurum judicium Dei cogitat; non illa quæ ad horam hominibus, aut exhibetur, aut fingitur, non ut à delicto anima purgetur in æternum, sed ut interim à præsenti metu molestiæ vita citò peritura liberetur. Hinc est quod Christianis confitentibus atque deprecantibus, qui delicto illo fuerant implicati, vel non succurrendo G arsuræ Ecclesiæ, vel de sceleratissimis rapinis aliquid auferendo, pænitentiæ dolorem fructuosum esse credidimus, eisque ad correctionem sufficere existimavimus, quod inest cordibus eorum fides, qua considerare possent, quid de divino judicio formidare deberent. Quæ autem pænitentia sanare potest eos, qui fontem ipsum indulgentiæ non solùm

Classis II. an. 409.

agnoscere negligunt, verùm etiam irridere ac blasphemare non desinunt: & contra hos tamen inimicitias in corde non retinemus, quod illi patet ac nudum est, cujus & in præsenti, & in futura vita & timemus judicium, & speramus auxilium. Sed arbitramur nos etiam pro ipsis aliquid providere, si homines qui Deum non timent, aliquid timeant, quo non eorum lædatur utilitas, sed vanitas castigetur; ne ab eis Deus ipse quem spernunt, noxia securitate, audacioribus factis graviùs offendatur, & ne aliis ad imitandum, eadem ipsa securitas multo perniciosiùs proponatur. Denique pro quibus abs te rogamur, nos pro illis Deum rogamus, uti eos ad se convertat, ut fide mundans corda eorum, veracem ac salubrem agere pænitentiam doceat.

10. Ecce quanto eos, quibus nos arbitraris irasci, pace tua dixerim, ordinatiùs quàm tu, utiliúsque diligimus, pro quibus & ad evitanda tanto majora mala, & ad consequenda tanto majora bona, deprecamur. Quos etiam tu, si ex Dei cælesti munere, non ex hominum terreno more diligeres, sinceriterque mihi rescriberes, quòd cùm te ad exsuperantissimi Dei cultum religionemque compellerem, libenter audieris, non solùm hæc eis optares, sed eis ad hæc ipse præires. Sic omne apud nos tuæ petitionis negotium cum magno & sano gaudio finiretur. Sic illam cælestem patriam, quam cùm intuendam esse suaderem, libens te accepisse dixisti, ex hujus etiam, quæ te carnaliter genuit, vera & pia dilectione promerereris, verè consulens tuis non ad vanitatem lætitiæ temporalis, nec ad impunitatem perniciosissimam sceleris, sed ad gratiam sempiternæ felicitatis.

11. Habes expositas in hac caussa cogitationes & vota pectoris mei. Quid autem lateat in consilio Dei, fateor, homo sum, nescio. quidquid illud est, id est justius, atque sapientius, & firmissimè stabilitum, incomparabili excellentiâ præ omnibus mentibus hominum. Verum est quippe quod legitur in libris nostris, *Multæ cogitationes sunt in corde viri, consilium autem Domini manet in æternum.* Proinde quid tempus afferat, quid nobis facultatis aut difficultatis oriatur, quid postremò voluntatis ex rerum præsentium, vel correctione, vel spe, subitò possit exsistere, utrùm Deus sic indignetur his factis, ut eâ, quam petunt, impunitate magis severiúsque puniantur, an illo modo, quo nobis placet, coërcendos misericorditer judicet, an aliqua duriore, sed salubriore eorum præcedente correctione, nec ad hominum, sed ad suam misericordiam veraci conversione, quid terroris præparabatur, avertat & convertat in gaudium, jam novit ipse, nos autem ignoramus. Quid ergo hîc ante tempus, inter nos ego & præstantia tua frustra laboremus? Seponamus paulùm curam, cujus hora non est, & quod semper instat, si placet, agamus. Nullum enim tempus est, quo non deceat, & oporteat agere, unde Deo placere possimus, quod in hac vita usque ad eam perfectionem impleri, ut nullum omnino peccatum insit in homine, aut non potest, aut fortè difficillimum est: unde præcisis omnibus dilationibus, ad illius gratiam confugiendum est, cui verissimè dici potest quod carmine adulatorio nescio cui nobili dixit, qui tamen ex Cumæo, tamquam ex prophetico carmine se accepisse confessus est, (Virgil. Eclog. 4.)

Te duce, si qua manent sceleris vestigia nostri,
Irrita perpetua solvent formidine terras.

Hoc enim duce, solutis omnibus dimissisque peccatis, hac viâ ad cælestem patriam pervenitur, cujus habitatione cùm eam tibi amandam, quantum potui, commendarem, admodum delectatus es.

Classis II. an. 409. Caput IV.

12. Sed quia dixisti, quòd omnes eam leges diversis viis & tramitibus appetant; vereor ne fortè, cùm putas etiam illam viam, in qua nunc constitutus es, eò tendere, pigrior sis ad eam tenendam, quæ illuc sola perducit. Sed rursus verbum quod posuisti diligenter adtendens, videor mihi tuam non impudenter aperire sententiam: neque enim dixisti, quam omnes leges diversis viis & tramitibus assequuntur, aut ostendunt, aut inveniunt, aut ingrediuntur, aut obtinent, aut aliquid ejusmodi, sed dicendo, *appetunt*, librato verbo, atque perpenso, non adeptionem significasti, sed adipiscendi cupiditatem. Ita nec illam, quæ vera est, exclusisti, nec alias, quæ falsæ sunt, admisisti: & illa quippe appetit, quæ perducit, nec perducit omnis, quæ hoc appetit; quò quisquis perducitur, sine ulla dubitatione beatus est. Beati autem omnes esse volumus, hoc est, appetimus, nec tamen omnes qui volumus possumus, hoc est, quod appetimus, adipiscimur. Ille ergo adipiscitur, qui viam tenet, non solùm qua id appetit, sed qua etiam pervenitur, relinquens alios in itineribus appetendi, sine fine adipiscendi. Quoniam nec error esset si nihil appeteretur, nec si appetita veritas teneretur. Si verò diversas vias ita dixisti, ut non intelligamus adversas, sicut dicimus diversa præcepta, quæ tamen omnia bonam ædificent vitam, alia de castitate, alia de patientia, alia de fide, alia de misericordia, & si quæ sunt cetera, non solùm appetitur viis & tramitibus ita diversis illa patria, verùm etiam reperitur. Nam & in Scripturis sanctis & viæ leguntur, & via: viæ, sicut illud est, *Docebo iniquos vias tuas, & impij ad te convertentur:* (Psal. 50. 15.) via, sicut illud, *Deduc me in via tua, & ambulabo in veritate tua.* (Psal. 85. 11.) Non aliæ illæ, alia ista, sed omnes una, de quibus alio loco eadem sancta Scriptura dicit, *Universæ viæ Domini misericordia & veritas:* (Psal. 24. 10.) quæ si diligenter considerentur, copiosum pariunt sermonem, intellectumque suavissimum. quod si opus fuerit, in tempus aliud differam.

13. Nunc autem, quod satis esse arbitror pro suscepto officio rescribendi præstantiæ tuæ, quoniam Christus dixit, *Ego sum via*, (Johan. 14. 6.) in illo quærenda est misericordia & veritas; ne si alibi quæsierimus erremus, tenentes appetentem viam, sed non etiam perducentem. Velut si hanc ipsam tenere vellemus, unde quiddam commemorasti, *omnia peccata esse paria*; nonne ab illa patria veritatis, & beatitatis, nos longè exsules mitteret? quid enim absurdius, quid insanius dici potest, quàm ut ille, qui aliquanto immoderatiùs riserit, & ille qui patriam truculentiùs incenderit, peccasse judicentur æqualiter? Quam quidem tu ex quorumdam philosophorum opinione non diversam viam, quæ tamen ducat ad cælestem habitationem, sed planè perversam, quæ ducit ad perniciosissimum errorem, non pro tuo sensu, sed pro caussa civium tuorum adhibendam putasti; ut sic ignoscamus eis, quorum sævientium ignibus arsit Ecclesia, quemadmodum ignosceremus, si ab eis aliquo petulanti convicio appeteremur.

14. Sed quemadmodum id adstruxeris vide: *Et si, ut quibusdam, inquis, philosophis placet, omnia peccata paria sunt, indulgentia omnibus debet esse communis.* Deinde cùm quasi moliris ostendere omnia

Classis II. An. 409

paria esse peccata, subjungis & dicis, *Petulantiùs locutus est aliquis, peccavit; convicia aut crimina ingessit, æquè peccavit.* Hoc non est docere, sed id quod perversè sentitur, sine ulla documentorum adstructione proponere. Ad hoc enim, quod dicis, *æquè peccavit*, citò respondetur, non æquè peccavit. Exigis fortassis ut probem: quid enim tu, quòd æquè peccaverit, jam probasti? An illud quod jungis audiendum est? *Aliena quisque diripuit, inter delicta numeratur.* Hîc etiam tu ipse verecundatus es: puduit enim te dicere quòd peccavit æqualiter; sed, *inter delicta*, inquis, *numeratur.* Non autem ibi quæstio est utrùm & hoc inter delicta numeretur, sed utrùm hoc illi delicto æqualitate jungatur. Aut si propterea sunt paria, quia utraque delicta sunt; mures & elephanti pares erunt, quia utraque sunt animalia; muscæ & aquilæ, quia utraque volatilia.

15. Adhuc etiam progrederis, & conjectas: *Loca profana, sacraque violavit, non est ab indulgentia secernendus.* Hîc sanè de violatis sacris locis, ad facinus tuorum civium pervenisti: verùm locutioni petulanti, nec tu ipse coæquasti; tantummodo eis petisti indulgentiam, quæ rectè petitur à Christianis propter abundantem miserationem, non propter peccatorum parilitatem. Ego autem suprà posui scriptum in litteris nostris, *Universæ viæ Domini misericordia & veritas.* (Psal. 24. 10.) Consequentur itaque misericordiam, si non oderint veritatem. Quæ non quasi æquè peccantibus, ac si petulantiùs locuti sint; sed de scelere immanissimo atque impio rectè pænitentibus Christiano jure debetur. Tu verò vir meritò laudabilis, ne quæso ista paradoxa Stoicorum sectanda doceas Paradoxum tuum, quem tibi optamus vera pietate ac felicitate grandescere. Nam quid generosus adolescens sapere iniquius, & tibi ipsi periculosius potest, quàm si convicio in quemlibet extraneum jaculato, non dico parricidium, sed ipsum in patrem convicium coæquaverit?

16. Convenienter itaque apud nos pro civibus tuis agis, ingerendo nobis misericordiam Christianorum, non duritiam Stoïcorum: quæ caussæ à te susceptæ, non modò nihil suffragatur, verùm etiam multùm adversatur. Nam ipsam misericordiam, quam si non habeamus, nulla tua petitione, nullis illorum precibus flecti poterimus, in vitio Stoïci ponunt, eamque à sapientis animo penitus expellunt, quem prorsus ferreum & inflexibilem volunt. Meliùs itaque tibi occurreret de tuo Cicerone quod diceres, qui Cæsarem laudans, *Nulla*, inquit, *de virtutibus tuis admirabilior, vel gratior misericordiâ est.* (Orat. pro Q. Ligario.) Quanto magis debet ea in Ecclesiis prævalere, quando eum sequuntur qui dixit, *Ego sum via;* (Johan. 14. 6) & legunt, *Universæ viæ Domini misericordia & veritas.* (Psal. 24. 10.) Noli ergo metuere innocentibus, ne moliamur exitium, qui nec nocentes volumus ad dignum supplicium pervenire: prohibente nos illa misericordia, quàm in Christo cum veritate diligimus. (Ivo p. 10. cap. 79. Grat. 23. q. 5. Qui vitiis.) Sed qui vitiis nutriendis parcit & fovet, ne contristet peccantium voluntatem, tam non est misericors, quàm qui non vult cultrum rapere puero, ne audiat plorantem, & non timet, ne vulneratum doleat vel exstinctum. Serva ergo tempori opportuno quod apud nos agas, pro his hominibus, in quorum dilectione (da veniam) non solùm nos minimè præcedis, sed nec adhuc sequeris; & rescribe potiùs quid te de hac via moveat, quam tenemus, & in qua nobiscum ad supernam patriam, qua te delectari novimus & gaudemus, ut gradiaris instamus.

17. Cives autem carnalis patriæ tuæ, etsi non omnes, sed quosdam innocentes quidem dixisti, verumtamen quod relectâ illâ epistolâ meâ debes advertere, non defendisti. Quorum non flores, sed spinas nos sensisse cùm dicerem, respondens ad illud quod scripseras, florentem te cupere patriam relinquere, jocari me putasti. Hoc scilicet in malis tantis libeat, ita est prorsus. Fumant adhuc ruinæ incensæ Ecclesiæ, & in ea caussa nos jocamur? Et ego quidem quamvis innocentes illic mihi non occurrerent, nisi qui aut absentes fuerunt, aut mala illa perpessi sunt, aut nullis ad prohibendum viribus, vel auctoritate valuerunt, tamen nocentiores à minùs nocentibus in rescribendo distinxi, aliamque caussam posui eorum, qui timuerunt offendere potentes inimicos Ecclesiæ, aliam eorum, qui hoc committi voluerunt: aliam eorum, qui commiserunt, aliam eorum qui immiserunt; nihil agi de immissoribus volens, quia hoc sine tormentis corporalibus à proposito nostro abhorrentibus fortasse non potest inveniri. Stoici autem tui omnes æqualiter nocentes esse concedunt, quibus placet omnia paria esse peccata; qui etiam duritiam suam qua misericordiam vituperant, huic sententiæ sociantes, nullo modo censent omnibus pariter ignoscendum, sed omnes pariter esse puniendos. Remove ergo illos quàm longissimè potes à patrocinio caussæ istius, & opta potiùs, ut tamquam Christiani agamus, ut sicut optamus nos in Christo eos, quibus parcimus, adquiramus, ne perniciosa illis dissolutione parcamus. Deus misericors & verax te felicitate vera donare dignetur.

EPISTOLA CV. *

(* Alias CLXVI. qua autem 105. erat, nunc 194.)

Donatistas ad unitatem exhortans, ostendit leges justè necessarióque in eos latas fuisse ab Imperatoribus catholicis. Baptismi sanctitatem ex divini muneris gratia, non ex ministri hominis meritis pendere probat. Deinde catholicam Ecclesiam in sacris Scripturis agnosci: ac demum repertos in ea malos tolerari oportere.

AUGUSTINUS episcopus catholicus, Donatistis.

(Scripta videtur ineunte an. 409. Caput I.)

1. CARITAS Christi, cui omnem hominem quantum ad nostram pertinet voluntatem lucrari volumus, tacere nobis non permittit. Si propterea nos odistis, quia pacem vobis catholicam prædicamus: nos Domino servimus dicenti, *Beati pacifici, quoniam ipsi filij Dei vocabuntur:* (Matt. 5. 9.) & in Psalmo scriptum est, *Cum iis, qui oderunt pacem, eram pacificus; cùm loquebar eis, debellabant me gratis.* (Psal. 119. 7.) Propterea mandaverunt nobis quidam presbyteri partis vestræ, dicentes, Recedite à plebibus nostris, si non vultis ut intercificiamus vos. Quanto justiùs eis nos dicimus, Immo vos non recedite, sed accedite pacati ad plebes non nostras, sed illius cujus omnes sumus: aut si non vultis & impacati estis, vos potiùs recedite à plebibus, pro quibus Christus suum sanguinem fudit; quas ideo vultis vestras facere ne Christi sint, quamvis eas sub ejus nomine possidere conemini: tamquam si servus furetur oves de grege Domini sui, & quæcumque ex illis nata fuerint, characterem Domini sui eis infigat, ne furtum ejus possit agnosci. Sic enim fecerunt majores vestri,

(Classis II. An. 409.) separaverunt ab Ecclesia Christi populos habentes baptismum Christi, & quicumque illis accreverunt, baptismo Christi eos baptizaverunt. Sed Dominus & fures punit, si non se correxerint, & oves ab errore revocat ad gregem, nec in eis suum exterminat characterem.

2. Dicitis nos traditores, quod nec majores vestri in majores nostros potuerunt, nec vos in nos probare ullo modo poteritis. Quid vobis vultis faciamus, qui quando vobis dicimus ut caussam nostram & vestram patienter audiatis, non nostis nisi superbire & insanire? Nam utique ostenderemus vobis, quia potiùs illi traditores fuerunt, qui Cæcilianum & socios ejus quasi traditionis crimine damnaverunt. Et dicitis, Recedite à plebibus nostris; quas docetis ut vobis credant, & Christo non credant. Vos enim eis dicitis, propter traditores, quos non ostenditis, remansisse Ecclesiam Christi in sola Africa partis Donati: quod non de Lege, non de Propheta, non de Psalmo, non de Apostolo, non de Evangelio, sed de corde vestro, & de parentum vestrorum calumniis recitatis. Christus autem dicit, (Luc. 24. 47.) *prædicari in nomine suo pœnitentiam & remissionem peccatorum, per omnes gentes incipientibus ab Ierusalem*: cui Ecclesiæ ex ore Christi manifestatæ, vos non communicatis, & alios in vestram perditionem trahentes, liberari non vultis.

(Caput II.) 3. Si autem ideo vobis displicemus, quia per Imperatorum jussiones ad unitatem cogimini, hoc vos fecistis, qui ubicumque vellemus prædicare veritatem, ut eam quisque securus audiret & volens eligeret, numquam permisistis per violentias & terrores vestros. Nolite stridere, & perturbare animas vestras; patienter, si fieri potest, considerate quod dicimus, & recolite facta Circumcellionum vestrorum, & clericorum qui duces eorum semper fuerunt, & videbitis quæ caussa vobis hoc excitaverit. Unde injustè querimini, quia vobis omnia ista ut juberentur coëgistis. Nam ut longè præterita & multa non repetamus, saltem recentia facta vestra cogitate. Marcus presbyter Casphalianensis à nemine coactus, propria voluntate catholicus factus est. Quare illum vestri persequuti sunt, & penè occidissent, nisi Dei manus per homines supervenientes violentias eorum compressisset. Restitutus Victorianensis ad catholicam nullo cogente se transtulit. Quare raptus est de domo sua, cæsus, in aqua volutatus, [a] buda vestitus, & nescio quot dies in captivitate retentus est, nec libertati propriæ fortasse restitutus esset, nisi jam penè propter ipsam caussam Proculeianus sibi exhibitionem videret imminere. Marcianus Urgensis catholicam unitatem propria voluntate delegit. Quare subdiaconum ejus, cùm ipse fugisset, propè usque ad mortem cæsum, clerici vestri lapidibus obruerunt, quorum domus pro suo scelere eversæ sunt.

4. Quid amplius dicamus? Modò præconem misistis, qui clamaret Siniti, *Quisquis* [b] *Maximino communicaverit, incendetur domus ejus*: qui antequàm ipse ad Catholicam conversus esset, & nondum de transmarinis remeasset, ad quid aliud presbyterum Siniti miseramus, nisi ut nulli molestus nostros visitaret, & in domo juris sui positus, pacem catholicam volentibus prædicaret? quem vos inde cum gravi injuria projecistis. Quid aliud agebamus, quando unus nostrûm Calamensis episcopus Possidius ibat ad fundum [c] Figulinensem, nisi ut nostri, quamvis pauci, qui illic erant, visitarentur, & audito verbo Dei ad unitatem Christi qui vellent converterentur? Cui ambulanti viam suam, latronum more insidiati sunt, & quia in eorum insidias cadere non potuit, eum apertâ violentiâ in fundo [d] Livetensi penè vivum cum domo, quò fugerat, incenderant, nisi tertiò suppositas flammas coloni ejusdem fundi propter periculum suæ salutis exstinguerent: & tamen cùm Crispinus propter hoc factum in proconsulari judicio convinceretur hæreticus, ejusdem episcopi Possidij intercessu decem libras auri non est exactus. Cui benevolentiæ & mansuetudini ingratus, ad Imperatores catholicos ausus est appellare. Unde hanc in vos iram Dei, de qua murmuratis, multo importuniùs & vehementiùs provocavit.

5. Videtis quia vos contra pacem Christi violenter insurgitis, & patimini non pro ipso, sed pro iniquitatibus vestris. Quæ est ista dementia, ut cùm malè vivitis, latronum facta faciatis; & cùm jure punimini, gloriam Martyrum requiratis? Si ergo vos privatâ vestrâ audaciâ tam violenter cogitis homines aut ire in errorem, aut permanere in errore; quanto magis nos debemus per ordinatissimas potestates, quas Deus secundùm suam prophetiam subdidit Christo, resistere furoribus vestris, ut miseræ animæ de vestra dominatione liberatæ, eruantur de vetustissima falsitate, & assuescant in apertissima veritate? Nam quòd à nobis nolentes dicitis cogi, multi etiam se cogi volunt; quod nobis antea & postea confitentur, ut vel sic evadant oppressiones vestras.

6. Et tamen quid est melius, proferre veras Imperatorum jussiones pro unitate, an falsas indulgentias pro perversitate, quod vos fecistis, & mendacio vestro subitò totam Africam implestis. In quo facto nihil aliud ostendistis, nisi partem Donati semper de mendacio præsumentem, omni vento jactari & circumferri, sicut scriptum est, *Qui fidit in falsis, hic pascit ventos.* (Prov. 10. 4.) Sicut enim vera fuit ista indulgentia, sic vera sunt crimina Cæciliani, & traditio Felicis Aptungensis, per quem ordinatus est, & quidquid aliud contra catholicos dicere consuevistis, ut à pace Ecclesiæ Christi infelices separetis, & infeliciter separemini. De nulla quidem nos hominis potestate præsumimus, quamvis utique multo sit honestius præsumere de Imperatoribus quàm præsumere de Circumcellionibus, præsumere de legibus quàm præsumere de seditionibus. Sed meminimus scriptum esse, *Maledictus omnis qui spem suam ponit in homine.* (Hier. 17. 5.) Unde ergo præsumimus, si vultis nosse, illum cogitate, de quo Propheta prænuntiavit, dicens, *Adorabunt eum omnes reges terræ, & omnes gentes servient illi.* (Psal. 71. 11.) Et ideo hac Ecclesiæ potestate utimur, quam ei Dominus & promisit & dedit.

7. Imperatores enim si in errore essent, quod absit, (11. q. 3. Imperatores.) pro errore suo contra veritatem leges darent, per quas justi & probarentur & coronarentur, non faciendo quod illi juberent, quia Deus prohiberet. Sicut jusserat Nabuchodonosor, ut

[a] Bad. Am. Er. & MSS. quatuor, *brudâ vestitus.*

[b] MSS. Vaticani tres, cum aliis duobus habent, *Maximiano.* Bad. Am. & Er. *Maximiniano.* Sed meliùs Lov. & MSS. plures, *Maximino.* uti scribitur in epistola 23. ad eumdem data, & in lib. 22. de civit. Dei c. 8.

[c] Apud Lov. scribitur, *Fugilinensem.* At apud Bad. Am. Er. & MSS. novem, *Figulinensem.*

[d] MSS. septem habent, *in fundo Olivetensi.*

Classis II. An. 409.

aurea ſtatua adoraretur; quod qui facere noluerunt, Deo talia prohibenti placuerunt. Quando autem Imperatores veritatem tenent, pro ipſa veritate contra errorem jubent, quod quiſquis contemſerit, ipſe ſibi judicium adquirit. Nam & inter homines pœnas luit, & apud Deum [a] Fontem non habebit, qui hoc facere noluit, quod ei per cor regis ipſa veritas juſſit. Sicut ipſe Nabuchodonoſor (*Dan. 3. 96.*) poſtea miraculo ſalutis trium puerorum commotus atque mutatus, pro veritate contra errorem edictum propoſuit, ut quicumque blaſphemarent dum Sidrach, Miſach & Abdenago, in interitum irent, & domus eorum in diſperſionem: & non vultis ut tale aliquid contra vos jubeant Imperatores Chriſtiani, cùm ſciant à vobis in eis, quos rebaptizatis, Chriſtum exſufflari? Si juſſiones regum non pertinent ad prædicandam religionem & ſacrilegia prohibenda, quare ad edictum regis talia jubentis etiam ipſi vos ſignatis? An ignoratis verba regis eſſe (*Dan. 3. 99.*), * *Signa & oſtenta, quæ fecit mihi Dominus Deus excelſus, placuit mihi in conſpectu meo annuntiare, quàm magnum & potens ſit regnum ejus, regnum ſempiternum & poteſtas ejus in ſæcula ſæculorum?* An cùm hoc audieritis, non reſpondetis, *Amen*; & hoc dicto clara voce ad edictum regis, vos in ſancta ſollemnitate ſignatis? Sed modò quia nihil apud Imperatores poteſtis, nobis inde vultis facere invidiam. Si autem aliquid poſſetis, quanta faceretis; quando nihil poteſtis, & non ceſſatis?

* In Gotthico officio dicebantur hæc in ſabbato ſancto, & reſpondebatur, *Amen*.

8. Scitote quòd primi majores veſtri cauſſam Cæciliani ad Imperatorem Conſtantinum detulerunt. Exigite hoc à nobis, probemus vobis, & ſi non probaverimus, facite de nobis quidquid potueritis. Sed quia Conſtantinus non eſt auſus de cauſſa epiſcopi judicare, eam diſcutiendam atque finiendam epiſcopis delegavit. Quod & factum eſt in urbe Roma præſidente Melchiade epiſcopo illius Eccleſiæ cum multis collegis ſuis. Qui cùm Cæcilianum innocentem pronuntiaſſent, & * Donatum qui ſchiſma Carthagini fecerat, ſententiâ percuſſiſſent, iterum veſtri ad Imperatorem venerunt, de judicio epiſcoporum, in quo victi fuerant, murmurarunt. Quomodo enim poteſt malus litigator laudare judices, quibus judicantibus victus eſt? Iterum tamen clementiſſimus Imperator alios judices epiſcopos dedit apud Arelatum Galliæ civitatem, & ab ipſis veſtri ad ipſum Imperatorem appellarunt, donec etiam ipſe cauſſam cognoſceret, & Cæcilianum innocentem, illos calumnioſos pronuntiaret. Nec ſic toties victi quieverunt, ſed de Felice Aptungitano, per quem Cæcilianus fuerat ordinatus, quotidianis interpellationibus ipſi Imperatori tædium fecerunt, dicentes eum eſſe traditorem. Et ideo Cæcilianum epiſcopum eſſe non poſſe, quòd à traditore fuerit ordinatus; donec & ipſe Felix juſſu Imperatoris cauſsâ cognitâ ab Æliano proconſule innocens probaretur.

* Epiſcopum à Caſis nigris.

9. Tunc Conſtantinus prior contra partem Donati ſeveriſſimam legem dedit. Hunc imitati filij * ejus talia præceperunt. Quibus ſuccedens Julianus deſertor Chriſti & inimicus, ſupplicantibus veſtris Rogatiano & Pontio, libertatem [b] perditionis parti Donati permiſit: denique tunc reddidit baſilicas hæreticis, quando templa dæmoniis, eo modo putans Chriſtianum nomen poſſe perire de terris, ſi unitati Eccleſiæ, de qua lapſus fuerat, invideret, & ſacrilegas diſſenſiones liberas eſſe permitteret. Hæc erat ejus prædicanda juſtitia, quam ſupplicantes Rogatianus & Pontius laudaverunt, dicentes homini apoſtatæ, quòd *apud eum ſola juſtitia haberet locum.* Huic ſucceſſit Jovianus, qui quoniam citò mortuus eſt, nihil de rebus talibus juſſit. Deinde Valentinianus; legite quæ contra vos juſſerit. Inde Gratianus & Theodoſius; legite quando vultis, quæ de vobis conſtituerint. Quid ergo de * filiis Theodoſij miramini, quaſi aliud in hac cauſſa ſequi debuerint, quàm Conſtantini judicium per tot Chriſtianos Imperatores firmiſſimè cuſtoditum?

* Conſtantius & Conſtans.

* Honorio & Arcadio &c.

10. Ad Conſtantinum autem, ſicut diximus, ſicut vobis quando vultis, ſi tamen ignoratis, oſtendimus, majores veſtri cauſſam Cæciliani ultro detulerunt. Defunctus eſt Conſtantinus, ſed judicium Conſtantini contra vos vivit, quò veſtri cauſſam miſerunt, apud quem judices epiſcopos reprehenderunt, ad quem à judicibus epiſcopis appellaverunt, quem tædioſiſſimè de Felice Aptungitano interpellaverunt, à quo toties convicti & confuſi redierunt, & à pernicie furoris & animoſitatis ſuæ non receſſerunt; eamque vobis poſteris ſuis hereditariam reliquerunt, ut tam impudenter de juſſionibus Chriſtianorum Imperatorum faciatis invidiam, cùm ſi vobis liceret, non quidem jam Conſtantinum Chriſtianum, quia veritati favit, contra nos interpellaretis, ſed apoſtatam Julianum ab inferis excitaretis; quaſi verò ſi aliquid tale contingeret, eſſet magnum malum niſi vobis. Quæ eſt enim pejor mors animæ, quàm libertas erroris?

Caput III.

11. Sed jam tollamus iſta omnia de medio, amemus pacem, quam omnis doctus & indoctus intelligit præponendam eſſe diſcordiæ; diligamus & teneamus unitatem. Hoc jubent Imperatores, quod jubet & Chriſtus; quia cùm bonum jubent, per illos non jubet niſi Chriſtus. Et nos etiam per Apoſtolum obſecrat, ut idipſum dicamus omnes, & non ſint in nobis ſchiſmata, neque dicamus, Ego quidem ſum Pauli, ego autem Apollo, ego verò Cephæ, ego autem Chriſti (*1. Cor. 1. 10.*); ſed ſimul omnes non ſimus niſi Chriſti, quia nec diviſus eſt Chriſtus, nec Paulus crucifixus eſt pro nobis; quanto minùs Donatus? nec in nomine Pauli baptizati ſimus; quanto minùs in Donati? Hoc dicunt & Imperatores, quia Chriſtiani catholici ſunt, non idolorum ſervi, ſicut veſter Julianus; non hæretici, ſicut quidam fuerunt, & Eccleſiam catholicam perſecuti ſunt, quando veri Chriſtiani non pro hæretico errore pœnas juſtiſſimas ſicut vos, ſed pro catholica veritate paſſiones glorioſiſſimas pertulerunt.

12. Adtendite quàm manifeſtiſſima veritate per cor regis, quod in manu Dei eſt, ipſe Deus dixerit in iſta ipſa lege, quam contra vos prolatam dicitis; eſt autem, ſi intelligatis prolata pro vobis. Adtendite quid habeant verba principis: [c] *Nam ſi in eis, qui primò initiati ſunt, idcirco religio baptiſmatis judicatur infirma, quòd ij à quibus accipitur, peccatores putentur; toties renovari neceſſe erit traditum ſacramentum, quoties indignus fuerit inventus collati bap-*

[a] Lov. *ſortem non habebit.* At editiones antiquiores ferunt, *frontem non habebit.* cui lectioni ſuffragantur MSS. tredecim. Alludere videtur Auguſtinus ad illud Apoſtoli Rom. 13. v. 5. *Ideo neceſſitate ſubditi eſtote, non ſolùm propter iram, ſed etiam propter conſcientiam.*

[b] Sic meliores MSS. At vulgati habent, *perditioni partis.*

[c] Verba iſthæc ſunt illius forſitan legis, Conſtantini, Conſtantij & Valentiniani, cujus mentio fit in cod. Theod. lib. 16. tit. 6. *Ne ſanctum baptiſma iteretur.* leg. 2.

tismatis administrator; & fides nostra non ex nostræ voluntatis arbitrio, neque ex divini muneris gratia, sed ex meritis sacerdotum & clericorum qualitate pendebit. Faciant mille concilia episcopi vestri, huic uni sententiæ respondeant, & ad quod volueritis consentimus vobis. Videte enim quàm perversè & impiè dicatur, quod dicere soletis, quia si bonus sit homo, ipse sanctificat eum quem baptizat; si autem malus sit, & nesciat ille qui baptizatur, tunc Deus sanctificat. Hoc si verum est, optare ergo debent homines, ut à malis ignoratis baptizentur, potiùs quàm à notis bonis, ut magis à Deo quàm ab homine possint sanctificari. sed absit à nobis ista dementia. Quare ergo non verum dicimus, & rectè sapimus, quia semper Dei est illa gratia & Dei sacramentum, hominis autem solum ministerium; qui si bonus est, adhæret Deo, & operatur cum Deo; si autem malus est, operatur per illum Deus visibilem sacramenti formam, ipse autem donat invisibilem gratiam. Hoc sapiamus omnes, & non sint in nobis schismata.

Caput IV.

13. Concordate nobiscum fratres, diligimus vos, hoc vobis volumus quod & nobis. Si propterea nos graviùs odistis, quia errare vos & perire non permittimus, hoc Deo dicite, quem timemus minantem malis pastoribus, & dicentem, *Quod erraverat, non revocastis, & quod perierat, non inquisistis.* (Ezech. 34. 4. & 6. Quis erraverat.) Hoc vobis per nos Deus ipse facit, sive obsecrando, sive minando, sive corripiendo, sive damnis, sive laboribus, sive per suas occultas admonitiones vel visitationes, sive per potestatum temporalium leges. Intelligite quid vobiscum agatur, perire vos non vult Deus in sacrilega discordia alienatos à matre vestra Catholica. Nihil in nos aliquando probare potuistis; vestri episcopi conventi à nobis, numquam nobiscum pacificè conferre voluerunt, quasi fugientes cum peccatoribus loqui. Quis ferat istam superbiam, quasi Paulus apostolus non contulerit cum peccatoribus & cum valde sacrilegis? legite Actus Apostolorum, & videte. Quasi ipse Dominus non cum Judæis, à quibus crucifixus est, sermones de Lege habuerit, eisque congruenter responderit? Postremò diabolus est primus omnium peccatorum, qui converti ad justitiam numquam poterit, & tamen nec ipse Dominus de Lege dedignatus est ei respondere: ut intelligatis istos ideo nobiscum nolle conferre, quia caussam suam perditam norunt.

14. Nos ignoramus, quid adversùs seipsos homines jactent, qui calumniosis dissensionibus gaudent. In Scripturis discimus Christum, in Scripturis discimus Ecclesiam. Has Scripturas communiter habemus, quare non in eis & Christum & Ecclesiam communiter retinemus? Nos ubi agnovimus eum de quo dicit Apostolus, *Abrahæ dictæ sunt promissiones & semini ejus; non dicit, Et seminibus, tamquam in multis, sed tamquam in uno, Et semini tuo, quod est Christus*; (Gal. 3. 16.) ibi agnovimus Ecclesiam, de qua dicit Deus ad Abraham, *In semine tuo benedicentur omnes gentes.* (Gen. 22. 18.) Ubi agnovimus Christum in Psalmo de se prophetantem, *Dominus dixit ad me, Filius meus es tu, ego hodie genui te*; (Psal. 2. 7.) ibi agnovimus Ecclesiam, in eo quod sequitur, *Postula à me, & dabo tibi gentes hereditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ.* Ubi agnovimus Christum in eo quod scriptum est, *Deus deorum Dominus locutus est*; (Psal. 49. 1.) ibi agnovimus & Ecclesiam in eo quod sequitur, *Et vocavit terram à solis ortu usque ad occasum.* Ubi agnovimus Christum in eo quod scriptum est, *Et ipse tamquam sponsus procedens de thalamo suo, exsultavit ut gigas ad currendam viam*; (Psal. 18. 6.) ibi agnovimus & Ecclesiam in eo quod paulò superiùs dicitur, *In omnem terram exivit sonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum. In sole posuit tabernaculum suum.* (Ibid. 5.) Ipsa est Ecclesia in sole posita; hoc est in manifestatione omnibus nota, usque ad terminos terræ. Ubi agnovimus Christum, in eo quod scriptum est, *Foderunt manus meas, & pedes, dinumeraverunt omnia ossa mea; ipsi verò consideraverunt & adspexerunt me, diviserunt sibi vestimenta mea, & super vestimentum meum miserunt sortem*; (Psal. 21. 17.) ibi agnovimus & Ecclesiam in eo quod paulò post in Psalmo ipso dicitur, *Commemorabuntur & convertentur ad Dominum universi fines terræ, & adorabunt in conspectu ejus universæ patriæ gentium: quoniam Domini est regnum, & ipse dominabitur gentium.* (Ibid. 28.) Ubi agnovimus Christum in eo quod scriptum est, *Exaltare super cælos Deus*; ibi agnovimus & Ecclesiam in eo quod sequitur, *& super omnem terram gloria tua.* (Psal. 56. 6.) Ubi agnovimus Christum in eo quod scriptum est, *Deus judicium tuum regi da, & justitiam tuam filio regis*; (Psal. 71. 2.) ibi agnovimus & Ecclesiam, in eo quod de illo in Psalmo ipso dicitur, *Et dominabitur à mari usque ad mare, & à flumine usque ad terminos orbis terrarum. Coram illo procident Æthiopes, & inimici ejus terram lingent. Reges Tharsis & insulæ munera offerent; reges Arabum & Saba dona adducent; & adorabunt eum omnes reges terræ, omnes gentes servient illi.* (Ibid. 8.)

15. Ubi agnovimus Christum in eo quod scriptum est, *Lapidem de monte sine manibus præcisum, fregisse omnia regna terrarum*, (Dan. 2. 34.) utique illa quæ de cultu dæmonum præsumebant; ibi agnovimus & Ecclesiam, in eo quod dictum est, *Lapidem ipsum crevisse, & factum montem magnum, & replevisse omnem terram.* Ubi agnovimus Christum in eo quod scriptum est, *Prævalebit Dominus adversùs eos, & exterminabit omnes deos gentium terræ*; (Soph. 2. 11.) ibi agnovimus & Ecclesiam, in eo quod illic sequitur, *Et adorabunt in conspectu ejus unusquisque de loco suo omnes insulæ gentium.* Ubi agnovimus Christum in eo quod scriptum est, *Deus ab Africo veniet, & sanctus de monte umbroso; operiet cælos virtus ejus*; (Abac. 3. 3.) ibi agnovimus Ecclesiam, in eo quod sequitur, *& laudis ejus plena est terra.* (Josua 15. 8.) Ab Africo enim posita est Jerusalem, sicut legitur in libro Jesu Nave, unde nomen Christi diffusum est; & ibi est mons umbrosus, mons Oliveti, unde adscendit in cælum ut cooperiret cælos virtus ejus, & impleretur Ecclesia per omnem terram laudis ejus. Ubi agnovimus Christum in eo quod scriptum est, *Sicut ovis ad immolandum ductus est, & sicut agnus coram tondente se fuit sine voce, sic non aperuit os suum*, (Isa. 53. 7.) & cetera quæ illic de ejus passione dicuntur; ibi agnovimus & Ecclesiam, in eo quod illic dicitur, *Lætare sterilis, quæ non paris; erumpe & exclama, quæ non parturis; quoniam multi filij desertæ, magis quàm ejus quæ habet virum. Dixit enim Dominus: Dilata locum tabernaculi tui, & aulæas tuas confige, non est quod parcas: Porrige longiùs funiculos, & palos validos confirma, etiam atque etiam in dexteram atque sinistram extende. Semen enim tuum hereditabit gentes, & civitates quæ desertæ erant inhabitabis. Non est quòd metuas, prævalebis enim; nec erubescas, quòd detestabilis fueris. Confusionem enim in perpetuum oblivisceris, ignominiæ viduitatis tuæ non eris memor; quoniam ego sum Dominus, qui feci te,* (Isa. 54. 1.)

CLASSIS II. AN. 409. *Dominus nomen ei. Et qui eruit te, ipse Deus Israël universæ terræ vocabitur.*

CAPUT V. 16. NON novimus quid de traditoribus dicatis, quos numquam convincere, numquam ostendere potuistis. Non dico, quia vestri potiùs in tali crimine detecti & confessi manifestantur: quid ad nos pertinet de sarcinis alienis? nisi ut quos possumus corrigamus, vel correptione vel quacumque disciplina in spiritu mansuetudinis & diligentia caritatis; quos autem corrigere non valemus, etiamsi necessitas cogit pro salute ceterorum ut Dei sacramenta nobiscum communicent, peccatis tamen eorum non communicemus, quod non fit nisi consentiendo & favendo. Sic enim eos in isto mundo, in quo Ecclesia catholica per omnes gentes diffunditur, quem agrum suum Dominus dicit, tamquam zizania inter triticum, vel in hac unitatis area tamquam paleam permixtam frumento, vel intra retia verbi & [a] sacramenti tamquam malos pisces cum bonis inclusos, usque ad tempus messis aut ventilationis aut littoris toleramus, ne propter illos eradicemus & triticum, aut grana nuda ante tempus de area separata, non in horreum mittenda purgemus, sed volatilibus colligenda projiciamus; aut disruptis per schismata retibus, dum quasi malos pisces cavemus, in mare perniciosæ libertatis exeamus. Propter hoc enim his atque aliis similitudinibus Dominus servorum suorum tolerantiam confirmavit, ne dum se boni putant malorum permixtione culpari, per humanas & temerarias dissensiones aut parvulos perdant, aut parvuli pereant. Quod usque adeo cælestis magister cavendum præmonuit, ut etiam de præpositis malis plebem securam faceret, ne propter illos doctrinæ salutaris cathedra desereretur, in qua coguntur etiam mali bona dicere. Neque enim sua sunt quæ dicunt, sed Dei, qui IN CATHEDRA unitatis doctrinam posuit veritatis. Proinde ille verax & ipsa veritas de præpositis sua mala facientibus, & Dei bona dicentibus ait, (Matt. 23. 3.) *Quæ dicunt, facite; quæ autem faciunt, facere nolite; dicunt enim, & non faciunt.* Non utique diceret, *Quæ faciunt, facere nolite*, nisi manifesta essent mala quæ faciunt.

17. Non ergo propter malos in mala dissensione pereamus: quamvis vestros majores non exsecratores malorum, sed accusatores innocentium fuisse, si velitis possimus ostendere. Sed quicumque illi & qualescumque fuerint, portent sarcinas suas. Ecce Scripturæ communes, ecce ubi novimus Christum, ecce ubi novimus Ecclesiam. Si Christum ipsum tenetis, ipsam Ecclesiam quare non tenetis? Si in ipsum Christum quem legitis, & non videtis, tamen propter veritatem Scripturarum creditis; quare Ecclesiam negatis, quam & legitis & videtis? Hæc vobis dicendo & ad hoc bonum pacis & unitatis & caritatis vos compellendo, inimici vobis facti sumus; & mandatis quia occidetis nos, qui veritatem vobis dicimus, & in errore vos perire quantum possumus non permittimus. Vindicet nos Deus de vobis, ut ipsum errorem vestrum in vobis occidat, & nobiscum de veritate gaudeatis. [b] Amen.

EPISTOLA CVI. *

* *Aliàs* CCLXV. *quæ autem* 106. *erat, nunc* 186.

Augustinus Macrobio Donatianæ partis apud Hipponem, uti ex epist. 108. intelligitur episcopo, agens ne subdiaconum quemdam rebaptizet.

A Domino fratri dilecto MACROBIO AUGUSTINUS.

1. AUDIVI quòd quemdam subdiaconum nostrum rebaptizare disponis. Noli: sic Deo vivas, sic Deo placeas, sic Christi sacramenta non inaniter habeas, sic non in æternum à Christi corpore separeris. Noli rogo te frater, pro teipso te magis rogo, certè paululùm attende quod dico. Felicianus Mustitanus Primianum B Carthaginensem damnavit, & vicissim ab illo etiam ipse damnatus est. Diu Felicianus in sacrilego Maximiani schismate fuit, multos ibi per suas ecclesias baptizavit, modò cum Primiano vester episcopus, sed & neminem post eum baptizans. Qua ergo licentiâ post nos adhuc rebaptizandum putatis? Hanc mihi solve quæstionem, & me baptiza: si hanc autem solvere non potes, parce alienæ animæ, parce tuæ. Aut si me de Feliciano falsum dixisse arguis, exige ut probem, certè si non proba-C vero, tunc fac quod putas. Addo etiam, si non probavero, non sim episcopus communionis meæ: si autem probavero, noli esse inimicus salutis tuæ. Opto te domine frater in pace esse nobiscum.

CLASSIS II. AN. 409. *Scripta fortè an. 409.*

EPISTOLA CVII. *

* *Aliàs* CCLXVI. *quæ autem* 107. *erat, nunc* 216.

Maximus & Theodorus Augustino renuntiantes quid ipsis coram responderit Macrobius ad ipsius litteras.

*Domino beatissimo & venerabili multúmque desidera-*D *bili patri* AUGUSTINO MAXIMUS & THEODORUS *in Domino salutem.*

Scripta post superiorem.

1. EX *præcepto sanctitatis tuæ ad episcopum Macrobium perreximus, ad quem cùm litteras beatitudinis tuæ perferremus, primò negavit se ne eidem legerentur. Deinde aliquando ex nostra suggestione commotus, easdem sibi voluit recitari, quibus relectis, ait:* Non possum nisi ad me venientes suscipere, & iisdem fidem, quam postulaverint dare. E *Cùm autem à nobis eidem diceretur, quid de facto Primiani diceret, dixit se nuper ordinatum patris sui judicem esse non posse, sed in id quod à prioribus suis acceperit permanere. Quod necesse habuimus his litteris sanctitati tuæ significare. Beatitudinem tuam nobis Dominus custodiat, domine pater.*

EPISTOLA CVIII. *

* *Aliàs* CCLV. *quæ autem* 108. *erat, nunc* 265.

*Agit de non iterando baptismo, coarguens Donatistarum hac in re contumaciam; quippe qui Maximianensium baptis-*F *ma ratum habuerunt. Evincit subinde nullam eos schismatis edendi justam caussam habuisse.*

Domino dilecto fratri MACROBIO AUGUSTINUS.

Scripta paulo post superiorem.

1. CARISSIMI filij mei honorabiles viri, cùm ad tuam benevolentiam adtulissent litteras meas, quibus admonui rogavique te, ne subdiaconum nostrum rebaptizares, rescripserunt mihi te respondisse, *Non possum nisi ad me* G *venientes suscipere, & eis fidem quam postulaverint dare*: & tamen si ad te venerit in vestra communione baptizatus, qui diu à vobis separatus fuit, & per ignorantiam se putaverit denuo baptizandum, idque poposcerit, cùm quæsieris & cognoveris ubi fuerit baptizatus, suscipis quidem ad te venientem,

[a] In MSS. aliquot, *vel intra retia verbi & sacramenta.*
[b] Apud Bad. Am. Er. & MSS. quosdam, deest, *Amen.* In aliis MSS. loco ejus habetur, *valete.*

[Classis II. An. 409.]

venientem, nec tamen ei das quam postulat fidem, sed doces hominem habere quod petit, nec verba errantis adtendis, sed studium adhibes corrigentis. Malè ergo dantem, quod jam dandum non est, & sacramentum quod datum est violantem suus error accusat, non * petentis excusat. [* Lov. potentis] Dic itaque mihi obsecro te, quomodo non habeat qui petivit abs te, quod jam acceperat per me? Si propter alienam aquam, & alienum fontem, quod solent dicere qui non intelligunt, quia scriptum est, [a] *Ab aqua aliena abstine te, & de fonte alieno ne biberis*; [Prov. 9. 18.] Felicianus quando separatus est à vobis in parte Maximiani, *veritatis adulter, catenâ sacrilegij*, sicut concilij * vestri [* Bagaitani] verba indicant, trahebatur. Si secum abstulerat fontem vestrum, quis erat fons in quo illo separato vestros baptizastis? Simul enim nunc vester episcopus sedet cum Primiano à se damnato, & damnatore suo.

2. Sed sicut mihi suis * litteris [* Epist. 107.] intimarunt nostri, qui in hac caussa te viderunt, cùm quærerent quid hinc diceres, respondisti te nuper [b] ordinatum, factorum patris tui judicem esse non posse, sed in eo, quod à prioribus tuis acceperis, permanere. Hinc sanè dolui necessitatem tuam, cùm te existimem, sicut audio, bonæ indolis juvenem. Quid enim te ad hanc responsionem, nisi malæ caussæ necessitas cogit? Sed si adtendas, mi frater, si rectè cogites, si Deum timeas, in * mala caussa perseverare nulla necessitas cogit. [* Lov. nulla] Hæc enim responsio tua non quæstionem tibi à me propositam solvit, sed caussam nostram ab omni calumnia vestræ causationis absolvit. Dicis enim te nuper ordinatum factorum patris tui judicem esse non posse, sed in eo quod à prioribus tuis acceperis permanere. Cur ergo non potiùs in Ecclesia, quam Scripturâ teste incipientem ab Jerusalem, [Act. 1. 8.] atque per omnes gentes fructificantem atque crescentem à Domino Christo, per Apostolos accepimus, permanemus; & de factis nescio quorum patrum, quæ ante penè centum annos admissa dicuntur, modò judicamur? Si enim tu de patre tuo, adhuc in hac vita constituto, non audes judicare, quem potes interrogare; mihi quare dicitur ut judicem de mortuo longè antequam natus sum? * [* Lov. nec] & Christianis gentibus quare dicitur ut judicent de factis Afrorum traditorum ante tot annos mortuorum, quos nec vivos tot Christiani, qui tunc vivebant, in terris remotissimis constituti audire vel nosse potuerunt? Qui manentem notum non audes judicare Primianum, cur mihi antiquum & ignotum judicandum vis imponere Cæcilianum? Si patres tuos non judicas de factis suis, quare fratres tuos judicas de factis alienis?

3. An fortè fratres nos negas? Sed meliùs audimus sanctum Spiritum per Prophetam præcipientem, [Esa. 66. 5. secundum LXX.] *Audite qui pavetis verbum Domini. Dicite, fratres nostri estis, his qui vos oderunt, & qui vos detestantur, ut nomen Domini honorificetur, & appareat illis in jocunditate, ipsi autem erubescant.* Revera enim si hominibus nomen Domini jocundius esset, quàm nomina hominum; numquid Christus clamans, *Pacem meam do vobis*, [Iohan. 14. 27.] divideretur in membris suis per eos qui dicunt, *Ego quidem sum Pauli, ego autem Apollo, ego verò Cephæ*, [1. Cor. 3. 4.] & per hominum nomina dilaniantur? Numquid Christus exsufflaretur in baptismo suo, * de quo dictum est, [* Lov. omit. de quo] *Hic est qui baptizat*; [Johan. 1. 33.] de quo dictum est, *Christus dilexit Ecclesiam suam, & tradidit seipsum pro ea, ut eam sanctificaret, mundans eam lavacro aquæ in verbo?* [Eph. 5. 25. 26.] Numquid ergo in ipso suo lavacro exsufflaretur, si nomen Domini esset jocundius, cujus est ipse baptismus, quàm nomen hominum, de quibus dicitis, Sanctum est quod ille dat, non quod ille?

[Caput II.]

4. Et tamen collegæ tui ubi voluerunt, veritatem potiùs adtenderunt, & non solùm baptismum, quem Primianus in vestra communione, sed & quem dedit Felicianus in Maximiani sacrilego schismate, propter honoris Domini jocunditatem sanctum esse senserunt; & caracterem, non solùm quem ipse apud vos acceperat, sed & quem aliis extra vos desertor infixerat, ipso correcto violare non ausi sunt, quia regium cognoverunt. De hoc eorum facto tam bono judicare non vis, ubi eos deberes laudabiliter imitari, & sequeris judicium eorum, in quo merentur ab omnibus detestari. Times de Primiano judicare, ne cogaris audire quod culpes: immo verò judica, & illic magis poteris invenire quod laudes. Non enim quod malè fecit Primianus, te volumus memorare, sed quod optimè fecit: qui in suscipiendis, quos ejus damnator in separatione sceleratissima baptizaverat, errorem hominum correxit, non Dei sacramenta destruxit. Bonum Christi & in hominibus malignis agnovit: malum autem hominum, non violato Christi bono, emendavit. Aut si hoc factum displicet tibi, illud saltem adtende, illud pro bono tuo ingenio prudenter adverte, quia unum Primianum non judicas de factis ipsius Primiani, & orbem Christianum judicas de factis Cæciliani. Times ne te polluat, si noveris quod vindicare non audeas. Absolve ergo gentes, quæ nec nosse poterant quod accusas.

5. Nec tamen illud unius Primiani factum est: scis in quantum opinor & tu, centum fermè episcopi vestri factione damnabili cum Maximiano conspirantes, ausi sunt damnare Primianum; & trecentorum decem Vagaiensi concilio, sicut decreti ejus verba personant, *Maximianum fidei æmulum, veritatis adulterum, Ecclesiæ matris inimicum, Dathan, Chore, & Abiron ministrum, de pacis gremio sententiæ fulmen excussit.* Hinc alij duodecim, qui ejus ordinationi, quando contra Primianum levatus est, interfuerant, non dilata damnatione conjuncti sunt: ceteris autem, ne nimia præcisio fieret, præstituto die, redeundi est concessa dilatio, salvis suis honoribus, si intra terminum temporis remeassent. Nec timuerunt trecenti & decem ad suum collegium revocare tanto Maximiani sacrilegio accusatos, intuentes fortè quod scriptum est, *Caritas cooperit multitudinem peccatorum.* [1. Pet. 4. 8.] * Quibus autem est permissum tempus dilationis, [* Lov. quia autem & permittatur] foris à vestra communione baptizaverunt, quoscumque baptizare potuerunt. Neque enim nisi foris fuissent, dilatione concessa invitari poterant ut redirent. Deinde & antequam dilatio finiretur, & posteaquam finita est, illi duodecim cum Maximiano damnati, apud tres aut ampliùs proconsules accusati sunt, ut è sedibus suis judiciario vigore pellerentur. inter quos erat Felicianus Mustitanus, de quo non ago, & Prætextatus

[a] Frustra hæc quæras in Vulgata: sed apud LXX. reperies Prov. 9. v. 18. quæ quidem verba hac in re baptismi post hæreticos repetendi producta sunt olim non modò à Donatistis, verùm etiam à Cypriano.

[b] Macrobium Donatistarum apud Hipponem episcopum fuisse, cùm ex hac epistola, tum ex Carthaginensi collatione constat: ordinatum haud dubiè in locum Proculeiani, qui post concilium Carthaginense die 25. Aug. 403. celebratum adhuc superstes erat, uti intelligitur ex epist. 88. n. 8.

Classis II. an. 409.

Assuritanus nuper defunctus, in cujus damnati loco alter jam fuerat ordinatus. Quos duos non unus Primianus, sed multi coëpiscopi vestri, cùm frequentissima numerositate Thamugadensis [a] Optati natalitia celebrarent, post eorum sine dilatione damnationem, post terminatam, quæ ceteris data fuerat, dilationem, post * divulgatam forensi etiam strepitu apud tot consules accusationem, in honoribus integris susceperunt, & post eos nullum baptizaverunt. Si huic assertioni resistitur, vel horum aliquid si negatur, periculo episcopatus mei exigar probare quod loquor.

* Lov. divulgata

6. Finita est caussa, frater Macrobi: Deus hoc egit, Deus hoc voluit: occultæ illius providentiæ fuit, ut in caussa Maximiani speculum vobis correctionis proponeretur, ut omnis adversùm nos, immo adversùs Christi Ecclesiam toto * orbe crescentem, non dico vestra, ne in te videar contumeliosus, sed certè vestrorum criminosa calumnia finiretur. Nihil enim remansit omnino eorum, quæ contra nos, tamquam de Scripturis ab hominibus non intelligentibus proferri solent. Nam hæc habere in ore consueverunt: *Ab aqua aliena abstine te.* Sed respondetur, Non est aqua aliena, quamvis sit in alienis; sicut nec aqua illa Maximiani fuit, unde vos non abstinuistis. Item proponitur nobis, *Facti sunt mihi sicut aqua mendax, non habens fidem.* Sed respondetur, Hoc dictum est de fictis hominibus, non pertinentibus ad Dei sacramenta, quæ nec in mendacibus possunt esse mendacia. Nam utique mendaces fuerunt, qui Primianum, sicut ipsi perhibetis, falsis criminibus damnaverunt: nec tamen aqua mendax fuit, in qua separati à vobis, quos potuerunt, baptizaverunt. Nam quando eam in his, quos Felicianus & Prætextatus foris baptizaverunt, suscepistis, & in mendacibus veracem fuisse sensistis. Proponitur nobis, *Qui baptizatur à mortuo, quid * prodest lavacrum ejus?* Respondetur: * Si hoc de baptismo scriptum est, quo baptizant illi, quos tamquam mortuos ejecit Ecclesia, non dixit hoc lavacrum non esse, sed nihil prodesse; quod & nos dicimus. Verumtamen quando cum illo ad Ecclesiam venerit, quod foris oberat, intus proderit: non cùm ipse repetitur baptismus, sed cùm corrigitur baptizatus. Sicut Maximianum & socios ejus, tamquam mortuos à vestra congregatione, communionis ejectos loquitur Vagajense concilium: *Veridicâ, inquit, undâ, in asperos scopulos nonnullorum naufraga projecta sunt membra. Ægyptiorum quodammodo exemplo pereuntium funeribus plena sunt littora, quibus in ipsa morte major est pœna, quòd post * extortam aquis ultricibus animam, nec ipsam inveniunt sepulturam.* Ex hac turba mortuorum, quasi reviviscentes Felicianum & Prætextatum in suis honoribus suscepistis, & ab eis in illa morte baptizatos non rebaptizastis; quia baptismum Christi foris datum per mortuos, mortuis non prodesse, eumdem tamen ipsum prodesse intus reviviscentibus agnovistis. Proponitur nobis, *Oleum peccatoris non impinguet caput meum.* Respondetur, hoc scriptum de assentatione leni atque fallaci blandi adulatoris intelligi, quâ ungitur & crescit eis caput, cùm laudantur peccatores in desideriis animæ suæ, & qui iniqua egerint, benedicuntur. Quod ex priore versu

* Lov. orbis
Prov. 9. 18.
Jer. 15. 18.
Eccli. 34 30.
* Lov. est per
* Lov. Sed
Vide lib. 4. cont Cresconium c. 31. & lib. 4. c. 16.
* Lov. ejectam aqui ultricibus
Psal. 140. 5.

A satis apparet; sic enim posita est tota sententia: *Emendabit me justus in misericordia, & arguet me: oleum autem peccatoris non impinguabit caput meum.* Malle se dixit veraci misericordis austeritate * conteri, quàm deceptoria laude fallentis extolli. Sed quomodolibet intelligatis, certè in eis quos in sacrilegio Maximiani Felicianus & Prætextatus baptizaverunt, aut peccatorum oleum suscepistis, aut etiam * peccatoribus ministrantibus datum Christi esse oleum cognovistis. Neque enim non erant peccatores, quando de illis in Vagaiensi consilio dicebatur, *famosi criminis reos, qui funesto opere perditionis, vas sordidum collectâ fæculentiâ * glutinarunt, damnatos esse cognoscite.*

* Lov. conseri
* Lov. peccatorum
* Lov. glutinorum

Caput III.

7. Ista de baptismo dixisse suffecerit. Caussa verò separationis vestræ his solet non intellectis testimoniis colorari. Scriptum est, *Ne communices peccatis alienis.* Sed respondetur, eum communicare peccatis alienis, qui consentit malis factis; non eum, qui cùm ipse sit triticum, simul tamen cum palea, quamdiu area retrituratur, divinis communicat sacramentis. Scriptum est enim, *Exite inde, & immundum ne tetigeritis:* &, *qui tetigerit pollutum, pollutus est.* sed consensione voluntatis, qua deceptus est homo primus, non conversatione corporis, qua & Judas osculatus est Christum. Pisces quippe illi, de quibus in Evangelio Dominus loquitur, boni & mali intra eadem retia, quibus congregationis coaptat unitatem, usque ad finem sæculi, quod littoris nomine præfiguratur, pariter natant corporibus mixti, sed moribus separati. Scriptum est enim, *Modicum fermentum totam massam corrumpit.* sed eorum qui consentiunt mala facientibus, non eorum qui secundùm prophetam Ezechielem gemunt, & mærent ob iniquitates populi Dei, quæ fiunt in medio eorum.

1. Tim. 5. 22.
Isa. 52. 11.
Matt. 13. 48.
1. Cor. 5. 6.
Ezech. 9. 4.

8. Istam malorum permixtionem gemit & Daniel. Tres quoque viri gemuerunt; ille hoc in oratione, illi in fornace testantur: nec tamen se ab unitate populi, cujus peccata confitebantur, corporali disjunctione separaverunt. Prophetæ omnes in eumdem populum, in quo erant, quæ & quanta dixerunt? nec sibi tamen alterum populum, in quo essent, discessione corporali vel segregatione quæsierunt. Ipsi Apostoli permixtum sibi diabolum Judam usque in finem, quo se ipse etiam laqueo perdidit, sine ulla sui contaminatione tolerarunt, ita ut diceret eis Dominus, propter illius inter eos præsentiam, *Et vos mundi estis, sed non omnes.* Nec ob illius immunditiam, tamquam fermento in eis dissimilium morum massa corrupta est. Nec rectè affirmari potest, quòd eos illius latebat nequitia, nisi fortè quâ fuerat etiam Dominum traditurus. Nam ipsi de illo scripserunt, quòd fur erat, & omnia quæ mittebantur, de dominicis loculis auferebat. Non eis quisquam calumniabatur illo testimonio, *Videbatis furem, & concurrebatis cum eo:* & factis enim malorum, non sacramentorum communione, sed eorumdem factorum consensione concurritur. Apostolus Paulus quantum de falsis fratribus conqueritur, quorum tamen corporali permixtione non maculabatur, cordis puri diversitate sejunctus? Nam à quibusdam quos invidos noverat, gaudet Christum pariter prædicari, & utique invidia diabolicum vitium est.

Dan. 9. 5.
Dan. 3. 29.
Matt. 27. 5.
Johan. 13. 10.
Johan. 12. 6.
Psal. 49. 18.
2. Cor. 11. 26.
Phil. 1. 18.

[a] Apud Lov. *optata natalitia.* nec aliter legitur in MS. Vaticano, quod unum hactenus epistolæ hujus exemplar potuit reperiri. Emendari oportuit hunc & alios quosdam locos ut sensus constaret, servata tamen ad marginem antiqua lectione. Isthuc verò pertinet quod legitur in lib. 2. cont. litt. Petiliani c. 23. *Illum commemoro, qui vobiscum vixit, cujus natalitia tantâ celebratione frequentabatis, cui pacis osculum inter sacramenta copulabatis* &c. ubi natalitia sedis, id est diem ordinati in episcopum Optati subintelligimus.

Classis II. An. 409.

9. Postremò episcopus Cyprianus, jam Ecclesiâ copiosiùs dilatatâ, vicinior temporibus nostris, cujus auctoritate aliquando repetitionem baptismi confirmare conamini, cùm illud * concilium, vel illa scripta, si verè ipsius sunt, & non sicut aliqui putant sub ejus nomine conscripta atque conficta, contineant quantum dilexerit unitatem, quomodo in ea tolerandos, etiam contra * quos ipse sentiebat, apertissima exhortatione consuluerit, ne pacis vinculum rumperetur: id potissimùm adtendens, quia SI QUIS ALTERUTRIS, quibus aliud videtur, quàm veritas habet, humanus error irrepserit, fraternâ concordiâ custoditâ caritas etiam cooperit multitudinem peccatorum. Hanc ille sic tenuit, sic amavit, ut si quid aliter quàm res est, de baptismi sacramento sapuerat, id quoque Deus illi revelaret, sicut Apostolus fratribus in caritate ambulantibus dicit, *Quotquot ergo perfecti, hoc sapiamus, & si quid aliter sapitis, id quoque vobis Deus revelabit; verumtamen in quod pervenimus, in eo ambulemus.* Huc accedit, quoniam fructuosum sarmentum, si aliquid habebat adhuc purgandum, gloriosâ martyrij falce purgatum est: non quia pro Christi nomine occisus est, sed quia pro Christi nomine in gremio unitatis occisus est. Nam ipse scripsit, & fidentissimè asserit, * eos qui extra unitatem, etiamsi pro illo nomine moriantur, occidi posse, non posse coronari. Tantum valet sive ad delenda, sive ad confirmanda peccata, vel custodita, vel violata caritas unitatis.

* Carthaginense anni 256. de rebaptizandis hæreticis.
* Lov. contra quoque
Phil. 3. 15.
* In lib. de unitate Ecclesiæ.

10. Ipse ergo ille Cyprianus, cùm per impiorum gentilium persecutionem vastatâ Ecclesiâ multos plangeret * lapsos, malis hoc moribus tribuens eorum, qui in ipsa Ecclesia damnabili conversatione vivebant, de collegarum suorum moribus gemit, nec suum gemitum silentio tegit; sed dicit eos in tantam cupiditatem fuisse progressos, ut esurientibus etiam in Ecclesia fratribus habere argentum largiter vellent, fundos insidiosis fraudibus raperent, usuris multiplicantibus fœnus augerent. Puto istorum avaritiâ, fundis, & fœnore Cyprianum non fuisse maculatum; nec tamen ab eis se corporali segregatione, sed vitæ dissimilitudine fuisse disjunctum. Cum eis altare tetigit; sed immundam illorum vitam ille non tetigit, quando sic culpavit atque redarguit. Placentia quippe ista * adtinguntur, displicentia repelluntur. Ideoque illi optimo episcopo, nec censura, qua peccata coërcet, nec cautela defuit, qua unitatis vinculum custodiret. Legitur ejus in quadam epistola, quam scripsit ad presbyterum Maximum, de hac re clara & aperta sententia, qua omnino præcepit, propheticam regulam tenens, nullo modo Ecclesiæ deseri debere unitatem, propter malorum permixtionem. [Nam etsi videntur, inquit, in Ecclesia esse zizania, non tamen impediri debet fides aut caritas nostra, ut quoniam esse zizania in Ecclesia cernimus, nos de Ecclesia recedamus. Tantummodo nobis laborandum est, ut frumentum esse possimus.]

* In serm. de lapsis versus init.
* Lov. arguuntur
Epist. 51.

11. Istam caritatis legem ex ore Christi Domini promulgatam, (ipsius enim sunt istæ similitudines, & de zizaniis usque ad tempus messis in unitate agri per mundum, & de malis piscibus usque ad tempus littoris intra eadem retia tolerandis:) hanc ergo caritatis legem si majores vestri mente retinerent, si cum Dei timore cogitarent; non propter Cæcilianum, & nescio quos Afros, sive ut putatis, revera criminosos, sive quod magis credendum est, calumniis appetitos, se ab Ecclesia, quam descripsit ipse Cyprianus, per omnes gentes radios suos porrigente, & ramos suos per omnem terram copia ubertatis extendente; non, inquam, se à tot gentibus Christianis, quæ omnino nescierunt qui, vel quid, vel quibus objiciebant, nefaria separatione discinderent; quod non fit, nisi aut simultate privata potiùs quàm utilitate communi, aut illo vitio quod consequenter Cyprianus ipse connumerat, vitandumque commemorat. Nam cùm præcepisset propter zizania, quæ in Ecclesia cernuntur, non esse Ecclesiam deserendam, sequitur & adjungit: [Nobis tantummodo laborandum est, ut frumentum esse possimus, ut cùm cœperit frumentum dominicis horreis condi, fructum pro opere & labore nostro capiamus. Apostolus in epistola sua dicit, *In domo autem magna non solùm sunt vasa aurea & argentea, sed & lignea & fictilia, & quædam quidem honorata, quædam inhonorata:* nos operam demus, & quantum possumus laboremus, ut vas aureum vel argenteum simus. Ceterum fictilia vasa confringere Domino * soli concessum est, cui & virga ferrea data est. Esse non potest major domino suo servus; nec quisquam sibi, quod soli Filio Pater tribuit, vindicarit, ut se putet, aut ad aream ventilandam & purgandam,[a] palam & ventilabrum jam ferre posse, aut à frumento universa zizania humano judicio separare. Superba est ista præsumtio, & sacrilega obstinatio, quam sibi furor pravus assumit, & dum [b] sibi semper amplius aliquid, quàm mitis justitia deposcit, assumunt, de Ecclesia pereunt; & dum se insolenter extollunt, ipso suo tumore cæcati, veritatis lumen amittunt.]

2. Tim. 2. 20.
* Lov. solicitum
Matt 3. 12.

12. Quid hac Cypriani adtestatione clarius? quid veracius? Vides quanta evangelica & apostolica luce præfulgeat; vides eos, qui velut offensi pro sua justitia iniquitatibus alienis, Ecclesiæ deserunt unitatem, ipsos esse potiùs iniquissimos. Vides foris esse zizania eos, qui noluerunt in unitate agri Domini zizania tolerare. Vides foris esse paleam eos, qui noluerunt in unitate domus magnæ talia tolerare. Vides quàm veraciter scriptum est, *Filius malus ipse se justum dicit, exitum autem suum non abluit:* exitum scilicet, quo exit de Ecclesia, non purgat, non excusat, non defendit, non purum & sine crimine ostendit. hoc est enim, *non abluit:* quia si non seipsum justum diceret, sed verè ac legitimè justus esset; non bonos propter malos impiissimè desereret, sed malos propter bonos patientissimè sustineret, donec ipse Dominus, sive per se, sive per Angelos suos, à tritico zizania, à frumentis paleas, à vasis misericordiæ vasa iræ, & hædos ab ovibus, pisces malos à bonis in fine sæculi separaret.

Prov. 24. sec. LXX.

Caput IV.

13. SED si testimonia illa Scripturarum, quæ majores vestri ad dividendum populum Dei, vel intelligenda, vel proferenda crediderunt, aliter quàm divinorum eloquiorum sensus postulat, accipere conamini, jam desinite: adtendite illud speculum quod ad vos admonendos, Deus misericordissima, si sapitis, provisione constituit. Caussam dico Feliciani, *fidei æmulum, veritatis adulterum, Ecclesiæ*

[a] Lov. *& purgandam paleam & ventilabrum* &c At apud Cyprianum legitur, *palam ferre se jam posse.* Sic etiam apud Augustinum in libro 2. cont Crescon. c. 34. & in lib. 2. cont. Gaudent. c. 13. nisi quòd omittitur, *se.*

[b] Apud Cyprianum habetur sic. *& dum dominium sibi semper quidam plus quàm* &c.

Classis II. An. 409.

Ecclesiæ matris, sicut in Vagaiensi concilio conclamatum est, *inimicum, Dathan, Chore & Abiron ministrum*, de quo amplius addiderunt, quòd eum aperta terra non absorbuit, sed ad majus supplicium superis reservasse. *Raptus enim*, inquiunt, *pœnam suam compendio lucraverat funeris; usuras nunc graviores colligit* * *funeris, cùm mortuis interest vivus.* Quæro enim utrùm istum tunc immundum mortuum tetigerunt illi, qui cum eo conspirantes, Primiani innocentiam damnaverunt. Si enim tetigerunt, utique pollutum tangendo polluti sunt. Cur ergo in ejusdem B communione, atque à vestra separatis, tamquam innocentibus dilatio redeundi conceditur, ut integri honoris ac fidei regressi habeant fundamenta, & qui tamquam ordinationi Maximiani non interfuerint, mereantur audire, quòd *eos sacrilegi surculi non polluerunt plantaria*, in eadem parte positos, in eodem schismate colligatos, à vobis divisos, illis sociatos, simul in Africa constitutos, notissimos, amicissimos, conjunctissimos, qui etsi non præsentes eum ordinaverunt, propter eum ta- C men & absentem Primianum damnaverunt: & inquinasse dicitur surculus Cæciliani orbis terrarum populos Christianos numerosissimos, remotissimos, ignotissimos, cujus non dico caussam, sed multi nec nomen nosse potuerunt. Non communicant peccatis alienis, qui peccatum Maximiani non solùm scierunt, sed & contra Primianum * levando erexerunt: & communicant peccatis alienis, qui Cæcilianum episcopum factum, aut in longinquis gentibus nescierunt, aut in propinquioribus tan- D tummodo audierunt, aut in ipsa Africa factum simpliciter, & pacificè cognoverunt, aut in ipsa Carthagine contrà neminem levaverunt. Nec cum fure concurrebant, qui communicabant ei, de quo dicit Nummasius advocatus, loquens pro præsente Restituto episcopo vestro, quòd *per occultum sacrilegij propemodum furtum, episcopalis nominis invaserit principatum*; nec cum adultero portionem suam ponebant, qui communicabant veritatis adultero; nec modico fermento tota eorum E massa corrumpebatur, cùm ei faverent, cùm in ejus parte, non quasi nescientes, à vobis præcisi, remanerent, sed à vobis contrà præcidendam erigendamque curarent; deinde vos ipsi, qui eos ad redeundum sic invitastis, ut Maximiano tanta societate conjunctos, impollutos à sacrilegij surculo diceretis, quòd Prætextatum quoque & Felicianum salvis eorum honoribus suscepistis, quòd cum eis pacificè concordetis [quòd hodieque Felicianum vobiscum consedentem videtis] nulla com- F munione peccatorum alienorum maculati, nullo contactu immunditiæ coinquinati, nullius estis malignitatis fermento corrupti: & orbi Christiano per hæc testimonia alienum crimen objicitur, unitatis divisio à separatione funesta defenditur, à præciso ramo, tamquam immundus ramus, qui in veræ matris radice manserit, accusatur.

*In libris cont. Cresc. fœnoris.

*Lov. luendo

Caput V.

14. Quid illud, quod soletis de sustentatis persecutionibus gloriari? Si martyres non facit caussa, sed pœna, cùm diceretur, *Beati qui persecutionem* G *patiuntur*; frustra est additum, *propter justitiam*. Nonne vos etiam in hujus tituli gloria Maximianistæ facillimè vincunt, qui persecutionem non solùm postea vobiscum, sed priùs & à vobis pertulerunt? Advocati accusantis Maximianum, vestro collega præ-

Matt. 5. 10.

A sente Restituto, qui in locum * Salvij Membressitani, cùm ceteris illis undecim sine dilatione damnati, antequam ipse dies dilationis transiret, jam fuerat ordinatus, verba sunt quæ jam paulò antè commemoravi. Titianus etiam die ipso dilationis transacto, Felicianum & Prætextatum de tota ipsa contra Primianum conspiratione verbis gravissimis accusavit. Concilium etiam Vagaiense non semel Gestis proconsularibus, ac deinde municipalibus allegatum est, excitata judicia, impetratæ minacissimæ jussiones, postulatum atque præceptum est, ad coërcitionem resistentes perducerentur; * impertitum officium, concessa auxilia civitatum, per quæ id quod judicatum est, impleretur. Quid ergo nobiscum de imperata persecutione confligitis, qui vobiscum ista non æquo jure divisimus? Cùm enim non semper qui persecutionem sustinet, perveniat ad passionem; sic inter nos composuerunt clerici & circumcelliones vestri, ut vos persecutionem, nos passionem sustineremus. Sed, ut dixi, cum Maximianistis de ista laude certate, qui contra vos recitant Gesta forensia, ubi eos per judices persecutionibus agitastis: sed planè cum quibusdam eorum tali coërcitione correctis postea concordastis. unde nec nostra est desperanda concordia, si Deus adjuvare, & vobis pacificam mentem inspirare dignetur. Nam & illud, quod contra nos à vestra parte magis ore maledico, quàm veridico solet dici, *Veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem*, nos potiùs ista in tantis latrociniis circumcellionum, clericorumque vestrorum experti sumus, qui corporibus humanis cæde atrocissima laniatis; tot loca nostrorum sanguine cruentarunt: quorum duces, quando te ingrediente in hanc patriam, cum suis cuneis deduxerunt, Deo laudes inter cantica conclamantes, quasi voces, velut tuba prœliorum in suis omnibus latrociniis habuerunt. Alio tamen die concussi ac stimulati aculeis verborum tuorum, quæ in eos per punicum interpretem honesta & ingenua libertatis indignatione jaculatus es, factis eorum irritatus potiùs quàm delectatus obsequiis, se de media congregatione, sicut ab eis qui aderant narrantibus audire potuimus, furibundis motibus rapuerunt, nec post eorum pedes veloces ad effundendum sanguinem, ullâ aquâ pavimenta [a] salsavistis: quod post nostros clerici tui putaverunt esse faciendum.

Classis II. An. 409.

*Lov. Salvi. vide lib. 3. cont. Cresc. c. 53.

*Lov. impertitum

15. Sed ut dicere cœperam hoc de Scripturis testimonium, quod in nos soletis magis conviciando, quàm probando jactare, *Veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem*, etiam * in Felicianum, & Prætextatum impetu vehementi, grandiloqua illa sententia concilij Vagaiensis evomuit. Nam cùm de Maximiano, quæ visa sunt dicenda, dixissent, *Nec solùm hunc*, inquiunt, *sceleris sui mors justa condemnat; trahit & ad consortium criminis plurimos catena sacrilegij; de quibus scriptum est: Venenum aspidum sub labiis eorum, quorum os maledictione, & amaritudine plenum est. Veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem*, &c. Quibus dictis, ut deinde ostenderent qui essent, quos traheret ad consortium criminis catena sacrilegij, eosque cum Maximiano simili severitate damnarent: *Famosi ergo*, inquiunt, *criminis reos Victorianum Carcavianensem*, ad quem adjungunt alios undecim, inter quos Felicianum Mustitanum, & Prætextatum Assuritanum.

Psal. 13. 3.

*Lov. omittit in

[a] Sacra loca & instrumenta, si quæ Catholici adtigissent, eluenda putabant Donatistæ; adeoque eorum altaria radebant, calices frangebant, pallas lavabant, Virginum sacrarum crines salsâ aquâ perfundebant, uti testatur Optatus in lib. 6. ubi hæc inter alia, *In multis*, ait, *locis parietes lavare voluistis & inclusa spatia salsâ aquâ spargi præcepistis.*

Classis II. An. 409.

Post hæc in eos dicta, facta est cum eis tanta concordia, ut nihil eorum minueretur honoribus; nullus ab eis ablutus, post abluentium pedes veloces ad effundendum sanguinem, rursus abluendus* judicaretur. Cur ergo de nostra concordia desperandum est? Deus diaboli averterit invidiam, *Et pax Christi vincat in cordibus nostris.* Ac, sicut idem Apostolus dicit, *Donemus nobismetipsis, si quis adversùs aliquem habet querelam, sicut & Deus in Christo donavit nobis*, ut quod jam dixi, & sæpè dicendum est, caritas cooperiat multitudinem peccatorum.

*Lov. judicaret

Coloss. 3. 15.

Ibid. 13.

1. Pet. 4. 8.

Caput VI.

16. Verùm tu frater, cum quo nunc ago, & de quo in Christo, sicut ipse novit, gaudere desidero, si partis Donati defensionem in hac Maximiani caussa velis per ingenij tui & eloquij facultatem suscipere, nec mendaciter agere, quoniam recens est memoria ipsius, hominibus in quos hæc gesta sunt, adhuc in corpore constitutis, tot etiam proconsularibus & municipalibus Gestis, ubi adversùs vos semper catholica Ecclesia commonita est: ut nec illud de aqua aliena, & de aqua mendacij, & lavacro mortui, & si qua alia sunt hujusmodi, sicut soletis, intelligenda fatearis; sed eo potiùs modo, ut baptismus Christi ad participationem salutis æternæ datus Ecclesiæ, nec extra Ecclesiam judicetur extraneus, nec in alienis deputetur alienus, sed extraneis & alienis valeat ad perniciem; suis autem, & propriis ad salutem: atque in illis, cùm ad pacem Ecclesiæ convertuntur, error emendetur, non sacramentum errorem puniendo destruatur; utque id quod oberat foris perverso, intus incipiat prodesse correcto. Nec illa rursus de non communicando peccatis alienis, de separatione à malis, de non tangendo immundo atque polluto, de cavenda modici fermenti corruptione, & cetera talia, sicut soletis accepturus es, ne vos in Maximiani caussa inexplicabiliter implicetis. Sed ita sapiens hoc asseres, hoc tenebis, quod sana doctrina commendat, quod vera regula exemplis propheticis atque apostolicis probat, malos esse potiùs tolerandos, ne deserantur boni, quàm bonos deserendos, ut separentur* mali. Tantùm ut ab imitatione, à consensione, à vitæ ac morum similitudine reprobi sejungantur, simul crescentes, simul in tribulatione permixti, simul intra retia congregati usque ad tempus messis, ventilationis, & littoris. De persecutione autem, quidquid ad expellendos & sedibus perturbandos Maximianistas à vestris per judices actum est, quomodo defensurus es, nisi hoc prudentiores vestros corrigendi animo, non nocendi moderato terrore fecisse: si qui autem humanum modum excesserunt, sicut in his, quæ Salvium Membressitanum esse perpessum civitas ipsa testatur, non præscribere ceteris, tamquam palea cum frumentis in una sacramentorum communione constitutis, vitæ autem dissimilitudine separatis?

*Lov. boni

17. Quæ cùm ita sint, amplector istam defensionem tuam. Ista quippe erit, si verax erit, & veritate vincetur, si ista non erit. Amplector, inquam, defensionem tuam, sed hanc esse cernis & meam. Cur non ergo in unitate areæ dominicæ

A simul frumentum esse laboremus, simul paleam toleramus? Cur non obsecro te, quæ caussa, cui bono, ob quam utilitatem, dic mihi? Fugitur unitas, ut Agni unici sanguine populi comparati, adversùs invicem studiis contrariis inflammentur, & dividantur oves, quasi nostræ inter nos, patris familias illius, qui servo dixit, *Pasce oves meas*, non, Pasce oves tuas: & de quibus dictum est, *ut sit unus grex, & unus pastor*: qui clamat in Evangelio, *In hoc scient omnes, quia discipuli mei estis, si veram dilectionem*

Classis II. An. 409.

Johan. 21. 17.

Johan. 10. 16

Johan. 13. 35.

Matt. 13. 30.

B *habueritis in vobis*; &, *Sinite crescere utraque usque ad messem, ne fortè cùm vultis colligere zizania, eradicetis simul & triticum.* Fugitur unitas, ut huc maritus, illuc uxor conveniat: dicat ille, Mecum tene unitatem, quia ego sum vir tuus; respondeat illa, Ibi morior, ubi est pater meus: ut in uno lecto dividant Christum, quos detestamur, si dividant lectum. Fugitur unitas, ut propinqui, & cives, & amici, & hospites, & quicumque sibi humana necessitudine colligati, utrique Christiani, in conviviis ineundis,

C in matrimoniis tradendis & accipiendis, in emendo ac vendendo, in pactis & placitis, in salutationibus, in consensionibus, in collocutionibus, in omnibus suis rebus negotiisque concordes sint, & ad Dei altare discordes. Qui enim quantamlibet aliunde conceptam, illic deberent finire discordiam, & secundùm præceptum Domini, priùs reconciliari fratribus suis, & tunc offerre munus altaris, alibi concordes, ibi discordant.

18. Fugitur unitas, ut nos adversùs vestrorum

D (nolo enim vestras dicere) improbitates quæramus publicas leges, & adversùs ipsas leges armentur Circumcelliones, quas eo ipso furore contemnant, quo in vos eas cùm furerent excitarunt. Fugitur unitas, ut contra possessores suos rusticana erigatur audacia, & fugitivi servi contra apostolicam disciplinam, non solùm à dominis alienentur, verùm etiam dominis comminentur; nec solùm comminentur, sed & * violentissimis aggressionibus deprædentur; auctoribus & ducibus, & in ipso scelere principibus

*Lov. violentissimis

E agonisticis confessoribus vestris, qui ad Dei laudes ornant honorem vestrum, qui ad Dei laudes fundunt sanguinem alienum, ut vos propter hominum invidiam collectis vestris, atque discursis promittatis prædas eis, à quibus ablatæ sunt, reddituros. Nec tamen & hoc velitis, ut valeatis implere, ne illorum audaciam, quam sibi putaverunt vestri presbyteri necessariam, nimiùm cogamini offendere. Jactant enim præcedentia circa vos merita sua, demonstrantes, & enumerantes ante [a] istam le-

F gem, qua gaudetis vobis redditam libertatem, quòd loca & basilicas per eos presbyteri vestri, vastatis nostris fugatisque tenuerunt, ut si in eos volueritis esse severi, beneficiis eorum appareatis ingrati.

19. Fugitur unitas, ut quicumque apud nos ferre detrectaverint disciplinam, ad illos fugiant defendendi, ut vobis offerantur rebaptizandi. Sicut iste de agro subdiaconus [b] Rusticianus, cujus caussâ hæc ad te scribere magno sum dolore ac timore compulsus, propter reprobos & perversos mores

G excommunicatus à presbytero suo, multorum etiam in illa regione debitor factus, & contra ecclesiasti-

[a] Libertas Donatistis jampridem reddita fuerat lege Juliani imperatoris, de qua Augustinus in epist. 105. c. 2. n. 9. scribit: *Julianus desertor Christi & inimicus, supplicantibus vestris Rogatiano & Pontio, libertatem perditionis parti Donati dedit: denique tunc reddidit basilicas hæreticis, quando templa dæmoniis.* Et ante ipsum Optatus in 2. libro. *Eâdem*, inquit, *voce vobis libertas est reddita, qua voce idolorum patefieri jussa sunt templa.* De hocce Juliani rescripto plura in lib. 2. contra litt. Petiliani c. 97. Aliud præterea circiter finem anni 409. datum est ab Honorio pro Donatistis edictum, quo scilicet indulsit, *ut libera voluntate quis cultum Christianitatis acciperet*, sicuti legitur in concilio Carthagine habito 14. Junij an. 410. ex cujus concilij decreto missi sunt ad eumdem Imperatorem Florentius, Possidius, Præsidius, & Benenatus episcopi, qui ipsum rogarent ut illud edictum rescinderet: quod paulò post fecit, uti apparet ex lege ad Heraclianum in Africa Comitem data 25. Augusti an. eodem 410.

[b] In Vaticano codice, *Rusticanus*.

CLASSIS II. AN. 409.

cum vigorem, & contra creditores suos, aliud præsidium non quæsivit, nisi ut abs te iterum plagaretur, & ab ipsis quasi mundissimus amaretur. De isto Marcellino scribens, ecclesiæ colonum dicis. Jam talem diaconum nostrum, & ipsum à suo presbytero excommunicatum, decessor * tuus rebaptizavit, & vestrum diaconum fecit, qui non post multos dies, eorumdem perditorum sicut desideravit commixtus audaciæ, & in nocturna aggressione, in medio latrocinio atque incendio suo, subvenientis multitudinis concursu, peremtus est. Hi sunt fructus divisionis hujus, quam sanare non vultis, sic fugiendo unitatem, quemadmodum fuerat ipsa divisio fugienda; quæ per seipsam fœda est, & damnabilis Deo, etsi propter ipsam hæc & alia tam horrenda & nefanda non fierent.

* Proculeianus

CAPUT VII.

20. Agnoscamus ergo, frater, pacem Christi, pariterque teneamus, & quantum Deus donat, simul boni esse studeamus, & simul malos salva unitate, quantâ possumus disciplinâ emendemus, & propter ipsam unitatem, quantâ possumus patientiâ toleremus: ne, sicut Christus admonuit, cùm volumus ante tempus colligere zizania, quæ beatus Cyprianus non extra, sed in Ecclesia videri cernique testatus est, eradicemus simul & triticum. Neque enim revera vos habetis propria quædam privilegia sanctitatis, ut nos polluant mali nostri, & vos non polluant mali vestri; ut vos antiqua contaminet, quam nescimus, timiditas traditorum, & vos non contaminet præsens, quam videtis, audacia perditorum. Agnoscamus arcam illam, quæ præfiguravit Ecclesiam, simul illic munda animalia simus, nec in ea nobiscum etiam immunda portari usque in finem diluvij recusemus. Simul in arca fuerunt, sed non simul Domino in odorem sacrificij de immundis obtulit Noe. Nec ideo tamen à mundis aliquibus arca ante tempus propter immunda deserta est. Corvus tantùm deseruit, & se ante tempus ab illius arcæ communione separavit: sed de binis immundis, non de septenis mundis fuit. hujus separationis immunditiam detestemur. Nam quicumque talibus moribus laudabiles sunt, facit eos sola separatio ista damnabiles: quia filius malus ipse se justum dicit, exitum autem suum non abluit; quamvis insolenter elatus & ipse suo tumore cæcatus audeat dicere, quod Propheta prævidens detestatus est, *Noli me tangere, quoniam mundus sum.* Quisquis ergo ante tempus, velut propter quorumdam immunditiam, congregationem hujus deserit unitatis, tamquam arcam in diluvio, munda atque immunda portantem, ostendit se potiùs hoc esse, quod fugit. Hoc voluit Dominus, ut & in hac civitate plebs tua per os cujusdam.

Matt. 13. 29.

Gen. 7. 8.

Isa. 65. 5.

Vacat spatium xxvij. versuum in MS. exemplari Vaticano unde eruta est epistola.

* *Aliàs* XXXVII. *quæ autem* 109 *erat, nunc* 211.

EPISTOLA CIX. *

Severus Milevitanus antistes maximam delectationem fructumque ex Augustini lectione capere se profitetur, summis laudibus ipsum efferens, ac demum provocans ad rescribendum.

Venerabili ac desiderabili & toto sinu caritatis amplectendo episcopo AUGUSTINO, SEVERUS.

Scripta fortè circ. hoc tempus.

1. DEO *gratias, frater Augustine, cujus donum est quidquid in nobis bonorum gaudiorum est. Fateor, bene mihi tecum est; multùm te lego: mirum dicam, sed verum planè, quàm mihi absens solet esse præsentia, tam præsens facta est absentia tui. Nullæ se nobis interponunt turbulentæ actiones temporalium rerum. Ago quantum possum, etsi non tantum possum quantum volo: quid ego dicam, quantum volo? Nosti optimè quàm avarus sim tui: nec tamen murmuro, quia non tantum ago quantum volo, quoniam rursus non minùs ago quantum possum. Deo ergo gratias, frater dulcissime, bene mihi tecum est, gaudeo tecum artiùs conjunctus; & ut ita dicam, unissimè quantum potest adhærens tibi, redundantiam uberum tuorum suscipiens vires comparo, si possim idoneus effici ad ea concutienda & exprimenda, ut quidquid secretius & interius clausum custodiunt, remotis pellibus quas adhuc lactenti sugendas inserunt, ipsa mihi viscera si possibile est, dignentur effundere. Viscera, inquam, mihi ut refundantur cupio: viscera tua, viscera pinguia saginâ cælesti, & condita omni dulcedine spiritali: viscera tua, viscera pura, viscera simplicia, nisi quòd duplici sunt vinculo redimita geminæ caritatis: viscera tua, viscera perfusa lumine veritatis, & refulgentia veritatem. Horum me manationi vel resultationi subjicio, quò nox mea in lumine tuo deficiat, ut in [a] diei claritate simul ambulare possimus. O verè artificiosa apis Dei, construens favos divini nectaris plenos, manantes misericordiam & veritatem, per quos discurrens deliciatur anima mea, & vitali pastu quidquid in se minus invenit, aut imbecillum sentit, resarcire & suffulcire molitur.*

2. *Benedicitur Dominus per præconium oris tui, & fidele ministerium: quod sic concinere & respondere facis canenti tibi Domino, ut quidquid de ejus plenitudine ad nos usque redundat, jocundius efficiatur & gratius per tuum elegantem famulatum, & succinctam munditiam, & fidele ac castum simplexque ministerium: quod ita resplendere facis per argutias tuas & vigilantiam tuam, ut perstringat oculos, & in se rapiat: nisi tu idem innuas Dominum, ut quidquid in te delectabile lucet, referentes nos ad illum, ipsius esse agnoscamus, de cujus bonitate tam bonus es, & de cujus puritate & simplicitate & pulcritudine, purus, simplex & pulcher es: & illi agentes gratias de bono tuo* [b] *dono suo dignetur nos tibi adjungere, vel quoquo modo subjungere, ut pleniùs subjiciamur illi, cujus te ductu ac moderatione talem gaudemus, ut & tibi contingat gaudere de nobis: quod non diffido fore, si tuis me orationibus adjuves, cujus imitatione nonnihil jam profeci, ut talis esse desiderem. Vides quid facias, quòd sic bonus es, quàm nos rapias in amorem proximi, qui nobis primus ad dilectionem Dei, & ultimus gradus est, & quasi limes, quo sibi uterque annectitur Dei & proximi: in quo nos, ut dixi, quasi limite stantes amborum calore tangimur, & amborum flagramus amore. Sed quantum nos iste ignis exusserit & purgaverit proximi, tantum nos in illum puriorem Dei ire compellit. In quo jam nullus nobis amandi modus imponitur, quando* IPSE IBI MODUS *est sine modo amare. Non ergo verendum est ne plus amemus Dominum nostrum, sed ne minùs, timendum.*

3. *Hæc epistola superior, quæ tibi me quasi abstersâ tristitiâ felicitate actionum, de liberali otio quod tecum mihi agere licuit in hoc rure posito (nam ita licere potuit) lætiorem offert, antequam sanè venerabilis episcopus nos visitare dignaretur, quasi meta illorum gaudiorum scripta est, & quod verè mirer, eodem die venit quo scripta est. Quid hoc est, quæso anima mea,*

[a] MSS. Vaticani quatuor, *in Dei claritate.*

[b] Sic MSS. sedecim. At editi habent, *Et illi agentes gratias de bono tuo Domino, qui dono suo dignatus est nos &c.*

Classis II. An. 409.

nisi fortè quod nos delectat; tamen etsi honestum est, non tamen satis utile, quia in parte est? Interim licet universo hanc ipsam partem, id est nos ipsos, quantum pro peccatis nostris nobis cedit materia, id est nos ipsi cedimus, nobis elimatiores & compaginabiliores, (si tamen admittis hoc verbum) aptare moliamur. Habes epistolam non pro tua magnitudine, sed pro mea parvitate longiorem, qua te provocaverim, ut jam non pro mea parvitate, sed pro tua magnitudine mihi epistola mittatur. Quæ tamen quantacumque erit, mihi longa non erit, cui totum tempus breve est ad te legendum. Rescribe mihi quando, aut ubi occurrere debeam, propter illam caussam qua me jussisti occurrere. Quòd si est integra, & non fortè aliud melius placuit, tunc occurram: sin minùs, rogo te, nolo me à cursu revoces meo. Illa enim sola visa est, quam præponerem mihi. Fratres omnes qui nobis in Domino conservi sunt, & desidero multùm, & saluto.

* Aliàs CXXXV. Quæ antiquo erat, nunc 213.

EPISTOLA CX. *

Augustinus Severo episcopo blandissimè expostulans & querens se ab ipso tantopere laudatum in superiore epistola.

Domino beatissimo atque dulcissimo, venerabili nimíumque desiderabili fratri & consacerdoti SEVERO, & qui tecum sunt fratribus, AUGUSTINUS & qui mecum sunt fratres in Domino salutem.

Scripta post superiorem.

1. EPISTOLA mea, quam pervexit carissimus filius & condiaconus noster Timotheus, jam parata erat profecturo, quando filij nostri Quodvultdeus & Gaudentius ad nos venerunt cum litteris tuis. Inde factum est ut continuò proficiscens, non afferret responsionem meam, quoniam post illorum adventum quantulumcumque apud nos immoratus est, & profecturus per horas singulas videbatur. Sed etsi per eum respondissem, adhuc debitor forem. Nam & nunc quòd videor respondisse debitor sum non dico caritatis, quam tanto magis debemus, quanto ampliùs impenderimus, cujus nos perpetuos debitores ostendit Apostolus dicens, *Nemini quidquam debeatis, nisi ut invicem diligatis*; sed ipsius epistolæ tuæ. quando enim sufficiam tuæ suavitati, tantæque aviditati animi tui, quam mihi lecta nuntiavit? Rem quidem mihi in te notissimam insinuavit; verumtamen etsi non mihi rei novæ insinuatrix, nova tamen rescriptorum exactrix fuit.

Rom. 13. 8.

2. Miraris fortasse cur me hujus debiti persolutorem imparem dicam, cùm tu de me tam multùm sentias, qui me tamquam anima mea noveris: sed hoc ipsum est, quod mihi magnam difficultatem fecit respondendi litteris tuis, quia & quantus mihi videaris parco dicere propter verecundiam tuam, & utique minùs dicendo, cùm tu in me tantam laudem contuleris, quid nisi debitor remanebo? Quod non curarem, si ea quæ de me ad me loquutus es, non ex caritate sincerissimâ dicta scirem, sed adulatione inimica amicitiæ. Hoc quippe modo nec debitor fierem, quia talia rependere non deberem: sed quanto magis novi quàm fideli animo loqueris, tanto magis video quanto debito graver.

3. Vide autem quid mihi contigit, ut me quodammodo ipse laudaverim, qui me à te fideliter laudatum dixerim. Sed quid aliud dicerem, quàm id quod de te admonui, [a] quem nosti. Ecce mihi

A novam feci quæstionem, quam tu non proposuisti, & eam fortassis exspectas ut solvam: ita mihi parum erat quòd debitor eram, nisi etiam me ampliore debito ipse cumularem: quamquam hoc facile sit ostendere, & si non ostendam facile tibi videre, & vera infideliter dici posse, & non vera fideliter. Qui enim sic credit ut loquitur, etsi non vera loquitur, fideliter loquitur: qui autem non credit quæ loquitur, etsi vera loquitur, infideliter loquitur. Numquid ergo dubito, quod ea de me B credas, quæ scripsisti? Quæ cùm in me non agnosco, potuisti fideliter de me non vera dicere.

4. Sed nolo te vel benevolentiâ sic falli; cui benevolentiæ debitor sum, quia & tam fideliter, & tam benevolè ea, quæ vera sunt, possum de te dicere, nisi, ut supra dixi, verecundiæ tuæ parcerem. Ego autem quando laudor à germanissimo & familiarissimo animæ meæ, velut à meipso lauder, sic habeo. Quod cernis quàm molestum sit, etiam vera si dicantur. Quanto potiùs quia etiam cùm sis C altera anima mea, immo una sit anima tua & mea, sic in me falleris putando mihi adesse quæ desunt, quomodo & de se ipse unus homo falli potest? Quod non tantùm ideo nolo, ne quem diligo, tu fallaris; verùm etiam ne minùs ores, ut sim quod jam me esse credis: nec in eo sum tibi debitor, ut eadem progressu benevolentiæ credam & loquar de te bona, quæ adhuc & tu tibi deesse cognoscis, sed ut animo tam quidem benevolo ea tantùm dicam bona tua, dona Dei, de quibus in te certus sum. D Quod non ideo non facio ne fallar in eis, sed ne tu à me laudatus, ipse te laudasse videaris: & propter illam justitiæ regulam, qua mihi fieri nolo. Quod si fieri debet, eligo esse debitor, quamdiu puto non esse faciendum: si autem fieri non debet, nec debitor sum.

5. Sed novi quòd mihi ad hæc respondere possis, Ita ista loqueris quasi prolixam epistolam tuam de laudibus meis desideraverim. Absit ut hoc de te credam: sed epistola tua, nolo dicere quàm veris, vel quàm non veris, plena tamen laudibus meis, E hoc de me ut reprehenderem, etiam te nolente, flagitavit. Nam si quid aliud volebas ut scriberem, largitorem me desiderabas, non redditorem. Porrò justitiæ ordo sic habet, ut debitum priùs reddamus; tum deinde cui reddimus, si hoc placet, aliquid & donemus. Quamquam etiam talia qualia desiderasti ut scriberem, si diligentiùs præcepta dominica cogitemus, reddimus potiùs quàm donamus, si nemini quidquam debendum est, nisi ut in- F vicem diligamus. Ipsa quippe dilectio exigit debitum, ut fraternæ caritati servientes, eum, qui se adjuvari rectè velit, in quo possumus, adjuvemus. Sed mi frater & tu credo quòd noveris quanta sint in manibus meis, quibus ob diversas curas, quas nostræ servitutis necessitas habet, vix mihi paucissimæ guttæ temporis stillantur, quas aliis rebus si impendero, contra officium meum mihi facere videor.

6. Quod enim vis, ut ad te prolixam episto- G lam scribam, & hoc quidem debeo, fateor, debeo prorsus hoc tam dulci, tam sinceræ, tam meræ voluntati tuæ. Sed quia bonus es amator justitiæ, inde te admoneo, ut de illa, quam diligis, hoc à me libentiùs audias. Cernis prius esse quod & tibi & aliis, quàm quod tibi tantummodo debeo; & tempus ad omnia mihi non sufficit, quando nec ad illa quæ

[a] MSS. decem, *quàm nosti.*

Classis II. An. 409.

priora sunt. Unde omnes carissimi & familiarissimi mei, quorum in nomine Christi inter primos mihi es, rem facient officij sui, si non solùm alia mihi scribenda ipsi non imponant, verùm etiam ceteros quanta possunt auctoritate & sancta benignitate prohibeant: ne videar ego durus cùm à singulis petita non dedero, dum ea volo magis reddere, quæ omnibus debeo. Denique cùm sicut speramus & promissum tenemus, ad nos venerit venerabilitas tua, scies quibus operibus litterarum & quantum occupatus sim, & instantiùs facies quod rogavi, ut & alios, quos potueris, mihi aliquid aliud scribendum volentes injungere, à me demoliaris. Dominus Deus noster impleat cordis tui tam grandem, & tam sanctum sinum, quem ipse fecit, Domine beatissime.

EPISTOLA CXI. *

* Aliàs CXXII. quæ autem 111. erat, nunc 148.

Augustinus Victoriano presbytero, consolans eum ad toleranter accipienda mala quæ barbari in Italiam & Hispaniam incursionem facientes, inferebant sanctis viris & sacris virginibus.

Domino dilectissimo & desiderantissimo fratri & compresbytero VICTORIANO, AUGUSTINUS in Domino salutem.

Scripta exeunte an. 409. fortè mense Nov.

1. LITTERÆ tuæ impleverunt grandi dolore cor nostrum, quibus petisti ut prolixo opere aliqua responderem; cùm talibus malis magis prolixi gemitus & fletus, quàm prolixi libri debeantur. Totus quippe mundus tantis affligitur cladibus, ut penè pars nulla terrarum sit, ubi non talia, qualia scripsisti, committantur atque plangantur. Nam ante parvum tempus, etiam in illis solitudinibus Ægypti, ubi monasteria separata ab omni strepitu, quasi secura [a] delegerant, à barbaris interfecti sunt fratres. Jam verò quæ modò in regionibus Italiæ, quæ in Galliis nefaria perpetrata sint, etiam vos latere non arbitror: de Hispanis quoque tot provinciis, quæ ab his malis diu videbantur intactæ, cœperunt jam talia nuntiari. Sed quid longè imus? Ecce in regione nostra Hipponensi, quoniam eam barbari non adtigerunt, clericorum Donatistarum & Circumcellionum latrocinia sic vastant ecclesias, ut barbarorum fortasse facta mitiora sint. Quis enim barbarus excogitare potuit quod isti, ut in oculos clericorum nostrorum calcem & acetum mitterent, quorum membra etiam cetera plagis horrendis vulneribusque sauciarunt? Deprædantur etiam domos aliquas & incendunt, fructus aridos diripiunt, humidos fundunt, & talia ceteris comminando, multos etiam rebaptizari compellunt. Pridie quàm ista ad te dictavi, ex uno loco per hujusmodi terrores quadraginta & octo animæ mihi rebaptizatæ nuntiatæ sunt.

2. Plangenda sunt hæc, non miranda, & exclamandum ad Deum, ut non secundùm merita nostra, sed secundùm misericordiam suam à tantis malis liberet nos. Nam quid utique sperandum fuit generi humano; cùm hæc & in Prophetis & in Evangelio tantò antè prædicta sint? Non itaque debemus tam nobisipsis esse contrarij, ut credamus quando leguntur, & queramur quando complentur: sed potiùs & illi qui increduli fuerant, cùm hæc in sanctis libris conscripta legerent vel audirent, nunc saltem credere debent cùm compleri

[a] Lov. *degebant.* At editi alij & MSS. *delegerant.*

A jam vident: ut de his tam magnis pressuris tamquam in torculari Domini Dei nostri, sicut amurca infidelium murmurantium & blasphemantium fluit, ita oleum quoque fidelium confitentium & orantium exprimi & liquari non cesset. Illis enim qui contra Christianam fidem querelas impias jactare non quiescunt, dicentes, quòd antequam ista doctrina per mundum prædicaretur, tanta mala non patiebatur genus humanum, facile est ex Evangelio respondere. Dominus enim dicit, *Servus nesciens voluntatem Domini sui, & faciens digna plagis, vapulabit paucas: servus autem sciens voluntatem domini sui, & faciens digna plagis, vapulabit multas.* Luc. 12. 47. 48. Quid ergo mirum, si Christianis temporibus iste mundus, tamquam servus jam sciens voluntatem Domini sui, & faciens digna plagis, vapulat multas? Adtendunt quanta celeritate Evangelium prædicatur, & non adtendunt quanta perversitate contemnitur. Servi autem Dei humiles & sancti, qui dupliciter mala temporalia patiuntur, quia & ab ipsis impiis, & cùm ipsis patiuntur, habent consolationes suas, & spem futuri sæculi. Unde dicit Apostolus, *Non sunt condignæ passiones hujus temporis ad futuram gloriam, quæ revelabitur in nobis.* Rom. 8. 18.

3. Proinde carissime, etiam illis quorum verba dicis te ferre non posse, quoniam dicunt, Si nos peccatores ista meruimus, quare & servi Dei barbarorum ferro peremti sunt, & ancillæ Dei captivæ ductæ sunt? humiliter & veraciter & piè responde, Quantamlibet enim justitiam servemus, quantamlibet Domino obedientiam exhibeamus, numquid meliores esse possumus illis tribus viris, qui in caminum ignis ardentis pro conservanda Lege Dei projecti sunt? Et tamen lege quid illic dicat Azarias, unus ex tribus, qui aperiens os suum in medio ignis, dixit; *Benedictus es Domine Deus patrum nostrorum & laudabilis, & gloriosum nomen tuum in sæcula: quoniam justus es in omnibus, quæ fecisti nobis, & omnia opera tua vera, & rectæ viæ tuæ, & omnia judicia tua veritas, & judicia veritatis fecisti per omnia, quæ intulisti nobis, & civitati sanctæ patrum nostrorum Ierusalem: quoniam in veritate & judicio intulisti nobis omnia hæc, propter peccata nostra: quoniam peccavimus, & Legi tuæ non paruimus, & mandatis tuis non obaudivimus, ut bene nobis esset: & omnia quæ intulisti nobis, in judicio vero intulisti. Et tradidisti nos in manus iniquorum inimicissimorum transfugarum, & regi injusto & pessimo ultra universam terram. Et nunc non est, ut possimus aperire os. Verè confusio & opprobrium facti sumus servis tuis, & eis qui te colunt. Ne tradideris nos in perpetuum propter nomen tuum Domine, & ne despexeris Testamentum tuum, & ne abstuleris misericordiam tuam à nobis, propter Abraham qui à te dilectus est, & propter Isaac servum tuum, & Israël sanctum tuum, quibus loquutus es multiplicaturum te semen eorum ut astra cæli & arenam maris: quoniam, Domine, minimi facti sumus præ omnibus nationibus, & sumus humiles hodie in terra propter peccata nostra.* Dan. 3. 26. Vides certè frater, quales viri, quàm sancti, quàm fortes in medio tribulationis, ubi tamen eis parcebatur, & eos urere ipsa flamma verebatur, peccata sua confitebantur, pro quibus se dignè & justè humiliari noverant, nec tacebant.

4. Numquid etiam meliores esse possumus ipso Daniele, de quo per Ezechielem prophetam dicit Deus ad principem Tyri, *Numquid tu sapientior quàm Daniel?* Ezech. 28. 3. Et qui ponitur unus in tribus justis

quos

Classis II. An. 409.

quos dicit Deus solos se liberaturum; ostendens utique in illis tres quasdam formas justorum, quos ita se liberaturum dicit, ut nec filios suos secum liberent, sed ipsi soli liberentur, [a] Noë, Daniel, & Job? (Ezech. 14. 14.) Lege tamen etiam precem Danielis, & vide quemadmodum in captivitate positus peccata non tantùm populi sui, verùm etiam sua confiteatur, & pro his dicat per justitiam Dei se ad illam captivitatis pœnam & opprobria pervenisse. Sic enim scriptum est; (Dan. 9. 3.) *Et dedi faciem meam ad Dominum Deum, ut quærerem preces & obsecrationes in jejunationibus & sacco, & precatus sum Dominum Deum meum, & confessus sum, & dixi: Domine Deus magne & mirabilis, & qui servas Testamentum tuum, & misericordiam diligentibus te & servantibus præcepta tua, peccavimus, adversùs Legem fecimus; impiè egimus, & recessimus, & declinavimus à præceptis tuis, & à judiciis tuis, & non exaudivimus servos tuos Prophetas, qui loquebantur in nomine tuo ad reges nostros, & ad omnem populum terræ. Tibi Domine justitia, nobis autem confusio faciei, sicut dies hic viro Iuda, & habitantibus Ierusalem, & omni Israël, qui proximi sunt, & qui longè sunt in omni terra, in qua eos disseminasti ibi, propter contumaciam eorum, quia improbaverunt te Domine. Nobis autem confusio faciei, regibus nostris, & principibus nostris, & patribus nostris,* [b] *qui peccavimus. Tibi Domino Deo nostro miserationes & propitiationes, quoniam recessimus, & non audivimus vocem Domini Dei nostri, ut essemus in præceptis Legis hujus, quam dedit in conspectu nostro in manu servorum ejus Prophetarum. Et omnis Israël peccaverunt adversùs Legem tuam, & declinaverunt ne audirent vocem tuam: & supervenit nobis maledictio & jusjurandum, quod scriptum est in Lege Moysi servi Dei: quoniam peccavimus, & statuit sermones suos, quos loquutus est ad nos & ad judices nostros, qui judicabant* [c] *nos, superducere in nos mala magna, quæ numquam facta sunt sub omni cælo secundùm ea, quæ facta sunt in Ierusalem. Sicut scriptum est in Lege Moysi,* (Deuter. c. 28. & 29. &c.) *omnia mala hæc venerunt ad nos, & non rogavimus Dominum Deum nostrum, ut averteret à nobis delicta nostra, & ut intelligeremus omnem veritatem tuam. Et vigilavit Dominus Deus ad omnem sanctum suum, & perduxit ea, quæ fecit ad nos, quoniam justus Dominus Deus noster in omni mundo suo quem fecit, & non audivimus vocem ejus. Et nunc Domine Deus noster, qui eduxisti populum tuum de terra Ægypti in manu forti, & fecisti tibi nomen sicut dies hic, delicta adversùs Legem tuam fecimus. Domine in* [d] *omni misericordia tua avertatur impetus tuus, & ira tua à civitate tua Ierusalem, & monte sancto tuo. Propter peccata enim nostra & iniquitates patrum nostrorum, Ierusalem & populus tuus in confusionem venit omnibus, qui circum nos sunt. Et nunc exaudi Deus noster preces servi tui & orationem ejus, & ostende nobis faciem tuam ad sanctificationem tuam, quæ deserta est. Propter te inclina Domine Deus meus aurem tuam, & exaudi; aperi oculos tuos, & vide interitum nostrum & civitatis tuæ Ierusalem, super quam invocatum est nomen tuum* [e] *super eam, quoniam non in nostra justitia jactavimus precem nostram in conspectu tuo, sed ad misericordiam tuam, quæ magna est. Exaudi Domine, propitiare Domine, intende Domine, & ne* [f] *tardaveris propter te Deus meus; quoniam nomen tuum invocatum est in civitate tua, super civitatem tuam & populum tuum. Et adhuc me loquente & orante & enumerante peccata mea & peccata populi mei.* [g] Vide quemadmodum sua peccata priùs dixit, & postea populi sui. Et hanc Dei commendat justitiam, & hanc Dei laudem dicit; quia non injustè, sed pro peccatis eorum flagellat etiam ipsos sanctos suos. Si ergo ista dicunt qui excellentissima sanctitate ignes & leones circa se innoxios habuerunt, quid nos oportet dicere in humilitate nostra, qui tam longè illis impares sumus, quantamcumque justitiam servare videamur?

5. Sed ne aliquis existimet illos Dei servos, quos dicis à barbaris interfectos, sic illam mortem evadere debuisse, quomodo tres illi viri ab ignibus, & Daniel à leonibus liberatus est, sciat illa propterea facta miracula, ut eos verum Deum colere crederent reges, à quibus in illa supplicia tradebantur. Hoc enim erat in occulto judicio & misericordia Dei, ut illis regibus eo modo consuleret ad salutem. Antiocho autem regi, qui Machabæos pœnis (2. Mac. 7. 1.) crudelibus interemit, noluit ita consulere; sed eorum gloriosissimis passionibus cor duri regis acriori severitate punivit. Lege tamen, etiam unus illorum, qui sexto loco patiebatur, quid dicat. Ita enim scriptum est: *Et post hunc sextum applicuerunt. Cùmque hic tormentis excruciatus moreretur, dixit: Noli te seducere propter nos; hæc patimur peccantes in Deum nostrum, & facta sunt hæc digna nobis. Tu autem noli te putare impunitum futurum, qui adversùs Deum & Legem ejus legibus tuis pugnare voluisti.* Vides etiam isti quàm humiliter & veraciter sapiant, qui pro peccatis suis se flagellari à Domino confitentur. De quo scriptum est, *Quem enim diligit Dominus corripit; flagellat autem omnem filium quem recipit.* (Prov. 3. 11. Hebr. 12. 5.) Unde & Apostolus, *Si enim nosmetipsos judicaremus,* (1. Cor. 11. 31.) *à Domino non utique judicaremur. Cùm judicamur autem, à Domino corripimur, ne cùm hoc mundo damnemur.*

6. Hæc fideliter lege, fideliter prædica, & quantum potes cave, & cavendum doce, ne adversùs Deum in his tentationibus & tribulationibus murmuretur. Bonos dicis Dei servos & fideles & sanctos, gladio barbarorum peremtos. Quid autem interest, utrùm eos febris an ferrum de corpore solverit? Non qua occasione exeant, sed quales ad se exeant Dominus adtendit in servis tuis, nisi quòd majorem habet pœnam languor diuturnus quàm citissimus exitus: & tamen etiam ipsum languorem diuturnum & horrendum legimus, qualem passus est Job ille, cujus certè justitiæ Deus ipse,

[a] *In Noë* ut ait in tract. de Urbis excidio cap 1. *significantur boni præpositi, qui regunt & gubernant Ecclesiam, quomodo Noë in diluvio gubernavit arcam. In Daniele significantur omnes sancti continentes. In Job significantur omnes conjugati justè & bene viventes.* Consule Bernard. ser. 6. in Vigil. Nativ. Dom. & ser. 3. in Assumpt. B M.

[b] Sic in MSS propè omnibus, nec non apud LXX. At apud Bad. Am. Er. & Lov. habetur, *quia peccavimus tibi Domine Deo nostro miserationis & propitiationis.* Quæ etiam editiones paulò post ferunt: *quam dedit in conspectu nostro per manus servorum ejus Prophetarum omnium Israël. Peccaverunt enim* &c. quem rursus locum restituimus ad MSS. fidem.

[c] Ita in MSS. At in excusis, *qui judicabant in nos superducere mala* &c.

[d] Er. & Lov. *in omnibus misericordia tua. Avertatur itaque impetus* &c. Antiquiores verò editiones habent, *in omni misericordia tua;* juxta LXX. & omnes MSS. quorum optimi postea carent particulâ, *itaque.*

[e] In priùs editis deest, *super eam.* habetur autem in MSS. & apud LXX.

[f] Editi, *& ne tradideris.* Sed meliùs plerique MSS. *& ne tardaveris,* juxta LXX. *μὴ χρονίσῃς*, & Vulgatam, *ne moreris.*

[g] Apud Lov. additur hoc loco, *audivi vocem dicentem mihi, Daniel intellige verba, quæ loquor tibi, quia ego missus sum ad te* &c. tum sequitur, *Vide quemadmodum* &c. At in MSS. novem post, *missus sum ad te,* hæc insuper adjiciuntur verba: *Nam & Michaël unus de summis Angelorum principibus venit in adjutorium mihi, & confortavit me, ac restituit mihi salutem de mærore à quo nimiùm tenebar.* quod additamentum non satis consonat sacro textui; & revera abest prorsus à MSS. melioris notæ & ab editione Er.

qui falli non potest, tale perhibet testimonium.

7. Gravissima sanè & multùm dolenda est illa captivitas feminarum castarum atque sanctarum, sed non est captivus earum Deus, nec captivas deserit suas, si novit suas. Nam & illi sancti quorum passiones & confessiones de Scripturis sanctis commemoravi, ab hostibus ducti atque in captivitate positi, illa dixerunt, quæ conscripta legerentur à nobis, ut disceremus captivos Dei servos non deseri à Domino suo. Unde autem scimus quid etiam per istas omnipotens & misericors Deus in ipsa terra barbarica fieri velit mirabilium suorum. Tantùm non cessetis pro illis ingemiscere ad Deum, & quærere quantum potestis, & quantum ipse permittit, cùm tempus & facultatem dederit, quid de illis factum sit, vel quæ vestra possint habere solatia. Nam [a] de Sitifensi ante paucos annos Severi episcopi neptis sanctimonialis à barbaris ducta est, & per mirabilem Dei misericordiam cum honore magno suis parentibus restituta est. Domus enim illa barbarorum, ubi captiva ingressa est, subitâ cœpit dominorum infirmitate jactari, ita ut omnes ipsi barbari, tres ni si fallor, vel ampliùs fratres, periculosissima infirmitate laborarent. Quorum mater animadvertit puellam Deo deditam, & credidit quod ejus orationibus sui filij possent ab imminentis jam mortis periculo liberari; petivit ut oraret pro eis, pollicens quòd, si salvi facti essent, eam suis parentibus redderent. Jejunavit illa & oravit, & exaudita continuò est. Ad hoc enim factum erat, quantum exitus docuit. Ita illi tam repentino Dei beneficio salute percepta, mirantes eam & honorantes, quod eorum mater promiserat impleverunt.

8. Ora ergo Deum pro eis, & roga ut etiam ipsas doceat talia dicere, qualia supra memoratus sanctus Azarias, inter cetera in oratione & confessione sua fudit ad Deum. Sic enim sunt illæ in terra captivitatis suæ, quomodo erant illi in ea terra, ubi nec sacrificare more suo poterant Domino, sicut nec istæ possunt, vel ferre oblationem ad altare Dei, vel invenire ibi sacerdotem per quem offerant Deo. Donet ergo eis Dominus ut ei dicant, quod Azarias dixit in consequentibus precum suarum; *Non est in hoc tempore Princeps & Propheta & Dux, non holocausta, neque oblatio, neque supplicationes, nec locus ad sacrificandum in conspectu tuo, & invenire misericordiam; sed in anima contrita & spiritu humilitatis accipiamur. Sicut in holocaustomatibus arietum & taurorum, & in multitudine agnorum pinguium, sic fiat sacrificium nostrum in conspectu tuo hodie perficere subsequentes te; quoniam non erit confusio iis, qui in te confidunt. Et nunc sequimur toto corde & timemus te, & quærimus faciem tuam Domine; ne confundas nos, sed fac nobiscum secundùm mansuetudinem tuam, & secundùm multitudinem misericordiæ tuæ, & libera nos secundùm mirabilia tua, & da gloriam nomini tuo Domine, & revereantur omnes, qui ostendunt servis tuis mala, & confundantur ab omnipotentia, & virtus eorum conteratur, & sciant quoniam tu es Dominus Deus solus & gloriosus in universo orbe terræ.* (Dan. 3. 38.)

9. Hæc illis dicentibus, & ad Deum ingemiscentibus omnino suis aderit, qui suis adesse consuevit, & aut nihil in earum castissimis membris libidine (32. q. 5. Ad Deum.) hostili perpetrari permittet; aut si [b] permittet, non imputabit. Cùm enim animus nulla consensionis turpidine maculatur, etiam carnem suam defendit à crimine: & quidquid in ea nec commisit, nec permisit libido patientis, solius erit culpa facientis; omnisque illa violentia non pro corruptionis turpitudine, sed pro passionis vulnere deputabitur. TANTUM enim in mente valet integritas castitatis, ut illâ inviolatâ, nec in corpore possit pudicitia violari, cujus membra potuerint superari. (1. De civit. Dei, cap. 16. 18. &c.) Hæc epistola pro tuo desiderio brevis, pro meis tamen occupationibus multùm prolixa, & propter perlatoris festinationem nimis accelerata sufficiat caritati tuæ. Multo uberiùs vos Dominus consolabitur, si Scripturas ejus intentissimè legeritis.

EPISTOLA CXII. *

(* Aliàs CXXVIII. quæ autem 112. erat, nunc 147.)

Donatum exproconsulem hortatur, ut abjecto omni fastu sectetur Christum, atque ad Ecclesiæ catholicæ communionem suos alliciat.

Domino eximio, & sincerissima dilectione honorabili fratri DONATO, AUGUSTINUS in Domino salutem.

(Scripta exeunte an. 409. aut ineunte 410.)

1. QUOD te administrantem multùm desiderans, etiam cùm [c] Tibilim venisses, videre non potui, credo propterea factum esse, ut animo tuo curis publicis expedito potiùs fruerer, quàm ut illa salutatio me apud te otioso, & te negotioso, neutri nostrûm, quantum satis esset, desiderium temperaret: recolens quippe honestatem ab ineunte ætate indolis tuæ, abundanter idoneum tuum pectus existimo cui se Christus largissimè infundat, ut fructus ei afferas æternâ & cælesti gloriâ quàm temporali & terreno præconio digniores.

2. A multis enim, immo prorsus ab omnibus, quos vel percontari, vel ultro etiam prædicantes audire potui, castitatem virtutemque administrationis tuæ constanter omnino laudantibus atque præferentibus, & sine ullo scrupulo dissonæ varietatis accepi, & eo certiùs, quo ignorabant necessitudinem nostram, & utrùm te vel tenuiter nossem penitùs nesciebant prædicatores tui, ne magis eos auribus meis se dedisse, quàm vera de te spargere crederem. IBI enim est à vanitate remota laudatio, ubi etiam vituperatio ab offensione secura est. Verumtamen, ô frater eximie, & sincerissima dilectione honorabilis, non nunc docendus es, sed fortasse admonendus, omnem istam gloriam famamque popularem non in ore vulgi esse lætabilem, sed in rebus ipsis: quæ etiamsi vulgò displiceant, proprio tamen fulgore ac pondere, non imperitorum commendatione pretiosæ sunt: magisque miserandus est, qui talia improbat, quàm ille qui de talibus improbatur judicandus miser. Cùm verò placent, & sibi debita laude populariter quoque prædicantur, nec sic quidem ipsæ majores melioresque fiunt alieno judicio; quoniam integrantur intima veritate, & solius conscientiæ robore solidantur. Unde magis hominibus rectè existimantibus, quàm ei, de quo vulgus bene existimat, aliquid ex eo felicitatis accidit.

[a] Lov. *Nam Sitifensis.* Bad. Am. & Er. *Nam Sitifensis.* At MSS. omnes habent, *Nam de Sitifensi*; supple, regione, vel quid simile, uti in proximè sequenti epistola, ubi legitur, *quos in Sitifensi vel Hipponensi habes.*

[b] Sic Corbeiensis codex optimæ notæ. Editi verò & plures MSS. habent, *aut si permittet, cùm earum animus nulla consensionis turpitudine maculatur, etiam carnem suam defendet à crimine.*

[c] Apud Bad. Am. & Er. *Cibilim.*

CLASSIS II. AN. 410.

3. Quæ cùm optimè noveris, vir bone, intuere ut cœpisti fortissima cordis acie Dominum nostrum J sum Christum, & ab omni inani fastu omnino detumescens, assurge in illum, qui non ventosè allevat conversos ad se, sed certis fidei passibus innitentes atque adscendentes collocat in sempiterno fastigio cælestis atque angelicæ dignitatis. Per quem te obsecro ut rescribas mihi, tuosque omnes quos in Sinitensi vel Hipponensi habes, ad catholicæ Ecclesiæ communionem comiter & benignè adhorteris. In cujus gremio etiam patrem tuum laudabilem & egregium virum abs te genitum esse cognovi; quem ut debito meritis ejus à me officio salutes peto, & nos visere non graveris. Quod etiam propter rem tuam, quam hîc habes, meliorem apud Deum faciendam, non impudenter exposco. Dei misericordia te circumplectatur, & ab omni iniquitate conservet.

EPISTOLA CXIII. *

* Aliàs CCXXIX. quæ autem 113. erat, nunc 15.

Cresconium rogat Augustinus ut suæ pro Faventio petitionis adjutor sit.

Domino dilectissimo, meritóque honorabili & suscipiendo fratri [a] CRESCONIO, AUGUSTINUS in Domino salutem.

Scripta circ. hoc tempus, sive non ante an 409. nec post 413.

SI ab ista caussa dissimulavero, de qua tuæ religioni ecce iterum scribo; non solùm eximietas tua, sed etiam ipse, quisquis ille est, in cujus caussa Faventius sic raptus est, meritò me culpabit, & rectè reprehendet: judicans utique, si etiam ipse ad auxilium ecclesiæ confugisset, si ei simile aliquid accidisset, ita me fuisse ab ejus necessitate & tribulatione dissimulaturum. Deinde, si hominum existimatio contemnenda est, ipsi Domino Deo nostro quid dicam, & quam rationem reddam; si quantum possum non egero, pro ejus salute, qui se ecclesiæ, cui servio, tuendum adjuvandumque commisit, Domine dilectissime & venerabilis fili? Rogo itaque benignitatem tuam, quoniam difficile & incredibile est, ut non jam vel noveris vel nosse possis, in qua caussa detentus sit, hoc interim apud apparitorem qui eum tenet, petitionem meam adjuvare digneris, ut faciat quod Imperatoris [b] lege præcipitur: ut eum apud Acta municipalia interrogari faciat, utrùm sibi velit dies triginta concedi, quibus agat sub moderata custodia in ea civitate, in qua detentus est, ut sua ordinet, sumtusque provideat. Quorum dierum spatio, tuâ nobis annuente benevolentiâ, si ejus caussam amica disceptatione finire potuerimus, gratulabimur: si autem non potuerimus, inveniet eum exitus judiciorum, qui placuerit Deo, secundùm caussæ ipsius meritum vel Domini omnipotentissimi voluntatem.

EPISTOLA CXIV. *

* Aliàs CCXXVIII. quæ autem 114. erat, nunc 5.

Ad Florentinum super eadem caussa Faventij.

Domino dilectissimo filio FLORENTINO AUGUSTINUS in Domino salutem.

Scripta eodem tempore, post superiorem.

CUjus potestatis jussione Faventium rapueris, ipse videris: hoc autem scio, quòd omnis potestas sub imperio constituta, Imperatoris sui legibus servit. Quamvis ergo jam per fratrem & compresbyterum meum Cælestinum miserim legem, quam quidem & antequam mitterem, ignorare utique non deberes, qua concessum est eis, qui præcipiuntur ab aliqua potestate judiciis exhiberi, ut ad Gesta municipalia perducantur, atque illic interrogentur, utrùm velint triginta dies in ea civitate, ubi tenentur, agere sub moderata custodia, ad parandos sibi fructus, vel rem suam, sicut necesse fuerit, ordinandam; quæ lex, sicut mihi memoratus presbyter renuntiavit, tuæ religioni recitata est: tamen etiam nunc eam cum his litteris identidem misi; non terrens, sed rogans, & pro homine humanè, & episcopali misericordia, quantum ipsa permittit humanitas & pietas, intercedens, domine fili, ut & hoc existimationi tuæ & petitioni meæ præstare digneris, & quod lex Imperatoris jubet, cujus reipublicæ militas, meo quoque interventu & deprecatione accedente facere non graveris.

EPISTOLA CXV. *

* Aliàs CCXXX. quæ autem 115. erat, nunc 9. & 14.

Ad Fortunatum Cirtensem episcopum de eadem re.

Domino beatissimo & venerabiliter carissimo fratri & consacerdoti FORTUNATO & qui tecum sunt fratribus, AUGUSTINUS in Domino salutem.

Scripta paulo post superiorem.

FAVENTIUM bene novit sanctitas tua, qui Paratianensis saltus conductor fuit. Is, cùm ab ejusdem possessionis domino nescio quid sibi metueret, ad Hipponensem confugit ecclesiam; & ibi erat, ut confugientes solent, exspectans quomodo per intercessionem nostram sua negotia terminaret. Qui, ut sæpe fit, per dies singulos minùs minúsque sollicitus, & quasi adversario cessante securus, cùm ab amico suo de cœna egrederetur, subitò raptus est à Florentino quodam, ut dicunt, Comitis Officiali, per armatorum manum, quanta eis ad hoc factum sufficere visa est. Quod cùm mihi nuntiatum, & adhuc quò vel à quibus raptus fuerit ignoraretur, suspicio tamen esset de illo, quem metuens se per ecclesiam tuebatur; continuò misi ad Tribunum, qui custodiendo littori constitutus est. Misit militares: nemo potuit reperiri. Sed manè cognovimus & in qua domo fuerit, & quòd post galli cantum cum illo abscesserit, qui eum tenuerat. Etiam illuc misi quò dicebatur abductus: ubi memoratus Officialis inventus, concedere presbytero, quem miseram, noluit ut eum saltem videret. Alio die misi litteras, petens ut ei concederetur quod jussit in caussis talibus Imperator, id est ut Actis municipalibus interrogarentur, qui præcepti fuerint exhibendi, utrùm velint in ea civitate sub custodia moderata triginta dies agere, ut rem suam ordinent vel præparent sumtus: id utique existimans quòd per dies ipsos possemus fortasse caussam ejus amica disceptatione finire. Jam verò cum illo Officiali profectus ductus est: sed metus est, ne fortè ad Consularis perductus officium, mali aliquid patiatur. Habet enim caussam cum homine pecuniosissimo, quamvis judicis integritas famâ clarissimâ prædicetur. Ne quid tamen apud Officium pecunia prævaleat, peto sancti-

[a] Cresconium, cui semel & iterum de caussa Faventij se scripsisse testatur hîc Augustinus, suspicamur esse illum ipsum Tribunum custodiendo littori præfectum, ad quem is continuò miserat audito raptu Faventij, ut dicit postea in epist. 115.

[b] Exstat super hac re lex à Theodosio data 30. Decemb. an. 380. Verùm Augustinus hîc verba ferè ipsissima refert alterius legis, quam tulit Honorius an. 409. die 21. Januarij in cod. Theod. lib. 9. tit. 2.

CLASSIS II. AN. 410.

tatem tuam, domine dilectissime & venerabilis frater, ut honorabili nobisque carissimo Consulari digneris tradere litteras meas, & has ei legere; quia bis eamdem caussam insinuare necessarium non esse arbitratus sum: & ejus caussæ differat audientiam, quoniam nescio utrùm in ea nocens an innocens sit. Et quòd circa eumdem leges non servatæ sunt, ut sic raperetur; neque ut ab Imperatore præceptum est, ad Acta municipalia perduceretur interrogandus, utrùm beneficium dilationis vellet accipere, non contemnat: ut per hoc possimus cum ejus adversario rem finire.

EPISTOLA CXVI. *

* Aliàs CCXXXI. quæ autem 116 erat, nunc 10.

Generoso Numidiæ Consulari Augustinus commendans caussam Faventij.

Domino eximio & meritò insigni, honorabiliterque carissimo filio GENEROSO, AUGUSTINUS in Domino salutem.

Scripta cum superiore.

LAus & prædicatio administrationis tuæ & fama præclara cùm me pro dilectione, quàm tuis meritis benevolentiæque debemus, plurimùm delectaret; numquam adhuc in aliquo beneficio postulando eximietati tuæ mea intercessio exstitit onerosa, domine dilectissime & venerabilis fili. Sed nunc quid in civitate, in qua ecclesiæ Dei servio, factum sit, cùm ex litteris, quas ad venerabilem fratrem & coepiscopum meum Fortunatum dedi, cognoverit præstantia tua, qua fuerim necessitate compulsus ut petitionem meam ingererem occupationibus tuis, tua benignitas pervidebit. Et profectò facies quod non solùm integrum, verùm etiam Christianum judicem decet, eo circa nos animo, de quo in nomine Christi utique fuerat præsumendum.

EPISTOLA CXVII. *

* Aliàs LV. quæ autem 117. erat, nunc 4. Scripta fortè ineunte an. 410.

Dioscorus ad Augustinum mittit multas quæstiones ex libris Ciceronis, rogans ut maturè ad eas respondeat.

PROOEMIARI *apud te non solùm superfluum est, sed etiam molestum, qui rem, non verba desideras. Ideoque simpliciter audi. Senex Alypius rogatus à me, sæpius pollicitus erat, tecum respondere dialogorum pauculis interrogatiunculis: & quoniam in Mauritania dicitur hodieque esse, peto viribus omnibus & rogo, ut tu solus respondere digneris, quod etiam præsente ipso fratre tuo, sine dubio facturus eras. Non est pecunia, non est aurum, quod pro quovis daturus eras proculdubio, si haberes; nunc verò sine labore loqueris, quod requiro. Possem te plus & per multos caros tuos exorare; sed novi animum tuum, qui non rogari desiderat, sed omnibus præstare, si tantùm absit quod dedecet, quod in hac re penitùs nihil est dedecoris: tamen quodcumque est, peto præstes navigaturo. Nosti quàm mihi molestissimum est oneri esse, non dico sinceritati tuæ, sed cuipiam. Solus autem Deus novit, quomodo nimia necessitate impulsus hoc feci. Vobis enim salvis, & favente Deo navigaturus sum: & mores hominum non ignoratis, qui proclives sunt ad vituperandum, & quàm, si interrogatus quis non responderit, indoctus & hebes putabitur vides. Ergo, obsecro te, ad omnia sine cunctatione responde, ne me tristem dimittas. Sic videam parentes meos; quia propter hoc solum Cerdonem misi, & ipsum exspecto solum. Frater Zenobius, [a] magister memoriæ factus est, & misit nobis evectionem cum annonis. Si ego dignus non sum, ut respondeas interrogatiunculis meis, saltem timeantur annonæ. Incolumem te summa divinitas, longâ nobis tueatur ætate. Papas plurimùm dignationem tuam salutat.*

EPISTOLA CXVIII. *

* Aliàs LVI. quæ autem 118 erat, nunc 34.

Augustinus Dioscoro respondet ejusmodi quæstiones nec decore tractari ab episcopo, nec utiliter disci à Christiano. Disputat de studiorum fine ac de summo bono, exhortans Dioscorum ut Christianam sectetur philosophiam, quæ sola divinæ humilitatis exemplo proposito veritatem persuadere potuit. Illustrat demum locos quosdam Ciceronis Philosophorum de Deo sententias reprehendentis.

Scripta paulò post superiorem. CAPUT I.

1. TU, me innumerabilium quæstionum turbâ repentè circumvallandum, vel potiùs obruendum putasti, etiamsi vacantem otiosumque credidisti: quando enim ego in quolibet otio, tot rerum nodos tam festinanti, &, ut scribis, jam penè proficiscenti possem dissolvere? Numero enim rerum ipsarum impedirer, etiamsi [b] nodi faciles ad solvendum forent. Tanta sunt autem perplexitate involuti, & tenacitate constricti, ut etiamsi pauci essent, otiosissimum me occupantes, magnâ morâ temporis fatigarent intentionem, atque adtererent ungues meos. Ego autem vellem te abripere de medio deliciosarum inquisitionum tuarum, & constipare inter curas meas, ut vel disceres non esse inaniter curiosus, vel curiositatem tuam cibandam atque nutriendam imponere non auderes eis, quorum inter curas vel maxima cura est reprimere ac refrenare curiosos. Quanto enim meliùs, quantoque fructuosiùs, si in dandis ad te ullis litteris tempus atque opera impenditur, ad hoc potiùs impenditur, ut resecentur vanæ atque fallaces cupiditates tuæ, quæ tanto magis cavendæ sunt, quanto faciliùs decipiunt, nescio quâ umbrâ honestatis & liberalium studiorum nomine velatæ atque palliatæ: quàm ut nostro ministerio, atque, ut ita dixerim, satellitio, in dominatum, quo tam bonam tuam mentem premant, vehementiùs excitentur.

2. Ecce enim tot dialogi lecti, si ad videndum finem & capessendum omnium actionum tuarum nihil te adjuverunt, quid prosunt, dic mihi? Nam ubi finem constitueris totius hujus flagrantissimi studij tui, & tibi infructuosi, & nobis molesti, epistolâ tuâ satis indicas. Cùm enim de solvendis quæstionibus, quas misisti, apud me per litteras satageres, ita scripsisti: *Possem te*, inquis, *plus & per multos caros tuos exorare: sed novi animum tuum, qui non rogari desiderat, sed omnibus præstare, si tantùm absit quod dedecet, quod in hac re penitùs nihil est dedecoris; tamen quodcumque est, peto præstes navigaturo.* In his verbis epistolæ tuæ rectè quidem de me existimas, quòd omnibus præstare desiderem, si absit quod dedecet: sed in hac re nihil esse dedecoris, non mihi videtur. Non enim decora facies rerum adtingit sensum meum, cùm cogito episcopum ecclesiasticis curis circumstrepentibus districtum atque distentum, repentè quasi obsurdescentem cohibere se ab his omnibus, & dialogorum Tullianorum quæstiunculas uni scholastico exponere. Quod quantum dedeceat; quamquam tuorum studiorum raptus ardore prorsus nolis adtendere, tu etiam sentis ta-

[a] *Magister memoriæ*, ut fert Notitia dignitatum imperij, *annotationes omnes dictat, & emittit, & precibus respondet*: id est quæ Princeps verbo respondebat, Magister dictabat breviter & annotabat: emittebat duplomata ad usurpandum cursum publicum; unde hic dicitur *evectionem misisse cum annonis*: denique dictabat responsa, quæ à Principe dabantur libellis supplicibus.

[b] Bad. Er. & aliquot MSS *etiamsi non difficiles ad &c.*

men. Quid enim aliud indicat, quod cùm dixisses, in hac re penitùs nihil esse dedecoris, statim adjunxisti, *tamen quodcumque est, peto præstes navigaturo.* Hoc enim sonat, videri tibi quidem nihil in hac re esse dedecoris, tamen quodcumque est dedecoris, petere te ut præstem navigaturo. Sed quid est, quæso te, quod addidisti, *navigaturo?* An ego, nisi navigaturus esses, præstare tibi aliquid dedecoris non deberem? Nimirum putas, quòd aquâ marinâ dedecus abluatur. Quòd si ita esset, meum certè qui navigaturus non sum, inexpiatum remaneret.

3. Scribis etiam nosse me, quàm tibi molestissimum sit oneri esse cuipiam, & adtestaris solum Deum nosse, quòd nimia necessitate impulsus hoc feceris. Hîc sanè cùm epistolam tuam legerem, satis adverti animum cognoscere necessitatem tuam. Cùm ecce mihi affers & dicis, *Mores hominum non ignoratis, qui proclives sunt ad vituperandum, & quàm, si interrogatus quis non responderit, indoctus & hebes putabitur.* Hoc loco verò exarsi ad rescribendum tibi: hoc enim languore animi tui penetrasti mihi pectus, & irrupisti in curas meas, ut dissimulare non possem, quantum me Deus adjuvaret, mederi tibi; non ut de tuis quæstionibus enodandis explicandisque cogitarem, sed ut felicitatem tuam pendentem ex linguis hominum atque nutantem à tam infelici retinaculo abrumperem, & cuidam sedi omnino inconcussæ stabilique religarem. Tune, ô Dioscore, nec Persium tuum respicis insultantem tibi contorto versiculo, sed planè puerile caput, si sensus adsit, idoneo colapho contundentem atque coërcentem;

Persius Satyra 1.

Scire tuum nihil est, nisi te scire hoc sciat alter?

Tot, ut superiùs dixi, legisti dialogos, tot philosophorum altercationibus cor inseruisti. Dic mihi, quis eorum finem actionum suarum constituerit in fama vulgi, aut in lingua hominum vel bonorum atque sapientium? Tu autem, & quod magis pudendum est, jam navigaturus, satis præclarè te in Africa profecisse testaris, cùm aliam ob caussam te oneri non esse adseris negotiosissimis, & in alia longè distantia intentis episcopis, ut tibi exponant Ciceronem, nisi quia times homines proclives ad vituperandum, ne interrogatus ab eis, si non responderis, indoctus & hebes puteris. O rem dignam vigiliis & lucubrationibus episcoporum!

4. Non mihi videris aliunde dies noctesque cogitare, nisi ut in studiis tuis atque doctrina lauderis ab hominibus. Quod etsi semper ad certa & recta tendentibus periculosum esse judicavi, nunc tamen in te maximè experior. Non enim aliunde quàm ex eadem pernicie non vidisti, qua tandem re possemus moveri, ut tibi quod petebas daremus. Quàm enim perversè tu ipse non ob aliud ad ea discenda, quæ interrogas, raperis, nisi ut lauderis, aut non vitupereris ab hominibus: tam perversè etiam nos putas in tua petitione talibus caussis allegatis moveri. Et utinam possemus efficere, ut tu quoque tam inani atque fallaci humanæ laudis bono minimè moveveris, cùm tibi nos indicaremus, non ad præstandum tibi quod petis, quoniam hæc de te scribis, sed ad te corrigendum moveri. *Mores hominum*, inquis, *proclives sunt ad vituperandum.* Quid deinde? *Si interrogatus quis non responderit*, inquis, *indoctus & hebes putabitur.* Ecce ego te interrogo non de Ciceronis libris aliquid, cujus sensum fortasse legentes indagare non possunt; sed de epistola ipsa tua, & de sententia verborum tuorum. Quæro enim cur non dixeris, qui non responderit, indoctus & hebes manifestabitur; sed potiùs dixeris, *indoctus & hebes putabitur*; nisi quia satis etiam ipse intelligis, eum, qui talia non responderit, non esse indoctum & hebetem, sed putari. At ego te admoneo, eum qui talium putatorum linguis tamquam falcibus concîdi timet, lignum esse aridum; & ideo non putari tantùm indoctum & hebetem, sed verè esse atque convinci.

5. Fortasse dixeris, Sed cùm hebes animo non sim, & præcipuè non esse studeam, nolo hebes animo vel putari. Rectè; sed quo fine nolis, id quæro. Quòd enim in illis quæstionibus aperiendis tibi & explicandis, nec nobis oneri esse dubitasti, hanc caussam & hunc finem esse dixisti, & tam necessarium, ut eam nimiam necessitatem appellares, ne scilicet de his interrogatus neque respondens, ab hominibus ad vituperandum proclivibus, hebes indoctusque puteris. Ego autem quæro, hoccine totum sit, cur à nobis ista desideres, an etiam indoctus & hebes putari propter aliud aliquid nolis. Si hoc totum est, cernis, ut arbitror, hunc esse finem tam vehementis intentionis tuæ, qua nobis quoque oneri es, ut fateris. Quid autem à Dioscoro potest nobis esse oneri, nisi quod ipsum Dioscorum etiam nescientem onerat? quod non sentiet, nisi cùm surgere voluerit. atque utinam non sic alligentur hæc onera, ut frustra etiam humeros conetur excutere. Quod non ideo dico, quia istæ discuntur quæstiones, sed quia tali fine discuntur. Hunc enim finem jam certè sentis esse nugatorium, inanem, ventosum. Habet & tumorem, sub quo etiam tabes gignitur, & pupula mentis ad non videndam opulentiam veritatis offunditur. Crede, sic est, mi Dioscore, ita te fruar in ipsa voluntate, & in ipsa, cujus umbrâ averteris, dignitate veritatis. Unde enim tibi, nisi vel hoc modo, de hac re fidem faciam, non invenio. Non enim vides eam, aut ullo modo quamdiu linguis humanis ruinosa gaudia construis, potes eam videre.

6. Si autem ibi non finis est harum actionum, atque intentionis tuæ, sed propter aliud aliquid indoctus & hebes non vis putari; quæro quid illud sit. Si propterea ne angustior tibi aditus ad adquirendas temporales divitias, uxorem impetrandam, honores capessendos, & cetera hujusmodi, præcipiti fluxu transcurrentia, atque in se lapsos in imum rapientia: neque ad hunc finem tibi servire nos decet, immo decet etiam hinc te amovere. Non enim sic te prohibemus in incerto famæ finem ponere, ut tamquam de Mincio in Eridanum emigres; quò te ipse fortasse Mincius etiam non emigrantem impingeret. Cùm enim non satiaverit avidum spiritum vanitas laudis humanæ, quia nihil ad cibandum affert, nisi inane & inflatum; cogit eam ipsa aviditas referre in aliud, quasi uberius atque fructuosius: quod nihilominus si temporali lapsu præterfluit, ita est quasi fluvius ducat in fluvium, ut NON SIT FINIS miseriæ, quamdiu finis officiorum nostrorum in re instabili collocatur. In aliquo igitur firmo atque incommutabili bono te figere volumus constantissimæ intentionis domum, & securissimam requiem omnis bonæ atque honestæ actionis tuæ. An fortè istam ipsam terrenam felicitatem, quam commemoravi, si prosperi rumoris aurâ, aut etiam flatibus vela pandendo ad eam potueris pervenire, hanc etiam cogitas referre in aliud certum, & verum & plenum bonum?

At mihi non videtur, atque omnino IPSA VERITAS negat, vel tantis ad se amfractibus, quæ tam proxima est, vel tantis sumtibus, quæ tam gratuita est, perveniri.

7. An ipsa humana laude, tamquam instrumento utendum existimas, ut aditum per hanc præpares ad animos hominum, persuadendi vera atque salubria; & caves ne te cùm indoctum atque hebetem putaverint, indignum arbitrentur, cui autem vel intentissimam vel patientissimam præbeant, sive ad rectè facta quemquam exhorteris, sive malitiam atque nequitiam peccantis objurges? Hunc tu finem justitiæ ac beneficentiæ, si in illis interrogandis quæstionibus cogitasti, nos de te malè meruimus, quibus in epistola tua, non id potiùs, quo moveremur, posuisti, ut aut libenter daremus quod petebàs, aut ideo non daremus, quia caussa quælibet alia fortasse prohiberet; non tamen quia tuæ vanæ cupiditati, non solùm servire, verùm etiam non resistere puderet. Quanto enim meliùs atque salubriùs quæso te ipsas veritatis regulas, multo certiùs & breviùs per seipsas accipis, quibus falsa omnia possis ipse refellere, ne quod falsum & pudendum est, si multorum annosas & decrepitas falsitates, studio jactantiori quàm prudentiori didiceris, doctum atque intelligentem te esse arbitreris; quod jam non existimo tibi videri. Non enim frustra tam diu tam vera Dioscoro diximus, ex quo in hac epistola gradimur.

Caput II.

8. QUAPROPTER jam illud videamus, cùm te istarum rerum ignorantiâ nequaquam indoctum atque hebetem judices, sed ipsius potiùs veritatis, ut quisquis de his rebus scripsit vel scripserit, aut ea sint, quæ jam certus tenes, aut si falsa sunt, securus ignores, neque de diversitate cognoscenda sententiarum alienarum, ne quasi indoctus & hebes remaneas, inani solicitudine macereris. Cùm ergo hæc ita sint, etiam illud si placet, videamus, utrùm aliorum falsa existimatio, qui sunt ut scribis, ad vituperandum proclives, ita ut si te ista ignorare persenserint, indoctum atque hebetem, falsò quidem, sed tamen putent, sic te movere debeat, ut etiam ab episcopis tibi hæc exponi non incongruenter petas: quandoquidem eo fine jam te ista cupere credimus, quo illis consulas ad persuadendam veritatem vitamque eorum corrigendam, qui te, si in illis Ciceronis libris indoctum hebetemque putaverint, indignum habebunt, à quo aliquid utilis salubrisque scientiæ sibi accipiendum esse arbitrentur. Quod non ita est, mihi crede.

9. Primùm quia esse aliquos in illis terris, ubi imperitus miniméque acutus videri times, qui te de istis quæstionibus quidquam interrogent, omnino non video: quandoquidem hîc, quò ad ea discenda venisti, & Romæ expertus es, quàm negligenter habeantur, & ob hoc neque doceantur neque discantur: & in Africa usque adeo de his interrogatorem pateris neminem, ut nec te ipsum qui patiatur invenias; eâque inopiâ episcopis exponenda ea mittere cogaris: quasi verò episcopi isti, etiamsi adolescentes, eodem quo tu raperis animi ardore, vel potiùs errore, quasi aliquid magnum hæc discere curarunt, usque ad canos episcopales, & usque ad cathedras ecclesiasticas, ea sibi in memoria durare paterentur: aut si ipsi vellent, non illa, etiam de invitorum cordibus, curæ majores gravioresque secluderent: aut si aliqua ex eis in animis eorum nimia consuetudine remanerent, non etiam ipsa oblivione sepeliri mallent recordata, quàm ad inepta respondere quæsita: cùm in ipsa etiam scholari levitate & rhetoricis cathedris, ita obmutuisse atque obtorpuisse videantur, ut à Carthagine Hipponem, quò exponi possint, mittenda existimentur: ubi tam insolita, atque omnino peregrina sunt, ut si vellem respondendi curâ inspicere aliquid, volens videre quomodo ad sententiam, quæ mihi exponenda esset, desuper veniatur, aut ab ea deinceps quæ contexeretur oratio, codicem prorsus invenire non possem. Illi autem Carthaginenses rhetores, si huic tuo studio defuerunt, non modò à me non reprehenduntur, sed etiam approbantur, si fortè jam recolunt, non Romanorum fororum, sed Græcorum gymnasiorum ista solere esse certamina. Tu verò cùm & in gymnasia cogitationem injecisti, & ea quoque ipsa invenisti talibus rebus nuda atque frigida, ubi has curas tuas deponeres, Christianorum tibi basilica Hipponensis occurrit; quia in ea nunc sedet episcopus, qui aliquando ista pueris vendidit. Sed nec te volo esse adhuc puerum; & me jam esse puerilium rerum, sicut non venditorem, ita nec largitorem decet. Quæ cùm ita sint, id est, cùm duæ tantæ urbes, latinarum litterarum artifices, Roma atque Carthago, nec tædio tibi sint, ut à te ista perquirant, nec tædia tua curent, ut te ista perquirentem exaudiant; miror tantum quantum dici non potest, vereri te tam boni ingenij juvenem, ne in græcis atque orientalibus urbibus quemquam de his rebus molestum interrogatorem feras. Faciliùs quippe corniculas in Africa audieris, quàm in illis partibus hoc genus vocis.

10. Deinde si fallor, & quisquam ibi fortè hujusmodi quæstionum tanto utique odiosior, quanto in illis locis ineptior percontator exstiterit, nonne magis caves ne multo faciliùs exsistant, qui te græci homines in Græcia constitutum, & græcâ imbutum primitus linguâ, de ipsis philosophorum libris aliqua interrogent, quæ Cicero in suis litteris non posuit? Quod si acciderit, quid responsurus es, potiùs te ista in latinorum auctorum libris, quàm in græcorum nosse voluisse? Qua responsione primò Græciæ facies injuriam, & nosti quàm illi homines hoc non ferant. Deinde jam exulcerati & irati, quàm citò te, quod nimis non vis, & hebetem judicabunt, qui græcorum philosophorum dogmata, vel potiùs dogmatum particulas quasdam discerptas atque dispersas in latinis dialogis, quàm in ipsorum auctorum libris græcis tota atque contexta discere maluisti: & indoctum, qui cùm tam multa in tua lingua nescias, earum rerum frusta in aliena colligere ambisti. An fortè illud respondebis, non te græcos de his rebus libros contemsisse, sed prius latinos curasse cognoscere, nunc autem velle te in latinis doctum, jam græca quærere? Si hoc non pudet hominem græcum latina puerum didicisse, nunc velle discere græca barbatum, pudebitne tandem in ipsis latinis ignorare aliqua, quæ quàm multi latini docti tecum nesciant, vel hoc ipso sentis, quòd te nobis magna necessitate dicis onerosum, in tanta doctorum multitudine apud Carthaginem constitutus?

11. Postremò fac te de omnibus quæ à nobis quæris interrogatum, respondere potuisse. Ecce jam doctissimus atque acutissimus diceris, ecce jam te laudibus in cælum græculus flatus adtollit, tu tantùm memento gravitatis tuæ, & illam mereri

Classis II. An. 410. laudem quo fine volueris, ut scilicet eos leviter levia ista miratos, & benevolentissimè atque avidissimè jam in tua ora suspensos, gravissimum aliquid & saluberrimum doceas: idipsum quidquid est gravissimum & saluberrimum, utrùm teneas, & rectè tradere noveris, vellem cognoscere. Ridiculum est enim cùm propterea superflua multa didiceris, ut tibi aures hominum ad necessaria præparentur, ipsa necessaria non tenere, quibus excipiendis eas per superflua præparaveris; & dum occuparis ut discas unde facias intentos, nolle discere quod infundatur intentis. Sed si hoc te scire jam dicis, idque ipsum Christianam doctrinam esse respondes, quam te omnibus præponere novimus, & in ea sola esse præsumere spem salutis æternæ, non opus est ei cognitione dialogorum Ciceronis, & collectione emendicatarum discordantium sententiarum alienarum procurari auditores. Moribus tuis intenti fiant, qui abs te aliquid tale accepturi sunt. Nolo priùs aliquid doceas, quod dediscendum est, ut vera doceas.

12. Nam si alienarum sententiarum dissidentium, & repugnantium cognitio aliquid adjuvat insinuatorem Christianæ veritatis, ut noverit quomodo adversantes destruat falsitates, ad hoc dumtaxat, ne quis contra differens, nonnisi in refellendis tuis figat oculum, sua verò sedulò occultet. Nam COGNITIO VERITATIS, omnia falsa, si modò proferantur, etiam quæ priùs inaudita erant, & dijudicare & subvertere idonea est. Sed ut non solùm aperta feriantur, sed etiam abscondita eruantur, si alienos opus est cognoscere errores, erige oculos auresque, oro te, & vide atque ausculta, utrùm aliquis adversùs nos de Anaximene & de Anaxagora proferat aliquid: quando jam ne ipsorum quidem multò recentiorum, multùmque loquacium Stoicorum aut Epicureorum cineres caleant, unde aliqua contra fidem Christianam scintilla excitetur: sed circuli atque conventicula partim fugacia, partim etiam audacter promta, vel Donatistarum, vel Maximianensium, vel Manichæorum, vel etiam ad quorum greges turbamque venturus es Arianorum, Eunomianorum, Macedonianorum, Cataphrygarum, ceterarumque pestium innumerabiliter perstrepant: quorum omnium errores si cognoscere piget, quid nobis est, propter defensionem Christianæ religionis, quærere quid senserit Anaximenes, & olim sopitas lites inani curiositate recoquere, cùm quorumdam etiam hæreticorum, qui nomine Christiano gloriari voluerunt, ut Marcionistarum & Sabellianorum, multorumque præterea, jam dissensiones quæstionesque sileantur. Tamen si opus est, ut dixi, veritati adversantes prænoscere aliquas, & pertractatas habere sententias, de hæreticis potiùs, qui se Christianos vocant, quàm de Anaxagora & Democrito nobis cogitandum fuit.

Caput III.

13. Ille autem quisquis abs te quæsiverit, quæ tu à nobis quæris, audiat quòd ea doctiùs & prudentiùs nescias. Si enim Themistocles non curavit, quòd est habitus indoctior, cùm canere nervis in epulis recusasset, ubi cùm se nescire illa dixisset, atque ei dictum esset, Quid igitur nosti? respondit, Rempublicam ex parva magnam facere: dubitandum est tibi dicere, te ista nescire, cùm ei qui rogarit quid noveris, respondere possis, Nosse te quomodo etiam sine istis homo esse possit beatus? Quod si adhuc non tenes, tam perversè ista conquiris, quàm perversè si aliquo corporis peri- A culoso morbo gravareris, delicias & tenerrimas vestes potiùs quàm medicamenta medicosque conquireres. Non enim ullo modo differenda est ista cognitio, aut ulla huic à te, præsertim jam in hac ætate, vel discendi ordine præferenda est. Vide autem quàm facilè posses hoc scire, si velles. Qui enim quærit quomodo ad beatam vitam perveniat, nihil aliud profectò quærit, nisi ubi sit finis boni; hoc est ubi constitutum sit, non prava opinione atque temeraria, sed certa atque inconcussa veritate, summum B hominis bonum: quod à quolibet ubi constituatur non invenitur, nisi aut in corpore, aut in animo, aut in Deo, aut in duobus aliquibus horum, aut certè in omnibus. Quod si didiceris, neque summum bonum, nec aliquam partem summi boni omnino esse in corpore; duo restabunt, animus & Deus, quorum vel in uno vel in ambobus sit. Si autem adjeceris & didiceris hoc idem de animo, quod de corpore; quid aliud jam nisi Deus occurret, in quo summum hominis bonum constitutum sit; non quò alia bona C non sint, sed SUMMUM id dicitur, quò cuncta referuntur. EO ENIM fruendo quisque beatus est, propter quod cetera vult habere, cùm illud jam non propter aliud, sed propter seipsum diligatur. Et ideo finis ibi dicitur, quia jam quò excurrat, & quò referatur, non invenitur. Ibi requies appetendi, ibi fruendi securitas, ibi tranquillissimum gaudium optimæ voluntatis.

14. Da igitur qui citò videat, non corpus esse animi bonum, sed animum potiùs esse corporis bo- D num; recedetur jam ab inquirendo utrùm summum illud bonum, vel aliqua ejus pars sit in corpore. Quod enim stultissimè negatur, melior est animus corpore. Item stultissimè negatur meliorem esse eum, qui dat beatam vitam vel partem aliquam beatæ vitæ, quàm eum qui accipit. Non igitur accipit animus à corpore vel summum bonum, vel partem aliquam summi boni. Hoc qui non vident, cæcati sunt dulcedine carnalium voluptatum, quam ex indigentia sanitatis venire non E intuentur. Sanitas autem perfecta corporis, illa extrema totius hominis immortalitas erit. TAM POTENTI enim naturâ Deus fecit animam, ut ex ejus plenissima beatitudine, quæ in fine temporum sanctis promittitur, redundet etiam in inferiorem naturam, quod est corpus, non beatitudo, quæ fruentis & intelligentis est propria, sed plenitudo sanitatis, id est incorruptionis vigor. Quod qui non vident, ut dixi, bellant inquietis altercationibus, variè pro suo quisque captu, in corpore constituen- F tes summum hominis bonum, & carnalium seditiosorum turbas concitant: inter quos Epicurei apud indoctam multitudinem excellentiore auctoritate viguerunt. Epicurei summum bonum cõstituerunt in corpore.

15. Da item qui citò videat animum quoque ipsum, non suo bono beatum esse, cùm beatus est, alioquin numquam esset miser; & recedetur à quærendo, utrùm in animo sit summum illud, atque, ut ita dixerim, beatificum bonum, vel aliqua pars ejus. Nam cùm SEIPSO sibi quasi suo bono animus gaudet, superbus est. Cùm verò perspicit se esse mutabilem, vel hoc uno saltem quòd de stulto sapiens efficitur, sapientiamque esse incommutabilem cernit, simul oportet cernat esse illam supra suam naturam, ejusque participatione atque illustratione se uberiùs & certiùs gaudere, quam seipso. Ita cessans atque detumescens à jactatione atque inflatione propria, inhærere Deo, atque ab

illo incommutabili refici, & reformari nititur, à quo esse jam capit non solùm omnem speciem rerum omnium, sive quæ sensu corporis, sive quæ intelligentiâ mentis adtinguntur, sed etiam ipsam capacitatem formationis ante formationem, cùm vel informe aliquid dicitur, quod formari potest. Itaque tanto minùs se esse stabilem sentit, quanto minùs hæret Deo, qui summè est: & ideo illum summè esse, quia nulla mutabilitate proficit seu deficit: sibi autem illam commutationem expedire, qua proficit, ut perfectè illi cohæreat; eam verò commutationem, quæ in defectu est, esse vitiosam: omnem autem defectum ad interitum vergere; quò utrùm aliqua res perveniat, tametsi non appareat, tamen apparere omnibus eò ducere interitum, ut non sit quod erat. Unde colligit non ob aliud res deficere, vel posse deficere, nisi quòd ex nihilo factæ sunt: ut quod in eis est quod sunt & manent, & pro defectibus etiam suis ad universitatis complexum ordinantur, ad ejus bonitatem omnipotentiamque pertineat, qui summè est & conditor, qui potens est etiam ex nihilo, non tantum aliquid, sed etiam magnum aliquid facere: primum autem peccatum, hoc est primum voluntarium defectum, esse gaudere ad propriam potestatem; ad minus enim gaudet, quàm si ad potestatem Dei gaudeat, quæ utique major est. Hoc non videntes, & potentias intuentes animi humani, magnamque pulcritudinem factorum atque dictorum, etiamsi in corpore puduit ponere summum bonum, in ipso tamen animo ponentes, infrà utique posuerunt, quàm ubi sincerissima ratione ponendum est. Inter hos qui ita sentiunt apud græcos philosophos, & numero & disputandi subtilitate Stoici prævaluerunt, qui tamen in naturalibus corporea omnia esse arbitrantes, magis à carne quàm à corpore animum avertere potuerunt.

Stoici in animo posuerunt summum bonum.

Platonici in Deo.

16. Inter eos autem qui fruendum Deo, à quo & nos & omnia facta sunt, unum atque summum bonum nostrum esse dicunt, apud illos eminuerunt Platonici, qui non immeritò ad officium suum pertinere arbitrati sunt, Stoicis, & Epicureis maximè & propè solis omnino resistere. Iidem quippe Academici qui Platonici, quod docet auditorum ipsa successio. Archesilas enim qui primus occultatâ sententiâ suâ, nihil aliud istos quàm refellere statuit, quære cui successerit, Polemonem invenies: quære cui Polemon, Xenocratem. Xenocrati autem discipulo Academiam scholam suam reliquit Plato. Quantum igitur pertinet ad quæstionem de summo hominis bono, remove personas hominum, atque ipsam disceptationem constitue, profectò reperies duos errores inter se adversa fronte collidi: unum constituentem in corpore, alium constituentem in animo summum bonum. Rationem autem veritatis, qua summum bonum nostrum Deus esse intelligitur, utrique resistere, sed non priùs docentem vera quàm prava dedocentem. Idipsum rursum adjunctis personis constitue, reperies Epicureos & Stoicos inter se acerrimè dimicantes: eorum verò litem conantes dijudicare Platonicos, occultantes sententiam veritatis, & illorum vanam in falsitate fiduciam convincentes & redarguentes.

17. Sed non sicut illi errorum suorum, ita Platonici veræ rationis personam implere potuerunt. Omnibus enim defuit [a] divinæ humilitatis exemplum, quod opportunissimo tempore per Dominum nostrum Jesum Christum illustratum est: cui uni exemplo in cujusvis animo ferociter arrogantis, omnis superbia cedit & frangitur & emoritur. Ideoque non valentes illi auctoritate turbas terrenarum rerum [b] dilectione cæcatas ad invisibilium fidem ducere, cùm eas viderent Epicureis maximè contentionibus commoveri, non solùm ad hauriendam, quò ultro ferebantur, sed etiam ad defensitandam corporis voluptatem, ut in ea summum bonum hominis constitueretur; eos autem qui adversùs hanc voluptatem virtutis laude moverentur, minùs difficulter eam contemplari in animis hominum, unde facta bona, de quibus utcumque poterant judicare, procederent: simul videbant si eis conarentur insinuare aliquam rem divinam, & super omnia incommutabilem, quæ nullo adtingeretur corporis sensu, sed sola mente intelligeretur, quæ tamen etiam naturam ipsius mentis excederet, eumque esse Deum propositum animo humano ad fruendum, purgato ab omni labe humanarum cupiditatum, in quo uno adquiesceret omnis beatitudinis appetitus, & in quo nobis uno bonorum omnium finis esset, non eos intellecturos, & repugnantibus vel Epicureis vel Stoicis multo quàm sibi faciliùs palmam daturos, ita ut vera salubrisque sententia, quod perniciosissimum est generi humano, imperitorum populorum irrisione sordesceret. & hoc in moralibus.

18. In naturalibus autem quæstionibus, si isti dicerent effectricem omnium naturarum esse incorpoream Sapientiam, illi autem à corpore nusquam discederent, cùm alij atomis, alij quatuor elementis, in quibus ad efficienda omnia ignis prævaleret, principia rerum darent; quis non videret stultorum abundantiam corpori deditam, cùm incorpoream potentiam conditricem rerum nequaquam valeret intueri, in quorum potiùs suffragium raperetur?

19. Restabat pars rationalium quæstionum. Nosti enim quidquid propter adipiscendam sapientiam quæritur, aut de moribus, aut de natura, aut de ratione quæstionem habere. Cùm ergo Epicurei numquam sensus corporis falli dicerent, Stoici autem falli aliquando concederent, utrique tamen regulam comprehendendæ veritatis in sensibus ponerent; quis istis contradicentibus audiret Platonicos? Quis non modò in sapientium, sed omnino in hominum numero habendos putaret, si ab eis promtè diceretur, non solùm esse aliquid, quod neque tactu corporis, neque olfactu vel gustatu, neque his auribus aut oculis percipi possit, neque omnino talium rerum, quæ ita sentirentur, aliqua imaginatione cogitari; sed id solum verè esse, atque id solum posse percipi, quia incommutabile & sempiternum est; percipi autem solâ intelligentiâ, qua una veritas quomodo adtingi potest, adtingitur?

20. Cùm ergo talia sentirent Platonici, quæ neque docerent carni deditos homines, neque tanta essent auctoritate apud populos, ut credenda persuaderent, donec ad eum habitum perduceretur animus, quo ista capiuntur, elegerunt occultare sententiam suam, & contra eos disserere, qui verum se invenisse jactarent, cùm inventionem ipsam veri in carnis sensibus ponerent. Et eorum quidem consilium quale fuerit quid adtinet quærere? divinum certè vel divina aliqua auctoritate præditum

[a] MSS. quinque, *veræ humilitatis.*

[b] Bad. Am. & Er. *delectatione cæcatas.*

ditum non fuit. Tantùm illud adtende, quoniam Plato à Cicerone multis modis apertissimè ostenditur in sapientia non humana, sed planè divina, unde humana quodammodo accenderetur, in illa utique sapientia prorsus immutabili, atque eodem modo semper se habente [a] veritate, constituisse & finem boni, & caussas rerum, & ratiocinandi fiduciam: oppugnatos autem esse nomine Epicureorum & Stoicorum à Platonicis eos, qui in corporis vel in animi natura ponerent & finem boni, & caussas rerum, & ratiocinandi fiduciam, eò rem successione temporum esse devolutam, ut Christianæ jam ætatis exordio, cùm rerum invisibilium atque æternarum fides per visibilia miracula salubriter prædicaretur hominibus, qui nec videre nec cogitare aliquid præter corpora poterant, beato apostolo Paulo, qui eamdem fidem gentibus præseminabat, iidem ipsi Epicurei & Stoici, in Actibus Apostolorum contradixisse inveniantur.

21. Qua in re satis mihi videtur demonstratum esse, errores gentium, sive de moribus, sive de natura rerum, sive de ratione investigandæ veritatis, qui quamvis essent multi atque multiplices, in his tamen maximè duabus sectis eminebant, expugnantibus doctis & tanta differendi subtilitate atque copiâ subvertentibus, durasse tamen usque in tempora Christiana. Quos jam certè nostra ætate sic obmutuisse conspicimus, ut vix jam in scholis rhetorum commemoretur tantùm quæ fuerint illorum sententiæ: certamina tamen etiam de loquacissimis Græcorum gymnasiis eradicata atque compressa sunt, ita ut si qua nunc erroris secta contra veritatem, hoc est, contra Ecclesiam Christi emerserit, nisi nomine cooperta Christiano, ad pugnandum prosilire non audeat. Ex quo intelligitur ipsos quoque Platonicæ gentis philosophos, paucis mutatis, quæ Christiana improbat disciplina, invictissimo uni regi Christo, pias cervices oportere submittere, & intelligere Verbum Dei homine indutum, qui jussit, & creditum est, quod illi vel proferre metuebant.

22. Huic te mi Dioscore ut tota pietate subdas velim, nec aliam tibi ad capessendam, & obtinendam veritatem viam munias, quàm quæ munita est ab illo qui gressuum nostrorum tamquam Deus vidit infirmitatem. Ea est autem prima humilitas, secunda humilitas, tertia humilitas, & quoties interrogares hoc dicerem, non quò alia non sint præcepta, quæ dicantur, sed nisi humilitas omnia quæcumque bene facimus & præcesserit & comitetur & consecuta fuerit, & proposita quam intueamur, & apposita cui adhæreamus, & imposita qua reprimamur, jam nobis de aliquo bono facto gaudentibus totum extorquet de manu superbia. Vitia quippe cetera in peccatis, superbia verò etiam in rectè factis timenda est, ne illa quæ laudabiliter facta sunt, ipsius laudis cupiditate amittantur. Itaque sicut rhetor * ille nobilissimus cùm interrogatus esset, quid ei primùm videretur in eloquentiæ præceptis observari oportere, Pronuntiationem dicitur respondisse; cùm quæreretur quid secundò, eamdem pronuntiationem; quid tertiò, nihil aliud quàm pronuntiationem dixisse: ita si interrogares, & quoties interrogares de præceptis Christianæ religionis, nihil me aliud respondere

* Demosthenes.

A nisi humilitatem liberet, etsi fortè alia dicere necessitas cogeret.

Caput IV.

23. Huic humilitati saluberrimæ, quam Dominus noster Jesus Christus, ut doceret humiliatus est: huic, inquam, maximè adversatur quædam, ut ita dicam, imperitissima scientia, dum nos scire gaudemus, quid Anaximenes, quid Anaxagoras, quid Pythagoras, quid Democritus senserint, & cetera hujusmodi, ut docti eruditique videamur, cùm hoc à vera doctrina & eruditione longè absit. Qui enim B didicerit Deum non distendi aut diffundi per locos, neque finitos neque infinitos, quasi in aliqua parte major sit, in aliqua minor, sed totum ubique esse præsentem, sicut veritatem cujus nemo sobriè dicit partem esse in isto loco, & partem in illo, quoniam veritas utique Deus est; nequaquam eum movebit quod de infinito aëre sensit, quicumque sensit quòd ipse Deus esset. Quid ad illum si nesciat quam dicant isti corporis formam; eam quippe dicunt quæ undique finita sit: & utrùm refellendi caussâ C tamquam Academicus Anaximeni Cicero * objecerit,[b] formam & pulcritudinem Deum habere oportere, quasi corpoream speciem cogitans, quia ille corporeum Deum esse dixerat, aër enim corpus est; an ipse sentiebat esse formam, & pulcritudinem incorpoream veritati, qua ipse animus informatur, & per quam omnia sapientis facta pulcra esse judicamus, ut non tantùm refellendi gratiâ, sed etiam verissimè dixerit, quòd Deum pulcherrima specie deceat esse, quia nihil est pulcrius ipsa D intelligibili atque incommutabili veritate. Quod autem ait ille gigni aërem, quem tamen Deum esse censebat, nullo modo movet hunc virum, qui intelligit non sicut aër gignitur, id est aliqua caussa, ut sit efficitur, cùm omnino Deus non sit, ita genitum esse Verbum Dei, Deum apud Deum, sed longè alio modo, quem nemo, nisi [c] cui ipse Deus inspirarit, intelligit. Illum autem etiam in ipsis corporalibus desipere quis non videat, cùm aërem gigni dicat, & Deum velit; eum autem à quo aër gi- E gnitur, non enim à nullo gigni potest, non dicat Deum? Cùm autem dicitur aër esse semper in motu, nequaquam conturbabit hominem, ut propterea illum Deum putet, qui novit omnis corporis motum inferiorem esse, quàm est motus animi; motum autem animi longè pigriorem, quàm est motus summæ atque incommutabilis Sapientiæ.

Anaximenis de Deo sententia.

* Lib. 1. de Nat. Deorum.

24. Item Anaxagoras, sive quilibet, si mentem dicit ipsam veritatem atque sapientiam, quid mihi est de verbo cum homine contendere? Manife- F stum est enim omnium rerum descriptionem & modum ab illa fieri, eamque non incongruè dici infinitam, non per spatia locorum, sed per potentiam, quæ cogitatione humana comprehendi non potest; neque quod informe aliquid sit ipsa sapientia, hoc enim corporum est, ut quæcumque infinita fuerint, sint & informia. Cicero autem studio refellendi, quantum videtur, propter adversarios corporaliter sentientes negat infinito aliquid jungi posse, quia ex ea parte qua quidquam adjungitur, G necesse esse in corporibus aliquem finem. Ideo ait *non eum vidisse*, *neque motum sensui junctum & continentem*, id est continua copulatione adhærentem, *infinito*, id est infinitæ rei, *ullum esse posse*, quasi de corporibus ageret, quibus nihil jungi, nisi per

Anaxagoræ sententia.

Lib. 1. de Nat. Deorum.

[a] Lov. *veritatem constituisse.* At editiones aliæ & MSS. propè omnes habent, *veritate.*

[b] Verba Ciceronis, quæ hîc versantur, isthæc sunt: *Pòst Anaximenes aëra Deum statuit, eumque gigni, esseque immensum, & infinitum, & semper in motu: quasi aut aër sine ulla forma Deus esse possit, cùm præsertim Deum non modò aliqua, sed pulcherrima specie esse deceat; aut non omne quod ortum sit, mortalitas consequatur.*

[c] MSS. Vaticani duo, *nisi Deus & cui ipse inspirarit.*

Classis II. An. 410.

fines locorum potest. Sic autem addidit: *neque sensum omnino, quo non tota natura pulsa sentiret*, quasi ille dixisset mentem illam ordinatricem & moderatricem rerum omnium habere sensum, qualem habet anima per corpus. Nam manifestum est totam sentire animam, cùm per corpus aliquid sentit. Nam totam utique non latet, quidquid illud est quod sentitur. Ad hoc autem dixit totam naturam sentire, ut illi quasi auferret, quod ait mentem infinitam. Quomodò enim tota sentit, si infinita est? Sensus enim corporis ab aliquo loco incipit, nec percurrit totum, nisi ad cujus finem pervenerit; quod in infinito dici non potest. Sed neque ille de sensu corporis aliquid dixerat. Et aliter dicitur totum, quod incorporeum est, quia sine finibus locorum intelligitur, ut & totum & infinitum dici possit: totum propter integritatem; infinitum, quia locorum finibus non ambitur.

Cicero ibid.

25. *Deinde*, inquit, *si mentem ipsam quasi animal aliquod esse voluit, erit aliquid interius ex quo illud animal nominetur;* ut mens ista quasi corpus sit, & habeat intus animam unde animal appelletur. Vide quemadmodum corporali consuetudine loquitur, quomodo solent videri animalia, propter sensum crassum, ut opinor, eorum contra quos disserit: & tamen dixit rem, quæ illos, si evigilare possent, satis admoneret, omne quod sicut corpus vivum animo occurrit, magis animam habere & esse animal, quàm animam esse cogitari oportere. Hoc est enim quod ait, *erit aliquid interius, ex quo illud animal nominetur.* Sed adjungit, *Quid autem interius mente?* Non ergo potest mens habere interiorem animam ut sit animal; quia ipsa est interior. Ergo corpus habeat extrinsecùs, cui sit interior, ut sit animal. Hoc est enim quod ait, *Cingitur igitur corpore externo:* quasi Anaxagoras dixerit, nisi animalis alicujus esset, mentem esse non posse. Si mentem ipsam summam sapientiam esse sentiebat, quæ nullius quasi animantis propria est, quia omnibus animis se frui valentibus veritas communiter præsto est. Et ideo vide quàm urbanè concludat: *Quod quoniam non placet*, inquit, hoc est non placet Anaxagoræ, ut illa mens, quam dicit Deum, cingatur corpore externo, quò animal esse possit, *aperta simplexque mens nullâ re adjunctâ qua sentire possit*, id est nullo corpore adjuncto per quod sentire possit, *fugere intelligentiæ nostræ vim & notionem videtur.*

26. Nihil verius quàm fugere hoc vim & notionem intelligentiæ Stoïcorum & Epicureorum, qui nisi corporalia cogitare non possunt. Quod autem ait, *nostræ*, humanæ intelligi voluit: & bene non ait, fugit, sed *fugere videtur.* Hoc enim illis videtur, neminem hoc posse intelligere, & ideo nihil tale esse arbitrantur: sed quorumdam intelligentiam, quantum homini datum est, non fugit esse apertam simplicemque sapientiam atque veritatem, quæ nullius animantis sit propria, sed qua communiter omnis, quæ id potest anima, sapiens & verax efficitur. Quam si sensit esse Anaxagoras, eamque Deum esse vidit, mentemque appellavit, non solùm nomen Anaxagoræ, quod propter litteratam vetustatem, omnes, ut militariter loquar, [a] litteriones libenter sufflant, nos doctos & sapientes non facit, sed ne ipsa quidem ejus cognitio, qua id

A verum esse cognovit. Non enim mihi propterea veritas cara esse debet, quia non latuit Anaxagoram, sed quia veritas est, etiamsi nullus eam cognovisset illorum.

27. Si igitur nec ejus hominis, qui verum forsitan vidit, cognitio nos inflare debet, ut eâ quasi docti esse videamur, sed [b] nec ipsius veri solida res, qua verè docti esse possumus, quanto minùs eorum hominum, qui falsa senserunt, nomina & dogmata nostram possunt adjuvare doctrinam, & latentia
B cognita facere? cùm si homines simus, magis nos contristari deceat tot & tam nobilitatorum hominum erroribus, si eos audire contigerit, quàm hæc propterea studiosè quærere, ut inter eos, qui illa nesciunt, jactatione inanissima ventilemur. Quanto enim melius ne audissem quidem nomen Democriti, quàm cum dolore cogitarem, nescio quem suis temporibus magnum putatum, qui deos esse arbitraretur imagines, quæ de solidis corporibus fluerent, solidæque ipsæ non essent, easque
C hac atque hac motu proprio circumeundo atque illabendo in animos hominum facere ut vis divina cogitetur; cùm profectò illud corpus, unde imago flueret, quanto solidius est, tanto præstantius quoque esse judicetur? Ideoque fluctuavit ejus, sicut isti dicunt, nutavitque sententia, ut aliquando naturam quamdam de qua fluerent imagines Deum esse diceret, qui tamen cogitari non posset, nisi per eas imagines quas fundit ac emittit, id est quæ de illa natura, quam nescio quam corpoream & sem-
D piternam, ac etiam per hoc divinam putat, quasi vaporis [c] similitudine continua velut emanatione ferrentur, & venirent atque intrarent in animos nostros, ut deum vel deos cogitare possemus. Nullam enim aliam caussam cujuslibet cogitationis nostræ opinantur isti, nisi cùm ab his corporibus, quæ cogitamus, veniunt atque intrant imagines in animos nostros: quasi non multa ac propè innumerabilia cogitentur incorporaliter atque intelligibiliter ab eis, qui talia cogitare noverunt, sicut ipsa sa-
E pientia & veritas. Quam si isti non cogitant, miror quomodo de illa utcumque disputent: si autem cogitant, vellem mihi dicerent, vel de quo corpore, vel qualis in eorum animos veniat imago veritatis.

Democriti de Deo sententia.

28. Quamquam Democritus etiam hoc distare in naturalibus quæstionibus ab Epicuro dicitur, quòd iste sentit inesse concursioni atomorum vim quamdam animalem & [d] spirabilem: qua vi eum credo & imagines ipsas divinitate præditas dicere, non omnes omnium rerum, sed deorum, & prin-
F cipia mentis esse in universis, quibus divinitatem tribuit, & animantes imagines, quæ vel prodesse nobis soleant vel nocere. Epicurus verò neque aliquid in principiis rerum ponit præter atomos, id est corpuscula quædam tam minuta, ut jam dividi nequeant, neque sentiri, aut visu, aut tactu possint: quorum corpusculorum concursu fortuito, & mundos innumerabiles, & animantia, & ipsas animas fieri dicit, & deos quos humanâ formâ non in aliquo mundo, sed extra mundos, atque inter mun-
G dos constituit: & non vult omnino aliquid præter corpora cogitare: quæ tamen ut cogitet, imagines dicit ab ipsis rebus, quas atomis formari putat, defluere, atque in animum introire subtiliores quàm

[a] Editi, *litteriores*; MSS. quatuor, *litterationes*. Alij plures & melioris notæ codices habent, *litteriones*. quo nomine Grammaticos contemtim appellat Augustinus in lib. 1. cont. Adversarium Legis c. 24.

[b] Abest particula, *nec*, à duodecim MSS. & ab editis Bad. Am. & Er.

[c] MSS. duodecim, *vaporis similitudinem*.

[d] Editi, *spiritalem*. At MSS. plerique, *spirabilem*.

Classis II. An. 410.

sunt illæ imagines, quæ ad oculos veniunt. Nam & videndi caussam hanc esse dicit, ingentes quasdam imagines ita ut universum mundum complectantur extrinsecùs. Intelligis autem jam, ut arbitror, quas isti opinentur imagines.

29. Miror non admonuisse Democritum vel hoc ipso falsa esse quæ dicit, quia venientes tam magnæ imagines in tam brevem animum nostrum, si corporeus, ut illi volunt, tam parvo corpore includitur, totæ illum tangere non possunt. A magno enim corpore cùm parvum corpus adtingitur, à toto simul adtingi nullo pacto potest: quomodo igitur totæ simul cogitantur, si intantum cogitantur, inquantum venientes atque intrantes animum adtingunt, quæ nec totæ intrare possunt per tam parvum corpus, nec totæ tam parvum animum adtingere? Memento me secundùm illos hæc dicere: non enim ego talem animum sentio: aut si incorporeum Democritus animum existimat, Epicurus quidem solus ista ratione urgeri potest: sed etiam ille quare non vidit, non opus esse nec fieri posse, ut incorporeus animus adventu atque contactu corporearum imaginum [a] cogitet? De visu certè oculorum, ambo pariter redarguuntur: tam enim breves oculos, tam grandia imaginum corpora tota adtingere nullo modo possunt.

30. Cùm autem quæritur ab eis, quare una imago videatur corporis alicujus, à quo innumerabiliter imagines fluunt: respondent, eo ipso quo frequenter fluunt & transeunt imagines, quasi quadam earum constipatione & densitate fieri, ut ex multis una videatur. Quam vanitatem Cicero ita refellit, ut eo ipso neget æternum deum eorum posse cogitari, quo innumerabiliter fluentibus & labentibus imaginibus cogitatur. Et quoniam innumerabilitate atomorum suppeditante, dicunt fieri formas deorum sempiternas, cùm ita discedant quædam corpuscula de divino corpore ut alia succedant, & dissolvi illam naturam eadem successione non finant: *Omnia ergo*, inquit, *æterna essent*, quia nulli deest ista innumerabilitas atomorum, quæ perpetuas ruinas subinde suppleat. Deinde quomodo non vereatur iste deus ne intereat, *cùm sine ulla intermissione pulsetur, agiteturque atomorum incursione sempiterna?* pulsari enim dicit illud corpus, quod irruentibus atomis feriatur, & agitari quod penetretur: deinde *cùm ex ipso imagines*, de quibus jam satis dictum est, *semper affluant*, quomodo potest de immortalitate confidere?

Lib. 1. de Nat. deorum.

31. In quibus omnibus deliramentis hæc opinantium, illud præcipuè dolendum est, quòd non sufficit ea narrari, ut nullâ cujusquam disputatione adversante respuantur: sed acutissimorum hominum ingenia id etiam negotium susceperunt, ut copiosè ista refellerent, quæ statim dicta etiam à tardissimis derideri abjicique debuerunt. Si enim concesseris esse atomos, si concesseris etiam concursu fortuito seipsas pellere & agitare; num & illud eis fas est concedere, ut inter se atomi fortuitò concurrentes, rem aliquam ita conficiant, ut eam formâ [b] modificent, figurâ determinent, æqualitate poliant, colore illustrent, animâ vegetent? quæ omnia nullo modo nisi arte divinæ providentiæ fieri videt, quisquis magis mente quàm oculis amat videre, idque ab eo expetit à quo factus est.

A Nam nec ipsas atomos esse ullo modo concedendum est, quod, omissa subtilitate, quæ de divisione corporum à doctis traditur, vide quàm facilè secundùm ipsorum opinionem possit ostendi. Certè enim ipsi dicunt omnia quæ sint naturæ, nihil esse aliud quàm corpora & inane quæque his accidant; quod credo motum & pulsum dicere & consequentes formas. Dicant ergo in quo genere ponant imagines, quas de corporibus solidioribus affluere putant, ipsas minimè solidas, ita ut tactu nisi oculo-

B rum cùm videmus, & animi cùm cogitamus, sentiri non possint, si & ipsa corpora sunt. Nam ita censent, ut exire à corpore & venire ad oculos, vel ad animum possint, quem nihilominus dicunt esse corporeum. Quæro utrùm etiam ab ipsis atomis affluant imagines? Si affluunt, quomodo jam sunt atomi, à quibus aliqua corpora separantur? Si non affluunt, aut potest aliquid sine imaginibus cogitari, quod vehementer nolunt; aut unde norunt atomos, quas nec cogitare potuerunt? Sed jam pudet me ista refellere, cùm eos non puduerit ista

C sentire. Cùm verò ausi sint etiam defendere, non jam eorum, sed ipsius generis humani me pudet, cujus aures hæc ferre potuerunt.

Caput V.

32. Cùm igitur tanta sit cæcitas mentium per illuviem peccatorum amoremque carnis, ut etiam ista sententiarum portenta, otia doctorum conterere disputando potuerint, dubitabis tu Dioscore, vel quisquam vigilanti ingenio præditus, ullo modo ad sequendam veritatem meliùs consuli potuisse

D generi humano, quàm ut homo ab ipsa veritate susceptus ineffabiliter atque mirabiliter, & ipsius in terris personam gerens, recta præcipiendo, & divina faciendo, salubriter credi persuaderet, quod nondum prudenter posset intelligi? Hujus nos gloriæ servimus, huic te immobiliter atque constanter credere hortamur, per quem factum est, ut non pauci, sed populi etiam, qui non possunt ista dijudicare ratione, fide [c] credant, donec salutaribus præceptis adminiculati evadant ab his perple-

Intelligentia fidem sequitur.

E xitatibus in auras purissimæ atque sincerissimæ veritatis. Cujus auctoritati tanto devotiùs obtemperari oportet, quanto videmus nullum jam errorem se audere extollere, ad congregandas sibi turbas imperitorum, qui non Christiani nominis velamenta conquirat: eos autem solos* ex veteribus præter Christianum nomen in conventiculis suis aliquanto frequentiùs perdurare qui Scripturas eas tenent, per quas annuntiatum esse ipsum Dominum Jesum Christum, se intelligere & videre

* Judæos

F dissimulant. Porrò illi qui cùm in unitate atque communione catholica non sint, Christiano tamen nomine gloriantur, coguntur adversari credentibus, & audent imperitos quasi ratione traducere, quando maximè CUM ISTA MEDICINA Dominus venerit, ut fidem populis imperaret. Sed hoc facere coguntur, ut dixi, quia jacere se abjectissimè sentiunt, si eorum auctoritas cum auctoritate catholica conferatur. Conantur ergo auctoritatem stabilissimam fundatissimæ Ecclesiæ quasi rationis

G nomine & pollicitatione superare. Omnium enim hæreticorum quasi regularis est ista temeritas. Sed ille FIDEI IMPERATOR clementissimus, & per conventus celeberrimos populorum atque gentium, sedesque ipsas Apostolorum arce auctorita-

[a] Lov. *cogitetur*. Sed meliùs editi alij & MSS. *cogitet*.

[b] Sic Bad. Am. Er. & MSS. At Lov. habet, *ædificent*.

[c] MSS. Vaticani quatuor, aliique è nostris duodecim habent, *fide irrideant*; non ineptè, si referas ad philosophorum placita superiùs explicata. Sed etiam apta est lectio Lov. & aliarum editionum, *fide credant*, scilicet id referendo ad ea quæ Christus præcepit & fecit.

CLASSIS II AN. 410.

tis munivit Ecclesiam, & per pauciores piè doctos & verè spiritales viros copiosissimis apparatibus etiam invictissimæ rationis armavit. Verùm illa rectissima disciplina est, in arcem fidei quàm maximè recipi infirmos, ut pro eis jam tutissimè positis, fortissima ratione pugnetur.

33. Platonici verò, qui falsorum philosophorum erroribus illo tempore circumlatrantibus, non habentes divinam personam qua imperarent fidem, sententiam suam tegere quærendam, quàm polluendam proferre maluerunt, cùm jam Christi nomen terrenis regnis admirantibus perturbatisque crebresceret, emergere cœperant, ad proferendum atque aperiendum quid Plato sensisset. Tunc Plotini schola Romæ floruit, habuitque condiscipulos multos acutissimos & solertissimos viros. Sed aliqui eorum magicarum artium curiositate depravati sunt, aliqui Dominum Jesum Christum ipsius veritatis atque sapientiæ incommutabilis, quam conabantur adtingere, cognoscentes gestare personam, in ejus militiam transierunt. Itaque totum culmen auctoritatis lumenque rationis in illo uno salutari nomine atque in una ejus Ecclesia, recreando atque reformando humano generi constitutum est.

34. Hæc me tibi diutissimè in hac epistola locutum, etsi alia fortè tu malles, omnino non pænitet. Probabis enim hæc magis, quanto magis in veritate proficies; & tunc probabis consilium meum, quod nunc utilitati studiorum tuorum minùs obsecutum putas. Quamquam etiam illis ipsis quæstionibus tuis, non solùm quibusdam in hac epistola, sed etiam ceteris penè omnibus in ipsis membranis, in quibus eas misisti, ut potui breviter annotando responderim. In quibus si me parum, aut aliud quàm volebas egisse arbitraris, non rectè cogitas, mi Dioscore, à quo nunc ista quæsieris. Oratoris autem librorumque de oratore omnes quæstiones prætermisi. Nescio quis enim nugator mihi esse visus sum, si eas exponendas persequerer. Nam de ceteris possem etiam decenter interrogari, si mihi quisquam res ipsas, non de libris Ciceronis, sed per seipsas tractandas dissolvendasque proferret. In illis autem res ipsæ nunc nostræ professioni minùs congruunt. Hæc autem omnia non facerem, nisi me post ægritudinem, in qua eram cùm homo tuus venisset, aliquantum ab Hippone removissem. Quibus item diebus perturbatione valetudinis febribusque repetitus sum. Inde factum est ut tardiùs quàm possent tibi hæc mitterentur. Quæ quomodo acceperis, rescripta flagito.

EPISTOLA CXIX. *

* *Aliàs CCXXI. quæ autem 119. erat, nunc 55.*

Consentius Augustino proponit quæstiones de Trinitate.

Domino sancto ac beatissimo papæ AUGUSTINO CONSENTIUS.

Scripta fortè circ. idem tempus.

1. JAM *quidem sancto, mihique cunctis animi virtutibus admirando, fratri tuo Alypio episcopo genus petitionis meæ brevi sermone suggesseram, sperans precum mearum ut apud te esse adjutor dignaretur. Sed quia præsentiam mihi tuam ea, quæ ad villam ire compulit, caussa fraudavit, malui litteris precem inserere, quàm exspectationem animi fluctuare; maximè cùm id quod postulo, si mihi concedi oportere perspexeris, adjuvare sensum tuum altissima mysteria perscrutantem, loci ipsius, ut arbitror, in quo nunc consistis, valeat solitudo. Ego igitur cùm apud memet-*

A *ipsum prorsus definierim, veritatem rei divinæ ex fide magis quàm ex ratione percipi oportere; si enim fides sanctæ Ecclesiæ ex disputationis ratione, non ex credulitatis pietate apprehenderetur, nemo præter philosophos atque oratores beatitudinem possideret. Sed quia placuit Deo, qui infirma mundi hujus elegit ut confundat fortia, per stultitiam prædicationis salvare credentes, non tam ratio requirenda de Deo, quàm auctoritas est sequenda sanctorum. Nam profectò neque Ariani, qui Filium, quem genitum confitemur, mi-*

CLASSIS II. AN. 410. — 1. Cor. 1. 17.

B *norem putant, in hac impietate persisterent, neque Macedoniani Spiritum-sanctum, quem neque genitum neque ingenitum credimus, quantum in ipsis est à divinitatis arce detruderent, si Scripturis sanctis magis quàm suis ratiocinationibus accommodare fidem mallent.*

2. *Tamen tu vir admirabilis, si tibi ille Pater noster, solus conscius secretorum, qui habet clavem David, serenissimi cordis obtutu cælorum machinam penetrare concessit, & revelata, ut scriptum est, facie glo-* Apoc. 3. 7. 2. Cor. 3. 18.

C *riam Domini speculari, inquantum tibi ille, qui hujusmodi cogitationem dedit, promendi dederit facultatem, enuntia nobis aliquam ineffabilis substantiæ portionem, & imaginem similitudinis ejus ipso adjuvante exprimere, inquantum potes, verbis enitere: quoniam nisi tu tantæ rei dux ac magister adfueris, velut lippientibus oculis prospicere in eam tanti luminis repercussa fulgore cogitatio nostra formidat. Intra ergo in illam, quæ nostros arcet intuitus, mysteriorum Dei obscurissimam nubem; quæstiunculas in quibus absolvendis me errare co-*

D *gnosco, qui auctoritatem sanctitatis tuæ fide magis sequi volo, quàm rationis corde conceptæ falsa imagine depravari, primùm in memetipso, dehinc in libris corrige.*

3. *Ego siquidem in circumspecta admodum simplicitate audiens credensque Dominum Iesum Christum lumen esse de lumine, sicut scriptum est,* Bene nuntiate diem de die salutare ejus; *& in Sapientia Salomonis,* Candor est enim lucis æternæ; *credebam Deum, quod licèt credere ut dignum est non valebam, tamen* Psal. 95. 2. Sap. 7. 26.

E *esse inæstimabilis cujusdam lucis infinitam magnitudinem, cujus nec qualitatem æstimare, nec quantitatem metiri, nec speciem fingere, quamquam sublime cogitans mens humana sufficeret, tamen esse illud quiddam quidquid est, cui adsit incomparabilis forma, inæstimabilis pulcritudo, quam etiam carnalibus oculis saltem Christus adspiciat. Cùm ergo circa finem primi libri, sicut proculdubio meminisse dignaris, cupiens comprobare Dominum Iesum Christum, id est hominem assumtum, ita divinam possidere potentiam, ut materia*

F *carnis humanæ, quam susceperat, permaneret, quam in illis visceribus nisi aliud quàm infirmitatem perisse dicimus, illius mihi nodus quæstionis objectus est. Si, inquit, homo ille quem assumsit Christus, in Deum versus est, ergo localis esse non debuit. Cur ergo post resurrectionem dixit,* Noli me tangere, nondum enim adscendi ad Patrem meum? Johan. 20. 17.

4. *Ego igitur elaborans approbare ubique esse Christum virtute non opere, divinitate non carne; de unitate Dei & personarum trinitate hujusmodi verba con-*

G *scripsi: Deus, inquam, unus est, & personæ tres sunt. Deus indiscretus est, personæ discretæ sunt. Deus intra omnia, trans omnia est, ultima includit, media implet, summa transcendit, ultra universa & per universa diffunditur: personæ autem sunt constantes, proprietate secernuntur, non confusione miscentur. Deus ergo unus est, & ubique est; quia & alius præter illum non est, & locus non est vacuus ubi esse alius possit. Ple-*

Classis II. An. 410.

na sunt Deo omnia, & præter Deum nihil est. Ipse est in Patre, ipse in Filio, ipse in Spiritu-sancto: ac per hoc, Pater, & Filius, & Spiritus-sanctus non plures dii, sed ipse unus est Deus: & non est ipse Pater qui est Filius, nec Filius qui est Spiritus-sanctus. Pater in Filio est, Filius in Patre, in utroque Spiritus-sanctus: quia in tribus numero non ordine, id est personis non virtute discretis, unus atque indivisibilis habitat Deus. Omnia quæ Patris sunt, Filii sunt; & quæ Filii sunt, Patris sunt; & quæ utriusque sunt, Spiritus-sancti sunt: quia æqualem, sed eamdem, id est [a] unicam, non separatam possident substantiam Deitatis; & ideo vel majestate vel ætate alter alterum non præcedit, quia dividi quod plenum est non potest; nec est in plenitudine aliquid, quod possit plenitudinem reparare, & majorem uni, minorem alteri facere portionem. In personis autem non ita est: quia Patris persona non est Filii, nec Filii persona eadem est Spiritus-sancti. Una virtus est, quam trina possidet virtus; una substantia est, in qua tria sunt quæ subsistunt. Pater ergo, & Filius, & Spiritus-sanctus majestate ubique sunt; quia unum sunt: personis tantùm apud se sunt, quia tres sunt. Et reliqua hujusmodi texens, rem eousque deduxi, ut præsentes quidem & ubique esse personas, sed illam, quæ supra cælos, trans maria, ultra inferos, una atque eadem est majestate, firmarem. Ex quo intelligi debere monstrabam, hominem, quem Christus assumsit, in Deum quidem versum susceptam non amisisse naturam, non tamen quasi quartam credi personam.

5. Sed tu vir cui cælum, ut arbitror, ipsum subtilitate cogitationum intrare concessum est; verax etenim est qui ait, Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt; (Matt. 5. 8.) super omnia sidera ad ipsam contemplationem altitudinem mundi cordis adtollis, ais non tamquam aliquod corpus debere cogitari Deum. Nam etiamsi quispiam animo lucem millies quàm hujus solis clariorem intensioremque confingat, nullam illic Dei similitudinem comprehendi posse, quia corpus est omne quod cerni potest: sed sicut justitiam vel pietatem corpoream cogitare non possumus, nisi aliqua fortè nobis feminea corpora gentili vanitate fingamus; ita & Deum sine aliqua phantasiæ simulatione inquantum possumus cogitandum. Mihi autem, qui subtilitatem disputationis tepido percipere admodum corde vix possum, videbatur nihil vivum secundùm substantiam inesse justitiæ, ideoque non possum adhuc Deum, id est, viventem naturam, justitiæ similem cogitare; quia justitia non in se, sed in nobis vivit; immo potiùs nos secundùm justitiam vivimus, ipsa verò justitia per se nequaquam vivit, nisi fortè non hujus humanæ æquitatis, sed illa quæ Deus est, sola asseratur esse justitia.

6. Unde confirmari me ex omnibus non solùm præsens tibi, sed etiam pleniori epistolâ velim. Neque enim fas est; ut nostri tantùm pedes ab ista, in qua multi ingredimur, erroris via, te monente revocentur. Cùm enim multi in illis in quibus habitamus insulis, dum recto ad viam pergunt aggere, in tramitem tortuosi hujus erroris incurrerint, eritne aliquis illic Augustinus, cujus auctoritati cedant, cujus doctrinæ credant, cujus ingenio superentur? An fortè ex illo paternitatis affectu mavis me occulta commonitione dirigere, quàm velut comitem pravi itineris increpare? Sed mihi pro utilitate animæ, magis quàm pro sæculi laude currere cupienti, non est inutilis, ac proinde etiam non amara coargutio tua: maximè cùm & mihi & ceteris vitam simul laudemque paritura sit. Nemo siquidem tam injustus esse, ut arbitror, potest, qui me ex eo quòd aliquando devia sum secutus, stultitiæ denotare malit, quàm ex eo quod delegerim prudenter judicare cunctetur. Neque enim stulti æstimandi sunt, quos Paulus apostolus, ne in incertum currerent admonebat dicens, Sic currite ut comprehendatis: (1. Cor. 9. 24.) quia via ista, quam currimus, non solùm relinquenda nobis, verùm etiam intercludenda atque præcidenda est, ne fortè etiam eos fallaci dilectionis simulatione frustrentur. Tu enim non editorum jam à me librorum lector, sed probandorum emendator, ni fallor, electus es. Nam in illa epistola, quam in illis meis libellis velut præfatiunculam prætuli, hujusmodi verba conscripta sunt: Placuit, inquam, fluctuantem fidei nostræ cymbam, beati Augustini episcopi stabilire sententiâ. Cur ergo vir doctrinæ hujus, quæ in Christo est, culmen, arguere palàm corrigendum de cetero filium dubitas, cùm sententiæ tuæ anchora nisi morsum altiùs presserit, nos certiùs stabilire non possit? Non enim levis aut culpata quæstio, in qua non solùm nihil profecit, verùm etiam pòst, ut à te fortissimè dictum est, idololatriæ crimen cæcitas nostræ cogitationis incurrit. Hanc à te cautè prudenterque discuti vellem, ut doctrinæ tuæ ingeniique serenitas ita nebulam nostræ mentis abstergat, ut quod nunc cogitare non possumus, intelligentiæ à te lumine declaratum, oculis cordis videre valeamus. Incolumis ac beatus in æternum mei memor cælestia regna possideas, Domine sancte ac beatissime papa.

EPISTOLA CXX. *

Consentio ad quæstiones de Trinitate sibi propositas.

(* Aliàs CCXXI. quæ autem 120. erat, nunc 140.)

Fratri dilectissimo & in Christi visceribus honorando Consentio Augustinus in Domino salutem.

(Scripta paulo post superiorem.)

Caput I.

1. Ego propterea ut ad nos venires rogavi, quoniam in libris tuis valde sum tuo delectatus ingenio. Proinde volui ut quædam nostra opuscula, quæ arbitratus sum tibi esse necessaria, non procul à nobis positus, sed potiùs apud nos legeres; ut ea quæ fortè minùs intellexisses, non difficulter præsens interrogares, atque ex nostra sermocinatione mutuoque colloquio, quantum Dominus & nobis promere, & tibi capere tribuisset, quid in libris tuis emendandum esset, ipse cognosceres, ipse emendares. Ejus quippe es facultatis, ut possis ea quæ senseris explicare: ejus porrò probitatis & humilitatis, ut merearis vera sentire. Et nunc in eadem sum, quæ nec tibi debet displicere, sententia; unde te nuper admonui, ut in his quæ à nobis elaborata apud te legis, signa facias ad ea loca, quæ te movent, & cum his ad me venias, & de singulis quæras. Nondum quæ fecisti, exhortor ut facias. Rectè quippe verecundareris, ac te pigeret id agere, si vel semel voluisses, & me difficilem reperisses. Illud quoque dixeram, cùm à te audissem, quòd mendosissimis fatigareris codicibus, ut in nostris legeres, quos emendatiores posses ceteris invenire.

2. Quod autem petis, ut quæstionem Trinitatis, hoc est de unitate divinitatis & discretione personarum, cautè prudenterque discutiam, ut doctrinæ meæ, sicut dicis, ingeniique serenitas, ita nebulam vestræ mentis abstergat, ut quod nunc cogitare non potestis, intelligentiæ à me lumine declaratum quodammodo videre possitis: vide priùs utrùm ista petitio cum tua superiori definitio-

[a] MSS. omnes, id est unitam.

CLASSIS II. AN. 410.

ne concordet. Superiùs quippe in eadem ipsa epistola, in qua hoc petis, apud temetipsum definisse te dicis, ex fide veritatem magis quàm ex ratione percipi oportere. 1. Cor. 1. 27. *Si enim fides*, inquis, *sanctæ Ecclesiæ ex disputationis ratione, & non ex credulitatis pietate apprehenderetur, nemo præter philosophos atque oratores beatitudinem possideret. Sed quia placuit*, inquis, *Deo, qui infirma hujus mundi elegit, ut confunderet fortia, per stultitiam prædicationis salvos facere credentes, non tam ratio requirenda, quàm auctoritas est sequenda sanctorum.* Vide ergo secundùm hæc verba tua, ne potiùs debeas, maximè de hac re, in qua præcipuè fides nostra consistit, solam sanctorum auctoritatem sequi, nec ejus intelligentiæ à me quærere rationem. Neque enim cùm cœpero te in tanti hujus secreti intelligentiam utcumque introducere (quod nisi Deus intus adjuverit, omnino non potero) aliud disserendo facturus sum, quàm rationem ut potero redditurus: quam si à me, vel à quolibet doctore non irrationabiliter flagitas, ut quod credis intelligas; corrige definitionem tuam, non ut fidem respuas, sed ut ea quæ fidei firmitate jam tenes, etiam rationis luce conspicias.

3. Absit namque ut hoc in nobis Deus oderit, in quo nos reliquis animantibus excellentiores creavit. Absit, inquam, [a] ut ideo credamus, ne rationem accipiamus sive quæramus; cùm etiam credere non possemus, nisi rationales animas haberemus. Ut ergo in quibusdam rebus ad doctrinam salutarem pertinentibus, quas ratione nondum percipere valemus, sed aliquando valebimus, fides præcedat rationem, qua cor mundetur, ut magnæ rationis capiat & perferat lucem, hoc utique rationis est. Et ideo rationabiliter dictum est per Prophetam; (Isa. 7. 9. sec. LXX.) *Nisi credideritis non intelligetis.* Ubi proculdubio discrevit hæc duo, deditque consilium, quò priùs credamus, ut id quod credimus intelligere valeamus. Proinde ut fides præcedat rationem, rationabiliter visum est. Nam si hoc præceptum rationabile non est, ergo irrationabile est. absit. Si igitur rationabile est, ut ad magna quædam, quæ capi nondum possunt, fides præcedat rationem, proculdubio quantulacumque ratio quæ hoc persuadet, etiam ipsa antecedit fidem.

4. (1. Pet. 3. 15.) Propterea monet apostolus Petrus, paratos nos esse debere ad responsionem omni poscenti nos rationem, de fide & spe nostra: quoniam si à me infidelis rationem poscit fidei & spei meæ, & video quòd antequam credat capere non potest, hanc ipsam ei reddo rationem, in qua si fieri potest, videat quàm præposterè ante fidem poscat rationem earum rerum, quas capere non potest. Si autem jam fidelis rationem poscat, ut quòd credit intelligat, capacitas ejus intuenda est, ut secundùm rationem redditam sumat fidei suæ quantam potest intelligentiam; majorem, si plus capit; minorem, si minùs: dum tamen quousque ad plenitudinem cognitionis perfectionemque perveniat, ab itinere fidei non recedat. Hinc est quod dicit Apostolus, (Phil. 3. 15. & 16.) *Et tamen si quid aliter scitis, id quoque vobis Deus revelabit: verumtamen in quod pervenimus, in eo ambulemus.* Jam ergo si fideles sumus, ad fidei viam pervenimus, quam si non dimiserimus, non solùm ad tantam intelligentiam rerum incorporearum & incommutabilium, quanta in hac vita capi non ab omnibus potest, verùm etiam ad summitatem con-

A templationis, quam dicit Apostolus, *facie ad faciem*, sine dubitatione perveniemus. Nam quidam etiam minimi, & tamen in via fidei perseverantissimè gradientes, ad illam beatissimam contemplationem perveniunt: quidam verò quid sit natura invisibilis, incommutabilis, incorporea, utcumque jam scientes, & viam quæ ducit ad tantæ beatitudinis mansionem, quoniam stulta illis videtur, quod est Christus crucifixus, tenere recusantes, ad quietis ipsius penetrale, cujus jam luce mens eorum velut in longinqua radiante perstringitur, pervenire B non possunt.

5. Sunt autem quædam, quæ cùm audierimus, non eis accommodamus fidem, & ratione nobis redditâ vera esse cognoscimus, quæ credere non valemus. Et universa Dei miracula ideo ab infidelibus non creduntur, quia eorum ratio non videtur. Et revera sunt, de quibus ratio reddi non potest, non tamen non est. Quid enim est in rerum natura, quod irrationabiliter fecerit Deus? Sed quorum- C dam mirabilium operum ejus, etiam expedit tantisper occultam esse rationem, ne apud animos fastidio languidos, ejusdem rationis cognitione vilescant. Sunt enim, & multi sunt, qui plus tenentur admiratione rerum quàm cognitione caussarum, ubi miracula mira esse desistunt, & opus est eos ad invisibilium fidem visibilibus miraculis excitari, ut caritate purgati, eò perveniant, ubi familiaritate veritatis mirari desistant. Nam & in theatris homines funambulum mirantur, musicis delectantur: D in illo stupet difficultas; in his retinet pascitque jocunditas.

6. Hæc dixerim, ut fidem tuam ad amorem intelligentiæ cohorter, ad quam ratio vera perducit, & cui fides animum præparat. Nam illa quæ persuasit, in ea Trinitate quæ est Deus, Filium Patri non esse coæternum, vel alterius esse substantiæ, atque aliqua parte dissimilem, & eo modo inferiorem Spiritum-sanctum; itemque illa quæ persuasit, Patrem & Filium unius ejusdemque, Spiritum verò E sanctum alterius esse substantiæ, non ideo quia ratio est, sed quia falsa ratio est, cavenda & detestanda dicenda est. Nam si ratio vera esset, non utique errasset. Quapropter sicut non ideo debes omnem vitare sermonem, quia est & sermo falsus; ita non debes omnem vitare rationem, quia est & falsa ratio. Hoc & de sapientia dixerim. Neque enim propterea sapientia vitanda est, quia est & falsa sapientia, cui stultitia est Christus crucifixus, qui est Dei Virtus, & Dei Sapientia: & ideo per (1. Cor. 1. 24.) F hanc stultitiam prædicationis placuit Deo salvos facere credentes; quoniam quod stultum est Dei, (Ibid. 25.) sapientius est hominibus. Hoc quibusdam philosophorum & oratorum, non veram viam, sed veri similem sectantibus, & in ea seipsos aliosque fallentibus, persuaderi non potuit, quibusdam verò eorum potuit. Et quibus potuit, neque scandalum est Christus crucifixus, neque stultitia: in iis enim sunt, quibus vocatis Judæis & Græcis, Dei Virtus est & Dei Sapientia. In qua via, id est in cujus Christi crucifixi fide, qui ejus rectitudinem per Dei gra- G tiam comprehendere potuerunt, etsi philosophi appellati sunt sive oratores, profectò humili pietate confessi sunt, sibi longè excellentiùs in ea fuisse prævios piscatores, non solùm credendi firmissimo robore, verùm etiam intelligendi certissima veritate. Cùm enim didicissent, ad hoc electa stulta

[a] Sic emendavimus ad MS. unum Vaticanum; legebatur enim in aliis codicibus, *Absit inquam ne ideo credamus ut rationem &c.*

Classis II. An. 410.

esse mundi & infirma, ut fortia & sapientia confunderentur, seque cognovissent fallaciter sapere, & imbecilliter prævalere; confusi salubriter, facti sunt stulti & infirmi, ut per stultum & infirmum Dei, quod sapientius & fortius est hominibus, inter electa stulta & infirma fierent veraciter sapientes, & efficaciter fortes.

Caput II.

7. Cui autem nisi verissimæ rationi fidelis pietas erubescit, ut quamdam idololatriam, quam in corde nostro ex consuetudine visibilium constituere conatur humanæ cogitationis infirmitas, non dubitemus evertere; nec audeamus credere, ita esse Trinitatem, quam invisibilem & incorpoream atque incommutabilem colimus, quasi tres quasdam viventes moles, licèt maximas & pulcherrimas, suorum tamen spatiis propriis terminatas, & sibimet in suis locis contigua propinquitate cohærentes, sive una earum sit in medio constituta, ut duas dirimat sibi ex lateribus singulis junctas, sive in modum trigoni duas ceteras unaquæque contingat, ut nulla ab aliqua separetur; earumque trium tantarum ac talium personarum, licèt in grandi valde, molibus tamen à summo & imo & circumquaque terminatarum, unam esse divinitatem aliquam quartam, nec talem qualis est una ex illis, sed communem omnibus tamquam [a] numen omnium, & in omnibus & in singulis totum, per quam unam divinitatem dicatur eadem Trinitas unus Deus; ejus tres personas nusquam esse nisi in cælis, illam verò divinitatem nusquam non esse, sed ubique præsentem: ac per hoc rectè quidem dici, Deum & in cælo esse & in terra, propter illam divinitatem quæ ubique est, tribusque communis; non autem rectè dici, Patrem esse in terra vel Filium vel Spiritum-sanctum, cùm huic Trinitati sedes nonnisi in cælo sit. Istam * cogitationis carnalis compositionem vanumque figmentum ubi vera ratio labefactare incipit, continuò illo intus adjuvante atque illuminante, qui cum talibus idolis in cordibus nostris habitare non vult, ita ista confringere, atque à fide nostra quodammodo excutere festinamus, ut ne pulverem quidem ullum talium phantasmatum illic remanere patiamur.

* Aliàs epistola LXXXV. ab hoc verbo incipiebat: Cogitationis &c.

8. Quamobrem nisi rationem disputationis, qua forinsecùs admoniti, ipsâ intrinsecùs veritate lucente, hæc falsa esse perspicimus, fides in corde nostro antecessisset, quæ nos indueret pietate, nonne incassum quæ vera sunt audiremus? Ac per hoc quoniam id quod ad eam pertinebat fides egit, ideo subsequens ratio aliquid eorum quæ inquirebat invenit. Falsæ itaque rationi, non solùm ratio vera, qua id quod credimus intelligimus, verùm etiam fides ipsa rerum nondum intellectarum sine dubio præferenda est. Melius est enim quamvis nondum visum, credere quod verum est, quàm putare te verum videre quod falsum est. Habet namque fides oculos suos, quibus quodammodo videt verum esse, quod nondum videt, & quibus certissimè videt, nondum se videre quod credit. Porrò autem qui vera ratione jam quod tantummodo credebat intelligit, profectò præponendus est ei, qui cupit adhuc intelligere quod credit: si autem nec cupit, & ea, quæ intelligenda sunt, credenda tantummodo existimat, cui rei fides prosit ignorat. Nam PIA FIDES sine spe & sine caritate esse non vult. Sic igitur homo fidelis debet credere quod nondum videt, ut visionem & speret & amet.

9. Et visibilium quidem rerum præteritarum, quæ temporaliter transierunt, sola fides est; quoniam non adhuc videnda sperantur, sed facta & transacta creduntur; sicut est illud, quòd Christus semel pro peccatis nostris mortuus est & resurrexit, nec jam moritur, & mors ei ultrà non dominabitur. Ea verò quæ nondum sunt, sed futura sunt, sicut nostrorum spiritalium corporum resurrectio, ita creduntur ut etiam videnda sperentur: sed ostendi modò, nullo possunt modo. Quæ verò ita sunt ut neque prætereant, neque futura sint, sed æterna permaneant, partim sunt invisibilia, sicut justitia, sicut sapientia; partim visibilia, sicut Christi immortale jam corpus: sed invisibilia intellecta conspiciuntur, ac per hoc & ipsa modo quodam sibi congruo videntur: & cùm videntur, multo certiora sunt quàm ea, quæ corporis sensus adtingit; sed ideo dicuntur invisibilia, quia oculis istis mortalibus videri omnino non possunt. At illa quæ visibilia sunt permanentia, possunt, si ostendantur, etiam his mortalibus oculis conspici; sicut se Discipulis post resurrectionem Dominus ostendit, sicut etiam post adscensionem apostolo Paulo & Stephano diacono.

1. Pet. 3. 18. Rom. 14. 9. Rom. 6. 9. Act. 1. Matt. 28. Mar. 16. Luca 24. Johan. 20. & cap. 21. Act. 9. 4. Act. 7. 55.

10. Proinde ista visibilia permanentia ita credimus, ut etiamsi non demonstrentur, speremus ea nos quandoque visuros; nec ea conemur ratione vel intellectu comprehendere, nisi ut ea, quia visibilia sunt, ab invisibilibus distinctiùs cogitemus: & cùm cogitatione qualia sint imaginamur, satis utique novimus ea nobis nota non esse. Nam & Antiochiam cogito incognitam, sed non sicut Carthaginem cognitam. Illam quippe visionem cogitatio mea fingit, hanc recolit; nequaquam tamen dubito, sive quod de illa testibus multis, sive quod de ista meis adspectibus credidi. Justitiam verò & sapientiam & quidquid ejusmodi est, non aliter imaginamur, aliter contuemur, sed hæc invisibilia simplici mentis atque rationis intentione intellecta conspicimus, sine ullis formis & molibus corporalibus, sine ullis liniamentis figurisque membrorum, sine ullis localibus sive finibus sive spatiis infinitis. Ipsumque lumen, quo cuncta ista discernimus, in quo nobis satis apparet quid credamus incognitum, quid cognitum teneamus, quam formam corporis recordemur, quam cogitatione fingamus, quid corporis sensus adtingat, quid imaginetur animus simile corpori, quid certum & omnium corporum dissimillimum intelligentia contempletur: hoc ergo lumen ubi hæc cuncta dijudicantur, non utique, sicut hujus solis & cujusque corporei luminis fulgor, per localia spatia circumquaque diffunditur, mentemque nostram quasi visibili candore illustrat, sed invisibiliter & ineffabiliter, & tamen intelligibiliter lucet, tamque nobis certum est, quàm nobis efficit certa, quæ secundùm ipsum cuncta conspicimus.

11. Cùm igitur tria sint rerum genera quæ videntur, unum corporalium, sicut hoc cælum & hæc terra, & quidquid in eis corporeus sensus cernit & tangit; alterum simile corporalibus, sicut sunt ea quæ spiritu cogitata imaginamur, sive recordata vel [b] oblita quasi corpora contuemur, unde sunt etiam visiones quæ vel in somnis, vel in aliquo mentis excessu, his quasi localibus quantitatibus ingeruntur; tertium ab utroque discretum, quod neque sit corpus, neque ullam habeat simili-

[a] Lov. *tamquam unum omnium.* At MSS. habent hic, *numen.*

[b] Lov. *oblata.* At MSS. *oblita.*

tudinem corporis, sicut est sapientia, quæ mente intellecta conspicitur, & in cujus luce de his omnibus veraciter judicatur: in quo istorum genere credendum est esse istam, quam nosse volumus, Trinitatem? Profectò aut in aliquo, aut in nullo. Si in aliquo, eo utique quod est aliis duobus præstantius, sicut est sapientia; quod si donum ejus in nobis est, & minus est quàm illa summa & incommutabilis, quæ Dei Sapientia dicitur, puto quòd non debemus dono suo inferius cogitare donantem: si autem aliquis splendor ejus in nobis est, quæ nostra sapientia dicitur, quantumcumque ejus per speculum & in ænigmate capere possumus, oportet eam & ab omnibus corporibus, & ab omnibus corporum similitudinibus secernamus.

12. Si autem in nullo istorum genere putanda est ista Trinitas, & sic est invisibilis, ut nec mente videatur; multo minùs de illa hujusmodi opinionem habere debemus, ut eam rebus corporalibus vel corporalium rerum imaginibus similem esse credamus. Non enim corpora pulcritudine molis aut magnitudine superat, sed dissimilitudine ac disparilitate naturæ: & si discreta est à comparatione bonorum animi nostri, qualia sunt sapientia, justitia, caritas, castitas, & cetera talia, quæ profectò mole corporis non pendimus, nec eorum quasi corporeas formas cogitatione figuramus, sed ea quando rectè intelligimus, sine aliqua corpulentia vel similitudine corpulentiæ in luce mentis adspicimus; quanto est ab omnium qualitatum & quantitatum corporalium comparatione discretior? Non eam tamen à nostro intellectu omnino abhorrere Apostolus testis est, ubi ait, *Invisibilia enim à constitutione mundi, per ea quæ facta sunt intellecta conspiciuntur, sempiterna quoque ejus virtus ac divinitas.* (Rom. 1. 20.) Ac per hoc cùm eadem Trinitas fecerit & corpus & animam, sine dubitatione est utroque præstantior. Anima itaque considerata, maximè humana & rationalis atque intellectualis, quæ ad ejus imaginem facta est, si cogitationes nostras & intelligentias non evicerit, sed ejus quod habet præcipuum, id est ipsam mentem atque intelligentiam mente atque intelligentiâ potuerimus apprehendere, non erit fortassis absurdum, ut eam ad suum quoque Creatorem intelligendum, ipso adjuvante meditemur adtollere. Si autem in seipsa deficit, sibique succumbit, piâ fide contenta sit quamdiu peregrinatur à Domino, donec fiat in homine quod promissum est, faciente illo *qui potens est*, sicut ait Apostolus, *facere supra quàm petimus aut intelligimus.* (Eph. 3. 20.)

Caput III.

13. Quæ cùm ita sint, interim volo ut legas ea, quæ ad istam quæstionem pertinentia jam multa conscripsimus; illa etiam, quæ in manibus habemus, & propter magnitudinem tam difficilis quæstionis, nondum possumus explicare. Nunc verò tene inconcussa fide, Patrem & Filium & Spiritum-sanctum esse Trinitatem, & tamen unum Deum; non quòd sit eorum communis quasi quarta divinitas, sed quòd sit ipsa ineffabilis & inseparabilis Trinitas. Patremque solum genuisse Filium, Filiumque solum à Patre genitum, Spiritum verò sanctum & Patris & Filii esse Spiritum. Et quidquid tibi, cùm ista cogitas, corporeæ similitudinis occurrerit, [a] abige, abnue, nega, respue, abjice, fuge. Non enim parva est inchoatio cognitionis Dei, si antequam possimus nosse quid sit, incipiamus jam nosse quid non sit. Intellectum verò valde ama; quia & ipsæ Scripturæ sanctæ, quæ magnarum rerum ante intelligentiam suadent fidem, nisi eas rectè intelligas, utiles tibi esse non possunt. Omnes enim hæretici, qui eas in auctoritate recipiunt, ipsas sibi videntur sectari, cùm suos potiùs sectentur errores; ac per hoc non quòd eas contemnant, sed quòd eas non intelligant, hæretici sunt.

14. Tu autem carissime, ora fortiter & fideliter, ut det tibi Dominus intellectum, ac sic ea, quæ forinsecùs adhibet diligentia præceptoris sive doctoris, possint esse fructuosa: quoniam *neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus:* (1. Cor. 3. 7.) cui dicimus, *Pater noster qui es in cælis*; (Matt. 6. 9.) non quia ibi est, & hîc non est, qui præsentiâ incorporeâ ubique est totus, sed quia in eis habitare dicitur, quorum pietati adest, & hi maximè in cælis sunt; ubi etiam nostra conversatio est, si nos os nostrum veraciter sursum cor habere respondeat. Nam & si carnaliter acceperimus quod scriptum est, *Cælum mihi sedes est, terra autem scabellum pedum meorum*; (Isa. 66. 1.) & ibi & hîc eum esse credere debemus: quamvis non totum ibi, quia hîc essent pedes; nec totum hîc, quia ibi essent superiores corporis partes. Quam cogitationem carnalem, rursum illud nobis excutere, quod de illo scriptum est, potest, *Qui cælum mensus est palmo, & terram pugillo.* (Isa. 40. 12.) Quis enim sedeat in spatio palmi sui, aut in tanto loco pedes ponat, quantum ejus pugnus apprehendit? Nisi fortè intantum caro vana progreditur, ut ei parum sit humana membra substantiæ Dei tribuere, si ea non etiam monstruosa confingat, ubi palmus lumbis, & pugillus ambabus palmis conjunctis, sit latior. Sed hæc dicuntur, ut cùm sibi non conveniunt quæ carnaliter audimus, eis ipsis admoniti, ineffabiliter spiritualia cogitemus.

15. Unde etiam si corpus Domini, quod de sepulcro excitatum levavit in cælum, nonnisi specie humana membrisque cogitamus; non tamen ita putandum est sedere ad dexteram Patris, ut ei Pater ad sinistram sedere videatur. In illa quippe beatitudine, quæ omnem superat humanum intellectum, sola dextera est; & eadem dextera, ejusdem beatitudinis nomen est. Proinde nec illud quod post resurrectionem suam dixit Mariæ, *Noli me tangere, nondum enim adscendi ad Patrem meum*, (Johan. 20. 17.) tam absurdè accipiendum est, ut existimemus eum, cùm adscendisset, voluisse à feminis tangi, qui se tangendum viris antequam adscenderet præbuit. Sed Mariæ profectò, in qua figurata Ecclesia est, quando illud dixit, intelligi voluit tunc adscendisse ad Patrem, cùm illum Patri cognovit æqualem; & tali fide illum salubriter tetigit, ne si hoc solùm eum esse crederet quod in carne apparuerat, non bene tangeret. Sic eum Photinus hæreticus tetigit, qui hominem tantummodo credidit.

16. Et si fortè aliud in his verbis Domini aptius meliusque intelligi potest, opinio tamen qua putatur substantia Patris esse in cælo, secundùm quòd Pater una in Trinitate persona est, divinitas verò non in cælo tantùm, sed ubique est: quasi aliud sit Pater, aliud divinitas ejus, quæ illi communis est cum Filio & cum Spiritu-sancto: ut ipsa Trinitas, tamquam locis corporalibus & tamquam corporea sit, divinitas verò una trium personarum

ubique

[a] In MSS. deest, *abige.*

Classis II. An. 410.

ubique sit præsens, & ipsa sola tamquam incorporea ubique sit tota, sine dubitatione respuenda. Si enim qualitas eorum esset, (quod absit, ut in Patre aut Filio aut Spiritu-sancto aliud sit qualitas, aliud substantia,) tamen si eorum qualitas esse posset, utique ampliùs alicubi quàm [a] in sua substantia esse non posset: si autem substantia est, & alia est quàm sunt ipsi; alia substantia est: quod nihilominus falsissimè creditur.

17. Sed si fortè minùs intelligis inter substantiam & qualitatem quid intersit; hoc certè faciliùs advertis, quòd & divinitas Trinitatis (quæ putatur alia esse quàm est ipsa Trinitas, & propter hanc dici non tres deos, sed unum Deum, quoniam ipsa est tribus una communis) aut substantia est, aut non est substantia. Si substantia est, & alia est quàm Pater, aut Filius, aut Spiritus-sanctus, aut eadem simul Trinitas; proculdubio alia substantia est: hoc autem veritas refellit & respuit. Si autem non est substantia ista divinitas, & ipsa est Deus, quia ipsa est ubique tota, non illa Trinitas: ergo Deus non est substantia. quis hoc catholicus dixerit? Item si non est substantia ista divinitas, & secundùm hanc est Trinitas unus Deus, quòd hæc una est in tribus; non debuit dici Pater & Filius & Spiritus-sanctus unius substantiæ, sed unius divinitatis quæ non est substantia. Agnoscis autem in fide catholica, quoniam hoc est verum, hoc est confirmatum, quòd Pater & Filius & Spiritus-sanctus, ideo cùm sit Trinitas, unus est Deus; quia inseparabiliter sunt unius ejusdemque substantiæ, vel (si hoc meliùs dicitur) essentiæ. Nam nonnulli nostri, & maximè Græci, Trinitatem quæ Deus est, magis * essentiam, quàm unam substantiam esse dixerunt; aliquid inter hæc duo nomina interesse arbitrantes, vel intelligentes: unde nunc disputare non est opus; quòd etsi divinitatem istam, quæ aliud existimatur esse quàm ipsa Trinitas, non substantiam sed essentiam dixerimus, eadem falsitas consequetur. Si enim alia est quàm ipsa Trinitas, altera erit essentia: quod absit ut catholicus sentiat. Restat itaque ut ita credamus unius esse substantiæ Trinitatem, ut ipsa essentia non aliud sit quàm ipsa Trinitas. Ad quam videndam quantumlibet in hac vita proficiamus, per speculum erit & in ænigmate quod videbimus. Cùm verò, quod in resurrectione promittitur, spiritale corpus habere cœperimus, sive illam mente, sive [b] mirabili modo, quoniam ineffabilis est spiritalis corporis gratia, etiam corpore videamus; non tamen per locorum intervalla, nec in parte minorem, in parte majorem, quoniam non est corpus, & ubique tota est, pro nostra capacitate videbimus.

* Vel.

Caput IV.

18. Quod verò posuisti in epistola tua, videri tibi, vel potiùs quod *videbatur tibi, nihil vivum secundùm substantiam inesse justitiæ, ideoque te non posse adhuc Deum, id est viventem naturam, justitiæ similem cogitare: quia justitia*, sicut dicis, *non in se, sed in nobis vivit; immo nos potiùs secundùm illam vivimus, ipsa verò per se justitia nequaquam vivit.* Ad hoc ut tibi ipse respondeas, illud intuere, utrùm rectè dici possit, vitam ipsam non vivere, qua fit ut vivat quidquid non falsò dicimus vivere. Puto enim absurdum tibi videri, ut per vitam vivatur, & vita non vivat. Porrò si vita ipsa præcipuè vivit, qua vivit omne quod vivit, recole obsecro quas dicat Scriptura divina animas mortuas; profectò invenies injustas, impias, infideles. Nam licèt per illas vivant corpora impiorum, de quibus dictum est, quòd *mortui sepeliant mortuos suos*; & ibi intelligantur etiam iniquæ animæ non esse sine aliqua vita; neque enim aliter ex eis possent corpora vivere, nisi qualicumque vitâ, qua omnino animæ carere non possunt, unde immortales meritò vocantur: non tamen ob aliud amissâ justitiâ dicuntur mortuæ, nisi quia & animarum, licèt immortaliter qualicumque vitâ viventium, verior & major vita justitia est, tamquam vita vitarum, quæ cùm sint in corporibus, etiam ipsa corpora viva sunt, quæ per seipsa vivere nequeunt. Quapropter si animæ non possunt, nisi etiam in seipsis utcumque vivere, quia ex eis vivunt & corpora, à quibus deserta moriuntur: quanto magis vera justitia etiam in seipsa vivere intelligenda est, ex qua sic vivunt animæ, ut hac amissâ mortuæ nuncupentur, quamvis quantulacumque vitâ non desinant vivere.

Classis II. An. 410.

Matt. 8. 22.

19. Ea porrò justitia quæ vivit in seipsa, proculdubio Deus est, atque incommutabiliter vivit. Sicut autem hæc cùm sit in seipsa vita, etiam nobis fit vita, cùm ejus efficimur utcumque participes: ita cùm in seipsa sit justitia, etiam nobis fit justitia, cùm ei cohærendo justè vivimus, & tanto magis minusve justi sumus, quanto magis illi minusve cohæremus. Unde scriptum est de unigenito Filio Dei, cùm sit utique Patris Sapientia atque Justitia, & semper in seipsa sit, quòd *factus sit nobis à Deo Sapientia & Justitia, & Sanctificatio & Redemtio: ut quemadmodum scriptum est, Qui gloriatur, in Domino glorietur.* Quod quidem & ipse vidisti, addendo atque dicendo, *nisi fortè non hæc humanæ æquitatis, sed illa quæ Deus est, sola esse asseratur justitia.* Est planè ille summus Deus vera justitia, vel ille verus Deus summa justitia, QUAM PROFECTO ESURIRE & sitire, ea nostra est in hac peregrinatione justitia, & qua postea saturari, ea nostra est in æternitate plena justitia. Non ergo Deum nostræ justitiæ similem cogitemus, sed cogitemus nos potiùs tanto similiores Deo, quanto esse poterimus ejus participatione justiores.

1. Cor. 1. 30.

20. Si ergo cavendum est ne justitiæ nostræ similem putemus Deum, quoniam lumen quod illuminat, incomparabiliter excellentius est illo quod illuminatur: quanto magis caveri oportet, ne aliquid inferius & quodammodo decoloratius eum esse credamus, quàm est nostra justitia. Quid est autem aliud justitia, cùm in nobis est, vel quælibet virtus qua rectè sapienterque vivitur, quàm interioris hominis pulcritudo? Et certè secundùm hanc pulcritudinem magis quàm secundùm corpus, facti sumus ad imaginem Dei. Unde nobis dicitur, *Nolite conformari huic sæculo, sed reformamini in novitate mentis vestræ, ad probandum vos quæ sit voluntas Dei, quod bonum & beneplacitum & perfectum.* Si ergo non in mole neque in distantibus per loca sua partibus, sicut corpora sive cernuntur sive cogitantur; sed in virtute intelligibili, qualis est justitia, mentem dicimus seu novimus seu volumus pulcram, & secundùm hanc pulcritudinem reformamur ad imaginem Dei: profectò ipsius Dei, qui nos formavit & reformat ad imaginem suam, non in aliqua mole corporea suspicanda est pulcritudo; eoque justorum mentibus credendus est incomparabiliter pulcrior, quo est incomparabiliter justior. *

Rom. 12. 2.

* Hìc desinebat epistola, quæ olim erat LXXXV.

[a] Lov. *quàm sua esse non posset.* At MSS. habent, *quàm in sua esse substantia non posset;* præter aliquot, in quibus omittitur vox, *substantia.*

[b] In MSS. pluribus, *irrationabili modo.*

CLASSIS II. AN. 410.

Hæc dilectionem tuam, quantum ad usitatum epistolarum modum adtinet, prolixiùs forsitan quàm exspectabas; quantum autem ad tam magnæ rei quæstionem, breviter admonuisse suffecerit: non ut satis sit eruditioni tuæ, sed ut aliis quoque lectis vel auditis diligenter instructus, ipse uberiùs tua secus dicta redarguas: quod est utique tanto melius, quanto fit humiliùs & fideliùs.

* Aliàs LVIII. quæ autem 121. erat, nunc 130.

EPISTOLA CXXI. *

Paulinus Nolensis episcopus Augustino proponit quæstiones aliquot primùm de psalmis, tum de Apostolo, & ad extremum de Evangelio.

Scripta circ. an. 410. CAPUT I.

1. *De paucis quæ nunc jam ad navem currente litterarum perlatore, & mihi in ipsius festinatione properanti in mentem venerunt, ne sine corollario mihi rescribas, aliqua proponam: quæ si fortè lucida sunt, & mihi videntur obscura, nemo prudentum filiorum, qui fortè de nostris in hora lectiunculæ hujus circa te steterint, de insipientia mea rideat, sed potiùs benevolentiâ fraternæ caritatis faveat instruendo, ut efficiar videntium particeps & ex doctrina tua illuminatis mentibus considerantium mirabilia de Lege Domini.*

Quæstiones ex Psalmis. Prima de Psal. 15. 3.

2. *Dic ergo mihi benedicte doctor Israël, quid sit quod dicitur in Psalmo decimo-quinto*, Sanctis qui in terra sunt ejus, mirificavit omnes voluntates suas inter illos. Multiplicatæ sunt enim infirmitates eorum; postea acceleraverunt. *Quos ait sanctos, qui in terra sunt sancti? Num illos Iudæos, qui filij carnis Abrahæ, & non filij repromissionis excluduntur à semine, quod in Isaac vocatum est; ideo sanctos in terra, quia sancti genere carnali, vitâ autem sensuque terreni sunt, qui terrena sapiunt, & carnali observantia in vetustate litteræ consenescunt; non renascentes in novam creaturam, quia non receperunt eum, per quem vetera transierunt, & facta sunt nova? Sic enim fortè eos in hoc Psalmo sanctos appellat, quomodo & in Evangelio justos, ubi dicit, » Non veni vocare » justos, sed peccatores: id est illos justos, qui in sanctitate generis & littera legis gloriantur. Quibus dicitur, » Nolite gloriari in patre Abraham: quia potens est » Deus de lapidibus istis excitare filios Abrahæ. Quorum forma in illo Pharisæo proponitur, qui justitias suas tamquam nescienti Domino recolens, prædicabat in templo; non orans ut exaudiretur, sed exigens quasi debitum meriti pro operibus bonis quidem, sed ingratis Deo: quia quod justitiâ ædificaverat, superbiâ destruebat: nec idipsum silentio, sed voce clamabat, ut appareret eum non divinis auribus loqui, qui & ab hominibus vellet audiri. Atque ideo non placuit Deo, quia » placebat sibi: quoniam dissipavit Dominus ossa hominum » sibi placentium. Confusi sunt, inquit, quia sprevit illos, qui cor humile & contribulatum non spernit.*

Rom. 9. 8. 7. — Mat. 9. 13. — Matt. 3. 9. — Luce 18. 11. — Psal. 52. 6.

Luc. 18. 10.

3. *Denique & in ipsa Evangelij parabola, qua Pharisæi & Publicani persona confertur, evidenter ostendit ipse Dominus quid in homine suscipiat, quid repellat, sicut scriptum est;* Quia Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam. *Ideo protestatur magis justificatum abiisse è templo Publicanum de confessione peccatorum suorum, quàm Pharisæum de imputatione justitiarum suarum. Meritò autem ille laudator sui, repudiatus abscessit à facie Dei, qui cùm ipso nomine peritiam Legis præferret, oblitus fuerat in Pro- » pheta dicentem Dominum, Super quem habitabo nisi » super humilem & quietum, & trementem sermones meos? Ille autem in corde contrito sui accusator accipitur, &*

Jacobi 4. 6. — Isaia 66. 2.

A *obtinet veniam de confessis peccatis propter gratiam humilitatis, sancto illo Pharisæo (quales Iudæi sancti sunt) reportante sarcinam peccatorum de jactantia sanctitatis. Ipsius nimirum sunt forma Iudæi illi, de quibus Apostolus ait, quòd suam justitiam statuere cu- « pientes, quæ ex Lege est, justitiæ Dei non sunt subjecti « quæ est ex fide, quæ reputata est patri nostro Abraham « ad justitiam, non ex operibus, quia secundùm omnipoten- « tiam Dei credidit Deo: apud quem ille verè justus est qui ex fide vivit: nec sanctus in terra est, sed in cælo, quia*
B *non carne, sed spiritu ambulat: cujus conversatio in cælis est; non gloriantis in circumcisione carnis, sed in circumcisione cordis, quæ non litterâ, sed spiritu agitur invisibiliter; unde laus ejus non ex hominibus est, sed ex Deo.*

CLASSIS II. AN. 410. — Rom. 10. 3. — Rom. 4. 3.

4. *Deinde quod jungit in eodem versiculo*, Miras fecit voluntates suas inter illos, *credo ex eo dicit, quòd ipsis primùm lucernam Legis accendit, & præcepta vivendi dedit. Notas enim, inquit, fecit vias suas » Moysi, & filiis Israël voluntates suas. Deinde ipsum » pietatis suæ sacramentum in ipsis operatus est, natus*
C *in carne ex virgine Deus in gente ipsorum, & de carne ipsorum factus ex semine David homo. Deinde virtutes sanitatum, quas in ipsis & coram ipsis perfecit. Qui per hæc non modò creditus non est, sed & blasphematus est ab eis, cùm dicerent, Hic homo si à Deo esset, » non curaret sabbatis: & , Non ejicit dæmonia nisi » in Beelzebub principe dæmoniorum. Propter hanc mentem obduratam impietate cæcatam, multiplicatæ sunt infirmitates & tenebræ eorum.*

Psal. 102. 7. — Johan. 9. 16. — Matt. 12. 24.

5. *Sed quid est quod ait*, postea acceleraverunt? Act. 2. 37.
D *Vtrùm in pænitentiam, sicut illi in Actibus Apostolorum, qui beati Petri prædicatione compuncti, crediderunt in eum quem crucifixerant, & festinantes tanto expiari peccato, ad donum gratiæ cucurrerunt? An verò quia virtutes animæ ex fide & caritate Dei roborantur, illis impiis utroque vacuis multiplicatæ sunt infirmitates animæ ex impietate scelerum mortiferis languoribus occupatæ? Christus etenim lumen & vita credentium est, & sanitas sub pennis ejus: unde non mirum si & tenebræ & infirmitates eorum multiplicatæ sunt in*
E *interitum, qui vitam & lucem non receperunt, neque sub pennis ejus manere voluerunt: quos, ut ipse flens in Evangelio suo protestatur, sæpe voluit congregare sub alas suas, sicut gallina congregat pullos suos, & noluerunt. Multiplicatis ergo infirmitatibus quò acceleraverunt? fortè in crucem Domini conclamandam, & invito Pilato nefariis vocibus extorquendam, ut adimplerent mensuram patrum suorum, ut isti Dominum Prophetarum occiderent, quorum patres ipsos Prophetas interfecerunt, à quibus hic mundi Salvator esse venturus*
F *nuntiabatur.* Postea acceleraverunt: *Veloces enim pedes eorum ad effundendum sanguinem. Contritio & infelicitas in viis eorum, & viam pacis non cognoverunt, id est Christum qui dicit*, Ego sum via.

Matt. 23. 37. — Psal. 13. 3. — Johan. 14. 6.

6. *In consequenti Psalmo illud mihi exponi desidero, quid dicat*, De absconditis tuis adimpletus est venter eorum. Saturati sunt porcinâ, *vel, sicut in quibusdam psalteriis scriptum audio*, Saturati sunt * filiis, & reliquerunt quæ superfuerunt parvulis suis.

Quæstio de Psal. 16. 14. * vioí filiis, vìòi suibus. Hieronymus tamen ex Hebræo vertit filiis.

7. *Rursus in alio Psalmo admirari soleo, Filium*
G *ad Patrem loqui intelligens, in Psalmo quinquagesimo octavo, ubi de Iudæis inimicis, de quibus suprà dixerat*, Ecce ipsi loquentur in ore suo, & gladius in labiis eorum: *paulò infrà dicit*, Ne occideris eos, ne quando obliviscantur legis tuæ. Disperge illos in virtute tua, & destrue eos Domine. *Quod in his usque in hodiernum diem videmus impleri. Destructi sunt enim à veteri sua gloria sine templo & sine*

Quæstio de Psal. 58. 12.

CLASSIS II. AN. 410. *sacrificiis, ac sine prophetis in omnium gentium dispersione viventes. Sed quid miramur quòd jam per Prophetam pro eis non occidendis rogabat, pro quibus & sub ipso tempore passionis jam ad crucem eum ducentibus* Luc. 23. 34. *precabatur, dicens: Pater dimitte eis, non enim sciunt quid faciunt? Verùm quod adjecit,* Ne umquam obliviscantur legis tuæ, *tamquam propter hoc necessaria esset etiam sine fide Evangelij vita eorum, obscurum mihi fateor. Quid enim his ad salutem, quæ sola fide quæritur, prodest in Legis memoria & meditatione versari? nisi fortè propter honorem Legis ipsius, vel generis Abraham, ut etiam in parte terrena carnalis seminis ejus, quæ videtur secundùm arenam maris computari, Legis antiquæ littera perseveret, ne fortè aliqui legendo Legem illuminentur ad fidem Christi, qui & Legis & Prophetarum finis est, & in omnibus eorum libris præfiguratus ac prophetatus elucet: aut quia ex ipsis impiis eorum generatio ventura est electorum, qui de singulis tribubus electi, in duodenis millibus designantur;* Apoc. 7. 5. *quibus ipsa revelatio beati Iohannis ex voce Angeli prænuntiantis hoc testimonium perhibet, quia comitatui regis æterni familiariùs adhærebunt penitùs immaculati, & humanæ conjunctionis expertes? De quibus specialiter* Apoc. 14. 4. *ait, Sequuntur Agnum quocumque ierit, quia cum mulieribus se non coinquinaverunt; virgines enim sunt.*

Quæstio de Psal. 67. 22. 8. *In sexagesimoseptimo præter alia illud mihi obscurissimum est quod ait,* Verumtamen Deus conquassavit capita inimicorum suorum, verticem capilli perambulantium in delictis suis; *quid sit verticem capilli perambulare in delictis? Non enim dixit, Verticem capitis, sed,* verticem capilli, *qui sine sensu est. An repletum peccatis hominem vult ostendere? Scriptum* Isai. 1. 6. *est; Omne cor in dolore à pedibus usque ad caput. Et* Psal. 67. 24. *paulò infrà quod ait,* Lingua canum tuorum ex inimicis ab ipso. *A quo ipso? Et numquid canes Dei dici* Mat. 15. 26. *possunt gentiles, quos ipse in Evangelio canes nominat? Aut ne fortè ipsos canes Dei dicat, quales æstimari possunt, si qui in nomine Christiano gentiliter vivant, quorum pars cum infidelibus ponitur; quia Deum quem verbis colunt, factis negant?*

CAPUT II. Quæstiones ex Apostolo.

Quæstio de Ephes. 4. 11. 9. HÆC *interim de Psalmis, nunc & de Apostolo quodcumque proponam. Dicit ad Ephesios, quod in* * *alia epistola dixerat de gradibus vel ordinibus dispositionum Dei, operante Spiritu-sancto divisiones gratiarum:* Et quosdam quidem dedit Apostolos, quosdam autem Prophetas, alios verò Evangelistas, alios autem Pastores & Doctores ad consummationem sanctorum, *& reliqua. Hoc opto distinguas mihi in hac diversitate nominum, quæ sit cuique nomini officiorum vel gratiarum proprietas: quid proprium sit Apostolorum, quid Prophetarum, quid Evangelistarum, quid Pastorum, quidve Doctorum. In omnibus enim his diversis nominibus simile & propè unum doctrinæ officium video fuisse tractatum. Hos autem Prophetas, quos post Apostolos posuit, non puto illos esse, qui ordine temporum ante Apostolos fuerunt; sed illos, quibus jam sub Apostolis per gratiam donabatur, aut interpretatio Scripturarum & inspectio mentium, aut prædictio temporis secuturi;* 48. 21 11. *ut Agabus cernebat, qui & famem instantem prædixit, & quæ beatus Paulus in Ierosolymis passurus esset, & verbo denuntiavit, & signo zonæ ejus ostendit. Inter Pastores specialiter & Doctores quid intersit dinoscere volo, quia præpositis Ecclesiæ utrumque nomen adscribi solet.*

* 1. Cor. 12. 28.

Quæstio de 1. Tim. 2. 1. 10. *Item quod ait ad Timotheum,* Obsecro igitur primùm omnium fieri obsecrationes, orationes, postulationes, gratiarum actiones pro omnibus hominibus, *quæso exponas mihi, quod discrimen sit in hac* A *diversitate verborum, cùm omnia mihi, quæ gerenda dixit, orationis officio convenire videantur.*

11. *Item quod ad Romanos ait, interrogo & rogo ut edisseras mihi; multùm enim cæcutire me fateor in hac Apostoli sententia de Iudæis quod ait,* Secundùm Evangelium quidem inimici propter vos; secundùm electionem autem carissimi propter patres: *quomodo iidem & inimici propter nos, qui credidimus ex gentibus, tamquam non potuerint gentes credere, nisi Iudæi non credidissent; aut ipse unus omnium creator Deus,* B *qui omnes homines salvos fieri vult,* 1. Tim. 2. 4. *& ad agnitionem veritatis venire, capax non fuerit adquisitionis utriusque, nisi alterum pro altero possideret: deinde carissimi propter patres? Si carissimi, quomodo aut unde non credant, & inimici Deo esse persistant? Nonne, inquit, qui oderant te Deus, oderam illos, &* Ps. 138. 21. *super inimicos tuos tabescebam; perfecto odio oderam illos? Certè hoc puto paterna vox loquitur ad Filium per Prophetam in eodem Psalmo, ubi suprà de parte credentium dixerat: Mihi autem nimis honorificati sunt* Ps. 138. 17. C *amici tui Deus, nimis confortatus est principatus eorum. Quid autem illis prodest ad salutem, quæ non nisi per fidem & gratiam Christi capitur, si propter fidem patrum carissimi Deo sint? cui bono diliguntur quos necesse est propter hoc damnari, quod propter suam infidelitatem à Prophetarum & Patriarcharum parentum fide discrepantes, inimici sunt Evangelio Christi? Si ergo carissimi Deo, quomodo peribunt? & si non credunt, quomodo non peribunt? Si propter patres sine suo merito diliguntur, quomodo & propter patres non salvabuntur, sed* D *etsi fuerint Noë, Daniel, & Iob in medio eorum, filios impios non salvabunt, soli salvi erunt?* Ezech. 14. 14.

12. *Adhuc aliud obscurius mihi erue de profundo, & in vadum profer. In epistola Colossensium omnino intelligere non possum, quod ait,* Quæstio de Coloss. 2. 16. Nemo vos seducat, volens in humilitate & religione angelorum, quæ non vidit, ambulans, frustra inflatus sensu carnis suæ, & non tenens caput: *de quibus angelis dicit? si de inimicis & malis, quæ illorum religio, aut quæ humilitas, & quis sit magister seductionis hujus, qui* E *per obtentum nescio cujus angelicæ religionis, quasi visa & comperta doceat quæ non vidit? Sine dubio hæretici, qui doctrinas dæmoniorum & sequuntur & promunt,* 1. Tim. 4. 1. *conceptis ab eorum spiritu adinventionibus, quæ non viderunt phantasmata, quasi visa fingentes, & pestiferis disputationibus in corda malè credula seminantes, hi sunt qui non tenent caput, id est Christum fontem veritatis, cujus doctrinæ quidquid adversatur, insanum est. Et hi cæci duces cæcorum, de quibus dici puto: Me dereliquerunt fontem aquæ vivæ, & foderunt sibi lacus* Matt. 15. 14. Jer. 2. 13. F *contritos, qui non tenent aquam.*

13. *Deinde in subsequenti capite adjecit,* Ne tetigeritis, neque gustaveritis, neque contrectaveritis, quæ sunt omnia in interitum ipso usu secundùm præcepta & doctrinas hominum, rationem quidem habentia sapientiæ in superstitione & humilitate, ad non parcendum corpori, non in honore aliquo ad saturitatem carnis. Coloss. 2. 21. *Quæ sunt ista, quibus & rationem sapientiæ inesse testatur magister veritatis, & tamen ipsam veritatem religionis inesse ab-* G *negat? Anne fortè de talibus loquitur, de quibus ad Timotheum dicit: Habentes autem speciem pietatis, virtutem ejus abnegantes?* 2. Tim. 3. 5. *Rogo ergo specialiter hæc capitula duo de Colossensium epistola per singula mihi verba dissolvas, quia laudabilibus exsecranda permiscuit. Quid est enim tam laudabile, quàm ratio sapientiæ, & quid tam exsecrabile, quàm superstitio erroris? Humilitas quoque & Deo placita, & maximè in vera religio-*

CLASSIS II. AN. 410.

ne laudabilis, cum ratione sapientiæ ipsis datur, de quorum doctrinis & actibus dicitur nobis, Ne tetigeritis, neque gustaveritis, quæ sunt in interitum, *quia non sunt ex Deo: & omne quod non est ex fide, peccatum est. Deus autem dissipavit consilia sapientium, qui Deo stulti sunt per prudentiam carnis, quæ non potest legi Dei esse subjecta. Scit enim cogitationes hominum, quoniam vanæ sunt. Qualem humilitatem, qualemque rationem sapientiæ superstitioni ex hominum doctrinis venienti inesse dicat, requiro. Et quod ait*, ad non parcendum corpori, non in honore aliquo ad saturitatem carnis. *Prorsus hæc parum intelligo, quia in eadem sententia magna mihi videtur esse discretio: arbitror enim eum de abstinentia qualibet ficta vel inutili, qualis solet ab hæreticis affectari, hoc dicere*, ad non parcendum corpori: *quod autem adjecit*, non in honore aliquo, *quia sancti operis speciem, non in fide veritatis exercentes, nullius gloriæ honore vel fructu agunt, quod in magna erroris perversi reprehensione conficiunt, transfigurantes se in ministros justitiæ. Sed quod adjecit*, ad saturitatem carnis; *contrarium mihi videtur illi quod dicit*, ad non parcendum corpori: *videtur enim mihi ille non parcere corpori, qui* " *carnem jejuniis domat, sicut Apostolus dicit: Lividum* " *facio corpus meum, & in servitutem redigo: à quo opere saturitas carnis aliena est: nisi fortè & ipsam saturandæ carnis curam, quæ maximè observantiam religionis prætendentibus probrosa est, non parcere corpori dixit, secundùm illud honestatis præceptum, quod alibi dicit, ut unusquisque suum vas honorificè possidere noverit, ut hostiam vivam, placentem Deo suum corpus exhibeat; non in saturitatem carnis, quia distensio corporis animæ sobrietatem necat, & inimica est castitati.*

Coloss. 2. 21. Rom. 14. 23. Psal. 32. 10. Rom. 8. 7. Psal. 93. 11. Coloss. 2. 23. 1. Cor. 9. 27. ὑπωπιάζω. 1. Thess. 4. 4. Rom. 12. 1.

CAPUT III. Quæstiones de Evangelio.

14. RESTAT *ut aliquid & de evangelicis locis suggeram beatitudini tuæ: non quidem quanta legenti per otium occurrere solent (nec enim nunc vacabit dispersa per libros quærere, aut in reminiscendis memoriam ventilare) sed vel pauca, quæ ad horam dictationis hujus in mentem veniunt, sciscitabor. De resurrectionis forma non grandem, sed plenam fidei instructione epistolam, qua secundæ consultationi meæ, dum Carthagini* [a] *hyemares, rescripseras, si habes relatam in schedis, rogo ut mittas, aut certè retexas eam mihi, quod tibi facile est. Nam & si scripta non exstat, quia fortè brevis epistola, ut tumultuaria tibi inter libros tuos haberi spreta sit, renova eam mihi eodem sensu promtam de thesauro cordis tui, & mitte ad me inter alia responsa, quæ reddes mihi, ut spero, præstante mihi ac tibi commeatum dierum Christo, ut ea, quò labor tuus in me fructificet, accipiam, secundùm hæc capitula Scripturarum, de quibus te qui vides quasi per Deum interrogavi, ut audiam quid in te vel ex te mihi loquatur Deus.*

Quæstio, Quomodo Christus post resurrectionem à quibusdam agnitus sit & non agnitus.

15. *Hoc autem rogo lucere mihi facias, quomodo vel qua ratione Dominus post resurrectionem vel mulieribus, quæ primæ ad sepulcrum venerunt, vel postea illis duobus in via, deinde Discipulis suis, & non agnitus sit, & agnitus. In eodem enim corpore resurrexit, in quo & passus est. Et quomodo non eadem erat ejusdem corporis forma quæ fuerat; aut si eadem erat, quomodo non agnoscebatur ab his, qui eam noverant? Illud verò sacramenti esse credo, quòd qui in via ambulantibus non fuerat agnitus, in fractione panis revelatus est. Idipsum tamen tuo sensu volo tenere, non meo.*

Luca 24. 30.

Quæstio de Johan. 20. 17.

16. *Et quod ad Mariam ait*, Noli me tangere,
A nondum enim adscendi ad Patrem: *Si cominus stantem non sinebatur adtingere, quomodo eum tangeret cùm adscendisset ad Patrem, nisi fortè fidei profectu & mentis adscensu, qua Deus homini fit longinquus aut proximus: & illa dubitaverat de Christo, quem hortulanum putaverat; ideo fortassis audire meruit*, Noli me tangere. *Indigna enim judicabatur ut tangeret manu Christum, quem necdum fide apprehenderat, nec intellexerat Deum, cùm hortulanum putasset, de quo paulò antè ab Angelis audierat: Quid quæritis viventem cum* Luc. 24. 6.
B *mortuis?* Noli *ergo* me tangere, quia *tibi* nondum adscendi ad Patrem, *cui adhuc tantùm homo videor: postea me tanges, cùm ad agnoscendum me credendo conscenderis.*

Quæstio de verbis Simeonis Luc. 2. 34.

17. *De illis etiam beatissimi Simeonis verbis quid sentias, edissere mihi, ut sequar sensum tuum: quibus cùm ad videndum ex oraculo Dei Christum agente Spiritu venisset in templum, & acceptum sinu benedixisset infantem Dominum, ait ad Mariam*, Ecce hic positus est in ruinam & resurrectionem multorum in
C Israël, & in signum cui contradicetur: & tuam ipsius animam pertransibit gladius, ut revelentur multorum cordium cogitationes. *Numquid de passione Mariæ, quæ nusquam scripta est, hoc prophetasse credendus est? An verò de materno ejus affectu, quo postea in tempore passionis assistens cruci, qua hoc erat fixum, quod ipsa pepererat, maternorum viscerum dolore confixa est: & animam illius, illa quæ ejus secundùm carnem filium ipsa spectante confoderat, crucis rhomphæa penetrabat. Video enim & in Psalmis de* " Psal. 104. 18.
D *Ioseph ita dictum esse: Humiliaverunt in compedibus pedes ejus, ferrum pertransiit animam ejus, sicut in* "
Evangelio dixit Simeon, Et tuam ipsius animam pertransibit gladius. *Non ait*, carnem, *sed* animam, *in qua pietatis affectio continetur, & doloris aculeus quasi gladius operatur, cùm aut aliqua carnis suæ injuria afficitur; ut Ioseph, qui non mortis, sed injuriarum pertulit passiones, in servum venditus, & in reum vinculatus, & carceri datus: aut cùm affectionis internæ tristitiâ vel dolore cruciatur; ut in Maria, quam* Luc. 2. 35.
E *utique ad crucem Domini, in quo tunc sui tantùm corporis filium cogitabat, materna mens duxerat, ut cùm eum vidisset mortuum, humana infirmitate lugeret, sepeliendumque colligeret, nihil sibi de ipsius resurrectione præsumens, quia subsequuturæ admirationis fidem in oculis posita passionis pœna cæcabat. Quamvis eamdem adstantem cruci suæ Dominus non morientis infirmitate trepidans consolatus sit, sed ipsam, quâ obibat volens, in potestate habens mortem, plena virtute viventis, & constantiâ resurrecturi de cruce admonet, dicens de beato* " Johan. 19. 26.
F *apostolo Iohanne, Mulier ecce filius tuus: itemque illi* " *ibidem consistenti, Ecce mater tua. Iam scilicet ab humana fragilitate, qua erat natus ex femina, per crucis mortem demigrans in æternitatem Dei, ut esset in gloria Dei Patris, delegat homini jura pietatis humanæ, & ex Discipulis suis adolescentiorem eligit, ut convenienter assignet virgini Apostolo virginem matrem: duo pariter in eadem sententia docens, formam pietatis relinquens nobis, cùm est de matre solicitus, ut quam relinquebat corpore, non relinqueret curâ; sed nec*
G *corpore relicturus, quia quem videbat morientem, mox erat visura redivivum: & illud quod ad fidem omnium pertineret, salutiferum pietatis suæ sacramentum arcana divini ratione consilij sub hac voce desi-*

[a] MSS. quindecim habent, *exhyemarem*. Alij cum editis, *hyemarem*. Sed credimus legendum, *hyemares*. Quippe ad hanc Paulini petitionem respondens Augustinus in epist. 149. n. 2. scribit, *Simul etiam miseram, sicut jusseras, & illius epistolæ exemplum, quam tuæ caritati apud Carthaginem de corporum resurrectione rescripseram, ubi de usu membrorum exorta erat quæstio.* quibus verbis designare videtur epistolam 95. in qua n. 7. de membrorum officiis post resurrectionem disserit, quæ epistola ad Paulinum in Italia commorantem scripta est circiter finem an. 408.

CLASSIS II. AN. 410.

gnans, *ut alij matrem delegaret pro matre habendam, & vice sua consolandam, atque illi vicissim novum filium vice corporis sui traderet, immo, ut ita dixerim, gigneret: quò ostenderet eam præter se, qui ex ea virgine natus esset, nec habuisse filium, nec habere; quia nec Salvator tantopere curam* [a] *de solatio habuisset ejus, si illi unicus non fuisset.*

18. *Sed redeamus ad verba Simeonis, in quorum clausula intellectum meum caligare fateor.* [Luc. 2. 35.] Et tuam, *inquit*, animam pertransibit framea *vel* gladius, ut revelentur multorum cordium cogitationes. *Secundùm litteram hoc mihi penitùs obscurum est, quia nec Mariam beatissimam usquam legimus occisam, ut de corporali gladio sanctus ille ei futuram passionem prophetasse videatur. Sed & quod subjecit,* [Luc. 2. 35.] Ut revelentur multorum cordium cogitationes. [Psal. 7. 10.] *Scrutans enim, inquit, corda & renes Deus. Et de futuro judicio Apostolus ait,* [1. Cor. 4. 5.] *quia tunc manifestabit Deus operta cordium & occulta tenebrarum. Itidem Apostolus, spiritaliter* [Eph. 6. 17.] *exprimens arma cælestia, quibus in interiori nostro debeamus armari, gladium spiritus dicit verbum Dei: de quo ad Hebræos ait,* [Hebr. 4. 12.] *Vivus est sermo Dei & efficax, & penetrabilior omni gladio ancipiti; pertingens (inquit) usque ad divisionem animæ & spiritus; & reliqua quæ nosti. Quid ergo mirum, si istius verbi ignita vis, & ancipitis gladij penetrabilior acies, & sancti Ioseph olim, & postea beatæ Mariæ animam pertransivit?* [Ps. 104. 18.] *Nam neque in illius neque in hujus corpore ferrum transisse cognovimus. Atque ut magis pateat ibi Prophetam ferrum pro verbi gladio posuisse, statim subsequente versiculo ait,* Sermo Domini ignivit illum. *Sermo enim Dei & ignis & gladius est, Verbo ipso Deo utrumque dicente de se:* [Luc. 12. 49.] *Ignem enim, inquit, veni mittere in terram; & quid volo nisi ut jam accendatur?* [Matt. 10. 34.] *Item alibi dicit: Non veni pacem mittere, sed gladium. Vides eum unam vim doctrinæ suæ diverso ignis & gladij nomine designasse. Aut quomodo Mariæ illata per gladium passio vel tribulatio perstaret? Itaque hoc scire cupio, quid ad Mariam pertineret, ut revelarentur multorum cordium cogitationes: aut ubi apparuit, quia ex eo quòd animam ejus, sive carnalis in ferro, sive spiritalis gladius in verbo Dei pertransivit, exinde multorum cordium cogitationes revelatæ sunt. Expone ergo hanc maximè de verbis Simeonis clausulam mihi; quia lucere non dubito sanctæ animæ tuæ, quæ de interioris oculi puritate meruit illuminationem Spiritus-sancti, per quem scrutari & inspicere possit etiam alta Dei. Deus misereatur mei per orationes tuas, & illuminet vultum suum super me per lucernam verbi tui, sancte Domine beatissime frater in Domino Christo unanime, magister meus in fide veritatis, & susceptor meus in visceribus* [b] *caritatis.*

EPISTOLA CXXII. *

[* Aliàs CXXXVIII. quæ autem 122. erat, nunc 111.]

Augustinus clero & populo Hipponensi excusat absentiam suam, adhortans ut in sublevandis pauperibus solito sint alacriores, ob afflictiones temporarias.

Dilectissimis fratribus conclericis & universæ plebi, AUGUSTINUS in Domino salutem.

[Scripta circ. idem tempus.]

1. IN primis peto caritatem vestram, & per Christum obsecro, ne vos mea contristet absentia corporalis. Nam spiritu & cordis affectu puto vos non dubitare nullo modo me à vobis posse discedere: quamvis me ampliùs contristet, quàm fortè vos ipsos, quod infirmitas mea sufficere non potest omnibus curis, quas de me exigunt membra Christi, quibus me & timor ejus & caritas servire compellit. Illud enim noverit dilectio vestra, numquam me absentem fuisse licentiosa libertate, sed necessaria servitute, quæ sæpe sanctos fratres & collegas meos, etiam labores marinos & transmarinos compulit sustinere; à quibus me semper non indevotio mentis, sed minùs idonea valetudo corporis excusavit. Proinde dilectissimi fratres sic agite, *ut*, quod ait Apostolus, [Phil. 1. 27.] *sive adveniens & videns vos, sive absens, audiam de vobis, quia statis in uno spiritu, uno animo collaborantes fidei evangelicæ.* Si vos aliqua molestia temporalis exagitat, ipsa vos magis admonere debet, quemadmodum de illa vita cogitare debeatis, ubi sine aliquo labore vivatis, evadentes non molestas angustias temporis parvi, sed horrendas pœnas ignis æterni. Nam si modò tantâ curâ, tantâ intentione, tanto labore agitis, ne in aliquos cruciatus transitorios incidatis; quantum vos oportet esse sollicitos, ut sempiternas miserias fugiatis? Et si mors sic timetur, quæ finit temporalem laborem; quomodo timenda est, quæ mittit in æternum dolorem? Et si deliciæ sæculi hujus, breves & sordidæ, sic amantur; quanto vehementiùs futuri sæculi gaudia pura & infinita quærenda sunt? Ista cogitantes nolite esse pigri in operibus bonis, ut ad vestri seminis messem suo tempore veniatis.

2. Nuntiatum enim est mihi, quòd morem vestrum de vestiendis pauperibus fueritis obliti, ad quam misericordiam cùm præsens essem vos exhortatus sum, & nunc exhortor, ne vos vincat, & pigros faciat contritio hujus mundi, cui talia videtis accidere, qualia Dominus & Redemtor noster, qui mentiri non potest, ventura prædixit. Non solùm ergo non debetis minùs facere opera misericordiæ, sed etiam debetis ampliùs quàm soletis. Sicut enim ad loca munitiora festinantiùs migrant, qui ruinam domus vident contritis parietibus imminere: sic corda Christiana quanto magis sentiunt mundi hujus ruinam crebrescentibus tribulationibus propinquare, tanto magis debent bona, quæ in terra recondere disponebant, in thesaurum cælestem impigrâ celeritate transferre; ut si aliquis humanus casus acciderit, gaudeat qui de loco ruinoso emigravit: si autem nihil tale fuerit subsequutum, non contristetur qui quandoque moriturus, immortali Domino, ad quem venturus est, bona propria commendavit. Itaque fratres mei dilectissimi, ex eo quod quisque habet, secundùm suas vires quas ipse novit, facite quod soletis, alacriore animo quàm soletis, & inter omnes sæculi hujus molestias apostolicam exhortationem corde retinete, ubi ait; [Phil. 4. 6.] *Dominus in proximo est, nihil solliciti fueritis.* Talia mihi de vobis nuntientur, quibus noverim, non propter meam præsentiam, sed propter Dei præceptum, qui numquam est absens, vos solere facere, quod multis annis me præsente, & aliquando etiam me absente fecistis. Dominus vos in pace conservet, & dilectissimi fratres orate pro nobis.

EPISTOLA CXXIII. *

[* Aliàs XXVI. quæ autem 123. erat, nunc 257. Scripta fortè sub finem an. 410.]

Hieronymus Augustino quædam per ænigma renuntians.

MULTI *utroque claudicant pede, & ne fractis quidem cervicibus inclinantur, habentes affectum erroris pristini, cùm prædicandi eamdem non habeant libertatem. Sancti fratres qui*

[a] Bad. Am. Er. & aliquot MSS. *curam desolationis ejus habuisset.*

[b] In MSS. pluribus legitur, *caritatis Christi.*

CLASSIS III. AN. 411.

cum nostra sunt parvitate, præcipuè sanctæ ac venerabiles filiæ tuæ suppliciter te salutant. Fratres tuos Dominum meum Alypium, & Dominum meum Evodium, ut meo nomine salutes, precor coronam tuam. A *Capta Ierusalem tenetur à [a] Nabuchodonosor, nec Ieremiæ vult audire consilia: quin potiùs Ægyptum desiderat, ut moriatur in Taphnes, & ibi servitute pereat sempiterna.*

[a] *Nabuchodonosor* nomine Jerosolymitanum episcopum damnatas hæreses clam & obliquè defendentem subintelligunt editores operum Hieronymi Erasmus & Marianus. At in Augustini editione idem ipse Erasmus, ac post ipsum Lovanienses Theologi super eadem epistola docent hîc significari, captam à Gotthis Romam non agnoscere manum Dei, sed accersitis copiis moliri rebellionem. Baronius etiam id dictum putat de Urbe capta an. 410.

III. CLASSIS.

Epistolæ quas ab anno habitæ collationis cum Donatistis, Pelagianæque hæreseos in Africa deprehensæ, scripsit Augustinus deinceps reliquo tempore vitæ suæ, id est ab anno 411. ad 430.

EPISTOLA CXXIV. *

* *Aliàs* CCXXVII. *quæ autem* 124. *erat, nunc* 96.

Augustinus ad Albinam, Pinianum & Melaniam ipsius desiderio venientes in Africam & Thagastæ commorantes excusat se, quòd illuc ad eos visendos pergere, non tam per hyemis rigorem, quàm per statum Hipponensis ecclesiæ titubantem haud sibi licuisset.

Dominis in Domino insignibus, & sanctitate carissimis ac desideratissimis fratribus, [a] ALBINÆ, PINIANO, & MELANIÆ, AUGUSTINUS in Domino salutem.

Scripta circ. ineuntem an. 411.

1. CUM habitu valetudinis vel naturâ frigus ferre non possim, numquam tamen majores æstus, quàm ista hyeme tam horrenda, perpeti potui, quòd ad vos, ad quos volatu maria transeunda fuerant, tam in proximo constitutos, tam de longinquo visendi nos gratiâ venientes, non dicam pergere, sed volare non potui. Et fortè sanctitas vestra eamdem hyemalem asperitatem pœnæ meæ tantùm caussam putaverit. Absit carissimi. Quid enim grave ac molestum, vel etiam periculosum habent imbres isti, quod non mihi subeundum ac ferendum fuit, ut ad vos venirem, tanta in tantis malis nostris solatia, in hac generatione tortuosa ac perversa, tam ardenter accensa de summo lumine lumina, susceptâ humilitate sublimia, & contemtâ claritate clariora? Simul etiam frueter carnalis patriæ meæ tam spirituali felicitate, quæ vos etiam præsentes habere meruit: de quibus absentibus, cùm id quod nati estis, & E quod gratiâ Christi facti estis, audiret, quamvis caritate crederet, tamen, ne non crederetur, narrare forsitan verebatur.

2. Dicam igitur quare non venerim, & quibus malis à tanto bono impeditus sim; ut non solùm à vobis veniam, sed etiam vestris orationibus ab illo, qui in vobis quod ei vivitis operatur, merear misericordiam. Populus Hipponensis, cui me Dominus servum dedit, cùm ex magna & penè ex omni parte ita infirmus sit, ut pressurâ etiam levioris F tribulationis possit graviter ægrotare, nunc tam magna tribulatione cæditur, ut etiamsi non sic esset infirmus, vix eam cum aliqua salute animi sustineret. Eum autem modò cùm regressus sum, pericu- B losissimè scandalizatum comperi de absentia mea: vestris autem, de quorum spirituali robore gaudemus in Domino, sanis utique faucibus, sapit quomodo dictum sit, *Quis infirmatur, & ego non infirmor? quis scandalizatur, & ego non uror?* Præsertim quoniam multi sunt hîc, qui detrahendo nobis ceterorum animos, à quibus diligi videmur, adversùs nos perturbare conantur, ut locum in eis diabolo faciant. Cùm autem irascuntur nobis de quorum salute satagimus, magnum illis consilium vindican- C di, est libido moriendi, non in corpore, sed in corde, ubi funus occultè priùs suo putore sentitur, quàm nostra cogitatione prospicitur. Huic meæ sollicitudini proculdubio libenter ignoscitis: præsertim quoniam si succenseretis, & velletis ulcisci, nihil fortasse gravius inveniretis, quàm id quod patior, cùm vos Thagastæ non video. Spero autem vestris adjutus orationibus, quòd mihi ad vos ubicumque in Africa fueritis, venire quantocyus concedetur, cùm hoc, quo nunc detentus sum, D præterierit: si hæc civitas in qua laboramus, digna non est, quia nec ego audeo dignam putare, quæ nobiscum de vestra præsentia collætetur.

2. Cor. 11. 29.

EPISTOLA CXXV. *

* *Aliàs* CCXXIV. *quæ autem* 125. *erat, nunc* 259.

Cùm Hipponem ad invisendum Augustinum venisset Pinianus, ibique rei sacræ interesset, subito populi tumultu ad presbyterium postulatus fuit, nec evadere permissus donec jurasset non se Hippone discessurum, atque si quando illi ad suscipiendum clericatum consentire placuisset, nonnisi in ipsa Hipponensi ecclesia suscepturum hoc munus. Conquesti sunt Albina filiique ipsius (putà Pinianus & Melania) Hipponenses pecuniæ cupiditate virum prædivitem vindicare sibi sategisse, nulliusque vigoris esse volebant juramentum vi metuque extortum. Quam ob caussam Augustinus ad Alypium scribit quomodo suspicionibus & querelis istis sit occurrendum, quave religione exsolvendum juramentum datum à Piniano.

Domino beatissimo & venerabiliter carissimo fratri & consacerdoti ALYPIO & qui tecum sunt fratribus, AUGUSTINUS & qui mecum sunt fratres in Domino salutem.

Scripta paulò post superiorem.

1. DOLEMUS quidem graviter, nec fieri potest ut parvipendamus, quòd in injurias sanctitatis tuæ populus Hippo-

[a] Apud Lov. *Albino, Piniano, & Meliano.* Restituimus *Albinæ & Melaniæ* auctoritate vetustissimi exemplaris Corbeiensis, quod unum hujus epistolæ MSS. nostras in manus venit. Sic etiam inscribitur in indiculo Possidij c. 7. Porrò Albina Melaniæ fuit senioris filia, mater junioris Piniano in matrimonium datæ. Eos Melania senior aliquantò ante Gotthorum irruptionem, Româ eduxerat, una cum filio Publicola, juxta Palladium in Lausiaca hist. qui hunc Publicolam seu Poplicolam νεώτερον juniorem dicit, indigitans fortean filium esse Publicolæ Albinæ mariti, de cujus obitu agitur suprà in epist. 94. & 95. Comitabatur profugum huncce religiosum cœtum Ruffinus, cumque eis in Sicilia versabatur an. 410. quo tempore Gotthi Regium Julium flammis vastabant, sicuti testatur ipse in prologo seu epistola ad Ursacium, præfixa interpretationi Origenis in librum Numerorum, & vulgata ab Henrico Valesio annot. in Euseb. lib. 6 c. 38. Haud multò post, Ruffino demortuo, adnavigarunt illi Carthaginem: & demum Thagastam secessere; cujus rei fidem facit non modò isthæc Augustini epistola, sed etiam Metaphrastes in Melaniæ junioris vita ad diem 31. Januarij.

nensis tanta clamavit: sed multo graviùs dolendum est, frater bone, talia de nobis existimari, quàm illa clamari. Quando enim nos credimur cupiditate pecuniæ, non dilectione justitiæ servos Dei velle retinere, nonne optandum est ut qui hoc credunt, occultum cordis sui voce testentur, ac sic aliqua, si fieri potest, tanto majora remedia requirantur, quàm ut taciti pereant perniciosis suspicionibus venenati? Quapropter magis satagendum est, unde, etiam priùs quàm hoc fieret, locuti sumus, quomodo persuadeatur hominibus, quibus nos ad B exemplum bonorum operum præbere præcipimur, falsum esse quod suspicantur, quàm quomodo arguendi sint, qui suspiciones suas vocibus verbisque declarant.

2. Proinde ego sanctæ Albinæ non succenseo, nec arguendam judico, sed à tali suspicione sanandam. Quæ, quia non in meam personam eadem verba direxit, sed tamquam de Hipponensibus questa est, quòd aperuerint cupiditatem suam, se non clericatus, sed pecuniæ caussâ hominem divitem, C atque hujusmodi pecuniæ contemtorem & largitorem apud se tenere voluisse: tamen quod de nobis senserit, penè clamavit. Nec ipsa tantùm, verùm etiam sancti filij ejus, qui hoc etiam ipsa die in abside dixerunt. Hos ergo, ut dixi, magis sanandos ab hujusmodi suspicionibus, quàm propter has arguendos existimo. Ubi enim nobis à spinis talibus securitas & requies præparari vel præberi potest, si adversùs nos in tam sanctis nobisque carissimis cordibus nostris pullulare potuere? De te quippe im- D peritum vulgus hoc sensit: de nobis lumina Ecclesiæ. unde quid magis dolendum sit, vides. Utrumque autem non accusandum censeo, sed sanandum: homines enim sunt, & de hominibus talia, licèt falsa, non tamen incredibilia suspicantur. Nam utique non usque adeo desipiunt tales homines, ut credant populum suam desiderare pecuniam: præsertim jam experti, quòd nihil ex ea populus Thagastensis accepit: sic ergo & Hipponensis. Verùm omnis hæc invidia non nisi in clericos æstuat, ma- E ximéque in episcopos, quorum videtur præminere dominatus, qui uti fruique rebus ecclesiæ tamquam possessores & domini existimantur. Ad istam cupiditatem tam noxiam atque mortiferam, si fieri potest, mi Alypi, non ædificentur per nos infirmi. Recordare quid locuti fuerimus, antequam ista tentatio quæ plus ad hoc cogit accideret. Ex hoc potiùs conferendo, adjuvante Domino, providere conemur: nec nobis sufficiat nostra conscientia, quia non talis caussa est ubi debeat sola sufficere. F Si enim servi Dei non reprobi sumus, si aliquid viget in nobis illius igniculi, quo caritas non quærit quæ sua sunt; providere utique debemus bona, non solùm coram Deo, sed etiam coram hominibus, ne tranquillam aquam bibentes in nostra conscientia pedibus incautis agere convincamur, ut oves dominicæ turbidam bibant.

3. Nam quod scripsisti, de genere jurationis violenter extortæ, ut inter nos requiramus, obsecro te, ne res lucidissimas disputatio nostra faciat G obscuras. Si enim certa mors intentaretur, ut aliquid illicitum ac nefarium servus Dei se juraret esse facturum, mori malle quàm jurare debuerat, A ne jurationem scelere impleret. Nunc verò cùm tantummodo populi perseverantissimus clamor, ad nullum nefas hominem cogeret, sed ad id, quod si fieret, licitè fieret; cúmque metueretur quidem, ne aliqui perditi, qui multitudini etiam bonorum plerumque miscentur, occasione seditionis & quasi justę indignationis inventa, in aliquam vim sceleratam rapinarum cupiditate prorumperent, sed tamen illud quod metuebatur esset incertum; quis censeat propter incerta non dico damna & quaslibet injurias corporales, sed propter ipsam mortem cavendam, certum perjurium debere committi? Nescio quis ille Regulus nihil in Scripturis sanctis de impietate falsæ jurationis audierat, nihil de Zachariæ [a] falce didicerat, & nimirum Carthaginensibus non per sacramenta Christi, sed per dæmonum inquinamenta juraverat: & tamen certissimos cruciatus & horrendi exempli mortem, non ut juraret necessitate pertimuit, sed libera voluntate quia juraverat, ne pejeraret excepit. Et Romana tunc illa censura noluit habere, non in numero sanctorum, sed in numero senatorum, nec in cælesti gloria, sed in terrestri curia, non solùm eos qui metu mortis crudeliumque pœnarum apertissimè pejerare, quàm ad immanes hostes remeare maluerunt; sed etiam illum qui reatu perjurij se putaverat absolutum, quia post jurationem ficta nescio qua necessitate redierat. Ita non adtenderunt, qui eum senatu pepulerunt, quid ipse jurando cogitasset, sed quid ab illo quibus juraverat exspectarent. Nec legerant quod nos usquequaque cantamus, *Qui jurat proximo suo, & non decipit.* Psal. 14. 4. Solemus hæc, quamvis in hominibus à Christi gratia & nomine alienis, cum ingenti admiratione laudare; & adhuc in libris divinis inquirendum putamus, utrùm aliquando licitè pejeremus, ubi nobis ne jurandi facilitate in perjurium prolabamur, etiam præceptum est ne juremus.

4. Illud sanè rectissimè dici non ambigo, NON SECUNDÙM verba jurantis, sed secundùm exspectationem illius cui juratur, quam novit ille qui jurat, fidem jurationis impleri. Nam verba difficillimè comprehendunt, maximè breviter, sententiam cujus à jurante fides exigitur. Unde PERJURI SUNT, qui servatis verbis, exspectationem eorum quibus juratum est deceperunt: & perjuri non sunt, qui etiam verbis non servatis, illud quod ab eis cùm jurarent exspectatum est, impleverunt. Proinde quia Hipponenses sanctum Pinianum non sicut damnatum, sed sicut carissimum inhabitatorem suæ civitatis habere voluerunt, etsi verbis ejus non satis comprehendi potuit, usqueadeo tamen in promtu est quid ab illo exspectaverint, ut quòd nunc post jurationem absens est, neminem moveat eorum, qui audire potuerunt, certâ eum caussâ profecturum esse, cum voluntate redeundi. Ac per hoc perjurus nec erit, nec ab eis putabitur, nisi eorum exspectationem deceperit. Non autem decipiet, nisi aut voluntatem mutaverit apud eos habitandi, aut aliquando discesserit sine dispositione redeundi. Quod absit ab ejus moribus & fide, quam Christo & Ecclesiæ debitam servat. Nam ut omittam quod mecum nosti, quàm sit tremendum de perjurio divinum judicium: illud certè scio, nulli

[a] Lov. *de Zachariæ volumine*; de quo scilicet in Vulgata Zachariæ cap 5. At MSS. codices, quos inspicere per nos licuit, Sorbonicus & vetustissimus optimæque notæ Corbeiensis habent, *de Zachariæ falce*; quam germanam lectionem esse non dubitamus; quippe cùm LXX. quorum versionem perpetuò sequitur Augustinus, sic Zachariam interpretentur: ἐγὼ ὁρῶ δρέπανον πετόμενον, *Ego video falcem volantem* &c. *omnis fur ex hoc usque ad mortem punietur, & omnis perjurus ex hoc cruciabitur.* Chrysostomus quoque ibi legebat, *falcem*, ut patet ex hom. 9. ad pop. Antioch.

nos deinceps succensere debere qui nobis jurantibus non crediderit, si talis viri perjurium non modò æquo animo ferendum, verùm etiam defendendum putabimus. Quod & à nobis & ab illo avertat illius misericordia, qui eruit à tentatione sperantes in se. Sicut ergo in commonitorio rescripsisti, impleat promissum, quo ita se promisit ab Hippone non recessurum, quemadmodum ego vel ipsi Hipponenses non recedimus, quibus tamen & abeundi & redeundi facultas est libera: nisi quòd his qui juratione non detinentur, etiam omnino & migrandi & non redeundi sine perjurij reatu potestas est.

5. Clericos sanè nostros vel fratres in monasterio constitutos, participes vel hortatores fuisse contumeliarum tuarum, utrùm probari possit, ignoro. Nam cùm hoc quæsissem, dictum est unum tantummodo Carthaginensium de monasterio clamasse cum populo, cùm illum presbyterum peterent, non cùm in te indigna jactarent. Adjunxi huic epistolæ ipsius promissionis exemplum, ex chartula eadem translatum, quam ipse subscripsit, & me inspiciente emendatum.

EPISTOLA CXXVI. *

* *Aliàs CCXXV. quæ autem 126. erat, nunc 20.*

Ejusdem argumenti cum superiore; Albinæ scilicet Augustinus exponit quomodo res apud Hipponem circa Pinianum gesta fuerit, expostulationibus ejus & malè conceptis suspicionibus satisfaciens.

Dominæ sanctæ ac venerabili famulæ Dei Albinæ, Augustinus in Domino salutem.

Scripta paulò post superiorem.

1. Dolorem animi tui, quem te scribis explicare non posse, consolari æquum est; non augere: ut si fieri potest, sanemus suspiciones tuas, non ut eis pro nostra caussa succensendo, venerandum cor tuum & Deo dicatum ampliùs perturbemus. Sancto fratri nostro filio tuo Piniano, nullus ab Hipponensibus metus mortis ingestus est, etiamsi fortè ipse tale aliquid timuit. Nam & nos metuebamus, ne ab aliquibus perditis, qui sæpè multitudini occulta conspiratione miscentur, in violentam prorumperetur audaciam, occasione seditionis inventa, quam velut justa indignatione concitarent. Sed sicut pòst audire potuimus, nihil tale à quoquam dictum est vel molitum: sed verè in fratrem meum Alypium multa contumeliosa & indigna clamabant, à quo tam ingenti reatu utinam per illius orationes mereantur absolvi. Ego autem post primos eorum clamores, cùm eis dixissem de illo invito non ordinando, qua jam promissione detinerer, atque adjecissem, quòd si mea fide violata illum haberent presbyterum, me episcopum non haberent; ad nostra subsellia, relictâ turbâ, redieram. Tum illi aliquantulum inopinata mea responsione cunctati atque turbati, velut flamma vento paululùm pressa, deinde cœperunt multo ardentiùs excitari, existimantes fieri posse, ut vel mihi extorqueretur illud non servare promissum, vel me tenente promissi fidem, ab alio episcopo ordinaretur. Dicebam ego quibus poteram, qui ad nos in absidem honoratiores & graviores adscenderant, nec à promissi fide me posse dimoveri, nec ab alio episcopo in Ecclesia mihi tradita, nisi me interrogato ac permittente, posse ordinari: quod si permitterem, à fide nihilominus deviarem. Addebam etiam, nihil eos velle, si or-

A dinaretur invitus, nisi ut ordinatus abscederet. Illi hoc posse fieri non credebant. Multitudo verò pro gradibus constituta, horrendo & perseverantissimo clamorum fremitu in eadem voluntate persistens, incertos animi consiliique faciebat. Tunc illa in fratrem meum indigna clamabantur, tunc à nobis graviora timebantur.

2. Sed quamvis tanto motu populi & tanta perturbatione ecclesiæ permoverer, nec aliud constipationi illi dixissem, nisi eum me invitum ordinare

B non posse: nec sic tamen adductus sum, quia & hoc promiseram non me fuisse facturum, ut aliquid ei de suscipiendo presbyterio suaderem: quod si persuadere potuissem, non jam ordinaretur invitus. Servavi utriusque promissionis fidem, non solùm illius quam jam populo patefeceram; verùm etiam illius in qua uno teste, quantum ad homines adtinet, detinebar. Servavi, inquam, fidem promissionis, non jurationis, in tanto periculo: quod licèt falsò, sicut postea comperimus, metuebatur;

C omnibus tamen, si quod esset, communiter impendebat: & erat metus ipse communis, ac propter ecclesiam in qua eramus, maximè metuens abscedere cogitabam. Sed metuendum fuit, ne magis me absente tale aliquid faceret & reverentia minor, & dolor ardentior. Deinde si cum fratre Alypio discederem per populum constipatum, cavendum fuit ne quisquam in eum manum mittere auderet. Si autem sine illo, quæ frons esset existimationis, si quid ei fortassis accideret; & viderer eum

D propterea deseruisse, ut furenti populo traderetur?

3. Inter hos æstus meos gravemque mærorem, & nullius consilij respirationem, ecce repentè atque inopinatè sanctus filius noster Pinianus mittit ad me servum Dei, qui mihi diceret, eum se velle populo jurare, quòd si esset ordinatus invitus, ex Africa omnino discederet: credo existimans eos, quandoquidem pejerare non posset, non jam ulteriùs infructuosâ perseverantiâ clamaturos, ad expellendum hinc hominem, quem saltem deberemus

E habere vicinum. Mihi autem, quia videbatur vehementiorem eorum dolorem post hanc jurationem fuisse metuendum, apud me tacitus habui; & quia simul petierat, ut ad eum venirem, non distuli. Cùm mihi dixisset hoc ipsum, continuò & illud adjunxit eidem jurationi, quod mihi, dum ad eum pergo, per alium Dei servum mandaverat, de præsentia scilicet sua, si ei clericatus sarcinam nolenti nullus imponeret. Hîc ego in tantis angustiis quasi aurâ spirante recreatus, nihil ei respondi; sed ad

F fratrem Alypium gradu concitatiore perrexi, eique quid dixerit dixi. At ille, ut existimo, devitans ne quid se auctore fieret, unde vos putabat offendi, *Hinc me*, inquit, *nemo consulat.* Quo audito, ad populum tumultuantem perrexi, factoque silentio, quid promissum esset cum promissione etiam jurationis aperui. Illi verò qui solum ejus presbyterium cogitabant atque cupiebant, non ita ut putabam quod oblatum fuerat acceperunt; sed inter se aliquantulùm mussitantes, petiverunt ut

G adderetur eidem promissioni atque jurationi, ut si quando illi ad suscipiendum clericatum consentire placuisset, non nisi in ipsa Hipponensi ecclesia consentiret. Retuli ad eum, sine dubitatione annuit. Renuntiavi illis, lætati sunt; & mox jurationem pollicitam poposcerunt.

4. Reverti ad filium nostrum, eumque inveni fluctuantem quibusnam verbis comprehendi posset illa

illa cum juratione promissio, propter necessitates irruentes, quæ possent eum ut abscederet cogere. Simul etiam quid timeret ostendit, ne quis irruisset hostilis incursus, qui esset discessione vitandus. Volebat addi sancta Melania, & aëris morbidi causationem: sed illius responsione reprehensa est. Ego autem dixi, gravem ab illo & non contemnendam caussam necessitatis ingestam, quæ cives etiam emigrare compelleret: sed si hæc populo dicerentur, timendum esse ne malè nos ominari videremur: si autem sub necessitatis nomine fieret excusatio, non nisi fraudulentam necessitatem putari. Placuit tamen ut de hac re populi animum experiremur; & nihil aliud quàm id quod putaveramus invenimus. Nam cùm ejus verba à diacono dicta recitarentur, & omnia placuissent; ubi nomen interpositæ necessitatis insonuit, continuò reclamatum est, promissioque displicuit, tumultu recrudescente, & nihil aliud quàm fraude secum agi populo existimante. Quod cùm sanctus filius noster vidisset, jussit inde auferri nomen necessitatis, rursumque ad lætitiam populus remeavit.

5. Et cùm lassitudinem excusarem, sine me ad plebem accedere noluit, simul accessimus. Dixit ei quæ à diacono audita erant se mandasse, se jurasse, eaque se esse facturum, continuóque omnia eo tenore, quo dictaverat, prosecutus est. Responsum est, Deo gratias: & petitum ut totum scriptum subscriberetur. Dimisimus catechumenos, continuóque scriptum subscripsit. Deinde peti cœpimus nos episcopi, non vocibus populi, sed tamen à populo per honestos fideles, ut nos quoque subscriberemus. At ubi cœpi subscribere, sancta Melania contradixit. Miratus sum quare tam serò, quasi promissionem illam & jurationem nos, non subscribendo, facere possemus infectam: sed tamen obtemperavi: ac sic remansit mea non plena subscriptio, nec ultrà nobis quisquam ut subscriberemus putavit instandum.

6. Qui autem alio die posteaquam ipsum discessisse didicerunt, fuerint motus vel linguæ hominum, quantum satis arbitratus sum, sanctitati vestræ per commonitorium intimare curavi. Quisquis itaque vobis contraria his, quæ narravi, fortè narravit, aut mentitur, aut fallitur. Quædam enim quæ mihi ad curam non pertinere visa sunt, prætermisisse me sentio; nulla tamen falsa dixisse. Proinde sanctus filius noster Pinianus, quòd me præsente ac permittente juraverit, verum est: quòd autem me præcipiente juraverit, falsum est. Scit ipse, sciunt servi Dei, quos ad me misit, primò sanctus Barnabas, deinde Timasius, per quem etiam de promissione præsentiæ suæ mihi mandavit. Ipse quoque populus ad presbyterium, non ad jusjurandum clamando cogebat: sed oblatum sibi non respuit, ea spe quò posset in eodem apud nos habitante voluntas fieri, quò consentiret ad ordinationem, ne sicut juraverat, si invitus ordinaretur, abscederet. Ac per hoc & illi propter opus Dei clamaverunt, (neque enim sanctificatio presbyterij non est opus Dei) & quod postea de promissa præsentia gratulati non sunt, nisi adderetur, quòd si quando ad suscipiendum clericatum consentire vellet, nonnisi in Hipponensi ecclesia consentiret; satis in promtu est, quòd etiam de ipsa ejus apud se habitatione speraverint, ideoque ab illo operis Dei desiderio non recesserunt.

7. Quomodo ergo dicis hoc eos fecisse turpissimo appetitu pecuniæ? Primò quia ad plebem, quæ clamabat, omnino non pertinet. Sicut enim plebs Thagastensis de his, quæ contulistis ecclesiæ Thagastensi, non habet nisi gaudium boni operis vestri; sic & Hipponensis & cujuslibet alterius loci, ubi de mammona iniquitatis Domini PRÆCEPTA fecistis, vel estis ubicumque facturi. Non ergo populus ut de tanto viro ecclesiæ consuleret suæ ardentissimè flagitans, suum pecuniarium quæsivit commodum à vobis; sed vestrum pecuniæ contemtum dilexit in vobis. Nam si in me dilexerunt, quòd audierant paucis agellulis paternis contemtis, ad Dei liberam servitutem me fuisse conversum, neque in hoc inviderunt ecclesiæ Thagastensi, quæ carnalis patria mea est; sed cùm illa clericatum mihi non imposuisset, quando potuerunt, habendum invaserunt: quanto flagrantiùs in nostro Piniano amare potuerunt tantam mundi hujus cupiditatem, tantas opes, tantam spem, tanta conversione superatam atque calcatam? Ego quippe secundùm multorum sensum comparantium semetipsos sibimetipsis, non divitias dimisisse, sed ad divitias videor venisse. Vix enim vigesima particula res mea paterna existimari potest, in comparatione prædiorum ecclesiæ, quæ nunc ut Dominus existimor possidere. In qualibet autem maximè Africanarum ecclesiarum, hic noster, non dico presbyter, sed episcopus sit, comparatus pristinis opibus suis, etiamsi animo dominantis egerit, pauperrimus erit. Multo ergo liquidiùs & securiùs in hoc amatur Christiana paupertas, in quo nulla rerum ampliorum potest putari cupiditas. Hoc accendit animos populi, hoc in illam violentiam perseverantissimi clamoris erexit. Non eos turpis cupiditatis insuper accusemus, sed magis bonum quod ipsi non habent, saltem in aliis diligere sine crimine permittamus. Nam etsi fuerint illi multitudini permixti inopes vel mendici, qui simul clamabant, & de vestra venerabili redundantia indigentiæ suæ supplementum sperabant; nec ista, ut arbitror, cupiditas turpis est.

8. Restat ergo ut iste pecuniæ turpissimus appetitus ex obliquo in clericos, & maximè in episcopum dirigatur. Nos enim rebus ecclesiæ dominari existimamur, nos opibus frui. Postremò quidquid de istis nos accepimus, nos vel adhuc possidemus, vel ut placuit erogavimus: nihil inde populo extra clericatum vel extra monasterium constituto, nisi paucissimis indigentibus largiti sumus. Non ergo dico quia vel in nos maximè à vobis dici ista debuerunt, verumtamen in nos solos credibiliter dici potuerunt. Quid ergo faciemus? Qua nos, si apud inimicos non possumus, saltem apud vos ratione purgamus? Res hæc animi est, intus est, procul ab oculis secreta mortalium, Deo tantummodo nota est. Quid ergo restat, nisi Deum testari cui nota est. Cùm ergo de nobis ista sentitis, non præcipitis (quod multo melius est, & quod mihi in epistola tua tamquam culpabile objiciendum putasti) sed omnino cogitis ut juremus; non intentato metu mortis carnis nostræ, quod populus Hipponensis fecisse putatus est, sed intentato metu mortis existimationis nostræ, quæ propter infirmos quibus nos præbere ad exemplum bonorum operum qualicumque conversatione conamur, etiam vitæ carnis hujus utique præponenda est.

9. Verumtamen vobis nos ita cogentibus ut juremus, non succensemus, sicut vos Hipponensi-

bus succensetis. Creditis enim tamquam homines de hominibus, etsi ea quæ in nobis non sunt, non tamen ea quæ in nobis esse non possunt. Sananda ista in vobis, non accusanda sunt; & nostra purganda vobis est fama, si est Domino purgata conscientia. Qui fortasse præstabit, sicut, antequam accidisset ista tentatio, ego & frater meus Alypius collocuti sumus, non ut solùm vobis carissimis commembris nostris, verùm etiam ipsis inimicissimis notissimum fiat, nulla nos cupiditate pecuniæ in rebus ecclesiasticis sordidari. Quod donec fiat, si Dominus donabit ut fiat, ecce nunc interim quod cogimur facimus, ne vestri cordis medicinam in quantamlibet moram temporis differamus. Deus testis est, istam omnem rerum ecclesiasticarum procurationem, quarum credimur amare dominatum, propter servitutem quam debeo caritati fratrum & timori Dei, tolerare me, non amare; ita ut eâ, si salvo officio possim, carere desiderem. Nec aliud me de fratre meo Alypio sentire, ipse Deus testis est. Tamen & de illo aliter sentiendo populus, & quod est gravius, Hipponensis, in tantas est illius præcipitatus injurias: & de nobis vos sancti Dei & pleni visceribus misericordiæ talia credendo, nomine ejusdem populi, qui ad caussam hujuscemodi cupiditatis omnino non pertinet, nos tangere atque admonere voluistis; utique ad nos corrigendos, neque enim odio, quod absit à vobis: unde non irasci, sed gratias agere debeo, quòd nec verecundiùs nec liberiùs agere potuistis, ut episcopo non quasi conviciosè objiceretis quod sentiebatis, sed ex obliquo intelligendum relinqueretis.

10. Nec molestum sit vobis, ut vos velut gravatos arbitremini, quia jurandum putavi. Neque enim gravabat Apostolus, aut eos parum diligebat quibus dicebat, *Non in sermone adulationis fuimus apud vos, sicut scitis; nec in occasione cupiditatis, Deus testis est.* (1.Thess.2.5.) Rei quippe apertæ ipsos testes adhibuit; rei autem occultæ quem, nisi Deum? Si ergo ille meritò est veritus ne humana ignorantia de illo aliquid tale sentiret, cujus labor omnibus in promtu erat, quod nisi summa necessitate à populis quibus gratiam Christi dispensabat, in usus suos aliquid non sumebat, cetera verò suo victui necessaria suis manibus transigebat: quanto magis nobis laborandum est, ut credatur, qui & merito sanctitatis & virtute animi longè impares sumus; nec aliquid ad sustentacula hujus vitæ operari nostris manibus possumus: & si possemus, tantis occupationibus, quas tunc illos non credo fuisse perpessos, nequaquam sineremur? Non ergo ulteriùs in hac caussa populo Christiano, quæ Ecclesia est Dei, objiciatur pecuniæ turpissimus appetitus. Tolerabilius enim nobis objicitur, in quos hujus mali quamvis falsa, tamen veri similis suspicio cadere potuit, quàm illis, quos ab hoc appetitu & suspicione constat esse alienos.

11. Denegare autem jurationem qualibet fide præditas mentes, quanto magis fide Christiana, non dico aliquid contrarium confirmare, sed omnino dubitare fas non est. De qua re quid sentiam, satis, ut arbitror, in epistola quam ad fratrem * meum scripsi, plenissimè aperui. (* Alypium) Scripsit mihi sanctitas tua, *si aut ego aut Hipponenses hoc censent, ut jurejurando violenter extorto satisfiat.* Tu enim ipsa quid censes? Placetne tibi, ut etiam certa morte imminente, quod tunc inaniter metuebatur, nomen Domini Dei sui in fallaciam Christianus assumat, Deum suum testem falsitati Christianus adhibeat? Qui profectò si præter jurationem ad falsum testimonium morte imminente cogeretur; maculare vitam suam magis timere debuit quàm finire. Hostiles inter se acies & armatæ, certè apertissima mortis intentatione confligunt; & tamen cùm invicem jurant, laudamus fidem servantes, fallentes autem meritò detestamur. Ut autem jurarent, quid utræque ab alterutris, nisi occidi vel capi timuerunt? Ac per hoc vel mortis vel captivitatis metu extortæ jurationi nisi pareatur, nisi fides quæ ibi data est custodiatur, sacrilegij, perjurij crimine detinentur, etiam tales homines qui magis metuunt pejerare, quàm hominem occidere: & nos utrùm implenda sit extorta juratio servorum Dei, munere sanctitatis præeminentium, monachorum ad perfectionem mandatorum Christi rerum etiam suarum distributione currentium, quasi disceptaturi ponimus quæstionem?

12. Nam quid exsilij vel deportationis aut relegationis nomine promissa illa præsentia prægravatur, obsecro te? Puto quòd presbyterium non est exsilium. Hoc ergo noster eligeret, quàm illud exsilium? Absit à nobis, ut sic sanctus Dei & nobis carissimus defendatur. Absit, inquam, ut dicatur maluisse exsilium quàm presbyterium, aut maluisse perjurium quàm exsilium. Hæc dicerem, si verè à nobis, aut à populo juratio ei fuisset extorta promittendæ præsentiæ: nunc verò non extorta est dum negaretur, sed dum offerretur accepta. Et hoc ea spe, sicut suprà diximus, quia per illam præsentiam creditum est, eum etiam ad clericatum suscipiendum posse desiderantibus consentire. Postremò quodlibet de nobis vel de Hipponensibus sentiatur, longè alia est eorum caussa qui coëgerint jurare, quàm eorum qui non dico coëgerint, sed suaserint pejerare. Ipse etiam de quo agitur, considerare non renuat, utrùm sit pejus, sub quolibet timore jusjurandum, an remoto ipso timore perjurium?

13. Deo gratias, quia non aliter Hipponenses promissum circa se impleri sentiunt, quàm ut adsit voluntate habitandi, & eat quò necesse fuerit cum dispositione redeundi. Nam si verba jurationis adtenderent & exigerent, tam nullo modo servus Dei recedere, quàm ullo modo debuit pejerare. Sed quia crimen eorum esset, non dico talem virum, sed quemlibet hominem sic tenere: nec ipsi aliam exspectationem se habuisse probaverunt, qui audientes quòd rediturus abscesserit gratulati sunt, nec aliud illis verax juratio debet, quàm id quod ab illa exspectaverunt. Quid est autem quod dicitur, eum juratione ore suo expressa, exceptionem fecisse necessitatis? Quasi non ore suo hoc rursum jusserit auferri. Certè ad populum quando ipse locutus est, tunc etiam interponeret: quod si fecisset, non utique responderetur, Deo gratias; sed ad illam rediretur reclamationem, quæ facta fuerat, quando sic à diacono recitatum est. Et numquid ad rem pertinet sive interposita sit ad recedendum necessitatis excusatio, sive non sit? Nihil ab illo aliud exspectatum est, quàm id quod suprà diximus. Exspectationem autem eorum, quibus juratur, quisquis deceperit, non potest esse non perjurus.

14. Fiat ergo quod promissum est, & infirmorum corda sanentur, ne tanto exemplo quibus hoc placuerit, ad imitandum perjurium ædificentur: quibus autem displicet, justissimè dicant, nulli no-

Classis III. An. 411.

strùm credendum esse, non solùm promittenti aliquid, sed etiam juranti. Hinc enim potiùs cavendæ sunt linguæ inimicorum, de quibus tamquam jaculis ad interficiendos infirmos major utitur ille inimicus. Sed absit ut de tali anima speremus aliud, quàm quod Dei timor inspirat, & tanta, quæ in illa est, excellentia sanctitatis hortatur. Ego autem, quem dicis etiam prohibere debuisse, fateor non potui sic sapere, ut tanto vel tumultu vel offensione magis everti vellem ecclesiam cui servio, quàm id quod à tali viro nobis offerebatur, accipere.

* Aliàs XLV. quæ autem 117. erat, nunc 100. a

EPISTOLA CXXVII.

Augustinus [a] Armentarium & hujus uxorem Paulinam hortatur ut mundum contemnant, & continentiæ votum quo se pariter obligarunt exsolvant.

Dominis eximiis meritóque honorabilibus ac desiderabilibus filiis, ARMENTARIO & PAULINÆ, AUGUSTINUS in Domino salutem.

Scripta fortè an. 411.

1. VIR egregius filius meus Ruferius affinis vester retulit mihi quid Domino voveritis: qua ejus narratione exhilaratus, & ibidem metuens ne aliud suadeat ille tentator, qui bonis talibus antiquitus invidet, exhortandam paucis credidi caritatem tuam, Domine eximie meritóque honorabilis & desiderabilis fili, ut cogites quod in divinis eloquiis legitur, *Ne tardes converti ad Dominum, neque differas de die in diem:* atque arripias curesque reddendum, quod ei te vovisse nosti, qui & debita exigit, & promissa persolvit. Nam & hoc scriptum est, *Vovete, & reddite Domino Deo vestro:* quamquam etsi non vovisses, quid aliud tibi suadendum fuit, aut quid melius ab homine fieri potest, quàm ut ei se restituat, à quo institutus est: præsertim quia caritatis erga nos Dei tantum apparuit atque eluxit indicium, ut Filium suum unigenitum mitteret, qui pro nobis moreretur? Restat ergo ut fiat quod Apostolus ait, propterea mortuum esse Christum, *ut qui vivunt non sibi jam vivant, sed ei qui pro ipsis mortuus est, & resurrexit.* Nisi fortè adhuc mundus amandus est, tanta rerum labe contritus, ut etiam speciem seductionis amiserit. Nam quantum illi laudandi atque prædicandi, qui dignati non sunt etiam cum mundo florente florere: tantum increpandi & accusandi sunt, quos perire cum pereunte delectat.

Eccl. 5. 8. — Psal. 75. 12. — 2. Cor. 5. 15. Vide vulgatum ibidem.

2. Labores & pericula & exitia hujus transitoriæ vitæ, si pro eadem vita quandoque finienda subeuntur, ut mors ejus non omnino auferatur, sed paululùm differatur, quanto magis pro æterna subeunda sunt, ubi mortem nec natura sollicitè cavet, nec ignavia turpiter timet, nec sapientia fortiter sustinet? Nulli quippe erit quæ non erit. Habeat igitur te vita æterna in dilectoribus suis. Nonne cernis, hæc vita miserabilis & egena quàm vehementes habeat, quantumque sibi obliget amatores suos? qui tamen periculo ejus sæpe turbati, citiùs eam finiunt, eo ipso quo finire formidant, & mortem dum declinant, accelerant, veluti si quisquam fluvio rapiendus irruat, latronem bestiamve fugiendo? Jactant in mare tempestate sæviente aliquando & alimenta; & ut vivant, projiciunt unde vivunt, ne citò finiatur, quod vel in labore vivitur. Quantis laboribus agitur, ut longiore tempore laboretur, & mors cùm impendere cœperit, ideo cavetur, ut diutiùs timeatur? Nam inter tot casus fragilitatis humanæ, quàm multæ mortes timentur; quarum certè una cùm venerit, restat ceteras non timeri: & tamen fugitur una ut omnes timeantur. Quibus excruciantur doloribus, qui curantur à medicis & secantur? Numquid ut non moriantur? sed ut aliquanto seriùs moriantur. Multi cruciatus suscipiuntur certi, ut pauci dies adjiciantur incerti: & nonnumquam ipsis doloribus victi continuò moriuntur, quos mortis timore suscipiunt: & cùm omnino non eligant vitam finire ne doleant, sed dolere ne finiant, accidit eis ut doleant & finiant: non solùm quia & sanati utique vitam finiunt post dolores, quæ tantis pœnis comparata nec sempiterna esse potest, quia mortalis est; nec diuturna, quia tota brevis est; nec de ipso brevi spatio sui secura, quia semper incerta est: verùm etiam quòd aliquando eam dolore finierunt, quam ne finirent, dolere voluerunt.

3. Habet etiam hoc magnum malum, ac vehementer exsecrandum & horrendum nimius amor vitæ istius, quòd multi dum volunt pauló diutiùs vivere, graviter offendunt Deum, apud quem est fons vitæ. Atque ita dum ab eis frustra, qui necessarió futurus est vitæ finis metuitur, illinc prohibentur, ubi sine fine vivitur. Huc accedit quia vita misera etiamsi posset esse perpetua, nullo modo beatæ vitæ etiam brevissimæ comparanda est: & tamen isti amando miserrimam atque brevissimam, perdunt beatissimam ac sempiternam; cùm in hac ipsa, quam malè diligunt, hoc velint quod in altera perdunt: quia utique in ista nec miseriam diligunt, nam beati esse volunt; nec brevitatem, nam eam finiri nolunt; tantùm quia vita est, sic amatur, ut sæpe propter eam (licèt miseram & brevem) beata & sempiterna amittatur.

4. His consideratis, quid magnum vita æterna jubet amatoribus suis, quum se jubet sic amari, quemadmodum hæc amatur à suis? An verò dignum est vel ferendum, cùm contemnuntur omnia, quæ amantur in mundo, ut vita post paululum finienda, saltem ipsum paululum teneatur in mundo; & non contemnitur mundus, ut obtineatur vita, quæ sine fine apud illum est, per quem factus est mundus? Modò cùm ipsa Roma domicilium clarissimi imperij barbarico vastaretur incursu, quàm multi hujus vitæ temporalis amatores, ut eam vel infeliciter producendam nudamque redimerent, dederunt omnia, quæ illi non solùm oblectandæ & ornandæ, verùm etiam sustentandæ tuendæque servabant. Solent certè amatores illis quas amant, ut eas habeant, multa conferre: isti amatam suam non haberent, nisi amando inopem reddidissent; nec ei multa conferrent, sed cuncta potiùs auferrent, ne sibi eam hostis auferret. Nec eorum reprehendo consilium. Quis enim nesciat perituram fuisse ipsam, si non ea periissent, quæ recondita fuerant propter ipsam? quamvis & quidam perdiderint priùs illa, mox ipsam: quidam verò licèt parati cuncta perdere propter ipsam, priùs perdiderint ipsam. Sed hinc admonendi sumus, quales æternæ vitæ dilectores esse debeamus, ut propter eam contemnamus cuncta superflua, cùm pro hac transitoria vita contemta sint, quæ illi fuerant necessaria.

[a] Argumentum huic epistolæ præfixum in hactenus editis Armentario addebat cognomen *Ripario*, nullius, quod noverimus, exemplaris MSS. auctoritate. neque porrò aliter habet ejusdem epistolæ titulus in Possidij indiculo c. 7. nisi, *Armentario & Paulinæ*.

CLASSIS III. AN. 411.

5. Neque enim amatam nostram, sicut illi suam, ut teneamus, exspoliamus, sed illi æternæ adipiscendæ istam temporalem velut famulam expeditiorem servire facimus, si eam nec ornamentorum vanorum vinculis alligemus, nec curarum noxiarum sarcinis oneremus, audiamusque Dominum, qui nobis illam vitam summo ardore desiderandam fidelissimè pollicetur, velut in totius mundi concione, clamantem: *Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, & ego vos reficiam. Tollite jugum meum super vos, & discite à me quia mitis sum & humilis corde; & invenietis requiem animabus vestris. Jugum enim meum lene, & onus meum leve est.* Hæc disciplina piæ humilitatis, ventosam & turbidam cupiditatem, avidam rerum extra nostram potestatem constitutarum, pellit ex animo, & quodammodo exspirat. IBI enim labor, ubi multa quæruntur & diliguntur, quibus adipiscendis atque retinendis voluntas non satis est, quia consequentem non habet facultatem. JUSTA verò vita, cùm volumus adest, quia eam ipsam plenè velle, justitia est; nec plus aliquid perficienda justitia, quàm perfectam voluntatem requirit. Vide si labor est, ubi velle satis est. Unde divinitus dictum est, *Pax in terra hominibus bonæ voluntatis.* Ubi pax, ibi requies: ubi requies, ibi finis appetendi, & nulla caussa laborandi. Sed hæc voluntas ut plena sit, oportet ut sana sit. Erit autem sana, si medicum non refugiat, cujus solius gratiâ sanari potest à morbo desideriorum noxiorum. Ipse est ergo medicus qui clamat, *Venite ad me omnes qui laboratis*, jugum suum lene, & onus leve dicens: quia diffusa per Spiritum-sanctum caritate in cordibus nostris, profectò amabitur quod [a] jubetur, & non erit asperum nec onerosum, si sub hoc uno jugo, quanto minus tumidâ, tanto magis liberâ cervice serviatur. Et hæc est una sarcina, qua ejus bajulus non premitur, sed levatur. Divitiæ si diliguntur, ibi serventur, ubi perire non possunt. Honor si diligitur, illic habeatur ubi nemo indignus honoratur. Salus si diligitur, ibi adipiscenda desideretur, ubi adeptæ nihil timetur. Vita si diligitur, ibi adquiratur ubi nulla morte finitur.

Matt. 11. 28.

Luc. 2. 14.

6. Reddite igitur quod vovistis, quia vos ipsi estis, & ei vos redditis à quo estis; reddite obsecro. Neque enim quod redditis, reddendo minuetur, sed potiùs servabitur & augebitur. Benignus enim exactor est, non egenus; & qui non crescat ex redditis, sed in se crescere faciat redditores. Huic ergo quod non redditur, perditur: quod autem redditur, reddenti additur: immo verò in eo cui redditur, ipse reddens servatur. Idipsum quippe erit redditum & redditor, quia idipsum erat debitum & debitor. Deo namque seipsum debet homo, eique reddendus est ut beatus sit, à quo accepit ut sit. Hoc significat quod in Evangelio Dominus ait, *Reddite Cæsari quæ Cæsaris sunt, & Deo quæ Dei sunt.* Hoc enim dixit, cùm sibi demonstrato nummo, & quæsito cujus haberet imaginem, responsum esset, Cæsaris: ut hinc intelligerent, quòd Deus exigeret ab homine imaginem suam in homine ipso, sicut Cæsar suam exigebat in nummo. Quanto magis ergo reddenda est cùm promittitur, cui etiam non promissa debetur?

Matt. 22. 21.

7. Quapropter carissime, possem quidem pro mea quantulacumque facultatula, sancti propositi, quod Deo vovisse vos comperi, uberiùs laudare fructum, ac demonstrare quid distet inter Christianos dilectores mundi hujus, & contemtores, quamvis fideles utrique dicantur. Eodem utrique lavacro sacri fontis abluti sunt, eisdem imbuti consecratique mysteriis, utrique ejusdem Evangelij non auditores tantùm, verùm etiam prædicatores: nec utrique tamen regni Dei lucisque participes, & vitæ æternæ, quæ sola est beata, coheredes. Dominus enim Jesus non ab eis qui non audiunt, sed eos inter se auditores verborum suorum, latissimo limite, non tenui distinctione discrevit. *Qui audit*, inquit, *verba mea hæc, & facit ea, similabo eum viro prudenti, qui ædificavit domum suam supra petram: descendit pluvia, venerunt flumina, flaverunt venti, & impegerunt in domum illam, & non cecidit: fundata enim erat supra petram. Qui autem audit verba mea hæc, & non facit ea, similabo eum viro stulto, qui ædificavit domum suam super arenam: descendit pluvia, venerunt flumina, flaverunt venti, & impegerunt in domum illam, & cecidit, & facta est ruina ejus magna.* Audire ergo illa verba, ædificare est. In hoc utrique pares sunt. In faciendo autem, & non faciendo quod audiunt, tantum dispares, quantum ædificium petræ soliditate fundatum dispar est ei, quod sine ullo fundamento facili arenæ mobilitate subvertitur. Nec ideo quisquis omnino non audit, tutius sibi aliquid comparat. Nihil enim ædificans, sine ullo tecto multo faciliùs obruendus, rapiendus, & dispergendus imbribus, fluviis ventisque donatur.

Matt. 7. 24. Luc. 6. 47.

8. Possem etiam pro modulo meo eosdem ipsos pertinentes ad dexteram regnumque cælorum in suis gradibus meritisque distinguere, atque ostendere, quo differat vita conjugalis filios procreantium patrum matrumque familiâs, verumtamen religiosorum ac piorum, [b] ab ea vita quam vos Deo vovistis, si nunc ad eam vovendam exhortandus esses: sed quia jam vovisti, jam te obstrinxisti, aliud tibi facere non licet. Priùs quàm esses voti reus, liberum fuit, quo esses inferior: quamvis non sit gratulanda libertas, qua fit ut non debeatur quod cum lucro redditur. Nunc verò quia tenetur apud Deum sponsio tua, non te ad magnam justitiam invito, sed à magna iniquitate deterreo. Non enim talis eris, si non feceris quod vovisti, qualis mansisses, si nihil tale vovisses. Minor enim tunc esses, non pejor. Modò autem tanto, quod absit, miserior, si fidem Deo fregeris, quanto beatior, si persolveris. Nec ideo te vovisse pæniteat, immo gaude jam tibi non licere, quod cum tuo detrimento licuisset. Aggredere itaque intrepidus, & dicta imple factis: ipse adjuvabit, qui vota tua expetit. Felix est necessitas, quæ in meliora compellit.

Ivo p. 8. cap. 137.

9. Una sola esse caussa posset, qua te id quod vovisti, non solùm non hortaremur, verùm etiam prohiberemus implere, si fortè tua conjunx hoc tecum suscipere animi seu carnis infirmitate recusaret. Nam & vovenda talia non sunt à conjugatis, nisi ex consensu & voluntate communi. Et si præproperè factum fuerit, magis est corrigenda temeritas quàm persolvenda promissio. Neque enim Deus exigit, si quis ex alieno aliquid voverit, sed potiùs usurpare vetat alienum. Divina quippe de hac re per Apostolum est prolata sententia;

Ivo p. 8. cap. 134. Grat. 33. q. 5. Una 4. sentent. dist. 31. cap. 1.

[a] Ita apud Lov. & aliquot MSS. At in editionibus Bad. & Er. legitur, *quod videbitur.* cui lectioni octo MSS. suffragantur. Alij demum MSS. habent, *quod jubebitur.*

[b] Bad. Am. Er. & MSS. quatuor, *à beata vita.*

Classis III. An. 411. 1.Cor. 7. 4. *Uxor non habet potestatem corporis sui, sed vir: similiter & vir non habet potestatem corporis sui, sed mulier:* sexum nomine corporis nuncupavit. Sed cùm illam tam paratam esse audiam Deo dicare continentiam, ut eo solo impediatur, si tibi debitum reddere conjugali jure compellitur; ambo Deo reddite, quod ambo vovistis, ut illi persolvatur quod ab alterutro non exigitis. Si continentia virtus est, sicuti est, cur ad eam sit promtior sexus infirmior, cùm virtus à viro potiùs cognominata videatur, sicut similitudo vocabuli resonat? Noli ergo vir abhorrere à virtute, quam mulier est parata suscipere. Sit vester consensus oblatio ad supernum altare Creatoris, & victâ concupiscentiâ tanto fortius quanto sanctius vinculum caritatis. Gaudeamus de vobis in abundanti gratia Christi, Domini eximij meritoque honorabiles & desiderabiles filij.

EPISTOLA CXXVIII. *

* Adscita ex 7. Tom. p. 1. Quæ autem 128. erat, nunc 112.

Marcellini Edicto collationis apud Carthaginem habendæ conditiones præscribenti consentire se profitentur episcopi catholici, id etiam ultrò pollicentes, non postulaturos ut sibi servetur episcopatus si victi fuerint, cùm tamen velint dignitatem Donatistis episcopis etiam victis suam cuique integram manere.

Honorabili ac dilectissimo filio, viro clarissimo & spectabili tribuno & notario, MARCELLINO, AURELIUS, SILVANUS, & universi episcopi catholici.

Scripta an. 411.

1. [a] EDICTO spectabilitatis tuæ, quo nostræ collationis tranquillitati quietique servandæ, & veritati manifestandæ muniendæque consultum est, in omnibus nos consentire, sicut admonere dignatus es, per has litteras intimamus: hoc est de loco & tempore ipsius collationis, & de numero eorum, quos præsentes esse oportebit. Consentimus etiam, ut hi, quibus conferendi delegamus officium, subscribant prosecutionibus suis: inque illo scripto, quo eis hoc munus imponimus, ratumque nos habituros quod egerint pollicemur, subscriptiones omnium nostrûm non solùm habeas factas, verùm etiam cùm fiunt ipse perspicias; admonituri quoque, domino adjuvante, populum Christianum, ut à collationis loco, quietis & tranquillitatis gratiâ, suum abstineat omnino conventum, & ea quæ aguntur, non cùm aguntur, audire festinet, sed conscripta ut cognoscat, exspectet, sicut ea te prolaturum omnibus promisisti.

2. Illo etiam, veritate confisi, nos vinculo conditionis obstringimus, ut si nobis ij, cum quibus agimus, demonstrare potuerint, cùm secundùm Dei promissa populi Christiani usquequaque crescendo jam magnam partem orbis implerent, & in ceteram dilatarentur implendam, subitò Ecclesiam Christi, nesciò quorum, quos isti accusant, peccatorum periisse contagio, & in sola remansisse parte Donati; si hoc, ut dictum est, demonstrare potuerint, nullos apud eos honores episcopalis mu-

A neris requiremus, sed eorum sequemur, pro sola æterna salute, consilium, quibus tanti gratiam beneficij pro cognita veritate debebimus. Si autem nos potiùs valuerimus ostendere Ecclesiam Christi, omnium non solùm Africanarum, verùm etiam transmarinarum provinciarum, multarumque gentium spatia feracissima populorum copiâ jam tenentem, & sicut scriptum est toto mundo fructificantem atque crescentem, nullorum hominum sibi commixtorum peccatis perire potuisse: si de-
B nique ipsorum, quos tunc accusare voluerunt, potiùs quàm convincere valuerunt, quæstionem demonstraverimus esse finitam, quamvis non in eis Ecclesiæ caussa consistat; & Cæcilianum innocentem, illos autem violentos & calumniosos esse judicatos ab eo Imperatore, ad cujus examen criminationes suas ultro accusando miserunt: postremò si quidquid de peccatis quorumlibet hominum dixerint, vel humanis documentis, vel divinis probaverimus, aut eorum innocentiam falsis criminibus
C adpetitam, aut Christi Ecclesiam, cujus communioni cohæremus, nullis eorum delictis esse destructam: sic ejus nobiscum teneant unitatem, ut non solùm viam salutis inveniant, sed nec honorem Episcopatus amittant. Neque enim in eis divinæ Sacramenta veritatis, sed commenta humani detestamur erroris: quibus sublatis fraternum pectus amplectimur, Christiana nobis caritate conjunctum, quod nunc dolemus dissensione diabolica separatum.

3. Poterit quippe unusquisque nostrûm, hono-
D ris sibi socio copulato, vicissim sedere eminentiùs, sicut peregrino episcopo juxta considente collega. Hoc cum alternis Basilicis utrisque conceditur, uterque ab alterutro honore mutuo prævenitur: quia ubi præceptio caritatis dilataverit corda, possessio pacis non fit angusta, ut uno eorum defuncto, deinceps jam singulis singuli pristino more succedant. nec novum aliquid fiet: nam hoc ab ipsius separationis exordio, in eis qui damnato nefariæ discissionis errore unitatis dulcedinem vel serò sa-
E puerunt, catholica dilectio custodivit. Aut si fortè Christiani populi singulis delectantur episcopis, & duorum consortium, inusitata rerum facie tolerare non possunt, utrique de medio secedamus, & ecclesiis in singulis damnatâ schismatis caussâ, in unitate pacifica constitutis, ab his qui singuli in ecclesiis singulis invenientur, unitati factæ per loca necessaria singuli constituantur episcopi. Quid enim dubitemus Redemtori nostro sacrificium istius humilitatis offerre? An verò ille de cælis in
F membra humana descendit, ut membra ejus essemus; & nos, ne ipsa ejus membra crudeli divisione lanientur, de cathedris descendere formidamus? Propter nos nihil sufficientius, quàm Christiani fideles & obedientes sumus: hoc ergo semper simus. Episcopi autem propter Christianos populos ordinamur. Quod ergo Christianis populis ad Christianam pacem prodest; hoc de nostro episcopatu faciamus. Si servi utiles sumus, cur Domini æternis lucris pro nostris temporalibus sublimi-

[a] Marcellinus in Africam ab Honorio missus, ut collationem Catholicos inter & Donatistas de suis controversiis ineundam curaret, evulgato inprimis rescripto Imperatoris ea de re ipsi dato Ravennæ die 14. seu 12. Octob. Varane Cos. (id est an. 410.) uti rescripti ejusdem fragmentum in cod. Theod. l. 16. tit. 11. subnotatur, emisit ipse edictum duplex anno insequenti, unum quo præstituit ut utriusque partis episcopi intra diem Kalendarum Juniarum conferendi caussâ congregarentur Carthagine: alterum quo jam præsentibus apud Carthaginem episcopis præscripsit locum modumque collationis, admonens ut pars utraque rescriptis proderet, utrùm placerent, quæ edicto continebantur, ex Augustino in Brev. collat. c. 2. & 3. Huic ergo posteriori edicto Catholici rescripserunt epistolam, quam hîc inter Augustinianas idcirco edendam curavimus, quia stilo sensuque tota refert Augustinum: cui de omnibus pro pace Ecclesiæ gestis palmam à Domino datam esse dicit Possidius cap. 13. quia *Totum illud bonum*, inquit, *per sanctum illum hominem consulentibus nostris episcopis & pariter satagentibus & cœptum & perfectum est*. Hinc de se ipse Augustinus in lib. de Gestis Pelagij scribit, tum se *curâ* hujus collationis *fuisse occupatissimum*, cùm primùm Pelagium semel aut iterum vidit Carthagine.

Classis III. An. 411.

tatibus invidemus? Episcopalis dignitas [a] fructuosior nobis erit, si gregem Christi magis deposita collegerit, quàm retenta disperserit. Nam qua fronte in futuro sæculo promissum à Christo sperabimus honorem, si Christianam in hoc sæculo noster honor impedit unitatem?

4. Hæc propterea præstantiæ tuæ scribenda curavimus, ut & per te innotescant omnibus. Postulamus ut in adjutorio Domini Dei nostri, quo admonente ista promittimus, & quo adjuvante nos implere posse confidimus, etiam ante collationem, si fieri potest, corda hominum vel infirma, vel dura, pia caritas aut sanet, aut edomet. Ac sic jam pacificis mentibus non resistamus manifestissimæ veritati, & disputationem nostram vel præcedamus concordiâ, vel sequamur. Neque enim desperare debemus, si recolunt, *Beatos esse pacificos quoniam ipsi Filij Dei vocabuntur*, (*Matt. 5. 9.*) multo digniùs & faciliùs eos velle, ut pars Donati universo orbi Christiano reconcilietur, quàm universus orbis Christianus à parte Donati rebaptizetur: cùm præsertim de Maximiani sacrilego & damnato schismate venientes, quos etiam terrenarum potestatum jussionibus insectando emendare curarunt, tanta dilectione quæsierint, ut nec baptismum ab eis datum rescindere auderent, & quosdam eorum damnatos, sine ulla honoris eorum diminutione susciperent, quosdam verò in illius discissionis societate impollutos fuisse censerent. Quorum inter se concordiæ non invidemus; sed eos certè oportet advertere, quàm pie tanto studio ramum à se fractum radix Catholica inquirit, si ramus ipse similiter à se parvum fragmen incisum sic colligere laboravit. Et alia manu: Optamus te fili in Domino bene valere. Aurelius episcopus ecclesiæ catholicæ Carthaginensis, huic epistolæ subscripsi. Item alia manu: Silvanus senex ecclesiæ Summensis subscripsi.

EPISTOLA CXXIX. *

* Desiderabatur in editis. Quæ autem 129. erat, nunc 97.

Catholici episcopi Notoriæ Donatistarum respondent, significantes Marcellino, se illis concedere quod petierant, ut universi qui venerant eorum episcopi præsentes essent in eo loco ubi celebranda erat collatio: tum etiam catholicæ Ecclesiæ caussam adversùs eorum schisma validis argumentis vindicant.

Honorabili ac dilectissimo filio V. C. & spectabili tribuno & notario MARCELLINO, AURELIUS, SILVANUS, & universi episcopi catholici.

Scripta paulò post superiorem.

1. MULTÙM nos sollicitos reddidit [b] Notoria, vel litteræ fratrum nostrorum, quos cupimus ad catholicam pacem à perniciosa dissensione converti; quod Edicto nobilitatis tuæ, quo ipsius disputationis nostræ tranquillitati quietique providisti, consentire noluerunt: ne fortè etiamsi non omnes, aliqui tamen eorum per multitudinis tumultum seu strepitum, collationem, quæ pacifica & pacata esse debet, impediant. Atque utinam ipsos non pertentet ista cogitatio, & nos potiùs fallat ista suspicio: & ideo si velint omnes esse præsentes, ut cùm eis visum fuerit, congregatis illuc etiam nobis, simul inde egrediamur concordes atque pacati, & schismatica divisione correcta, fraterno unitatis Christi vinculo obstricti, mirantibus & gaudentibus omnibus bonis, dolente autem solo diabolo & similibus ejus, pariter in Ecclesiam ad gratiarum actionem, laudesque Deo reddendas ardentissima & lucidissima caritate pergamus.

2. Quid enim magnum est, si oculus pacatus adtendat, & cogitatio Christiana non deserat considerare & videre, remotis humanis criminationibus seu veris seu falsis, in eis litteris Ecclesiam esse quærendam, ubi Christus Redemptor ejus innotuit? Nam sicut non audimus contra Christum eos, qui dicunt corpus ejus de sepulcro furatum à discipulis; sic non debemus audire contra ejus Ecclesiam eos, qui dicunt non eam esse nisi in solis Afris & Afrorum paucissimis sociis. Apostolus quippe dicit, quoniam veraces Christiani membra sunt Christi. (*Eph. 4. 25.*) Sicut ergo non credimus furto cujusquam periisse carnem Christi mortuam de sepulcro; sic credere non debemus peccato cujusquam viva ejus membra periisse de mundo. Non est itaque difficile, quoniam caput est Christus, & corpus Ecclesia, simul in Evangelio commendatum videre, & caput contra calumnias Judæorum, & corpus contra criminationes hæreticorum. Nam quod legitur, *Oportebat Christum pati, & resurgere à mortuis tertio die*, (*Luc 24 46.*) contra eos est, qui dicunt mortuum de sepulcro esse sublatum: quod autem sequitur, *& prædicari in nomine ejus pœnitentiam, & remissionem peccatorum, per omnes gentes, incipientibus ab Ierusalem*, (*Ibid. 47.*) contra eos est, qui dicunt non esse Ecclesiam in orbe terrarum: ut uno brevi capitulo paucisque verbis, & inimicus capitis, & inimicus corporis repellatur, &, si fideliter adtenderit, corrigatur.

3. Nam tenere istas inimicitias fratres nostros tanto magis dolemus, quanto magis eos constat easdem Scripturas nobiscum tenere, quibus hæc apertissima testimonia continentur. Judæi quippe qui negant resurrexisse Christum, saltem non accipiunt Evangelium: isti autem fratres nostri utriusque Testamenti auctoritate devincti sunt; & tamen criminari nos volunt de Evangelio tradito, & nolunt ei credere recitato. Sed nunc fortasse hujus collationis curâ susceptâ diligentiùs perscrutati sunt Scripturas sacras, & quia in eis innumerabilia testimonia repererunt, quibus promissa est Ecclesia futura in omnibus gentibus, & toto orbe terrarum, sicut eam reddi & præsentari cœpisse in Evangelio & epistolis apostolicis, & in Actibus Apostolorum videmus, ubi & ipsa loca, & civitates, & provinciæ leguntur, per quas crevit, incipiens ab Jerusalem, ut inde se etiam in Africam non migrando, sed crescendo diffunderet. Non autem invenerunt aliquod testimonium divinorum eloquiorum, ubi dictum est eam perituram de ceteris partibus mundi, & in sola Africa Donati parte mansuram: & viderunt quàm sit absurdum, pro illa, quæ fuerat peritura, tot testimonia divina recitari; pro ea verò, quæ, sicut putant, fuerat domino placitura, nullum ejus testimonium reperiri. Hæc fortè cogitantes, ad finiendas vanas, & perniciosas, & saluti æternæ contrarias inimicitias, ad locum collationis nostræ omnes convenire noluerunt, non ut tumul-

[a] Augustinus in Gestis cum Emerito hanc epistolam ex integro recitari jussit, cùmque verba illa legerentur, se dixisse meminit in lib. de iisdem Gestis, *Fratres si Dominum cogitamus, locus iste altior, specula vinitoris est, non fastigium superbientis. Si cùm volo retinere episcopatum meum, dispergo gregem Christi, quomodo est damnum gregis, honor pastoris?*

[b] Exstat illa Donatistarum Notoria in Carthaginensi collatione 1. n. 14 qua videlicet secundo Marcellini edicto respondentes, notum faciunt se ex diversis Africæ partibus convolantes ingressos fuisse Carthaginem xv. Kal. Jun. petuntque ut cunctos qui venerant adesse collationi præcipiat Marcellinus.

Classis III. an. 411.

tus novus oriatur, sed ut vetusta discordia finiatur.

4. Nam & illud, quo in nos solent graviter irritari, quòd reges terræ, quos tanto ante prædictum est Christo domino servituros, leges contra hæreticos & schismaticos pro catholica pace constituunt, credimus quòd aliquando cogitaverint, non esse culpandum: quia & antiqui reges non solùm gentis Hebraicæ, sed etiam alienigenæ, ne quisquam contra Deum Israël, hoc est verum Deum, non tantùm faceret, sed vel diceret aliquid, omnes regni sui populos præceptis minacissimis terruerunt; & majores istorum ipsam Cæciliani caussam, unde nata est ista dissensio, ad Constantinum imperatorem per Anulinum proconsulem accusando miserunt; quod utique non ob aliud videntur fecisse, nisi ut imperator Constantinus contra eos qui superati essent, eis qui superassent, aliquid regali auctoritate decerneret; totamque ipsam caussam potuerunt, (& fortè fecerunt ipsius collationis necessitate) archivis publicis perscrutatis, invenire olim esse finitam, post ecclesiastica judicia, quibus absolutus est Cæcilianus, illo etiam Imperatore judicante, ad cujus examen rem totam & primò miserunt, & postea perduxerunt. Ibi potuerunt etiam caussam Felicis Aptungensis ordinatoris Cæciliani, quem malorum omnium fontem in *concilio suo dixerant, cognoscente Æliano proconsule ex præcepto ejusdem Imperatoris invenire purgatam.

*Carthaginensi an. 311.

5. Quamquam & hoc si adtenderunt, &, quod facile fuerat, adverterunt, in Scripturis sanctis Ecclesiam Christi permixtis zizaniis, & paleâ, & piscibus malis futuram esse promissam usque ad tempus messis, ventilationis, & littoris, utique cogitare potuerunt, etiamsi malam caussam Cæcilianus & coëpiscopi ejus habuissent, nihil eos præjudicare potuisse orbi Christiano, quem Deus paucis credentibus tanto ante promisit, & nunc multis videntibus reddidit. Nisi fortè plus contra Ecclesiam valuit homo peccans, quàm pro Ecclesia Deus jurans; & iniquitas quod amisit, quàm veritas quod promisit. Hæc sentire quàm sit stultum & impium jam fortasse viderunt: cogitaverunt quoque damnatos à se Maximianistas Primiani damnatores per potestates terrenas etiam de basilicis curasse pellendos, & ibi certiùs exemplo suo recentiore didicerunt non esse peccatum, si tale aliquid Ecclesia contra rebelles suos ab hujusmodi potestatibus postulat: & quòd aliquos ex damnatis postea receperunt, quos cùm damnarent, aliis etiam plurimis in eadem societate schismatis constitutis dilationem dederunt, quos in Maximiani sacrilegi surculi communione impollutos mansisse dixerunt; & baptismum vel à damnatis, vel à sociis eorum, quamvis foris in schismate datum, rescindere atque iterare non ausi sunt; satis utique judicarunt, ea quæ contra nos dicebant, exemplo suo esse damnata: & credendum est quod jam intelligant quàm sit indignum, quàm intolerabile, ut cùm sedeant in cathedris episcopalibus cum istis, & cum ipso simul Primiano damnatores ejus, & damnati in caussa ejus, ut sit pax in parte Donati, de Cæciliano infametur orbis Christianus, ne in pace vivat unitas Christi.

6. Hæc omnia fortasse cogitantes, & Dei timore permoti omnes collationis loco adesse voluerunt, non tumultus dispositione, sed pacis. Quod enim propterea se universos adesse dixerunt, ut eorum numerus appareat, quoniam eos paucos esse adversarij sæpe sui mentiti sunt; hoc si aliquando à nostris dictum est, de his locis dici verissimè potuit; ubi nostrorum coëpiscoporum & clericorum atque laïcorum longe major est numerus, & maximè in Proconsulari provincia: quamquam, exceptâ Numidiâ consulari, etiam in ceteris provinciis Africanis nostrorum numero facillimè superentur; aut certè, in comparatione omnium gentium, per quas catholica communio dilatatur, eos esse paucissimos rectissimè dicimus. Sed nunc si numerum suum innotescere voluissent, nonne ordinatiùs atque tranquilliùs innotesceret per eorum subscriptiones, quas ut mandato suo te cernente subjungant, edicto admonuisti? Quid sibi ergo vult quòd collationis loco omnes adesse desiderant? Si enim pacem non cogitant, quid non perturbabunt locuturi, aut quid illic facient tacituri? Nam etiamsi clamor non sit, solus susurrus ipse multorum, satis magnum strepitum faciet, quo impediatur illa collatio.

7. Quid est autem quod in Notoria sua ponendum putarunt, ideo se justè flagitasse, ut omnes adessent, quia omnes conventi sunt ut venirent, quasi possent eligi pauci, qui adesse deberent, nisi ab omnibus qui venissent, ut eorum electioni te præsente subscriberent, ac sic in paucis omnes essent, cùm ab omnibus pauci electi essent. Aut ergo tumultus ab eis cogitatur, aut pax; quorum illud optamus, illud cavemus: & ideo ne fortè, quod absit, hoc præparetur potiùs quod cavemus, quàm quod optamus, consentimus adesse omnes illos, ut tamen à nobis tantus adsit numerus, quantus tuæ spectabilitati sufficere visus est: ut tumultuosum per turbas si quid emerserit, nonnisi eis rectè imputetur, in quorum parte præsens fuerit ad rem, quæ à paucis agenda est, omninò superflua multitudo. Si autem quod votis omnibus cupimus, quod ardenter appetimus, quod suppliciter à Domino deprecamur, caussâ unitatis faciendæ illa erit necessaria multitudo, cùm voluerint, omnes aderimus, & ad tantum bonum, illo adjuvante qui hoc donat, alacriter convolabimus; dicentes: *Fratres nostri estis*, non jam eis, qui nos detestantur, sed qui odio finito amplectuntur, ut nomen Domini honorificetur, & appareat illis in jocunditate jam nobiscum experientibus, quàm bonum sit & jocundum fratres habitantes in unum. Et alia manu: Optamus te, fili, in Deo bene valere. Item alia manu: Aurelius episcopus Ecclesiæ catholicæ Carthaginensis subscripsi. Item: Silvanus primæ sedis provinciæ Numidiæ subscripsi.

Isai. 66. 5. sec. LXX.

EPISTOLA CXXX. *

*Alias CXXI. quæ autem 130. erat, nunc 144.

Augustinus Probæ viduæ diviti, præscribit quomodo sit orandus Deus.

AUGUSTINUS episcopus servus Christi, servorumque Christi, religiosæ famulæ Dei [a] PROBÆ, in Domino dominorum salutem.

Scripta an. 411. aut 412. Caput I.

1. Et petisse te & promisisse me recolens, ut de orando Deo ad te aliquid scriberem, ubi tribuente ipso quem oramus,

[a] In Africam ex Urbis excidio fugerat Proba cognomine Faltonia, Probi Præfecti Prætorio & an 371. Consulis ordinarij conjux, avia Demetriadis virginis, ipsiusque matris Julianæ non verè mater, sed socrus ex Augustino in lib. de bono viduitatis c 19. necnon ex Hieronymo in epist. 8. ad Demetriadem, ubi hanc Olibrio Probæ filio natam esse significat: subinde verò genus ejus amplissimis laudibus prosecutus ait, *Proba illa omnium dignitatum & cuncta nobilitatis in orbe Romano nomen illustrius: cujus sanctitas & in universos effusa bonitas, etiam apud barbaros venerabilis fuit; quam trium liberorum Probini, Olibrij, & Probi non fatigarunt ordinarij consulatus* &c.

Classis III. An. 412.

tempus facultasque concessa est, oportuit ut debitum meum jam jamque persolverem, & pio studio tuo in Christi caritate servirem. Quàm me autem lætificaverit ipsa petitio tua, in qua cognovi quantam rei tantæ curam geris, verbis explicare non possum. Quod enim majus oportuit esse negotium viduitatis tuæ, quàm persistere in oratione nocte ac die, secundùm Apostoli admonitionem? 1. Tim. 5. 5. Ille quippe ait, *Quæ autem verè vidua est & desolata speravit in Domino, & persistit in oratione nocte ac die.* Unde mirum videri potest, cùm sis secundùm hoc sæculum nobilis, dives, tantæque familiæ mater; & ideo licèt vidua, non tamen desolata: quomodo occupaverit cor tuum præcipuéque sibi vindicaverit orandi cura, nisi quia prudenter intelligis quòd in hoc mundo & in hac vita nulla anima possit esse secura.

2. Proinde qui tibi eam cogitationem dedit, profectò facit quod Discipulis suis, non pro seipsis, sed pro humano genere contristatis, & desperantibus quemquam posse salvari, posteaquàm ab illo Matt. 19. 24. audierunt, facilius esse camelum intrare per foramen acus, quàm divitem in regnum cælorum; mirifica & misericordissima pollicitatione respondit, Deo esse facile quod hominibus impossibile est. Cui ergo facile est, ut etiam dives intret in regnum cælorum, inspiravit tibi piam sollicitudinem, de qua me consulendum putasti, quonam modo esset tibi orandum. Ille namque cùm etiam hìc adhuc esset Luca 19. 9. in carne, Zachæum divitem in regnum cælorum misit, & resurrectione atque adscensione glorificatus, multos postea divites impartito Spiritu-sancto fecit hujus sæculi contemtores, & finita divitiarum cupiditate ditiores. Quomodo enim tu sic studeres orare Deum, nisi sperares in eo? quomodo autem sperares in eo, si sperares in incerto divitiarum, & contemneres præceptum saluberrimum, quo Apo- 1. Tim. 6. 17. stolus ait, *Præcipe divitibus hujus mundi non superbè sapere, neque sperare in incerto divitiarum, sed in Deo vivo qui præstat nobis omnia abundanter ad fruendum; ut divites sint in operibus bonis, facilè tribuant, communicent, thesaurizent sibi fundamentum bonum in futurum ut apprehendant veram vitam.*

Caput II.

3. Debes itaque præ amore hujus veræ vitæ, etiam desolatam te putare in hoc sæculo, in quantalibet ejus felicitate verseris. Nam sicut est illa vera vita, in cujus comparatione utique ista quæ multùm amatur, quamlibet jocunda atque producta sit, nec vita dicenda est: sic est etiam solatium verum, quod per Prophetam Dominus pro- Isai. 57. 18. & 19. sec. LXX. mittit dicens, *Dabo illi solatium verum, pacem super pacem:* sine quo solatio quæcumque sunt terrena solatia, magis in eis desolatio, quàm consolatio reperitur. Divitiæ quippe atque fastigia dignitatum, ceteraque hujusmodi quibus se felices esse putant mortales veræ illius felicitatis expertes, quid afferunt consolationis, cùm sit eis non [a] indigere quàm eminere præstantius; quæ plus excruciant [b] adepta timore amissionis, quàm concupita adeptionis ardore? Talibus bonis non fiunt homines boni, sed aliunde boni facti bene utendo faciunt ut ista sint bona. Non sunt ergo in iis vera solatia, sed ibi potiùs, ubi vera vita. Nam INDE NECESSE EST ut fiat homo beatus, unde fit bonus.

4. Homines autem boni videntur etiam in hac vita præstare non parva solatia. Nam si paupertas angit, si luctus mœstificat, si dolor corporis inquietat, si contristat exsilium, si ulla calamitas alia vexat, adsint boni homines, qui non solùm gaudere cum gaudentibus, verùm etiam flere cum flentibus norunt, Rom. 12. 15. & salubriter alloqui & colloqui sciunt, plurimùm illa aspera leniuntur, relevantur gravia, superantur adversa. Sed ille hoc in eis & per eos agit, qui spiritu suo bonos fecit. Econtra si divitiæ circumfluant, nulla orbitas accidat, adsit sanitas carnis, incolumi habitetur in patria, & cohabitent mali homines, in quibus nemo sit cui fides habeatur, à quo non dolus, fraus, iræ, discordiæ, insidiæ timeantur atque sustineantur; nonne illa omnia fiunt amara & dura, nec aliquid lætum vel dulce est in eis? ita in quibuslibet rebus humanis nihil est homini amicum sine homine amico. Sed quotusquisque talis invenitur, de cujus animo & moribus sit in hac vita certa securitas? Nam sicut sibi quisque, nemo alter alteri notus est; & tamen nec sibi quisque ita notus est, ut sit de sua crastina conversatione securus. Proinde quamvis ex fructibus suis multi cognoscantur, & alij quidem bene vivendo proximos lætificent, alij malè vivendo contristent, tamen propter humanorum animorum ignota & incerta, rectissimè Apostolus admonet, ut non ante tempus quidquam judicemus, donec veniat Do- 1. Cor. 4. 5. minus, & illuminet abscondita tenebrarum, & manifestet cogitationes cordis, & tunc laus erit unicuique à Deo.

5. In iis igitur vitæ hujus tenebris, in quibus 2. Cor. 5. 6. 7. peregrinamur à Domino, quamdiu per fidem ambulamus, non per speciem, desolatam debet se Christiana anima reputare, ne desistat orare: & Scripturarum divinarum sanctarumque sermoni discat tamquam lucernæ in obscuro loco positæ, fidei ocu- 2. Petri. 1. 19. lum intendere, donec dies lucescat, & lucifer oriatur in cordibus nostris. Hujus enim lucernæ quidam fons ineffabilis lumen illud est, quod sic lucet in tenebris, ut non comprehendatur à tenebris, cui videndo, fide corda mundanda sunt. *Beati* enim Matt. 5. 8. *mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt:* &, *Sci-* 1. Johan. 3. 2. *mus quoniam cùm apparuerit, similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est.* Tunc erit vera vita post mortem, verumque solatium post desolationem. Illa vita eximet animam nostram de morte, Psal. 114. 8. & illud solatium oculos nostros à lacrymis. Et quoniam ibi jam non erit ulla tentatio, ideo sequitur in eodem Psalmo, *pedes meos à lapsu.* Porrò si nulla tentatio, jam nulla oratio: non enim ibi adhuc erit promissi boni exspectatio, sed redditi contemplatio: unde, *Placebo*, inquit, *Domino in regione vivorum*, ubi tunc erimus, non in deserto mortuorum, ubi nunc sumus. *Mortui enim estis*, ait Apo- Coloss. 3. 3. stolus, *& vita vestra abscondita est cum Christo in Deo. Cùm autem Christus apparuerit vita vestra, tunc & vos apparebitis cum ipso in gloria.* Hæc est enim vera vita, quam jubentur bonis operibus apprehendere divites: & ibi est verum solatium, quo solatio nunc vidua desolata, etiam quæ filios & nepotes habet, & domum suam piè tractat, agens cum omnibus suis ut ponant in Deo spem suam, dicit tamen in oratione; *Sitivit tibi anima mea, quàm multipliciter* Psal. 62. 2. *tibi & caro mea, in terra deserta & sine via & sine aqua*, quod est ista moribunda vita, quibuslibet mortalibus solatiis frequentetur, quibuslibet itinerantibus comitetur, quantalibet rerum copiâ cumuletur:

[a] Apud Lov. omittitur hìc particula negans, quæ reperitur in editionibus aliis & in MSS. propè omnibus.

[b] Benignianensis codex, *quæ plus excruciant adeptum timore amissionis, quàm cupientem ardore adeptionis.*

Classis III. An. 412.

cumuletur: nosti quippe ista omnia quàm incerta A sint. Et in illius promissæ felicitatis comparatione quid essent, etiamsi incerta non essent?

6. Hæc dixi quoniam sermonem meum vidua dives & nobilis, & tantæ familiæ mater, de oratione quæsisti, ut etiam tecum in hac vita permanentibus & obsequentibus tuis, te sentias desolatam, nondum utique apprehensâ illâ vitâ, ubi est verum certumque solatium, ubi implebitur quod in prophetia dictum est (Psal. 89. 14.), *Satiati sumus manè misericordiâ tuâ, & exsultavimus & jocundati sumus in omnibus* B *diebus nostris. Iocundati sumus pro diebus quibus nos humiliasti, annis quibus vidimus mala.*

Caput III.

7. ANTEQUAM ergo ista consolatio veniat, quantacumque temporalium bonorum felicitate circumfluas, ut persistas in orationibus die ac nocte, desolatam te esse memineris. Non enim Apostolus (1. Tim. 5. 5.) qualicumque viduæ hoc munus tribuit, *sed quæ verè*, inquit, *vidua est & desolata, speravit in Domino, & persistit in orationibus die ac nocte.* Quod verò sequitur, vigilantissimè cave, *Quæ autem in* C *deliciis agit, vivens mortua est.* Agit enim homo in iis quæ diligit, quæ pro magno appetit, quibus beatum se esse credit. Quapropter quod Scriptura dixit de divitiis (Psal. 61. 11.), *Divitiæ si adfluant ne apponatis cor,* hoc etiam de deliciis tibi dico, Deliciæ si adfluant, ne apponas cor. Non ideo te magnipendas, quòd non desunt, quòd affatim suppetunt, quòd velut ex fonte largissimo terrenæ felicitatis fluunt. Omnino hæc in te despice atque contemne, nec in iis quidquam requiras præter integram corporis vale- D tudinem. Hæc enim contemnenda non est propter necessarios usus vitæ, antequam mortale hoc induatur immortalitate (1. Cor. 15. 54.), hoc est vera & perfecta & perpetua sanitate, quæ non terrena deficiens infirmitate, corruptibili voluptate reficitur, sed cælesti firmitate persistens, æterna incorruptione vegetatur. Nam & ipse Apostolus (Rom. 13. 14.): *Carnis*, inquit, *providentiam ne feceritis in concupiscentiis:* quia gerimus curam carnis, sed ad necessitatem salutis. *Nemo enim umquam carnem suam odio habuit* (Ephes. 5. 29.), sicut iti- E dem ipse dicit. Hinc est enim quod & Timotheum, nimium, sicut apparet, corporis castigatorem admonet (1. Tim. 5. 23.), ut modico vino utatur, propter stomachum & frequentes suas infirmitates.

8. Has ergo delicias, in quibus vidua si agit, hoc est, si [a] delectatione cordis hæret atque habitat, vivens mortua est, multi sancti & sanctæ omnimodo caventes, ipsas velut matres deliciarum divitias dispergendo pauperibus abjecerunt, & tali modo in cælestibus thesauris tutiùs condiderunt. F Quod si tu devincta aliquo pietatis officio non facis, tu scis quam de iis rationem reddas Deo. Nemo enim scit quid agatur in homine (1. Cor. 2. 11.), nisi spiritus hominis qui in ipso est. Nos non debemus ante tempus quidquam judicare (1. Cor. 4. 5.), donec veniat Dominus, qui & illuminabit abscondita tenebrarum, & manifestabit cogitationes cordis, & tunc laus erit unicuique à Deo. Pertinet tamen ad vidualem curam tuam, deliciæ si adfluant, ne apponas cor, ne in eis putrescendo moriatur, quod sursum esse debet ut G vivat. Te in illorum numero deputato, de quibus scriptum est (Psal. 21. 27.), *Vivent corda eorum in sæculum sæculi.*

Caput IV.

9. AUDISTI qualis ores, nunc audi & quid ores, unde me maximè consulendum putasti, quoniam te permovit quod ait Apostolus (Rom. 8. 26.), *Quid enim oremus sicut oportet nescimus:* & timuisti ne magis tibi obsit, non sicut oportet orare, quàm non orare. Quod itaque dici breviter potest; Ora beatam vitam. Hanc enim habere omnes homines volunt. Nam & qui pessimè & perditè vivunt, nullo modo ita viverent, nisi eodem modo se esse vel posse fieri beatos putarent. Quid ergo aliud oportet te orare, nisi id quod cupiunt & mali & boni, sed ad quod perveniunt non nisi boni?

Caput V.

10. HÎC fortasse jam quæras, quid sit ipsa beata vita. In qua quæstione multorum philosophorum ingenia otiaque contrita sunt, qui tamen eam tanto minùs invenire potuerunt, quanto minùs ejus fontem honoraverunt, eique gratias non egerunt. Priùs itaque adtende, utrùm adquiescendum sit eis, qui dicunt eum beatum esse, qui secundùm suam vivit voluntatem. Sed absit ut hoc verum esse credamus. Quid si enim nequiter velit vivere? Nonne tanto miserior esse convincitur, quanto faciliùs mala ejus voluntas impletur? Meritò hanc sententiam etiam ipsi, qui sine cultu Dei philosophati sunt, respuerunt. Nam quidam eorum vir eloquentissimus ait (Cicero in Hortensio); « Ecce autem alij non philosophi qui- « dem, sed promti tamen ad disputandum, omnes « aiunt esse beatos qui vivant ut ipsi velint. Falsum « id quidem, VELLE enim quod non deceat, idem « ipsum miserrimum: nec tam miserum est non adi- « pisci quod velis, quàm adipisci velle quod non « oporteat. Quid tibi videtur? Hæc verba nonne ab ipsa veritate per quemlibet hominem dicta sunt? Possumus ergo hîc dicere quod Apostolus ait de quodam propheta Cretensi, cùm ejus illi sententia placuisset; *Testimonium hoc verum est.* (Tit. 1. 13.)

11. Ille igitur beatus est, qui omnia quæ vult habet, nec aliquid vult quod non decet. Quod si ita est, vide jam quæ homines non indecenter velint. Alius vult conjugari, alius conjugio viduatus deinceps continenter eligit vivere, alius nullum concubitum nec in ipsis nuptiis experiri. Et si aliud hîc alio melius reperitur; nullum tamen istorum possumus dicere indecenter aliquid velle: sic & optare filios, nuptiarum scilicet fructum, & eis qui suscepti fuerint vitam ac salutem, quo voto plerumque occupatur etiam continentia vidualis: nam etsi spreto conjugio jam non optant etiam filios procreare, optant tamen quos procreaverunt incolumes vivere. Ab hac omni cura immunis est virginalis integritas. Habent tamen omnes caros & caras, quibus non indecenter optant etiam temporalem salutem. Sed cùm istam salutem in seipsis & in eis quos diligunt adepti homines fuerint, num poterimus eos dicere jam beatos? Habent enim aliquid quod non dedecet velle: sed si alia non habent majora atque meliora & utilitatis decorisque pleniora, adhuc à beata vita longè absunt.

Caput VI.

12. PLACETNE igitur ut super salutem istam temporalem optent sibi ac suis honores & potestates? Sanè, si ut per hoc consulant eis, qui vivunt sub eis, non propter hæc ipsa, sed propter aliud quod inde fit bonum, decet ea velle: si autem propter inanem fastum elationis pompamque superfluam vel etiam noxiam vanitatis, non decet. Quocirca si optant sibi ac suis etiam sufficientiam rerum necessariarum, de qua sic Apostolus loquitur (1. Tim. 6. 6.); *Est autem quæstus magnus pietas cum sufficientia. Nihil enim intulimus in hunc mundum* (Job 1. 21.), *sed nec auferre hinc aliquid possumus: victum & tegumentum habentes his contenti simus. Nam qui volunt divites fieri, incidunt*

[a] Ita MSS. Gallicani. At Vaticani quatuor, *si in dilectione cordis.* Alius Vaticanus, *si dilectione cordis.* Editi verò, *si in delectatione carnis.*

CLASSIS III. AN. 412.

in tentationem & laqueum & desideria multa stulta & noxia, quæ mergunt homines in interitum & perditionem. Radix enim omnium malorum est avaritia, quam quidam appetentes à fide erraverunt, & inseruerunt se doloribus multis. Hanc ergo sufficientiam non indecenter vult, quisquis vult, nec amplius vult: alioquin non ipsam vult; & ideo nec decenter vult. Hanc optabat & pro hac orabat qui dicebat, *Divitias & paupertatem ne dederis mihi: constitue autem mihi quæ necessaria sunt sufficienter, ut ne satiatus mendax efficiar, & dicam, Quis me videt? aut pauper factus furer, & perjurem nomen Dei mei.* Vides certè & istam sufficientiam non appeti propter seipsam, sed propter salutem corporis, & congruentem habitum personæ hominis, quò habitu non sit inconveniens eis, cum quibus honestè officioséque vivendum est. *Prov. 30. 8.*

13. In his itaque omnibus incolumitas hominis & amicitia propter seipsa appetuntur: sufficientia verò rerum necessariarum non propter seipsam, sed propter duo superiora quæri solet, cùm decenter quæritur. Incolumitas porrò in ipsa vita ac salute atque integritate animi & corporis constituta est. Itemque amicitia non angustis finibus terminanda est: omnes enim, quibus amor & dilectio debetur, amplectitur, quamvis in alios propensiùs, in alios suspensiùs inclinetur: pervenit autem usque ad inimicos, pro quibus etiam orare præcipimur. Ita NEMO EST in genere humano, cui non dilectio, etsi non pro mutua caritate, pro ipsa tamen communis naturæ societate debeatur. * Sed ij nos multùm justéque delectant, à quibus vicissim sanctè castéque diligimur. Ista cùm habentur ut teneantur, cùm autem non habentur ut habeantur, orandum est.

*CAPUT VII.

14. Hoccine totum, & hæc sunt omnia quibus beatæ summa vitæ colligitur, an aliquid aliud veritas docet quod his omnibus præferatur? Nam & illa sufficientia, & ipsa incolumitas, vel propria vel amicorum, quamdiu temporalis est, pro æternæ vitæ adeptione abjicienda est: quamquam fortasse corpus, ANIMUS verò NULLO MODO SANUS existimandus est, qui non temporalibus æterna præponit. Neque enim in tempore utiliter vivitur, nisi ad comparandum meritum quo in æternitate vivatur. Ad illam ergo unam vitam, qua cum Deo & de Deo vivitur, cetera quæ utiliter & decenter optantur, sine dubio referenda sunt. In eo quippe nosmetipsos diligimus, si Deum diligimus: & ex alio præcepto proximos nostros sicut nosmetipsos ita verè diligimus, si eos ad Dei similem dilectionem, quantum in nobis est, perducamus. Deum igitur diligimus propter seipsum, & nos ac proximos propter ipsum: nec cùm ita vivimus, jam nos in ipsa beata vita constitutos existimemus, quasi nihil sit amplius quod oremus. Quomodo enim jam beatè vivimus, cùm illud adhuc desit, propter quod unum bene vivimus?

CAPUT VIII.

15. UT quid ergo per multa dispergimur, & quærimus quid oremus, timentes ne fortè sicut non oportet oremus, ac non potiùs cum Psalmo dicimus, *Vnam petij à Domino, hanc requiram, ut habitem in domo Domini omnes dies vitæ meæ: ut contempler delectationem Dei, & visitem templum ejus?* Ibi namque omnes dies non veniendo & transeundo fiunt omnes, nec initium alterius est finis alterius; omnes sine fine simul sunt, ubi nec ipsa vita habet finem, cujus illi dies sunt. Propter hanc adipiscendam vitam beatam ipsa vera Vita beata nos orare docuit, non in multiloquio, tamquam eo fiat ut exaudiamur, quo loquaciores sumus, cùm eum oremus qui novit, sicut ipse Dominus ait, quid nobis necessarium sit, priùs quàm petamus ab eo. Unde mirum videri potest, quamvis multiloquium prohibuerit, cur nos sic orare adhortatus sit, qui novit quid nobis necessarium sit priùs quàm petamus ab eo, ut diceret, *Oportet semper orare, & non deficere*, viduæ cujusdam proposito exemplo, quæ de suo adversario cupiens vindicari, judicem iniquum sæpe interpellando flexit ad audiendum, non justitiâ vel misericordiâ permotum, sed tædio superatum: ut hinc admoneremur, quàm certiùs nos exaudiat misericors & justus Dominus Deus sine intermissione orantes, quando illa nec ab iniquo & impio judice potuit assidua interpellatione contemni: & quàm libens atque placatus bona desideria impleat eorum, à quibus aliena peccata novit ignosci, si quò cupiebat illa pervenit, quæ voluit vindicari. Ille quoque cui amicus de via venerat, nec quod ei apponeret habebat, ab amico sibi tres panes cupiens commodari, quibus fortasse ipsa Trinitas unius substantiæ figurata est, jam cum suis servis dormientem petitor instantissimus & molestissimus excitavit, ut daret ei quantos volebat, magis & ipse vitando tædium quàm benevolentiam cogitando: ut hinc intelligeremus, si dare cogitur qui, cùm dormiat, à petente excitatur invitus, quanto det benigniùs qui nec dormire novit, & dormientes nos excitat ut petamus.

Psal. 26. 4. *Matt. 6. 8.* *Luca 18. 1.* *Luca 11. 5.*

16. Hinc est & illud; *Petite & accipietis: quærite, & invenietis: pulsate, & aperietur vobis. Omnis enim qui petit accipit, & quærens invenit, & pulsanti aperietur. Aut quis est ex vobis homo, à quo filius suus panem petit, numquid lapidem porrigit ei? aut si piscem petit, numquid serpentem porrigit illi? aut si ovum petit, numquid porrigit ei scorpium? Si ergo vos, cùm sitis mali, nostis bona data dare filiis vestris, quanto magis pater vester cælestis dabit bona petentibus se?* Cùm ergo secundùm tria illa quæ commendat Apostolus, fides significetur in *pisce*, vel propter aquam baptismi, vel quòd in hujus sæculi fluctibus integra est; cui contrarius est ille serpens, qui ut non crederetur Deo, venenosa fraude persuasit: spes in *ovo*, quia vita pulli nondum est, sed futura est, nec jam videtur, sed adhuc speratur; spes enim quæ videtur, non est spes; cui contrarius est scorpius, quoniam qui sperat æternam vitam, quæ retrò sunt obliviscitur, & in anteriora se extendit; cui noxium est retrò respicere; scorpius autem ex ea parte cavendus est, quam venenatam & aculeatam retrorsum habet: caritas, in *pane*: major enim horum caritas; & in cibis utique vincit cetera panis utilitas; cui contrarius est lapis, quoniam dura corda respuunt caritatem: sive aliud aliquid congruentius ista significent, tamen qui novit bona data dare filiis suis, petere nos & quærere & pulsare compellit.

Ibid. 9. *Rom. 8. 24.* *1. Cor. 13. 13.*

17. Quod quare faciat, qui novit, quid nobis necessarium sit, priùs quàm petamus ab eo, movere animum potest, nisi intelligamus quòd Dominus & Deus noster non voluntatem nostram sibi velit innotescere, quam non potest ignorare; sed exerceri in orationibus desiderium nostrum, quo possimus capere quod præparat dare. Illud enim valde magnum est, sed nos ad capiendum parvi & angusti sumus. Ideo nobis dicitur, *Dilatamini, ne sitis jugum ducentes cum infidelibus.* Tanto quippe illud

2. Cor. 6. 14.

Classis III. an. 412.

1. Cor. 2. 9.

quod valde magnum est, quod nec oculus vidit, quia non est color; nec auris audivit, quia non est sonus; nec in cor hominis adscendit, quia cor hominis illuc debet adscendere, sumemus capaciùs, quanto id & fideliùs credimus, & speramus firmiùs, & desideramus ardentiùs.

Caput IX.

18. In ipsa ergo fide & spe & caritate continuato desiderio semper oramus. Sed ideo per certa intervalla horarum & temporum etiam verbis rogamus Deum, ut illis rerum signis nos ipsos admoneamus, quantumque in hoc desiderio profecerimus nobisipsis innotescamus, & ad hoc augendum nos ipsos acriùs excitemus. Dignior enim sequetur effectus, quem ferventior præcedit affectus. Ac per hoc & quod ait Apostolus, *Sine intermissione orate*, quid est aliud quàm beatam vitam, quæ nulla nisi æterna est, ab eo qui eam solus dare potest, sine intermissione desiderate? Semper ergo hanc à Domino Deo desideremus, & oramus semper. Sed ideo ab aliis curis atque negotiis, quibus ipsum desiderium quodam modo tepescit, certis horis ad negotium orandi mentem revocamus, verbis orationis nos ipsos admonentes in id, quod desideramus, intendere, ne quod tepescere cœperat, omnino frigescat, & penitùs exstinguatur, nisi crebriùs inflammetur. Unde & illud quod idem Apostolus ait, *Postulationes vestræ innotescant apud Deum*, non sic accipiendum est, tamquam Deo innotescant, qui eas & antequam essent utique noverat, sed nobis innotescant apud Deum per tolerantiam, non apud homines per jactantiam. Aut fortè etiam innotescant Angelis qui sunt apud Deum, ut quodam modo eas offerant Deo, & de his consulant, & quod eo jubente implendum esse cognoverint, sicut oportere ibi cognoverint, hoc nobis vel evidenter vel latenter apportent. Dixit enim Angelus homini, *Et nunc quando orabas tu & Sara, ego obtuli orationem vestram in conspectu claritatis Dei.*

1 Thess. 5. 16. — Philip. 4. 6. — Tob. 12. 12.

Caput X.

19. Quæ cùm ita sint, etiam cùm diu orare vacat, id est cùm alia bonarum & necessariarum actionum non impediuntur officia, quamvis & in eis, ut dixi, desiderio illo semper orandum sit, non est improbum nec inutile. Neque enim, ut nonnulli putant, hoc est orare in multiloquio, si diutiùs oretur. Aliud est sermo multus, aliud diuturnus affectus. Nam & de ipso Domino scriptum est, quòd pernoctaverit in orando, & quòd prolixiùs oraverit: ubi quid aliud quàm nobis præbebat exemplum, in tempore precator opportunus, cum Patre exauditor æternus?

Luca 6. 12.

20. Dicuntur fratres in Ægypto crebras quidem habere orationes, sed eas tamen brevissimas, & raptim quodam modo jaculatas, ne illa vigilanter erecta, quæ oranti plurimùm necessaria est, per productiores moras evanescat atque hebetetur intentio. Ac per hoc etiam ipsi satis ostendunt, hanc intentionem, sicut non est obtundenda, si perdurare non potest, ita si perduraverit, non citò esse rumpendam. Absit enim ab oratione multa loquutio, sed non desit multa precatio, si fervens perseverat intentio. Nam multùm loqui, est in orando rem necessariam superfluis agere verbis. Multùm autem precari, est ad eum, quem precamur, diuturna & pia cordis excitatione pulsare. Nam plerumque hoc negotium plus gemitibus quàm sermonibus agitur, plus fletu quàm affatu. Ponit autem lacrymas nostras in conspectu suo, &

Classis III. an. 412.

A gemitus noster non est absconditus ab eo, qui omnia per Verbum condidit, & humana verba non quærit.

Caput XI. Expositio orationis dominicæ. Matt. 6. 9. Luca 11. 2.

21. Nobis ergo verba necessaria sunt, quibus commoneamur & inspiciamus quid petamus, non quibus Dominum seu docendum seu flectendum esse credamus. Cùm ergo dicimus, *Sanctificetur nomen tuum*, nos ipsos admonemus desiderare, ut nomen ejus quod semper sanctum est, etiam apud homines sanctum habeatur, hoc est non contemna-
B tur; quod non Deo, sed hominibus prodest. Et in eo quod dicimus, *Adveniat regnum tuum*, quod seu velimus, seu nolimus, utique veniet, desiderium nostrum ad illud regnum excitamus, ut nobis veniat, atque nos in eo regnare mereamur. Cùm dicimus, *Fiat voluntas tua sicut in cælo & in terra*; nobis ab illo precamur ipsam obedientiam, ut sic à nobis fiat voluntas ejus, quemadmodum fit in cælestibus ab Angelis ejus. Cùm dicimus, *Panem nostrum quotidianum da nobis hodie*; per id quod di-
C citur *hodie* significatur hoc tempore, ubi vel illam sufficientiam petimus, à parte quæ excellit, id est nomine panis totam significantes; vel sacramentum fidelium, quod in hoc tempore necessarium est, non tamen ad hujus temporis, sed ad illam æternam felicitatem assequendam. Cùm dicimus, *Dimitte nobis debita nostra, sicut nos dimittimus debitoribus nostris*; nos admonemus & quid petamus, & quid faciamus, ut accipere mereamur. Cùm dicimus, *Ne nos inferas in tentationem*; nos admone-
D mus hoc petere, ne deserti ejus adjutorio alicui tentationi vel consentiamus decepti, vel cedamus afflicti. Cùm dicimus, *Libera nos à malo*; nos admonemus cogitare, nondum nos esse in eo bono, ubi nullum patiemur malum. Et hoc quidem ultimum quod in dominica oratione positum est, tam latè patet, ut homo Christianus in qualibet tribulatione constitutus in hoc gemitus edat, in hoc lacrymas fundat, hinc exordiatur, in hoc immoretur, ad hoc terminet orationem. His enim verbis
E res ipsas memoriæ nostræ commendari oportebat.

Caput XII.

22. Nam quælibet alia verba dicamus, quæ affectus orantis vel præcedendo format ut clareat, vel consequendo adtendit ut crescat, nihil aliud dicimus quàm quod in ista dominica oratione positum est, si rectè & congruenter oramus. Quisquis autem id dicit quod ad istam evangelicam precem pertinere non possit, etiam si non illicitè orat, carnaliter orat: quod nescio quemadmodum non dicatur illicitè, quandoquidem spiritu rena-
F tos nonnisi spiritaliter decet orare. Qui enim dicit verbi gratiâ, *Clarificare in omnibus gentibus, sicut clarificatus es in nobis*: &, *Prophetæ tui fideles inveniantur*: quid aliud dicit quàm, *Sanctificetur nomen tuum*? Qui dicit, *Deus virtutum converte nos, & ostende faciem tuam, & salvi erimus*: quid aliud dicit quàm, *Veniat regnum tuum*? Qui dicit, *Itinera mea dirige secundùm verbum tuum, & ne dominetur mei omnis iniquitas*: quid aliud dicit quàm, *Fiat voluntas tua sicut in cælo & in terra*? Qui di-
G cit, *Paupertatem & divitias ne dederis mihi*: quid aliud dicit quàm, *Panem nostrum quotidianum da nobis hodie*? Qui dicit, *Memento Domine David, & omnis mansuetudinis ejus*: aut, *Domine, si feci istud, si est iniquitas in manibus meis, si reddidi retribuentibus mihi mala*: quid aliud dicit quàm, *Dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris*? Qui dicit, *Aufer à me concupiscentias*

Eccli. 36. 4. — Ibid. 18. — Psal. 79. 4. — Psal. 118. 133. — Prov. 30. 8. — Psal. 131. 1. — Psal. 7. 4. — Eccli. 23. 6.

Classis III. An. 412.

ventris, *& desiderium concubitus ne apprehendat me:* quid aliud dicit quàm, *Ne nos inferas in tentationem?* Qui dicit, *Erue me ab inimicis meis Deus, & ab insurgentibus super me, libera me:* quid aliud dicit quàm, *Libera nos à malo?* Et si per omnia precationum sanctarum verba discurras, quantum existimo, nihil invenies quod in ista dominica non contineatur & concludatur oratione. Unde liberum est aliis atque aliis verbis, eadem tamen in orando dicere; sed non debet esse liberum alia dicere.

Psal. 58. 2.

23. Hæc & pro nobis, & pro nostris, & pro alienis, atque pro ipsis inimicis sine fluctu dubitationis oranda sunt: quamvis alius pro isto, alius pro illo, sicut se habent propinquitates vel longinquitates necessitudinum in corde orantis oriatur aut excellat affectus. Qui autem dicit in oratione, verbi gratiâ, Domine multiplica divitias meas, aut da mihi tantas quantas illi vel illi dedisti, aut honores meos auge, fac me in hoc sæculo præpotentem atque clarentem, vel si quid hujusmodi est; & hæc dicit, eorum habens concupiscentiam, non id attendens, ut ex his secundùm Deum prosit hominibus: puto eum non invenire in oratione dominica, quò possit hæc vota coaptare. Quamobrem pudeat saltem petere quæ non pudet cupere; aut si & hoc pudet, sed cupiditas vincit, quanto meliùs hoc petitur, ut etiam ab isto cupiditatis malo liberet, cui dicimus, *Libera nos à malo.*

Caput XIII.

24. Habes quantum arbitror, non solùm qualis ores, verùm etiam quid ores; non me docente, sed illo qui omnes nos docere dignatus est. Beata vita quærenda est, hæc à Domino Deo petenda est. Quid sit beatum esse, à multis multa sunt disputata, sed nos ad multos & ad multa ut quid imus? Breviter in Scriptura Dei veraciterque dictum est; *Beatus populus cujus est Dominus Deus ipsius.* In ipso populo ut simus, atque ad eum contemplandum, & cum eo sine fine vivendum pervenire possimus, *finis præcepti est caritas de corde puro & conscientia bona, & fide non ficta.* In eisdem tribus, pro conscientia bona spes posita est. Fides ergo & spes & caritas ad Deum perducunt orantem, hoc est credentem, sperantem, desiderantem, & quæ petat à Domino in dominica oratione considerantem. Jejunia & ab aliis voluptatibus sine salutis neglectu carnalis concupiscentiæ refrenatio, maximéque eleemosynæ multùm adjuvant orationem, ut possimus dicere; *In die tribulationis meæ, Deum exquisivi manibus meis, nocte coram eo, & non sum deceptus.* Quomodo enim Deus incorporalis & impalpabilis manibus exquiritur, nisi operibus exquiratur?

Ps. 143. 15.

1. Tim. 1. 5.

Psal. 76. 3.

Caput XIV.

Rom. 8. 26.

25. Adhuc est fortasse, quod quæras, cur Apostolus dixerit, *Quid enim oremus, sicut oportet nescimus.* Neque enim ullo modo credendum est vel ipsum, vel quibus ista dicebat, dominicam nescisse orationem. Cur ergo putamus hoc eum dixisse, quod nec temere potuit, nec mendaciter dicere, nisi quia molestiæ tribulationesque temporales plerumque prosunt, vel ad sanandum tumorem superbiæ, vel ad probandam exercendamve patientiam, cui probatæ & exercitatæ clarior merces uberiorque servatur, vel ad quæcumque flagellanda & abolenda peccata; tamen nos nescientes quid ista prosint, ab omni tribulatione optamus liberari? Ab hac ignorantia nec seipsum Apostolus ostendit alienum, nisi fortè quid oraret sicut oportet sciebat, quando in revelationum magnitudine

2. Cor. 12. 7.

A ne extolleretur datus est illi stimulus carnis, angelus satanæ, qui eum colaphizaret, propter quod ter Dominum rogavit, ut eum auferret ab eo, utique sicut oportet nesciens quid oraret. Denique Dei responsum cur non fieret, quod vir tantus orabat, & quare fieri non expediret, audivit; *Sufficit tibi gratia mea. Nam virtus in infirmitate perficitur.*

Classis III. An. 412.

Ibidem 9.

26. In his ergo tribulationibus, quæ possunt & prodesse & nocere, quid oremus sicut oportet nescimus: & tamen quia dura, quia molesta, quia B contra sensum nostræ infirmitatis sunt, universali humana voluntate, ut à nobis hæc auferantur, oramus. Sed hoc devotionis debemus Domino Deo nostro, ut si ea non abstulerit, non ideo nos ab eo negligi existimemus, sed potiùs piâ patientiâ malorum, bona speremus ampliora: sic enim virtus in infirmitate perficitur. Nonnullis quippe impatientibus Dominus Deus quod petebant concessit iratus, sicut contrà Apostolo negavit propitius. Nam legimus Israëlitæ quid & quomodo rogaverint & acceperint; sed expletâ concupiscentiâ, impatientia est graviter castigata. Dedit & regem petentibus secundùm cor eorum, sicut scriptum est, non secundùm cor suum. Dedit etiam quod diabolus postulavit, ut probandus ejus famulus tentaretur. Exaudivit rogantes & immundos spiritus, ut in multos sues legio dæmonum mitteretur. Hæc scripta sunt, ne fortè se quisque magnipendat, si fuerit exauditus, cùm aliquid impatienter petit, quod non impetrare plus prosit; aut se abjiciat, & de divina erga se miseratione desperet, si non exauditur, cùm fortè aliquid petit, quo accipiendo affligatur atrociùs, vel à prosperitate corruptus penitùs evertatur. In talibus ergo quid oremus sicut oportet, nescimus. Unde si aliquid contrà quàm oramus acciderit, patienter ferendo, & in omnibus gratias agendo, hoc potiùs oportuisse quod Dei, non quod nostra voluntas habuit, minimè dubitare debemus. Nam & hujusmodi exemplum præbuit nobis ille mediator, qui cùm dixisset, *Pater, si fieri potest, transeat à me calix iste*, humanam in se voluntatem ex hominis susceptione transformans, continuò subjecit, *Verùm non quod ego volo, sed quod tu vis Pater.* Unde non immeritò per unius obedientiam justi constituuntur multi.

Num. 11. 33.

1. Reg. 8. 7.

Job 1. 12. & cap. 2. 6.

Luca 8. 32.

Matt. 26. 39.

Rom. 5. 19.

27. Quisquis autem illam unam petit à Domino, & hanc requirit, certus ac securus petit, nec timet ne fortè obsit cùm acceperit, sine qua nihil prodest quidquid aliud orando sicut oportet acceperit. Ipsa est enim una vera & sola beata vita, ut contemplemur Domini delectationem in æternum, immortales atque incorruptibiles corpore & spiritu. Propter hanc unam cetera requiruntur, & non indecenter petuntur. Istam quisquis habuerit, omnia quæ vult habebit, nec aliquid ibi velle habere poterit, quod non decebit. Ibi quippe est fons vitæ, quem sitire nunc oportet in oratione, quamdiu in spe vivimus, & quod speramus nondum videmus, in protectione alarum ejus, ante quem est omne desiderium nostrum, ut inebriemur ab ubertate domus ejus, & torrente voluptatis ejus potemur: quoniam apud eum est fons vitæ, & in lumine ejus videbimus lumen: quando satiabitur in bonis desiderium nostrum: & nihil erit ultra quod gemendo quæramus, sed quod gaudendo teneamus. Verumtamen quia ipsa est pax, quæ præcellit omnem intellectum, etiam ipsam in oratione poscendo, quid oremus

Psal. 26. 4.

Psal. 35. 9.

Classis III. An. 412. ſicut oportet neſcimus. Quod enim ſicuti eſt co- A
gitare non poſſumus, utique neſcimus; ſed quidquid cogitanti occurrerit, abjicimus, reſpuimus, improbamus, non hoc eſſe quod quærimus novimus, quamvis illud nondum quale ſit, noverimus.

Caput XV. 28. Est ergo in nobis quædam, ut ita dicam, docta ignorantia, ſed docta ſpiritu Dei, qui adjuvat infirmitatem noſtram. Nam cùm dixiſſet Apo-
Rom. 8. 25. ſtolus, *Si autem quod non videmus ſperamus, per patientiam exſpectamus*; ibi ſubjecit, *Similiter & Spiritus adjuvat infirmitatem noſtram. Quid enim oremus ſicut oportet neſcimus: ſed ipſe Spiritus interpellat* B
pro nobis gemitibus inenarrabilibus: qui autem ſcrutatur corda, ſcit quid Spiritus ſapiat, quia ſecundùm Deum interpellat pro ſanctis. Quod non ſic eſt intelligendum, ut exiſtimemus ſanctum Spiritum Dei, qui in Trinitate incommutabilis Deus eſt, & cum Patre & Filio unus Deus, tamquam aliquem qui non ſit quod Deus eſt interpellare pro ſanctis. Dictum quippe eſt, *interpellat pro ſanctis*, quia inter-
Deut. 13. 3. pellare ſanctos facit, ſicut dictum eſt, *Tentat vos* C
Dominus Deus veſter, ut ſciat ſi diligatis eum, hoc eſt ut ſcire vos faciat. Interpellare itaque ſanctos facit gemitibus inenarrabilibus, inſpirans eis deſiderium etiam adhuc incognitæ tantæ rei, quam per patientiam exſpectamus. Quomodo enim narratur, quando deſideratur, quod ignoratur? Nam utique ſi omni modo ignoraretur, non deſideraretur: & rurſus, ſi videretur, non deſideraretur, nec gemitibus quæreretur.

Caput XVI. 29. Hæc omnia conſiderans, & ſi quid aliud D
de hac re tibi Dominus inſinuaverit, quod vel mihi non occurrit, vel dici à me longum fuit, concerta in oratione vincere hoc ſæculum, ora in ſpe, ora fideliter & amanter, ora inſtanter atque patienter, ora ſicut vidua Chriſti. Quamvis enim ad omnia membra ejus, hoc eſt ad omnes qui in eum credunt, & ejus corpori ſociantur, ſicut docuit, orare pertineat, ſpecialiter tamen diligentior cura
1. Reg. 1. 2. orationum in Scripturis ejus viduis invenitur in-
Luca 2. 26. juncta. Nam duæ fuerunt Annæ honorabiliter no- E
minatæ, una conjugata quæ ſanctum Samuëlem peperit, alia vidua quæ ſanctum ſanctorum, cùm adhuc infans eſſet, agnovit. Oravit & conjugata in dolore animi & afflictione cordis, quia filios non
1. Reg. 1. 11. habebat: tunc ipſum Samuëlem impetravit, & acceptum Deo reddidit, quia cùm poſceret, vovit. Sed oratio ejus quomodo ad orationem illam do-
Matt. 6. 13. minicam pertineat, non facilè reperitur, niſi quia in eo quod ibi poſitum eſt, *Libera nos à malo*; non parvum malum videbatur, & nuptam eſſe, & fructu F
carere nuptiarum, cùm ſola excuſet nuptias pro-
Luca 2. 37. creandorum cauſſa filiorum. De illa verò Anna vidua vide quid ſcriptum ſit; *Quia non diſcedebat de templo, jejuniis & obſecrationibus ſerviens nocte ac die.*
1. Tim. 5. 5. Nec aliunde Apoſtolus, quod & ſuprà commemoravi, *Quæ autem verè vidua eſt*, inquit, *& deſolata, ſperavit in Domino, & perſiſtit in orationibus nocte*
Luca 18. 1. *ac die*: & Dominus cùm ſemper ad orandum, & non deficiendum nos hortaretur, viduam commemoravit, quæ licèt iniquum & impium judicem, G
ac Dei & hominum contemtorem, ad audiendam cauſſam ſuam aſſiduè interpellando convertit. Quàm ergo præ ceteris viduæ debent vacare orationibus, ſatis hinc intelligi poteſt, quòd omnibus ad ſuſcipiendum orandi ſtudium de viduis propoſitum eſt exhortationis exemplum.

30. Quid autem in hoc operis genere in viduis electum eſt, niſi deſtitutio & deſolatio? Quapropter ſi ſe omnis anima intelligat in hoc ſæculo deſtitutam atque deſolatam quamdiu peregrinatur à Domino, profectò quamdam viduitatem ſuam Deo defenſori aſſiduâ & impenſiſſimâ precatione commendat. Ora ergo ut vidua Chriſti, nondum habens ejus conſpectum, cujus precaris auxilium. Et licèt ſis ditiſſima, ſicut pauper ora. Nondum enim veras futuri ſæculi divitias habes, ubi nulla damna formides. Licèt habeas filios & nepotes, numeroſamque familiam, quod & ſuprà dictum eſt, ſicut deſolata ora: incerta ſunt enim omnia temporalia, etiam uſque in finem vitæ hujus in noſtram conſolationem manſura. Tu autem ſi ea quæ surſum ſunt quæris & ſapis, æterna & certa deſideras, quæ quamdiu nondum habes etiam ſalvis omnibus atque obſequentibus tuis, tamquam deſolatam deputare te debes. Et ſi tu, profectò etiam tuo exemplo religioſiſſima nurus tua, & aliæ ſanctæ viduæ virgineſque ſub veſtra cura ſecuriùs conſtitutæ: quanto enim magis domum veſtram piè tractatis, tanto impenſiùs orationibus inſtare debetis, rerum præſentium non occupatæ negotiis, niſi quæ flagitat cauſſa pietatis.

31. Sanè memineritis & pro nobis non negligenter orare. Nolumus enim ſic nobis honorem quem periculoſum gerimus deferatis, ut adjutorium, quod neceſſarium novimus, auferatis. A familia Chriſti oratum eſt pro Petro, oratum eſt Act. 12. 5.
pro Paulo; & vos in ejus familia eſſe gaudemus, & incomparabiliter plus quàm Petrus & Paulus orationum fraternarum auxiliis indigemus. Orate certatim concordi ſanctoque certamine: non enim adversùs alterutrum certatis, ſed adversùs diabolum ſanctis omnibus inimicum. In jejuniis & vigi- Tobiæ 12. 8.
liis, & omni caſtigatione corporis quamplurimùm adjuvatur oratio. Faciat quæque veſtrûm quod poterit: QUOD ALTERA minùs poteſt, in ea quæ poteſt facit, ſi in altera diligit, quod ideo quia non poteſt ipſa non facit: proinde quæ minùs valet, non impediat plus valentem, & quæ plus valet, non urgeat minùs valentem. Conſcientiam quippe veſtram Deo debetis: nemini autem veſtrûm aliquid debeatis, niſi ut invicem diligatis. Exaudiat te Dominus, qui potens eſt facere ſuprà quàm petimus aut intelligimus.

EPISTOLA CXXXI. *

Auguſtinus Probam reſalutat, & gratias agit, quod de ſalute ipſius fuerit ſollicita.

* *Aliàs* CLVI. *quæ autem* 131. *erat, nunc* 101.

Dominæ inſigni & meritò illuſtri & præſtantiſſimæ filiæ Probæ, Augustinus in Domino ſalutem.

Scripta circ. idem tempus.

Est quidem ita, ut dicis, quòd in corpore corruptibili anima conſtituta terrena quadam contagione conſtringitur, & tali onere quodammodo depreſſa curvatur, ut in imo multa, quàm in ſummo unum faciliùs concupiſcat & cogitet. Nam hoc etiam ſancta Scriptura ita dicit, *Cor-* Sap. 9. 15.
pus enim quod corrumpitur aggravat animam, & deprimit terrena in habitatio ſenſum multa cogitantem. Sed ideo venit Salvator noſter, qui mulierem illam in Evangelio per decem & octo annos curvam, quæ Luca 13.
fortaſſe hoc ſignificabat, verbo ſalutis erexit, ut anima Chriſtiana non fruſtra audiat, *Surſum cor:* nec fruſtra reſpondeat, *ſe habere ad Dominum.* Quod

CLASSIS III. AN. 412. intuens rectè facis, mala hujus mundi tolerabilia ducere ſpe futuri. Sic enim uſu quodam bono convertuntur in bonum, dum non augent noſtram concupiſcentiam, ſed exercent patientiam: de qua
Rom. 8. 28. re Apoſtolus ait, *Scimus quoniam diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum. Omnia*, inquit: non ſolùm ergo illa quæ appetuntur ut ſuavia, verùm etiam illa quæ ut moleſta vitantur, quando alia ſic ſumimus ne capiamur, alia ſic ferimus ne frangamur, & ſecundùm præcepta divina in omnibus
Pſal. 33. 2. Pſal. 118. Teth. 71. gratias agimus ei, de quo dicimus, *Benedicam Dominum in omni tempore, ſemper laus ejus in ore meo*: &, *Bonum eſt mihi quòd humiliaſti me, ut diſcam juſtificationes tuas.* Neque enim revera, ſi fallacis proſperitatis ſemper hîc tranquillitas arrideret, anima humana portum illum veræ certæque ſecuritatis appeteret, domina inſignis & meritò illuſtris & præſtantiſſima filia. Reddens itaque debitum præſtantiæ tuæ ſalutationis obſequium, agenſque gratias quòd ſalutis noſtræ religioſiſſimam curam geris, poſco tibi à Domino futuræ vitæ præmia præſentiſque ſolatia, omniumque veſtrûm, in quorum cordibus per fidem habitat Chriſtus, me dilectioni orationique commendo. *Et alia manu.* Deus verus & verax veraciter conſoletur cor tuum, & protegat ſalutem tuam, domina inſignis & meritò illuſtris ac præſtantiſſima filia.

EPISTOLA CXXXII. *

* Aliàs I. quæ autem 132. erat, nunc 266.

Auguſtinus Voluſiano, exhortans illum ut ſacrarum ſcripturarum lectioni vacet, ſibique reſcribat ſi quid in eis difficultatis legenti occurrerit.

Domino illuſtri & meritò præſtantiſſimo filio [a] VOLUSIANO, AUGUSTINUS epiſcopus.

Scripta circ. ineuntem an. 412.

DE ſalute tua, quam & in hoc ſæculo, & in Chriſto eſſe cupio, ſanctæ matris tuæ votis ſum fortaſſe etiam ipſe non impar. Unde meritis tuis reddens ſalutationis obſequium, hortor ut valeo, ut litterarum verè certéque ſanctarum ſtudio te curam non pigeat impendere. Sincera enim & ſolida res eſt, nec fucatis eloquiis ambit ad animum, nec ullo linguæ tectorio inane aliquid ac pendulum crepitat. Multùm movet, non verborum, ſed rerum avidum: & multùm terret, factura ſecurum. Præcipuè Apoſtolorum linguas exhortor ut legas, ex his enim ad cognoſcendos Prophetas excitaberis, quorum teſtimoniis utuntur Apoſtoli. Si quid autem vel cùm legis, vel cùm cogitas tibi oritur quæſtionis, in quo diſſolvendo videar neceſſarius, ſcribe ut reſcribam. Magis enim hoc fortè Domino adjuvante potero, quàm præſens talia loqui tecum, non ſolùm propter occupationes varias & meas & tuas, (quoniam non cùm mihi vacat, occurrit ut & tibi vacet) verùm etiam propter eorum irruentem præſentiam, qui plerumque non ſunt apti tali negotio, magiſque linguæ certaminibus, quàm ſcientiæ luminibus delectantur: quod autem ſcriptum habetur, ſemper vacat ad legendum, cùm vacat legenti: nec oneroſum fit præſens, quod cùm voles ſumitur, cùm voles ponitur.

EPISTOLA CXXXIII. *

CLASSIS III. AN. 412. * Aliàs CLIX. quæ autem 133. erat, nunc 99.

Auguſtinus Marcellino tribuno, ut Donatiſtas in quæſtione confeſſos atrocia facinora, puniat citra ſupplicium capitis, uti congruit Eccleſiæ manſuetudini.

Domino eximio & meritò inſigni atque cariſſimo filio MARCELLINO, AUGUSTINUS in Domino ſalutem.

Scripta circa idem tempus.

1. CIRCUMCELLIONES illos & clericos partis Donati, quos de [b] Hipponenſi ad judicium pro factis eorum publicæ diſciplinæ cura deduxerat, à tua nobilitate comperi auditos, & plurimos eorum de homicidio, quod in Reſtitutum catholicum preſbyterum commiſerunt, & de cæde Innocentij alterius catholici preſbyteri, atque de oculo ejus effoſſo, & de digito præciſo fuiſſe confeſſos. Unde mihi ſollicitudo maxima incuſſa eſt, ne fortè ſublimitas tua cenſeat eos tanta legum ſeveritate plectendos, ut qualia fecerunt, talia patiantur. Ideoque his litteris obteſtor fidem tuam quam habes in Chriſto, per ipſius Domini Chriſti miſericordiam, ut hoc nec facias, nec fieri omnino permittas. Quamvis enim ab eorum interitu diſſimulare poſſemus, qui non accuſantibus noſtris, ſed illorum Notoriâ ad quos tuendæ publicæ pacis vigilantia pertinebat, præſentati videantur examini; nolumus tamen paſſiones ſervorum Dei, quaſi vice talionis, paribus ſuppliciis vindicari. Non quò ſceleſtis hominibus licentiam facinorum prohibeamus auferri; ſed hoc magis ſufficere volumus, ut vivi & nulla corporis parte truncati, vel ab inquietudine inſana ad ſanitatis otium legum coërcitione dirigantur, vel à malignis operibus alicui utili operi deputentur. Vocatur quidem & iſta damnatio: ſed quis non intelligat magis beneficium quàm ſupplicium nuncupandum, ubi nec ſæviendi relaxetur audacia, nec pænitendi ſubtrahatur medicina.

2. Imple Chriſtiane judex pij patris officium; ſic ſuccenſe iniquitati, ut conſulere humanitati memineris: nec in peccatorum atrocitatibus exerceas ulciſcendi libidinem; ſed peccatorum vulneribus curandi adhibeas voluntatem. Noli perdere paternam diligentiam, quam in ipſa inquiſitione ſervaſti, quando tantorum ſcelerum confeſſionem, non extendente eculeo, non ſulcantibus ungulis, non urentibus flammis, ſed virgarum verberibus eruiſti. Qui modus coërcitionis à magiſtris artium liberalium, & ab ipſis parentibus, & ſæpe etiam in judiciis ſolet ab epiſcopis adhiberi. Noli ergo atrociùs vindicare, quod leniùs invenisti. Inquirendi quàm puniendi neceſſitas major eſt. Ad hoc enim & mitiſſimi homines facinus occultatum diligenter atque inſtanter examinant, ut inveniant quibus parcant. Unde plerumque neceſſe eſt, exerceatur acriùs inquiſitio, ut manifeſtato ſcelere ſit ubi appareat manſuetudo. Omnia quippe bona opera amant in luce conſtitui, non propter humanam gloriam, ſed *ut videant*, ait Dominus, *bona opera veſtra, & glorificent patrem veſtrum, qui in cælis eſt.* Et ideo non ſuffecit Apoſtolo monere, ut manſuetudinem ſervaremus, ſed ut eam etiam notam omnibus faceremus: *Manſuetu-* Matt. 5. 17. Phil. 4. 5.

[a] Voluſianus Melaniæ junioris avunculus fuiſſe creditur, id eſt ipſius matris Albinæ frater; non autem patruus, quia Publicola Melaniæ ejuſdem pater fratrem non habuit ſuperſtitem, ex epiſt. 94. Quapropter θεῖος, quæ vox ad patruum & avunculum communis eſt, non bene ab interprete vertitur, *patruus*, tum apud Photium 53. tum apud Metaphraſtem in Melaniæ vita. Exſtant Rutilij de eodem, ut putant, Voluſiano verſus, quibus hunc Proconſulis Africæ munus ſuſtinuiſſe docet. Porrò Melaniæ neptis & Procli Conſtantinopolitani epiſcopi curâ Voluſianum ad Chriſtianam religionem profitendam in extremis adductum fuiſſe produnt Photius & Metaphraſtes.

[b] Lov. *de Hipponenſi eccleſia.* At à MSS. abeſt, *eccleſia*, quam vocem, ſive quampiam ſimilem ſupplendam relinquere ſolet Auguſtinus.

do, inquit, *vestra nota sit omnibus hominibus.* Et alio loco, *Mansuetudinem ostentantes ad omnes homines.* Unde nec illa sancti David, quando inimico sibi in manus tradito clementer pepercit, præclarissima lenitas emineret, nisi potestas pariter appareret. Non te ergo exasperet vindicandi potestas, cui lenitatem non excussit examinandi necessitas. Noli facinore invento quærere percussorem, in quo inveniendo noluisti adhibere tortorem. A

Tit. 3. 2. 1 Reg. 24. 7.

3. Postremò pro Ecclesiæ utilitate missus es. Hoc Ecclesiæ catholicæ, aut ut modum dispensationis meæ non supergredi videar, hoc ecclesiæ ad Hipponensium regiorum diœcesim pertinenti prodesse, hoc expedire contestor. Si non audis amicum petentem, audi episcopum consulentem. Quamvis quoniam Christiano loquor, maximè in tali caussa, non arroganter dixerim, audire te episcopum convenit jubentem, Domine eximie & meritò insignis atque carissime fili. Unde scio quidem caussas ecclesiasticas excellentiæ tuæ potissimùm injunctas, sed quia credo istam curam ad virum clarissimum atque spectabilem Proconsulem pertinere, ad eum quoque litteras dedi; quas rogo ut ipse illi tradere & allegare, si opus est, non graveris: atque ambos obsecro, ne importunam arbitremini, vel intercessionem, vel suggestionem, vel sollicitudinem nostram: & passiones catholicorum servorum Dei, quæ infirmis ad ædificationem spiritalem utiles esse debent, haud reciprocâ inimicorum, à quibus passi sunt, pœnâ decoloretis, sed potiùs refracta judiciaria severitate, & vestram fidem, quia filij estis Ecclesiæ, & ipsius matris mansuetudinem commendare minimè negligatis. Deus omnipotens præstantiam tuam bonis omnibus augeat, Domine eximie & meritò insignis atque carissime fili. B C D

EPISTOLA CXXXIV. *

*Alias CLX. Qua autem 134. erat, nunc 58.

Augustinus Apringium Proconsulem rogat ac monet, ut Circumcelliones atrocia confessos mitiùs puniat, memor ecclesiasticæ mansuetudinis.

Domino insigni & meritò sublimi ac præstantissimo filio Apringio, Augustinus. E

Scripta cum superiore.

1. NON dubito in hac potestate, quam tibi Deus homini in homines dedit, cogitare te divinum judicium, ubi & judices stabunt rationem de suo judicio reddituri. Christiana quippe fide te imbutum scio; unde mihi ad excellentiam tuam major fiducia tribuitur, non solùm petendi, verùm etiam monendi propter illum Dominum, in cujus familia nobiscum cælesti jure censeris, in quo spem vitæ æternæ pariter habemus, & quem pro vobis in sacrosanctis mysteriis invocamus. Proinde Domine insignis & meritò sublimis ac præstantissime fili, primùm quæso, ut non tibi videar importunus irruere actibus tuis, ea sollicitudine quam me præcipuè gerere oportet pro ecclesia mihi credita, cujus utilitatibus servio, cui non tam præesse quàm prodesse desidero. Deinde obsecro ut quod moneo vel rogo, non dedigneris accipere, non cuncteris adquiescere. F G

2. Circumcelliones quosdam & clericos Donatistas curâ eorum, qui disciplinæ publicæ inserviunt, præmissa Notoria ad judicia legesque perduxit. Hi cùm audirentur à viro clarissimo & spectabili tribuno & notario fratre tuo, filio meo Marcellino, non tormentis ungularum atque flammarum, sed virgarum coërciti, horrenda facinora in fratres & compresbyteros meos à se perpetrata confessi sunt, quòd scilicet unum eorum exceptum insidiis trucidaverunt, alterum è domo raptum, oculo effosso digitoque amputato truncaverunt. Hæc cùm comperissem illos fuisse confessos, ideoque minimè dubitarem sub jura tuæ securis esse venturos, has ad tuam nobilitatem litteras acceleravi, quibus deprecor, & per misericordiam Christi obsecro, sic de tua majore atque certiore felicitate gaudeamus, ut eis paria non retribuantur: quamquam lapidis ictibus digitum præcidere oculumque convellere leges puniendo non possint, quod isti sæviendo potuerunt. Unde securus sum de iis, qui hoc se fecisse confessi sunt, quòd hanc vicissitudinem non reportabunt: sed ne vel ipsi vel illi, quorum homicidium patefactum est, per tuæ potestatis sententiam multentur, hoc timeo, hoc ne fiat & Christianus judicem rogo, & Christianum episcopus moneo.

3. De vobis quidem dixisse Apostolum legimus, quòd non sine caussa gladium geratis, & ministri Dei sitis vindices in eos qui malè agunt: sed alia caussa est provinciæ, alia est Ecclesiæ. Illius terribiliter gerenda est administratio, hujus clementer commendanda est mansuetudo. Si apud judicem non Christianum mihi sermo esset, aliter agerem; nec tamen etiam sic Ecclesiæ caussam desererem; & quantum admittere dignaretur, instarem, ne passiones servorum Dei catholicorum, quæ prodesse debent ad exempla patientiæ, inimicorum suorum sanguine fœdarentur; & si nollet adquiescere, inimico animo eum resistere suspicarer. Nunc verò quando apud te res agitur, alia mihi ratio est, alia consultatio. Rectorem te quidem præcelsæ potestatis videmus, sed etiam filium Christianæ pietatis agnoscimus. Subdatur sublimitas tua, subdatur fides tua, caussam tecum tracto communem; sed tu in ea potes, quod ego non possum. Confer nobiscum consilium, & porrige auxilium. Rom. 13. 4.

4. Diligenter actum est, ut inimici Ecclesiæ, qui solent vaniloquio seductionis sollicitare animos imperitos tamquam de persequutione gloriantes, quam se perpeti jactant, horrenda facinora sua in catholicos clericos perpetrata faterentur, & suis verbis implicarentur. Legenda sunt Gesta ad sanandas animas, quas pestifera suasione venenaverunt. Numquid placet tibi, ut ad finem Gestorum, si cruentum istorum supplicium continebit, legendo pervenire timeamus, ubi ponimus & ipsam conscientiam, ne malum pro malo, qui passi sunt, reddidisse videantur? Si ergo nihil aliud constitueretur frenandæ malitiæ perditorum, extrema fortasse necessitas ut tales occiderentur urgeret; quamquam quod ad nos adtinet, si nihil mitiùs eis fieri posset, mallemus eos liberos relaxari, quàm passiones fratrum nostrorum fuso eorum sanguine vindicari: nunc verò cùm aliquid fieri possit, quo & mitis commendetur Ecclesia, & immitium cohibeatur audacia; cur non flectas in partem providentiorem lenioremque sententiam, quod licet judicibus facere etiam non in caussis Ecclesiæ. Time ergo nobiscum judicium Dei Patris, & commenda mansuetudinem matris. Cùm enim tu facis, Ecclesia facit, propter quam facis, & cujus filius facis. Contende bonitate cum malis. Illi scelere immani membra de corpore vivo avulserunt: tu opere misericordi effice, ut illa quæ nefandis operibus exercebant, alicui utili operi integra eorum membra deserviant. Illi non pepercerunt correctionem sibi

Classis III. An. 412.

prædicantibus Dei servis: tu parce comprehensis, parce ductis, parce convictis. Illi impio ferro fuderunt sanguinem Christianum: tu ab eorum sanguine etiam juridicum gladium cohibe propter Christum. Illi ministro Ecclesiæ occiso extorserunt spatium vivendi: tu inimicis Ecclesiæ viventibus relaxa spatium pænitendi. Talem te oportet esse in caussa Ecclesiæ judicem Christianum, petentibus, monentibus, intercedentibus nobis. Solent homines quando cum inimicis eorum convictis leniùs agitur, à mitiore sententia provocare: sed inimicos nostros ita diligimus, ut nisi de tua Christiana obedientia præsumamus, à tua severa sententia provocemus. Deus omnipotens excellentiam tuam auctiorem felicioremque conservet, Domine insignis & meritò sublimis ac præstantissime fili.

EPISTOLA CXXXV. *

* Aliàs II. quæ autem 135. erat, nunc 110.

Volusianus Augustino, proponens illi quæstiones, quomodo Deus immensus claudi potuerit utero virginis, & infantis corpusculo; an mundi curam deseruerit interim &c. num etiam miraculis satis declarata sit ejus divinitas.

Domino verè sancto, ac meritò venerabili patri Augustino *episcopo*, Volusianus.

Scripta sub initium an. 412.

1. Petis *me, vir probitatis justitiæque documentum, ut aliqua ex ambiguis lectionis peritæ discenda perconter. Amplector gratiam muneris imperati, meque libens in disciplinas tuas offero, veteris sententiæ auctoritatem secutus, quæ nullam ad perdiscendum abundare credit ætatem. Neque immeritò Sapiens, prudentiæ studia nullis terminis, neque fine conclusit, quando primordiis suis remota* [a] *virtus numquam adeo reseratur adeuntibus, ut omnis protinus ad agnitionem patescat. Domine verè sancte ac meritò venerabilis pater, est operæ pretium cognoscere habitam inter nos proximè confabulationem. Quibusdam amicorum conventibus aderamus, frequentes proferebantur illic pro ingeniis studiisque sententiæ. Erat tamen sermo rhetorica partitio: apud agnoscentem loquor; nam etiam ista paulò antè docuisti. Adstruebatur quid esset* [b] *inventio, quæ inventionis acrimonia, quantus disponendi labor, quæ translationis gratia, quæ iconismatum pulcritudo, & pro ingenio naturaque materiæ, apposita etiam dicendi facultas. Alij rursus poëticam elevabant faventes. Ne hanc quidem eloquentiæ partem tacitam aut inhonoram* [c] *relinquis, ut convenienter Poëta dixerit,* Inter victrices hederam tibi serpere lauros. *Dicebatur ergo quantus œconomiæ esset ornatus, quæ metaphorarum venustas, quanta in comparatione sublimitas: jam leves enodesque versus, atque ut ita dixerim, cæsurarum modulata variatio. Tunc ad familiarem tuam philosophiam sermo deflectit, quam ipse Aristotelico more tamquam isocraticam fovere consueveras. Quærebamus & quid egerit præceptor ex Lyceo; quid Academiæ multiplex & continuata cunctatio; quid ille disputator ex porticu; quid Physicorum peritia; quid Epicureorum voluptas; quid inter omnes infinita disputandi libido, tuncque magis ignorata veritas, postquam præsumtum est quòd possit agnosci.*

Virg. Bucol. Ecl. 8.

2. *Dum in his confabulatio nostra remoratur unus è multis, Et quis, inquit, est sapientià ad perfectum* G *Christianitatis imbutus, qui ambigua in quibus hæreo possit aperire, dubiosque assensus meos vera vel verisimili credulitate firmare? Stupemus tacentes. Tunc in hæc sponte prorumpit, Miror utrùm mundi Dominus & rector, intemeratæ feminæ corpus impleverit, pertulerit decem mensium longa illa fastidia mater, & tamen virgo enixa sit sollemnitate pariendi, & post hæc virginitas intacta permanserit. His & alia subnectit: Intra corpusculum vagientis infantiæ latet, cui* [d] *par vix putatur universitas; patitur puerilitatis annos, adolescit,* B *juventute solidatur; tamdiu à sedibus suis abest ille regnator, atque ad unum corpusculum totius mundi cura transfertur: deinde in somnos resolvitur, cibo alitur, omnes mortalium sentit affectus; nec ullis competentibus signis tantæ majestatis indicia clarescunt, quoniam* [e] *larvalis illa purgatio, debilium curæ, reddita vita defunctis; hæc* [f] *si & alios cogites, Deo parva sunt. Intervenimus ulteriùs inquirenti, solutoque conventu, ad potioris peritiæ merita distulimus, ne dum incautiùs secreta temerantur, in culpam deflecteret error innocuus.* C *Accepisti, vir totius gloriæ capax, imperitiæ confessionem, quid à partibus vestris desideretur agnoscis. Interest famæ tuæ, ut quæsita noverimus. Utcumque absque detrimento cultus divini in aliis sacerdotibus toleratur inscitia, at cùm ad antistitem Augustinum venitur, legi deest quidquid contigerit ignorari. Incolumem venerationem tuam divinitas summa tueatur, Domine verè sancte ac meritò venerabilis pater.*

EPISTOLA CXXXVI. *

* Aliàs IV. quæ autem 136. erat, nunc 77.

D Marcellinus Augustino, rogans ut Volusiano faciat satis, & narrans quosdam calumniari, quòd Deus veterem Legem præ tædio seu consiliorum inconstantià abrogarit, quódque doctrina evangelica sit reipublicæ inutilis; denique Christianos principes multùm malorum invexisse reipublicæ.

Domino nimiúmque venerabili, & omnibus mihi officiis unicè percolendo patri Augustino, Marcellinus.

Scripta eodem tempore.

1. Vir *illustris Volusianus beatitudinis tuæ mihi litteras legit, immo me quidem cogente pluribus legit, quæ scilicet omnia quæ à te dicuntur, cùm verè miranda sint, usquequaque miratus sum. Sermonis enim divini gratia humiliter tumens, facilè ut placeret emeruit. Hinc enim plurimùm placuit, quòd hominis gressus aliquanto titubantes boni propositi exhortatione statuere & firmare contendis. Est enim nobis cum eodem quotidiana pro viribus nostris, & pro ingenij paupertate disputatio. Sanctæ siquidem matris ejus precatione compulsus, cura mihi est eum frequentiùs salutandi gratià convenire, licèt vicem in hac parte reddere etiam ipse dignetur. Acceptà autem venerabilitatis tuæ epistolà, homo qui à veri Dei stabilitate, multorum quorum in hac urbe copia est, persuasione revocatur, ita motus est, ut si, quantum ipse confirmat, litterarum prolixitatem minimè formidasset, omne beatitudini tuæ quod habere potest insinuasset ambiguum. Sed tamen satis, sicut etiam ipse probare dignaberis, culto accuratoque sermone, & Romanæ eloquentiæ nitore perspicuo, aliqua sibi exsolvi impendiò postulavit. Quæ quidem quæstio usquequaque detrita est, &*

[a] Unus Vaticanus codex ceteris refragantibus præfert, *remota veritas.*

[b] In MSS. septemdecim, *Adstruebatur quid esset inventionis acrimonia.*

[c] Lov. *inhoneratam reliqui*, MSS. plures, *reliquissent.* Sed legendum cum melioris notæ codicibus, *inhonoram relinquis.* Laudat quippe Augustinum quòd poëticam nobilitarit, libris videlicet conscriptis de musica.

[d] Editi, *cui parva.* At MSS. viginti tres tum in hac, tum in 137. epistola constanter habent, *cui par vix.*

[e] Uuus è Vaticanis MSS. *carnalis illa purgatio.* At alij omnes habent, *larvalis*; id est liberatio à Dæmonibus, qui larvæ vocitantur.

[f] Apud Lov. aliasque editiones, *hæc & alia si cogites.* Sed in MSS. hîc & infra in epistola 137. legitur, *hæc si & alios cogites.* Sic porrò legebat Augustinus, cùm ad hoc respondeat: *Fatemur quidem & nos talia gessisse Prophetas* &c.

eorum

eorum super hac parte satis nota calliditas, qui dispensationem dominicæ incarnationis infamant. Sed tamen etiam ego in hac parte, quia plurimis quidquid rescripseris profuturum esse confido, precator accesserim, ut ad ea vigilantiùs respondere digneris, in quibus nihil ampliùs Dominum quàm alii homines facere potuerunt, gessisse mentiuntur. Apollonium siquidem suum nobis, & Apuleium aliosque magicæ artis homines in medium proferunt, quorum majora contendunt exstitisse miracula.

2. *Ipse autem vir illustris superiùs memoratus, multa esse dixit præsentibus aliquantis, quæ huic possent jungi non immeritò quæstioni, si, ut antè dixi, non ab ejus partibus epistolaris considerata brevitas fuisset. Quæ tamen licèt scribere noluerit, tacere non est passus. Dicebat enim, quòd etsi sibi hodie incarnationis dominicæ ratio redderetur; reddi vix ad liquidum possit, cur hic Deus, qui & veteris Testamenti Deus esse firmatur, spretis veteribus sacrificiis delectatus est novis. Nihil enim corrigi posse asserebat, nisi quod antè factum non rectè probaretur, vel quod semel rectè factum sit, immutari ullatenus non debuisse. Rectè enim facta dicebat mutari nisi injustè non posse. maximè quia ista varietas inconstantiæ Deum possit arguere. Tum deinde quod ejus prædicatio atque doctrina, reipublicæ moribus nulla ex parte conveniat; utpote, sicut à multis dicitur, cujus hoc constet præceptum, ut nulli malum pro malo reddere debeamus, & percutienti aliam præbere maxillam, & pallium dare persistenti tunicam tollere, & cum eo qui nos angariare voluerit, ire debere spatio itineris duplicato: quæ omnia reipublicæ moribus asserit esse contraria. Nam quis tolli sibi ab hoste aliquid patiatur, vel Romanæ provinciæ deprædatori non mala velit belli jure reponere? & cetera quæ dici ad reliqua posse, intelligit venerabilitas tua. Hæc ergo omnia, ipsi posse adjungi æstimat quæstioni, intantum ut per Christianos principes, Christianam religionem maxima ex parte servantes, tanta (etiamsi ipse de hac parte taceat) reipublicæ mala evenisse manifestum sit.*

Rom. 12. 17.
Matt. 5. 39.

3. *Unde sicut beatitudo tua mecum dignatur agnoscere, ad hæc omnia (quoniam multorum manibus sine dubio tradetur sanctitatis tuæ desiderata responsio,) plenus debet & elucubratus solutionis splendor ostendi; maximè quia cùm ista gererentur, eximius Hipponensis regionis possessor & dominus præsens aderat, qui & sanctitatem tuam sub ironiæ adulatione laudaret, & sibi, cùm de his quæreret, minimè satisfactum esse contenderet. Ego verò ad hæc omnia promissionis non immemor sed exactor, libros confici deprecor, Ecclesiæ, hoc maximè tempore, incredibiliter profuturos.*

* Aliàs III. quæ autem 137. erat, nunc 78.

EPISTOLA CXXXVII. *

Respondet Augustinus ad singulas quæstiones superiùs propositas à Volusiano.

Domino illustri & meritò insigni, & præstantissimo filio VOLUSIANO, AUGUSTINUS in Domino salutem.

Scripta paulò post superiorem.
CAPUT I.

1. LEGI litteras tuas, in quibus vidi magni cujusdam dialogi specimen, laudabili brevitate comprehensum. Respondere igitur debui, nec pro dilatione aliquid excusationis opponere. Accidit enim opportunè, ut ab alienis negotiis mihi aliquantulùm vacaret. Quibus autem dictandis hoc otium statueram impendere, paululùm distuli, nequaquam justum esse arbitratus, ut quem ad quærendum exhortatus ipse fueram, differrem quærentem. Quis autem nostrûm, qui Christi, ut possumus, gratiam ministramus, cùm tua verba legerit, ita te velit doctrinâ instrui Christianâ, ut tibi tantùm sufficiat ad salutem non hujus vitæ (quam vaporis esse simillimam, tantillùm apparentis, & ilico vanescentis atque pereuntis, sermo divinus admonere curavit) sed illam salutem propter quam adipiscendam & in æternum obtinendam Christiani sumus? Parum est ergo nobis sic te instrui, ut tibi sit liberando satis. Ingenium quippe & eloquium tuum tam excellens tamque luculentum, prodesse debet etiam ceteris, contra quorum tarditatem seu perversitatem, convenientissimè defendenda est tantæ gratiæ dispensatio; quam superbæ animulæ nihili pendunt, quæ nimis affectant plurimùm posse, & ad sua vitia sananda vel etiam refrenanda nihil possunt.

Jac. 4. 15.

2. Quæris igitur, *utrùm mundi Dominus & rector, intemeratæ feminæ corpus impleverit; pertulerit decem mensium longa illa fastidia mater, & tamen virgo enixa sit sollemnitate pariendi, & post hæc virginitas inviolata permanserit. Utrùm intra corpusculum vagientis infantiæ latuerit, cui par vix putatur universitas; passus fuerit puerilitatis annos, adoleverit, juventute solidatus sit; tam diu à sedibus suis abfuerit regnator ille, atque in unum corpusculum, totius mundi cura translata sit: deinde in somnos resolutus sit; cibo alitus, omnes mortalium senserit affectus; neque ullis competentibus signis claruerint tantæ majestatis indicia; quoniam larvalis illa purgatio, debilium curæ, reddita vita defunctis, hæc si & alios cogitemus, Deo parva sunt.* Hanc scribis in quodam conventu amicorum ab uno ex multis, qui aderant, illatam esse quæstionem; vos autem intervenisse ulteriùs inquirenti, solutumque conventum, ad potioris peritiæ merita distulisse, ne dum incautiùs secreta temerantur, in culpam deflecteret error innocuus.

3. Deinde ad me litterarum tuarum dirigis intentionem, & post hanc imperitiæ confessionem, admones ut à partibus nostris quid desideretur agnoscam. Adjungis etiam famæ meæ interesse ut quæsita noveritis, quòd utcumque absque detrimento divini cultus in aliis sacerdotibus toleratur inscitia, at cùm ad me antistitem venitur, legi deesse quidquid contigerit ignorari. Primùm igitur hanc de me opinionem facilè præsumtam, quæso deponas, eumque animum quamvis erga me benevolentissimum solvas atque exsuas; ac de me mihi magis quàm ulli alteri credas, si mihi dilectionis vicem rependis. Tanta est enim Christianarum profunditas litterarum, ut in eis quotidie proficerem, si eas solas ab ineunte pueritia usque ad decrepitam senectutem maximo otio, summo studio, meliore ingenio conarer addiscere: non quòd ad ea quæ necessaria sunt saluti, tantâ in eis perveniatur difficultate: sed cùm quisque ibi fidem tenuerit, sine qua piè rectèque non vivitur; tam multa, tamque multiplicibus mysteriorum umbraculis opacata intelligenda proficientibus restant, tantaque non solùm in verbis, quibus ista dicta sunt, verùm etiam in rebus quæ intelligendæ sunt, latet altitudo sapientiæ, ut annosissimis, acutissimis, flagrantissimis cupiditate discendi hoc contingat, quod eadem Scriptura quodam loco habet, *Cùm consummaverit homo, tunc incipit.* Eccli. 18. 6.

CAPUT II.

4. SED quid hinc plura? Veniendum potiùs est ad rem, quam requiris. Ubi primùm te scire volo, non hoc habere Christianam doctrinam,

quòd ita sit Deus infusus carni, qua ex virgine nasceretur, ut curam gubernandæ universitatis vel deseruerit vel amiserit, vel ad illud corpusculum quasi contractam materiam collectamque transtulerit. Hominum iste sensus est, nihil nisi corpora valentium cogitare, sive ista crassiora, sicut sunt humor atque humus, sive subtiliora, sicut aëris & lucis; sed tamen corpora, quorum nullum potest esse ubique totum, quoniam per innumerabiles partes aliud alibi habeat, necesse est, & quantumcumque sit corpus seu quantulumcumque corpusculum, loci occupet spatium, eumdemque locum sic impleat, ut in nulla ejus parte sit totum. Ac per hoc densari ac rarescere, contrahi & dilatari, in minutias deteri & grandescere in molem, non nisi corporum est. Longe aliud est animæ natura quàm corporis: quanto magis Dei, qui creator est & animæ & corporis? Non sic Deus dicitur implere mundum, velut aqua, velut aër, velut ipsa lux, ut minore sui parte minorem mundi impleat partem, & majore majorem. Novit ubique totus esse, & nullo contineri loco: novit venire non recedendo ubi erat: novit abire non deserendo quò venerat.

5. Miratur hoc mens humana, & quia non capit, fortasse nec credit: seipsam primitus [a] ingrata miretur, seipsam paululùm, si potest, adtollat à corpore, & ab eis rebus quas solet sentire per corpus; & videat ipsa quid sit quæ utitur corpore. Sed (Cicero.) fortè non potest. Magni quippe est ingenij, ut ait quidam, sevocare mentem à sensibus, & cogitationem à consuetudine abducere. Ipsos ergo corporis sensus aliquanto insuetiùs, & vigilantiùs perscrutetur. Sunt certè quinquepartiti corporis sensus, qui nec sine corpore, nec sine anima esse possunt: quia neque sentire est nisi viventis, quod ab anima est corpori; neque sine corporeis instrumentis, & quasi vasis atque organis videmus, audimus, ceterisque tribus utimur sensibus. Intendat hæc anima rationalis, & sensus corporis, non sensibus corporis, sed ipsa mente atque ratione consideret. Certè sentire homo non potest, nisi vivat: vivit autem in carne, antequam morte utrumque dirimatur. Quomodo igitur anima quæ sunt extra carnem suam sentit, quæ nonnisi in carne sua vivit? An non ab ejus carne longissimè absunt sidera in cælo? An non in cælo videt solem? An sentire non est videre, cùm sit in quinque sensibus ceteris excellentior visus? An & in cælo vivit, quia & in cælo sentit, & sensus esse [b] non potest ubi vita non est? An sentit, & ubi non vivit; quia cùm in sua tantùm carne vivat, sentit etiam in his locis, quæ præter ejus carnem continent ea, quæ tangit adspectu? Videsne quàm hoc sit latebrosum in sensu tam conspicuo, qui visus dicitur? Adtende & auditum. Nam & ipse se foras quodam modo diffundit à carne. Unde enim dicimus, foris sonat, nisi ibi sentiamus ubi sonat? Ergo & illic extra carnem nostram vivimus. An sentire possumus & ubi non vivimus, cùm sensus sine vita esse non possit?

6. Ceteri tres sensus apud seipsos sentiunt, quamvis de olfactu utcumque possit dubitari. De gustu autem atque tactu nulla controversia est, quòd ea quæ gustamus & tangimus, non alibi quàm in carne nostra sentimus. Proinde isti tres sensus ab hac
A considerationе semoveantur. Visus auditusque afferunt mirabilem quæstionem, aut quomodo anima sentiat ubi non vivit, aut quomodo vivat ubi non est. Neque enim nisi in carne sua est: sentit autem etiam præter carnem suam. Ibi quippe sentit ubi videt; quia & videre sentire est. Ibi sentit ubi audit; quia & audire, sentire est. Aut ergo & ibi vivit, ac per hoc etiam & ibi est; aut sentit & ubi non vivit; aut vivit & ubi non est. Hæc omnia mira sunt, nihil horum affirmari sine quadam vel
B lut absurditate potest: & de sensu loquimur morticino. Quid igitur est ipsa anima, præter corporis sensum, id est in mente qua ista considerat? Neque enim sensu corporis, de ipsis sensibus corporis judicat. Et putamus nobis de omnipotentia Dei incredibile dici aliquid, cùm dicitur Verbum Dei, per quod omnia facta sunt, sic assumsisse corpus ex virgine, & sensibus apparuisse mortalibus, ut immortalitatem suam non corruperit, ut æternitatem non mutaverit, ut potestatem non minuerit, ut ad-
C ministrationem mundi non deseruerit, ut à sinu Patris, id est à secreto, quo cum illo & in illo est, non recesserit?

7. Verbum Dei sic intellige, per quod facta sunt omnia, non ut ejus transire aliquid cogites, & ex futuro præteritum fieri. Manet sicuti est, & ubique totum est. Venit autem cùm manifestatur, & cùm occultatur abscedit. Adest tamen sive occultum sive manifestum, sicut lux adest oculis & videntis & cæci: sed videnti adest præsens, cæco verò ab-
D sens. Adest & vox audientibus auribus, adest etiam surdis: sed illis patet, istas latet. Quid autem mirabilius quàm id quod accidit in vocibus nostris verbisque sonantibus, in re scilicet raptim transitoria? Cùm enim loquimur, ne secundæ quidem syllabæ locus est, nisi prima sonare destiterit; & tamen si unus adsit auditor, totum audit quod dicimus; & si duo adsint, tantumdem ambo audiunt, quod & singulis totum est: & si audiat multitudo silens, non inter se particulatim commi-
E nuunt sonos tamquam cibos, sed omne quod sonat & omnibus totum est, & singulis totum. Itane jam non illud est potiùs incredibile, si verbum hominis transiens quod [c] exhibet auribus, Verbum Dei permanens non exhiberet rebus, ut quemadmodum hoc simul auditur à singulis etiam totum, ita illud simul ubique sit totum?

8. Non itaque metuendum est corpusculum infantiæ, ne in illo [d] tantas Deus angustias passus esse videatur. Neque enim mole, sed virtute ma-
F gnus est Deus; qui providentiâ suâ meliorem sensum formiculis & apiculis dedit quàm asinis & camelis: qui ex grano minutissimo seminis tantam ficulneæ arboris magnitudinem creat, cùm ex multo majoribus seminibus longè minora multa nascantur: qui pupillam tam parvam ditavit acie, qua per oculos emicante, in ictu temporis cælum propè dimidium lustraretur: qui ex puncto & quasi centro cerebri, sensus omnes quinaria distributione diffundit: qui corde membro tam exiguo vitalem
G motum per corporis cuncta dispensat. his atque hujusmodi rebus insinuans magna de minimis, qui non est parvus in parvis. Ipsa enim magnitudo virtutis ejus, quæ nullas in angusto sentit angustias, ute-

[a] MSS. novem, *seipsam primitus mirata miretur.*

[b] Erasmo visum est negationem superfluere, eamque omisere Lovanienses. Sed habent MSS. omnes, & ad sensum necessariam omnino censemus.

[c] In priùs excusis legebatur, *quod exhibetur auribus .... non exhibetur rebus.* At in omnibus propè MSS. *quod exhibet auribus ... non exhiberet rebus.*

[d] Novemdecim MSS. *ne in illo tantus Deus angustias passus esse videatur.*

Classis III. An. 412.

rum virginalem non adventitio, sed indigena puerperio fecundavit; ipsa sibi animam rationalem, & per eamdem etiam corpus humanum, totumque omnino hominem in melius mutandum, nullo modo in deterius mutata coaptavit: nomen humanitatis ab eo dignanter assumens, divinitatis ei largiter tribuens. Ipsa virtus per inviolatæ matris virginea viscera, membra infantis eduxit, quæ postea per clausa ostia membra juvenis introduxit. Hîc si ratio quæritur, non erit mirabile: si exemplum poscitur, non erit singulare. Demus Deum aliquid posse, quod nos fateamur investigare non posse. In talibus rebus tota ratio facti est potentia facientis.

Caput III.

9. Jam illud, quòd in somnos solvitur, & cibo alitur, & omnes humanos sentit affectus, hominem persuadet hominibus, quem non consumsit utique, sed assumsit. Ecce sic factum est; & tamen quidam hæretici, perversè mirando laudandoque ejus virtutem, naturam humanam in eo prorsus agnoscere noluerunt, ubi est omnis gratiæ commendatio, qua salvos facit credentes in se, profundos thesauros sapientiæ & scientiæ continens, & fide mentes imbuens, quas ad æternam contemplationem veritatis incommutabilis provehat. Quid si Omnipotens hominem ubicumque formatum non ex materno utero crearet, sed repentinum inferret adspectibus? Quid si nullas ex parvulo in juventam mutaret ætates, nullos cibos, nullos caperet somnos; nonne opinionem confirmaret erroris, nec hominem verum suscepisse ullo modo crederetur; & dum omnia mirabiliter facit, auferret quod misericorditer fecit? Nunc verò ita inter Deum & homines mediator apparuit, ut in unitate personæ copulans utramque naturam, & solita sublimaret insolitis, & insolita solitis temperaret.

10. Quid autem non mirum facit Deus in omnibus creaturæ motibus, nisi consuetudine quotidiana viluissent? Denique quàm multa usitata calcantur, quæ considerata stupentur: sicut ipsa vis seminum, quos numeros habet, & quàm vivaces, quàm efficaces, quàm latenter potentes, quàm in parvo magna molientes, quis adeat animo, quis promat eloquio? Ille igitur sibi hominem sine semine operatus est, qui in rerum natura sine seminibus operatur & semina. Ille in suo corpore numeros temporum mensurasque servavit ætatum, qui sine ulla sui mutabilitate mutando contexit ordinem sæculorum. Hoc enim crevit in tempore, quod cœpit ex tempore. Verbum autem in principio, per quod facta sunt tempora, tempus elegit quo susciperet carnem, non tempori cessit ut verteretur in carnem. Homo quippe Deo accessit, non Deus à se recessit.

11. Sic autem quidam reddi sibi rationem flagitant, quomodo Deus homini permixtus sit, ut una fieret persona Christi, cùm hoc semel fieri oportuerit; quasi rationem ipsi reddant de re quæ quotidie fit, quomodo misceatur anima corpori, ut una persona fiat hominis. Nam sicut in unitate personæ anima unitur corpori, ut homo sit: ita in unitate personæ Deus unitur homini, ut Christus sit. In illa ergo persona mixtura est animæ & corporis; in hac persona mixtura est Dei & hominis: si tamen recedat auditor à consuetudine corpo-

A rum, qua solent duo liquores ita commisceri, ut neuter servet integritatem suam; quamquam & in ipsis corporibus aëri lux incorrupta misceatur. Ergo persona hominis, mixtura est animæ & corporis: persona autem Christi, mixtura est Dei & hominis. Cum enim Verbum Dei permixtum est animæ habenti corpus, simul & animam suscepit & corpus. Illud quotidie fit ad procreandos homines: hoc semel factum est ad liberandos homines. Verumtamen duarum rerum incorporea-
B rum commixtio faciliùs credi debuit, quàm unius incorporeæ, & alterius corporeæ. Nam si anima in sua natura non fallatur, incorpoream se esse comprehendit: multò magis incorporeum est Verbum Dei, ac per hoc Verbi Dei & animæ credibilior debuit esse permixtio, quàm animæ & corporis. Sed hoc in nobis ipsis experimur: illud in Christo credere jubemur. Si autem utrumque nobis pariter inexpertum credendum præciperetur, quid horum citiùs crederemus? Quomodo non fateremur duo incorporea, quàm unum corporeum
C alterumque incorporeum faciliùs potuisse misceri? si tamen non indignè ad ista mixtionis vel mixturæ nomen admittitur, propter consuetudinem corporalium rerum, longè aliter se habentium aliterque notarum.

12. Verbum igitur Dei, idemque Dei Filius, Patri coæternus, eademque Virtus & Sapientia Dei, à superno fine creaturæ rationalis usque ad infimum finem creaturæ corporalis adtingens
D fortiter, & disponens omnia suaviter, præsens & latens, nusquam conclusa, nusquam discissa, nusquam tumida, sed sine mole ubique tota, longè alio modo quodam, quàm eo quo creaturis ceteris adest, suscepit hominem, seque [a] & illo fecit unum Jesum Christum, mediatorem Dei & hominum, æqualem Patri secundùm divinitatem, minorem autem Patre secundùm carnem, hoc est secundùm hominem; incommutabiliter immortalem secundùm æqualem Patri divinitatem,
E eumdemque mutabilem atque mortalem secundùm cognatam nobis infirmitatem. In quo Christo, eo tempore, quod opportunissimum ipse noverat, & ante sæcula disposuerat, venit hominibus magisterium & adjutorium, ad capessendam sempiternam salutem. Magisterium quidem ut ea, quæ hîc antè dicta sunt utiliter vera, non solùm à Prophetis sanctis, qui omnia vera dixerunt, verùm etiam à philosophis atque ipsis poëtis, & cujuscemodi auctoribus litterarum, (quos multa vera falsis mis-
F cuisse quis ambigat?) illius etiam in carne præsentata confirmaret auctoritas, propter eos, qui illa non possent in ipsa intima veritate cernere atque discernere: quæ veritas & antequam hominem assumeret, ipse aderat omnibus, qui ejus participes esse potuerunt. Maximè verò suæ incarnationis exemplo id salubriter persuasit, ut quoniam homines plerique divinitatis avidi, per potestates cælestes quas deos putarent, ritusque varios illicitorum non sacrorum sed sacrilegiorum, ambiendum
G sibi arbitrarentur ad Deum, magis superbè quàm piè; qua in re pro Angelis sanctis eis se dæmones [b] superbiæ cognatione supponunt; scirent homines tam proximum esse Deum pietati hominum, ad quem velut longè positum per interpositas pote-

1. Cor. 1. 24.

Sap. 8. 1.

1. Tim. 2. 5.

[a] Ita MSS. septemdecim. At omnes Editi habent. *Seque & illum fecit unum Jesum Christum.*

[b] Edit. Bad. Er. & Lov. *superba cogitationis.* Aliquot MSS. *superbia cogitatione.* Alij quatuor, *cognationes.* Sed melior visa est aliorum quinque lectio, quam hîc reddimus.

states ambiebant, ut hominem suscipere dignaretur, & cum illo uniri quodam modo, ut ei sic coaptaretur homo totus, quemadmodum animæ corpus: excepta concretione mutabili, in quam non convertitur Deus, & quam videmus quòd habeat & corpus & animus. Adjutorium autem, quòd sine gratia fidei, quæ ab illo est, nemo potest vincere concupiscentias vitiosas; & si qua earum residua non vicerit, veniali remissione purgari. Quod ergo ad magisterium ejus adtinet, quis nunc extremus idiota, vel quæ abjecta muliercula non credit animæ immortalitatem vitamque post mortem futuram? Quod apud Græcos olim primus Pherecydes Assyrius cùm disputasset, Pythagoram Samium illius disputationis novitate permotum ex athleta in philosophum vertit. Nunc ergo quod Maro ait, & omnes videmus, Amomum Assyrium vulgò nascitur. Quod autem ad adjutorium gratiæ pertinet, quæ in Christo est, ipse est omnino,

Virg. Ecl. 4.

Ibidem.

Quo duce si qua manent sceleris vestigia nostri,
Irrita perpetua solvent formidine terras.

Caput IV.

13. Sed *nulla*, inquiunt, *competentibus signis claruerunt tantæ majestatis indicia: quia larvalis illa purgatio, debilium curæ, reddita vita defunctis, si & alij considerentur, Deo parva sunt.* Fatemur quidem & nos talia quædam fecisse Prophetas. Nam in his signis quid excellentius quàm mortuos resurrexisse? Fecit hoc Elias, fecit hoc Elisæus. Nam de magorum miraculis, utrùm etiam mortuos suscitaverint, illi viderint qui & Apuleium se contra magicarum artium crimina copiosissimè defendentem, conantur non accusando, sed laudando convincere. Nos legimus, magos Ægyptiorum artium istarum peritissimos, à Moyse famulo Dei fuisse superatos, cùm illi quædam mira nefandis artibus agerent, ille Deo [a] simpliciter invocato, machinamenta eorum cuncta subverteret. Sed & ipse Moyses, & ceteri Prophetæ veracissimi Dominum Christum prophetaverunt, & gloriam magnam ei dederunt, hunc non tamquam parem sibi, nec in eadem miraculorum potentia superiorem, sed planè Dominum Deum omnium & hominem propter homines factum venturum prænuntiaverunt. Qui propterea & ipse talia facere voluit, ne esset absurdum, quæ per illos fecerat, si ipse non faceret. Sed tamen & aliquid proprium facere debuit: Nasci de virgine, à mortuis resurgere, in cælum adscendere. Hoc Deo qui parum putat, quid plus exspectet ignoro.

3. Reg. 17. 22. 4. Reg. 4. 35. Exod. 7. & seq.

14. Arbitror enim talia flagitari, qualia gerens hominem, facere [b] non debuit. Nam in principio erat Verbum, & Verbum erat apud Deum, & Deus erat Verbum, & omnia per ipsum facta sunt. Num homine assumto, alium mundum facere debuit, ut eum esse crederemus, per quem factus est mundus? Sed nec major mundus, nec isti æqualis in hoc mundo fieri posset. Si autem minorem faceret infra istum, similiter hoc quoque parum putaretur. Quia ergo non oportebat ut novum faceret mundum, nova fecit in mundo. Homo enim de virgine procreatus, & à mortuis in æternam vitam resuscitatus, & super cælos exaltatus, potentius fortasse opus est quàm mundus. Hîc fortè respondent, se factum hoc esse non credere. Quid ergo fiat hominibus, qui minima contemnunt, majora non credunt? Reddita vita defunctis, ideo creditur, quia fecerunt alij, & parum est Deo: caro propria de virgine creata, & à morte in æternam vitam super cælos levata, ideo non creditur, quia nemo fecit, & competit Deo. Ac per hoc quæ sibi quisque facilia non factu sed captu putat, æquo animo accipit: supra ea veluti ficta pro falsis ducit. Noli eis esse similis, obsecro te.

Johan. 1. 1.

15. Disputantur hæc latiùs, & omnes quæstionum necessariarum sinus perscrutati discussique panduntur: sed intellectui fides aditum aperit, infidelitas claudit. Quem non moveat ad credendum tantus ab initio ipse rerum gestarum ordo, & ipsa connexio temporum, præteritis fidem de præsentibus faciens, priora posterioribus & recentioribus antiqua confirmans? Eligitur unus ex gente Chaldæorum, pietate fidelissima præditus, cui promissa divina post tantam sæculorum seriem novissimis temporibus complenda prodantur, atque in ejus semine omnes gentes habituræ benedictionem prænuntiantur. Hic unum Deum verum colens universitatis creatorem, gignit filium senex, de conjuge quam spe pariendi penitùs destitutam sterilitas ætasque jam fecerat. Propagatur ex illo numerosissimus populus, multiplicatus in Ægypto, quò illam stirpem ex orientalibus partibus, promissis effectisque crebrescens dispositio divina transmiserat. Educitur ex Ægypti servitute gens valida, horrendis signis atque miraculis, pulsisque impiis gentibus, in terram promissionis perducta & constituta, regno etiam sublimatur. Deinde prævalescente peccato, sacrilegis ausibus Deum verum, qui eis tanta beneficia contulerat, sæpissimè offendens variisque flagellata cladibus, & prosperitatibus consolata, usque ad Christi incarnationem declarationemque perducitur. Quem Christum, Dei Verbum, Dei Filium, Deum in carne venturum, moriturum, resurrecturum, in cælum adscensurum, præpollentissimo suo nomine, in omnibus gentibus dicatos sibi populos habiturum; inque illo remissionem peccatorum, salutemque æternam futuram esse credentibus, omnia gentis illius promissa, omnes prophetiæ, sacerdotia, sacrificia, templum, & cuncta omnino sacramenta sonuerunt.

Gen. 12. 2. Gen. 21. 2. Exod. 13. 17.

16. Venit & Christus, complentur in ejus ortu, vita, dictis, factis, passionibus, morte, resurrectione, adscensione, omnia præconia Prophetarum. Mittit Spiritum-sanctum, implet fideles una in domo congregatos, & hoc ipsum promissum orando atque desiderando exspectantes. Impleti autem Spiritu-sancto, loquuntur repentè linguis omnium gentium, arguunt fidenter errores, prædicant saluberrimam veritatem, exhortantur ad pænitentiam præteritæ culpabilis vitæ, indulgentiam de divina gratia pollicentur. Prædicationem pietatis veræque religionis signa congruentia & miracula consequuntur. Excitatur adversùs eos sæva infidelitas, tolerant prædicta, sperant promissa, docent præcepta. Numero exigui per mundum disseminantur, populos facilitate mirabili convertunt, inter inimicos augentur, persecutionibus crescunt, per afflictionum angustias usque in terrarum extrema dilatantur. Ex imperitissimis, ex abjectissimis, ex paucissimis illuminantur, nobilitantur, multiplicantur, præclarissima ingenia, cultissima eloquia; mirabilesque peritias acutorum, facundorum atque doctorum subjugant Christo, & ad

Matt. 1. 25. Act. 2. 2.

[a] Edit. Lov. Bad. & Er. habent, *Deo suppliciter invocato.* At MSS. lectionem nostram præferunt.

[b] In Editis legitur, *facere non debuit.* Sed abest particula negans à plerisque codicibus MSS.

Classis III. An. 412.

prædicandum viam pietatis salutisque convertunt. Alternis adversitatibus & prosperitatibus rerum, patientiam & temperantiam vigilanter exercent: mundo declinante in extrema, fessisque rebus ætatem ultimam protestante, multo fidentiùs, quia & hoc prædictum est, æternam civitatis cælestis felicitatem exspectant. Atque inter hæc omnia contra Ecclesiam Christi impiarum gentium infidelitas fremit: evincit illa patiendo, & inconcussam fidem inter obsistentium sævitiam profitendo. Revelatæ veritatis, quæ diu promissis mysticis velabatur, sacrificio succedente, illa sacrificia quibus hoc figurabatur, templi ipsius eversione tolluntur. Reproba per infidelitatem gens ipsa Judæorum à sedibus extirpata, per mundum usquequaque dispergitur, ut ubique portet codices sanctos, ac sic prophetiæ testimonium, qua Christus & Ecclesia prænuntiata est, ne ad tempus à nobis fictum existimaretur, ab ipsis adversariis proferatur; ubi etiam ipsos prædictum est non fuisse credituros. Templa & simulacra dæmonum, ritusque sacrilegi paulatim atque alternatim secundùm prædicta prophetica subvertuntur. Hæreses adversùs nomen Christi, sub velamento tamen nominis Christi, ad exercendam doctrinam sanctæ religionis, sicut prænuntiatæ sunt, pullulant. Hæc omnia sicut leguntur prædicta, ita cernuntur impleta, atque ex his jam tot & tantis quæ restant, exspectantur implenda. Quæ tandem mens avida æternitatis, vitæque præsentis brevitate permota, contra hujus divinæ auctoritatis lumen culmenque contendat?

Caput V.

17. Quæ disputationes, quæ litteræ quorumlibet philosophorum, quæ leges quarumlibet civitatum, duobus præceptis, ex quibus Christus dicit totam Legem Prophetasque pendere, ullo modo sint comparandæ, *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota mente tua: & diliges proximum tuum tamquam teipsum?* (Matt. 22. 37.) Hîc physica, quoniam omnes omnium naturarum caussæ in Deo creatore sunt. Hîc ethica, quoniam VITA BONA ET HONESTA non aliunde formatur, quàm cùm ea quæ diligenda sunt, [a] quemadmodum diligenda sunt, diliguntur, hoc est Deus & proximus. Hîc logica, quoniam veritas lumenque animæ rationalis, nonnisi Deus est. Hîc etiam laudabilis reipublicæ salus: neque enim conditur & custoditur optimè civitas, nisi fundamento & vinculo fidei, firmæque concordiæ, cùm bonum commune diligitur, quod summum ac verissimum Deus est, atque in illo invicem sincerissimè se diligunt homines, cùm propter illum se diligunt, cui, quo animo diligant, occultare non possunt.

18. Modus autem ipse dicendi, quo sancta Scriptura contexitur, quàm omnibus accessibilis, quamvis paucissimis penetrabilis. Ea quæ aperta continet, quasi amicus familiaris, sine fuco ad cor loquitur indoctorum atque doctorum. Ea verò quæ in mysteriis occultat, nec ipsa eloquio superbo erigit, quò non audeat accedere mens tardiuscula & inerudita, quasi pauper ad divitem; sed invitat omnes humili sermone, quos non solùm manifestâ pascat, sed etiam secretâ exerceat veritate, hoc in promtis quod in reconditis habens. Sed ne aperta fastidirentur, eadem rursus operta desiderantur, desiderata quodam modo renovantur, renovata suaviter intimantur. His salubriter & prava corriguntur, & parva nutriuntur, & magna oblectantur ingenia. Ille huic doctrinæ inimicus est animus, qui vel errando eam nescit esse saluberrimam, vel odit ægrotando medicinam.

19. Vides quàm prolixam epistolam fecerim? Si quid ergo te movet, atque inter nos pertractari tanti habes, non tibi faciat angustias usitatarum epistolarum, velut custodiendus modus: quia & optimè nosti quàm grandes eas veteres habuerint, cùm aliquid agerent, quod explicare breviter non valerent. Et si auctorum ad alias litteras pertinentium, mos esset alius; nostrorum nobis in hac re digniùs imitanda præberetur auctoritas. Inspice itaque modum epistolarum apostolicarum, vel eorum etiam qui illa divina eloquia tractaverunt: & non pigeat te vel multa quærendo proponere, si multa te permovent; vel aliquanto diutiùs versare quod quæris, ut quantum fieri per tales quales sumus potest, non remaneat dubitationis nubilum, quod obstet lumini veritatis.

20. Scio enim excellentiam tuam, quorumdam perpeti obstinatissimas contradictiones, qui propterea putant, vel putari volunt Christianam doctrinam utilitati non convenire reipublicæ, quia nolunt stare rempublicam firmitate virtutum, sed impunitate vitiorum. Non autem sicut regi homini, vel cuilibet principi civitatis, ita etiam Deo quidquid à multis peccatur inultum est. Misericordia verò ejus & gratia prædicata hominibus per hominem Christum, impartita autem per Deum Deique filium eumdem ipsum Christum, non deserit eos qui ex ejus fide vivunt, eumque piè colunt, sive mala hujus vitæ patienter fortiterque experiantur, sive bonis ejus misericorditer ac temperanter utantur, æternum pro utroque præmium recepturi in civitate superna atque divina: ubi jam non sit molestè toleranda calamitas, nec laboriosè frenanda cupiditas, sed sola sine ulla difficultate, & cum perfecta libertate retinenda Dei & proximi caritas. Incolumem felicioremque te misericordissima Dei omnipotentia tueatur, Domine illustris & meritò insignis, ac præstantissime fili. Sanctam & in Christo dignissimè honorandam matrem, cujus pro te Deus preces exaudiat, pro meritis vestris officiosissimè saluto. Sanctus frater & coëpiscopus meus Possidius, præstantiam vestram multùm salutat.

EPISTOLA CXXXVIII. *

* Aliàs V. quæ autem 138 erat, nunc 122.

Augustinus ad Marcellinum respondens epistolæ 136. qua nimirum ille petierat ut satisfaceret Volusiano, & significarat quosdam reprehendere quòd Deus veterem Legem abrogasset, necnon asserere doctrinam evangelicam esse perniciosam reipublicæ; ac demum non deesse qui Apollonii Apuleiique magica ludibria miraculis Christi præferrent.

Domino eximio & meritò insigni, carissimo ac desiderantissimo filio MARCELLINO, AUGUSTINUS in Domino salutem.

Scripta eodem tempore. Caput I.

1. ILLUSTRI viro & eloquentissimo, nobisque dilectissimo [b] Volusiano, non amplius quàm ad illud quod inquirendum putavit, respondendum fuit: ad ea verò quæ mihi pertractanda atque solvenda in epistola tua ipse misisti, sive ab illo, sive etiam ab aliis vel suggerantur vel ingerantur, ad te potiùs pro viribus nostris pertractata & soluta mitti debuerunt: non sic quemad-

[a] Editi omittunt, *quemadmodum diligenda sunt*; quæ verba in Vaticanis quinque & in septemdecim Gallicanis MSS. reperiuntur.

[b] Editi, *filio Volusiano*. At MSS. carent voce, *filio*.

Classis III. An. 412.

modum de his agendum est librorum negotio, sed A quemadmodum potest epistolari sat esse colloquio, ut si tibi visum fuerit, qui eorum motus quotidianis disputationibus experiris, & illis legantur hæ litteræ. At si auriculis eorum minùs pietate fidei præcultis, sermo iste non sufficit, priùs inter nos quod eis putas sufficere peragatur, tum demum ad illos quod peractum fuerit perferatur. Multa enim sunt, à quibus sensus eorum si adhuc abhorret & resilit, vel uberiore vel subtiliore ratione, vel certè auctoritate, cui resistere indignum putent, per- B suaderi aliquando forsitan possint.

2. Ergo in epistola tua posuisti, moveri quosdam, *cur hic Deus, qui & veteris Testamenti Deus esse firmatur, spretis veteribus sacrificiis, delectatus sit novis. Nihil enim corrigi posse asserunt, nisi quod antè non rectè factum probaretur; vel quod semel rectè factum sit, nullatenus immutari debuisse. Rectè enim facta dicunt mutari nisi injustè non posse.* Hæc verba ex litteris tuis in has meas transtuli. Quibus si respondere copiosè velim, tempus me citiùs C quàm exempla defecerint, quibus rerum ipsa natura & opera humana, certâ ratione, pro temporum opportunitate mutentur, nec tamen eadem ratio sit mutabilis qua ista mutantur. Unde pauca commemorem, ut ex his excitata quodam modo jam per plura similia vigil currat intentio. Nonne hyemi æstas addito sensim calore succedit? Nonne diurnis tempora nocturna vertuntur? Quoties nostræ variantur ætates? adolescentiæ pueritia non reditura cedit; juventus adolescentiæ non mansura D succedit; finiens juventutem senectus morte finitur. Hæc omnia mutantur, nec mutatur divinæ providentiæ ratio, qua fit ut ista mutentur. Non autem opinor cùm agricola æstate aliud jusserit, quàm jusserat hyeme, ratio mutatur agriculturæ. Et cùm manè surgit, qui nocte quiescebat, vitæ consilium non mutavit. Aliud magister adolescenti quàm puero solebat, imposuit. Doctrina igitur constans, mutato præcepto non mutata mutavit instructionem. E

3. Nam magnus ille nostrorum temporum medicus Vindicianus, consultus à quodam, dolori ejus adhiberi jussit quod in tempore congruere videbatur; adhibitum sanitas consecuta est. Deinde post annos aliquot eâdem rursus corporis caussâ commotâ, hoc idem ille putavit adhibendum; adhibitum vertit in pejus. Miratus recurrit ad medicum, indicat factum: at ille ut erat acerrimus, ita respondit: *Ideo malè acceptus es, quia ego non jussi:* ut omnes qui audissent, parumque hominem F nossent, non eum arte medicinali fidere, sed nescio qua illicitâ potentiâ putarent. Unde cùm esset à quibusdam postea stupentibus interrogatus, aperuit quod non intellexerant, videlicet illi ætati jam non hoc se fuisse jussurum. Tantum igitur valet ratione atque artibus non mutatis, quid secundùm eas sit pro temporum varietate mutandum.

4. Non itaque verum est quod dicitur, Semel rectè factum, nullatenus esse mutandum. Mutatâ quippe temporis caussâ, quod rectè antè factum G fuerat, ita mutari vera ratio plerumque flagitat, ut cùm ipsi dicant, rectè non fieri si mutetur, contrà veritas clamet, rectè non fieri nisi mutetur: quia utrumque tunc erit rectum, si erit pro temporum varietate diversum. Quod enim in diversitate personarum uno tempore accidere potest, ut huic liceat aliquid impunè facere, non liceat illi; non A quòd dissimilis res sit, sed quòd is qui facit: ita ab una eademque persona diversis temporibus, tunc oportet aliquid fieri, tunc non oportet; non quòd sui dissimilis sit qui facit, sed quando facit.

5. Hæc quæstio quàm latè pateat, profectò videt, quisquis pulcri aptique distantiam sparsam quodam modo in universitate rerum valet, neque negligit intueri. Pulcrum enim per seipsum consideratur atque laudatur, cui turpe ac deforme B contrarium est. Aptum verò, cui ex adverso est ineptum, quasi religatum pendet aliunde, nec ex semetipso, sed ex eo cui connectitur, judicatur: nimirum etiam decens atque indecens, vel hoc idem est, vel perinde habetur. Age nunc ea quæ diximus, refer ad illud unde agitur. Aptum fuit primis temporibus sacrificium, quod præceperat Deus, nunc verò non ita est. Aliud enim præcepit, quod huic tempori aptum esset, qui multò magis quàm homo novit quid cuique tempori accommodatè ad- C hibeatur; quid quando impertiat, addat, auferat, detrahat, augeat, minuatve, immutabilis mutabilium sicut creator ita moderator, donec universi sæculi pulcritudo, cujus particulæ sunt, quæ suis quibusque temporibus apta sunt, velut magnum carmen cujusdam ineffabilis modulatoris excurrat, atque inde transeant in æternam contemplationem speciei qui Deum ritè colunt, etiam cùm tempus est fidei.

6. Falluntur autem qui existimant, hæc Deum D jubere caussâ suæ utilitatis vel voluptatis. Et meritò moventur, cur Deus ista mutaverit, quasi delectatione mutabili aliud sibi jubens offerri illo priùs tempore, aliud isto. Non autem ita est. NIHIL Deus jubet quod sibi prosit, sed illi cui jubet. Ideo VERUS EST DOMINUS, qui servo non indiget, & quo servus indiget. In ea quippe Scriptura quæ vetus dicitur Testamentum, & eo tempore quo adhuc illa offerebantur sacrificia, quæ hoc tempore non offeruntur, dictum est, *Dixi Domino, Deus meus* Psal. 15. 2. E *es tu, quoniam bonorum meorum non eges.* Nec illorum ergo sacrificiorum egebat Deus, nec cujusquam eget umquam, sed rerum divinitus impartitarum, vel imbuendo virtutibus animo, vel æternæ saluti adipiscendæ, quædam signa sunt, quorum celebratione atque functione, non Deo, sed nobis utilia pietatis officia exercentur.

7. Nimis autem longum est, convenienter disputare de varietate signorum, quæ cùm ad res divinas pertinent, Sacramenta appellantur. Sicut au- F tem non ideo mutabilis[a] homo, quia manè aliud, aliud vesperè; illud hoc mense, illud alio; non hoc isto anno quod illo: ita non ideo mutabilis Deus, quia universi sæculi priore volumine aliud, aliud posteriore sibi jussit offerri, quò convenienter significationes ad doctrinam religionis saluberrimam pertinentes, per mutabilia tempora sine ulla sui mutatione disponeret. Nam ut noverint, quos hæc movent, jam hoc fuisse in ratione divina, nec cùm ista nova constituerentur, subitò priora displicuisse G velut mutabili voluntate, sed hoc jam fixum & statutum fuisse in ipsa sapientia Dei, cui de majoribus etiam rerum mutationibus, eadem Scriptura dicit, *Mutabis ea, & mutabuntur: tu autem idem* Psal. 101. 28. *ipse es:* insinuandum est eis, mutationem istam sacramentorum Testamenti veteris & novi etiam prædictam fuisse propheticis vocibus. Ita enim vi-

[a] MSS. septemdecim, *non ideo mutabilis Deus.*

Classis III. An. 412.

debunt, si poterunt, id quod in tempore novum est, non esse novum apud eum, qui condidit tempora, & sine tempore habet omnia, quæ suis quibusque temporibus pro eorum varietate distribuit. Nam & in illo Psalmo, unde commemoravi aliquid, quo demonstrarem non egere Deum sacrificiis nostris, cui dicitur, *Dixi Domino, Deus meus es tu; quoniam bonorum meorum non eges:* (Psal. 15. 2.) paulò post legitur ex persona Christi, *Non congregabo conventicula eorum de sanguinibus*, hoc est pecorum victimis, quibus priùs congregabantur conventicula Judæorum. Et alibi dicit, *Non accipiam de manu tua vitulos, neque de gregibus tuis hircos.* (Psal. 49. 9.) Et alius Propheta, *Ecce*, inquit, *dies venient, dicit Dominus, & confirmabo super domum Iacob Testamentum novum, non sicut Testamentum quod disposui patribus eorum, cùm eduxi eos de terra Ægypti.* (Jer. 31. 31.) Et alia multa sunt de hac re testimonia, quibus hoc Deum facturum esse prædictum est, quæ commemorare nunc longum est.

8. Hîc jam si satis constitit, quod rectè alio tempore constitutum est, idem rectè alio tempore posse mutari, mutantis opere, non dispositione mutata, quam dispositionem intelligibilis ratio continet, ubi sine tempore simul sunt, quæ in temporibus simul fieri non possunt, quia tempora non simul currunt: quispiam fortassis exspectet caussas à nobis ipsius mutationis accipere; quod ipse nosti quàm prolixi sit negotij. Verumtamen breviter dici potest; quod homini acuto fortasse suffecerit, aliis sacramentis prænuntiari Christum cùm venturus esset, aliis cùm venisset annuntiari oportuisse: sicut modò nos idipsum loquentes, diversitas rerum compulit etiam verba mutare. Siquidem aliud est prænuntiari, aliud annuntiari; aliud cùm venturus esset, aliud cùm venisset.

Caput II.

9. Nunc deinde videamus quale sit illud, quod in epistola tua sequitur. Adjecisti enim eos dicere, *quòd Christi prædicatio atque doctrina reipublicæ moribus nulla ex parte conveniat, cujus hoc constet esse præceptum, ut nulli malum pro malo reddere debeamus, & percutienti aliam præbere maxillam, & pallium dare ei qui tunicam auferre perstiterit; & cum eo qui nos angariare voluerit, ire debere spatio itineris duplicato.* (Rom. 12. 17. Matt. 5. 39.) *Quæ omnia reipublicæ moribus asseruntur esse contraria. Nam quis*, inquiunt, *tolli sibi ab hoste aliquid patiatur, vel Romanæ provinciæ depredatoribus non mala velit belli jure reponere?* Hæc atque hujusmodi verba obtrectantium, sive non obtrectando, sed quærendo talia loquentium, operosiùs fortasse refellerem, nisi hæ disceptationes haberentur cum viris liberaliter institutis. Unde quid opus est ut diutiùs laboremus, ac non ipsos potiùs percontemur, quomodo poterant gubernare atque augere rempublicam, quam ex parva & inopi magnam opulentamque fecerunt, qui acceptâ injuriâ ignoscere quàm persequi malebant? (Sallustius Catil.) Quomodo Cæsari administratori utique reipublicæ mores ejus extollens Cicero dicebat, quòd nihil oblivisci soleret nisi injurias? (Orat. pro Q. Ligario.) Dicebat enim hoc tam magnus laudator, aut tam magnus adulator: sed si laudator, talem Cæsarem noverat; si autem adulator, talem esse debere ostendebat principem civitatis; qualem illum fallaciter prædicabat. Quid est autem non reddere malum pro malo, nisi abhorrere ab ulciscendi libidine? quod est acceptâ injuriâ ignoscere malle quàm persequi, & nihil nisi injurias oblivisci.

A 10. Hæc cùm in eorum leguntur auctoribus, exclamatur & plauditur; describi atque prædicari mores videntur, quibus dignum esset exsurgere civitatem, quæ tot gentibus imperaret, quòd acceptâ injuriâ ignoscere quàm persequi malebant. Cùm verò legitur præcipiente auctoritate divina, non reddendum malum pro malo (Rom. 12. 17.); cùm hæc tam salubris admonitio congregationibus populorum tamquam publicis utriusque sexus atque omnium ætatum & dignitatum scholis de superiore loco personat, accusatur religio tamquam inimica reipublicæ. B Quæ si ut dignum est audiretur, longè meliùs Romulo, Numa, Bruto, ceterisque illis Romanæ gentis præclaris viris constitueret, consecraret, firmaret, augeretque rempublicam. Quid enim est respublica nisi res populi? Res ergo communis, res utique civitatis. Quid est autem civitas, nisi multitudo hominum in quoddam vinculum redacta concordiæ? Apud eos enim ita legitur, *Brevi multitudo dispersa atque vaga, concordiâ civitas facta erat.* C Quæ porrò præcepta concordiæ in suis templis umquam illi legenda censuerunt? Quandoquidem miseri quærere cogebantur, quonam modo sine offensione cujusquam eorum discordes inter se deos suos colere possent. quos si imitari discordando vellent, rupto concordiæ vinculo civitas laberetur; quod postea paulatim decoloratis corruptisque moribus agi cœpit per bella civilia.

11. Quanta verò præcepta concordiæ non humanis disputationibus exquisita, sed divinâ auctoritate conscripta in Christi ecclesiis lectitentur, D quis vel ab illa religione alienus, ita surdus est ut ignoret? Ad hoc enim & illa pertinent, quæ malunt exagitare quàm discere, alteram percutienti præbendam esse maxillam, volenti auferre tunicam dandum etiam pallium, cùm angariante duplicandam viam. Hoc quippe fit, ut vincatur bono malus, immo in homine malo vincatur bono malum, & homo liberetur à malo, non exteriore & alieno, E sed intimo ac suo, quo graviùs & perniciosiùs quàm cujusvis hostis extrinsecùs immanitate vastatur. Qui ergo vincit bono malum, patienter amittit temporalia commoda, ut doceat quàm pro fide atque justitia contemnenda sint, quæ ille nimis amando fit malus; ac sic injuriosus ab eo ipso, cui fecit injuriam, discat qualia sint propter quæ fecit injuriam, atque in concordiam, qua nihil est utilius civitati, pœnitens adquiratur, victus non sævientis viribus, sed benevolentiâ patientis. Tunc enim rectè fit, cùm videtur ei profuturum esse F propter quem fit, ad operandam in eo correctionem atque concordiam. Hoc certè animo faciendum est, etiamsi alius exitus consequatur, nec corrigi velit atque pacari, propter quem corrigendum atque pacandum, velut curandum & sanandum, adhibita est ista medicina.

12. Alioquin si verba adtenderimus, eorumque proprietati serviendum putaverimus, non est præbenda maxilla dextera, si sinistra fuerit percussa. Quoniam *si quis te*, inquit, *percusserit in maxillam* G *dexteram, præbe illi & sinistram.* (Lib 1. De sermone Domini in monte, cap. 20. Matt. 5. 39.) Magis autem sinistra percutitur, quòd ad dexteram ferientis facilior ictus est. Sed sic intelligi solet, ac si dictum esset, Si quis in te meliora fuerit persequutus, & inferiora ei præbe, ne vindictæ potiùs quàm patientiæ studens contemnas æterna pro temporalibus, cùm potiùs temporalia pro æternis contemnenda sint, tamquam sinistra pro dextris. Hæc semper

fuit sanctorum Martyrum intentio: vindicta enim ultima justè poscitur, quando nullus jam restat correctionis locus, extremo scilicet summoque judicio. Nunc verò cavendum est, ne vindicandi cupiditate amittatur (ut nihil aliud dicam) ipsa patientia, quæ pluris est habenda quàm omne quod Lucæ 6. 29. potest etiam invito inimicus auferre. Namque alius Evangelista in eadem sententia nullam fecit dexteræ mentionem, sed tantùm maxillam & alteram nominavit, ut aliquanto distinctiùs intelligeretur in [a] alio, ipse autem simpliciter eamdem patientiam commendaret. Paratus itaque debet esse homo justus & pius, patienter eorum malitiam sustinere, quos fieri bonos quærit, ut numerus potiùs crescat bonorum, non ut pari malitiâ se quoque numero addat malorum.

13. Denique ista præcepta magis ad præparationem cordis, quæ intus est, pertinere, quàm ad opus quod in aperto fit, ut teneatur in secreto animi patientia cum benevolentia, in manifesto autem id fiat, quod eis videtur prodesse posse, quibus bene velle debemus, hinc liquidò ostenditur, quòd ipse Dominus Jesus exemplum singulare patientiæ, Johan. 18. 23. cùm percuteretur in faciem, respondit, *Si malè dixi, exprobra de malo: si autem bene, quid me cædis?* Nequaquam igitur præceptum suum, si verba intueamur, implevit. Neque enim præbuit percutienti alteram partem, sed potiùs prohibuit, ne qui fecerat injuriam augeret: & tamen paratus venerat, non solùm in faciem percuti, verùm etiam pro his quoque à quibus hæc patiebatur crucifixus Lucæ 23. 34. occidi, pro quibus ait in cruce pendens, *Pater ignosce illis, quia nesciunt quid faciunt.* Nec Paulus apostolus præceptum Domini & magistri sui videtur implesse, ubi etiam ipse percussus in faciem, Act. 23. 3. dixit principi sacerdotum, *Percutiet te Deus paries dealbate: sedes judicans me secundùm Legem, & contra Legem jubes me percuti?* Et cùm à circumstantibus diceretur, *Injuriam facis principi sacerdotum*, irridenter eos admonere voluit quid dixerit, ut qui saperent intelligerent jam destruendum esse adventu Christi parietem dealbatum, hoc est, hypocrisim sacerdotij Judæorum. Ait quippe, *Nescivi fratres* Exodi 22. 28. *quia princeps est: scriptum est enim, Principi populi tui non maledices:* cùm proculdubio, qui in eodem populo creverat, atque ibi Lege fuerat eruditus, illum principem sacerdotum nescire non posset, nec eos, quibus ita notus erat, ullo modo falleret quod nesciret.

14. Sunt ergo ista præcepta patientiæ semper in cordis præparatione retinenda, ipsaque benevolentia, ne reddatur malum pro malo, semper in voluntate complenda est. Agenda sunt autem multa, etiam cum invitis benignâ quadam asperitate plectendis, quorum potiùs utilitati consulendum est quàm voluntati; quod in principe civitatis luculentissimè illorum litteræ laudaverunt. Nam in corripiendo filio quamlibet asperè, numquam profectò amor paternus amittitur. Fit tamen quod nolit & doleat, qui etiam invitus videtur dolore sanandus. Ac per hoc si terrena ista respublica præcepta Christiana custodiat, & ipsa bella sine benevolentia non gerentur, ut ad pietatis justitiæque pacatam societatem victis faciliùs consulatur. Nam CUI LICENTIA iniquitatis eripitur, utiliter vincitur: quoniam NIHIL EST INFELICIUS felicitate peccantium, qua pœnalis nutritur impunitas, & mala voluntas velut hostis interior roboratur. Sed perversa & aversa corda mortalium, felices res humanas putant, cùm tectorum splendor adtenditur, & labes non adtenditur animorum; cùm theatrorum moles exstruuntur, & effodiuntur fundamenta virtutum; cùm gloriosa est effusionis insania, & opera misericordiæ deridentur; cùm ex his quæ divitibus abundant, luxuriantur histriones, & necessaria vix habent pauperes; cùm Deus, qui doctrinæ suæ publicis vocibus contra hoc malum publicum clamat, ab impiis populis blasphematur, & dij tales requiruntur, in quorum honorem ea ipsa theatrica corporum & animorum dedecora celebrentur. Hæc si Deus pollere permittat, tunc indignatur graviùs; hæc si impunita dimittat, tunc punit infestiùs. Cùm verò evertit subsidium vitiorum, & copiosas libidines inopes reddit, misericorditer adversatur. Misericorditer enim, si fieri posset, etiam bella gererentur à bonis, ut licentiosis cupiditatibus domitis hæc vitia perderentur, quæ justo imperio vel exstirpari vel premi debuerunt.

15. Nam si Christiana disciplina omnia bella culparet, hoc potiùs militibus consilium salutis petentibus in Evangelio diceretur, ut abjicerent arma, seque omnino militiæ subtraherent. Dictum Lucæ 3. 14. est autem eis, *Neminem concusseritis, nulli calumniam feceritis, sufficiat vobis stipendium vestrum.* Quibus proprium stipendium sufficere debere præcepit, militare utique non prohibuit. Proinde qui doctrinam Christi adversam dicunt esse reipublicæ, dent exercitum talem quales doctrina Christi esse milites jussit, dent tales provinciales, tales maritos, tales conjuges, tales parentes, tales filios, tales dominos, tales servos, tales reges, tales judices, tales denique debitorum ipsius fisci redditores & exactores, quales esse præcepit doctrina Christiana, & audeant eam dicere adversam esse reipublicæ, immo verò non dubitent eam confiteri magnam, si obtemperetur, salutem esse reipublicæ.

Caput III.

16. Ut quid autem ad illud respondeam quod Lib. 4. De civit. Dei, cap. 2. dicunt, per quosdam Imperatores Christianos multa mala imperio accidisse Romano? Hæc generalis conquestio calumniosa est. Nam si apertiùs certè de præteritis Imperatoribus aliqua commemorarent, possem similia vel fortasse etiam graviora de Imperatoribus non Christianis & ego commemorare, ut intelligerent vel hominum hæc esse vitia, non doctrinæ; vel non Imperatorum, sed aliorum sine quibus Imperatores agere nihil possunt. Ex Lib. 1. De civit. Dei, cap. 18. quo enim tempore pessum ire cœperit Romana respublica, satis liquet, litteræ loquuntur ipsorum, longè antequam Christi nomen eluxisset in terris. Sallustius Jugurth. Dictum est, *O urbem venalem, & maturè perituram, si emtorem invenerit.* In libro etiam belli Catilinæ, ante adventum utique Christi, idem nobilissimus historicus eorum non tacet quando primùm insueverit exercitus populi Romani amare, potare, signa, tabulas pictas, vasa cælata mirari, ea privatim & publicè rapere, delubra spoliare, sacra profanaque omnia polluere. Quando ergo nec hominibus, nec ipsis etiam quos Deos putabant, morum corruptorum & perditorum avaritia rapacitasque

[a] Editi, *intelligeretur in altero ipsum alterum simpliciter eamdem patientiam commendare.* At MSS. omnes habent, *intelligeretur in alio, ipse autem ..... commendaret;* id est ut in Matthæo distinctiùs intelligeretur, temporalia pro æternis tamquam sinistra pro dextris contemnenda esse, atque cavendum ne vindicandi cupiditate patientia amittatur.

parcebat,

parcebat, tunc cœpit perire laudabile illud decus salusque reipublicæ. Quos deinde vitia pessima successus habuerint, & quanto humanarum rerum malo illa iniquitas prosperata sit, nunc longum est dicere. Audiant Satyricum suum garriendo vera dicentem,

Juvenalis, sat. 6.

Servabat castas humilis fortuna Latinas
Quondam, nec vitiis contingi parva sinebat
Tecta labor, somnique breves, & vellere Thusco
Vexatæ duræque manus, ac proximus Urbi
Annibal, & stantes Collina in turre mariti.
Nunc patimur longæ pacis mala, sævior armis
Luxuria incubuit, victumque ulciscitur orbem.
Nullum crimen abest, facinusque libidinis, ex quo
Paupertas Romana perit.

Quid ergo exspectas, ut ego exaggerem, quanta mala importaverit successu prospero iniquitas sublevata; quandoquidem & ipsi, qui aliquanto prudentiùs adtenderunt, plus dolendum viderunt paupertatem, quàm opulentiam periisse Romanam? In illa enim morum integritas servabatur; per hanc autem non muros urbis, sed mentes ipsius civitatis dira nequitia omni hoste pejor irrupit.

17. Gratias Domino Deo nostro, qui contra ista mala misit nobis adjutorium singulare. Quo enim non tolleret, quem non involveret, in quod profundum non demergeret fluvius iste horrendæ nequitiæ generis humani, nisi crux Christi in tanta velut mole auctoritatis eminentiùs firmiúsque figeretur, cujus apprehenso robore, stabiles essemus, ne malè suadentium, vel in mala impellentium, tam vasto mundi hujus gurgite abrepti sorberemur? In ista enim colluvie morum pessimorum & veteris perditæ disciplinæ, maximè venire ac subvenire debuit cælestis auctoritas, quæ voluntariam paupertatem, quæ continentiam, benevolentiam, justitiam, atque concordiam, veramque pietatem persuaderet, ceterasque vitæ luminosas validasque virtutes; non tantùm propter istam vitam honestissimè gerendam, nec tantùm propter civitatis terrenæ concordissimam societatem; verùm etiam propter adipiscendam sempiternam salutem, & sempiterni cujusdam populi cælestem divinamque rempublicam, cui nos cives adsciscit fides, spes, caritas: ut quamdiu inde peregrinamur, feramus eos, si corrigere non valemus, qui vitiis impunitis volunt stare rempublicam, quam primi Romani constituerunt auxeruntque virtutibus, etsi non habentes veram pietatem erga Deum verum, quæ illos etiam in æternam civitatem posset salubri religione perducere; custodientes tamen quamdam sui generis probitatem, quæ posset terrenæ civitati constituendæ, augendæ, conservandæque sufficere. Deus enim sic ostendit in opulentissimo & præclaro imperio Romanorum, quantum valerent civiles etiam sine vera religione virtutes, ut intelligeretur hac addita fieri homines cives alterius civitatis, cujus rex veritas, cujus lex caritas, cujus modus æternitas.

CAPUT IV.

18. Quis autem vel risu dignum non putet, quod Apollonium & Apuleium, ceterosque magicarum artium peritissimos conferre Christo, vel etiam præferre conantur, quamquam tolerabiliùs ferendum sit, quando istos ei potiùs comparant quàm deos suos? Multo enim melior, quòd fatendum est, Apollonius fuit, quàm tot stuprorum auctor & perpetrator, quem Jovem nominant. Ista, inquiunt, fabulosa sunt. Adhuc ergo laudent reipublicæ luxuriosam, licentiosam, planèque sacrilegam felicitatem, quæ ista deorum probra confinxit, quæ non solùm in fabulis audienda posuit, verùm etiam in theatris spectanda proposuit; ubi crimina plura essent quàm numina, quæ ipsi dij sibi exhiberi habebant libenter, qui in suos cultores vindicare debuerunt, quòd ea saltem viderent patienter. Sed non ipsi, inquiunt, sunt, qui talium fabularum mendacio celebrantur. Qui ergo sunt isti, qui talium turpitudinum celebratione placantur? Horum dæmonum perversitatem atque fallaciam, per quos & magicæ artes humanas mentes decipiunt, quia prodidit Christiana doctrina, quia mundo universo patefecit, quia Angelos sanctos ab eorum malignitate distinxit, quia cavendos potiùs, & quemadmodum caverentur admonuit, reipublicæ dicitur inimica; quasi non si omnino per istos esset temporalis obtinenda felicitas, quælibet potiùs fuerat infelicitas eligenda. Sed neque hinc Deus voluit dubitari, qui primum populum unum verum Deum colentem, deos autem falsissimos contemnentem, quamdiu oportuit vetus Testamentum, ubi velamentum Testamenti novi est, obumbrari, tanta rerum terrenarum felicitate honestavit, ut quivis intelligat, nec ipsam esse in dæmonum potestate, sed in illius unius, cui Angeli serviunt, quem dæmones contremiscunt.

19. Apuleius enim, ut de illo potissimùm loquamur, qui nobis Afris Afer est notior, non dico ad regnum, sed ne ad aliquam quidem judiciariam reipublicæ potestatem cum omnibus suis magicis artibus potuit pervenire, honesto patriæ suæ loco natus, & liberaliter educatus, magnâque præditus eloquentiâ. An fortè ista ut philosophus voluntate contemsit, qui sacerdos provinciæ, pro magno fuit, ut munera ederet,[a] venatoresque vestiret, & pro statua sibi apud[b] Coenses locanda, ex qua civitate habebat uxorem, adversùs contradictionem quorumdam civium litigaret? Quod posteros ne lateret, ejusdem litis orationem scriptam memoriæ commendavit. Quod ergo ad istam terrenam pertinet felicitatem, fuit[c] magus ille quod potuit. Unde apparet eum nihil ampliùs fuisse, non quia noluit, sed quia non potuit. Quamquam & adversùs quosdam, qui ei magicarum artium crimen intenderant, eloquentissimè se defendit. Unde miror laudatores ejus, qui eum nescio quæ fecisse miracula illis artibus prædicant, contra ejus defensionem testes esse conari. Sed viderint utrùm verum ipsi perhibeant testimonium, & ille falsam defensionem. Illud si sapiunt, adtendant, qui magicas artes non utique nisi pro felicitate terrena vel damnabili curiositate conquirunt, vel ab eis innocentes, periculosa tamen eas admiratione collaudant, & videant David nostrum sine ullis talibus artibus, ex pastore ovium pervenisse ad regiam dignitatem: cujus & peccata & merita fidelis Scriptura non tacuit; ut sciremus & quibus modis non offenderetur Deus, & quibus modis placaretur offensus.

20. Quantum autem adtinet ad miracula, quæ

[a] Bad & Er. *veneratoresque vestiret* Sed veriùs Lov. & MSS. *venatoresque*, illos videlicet qui sese in iis exercebant muneribus, quæ Apuleius exhibebat. Munera quippe dicebantur ludi non modò gladiatorum, sed etiam venatorum, id est in bestias pugnantium: *Venationes*, inquit Lactantius lib. 6. div. inst. c. 20. *quæ munera vocantur, Saturno adtributa sunt.*

[b] MSS. undecim, *apud Ocenses.* Alij quinque, *apud Oeenses.* duo alij, *apud Ceenses.*

[c] Ita Bad. Er. & MSS. plerique. At Lov. habet, *fuit magnus ille quoad potuit.*

CLASSIS III. AN. 412.

humanis sensibus stupenda monstrantur, multùm errant qui Prophetis sanctis miraculorum magnorum nobilitate præstantibus magos comparant; quanto magis si eos comparent Christo, quem Prophetæ illi, quibus magi quilibet nullo modo sunt comparandi, prænuntiaverunt esse venturum, & secundùm carnem quam sumsit ex virgine, & secundùm divinitatem, qua numquam separatur à Patre? Video me fecisse prolixissimam epistolam, nec tamen de Christo dixisse omnia, quæ vel eis qui tardiore ingenio divina non valent assequi, vel eis qui licèt acutè moveantur, contentiosum tamen studium & præoccupatio diuturni erroris, ab intelligendo impedit, sufficere utcumque possint. Verumtamen cognosce quid eos contrà moveat, atque rescribe, ut vel epistolis vel libris, si adjuverit Deus, ad omnia respondere curemus. Sis in Domino felix, gratiâ & misericordiâ ejus, Domine eximie & meritò insignis, carissime ac desiderantissime fili.

EPISTOLA CXXXIX. *

* *Aliàs CLVIII. quæ autem 139. erat, nunc 259.*

Ut Gesta quæ adversùs Donatistas confecta sunt publicentur, utque rei castigentur mitiùs & citra mortis pœnam.

Domino meritò insigni multúmque carissimo ac desiderantissimo filio MARCELLINO, AUGUSTINUS in Domino salutem.

Scriptæ an. 412. circ. mens. Maium.

1. GESTA quæ promisit præstantia tua, vehementer exspecto, & in ecclesia Hipponensi jamjamque cupio recitari, ac, si fieri potuerit, etiam per omnes ecclesias in diœcesi constitutas; ut audiant homines, plenéque agnoscant confessores iniquitatis, non Dei timore extorquente pænitentiam, sed judiciariâ diligentiâ crudelissimorum pectorum aperiente duritiam, sive illorum qui de homicidio & de excæcato ac debilitato presbyteri corpore confessi; sive illorum qui se illa scire potuisse, quamvis sibi dicerent displicere, negare non ausi sunt, refugientes catholicam pacem, velut ne criminibus polluantur alienis, & in illo schismatis sacrilegio inter sceleratorum tam immanium tantam multitudinem perdurantes; sive etiam illorum qui se inde non recessuros etiam demonstrata sibi catholica veritate, & Donatistarum perversitate dixerunt. Non est leve quod Deus agi voluit per operam tuam. Utinam tales eorum caussas crebras sic audias, & facinora eorum atque insana pertinacia sic sæpe prodatur, eademque publicata Gesta in omnium notitiam perferantur. Quod autem scripsit eximietas tua dubitare te, utrùm in [a] Theoprepia debeas eadem Gesta jubere proponi, fiat si potest illuc frequens confluere multitudo; alioquin alius locus celebrior providendus est: non tamen ullo modo prætermittendum.

2. Pœna sanè illorum, quamvis de tantis sceleribus confessorum, rogo te ut præter supplicium mortis sit, & propter conscientiam nostram, & propter catholicam mansuetudinem commendandam. Ipse enim fructus ad nos pervenit confessionis illorum, quia invenit Ecclesia catholica ubi suam erga atrocissimos inimicos servet atque exhibeat lenitatem. In tanta quippe crudelitate quæcumque præter sanguinem vindicta processerit, magna lenitas apparebit. Quod etsi modò quibusdam nostris illa atrocitate commotis videtur indignum, & quasi dissolutionis & negligentiæ simile; transactis tamen motibus animorum, qui recentioribus factis solent turbulentiùs excitari, egregiè luculenta bonitas apparebit, & ob hoc magis eadem Gesta legere atque ostendere delectabit, Domine meritò insignis multúmque carissime ac desiderantissime fili. Ibi est sanctus frater & coëpiscopus meus Bonifacius, & per diaconum Peregrinum, qui cum illo perrexit, commonitorium direxi; quod sic habe tamquam præsentiam meam. Et quod vobis in commune pro Ecclesiæ utilitate placuerit, hoc adjuvante Domino fiat, qui potens est misericorditer opitulari in tantis malis. Modò Macrobius episcopus eorum, stipatus cuneis perditorum utriusque sexus, hac atque illac circumit, aperuitque sibi basilicas, quas possessorum quantuluscumque timor clauserat. Præsente autem procuratore viri clarissimi Celeris Spondeo, quem tuæ dilectioni commendavi multúmque commendo, utcumque eorum frangebatur audacia: nunc verò posteaquam Carthaginem profectus est, etiam in fundis ipsius basilicas aperuit, populos congregat. Cum ipso etiam est ille Donatus diaconus rebaptizatus, cùm fuerit colonus ecclesiæ, qui versatus est in illa cæde præcipuus. Qui tales non cum eo sunt, quando & ille cum ipso est? Si Proconsul vel simul ambo in illos estis sententiam prolaturi, & fortè ille persistit velle gladio vindicare, quamquam sit Christianus, & quantum advertere potuimus, non sit ad hæc cruciamenta proclivis; tamen si necesse fuerit etiam Gestis jubete allegari epistolas meas, quas de hac re singulas vobis mittendas putavi. Soleo enim audire in potestate esse judicis mollire sententiam, & mitiùs vindicare quàm jubeant leges. Si autem nec litteris meis ad hoc consenserit, hoc saltem præstet ut in custodiam recipiantur, atque hoc de clementia Imperatorum impetrare curabimus, ne passiones servorum Dei, quæ debent esse in Ecclesia gloriosæ, inimicorum sanguine dehonestentur. Scio enim in caussa clericorum [b] Anaunensium, qui occisi à gentilibus nunc martyres honorantur, Imperatorem rogatum facilè concessisse, ne illi qui eos occiderant & capti jam tenebantur, pænâ simili punirentur.

3. Libros de baptismo parvulorum, cùm jam codicem ipsum præstantiæ tuæ misissem, cur abs te rursus acceperim, oblitus sum: nisi fortè cùm inspicerem, mendosos eos reperi, & emendare volui, quod mirabiliter impeditus, adhuc usque non feci. Epistolam quoque ad te scribendam & his adjungendam, quam cùm ibi essem jam dictare cœperam, paulo addito sic esse imperfectam scias. Si autem rationem omnium dierum & lucubrationum aliis necessitatibus impensarum tibi possem reddere, graviter contristatus mirareris, quanta me distendant, quæ differri omnino non possunt, nec agere illa permittant, in quæ me petendo, & admonendo urges volentem, & ineffabiliter (quia non possum) dolentem. Cùm enim ab eorum hominum necessitatibus aliquantulum vaco, qui me sic angariant, ut eos nullo modo liceat evitare, nec con-

[a] Editi, *Theopropia*. At MSS. melioris notæ habent, *Theoprepia* Sic etiam Carthaginens. collatio 3 n. 5. qua ex collatione liquet istud nomen fuisse cujusdam apud Carthaginem ecclesiæ tunc pertinentis ad Donatistas.

[b] Vaticani tres MSS. *Auannensium*. Corbeiensis & Germanensis, *Anabnensium*. Alij codices, *Anaunensium*. Scilicet de SS. martyribus Sisinnio, Martyrio & Alexandro loquitur, qui à gentilibus rusticis vallis Anauniæ non procul à Tridentina civitate necati sunt in fine mensis Maij an 397. sive post obitum sancti Ambrosij, ut scribit Paulinus in ejus vita.

Classis III. An. 412.

temnere oporteat; non desunt quæ dictanda præpono, sic in articulis temporum constituta, ut dilationem non ferant. Sicut mihi fuit breviatio Gestorum collationis * nostræ satis operosa, cùm viderem neminem se velle tanto aggeri litterarum legendo committere: sicut mihi fuit etiam epistola ad ipsos laïcos Donatistas, de hac eadem collatione nostra, quàm modò aliquot lucubrationibus terminavi. Sicut epistolæ duæ non breves, una ad dilectionem tuam, altera ad virum illustrem Volusianum, quas vos accepisse jam credo: sicut nunc in manibus habeo librum ad Honoratum nostrum de quæstionibus quibusdam quinque, quas mihi proposuit, & per litteras intimavit, cui non continuò respondere vides quàm minimè oporteat. Caritas enim quæ tamquam nutrix fovet filios suos, non ordine amandi, sed ordine subveniendi, infirmiores fortioribus anteponit, quos tales vult esse, quales jam illi sunt, quos non contemnendo, sed de his confidendo interim prætereit. Tales ergo mihi necessitates dictandi aliquid, quod me ab eis dictationibus impediat quibus magis inardesco, deesse non possunt, cùm paululum spatij vix datur inter acervos occupationum, quibus nos alienæ vel cupiditates vel necessitates angariatos trahunt. Et quid faciam prorsus nescio.

* Carthaginensis

4. Audisti unde mecum Dominum depreceris: sed etiam quòd tam instanter & tam crebrò me admones, nolo cesses, non nihil agens. Commendo etiam ego excellentiæ tuæ ecclesiam in Numidia constitutam, propter cujus necessitates sanctus frater & coëpiscopus meus Delphinus à fratribus & coëpiscopis meis ibi collaborantibus & compericlitantibus missus est. Nec de hac re plura scribo, cùm ipsum præsentem sis auditurus. Cetera in Commonitoriis invenies, quæ ad presbyterum misi, sive modò, sive per diaconum Peregrinum, ne mihi ea totiens iterare necesse sit. Semper in Christo cor tuum vigeat, Domine meritò insignis multúmque carissime ac desiderantissime fili. Filium nostrum Ruffinum [a] Cirtensem Principalem commendo eximietati tuæ.

DE SEQUENTE EPISTOLA
LIB. II. RETRACT. CAP. XXXVI.

EO ipso tempore, quo contra Donatistas vehementer exercebamur, & contra Pelagianos [b] exerceri jam cœperamus, amicus quidam mihi misit quinque à Carthagine quæstiones, & rogavit ut eas illi scribendo exponerem; quæ sunt, Quid sibi velit vox illa Domini, *Deus meus, Deus meus, ut quid me dereliquisti?* Et quid sit quod ait Apostolus, *Ut in caritate radicati & fundati, prævaleatis comprehendere cum omnibus sanctis, quæ sit latitudo & longitudo & altitudo & profundum.* Et quæ sint quinque virgines stultæ, quæve sapientes. Et quæ sint tenebræ exteriores. Et quomodo intelligendum sit, *Verbum caro factum est.* Ego autem intuens supradictam hæresim novam inimicam gratiæ Dei, sextam mihi proposui quæstionem de *Gratia Testamenti novi.* De qua disputans, interposita expositione

Psal. 21. 2. Matt. 27. 46. Eph. 3. 17. Matt. 25. 2. Matt. 22. 13. Johan. 1. 14.

Psalmi vigesimi primi, in cujus capite scriptum est quod Dominus exclamavit in cruce, quod ille amicus in primis mihi proposuit exponendum: omnia illa quinque dissolvi, non hoc ordine quo erant proposita, sed sicut mihi differenti *de gratia novi Testamenti*, tamquam suis locis congruenter occurrere potuerunt. Hic liber sic incipit: *Quinque mihi proposuisti tractandas quæstiones.*

DE GRATIA NOVI TESTAMENTI
LIBER seu
EPISTOLA CXL. *

* Aliàs CXX. quæ autem 140. erat, nunc 260.

Augustinus Honorato respondens ad illius quinque quæstiones; quæ autem præter quas sextam sibi ipse proponit, de gratia novi Testamenti, adversùs Pelagianos tractandam; & Psalmum vicesimum primum ad eam rem totum interpretatur.

Scripta statim post superiorem.

PRÆFATIO.

1. QUINQUE mihi proposuisti pertractandas quæstiones atque solvendas, dilectissime mi frater [c] Honorate, hinc inde raptas, sicut te vel legentem movere, vel cogitanti tibi in mentem venire potuerunt, & in conspectum meum fusas quodam modo. Quarum solutionem si velim differendo ordinare, non ut carptim, sicut propositæ sunt, de singulis disseram, sed uno quodam tenore sermonis eas inter se connectam atque contexam, difficile opus videtur: & tamen puto faciliùs eas solvi, si hoc fecero. Invicem quippe adjuvabunt, si altera pendebit ex altera, donec omnes veniant in seriem disputationis, non singillatim separatis locis, quasi unaquæque in sua privata intentione habitet, sed unum aliquid intuentes, & unum collaborantes sociali ratione, & individuâ veritate.

CAPUT I.

2. VOLUISTI ergo & scripto, commonuisti exponi atque aperiri tibi, *quid sibi velit vox illa Domini, Deus meus, Deus meus, ut quid me dereliquisti? Et quid sit quod Apostolus ait, ut in caritate radicati & fundati, prævaleatis comprehendere cum omnibus sanctis, quæ sit latitudo, longitudo, altitudo & profundum. Et quæ sint virgines quinque stultæ, quæve sapientes. Et quæ sint tenebræ exteriores. Et quomodo intelligendum sit: Verbum caro factum est.* Hæ sunt certè quinque tam breviter à me commemoratæ, quàm abs te propositæ quæstiones. Proinde si placet, addamus & sextam, & illud potissimùm requiramus, *Quæ sit gratia novi Testamenti.* Hanc omnes illæ intueantur, & in hanc, ut opportunè quæque potuerit, opus suum conferat nobis, non eo scilicet ordine, quo eas & tu proposuisti, & ego recolui, sed unaquæque cùm fuerit necessaria, velut vocata respondeat, & officium sui operis impleat. Ergo ita nascatur exordium.

Psal. 21. 2. Eph. 3. 17. Matt. 25. 2. Matt. 22. 13. Johan. 1. 14.

CAPUT II.

3. EST quædam vita hominis carnalibus sensibus implicata, gaudiis carnalibus dedita, carnalem fugitans offensionem, voluptatemque consectans. Hujus vitæ felicitas temporalis est: ab hac vita incipere necessitatis est, in ea persistere voluntatis. In hac quippe ex utero matris infans funditur, hujus offensiones quantum potest refugit, hujus appetit voluptates, nihil ampliùs valet. Sed postea-

[a] Bad. Am. Er & tres MSS. habent, *Circensem.* Alij omnes libri, *Cirtensem Principalem*, id est civitatis Cirtensis primarium Magistratum, uti nobis quidem videtur.

[b] Adversùs Pelagianos exerceri cœperunt Africani episcopi anno 411. aut 412. quo jam tempore Pelagij discipulum Cælestium in Carthaginensi concilio judicatum fuisse produnt Patres synodi alterius Carthaginensis anni 416. in epistola quæ hîc edita est 175. ubi ad Innocentium scribunt: *Unde factum est, ut recensendum putaremus, quid ante fermè quinquennium super Cælestij nomine hic apud ecclesiam Carthaginensem fuerit agitatum* &c. Huic autem priori concilio non interfuit Augustinus, ex lib. 2. Retract. c. 33. & ex lib. de Gest. Pel.

[c] Honoratus baptismo initiatus nondum erat, ut liquet ex libri hujus c. 19. n. 48. Postea verò ad Presbyterij munus evectus est: nisi fortè fallitur Cassiodorus, qui in lib. de div. lect. c. 16. ait opus istud scriptum fuisse ad Honoratum presbyterum.

Classis III. An. 412.

quam venerit in ætatem, qua in eo rationis usus evigilet, poterit adjutâ divinitus voluntate eligere alteram vitam, cujus in mente gaudium est, cujus interna atque æterna felicitas. Inest quippe homini anima rationalis, sed interest ejusdem rationis [a] usu quónam potiùs voluntatem convertat, utrùm ad bona exterioris & inferioris, an ad bona interioris superiorisque naturæ; id est utrùm ut fruatur corpore & tempore, an ut fruatur divinitate atque æternitate? In quadam quippe medietate posita est, infra se habens corporalem creaturam, supra se autem sui & corporis Creatorem.

4. Potest igitur anima rationalis etiam temporali & corporali felicitate bene uti, si non se dederit creaturæ Creatore neglecto, sed eam potiùs felicitatem fecerit servire Creatori, qui & ipsam suæ bonitatis abundantissima largitate donavit. Sicut enim bona sunt omnia, quæ creavit Deus, ab ipsa rationali creatura usque ad infimum corpus: ita bene agit in his anima rationalis, si ordinem servet, & distinguendo, eligendo, pendendo subdat minora majoribus, corporalia spiritalibus, inferiora superioribus, temporalia sempiternis, ne superiorum neglectu & appetitu inferiorum (quoniam hinc fit ipsa deterior) & se & corpus suum [b] mittat in pejus, sed potiùs ordinata caritate se & corpus suum convertat in melius. Cùm enim sint omnes substantiæ naturaliter bonæ, ordo in eis laudatus honoratur, perversitas culpata damnatur. Nec efficit anima perversè utens creaturis, ut ordinationem effugiat Creatoris; quoniam si illa malè utitur bonis, ille bene utitur etiam malis: ac per hoc illa perversè bonis utendo fit mala, ille ordinatè etiam malis utendo permanet bonus. Qui enim injustè se ordinat in peccatis, justè ordinatur in pœnis.

5. Volens itaque Deus ostendere etiam terrenam temporalemque felicitatem suum donum esse, nec aliunde nisi ab ipso sperari oportere, prioribus sæculi temporibus dispensandum judicavit Testamentum vetus, quod pertineret ad hominem veterem, à quo ista vita necesse est incipiat. Sed illæ felicitates patrum, Dei beneficio concessæ prædicantur, quamvis ad istam vitam transitoriam pertinentes. Illa quippe terrena munera in manifesto promittebantur & tribuebantur: in occulto autem illis omnibus rebus novum Testamentum figuratè prænuntiabatur, & capiebatur intelligentiâ paucorum, quos eadem gratia prophetico munere dignos fecerat. Dispensabant ergo illi sancti pro congruentia temporis Testamentum vetus, pertinebant verò ad Testamentum novum. Nam & quando temporalem felicitatem agebant, æternam veram & præferendam intelligebant, & istam ministrabant in mysterio, ut illam consequerentur in præmio. Et si quando patiebantur adversa, ad hoc patiebantur, ut evidentissimo divino adjutorio liberati, glorificarent Deum omnium bonorum largitorem, non solùm sempiternorum, quæ piè sperabant, verùm etiam temporalium, quæ prophetice gubernabant.

Caput III.

6. Cum autem venit plenitudo temporis, ut gratia quæ occultabatur in veteri Testamento, jam revelaretur in novo, misit Deus Filium suum, factum ex muliere, quo nomine proprietate hebraïcæ linguæ omnis femina nuncupatur, sive viro intacta, sive jam mixta. (Gal. 4. 4.) Quem autem Filium miserit, fierique ex muliere voluerit, quantus ille Deus sit, qui hanc humilitatem pro salute fidelium suscipere dignatus fuerit, ut agnoscas, nunc adtende Evangelium: *In principio erat Verbum, & Verbum erat apud Deum, & Deus erat Verbum: hoc erat in principio apud Deum. Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil. Quod factum est in ipso vita erat, & vita erat lux hominum, & lux in tenebris lucet, & tenebræ eam non comprehenderunt.* (Johan. 1. 1.) Hic ergo Deus Verbum Dei, per quod facta sunt omnia, Filius Dei est, incommutabiliter manens, ubique præsens, nullo clausus loco, nec partiliter per cuncta diffusus, tamquam minorem partem habeat in minori loco, & in majori majorem, sed ubique totus, atque ita non absens etiam mentibus impiorum, quamvis eum non videant, sicut nec ista lux videtur oculis præsentata cæcorum. Lucet ergo & in tenebris talibus, quales Apostolus significat, ubi dicit, *Fuistis aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino*: (Eph. 5. 8.) sed eam tales tenebræ non comprehenderunt.

7. Suscepit itaque hominem, quem videre homines poterant, ut sanati per fidem postea viderent, quod tunc videre non poterant. Sed ne homo Christus eo ipso, quo visibiliter apparebat, non crederetur & Deus, tantumque illi tribueretur, quantum homini excellentissimæ gratiæ atque sapientiæ; ideo *fuit homo missus à Deo, cui nomen erat Johannes. Hic venit in testimonium, ut testimonium perhiberet de lumine, ut omnes crederent per illum. Non erat ille lumen, sed ut testimonium perhiberet de lumine.* (Johan. 1. 6.) Tantus enim homo debuit perhibere testimonium de illo, qui non tantùm homo, verùm etiam Deus erat, ut de illo diceretur, quòd in natis mulierum nemo exsurgeret major Johanne Baptista: (Matt. 11. 11.) sic enim ille cui majori Johannes testimonium perhibebat, intelligeretur hoc esse major, quo non tantùm homo, sed etiam Deus erat. Lumen ergo & Johannes, sed tale lumen, quali testimonium perhibet ipse Dominus, dicens, *Ille erat lucerna ardens & lucens*: (Johan. 5. 35.) quod & discipulis suis dixit, *Vos estis lumen mundi*: (Matt. 5. 14.) atque ut ostenderet quale lumen, secutus adjunxit, *Nemo accendit lucernam, & ponit eam sub modio, sed super candelabrum, ut luceat omnibus qui in domo sunt: sic luceat lumen vestrum coram hominibus.* (Ibid. 15.) Istæ similitudines datæ sunt, ut quantum possumus intelligamus; vel si hoc nondum possumus, sine ulla dubitatione credamus, animam rationalem non esse naturam Dei; illa quippe incommutabilis est: sed tamen eam posse participando illuminari; lucernæ quippe accendi indigent, & exstingui possunt. Ideo quod dicitur de Johanne, *Non erat ille lumen*, ad illud respicit lumen, quod non participando illuminatur, sed ejus participatione illuminantur quæ ab illo illuminantur.

8. Denique sequitur, *Erat lumen verum*: (Johan. 1. 9.) & tamquam quæreremus, quomodo discerneretur lumen verum à lumine illuminato, id est Christus à Johanne, *Erat*, inquit, *lumen verum, quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum.* Si omnem hominem, ergo & Johannem. Atque ut magis ostendat hujus divinitatem longè præstantiore distantiâ, *In hoc mundo*, inquit, *erat, & mundus per eum factus est, & mundus eum non cognovit.* Non mundus, qui per eum factus est, eum non cognovit: neque enim habet vim cognoscendi eum, nisi

[a] MSS. plerique, *ejusdem rationis usum quónam potiùs voluntate convertat.*

[b] Unus è Vatic. MSS. *mutet in pejus.*

Classis III. An. 412.

rationalis creatura; quamvis etiam mundus iste visibilis per eum factus sit, hoc est cælum & terra: sed mundum non cognoscentem increpando, significavit infideles constitutos in mundo. A

Johan. 1. 11. 9. Deinde adjungit, *In sua propria venit, & sui eum non receperunt:* sive quia & ipsi infideles inquantum homines sunt, ejus sunt per quem creati sunt: sive suos propriè Judæos intelligi voluit, ex quibus naturam carnis assumsit; nec tamen omnes eum non receperunt. Sequitur enim & dicit, *Quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri, credentibus in nomine ejus, qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt.* Hæc est gratia novi Testamenti, quod in vetere latuit, nec tamen figuris obumbrantibus prophetari prænuntiarique cessavit, ut intelligat anima Deum suum, & gratiâ ejus renascatur illi. Hæc quippe nativitas spiritalis est, ideo non ex sanguinibus, non ex voluntate viri, neque ex voluntate carnis, sed ex Deo. (Ibid. 12.) B

Caput IV.

10. Hæc etiam adoptio vocatur. Eramus C enim aliquid antequam essemus filij Dei, & accepimus beneficium, ut fieremus quod non eramus: sicut qui adoptatur, antequam adoptaretur, nondum erat filius ejus à quo adoptatur, jam tamen erat qui adoptaretur. Et ab hac generatione gratiæ discernitur ille Filius, qui cùm esset Filius Dei, venit ut fieret filius hominis, donaretque nobis, qui eramus filij hominum, filios Dei fieri. Factus est quippe ille quod non erat, sed tamen aliquid aliud erat; & hoc ipsum aliquid Verbum Dei erat, per D quod facta sunt omnia, & lumen verum quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum, & Deus apud Deum. Nos quoque per ejus gratiam facti sumus quod non eramus, id est filij Dei: sed tamen aliquid eramus, & hoc ipsum aliquid multo inferius, hoc est filij hominum. Descendit ergo ille ut nos adscenderemus, & manens in natura sua factus est particeps naturæ nostræ, ut nos manentes in natura nostra efficeremur participes naturæ ipsius. Non tamen sic: nam illum na- E turæ nostræ participatio non fecit deteriorem: nos autem facit naturæ illius participatio meliores.

Gal. 4. 4. 11. *Misit* itaque *Deus Filium suum factum ex muliere, factum sub Lege.* Nam Legis sacramenta percepit, *ut eos qui sub Lege erant, redimeret*, id est quos Lex reos tenebat occidente littera, dum præceptum non impleretur, antequam vivificaret spiritus: quia caritas Dei, quæ præceptum implet, diffunditur in cordibus nostris per Spiritum-sanctum, qui datus est nobis. (Rom. 5. 5.) Proinde cùm dixisset, *ut* F *eos qui sub Lege erant redimeret*; continuò subjunxit, *ut adoptionem filiorum reciperemus*; (Gal. 4. 5.) ut videlicet hujus gratiam beneficij discerneret ab illa Filij natura, qui missus est Filius, non per adoptionem factus, sed semper genitus Filius, ut participatâ naturâ filiorum hominum ad participandam etiam suam naturam adoptaret filios hominum. Quapropter etiam cùm dixisset, *Dedit eis potestatem filios Dei fieri*, (Johan. 1. 12.) modumque adjunxisset ne carnalis intel- G ligeretur nativitas, quòd scilicet eis id præstiterit, *qui credunt in nomine ejus*, & per gratiam renascuntur spiritalem, *non ex sanguinibus, neque ex voluntate viri, neque ex voluntate carnis, sed ex Deo:* mox commendavit quasi hujus [a] vicissitudinis sacramentum. Tamquam enim mirati tantum bonum

Classis III. An. 412. Johan. 1. 14.

non auderemus optare, statim subjunxit, *Et Verbum caro factum est, & habitavit in nobis*, quod unum est ex quinque illis, quæ tibi exponi voluisti, tamquam diceret: O homines nolite desperare vos fieri posse filios Dei: quia & ipse Filius Dei, hoc est, Verbum Dei caro factum est, & habitavit in nobis. Reddite vicem, efficimini spiritus, & habitate in illo qui caro factus est, & habitavit in vobis. Neque enim jam desperandum est, participatione Verbi fieri posse homines filios Dei, quando Filius Dei participatione carnis factus est filius hominis.

12. Nos itaque mutabiles in melius commutati, participes efficimur Verbi: Verbum autem incommutabile nihil in deterius commutatum, particeps carnis effectum est rationali animâ mediante. Neque enim homo Christus, ut Apollinaristæ hæretici putaverunt, aut non habuit animam, aut non habuit rationalem: sed more suo Scriptura ut Christi humilitatem magis ostenderet, ne carnis nomen quasi indignum aliquid refugisse videretur, carnem pro homine posuit. Neque enim quia scriptum est, *Videbit omnis caro salutare Dei*, animæ ibi non sunt (Isa. ... 10.) intelligendæ. Nihil proinde aliud dictum est, *Verbum caro factum est*, (Johan. 1. 14.) quàm si diceretur, Filius Dei filius hominis factus est: *qui cùm in forma Dei esset*, sicut dicit Apostolus, *non rapinam arbitratus est esse æqualis Deo.* (Phil. 2. 6.) Neque enim usurpationis erat, ut rapina diceretur: sed naturæ inerat, ut esset æqualis. *Semetipsum* tamen *exinanivit*, non formam Dei amittens, sed formam servi suscipiens; *humiliavit semetipsum, factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis.* Vides quemadmodum eumdem hominem quem Deum commendat, ut persona una sit, [b] ne non Trinitas, sed quaternitas inducatur. (b 3. sentent. dist. 6. c. Ne autem.) Sicut enim non augetur numerus personarum, cùm accedit caro animæ, ut sit unus homo: sic non augetur numerus personarum, cùm accedit homo Verbo, ut sit unus Christus. Legitur itaque, *Verbum caro factum est*, (Johan. 1. 14.) ut intelligamus hujus personæ singularitatem, non ut suspicemur in carnem mutatam divinitatem.

13. Itaque Christus homo, ut per eum revelaretur novi gratia Testamenti, quæ non ad temporalem, sed ad æternam vitam pertinet, non utique terrena felicitate commendandus fuit. (Caput V.) Inde subjectio, inde passio, inde flagella, sputa, contumeliæ, crux, vulnera, & tamquam superato subjectoque mors ipsa, ut fideles ejus discerent quale pietatis præmium ab illo, cujus filij facti essent, petere atque sperare deberent; ne ad hoc pro magno serviretur Deo, ut terrenam felicitatem adipisci quærerent qui servirent ipsi, abjicientes & conculcantes fidem suam, æstimando eam mercede vilissima: unde BENEFICENTISSIMA PROVIDENTIA omnipotens Deus terrenam felicitatem concessit & impiis, ne pro magno quæreretur à bonis. Hinc ille Psalmus septuagesimus & secundus inducit hominem pænitentem, quòd aliquando corde non recto, Deo pro hac mercede servierit, qua cùm pollere atque excellere impios videret, turbatus cœperat cogitare quòd Deus humana non curet. Et cùm ab ista cogitatione eum sanctorum ad Deum pertinentium revocaret auctoritas, suscepit atque intendit agnoscere tam grande secretum, quod ei laboranti non patefactum est, donec in-

[a] Ita editi. At Corbeiensis MS. aliique probæ notæ habent, *necessitudinis sacramentum.*

[b] In editis post, *una sit*, hæc adduntur, *etiam filium hominis protestetur:* quæ verba absunt à MSS.

CLASSIS III. AN. 412. traret sanctuarium Dei, & intelligeret in novissi- A
ma, hoc est donec accepto Spiritu-sancto disceret desiderare potiora, & prospiceret quæ pœna futura sit impiis, etiam qui fœnea quadam felicitate temporaliter floruissent. Hunc Psalmum septuagesimum secundum, nocte qua illucescebat solemnitas beatissimi Cypriani per ministerium nostrum expositum, lege & diligenter adverte.

14. Proinde homo Christus idemque Deus Christus, cujus misericordissima humanitate, atque in cujus forma servili discere deberemus, quid in B
hac vita contemnendum, & quid in alia sperandum esset, in ipsa passione, in qua sibi ejus inimici magni victoresque videbantur, suscepit vocem infirmitatis nostræ, qua simul crucifigebatur vetus homo noster, ut evacuaretur corpus peccati, & dixit, *Deus meus, Deus meus, ut quid me dereliquisti?* Et hoc unum de quinque propositis tuis. Sic incipit Psalmus vicesimus primus, qui de passione ipsius & revelatione gratiæ, quam fidelibus faciendis liberandisque adtulit, in prophetia tanto antè cantatus est. C

Rom. 6. 6.

CAPUT VI.

15. PROINDE eumdem Psalmum, cujus prophetiam Dominus ad se pertinere demonstrans, ejus primum versum exclamavit, cùm penderet in ligno, commemorando exponendoque percurram, ut ex hoc intelligas quemadmodum gratia Testamenti novi nec eo tempore tacebatur, quando in vetere velabatur. Dicitur enim ex persona Christi, quod ad formam servi adtinet, in qua portabatur nostra infirmitas. Dixit enim & de illo Isaias, *Ille infirmitates nostras portat, & pro nobis in doloribus est.* Ex hujus igitur infirmitatis voce, de qua Paulus in eo quod petebat non exauditus, & ideo quodam modo derelictus, audit tamen à Domino, *Sufficit tibi gratia mea; nam virtus in infirmitate perficitur:* ex voce ergo hujus infirmitatis nostræ, quam in se transfiguravit caput nostrum, dicitur in hoc Psalmo, *Deus meus, Deus meus respice in me, quare me dereliquisti.* In eo quippe derelinquitur deprecans, in quo non exauditur. Hanc in se vocem transfiguravit Jesus, vocem scilicet corporis sui, E
hoc est, Ecclesiæ suæ à vetere homine in novum reformandæ, vocem scilicet infirmitatis suæ humanæ, cui deneganda fuerant bona veteris Testamenti, ut bona novi Testamenti optare atque sperare jam disceret.

Isa. 53. 4.

2. Cor. 12. 9.

Psal. 21. 2.

16. In illis autem veteris Testamenti bonis, ad veterem hominem pertinentibus, præcipuè concupiscitur vitæ hujus productio temporalis, ut aliquanto diutiùs teneatur, quia semper non potest. Ideo diem mortis omnes quidem affuturum sciunt, F
& eum tamen omnes aut penè omnes differre conantur, etiam qui post mortem se beatiùs credunt esse victuros. tantam habet vim carnis & animæ dulce consortium. Nemo enim umquam carnem suam odio habuit: & propterea non vult anima vel ad tempus ab ejus etiam infirmitate discedere, quamvis eam se in fine sine infirmitate in æternum recepturam esse confidat. Proinde mente serviens legi Dei, carne autem trahens desideria peccati, quibus obedire vetat Apostolus, mentis quidem G
ratione concupiscit homo pius dissolvi, & esse cum Christo; sed id sensu carnis recusat & refugit, & si fieri possit, non vult exspoliari, sed supervestiri, ut absorbeatur quod mortale est à vita, id est ut ab infirmitate ad immortalitatem etiam ipsum corpus sine morte media transferatur.

Eph. 5. 29.

Rom. 7. 25.

17. Sed hæc verba, quibus humanus dies & vitæ hujus prolixitas concupiscitur, verba sunt delictorum, & longè sunt ab ea salute, cujus nondum rem, sed jam spem gerimus; de qua scriptum est, *Quia spe salvi facti sumus. Spes autem quæ videtur non est spes.* Ideoque & in isto Psalmo cùm dixisset, *Deus meus, Deus meus respice in me, quare me dereliquisti;* continuò subjungit, *Longè à salute mea verba delictorum meorum,* id est hæc verba delictorum meorum sunt, & longè ab illa salute mea sunt, quam mihi non veteris, sed novi Testamenti gratia pollicetur. Quamquam etiam sic distingui potest, *Deus meus, Deus meus respice in me, quare me dereliquisti longè à salute mea*, tamquam diceret, relinquendo me, hoc est non me exaudiendo, longè factus es à salute mea, præsenti scilicet salute hujus vitæ; ut alius sensus sit, *verba delictorum meorum*, id est ista quæ dixi, verba sunt delictorum meorum, quia verba sunt carnalium desideriorum.

CLASSIS III. AN. 412.

Rom. 8. 24.

Psal. 21. 2.

18. Hæc ex persona sui corporis Christus dicit, quod est Ecclesia. Hæc ex persona dicit infirmitatis carnis peccati, quam transfiguravit in eam, quam sumsit ex Virgine, similitudinem carnis peccati. Hæc Sponsus ex persona sponsæ loquitur, quia univit eam sibi quodam modo. Et apud Isaiam, ubi dicit, *Sicut sponso adligavit mihi mitram, & sicut sponsam ornavit me ornamento: adligavit mihi, & ornavit me*, tamquam unius vox est, & tamen sponsum & sponsam Christum intelligimus & Ecclesiam. Sed, Erunt duo in carne una, *sacramentum*
D *magnum*, dicit Apostolus, *in Christo & in Ecclesia:* igitur non jam duo, sed una caro. Si ergo caro una, profectò competenter etiam vox una. Quid hîc quæris humana infirmitas vocem Verbi, per quod facta sunt omnia? Audi potiùs vocem carnis, quæ facta est inter omnia: quoniam Verbum caro factum est, & habitavit in nobis. Audi potiùs medicinæ vocem, qua sanaris ut videas Deum, quem tibi videndum distulit, hominem autem videndum adtulit, occidendum obtulit, imitandum contulit, credendum transtulit, ut ista fide ad videndum Deum mentis oculus sanaretur. Quid ergo dedignamur audire vocem corporis ex ore capitis? Ecclesia in illo patiebatur, quando pro Ecclesia patiebatur. Sicut etiam in Ecclesia patiebatur ipse, quando pro illo Ecclesia patiebatur. Nam sicut audivimus Ecclesiæ vocem in Christo patientis; *Deus Deus meus, respice,* &c. sic etiam audivimus Christi vocem in Ecclesia patientis, *Saule, Saule, quid me persequeris?*

Isa. 61. 10.

Eph. 5. 31.

Psal. 21. 2.

Act. 9. 4.

CAPUT VII.

19. CUM itaque non exaudimur ad temporalia bona retinenda vel adipiscenda, quando pro his deprecamur Deum, in eo quod nos non exaudit, derelinquit nos: sed ad potiora, quæ vult ut intelligamus & præferamus & concupiscamus, non nos derelinquit. Unde sequitur Psalmus, & dicit, *Clamavi ad te per diem, nec exaudies; & nocte:* etiam hic subauditur, *nec exaudies.* Sed vide quid adjungit: *& non ad insipientiam mihi.* Hoc ergo dicit: Non me quidem exaudies clamantem per diem, id est in rebus prosperis, ut eas non amittam; & nocte, id est in rebus adversis, ut prospera quæ amissa sunt, redeant: verùm hoc mihi non ad insipientiam facies, sed potiùs ut sapiam quid jam per novi Testamenti gratiam à te exspectare, quid desiderare, quid poscere debeam. Clamo quippe ego ut mihi bona temporalia non auferantur: *Tu autem in sancto habitas laus Israël.* Nolo ut derelinquas concu-

Psal. 21. 3.

Ibid. 4.

CLASSIS III. AN. 412.

piscentiam meam, qua carnalem felicitatem requiro. Verùm hæc est in sordibus vetustatis, tu autem quæris munditiam novitatis, non exaudiendo istam cupiditatem relinquis, quia caritatem in qua habites, requiris. *Rom. 5. 5.* Caritas autem Dei diffunditur in cordibus nostris, sed per Spiritum-sanctum qui datus est nobis. Ideo *In sancto habitas laus Israël*; laus videntium te, quia non in se laudantur, sed in te. *1 Cor. 4. 7.* Quid enim habent quod non acceperunt? ut *1 Cor. 1. 31.* qui gloriatur, in Domino glorietur.

20. Hæc est gratia novi Testamenti: nam in B veteri Testamento, quando commendabas, nonnisi à te peti sperarique debere etiam ipsam terrenam temporalemque felicitatem; *Psal. 21. 5. & 6.* *In te speraverunt patres nostri, speraverunt, & eruisti eos. Ad te clamaverunt, & salvi facti sunt: in te speraverunt, & non sunt confusi.* Illos quippe patres inter inimicos suos viventes, & divitiis implesti, & ab hostibus eruisti, gloriosasque victorias reportare fecisti, & de diversis eos mortibus liberasti. *Gen. 22. 13.* Pro alio subjecisti, ne feriretur, arietem. *Job. 42. 10.* Alium de putredine sanum, & C ei dupla quæ amiserat reddidisti. *Dan. 14. 30.* Alium inter leones esurientes illæsum integrumque servasti. *Dan. 3. 51.* Aliorum inter flammas deambulantium grata voce laudatus es. Tale aliquid in Christo exspectabant fieri Judæi, unde probarent si verè filius Dei esset. Ex eorum persona & in libro Sapientiæ dicitur, *Sap. 2. 20.* *Morte turpissima condemnemus illum: Erit enim respectus in sermonibus ipsius. Si enim verus Dei filius est, suscipiet eum & liberabit eum de manibus contrariorum. Hæc*, inquit, *cogitaverunt & erraverunt: excæcavit* D *enim eos malitia eorum.* Adtendentes quippe tempus veteris Testamenti, & illam patrum etiam temporalem felicitatem, in qua illis exhibendâ demonstravit Deus etiam talia dona sua esse, non viderunt jam esse tempus quo revelaretur in Christo, bona æterna propriè Deum præstare justis, qui bona temporalia præstat & impiis.

CAPUT VIII.

21. DENIQUE cùm dixisset, *Psal. 21. 5. 6.* *In te speraverunt patres nostri, speraverunt, & eruisti eos. Ad te clamaverunt, & salvi facti sunt; in te speraverunt,* E *& non sunt confusi*; vide quid adjunxerit, *v. 7.* *Ego autem sum vermis, & non homo.* Quod videtur quidem ad commendandam humilitatem simpliciter dictum, ut se in oculis persequentium, abjectissimum quiddam & contemptissimum demonstraret: sed non est contemnenda altitudo secreti profunditasque mysterij, præsertim in eis verbis, quæ tanto Salvatori in prædicatione prophetiæ coaptantur. Dictus est hinc sensus elegantissimus à * prioribus, ideo se hoc nomine Christum prænuntiari voluisse, quia F vermis de carne sine concubitu nascitur, sicut ille natus est de virgine. Sed in libro suo Job, cùm de creaturis cælestibus loqueretur, quòd in Dei conspectu etiam vix ipsæ mundæ sint, *Job 25. 5.* *Quanto magis*, inquit, *homo putredo & filius hominis vermis?* Putredinem pro mortalitate posuit, quæ jam velut conceptam gerit moriendi necessitatem, in quam peccando contrusus est homo; & filium hominis vermem natum de putredine quasi putrem, hoc est de mortalitate mortalem. Ac per hoc in his verbis Psalmi, G alium sensum nos quærere admonuit; illo quidem salvo neque reprobato: ut non solùm scrutemur quod ait, *Psal. 21. 7.* *Ego autem sum vermis*; sed etiam illud quod addidit, *& non homo*: secundùm illud quod de libro Job commemoravi, tamquam diceret: Ego autem sum filius hominis, & non homo: non quòd homo non sit Christus, de quo dicit Apostolus,

** Orig. hom. 15. in Luc. & Ambros. in hunc Psalm.*

A *Unus est mediator Dei & hominum, homo Christus Iesus*; *1. Tim. 2. 5.* omnis enim filius hominis, homo est: sed ad quemdam respicit sensus iste, qui sic homo fuerit, ut non esset filius hominis, id est Adam. Fortè ergo sic est dictum, *Ego autem sum vermis, & non homo*, id est Ego autem sum filius hominis, & non homo: tamquam diceretur, Ego autem sum Christus, in quo omnes vivificantur; non Adam, in quo omnes moriuntur.

22. Ac per hoc homines discite per gratiam novi B Testamenti jam vitam concupiscere sempiternam. Quid pro magno ita vos vultis à Domino de morte liberari, sicut liberati sunt patres vestri, quando commendabat Deus etiam terrenæ felicitatis præter se non esse alium largitorem? Illa felicitas ad veterem hominem pertinet, quæ vetustas ab Adam cœpit. *Ego autem sum vermis, & non homo*, Christus non Adam. A veteri veteres fuistis, à novo novi estote: ab Adam homines, à Christo filij hominum. Non *Matt. 17. 9. &c.* enim sine caussa familiarissimè Dominus in Evan- C gelio se filium hominis dicit magis quàm hominem: nec sine caussa in alio Psalmo, *Psal. 35. 7.* *Homines*, inquit, *& jumenta salvos facies Domine, sicut multiplicata est misericordia tua Deus.* Abs te quippe etiam ista salus hominibus jumentisque communis. Sed habent aliam homines novi propriam quamdam & à jumentorum consortio separatam, quæ ad novum pertinet testamentum. Habent omnino: nam de illa ibidem sequitur & dicit, *Filij autem hominum sub tegmine alarum tuarum sperabunt. Inebriabuntur* D *ab ubertate domus tuæ, & torrente voluptatis tuæ potabis eos. Quoniam apud te est fons vitæ, & in lumine tuo videbimus lumen.* Certè & hîc cùm superiùs dixisset, *Homines*; posteriùs dixit, *filij autem hominum*, tamquam distinguens ab hominibus filios hominum. In illa quippe felicitate ejus salutis, quæ communis est hominibus & jumentis, eo nomine illos appellare voluit, quo demonstrarentur ad illum primum hominem pertinere, quo vetustas cœpit & mors, qui sic fuit homo, ut non esset filius hominis. E Istis autem posterioribus, qui sperant aliam felicitatem, & fontis vitæ ineffabilem voluptatem, & sempiterni luminis lumen, hoc nomen imposuit, quo se familiariùs appellari voluit Dominus eorum, in quos talis gratia revelata est, eosque filios hominum potiùs quàm homines appellavit.

23. Non autem existimes quasi locutionis regulam figi perpetua lege servandam, ut ubicumque legeris *homines* aut *filios hominum*, secundùm hanc distinctionem semper intelligas: sed ut se habuerit F circumstantia lectionis, unde sensus si patet, hauritur; si latet, eruitur. Sicut in hoc loco Psalmi hujus, quem non moveat distinctionis intentio? cùm ille qui dixerat, *In te speraverunt patres nostri, & eruisti eos. Ad te clamaverunt, & salvi facti sunt: in te speraverunt, & non sunt confusi*, subjungit, *Ego autem*: non enim ait sic, Et ego, sed, *Ego autem*. Quid ergo iste, qui se ita distinguit? *Ego autem sum vermis*, inquit, *& non homo*, tamquam illis quos exaudisti & eruisti, eam commendares felici- G tatem, quæ ad vetus pertinens Testamentum, homini veteri tribuenda esset, qui cœpit ab Adam. *Ego autem sum vermis*, hoc est filius hominis, non homo, sicut ille homo qui non fuit filius hominis.

CAPUT IX.

24. Ac per hoc & quod sequitur, *Psal. 21. 7. 8. & 9.* *Opprobrium hominum, & abjectio plebis. Omnes qui conspiciebant me, subsannabant me, & locuti sunt labiis; & moverunt caput. Speravit in Deum, eruat eum, salvum*

Classis III. An. 412.

faciat eum, quoniam vult eum. Hoc in labiis, non in corde dixerunt, insultando quòd non fieret, non credendo quòd futurum esset. Factum est autem & hoc, sed sicut fieri oportebat in filio hominis, in quo spes æternæ vitæ fuerat revelanda ad novum pertinens Testamentum, non sicut illi exspectabant; & quia fieri non videbant, tamquam superato insultabant, pertinentes ad Testamentum vetus & hominem in quo omnes moriuntur, non ad filium hominis in quo omnes vivificabuntur. Mortem quippe intulit homo sibi filioque hominis: vitam verò adtulit homini moriens & resurgens filius hominis, opprobrium hominum & abjectio plebis usque ad mortem. Hoc enim voluit pati in conspectu inimicorum, quo eum tamquam derelictum putarent, ut gratia commendaretur novi Testamenti, qua disceremus aliam quærere felicitatem, quæ nunc est in fide, postea verò erit in specie. *Quamdiu enim sumus in corpore*, ait Apostolus, *peregrinamur à Domino. Per fidem enim ambulamus, non per speciem.* & ideo nunc in spe, tunc in re.

25. Denique resurrectionem suam, quam non sicut nostram in longum differri oportebat, ut in exemplo carnis ejus disceremus, quid in nostra sperare deberemus, noluit alienis demonstrare, sed suis: alienis dico, non naturâ, sed vitio, quod semper est contra naturam. Mortuus est ergo in conspectu hominum, resurrexit autem in conspectu filiorum hominum: quia mors ad hominem pertinebat, resurrectio ad filium hominis. 1.Cor.15.22. Sicut enim in Adam omnes moriuntur, sic & in Christo omnes vivificabuntur. Ut igitur exemplo suæ carnis exhortaretur fideles suos temporalem pro æterna felicitatem contemnere, usque ad mortem pertulit persequentes atque sævientes, & quasi victo & oppresso superbè illudentes. Quòd autem carnem suam resuscitavit, & discipulorum conspectibus & contactibus reddidit, eisque videntibus adscendit in cælum, ipsos ædificavit, & quid exspectare, quid prædicare deberent, evidentissima veritate demonstravit. Illos autem à quibus tanta mala usque ad mortem pertulerat, quasi de illo superato & exstincto gloriantes, in ea opinione dereliquit; ut quisquis eorum salute æterna salvus fieri vellet, hoc de illius mortui resurrectione crederet, quod ij, qui viderunt, signis contestantibus prædicaverunt, & pro ea prædicatione similia perpeti non dubitaverunt.

Caput X.

26. Quapropter etiam Jacobus unus ex Apostolis ejus, in epistola sua, cùm hortaretur fideles, qui post passionem & resurrectionem Christi adhuc in ista vita tenebantur, dispensationem veteris Testamenti novique distinguens, Jac.5.11. *Sustinentiam*, inquit, *Iob audistis, & finem Domini vidistis:* ne ideo patienter sustinerent temporalia mala, ut sibi hoc restitueretur quod recepisse legimus Job. Job 42.10. Nam & ab illo vulnere atque putredine salvus factus est, & ei cuncta, quæ amiserat, duplicia sunt restituta. ubi etiam commendata est resurrectionis fides. Nam filij non dupli, sed totidem redditi, etiam illos quos amiserat resurrecturos significarunt; ut sic ipsi quoque illis prioribus juncti, à restitutione dupli non invenirentur alieni. Ut ergo non talem remunerationem speraremus, quando mala temporalia pateremur, non ait, Sustinentiam & finem Job audistis; sed ait, *Sustinentiam Iob audistis, & finem Domini vidistis:* tamquam diceret, Mala temporalia sicut Job sustinete, sed pro hac sustinentia non temporalia bona sperate, quæ illi aucta redierunt, sed

Classis III. An. 412.

A æterna potiùs, quæ in Domino præcesserunt. Job ergo de illis patribus erat, qui exclamaverunt, & salvi facti sunt. Cùm enim dicit, *Ego autem*, satis insinuat qua salute illos salvos esse factos velit intelligi, in qua ipse utique derelictus est: non quòd illi à salute æterna fuerint alieni, sed in occulto tunc erat quod in Christo fuerat revelandum. In veteri quippe Testamento velamen est, quod tunc aufertur, cùm ad Christum quisque inde transierit. Quo crucifixo velamen etiam templi scissum est, Mat.27.51. B ut significaretur quod Apostolus de velamine veteris Testamenti dixit, *quoniam in Christo evacuatur.* 2 Cor.3.14.

27. Nam & in illis patribus quamvis rarissima, tamen fuerunt, & usque ad mortem exempla patientiæ, à sanguine Abel usque ad sanguinem Zachariæ, Luca 11.51. quorum sanguinem dicit Dominus Jesus & ab eis exigendum, qui in patrum suorum, à quibus illi occisi sunt, iniquitate persisterent: & in novo Testamento nec defuit, nec deest bonorum fidelium multitudo, qui etiam ista temporali felicitate præ- C polleant, & in ea largitoris Dei bonitatem misericordiamque experiantur, tenentes tamen quod dispensator novi Testamenti divitibus hujus sæculi Apostolus præcepit, 1. Tim. 6. 17. non superbè sapere, neque sperare in incerto divitiarum, sed in Deo vivo, qui præstat nobis omnia abundanter ad fruendum, ut bene faciant, divites sint in operibus bonis, facilè tribuant, communicent, thesaurizent sibi fundamentum bonum in futurum, ut apprehendant veram vitam; qualis in Christi non tan- D tùm spiritu, verùm etiam carne manifestata est, cùm resurrexit à mortuis, non qualem Judæi in illo peremerunt, quando eum de manibus eorum Deus non eruit, eumque dereliquisse visus est exclamantem, *Deus meus, Deus meus, ut quid me dereliquisti?* ut eo modo in se transfiguraret Martyres suos, qui etsi mori nollent, quod etiam Petro dixit, Johan. 21. 18. *Alter te cinget, & feret quò tu non vis, significans qua morte clarificaturus erat Deum*, & ob hoc à Deo suo derelicti viderentur ad tempus, cùm eis præstare nollet E quod vellent, illam vocem cordis emitterent, illumque adhiberent pietatis affectum, quem passione impendente ore proprio Dominus expressit, eos in se identidem transfigurans, Mat.26.39. *Verùm non quod ego volo, sed quod tu vis Pater.*

Caput XI.

28. In quo enim primitus, nisi in ipso capite nostro apparere debuit, propter quam vitam Christiani sumus? Propterea non ait, Deus meus, Deus meus dereliquisti me: sed caussam commonuit requirendam, cùm addidit, *ut quid dereliquisti me*, id est quare, propter quid, quam ob caussam? Profe- F ctò enim erat aliqua caussa, eaque non parva, ut Noë liberaret de diluvio, Loth de cælesti incendio, Isaac de imminenti gladio, Joseph de calumnia mulieris & custodia carceris, Moysen ab Ægyptiis, Raab ab excidio civitatis, Susannam à testibus falsis, Danielem à leonibus, tres viros ab ignibus, aliosque patres qui exclamaverunt, & salvi facti sunt; & Christum de manibus Judæorum non liberaret, eumque in potestate sævientium usque ad G mortis exitum derelinqueret. Ut quid hoc? propter quid hoc? nisi propter illud quod paulo pòst in eodem Psalmo dicit, *non ad insipientiam mihi*, hoc est corpori meo, Ecclesiæ meæ, minimis meis? Nam & in Evangelio, Matt. 25. 44. *Quando uni ex minimis meis fecistis*, inquit, *mihi fecistis.* Sic itaque dictum est, *& non ad insipientiam mihi:* quomodo dictum est, *mihi fecistis.* Et sic dictum est, *quare me dereliquisti:* quomodo dictum

Classis III. An. 412.

dictum est; *Qui vos recipit, me recipit: & qui vos spernit, & me spernit.* Non ergo ad insipientiam nobis, sed ut sapiamus, non propter istam vitam, in qua nos Deus aliquando usque ad mortem persequentium manibus derelinquit; sed propter illam sempiternam nos debere esse Christianos; quia hoc in illo præcessisse intuemur, ex cujus nomine sic vocamur. (Luc. 10. 16.)

29. Ecce ita factum est; tamen tam multi non ob aliud volunt esse Christiani, nisi ut hujus vitæ felicitate perfruantur, ideoque illa deficiente deficiunt. Quid si non in ipso nostro capite tam insigne constitueretur exemplum, quo disceremus pro cælestibus terrena contemnere, non respicientes quæ videntur, sed quæ non videntur? Quæ enim videntur, temporalia sunt: quæ autem non videntur, æterna. (2 Cor. 4. 18.) Quos in se vocibus illis transfigurare dignatus est. Nam quantum ad ipsum adtinet, quomodo vellet liberari ab illa hora, qui propterea venerat in illam horam? Aut quomodo sic loquebatur, quasi quod nollet ei accideret, cùm potestatem habuerit ponendi animam suam, & iterum sumendi eam, nec eam quisquam tolleret ab illo, sed eam ipse poneret & resumeret, sicut in Evangelio dicit? (Joan. 10. 18.) Sed proculdubio nos in illis vocibus eramus, & caput pro suo corpore loquebatur, non disjuncta significatione vocis, ubi connexio non disjungitur unitatis.

Caput XII.

30. Denique in Psalmo sequitur, & orans adverte quid dicat: *Quoniam*, inquit, *extraxisti me de ventre, spes mea ab uberibus matris meæ. In te jactatus sum ex utero, de ventre matris meæ Deus meus es tu:* (Psal. 21. 10.) tamquam diceret, de alia re, & ab alia re in aliam rem me trajecisti, ut tu sis mihi bonum, pro terrenis bonis mortalitatis hujus, quam in matris ventre sortitus sum, cujus ubera suxi. Hæc enim vetustas est, de qua me tu extraxisti; & illa carnalis nativitatis bona sunt, à quibus tu spes mea es; inde enim ad te conversus sum. Et *ex utero*, id est qui ex his in utero inchoavi, *in te jactatus sum*, ad te scilicet transiens, totum me tibi committens. Ideoque *de ventre matris meæ*, id est de bonis carnis, quam sumsi in ventre matris meæ, *Deus meus es tu*, ut de his tu sis bonum meum: ea locutione dictum est, ac si diceretur, verbi gratiâ, de terra cælum habito, hoc est hinc illò emigravi: & ista nostra in illum transfiguratio est, qui per gratiam Testamenti novi mutamus vitam, transeuntes de vetere ad novam. Nam ille hanc rem sacramento suæ passionis resurrectionisque significans, carnem mutavit de mortalitate ad immortalitatem: vitam verò non mutavit de vetustate in novitatem, qui numquam fuit in impietate, unde transiret ad pietatem.

31. Quamquam non defuerunt * qui hoc quod dictum est, *De ventre matris meæ Deus meus es tu*, ideo ad ipsum caput nostrum pertinere sentirent, quoniam Pater in tantum est Deus ejus, in quantum homo est in forma servi, non in quantum illi æqualis in forma Dei est; ideo *de ventre matris meæ Deus meus es tu*, ac si diceret, ex eo quòd homo factus sum, Deus meus es tu. Sed quid est, *Tu extraxisti me de ventre*, si ad ipsum Jesum de virgine procreatum refertur? quasi alios Deus non extrahat, in cujus providentia est omnis ordo nascendi: an inde significare voluit partum virginis servata virginitatis integritate mirabili, cùm ait, *Tu extraxisti me de ventre matris meæ*; ut quod illic mirabiliter factum est, cùm Deus fecisse dicitur, nemini incredibile videatur? Quid ergo est & illud, *Spes mea ab uberibus matris meæ?* Quomodo & hoc ad ipsum caput Ecclesiæ referri potest, quasi spes ejus quæ in Deo est, à matris uberibus ei cœperit, non & antè in ipso utero? Neque enim spes alia intelligenda est, nisi qua futurum erat ut Deus eum exaltaret à mortuis. Totum hoc quippe, secundùm id quod homo factus est, dicitur. An fortè quia ubera feminarum ab ipso conceptu in ubertatem promoveri perhibentur, sic intelligi voluit, *ab uberibus*, tamquam diceret, ex quo carnem sumsi, cui carni fuerat speranda immortalitas: ut non antè spes ei esset, cùm in forma Dei esset, in qua nihil in melius mutandum esset; sed *ab uberibus matris*, id est ab ipsa susceptione carnis, quæ concipiebatur in spe, cujus spei res futura erat, cùm ad immortalitatem de morte transiret.

(* Ambros. lib. 1. de fide c. 6.)

32. Sed quod dictum est, *In te jactatus sum ex utero*, quomodo coaptari capiti possit, ignoro: quasi in utero cùm esset, non in Deo fuerit, in quo vivimus, movemur, & sumus; (Act. 17. 28.) aut illius infantis anima rationalis, ex quo caro processit ex utero, Deum sperare cœperit. Nisi fortè credendum est, jam nato animam rationalem accessisse, quæ intra viscera matris adhuc ei defuisset: & quoniam eadem anima, quæ carni jam natæ addita est, Deo inhærebat, ideo secundùm eamdem carnem dictum esse existimandum est, *In te jactatus sum ex utero*, tamquam diceret, eam sortitus sum animam ex utero, quæ tibi cohæreret. Sed quis audeat in hanc se temerè præcipitare sententiam? cùm ratio de adventu vel exortu animæ in tanto naturæ profundo sic lateat, ut satiùs sit eam semper quærere quamdiu in hac vita sumus, quàm aliquando invenisse præsumere. Ex illa verò in seipsum transfiguratione nostra quemadmodum possent hæc accipi, dictum est. Si quid autem dici potuit convenientius vel potuerit, nullius præjudicamus ingenio, doctrinæ nullius invidemus.

Caput XIII.

33. Jam illud quod sequitur, *Ne discedas à me, quoniam tribulatio proxima est*, (Psal. 21. 12.) vide ut illuminet, quemadmodum dictum sit, *Quare me dereliquisti.* Quomodo enim dereliquit, cui dicitur, *Ne discedas à me*, nisi quia dereliquit vitæ veteris temporalem felicitatem? Rogatur autem ne discedat & deserat spem vitæ æternæ. Sed quid est, *quoniam tribulatio proxima est:* quasi ei passio adhuc immineret, cùm in ipsâ mediâ passione ista dicere intelligatur, quæ de illo in hoc Psalmo prophetata sunt. Hîc enim dicturus est etiam, quæ in Evangelio apertissimè scripta sunt; *Diviserunt sibi vestimenta mea, & super vestem meam miserunt sortem*; (Matt. 27. 35.) quod factum est cùm jam penderet in ligno. Quid est ergo, *tribulatio proxima est*, in qua media loquebatur? Sed nimirum illud vult intelligi, quia cùm caro in doloribus est & in pœnis, profectò anima tunc habet magnum agonem patientiæ, in quo ne deficiat, laborandum & orandum est. Nihil est autem animæ sua carne propinquius: ideo mundi hujus quilibet magnus perfectusque contemtor, cùm alibi patitur, nihil patitur. Potest enim adhibere vigilem rationem, cùm amittit bona quæ extrinsecùs sunt, & ab animo sapientis, qui ex cupiditate non hæret, sine dubio longè sunt; & non curare quod patitur, quia nec patitur. Cùm verò amittit præcipua corporis bona, id est corporis vitam ac salutem, jam tribulatio proxima est animi bonis, quibus ipse intus tamquam corporis dominus est: quid faciet qua-

Classis III. An. 412.

libet ratione, ut non doleat cùm corpus vulneratur aut uritur, cui tanto implicatur consortio, ut pati possit, non dolere non possit?

34. Ideo & diabolus hunc nocendi ordinem tenens, illius magni viri, quem postulaverat tentandum, priùs externa bona accepit in potestatem, quibus ablatis & perditis, cùm illum inconcussum videret, dixerat enim, *Dominus dedit, Dominus abstulit; sicut Domino placuit, ita factum est. Sit nomen Domini benedictum:* etiam carnem cruciandam vulnere postulavit, tali cum eo confligens certamine, ut bona proxima invaderet, hoc est corporis bona; quibus ille perditis si fortè succumberet, atque ad impietatem cor inclinaret, etiam bona animi deperirent, quibus perdendis jam in corpore sæviens viciniùs tentator instabat. Denique ille vir in tanta tentatione, ubi erat animi bonis proxima tribulatio, quamvis multa prophetice loquatur, longè tamen loquitur aliter, quàm cùm illa externa bona deperissent, in quibus filios non amiserat, sed præmiserat. (Job 1. 21.)

35. Clamat ergo Martyris anima transfigurata in Christum, cùm jam in carne tribulari cœperit, & dicit Deo, à quo derelicta est in terrena felicitate, sed quæ cum illo est in spe vitæ æternæ, *Ne discedas à me, quoniam tribulatio proxima est:* non est agro meo, non in auro, non in pecore, non in tectis atque parietibus, non in meorum orbitatibus; sed in carne mea est, cui copulor, cui connector, cujus sensum non habere non possum; unde me de proximo urget, ut à patientiæ virtute deficiam: *Ne discedas à me; quoniam non est qui adjuvet*, neque amicus, neque propinquus, neque humana laus, neque præteritæ recordatio voluptatis, neque aliquid eorum, quo terrenæ felicitatis ruina fulcitur, neque ipsa quæ in animo est meo humana virtus; quia SI TU DESERIS, quæ hominis virtus? *Quid est enim homo, nisi quod memor es ejus?

*Caput XIV.

36. *Circumdederunt me vituli multi*, hoc est minores in plebe. *Tauri pingues obsederunt me*, hoc est superbi ac divites, principes plebis. *Aperuerunt in me os suum*, clamantes, Crucifige, crucifige. *quasi leo rapiens & rugiens:* rapuerunt enim comprehensum adducentes ad præsidem, & rugierunt petendo ejus mortem. *Sicut aqua effusus sum*, tamquam ut in me lapsi caderent persequutores mei. *Dispersa sunt omnia ossa mea.* Quid sunt ossa, nisi corporis firmamenta? Corpus autem Christi, Ecclesia. Firmamenta autem Ecclesiæ qui, nisi Apostoli, qui etiam columnæ alibi nuncupantur? Hi utique dispersi sunt, cùm ad passionem ipse duceretur, vel cùm esset passus & mortuus. *Factum est* ergo *cor meum tamquam cera liquescens in medio ventris mei.* Hoc sanè quemadmodum capiti nostro ipsius corporis salvatori coaptetur, invenire difficile est. Neque enim nisi magno pavore contingit, ut cor velut cera liquescat humanum: quod unde in illo fieri posset, qui potestatem habebat ponendi & recipiendi animam suam? Sed profectò aut infirmorum suorum in se transtulit caussam, sive illorum qui metu mortis pavescunt, sicut ipse Petrus ex egregio præsumtore tam creber negator effectus; sive illorum qui tristitia salubri contabescunt, sicut idem ipse Petrus cùm amarè flevit. Nam & tristitia quasi solvit cor: unde dicitur etiam græcè quòd appellata sit λύπη. Aut certè profundum sacramentum nos intelligere voluit, ut cordis sui nomine significaret Scripturas suas, ubi ejus utique latebat consilium, quod tunc apertum est, cùm ea quæ de illo prophetata fuerunt, passus implevit. Solutæ sunt ergo Scripturæ ejus in iis, quæ perfecta sunt adventu ejus, nativitate, passione, resurrectione, glorificatione. Quis enim jam ea non intelligit in Prophetis, quando usque ad intellectum etiam carnalis multitudinis pervenerunt? quam fortasse significavit medio ventris sui, ut in ejus corpore, quod est Ecclesia, quasi ventris locum habeat carnalis & infirmior multitudo. Aut si ventris nomen magis interioribus competit, ad eos potiùs, qui perfectiores sunt, Scripturarum intellectum pertinere monstratum est, cùm cor ejus, id est Scripturæ ejus, quæ continent consilium ejus, in medio eorum, hoc est in cogitatione eorum, tamquam cera dissolvitur, hoc est fervore spiritus aperitur, disputatur, exponitur. (Psal. 21. 13. — v. 14. — Luca 23. 21. — Psal. 21. 15. — Johan. 10. 18.)

Caput XV.

37. *Exaruit velut testa virtus mea.* Testa igne firmata est: sic & virtus corporis Christi non sicut fœnum igne consumitur, sed sicut testa passione velut igne firmatur. *Vasa enim figuli probat fornax*, sicut alio loco Scriptura dicit, *& homines justos tentatio tribulationis. Et lingua mea adhæsit faucibus meis.* Potest quidem silentium ejus significatum videri, quod & alius Propheta commendat, cùm dicit, *Sicut agnus coram tondente fuit sine voce.* Sed si linguam ejus, eos in ejus corpore, quod est Ecclesia, intelligamus, per quos suum loquitur Evangelium; tunc ejus faucibus adhærent, cùm à præceptis ejus non recedunt. (Psal. 21. 16. — Eccli. 27. 6. — Isa. 53. 7.)

38. Quod verò sequitur, *Et in pulverem mortis deduxisti me*, quomodo capiti coaptabitur? quandoquidem corpus ejus, quod tertia die resurrexit, non est utique in pulverem dissolutum? nec aliter exposuerunt Apostoli, quod in alio Psalmo positum est, *neque dabis sanctum tuum videre corruptionem*; nisi quia ejus caro non est corrupta, quæ tam celeriter resurrexit. Unde item in alio Psalmo dicit, *Quæ utilitas in sanguine meo, dum descendo in corruptionem? Numquid confitebitur tibi pulvis, aut annuntiabit veritatem tuam:* hoc scilicet dicens, quòd si eo modo, quo & ceteri, mortuus dimitteretur in pulverem, & caro ejus resurrectioni ultimæ servaretur, nulla esset utilitas in sanguine ejus; quia nihil prodesset mors ejus, nec annuntiaretur veritas Dei, quæ illum continuò resurrecturum esse prædixerat. Quid sibi vult ergo quod hoc loco ait, *& in pulverem mortis deduxisti me?* nisi corpus ejus accipiamus Ecclesiam, in qua illi, qui pro ejus nomine passi sunt vel patiuntur, non ita ut ipse citò resurgunt, sed in mortis pulverem deducuntur, tum resurrecturi, cùm illud tempus venerit, de quo in Evangelio dicit, *Veniet hora quando omnes qui in monumentis sunt, audient vocem ejus, & procedent?* Aut certè tropicè pulverem mortis ipsos Judæos intelligi voluit, in quorum manus deductus est. Scriptum est enim, *Non sic impii, non sic; sed tamquam pulvis quem projicit ventus à facie terræ.* (Act. 2. 27. — Psal. 15. 10. — Psal. 29. 10. — Johan. 5. 28. — Psal. 1. 4.)

Caput XVI.

39. DENIQUE sequitur; *Quoniam circumdederunt me canes multi: concilium malignantium obsedit me:* tamquam ipsos dixerit pulverem mortis in quem deductus est, quos dixit canes multos & concilium malignantium, canes eos videlicet appellans, qui plerumque contra innocentes latrant, cum quibus non habent consuetudinem. Jam verò in iis quæ subjungit, tamquam Evangelium recitatur. Crucifixio quippe ejus exprimitur in eo quod dicit, *Foderunt manus meas & pedes meos, dinumeraverunt* (Psal. 21. 17. — Psal. 21. 18.)

Classis III. An 412.

omnia ossa mea. Ipsi verò consideraverunt & conspexerunt me. Fossæ sunt enim clavis manus & pedes ejus, & cùm extenderetur in ligno, quodammodo numerata sunt ossa ejus. Consideratus est autem atque conspectus quid illi futurum esset, & utrùm veniret Elias & liberaret eum. (Matt. 27. 49.)

40. Jam illud quod sequitur, nullius expositionis indiget, *Diviserunt sibi vestimenta mea, & super vestem meam miserunt sortem.* Verba deinde quæ subtexuntur, orantis sunt, tam ex persona capitis, id est hominis mediatoris, quàm ex persona corporis, quod est Ecclesia, quam dicit etiam unicam suam. *Tu autem Domine*, inquit, *ne longè facias auxilium tuum:* (Psal. 21. 20.) hoc ad ejus carnem pertinet, cujus resurrectio non in longum est missa, ut aliorum. *In defensionem meam adspice:* ne quid noceant inimici, qui sibi videntur aliquid potuisse carnem perimendo mortalem. Non autem nocent, si defendente gratiâ Dei, non eis ad malum anima superata consentiat. Sic enim & alibi prophetatum est; *Terra tradita est in manus impij*, hoc est caro terrena.

41. *Erue à framea animam meam.* (Ibid. 21.) Framea gladius est; nec utique tali ferro Christus occisus est, sed cruce; nec latus ejus gladio, sed lanceâ percusserunt. Translato ergo verbo, frameam linguam dixit persequentium, sicut in alio Psalmo dicitur, *Et lingua eorum gladius acutus.* (Psal. 56. 5.) Unde quia in ejus carne lingua prævaluit malignorum, orat ut animæ nihil noceat, cùm dicit, *Erue à framea animam meam:* ut hæc in prophetia oratio, si ad caput corporis referas, non videatur velut indigentis petitio, sed potiùs rei futuræ figurata prædictio. Aut certè, quia corpus ejus, hoc est Ecclesia, graves persecutiones fuerat perpessura, frameam dixit, qua maximè trucidati sunt Martyres, unde vult eorum animas erui, ne timeant eos qui corpus occidunt, animam autem occidere non possunt, & consentiant ad illicita. Aut etiam in ipsorum passionibus inimicorum linguam frameam dicit, unde animam suam, hoc est animam corporis sui, animam sanctorum suorum vult erui.

42. Quod autem sequitur, *Et de manu canis unicam meam*, nihil aptius quàm unica Ecclesia mihi videtur intelligi. Canem verò appellavit mundum, non ratione sed consuetudine contra insolitam veritatem latrantem. Hæc est enim canum natura, ut cum quibus habent consuetudinem, sive illi boni, sive mali sint, non ad eos latrent; insolitorum autem personis visis, etiam innocentibus irritentur. Manu autem canis, potestatem mundi significavit. Cujus etiam regnum infestum futurum corpori suo, id est Ecclesiæ suæ, leonis nomine figuravit in eo quod adjunxit, *Salvum me fac de ore leonis.* (Psal. 21. 22.) Unde est scriptum, *Nihil interest inter minas regis & iram leonis:* (Prov. 19. 12.) quamquam & diabolum apostolus Petrus leoni comparet rugienti & quærenti circumeundo quem devoret. (1 Pet. 5. 8.) Superbosque hujus mundi Christianis humilibus adversaturos ostendens, consequenter dicit, *Et à cornibus unicornium humilitatem meam.* Ideo quippe in unicornibus superbi intelliguntur; quia superbia odit consortium, & quantum in ipso est, solus cupit eminere omnis superbus.

Caput XVII.

43. Jam nunc adtende ubi sit fructus, vel quòd derelictus est, ne exaudiretur pro terrena felicitate, non ad insipientiam, sed ut saperemus quid novi gratiâ Testamenti desiderare debeamus: vel quòd non est derelictus, sed exauditus in eo quod ait, *Ne discedas à me*, qui dixerat, *Quare me dereliquisti:* quod utique contrarium est, nisi illud ad aliud, hoc ad aliud referatur. Adtende & audi quantum sapis, hauri quantum capis, quantumque ipse rem tantam eloqui valeo, immo quantum tribuit ille, qui nos exaudit, & in Christo inquantum homo mediator est inter nos & Deum, (1. Tim. 2. 5.) & cum Christo in quantum Deus est æqualis Deo, & *potens est facere*, ut ait Apostolus, *suprà quàm petimus aut intelligimus:* (Ephes. 3. 20.) vide in hoc Psalmo Testamenti novi gratiam, vide illius derelictionis, tribulationis, deprecationis fructu quid agatur, quid insinuetur, quid commendetur, quid illustretur. Intuere quid legamus tanto antè prophetatum, quid jam cernamus impletum. *Narrabo nomen tuum*, inquit, *fratribus meis, in medio Ecclesiæ cantabo te.* (Psal. 21. 23.) Fratres illi sunt, de quibus in Evangelio ait; *Vade, & dic fratribus meis.* (Johan. 20. 17.) Ecclesia illa est, quam modò dixit unicam suam: hæc est unica Catholica, quæ toto orbe copiosa diffunditur, quæ usque ad ultimas gentes crescendo porrigitur. Unde in Evangelio dicit, *Et prædicabitur hoc Evangelium in universo orbe, in testimonium omnibus gentibus; & tunc veniet finis.* (Matt. 24. 14.)

44. Quod autem ait, *Cantabo*, hoc est illud canticum novum, de quo in alio Psalmo dicitur, *Cantate Domino canticum novum, cantate Domino omnis terra.* (Psal. 95. 1.) Habes hîc utraque, & quo cantico cantaturum se dixerit, & in cujus Ecclesiæ medio: illud pertinet ad novum canticum, hæc ad omnem terram. Ipse quippe cantat in nobis, cujus gratiâ cantamus, sicut dicit Apostolus, *An vultis experimentum ejus accipere, qui in me loquitur Christus?* (2. Cor. 13. 3.) Medium verò Ecclesiæ ad eminentiam scilicet referas, & ad ipsam manifestationem; quia omnia quanto clariùs nota sunt, tanto magis in medio esse dicuntur: vel certè ad interiores Ecclesiæ, quia interiora sunt media. Neque enim omnis, qui labiis personat, cantat canticum novum; sed qui eo modo cantat, ut Apostolus admonet dicens, *Cantantes & psallentes in cordibus vestris Domino.* (Ephes. 5. 19.) Intus enim est hoc gaudium, ubi vox laudis & canitur & auditur; qua voce laudatur, qui gratis amandus est toto corde, totâ animâ, totâ mente, amatoremque suum accendit in se gratiâ Spiritus sui sancti. Quid enim aliud est canticum novum, quàm laus Dei?

Caput XVIII.

45. DENIQUE sequitur, & hoc evidentiùs demonstrat. Cùm enim dixisset, *Narrabo nomen tuum fratribus meis*, (Psal. 21. 23.) quia Deum nemo vidit umquam, sed unigenitus Filius qui est in sinu Patris, ipse enarravit; (Johan. 1. 18.) atque adjunxisset, *in medio Ecclesiæ cantabo te:* quomodo cantavit, id est quia in nobis cantavit, cùm proficimus in nomine, quod narravit fratribus suis; & quia laudem Dei cantavit in nobis, continuò manifestavit, dicens, *Qui timetis Dominum, laudate eum.* (Psal. 21. 24.) QUIS autem VERACITER LAUDAT, nisi qui sinceriter amat? Tantumdem ergo est ac si diceret, Qui timetis Dominum, amate eum. *Dixit enim homini*, sicut scriptum est, *Ecce pietas est sapientia.* (Job. 28. 28. sec. LXX.) Porrò pietas cultus Dei est, NEC COLITUR ILLE NISI AMANDO. Summa igitur & vera sapientia est in præcepto illo primo, *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua.* (Matt. 22. 37.) Ac per hoc sapientia est caritas Dei; nec diffunditur in cordibus nostris, nisi per Spiritum-sanctum qui datus est nobis. (Rom. 5. 5.) Initium autem sapientiæ timor Domini. (Psal. 110. 10.) Et timor non est in caritate, sed perfecta caritas foras mittit timorem. (Johan. 4. 18.) Proinde præmissus timor in cor

nostrum, pellit inde consuetudinem malorum operum, & servat caritati locum, qua tamquam Domina veniente, ut illa insidat, abscedit. A

Psal. 21. 24.

46. Ergo *Qui timetis Dominum, laudate eum*; ut Deum non serviliter, sed liberè colatis, eum amare discite quem timetis, & poteritis laudare quod amatis. Timentes enim Deum homines veteris Testamenti, propter litteram terrentem & occidentem, nondum habentes Spiritum vivificantem, currebant cum sacrificiis ad templum: B & quamvis in figuram futuri sanguinis, quo redemti sumus, tamen nescientes quid per eas præfiguraretur, cruentas victimas immolabant. Nunc verò in gratia novi Testamenti, *Qui timetis Dominum, laudate eum.* Ipse quippe in alio Psalmo, illa mutanda prænuntians, quæ tunc in umbra futuri offerebantur, *Non accipiam*, inquit, *de manu tua vitulos, neque de gregibus tuis hircos.* Et paulò post, ut ostenderet sacrificium novi Testamenti, quando illa fuerant cessatura, *Immola*, inquit, *Deo sacrificium laudis; & redde Altissimo vota tua.* C Et in fine ejusdem Psalmi, *Sacrificium*, inquit, *laudis glorificabit me: & illic via est, qua ostendam illi salutare meum.* Salutare Dei Christus est, quem infantem Simeon senex cùm agnovisset in spiritu, eumque sumsisset in manus, *Nunc dimittis*, inquit, *Domine, servum tuum, secundùm verbum tuum in pace: quoniam viderunt oculi mei salutare tuum.*

Psal. 49. 9. — Ibid. 23. — Luc. 2. 29.

Caput XIX.

47. Qui *timetis* ergo *Dominum, laudate eum, universum semen Iacob magnificate eum.* Non vacat quod ei non sufficit dicere *semen Iacob*, nisi adderet D *universum*; ne in solis eis intelligeretur, qui ex Israëlitis fuerant credituri. Semen enim Jacob ipsum est semen Abrahæ: omnibus autem in Christum credentibus, non solis qui ex Israël fideles erant, Apostolus dicit, *Ergo Abrahæ semen estis secundùm promissionem heredes.* Ibi namque commemoravit præfigurationem novi Testamenti, in eo quod scriptum est, *In Isaac vocabitur tibi semen*; non utique in Ismaël ancillæ filio. In quibus duobus filiis Abrahæ servo & libero, & duabus mulieribus E ancilla & libera, scribens ad Galatas, duo Testamenta dicit in allegoria præfigurata. Unde dicit, *Non qui filij carnis, ij sunt filij Dei; sed filij promissionis deputantur in semine. Promissionis enim verbum hoc est, Ad hoc tempus veniam, & erit Saræ filius.*

Galat. 3. 29. — Rom. 9. 7. — Gen. 21. 12. — Galat. 4. 22. — Rom. 9. 8. — Gen. 18. 10.

48. Multum est & nimis longum diligenter enucleare, cur filij promissionis pertinentes ad Isaac, novi Testamenti gratiæ deputentur. Breviter tamen adtingam, unde tanto fructuosiùs cogitabis, F quanto magis piè cogitaveris. Non omnia Deus quæ prædicit, promittit: prædicit enim etiam illa, quæ non ipse facit; quia est omnium præscius futurorum. Prædicit ergo & peccata hominum, quæ potuit præscire, non facere. Promittit autem quæ ipse facturus est, nec ea mala, sed bona. Quis enim promittit mala? Quamvis itaque mala inferat malis, non peccata, sed supplicia; minatur tamen ea potiùs quàm promittit. Omnia largitur & præscit; sed peccata prædicit, supplicia minatur, beneficia G pollicetur. Filij ergo promissionis, filij sunt beneficij. Hæc est gratia, quæ gratis datur, non meritis operantis, sed miseratione donantis. Hinc gratias agimus, Domino Deo nostro, quod est magnum sacramentum in sacrificio novi Testamenti, quod ubi & quando & quomodo offeratur, cùm fueris baptizatus, invenies.

Beda vulgatus Gal. 3.

Caput XX. — Psal. 21. 25.

49. Deinde sequitur, & dicit, *Timeat eum omne semen Israël.* Qui Jacob ipse & Israël, unus homo erat, habens duo nomina, non in parvo sacramento: sed uno libro non possunt dici omnia, in quo jam multùm progressi sumus, & nondum de aliis tribus quæstionibus aliquid diximus, hoc est de tenebris exterioribus; & latitudine & longitudine, altitudine & profundo; & de quinque & quinque virginibus. Quod ergo dixit supra, *universum semen Iacob*, hîc consequenter ait, *omne semen Israël.* Sed quare superiùs, *magnificate eum*, & posteriùs, *Timeat eum.* Magnificatio laudi congruit; de qua dixerat, *Qui timetis Dominum, laudate eum*: unde jam multa disserui. Ibi quippe amor vel caritas Dei, quæ perfecta foras mittit timorem. Cur ergo iterum, *Timeat eum omne semen Israël? Non enim accepistis*, inquit Apostolus, *spiritum servitutis iterum in timore.* Sed idem Apostolus oleastro inserto in olivam timorem præcipit, hoc est gentibus additis radici Abraham, Isaac, Jacob, ut & ipsæ fierent Israël, id est pertinerent ad semen Abrahæ.

1. Johan. 4. 18. — Rom. 8. 15. — Rom. 11. 17.

50. Quam insertionem oleastri jam amputatis propter infidelitatis superbiam naturalibus ramis, etiam ipse Dominus in Evangelio prædixit occasione illius Centurionis, qui in eum ex gentibus credidit. Tunc enim ait, *Amen dico vobis, non inveni tantam fidem in Israël.* Et adjunxit, *Ideo dico vobis, quia multi ab Oriente & Occidente venient, & recumbent cum Abraham, Isaac, & Iacob in regno cælorum: filij autem regni ibunt in tenebras exteriores; illic erit ploratio & stridor dentium*: ita significans inseri oleastrum propter humilitatem, (dixerat quippe ille Centurio, *Non sum dignus ut sub tectum meum intres, sed tantùm dic verbo, & sanabitur puer meus.*) confractionem autem ramorum naturalium propter superbiam, scilicet eorum qui ignorantes Dei justitiam, & suam volentes constituere, justitiæ Dei non sunt subjecti. De iis quippe vana elatione tumentibus dictum est, quòd ibunt in tenebras exteriores, qui jactantes se de semine Abrahæ, semen Abrahæ fieri noluerunt, ut essent filij promissionis; quia fidem novi Testamenti non receperunt, ubi Dei justitia commendatur, suam constituere volentes; id est tamquam de suis meritis & operibus præfidentes spreverunt esse filij promissionis, hoc est filij gratiæ, filij misericordiæ, ut qui gloriatur, in Domino glorietur; credens in eum qui justificat impium, hoc est qui ex impio facit pium; ut deputetur fides ejus ad justitiam, & impleatur in eo, non quod postulabat ejus meritum, sed quod à Domino promissum est beneficium.

Matt. 8. 10. — Ibid. 11. — Matt. 8. 8. — Rom. 10. 3.

51. Cum iis igitur agens Apostolus, qui olivæ per gratiam inserebantur, *Dicis*, inquit, *Fracti sunt rami, ut ego inserar. Bene: propter incredulitatem fracti sunt. Tu autem fide sta: noli altum sapere, sed time.* Dei est enim beneficium, non meritum tuum: quod & alibi dicit, *Gratiâ salvi facti estis per fidem; & hoc non ex vobis, sed Dei donum est, non ex operibus, ne fortè quis extollatur. Ipsius enim sumus figmentum creati in Iesu Christo in operibus bonis, quæ præparavit Deus ut in illis ambulemus.* In hoc itaque intellectu gratiæ inest timor, de quo dicitur, *Noli altum sapere, sed time.* Timor autem iste alius est, non est ille servilis, quem caritas foras mittit. Illo enim timetur ne incidatur in tormentum supplicij, isto autem ne amittatur gratia beneficij.

Rom. 11. 19. — Eph. 2. 8. — 1. Johan. 4.

Caput XXI.

52. Quapropter quamvis fidelibus ad novum Testamentum pertinentibus dicat Apostolus

Classis III. An. 412.

quod paulò ante commemoravi, *Non enim accepistis spiritum servitutis iterum in timore; sed accepistis spiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus, Abba pater*; id est ut fides in nobis sit, quæ per dilectionem operatur, non tam timendo pœnam quàm amando justitiam: tamen quia non fit anima justa nisi participatione melioris, qui justificat impium, (quid enim habet quod non accepit?) non debet sibi tribuendo quod Dei est, ita gloriari tamquam non acceperit. Ob hoc ei dictum est, *Noli altum sapere, sed time.* Et timor iste præcipitur iis etiam, qui ex fide viventes, heredes sunt novi Testamenti, atque in libertatem vocati. Altum enim sapere, dictum est, superbire. Quod alio loco è contrario satis ostendit, ubi ait, *Non alta sapientes, sed humilibus consentientes.* Ex hoc quod ait, *humilibus consentientes*, utique aperuit nihil aliud se dixisse, *alta sapientes*, quàm superbientes

53. Timor ergo non est in caritate, quia perfecta caritas foras mittit timorem; sed illum servilem, illum quo cùm se quisque ab opere malo abstinet, pœnâ terretur, non justitiâ delectatur; hunc caritas foras mittit, quam non delectat iniquitas, etiamsi proponatur impunitas: non illum quo timet anima, ne amittat ipsam gratiam, qua in illa factum est, ut eam non peccare delectet; quo timet ne Deus eam deserat, etiamsi nullis dolorum cruciatibus puniat. Hic timor castus est, non eum caritas ejicit, sed adsciscit. De illo quippe scriptum est, *Timor Domini castus permanens in sæculum sæculi:* nequaquam istum diceret permanentem, nisi sciret alium, qui non permaneret. Et bene istum castum dixit, hoc enim non caret amor, quo anima inhæret Deo, quæ dicit in alio Psalmo, *Perdidisti omnem qui fornicatur abs te; mihi autem adhærere Deo, bonum est.* Nam & conjunx quæ adulterinum animum gerit, etiamsi timore viri non adulterium perpetrat, tamen quod deest operi, inest voluntati. Casta verò aliter timet: nam & ipsa timet virum, sed castè. Denique timet illa, ne vir infestus adveniat; ista, ne offensus abscedat. Non amanti enim præsentia viri molesta est; amanti autem, absentia. Timore itaque casto permanenti in sæculum sæculi, timeat Deum omne semen Israël. Timeant quem diligunt, non alta sapiendo, sed humilibus consentiendo; cum timore & tremore suam ipsorum salutem operentur. Deus est enim qui operatur in eis & velle & operari pro bona voluntate.

Caput XXII.

54. Hæc est justitia Dei, hoc est quod Deus donat homini, cùm justificat impium. Hanc Dei justitiam ignorantes superbi Judæi, & suam volentes constituere, justitiæ Dei non sunt subjecti; [a] hac superbiâ dejiciuntur, ut humilis inseratur oleaster. Et illi ibunt in tenebras exteriores, de quibus inter alia requisisti, venientibus ab Oriente & Occidente multis, qui recumbent cum Abraham, Isaac, & Jacob in regno cælorum. Sunt enim modò in exteris tenebris, unde correctio desperanda non est; quam si contemserint, ibunt in tenebras exteriores, ubi correctionis locus non erit: quoniam Deus lux est, & tenebræ in eo non sunt ullæ; sed lux cordis, non istorum qui in carne sunt oculorum; nec omnino talis, qualis hujus lucis visibilis phantasia cogitatur; quamquam & ibi est videre, sed longè aliter, longè dissimiliter. Qualis enim lux est ipsa caritas, quis verbis explicet? quis earum rerum, quæ sensibus carnis adjacent, ullo demonstret exemplo? An fortè lux non est caritas? Audi apostolum Johannem: ipse quippe dixit, quod modò commemoravi, *Quoniam Deus lux est, & tenebræ non sunt in eo ullæ.* qui rursum dicit, *Deus caritas est.* Ac per hoc si Deus lux est, & Deus caritas est, profectò caritas lux ipsa est, quæ diffunditur in cordibus nostris per Spiritum-sanctum, qui datus est nobis. Item dicit, *Qui odit fratrem suum, in tenebris est usque adhuc.* Istæ sunt tenebræ, in quas diabolus & angeli ejus multùm superbiendo progressi sunt. Caritas enim non æmulatur, non inflatur. Ideo non æmulatur, quia non inflatur. Ubi enim præcedit inflatio, continuò sequitur æmulatio; quoniam SUPERBIA mater est invidentiæ.

55. Diabolus igitur & angeli ejus à luce atque fervore caritatis aversi, & nimis in superbiam invidiamque progressi, velut glaciali duritiâ torpuerunt. Et ideo per figuram tamquam in Aquilone ponuntur: unde cùm generi humano diabolus incubaret, ventura gratia Salvatoris dicitur in Cantico canticorum: *Exsurge Aquilo, & veni Auster, perfla hortum meum, & fluent aromata.* Exsurge qui irruisti, qui subditis incumbis, qui possessos premis. Exsurge ut à tuo pondere relevati erigantur, quorum animas premendo curvasti. *Et veni Auster,* inquit, spiritum invocans gratiæ, flantem de meridie velut à parte fervida & luminosa, ut fluant aromata. Unde Apostolus dicit, *Christi bonus odor sumus in omni loco.* Hinc etiam dicitur in quodam Psalmo, *Converte Domine captivitatem nostram, sicut torrens in Austro:* captivitatem scilicet, qua sub diabolo tamquam sub Aquilone tenebantur, ubi abundante iniquitate friguerant, & quodam modo congelaverant. Hinc enim & Evangelium dicit, *Quoniam abundabit iniquitas, refrigescet caritas multorum.* At verò flante Austro, glacies resolvitur, & torrentes fluunt, id est peccatis remissis, populi ad Christum caritate concurrunt. Hinc & alibi scriptum est, *Sicut glacies in sereno, ita solventur peccata tua.*

Caput XXIII.

56. PROINDE rationalis creatura, sive in angelico spiritu, sive in anima humana, ita facta est, ut sibi ipsa bonum, quo beata fiat, esse non possit; sed mutabilitas ejus si convertatur ad incommutabile bonum, fiat beata: unde si avertatur, misera est. Aversio ejus vitium ejus, & conversio ejus virtus ejus est. Natura ergo non est mala, quia creatura spiritûs [b] vita est rationalis, quæ etiam privata bono cujus participatione beatificatur, id est etiam vitiosa, melior est eo corpore, quod summum est in corporibus, id est hac luce quæ sentitur oculis carnis, quia & ipsa est corpus: omni autem corpore quælibet incorporea natura præstantior est, non mole, quia nonnisi corporum est moles, sed vi quadam qua supergreditur omnem phantasiam, quam volutat animus haustam de sensibus corporis. Sed quemadmodum in ipsis corporibus ea quæ inferiora sunt, sicut terra & aqua & ipse aër, meliora fiunt participatione melioris, id est cùm luce illuminantur, & fervore vegetantur: sic incorporeæ creaturæ rationales ipsius Creatoris fiunt participatione meliores, cùm ei cohærent purissima & sanctissima caritate; qua omni modo si caruerint, tenebrescunt, & obdurescunt quodam modo.

[a] Editi, *ac superbiâ.* MSS. Vatic. & è nostris duo *Hac superbiâ.* Alij Gallicani plures, *Hac superbi.*

[b] Ita MSS. At excusi habent, *spiritus vita est rationalis.*

57. Proinde infideles homines tenebræ sunt, qui per fidem conversi ad Deum, quadam præmissa illuminatione lux fiunt. In qua proficiendo si ex fide ad speciem pervenerint, ut id quod credunt etiam conspicere, sicut tantum bonum potest conspici, mereantur, perfectam recipient imaginem Dei. Talibus enim dicit Apostolus, *Fuistis aliquando tenebræ; nunc autem lux in Domino.* (Eph. 5. 8.) Porrò diabolus & angeli ejus, tenebræ sunt infidelibus hominibus [a] exteriores. Plus enim ab illa caritate aversi, & in suum fastum obstinationemque progressi sunt. Et quoniam extremo judicio Christus dicturus est eis, quos ad sinistram discernet, *Ite in ignem æternum, qui paratus est diabolo & angelis ejus:* (Matt. 25. 41.) his malignis spiritibus conjungendos, simulque damnandos, dicit ituros in tenebras exteriores, id est in societatem pœnalem diaboli & angelorum ejus. Huic pœnæ contrarium est quod bono servo dicitur, *Intra in gaudium domini tui:* (Matt. 25. 23.) ut quanto sunt istæ tenebræ exteriores, tanto sit lumen illud interius. Non hæc per locorum intervalla inani phantasmate cogitanda sunt: localia spatia non occupant nisi corporum moles. Non est hoc spiritus vitæ, non est hoc anima rationalis, multo minùs Deus omnium benignissimus conditor, & justissimus ordinator. Voluntatibus & affectibus ista vel propinquare vel longè fieri, vel intrare vel exire dicuntur.

58. Sed quia malo opere, id est tenebroso delectantur facientes, secutura est autem pœna quæ torqueat, ideo Dominus ubi dixit, *tenebras exteriores*; (Matt. 8. 12.) addidit etiam, *Ibi erit fletus & stridor dentium:* ne talibus delectationibus, qualibus hîc iniqui perfruuntur, quando infidelitate atque injustitiâ tenebrescunt, etiam in illo supplicio se usuros dementer existiment: quia enim volentes injustè utuntur bonis, justè nolentes cruciabuntur malis. Unde possunt etiam tenebræ exteriores intelligi pœnæ corporales: corpus quippe est animæ exterius: ut sint animæ mala, quibus à caritatis luce aversa mens in peccatis oblectatur, exteræ tenebræ: corporis autem mala, quibus æternis in finem torquebitur, exteriores tenebræ, quas solas timent qui servili adhuc timore detinentur. Nam si eis liceret, in illis exteris, quæ sunt in peccatis, impunè semper volvi & involvi, profectò numquam vellent accedere ad Deum, & illuminari, & inhærere illi per caritatem, ubi est timor castus permanens in sæculum sæculi: qui timor non cruciat, sed tenaciorem facit animam boni illius, quod si dimiserit, cadet.

CAPUT XXIV.

59. TIMEAT *eum omne semen Israël.* (Psal. 21. 25.) Et vide caussam quam conjungit: *Quoniam non sprevit*, inquit, *neque despexit precem pauperis.* Pauperem humilem dicit. Hinc est, *Noli altum sapere, sed time.* (Rom. 11. 20.) Timeat ergo eum omne semen Israël, quoniam non despexit ejus precem, qui non altum sapuit, sed timuit. Potest & hoc capiti coaptari; quia ipse Salvator corporis propter nos pauper factus est cùm dives esset, ut ejus paupertate ditaremur. (1. Cor. 8. 9.) Ex forma enim servi pauper factus est, ex qua & precem fudit: in ea quippe semetipsum humiliavit factus obediens usque ad mortem. (Phil. 2. 8.) Vide ergo quid dicat; *Quoniam non sprevit neque despexit precem pauperis, neque avertit faciem suam à me.* Ubi est illud, *Quare me dereliquisti*, si nec faciem avertit ab eo? nisi quia & DERELINQUENS non derelinquit, quando in bonis temporalibus non exaudit; & non ad insipientiam nobis, sed ut sapiamus quid auferat, & quid offerat nobis. *Non*, inquit, *sprevit neque despexit precem pauperis, neque avertit faciem suam à me: & cùm clamarem ad eum, exaudivit me.* Fecit ergo quod pauló antè rogatus est, ubi eum deprecans dixit, *Ne discedas à me.* Si enim exaudivit, profectò fecit, non utique discessit. Non ergo dereliquit hoc modo, qui alio modo dereliquit, ut saperemus quomodo magis non ab eo derelinqui velle debemus.

60. *Apud te laus mea.* (Psal. 21. 26.) Quid ergo nocent qui tamquam victo insultant, quòd me in temporalibus dereliqueris? *In Ecclesia magna confitebor tibi*, non quanta ista synagoga est, quæ irridet mortem derelicti, sed in Ecclesia magna diffusa per omnes gentes, quæ credit in resurrectionem non derelicti. Hæc est unica illa, quam petit de manu canis erui, de qua etiam pauló antè dixit, *in medio Ecclesiæ cantabo te.* Et nunc quod ait, *confitebor tibi*, in eis utique qui confitebuntur, in quibus & loquitur. Confessio autem non tantùm peccatorum est, sed & laudis Dei, sicut ipse in Evangelio, *Confitebor tibi*, (Matt. 11.) inquit, *Pater Domine cæli & terræ, quia abscondisti hæc à sapientibus, & prudentibus, & revelasti ea parvulis.* Ideo sequitur, & dicit, *Vota mea reddam coram timentibus eum. Edent pauperes, & saturabuntur, & laudabunt Dominum qui requirunt eum.* (Psal. 21. 26. 27.) Ipsi sunt parvuli de quibus dixit, *Et revelasti ea parvulis*; timentes eum, & pauperes, id est humiles, qui non alta sapiunt, sed timent timore illo casto, non quo pœna formidatur, sed quo gratia [b] conservatur.

61. Vota verò sua sacrificium vult intelligi corporis sui, quod est fidelium sacramentum. Ideo cùm dixisset, *Vota mea reddam coram timentibus eum*; continuò subjunxit, *Edent pauperes, & saturabuntur.* Ipsi enim saturabuntur pane, qui de cælo descendit, qui ei cohærentes, & ejus pacem dilectionemque servantes imitantur ejus humilitatem: ideo *pauperes*. In hac paupertate, & saturitate præcipuè Apostoli claruerunt. *Et laudabunt Dominum*, inquit, *qui requirunt eum:* intelligentes non meritorum suorum, sed illius esse gratiæ, quòd saturati sunt. Requirunt enim eum, quia non sunt ex eis, qui sua quærunt, non quæ Jesu Christi. Denique etsi caro eorum, qui eum laudant, patitur temporalem tribulationem vel mortem, *vivent corda eorum in sæculum sæculi.* Hæc vita cordis, non est in sensibus corporis, secreta est in luce quæ intus est, non in tenebris quæ foris sunt; in fine præcepti, non in initio peccati. Finis autem præcepti caritas est de corde puro, & conscientia bona, & fide non ficta. (1. Tim. 1. 5.) Caritas quæ non æmulatur, non inflatur, (1. Cor. 13. 4.) quia non altum sapit, sed timet: & ideo cohæret timore casto permanente in sæculum sæculi. Initium autem omnis peccati superbia, (Eccli. 10. 15.) qua diabolus irrevocabiliter in exteriora progressus est, hominemque invidendo & ei simile aliquid suadendo dejecit. Cui homini in quadam scriptura dicitur, *Quid superbit terra & cinis? Quoniam in vita sua projecit intima sua.* (Eccli. 10. 9.) *In vita sua*, dictum est, tamquam in propria [c] sua, & quasi privata, qua delectatur omnis superbia.

CAPUT XXV.

62. UNDE caritas in commune magis quàm in privatum consulens, dicitur non quærere quæ sua sunt. (1. Cor. 13. 5.) Hac vivunt corda in sæculum sæculi, tam-

[a] Editi, *infidelibus hominibus deteriores.* At melioris notæ MSS. habent, *exteriores.* Sic etiam Eugypij codices duo manu exarati.

[b] Bad. Am. & Er. *sed quo gratia commendatur.*

[c] Bad. Am. Er. *tamquam in propria persona.*

CLASSIS III AN. 412. quam saturata pane cælesti. De [a] qua saturator ip-
se dicit, *Nisi manducaveritis carnem meam, & san-*
Johan. 6. 54. *guinem meum biberitis, non habebitis vitam in vobis.*
Meritò ergo istorum, qui saturantur, vivent cor-
Eugypius tit. 229. Meritò. da in sæculum sæculi. Vita enim Christus est, qui
habitat in cordibus eorum, interim per fidem, post
1. Cor. 13. 12. etiam per speciem. Vident enim nunc in ænigmate
per speculum, tunc autem facie ad faciem. Unde
ipsa caritas nunc in bonis operibus dilectionis exer-
cetur, qua se ad subveniendum quaquà versùm po-
test, porrigit; & hæc latitudo est: nunc longanimi-
tate adversa tolerat, & in eo quod veraciter tenuit,
perseverat; & hæc est longitudo: hoc autem to-
tum propter adipiscendam vitam facit æternam,
quæ illi promittitur in excelso; & hæc altitudo est.
Eph. 3. 17. Exsistit verò ex occulto ista caritas, ubi fundati &
radicati quodam modo sumus; ubi caussæ volunta-
Tit. 3. 5. tis Dei non investigantur, cujus gratiâ sumus salvi
facti, non ex operibus justitiæ quæ fecimus nos,
Jacobi 1. 18. sed secundùm ejus misericordiam. Voluntariè quip-
pe genuit nos verbo veritatis. & hæc voluntas ejus
in abdito est. Cujus secreti profunditatem quodam
Rom. 11. 33. modo expavescens Apostolus clamat, *O altitudo*
divitiarum sapientiæ & scientiæ Dei! Quàm inscruta-
bilia sunt judicia ejus, & investigabiles viæ ejus! Quis
enim cognovit sensum Domini? & hoc est profundum.
Altitudo quippe commune nomen est excelso &
profundo: sed cùm in excelso dicitur, sublimitatis
eminentia commendatur; cùm autem in profun-
do, difficultas investigationis & cognitionis. Unde
Ps. 91. 6. & illud Deo dicitur, *Quàm magnificata sunt opera*
tua Domine! nimis profundæ factæ sunt cogitationes
Psal. 35. 7. *tuæ.* Et iterum, *Judicia tua velut abyssus multa.*
Hinc igitur est illud Apostoli, quod requirendum
Eph. 3. 14. inter cetera posuisti, *Hujus rei gratiâ*, inquit, *fle-*
cto genua mea ad Patrem Domini nostri Jesu Christi,
ex quo omnis paternitas in cælis & in terra nomina-
tur; ut det vobis secundùm divitias gloriæ suæ virtu-
te corroborari per Spiritum ejus, in interiori homine
habitare Christum per fidem in cordibus vestris, ut in
caritate radicati & fundati prævaleatis comprehendere
cum omnibus sanctis, quæ sit longitudo & latitudo, al-
titudo & profundum: scire etiam supereminentem scien-
tiam caritatis Christi, ut impleamini in omnem plenitu-
dinem Dei.

CAPUT XXVI. 63. ATTENDE omnia diligenter. *Hujus rei,*
inquit, *gratiâ flecto genua mea ad Patrem Domini*
nostri Jesu Christi, ex quo omnis paternitas in cælis &
Eph. 3. 13. *in terra nominatur.* Quæris cujus rei gratiâ: hoc su-
prà dixerat, *Propter quod peto non infirmari in tri-*
bulationibus meis pro vobis. Hoc ergo eis optat, ut
non infirmentur in tribulationibus Apostoli, quas
pro illis sustinebat, & propter hoc genua flectebat
ad Patrem. Proinde non infirmari unde illis sit, se-
quitur & dicit, *ut det vobis secundùm divitias gloriæ*
Rom. 11. 33. *suæ virtute corroborari per spiritum ejus.* Hæ sunt di-
vitiæ de quibus dicit, *O altitudo divitiarum.* Abdi-
tas enim habent caussas, ubi nullis meritis præce-
dentibus, quid habemus, quod non accepimus?
Deinde sequitur, & quid optet adjungit: *In inte-*
riori, inquit, *homine habitare Christum per fidem in*
cordibus vestris. Hæc est vita cordium, qua vivimus
in sæculum sæculi, ab initio fidei usque ad finem
speciei. *Ut in caritate*, inquit, *radicati & fundati*
prævaleatis comprehendere cum omnibus sanctis. Ista
est communio cujusdam divinæ cælestisque reipu-
blicæ; hinc saturantur pauperes, non sua quæren-

A tes, sed quæ Jesu Christi, id est non commoda pri- CLASSIS III. AN. 412.
vata sectantes, sed in commune, ubi salus omnium
est, consulentes. Nam de ipso pane, quo tales satu-
rantur, quodam loco Apostolus dicit, *Unus panis,* 1. Cor. 10. 17.
unum corpus, multi sumus. Quid ergo comprehen-
dere? *quæ sit*, inquit, *latitudo*, sicut jam dixi, in
bonis operibus, quibus benevolentia porrigitur us-
que ad diligendos inimicos: *& longitudo*, ut longa-
nimiter, pro hac latitudine, molestiæ tolerentur: *&*
altitudo, ut pro his æternum, quod in supernis est
B præmium, non vanum aliquid temporale speretur:
& profundum, unde gratuita gratia Dei secundùm
secretum, & abditum voluntatis ejus exsistit. Ibi
enim radicati, ibi sumus fundati: radicati, propter
agriculturam; fundati, propter ædificationem: quæ
quoniam non est ab homine, dicit alio loco idem
Apostolus, *Dei agricultura estis, Dei ædificatio estis.* 1. Cor. 3. 9.
Hoc totum agitur cùm in hac nostra peregrinatio-
ne fides per dilectionem operatur. In futuro autem
sæculo perfecta & plena caritas sine ulla malorum
C tolerantia, non fide credit quod non videt, nec spe
desiderat quod non tenet; sed in æternum veritatis
incommutabilem speciem contemplabitur, cujus
sine fine quietum opus erit, laudare quod amat, &
amare quod laudat. De hac consequenter dicit,
Scire etiam supereminentem scientiam caritatis Christi,
ut impleamini in omnem plenitudinem Dei.

64. In hoc mysterio figura crucis ostenditur.
Qui enim quia voluit mortuus est: quomodo voluit
mortuus est. Non frustra igitur tale genus mortis
D elegit, nisi ut in eo quoque latitudinis hujus, & lon-
gitudinis, & altitudinis, & profunditatis magister
exsisteret. Nam latitudo est in eo ligno, quod trans-
versum desuper figitur: hoc ad bona opera perti-
net, quia ibi extenduntur manus. Longitudo in eo
quod ab ipso ligno usque ad terram conspicuum est:
ibi enim quodam modo statur, id est persistitur &
perseveratur; quod longanimitati tribuitur. Alti-
tudo est in ea ligni parte, quæ ab illo quod trans-
versum figitur, sursum versùs relinquitur, hoc est
E ad caput crucifixi; quia bene sperantium superna
exspectatio est. Jam verò illud ex ligno quod non
apparet, quod fixum occultatur, unde totum illud
exsurgit, profunditatem significat gratuitæ gratiæ:
in quo multorum ingenia conteruntur id investiga-
re conantia, ut ad extremum eis dicatur, *O homo* Rom. 9. 20.
tu quis es qui respondeas Deo?

65. Vivent ergo corda saturatorum pauperum
in sæculum sæculi, hoc est humilium caritate fla-
grantium, non sua quærentium, sed sanctorum so-
F cietate gaudentium. Hoc primitus in Apostolis fa-
ctum est. Sed laudando Deum, id est prædicando
gratiam Dei (quoniam dictum est, *Laudabunt Do-*
minum, qui requirunt eum;) quid populorum ad-
quisierint, in eo quod sequitur, vide.

66. *Commemorabuntur*, inquit, *& converten-* CAPUT XXVII.
tur ad Dominum universi fines terræ: & adorabunt Psal. 21. 28. 29.
in conspectu ejus universæ patriæ gentium. Quoniam
Domini est regnum, & ipse dominabitur gentium. Il-
le irrisus, ille crucifixus, ille derelictus hoc re-
G gnum adquirit: & tradet in fine Deo & Patri; non
ut ipse amittat, sed quod in fide seminavit, cùm
venit minor Patre, hoc perducat ad speciem, in
qua æqualis non recessit à Patre. *Manducaverunt &* v. 30.
adoraverunt omnes divites terræ: divites terræ super-
bos intelligere debemus, si rectè superiùs pauperes
humiles intelligebamus, de quibus in Evangelio di-

[a] Bad. Am. Er. *De qua saturitate.* MSS. tres, *De quo dicit ipse Salvator.*

CLASSIS III. AN. 412. Matt. 5. 3. cit, *Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cælorum:* ipsi enim sunt mites, lugentes, esurientes & sitientes justitiam, misericordes, mundicordes, pacifici, & qui persequutionem patiuntur propter justitiam, quibus prædicationibus singillatim beatitudinem adjunxit. Contrà ergo divites terræ hoc loco superbi intelligendi sunt. Neque enim frustra ita distincti sunt, ut de pauperibus suprà diceretur, *Edent pauperes, & saturabuntur;* hîc verò, *Manducaverunt & adoraverunt omnes divites terræ.* Et ipsi quippe adducti sunt ad mensam Christi, & accipiunt de corpore & sanguine ejus: sed adorant tantùm, non etiam saturantur; quoniam non imitantur. Manducantes enim [a] pauperem, 1. Pet. 2. 21. dedignantur esse pauperes: quia Christus pro nobis passus est, relinquens nobis exemplum ut sequamur vestigia ejus. Verumtamen quòd humiliavit semetipsum, factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis, aspernantur divites, & similia perpeti respuunt, [b] tumore, non magnitudine; in- Phil. 2. 9. firmitate ergo, non sanitate. Sed quia Deus excitavit eum à mortuis, & donavit ei nomen, quod est super omne nomen, ut in nomine Jesu flectatur omne genu, cælestium, terrestrium, & infernorum; famâ celsitudinis ejus & gloriâ nominis ejus in Ecclesia usquequaque diffusâ permoti & ipsi veniunt ad mensam, manducant & adorant: non tamen saturantur, quia non esuriunt & sitiunt justitiam. Matt. 5. 6. tales enim saturabuntur. Quamquam perfecta saturitas in illa vita æterna erit, cùm ex ista peregrinatione venerimus ex fide ad speciem, ab speculo ad faciem, ab ænigmate ad perspicuam veritatem: non tamen inconvenienter saturatus dicitur [c] paupertate Christi, qui pro justitia ejus, hoc est pro participatione Verbi æterni, quam inchoavit interim fide, omnia temporalia non solùm temperanter contemnit bona, verùm etiam patienter sustinet mala.

67. Tales fuerunt piscatores & publicani; quia 1. Cor. 1. 27. abjecta hujus mundi elegit, ut confunderet fortia. De his dictum est, *Edent pauperes, & saturabuntur.* Sed quia istam saturitatem non apud seipsos tenuerunt; (quodammodo enim ructantes Dominum laudaverunt, id est prædicaverunt quærentes eum, hoc est non sua quærentes, sed in eum caritate flagrantes;) eorum prædicatione commotus est mundus, ut commemorentur & convertantur ad Dominum universi fines terræ, & adorent in conspectu ejus universæ patriæ gentium; *Quoniam Domini est regnum, & ipse dominabitur gentium.* Hac Ecclesiæ dilatatione etiam superbi, id est divites terræ adducti sunt, ut manducarent; & quamvis non saturati, tamen adorant. Hunc quippe ordinem prophetia Psalmi hoc loco tenuit, quem videmus im- v. 30. pleri. Adjungit autem, *In conspectu ejus procident omnes, qui descendunt in terram,* id est omnes bona amando terrena, non in cælum adscendunt. Non Coloss. 3. 1. enim faciunt quod ait Apostolus, *Si resurrexistis cum Christo, quæ sursum sunt quærite, ubi Christus est in dextera Dei sedens; quæ sursum sunt sapite, non quæ super terram:* sed potiùs quanto sibi bonis terrenis feliciores videntur, tanto magis in terram descendunt, hoc est in terrena deprimuntur. Et ideo in conspectu ejus procident, id est ubi ipse videt, non ubi homines vident, qui eos excelsos sublimesque arbitrantur.

A

68. Et *anima,* inquit, *mea ipsi vivet:* ipsi utique, non sibi, sicut superborum privato bono suo lætantium, & à communi omnium [d] bono, quod Deus est, inani elatione resilientium. Hoc utique devitemus, & communi potiùs vero omnium bono perfrui, quàm privato nostro gaudere quæramus; ut *qui vivunt, jam non sibi vivant,* sicut ait Apostolus, *sed ei qui pro ipsis mortuus est, & resurrexit.* Pro hoc enim mediator effectus est, ut nos reconciliet Deo per humilitatem, à quo per impiam superbiam longè recesseramus. Neque enim tantùm illud scriptum est, quod suprà posui, *Initium omnis peccati superbia:* sed etiam hoc ibi legitur, *Initium superbiæ hominis, apostatare à Deo.* Non ergo sibi vivat quisque, sed Christo; faciens non suam, sed ipsius voluntatem, & manens in ejus caritate; sicut & ipse fecit voluntatem Patris, & manet in ejus caritate. Hæc quippe nos admonens, & exemplo suo exhortans, in Evangelio suo locutus est. Si autem ipse cùm in forma Dei æqualis esset Patri, tamen per formam servi, quam propter nos accepit, non suam voluntatem, sed Patris se facere commendavit; quanto magis nos propria privataque nostra voluntate contemta, qua tenebrati sumus, ad illud commune lumen, ut illuminemur, & vultus nostri non erubescant, debemus accedere, quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum, ut anima nostra ipsi vivat? Hoc enim de nobis consequenter adjungit, cùm dicit; *Et semen meum serviet illi:* quoniam qui seminat bonum semen, filius est hominis; bonum autem semen, hi sunt filij regni.

[CLASSIS III. AN. 412. CAPUT XXVIII. Psal. 21. 31. d — 2. Cor. 5. 15. — Eccli. 10. 14. — Johan. 15. 10. — Johan. 1. 9.]

B C D

CAPUT XXIX.

69. Hæc porrò omnia quæ in Psalmo isto dicta sunt, quia non ad præsens tempus, sed ad futurorum prophetiam pertinebant, sicut etiam ipsis rebus apparet; sic eum concludere voluit, ut ostenderet se non præsentia demonstrare, vel narrare præterita, sed futura prophetare. *Annuntiabitur,* inquit, *Domino generatio ventura, & annuntiabunt cæli justitiam ejus populo qui nascetur, quem fecit Dominus.* Non ait, Annuntiabitur Dominus generationi venturæ, sed *Annuntiabitur Domino generatio ventura.* Quod non sic accipiendum est, tamquam nescienti aliquid annuntietur ut sciat; sed sicut annuntiant Angeli non solùm nobis beneficia Dei, verùm etiam illi preces nostras. Nam scriptum est, ubi Angelus hominibus dicit, *Ego obtuli memoriam orationis vestræ:* non ut tunc Deus noverit quid velimus, vel quo indigeamus; *Novit enim pater vester,* ait Dominus, *quid vobis necessarium sit priùs quàm petatis ab eo:* sed quia necesse habet rationalis creatura obtemperans Deo, temporales caussas ad æternam veritatem referre, sive petendo quod erga se fiat, sive consulendo quid faciat; qui pius mentis affectus est, ut ipsa construatur, non ut Deus instruatur. Nam & hæc quædam contestatio rationalis creaturæ est, quòd non sibi ipsa sit bonum quo beata fiat, sed illud incommutabile cujus participatione etiam sapiens efficitur.

[Psal. 21. 32. — 4. sen. dist. 45. cap. Sed forte. — Tob. 12. 12. — Matt. 6. 8.]

E F

70. Sive ita dictum est, *Annuntiabitur Domino generatio ventura,* ac si diceretur, Domino placebunt, qui annuntiabunt non sibi, ut ita sit Domino annuntiare, sicut est Domino vivere. Sic dictum est, *Qui manducat, Domino manducat: & qui non manducat, Domino non manducat.* Ad hoc quippe

G

[Rom. 14. 6.]

[a] Editi Bad. Am. & Er. omittunt, *pauperem,* quam vocem exhibent omnes inspecti à nobis MSS. & Lov.
[b] Ita MSS. præstantiores. At excusi habent, *timore, non magnitudine.*

[c] Regius codex, *pauper Christi.*
[d] Bad. Am Er. & plerique MSS. habent, *communi omnium bonorum.* & paulò post, *vero omnium bonorum.*

addidit,

CLASSIS III. AN. 412.

addidit, *Et gratias agit Deo*, ut oſtenderetur quid eſſet, *Domino facit*, id eſt, in ejus laudem facit. Tunc enim rectè, tunc juſtè, tunc piè fit, cùm opus bonum in ejus laudem fit, cujus gratia donatur ut fiat. Ac per hoc etiamſi eo modo quiſpiam hæc verba intelligere velit, ut eorum iſte ordo ſit: *Annuntiabitur Domino generatio ventura*, id eſt ea generatio annuntiabitur, quæ Domino ventura eſt, generatio ſcilicet piorum atque ſanctorum, quia impiorum & ſceleratorum generatio non Domino, ſed ſibi ventura eſt: ab eadem ſignificatione non receditur, qua intelligatur animæ participatio in idipſum, id eſt rationalem creaturam, cùm ſit mutabilis, non fieri beatam niſi à proprio ſuo mutabili ad incommutabile bonum, idemque commune quod Deus eſt, à quo ſuperba impietate abſtitit, humili pietate converſa ſubſiſtat. In quo affectu proficiens, quidquid boni facit, Domino facit, hoc eſt in ejus laudem, cujus gratiam percepit ut faciat; unde eſt actio gratiarum, quæ intimo fidelium myſterio celebratur.

CAPUT XXX.

71. ILLUD autem quod ſequitur, *Et annuntiabunt juſtitiam ejus populo qui naſcetur, quem fecit Dominus*, ſuperioris ſenſus confirmatio eſt. Nam quod ibi dictum eſt, *Annuntiabitur Domino generatio ventura:* [a] hoc eſt dictum hîc, *annuntiabunt juſtitiam ejus*. Ipſa quippe generatio, quæ ventura prophetata eſt piorum atque ſanctorum, juſtitia Dei eſt, Rom. 10. 3. non ipſorum: ne ſint ex illis, qui ignorantes Dei juſtitiam, & ſuam volentes conſtituere, juſtitiæ Dei non ſunt ſubjecti. Illa namque juſtitia Dei commendatur in eo quod dicitur, *Ignorantes Dei juſtitiam*, qua nos ex ejus gratia juſti ſumus: ut ipſa juſtitia ejus nos ſimus, cùm juſtè vivimus, credentes in eum qui juſtificat impium; non illa qua ipſe juſtus eſt æternâ ſuâ & incommutabili juſtitiâ. Hæc itaque juſtitia, qua nos Dei munere juſti ſumus, ſignificatur in Pſalmo illo, Pſal. 35. 7. ubi ſcriptum eſt, *Juſtitia tua ſicut montes Dei.* Pſal. 71. 3. Montes quippe Dei, ſancti ejus ſunt: de quibus alibi dicitur, *Suſcipiant montes pacem populo tuo.* Et multa de his montibus ſcripta ſunt figuratâ locutione, quæ commemorare nunc longum eſt. Sed quia hoc ipſum quòd Deus juſtificat homines, nimis occulto judicio facit (Rom. 11. 6. quoniam gratuitâ gratiâ facit: ſi autem gratiâ, non ex operibus, alioquin gratia jam non eſt gratia. Ex hoc quippe incipiunt opera bona, ex quo juſtificamur; non quia præceſſerunt, juſtificamur. & hoc eſt profundum, de quo ſuperiùs jam multa diximus:) Pſal. 35. 7. continuò in eodem Pſalmo cùm dixiſſet, *Juſtitia tua velut montes Dei*; ſubjunxit, *Judicia tua velut abyſſus multa.* Ibidem. Inde venit ad ſalutem hominibus jumentiſque communem, quia & ipſa ex miſericordia Dei eſt, & dicit, *Homines & jumenta ſalvos facies Domine, ſicut multiplicata eſt miſericordia tua Deus.* Ut hinc intelligamus etiam illam ſalutem ſempiternam & immortalem, Rom. 8. 24. de qua dicit Apoſtolus, *Spe enim ſalvi facti ſumus*, ſimiliter ut iſtam, quæ hominibus jumentiſque communis eſt, gratis nos accipere, Eph. 2. 10. non ex operibus, ne fortè quis extollatur; quia opera bona ex ipſius juſtificatione operamur. Ipſius enim ſumus figmentum, creati in Chriſto Jeſu in operibus bonis, quæ præparavit Deus ut in illis ambulemus. Pſal. 3. 9. Et illa ſalus ergo gratuita eſt, de qua in alio Pſalmo dicitur, *Domini eſt ſalus, & ſuper populum tuum benedictio tua.*

72. Sicut ergo quod legitur, *Domini eſt ſalus*, A non ea ſalus intelligitur, qua Dominus ſalvus eſt; ſed qua hi ſalvi ſunt, quos ipſe ſalvos facit: ſic cùm legitur Dei juſtitia, in eo quod ſcriptum eſt, *Ignorantes Dei juſtitiam, & ſuam volentes conſtituere*; Rom. 10. 3 non eſt illa intelligenda, qua Deus juſtus eſt; ſed qua juſti ſunt homines, quos gratiâ ſuâ juſtificat. Inde enim ſalvi, unde juſti; quoniam quod ait, *Non eſt opus ſanis medicus, ſed malè habentibus*, Matt. 9. 12. expoſuit in conſequentibus, dicens, *Non veni vocare juſtos, ſed peccatores.* Non igitur ſecundùm opera juſtitiæ, Tit. 3. 5. B quæ nos fecimus, ſed ſecundùm ſuam miſericordiam ſalvos nos fecit per lavacrum regenerationis. In qua gratia ſpe ſalvi facti ſumus. Rom. 8. 24. Unde in illo Pſalmo ſubjungitur, Pſal. 35. 8. *Filij autem hominum ſub tegmine alarum tuarum ſperabunt. Inebriabuntur ab ubertate domus tuæ, & torrente voluptatis tuæ potabis eos: quoniam apud te eſt fons vitæ, & in lumine tuo videbimus lumen. Prætende miſericordiam tuam ſcientibus te, & juſtitiam tuam iis qui recto ſunt corde.* Huic igitur juſtitiæ Dei contraria ſuperbia eſt, qua fiC ditur tamquam de operibus propriis: ideoque ibi ſequitur, *Non veniat mihi pes ſuperbiæ.* Ibid. 12.

73. Hæc juſtitia, qua ejus fideles juſti ſunt, interim viventes ex fide, donec perfectâ juſtitiâ perducantur ad ſpeciem, ſicut ſalute perfecta etiam ad ipſius corporis immortalitatem, gratia eſt novi Teſtamenti. Unde alio loco dicit Apoſtolus, 2. Cor. 5. 20. *Pro Chriſto legatione fungimur, tamquam Deo exhortante per nos; obſecramus pro Chriſto reconciliari Deo:* ac inde ſubjungit, Ibid. 21. *Eum qui non noverat peccatum, pro nobis peccatum* D *fecit.* id eſt, ſacrificium pro peccatis. Nam & ipſa in Lege peccata appellabantur, quæ pro peccatis offerebantur. *Ut nos ſimus juſtitia Dei in ipſo*, id eſt in ejus corpore, quod eſt Eccleſia, cui caput eſt, nos ſimus juſtitia Dei; Rom. 10. 3. quam ignorantes illi, & ſuam volentes conſtituere, id eſt tamquam de ſuis operibus gloriantes, juſtitiæ Dei non ſunt ſubjecti. Inde & in hoc Pſalmo cùm dixiſſet, Pſal. 21. 32. *Annuntiabunt juſtitiam ejus*; ſequitur & adjungit, *Populo qui naſcetur, quem fecit Dominus.* Quis eſt enim populus quem E non fecit Dominus, ſecundùm id quod homines ſunt, qui etiam pecora creavit, à quo eſt omnis vita, omniſque facta & creata natura? Sed ita intelligendum eſt, *quem fecit Dominus*, ut non ſolùm quòd homines ſunt, verùm etiam quòd juſti ſunt, ab illo facti intelligantur, ſecundùm illud quod jam non ſemel commemoravi ab Apoſtolo dictum, Eph. 2. 10. *Ipſius enim figmentum ſumus, creati in Chriſto Jeſu in operibus bonis, quæ præparavit Deus ut in illis ambulemus.*

CAPUT XXXI.

74. ANIMÆ igitur rationalis mutabilitas adF monetur, quo noverit niſi participatione incommutabilis boni, juſtam, ſalvam, ſapientem, beatam ſe eſſe non poſſe, nec ſibi eam bonum eſſe poſſe propria voluntate, ſed malum. Propriâ quippe voluntate avertitur à bono incommutabili, eâque averſione vitiatur: nec ſanari per ſeipſam poteſt, ſed gratuitâ miſericordiâ ſui Creatoris, quæ in hac vita eam ex fide viventem in ſpe conſtituit ſalutis æternæ. Unde non altum ſapiat, ſed timeat; eoque timore caſto, inhæreat Deo, qui eam à proG pria immunditia, qua inordinatè bona inferiora dilexit, velut à quadam fornicatione ſpiritali mundavit: nec humanis laudibus extollatur, ne ſit in virginibus ſtultis aliena laude lætantibus (Matt. 25. 3. hoc enim de quæſtionibus tuis reſtat extremum) & propter ipſam inanem laudem, non propter conſcientiam ſuam, ubi illis teſtis eſt Deus, bona operantibus:

[a] Sic MSS. melioris notæ. At vulgati habent, *hic eſt dictum, hac annuntiabit juſtitiam ejus.*

CLASSIS III. AN. 412. sed sit in virginibus sapientibus, ubi dicat quod A ait Apostolus, *Nam gloria nostra hæc est, testimonium* (2. Cor. 1. 12.) *conscientiæ nostræ.* Hoc enim est oleum ferre secum, non à vendentibus emere, hoc est ab adulantibus. Adulatores namque laudem suam tamquam oleum venditant stultis. De hoc oleo (Psal. 140. 5.) dicitur in Psalmo, *Emendabit me justus in misericordia, & arguet me: oleum autem peccatoris non impinguabit caput meum.* Elegit à justo misericorditer reprehendi, & quodammodo colaphizari, quàm, ut ei caput in superbiam [a] crescat, peccatoris adulatione laudari.

75. Irridentium quippe responsio mihi videtur, (Matt. 25. 9.) cùm eis à sapientibus virginibus dicitur, *Ite potiùs ad vendentes, & emite vobis:* sicut in quodam libro Sapientiæ scriptum est, ubi contemtoribus dicit, (Prov. 1. 26.) *Et ego perditioni vestræ superridebo.* Illa autem responsione, qua petentibus oleum dictum est, *Ne fortè non sufficiat nobis & vobis*, non desperanter, sed humiliter dictum est. Quis enim sic præsumat de conscientia sua, ut certus sit eam sibi in judicio Dei posse sufficere, nisi [b] misericordes misericorditer judicet? (Jac. 2. 13.) Judicium enim sine misericordia illi, qui non fecit misericordiam. Ipsæ autem sunt lampades accensæ, opera scilicet bona, de quibus Dominus (Matt. 5. 16.) dicit, *Luceant* [c] *bona opera vestra coram hominibus, & glorificent patrem vestrum qui in cælis est.* Hucusque pertendit intentio virginum sapientium, ut ideo velint videri ab hominibus opera sua bona, non quò ab eis laudentur ipsæ, sed ut glorificetur Deus, à quo illis est quod bene operantur: ac per D hoc interiori bono gaudent, quod est coram Deo, ubi [d] eleemosyna in occulto, ut pater, qui videt in occulto, reddat Et ideo non deficiunt lampades, quia interiori oleo vegetantur, id est intentione bonæ conscientiæ, qua coram Deo fit in ejus gloriam, quidquid coram hominibus in bonis operibus lucet. At verò stultarum virginum hoc oleum non secum portantium deficiunt lampades, id est, non perseveranter bona opera lucent, cùm laus humana fuerit subtracta, propter quam illa faciebant, E hucusque intentionem suam perducentes ut viderentur ab hominibus, non ut glorificaretur pater, qui in cælis est. Quæ intentio perennis est gloriæ, qua novit anima Deo se debere quod justificata est ad facienda bona opera, & ideo in illo non in se lau- (Psal. 33. 2.) dari amat. Unde alibi homo Dei cantat, *In Domino* (1. Cor. 1. 31.) *laudabitur anima mea*, ut qui gloriatur, in Domino glorietur.

CAPUT XXXII. 76. SED quid est quod in eadem Evangelij lectione scriptum est, omnes sponso tardante dor- (Matt. 25. 5.) misse? Somnum istum si intellexerimus, quòd ve- F lut tardante judicio, ad quod faciendum venturus (Matt. 24. 12.) est Christus, abundante iniquitate caritas refrigescit, quomodo ibi ponemus virgines sapientes, cùm (Ibid. 13.) potiùs in illis sint de quibus dicitur, *Qui autem perseveraverit usque in finem, hic salvus erit?* Dictum est ergo, *Dormierunt omnes*; quia non tantùm stulti, qui propter humanam laudem bona operantur coram hominibus, verùm etiam sapientes, qui hoc propterea faciunt ut laudetur Deus, experiuntur G istam mortem. ex utroque enim genere moriuntur. Et ista mors sæpe in Scripturis dormitio dicitur, propter futuram resurrectionem velut evigilationem. Hinc Apostolus dicit, (1. Thess. 4. 12.) *De dormientibus autem nolo vos ignorare fratres*: & alio loco, (1. Cor. 15. 6.) *Ex quibus plures manent usque adhuc, quidam autem dormierunt.* Et alia innumerabilia in hoc testimonia apertè per Scripturas utriusque Testamenti reperiuntur. (Virgil. 6. Æneid.) Unde & ille ait, *Consanguineus lethi sopor.* Et si advertas, multa invenies etiam in sæcularibus litteris, ubi mors somno comparatur. Significavit ergo Dominus futurum esse tempus, quo inter tribulationes & tentationes sæculi hujus, jam jamque ejus exspectaretur & speraretur adventus, tamquam propinquus atque imminens, ad quem se præpa- (Matt. 25. 1.) rent, qui in ejus esse familia videntur. Hoc est enim quod ait, exisse obviam sponso & sponsæ. Sponso quidem Filio Dei: sponsæ autem, sive quia in eo corpore venturus est, quòd sumsit ex virgine; sive quia ipsa Ecclesia tunc clarior apparebit, ut ad universi corporis congregationem membra concurrant, quibus concurrentibus, ejus magnitudo monstrabitur.

CAPUT XXXIII. 77. VIRGINES propter continentiam nuncupavit. Decem verò, id est quinque & quinque, propter numerum quo censentur corporis sensus, in quibus habitat continentia, cùm à voluptatibus turpibus & illicitis abstinetur. Lampades, sicut dictum est, bona sunt opera, maximéque ad misericordiam pertinentia; & ipsa quæ etiam coram hominibus lucet laudabilis conversatio. Sed magni interest, qua mentis intentione fiat: ideo dicit alias sapientes, stultas alias. Sed hinc eas discernit, quòd stultæ non sumserunt oleum secum, sapientes autem acceperunt oleum in vasis suis, hoc est in cordibus suis, ubi fit ipsa participatio intimi ac superni boni. Unde in Psalmo quodam, cùm dictum esset, (Psal. 4. 6.) *Sacrificate sacrificium justitiæ, & sperate in Domino. Multi*, inquit, *dicunt*, *Quis ostendit nobis bona?* Deinde ut manifestaret cujus boni amore debeamus operari justitiam, hoc est sacrificare sacrificium justitiæ, [e] *Signatum est*, inquit, *in nobis lumen vultus tui Domine: dedisti lætitiam in corde meo.* Cujus boni aliquantùm participati, & pleniùs perfectiúsque participandi intentione, qui bene operatur, & laudabiliter etiam in conspectu hominum conversatur, habet oleum secum, quo bona opera ejus etiam in conspectu hominum lucentia non exstinguuntur: quia non in eo caritas refrigescit abundante iniquitate, sed perseverat usque in finem. Hoc oleum stultæ virgines non habent secum, quoniam sibi tribuendo si quid boni operis faciunt, necesse est inflentur superbiâ, & propter hoc vitium sic laude delectentur humana, ut ejus gaudio, si quid boni agunt, fervere & lucere videantur.

CAPUT XXXIV. 78. TARDANTE *autem sponso, dormierunt omnes.* Non enim tunc veniet cùm speratur, sed media nocte cùm valde obscurum, id est occultum erit an (Matt. 25. 6.) veniat. Unde dicit, media nocte clamorem factum, *Ecce sponsus venit, exite obviam ei.* Nimirum cla- (1. Cor. 15. 52.) mor iste ipsa est tuba illa, quam commemorans Apostolus dicit, *Canet enim tuba, & mortui resurgent incorrupti.* Tubæ nomine aliquod evidentissimum & præclarissimum signum vult intelligi: quam (1. Thess. 4. 16.) vocem Archangeli & tubam Dei alio loco dicit.

[a] Erasmo videbatur legendum, *crassescat.* Sed libri omnes habent, *crescat*; quo verbo alludit Augustinus ad illud proverbium, quod refert superiùs in epist. 33. n. 3 *De homine*, ait, *quem falsa blanditia faciunt arrogantem, rectè etiam vulgò dicitur, Crevit caput.*

[b] Sic MSS. Vaticani & propè omnes ex nostris. At editi, *nisi misericors* &c.

[c] MSS. sex, *luceant opera vestra coram hominibus, ut videant bona facta vestra, & glorificent.*

[d] Sic MSS. plerique. At editi habent, *ubi eleemosynam in occulto pater qui videt in occulto reddat.*

[e] Editi post, *justitiæ*, addunt, *& sperare.* quod quidem abest à MSS.

Quæ etiam vox ipsius Domini Jesu Christi in Evangelio dicitur, quam audient ij, qui in monumentis sunt, & procedent. Surgunt ergo omnes virgines illæ, & sapientes & stultæ, & aptant lampades suas, id est rationem præparant reddere de operibus suis.

79. Sed tunc in illius clamoris evidentiâ & resurrectione mortuorum, quia nulla erit dubitatio jam instantis præsentisque judicij, subtrahetur omne solatium laudis humanæ. Neque enim vacabit de alio disceptare, vel de alio judicare, aut gratificari atque suffragari alteri, quando unusquisque proprium onus portabit, & de suorum factorum reddenda ratione cogitabit. Ac per hoc feretur animus quidem virginum stultarum consuetudine propria, sed non inventis laudibus humanis deficiet. Neque enim germanitus dixerunt, *Apud te laus mea*; vel, *In Domino laudabitur anima mea*; aut in Domino gloriatæ sunt, cùm ignorantes Dei justitiam, suam justitiam constituerent. Ac per hoc petunt à sapientibus oleum, hoc est aliquam consolationem; nec inveniunt nec accipiunt, illis respondentibus se nescire, utrùm vel sibi sufficiat ipsa conscientia, qua exspectant misericordiam sub illo judice, qui cùm in throno sederit, quis gloriabitur castum se habere cor, aut quis gloriabitur mundum se esse à peccato, nisi superexsultet misericordia judicio? quæ super eos erit, qui misericordiæ opera illâ intentione fecerunt, ut eorum misereretur, à quo se sciebant accepisse quod habebant; nec gloriabantur quasi non acceperint, sed per seipsos habuerint quo placerent; sicut stulti qui & sibi placent tamquam de bono à se sibi parato, & ab adulantibus vel errantibus ita laudantur ac si ipsi sint aliquid. *Qui autem putat se esse aliquid, cùm nihil sit*, sicut dicit Apostolus, *seipsum seducit. Opus autem suum probet unusquisque; & tunc in seipso tantùm gloriam habebit, & non in altero*: hoc est portare oleum secum, non ex aliena laude dependere. Sed quam gloriam in se habebit, nisi [a] eum cui dicitur, *Gloria mea & exaltans caput meum*: ut, quod sæpe dicendum est, qui gloriatur, in Domino glorietur.

80. Proinde sapientia quæ in sapientibus virginibus habitat, secundùm illud quod antè prædixit, cùm ait contemtoribus, & sanam doctrinam accipere recusantibus, *Et ego vestræ perditioni superridebo*; dicit stultis virginibus, *Ite potiùs ad vendentes, & emite vobis*: tamquam diceret, Ubi sunt qui vos fallebant mendosissimis laudibus, quando & à vobis fallebamini, quia in vobis non in Domino gloriabamini? Quod autem dicit, *Et dum eunt emere, venit sponsus; & quæ paratæ erant, intraverunt cum eo*, hoc mihi videtur intelligendum, quòd vitioso cordis affectu inhiabunt inani gloriæ, quam vanæ mentis elatione sectatæ sunt. Et ipse appetitus significatus est in eo, quod dictum est, *Dum eunt emere, venit sponsus; & introierunt cum eo ad nuptias, quæ paratæ erant*, hoc est quæ veram fidem, veramque pietatem corde gestabant, qua possent contemperari numero societatique sanctorum, non in seipsis, sed in Domino gloriantium, ut intrarent cum eis in illud gaudium, de quo dicitur, *Intra in gaudium Domini tui*: ubi erit perfecta participatio incommutabilis boni, cujus modò velut arrha quædam per fidem tenetur, ut secundùm hanc gratiam vivamus, inquantum Deo, non nobis vivimus.

CAPUT XXXV.

81. PROINDE quod sequitur, *Novissimè veniunt & reliquæ virgines, dicentes: Domine, Domine, aperi nobis*; non dictum est eas emisse oleum, & sic venisse, neque enim jam erat unde; sed misericordiam serò quæsisse, cùm jam tempus judicandi esset, & probos à reprobis separandi. Rectè autem illis respondetur, *Amen dico vobis, Nescio vos*. Ille quippe hoc dicit, quem non latet aliquid. Sed, *Nescio vos*, nihil aliud est quàm, Nescitis me, quando de vobis potius eligitis [b] confidere, quàm de me. Cùm enim dicitur quòd nos cognoscit Deus, cognitionem sui nobis præstat, ut per hoc intelligamus, NE HOC QUIDEM NOBIS esse tribuendum, quòd nos scimus Deum, sed eam quoque scientiam illius misericordiæ tribuamus. Unde cùm quodam loco Apostolus diceret, *Nunc autem cognoscentes Deum*, correxit, & ait, *Immo cogniti à Deo*: quid aliud volens intelligi, nisi quòd eos ipse fecerit cognitores suos? Nemo autem cognoscit Deum, nisi qui intelligit illum esse summum atque incommutabile bonum, cujus participatione fit bonus. quod in hujus Psalmi conclusione positum est, *Annuntiabunt justitiam ejus populo qui nascetur, quem fecit Dominus*. Inde est & illud quod in alio Psalmo, *Ipse fecit nos, & non ipsi nos*. Hoc enim non ad eam naturam, qua homines sumus, cujus naturæ idem ipse creator est, qui cæli & terræ, siderum omniumque animantium; sed ad illud potiùs referendum est, quod Apostolus ait, *Ipsius enim sumus figmentum creati in Iesu Christo in operibus bonis, quæ præparavit Deus, ut in illis ambulemus*.

CAPUT XXXVI. Epilogus.

82. ARBITROR tibi satis esse solutas tuas quinque quæstiones, dum in ista mea veluti sexta immorarer, quam mihi proposui *de gratia novi Testamenti*, propter quam Verbum caro factum est, id est, qui Filius Dei erat, homo factus est, naturam suscipiendo nostram, non amittendo suam: per quod & nobis recipientibus eum potestas daretur, ut qui eramus homines, filij Dei fieremus participatione incommutabilis boni in melius commutati, non ad temporalem felicitatem, sed ad vitæ æternæ, quæ sola beata est, adoptionem. Unde placuit etiam propheticum Psalmum percurrere, cujus primum versum in passione commemoravit, ostendens quomodo nos Deus derelinquat, & quo alio modo non recedat à nobis, ad bona æterna nos colligens, temporalia verò aliquando utiliter tribuens, & aliquando utiliter subtrahens; ut eis non hærere discamus, ne contemta luce interiore, quæ ad novam pertinet vitam, (unde etiam Psalmus iste ipse *pro susceptione matutina*, tamquam pro luce nova, nomen accepit) in exteris tenebris libenter habitemus, unde in exteriores mittuntur, qui ex istis exteris non se ad interiora convertunt; ne diabolo & angelis ejus sociati, extrema damnatione puniamur. Intelligentes igitur peregrinationem nostram in hac vita, mundo crucifigamur, extendentes manus in latitudinem bonorum operum, & longanimitate usque in finem perseverantes, atque habentes cor sursum, ubi Christus est in dextera Dei sedens, totumque hoc non nobis, sed illius misericordiæ tribuentes, cujus profunda judicia omnem scrutatorem fatigant. Hæc est enim non inaniter fabulosa, sed utiliter verax latitudo, longitudo, altitudo, profundum, unde perveniamus etiam ad supereminentem scientiam caritatis Christi, & impleamur in omnem plenitudinem Dei.

CAPUT XXXVII.

83. SCIO autem quàm non supervacanea solli-

[a] Editi, *nisi eam*. MSS. *nisi eum*.

[b] Bad. Am. & Er. *considerari*. At ceteri libri, *confidere*.

CLASSIS III AN. 412.

citudine, per hanc occasionem quæstionum mihi abs te propositarum novi Testamenti gratiam tibi voluerim copiosiùs commendare. Habet enim adversarios, qui ejus profunditate turbati, non Deo tribuere, sed potiùs sibi volunt arrogare quòd boni sunt. Nec tales sunt, quos facilè contemnas; sed continenter viventes, atque in bonis operibus laudabiles: nec falsum Christum sicut Manichæi alijque plurimi hæretici, sed eumdem verum æqualemque Patri & coæternum, veraciterque hominem factum, & venisse credentes, & venturum ex-
[Rom. 10. 3.] spectantes; sed tamen ignorantes Dei justitiam, & suam constituere volentes. Neque enim frustra
[Matt. 25. 10. 13.] Dominus, cùm & illas commemoraret, quæ secum intraverunt ad nuptias, & illas contra quas januas clausit, & quibus respondit, *Nescio vos*, utrasque virgines dixit, propter continentiam; & quinque propter concupiscentiam carnis edomitam, quinario præditam sensu; ornatas utrasque lampadibus, propter bonorum operum bonæque conversationis in conspectu hominum luculentissimam laudem; utrasque obviam sponso euntes, propter exspectationem qua Christi speratur adventus: sed tamen alias sapientes, alias stultas, quòd sapientes oleum acceperunt in vasis suis, stultæ autem hoc non ferebant secum: in tam multis pares, hoc solo eas dispares demonstrat, hoc solo diversa eis & contraria nomina imponit.

84. Quid enim tam conjunctum quàm virgines & virgines, quinque & quinque lampadibus ornatæ, obviam sponso euntes & istæ & illæ? Et quid tam contrarium quàm sapientes & stultæ? videlicet quòd istæ oleum in vasis, hoc est intelligentiam gratiæ Dei portant in cordibus suis, scientes quòd
[Sap. 8. 21.] nemo possit esse continens nisi Deus det, & hoc ipsum sapientiæ deputantes, scire cujus hoc donum sit: illæ autem largitori omnium bonorum gratias
[Rom. 1. 21. 22.] non agentes, evanuerunt in cogitationibus suis, & obscuratum est insipiens cor earum, dicentes se esse sapientes, stultæ factæ sunt? De quibus sanè nullo modo nunc desperandum est, antequam dormiamus. Sed si ita dormierint, cùm factus fuerit clamor ille, quo adesse jam nuntiabitur sponsus, & evigilantes, hoc est resurgentes remanserint foris: non quia virgines non sunt, sed quia nescientes unde habeant quod sunt, stultæ virgines sunt, meritòque foris erunt, quia internæ affectum gratiæ non secum ferunt.

85. Quando tales ergo repereris, non tibi persuadeant inanitatem vasorum suorum, sed tu eis potiùs plenitudinem. Unde ait Apostolus, *Quisquis se putat aliquid scire, nondum scit quemadmodum oportet scire.* Et mox ostendens quid dixerit, *Quisquis*
[1. Cor. 8. 2. 3.] *autem*, inquit, *diligit Deum, hic cognitus est ab illo.* Nec sic dicere voluit, cognovit eum, sed dicendo, *cognitus est ab illo*, expressiùs voluit commendare, etiam hoc ab illo nobis esse, ut eum diligamus. Ca-
[Rom. 5. 5.] ritas enim Dei diffunditur in cordibus nostris, non per nos ipsos, sed per Spiritum-sanctum qui datus est nobis. NECESSE EST autem ut parum diligat Deum, qui non ab illo, sed à seipso bonum se arbitratur effectum: unde autem fieri potest ut talis non in seipso, sed in Domino glorietur? Qui
[1. Cor. 1. 31.] enim gloriatur quòd sit bonus, in illo debet gloriari, à quo factus est bonus: ac per hoc qui se à semetipso factum bonum arbitratur, consequens est, ut in seipso non in Domino glorietur. Omnis autem intentio gratiæ novi Testamenti, qua sursum cor habemus, (quia omne datum optimum, & omne [Jac. 1. 17.] donum perfectum de sursum est,) id agit ne simus ingrati: atque in ipsa gratiarum actione nihil aliud agitur, nisi ut qui gloriatur, in Domino glorietur. Habes librum, etsi prolixum, tamen quantum existimo non superfluum. Sed ama etiam ecclesiasticas legere litteras, & non multa invenies, quæ requiras ex me, sed legendo & ruminando, si etiam purè Dominum largitorem bonorum omnium depreceris, omnia quæ cognitione digna sunt, aut certè plurima, ipso magis inspirante, quàm hominum aliquo commonente perdisces. Quamquam eo ipso, quo forinsecùs bene admonentem judicio non errante approbamus, quid aliud quàm internum lumen, magistrum nos habere testamur?

EPISTOLA CXLI.*

* Aliàs CLII. quæ autem 141. erat, nunc 264.

Ad populum factionis Donatianæ, quomodo illorum episcopi in Carthaginensi collatione convicti sint. Itaque nunc demum redeant ad Ecclesiæ catholicæ communionem.

SILVANUS Senex, VALENTINUS, [a] AURELIUS, INNOCENTIUS, MAXIMINUS, OPTATUS, AUGUSTINUS, DONATUS, & ceteri episcopi de concilio [b] Zertensi ad Donatistas.

Scripta die 14. Junij an. 412.

1. CUM in auribus nostris fama crebresceret, hoc vobis vestros episcopos dicere, * Cognitorem præmio fuisse corruptum, ut contra eos sententia proferretur; vos autem ista facilè credere, ac propterea multos vestrûm adhuc nolle adquiescere veritati: placuit nobis, cogente Domini caritate, ex concilio nostro hæc ad vos scripta dirigere, quibus primitus admoneremini illos vobis victos atque convictos hæc mendacia jactare: qui etiam in suo Mandato, quod pro illa collatione fecerunt, & suis nominibus atque subscriptionibus firmaverunt, nos illic traditores & persecutores suos esse dicentes, in falsitate atque mendacio manifestissimo detecti atque convicti sunt; ita ut volentes gloriari de multitudine coëpiscoporum suorum, inter aliquorum absentium nomina etiam mortui nomen insererent: & cùm quæreretur ubi esset, subita perturbatione cæcati, ipsi eum confiterentur in itinere defecisse. Et cùm interrogarentur, quomodo potuerit apud Carthaginem subscribere, qui in itinere jam defecerat, vehementiùs perturbati, alio mendacio se obligaverunt, respondentes eum à Carthagine redeuntem fuisse defunctum. de quo mendacio exire omnino minimè potuerunt. Ecce quibus creditis vel de antiqua traditione, vel de Cognitoris corruptione, qui Mantadum suum, ubi nobis objecerunt crimen traditionis, non potuerunt conscribere sine crimine falsitatis. Proinde quæ maximè necessaria credidimus, his litteris tamquam breviario collecta insemus,

* Marcellinum

[a] *Aurelij* nomen hîc exhibent epistolæ hujus exemplaria. At ipsum omittunt codices omnes in lib. 2. Retract. c. 40. ubi hanc eamdem epistolam à se scriptam recognoscit Augustinus, licèt non missam privato ipsius nomine; *quia*, inquit, *in concilio Numidiæ omnibus, qui ibi eramus, hoc fieri placuit*, ut scilicet perbrevi epistolâ docerentur Donatistæ quid in Carthaginensi collatione gestum sit, ne à suis ipsorum episcopis, rem aliter atque habuerat narrantibus, seducerentur ulteriùs.

[b] Lov. *de Concilio Cirtensi.* Codices duo Vaticani, *Xersensi.* At alij propè omnes MSS. necnon editi Bad. Am. & Er. habent, *de concilio Zertensi*: quam lectionem probatam intelligimus viris quibusdam eruditis, qui civitatem aliam in Numidia Cirtensem quæ Constantina vocabatur, & aliam Zertensem fuisse colligunt ex collatione Carthaginensi, ubi præter Constantinensem episcopum Fortunatum, Zertenses alij duo Gaudentius & Salustius recensentur.

ruimus, ne fortè ad magna Geſtorum volumina vel pervenire non facilè poſſitis, vel ea legere laborioſum putetis.

2. Carthaginem venimus & nos & epiſcopi veſtri, & quod priùs nolebant, & indignum eſſe dicebant, in unum convenimus. Electi ſunt ex nobis & ex ipſis, ſeptem hinc, & ſeptem inde, qui pro cauſſa omnium loquerentur. Electi ſunt alij ſeptem hinc, & ſeptem inde, cum quibus, ubi opus erat, conſilium pertractarent. Electi ſunt quatuor hinc & quatuor inde, qui Geſtis conſcribendis cuſtodes eſſent, ne infalſatum aliquid ab aliquo diceretur. Dati ſunt etiam à nobis & ab ipſis notarij quatuor hinc, & quatuor inde, ut bini cum exceptoribus judicis alternarent, ne aliquis noſtrûm ſe dixiſſe aliquid cauſſaretur, quod non fuiſſet exceptum. Huic tantæ diligentiæ etiam illud eſt additum, ut & nos & ipſi, quemadmodum ipſe judex, verbis noſtris ſubſcriberemus, ne quiſquam diceret in illis Geſtis aliquid vel poſtea fuiſſe corruptum. Cùm enim adhuc viventibus eis, qui ſubſcripſerunt, innotuerint eadem Geſta omnibus locis, in quibus oportet ut innoteſcant; ſic etiam ad poſteros confirmata veritas perdurabit. Nolite ergo eſſe ingrati tantæ miſericordiæ Dei, quæ per iſtam diligentiam vobis miniſtrata eſt. Nulla excuſatio jam remanſit, nimiùm dura, nimiùm diabolica ſunt hominum corda, quæ adhuc tantæ manifeſtationi veritatis obſiſtunt.

3. Ecce epiſcopi partis veſtræ, quos omnes elegerunt, ut pro omnibus loquerentur, conati ſunt, quantum potuerunt, ut omnino ipſa cauſſa non ageretur, propter quam tantus numerus epiſcoporum utriuſque partis de univerſa Africa, & de tam longinquis locis Carthaginem venerat. Et cùm omnis anima ſuſpenſa exſpectaret in tanta collectione quid ageretur, illi vehementer inſtabant ut nihil ageretur. Quare hoc? niſi quia cauſſam ſuam malam ſciebant, & facillimè ſe poſſe vinci, ſi ageretur, dubitare non poterant? Ipſe ergo animus eorum, quo timebant ne cauſſa ageretur, jam victos eos eſſe monſtrabat. Si enim extorquerent quod volebant, ut jam collatio ipſa non fieret, nec diſputationibus noſtris veritas appareret; redeuntes à Carthagine, quid vobis erant reſponſuri, quid demonſtraturi? Credo prolaturi erant Geſta, & dicturi vobis, Nos inſtabamus ut cauſſa non ageretur, illi inſtabant ut ageretur. Vos exſpectatis videre quid egerimus: ecce legite ubi eos vicimus, ut nihil ageremus. Fortè & vos reſponderetis, ſi cor haberetis, Nihil ergo acturi, ut quid iſtis? vel potiùs qui nihil egiſtis, ut quid rediſtis?

4. Denique poſteaquam non potuerunt efficere quod conati ſunt, id eſt ut cauſſa non ageretur; ipſa actio demonſtravit quid timuerint, quando in omnibus victi ſunt. Confeſſi ſunt enim contra Eccleſiam catholicam, quæ toto terrarum orbe diffunditur, nihil ſe habere quod dicerent; quia divinis ſanctarum Scripturarum teſtimoniis oppreſſi ſunt, quibus Eccleſia deſignatur incipiens ab Jeruſalem creviſſe per loca, in quibus Apoſtoli prædicaverunt, & nomina eorumdem locorum in ſuis epiſtolis & Actis conſcripſerunt, & inde diffundi per ceteras gentes. Contra iſtam Eccleſiam ſe non habere cauſſam manifeſta voce profeſſi ſunt, ubi eſt evidentiſſima in nomine Dei noſtra victoria. Cùm enim confirmant Eccleſiam, cui nos communicare, ipſos autem non communicare manifeſtum eſt, olim ſe victos eſſe teſtantur; & vobis ſi ſapiatis, apertiſſimè indicant quid dimittere, & quid tenere debeatis, non ea falſitate, qua vobis non ceſſant adhuc uſque mentiri, ſed illa veritate quam victi coacti ſunt confiteri.

5. Quisquis ergo ab hac catholica Eccleſia fuerit ſeparatus, quantumlibet laudabiliter ſe vivere exiſtimet, hoc ſolo ſcelere quod à Chriſti unitate disjunctus eſt, non habebit vitam; ſed ira Dei manet ſuper eum. Quiſquis autem in hac Eccleſia bene vixerit, nihil ei præjudicant aliena peccata; quia *unuſquiſque* in ea *proprium onus portabit*, ſicut Apoſtolus dicit. Et *quicumque* in ea *corpus Chriſti manducaverit indignè, judicium ſibi manducat & bibit*. nam etiam hoc ipſe Apoſtolus ſcripſit. Cum autem dicit, *judicium ſibi manducat*, ſatis oſtendit, quia non alteri judicium manducat, ſed ſibi. Hoc nos egimus, & oſtendimus, & obtinuimus, quia communio malorum non maculat aliquem participatione ſacramentorum, ſed conſenſione factorum. Nam ſi in factis malis non eis quiſque conſentiat; portat malus cauſſam ſuam & perſonam ſuam, nec præjudicat alteri, quem in conſenſione mali operis ſocium non habet criminis.

Ivo p. 2. c. 101 & Grat. 23. q. 4. Si quis à catholica. — *Gal. 6. 5.* — *1. Cor. 11. 29.*

6. Hoc etiam ipſi voce apertiſſima coacti ſunt confiteri, non tunc quando iſta dicebamus, ſed poſtea cùm aliud ageretur. Nam cùm ventum fuiſſet ad cauſſam etiam Cæciliani, quam nos ab Eccleſiæ cauſſa diſtinguebamus, ut ſi fortè malus eſſet inventus, ipſum anathematizaremus, non tamen propter ipſum Eccleſiam Chriſti relinqueremus, cui per malam ſuam cauſſam præjudicare non poſſet: cùm ergo etiam ad ipſam Cæciliani cauſſam ventum fuiſſet, & legiſſent illi concilium * Carthaginenſe, ubi recitabant ſeptuaginta plus minùs epiſcoporum ſententias contra Cæcilianum abſentem prolatas: reſpondimus eis, ſic non obeſſe illud epiſcoporum concilium abſenti Cæciliano, quemadmodum non obfuit plurium epiſcoporum partis Donati concilium * abſenti Primiano, quando eum in Maximiani cauſſâ plus minùs centum epiſcopi damnaverant. Tunc illi nominatâ cauſſâ Maximiani, unde ſciunt ſe etiam quos damnaverant, in honore integro ſuſcepiſſe, & baptiſmum in ſacrilego Maximiani ſchiſmate datum ſe confirmaſſe, & non deſtruxiſſe; & in ſua Bagaitana * ſententia, qua eos damnaverunt, quibuſdam qui in ipſo ſchiſmate fuerunt, dilationem dediſſe, & dixiſſe quòd eos non polluerint ſacrilegi ſurculi Maximiani plantaria: iſta ergo cauſſa poſteaquam eorum aures percuſſit, expaveſcentes & perturbati, & obliti unde ſuperiùs contra nos contendebant, continuò dixerunt, *Nec cauſſa cauſſæ, nec perſona perſonæ præjudicat:* & confirmaverunt verbis ſuis quod nos antea de Eccleſia dicebamus, quia non ſolùm Catholicæ tranſmarinæ, contra quam ſe confeſſi ſunt non habere quod dicerent, verùm etiam Catholicæ Africanæ, quæ illi unitatis communione conjungitur, cauſſa & perſona Cæciliani, qualiſcumque fuiſſet, præjudicare non poſſet; ſi Maximianus, qui cum ceteris ſociis ſuis Primianum damnavit; ſi etiam Felicianus, qui ſimul Primianum damnavit, & poſtea in cauſſa Primiani à Donati parte damnatus eſt, non præjudicat parti Donati, cui modò epiſcopus, ſicut antea fuerat, receptus adjungitur; ſi etiam ipſis ſociis ſuis Maximianus non præjudicat, quibus iſti dilationem dederunt, di-

* an. 311. habitum à factioſis.

* Cabarſuſſitanum an. 393 cujus epiſtola ſynodica in Enarrat. in Pſal. 36.

* an. 394. pronuntiata, quæ habetur in lib. 3. cont. Creſcon. c. 53.

CLASSIS III. AN. 412.

centes eos ab illo, cum quo fuerunt, non fuisse pollutos, quia *nec caussa caussæ præjudicat*, *nec persona personæ*.

7. Quid ergo quæritis amplius? Multis quidem verbis superfluis Gesta oneraverunt; & quia non potuerunt efficere ut caussa non ageretur, hoc fecerunt multùm loquendo, ut quod actum est difficilè legeretur. Sed debent vobis etiam ista eorum pauca verba sufficere, ne propter nescio quæ, nescio quorum hominum crimina, oderitis unitatem catholicæ Ecclesiæ: quia sicut ipsi dixerunt, relegerunt, subscripserunt, *Nec caussa caussæ præjudicat, nec persona personæ.* Nam & in ipsa caussa Cæciliani, quam licèt ad Ecclesiæ caussam non pertinentem, tamen defendendam suscepimus, ut etiam ibi calumniæ manifestarentur ipsorum, apertissimè victi sunt, nihilque eorum quæ in Cæcilianum intendebant, probare potuerunt. Insuper etiam de criminibus traditionis nos episcopalia* Gesta protulimus, unde recitavimus aliquos eorum episcoporum, qui sententias in absentem dixerant Cæcilianum, manifestissimos fuisse traditores. Contra ipsa Gesta illi, quia non habebant quod dicerent, falsa esse dixerunt; sed nullo modo probare potuerunt.

* Cirtensis Conc. an 305. habiti, quæ exstant in lib. 3. cont. Crescon. c. 27.

8. Insuper etiam confessi sunt, vel potiùs pro magna gloria professi sunt, Cæcilianum apud Constantinum Imperatorem à suis præcessoribus accusatum. Et addiderunt mendacium, quòd illis accusantibus fuerit ab Imperatore damnatus. Ecce & hinc victi sunt, unde vobis solent nebulas erroris offundere, concitantes nobis invidiam, & in odium vestrum nos adducentes, quia Ecclesiæ caussam apud Imperatores agimus. Ecce majores eorum de quorum nominibus gloriantur; Ecclesiæ caussam egerunt apud Imperatorem, persequuti sunt accusando Cæcilianum apud Imperatorem, damnatum dixerunt. Jam non vos seducant vanissimis & mendacissimis verbis: redite ad cor vestrum, timete Dominum, cogitate veritatem, relinquite falsitatem. Quidquid enim jam passi fueritis imperialibus legibus, quod non pro justitia, sed pro iniquitate patimini, non poteritis dicere ideo nos esse injustos, quia sic vobiscum agi non debuit, ut Imperator vos ab ista iniquitate compesceret. Episcopi enim vestri confessi sunt majores suos sic egisse cum Cæciliano, quomodo vobiscum agi non vultis. Et tamen quòd Cæcilianum apud Imperatorem persequuti fuerint, etiam ipsis confitentibus & profitentibus satis constitit: quòd autem Cæcilianus fuerit ab Imperatore damnatus, omnino non constitit: immo etiam constitit, eum accusantibus & persequentibus majoribus eorum, & bis * numero priùs ab episcopis, & ab ipso postea Imperatore fuisse purgatum. Hoc etiam ipsi confirmaverunt, talia postea, quasi pro caussa sua, proferendo, ut magis contra ipsos esse invenirentur, & pro caussa Cæciliani etiam illa, quæ protulerunt, recitarentur. Quoscumque ergo accusare voluerunt, nullis certis documentis probare potuerunt. Quidquid autem nos & pro Ecclesiæ caussa, & pro Cæciliani caussa diximus, & verbis suis & lectionibus à se prolatis etiam ipsi confirmaverunt.

* Primùm in Romano Concilio, tum in Arelatensi.

9. Nam protulerunt primò codicem Optati, unde quasi probarent Cæcilianum ab Imperatore damnatum: qui codex cùm contra illos legeretur, & magis ostenderet Cæcilianum fuisse purgatum, ab omnibus risi sunt. Sed quia ipse risus non potuit ab exceptoribus excipi, verbis suis apud Acta risos se esse testati sunt. Iterum recitaverunt & protulerunt libellùm Imperatori Constantino à suis majoribus datum, ubi questi sunt, quòd eos memoratus Imperator graviter persequeretur; ac sic eodem libello manifestarunt se apud Imperatorem à Cæciliano fuisse superatos, falsumque esse quod dixerant, eum ab Imperatore damnatum. Tertiò protulerunt litteras ejusdem Constantini ad vicarium Verinum datas, ubi eos graviter detestatur, & propterea dicit de exsilio relaxandos, & furori suo dimittendos, quia jam Deus cœperat in illos vindicare: ac sic etiam istis Imperatoris litteris confirmaverunt se falsum dixisse, quòd Cæcilianus ab Imperatore damnatus sit; cùm potiùs Imperator ipsos à Cæciliano victos esse monstraverit, quando eos vehementer exsecratus, ideo jussit ut de exsilio dimitterentur, ut Deo judice, sicut & jam cœperant, punirentur.

10. Postea Felicis Aptungensis ordinatoris Cæciliani caussam in medium miserunt, dicentes eumdem Felicem fuisse traditorem, à quo Cæcilianus fuerat ordinatus: & ejusdem Constantini Imperatoris pro Cæciliano contra seipsos litteras protulerunt, ubi ad Proconsulem scripsit, ut ad Comitatum suum mitteretur Ingentius. Iste autem Ingentius confessus fuerat in cognitione Æliani proconsulis [a] falsum se fecisse adversùs Felicem Cæciliani ordinatorem. Dicebant ergo isti non sine caussa voluisse Imperatorem ut ad se mitteretur Ingentius, nisi quia Cæciliani adhuc caussa pendebat: & conabantur immittere suspicionem vanissimam, quòd posteaquam Ingentius ad Comitatum directus est, tunc Imperator contra Cæcilianum potuerit judicare, & illud judicium suum quod nos recitaveramus, ubi inter partes cognoverat, Cæcilianumque purgaverat, sententiâ posteriore rescindere. Sed dicebatur eis, ut hoc potiùs legerent; & nihil omnino proferebant. Illæ autem * litteræ Imperatoris, quibus ad se mitti jussit Ingentium, quas contra seipsos pro Cæciliano recitaverunt, hoc continent, quod Ælianus proconsul, in caussa Felicis audientiam præbuerit competentem, eumdemque Felicem à crimine traditionis innocentem fuisse constiterit. Sed Ingentium ad Comitatum suum propterea jubere transmitti, ut illis qui ibi erant, & diurnis diebus eum interpellare non desinebant, apparere & intimari posset, & frustra eos Cæciliano invidiam comparare, & adversùs eum violenter insurgere voluisse.

* Exstant in epist. 88. n. 4.

11. Quis eos crederet ista contra se recitasse pro nobis, nisi Dei omnipotentis nutu factum esset, ut non solùm verba eorum Gestis tenerentur, sed etiam manus subscribentium legerentur? Nam & ordinem consulum & dierum, qui Gestis expressus est, si quis nunc diligenter advertat, inveniet primò Cæcilianum episcopali judicio fuisse purgatum. Deinde non multo pòst Felicis Aptungensis caussa ab Æliano proconsule examinata est, ubi eum constitit innocentem: in qua caussa ad Comitatum mitti jussus est Ingentius. Et longè postea ipse Imperator caussam inter partes cognovit atque finivit: in qua cognitione Cæcilianum innocentem, illos autem calumniosissimos judicavit. In quo ordine consulum & dierum satis ostenditur fallaciter eos & calumniosè dixisse, quòd Imperator misso ad Comi-

[a] MSS. plerique, *falsam fecisse.* supple, epistolam. vide superiùs epist. 88. n. 4.

tatum Ingentio, judicium suum mutavit; & Cæcilianum, quem priùs purgaverat, postea condemnavit. Non solùm autem nihil de hac re legere potuerunt, & contra seipsos tanta legerunt, sed etiam per ordinem consulum evidentiùs convincuntur, post caussam Felicis proconsulari judicio terminatam, in qua jussum est, ut ad Comitatum Ingentius mitteretur, nec parvo intervallo, sed longè postea memorati Imperatoris judicio inter partes habito, Cæcilianum fuisse purgatum.

12. Non ergo vobis dicant, quia præmio corrupimus judicem. Quid enim aliud solent victi homines dicere? Aut si aliquid dedimus judici, ut contra illos pro nobis pronuntiaret; ipsis quid dedimus, ut contra se pro nobis tanta non solùm dicerent, verùm etiam recitarent? An fortè volunt ut eis apud vos gratias agamus, quia cùm dicant judicem præmio à nobis esse corruptum; ipsi tam multa, quæ pro nobis contra seipsos dixerunt & recitaverunt, gratis nobis omnia præstiterunt? Aut certè si propterea dicunt quòd nos vicerint, quia meliùs egerunt caussam Cæciliani quàm nos, hoc planè credite illis. Nos enim duas lectiones pro illo sufficere putaveramus: illi autem quatuor protulerunt.

13. Sed quid pluribus litteras oneramus? Si vultis nobis credere, credite: & teneamus pariter unitatem, quam jubet & diligit Deus. Si autem nobis non vultis credere, Gesta ipsa legite, aut vobis ut legantur admittite, & an vera sint quæ scripsimus vobis, ipsi probate. Si autem nihil horum facere vultis, & manifestissima veritate convictam partis Donati falsitatem adhuc sequi desideratis, mundi sumus a pœna vestra, quando vos serò postea pænitebit. Si verò id quod vobis præstitit Deus non contemseritis, & post caussam tam diligenter actam, & tam diligenter manifestatam, perversam consuetudinem relinquentes, paci Christi & unitati consenseritis, de vestra correctione gaudebimus: & sacramenta Christi, quæ in sacrilegio schismatis ad judicium habetis, utilia & salubria vobis erunt, cùm in catholica pace habueritis caput Christum, ubi caritas cooperit multitudinem peccatorum. Hæc ad vos scripsimus [a] xviij. cal. Julias, piissimo Honorio Augusto IX. cos. ut quando possunt ad quosque vestrûm istæ litteræ pervenirent.

EPISTOLA CXLII. *

Augustinus Saturnino & Eufrati presbyteris, aliisque clericis, gratulans de ipsorum reditu ad Ecclesiam, eosque in ejus communione confirmans; & hortans ut ecclesiastica officia, pro suo quisque gradu, fideliter exsequantur.

Dominis dilectissimis fratribus presbyteris SATURNINO & EUFRATI, & clericis qui vobiscum sunt, ad unitatem Christi pacemque conversis, AUGUSTINUS episcopus in Domino salutem.

1. LÆTIFICAVIT nos vester adventus: sed non vos absentia nostra contristet. In illa enim Ecclesia sumus, quæ propitio Deo, licèt usquequaque porrecta, & toto orbe diffusa sit, unum tamen corpus est magnum unius capitis magni, quod caput ejus est ipse Salvator, sicut Apostolus dicit. De hujus autem capitis glorificatione, quæ post ejus resurrectionem futura fuerat, tanto antè Propheta prædixit, *Exaltare super cælos Deus;* & quia illo super cælos exaltato Ecclesia ejus omnem terram copiosâ fecunditate fuerat impletura, consequenter idem Psalmus adjunxit, *& super omnem terram gloria tua.* Proinde dilectissimi stabili mente & firmissimo corde, sub tam excelso capite, in tam glorioso corpore persistamus, in quò invicem membra sumus. Unde etsi remotissimis terris mea longinqua esset absentia, in illo simul essemus, à cujus corporis unitate recedere non debemus. Si enim nos una domus haberet, utique simul esse diceremur: quanto magis simul sumus, cùm in uno corpore simul sumus? Quamquam etiam in una domo nos esse Veritas ipsa testatur; quoniam sancta Scriptura, quæ corpus Christi esse dicit Ecclesiam, ipsa itidem dicit, Ecclesiam eamdem esse domum Dei.

2. Sed hæc domus non orbis terræ uno angulo ædificatur, sed per omnem terram. Unde ille Psalmus, in cujus titulo legitur, *Quando domus ædificabatur post captivitatem,* sic incipit: *Cantate Domino canticum novum, cantate Domino omnis terra.* In vetustate quippe veteris hominis, orbem terræ diabolus captivaverat; post hanc captivitatem cùm ædificatur domus, renovatio fidelium significatur in homine novo. Unde dicit Apostolus, *Exsuite vos veterem hominem, & induite eum, qui secundùm Deum creatus est:* & quia hoc per omnem terram fit in unitate catholica; sicut in alio Psalmo dictum est, *& super omnem terram gloria tua;* sic in isto cùm dictum esset, *Cantate Domino canticum novum,* ut demonstraretur quando domus ædificatur in isto cantico novo, continuò subjunctum est, *Cantate Domino omnis terra.* Operarios autem, per quos ista tam magna domus ædificatur, idem Psalmus exhortatur, cùm consequenter dicit, *Bene nuntiate de die ex die salutare ejus, annuntiate in gentibus gloriam ejus, in omnibus populis mirabilia ejus.* & paulò post dicit, *Afferte Domino patriæ gentium, afferte Domino gloriam & honorem.* Quæ sit hæc domus, id est Ecclesia catholica, alio loco [b] dixi.

3. His atque hujusmodi testimoniis, tantæ hujus domus, quæ in tota Scriptura tam multa reperiuntur, ita cesserunt inimici ejus, ut faterentur contra Ecclesiam transmarinam, quam tamen catholicam esse confessi sunt, se caussam non habere. Huic nos communicamus ut conjungi mereamur membris Christi, & compaginem corporis ejus fidelissimæ caritatis amplectamur affectu. Quoniam in Ecclesiæ hujus unitate quicumque malè vixerit, *sibi judicium manducat & bibit,* sicut Apostolus dicit. Quicumque autem bene vivit, non ei præjudicat aliena caussa, & aliena persona. Sic etiam illi cùm de caussa Maximiani urgerentur, ore suo coacti sunt confiteri, quia *Nec caussa caussæ, nec persona personæ præjudicat.* Solliciti tamen invicem sumus pro nobis, tamquam unius corporis membra; ut quicumque adju-

[a] Unus è Vaticanis MSS. *xix. Kal. Julij.* Mox in editis legebatur, *piissimo Honorio Augusto VIII. Cos.* mendosè, uti animadvertit Baronius. Quippe Honorij consolatus octavus incidit in annum Christi 409. At isthæc epistola scripta fuit anno proximè sequenti post Carthaginensem collationem, adeoque an. 412. qui est Honorij Cos. nonus. favent MSS. octo, è quibus aliqui habent, VIIII. alij, *nono Cos.*

[b] Apud Lov. sic legebatur, *alio loco, id est in responsione prima contra Petilianum dixi. Pro pace Christi redite ad Ecclesiam, quæ non damnavit incognita, si pro pace Donati placuit revocare damnata.* quæ verba ex lib. 1. cont. Petiliani litt. cap. 13. perperam hîc inserta expungi oportuit.

CLASSIS III. AN. 412. vante Domino, ad horreum futurum pertinemus, A interim in area simul paleam toleremus, ne propter illam futuro igni destinatam, nos aream Dominicam deseramus.

4. Agite fideliter, & hilariter Ecclesiastica officia, quæ ad vos pertinent, pro gradibus vestris; & ministerium vestrum sinceriter adimplete propter illum Deum, sub quo conservi sumus, & cui rationem de nostris actibus reddituros nos esse cogitamus. Unde abundare debent in vobis misericordiæ viscera, quia judicium sine misericordia erit illi, B qui non fecerit misericordiam. Ac per hoc, & pro illis orate nobiscum, qui adhuc contristantur, ut sanetur carnalis animi infirmitas, ex diuturna consuetudine collecta atque contracta. Nam quis non intelligat quàm bonum sit & jocundum fratres habitare in unum, si sanas fauces ista jocunditas tangat, unde respuat amaritudinem divisionis mens, quæ diligit dulcedinem caritatis? Potens est autem & misericors Deus, quem pro illis oramus, ut quibuslibet occasionibus etiam ipsos adtrahat ad salutem. C Dominus vos in pace conservet.

Jac. 2. 13.

EPISTOLA CXLIII.*

* Aliàs VII. quæ autem 143 erat, nunc 188.

Paucis respondet ad quæstionem ex divinis libris propositam à Marcellino. Tum explicat locum taxatum ex libris suis de libero arbitrio; *declarans in primis quantum suis scriptis tribui velit: eademque occasione varias de animarum origine quæstiones perstringens. Postremò rejicit cujusdam (puta Volusiani) dubitationem, qui ideo non credebat Mariam virginem peperisse, quod id numquàm aliàs fa- D ctum sit.*

Domino eximio, & meritò insigni, multúmque carissimo filio MARCELLINO, AUGUSTINUS in Domino salutem.

Scripta an. 412.

1. EPISTOLAM tuam, quam per sanctum fratrem & coëpiscopum meum Bonifacium accepi, quæsivi, cùm rescriberem, nec inveni. Recolui tamen te in ea quæsisse, quomodo invenerint magi Pharaonis, conversâ in sanguinem totâ aquâ Ægypti, unde simile aliquid E facerent. Quæ duobus modis solvi quæstio solet: Sive quòd marina aqua potuerit offerri; sive (quod est credibilius) quia in ea regione, in qua erant filij Israël, istæ plagæ non fiebant. Hoc enim quibusdam Scripturæ illius locis apertissimè expressum, admonet, etiam ubi non dictum est, quid intelligi debeat.

2. Illæ autem litteræ tuæ, quas presbyter Urbanus adtulit, habent quæstionem mihi proposi- F tam ex libris non divinis, sed meis, quos scripsi *de libero arbitrio*. In talibus autem quæstionibus non multùm laboro, quia etsi defendi sententia mea liquidâ ratione non potest, mea est; non ejus auctoris, cujus sensum improbare fas non est, etiam cùm eo non intellecto, hoc inde sentitur, quod improbandum est. Ego proinde fateor me ex eorum numero esse conari, qui proficiendo scribunt, & scribendo proficiunt. Unde si aliquid vel incautiùs, vel indoctiùs à me positum est, quod non solùm ab G aliis, qui videre id possunt, meritò reprehendatur, verùm etiam à meipso; quia & ego saltem postea videre debeo, si proficio: nec mirandum est, nec dolendum; sed potiùs ignoscendum atque gratulandum, non quia erratum est, sed quia improbatum. Nam NIMIS PERVERSE seipsum amat, qui & alios vult errare, ut error suus lateat. Quanto enim melius & utilius, ut ubi ipse erravit, alij non errent, quorum admonitu errore careat: quod si noluerit, saltem comites erroris non habeat. Si enim mihi Deus quod volo præstiterit, ut omnium librorum meorum quæcumque mihi rectissimè displicent, opere aliquo ad hoc ipsum instituto, colligam atque demonstrem; tunc videbunt homines, quàm non sim acceptor personæ meæ.

3. Vos autem qui me multùm diligitis, si talem asseritis adversùs eos, quorum malitiâ, vel imperitiâ, vel intelligentiâ reprehendor, ut me nusquam scriptorum meorum errasse dicatis; frustra laboratis, non bonam caussam suscepistis, facilè in ea me ipso judice superamini. Quoniam non mihi placet, cùm à carissimis meis talis esse existimor, qualis non sum. Profectò enim non me, sed pro me alium sub meo nomine diligunt, si non quod sum, sed quod non sum diligunt. Nam in quantum me noverunt, vel de me verum credunt, ego ab eis diligor: in quantum autem mihi tribuunt, quod in me non cognoscunt, [a] alium talem qualem me putant, pro me diligunt. Romani maximus auctor Tullius eloquij, *Nullum umquam verbum*, inquit de quodam, *quod revocare vellet, emisit*. Quæ quidem laus, quamvis præclarissima videatur, tamen credibilior est de nimiùm fatuo, quàm de sapiente perfecto. Nam & illi quos vulgò moriones vocant, quanto magis à sensu communi dissonant, magisque absurdi & insulsi sunt, tanto magis nullum verbum emittunt, quod revocare velint: quia dicti mali, vel stulti, vel incommodi pænitere, utique cordatorum est. Sed si in bonam partem accipiatur, ut quempiam talem fuisse credamus, qui cùm sapienter omnia loqueretur, nullum umquam verbum, quod revocare vellet, emisit: hoc potiùs de hominibus Dei, qui Spiritu-sancto acti loquuti sunt, quàm de illo quem sic Cicero laudat, saluberrima pietate credendum est. Ab hac ego excellentia tam longè absum, ut si nullum verbum quod revocare vellem protulero, fatuo sim quàm sapienti similior. Illius quippe scripta summâ sunt auctoritate dignissima, qui nullum verbum, non quod revocare vellet, sed quod revocare deberet, emisit. Hoc quisquis nondum est assequutus, secundas habeat partes modestiæ, quia primas non potuit habere sapientiæ: quia non valuit omnia non pænitenda diligenter dixisse, pæniteat quæ cognoverit dicenda non fuisse.

4. Cùm ergo non sicut quidam carissimi mei putant, nulla vel pauca, sed potiùs plura fortasse quàm etiam maledici opinantur verba dixerim, quæ mallem revocare, si possem; non mihi Tulliana illa blanditur sententia, qua dictum est, *Nullum umquam verbum, quod revocare vellet, emisit*: sed angit me planè Horatiana sententia, *Nescit vox missa reverti*. Hinc est quòd periculosissimarum quæstionum libros, *de Genesi* scilicet, & *de Trinitate*, diutiùs teneo quàm vultis & fertis: ut si non potuerint nisi habere aliqua, quæ meritò reprehendantur, saltem pauciora sint, quàm esse possent, si præcipiti festinatione inconsultiùs ederentur. Vos enim, ut vestræ indicant litteræ, (nam hoc mihi etiam sanctus frater & coëpiscopus meus scripsit Florentius) ideo ut edantur urgetis, quò possint à me, dum in hac carne vivo, defendi, cùm vel ab inimicis mordentibus, vel etiam ab amicis parum intelligentibus, fortasse in quibusdam cœperint accusari. Quod

[a] MSS. plerique, *quod in me non cognoscunt, me minimè diligunt.*

utique

utique propterea dicitis, quia non putatis esse in eis aliquid, quod vera possit ratione culpari. Alioquin non me ad eorum editionem, sed ad diligentiorem emendationem potiùs hortaremini. Ego autem judices veros, & veritate severos magis intueor, inter quos & meipsum primitus constituere volo; ut ad illos ea tantùm reprehendenda perveniant, quæ à me, quamvis sedulò perscrutante, minimè videri potuerunt.

5. Quæ cùm ita sint, hoc tamen quod in tertio libro *de libero arbitrio*, cùm de substantia rationali [B] agerem, sic à me positum est ut dicerem, *In corporibus autem inferioribus anima post peccatum ordinata regit corpus suum, non omni modo pro arbitrio, sed sicut leges universitatis sinunt*, diligenter advertant, qui putant me aliquid de anima humana velut certum statuisse atque fixisse, quòd vel ex parentibus per propaginem veniat, vel in actibus vitæ superioris atque cælestis peccaverit, ut corruptibili carne mereretur includi: & videant sic à me verba fuisse perpensa, ut retento eo quod certum habeo, [C] post peccatum primi hominis natos esse atque nasci ceteros homines in carne peccati, cui sanandæ venit in Domino similitudo carnis peccati, ita omnia sonarent, ut nulli præjudicarent opinioni quatuor illarum, quas postea digessi atque distinxi, non confirmans aliquam, sed interim quod agebam sequestrata illarum discussione determinans, ut quæcumque illarum vera esset, Deus sine dubio laudaretur.

6. Sive enim ex illa una omnes animæ propa- [D] gentur, sive singillatim in singulis fiant, sive extrà creatæ mittantur, sive in corpora sponte merguntur; proculdubio creatura ista rationalis, id est humanæ animæ natura, in corporibus inferioribus, hoc est terrenis, post peccatum ordinata regit corpus suum, non omni modo pro arbitrio, [a] interim quod constat peccatum primi hominis. Non enim dictum est, post peccatum suum, aut postea quàm peccavit; sed dictum est, *post peccatum*: ut quodlibet postea, si fieri posset, discussa ratio declara- [E] ret, sive peccatum ejus, sive peccatum parentis carnis ejus; rectè dictum intelligeretur quod dictum est, *post peccatum in inferioribus corporibus ordinata regit corpus suum, non omni modo pro arbitrio*, quia [Gal. 5.17.] & caro concupiscit adversùs spiritum, & ingemiscimus gravati, [2.Cor. 5.4.] & corpus quod corrumpitur, aggravat animam: [Sap. 9.15.] & quis omnia enarret carnalis infirmitatis incommoda? quæ utique non erunt, cùm corruptibile hoc induerit incorruptionem, ut absorbeatur mortale à vita. Tunc itaque spiritale [F] corpus reget omni modo pro arbitrio; nunc verò non omni modo, sed sicut leges universitatis sinunt, per quas constitutum est, ut corpora orta occidant, & aucta senescant. Nam illius primi hominis anima, ante peccatum etiamsi nondum spiritale corpus, sed animale, tamen pro arbitrio regebat. Post peccatum autem, id est postea quàm peccatum in illa carne commissum esset, ex qua deinceps propagaretur caro peccati, anima rationalis sic est in inferioribus corporibus ordinata, [G] ut non omni modo pro arbitrio regat corpus suum. Quòd si nondum adquiescunt in parvulis, qui nulla adhuc peccata propria commiserunt, jam tamen esse carnem peccati, quia & huic sanandæ, cùm baptizantur, necessaria est medicina, similitudo [A] illa carnis peccati; nec sic istis verbis nostris habent quod succenseant. Constat quippe, nisi fallor, eamdem carnem, etiamsi non vitio, sed naturâ infirma est, tamen post peccatum cœpisse nasci: quia neque ita creatus est Adam, neque aliquem genuit ante peccatum.

7. Quærant ergo alia, quæ rectè reprehendant, non solùm in aliis festinantiùs editis, verùm etiam in his ipsis libris meis *de libero arbitrio*. Neque enim eos inventuros nego unde mihi beneficium conferant; quoniam si illi, quòd jam in multorum manus exierunt, corrigi non possunt, ego certè quoniam vivo adhuc, possum. Hæc autem verba tam cautè à me posita, ut nulli de animæ exortu quatuor illarum opinioni rationive præscriberem, hi tantùm reprehendant, qui reprehendendam putant eamdem ipsam de re tam obscura cunctationem meam: contra quos me non defendo, quòd rectè faciam in hac quæstione cunctari, cùm omnino non dubitem & immortalem esse animam, non ita ut Deus, qui solus habet immortalitem, [1.Tim.6.16.] sed modo quodam sui generis; & eam esse creaturam, non substantiam Creatoris, & si quid aliud de natura ejus certissimum teneo. Sed quia hoc me facere compellit de animæ exortu caliginosissimæ quæstionis obscuritas, manum potiùs porrigant confitenti, & quidquid illud est nosse cupienti; & doceant, si possunt, vel ostendant, si quid de hac re vel certa ratione didicerunt, vel apertissimo divino eloquio crediderunt. Si enim ratio contra divinarum Scripturarum auctoritatem redditur, quamlibet acuta sit, fallit veri similitudine; nam vera esse non potest. Rursus si manifestissimæ certæque rationi velut Scripturarum sanctarum objicitur auctoritas; non intelligit, qui hoc facit, & non Scripturarum illarum sensum, ad quem penetrare non potuit, sed suum potiùs objicit veritati: nec quod in eis, sed quod in seipso velut pro eis invenit, opponit.

8. Exempli gratiâ: Diligenter adtende quod dicam. Scriptum est prope finem libri, qui vocatur *Ecclesiastes*, cùm de solutione hominis, quæ fit per mortem istam, qua dirimitur anima à corpore, Scriptura loqueretur, *Et convertatur pulvis in terram, sicut fuit; & spiritus revertatur ad Deum, qui dedit eum.* [Eccle.12.7.] Sententia hujus auctoritatis proculdubio certa est, nec quemquam decipit falsitate: sed si quispiam voluerit eam sic interpretari, ut inde animarum propaginem, quod ex illa una, quam Deus primo homini dedit, omnes ceteræ veniant, conetur adstruere; videtur illi suffragari, quod ibi de carne dictum est pulveris nomine, (nam utique pulvis & spiritus nihil aliud hoc loco quàm anima & caro intelligitur,) ut eo modo affirmet animam reverti ad Deum, quòd sit de traduce illius animæ, quam primo homini dedit Deus, quemadmodum convertitur caro in terram, cùm sit etiam ipsa de traduce illius carnis, quæ in primo homine de terra facta est: ac sic contendat, ex hoc quod de carne notissimum est, debere nos credere illud quod de anima occultum est. De traduce quippe carnis non ambigitur, sed de animæ ambigitur. Utrumque autem ita positum est in hoc testimonio, velut singula singulis parili ratione reddantur: caro scilicet convertatur in terram sicut fuit; inde enim sumta est, quando factus est primus homo: & spiritus revertatur ad Deum, qui dedit

[a] MSS. Gallicani quatuor, *pro arbitrio, interim quod constat post peccatum* &c. Sic etiam quatuor Vaticani, nisi quòd ex his duo carent voce, *interim*. Quidam codices habent, *quod constat peccato* &c. Alij verò ceteris verbis omissis, *non omni modo pro arbitrio. Non enim dictum est* &c.

Classis III. an. 412.

eum, quando insufflavit in faciem hominis, quem finxerat, flatum vitæ, & factus est homo in animam vivam, ut deinceps ex utraque re utriusque rei propago decurreret.

Gen. 2. 7.

9. Verumtamen si illud est verum, quòd animas non ex illa una propagatas, sed alibi creatas singulis singulas Deus dat, etiam huic sententiæ congruit quod dictum est, *Spiritus revertatur ad Deum, qui dedit eum.* Solæ ergo reliquæ duæ opiniones videntur excludi; quia si fierent in singulis hominibus animæ propriæ, cùm creantur, non putatur dici debuisse, *Spiritus revertatur ad Deum, qui dedit eum*; sed ad Deum, qui fecit eum. *Dedit* enim veluti sic sonat, quasi jam extrà fuerit quod dari posset. Deinde quod dictum est, *revertatur ad Deum*, urgent verbo & premunt, dicentes, Quomodo revertetur, ubi numquam antea fuerit? Potiùs enim dici debuisse asserunt, & ad Deum vel pergat, vel vadat ad Deum, quàm revertatur ad Deum, si numquam illic antea spiritus iste fuisse credendus est. Item quomodo animæ sponte labantur in corpus, cùm scriptum sit, *dedit eum*, non tam in promtu est explicare. Ac per hoc, ut dixi, duæ istæ opiniones sub verbis hujus testimonij laborant. Una, qua putantur singulæ quæque animæ in singulis suis corporibus fieri; alia, qua putantur in corpora sponte demergi. Duabus autem illis, sive de traduce illius unius veniant, sive antea jam creatæ & apud Deum constitutæ, singulis corporibus dentur, sine labore verba ista coaptantur.

10. Et tamen si assertores ejus sententiæ, qua creduntur animæ in suis singulis corporibus fieri, affirment ita esse dictum de spiritu, qui pro anima positus est, *Deus dedit eum*, quemadmodum rectè dicitur dedisse nobis oculos, vel aures, vel manus, vel quodlibet aliud, quæ membra utique non extrà jam fecerat, & alicubi reposita habebat, quæ cùm opus esset, daret, hoc est adderet & adjungeret; sed illic ea fecit in corpore, cui dedisse illa dicitur: quid ei respondeatur non video, nisi fortè alia vel testimonia proferantur, vel certa ratio unde ista opinio refellatur. Itemque illi qui putant animas in corpora sponte defluere, sic accipiunt dictum, *Deus dedit eum*, quomodo dictum est, *Tradidit illos Deus in concupiscentiam cordis eorum.* Proinde unum verbum relinquitur, quod dictum est, *revertatur ad Deum*, quo pacto accipi possit reverti, ubi antè non fuit, si animæ in suis quæque corporibus fiunt, quo solo verbo una illarum quatuor angustatur opinio. Sed neque propter hoc unum verbum temerè existimo illam sententiam esse refutandam, ne fortè possit ostendi aliquo genere locutionis, quo sancta Scriptura uti solet, hoc quoque rectè dici potuisse, ut reverti intelligatur ad Deum spiritus creatus, tamquam ad auctorem à quo creatus est, non tamquam ad eum apud quem primitus fuit.

Rom. 1. 24.

11. Hæc ideo scripsi, ut quisquis illarum quatuor de anima sententiarum aliquam voluerit adstruere atque defendere, talia proferat, vel de Scripturis in auctoritatem ecclesiasticam receptis, quæ non possint aliter accipi; sicuti est, quòd Deus hominem fecit: vel rationem tam certam, ut contradictio aut nulla exsistat, aut insaniæ similis meritò judicetur; velut si quisquam dicat, nec veritatem cognoscere, nec falli quemquam posse nisi viventem. Neque enim ut videamus quàm hoc sit verum, Scripturarum auctoritas necessaria est, ac non sensus ipse communis ita verum esse perspicua ratione proclamat, ut quisquis contradixerit, dementissimus habeatur. Hoc si in ista obscurissima quæstione, quæ de anima est, præstare aliquis potest, adjuvet imperitiam meam. quòd si non potest, non culpet cunctationem meam.

12. De virginitate autem sanctæ Mariæ, si hoc quod scripsi non persuadet fieri potuisse, neganda sunt omnia quæ mirabiliter in corporibus acciderunt. Quòd si propterea non creditur, quia semel factum est, quære ab amico, quem hoc adhuc movet, utrùm nihil inveniatur in litteris sæcularibus, quod & semel factum sit, & tamen creditum non fabulosa vanitate, sed sicut existimant, historica fide, quære obsecro te. Si enim tale aliquid in illis litteris inveniri negaverit, admonendus est: si autem fassus fuerit, soluta quæstio est.

EPISTOLA CXLIV. *

* Aliàs CXXX. quæ autem 144. erat, nunc 145.

Augustinus Cirtensibus à factione Donatistarum conversis ad Ecclesiæ catholicæ societatem gratulatur: admonens ut hoc divino tribuant muneri.

Dominis honorabilibus & meritò suscipiendis, carissimis ac desideratissimis fratribus in omni honorum gradu, CIRTENSIBUS, AUGUSTINUS episcopus.

Scripta circ. hoc tempus.

1. SI id quod in vestra civitate nos graviter contristabat, absumtum est, si duritia cordis humani resistens manifestissimæ & quodammodo publicæ veritati ejusdem veritatis vi evicta est, si sapit dulcedo pacis, unitatisque caritas non jam reverberat oculos saucios, sed sanos illustrat ac vegetat; non sunt hæc opera nostra, sed Dei; nec non hæc humanis operibus omnino tribuerem, si cùm apud vos essemus, tanta conversio multitudinis nobis loquentibus & hortantibus proveniret. Hoc agit ille, & efficit, qui per ministros suos rerum signis extrinsecùs admonet, rebus autem ipsis per seipsum intrinsecùs docet. Nec ideò pigriùs moveri nos oportet ad visendos vos, quoniam quidquid in vobis laudabile est factum, non à nobis, sed ab illo factum est, qui facit mirabilia solus. Multo enim alacriùs debemus accurrere ad spectanda opera divina quàm nostra: quia & nos si quid boni sumus, opus illius non hominum sumus: unde Apostolus dixit, *Neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat; sed qui incrementum dat Deus.*

1. Cor. 3. 7.

2. Xenocrates Polemonem, ut scribitis, & nos ex ª illis litteris recordamur, de fruge temperantiæ disputando, non solùm ebriosum, verùm etiam tunc ebrium, ad mores alios repentè convertit. Quamquam ergo ille, sicut prudenter & veraciter intellexistis, non Deo fuerit adquisitus, sed tantùm à dominatu luxuriæ liberatus: tamen ne idipsum quidem, quod melius in eo factum est, humano operi tribuerim, sed divino. Ipsius namque bona corporis, quod est infimum nostrum, si qua bona sunt, sicut forma & vires & salus, & si quid ejusmodi est, non sunt nisi ex Deo creatore ac perfectore naturæ; quanto magis animi bona donare nullus alius potest? QUID enim SUPERBIUS vel ingratius cogitare potest humana vecordia, si putaverit cùm carne pulcrum faciat Deus hominem, animo castum ab homine fieri? Hoc in libro Christianæ sapientiæ sic scriptum est, *Cùm scirem*, inquit, *quia*

ª Editi, *ex illius litteris.* At MSS. habent, *ex illis* &c.

CLASSIS III. AN. 412. usq. 8 21.

nemo esse potest continens, nisi Deus det; & hoc ipsum erat sapientiæ scire cujus esset hoc donum. Polemo ergo, si ex luxurioso continens factus ita sciret cujus esset hoc donum, ut eum abjectis superstitionibus gentium piè coleret; non solùm continens, sed etiam veraciter sapiens & salubriter religiosus exsisteret: quod ei non tantùm ad præsentis vitæ honestatem, verùm & ad futuræ immortalitatem valeret. Quanto minùs igitur mihi arrogare debeo conversionem istam vestram, vel populi vestri, quam modò nobis nuntiastis, quæ me nec loquente, nec saltem præsente, proculdubio divinitus facta est, in quibus veraciter facta est. Hoc itaque præcipuè cognoscite, hoc piè humiliterque cogitate. Deo, fratres, Deo gratias agite; Deum timete, ne deficiatis; amate, ut proficiatis.

3. Si autem adhuc quosdam amor hominis occultè segregat, & timor hominis fallaciter congregat; observent qui tales sunt, quoniam Deum cui nuda est humana conscientia, nec testem fallunt, nec judicem fugiunt. Si quid autem illos de quæstione ipsius unitatis, pro suæ salutis sollicitudine permovet, hoc sibi quantum existimo justissimum extorqueant, ut de catholica Ecclesia, id est toto orbe diffusa, potiùs id credant, quod divinæ Scripturæ dicunt, non quod linguæ humanæ maledicunt. De ipsa verò dissensione, quæ inter homines orta est, (qui qualeslibet fuerint, non utique præjudicant promissis Dei, qui dixit ad Abraham, *In semine tuo benedicentur omnes gentes*, quod creditum est cùm audiretur prædictum, & negatur cùm videtur impletum,) hoc tantùm interim brevissimum, & nisi fallor invictissimum cogitent, aut actam esse istam caussam in ecclesiastico transmarino judicio, aut non esse actam. Si acta ibi non est, innocens est Christi societas per omnes transmarinas gentes, cujus societatis nos communione gaudemus, & ideo ab eis innocentibus utique sacrilega diremtione separantur. Si verò acta est ibi ista caussa, quis non intelligat, quis non sentiat, quis non videat, eos in ea victos, quorum inde communio separata est? Eligant ergo utrùm malint credere, quod pronuntiaverunt ecclesiastici cognitores, an quod murmurant victi litigatores. Adversùs istam complexionem dictu brevissimam, intellectu facillimam, adtendite pro vestra prudentia diligenter, quàm nihil sobrium responderi possit, & tamen malus Polemo magis ebrietate inveterati erroris evertitur. Date veniam prolixiori fortassis epistolæ quàm jucundiori; verumtamen, ut arbitror, utiliori quàm blandiori, Domini honorabiles & meritò suscipiendi, carissimi ac desiderantissimi fratres. De adventu autem nostro ad vos, utrorumque desiderium Deus impleat. Quanto enim caritatis ardore accendamur ad visendos vos, verbis explicare non possumus; sed vos benignè credere minimè dubitamus.

(Marg.: Gen. 26. 4.)

EPISTOLA CXLV. *

(Marg.: * Aliàs CXLIV. quæ autem 145. erat, nunc 248.)

Anastasio rescribens Augustinus docet, non per legem sed per gratiam, neque timore sed caritate impleri justitiam.

Domino fratri sancto & desiderabili ANASTASIO, AUGUSTINUS in Domino salutem.

(Marg.: Scripta circ. an. 412. aut 413.)

1. SALUTANDI sinceritatem tuam* fidissima occurrit occasio, honorabilium servorum Dei, fratrum nostrorum Lupicini & Concordialis, per quos etiamsi non scriberem, posset caritas tua omnia, quæ apud nos aguntur, addiscere. Scio enim quantum nos in Christo diligas, quia & tu scis quantum in illo vicissim diligaris à nobis: & ideo non dubitavi te contristari potuisse, si eos vidisses sine litteris meis, quos à nobis profectos, & tanta nobis familiaritate conjunctos ignorare non posses: simul etiam quia rescriptorum debitor fui. Nam ex quo sumsi epistolam tuam, nisi nunc primùm rescripsisse me nescio. Tantis enim curis obstricti & distenti sumus, ut etiam hoc nesciam.

(Marg.: CLASSIS III. AN. 413.)

2. Vobis autem quemadmodum sit, & utrùm vobis aliquam requiem, quantum in hac terra potest, Dominus præstiterit, valde nosse cupimus: quoniam si glorificatur unum membrum, congaudent omnia membra; atque ita plerumque contingit, ut dum aliquos fratres nostros in quantulacumque requie constitutos, in mediis nostris anxietatibus cogitamus, non parva ex parte recreemur, tamquam & nos in ipsis quietiùs tranquilliùsque vivamus. Quamvis etiam cùm molestiæ in hujus vitæ fragilitate crebrescunt, æternam requiem nos desiderare compellunt. MUNDUS quippe iste periculosior est blandus quàm molestus, & magis cavendus cùm se illicit diligi, quàm cùm admonet cogitque contemni. Nam cùm omnia quæ in illo sunt, concupiscentia sint carnis & concupiscentia oculorum & ambitio sæculi; sæpe etiam iis qui talibus spiritalia, invisibilia, æterna præponunt, inserit se terrenæ suavitatis affectus, & delectationibus suis nostra comitatur officia. Quanto enim sunt caritati futura meliora, tanto sunt infirmitati violentiora præsentia. Et utinam ij qui ea videre & gemere noverunt, vincere & evadere mereantur. quod sine Dei gratia nullo modo voluntas implet humana; quæ nec libera dicenda est, quamdiu est vincentibus & vincientibus cupiditatibus subdita. A quo enim quis devictus est, huic & servus addictus est. &, *Si vos Filius liberaverit*, ait ipse Dei Filius, *tunc verè liberi eritis*.

(Marg.: 1. Cor. 12. 26. — 1 Johan. 2. 17. — 2. sent. dist. 26. cap. Ceterum. — 2. Pet. 2. 19. — Johan. 8. 36.)

3. Lex itaque docendo & jubendo quod sine gratia impleri non potest, homini demonstrat suam infirmitatem, ut quærat demonstrata infirmitas Salvatorem, à quo sanata voluntas possit, quod infirma non posset. Lex igitur adducit ad fidem, fides impetrat Spiritum * largiorem, diffundit Spiritus caritatem, implet caritas Legem. Ideo Lex pædagogus vocatur, sub cujus minacissima severitate qui invocaverit nomen Domini, salvus erit. Quomodo autem invocabunt in quem non crediderunt? Proinde ne littera sine spiritu occidat, Spiritus vivificans credentibus & invocantibus datur, caritas verò Dei diffunditur in cordibus nostris per Spiritum-sanctum qui datus est nobis, ut fiat quod idem Apostolus dicit, *Plenitudo Legis caritas.* Ita bona est Lex illi, qui eâ legitimè utitur: utitur autem legitimè, qui intelligens quare sit data, per ejus comminationem confugit ad gratiam liberantem. Huic gratiæ, qua justificatur impius, quisquis ingratus velut ad Legem implendam de suis viribus fidit, ignorans Dei justitiam, & suam volens constituere, justitiæ Dei non est subditus: ac per hoc fit ei Lex non absolutionis adjutorium, sed vinculum criminis. Non quia Lex malum est, sed quia *peccatum*, sicut scriptum est, *per bonum* talibus *operatur mortem*. Per mandatum enim graviùs delinquit, qui per mandatum scit quàm malum sit, quod admittit.

(Marg.: * Beda vulgatus 2. Cor. 3. habet, largitorem. — Galat. 3. 24. — Joël. 2. 32. — Rom. 10 14. — 2. Cor. 3 6. — Rom. 5. 5. — Rom. 13. 10. — 1. Tim. 1. 8. — Rom. 10. 3. — Rom. 7. 13.)

4. INANITER autem PUTAT VICTOREM SE ESSE PECCATI, qui pœnæ timore non peccat; quia etsi non impletur foris negotium malæ cupiditatis, ipsa tamen mala cupiditas intus

Classis III. an. 415.

est hostis. Et quis coram Deo innocens invenitur, qui vult fieri quod vetatur, si subtrahas quod timetur? Ac per hoc in ipsa voluntate reus est, qui vult facere quod non licet fieri, sed ideo non facit, quia impunè non potest fieri. Nam quantum in ipso est, mallet non esse justitiam peccata prohibentem atque punientem. Et utique si mallet non esse justitiam, quis dubitaverit quòd eam si posset auferret? Ac per hoc quomodo justus est, justitiæ talis inimicus, ut eam si potestas detur præcipientem auferat, ne comminantem vel judicantem ferat? INIMICUS ergo JUSTITIÆ EST, qui pœnæ timore non peccat: amicus autem erit, si ejus amore non peccet. tunc enim verè timebit peccare. Nam qui gehennas metuit, non peccare metuit, sed ardere. Ille autem peccare metuit, qui peccatum ipsum sicut gehennas odit. Ipse est timor Domini castus permanens in sæculum sæculi. Nam ille timor pœnæ, tormentum habet, & non est in caritate, eumque perfecta caritas foras mittit.

Psal. 18. 10.

1. Johan. 4. 18.

5. Tantum porrò quisque peccatum odit, quantum justitiam diligit, quod non poterit Lege terrente per litteram, sed Spiritu sanante per gratiam. Tunc fit quod Apostolus admonet, *Humanum dico, propter infirmitatem carnis vestræ: Sicut enim exhibuistis membra vestra deservire immunditiæ & iniquitati ad iniquitatem; sic nunc exhibete membra vestra deservire justitiæ in sanctificationem.* Quid enim est, Sicut illud, ita & hoc, nisi Quemadmodum ad peccandum nullus vos cogebat timor, sed ipsius libido voluptasque peccati; sic ad justè vivendum non vos supplicij metus urgeat, sed ducat delectatio caritasque justitiæ? Et hæc quidem, quantum mihi videtur, nondum est perfecta, sed quodammodo adulta justitia. Neque enim frustra præmitteret, *Humanum dico, propter infirmitatem carnis vestræ*, nisi quia plus aliquid dicendum fuit, si jam illi ferre potuissent. Plus quippe servitutis debetur justitiæ, quàm peccato solent homines exhibere. Nam pœna corporis etsi non à voluntate, tamen revocat ab opere peccati. Nec facilè quisquam est, qui palàm committat, quo illicitam & immundam percipiat voluptatem, si cruciatus vindictæ certum est continuò sequuturos. JUSTITIA verò SIC AMANDA EST, ut ab ejus operibus etiam pœnæ corporis nos cohibere non debeant, atque inter manus etiam crudelium inimicorum luceant opera nostra coram hominibus, ut quibus placere possunt, glorificent Patrem nostrum qui in cælis est.

Rom 6. 19. Beda vulgatus ibidem.

Matt. 5. 16.

6. Hinc est quod ille fortissimus justitiæ dilector exclamat, *Quis nos separabit à caritate Christi? Tribulatio, an angustia, an persequutio, an fames, an nuditas, an periculum, an gladius? Sicut scriptum est, Quoniam propter te mortificamur tota die, deputati sumus ut oves occisionis. Sed in his omnibus supervincimus per eum, qui dilexit nos. Certus sum enim, quia neque mors, neque vita, neque angelus, neque principatus, neque præsentia, neque futura, neque virtus, neque altitudo, neque profundum, neque creatura alia poterit nos separare à caritate Dei, quæ est in Christo Iesu Domino nostro.* Vide quemadmodum non utcumque ait, Quis nos separabit à Christo: sed ostendens unde cohæreamus Christo, *Quis nos*, inquit, *separabit à caritate Christi?* Caritate igitur Christo, non pœnæ timore cohæremus. Deinde commemoratis eis, quæ videntur habere violentiam, nec tamen habent valentiam separandi, ita conclusit, ut eamdem diceret caritatem Dei quam dixerat Christi. Et quid est, *à caritate Christi*, nisi à caritate justitiæ? De illo quippe dictum est, *Qui factus est nobis sapientia à Deo, & justitia, & sanctificatio, & redemtio, ut quemadmodum scriptum est, Qui gloriatur, in Domino glorietur.* Sicut ergo ille est iniquissimus, quem nec pœnæ corporales deterrent ab immundis operibus sordidæ voluptatis: ita ille justissimus, qui nec pœnarum corporalium terrore revocatur à sanctis operibus luminosissimæ caritatis.

Rom. 8. 35.

Psal. 43. 22.

Classis III. an. 415.

1. Cor. 1. 30.

Jer. 9. 24.

7. Quæ caritas Dei, quod perpetua cogitatione tenendum est, diffunditur in cordibus nostris per Spiritum-sanctum, qui datus est nobis, ut qui gloriatur, in Domino glorietur. Cùm ergo nos hujus caritatis, qua Lex verissimè impletur, pauperes egentesque sentimus; non de inopia nostra divitias ejus exigere, sed orando petere, quærere, pulsare debemus; ut ille, apud quem est fons vitæ, det nobis inebriari ab ubertate domus suæ, & voluptatis suæ potari torrente: quo inundati atque vegetati, non solùm tristitiâ non absorbeamur, verùm etiam gloriemur in tribulationibus, scientes quia tribulatio patientiam operatur, patientia probationem, probatio spem, spes verò non confundit: non quia per nos ipsos hoc possumus, sed quoniam caritas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum-sanctum, qui datus est nobis.

Rom. 5. 5.

Psal. 35. 9.

Rom. 5. 4.

8. Delectavit me ista saltem per litteras loqui tecum, quæ cum præsente non potui: & hoc non propter te, qui non alta sapiens consentis humilibus; sed propter quosdam, qui nimiùm arrogant humanæ voluntati, quam Lege data putant, ad eam implendam sibi posse sufficere, nullâ super doctrinam Legis gratiâ sanctæ inspirationis adjutam: per quorum disputationem infirmitati hominum miseræ atque indigæ suadetur, ut nec orare debeamus ne intremus in tentationem. Non quia hoc audent apertè dicere; sed eorum sententiam, velint nolint, hoc utique sequitur. Nam ut quid nobis dicitur, *Vigilate & orate ne intretis in tentationem?* Ut quid etiam secundùm hanc exhortationem, cùm doceret orare, præcepit ut dicamus, *Ne nos inferas in tentationem:* si hoc non impletur ex adjutorio gratiæ divinæ, sed id totum est in arbitrio voluntatis humanæ? Quid plura? Saluta fratres qui tecum sunt, & orate pro nobis, ut salvi simus secundùm illam salutem, de qua dicitur, *Non est opus sanis medicus, sed malè habentibus. Non veni vocare justos, sed peccatores.* Orate ergo pro nobis, ut justi simus; quod quidem homo non potest nisi norit & velit, & erit continuò qui plenè voluerit: sed hoc ipsum in eo non erit, nisi gratiâ Spiritus sanetur, & adjuvetur, ut possit.

Matt. 26. 41.

Matt. 6. 13.

Matt. 9. 12.

EPISTOLA CXLVI. *

Pelagium resalutat, & pro litteris ipsius officiosis gratiam habet.

* Ex lib. de Gestis Pelag. Quæ autem 146. erat, nunc 205.

Domino dilectissimo & [a] desideratissimo fratri [a]

[a] Pelagius integritatem fidei suæ probaturus in Diospolitana synodo, quæ exeunte an. 415. habita fuit, has litteras aliasque ab orthodoxis episcopis sibi directas protulit, uti in lib. de Gestis Pelag. narrat Augustinus: qui subinde consilium sensumque hujus epistolæ suæ curat palàm aperiendum. *Non solùm*, inquit, *ab ejus laudibus temperavi; sed etiam quantum potui, sine ejus commotione quæstionis de gratia, rectè sapere admonui* &c. *Dixi* desideratissimum, *quoniam valde cupiebam cum præsente aliquid colloqui. Jam enim audieram contra gratiam, qua justificamur, quando hinc aliqua commemoratio fieret, aperta eum contentione conari.* &c. *Ei bona optavi à Domino retribui, non ad salutem corporis pertinentia, sed ea potiùs quæ putabat esse, vel fortè adhuc putat in solo arbitrio voluntatis & propriæ potestate posita* &c. *Etiam ibi petivi ab eo, ut pro me oraret, quò potiùs à Domino talis fierem, qualem me esse jam crederet; ut eum sic admonerem, contra quod ille sapiebat, ipsam quoque justitiam, quam in me laudandam putaverat, non esse volentis, neque currentis, sed miserentis Dei* &c.

Classis III. An. 413.

Scripta circ. idem temp.

Pelagio Augustinus in Domino salutem.

Gratias ago plurimùm quòd me litteris tuis exhilarare dignatus es, & certum facere de salute vestra. Retribuat tibi Dominus bona, quibus semper sis bonus, & cum illo æterno vivas in æternum, Domine dilectissime, & desideratissime frater. Ego autem etsi in me non agnosco præconia de me tua, quæ tuæ benignitatis epistola continet; benevolo tamen animo ergà exiguitatem meam, ingratus esse non possum: simul admonens, ut potiùs ores pro me, quò talis à Domino fiam, qualem me jam esse arbitraris. *& alia manu:* Memor nostri incolumis Domino placeas, Domine dilectissime & desideratissime frater.

DE DUABUS PROXIME SEQUENTIBUS epistolis.

Lib. II. Retract. Caput XLI.

Indiculus opusculorum S. Aug.

De *videndo Deo* scripsi librum, ubi de spiritali corpore, quod erit in resurrectione sanctorum, inquisitionem diligentiorem distuli, utrùm vel quomodo Deus, qui spiritus est, etiam per corpus tale videatur: sed eam postea quæstionem sanè difficillimam in novissimo, id est in vicesimo & secundo libro de Civitate Dei, satis quantùm arbitror explicavi. Inveni etiam in quodam nostro codice, in quo & iste liber est, quoddam Commonitorium à me factum de hac re ad episcopum Siccensem Fortunatianum, quod in opusculorum meorum indiculo, nec inter libros, nec inter epistolas est notatum. Hic liber sic incipit, *Memor debiti.* Illud autem, *Sicut præsens rogavi.*

DE VIDENDO DEO LIBER *seu* EPISTOLA CXLVII. *

* Aliàs CXII. quæ autem 147. erat, nunc 33.

a Scripta videtur an. 413.

Prooemium.

Docet Deum corporeis oculis videri non posse.

Augustinus [a] Paulinæ salutem.

1. Memor debiti quod ex tua petitione, & mea promissione factum est, religiosa famula Dei Paulina, persolutionis quoque ejus negligens esse non debui. Cùm enim petivisses ut de invisibili Deo, utrùm per oculos corporeos possit videri, prolixè aliquid copioséque ad te scriberem, negare non potui, ne sanctum tuum studium offenderem; sed promissum distuli, sive propter alias occupationes meas, sive quòd à me id flagitaretur, unde aliquanto diutiùs cogitari oportebat. Sed cùm tanta res esset, quæ cogitando non tam quid de ea sentiendum dicendumve esset, quàm quonam modo persuadendum iis qui diversa sentirent, fieret difficilior, finem aliquando dilationi adhibendum putavi, sperans divinum adjutorium magis mihi scribenti quàm differenti adfuturum. Quamobrem primùm mihi videtur, plus valere in hac inquisitione vivendi quàm loquendi modum. Nam qui didicerunt à Domino Jesu Christo mites esse & humiles corde, plus cogitando & orando proficiunt, quàm legendo & audiendo. (Matt. 11. 29.) Nec ideo tamen agere partes suas sermo cessaverit; sed cùm plantator & rigator officium A sui gesserit muneris, cetera illi, qui dat incrementum, relinquit: ille quippe etiam ipsum plantatorem rigatoremque formavit.

2. Secundùm interiorem igitur hominem (2. Cor. 4. 16.) percipe verba intellectus. Ipse enim renovatur de die in diem, etiam cùm exterior iste corrumpitur, sive castigatione abstinentiæ, sive aliqua morbida valetudine, sive quolibet casu, vel certè quod necesse est etiam iis, qui sano corpore diu vivunt, ipso ætatis accessu. Erige itaque spiritum mentis B tuæ, qui renovatur in agnitione Dei secundùm imaginem ejus qui creavit eum (Col. 3. 10.); ubi per fidem in te habitat Christus (Eph. 3. 17.); ubi non est Judæus & Græcus, servus & liber, masculus & femina (Gal. 3. 28.): ubi non morieris cùm solvi corpore cœperis; quia nec ibi marcuisti, cùm sis annis gravis. Hoc interiore tuo erecta intende, & vide quæ loquor. Nolo auctoritatem meam sequaris, ut ideo putes tibi aliquid necesse esse credere, quoniam à me dicitur: sed aut scripturis canonicis credas, si quid nondum quàm C verum sit vides, aut interiùs demonstranti veritati, ut hoc planè videas.

3. Exempli gratiâ dicam aliquid, quo ad hæc certiùs præstruaris, & inde potissimùm unde nobis in hoc ipso opere propositus est disputandi labor. Credimus videri Deum, non quia videmus, vel per oculos corporis sicut videmus hunc solem, vel mentis obtuitu sicut se quisque interiùs videt viventem, videt volentem, videt quærentem, videt scientem, videt nescientem. Tu itaque lectis ipsa his litteris, D solem quidem te vidisse recolis per oculos corporis, potes etiam statim videre si est id temporis, & eo loci es, ubi ex ea parte cælum oculis tuis usque ad solem contuendum patet. Ad illa verò videnda quæ mente conspici dixi, id est quòd vivas, quòd videre Deum velis, quòd id requiras; quòd te vivere & velle & quærere scias, quomodo autem Deus videatur nescias; ad hæc, inquam, omnia videnda non oculos corporis adhibes, nec intervallum loci, per quod intendatur obtutus, ut ad ea cernenda perveniat, sentis aut quæris: E sic vides vitam tuam, voluntatem, inquisitionem, scientiam, ignorantiam, quia nec ipsa est contemnenda visio, videre quod nescias. Sic, inquam, vides hæc omnia, ut in te videas, apud te habeas, ac sine ullis figurarum liniamentis colorumque nitoribus, tanto clariùs & certiùs, quanto simpliciùs interiúsque conspicias. Cùm igitur nec corporis oculis sicut corpora sive cælestia sive terrestria, nec mentis adspectu sicut ea sunt, quorum nonnulla commemoravi, quæ apud temet- F ipsam certissimè intueris, nunc videamus Deum; cur credimus eum videri, nisi quia Scripturæ accommodamus fidem, ubi legitur, *Beati mundo corde; quoniam ipsi Deum videbunt?* (Matt. 5. 8.) & si qua alia in hanc sententiam eadem divina auctoritate conscripta sunt, cui non credere nefas ducimus; credere autem pietatis esse minimè dubitamus.

4. Hanc itaque distinctionem tene, ut si quid te admonuero, disserendo, quod ita videas oculis carnis, vel ullo alio sensu ejus sentias, seu te sen- G sisse recolas, sicut sentiuntur colores, fragores, odores, sapores, fervores, & si quid aliud per corpus cernendo, audiendo, olfaciendo, gustando, tangendo sentiamus; aut ita videas mentis intuitu, ut vides vitam, voluntatem, cogitationem, memoriam, intelligentiam, scientiam, fidem tuam, & quidquid aliud mente conspicis, atque ita esse non

[a] In MSS. inscribitur, *Liber ad Paulinam de videndo Deo*: nec habentur isthæc verba, *Paulinæ salutem*: licèt prænotetur, *Augustinus*.

tantùm credendo, sed planè videndo non dubitas, A hoc me judices ostendisse. Quòd autem non sic ostendero, ut aut corporis aut animi sensu visum perceptumque teneatur, & tamen dixero aliquid, quod aut verum quidem aut falsum esse necesse sit, sed nullo illorum duûm genere videatur; restat ut tantummodo credatur vel non credatur. Sed si divinarum Scripturarum, earum scilicet quæ canonicæ in Ecclesia nominantur, perspicua firmatur auctoritate, sine ulla dubitatione credendum est. Aliis verò testibus vel testimoniis, quibus aliquid B credendum esse suadetur, tibi credere vel non credere liceat, quantum ea momenti ad faciendum fidem vel habere vel non habere perpenderis.

5. Si enim ea quæ non vidimus, hoc est, in [a] præsenti apparentia non sensimus vel mente vel corpore, neque de Scripturis sanctis vel legendo vel audiendo didicimus, nulla omnino credidissemus, unde sciremus esse civitates ubi numquam fuimus; vel à Romulo conditam Romam, vel, ut de propioribus loquar, Constantinopolim à Con- C stantino? Unde postremò sciremus quinam parentes nos procreavissent, quibus patribus, avis, majoribus geniti essemus? Talium quippe cùm plurima sciamus, non tamen ea vel ullo sensu præsentia, sicut solem, sicut nostri animi voluntatem, vel canonicorum eloquiorum auctoritate, sicut Adam fuisse primum hominem, aut Christum in carne natum passumque resurrexisse didicimus; sed aliis referentibus, de quorum testimonio in hoc dumtaxat rerum genere minimè dubitandum esse pu- D tavimus. In quibus si alicubi fallimur, credendo vel ita esse quod non ita est, vel non ita esse quod ita est, nihil periculi esse judicamus, si non sit contra illam fidem, qua pietas informatur. Hæc prælocutio mea nondum propositam discutit quæstionem, sed te atque alios qui ista lecturi sunt, præstruit quales seu meorum seu quorumlibet scriptorum judices esse debeatis; ne vel scire vos opinemini quod nescitis, vel temere credatis quod neque corporis sensibus aut animi contuitu in ejusdem E rei, quæ cognoscenda est, evidentia percepistis, neque canonicarum Scripturarum auctoritate, etiam si non adfuit sensibus vel animi vel corporis vestri, tamen credendum esse didicistis.

Caput I.

6. Jamne ergo venimus ad caussam, an adhuc lecturus instruendus est? Nonnulli enim putant ipsum quod dicimus credere, cùm res vera creditur, hoc solùm esse mente contueri. Quòd si ita est, fallitur ista nostra superior prælocutio, in qua distinximus aliud esse aliquid sentire per corpus, si- F cut in cælo solem, & in terra montem, arborem, corpusve quodlibet; & aliud mentis intuitu rem nihilominus evidentem, sicut nostra voluntas à nobismetipsis intus adspicitur cùm aliquid volumus, vel cogitatio cùm cogitamus, vel memoria dum recordamur, vel tale aliquid in animo sine corpore: aliud autem credere quod in corporis mentisve conspectu nec adest nec adfuisse recolitur; sicut sine parentibus creatum Adam, & natum ex virgine passumque resurrexisse Christum. Hæc enim G etiam corporaliter facta sunt, & videri per corpus, si tunc adessemus, utique potuerunt: nunc autem non adsunt, sicut adest ista lux, quæ oculis cernitur; aut voluntas, qua nunc aliquid volumus, quæ mente conspicitur. Sed quia hæc distinctio falsa non est, profectò illa præstructio minùs habebat, quòd inter credere, & aliquid præsens mente conspicere, ne omnino unum atque idem putaretur, parum clara fuerat elocutione discretum.

Caput II.

7. Quid ergo dicimus? Num satis est ut inter videre & credere hoc distare dicamus, quia præsentia videntur, creduntur absentia? Planè forsitan satis est, si præsentia illa hoc loco intelligamus dicta, quæ præsto sunt sensibus sive animi sive corporis, unde etiam ducto vocabulo præsentia nominantur. Sic enim hanc lucem corporis sensu, sic & meam voluntatem planè video, quia præsto est animi sensibus, atque intus mihi præsens est. Si quis verò mihi indicet voluntatem suam, cujus os & vox mihi præsens est; tamen quia ipsa voluntas quam mihi indicat, latet sensum corporis & animi mei, credo, non video: aut si eum mentiri existimo, non credo, etsi fortè, ut dicit, ita sit. Creduntur ergo illa quæ absunt à sensibus nostris, si videtur idoneum quod eis testimonium perhibetur. Videntur autem quæ præsto sunt, unde & præsentia nominantur vel animi vel corporis sensibus. Nam cùm sint quinque corporis sensus, cernendi, audiendi, olfaciendi, gustandi, tangendi; visus quidem in eis præcipuè oculis adtributus est, verumtamen hoc verbo utimur & in ceteris. Non enim tantùm dicimus, Vide quid luceat, sed etiam Vide quid sonet, Vide quid oleat, Vide quid sapiat, Vide quid caleat. Nec quia dixi ea credi, quæ absunt à sensibus nostris, sic accipiatur ut inter illa deputentur, quæ aliquando vidimus, & nos vidisse retinemus certique sumus, quamvis tunc non præsto sint cùm recoluntur à nobis. Neque enim inter credita, sed inter visa deputantur; & ideo nota sunt, non quia fidem habuimus aliis testibus, sed quia nos vidisse sine dubio recordamur & scimus.

Caput III.

8. Constat igitur nostra scientia ex visis rebus & creditis: sed in iis quæ vidimus vel videmus, nos ipsi testes sumus; in his autem quæ credimus, aliis testibus movemur ad fidem, cùm earum rerum, quas nec vidisse nos recolimus, nec videmus, dantur signa vel in vocibus, vel in litteris, vel in quibusque documentis, quibus visis non visa creduntur. Non autem immeritò scire nos dicimus non solùm ea, quæ vidimus, aut videmus, verùm & illa, quæ idoneis ad quamque rem commoti testimoniis vel testibus credimus. Porrò si scire non incongruenter dicimur, etiam illud quod certissimum credimus; hinc factum est ut etiam rectè credita, etsi non adsint sensibus nostris, videre mente dicamur. Scientia quippe menti tribuitur, sive per corporis sensus, sive per ipsum animum aliquid perceptum cognitumque retineat: & fides ipsa mente utique videtur, quamvis hoc fide credatur, quod non videtur. Unde & apostolus Petrus dicit, *In quem modò non videntes creditis*. & ipse Dominus, *Beati qui non viderunt, & crediderunt*. (1. Pet. 1. 8. / Johan. 20. 29.)

9. Cùm itaque dicitur homini; Crede Christum resurrexisse à mortuis: si credit, adtende quid videat, adtende quid credat, & utrumque discerne. Videt hominem cujus audit vocem; & ipsa vox in visis corporalibus deputatur, secundùm ea quæ suprà diximus. Hæc duo sunt, testis & testimonium: quorum ad oculos unum, ad aures alterum pertinet. Sed hunc testem fortasse aliorum testimoniorum auctoritas confirmat, divinarum scilicet Scripturarum vel quorumlibet aliorum, quibus est motus ad fidem. Scripturæ ad visa pertinent cor-

a Lov. *in præsentia*. At alij omnes libri habent, *in præsenti apparentia*.

poris oculorum si eas legit, vel aurium si audivit. A Videt autem animo quidquid figuris litterarum sonisve significari intellexit. Videt ipsam fidem suam, qua se credere sine cunctatione respondet. Videt cogitationem, qua cogitat quid ei possit prodesse quod credit. Videt voluntatem, qua accessit ad suscipiendam religionem. Videt etiam ipsius resurrectionis quamdam imaginem in animo suo factam, sine qua intelligi non potest quidquid factum corporaliter dicitur, sive credatur, sive non credatur.

CAPUT IV. Sed, ut puto, distinguis quomodo videat fidem B suam qua credit, & quomodo videat illam resurrectionis imaginem in animo suo factam, quam si hoc audit, videt, etiam qui non credit.

10. Hæc ergo omnia videt, partim corpore, partim mente. Voluntatem verò ejus, à quo audit, ut credat, & ipsam Christi resurrectionem non videt, sed credit; & tamen eam videre dicitur quodam mentis obtuitu, magis secundùm testimoniorum fidem, quàm rerum præsentiâ creditarum. Illa enim, quæ videt, adsunt sensibus vel animi vel cor- C poris; quæ autem credit, absunt à sensibus & animi & corporis. Quamvis voluntas ejus, à quo audit, ut credat, non sit præterita, sed maneat in loquente; quam in seipso idem ipse qui loquitur videt: ille verò qui audit, non eam videt, sed credit. Resurrectio autem Christi præterita est, quam nec illi viderunt homines, qui tunc fuerunt. Nam qui viderunt viventem Christum, quem viderant morientem, ipsam tamen resurrectionem cùm fieret non viderunt, sed eam certissimè crediderunt, vi- D dendo & tangendo vivum, quem noverant mortuum. Nos totum credimus & quòd resurrexerit, & quòd ab hominibus tunc visus & contrectatus sit, & quòd nunc vivat in cælis, nec jam moriatur, & mors illi ultra non dominetur. Res autem ipsa nec corporis nostri sensibus adest, sicut adest hoc cælum & terra; nec nostræ mentis obtutibus, sicut adest fides ipsa, qua hoc credimus.

11. Sed jam satis, ut puto, ista mea prælocutione recognovisti, quid sit videre vel mente vel E corpore, & quid ab eis distet credere. Quod quidem fit mente, & videtur mente; quoniam menti nostræ fides nostra conspicua est. Sed tamen quod eadem fide creditur, abest & ab adspectu corporis nostri, sicut abest corpus in quo Christus resurrexit; & ab adspectu mentis alterius, sicut abest ab adspectu mentis meæ fides tua, quamvis eam esse in te credam, cùm eam non videam corpore, quod nec tu potes; nec mente, quod tu potes, sicut ego meam, quam tu non potes. Nemo enim scit quid F agatur in homine, nisi spiritus hominis qui in ipso est, donec veniat Dominus & illuminet abscondita tenebrarum, & manifestet cogitationes cordis, ut eas non solùm quisque suas videat, sed & aliorum. Secundùm hoc enim dixit Apostolus, neminem scire quid agatur in homine, nisi spiritum hominis, qui in ipso est, secundùm quod videmus in nobis. Nam secundùm id quod credimus nec videmus, & multos fideles esse novimus, & multis noti sumus. (1. Cor. 2. 11. — 1. Cor. 4. 5.)

CAPUT V. 12. Si ergo jam ista distincta sunt, veniamus G ad caussam. Scimus posse Deum videri, quoniam scriptum est, *Beati mundo corde; quoniam ipsi Deum videbunt*. (Matt. 5. 8.) An fortè non debui dicere, scimus, sed, credimus: quoniam Deum nec corpore aliquando vidimus, sicut hanc lucem; nec mente, sicut ipsam in nobis, qua id credimus, fidem: sed tantùm quia scriptum est in ea Scriptura cujus fideles sumus, quòd verum sit, minimè dubitamus. Apostolus tamen Johannes cùm tale aliquid diceret, *Scimus*, inquit, *quia cùm apparuerit, similes ei erimus; quoniam videbimus eum sicuti est*. (1. Johan. 3. 2.) Ecce, scire se dixit, quod nondum factum fuerat, nec videndo, sed credendo cognoverat. Rectè itaque diximus, scimus Deum posse videri, quamvis eum non viderimus, sed divinæ auctoritati, quæ sanctis libris continetur, crediderimus.

13. Quid ergo est quod eadem dicit auctoritas, *Deum nemo vidit umquam?* (Johan. 1. 18. — 1. Johan. 4. 12.) An fortasse respondetur quòd illa testimonia de videndo Deo sunt, non de viso? *Ipsi* enim *Deum videbunt*, dictum est; non, viderunt: & non, vidimus; sed, *videbimus eum sicuti est*. Proinde his sententiis non est contrarium, *Deum nemo vidit umquam*. Videbunt enim quem non viderunt, qui mundo corde filii Dei esse voluerint. Quid est ergo, *Vidi Deum facie ad faciem; & salva facta est anima mea?* (Gen. 32. 30.) An & hoc non est contrarium illi quod dictum est, *Deum nemo vidit umquam?* (Johan. 1. 18.) Et illud quod de Moyse scriptum est, *Quia loquebatur cum Deo facie ad faciem, sicut quis loquitur ad amicum suum*. (Exodi 33. 11.) Et illud quod Propheta Isaias de seipso loquens ait, *Vidi Dominum sabaoth sedentem in throno*: (Isa. 6. 1.) & si qua alia solent similia testimonia ex eadem auctoritate proferri, quomodo non sunt contraria sententiæ, qua dictum est, *Deum nemo vidit umquam*. Quamquam & ipsum Evangelium potest putari sibi esse contrarium. Quomodo enim verum est, quod in eo dicitur, *Qui me* [a] *vidit, vidit & Patrem*; (Johan. 14. 9.) si, *Deum nemo vidit umquam?* Quomodo verum est, *Angeli eorum semper vident faciem Patris mei*; (Matt. 18. 10.) si, *Deum nemo vidit umquam?*

14. Quâ igitur regulâ intelligentiæ ista veluti contraria & repugnantia, non esse contraria nec repugnare probabimus? Neque enim fieri ullo modo potest, ut hæc Scripturarum auctoritas aliqua ex parte mentiatur. Si dicimus in eo quod scriptum est, *Deum nemo vidit umquam*, homines tantummodo intelligendos, sicut etiam illud dictum est, *Nemo scit quid agatur in homine, nisi spiritus hominis qui in ipso est*; (1. Cor. 2. 11.) nemo utique, sed hominum: neque enim hoc de Deo accipi potest, cùm de Christo scriptum sit, non opus fuisse ut quisquam illi testimonium perhiberet de homine, quoniam ipse sciebat quid esset in homine. (Johan. 2. 25.) Nam hoc Apostolus planiùs explicans, *Quem nemo*, inquit, *hominum vidit, nec videre potest*. (1. Tim. 6. 16.) Si ergo ita dictum est, *Deum nemo vidit umquam*, ac si diceretur, nemo hominum; hactenus illa quæstio soluta videbitur, ut non sit huic sententiæ contrarium quod Dominus ait, *Angeli eorum semper vident faciem Patris mei*: ut scilicet Angelos Deum videre credamus, quem nemo vidit umquam, sed hominum. Quomodo ergo Deum vidit Abraham, Isaac, Jacob, Job, Moyses, Michæas, Isaias, & si qui alii sunt, de quibus veracissima Scriptura testatur, quòd Deum viderint, si Deum nemo umquam hominum vidit nec videre potest? (Gen. 18. 1. — Gen. 26. 2. — Gen. 32. 30. — Job 38. 1. — Exodi 33. 11. — 3. Reg. 22. 19.)

15. Quamquam nonnulli volentes etiam probare impios visuros Deum, à diabolo quoque ipso Deum visum putant; sic accipientes quod scriptum est in libro Job, venisse cum Angelis & diabolum in (Isa. 6. 1. — Job. 1. 6. & cap. 2. 1.)

[a] Editi, *Qui me videt, videt &c.* At MSS melioris notæ constanter habent, *Qui me vidit, vidit &c.* juxta græcum textum ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ, ἑώρακε τὸν Πατέρα.

CLASSIS III. AN. 413.

conspectum Dei: ut jam & illud veniat in quæstionem, quomodo dictum sit, *Beati mundo corde; quoniam ipsi Deum videbunt.* & illud, *Pacem sectamini cum omnibus & sanctificationem, sine qua nemo poterit videre Deum.* Multùm enim miror, si eò usque progrediuntur, qui existimant impios visuros Deum, & à diabolo visum Deum, ut eos & mundo corde esse, & pacem & sanctificationem cum omnibus assectari asseverent. (Matt. 5. 8. Heb. 12. 14)

16. Nam quod Dominus ait, *Qui me vidit, vidit & Patrem*, potest paulò adtentiùs consideratum non videri esse contrarium ei, quod dixit, *Deum nemo vidit umquam.* Neque enim dixit, Quia vidistis me, vidistis & patrem; sed dicendo, *Qui me vidit, vidit & Patrem*, ostendere voluit unitatem substantiæ Patris & Filij, ne in aliquo inter se putarentur esse dissimiles: ac per hoc quoniam verè dictum est, *Qui me vidit, vidit & Patrem*; profectò quoniam Deum nemo hominum vidit umquam, nec Patrem quisquam putandus est vidisse, nec Filium secundùm quod Deus est & Filius, & cum Patre unus Deus. Nam secundùm id quod homo est, utique in terra visus est, & cum hominibus conversatus est. (Johan. 14. 9. Johan. 1. 18. Baruch 3. 38.)

CAPUT VI.

17. Sed magna quæstio est, quomodo non sit contrarium, quia tot antiqui viderunt Deum, si Deum nemo umquam vidit, quem nemo hominum vidit, nec videre potest? Vides quàm difficilem mihi proposueris quæstionem, unde me aliquid prolixè copioséque scribere voluisti ex occasione brevis epistolæ meæ, quæ tibi visa est diligentiùs & uberiùs explicanda. Visne ergo adtendere, quæ apud alios interim comperi divinarum Scripturarum egregios tractatores, quid de visione Dei senserint, ne fortè sufficiant desiderio tuo, quamvis ea forsitan noveris. Pauca ergo ista adtende, si placet. Cùm Evangelium exponens beatus Ambrosius Mediolanensis episcopus venisset ad eum locum, ubi Angelus apparuit in templo Zachariæ sacerdoti, ex hac occasione, vide quanta & qualia de Dei etiam visione disseruit. (Ambros. super Lucam. lib. 1. cap. 1. 11.)

18. [Non immeritò, inquit, Angelus videtur in templo; quia veri sacerdotis jam nuntiabatur adventus, & cæleste sacrificium parabatur, in quo Angeli ministrarent. Et benè apparuisse dicitur ei, qui eum repentè conspexit. Hoc specialiter, aut de Angelis, aut de Deo Scriptura divina tenere consuevit, ut quod non potest prævideri, apparere dicatur. Sic enim habes: Apparuit Deus Abrahæ ad ilicem Mambre. Nam quia antè non præsentitur, sed repentino videtur adspectu, apparere memoratur. Non enim similiter sensibilia videntur, & is in cujus voluntate situm est videri, & cujus naturæ est non videri, voluntatis videri. Nam si non vult, non videtur; si vult, videtur. Apparuit enim Deus Abrahæ, quia voluit; aliis quia noluit, non apparuit. [a] Visum est etiam Stephano, cùm lapidaretur à populo, aperiri cælum. Visus est etiam Jesus stans ad dexteram Dei, & non visus est à populo. Vidit Isaias Deum sabaoth, sed alius videre non potuit, quia cui placuit apparuit. Et quid de hominibus loquimur, cùm etiam de ipsis cælestibus virtutibus & potestatibus legerimus, quia *Deum nemo vidit umquam.* Et addit quod ultra cælestes est potestates, *Unigenitus Filius, qui est in sinu Patris, ipse narravit.* Aut adquiescatur igitur necesse est, si Deum Patrem nemo vidit umquam, Filium visum esse in veteri Testamento; & desinant hæretici ex virgine ei principium dare, qui antequam nasceretur ex virgine videbatur. Aut certè refelli non potest, vel Patrem, vel Filium, vel certè Spiritum-sanctum, si tamen est Spiritus-sancti visio, ea specie videri, quam voluntas elegerit, non natura formaverit; quoniam Spiritum quoque visum accepimus in columba. Et ideo *Deum nemo vidit umquam*, quia eam, quæ in [b] Deo habitat, plenitudinem divinitatis nemo conspexit, nemo mente aut oculis comprehendit. *Vidit* enim, ad utrumque referendum est. Denique cùm additur, *Unigenitus Filius ipse narravit*, mentium magis quàm oculorum visio declaratur. Species enim videtur, virtus verò narratur: illa oculis, hæc mente comprehenditur. Sed quid de Trinitate dicam? Seraphim quando voluit, apparuit: & vocem ejus Isaias solus audivit. Apparuit angelus, & nunc præsto est, sed non videtur. Neque enim in potestate nostra est videre, sed in potestate illius apparere. Tamen etsi potestas non est videndi, est gratia promerendi ut videre possimus. Et ideo qui habuit gratiam, meruit copiam: nos copiam non meremur, quia Deum videndi gratiam non habemus. Et quid mirum si in præsenti sæculo, nisi quando vult, Dominus non videtur? In ipsa quoque resurrectione non facile est Deum videre, nisi iis qui corde sint mundo. Et ideo *Beati mundo corde; ipsi enim Deum videbunt.* Quantos beatos jam numeraverat, & tamen videndi his Deum non promiserat facultatem? Si ergo ij, qui mundo sunt corde, Deum videbunt; utique alij non videbunt. Neque enim indigni Deum videbunt; neque is, qui Deum videre noluerit, potest Deum videre. Nec in loco Deus videtur, sed mundo corde; nec corporalibus oculis Deus quæritur, nec circumscribitur visu, nec tactu tenetur, nec auditur affatu, nec sentitur incessu. Et cùm absens putatur, videtur; & cùm præsens est, non videtur. Denique nec Apostoli omnes Christum videbant. Et ideo ait, *Tanto tempore vobiscum sum, & adhuc me non cognovistis?* Qui enim cognovit, quæ sit latitudo & longitudo & altitudo & profundum, & supereminentem scientiæ caritatem Christi, vidit & Christum, vidit & Patrem. Nos enim jam secundùm carnem non novimus Christum, sed secundùm spiritum. Spiritus enim ante faciem nostram Christus Dominus, qui nos in omnem plenitudinem Dei misericordiâ suâ implere dignetur, ut videri possit à nobis.] (Gen 18. 1. Act. 7. 55. Isa. 6. 1. Johan. 1. 18. Matt. 5. 8. Johan. 14. 9.)

CAPUT VII.

19. Si hæc verba intelligis, quid restat quod à me amplius requiratur, cùm jam illa quæ difficilis videbatur, soluta sit quæstio? Discretum est quippe quomodo dictum sit, *Deum nemo vidit umquam*, & quomodo Deum justi antiqui viderint. Sed illud propterea dictum est, quoniam Deus naturâ invisibilis est. Illi autem ideo viderunt, quicumque Deum viderunt, quia cui voluerit, sicut voluerit, apparet ea specie, quam voluntas elegerit, etiam latente naturâ. Nam si quando patres Deum viderunt, ipsa illis natura ejus apparuit, quoquamvis si noluisset utique non apparuisset, quomodo *Deum nemo vidit umquam*, cùm eo volente ipsa ejus à tot patribus natura conspecta sit? Quòd si dicitur Filius à patribus visus, ut de Deo Patre accipiatur dictum, quòd eum nemo umquam viderit; (Johan. 1. 18.)

[a] Bad. Am. Er. & MSS. quatuordecim, *Visus est etiam Stephano aperire cælum.*

[b] Lov. *quæ in Christo habitat.* At editiones antiquiores, & MSS. quatuordecim habent, *quæ in Deo* &c.

derit;

CLASSIS III. AN. 413.

derit; non quidem amisit occasionem Ambrosius, ut hinc quosdam hæreticos redargueret, id est, Photinianos, qui principium Filio Dei ex utero virginis tribuunt, nec volunt credere quòd & antea fuerit. Sed quia videbat alios, id est, Arianos perniciosiùs insidiantes, quorum proculdubio error adstruitur, si Patris natura invisibilis, Filij verò visibilis creditur, utriusque unam pariterque invisibilem asseruit esse naturam, adjungens etiam Spiritus-sancti. Quod breviter quidem, sed admirabiliter intimavit, ubi secutus ait, [Aut certè refelli non potest, vel Patrem, vel Filium, vel certè Spiritum-sanctum, si tamen est Spiritus-sancti visio, ea specie videri, quam voluntas elegerit, non natura formaverit.] Potuit dicere, non natura monstraverit; sed maluit dicere, formaverit, ne ipsam speciem, in qua Deus elegit apparere, de sua natura formare putaretur, & ex hoc utique convinceretur convertibilis esse mutabilisque substantiæ: quod ipse Deus à fide piorum misericors & benignus averterit.

CAPUT VIII.

20. INVISIBILIS est igitur naturâ Deus, non tantùm Pater, sed & ipsa Trinitas, unus Deus. Et quia non tantùm invisibilis, verùm etiam incommutabilis; sic apparet quibus voluerit, in qua voluerit specie, ut apud eum integra maneat ejus invisibilis incommutabilisque natura. Desiderium autem veraciter piorum, quo videre Deum cupiunt, & inhianter ardescunt, non, opinor, in eam speciem contuendam flagrat, qua ut vult apparet, quod ipse non est; sed in eam substantiam, qua ipse est quod est. Hujus enim desiderij sui flammam sanctus Moyses fidelis famulus ejus ostendit, ubi ait Deo, cum quo ut amicus facie ad faciem loquebatur, *Si inveni gratiam ante te, ostende mihi temetipsum.* (Exod. 33. 13. sec. LXX.) Quid ergo? Ille non erat ipse? Si non esset ipse, non ei diceret, *ostende mihi temetipsum*, sed, ostende mihi Deum: & tamen si ejus naturam substantiamque conspiceret, multo minùs diceret, *ostende mihi temetipsum.* Ipse ergo erat in ea specie, qua apparere voluerat; non autem ipse apparebat in natura propria, quam Moyses videre cupiebat. Ea quippe promittitur sanctis in alia vita. Unde quod responsum est Moysi, verum est, quia nemo potest faciem Dei videre & vivere; (Ibid. 20.) id est nemo potest eum in hac vita videre vivens sicuti est. Nam multi viderunt, sed quod voluntas elegit, non quod natura formavit. Et illud quod Johannes ait, si rectè intelligitur, (1. Johan. 3. 2.) *Dilectissimi, nunc filij Dei sumus, & nondum apparuit quod erimus. Scimus quia cùm apparuerit, similes ei erimus; quoniam videbimus eum sicuti est:* non sicut eum homines viderunt, quando voluit, in specie qua voluit, non in natura, qua in semetipso, etiam cùm videretur, latuit; sed sicuti est, quod ab eo petebatur, cùm ei diceretur, *ostende mihi temetipsum*, ab eo, qui cum illo facie ad faciem loquebatur.

CAPUT IX.

21. Non quia Dei plenitudinem quisquam, non solùm oculis corporis, sed vel ipsa mente aliquando comprehendit. * Aliud est enim videre, aliud est totum videndo comprehendere. Quandoquidem id videtur, quod præsens utcumque sentitur: totum autem comprehenditur videndo, quod ita videtur, ut nihil ejus lateat videntem, aut cujus fines circumspici possunt; sicut te nihil latet præsentis voluntatis tuæ, circumspicere autem potes fines anuli tui. Exempli gratiâ duo posui, quorum alterum ad mentis obtutum, alterum ad corporales oculos pertinet. Visus enim, sicut ille ait, ad utrumque referendus est; id est & ad oculos & ad mentem.

22. Porrò si propterea Deum nemo vidit umquam, quia, sicut ait disputator, cujus verba consideramus, [Plenitudinem divinitatis ejus nemo conspexit, nemo mente aut oculis comprehendit; vidit, enim ad utrumque referendum est:] restat inquirere quomodo Angeli Deum videant, propter illud quod ex Evangelio commemoravi, *Angeli eorum semper vident faciem Patris mei.* (Matt. 18. 10.) Si enim & ipsis non sicuti est, sed latente suâ naturâ, in specie qua voluerit apparet; magis magisque requirendum est, quomodo eum nos videbimus sicuti est, & sicut Moyses desideravit, cùm peteret ut Deus, qui in conspectu ejus erat, ostenderet illi semetipsum. Hoc enim nobis summum præmium in resurrectione promittitur, quòd erimus æquales Angelis Dei: (Luc. 20. 36.) ac per hoc si nec ipsi eum vident sicuti est, quomodo nos ita visuri sumus, cùm eis æquales in resurrectione facti fuerimus? Sed vide quid consequenter dicat noster Ambrosius: [Denique, inquit, cùm additur, *Unigenitus Filius ipse narravit*; (Johan. 1. 18.) mentium magis quàm oculorum visio declaratur. Species enim videtur, virtus verò narratur: illa oculis, hæc mente comprehenditur.] Qui paulò antè dixerat visionem ad utrumque referendam, nunc eam non menti, sed oculis dedit: non, ut opinor, negligenter sua verba respiciens; sed quia usitatiùs in loquendo solemus oculis adtribuere visionem, sicut speciem corpori. Nam & hic mos loquendi crebriùs usurpatur in rebus, quæ locis continentur, variantur que coloribus. Sed si nulla species esset mente contuenda, non diceretur ille speciosus formâ præ filiis hominum. (Psal. 44. 3.) Neque enim hoc secundùm carnem dictum est, & non secundùm speciem spiritalem. Dicitur ergo & species pertinens ad mentis obtutum; sed quia usitatiùs in corporibus dicitur, vel in similitudinibus corporum, ideo dixit, [Species videtur, virtus verò narratur: illa oculis, hæc mente comprehenditur.] Proinde narrante Unigenito, qui est in sinu Patris narratione ineffabili; creatura rationalis munda & sancta, impletur visione Dei ineffabili, quam tunc consequemur cùm æquales Angelis facti fuerimus. Quia sicut videntur ista visibilia corporis sensibus nota; Deum nemo vidit umquam: quoniam si aliquando eo modo visus est, non sicut ista naturâ videtur, sed voluntate visus est, specie qua voluit apparens, latente naturâ atque in se incommutabiliter permanente. Eo autem modo, quo videtur sicuti est, nunc fortasse videtur à quibusdam Angelis; à nobis autem tunc ita videbitur, cùm eis facti fuerimus æquales.

CAPUT X.

23. DEINDE cùm addidisset, quia nec potestates cælorum, sicut Seraphim, nisi cùm volunt & quemadmodum volunt videntur, ut hinc etiam conjiceretur quanta sit invisibilitas Trinitatis, [Tamen (inquit) etsi potestas non est videndi, est gratia promerendi ut videre possimus. Et ideo qui habuit gratiam, meruit copiam: nos copiam non meremur, quia Deum videndi gratiam non habemus.] His itaque verbis quia non sua docet, sed Evangelium exponit, non hoc voluit intelligi, quod quidam eorum videbunt Deum, quidam verò non videbunt, quibus credentibus dedit potestatem filios Dei fieri; cùm ad eos omnes pertineat quod dictum est, *Videbimus eum sicuti est.* (1. Johan. 3. 2.) Sed dicendo, [nos co-

Classis III. an. 413.

piam non meremur, quia Deum videndi gratiam non habemus,] de hoc sæculo se loqui significavit, ubi quibusdam Deus, licèt non in sua natura, sed in qua voluit specie, dignatus est apparere, sicut Abrahæ, sicut Isaiæ, aliisque similibus; ceteris verò innumerabilibus, quamvis ad suum populum & hereditatem æternam pertinentibus, nulla vel tali specie se demonstrat. In futuro autem sæculo, qui regnum accepturi sunt, quod eis ab initio præparatum est, omnes eum corde mundo videbunt; nec in illo regno nisi tales erunt. (Gen. 18. 1. Num. 12. 8. Isa. 6. 1.)

Caput XI.

24. Adtende itaque quid adjungat jam de illo sæculo dicere incipiens: [Et quid mirum, inquit, si in præsenti sæculo, nisi quando vult, Dominus non videtur? In ipsa quoque resurrectione non facile est Deum videre, nisi eis qui mundo sint corde. Et ideo *Beati mundo corde; ipsi enim Deum videbunt.* Quantos beatos jam numeraverat, & tamen his videndi Deum non promiserat facultatem. Si ergo ij, qui mundo sunt corde, Deum videbunt; utique alij non videbunt. Neque enim indigni Deum videbunt; neque is, qui Deum videre noluerit, potest Deum videre.] Cernis quàm circumspectè loquatur jam de iis, qui in futuro sæculo videbunt Deum: neque enim omnes, sed qui digni sunt. Resurgent enim & digni & indigni regno illo, ubi videbitur Deus: quoniam *omnes qui in monumentis sunt, audient vocem ejus & procedent*; sed cum magna differentia: nam *qui bene fecerunt, in resurrectionem vitæ: qui verò malè egerunt, in resurrectionem judicij.* Hîc judicium pœnam æternam significat: sicut etiam illud dictum est, *Qui non credit, jam judicatus est.* (Johan. 5. 28. Johan. 3. 18.)

25. Quod ergo ait sanctus Ambrosius, [Neque is, qui Deum videre noluerit, potest Deum videre,] quid aliud intelligi voluit, nisi quia is, qui mundando cordi curam tantæ rei dignam non vult impendere, non vult Deum videre. Vide proinde quid adjungat: [Nec in loco, inquit, Deus videtur, sed mundo corde.] Quid evidentius, quid expressius dici potuit? Ab hac igitur visione diabolus & angeli ejus, & omnes cum eis impij sine ulla nebula dubitationis exclusi sunt; quoniam mundo corde non sunt: ac per hoc quod scriptum est in libro Job, venisse Angelos in conspectum Dei, & venisse cum eis diabolum, non ideo diabolus Deum vidisse credendus est. Ipsi enim dicti sunt venisse in conspectum Dei, non Deus in conspectum eorum. Veniunt autem in conspectum nostrum quæ videmus, non à quibus videmur. Venerunt ergo, sicut in multis codicibus legitur, ut assisterent coram Deo, non ut coram ipsis Deus. Nec est opus hoc loco immorari, ut pro viribus nostris conemur ostendere quomodo & hoc temporaliter fiat, cùm in Dei conspectu sint omnia semper. (Job 1. 6. & cap. 2. 1.)

26. Nunc enim quæritur, quomodo videatur Deus, non ea specie, qua & in isto sæculo quibusdam voluit apparere, quando non solùm cum Abraham aliisque justis, verùm etiam cum Cain fratricida locutus est: sed quomodo videatur in illo regno, ubi eum videbunt filij ejus sicuti est. Tunc quippe satiabitur in bonis desiderium eorum; quo desiderio flagrabat Moyses, cui loqui ad Deum facie ad faciem non sufficiebat, & dicebat, *Ostende mihi temetipsum manifestè, ut videam te*: tamquam diceret, quod in Psalmo ex eodem desiderio canitur, *Satiabor cùm manifestabitur gloria tua.* Quo desiderio ardebat & Philippus, & sic satiari cupiebat, dicens, *Ostende nobis Patrem, & sufficit nobis.* De hac visione loquens ejus etiam ipse amator & desiderator Ambrosius, [Non in loco, inquit, Deus videtur,] sicut ad ilicem Mambre, sicut in monte Sina, [sed mundo corde.] Et sequitur sciens quid desideret, & quid æstuet, & quid speret, [Nec corporalibus, inquit, oculis Deus quæritur,] quibus se ostendit Abrahæ, Isaac, Jacob, & aliis in hoc sæculo: [nec circumscribitur visu,] propter illud quod dictum est, *Posteriora mea videbis*: [nec tactu tenetur,] sicut luctatus etiam est cum Jacob: [nec auditur affatu,] sicut non solùm à tot sanctis, verùm etiam à diabolo auditus est: [nec sentitur incessu, [sicut aliquando cùm in paradiso deambularet ad vesperam. (Gen. 18. 1. Gen. 4. 6. Exod. 33. 13. Psal. 16. 15. Johan. 14. 8. Exod. 33. 23.)

27. Vides quemadmodum vir sanctus enitatur nostras mentes ab omnibus carnis sensibus sevocare, ut aptas faciat ad videndum Deum. Et tamen quid agit talis extrinsecùs plantator & rigator, nisi intrinsecùs operetur, qui dat incrementum Deus? Quis enim sine adjutorio Spiritus Dei cogitare valeat esse aliquid, magisque esse quàm omnia quæ per corpus sentiuntur, quod nec in loco videatur, nec quærendum sit oculis, nec audiatur affatu, nec tactu teneatur, nec sentiatur incessu, & videatur tamen, sed mundo corde? Neque enim de hac vita ille loquebatur, cùm hoc diceret; quandoquidem ab hoc sæculo, in quo Deus apparuit, non sicuti est, sed in specie qua voluit, quibus voluit, satis discrevit sæculi futuri vitam, discretione apertissima, ubi ait, [Et quid mirum, si in præsenti sæculo, nisi quando vult, Dominus non videtur? In ipsa quoque resurrectione non facile est Deum videre, nisi iis qui corde sint mundo. Et ideo *Beati mundo corde; quoniam ipsi Deum videbunt.*] Hinc jam de illo sæculo dicere exorsus est, ubi Deum videbunt, non omnes qui resurgent, sed qui resurgent ad vitam æternam: non indigni, de quibus dictum est, *Tollatur impius, ne videat claritatem Domini*; sed digni, de qualibus dixit ipse Dominus, cùm præsens non videretur, *Qui diligit me, mandata mea custodit*: &, *Qui diligit me, diligetur à Patre meo, & ego diligam eum, & ostendam meipsum illi*: nec ij quibus dicetur, *Ite in ignem æternum, qui præparatus est diabolo & angelis ejus*: sed ij quibus dicetur, *Venite benedicti Patris mei; percipite regnum, quod vobis præparatum est ab initio mundi*: illi quippe ibunt in ambustionem æternam, justi autem in vitam æternam. Et quæ est vita æterna, nisi quòd ipsa Vita alibi dicit, *Hæc est autem vita æterna, ut cognoscant te unum Deum verum, & quem misisti Jesum Christum*? sed sic quomodo promisit ostensurum seipsum dilectoribus suis cum Patre unum Deum, non quomodo in hoc sæculo in corpore visus est à bonis & à malis. (Isa. 26. 10. sec. LXX. Johan. 14. 21. Ibidem. Matt. 25. 41. Ibid. 34. Johan. 17. 3.)

28. Et in judicio enim futuro, quo sic venturus est, quomodo visus est iens in cælum, hoc est in eadem forma filij hominis, eamdem formam videbunt, quibus dicturus est, *Esurivi, & non dedistis mihi manducare*: quia & Judæi videbunt in quem pupugerunt: non illam Dei formam, in qua non rapinam arbitratus est esse æqualis Deo. In illa Dei forma tunc videbunt eum, qui videbunt eum sicuti est. Nec ideò videbunt, qui pauperes spiritu in hac vita fuerunt, quia mites, quia lugentes, quia esurientes & sitientes justitiam, quia misericordes, quia pacifici, quia persecutionem passi propter justitiam, quamvis & hæc omnia iidem ipsi sint; sed quia mun- (Matt. 25. 42. Zach. 12. 10. Phil. 2. 6.)

Classis III. An. 413.

do sunt corde. Ideo quippe inter illas beatitudines, A cùm omnia faciant, qui cor mundum habent, non est tamen alicubi positum, *Deum videbunt*, nisi ubi dictum est, *Beati mundo corde*; (Matt. 5. 8.) quoniam mundo corde videbitur, qui nec in loco videtur, nec oculis corporalibus quæritur, nec circumscribitur visu, nec tactu tenetur, nec auditur affatu, nec sentitur incessu. Deum enim nemo vidit umquam, vel in hac vita, sicut ipse est, vel etiam in Angelorum vita, sicut visibilia ista, quæ corporali visione cernuntur: quia unigenitus Filius, qui est in sinu Patris B ipse narravit. Unde non ad oculorum corporalium, sed ad mentium visionem dictum est pertinere quod narrat.

Caput XII.

29. Sed rursus ne desiderium nostrum à corporis sensu ad alium corporis sensum migraret, hoc est ad aures ab oculis; ideo cùm dixisset, [Nec corporalibus Deus oculis quæritur, nec circumscribitur visu, nec tactu tenetur;] addidit etiam, [nec auditur affatu;] ut si possumus, unigenitum Filium, qui est in sinu Patris, sic intelligamus nar- C rantem, quomodo & Verbum est, non sonus auribus instrepens, sed imago mentibus innotescens, ut illic interna & ineffabili luce clarescat quod dictum est, *Qui me vidit, vidit & Patrem*: (Johan. 14. 9.) quod hîc Philippo dicebatur, quando videbat, & non videbat. Sequitur enim hujus visionis eximius concupitor Ambrosius, dicens, [Et cùm absens putatur, videtur: & cùm præsens est, non videtur.] Non dixit, cùm absens est, sed, cùm absens putatur. Nusquam enim absens est, qui cælum & terram im- D plet; nec spatiis includitur parvis, magnisve diffunditur, sed ubique totus est, & nullo continetur loco. Hoc qui excedente mente intelligit, videt Deum, & cùm absens putatur. Qui autem hoc non potest, oret & agat ut posse mereatur, nec ad hominem disputatorem pulset, ut quod non legit legat; sed ad Deum Salvatorem, ut quod non valet valeat. Unde autem dixerit, [& cùm præsens est non videtur] consequenter aperuit, dicens, [Denique nec Apostoli omnes Christum videbant. Et E ideo ait, *Tanto tempore vobiscum sum, & adhuc me non cognovistis?*] (Johan. 14. 9.) Ecce quomodo Deus præsens erat & non videbatur.

30. Sed quare non ausus est dicere, Denique nec Apostoli Christum videbant, sed ait, [nec Apostoli omnes,] tamquam aliqui tunc viderent ea visione, in qua ipse & Pater unum sunt? An fortè (Matt. 16. 17.) illud adtendit, quod cùm Petrus dixisset, *Tu es Christus Filius Dei vivi*; responsum accepit, *Beatus es Simon Bar-jona, quia non tibi revelavit caro &* F *sanguis, sed Pater meus, qui in cælis est?* quamvis illa revelatio utrùm per fidem tantæ rei creditæ, an per visionem conspectæ facta in ejus mente fuerit, non mihi videatur elucere; cùm & ipse Petrus tam parvulum se adhuc illi ostenderit, ut timeret ne amitteret morientem, quem Filium Dei vivi, hoc est vitæ fontem fuerat paulò antè confessus.

Caput XIII.

31. Deinde potest movere, quomodo jam ipsa Dei substantia videri potuerit à quibusdam in hac vita positis, propter illud quod dictum est ad G Moysen, *Nemo potest faciem meam videre & vivere*: (Exod. 33. 20.) nisi quia potest humana mens divinitus rapi ex hac vita ad angelicam vitam, antequam per istam communem mortem carne solvatur. (2. Cor. 12. 2.) Sic enim raptus est, qui audivit illic ineffabilia verba, quæ non licet homini loqui: ubi usqueadeo facta est ab hujus vitæ sensibus quædam intentionis aversio, ut sive in corpore, sive extra corpus fuerit, id est utrùm, sicut solet in vehementiori ecstasi, mens ab hac vita in illam vitam fuerit alienata manente corporis vinculo, an omnino resolutio facta fuerit, qualis in plena morte contingit, nescire se diceret. Ita fit ut & illud verum sit, quod dictum est, *Nemo potest faciem meam videre & vivere*; quia necesse est abstrahi ab hac vita mentem, quando in illius ineffabilitatem visionis assumitur; & non sit incredibile quibusdam sanctis nondum ita defunctis, ut sepelienda cadavera remanerent, etiam istam excellentiam revelationis fuisse concessam. Quod existimo cogitasse illum qui noluit dicere, nec Apostoli Christum videbant; sed ait, [nec Apostoli omnes Christum videbant,] credens quibusdam eorum divinitatis quoque ipsius visionem, de qua loquebatur, etiam tunc potuisse donari; certè propter beatum Paulum, quia & ipse quamvis novissimus, utique Apostolus erat, qui de sua illa ineffabili revelatione non tacuit.

32. Quamquam & illi fidelissimo antiquo famulo Dei Moysi, mirum nisi in hac terra laboraturo, populumque illum adhuc recturo, concessum est quod petivit, ut claritatem Domini videret, cui dixerat, *Si inveni gratiam ante te, ostende mihi temetipsum manifestè.* (Exod. 33. 13. sec. LXX.) Accepit enim in præsentia congruum responsum, quòd faciem Dei videre non posset, quam nemo videret & viveret, hoc modo significante Deo alterius potioris vitæ illam esse visionem. Deinde in verbis Dei futuræ Christi Ecclesiæ mysterium figuratum est. Gestavit quippe Moyses typum populi Judæorum in Christum passum postea credituri: ideo dictum est illi, *Cùm transiero, posteriora mea videbis*: (Ibid. 23.) & cetera quæ ibi dicuntur, mirabili sacramento prænuntiant Ecclesiam pòst futuram, unde modò longum est disputare. Quod autem dicere institueram, desiderio ejus etiam illud, quod petierat, fuisse concessum, in libro Numerorum postea demonstratum est, (Num. 12. 8.) ubi Dominus arguit contumaciam sororis ipsius, & dicit aliis Prophetis in visione se apparere & in somno, Moysi autem per speciem, non per ænigmata: ubi etiam addidit dicens, *Et gloriam Domini vidit.* Quid ergo est quòd eum sic fecit exceptum, nisi fortè quia illa contemplatione dignum etiam tunc habuit populi sui talem rectorem & ministrum in tota domo sua fidelem, ut quemadmodum concupiverat, videret Deum sicuti est, quæ contemplatio cunctis filiis in fine promittitur?

Caput XIV.

33. Ista credo considerans vir ille sanctus cujus verba tractamus, [nec Apostoli, inquit, omnes Christum videbant,] quoniam fortè aliqui eorum etiam ipso tempore viderant, secundùm ista quæ dixi. Ut autem probaret quod dixit, quia non omnes videbant, continuò subjecit, [Et ideo ait, *Tanto tempore vobiscum sum, & adhuc me non cognovistis?*] (Johan. 14. 9.) Deinde subjungens à qualibus Deus videatur illa contemplatione sicuti est: [Qui enim cognovit, inquit, quæ sit latitudo, & longitudo, & altitudo, & profundum, & supereminentem scientiæ caritatem Christi, vidit & Christum, vidit & Patrem.] (Eph. 3. 18.)

34. Ego hæc verba apostoli Pauli sic intelligere * soleo: (Beda vulgatus Eph. 3. 18. * In epistola 140. c. 26.) In latitudine bona opera caritatis: In longitudine perseverantiam usque in finem: In altitudine spem cælestium præmiorum: In profundo inscrutabilia judicia Dei, unde ista gratia in homines venit. Et hunc intellectum coaptare etiam sacra-

mento crucis, ut in latitudine accipiatur transversum lignum, quo extenduntur manus propter operum significationem: In longitudine ab ipso[a] usque in terram, ubi totum corpus crucifixum stare videtur, quod significat persistere, hoc est longanimiter permanere: In altitudine ab ipso transverso ligno sursum versùs quod ad caput eminet, propter exspectationem supernorum, ne illa bona opera atque in eis perseverantia, propter beneficia Dei terrena atque temporalia, facienda credantur; sed potiùs propter illud, quod desuper sempiternum sperat fides, quæ per dilectionem operatur: In profundo autem pars illa ligni, quæ in terræ abdito defixa latet, sed inde consurgit omne illud quod eminet; sicut ex occulta Dei voluntate vocatur homo ad participationem tantæ gratiæ, alius sic, alius autem sic: Supereminentem verò scientiæ caritatem Christi, eam profectò, ubi illa est pax, quæ præcellit omnem intellectum. Sed sive hoc in illis apostolicis verbis etiam ille senserit evangelicus disputator, sive aliud aliquid fortasse congruentius; vides tamen etiam hoc, ni fallor, à regula fidei non abhorrere.

35 Unde autem nunc agimus propter contuitum spiritalem, cùm dixisset, [Qui cognovit quæ sit latitudo, & longitudo, & altitudo, & profundum, & supereminentem scientiæ caritatem Christi, vidit & Christum, vidit & Patrem;] ne alicui tardissimo de corporali visione dicere videretur, [Nos enim, inquit, jam secundùm carnem non novimus Christum, sed secundùm spiritum. Spiritus enim ante faciem nostram Christus Dominus.] [2. Cor. 5. 16.] Quod ait hoc loco, [novimus,] secundùm fidem dixit, quæ nunc est, non secundùm contemplationem, quæ tunc erit: quia & illud novimus quidquid fide non ficta, etiamsi nondum per speciem contuendo, jam tamen inconcussè credendo retinemus. Denique cùm dixisset, jam non se secundùm carnem Christum nosse, sicut Apostolus ait; & addidisset testimonium de Propheta, *Spiritus enim ante faciem nostram Christus Dominus*, [Thren. 4. 20.] continuò subjecit, [Qui nos in omnem plenitudinem Dei misericordiâ suâ implere dignetur, ut videri possit à nobis.] Certè manifestum est quòd illam notitiam, ubi dixerat, [novimus,] ex fide posuit, ex qua modò justus vivit, non ex contemplatione, qua Deum videbimus sicuti est. Hanc enim sibi & nobis consequenter optavit, futuramque significavit, dicendo, [Qui nos in omnem plenitudinem Dei misericordiâ suâ implere dignetur, ut videri possit à nobis.]

Caput XV.

36. Hanc plenitudinem Dei quidam in sermone Apostoli sic intellexerunt, ut putarent nos hoc futuros omnino quod Deus est. Hæc enim verba, sicut recognoscis, Apostolus posuit ita loquens, *cognoscere etiam supereminentem scientiæ caritatem Christi, ut impleamini in omnem plenitudinem Dei.* [Eph. 3. 19.] Quapropter, inquiunt, si aliquid minùs quàm Deus habebimus, & in aliquo minores erimus, quomodo implebimur in omnem plenitudinem Dei? sed quoniam implebimur, profectò erimus æquales. Aversaris istum utique & detestaris humanæ mentis errorem, scio, & rectè facis. Sed quomodo intelligenda sit ista plenitudo, qua dictum est implendos nos esse in omnem plenitudinem Dei, postea si Deus voluerit pro viribus, quas dederit, differemus.

[Epilogus antè dissertorum.]

37. Nunc autem quod mihi proposueras, & ad explicandum difficile videbatur, utrùm explicatum sit, diligenter adtende recolendo quæ dicta sunt. Si enim quæris, utrùm possit Deus videri. Respondeo, Potest. Si quæris, unde sciam. Respondeo, Quia in veracissimâ Scriptura legitur, *Beati mundo corde; quoniam ipsi Deum videbunt:* [Matt. 5. 8.] & cetera talia. Si quæris quomodo dictus sit invisibilis, si videri potest. Respondeo, invisibilem esse naturâ, videri autem cùm vult, sicut vult: plurimis enim visus est, non sicuti est, sed quali specie illi placuit apparere. Si quæris, quomodo eum vidit vel Cain sceleratus, quando de suo scelere ab illo interrogatus & judicatus est; [Gen. 4. 6.] vel etiam ipse diabolus, quando venit cum Angelis, ut coram illo assisteret, si *Beati mundicordes; quoniam ipsi Deum videbunt:* Respondeo, non quidem esse consequens, ut etiam videant Deum, qui voces ab eo factas aliquando audiunt. Neque enim viderunt eum, qui audierunt quando dixit ad Filium; *Et clarificavi, & clarificabo iterum.* [Johan. 12. 28.] Verumtamen non esse mirandum, si aliqui etiam non mundi corde vident Deum in specie, quam voluntas ejus fecerit, latente invisibili & apud se incommutabili manente naturâ. Si quæris, utrùm etiam sicuti est possit aliquando videri. Respondeo, filiis hoc esse promissum, de quibus dictum est, *Scimus quia cùm apparuerit, similes ei erimus; quoniam videbimus eum sicuti est.* [1. Johan. 3. 2.] Si quæris, unde eum videbimus. Respondeo, unde Angeli vident, quibus tunc erimus æquales. [Matt. 18. 10. Luc. 20. 36.] Sicut enim videntur ista quæ visibilia nominantur, Deum nemo vidit umquam, nec videre potest, quoniam lucem habitat inaccessibilem, & est naturâ invisibilis sicut incorruptibilis: [1. Tim. 6. 16.] quæ contextim posuit Apostolus dicens, *Regi autem sæculorum invisibili, incorruptibili*: [Ibid. cap. 1. 17.] quia sicut nunc incorruptibilis, nec postea corruptibilis; ita non solùm nunc, sed etiam semper invisibilis. Nec in loco enim videtur, sed mundo corde: nec corporalibus oculis quæritur, nec circumscribitur visu, nec tactu tenetur, nec auditur affatu, nec sentitur incessu. Unigenitus autem Filius, qui est in sinu Patris, [Johan. 1. 18.] deitatis naturam atque substantiam insonabiliter narrat, & ideò dignis idoneisque tanto conspectu oculis etiam invisibiliter monstrat. Ipsi enim sunt oculi, de quibus Apostolus dicit, *illuminatos oculos cordis vestri.* [Ephes. 1. 18.] & de quibus dicitur, *Illumina oculos meos, ne umquam obdormiam in morte.* [Psal. 12. 5.] Dominus enim spiritus est. [2. Cor 3. 17.] Unde qui adhæret Domino unus spiritus est. [1. Cor. 6. 17.] Proinde qui potest Deum invisibiliter videre, ipse Deo potest incorporaliter adhærere.

Caput XVI.

38. Puto jam non esse in quæstione, quam proposuisti, amplius quod requiras. Sed in hac tota nostra disputatione considera quid videris, quid credideris; quid adhuc nescias, sive quia non dixi, sive quia non intellexisti, sive quia non judicasti esse credendum. Et ea quæ vera esse vidisti, adhuc discerne unde videris, utrùm recolendo illa te vidisse per corpus, sicut corpora cælestia vel terrestria; an verò numquam corporalibus ea adtigeris visibus, sed solâ mente intuens, vera & certa esse perspexeris, sicut voluntatem tuam, de qua ego tibi credere loquenti possum, eam verò, ut abs te videtur, videre ipse non possum. Et cùm hæc utraque discreveris, etiam id adtende unde discernas. Quamvis enim alia corpore, alia mente videamus; horum tamen duorum generum ipsa discretio videtur mente, non corpore; & ea quæ mente conspi-

[a] Unus è Vaticanis MSS. *ab ipso transverso ligno usque in terram, ubi totum corpus crucifixi stare videtur.*

Classis III. An. 413.

ciuntur, non indigent ullo corporis sensu, ut ea vera esse noverimus. Quæ autem per corpus videntur, nisi mens adsit, quæ talia nuntiata suscipiat, nullâ possunt scientiâ contineri; & quæ nuntiata quasi suscipere perhibetur, foris ea relinquit. Sed eorum imagines, id est incorporeas similitudines corporum, incorporaliter commendat memoriæ, unde cùm voluerit & potuerit, velut de custodia productas atque in conspectum cogitationis exhibitas judicet. Et cùm [a] valet, etiam ista duo discernit, quid in specie corporali foris reliquerit, quid ejus B simile intus adspiciat; & illud absens, hoc præsens esse dignoscit: sicut me absente faciem mei corporis cogitas, & illa tibi est imago præsens; absens autem facies, cujus imago est: & hæc corpus, illa verò incorporea corporis similitudo est.

39. Iis ergo, quæ vides, diligenter fidenterque perspectis atque distinctis, adtende quæ credis in hoc ipso sermone toto, ex quo ad te loqui his litteris cœpi; & in eis ipsis, quibus non visis accommodas fidem, ipsa testium pondera discernendo, C perpende. Neque enim mihi sic credis quemadmodum Ambrosio, de cujus libris tanta illa testimonia posui. Aut si ambobus nobis æqua lance putas esse credendum, numquid ullo modo Evangelio nos comparabis, aut scripta nostra Scripturis canonicis coæquabis? Profectò si rectè in dijudicando sapis, longè nos infra vides ab illa auctoritate distare. Et me quidem longiùs, sed utrique nostrûm quantumlibet credas, utrumque illi excellentiæ nequaquam Joan. 1. 18. comparas. Quocirca id quod scriptum est, *Deum* D 1 Tim. 6. 16. *nemo vidit umquam*: &, *Lucem habitat inaccessibilem, quem nemo hominum vidit, nec videre potest*: &, Matt. 5. 8. *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt*: & quidquid aliud ex illis libris sanctis commemoravi, firmiùs credis quàm id quod dixit Ambrosius, [Nec in loco Deus videtur, nec corporalibus oculis quæritur, nec circumscribitur visu, nec tactu tenetur, nec auditur affatu, nec sentitur incessu.] Talem quippe esse vel intellexit vel credidit Deum, qui mundo corde conspicitur. hanc autem etiam meam E sententiam esse confiteor.

40. Aliter ergo ista, aliter illa divina verba in fide recipis. De nobis enim tibi subest fortasse aliquis scrupulus, ne in his divinis eloquiis aliquid minùs dilucidè intelligamus, & non sicut dicta sunt, sed sicut suspicamur, exponantur à nobis. Fortè enim dicis apud teipsam: Quid si & mundo corde videtur Deus, & in loco tamen videtur? aut, Quid si oculis etiam corporalibus Deum videbunt, qui mundo sunt corde, cùm corruptibile hoc indue- F rit incorruptionem, quando erimus æquales Angelis Dei? Quantum ergo nobis credere debeas, vel non debeas, fortassis ignoras; & vel plus vel minùs quàm debes nobis credendo, ne fallaris adtendis: divinis autem Scripturis, etiam nondum perspicuè intellectis, credendum esse non dubitas. Sed hanc considerationem credendi vel non credendi, & difficultatem scientiæ, & dubitationis æstus, & piam fidem quæ divinis debetur affatibus, in tua G mente, ita ut sunt, adtendis & vides: nec de his omnino quòd apud te ita sint, sive ut ego dixi, sive ut ipsa potiùs nosti, aliquid ambigis. Vides itaque fidem tuam, vides dubitationem tuam, vides studium tuum voluntatemque discendi; & cùm auctoritate divina movearis ad credenda quæ non vides, A hæc te tamen credere incunctanter vides; distribuis & discernis hæc omnia.

Classis III. An. 413. Caput XVII.

41. Num ergo iis oculis cordis tui, quibus hæc omnia vera & certa esse contueris, tibique præsentia invisibiliter cernis atque discernis, ullo modo corporeos oculos comparabis? cùm etiam de ipsis rebus visibilibus, quæ corporalium oculorum acie quodammodo radiantur, & de ipsis corporeis oculis eorumque acie, qualiscumque & quantacumque sit, quantum distet ab invisibilibus, non excellentioribus, quibus etiam [b] non visis fidem debes, sed ab iis quæ commemoravi, quæ non credis absentia, sed præsentia mente contueris, non iisdem ipsis carnis oculis, sed illis interioribus judices. Cùm ergo interiores oculi judices sint oculorum exteriorum, isti autem illis quodam officio nuntiandi & ministerio famulentur, multaque illi videant, quæ isti non vident, nihil isti videant, unde non illi tamquam præsides judicent; quis non illos istis incomparabili æstimatione præponat?

42. Quæ cùm ita sint, obsecro te, cùm agitur in teipsa hoc tam grande negotium; cùm ab exterioribus interiora distinguis, atque illa istis ineffabiliter anteponis; cúmque istis foris relictis, in illis intrinsecùs demoraris, & ea suis quibusdam incorporalibus finibus metiendo judicas, in nulla te putas, an in aliqua luce versari? Ego enim existimo quòd tanta tibi & talia, tam vera, tam clara, tam certa videri sine luce non possunt. Ipsam igitur lucem, in qua cuncta illa perspicis, intuere; & vide utrùm ad eam possit accedere ullus corporeorum radius oculorum. profectò non potest. Adtende etiam, & utrùm in ea videas ulla locorum spatia vel intervalla responde. Nihil ibi tale ut arbitror, invenis, si vigilanter abigis ab adspectu intimo quidquid imaginum corporalium exterioris hominis sensus invexit: sed fortè difficile est. Irruit enim de consuetudine carnalis vitæ, in ipsos quoque interiores oculos turba phantasmatum in similitudinibus corporum: cui resistere conatus, saltem auctoritate divina exclamavi, dolens in illa brevi epistola, & dixi, * Audiat caro carnalibus cogitationibus ebria, *Spiritus est Deus*. Neque enim cujusquam magis quàm etiam ipsam meam mentem ab hujusmodi vanitate, illa increpatione compescui. Faciliùs quippe inclinamur ad solita, & amicum est infirmitati humanæ animæ corporalem conversationem introrsus vel mittere vel admittere, non ubi sana consistat, sed ubi languida quodammodo aut incumbat aut jaceat.

* In epistola 92. n. 5.

43. Proinde si non potes aciem mentis tuæ à corporearum similitudinum quasi nubilo perspicuè serenare, eas ipsas apud teipsam vigilanter adtende; intuere cælum & terram cogitando, sicut oculis corporis cernendo consuesti; easque imagines cæli & terræ, quæ ante oculos cogitationis productæ sunt, vide similitudines corporum esse, non corpora. Sic ergo judica contra teipsam pro teipsa, si non potes omnifariam corporalium qualitatum imaginarias formas ab acie tuæ mentis abigere; & unde vinceris, inde convince. Neque enim est, ut opinor, quisquam etiam talibus imaginationibus ita deditus, ut credat sic esse in memoria sua, vel in ipso conspectu cogitationis suæ, solem, lunam, stellas, amnes, maria, montes, colles, urbes, parietes denique domus suæ, vel etiam cubiculi sui,

[a] Editi & MSS. plerique, *Et cùm volet*. Sed meliùs Sorbonicus codex, *Et cùm valet*.

[b] In vulgatis habetur, *quibus etiam nobis non visis*. expunximus vocem, *nobis*, quæ abest à b aliquot MSS.

Classis III. An. 413.

& quidquid per oculos corporis tale cognovit & tenet, ut locorum spatiis atque intervallis sive stent, sive moveantur. Porrò si ea, quæ in animo nostro sunt corporibus locisque simillima, non tamen locorum spatiis atque finibus continentur, nec intervallis localibus in nostra memoria reponuntur; quanto magis illa, quæ nullam gerunt similitudinem corporum, caritas, gaudium, longanimitas, pax, benignitas, bonitas, fides, mansuetudo, continentia, nulla locorum spatia tenent, nullâ intercapedine separantur, aut aliqua oculi cordis, quò radios suos mittant, & ea videant, intervalla conquirunt? Nonne omnia in uno sunt sine angustia, & [a] suis terminis nota sunt, sine circuitu regionum? Aut dic in quo loco videas caritatem; quæ tamen intantum tibi cognita est, inquantum eam potes mentis acie contueri: quam non ideo magnam nosti, quia ingentem aliquam molem conspiciendo lustrasti; nec cùm tibi intus loquitur, ut secundùm eam vivas, ullis perstrepit sonis; nec ut eam cernas, corporalium lumen erigis oculorum; nec ut eam fortiter teneas, corporalium vires præparas lacertorum; nec cùm tibi venit in mentem, sentis ejus incessum.

44. Ecce etiam caritas quantulacumque in nostra voluntate consistit, nobisque conspicua est, nec in loco videtur, nec corporalibus oculis quæritur, nec circumscribitur visu, nec tactu tenetur, nec auditur affatu, nec sentitur incessu: quanto magis Deus ipse, cujus hoc pignus in nobis est? Nam si interior homo noster, quantulacumque imago ejus, non de illo genita, sed ab illo creata, quamvis adhuc renovetur de die in diem; (2 Cor. 4. 16.) jam tamen in tali luce habitat, quò nullus oculorum corporalium sensus accedit; si ea, quæ in illa luce cordis oculis intuemur, & discernuntur inter se, & nullis locorum spatiis separantur: quanto magis Deus, qui lucem habitat inaccessibilem, corporis sensibus, quò nec ipsius nisi mundi potest esse cordis accessus? Cùm igitur lucem istam omni corporali luci, non solùm judicio rationis, sed amoris quoque appetitu præposuerimus; quanto id magis valebimus, tanto meliùs valebimus, donec sanentur omnes languores animæ nostræ ab illo, qui propitius fit omnibus iniquitatibus nostris. In hac enim vivaciore vita facti spiritales poterimus omnia dijudicare; ipsi verò à nemine dijudicari. (1. Cor. 2. 14.) Animalis autem homo non percipit quæ sunt spiritus Dei. Stultitia enim est illi; & non potest scire, quoniam spiritaliter dijudicatur.

Caput XVIII.

45. Quod si nondum possumus præferre lucem judicantem, ei luci de qua judicatur; præferre vitam intelligentem, vitæ tantummodo sentienti; præferre naturam non alibi hoc & alibi aliud, sed omnia quæ habet in uno simul habentem, sicuti est nostra ipsa intelligentia, ei naturæ quæ ita partibus constat, ut minor sit dimidia quàm tota, sicuti est omne corpus; superfluò de rebus tantis ac talibus disputamus. Si autem hoc jam possumus; aliquid melius quàm intellectum nostrum Deum esse credamus, ut pax ejus, quæ præcellit omnem intellectum, custodiat corda nostra & intelligentias nostras in Christo Jesu. (Phil. 4. 7.) Ipsa enim pax, quæ præcellit omnem intellectum, non est utique minor nostro intellectu, ut cùm iste sit oculis corporalibus invisibilis, illa putetur esse visibilis. An aliud pax Dei, aliud splendor Dei? cùm idem ipse sit

A unigenitus Filius, cujus & illa caritas, quæ supereminet scientiæ, cujus cognitione implebimur in omnem plenitudinem Dei, non est nostræ mentis luce inferior, quæ illa illuminante tribuitur. Porrò si ista inaccessibilis est oculis carnis; quanto magis illa, huic incomparabiliter supereminens? ac per hoc cùm sit aliquid nostrum visibile, sicut hoc corpus, aliquid verò invisibile, sicut homo interior; & cùm optimum nostrum, hoc est mens atque intelligentia, invisibile sit oculis corporis; quomodo B id quod est melius optimo nostro, visibile erit inferiori nostro?

Caput XIX.

46. Arbitror te jam concedere, his omnibus consideratis, rectè dictum esse, quòd Deus nec in loco videtur, sed mundo corde; nec corporalibus oculis quæritur, nec circumscribitur visu, nec tactu tenetur, nec auditur affatu, nec sentitur incessu. Et si quid in iis minùs intelligimus, vel aliter sapimus, id quoque nobis Deus revelabit, si in quod pervenimus, in eo ambuleC mus. Pervenimus autem ut credamus Deum non corpus esse, sed spiritum. (Johan. 4. 24.) Pervenimus etiam ut credamus quòd Deum nemo vidit umquam; (Johan. 1. 18.) & quòd Deus lux est, & tenebræ in eo non sunt ullæ; (1. Johan. 1. 5.) & quòd apud Deum non est commutatio, nec momenti obumbratio; (Jac. 1. 17.) & quòd lucem habitat inaccessibilem, quem nemo hominum vidit, nec videre potest; (1. Tim. 6. 16.) & quòd Pater & Filius & Spiritus-sanctus unus Deus est, sine ulla diversitate & separatione naturæ; (1. Johan. 5. 7.) & quòd mundicordes eum D videbunt; (Matt. 5. 8.) & quòd similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est; (1. Johan. 3. 2.) & quòd Deus caritas est, & qui manet in caritate, in Deo manet, & Deus in illo manet; (1. Johan. 4. 8.) & quòd pacem & sanctificationem sectari debemus, sine qua nemo poterit videre Deum; (Heb. 12. 14.) & quòd corruptibile hoc & mortale corpus nostrum in resurrectione commutabitur & induet incorruptionem atque immortalitatem; (1. Cor. 15. 53.) & quia seminatur corpus animale, resurget corpus spiritale, (Ibid. 44.) transfigurante Domino corpus humilitatis nostræ, E ut conforme faciat corpori gloriæ suæ; (Phil. 3. 21.) & quòd Deus fecit hominem ad imaginem & similitudinem suam; (Gen. 1. 27.) & quòd spiritu mentis nostræ renovamur in agnitionem Dei, secundùm imaginem ejus, qui creavit nos. (Eph. 4. 23. Coloss. 3. 10.) In his atque hujusmodi Scripturarum sanctarum auctoritatibus per fidem ambulantes, qui dato vel divinitus adjuto intellectu spiritaliter profecerunt, & spiritalia spiritalibus comparare potuerunt, viderunt meliùs videri mente quàm corpore; & ea videri mente quæ non continerentur locis, nec F inter se locorum intervallis separarentur, nec minora essent in parte quàm in toto.

47. Hinc est quod fiducialiter ille dicit, quòd [nec in loco Deus videtur, sed mundo corde: nec « corporalibus oculis quæritur, nec circumscribitur « visu, nec tactu tanetur, nec auditur affatu, nec « sentitur incessu.] Unde quia & invisibilis in Scripturis sanctis ejus substantia commendatur, & visus esse à plurimis per corpus & corporalibus locis in eisdem auctoritatibus invenitur, aut spiritu, quo G corporales cernuntur imagines, per aliquam licèt incorpoream, tamen similitudinem corporis, sicut in somnis vel in ecstasi; secrevit ille vir sanctus Dei naturam ab hujusmodi visionibus, easque dixit esse, quas Dei voluntas elegisset, non quas natura formasset. Facit enim Deus istas quibus ut vult, cui vult, quando vult, appareat, sua latente at-

[a] Sic MSS. omnes: At excusi habent, *& sine terminis nota sunt*.

Classis III. An. 413.

que in se incommutabiliter manente substantiâ. Si A enim voluntas nostra apud se manens & latens sine ulla sui commutatione, per quas se utcumque ostendat, exprimit voces; quanto faciliùs Deus omnipotens, sua latente atque incommutabiliter manente naturâ, in qua voluerit specie, potest, cui voluerit, apparere, qui ex nihilo creavit omnia, atque in se manens innovat omnia?

Caput XX.

48. Ad eam verò visionem, qua videbimus Deum sicuti est, mundanda corda commonuit. Quia enim corpora consuetudine loquendi visibilia B nominantur, propterea Deus invisibilis dicitur, ne corpus esse credatur; non quia corda munda suæ substantiæ contemplatione fraudabit; cùm hæc magna & summa merces Deum colentibus & diligentibus promittatur, dicente ipso Domino, quando corporalibus oculis visibiliter apparebat, & invisibilem se contuendum mundis cordibus promittebat, *Qui diligit me, diligetur à Patre meo; & ego diligam eum, & ostendam meipsum illi.* (Joan. 14. 21.) Hæc quippe natura ejus æqualiter cum Patre invisibilis, sicut æqua- C liter incorruptibilis est: quæ, sicut suprà dictum est, continuatim Apostolus posuit (1 Tim. 1. 17.), divinam substantiam, qua potuit hominibus prædicatione, commendans. Quam si oculi corporales in resurrectione mutata corporum qualitate conspicient, viderint qui hoc possunt adstruere: me plus movet illius sententia, qui nec in ipsa resurrectione hoc corporalibus oculis, sed mundis cordibus tribuit.

Caput XXI.

49. Et de spiritalis quidem corporis qualitate, quod resurrecturis promittitur, vel discere aliquid D adhuc, vel quærere non recuso: si tamen de hac re disputantes illis vitiis carere possimus, quæ plerumque studiis humanis & concertationibus excitantur, dum suprà quàm scriptum est unus pro altero infletur adversùs alterum: ne dum altercando quærimus investigare, quomodo possit videri Deus, ipsam pacem sanctificationemque perdamus, sine qua nemo poterit videre Deum: quod ipse avertat à cordibus nostris, ut ea suæ contemplationi munda reddat atque custodiat. Illud ta- E men quia non dubito, non requiro, quòd Dei natura numquam videatur in loco. Jam utrùm possit hujus corporis oculis videri aliquid, quod in loco non videtur, ab eis qui hoc valent disserendo monstrare, cum pace dilectionis audire paratus sum, & quod me movet in commune conferre. Sunt enim quidam, qui Deum ipsum omnino corpus esse præsumunt, putantes quidquid corpus non est, nullam prorsus esse substantiam. istos omni modo aversandos censeo. Sunt autem alii Deum quidem ipsum F corpus non esse minimè dubitantes; sed ideo eos, qui ad vitam æternam resurgent, etiam per corpus Deum visuros putant, quoniam talem sperant spiritalis corporis qualitatem, ut etiam ipsa quæ caro fuerat, spiritus fiat. Quòd si ita est, quantum distet à superiori opinione, & quàm hoc sit tolerabilius, etiamsi verum non sit, puto facillimè judicari. Primò quia multum interest, utrùm de Creatore an de creatura aliter aliquid sentiatur quàm veritas habet. Deinde quia conatus mentis utcumque fe- G rendus est, volentis corpus convertere in spiritum, non in corpus Deum. Postremò quia id quod ego in illa epistola * mea dixi de istis nostræ carnis oculis (* In epistola 92. n. 3.), quia neque nunc possunt, neque tunc poterunt Deum videre, etiam sic verum est: non enim dictum est nisi de oculis corporalibus, quod tunc non erunt si corpus ipsum spiritus erit; ac per hoc corporei oculei numquam Deum videbunt, quia cùm videbitur, spiritus eum non corpus videbit.

Classis III. An. 413.

50. Tota igitur quæstio jam remansit de corpore spiritali, quatenus induat incorruptionem & immortalitatem hoc corruptibile atque mortale (1. Cor. 15. 53.), & quatenus ex animali in spiritale mutetur. Quæ diligentiùs sollicitiúsque tractanda est, maximè propter corpus ipsius Domini, qui transfigurat corpus humilitatis nostræ, conforme corpori gloriæ suæ (Phil. 3. 21.), ut possit sibi subjicere omnia. Cùm enim & Deus Pater videat Filium, & Filius Patrem; proculdubio non sunt audiendi, qui visionem nolunt tribuere nisi corporibus. Neque enim dici fas est, quòd Filium Pater non videat, aut & ut ipse videat, corpore indutus est, si nonnisi ad corpus pertinet visus. Quid quòd in ipso mundi exordio, antequam à Filio esset ulla forma servi suscepta, vidit Deus lucem, quia bona est (Gen. 1. 4.); & firmamentum, & mare, & aridam, & omne fœnum, atque omne lignum, solem, lunam, stellas, reptilia animarum vivarum, volatilia cæli, animam vivam: postremò vidit Deus omnia, quæ fecit, & ecce bona valde? (Ibid. 31.) Quod cùm per quasque creaturas Scriptura toties repetisset, miror unde nata fuerit illa opinio, qua putatum est tantùm ad corpora pertinere visionem. Quæ opinio de quocumque loquendi more orta sit, Scripturæ tamen sanctæ non sic loqui solent, quæ nisi, non tantùm corpori, verùm etiam spiritui, magisque spiritui quàm corpori tribuerent visionem, non Prophetas propriè *Videntes* appellassent (1. Reg. 9. 9.), qui non corpore sed spiritu etiam futura viderunt.

Caput XXII.

51. Sed cogitandum est, ne quid insolenter audeamus, si dixerimus corpus non solùm mortalitatem & corruptibilitatem, verùm etiam hoc ipsum quod corpus est per gloriam resurrectionis amittere, & spiritum fieri. Eo modo quippe aut conduplicabitur substantia spiritus, si & corpus spiritus erit; aut si unus erit spiritus hominis, ita ut commutato & converso in spiritum corpore, neque geminatione neque incremento conduplicetur, nec omnino ullius accessu quantitatis augeatur; metuendum est ne nihil aliud dici videatur, quàm corpora non illâ mutatione immortalia mansura, sed nulla potiùs futura & omnino peritura. Quapropter donec diligenti inquisitione, si Dominus adjuverit, reperiatur quid secundùm Scripturas de spiritali corpore, quod in resurrectione promittitur, probabilius sentiendum sit, interim nobis sufficiat quòd unigenitus Filius, idemque mediator Dei & hominum homo Christus Jesus (1. Tim. 2. 5.) ita videt Patrem, sicut videtur à Patre. Nos autem ad illam visionem Dei, quæ nobis in resurrectione promittitur, non ex hoc mundo istam concupiscentiam oculorum transferre conemur, sed mundandis cordibus pio studeamus affectu; nec corporalem faciem cogitemus, cùm dicit Apostolus, *Videmus nunc per speculum in ænigmate; tunc autem facie ad faciem:* (1. Cor. 13. 12.) præsertim quia Apostolus expressiùs dixit, *Nunc scio ex parte; tunc autem cognoscam sicut & cognitus sum.* Si ergo tunc corporali Deum facie cognoscemus, corporali ejus nunc facie cogniti sumus: *Tunc* enim *cognoscam*, inquit, *sicut & cognitus sum.* Unde quis eum non intelligat eo loco etiam nostram faciem illam significare voluisse, de qua dicit alio loco, *Nos autem revelata facie gloriam Domini speculantes, in eamdem imaginem transformamur de gloria in gloriam, tamquam à Domini spi-* (2 Cor. 3. 18.)

[Classis III. An. 413.] ritu; de gloria scilicet fidei in gloriam contemplationis æternæ? Hoc quippe agit hæc transformatio, [2.Cor.4.16.] qua interior homo renovatur de die in diem. [1.Pet.3.3.] De quo & apostolus Petrus, cùm eum moneret ornari, *Non quæ aforis*, inquit, *ornentur capillorum incrispationibus, aut auro, aut margaritis, vel veste pretiosa: sed ille absconditus cordis homo; qui est ante Deum dives.* In qua enim facie velamen habent Judæi non transeundo ad Christum, quoniam cùm transierit quisque ad Christum auferetur velamen, eâ nos facie revelatâ in eamdem imaginem transformamur. [2.Cor.3.15.] Apertissimè autem dicit, *velamen super corda eorum positum est.* Ibi est igitur facies, qua revelata nunc in fide, quamvis per speculum & in ænigmate contuemur: tunc autem facie ad faciem.

[Caput XXIII] 52. Quæ si approbas, tene mecum sancti viri Ambrosii sententiam, jam non ejus auctoritate, sed ipsa veritate firmatam. Neque enim & mihi propterea placet, quia per illius os potissimùm me Dominus ab errore liberavit, & per illius ministerium gratiam mihi baptismi salutaris indulsit, tamquam plantatori & rigatori meo nimiùm faveam: sed quia de hac re & ipse hoc dixit, quòd piè cogitanti & rectè intelligenti loquitur etiam ille, qui [1.Cor.3.7.] incrementum dat Deus. [In ipsa ergo resurrectione non facile est Deum videre, nisi iis qui corde [Matt.5.8.] sint mundo. Et ideo, *Beati mundo corde, ipsi enim Deum videbunt.* Quantos beatos jam numeraverat, & tamen videndi iis Deum non promiserat facultatem. Si ergo ij, qui mundo sunt corde, Deum videbunt, utique alij non videbunt. Neque enim indigni Deum videbunt, neque is, qui Deum videre noluerit, potest eum videre. Nec in loco Deus videtur, sed mundo corde: nec corporalibus oculis Deus quæritur; nec circumscribitur visu, nec tactu tenetur, nec auditur affatu, nec sentitur incessu: & cùm absens putatur, videtur; & cùm præsens est, non videtur. Denique nec Apostoli [Johan.14.9.] omnes Christum videbant, & ideo ait, *Tanto tempore vobiscum sum, & adhuc me non cognovistis?* Qui enim cognovit quæ sit latitudo, & longitudo, & altitudo, & profundum, & supereminentem scientiæ [2.Cor.5.16.] caritatem Christi, vidit & Christum, vidit & Patrem. Nos enim jam secundùm carnem non novimus Christum, sed secundùm spiritum. [Thren.4.20.] Spiritus enim ante faciem nostram Christus Dominus, qui nos in omnem plenitudinem Dei misericordiâ suâ implere dignetur, ut videri possit à nobis.]

53. Hæc verba sancti viri, quæ non carnalia sed spiritalia sunt, inquantum intelligis, & vera esse, non quia ipse dixit, sed quia veritas sine strepitu clamat, agnoscis; intantum intelligis unde adhæreas Domino, teque ipsam intrinsecùs præparas incorporalem locum mansionis ejus ad audiendum silentium narrationis ejus, & videndam invisibilem formam ejus. *Beati enim mundo corde; quoniam ipsi Deum videbunt.* Non cùm eis, sicut corpus, ex aliquo loci intervallo apparebit; sed cùm venerit ad eos, & mansionem fecerit apud eos; quoniam sic implebuntur in omnem plenitudinem Dei, non cùm fuerint & ipsi plenus Deus, sed cùm [a] perfectè fuerint pleni Deo. Si autem nonnisi corpora cogitamus, & nec illud saltem dignè cogitare possumus, unde vel ipsa corpora cogitemus; non quæramus quid adversùm nos ipsos loquamur, sed ab hac potiùs carnali consuetudine orando, & in anteriora nos extendendo, corda mundemus. Ut enim non tantùm quod beatus Ambrosius, verùm etiam quod sanctus Hieronymus, dicam, [Hieronym. lib. 3 in Isai. 6.] Non solùm Patris divinitatem, sed nec Filij quidem, nec Spiritus-sancti, quia una in Trinitate natura est, possunt oculi carnis adspicere, sed oculi mentis. De quibus [Matt.5.8.] ipse Salvator ait, *Beati mundo corde; quia ipsi Deum videbunt.* Namque sicut alibi idem Hieronymus breviter ac veraciter definivit, Res incorporalis corporalibus oculis non videtur.

54. Has sententias de re tanta virorum tantorum non ob hoc interponere volui, ut cujusquam hominis sensum tamquam Scripturæ canonicæ auctoritatem sequendum arbitreris: sed ut illi qui aliter sapiunt, conentur mente videre quod verum est, & in simplicitate cordis quærere Deum, ne tam doctos divinorum eloquiorum tractatores temere reprehendant. Nec te moveat quod à quibusdam minùs consideratè dicitur, Quid tunc videbunt oculi corporales, si Deum non videbunt? an fortè cæci erunt, vel sine caussa erunt? Neque enim adtendunt qui hæc loquuntur, quia si non erunt corpora, nec illi corporales profectò oculi erunt: si autem erunt corpora, erit quod videre possint oculi corporales. Sed hæc jam satis dicta sint, quæ ab initio hujus opusculi mei diligenter lecta & relecta considerans, sine ulla fortasse dubitatione perspicies, ad videndum Deum per ejus auxilium, cor mundum te debere præparare. De corpore verò [22. de Civit. Dei, cap. 29.] spiritali, si Dominus juverit, opere alio experiemur quid disputare valeamus. [b]

EPISTOLA CXLVIII. *

[* Aliàs CXI quæ nostem 148. erat, nunc 21.]

Augustinus Fortunatiano episcopo Siccensi, ut episcopum quemdam ipsi reconciliet, quem litteris asperioribus offenderat, præsertim hoc dicto quod scripserat, nos his corporeis oculis non visuros Deum: diligenter interim explicans quomodo Deus videatur, & quatenus. Apparet autem illum episcopum, quem non nominat, Anthropomorphitis favisse.

Commonitorium sancto fratri [c] FORTUNATIANO.

[Scripta non serius an. 413. Caput I.]

1. SICUT præsens rogavi, & nunc commoneo, ut fratrem nostrum, de quo collocuti sumus, videre & rogare digneris, ut ignoscat mihi si quid durius & asperius in se dictum accepit in ea epistola, quam me modò scripsisse non pænitet, quia dixi istius corporis oculos nec videre Deum, nec esse visuros. Caussam quippe adjunxi cur hoc dixerim, ne scilicet Deus ipse corporeus esse credatur, & in loci spatio intervalloque visibilis. Nihil enim videre aliter istius corporis oculus potest. Et ne illud quod dictum est, [1.Cor.13.12.] *Facie ad faciem*, sic accipiatur, tamquam membris corporis terminatus sit Deus. Ideo me ergo dixisse illud non pænitet, ne de ipso Deo tam impiè sentiamus, ut eum non ubique totum, sed per localia spatia divisibilem existimemus. Talia quippe his oculis novimus.

2. Cæterùm nihil tale de Deo sentiens, sed eum incommutabilem & incorporalem spiritum ubique

[a] Ita in MSS. quindecim. At in editis legitur, *perfecti fuerint.*

[b] Opusculum superius bis exhibent MSS. plures, primò quidem integrum ut hîc jacet, nominatâ in exordio *religiosâ famulâ Dei Paulinâ:* postea autem contractum in brevissimam epitomen, quâ vix octava ejus pars continetur, quævè epistolæ formâ scribitur *Italicæ*, incipiens, *Cùm petivisses ut de invisibili Deo &c.*

[c] Collationi Carthaginensi interfuit Fortunatianus Siccensis, sexto censitus loco inter eos septem episcopos, qui ad disputandum adversùs Donatistas electi fuerunt. Successorem habuisse credimus Urbanum, qui Siccensis episcopus laudatur in 1. Fragm. Tom. x. ad hanc dignitatem evectus circiter an. Chr. 413. uti intelligitur ex epistola proximè sequenti, n. 34.

Classis III. An. 413.

ubique totum esse credens, si tantam quisquam mutationem hujus corporis futuram putat, cùm ex animali fuerit spiritale, ut etiam substantiam incorporalem, non locorum intervallis vel spatiis divisibilem, vel etiam membrorum liniamentis ac finibus terminatam, sed ubique totam, per tale corpus videre possimus; volo ut me doceat, si verum sapit: si autem in hoc falsum sentit, longè tolerabilius est corpori aliquid arrogare, quàm Deo derogare. Et si vera est ista sententia, non erit contraria verbis meis, quæ in illa epistola posui. Istius namque corporis oculos dixi non visuros Deum, hoc intuens quod istius corporis oculi omnino non possunt cernere nisi corpora, quæ ab eis aliquo loci intervallo separata sunt: nam si nullum intervallum sit, nec ipsa corpora per eos videmus.

3. Porrò autem si in tantam sui dissimilitudinem nostra corpora mutabuntur, ut oculos habeant, per quos videatur illa substantia, quæ non per locorum spatia vel diffunditur vel finitur, alibi habens aliam partem, alibi aliam, in minore loco minorem, in majore majorem, sed ubique incorporaliter tota est; longè aliud erunt hæc corpora, & non erunt ipsa; nec solâ detractâ mortalitate atque corruptione & ponderis gravitate aliud erunt, sed in virtutem ipsius mentis quodammodo convertentur, si videre poterunt, quomodo tunc menti, nunc autem nec ipsi menti videre concessum est. Si enim mutatis moribus dicimus hominem non esse qui fuit, si denique mutatis ætatibus ipsum corpus dicimus non esse quod fuit: quanto magis ipsum non erit, tanta conversione mutatum, ut non solùm immortaliter vivat, verùm etiam invisibilem videat? Quapropter si videbunt Deum, non istius corporis oculi videbunt; quia & in hoc non erit ipsum corpus usque in illam vim potentiamque mutatum, & non est contraria ista opinio illis verbis epistolæ meæ. Si autem hactenus non erit ipsum, quia nunc mortale, tunc immortale, nunc aggravans animam, tunc nullo pondere ad omnem motum erit facillimum: ad videnda verò ea, quæ locorum spatiis intervallisque cernuntur, si non aliud quàm ipsum erit, substantiam incorporalem & ubique totam nullo modo videbit. Sive ergo hoc, sive illud verum sit, secundùm utrumque verum est quòd istius corporis oculi Deum non videbunt. Aut enim istius erunt, & non videbunt; aut non erunt istius, si videbunt; quoniam tanta commutatione longè alterius corporis erunt.

4. Sed paratus sum, si quid de hac re melius novit hic frater, vel ab ipso, vel ab illo à quo didicit, discere. Quod si irridenter dicerem, etiam illud de Deo corporali membrisque per loca divisibili, dicerem paratum me esse discere: quod non dico, quia non irridenter loquor, & talem Deum non esse omnino non ambigo, & ne talis esse crederetur, illam epistolam scripsi: in qua dum essem in admonendo sollicitus, quam nominibus tacitis conscripsi, in corripiendo nimius atque improvidus fui, nec fraternam & episcopalem personam sicut frater & episcopus, quemadmodum fuerat dignum, cogitavi. hoc non defendo, sed reprehendo: hoc non excuso, sed accuso. Ignoscatur peto, recordetur nostram dilectionem pristinam, & obliviscatur offensionem novam. Faciat certè quod me non fecisse succensuit: habeat lenitatem in danda venia, quam ego non habui in illa epistola conscribenda. Hoc per tuam caritatem rogo, quod præsens præsentem rogare volueram, si ejus haberem copiam. Quod cùm conatus essem, scribente ad eum viro venerabili, nobisque omnibus honore præferendo, venire noluit, dolum forsitan in eum, sicut pleraque humana sunt, quantùm existimo, suspicatus; à quo me longè abesse, tu illi fac fidem quantùm potes, qui præsens faciliùs potes. Indica ei cum quanto & quàm vero dolore de offensione animi ejus tecum fuerim collocutus. Noverit quàm non eum contemnam, & quantùm in illo Deum timeam, & cogitem caput nostrum in cujus corpore fratres sumus. Ad locum, in quo habitat, ideo mihi putavi non esse veniendum, ne spectaculum faceremus ridendum alienis, nostris dolendum, nobis pudendum. per tuam sanctitatem & caritatem totum rectè agi potest. Ab illo quippe agitur, qui per fidem suam habitat in corde tuo: quem credo quod non spernit in te, cùm agnoscit in se.

5. Ego certè in hac caussa quid meliùs facerem non inveni, quàm ut veniam peterem à fratre, qui læsum se litterarum mearum asperitate conquestus est. Faciet & ipse, ut spero, quod sibi imperari novit ab eo, qui per Apostolum loquens ait, *Donantes vobismetipsis, si quis adversùs aliquem habet querelam, sicut & Deus in Christo donavit vobis.* (*Coloss.* 3. 13.) *Estote ergo imitatores Dei, sicut filij dilectissimi, & ambulate in caritate sicut & Christus dilexit nos.* (*Eph.* 5. 1.) In hac caritate ambulantes, si quid diligentiùs possumus, de spiritali corpore, quod in resurrectione habebimus, concorditer inquiramus. Quia & si quid aliter sapimus, hoc quoque nobis Deus revelabit, si in illo maneamus. (*Phil.* 3. 15.) Qui autem manet in caritate, in Deo manet, & Deus in illo manet; (1 *Johan.* 4. 16.) quia Deus caritas est, sive tamquam ejus fons ineffabiliter existendo, sive illam nobis per Spiritum suum largiendo. Si ergo doceri potest, quòd caritas corporalibus oculis aliquando videbitur; poterit fortassis & Deus. Si autem ista numquam poterit; multò minùs ipse fons ejus, vel si quid dici excellentius & convenientius de tanta re potest.

Caput II.

6. Magni quidam viri & in Scripturis sanctis doctissimi, qui plurimùm Ecclesiam & bona studia fidelium suis litteris adjuverunt, ubi eis occasio data est, dixerunt invisibilem Deum invisibiliter videri, hoc est per eam naturam, quæ in nobis quoque invisibilis est, munda scilicet mente vel corde. Beatus Ambrosius de Christo cùm ageret, (*Amb. lib.* 1. *in Luc.* 1.) secundùm id quod Verbum est, [Non enim corporalibus, inquit, sed spiritalibus oculis Jesus videtur.] Et paulò post; [Non eum viderunt, inquit, Judæi; obcæcatum enim erat insipiens cor eorum.] hinc ostendens unde videatur. Item cùm de sancto Spiritu loqueretur, (*Lib.* 2. *in Luc.* 3. 22.) interposuit verba Domini dicentis, *Rogabo patrem, & alium paracletum dabit vobis, qui vobiscum sit in æternum, Spiritum veritatis: quem hic mundus non potest accipere, quia non videt eum, nec cognoscit eum.* (*Johan.* 14. 16.) [Meritò ergo se, inquit, in corpore demonstravit, quoniam in divinitatis substantia non videtur. Vidimus Spiritum, sed in specie corporali: videamus & Patrem, sed quia videre non possumus, audiamus.] Et paulo post, [Audiamus ergo, inquit, Patrem; invisibilis enim Pater; sed & Filius invisibilis secundùm divinitatem; Deum enim nemo vidit umquam: (1. *Johan.* 4. 12.) cùm ergo Filius sit Deus, in eo utique quòd Deus est Filius, non videtur.]

7. Sanctus autem Hieronymus ait, [Videre Deum sicuti est in natura sua, oculus hominis non

poteſt: non ſolùm homo, nec Angeli, nec Throni, nec Poteſtates, nec Dominationes, nec omne nomen quod nominatur. neque enim creatura poteſt adſpicere Creatorem ſuum.] His verbis vir doctiſſimus ſatis oſtendit, quid etiam de futuro ſæculo ſenſerit, quod ad hanc rem adtinet. Quantumlibet enim oculi corporis noſtri mutentur in melius, Angelorum oculis æquabuntur. Hic autem & ipſis, & univerſæ omnino cæleſti creaturæ inviſibilem naturam dixit eſſe Creatoris. Aut ſi & hinc fit quæſtio, & infertur ulla dubitatio, utrùm non ſimus futuri Angelis potiores: ipſius Domini eſt hinc aperta ſententia, ubi ait de reſurrecturis in regnum; *Erunt æquales Angelis Dei.* Unde idem ipſe ſanctus Hieronymus alibi ſic dicit: [Homo igitur Dei faciem videre non poteſt, Angeli autem etiam minimorum in Eccleſia ſemper vident faciem Dei. Et nunc in ſpeculo videmus, in ænigmate; tunc autem facie ad faciem, quando de hominibus in Angelos profecerimus, & potuerimus cum Apoſtolo dicere, *Nos autem omnes revelata facie gloriam Domini ſpeculantes, in eamdem imaginem transformamur à gloria in gloriam, tamquam à Domini Spiritu*; licèt faciem Dei juxta naturæ ſuæ proprietatem nulla videat creatura, & tunc mente cernatur, quando inviſibilis creditur.]

Luca 20.36. Hieron. lib. 1. in Iſa. 1. Matt. 18. 10. 1. Cor. 13. 12. 2. Cor. 3. 18.

8. In his verbis hominis Dei, multa conſideranda ſunt. Primùm, quia ſecundùm apertiſſimam Domini ſententiam etiam ipſe ſentit tunc nos viſuros faciem Dei, cùm in Angelos profecerimus, id eſt æquales Angelis facti fuerimus; quod erit utique in reſurrectione mortuorum. Deinde apoſtolico teſtimonio ſatis aperuit, non exterioris ſed interioris hominis faciem intelligendam, cùm videbimus facie ad faciem: de facie quippe cordis loquebatur Apoſtolus, cùm diceret quod hinc commemoravit, *Nos autem revelata facie gloriam Domini ſpeculantes, in eamdem imaginem transformamur.* Quòd ſi quiſquam dubitat, recenſeat eumdem locum, & adtendat unde Apoſtolus loquebatur, de velamine ſcilicet quod manet in lectione veteris Teſtamenti, donec quiſque tranſeat ad Chriſtum, ut auferatur velamen. Ibi quippe dicit, *Nos autem revelata facie, gloriam Domini ſpeculantes*; quæ facies in Judæis non erat revelata: de quibus dicit, *Velamen ſuper cor eorum poſitum eſt*, ut oſtendat cordis faciem nobis eſſe revelatam velamine ablato. Poſtremò ne quiſquam iſta minùs intuens, minùſque diſcernens, viſibilem Deum vel Angelis vel hominibus, cùm æquales Angelis facti fuerimus, ſive nunc eſſe, ſive futurum eſſe crederet, evidentiſſimè quid ſentiret expreſſit, dicens [quòd faciem Dei juxta naturæ ſuæ proprietatem nulla videat creatura, & tunc mente cernatur, quando inviſibilis creditur.] Unde ſufficienter ſignificavit, quando viſus eſt ab hominibus per oculos corporis, tamquam ipſe corporeus, non eum ſecundùm naturæ ſuæ proprietatem fuiſſe viſum, in qua tunc mente cernitur, quando inviſibilis creditur. Quibus inviſibilis, niſi adſpectibus corporalibus etiam cæleſtibus, ſicut ſuprà de Angelis & Poteſtatibus & Dominationibus dixit? quanto magis terreſtribus?

2. Cor. 3. 18. 2. Cor. 3. 15.

9. Unde alio loco evidentiùs dicit, [non ſolùm Patris divinitatem: ſed nec Filij quidem & Spiritus ſancti, quæ una in Trinitate natura eſt, poſſe oculos carnis adſpicere, ſed oculos mentis. de quibus ipſe Salvator ait, *Beati mundo corde; quoniam ipſi Deum videbunt.*] Quid hac manifeſtatione lucidius? Si enim tantummodo dixiſſet, Nec Patris, nec Filij, nec Spiritus-ſancti divinitatem poſſe oculos carnis adſpicere, nec deinceps addidiſſet, [ſed oculos mentis,] fortè diceretur carnem jam non eſſe appellandam, cùm corpus fuerit ſpiritale. Addendo ergo, & dicendo, [ſed oculos mentis,] ab omni genere corporis alienavit hujuſmodi viſionem. Ne quis autem putaret eum tantùm de præſenti tempore locutum, ſubjecit etiam Domini teſtimonium, volens oſtendere quos dixerat oculos mentis, quo teſtimonio non præſentis ſed futuræ viſionis promiſſio declaratur, *Beati mundo corde, quoniam ipſi Deum videbunt.*

Lib. 3. in Iſa. 6. Matt. 5. 8.

10. Beatiſſimus quoque Athanaſius Alexandrinus epiſcopus, cùm ageret adversùs Arianos, qui tantummodo Deum Patrem inviſibilem dicunt, Filium verò & Spiritum-ſanctum viſibiles putant, æqualem Trinitatis inviſibilitatem Scripturarum ſanctarum teſtimoniis, & diligentiâ ſuæ diſputationis aſſeruit, inſtantiſſimè ſuadens Deum non eſſe viſum niſi aſſumtione creaturæ: ſecundùm Deitatis autem ſuæ proprietatem omnino Deum eſſe inviſibilem, id eſt Patrem & Filium & Spiritum-ſanctum, niſi quantùm mente ac ſpiritu noſci poteſt. Gregorius etiam ſanctus epiſcopus [a] Orientalis apertiſſimè dicit, Deum naturâ inviſibilem quando patribus viſus eſt, ſicut Moyſi, cum quo facie ad faciem loquebatur, alicujus conſpicabilis materiæ diſpoſitione aſſumta, ſalva ſua inviſibilitate videri potuiſſe. Hoc eſt quod etiam noſter dicit Ambroſius, & Patrem & Filium & Spiritum-ſanctum ea ſpecie videri, quam voluntas elegerit, non natura formaverit: ut & illud verum ſit, quòd *Deum nemo vidit umquam*; quæ vox ipſius Domini Chriſti eſt: &, *quem nemo hominum vidit, nec videre poteſt*; quæ vox Apoſtoli, immo ejus per Apoſtolum Chriſti eſt: & illa non repudientur teſtimonia Scripturarum, quibus Deus viſus eſſe narratur; quia & inviſibilis eſt per propriam Deitatis naturam, & cùm vult videri poteſt per aſſumtam, ſicut ei placuerit, creaturam.

Ambr. in Lucam cap. 1. Johan. 1. 18. 1. Johan. 4. 12. 1. Tim. 6. 16.

Caput III.

11. Porro ſi naturæ ipſius eſt inviſibilitas ſicut incorruptibilitas, non mutabitur utique in futuro ſæculo illa natura, ut de inviſibili viſibilis fiat; quia neque poterit de incorruptibili corruptibilis fieri: ſimul enim & incommutabilis eſt. Et utique naturam ejus commendavit Apoſtolus, cùm duo iſta ſimul poneret, dicens, *Regi autem ſæculorum inviſibili, incorruptibili, ſoli Deo honor & gloria in ſæcula ſæculorum.* Unde non audeo ego ita diſtinguere, ut dicam, Incorruptibili quidem in ſæcula ſæculorum, Inviſibili autem non in ſæcula ſæculorum, ſed tantùm in hoc ſæculo. Verùm quia nec iſta teſtimonia falſa eſſe poſſunt, *Beati mundo corde; quoniam ipſi Deum videbunt.* &, *Scimus quia cùm apparuerit, ſimiles ei erimus; quoniam videbimus eum ſicuti eſt:* negare non poſſumus filios Dei viſuros Deum, ſed ſicut videntur inviſibilia, ſicut ſeipſum oſtenſurum promittebat, qui hominibus apparebat in carne viſibilis, quando dicebat, *Et ego diligam eum, & oſtendam meipſum illi*, cùm ante oculos hominum conſpicuus loqueretur Unde autem inviſibilia videntur, niſi oculis cordis? de quibus paulò antè dixi quid Hieronymus ſenſerit ad videndum Deum.

1. Tim. 1. 17. Matt. 5. 8. 1. Johan. 3. 2.

[a] In omnibus libris habetur, *Orientalis.* Quamquam eruditorum judicio probabilius eſt orationem illam inter opera Gregorij Nazianzeni quadrageſimam nonam, quæ hîc citatur, eſſe latini ſcriptoris, fortean alterius Gregorij in Hiſpania epiſcopi Eliberitani, qui circiter medium ſæculum 4. florebat.

Classis III. An. 413.

12. Hinc est etiam quod memoratus Mediolanensis episcopus in ipsa resurrectione dixit non facile esse videre Deum, nisi iis qui mundo corde sint; & ideo scriptum esse, *Beati mundo corde; quoniam ipsi Deum videbunt*. [Quantos beatos, inquit, jam numeraverat, & tamen eis videndi Deum non promiserat facultatem.] Deinde adjungit & dicit, [Si ergo ij qui mundo sunt corde, Deum videbunt, utique alij non videbunt.] Et ne alios illos acciperemus, de quibus dictum est, *Beati pauperes*, *Beati mites*, continuò subjunxit, [Neque enim indigni Deum videbunt.] Indignos utique illos volens intelligi, qui licèt resurgant, Deum videre non poterunt; quoniam ad damnationem resurgent, quia per fidem veram quæ per dilectionem operatur, cor mundare noluerunt. Et ideo sequitur & dicit, [Neque is, qui Deum videre noluerit, potest Deum videre.] Deinde quia occurrebat etiam impios omnes velle videre Deum, statim ut ostenderet quare dixerit, [qui Deum videre noluerit,] quia utique illo modo non vult Deum videre impius, quia cor mundare non vult, quo ille videri poterit, secutus adjunxit, & ait, [Nec in loco Deus videtur, sed mundo corde; nec corporalibus oculis Deus quæritur, nec circumscribitur visu, nec tactu tenetur, nec auditur affatu, nec sentitur incessu.] Quibus verbis beatus Ambrosius voluit admonere quid debeant homines præparare, qui volunt Deum videre, hoc est cor mundare per fidem, quæ per dilectionem operatur, dono Spiritus-sancti, unde pignus accepimus, quo illam visionem desiderare noverimus.

Matt. 5. 8

Caput IV.

13. Nam de membris Dei, quæ assiduè Scriptura commemorat, ne quisquam secundùm carnis hujus formam & figuram nos esse crederet similes Deo, propterea eadem Scriptura & alas habere Deum dixit, quas nos utique non habemus. Sicut ergo alas cùm audimus, protectionem intelligimus: sic & cùm audimus manus, operationem intelligere debemus; & cùm audimus pedes, præsentationem; & cùm audimus oculos, visionem qua cognoscit; & cùm audimus faciem, notitiam qua innotescit; & si quid aliud eadem Scriptura tale commemorat, puto spiritaliter intelligendum. Neque hoc ego tantùm, aut ego prior, sed omnes qui qualicumque spiritali intelligentiâ resistunt eis, qui ob hoc Anthropomorphitæ nominantur. Ex quorum litteris ne multa commemorando majores moras faciam, hoc unum sancti Hieronymi interpono, ut noverit iste frater, non se de hac re mecum magis quàm cum prioribus agere debere, si quid eum contra permovet.

Psal. 16. 8.

Hieronymus in Psal. 93.

14. Cùm ergo ille vir in Scripturis doctissimus, Psalmum exponeret, ubi dictum est, *Intelligite ergo qui insipientes estis in populo, & stulti aliquando sapite; Qui plantavit aurem, non audiet, aut qui finxit oculum, non considerat:* inter cetera, [Iste locus, inquit, adversùs eos maximè facit, qui Anthropomorphitæ sunt, qui dicunt Deum habere membra, quæ etiam nos habemus: verbi caussâ, Dicitur Deus habere oculos: quia oculi Domini respiciunt omnia, manus Domini facit omnia. *Et audivit*, inquit, *Adam sonum pedum Domini deambulantis in paradiso*: hæc simpliciter audiunt, & humanas imbecillitates ad Dei magnificentiam referunt. Ego autem dico quòd Deus totus oculus est, totus manus est, totus pes est. Totus oculus est, quia omnia videt. Totus manus est, quia omnia operatur. Totus pes est, quia ubique est. Ergo videte quid dicat. *Qui plantavit aurem non audiet, aut qui finxit oculos non considerat?* Et non dixit, Qui plantavit aurem, ergo ipse aurem non habet; non dixit, ergo ipse oculos non habet: sed quid dixit? *Qui plantavit aurem non audiet, qui finxit oculos non considerat?* membra tulit, efficientias dedit.]

Gen. 3. 8.

15. Hæc omnia de litteris eorum & Latinorum & Græcorum, qui priores nobis in catholica Ecclesia viventes divina eloquia tractaverunt, ideo commemoranda arbitratus sum, ut sciat iste frater, si quid aliter quàm isti sentit depositâ dissensionis amaritudine, & fraternæ caritatis suavitate servatâ atque in integrum restitutâ, diligenti & tranquilla consideratione quærendum vel discendum vel docendum. Neque enim quorumlibet disputationes, quamvis catholicorum & laudatorum hominum, velut Scripturas canonicas habere debemus, ut nobis non liceat salvâ honorificentiâ, quæ illis debetur hominibus, aliquid in eorum scriptis improbare atque respuere, si fortè invenerimus quòd aliter senserint quàm veritas habet, divino adjutorio vel ab aliis intellecta, vel à nobis. Talis ego sum in scriptis aliorum, tales volo esse intellectores meorum. Denique in iis omnibus, quæ de opusculis sanctorum atque doctorum commemoravi, Ambrosij, Hieronymi, Athanasij, Gregorij, & si qua aliorum talia legere potui, quæ commemorare longum putavi, Deum non esse corpus, nec formæ humanæ habere membra, nec eum esse per locorum spatia divisibilem, & esse naturâ incommutabiliter invisibilem, nec per eamdem naturam atque substantiam, sed assumta visibili specie sicut voluit apparuisse iis quibus apparuit, quando per corporis oculos in Scripturis sanctis visus esse narratur, in adjutorio Domini inconcussè credo, & quantum ipse donat intelligo.

Caput V.

16. De spiritali autem corpore, quod in resurrectione habebimus, quantam capiat in melius commutationem, utrùm in simplicitatem spiritus cedat, ut totus homo jam spiritus sit; an quod magis puto, sed nondum plenâ fiduciâ confirmo, ita futurum sit spiritale corpus, ut propter ineffabilem quamdam facilitatem spiritale dicatur, servet tamen substantiam corporalem, quæ per seipsam vivere ac sentire non possit, sed per illum qui eâ utitur spiritum: neque enim & nunc, quia corpus dicitur animale, eadem est animæ natura quæ corporis: & utrùm si corporis, quamvis jam immortalis atque incorruptibilis, natura servabitur, adjuvet tunc aliquid spiritum ad videndum ipsa visibilia, id est corporalia, sicut nunc tale aliquid nisi per corpus videre non possumus; an verò etiam tunc sine organo corporis valeat spiritus noster nosse corporalia (neque enim & Deus talia per sensus corporis novit:) & multa alia quæ in hac quæstione movere possunt, fateor me nondum alicubi legisse, quod mihi sufficere existimarem sive ad discendum sive ad docendum.

17. Ac per hoc si non displicet huic fratri mea qualiscumque cautela, interim propter quod scriptum est, *Quoniam videbimus eum sicuti est*, quantum possumus, cor mundum ad illam visionem ipso adjuvante præparemus. De corpore autem spiritali pacatiùs & diligentiùs inquiramus, ne fortè aliquid certum ac liquidum, si nobis hoc utile esse novit, secundùm Scripturas suas Deus dignetur demonstrare. Si enim hoc invenerit inquisitio diligentior tantam corporis futuram mutationem, ut possit

1. Johan 3. 2.

CLASSIS III. AN. 413.

videre invisibilia, non, ut opinor, talis potentia corporis menti auferet visionem, ut exterior homo videre Deum tunc possit, non possit interior; quasi tantùm foris sit Deus ad hominem, & intus non sit in homine, cùm apertissimè scriptum sit, *ut sit Deus omnia in omnibus*; aut ita sit intus ille, qui sine ullis locorum spatiis ubique totus est, ut foris tantùm videri ab exteriori homine possit, intus autem ab interiori non possit. Quæ si absurdissimè sentiuntur, magis enim sancti pleni erunt Deo, non inanes intrinsecùs ab illo circumdabuntur extrinsecùs; nec cæci intrinsecùs eum, quo pleni erunt, non videbunt, & tantùm forinsecus oculati eum, quo circumdabuntur, videbunt: restat ut interim de visione Dei secundùm interiorem hominem certissimi simus. Si autem etiam corpus mira commutatione hoc valuerit, aliud accedet, non illud abscedet.

1. Cor. 15. 28.

18. Melius ergo illud affirmamus unde minimè dubitamus, quòd homo interior videbit Deum, qui modò solus potest videre caritatem, quæ cùm laudaretur dictum est, *Deus caritas est*: solus potest videre pacem & sanctificationem, sine qua nemo potest videre Deum. Neque enim caritatem, pacem, sanctificationem, & si qua sunt similia, videt modò ullus oculus carnis; quæ tamen omnia jam videt, quantum potest, mentis oculus, tanto puriùs quanto purior: ut sine dubitatione Deum nos visuros esse credamus; sive inveniamus, sive non inveniamus quod de qualitate futuri corporis quærimus, cùm tamen corpus resurrecturum & immortale atque incorruptibile futurum non ambigamus, quoniam hinc sanctarum Scripturarum sententias apertissimas firmissimasque retinemus. Si autem iste frater quod de spiritali corpore adhuc requiro, jam sibi firmat esse certissimum, nisi placidus audiero docentem, ita ut ille quoque placidus me audiat inquirentem, habebit unde jure succenseat. Nunc tamen per Christum obsecro, ut de illa asperitate litterarum mearum, qua eum non immeritò offensum esse didici, veniam mihi ab illo impetres, & me rescriptis Domino adjuvante lætifices.

1. Johan. 4. 8.

EPISTOLA CXLIX. *

* Aliàs LIX. quæ autem 149. erat, nunc 38.

Respondet ad quæstiones ex Psalmis, ex Apostolo, & ex Evangelio propositas à Paulino superiùs in epistola centesima vicesima prima.

Beatissimo & venerabiliter desiderabili & desiderabiliter venerabili, sancto sanctéque carissimo fratri & coëpiscopo PAULINO AUGUSTINUS in Domino salutem.

Scripta videtur an. 414. CAPUT I. Tractantur quæstiones ex Psalmis propositæ.

1. QUOD de perventione tam prospera fratris & compresbyteri nostri Quinti, & qui cum eo navigaverunt, citò nos Dominus exhilaravit, nuntiantibus litteris sanctitatis tuæ, gratias agens ei, qui recreat afflictos, & humiles consolatur, sinceritati cordis tui occasione filij & condiaconi nostri Ruffini, quæ proxima occurrit, nunc rescripta persolvo: de littore namque Hipponensi profectus est. Et approbo misericordiæ consilium, quod tibi Dominus inspiravit, mihique insinuare dignatus es. Ipse & hoc adjuvet, ipse prosperet, qui jam curam nostram ex magna parte lenivit, quia pervectus & commendatus est carissimus homo non solùm bonis operibus, sed

CLASSIS III. AN. 414.

A etiam sanctis orationibus tuis.

2. Litteræ sanè venerationis tuæ, ubi multa quæsisti, & quærenda admonuisti, & quærendo docuisti, ad me pervenerunt. Sed quas ipse continuò rescripsi per homines eorumdem sanctorum solatiorum nostrorum, sicut his tuis recentioribus comperi, non sunt redditæ venerationi tuæ. In quibus quidem, quatenus ad interrogata responderim, recolere non valui: nec earum exemplum cùm requisissem, B ubi hoc possem recognoscere, inveni. Ad nonnulla tamen me respondisse certus omnino sum, & ideo non ad omnia, quia ut citò finirem, festinatio perlatoris urgebat. Simul etiam miseram, sicut jusseras, & illius epistolæ exemplum, quam tuæ caritati apud Carthaginem de corporum resurrectione [a] rescripseram, ubi de usu membrorum exorta erat quæstio. Nunc ergo & hoc misi, & alterum alterius, quia nec ipsam in manus tuas pervenisse conjeci, eo quòd iterum interrogasti quæ- C dam, quæ jam me in ea respondisse lego & agnosco. Sed istam per quem direxerim nescio. Scripta quippe caritatis tuæ, quibus eam reddidi, sicut etiam ipsa [b] indicat, missa sunt mihi ab Hippone à nostris, cùm essem apud sanctum fratrem & coepiscopum nostrum Bonifacium (nam eorum perlatorem non vidi,) & continuò rescripta non distuli.

3. Quia ergo tunc, sicut scripsi, non potueram inspicere codices græcos propter quædam Psalmi decimi-sexti, inspexi postea quos inveni. Et unus D habebat, quod & latini nostri, *Domine perdens de terra dispertire eos*. Alius sicut ipse posuisti, *A paucis de terra*. Et illud quidem apertum habet sensum, *perdens de terra*, quam eis dedisti, *dispertire eos*, in gentibus. quod & factum eis est, cùm gravi bello expugnati atque subversi sunt. Illud autem alterum quomodo accipiendum sit, non mihi occurrit, nisi quia in comparatione perditæ multitudinis eorum, reliquiæ salvæ factæ sunt, utique in paucis, à qui- E bus eos dispertiendos, hoc est dividendos atque separandos Scriptura prænuntiavit, dicens, *Domine à paucis*, id est à reliquiis, quas ex illa gente salvas fecisti, *de terra dispertire eos*: ut terram intelligamus Ecclesiam hereditatemque fidelium atque sanctorum, quæ dicitur & terra viventium, & quæ etiam illo loco rectè intelligi potest, Beati mites; quoniam ipsi hereditate possidebunt terram. Cùm autem dictum esset, *A paucis de terra divide eos*; additum est, *in vita eorum*: ut in manifesto futu- F rum intelligeretur, dum hîc vivunt. Separantur enim multi ab Ecclesia, sed cùm moriuntur, qui tamen cùm vivunt per sacramentorum communionem unitatisque catholicæ videntur Ecclesiæ copulati. Isti ergo divisi sunt à paucis, qui ex illis crediderunt; de terra, quam sicut agrum suum excolit pater agricola. Divisi autem in vita sua, id est hîc in manifesto sicut videmus. Sequitur autem, *Et de absconditis tuis adimpletus est venter eorum*, id est præter hoc quod in manifesto di- G visi sunt, etiam *de absconditis tuis*, quæ in occulto reddis [c] conscientiæ malorum, *adimpletus est venter eorum*: ventrem posuit pro internorum latentiumque secretis.

Responsio ad quæstionem de Psal. 16. 14.

Matth. 5. 4.

4. Quod verò sequitur, *Saturati sunt porcinâ*: jam quid mihi ex hoc videretur aperui. Sed quod alij codices habent, & verius habere perhibentur,

Proviuiâ, legisse videtur qui vertit porcinam.

[a] MSS. quatuor Vaticani, & Gallic. tres, *scripseram*.
[b] Editi, *indicant*. At MSS. habent, *indicat*, scilicet epistola ab Augustino reddita.
[c] Bad. Am. & Er. *reddis retributione malorum*.

CLASSIS III. AN. 414.

quia diligentiora exemplaria, per accentus notam A ejusdem verbi græci ambiguitatem græco scribendi more dissolvunt, obscurius est quidem, sed electiori sententiæ videtur aptiùs convenire. Quia enim dixerat, *Et de absconditis tuis adimpletus est venter eorum*, quibus verbis occulta Dei judicia significata sunt: [a] occultè quippe sunt miseri, etiam qui gaudent in malis, quos tradidit Deus in concupiscentias cordis eorum: velut quæreretur unde possint cognosci, qui in abscondito irâ Dei adimpleti sunt, & responderetur quod in Evangelio di- B (Matt. 7. 16.) » ctum est, Ex fructibus eorum cognoscetis eos; continuò subjunctum est, *Saturati sunt filiis*, hoc est fructibus, quod evidentius dicitur, operibus suis. (Ps. 7. 15. Jac. 1. 15.) » Unde alibi legitur, Ecce parturivit injustitiam, » concepit dolorem, & peperit iniquitatem. & alibi, » Deinde concupiscentia cùm conceperit, parit pec- » catum. Mali ergo filij, mala opera, quibus cognoscuntur, & qui de absconditis Dei judiciis internis cogitationum suarum tamquam in ventrem adimpleti sunt. Bona opera, boni filij sunt. Unde ad C (Cant. 4. 2.) » sponsam Ecclesiam dicitur, Dentes tui sicut grex » detonsarum adscendens de lavacro, quæ omnes ge- » minos creant, & sterilis non est in illis. In quo gemino fetu geminum opus dilectionis agnoscitur, (Matt. 22. 40.) Domini Dei scilicet & proximi. In quibus duobus præceptis tota Lex pendet & Prophetæ.

5. Iste autem sensus, quo ita exponitur quod scriptum est, *Saturati sunt filiis*, non mihi occurrerat, cùm antè rescriberem; sed recensui brevissimam quamdam ejusdem Psalmi expositionem, D quam jam olim dictaveram, & hoc satis breviter à me positum reperi. Inspexi etiam codices græcos, utrùm dativus casus esset, quod dictum est, *filiis*, an genitivus, quo illa lingua utitur pro ablativo, & inveni genitivum: quod si ad verbum interpretaretur, scriptum esset, Saturati sunt filiorum; sed rectè interpres sententiam secutus est, & latino more dixit, *Saturati sunt filiis*. Quod verò sequitur, *& reliquerunt reliquias parvulis suis*, existimo parvulos accipiendos manifestos carnis filios. E Unde etiam secundùm istam, non de porcina, sed de filiis expositionem, manet illa sententia qua di- (Matt. 27. 25.) » xerunt, Sanguis hujus super nos & super filios no- » stros. Ita enim reliquerunt operum suorum reliquias parvulis suis.

(Responsio ad quæstionem de Psal. 15. 3.) 6. In quinto-decimo autem Psalmo, quod scriptum est, *Mirificavit*, vel, *mirificet omnes voluntates suas inter illos*, nihil prohibet intelligi, immo & convenientiùs videtur non, *inter illos*, sed, *in illis*. Sic enim græci codices habent. Sæpe autem F quod habet illa lingua, *in illis*, nostri interpretantur, *inter illos*, ubi videtur sententiæ convenire. Accipiamus ergo, *Sanctis qui sunt in terra ejus, mirificavit omnes voluntates suas in illis*, quod plerique codices habent. Et intelligamus, *voluntates ejus*, munera gratiæ, quæ gratis data est, id est quia vo- (Psal. 5. 13. Psal. 72. 24. Jac. 1. 18. Psal. 67. 10. 1 Cor. 12. 11. Psal. 15. 3.) » luit, non quia debebatur. Unde est, Scuto bonæ » voluntatis tuæ coronasti nos. &, In voluntate tua » deduxisti me. &, Voluntariè genuit nos verbo ve- » ritatis. &, Pluviam voluntariam segregans Deus G » hereditati tuæ. &, Dividens propria unicuique » prout vult. & alia innumerabilia. Proinde, *Mirificavit omnes voluntates suas in illis*, in quibus nisi in Sanctis, qui in terra sunt ejus? Si enim terra, sicut suprà ostendimus, potest accipi in bono, & ubi non additum est, *ejus*, quanto magis ubi dicitur, *terra ejus*? Miras ergo fecit omnes voluntates suas in illis. Miras omnino fecit, quia eos ex desperatione mirabiliter liberavit.

7. Ex hac admiratione exclamat Apostolus, (Rom. 11. 33.) « O altitudo divitiarum sapientiæ & scientiæ Dei! « Suprà quippe dixerat, Conclusit enim Deus [b] omnes in infidelitate, ut omnium misereatur. (Ibid. 32.) Nam hoc etiam hîc sequitur, *Multiplicatæ sunt infirmitates eorum, postea acceleraverunt*. (Psal. 15. 4.) Infirmitates posuit pro peccatis, sicut ad Romanos Apostolus dicit, Si « (Rom. 5. 6.) enim Christus, cùm infirmi essemus adhuc juxta « tempus pro impiis mortuus est: hos dixit infirmos « quos impios. Deinde paulò pòst eamdem sententiam repetens, Commendat, inquit, suam carita- « (Ibid. 8.) tem Deus in nobis, quoniam cùm adhuc peccato- « res essemus, Christus pro nobis mortuus est. « Quos infirmos suprà, eos hîc peccatores appellavit. Item in consequentibus hoc idem aliis verbis versans, Si « enim cùm inimici essemus, inquit, reconciliati su- « mus Deo per mortem Filij ejus. « Ac per hoc in eo quod dictum est, *Multiplicatæ sunt infirmitates eorum*, intelliguntur multiplicata peccata eorum. Lex (Rom. 5. 20.) enim subintravit, ut abundaret delictum. Sed quoniam ubi abundavit delictum, superabundavit gratia, ideo postea acceleraverunt. Non enim venit (Matt. 9. 13.) ille vocare justos, sed peccatores: quia non est opus sanis medicus, sed ægrotantibus; quorum scilicet multiplicatæ sunt infirmitates, ut eis sanandis esset necessaria tantæ gratiæ medicina, & cui dimittuntur peccata multa, diligeret multùm.

8. Hoc cinis vaccæ & adspersio sanguinis, & cruentarum multiplicatio victimarum significabat, non efficiebat. Ideo deinceps dicit, *Non congregabo conventicula eorum de sanguinibus*, (Psal. 15. 4.) id est illorum sacrificiorum, quæ immolabantur in figura sanguinis Christi. *Nec memor ero nominum eorum per labia mea*. Nomina quippe illorum erant in multiplicatione infirmitatum, Forni- (1. Cor. 6. 9. 10.) catores, idolis servientes, adulteri, molles, masculorum concubitores, fures, avari, raptores, ebriosi, maledici, & quicumque alij regnum Dei non possidebunt. Sed ubi abundante peccato, su- (Rom. 5. 20.) perabundavit gratia, postea acceleraverunt. (1. Cor. 6. 11.) Hæc quidem fuerunt, sed abluti sunt, sed sanctificati sunt, sed justificati sunt in nomine Domini Jesu (Psal. 15. 4.) Christi, & in Spiritu Dei nostri. Ideo non memor erit nominum illorum per labia sua. Sanè codices emendatiores & electioris auctoritatis, non habent, *voluntates suas*, sed, *voluntates meas*, quod tantumdem valet, quia ex persona Filij dicitur. Ipse quippe loquitur, quem verba illa evidenter ostendunt, quibus & Apostoli usi sunt, *Non derelinques animam* (Psal. 15. 10. Act. 2. 31. Act. 13. 35.) *meam in inferno, nec dabis sanctum tuum videre corruptionem*. Eadem sunt utique munera gratiæ Patris & Filij & Spiritus-sancti: & ideo rectissimè & Filius eas potest dicere voluntates suas.

(Responsio ad quæstionem de Psal. 58. 12.) 9. Quod verò in Psalmo quinquagesimo octavo de Judæis intelligitur, dicente, *Ne occideris eos, ne quando obliviscantur Legis tuæ*, convenienter mihi videtur intelligi ita esse prænuntiatum, eamdem gentem etiam debellatam atque subversam, in populi victoris superstitiones non fuisse cessuram, sed in veteri Lege mansuram, ut apud eam esset testimonium Scripturarum toto orbe terrarum; unde Ecclesia fuerat evocanda. Nullo enim evidentiore

[a] Bad. Am. Er. & MSS. duo, *occulta quippe sunt miseris*.
[b] MSS. tres recentioris ætatis, *omnia in infidelitate*: quæ est lectio Vulgatæ versionis. At alij codices magno numero habent, *omnes*; juxta græcum textum Apostoli, τοὺς πάντας.

CLASSIS III AN. 414.

documento ostenditur gentibus, quod saluberrimè advertitur, non inopinatum & repentinum aliquid institutum spiritu præsumtionis humanæ, ut Christi nomen in spe salutis æternæ tanta auctoritate præpolleat, sed olim fuisse prophetatum atque conscriptum. Nam ipsa prophetia quid aliud nisi à nostris putaretur esse conficta, si non de inimicorum codicibus probaretur? Ideo, *Ne occideris eos*, ne ipsius gentis nomen exstinxeris, *ne quando obliviscantur Legis tuæ*. Quod utique fieret, si ritus & sacra gentilium colere compulsi penitùs qualecumque nomen religionis suæ minimè retinerent. Quod Gen. 4. 15. in eorum figura etiam de Cain scriptum est, quòd constituit in eo Dominus signum, ne quis occideret eum. Denique cùm dixisset, *Ne occideris eos, ne quando obliviscantur Legis tuæ*; velut quæreretur quid de illis esset faciendum, ut in aliquos usus testimonij veritatis non occidantur, id est non consumantur, neque obliviscantur Legis Dei; conti- Psal. 58. 12. nuò subjunxit, *Disperge illos in virtute tua*. Si enim in uno loco essent terrarum, non adjuvarent testimonio prædicationem Evangelij, quæ fructificat toto orbe terrarum. Ideo *Disperge illos in virtute tua*, ut ejus ipsius, cujus fuerunt negatores, persecutores, interfectores, ubique sint testes per ipsam Legem, quam non obliviscuntur, in qua est ille prophetatus, quem non sequuntur. Neque enim eis aliquid prodest, quòd eam non obliviscuntur. Aliud est enim legem Dei habere in memoria, aliud in intellectu & effectu.

Responsio ad quæstionem de Psal. 67. 22.

10. In LX. autem VII. Psalmo, quod quæris quid sit, *Verumtamen Deus conquassabit capita inimicorum suorum, verticem capilli perambulantium in delictis suis*, non mihi videtur aliud dictum, quàm, Deus conquassabit capita inimicorum suorum nimiùm superbientium, nimiùm se extollentium in delictis suis. Per hyperbolen quippe significavit superbiam tantum se extollentem, & tanta elatione incedentem, quasi capilli verticem perambulando calcaret. Item in eodem Psalmo quod scriptum est, Ibid. 24. *Lingua canum tuorum ex inimicis ab ipso*; non semper in malo accipiendi sunt canes. Alioquin non re- Isai. 56. 10. prehenderentur apud Prophetam canes muti nescientes latrare, & amantes dormitare. Profectò enim laudabiles canes essent, si & latrare scirent, Judic. 7. 7 & vigilare amarent. Et certè illi trecenti in numero per crucis litteram sacratissimo non eligerentur ad victoriam faciendam, qui tamquam canes lamberent aquam, nisi aliquid magnum significarent. Vigilant enim & latrant boni canes, & pro domo & pro domino, & pro grege & pro pastore. Denique & hìc in Ecclesiæ laudibus, cum prophetia exsereretur, lingua canum est commemorata, non dentes. *Tuorum* autem *canum*, dixit, *ex inimicis*, id est ut qui erant inimici tui, fierent canes tui, & latrarent pro te, qui sæviebant in te. Addidit autem, *ab ipso*, ut non à seipsis hoc factum intelligerent, sed *ab ipso*, id est misericordiâ ejus & gratiâ.

CAPUT II. Quæstiones ex Apostolo. Responsio ad quæstionem de Ephes. 4. 11.

11. DE Prophetis quod ait Apostolus, *Quosdam quidem dedit Deus in Ecclesia Apostolos, quosdam autem Prophetas*, hoc intelligo quod ipse scripsisti, Prophetas eos dictos isto loco, ex quibus Agabus erat, non illos qui venturum in carne Dominum prophetaverunt. Evangelistas verò invenimus, quos Apostolos fuisse non legimus; sicut fuerunt Lucas & Marcus. Pastores autem & Doctores, quos maximè ut discernerem voluisti, eosdem puto esse, sicut & tibi visum est, ut non alios Pastores, alios Doctores intelligamus; sed ideo cùm prædixisset Pastores, subjunxisse Doctores, ut intelligerent Pastores ad officium suum pertinere doctrinam. Ideo enim non ait, Quosdam autem Pastores, quosdam verò Doctores; cùm superiora ipso locutionis genere distingueret dicendo, *Quosdam quidem Apostolos, quosdam autem Prophetas, quosdam verò Evangelistas*: sed hoc tamquam unum aliquid duobus nominibus amplexus est, *quosdam autem Pastores & Doctores*.

Responsio ad quæstionem de 1. Tim. 2. 1.

12. Illa planè difficillimè discernuntur, ubi ad Timotheum scribens, ait, *Obsecro itaque primùm omnium fieri obsecrationes, orationes, interpellationes, gratiarum actiones*. Secundùm græcum enim eloquium discernenda sunt. Nam nostri interpretes vix reperiuntur, qui ea diligenter & scienter transferre curaverint. Ecce enim sicut ea ipse posuisti, *Obsecro fieri obsecrationes*, non eodem verbo utrumque dixit Apostolus, qui utique græcè illam scripsit epistolam; sed pro eo quod in latino est, *Obsecro*, ille græcè dixit, παρακαλῶ. Pro eo verò quod latinus vester habet, *obsecrationes*, ille posuit, δεήσεις. Proinde alij codices in quibus & nostri sunt, non habent, *obsecrationes*; sed, *deprecationes*. Tria porrò quæ sequuntur, *orationes, interpellationes, gratiarum actiones*, plerique latini codices sic habent.

13. Unde si velimus secundùm latinæ linguæ proprietates ista discernere more loquendi, nostram vel qualemcumque sententiam fortasse tenebimus: sed mirum si sententiam græci sermonis vel consuetudinis obtinebimus. Precationem & deprecationem, multi nostri hoc idem putant, & hoc quotidiano usu jam omnino prævaluit. Qui autem distinctiùs latinè locuti sunt, precationibus utebantur in optandis bonis, deprecationibus verò in devitandis malis. Precari enim dicebant esse precando bona optare; imprecari mala, quod vulgò jam dicitur, maledicere: deprecari autem, mala precando depellere. Sed usitatum jam loquendi modum potiùs sequamur, & sive *precationes* sive *deprecationes* invenerimus, quas Græci δεήσεις vocant, non putemus emendandum esse. *Orationes* verò quas græcus habet προσευχάς, distinguere à precibus vel precationibus omnino difficile est. Quòd verò quidam codices non habent *orationes*, sed, *adorationes*, quia non dictum est in græco εὐχάς, sed προσευχάς; non arbitror scienter interpretatum: προσευχάς enim *orationes* dici à Græcis, notissimum est. Et utique aliud est orare, aliud adorare. Denique non isto verbo, sed alio legitur in græco, "Dominum Deum tuum adorabis: &, "Adorabo ad templum "sanctum tuum: & si qua similia. Matt. 4. 10. Psal. 5. 8.

14. Pro *interpellationibus* autem quod nostri habent, secundùm codices, credo, vestros *postulationes* posuisti. Hæc interim duo, id est quod alij *postulationes*, alij *interpellationes* interpretati sunt, unum verbum transferre voluerunt quod græcus habet, ἐντεύξεις. Et profectò advertis, & nosti aliud esse interpellare, aliud postulare. Non enim solemus dicere, postulant interpellaturi, sed interpellant postulaturi: verumtamen ex vicinitate verbum usurpatum, cui propinquitas ipsa impetrat intellectum, non est velut censoria notatione culpandum. Nam & de ipso Domino Jesu Christo dictum est, "quòd interpellat pro nobis. Numquidnam inter- Hebr. 7. 25. pellat, & non etiam postulat? Immo verò quia postulat, pro eo positum est, interpellat. Evidenter quippe alibi de eo dicitur, "Et si quis peccaverit, 1. Joh. 2. 1.

Classis III. An. 414.

» advocatum habemus apud Patrem Jeſum Chriſtum » juſtum, & ipſe eſt exoratio pro peccatis noſtris. Quamquam fortaſſis codices apud vos etiam in eo loco de Domino Jeſu Chriſto non habent, interpellat pro nobis, ſed poſtulat pro nobis. In græco enim quo verbo hîc poſitæ ſunt *interpellationes*, quas ipſe poſuiſti *poſtulationes*, ipſum & illic verbum eſt, ubi ſcriptum eſt, interpellat pro nobis.

15. Cùm igitur & qui precatur oret, & qui orat precetur, & qui interpellat Deum, ad hoc interpellet, ut oret & precetur; quid ſibi vult quòd iſta ita poſuit Apoſtolus, ut non ſit eorum negligenda diſtinctio? Excepto itaque nomine generali, & ſalva loquendi conſuetudine, ſecundùm quam ſive dicas *precationem*, ſive *orationem*, ſive *interpellationem*, vel *poſtulationem*, una eademque res intelligitur; aliqua etiam ſingulorum iſtorum proprietas inquirenda eſt; ſed ad eam liquidò pervenire difficile eſt. Multa quippe hinc dici poſſunt, quæ improbanda non ſint.

16. Sed eligo in his verbis hoc intelligere, quod omnis vel penè omnis frequentat Eccleſia, ut *precationes* accipiamus dictas, quas facimus in celebratione Sacramentorum, antequam illud, quod eſt in Domini menſa, incipiat benedici: *orationes* cùm benedicitur & ſanctificatur, & ad diſtribuendum comminuitur, quam totam petitionem ferè omnis Eccleſia dominicâ oratione concludit. Ad quem intellectum etiam verbi græci origo nos adjuvat. Nam eam, quam dicunt εὐχὴν, raró ita Scriptura ponit ut intelligatur *oratio*, ſed plerumque & multo uſitatiùs votum appellat εὐχὴν, προσευχὴν verò, quod verbum ita poſitum eſt unde tractamus, ſemper *orationem* vocat. Unde hanc verbi originem, ſicut ſuperiùs dixi, nonnulli minùs eruditè intuentes, προσευχὴν non *orationem*, ſed *adorationem* dicere voluerunt, quæ potiùs προσκύνησις dicitur. Sed quia *oratio* interdum vocatur εὐχὴ, *adoratio* putata eſt προσευχή. Porrò ſi uſitatiùs, ut dixi, in Scripturis votum appellatur εὐχὴ, excepto nomine generali *orationis*, ea propriè intelligenda eſt oratio, quam facimus ad votum, id eſt πρὸς εὐχήν. Voventur autem omnia quæ offeruntur Deo, maximè ſancti altaris oblatio, quo ſacramento prædicatur noſtrum illud votum maximum, quo nos vovimus in Chriſto eſſe manſuros, utique in compage corporis Chriſti. Cujus rei ſacramentum eſt, quòd unus panis, unum corpus multi ſumus. Ideo in hujus ſanctificationis præparatione, exiſtimo Apoſtolum juſſiſſe propriè fieri προσευχὰς, id eſt *orationes*, vel (ut nonnulli minùs peritè interpretati ſunt) *adorationes*; hoc eſt enim ad votum, quod uſitatiùs in Scripturis nuncupatur εὐχὴ. *Interpellationes* autem, ſive, ut veſtri codices habent, *poſtulationes*, fiunt cùm populus benedicitur. Tunc enim antiſtites velut advocati, ſuſceptos ſuos per manus impoſitionem miſericordiſſimæ offerunt poteſtati. Quibus peractis & participato tanto ſacramento, *gratiarum actio* cuncta concludit, quam in his etiam verbis ultimam commendavit Apoſtolus.

Altaris oblatio.

1. Cor. 10. 17.

17. Hæc autem cauſſa præcipua fuit iſta dicendi, ut his breviter perſtrictis atque ſignificatis, non putaretur negligendum eſſe quod ſequitur, *pro omnibus hominibus, pro regibus, & his qui in ſublimitate ſunt, ut quietam & tranquillam vitam agamus in omni pietate & caritate*: ne quiſquam, ſicut ſe habet humanæ cogitationis infirmitas, exiſtimaret non

1. Tim. 2. 1.

A eſſe iſta facienda pro his, à quibus perſecutionem patiebatur Eccleſia, cùm membra Chriſti ex omni eſſent hominum genere colligenda. Unde adjungit & dicit, *Hoc enim bonum & acceptum eſt coram Salvatore noſtro Deo, qui omnes homines vult ſalvos fieri, & in agnitionem veritatis venire.* Et ne quiſquam diceret poſſe eſſe ſalutis viam in bona converſatione & unius Dei omnipotentis cultu, ſine participatione corporis & ſanguinis Chriſti; *Unus enim Deus*, inquit, *& unus mediator Dei & hominum homo Chriſtus Ieſus*: ut illud quod dixerat, *Omnes homines vult ſalvos fieri*, nullo alio modo intelligatur præſtari, niſi per mediatorem, non Deum, quod ſemper Verbum erat, ſed hominem Chriſtum Jeſum, cùm Verbum caro factum eſt, & habitavit in nobis.

Ibidem 3.

Chriſtus eſt unica ſalutis via.

18. Unde nec illud moveat te, quod de Judæis idem Apoſtolus ait, *Secundùm Evangelium quidem inimici propter vos: ſecundùm electionem autem dilecti propter patres.* Altitudo quippe illa divitiarum ſapientiæ & ſcientiæ Dei, & illa inſcrutabilia judicia ejus, & inveſtigabiles viæ ejus, hanc fidelibus cordibus magnam ingerunt admirationem, qui de illius ſapientia pertendente à fine uſque ad finem fortiter, & omnia ſuaviter diſponente non dubitant, quid ſit quod ei placet ut naſcantur, creſcant ac multiplicentur hi, quos etſi malos ipſe non fecit, tamen malos futuros eſſe præſcivit. Nimis enim conſilium ejus in abdito eſt, quo etiam malis bene utitur ad provectum bonorum, etiam in hoc mirificans omnipotentiam bonitatis ſuæ: quia ſicut illorum nequitiæ eſt malè uti bonis operibus ejus, ſic illius ſapientiæ eſt bene uti malis operibus eorum.

Reſponſio ad quæſtionem ex Rom. 11. 28.

Johan. 1, 14.

Reprobi cur creentur,

19. Hanc igitur altitudinem ſacramenti ſic commendat Apoſtolus, *Nolo vos ignorare fratres hoc ſacramentum, ut non ſitis vobis ſapientes, quia cæcitas ex parte in Iſraël facta eſt, donec plenitudo gentium intraret, * & ſic omnis Iſraël ſalvus fieret.* Ex parte, dixit, quia non omnes excæcati ſunt. Erant enim ex illis, qui Chriſtum cognoverunt. Plenitudo autem gentium in his intrat, qui ſecundùm propoſitum vocati ſunt: & ſic omnis Iſraël ſalvus fiet, quia & ex Judæis & ex Gentibus, qui ſecundùm propoſitum vocati ſunt, ipſi [a] verus ſunt Iſraël: de quo dicit idem Apoſtolus, Et ſuper Iſraël Dei. Illos autem dicit Iſraël ſecundùm carnem: Videte, inquit, Iſraël ſecundùm carnem. Deinde interponit teſtimonium Prophetæ, *Veniet ex Sion, qui eripiat & avertat impietatem ab Iacob, & hoc illis à me teſtamentum cùm abſtulero peccata eorum*: non utique omnium Judæorum, ſed [b] dilectorum.

Rom. 11. 25. * v. 26. Rom. 9. 7. a Gal. 6. 16. 1. Cor. 10. 18. Rom. 11. v. 26. & 27. ex Iſa. 59. 20. b

20. Hinc adjungit ea, quæ inquirenda poſuiſti, *Secundùm Evangelium quidem inimici propter vos.* Pretium quippe redemtionis noſtræ ſanguis eſt Chriſti, qui utique nonniſi ab inimicis potuit occidi. Hic eſt ille uſus malorum in provectum bonorum. Quod verò adjungit, *ſecundùm electionem autem dilecti propter patres*; hinc oſtendit non illos inimicos, ſed electos eſſe dilectos. Sed Scripturæ mos eſt ita loqui de parte tamquam de toto: ſicut Corinthios in primis epiſtolæ ſuæ partibus, ita laudat tamquam omnes tales ſint, cùm eſſent laudabiles quidam eorum: & poſtea in nonnullis epiſtolæ ipſius locis, ita reprehendit tamquam omnes culpabiles eſſent, propter quoſdam qui tales erant. Iſtam divinarum Scripturarum conſuetudinem per omne

v. 28.

[a] Ita in MSS. ubi in editis legebatur, *verius.*

[b] Editi, *electorum.* At MSS. habent, *ſed dilectorum.*

Classis III. An. 414.

corpus litterarum ejus creberrimè sparsam, quisquis diligenter adverterit, multa dissolvit, quæ inter se videntur esse contraria. Inimicos ergo alios dicit, alios dilectos: sed quia in uno populo erant, velut eosdem ipsos dicere videtur. Quamquam & ex ipsis inimicis, qui crucifixerunt Dominum, plerique conversi sunt, & apparuerunt electi. Tunc electi, quando conversi, quantùm ad salutis initium: quantùm verò ad Dei præscientiam, non tunc electi, sed ante constitutionem mundi, sicut
Eph. 1. 4. idem dicit Apostolus, quòd elegerit nos ante mundi constitutionem. Duobus itaque modis, ipsi inimici qui dilecti, sive quia in uno populo utrique fuerant; sive quia ex inimicis sævientibus usque ad sanguinem Christi, quidam eorum dilecti facti erant secundùm electionem, quæ latebat in præscientia
Rom. 11. 28. Dei. Ad hoc enim addidit, *propter patres:* quia id, quod patribus promissum est, oportebat impleri, si-
Rom. 15. 8. „ cut circa finem epistolæ ad Romanos ait, Dico enim
„ Christum ministrum fuisse circumcisionis propter
„ veritatem Dei, ad confirmandas promissiones pa-
„ trum. Gentes autem super misericordia glorificare
„ Deum. Secundùm istam misericordiam dictum est,
Rom. 11. 11. *inimici propter vos:* quod & suprà dixerat, illorum delicto salus gentibus.

21. Cùm autem dixisset, *secundùm electionem*
Rom. 11. 29. *dilecti propter patres*, addidit, *Sine pænitentia enim sunt dona & vocatio Dei.* Vides certè illos significari, qui pertinent ad numerum prædestinatorum.
Rom. 8. 28. „ De quibus alio loco dicit, Scimus quia diligentibus
„ Deum omnia cooperantur in bonum, his qui se-
a „ cundùm propositum vocati sunt.[a] Multi enim sunt
Matt. 22. 14. „ vocati, pauci verò electi. Qui verò electi, ipsi sunt secundùm propositum vocati; in quibus Dei pro-
Rom. 8. 29. „ culdubio præscientia falli non potest. Hos præsci-
„ vit & prædestinavit conformes imaginis Filij sui, ut
„ sit ipse primogenitus in multis fratribus: Quos au-
„ tem prædestinavit, illos & vocavit. Hæc vocatio est secundùm propositum, hæc est sine pænitentia.
„ Quos autem vocavit, illos & justificavit. Quos au-
„ tem justificavit, illos & glorificavit: Si Deus pro nobis, quis contra nos?

22. Non sunt in ista vocatione, qui in fide,
Sap. 4. 11. quæ per dilectionem operatur, etiamsi aliquantùm ambulant, non perseverant usque in finem. Et utique potuerunt rapi, ne malitia mutaret intellectum eorum, si ad illam prædestinationem & vocationem, quæ secundùm propositum & sine pænitentia est, pertinerent. At ne quisquam præsumtor ita de occultis judicet alienis, ut dicat, Ideo non rapti sunt ex hac vita, antequam essent fidei desertores, quia in eadem vita non fideliter ambulabant, & hoc in eorum cordibus noverat Dominus, quamvis hominibus aliter appareret: quid dicturus est de infantulis parvulis, qui plerique accepto in illa ætate Christianæ gratiæ Sacramento, cùm sine dubio pertinerent ad vitam æternam regnumque cælorum, si continuò ex hac vita emigrarent, sinuntur crescere, & nonnulli etiam apostatæ fiunt. Unde? nisi quia non pertinent ad illam prædestinationem, & secundùm propositum ac sine pænitentia vocationem. Cur autem ad eam alij pertineant, alij non pertineant, occulta caussa esse
Rom. 9. 14. potest, injusta esse non potest. Numquid enim iniquitas apud Deum? Absit. Nam & hoc ad illam pertinet altitudinem judiciorum, quam mirans tamquam expavit Apostolus. Ideo quippe illa judicia

A vocat, ne quisquam talia fieri putet, sive iniquitate, sive temeritate facientis, sive casu & fortuitò labentibus ullis partibus tam dispositorum sub tanta sapientia Dei sæculorum.

23. In epistola porrò ad Colossenses, quod scri- Responsio ad quæstionem de Coloss. 2. 18.
ptum est, *Nemo vos seducat volens in humilitate*, & cetera quæ sequuntur, quousque tibi obscura esse dixisti, nec ego adhuc sine caligine intelligo: atque utinam præsens de me ista quæsisses. In eo quippe sensu, quem mihi in his verbis habere vi-
B deor, adhibenda est quædam pronuntiatio in vultu & modo vocis, qui exprimi litteris non potest, ut ex qua parte aperiatur, quod ideo fit obscurius, quia non rectè, sicut existimo, pronuntiatur. Quod enim scriptum est, *Ne tetigeritis, ne gustaveritis,* Ibid. 21.
ne adtaminaveritis; tamquam præceptum putatur Apostoli, nescio quid tangere, gustare, adtaminare prohibentis. Contrà est autem, si tamen in tanta obscuritate ista non fallor. Per irrisionem quippe verba posuit eorum, à quibus eos nolebat deci-
C pi atque seduci, qui discernentes cibos secundùm culturam angelorum, atque ita de hoc mundo decernentes, dicunt, *Ne tetigeritis, ne gustaveritis,* Rom. 14. 20. Tit. 1. 15. 1. Tim. 4. 4.
ne adtaminaveritis; cùm sint omnia munda mundis, & omnis creatura Dei bona sit. quod in alio loco ipse evidenter commendat.

24. Totam ergo ipsius sententiæ circumstantiam videamus. Ita enim Apostoli intentione perspecta, sensum ejus, quantum valemus, fortasse tenebimus. Quibus enim ista scribit, metuebat eos
D seduci umbris rerum, dulci nomine scientiæ, & averti à luce veritatis, quæ est in Christo Jesu Domino nostro. Hanc autem sub nomine sapientiæ vel scientiæ curam vanarum superfluarumve observationum, & de superstitione gentilitatis, maximéque ab eis qui Philosophi sunt nuncupati, & à Judaismo cavendam esse cernebat, ubi erant umbræ futurorum removendæ, quoniam lumen earum jam Christus advenerat. Cùm ergo comme- Coloss. 2. 1. 2. & 3.
morasset & commendasset quantum certamen pro
E eis haberet, & pro his, qui Laodiceæ fuerant, & quicumque non viderant faciem ejus in carne, ut cordibus consolarentur copulati in caritate, & in omnibus divitiis plenitudinis intellectus, ad cognoscendum mysterium Dei, quod est Christus, in quo sunt omnes thesauri sapientiæ & scientiæ abscon-
diti: *Hoc dico*, inquit, *ut nemo vos circumveniat in* v. 4.
**veri simili sermone:* quia veritatis amore duceban- * πιθανο-λογία.
tur, veri similitudinem illis timuit, ne deciperentur. Et ideo commendavit in Christo quòd dulcis-
F simum habebant thesaurum, scilicet sapientiæ & scientiæ, cujus nomine & promissione induci poterant in errorem.

25. *Nam etsi corpore*, inquit, *absens sum, spiritu* v. 5.
vobiscum sum, gaudens & videns vestram ordinationem, & id quod deest fidei vestræ in Christo. Ideo illis timebat, quoniam quid eis adhuc deesset, videbat.
Sicut ergo accepistis, inquit, *Iesum Christum Domi-* v. 6.
*num nostrum, in ipso ambulate; * radicati & superædi-* * v. 7.
ficati in ipso, & confirmati in fide, sicut & didicistis,
G *abundantes in ea gratiarum actione.* Vult eos fide nutriri, ut capaces fiant participandorum thesaurorum sapientiæ & scientiæ, qui sunt absconditi in Christo, ne antequam sint ad hæc idonei, veri similis sermone capiantur, & à veritatis itinere devient. Deinde apertiùs quid eis timeat ostendens,
Videte, inquit, *ne quis vos decipiat per philosophiam,* v. 8.
&

[a] Excusi post *vocati sunt*, addunt, *sancti;* quæ vox abest ab omnibus MSS. & à græco textu Apostoli.

Classis III. An. 414.

& inanem seductionem secundùm traditionem hominum, secundùm elementa mundi, & non secundùm Christum. *v. 9. * *Quia in ipso habitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter.* Ideo *corporaliter* dixit, quia illi umbratiliter seducebant, translato verbo usus, sicut etiam umbræ nomen in his rebus non est utique verbum proprium, sed quadam similitudinis ratione translatum. v. 10. *Et estis in illo*, inquit, *repleti, qui est caput omnis principatûs & potestatis.* Per principatus enim & potestates superstitio gentilium vel Philosophi seducebant, prædicantes illam, quam vocant theo- B logiam per elementa hujus mundi. Caput autem omnium Christum, principium omnium voluit in- Joan. 8. 25. telligi, sicut ipse, cùm ei dictum esset, Tu quis es? respondit: Principium quia & loquor vobis. Omnia enim per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil. Mirabiliter autem vult eos esse horum velut mirabilium contemtores, cùm eos ostendit corpus factos illius capitis, dicendo, *Et estis in illo repleti, qui est caput omnis principatus & potestatis.*

26. Hinc jam ne umbris Judaïsmi seducantur, C Coloss. 2. 11. adjungit, *In quo etiam circumcisi estis, circumcisione non manufacta in exspoliatione corporis carnis*: vel, sicut aliqui habent, *in exspoliatione corporis peccatorum* *v. 12. *carnis, in circumcisione Christi*, * *consepulti ei in baptismo, in quo & consurrexistis per fidem operationis Dei, qui suscitavit illum à mortuis.* Vide quemadmodum & hîc corpus Christi eos ostendit, ut ista contemnant, cohærentes tanto capiti suo, mediatori Dei & hominum Christo Jesu, & nullum falsum vel invalidum medium, per quod Deo cohæ- D v. 13. reant, requirentes. *Et vos*, inquit, *cùm essetis mortui in delictis & præputio carnis vestræ*: præputium vocavit quod significatur præputio, hoc est delicta carnalia quibus exspoliandi sumus. *v. 14. *Vivificavit*, inquit, *cum illo donans vobis omnia delicta*, * *delens quod adversùs nos erat chirographum in decretis, quod erat contrarium nobis*: quia reos Lex faciebat, quæ subintraverat ut abundaret delictum. *v. 15. *Tollens*, inquit, *illud de medio & affigens illud cruci*, * *exuens se carne, principatus & potestates exemplavit, fiducialiter* E *triumphans eos in semetipso*; non utique bonos, sed malos principatus & malas potestates, diabolicas ἐδειγμάτισεν. scilicet & dæmoniacas * exemplavit, id est exemplum de illis dedit, ut quemadmodum ipse se exuit carne, sic suos ostenderet exuendos carnalibus vitiis, per quæ illi eis dominabantur.

27. Jam hîc diligenter adtende quemadmodum v. 16. inferat propter quod cuncta ista commemoravimus. *Nemo ergo vos*, inquit, *judicet in cibo*; tamquam propterea omnia illa dixerit, quia isti per hu- F Joan. 8. 32. jusmodi observationes seducebantur à veritate, qua liberi fiebant; de qua dictum est in Evangelio, Et veritas liberabit vos, id est liberos faciet. Coloss. 2. v. 17. *Nemo ergo vos*, inquit, *judicet in cibo, aut in potu, aut in parte diei festi, aut neomeniæ, aut sabbatorum*: * *quod est umbra futurorum.* hoc propter Judaïsmum. Deinde sequitur propter superstitiones Gentilium, *v. 18. καταβραβευέτω. *Corpus autem Christi*, inquit * *nemo vos convincat*, Turpe est, inquit, & nimis incongruum, & à generositate vestræ libertatis alienum, ut cùm sitis cor- G pus Christi, seducamini umbris, & convinci videamini veluti peccantes, si hæc observare negligitis. *Corpus ergo Christi, nemo vos convincat volens in humilitate cordis.* Hoc si per verbum græcum diceretur, etiam in latina consuetudine populari sonaret usitatiùs. Sic enim & vulgò dicitur, qui divitem affectat, thelodives, & qui sapientem the- A losapiens, & cetera hujusmodi. Ergo & hîc thelohumilis, quod pleniùs dicitur thelon humilis, id est volens humilis, affectans humilitatem, quod intelligitur, volens videri humilis, affectans humilitatem. Hoc enim talibus observationibus agitur, ut cor hominis velut religione humile reddatur. Addidit autem & *culturam Angelorum*, vel sicut vestri codices habent, *religionem Angelorum*, quæ græcè θρησκεία dicitur, Angelos volens intelligi Principatus, quos elementorum mundi hujus præpositos, in his observationibus colendos esse arbitrantur.

28. Nemo ergo vos, inquit, convincat cùm sitis corpus Christi, volens videri humilis corde in cultura Angelorum, *quæ non vidit* * *inculcans.* Vel, ἐμβατεύων. sicut quidam codices habent, *quæ vidit inculcans.* Aut enim sic dicere voluit, *quæ non vidit inculcans*: quia homines ista suspicionibus & opinionibus agunt, non quòd viderint ista esse facienda. Aut certè, *quæ vidit inculcans*: id est magna existimans, quia vidit ea quibusdam locis observari alibi ab hominibus, quorum auctoritati haberet fidem etiam ratione non reddita: & ideo sibi magnus videtur, quia ei contigit quorumdam sacrorum videre secreta. Sed plenior sensus est, *quæ non vidit inculcans, frustra inflatus mente carnis suæ.* Mirabiliter ibi eum dixit inflatum mente carnis suæ; ubi thelohumilem suprà dixerat. Fit enim miris modis in anima hominis, ut DE FALSA HUMILITATE magis infletur, quàm si apertiùs superbiret. *Et non tenens*, inquit, *caput*; v. 19. quod vult Christum intelligi; *ex quo omne corpus compactum, & connexum subministratum & copulatum crescit in incrementum Dei.* * *Si ergo mortui estis cum* *v. 20. *Christo ab elementis hujus mundi, quid adhuc velut viventes de hoc mundo decernitis?*

29. His dictis inserit verba eorum, qui decernunt de hoc mundo, per has observationes quasi rationabiles, affectata vanitate humilitatis inflati, *Ne tetigeritis, ne gustaveritis, ne adtaminaveritis.* v. 21. Recolamus quod dictum est superiùs, ut hoc intelligamus. Non vult enim eos in his observationibus judicari, ubi dicitur, *Ne tetigeritis, ne gustaveritis, ne adtaminaveritis.* * *quæ sunt omnia*, inquit, *in* *v. 22. *corruptionem per abusionem.* Omnia hæc, inquit, magis ad corruptionem valent, cùm superstitiosè ab eis abstinetur, ut eis homo abutatur, id est non eis utatur. *Secundùm præcepta, & doctrinas hominum.* Hoc planum est: sed quod sequitur multùm requiris: *Quæ sunt quidem rationem habentia sapientiæ in* v. 23. *observatione, & humilitate cordis, &* * *vexatione cor-* *ἀφειδίᾳ. *poris*: vel sicut alij interpretati sunt, *ad non parcendum corpori, non in honore aliquo, ad saturitatem carnis.* Cur, inquis, hæc dicit rationem habere sapientiæ, quæ ita reprehendit?

30. Dicam quod & ipse in Scripturis potes advertere, sæpe sapientiam positam etiam in sedibus mundi hujus, quam dicit expressiùs sapientiam hujus mundi. Nec moveat quòd hîc non addidit, mundi. Non enim & alio loco, cùm ait, Ubi sapiens, 1. Cor. 1. 20. ubi scriba, addidit, hujus mundi; ut diceret, Ubi sapiens hujus mundi: & tamen hoc intelligitur. Sic & ista ratio sapientiæ. Nihil enim ab eis dicitur in hujusmodi superstitiosis observationibus, ubi non mundi hujus elementorum naturarumque rerum, ratio quædam sapientiæ reddi videatur. Nam & cùm dicit, *Cavete ne quis vos decipiat per philoso-* Coloss. 2. 8. *phiam*; non ait, hujus mundi. Et quid est philosophia latinè, nisi studium sapientiæ? *Sunt* ergo, inquit, ista *rationem quidem habentia sapientiæ*, id

Classis III. an. 414.

est de quibus aliqua ratio reddatur, secundùm elementa mundi hujus, & principatus ac potestates. *In observatione & humilitate cordis:* id enim agunt ista, ut superstitionis vitio cor humilietur. *Ad non parcendum corpori*; dum fraudatur istis escis, quibus compellitur abstinere. *Non in honore aliquo ad saturitatem carnis:* non quòd honoratiùs illo magis quàm illo cibo caro saturetur, cùm ad ejus necessitatem non pertineat, nisi quolibet valetudini apto alimento refici atque fulciri.

Caput III. Quæstiones de Evangelio. Resp. ad quæst. quomodo Christus post resurrectionem agnitus & non agnitus sit. Luc. 24.16. Marc. 16.12.

31. De Evangelio inquisitio tua solet multos movere, quomodo Dominus post resurrectionem, cùm in eodem corpore surrexerit, à quibusdam qui eum noverant, utriusque sexus hominibus, & agnitus non sit, & agnitus sit. Ubi primùm quæri solet, utrùm in ejus corpore, an potiùs in illorum oculis aliquid factum sit, quo non posset agnosci? Cùm enim legitur, *Tenebantur oculi eorum ne agnoscerent eum*; impedimentum quoddam agnoscendi videtur in luminibus factum esse cernentium: cùm verò apertè alibi dicitur, *Apparuit eis in alia effigie*, utique in ipso corpore, cujus alia erat effigies, aliquid factum fuisse, quo impedimento tenerentur, id est moram agnoscendi paterentur oculi illorum. Sed ego miror cùm duo sint in corpore, quibus cujusque species agnoscatur, lineamenta & color, cur ante resurrectionem, quòd in monte ita transfiguratus est, ut fieret vultus ejus splendidissimus sicut sol, neminem movet eum usque ad tantam excellentiam fulgoris & lucis colorem sui corporis mutare potuisse; & post resurrectionem movet aliquatenus lineamenta mutata esse, ut non posset agnosci, & rursum eadem potentiæ facultate, sicut tunc pristinum colorem, sic & post resurrectionem pristina lineamenta revocasse. Nam & illi tres discipuli, ante quorum oculos in monte transfiguratus est, non eum agnoscerent, si ad eos talis aliunde venisset: sed quia cum illo erant, ipsum esse certissimè retinebant. At enim corpus ipsum erat, in quo resurrexit. Quid hoc ad rem? Nam illud utique ipsum corpus erat, in quo in monte transfiguratus est, & ipsum erat juvenis, in quo natus est: & tamen si quis eum repentè juvenem vidisset, qui nonnisi infantulum nosset, non utique agnosceret. An verò ad lineamenta mutanda non potest celeriter Dei potestas, quod potest per annorum moras hominis ætas?

Matt. 17. 2.

Responsio ad quæstionem de Johan. 20. 17.

32. Quod autem Mariæ dixit, *Noli me tangere, nondum enim adscendi ad Patrem*, nihil aliud me intellexisse noveris, quàm tu. Ita enim significare voluit tactum spiritalem, id est accessum fidei se requirere, qua creditur eum excelsum esse cum Patre. Et quòd ab illis duobus in fractione panis est agnitus, Sacramentum esse, [a] quod nos in agnitionem suam congregat, nullus debet ambigere.

Responsio ad quæstionem de verbis Simeonis. Luc. 2. 35.

33. De verbis Simeonis, ubi ait virgini matri Domini, *Et tuam ipsius animam pertransibit frameа*, in alia epistola cujus exemplum etiam modò misi, dixi quid mihi videatur, quod etiam tibi inter cetera visum est. Et quod adjunxit, *Ut denudentur multorum cordium cogitationes*, hoc intelligendum puto, quia per Domini passionem, & insidiæ Judæorum, & discipulorum infirmitas patuit. Tribulationem igitur, gladij nomine significatam esse, credibile est, quo materna anima vulnerata est doloris affectu. Ipse fuit gladius in ore persecutorum, de quibus in Psalmo dicitur, Et gladius in ore eorum. (Ps. 58. 8.) Ipsi enim erant filij hominum, quorum dentes arma & sagittæ, & lingua eorum gladius acutus. (Psal. 56. 5.) Nam & ferrum quod pertransiit animam Joseph, pro dura tribulatione positum mihi videtur. (Gen. 39. 20.) Apertè quippe dicitur, Ferrum pertransiit animam ejus, (Ps. 104. 18.) donec veniret verbum ejus; id est tamdiu fuit in dura tribulatione, donec fieret quod prædixit. Hinc enim magnus est habitus, & ab illa tribulatione liberatus. Sed ne humanæ sapientiæ tribueretur, quòd venit verbum ejus, id est factum est quod prædixit, more suo Scriptura sancta Deo inde dat gloriam, & continuò subjungit, Eloquium Domini ignivit eum. (Ps. 104. 19.)

34. Ut potui non defui interrogationibus tuis, adjutus orationibus tuis, & ipsis, quas misisti, disputationibus tuis. Cùm enim interrogando disputas, & quæris acriter, & doces humiliter. Utile est autem ut de obscuritatibus divinarum Scripturarum, quas exercitationis nostræ causâ Deus esse voluit, multæ inveniantur sententiæ, cùm aliud alij videtur, quæ tamen omnes sanæ fidei doctrinæque concordent. Dabis sanè veniam stilo meo multùm festinanti, ut jam in navi constituto occurrerem perlatori. Filium autem nostrum Paulinum in Christi caritate dulcissimum, in hac potiùs epistola resaluto, & paucis ut festinus exhortor, ut misericordiæ Domini, qui sciens dare auxilium de tribulatione, eum turbulentissima tempestate misit in portum, quò tu pelago tranquilliore permeasti, ipsi marinæ tranquillitati minimè credens, & qui ejus rudimentis excipiendis atque nutriendis te dedit, gratias agat quantas potest, & omnia ejus ossa dicant, *Domine quis similis tibi?* (Psal. 34. 10.) Non enim uberiore fructu legit vel audit me docentem ac disserentem, vel quibuslibet exhortationibus accendentem, quàm inspicit te viventem. Resalutant sanctam & sincerissimam benignitatem tuam conservi mei, qui mecum sunt. Condiaconus autem noster Peregrinus, ex quo à me profectus est cum sancto fratre nostro Urbano, quando episcopatus sarcinam subire perrexit, nondum remeavit Hipponem. Salvos eos tamen in nomine Christi, & litteris eorum & fama nuntiante cognoscimus. Compresbyterum Paulinum, & omnes qui tua præsentia in Domino perfruuntur, germano salutamus affectu.

EPISTOLA CL. *

* Aliàs CLXXIX. quæ autem 150. erat, nunc 242.

Augustinus Probæ & Julianæ nobilibus viduis gratulatur de filia earum Demetriade, quæ virginitatis velum acceperat; agens gratias pro munusculo misso.

Dominarum honore dignissimis, meritò illustribus & præstantissimis filiabus Probæ & Julianæ, Augustinus in Domino salutem.

Scripta sub finem an. 413. aut init. 414.

Implestis gaudio cor nostrum, tanto jocundiùs quanto cariùs, tanto gratiùs quanto citiùs. Vestræ namque stirpis sanctimoniam virginalem, quoniam quàcumque innotuistis, ac per hoc ubique, fama celeberrima prædicat, velocissimum volatum ejus fideliore atque certiore litterarum nuntio prævenistis, & priùs nos fecistis exsultare de cognito tam excellenti bono, quàm dubitare de audito. Quis verbis explicet? Quis digno præconio prosequatur, quantum incomparabiliter gloriosiùs atque fructuosiùs habeat ex vestro sanguine feminas virgines Christus, quàm vi-

[a] Bad. Am. & Er. *quo nos*, quibus suffragantur MSS. quatuor Vaticani, & è nostris totidem.

CLASSIS III. AN. 414.

ros conſules mundus? Nam volumina temporum, ſi magnum atque præclarum eſt nominis dignitate ſignare; quanto eſt majus atque præclarius cordis & corporis integritate tranſcendere? Magis itaque gaudeat puella nobilis genere, nobilior ſanctitate, quòd ſit per divinum conſortium præcipuam in cælis conſecutura ſublimitatem, quàm ſi eſſet per humanum connubium prolem propagatura ſublimem. Generoſiùs quippe eligit Aniciana poſteritas tam illuſtrem familiam beare nuptias neſciendo, quàm multiplicare pariendo, & in carne jam imitari vitam Angelorum, quàm ex carne adhuc numerum augere mortalium. Hæc eſt uberior fecundiorque felicitas, non ventre graveſcere, ſed mente grandeſcere; non lacteſcere pectore, ſed corde candeſcere; non viſceribus terram, ſed cælum orationibus parturire. Dominarum honore digniſſimæ filiæ, perfruamini in illa, quod defuit vobis; perſeveret uſque in finem, adhærens conjugio quod non habet finem. Imitentur eam multæ famulæ dominam, ignobiles nobilem, fragiliter excelſæ excelſiùs humilem; virgines quæ ſibi optant Aniciorum claritatem, eligant ſanctitatem. Illud enim quantalibet cupiditate quando aſſequentur? Hoc autem ſi plenè cupierint, mox habebunt. Protegat vos incolumes & feliciores dextera Altiſſimi, dominæ honore digniſſimæ & præſtantiſſimæ filiæ. Pignora ſanctitatis veſtræ, præcipuè ipſam ſanctitate * præcipuam, debito veſtris meritis officio, dilectione Domini ſalutamus. Velationis [a] apophoretum gratiſſimè accepimus.

EPISTOLA CLI. *

Cæciliano ſignificat ſui erga illum animi ſtudium veteremque amicitiam nihil imminutam eſſe: haudquaquam enim ſuſpicari conſcium ipſum fuiſſe impiæ crudeliſque perfidiæ à viro præpotenti (Marino Comite) perpetratæ in cæde duorum fratrum, quorum alter (Marcellinus tribunus) integerrimis erat moribus præditus, & omnium Chriſtianarum virtutum ſplendore ornatiſſimus.

Domino meritò illuſtri, & debito à me honore digniſſimo filio CÆCILIANO AUGUSTINUS in Domino ſalutem.

1. QUERELA de me apud te litteris tuis indita, tanto eſt mihi gratior, quanto plenior caritatis. Si ergo quòd tacui purgare coner, quid conabor aliud quàm oſtendere te non habuiſſe cauſſam, qua mihi ſuccenſere deberes? Sed cùm id in te magis diligam, quòd de mea reticentia es dignatus offendi, quam inter tuas curas nihil momenti habere credideram; cauſſam meam deſeram, ſi me purgare contendero. Si enim indignari non debuiſti, quia non ad te ſcripſerim; nihil me pendis, qui loquarne an taceam indifferenter feras. Porrò quia me tacuiſſe moleſtè tuliſti, indignatio iſta, indignatio non eſt. Non itaque tam doleo me non præbuiſſe, quàm gaudeo te noſtrum deſideraſſe ſermonem. Nam veterem amicum, & quod abs te taceri, ſed à nobis oportet agnoſci, talem ac tantum virum in peregrinis poſitum, curiſque publicis laborantem, quòd memoriæ fuerim, honori mihi eſt, non mærori. Ignoſce igitur agenti gratias, quòd me indignum non putaſti, cui ſuccenſeres tacenti. Nunc enim inter tot & tanta negotia, non tua, ſed publica, id eſt omnium, non ſolùm oneroſas non eſſe, verùm etiam gratas eſſe poſſe litteras meas credidi benevolentiæ tuæ, qua excellentiam vincis.

2. Cùm enim accepiſſem mihi à fratribus epiſtolam miſſam ſancti & præcipuis meritis venerandi papæ Innocentij, quàm per tuam præſtantiam ad me datam certis declaratur indiciis; ideo nullam tuam paginam ſimul advectam eſſe putaveram, quòd ſcribendi & reſcribendi curâ nolueris, gravioribus rebus occupatus, obſtringi. Nam utique conſentaneum videbatur, ut qui mihi ſancti viri ſcripta dignatus es mittere, ea ſumerem adjuncta cum tuis. Hinc ergo ſtatueram, non eſſe oneri litteras meas animo tuo, niſi eſſet neceſſe commendandi alicujus gratiâ, cui hoc negare non poſſem interceſſionis officio; quæ ſolet noſtra eſſe omnibus concedendi conſuetudo, & quædam etiam importuna, non tamen improbanda, profeſſio. Itaque feci. Nam amicum meum commendavi benignitati tuæ; à quo etiam ſua reſcripta jam ſumſi, agente gratias, quas & ipſe ago.

3. Si quid autem de te mali exiſtimarem, præſertim in ea [b] cauſſa, quam etiam non expreſſam, tamen mihi tua epiſtola redolebat; abſit ut ad te tale aliquid ſcriberem, ubi ullum vel mihi vel cuiquam beneficium poſtularem. Aut enim conticeſcerem, obſervans tempus ubi te poſſem habere præſentem: aut ſi litteris agendum putarem, illud potiùs agerem, & ſic agerem, ut dolorem manifeſtare vix poſſes. Nam ideo poſt illius * impiam crudelemque perfidiam, (cui etiam per tuam nobiſcum participatam ſollicitudinem fruſtra vehementer inſtitimus, ne illo cor noſtrum dolore percelleret, ſuam verò conſcientiam tanto ſcelere trucidaret,) continuò ſum à Carthagine profectus occultato abſceſſu meo, ne tot ac tanti, qui ejus intra eccleſiam gladium formidabant, violentis fletibus & gemitibus me tenerent, putantes meam ſibi aliquid poſſe prodeſſe præſentiam, ut quem ſatis dignè pro ejus anima objurgare non poſſem, pro illorum corporibus etiam rogare compellerer. Quam tamen eorum corporalem ſalutem ſatis parietes eccleſiæ muniebant. Ego autem duris coartabar anguſtiis, quòd neque ille me pateretur, qualem oporteret; & inſuper facere cogerer quod non deceret.

* Marini Comitis

[a] In MSS. plerique, *apopheretum*; quo nomine ſignificatur ſollemne aliquod munus. *In magnis votis*, ait Ambroſius Comment. in Epheſ. 3. *maxima dantur apophoreta.* Turnebus ſic dicta putat munera, quæ darentur convivis, ut ea domum referrent; quem in morem reſpiciens etiam Ambroſius, ſic exorditur exhortationem ad virgines: *Qui ad convivium magnum invitantur, apophoreta ſecum referre conſueverunt,* &c.

[b] Loquitur de cauſſa Marcellini, qui, uti Hieronymus versùs finem lib. 3. adversùs Pelagianos ſcribit, *ſub invidia tyrannidis Heracliana ab hæreticis innocens cæſus eſt:* ſive quem, teſte Oroſio in lib. 7. c. 42. *Marinus Comes apud Carthaginem (incertum eſt zelo ſtimulatus an auro corruptus) occidit.* impellentibus procul dubio Donatiſtis, quorum odium incurrerat integerrimus judex ſententiâ adversùs ipſos dictâ in Carthaginenſi collatione: quam ſententiam videlicet dum Imperatorum decreto roborandam curat, mortem ipſius moliuntur hæretici hacce oblata occaſione. Heraclianus Africæ Comes deficiens ab Honorio navigavit in Italiam cum ingenti claſſe anno Chriſti 413. qui ad Urbem depoſito exercitu contendens Marini Comitis occurſu ad Utriculum ſuperatus fugam arripuit, rediitque Carthaginem; ubi captus demum, & capite punitus fuit. Tum verò perduellionis ſocios in Africa perſequente Marino, comprehenditur Marcellinus unà cum ſuo fratre, & ſecuri percutitur, falsò inſimulatus Heracliano faviſſe, uti ſatis intelligitur ex Hieronymo ſuprà laudato, nec non ex iſtis Auguſtini verbis hîc n. 4. *Omnia in tempore iſto ſuffragabantur, ut etiam uno teſte, tamquam invidioſo & credibili crimine, ſine jubentis diſcrimine quilibet de medio tolleretur.* Ceterum Marinus continuò revocatus ex Africa, munere omni exutus fuit, & vitam privatam inglorie agere juſſus eſt, ex Oroſio. Contrà verò lex ab Honorio data eſt die 30. Aug. an. 414. præcipiens ut quæ *Notione & ſollicitudine Marcellini ſpectabilis memoriæ viri contra Donatiſtas geſta ſunt, perpetuam habeant firmitatem.* in lib. 16. Cod. Theod. tit. 5. de Hæreticis leg. 55.

CLASSIS III. AN. 414.

Dolebam etiam graviter vicem venerabilis coëpiscopi mei * tantæ rectoris ecclesiæ, ad cujus pertinere dicebatur officium, post hominis tam nefariam fallaciam adhuc se præbere humilem, quò ceteris parceretur. Fateor, cùm tantum malum nullo pectoris robore potuissem tolerare, discessi.

* Aurelij Carthaginensis.

4. Hæc esset & nunc silentij mei caussa apud te, quæ fuit tunc discessionis meæ, si te apud illum egisse crederem, ut tam nefarias ulcisceretur injurias. Credunt ista qui nesciunt, quomodo & quoties & quæ nobis dixeris, cùm anxiâ curâ perageremus, ut quanto tibi familiariùs inhærebat, quanto ad eum crebriùs ventitabas, quanto sæpiùs cum solo colloquebaris, tanto magis curaret existimationem tuam; ne his, qui tui dicebantur inimici, talem exitum daret, ut nihil cum illo aliud egisse putareris. Quod quidem nec ego credo, nec fratres mei, qui te in loquelis audierunt, & auditu atque omni nutu viderunt signa benigni pectoris tui. Sed, obsecro te, ignosce credentibus: homines enim sunt, & in animis hominum tantæ latebræ sunt & tanti recessus, ut omnes suspiciosi cùm meritò culpentur, etiam laudari arbitrentur se debere, quòd cauti sint. Caussæ stabant, ab uno * eorum, quos teneri ille repentè præceperat, gravissimam te passum fuisse injuriam noveramus. Frater * quoque ejus, in quo Ecclesiam maximè persecutus est, nescio quid duriter quasi proferens tibi respondisse dicebatur. Putabantur tibi ambo esse suspecti. Postulati cùm abiissent, te illic remanente, & cum illo secretiùs, ut ferebatur, loquente, subitò jussi sunt detineri. Amicitiam vestram non recentem, sed veterem, homines loquebantur. Famam confirmabat tanta conjunctio, & tam assidua solius cum solo sermocinatio. Potestas illius magna tunc erat. Calumniæ facilitas radiabat. Non erat grande negotium, procurari aliquem, qui diceret quod salute promissa dicendum ille mandasset. Omnia in tempore isto suffragabantur, ut etiam uno teste, tamquam invidioso & credibili crimine, sine jubentis discrimine quilibet de medio tolleretur.

* f. Apringio Judice.

* Marcellinus Tribunus.

5. Nos interea, quoniam rumor erat, quòd ecclesiastica manus posset eos eripere, falsis promissionibus ludebamur, ut illo non solùm quasi volente, sed etiam instante pro eis ad Comitatum episcopus mitteretur, ea pollicitatione interposita episcopalibus auribus, quòd donec aliquid pro eis illic ageretur, nullum caussæ illorum excitaretur examen. Postremò pridie quàm ferirentur, venit ad nos præstantia tua, spem dedisti, qualem numquam antea dederas, quòd eos tibi posset concedere profecturo, cùm illi graviter prudenterque dixisses, totum quod tecum tam assiduè familiariùs secretiúsque * loqueretur, non te honorare potiùs quàm gravare, atque ad id valere, quòd communicato & pertractato inter vos mortis eorum consilio, nemo dubitaret, quid post hæc omnia sequeretur. Quæ cùm te dixisse nobis indicares, inter narrandum namque tendens in eum locum, ubi celebrantur sacramenta fidelium, stupentibus nobis ita jurasti te ista dixisse, ut non solùm tunc, verùm etiam nunc post tam horrendum inopinatum exitum, cùm tuos omnes nutus recolo, nimis mihi impudens videar, si de te aliquid mali credam. Qui-

* al. loqueremur

A bus tuis verbis sic eum permotum fuisse dicebas, quòd velut familiare viaticum tibi eorum donaturus esset salutem.

6. Unde testor dilectioni tuæ, postero die, quo illius parturitionis nefarius fetus est ortus, cùm esset nobis repentè nuntiatum illos è carcere ad eum judicem ductos, quamquam perturbati fuerimus, tamen ego considerans & quæ nobis pridie dixeras, & qui esset post illum exorturus dies, quoniam beati Cypriani erat [a] pridiana sollemnitas, existimavi quòd etiam elegerit diem, quo & tibi postulata B concederet, & universam Christi Ecclesiam repentè lætificans, ad locum tanti Martyris adscendere voluerit, parcendi benignitate quàm occidendi potestate sublimior; cùm ecce nobis nuntius irruit, quo priùs percussos esse nossemus, quàm quomodo audirentur quærere valeremus. Provisus enim erat & proximus locus, non suppliciis hominum deputatus, sed ornamento potiùs civitatis, ubi meritò creditur propterea quosdam ante aliquot C dies jussisse mactari, ne in istis invidiosa novitas esset: quos consilium fuit sic posse subripi Ecclesiæ, si non solùm subitò feriri juberentur, verùm etiam in loco proximo ferirentur. Satis itaque indicavit ei matri se inferre non timuisse cruciatum, cujus timuit interventum, Ecclesiæ scilicet sanctæ, inter cujus fideles in ejus gremio baptizatos & ipsum utique noveramus. Post hunc igitur tanti moliminis exitum, cùm tam diligenter nobiscum actum esset, ut etiam per te, etsi nesciente te, penè seD curi & penè certi de salute illorum pridie fieremus: quis non talium, qualis hominum multitudo est, indubitatum haberet, etiam à te nobis verba data, illis animam ablatam? Ideo, sicut dixi, vir bone, etiamsi nos hoc non credimus, ignosce credentibus.

7. Absit autem à corde, & qualicumque vita mea, ut apud te pro aliquo intercederem, vel à te cuiquam beneficium postularem, si te crederem tanti hujus mali, & tam consceleratæ crudelitatis E auctorem. Sed planè fateor, si etiam posthac in ea familiaritate estis, in qua antea fuistis, pace tua sit liber dolor: multùm nos quod nolebamus compellitis credere. Est autem consentaneum, ut neque hoc credam, qui de te illa non credo. Amicus tuus inopinato successu repentinæ potestatis non magis persecutus est illorum vitam, quàm tuam famam. Nec ista loquens, odia tua in illum, mei animi ac professionis oblitus, inflammo; sed ad fideliorem provoco dilectionem. Qui enim sic agit cum malis, F ut eos malitiæ pæniteat, novit etiam indignatione consulere. Nam sicut mali obsunt assentando, ita boni adversando prosunt. Suam quippe animam eodem ferro, quo alios insolentissimè occidit, graviùs altiúsque percussit. quod post hanc vitam, si non eam pænitendo correxerit, & patientiâ Dei bene usus fuerit, invenire ac sentire cogetur. Sæpe autem vita præsens etiam bonorum, Dei judicio malis eripienda permissa est, ne talia perpeti putaretur malum. Mori quippe in carne quid potest G obesse morituris? Aut quid agunt, qui mori timent, nisi ut pauló posteriùs moriantur? Quidquid obest morientibus, ex vita, non ex morte contingit; in qua si tales animas habuerint, qualibus Christianâ

[a] S. Marcellini cædes ad diem 6. Aprilis refertur in Martyrologiis: quam tamen hoc ex loco liquet factam mense Septembri, uno aut altero die ante S. Cypriani sollemnitatem. *Et sanè illius obitum*, ait Henricus de Noris in hist. Pelag. lib. 1. c 5 *minime contigisse die 6. Aprilis, inde satis evincitur, quòd hoc anno 413. Heraclianus cum numerosa adeo classe aperto, mari verno tantùm tempore solvere potuit ex Africa Vrbem invasurus; cùm tamen Marcellini mors, Heracliani in Italia exercitûs stragem, Tyranni fugam ac tandem cadem consecuta fuerit.*

Classis III. An. 414.

gratiâ subvenitur, non sanè mors eorum vitæ bonæ occasus fuit, sed melioris occasio.

8. Et [a] majoris quidem mores apparebant huic sæculo amiciores esse quàm Christo. Quamquam & ipse juvenilem priùs sæcularemque vitam uxore ducta, non parva ex parte correxerat. Non tamen fortasse misericors Deus fratris cum esse in morte comitem nisi miserans voluit. Ille verò alius religiosè vixit, & multùm corde vitâque Christianâ. Hæc eum fama præcessit, ut in [b] caussa Ecclesiæ sic veniret, hæc consecuta est cùm venisset. Quæ illi verò probitas in moribus, in amicitia fides, in doctrina studium, in religione sinceritas, in conjugio pudicitia, in judicio continentia, erga inimicos patientia, erga amicos affabilitas, erga sanctos humilitas, erga omnes caritas, in beneficiis præstandis facilitas, in petendis pudor, in rectè factis amor, in peccatis dolor? Quantum decus honestatis, qui splendor gratiæ, quæ cura pietatis, quæ in subveniendo misericordia, in ignoscendo benevolentia, in orando fiducia? Quod salubriter sciebat, qua modestiâ loquebatur? Quod inutiliter nesciebat, qua diligentiâ scrutabatur? Quantus in eo contemtus rerum præsentium? Quanta spes, & desiderium bonorum æternorum? Ne relictis omnibus sæcularibus actionibus susciperet cingulum militiæ Christianæ, vinculum præpediebat uxorium, quo jam innodatus cœperat concupiscere meliora, quando jam non licebat illa, quamvis inferiora, disrumpere.

9. Quodam die frater ejus, cùm jam pariter in custodia tenerentur, ait illi: *Si ego hæc pro meritis patior peccatorum meorum; tu, cujus vitam novimus, tam adtentè* * *ferventerque Christianam, quibus malis meritis ad ista perductus es?* At ille: *Parumne*, inquit, *mihi existimas conferri divinitus beneficium, (si tamen hoc testimonium tuum de vita mea verum est,) ut hoc quod patior, etiamsi usque ad effusionem sanguinis patiar, ibi peccata mea puniantur, nec mihi ad futurum judicium reserventur.* Hîc fortè aliquis credat eum fuisse sibi conscium aliquorum occultorum impudicitiæ peccatorum. Dicam ergo quid me Dominus Deus, ad magnam meam consolationem, ex ejus ore audire, & planè scire voluerit. Cùm de hoc ipso, ut sunt humana, sollicitus solus cum solo agerem, jam in eadem custodia constituto, ne quid esset, unde majore & insigniore pænitentiâ Deum sibi placare deberet; ille ut erat verecundiæ singularis, cùm ipsam, licèt falsam meam suspicionem erubesceret, sed admonitionem gratissimè acciperet, modestè graviterque subridens, & utraque manu meam dexteram apprehendens, *Testor*, inquit, *sacramenta, quæ per hanc* * *afferuntur manum, me nullum esse expertum concubitum, præter uxorem, nec antè, nec postea.*

* al. frequenterque.

* f. offeruntur.

10. Quid ergo huic in morte accidit mali, ac non potiùs plurimum boni, cùm hæc habens dona ad Christum, sine quo inaniter habentur, ex hac vita migrarit? Quæ apud te non commemorarem, si crederem te laudibus ejus offendi. Cùm autem hoc non credo, nec illud profectò, quòd te, non dico instante, sed saltem volente aut optante posset occidi. Proinde judicas nobiscum tanto sinceriùs, quanto innocentiùs, quòd ille cum anima sua, quàm cum istius corpore crudeliùs egerit; quando contemtis nobis, contemtis promissionibus suis, contemtis tot ac tantis petitionibus & admonitionibus tuis, contemta denique Ecclesia Christi, (& in ea quo nisi Christo?) ad finem suæ machinationis hujus morte pervenit. An verò illius honor, istius vel carceri comparandus est, cùm ille fureret sublimatus, iste gauderet inclusus? HORRENDIS & POENALIBUS tenebris, omnes non tantùm carceres, sed etiam inferos vincit scelerati hominis conscientia. Tibi etiam quid nocuit, cujus etsi famam graviter læsit, tamen innocentiam non peremit? Quamvis fama quoque ipsa salva sit, & apud eos qui te meliùs noverunt quàm nos, & apud nos ipsos, qui curas nobiscum tuas, ne tam immane perpetraretur scelus, tanto expressas inspiciebamus affectu, ut tui cordis invisibilia penè oculis cerneremus. Sibi igitur ille nocuit, quidquid nocuit; suam transfixit animam, suam vitam, suam conscientiam, suam denique ipsam famam, quam bonam solent etiam pessimi concupiscere, cæca illa crudelitate vastavit. Tanto enim est odiosior omnibus bonis, quanto magis * impiis placere conatus est, vel placuisse lætatus.

* Donatistis.

11. Ubi autem magis potuit apparere, non eum habuisse necessitatem, quam se habere confinxit, ut ejus obtentu tamquam bonus faceret tantum malum, quàm quòd nec illi placuit, de cujus præcepto se ausus est excusare? Referat præstantiæ tuæ sanctus diaconus, qui per N. manus, ipse enim fuerat episcopo, quem pro illis miseramus, adjunctus, quemadmodum nec indulgentia illis danda visa est, ne vel sic aliquo crimine notarentur; sed tantùm commonitorium, quo eos ab omni molestia liberos dimittere juberetur. Gratuita igitur crudelitate, nulla necessitate, (quamvis & aliæ caussæ, quas suspicamur, nec opus est committere litteris, forsitan fuerint,) atrociter contristavit Ecclesiam. Ad cujus Ecclesiæ gremium frater ejus metuens perire confugerat, ut eum vivum tanti sceleris consiliarium reperiret. Cujus Ecclesiæ etiam ipse, cùm patronum offendisset, petivit asylum, nec ei potuit denegari. Hunc si diligis, detestare; si non vis ut in æternum puniatur, exhorre. Sic existimationi tuæ, sic est vitæ illius consulendum. Nam qui in eo diligit, quod odit Deus, non solùm odit ipsum, sed etiam seipsum.

12. Quæ cùm ita sint, nec de tua benignitate credo, quòd tanti sceleris auctor vel particeps fueris, neque quòd malitiosa [c] crudelitate fefelleris, quod absit à vita & moribus tuis. Nec amicitias vestras tales volo, quibus & ille in suum interitum glorietur de malo, & confirmetur humana suspicio; sed tales potiùs, quibus ad pænitentiam disponatur, & talem ac tantam pænitentiam, qualem quantamque postulant tam horrenda vulnera medicinam. Tanto quippe amicior eris, quanto sceleribus ejus inimicior. Curiosum est * præstantiæ tuæ nosse rescriptis, ubi eo die fueris, quo illud admissum est: quomodo acceperis, quid postea egeris, aut cùm cum videris quid ei dixeris, quid ab illo audieris. Ego enim ex quo inde postridie repentè discessi, nihil quod hanc rem adtinet, de te audire potui.

* al. præsentiæ.

13. Quod verò in epistola tua legi, jam te cogi

[a] Nescimus an hîc designet Apringium judicem fratrem Marcellini, ex epistola 134. n 2. & proconsulem in Africa circiter hoc tempus, tum ex epistola 133. n 3. intelligimus. qui etiam Donatistis, quòd de iis propter scelera supplicium sumsisset, exosus erat.

[b] Quadrant hæc perquam egregiè in Marcellinum Tribunum & Notarium, missum ab Honorio in Africam, ut sequester esset collationis inter Catholicos & Donatistas: qua in caussa sese strenuè gessit, atque idcirco ipsius interfectorem, Ecclesiam in eo maximè persecutum esse dicit Augustinus suprà n. 4.

[c] Exemplar Vaticanum, unde eruta est epistola, *credulitate.*

CLASSIS III. AN. 414.

credere, ne à me videreris, & Carthagini me negatum, tu potiùs cogis his verbis, ut absentiæ meæ caussas non taceam. Quarum est una, quoniam laborem, quem in illa urbe perpeti necesse est, & quem si exponere velim, aliud tantum loquendum est, jam sustinere non possum, quòd infirmitati meæ propriæ, quæ nota est omnibus, qui familiariùs me noverunt, accessit etiam senectus, quæ generis humani est communis infirmitas. Altera caussa est, quòd statui, si Dominus velit, quantum mihi ex illis occupationibus, quas ecclesiæ, cui proprio munere servio, necessitas flagitat, datur temporis, id totum impendere labori studiorum ad ecclesiasticas scientias pertinentium; ubi me arbitror, si Dei misericordiæ placet, etiam posteris aliquid profuturum.

14. Unum est autem, si verum quæris audire, quod in te molestissimè fero, quòd cùm sis & hujus jam ætatis, & hujus vitæ ac probitatis, adhuc vis esse catechumenus. quasi fideles non possint, quanto sint fideliores atque meliores, tanto fideliùs ac meliùs administrare rempublicam. Quid autem boni agitis in his tantis curis & laboribus vestris, nisi ut bene sit hominibus? Si enim hoc non agitis, vel dormire satius est noctesque diesque, quàm vigilare in laboribus publicis, nulli utilitati hominum profuturis. Nec sanè dubito excellentiam tuam....

EPISTOLA CLII. *

* Aliàs LIII. quæ autem 152. erat, nunc 141.

Macedonius Augustino, quærens num ex religione sit quòd episcopi apud judices intercedant pro reis.

Domino meritò venerabili, & unicè colendo patri AUGUSTINO, MACEDONIUS.

Scripta fortè an. 414.

1. OPTATAS *admodum sanctitatis tuæ litteras accepi per Bonifacium venerandæ legis antistitem, quem eo magis receptum dilexi, quòd à me desiderata pertulerat, sermonem sanctitatis tuæ & incolumitatem, Domine meritò venerabilis, & unicè colende pater. Itaque sine mora quod petebat obtinuit. Verùm quoniam exsistit occasio, hoc ipsum quantulumcumque est, quod admonitus indulsi, nolo sine mercede remanere. Cupio enim accipere ea, quæ mihi commodet sine pendentis incommodo, immo quæ mihi commodet cum gloria dependentis.*

2. *Officium sacerdotij vestri esse dicitis, intervenire pro reis, & nisi obtineatis, offendi, quasi quod erat officij vestri, minimè reportetis. Hìc ego vehementer ambigo utrùm istud ex religione descendat. Nam si à Domino peccata adeo prohibentur, ut ne pænitendi quidem copia post primam* [a] *tribuatur; quemadmodum nos possumus ex religione contendere, ut nobis qualecumque illud crimen fuerit, dimittatur? quod utique, cùm impunitum volumus, probamus. Et si constat non minùs auctorem quàm probatorem teneri in omnibus, quæ peccantur; certum est nos culpæ societate vinciri, quoties eum impunitum esse cupimus, qui culpæ tenetur obnoxius. Tum præterea accedit hoc quod gravius est. Nam omnia peccata videntur veniabiliora, cùm is, qui reus est, correctionem promittit: verùm nunc, ut mores nostri sunt, & sceleris pœnam cupiunt homines sibi relaxari, & id propter quod scelus admissum est, possidere. Pro his quoque interveniendum putat sacerdotium vestrum, de quibus adeo futuri nulla spes est, ut etiam in præsenti eadem criminis ratio perseveret? Nam qui tam pervicaciter tenet propter quæ crimen admisit, ostendit se, ubi licentia fuerit, similia peccaturum.*

3. *Ob hæc igitur consulo prudentiam tuam, & me hoc ambiguo, quo laboro, absolvi desidero: nec ob aliam caussam consultum te putes. Ceterum hoc mihi propositum est, ut intercessoribus, præsertim talis meriti qualis tu es, etiam gratiam agam. Pleraque enim, quæ sponte facere videri nolo, ne remissio severitatis alios armet in crimina, opto bonis intercessoribus relaxare, ut quod libens concedo, salva severitate judicij, alterius merito videatur indultum. De scriptis sanctitatis tuæ aliqua mihi promiseras, & non accepi; quæso ut vel nunc mittas, & ad hanc meam epistolam respondeas, ut quia sanctitatem tuam interim videre non datur, saltem sermonibus tuis pascar. Incolumem sanctitatem tuam divinitas æterna tueatur ævo largissimo, Domine meritò venerabilis & verè colende pater.*

EPISTOLA CLIII. *

* Aliàs LIV. quæ autem 153. erat, nunc 46.

Quæsito respondet Augustinus; multa obiter differens de restituendis rebus quæ proximo ablatæ vel malè partæ sunt.

AUGUSTINUS episcopus famulus Christi [b] familiæque ejus, dilecto filio MACEDONIO, in Domino salutem.

Scripta post superiorem. CAPUT I.

1. NEGOTIOSISSIMUM in republica virum, & non suis, sed aliorum utilitatibus adtentissimum, qualem te esse & tibi gratulamur & rebus humanis, nec deserere debemus alloquio, nec occupare procœmio. Accipe itaque quod per me, vel nosse voluisti, vel utrùm ipse nossem experiri. Quod si parvum aut superfluum judicares, nullo modo inter tam magnas tamque necessarias curas tuas curandum esse censeres. Quæris à me *cur officij sacerdotij nostri esse dicamus intervenire pro reis, & nisi obtineamus, offendi quasi quod erat officij nostri minimè reportemus.* Ubi vehementer te dicis *ambigere utrùm istud ex religione descendat.* Deinde adjungis qua ratione ita movearis. *Nam si à Domino peccata*, inquis, *adeo prohibentur, ut nec pænitendi quidem copia post primam tribuatur, quemadmodum nos possumus ex religione contendere, ut qualecumque illud crimen fuerit, dimittatur?* Adhuc graviùs urges, & dicis, *nos probare quod volumus impunitum: & si constat non minus auctorem quàm probatorem teneri in omnibus quæ peccantur; certum esse nos culpæ societate vinciri, quoties eum impunitum esse volumus, qui culpæ tenetur obnoxius.*

2. His verbis quem non terreas tuæ lenitatis & humanitatis ignarum? Unde nos qui te novimus, & hæc quærendi gratiâ, non decernendi, scripsisse minimè dubitamus, aliis verbis tuis ad ista citiùs respondemus. Tamquam enim nos hæsitare in hac quæstione nolueris, aut prævidisti quid dicturi essemus, aut admonuisti quid dicere deberemus; & aisti, *Tum præterea accedit hoc quod gravius est. Nam omnia peccata videntur veniabiliora, cùm is qui reus est correctionem promittit.* Antequam ergo discutiam, quid sit illud gravius, quod in epistola tua sequitur, hoc interim quod dedisti accipiam, eoque utar ad molem hanc amovendam, qua nostræ intercessiones posse reprimi videbantur. Ideo quippe, quantum facultas datur, pro peccatis omnibus intercedimus; quia omnia peccata videntur venia-

[a] Editi, *post primum pænitentiam.* MSS. omnes hîc & in subsequente epistola, *post primam tribuatur.* supple, pænitendi copiam.

[b] Ita Bad. Am. Er. & MSS. ubi Lov. editio habet, *famulus Christi dilectio Macedonio familiaque ejus.*

biliora, cùm is qui reus eſt correctionem promittit. A Hæc tua eſt, hæc & noſtra ſententia.

3. Nullo modo ergo culpas, quas corrigi volumus, aprobamus, nec quod perperam committitur, ideo volumus impunitum eſſe, quia placet, ſed hominem miſerantes, facinus autem ſeu flagitium deteſtantes, quanto magis nobis diſplicet vitium, tanto minùs volumus inemendatum interire vitioſum. Facile enim est atque proclive malos odiſſe, quia mali ſunt: rarum autem & pium eoſdem ipſos diligere, quia homines B ſunt; ut in uno ſimul & culpam improbes, & naturam approbes, ac propterea culpam juſtiùs oderis, quòd eâ fœdatur natura quam diligis. Non eſt igitur iniquitatis, ſed potius humanitatis ſocietate devinctus, qui propterea eſt criminis perſecutor, ut ſit hominis liberator. Morum porrò corrigendorum nullus alius quàm in hac vita locus eſt: nam poſt hanc quiſque id habebit, quod in hac ſibimet conquiſierit. Ideo compellimur humani generis caritate intervenire pro reis, ne iſtam vitam ſic finiant C per ſupplicium, ut eâ finitâ non poſſint finire ſupplicium.

4. Noli ergo dubitare hoc officium noſtrum ex religione deſcendere, cùm Deus apud quem nulla eſt iniquitas, cujus ſumma poteſtas eſt, qui non tantùm qualis quiſque ſit videt, verùm etiam qualis futurus ſit prævidet, qui ſolus poteſt in judicando non labi, quia in cognoſcendo non poteſt falli; *facit* tamen, ſicut Evangelium loquitur, *ſolem ſuum oriri ſuper bonos & malos, & pluit ſuper* D *juſtos & injuſtos.* Cujus mirabilis bonitatis ut ſimus imitatores, Dominus Chriſtus exhortans, *Diligite,* inquit, *inimicos veſtros; benefacite eis, qui vos oderunt; & orate pro eis, qui vos perſequuntur; ut ſitis filij patris veſtri qui in cælis eſt, qui facit ſolem ſuum oriri ſuper bonos & malos, & pluit ſuper juſtos & injuſtos.* Hac indulgentiâ & lenitate divinâ multos abuti ad perniciem ſuam quis neſciat? Quos arguens Apoſtolus, & graviter increpans, dicit; *Exiſtimas autem ô homo omnis, qui judicas eos qui* E *talia agunt & facis ea, quoniam tu effugies judicium Dei? An divitias benignitatis ejus & patientiæ & longanimitatis contemnis? Ignorans quoniam benignitas Dei ad pænitentiam te adducit? Secundùm autem duritiam tuam & cor impænitens theſaurizas tibi iram in die iræ & revelationis juſti judicij Dei, qui reddet unicuique ſecundùm opera ejus.* Numquid quoniam iſti in ſua nequitia perſeverant, ideo Deus in ſua patientia non perſeverat; perpauca in hoc ſæculo puniens, ne divina providentia non eſſe credatur, & F multa ſervans ultimo examini, ut futurum judicium commendetur?

5. Non, ut opinor, magiſter ille cæleſtis impietatem nos diligere præcipit, cùm præcipit ut noſtros diligamus inimicos, benefaciamus eis, qui nos oderunt, oremus pro eis, qui nos perſequuntur: cùm proculdubio, ſi piè Deum colimus, inimicos atque odiis adverſùm nos acerrimis incitatos ac perſecutores, niſi impios, habere non poſſimus. Num igitur diligendi ſunt impij? Num impiis be- G nefaciendum eſt? Num pro impiis etiam orandum eſt? Ita planè. Qui enim hoc præcipit, Deus eſt: nec tamen nos hoc pacto ſocietati adjungit impiorum, quibus & ipſe parcendo, & vitam ſalutemque largiendo, non utique ſociatur. Conſilium quippe ejus, quantum homini pio noſſe donatum eſt, exponit Apoſtolus dicens; *Ignorans quia patientia Dei ad pænitentiam te adducit?* Ad hanc volumus adduci pro quibus intervenimus; non eorum peccatis vel parcimus, vel favemus.

Caput III.

6. Nam quoſdam, quorum crimina manifeſta ſunt, à veſtra ſeveritate liberatos, à ſocietate tamen removemus altaris, ut pænitendo placare poſſint, [a] quem peccando contemſerant; ſeque ipſos puniendo. Nam nihil aliud agit, quem veraciter pænitet, niſi ut id quod mali fecerit, impunitum eſſe non ſinat. Eo quippe modo ſibi non parcenti ille parcit, cujus altum juſtumque judicium nullus contemtor evadit. Quòd ſi iniquis & ſceleſtis ille parcendo, eiſque vitam ſalutemque largiendo, etiam pleriſque eorum, quos novit non acturos pænitentiam, tamen exhibet patientiam; quanto magis nos in eos, qui correctionem promittunt, & utrùm faciant quod promittunt, incerti ſumus, miſericordes eſſe debemus, ut rigorem veſtrum pro eis intercedendo flectamus, pro quibus & Dominum, quem nihil de moribus eorum etiam futuris latet, non tamen impudenter, quia hoc ipſe præcepit, oramus?

7. Intantum autem hominum aliquando iniquitas progreditur, ut etiam poſt actam pænitentiam, poſt altaris reconciliationem, vel ſimilia vel graviora committant; & tamen Deus facit etiam ſuper tales oriri ſolem ſuum; nec minùs tribuit quàm antè tribuebat largiſſima munera vitæ ac ſalutis. Et quamvis eis in Eccleſia locus [b] humillimæ pænitentiæ non concedatur: Deus tamen ſuper eos ſuæ patientiæ non obliviſcitur. Ex quorum numero ſi quis nobis dicat, Aut date mihi eumdem iterum pænitendi locum, aut deſperatum me permittite, ut faciam quidquid libuerit, quantum meis opibus adjuvor, & humanis legibus non prohibeor, in ſcortis omnique luxuria, damnabili quidem apud Dominum, ſed apud homines pleroſque etiam laudabili: aut me ab hac nequitia revocatis, dicite utrùm mihi aliquid proſit ad vitam futuram, ſi in iſta vita illecebroſiſſimæ voluptatis blandimenta contemſero, ſi libidinum incitamenta frenavero, ſi ad caſtigandum corpus meum multa mihi etiam licita & conceſſa ſubtraxero, ſi me pænitendo vehementiùs quàm priùs excruciavero, ſi miſerabiliùs ingemuero, ſi flevero uberiùs, ſi vixero meliùs, ſi pauperes ſuſtentavero largiùs, ſi caritate, quæ operit multitudinem peccatorum, flagravero ardentiùs: quis noſtrûm ita deſipit, ut huic homini dicat, Nihil tibi iſta proderunt in poſterum; vade ſaltem vitæ hujus ſuavitate perfruere? Avertat Deus tam immanem ſacrilegamque dementiam. Quamvis ergo cautè ſalubriterque proviſum ſit, ut locus illius humillimæ pænitentiæ ſemel in Eccleſia concedatur, ne medicina vilis minùs utilis eſſet ægrotis, quæ tanto magis ſalubris eſt, quanto minùs contemtibilis fuerit: quis tamen audeat dicere Deo, Quare huic homini, qui poſt primam pænitentiam rurſus ſe laqueis iniquitatis obſtringit, adhuc iterum parcis? Quis audeat dicere erga iſtos non agi, quod Apoſtolus ait, *Ignorans quia patientia Dei ad pænitentiam te adducit?* Aut iſtis exceptis eſſe definitum quod ſcriptum eſt, *Beati omnes qui confidunt in eum?* Aut ad iſtos non pertinere quod dicitur, *Viriliter agite, & confortetur cor veſtrum, omnes qui ſperatis in Dominum?*

Claſſis III. An. 414.

De pænit. diſt. 3. Intantum.

4. ſentent. diſt. 14. c. Quod vero.

Pſal. 2. 13.

Pſal. 30. 25.

[a] MSS. Corbeienſis, Germanenſis & alij quatuor probæ notæ, *placere poſſint, contemplando ejus judicium, quem peccando &c.*

[b] In MSS. pluribus, *locus ille pænitendi.* In aliis, *locus ille pænitentiæ non concedatur.*

Classis III. An. 414.

8. Cùm igitur super peccatores tanta sit patientia, tanta misericordia Dei, ut in hac temporali vita moribus emendatis, non damnentur in æternum; qui nullius quæ sibi præbeatur exspectat misericordiam, quoniam nemo est illo beatior, nemo potentior, nemo justior: quales non esse oportet homines erga homines, qui hanc vitam nostram quantacumque laude cumulemus, eam sine peccato esse non dicimus? Quod *si dixerimus*, *nos ipsos*, sicut scriptum est, *decipimus*, *& veritas in nobis non est.* (1. Johan. 1. 8.) Proinde licèt accusatoris alia persona sit, alia defensoris, alia intercessoris, alia judicis, de quorum propriis officiis nimis longum est, & non necessarium hoc sermone disserere: sic tamen etiam ipsos criminum ultores, atque in hoc officio non irâ propriâ concitatos, sed legum ministros, nec suarum, sed alienarum examinatarum injuriarum vindices, quales judices esse debent, terruit censura divina, ut cogitarent sibi propter sua peccata Dei misericordiam necessariam, nec putarent ad culpam sui officij pertinere, si quid erga eos misericorditer agerent, quorum vitæ necisque haberent legitimam potestatem.

Caput IV.

9. Nam cùm ad Dominum Christum Judæi adduxissent mulierem in adulterio comprehensam, eumque tentantes dicerent, quòd jussa esset Lege lapidari, ac deinde quærerent quid de illa ipse præciperet; respondit eis, *Qui sine peccato est vestrûm, prior in eam lapidem jaciat.* (Johan. 8. 7.) Ita nec Legem improbavit, quæ hujusmodi reas jussit occidi; & illos terrendo ad misericordiam revocavit, quorum judicio hæc posset occidi. Puto quòd hac sententiâ Domini auditâ, si præsens fuit etiam maritus ipse, qui violatam sui thori fidem vindicari postulabat, exterritus animum ad voluntatem parcendi ab ulciscendi cupiditate deflexit. Nam quomodo non est admonitus accusator, ne suas persequeretur injurias; quando ipsi judices ita sunt à vindicando prohibiti, qui in adultera punienda, non privato dolori compellebantur servire, sed Legi? Unde Joseph cui virgo Maria Domini mater fuerat desponsata, cùm eam comperisset esse prægnantem, cui se noverat non esse commixtum, & ob hoc nihil aliud quàm adulteram credidisset; puniri tamen eam noluit, nec approbator flagitij fuit. Nam hæc voluntas ejus etiam justitiæ deputatur. Ita quippe de illo scriptum est, *Et cùm esset homo justus, & nollet eam divulgare, statuit eam occultè dimittere. Hæc eo cogitante, apparuit illi Angelus*, (Matt. 1. 19.) qui doceret esse numinis, quod ille putaverat criminis.

10. Si ergo cogitata infirmitate communi, & accusatorius dolor, & judicatorius rigor frangitur; quod tandem censes pro reis esse debere, vel defensoris vel intercessoris officium? quandoquidem & vos viri boni, qui nunc judices estis, & in foro aliquando versati caussas hominum suscepistis, scitis quàm libentiùs defendere quàm accusare soleretis. Et tamen defensor ab intercessore plurimùm distat. Nam ille diluendis vel obtegendis criminibus operam maximè impendit: intercessor autem etiam cùm de culpa constat, pro pœna removenda vel temperanda curam gerit. Hoc sunt apud Deum pro peccatoribus justi; hoc pro se ipsi peccantes invicem ut faciant admonentur. Nam scriptum est, *Confitemini invicem peccata vestra, & orate pro vobis.* (Jac. 5. 16.) Has sibi partes humanitatis, ubi potest, omnis homo apud hominem vindicat. Nam quod ipse A quisque domi suæ puniret admissum, in alterius domo vult impunitum. Sive enim adhibeatur apud amicum, sive ille cuiquam in quem potestas ulciscendi est se præsente succenseat, sive irascenti fortuitò superveniat, non justissimus, sed inhumanissimus judicatur, si non interveniat. Scio ego te ipsum cum aliis amicis tuis in ecclesia Carthaginensi intercessisse pro clerico, cui meritò succensebat episcopus; & utique nullum ibi discrimen sanguinis sub incruenta disciplina timebatur: nec cùm B id, quod etiam vobis displicebat, inultum esse velletis, tamquam delicti approbatores vos judicabamus, sed tamquam humanissimos intercessores audiebamus. Si ergo vobis fas est ecclesiasticam correptionem intercedendo mitigare; quomodo episcopus vestro gladio, debet intercedere, cùm illa exseratur, ut in quem exseritur bene vivat, iste ne vivat?

11. Postremò ipse Dominus apud homines intercessit, ne lapidaretur adultera, & eo modo nobis intercessionis commendavit officium, C nisi quia ille terrendo fecit, quod nos petendo. Ille enim Dominus, nos servi sumus: verumtamen ille sic terruit, ut omnes timere debeamus. Quis enim est nostrûm sine peccato? Quod cùm illis dixisset, à quibus ei offerebatur punienda peccatrix, ut qui sciret se esse sine peccato, prior in illam lapidem mitteret: cecidit sævitia tremente conscientiâ. Tunc enim ex illa jam congregatione dilapsi, solam misericordi miseram reliquerunt. Cedat huic sententiæ pietas Christianorum, D cui cessit impietas Judæorum. Cedat humilitas obsequentium, cui cessit superbia persequentium. Cedat confessio fidelis, cui cessit simulatio tentatoris. Malis parce vir bone: quanto melior, tanto esto mitior: quanto [a] sis celsior potestate, tanto humilior fiere pietate.

Caput V.

12. Ego quidem intuens mores tuos, appellavi te virum bonum: sed tu intuens verba Christi, dic tibi ipsi, *Nemo bonus, nisi unus Deus.* (Matt. 10. 18.) Quod cùm verum sit (hoc enim Veritas dixit) nec ego tamen illud existimari debeo fallaci assentatione dixisse, E & dominicis verbis quasi contrarius exstitisse, ut cùm ille dicat, *Nemo bonus, nisi unus Deus*, ego te appellaverim virum bonum. Non enim & ipse Dominus contraria sibi locutus est, ubi ait, *Bonus homo de bono thesauro cordis sui profert bona.* (Luc. 6. 45.) Deus ergo singulariter bonus est, & hoc amittere non potest. Nullius enim boni participatione bonus est, quoniam bonum quo bonus est, ipse sibi est: homo autem cùm bonus est, ab illo bonus est, quod à seipso esse non potest. Illius enim spiritu boni fiunt, quicumque boni fiunt; F cujus capax creata est nostra natura per propriam voluntatem. Pertinet ergo ad nos, ut boni simus, accipere & habere quod dat, qui de suo bonus est. quo quisque neglecto, de suo malus est. Proinde inquantum homo rectè agit, id est scienter & amanter & piè bonum operatur, intantum bonus est: inquantum autem peccat, id est à veritate & caritate & pietate deviat, intantum malus est. Quis autem est in hac vita sine aliquo peccato? Sed eum dicimus bonum, cujus prævalent G bona; eumque optimum, qui peccat minimùm.

13. Idcirco ipse Dominus, quos dicit bonos propter participationem gratiæ divinæ, eosdem etiam malos dicit propter vitia infirmitatis humanæ; donec totum quo constamus, ab omni vitiositate sanatum, transeat in eam vitam, ubi nihil omnino peccabitur.

[a] Editi, *quanto sis celsior potestate, tanto humilior fias* &c At MSS. habent, *sis celsior*; & mox, *humilior fiere.*

CLASSIS III. AN. 414.

peccabitur. Nam utique bonos docebat orare, non malos, quibus præcepit ut dicerent, *Pater noster qui es in cælis.* Ex hoc enim boni, quo filij Dei non naturâ geniti, sed gratiâ facti, tamquam hi quibus recipientibus eum, dedit potestatem filios Dei fieri. Quæ generatio spiritalis, more Scripturarum, etiam adoptio nominatur, ut distinguatur ab illa generatione Dei de Deo, coæterni de æterno; unde scriptum est, *Generationem ejus quis enarrabit?* Cùm ergo bonos esse demonstraverit, quos voluit Deo veraciter dicere, *Pater noster qui es in cælis*; præcepit tamen ut in eadem oratione inter cetera dicerent, *Dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris.* Quæ debita esse peccata, quamvis manifestum sit, postea tamen manifestiùs declaravit dicens, *Si enim dimiseritis peccata hominibus, dimittet vobis & pater vester peccata vestra.* Hanc orationem baptizati orant, nec est prorsus præteritorum aliquid peccatorum, quod non baptizatis in sancta Ecclesia dimittatur. Sed postea vivendo in hac fragilitate mortali, nisi contraherent quod dimittendum esset, non veraciter dicerent, *Dimitte nobis debita nostra.* Boni ergo, inquantum [a] filij Dei sunt: inquantum autem peccant, (quod sua non mendaci confessione testantur) utique mali sunt.

[Matt. 6. 9.] [Johan. 1. 12.] [Isa. 53. 8.] [Matt. 6. 12.]

14. Nisi fortè quis dicat, alia bonorum, alia malorum esse peccata; quod non usquequaque improbabiliter dicitur. Verumtamen Dominus Jesus sine ulla ambiguitate malos appellavit eosdem ipsos, quorum patrem dicebat Deum. Nam in eodem sermone, ubi illam docet orationem, alio loco exhortans ad precandum Deum, ait, *Petite & accipietis, quærite & invenietis, pulsate & aperietur vobis. Omnis enim qui petit accipit, & qui quærit invenit, & pulsanti aperietur.* Et paulò pòst, *Si ergo vos,* inquit, *cùm sitis mali, nostis bona data dare filiis vestris, quanto magis pater vester, qui in cælis est, dabit bona petentibus se?* Num igitur Deus pater malorum est? Absit. Quomodo ergo dicitur, *pater vester cælestis,* quibus dicitur, *cùm sitis mali:* nisi quia utrumque Veritas monstrat, quid simus Dei [b] bono, quid humano vitio; hoc commendans, illud emendans? Meritò ait Seneca (qui temporibus apostolorum fuit, cujus etiam quædam ad Paulum Apostolum leguntur epistolæ) *Omnes odit qui malos odit.* Et tamen ideo diligendi sunt mali, ut non sint mali: quemadmodum non ut permaneant, sed ut sanentur diliguntur ægroti.

[Matt. 7. 7.] [Ibid. 11.] [Senecæ ad Paulum epistolæ.]

15. Quidquid autem post eam, quæ fit in baptismo, abolitionem peccatorum, in hac vita manendo peccamus, etiamsi non tale sit, quod à divinis removeri compellat altaribus, non dolore sterili, sed misericordiæ sacrificiis expiatur. Quod ergo agimus ut faciatis intercedentibus nobis, Deo nos noveritis offerre pro vobis. Indigetis enim misericordiâ, quam præbetis: & videte quis dixerit, *Dimittite & dimittetur vobis, date & dabitur vobis.* Quamquam etiamsi ita viveremus, ut non esset quare diceremus, *Dimitte nobis debita nostra*; quantò à nequitia purior animus esset, tanto clementiâ plenior esse deberet, ut si non compungeremur sententiâ Domini dicentis, *Qui vestrûm est sine peccato, prior in illam lapidem jaciat:* ipsius qui hoc dixit sectaremur exemplum, qui cùm esset utique sine peccato, ait mulieri quam perterriti illi reliquerant, *Nec ego te damnabo; vade, jam deinceps noli peccare.* Potuit enim metuere flagitiosa mulier, ne illis discedentibus, qui sua peccata cogitaverant, ut peccato parcerent alieno, illam justissimè jam ipse damnaret, qui erat sine peccato. At ille non conscientiâ pavidus, sed plenus clementiâ, cùm illa respondisset à nemine se fuisse damnatam; *Nec ego te,* inquit, *damnabo:* tamquam diceret, Si malitia tibi parcere potuit, quid metuis innocentiam? Et ne delictorum non donator, sed approbator videretur; *Vade,* ait, *jam deinceps noli peccare*; ut se homini pepercisse, non hominis culpam sibi placuisse monstraret. Jam vides igitur de religione descendere, nec nos societate criminum obstringi, quòd intercedimus plerumque etiam pro sceleratis, & si non scelerati, tamen pro peccatoribus peccatores, & quod veraciter potiùs quàm injuriosè dictum accipias, puto quod apud peccatores.

[Matt. 6. 12.] [Johan. 8. 7.] [Ibid. 11.]

CAPUT VI.

16. Nec ideo sanè frustra instituta sunt potestas regis, jus gladij cognitoris, ungulæ carnificis, arma militis, disciplina dominantis, severitas etiam boni patris. Habent ista omnia modos suos, caussas, rationes, utilitates. Hæc cùm timentur, & coërcentur mali, & quietiùs inter malos vivunt boni: non quia boni pronuntiandi sunt, qui talia metuendo non peccant, NON ENIM BONUS EST quispiam timore pœnæ, sed amore justitiæ: verumtamen non inutiliter etiam metu legum humana coërcetur audacia, ut & tuta sit inter improbos innocentia, & in ipsis improbis dum formidato supplicio frenatur facultas, invocato Deo sanetur voluntas. Sed huic ordinationi rerum humanarum, contrariæ non sunt intercessiones episcoporum: immo verò nec caussa, nec locus intercedendi ullus esset, si ista non essent. Tanto enim sunt intercedentium & parcentium beneficia gratiora, quanto peccantium justiora supplicia. Nec ob aliud, quantum sapio, in veteri Testamento, antiquorum temporibus Prophetarum severior legis vindicta fervebat, nisi ut ostenderetur rectè iniquis pœnas constitutas: ut quod eis parcere novi Testamenti indulgentiâ commonemur, aut remedium sit salutis, quo peccatis parcatur & nostris; aut commendatio mansuetudinis, ut per eos, qui parcunt, veritas prædicata non tantùm timeatur, verùm etiam diligatur.

[23. q. 5. Non frustra.]

17. Plurimùm autem interest, quo animo quisque parcat. SICUT enim est aliquando misericordia puniens, ita & crudelitas parcens. Nam, ut exempli gratiâ manifestum aliquid ponam, quis non crudelem veriùs dixerit eum, qui puero pepercerit volenti obstinatissimè de serpentibus ludere? quis autem non misericordem, qui talia prohibens, contemtorem verborum etiam verberibus emendaverit? Et ideo non usque ad mortem protendenda est disciplina, ut sit cui prodesse possit. Quamquam etiam cùm homo ab homine occiditur, multùm distet utrùm fiat nocendi cupiditate, vel injustè aliquid auferendi, sicut fit ab inimico, sicut à latrone; an ulciscendi vel obediendi ordine, sicut à judice, sicut à carnifice; an evadendi vel subveniendi necessitate, sicut interimitur latro à viatore, hostis à milite. Et aliquando qui caussa mortis fuit, potiùs in culpa est, quàm ille qui occidit: velut si quisquam decipiat fidejussorem suum, atque ille pro isto supplicium legitimum luat. Nec tamen

[23. q. 5. Cùm homo.]

[a] In priùs excusis, *Boni ergo inquantum non peccant filij Dei sunt.* Sed concinnior videtur textus rejecto, *non peccant,* quod ab omnibus MSS. abest.

[b] At editi *Dei dono.* MSS. plures, *Dei bono.*

CLASSIS III. AN. 414.

omnis qui caussa alienæ mortis est, reus est. Quid A si enim quisquam stuprum petat, seseque, si non impetraverit, interimat? Quid si filius timens patris pia verbera, præcipitio pereat? Quid si alius homine liberato, vel ne alius liberetur, sibi ipse mortem inferat? Num propter istas alienarum mortium caussas, aut sceleri consentiendum est, aut vindicta peccati, quæ non fit nocendi, sed corrigendi studio, etiam paterna tollenda, aut opera misericordiæ cohibenda sunt? Hæc cùm accidunt, debemus eis humanum dolorem; non propter illa, ne B accidant, rectè factorum reprimimus voluntatem.

18. Sic etiam cùm intercedimus pro peccatore damnando, sequuntur aliquando quæ nolumus, sive in ipso, qui nostra intercessione liberatur, ut vel immaniùs impunita grassetur audacia, subdita cupiditati, ingrata lenitati, atque unus morti ereptus plurimos necet: vel ipso per beneficium nostrum in melius commutato, moribusque correcto, alius malè vivendo pereat, sibique hujus impunitate proposita, talia vel graviora committat. Non, ut opinor, C hæc mala imputanda sunt nobis, cùm intercedimus vobis: sed potiùs illa bona, quæ cùm id facimus, intuemur & volumus, id est commendatio mansuetudinis, ad conciliandam dilectionem verbo veritatis; & ut qui liberantur à temporali morte, sic vivant, ne in æternam, unde numquam liberentur, incurrant.

23. q. 5. Prodest.

19. Prodest ergo & severitas vestra, cujus ministerio quies adjuvatur & nostra: prodest & intercessio nostra, cujus ministerio severitas temperatur D & vestra. Non vobis displiceat quod rogamini à bonis; quia nec bonis displicet quod timemini à malis. Nam hominum iniquitatem etiam apostolus Paulus non tantùm de judicio futuro, verùm etiam de [a] præsentibus vestris securibus terruit, asserens & ipsas ad dispensationem divinæ providentiæ pertinere. *Omnis*, inquit, *anima potestatibus sublimioribus subdita sit: non est enim potestas, nisi à Deo: quæ autem sunt, à Deo ordinatæ sunt. Quapropter qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit: qui autem resistunt:* E *ipsi sibi judicium adquirunt. Principes enim non sunt timori boni operis, sed mali. Vis autem non timere potestatem? Bonum fac, & habebis laudem ex illa. Dei enim minister est tibi in bonum. Quòd si malum feceris, time: non enim frustra gladium portat: Dei enim minister est, vindex in iram, ei qui malè agit. Ideoque necessitati subditi estote, non solùm propter iram, sed & propter conscientiam: ideo enim & tributa præstatis. Ministri enim Dei sunt, in hoc ipsum perseverantes. Reddite omnibus debita, cui tributum tributum, cui* F *vectigal vectigal, cui timorem timorem, cui honorem honorem. Nemini quidquam debeatis, nisi ut invicem diligatis.* Hæc verba Apostoli, utilitatem vestræ severitatis ostendunt. Proinde sicut dilectionem jussi sunt terrentibus debere, qui timent; ita dilectionem jussi sunt timentibus debere, qui terrent. Nihil nocendi cupiditate fiat, sed omnia consulendi caritate, & nihil fiat immaniter, nihil inhumaniter. Ita formidabitur ultio cognitoris, ut nec intercessoris religio contemnatur; quia & plectendo G & ignoscendo hoc solum bene agitur, ut vita hominum corrigatur. Quòd si tanta est perversitas & impietas, ut ei corrigendæ nec disciplina possit prodesse, nec venia: à bonis tamen intentione atque conscientiâ, quam Deus cernit, sive severitate, sive lenitate, nonnisi officium dilectionis impletur.

Rom. 13. 1.

20. Quod autem in epistola tua sequitur, ubi dicis, *Verùm nunc, ut mores nostri sunt, & sceleris pœnam cupiunt sibi homines relaxari, & id, propter quod scelus admissum est, possidere:* pessimum hominum genus commemoras, cui pænitendi medicina omnino non prodest. Si enim res aliena, propter quam peccatum est, cùm reddi possit, non redditur, non agitur pænitentia, sed fingitur: si autem veraciter agitur, non remittetur peccatum, nisi restituatur ablatum; sed, ut dixi, cùm restitui potest. Plerumque enim qui aufert, amittit, sive alios patiendo malos, sive ipse malè vivendo, nec aliud habet unde restituat. Huic certè non possumus dicere, Redde quod abstulisti, nisi cùm eum habere credimus & negare. Ubi quidem si aliquos sustinet à repetente cruciatus, dum existimatur habere quod reddat, nulla est iniquitas: quia etsi non est unde luat ablatam pecuniam; meritò tamen dum eam per molestias corporales redhibere compellitur, peccati, quo malè ablata est, pænas luit. Sed inhumanum non est etiam pro talibus intercedere, tamquam pro reis criminum; non ad hoc ut minimè restituantur aliena, sed ne frustra homo in hominem sæviat, ille præsertim qui jam remisit culpam, sed quærit pecuniam, & si fraudari metuit, non expetit vindicari. Denique in talibus caussis, si persuadere potuerimus, eos, pro quibus intervenimus, non habere quod poscitur, continuò nobis eorum molestiæ relaxantur. Aliquando autem misericordes, & in ipso dubio nolunt homini pro incerta pecunia certa inferre supplicia. Ad hanc misericordiam vos etiam nos provocare & exhortari decet. Meliùs enim, etiamsi habet, amittis, quàm si non habet, aut excrucias, aut occidis. Sed pro istis magis apud eos qui repetunt, quàm apud eos qui judicant, intercedere convenit; ne ipse videatur auferre, qui cùm habeat potestatem, non cogit reddere: quamvis in cogendo ita debeat adhibere integritatem, ut ne amittat humanitatem.

Restituenda est res ablata.

Ivo p. 13. c. 4. & Grat. 14. q. 6. c. 1. De Usur. cum tu. De reg. jur. li. 6. Peccatum.

4. sent. dist. 15. cap. En præmissis.

21. Illud verò fidentissimè dixerim, eum, qui pro homine ad hoc intervenit, ne malè ablata restituat, & qui ad se confugientem, quantum honestè potest, ad restituendum non compellit, socium esse fraudis & criminis. Nam misericordiùs opem nostram talibus subtrahimus, quàm impendimus. Non enim opem fert, qui ad peccandum adjuvat, ac non potiùs subvertit atque opprimit. Sed numquid ideo nos aut exigere, aut ad exigendum tradere, vel possumus vel debemus? Agimus quantum episcopalis facultas datur, & humanum quidem nonnumquam, sed maximè ac semper divinum judicium comminantes. Nolentes autem reddere, quos novimus & malè abstulisse, & unde reddant habere, arguimus, increpamus, & detestamur, quosdam clam, quosdam palàm, sicut diversitas personarum diversam videtur posse recipere medicinam, nec in aliorum perniciem ad majorem insaniam concitari. Aliquando etiam, si res magis curanda non impedit, sancti altaris communione privamus.

22. Verùm sæpe accidit ut nos fallant, vel negando se abstulisse, vel affirmando se unde restituant non habere: sæpe etiam & vos fallimini putando, vel nos non agere ut reddant, vel ipsos habere unde reddant: & omnes aut penè omnes homines amamus nostras suspiciones vel vocare vel existimare cognitiones, quando credibilibus rerum

[a] Sic propè omnes MSS. At editi habent, *de potestatibus vestris sæcularibus terruit;* uti & Gratianus, qui addit, *præsentibus.*

CLASSIS III. AN. 414.

signis movemur, cùm credibilia nonnulla sint falsa, sicut incredibilia nonnulla sunt vera. Ideo quosdam commemorans, qui & sceleris pœnam sibi cupiunt relaxari, & id propter quod scelus admissum est possidere, addidisti & aisti, *pro his quoque interveniendum putat sacerdotium vestrum.* Fieri enim potest, ut tu scias quod ego nescio, & propterea putem pro aliquo interveniendum, quòd me fallere potuit, cùm te non potuerit, ut ego eum non credam possidere quod tu possidere nosti. Ita fit ut cùm de reo sententia non una sit nostra, neutri tamen nostrûm placeat, quòd res non redditur aliena. De homine, ut homines, diversa sentimus; sed in ipsa justitia simul sumus. Eodem modo etiam fieri potest, ut quod scio aliquem non habere, hoc eum tu habere non certissimè teneas, sed credibiliter suspiceris; & ob hoc tibi videar intervenire pro eo, qui & sceleris pœnam sibi cupiat relaxari, & id propter quod scelus admissum est possidere. Ad summam igitur neque apud te, neque apud tales, si qui reperiuntur qualem te esse gaudemus, neque apud ipsos qui magno studio aliena ac nihil profutura multúmque etiam periculosa ac perniciosa petunt, neque apud cor meum cui testis est Deus, ausim dicere, sentire, decernere, interveniendum esse pro aliquo, ut quod scelere abstulit, sceleris impunitate possideat: sed ut remissâ injuriâ, quod injuriosè abstulit reddat; si tamen habet quod abstulit, vel aliud unde illud restituat.

23. Non sanè quidquid ab invito sumitur, injuriosè aufertur. Nam plerique nec medico volunt reddere honorem suum, nec operario mercedem; nec tamen hæc, qui ab invito accipiunt, per injuriam accipiunt, quæ potiùs per injuriam non darentur. Sed non ideo debet judex vendere justum judicium, aut testis verum testimonium, quia vendit advocatus justum patrocinium & jurisperitus verum consilium. Illi enim inter utramque partem ad examen adhibentur: isti ex una parte consistunt. Cùm autem judicia & testimonia, quæ nec justa & vera vendenda sunt, iniqua & falsa venduntur, multo sceleratiùs utique pecunia sumitur, quia scelerate etiam quamvis à volentibus datur. Ille tamen solet tamquam malè sibi ablatam pecuniam repetere, qui justum judicium emit, quoniam venale esse non debuit. Qui verò pro iniquo judicio dedit, vellet quidem repetere, nisi timeret vel puderet emisse.

24. Sunt aliæ personæ inferioris loci, quæ ab utraque parte non insolenter accipiunt, sicut officialis, & à quo [a] admovetur, & cui admovetur officium: ab his extorta per immoderatam improbitatem, repeti solent, data per tolerabilem consuetudinem, non solent; magisque reprehendimus, qui talia inusitatè repetiverunt, quàm qui ea de more sumserunt: quoniam multæ necessariæ personæ rebus humanis, vel invitantur hujusmodi commodis, vel tenentur. Isti si viam vitæ mutaverint, aut excellentioris conscenderint sanctitatis gradum, faciliùs ea, quæ hoc modo adquisierunt, tamquam sua pauperibus largiuntur, quàm eis, à quibus accepta sunt, tamquam aliena restituunt. Qui verò contra jus societatis humanæ, furtis, rapinis, calumniis, oppressionibus, invasionibus abstulerit, reddenda potiùs quàm donanda censemus, Zachæi publicani evangelico exemplo, qui cùm hospitio Dominum suscepisset, in vitam sanctam repentè mutatus, *Dimidium*, inquit, *rerum mearum do pauperibus, & si cui aliquid abstuli, quadruplum reddo.* Lucæ 19. 8.

CLASSIS III. AN. 414.

25. Verumtamen si justitia sinceriùs consulatur, justiùs dicitur advocato, Redde quod accepisti, quando contra veritatem stetisti, iniquitati adfuisti, judicem fefellisti, justam caussam oppressisti, de falsitate vicisti, (quod vides multos honestissimos & disertissimos viros, non solùm impunè, verùm etiam gloriosè videri sibi committere) quàm cuiquam in quolibet officio militanti, Redde quod accepisti, quando jubente judice cuicumque caussæ necessarium hominem tenuisti, ne resisteret vinxisti, ne fugeret inclusisti, postremò aut permanente lite exhibuisti, aut finitâ dimisisti. Sed illud cur advocato non dicatur in promtu est, quia scilicet ita non vult homo repetere quod patrono, ut malè vinceret, dedit; sicut non vult reddere quod ab adversario, cùm malè vicisset, accepit. Quis tandem advocatus, aut ex advocato ita vir optimus facilè reperitur, qui suscepto suo dicat, Recipe quod mihi, cùm tibi malè adessem, dedisti; & redde adversario tuo quod, me agente, iniquè abstulisti? Et tamen quem prioris non rectæ vitæ rectissimè pænitet, etiam hoc facere debet, ut si ille, qui iniquè litigavit, non vult admonitus corrigere iniquitatem, ejus tamen iniquitatis nolit iste habere mercedem: nisi fortè restituendum est alienum, quod per furtum clanculo aufertur, & restituendum non est quod in ipso foro ubi peccata puniuntur, decepto judice, & circumventis legibus obtinetur? Quid dicam de usuris, quas etiam ipsæ leges & judices reddi jubent? An crudelior est, qui subtrahit aliquid vel eripit diviti, quàm qui trucidat pauperem fenore? Hæc atque hujusmodi malè utique possidentur, & vellem restituerentur; sed non est quo judice repetantur. 14. q. 4. Quid dicam.

26. Jam si verò prudenter intueamur, quod scriptum est, [b] *Fidelis hominis totus mundus divitiarum est, infidelis autem nec obolus:* nonne OMNES qui sibi videntur gaudere licitè conquisitis, eisque uti nesciunt, aliena possidere convincimus? Hoc enim certè alienum non est, quod jure possidetur, hoc autem jure quod justè, & hoc justè quod bene. OMNE igitur quod malè possidetur, alienum est: malè autem possidet, qui malè utitur. Cernis ergo quàm multi debeant reddere aliena, si vel pauci, quibus reddantur, reperiantur: qui tamen ubi ubi sunt, tanto magis ista contemnunt, quanto ea justiùs possidere potuerunt. JUSTITIAM quippe, & nemo malè habet, & qui non dilexerit non habet. PECUNIA verò, & à malis malè habetur, & à bonis tanto meliùs habetur, quanto minùs amatur. Sed inter hæc toleratur iniquitas malè habentium, & quædam inter eos jura constituuntur, quæ appellantur civilia; non quòd hinc fiat ut bene utentes sint, sed ut malè utentes minùs molesti sint: donec fideles & pij, quorum jure sunt omnia, qui vel ex illis fiunt, vel inter illos tantisper viventes malis eorum non obstringuntur, sed exercentur, perveniant ad illam civitatem, ubi hereditas [c] æternitatis est, ubi non habet nisi justus locum, nonnisi sapiens principatum, ubi possidebunt quicumque ibi erunt, verè sua. Sed tamen etiam hîc non intercedimus,

[a] Lov. *& à quo amovetur.* At MSS. habent, *& à quo admovetur*; id est, & ab eo qui officialem ad præstandam operam conducit.

[b] Isthæc sententia scripta est apud LXX. Proverb 17. post versum 6. citaturque ab Augustino passim, ab Hieronymo in epist. 103. ad Paulinum, & in Ezech. 45. & à Cassiano collat. 24. c. 26. à Bernardo in S. Malachiæ vita &c.

[c] Lov. *æternitas est.* At Bad. Am. Er. & MS. habent, *æternitatis est.*

CLASSIS III. AN. 414.

ut secundùm mores legesque terrenas non restituantur aliena: quamvis placabiles vos velimus malis, non ut placeant vel permaneant mali, sed quia ex illis fiunt quicumque fiunt boni, & sacrificio misericordiæ placatur Deus, quem nisi propitium haberent mali, nulli essent boni. Diu est quòd occupationibus tuis loquendo videor onerosus, cùm tibi homini acuto & docto citò solvi potuerit quod quærebas. Jam dudum autem finire deberem, si te tantùm scirem fuisse lecturum quod flagitasti ut rescriberem. Felix in Christo vivas, fili carissime.

EPISTOLA CLIV.*

* Aliàs LI. quæ autem 154. erat, nunc 47.

Macedonius Augustino significans se præstitisse quod ab ipso verecundè adeo petierat: tum etiam ipsius libros magna cum voluptate & admiratione perlegisse.

Domino meritò venerabili & verè suspiciendo patri AUGUSTINO *episcopo*, MACEDONIUS.

[a] Scripta fortè exeunte an. 414.

* al. sollicitis.

1. M*IRO modo*[a] *afficior sapientiâ tuâ, & in illis quæ edidisti, & in his quæ interveniens pro* * *sceleratis mittere non gravaris. Nam & illa tantum habent acuminis, scientiæ, sanctitatis, ut nihil suprà sit: & hæc tantum verecundiæ, ut nisi faciam quod mandas, culpam penes me remanere, non in negotio esse, dijudicem, Domine meritò venerabilis & verè suspiciende pater. Non enim instas (quod plerique homines istius loci faciunt) ut quodcumque sollicitus volueris, extorqueas: sed quod tibi à judice tot curis obstricto petibile visum fuerit, admones subserviente verecundiâ, quæ maxima difficilium inter bonos efficacia est. Proinde statim commendatis effectum desiderij tribui: nam sperandi viam antè patefeceram.*

* Tres priores de civitate Dei, ex epist. seq. n. 2.

2. *Explicui tuos* * *libros (neque enim tam languidi aut inertes erant, ut me aliud quàm se curare paterentur) injecerunt manum, ereptumque aliis sollicitudinum caussis, suis vinculis illigarunt (ita enim mihi Deus propitius sit) ut ego anceps sim quid in illis magis mirer, sacerdotij perfectionem, philosophiæ dogmata, historiæ plenam notitiam, an facundiæ jocunditatem, quæ ita imperitos etiam illicere potest, ut donec explicent non desistant, & cùm explicaverint, adhuc requirant. Convicti namque sunt impudenter pertinaces, jam inde à bonis, quæ memorant, sæculis pro naturæ rerum obscuritate contigisse pejora, falsosque omnes illitis quadam dulcedine felicitatibus suis, per quas non ad beatitudinem, sed ad prærupta sunt ducti: hæc verò nostra præcepta, & simplicis verique Dei mysteria, præter vitam perpetuam quam purissimis virtutibus pollicentur, etiam hæc sæcularia & necessariò qui nati sumus eventura mitigare. Et usus es validissimo exemplo recentis calamitatis, quo licèt firmissimè caussam muniveris, tamen si utrumvis licuisset, id tibi nolueram suffragari. Sed quando orta inde fuerat convincendorum stultitiæ querela, necesse fuit inde argumenta veritatis accersere.*

3. *Hæc interim occupatus aliis curis, quæ etsi vanæ sunt, cùm rerum exitum cogitamus, tamen quasi necessariæ pro nascendi conditione, rescripsi. Si otium fuerit & superstes vita, etiam de Italia rescribam, ut tantæ doctrinæ opus debitis, etsi non satisfacientibus remuneretur officiis. Incolumem lætamque sanctitatem tuam Deus omnipotens ævo largissimo tueatur, Domine meritò desiderabilis & verè suspiciende pater.*

EPISTOLA CLV.*

* Aliàs LII. quæ autem 155. erat, nunc 258.

Augustinus Macedonio docens vitam beatam & virtutem veram non esse nisi à Deo.

A AUGUSTINUS episcopus famulus Christi familiæque ejus, dilecto filio MACEDONIO in Domino salutem.

CLASSIS III. AN. 414.

Scripta post superiorem. CAPUT I.

1. QUAMVIS sapientiam, quam mihi tribuis, in me non agnoscam; tantæ tamen erga me benevolentiæ tuæ tamque sinceræ gratias ago debeoque plurimas, & meorum studiorum labores tali ac tanto viro placuisse delector. Multo verò ampliùs, quòd animum tuum B caritate æternitatis & veritatis, atque ipsius caritatis affectum divinæ illi cælestique reipublicæ, cujus regnator est Christus, & in qua sola semper beatéque vivendum est, si rectè hîc piéque vivatur, agnosco inhiantem, video propinquantem, ejusque potiundæ amplector ardentem. Inde quippe manat etiam vera amicitia, non pensanda temporalibus commodis, sed gratuito amore[b] putanda. NEMO ENIM POTEST veraciter amicus esse hominis, nisi fuerit ipsius primitus veritatis: C quod si gratis non fiat, nullo fieri pacto potest.

Amicitia vera.

2. De qua re etiam philosophi multa dixerunt; sed apud eos vera pietas, id est verax veri Dei cultus, unde omnia rectè vivendi duci oportet officia, non invenitur: non ob aliud, quantum intelligo, nisi quia beatam vitam ipsi sibi quodammodo fabricare voluerunt, potiúsque patrandam quàm impetrandam putaverunt; cùm ejus dator non sit nisi Deus. Neque enim facit beatum hominem, nisi qui fecit hominem. Nam qui tanta creaturæ suæ D bona bonis malisque largitur, ut sint, ut homines sint, ut vigentes sensibus, valentes viribus, affluentes opibus sint; seipsum bonis dabit ut beati sint, quia ejus etiam hoc munus est ut boni sint. Illi verò qui in hac ærumnosa vita, in his moribundis membris, sub hac sarcina corruptibilis carnis, auctores suæ beatæ vitæ & quasi conditores esse voluerunt, velut propriis eam virtutibus appetentes, jamque retinentes, non ab illo fonte virtutum petentes atque sperantes, Deum superbiæ suæ resi- E stentem sentire minimè potuerunt. Unde in errorem absurdissimum lapsi sunt, ut cùm asseverant etiam in Phalaridis tauro beatum esse sapientem, cogantur fateri vitam beatam aliquando esse fugiendam. Exaggeratis enim malis corporis cedunt, atque in eorum molestiis gravissimis abscedendum ex hac vita esse decernunt. Ubi nolo dicere quantum sit nefas, seipsum hominem occidere insontem, cùm omnino non debeat vel nocentem: unde in primo libro trium illorum, quos benignissimè & F studiosissimè perlegisti, multa jam diximus. Sed certè consideretur, nec superbè sed sobriè judicetur, quomodo vita beata sit, qua non sapiens retentâ fruitur, sed illatis sibi manibus carere compellitur.

Beatitudo à solo Deo.

Lib. 1. de Civit. Dei cap. 17. & seq.

3. Est apud Ciceronem in extrema, ut scis, parte quinti Tusculanarum libri locus, propter quod dico, animadvertendus. Cùm enim de cæcitate corporis ageret, atque affirmaret etiam cæcum beatum esse posse sapientem, multa dixit quæ per G aures percipiendo gauderet. Itemque si surdus esset, ea quibus oblectaretur ad oculos transtulit. Si autem utroque sensu orbaretur, & cæcus surdusque fieret, non est ausus hinc ferre sententiam, eumque beatum dicere. Sed addidit etiam dolores gravissimos corporis, qui eum si non interemerint,

[a] Epistolæ hujus exordium affert Possidius cap. 20. ubi Macedonium Africæ Vicarium fuisse dicit.

[b] Editi, *potienda*. MSS. tredecim, *potanda*. Alij octo, *putanda*.

Classis III. An. 414.

ipse se interimat, & ad portum non sentiendi hac liberatus virtute perveniat. Cedit igitur sapiens immanissimis cladibus atque succumbit, intantum ut eis cogatur & in seipsum homicidium perpetrare. Cui jam parcat ut illis careat malis, qui sibi ipse non parcit? Certè semper beatus est, certè beatam vitam in sua potestate constitutam, nulla vi potest ullius calamitatis amittere. Ecce in cæcitate & surditate & atrocissimis cruciatibus corporis, aut amisit beatam vitam; aut si & in istis afflictionibus adhuc beata est, fit per hujuscemodi doctissimorum hominum disputationes, ut sit aliquando beata vita quam sapiens ferre non possit; vel, quod est absurdius, quam sapiens ferre non debeat, eamque fugiat, abrumpat, abjiciat, seseque ab ea ferro etiam seu veneno, vel alia voluntaria morte subducat; ut in portu non sentiendi vel nullus omnino sit, quod Epicurei, & si qui alij simili stultitiâ, putaverunt; vel ideo beatus, quoniam fuerit ab illa beata vita, tamquam ab aliqua peste liberatus. O nimiùm superba jactantia! Si beata vita est in cruciatibus corporis, cur non in ea manet sapiens ut fruatur? si autem misera est, quid, obsecro te, nisi typhus impedit ne fateatur, ne oret Deum, ne justo & misericordi supplicet, qui potens est & vitæ hujus mala vel avertere vel mitigare, vel ad ea toleranda fortitudine armare, vel ab eis omni modo liberare; & post hæc verè beatam vitam dare, quò nullum malum admittatur, & ubi summum bonum numquam amittatur?

4. Hoc piorum præmium est, cujus adipiscendi spe vitam istam temporalem atque mortalem, non tam delectabiliter quàm tolerabiliter ducimus, & mala ejus tunc bono consilio & divino munere fortiter ferimus, cùm bonorum æternorum fideli Dei promissione & fideli nostra exspectatione gaudemus. Ad hoc nos exhortatus apostolus Paulus ait, *Spe gaudentes, in tribulatione patientes.* (Rom. 12. 12.) Ostendit enim quare in tribulatione patientes, præmittendo, *spe gaudentes.* Ad hanc spem exhortor per Jesum Christum Dominum nostrum. Hoc enim Deus ipse magister, latente majestate divinitatis, & carnis infirmitate apparente, non solùm sermonis oraculo docuit, verùm etiam suæ passionis & resurrectionis exemplo roboravit. In altera enim qualia tolerare, in altera qualia debeamus sperare monstravit. Cujus & illi gratiam mererentur, nisi elati inflatique superbiâ, inaniter conarentur istam vitam beatam ipsi sibi facere, quod solus Deus veraciter cultoribus suis, post hanc vitam se largiturum esse promisit. Sanior quippe est ejusdem Ciceronis illa sententia, ubi ait, *Nam hæc vita quidem mors est, quam lamentari possem, si liberet.* (Cic. in Tusc. quæst.) Quomodo ergo si rectè lamentatur, beata comprobatur, ac non potiùs quoniam rectè lamentatur, misera esse convincitur? Quare assuesce, obsecro te vir bone, beatus esse interim spe, ut sis etiam re, cùm pietati perseverantissimæ retribuetur merces felicitatis æternæ.

Caput II.

5. Si prolixâ epistolâ onerosus sum, tute hoc intulisti tibi, qui me sapientem appellasti. Hinc enim ausus sum hæc ad te loqui, ut tibi sapientiam, non qualis mihi sit, ostentarem, sed qualis esse debeat ostenderem. Hæc est autem in præsenti sæculo verus veri Dei cultus, ut sit ejus in futuro sæculo certus atque integer fructus. Hîc constantissima pietas, ibi sempiterna felicitas. Ex ista sapientia, quæ una vera est, si quid habeo, à Deo sumsi, non à me præsumsi; atque ab illo in me perfici fideliter spero, à quo inchoatum esse humiliter gaudeo; nec in eo quod adhuc non donavit incredulus, nec in eo quod jam donavit ingratus. Non enim meo vel ingenio vel merito, sed ejus dono sum, si quid laudabiliter sum. Nam quædam acutissima & excellentissima ingenia tanto in majores errores ierunt, quanto præfidentiùs tamquam suis viribus cucurrerunt, nec suppliciter ac veraciter Deum, ut sibi viam ostenderet, petiverunt. Merita verò quorumlibet hominum quæ sunt, quandoquidem ille, qui non cum mercede debita, sed cum gratuita gratia venit, omnes peccatores solus à peccatis liber atque liberator invenit.

6. Si ergo nos virtus vera delectat, ei dicamus, quod in ejus sacris litteris legimus; *Diligam te Domine virtus mea:* (Psal. 17. 2.) & si verè beati esse volumus (quod nolle non possumus) id quod in eisdem litteris didicimus, fido corde teneamus, *Beatus vir cujus est nomen Domini spes ejus, & non respexit in vanitates & insanias mendaces.* (Psal. 39. 5.) Quanta est autem vanitas, quanta insania, quantumque mendacium, hominem mortalem, ærumnosam vitam mutabili & spiritu & carne ducentem, tot peccatis oneratum, tot tentationibus subditum, tot corruptionibus obnoxium, pœnisque justissimis destinatum, in seipso fidere ut beatus sit, quando ne illud quidem, quod habet in naturæ suæ dignitate præcipuum, id est mentem atque rationem, potest vindicare ab erroribus, nisi Deus adsit lux mentium? Abjiciamus itaque, obsecro te, falsorum philosophorum vanitates & insanias mendaces: quia nec virtus nobis erit, nisi adsit ipse quo juvemur; nec beatitudo, nisi adsit ipse quo fruamur & totum mutabile atque corruptibile nostrum, quod per seipsum imbecillum & quædam materies miseriarum est, dono immortalitatis atque incorruptionis absorbeat.

7. Quoniam verò te reipublicæ scimus amatorem, non aliunde esse beatum hominem, aliunde civitatem, vide quàm sit in illis sacris litteris clarum. Nam quidam in eis sancto Spiritu plenus hæc loquitur, orans, *Exime me de manu filiorum alienorum, quorum os locutum est vanitatem, & dextera eorum dextera iniquitatis. Quorum filij velut novellæ constabilitæ in juventute sua. Filiæ eorum compositæ, & ornatæ sicut similitudo templi. Cellaria eorum plena, eructantia ex hoc in hoc. Oves eorum fecundæ, multiplicantes in exitibus suis; boves eorum crassæ. Non est ruina maceriæ, neque transitus, neque clamor in plateis eorum. Beatum dixerunt populum, cui hæc sunt: beatus populus cujus Dominus Deus ipsius.* (Ps. 143. 11.)

8. Vides exaggeratione terrenæ felicitatis beatum populum non dici, nisi à filiis alienis, id est non pertinentibus ad regenerationem, qua efficimur filij Dei: à quorum manu iste se eximi precatur, ne ab eis in hanc opinionem atque in peccata impia pertrahatur. Loquendo quippe vanitatem, *beatum dixerunt populum, cui hæc sunt* quæ suprà commemoravit, quibus ea felicitas constat, quam solam dilectores hujus mundi inquirunt. Et ideo *dextera eorum dextera iniquitatis*, quia hæc præposuerunt quæ fuerant postponenda, sicut sinistræ * præponitur dextera. (* id est, prælata) Si enim habentur, non in eis beata vita ponenda est; subdita esse debent non prædita; sequentia, non ducentia. Huic autem qui sic orabat, & à filiis alienis, qui *beatum dixerunt populum cui hæc sunt*, eximi discernique cupiebat, tamquam diceremus, Ipse quid sentis? Quem beatum populum dicis? non ait, Beatus populus, cu-

jus est virtus animi ejus. Quod si dixisset, discrevisset quidem etiam istum populum ab illo, qui beatam vitam in ista visibili & corporali felicitate constituit; sed nondum transcendisset omnes vanitates & insanias mendaces. *Maledictus enim omnis* (sicut alibi eædem litteræ docent) *qui spem suam ponit in homine.* Ergo nec in seipso quisquam debet, quia & ipse homo est. Proinde ut transiret omnium vanitatum & insaniarum mendacium limites, atque ibi beatam vitam poneret, ubi verè est; *Beatus*, inquit, *populus*, *cujus Dominus Deus ipsius.*

Jer. 17. 5.

CAPUT III.

9. CERNIS igitur unde petendum sit, quod omnes docti indoctique desiderant, & multi errando ac superbiendo, unde petatur & ubi accipiatur ignorant. Utrique autem in quodam divino Psalmo simul reprehenduntur, & qui confidunt in virtute sua, & qui in abundantia divitiarum suarum gloriantur, id est & philosophi hujus sæculi, & abhorrentes vel à tali philosophia, beatumque dicentes populum, cui suppetit terrena opulentia. Ac per hoc à Domino Deo nostro, à quo facti sumus, & virtutem petamus, qua hujus vitæ mala superemus, & beatam vitam, qua post istam vitam in ejus æternitate perfruamur, ut & in virtute & in præmio virtutis, sicut Apostolus dicit, *qui gloriatur, in Domino glorietur.* Hoc nobis velimus, hoc civitati cujus cives sumus. Non enim aliunde beata civitas, aliunde homo; cùm aliud civitas non sit, quàm concors hominum multitudo.

Psal. 48. 7.

2. Cor. 10. 17.

10. Itaque si omnis prudentia tua, qua consulere conaris rebus humanis; si omnis fortitudo, qua nullius iniquitate adversante terreris; si omnis temperantia, qua in tanta labe nequissimæ consuetudinis hominum te à corruptionibus abstines; si omnis justitia, qua rectè judicando sua cuique distribuis, id laborat, id nititur, ut hi, quibus vis ut bene sit, salvi sint corpore, & ab omni cujusquam improbitate tuti atque pacati, habeant filios sicut novellas constabilitas, filias ornatas sicut similitudinem templi, cellaria plena eructantia ex hoc in hoc, fecundas oves, crassas boves, nec maceriæ ruina deformet prædium, nec litigantium clamor personet in plateis eorum; ita non erunt veræ virtutes tuæ, sicut nec istorum beatitudo. Hîc enim ad verum dicendum illa mea verecundia, quam in tua epistola benigno sermone laudasti, me impedire non debet. Si quælibet, inquam, administratio tua, illis quas commemoravi instructa virtutibus, hoc intentionis fine determinatur, ut homines secundùm carnem nullas iniquas molestias patiantur; nec ad te existimas pertinere, quò istam quietem, quam præstare niteris, referant, id est, (ut verbis non ambiam) quomodo Deum verum, ubi est quietæ vitæ omnis fructus, colant, nihil tibi prodest ad vitam verè beatam tantus labor.

Virtutes non veræ.

11. Inverecundiùs hoc dicere videor, & oblitus quodammodo consuetudinem intercessionum mearum. Sed si nihil est verecundia, nisi quidam displicendi metus, ego in hac caussa metuendo non vereor. Metuo enim ne primùm Deo, deinde ipsi amicitiæ, quam mecum inire dignatus es, jure displiceam, si minùs liber in admonendo fuero, quod me admonere saluberrimè existimo. Sim certè verecundior, cùm tibi pro aliis intercedo: cùm verò pro teipso, tanto liberior quanto amicior; quia tanto amicior quanto fidelior. quamquam hæc ipsa non dicerem, nisi verecundiùs agerem. Quæ si *maxima est*, ut ipse scripsisti, *difficilium inter bonos efficacia*; adjuvet me pro te apud te, ut in illo te fruar, qui mihi hanc ad te januam fiduciamque præstitit: præsertim quia id quod suggero, jam facilè arbitror esse animo tuo tot divinis muneribus adminiculato & instructo.

12. Si enim virtutes quas accepisti, à quo acceperis sentiens, eique gratias agens, eas ad ipsius cultum etiam in tuis istis sæcularibus honoribus conferas, tuæque potestati subditos homines ad eum colendum exemplo tuæ religiosæ vitæ, & ipso studio consulendi, seu fovendo seu terrendo erigas & adducas: nihilque aliud in eo, quod per te securiùs vivunt, velis, nisi ut hinc illum promereantur, apud quem beatè vivent; & veræ illæ virtutes erunt, & illius opitulatione, cujus largitate donatæ sunt, ita crescent & perficientur, ut te ad vitam verè beatam, quæ non nisi æterna est, sine ulla dubitatione perducant: ubi jam nec prudenter discernantur à bonis mala, quæ non erunt; nec fortiter tolerentur adversa, quia non ibi erit nisi quod amemus, non etiam quod toleremus; nec temperanter libido frenetur, ubi nulla ejus incitamenta sentiemus; nec justè subveniatur ope indigentibus, ubi inopem atque indigum non habebimus. UNA IBI VIRTUS ERIT, & idipsum erit virtus præmiumque virtutis, quod dicit in sanctis eloquiis homo qui hoc amat, *Mihi autem adhærere Deo, bonum est.* Hæc ibi erit plena & sempiterna sapientia, eademque veraciter vita jam beata. Perventio quippe est ad æternum ac summum bonum, cui adhærere in æternum est finis nostri boni. Dicatur hæc & Prudentia, quia prospectissimè adhærebit bono quod non amittatur; & Fortitudo, quia firmissimè adhærebit bono unde non avellatur; & Temperantia, quia castissimè adhærebit bono, ubi non corrumpatur; & Justitia, quia rectissimè adhærebit bono, cui meritò subjiciatur.

Psal. 72. 28.

CAPUT IV.

13. QUAMQUAM & in hac vita VIRTUS NON EST, nisi diligere quod diligendum est. Id eligere, Prudentia est; nullis inde averti molestiis, Fortitudo est; nullis illecebris, Temperantia est; nullâ superbiâ, Justitia est. Quid autem eligamus quod præcipuè diligamus, nisi quo nihil melius invenimus? Hoc Deus est; cui SI DILIGENDO aliquid vel præponimus, vel æquamus, nos ipsos diligere nescimus. TANTO enim nobis melius est, quanto magis in illum imus, quo nihil melius est. Imus autem non ambulando, sed amando. Quem tanto habebimus præsentiorem, quanto eumdem amorem, quo in eum tendimus, potuerimus habere puriorem. nec enim locis corporalibus vel extenditur vel includitur. AD EUM ergo qui ubique præsens est & ubique totus, non pedibus ire licet, sed moribus. Mores autem nostri, non ex eo quod quisque novit, sed ex eo quod diligit, dijudicari solent. NEC FACIUNT bonos vel malos mores, nisi boni vel mali amores. Pravitate ergo nostra, à rectitudine Dei longè sumus. Unde rectum amando corrigimur, ut recto recti adhærere possimus.

14. Ad illum ergo quantâ operâ possumus, etiam illi ut perveniant agamus, quos tamquam nosmetipsos diligimus, si nosmetipsos diligere illum diligendo jam novimus. Christus namque id est Veritas, dicit, *in his duobus præceptis totam Legem Prophetasque pendere, ut diligamus Deum ex toto corde, ex tota anima, ex tota mente, & diligamus proximos tamquam nosmetipsos.* Proximus sanè hoc loco non sanguinis propinquitate, sed rationis societate

Matt. 22. 40.

pensandus est, in qua socij sunt omnes homines. A Nam si pecuniæ ratio socios facit, quanto magis ratio naturæ, non negotiandi, sed nascendi lege communis. Hinc & ille Comicus (sicut luculentis ingeniis non desit resplendentia veritatis) cùm ab uno sene alteri seni dictum componeret: *Tantúmne ab re tua est otij tibi, aliena ut cures, ea quæ nihil ad te adtinent?* Responsum ab altero reddidit, *Homo sum, humani nihil à me alienum puto.* Cui sententiæ ferunt etiam theatra tota, plena stultis indoctisque, applausisse. Ita quippe omnium affectum B naturaliter adtigit societas humanorum animorum, ut nullus ibi hominum nisi cujuslibet hominis proximum se esse sentiret.

15. Cùm ergo illa dilectione, quam divina lex imperat, debeat homo diligere Deum, & seipsum, & proximum; non tamen ex hoc tria præcepta data sunt, nec dictum est in his tribus, sed *in his duobus præceptis tota Lex pendet & Prophetæ*, id est in dilectione Dei ex toto corde, ex tota anima, & ex tota mente, & proximi tamquam sui ipsius: vi- C delicet ut intelligeretur nullam esse aliam dilectionem, qua quisque diligit seipsum, nisi quòd diligit Deum. Qui enim aliter se diligit, potiùs se odisse dicendus est. Fit quippe iniquus, privaturque luce justitiæ, cùm à potiore ac præstantiore bono aversus, atque inde vel ad seipsum conversus, ad inferiora & egena utique convertitur; fitque in ipso quod veracissimè scriptum est, *Qui autem amat iniquitatem, odit animam suam.* Quia igitur NEMO NISI Deum diligendo, diligit seipsum; non opus erat D ut dato de Dei dilectione præcepto, etiam seipsum homo diligere juberetur, cùm in eo diligat seipsum, quod diligit Deum. Debet ergo & proximum diligere tamquam seipsum, ut quem potuerit hominem vel beneficentiæ consolatione, vel informatione doctrinæ, vel disciplinæ coërcitione adducat ad colendum Deum; sciens in his duobus præceptis totam Legem Prophetasque pendere.

16. Hoc qui sobria discretione eligit, prudens est: qui nulla hinc afflictione avertitur, fortis est: E qui nulla alia delectatione, temperans est: qui nulla elatione, justus est. His virtutibus divinitùs impertitis, per gratiam mediatoris Dei cum Patre, & nobiscum hominis Jesu Christi, per quem post inimicitias iniquitatis reconciliamur Deo in Spiritu caritatis: his, inquam, virtutibus divinitùs impertitis, & bona vita nunc agitur, & postea præmium ejus, quæ nisi æterna esse non potest, beata vita persolvitur. Hîc enim sunt eædem virtutes in actu, ibi in effectu: hîc in opere, ibi in mercede: hîc in F officio, ibi in fine. Itaque omnes boni & sancti, etiam in tormentis quibuslibet divino fulti adjutorio, spe illius finis beati vocantur, quo fine beati erunt. Nam si in eisdem tormentis, & atrocissimis doloribus semper essent cum quibuslibet virtutibus, eos esse miseros nulla sana ratio dubitaret.

17. Pietas igitur, id est verus veri Dei cultus ad omnia prodest, & quæ molestias hujus vitæ avertat aut leniat, & quæ ad illam vitam salutemque perducat: ubi nec aliquid jam mali patiamur, & G bono summo sempiternoque perfruamur. Ad hanc te perfectiùs assequendam & perseverantissimè retinendam exhortor ut meipsum: cujus nisi jam particeps esses, tuosque istos honores temporales ei servire oportere judicares, non Donatistis hæreticis ad eos in unitatem Christi pacemque redigendos per Edictum diceres, *Pro vobis hoc agitur, pro vobis sacerdotes incorruptæ fidei, pro vobis Imperator Augustus, pro vobis nos quoque ejus judices laboramus:* & alia multa, quæ in eodem edicto ita posuisti, ut te appareat in terreni judicis cingulo, non parva ex parte cælestem rempublicam cogitare. Quare si de veris virtutibus, & verè beata vita volui diutiùs loqui tecum, quæso ne onerosus deputer tuis occupationibus: immo verò me non esse confido, quando tu adeo magnum animum & mirabiliter laudandum geris, ut nec illas curas deseras, & his libentiùs ac familiariùs occuperis.

EPISTOLA CLVI. *

Hilarius Augustino, proponens illi quæstiones aliquot, de quibus cupit edoceri.

Domino sancto jure ac meritò venerabili, & per omnia colendo AUGUSTINO *episcopo*, [a] HILARIUS.

SANCTITATIS *tuæ gratia, quæ omnibus nota est, parvitati meæ persuasit, ut vestris de Syracusano Hipponem remeantibus, has ad laudandam mihi venerabilitatem tuam litteras erogarem, poscens summam Trinitatem, ut incolumis & vegetus Dei nostri favore hoc meum scriptum ad recensendum suscipias, Domine sancte jure ac meritò venerabilis, & per omnia colende. Proinde rogo ut mei memor in sanctis orationibus tuis esse digneris, atque imperitiam nostram informare de eo quod quidam Christiani apud Syracusas exponunt, dicentes, Posse esse hominem sine peccato: Et mandata Dei facilè custodire si velit. Infantem non baptizatum morte præventum non posse perire meritò, quoniam sine peccato nascitur. Divitem manentem in divitiis suis, regnum Dei non posse ingredi, nisi omnia sua vendiderit; nec prodesse eidem posse, si fortè ex ipsis divitiis fecerit mandata. Non debere jurare omnino. Et de Ecclesia, quæ sit de qua scriptum est, non habere rugam neque maculam, utrùm hæc sit in qua nunc congregamur, an illa quam speramus. Quidam autem putant Ecclesiam hanc esse, quæ nunc frequentatur populis, & sine peccato esse posse. De his omnibus rogo quantis valeo precibus sanctitatem tuam, ut jubeas nos apertiùs instrui, quò noverimus, quatenus sentire debeamus. Dei nostri misericordia sanctitatem tuam incolumem conservet annis innumeris opto, Domine sancte jure ac meritò venerabilis, & per omnia colende.*

[b] EPISTOLA CLVII. *

Augustinus Hilario, respondens ad illius quæstiones.

AUGUSTINUS episcopus servus Christi & ejus Ecclesiæ, dilectissimo filio HILARIO in Domino salutem.

1. EX litteris tuis didici non solùm incolumitatem tuam, sed etiam religiosum studium tuum circa verbum Dei, & piam

CLASSIS III. AN. 414.

* Aliàs LXXXVIII. quæ autem 156. erat, nunc 131.

[a] Scripta videtur an. 414.

Eph. 5. 27.

[b] * Aliàs LXXXIX. quæ autem 157. erat, nunc 190.

Scripta post superiorem. CAPUT I.

[a] In MS. Cisterciensi, necnon infrà in Victorino scribitur, *Hilarus*. Nescimus an ille ipse sit, qui postea adversùs Semipelagianos epistolam hîc 219. Augustino scripsit, ubi se ipsius præsentiæ deliciis potitum & salubribus uberibus nutritum fuisse profitetur.

[b] Hieronymus anno 415. scribens adversùs Pelagianos in lib. 3. testatur, libros quidem ad Marcellinum de baptizandis infantibus *dudum* ab Augustino editos; epistolam verò, seu librum, ut ipse vocat, ad Hilarium, *nuper* prodiisse. Hanc ipsam epistolam Orosius directam *nuper ad Siciliam*, ut in Apologetico loquitur, perlegit in Palæstino conventu, qui celebratus est mense Julio an. 415. Denique de eodem opusculo in Diospolitana synodo habita mense Decembri ejusdem anni 415. actum esse prodit ipse Augustinus in lib. de Gestis Pelagij cap. 11. quo loco librum nuncupat, non epistolam.

Classis III. an. 414. curam pro salute tua, quæ est in Christo Jesu Domino nostro. Unde gratias Deo agens non distuli rescripta persolvere.

Respondet ad quæstionem 1. de impeccantia. 2. Si ergo quæris utrùm in hac vita quisquam ita justitiæ perfectione proficiat, ut hîc sine ullo vivat omnino peccato: adtende quid dixerit Johannes apostolus, quem Dominus inter Discipulos suos præcipuè diligebat: 1. Johan. 1. 8. *Si dixerimus*, inquit, *quia peccatum non habemus, nos ipsos decipimus, & veritas in nobis non est.* Si ergo illi, de quibus mihi scripsisti, se dicunt esse sine peccato; vides quia se ipsos decipiunt, & veritas in eis non est. Si autem se esse peccatores fatentur, ut Dei misericordiam possint mereri, compescant se ab aliis etiam decipiendis, quibus hanc superbiam persuadere conantur. Omnibus enim necessaria est oratio dominica, quam etiam ipsis arietibus gregis, id est Apostolis suis Dominus dedit, ut unusquisque Deo dicat, Matt. 6. 12. *Dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris.* Cui enim hæc in oratione verba necessaria non fuerint, ipse hîc sine peccato vivere pronuntiandus est. Quales si aliquos futuros Dominus prævideret, meliores utique quàm exstiterunt ejus Apostoli, aliam orationem illos doceret, qua non peterent dimitti sibi peccata, quibus in baptismo fuerant omnia jam dimissa. Nam si Daniel sanctus non coram hominibus quasi humilitate fallaci, sed coram Deo, id est in oratione qua Deum precabatur, non solùm peccata populi sui, sed etiam sua confitebatur, sicut ejus ore veridico expressum est; Danielis 9. 20. nihil aliud mihi videtur dicendum istis, nisi quod per prophetam Ezechielem cuidam superbo Dominus mandat: Ezech. 28. 3. *Numquid tu sapientior es quàm Daniel?*

3. Sed planè qui misericordiâ Dei adjutus & gratiâ se ab eis peccatis abstinuerit, quæ etiam crimina vocantur, atque illa peccata, sine quibus non hîc vivitur, mundare operibus misericordiæ & piis orationibus non neglexerit, merebitur hinc exire sine peccato, quamvis cùm hîc viveret habuerit nonnulla peccata: quia sicut ista non defuerunt, ita etiam remedia quibus purgarentur, affuerunt. Quisquis autem hac velut occasione comperta, cùm audierit neminem hîc arbitrio suo sine peccato vivere, dederit se libidinibus & criminibus nefariis obligaverit, atque in his criminosis consceleratisque moribus usque in diem suum ultimum perduraverit, quaslibet inter hæc eleemosynas faciat, & infeliciter ducit vitam, & infeliciùs finit.

Caput II. Respondet ad quæstionem 2. de libero arbitrio. 4. Sed isti utcumque tolerandi sunt, quando dicunt vel esse vel fuisse hîc aliquem, præter unum sanctum sanctorum, qui nullum haberet omnino peccatum. Illud verò quod dicunt, sufficere homini liberum arbitrium ad dominica præcepta implenda, etiamsi Dei gratiâ & Spiritus-sancti dono ad opera bona non adjuvetur, omnino anathematizandum est, & omnibus exsecrationibus detestandum. Qui enim hoc asserunt, à gratia Dei penitus alieni sunt: Rom. 10. 3. quia *ignorantes Dei justitiam*, sicut de Judæis dicit Apostolus, *& suam volentes constituere, justitiæ Dei non sunt subjecti.* Rom 13. 10. Plenitudo quippe Legis non est nisi caritas. Rom. 5. 5. Et utique caritas Dei diffusa est in cordibus nostris, non per nos ipsos, nec viribus propriæ voluntatis, sed per Spiritum-sanctum, qui datus est nobis.

5. Valet itaque liberum arbitrium ad opera bona, si divinitus adjuvetur, quod fit humiliter petendo & faciendo. Desertum verò divino adjutorio qualibet scientiâ Legis excellat, nullo modo habebit justitiæ soliditatem, sed inflationem impiæ superbiæ, & exitiosum tumorem. Docet hoc eadem ipsa dominica oratio. Frustra enim rogantes Deum dicimus, *Ne nos inferas in tentationem*; Matt. 6. 13. si hoc in nostra sic positum est potestate, ut nullo illius adjutorio id valeamus implere. Dictum est enim, *Ne nos inferas in tentationem*, quod intelligitur ne nos inferri deserendo permittas. *Fidelis enim Deus,* 1. Cor. 10. 13. ait Apostolus, *qui non vos permittet tentari supra id quod potestis, sed faciet cum tentatione etiam exitum, ut possitis sustinere.* Utquid hoc dixit Deum facere, si hoc sine ipsius adjutorio in sola nostra est potestate?

Legis utilitas. 6. Nam & ipsa* Lex in hoc adjutorium data est illis, qui eâ legitimè utuntur, ut per illam sciant, vel quid justitiæ jam acceperint, unde gratias agant, vel quid adhuc eis desit, quod instanter petant. (* Alludit ad Isai. 8. 20. sec. LXX.) Qui autem sic audiunt quod ait Lex, Exodi 20. 17. *Non concupisces*, Rom. 7. 7. ut hoc quia didicerint, sufficere sibi arbitrentur, nec adjutorio gratiæ Dei ad faciendum quod jussum est dari sibi virtutem credant & petant, ad hoc eis Rom. 5. 20. *Lex subintravit, ut abundaret delictum*; quod dictum est de Judæis. Parum enim est, quia non implent quod præcepit Lex, *Non concupisces*: sed insuper superbiunt, & ignorantes Dei justitiam, id est quam Deus dat, qui justificat impium, & suam volentes constituere tamquam suæ voluntatis viribus factam, justitiæ Dei non sunt subjecti. Rom. 10. 4. Finis enim Legis Christus ad justitiam omni credenti, qui utique ideo venit, ut ubi abundavit delictum, superabundet gratia. Cui gratiæ si fuerunt inimici Judæi, Dei ignorantes justitiam, & suam volentes constituere; quare sunt & isti inimici, si in eum crediderunt, quem illi occiderunt? An ut illi accipiant præmium, qui occiso Christo suam impietatem accusaverunt, & se illius gratiæ cognitæ subdiderunt; & isti portent judicium, qui sic in Christum volunt credere, ut ejus ipsam gratiam conentur occidere?

7. Ad hoc quippe in eum credunt, qui rectè credunt, ut esuriant sitiantque justitiam, & ejus gratiâ saturentur. *Omnis enim*, sicut scriptum est, Joël. 2. 32. Rom. 10. 13. *qui invocaverit nomen Domini, salvus erit*: non utique salute corporis, quam multi habent, & qui non invocant nomen Domini; sed illa salute, de qua ipse dicit, Matt. 9. 12. *Non est opus sanis medicus, sed ægrotantibus*; & quid dixerit, consequenter exponens, v. 13. *Non veni*, inquit, *vocare justos, sed peccatores.* Justos ergo sanos, peccatores autem dixit ægrotos. Non itaque de suis viribus præsumat ægrotus; quia in multitudine virtutis suæ non erit salvus. Nam si inde præsumit, videat ne vires istæ non sint quales solent esse sanorum, sed quales solent esse phreneticorum: qui cùm sint insani, adeo se sanos putant, ut nec medicum quærant, & tamquam importunum insuper cædant: sicut isti Christum insanâ superbiâ quodammodo cædunt, cujus gratiæ tam benignum adjutorium ad faciendam justitiam dato Legis præcepto necessarium non esse contendunt. Desinant ergo sic insanire, & ad hoc se intelligant habere, quantum possunt, liberum arbitrium, non ut superba voluntate respuant adjutorium, sed ut piâ voluntate invocent Dominum.

8. Hæc enim voluntas libera tanto erit liberior quanto sanior: tanto autem sanior, quanto divinæ misericordiæ gratiæque subjectior. Ipsa enim fideliter orat & dicit, Ps. 118. 133. *Itinera mea dirige secundùm verbum tuum, & ne dominetur mihi omnis iniquitas.* Quomodo enim

Classis III. An. 414.

enim libera est, cui dominatur iniquitas? Ut ei autem non dominetur, vide ab illa quis invocetur. Non enim ait, Itinera mea dirige secundùm liberum arbitrium, quia non dominabitur mihi omnis iniquitas; sed, *Itinera mea*, inquit, *dirige secundùm verbum tuum*, *& ne dominetur mihi omnis iniquitas.* Precatur, non pollicetur: confitetur, non profitetur: optat plenissimam libertatem, non jactat propriam potestatem. Non enim omnis qui viribus suis confidit, sed omnis qui invocat nomen Domini, salvus erit. *Quomodo autem invocabunt*, inquit, *in quem non crediderunt?* Ad hoc ergo credunt, qui rectè credunt, ut invocent in quem crediderunt, & valeant facere quod in præceptis legitimis acceperunt; quoniam id quod Lex imperat, fides impetrat.

Rom. 10. 14.

9. Nam ut interim omittamus Legis multa præcepta, & hoc inde commemoremus, quod ad commemorandum elegit Apostolus; cùm dicit Lex, *Non concupisces*, quid videtur aliud imperare, nisi ab illicitis cupiditatibus continentiam? Animus quippe velut pondere, amore fertur quócumque fertur. Jubemur itaque detrahere de pondere cupiditatis, quod accedat ad pondus caritatis, donec illud consumatur, hoc perficiatur. Plenitudo enim Legis est caritas. Et tamen de ipsa continentia vide quid scriptum sit: *Et cùm scirem*, inquit, *quia nemo potest esse continens nisi Deus det*, *& hoc ipsum erat sapientiæ*, *scire cujus esset hoc donum: adij Dominum*, *& deprecatus sum illum.* Numquid dixit, Et cùm scirem quia nemo potest esse continens, nisi per proprium liberum arbitrium, & hoc ipsum erat sapientiæ, scire à meipso esse hoc bonum? Non planè hoc dixit; quod quidam in sua vanitate dicunt; sed quod fuit in sanctæ Scripturæ veritate dicendum, *Cùm scirem*, inquit, *quia nemo esse potest continens*, *nisi Deus det.* Jubet ergo Deus continentiam, & dat continentiam: jubet per Legem, dat per gratiam: jubet per litteram, dat per Spiritum. Lex enim sine gratia facit abundare delictum, & littera sine Spiritu occidit. Jubet ideo, ut facere jussa conati, & nostra infirmitate sub Lege fatigati, adjutorium gratiæ poscere noverimus, & si quid facere potuerimus operis boni, ei qui adjuvat non simus ingrati. hoc & iste fecit. Id enim eum sapientia docuit, cujus esset hoc donum.

Rom. 7. 7. Rom. 13. 10. Sap. 8. 21. 2. Cor. 3. 6.

10. Neque enim voluntatis arbitrium ideo tollitur, quia juvatur: sed ideo juvatur, quia non tollitur. Qui enim Deo dicit, *Adjutor meus esto*, confitetur se velle implere quod jussit, sed ab eo qui jussit, adjutorium poscere ut possit. Sic & iste cùm sciret neminem esse posse continentem, nisi Deus det, adiit Dominum & deprecatus est: utique volens adiit, volens deprecatus est, nec petiisset nisi esset voluntas. Sed nisi petiisset, quantum posset voluntas? Quia etsi possit antequam petat, quid ei prodest, nisi illi agat gratias ex eo quod potest, à quo petendum est quod nondum potest? Unde etiam qui jam continens est, non habet utique continentiam, nisi adsit voluntas: sed nisi accepisset, quid haberet voluntas? *Quid enim habes*, inquit, *quod non accepisti? Si autem accepisti*, *quid gloriaris quasi non acceperis?* id est, Quid gloriaris quasi à teipso habeas, quod si non accepisses, à teipso habere non posses. Hoc autem dictum est, ut qui gloriatur, non in seipso, sed in Domino glorietur: & qui nondum habet unde glorietur, non à seipso speret, sed Dominum precetur. Satius est enim minus quemque habere quod à Deo petat, quàm plus habere quod sibi tribuat: quoniam expedit ab imo surgere, quàm ex alto cadere. *Deus enim*, scriptum est, *superbis resistit*, *humilibus autem dat gratiam.* Ad abundantiam igitur delictorum Lex nos docet quid velle debeamus, nisi adjuvet gratia, ut quod volumus valeamus, & quod [a] valuerimus, impleamus. Adjuvabit autem, si non de nostris viribus præsumentes, alta sapiamus, sed humilibus consentientes, & de iis quæ jam possumus, gratias agamus, & pro iis quæ nondum possumus, Deum suppliciter inhiante voluntate poscamus, adminiculantes orationem nostram [b] misericordiæ fructuosis operibus; dando ut detur nobis; dimittendo ut dimittatur nobis.

Psal. 26. 9. 1. Cor. 4. 7. 1. Cor. 10. 17. Jac. 4. 6.

Caput III. Respondet ad quæstionem de peccato originis.

11. Quod autem dicunt infantem morte præventum, non baptizatum, perire non posse, quoniam sine peccato nascitur: non hoc dicit Apostolus; & arbitror esse melius, ut Apostolo potiùs quàm istis credamus. Dicit enim ille doctor gentium, in quo Christus loquebatur, *Per unum hominem peccatum intravit in mundum*, *& per peccatum mors*, *& ita in omnes homines pertransiit*, *in quo omnes peccaverunt.* Et paulò post dicit, *Nam judicium quidem ex uno delicto in condemnationem*, *gratia autem ex multis delictis in justificationem.* Proinde isti, quem fortè invenerint infantem non ex illius unius hominis concupiscentia procreatum, ipsum dicant illi damnationi non esse obnoxium, nec per Christi gratiam ab illa damnatione esse liberandum. Quid est enim, *ex uno delicto in condemnationem*, nisi illo delicto, quo deliquit Adam? Et quid est, *ex multis delictis in justificationem*, nisi quia Christi gratia non solùm illud unum delictum solvit, quo obstringuntur infantes ex illo uno homine procreati, sed etiam multa delicta, quæ cùm creverint homines, addunt malis moribus suis? Tamen & illud unum, quo est obligata propago carnalis, quæ ab illo primo homine originem ducit, sufficere dicit ad condemnationem. Ideo non est superfluus baptismus parvulorum, ut qui per generationem illi condemnationi obligati sunt, per regenerationem [c] ab eadem condemnatione solvantur. Sicut enim non invenitur homo, qui præter Adam carnaliter generetur: sic non invenitur homo, qui præter Christum spiritaliter regeneretur. Carnalis autem generatio delicto illi uni, & damnationi obnoxia est; spiritalis verò regeneratio non solùm illud unum propter quod baptizantur infantes, sed multa delicta facit aboleri, quæ homines malè vivendo ad illud, in quo generati sunt, addiderunt. Ideo sequitur & dicit, *Si enim ob unius delictum mors regnavit per unum*, *multo magis qui abundantiam gratiæ & justitiæ accipiunt*, *in vita regnabunt per unum Iesum Christum. Itaque sicut per unius delictum in omnes homines ad condemnationem: ita per unius justificationem in omnes homines ad justificationem vitæ. Sicut enim per inobedientiam unius hominis peccatores constituti sunt multi: ita per unius obedientiam justi constituuntur multi.*

Rom. 5. 12. Rom. 5. 17.

12. Quid ad ista dicturi sunt? aut quid eis restat, nisi ut Apostolum errasse contendant? Clamat vas electionis, doctor gentium, tuba Christi, *Iu-*

[a] Codices duo, *& quod voluerimus.*

[b] Bad. Am. Er. & MSS. duo Vaticani, *adminiculantes orationem nostram nunc fructuosis operibus.*

[c] Bad. Am. & Er. *per regenerationem liberentur. Et sicut non invenitur homo, qui ab eadem damnatione solvatur: sic non invenitur &c.*

dicium ex uno in condemnationem. Et reclamant isti, asserentes parvulos, quos ex illo uno homine, de quo loquitur, ducere propaginem confitentur, non ire in condemnationem, etsi in Christo non fuerint baptizati. *Judicium*, inquit, *ex uno in condemnationem.* Quid dicit, *ex uno*, nisi, *delicto?* Sequitur enim, *Gratia autem ex multis delictis in justificationem.* Ergo inde judicium etiam ex uno delicto ducit in condemnationem: hinc autem gratia etiam ex multis delictis ducit in justificationem. Quapropter si non audent resistere Apostolo, exponant nobis quare judicium ex uno delicto ducat in condemnationem, cùm ex multis delictis homines damnandi veniant ad judicium. Aut si propterea ita dictum putant, quia initium peccati ex Adam factum est, quod imitati ceteri sunt, ut sic ex uno illo delicto in judicium condemnationemque traherentur, qui eum imitando multa peccarunt: cur non etiam de gratia & justificatione sic dictum est? cur non dixit similiter, Et gratia ex uno delicto in justificationem? Sicut enim hominum multa delicta inter illud unum quod imitati sunt, & judicium quo puniuntur, media reperiuntur; ab uno quippe ad multa venerunt, ut à multis ad judicium damnationemque ducerentur: sic eadem multa delicta inter hoc ipsum unum cujus imitatione commissa sunt, & gratiam qua dimittuntur, eodem modo media sunt; quoniam ex illo uno ad multa venerunt, ut ex multis ad gratiam justificandi venirent. Cùm ergo in utroque, id est & judicio & gratia, quod adtinet ad unum & multa delicta, una eademque ratio sit; dicant isti nobis quare judicium dixerit ex uno delicto ducere in condemnationem, gratiam verò ex multis delictis in justificationem. Aut adquiescant ideo sic esse dictum, quia in hac caussa duo constituuntur homines, Adam, ex quo consistit generatio carnalis, & Christus, ex quo regeneratio spiritalis. Sed quia tantùm ille homo, iste autem & Deus & homo, non quomodo illa generatio uno delicto obligat, quod est ex Adam, ita ista regeneratio unum delictum solum solvit, quod est ex Adam. Sed illi quidem generationi sufficit ad condemnationem unius delicti connexio; quidquid enim postea homines ex malis suis operibus addunt, non pertinet ad illam generationem, sed ad humanam conversationem: huic autem regenerationi non sufficit illud delictum tantummodo solvere, quod ex Adam trahitur, sed quidquid etiam postea ex iniquis operibus humanæ conversationis accedit. Ideo judicium ex uno in condemnationem, gratia autem ex multis delictis in justificationem.

13. *Si enim ob unius delictum mors regnavit per unum*, à quo delicto parvuli per baptismum expiantur; *multo magis qui abundantiam gratiæ & justitiæ accipiunt, in vita regnabunt per unum Jesum Christum:* multo magis utique in vita regnabunt; quia [a] æternæ vitæ regnum erit, mors autem in eis temporaliter transit, non in æternum regnabit. (Rom. 5. 18.) *Itaque sicut per unius delictum in omnes homines ad condemnationem*, de qua condemnatione parvuli per Sacramentum baptismi liberandi sunt: *ita per unius justificationem in omnes homines ad justificationem vitæ.* Et hìc *omnes* dixit, & ibi; non quia omnes homines veniunt ad gratiam justificationis Christi, cùm tam multi alienati ab illa, in æternum moriantur: sed quia omnes qui renascuntur in justificationem, nonnisi per Christum renascuntur: sicut omnes qui

A nascuntur in condemnationem, nonnisi per Adam nascuntur. Nemo quippe est in illa generatione præter Adam, nemo in ista regeneratione præter Christum: ideo *omnes* & *omnes*, eosdem autem *omnes*, etiam *multos* postea dicit, adjungens, *Sicut enim per inobedientiam unius hominis, peccatores constituti sunt multi: sic & per unius hominis obedientiam justi constituuntur multi.* (Rom. 5. 19.) Qui *multi*, nisi quos jam paulò antè *omnes* dixerat?

14. Vide quemadmodum commendat *unum* &
B *unum*, id est, Adam & Christum: illum ad condemnationem, hunc ad justificationem, cùm tanto post Adam venerit Christus in carne: ut sciamus etiam antiquos justos, quicumque esse potuerunt, nonnisi per eamdem fidem liberatos, per quam liberamur & nos, fidem scilicet incarnationis Christi, quæ illis prænuntiabatur, sicut nobis facta annuntiatur. Ideo idem Christum hominem dicit, cùm sit & Deus, ne quis existimet antiquos justos per Deum tantummodo Christum, id est per Ver-
C bum quod erat in principio, non etiam per fidem incarnationis ejus, qua & homo Christus dicitur, potuisse liberari. Sententia quippe ista destrui non potest, de qua & alibi dicit, *Per unum hominem mors, & per unum hominem resurrectio mortuorum. Sicut enim in Adam omnes moriuntur, ita & in Christo omnes vivificabuntur.* (1. Cor. 15. 21.) Utique resurrectionem dicit justorum, ubi est vita æterna; non resurrectionem iniquorum, ubi mors erit æterna. Ideo ait, *vivificabuntur;* quia illi damnabuntur. Hinc & in vete-
D ribus sacramentis circumcisio parvulorum octavâ die fieri præcepta est, (Levit. 12. 3.) quoniam Christus, in quo fit delicti carnalis exspoliatio, quam significat circumcisio, die dominico resurrexit, qui post septimum sabbati octavus est. Hæc ergo fides etiam antiquorum justorum fuit. Unde & Apostolus dicit, *Habentes autem eumdem spiritum fidei, propter quod scriptum est; Credidi, propter quod locutus sum: & nos credimus, propter quod & loquimur:* (2. Cor. 4. 13.) non diceret, *eumdem spiritum fidei;* nisi admonens etiam anti-
E quos justos habuisse ipsum spiritum fidei, hoc est incarnationis Christi. Sed quia illis futura prænuntiabatur, quæ jam facta nobis annuntiatur, & tempore veteris Testamenti velabatur, quæ tempore novi Testamenti revelatur; ideo ejus sacramenta variata sunt, ut alia essent in veteri Testamento, alia in novo; cùm fides ipsa varia non sit, sed una sit: quia *sicut in Adam omnes moriuntur, sic & in Christo omnes vivificabuntur.* (1. Cor. 15. 22.)

15. Quod verò illis verbis, quæ tractabamus, ad-
F jungit, & dicit, *Lex autem subintravit, ut abundaret delictum*, (Rom. 5. 20.) jam non pertinet ad illud delictum, quod trahitur ex Adam, de quo dicebat superiùs, *Mors regnavit per unum.* (Rom. 5. 17.) Legem quippe sive naturalem intelligamus, quæ in eorum apparet ætatibus, qui jam ratione uti possunt; sive conscriptam, quæ data est per Moysen, quia nec ipsa vivificare potuit, & liberare à lege peccati & mortis, quæ tracta est ex Adam, sed magis addidit prævaricationis augmenta. *Ubi enim Lex non est*, ait idem (Rom. 4. 15.)
G Apostolus, *nec prævaricatio.* Proinde quoniam lex est etiam in ratione hominis, qui jam utitur arbitrio libertatis naturaliter in corde conscripta, qua suggeritur ne aliquid faciat quisque alteri, quod pati ipse non vult: secundùm hanc legem prævaricatores sunt omnes, etiam qui Legem per Moysen datam non acceperunt, de quibus in Psalmo legi-

[a] Unus è Vaticanis MSS. *quia æterna vita regnum erit.*

(Psal. 118. 119.) tur, *Prævaricatores æstimavi omnes peccatores terræ.* A Non enim omnes peccatores terræ Legem per Moysen datam prævaricarunt: sed tamen nisi aliquam prævaricassent, non appellarentur prævaricatores. *Vbi enim lex non est, nec prævaricatio.* Prævaricatâ ergo lege quæ in paradiso data est, nascitur homo ex Adam cum lege peccati & mortis, de (Rom. 7. 23.) qua dicitur, *Video aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ, & captivum me ducentem in lege peccati, quæ est in membris meis.* Quæ tamen nisi malâ postea consuetudine roboretur, fa- B ciliùs vincitur; non tamen nisi gratiâ Dei. Lege autem alia prævaricata, quæ est in usu rationis animæ rationalis in ætate hominis jam ratione utentis, prævaricatores fiunt omnes peccatores terræ. Prævaricata verò Lege etiam illa, quæ data est (Galat. 3. 21.) per Moysen, multo ampliùs abundat delictum. *Si enim data esset Lex quæ posset vivificare, omnino ex Lege esset justitia. Sed conclusit Scriptura omnia sub peccato, ut promissio ex fide Iesu-Christi daretur credentibus.* Hæc verba, si agnoscis, apostolica sunt: C (v. 19.) de qua Lege iterum dicit, *Lex prævaricationis gratiâ posita est, donec veniret semen, cui promissum est, * dispositâ per Angelos in manu mediatoris:* Christum commendans, cujus gratiâ salvi fiunt omnes, (* MSS. Ciscere. dispositam.) sive parvuli à lege peccati & mortis, cum qua nati sumus: sive majores, qui malè utentes arbitrio voluntatis, prævaricarunt legem naturalem ipsius rationis: sive qui Legem acceperunt, quæ data est per Moysen, eamque prævaricantes litterâ occisi sunt. Cùm verò etiam evangelica præcepta homo D prævaricat, velut quatriduanus mortuus putet: nec de illo tamen desperandum est propter ejus gra- (Joan. 11. 43.) tiam, qui non lentè dixit, sed *magna voce clamavit, Lazare veni foras.*

16. *Lex ergo subintravit ut abundaret delictum*, sive cùm homines negligunt quod Deus jubet, sive cùm de suis viribus præsumentes, adjutorium gratiæ non implorant, & addunt infirmitati superbiam. Cùm autem vocatione divina intelligunt cur sit ingemiscendum, & invocant eum in quem rectè E (Psal. 50. 1.) credunt, dicentes, *Miserere mei Deus secundùm ma-* (Psal. 40. 5.) *gnam misericordiam tuam.* &, *Ego dixi, Domine miserere mei; sana animam meam, quia peccavi tibi.* (Psal. 30. 2.) &, *In tua justitia vivifica me.* &, *Viam iniquitatis* (Psal. 118. 29.) *amove à me, & de lege tua miserere mei.* &, *Non* (Psal. 35. 11.) *veniat mihi pes superbiæ, & manus peccatorum non* (Psal. 118. 133.) *moveat me.* &, *Itinera mea dirige secundùm verbum* (Psal. 36. 23.) *tuum, & ne dominetur mei omnis iniquitas. A Domino enim gressus hominis diriguntur, & viam ejus volet.* Et alia multa, quæ propterea scripta sunt, ut nos F admonerent, ad implenda ea quæ nobis jubentur, ab illo petendum adjutorium à quo jubentur. Cùm (Rom. 5. 20.) ergo se homo ad illum extenderit, & sic ingemue- (Luc. 7. 47.) rit, fiet quod sequitur, *Vbi abundavit delictum, superabundavit & gratia:* &, *Dimittuntur ei peccata* (Rom. 5. 5.) *multa, quoniam dilexit multùm.* Et diffunditur in corde caritas Dei, unde fiat Legis plenitudo; non per vires arbitrij, quod est in nobis, sed per Spiri- (Rom. 7. 22. 23. &c.) tum-sanctum qui datus est nobis. Noverat quippe G ille Legem, qui dicebat, *Condelector enim legi Dei secundùm interiorem hominem:* & tamen adjungebat, *Video autem aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ, & captivum me ducentem in lege peccati, quæ est in membris meis. Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus? Gratia Dei per Iesum Christum Dominum nostrum.* Cur non dixit potiùs, per meum liberum arbitrium, nisi quia LIBERTAS SINE GRATIA non est libertas, sed contumacia?

17. Cùm ergo dixisset Apostolus, *Lex subintravit, ut abundaret delictum: ubi autem abundavit delictum, superabundavit & gratia*; secutus adjunxit, *ut quemadmodum regnavit peccatum in morte; sic & gratia regnet per justitiam in vita æterna per Iesum Christum Dominum nostrum.* Modò cùm dixisset, *ut quemadmodum regnavit peccatum in morte*; non ait, per unum hominem, aut per primum hominem, aut per Adam: quia jam dixerat, *Lex subintravit, ut abundaret delictum*; quæ abundantia delicti non pertinet ad primi hominis propaginem, sed ad conversationis humanæ prævaricationem, quæ illi uni delicto, quo solo obstricti tenentur infantes, jam in majoribus ætatibus ex abundantia iniquitatis adjecta est. Sed quoniam hoc totum, etiam quod non pertinet ad illius unius delicti originem, tamen idonea est solvere gratia Salvatoris; ideo cùm dixisset, *sic & gratia regnet per justitiam in vita æterna*, addidit, *per Iesum Christum Dominum nostrum.* (Rom. 5. 20.) (v. 21.)

18. Nullius itaque argumentationes contra hæc apostolica verba prolatæ impediant parvulos ad salutem, quæ est in Christo Jesu Domino nostro. (Tanto magis enim pro eis loqui debemus, quanto ipsi pro se loqui non possunt.) *Per unum hominem* (Rom. 5. 12.) *intravit peccatum in mundum, & per peccatum mors; & ita in omnes homines pertransiit, in quo omnes peccaverunt.* Sicut ab illo uno homine, sic ab eodem peccato infantes immunes esse non possunt, nisi ab ejus reatu per Christi baptismum resolvantur. *Vsque enim ad Legem peccatum in mundo fuit.* (Ibid. 13.) Non quia deinceps in nemine fuit, hoc dictum est, sed quia non poterat per litteram Legis auferri, quod solo poterat Spiritu gratiæ. Ne quisquam ergo fidens de viribus non dico voluntatis, sed potiùs vanitatis suæ, putaret libero arbitrio Legem potuisse sufficere, & Christi gratiam derideret; ideo ait Apostolus, *Vsque enim ad legem peccatum in mundo fuit, peccatum autem non [a] deputabatur cùm lex non esset.* Non dixit, non erat: sed *non deputabatur*: quia lex non erat, qua arguente demonstraretur, sive lex rationis in parvulo, sive lex litteræ in populo.

19. *Sed regnavit*, inquit, *mors ab Adam usque* (Ibid. 14.) *ad Moysen*; quia nec Lex data per Moysen potuit regnum mortis auferre, quod sola Christi abstulit gratia. In quos autem regnaverit vide: *& in eos*, inquit, *qui non peccaverunt in similitudine prævaricationis Adæ.* Regnavit ergo & in eos qui non peccaverunt. Sed cur regnaverit, ostendit cùm ait, *in similitudine prævaricationis Adæ.* Iste est enim melior intellectus horum verborum, ut cùm dixisset, *Regnavit mors in eos, qui non peccaverunt*; quasi nos moneret quare in eos regnaverit qui non peccaverunt, adderet, *in similitudine prævaricationis Adæ*, id est quia inerat eorum in membris similitudo prævaricationis Adæ. Potest & sic intelligi, *Regnavit mors ab Adam usque ad Moysen, & in eos qui non in similitudine prævaricationis Adæ peccaverunt:* quia in semetipsis cùm jam nati essent, nec ratione adhuc uterentur, qua ille utebatur quando peccavit, nec præceptum accepissent, quod ille transgressus est, sed solo originali vitio tenerentur obstricti, per quod eos regnum mortis traheret ad condemna-

[a] Lov. *imputabatur.* At Bad. Am. Er. & plerique MSS. *deputabatur.* id est *peccatum esse non putabatur*, inquit in lib. 1. de pecc. merit. c. 10.

tionem. Quod regnum mortis in eis tantùm non est, qui Christi gratiâ renati, ad ejus regnum pertinent: quoniam mors temporalis, quamvis & ipsa de originali delicto propagata sit, corpus in eis interimit, animam verò ad pœnam non trahit, ubi voluit regnum mortis intelligi: ut anima [a] renata per gratiam, jam non moriatur in gehennam, id est à vita Dei non alienetur, non separetur: temporalis autem mors corporis, etiam in iis, qui Christi morte redimuntur, relinquatur interim ad exercitationem fidei, & agonem præsentis luctationis, in quo & Martyres certaverunt; absumatur verò & ipsa in renovatione corporis, quam resurrectio pollicetur. Ibi enim penitùs absorbebitur mors in victoriam, cui modò gratia Christi adimit regnum, ne suorum animas ad pœnas, tartari trahat. Nonnulli sanè codices non habent, *in eos, qui non peccaverunt*, sed, *in eos, qui peccaverunt in similitudine prævaricationis Adæ*. quibus quidem verbis nullo modo iste sensus aufertur. Secundùm hoc quippe intelliguntur peccasse in similitudine prævaricationis Adæ, secundùm quod suprà dictum est, *in quo omnes peccaverunt*. Sed tamen græci codices, unde in Latinum Scriptura translata est, illud plures habent quod diximus.

I Cor. 15. 54.

Rom. 5. 14.

20. Quod verò adjunxit de Adam, *qui est forma futuri*, neque hoc uno intelligitur modo: aut enim forma Christi à contrario est, ut quemadmodum in illo omnes moriuntur, sic & in Christo omnes vivificentur; & quomodo per ipsius inobedientiam peccatores constituti sunt multi, sic per Christi obedientiam justi constituantur multi. Aut formam futuri eum dixit, quòd ipse inflixerit formam mortis posteris suis. Ille tamen est melior intellectus, ut à contrario forma esse credatur, quam multùm commendat Apostolus. Denique ne omnino ex æquo in hac forma eadem contraria pensarentur, adjungit & dicit, *Sed non sicut delictum, ita & donatio. Si enim ob unius delictum multi mortui sunt, multò magis gratia Dei & donum in gratia unius hominis Jesu Christi in multos abundabit*: ut intelligatur, non in magis multos, cùm iniqui magis multi sint qui damnabuntur; sed magis abundabit, quòd in iis, qui per Christum redimuntur, temporaliter valet forma mortis ex Adam, in æternum autem valebit vitæ forma per Christum. Quamvis ergo, inquit, Adam futuri forma sit à contrario, plus tamen præstat Christus regeneratis, quàm eis nocuerat ille generatis. *Et non sicut per unum* [b] *peccatum, ita & donum. Nam judicium quidem ex uno in condemnationem, gratia autem ex multis delictis in justificationem.* Non solùm in hoc, inquit, non æqualis est forma, quia ille temporaliter nocuit eis, quos in æternum Christus redemit: verùm etiam quia illius uno delicto posteri nisi à Christo redimantur, traduntur in condemnationem: Christi autem redemtio etiam multa delicta dissolvit, quæ illi uni abundantia prævaricatricis iniquitatis adjecit; unde jam superiùs disputavimus.

Rom. 5. 15.

21. Contra hæc Apostoli verba sanumque intellectum nemini adquiescas, si vis Christo & in Christo vivere. Nam si quemadmodum illi dicunt, propterea ista commemorasset Apostolus, ut intelligeremus ad primum hominem peccatores ideo pertinere, quia non delictum ex illo nascendo traximus, sed eum imitando peccamus; diabolum potiùs poneret, qui & primus peccavit, & de quo nullam substantiæ propaginem traxit genus humanum, sed eum sola imitatione secutum est: unde dicitur pater impiorum, sicut noster dicitur pater Abraham propter imitationem fidei, non propter originem carnis. Nam ideo de ipso diabolo dictum est, *Imitantur autem illum qui sunt ex parte ipsius.* Deinde si propter imitationem hoc loco Apostolus commemoraret primum hominem, quia primus peccator in hominibus fuit, ut ideo ad illum omnes homines peccatores diceret pertinere; cur non sanctum Abel posuit, qui primus in hominibus justus fuit, ad quem justi omnes propter imitationem justitiæ pertinerent? sed posuit Adam, contra quem non posuit nisi Christum: quia sicut ille homo delicto suo vitiavit posteritatem suam, sic ille Deus homo justitiâ suâ salvavit hereditatem suam. Ille trajiciendo carnis immunditiam, quod non poterat impius diabolus; ille donando spiritus gratiam, quod non poterat Abel justus.

Joban. 8. 38.

Sap. 2. 25.

22. Multa de his quæstionibus in aliis nostris opusculis & ecclesiasticis sermonibus diximus: quoniam fuerunt etiam apud nos quidam, qui ubicumque poterant hæc sui erroris nova semina spargerent, quorum nonnullos per ministerium nostrum fratrumque nostrorum, misericordia Domini ab illa peste sanavit. Nec tamen hîc deesse aliquos arbitror, maximè apud Carthaginem: sed jam occultè mussitant, timentes Ecclesiæ fundatissimam fidem. Nam unus eorum nomine [c] Celestius, in ejusdem civitatis ecclesia jam ad presbyterij honorem subrepere cœperat: sed fidelissima libertate fratrum propter has ipsas contra Christi gratiam disputationes usque ad judicium episcopale perductus est. Tamen coactus est confiteri propter baptizandos parvulos, quòd & ipsis redemtio sit necessaria. Ubi quamquam noluerit de originali peccato aliquid expressius dicere, tamen ipso redemtionis nomine non parum sibi præscripsit. Unde enim redimendi essent, nisi à diaboli potestate, in qua esse non possent, nisi originalis obligatione peccati? Aut quo pretio redimuntur, nisi Christi sanguine, de quo apertissimè scriptum est, quòd in remissionem effusus sit peccatorum? Sed quia magis convictus & ab Ecclesia detestatus quàm correctus & pacatus abscessit, veritus sum ne fortè ibi sit ipse qui vestram fidem perturbare conatur. Ideo nominis ipsius commemorationem putavi esse faciendam. Sed sive ipse sit, sive alij consortes ejus erroris: plures enim sunt quàm sperare possumus, & ubi non redarguuntur, etiam alios ad suam sectam seducunt, & sic crebrescunt, ut nesciam quò sint erupturi:

Matt. 26. 28.

a MSS. propè omnes, *renovata*.

b Bad. Er. & MS. Cisterc. *per unum peccantem*, juxta græcum δι' ἑνὸς ἁμαρτήσαντος. sic etiam Lov. in lib. 1. de peccator. meritis c. 12.

c Celestius in disseminanda Pelagij doctrina tam multum operæ studiique posuit, ut istius hæresis sectatores vocati etiam fuerint Celestiani, juxta Augustinum in lib. de hæres. c. 88. neque alio nomine leguntur ab Ephesina synodo an. 431 condemnati. Is porrò ad episcopale judicium primò Carthagine perductus est anno exeunte 411 aut ineunte 412. uti intelligitur ex litteris alterius Carthaginensis synodi habitæ an. 416. quibus Innocentio significatur jam *ante ferme quinquennium* fuisse ibidem de Celestio judicatum. Quæ autem in eum tunc à Paulino diacono objecta sint refert Augustinus in lib. de peccato orig. c. 3. & 4. sed maximè in lib. de Gestis Pelagij c. 11. ubi scribit hæc in ejus doctrina inventa fuisse 1. *Adam mortalem factum, qui sive peccaret, sive non peccaret, moriturus esset.* 2. *Quòd peccatum Adæ ipsum solum læserit, & non genus humanum.* 3. *Quòd lex sic mittit ad regnum, quemadmodum Evangelium.* 4. *Quòd ante adventum Christi fuerunt homines sine peccato.* 5. *Quòd infantes nuper nati in illo statu sunt, in quo Adam fuit ante prævaricationem.* 6. *Quod neque per mortem vel prævaricationem Adæ omne genus hominum moriatur, neque per resurrectionem Christi omne genus hominum resurgat.* Quæ omnia ab Aurelio & consedentibus episcopis damnata dicit, eademque Gesta, quæ se absente confecta fuerant, à se postea cùm Carthaginem venisset fuisse recensita.

Classis III. An. 414.

nos tamen malumus eos in Ecclesiæ compage sanari, quàm ex illius corpore velut insanabilia membra resecari, si tamen hoc permittit ipsa necessitas. Timendum est enim, ne plura putrescant dum putribus parcitur. Potens est autem misericordia domini nostri, quæ potiùs eos ab hac peste liberet: quod sine dubio faciet, si fideliter advertant teneantque quod scriptum est, *Qui invocaverit nomen Domini, salvus erit.*

Joël. 2. 32.

Caput IV. Respondet ad quæstionem 4. de abdicandis facultatibus.

23. Audi jam pauca de divitibus, quod in epistola tua sequitur inquirendum. Hoc enim posuisti illos dicere: *Divitem manentem in divitiis suis, regnum Dei non posse ingredi, nisi omnia sua vendiderit, nec ei prodesse si fortè ex ipsis divitiis mandata fecerit.* Evaserunt istorum disputationes patres nostri Abraham & Isaac & Jacob, qui tanto antè ex hac vita migrarunt. Habebant quippe hi omnes non paucas divitias, sicut fidelissima Scriptura testatur: multos tamen venturos ab Oriente & Occidente, & non supra ipsos, vel extra ipsos, sed cum ipsis recubituros in regno cælorum, ille ipse qui propter nos factus est pauper cùm verè dives esset, veracissima promissione prædixit. Et quamvis superbus dives, qui induebatur purpurâ & bysso, & epulabatur quotidie splendidè, mortuus apud inferos torqueretur: tamen si pauperis ulcerosi, qui ante januam ejus contemtus jacebat miseratus fuisset, mereretur & ipse misericordiam. Et si pauperi illi meritum esset inopia non justitia, non utique ab Angelis in Abrahæ gremium, qui dives hîc fuerat, tolleretur. Sed ut nobis ostenderetur, nec in isto paupertatem per seipsam divinitus honoratam, nec in illo divitias fuisse damnatas; sed in isto pietatem, in illo impietatem suos exitus habuisse: sic suscepit impium divitem cruciatus ignis, ut tamen pium pauperem susciperet sinus divitis. Qui sanè cùm hîc dives viveret, divitias sic habebat, & eas præ Dei præceptis tam parvipendebat, ut etiam ipsius filij immolatione nollet offendere Deum jubentem, quem suarum divitiarum, & sperabat & optabat heredem.

Matt. 8. 11. Luca 16. 22. Gen. 22. 10.

24. Hîc utique dicunt, ideo patres antiquos non vendidisse omnia quæ habebant, & dedisse pauperibus, quia hoc eis non præceperat Dominus. Nondum enim revelato Testamento novo, quod non fieri nisi plenitudine temporis oportebat, nec eorum virtus fuerat revelanda, qua virtute hoc eos facillimè posse, Deus in eorum cordibus noverat, qui testimonium illis tam insigne perhibebat, ut cùm sit omnium sanctorum Deus, tamquam de præcipuis amicis suis dicere dignaretur, *Ego sum Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Jacob: hoc mihi nomen est in æternum.* Postea verò quàm magnum pietatis sacramentum manifestatum est in carne, & vocandis omnibus gentibus Christi adventus illuxit, in quem etiam illi patres crediderant, sed hujus fidei olivam suo tempore manifestandam, in illius arboris de qua Apostolus loquitur, tamquam radice servabant, dictum est diviti, *Vade, vende omnia quæ habes, & da pauperibus, & habebis thesaurum in cælis, & veni sequere me.*

Exodi 3. 15. Rom. 11. 17. Matt. 19. 21.

25. Hæc si dicunt, videntur aliquid rationabiliter dicere. Sed totum audiant, totum advertant, non in parte aures aperiant, in parte surdescant. Cui enim Dominus hæc præcepit? Profectò illi diviti, qui vitæ æternæ consequendæ consilium quærebat accipere. Hoc enim Domino dixerat, *Quid faciam, ut vitam æternam consequar?* Ille autem non ei respondit, Si vis venire ad vitam, vade, vende omnia quæ habes: sed, *Si vis venire ad vitam, serva mandata.* Quæ juvenis cùm sibi à Domino ex Lege commemorata se servasse dixisset, & quæsiisset quid adhuc sibi deesset, responsum accepit, *Si vis perfectus esse, vade, vende omnia quæ habes, & da pauperibus.* Et ne se illa, quæ multùm amabat, hoc modo perdere existimaret, *& habebis*, inquit, *thesaurum in cælis.* Deinde addidit, *& veni sequere me:* ne cuiquam, cùm hæc fecerit, aliquid prodesse existimetur, si non sequitur Christum. At ille quidem tristis abscessit, qui viderit quemadmodum illa Legis mandata servaverat. puto enim quod se arrogantiùs quàm veriùs servasse responderat. Verumtamen magister bonus mandata Legis ab ista excellentiore perfectione distinxit. Ibi enim dixit, *Si vis venire ad vitam, serva mandata:* hîc autem, *Si vis perfectus esse, vade, vende omnia quæ habes*, &c. Cur ergo negamus divites, quamvis ab illa perfectione absint, venire tamen ad vitam, si mandata servaverint, & dederint ut detur illis, & dimiserint ut dimittatur illis?

Classis III. An. 414. Matt. 19. 16. Ibidem 21. Marci 10. 21. Luca 18. 22.

26. Credimus enim ministrum novi Testamenti fuisse apostolum Paulum, cùm scribens ad Timotheum diceret, *Præcipe divitibus hujus mundi non superbè sapere, neque sperare in incerto divitiarum, sed in Deo vivo, qui præstat nobis omnia abundanter ad fruendum. Bene faciant, divites sint in operibus bonis, facilè tribuant, communicent, thesaurizent sibi fundamentum bonum in futurum, ut apprehendant* [a] *æternam vitam:* de qua & illi adolescenti dictum est, *Si vis venire ad vitam.* Puto quòd ista præcipiens, divites instruebat, non fallebat Apostolus: qui non ait, Præcipe divitibus hujus mundi, ut vendant omnia quæ habent, dent pauperibus, & sequantur Dominum; sed, *non superbè sapere, neque sperare in incerto divitiarum.* Ista superbia divitem illum, qui jacentem ante januam suam contemnebat pauperem justum, & ista spes in incerto divitiarum, qua se propter purpuram, byssum, & epulas splendidas beatum putabat, non ipsæ divitiæ perduxerunt ad inferni tormenta.

1. Tim. 6. 17. 18 & 19.

27. An fortè quia Dominus adjunxit, & dixit, *Amen dico vobis, difficilè dives intrabit in regnum cælorum: & iterum dico vobis, Faciliùs intrabit camelus per foramen acus, quàm dives in regnum cælorum:* ideo putant isti divitem, etiamsi faciat ista quæ divitibus præcipienda scripsit Apostolus, in regnum cælorum intrare non posse? Quid ergo est? Utrùm Apostolus contra Dominum loquitur, an isti nesciunt quid loquuntur? Quid horum credat, eligat Christianus. Puto meliùs nos credere, istos nescire quid loquantur, quàm Paulum contra Dominum loqui. Deinde cur non in consequentibus etiam ipsum Dominum audiunt dicentem discipulis pro miseria divitum contristatis; *Quod hominibus impossibile est, Deo facile est?*

Matt. 19. 23. 24. Mat. 19. 26.

28. Sed ideo, inquiunt, hoc dictum est, quia futurum erat ut audito Evangelio, divites vendito patrimonio erogatoque pauperibus Dominum sequerentur, & intrarent in regnum cælorum, atque ita fieret quod difficilè videbatur; non ut manentes in divitiis suis, præcepta Apostoli custodiendo, id est non superbè sapiendo, neque sperando in incerto divitiarum, sed in Deo vivo, bene faciendo, facilè tribuendo, & communicando indigentibus

[a] Bad. Am. Er. & Vaticani MSS. *veram vitam.* sic etiam infrà in omnibus editis.

Classis III. an. 414.

veram apprehendant vitam, sed etiam ista præcepta apostolica venditis omnibus suis rebus implerent.

29. Hæc si dicunt, scio quippe eos illa dicere, non adtendunt primitus quemadmodum Dominus contra eorum dogma suam gratiam prædicaverit. Non enim ait, Quod hominibus impossibile videtur, facile est hominibus si voluerint; sed, *Quod hominibus*, inquit, *impossibile est, Deo facile est*: ostendens quando ista rectè fiunt, non fieri hominis potentiâ, sed Dei gratiâ. Hoc ergo adtendant isti, B & si reprehendunt eos, qui gloriantur in divitiis suis, caveant ipsi in sua virtute confidere. Simul
Psal. 48. 7. enim utrique reprehenduntur in Psalmo, *Qui confidunt in virtute sua, & qui in abundantia divitiarum suarum gloriantur.* Audiant itaque divites, *Quod hominibus impossibile est, Deo facile est*: & sive manentes in divitiis suis, [a] atque ex eis bona opera facientes, sive illis venditis, & per indigentias pauperum distributis, intrent in regnum cælorum, gratiæ Dei tribuant non propriis viribus bonum suum. Quod enim hominibus impossibile est, non hominibus, sed Deo facile est. Audiant hoc & isti, & si jam omnia sua vel vendiderunt, & pauperibus tribuerunt, vel adhuc id agunt atque disponunt, & hoc modo præparant intrare in regnum cælorum, non hoc tribuant virtuti suæ, sed eidem gratiæ divinæ. Quod enim hominibus impossibile est, non ipsis, quia & ipsi homines sunt, sed Deo facile est. Hoc quippe
Philip. 2. 12. & 13. illis & Apostolus dicit, *Cum timore & tremore vestram ipsorum salutem operamini. Deus enim est, qui operatur in vobis & velle & operari pro bona voluntate.* Certè ideo se dicunt de suis rebus vendendis perfectionis à Domino suscepisse consilium ut sequan-
Matt. 19. 21. tur Dominum, quoniam illic additum est, *& veni sequere me.* Cur ergo in iis bonis quæ faciunt, de sua tantum voluntate præsumunt, nec audiunt Dominum, quem sequi se dicunt, increpantem at-
Johan. 15. 5. que testantem, *Sine me nihil potestis facere?*

1. Tim. 6. 17. 30. Si autem Apostolus ita dixit, *Præcipe divitibus hujus mundi, non superbè sapere, neque sperare in incerto divitiarum*, ut vendant omnia quæ possident, & ea pretia distribuendo indigentibus, faciant quod sequitur; *facilè tribuant, communicent, thesaurizent sibi fundamentum bonum in futurum*, & aliter eos in regnum cælorum intrare posse non credit: fallit ergo eos quorum domos tam diligenter doctrinæ sanitate componit, admonens & præcipiens quales se præbere debeant uxores viris, viri uxoribus, filij parentibus, parentes filiis, servi dominis, domini servis. Nam quomodo hæc agi possunt sine domo, & sine aliqua re familiari?

Matt. 19. 29. 31. An hoc eos movet, quod ait Dominus, *Quicumque dimiserit omnia sua propter me, accipiet in hoc sæculo centuplum, & in futuro vitam æternam possidebit?* Aliud est dimiserit, aliud est vendiderit. Nam & in iis quæ dimittenda mandavit, etiam uxor commemorata est, quam nullis humanis legibus licet vendere, Christi autem legibus nec di-
Matt. 5. 32. mittere, exceptâ caussâ fornicationis. Quid sibi ergo volunt ista præcepta? (non enim possunt inter se esse contraria.) nisi quia occurrit aliquando necessitatis articulus, ubi aut uxor dimittatur aut Christus: ut alia omittam, si ipsi uxori maritus displicuerit Christianus, eique proposuerit aut à se divortium, aut à Christo. Hîc ille quid eligat nisi Christum, & dimittat uxorem laudabiliter propter

A Christum. Ambobus quippe Christianis Dominus præcepit ne quisquam dimittat uxorem, exceptâ caussâ fornicationis. Ubi autem quælibet ex eis persona infidelis est, consilium Apostoli adtendatur: 1. Cor. 7. 12. Ut si infidelis consentit habitare cum viro fideli, vir non dimittat uxorem. Similiter & uxor fidelis virum, si cum illa habitare consenserit. *Quod si in-* v. 15. *fidelis*, inquit, *discedit; discedat. Non est enim servituti subjectus frater aut soror in hujusmodi*, id est, si infidelis noluerit esse cum conjuge fideli, hîc agnoscat fidelis suam libertatem, ne ita se subjectum deputet servituti ut ipsam dimittat fidem, ne conjugem amittat infidelem.

32. Hoc & de filiis atque parentibus, hoc de fratribus & sororibus intelligitur, propter Christum omnes esse dimittendos, cùm proponitur ista conditio, ut Christum dimittat, si illos secum habere desiderat. Hoc ergo & de domo atque agris, hoc & de iis rebus quæ jure pecuniario possidentur, hoc loco accipiendum est. Similiter enim etiam C de his non ait, Quicumque vendiderit propter me quæcumque licitum est vendere; sed, *Quicumque dimiserit.* Fieri enim potest ut dicatur Christiano ab aliqua potestate, Aut Christianus non eris, aut si in hoc permanere volueris, domum, possessionesque non habebis. Tunc verò etiam illi divites, qui in suis divitiis sic statuerant permanere, ut ex earum bonis operibus promererentur Deum, hæc dimittant potiùs propter Christum, quàm propter hæc Christum, ut accipiant in hoc sæculo centuplum, D cujus numeri perfectione significantur omnia: (Fidelis quippe hominis totus mundus divitiarum est; Prov. 17. post v. 6. sec. LXX. fiuntque hoc modo quasi nihil habentes, & omnia possidentes:) & in futuro sæculo possideant vitam æternam, ne propter ista dimisso Christo in mortem præcipitentur æternam.

33. Hac quippe lege & conditione, non illi tantùm qui mentis excellentiâ perfectionis consilium receperunt, ut vendita sua pauperibus distribuerent, & humeris ab omni sæculi hujus sarcina E liberioribus levem Christi sarcinam ferrent; sed etiam quisquis infirmior, & illi gloriosissimæ perfectioni minùs idoneus, qui tamen meminerit se veraciter esse Christianum, cùm audierit sibi proponi, quòd nisi hæc omnia dimiserit, dimissurus est Christum, apprehendet potiùs turrim fortitudinis à facie inimici: quia cùm eam in sua ædificaret fide, computavit sumtus quibus perfici posset, id est eo animo accessit ad fidem, ut huic sæculo non solùm verbis renuntiaret: quia & si emit aliquid, tamquam non possidens erat; & si utebatur hoc mundo, F tamquam non utens erat, non sperans in incerto divitiarum, sed in Deo vivo.

34. Cùm enim omnis qui renuntiat huic sæculo, sine dubio renuntiet omnibus quæ sunt ejus, ut possit Christi esse discipulus: (ipse enim, cùm de sumtibus ad turris ædificium necessariis, & de bello adversùs regem alterum præparando, similitudines Luca 14. 33. præmisisset, adjunxit sic, *Qui non renuntiat omnibus quæ sunt ejus, non potest meus esse discipulus*:) pro- G fectò renuntiat etiam divitiis suis, si quas habet; aut sic ut eas omnino non diligens, totas distribuat indigentibus, & superfluis exoneretur sarcinis: aut sic, ut plus diligens Christum, spem ab eis transferat in ipsum, atque ita utatur illis, ut facilè tribuens & communicans, thezaurizet in cælo; paratusque sit quemadmodum parentes & filios & fra-

[a] In priùs excusis desiderabantur hæc verba: *atque ex eis bona opera facientes*: quæ in omnibus MSS. leguntur.

Classis III. An. 414.

tres & uxorem, hoc modo & iſtas relinquere, ſi talis conditio propoſita fuerit, ut niſi dimiſſo Chriſto eas habere non poſſit. Nam ſi aliter huic ſæculo renuntiat, quando accedit ad fidei ſacramentum, facit quod de lapſis beatus Cyprianus ingemit, dicens, *Sæculo verbis ſolis renuntiantes, & non factis.* De hoc quippe dicitur, cùm veniente tentatione, magis iſta metuit amittere, quàm Chriſtum negare, *Ecce homo qui cœpit ædificare, & non potuit perficere.* (Luc. 14. 30.) Ipſe eſt etiam, qui cùm adhuc longè eſſet adverſarius ejus, miſit legatos quærens pacem; id eſt, nondum affligente, ſed adhuc imminente ac minante tentatione, ut iis non careat, quæ plus diligit, ad relinquendum Chriſtum negandumque conſentit. Et multi ſunt tales, qui etiam putant ſibi ad augendas opes ſuas, & multiplicanda delectamenta terrena, religionem ſuffragari debere Chriſtianam.

35. Sed non ſunt tales divites Chriſtiani, qui licèt iſta teneant, non tamen ab eis ita tenentur, ut hæc Chriſto anteponant; quia veraci corde ſæculo renuntiarunt, ut nullam ſpem in talibus ponant. Hi uxores & filios univerſaſque familias ad Chriſtianam religionem tenendam ſanâ erudiunt diſciplinâ. Horum domus hoſpitalitate ferventes, recipiunt juſtum in nomine juſti, ut mercedem juſti accipiant. Frangunt eſurienti panem ſuum, nudum veſtiunt, captivum redimunt, theſaurizant ſibi fundamentum bonum in futurum, ut apprehendant veram vitam. Et ſi fortè pro fide Chriſti pecuniaria damna perpetienda ſunt, oderunt divitias ſuas: ſi ſuorum orbitates vel ſeparationes pro Chriſto minatur hic mundus, oderunt parentes, fratres, filios, uxores: poſtremò ſi de ipſa hujus corporis vita cum adverſario paciſcendum eſt, ne deſertus deſerat Chriſtus, oderunt inſuper animam ſuam. De iis quippe omnibus mandatum acceperunt, quòd aliter diſcipuli Chriſti eſſe non poſſint.

36. Nec tamen quia præceptum eſt eis, ut oderint pro Chriſto & animas ſuas, vendendas eas habent, aut illatis ſibi manibus effundendas: ſed parati ſunt eas amittere pro Chriſti nomine moriendo, ne mortui vivant Chriſtum negando. Sic etiam divitias, ad quas vendendas parati non fuerunt monente Chriſto, ad perdendas eas debent parati eſſe pro Chriſto, ne cum eis pereant perdito Chriſto. Habemus hinc utriuſque ſexus divites clariſſimaſque perſonas martyrij gloriâ ſublimatas. Ita multi, quos rerum ſuarum venditione piguerat antè perfici, Chriſti imitatâ paſſione ſunt repentè perfecti: & qui nonnullam infirmitatem carnis & ſanguinis ſuis divitiis perfecerunt, ſubitò adversùs peccatum pro fide uſque ad ſanguinem certarunt. Quibus autem non provenit corona martyrij, neque illius perfectionis de vendendis rebus ſuis conſilium tam grande tamque præclarum receperunt, & tamen à damnabilibus immunes criminibus eſurientem Chriſtum paverunt, ſitienti potum dederunt, nudum veſtierunt, peregrinantem ſuſceperunt, non ſedebunt quidem cum Chriſto ſublimiter judicaturi, ſed ad ipſius dexteram ſtabunt miſericorditer judicandi. (Matt. 5. 7.) Beati enim miſericordes, quoniam ipſorum miſerebitur Deus. Et judicium ſine miſericordia fiet illi qui non fecit miſericordiam. (Jac. 2. 13.) Superexſultat autem miſericordia judicio.

37. Proinde iſti deſinant contra Scripturas loqui, & in ſuis exhortationibus ad majora ſic excitent, ut minora non damnent. Num enim & ſanctam virginitatem aliter exhortando perſuadere non poſſunt, niſi conjugalia vincula damnaverint, cùm docente Apoſtolo, unuſquiſque donum proprium habeat à Deo, alius ſic, alius autem ſic? (1. Cor. 7. 7.) Ambulent itaque perfectionis viam, venditis omnibus ſuis rebus, & miſericorditer erogatis. Sed ſi verè pauperes Chriſti ſunt, & non ſibi, ſed Chriſto colligunt, infirmiora ejus membra quare puniunt antequam ſedes judiciarias acceperint? Si enim tales erunt, qualibus Dominus dicit, *Sedebitis ſuper duodecim ſedes judicantes duodecim tribus Iſraël:* (Matt. 19. 28.) & de qualibus Apoſtolus dicit, *Neſcitis quoniam Angelos judicabimus;* (1. Cor. 6. 3.) præparent ſe potiùs non criminoſos, ſed religioſos divites recipere in tabernacula æterna, à quibus amici facti ſunt de mammona iniquitatis. Puto enim quòd quidam eorum, qui hæc impudenter atque imprudenter garriunt, à divitibus Chriſtianis & piis in ſuis neceſſitatibus ſuſtentantur. Habet enim Eccleſia quodammodo ſuos milites, & quodammodo Provinciales. Unde dicit Apoſtolus; *Quis militat ſuis ſtipendiis umquam?* (1. Cor. 9. 7.) Habet & vineam & plantatores, habet gregem & paſtores. Unde conſequenter dicit, *Quis plantat vineam, & de fructu ejus non edit? Quis paſcit gregem, & de lacte ejus non percipit?* Quamvis talia diſputare, qualia iſti diſputant, non ſit militare, ſed rebellare; non ſit plantare vineam, ſed eradicare; non ſit paſcendos congregare, ſed perdendos à grege ſeparare.

38. Sicut autem ipſi qui divitum religioſis obſequiis aluntur atque veſtiuntur, (neque enim ad ſuas neceſſitates nihil accipiunt, niſi ab eis qui res ſuas vendunt,) non tamen judicantur atque damnantur ab excellentioribus Chriſti membris, qui majori virtute, quam multùm commendat Apoſtolus, ſuis ſe manibus tranſigunt: ſic nec iſti damnare debent inferioris meriti Chriſtianos, quorum [a] opibus tranſiguntur, ſed rectè vivendo & rectè docendo magis eis dicere, Si nos vobis ſpiritalia ſeminavimus, (Ibid. 11.) magnum eſt, ſi veſtra carnalia metamus? Multo quippe minori impudentiâ ſervi Dei, qui manuum ſuarum honeſtis operibus venditis vivunt, damnant iſtos à quibus nihil accipiunt, quàm iſti qui propter aliquam corporis infirmitatem non valentes manibus operari, damnant eoſipſos, de quorum facultatibus vivunt.

39. Ego qui hæc ſcribo, perfectionem de qua Dominus locutus eſt, quando ait diviti adoleſcenti, *Vade, vende omnia quæ habes, & da pauperibus, & habebis theſaurum in cælo: & veni ſequere me,* (Matt. 19. 21.) vehementer adamavi, & non meis viribus, ſed gratiâ ipſius adjuvante ſic feci. Neque enim quia dives non fui, ideo minùs mihi imputabitur. (Auguſtinus omnia dimiſit.) Nam neque ipſi Apoſtoli, qui priores hoc fecerunt, divites fuerunt. Sed TOTUM MUNDUM DIMITTIT, qui & illud quod habet, & quod optat habere, dimittit. Quantum autem in hac perfectionis via profecerim, magis quidem novi ego, quàm quiſquam alius homo; ſed magis Deus quàm ego. Et ad hoc propoſitum quantis poſſum viribus alios exhortor, & in nomine Domini habeo conſortes, quibus hoc per meum miniſterium perſuaſum eſt: ſic tamen ut præcipuè ſana doctrina teneatur, nec eos qui iſta non faciunt, vanâ contumaciâ judicemus, dicentes eis nihil prodeſſe quod pudicè quamvis conjugaliter vivunt, quod domos ſuas & familias Chri-

[a] Editi, *operibus.* cujus loco unus è Vaticanis MSS. ſubſtituit, *opibus.*

CLASSIS III. AN. 414.

stianè regunt; quod operibus misericordiæ sibi thesaurizant in posterum; ne ista disputando non Scripturarum sanctarum tractatores, sed earum accusatores inveniamur. Quod ideo commemoravi, quoniam isti quando talia dicere prohibentur ab eis, qui hoc Domini consilium non ceperunt, respondent eos talia disputari nolle, quoniam vitiis suis favent, & dominica præcepta implere detrectant: quasi non, ut de iis taceam, qui, licèt infirmiores, religiosè tamen utuntur divitiis, etiam ipsi cupidi & avari malè his utentes, & in terreno thesauro cor luteum figentes, quia & ipsos necesse est usque ad finem portet Ecclesia, sicut illa retia usque ad littus pisces malos, tolerabiliores in ea sint quàm isti, qui talia sermocinando & disseminando, ita se videri magnos volunt, quia divitias suas vel quantulacumque patrimonia ex præcepto Domini vendiderunt, ut ejus hereditatem, quæ usque ad fines terræ dilatatur atque diffunditur, hac doctrinâ non sanâ perturbare atque evertere moliantur.

CAPUT V. Respondet ad quæstionem 5. de cavenda juratione.

40. UNDE quia ex hac quidem occasione, sed tamen jam breviter dixi, quid etiam de Ecclesia Christi in hoc sæculo sentiam, id est quia usque ad finem hujus sæculi necesse est portet bonos & malos, quoniam & hoc inter tuas quæstiones interrogasti, prolixam epistolam jam tandem aliquando concludam. Jurationem cave quantum potes. MELIUS quippe nec verum juratur, quàm jurandi consuetudine, & in perjurium sæpe caditur, & semper perjurio propinquatur. Sed illi, quantum aliquos eorum audivi, quid sit jurare prorsus ignorant: putant enim se non jurare, quando in ore habent, *Scit Deus:* &, *Testis est Deus:* &, *Testem Deum invoco super animam meam:* quia non dicitur, *per Deum:* & quia talia reperiuntur in apostolo Paulo. Sed etiam illa ibi contra eos inventa est, quam [a] confitentur esse jurationem, ubi ait Apostolus, *Quotidie morior, per vestram gloriam fratres, quam habeo in Christo Iesu Domino nostro.* In græcis enim codicibus reperitur omnino esse hanc jurationem, ne quis in latina lingua hoc sic intelligat dictum, *per vestram gloriam*, quomodo dictum est, *per meum adventum iterum ad vos:* & multa similia, ubi dicitur, per aliquid, & non est juratio. Sed non ideo quia in suis litteris juravit Apostolus, vir in veritate firmissimus, ludus nobis debet esse juratio. Multo enim tutiùs, ut dixi, quantum ad nos adtinet, numquam juramus, ut sit in ore nostro, *Est est, non non*, sicut Dominus monet. Non quia peccatum est, verum jurare: sed quia gravissimum peccatum est falsum jurare: quo citiùs cadit, qui consuevit jurare.

2. Cor. 11. 2. Rom. 1. 9. Philip. 1. 8. 2. Cor. 1. 23. 1. Cor. 15. 31. Matt. 5. 37.

41. Accepisti quod mihi videtur: meliùs exponant ista meliores: non isti quorum novi jam sententiam reprobandam, sed alij qui veraciter possunt. Nam & ego paratior sum discere quàm docere; & tu magnum conferes beneficium, si ea quæ illic à sanctis fratribus adversùs istorum vaniloquia disseruntur, non me facias ignorare. In Domino rectè & fideliter vivas dilectissime fili.

EPISTOLA CLVIII. *

* Aliàs CCLVIII. quæ autem 158. erat, nunc 139.

Evodius Uzalensis episcopus laudabiles mores ac felicem adolescentis cujusdam obitum prosecutus, ejusque & aliorum defunctorum narratis apparitionibus, inquirit utrùm anima per mortem soluta non omni careat corpore, quo possit ferri de loco in locum. Tum edoceri cupit qua va-

A ria ratione de Deo & hominibus dicitur sapientia.

Domino venerabiliterque dilectissimo fratri & consacerdoti AUGUSTINO, *& fratribus qui tecum sunt*, EVODIUS *& fratres qui mecum sunt in Domino salutem.*

I. DEBITUM *flagito epistolæ, quam misi; & volui primò illud discere quod interrogavi, & postea hoc requirere. Audi rem, quia dignaris, quæ me fecit impatientem, ut & id festinarem nosse, si fieri potest, in hac vita. Quemdam puerum habui presbyteri Armeni Melonitani filium notarium: hunc jam sæculo se mergentem, nam scholastico proconsulis excipiebat, per meam eruit Deus humilitatem. Fuit quidem, ut puerilis ætas habet, promtus, aliquantulum inquietus, at accedente ætate (nam vigesimo & secundo anno solvitur) ita eum gravitas morum, & custos bona vita ornavit, ut satis delectet ejus habere memoriam. Erat autem strenuus in notis, & in scribendo bene laboriosus, studiosus quoque esse cœperat lectionis, ut ipse meam tarditatem causâ legendi nocturnis horis exhortaretur; nam aliquanto tempore noctis mihi ipse legebat, cùm omnia siluissent: nec volebat præterire lectionem, nisi intellexisset, & tertiò & quartò repetebat, & nec dimittebat, nisi sibi apparuisset quod quærebat. Cœperam eum non quasi puerum & notarium habere, sed amicum quemdam satis necessarium & suavem. Delectabant enim me fabulæ ipsius.*

Scripta videtur circiter hoc tempus.

B / C

2. *Optabat quoque, quod ei præstitum est, dissolvi & esse cum Christo. Nam ægrotavit sexdecim diebus apud parentes suos, & memoriæ vi de Scripturis penè tota ægritudine loquebatur. Sed ut ad finem vitæ proximus esse cœpit, psallebat audientibus omnibus,* Desiderat & properat anima mea ad atria Dei: *& post hæc iterum psallebat,* Impinguasti in oleo caput meum, & poculum tuum inebrians quàm præclarum est! *Ibi fuit occupatus, hac se oblectabat consolatione. Deinde cùm solvi cœpisset, signare se cœpit in fronte, ita ut sic descenderet manus ad os, quod sibi cupiebat signare, cùm jam interior homo, & bene renovatus de die in diem, domum luteam dimisisset. Mihi tantum gaudium accrevit, ut arbitrer quòd dimisso proprio corpore in meum animum ingressus sit, & ibi mihi quamdam luciditatem præsentiæ suæ præstet, quia liberatione & securitate illius nimis gaudeo; dici non potest. Non enim levem ei exhibui sollicitudinem, timens ætati adolescentis. Nam curavi ex eo quærere, ne fortè feminæ contagione fuisset pollutus: liberum se esse testatus est, magis ut nostrum gaudium cumularetur. Solutus est ergo. Exsequias præbuimus satis honorabiles, & dignas tantæ animæ, nam per triduum hymnis Dominum collaudavimus super sepulcrum ipsius, & redemtionis sacramenta tertio die obtulimus.*

D / E / F

Phil. 1. 23. Psal. 83. 3. Psal. 22. 5.

3. *Sed ecce post biduum quædam vidua honesta Urbica de Figentibus, quæ duodecim se annos viduam dicebat, ancilla Dei, somnium vidit tale. Videt quemdam diaconum ante quadriennium corpore exutum, cum servis & ancillis Dei virginibus & viduis palacium præparare. Ornabatur autem, ut claritas loci fulsisset, & locus omnis argenteus putaretur. Cùm illa studiosiùs interrogasset cuinam hoc præpararetur? Respondit ille diaconus, Puero qui hesterno consumtus est, filio presbyteri præparari. Et in eodem palatio quemdam senem candidatum apparuisse, qui juberet duobus candidatis, ut pergerent, & corpus ablatum de sepulcro ad cælum levarent. Cúmque, inquit, de sepulcro corpus*

G

fuisset

[a] Lov. & plerique MSS. *quam non confitentur.* At Bad. Am. Er. & MS. Cisterciensis negatione carent.

Classis III. An. 414.

fuisset assumtum atque in cælum levatum, ramos rosarum virginum (sic enim clausæ appellari solent) de eodem sepulcro surrexisse.

4. Narravi quid fuerit gestum. Modò quæstionem audire dignare, & doce quod quæro. Cogit enim me istius animæ migratio talia percunctari. Cùm in corpore sumus, est nobis sensus interior solers pro agilitate studij nostri, & tanto vigilantior & ferventior, quanto fuerimus studiosiores, & adhuc impedimento corporis retardari nos videtur esse probabile. Quis autem omnia, quæ animus ex corpore patitur, poterit enarrare? B inter has turbas & molestias, ex suggestionibus, ex tentationibus, ex necessitatibus, diversisque calamitatibus venientes, fortitudinem suam non deserit animus, resistit, vincit, aliquando vincitur. Tamen quoniam meminit sui, agilior & sollicitior efficitur excitatus tantis laboribus, & rumpit quosque nodos malitiæ, & transit ad meliora. Quid dicam dignatur intelligere sanctitas tua. Ergo cùm in hac vita sumus, talibus egestatibus impedimur, & tamen, sicut scriptum est, supervincimus per eum qui dilexit nos. (Rom. 8. 37.) Exeuntes de corpore, & onus omne, & agile peccatum evadentes, qui C sumus?

5. Et primum quæro utrùm aliquod corpus sit, quod rem incorpoream, hoc est ipsius animæ substantiam non deserat, cùm dimiserit hoc terrenum corpus, ne fortè de quatuor unum sit, aut aërium, aut ætherium. Cùm enim incorporea sit anima, si omni corpore caret, jam una est omnium. Et ubi erit ille dives purpuratus, & Lazarus vulneratus? (Luc. 16.) Quomodo etiam meritis discernentur, ut ille pœnam, ille gaudium habeat, [a] si una D ex omnibus incorporeis apparuerit anima. si tamen figuratè illa significata non sunt. Certum est autem, quæ locis tenentur, corporibus tenentur, ut ille dives in flamma, & pauper ille in sinu Abrahæ. Si loca sunt, corpora sunt, & in corporibus animæ sunt; in corpore autem si pœnæ vel præmia in conscientiis sunt. Quævis est ista una anima, effecta ex multis animis, affligatur, & lætetur in una, ut appareat substantia ex multis animis collecta; aut si hoc dicitur quemadmodum una res animus incorporeus, & in eo memoria est, & voluntas, E & intellectus, & hæ omnes caussæ incorporeæ sunt, & habent officiorum congruam [b] portionem, nec tamen altera alteram impedit. Vtcumque puto posse responderi, ut & aliquas pœnæ, & aliquas præmia comitentur in una ex multis animis collecta substantia.

6. Aut si non ita est, quid impedit si unusquisque animus, cùm corpore hoc solido caret, aliud habeat corpus, ut ipse animus semper aliquod corpus animet; aut quò transitum facit, si ulla regio est, ad quam eum necessitas ire compellit? Quandoquidem & ipsi Angeli nec multi dici possunt, si non corporibus numerentur; ut ait ipsa Veritas in Evangelio, Possem rogare Patrem meum ut duodecim mihi legiones Angelorum misisset. Deinde cùm constet Samuelem in corpore fuisse visum, quando excitatus est ad petitionem Saül; & Moysen, cujus corpus sepultum est secundùm (Matt. 17. 3.) Evangelium, manifestum sit in corpore eum venisse ad Dominum in monte, cùm constitissent. Quamquam & in apocryphis, & in secretis ipsius Moysi, quæ scriptura caret auctoritate, tunc cùm adscenderet in montem ut morcretur, vi corporis efficitur, ut aliud esset quod terræ mandaretur, aliud quod Angelo comitanti sociaretur. Sed non satis urget me apocryphorum præferre sententiam, illis superioribus rebus definitis. Videndum ergo, & sive auctoritate sive ratione indagandum quod

A quæritur. Sed dicitur quòd resurrectio futura ostendat eam omni corpore caruisse. Nec satis impedit, quandoquidem illi Angeli, qui invisibiles etiam sunt, cum corporibus apparere voluerunt, & videri, & quæcumque illa positio corporum sit, eorum spiritibus digna, tamen apparuerunt ad Abraham & ad Tobiam. Ita fieri potest ut resurrectio quidem carnis istius, quæ bene creditur futura sit, tamen sic anima illa reddatur, ut corpore aliquo numquam caruisse reperiatur. Cùm enim ex quatuor elementis corpus ipsum constet, unum videtur amittere calidum scilicet, cùm è corpore isto migrare videatur. Nam remanet quod terrenum est, & liquor non deest, nec frigidæ materiæ elementum abest: solum illi eximitur calidum; quod fortè secum ipse animus trahit, si de loco ad locum migrat. Hoc interim de corpore dixerim. (Gen. 18. 2. Tob. 12. 15.)

7. Videtur quoque mihi, quòd si in corpore positus, ut jam dixi, vegeto strenua utitur mentis intentione, quanto magis expeditus, agilis, vegetus, fervens, strenuus, intentus erit, & capacior efficitur ac melior, ut in corpore positus gustaverit virtutem. Quo deposito magis quoque absterса nube, totus serenus effectus est, in tranquillitate sine tentatione positus, videat quod desideraverit, amplexetur quod amavit. Recordetur quoque & amicorum, & quos jam præmiserat, agnoscat, & quos post se dimisit; fortè sic est, ego nescio, discere quæro. Satis autem me perturbat, si soporem quemdam accipit animus ipse, ne talis sit, qualis cùm dormit in corpore constitutus, quasi sepultus, & in spe tantùm vivens: ceterùm nihil habens, nihil sciens; maximè si somnio nullo pulsetur. Quæ res vehementer terret, & quasi exstinctum indicat animum.

8. Illud etiam quæro, si corpus habere fuerit indagatus, utrùm & aliquo sensu non careat? Certè si non odorandi necessitas ei, ut puto, ingeri potest, neque gustandi, sed nec tangendi: dubito remanere videndi & audiendi. Nam quid est quod audire dicuntur dæmones, non in omnibus quos vexant, nam & in his quæstio est; sed etiam cùm apparent in corporibus suis. De visu autem quomodo transeunt de loco in locum, si corpus habent, si sensu visibili duce carent? Putas non ita sunt animæ humanæ cùm de corporibus egrediuntur, ut & corpus aliquod habeant, & sensu aliquo non careant? Quid est & illud, quòd plerique mortui visi sunt in domibus ita ingredi, ut soliti sunt, aut per diem, aut per noctem à vigilantibus, ab ambulantibus? Non hoc semel audivi, & illud quod dicitur plerumque in quadam particula noctis, in locis in quibus humata corpora sunt, & maximè in basilicis fieri tumultus & orationes. Non enim ab uno hoc audisse me memini; nam testis est F visionis istius vir quidam sanctus presbyter, qui multitudinem talium de baptisterio exeuntium in corporibus lucidis, & postea in medio ipsius ecclesiæ orationes advertit. Hæc ergo omnia aut illi nostræ inquisitioni favent, aut si fabulæ sunt, mirum: tamen vellem aliquid ex hac re nosse, quia veniunt, & visitant, & videntur exceptis somniis.

9. Ex quibus alia nascitur quæstio. Non enim modo phantasiam ego curo, quam sibi cor ineruditum fingit. G visitationes loquor. Quomodo apparuit Ioseph per somnium, quomodo plerique visitati sunt. Sic ergo & nostri quos præmisimus aliquando veniunt, ipsi apparent per somnium, & loquuntur. Nam memini me ego ipse, & Profuturum, & Privatum, & Servilium, quos memini sanctos viros de monasterio [c] præcessisse locutos mihi, & ita factum fuisse, ut dixerunt. Aut si aliquis spiritus (Matt. 1. 20.)

[a] Lov. habeat. Summa &c. Sed veriùs MS. Vatic. habeat, si una.
[b] Vaticanus codex habet, proportionem.

[c] Vaticanus MS. processisse.

CLASSIS III. AN. 414

melior est, qui eorum figuram assumit, & mentem visitat, viderit ille cui omnia nuda à summa cervice sunt. Si quid ergo de his omnibus tuæ sanctitati dominus per rationem loqui dignabitur, rogo ut facere me digneris participem hujus scientiæ. Præterire autem & hoc nolui; fortè enim pertinet ad inquisitionem meam.

10. *Puer ipse de quo agitur, tempore quo solvebatur, exhibitus quodammodo pergit. Nam videtur per somnium condiscipulus & conlector ipsius, cum quo mihi excipiebat, qui jam ante octo menses corpore erat exemtus, venisse. Cùm interrogaretur ab eo, qui eum tunc cernebat, cur advenisset; ait ille, Ad amicum meum hunc ducendum veni: & ita factum est. Nam & in domo ipsa seni cuidam penè vigilanti, apparuit homo laurum portans in manu, scriptum. At ubi ille visus est, adjungitur adhuc, quòd post exitum pueri, pater ipsius presbyter cum sene Theasio in monasterio esse cœperant consolandi se gratiâ, sed post tertium diem pueri defuncti, videtur idem puer ad monasterium ingressus, & à quodam fratre per quoddam somnium interrogatur, utrùm sciret se fuisse mortuum? dixit se scire. utrùm fuisset à Deo receptus? & hoc secum magna retulit gratulatione. Cúmque caussa quæreretur cur advenisset, ait tunc ille, Missus sum ut exhibeam patrem meum. Evigilat cui hæc ostendebantur, & narrat. Pervenit usque ad aurem episcopi Theasii. Qui permotus objurgavit dicentem, ne facilè perveniret ad aurem presbyteri, & perturbaretur tali nuntio. Quid diu? Post dies fortè quatuor visitationis cùm loquitur, nam modicam senserat febriculam, periculum nullum erat, medicus aberat, qui penitùs sollicitudinem nullam esse testaretur. at ubi se in lectum inclinavit, solutus est idem presbyter. Nec taceo, & in hoc ipso die quo puer solvebatur, petit patrem ad pacem, & petit tertiò, & in singulis osculis dicebat patri, Pater dicamus Deo gratias; & patrem cogebat ut pariter secum dixisset, quasi communem exhortans ad migrandum ex hac vita. Nam inter utrosque septem dies medii numerantur. Quid fiet de tantis rebus? Quis erit occultarum istarum caussarum fidelissimus magister? Æstus cordis mei refundit se tibi in tempore angustiæ. Dispensatio exitus pueri, ejusque patris est manifesta, quia duo passeres non cadent ad terram sine voluntate Patris.* (Matt. 10. 29.)

11. *Animam ergo omni corpore carere penitùs non posse, illa res, ut puto, ostendit, quia Deus solus omni corpore semper caret. Post transitum autem animam, quam magis vigilantiorem fore arbitror, expositio tantæ molis corporeæ ostendit, tunc enim in actione & cognitione expedita tanto vinculo, ut puto apparet præstantior, & omnis illa quies spiritalis, omnibus perturbationibus & erroribus liberam demonstrat, non marcidam, & quasi segnem, & torpidam, & implicatam facit: quippe cui sufficit perfrui etiam ipsa libertate, quam adepta est, cùm mundo & corpore caret; nam intellectum eâ pasci, & ponere os spirituale ad fontem vitæ prudenter dixisti, ubi est felix & beata proprietate mentis suæ. Nam aliquando ego Servilium fratrem post ejus exitum per somnium vidi adhuc positus in monasterio, qui dixit, quòd nos per rationem laboremus tendere ad intellectum, se autem & tales in ipsa contemplationis delectatione manere.*

12. *Peto quoque ut quot modis sapientia dicatur, ostendas mihi, ut sapientia Deus, ut sapientia animus sapiens, quomodo dicitur ut lux, ut sapientia Beseleel qui fabricatus est Tabernaculum, vel unguentarium, ut sapientia Salomonis, vel si qua est alia, & quid invicem distent: & utrùm una illa sapientia æterna cum Patre in his gradibus intelligenda sit, quomodo diversa munera dicuntur Spiritus-sancti, qui dividit unicuique propria prout vult. An exceptâ illâ solâ sapientiâ, quæ facta non est, istæ factæ sunt, & propriam habent substantiam? An effecta sunt & ex definitione operis acceperunt? Multa requiro, det tibi Dominus & gratiam inveniendi, & sapientiam dictandi, & ad nos celeriter scribendi. Imperitè & rusticè scripsi: sed quia dignaris nosse quid quæram, per Christum Dominum obsecro ut in his corrigas me, & doceas quod intelligis me scire cupere.*

EPISTOLA CLIX. *

* Aliàs C. quæ autem 159. erat, nunc 133.

Augustinus Evodio respondens ad quæstiones de anima soluta corpore & de visis prodigiosis.

Domino beatissimo, & venerabili ac desiderabili fratri ac consacerdoti meo EVODIO, & tecum fratribus, AUGUSTINUS & mecum fratres in Domino salutem.

1. FRATER iste nomine Barbarus, servus Dei est jam diu apud Hipponem constitutus, & verbi Dei fervidus ac studiosus auditor. Desideravit ad tuam sanctitatem litteras nostras; in quibus tibi eum in Domino commendamus, tibique per eum salutem debitam dicimus. Litteris autem sanctitatis tuæ, quibus ingentes texuisti quæstiones, respondere operosissimum est, etiam otiosis & multo majore, quàm nos sumus, præditis facultate disserendi & acrimoniâ intelligendi. Duarum sanè epistolarum tuarum, quibus multa & magna conquiris, una nescio quomodo aberravit, & diu quæsita non potuit reperiri: altera verò, quæ inventa est, habet commendationem suavissimam servi Dei boni & casti adolescentis, quomodo ex hac vita migraverit, & quibus visionum fraternarum adtestationibus meritum ejus vobis insinuari potuerit. Deinde ex hac occasione proponis & versas de anima obscurissimam quæstionem, utrùm cum aliquo corpore egrediatur è corpore, quò possit ad corporalia loca ferri, vel locis corporalibus contineri. Hujus igitur rei tractatus, si tamen ad liquidum à talibus quales nos sumus examinari potest, curam atque operam negotiosissimam postulat, ac per hoc mentem ab his occupationibus otiosissimam. Si autem breviter vis audire quid mihi videatur, nullo modo arbitror animam è corpore exire cum corpore. (Scripta post superiorem.)

2. Visiones autem illæ futurorumque prædictiones quomodo fiant, ille jam explicare conetur, qui novit qua vi efficiantur in unoquoque animo tanta, cùm cogitat. Videmus enim, planéque cernimus in eo fieri rerum multarum visibilium, & ad ceteros corporis sensus pertinentium, innumerabiles imagines: quæ non interest quàm ordinatè vel turbidè fiant; sed tantùm quia fiunt, quod manifestum est, qua vi & quomodo fiant quisquis potuerit explicare, (quæ omnia certè quotidiana sunt atque continua,) audeat præsumere aliquid ac definire, etiam de illis rarissimis visis. Ego autem tanto minùs hoc audeo, quanto minùs id quoque in nobis, quod vitâ continuâ vigilantes dormientesque experimur, quo pacto fiat explicare sufficio. Nam cùm ad te dictarem hanc epistolam, teipsum animo contuebar, te utique absente atque nesciente, & quomodo possis his verbis moveri, secundùm notitiam quæ mihi de te inest, imaginabar, atque id quonam modo in animo meo fieret, capere ac

Classis III. An. 414.

investigare non poteram, certus tamen non fieri corporeis molibus, nec corporeis qualitatibus, cùm corpori simillimum fieret: hoc interim habeas, ut ab occupato & festinante dictatum. In duodecimo autem libro eorum quos *de Genesi* scripsi, versatur hæc quæstio vehementer, & ex multis rerum expertarum atque credibiliter auditarum exemplis disputatio illa silvescit. Quid in ea potuerimus vel effecerimus, cùm legeris, judicabis; si tamen Dominus dignabitur donare, ut eos mihi libros, quantum possum congruenter emendatos, jam liceat edere, & multorum fratrum exspectationem non jam longa disputatione suspendere.

3. Narrabo autem unum aliquid breviter unde cogites: Frater noster Gennadius, notissimus ferè omnibus, nobisque carissimus medicus, qui nunc apud Carthaginem degit, & Romæ suæ artis exercitatione præpolluit, ut hominem religiosum nosti, atque erga pauperum curam impigrâ misericordiâ facillimoque animo benignissimum, dubitabat tamen aliquando, ut modò nobis retulit, cùm adhuc esset adolescens, & in his eleemosynis ferventissimus, utrùm esset ulla vita post mortem. Hujus igitur mentem & opera misericordiæ quoniam Deus nullo modo desereret, apparuit illi in somnis conspicuus juvenis & dignus intendi, eique dixit, Sequere me. Quem dum sequeretur, venit ad quamdam civitatem, ubi audire cœpit à dextera parte sonos suavissimæ cantilenæ ultra solitam notamque suavitatem. Tunc ille intento quidnam esset, ait, hymnos esse beatorum atque sanctorum. Sinistra autem parte quid se vidisse retulit, non satis memini. Evigilavit, & somnium [a] fugit, tantumque de illo, quantum de somnio cogitavit.

4. Alia verò nocte, ecce idem ipse juvenis eidem rursus apparuit, atque ab illo utrùm cognosceretur interrogavit: respondit iste quòd eum bene planéque cognosceret. Tunc ille quæsivit, ubi se nosset. Nec memoriæ defuit quid iste identidem responderet, totumque visum illud hymnosque sanctorum, ad quos audiendos eo duce venerat, quâ recentissimos recordabatur facilitate narravit. Hîc ille percontatus est, utrúmnam id quod narraverat, in somnis vidisset, an vigilans: respondit, in somnis. At ille, Bene, inquit, recolis: verum est, in somnis illa vidisti; sed etiam nunc in somnis te videre scias. Hæc cùm audisset iste, ita esse credidit, atque id responsione firmavit. Tunc qui hominem docebat, adjecit, & ait, Ubi est modò corpus tuum? Ille respondit, In cubiculo meo. Scisne, inquit ille, in eodem corpusculo nunc illigatos esse, & clausos, & otiosos oculos tuos, nihilque illis oculis te videre? Respondit, Scio. Tunc ille, Qui sunt ergo, inquit, isti oculi quibus me vides? Ad hoc iste non inveniens quid responderet, obticuit. Cui hæsitanti, ille quod his interrogationibus docere moliebatur, aperuit; & continuò, Sicut, inquit, illi oculi carnis tuæ utique in dormiente atque in lectulo jacente, nunc vacant, nec aliquid operantur, & tamen sunt isti quibus me intueris, & ista uteris visione: ita cùm defunctus fueris, nihil agentibus oculis carnis tuæ vita tibi inerit qua vivas, sensusque quo sentias. Cave jam deinceps ne dubites vitam manere post mortem. Ita sibi homo fidelis, ablatam dicit hujus rei dubitationem. quo docente, nisi providentiâ & misericordiâ Dei?

5. Ista narratione dixerit aliquis tantæ rei nos non solvisse, sed [b] vinxisse quæstionem. Verumtamen cùm his verbis credere, vel non credere, liberum cuique sit; seipsum quisque habet, quò se avocet ad profundissimam quæstionem. Et vigilat homo, & dormit homo quotidie, & cogitat homo: dicat unde fiant ista similia formis, similia qualitatibus, similia motibus corporum, nec tamen materie corporali, dicat si potest. Si autem non potest, quid se præcipitat de rarissimis aut inexpertis quasi definitam ferre sententiam, cùm continua & quotidiana non solvat? Ego autem quamvis quo modo fiant ista veluti corporea sine corpore, verbis prorsus explicare non possim: tamen sicut scio non ea corpore fieri, utinam sic scirem quo modo discernerentur, quæ videntur aliquando per spiritum, & per corpus videri putantur; quove modo distinguantur visa eorum, quos error vel impietas plerumque deludit, quando visis piorum atque sanctorum similia pleraque narrantur; quorum exempla si commemorare voluissem, tempus mihi potiùs quàm copia defuisset. In Domini misericordia vegeteris Domine beatissime, & venerabilis & desiderabilis frater.

EPISTOLA CLX.*

* *Aliàs* CCXLVI. *quæ autem 160 erat, nunc 134.*

Evodius Augustino, movens quæstionem de ratione & Deo.

EVODIUS [c] AUGUSTINO *Episcopo salutem.*

Scripta circ. idem tempus.

1. PERFECTA *ratio illa est, quæ omnium rerum præstat scientiam, & maximè æternarum rerum, quæ intellectu comprehenduntur: hanc æternam esse, æternam esse debuisse; æternum illud esse, quod nec cœpit, nec mutatur, nec variatur, ipsa docet atque ostendit ratio: quam necesse est esse æternam, non solùm quòd æterna doceat & demonstret, sed multo magis, quòd ipsa æternitas non potest esse sine ratione. Quia, arbitror, non esset æternitas, si ratio ipsa æterna non fuisset. Deinde Deum esse vel esse debuisse, nec aliter fieri debere, quàm ut Deus esset, ratio demonstrat. Quæ utique sive essent qui hoc scirent, sive non essent, tamen cùm æternus sit Deus, dubitandum non est æternam esse rationem, quæ Deum esse oportuisse intenderet, & ita ut illi se demonstraret esse coæternam.*

2. *Sunt autem quædam quæ ratione coguntur ut sint, ut anterior sit ratio, & effectus posterior ejus rei, quam futuram esse ostendit ratio: ut verbi gratiâ, cùm mundus factus est, ratio habuit ut fieret mundus. Prior ergo ratio quàm mundus est. Ea ergo quæ scivit ratio futura esse, subsecuta sunt, ut sit princeps ratio, postea mundi operatio. Iam nunc quoniam ratio ostendit Deum esse, vel necesse esse ut Deus esset, quid cui præponemus? Rationem Deo, aut rationem mundo, an Deum rationi, sine qua Deum nullatenus esse probabile est? Si enim Deum esse æternum, est ratione esse æternum, quæ est ratio? Ergo aut Deus est, aut Dei est, ut ipsa docet ratio: quæ si ipsa est Deus, ratio ostendit Deum esse rationem, & possunt ista coæva & coæterna esse. Si autem Dei est similitudo hæc ratio, ostendit rationem Dei esse similiter: & hoc erit coævum & coæternum. Deum autem esse similiter fieri non posse, nisi esset Deus, ipsa ratio ostendit: quæ*

[a] In MSS. propè omnibus, *& somnium ut fuit* fortè pro, *aufugit.*
[b] Editi, *auxisse.* At in MSS. melioris notæ, *vinxisse.*
[c] Salutationis formula desideratur in MSS. solùmque habetur, *Epistola sancti Evodij*; sive uti constanter in plerisque codicibus scribitur, *Eubodij.*

Classis III. An. 414.

ratio si auferatur, quod dictu nefas est, non erit Deus, si ratio non ostenderit necesse esse Deum. Tunc ergo Deus est, cùm ejus ratio ostendit ut sit Deus. Deus ergo quia est: sine dubio est ratio, quæ docuit quia est.

3. *Quid ergo est, si dici potest, in Deo primum, ratio an Deus? Sed Deus non erit, nisi fuerit ratio quæ doceat Deum esse debere. Ratio quoque non erit, nisi Deus erit. Nihil ergo ibi primum & postremum. Natura ergo hæc divina simul quodammodo habet & rationem & Deum. Unum autem unum generat, aut ratio Deum, aut Deus rationem. Subjectum autem, aut in subjecto forte dicatur ratio & Deus. Deus & ratio unus in uno. Bene autem Deus generat rationem: quia ratio Deum esse demonstrat. Intelligitur autem Deus à ratione ut Filius à Patre, & ratio à Deo, ut Pater à filio. Nam & ipsa ratio cum Deo Deus est. Neque enim Deus aliquando sine ratione fuit, aut ratio sine Deo. Tunc enim Deus est si est ratio, & tunc Filius est si est Pater: ut si ratio auferatur, sicut dictum est, quod dici fas non est, ne ipse quidem Deus est. Per ejus enim rationem est actus & operatio ut sit Deus. Rursus eadem dicamus. Si ratio non fuit, Deus non fuit: & si Deus non est, ratio non fuit. Ratio ergo & Deus sempiterna res: & Deus & ratio similimodo res sempiterna. Connexio autem atque unitio rationis ad Deum, & Dei ad rationem, Patris ad Filium, Filij ad Patrem, principia sibi quodammodo & caussas exsistendi præstant: quia alterum sine altero esse non potest. Deficitur in verbis, & quodcumque dicitur, ad hoc dicitur, ne sileatur. Utrùm autem germen rationis Deum dicamus, an Dei germen rationem, quia nec fructus sine radice esse potest, nec sine fructu radix aliquid est? (similitudo sit ducta, ut quiddam intelligentiæ de Deo signetur, vivit enim & in grano tritici ratio fecundans, qua sterile non sinitur esse: Sed iterum si granum tritici non esset, ex qua re ista produceret, ratio non haberet.)*

4. *Cùm igitur ratio quæ Deus est, aut ostendat Deum rationem, aut rationem esse Deum, unum quodam modo alterum ostendens; non ostenditur Pater nisi per Filium, nec Filius ostenditur nisi per Patrem; & tunc quasi in silentio sit Filius, quando per Patrem venitur ad Filium, ut unum quodam modo abscondatur, alterum demonstretur: ut demonstrans se unus, demonstret & alterum, nec possit unus sciri, ut lateat alter: quia* qui me vidit, *inquit,* vidit & Patrem: *&*, nemo venit ad Patrem, nisi per me: *&*, nemo venit ad me, nisi quem Pater adtraxerit. *Arduum vehementerque difficile negotium inivimus, ut aliquid de Deo non intelligentes intelligeremus. Tamen quemadmodum omnia quæ sunt, sine quadam specie non intelliguntur, & incognoscibilia sunt: sic multo magis sine Filio, hoc est, sine ratione incognitus est Deus. Quid enim? An aliquando sine ratione Pater alogus fuit? Quis hoc audeat dicere? Cognoscendum itaque ratione Deum unum ex uno, vel unum in uno simul unum esse: quia unus est Deus, cui necesse est illam inesse dilectionem quam semper habendam ipsa ratio docet, vel Deus præcipit dilectionem exhibendam esse.*

Johan. 14. 9. & 6.
Johan. 6. 44.

EPISTOLA CLXI. *

* *Aliàs* CCXLVII. *quæ autem* 161. *erat, nunc* 49.

Evodius Augustino de eo quod scriptum est in 137. epistola ad Volusianum, *Si ratio quæritur, non erit mirabile* &c. quo dicto abuti eos posse ostendit, qui vellent corporeis oculis à Christo Deum videri, contra quàm docuit Augustinus in 92. epistola ad Italicam.

Domino sancto venerabiliter dilectissimo fratri & consacerdoti Augustino *& fratribus qui tecum sunt,* Evodius *& fratres qui mecum sunt salutem in Domino.*

Classis III. An. 414.

Scripta videtur an. 414.

1. Per [a] *Iobinum qui ad possessionem Marcianensem missus erat, dudum unam quæstionem de ratione & Deo missâ epistolâ meâ interrogavi, cujus adhuc responsum non merui. Sed quia epistolas sanctitatis tuæ, unam ad illustrem virum Volusianum, & alteram ad Italicam illustrem in Christo feminam in manibus legentes habuimus, occurrit quod in priore epistola de Domini Iesu Christi Dei nostri carnali in virgine conceptione, & ex ea nativitate posuisti,* Si ratio quæritur non erit mirabile: si exemplum poscitur, non erit singulare. *Et visum est posse de omni nativitate, & hominis vel cujuslibet animantis vel seminis tale aliquid dici. Si ratio enim ejus quæratur, non indagabitur, & utique erit mirabile: & si exemplum poscatur, quia nihil tale sit in exemplis, erit singulare. Neque enim quis conventus viri & feminæ, vel cujuslibet conceptionis aliquando, quod in secreto formatur, ratione poterit exponi: aut verò seminum ex terra nascentium, primitus putrescentium, postea fructificantium ulla ratio invenietur. Non enim & hoc mirabile non est vermem unum sine ullo parente, si ad singularitatem aliquid requiratur, intra pomum virgineo conceptu formatum, perfectum inveniri? unde ad exemplum arbitror dictum,* Ego vermis & non homo. *De conceptionibus ergo sive conjunctorum sive singularium, nescio quænam possit ratio exhiberi. Non ergo de conceptione virginis tantùm non redditur, sed de nulla quidem arbitror conceptione posse persolvi rationem.*

Psal. 21. 7.

2. *Si exemplum poscitur: Ecce & de vento dicuntur equæ, & de cinere gallinæ, & de aqua anates, & alia nonnulla animalia, sine virili semine, fetus proprios edere. Certè si integræ non reddunt, tamen possunt illibatæ concipere: quomodo ergo ponitur,* Si exemplum poscitur, non erit singulare, *quando tot exempla procedunt? Nasci etiam in corporibus, non solùm femineis, verùm etiam virorum, intrinsecùs dico, quædam animalia, notum est omnibus: numquid & ibi semen facit conceptionem? Ecce exempla, ecce miracula, de quibus ratio nullatenus redditur. Aut si ad hoc redditur, quia in virgine homine nihil tale umquam contingit; tamen sunt exempla in aliis rerum naturis, quia nata & sine seminibus concipiuntur, ex quibus penitùs ratio reddi nequaquam potest. Tamen & in generatione est aliquid tale invenire quod sic edat partus, ut integritas naturæ non violetur. Soleo enim audire quòd araneа sine ulla virili conceptione & partus corruptione, illa omnia fila, ex quibus tentis hærere solet, secundùm naturæ suæ modum proferat mirabiliter, & sibi tantùm quasi singulari præstitum esse demonstret. Ergo si & hoc quæratur, non tantùm mirabile est, sed exempla talia rerum dari nullatenus possunt. Metuo enim ne ob hoc ipsa præcesserint in exemplis, ut qui non credidissent virginem concipere posse, his exemplis convincerentur esse quidem mirabile, sed tamen non erit singulare: Nam omnia Dei opera mirabilia, quia in sapientia facta sunt. Si ergo hoc nobis objiciatur, quid respondebimus?*

3. *Illud etiam me urget vehementissimè, quod sic potest dici de corporis ipsius Domini clarificati substantia, quia & ipsa poterit videre Dei substantiam: (aisti enim in epistola ad Italicam non posse: & certum est:) ut cùm rationem reddere cœperimus, quia non potest,*

Epistola 92.

[a] In vetustis codicibus, *per Jovinum.*

Classis III. An. 414.

hoc nobis objiciatur, quia si quod illa conceptione & nativitate factum est, mirabile est & singulare, nec [a] *ratio quam volunt nec exemplum redditur, quia unico hoc præstitum est: quemadmodum eis ratio non redditur de conceptione & generatione, sed in illo solo invenitur singulare; sic de ejus visione ratio non reddatur, nec exemplum requiratur, sed soli illi singulariter licere divinitatis substantiam corpore videre. Si respondebitur, rationem posse reddi, quia corporea re, incorpoream rem nequaquam cernere liceat: metuo ne respondeatur, quia & conceptio illa ratione exponi, & exemplis possit firmari. Aut enim in hominibus ratio deficiet, & exempla cessabunt, & confirmabunt corpore suo Unigenitum videre posse Deum: aut si ratio hîc reddita fuerit, consequetur rationem reddi posse ab aliquibus nimis sapientibus viris, & illius conceptionis, & consequentis generationis. Quid ergo talibus respondeatur, percunctor. Non enim certamina semino, sed quemadmodum insidiosis respondeatur interrogo. Ego tamen sic credo virginis conceptionem & partum, quomodo semper credidi: & corpore quoque clarificato Deum videri non posse, utcumque ratione colligo. Obviandum tamen censeo hominibus, qui aut seditiones ex quæstionibus solent excitare, aut ferventi studio ad discendum evigilare. Ora pro nobis. Pax & caritas Christi sanctitatem tuam nostri memorem perficiat, domine sancte venerabiliterque beatissime frater.*

* Aliàs CL. ... autem ... erat, hunc 43.

EPISTOLA CLXII. *

Augustinus Evodio respondet solutionem quæstionis in 160. epistola propositæ petendam esse ex aliis opusculis à se editis. Confirmat opinionem quam in epistola 159. tetigerat de anima corpore soluta, deque visis prodigiosis. Postremò vindicat sententiam illam in præmissa proximè epistola reprehensam: Si ratio quæritur, non erit mirabile *&c.*

Domino beatissimo & venerabili fratri & coëpiscopo sancto Evodio, & tecum fratribus, Augustinus & mecum fratres in Domino salutem.

Scripta forte an. 415.

1. Multa quæris ab homine multùm occupato; &, quod est gravius, ea putas præcipitari debere dictando, quæ sunt tam difficilia, ut cum magnâ diligentiâ dictata vel scripta vix perduci possint ad intellectum etiam talium qualis ipse es. Huc accedit, quia non tu & tales tantummodo cogitandi estis lecturi esse quod scribimus; sed utique & illi qui minùs acuto minúsque exercitato ingenio præditi, eo tamen studio feruntur ad cognoscendas litteras nostras, sive amico sive inimico animo, ut eis subtrahi omnino non possint. Ista cogitanti cernis, quanta cura in scribendo esse debeat, præsertim de rebus ita magnis, ut in eis & magni laborent. Si autem cùm aliquid in manibus habeo, intermittendum est & differendum, ut ad ea potiùs respondeatur, quæ supervenientia requiruntur; quid fiet si etiam ipsis dum respondetur, alia supervenerint? Num placet ut etiam his omissis illa suscipiantur, & semper priora fiant quæ posteriora oboriuntur, eaque sola terminare contingat, quibus cùm scribuntur non supervenerit aliquid quod quæratur? Quod ut mihi accidat difficillimum est, sed non opinor tibi hoc placere. Non ergo debui alia interrumpere cùm tua supervenissent, sicut nec tua, si alia rursus irruerint; & tamen servare hanc justitiam non sinor.

A Nam ecce ut tibi hæc ipsa rescriberem, quibus id admonerem, intermisi quæ agebam, & animum meum ad hanc epistolam ab alia magna intentione detorsi.

Classis III. An. 415.

2. Facile autem fuit hanc excusationem, ut arbitror, non iniquam, litteris inditam tibi remittere, respondere autem inquisitionibus tuis non ita facile est: & puto in ipsis opusculis, quæ me nunc intentissimum detinent, non defutura quædam loca, ubi hæc ipsa expediam, quæ requiris, si Dominus B faverit. Jam etiam ex iis quæstionibus, quas modò misisti, multa soluta sunt in eis libris, quos nondum edidi, sive *de Trinitate*, sive *de Genesi*. Quamquam & illa si relegas, quæ tibi jam diu nota sunt, vel, nisi fallor, fuerunt, quia ea fortasse oblitus es, quæ te conferente mecum ac sermocinante conscripsi, sive *de animæ quantitate*, sive *de libero arbitrio*; invenies unde dissolvas, etiam sine mea opera, dubitationes tuas, adhibito scilicet nonnullo labore cogitationis, ut iis, quæ ibi ad intellectum liquidum C certumque perducta sunt, consequentia nectantur. Habes etiam librum *de vera religione*, quem si recoleres atque perspiceres, numquam tibi videretur, ratione cogi Deum esse, vel ratiocinando effici Deum esse debere. Quandoquidem in ratione numerorum, quam certè in usu quotidiano habemus, si dicimus, Septem & tria decem esse debent, minùs consideratè loquimur; non enim decem esse debent, sed decem sunt. De quibus itaque rebus rectè dicatur, quòd esse debeant, sive jam sint, sive D ut sint, satis quantum arbitror disputavimus in eis libris, quos commemoravi. Homo enim sapiens esse debet, si est, ut maneat; si nondum est, ut fiat: Deus autem sapiens non esse debet, sed est.

3. Illa quoque de visis, quæ tibi nuperrimè scripsi, & ea commemoras subtiliter dicta, sed majoribus te quæstionibus implicasse, recense etiam atque etiam, & cogita diligentiùs, nec pertranseat, sed habitet in eis consideratio tua; & inde fortasse utcumque conjicies, quomodo sit anima præsens E vel absens. In eis quippe visis demoratur in somnis, cùm abest à sensu præsentiaque cernendi quam præbet oculis vigilans: hanc autem ab oculis, hoc est tamquam à luminaribus corporis animæ absentiam, quæ fit cùm dormimus, si vis major augeat, ut totum quod est inde subtrahatur, mors est. Sicut ergo à cernendi sensu ad visa somniorum, non cum aliquo corpore abscedit, nisi fortè illa quæ videntur in somnis corporea, nosque ipsos inter illa, hac atque illac ferri ac referri cum aliquo corpore exi- F stimabimus; quod jam tibi arbitror non videri: ita si tota penitus abstrahatur atque absit, quod fit in morte, non secum putanda est auferre aliquod corpus ex corpore. Nam si auferret, profectò etiam cùm dormimus & abscedit ab oculis, inquantum eos relinquit, intantum oculos secum auferret quamlibet subtiliores, corporeos tamen; quod non facit. Verumtamen aufert secum quosdam simillimos, sed non corporeos, quibus visa simillima cernit in somnis, sed nec ipsa corporea.

G 4. Porrò si aliquis contendat etiam visa somniorum, quæ similia corporibus apparent, non esse nisi corporea, videtur sibi aliquid dicere, nec ista ingenij tarditas facilè convincitur; multorum quippe est etiam non mediocriter acutorum: quoniam parum adtendunt quantum valeant imagines corporum, quæ fiunt in spiritu, nec omnino sunt cor-

[a] Sic tres Vaticani MSS. & aliquot è nostris. At editi habent, *nec ratione quæri voluit, nec exemplo, quia &c.*

pora. Cùm verò eas coguntur intueri, si rectè adverterint, atque compererint non eas esse corporeas, sed corporum simillimas, rationem tamen de his non continuò valent reddere, quibus caussis & quemadmodum fiant, qua denique naturâ suâ subsistant, vel in quo subjecto sint: utrùm ita in animo fiant ut in membrana ex atramento litteræ, ubi utraque substantia est, membrana scilicet & atramentum: an sicut sigillum in cera, vel figura quælibet cui cera subjectum est, illa in subjecto: an utroque modo fiant ista in spiritu nostro aliquando sic, aliquando autem sic.

a 5. Movent enim non solùm [a] ea quæ absunt à sensibus corporis, & in nostra reperiuntur memoria, vel quæ nos ipsi ut libitum est, facimus, disponimus, augemus, minuimus, situ, habitu, motu, innumerabilibus qualitatibus formisque variamus. Talia sunt fortassis etiam illa quibus deludimur dormientes, quando non divinitus admonemur; nisi quod hæc volentes agimus, illa præter arbitrium patimur. Non solùm hæc movent, quæ in animo de ipso animo fieri non absurdè quis putat, (quamvis & hoc caussis occultioribus, quibus agitur ut istud potiùs quàm illud in conspectum animi veniat:) sed etiam quod ait Propheta, *Et dixit mihi Angelus qui loquebatur in me.* Neque enim forinsecùs voces ad aures corporeas Prophetæ venisse credendum est, cùm dicit, *qui loquebatur in me*, non, ad me: utrùm voces erant de spiritu factæ, corporalibus similes, quales agimus cùm apud nos taciti multa memoriter, plerumque etiam cantando transcurrimus, sed tamen editæ ab Angelo sibi suggerente. Et quod in Evangelio scriptum est, *Ecce Angelus Dei apparuit illi in somnis, dicens.* Quomodo enim apparuerit, vel corpus Angeli cum oculis clausis: (Abrahæ quippe vigilanti sic apparuerunt, ut eos etiam, cùm pedes lavit eis, contrectando sentiret:) vel spiritus spiritui dormientis in specie aliqua simili corpori, sicut nos ipsi nobis videmur tali figurâ etiam per loca moveri somniantes, longè aliter quàm membra in stratis jacentia moventur.

Zach. 1. 9. — *Matt.* 1. 20. — *Gen.* 18. 4.

6. Hæc ideo mira sunt, quia occultiorem habent rationem, quàm ut videri vel reddi ab homine homini possit. Nam istæ caussæ sunt admirationis, cùm vel ratio cujusque rei latet, vel eadem res usitata non est, quòd aut singularis aut rara est. Ex illa ergo caussa latentis rationis, ego dixi in *epistola, quam te legisse commemoras, cùm eis respondere m, qui negant esse credendum, quòd Christum virgo pepererit, virgo permanserit, *Si ratio quæritur, non erit mirabile.* Hoc enim dictum est, non quòd ratione res careat, sed quòd eos lateat, quibus hoc Deus voluit esse mirabile. Ex alia verò admirationis caussa, quæ ideo est, quia insolitum aliquid occurrit, scriptum est de Domino, quòd miratus sit Centurionis fidem: neque enim eum rei ullius ratio potuit latere, sed admiratio pro laude posita est ejus, cujus par in populo Hebræo non apparuerat. Unde ipsa admiratio satis exposita est, cùm Dominus ait, *Amen dico vobis, non inveni tantam fidem in Israël.*

* *Epist.* 137. *ad Volusianum.* — *Luc.* 7. 9.

7. Quod autem adjeci in eadem epistola, *Si exemplum poscitur, non erit singulare;* frustra tibi visus es velut exempla invenisse de vermiculo, qui in pomo nascitur, & aranea, quæ filum textrinæ suæ

A corpore velut integro parit. Dicuntur enim aliqua argutè cujusdam similitudinis gratiâ, alia remotiùs, alia congruentiùs: sed solus Christus natus est ex virgine. unde jam intelligis, quantum existimo, cur hoc esse dixerim sine exemplo. Habent itaque omnia caussas suas atque rationes rectas & inculpabiles, quæ Deus vel usitata vel inusitata operatur. Sed hæ caussæ atque rationes cùm latent, miramur quæ fiunt; cùm autem patent, consequenter ea vel convenienter fieri dicimus; nec mirandum
B esse, quia facta sunt, quæ ratio exigebat ut fierent. Aut si miramur, non inopinata stupendo, sed excellentia laudando miramur, quo genere admirationis Centurio ille laudatus est. Nec ideo reprehendenda est sententia qua dictum est, *Si ratio quæritur, non erit mirabile*, quoniam est aliud genus admirationis, etiam cùm ratio manifesta est admiranti. Neque enim propterea culpatur sententia qua dictum est, *Deus neminem tentat*, quoniam est aliud genus tentationis, propter quod rectè itidem dictum est, *Tentat vos Dominus Deus vester.*
C

Jac. 1. 13. — *Deut.* 13. 3.

8. Nec quisquam existimet ideo meritò posse dici corporeis oculis à Filio Patrem videri, ac non potiùs sicut à Patre Filium, quia illi qui hoc putant, cùm in reddenda ratione defecerint, possunt & ipsi dicere, *Si ratio quæritur, non erit mirabile:* hoc enim dictum est, non quia non est ratio, sed quia latet. Illius autem non miraculi, sed erroris, demonstrare debet nullam esse rationem, quisquis id opinantes refellere aggreditur. Sicut enim nulla
D ratio est, qua Dei natura moriatur, aut corrumpatur, aut peccet; & cùm hoc Deum non posse dicimus, non derogamus potestati ejus, sed æternitatem veritatemque laudamus: ita cùm dicimus non posse videri oculis corporeis, non latet, sed patet ratio bene intelligentibus, qua perspicuum est Deum corpus non esse, nec aliquid corporeis oculis cerni posse, nisi quod alicujus intervalli interpositione cernatur: id autem nonnisi corpus esse, eamque substantiam quæ minor sit in parte
E quam in toto; quod de Deo credere nefas esse debet, etiam iis qui hoc intelligere nondum valent.

9. Latet ratio diversarum commutationum: & hinc est omnium visibilium silva miraculorum. Numquid tamen ideo latet esse corpora, habere nos corpus, nullum esse quantulumcumque corpusculum, quod non pro suo modo loci occupet spatium; nec in eo quod occupat ubique sit totum, sed minus sit in parte quàm in toto? Hæc quoniam non latent, his contexenda sunt consequentia, quod
F nunc facere nimis longum est, quibus ostendatur non rationem latere, sed rationem omnino nullam esse qua credi debeat, vel possit intelligi, Deum qui ubique totus est, nec per spatia locorum corporea mole diffunditur, in qua necesse habeat partibus majoribus minoribusque constare, cerni corporeis oculis posse. Unde plura dicerem si hoc in epistola ista suscepissem, in cujus longitudinem non sentiens progressus sum, penè oblitus occupationum mearum, ita ut fortasse, quod non arbitrabar,
G intentioni tuæ satis fecerim, qui potes paucis admonitus plura cogitare quæ competunt; sed non etiam eorum in quorum manus non inaniter venire ista possunt, si diligentiùs & copiosiùs disserantur. Laborant autem homines in discendo, & brevia non valent intelligere, prolixa non amant legere.

[a] Lov. *non solùm ut cogitemus ea quæ absunt &c. Sed etiam situ habitu &c.* At Bad. Er. & plerique MSS. carent his verbis, *ut cogitemus, &c, sed etiam.*

Classis III. an. 415.

Laborant itidem in docendo, qui & pauca tardis, & multa pigris frustra ingerunt. Mitte & illius epistolæ exemplum, quæ apud nos aberrans non potuit inveniri.

EPISTOLA CLXIII. *

* Aliàs XCVIII. quæ autem 163 erat, nunc 44.

Evodius Augustino proponit aliquot quæstiones.

Evodius *episcopus*, Augustino *episcopo*.

Scripta paulò post superiorem.

Pridem *quæstiones misi ad sanctitatem tuam. Unam de ratione & Deo, puto per Iobinum* [a] *qui servit ancillis Dei. Alteram de corpore Salvatoris, de quo æstimatur quòd substantiam Dei videat. Tertiam dico nunc: Anima rationalis quam Salvator cum corpore assumsit, utrùm in una de opinionibus est illis, quæ proponuntur cum de animæ origine quæritur, si qua ibi potest veritate fulciri: an quamquam rationalis sit, non tamen ex iis speciebus, quæ de animalium anima dicuntur, sed in alia habetur. Quartam interrogo: Qui sunt illi spiritus, de quibus in epistola sua ponit Petrus testimonium de Domino, dicens,* Mortificatus carne, vivificatus spiritu, in quo & eis qui in carcere erant spiritibus veniens prædicavit, *& cetera: hoc inserens quod in inferno fuerunt, & descendens Christus omnibus evangelizavit, omnesque à tenebris & pœnis per gratiam liberavit, ut à tempore resurrectionis Domini, judicium exspectetur exinanitis inferis. Quid ergo in hac re sanctitati tuæ videatur, cupio nosse.*

1 Pet. 3. 18.

EPISTOLA CLXIV. *

* Aliàs XCIX. quæ autem 164. erat, nunc 87.

Augustinus Evodio, respondens ad duas quæstiones, quarum altera est de loco obscuro, primæ Petri tertio capite, altera de anima Christi.

Domino beatissimo fratri & coëpiscopo Evodio, Augustinus in Domino salutem.

Scripta eodem tempore. Caput I.

1. Quæstio, quam mihi proposuisti ex epistola apostoli Petri, solet nos, ut te latere non arbitror, vehementissimè commovere, quomodo illa verba accipienda sint tamquam de inferis dicta. Replico ergo tibi eamdem quæstionem, ut sive ipse potueris, sive aliquem qui possit inveneris, auferas de illa atque finias dubitationem meam. Quod si prior potuero, cùm id donaverit Dominus, tibique impartiri valuero, non fraudabo dilectionem tuam: nunc autem, quæ me ibi moveant intimabo, ut secundùm hæc de illis verbis apostolicis, vel ipse cogites, vel quem idoneum repereris consulas.

1 Pet. 3. 18.

2. Cùm dixisset Christum *mortificatum carne, vivificatum spiritu*; continuò subjecit, *in quo & iis, qui in carcere erant conclusi, spiritibus veniens prædicavit, qui increduli fuerunt aliquando, quando exspectabat Dei patientia in diebus Noë, cùm fabricaretur arca, in qua pauci, id est octo animæ salvæ factæ sunt per aquam.* Deinde subjunxit & ait, *quod & vos nunc simili formà baptisma salvos fecit.* Movet itaque, si apud inferos Dominus, quando mortuus est, in carcere conclusis spiritibus prædicavit, quid boni soli meruerint, ut Dominus ad inferna descenderet, qui tunc infideles fuerunt, cùm fabricaretur arca? Etenim post tempora Noë, multa millia tot gentium usque ad passionem Christi mortua sunt, quæ potuit apud inferos invenire: non utique eorum qui in Deum crediderant, sicut Prophetæ & Patriarchæ de stirpe Abrahæ; sicut ipse retrò Noë & tota domus ejus, quæ salva facta est per aquam, excepto fortassis uno filio, qui postea reprobatus est; sicut etiam præter progeniem Jacob, alij fuerunt credentes in Deum, sicut Job, sicut civitas Ninive, & si qui alij sunt, qui vel apparent in Scripturis, vel in genere humano latent: sed eorum dico multa millia hominum, qui Deum ignorantes, & dæmonum vel simulacrorum cultui dediti, à temporibus Noë, usque ad passionem Christi, ex hac vita emigrarunt, quos apud inferos Christus inveniens, quomodo illis non prædicavit, sed illis tantùm, qui in diebus Noë increduli fuerunt, cùm fabricaretur arca? Aut si omnibus prædicavit, cur illos solos Petrus commemoravit, prætermissa multitudine tam innumerabili ceterorum?

Caput II.

3. Et Dominum quidem carne mortificatum venisse in infernum, satis constat. Neque enim contradici potest vel Prophetiæ quæ dixit, *Quoniam non derelinques animam meam in inferno*; quod ne aliter quisquam sapere auderet, in Actibus Apostolorum, idem Petrus exponit: vel ejusdem Petri illis verbis, quibus eum asserit *solvisse inferni dolores, in quibus impossibile erat eum teneri.* Quis ergo nisi infidelis negaverit fuisse apud inferos Christum? Quod si movet, quemadmodum accipiendum sit inferni ab illo solutos dolores: (neque enim cœperat in eis esse tamquam in vinculis, & sic eos solvit tamquam si catenas solvisset quibus fuerat adligatus:) facile est intelligere sic eos solutos esse quemadmodum solvi possunt laquei venantium, ne teneant; non quia tenuerunt. Potest & sic, ut eos dolores eum solvisse credamus, quibus teneri ipse non poterat, sed quibus alij tenebantur, quos ille noverat liberandos.

Psal. 15. 10. Act. 2. 24. 12. de Gen. ad litteram, cap. 33.

4. Verùm quinam isti sint, temerarium est definire. Si enim omnes omnino dixerimus tunc esse liberatos, qui illic inventi sunt; quis non gratuletur, si hoc possimus ostendere? præsertim propter quosdam qui nobis litterario labore suo familiariter innotuerunt, quorum eloquium ingeniumque miramur; non solùm poëtas & oratores, qui eosdem ipsos falsos deos gentium multis opusculorum suorum locis contemnendos ridendosque monstrarunt, & aliquando etiam unum Deum verumque confessi sunt, quamvis illa superstitiosa cum ceteris colerent: verùm etiam illos qui hæc non cantando vel declamando, sed philosophando dixerunt. Multos etiam quorum litteras non habemus, sed in illorum litteris didicimus secundùm quemdam modum laudabiles vitas, ut excepto Dei cultu, in quo erraverunt colentes vana, quæ publicè colenda fuerant instituta, & creaturæ potiùs quàm Creatori servientes, in ceteris moribus parcimoniæ, continentiæ, castitatis, sobrietatis, mortis pro patriæ salute contemtûs, servatæque fidei non solùm civibus, verùm & hostibus, imitandi meritò proponantur. Quæ quidem omnia quando non referuntur ad finem rectæ veræque pietatis, sed ad fastum inanem humanæ laudis & gloriæ, etiam ipsa inanescunt quodammodo steriliaque redduntur: verumtamen quadam indole animi ita delectant, ut eos in quibus hæc fuerunt vellemus, vel præcipuè vel cum ceteris ab inferni cruciatibus liberari, nisi aliter se haberet sensus humanus, aliter justitia Creatoris.

[a] Vaticani MSS. carent his verbis, *qui servit ancillis Dei.*

Classis III. An. 415.

5. Quæ cùm ita sint, si omnes inde solvit Salvator, & sicut requirens scripsisti, *exinanivit inferna, ut deinceps judicium jam exspectaretur extremum*, hæc sunt quæ in hac re non immeritò movent, quæ mihi interim cogitanti solent occurrere. Primum qua auctoritate firmetur ista sententia. Quod enim scriptum est in morte Christi factum *solutis doloribus inferni*: vel ad ipsum potest intelligi pertinere, quòd eos hactenus solverit, hoc est irritos fecerit, ne ab eis ipse teneretur, præsertim quia sequitur, *in quibus impossibile erat teneri eum.* Vel si caussa quæritur cur voluerit venire in infernum, ubi dolores illi essent, quibus teneri omnino non poterat, quia erat, ut scriptum est, *in mortuis liber*; (Psal. 87. 6.) in quo princeps & præpositus mortis non invenit aliquid, quod supplicio deberetur: hoc scilicet quod scriptum est, *solutis doloribus inferni*, non in omnibus, sed in quibusdam accipi potest, quos ille dignos ista liberatione judicabat: ut neque frustra illuc descendisse existimetur, nulli eorum profuturus qui ibi tenebantur inclusi, nec tamen sit consequens, ut quod divina quibusdam misericordia justitiaque concessit, omnibus concessum esse putandum sit.

Caput III.

6. Et de illo quidem primo homine patre generis humani, quòd eum inde solverit, Ecclesia ferè tota consentit: quod eam non inaniter credidisse credendum est, undecumque hoc traditum sit, etiamsi canonicarum Scripturarum hinc expressa non proferatur auctoritas. Quamquam illud quod in libro Sapientiæ scriptum est, (Sap. 10. 1.) *Hæc illum, qui primus factus est, patrem orbis terrarum, cùm solus esset creatus, custodivit, & eduxit illum à delicto suo, & dedit ei virtutem continendi omnia*, magis pro hac sententia quàm pro ullo alio intellectu facere videatur. Addunt quidam hoc beneficium antiquis etiam sanctis fuisse concessum, Abel, Seth, Noë, & domui ejus, Abraham, Isaac, & Jacob, aliisque Patriarchis & Prophetis, ut cùm Dominus in infernum venisset, illis doloribus solverentur.

7. Sed quonam modo intelligatur Abraham, in cujus sinum pius etiam pauper ille susceptus est, in illis fuisse doloribus, ego quidem non video: explicant fortasse qui possunt. Solos autem duos, id est Abraham & Lazarum, in illo memorabilis quietis sinu fuisse antequam Dominus in inferna descenderet, & de istis tantùm duobus dictum fuisse illi diviti, (Lucæ 16. 26.) *Inter vos & nos chaos magnum firmatum est, ut ii qui volunt hinc transire ad vos non possint, neque inde huc transmeare*, nescio utrùm quisquam sit, cui non videatur absurdum. Porrò si plures quàm duo ibi erant, quis audeat dicere non ibi fuisse Patriarchas & Prophetas, quibus in Scriptura Dei justitiæ pietatisque tam insigne testimonium perhibetur? Quid his ergo præstiterit, qui dolores solvit inferni, in quibus illi non fuerunt, nondum intelligo: præsertim quia ne ipsos quidem inferos uspiam Scripturarum in bono appellatos potui reperire. Quod si nusquam in divinis auctoritatibus legitur, non utique sinus ille Abrahæ, id est secretæ cujusdam quietis habitatio, aliqua pars inferorum esse credenda est. Quamquam in his ipsis tanti magistri verbis, ubi ait dixisse Abraham, *Inter vos & nos chaos magnum firmatum est*, satis, ut opinor, appareat non esse quamdam partem, & quasi membrum inferorum, tantæ illius felicitatis sinum. Chaos enim magnum quid est, nisi quidam hiatus, multùm ea separans inter quæ non solùm est, verùm etiam firmatus est? Quapropter si in illum Abrahæ sinum Christum mortuum venisse sancta Scriptura dixisset, non nominato inferno ejusque doloribus, miror si quisquam ad inferos eum descendisse asserere auderet.

8. Sed quia evidentia testimonia & infernum commemorant & dolores, nulla caussa occurrit, cur illò credatur venisse Salvator, nisi ut ab ejus doloribus salvos faceret: sed utrùm omnes quos in eis invenit, an quosdam quos illo beneficio dignos judicavit, adhuc requiro: fuisse tamen eum apud inferos, & in eorum doloribus constitutis hoc beneficium præstitisse non dubito. Unde illis justis qui in sinu Abrahæ erant, cùm ille in inferna descenderet, nondum quid contulisset inveni, à quibus eum secundùm beatificam præsentiam suæ divinitatis numquam video recessisse. Sicut etiam eodem ipso die, quo mortuus est, promisit latroni, (Lucæ 23. 43.) quòd cum illo in paradiso fuisset futurus, quando ad solvendos inferni dolores fuerat descensurus. Profectò igitur in paradiso atque sinu Abrahæ, etiam antè jam erat beatificante sapientiâ, & apud inferos judicante potentiâ. Ubi enim non est nullo loco obsessa divinitas? Verumtamen secundùm creaturam, quam ex quodam tempore suscipiendo, manens Deus homo factus est, hoc est secundùm animam eum fuisse apud inferos, apertè Scriptura declarat, & per prophetiam præmissa, & per apostolicum intellectum satis exposita, qua dictum est, (Psal. 15. 10.) *Non derelinques animam meam in inferno.*

9. Scio quibusdam videri, morte Domini Christi jam talem resurrectionem præstitam justis, qualis nobis in fine promittitur: quoniam scriptum est, (Matth. 27. 51.) illo terræ motu, quo in ejus passione petræ scissæ & monumenta aperta sunt, multa corpora resurrexisse justorum, & visa cum illo quando resurrexit in sancta civitate. Qui utique si non iterum repositis corporibus dormierunt, videndum est quemadmodum intelligatur Christus primogenitus à mortuis, si eum in illa resurrectione tot præcesserunt. Quòd si respondetur hoc dictum esse per anticipationem, ut monumenta quidem illo terræ motu aperta intelligantur, cùm Christus in cruce penderet, resurrexisse autem justorum corpora non tunc, sed cùm ille prior resurrexisset; quamvis tunc, ut dixi, anticipando fuisset adjunctum, ut & Christus primogenitus à mortuis (Apoc. 1. 5.) sine ambiguitate credatur, & illis justis continuò concessum, ut ipso præeunte in æternam incorruptionem atque immortalitatem resurgerent: illud adhuc restat quod moveat, quomodo à Petro dici potuerit, quod utique verissimè dictum est, quando per illam prophetiam non de David, sed de Christo asseruit fuisse prædictum, (Act. 2. 29.) carnem ejus non vidisse corruptionem: & quod adjunxit de David, apud eos esse monumentum ejus: (Ibid. 31.) unde illos utique non convincebat, si corpus ejus ibi jam non erat: quia si & ante in recenti sua morte resurrexisset, nec caro ejus vidisset corruptionem, posset nihilominus illud monumentum manere. Durum autem videtur, ut David non fuerit in illa resurrectione justorum, si eis jam æterna [a] donata est, cujus Christus ex semine tam crebrò, & tantâ evidentiâ, tantâque honorificentiâ commendatur. Periclitabitur etiam illud quod ad Hebræos de justis antiquis dicitur, (Heb. 11. 40.) *Quia pro nobis meliora providerunt, ne sine nobis perfecti perficerentur*; si jam in illa resurrectionis incorruptione constituti sunt,

quæ

[a] MSS. quatuor, *æterna vita donata est.*

Classis III. An. 415.

quæ nobis perficiendis in fine promittitur.

1. Pet. 3. 20. — Caput IV.

10. Cur ergo Petrus eos tantùm commemorare voluerit, quibus in carcere inclusis Evangelium prædicatum est, qui in diebus Noë cùm fabricaretur arca increduli fuerunt, vides quàm latebrosum sit, & quæ me moveant ne affirmare hinc aliquid audeam. Huc accedit, quia cùm dixisset Apostolus, *quod & vos nunc simili forma baptisma salvos facit, non carnis depositio sordium, sed conscientiæ bonæ interrogatio in Deum, per resurrectionem Iesu Christi, qui est in dextera Dei, deglutiens mortem, ut vitæ æternæ heredes efficeremur, profectus in cælos subjectis sibi Angelis & Potestatibus & Virtutibus*; continuò subjecit, *Christo igitur in carne passo, & vos eadem scientiâ armamini; quia qui passus est in carne, desiit à peccatis, in hoc, ut jam non hominum desideriis, sed voluntate Dei quod reliquum est in carne vivat tempus.* Deinde ait, *Sufficit enim præteritum tempus ad voluntatem hominum consummatum ambulantibus in libidinibus, & concupiscentiis, & ebrietate, comessationibus, potationibus, & illicitis idolorum servitutibus, in quo stupescunt non concurrere vos in eamdem luxuriæ confusionem blasphemantes. Qui reddent rationem ei, qui paratus est judicare vivos & mortuos.* His dictis subnectit, *Propter hoc enim & mortuis evangelizatum est, ut judicentur quidem secundùm homines in carne, vivant autem secundùm Deum spiritu.*

(Ibid. 21. — 1. Pet. 4. 1. &c. — Ibid. 6.)

11. Quem non moveat ista profunditas? Mortuis dicit evangelizatum, quos profectò si intellexerimus, qui de corpore exierunt, illi, opinor, erunt, de quibus suprà dixit, *Qui increduli fuerunt in diebus Noë*; aut certè omnes, quos apud inferos Christus invenit. Quid sibi ergo vult, *ut judicentur quidem secundùm homines in carne, vivant autem secundùm Deum spiritu?* Quomodo judicantur in carne, quam non habent, si apud inferos sunt; vel quam nondum receperunt, si etiam à doloribus inferni soluti sunt? Neque enim si ut quærendo dicis, *exinaniti sunt inferi*, omnes etiam, qui tunc ibi fuerunt, in carne resurrexisse credendi sunt; aut qui resurgentes apparuerunt cum Domino, ad hoc carnem receperunt, ut in ea judicarentur secundùm hominem: quod nec de illis video quo modo accipi possit, qui increduli fuerunt in diebus Noë: non enim eos in carne vixisse scriptum est, aut credi potest ideo solutos dolores inferni, ut qui inde liberarentur, carnem ad luendam pœnam reciperent. Quid est ergo *ut judicentur secundùm homines in carne, vivant autem secundùm Deum spiritu?* An fortè hoc præstitum est eis, quos apud inferos Christus invenit, ut per Evangelium vivificarentur spiritu, quamvis in futura resurrectione in carne judicandi sint, ut per aliquam carnis pœnam transeant in regnum Dei? Quod si ita est, cur hoc tantùm de illis, qui quondam non crediderunt in diebus Noë, ac non etiam de ceteris, quos illic Christi visitatio comperit, per Evangelij prædicationem spiritu revixerunt, postea transitoriâ pœnâ in carne judicandi? Quod si de omnibus acceperimus, manet quæstio, quare Petrus eos tantùm commemoravit, qui tunc increduli fuerunt cùm fabricaretur arca.

12. Movet etiam illud, quod ij, qui de hac re conantur reddere rationem, ideo dicunt Christo ad inferos descendente, iis, qui ibi inventi sunt, illa loca pœnalia tamquam carceres exinanitos, qui non audierant Evangelium, quod illis viventibus nondum toto orbe prædicabatur, & justas habebant caussas cur non credidissent, quod eis non fuerat annuntiatum: deinceps autem non habituros excusationem, qui prædicationem Evangelij per omnes gentes celebratam diffusamque contemnunt; & ideo illis tunc evacuatis carceribus jam justum restare judicium, quo contumaces & infideles etiam æterno igne puniantur. Nec adtendunt, qui hoc sentiunt, hanc excusationem habere posse omnes, qui etiam post resurrectionem Christi, antequam ad eos Evangelium perveniret, ex hac vita emigrarunt. Neque enim posteaquàm Dominus remeavit ab inferis, nemo permissus est iterum ire ad inferos, nisi audito Evangelio, cùm tam multi morerentur toto orbe terrarum, antequam ad eos hæc annuntiatio perveniret; qui omnes habebunt excusationem, quæ ablata dicitur eis, quibus Dominus cùm venisset, quia antè non audierant, in inferno dicitur prædicasse.

13. Nisi fortè dicatur etiam istos, qui post Domini resurrectionem nondum sibi annuntiato Evangelio mortui sunt, sive moriuntur, illic apud inferos audire potuisse vel posse, ut illic credant, quod de Christi veritate credendum est; & habeant etiam ipsi remissionem ac salutem, quam illi meruerunt, quibus ibi Christus annuntiavit. Neque enim quia rursus adscendit Christus ab inferis, ideo ibi fama ejus exstincta est: nam & hinc adscendit in cælum, & tamen ejus annuntiatione, qui in eum crediderint, salvi erunt. Ideo quippe exaltatus est, & donatum est ei nomen quod est super omne nomen, ut in nomine ejus omne genu flectatur, non solùm cælestium & terrestrium, verùm etiam infernorum. Sed hanc opinionem si admittimus, qua putari potest, homines, qui cùm viverent, minimè crediderunt, posse in Christum apud inferos credere, quis ferat quæ consequuntur absurda fideique contraria? Primùm ne frustra dolere videamur eos, qui sine ista gratia de corpore exierunt, frustraque curam gerere, atque instanter hortari, ut eam homines priùs quàm moriantur percipiant, ne sempiterna morte puniantur. Aut si illi tantùm apud inferos inutiliter atque infructuosè credunt, qui Evangelio sibi annuntiato hîc credere noluerunt; illis autem proderit credere, qui non hîc contemserunt quod audire minimè potuerunt; aliud sequitur absurdius, ut hîc non sit Evangelium prædicandum, quoniam omnes utique morituri sunt, & sine ullo reatu contemti Evangelij venire ad inferos debent, ut eis prodesse possit, cùm ibi crediderint: quod sentire, impiæ vanitatis est.

(Phil. 2. 9.)

Caput V.

14. Quamobrem teneamus firmissimè, quod fides habet fundatissimâ auctoritate firmata, *quia Christus mortuus est secundùm Scripturas, & quia sepultus est, & quia resurrexit tertia die secundùm Scripturas*, & cetera quæ de illo testatissimâ veritate conscripta sunt. In quibus etiam hoc est, quod apud inferos fuit, solutisque eorum doloribus, quibus eum erat impossibile teneri, à quibus etiam rectè intelligitur solvisse & liberasse quos voluit, corpus quod in cruce reliquerat in sepulcro positum recepisse. In illa verò, quam proposuisti, de verbis Petri apostoli quæstione, quoniam quæ me moveant perspicis, & alia fortasse, si diligentiùs discutiantur, possunt movere, vel apud nos ea cogitando, vel quos dignum est, & possumus consulendo, quæramus.

(1. Cor. 15. 3. 4. — Act. 2. 24.)

15. Considera tamen ne fortè totum illud quod de conclusis in carcere spiritibus, qui in diebus Noë

Classis III. An. 415.

non crediderant, Petrus apostolus dicit, omnino A ad inferos non pertineat, sed ad illa potiùs tempora, quorum formam ad hæc tempora transtulit. Illa quippe res gesta forma fuerat futurorum, ut ij qui modò non credunt Evangelio, dum in omnibus gentibus ædificatur Ecclesia, illis intelligantur esse similes, qui tunc non crediderunt cùm fabricaretur arca. Illi autem qui crediderunt, & per baptismum salvi fiunt, illis comparentur, qui tunc in eadem arca salvi facti sunt per aquam. Unde ait, 1. Petr. 3. 21. *Sic & vos simili formâ baptisma salvos facit.* B Ad hanc igitur formæ similitudinem, cetera etiam de incredulis coaptemus, & non suspicemur quòd apud inferos ad faciendos fideles atque liberandos Evangelium prædicatum sit, vel adhuc etiam prædicetur, quasi & ibi sit Ecclesia constituta.

16. Ad illum ergo sensum, qui te movet, ideo videntur adtracti qui hoc Petrum sensisse crediderunt, quia dixit, conclusis in carcere spiritibus prædicatum, quasi animæ non possint intelligi spiritus, quæ tunc erant in carne, atque ignorantiæ C tenebris velut carcere claudebantur: de quali carcere se desiderat liberari ille qui dicit, Ps. 141. 8. *Educ de carcere animam meam, ut confiteatur nomini tuo*: quæ alibi umbra mortis appellatur. De qua non utique apud inferos, sed hîc liberati sunt, de quibus scriptum est, Isa. 9. 2. *Qui sedebant in umbra mortis, lumen ortum est eis.* Illis autem in diebus Noë frustra prædicatum est, quia non crediderunt, cùm exspectaret eos Dei patientia per tempus [a] tot annorum, quibus arca eadem fabricata est: (nam ejus etiam fa- D bricatio quodammodo prædicatio fuit:) sicut modò similes eorum non credunt, qui sub eadem forma, ignorantiæ tenebris velut carcere concluduntur, frustra intuentes Ecclesiam toto mundo construi imminente judicio, tamquam diluvio, quo tunc omnes increduli perierunt. Ait quippe Dominus, Luca 17. 26. Gen. 7. 5. *Sicut in diebus Noë, ita erit & in diebus filij hominis. Manducabant, bibebant, nubebant, uxores ducebant, donec intravit Noë in arcam, venit diluvium, & perdidit omnes.* E Sed quia ea res gesta etiam futuram rem significabat, ideo ibi diluvium & baptismum significavit fidelibus, & infidelibus pœnam: sicut in figura non rei gestæ, sed tantummodo dictæ, quod de lapide scriptum est, quo significatus est Christus, duo quædam prænuntiata sunt, & infidelibus offendiculum, & fidelibus ædificium. Matt. 21. 44. Luca 20. 17. Ps. 117. 22. Isa. 28. 16. Dan. 2. 34. 45. Zach. 3. 3. Aliquando autem in eadem figura vel gesta vel dicta, etiam duæ res aliquid unum significant; sicut fideles significaverunt ligna, quæ in arcæ fabricam coaptata sunt, eosdemque etiam animæ octo quæ in F eadem arca liberatæ sunt: quomodo in illa Evangelica similitudine de ovili, Johan. 10. 1. idem ipse Christus est & pastor & janua.

Caput VI.

17. Nec moveat ad impediendum istum intellectum, Ibid. 7. 11. quod eumdem Christum dixit apostolus Petrus prædicasse illis in carcere conclusis, qui quondam non crediderant in diebus Noë, ut ideo non arbitremur hoc intelligendum, quia illo tempore nondum venerat Christus. Nondum enim venerat Baruch. 3. 38. scilicet in carne, sicut venit quando post hæc in ter- G ra visus est, & cum hominibus conversatus est. Verumtamen ab initio generis humani, vel ad arguendos malos, sicut ad Cain ac priùs ad ipsum Adam uxoremque ejus, vel ad consolandos bonos, vel ad utrosque admonendos, ut alij ad salutem suam crederent, alij ad pœnam suam non crederent, ipse utique non in carne, sed in spiritu veniebat, visis congruis adloquens, quos volebat, sicut volebat. Quod autem dixi, *in spiritu veniebat*, & ipse quidem Filius in substantia Deitatis, quoniam corpus non est, utique spiritus est. Sed quid facit Filius sine Spiritu-sancto, vel sine Patre, cùm INSEPARABILIA sint omnia opera Trinitatis?

18. Ipsa quoque Scripturæ verba, de quibus agitur, satis hoc, ut puto, indicant eis, qui diligenter adtendunt: 1. Petr. 3. 18. *Quia Christus*, inquit, *semel pro peccatis nostris mortuus est, justus pro injustis, ut nos adducat Deo, mortificatus quidem carne, vivificatus autem spiritu: in quo & iis, qui in carcere conclusi erant, spiritibus adveniens prædicavit, qui increduli fuerant aliquando, quando exspectabat Dei patientia, in diebus Noë, cùm fabricaretur arca.* Gen. 6. 14. Jam, ut arbitror, adtenditur [b] ordo verborum, *Christus mortificatus carne, vivificatus autem spiritu.* In quo spiritu adveniens prædicavit & illis spiritibus, qui increduli fuerant aliquando in diebus Noë. Quoniam priùs quàm veniret in carne pro nobis moriturus, quod semel fecit, sæpe antea veniebat in spiritu ad quos volebat, visis eos admonens, sicut volebat, utique in spiritu, quo spiritu & vivificatus est, cùm in passione esset carne mortificatus. Quid est enim quòd vivificatus est spiritu, nisi quòd eadem caro, qua solâ fuerat mortificatus, vivificante spiritu resurrexit?

Caput VII. Responsio ad quæstionem 2. de anima Christi, de fit Rom. 5. 12.

19. Nam quòd fuerit animâ mortificatus Jesus, hoc est eo spiritu qui hominis est, quis audeat dicere? cùm mors animæ non sit nisi peccatum, à quo ille omnino immunis fuit, cùm pro nobis carne mortificaretur. Si enim omnium hominum animæ ex illa una sunt, quæ insufflata est primo homini, per quem peccatum intravit in mundum, & per peccatum mors, & ita in omnes homines pertransiit; aut non est inde anima Christi, quoniam nullum habuit omnino peccatum, vel originale, vel proprium, propter quod ei mors debita videretur; pro nobis eam quippe quam non debebat exsolvit, in quo princeps mundi, mortisque præpositus nihil invenit: Johan. 14. 30. neque enim absurdum est, ut qui primo homini animam creavit, crearet & sibi: aut si & ipsa inde est, eam suscipiendo mundavit, ut sine ullo prorsus peccato, vel perpetrato, vel traducto, ad nos veniens de virgine nasceretur. Si autem animæ non ex illa una propagantur, & sola ex Adam caro trahit originale peccatum, ita sibi creavit animam Dei Filius, ut ceteris creat, quam non tamen carni peccati miscuit, sed similitudini carnis peccati. Rom. 8. 3. Sumsit enim ex Virgine veram quidem carnis substantiam, non tamen peccati carnem; quia non ex carnali concupiscentia, sive seminatam, sive conceptam; mortalem sanè, ac per ætates mutabilem, tamquam carni peccati sine peccato simillimam.

20. Ac per hoc quæcumque de anima opinio vera sit, quarum nullam temere affirmare adhuc audeo, nisi tantùm illam repudiare, qua creduntur animæ pro meritis nescio quorum superiorum actuum suorum, singulæ in singula corpora tamquam in carceres trudi; certè anima Christi non solùm immortalis secundùm ceterarum naturam, sed etiam nullo mortificata peccato vel damnatione punita est, quibus duabus caussis mors animæ intelligi potest; & ideo non secundùm ipsam dici potuit Christus vivificatus spiritu. In ea re quippe vivificatus est, in qua fuerat mortificatus: ergo de carne

[a] Bad. Am. & Er. *per tempus centum annorum.*

[b] Sic MSS. At editi, *adtenditur forma verborum.*

CLASSIS III. AN. 415.

dictum est. Ipsa enim revixit animâ redeunte, quia ipsa erat mortua animâ recedente. Mortificatus ergo carne dictus est, quia secundùm solam carnem mortuus est: vivificatus autem spiritu, quia illo spiritu operante, in quo ad quos [a] volebat veniebat & prædicabat, etiam ipsa caro vivificata surrexit, in qua modò ad homines venit.

21. Proinde etiam illud, quod postea dictum est de incredulis, *qui reddent rationem ei, qui paratus est vivos & mortuos judicare*, non est consequens, ut eos hîc intelligamus mortuos, qui de corpore exierunt. Fieri enim potest ut mortuos dixerit infideles, hoc est in anima mortuos, de qualibus dicitur (Matt. 8. 22.), *Dimitte mortuos, ut sepeliant mortuos suos.* Vivos autem qui credunt in eum non frustra audientes (Eph. 5. 14.), *Surge qui dormis, & exsurge à mortuis, & illuminabit te Christus.* De qualibus etiam ipse Dominus dicit (Johan. 5. 25.), *Venit hora, & nunc est, quando mortui audient vocem Filij Dei, & qui audierint, vivent.* Proinde etiam quod sequitur & dicit Petrus (1. Pet. 4. 6.), *Propter hoc enim & mortuis evangelizatum est, ut judicentur quidem secundùm homines in carne, vivant autem secundùm Deum spiritu*, non cogit apud inferos intelligi. *Propter hoc enim* in hac vita *& mortuis evangelizatum est*, id est infidelibus & iniquis; *ut* cùm crediderint, *judicentur quidem secundùm homines in carne*, hoc est in diversis tribulationibus, & ipsa morte carnis: unde idem Apostolus alio loco dicit, *tempus esse ut judicium incipiat à domo Domini. Vivant autem secundùm Deum spiritu*, quia & in ipso fuerant mortificati, cùm morte infidelitatis & impietatis detinerentur.

22. Hæc expositio verborum Petri cui displicet, vel cui etiamsi non displicet, non tamen sufficit, quærat ea secundùm inferos intelligere. Qui si valuerit illa, quibus me moveri suprà commemoravi, ita solvere ut eorum auferat dubitationem, impartiat & mihi: quod si factum fuerit, potuerunt illa verba utroque modo intelligi; sed ista sententia de nulla falsitate convincitur. Ad illas autem quæstiones quas antè misisti, excepta Dei visione per corpus, unde majus opus moliendum est, ut potui, respondi, & per Asellum diaconum misi, quod te accepisse jam puto. In recenti autem commonitorio tuo, cui nunc respondi, duo quæsieras, quorum utrumque tractatum est, unum latiùs, alterum breviùs, de Petri scilicet apostoli verbis, & de anima Domini. Exemplum sanè litterarum tuarum, quæ continent interrogationem utrùm Dei substantia corporaliter velut in loco videri possit, & apud nos nescio quomodo aberraverunt, nec inveniri cùm diu quærerentur potuerunt, iterum admoneo mittere ne graveris.

* Aliàs XXVII. quæ autem 165. erat, nunc 53.

EPISTOLA CLXV. *

Hieronymus Marcellino & Anapsychiæ, exponens diversas sententias de origine animæ, hortans ut reliqua petant ab Augustino, & indicans quibus ipse sit occupatus studiis.

Dominis verè sanctis atque omni officiorum caritate venerandis filiis [b] MARCELLINO *&* ANAPSYCHIÆ, HIERONYMUS *in Christo salutem.*

Scripta non multo post an. 410. CAPUT I.

1. TANDEM *ex Africa vestræ litteras unanimitatis accepi; & non me pænitet impudentiæ, qua tacentibus vobis epistolas meas frequenter ingessi, ut rescriptum mererer, & vos esse sospites, non aliis nuntiantibus, sed vestro potissimùm sermone cognoscerem. Super animæ statu memini vestræ quæstiunculæ, immo maximæ ecclesiasticæ quæstionis; Vtrùm lapsa de cælo sit, ut Pythagoras philosophus, omnesque Platonici, & Origenes putant: An à propria Dei substantia, ut Stoici, Manichæus, & Hispana Priscilliani hæresis suspicantur: An in thesauro habeantur Dei, olim conditæ, ut quidam Ecclesiastici stulta persuasione confidunt: An quotidie à Deo fiant, & mittantur in corpora, secundùm illud quod in Evangelio scriptum est,* Pater meus usque modò operatur, & ego operor (Johan. 5. 17.): *An certè ex traduce, ut Tertullianus, Apollinaris, & maxima pars Occidentalium autumant; ut, quomodo corpus ex corpore, sic anima nascatur ex anima, & simili cum brutis animantibus conditione subsistat. Super quo quid mihi videretur, in opusculis contra Ruffinum scripsisse me novi, adversùs eum libellum, quem sanctæ memoriæ Anastasio, episcopo Romanæ ecclesiæ, dedit: in quo lubrica & subdola, immo stulta confessione, dum auditorum simplicitati illudere nititur, suæ fidei, immo perfidiæ illusit. quos libros reor sanctum parentem vestrum habere Oceanum. Olim enim editi sunt, multis Ruffini libris adversùs calumnias respondentes. Certè habes ibi virum sanctum & eruditum Augustinum episcopum, qui viva, ut aiunt, voce docere te poterit, & suam, immo per se nostram explicare sententiam.*

CAPUT II.

2. EZECHIELIS *volumen olim aggredi volui, & sponsionem creberrimam studiosis lectoribus reddere; sed in ipso dictandi exordio ita animus meus Occidentalium provinciarum, & maximè urbis Romæ vastatione confusus est, ut juxta vulgare proverbium, proprium quoque ignorarem vocabulum: diuque tacui, sciens tempus esse lacrymarum. Hoc autem anno cùm tres explicassem libros, subitus impetus barbarorum, de quibus tuus dicit Virgilius,* Latéque vagantes Barcæi (Virgil. 4. Æneid.), *& sancta Scriptura de Ismahel,* Contra faciem omnium fratrum suorum habitabit (Gen. 16. 12.), *sic Ægypti limitem, Palæstinæ, Phœnicis, Syriæ percurrit ad instar torrentis cuncta secum trahens, ut vix manus eorum misericordiâ Christi potuerimus evadere. Quòd si juxta inclytum oratorem,* silent inter arma leges (Cic. pro Milone.): *quanto magis studia Scripturarum? quæ & librorum multitudine, & silentio, ac librariorum sedulitate, quodque proprium est, securitate & otio dictantium indigent. Duos itaque libros misi sanctæ filiæ meæ Fabiolæ, quorum exempla si volueris, ab ipsa poteris mutuari. Pro angustia quippe temporis alios describere non potui: quos cùm legeris & vestibula videris; facilis conjectura erit, qualis ipsa sit futura domus. Sed credo in Dei misericordia, qui nos adjuvit in difficillimo principio supradicti operis, quod ipse adjuvet & in penultimis Prophetæ partibus, in quibus Gog & Magog bella narrantur* (Ezech. 39. 1.)*; & in extremis, in quibus sacratissimi & inexplicabilis templi ædificatio, varietas, mensuraque describitur* (Ibid. 40. 2.).

CAPUT III.

3. SANCTUS *frater noster Oceanus, cui vos cupitis commendari, tantus & talis est, & sic eruditus in Lege Domini, ut absque nostro rogatu instruere vos possit, & nostram super cunctis quæstionibus Scripturarum pro modulo communis ingenij explicare sententiam. Incolumes vos & prolixa ætate florentes Christus Deus noster tueatur omnipotens, Domini verè sancti.*

[a] MSS. propè omnes, *ad quos veniebat, prædicabat.*

[b] Marcellinus hic ille est Tribunus, cæsus ab hæreticis sub invidia tyrannidis Heraclianæ, uti ex Hieronymo observavimus suprà ad epist. 151. Cui Marcellino tametsi datæ fuerunt istæ litteræ haud multo post annum 410. non tamen eas edi oportuit seorsum ab epistola proximè sequenti, quippe cujus illustrandæ caussâ locum habuere hactenus inter epistolas Augustinianas.

Classis III. An. 415.

DE DUABUS EPISTOLIS PROXIME SEQUENTIBUS.

Lib. II. Retract. Caput XLV.

Scripsi etiam duos libros ad Hieronymum presbyterum sedentem in Bethlehem, unum *de origine animæ hominis*: alterum *de sententia Iacobi apostoli*, ubi ait, *Quicumque totam legem servaverit, offendat autem in uno, factus est omnium reus*: de utroque consulens eum. Sed in illo priore quæstionem, quam proposui, ipse non solvi; in posteriore autem quid mihi de illa solvenda videretur ipse non tacui: sed utrùm hoc approbaret etiam ille, consului. Rescripsit autem, laudans eamdem consultationem meam, sibi tamen ad respondendum otium non esse respondit. Ego verò quousque esset in corpore, hos libros edere nolui, ne fortè responderet aliquando, & cum ipsa responsione ejus potiùs ederentur. Illo autem defuncto ad hoc edidi priorem, ut qui legit admoneatur aut non quærere omnino quomodo detur anima nascentibus, aut certè de re obscurissima eam solutionem quæstionis hujus admittere, quæ contraria non sit apertissimis rebus, quas de originali peccato fides catholica novit in parvulis nisi regenerentur in Christo sine dubitatione damnandis: posteriorem verò ad hoc, ut quæstionis de qua ibi agitur, etiam quæ nobis visa est solutio ipsa noscatur. Hoc opus sic incipit: *Deum nostrum qui nos vocavit.*

(Jac. 2. 10.)

DE ORIGINE ANIMÆ HOMINIS Liber *seu* EPISTOLA CLXVI.*

* Aliàs XXVIII. quæ autem 166 erat, nunc 105.

Augustinus Hieronymo, recensens varias de animæ origine sententias, cupit doceri quæ potissimùm tenenda sit, & quomodo adversùs Pelagianorum dogma defendi possit ea, quam ille in superiore epistola suam esse ferè insinuavit, singulas animas novas nascentibus fieri.

Scripta an. 415. verno tempore. Caput I.

1. Deum nostrum, qui nos vocavit in suum regnum & gloriam, & rogavi & rogo, ut hoc quod ad te scribo, sancte frater Hieronyme, consulens te de his quæ nescio, fructuosum esse nobis [a] velit. Quamquam enim te multo quàm ego sum ætate majorem, tamen etiam ipse jam senex consulo. Sed ad discendum quod opus est, nulla mihi ætas sera videri potest; quia etsi senes magis decet docere quàm discere, magis tamen discere quàm quid doceant ignorare. Nihil equidem molestius fero in omnibus angustiis meis, quas patior in difficillimis quęstionibus, quàm in tam longinquo tuæ caritatis absentiam, ut vix possim meas dare, vix recipere litteras tuas, per intervalla, non dierum, non mensium, sed aliquot annorum: cùm, si fieri posset, quotidie præsentem te habere vellem, cum quo loquerer quidquid vellem. Nec ideo tamen non debui facere quod potui, si non potui totum quod volui.

2. Ecce venit ad me religiosus juvenis, catholica pace frater, ætate filius, honore compresbyter noster Orosius, vigil ingenio, promtus eloquio, flagrans studio, utile vas in domo Domini esse desiderans, ad refellendas falsas perniciosasque doctrinas, quæ animas Hispanorum multo infeliciùs, quàm corpora barbaricus gladius, trucidarunt. Nam inde ad nos usque ab oceani littore properavit, famâ excitus, quòd à me posset de his, quæ scire vellet, quidquid vellet audire. Neque nullum cepit adventus sui fructum. Primò ne de me multùm famæ crederet. Deinde docui hominem quod potui: quod autem non potui, unde discere posset, admonui, atque ut ad te iret hortatus sum. Qua in re consilium vel præceptum meum cùm libenter & obedienter acciperet, rogavi eum ut abs te veniens, per nos ad propria remearet. Quam ejus pollicitationem tenens, occasionem mihi credidi à Domino esse concessam, qua tibi scriberem de his, quæ per te scire cupio. Quærebam enim quem ad te mitterem, nec mihi facilè occurrebat idoneus & fide agendi, & alacritate obediendi, & exercitatione peregrinandi. Ubi ergo istum juvenem expertus sum, eum ipsum esse qualem à Domino petebam, dubitare non potui.

Caput II.

3. Accipe igitur quæ mihi, peto, aperire ac disserere non graveris. Quæstio de anima multos movet, in quibus & me esse confiteor. Nam quid de anima firmissimè teneam, non tacebo. Deinde subjungam, quid mihi adhuc expediri velim. Anima hominis, immortalis est, secundùm quemdam modum suum. Non enim omni modo sicut Deus, de quo dictum est, *quia solus habet immortalitatem*. Nam de animæ mortibus sancta Scriptura multa commemorat: unde illud est, *Sine mortuos sepelire mortuos suos*. Sed quòd ita moritur alienata à vita Dei, ut tamen in natura sua vivere non omnino desistat: ita mortalis ex aliqua caussa invenitur, ut etiam immortalis non sine ratione dicatur. Non est pars Dei, anima. Si enim hoc esset, omni modo incommutabilis atque incorruptibilis esset. Quod si esset, nec deficeret in deterius, nec proficeret in melius; nec aliquid in semetipsa vel inciperet habere quod non habebat, vel desineret habere quod habebat, quantum ad ejus ipsius affectiones pertinet. Quàm verò aliter se habeat, non opus est extrinsecùs testimonio; quisquis seipsum advertit, agnoscit. Frustra autem dicitur ab eis, qui * animam Dei partem esse volunt, hanc ejus labem ac turpitudinem, quam videmus in nequissimis hominibus, hanc denique infirmitatem & ægritudinem, quam sentimus in omnibus hominibus, non ex ipsa illi esse, sed ex corpore. Quid interest unde ægrotet, quæ si esset incommutabilis, undelibet ægrotare non posset? Nam quod verè incommutabile & incorruptibile est, nullius rei accessu commutari vel corrumpi potest. Alioquin non Achillea tantum, sicut fabulæ ferunt, sed omnis caro esset invulnerabilis, si nullus ei casus accideret. Non est itaque natura incommutabilis, quæ aliquo modo, aliquâ caussâ, aliqua parte mutabilis est. Deum autem nefas est, nisi verè summéque incommutabilem credere. Non est igitur anima pars Dei.

(Anima ut immortalis. — 1. Tim. 6. 16. — Matt. 8. 22. — Anima non est pars Dei. — * Manichæi.)

Anima incorporea.

4. Incorpoream quoque esse animam, etsi difficilè tardioribus persuaderi potest, mihi tamen fateor esse persuasum. Sed ne verbi controversiam vel superfluò faciam vel meritò patiar, quoniam cùm de re constat, non est opus certare de nomine: si corpus est omnis substantia vel essentia vel si quid aptius nuncupatur id, quod aliquo modo est in seipso, corpus est anima. Item si eam solam incorpoream placet appellare naturam, quæ summè incommutabilis & ubique tota est, corpus est anima; quoniam tale aliquid ipsa non est.

[a] Lov. velis. At Bad. Er. & MSS. habent, velit.

Classis III. An. 415.

A Porrò si corpus non est, nisi quod per loci spatium aliqua longitudine, latitudine, altitudine ita sistitur vel movetur, ut majore sui parte majorem locum occupet, & breviore breviorem, minusque sit in parte quam in toto, non est corpus anima. Per totum quippe corpus, quod animat, non locali diffusione, sed quadam vitali intentione porrigitur. Nam per omnes ejus particulas tota simul adest, nec minor in minoribus, & in majoribus major, sed alicubi intentiùs, alicubi remissiùs, & in omnibus tota, & in singulis tota est. B Neque enim aliter, quod in corpore etiam non [a] toto sentit, tamen tota sentit. Nam cùm exiguo puncto in carne viva aliquid tangitur, quamvis locus ille non solùm totius corporis non sit, sed vix in corpore videatur, animam tamen totam non latet: neque id quod sentitur, per corporis cuncta discurrit, sed ibi tantùm sentitur ubi fit. Unde ergo ad totam mox pervenit, quod non in toto fit, nisi quia & ibi tota est ubi fit, nec ut tota ibi sit, cetera deserit? C Vivunt enim & illa eâ præsente, ubi nihil tale factum est. Quod si fieret, & utrumque simul fieret, simul utrumque totam pariter non lateret. Proinde & in omnibus simul, & in singulis particulis corporis sui, tota simul esse non posset, si per illas ita diffunderetur, ut videmus corpora diffusa per spatia locorum, minoribus suis partibus minora occupare, & amplioribus ampliora. Quapropter si anima corpus esse dicenda est, non est certè corpus quale terrenum est, nec quale humidum, aut aërium, aut æthereum. D Omnia quippe talia majora sunt in majoribus locis, & minora in minoribus, & nihil eorum in aliqua sui parte totum adest: sed ut sunt partes locorum, ita occupantur partibus corporum. Unde intelligitur anima, sive corpus, sive incorporea dicenda sit, propriam quamdam habere naturam, omnibus his mundanæ molis elementis excellentiore substantiâ creatam, quæ veraciter non possit in aliqua phantasia corporalium imaginum, quas per carnis sensus percipimus, cogitari, sed mente intelligi, vitâque sentiri. E Neque hæc proinde loquor, ut te quæ tibi nota sunt doceam: sed ut aperiam quid firmissimè de anima teneam, ne me quisquam, cùm ad ea venero quæ requiro, nihil de anima vel scientiâ vel fide tenere arbitretur.

Anima suâ culpâ lapsa, solâ Dei misericordiâ liberatur.

5. Certus etiam sum, animam nullâ Dei culpâ, nulla Dei necessitate vel suâ, sed propria voluntate in peccatum esse collapsam: nec liberari posse de corpore mortis hujus vel suæ voluntatis virtute, tamquam sibi ad hoc sufficiente, vel ipsius corporis morte; F sed gratiâ Dei per Jesum Christum Dominum nostrum: nec omnino esse animam ullam in genere humano, cui non sit necessarius ad liberationem mediator Dei & hominum homo Christus Jesus. Quæcumque autem sine gratia mediatoris & sacramento ejus, in qualibet corporis ætate, de corpore exierit, & in pœnam futuram, & in ultimo judicio recepturam corpus ad pœnam. Si autem post generationem humanam, quæ facta est ex Adam, regeneretur in Christo ad ejus pertinens societatem, G & requiem post mortem corporis habituram, & corpus ad gloriam recepturam. Hæc sunt, quæ de anima firmissimè teneo.

Caput III.

6. Nunc accipe, quæso, quid requiram, & noli me spernere, [b] sic non te spernat, qui pro nobis dignatus est sperni. Quæro ubi contraxerit anima reatum, quo trahitur in condemnationem, etiam infantis morte præventi, si ei per sacramentum, quo etiam parvuli baptizantur, Christi gratia non subvenerit. Non enim es ex illis, qui modò nova quædam garrire cœperunt, dicentes, nullum reatum esse ex Adam tractum, qui per baptismum in infante solvatur. Quod te sapere si scirem, immo nisi te id non sapere scirem, nequaquam hoc abs te quærerem aut quærendum putarem. Sed quia tenemus de hac re sententiam tuam concinentem catholicæ fundatissimæ fidei, qua & Joviniani vaniloquia redarguens, adhibuisti testimonium ex libro Job, *Nemo mundus in conspectu tuo, nec infans cujus est diei unius vita super terram:* deinde adjunxisti, *Tenemurque rei in similitudine prævaricationis Adæ:* & liber tuus in Jonam prophetam satis hoc insigniter dilucidéque declarat, ubi jejunare parvulos propter ipsum originale peccatum, meritò coactos esse dixisti: non inconvenienter abs te quæro, hunc reatum anima ubi contraxerit, unde oporteat eam etiam in illa ætate per sacramentum Christianæ gratiæ liberari.

Animæ reatus unde. Pelagiani.

Lib. 2. adversùs Jovin.

Job. 15. 4. sec. LXX.

In Jon. 3.

7. Ego quidem ante aliquot annos cùm libros quosdam scriberem *de libero arbitrio*, qui in multorum manus exierunt, & nunc habentur à plurimis, quatuor opiniones de animæ incarnatione, Utrùm ex illa una, quæ primo homini data est, ceteræ propagentur: An singulis quibusque novæ etiam modò fiant: An alicubi jam exsistentes, vel mittantur divinitus, vel sponte labantur in corpora; ita putavi esse tractandas, ut quælibet earum vera esset, non impediret intentionem meam, qua tunc adversùs eos quantis poteram viribus agebam, qui naturam mali suo principio [c] præditam, adversùs Deum conantur inducere, id est contra Manichæos. Nam de Priscillianistis adhuc nihil audieram, qui non multùm ab istis dissimiles blasphemias fabulantur. Ideo quintam opinionem non addidi, quam in tua epistola inter ceteras commemorasti, ne aliquam præterires, ubi de hac quæstione interroganti rescripsisti religiosæ memoriæ viro, nobisque in Christi caritate gratissimo Marcellino, quòd anima sit [d] pars Dei. Primò, quia non de incarnatione ejus, sed de natura quæritur, cùm hoc quæritur. Deinde quia hoc sentiunt illi contra quos agebam, & id maximè agebam, ut Creatoris inculpabilem inviolabilemque naturam à creaturæ vitiis & labe secernerem, cùm illi à substantia mali, cui proprium principium principesque tribuunt, ipsam boni Dei substantiam ex parte, qua capta est, corruptam & oppressam, & ad peccandi necessitatem perductam esse contendant. Hoc itaque excepto hæreticæ opinionis errore, ex quatuor reliquis opinionibus quænam sit eligenda scire desidero. Quæcumque enim eligenda est, absit ut impugnet hanc fidem, de qua certi sumus, omni animæ etiam parvuli infantis necessariam esse liberationem ex obligatione peccati, eamque nullam esse nisi per Jesum Christum, & hunc crucifixum.

Lib. 3. c. 21.

Caput IV.

8. Proinde ne longum faciamus, hoc certè sentis, quòd singulas animas singulis nascentibus etiam modò Deus faciat. Cui sententiæ ne objiciatur, quòd omnes creaturas sexto die consummaverit Deus, & septimo die requieverit, adhibes testi-

[a] MSS. aliquot, *quod in corpore non toto fit tamen &c.*
[b] MSS. quatuor, *si non te spernat.* Bad. & Er. *ne te spernat.*
[c] Lov. *editam.* At editiones antiquiores & MSS. *præditam.*

[d] Editi, *anima non sit pars Dei.* Expunximus negationem, quæ abest à melioribus MSS. nempe hoc Manichæi sentiebant, quòd anima sit pars Dei.

CLASSIS III. AN. 415. Johan. 5. 17. Sup. epistola 165.

monium ex Evangelio, *Pater meus usque nunc operatur.* Sic enim ad Marcellinum scripsisti: in qua epistola etiam mei commemorationem benevolentissimè facere dignatus es, quòd hîc me haberet in Africa, qui ei ipsam faciliùs possem explicare sententiam. Quod si potuissem, non ille hoc abs te tam longè posito inquireret; si tamen id tibi ex Africa scripsit. Nam quando scripserit nescio; tantùm scio quòd de hoc bene cognoverit cunctationem meam, unde me inconsulto facere voluit. Quamquam etiam si consuleret, magis hortarer, & gratias agerem quòd nobis omnibus conferri posset, nisi tu breviter rescribere, quàm respondere maluisses. Credo ne superfluò laborares, ubi ego essem, quem putabas id optimè scire, quod ille quæsiverat. Ecce volo ut illa sententia etiam mea sit, sed nondum esse confirmo.

9. Misisti ad me discipulos, ut ea doceam quæ nondum ipse didici. Doce ergo quod doceam. Nam ut doceam, multi à me flagitant, eisque me sicut alia multa, & hoc ignorare confiteor. Et fortasse quamvis in os meum verecundentur, tamen apud se dicunt, *Tu es magister in Israël, & hæc ignoras?* (Johan. 3. 10.) Quod quidem Dominus ei dixit, qui erat unus illorum, quos delectabat vocari Rabbi. Unde etiam ad verum magistrum nocte venerat, quia fortassis erubescebat discere, qui docere consueverat. Me autem potiùs magistrum audire, quàm velut magistrum delectat audiri. Recolo enim quid dixerit eis, quos præ ceteris elegit: *Vos autem*, inquit, *nolite vocari ab hominibus Rabbi: unus est enim magister vester, Christus.* (Matt. 23. 8.) Nec alius docuit Moysen etiam per Jetro, nec alius Cornelium etiam per priorem Petrum, nec alius Petrum etiam per posteriorem Paulum. A QUOCUMQUE enim verum dicitur, illo donante dicitur, qui est ipsa veritas. Quid si ideo adhuc ista nescimus, & ea neque orando, neque legendo, neque cogitando & ratiocinando invenire potuimus, ut probemur non solùm indoctos quanta caritate doceamus, verùm à doctis etiam quanta humilitate discamus?

10. Doce ergo, quæso, quod doceam, doce quod teneam, & dic mihi, si animæ singillatim singulis hodieque nascentibus fiunt, ubi in parvulis peccent, ut indigeant in sacramento Christi remissione peccati, peccantes in Adam, ex quo caro est propagata peccati: aut si non peccant, qua justitiâ Creatoris ita peccato obligantur alieno, cùm exinde propagatis membris mortalibus inseruntur, ut eas, nisi per Ecclesiam subventum fuerit, damnatio consequatur; cùm in earum potestate non sit, ut eis possit gratiâ baptismi subveniri. Tot igitur animarum millia, quæ in mortibus parvulorum sine indulgentia Christiani sacramenti de corporibus exeunt, qua æquitate damnantur, si novæ [a] creatæ, nullo suo præcedente peccato, sed voluntate Creatoris singulæ singulis nascentibus adhæserunt, quibus eas animandis ille creavit & dedit; qui utique noverat quòd unaquæque earum nullâ suâ culpâ sine baptismo Christi de corpore fuerat exitura? Quoniam igitur neque de Deo possumus dicere, quòd vel cogat animas fieri peccatrices, vel puniat innocentes; neque negare fas nobis est, eas quæ sine Christi sacramento de corporibus exierint, etiam parvulorum, non nisi in damnationem trahi: obsecro te, quomodo hæc opinio defenditur, qua creduntur animæ non ex illa una primi hominis fieri omnes, sed sicut illa una uni, ita singulis singulæ?

CAPUT V.

11. EA verò quæ dicuntur alia contra hanc opinionem, facilè puto me posse refellere, sicuti est illud, quo eam sibi quidam videntur urgere, quomodo consummaverit Deus omnia opera sua sexto die, & septimo requieverit, si novas adhuc animas creat? (Gen. 2. 2.) Quibus si dixerimus quod ex Evangelio in supradicta epistola posuisti, *Pater meus usque nunc operatur:* (Johan. 5. 17.) respondent, *operatur*, dictum est, institutas administrando, non novas instituendo naturas, ne Scripturæ Geneseos contradicatur, ubi apertissimè legitur, consummasse Deum omnia opera sua. Nam & quod eum scriptum est requievisse, utique à creandis novis creaturis intelligendum est, non à gubernandis; quia tunc ea quæ non erant, fecit, à quibus faciendis requievit: quia consummaverat omnia, quæ antequam essent, vidit esse facienda, ut deinceps non ea quæ non erant, sed ex his quæ jam erant, crearet & faceret quidquid faceret. Ita utrumque verum esse monstratur, & quod dictum est, *Requievit ab operibus suis:* & quod dictum est *Usque nunc operatur:* quoniam Genesi non potest Evangelium esse contrarium.

12. Verùm his qui hæc ideo dicunt, ne credatur modò Deus, sicut illam unam novas animas, quæ non erant, facere; sed ex illa una, quæ jam erat, eas creare, vel ex fonte aliquo sive thesauro quodam, quem tunc fecit, eas mittere, facilè respondetur, etiam illis sex diebus multa Deum creasse ex his naturis, quas jam creaverat, sicut ex aquis alites & pisces; ex terra autem arbores, fenum, animalia: sed quòd ea, quæ non erant, tunc fecerit, manifestum est. Nulla enim erat avis, nullus piscis, nulla arbor, nullum animal: & bene intelligitur ab his creatis requievisse, quæ non erant, & creata sunt, id est cessasse, ne ultra quæ non erant, crearentur. Sed nunc quod dicitur, animas non in nescio quo fonte jam exsistentes mittere, nec de seipso tamquam suas particulas inrorare, nec de illa una originaliter trahere, nec pro delictis ante carnem commissis carneis vinculis compedire, sed novas creare singulas singulis suam cuique nascenti, non aliquid facere dicitur, quod antè non fecerat. Jam enim sexto die fecerat hominem ad imaginem suam, quod utique secundùm animam rationalem fecisse intelligitur. Hoc & nunc facit, non instituendo quod non erat, sed multiplicando quod erat. Unde & illud verum est, quòd à rebus, quæ non erant, instituendis requievit. Et hoc verum est, quòd non solùm gubernando quæ fecit, verùm etiam aliquid non quod nondum, sed quod jam creaverat, numerosius creando usque nunc operatur. Vel sic ergo vel alio modo quolibet eximus ab eo, quod nobis objicitur de requie Dei ab operibus suis, ne propterea non credamus nunc usque fieri animas novas, non ex illa una, sed sicut illam unam.

13. Nam quod dicitur, Quare facit animas eis, quos novit citò morituros? (Anima cur datur mox morituris.) Possumus respondere, parentum hinc peccata vel convinci, vel flagellari. Possumus etiam rectè illius moderationi ista relinquere, quem scimus omnibus temporaliter transeuntibus rebus, ubi sunt etiam animalium ortus & obitus, cursum ornatissimum atque ordinatissimum dare; sed nos ista sentire non posse, quæ si sentiremus, delectatione ineffabili mulceremur. Non enim frustra per Prophetam, qui hæc divinitus inspirata didicerat, dictum est de Deo, *Qui*

[a] In MSS. non paucis, *sive nova creatura.*

CLASSIS III. AN. 415. *Legitur apud LXX. Iſa 40.26. ὁ ἐκφέρων κατ᾽ ἀριθμὸν τὸν κόσμον αὐτοῦ.

*profert * numeroſè ſæculum.* Unde muſica, id eſt ſcientia ſenſuſve bene modulandi, ad admonitionem magnæ rei, etiam mortalibus rationales habentibus animas Dei largitate conceſſa eſt. Unde ſi homo faciendi carminis artifex novit quas quibus moras vocibus tribuat, ut illud quod canitur decedentibus ac ſuccedentibus ſonis pulcherrimè currat ac tranſeat; quanto magis Deus, cujus ſapientia, per quam fecit omnia, longè omnibus artibus præferenda eſt, nulla in naturis naſcentibus & occidentibus temporum ſpatia, quæ tamquam ſyllabæ ac verba ad particulas hujus ſæculi pertinent, in hoc labentium rerum tamquam mirabili cantico, vel breviùs, vel productiùs, quàm modulatio præcognita & præfinita depoſcit, præterire permittit? Hoc cùm etiam de arboris folio dixerim, & de noſtrorum numero capillorum; quanto magis de hominis ortu & occaſu, cujus temporalis vita breviùs productiúſve non tenditur, quàm Deus diſpoſitor temporum novit univerſitatis moderamini conſonare?

14. Id etiam quod aiunt, omne quod in tempore cœpit eſſe, immortale eſſe non poſſe: quia omnia orta occidunt, & aucta ſeneſcunt, ut eo modo credi cogant, animum humanum ideo eſſe immortalem, quòd ante omnia tempora ſit creatus, non movet fidem noſtram. Ut enim alia taceam, cœpit eſſe in tempore immortalitas carnis Chriſti, quæ tamen jam non moritur, & mors ei ultrà non dominabitur. *Rom. 6. 9.*

15. Illud verò, quod in libro adversùs Ruffinum poſuiſti, quoſdam huic ſententiæ calumniari, quòd Deum dare animas adulterinis conceptibus videatur indignum, unde conantur adſtruere meritis geſtæ ante carnem vitæ, animas quaſi ad ergaſtula hujuſmodi juſtè poſſe perduci, non me movet multa cogitantem, quibus hæc poſſit calumnia refutari. Et quod ipſe reſpondiſti, non eſſe vitium ſementis in tritico quòd furto dicitur eſſe ſublatum, ſed in eo qui frumenta furatus eſt; nec idcirco terram non debuiſſe gremio ſuo ſemina confovere, quia ſator immundâ ea projecerit manu; elegantiſſima ſimilitudo eſt. Quam & antequam legerem nullas mihi objectio iſta de adulterinis fetibus in hac quæſtione faciebat anguſtias, generaliter intuenti multa bona Deum facere, etiam de noſtris malis noſtriſque peccatis. Animalis autem cujuſcumque creatio, ſi habeat pium prudentemque conſideratorem, ineffabilem laudem Creatori excitat; quanto magis creatio non cujuſlibet animalis, ſed hominis? Si autem cauſſa creandi quæritur, nulla citiùs & meliùs reſpondetur, niſi quia omnis creatura Dei bona eſt. Et quid digniùs quàm ut bona faciat bonus Deus, quæ nemo poteſt facere niſi Deus? *Lib. 3.*

CAPUT VI.

16. HÆC & alia quæ poſſum, ſicut poſſum, dico adversùs eos qui hanc opinionem, qua creduntur animæ ſicut illa una ſingulis fieri, labefactare conantur. Sed cùm ad pœnas ventum eſt parvulorum, magnis, mihi crede, coartor anguſtiis, nec quid reſpondeam prorſus invenio: non ſolùm eas pœnas dico, quas habet poſt hanc vitam illa damnatio, quò neceſſe eſt trahantur, ſi de corpore exierint ſine Chriſtianæ gratiæ ſacramento, ſed eas ipſas, quæ in hac vita dolentibus nobis verſantur ante oculos; quas enumerare ſi velim, priùs tempus quàm exempla deficient. Langueſcunt ægritudinibus, torquentur doloribus, fame & ſiti cruciantur, debilitantur membris, privantur ſenſibus, vexantur ab immundis ſpiritibus. Demonſtrandum eſt utique, quomodo iſta ſine ulla ſua mala cauſſa juſtè patiantur. Non enim dici fas eſt, aut iſta ignorante Deo fieri, aut eum non poſſe reſiſtere facientibus, aut injuſtè iſta vel facere vel permittere. Numquidnam ſicut animalia irrationabilia rectè dicimus in uſus dari naturis excellentioribus, etſi vitioſis, ſicut apertiſſimè in Evangelio videmus porcos ad uſum deſideratum conceſſos eſſe dæmonibus; hoc & de homine rectè poſſumus dicere? Animal eſt enim, ſed rationale, etſi mortale. Anima eſt rationalis in illis membris, quæ tantis afflictionibus pœnas luit, Deus bonus eſt, Deus juſtus eſt, Deus omnipotens eſt; hoc dubitare omnino dementis eſt. Tantorum ergo malorum, quæ fiunt in parvulis, cauſſa juſta dicatur. Nempe cùm majores iſta patiuntur, ſolemus dicere aut ſicut in Job merita examinari, aut ſicut in Herode peccata puniri. Et de quibuſdam exemplis, quæ Deus manifeſta eſſe voluit, alia quæ obſcura ſunt homini conjectare conceditur, ſed hoc in majoribus. De parvulis autem quid reſpondeamus ediſſere, ſi pœnis tantis nulla in eis ſunt punienda peccata. Nam utique nulla eſt in illis ætatibus examinanda juſtitia. *Matt. 8. 32.*

17. De ingeniorum verò diverſitate, immo [a] abſurditate, quid dicam; quæ quidem in parvulis latet, ſed ab ipſis exordiis naturalibus ducta, apparet in grandibus, quorum nonnulli tam tardi & obliviosi ſunt, ut ne prima quidem diſcere litterarum elementa potuerint: quidam verò tantæ ſunt fatuitatis, ut non multùm à pecoribus differant; quos moriones vulgò vocant. Reſpondetur fortaſſe, corpora hoc faciunt. Sed numquid ſecundùm hanc ſententiam, quam defendi volumus, anima ſibi corpus elegit, & in eligendo cùm falleretur, erravit? aut cùm in corpus cogeretur intrare neceſſitate naſcendi, alia corpora præoccupantibus animarum turbis, ipſa aliud non invenit, & ſicut in ſpectaculo aliquo locum, ita carnem non quam voluit, ſed quam valuit, occupavit? Numquid hæc & talia vel dicere poſſumus, vel ſentire debemus? Doce igitur quid ſentire, quid dicere debeamus, ut conſtet nobis ratio novarum animarum ſingillatimque factarum ſingulis corporibus.

CAPUT VII.

18. Ego quidem non de ingeniis, ſed ſaltem de pœnis parvulorum, quas in hac vita patiuntur, dixi aliquid in libris illis *de libero arbitrio.* Quod quale ſit, & cur mihi in iſta, quam habemus in manibus quæſtione, non ſufficiat, intimabo, & eum ipſum de tertio libro locum excerptum his litteris inſeram. nam ita ſe habet: [De cruciatibus autem corporis quibus affliguntur parvuli, quorum per ætatem nulla peccata ſunt, ſi animæ quibus animantur, non priùs quàm ipſi homines eſſe cœperunt, major querela & quaſi miſericors deponi ſolet, cùm dicitur, Quid mali fecerunt, ut iſta paterentur? Quaſi poſſit eſſe meritum innocentiæ, antequam quiſque nocere aliquid poſſit. Cùm autem boni aliquid operatur Deus in emendatione majorum, cùm parvulorum ſuorum, qui eis cari ſunt, doloribus ac mortibus flagellantur, cur iſta non fiant, quando cùm tranſierint, pro non factis erunt, in quibus facta ſunt: propter quos autem facta ſunt, aut meliores erunt ſi temporalibus incommodis emendati, rectiùs elegerint vivere; aut excuſationem in futuri *Lib. 3. c. 23. n. 67.*

[a] Bad. Am. Er. & MSS. undecim omittunt, *immo abſurditate.*

CLASSIS III. AN. 415.

„ judicij supplicio non habebunt, si vitæ hujus angoribus, ad æternam vitam desiderium convertere noluerint? Quis autem novit quid parvulis, de quorum cruciatibus duritia majorum contunditur, aut exercetur fides, aut misericordia probatur: quis ergo novit quid ipsis parvulis in secreto judiciorum suorum bonæ compensationis reservet Deus? Quoniam quamquam nihil rectè fecerint, tamen nec peccantes aliquid ista perpessi sunt. Non enim frustra etiam infantes illos, qui cùm Dominus noster Jesus Christus necandus ab Herode quæreretur, occisi sunt, in honorem Martyrum receptos commendat Ecclesia.]

19. Hæc tunc dixi, cùm hanc ipsam de qua nunc agitur vellem communire sententiam. Sicut enim paulò antè commemoravi, quæcumque illarum de animæ incarnatione quatuor opinionum vera esset, inculpatam substantiam Creatoris, & à nostrorum peccatorum societate remotissimam nitebar ostendere. Et ideo quæcumque illarum veritate posset convinci & repudiari, ad curam intentionis meæ, quam tunc habebam, non pertinebat: quandoquidem cunctis diligentiore disputatione discussis, quæcumque illarum rectè vinceret ceteras, me securissimo fieret, quando etiam secundùm omnes id, quod agebam, invictum persistere demonstrabam. Nunc verò unam volo, si possum, ratione recta eligere ex omnibus: & propterea hujus ipsius, de qua nunc agimus defensionem, in his, quæ commemoravi de illo libro, verbis meis adtentiùs intuens, validam firmamque non video.

20. Nam velut firmamentum ejus illud est, quod ibi dixi, [Quis autem novit quid parvulis, de quorum cruciatibus duritia majorum contunditur, aut exercetur fides, aut misericordia probatur: quis ergo novit quid ipsis parvulis in secreto judiciorum suorum bonæ compensationis reservet Deus?] Sed hoc non immeritò dici video de his, qui vel pro Christi nomine ac vera religione tale aliquid etiam nescientes patiuntur, vel sacramento Christi jam imbuti sunt, quia sine societate unius mediatoris liberari à damnatione non possunt, ut possit eis, etiam pro illis malis, quæ hîc in diversis afflictionibus pertulerunt, compensatio ista præstari. Nunc autem cùm ista quæstio non possit absolvi, nisi etiam de his parvulis respondeatur, qui post gravissimos cruciatus sine sacramento Christianæ societatis exspirant, quæ circa eos compensatio cogitanda est, quibus insuper & damnatio præparata est? Nam & de baptismo parvulorum in eodem libro, non quidem sufficienter, sed quantum illi operi satis esse videbatur, utcumque respondi, quod etiam nescientibus, & fidem suam nondum habentibus prodest: non tamen de damnatione eorum parvulorum, qui sine illo ex hac vita emigrant, tunc aliquid dicendum putavi, quia non quod nunc agitur, agebatur.

21. Sed ut omittamus & contemnamus ea, quæ brevi tempore patiuntur, nec transacta revocantur, numquid similiter contemnere possumus, quòd *per unum hominem mors, & per unum hominem resurrectio mortuorum? Sicut enim in Adam omnes moriuntur, sic & in Christo omnes vivificabuntur.* [1. Cor. 15. 21. & 22.] Per hanc enim apostolicam, divinam, claramque sententiam, satis evidenter elucet, neminem ire in mortem nisi per Adam; neminem ire in vitam æternam, nisi per Christum. Hoc est quippe *omnes* & *omnes*, quia sicut omnes homines per primam, hoc est per carnalem generationem pertinent ad Adam: sic omnes homines ad secundam, id est spiritalem generationem veniunt, quicumque ad Christum perveniunt. Ideo ergo dictum est, & hîc *omnes*, & ibi *omnes*: quia sicut omnes, qui moriuntur, nonnisi in Adam moriuntur: ita omnes qui vivificabuntur, nonnisi in Christo vivificabuntur. Ac per hoc, QUISQUIS NOBIS DIXERIT, quemquam in resurrectione mortuorum vivificari posse, nisi in Christo, tamquam * pestis communis fidei detestandus est. [* Thuanus MS. hostis.] Item QUISQUIS DIXERIT, quòd in Christo vivificabuntur etiam parvuli, qui sine sacramenti ejus participatione de vita exeunt, hic profectò & contra apostolicam prædicationem venit, & totam condemnat Ecclesiam, ubi propterea cum baptizandis parvulis festinatur & curritur, quia sine dubio creditur aliter eos in Christo vivificari omnino non posse. Qui autem non vivificatur in Christo, restat ut in ea condemnatione maneat, de qua dicit Apostolus, *Per unius delictum in omnes homines ad condemnationem.* [Rom. 5. 18.] Cui delicto obnoxios parvulos nasci, & omnis credit Ecclesia, & ipse jam contra Jovinianum disputans, & exponens Jonam Prophetam, sicut paulò antè commemoravi, fide veracissima definisti: credo & in aliis locis opusculorum tuorum, quæ vel non legi, vel in præsentia non recordor. Hujus igitur damnationis in parvulis caussam requiro; quia neque animarum, si novæ fiunt singulis singulæ, video esse ullum in illa ætate peccatum, nec à Deo damnari aliquam credo, quam videt nullum habere peccatum.

CAPUT VIII.

22. AN fortè dicendum est, in parvulo carnem solam caussam esse peccati; novam verò illi animam fieri, qua secundùm Dei præcepta vivente, in adjutorio gratiæ Christi, & ipsi carni edomitæ ac subjugatæ possit incorruptionis meritum comparari. Sed quia in parvulo anima nondum id agere potest, nisi Christi acceperit sacramentum, per hanc gratiam carni ejus adquiritur, quod illius moribus nondum potuit. Si autem sine illo sacramento anima parvuli exierit, ipsa quidem in æterna vita erit, unde eam nullum peccatum potuit separare, caro vero ejus non resurget in Christo, non percepto ante mortem illius sacramento?

23. Hanc opinionem numquam audivi, numquam legi. Sed planè audivi & credidi, propter quod & loquutus sum, *quia venit hora, quando omnes qui in monumentis sunt, audient vocem ejus: & procedent qui bene fecerunt, in resurrectionem vitæ.* [Johan. 5. 28.] Ipsa est de qua dicitur, *& per unum hominem, resurrectio mortuorum.* [1. Cor. 15. 21.] Ipsa est qua *in Christo omnes vivificabuntur. Qui autem malè egerunt, in resurrectionem judicij.* Quid hîc ergo de illis infantibus intelligendum est, qui priùs quàm possent agere vel bene vel malè, sine baptismo corpore exuti sunt? nihil hîc de talibus dictum est. Sed si caro eorum ideo non resurget, quia nec boni aliquid fecerunt, nec mali; nec illorum resurrectura est, qui perceptâ baptismi gratiâ, in illa ætate defuncti sunt, in qua nihil bene vel malè agere potuerunt. Si autem illi inter sanctos resurgent, id est inter eos qui bene egerunt; inter quos & illi resurrecturi sunt, nisi inter eos qui malè egerunt, ne aliquas humanas animas credamus corpora sua non recepturas, sive in resurrectionem vitæ, sive in resurrectionem judicij? Quæ sententia priùs quàm refellatur, ipsa novitate jam displicet. Deinde quis ferat, si credant se illi, qui ad baptismum cum suis parvulis currunt, propter carnes eorum,

Classis III. An. 415. * Epistola 59. ad Fidum.

eorum, non propter animas curreret? Beatus quidem * Cyprianus non aliquod decretum condens novum, sed Ecclesiæ fidem firmissimam servans, ad corrigendum eos, qui putabant ante octavum diem nativitatis non esse parvulum baptizandum, non carnem, sed animam dixit *non esse perdendam*; & mox natum, ritè baptizari posse, cum suis quibusdam coëpiscopis censuit.

24. Sed contra Cypriani aliquam opinionem, ubi quod videndum fuit, fortasse non vidit, sentiat quisque quod libet; tantùm contra apostolicam manifestissimam fidem nemo sentiat, quæ ex unius delicto omnes in condemnationem duci prædicat: ex qua condemnatione non liberat, nisi gratia Dei per Jesum Christum Dominum nostrum, in quo uno omnes vivificantur, quicumque vivificantur. Contra Ecclesiæ fundatissimum morem nemo sentiat, ubi ad baptismum, si propter sola parvulorum corpora curreretur, baptizandi offerrentur & mortui. (Rom. 5. 18.)

25. Quæ cùm ita sint, quærenda caussa est, atque reddenda, quare damnentur animæ, quæ novæ creantur singulis quibusque nascentibus, si præter Christi Sacramentum parvuli moriantur. Damnari enim eas, si sic de corpore exierint, & sancta Scriptura, & sancta est testis Ecclesia. Unde illa de animarum novarum creatione sententia, si hanc fidem fundatissimam non oppugnat, sit & mea: si oppugnat, non sit & tua.

26. Nolo mihi dicatur, pro hac sententia debere accipi quod scriptum est, *Qui finxit spiritum hominis in ipso*, & *Qui finxit singillatim corda eorum.* Aliquid fortissimum atque invictissimum requirendum est, quod nos non cogat Deum credere ullarum animarum sine culpa aliqua damnatorem. Nam vel tantumdem valet, vel plus est forsitan creare, quàm fingere: & tamen scriptum est, *Cor mundum crea in me Deus.* Nec ideo putari potest, animam hoc loco optare se fieri, priùs quàm aliquid esset. Sicut ergo jam exsistens creatur innovatione justitiæ, sic jam exsistens fingitur conformatione doctrinæ. Nec illud quod in Ecclesiaste scriptum est, *Tunc convertetur in terram pulvis sicut fuit, & spiritus revertetur ad Dominum qui dedit illum*: istam confirmat sententiam, quam volumus esse nostram. Plus enim hoc suffragatur eis, qui ex una putant omnes esse animas. Nam sicut convertitur, inquiunt, pulvis in terram, sicut fuit; & tamen caro, de qua hoc dictum est, ad hominem non revertitur, ex quo propagata est, sed ad terram, unde primus homo factus est: sic & spiritus ex illius unius spiritu propagatus, non tamen ad eum revertitur; sed ad Dominum, à quo illi datus est. Verùm quia hoc testimonium ita pro istis sonat, ut non omni modo huic opinioni, quam defendi volo, videatur esse contrarium, admonendam tantùm credidi prudentiam tuam, ne talibus testimoniis ex his angustiis me coneris eruere. Nam licèt nemo faciat optando, ut verum sit quod verum non est: tamen si fieri posset, optarem ut hæc sententia vera esset: sicut opto, ut si vera est, abs te liquidissimè atque invictissimè defendatur.

(Zach. 12. 1. Psal. 32. 15. Psal. 50. 12. Eccle. 12. 7.)

Caput IX.

27. Hæc autem difficultas etiam illos sequitur, qui jam exsistentes alibi animas, & ab initio divinorum operum præparatas, à Deo mitti opinantur in corpora. Nam & ab his hoc idem quæritur, Si animæ inculpatæ obedienter veniunt, quò mittuntur; cur in parvulis, si non baptizati vitam istam finierint, puniuntur? Eadem prorsus in utraque sententia difficultas est. Illi sibi videntur de hac faciliùs exire quæstione, qui animas asseverant pro meritis vitæ prioris singulas singulis corporibus implicari. Hoc enim putant esse in Adam mori, in carne scilicet, quæ propagata est ex Adam, supplicia pendere. A quo reatu, inquiunt, gratia Christi liberat pusillos cum magnis. Hoc quidem rectè, veraciter, optiméque, quod gratia Christi liberat à reatu peccatorum pusillos cum magnis. Sed in alia superiore vita peccare animas, & inde præcipitari in carceres carneos, non credo, non adquiesco, non consentio. Primùm, quoniam per [a] nescio quos fieri circumitus id aiunt isti, ut post nescio quanta volumina sæculorum iterum ad istam sarcinam corruptibilis carnis & supplicia pendenda redeundum sit. Qua opinione quid horribilius cogitari possit, ignoro. Deinde quis tandem justus defunctus est, de quo non (si isti vera dicunt) solliciti esse debeamus, ne in sinu Abrahæ peccans, in flammas illius divitis dejiciatur? Cur enim non & post hoc corpus peccare possit, si & antè potuit? Postremò, longè aliud est in Adam peccasse, unde dicit Apostolus, *in quo omnes peccaverunt:* & aliud est, extra Adam nescio ubi peccasse; & ideo in Adam, id est in carnem, quæ ex Adam propagata est, tamquam in carcerem trudi. Illam verò opinionem, quòd ex una fiant omnes animæ, nec discuture volo, nisi necesse sit: atque utinam ista, de qua nunc agimus, si vera est, sic abs te defendatur, ut hoc necesse jam non sit.

(11. De civit. Dei, cap. 23. Rom. 5. 12.)

28. Quamvis autem desiderem, rogem, votis ardentibus exoptem & exspectem, ut per te mihi Dominus hujus rei auferat ignorantiam: tamen si, quod absit, minimè meruero; patientiam mihi petam à Domino Deo nostro: in quem sic credimus, ut si aliqua nobis non aperiat etiam pulsantibus, nullo modo adversùs eum murmurare debeamus. [b] Memini priùs ipsis Apostolis dictum, *Multa habeo vobis dicere, sed non potestis illa portare modò.* In his, quantum ad me adtinet, etiam hoc deputem. Neque qui hoc sciam me indigner indignum, ne hoc ipso etiam convincar indignior. Multa enim alia similiter nescio, quæ commemorare vel enumerare non possum. Et hoc tolerabiliter ignorarem, nisi metuerem ne aliqua istarum opinionum contra illud, quod firmissima retinemus fide, incautis obreperet mentibus. Sed antequam sciam, quænam earum potiùs eligenda sit, hoc me non temere sentire profiteor, eam quæ vera est, non adversari robustissimæ ac fundatissimæ fidei, qua Christi Ecclesia nec parvulos homines recentissimè natos à damnatione credit, nisi per gratiam nominis Christi, quam in suis sacramentis commendavit, posse liberari.

([b] Johan. 16, 12.)

DE SENTENTIA JACOBI LIBER, *seu* EPISTOLA CLXVII. *

* Aliàs XXIX. quæ autem 167. erat, nunc 89.

Augustinus Hieronymo, de loco qui est Iacobi 2. 10. Qui offenderit in uno, factus est omnium reus: *multa admiscens de Stoicis, qui docebant, omnia peccata esse paria: & quisquis haberet unam virtutem, habere omnes; qui careret unâ, nullam habere.*

Scripta eodem tempore. Caput I.

1. Quod ad te scripsi, honorande mihi in Christo frater Hieronyme, quærens de anima humana, si nascentibus singulis no-

[a] MSS. quindecim, *per nescio quos circuitus id agunt isti.*

[b] MSS. tredecim, *Meminerimus ipsis* &c.

CLASSIS III. AN. 415.

væ singulæ nunc usque fiunt, ubi peccati vinculum contrahant, quod per Sacramentum gratiæ Christi etiam in infantibus recenter natis solvendum esse non dubitamus, cùm in non parvum volumen procederet, nolui ulla alia onerare quæstione: sed quod urget acriùs, multo minùs est negligendum. Proinde quæso, & per Deum obsecro, ut exponas mihi, quod multis existimo profuturum, aut si jam vel abs te, vel ab alio aliquo expositum habes, dirigas nobis, quomodo accipiendum sit, quod in epistola Jacobi Apostoli scriptum est; *Quicumque enim totam Legem servaverit, offendat autem in uno, factus est omnium reus.* Quæ res talis ac tanta est, ut quod hinc tibi non jam olim scripsi, multùm me pæniteat.

Jac. 2. 10.

2. De agenda namque præsenti vita, quomodo ad vitam perveniamus æternam, non de præterita perscrutanda, quam penitùs demersit oblivio, sicut est illud quod de anima quærendum putavi, hæc vertitur quæstio. Eleganter autem dictum esse narratur, quod huic rei satis aptè convenit. Cum quidam ruisset in puteum, ubi aqua tanta erat, ut eum magis exciperet ne moreretur, quàm suffocaret ne loqueretur; accessit alius, & eo viso [a] admirans ait, Quomodo huc cecidisti? At ille, Obsecro, inquit, cogita quomodo hinc me liberes, non quomodo huc ceciderim, quæras. Ita quoniam fatemur, & fide catholica tenemus, de reatu peccati, tamquam de puteo, etiam parvuli infantis animam Christi gratiâ liberandam; satis est ei, quod modum quomodo salva fiat, novimus, etiamsi numquam quomodo in malum illud devenerit, noverimus. Sed ideo putavi esse quærendum, ne fortè ex illis opinionibus incarnationis animæ aliquam teneamus incautiùs, quæ liberandam prorsus animam parvuli contradicat, negans eam esse in isto malo. Hoc igitur firmissimè retento, quod anima parvuli de reatu peccati liberanda est, nec alio modo liberanda, nisi gratiâ Dei per Jesum Christum Dominum nostrum; si possumus etiam ipsius mali caussam & originem nosse, vaniloquis, non disputatoribus, sed litigatoribus paratiùs instructiúsque resistimus. Si autem non possumus, non quia latet miseriæ principium, ideo pigrescere misericordiæ debet officium. Adversùs eos autem, qui sibi videntur scire quod nesciunt, hoc tutiores sumus, quòd hanc ignorantiam nostram non ignoramus. Aliud est enim, quod nescire malum est; aliud, quod sciri vel non potest, vel non opus est, vel ad vitam quam quærimus indifferens est. Hoc verò quod de litteris apostoli Jacobi nunc requiro, in hac ipsa, qua vivimus, & ut semper vivamus Deo placere studemus, actione versatur.

3. Quomodo igitur intelligendum est, obsecro te, *Quicumque totam Legem servaverit, offendat autem in uno, factus est omnium reus?* Itane qui furtum fecerit, immo verò qui dixerit diviti, *Sede hîc*, pauperi autem, *Tu sta illic*, & homicidij, & adulterij, & sacrilegij reus est? Quòd si non est, quomodo qui in uno offendat, factus est omnium reus? An illud quod dixit de divite & paupere ad ista non pertinet, quorum si quis in uno offenderit, fiet omnium reus? Sed recolendum est unde venerit illa sententia, & quæ illam superiora pepererint, quibusque connexa dependeat. *Fratres mei, nolite*, inquit, *in personarum acceptione habere fidem Domini nostri Iesu Christi gloriæ. Etenim si introierit in conventum vestrum vir anulum aureum habens in veste*

Jac. 2. 10.

Jac. 2. 1. 2. &c.

A *candida, introierit autem & pauper in sordido habitu, & intendatis in eum, qui indutus est veste præclara, & dicatis ei, Tu sede hic bene; pauperi autem dicatis, Tu sta illic, aut, Sede sub scabello pedum meorum: nonne judicatis apud vosmetipsos, & facti estis judices cogitationum iniquarum? Audite fratres mei dilectissimi, nonne Deus elegit pauperes in hoc mundo, divites in fide, & heredes regni, quod repromisit Deus diligentibus se? Vos autem exhonorastis pauperem;* propter illum scilicet cui dictum est, *Sta illic*: cum

B habenti anulum aureum dictum esset, *Tu sede hic bene.* Ac deinde sequitur, eamdem ipsam sententiam latiùs versans & explicans: *Nonne*, inquit, *divites per potentiam opprimunt vos, & trahunt ad judicia? Nonne ipsi blasphemant bonum nomen, quod invocatum est super vos? Siquidem legem perficitis regalem, secundùm Scripturam, Diliges proximum tuum sicut teipsum, bene facitis. Si autem personas accipitis, peccatum operamini, redarguti à lege quasi transgressores.* Vide quemadmodum transgressores legis appellat, qui dicunt diviti, *Sede hic*, & pauperi, *Sta*

v. 6. 7. &c.

C *illic.* Vide ne putarent contemtibile esse peccatum, in hac una re legem transgredi, secutus adjunxit, *Quicumque autem totam Legem servaverit, offendat autem in uno, factus est omnium reus. Qui enim dixit, Non mœchaberis, dixit &, Non occides. Quòd si non occides, mœcharis autem, factus es transgressor legis;* propter id quod dixerat, *Redarguti à lege, quasi transgressores.* Quæ cùm ita sint, consequens videtur (nisi alio modo intelligendum ostendatur) ut

D qui dixerit diviti, *Sede hic*, & pauperi, *Sta illic*, huic non honorem, quem illi deferens, & idololatra, & blasphemus, & adulter, & homicida, & ne (quod longum est) cuncta commemorem, reus omnium criminum judicandus sit. *Offendens quippe in uno, factus est omnium reus.*

CAPUT II.

4. AT ENIM qui unam virtutem habet, omnes habet; & qui unam non habet, nullam habet? Hoc si verum est, confirmatur ista sententia. Sed ego eam exponi volo, non confirmari; quæ per seipsam

E apud nos omnibus philosophorum auctoritatibus firmior est. Et illud quidem de virtutibus & vitiis, si veraciter dicitur, non est consequens, ut propter hoc omnia peccata sint paria. Nam illud de inseparabilitate virtutum, etsi forsitan fallor, tamen si verum memini, quod vix memini, omnibus philosophis placuit, qui easdem virtutes agendæ vitæ necessarias esse dixerunt. Hoc autem de parilitate peccatorum, soli Stoïci ausi sunt disputare, contra omnem sensum generis humani: quam eorum vani-

Stoici peccata dicebant paria.

F tatem in Joviniano illo, qui in hac sententia Stoïcus erat, in aucupandis autem & defensandis voluptatibus Epicureus, de Scripturis sanctis dilucidissimè convicisti. In qua tua suavissima & præclarissima disputatione satis evidenter apparuit, non placuisse auctoribus nostris, vel ipsi potiùs, quæ per eos loquuta est, veritati, omnia paria esse peccata. Quomodo autem fieri possit, ut etiamsi hoc de virtutibus verum est, non tamen ideo cogamur fateri æqualitatem omnium peccatorum, quantum possum, adjuvante Domino, aperire conabor. quod si effecero, approbabis: ubi verò caussæ defuero, tu sup-

Hieronym. in lib. 2. cont. Jovin.

G plebis.

5. Certè hinc persuadent, qui unam virtutem habuerit habere omnes, & omnes deesse cui una defuerit; quòd prudentia, nec ignava, nec injusta, nec intemperans potest esse: nam si aliquid horum

Virtutum catena.

[a] MSS. decem, *miserans ait.*

Classis III. An. 415.

fuerit, prudentia non erit. Porrò si prudentia tunc erit, si & fortis, & justa, & temperans sit, profectò ubi fuerit, secum habet ceteras. Sic & fortitudo imprudens esse non potest, vel intemperans, vel injusta: sic temperantia necesse est, ut prudens, fortis, & justa sit: sic justitia non est, nisi sit prudens, fortis, & temperans. Ita ubi vera est aliqua earum, & aliæ similiter sunt: ubi autem aliæ desunt, vera illa non est, etiamsi aliquo modo similis esse videatur.

Vitia malitia & similia.

6. Sunt enim, ut scis, quædam vitia virtutibus apertâ discretione contraria, ut imprudentia prudentiæ. Sunt autem quædam tantùm quia vitia sunt, ideo contraria, quadam tamen specie fallaci similia, ut eidem prudentiæ, non imprudentia, sed astutia. Nunc enim eam dico astutiam, quæ usitatiùs in malitiosis intelligi & vocari solet, non sicut nostra loqui Scriptura consuevit, quæ sæpe astutiam in bono ponit: unde, *Estote astuti ut serpentes:* & illud, *Ut & innocentibus det astutiam.* Quamquam & apud illos Romanæ linguæ disertissimus dixerit, *Neque illi tamen ad cavendum dolus, aut astutia deerant*, astutiam ponens in bono: sed apud illos rarissimum, apud nostros frequentissimum est. Itemque in partibus temperantiæ, apertissimè contraria est effusio parcimoniæ: ea verò quæ tenacitas dici vulgò solet, vitium quidem est, tamen parcimoniæ simile, non naturâ, sed fallacissima specie. Item dissimilitudine manifestâ contraria est injustitia justitiæ: solet autem quasi imitari justitiam vindicandi se libido, sed vitium est. Ignavia fortitudini perspicuè contraria est: duritia verò distat naturâ, fallit similitudine. Constantia, pars quædam virtutis est: ab hac, inconstantia longè abhorret, & indubiè contrasistit: pertinacia verò constantia dici affectat, & non est; quia illa est virtus, hoc vitium.

Matth. 10. 16. Prov. 1. 4. Sallust. in bello Catil.

7. Ut ergo non iterum eadem commemorare necesse sit, exempli gratiâ ponamus aliquid, unde possint cetera intelligi. Catilina, ut de illo scripserunt qui nosse potuerunt, frigus, sitim, famem ferre poterat, eratque patiens inediæ, algoris, vigiliæ, suprà quàm cuiquam credibile est, ac per hoc & sibi & suis magna præditus fortitudine videbatur. Sed hæc fortitudo prudens non erat; mala enim pro bonis eligebat: temperans non erat; corruptelis enim turpissimis fœdabatur: justa non erat; nam contra patriam conjuraverat. Et ideo nec fortitudo erat, sed duritia sibi, ut stultos falleret, nomen fortitudinis imponebat. Nam si fortitudo esset, non vitium, sed virtus esset. Si autem virtus esset, à ceteris virtutibus tamquam inseparabilibus comitibus numquam relinqueretur.

8. Quapropter dum quæritur etiam de vitiis, utrùm ipsa similiter omnia sint, ubi unum erit; aut nulla sint, ubi unum non erit; laboriosum est id ostendere, propterea quia uni virtuti duo vitia opponi solent, & quod apertè contrarium est, & quod specie similitudinis adumbratur. Unde illa Catilinæ, [a] quia fortitudo non erat, quæ esset, cùm secum virtutes alias non habebat, faciliùs videbatur. Quòd verò ignavia fuerit, ubi exercitatio quaslibet gravissimas molestias perpetiendi atque tolerandi, suprà quàm cuiquam credibile est, fuit, ægrè persuaderi potest. Sed fortè acutiùs intuentibus, ignavia apparet ipsa duritia, quia laborem bonorum studiorum quibus vera adquiritur fortitudo, neglexerat. Verumtamen quia sunt audaces qui timidi non sunt, & rursus timidi quibus abest audacia, cùm sit utrumque vitium; quoniam qui vera virtute fortis est, nec temere audet, nec inconsultè timet; cogimur fateri vitia plura esse virtutibus.

9. Unde ALIQUANDO VITIUM vitio tollitur; ut amore laudis, amor pecuniæ. Aliquando unum cedit, ut plura succedant; velut qui ebriosus fuerit, si modicum biberit, & tenacitatem & ambitionem didicerit. Possunt itaque vitia etiam cedere vitiis succedentibus, non virtutibus; & ideo plura sunt. Virtus verò quò una ingressa fuerit, quoniam secum ceteras ducit, profectò vitia cedent omnia quæcumque inerant. Non enim omnia inerant, sed aliquando totidem, aliquando plura paucioribus, vel pauciora pluribus succedebant.

10. Hæc utrùm ita se habeant, diligentiùs inquirendum est. Non enim & ista divina sententia est, quâ dicitur, Qui unam virtutem habuerit, omnes habet; eique nulla inest, cui una defuerit. Sed hominibus hoc visum est, multùm quidem ingeniosis, studiosis, sed tamen hominibus. Ego verò nescio quemadmodum dicam, non dico virum, à quo denominata dicitur virtus, sed etiam mulierem, quæ viro suo servat thori fidem, si hoc faciat propter præceptum & promissum Dei, [b] eique primitus sit fidelis, non habere pudicitiam, aut pudicitiam nullam vel parvam esse virtutem. sic & maritum, qui hoc idem servat uxori. Et tamen sunt plurimi tales, quorum sine aliquo peccato esse neminem dixerim: & utique illud qualecumque peccatum ex aliquo vitio venit. Unde pudicitia conjugalis in viris feminisque religiosis cùm proculdubio virtus sit, non enim aut nihil, aut vitium est, non tamen secum habet omnes virtutes. Nam si omnes ibi essent, nullum esset vitium; si nullum vitium, nullum omnino peccatum. Quis autem sine aliquo peccato? Quis ergo sine aliquo vitio, id est fomite quodam, vel quasi radice peccati, cùm clamet qui supra pectus Domini recumbebat, *Si dixerimus, quia peccatum non habemus, nos ipsos decipimus, & veritas in nobis non est*? Neque hoc apud te diutiùs agendum est; sed propter alios, qui fortè hoc legerint, dico. Nam tu quidem in eodem ipso opere splendido contra Jovinianum etiam hoc de Scripturis sanctis diligenter probasti: ubi etiam ex hac ipsa epistola, cujus verba sunt, quorum nunc intellectum requirimus, posuisti quod scriptum est, *In multis enim offendimus omnes.* Non enim ait, offenditis, sed *offendimus*, cùm Christi loqueretur Apostolus: & cùm hoc loco dicat, *Quicumque autem totam Legem servaverit, offendat autem in uno, factus est omnium reus*; ibi non in uno, sed *in multis*; nec quosdam, sed *omnes* dicit offendere.

Caput III. — 1. Johan. 1. 8. — Lib. 2. — Jac. 3. 2. — Jac. 2. 10.

11. Absit autem ut quisquam fidelis existimet tot millia servorum Christi, qui veraciter dicunt se habere peccatum, ne seipsos decipiant, & veritas in eis non sit, nullam habere virtutem, cùm virtus magna sit sapientia. *Dixit autem*, ipsa sapientia, *homini, Ecce pietas est sapientia.* Absit ergo ut dicamus tot ac tantos fideles & pios homines Dei non habere pietatem, quam Græci vel εὐσέβειαν, vel expressiùs & pleniùs θεοσέβειαν vocant. Quid autem est pietas, nisi Dei cultus? Et UNDE ILLE COLITUR, nisi caritate? Caritas igitur de corde puro & conscientia bona & fide non ficta, magna & vera virtus est, quia ipsa est & finis præcepti. Me-

Job 28. 28. sec. LXX. — Beda vulgatus in 1. Cor. 8. — 1. Tim. 1. 5.

[a] MSS. duo, *illa Catilinæ duritia, quia fortitudo &c.*

[b] Editi, *& quæ primitus.* Sed meliùs MSS. Casalensis & Vaticanus, *eique primitus.* vel uti habent alij tres Vaticani, *& cui primitus sit fidelis*; scilicet Deo.

Classis III. An. 415. ritò dicta est *fortis sicut mors*: sive quia nemo eam vincit, sicut mortem; sive quia in hac vita usque ad
Cant. 8. 6. mortem est mensura caritatis, sicut Dominus ait,
Johan. 15. 13. *Majorem hac caritatem nemo habet, quàm ut animam suam ponat quis pro amicis suis*: sive potiùs, quia sicut mors animam avellit à sensibus carnis, sic caritas à concupiscentiis carnalibus. Huic subservit
1. Cor. 8. 1. scientia, cùm est utilis; nam sine illa inflat. Quod verò illa ædificando impleverit, nihil ibi ista inane quod inflet, inveniet. Utilem porrò scientiam de-
Job. 28. 28. finiendo monstravit, ubi cùm dixisset, *Ecce pietas est sapientia*; continuò subjunxit, *Abstinere verò à malis, scientia est.* Cur ergo non dicimus, qui hanc virtutem habet, habere omnes; cùm plenitudo
Rom. 13. 10. Legis sit caritas? An quanto magis est in homine, tanto magis est virtute præditus: quanto autem minùs, tanto minùs inest ei virtus; quia ipsa est virtus: & quanto minùs inest virtus, tantò magis est vitium? Ubi ergo illa plena & perfecta erit, nihil ex vitio remanebit.

12. Proinde mihi videntur Stoïci falli, quia proficientem hominem in sapientia, nolunt omnino habere sapientiam, sed tunc habere, cùm in ea omnino perfectus fuerit: non quia illum provectum negant; sed nisi ex profundo quodam emergendo, repentè emicet in auras sapientiæ liberas, nulla ex parte esse sapientem. Sicut enim nihil interest ad hominem præfocandum, utrùm aquam stadiis multis super se habeat altam, aut uno palmo, aut digito: sic illos qui tendunt ad sapientiam, proficere quidem dicunt, tamquam ab imo gurgitis surgentes in aërem; sed nisi totam stultitiam velut opprimentem aquam, proficiendo velut emergendo evaserint, non habere virtutem, nec esse sapientes: ubi autem evaserint, mox habere totam, nec quidquam stultitiæ remanere, unde omnino ullum peccatum possit exsistere.

13. Hæc similitudo, ubi stultitia velut aqua, & sapientia velut aër ponitur, ut animus à præfocatione stultitiæ tamquam emergens in sapientiam repentè respiret, non mihi videtur satis accommodata nostrarum Scripturarum auctoritati: sed illa potiùs, ut vitium vel stultitia tenebris, luci autem virtus vel sapientia comparetur, quantum ista similia de corporalibus ad intelligibilia duci possunt. Non itaque sicut de aquis in aërem surgens, ubi earum summum transierit, repentè quantum sufficit inspiratur; sed sicut de tenebris in lucem procedens, paulatim progrediendo illuminatur. Quod donec plenissimè fiat, jam eum tamen dicimus tamquam de abditissima spelunca egredientem, viciniâ lucis afflatum, tanto magis, quanto magis propinquat egressui: ut illud quod in eo lucet, sit utique ex lumine quò progreditur; illud autem quod adhuc obscurum est, sit ex tenebris unde egreditur.
Ps. 142. 2. Itaque & non justificabitur in conspectu Dei omnis
Abac. 2. 4. vivens: & tamen justus ex fide vivit. Et induti sunt
Job. 29. 14. sancti justitiâ, alius magis, alius minùs. Et nemo hîc vivit sine peccato, & hoc alius magis, alius minùs: optimus autem est, qui minimùm.

Caput IV. 14. Sed quid ego, tamquam oblitus cui loquor, doctori similis factus sum, cùm proposuerim quid abs te discere velim? Sed quia de peccatorum paritate, unde in id quod agebam incidit quæstio, examinandam tibi sententiam meam promere statueram, jam eam tandem aliquando concludam. Quia etsi verum est, eum qui habet unam, omnes habere virtutes; eum qui unam non habet, nullam habere: nec sic peccata sunt paria. Quia ubi virtus nulla est, nihil quidem rectum est; nec tamen ideo non pravo pravius est, distortoque distortius. Si autem, quod puto esse verius, sacrisque litteris congruentius, ita sunt animæ intentiones, ut corporis membra; non quòd videantur locis, sed quòd sentiantur affectibus; & aliud illuminatur ampliùs, aliud minùs, aliud omnino caret lumine & tenebroso inumbratur obstaculo; profectò ita ut quisque illustratione piæ caritatis affectus est, in alio actu magis, in alio minùs, in aliquo nihil, sic potest dici habere aliam, & aliam non habere, aliam magis, aliam minùs habere virtutem. Nam & major est in isto caritas, quàm in illo, rectè possumus dicere; & aliqua in isto, nulla in illo, quantum pertinet ad caritatem, quæ pietas est: & in ipso uno homine quòd majorem habeat pudicitiam quàm patientiam, & majorem hodie quàm heri, si proficit; & adhuc non habeat continentiam, & habeat non parvam misericordiam.

15. Et ut generaliter breviterque complectar, quam de virtute habeam notionem, quod ad rectè vivendum adtinet, VIRTUS EST CARITAS, qua id quod diligendum est diligitur. Hæc in aliis major, in aliis minor, in aliis nulla est. Plenissima verò quæ jam non possit augeri, quamdiu hîc homo vivit, est in nemine: quamdiu autem augeri potest, profectò illud, quod minus est quàm debet, ex vitio est. Ex quo vitio non est justus in terra, qui faciat 3. Reg. 8. 46.
bonum, & non peccet. Ex quo vitio non justificabitur in conspectu Dei omnis vivens. Propter quod Ps. 142. 2.
vitium, si dixerimus quòd peccatum non habemus, 1. Johan. 1. 8.
nosmetipsos seducimus, & veritas in nobis non est. Propter quod etiam quantumlibet profecerimus, Matt. 6. 12.
necessarium est nobis dicere, Dimitte nobis debita nostra: cùm jam omnia in baptismo dicta, facta, cogitata, dimissa sint. Videt itaque, qui rectè videt, unde, & quando, & ubi speranda sit illa perfectio, cui non sit quod adjici possit. Si autem præcepta non essent, non utique esset ubi se homo certiùs inspiceret, & videret unde averteretur, quò conaretur, quare gratularetur, quid precaretur. Magna est ergo utilitas præceptorum, si libero arbitrio tantum detur, ut gratia Dei ampliùs honoretur.

16. Quæ si ita se habent, unde fiet omnium Caput V. Solutio quæstionis.
reus, si in uno offendat, qui totam Legem servaverit? An fortè quia plenitudo Legis caritas est, Rom. 13. 10. Matt. 22. 40.
qua Deus proximusque diligitur, in quibus præceptis caritatis tota Lex pendet & Prophetæ, meritò fit reus omnium, qui contra illam facit, in qua pendent omnia? Nemo autem peccat, nisi adver- Rom. 13. 9. 10. &c.
sùs illam faciendo: quia non adulterabis, non homicidium facies, non furaberis, non concupisces, & si quod est aliud mandatum, in hoc sermone recapitulatur, in eo quod est, diliges proximum tuum tamquam teipsum. Dilectio proximi, malum non operatur. Plenitudo autem Legis, caritas. Nemo autem diligit proximum, nisi diligens Deum, & hoc, quantum potest, proximo impendat, quem diligit tamquam semetipsum, ut & ille diligat Deum: quem si ipse non diligit, nec se, nec proximum diligit. Ac per hoc qui totam Legem servaverit, si in uno offenderit, fit omnium reus; quia contra caritatem facit, unde tota Lex pendet. Reus itaque fit omnium, faciendo contra eam, in qua pendent omnia.

17. Cur ergo non dicantur paria peccata? An fortè quia magis facit contra caritatem, qui graviùs peccat; minùs, qui leviùs? Et hoc ipso quod

Classis III. An. 415.

admittit, fit quidem omnium reus: sed graviùs peccans, vel in pluribus peccans, magis reus; leviùs autem vel in paucioribus peccans, minùs reus: tanto majore scilicet reatu, quanto ampliùs; tanto minore, quanto minùs peccaverit: tamen etiamsi in uno offenderit, reus omnium est, quia contra eam facit, in qua pendent omnia? Quæ si vera sunt, eo modo & illud absolvitur, quod ait homo etiam apo- (Jac. 3. 2.) stolicæ gratiæ, *In multis enim offendimus omnes*. Omnes enim offendimus, sed unus graviùs, alius leviùs; quanto quisque [a] graviùs leviúsve peccaverit: tanto in peccato committendo major, quanto in diligendo Deo & proximo minor: & rursus, tanto minor in peccati perpetratione, quanto major in Dei & proximi dilectione. TANTO itaque plenior iniquitatis, quanto inanior caritatis. Et tunc perfecti sumus in caritate, quando nihil restat ex infirmitate.

18. Nec sanè, quantum arbitror, putandum est leve esse peccatum in personarum acceptione habere fidem Domini nostri Jesu Christi, si illam distantiam sedendi ac standi ad honores ecclesiasticos referamus. Quis enim ferat eligi divitem ad sedem honoris Ecclesiæ, contemto paupere instructiore atque sanctiore? Si autem de quotidianis consessibus loquitur, quis non hinc peccat? si tamen peccat, nisi cùm apud seipsum intus ita judicat, ut ei (Jac. 2. 4.) tanto melior quanto ditior illo esse videatur. Hoc enim videtur significasse, cùm dicit, *Nonne judicatis apud vosmetipsos, & facti estis judices iniquarum cogitationum?*

(Caput VI. Ibid. 8.) 19. LEX itaque libertatis, lex caritatis est, de qua dicit, *Si tamen legem perficitis regalem secundùm Scripturas, Diliges proximum tuum sicut teipsum, bene facitis. Si autem personas accipitis, peccatum operamini, redarguti à lege tamquam transgressores.* Et post illam sententiam ad intelligendum difficillimam, (Jac. 2. 12.) de qua satis dixi, quod dicendum putavi, eamdem legem libertatis commemorans, *Sic loquimini*, inquit, *& sic facite, sicut per legem libertatis incipientes judicari.* Et quoniam quid paulò antè dixerit, novit, *quoniam in multis offendimus omnes*, suggerit Do- (Ibid. 13.) minicam tamquam quotidianam quotidianis, etsi levioribus, tamen vulneribus medicinam. *Judicium (Luc. 6. 37.) enim*, inquit, *sine misericordia illi, qui non facit misericordiam.* Hinc enim & Dominus, *Dimittite*, inquit, *& dimittetur vobis: date, & dabitur vobis.* * *Superexsultat autem misericordia judicio*; non dictum est, vincit misericordia judicium, non enim est adversa judicio; sed *superexsultat*, quia plures per misericordiam colliguntur, sed qui misericordiam præ- (Matt. 5. 7.) stiterunt. Beati enim misericordes, quia ipsis miserebitur Deus.

20. Et hoc utique justum est, ut dimittatur eis; quia dimiserunt; & detur eis, quia dederunt. INEST QUIPPE DEO & misericordia judicanti, & judicium miseranti. Propter quod ei dicitur, (Psal. 100. 1.) *Misericordiam & judicium cantabo tibi Domine.* Nam quisquis velut nimiùm justus judicium fine misericordia quasi securus exspectat, iram justissimam (Psal. 142. 2.) provocat, quam timens ille dixit, *Ne intres in judicium cum servo tuo.* Unde dicitur populo contumaci, *Quid vultis mecum judicio contendere?* Cùm (Prov. 20. 8. 9.) enim rex justus sederit in throno, quis gloriabitur

A castum se habere cor; aut quis gloriabitur mundum se esse à peccato? Quæ igitur spes est, nisi superexsultet misericordia judicio? Sed erga illos qui misericordiam fecerunt, veraciter dicendo, Dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus: (Matt. 6. 12.) & sine murmuratione dando. Hilarem enim datorem diligit Deus. (2. Cor. 9. 7.) Denique sanctus Jacobus jam ex isto loco de misericordiæ operibus loquitur, ut quos vehementer illa sententia terruerat, consoletur; cùm admonet, quomodo etiam quotidiana pec- (Jac. 5. 16.)
B cata, sine quibus hîc non vivitur, quotidianis remediis expientur: ne homo, qui cùm in uno offenderit fit omnium reus, in multis offendendo (quia in multis offendimus omnes) [b] propter magnum aggerem reatus sui minutatim collectum, ad tribunal tanti judicis perveniat; & eam, quam non fecit, misericordiam non inveniat: sed potiùs dimittendo atque dando mereatur sibi dimitti peccata, reddique promissa.

21. Multa dixi, quibus tibi tædium fortassis in-
C ferrem, qui hæc, quæ tamen approbas, non exspectas discere, quòd ea docere consuevisti. Si quid autem est in eis, quantum ad rem ipsam pertinet, (nam quali eloquio explicata sint, non nimis curo,) si quid ergo in eis est, quod eruditionem offendat tuam, quæso ut rescribendo admoneas, & me corrigere non graveris. Infelix est enim, qui non tantos & tam sanctos tuorum studiorum labores, & dignè honorat, & de his Domino Deo nostro, cujus munere talis es, gratias agit. Unde cùm libentiùs
D debeam à quolibet discere quod inutiliter ignoro, quàm promptiùs quoslibet docere quod scio; quanto justiùs abs te hoc caritatis debitum flagito, cujus doctrinâ, in nomine & adjutorio Domini, tantum in latina lingua ecclesiasticæ litteræ adjutæ sunt, quantum numquam antea potuerunt. Maximè tamen istam sententiam, *Quicumque totam Legem ser-* (Jac. 2. 10.) *vaverit, offendat autem in uno, factus est omnium reus*, si quo alio modo exponi meliùs posse novit tua dilectio, per Dominum obsecro, ut id nobiscum
E communicare digneris.

EPISTOLA CLXVIII. *

*Ex lib. de Gest. Pelag. Quæ autem 168. erat, nunc 34.

Timasius & Jacobus Augustino gratias agentes pro scripto ipsis libro *de natura & gratia*, adversus libellum Pelagij naturam non sine gratiæ invidia defendentis.

Domino verè beatissimo, & meritò venerabili patri episcopo AUGUSTINO, TIMASIUS *&* JACOBUS *in Domino salutem.*

F

Scripta forte an. 415.

ITA *nos refecit & recreavit gratia Dei, ministrata per verbum tuum, ut prorsus germani dicamus*, Misit verbum suum, & sanavit eos, (Psal. 106. 20.) *Domine beatissime & meritò venerabilis pater. Sanè eâ diligentiâ ventilasse sanctitatem tuam textum ejusdem libelli reperimus, ut ad singulos apices responsa reddita stupeamus, sive in his quæ refutare, detestari, aut fugere deceat Christianum; sive in illis, in quibus non satis invenitur errasse, quamvis nescio quâ calliditate, in ipsis quo-*
G *que gratiam Dei credidit supprimendam. Sed unum est, quod nos in tanto beneficio afficit, quia tardè hoc tam præclarum gratiæ Dei munus effulsit. Siquidem contigit* [c] *absentes fieri quosdam, quorum cæcitati ista tam*

[a] MSS. undecim, *magis minúsve peccaverit.*
[b] MSS. aliquot omissa voce, *propter*, habent sic: *magnum aggerem reatus sui minutatim collectum ad tribunal tanti judicis pervehat.*
[c] *Ipsum præcipuè* Pelagium *cogitabant* Timasius & Jacobus, *cùm dicerent, hoc se affici, quòd tardè illum librum scripserim . . . . . Nomen quippe, vel nomina ipsi quoque adhuc tacenda putaverunt, ut vivente amicitiâ, error potiùs moreretur amicorum.* Hæc verba sunt Augustini in lib. de Gestis Pelagij c. 25. proximè post allatum epistolæ superioris exemplum.

Classis III. An. 415.

perspicuæ veritatis illustratio deberetur; ad quos, etsi tardiùs, non diffidimus propitio Deo eamdem gratiam pervenire, qui vult omnes homines salvos fieri, & ad (1. Tim. 2. 4.) *agnitionem veritatis venire. Nos verò, etsi olim spiritu claritatis, qui in te est, docti, subjectionem ejus abjecerimus erroris, in hoc etiam nunc gratias agimus, quòd hæc, quæ antè credidimus, nunc aliis aperire didicimus, viam facilitatis uberiore sanctitatis tuæ sermone pandente.* & alia manu: *Incolumem beatitudinem tuam, nostrique memorem, misericordiæ Dei nostri glorificet in æternum.*

EPISTOLA CLXIX. *

* Aliàs CLI. quæ autem 169. erat, nunc 35.

Augustinus Evodio respondens ad duas quæstiones, de Trinitate, & de columba in qua Spiritus-sanctus demonstratus est: docens difficiliorum hujuscemodi quæstionum intelligentiam minimè necessariam esse ad salutem.

Augustinus episcopus, Evodio episcopo.

Scripta exeunte an. 415. Caput I.

1. Si ea quæ me magis occupant, à quibus in aliud averti nolo, sanctitas tua nosse tanti habet, mitte aliquem qui tibi describat. Jam enim plura perfecta sunt, quæ hoc anno ante pascha propinquante quadragesima à nobis fuerant inchoata. Nam tribus illis libris *de civitate Dei*, contra dæmonicolas inimicos ejus, duos alios addidimus: quibus quinque libris satis disputatum arbitror adversùs eos, qui propter præsentis vitæ felicitatem deos colendos putant, eamque felicitatem à nobis impediri opinantes, Christiano nomini infesti sunt. Deinceps dicendum est, sicut primo (1. de civitate Dei cap. 36.) libro polliciti sumus, adversùs eos qui propter vitam post mortem futuram necessarium existimant cultum deorum suorum, propter quam vitam nos Christiani sumus. Dictavi etiam trium Psalmorum expositiones, non parvis voluminibus, sexagesimi septimi, septuagesimi primi, septuagesimi septimi. Reliqui nondum dictati neque tractati, vehementer à nobis exspectantur atque flagitantur. Ab his me revocari & retardari, irruentibus de transverso quibuslibet quæstionibus, nolo: ita ut nec libros *de Trinitate*, quos diu in manibus verso, nondumque complevi, modò adtendere velim; quoniam nimis operosi sunt, & à paucis eos intelligi posse arbitror: unde magis urgent quæ pluribus utilia fore speramus.

(1 Cor. 14. 38.) 2. Non enim, ut scribis, *Qui ignorat ignorabitur*, de hac re dixit Apostolus, tamquam istâ pœnâ ille plectendus sit, qui non valet intelligentiâ sic discernere ineffabilem Trinitatis unitatem, sicut discernitur in animo nostro memoria, intellectus, voluntas. Aliunde hoc dicebat Apostolus. (1. Cor. 14.) Lege, & videbis quòd ea loquebatur, quæ fidem vel mores multorum ædificarent, non quæ vix ad paucorum, eamque exiguam, quantulacumque in hac vita de re tanta esse potest, intelligentiam pervenirent, id est ut linguis prophetia præponeretur, ut non perturbatè illa gererentur, quasi prophetiæ spiritus etiam invitos loqui cogeret, ut mulieres in ecclesia tacerent, ut omnia honestè & secundùm ordinem fierent. Hæc cùm ageret, ait, *Si* (Ibid. 37. & 38.) *quis videtur esse propheta, aut spiritalis, cognoscat quæ scribo vobis, quia Domini est mandatum. Si quis autem ignorat, ignorabitur:* his verbis coërcens, & ad pacificum ordinem revocans inquietos, tanto ad seditionem faciliores, quanto sibi videbantur spiritu excellere, cùm superbiendo cuncta turbarent. *Si quis* ergo *videtur propheta esse, aut spiritalis, co-*

A *gnoscat*, inquit, *quæ scribo vobis, quia Domini est mandatum.* Si quis videtur esse, & utique non est: nam qui est, sine dubitatione cognoscit, nec admonitione & cohortatione opus habet, quia omnia judicat, & à nemine judicatur. Illi ergo seditiones & perturbationes in ecclesia faciebant, qui videbantur esse in ecclesia, quod non erant. Hos docet cognoscere Domini esse mandatum; *quia non est seditionis Deus, sed pacis. Si quis autem ignorat ignorabitur*, id est improbabitur. (1 Cor. 14. 33. & 38.) Non enim Deus, si B ad scientiam referas, ignorat eos, quibus dicturus est, *Non novi vos*; sed eorum improbatio hoc (Lucæ 13. 27.) verbo insinuata est.

3. Cùm autem Dominus dicat, *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt*; (Matt. 5. 8.) eaque visio nobis in fine summum præmium promittatur; non est metuendum, si nunc ad liquidum, quæ de Dei natura credimus, conspicere non valemus, ne inde sit dictum, *Qui ignorat, ignorabitur*. Quia enim in sapientia Dei non cognovit mundus per sapientiam (1. Cor. 1. 21.) C Deum, placuit Deo per stultitiam prædicationis salvos facere credentes. Hæc stultitia prædicationis ac stultum Dei, quod sapientius est hominibus, multos contrahit ad salutem, ut non solùm qui nondum certâ valent intelligentiâ conspicere naturam Dei, quam fide tenent, verùm etiam qui nondum in ipsa anima sua ita incorpoream substantiam à corporis generalitate discernunt, quemadmodum certi sunt se vivere, nosse velle, ideo non sint alieni à salute, quam stultitia illa prædicationis D fidelibus confert.

4. Nam si propter eos solos Christus mortuus est, qui certâ intelligentiâ possunt ista discernere, penè frustra in Ecclesia laboramus. Si autem, quod veritas habet, infirmi populi credentium ad medicum currunt, sanandi per Christum, & hunc crucifixum, ut ubi abundavit peccatum, superabundet gratia; miris fit modis per altitudinem divitiarum sapientiæ & scientiæ Dei, & per inscrutabilia judicia ejus, ut & nonnulli à corpori- E bus incorporea discernentes, cùm sibi ex hoc magni videntur, & irrident stultitiam prædicationis, qua salvi fiunt credentes, ab unica via longè exerent, quæ ad vitam æternam sola perducit: & multi in cruce Christi gloriantes, & ab eadem via non recedentes, etiamsi ista, quæ subtilissimè disseruntur, ignorant, quia non perit unus ex illis pro quibus mortuus est, (Johan. 17. 12.) ad eamdem perveniant æternitatem, veritatem, caritatem, id est ad stabilem, certam, plenamque felicitatem, ubi manentibus, videntibus, F amantibus sunt cuncta perspicua.

Caput II.

5. Proinde in unum Deum Patrem & Filium & Spiritum-sanctum firma pietate credamus: ita ut nec Filius credatur esse qui Pater est, nec Pater qui Filius est, nec Pater nec Filius qui utriusque Spiritus est. Nihil putetur in hac Trinitate temporibus locisve distare; sed hæc tria æqualia esse & coæterna, & omnino esse una natura: non à Patre aliam, & à Filio aliam, & à Spiritu sancto aliam conditam esse creaturam; sed omnia & singula quæ creata G sunt vel creantur, Trinitate creante subsistere: nec quemquam liberari à Patre sine Filio & Spiritu-sancto, aut à Filio sine Patre & Spiritu-sancto, aut à Spiritu-sancto sine Patre & Filio; sed à Patre & Filio & Spiritu-sancto, uno, vero, veréque immortali, id est omni modo incommutabili solo Deo. Multa autem etiam separatim in Scripturis de singulis dici, ut insinuetur, quamvis insepara-

Classis III. An. 415.

bilis Trinitas, tamen Trinitas: ut quemadmodum simul dici non possunt cùm sonis corporalibus commemorantur, quamvis simul sint inseparabiliter; ita & quibusdam Scripturarum locis, & per quasdam creaturas singillatim vicissimque monstrentur, sicut Pater in voce, qua sonuit, *Tu es filius meus*; & Filius in homine, quem suscepit ex virgine; & Spiritus-sanctus in columbæ specie corporali: hæc separatim quidem, sed nullo modo separata tria illa demonstrant. [Psal. 2. 7. Lucæ 1. 7. Matt. 3. 16.]

6 Ad hoc utcumque intelligendum assumimus memoriam, intelligentiam, voluntatem. Quamvis enim hæc suis separatisque temporibus singillatim singula enuntiemus, nihil tamen horum sine aliis duobus agimus aut dicimus. Nec ideo putanda sunt hæc tria Trinitati sic comparata, ut omni ex parte conveniant. Cui enim similitudini in disputando convenientia tanta conceditur, ut ei rei, cui adhibenda est, ex omni parte coaptetur? vel quando ex creatura ad Creatorem aliquid simile assumitur? Primò ergo in hoc invenitur ista similitudo dissimilis, quòd tria hæc, memoria, intelligentia, voluntas, animæ insunt; non eadem tria, est anima: illa verò Trinitas non inest, sed ipsa Deus est. Ideo ibi mirabilis simplicitas commendatur; quia non ibi aliud est esse, aliud intelligere, vel si quid aliud de Dei natura dicitur: anima verò quia est, etiam dum non intelligit, aliud est quod est, aliud quod intelligit. Deinde quis audeat dicere Patrem non intelligere per seipsum, sed per Filium, sicut memoria non intelligit per seipsam, sed per intellectum, vel potiùs anima ipsa, cui hæc insunt, per intellectum tantummodo intelligit; sicut per memoriam tantummodo meminit, & per voluntatem tantummodo vult? Ad hoc ergo adhibetur ista similitudo, ut quoquo modo intelligatur, quemadmodum horum trium in anima cùm singula nomina enuntiantur, quibus eadem singula demonstrantur, tamen unumquodque nomen his tribus cooperantibus enuntiatur, cùm & reminiscendo & intelligendo & volendo dicitur: ita nullam esse creaturam, qua vel solus Pater, vel solus Filius, vel solus Spiritus-sanctus demonstretur, quam non simul Trinitas operetur, quæ inseparabiliter operatur: ac per hoc nec vocem Patris, nec animam & carnem Filii, nec columbam Spiritus-sancti esse factam, nisi eadem cooperante Trinitate.

7. Nec sanè sonus ille vocis, qui continuò esse destitit, coaptatus est in unitatem personæ Patris, nec illa columbæ species corporalis coaptata est in unitatem personæ Spiritus-sancti. Nam ipsa quoque, sicut nubes illa lucida, quæ operuit in monte cum tribus Discipulis Salvatorem, vel potiùs sicut ille ignis, qui eumdem Spiritum-sanctum demonstravit, officio significationis impleto, mox esse desivit. Sed solus homo, quia propter ipsam naturam liberandam illa omnia fiebant, in unitatem personæ Verbi Dei, hoc est unici Filii Dei mirabili & singulari susceptione coaptatus est, permanente tamen Verbo in sua natura incommutabiliter, in qua nihil compositi cum quo subsistat ulla phantasia humani animi suspicandum est. Legitur quidem, *Et Spiritus sapientiæ multiplex*; sed rectè dicitur etiam simplex. Multiplex enim, quoniam multa sunt quæ habet; simplex autem, quia non aliud quàm quod habet est: sicut dictus est Filius habere vitam in semetipso, & eadem vita ipse est. Homo autem Verbo accessit, non Verbum in homi- [Matt. 17. 5. Act. 2. 3. Sap. 7. 22. Joan. 5. 26.]

nem convertibiliter accessit; atque ita & Filius Dei simul cum homine suscepto dicitur: unde idem Filius Dei incommutabilis est atque coæternus Patri, sed in Verbo solo; & sepultus est Filius Dei, sed in carne sola.

8. Proinde quæ de Filio Dei verba dicuntur, videndum est secundùm quid dicantur. Non enim homine assumto personarum numerus auctus est, sed eadem Trinitas mansit. Nam sicut in homine quolibet, præter unum illum qui singulariter susceptus est, anima & corpus una persona est, ita in Christo Verbum & homo una persona est. Et sicut homo, verbi gratiâ, philosophus non utique nisi secundùm animam dicitur, nec ideo tamen absurdè, sed congruentissima & usitatissima loquutione dicimus philosophum cæsum, philosophum mortuum, philosophum sepultum, cùm totum secundùm carnem accidat, non secundùm illud quod est philosophus: ita Christus Deus, Dei Filius, Dominus gloriæ, & si quid hujusmodi secundùm Verbum dicitur; & tamen rectè dicitur Deus crucifixus, cùm hoc eum secundùm carnem passum esse, non secundùm illud quo Dominus gloriæ est, non habeatur incertum. [Vide epist. 187. c. 3. n. 8. & 9.]

9. Sonitus autem ille vocis, & columbæ species corporalis, & linguæ divisæ velut ignis, qui insedit super unumquemque eorum, sicut illa in monte Sina, quæ terribili specie facta sunt, & sicut columna illa nubis per diem, & flammæ per noctem, significativâ operatione acta atque transacta sunt. Illud in his maximè cavendum est, ne cuiquam Dei natura vel Patris vel Filii vel Spiritus-sancti commutabilis & convertibilis esse credatur. Nec moveat quod aliquando res quæ significat nomen ejus rei quam significat accipit. Spiritus-sanctus dictus est corporali specie tamquam columba descendisse & mansisse super eum. Sic enim & petra Christus, quia significat Christum. [Lucæ 3. 22. Act. 2. 3. Exodi 19. 18. Exodi 13. 21. Marci 1. 10. 1. Cor. 10. 4.]

CAPUT III.

10. Miror autem tibi videri sonitum vocis illius, qua dictum est, *Tu es filius meus*: non mediante animâ, sed divino nutu solâ corporali naturâ sic fieri potuisse; & non tibi videri eodem modo potuisse fieri animantis cujuslibet speciem corporalem motumque viventi similem, divino nutu, nullo animali interposito spiritu. Si enim obtemperat Deo creatura corporea sine vivificantis animæ ministerio, ut edantur soni quales edi ex corpore animato solent, ut forma loquutionis articulatæ auribus inferatur; cur non obtemperet, ut sine animæ vivificantis ministerio figura motusque volucris, eâdem potentiâ Creatoris, ingeratur adspectibus? An sensus audiendi hoc mereri potest, videndi non potest, cùm ex adjacenti materia [a] corpus utrumque formetur, & quod insonat auribus & quod apparet adspectibus, & vocis articuli & lineamenta membrorum, & audibilis & visibilis motus, ut & verum sit corpus quod sentitur corporis sensu, & nihil sit amplius quàm quod sentitur corporis sensu? Anima enim nullo sensu corporis vel in aliquo animante sentitur. Non igitur est opus quærere quomodo apparuerit columbæ species corporalis, sicut non quærimus quomodo sonuerint voces articulati corporis. Si enim potuit anima non esse media, ubi vox, non quasi vox, dicitur facta; quanto magis potuit, ubi dicitur *tamquam columba*, hoc verbo significatâ solâ specie corporali oculis redditâ, non naturâ viventis animantis expressâ? Hoc modo [Psal. 2. 7. Matt. 3. 17.]

[a] Sic Vaticanus codex. At alii habent, *corporis*.

CLASSIS III. AN. 415.

Act. 2. 2. etiam illud dicitur. *Factus est subitò de cælo sonus quasi ferretur flatus vehemens*, & visæ sunt illis linguæ divisæ velut ignis: ubi dicitur species quædam quasi flatus, & velut ignis sensibilis usitatis similis notisque naturis, non ipsæ usitatæ notæque naturæ ad tempus factæ significari videntur.

11. Si autem subtilior ratio vel excellentior rei vestigatio demonstrat eam naturam, quæ nec temporaliter nec localiter movetur, non moveri nisi per illam, quæ temporaliter tantùm, non localiter moveri potest; consequens erit ut omnia illa per ministerium creaturæ viventis effecta sint, sicut per Angelos fiunt. unde diligentiùs disserere & longum est, & non necessarium. Huc accedit, quia sunt visiones, quæ apparent spiritui tamquam corporis sensibus, non solùm dormientibus vel furentibus, sed aliquando sanæ mentis vigilantibus; non per fallaciam illudentium dæmonum, sed per aliquam revelationem spiritalem, quæ fit per formas incorporeas corporibus similes; quæ discerni omnino non possunt, nisi divino adjutorio pleniùs revelentur, & mentis intelligentiâ dijudicentur, vix aliquando cùm fierent, sed plerumque postea cùm transierint. Quæ cùm ita sint, sive in naturis corporeis, sive sola specie corporali, naturâ autem spiritali, nostro spiritui tamquam sensibus corporis apparere videantur, quando hæc sacra Scriptura commemorat, cujus istorum duorum generis sint, & utrùm mediante vivâ creaturâ fiant, si corpore fiunt, judicare temere non debemus: dum tamen Creatoris, hoc est summæ atque ineffabilis Trinitatis invisibilem, incommutabilemque naturam, & à mortalium carnalium sensibus, & ab omni convertibilitate, sive in melius, sive in deterius, sive in quodlibet aliud atque aliud, remotam atque discretam, vel sine ulla dubitatione credamus, vel qualicumque etiam intelligentiâ capiamus.

CAPUT IV.

Matt. 3. 17. Mar. 1. 10. Luc. 3. 23. Psal. 109. 3. 12. Hæc tibi de duabus quæstionibus, hoc est de Trinitate & columba, in qua Spiritus-sanctus non suâ naturâ, sed significativâ specie demonstratus est; sicut & Filius Dei non sua nativitate, de qua Pater dixit, *Ante luciferum genui te*, sed in homine suscepto ex utero virginis, à Judæis crucifixus est; videris quàm otioso ego tamen occupatissimus scribere potui. Nec putavi omnia pertractanda, quæ posuisti in litteris tuis: verùm ad illa duo, quæ ex me audire voluisti, me respondisse, & si non sufficienter aviditati tuæ, tamen caritati obedienter existimo.

13. Præter autem illos duos libros, quos tribus me adjunxisse suprà * commemoravi, & trium Psalmorum expositionem, scripsi etiam librum * ad sanctum presbyterum Hieronymum *de animæ origine*, consulens eum quomodo defendi possit illa sententia, quam religiosæ memoriæ Marcellino suam esse scripsit, *singulas animas novas nascentibus fieri*, ut non labefactetur fundatissima Ecclesiæ fides, qua inconcussè credimus, quòd in Adam omnes moriuntur, & nisi per Christi [a] gratiam liberentur, quod per suum Sacramentum etiam in parvulis operatur, in condemnationem trahuntur. Scripsi & alium * ad eumdem, quomodo illi videatur accipiendum quod scriptum est in epistola Jacobi, *Quicumque autem totam Legem servaverit, offendat autem in uno, factus est omnium reus.* Sed in hoc dixi etiam quid mihi videatur: in illo autem de animæ origine tantùm quid ei videatur, consultatoria quadam disputatione quæsivi. Occasionem quippe cujusdam sanctissimi & studiosissimi juvenis presbyteri Orosij, qui ad nos ab ulrima Hispania, id est ab oceani littore solo sanctarum Scripturarum ardore inflammatus advenit, amittere nolui, cui, ut ad illum quoque pergeret, persuasi. Huic etiam ipsi Orosio ad quædam interrogata, quæ illum de Priscillianistarum hæresi, & Origenis quibusdam opinionibus, quas non recepit Ecclesia, permovebant, uno libro non grandi, quanta potui brevitate & perspicuitate respondi. Scripsi etiam grandem quemdam librum * adversùs Pelagij hæresim, cogentibus nonnullis fratribus, quibus contra gratiam Christi opinionem perniciosissimam ille persuaserat. Hæc omnia si habere volueris; aliquem mitte qui tibi cuncta describat. Me autem permitte his vacare quærendis atque dictandis, quæ quoniam multis sunt necessaria, præponenda esse arbitror ad valde paucos pertinentibus inquisitionibus tuis.

* cap. 1 n. 1.
* quæ est Epistola 166.
1 Cor. 15. 22.
* Epist. 167.
Jac. 2. 10.
* Lib. de natura & gratia ad Timasium & Jacobum.

EPISTOLA CLXX. *

* Alias LXVI. quæ autem 170. erat, nunc 52.

Alypius & Augustinus Maximo medico recèns ab Ariana hæresi ad fidem catholicam converso, hortantes ut studeat & alios eòdem adducere, præsertim cùm nonnullos in errorem adduxisset auctoritate sua: instruentes illum adversùs eos qui de trium personarum eadem essentia impiè disputant.

Domino eximio meritóque honorabili, & religioso fratri [b] MAXIMO, ALYPIUS & AUGUSTINUS in Domino salutem.

Scripta forte an. 415.

1. CUM à sancto fratre & coëpiscopo nostro Peregrino, de tua tuorumque non corporali, sed spiritali salute præcipuè quæreremus, de tua quidem lætos, de tuorum verò tristes nos ejus responsa fecerunt, quòd non sunt Ecclesiæ catholicæ salubri correctione sociati. Et quia id citò futurum sperabamus, adhuc non esse factum dolemus, Domine eximie meritóque honorabilis & religiose frater.

2. Proinde caritatem tuam in Domini pace salutantes, & præcipimus, & rogamus, ut eos quod didicisti docere non differas, unum scilicet Deum esse solum, cui servitus illa debetur quæ, λατρεία græco vocabulo nuncupatur. Ipsum enim verbum est in Lege, ubi scriptum est, *Dominum Deum tuum adorabis, & illi soli* * *servies*: quem si Deum Patrem tantummodo dixerimus, respondebitur, Ergo λατρεία Filio non debetur: quod nefas est dicere. Si autem debetur, quomodo ergo uni tantùm debetur Deo, si & Patri & Filio debetur, nisi quia unus Deus, cui soli per λατρείαν servire jussi sumus, ita dicitur solus Deus, ut & Pater intelligatur & Filius, immo etiam & Spiritus-sanctus. De illo quippe dicit Apostolus, *Nescitis quia corpora vestra templum sunt in vobis Spiritus-sancti, quem habetis à Deo, & non estis vestri. Emti enim estis magno pretio. Glorificate Deum, & portate in corpore vestro.* quem Deum, nisi Spiritum-sanctum, cujus corpora nostra dixerat esse templum? Debetur ergo λατρεία Spiritui-sancto. Nam si templum ei facere, sicut Salomon fecit

Deut. 6. 13.
* λατρεία
1 Cor. 6. 19.

[a] Lov. *& nisi Christi gratiâ liberentur, qui per suum* &c. At nostram lectionem præferunt MSS. omnes.

[b] MSS. constanter hìc & in sequente epistola præferunt nomen, *Maximi*: præterquam quòd vetustiores Corbeiensis, Germanensis &c. hancce, inscriptionem præmittunt: *Sanctorum Alypij & Augustini ad Maximum medicum Thenitanum Eunomianistam.* Attamen in Possidij indiculo c. 5. dicitur scripta hæc epistola *ad Maximinum.*

CLASSIS III. AN. 415.

fecit de lignis & lapidibus, juberemur, utique faciendo templum, λατρείαν exhibere convinceremur, quanto magis λατρείαν debemus cui non templum facimus, ſed ſumus?

3. Ac per hoc ſi Patri & Filio & Spiritui-ſancto λατρεία debetur, & exhibetur à nobis, de qua dictum eſt, *Dominum Deum tuum adorabis, & ſoli illi ſervies:* proculdubio Dominus Deus noſter, cui ſoli per λατρείαν ſervire debemus, non eſt Pater ſolus, nec Filius ſolus, nec ſolus Spiritus-ſanctus, ſed ipſa Trinitas unus Deus ſolus, Pater, & Filius, & Spiritus-ſanctus: non ut Pater ſit ipſe qui Filius, vel Spiritus-ſanctus ipſe ſit aut Pater aut Filius, cùm ſit in illa Trinitate Pater Filij ſolius, & Filius Patris ſolius, Spiritus autem ſanctus & Patris & Filij ſit Spiritus: ſed propter unam eamdemque naturam atque inſeparabilem vitam, ipſa Trinitas, quantum ab homine poteſt, fide præcedente intelligitur unus Dominus Deus noſter, de quo dictum eſt, *Dominum Deum tuum adorabis, & illi ſoli ſervies;* & quem prædicat Apoſtolus; ait enim, *Quoniam ex ipſo, & in ipſo, & per ipſum ſunt omnia: ipſi gloria in ſæcula ſæculorum, Amen.* Rom. 11. 36.

4. Non enim ſic ex Deo Patre Unigenitus Filius, quemadmodum ex illo eſt univerſa creatura, quam ex nihilo creavit. Hunc quippe de ſua ſubſtantia genuit, non ex nihilo fecit: nec eum ex tempore genuit, per quem cuncta tempora condidit. Quoniam ſicut flamma ſplendorem, quem gignit, tempore non præcedit; ita Pater numquam ſine Filio fuit. Ipſe eſt quippe Sapientia Dei Patris, de qua ſcriptum eſt, *Splendor eſt enim lucis æternæ.* Sap. 7. 26. Luci ergo cujus candor eſt, id eſt Deo Patri ſine dubio coæterna eſt. Et ideo non ſicut in principio fecit Deus cælum & terram, ita in principio fecit Verbum; ſed *in principio erat Verbum.* Spiritus quoque ſanctus non ſicut creatura ex nihilo eſt factus: ſed ſic à Patre [a] Filioque procedit, ut nec à Filio nec à Patre ſit factus.

5. Hæc Trinitas unius eſt ejuſdemque naturæ atque ſubſtantiæ; non minor in ſingulis, quàm in omnibus, nec major in omnibus, quàm in ſingulis; ſed tanta in ſolo Patre, vel in ſolo Filio, quanta in Patre ſimul & Filio; & tanta in ſolo Spiritu-ſancto, quanta ſimul in Patre & Filio & Spiritu-ſancto. Neque enim Pater, ut haberet Filium de ſeipſo, minuit ſeipſum; ſed ita genuit de ſe alterum ſe, ut totus maneret in ſe, & eſſet in Filio tantus quantus & ſolus. Similiter & Spiritus-ſanctus integer de integro, non præcedit unde procedit, ſed tantus cum illo quantus ex illo, nec minuit eum procedendo, nec auget hærendo. Et hæc omnia nec confusè unum ſunt, nec [b] disjunctè tria ſunt: ſed cùm ſint unum, tria ſunt, & cùm ſint tria, unum ſunt. Proinde qui tam multis cordibus fidelium ſuorum donavit ut eſſent cor unum, quanto magis conſervat in ſeipſo ut ſint hæc tria & ſingula Deus, & ſimul omnia non tres dij, ſed unus Deus? Hic eſt unus Dominus Deus noſter, cui univerſa pietate ſervitur, cui ſoli λατρεία illa debetur.

6. Qui cùm in rebus, quæ naſcuntur in tempore, ſua bonitate effecerit, ut ſuæ ſubſtantiæ prolem quælibet res gignat, ſicut homo gignit hominem, non alterius naturæ, ſed ejus cujus ipſe eſt; vide quàm impiè dicatur ipſe non genuiſſe id quod ipſe eſt. Hæc enim propinquitatis ſunt nomina, non naturæ, & ideo ad aliquid, vel relativa dicuntur, quæ aliquando eadem ſunt, aliquando diverſa. Eadem ſcilicet cùm frater refertur ad fratrem, amicus ad amicum, vicinus ad vicinum, cognatus ad cognatum, & ſi qua ſimilia, quæ infinitum eſt velle omnia percurrere. In his enim quod eſt iſte ad illum, hoc eſt ille ad iſtum. Diverſa ſunt autem, ſicut pater ad filium, filius ad patrem, ſocer ad generum, gener ad ſocerum, dominus ad ſervum, ſervus ad dominum. Non eſt quidem hoc iſte ad illum, quod ille ad iſtum; ſed ambo tamen homines ſunt: relatio diverſa eſt, non natura. Quoniam ſi adtendas quid ſit alter ad alterum, non eſt hoc ad illum iſte, quod ad iſtum ille: quia iſte pater, ille filius; aut iſte ſocer, ille gener; aut iſte dominus, ille ſervus. Si autem adtendas quid quiſque ſit ad ſeipſum, vel in ſeipſo, hoc eſt ille quod iſte; quia ille homo eſt ſicut iſte. Unde intelligit prudentia tua non ab eis rationabiliter dici, à quorum errore te Dominus liberavit, ideo Dei Patris & Dei Filij naturam eſſe diverſam, quia iſte Pater eſt, ille Filius: & Deum Patrem non genuiſſe id quod eſt ipſe, quia non genuit Patrem Filij ſui, quod eſt ad illum ipſe. Quis enim non videat iſta vocabula non in ſeipſis demonſtrare naturas, ſed alterius ad alterum ſignificare perſonas?

7. Tale eſt etiam illud, quod ſimili loquuntur errore, ideo Filium alterius eſſe naturæ, diverſæque ſubſtantiæ, quia Pater Deus non eſt de altero Deo, Filius autem Deus eſt quidem, ſed de Patre Deo: & hîc enim non indicatur ſubſtantia, ſed origo, id eſt non quid ſit, ſed unde ſit quiſque vel non ſit. Neque enim Abel & Adam ideo non unius naturæ atque ſubſtantiæ fuerunt, quia iſte fuit homo de homine illo, ille de nullo. Si ergo utriuſque natura quæritur, homo Abel, homo Adam: ſi autem origo, primus homo ex quo Abel, nullus homo ex quo Adam. Ita in Deo Patre & Deo Filio, ſi utriuſque natura quæratur, uterque Deus, nec [c] magis alter altero Deus: ſi autem origo, Pater eſt Deus de quo Filius Deus; de quo autem Pater, nullus eſt Deus.

8. Fruſtra itaque ad hoc reſpondere conantes dicunt, Sed homo cum paſſione generat, Deus autem ſine paſſione genuit Filium. Hoc enim non ſolùm ipſos nihil, ſed nos adjuvat plurimùm. Nam ſi temporalibus & paſſibilibus rebus Deus tribuit, ut quod ſunt hoc generent; quanto magis ipſe æternus & impaſſibilis, non aliud quàm eſt ipſe generavit, unus unicum; ideo noſtra inenarrabili admiratione, quoniam ſine paſſione, & tanta ſecum æqualitate, ut eum nec poteſtate præcederet, nec ætate. Sed ideo totum quod habet, quod poteſt, non tribuit ſibi, ſed Patri, quia non eſt à ſeipſo, ſed à Patre. Æqualis eſt enim Patri; ſed hoc quoque accepit à Patre: nec ſic accepit unde eſſet æqualis, quaſi priùs fuerit inæqualis; ſed natus æqualis, ſicut ſemper natus, ita ſemper æqualis. Non itaque inæqualem genuit, & æqualitatem jam nato addidit; ſed gignendo eam dedit, quia æqualem non imparem genuit. Ideo in forma Dei æqualem eſſe Deo, non ei rapina fuerat, ſed natura; quoniam id naſcendo ſumſit, non ſuperbiendo præſumſit. Phil. 2. 6.

9. Propterea verò Patrem dicit eſſe majorem,

[a] Abeſt, *filioque*, à MSS. Corb. Germ. Regio, & Victorino. Alij quidam codices, uti & editiones Bad. Am. Er. hunc verſum prorſus omittunt, *ſed ſic à Patre Filioque procedit, ut nec à Filio, nec à Patre ſit factus.*

[b] Editi, *diſtinctè*. At MSS. *disjunctè*.

[c] Editi, *magis magnus alter* &c. At Vaticani MSS. duo, *nec magis alter altero Deus*. Duo Gallicani, *nec major* &c.

Classis III. An. 415.

quia seipsum exinanivit, formam servi accipiens, A non amittens Dei: propter quam formam servi, non tantùm Patre, verùm etiam seipso & Spiritu-sancto minor factus est: nec tantùm hac excellentissima Trinitate, sed etiam minoratus est paulò minùs ab Angelis; hominibus quoque minor fuit, quando parentibus subditus fuit. Propter hanc utique formam servi, quam veniente plenitudine temporis exinanitus accepit, dixit, *Pater major me est.* Propter illam formam verò, quam nec exinanitus amisit, dixit, *Ego & Pater unum sumus*, & homo scilicet factus, & permanens Deus. Homo enim assumtus est à Deo, non in homine consumtus est Deus. Ideo valde rationabiliter & Patre minor est homo Christus, & Patri æqualis est idem ipse Deus Christus.

1. sent. dist. 16. Notandum. — *Johan. 14. 28.* — *Johan. 10 30.*

10. Cùm igitur huic rectæ atque catholicæ fidei præsentibus nobis cum magna exsultatione populi Dei consociatum te esse gaudeamus, quare adhuc de tuorum segnitia tristes sumus? Obsecramus te per misericordiam Dei, ut ipso adjuvante auferas istum mœrorem de cordibus nostris. Neque enim credendum est auctoritatem tuam ad perversitatem tuorum plurimùm valere potuisse, & ad correctionem valere nihil. An fortè contemnunt te, quia in Ecclesiæ catholicæ participationem hac ætate venisti, cùm te ampliùs debeant admirari, atque venerari, quia vetustissimum errorem senili quadam juventute vicisti? Absit ut resistant tibi vera dicenti, cui consenserant à veritate devianti. Absit ut nolint tecum recta sentire, cum quo eos delectavit errare. Tu tantùm ora pro eis, & insta eis. Immo verò adduc eos ad domum Dei tecum, qui in domo tua sunt tecum; vel te non pigeat in domum Dei cum illis venire, qui in domum tuam soliti fuerant convenire: præsertim cùm Catholica mater aliquos à te petit, aliquos repetit: petit eos, quos apud te invenit; repetit eos, quos per te perdidit. Non excrucietur damnis, sed potiùs lætetur lucris. Adquirat filios quos non habuit, non plangat quos habuit. Oramus ad Deum, ut facias quod hortamur; & speramus de misericordia ejus, quòd litteris sancti fratris & coëpiscopi nostri Peregrini, & rescriptis dilectionis tuæ, citò de hac re gaudio explebitur cor nostrum, & lingua nostra exsultatione.

EPISTOLA CLXXI. *

** Aliàs CCXX. quæ autem 171. erat, nunc 76.*

Excusat formam superioris epistolæ ad Maximum datæ.

Domino beatissimo & venerabiliter carissimo fratri & coëpiscopo PEREGRINO, ALYPIUS & AUGUSTINUS in Domino salutem.

Scripta post superiorem.

1. AD honorabilem fratrem nostrum Maximum litteras dedimus, credentes eum gratanter eas suscepturum: utrùm tamen aliquid profecerimus, proxima occasione, quam reperire potueris, dignare rescribere. Sciat sanè prolixas epistolas ad familiarissimos nostros, non solùm laicos, verùm etiam episcopos, sic quomodo ista scripta est, ad eos [a] scribere nos solere, ut & citò scribantur, & charta teneatur commodiùs cùm leguntur, ne fortè istum morem nostrum nesciens, factam sibi arbitretùr injuriam.

EPISTOLA CLXXII. *

Classis III. An. 416. ** Aliàs XXX. quæ autem 172. erat, nunc 51.*

Hieronymus Augustino, laudans quidem illius duos libellos *de origine animæ*, ac *de sententia Iacobi*: sed excusans cur non responderit.

Domino verè sancto, & omni mihi affectione venerabili Papæ AUGUSTINO, HIERONYMUS *in Christo salutem.*

Scripta ineunte an. 416.

B 1. VIRUM *honorabilem fratrem meum, filium dignationis tuæ, Orosium presbyterum, & sui merito, & te jubente suscepi. Sed incidit tempus difficillimum, quando mihi tacere melius fuit quàm loqui, ita ut nostra studia cessarent, &, juxta Appium, canina exerceretur facundia. Itaque duobus libellis tuis, quos meo nomini dedicasti, eruditissimis & omni eloquentiæ splendore fulgentibus, ad tempus respondere non potui. Non quò quidquam in illis reprehendendum putem: sed quia juxta beatum Apostolum*, Unusquisque in suo sensu abundet, alius quiC dem sic, alius autem sic. *Certè, quidquid dici potuit, & sublimi ingenio de Scripturarum sanctarum hauriri fontibus, à te positum atque dissertum est. Sed, quæso reverentiam tuam, parumper patiaris me tuum laudare ingenium. Nos enim inter nos eruditionis causâ disserimus. Ceterùm æmuli, & maximè hæretici, si diversas inter nos sententias viderint, de animi calumniabuntur rancore descendere. Mihi autem decretum est te amare, te suspicere, colere, mirari, tuaque dicta quasi mea defendere. Certè & in * dialogo, quem nuper* D *edidi, tuæ beatitudinis, ut dignum fuerat, recordatus sum: magisque demus operam, ut perniciosissima hæresis de ecclesiis auferatur, quæ semper simulat pœnitentiam, ut docendi in ecclesiis habeat facultatem; ne, si aperta se luce prodiderit, foras expulsa moriatur.*

Rom. 14. 5. — ** Lib. 3. adversùs Pelagianos.*

2. *Sanctæ ac venerabiles filiæ tuæ Eustochium & Paula, & genere suo & exhortatione tua dignè gradiuntur, specialiterque salutant beatitudinem tuam: omnis quoque fraternitas, quæ nobiscum Domino Salvatori servire conatur. Sanctum Presbyterum* [b] *Firmum, & inde* E *anno præterito, ob rem earum Ravennam, & inde Africam Siciliamque direximus, quem putamus jam in Africæ partibus commorari. Sanctos tuo adhærentes lateri, ut meo obsequio salutes, precor. Litteras quoque meas ad sanctum presbyterum Firmum direxi: quæ si ad te venerint, ei dirigere non graveris. Incolumem te, & mei memorem, Christus Dominus custodiat, Domine verè sancte & beatissime Papa.* [c] & subter: *Grandem latini sermonis in ista provincia notariorum patimur penuriam: & idcirco præceptis tuis parère non possu-* F *mus, maximè in editione Septuaginta, quæ asteriscis verubusque distincta est. Pleraque enim prioris laboris, fraude cujusdam amisimus.*

EPISTOLA CLXXIII. *

** Aliàs CCIV. quæ autem 173. erat, nunc 66.*

Augustinus Donato villæ Mutugennæ in diœcesi Hipponensi presbytero Donatistæ, qui jussus comprehendi & adduci ad ecclesiam, conatus sit sibi vim inferre, suadet ut re sobriè perpensa resipiscat, docens pravam voluntatem rectè cogi ad meliora.

G DONATO presbytero partis Donati AUGUSTINUS episcopus Ecclesiæ catholicæ.

Scripta circ. hoc tempus.

1. SI posses videre dolorem cordis mei, & sollicitudinem pro salute tua, fortassis misereris animæ tuæ, placens Deo in au-

[a] Sic optimæ notæ MSS. At Lov. *nos scribere non solere, ut & citò scribantur, & certa teneantur.*

[b] Sorbonicus MS. his habet, *Firminum*, ceteris refragantibus.

[c] Editi omittunt, *& subter.* quod in MSS. plerisque exhibetur.

CLASSIS III. AN. 416. diendo verbo, non nostro, sed ipsius; nec ejus Scripturas sic in memoria tua figeres, ut contra eas cor clauderes. Displicet tibi quia traheris ad salutem, cùm tam multos nostros ad perniciem [a] traxeritis. Quid enim voluimus nisi te comprehendi & præsentari & servari ne pereas? Quod autem in corpore læsus es, ipse tibi fecisti, qui jumento tibi mox admoto uti noluisti, & te ad terram graviter collisisti. Nam utique alius, qui adductus est tecum, collega tuus illæsus venit, qui talia sibi ipse non fecit.

2. Sed neque hoc putas tibi fieri debuisse, quia neminem existimas cogendum esse ad bonum. Adtende quid Apostolus dixerit, *Qui episcopatum desiderat, bonum opus concupiscit*; & tamen tam multi ut episcopatum suscipiant tenentur inviti, perducuntur, includuntur, custodiuntur, patiuntur tanta quæ nolunt, donec eis adsit voluntas suscipiendi operis boni; quanto magis vos ab errore pernicioso, in quo vobis inimici estis, trahendi estis, & deducendi ad veritatem vel cognoscendam vel eligendam, non solùm ut honorem salubriter habeatis, sed etiam ne pessimè pereatis? Dicis Deum dedisse liberum arbitrium; ideo non debere cogi hominem nec ad bonum. Quare ergo illi, de quibus suprà dixi, coguntur ad bonum? Adtende ergo quod considerare non vis. Ideo voluntas bona misericorditer impenditur, ut mala voluntas hominis dirigatur. Nam quis nesciat nec damnari hominem, nisi merito malæ voluntatis, nec liberari nisi bonam habuerit voluntatem? Non tamen ideo qui diliguntur, malæ suæ voluntati impunè & crudeliter permittendi sunt, sed ubi potestas datur, & à malo prohibendi, & ad bonum cogendi.

3. Nam si voluntas mala semper suæ permittenda est libertati; quare Israëlitæ recusantes & murmurantes tam duris flagellis à malo prohibebantur, & ad terram promissionis compellebantur? Si voluntas mala semper suæ permittenda est libertati; quare Paulus non est permissus uti pessima voluntate, qua persequebatur Ecclesiam, sed prostratus est ut excæcaretur, & excæcatus est ut mutaretur, mutatus ut mitteretur, missus ut qualia fecerat in errore, talia pro veritate pateretur? Si voluntas mala semper suæ permittenda est libertati; quare monetur pater in Scripturis sanctis, filium durum non solùm verbis corripere, sed etiam latera ejus tundere, ut ad bonam disciplinam coactus & domitus dirigatur? Unde idem dicit, *Tu quidem percutis eum virgâ, animam autem ejus liberas à morte.* Si mala voluntas semper suæ permittenda est libertati; quare corripiuntur negligentes pastores, & dicitur eis, *Errantem ovem non revocastis, perditam non requisistis?* Et vos oves Christi estis, characterem dominicum portatis in sacramento quod accepistis; sed erratis & peritis. Non ideo vobis displiceamus quia revocamus errantes, & quærimus perditos. Meliùs enim facimus voluntatem Domini monentis, ut vos ad ejus ovile redire cogamus, quàm consentimus voluntati ovium errantium, ut perire vos permittamus. Noli ergo jam dicere quod te assiduè audio dicere, Sic volo errare, sic volo perire. Meliùs enim nos hoc omnino non permittimus, quantum possumus.

4. Modò quòd te in puteum, ut morereris, misisti, utique libera voluntate fecisti. Sed quàm crudeles essent servi Dei, si huic malæ tuæ voluntati te permitterent, & non te de illa morte liberarent? Quis eos non meritò culparet? quis non impios rectè judicaret? Et tamen tu te volens in aquam misisti ut morereris; illi te nolentem de aqua levaverunt, ne morereris. Tu fecisti secundùm voluntatem tuam, sed in perniciem tuam; illi contra voluntatem tuam, sed propter salutem tuam. Si ergo salus ista corporalis sic custodienda est, ut etiam in nolentibus ab eis, qui eos diligunt, servetur; quanto magis illa spiritalis, in cujus desertione mors æterna metuitur? Quamquam in ista morte, quam tibi tu ipse inferre voluisti, non solùm ad tempus, sed etiam in æternum morereris; quia etsi non ad salutem, non ad Ecclesiæ pacem, non ad Christi corporis unitatem, non ad sanctam & individuam caritatem, sed ad mala aliqua cogereris, nec sic tibi ipse mortem inferre debuisti.

5. Considera Scripturas divinas, & discute quantum potes, & vide utrùm hoc fecerit aliquis aliquando justorum atque fidelium, cùm ab eis tanta mala perpessi sint, qui eos ad æternum interitum, non ad vitam æternam, quò tu compelleris, adigebant. Audivi quòd dixeris, apostolum Paulum significasse hoc fieri debere, ubi ait, *Et si tradidero corpus meum ut ardeam*; quia videlicet omnia bona dicebat, quæ sine caritate nihil prosunt, sicut sunt linguæ hominum & Angelorum, & omnia sacramenta, & omnis scientia, & omnis prophetia, & omnis fides ita ut montes transferantur, & rerum suarum distributio pauperibus; ideo videtur tibi etiam hoc inter bona numerasse, ut sibi quisque inferat mortem. Sed adtende diligenter & agnosce quemadmodum dicat Scriptura, quòd tradat quisque suum corpus ut ardeat. Non utique ut ipse se in ignem mittat, quando persequentem patitur inimicum; sed quando ei proponitur, ut aut mali aliquid faciat, aut mali aliquid patiatur, eligat non facere mala quàm non pati mala. Atque ita corpus suum tradat in potestatem interfectoris, sicut tres illi viri fecerunt qui auream statuam cogebantur adorare, & nisi facerent, minabatur eis ille, qui cogebat, caminum ignis ardentem. Idolum adorare noluerunt, non ipsi se in ignem miserunt: & tamen etiam de illis sic scriptum est, quòd tradiderunt corpora sua, ut neque servirent, neque adorarent ullum deum, sed Deum suum. Ecce quomodo dixit Apostolus, *Si tradidero corpus meum ut ardeam.*

6. Quod autem sequitur, vide: *Si caritatem non habeam, nihil mihi prodest.* Ad istam caritatem vocaris, ab ista caritate perire non sineris; & putas tibi aliquid prodesse, si te ipse præcipites in interitum, cùm tibi nihil prodesset, etiam si alter te occideret caritatis inimicum? Foris autem ab Ecclesia constitutus, & separatus à compage unitatis & vinculo caritatis, æterno supplicio punireris, etiamsi pro Christi nomine vivus incendereris. Hoc est enim quod ait Apostolus, *Et si tradidero corpus meum ut ardeam, caritatem autem non habeam, nihil mihi prodest.* Revoca ergo animum ad sanam considerationem, & sobriam cogitationem: adtende diligenter, utrùm ad errorem & impietatem voceris; & patere pro veritate quaslibet molestias. Si autem tu potiùs in errore atque in impietate versaris, quò autem vocaris ibi est veritas & pietas, quia ibi est Christiana unitas & sancti Spiritus caritas; quid adhuc tibi esse conaris inimicus?

7. Ideo præstitit misericordia Dei ut & nos & epis-

[a] Sic MSS. At editi, *traxeris*.

Marginal notes: 3 q. 4. cap. Displicet. — 1. Tim. 3. 1. — Eccli. 30. 12. — Prov. 23. 14. — Ezech. 34. 4. — 1. Cor. 13. 3. — Dan. 3. 15. — 1. Cor. 13. 3.

Classis III. An. 416.

copi vestri tam frequenti numerosoque conventu Carthaginem veniremus, atque inter nos de ipsa dissensione ordinatissimè conferremus. Gesta conscripta sunt, nostræ etiam subscriptiones tenentur; lege, vel patere ut tibi legantur, & tunc elige quod volueris. Audivi quòd dixeris, posse te nobiscum de ipsis Gestis aliquid agere, si omittamus verba episcoporum vestrorum, ubi dixerunt, *Nec caussa caussæ, nec persona personæ præjudicat.* Hæc verba vis omittamus, ubi per eos nescientes veritas ipsa locuta est. Sed tu dicturus es hìc eos errasse, & in falsam sententiam incautiùs cecidisse. Nos autem dicimus hoc eos verum dixisse, & hoc per teipsum facillimè probamus. Si enim episcopi vestri electi ab universa parte Donati, qui caussam omnium sustinerent, & si quid egissent gratum & acceptum ceteri haberent, tamen in eo quod illos temere & non rectè dixisse arbitraris, non vis ut tibi præjudicent; verum ergo dixerunt, quia *nec caussa caussæ, nec persona personæ præjudicat.* Et ibi debes agnoscere, quia si persona tot episcoporum tuorum in illis septem constitutorum non vis ut præjudicet personæ Donati Mutugennensis presbyteri; quanto minùs non debet præjudicare Cæciliani persona, etiamsi mali aliquid in illo esset inventum, universæ unitati Christi, quæ non in una villa Mutugenna concluditur, sed toto terrarum orbe diffunditur?

8. Sed ecce facimus quod voluisti, sic tecum agimus, ac si non dixerint vestri, *Nec caussa caussæ, nec persona personæ præjudicat.* Tu inveni quid illi dicere debuerint, cùm eis objecta esset caussa & persona Primiani, qui damnatores suos & damnavit cum ceteris, & damnatos ac detestatos in suos rursus honores suscepit, & baptismum quem mortui dederant, (quia de ipsis in illa præclara * sententia dictum erat, quòd *mortuorum funeribus plena sint littora*,) agnoscere potiùs & acceptare, quàm exsufflare & rescindere maluit, totumque dissolvit quod malè intelligentes dicere soletis, *Qui baptizatur à mortuo*, [a] *quid ei prodest lavacrum ejus?* Si ergo non dicerent, *Nec caussa caussæ, nec persona personæ præjudicat*, rei tenerentur in caussa Primiani. Cùm autem hoc dixerunt, immunem fecerunt Ecclesiam catholicam, sicut nos asserebamus, à caussa Cæciliani.

* Bagaitani concilij

Eccli. 34.30.

9. Sed cetera lege, cetera discute. Vide utrùm in ipsum Cæcilianum, de cujus persona præjudicare conabantur Ecclesiæ, aliquid mali probare potuerint. Vide utrùm non potiùs etiam pro illo multa egerint, & pluribus lectionibus, quas contra se protulerunt & recitaverunt, caussam ejus bonam omnino firmaverint. Lege ista vel legantur tibi. Considera omnia, retracta diligenter, & elige quid sequaris; utrùm nobiscum in Christi pace, in Ecclesiæ catholicæ unitate, in fraterna caritate gaudere; an pro nefaria dissensione, pro Donati parte, pro sacrilega divisione, importunitatem nostræ circa te dilectionis diutiùs sustinere.

23. q. 4. cap. Displicet.

10. Adtendis enim & sæpe repetis, sicut audio, quod in Evangelio scriptum est, recessisse à Domino septuaginta discipulos, & arbitrio suæ malæ atque impiæ discessionis fuisse permissos, ceterisque duodecim, qui remanserant, fuisse responsum, *Numquid & vos vultis ire?* Et non adtendis, quia tunc primùm Ecclesia novello germine pullulabat, nondumque in ea fuerat completa illa prophetia,

Johan. 6. 68.

A *Et adorabunt eum omnes reges terræ, omnes gentes servient illi.* Quod utique quanto magis impletur, tanto majore utitur Ecclesia potestate, ut non solùm invitet, sed etiam cogat ad bonum. Hoc tunc Dominus significare volebat, qui quamvis haberet magnam potestatem, priùs tamen elegit commendare humilitatem. Hoc & in illa convivij similitudine satis evidenter ostendit, ubi misit ad invitatos, & venire noluerunt, & ait servo, *Exi in plateas & vicos civitatis, & pauperes & debiles & cæcos &*
B *claudos introduc huc. Et ait servus domino, Factum est ut imperasti, & adhuc locus est. Et ait dominus servo, Exi in vias & sepes, & compelle intrare, ut impleatur domus mea.* Vide nunc quemadmodum de his, qui priùs venerunt, dictum est, *Introduc huc*; non dictum est, compelle. Ita significata sunt Ecclesiæ primordia ad hoc crescentis, ut essent vires etiam compellendi. Proinde quia oportebat ejus jam viribus & magnitudine roborata etiam compelli homines ad convivium salutis æternæ, posteaquam
C dictum est, *Factum est quod jussisti, & adhuc est locus; Exi*, inquit, *in vias & sepes, & compelle intrare.* Quapropter si ambularetis quieti extra hoc convivium salutis æternæ & sanctæ unitatis Ecclesiæ, tamquam in viis vos inveniremus; nunc verò quia per multa mala & sæva quæ in nostros committitis, tamquam spinis & asperitate pleni estis, vos tamquam in sepibus invenimus, & intrare compellimus. Qui compellitur, quò non vult cogitur; sed cùm intraverit, jam volens pascitur. Cohibe
D itaque tam iniquum & impacatum animum, ut in vera Ecclesia Christi invenias salutare convivium.

Classis III. An. 416. Psal. 71.11.

Luc. 14.21.

EPISTOLA CLXXIV. *

Augustinus Aurelio Carthaginensi episcopo transmittens libros de Trinitate, absolutos demum secundùm ipsius Aurelij aliorumque desiderium, & emendatos.

* Ex 3. Tomo præfixa libris de Trinit. Quæ autem 174. erat, nunc 238.

Domino beatissimo & sincerissima caritate venerando, sancto fratri & consacerdoti Papæ Aurelio, Augustinus in Domino salutem.
E

DE Trinitate, quæ Deus summus & verus est, libros juvenis inchoavi, senex edidi. Omiseram quippe hoc opus, posteaquam comperi præreptos mihi esse sive subreptos antequam eos absolverem, & retractatos, ut mea dispositio fuerat, expolirem. Non enim singillatim, sed omnes simul edere ea ratione decreveram, quoniam præcedentibus consequentes inquisitione pro-
F ficiente nectuntur. Cùm ergo per eos homines (quia priusquam vellem ad quosdam illorum pervenire potuerunt) dispositio mea nequivisset impleri, interruptam dictationem reliqueram, cogitans hoc ipsum in aliquibus meis scriptis conqueri, ut scirent, qui possent, non à me fuisse eosdem libros editos, sed ablatos priusquam mihi editione mea digni viderentur. Verùm multorum fratrum vehementissima postulatione, & maximè tua jussione compulsus, opus tam laboriosum, adjuvante Do-
G mino, terminare curavi: eosque emendatos non ut volui, sed ut potui, ne ab illis, qui subrepti jam in manus hominum exierant, plurimùm discreparent, venerationi tuæ per filium nostrum condiaconum carissimum misi, & cuicumque audiendos, describendos, legendosque permisi: in quibus si servari

Scripta circiter hoc tempus.

[a] Hic in vulgatis interjectum est, *& iterum tangit mortuum.* quod abest à MSS. & verò à Donatistis prætermitti solebat, ex lib. 1. Retract. c. 21. n. 3.

mea dispositio potuisset, essent profectò etsi easdem sententias habentes, multò tamen enodatiores atque planiores, quantum rerum tantarum explicandarum difficultas & facultas nostra pateretur. Sunt autem qui primos quatuor vel potiùs quinque etiam sine procemiis habent, & duodecimum sine extrema parte non parva: sed si eis hæc editio potuerit innotescere, omnia si voluerint & valuerint, emendabunt. Peto sanè ut hanc epistolam, seorsum quidem, sed tamen ad caput eorumdem librorum jubeas anteponi. Vale. Ora pro me. B

* Aliàs XC.

EPISTOLA CLXXV. *

Patres concilij Carthaginensis Innocentio pontifici Romano de actis adversùs Pelagium & Celestium.

Domino beatissimo & honorandissimo, sancto fratri INNOCENTIO, AURELIUS, [a] NUMIDIUS, RUSTICIANUS, FIDENTIANUS, EVAGRIUS, [b] ANTONIUS, PALATINUS, ADEODATUS, VINCENTIUS, [c] PUBLIANUS, THEASIUS, TUTUS, [d] PANNONIUS, VICTOR, RESTITUTUS, RUSTICUS, C FORTUNATIANUS, alius RESTITUTUS, AMPELIUS, [e] AMBIVIUS, FELIX, DONATIANUS, ADEODATUS, OCTAVIUS, SEROTINUS, MAJORINUS, [f] POSTHUMIANUS, [g] CRISPULUS, VICTOR, alius VICTOR, [h] LEUCIUS, MARIANUS, FRUCTUOSUS, FAUSTINIANUS, QUODVULTDEUS, CANDORIUS, MAXIMUS, [i] MEGASIUS, RUSTICUS, RUFINIANUS, PROCULUS, SEVERUS, THOMAS, JANUARIUS, OCTAVIANUS, [k] PRÆTEXTATUS, SIXTUS, QUODVULTDEUS, PENTHADIUS, QUODVULTDEUS, CYPRIANUS, SERVILIUS, [l] PELAGIANUS, MARCELLUS, VENANTIUS, DIDYMUS, SATURNINUS, [m] BIZACENUS, GERMANUS, GERMANIANUS, [n] INVENTIUS, MAJORINUS, INVENTIUS, D CANDIDUS, CYPRIANUS, ÆMILIANUS, ROMANUS, AFRICANUS, MARCELLINUS, [o] & ceteri qui in concilio ecclesiæ Carthaginensis adfuimus.

1. CUM ex more ad Carthaginensem ecclesiam sollemniter venissemus, atque ex diversis caussis congregata ex nobis synodus haberetur, compresbyter noster Orosius nobis litteras sanctorum fratrum & consacerdotum nostrorum dedit [p] Herotis & Lazari, quarum formam his constituimus esse subdendam. His ergo E lectis Pelagium & Celestium auctores [q] argui nefarij prorsus, & ab omnibus nobis [r] anathemandi erroris advertimus. Unde factum est, ut recensendum peteremus, quid ante fermè quinquennium super Celestij nomine hîc apud Carthaginem fuerit agitatum. Quo recitato, sicut ex subditis advertere poterit sanctitas tua, quamvis & judicatio manifesta constaret, qua illo tempore episcopali judi- A cio excisum hoc tantum vulnus ab Ecclesia videretur: nihilominus tamen id communi deliberatione censuimus, hujusmodi persuasionis auctores, quamvis & ad presbyterium idem Celestius postea pervenisse dicatur, nisi hæc apertissimè anathemaverint ipsos anathemari oportere, ut si ipsorum non potuerit, saltem eorum qui ab eis decepti sunt vel decipi possunt, cognitâ sententiâ quæ in eos lata est, sanitas procuretur.

2. Hoc itaque gestum, Domine frater, sanctæ B caritati tuæ intimandum duximus, ut statutis nostræ mediocritatis etiam apostolicæ Sedis adhibeatur auctoritas, pro tuenda salute multorum, & quorumdam perversitate etiam corrigenda. Id enim agunt isti damnabilibus disputationibus suis, ut non defendendo, sed potiùs in superbiam sacrilegam extollendo liberum arbitrium, nullum relinquant locum gratiæ Dei, qua Christiani sumus, qua & ipsum nostræ voluntatis arbitrium verè fit liberum, dum à carnalium concupiscentiarum dominatione C liberatur, dicente Domino, *Si vos filius liberaverit, tunc verè liberi eritis*; [f] quod auxilium fides impetrat, quæ est in Christo Jesu Domino nostro. Isti autem asserunt, sicut à fratribus, qui etiam eorum libros legerunt, cognovimus, in eo Dei gratiam deputandam, quòd talem hominis instituit creavitque naturam, quæ per propriam voluntatem legem Dei possit implere, sive naturaliter in corde conscriptam, sive in litteris datam. Eamdem quoque legem ad gratiam Dei pertinere, quòd illam Deus D * in adjutorium hominibus dedit. Johan. 8.36. * Isa. 8.20. sec. LXX.

3. Illam verò gratiam, qua ut dictum est, Christiani sumus, cujus Apostolus [t] prædicator est, dicens, *Condelector enim legi Dei secundùm interiorem hominem: video autem aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ, & captivantem me sub lege peccati, quæ est in membris meis. Miser ego homo. quis me liberabit de corpore mortis hujus? gratia Dei per Iesum Christum Dominum nostrum*, nolunt omnino cognoscere; sed nec apertè quidem oppugnare E audent: sed quid aliud agunt, cùm hominibus animalibus non percipientibus quæ sunt Spiritus Dei persuadere non cessant, ad operandam perficiendamque justitiam & Dei mandata complenda, solam sibi humanam sufficere posse naturam? non attendentes quod scriptum est, *Spiritus adjuvat infirmitatem nostram*: &, *Non volentis, neque currentis, sed miserentis est Dei*: & quod *unum corpus sumus in Christo, singuli autem alter alterius membra, haben-* Rom. 7.22. Rom. 8.26. Rom. 9.16. Rom. 12.5.

[a] Bad. Am. Er. & Lov. *Mundius*, *Rusticanus*, *Fidentius*. At MSS. Vaticani & Gallicani, necnon Conciliorum editiones, *Numidius*, *Rusticianus*, *Fidentianus*. Quamquam in *Rusticiano* haud ita consentiunt: nam plerique codices hoc loco, *Rusticus*; postea autem in Rescripto Innocentij, quæ est hîc epistola 181 habent, *Rusticiano*.

[b] MSS. Gallicani & unus è Vaticanis scriptum hîc habent, *Antoninus*. At in epistola 181. *Antonio*.

[c] Concilior. editiones, *Publicanus*.

[d] Sic MSS. constanter. At editi, P*anthonius*.

[e] Bad. Am. Er. & Lov. *Animus*. Concilior. ed. *Avinius*. MSS. porrò episcopi hujus nomen hîc prætermittunt: sed in epistola 181. restituunt, *Ambivio*, vel *Ambibio*.

[f] Apud Bad. Am. Er. & Lov. *Posthumanus*. In MS. Victorino, *Postumianus*, in uno è Vaticanis, *Pontinianus*, in aliis codicibus, *Postbumianus*.

[g] Sic in MSS. At in editis scribitur, *Trispulus*.

[h] Unus è Vatic. MSS. constanter, *Leontius*. Germanensis verò habet hîc tantùm, *Eleutius*. Mox omnes MSS. *Marianus*. pro quo editi, *Macianus*, vel *Macinus*.

[i] Sic omnes MSS. constanter. At Bad. Am. Er. & Lov. *Megarius*, *Rusticus*, *Rufianus*, *Proculianus*, *Thomas*, prætermisso *Severi* nomine, quod in omnibus MSS. exhibetur. Ex his etiam nonnulli habent hîc, *Rusticius*; sed in epist. 181. *Rustico*.

[k] MSS. Gallicani hîc, *Prætextius*, *Sextius*. At in 181. epistola concordant cum editis.

[l] Sic MSS. constanter, excepto codice Remensis ecclesiæ, in quo scribitur, *Pelaianus*. At in vulgatis, *Pelagius*.

[m] Editi, *Tiazacenus* Unus è Vatic. MSS. *Bizatenus*. Alter cum Gallicanis nostris, *Bizacenus*.

[n] MSS. Vaticani duo, *Viventius*. Gallicani tres, *Invenitus*, *Majorinus*, *Juventinus*. qui tamen in 181. epistola utroque loco habent scriptum, *Invenito*. Porrò in Concil. edit. *Juventius* bis legitur.

[o] In editis deest, *& ceteri*. quod quidem in Vaticanis & Gallicanis MSS. reperitur.

[p] MSS. Vat. habent *Anerotis*. Edit. Concilior. *Averothis*. Bad. Am. Er. & Lov. *Herodis*. Sed veriùs Gallic. MSS *Herotis* Erat hic Arelatensis, Lazarus verò Aquensis in Gallia episcopus, qui ambo suis pulsi sedibus cùm in Palæstinam venissent libellum contra Pelagium & Celestium Primati dederunt, Eulogio videlicet Cæsareensi, cujus auctoritate Diospolitana synodus an. 415. celebrata fuit.

[q] Ita in omnibus Gallic. MSS. At in editis deest, *argui*.

[r] Editi, *anathematizandi*, & infrà, *anathematizaverint*, *ipsos anathematizari* &c. At Gallicani MSS. constanter, *anathemandi*, *anathemaverint* & *anathemari*. quam veterem lectionem probat Claudius Salmasius not. in Tertull. lib. de Pallio c. 3. ad illud, *animata stamina volves*. ubi restitui vult, *nemata*, ex verbo *nemare*, quod fit à græco νῆμα, sicuti à πλάσμα *plasmare*, à χρῖσμα *chrismare*, à σάγμα *sagmare*; quo pacto etiam veteres observat dixisse ab ἀνάθεμα *anathemare*. hanc lectionem alibi retinuerunt Lov. Er. &c.

[f] MSS. Corbeiensis & Germanensis omittunt, *quod auxilium fides impetrat, quæ est in Christo Jesu Domino nostro*.

[t] MSS. tres. Gall. *testis est*.

Classis III. An. 416.

tes dona diversa secundùm gratiam quæ data est nobis: &, *Gratiâ Dei sum id quod sum, & gratia ejus in me vacua non fuit; sed abundantiùs omnibus illis laboravi; non ego autem, sed gratia Dei mecum*: &, *Gratias Deo, qui dedit nobis victoriam per Dominum nostrum Iesum Christum*: &, *Non quia idonei sumus cogitare aliquid quasi ex nobismetipsis, sed sufficientia nostra ex Deo est*: &, *Habemus thesaurum istum in vasis fictilibus, ut eminentia virtutis sit Dei, & non ex nobis*: & innumerabilia talia, quæ de Scripturis omnibus si colligere velimus, [a] tempus non sufficit. Et veremur ne apud te ista ipsa commemorando, quæ majore gratiâ de Sede apostolica prædicas, inconvenienter facere videamur. Sed ideo facimus, quia eo quo [b] infirmiores sumus, quaquaversum quisque nostrûm verbo Dei prædicando putatur adtentior, crebriùs eos patimur in nos & audaciùs insurgentes.

[1. Cor. 15. 10. — Ibid. 57. — 2. Cor. 3. 5. — 2. Cor. 4. 7.]

4. Si ergo Pelagius episcopalibus * Gestis, quæ in Oriente confecta dicuntur, etiam tuæ venerationi justè visus fuerit absolutus; error tamen ipse & impietas, quæ jam multos assertores habet, per diversa dispersos, etiam auctoritate apostolicæ Sedis anathemanda est. Consideret enim sanctitas tua, & pastoralibus nobis compatiatur visceribus, quàm sit pestiferum & exitiale ovibus Christi, quod istorum sacrilegas disputationes necessariò consequitur, ut nec orare debeamus ne intremus in tentationem, quod Dominus & Discipulos monuit, & posuit in oratione quam docuit: aut ne deficiat fides nostra, quod pro apostolo Petro se rogasse ipse testatus est. Si enim hæc possibilitate naturæ, & arbitrio voluntatis in potestate sunt constituta; quis non ea videat à Domino inaniter peti, & fallaciter orari, cùm orando poscuntur quæ naturæ nostræ jam ita conditæ sufficientibus viribus obtinentur? Nec debuisse dicere Dominum Iesum, *Vigilate & orate*; sed tantummodo, *Vigilate, ne intretis in tentationem*: nec beatissimo Petro primo Apostolorum, *Rogavi pro te*, sed, moneo te, vel impero ac præcipio, *ne deficiat fides tua.*

[* Diospolitanæ synodi. — Matt. 6. 13. — Luc. 22. 32.]

5. Contradicitur etiam istorum contentione benedictionibus nostris, ut incassum super populum dicere videamur, quidquid eis à Domino precamur, ut rectè ac piè vivendo illi placeant; vel illa quæ pro fidelibus precatur Apostolus, dicens, *Flecto genua mea ad Patrem Domini nostri Iesu Christi, ex quo omnis paternitas in cælis & in terra nominatur, ut det vobis secundùm divitias gloriæ suæ virtute corroborari per Spiritum ejus.* Si ergo voluerimus benedicendo super populum dicere; *Da illis Domine virtute corroborari per Spiritum tuum*: istorum nobis disputatio contradicit, affirmans negari liberum arbitrium, si hoc à Deo poscitur, quod in nostra est potestate. *Virtute enim corroborari si volumus*, inquiunt, *possumus ea possibilitate naturæ, quam nunc non accipimus, sed cùm crearemur accepimus.*

[Eph. 3. 14. — Benedictio episcopalis — Pelagiani]

6. Parvulos etiam propter salutem, quæ per Salvatorem Christum datur, baptizandos negant, ac sic eos mortiferâ istâ doctrinâ in æternum necant, promittentes etiamsi non baptizentur, habituros vitam æternam, nec pertinere ad eos, de quibus Dominus ait, *Venit enim filius hominis quærere & salvare quod perierat*: quia *isti*, inquiunt, *non perierant, nec est quod in eis salvetur, vel tanto pretio redimatur: quia nihil est in eis vitiatum, nihil tenetur sub diaboli potestate captivum, nec pro eis fusus est sanguis, qui fusus in remissionem legitur peccatorum*: quamquam per baptismum Christi etiam parvulorum fieri redemtionem libello suo Celestius in Carthaginensi ecclesia jam confessus est. Sed multi qui eorum perhibentur esse vel fuisse discipuli, hæc mala, quibus fundamenta Christianæ fidei conantur evertere, quacumque possunt, affirmare non cessant. Unde etiamsi Pelagius Celestiusque correcti sunt, vel se ista numquam sensisse dicunt, & quæcumque scripta contra eos prolata fuerint sua esse negant, nec est quemadmodum de mendacio convincantur: generaliter tamen quicumque dogmatizat & affirmat, humanam sibi ad [c] vitanda peccata, & Dei mandata facienda sufficere posse naturam, & eo modo gratiæ Dei, quæ sanctorum evidentiùs orationibus declaratur, adversarius invenitur: & quicumque negat parvulos per baptismum Christi à perditione liberari, & salutem percipere sempiternam, anathema sit. Quæcumque autem alia eis objiciuntur, non dubitamus venerationem tuam, cùm Gesta episcopalia perspexerit, quæ in Oriente in eadem caussa confecta dicuntur, id judicaturam unde omnes in Dei misericordia gaudeamus. [d] Ora pro nobis domine beatissime papa.

[Luca 19. 10. — Pelagiani — Matt. 26. 28.]

EPISTOLA CLXXVI. *

[* Aliàs XCII. quæ autem 176 erat, nunc 240.]

Milevitani concilii Patres Innocentio, de cohibendis Pelagianis hæreticis.

Domino beatissimo meritóque venerabili, & in Christo honorando papæ Innocentio, [e] Silvanus. Valentinus, Aly-
Aurelius, Donatus, Restitutus, Lucianus, [g] Fortu-
pius, Augustinus, [f] Placentius, Severus, Mauren-
natus, Possidius, Novatus, Secundus, Malcus,
tius, Leo, Faustinianus, Cresconius, Ponticanus,
[h] Littorius, Fortunatus, Donatus, Lucius,
Saturninus, [i] Christonius, Honorius, Fe-
Adeodatus, Processus, Cresconius, Secundus, Servus,
lix, Asiaticus, [k] Rufinianus, Faustinus, Quadratus,
Terentius, Cresconius, Sperantius, Vic-
Lucillus, Sabinus, [l] Faustinus, Cresconius, In-
tor, [m] Gignantius, [n] Possidonius, Antoninus, [p] An-
nocentius, [o] Præsidius, Crescentius, Felix, Petrus,
tonius, Victor, Honoratus, Donatus, Delphinus,
Præsidius, Cresconius, Lampadius,
ex concilio Milevitano in Domino salutem.

[Scripta paulo post superiorem.]

1. Quia te Dominus gratiæ suæ præcipuo munere in Sede apostolica collocavit, talemque nostris temporibus præstitit, ut nobis potiùs ad culpam negligentiæ valeat, si apud tuam venerationem, quæ pro Ecclesia suggerenda sunt, tacuerimus, quàm ea tu possis vel fastidiosè vel negligenter accipere; magnis periculis infirmorum membrorum Christi pastoralem diligen-

a Bad. Am. Er. & Concil. edit. *tomus non sufficit.*
b Unus è Vatic. MSS. *quo inferiores sumus.*
c Editi, *ad vincenda.* MSS *ad vitanda.*
d MSS Gallicani carent his postremis verbis, *Ora* &c.
e Concilior. editiones, *Silvanus Senex.*
f Deest, *Placentius*, in MSS. octo Gallicanis.
g MSS. Gervasianus & Gemmeticensis, *Fortunus.*
h MSS. quinque, *Litorius.* Casalensis, *Lictorius.* Concil. edit. *Victorius.*
i MSS. septem, & Concil. edit. hîc, *Cresconius.* Casalensis codex, *Crisconius.*
k In Concil. edit. *Rufinus*, & infrà pro *Servo*, scribitur, *Servius.*
l In Concil. edit. hîc omittitur, *Faustinus*; ejusque loco ponitur, *Item Sabinus.*
m MSS. Vaticani tres & Gallicani septem, necnon Concil. edit. *Gigantius.*
n MSS. duo Vaticani, *Possidius*, *Antonius.*
o In Concilior. editionibus & in Gallicanis MSS. septem deest, *Crescentius*, nec nominatur *Præsidius* nisi semel, scilicet post *Petrum.*
p In Concil. ed. & MSS. pluribus constanter, *Antoninus.*

Classis III. An. 416.

tiam, quæsumus, adhibere digneris.

2. Nova quippe hæresis & nimiùm perniciosa [a] tentat assurgere inimicorum gratiæ Christi, qui nobis etiam dominicam orationem impiis disputationibus conantur auferre. Cùm enim Dominus docuerit ut dicamus, *Dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris*: (Matth. 6. 12.) Isti dicunt posse hominem in hac vita præceptis Dei cognitis ad tantam perfectionem justitiæ sine adjutorio gratiæ Salvatoris, per solum liberum voluntatis arbitrium pervenire, ut ei non sit jam necessarium dicere, *Dimitte nobis debita nostra*. Illud verò quod sequitur, *Ne nos inferas in tentationem*, (Ibid. 13.) non ita intelligendum tamquam divinum adjutorium poscere debeamus, ne in peccatum tentati decidamus, sed hoc in nostra esse positum potestate, & ad hoc implendum solam sufficere voluntatem hominis, tamquam frustra Apostolus dixerit, *Non volentis neque currentis, sed miserentis est Dei*: (Rom. 9. 16.) &, *Fidelis Deus, qui non permittet vos tentari super id quod potestis, sed faciet cum tentatione etiam exitum, ut possitis sustinere*. (1. Cor. 10. 13.) Frustra etiam Dominus dixerit apostolo Petro, *Rogavi pro te, ne deficiat fides tua*: (Luc. 22. 32.) & omnibus suis, *Vigilate, & orate, ne intretis in tentationem*: (Matth. 26. 41.) si hoc totum est potestatis humanæ. Pueros quoque parvulos, etsi nullis innoventur Christianæ gratiæ sacramentis, habituros vitam æternam, ne quam præsumtione contendunt, evacuantes quod dicit Apostolus, *Per unum hominem peccatum intravit in mundum, & per peccatum mors, & ita in omnes homines pertransiit, in quo omnes peccaverunt*: (Rom. 5. 12.) & alio loco, *Sicut in Adam omnes moriuntur, sic & in Christo omnes vivificabuntur*. (1. Cor. 15. 22.)

3. Ut ergo alia omittamus, quæ contra sanctas Scripturas plurima disserunt; hæc interim duo, quibus omnino totum quod Christiani sumus nituntur evertere, quæ fidelia corda sustineant, non esse rogandum Deum ut contra peccati malum atque ad operandam justitiam sit noster adjutor, & non opitulari parvulis ad consequendam vitam æternam Christianæ gratiæ Sacramentum? Hæc insinuantes apostolico pectori tuo, non opus habemus multa dicere, & tantam impietatem verbis exaggerare, cùm proculdubio te ita permoveant, ut ab eis corrigendis, ne latiùs serpant, multósque contaminent, vel potiùs interimant, dum eos sub nomine Christi, à gratia Christi penitùs alienant, omnino dissimulare non possis.

4. Hujus autem perniciosissimi erroris auctores esse perhibentur Pelagius & Celestius, quos quidem in Ecclesia sanari malumus, quàm desperata salute ab Ecclesia resecari, si necessitas nulla compellat. Quorum unus, id est Celestius, etiam ad presbyterium in Asia dicitur pervenisse. De quo ante paucos annos, quid gestum fuerit sanctitas tua de Carthaginensi ecclesia meliùs instruitur. Pelagius verò, sicut à quibusdam fratribus nostris missæ loquuntur epistolæ, Jerosolymis constitutus nonnullos fallere asseritur: verumtamen multo plures, qui ejus sensus diligentiùs indagare potuerunt, adversùs eum pro gratia Christi & catholicæ fidei veritate confligunt, sed præcipuè sanctus filius tuus,

A frater & compresbyter noster, Hieronymus.

5. Sed arbitramur adjuvante misericordiâ Domini Dei nostri, qui te & regere consulentem, & orantem exaudire dignetur, auctoritati sanctitatis tuæ, de sanctarum Scripturarum auctoritate depromtæ, faciliùs eos, qui tam perversa & perniciosa sentiunt, esse cessuros, ut de correctione potiùs eorum congratulemur, quàm contristemur interitu. Quodlibet autem ipsi eligant, certè vel aliis, quos plurimos possunt, si ab eis dissimuletur, suis laqueis

B implicare, cernit venerabilitas tua instanter & celeriter providendum. Hæc ad sanctitatem tuam de concilio Numidiæ scripta direximus, imitantes [b] Carthaginensis ecclesiæ & Carthaginensis provinciæ coëpiscopos nostros, quos ad Sedem apostolicam, quam beatus illustras, de hac caussa scripsisse comperimus. [c] *& alia manu*, Memor nostri in Dei gratiâ augearis, Domine beatissime, meritóque venerabilis, & in Christo honorande sancte Pater.

C
EPISTOLA CLXXVII. *

* Alias XCV. quæ autem 177. erat, nunc 241.

Aurelius aliique tres una cum Augustino episcopi ad Innocentium de Pelagio, retegentes ipsius hæresim, eamque ab apostolica Sede proscribi postulantes.

Domino beatissimo meritóque honorandissimo fratri INNOCENTIO Papæ, AURELIUS, ALYPIUS, AUGUSTINUS, EVODIUS, & POSSIDIUS in Domino salutem.

D 1. DE conciliis duobus provinciæ Carthaginensis atque Numidiæ ad tuam sanctitatem à non parvo episcoporum numero subscriptas litteras misimus contra inimicos gratiæ Christi, qui confidunt in virtute sua, & Creatori nostro quodammodo dicunt, Tu nos fecisti homines, justos autem ipsi nos fecimus. Qui naturam humanam ideo dicunt liberam, ne quærant Liberatorem; ideo salvam, ut superfluum judicent Salvatorem. Tantum enim dicunt valentem, ut suis viri-

Scripta circ. idem tempus.

E bus semel in origine suæ creationis acceptis, possit per liberum arbitrium, nihil ulteriùs adjuvante illius gratiâ qui creavit, domare & exstinguere omnes cupiditates, tentationesque superare: multique eorum insurgunt adversùm nos, & dicunt animæ nostræ, *Non est salus illi in Deo ejus*. (Psal. 3. 3.) Familia ergo Christi quæ dicit, *Quando infirmor, tunc fortis sum*; (2. Cor. 12. 10.) & cui dicit Dominus ejus, *Salus tua ego sum*, (Psal. 34. 3.) suspensô corde cum timore & tremore adjutorium Domini etiam per caritatem tuæ venerationis exspectat.

F 2. Audivimus enim esse in urbe Roma, ubi * ille (* Pelagius) diu vixit, nonnullos qui diversis caussis ei faveant, quidam scilicet, quia [d] eis talia persuasisse perhibetur, plures verò, qui eum talia sentire non credunt; præsertim quia in Oriente, ubi degit, Gesta * (Diospolitanæ synodi.) ecclesiastica facta esse jactantur, quibus putatur esse purgatus: ubi quidem si episcopi eum catholicum pronuntiarunt, non ob aliud factum esse credendum est, nisi quia se dixit Dei gratiam confiteri, & ita posse hominem suo labore ac voluntate justè

G vivere, ut ad hoc adjuvari Dei gratiâ non negaret. His enim auditis verbis, catholici antistites nullam

[a] Bad. Am. & Er. *& nimiùm perniciosa tempestas surgere inimicorum gratiæ Christi cœpit.*

[b] Sic in MSS. At in vulgatis omittitur, *Carthaginensis ecclesiæ &.*

[c] Reliqua verba absunt à Vaticanis & Gallicanis MSS. Sed reperiuntur in omnibus editis, è quibus Bad. Am. Er. & Lov. habent, *in Deum gratiâ augearis.* Concil. *in Domini*, vel *in Dei gratia* &c.

[d] Apud Bad. Am. Er. Lov. & Concilior. editiones, *quia vos talia persuasisse perhibent.* In MS. Vaticano, *quia nobis . . . . . perhibetur.* Fortasse legendum; *quia vobis.* Certè Pelagiani uti narrat Possidius c. 18. *perfidiam suam per suam ambitionem conabantur persuadere sanctæ Sedi:* neque absimile vero est, jactatum fuisse ab ipsis eam se illi reipsa persuasisse. Attamen amplectimur aliam lectionem ex MS. Oxoniensi substitutam à R. P. Paschali Quesnelio, cui vulgata lectio contumeliosa in Romanum pontificem videbatur.

CLASSIS III. AN. 416.

aliam Dei gratiam intelligere potuerunt, nisi quam in libris Dei legere, & populis Dei prædicare consueverunt. Eam utique de qua dicit Apostolus, Gal. 2. 21. *Non irritam facio gratiam Dei. Nam si per Legem justitia, ergo Christus gratis mortuus est:* sine dubio gratiam, qua justificamur ab iniquitate, & qua salvamur ab infirmitate; non qua creati sumus cum propria voluntate. Nam si intellexissent illi episcopi eam illum dicere gratiam, quam etiam cum impiis habemus, cum quibus homines sumus; negare verò eam, qua Christiani & filij Dei sumus; quis B eum patienter catholicorum sacerdotum non dicimus audiret, sed ante oculos suos ferret? Quapropter non culpandi sunt judices, quia ecclesiastica consuetudine nomen gratiæ audierunt, nescientes quid hujusmodi homines vel in suæ doctrinæ libris vel in suorum solent auribus spargere.

3. Non agitur de uno Pelagio, qui jam fortè correctus est, quod utinam ita sit; sed de tam multis, quibus loquaciter contendentibus, & infirmas atque ineruditas animas velut [a] vinctas trahentibus, C firmas autem & in fide stabiles ipsa contentione fatigantibus, usquequaque jam plena sunt omnia. Aut ergo à tua veneratione acciendus est Romam, & diligenter interrogandus, quam dicat gratiam, qua fateatur, si tamen jam fateatur, ad non peccandum justéque vivendum homines adjuvari; aut hoc ipsum cum eo per litteras agendum. Et cùm inventus fuerit hanc dicere, quam docet ecclesiastica & apostolica veritas, tunc sine ullo scrupulo Ecclesiæ, sine latibulo ambiguitatis ullius absolven- D dus est, tunc est revera de ejus purgatione gaudendum.

4. Sive enim gratiam dixerit esse liberum arbitrium, sive gratiam esse remissionem peccatorum, sive gratiam esse Legis præceptum, nihil eorum dicit, quæ per subministrationem Spiritus-sancti per- Tit. 3. 6. tinent ad concupiscentias tentationesque vincen- Eph. 4. 8. das, quem ditissimè effudit in nos, qui adscendit in cælum, & captivans captivitatem dedit dona hominibus. Hinc enim oramus ut peccatorum tenta- E tionem superare possimus, ut Spiritus Dei, unde pignus accepimus, adjuvet infirmitatem nostram. Rom. 8. 26. Matt. 6. 13. Qui autem orat & dicit, *Ne nos inferas in tentationem*; non utique id orat ut homo sit, quod est naturâ: neque id orat ut habeat liberum arbitrium, quod jam accepit, cùm crearetur ipsa natura: neque orat remissionem peccatorum, quia hoc supe- Matt. 6. 12. riùs dicitur, *Dimitte nobis debita nostra:* neque orat [b] ut accipiat mandatum: [b] sed planè orat ut faciat mandatum. Si enim in tentationem inductus fuerit, F hoc est in tentatione defecerit, facit utique peccatum quod est contra mandatum. Orat ergo ut non peccet, hoc est ne quid faciat mali, quod pro Co- 2. Cor. 13. 7. rinthiis orat apostolus Paulus, dicens, *Oramus autem ad Dominum ne quid faciatis mali.* Unde satis apparet quòd ad non peccandum, id est ad non malè faciendum, quamvis esse non dubitetur arbitrium voluntatis, tamen ejus potestas non sufficiat, nisi adjuvetur infirmitas. Ipsa igitur oratio, clarissi- G ma est gratiæ testificatio. Hanc ille confiteatur, & eum gaudebimus sive rectum sive correctum.

5. Distinguenda est Lex & gratia. Lex jubere novit, gratia juvare. Nec Lex juberet, nisi esset A voluntas; nec gratia juvaret, si sat esset voluntas. Jubetur ut habeamus intellectum, ubi dicitur, *Nolite esse sicut equus & mulus, quibus non est intellectus:* Psal. 31. 9. & tamen oramus ut habeamus intellectum, ubi dicitur, *Da mihi intellectum ut discam mandata tua.* Ps. 118. 115. Jubetur ut habeamus sapientiam, ubi dicitur, [c] *Stulti aliquando sapite:* & tamen oratur ut habeamus sapientiam ubi dicitur, *Si quis autem vestrùm indiget sapientiâ, postulet à Deo, qui dat omnibus affluenter, & non improperat, & dabitur ei.* Jac. 1. 5. Jubetur ut habeamus continentiam, ubi dicitur, *Sint lumbi vestri præcincti*; & tamen oramus ut habeamus continentiam, ubi dicitur, *Cùm scirem quia nemo potest esse continens, nisi Deus det; & hoc ipsum erat sapientiæ, scire cujus esset hoc donum: adij Dominum, & deprecatus sum.* Sap. 8. 21. Postremò ne nimiùm longum sit cuncta percurrere, jubetur ut non faciamus malum, ubi dicitur, *Declina à malo:* Psal. 36. 27. & tamen oratur ut non faciamus malum, ubi dicitur, *Oramus autem ad Dominum ne quid faciatis mali.* 2. Cor. 13. 7. Jubetur ut faciamus bonum, ubi dicitur, *Declina à malo, & fac bonum:* & tamen oratur ut faciamus bonum, ubi dicitur, *Non cessamus pro vobis orantes & postulantes.* Col. 1. 9. atque inter cetera, quæ pro illis orat, dicit, *Ut ambuletis dignè Deo in omne beneplacitum, in omni opere & sermone bono.* Sicut ergo agnoscimus voluntatem cùm hæc præcipiuntur, sic & ipse agnoscat gratiam cùm petuntur.

6. Misimus reverentiæ tuæ librum, quem dederunt quidam religiosi & honesti adolescentes servi Dei, quorum etiam nomina non tacemus; nam Timasius & Jacobus vocantur: qui, sicut audivimus, & etiam nosse dignaris, ipsius Pelagij exhortatione spem quam habebant in sæculo reliquerunt, & nunc continentes Deo serviunt. Qui cùm eodem errore tandem aliquando per qualemcumque operam nostram Domino inspirante caruissent, protulerunt eumdem librum, Pelagij esse dicentes, & ut ei responderetur impendiò rogaverunt. Factum est: ad eosdem rescripta est ipsa * responsio: agentes gratias * rescripserunt. Utrumque misimus, & cui responsum est, & quod responsum est. Et ne nimiùm essemus onerosi, signa fecimus his locis, ubi petimus inspicere non graveris, quemadmodum sibi objectâ quæstione, quòd gratiam Dei negaret, ita respondit, ut eam esse non diceret, nisi naturam in qua nos condidit Deus. (* Liber de natura & grat. a. * Epist. 168.)

7. Si autem hunc esse suum librum negat, aut eadem in libro loca, non contendimus; anathemet ea, & illam confiteatur apertissimè gratiam, quam doctrina Christiana demonstrat & prædicat esse propriam Christianorum, quæ non est natura, sed qua [d] salvatur natura; quæ naturam non auribus sonante doctrinâ vel aliquo adjumento visibili fovet, sicut plantator quodammodo & irrigator extrinsecus; sed subministratione spiritûs, & occultâ misericordiâ, sicut facit ille, qui dat incrementum Deus. Etsi enim quadam non improbandâ ratione dicitur gratia Dei qua creati sumus, ut nonnihil essemus, nec ita essemus aliquid ut cadaver quod non vivit, aut arbor quæ non sentit, aut pecus quod non intelligit, sed homines, qui & essemus, & viveremus, & sentiremus, & intelligeremus, & de hoc tanto beneficio Creatori nostro gratias agere valeamus: unde meritò & ista gratia dici potest,

[a] Bad. Am. Er. & Lov. *convinctas* At MSS. *vinctas.*

[b] Deerant apud Bad. Am. Er. & Lov. verba isthæc, *sed planè orat ut faciat mandatum*; quæ ex Vaticanis MSS. restituimus.

[c] Hanc & subsequentem periodum, utramque in hactenus editis parte priore mutilam sic in integrum restituunt MSS. Vaticani & Fuxensis.

[d] Lov. *solvatur natura, non auribus sonante doctrinâ vel aliquo adjumento visibili sicut plantatur quodammodo & irrigatur extrinsecùs.* Bad. Am. Er. *salvatur natura, non auribus* &c. Sed melior lectio MS. Vaticani, ad quem hunc locum castigavimus.

quia

Classis III. An. 416. Gratia prædestinationis. quia non præcedentium aliquorum bonorum operum meritis, sed gratuitâ Dei bonitate donata est: alia est tamen qua prædestinati vocamur, justificamur, glorificamur, ut dicere possimus, *Si Deus* Rom. 8. 31. *pro nobis, quis contra nos? Qui Filio suo proprio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit eum.*

8. De hac gratia quæstio vertebatur, quando ab iis, quos Pelagius graviter offendebat atque turbabat, dicebatur ei quòd eam suis disputationibus oppugnaret, quibus assereret non solùm ad facienda, verùm etiam ad perficienda mandata divina B per liberum arbitrium humanam sibi sufficere naturam. Hanc apostolica doctrina gratiam non immeritò isto nomine appellat, qua salvamur & justifi- Gal. 2. 21. camur ex fide Christi. De hac scriptum est; *Non irritam facio gratiam Dei. Nam si per Legem justitia; ergo Christus gratis mortuus est:* De hac scriptum est, Gal. 5. 4. *Evacuati estis à Christo, qui in Lege justificamini, à* Rom. 11. 6. *gratia excidistis.* De hac scriptum est, *Si autem gratia, jam non ex operibus; alioquin gratia jam non est* Rom. 4. 4. *gratia.* De hac scriptum est, *Ei autem qui operatur* C *merces non imputatur secundùm gratiam, sed secundùm debitum: ei autem qui non operatur, credenti autem in eum qui justificat impium, reputatur fides ejus ad justitiam.* Et multa alia, quæ meliùs potes ipse meminisse, & intelligere prudentiùs, & illustriùs prædicare. Illam verò gratiam, qua creati sumus homines, etiamsi ita appellandam non immeritò intelligimus, mirum est tamen si ita appellatam in ullis legitimis propheticis, evangelicis, apostolicisque litteris legimus. D

9. Cùm itaque de hac gratia Christianis fidelibus catholicisque notissima, illi objiceretur quæstio, ut eam oppugnare desineret, quid est quod cùm hæc sibi in libro suo velut adversante persona idem ipse objecisset, ut se respondendo purgaret, nihil aliud respondit, nisi naturam creati hominis referre gratiam Creatoris; atque ita se dicere, sine peccato impleri posse justitiam per liberum arbitrium cum adjutorio divinæ gratiæ, quòd Deus Gal. 5. 11. hoc dederit homini ipsa possibilitate naturæ? Cui E Gal. 2. 21. meritò respondetur, *Ergo evacuatum est scandalum* Rom. 4. 25. *crucis. Ergo Christus gratis mortuus est.* Num enim si non moreretur propter delicta nostra, & resurgeret Eph. 4. 8. Psal. 67. 19. propter justificationem nostram, nec adscendisset in altum, & captivans captivitatem daret dona hominibus, ista naturæ possibilitas quam defendit, in hominibus non esset?

Rom. 7. 12. Exod. 20. 17. Levit. 19. 18. 10. An fortè Dei mandatum deerat, & ideo Christus mortuus est? Immo jam & hoc erat sanctum & justum & bonum. Jam dictum fuerat, *Non* F *concupisces.* Jam dictum fuerat, *Diliges proximum tuum* Rom. 13. 9. *tamquam teipsum.* in quo sermone Apostolus omnem Legem dicit impleri. Et quoniam nisi diligat Deum, nemo diligit seipsum, ideo Dominus in iis duobus præceptis totam Legem Prophetasque dicit pendere. Quæ duo præcepta jam erant hominibus divinitus data. An æternum præmium justitiæ promissum nondum erat? Hoc ipse non dicit, qui in suis litteris posuit etiam in vetere Testamento regnum cælorum esse promissum. Si ergo ad facien- G dam perficiendamque justitiam, jam erat naturæ possibilitas per liberum arbitrium, jam erat Legis Dei sanctum & justum bonumque mandatum, jam erat promissum præmium sempiternum; ergo Christus gratis mortuus est.

11. Ergo neque per Legem justitia, neque per A naturæ possibilitatem, sed ex fide & dono Dei per Jesum Christum Dominum nostrum, unum mediatorem Dei & hominum: qui nisi in plenitudine temporis mortuus esset propter delicta nostra, & re- Rom. 4. 25. surrexisset propter justificationem nostram, profectò & antiquorum fides evacuaretur & nostra. Fide verò evacuata, quæ homini justitia remaneat, cùm justus ex fide vivat? Ex quo enim per Abac. 2. 4. unum hominem peccatum intravit in mundum, & Rom. 5. 12. per peccatum mors, & ita in omnes homines pertransiit, in quo omnes peccaverunt: proculdubio à Rom. 7. 24. corpore mortis hujus, ubi alia lex repugnat legi & 21. mentis, neminem liberavit aut liberat sua possibilitas, quæ perdita Redemtore indiget, saucia Sal- 1 Tim. 2. 5. vatore; sed gratia Dei per fidem unius mediatoris Dei & hominum, hominis Christi Jesu: qui & Deus cùm esset, hominem fecit; & manens Deus, homo factus refecit ipse quod fecit.

12. Puto autem quòd eum lateat, fidem Christi, quæ postea in revelationem venit, in occulto fuisse temporibus patrum nostrorum; per quam tamen etiam ipsi Dei gratiâ liberati sunt, quicumque omnibus humani generis temporibus liberari potuerunt, occulto judicio Dei, non tamen vituperabili. Unde dicit Apostolus, *Habentes autem spi-* 2. Cor. 4. 13. *ritum fidei,* (utique eumdem quem & illi) *secundùm quod scriptum est, Credidi, propter quod & locutus sum;* Psal. 115. 1. *& nos credimus, propter quod & loquimur.* Inde est quod ait ipse mediator, *Abraham pater vester concu-* Johan. 8. 56. *pivit videre diem meum; & vidit, & gavisus est.* Inde Gen. 14. 18. Melchisedech prolato Sacramento mensæ Dominicæ, novit æternum ejus [a] sacerdotium figurare.

13. Jam verò data in litteris Lege, quam dicit Apostolus subintrasse ut abundaret delictum, & de Gal. 3. 18. & 19. &c. qua dicit, *Si ergo ex Lege hereditas, jam non ex promissione. Abrahæ autem per repromissionem donavit Deus. Quid autem Lex? Transgressionis gratiâ proposita est, donec veniret semen, cui promissum est, dispositum per Angelos in manu mediatoris. Mediator autem unius non est, Deus autem unus est. Lex ergo adversùs promissa Dei? absit. Si enim data esset Lex quæ posset vivificare, omnino ex Lege esset justitia. Sed conclusit Scriptura omnia sub peccato, ut promissio ex fide Iesu Christi daretur credentibus.* Nonne satis ostenditur hoc actum esse per Legem, ut peccatum agnosceretur, & prævaricatione augeretur? *(Vbi enim lex non est,* Rom. 4. 15. *nec prævaricatio:)* & sic adversùs victoriam peccati ad divinam gratiam, quæ in promissionibus est, confugeretur: atque ita Lex non esset adversùs promissa Dei; quia ideo per illam fit cognitio peccati, & ex prævaricatione Legis abundantia peccati, ut ad liberationem quærantur promissiones Dei, quod est gratia Dei; & incipiat esse in homine justitia, non sua sed Dei, hoc est data dono Dei.

14. Quam etiam nunc quidam *ignorantes Dei ju-* Rom. 10. 3. *stitiam,* sicut & tunc de Judæis dictum est, *& suam volentes constituere, justitiæ Dei non sunt subjecti.* Per Legem quippe & illi justificari se arbitrantur, sufficiente sibi ad eam custodiendam libero arbitrio, hoc est justitiâ suâ prolatâ ex natura humana; non donatâ ex gratia divina, propter quod *justitia Dei* dicitur. Unde item scriptum est, *Per Legem enim* Rom. 3. 21. *cognitio peccati. Nunc autem sine Lege justitia Dei manifestata est, testificata per Legem & Prophetas.* Cùm dicit, *manifestata est:* ostendit quia & tunc erat, sed tamquam illa pluvia, quam Gedeon im- Judicum 6. 37. petravit, tunc velut in vellere occulta, nunc au-

[a] In MS. Vaticano, *sacrificium.*

Classis III. An. 416

tem velut in area, manifesta. Cùm ergo Lex sine gratia non mors peccati potuisset esse, sed virtus; sic enim dictum est, *Aculeus mortis peccatum, virtus autem peccati Lex*: sicut confugiunt multi à facie [a] regnantis peccati ad gratiam velut in area nunc patentem, ita pauci ad eam confugiebant velut in vellere tunc latentem. Hæc verò temporum distributio refertur ad altitudinem divitiarum sapientiæ & scientiæ Dei, de qua dictum est, *Quàm inscrutabilia sunt judicia ejus, & investigabiles viæ ejus!*

(1. Cor. 15. 56.) (Rom. 11. 33.)

15. Quapropter si & ante tempus Legis, & tempore ipso Legis justos patres ex fide viventes, non possibilitas naturæ infirmæ & [b] indigæ ac vitiatæ & sub peccato venundatæ, sed Dei gratia per fidem justificabat, & nunc eadem in apertum jam veniens revelata justificat: anathemet ergo Pelagius scripta sua, ubi contra eam, etsi non per contumaciam, tamen per ignorantiam disputat, possibilitatem defendendo naturæ ad vincenda peccata, & implenda mandata: aut si ea sua esse negat, aut scriptis suis ab inimicis suis dicit immissa quæ sua esse negat, anathemet ea tamen & damnet paterna exhortatione & auctoritate sanctimoniæ tuæ. Si vult ergo onerosum sibi, & perniciosum Ecclesiæ discat scandalum auferre, quod scandalum auditores & in perversum dilectores ejus usquequaque spargere non quiescunt. Si enim cognoverint eumdem librum, quem illius vel putant esse vel norunt, episcoporum catholicorum auctoritate, & maximè sanctitatis tuæ, quam apud eum esse majoris ponderis minimè dubitamus, ab eodem ipso anathematum atque damnatum, non eos ulteriùs existimamus ausuros, loquendo contra gratiam Dei, quæ revelata est per passionem & resurrectionem Christi, pectora fidelia & simpliciter Christiana turbare: sed potiùs adjuvante misericordiâ Domini, concertantibus nobiscum caritate ac pietate flagrantibus orationibus tuis, non solùm ut in æternum beati, verùm etiam justi & sancti sint, non in sua virtute, sed in eadem gratia confisuros. Unde & ad ipsum scriptam ab uno nostrûm epistolam, ad quem per quemdam Orientalem diaconum, civem autem Hipponensem tamquam purgationis suæ quædam scripta transmisit, tuæ beatitudini potiùs credidimus dirigendam, meliùs judicantes & petentes ut eam ei mittere ipse digneris. Sic enim eam legere potiùs non dedignabitur, magis in illa eum qui misit, quam qui scripsit adtendens.

16. Illud verò quod dicunt posse hominem esse sine peccato, & mandata Dei facilè custodire si velit, quamvis cùm hoc per adjutorium gratiæ, quæ tamen per incarnationem Unigeniti ejus revelata atque donata est, dicitur, tolerabiliùs dici videatur: tamen quoniam non immeritò movere potest, ubi & quando per eamdem gratiam id efficiatur in nobis, ut sine ullo prorsus peccato simus; utrùm in hac vita quando caro concupiscit adversùs spiritum, an verò in illa cùm fiet sermo qui scriptus est; Ubi est mors victoria tua, ubi est mors aculeus tuus? aculeus enim mortis est peccatum: diligentiùs pertractandum propter alios quosdam qui senserunt, atque in suis litteris memoriæ mandaverunt, etiam in hac vita esse posse hominem sine peccato, non ab initio nativitatis suæ, sed conversione à peccatis ad justitiam, & à vita reproba ad bonam vitam. Sic enim intellexerunt quod de Zacharia & Elizabeth scriptum est, *ambulasse eos in omnibus justificationibus Domini sine querela*. Hoc quod dictum est, *sine querela*; sine peccato dictum acceperunt, non quidem negantes, immo etiam, quod aliis locis in litteris eorum invenitur, piè confitentes adjutorium gratiæ Domini nostri, non per naturalem spiritum hominis, sed per principalem Spiritum Dei. Qui parum videntur considerasse ipsum Zachariam fuisse utique sacerdotem: omnes autem tunc sacerdotes necesse habebant ex Lege Dei primitus pro peccatis suis offerre sacrificium, deinde pro populi. Sicut ergo nunc per orationis sacrificium convincimur non esse sine peccato, quoniam jussi sumus dicere, *Dimitte nobis debita nostra*: ita & tunc per sacrificia victimarum animalium convincebantur sacerdotes sine peccato non esse, qui pro suis peccatis jubebantur offerre.

(Gal. 5. 17.) (1. Cor. 15. 55.) (Ambr. in Luca 1. 6.) (Lev. 9. 7. Hebr. 7. 27.)

17. Quòd si res ita se habet, ut per gratiam Salvatoris proficiamus quidem in hac vita, deficiente cupiditate, crescente caritate; perficiamur autem in illa vita, cupiditate exstincta, caritate completa: profectò illud quod scriptum est, *Qui natus est ex Deo, non peccat*, secundùm ipsam caritatem dictum est, quæ sola non peccat. Ad nativitatem quippe, quæ ex Deo est, augenda & perficienda pertinet caritas, non ea quæ minuenda est & consumenda cupiditas: quæ tamen quamdiu est in membris nostris, lege quadam sua repugnat legi mentis; sed natus ex Deo, nec obediens desideriis ejus, nec exhibens membra sua arma iniquitatis peccato, potest dicere, *Iam non ego operor illud, sed illud quod habitat in me peccatum.*

(1. Johan. 3. 9.) (Rom. 7. 20.)

18. Sed quoquo modo se habeat ista quæstio, quia etsi non invenitur homo in hac vita sine peccato, id tamen dicitur posse fieri per adjutorium gratiæ & Spiritus Dei, quod ut fiat conandum atque poscendum est; tolerabiliter in eo quisque fallitur; nec diabolica impietas, sed error humanus est elaboranda & optanda affirmare, etiamsi quod affirmat non possit ostendere. Id enim credit fieri posse, quod certè laudabile est velle. Nobis autem sufficit quòd nullus in Ecclesia Dei fidelium reperitur in quolibet provectu excellentiaque justitiæ, qui sibi audeat dicere non necessariam precationem orationis dominicæ, *Dimitte nobis debita nostra*; & dicat se non habere peccatum, ne seipsum decipiat, & veritas in eo non sit, quamvis jam sine querela vivat. Non enim qualecumque etiam tentationis humanæ, sed grave peccatum est quod in querelam venit.

(Error tolerabilis.) (Matt. 6. 12.)

19. Cetera quæ illi objecta sunt, sicut Gestis defensa perviderit, ita de his proculdubio tua beatitudo judicabit. Dabit sanè nobis veniam suavitas mitissima cordis tui, quòd prolixiorem epistolam fortassis quàm velles tuæ misimus sanctitati. Non enim rivulum nostrum tuo largo fonti augendo refundimus; sed in hac non tamen parva tentatione temporis, unde nos liberet cui dicimus, *Ne nos inferas in tentationem*, utrùm etiam noster licèt exiguus ex eodem, quo etiam tuus abundans, emanet capite fluentorum, hoc à te probari volumus tuisque rescriptis de communi participatione unius gratiæ consolari.

[a] Unus è Vaticanis MSS. *repugnantis peccati.*

[b] Bad. Er. &c *indigna.* At Lov. & MSS. *indiga*, sive antiqua scribendi ratione, *indigua.*

Classis III. An. 416. * Aliàs XCIV. quæ autem 178. erat, nunc in Appendice est 3.

* EPISTOLA CLXXVIII. *

Augustinus Hilario, de Pelagiana hæresi duobus in Africa conciliis damnata.

Domino beatissimo & in Christi veritate venerando fratri & consacerdoti ᵃ HILARIO, AUGUSTINUS in Domino salutem.

Scripta eodem tempore.

1. HONORABILIS filius noster Palladius cùm de nostro littore navigaret, beneficium poscendo magis dedit, ut non solùm eum benignitati tuæ, verùm etiam meipsum tuis orationibus commendarem, Domine beatissime & in Christi caritate venerande frater. Quod cùm facio, profectò & sanctitas tua faciet quod de te ambo præsumimus. Quæ autem circa nos sint, quoniam scio dilectionem vestram pro nobis, sicut & nostram pro vobis esse sollicitam, à memorato perlatore audiet sanctitas tua. Verumtamen quod maximè necessarium est breviter dicam. C Nova quædam hæresis inimica gratiæ Christi contra Ecclesiam Christi conatur exsurgere, sed nondum evidenter ab Ecclesia separata est, hominum scilicet qui tantum audent ᵇ infirmitati humanæ tribuere potestatis, ut hoc solum ad Dei gratiam pertinere contendant, quod cum libero arbitrio & non peccandi possibilitate creati sumus, & Dei mandata quæ à nobis implerentur accepimus: ceterùm ad eadem mandata servanda & implenda nullo divino adjutorio nos egere. Necessariam verò nobis esse remissionem D peccatorum, quia ea quæ à nobis in præteritum malefacta sunt, infecta facere non valemus. Cavendis autem futuris vincendisque peccatis, omnibusque tentationibus virtute superandis, sine ullo deinceps adjutorio gratiæ Dei naturali possibilitate humanam sufficere voluntatem. Nec parvulos indigere gratiâ Salvatoris, qua per ejus baptismum à perditione liberentur, eo quòd nullum ex Adam contagium damnationis adtraxerint.

2. E Quàm sint hæc inimica gratiæ Dei, quæ per Jesum Christum Dominum nostrum humano generi indulta est, & quemadmodum totius fidei Christianæ fundamenta evertere moliantur, pervidet nobiscum venerabilitas vestra. Neque apud vos tacere debuimus, ut ejusmodi homines, quos quidem sanari in Ecclesia quàm ex illa resecari magis volumus & optamus, curâ pastorali caveatis. Jam enim cùm ista scriberem, cognoveramus in ecclesia Carthaginensi adversùs eos episcopalis concilij conditum fuisse decretum, per epistolam sancto & venerabili F Papæ Innocentio dirigendum; & nos de concilio Numidiæ ad eamdem apostolicam Sedem jam similiter scripseramus.

3. Omnes enim qui spem habemus in Christo, huic pestiferæ impietati resistere, eamque concorditer damnare & anathemare debemus: quæ contradicit etiam orationibus nostris, concedens quidem ut dicamus, *Dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris:* & hoc ita concedens, ut asserat hominem in hoc corruptibili G corpore, quod aggravat animam, posse suis viribus ad tantam justitiam pervenire, ut neque hoc illi sit A dicere necessarium, *Dimitte nobis debita nostra.* Illud verò quod sequitur, *Ne nos inferas in tentationem,* non sic accipiunt tamquam Deus orandus sit, quò nos ad superandas tentationes adjuvet peccatorum, sed ne quisquam irruens corporaliter nos humanus casus affligat: quoniam peccatorum tentationes vincere ita sit jam in nostra positum potestate, possibilitate naturæ, ut hoc inaniter impetrandum orationibus arbitremur. Non possumus unâ epistolâ B brevi omnia vel plurima tantæ impietatis argumenta colligere, præsertim quia cùm ista conscriberem, perlatores navigaturi me immorari diutiùs non sinebant. Puto autem onerosum me non fuisse sanctis sensibus tuis, quòd de tanto malo, omnique vigilantiâ Domino adjuvante vitando, tacere non potui.

Classis III. An. 416.

EPISTOLA CLXXIX. *

* Aliàs CCLII. quæ autem 179. erat, nunc 150.

Augustinus Johanni episcopo Ierosolymitano, retegens Pelagij hæresim contentam in ejus libro, quem ipsi transmittit unà cum libro de natura & gratia *à se contra istum elaborato; petens vicissim ut mittat Gesta ecclesiastica (Diospolitanæ synodi) quibus Pelagius purgatus esse perhibetur.*

Domino beatissimo ac meritò venerabili fratri & coëpiscopo JOHANNI, AUGUSTINUS in Domino salutem.

Scripta circ. idem tempus.

1. QUOD tuæ sanctitatis scripta non merui, nihil audeo succensere. Meliùs enim perlatorem credo defuisse, quàm me suspicor à tua veneratione contemtum, domine beatissime & meritò venerabilis frater. Nunc verò quoniam servum Dei Lucam, per quem ista direxi, citò comperi esse rediturum, agam Domino, & tuæ benignitati uberes gratias, si me litteris fueris visitare dignatus. Pelagium verò fratrem nostrum, filium tuum, quem audio quòd multùm diligis, hanc illi suggero exhibeas dilectionem, ut homines qui eum noverunt & diligenter audierunt, non ab eo tuam sanctitatem existiment falli.

2. Nam quidam ex discipulis ejus adolescentes honestissimè nati, & institutis liberalibus eruditi ᶜ spem, quam habebant in sæculo, ejus exhortatione dimiserunt, & se ad Dei servitium contulerunt. In quibus tamen cùm apparuissent quædam sanæ doctrinæ adversantia, quæ Salvatoris Evangelio continetur, & apostolicis sermonibus declaratur, id est cùm invenirentur contra Dei gratiam disputare, propter quam Christiani sumus, & in qua spiritu ex fide spem justitiæ exspectamus, & admonitionibus nostris inciperent emendari, dederunt mihi librum, quem ejusdem Pelagij esse dixerunt, rogantes ut ei potiùs responderem: quod posteaquam vidi me facere debere, ut eo modo error ipse nefarius de cordibus eorum perfectiùs auferretur, legi atque respondi.

3. In hoc libro ille Dei gratiam non appellat nisi naturam, qua libero arbitrio conditi sumus. Illam verò, quam innumerabilibus testimoniis sancta Scriptura commendat, eâ nos justificari, hoc est justos fieri docens, & in omni opere bono, sive agendo, sive perficiendo, Dei misericordiâ juvari;

ᵃ Hilarium istum, cui *consacerdoti* salutem dicit, id est coepiscopo juxta MS. Corbeiensis inscriptionem, quique id muneris in transmarinis partibus sustinuisse intelligitur ex aliis Augustini verbis, haud immeritò suspiceris eumdem esse ac Hilarium Narbonensem, ad quem Zosimus anno 417. scripsit. Credimus porrò diversum esse, tum ab Hilario Arelatensi, qui episcopatum ante annum 428. non suscepit; tum ab Hilario viro laïco, qui Augustinum ipsum de Pelagiana hæresi in Sicilia emergente certiorem faciebat per litteras circiter an. 414. quippe cùm iste, cui nunc scribitur, Pelagianam hæresim hactenus nescivisse videatur.

ᵇ In MSS. plerisque, *infirmitatis humanæ tribuere potestati.*

ᶜ Sic emendat codex Vaticanus. nam in editis legebatur, *studiti quam habebant in sæculo exhortationem dimiserunt.*

Classis III. An. 416.

quod etiam orationes ſanctorum apertiſſimè oſtendunt, quibus ea petuntur à Domino, quæ præcipiuntur à Domino: hanc ergo gratiam non ſolùm tacet, ſed ei contraria multa loquitur. Affirmat enim, vehementerque contendit, per ſolum liberum arbitrium ſibi humanam ſufficere poſſe naturam ad operandam juſtitiam & omnia Dei mandata ſervanda. Unde quis non videat, cùm eumdem librum legerit, quemadmodum oppugnetur gratia Dei, de qua dicit Apoſtolus, [Rom. 7. 24.] *Miſer ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus? Gratia Dei per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum:* & nullus locus divino adjutorio relinquatur, propter quod orantes dicere debeamus, [Matt. 6. 13.] *Ne nos inferas in tentationem?* Sine cauſſa etiam Dominus apoſtolo Petro dixiſſe videatur, [Lucæ 22. 32.] *Rogavi pro te, ne deficiat fides tua*, ſi hoc totum in nobis nullo auxilio Dei, ſed poteſtate voluntatis impletur.

4. His itaque diſputationibus perverſis & impiis, non ſolùm contradicitur orationibus noſtris, quibus à Domino petimus quidquid ſanctos petiiſſe legimus & tenemus, verùm etiam benedictionibus noſtris reſiſtitur, quando ſuper populum dicimus, optantes eis & poſcentes à Domino, [1. Theſſ. 3. 12.] ut eos abundare faciat in caritate invicem, & in omnes, & det [Eph. 3. 16.] eis ſecundùm divitias gloriæ ſuæ virtute corroborari, per Spiritum ejus; [Rom. 15. 13.] & impleat eos omni gaudio, & pace in credendo, & abundent in ſpe, & potentia Spiritus-ſancti. Ut quid eis iſta petimus, quæ populis à Domino petiiſſe Apoſtolum novimus; ſi jam natura noſtra, creata cum libero arbitrio, omnia hæc ſibi poteſt ſua voluntate præſtare? Ut quid etiam dicit idem ipſe Apoſtolus, [Rom. 8. 14.] *Quotquot enim Spiritu Dei aguntur, hi filij ſunt Dei;* ſi ſpiritu naturæ noſtræ agimur, ut efficiamur filij Dei? Ut quid dicit ſimiliter, [Ibidem. 26.] *Spiritus adjuvat infirmitatem noſtram;* ſi natura noſtra ſic creata eſt, ut Spiritu ad opera juſtitiæ non indigeat adjuvari? Ut quid ſcriptum eſt, [1. Cor. 13. 13.] *Fidelis autem Deus, qui non permittet vos tentari ſuper id quod poteſtis, ſed faciet cum tentatione etiam exitum, ut poſſitis ſuſtinere;* ſi jam ita conditi ſumus, ut viribus liberi arbitrij univerſas tentationes ſuſtinendo ſuperare poſſimus.

5. Quid pluribus agam apud ſanctitatem veſtram? quandoquidem me oneroſum ſentio; maximè quia per interpretem audis litteras meas. Si diligitis Pelagium; diligat vos etiam ipſe, immo magis ſeipſum; & non vos fallat. Cùm enim auditis eum confiteri gratiam Dei & adjutorium Dei, putatis hoc eum dicere, quod & vos qui catholicâ regulâ ſapitis, quoniam quid in libro ſuo ſcripſerit ignoratis. Propter hoc, ipſum librum miſi, & meum quo ei reſpondi, unde perſpiciat venerabilitas veſtra, quam gratiam vel adjutorium Dei dicat, quando illi objicitur quod gratiæ Dei & adjutorio contradicat. Proinde oſtende illi docendo, & hortando, & pro ejus ſalute, quæ in Chriſto eſſe debet, orando, ut eam Dei gratiam confiteatur, quam probantur ſancti Dei fuiſſe confeſſi, cùm à Domino ea ipſi peterent, quæ illis jubebat ut facerent. Quoniam neque juberentur, niſi ut noſtra voluntas oſtenderetur; neque peterentur, niſi ut voluntatis infirmitas ab illo qui juſſerat, juvaretur.

6. Apertè interrogetur utrùm ei placeat orandum eſſe à Domino ne peccemus. Quod ſi ei diſplicet, legatur in auribus ejus Apoſtolus dicens, [2. Cor. 13. 7.] *Oramus autem ad Deum, ne quid faciatis mali.* Si autem placet, apertè prædicet gratiam, qua juvamur, [a] ne ipſe faciat multùm mali. Hac enim gratiâ Dei per Jeſum Chriſtum Dominum noſtrum omnes liberantur, quicumque liberantur: quoniam nemo, præter ipſam, quolibet alio modo liberari poteſt. Propter hoc ſcriptum eſt, [1. Cor. 15. 22.] *Sicut in Adam omnes moriuntur, ſic & in Chriſto omnes vivificabuntur:* [b] non quia nemo damnabitur; ſed quia nemo aliter liberabitur. Quia ſicut nulli niſi per Adam filij hominis, ita nulli niſi per Chriſtum filij Dei. Omnes itaque filij hominis nonniſi per Adam, & omnes ex eis filij Dei nonniſi per Chriſtum fieri poſſunt. Apertè itaque etiam hinc exprimat quid ſentiat, utrùm placeat ei etiam parvulos, qui nondum juſtitiam poſſunt velle vel nolle, tamen propter unum hominem, [Rom. 5. 12.] per quem peccatum intravit in mundum, & per peccatum mors, & ita in omnes homines pertranſiit, in quo omnes peccaverunt, per Chriſti gratiam liberari. Utrùm etiam pro ipſis fuſum credat ſanguinem Chriſti propter originale peccatum, qui utique in remiſſionem fuſus eſt peccatorum. De his maximè ab illo volumus noſſe quid credat, quid teneat, quid certè confiteatur & prædicet. In aliis autem, quæ illi objiciuntur, etiamſi errare convincitur, tamen donec corrigatur, tolerabiliùs ſuſtinetur.

7. Peto etiam nobis tranſmittere, quibus perhibetur eſſe purgatus, eccleſiaſtica * Geſta digneris. [* Diſpolitanæ Synodi.] Quod ex multorum epiſcoporum deſiderio peto, quos mecum de hac re fama incerta perturbat. Sed ideo ſolus hoc ſcripſi, quia occaſionem perlatoris feſtinantis à nobis, quem citò ad nos audivi poſſe remeare, prætermittere nolui. Pro quibus Geſtis jam nobis miſit non quidem ullam partem Geſtorum, ſed quamdam à ſe conſcriptam velut defenſionem ſuam, qua ſe dixit objectis reſpondiſſe * Gallorum. [* Herotis & Lazari.] In qua ut alia omittam, cùm ad illud reſponderet, quod ei objectum eſt, eum dixiſſe *poſſe hominem eſſe ſine peccato, & mandata Dei cuſtodire ſi velit. Diximus*, inquit; *hanc enim illi Deus poſſibilitatem dedit. Non diximus, quoniam inveniatur quis ab infantia uſque ad ſenectam, qui numquam peccaverit, ſed quoniam à peccatis converſus labore proprio, & gratiâ Dei adjutus poteſt abſque peccato eſſe, nec propter hoc in poſterum erit inconvertibilis.*

8. In hac Pelagij reſponſione cernit reverentia tua, hoc eum fuiſſe confeſſum, priorem hominis vitam, quæ eſt ab infantia, ſine peccato non eſſe, ſed eum ad vitam, quæ ſine peccato ſit, labore proprio & adjuto per gratiam Dei poſſe converti. Cur ergo in hoc libro, cui reſpondi, vel ita hîc vixiſſe dicit, ut nihil omnino peccaverit. Nam ejus de hac re iſta ſunt verba. *Hoc*, inquit, *rectè dici poteſt de his, quorum neque bonorum, neque malorum Scriptura ſit memor. De illis verò quorum juſtitiæ meminit, & peccatorum ſine dubio meminiſſet, ſi qua eos peccaſſe ſenſiſſet. Sed eſto*, inquit, *aliis temporibus turbæ numeroſitate omnium diſſimulaverit peccata contexere; in ipſo ſtatim mundi primordio, ubi nonniſi quatuor homines erant, quid*, inquit, *dicimus, cur non omnium voluerit dicta memorare? Utrùmne ingentis multitudinis cauſâ, quæ nondum erat; an quia illorum tantùm, qui commiſerant, meminit, illius verò qui nulla commiſerat, meminiſſe non potuit? Certè*, inquit, *primo in tempore Adam & Eva, ex quibus Cain & Abel nati ſunt,* [Gen. 3. 6.]

[a] Lov. *ut ipſe*. At MS. Vat. *ne ipſe*.
[b] In vulgatis hæc deerant, *non quia nemo damnabitur, ſed quia nemo aliter liberabitur;* quæ ex MS. Vaticano reſtituimus.

CLASSIS III. AN. 416. *quatuor homines tantùm fuisse referuntur. Peccavit* A *Eva; Scriptura hoc prodidit. Adam quoque deliquit; eadem Scriptura non tacuit. Sed & Cain peccasse ipsa quoque Scriptura testata est. Quorum non modò peccata, verùm etiam peccatorum indicat qualitatem. Quòd si & Abel peccasset*, inquit, *& hoc sine dubio Scriptura dixisset: si non dixit, ergo nec ille peccavit.*

9. Hæc verba de libro ejus decerpsi, quæ in ipso quoque volumine tua sanctitas poterit invenire; ut intelligatis quemadmodum & cetera neganti credere debeatis. Nisi fortè dicat ipsum Abel nihil peccasse: sed ideo non fuisse sine peccato, & ideo non B posse Domino comparari, qui in carne mortali solus sine peccato fuit, quia erat in Abel originale peccatum, quod de Adam traxerat, non in seipso ipse commiserat. Utinam saltem hoc dicat, ut interim ejus de baptismo parvulorum certam sententiam tenere possimus. Aut si fortè, quoniam dixit ab infantia usque ad senectutem, ideo dicat Abel non peccasse, quia nec senuisse monstratur. Non hoc indicant verba ejus: ab initio priorem vitam C dixit peccatricem, posteriorem verò posse esse sine peccato. Ait enim non se dixisse, *quoniam inveniatur quis ab infantia usque ad senectutem, qui non peccaverit; sed quoniam à peccatis conversus labore proprio, & gratiâ Dei adjutus potest absque peccato esse.* Cùm enim dicit, *à peccatis conversus*, ostendit priorem vitam in peccatis agi. Fateatur ergo quòd peccaverit Abel, cujus prima vita fuit in sæculo, quam [a] fatetur non carere peccatis, & respiciat librum suum, ubi eum dixisse constat, quod ait in hac de- D fensione, *Non diximus.*

10. Si autem & hunc librum, vel hunc in eo libro locum esse negaverit suum; ego quidem idoneos testes habeo honestos & fideles viros, & ejus sine dubio dilectores, quibus adtestantibus purgare me possum, quòd eumdem librum ipsi mihi dederint, & ibi hoc legatur, eumque Pelagij esse dixerint, ut saltem hoc mihi sufficiat, ne dicat à me fuisse sive conscriptum, sive falsatum. Jam inter illos eligat quisque, cui credat; meum non est de hac E re diutiùs disputare. Rogamus ut certè transmittas ipsi, si negaverit se ista sentire, quæ illi objiciuntur inimica gratiæ Christi. Tam quippe operta est ejus defensio, ut si vestram sanctam prudentiam, qui ejus alia scripta non nostis, nulla verborum ambiguitate fefellerit, magno gaudio gratulabimur, non multùm curantes, utrùm illa perversa & impia numquam senserit, an se ab eis aliquando correxerit.

F

*Aliàs CCLX. quæ autem 110. erat, nunc 228.

EPISTOLA CLXXX. *

Augustinus Oceano rescribens paucis de animæ origine & de officioso mendacio, petensque ut mittat Hieronymi librum de resurrectione carnis.

Domino meritò carissimo, & in Christi membris honorando fratri OCEANO, AUGUSTINUS salutem.

Scripta circ. finem an. 416.

1. DUAS accepi simul epistolas dilectionis G tuæ, quarum in una facis tertiæ mentionem, & eam te priùs misisse commemoras, quam accepisse non recolo; immo bene mihi recolere videor, quòd non acceperim. De iis tamen quas accepi, ago uberes gratias benignitati erga nos tuæ. Quibus ut non continuò responderem, in alia atque alia diversarum occupationum tempestate direptus sum. Unde nunc stillam vacantis temporis nanctus, respondere aliquid malui, quàm ad tuam sincerissimam caritatem diuturnum habere silentium, & fieri taciturnitate, quàm loquacitate importunior.

[a] Lov. *non fatetur carere.* At Vat. MS. *fatetur non carere.*

2. De origine animarum quid sanctus Hieronymus sentiat, jam sciebam, & hæc ipsa quæ ex libro ejus in epistola tua posuisti verba jam legeram. Verùm non hoc quæstionem molestam facit, quod movet quosdam, quomodo Deus adulterinis etiam conceptibus justè animas largiatur; cùm bene viventibus, & ad Deum fide ac pietate conversis, ne propria quidem, quanto minùs parentum, possint obesse peccata. Sed meritò quæritur, si verum est novas ex nihilo animas singulas singulis nascentibus fieri, quomodo tam innumerabiles animæ parvulorum, quas Deo certum est ante rationales annos, antequam quidquam justum injustumve sapere vel capere possint, sine baptismo de corporibus exituras, justè in damnationem dentur, ab illo utique apud quem non est iniquitas. Non opus est Rom. 9. 14. de hac re plura dicere, cùm scias quid velim, vel potiùs quid nolim dicere; satis existimo sapienti esse quod dixi. Verumtamen si aliquid hinc, quo ista quæstio solvi queat, vel legisti, vel ex ore ejus audisti, vel tibi ipsi Dominus cogitanti donavit ut noveris, impartire obsecro mihi ut gratias uberiores agam.

3. Illud verò de officioso utilique mendacio, quod exemplo Domini de die & hora hujus sæculi finiendi nec filium scire dicentis, putasti esse solvendum; conatu quidem ingenij tui, cùm legerem, delectabar, sed nullo modo mihi videtur tropicam locutionem rectè dici posse mendacium. Non enim mendacium est, cùm diem lætum dicimus, quòd lætos faciat; aut tristem lupinum, quòd gustantis vultum amaro sapore contristet; sicut Deum scire, cùm cognoscentem hominem facit; hoc enim dictum ad Abraham ipse commemorasti. Nequaquam sunt ista mendacia; quod ipse facillimè advertis. Proinde beatus Hilarius, cùm obscuram Lib. 9. de Trinitate. quæstionem obscuro hoc genere tropicæ locutionis aperuit, ut intelligeremus in eo se nimirum dixisse nescientem, in quo alios facit occultando nescientes, non excusavit mendacium, sed mendacium non esse monstravit. non solùm in his usitatioribus tropis, verùm in illa etiam, quæ appellatur metaphora, quæ loquendi consuetudine omnibus nota est. Nam gemmare vites, fluctuare segetes, florere juvenes, contendet quispiam esse mendacium, quòd in his rebus nec undas, nec lapides, nec herbas, nec arbores videt, ubi propriè ista verba dicuntur.

4. Porrò autem pro tuo ingenio atque eruditione facillimè perspicis, quantum ab his differat quod ait Apostolus, *Cùm viderem quia non rectè ingrediuntur ad veritatem Evangelij, dixi Petro coram omnibus, Si tu, cùm sis Judæus, gentiliter & non judaicè vivis, quemadmodum gentes cogis judaizare?* Gal. 2. 14. Nulla est hîc tropica obscuritas, verba sunt propria apertæ locutionis. Hoc profectò Doctor gentium, his quos parturiebat donec Christus formaretur in eis, & quibus sub divina adtestatione prædixerat, *Quæ autem scribo vobis, ecce coram Deo, quia non mentior*, aut verum dixit, aut falsum; si falsum, quod absit, quæ sequantur advertis, & ambo ista exhorrescas admonet veritatis indicium, & in apo- Gal. 4. 19. Gal. 1. 20.

Classis III. An. 416.

stolo Petro mirabilis humilitatis exemplum.

5. Sed quid hinc diutiùs? cùm de hac quæstione inter nos, ego & prædictus venerabilis frater Hieronymus satis litteris egerimus; & in hoc opere * recentissimo, quod sub nomine Critobuli adversùs Pelagium modò edidit, eamdem de ista re gesta dictisque apostolicis sententiam tenuit, quam beatissimi * Cypriani etiam nos secuti sumus. Illud potiùs de origine animarum, non propter partus adulterinos, sed propter innocentium, quod absit, damnationem, quod, opinor, non stultè quæritur, si quid à tali ac tanto didicisti viro, quod rectè responderi ambigentibus possit, quæso nobiscum communicare non abnuas. Ita quippe mihi in epistolis tuis eruditus & suavis apparuisti, ut operæ pretium sit tecum litteris conloqui. Nescio sanè quem librum ejusdem hominis Dei, quem presbyter Orosius adtulit, tuæque dilectioni describendum dedit, ubi de resurrectione carnis præclarè disputasse laudatur, jam nobis peto non differas mittere. Ideo quippe non eum citò poposcimus, quia & describendum & emendandum utique cogitavimus; cui utrique operi largissimum jam putamus tempus indultum. Memor nostri Deo vivas.

* Lib. 1. adversùs Pelag.

* Epist. 71. ad Quintum.

EPISTOLA CLXXXI. *

* Aliàs XCI. quæ autem 181. erat, Italicæ inscripta, continetur in epistola 147. ad Paulinam.

Innocentius Carthaginensis concilij Patribus, confirmans ipsorum doctrinam ac sententiam adversùs Pelagianos.

INNOCENTIUS AURELIO [a] NUMIDIO, RUSTICIANO, FIDENTIANO, EVAGRIO, ANTONIO, PALATINO, ADEODATO, VINCENTIO, PUBLIANO, THEASIO, TUTO, PANNONIO, VICTORI, RESTITUTO, *alteri* RESTITUTO, RUSTICO, FORTUNATIANO, AMPELIO, AMBIVIO, FELICI, DONATIANO, ADEODATO, OCTAVIO, SEROTINO, MAJORINO, POSTHUMIANO, CRISPULO, VICTORI, *alteri* VICTORI, LEUCIO, MARIANO, FRUCTUOSO, FAUSTINIANO, QUODVULTDEO, CANDORIO MAXIMO, MEGASIO, RUSTICO, RUFINIANO, PROCULO, SEVERO, THOMÆ, JANUARIO, OCTAVIANO, PRÆTEXTATO, SIXTO, QUODVULTDEO, PENTADIO, QUODVULTDEO, CYPRIANO, SERVILIO, PELAGIANO, MARCELLO, VENANTIO, DIDYMO, SATURNINO, BIZACENO, GERMANO, GERMANIANO, INVENTIO, MAJORINO, INVENTIO, CANDIDO, CYPRIANO, ROMANIANO, EMILIANO, AFRICANO, MARCELLINO [b] *& ceteris, qui in Carthaginensi Concilio affuerunt dilectissimis fratribus in Domino salutem.*

Scripta post superiorem.

1. IN [c] *requirendo de his rebus, quas omni cum sollicitudine decet à sacerdotibus, maximéque à vero justoque & catholico tractari concilio, antiquæ traditionis exempla servantes, & ecclesiasticæ memores disciplinæ, nostræ religionis vigorem non minùs nunc in consulendo, quàm antea cùm pronuntiaretis, vera ratione firmastis, qui ad nostrum referendum approbastis esse judicium, scientes quid apostolicæ Sedi, cùm omnes hoc loco positi ipsum sequi desideremus Apostolum, debeatur, à quo ipse episcopatus & tota auctoritas nominis hujus emersit. Quem sequentes, tam mala damnare novimus quàm probare laudanda. Vel id verò quod patrum instituta sacerdotali custodientes officio non censetis esse calcanda, quod illi non humanâ, sed divinâ decrevere sententiâ, ut quidquid quamvis in disjunctis* A *remotisque provinciis ageretur, non priùs ducerent finiendum, nisi ad hujus Sedis notitiam perveniret: ut tota hujus auctoritate justa quæ fuerit pronuntiatio firmaretur, indeque sumerent ceteræ ecclesiæ (velut de natali suo fonte aquæ cunctæ procederent, & per diversas totius mundi regiones puri latices capitis incorrupti manarent,) quid præciperent, quos abluerent, quos velut cœno inemundabili sordidatos mundis digna corporibus unda vitaret.*

2. *Gratulor igitur, fratres carissimi, quòd per fratrem & coepiscopum nostrum Iulium litteras ad nos de-* B *stinastis, & cùm illis curam geritis, quibus præsidetis ecclesiis, sollicitudinem vestram pro omnium utilitate monstratis, & per cunctas totius orbis ecclesias omnibus unà quod prosit decernendum esse deposcitis: ut suis constabilita regulis Ecclesia,* [d] *& hoc, quo illos caveat, pronuntiationis justæ firmata decreto talibus parere non possit; qui perversis instructi, immo destructi verborum argutiis, sub imagine catholicæ fidei disputantes, velut pestiferum exhalantes virus, ut hominum rectè sentientium in deteriorem partem corda corrumpant, totam* C *veri dogmatis quærunt evertere disciplinam.*

3. *Sanandum ergo celeriùs, ne longiùs exsecrandus animis morbus inrepat: sicut medicus cùm viderit hujus terreni corporis aliquem esse languorem, magnum suæ artis æstimat documentum, si citò quis illius interventu desperatus evadat; vel cùm putre vulnus adspexerit, adhibet fomenta vel cetera, quibus illud possit, quod natum fuerat, vulnus obduci; ac si id manens sanari non poterit, ne corpus reliquum sua tabe corrumpat, ferro amputat quod nocebat, quò reliquum integrum servet &* D *intactum. Præcidendum id ergo est, quod velut puro sanoque nimiùm corpori vulnus obrepsit, ne cùm tardiùs abstergitur, in ipsis penè visceribus hujus mali non exhaurienda pòst sentina considat.*

4. *Nam quid nos de his posthac rectum mentibus existimemus, qui sibi se putant debere quod boni sunt, nec illum considerant, cujus quotidie gratiam consequuntur? Sed jam isti, qui tales sunt, nullam Dei gratiam consequuntur, qui sine illo tantum se assequi posse confidunt, quantum vix illi, qui ab illo postulant, acci-* E *pere promerentur. Quid enim tam iniquum potest esse, tam barbarum, tam totius religionis ignarum, tam Christianis mentibus inimicum, quàm huic te negare debere quidquid in quotidiana gratia consequeris, cui te ipse confiteris debere quod natus es? Ergo eris tibi in providendo præstantior, quàm potest in te esse, qui te ut esses effecit? Et cùm te putes ei debere quod vivis, quomodo te non putas illi debere quod quotidianam ejus consequendo gratiam taliter vivis? Et qui nos adjutorio negas indigere divino, quasi ex nostra in totum possibilitate perfectos, quomodo* [e] *non adjutorium ejus in nos,* F *cùm tales à nobis etiam esse possumus, provocamus?*

5. *Qui enim adjutorium Dei negat, vellem interrogare quid dicat, nos non mereri, an illum hoc non posse præstare? An nihil esse propter quod unusquisque hoc debeat postulare? Posse hoc Deum, opera ipsa testantur; & adjutorio quotidiano nos egere negare non possumus. Hoc enim seu bene vivimus provocamus, ut meliùs sanctiùsque vivamus; seu pravè sentientes, à bonis avertimur, ut ad rectam redeamus viam,* G *ejus auxilio plus egemus. Nam quid tam mortiferum, tam præceps videatur ad casum, tam expositum ad om-*

a Sic in MSS. Vaticanis & Gallicanis. At in vulgatis nominato uno *Aurelio* subditur, *& omnibus sanctis episcopis, vel ceteris* &c.

b Ita MSS. excepto Vat. qui post nomen *Marcellini* hæc interponit, *& omnibus sanctis episcopis.*

c MSS. Corb. & Germ. *In requirendis Dei rebus.*

d Sic MSS. Gallicani. At unus è Vatic. habet, *ut suis constabilita regulis Ecclesia & hos caveant institutis firma decretalibus, & alios quorum nondum perfidia patuit, qui perversis instructi* &c. Bad. Am. Er. & Lov. *ut suis constabilita regulis Ecclesia, ex hoc quod illos caveat pronuntiationis justæ firmata decretalibus.*

e Bad. Am. Er. & Lov. *quomodo verò.* At MSS. Gallicani & Vat. *quomodo non.* sic legendum esse intelligitur ex consequentibus; quia probare vult Innocentius, justum vitâ suâ provocare auxilium Dei, quo sanctiùs vivat. Hinc paulò infrà MSS. iidem habent, *seu bene vivimus, provocamus;* ubi editi plures, *precamur.*

nia pericula, si hoc solum nobis putantes posse sufficere, quod liberum arbitrium cùm nasceremur accepimus, ultra jam à Domino nihil quæramus, id est, auctoris nostri obliti, ejus potentiam, ut nos ostendamus liberos, abjuremus, quasi jam amplius quod possit dare non habeat, qui te in tuo ortu liberum fecit? nescientes quòd nisi magnis precibus in nos Dei gratia implorata descendat, nequaquam terrenæ labis & mundani corporis vincere conemur errores, cùm pares nos ad resistendum non liberum arbitrium, sed Dei solum facere possit auxilium.

6. *Nam si ille clamat adjutorio sibi opus esse divino, qui dignè hoc non quæreret, si cui liberum arbitrium plus prodesset; quippe cùm vir beatus & jam electus à Domino nihil egeret: tamen ita Deum deprecatur postulans*, Adjutor meus esto: ne derelinquas me, neque despicias me Deus salutaris meus. *Nos nobis liberum arbitrium; ille sibi Deum postulat adjutorem. Quod nati sumus posse sufficere nos dicimus, ille Deum ne derelinquatur exorat?* [a] *Non, rogo, manifestè discimus, quid oremus, cùm ille tantopere beatus, ut suprà diximus, vir ne despiciatur exoptat? Illi enim necesse est ista arguant, qui illa confirmant. David enim orationis ignarus, & suæ naturæ nescius accusetur, qui cùm* [b] *sciat tantum in sua inesse natura, adjutorem sibi Deum & assiduum adjutorem, nec illi sufficit assiduum, sed ne aliquando illum despiciat, orationibus pronus exoptat, & per corpus omne psalterij hoc & prædicat & clamat. Si ergo hoc ille tam magnus sicut assiduè dicere, ita necessarium confessus est ut doceret; quemadmodum Pelagius Celestiusque sepositâ omni responsione Psalmorum, talique abdicatâ doctrinâ, suasuros se aliquibus esse confidunt, nos adjutorium Dei nec debere quærere, nec eo egere; cùm omnes sancti nihil se sine hoc agere posse testentur.*

7. *Liberum enim arbitrium olim ille perpessus, dum suis inconsultiùs utitur bonis, cadens in prævaricationis profunda demersus est, & nihil quemadmodum exinde surgere posset invenit, suaque in æternum libertate deceptus hujus ruinæ jacuisset oppressu, nisi eum pòst Christi pro sua gratia relevasset adventus: qui per novæ regenerationis purificationem, omne præteritum vitium sui baptismatis lavacro purgavit, & ejus firmans statum quo rectiùs stabiliùsque procederet, tamen suam gratiam in posterum non negavit. Nam quamvis redemisset hominem à præteritis ille peccatis, tamen sciens iterum posse peccare, ad reparationem sibi, quemadmodum posset illum & post ista corrigere, multa servavit: quotidiana præstat ille remedia, quibus nisi freti confisique nitamur, nullatenus vincere humanos poterimus errores. Necesse est enim, ut quo auxiliante vincimus, eo iterum non adjuvante vincamur. Sed possem plura dicere, nisi vos constaret cuncta dixisse.*

8. *Quisquis ergo huic assentiens videtur esse sententiæ, quâ dicat adjutorio nobis non opus esse divino, inimicum se catholicæ fidei, & Dei beneficiis profitetur ingratum.* [c] *Nam nec nostra communione sunt digni, quam prædicando taliter polluerunt. Ipsi enim sua sponte dum sequuntur illa quæ dicunt, longiùs à vera religione refugerunt. Cùm enim hoc totum in nostra professione consistat, quotidianisque precibus nihil agamus nisi quemadmodum Dei misericordiam consequamur; quemadmodum ferre possumus ista jactantes? Quis rogo tantus illorum pectora error obcæcat, ut si ipsi nullam Dei gratiam sentiunt; quia nec digni sunt nec merentur, nec de aliis considerent quid quotidie singulis gratia divina largitur? Sunt quidem isti omni cæcitate dignissimi, qui nec hoc sibi reliquerunt, ut se auxilio credant revocari ab erroribus posse divino. Negantes enim adjutorium, non aliis, sed sibi hoc penitùs abstulerunt, qui avellendi sunt longiùs, & ab Ecclesiæ procul removendi visceribus,* [d] *ne diu inultus multa occupans, insanabilis pòst error increscat. Si enim diu sub hac fuerint impunitate versati, necesse est multos in hanc suæ pravitatem mentis inducant decipiantque innocentes, vel potiùs imprudentes, qui fidem catholicam sequuntur. Putabunt enim eos rectè sentire; quos adhuc viderint in Ecclesia perdurare.*

9. *Separetur ergo à sano corpore vulnus insanum, remotoque morbi sævientis afflatu cautiùs quæ sunt sincera perdurent, & grex purior ab hac mali pecoris contagione purgetur. Sit totius corporis illibata perfectio, quam vos sequi & tenere hac in illos pronuntiatione cognovimus, & unà vobiscum pari assensione servamus. Qui si tamen aliquod in se Dei adjutorium, quod hucusque negaverunt, provocarint, & opus sibi ejus auxilio esse cognoverint, ut hac labe in quam sui cordis incurvatione corruerant, liberentur, & quasi in lucem de fœda tracti caligine, remotis abdicatisque omnibus, quibus totus, ne verum adspicerent, fœdabatur & caligabat adspectus, damnent hæc quæ hucusque senserunt, & aliquando animum rectis disputationibus commodantes, ab hac aliquantulum labe correcti, veris se sanandos consiliis tribuant atque submittant. Quod si fecerint, erit in potestate pontificum, istis aliquatenus subvenire, & talibus aliquam curam præstare vulneribus, quam solet lapsis cùm resipuerint Ecclesia non negare: ut à suis revocati præcipitiis, intra ovile Domini redigantur; ne foris positi, & tanto præsidio à fide munitionis exclusi, periculis omnibus exponantur, devorandi luporum dentibus atque vexandi, quibus obsistere hac, qua illos in se irritaverant doctrinæ perversitate, non possint. Sed satis vestris monitis, sic abundantibus nostræ legis exemplis, probatur esse responsum, nec quidquam superesse duximus quod dicamus, cùm nihil prætermissum à vobis, nihil constet esse suppressum, quo illi refutati & penitùs agnoscantur esse convicti. Ideoque à nobis testimonia nulla ponuntur, quia & his plena relatio est, & satis constat tot doctissimos sacerdotes cuncta dixisse, nec decet credere vos aliquid, quod ad caussam possit proficere, prætermisisse.* & alia manu: *Bene valete fratres.* & ad latus: [e] *Data* VI. *Kal. Febr. post consulatum Theodosij Augusti* VII. *& Iunij Quarti* V. C.

EPISTOLA CLXXXII. *

* *Aliàs* XCIII. *quæ autem 182. erat, nunc in Appendice est 1.*

Innocentius Romanus pontifex, Patribus concilij Milevitani, comprobans illorum acta adversùs Pelagianos.

INNOCENTIUS, SILVANO *seni* VALENTINO, *& ceteris qui in Milevitana synodo interfuerunt dilectissimis fratribus in Domino salutem.*

Scripta an. 416.

1. INTER *ceteras Romanæ ecclesiæ curas, & apostolicæ Sedis occupationes, quibus* [f] *diversorum consulta fideli ac modica disceptatione tractamus, frater & coepiscopus noster Iulius dilectionis vestræ litteras, quas ex Milevitano* [g] *concilio, curà fidei propen-*

[a] Sic MSS. At vulgati plerique, *Nos ergo dicimus manifestè.*

[b] MS. Corb. *qui cùm se sciat* &c. Paulò post Lov. *& assiduum adjutorem invocat.* At Bad. Er. & MSS. carent verbo, *invocat.*

[c] Adjecimus, *nam*, ex codice Vaticano.

[d] Sic MS. Corb. At editi, *ne diutiùs multa.*

[e] Sic MSS. At editi. *Quinto Kalendas*; omissis consulibus, quos adnotavimus ex MSS. Vaticano, Corbeiensi & Germanensi. quamquam in Corb. alter Consulum *Lunus* seu *Lunius* appellatur. In Vat. autem, *Lucius*. uti & in Germ. in quo ex prava interpretatione notarum V. C. scriptum est *Lucio Quarto V. Consulibus.*

[f] MS. Vaticanus, *universorum.*

[g] Vaticani MSS. duo, *ex Milevitano nostra auctoritate concilio.*

Classis III. An. 416.

fiore misistis, mihi inopinanter ingessit, Carthaginensis etiam synodi querelæ parilis scripta subjungens. Nimirum exsultat Ecclesia tantam sollicitudinem commissis gregibus exhibere pastores, ut non solùm neminem ex his patiantur errare, sed si quas magis ovium scævæ delectationis herba seduxit, ac si in errore permanserint, aut segregari penitùs velint, aut illicenter dudum petita vitantes, custodiæ pristinæ circumspectione tutari, in utraque parte videlicet consulentes, ne vel suscipiendo tales simili ceteræ seducantur exemplo; vel spernendo redeuntes, luporum morsibus videantur ingestæ. Prudens admodum & catholicæ fidei plena [a] consultatio. Quis enim aut tolerare possit errantem, aut non recipere se corrigentem? Nam ut durum arbitror conniventiam præbere peccantibus, ita impium judico manum negare conversis.

2. Diligenter ergo & congruè [b] apostolici consulitis honoris arcana (honoris, inquam illius, quem, præter illa quæ sunt extrinsecùs, sollicitudo manet omnium ecclesiarum) super anxiis rebus, quæ sit tenenda sententia, antiquæ scilicet regulæ formam secuti, quam toto semper ab orbe mecum nostis esse servatam. Verùm hæc missa facio, neque enim hoc vestram credo latere prudentiam; qui id enim actione firmastis, nisi scientes quòd per omnes provincias de apostolico fonte petentibus responsa semper emanent? præsertim quoties fidei ratio ventilatur, arbitror omnes fratres & coepiscopos nostros, nonnisi ad Petrum, id est, sui nominis & honoris auctorem referre debere, velut nunc retulit vestra dilectio, quod per totum mundum possit omnibus ecclesiis in commune prodesse. Fiant enim necesse est cautiores, cùm inventores malorum ad duplicis relationem synodi, sententiæ nostræ statutis viderint ab ecclesiastica communione sejunctos.

2.Cor. 11. 28.

3. Gemino igitur bono caritas vestra fungetur. Nam & canonum potiemini gratiâ servatorum, & beneficio vestro totus orbis utetur. Quis enim catholicorum virorum cum adversariis Christi velit ulteriùs miscere sermonem? quis saltem ipsam lucem vitæ communione partiri? Novæ hæreseos nimirum fugiantur auctores. Quid enim acerbius in Deum fingere potuerunt, quàm cùm adjutoria divina cassarent, caussamque quotidianæ precationis auferrent? Hoc est dicere, Quid mihi opus est Deo? Meritò in hos dicat hymnidicus, Ecce homines, qui non posuerunt Deum adjutorem sibi. Negantes ergo auxilium Dei, inquiunt hominem sibi posse sufficere, nec gratiâ hunc egere divinâ, qua privatus necesse est diaboli laqueis irretitus occumbat, dum ad omnia vitæ perficienda mandata, solâ tantummodo libertate contendat. O pravissimarum mentium perversa doctrina! Advertat id tandem quòd primum hominem ita libertas ipsa decepit, ut, dum indulgentiùs frenis ejus utitur, in prævaricationem præsumtione conciderit, nec ex hac potuit erui, nisi providentiâ regenerationis, statum pristinæ libertatis Christi Domini reformasset adventus. Audiat David dicentem, Adjutorium nostrum in nomine Domini. &, Adjutor meus esto, ne derelinquas me, neque despicias me Deus salutaris meus: quæ incassum dixerit, si tantùm in ejus erat positum voluntate, quod à Domino flebili sermone poscebat.

Psal. 51. 9. — Psal. 123. 8. — Psal. 26. 9.

4. Quæ cùm ita sint, cùmque in omnibus divinis paginis voluntati liberæ nonnisi adjutorium Dei legamus esse nectendum, eamque nihil posse cælestibus præsidiis destitutam, quonam modo huic soli possibilitatem hanc pertinaciter ut asseritis defendentes, sibimet, immo, quod est dignius dolore communi jam plurimis Pelagius Celestiusque persuadent. Multifariis equidem ad destruendum tale magisterium uti possemus exemplis, nisi sciremus sanctitatem vestram ad plenum Scripturas omnes callere divinas; præsertim cùm vestra relatio tantis ac talibus testimoniis sit referta, ut his solis valeat præsens dogma rescindi, opusque non esse reconditis, cùm & iis quæ facilè vobis occurrentia posuistis, nec audeant obviare, nec possint. Ergo Dei gratiam conantur auferre, quam necesse est, etiam restitutâ nobis status pristini libertate, quæramus: quippe qui nec alias diaboli machinas, nisi eadem possumus juvante, vitare.

5. Illud verò quod eos vestra fraternitas asserit prædicare, parvulos æternæ vitæ præmiis etiam sine baptismatis gratia posse donari, perfatuum est. Nisi enim manducaverint carnem filij hominis, & biberint sanguinem ejus, non habebunt vitam in semetipsis. Qui autem hanc eis sine regeneratione defendunt, videntur mihi ipsum baptismum velle cassare, cùm prædicant hos habere, quod in eos creditur nonnisi baptismate conferendum. Si ergo nihil volunt officere non renasci, fateantur necesse est, nec regenerationis sacra fluenta prodesse. Verùm ut superfluorum hominum prava doctrina celeri veritatis possit ratione discindi, proclamat hoc Dominus in Evangelio, dicens, Sinite infantes venire ad me, & nolite eos prohibere; talium est enim regnum cælorum.

Johan. 6. 54. — Luc. 18. 16.

6. Quare Pelagium Celestiumque, id est inventores vocum novarum, quæ sicut dixit Apostolus, ædificationis nihil, sed magis vanissimas consueverunt parere quæstiones, ecclesiastica communione privari, apostolici vigoris auctoritate censemus, donec resipiscant de diaboli laqueis, à quo captivi tenentur secundùm ipsius voluntatem; eosque interim dominico ovili non recipi, quod ipsi, perversæ viæ sequuti tramitem, deserere voluerunt. Abscindendi sunt enim qui vos conturbant, & volunt convertere Evangelium Christi. Simul autem præcipimus ut quicumque id pertinaciâ simili defensare nituntur, par eos vindicta constringat. Non solùm enim qui faciunt, sed etiam qui consentiunt facientibus [c] digni sunt morte; quia non multùm interesse arbitror, inter committentis animum, & consentientis favorem. Addo & amplius, Plerumque descit errare, cui nemo consentit. Hæc igitur, fratres carissimi, in supradictos maneat fixa sententia, absint atriis Domini, careant [d] custodiâ pastorali, ne duarum ovium dira contagia serpant forsitan per vulgus incautum, rapacique lupus corde lætetur intra ovile dominicum tantas ovium fusas catervas, dum à custodibus dissimulanter habetur vulnus duarum. Prospiciendum est ergo ne permittendo lupos mercenarij magis videamur esse quàm pastores.

1.Tim. 1. 4. — Gal. 5. 12. — Rom. 1. 32.

7. Iubemus sanè, quoniam Christus Dominus propria voce significavit, nolle se mortem morientis, tantùm ut revertatur & vivat, si umquam ad sanum deposito pravi dogmatis errore resipuerint, damnarintque ea quorum se ipsi prævaricatione damnarunt, eis medicinam solitam, id est receptaculum suum ab Ecclesia non negari: ne dum eos redeuntes forsitan prohibemus, verè extra ovile remanentes & [e] exspectantes, hostis rabidis faucibus glutiantur, quas in semetipsos spiculis malæ disputationis armarunt. Bene valete, fratres. Datum, sexto Calend. Februarias, Honorio & Constantio viris clarissimis consulibus.

Ezech. 33. 11. — 2. Pet. 3. 9.

[a] MSS. Vaticani & Concilior. editiones, plena consultationis voluntas. Bad. Am. Er. & Lov. plena consolatio. Nonnulli cod. consultatio.

[b] Sic Concil. ed. At unus è Vaticanis MSS habet, oneris arcana, oneris inquam &c. Alter Vat. honoris arcanis. Er. & Lov. apostolico consulitis honori.

[c] Ex MSS. Vat. restituimus, digni sunt morte; quod desiderabatur in editis.

[d] Vat. MS. careant dumtaxat custodiâ. sic etiam concil. ed.

[e] Sic MSS. Vat. At vulgati, remanentes exspectantis hostis.

EPISTOLA

Classis III. An. 416. Alias XCVI. quæ autem 183 erat, nunc in Appendice est.

EPISTOLA CLXXXIII. *

Innocentij ad quinque Episcopos rescriptum, improbantis doctrinam Pelagij, eumque nisi hæresim ejuret, damnandum esse pronuntiantis.

Dilectissimis fratribus Aurelio, Alypio, Augustino, Evodio *&* Possidio *episcopis*, Innocentius *salutem.*

Scripta ineunte an. 416.

I. Fraternitatis *vestræ litteras, plenas fidei, totoque religionis catholicæ vigore firmatas à duobus missas conciliis per fratrem & coëpiscopum nostrum Iulium pergrato suscepimus animo, quòd earum tenor omnisque contextio in consideratione quotidianæ gratiæ Dei, & in eorum correctione qui contrà sentiunt, integra ratione consistit: ut & illis omnem tollere possit errorem, & idoneum dato*[a] *quovis nostræ legis exemplo, quem sequi debeant, dignum possint præbere doctorem. Sed de his jam satis, ut opinor, supra diximus, cùm vestris relationibus respondentes rescripsimus quid vel de illorum perfidia, vel de* C *vestra sententia sentiremus. Sed subinde contra eos subvenit & suppeditat quod dicatur, nec potest aliquando*[b] *deesse quod vincat, cùm tam miserum impiumque sit quod nostræ fidei virtute & ipsa pleniùs veritate vincatur. Qui enim omnem vitæ spem respuit atque contemsit, inimica damnabilique cor suum disputatione confundens, cùm credit nihil esse quod à Deo accipiat, nec aliquid superesse quod petat ad sanandum se, qui sibi hoc abstulit, ulterius quid reliquit?*

2. *Si ergo sunt aliqui, quos in sui defensionem perversitas tanta devinxit, qui huic se dogmati dedant atque conjungant, sperantes hoc ad catholicam pertinere doctrinam, quod abhorrens longiùs & penitùs approbatur adversum, infecti illorum & monitis & verbis ut laberentur inducti, quatenus ad rectum viæ tramitem redeant festinabunt, ne diutiùs mentem obsidens velut eorum sensibus pastus error invadat. Nam si Pelagius quocumque restitit loco, eorum animos, qui facilè vel simpliciter crederent disputanti, hac affirmatione decepit: seu hac illi in urbe sint, quos nescientes nec manifestare possumus nec negare, cùm & si sunt lateant, nec aliquando audeant, vel illum prædicantem ista defendere, vel talia aliquo nostrorum præsente jactare, nec in tanta populi multitudine deprehendi aliquis facilè, nec alicubi possit agnosci: sive in quovis terrarum loco degant, Dei nostri misericordiâ gratiâque credimus quòd facilè corrigantur, audita ejus damnatione qui fuerit pertinax & resistens hujus dogmatis auctor inventus: nec interest ubi isti fuerint, dum ubicumque inveniri potuerint sint sanandi.*

3. *Nobis tamen nec persuaderi potest eum esse purgatum, quamvis ad nos à*[c] *nescio quibus laïcis sint Gesta perlata, quibus ille & auditum se crederet & absolutum: quæ utrùm vera sint dubitamus, quòd sub nulla illius*[d] *concilij prosecutione venerunt, nec eorum aliquas accepimus de hac re litteras, apud quos istius rei iste præstitit caussas. Quòd si de sua ille potuisset purgatione confidere, hoc magis credimus quod egisset, quod multo verius esse potuerat, ut illos cogeret epistolis suis, qui dijudicaverunt, indicare. Verùm cùm sint ali-* A *qua in ipsis posita Gestis, quæ objecta partim ille vitando suppressit, partim multa in se verba retorquendo tota obscuritate confudit: aliqua magis falsis argumentis quàm vera ratione, ut ad tempus poterat videri, purgavit, negando alia, alia falsa interpretatione vertendo.*

4. *Sed utinam, quod optandum magis est, jam se ille ad veram catholicæ fidei viam ab illo sui tramitis errore convertat, ut cupiat velitque purgari, considerans quotidianam Dei gratiam, adjutoriumque cognoscens, ut videatur verum, & approbetur ab omnibus* B *manifesta ratione correctus, non Gestorum indicio, sed ad catholicam fidem corde converso. Unde non possumus illorum nec culpare nec approbare judicium, cùm nesciamus utrùm vera sint Gesta, aut si vera sunt, illum constet magis subterfugisse, quàm se tota veritate purgasse. Qui si confidit novitque non se nostra dignum esse damnatione, quòd dicat jam totum hoc se refutasse quod dixerat, non à nobis accersiri, sed ipse debet potiùs festinare, ut possit absolvi. Nam si adhuc taliter sentit,* C *quando se nostro judicio quibusvis acceptis litteris, cùm sciat damnandum se esse, committet? Quòd si accersiendus esset, ab iis meliùs fieret, qui magis proximi & non longo terrarum spatio videntur esse disjuncti. Sed non deerit cura, si medicinæ præbeat ille materiam. Potest enim damnare quæ senserat, ac datis litteris erroris sui, ut regressum ad nos decet, veniam postulare, fratres carissimi.*

5. *Librum sanè, qui ejus esse diceretur, nobis à vestra caritate transmissum evolvimus: in quo multa* D *contra Dei gratiam legimus esse conscripta, multa blasphema, nihil quod placeret, & nihil penè quod non penitùs displiceret, à quovis damnandum atque calcandum, cujus similia, nisi qui ista scripserat, nemo alter in mentem reciperet atque sentiret. Nam hoc loco latiùs de Lege disputare velut coram posito repugnanteque Pelagio necessarium esse non duximus, cùm vobiscum*[e] *totam scientibus parique nobiscum assensione gaudentibus colloquamur. Tunc enim meliùs hæc exempla ponuntur, quando cum iis, quos harum constat re-* E *rum imprudentes esse, tractamus. Nam de naturæ possibilitate, de libero arbitrio, & de omni Dei gratia, & quotidiana gratia, cui non sit rectè sentienti uberrimum disputare? Anathematizet ergo ista quæ sensit, ut illi, qui ejus sermonibus fuerant præceptisque collapsi, quid tandem habeat fides vera cognoscant. Faciliùs enim revocari poterunt, cùm ista à suo senserint auctore damnari. Quòd si ille pertinaciter in hac voluerit impietate persistere, agendum est quatenus vel iis possit subveniri,*[f] *quos non suus, sed hujus magis error induxit: ne & illis hæc medicina pereat, cujus iste talem* F *non admittit nec postulat curam.*[g] & alia manu: *Deus vos incolumes custodiat, fratres carissimi. Data*[h] v I. *Kalendas Februarias post consulatum gloriosissimi Theodosij Augusti* VII. *& Iunij Quarti Palladij* V. C.

EPISTOLA CLXXXIV.*

Innocentius Aurelio *&* Augustino *episcopis.*

* Alias XCVII. quæ autem 184 erat, nunc in Appendice est 3. Scripta circ. idem tempus.

Acceptissimi *mihi Germani compresbyteri illò recursus vacuus officio nostro esse non debuit. Per caros enim salutare carissimos,*

[a] Sic MSS. At Bad. Am. Er. & Lov. *dato cuivis.* & mox, *sequi debeat.*

[b] Editi plerique, *esse.* MSS Vaticani, *deesse.*

[c] MSS. sic habent. Editi verò, *à nostris quibusdam laicis.*

[d] Editi omittebant, *concilij*; quæ vox restituta est ex MSS.

[e] MSS. Vaticani *totam rem.* Editi plerique, *totum* Quesnelius, *totam.* & meliùs, referendo ad Legem; fit enim allusus ad illud Rom. 7. 1. *scientibus enim Legem loquor.*

[f] Sic in MSS. At Lov. aliique plures editi, *quos non scelus huc, sed magis error induxit.*

[g] Ex Corbeiensi codice hunc transtulimus, *& alia manu.*

[h] Bad. Am. Er. & Lov. adnotant v *Kal. Febr.* At MS. Vaticanus & Concilior. ed. v I. *Kal. Febr.* prætermissis consulibus, qui designantur in Corbeiensi codice, non quidem uti ex Sirmondo refert Noris in hist. Pelag. lib. 1. c. 11. scilicet, *Data priedie Kal. Febr. post consulatum gloriosissimi* &c. sed sic: *Data pridie Kal. Febr. gloriosissimi Theodosij Augusti qui & Iunij Quarti Palladij V. C. Conss.* ubi duo peccasse videtur exscriptor, primum quòd notas P C. quæ *post consulatum* significabant, loco movens interpretatus est, *pridie Kal.* alterum quia ex notis, v I I. fecit *qui.*

CLASSIS III. AN. 417.

naturale quodammodo nobis videtur & consequens. Gaudere ergo in Domino vestram germanitatem amantissimi cupimus, & pro nobis paria ad Deum vota rependere precamur: quia ut bene nostis, communibus & alternis plus agimus orationibus quàm singularibus aut privatis. A

DE EPISTOLA SUBSEQUENTE.

LIB. II. RETRACT. CAPUT XLVIII.

EODEM tempore scripsi etiam librum *de correctione Donatistarum*, propter eos qui nolebant illos legibus imperialibus corrigi. Hic liber sic incipit: *Laudo, & gratulor, & admiror.* B

DE CORRECTIONE DONATISTARUM LIBER *seu* EPISTOLA CLXXXV. *

* *Aliàs L. quæ autem 185. erat, nunc in Appendice est 4.*

Augustinus Bonifacio (Tribuno ac demum Comiti in Africa ex epist. 220) commonstrans illi Donatistarum hæresim nihil habere commune cum Ariana, & qua moderatione per metum legum imperialium hæretici possunt ad Ecclesiæ societatem reduci: nonnulla de Donatistarum & Circumcellionum immanitate, ac postremò de peccato in Spiritum-sanctum non remittendo. Idem argumentum tractavit in epistola 93. C

Scripta circ annum 417. CAPUT I.

1. LAUDO, & gratulor, & admiror, fili dilectissime Bonifaci, quòd inter curas bellorum & armorum, vehementer desideras ea nosse quæ Dei sunt. Verè hinc te apparet e- D tiam de ipsa virtute militari, fidei servire quam habes in Christo. Ut ergo breviter insinuem dilectioni tuæ, inter Arianorum & Donatistarum quid intersit errorem, Ariani Patris & Filij & Spiritus-sancti diversas substantias esse dicunt: Donatistæ autem non hoc dicunt, sed unam Trinitatis substantiam confitentur. Et si aliqui ipsorum minorem Filium esse dixerunt quàm Pater est; ejusdem tamen substantiæ non negarunt. Plurimi verò in eis hoc se dicunt omnino credere de Patre & Filio & Spiritu-sancto, E quod catholica credit Ecclesia. Nec ipsa cum illis vertitur quæstio; sed de sola communione infeliciter litigant, & contra unitatem Christi rebelles inimicitias perversitate sui erroris exercent. Aliquando autem, sicut audivimus, nonnulli ex ipsis volentes sibi Gotthos conciliare, quando eos vident aliquid posse, dicunt hoc se credere quod & illi credunt. Sed majorum suorum auctoritate convincuntur; quia nec Donatus ipse sic credidisse asseritur, de cujus parte se esse gloriantur. F

2. Non te autem ista conturbent, fili dilectissime. Hæreses enim & scandala futura prædicta sunt, ut inter inimicos erudiamur; ac sic & fides & dilectio nostra possit esse probatior: fides utique, ne ab eis decipiamur; dilectio autem, ut etiam ipsis corrigendis, quantum possumus, consulamus; non solùm instantes ne infirmis noceant, atque ut ab errore nefario liberentur, sed etiam orantes pro eis, ut aperiat Dominus illis sensum, & intelligant Scripturas. Quia in sanctis libris ubi manifestatur Do- G minus Christus, ibi & ejus Ecclesia declaratur: isti autem mirabili cæcitate, cùm ipsum Christum præter Scripturas nesciant, ejus tamen Ecclesiam non divinarum litterarum auctoritate cognoscunt, sed humanarum calumniarum vanitate confingunt.

3. Agnoscunt nobiscum Christum in eo quod legitur, *Foderunt manus meas & pedes meos; dinumeraverunt omnia ossa mea: Ipsi verò consideraverunt & conspexerunt me, diviserunt sibi vestimenta mea, & super vestem meam miserunt sortem*: & nolunt agnoscere Ecclesiam in eo quod post paululum sequitur, *Commemorabuntur & convertentur ad Dominum universi fines terræ; & adorabunt in conspectu ejus universæ patriæ gentium: quoniam Domini est regnum, & ipse dominabitur gentium.* Agnoscunt nobiscum Christum in eo quod legitur, *Dominus dixit ad me, Filius meus es tu, ego hodie genui te*: & nolunt agnoscere Ecclesiam in eo quod sequitur, *Postula à me, & dabo tibi gentes hereditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ.* Agnoscunt nobiscum Christum in eo quod ipse Dominus in Evangelio loquitur, *Oportebat Christum pati, & resurgere à mortuis tertia die*: & nolunt agnoscere Ecclesiam in eo quod sequitur, *& prædicari in nomine ejus pænitentiam & remissionem peccatorum per omnes gentes incipientibus ab Ierusalem.* Et innumerabilia sunt testimonia librorum sanctorum, quæ in hunc librum coartare non debui. In quibus sicut apparet Dominus Christus, sive secundùm divinitatem qua æqualis est Patri, qui in principio erat Verbum, & Verbum erat apud Deum, & Deus erat Verbum; sive secundùm susceptæ carnis humilitatem, qua Verbum caro factum est, & habitavit in nobis: sic apparet etiam ejus Ecclesia, non in sola Africa, sicut isti impudentissima vanitate delirant, sed toto orbe terrarum diffusa.

Psal. 21. 17. *Psal. 2. 7.* *Luca 24. 46.* *Johan. 1. 1.* *Ibid. 14.*

4. Testimoniis enim divinis lites suas præferunt, quia in caussa Cæciliani quondam ecclesiæ Carthaginensis episcopi, cui crimina objecerunt, quæ nec potuerunt probare, nec possunt, se ab Ecclesia catholica, hoc est, ab unitate omnium gentium diviserunt. Quamvis & si vera essent quæ ab eis objecta sunt Cæciliano, & nobis possent aliquando monstrari, ipsum jam [a] mortuum anathematizaremus: sed tamen Ecclesiam Christi, quæ non litigiosis opinionibus fingitur, sed divinis adtestationibus comprobatur, propter quemlibet hominem relinquere non debemus; quia bonum est confidere in Domino, quàm confidere in homine. Neque enim, quod sine injuria innocentiæ illius dixerim, si peccavit Cæcilianus, ideo hereditatem suam perdidit Christus. Facile est homini, seu vera seu falsa de altero homine credere: sed sceleratæ impudentiæ est, propter crimina hominis, quæ orbi terrarum non possis ostendere, communionem orbis terrarum velle damnare.

24. q. 3. Si foris. *Psal. 117. 8.*

5. Utrùm Cæcilianus à traditoribus divinorum codicum fuerit ordinatus, nescio, non vidi, ab inimicis ejus audivi. Non mihi de Lege Dei, non de præconio Prophetarum, non de sanctitate Psalmorum, non de Apostolo Christi, non de Christi eloquio recitatur. Ecclesiam verò toto terrarum orbe diffusam, cui non communicat pars Donati, universarum Scripturarum testimonia consonâ voce proclamant. *In semine tuo benedicentur omnes gentes*, Lex Dei dixit. *Ab ortu solis usque ad occasum, sacrificium mundum offertur nomini meo; quoniam glorificatum est nomen meum in gentibus*, per Prophetam Dominus dixit. *Dominabitur à mari usque ad mare, & à flumine usque ad terminos orbis terrarum*, per Psalmum Dominus dixit. *Fructificans & crescens in universo mundo*, per Apostolum Dominus dixit. *Eritis mihi testes in Ierusalem, & in tota Iudæa, & in*

Gen. 26. 4. *Mala. 1. 11.* *Psal. 71. 8.* *Coloss. 1. 6.* *Act. 1. 8.*

[a] Producta fuit hæc epistola in 5. Synodo collat. 5. cùm de Theodoro Mopsuesteno ageretur, quæreretur que an is posset post obitum damnari.

Classis III. An. 417.

Samaria, & usque in fines terræ, Filius Dei ore suo dixit. Cæcilianus Ecclesiæ Carthaginensis episcopus humanis litibus accusatur: Ecclesia Christi in omnibus gentibus constituta, divinis vocibus commendatur. Ipsa pietas, veritas, caritas, nos non permittit contra Cæcilianum eorum hominum accipere testimonium, quos in Ecclesia non videmus cui Deus perhibet testimonium. Qui enim divina testimonia non sequuntur, pondus humani testimonij perdiderunt.

Caput II.

6. Addo quòd Cæciliani caussam, ipsi ad Imperatoris Constantini judicium accusando miserunt; immo verò ipsum Cæcilianum post episcopalia* judicia, ubi eum opprimere non potuerunt, ad supradicti Imperatoris examen, pertinacissimis persecutionibus perduxerunt. Et quod in nobis modò reprehendunt, ut decipiant imperitos, dicentes, non debere Christianos contra inimicos Christi aliquid à Christianis Imperatoribus postulare, ipsi priores fecerunt. Quod etiam in collatione, quam simul apud Carthaginem habuimus, negare non ausi sunt; immo & gloriari ausi sunt, quòd apud Imperatorem majores eorum criminaliter Cæcilianum fuerint insecuti; insuper addentes mendacium, quòd eum illic vicerint fecerintque damnari. Quomodo ergo ipsi non sunt persecutores, qui cùm accusando persecuti sint Cæcilianum, & ab eo fuerint superati, falsam sibi gloriam impudentissimo mendacio arrogare voluerunt, non solùm culpam non putantes, verùm etiam pro sua laude jactantes, si probarent Cæcilianum majoribus suis accusantibus fuisse damnatum? Quemadmodum autem in ipsa collatione modis omnibus victi sint, quoniam valde prolixa sunt Gesta, & tibi aliis rebus Romanæ paci necessariis occupato, multum est ut legantur, * Breviarium eorum tibi legi forsitan poterit, quod credo habere fratrem & coëpiscopum meum Optatum; aut si non habet, potest facillimè accipere de ecclesia Sitifensi: quandoquidem etiam liber iste jam sua prolixitate curis tuis forsitan onerosus est.

7. Hoc enim contigit Donatistis, quod accusatoribus sancti Danielis. Sicut enim in illos leones, sic in istos conversæ sunt leges, quibus innocentem opprimere voluerunt; nisi quòd propter misericordiam Christi, magis pro eis sunt istæ leges, quæ illis videntur adversæ: quoniam multi per illas correcti sunt, & quotidie corriguntur; & se esse correctos, atque ab illa furiosa pernicie liberatos gratias agunt. Et qui oderant diligunt, molestasque sibi fuisse saluberrimas leges, quantum in insania detestabantur, tantùm recepta sanitate gratulantur; & in residuos, cum quibus fuerant perituri, jam simili dilectione nobiscum, ut pariter instemus ne illi pereant, excitantur. Molestus est enim & medicus furenti phrenetico, & pater indisciplinato filio; ille ligando, iste cædendo; sed ambo diligendo. Si autem illos negligant, & perire permittant, ista potiùs mansuetudo falsa, crudelis est. Si enim equus & mulus, quibus non est intellectus, morsibus & calcibus resistunt hominibus, à quibus eorum curanda vulnera contrectantur; & cùm inter dentes eorum & calces sæpe homines periclitentur, & aliquando vexentur, non tamen eos deserunt, donec per dolores & molestias medicinales revocent ad salutem: quanto magis homo ab homine, & frater à fratre, ne in æternum pereat, non est deserendus, qui correctus intelligere potest quantum sibi præstabatur beneficium, qaando se persecutionem perpeti querebatur.

8. Sicut ergo Apostolus dicit, *Infatigabiles cùm tempus habemus, operemur bonum ad omnes.* (Gal. 6. 10.) Qui possunt, catholicorum[a] prædicatorum sermonibus; qui possunt, catholicorum Principum legibus; partim per eos qui divinis admonitionibus, partim per eos qui jussis imperialibus parent, omnes ad salutem vocentur, omnes à pernicie revocentur. Quia & Imperatores, quando pro falsitate contra veritatem constituunt malas leges, probantur bene credentes, & coronantur perseverantes. (Dist. 9. cap. Imperatores, & duobus sequen. 11. q. 3 Imperatores.) Quando autem pro veritate contra falsitatem constituunt bonas leges, terrentur sævientes, & corriguntur intelligentes. Quicumque ergo legibus Imperatorum, quæ contra veritatem Dei feruntur, obtemperare non vult, adquirit grande præmium. Quicumque autem legibus Imperatorum, quæ pro Dei veritate feruntur, obtemperare non vult, adquirit grande supplicium. Nam & temporibus Prophetarum omnes reges, qui in populo Dei non prohibuerunt, nec everterunt quæ contra Dei præcepta fuerant instituta, culpantur; & qui prohibuerunt & everterunt, super aliorum merita laudantur. Et rex Nabuchodonosor, cùm servus esset idolorum, constituit sacrilegam legem, ut simulacrum adoraretur; (Dan. 3. 5.) sed ejus impiæ constitutioni qui obedire noluerunt, piè fideliterque fecerunt. Idem tamen rex, divino correctus miraculo, piam & laudabilem legem pro veritate constituit, (Ibid. 96.) ut quicumque diceret blasphemiam in Deum verum Sidrac, Misac, & Abdenago, cum domo sua penitùs interiret. Hanc legem si qui contemserunt, & id quod fuerat constitutum meritò perpessi sunt, debuerunt dicere quod isti dicunt, se justos esse, quia ex lege regis persecutionem patiebantur: quod utique dicerent, si ita insanirent, sicuti isti insaniunt, qui dividunt membra Christi, & exsufflant Sacramenta Christi, & de persecutione gloriantur; quia prohibentur ista facere legibus Imperatorum, quas constituerunt pro unitate Christi: & jactant fallaciter innocentiam suam, & quam non possunt à Domino accipere, ab hominibus quærunt martyrum gloriam.

9. Veri autem martyres illi sunt, de quibus Dominus ait, *Beati qui persecutionem patiuntur propter justitiam.* (Matt. 5. 10.) Non ergo qui propter iniquitatem, & propter Christianæ unitatis impiam divisionem, sed qui propter justitiam persecutionem patiuntur, hi martyres veri sunt. Nam & Agar passa est persecutionem à Sara, (Genes. 16. 6.) & illa erat sancta quæ faciebat, illa iniqua quæ patiebatur. Numquid huic persecutioni, quam passa est Agar, comparandus est sanctus David, quem persecutus est iniquus Saul? (1. Reg. 19. 20. Ibid. cap. 23. 14.) Valde utique distat, non quia patiebatur, sed quia propter justitiam patiebatur. Et ipse Dominus cum latronibus crucifixus est: (Luca 23. 33.) sed quos passio jungebat, caussa separabat. Ideo in Psalmo vox illa intelligenda est verorum martyrum, volentium se discerni à martyribus falsis, *Iudica me Deus, & discerne caussam meam de gente non sancta.* (Psal. 42. 1.) Non dixit, discerne pœnam meam: sed, *discerne caussam meam.* Potest enim esse impiorum similis pœna, sed dissimilis est martyrum caussa; quorum & illa vox est, *Injustè persecuti sunt me, adjuva me.* (Ps. 118. 86.) Ideo se dignum existimavit, qui adjuvaretur justè, quia illi perse-

[a] Editi, *præceptorum*. At MSS. plerique, *prædicatorum*.

CLASSIS III. AN. 417.

quebantur injustè. Nam si justè illi persequerentur, non fuerat adjuvandus, sed corrigendus.

10. Si autem putant, quòd nemo possit justè aliquem persequi, sicut in collatione dixerunt, illam esse veram Ecclesiam, quæ persecutionem patitur, non quæ facit; omitto dicere quod superiùs commemoravi, quia si ita est ut dicunt, Cæcilianus ad veram Ecclesiam pertinebat, quando eum majores illorum usque ad Imperatoris judicium accusando persequebantur. Nos enim dicimus, ideo illum ad veram Ecclesiam pertinuisse, non quia persecutionem patiebatur, sed quia propter justitiam patiebatur. Illos autem ideo fuisse abalienatos ab Ecclesia, non quia persequebantur, sed quia injustè persequebantur. nos itaque hoc dicimus. Illi verò si non quærunt caussas, quare quisque faciat persecutionem, vel quare patiatur; sed hoc putant esse signum veri Christiani, si persecutionem non faciat, sed patiatur; sine dubio Cæcilianum in ea definitione constituunt, qui non faciebat, sed patiebaur: majores autem suos ab ea definitione foras mittunt, qui faciebant, non patiebantur.

23. q. 4. Si Ecclesia. 11. Sed hoc, ut dixi, omitto: illud dico, Si Ecclesia vera ipsa est, quæ persecutionem patitur, non quæ facit; quærant ab Apostolo, quam Ecclesiam significabat Sara, quando persecutionem faciebat ancillæ. Liberam quippe matrem nostram, (Gal. 4. 26.) cælestem Jerusalem, id est veram Dei Ecclesiam, in illa muliere dicit fuisse figuratam, quæ affligebat ancillam. Si autem meliùs discutiamus, magis illa persequebatur Saram superbiendo, quàm illam Sara coërcendo: (Gen. 16. 6.) illa enim dominæ faciebat injuriam, ista imponebat superbæ disciplinam. Deinde quæro, si boni & sancti nemini faciunt persecutionem, sed tantummodo patiuntur: cujus putant esse in Psalmo vocem, ubi legitur, (Psal. 17. 38.) *Persequar inimicos meos, & comprehendam illos, & non convertar donec deficiant.* Si ergo verum dicere vel agnoscere volumus, est persecutio injusta, quam faciunt impii Ecclesiæ Christi; & est justa persecutio, quam faciunt impiis Ecclesiæ Christi. Ista itaque beata est, quæ persecutionem patitur propter justitiam; (Matt. 5. 10.) illi verò miseri, qui persecutionem patiuntur propter injustitiam. Proinde ista persequitur diligendo, illi sæviendo. Ista ut corrigat, illi ut evertant. Ista ut revocet ab errore, illi ut præcipitent in errorem. Denique ista persequitur inimicos & comprehendit, donec deficiant in vanitate, ut in veritate proficiant: illi autem retribuentes mala pro bonis, quia eis consulimus ad æternam salutem, etiam temporalem nobis conantur auferre; sic amantes homicidia, ut in seipsis ea perficiant, quando in aliis perpetrare non possunt. Sicut enim caritas laborat Ecclesiæ, sic eos ab illa perditione liberare, ut eorum nemo moriatur: sic eorum laborat furor, aut nos occidere, ut suæ crudelitatis pascant libidinem, aut etiam seipsos, ne perdidisse videantur occidendorum hominum potestatem.

CAPUT III.

12. QUI autem nesciunt consuetudinem illorum, putant eos modò seipsos occidere, quando ab eorum insanissima dominatione per occasionem legum istarum, quæ pro unitate sunt constitutæ, tanti populi liberantur. Qui autem sciunt, & ante ipsas leges quid facere soleant, non eorum mirantur mortes, sed recordantur mores: maximè quando adhuc cultus fuerat idolorum, ad paganorum celeberrimas sollemnitates ingentia turbarum agmina veniebant, non ut idola frangerent, sed ut interficerentur à cultoribus idolorum. Nam illud si accepta legitima potestate facere vellent, si quid eis accidisset, possent habere qualemcumque umbram nominis martyrum: sed ad hoc solùm veniebant, ut integris idolis ipsi perimerentur. Nam singuli quique valentissimi juvenes cultores idolorum, quis quot occideret ipsis idolis vovere consueverant. Quidam etiam se trucidandos armatis viatoribus ingerebant, percussuros eos se, nisi ab eis perimerentur, terribiliter comminantes. Nonnumquam & à judicibus transeuntibus extorquebant violenter, ut à carnificibus vel ab officio ferirentur. Unde quidam illos sic illusisse perhibetur, ut eos tamquam percutiendos ligari & dimitti juberet, atque ita eorum impetum incruentus & illæsus evaderet. Jam verò per abrupta præcipitia, per aquas & flammas occidere seipsos, quotidianus illis ludus fuit. Hæc enim eos tria mortis genera diabolus docuit, ut mori volentes, quando non inveniebant quem terrerent, ut ejus gladio ferirentur, per saxa se mitterent, aut ignibus, gurgitibusque donarent. Quis autem illos hæc docuisse credendus est, possidens cor eorum, nisi ille qui & Salvatori nostro, ut se de pinna templi præcipitaret, tamquam de Lege suggessit? (Lucæ 4. 9.) Cujus suggestionem à se utique prohiberent, si magistrum Christum in corde portarent. Sed quia in se diabolo potiùs dederunt locum, aut sic pereunt quemadmodum grex ille porcorum, quem de monte in mare turba dæmonum dejecit: (Marci 5. 13.) aut illis mortibus erepti, & pio matris Catholicæ gremio collecti, ita liberantur, quemadmodum est à Domino liberatus, quem pater ejus à dæmonio sanandum obtulit, dicens, quòd aliquando cadere in aquam, aliquando in ignem, soleret. (Mat. 17. 14.)

13. Unde magna in eos fit misericordia, cùm etiam per istas Imperatorum leges, ab illa secta, ubi per doctrinas dæmoniorum mendaciloquorum mala ista didicerunt, priùs eripiuntur inviti, ut in Catholica postea bonis præceptis & moribus sanentur assueti. Nam multi eorum quorum jam in unitate Christi, pium fidei fervorem caritatemque miramur, cum magna lætitia Deo gratias agunt, quòd illo errore caruerunt, ubi mala ista bona putaverunt: quas gratias modò volentes non agerent, nisi priùs etiam nolentes ab illa nefaria societate discederent. Quid de illis dicamus, qui nobis quotidie confitentur, quòd jam olim volebant esse catholici; sed inter eos habitabant, inter quos id quod volebant esse non poterant per infirmitatem timoris, ubi si unum verbum pro Catholica dicerent, & ipsi & domus eorum funditus everterentur? Quis est tam demens, qui neget istis debuisse per jussa imperialia subveniri, ut de tanto eruerentur malo, dum illi quos timebant timere coguntur, & eodem timore aut etiam ipsi corriguntur, aut certè cùm se correctos esse confingunt, correctis parcunt, à quibus antea timebantur?

14. Si autem seipsos occidere voluerint, ne illi qui liberandi sunt liberentur, & eo modo liberantium terrere pietatem, ut dum timetur ne quidam perditi pereant, non eruantur perditioni, qui vel jam nolebant perire, vel coërciti poterant non perire, quid hîc agit caritas Christiana, præsertim cùm illi, qui suas mortes voluntarias & furiosas minantur, in populorum liberandorum comparatione perpauci sint? Quid agit ergo fraterna dilectio;

CLASSIS III. AN. 417.

utrùm dum paucis transitorios ignes metuit caminorum, dimittit omnes æternis ignibus gehennarum: & tam multos vel jam volentes, vel postea non valentes per catholicam pacem ad vitam venire perpetuam, relinquit in interitum sempiternum, cavendo ne quidam voluntario moriantur interitu, qui vivunt ad impedimentum salutis aliorum, quos non permittunt secundùm Christi doctrinam vivere, ut eos doceant quocumque tempore secundùm consuetudinem doctrinæ diabolicæ ad eas, quæ in illis modò timentur, mortes voluntarias festinare? an potiùs conservat quos potest, etsi sponte pereant quos conservare non potest? Ut enim omnes vivant, ardenter exoptat: sed omnes ne pereant, plus laborat. Gratias autem Domino, quod & apud nos, non quidem in omnibus, sed valde in pluribus locis, & per alias Africæ partes, sine ullis istorum insanorum mortibus, pax catholica cucurrit, & currit. Ibi autem illa funesta contingunt, ubi est tam furiosum & inutile hominum genus, qui & aliis temporibus eadem facere consueverunt.

CAPUT IV.

15. Et priùs quidem quàm istæ leges à catholicis Imperatoribus mitterentur, pacis atque unitatis Christi paulatim doctrina crescebat, & in eam quisque sicut discebat, & volebat, & poterat, ex ipsa parte transibat; cùm tamen apud illos perditorum hominum dementissimi greges in diversis caussis quietem innocentium perturbarent. Quis non dominus servum suum timere compulsus est, si ad illorum patrocinium confugisset? Quis eversori minari saltem audebat? Quis consumtorem apothecarum, quis quemlibet poterat exigere debitorem, auxilium eorum defensionemque poscentem? Timore fustium & incendiorum mortisque præsentis, pessimorum servorum, ut liberi abscederent, tabulæ frangebantur. Extorta debitoribus chirographa reddebantur. Quicumque dura illorum verba contemserant, durioribus verberibus, quod jubebant, facere cogebantur. Innocentium, qui eos offenderant, domus, aut deponebantur ad solum, aut ignibus cremabantur. Quidam patres-familiâs honesto loco nati, & generoso cultu educati, vix vivi post eorum cædes ablati sunt, vel vincti ad molam, & eam in gyrum ducere, tamquam jumenta contemtibilia, verbere adacti sunt. Quod enim de legibus auxilium, à civilibus potestatibus adversùs eos aliquid valuit? quis in præsentia eorum officialis anhelavit? quis, quod illi noluissent, exactor exegit? Quis eos, qui eorum cædibus exstincti sunt, vindicare tentavit, nisi quòd propria de illis pœnas poscebat insania, cùm alii provocandis in se gladiis hominum, quos ut ab eis ferirentur morte terrebant, alii per varia præcipitia, alii per aquas, alii per ignes se in mortes voluntarias usquequaque mittebant, & animas ferales à se sibi illatis suppliciis projiciebant?

16. Horrebant ista plurimi in ipsa superstitione hæretica constituti, & cùm innocentiæ suæ sufficere arbitrarentur, quòd sibi talia displicerent, dicebatur eis à catholicis, Si innocentiam vestram mala ista non polluunt, quomodo dicitis orbem Christianum vel falsis, vel certè ignotis Cæciliani peccatis esse pollutum? Quomodo vos nefario scelere, ab unitate catholica, tamquam ab area dominica separatis, quæ usque ad tempus ventilationis necesse est ut habeat & frumentum in horreo recondendum, & paleam ignibus consumendam?

A Atque ita quibusdam ratio reddebatur, ut aliqui ad unitatem catholicam etiam inimicitias perditorum parati sustinere transirent: sed plures, quamvis id vellent, eos tamen homines, quibus tanta fuerat licentia sæviendi, inimicos facere non audebant. Nonnulli quippe illos, cùm ad nos transissent, crudelissimos passi sunt.

17. Accidit etiam ut apud Carthaginem quemdam diaconum suum, nomine Maximianum, contra episcopum suum superbientem, quidam episcoB porum ejusdem partis facto schismate, & in plebe Carthaginis divisa parte Donati ordinarent episcopum contra episcopum. Quod cùm eorum pluribus displiceret, eumdem Maximianum cum aliis duodecim, qui ejus ordinationi præsentes affuerant, damnaverunt; ceteris autem ad eamdem societatem schismatis pertinentibus, die constituto, facultatem redeundi dederunt. Sed postea ex ipsis duodecim quosdam, & ex illis quibus dilatio data fuerat, post diem positum redeuntes, propter pacem suam C in suis honoribus susceperunt; & quoscumque extra ipsorum communionem damnati baptizaverant, rebaptizare non ausi sunt. Cœpit hoc eorum factum contra illos pro Catholica multùm valere, ut ora eorum penitùs clauderentur. Quæ res cùm (sicut oportebat) ad sanandos ab schismate animos hominum spargeretur instantiùs, & quaquaversum poterat, catholicorum sermonibus ac disputationibus monstraretur, eos pro pace Donati & damnatos suos in honorem suum integrum susceD pisse, & baptismum, quem damnati, vel etiam dilati, foris ab Ecclesia eorum dederant, non ausos fuisse rescindere; & orbi terrarum contra pacem Christi contaminationem nescio quorum objicere peccatorum, & evacuare baptismum in illis quoque ecclesiis datum, unde in Africam venit ipsum Evangelium: plurimi confundebantur, & manifestâ veritate erubescentes corrigebantur, solito crebriùs, & multò magis ubicumque ab eorum sævitia respirabat aliquanta libertas.

E 18. Tum verò illi sic exarserunt, & tantis sunt odiorum stimulis incitati, ut contra eorum insidias atque violentias & apertissima latrocinia, vix ullæ nostræ communionis Ecclesiæ possent esse securæ, vix ulla via tuta, quà iter agerent quicumque adversùs eorum rabiem pacem catholicam prædicarent, eorumque dementiam perspicua veritate convincerent. Usqueadeo prorsus non solùm laicis, vel quibuslibet clericis, sed ipsis quoque episcopis catholicis, quodammodo proponebatur dura condiF tio. Aut enim tacenda erat veritas, aut eorum immanitas perferenda. Sed si veritas taceretur, non solùm nemo fuerat ejus silentio liberandus, sed multi etiam illorum seductione perdendi. Si autem veritatis prædicatione furor eorum ad sæviendum provocaretur, aliquibus liberatis nostrisque firmatis, rursus à sequenda veritate, formido impediret infirmos. Cùm igitur his angustiis affligeretur Ecclesia, quisquis existimat omnia potiùs sustinenda, quàm Dei auxilium, ut per Christianos Imperatores G ferretur, fuisse poscendum, parum adtendit non bonam de hac negligentia reddi potuisse rationem.

CAPUT V. 23. q. 4. *Si Ecclesia*

19. Quod enim dicunt, qui contra suas impietates leges justas institui nolunt, non petiisse à regibus terræ Apostolos talia, non considerant aliud fuisse tunc tempus, & omnia suis temporibus agi. Quis enim tunc in Christum crediderat Imperator, qui ei pro pietate contra impietatem

CLASSIS III. AN. 417.

leges ferendo serviret, quando adhuc illud propheticum complebatur; *Quare fremuerunt gentes; & populi meditati sunt inania? Adstiterunt reges terræ, & principes convenerunt in unum adversùs Dominum, & adversùs Christum ejus.* (Psal. 2. 1.) Nondum autem agebatur, quod paulò pòst in eodem Psalmo dicitur, *Et nunc reges intelligite, erudimini qui judicatis terram. Servite Domino in timore, & exsultate ei cum tremore.* (Ibid. 10.) Quomodo ergo reges Domino serviunt in timore, nisi ea quæ contra jussa Domini fiunt, religiosâ severitate prohibendo atque plectendo? Aliter enim servit, quia homo est, aliter quia etiam rex est. Quia homo est, ei servit vivendo fideliter: quia verò etiam rex est, servit leges justa præcipientes & contraria prohibentes, convenienti vigore sanciendo. Sicut servivit Ezechias, lucos & templa idolorum, & illa excelsa quæ contra præcepta Dei fuerant constructa destruendo. (4. Reg 18. 4.) sicut servivit Josias, talia & ipse faciendo. (4. Reg. 23. 4. 5.) sicut servivit rex Ninivitarum, universam civitatem ad placandum Dominum compellendo. (Jona 3. 6.) sicut servivit Darius, idolum frangendum in potestatem Danieli dando, & inimicos ejus leonibus ingerendo. (Dan. 14. 21. & 41.) sicut servivit Nabuchodonosor, de quo jam diximus, omnes in regno suo positos à blasphemando Deo lege terribili prohibendo. (Dan. 3. 96.) In hoc ergo serviunt Domino reges, in quantum sunt reges, cùm ea faciunt ad serviendum illi, quæ non possunt facere nisi reges.

20. Cùm itaque nondum reges Domino servirent temporibus Apostolorum, sed adhuc meditarentur inania adversùs Dominum & adversùs Christum ejus, ut Prophetarum prædicta omnia complerentur, non utique tunc possent impietates legibus prohiberi, sed potiùs exerceri. Sic enim ordo temporum volvebatur, ut & Judæi occiderent prædicatores Christi, putantes se officium Deo facere, sicut prædixerat Christus, (Johan. 16. 2.) & gentes fremerent adversùs Christianos, & omnes patientia Martyrum vinceret. Postea verò quàm cœpit impleri quod scriptum est, *Et adorabunt eum omnes reges terræ, omnes gentes servient illi*; (Psal. 71. 11.) quis mente sobrius regibus dicat, Nolite curare in regno vestro à quo teneatur vel oppugnetur Ecclesia Domini vestri; non ad vos pertineat, in regno vestro quis velit esse sive religiosus, sive sacrilegus; quibus dici non potest, Non ad vos pertineat, in regno vestro quis velit pudicus esse, quis impudicus? Cur enim cùm datum sit divinitus homini liberum arbitrium, adulteria legibus puniantur, & sacrilegia permittantur? An fidem non servare levius est animam Deo, quàm feminam viro? Aut si ea quæ non contemtu, sed ignorantiâ religionis commmittuntur, mitiùs vindicanda, numquid ideo negligenda sunt?

CAPUT VI.

21. MELIUS est quidem, (quis dubitaverit?) ad Deum colendum doctrinâ homines duci, quàm pœnæ timore vel dolore compelli. Sed non quia isti meliores sunt, ideo illi qui tales non sunt, negligendi sunt. Multis enim profuit (quod experimentis probavimus & probamus) priùs timore vel dolore cogi, ut postea possent doceri, aut quod jam verbis didicerant, opere sectari. Proponunt nobis quidam sententiam cujusdam sæcularis auctoris, qui dixit, *Pudore & liberalitate liberos retinere, satius esse credo, quàm metu.* (Terent. in Adelph. Scen. 1. Act. 1.) Hoc quidem verum est, sed sicut meliores sunt quos dirigit amor, ita plures sunt quos corrigit timor. Nam ut de ipso auctore

A istis respondeatur, apud illum etiam legunt: *Tu nisi malo coactus, rectè facere nescis.* Porrò autem Scriptura divina, & propter illos meliores dixit, *Timor non est in caritate, sed perfecta caritas foras mittit timorem.* (1. Johan. 4. 18.) & propter hos inferiores, qui plures sunt, ait, *Verbis non emendabitur servus durus; si enim & intellexerit, non obediet.* (Prov. 29. 19.) Cùm dixit, verbis eum non emendari, non eum jussit deseri, sed tacitè admonuit unde debeat emendari. Alioquin non diceret, *Verbis non emendabitur*; sed tantum-

B modo diceret, non emendabitur. Alio quippe loco dicit, non solùm servum, sed etiam filium indisciplinatum plagis esse coërcendum; & magno fructu. Nam *Tu quidem*, inquit, *percutis eum virgâ, animam verò ejus liberabis à morte.* (Prov. 23. 14.) Et alibi dicit, *Qui parcit baculo, odit filium suum.* (Prov. 13. 24.) Da enim qui rectâ fide veroque intellectu, totis animæ suæ viribus dicat, *Sitivit anima mea ad Deum vivum, quando veniam, & apparebo ante faciem Dei:* (Psal. 41. 3.) & huic tali, non solùm temporalium pœnarum, vel

C imperialium legum, sed nec gehennarum timor est necessarius, cui tam desiderabile bonum est adhærere Deo, ut non solùm ab illa felicitate alienari, tamquam magnum supplicium perhorrescat, verùm etiam differri molestè ferat. Sed tamen antequam dicant boni filij, *Concupiscentiam habemus dissolvi, & esse cum Christo*; (Phil. 1. 23.) multi priùs tamquam mali servi, & quodammodo improbi fugitivi, ad Dominum suum temporalium flagellorum verbere revocantur.

D 22. Quis enim nos potest ampliùs amare quàm Christus, qui animam suam posuit pro ovibus suis? (23. q. 4. Quia nos. Johan. 15. 13.) Et tamen cùm Petrum & alios Apostolos solo verbo vocasset, (Marci 1. 16. Matt. 4. 18.) Paulum priùs Saulum, Ecclesiæ suæ postea magnum ædificatorem, sed horrendum antea vastatorem, non solùm voce compescuit, verùm etiam potestate prostravit, (Act. 9. 4.) atque [a] ut in infidelitatis tenebris sævientem ad desiderandum lumen cordis urgeret, priùs corporis cæcitate percussit. Si pœna illa non esset, non ab ea postmodum sanaretur.

E Et quando apertis oculis nihil videbat, (Ibid. 18.) si eos salvos haberet, non ad impositionem manus Ananiæ, ut eorum aperiretur obtutus, tamquam squamas, quibus clausus fuerat, inde cecidisse Scriptura narraret. Ubi est quod isti clamare consueverunt, Liberum est credere, vel non credere? cui vim Christus intulit? quem coëgit? (23. q. 6. Schismatici.) Ecce habent Paulum apostolum, agnoscant in eo priùs cogentem Christum, & postea docentem; priùs ferientem, & postea consolantem. (1 Cor. 15. 10.) Mirum est autem quomodo ille qui

F pœnâ corporis ad Evangelium coactus intravit, plus illis omnibus, qui solo verbo vocati sunt, in Evangelio laboravit; & quem major timor compulit ad caritatem, ejus perfecta caritas foras misit timorem. (1. Johan. 4. 18.)

23. Cur ergo non cogeret Ecclesia perditos filios ut redirent, si perditi filij coëgerunt alios ut perirent? Quamvis etiam illos, quos non coëgerunt, sed tantummodo seduxerunt, si per terribiles, sed salubres leges, in ejus gremium revocentur, blan-

G diùs pia mater amplectitur, & de illis multo ampliùs, quàm de his quos numquam perdiderat, gratulatur. An non pertinet ad diligentiam pastoralem, etiam illas oves, quæ non violenter ereptæ, sed blandè leniterque seductæ, à grege aberraverint, & ab alienis cœperint possideri, inventas ad ovile dominicum, si resistere voluerint, flagello-

[a] MSS. decem, *Atque infidelitatis tenebris sævientem ut ad desiderandum lumen cordis surgeret.*

Classis III. An. 417. rum terroribus, vel etiam doloribus revocare: præsertim quoniam si apud fugitivos servos & prædones fecunditate multiplicentur, plus habet juris quòd in eis dominicus caracter agnoscitur; qui in eis quos suscipimus, nec tamen rebaptizamus, minimè violatur? Sic enim error corrigendus est ovis, ut non in ea corrumpatur signaculum Redemtoris. Neque enim si quisquam regio caractere à signato desertore signetur, & [a] accipiant indulgentiam, atque ille redeat ad militiam, ille autem esse in militia, in qua nondum erat, incipiat, in aliquo eorum character ille rescinditur, ac non potiùs in ambobus agnoscitur, & honore debito, quoniam regius est, approbatur. Quia ergo non possunt malum esse ostendere quò coguntur, nec ad bonum se cogi oportere contendunt. Sed à Christo coactum ostendimus Paulum: imitatur itaque Ecclesia in istis cogendis Dominum suum, quæ priùs ut neminem cogeret exspectavit, ut de fide regum atque gentium prædicatio prophetica compleretur.

24. Etiam hinc enim non absurdè intelligitur 1 Cor. 10. 6. illa apostolica sententia, ubi Paulus beatus dicit, *Parati ulcisci omnem inobedientiam cùm completa fuerit prior obedientia vestra.* Unde & ipse Dominus ad magnam cœnam suam priùs adduci jubet convivas, postea cogi. Nam cùm ei servi sui respondissent, Luc. 14. 23. *Domine, factum est quod jussisti, & adhuc est locus. Exite*, inquit, *in vias & sepes, & quoscumque inveneritis, cogite intrare.* In illis ergo, qui leniter primò adducti sunt, completa est prior obedientia: in istis autem, qui coguntur, inobedientia coërcetur. Nam quid est, *cogite intrare*; cùm primò dictum esset, *adducite*, & responsum esset, *Factum est quod jussisti, & adhuc est locus?* Si miraculorum terroribus cogendos voluisset intelligi; magis ad eos, qui priùs vocati sunt, divina miracula multa facta sunt, maximè ad Judæos de quibus dictum est, 1 Cor. 1. 22. *Judæi signa petunt.* In ipsis quoque gentilibus talia temporibus Apostolorum miracula Evangelium commendaverunt, ut si talibus cogi juberentur, priores, ut dixi, potiùs convivæ coacti esse meritò crederentur. Quapropter si potestate quam per religionem ac fidem regum, tempore quo debuit, divino munere accepit Ecclesia, hi qui inveniuntur in viis & in sepibus, id est in hæresibus & schismatibus coguntur intrare, non quia coguntur reprehendant, sed quò cogantur, adtendant. Convivium Domini, unitas est corporis Christi, non solùm in sacramento altaris sed etiam in vinculo pacis. De ipsis sanè possumus verissimè dicere, quòd neminem cogant ad bonum. Quoscumque enim cogunt, non cogunt nisi ad malum.

Classis III. 25. Verumtamen antequam istæ leges, quibus ad convivium sanctum coguntur intrare, in Africam mitterentur, nonnullis fratribus videbatur, in quibus & ego eram, quamvis Donatistarum rabies usquequaque sæviret, non esse petendum ab Imperatoribus, ut ipsam hæresim juberent omnino non esse, pœnam constituendo eis, qui in illa esse voluissent: sed hoc potiùs constituerent, ut eorum furiosas violentias non paterentur, qui veritatem catholicam vel prædicarent loquendo, vel legerent constituendo. Quod eo modo fieri aliquatenus posse arbitrabamur, si legem piissimæ memoriæ Theodosij, quam generaliter in omnes hæreticos promulgavit, *ut quisquis eorum episcopus vel clericus ubilibet esset inventus, decem libris auri multaretur*, expressiùs in Donatistas, qui se negabant hæreticos, ita confirmarent, ut non omnes eâ multâ ferirentur, sed in quorum regionibus aliquas violentias à clericis, vel à Circumcellionibus, vel populis eorum, Ecclesia catholica pateretur: ut scilicet post protestationem catholicorum, qui fuissent ista perpessi, jam curâ ordinum ad persolvendam multam episcopi sive ministri ceteri tenerentur. Ita enim existimabamus eis territis, & nihil tale facere audentibus, posse liberè doceri & teneri catholicam veritatem, ut ad eam cogeretur nemo, sed eam qui sine formidine vellet sequeretur, ne falsos & simulatores catholicos haberemus. Et quamvis aliis fratribus aliud videretur, jam ætate gravioribus, vel multarum civitatum & locorum exempla [b] cernentibus, ubi firmam & veram catholicam videbamus, quæ tamen ibi talibus beneficiis Dei constituta esset atque firmata, dum per priorum Imperatorum leges ad communionem homines catholicam cogerentur: obtinuimus tamen ut illud potiùs, quod dixi, ab Imperatoribus peteretur; decretum est in concilio * nostro, legati ad Comitatum missi sunt. Classis III. An. 417. Lex Theodosij senioris in hæreticos. * Carthagin. an. 404. die 26. Junij.

26. Sed Dei major misericordia, qui sciret, harum legum terror & quædam medicinalis molestia quàm multorum esset pravis vel frigidis animis necessaria, & illi duritiæ, quæ verbis emendari non potest, sed tamen aliquantula severitate disciplinæ potest, id egit ut legati nostri quod susceperant obtinere non possent. Jam enim nos prævenerant ex aliis locis quædam episcoporum querelæ gravissimæ, qui mala fuerant ab ipsis multa perpessi, & à suis sedibus exturbati, præcipuè horrenda & incredibilis cædes Maximiani episcopi catholici Ecclesiæ [c] Bagaiensis effecit, ut nostra legatio jam quid ageret, non haberet. Jam enim lex fuerat promulgata, ut tantæ immanitatis hæresis Donatistarum, cui crudeliùs parci videbatur quàm ipsa sæviebat, non tantùm violenta esse, sed omnino esse non sineretur impunè: non tamen supplicio capitali, propter servandam etiam circa indignos mansuetudinem Christianam, sed pecuniariis damnis propositis, & in episcopos vel ministros eorum exsilio constituto.

27. Supradictum quippe episcopum Bagaiensem, quoniam apud ordinarium judicem, dictâ inter partes sententiâ, obtinuerat * basilicam, quàm illi, cùm catholica esset, invaserant, stantem ad altare irruentes horrendo impetu & furore crudeli, fustibus & cujuscemodi telis, lignis denique ejusdem altaris effracti immaniter ceciderunt; pugione etiam percusserunt in inguine; quo vulnere sanguis effluens eum exanimem redderet, nisi ei ad vitam major sævitia eorum profuisset. Nam cùm graviter sauciatum per terram insuper traherent, exundanti venæ pulvis obstrusus [d] sanguinem abstinuit, cujus effusione ibat in mortem. Deinde cùm ab eis tandem relictum, nostri cum Psalmis auferre tentarent, illi irâ ardentiore succensi, eum de portantium manibus abstulerunt, malè multatis fugatisque catholicis; quos ingenti multitudine superabant, & facilè sæviendo terrebant. Inde in quam- * Fundi Calvianensis lib. 3. cont. Cresconium c. 43.

[a] Editi, *accipiat.* MSS. verò, *accipiant*, scilicet, qui signat, & qui signatur.

[b] Sic unus è Vaticanis MSS. Alter, *narrantibus.* Editi autem, *currentibus.*

[c] In excusis, *Vagiensis.* In MSS. aliquot, *Vaginensis.* In aliis plerisque, *Vagaiensis*: scilicet mutato B. in V. cùm scribendum sit, *Bagaiensis.* Consule not. in epist. 88 n. 8. & lib. 3. cont. Cresconium c. 43.

[d] Lov. *sanguine obtinuit.* Bad. Am. & Er. *sanguinem obstinuit.* At MSS. propè omnes sanguinem *abstinuit.*

Classis III. An. 417.

dam turrem levatum, jam defecisse arbitrantes, A cùm ille adhuc viveret, abjecerunt. Sed quodam molli aggere exceptus, & à quibusdam nocte transeuntibus per lucernam conspectus, agnitus atque collectus, & ad religiosam domum apportatus, adhibitâ magnâ curâ, post multos dies ab illa desperatione recreatus est: occisum eum tamen fama scelere Donatistarum etiam trans mare nuntiaverat: quò posteaquam venit, & vita ejus inopinatissima apparuit, cicatricibus suis, tam multis, tam ingentibus, tam recentibus, non frustra famam mortuum se nuntiasse monstravit. B

23.q.3. Maximianus. 28. Auxilium ergo petivit ab Imperatore Christiano, non tam sui ulciscendi caussâ quàm tuendæ ecclesiæ sibi creditæ. Quod si prætermisisset, non ejus fuisset laudanda patientia, sed negligentia meritò culpanda. Neque enim & apostolus Paulus vitæ suæ transitoriæ consulebat, sed Ecclesiæ Dei, (Act. 23.17.) quando contra illos, qui eum occidere conspiraverant, consilium illorum tribuno ut proderetur effecit. Unde factum est ut eum ad locum quò fuerat C perducendus, deduceret miles armatus, ne illorum pateretur insidias. (Act. 22.25.) Romanas etiam leges implorare minimè dubitavit, civem Romanum se esse proclamans, quos tunc affligi verberibus non licebat. Itemque ne Judæis eum interimere cupientibus traderetur, (Act. 25.11.) Cæsaris poposcit auxilium, Romani quidem principis, sed non Christiani. Ubi satis ostendit quid facere postea deberent Christi dispensatores, quando Imperatores Christianos periclitante Ecclesiâ reperirent. Hinc ergo factum est, ut Im- D perator religiosus & pius perlatis in notitiam suam talibus caussis, mallet piissimis legibus illius impietatis errorem omnino corrigere, & eos, qui contra Christum Christi signa portarent, ad unitatem catholicam terrendo & coërcendo redigere, quàm sæviendi tantummodo auferre licentiam, & errandi ac pereundi relinquere.

29. Jam verò cùm ipsæ leges venissent in Africam, præcipuè illi qui quærebant occasionem, aut sævitiam furentium metuebant, aut suos verecun- E dabantur offendere, ad Ecclesiam continuò transierunt. Multi etiam qui sola illic à parentibus tradita consuetudine tenebantur, qualem verò caussam ipsa hæresis haberet, numquam antea cogitaverant, numquam quærere & considerare voluerant; mox ubi cœperunt advertere, & nihil in ea dignum invenire, propter quod tanta damna paterentur, sine ulla difficultate catholici facti sunt. Docuit enim eos sollicitudo, quos negligentes securitas fecerat. Istorum autem omnium præcedentium auctorita- F tem & persuasionem secuti sunt multi, qui minùs idonei erant per seipsos intelligere, quid distaret inter Donatistarum errorem, & catholicam veritatem.

30. Ita cùm magna agmina populorum vera mater in sinum gaudens reciperet, remanserunt turbæ duræ, & in illa peste infelici animositate sistentes. Ex his quoque plurimi simulando communicaverunt, alij paucitate latuerunt. Sed illi qui simulabant paulatim assuescendo, & prædicatio- G nem veritatis audiendo, maximè post collationem & disputationem, quæ inter nos & episcopos eorum apud Carthaginem fuit, ex magna parte correcti sunt. In quibusdam verò locis, ubi pertinacior & impacatior prævaluit multitudo, cui resistere non poterant pauciores quorum erat melior de communione sententia, aut turbæ auctoritati paucorum potentiorum subditæ in malam partem obtemperarunt, aliquanto diutiùs laboratum est. Ex his sunt in quibus adhuc laboratur, in quo labore multa catholici, & maximè episcopi & clerici horrenda & dura perpessi sunt, quæ commemorare longum est; quando quorumdam & oculi exstincti sunt, & cujusdam episcopi manus & lingua præcisa est: nonnulli etiam trucidati sunt. Taceo crudelissimas cædes, & domorum deprædationes, per nocturnas aggressiones & incendia, non solùm privatorum habitaculorum, verùm etiam ecclesiarum, in quas flammas non defuerunt qui & codices dominicos mitterent.

31. Sed nos hujusmodi afflictos malis, consequens consolatus est fructus. Nam ubicumque à perditis ista commissa sunt, ibi ferventiùs atque perfectiùs unitas Christiana profecit, & uberiùs laudatur Dominus, qui donare dignatus est, ut servi ejus passionibus suis lucrarentur fratres suos, & oves ejus mortifero errore dispersas in pacem salutis æternæ suo sanguine congregarent. Potens est Dominus & misericors, quem quotidie rogamus ut etiam ceteris det pænitentiam, & resipiscant de diaboli laqueis, à quo captivi tenentur secundùm ipsius voluntatem. (2. Tim. 2. 26.) Qui non quærunt nisi unde nobis calumnientur, & retribuant mala pro bonis: quia nec intelligere noverunt, quem circa eos animum dilectionemque servemus, & quomodo eos velimus secundùm Domini præceptum, quod per Ezechielem prophetam pastoribus dedit, revocare errantes, & perditos invenire. (Ezech. 34.4.)

Caput VIII.

32. Illi autem quod & alibi aliquando diximus, & quod nobis faciunt, sibi non imputant: & quod sibi faciunt, nobis imputant. Quis enim nostrûm velit non solùm aliquem illorum perire, verùm etiam aliquid perdere? (23.q.5. Quis enim.) Sed si aliter non meruit pacem habere domus David, nisi Absalon filius ejus in bello, quod contra patrem gerebat, fuisset exstinctus, (2. Reg. 18. 14.) quamvis magnâ curâ mandaverit suis, ut eum quantum possent vivum salvumque servarent, ut esset cui pænitenti paternus affectus ignosceret, quid ei restitit, nisi perditum flere, & sui regni pace acquisita suam mæstitiam consolari? Sic ergo catholica mater bellantibus adversùs eam quibus aliis quàm filiis suis, quia utique ex ipsa magna arbore, quæ ramorum suorum porrectione toto orbe diffunditur, iste in Africa ramusculus fractus est, cùm eos caritate parturiat ut redeant ad radicem, sine qua veram vitam habere non possunt, si aliquorum perditione ceteros tam multos colligit, præsertim quia isti non sicut Absalon casu bellico, sed spontaneo magis interitu pereunt, dolorem materni cordis lenit & sanat tantorum liberatione populorum. Quorum si videas in Christi pace lætitias, frequentias, alacritates, & ad hymnos audiendos & canendos, & ad verbum Dei percipiendum celebres hilaresque conventus, multorumque in eis cum dolore magno recordationem præteriti erroris, & cum gaudio considerationem cognitæ veritatis, & cum indignatione & detestatione mendacium magistrorum, quod modò cognoscant de nostris sacramentis quàm falsa jactaverint; multorum etiam in eis confessiones, quòd olim vellent esse catholici, nec inter homines tanti furoris auderent: horum ergo populorum congregationes per plurimas Africæ regiones ab illa perditione liberatorum, si sub uno conspectu videres, tunc diceres nimiæ fuisse crudelitatis, si dum timeretur ne

ne homines desperati, & istorum innumerabili multitudini nulla æstimatione comparandi, suis & voluntariis ignibus cremarentur, isti in æternum perdendi & sempiternis ignibus cruciandi relinquerentur.

33. Si enim duo aliqui in una domo habitarent, quam certissimè sciremus esse ruituram, nobisque id prænuntiantibus nollent credere, atque in ea manere persisterent, si eos inde possemus eruere vel invitos, quibus imminentem illam ruinam postea demonstraremus, ut redire ulteriùs sub ejus periculum non auderent, puto nisi faceremus, non immeritò crudeles dijudicaremur. Porrò si unus illorum nobis diceret, Quando intraveritis eruere nos, meipsum continuò trucidabo; alter autem nec exire quidem inde, nec erui vellet, sed neque necare se auderet; quid eligeremus, utrùm ambos ruinæ opprimendos relinquere, an uno saltem per misericordem nostram operam liberato, alterum non nostrâ culpâ, sed suâ potiùs interire? Nemo est tam infelix, qui non quid fieri in talibus caussis oporteat, facillimè judicet. Et de duobus hominibus uno scilicet perdito, & uno liberato similitudinem istam proposui. Quid ergo sentiendum est de quibusdam paucis perditis, & innumerabili multitudine populorum liberatorum? Non enim vel tot sunt illi homines qui sua voluntate pereunt, quot liberantur per istas leges ab illa pestifera æternaque pernicie fundi, pagi, vici, castella, municipia, civitates.

34. Si autem diligentiùs rem de qua loquimur cogitemus, puto quòd si plurimi essent in domo ruitura, & inde saltem unus liberari posset, atque id cùm facere conaremur, alij seipsos præcipitio necarent, dolorem de ceteris nostrum, de unius saltem salute consolaremur; non tamen, ne seipsos alij perderent, perire universos nullo liberato permitteremus. Quid igitur de opere misericordiæ, quod pro vita æterna adipiscenda, & pœna æterna vitanda, hominibus debemus impendere, judicandum est; si pro salute ista non solùm temporali, sed etiam brevi, ad ipsum tempus exiguum liberanda, sic nos hominibus subvenire, ratio vera & benigna compellit?

35. Quod autem nobis objiciunt, quòd res eorum concupiscamus & auferamus: utinam catholici fiant, & non solùm quæ dicunt sua, sed etiam nostra, in pace nobiscum & caritate possideant. Usqueadeo autem calumniandi cupiditate cæcantur, ut non adtendant quàm sint inter se contraria quæ loquuntur. Ipsi certè dicunt, & invidiosissimè sibi conqueri videntur, quòd eos in nostram communionem violento legum imperio coarctamus. Hoc utique nullo modo faceremus, si res eorum possidere vellemus. Quis avarus quærit compossessorem? Quis dominandi cupiditate inflammatus, vel fastu dominationis elatus desiderat habere consortem? Ipsos certè adtendant quondam suos, jam nostros socios & fraterna nobis dilectione conjunctos, quemadmodum sua teneant, non solùm quæ habebant, sed etiam nostra quæ non habebant. Quæ tamen, si pauperum compauperes sumus, & nostra sunt & illorum: si autem privatim, quæ nobis sufficiant, possidemus, non sunt illa nostra, sed pauperum quorum procurationem quodammodo gerimus, non proprietatem nobis usurpatione damnabili vindicamus.

36. Quidquid ergo nomine ecclesiarum partis Donati possidebatur, Christiani Imperatores * legibus religiosis cum ipsis ecclesiis ad Catholicam transire jusserunt. Cùm ergo nobiscum sint earumdem ecclesiarum pauperes, qui eisdem possessiunculis alebantur; ipsi potiùs foris positi, desinant concupiscere aliena; sed intrent in unitatis societatem, ut pariter gubernemus, non illa tantùm quæ dicunt sua, verùm etiam quæ dicuntur & nostra. Scriptum est enim, *Omnia vestra sunt, vos autem Christi, Christus autem Dei.* Sub illo capite, in uno ejus corpore unum simus, & de istis talibus rebus faciamus quod scriptum est in Actibus Apostolorum; *Erat illis anima una & cor unum; & nemo dicebat aliquid proprium, sed erant illis omnia communia.* Amemus quod cantamus, *Ecce quàm bonum & quàm jocundum, habitare fratres in unum:* ut sic experiantur & sciant quàm veraciter ad eos clamet mater Catholica, quod scribit beatus Apostolus ad Corinthios; *Non quæro quæ sunt vestra, sed vos.*

[Classis III. An. 417. * In cod. Theod. l. 52. de hæreticis. — 1. Cor. 3. 22. & 23. — Act. 4. 32. — Psal. 132. 1. — 2. Cor. 12. 14.]

37. Si autem consideremus quod dictum est in libro Sapientiæ, *Ideo justi tulerunt spolia impiorum:* item quod legitur in Proverbiis, *Thesaurizantur autem justis divitiæ impiorum;* tunc videbimus non esse quærendum, qui habeant res hæreticorum, sed qui sint in societate justorum. Scimus quidem illos tantam sibi arrogare justitiam, ut eam se jactent non solùm habere, sed etiam aliis hominibus dare. A se quippe dicunt justificari eum, quem baptizaverint; ubi nihil eis restat, nisi dicere illi qui baptizatur ab eis, ut in baptizatorem suum credat. Cur enim non faciat, quando Apostolus dicit, *Credenti in eum qui justificat impium, deputatur fides ejus ad justitiam?* In ipsum ergo credat, si eum ipse justificat, ut deputetur fides ejus ad justitiam. Sed puto quòd etiam ipsi seipsos horreant, si tamen ista vel cogitare dignantur. Justus enim & justificans non est, nisi Deus. Potest autem & de istis dici quod dicit Apostolus de Judæis, *quia ignorantes Dei justitiam, & suam volentes constituere, justitiæ Dei non sunt subjecti.*

[Sap. 10. 19. — Prov. 13. 22. sec. LXX. — 23. q. 7. Quemadmodum. — Rom. 4. 5. — Rom. 10. 3.]

38. Absit autem ut quisquam nostrûm ita se justum dicat, ut aut suam justitiam velit constituere, id est quasi à seipso sibi datam, cùm dicatur ei, *Quid enim habes, quod non accepisti?* aut sine peccato se esse jactare audeat in hac vita, sicut ipsi in nostra collatione dixerunt in ea se esse Ecclesia, quæ jam non habet maculam aut rugam aut aliquid hujusmodi: nescientes hoc modò in eis compleri, qui vel post baptismum continuò, vel dimissis debitis, quæ dimittenda in oratione poscuntur, de hoc exeunt corpore: in tota verò Ecclesia tunc futurum, ut sit omnino non habens maculam aut rugam, aut aliquid ejusmodi, quando dicendum erit, *Ubi est mors victoria tua? Ubi est mors aculeus tuus? Aculeus enim mortis est peccatum.*

[1. Cor. 4. 7. — Eph. 5. 27. — Ecclesia quando sine macula & ruga.]

39. In hac autem vita, ubi corpus quod corrumpitur aggravat animam, si Ecclesia eorum jam talis est, non ergo dicant Deo, quòd Dominus nos orare docuit, *Dimitte nobis debita nostra.* Cùm enim in baptismo cuncta dimissa sunt, ut quid hoc poscit Ecclesia, si jam etiam in hac vita non habet maculam, aut rugam, aut aliquid hujusmodi? Contemnant & Apostolum Johannem clamantem in epistola sua, *Si dixerimus quia peccatum non habemus, nosipsos decipimus, & veritas in nobis non est. Si autem confessi fuerimus peccata nostra, fidelis est & justus, qui dimittat nobis peccata, & mundet nos ab omni iniquitate.* Propter hanc spem dicit universa

[1. Johan. 1. 8.]

Classis III. an. 417. Ecclesia, *Dimitte nobis debita nostra*, ut non superbientes, sed confitentes mundet nos ab omni iniquitate, atque ita sibi Dominus Christus exhibeat in illa die gloriosam Ecclesiam non habentem maculam aut rugam, aut aliquid ejusmodi; quam modò *mundat lavacro aquæ in verbo:* quia neque aliquid remanet in baptismo, quod non dimittatur omnium præteritorum peccatorum; (si tamen ipse baptismus non frustra foris habeatur, sed aut intus detur, aut si jam foris datus est, non foris cum illo remaneatur:) & quidquid ab eis, qui post acceptum baptismum hîc vivunt, infirmitate humana contrahitur quarumcumque culparum, PROPTER IPSUM LAVACRUM DIMITTITUR. Neque enim aliquid prodest non baptizato dicere, Dimitte nobis debita nostra.

Matt. 6.12. Eph. 5.27.

40. Ita modò mundat Ecclesiam suam lavacro aquæ in verbo, ut tunc eam sibi exhibeat non habentem maculam aut rugam, aut aliquid ejusmodi, totam scilicet pulcram atque perfectam, quando absorbebitur mors in victoriam. Nunc ergo in quantum viget in nobis quòd ex Deo nati sumus, ex fide viventes, justi sumus. In quantum autem reliquias mortalitatis ex Adam trahimus, sine peccato non sumus. Et illud enim verum est, *Qui natus est ex Deo, non peccat:* & illud verum est, *Si dixerimus quia peccatum non habemus, nosipsos decipimus, & veritas in nobis non est.* Dominus itaque Christus & justus est, & justificans: nos autem justificati gratis per gratiam ipsius. Non autem justificat nisi corpus suum, quod est Ecclesia. Et ideo si corpus Christi tollit spolia impiorum, & corpori Christi thesaurizantur divitiæ impiorum, non debent impij foris remanere, ut calumnientur, sed intrare potiùs ut justificentur.

1. Cor. 15.54. 1. Johan. 3.9. 1. Johan. 1.8. Rom. 3.24. 23. q. 7. Quemadmodum.

41. Unde & illud quod de die judicij scriptum est, *Tunc stabunt justi in magna constantia adversùs eos, qui se angustiaverunt, & abstulerunt labores eorum,* non utique sic intelligendum est, quia stabit Chananæus adversùs Israël, cùm Chananæi abstulerit labores Israël; sed stabit Nabuthæus adversùs Achab, quoniam labores Nabuthæi abstulit Achab. Chananæus quippe impius, Nabuthæus justus. Eodem modo non stabit paganus adversùs Christianum, qui abstulit labores ejus, quando idolorum exspoliata vel * diruta sunt templa; sed stabit Christianus adversùs paganum, qui abstulit labores ejus, quando Martyrum strata sunt corpora. Sic ergo non stabit hæreticus adversùs catholicum, qui abstulit labores ejus, quando prævaluerunt leges catholicorum Imperatorum; sed stabit catholicus adversùs hæreticum, qui abstulit labores ejus, quando furores prævalebant impiorum Circumcellionum. Ipsa quippe scriptura solvit quæstionem, quæ non ait, Tunc stabunt homines, sed *Tunc stabunt justi.* Et ideo *in magna constantia*, quia in bona conscientia.

Sap. 5.1. * al. donata.

42. Justus autem hîc nemo est justitiâ suâ, id est, tamquam sibi à seipso factâ; sed, ut dicit Apostolus, *Sicut unicuique Deus partitus est mensuram fidei.* Sequitur autem & adjungit, *Sicut enim in uno corpore multa membra habemus, omnia autem membra non eumdem actum habent: ita multi unum corpus sumus in Christo.* Ac per hoc nemo potest esse justus, quamdiu fuerit ab unitate hujus corporis separatus. Quemadmodum enim membrum si præcidatur ab hominis vivi corpore, non potest tenere spiritum vitæ: sic homo qui præciditur de Christi justi corpore, nullo modo potest spiritum tenere justitiæ, etiamsi figuram membri teneat, quam sumsit in corpore. In hujus ergo compagem corporis veniant, & labores suos non dominandi cupiditate, sed bene utendi pietate possideant. Nos autem voluntatem nostram, ut jam dictum est, ab hujus cupiditatis sordibus, quolibet inimico judicante purgamus, quando eos ipsos quorum labores dicuntur, ut nobiscum & illis & nostris in societate catholica utantur, quantum valemus inquirimus.

Rom. 12.3. Ibid. 4.

Caput X.

43. Sed hoc est, inquiunt, quod nos movet: Si injusti sumus, quare nos quæritis? Quibus respondemus, Quærimus vos injustos, ne permaneatis injusti. Quærimus perditos, ut de inventis gaudere possimus, dicentes, Mortuus erat frater & revixit, perierat & inventus est. Quare ergo me, inquit, non baptizas, ut abluas à peccatis? Respondeo, Quia non facio injuriam characteri Imperatoris, cùm errorem corrigo desertoris. Quare, inquit, apud te vel pænitentiam non ago? Immo nisi egeris, salvus esse non poteris. Quomodo enim gaudebis te esse correctum, nisi doleas fuisse perversum? Quid ergo, inquit, apud vos, cùm ad vos transimus, accipimus? Respondeo, non quidem accipitis baptismum, qui vobis extra compagem corporis Christi inesse potuit, prodesse non potuit: sed accipitis unitatem spiritus in vinculo pacis, sine qua nemo poterit videre Deum, & caritatem, quæ, sicut scriptum est, *cooperit multitudinem peccatorum.* Quod tam magnum bonum, sine quo nec linguas hominum & Angelorum, nec scientiam omnium sacramentorum, nec prophetiam, nec tantam fidem qua montes transferantur, nec omnia quæ possidet homo distributa pauperibus, nec corporis in ignibus passionem prodesse aliquid, Apostolus testis est: hoc ergo tam magnum bonum, si parvum vel nullum putatis, meritò infeliciter erratis; meritò si in unitatem catholicam non transitis, peritis.

Luc. 15.32. 1. Pet. 4.8. 1. Cor. 13.3.

44. Si ergo, inquiunt, oportet ut nos extra Ecclesiam & adversùs Ecclesiam fuisse pæniteat, ut salvi esse possimus, quomodo post istam pænitentiam apud vos clerici, vel etiam episcopi permanemus? Hoc non fieret, quoniam revera (quod fatendum est) fieri non deberet, nisi pacis ipsius compensatione sanaretur. Sed sibi hoc dicant, & multo maximè humiliter doleant, qui in tanta morte præcisionis jacent, ut isto quodam vulnere matris Catholicæ reviviscant. Cùm enim præcisus ramus inseritur, fit aliud vulnus in arbore, quò possit recipi, ut vivat qui sine vita radicis peribat: sed cùm receptus recipienti coaluerit, & vigor consequitur & fructus. Si autem non coaluerit, ille quidem arescit, sed vita arboris permanebit. Est enim & tale inserendi genus, ut nullo præciso ramo qui intus est, ille qui foris est inseratur, non tamen nullo, sed vel levissimo arboris vulnere. Ita ergo & isti cùm ad radicem Catholicam veniunt, nec eis quamvis post erroris sui pænitentiam honor clericatus vel episcopatus aufertur, fit quidem aliquid tamquam in cortice arboris matris contra integritatem severitatis: verumtamen quia neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat, ad Dei misericordiam precibus fusis coalescente insitorum pace ramorum, caritas cooperit multitudinem peccatorum.

1. Cor. 3.7.

45. Ut enim * constitueretur in Ecclesia, ne quis-

* Innocentius Papa I. in epistola 6. ad Apuliæ episcopos Agapitum, Macedonium &c. scribit *constitutos apud Nicænam canones, pænitentes etiam ab infimis officiis clericorum excludere.*

Classis III. An. 417.

quam post alicujus criminis pænitentiam clericatum accipiat, vel ad clericatum redeat, vel in clericatu maneat, non desperatione indulgentiæ, sed rigore factum est disciplinæ. alioquin contra claves datas Ecclesiæ disputabitur, de quibus dictum est, *Quæ solveritis in terra, soluta erunt & in cælo.* Sed ne forsitan etiam detectis criminibus, spe honoris ecclesiastici animus intumescens superbè ageret pænitentiam, severissimè placuit, ut post actam de crimine damnabili pænitentiam, nemo sit clericus, ut desperatione temporalis altitudinis medicina major & verior esset humilitatis. Nam & sanctus David de criminibus mortiferis pænitentiam egit, & tamen in honore suo perstitit. Et beatum Petrum, quando amarissimas lacrymas fudit, utique Dominum negasse pænituit, & tamen Apostolus mansit. Sed non ideo supervacua putanda est posteriorum diligentia, qui ubi saluti nihil detrahebatur, humilitati aliquid addiderunt, quo salus tutiùs muniretur, experti credo aliquorum fictas pænitentias per affectatas honorum potentias. Cogunt enim multas invenire medicinas, multorum experimenta morborum. Verùm in hujusmodi caussis ubi per graves dissensionum scissuras non hujus aut illius hominis est periculum, sed populorum strages jacent, detrahendum est aliquid severitati, ut majoribus malis sanandis caritas sincera subveniat.

46. Habeant ergo isti de præterito detestabili errore, sicut Petrus habuit de mendaci timore, amarum dolorem; & veniant ad Ecclesiam Christi veram, hoc est matrem Catholicam: sint in illa clerici, sint episcopi utiliter, qui contra illam fuerunt hostiliter. Non invidemus, immo amplectimur, optamus, hortamur, & quos in viis & sepibus invenimus, intrare cogimus; [a] etsi nondum quibusdam persuademus quia non res eorum, sed ipsos quærimus. Apostolus Petrus quando Salvatorem negavit, & flevit, & Apostolus mansit: nondum acceperat promissum Spiritum-sanctum. Sed multo magis isti eum non acceperunt; ubi à corporis compage divisi, quod solum corpus vivificat Spiritus-sanctus, extra Ecclesiam & contra Ecclesiam Ecclesiæ sacramenta tenuerunt, & tamquam civili bello nostris contra nos erectis signis armisque pugnaverunt. Veniant, fiat pax in virtute Jerusalem, quæ virtus caritas est. Cui sanctæ civitati dictum est, *Fiat pax in virtute tua; & abundantia in turribus tuis.* Non se extollant adversùs maternam sollicitudinem, quam pro ipsis, & pro tantis populis, quos decipiunt vel decipiebant, colligendis & habuit & habet: non superbiant, quia sic eos suscipit: non referant ad elationis suæ malum quod facit ipsa propter pacis bonum.

47. Sic multitudinibus per schismata & hæreses pereuntibus subvenire consuevit. Hoc displicuit * Lucifero, quia factum est in eis suscipiendis atque sanandis, qui veneno perierant Ariano: & cui displicuit in tenebras cecidit schismatis, amisso lumine caritatis. Hoc erga istos ab initio servavit Africana catholica ex episcoporum sententia, qui in Ecclesia Romana inter Cæcilianum & partem Donati judicaverunt, damnatoque uno quodam * Donato, qui auctor schismatis fuisse manifestatus est, ceteros correctos etiamsi extra Ecclesiam ordinati essent in suis honoribus suscipiendos esse censuerunt: non quòd etiam foris ab unitate corporis Christi possent habere Spiritum-sanctum; sed maximè propter eos, quos foris positi possent decipere, & à susceptione illius muneris impedire: deinde ut etiam ipsorum infirmitas leniùs excepta intus sanabilis fieret, jam nullâ pertinaciâ claudente oculos cordis adversùs evidentiam veritatis. Quid autem aliud etiam ipsi cogitaverunt, quando Maximianistas, quos in sacrilego, sicut eorum * concilium indicat, schismate damnaverant, & in quorum jam locum alios ordinaverant, posteaquam viderunt ab eis populos non recedere, ne omnes perderent, in suis honoribus receperunt; & baptismo, quem foris ab eis damnati dederant, nullam contradictionem quæstionemque moverunt? Quare ergo mirantur, aut queruntur, aut calumniantur quòd eos sic suscipimus pro vera pace Christi, & non recordantur quid ipsi fecerint pro vana, quæ contra Christum est, pace Donati? Quod eorum factum si contra eos teneatur & intelligenter asseratur, quid omnino respondeant non habebunt.

* Bagaitanum.

CAPUT XI. Peccatum in Spiritū-sanctum irremissibile.

48. Quod autem dicunt, Si peccavimus in Spiritum-sanctum, quia exsufflavimus baptismum vestrum, ut quid nos quæritis, cùm remitti nobis hoc peccatum omnino non possit, dicente Domino, *Qui peccaverit in Spiritum-sanctum, non remittetur ei, neque in hoc sæculo, neque in futuro*: non attendunt, quia secundùm istum sensum nemo liberandus est. Quis enim non loquitur adversùs Spiritum-sanctum, & peccat in eum, sive qui nondum est Christianus, sive qui est hæreticus Arianus, aut Eunomianus, aut Macedonianus, qui eum dicunt esse creaturam; aut Photinianus, qui ejus omnino negat aliquam esse substantiam, sed unum tantummodo esse Deum Patrem; sive alij hæretici, quos commemorare longum est? nulli ergo istorum liberandi sunt? Aut ipsi Judæi, quibus Dominus hoc objecit, si in eum crederent, non erant baptizandi? Non enim ait Salvator, In baptismo remittetur: sed, *non remittetur*, inquit, *neque in hoc sæculo, neque in futuro.*

Matt. 12. 32.

Substantiam dixit pro persona.

2. sent. dist. 43.

49. Intelligant ergo non omne, sed aliquod significatum esse peccatum in Spiritum-sanctum, quod omnino non remittetur. Sicut enim cùm dixisset, *Si non venirem, peccatum non haberent*; utique non omne peccatum intelligi voluit; quandoquidem pleni erant multis magnisque peccatis: sed aliquod proprium peccatum, quod si non haberent, possent illis omnia dimitti quæ habebant, id est, quòd in eum venientem non crediderunt; hoc enim non haberent peccatum, si non veniret: sic etiam cùm dixit, *Qui peccaverit in Spiritum-sanctum* vel *Qui verbum dixerit adversùs Spiritum-sanctum*, non utique omne quod in Spiritum-sanctum peccatur facto sive dicto, sed aliquod certum & proprium intelligi voluit. Hoc est autem duritia cordis usque ad finem hujus vitæ, qua homo recusat in unitate corporis Christi, quod vivificat Spiritus-sanctus, remissionem accipere peccatorum. Cùm enim dixisset discipulis, *Accipite Spiritum-sanctum*; continuò subjecit, *Si cui dimiseritis peccata, dimittentur ei: si cui tenueritis, tenebuntur.* Huic ergo dono gratiæ Dei quicumque restiterit & repugnaverit, vel quoquo modo fuerit ab eo alienus, usque in finem hujus temporalis vitæ, non remittetur ei, neque in hoc sæculo, neque in futuro. hoc scilicet tam grande peccatum, ut eo teneantur cuncta peccata, quod non probatur ab aliquo esse commissum, nisi cùm de corpore exierit. Quamdiu ve-

De fide & operibus cap. 28.

Johan. 15. 22.

Matt. 12. 32.

Johan. 20. 22.

[a] Sic aliquot MSS. Editi verò, *& sic nondum*. MS. Augustinianorum. *Et sic intrandum quibusdam &c.*

Classis III. an. 417.

rò hîc vivit, eum, sicut dicit Apostolus, *patientia Dei ad pœnitentiam adducit.* Sed si ipse perseverantissima iniquitate, sicut consequenter adjungit Apostolus, *secundùm duritiam cordis sui & cor impœnitens, thesaurizat sibi iram in die iræ & revelationis justi judicij Dei*, non remittetur ei neque in hoc sæculo, neque in futuro.

(Rom. 2. 4. — v. 5.)

50. Isti autem cum quibus agimus, vel de quibus agimus, non sunt desperandi: adhuc enim sunt in corpore: sed non quærant Spiritum-sanctum, nisi in Christi corpore, cujus habent foris sacramentum, sed rem ipsam non tenent intus cujus est illud sacramentum; & ideo sibi judicium manducant & bibunt. Unus enim panis sacramentum est unitatis; quoniam sicut Apostolus dicit, *Unus panis, unum corpus multi sumus.* Proinde Ecclesia catholica sola corpus est Christi, cujus ille caput est Salvator corporis sui. Extra hoc corpus neminem vivificat Spiritus-sanctus; quia, sicut ipse dicit Apostolus, *Caritas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum-sanctum qui datus est nobis.* Non est autem particeps divinæ caritatis, qui hostis est unitatis. Non habent itaque Spiritum-sanctum, qui sunt extra Ecclesiam. De illis quippe scriptum est, *Qui seipsos segregant, animales, Spiritum non habentes.* Sed nec ille eum percipit, qui fictus est in Ecclesia, quoniam & inde scriptum est, *Sanctus enim Spiritus disciplinæ effugiet fictum.* Qui ergo vult habere Spiritum-sanctum, caveat foris ab Ecclesia remanere, caveat in eam [a] simulatus intrare: aut si jam talis intravit, caveat in eadem simulatione persistere, ut veraciter coalescat arbori vitæ.

(1 Cor. 10. 17. — Rom. 5. 5. — Judæ 19. — Sap. 1. 5.)

51. Prolixum tibi librum direxi, & tuis fortasse occupationibus onerosum. Si ergo potuerit tibi vel partibus legi, dabit tibi Dominus intellectum, ut habeas quid respondeas eis corrigendis atque sanandis, quos etiam tibiipsi tamquam fideli filio mater Ecclesia, ubi potueris, & quomodo potueris, sive ipse loquendo & respondendo, sive ad doctores Ecclesiæ perducendo, in adjutorio Domini corrigendos sanandosque commendat.

EPISTOLA CLXXXVI. *

(* Aliàs CVI. quæ autem 186. erat, nunc in Appendice est 5.)

Alypius & Augustinus Paulino episcopo, ipsum pleniùs instituentes adversùs Pelagij hæresim.

Domino beatissimo & in Christi visceribus germanitus amplectendo, plus quàm dici potest desiderabili fratri & coëpiscopo [b] PAULINO, ALYPIUS & AUGUSTINUS.

(Scripta circ. medium an. 417. — Caput I.)

1. TANDEM aliquando providit Deus nobis litterarum fidelissimum perlatorem omnium nostrûm meritò carissimum fratrem Januarium, per quem etiamsi non scriberemus, omnia quæ circa nos sunt possit sinceritas tua tamquam per viventem atque intelligentem epistolam noscere. Pelagium, quem credimus, ut ab illo distingueretur qui Pelagius Tarenti dicitur, [c] Britonem fuisse cognominatum, quòd ut servum Dei dilexeris, novimus: nunc autem quemadmodum diligas, ignoramus. Nam & nos non solùm dileximus, verùm etiam diligimus eum: Sed aliter nunc diligimus, aliter aliquando dileximus: tunc enim quia nobis rectæ fidei videbatur; nunc autem ut ab iis, quæ inimica & adversa gratiæ Dei sentire dicitur, illius misericordiâ liberetur. Nam cùm hoc de illo aliquamdiu fama jactaret, non utique facilè credendum fuit; solet quippe fama mentiri: sed propiùs ut crederemus accessit, quòd librum quemdam ejus, ea prorsus persuadere molientem, quæ gratiam Dei per unum mediatorem Dei & hominum hominem Jesum Christum generi humano impertitam, de fidelium cordibus creditam deleant, legimus, traditum nobis à * famulis Christi, qui eum talia docentem studiosissimè audierant, fuerantque sectati. Cui quidem libro, eisdem rogantibus, quia id fieri oportere videbamus, tacito nomine auctoris, ne offensus insanabilior redderetur, unius nostrûm disputatione * responsum est quod libro continetur; & multipliciter atque abundanter asseritur, quod etiam quibusdam * litteris agit ad tuam venerationem datis, ubi dicit se non debere existimari sine gratia Dei defendere liberum arbitrium, cùm possibilitatem volendi atque operandi, sine qua nihil boni velle atque agere valeremus, à Creatore nobis insitam diceret: ut videlicet hæc intelligatur doctore ipso gratia Dei, quæ paganis atque Christianis, impiis & piis, fidelibus atque infidelibus communis est.

(* Timasio & Jacobo. — * Lib. de natura & gratia. — * V. Lib. de gratia Christi c. 35.)

2. Hæc mala, quibus Salvatoris evacuaretur adventus, ubi hoc possumus dicere quod de Lege dicit Apostolus, *Si per naturam justitia, ergo Christus gratis mortuus est*, refellebamus, ut poteramus, in cordibus eorum, qui ista sentirent, ut his cognitis, etiam ille, si fieri posset, non lacessitus ista emendaret; atque ita & pernicies destrueretur erroris, & hominis verecundiæ parceretur. Sed postea quàm ad nos litteræ de Oriente venerunt, eamdem caussam apertissimè ventilantes, nullo modo jam qualicumque episcopali auctoritate deesse Ecclesiæ debueramus. Missæ sunt itaque de hac re ex duobus conciliis, Carthaginensi & Milevitano, * relationes ad apostolicam Sedem, antequam Gesta ecclesiastica, quibus apud episcopos provinciæ Palæstinæ Pelagius perhibetur esse purgatus, vel in manus nostras, vel in Africam pervenissent. Scripsimus etiam ad beatæ memoriæ Papam Innocentium, præter conciliorum relationes, litteras * familiares, ubi de ipsa caussa aliquanto diutiùs egimus. Ad omnia nobis ille * rescripsit eodem modo, quo fas erat atque oportebat apostolicæ Sedis antistitem.

(Gal. 2. 21. — * Epist. 175. & 176. — * Epist. 177. — * Epist. 181. 182. & 183.)

3. Quæ omnia modò legere poteris, si eorum fortè ad te vel nulla vel non cuncta pervenerant: ubi videbis servata erga [d] hominem moderatione quæ debuit, ne damnaretur si prava damnaret, ipsum tamen novellum, & perniciosum errorem sic ecclesiastica auctoritate compressum, ut multùm miremur esse adhuc quosdam, qui per quemlibet errorem gratiæ Dei conentur obsistere; si tamen hæc Gesta didicerunt: quod gratia Dei per Jesum Christum Dominum nostrum (quod fides vera & catholica tenet semper Ecclesia) pusillos cum magnis à morte primi hominis ad vitam secundi hominis transfert; non solùm peccata delendo, verùm etiam

[a] Editi, *simulatè*, At MSS. *simulatus intrare.*

[b] Non Bonifacio, uti codices quosdam habuisse monent Erasmus & Lovanienses, sed Paulino Nolano episcopo datam esse hanc epistolam liquet prorsus, cùm ex lib. de dono perseverantiæ c. 21. atque ex lib. Prosperi contra Collatorem c. 43. tum etiam ex iis quæ Augustinus hîc n. 40. commemorat de originis vitio dicta ab illo cui scribit, quæ quidem verba deprompta sunt ex Paulini epistola ad Severum octava.

[c] Pelagius *gente Britannus* dicitur à Mario Mercatore in Commonit. Ab Orosio in Apolog. *Britannicus noster*. A Prospero in carm. de ingrat. *coluber Britannus*. Isque inde putatur suggillari ab Hieronymo præf. 1. in Jerem. *Scotorum pultibus prægravatus.*

[d] MSS. Vaticani, *erga homines moderatione, ne damnarentur, si prava damnarent.*

ad non peccandum rectéque vivendum eos, qui jam uti poſſunt voluntatis arbitrio, ſic adjuvando, ut niſi adjuvet, nihil pietatis atque juſtitiæ, ſive in opere, ſive etiam in ipſa voluntate habere poſſimus. Deus quippe operatur in nobis & velle & operari pro bona voluntate.

4. Nam quis nos niſi qui venit quærere & ſalvare quod perierat, ab illa perditionis maſſa & concretione diſcernit? Unde Apoſtolus interrogat, dicens, *Quis enim te diſcernit?* Ubi ſi dixerit homo, Fides mea, voluntas mea, bonum opus meum: reſpondetur ei, *Quid enim habes quod non accepiſti? Si autem accepiſti, quid gloriaris quaſi non acceperis?* Hoc utique totum ideo, non ut homo non glorietur, ſed ut qui gloriatur, in Domino glorietur; non ex operibus, ne fortè quis extollatur. Non quia bona opera [a]fruſtrantur, cùm Deus reddat unicuique ſecundùm opera ejus, ſitque gloria & honor & pax omni operanti bonum: ſed quia opera ex gratia, non ex operibus gratia: quoniam fides quæ per dilectionem operatur, nihil operaretur niſi ipſa dilectio Dei diffunderetur in cordibus noſtris per Spiritum-ſanctum, qui datus eſt nobis. Nec ipſa fides eſſet in nobis, niſi Deus unicuique partiretur menſuram fidei.

5. Bonum eſt igitur homini, ut cum totis viribus liberi arbitrij ſui veraciter dicat, *Fortitudinem meam ad te cuſtodiam:* quia ille qui putavit ſine ipſius adjutorio ſe poſſe cuſtodire quod dedit, profectus in longinquam regionem, & vivens prodigè, cuncta conſumſit, & miſeriâ duræ ſervitutis adtritus, reverſuſque in ſemetipſum dixit, Surgam & ibo ad patrem meum. Quam cogitationem bonam quando haberet, niſi & ipſam illi in occulto pater miſericordiſſimus inſpiraſſet. Quod intelligens miniſter ille novi Teſtamenti, *Non quia idonei ſumus,* inquit, *cogitare aliquid à nobis quaſi ex nobiſmetipſis; ſed ſufficientia noſtra ex Deo eſt.* Unde & ille cùm dixiſſet, *Fortitudinem meam ad te cuſtodiam:* ne vel hoc ipſum quia cuſtodit, ſuis viribus arrogaret, tamquam ei veniſſet in mentem, quia niſi Dominus cuſtodierit civitatem, in vanum vigilant qui cuſtodiunt eam, & non dormit neque dormitat qui cuſtodit Iſraël; adjunxit cauſſam unde fiat idoneus cuſtodire, vel quo potiùs cuſtode ſervetur, *Quoniam Deus*, inquit, *ſuſceptor meus es.*

6. Recolat igitur iſte ſi poteſt merita ſua, unde factum ſit ut Deus dignaretur ejus eſſe ſuſceptor, ac ſi Deus eſſet ſuſceptus. Recolat utrùm quæſierit, an quæſitus ſit, ab illo ſcilicet, qui venit quærere & ſalvare quod perierat. Nam ſi quærere voluerit ante gratiam quid meruerit ut acciperet eam, mala ſua poterit homo invenire, non bona, etiamſi eum unius diei vitam habentem ſuper terram gratia Salvatoris invenerit. Quia ſi aliquid boni operatur homo ut gratiam mereatur, non ei merces imputatur ſecundùm gratiam, ſed ſecundùm debitum. Si autem credit in eum, qui juſtificat impium, ut deputetur fides ejus ad juſtitiam (Juſtus enim ex fide vivit) profectò antequam gratiâ juſtificetur, id eſt juſtus efficiatur, impius quid eſt niſi impius? quem ſi debitum ſequeretur, quid ejus merito niſi ſupplicium redderetur? Si ergo gratia, jam non ex operibus eſt: alioquin gratia, jam non eſt gratia. Operibus enim debitum redditur, gratia gratis da-

A tur; unde etiam nuncupatur. CLASSIS III. AN. 417. CAPUT III.

7. Si quis autem dixerit, quòd *gratiam bene operandi fides mereatur;* negare non poſſumus, immo verò gratiſſimè confitemur. Hanc enim fidem volumus habeant, qua impetrent caritatem quæ ſola verè bene operatur, iſti fratres noſtri, qui multùm de ſuis operibus gloriantur. Caritas autem uſque adeò donum Dei eſt, ut Deus dicatur. Qui ergo habent fidem, qua impetrent juſtificationem, per Dei gratiam pervenerunt ad legem juſtitiæ. Unde B dicitur, *Tempore acceptabili exaudivi te, & in die ſalutis adjuvi te.* Proinde in iis, qui per electionem gratiæ ſalvi fiunt, adjutor Deus operatur & velle & operari pro bona voluntate: quoniam diligentibus Deum omnia cooperatur in bonum. Si omnia, utique & ipſam dilectionem, quam fide impetramus, ut eum qui nos prior dilexit ut in illum crederemus, per ejus gratiam diligamus, & diligamur qui operati non ſumus.

Objectio. 1. Johan. 4. 8. Iſa. 49. 8. 2. Cor. 6. 2. Phil. 2. 13. Rom. 8. 28.

8. Qui verò ſuis meritis præmia tamquam debita exſpectant, nec ipſa merita Dei gratiæ tribuunt, C ſed viribus propriæ voluntatis, ſicut dictum eſt de carnali Iſraël, perſequentes legem juſtitiæ in legem juſtitiæ non perveniunt: quare? Quia non ex fide, ſed tamquam ex operibus. Ipſa eſt enim juſtitia ex fide, quam gentes apprehenderunt, de quibus dictum eſt, *Quid ergo dicemus? Quia gentes quæ non cognoverunt juſtitiam, apprehenderunt juſtitiam. Juſtitiam autem quæ ex fide eſt. Iſraël autem perſequens legem juſtitiæ, in legem juſtitiæ non pervenit:* D *quare? Quia non ex fide, ſed tamquam ex operibus. Offenderunt enim in lapidem offenſionis, ſicut ſcriptum eſt, Ecce pono in Sion lapidem offenſionis, & petram ſcandali: & qui crediderit in eum non confundetur:* Ipſa eſt juſtitia ex fide, qua credimus nos juſtificari, hoc eſt juſtos fieri gratiâ Dei per Jeſum Chriſtum Dominum noſtrum, ut inveniamur in illo, non habentes noſtram juſtitiam quæ ex Lege eſt, ſed eam quæ eſt per fidem Chriſti. Quæ ex Deo juſtitia [b] in E fide, in fide utique eſt, qua credimus nobis juſtitiam divinitus dari, non à nobis in nobis noſtris viribus fieri.

Rom. 9. 30. Iſa. 28. 16. 1. Pet. 2. 6.

9. Nam cur illam juſtitiam, quæ ex Lege eſt, ſuam dixit Apoſtolus, non ex Deo? quaſi Lex non ſit ex Deo? quis hoc niſi impius ſenſerit? Sed quia Lex per litteram jubet, non per Spiritum juvat, quicumque ſic audit litteram Legis ut ei ſufficere videatur cognoviſſe quid jubeat aut prohibeat, quò id ſe arbitrij ſui virtute impleturum eſſe confidat, nec fide confugiat adjuvandus ad Spiritum vivifi- F cantem, ne reum factum littera occidat; is profectò zelum Dei habet, ſed non ſecundùm ſcientiam. Ignorans enim Dei juſtitiam, id eſt eam quæ datur ex Deo, & ſuam volens conſtituere, ut tantummodo ex Lege ſit, juſtitiæ Dei non eſt ſubjectus. *Finis enim Legis Chriſtus ad juſtitiam omni credenti*, ſicut idem Apoſtolus dicit, *ut nos ſimus juſtitia Dei in ipſo.* Juſtificati igitur ex fide pacem habemus ad Deum per Dominum noſtrum Jeſum Chriſtum: juſtificati autem gratis per gratiam ipſius, ne G fides ipſa ſuperba ſit.

Rom. 10. 3. Ibid. 2. Cor. 5. 21. 2. ſent. diſt. 26. c. & ſi. Rom. 5. 1.

10. Nec dicat ſibi, *Si ex fide, quomodo gratis?* Quod enim fides meretur, cur non potiùs redditur, quàm donatur? Non dicat iſta homo fidelis, quia Objectio.

[a] Editi, *iſta pia cogitatione fruſtrantur.* mendosè, ut viſum eſt eruditis viris, qui ſubſtituerunt, *retributione fruſtrantur.* Sed opinamur id quod ad marginem adnotatum fuerat, ſcilicet, *pia cogitatio*, irrepſiſſe demum in textum: quippe cùm Bedæ vulgatus commentarius ad Galat. 2. & vetus Corbeienſis codex ejuſdem operis ſub Flori nomine, habeant tantummodo, *bona opera fruſtrantur.*

[b] Sic MSS. & primæ editiones. At Lov. *Quæ ex Deo eſt juſtitia, in fide utique eſt, qua &c.*

Classis III. an. 417.

cùm dixerit, *Ut merear justificationem, habeo fidem*; respondetur ei, *Quid enim habes quod non accepisti?* (1. Cor. 4. 7.) Cùm ergo fides impetrat justificationem, sicut unicuique Deus partitus est etiam ipsius mensuram fidei, (2. sent. dist. 26. cap. Itaque.) non gratiam Dei aliquid meriti præcedit humani, sed ipsa gratia meretur augeri, ut aucta mereatur perfici, comitante non ducente, pedissequa non prævia voluntate. Unde ille qui dixit, *Fortitudinem meam ad te custodiam*, (Psal. 58. 10.) caussamque reddidit dicens, *Quoniam Deus susceptor meus es*; tamquam requirens quibus id meritis fuerit consequutus, nihilque in se inveniens ante gratiam Dei, *Deus meus*, (Ibidem.) inquit, *misericordia ejus præveniet me*. Quantumcumque, inquit, cogitavero antecedentia merita mea, misericordia ejus præveniet me. Proinde ab illo adtributam fortitudinem suam ad illum custodiens, eodem servatore non perdidit, quo largitore suscepit. Nec ob aliud meretur ampliora, nisi piè fideliterque sciendo à quo sibi bona sunt omnia, & hoc sciendo non ex seipso, ne vel hoc sit in eo quod non sit ex Deo. Unde optimè Apostolus, *Nos*, inquit, *non spiritum hujus mundi accepimus, sed Spiritum qui ex Deo est, ut sciamus quæ à Deo donata sunt nobis*. (1. Cor. 2. 12.) Ac per hoc & IPSUM HOMINIS MERITUM donum est gratuitum. Nec à Patre luminum, à quo descendit omne datum optimum, (Jac. 1. 17.) boni aliquid accipere quisquam meretur, nisi accipiendo quod non meretur.

CAPUT IV.

11. Multùm est autem indulgentius, & sine ulla dubitatione magis gratuitum, quod Dei gratia per Jesum Christum Dominum nostrum præstatur infantibus, ut eis non obsit ex Adam generatio, & prosit in Christo regeneratio, in quibus & ipsum accipiendi sensum tanto antè misericordia Dei prævenit: qui certè si in hac parvula ætate de corpore exierint, vitam æternam regnumque cælorum scientes accipiunt, ejus muneris merito quod hîc, cum utique profuit, nescierunt. Certè in iis post priorum doctrinam, ista nonnisi priora sunt dona, in quibus donandis Dei gratia sic operatur, ut nec voluntas accipientium vel præmittatur vel adjungatur, vel subsequatur. Quandoquidem tantum beneficium non solùm non libentibus, verùm etiam reluctantibus datur; quod eis ad magnum imputaretur sacrilegium, si jam in iis aliquid valeret voluntatis arbitrium.

12. Hoc diximus propter eos, qui non valentes in caussa gratiæ inscrutabilia Dei judicia perscrutari, cur ex Adam massa, quæ profectò ex uno in condemnationem tota collapsa est, illud vas faciat in honorem, illud in contumeliam; tamen audent parvulos reos propriorum constituere peccatorum, ut qui bona malave cogitare non possunt, putentur per liberum arbitrium vel pœnam mereri posse vel gratiam: cùm potiùs apostolica veritas dicendo, *Ex uno omnes in condemnationem*; (Rom. 5. 16.) satis ostendat quòd nascantur in pœna, ut non merito, sed misericordiâ renascantur in gratia. Alioquin gratia jam non est gratia, (Rom. 11. 6.) si non divinis operibus gratis datur, sed humanis meritis redditur. Quæ sola sic discernit à pœna, ut cùm pœna sit ex Adam omnibus debita, gratia verò per unum Jesum Christum nulli debita, sed gratuita, ut verè sit gratia, inscrutabilia judicia Dei, tamquam Deus, esse possint, cùm parvulos ipse discernat, quos merita nulla discernunt; sed iniqua esse non possint, quia universæ viæ Domini misericordia & veritas. (Psal. 24. 10.) Unde cùm præbetur alteri misericordiæ gratia, non habet quod de humano merito glorietur; quoniam non ex operibus, ne fortè quis extollatur. Cùm verò alteri vindictæ redditur veritas, non habet cur justè queratur. Id enim redditur, quod peccato jure debetur; quoniam unus in quo omnes peccaverunt, utique etiam in singulis quibusque punitur. In quorum pœna clarius ostenditur, quid vasis misericordiæ per non debitam, sed veram gratiam, hoc est gratuitam conferatur.

CAPUT V.

13. Unde autem argumententur adversùs Apostolum apertissimè dicentem, *Per unum hominem peccatum intravit in mundum, & per peccatum mors, & ita in omnes homines pertransiit, in quo omnes peccaverunt*, (Rom. 5. 12.) dicentes etiam parvulos propria per liberum arbitrium habere peccata, tædet adtendere, pigetque proferre, sed magis compellimur dicere. Quod enim potuerunt magna & acuta ingenia cogitare, AUT INOPIÆ EST tacendo vitare, aut arrogantiæ contemnendo præterire. *Ecce*, inquiunt, *Esau & Jacob intra viscera materna luctantur, & dum nascuntur, alter supplantatur ab altero, atque in pede præcedentis manus consequentis & tenentis inventa, perseverans quodammodo lucta convincitur. Quomodo ergo in infantibus hæc agentibus, nullum est vel ad bonum vel ad malum propriæ voluntatis arbitrium, unde præmia sive supplicia meritis præcedentibus subsequantur?*

14. Ad hoc nos dicimus, ideo motus illos & tamquam litigium parvulorum signum rerum fuisse magnarum, quia non fuit arbitrium sed prodigium. Neque enim daturi sumus & asinis liberum arbitrium voluntatis, quoniam hujus generis jumentum, sicut scriptum est, *subjugale sine voce, hominis voce respondens vetuit Prophetæ dementiam*. (2. Pet. 2. 16.) Hi autem qui tales non prodigiosos motus, sed voluntarios actus; nec de parvulis, sed à parvulis factos esse contendunt, quid Apostolo responsuri sunt, qui cùm & hos geminos ad documentum gratuitæ gratiæ commemorandos videret, *Nondum enim natis*, inquit, *nec aliquid agentibus boni aut mali, ut secundùm electionem propositum Dei maneret, non ex operibus sed ex vocante dictum est, quia major serviet minori*. (Rom. 9. 11. 12. &c.) Deinde adjungens testimonium Prophetæ longè post quidem ista dicentis, sed tamen de hac re antiquum Dei consilium declarantis, *Sicut scriptum est*, inquit, *Jacob dilexi, Esaü autem odio habui*. (Mal. 1.)

15. Nempe doctor gentium in fide & veritate istos geminos nondum natos nihil boni aut mali egisse testatur ut gratia commendetur, ut quod dictum est, *Major serviet minori*, non ex operibus, sed ex vocante dictum intelligatur, ut secundùm electionem, propositum Dei maneret, non meritum hominis anteiret. Non enim dicit electionem voluntatis humanæ sive naturæ, cùm par esset in utroque mortis damnationisque conditio; sed electionem proculdubio gratiæ, quæ non invenit eligendos, sed facit, de qua & in consequentibus ejusdem epistolæ loquens ait, *Sic ergo, & in hoc tempore reliquiæ per electionem gratiæ salvæ factæ sunt. Si autem gratia jam non ex operibus, alioquin gratia jam non est gratia*. (Rom. 11. 5.) Cui loco satis locus iste concordat, ubi commemoratur, non ex operibus, sed ex vocante dictum esse, *Major serviet minori*. Ut quid ergo præclarissimo gratiæ commendatori de infantum libero arbitrio & nondum natorum actibus tam impudenter resistitur? Cur meritis præveniri gratia perhibetur, quæ gratia non esset, si secun-

dùm meritum imputaretur. Cur contra salutem quæ missa est perditis, quæ venit indignis, quamlibet acuta, quamlibet copiosa & ornata, mirum tamen si Christiana disputatione contenditur?

CAPUT VI.

16. SED *quomodo*, inquiunt, *non est iniquitas apud Deum, si diligendo discernit quos merita operum nulla discernunt?* Ita nobis hoc dicitur tamquam id Apostolus ipse non viderit, non proposuerit, non responderit. Vidit utique quid iis auditis humana posset infirmitas vel ignorantia cogitare; & eamdem quæstionem sibi ipse proponens, *Quid ergo dicemus*, inquit, *Numquid iniquitas apud Deum?* Continuò respondit, *Absit*. Rationemque reddens cur absit, id est cur non sit iniquitas apud Deum, non ait, Merita enim vel opera judicat etiam parvulorum, etiamsi adhuc sint in materno utero constituti. Quomodo enim hoc diceret, qui jam dixerat de nondum natis, & de iis qui nihil adhuc egerant boni vel mali, quòd non ex operibus, sed ex vocante dictum sit, Major serviet minori? Sed cùm vellet ostendere cur in iis non sit iniquitas apud Deum, ait, *Moysi enim inquit, Miserebor cui misertus ero, & misericordiam præstabo cui misericors fuero.* Quid nos hîc docuit, nisi ex illa massa primi hominis, cui meritò mors debetur, non ad merita hominum, sed ad Dei misericordiam pertinere quod quisque liberatur: àtque ita non esse iniquitatem apud Deum; quia neque [a] remittendo, neque exigendo quod debetur, injustus est? Ibi enim [b] gratia est indulgentia, ubi justa posset esse vindicta. Et hinc evidentiùs apparet, à pœna debita liberato & gratis justificato quantum beneficij conferatur, quòd alter æqualiter reus sine punientis iniquitate punitur.

17. Denique subjungit & dicit, *Igitur non volentis neque currentis, sed miserentis est Dei.* hoc propter eos dictum est, qui per gratiam liberati justificantur. Propter eos autem, super quos ira Dei manet, quia & ipsis Deus bene utitur ad docendos alios, quos liberare dignatur, subjunxit atque ait, *Dicit enim Scriptura Pharaoni, quia ad hoc te excitavi, ut ostendam in te potentiam meam, & ut annuntietur nomen meum in universa terra.* Deinde ad utrumque concludens, *Ergo*, inquit, *cujus vult miseretur, & quem vult obdurat*; profectò neutrum aliqua iniquitate, sed utrumque misericordiâ & veritate. Et adhuc tamen audax movetur infirmitas, eorum, scilicet, qui secundùm conjecturas cordis humani inscrutabilem altitudinem judiciorum Dei cogitare conantur.

18. Hanc quæstionem sibi ex adverso opponens Apostolus ait, *Dicis itaque mihi, Quid adhuc conqueritur? Nam voluntati ejus quis resistit?* Nobis hoc dictum putemus. Quid ergo aliud quàm quod respondit Apostolus, respondere debemus: aut si & nos talia movent, quia & nos homines sumus, simul oportet omnes audiamus dicentem, *O homo, tu quis es qui respondeas Deo? Numquid dicit figmentum ei, qui se finxit, Quare me fecisti sic? An non habet potestatem figulus luti, ex eadem massa facere aliud vas in honorem, aliud in contumeliam?* Hæc massa si esset ita media, ut quemadmodum nihil boni ita nec mali aliquid mereretur, non frustra videretur iniquitas, ut ex ea fierent vasa in contumeliam. Cùm verò per liberum arbitrium primi hominis in condemnationem universa defluxerit, proculdubio quòd ex ea fiunt vasa in honorem, non ipsius justitiæ, quæ gratiam nulla præcessit, sed Dei misericordiæ; quod verò in contumeliam, non iniquitati Dei, quæ absit ut sit apud Deum, sed judicio deputandum est. Hoc quisquis cum Ecclesia catholica sapit, non contra gratiam pro meritis disputat, sed misericordiam & judicium Domino cantat, ut nec misericordiam recuset ingratus, nec judicium accuset * injustus.

19. Alia est namque illa consparsio, de qua idem dicit Apostolus, *Si autem delibatio sancta est, & consparsio: & si radix sancta est, & rami.* Illa est ex Abraham, non ex Adam, id est ex communione sacramenti & similitudine fidei, non ex propagine mortali. Ista verò vel consparsio, vel sicut in plerisque codicibus legitur * massa, quoniam tota mortis est, cùm per unum hominem peccatum intravit in mundum, & per peccatum mors, & ita in omnes homines pertransiit, in quo omnes peccaverunt; misericordiâ ex illa fit aliud vas in honorem, judicio autem aliud in contumeliam. Neque ibi præcedunt merita gratiam liberantis, neque hîc effugiunt peccata justitiam punientis. Quod quidem in ætatibus majoribus adversùs contentiosos non tam evidenter apparet, ubi pro meritis hominum qualicumque velut protecti obscuritate confugiunt: sed ideo contra eorum contentionem illos invehit Apostolus, in quibus nondum natis, neque agentibus aliquid boni aut mali, non ex operibus sed ex vocante dictum est, Major serviet minori.

20. Qua in re quoniam nimis alta & inscrutabilia sunt judicia Dei, & investigabiles viæ ejus, interim teneat homo non esse iniquitatem apud Deum; sed qua æquitate cujus vult miseretur, & quem vult obdurat, se tamquam hominem ignorare fateatur. Ita sanè ut propter illud quod inconcussum tenet, non esse iniquitatem apud Deum, quamvis nemo ab illo justificetur meritis præcedentibus, neminem tamen obdurari nisi merito, noverit. Piè namque & veraciter creditur Deus nocentes atque impios justificando à pœnis debitis liberare: quemquam verò immeritum & nulli obnoxium peccato si Deus damnare creditur, alienus ab iniquitate non creditur. Ubi ergo liberatur indignus, tanto debetur major actio gratiarum, quanto pœna justior debebatur: ubi autem damnatur indignus, nec misericordia nec veritas [c] obtinetur.

21. *Quomodo*, inquiunt, *Esau non damnatur indignus, si non ex operibus, sed ex vocante dictum est, quia major serviet minori? Sicut enim illius nulla præcesserant opera bona, ut ad gratiam pertineret, sic nec hujus mala ut ad pœnam pertinere deberet.* Nulla planè in utroque opera vel bona vel mala, sed propria: uterque autem illi uni obnoxius erat, in quo omnes peccaverunt, ut omnes in illo morerentur. Quicumque enim ex illo uno multi in seipsis futuri erant, tunc in illo unus erant. Proinde illud peccatum solius esset, si ex illo nullus exiisset. Porrò autem in quo erat natura communis, ab ejus vitio est nullus immunis. Si ambo, qui nondum propria vel bona vel mala operabantur, rei tamen ex origine nascebantur; laudet misericordiam qui liberatur, non culpet judicium qui punitur.

CAP. VII.

22. Hîc si dixerimus, *Quanto melius ambo libe-*

[Margin notes: Classis III. An. 417. — Rom. 9.14. — Exod. 33.19. — Rom. 9.16. — Rom. 9.17. — Rom. 9.18. — Rom. 9.19. — Rom. 9.20. — * al. invictus. — Rom. 11.16. — * φύραμα. — Rom. 5.12. — Objectio. — Peccatum orig.]

[a] Editi, *neque permittendo*. At alter è Vatic MSS. *neque remittendo*. quam lectionem Lovanienses conjiciendo assecuti erant.
[b] Bad. Am. Er. & MS. Fuxensis, *grata*.
[c] Editi, *nec veritas damnatur*, At MSS. omnes, *obtinetur*. Proximè antè Er. & Lov. *ubi autem damnatur dignus*: Bad. verò & Am. cum MSS. duo habent, *indignus*; & meliùs: quippe contra urgetur, *Quomodo Esaü non damnatur indignus* &c. supple damnatione.

Cur non omnes liberentur. Rom. 9. 20. rarentur: nihil nobis convenientius dicetur, quàm, *O homo, tu quis es qui respondeas Deo?* Novit quippe ille quid agat, & quantus numerus esse debeat primitus omnium hominum, deinde sanctorum, sicut siderum, sicut Angelorum, atque ut de terrenis loquamur, sicut pecorum, piscium, volatilium, sicut arborum & herbarum, sicut denique foliorum capillorumque nostrorum. Nam nos humana cogitatione adhuc possumus dicere, Quoniam bona sunt cuncta ista quæ fecit, quanto melius illa duplicasset, & multiplicasset, ut multo essent plura quàm sunt. Si enim non ea caperet mundus, numquid non posset etiam ipsum facere quantum vellet ampliorem? Et tamen quantumcumque faceret vel illa plura, vel istum capaciorem atque majorem, nihilominus eadem de multiplicandis eis dici possent, & nullus esset * immoderatus modus. (* f. moderatus.)

23. Etenim etiam illud dici potest, sive sit gratia, qua justificantur injusti, de qua nobis dubitare fas non est, sive, ut quidam volunt, semper præcedat liberum arbitrium, cujus meritum sequatur vel pœna vel præmium; cur omnino creati sunt, quos Deus ita peccaturos, ut æterno essent igne damnandi, sine dubitatione præscivit? Quamvis enim peccata non fecerit; naturas tamen ipsas, quæ per seipsas sine dubio bonæ sunt, quibus tamen ex arbitrio voluntatis futura essent vitia peccatorum, & in multis talia quibus esset æterna pœna reddenda, quis nisi Deus creavit? Quare, nisi quia voluit? Quare autem voluerit, ô homo, tu quis es qui respondeas Deo? Numquid dicit figmentum ei qui se finxit, Quare sic me fecisti? An non habet potestatem figulus luti ex eadem conspersione facere aliud quidem vas in honorem, aliud autem in contumeliam? (Rom. 9. 20.)

24. Atque utinam discamus quod sequitur, *Si autem volens Deus ostendere iram, & demonstrare potentiam suam, pertulit in multa patientia vasa iræ, quæ perfecta sunt in perditionem, ut notas faceret divitias gloriæ suæ in vasa misericordiæ.* Ecce jam ratio reddita est homini, quanta debuit homini; si tamen vel istam capit, qui pro sui arbitrij libertate in tantæ infirmitatis servitute contendit. Ecce dictæ sunt caussæ. Tu ergo quis es, qui respondeas Deo, si volens Deus ostendere iram, & demonstrare potentiam suam, quod & malis bene uti optimus possit, malis dumtaxat non conditione divina, sed vitiatâ voluntatis iniquitate naturâ, quæ à Deo conditore condita est bona; pertulit in multa patientia vasa iræ aptata in interitum; non quòd illi essent necessaria, sive angelica sive humana peccata, cui nec justitia creaturæ cujusquam est necessaria; sed ut notas faceret divitias gloriæ suæ in vasa misericordiæ, ne se in bonis operibus tamquam de propriis extollerent viribus, sed humiliter intelligerent, nisi illis Dei gratia non debita, sed gratuita subveniret, id fuisse reddendum meritis suis, quod aliis in eadem massa redditum cernerent? (Ibid. 22.)

25 Certus est ergo Dei præscientiæ definitus numerus, & multitudo sanctorum, quibus *diligentibus Deum*, quod eis donavit per diffusum in cordibus eorum Spiritum-sanctum, *omnia cooperantur in bonum, iis qui secundùm propositum vocati sunt. Quoniam quos antè præscivit, & prædestinavit conformes fieri imaginis filij sui, ut sit ipse primogenitus in multis fratribus. Quos autem prædestinavit, illos & vocavit:* hîc subaudire debemus, *secundùm propositum.* Sunt enim & alij vocati, sed non electi: ac per hoc non secundùm propositum vocati. *Quos autem vocavit*, (hoc est *secundùm propositum*,) *illos & justificavit: quos autem justificavit, illos & glorificavit.* Hi sunt filij promissionis, hi sunt electi qui per electionem gratiæ salvi fiunt, ubi dictum est, *Si autem gratia, jam non ex operibus; alioquin gratia jam non est gratia.* Hæc sunt vasa misericordiæ, in quibus Deus etiam per vasa iræ notas facit divitias gloriæ suæ. Horum fit per Spiritum-sanctum cor unum & anima una, quæ benedicit Deum, & non obliviscitur omnes retributiones ejus, qui propitius fit omnibus iniquitatibus ejus; qui sanat omnes languores ejus; qui redimit de corruptione vitam ejus; qui coronat eam in misericordia, quia non volentis neque currentis, sed miserentis est Dei. (Rom. 8. 28. & 29. — Ibid. 29. — Rom. 11. 6. — Rom. 9. 23. — Act. 4. 32. — Ps. 102. 2. & 3. — Rom. 9. 16.)

26. Ceteri autem homines ad istam societatem non pertinentes, quorum tamen & animam & corpus Dei bonitas operata est, & quidquid habet ipsa natura præter vitium, quod eidem inflixit superbientis voluntatis audacia, propter hoc à Deo præsciente creati sunt, ut in his ostenderet liberum desertoris arbitrium sine sua gratia quid valeret; & in eorum justis & debitis pœnis vasa misericordiæ, quæ non suorum operum meritis, sed gratuitâ Dei gratiâ sunt ab illa concretione discreta, quid sibi collatum esset addiscerent; ut omne os obstruatur, & qui gloriatur in Domino glorietur.

CAPUT VIII.

27. Quisquis aliter docet, & non adquiescit sanis sermonibus Domini nostri Jesu Christi, qui dixit, *Venit filius hominis quærere & salvare quod perierat:* non enim ait quod periturum fuerat, sed *quod perierat*; quid ostendens nisi peccato primi hominis universi generis humani periisse naturam? Qui ergo aliter docet, & non adquiescens ei, quæ secundùm pietatem est doctrinæ, contra gratiam Salvatoris, & contra sanguinem Redemtoris tamquam salvam & liberam naturam defendit humanam, & Christiano tamen censeri vocabulo affectat, quid de parvulorum discretione dicturus est, cur alius in vitam secundi hominis assumatur, alius in morte primi hominis relinquatur? Si dixerit liberi arbitrij merita præcessisse: respondet Apostolus quæ suprà diximus, de nondum natis neque aliquid agentibus boni aut mali. Si autem dixerit quod adhuc in libris, quos nuperrimè Pelagius perhibetur edidisse, defenditur, (quamvis jam videatur anathematizasse in episcopali judicio Palæstino eos, qui dicunt quod peccatum Adæ ipsum solum læserit, & non genus humanum,) si dixerit ambos sine judicio natos, nec aliquid de primi hominis damnatione traxisse; profectò quoniam negare non audet in regnum cælorum adoptari eum, qui fuerit regeneratus in Christo, respondeat quid de illo futurum sit, qui nullâ suâ culpâ non baptizatus, istâ fuerit temporali morte præventus. Si non putamus esse dicturum quòd innocentem Deus, nec habentem originale peccatum ante annos, quibus habere poterat proprium, æterna morte damnabit: cogitur itaque respondere quod Pelagius in ecclesiastico judicio, ut aliquo modo catholicus pronuntiaretur, anathematizare compulsus est, infantes etiamsi non baptizentur habere vitam æternam. (hac enim negata, quid nisi mors æterna remanebit?) (Luca 19. 10. — 1. Tim 6. 3.)

28. Ac per hoc contra sententiam Domini disputabit dicentis, *Patres vestri manducaverunt manna in deserto, & mortui sunt: hic est panis, qui de cælo descendit, ut si quis ex ipso manducaverit non moriatur.* Non enim de ista morte loquebatur, quam necesse est patiantur etiam qui de ipso pane manducant. (Johan. 6. 49. & 50.)

Classis III. An. 417.

ducant. Et paulò post, *Amen, amen dico vobis; nisi manducaveritis carnem filij hominis, & biberitis ejus sanguinem, non habebitis vitam in vobis;* utique illam quæ post hanc mortem futura est. Et contra apostolicæ Sedis auctoritatem, * ubi de hac ipsa re cùm ageretur, hoc testimonium adhibitum est evangelicum, ne parvuli non baptizati vitam posse habere credantur. Et contra ipsius Pelagij verba apud episcopos, à quibus audiebatur, expressa, ubi anathematizavit eos, qui dicerent infantes non baptizatos habere vitam æternam.

Joan. 6. 54.

* Innocen. epist. 182. n. 5.

29. Quod propterea commemoravimus, quoniam quidem apud vos, vel in vestra potiùs civitate, si tamen verum est quod audivimus, tanta pro isto errore quidam obstinatione nituntur, ut dicant facilius esse ut etiam Pelagium deserant atque contemnant, qui hæc sentientes anathematizavit, quàm ab hujus sententiæ, sicut eis videtur, veritate discedant. Si autem cedunt Sedi apostolicæ, vel potiùs ipsi magistro & Domino Apostolorum, qui dicit non habituros vitam in semetipsis, nisi manducaverint carnem filij hominis, & biberint sanguinem, quod nisi baptizati non utique possunt, nempe aliquando fatebuntur parvulos non baptizatos vitam habere non posse; ac per hoc quámlibet tolerabiliùs omnibus, qui etiam propria peccata committunt, tamen æterna morte multari.

30. Quæ cùm ita sint, audeant disputare, & quibus possunt persuadere contendant, Deum justum, apud quem non est iniquitas, parvulos à peccatis propriis innocentes, si nec illo ex Adam obligati & obstricti sunt, morte perpetua damnaturum. Quod si absurdissimum est, & à justitia Dei penitùs alienum, & tamen nullus qui se meminit catholicæ fidei Christianum, negat aut dubitat parvulos non acceptâ gratiâ regenerationis in Christo, sine cibo carnis ejus & sanguinis potu, non habere in se vitam, ac per hoc pœnæ sempiternæ obnoxios; profectò restat, ut quia ipsi non egerunt aliquid boni aut mali, ideo mortis eorum justa sit pœna, quia in illo moriuntur, in quo omnes peccaverunt; unde in isto solo justificantur, à quo peccatum nec originale trahi potuit, nec proprium perpetrari.

31. Ipse vocavit nos non solùm ex Judæis, verùm etiam ex gentibus, quoniam & illius Jerusalem filios, quæ interfecit Prophetas, & lapidavit missos ad se, quamvis ipsa nolente collegit ipse quos voluit, & ante incarnationem suam, sicut ipsos Prophetas, & postea quàm Verbum caro factum est, sicut Apostolos & hominum millia, qui & pretia rerum suarum ante pedes Apostolorum posuerunt. Omnes quippe illi filij sunt Jerusalem nolentis ut colligerentur; qui tamen [a] illa nolente collecti sunt; de quibus dicit, *Si ego in Beelzebub ejicio dæmonia, filij vestri in quo ejiciunt? ideo ipsi judices vestri erunt.* De iis prædictum erat, *Si fuerint filij Israël sicut arena maris, reliquiæ salvæ fient.* Non potest excidere verbum Dei, nec repulit plebem suam quam præscivit, quæ tamen reliquiæ per electionem gratiæ salvæ factæ sunt. *Si autem gratia*, quod sæpe dicendum est, *jam non ex operibus, alioquin gratia jam non est gratia;* non hæc utique nostra, sed Apostoli verba sunt. Quod ergo ad Jerusalem nolentem colligi filios suos ille clamabat, hoc nos clamamus adversùs eos, qui filios volentes Ecclesiæ colligi, nolunt: nec saltem post * judicium, quod de ipso Pela-

A gio in Palæstina factum est, corriguntur; de quo damnatus exisset, nisi objecta sibi contra gratiam Dei dicta, quæ obscurare non potuit, ipse damnasset.

Caput IX.

32. Præter illa enim quæ, quo modo potuit, ausus est qualicumque ratione defendere, objecta quædam sunt, quæ nisi remotâ omni tergiversatione anathematizasset, ipse anathematizatus exisset. Objectum est enim eum dicere; *quia Adam sive peccaret, sive non peccaret, moriturus esset.* Et *quòd*
B *peccatum ejus ipsum solum læserit, & non genus humanum.* Et *quòd infantes nuper nati in illo statu sint, in quo Adam fuit ante prævaricationem.* Et *quòd neque per mortem vel per prævaricationem Adæ omne genus humanum moriatur, neque per resurrectionem Christi omne genus humanum resurgat.* Et *infantes, etiamsi non baptizentur, habere vitam æternam.* Et *divites baptizatos, nisi omnibus renuntient, si quid boni visi fuerint facere, non reputari illis, nec eos habere posse regnum Dei.* Et *gratiam Dei atque adjutorium non ad singulos actus*
C *dari, sed in libero arbitrio esse vel in Lege atque doctrina.* Et *Dei gratiam secundùm merita nostra dari.* Et *filios Dei non posse vocari, nisi omnino absque peccato fuerint effecti.* Et *non esse liberum arbitrium, si Dei indiget auxilio: quoniam in propria voluntate habet unusquisque facere aliquid, vel non facere.* Et *victoriam nostram non ex Dei adjutorio esse, sed ex libero arbitrio.* Et *quòd pænitentibus venia non detur secundùm gratiam & misericordiam Dei, sed secundùm meritum, & laborem eorum, qui per pænitentiam digni*
D *fuerint misericordiâ.*

33. Hæc omnia Pelagius sic anathematizavit, quod satis Gesta ipsa testantur, ut nihil ad ea quoquo modo defendenda disputationis adtulerit: unde fit consequens, ut quisquis sequitur illius episcopalis auctoritatem judicij, & ipsius Pelagij confessionem, hæc tenere debeat, quæ semper tenuit catholica Ecclesia; Adam, nisi peccasset, non fuisse moriturum. Quòd peccatum ejus non ipsum solum læserit, sed & genus humanum. Et quòd infantes
E nuper nati non sint in illo statu, in quo Adam fuit ante prævaricationem, ut ad ipsos pertineat etiam quod breviter ait Apostolus, *Per unum hominem mors, & per unum hominem resurrectio mortuorum. Sicut enim in Adam omnes moriuntur, ita & in Christo omnes vivificabuntur.* Unde fit ut infantes non baptizati, non solùm regnum cælorum, verùm etiam vitam æternam habere non possint. Confiteatur etiam divites baptizatos, etiamsi divitiis suis non careant, & sint tales quales ad Timotheum
F describit Apostolus dicens, *Præcipe divitibus hujus mundi non superbè sapere, neque sperare in incerto divitiarum, sed in Deo vivo, qui præstat omnia abundanter ad fruendum; divites sint in operibus bonis, facilè tribuant, communicent, thesaurizent sibi fundamentum bonum in futurum, ut apprehendant veram vitam*, non eos regno Dei posse privari. Fateatur gratiam Dei & adjutorium etiam ad singulos actus dari; eamque non dari secundùm merita nostra, ut vera sit gratia, id est gratis data per ejus miseri-
G cordiam qui dixit, *Miserebor cui misertus ero, & misericordiam præstabo cui misericors fuero.* Fateatur filios Dei vocari posse illos, qui quotidie dicunt, *Dimitte nobis debita nostra:* quod utique veraciter non dicerent, si essent omnimodo sine peccato. Fateatur esse liberum arbitrium etiam si divino indiget adjutorio. Fateatur quando contra tentatio-

1. Cor. 15. 21.

1. Tim. 6. 17.

Exod. 33. 19.

Matt. 6. 12.

[a] MSS Vaticani, *illo volente.*

Classis III. An. 417.

nes concupiscentiasque illicitas dimicamus, quamvis & illic habeamus propriam voluntatem, non tamen ex illa, sed ex adjutorio Dei nostram provenire victoriam. Non enim aliter verum erit quod Apostolus ait, *Non volentis neque currentis, sed miserentis est Dei.* (Rom. 9. 16.) Fateatur secundùm gratiam & misericordiam Dei veniam pœnitentibus dari, non secundùm merita eorum: quandoquidem etiam ipsam pœnitentiam donum Dei dixit Apostolus, ubi ait de quibusdam, *Ne fortè det illis Deus pœnitentiam.* (2. Tim. 2. 25.) Hæc omnia simpliciter sine ullis fateatur ambagibus, si quis in auctoritatem catholicam & in ipsius Pelagij expressa ecclesiasticis Gestis verba consentit. Neque enim illa, quæ his sunt contraria, veraciter anathematizata esse credendum est, nisi hæc quibus sunt contraria fideli corde teneantur, & apertâ confessione promantur.

Caput X.

34. Nec in istis libris recentioribus, quos idem Pelagius post illud judicium dicitur edidisse, quamvis adjutorio divinæ gratiæ consentire videatur, quid de hac re sentiat satis evidenter apparet. Aliquando enim ita paribus momentis potestatem voluntatis æqua lance perpendit, ut aliquantum etiam ad non peccandum valere definiat. quod si ita est, nullus locus adjutorio gratiæ reservatur, sine qua nos dicimus ad non peccandum nihil voluntatis arbitrium valere. Aliquando autem quotidiano gratiæ Dei muniri nos confitetur auxilio, quamvis habeamus ad non peccandum forte ac firmum liberum arbitrium: quod utique invalidum & infirmum debuit confiteri, donec sanentur omnes languores animæ nostræ. Non enim pro infirmitate corporis precabatur, qui dicebat, *Miserere mei Domine, quoniam infirmus sum: sana me Domine, quoniam conturbata sunt ossa mea.* (Psal. 6. 3.) Nam ut ostenderet pro anima se rogare, secutus adjunxit, *& anima mea turbata est valde.*

35. Videtur ergo auxilium gratiæ tamquam ex abundanti putare concedi, id est, ut etiamsi non concedatur, habeamus tamen ad non peccandum forte ac firmum liberum arbitrium. Quod ne existimemur de illo temerè suspicari, & fortasse quis dicat [a] sic eum sentire forte ac firmum ad non peccandum liberum arbitrium, (quamvis sine Dei gratia id efficere atque adimplere non possit,) sicut sanos oculos firmos dicimus ad videndum, quod tamen nullo modo facere possunt, si desit lucis auxilium; alio loco quid diceret, vel quid putaret ostendit ubi ait, *ideo Dei gratiam hominibus dari, ut quod facere per liberum jubentur arbitrium, faciliùs possint implere per gratiam.* (V. lib. de gratia Christi c. 7. & 26. &c.) Utique cùm dicit, *faciliùs*, quid vult intelligi, nisi & gratia si desit, posse per liberum arbitrium, vel facilè, vel etiam difficilè quæ divinitus jubentur impleri?

36. Ubi est ergo, *Quid est homo, nisi quod memor es ejus?* (Psal. 8. 5.) Ubi postremò illa testimonia, quæ Jerosolymitanæ * antistes ecclesiæ, (* Johannes) sicut in eisdem Gestis legitur, ipsi Pelagio se dixisse commemorat, cùm ad eum perlatum esset, quòd sine gratia Dei diceret absque peccato hominem esse posse? Hæc sunt enim ab illo dicta tria testimonia valde magna contra hujusmodi impiam præsumtionem, quod Apostolus ait, *Plus omnibus illis laboravi, non ego autem, sed gratia Dei mecum:* (1. Cor. 15. 10.) &, *Non volentis, neque currentis, sed miserentis est Dei:* (Rom. 9. 16.) &, *Nisi Dominus ædificaverit domum, in vanum laboraverunt ædificantes eam.* (Psal. 126. 1.) Quomodo ergo quod Deus jubet, sine adjutorio ipsius vel difficilè impletur, cùm si Dominus non ædificet, in vanum ædificans laborasse dicatur? Neque scriptum sit, Est quidem volentis, atque currentis, faciliùs autem miserentis est Dei; sed scriptum sit, *Non volentis neque currentis, sed miserentis est Dei?* non [b] quia nulla est hominis voluntas atque cursus, sed quia nihil potest, nisi ille misereatur. Nec Apostolus dixerit, Et ego; sed dixerit, *Non ego autem, sed gratia Dei mecum?* non quia ipse nihil boni agebat, sed quia nihil ageret, si illa non adjuvaret. Quamquam illa possibilitas liberi arbitrij tam in bonum quàm in malum ex æqua lancis pensione nec huic facilitati locum relinquit, quam saltem videtur esse confessus dicendo, *faciliùs possunt implere per gratiam*, [c] *faciliùs impletur per gratiam bonum, facillimè autem sine gratia fit malum:* profectò ista possibilitas non æqua lance perpenditur.

Caput XI.

37. Sed quid plura? Non solùm ad istos vitandos cauti esse debemus, verùm etiam ad docendos vel monendos, si patiantur, pigrescere non debemus. Plus eis tamen sine dubitatione præstamus, si ut corrigantur oremus, ne cum tantis ingeniis vel pereant, vel alios perdant præsumtione damnabili. Quia *zelum Dei habent, sed non secundùm scientiam;* id est, *justitiam quæ à Deo est ignorantes, & suam volentes constituere, justitiæ Dei non sunt subjecti.* (Rom. 10. 2. & 3.) Quibus utique, quoniam Christiani appellantur, magis observandum est quàm Judæis, de quibus hoc dixit Apostolus, *Ne offendant in lapidem offensionis,* (Rom. 9. 32.) velut argutè defendendo naturam & liberum arbitrium, quemadmodum philosophi hujus mundi, qui vehementer egerunt ut putarentur vel putarent sibi beatam vitam virtute propriæ voluntatis efficere. (V. suprà epist. 155. n. 2 &c.) Caveant ergo isti ne per sapientiam verbi evacuent crucem Christi, (1. Cor. 1. 17.) & hoc sit eis offendere in lapidem offensionis. * Natura enim humana etiamsi in illa integritate in qua condita est permaneret, nullo modo seipsam Creatore suo non adjuvante servaret. (* Concil. Arausic. 2. can. 19.) Cùm igitur sine Dei gratia salutem non possit custodire, quam accepit; quomodo sine Dei gratia potest reparare, quam perdidit?

38. Non autem ideo prò istis non orare debemus, quia si non corriguntur, eorum imputandum est voluntati, qui nolunt credere etiam ad hoc ipsum sibi necessariam gratiam Salvatoris, quod putant consistere in solis viribus voluntatis. Nam & illi quibus sunt isti in hac caussa omnino simillimi, de quibus hoc dixit Apostolus, quòd *ignorantes Dei justitiam & suam volentes constituere, justitiæ Dei non sunt subjecti,* (Rom. 10. 3.) profectò suæ voluntatis vitio non credebant. Non enim ut essent infideles, cogebantur in vitium; sed nolendo credere infidelitatis crimine non carebant. Et tamen quia voluntas, ut ad vera credenda moveatur, non sibi sufficit, nisi per gratiam Deus opituletur, dicente ipso Domino cùm de non credentibus loqueretur, *Nemo venit ad me, nisi ei datum fuerit à Patre:* (Johan. 6. 66.) propter hoc & Apostolus, quamvis eis instanter Evangelium prædicaret, parum tamen esse credebat, nisi pro illis etiam oraret ut crederent. Ait enim, *Fratres, bona voluntas quidem cordis mei, & deprecatio ad Deum fit pro illis in salutem:* (Rom. 10. 1.) & tunc adjunxit illa quæ diximus, *Testimonium enim illis perhibeo, quia zelum Dei habent, sed* (Ibid. 2.)

[a] Bad. Am. & MSS. *dicat non sic eum.*
[b] Sic MSS. melioris notæ. At Bad. Am. & Er. *non quia in illa est hominis atque voluntatis concursus.* Lov. *non quia nullus est hominis atque voluntatis cursus.* MSS. duo, *voluntas atque concursus.*
[c] Codex Lovanij excusus an 1647. *Si enim per gratiam lex faciliùs impletur.*

Classis III. An. 417. Caput XII.

non secundùm scientiam, &c. Oremus ergo pro illis, A sancte frater.

39. Cernis quippe nobiscum quàm malo errore teneantur. Fragrant enim epistolæ tuæ odore sincerissimo Christi, ubi germanissimus gratiæ ipsius dilector & confessor appares. Sed quod diu tecum ex hac re loquendum putavimus, primò quia jocundissimum est, fecimus. Quid enim debet esse jocundius, vel infirmis gratiâ qua sanantur, vel pigris gratiâ qua excitantur, vel volentibus gratiâ qua jovantur? Deinde, ut si quid nostra disputa- B tione Deo adjuvante possemus, tua non fides sed fidei contra tales adminiculetur assertio, sicut nos quoque in hanc facultatem tuæ germanitatis litteris adjuvamur.

40. Quid enim uberius & veracissima confessione plenius, quàm illud est in quadam epistola tua, ubi naturam nostram non mansisse, ut condita est, sed vitiatam esse per illum generis humani patrem, humiliter deplorasti dicens, [Pauper ego & dolens, qui adhuc terrenæ imaginis squalore C concretus sum, & plus de primo quàm de secundo Adam carnis sensibus & terrenis actibus refero, quomodo tibi audebo me pingere, cùm cælestis imaginis inficiator prober corruptione terrena? Utrimque me concludit pudor. Erubesco pingere quod sum; non audeo pingere quod non sum: odi quod sum; & non sum quod amo. Sed quid misero mihi proderit odisse iniquitatem, & amare virtutem; cùm id potiùs agam quod odi, nec elaborem piger id potiùs agere quod amo? Ipse discors & in- D testino bello distrahor, dum spiritus adversùs carnem, caro adversùs spiritum dimicat, & lex corporis lege peccati legem mentis impugnat? Infelix ego qui in me venenatum inimicæ arboris gustum, nec crucis ligno digessi. Durat enim mihi illud [a] per Adam virus paternum, quo universitatem generis sui pater prævaricatus infecit.] Et cetera, quæ de hac miseria multa connectis ingemiscendo, exspectans redemtionem corporis tui, & nondum re, sed spe salvum te esse cognoscens. E

41. Sed fortassis tu alium in te transfigurasti, cùm hæc diceres, nec aliquas de carne concupiscente adversùs spiritum, quamvis ei non consentias, molestias importunas pateris & odiosas: verumtamen & tu & quisquis hæc patitur, & gratiam Christi per quam de corpore mortis hujus liberetur exspectat, nondum quidem evidenter in seipso, sed in illo homine latenter ibi erat, quando cibus vetitus tangebatur, & concipiebatur longè latéque per cunctos itura perditio. De orando autem, F & gemitibus flagitando proficiendi ac rectè vivendi adjutorio [b] quæ tua non fervet epistola? Quid est tui quantumcumque sermonis, ubi non sit sparsum gemebunda pietate quod in oratione dicimus, *Ne nos inferas in tentationem?* (Matth. 6. 13.) Invicem itaque nos & consolemur in his omnibus, & exhortemur, & quantum dat Dominus adjuvemus. Quæ autem, & de quibus audierimus quæ multùm dolemus & facilè credere nolumus, audiet à communi amico sanctitas tua, quo in Dei misericordia cum sa- G lute remeante speramus nos de omnibus fieri possé certissimos.

[a] Apud Paulinum legitur, *ab Adam.*

[b] Editi, *quem tua non feriret epistola.* Sed meliùs MSS. *quæ tua non fervet*, id est quæ ex tuis epistolis &c.

[c] Intelligitur ferè ex iis, quas in hoc viro agnoscit cum sublimi dignitate conjunctas animi dotes, illum ipsum esse Dardanum præfecturâ Galliarum insignem, cui etiam Hieronymus proponenti quæstionem quamdam de terra promissionis rescripsit circiter annum

DE SUBSEQUENTE EPISTOLA.

Lib. II. Retract. Caput XLIX.

De *præsentia Dei* scripsi librum, ubi nostra intentio contra hæresim Pelagianam maximè vigilat, non expressè nominatam: sed in eo etiam de præsentia naturæ, quem Deum verum & summum dicimus, & de templo ejus operosè ac subtiliter disputatur. Hic liber sic incipit: *Fateor me frater dilectissime Dardane.*

DE PRÆSENTIA DEI LIBER *seu* EPISTOLA CLXXXVII. *

* *Aliàs* LVII. *quæ autem* 187. *erat, nunc in Appendice est* 6.

Respondet ad duas quæstiones Dardani, interrogantis 1. de Christo quomodo nunc in cælo sit, qui latroni in cruce dixerit eum secum illo die futurum in paradiso; num fortè quia Christus ubique existit, an quia paradisus in cælo situs est. 2. de parvulis, utrùm non Deum noverint, etiam in utero exsistentes, si quidem Iohannes in utero exsultavit ad præsentiam matris Domini.

Scripta sub medium an. 417. Caput I.

1. Fateor me, frater dilectissime [c] Dardane, illustrior mihi in caritate Christi, quàm in hujus sæculi dignitate, litteris tuis tardiùs respondisse quàm debui. Cujus rei caussas nollem quæreres, ne molestiùs me feras diutiùs excusantem, quàm pertulisti tardiùs rescribentem: D cùm ego te malim offensioni meæ facilè ignoscere, quàm de mea defensione judicare. quæcumque illæ caussę fuerint, crede nullum tui apud me esse potuisse contemtum. Immo enim velocissimè rescripsissem, si te contemsissem. Nec modò quia tandem, aliquando rescripsi, ideo saltem tandem aliquando dignum aliquid te lectore molitus sum, & quod meritò possim tuo nomine prænotare: sed rescribere utcumque jam malui, quàm pati & hanc [d] æstatem me hujus officij debitore transire. Nec tua me E dignitas terruit fecitque cunctantem, cùm sit humanitas tua gratior quàm illa suspectior. Sed unde te magis amo, hinc difficiliùs unde sufficiam tantæ aviditati religiosi tui amoris invenio.

2. Huc accessit, quòd præter mutuæ caritatis flammam, qua fit ut etiam eos, quos numquam vidimus, diligamus, dum eos habere quod diligimus credimus, ubi me utique prævenisti, fecistique ut verear in me decipi opinionem atque exspectationem tuam: præter hoc ergo mihi tales quæstiones F in tua epistola proposuisti, quæ si à quolibet propositæ forent, otio quoque meo, quod mihi [e] desit, non parvum negotium fierent. Cùm verò abs te proponuntur, cui profunda rimanti solutionis earum superficies nequaquam sat est, & proponuntur occupatissimo aliarumque curarum molibus vallato & obstricto; tuæ prudentiæ est & benevolentiæ cogitare, quàm te placidum habere debeam, vel quòd diù non respondi, vel si etiam nunc pro tuæ intentionis granditate non respondero.

Caput II. (1. Tim. 2. 5.) Quæstio I.

G 3. Quæris igitur, *Mediator Dei & hominum homo Christus Iesus, quomodo nunc esse credatur in cælo, cùm pendens in ligno, jamque moriturus, la-*

Christi 414. in hæc verba: *Quæris Dardane Christianorum nobilissime, & nobilium Christianissime* &c. Et epistolam finiens, *Hæc tibi*, ait, *vir eloquentissime, in duplicis præfecturæ honore transacta, nunc in Christo honoratior, tumultuaria & brevi lucubratione dictavi.*

[d] Editi, *ætatem.* At MSS. sedecim, *æstatem.*

[e] Sic MS. omnes: ubi Er. & Lov. habent, *quod mihi deest, non parvum negotium facerent.*

Classis III. An. 417. Lucæ 23. 43. troni credenti dixerit, *Hodie mecum eris in paradiso.* Et hinc fortasse intelligendum dicis paradisum, quasi in aliqua cæli parte positum, aut quia ubique Deus sit, hominem quoque illum qui in Deo sit ubique diffusum, ex hoc nimirum intelligi volens, etiam in paradiso esse potuisse, qui ubique sit.

Solutio prima. 4. Ubi ego quæro vel potiùs agnosco, quemadmodum accipias hominem Christum. Non utique sicut quidam * hæretici Verbum Dei & carnem, hoc est sine anima humana, ut Verbum esset carni pro anima; vel Verbum Dei & animam & carnem, sed sine mente humana, ut Verbum Dei esset animæ pro mente humana. Non utique sic accipis hominem Christum, sed sicut superiùs locutus es, ubi aisti, *Christum omnipotentem Deum ea te ratione credulitatis accipere, ut Deum non crederes, nisi perfectum etiam hominem credidisses:* profectò cùm dicis hominem perfectum, totam illic naturam humanam vis intelligi. Non est autem homo perfectus, si vel anima carni, vel animæ ipsi mens humana defuerit.

* Ariani ex lib. de hæresib. c. 49. & Apollinaristæ ibid. c. 55.

5. Si ergo secundùm hominem, quem Verbum Deus suscepit, putamus dictum esse, *Hodie mecum eris in paradiso,* non ex his verbis in cælo existimandus est esse paradisus. Neque enim ipso die in cælo futurus erat homo Christus Jesus; sed in inferno secundùm animam, in sepulcro autem secundùm carnem. Et de carne quidem quòd eo die in sepulcro sit posita, manifestissimum est Evangelium. Quod verò illa anima in infernum descenderit, apostolica doctrina prædicat. Quandoquidem beatus Petrus ad hanc rem testimonium de psalmis adhibet, ubi prædictum esse demonstrat, *Quoniam non derelinques animam meam in inferno, neque dabis sanctum tuum videre corruptionem.* Illud de anima dictum est, quia non ibi est derelicta, unde tam citò remeavit: illud de corpore, quod in sepulcro corrumpi celeri resurrectione non potuit. Sed in sepulcro paradisum nullus intelligit. Et si quisquam esset ita absurdus, ut hoc sapere conaretur, eo quòd illud sepulcrum in horto erat; certè hinc ab ista opinione revocaretur, quòd ille cui dictum est, *Hodie mecum eris in paradiso,* non illo die fuit cum Christo in illo sepulcro: nec ejus fidei pro magno munere offerretur sepultura carnis, nihil gaudij vel doloris in morte sentientis, cùm ille de requie ubi sensus est cogitaret.

Act. 2. 27. Psal. 15. 10.

6. Restat igitur ut si secundùm hominem dictum est, *Hodie mecum eris in paradiso,* in inferno intelligatur esse paradisus, ubi erat eo die futurus secundùm humanam animam Christus. Utrùm autem sinus ille Abrahæ, ubi dives impius cùm in tormentis esset inferni, requiescentem pauperem vidit, vel paradisi censendus vocabulo, vel ad inferos pertinere existimandus sit, non facilè dixerim. De illo quippe divite legimus dictum esse, *Mortuus est autem & dives; & sepultus est in inferno:* & cùm apud inferos in tormentis esset. In pauperis autem morte vel requie non sunt inferi nominati: sed, *Contigit,* inquit, *mori inopem illum, & auferri ab Angelis in sinum Abrahæ.* Deinde ardenti diviti dicit Abraham, *Inter nos & vos chaos magnum firmatum est,* tamquam inter inferos sedesque beatorum. Non enim facilè alicubi Scripturarum inferorum nomen positum invenitur in bono. Unde etiam quæri solet, si nonnisi pœnalia rectè intelliguntur inferna, quomodo animam Domini Christi piè credamus fuisse in inferno. Sed bene respondetur, ideo descendisse, ut quibus oportuit subveniret. Unde beatus Petrus eum dicit *solvisse dolores inferni, in quibus impossibile erat teneri eum.* Porrò si utraque regio & dolentium & requiescentium, id est & ubi dives ille torquebatur, & ubi pauper ille lætabatur, in inferno esse credenda est; quis audeat dicere Dominum Jesum ad pœnales inferni partes venisse tantummodo, nec fuisse apud eos, qui in Abrahæ sinu requiescunt? Ubi si fuit, ipse est intelligendus paradisus, quem latronis animæ illo die dignatus est polliceri. Quæ si ita sunt, generale paradisi nomen est, ubi feliciter vivitur. Neque enim quia paradisus est appellatus ubi Adam fuit ante peccatum, propterea Scriptura prohibita est etiam Ecclesiam vocare paradisum cum fructu pomorum.

Sinus Abrahæ. Luc. 16. 23. Ibid. 22. Ibid. 26. Act. 2. 24.

Caput III. 7. Est autem sensus multo expeditior, & ab his omnibus ambiguitatibus liber, si non secundùm id quod homo erat, sed secundùm id quod Deus erat Christus dixisse accipiatur, *Hodie mecum eris in paradiso.* Homo quippe Christus illo die secundùm carnem in sepulcro, secundùm animam in inferno futurus erat: Deus verò idem ipse Christus ubique semper est. Est enim lux quæ lucet etiam in tenebris, quamvis eam tenebræ non comprehendant. Est virtus & sapientia Dei, de qua scriptum est, quòd *adtingat à fine usque ad finem fortiter, & disponat omnia suaviter;* & *adtingat ubique propter suam munditiam, & nihil inquinatum in eam incurrat.* Ubicumque ergo sit paradisus, quisquis beatorum ibi est, cum illo ibi est, qui ubique est.

Solutio altera. 3. sent. dist. 22. cap. His quæritur. Christus quatenus ubique. Johan. 1. 5. Sap. 8. 1. Ibid. 7. 24.

8. Cùm enim sit Christus Deus & homo, Deus utique unde dicit, *Ego & Pater unum sumus;* homo autem unde dicit, *Pater major me est;* idemque Filius Dei unigenitus à Patre, & filius hominis ex semine David secundùm carnem; utrumque in illo observandum est cùm loquitur, vel cùm de illo Scriptura loquitur, & quid secundùm quid dicatur intuendum. Nam sicut unus homo est anima rationalis & caro, sic & unus Christus est Verbum & homo. Proinde quod ad Verbum adtinet, creator est Christus: *Omnia* enim *per ipsum facta sunt.* Quod verò ad hominem, [a] creatus est Christus: *Factus est* enim *ex semine David secundùm carnem, & in similitudinem hominum factus.* Item quia in homine duo sunt, anima & caro, secundùm animam tristis fuit usque ad mortem, secundùm carnem passus est mortem.

Johan. 10. 30. Johan. 14. 28. Rom. 1. 3. Johan. 1. 3. Christus quomodo creatus. Rom. 1. 3. Mat. 26. 38. Act. 3. 18.

9. Nec tamen cùm Filium Dei Christum dicimus, hominem separamus, aut cùm eumdem Christum filium hominis dicimus, separamus Deum. Secundùm hominem namque in terra erat, non in cælo ubi nunc est, quando dicebat, *Nemo adscendit in cælum, nisi qui de cælo descendit, filius hominis qui est in cælo:* quamvis secundùm id quod Filius Dei erat esset in cælo, secundùm id verò quòd filius hominis erat, adhuc esset in terra, nondumque adscendisset in cælum. Similiter cùm secundùm id quod Filius Dei est sit Dominus gloriæ, secundùm id autem quod est filius hominis crucifixus sit; ait tamen Apostolus, *Si enim cognovissent, numquam Dominum gloriæ crucifixissent.* Ac per hoc & filius hominis secundùm Deum erat in cælo, & Filius Dei secundùm hominem crucifigebatur in terra. Sicut ergo potuit rectè dici, Dominus gloriæ crucifixus, cùm ad solam carnem illa passio pertine-

Johan. 3. 13. 1. Cor. 2. 8.

[a] Editi, *creatura est.* MSS septemdecim, *creatus est.*

Classis III. An. 417.

ret: ita rectè dici potuit, *Hodie mecum eris in paradiſo*, cùm juxta humanam humilitatem, per carnem in ſepulcro, per animam in inferno illo die futurus eſſet, juxta divinam verò immutabilitatem numquam de paradiſo, quia ubique eſt ſemper, receſſiſſet. A

Chriſtiana confeſſio.

10 Noli itaque dubitare ibi nunc eſſe hominem Chriſtum Jeſum, unde venturus eſt; memoriterque recole, & fideliter tene Chriſtianam confeſſionem, quoniam reſurrexit à mortuis, adſcendit in cælum, ſedet ad dexteram Patris, nec aliunde quàm inde venturus eſt ad vivos mortuoſque judicandos. B Et ſic venturus eſt illa angelica voce teſtante, quemadmodum ire viſus eſt in cælum, id eſt in eadem carnis forma atque ſubſtantia; cui profectò immortalitatem dedit, naturam non abſtulit. Secundùm hanc formam non eſt putandus ubique diffuſus. Cavendum eſt enim, ne ita divinitatem adſtruamus hominis, ut veritatem corporis auferamus. Non eſt autem conſequens, ut quod in Deo eſt, ita ſit ubique ut Deus. Nam & de nobis veraciſſima Scriptura dicit, quòd in illo vivimus, movemur & ſumus; C nec tamen ſicut ille ubique ſumus: ſed aliter homo ille in Deo, quoniam aliter & Deus ille in homine, proprio quodam & ſingulari modo. Una enim perſona Deus & homo eſt, & utrumque eſt unus Chriſtus Jeſus; ubique per id quod Deus eſt, in cælo autem per id quod homo.

Chriſtus non eſt ubique ſecundùm humanitatem.

Act. 17. 28.

1. ſent. diſt. 37. c. Sed

Caput IV.

1. ſent. diſt. 37. Fateamur.

11. Quamquam & in eo ipſo quod dicitur Deus ubique diffuſus, carnali reſiſtendum eſt cogitationi, & mens à corporis ſenſibus avocanda, D ne quaſi ſpatioſa magnitudine opinemur Deum per cuncta diffundi, ſicut humus, aut humor, aut aër, aut lux iſta diffunditur: (omnis enim hujuſcemodi magnitudo minor eſt in ſui parte quàm in toto:) ſed ita potiùs ſicuti eſt magna ſapientia, etiam in homine, cujus corpus eſt parvum. Et ſi duo ſunt ſapientes, quorum ſit alter corpore grandior, neuter ſapientior, non eſt illa in majore major, minor in minore, aut minor in uno quàm in duobus; ſed tanta in hoc quanta in illo, & tanta in unoquoque quanta in E utroque. Neque enim ſi æqualiter ſunt omnino ſapientes, plus ſapiunt ambo quàm ſinguli; quemadmodum ſi æqualiter ſint immortales, non plus vivunt ambo quàm ſinguli.

12. Ipſa denique immortalitas corporis, quæ in Chriſti carne præceſſit, nobiſque in fine futura promittitur, cùm magna ſit res, non eſt profectò mole magna; ſed licèt corporaliter habeatur, incorporea quædam excellentia eſt. Nam cùm ipſum immortale corpus minus ſit in parte quàm in toto, F immortalitas ejus tam plena eſt in parte quàm in toto; & cùm ſint aliis alia majora, non tamen aliis alia immortaliora ſunt membra. Sicut nunc quando ex omni parte ſani ſumus ſecundùm modum præſentis in corpore ſanitatis, non quia major eſt manus tota quàm digitus, ideo manus totius ſanitatem majorem dicimus eſſe quàm digiti; ſed in illis inæqualibus æqualis eſt ipſa, quando ita breviora grandioribus comparantur, ut quod tam magnum eſſe non poteſt quàm eſt aliud, poſſit tamen eſſe tam G ſanum. Eſſet autem major ſanitas in majoribus membris, ſi eſſent majora ſaniora. Cùm verò non eſt ita, ſed majora atque minora tam ſana ſunt, diſpar eſt profectò in membrorum molibus quantitas, ſed par eſt in diſparibus ſanitas.

13. Cùm ergo ſit corpus aliqua ſubſtantia, quantitas ejus eſt in magnitudine molis ejus; ſanitas verò ejus non quantitas, ſed qualitas ejus eſt. Non ergo potuit obtinere quantitas corporis, quod potuit qualitas. Nam ita diſtantibus partibus, quæ ſimul eſſe non poſſunt, quoniam ſua quæque ſpatia locorum tenent, minores minora, & majora majores, non potuit eſſe in ſingulis quibuſque partibus tota vel tanta; ſed amplior eſt quantitas in amplioribus partibus, brevior in brevioribus, & in nulla parte tanta quanta per totum. Qualitas verò corporis, quæ ſanitas dicitur, cùm ſanum corpus eſt totum, tanta eſt in majoribus, quanta in minoribus partibus. Non enim quæ minùs magnæ ſunt, ideo minùs ſanæ ſunt, aut quæ ampliores ideo ſaniores. Abſit ergo ut quod poteſt in corpore qualitas creati corporis, non poſſit in ſeipſa ſubſtantia Creatoris.

Jer. 23. 24. Sap. 8. 1. Sap 1. 7. Iſaiæ 6. 3. Pſal. 138. 7.

14. Eſt ergo Deus per cuncta diffuſus. Ipſe quippe ait per Prophetam, *Cælum & terram ego impleo*. Et quod pauló antè poſui de ſapientia ejus, *Adtingit à fine uſque ad finem fortiter, & diſponit omnia ſuaviter*: itemque ſcriptum eſt, *Spiritus Domini replevit orbem terrarum*: eique dicitur in quodam Pſalmo, *Quò abibo à ſpiritu tuo, & à facie tua quò fugiam? Si adſcendero in cælum, tu ibi es, ſi deſcendero ad infernum, ades*; [a] Sed ſic eſt Deus per cuncta diffuſus, ut non ſit qualitas mundi; ſed ſubſtantia creatrix mundi, ſine labore regens, & ſine onere continens mundum. Non tamen per ſpatia locorum, quaſi mole diffuſa, ita ut in dimidio mundi corpore ſit dimidius, & in alio dimidio dimidius, atque ita per totum totus; ſed in ſolo cælo totus, & in ſola terra totus, & in cælo & in terra totus, & nullo contentus loco, ſed in ſeipſo ubique totus.

1. ſent. diſt. 37. Fateamur.

Deus ubique totus.

15. Ita Pater, ita Filius, ita Spiritus-ſanctus, ita Trinitas unus Deus. Neque enim mundum inter ſe in tres partes diviſerunt, quas ſingulas ſinguli implerent, quaſi non haberet ubi eſſet Filius aut Spiritus-ſanctus in mundo, ſi totum occupaſſet Pater. Non ita ſe habet vera incorporea immutabiliſque divinitas. Non enim corpora ſunt, quorum amplior ſit in tribus quàm in ſingulis magnitudo; nec loca ſuis molibus tenent, ut diſtantibus ſpatiis ſimul eſſe non poſſint. Si enim anima in corpore conſtituta, non ſolùm nullas anguſtias, verùm etiam quamdam latitudinem invenit, non corporalium locorum, ſed ſpiritualium gaudiorum, cùm ſit quod ait Apoſtolus, *Neſcitis quoniam corpora veſtra templum in vobis Spiritus-ſancti eſt, quem habetis à Deo*; nec dici niſi ſtultiſſimè poteſt, non habere locum in noſtro corpore Spiritum-ſanctum, quòd totum noſtra anima impleverit: quanto ſtultiùs dicitur ullis anguſtiis impediri alicubi Trinitatem, ut Pater & Filius & Spiritus-ſanctus ubique ſimul eſſe non poſſint?

1. Cor. 6. 19.

1. ſent. diſt. 35. Sciendum.

Caput V.

16. Verùm illud eſt multo mirabilius, quòd cùm Deus ubique ſit totus, non tamen in omnibus habitat. Non enim omnibus dici poteſt quod ait Apoſtolus, vel quod jam dixi, vel etiam illud, *Neſcitis quia templum Dei eſtis, & Spiritus Dei habitat in vobis?* Unde & è contrario de quibuſdam dicit, *Quiſquis autem Spiritum Chriſti non habet, hic non eſt ejus*. Quis porrò audeat opinari, niſi quiſquis inſeparabilitatem penitùs Trinitatis ignorat,

1. Cor. 3. 16.

Rom. 8. 9.

[a] Poſt *ades*, hæc in vulgatis adduntur: *quia ſubſtantialiter Deus ubique diffuſus*. quæ verba abſunt à novemdecim MSS. videnturque è margine huc tranſlata eſſe.

Classis III. an. 417.

Deus est ubique per præsentiam, sed non per habitationis gratiam.

quòd in aliquo habitare possit Pater aut Filius, in A quo non habitet Spiritus-sanctus, aut in aliquo Spiritus-sanctus in quo non & Pater & Filius? Unde fatendum est ubique esse Deum per divinitatis præsentiam, sed non ubique per habitationis gratiam. Propter hanc enim habitationem, ubi proculdubio gratia dilectionis ejus agnoscitur, non dicimus, Pater noster qui es ubique, cùm & hoc verum sit, sed, *Pater noster qui es in cælis*; ut templum ejus potiùs in oratione commemoremus, quod & nos ipsi esse debemus, & inquantum sumus, intantum B ad ejus societatem & adoptionis familiam pertinemus. Si enim populus Dei nondum factus æqualis Angelis ejus adhuc in ista peregrinatione dicitur templum ejus, quanto magis est templum ejus in cælis, ubi est populus Angelorum, quibus aggregandi & coæquandi sumus, cùm finita peregrinatione quod promissum est sumserimus?

Matt. 6. 9.

17. Cùm igitur qui ubique est non in omnibus habitet, etiam in quibus habitat, non æqualiter habitat. Nam unde est illud quod Eliseus poposcit, C ut dupliciter in eo fieret Spiritus Dei qui erat in Elia? Et unde in omnibus sanctis sunt alii aliis sanctiores, nisi abundantiùs habendo habitatorem Deum? Quomodo ergo verum suprà diximus, quòd Deus ubique sit totus, quando in aliis est ampliùs, in aliis minùs? Sed non est negligenter intuendum quod diximus, in seipso esse ubique totum. Non ergo in eis; quia [a] alii plus eum capiunt, alii minùs. Ideo enim ubique esse dicitur, quia nulli parti rerum absens est; ideo totus, quia non parti rerum D partem suam præsentem præbet, & alteri parti alteram partem, æquales æqualibus, minori verò minorem, majorique majorem; sed non solùm universitati creaturæ, verùm etiam cuilibet parti ejus totus pariter adest. Hique ab eo longè esse dicuntur, qui peccando dissimillimi facti sunt; & hi ei propinquare, qui ejus similitudinem piè vivendo recipiunt. Sicut rectè dicuntur oculi tanto esse ab hac luce longiùs, quanto fuerint cæciores. Quid enim tam longè est à luce quàm cæcitas, etiamsi E lux præsto sit, atque oculos perfundat exstinctos? Propinquare autem luci meritò perhibentur oculi, qui sanitatis accessu aciem recipiendo [b] proficiunt.

4. Reg. 2. 9.

Caput VI.

18. Porro autem quod parum distinctè putavimus posse intelligi cùm diceremus Deum esse ubique totum, nisi adderemus in seipso, video diligentiùs exponendum. Quomodo enim ubique, si in seipso? Ubique scilicet, quia nusquam est absens. In seipso autem, quia non continetur ab eis, qui- F bus est præsens, tamquam sine eis esse non possit. Nam spatia locorum tolle corporibus, nusquam erunt, & quia nusquam erunt, nec erunt. Tolle ipsa corpora qualitatibus corporum, non erit ubi sint, & ideo necesse est ut non sint. Etenim cùm per totam suam molem corpus æqualiter sanum est, aut æqualiter candidum, non est in una quàm in alia parte ejus sanitas major aut candor, nec major in toto quàm in parte ejus; quia non sanius aut candidius totum constat esse quàm partem. Si au- G tem inæqualiter sit sanum aut inæqualiter candidum, fieri potest, ut in minore parte sit sanitas major aut candor, cùm minora quàm majora saniora vel candidiora sunt membra; usqueadeo non mole constat quod in qualitatibus magnum dicitur esse vel parvum. Verumtamen si moles ipsa corporis, quantacumque vel quantulacumque sit, penitùs auferatur, qualitates ejus non erit ubi sint, quamvis non mole metiendæ sint. At verò Deus non si minùs capitur ab illo cui præsens est, ideo ipse minor est. Totus enim in seipso est, nec in quibus est, ita est ut indigeat eis, tamquam non possit esse nisi in eis. Sicut autem nec ab illo abest, in quo non habitat, & totus adest, quamvis eum ille non habeat: ita & illi in quo habitat, totus est præsens, quamvis eum non ex toto capiat.

19. Neque enim ad habitandum dividit se per hominum corda seu corpora, aliam sui partem huic tribuens, illi aliam, sicut lux ista per aditus & per fenestras domorum: sed potiùs si quemlibet sonum, cùm corporea res sit ac transitoria, surdus non capit, surdaster non totum capit, atque in his qui audiunt cùm pariter ei propinquant, tanto magis alius alio capit, quanto est acutioris, tanto autem minùs, quanto est obtusioris auditus, cùm ille non variè magis minúsve insonet, sed in eo loco in quo sunt, omnibus æqualiter præstò sit: quanto excellentiùs Deus natura incorporea & immutabiliter viva, qui non sicut sonus per moras temporum tendi & dividi potest, nec spatio aërio tamquam loco suo indiget, ubi præsentibus præsto sit, sed æterna stabilitate in seipso manens, totus adesse rebus omnibus potest, & singulis totus? quamvis in quibus habitat, habeant eum pro suæ capacitatis diversitate, alii ampliùs, alii minùs, quos ipse sibi dilectissimum templum gratiâ suæ bonitatis ædificat.

1. sent. dist. 37. Ne autem.

20. Et donationum quidem dictæ sunt divisiones tamquam per partes & membra unius corporis, ubi & simul omnes unum templum, & singuli singula templa sumus; quia non est Deus in omnibus quàm in singulis major. Et fit plerumque ut plures eum minùs capiant, unus ampliùs. Sed cùm dixisset Apostolus, *Divisiones autem donationum sunt*; continuò subjecit, *Idem autem Spiritus*. Item cùm ipsas donationum divisiones commemorasset; *Omnia autem hæc*, inquit, *operatur unus atque idem Spiritus, dividens propria unicuique prout vult*. Dividens ergo, non ipse divisus; quia ipse unus atque idem. Illæ verò divisiones dictæ sunt, sicut membrorum in corpore: quia non idem valent aures quod oculi, atque ita membra cetera diversis officiis concorditer distributa: quæ tamen cùm sani sumus, unâ, neque diversâ, nec alibi majore, alibi minore, sed cùm sint ipsa disparia, communi & parili salute congaudent. Hujus corporis caput est Christus, hujus corporis unitas nostro sacrificio commendatur: quod breviter significavit Apostolus dicens, *Unus panis, unum corpus multi sumus*. Per caput nostrum reconciliamur Deo, quia in illo est divinitas Unigeniti facta particeps mortalitatis nostræ, ut & nos participes ejus immortalitatis essemus.

1. Cor. 12. 4.

Ibid. 11.

1. Cor. 10. 17.

21. Hoc sacramentum longè est à cordibus sapientium superborum, & ideo non Christianorum, ac per hoc nec verè sapientium. Illorum etiam dico sapientium, qui cognoverunt Deum; *quia cognoscentes Deum*, sicut dicit Apostolus, *non sicut Deum glorificàverunt, aut gratias egerunt*. Nosti autem in quo sacrificio dicatur, *Gratias agamus Domino Deo nostro*. A cujus sacrificii humilitate longè abest typhus, & cothurnus illorum. Et ideo multùm mirabilis res est, quemadmodum in quorumdam nondum cognoscentium Deum sit inhabitator Deus, & quorumdam cognoscentium

Rom. 1. 21.

[a] MSS. magno consensu, *alia plus eum capiunt, alia minùs*.

[b] Sic MSS. quindecim. At editi, *aciem recipiendo lucem recipiunt*.

Classis III. An. 417

non sit. Nec illi enim ad templum Dei pertinent, qui cognoscentes Deum, non sicut Deum glorificaverunt, aut gratias egerunt; & ad templum Dei pertinent parvuli sanctificati Sacramento Christi, regenerati Spiritu-sancto, qui certè per ætatem nondum possunt cognoscere Deum. Unde quem potuerunt illi nosse nec habere, isti potuerunt habere antequam nosse. Beatissimi autem sunt, quibus hoc est Deum habere quod nosse. Ipsa quippe notitia plenissima, verissima, felicissima est.

Caput VII. Secunda quæstio.

22. Hinc jam oportet etiam illam, quam post epistolæ tuæ subscriptionem addidisti, pertractare quæstionem, *Si adhuc ignorant parvuli Deum, quomodo Johannes etiam antequam nasceretur, ad adventum & præsentiam matris Domini, in suæ matris utero potuit exsultare.* Cùm enim commemorasses te legisse librum meum de baptismo parvulorum, addidisti & aisti; *De prægnantibus quid sentias opto cognoscere, cùm credulitatis fidem pro puero mater Johannis Baptistæ responderit.*

Exultatio Johannis in utero.

23. Hæc sunt certè verba Elizabeth matris Johannis, *Beata tu inter mulieres, & beatus fructus ventris tui. & unde hoc mihi, ut veniat mater Domini mei ad me? Ecce enim ut facta est vox salutationis tuæ in auribus meis, exsultavit in gaudio infans in utero meo.* Hoc autem ut diceret, sicut Evangelista prælocutus est, repleta est Spiritu-sancto, quo proculdubio revelante cognovit quid illa exsultatio significaret infantis, id est illius venisse matrem, cujus præcursor ipse, & demonstrator esset futurus. Potuit ergo esse ista significatio rei tantæ à majoribus cognoscendæ, non à parvulo cognitæ. Nam neque cùm hoc antè in Evangelio narraretur dictum est, Credidit infans in utero ejus, sed *exsultavit.* Neque ipsa dixit, Exsultavit in fide infans in utero meo, sed *exsultavit in gaudio.* Videmus autem exsultationem non solùm parvulorum, sed etiam pecorum, non utique de aliqua fide, vel religione, vel qualicumque rationali cognitione venientem. Sed hæc planè inusitata & nova exstitit, quia in utero, & ad ejus adventum quæ hominum Salvatorem fuerat paritura. Ideo mira, ideo in magnis signis deputanda. Ideo hæc exsultatio, & tamquam matri Domini reddita resalutatio, sicut solent miracula fieri, facta est divinitùs in infante, non humanitùs ab infante.

Luc. 1. 42. Ibidem. 41.

24. Quamquam etiamsi usque adeo est in illo puero acceleratus usus rationis & voluntatis, ut intra viscera materna jam posset agnoscere, credere, consentire, quod in aliis parvulis ætas exspectatur ut possint, etiam hoc in miraculis habendum divinæ potentiæ, non ad humanæ trahendum est exemplar naturæ. Nam quando Deus voluit, etiam jumentum mutum rationabiliter est locutum. Nec ideo sunt admoniti homines in deliberationibus suis, etiam asinina exspectare consilia. Quocirca nec quod factum est in Johanne contemno, nec inde regulam quid sentiendum sit de parvulis figo: immo id in illo propterea mirabiliter prædico, quia in aliis non invenio. Habet quidem aliquid simile etiam illa in Rebeccæ utero lucta geminorum: verùm & hoc usque adeo prodigium fuit, ut divinum propterea mulier oraculum quæreret, & audiret duobus illis infantulis, duos populos fuisse figuratos.

Num. 22. 28. Super Gen. ad litteram 11. cap. 29. Gen. 25. 22.

Infantibus non est tribuendus rationis usus.

25. Nescire autem divina parvulos, qui nec humana adhuc noverint, si verbis velimus ostendere, vereor ne ipsis sensibus nostris facere videamur injuriam, quando id loquendo suademus, ubi omnes vires officiumque sermonis facillimè superat evidentia veritatis. An non videmus etiam cùm articulatæ vocis qualiacumque signa edere cœperint, atque ad initium fandi transire ab infantia, adhuc eos talia sentire ac dicere, in quibus si remansissent, annisque accedentibus tales esse persisterent, nullus eos, vel fatuus nimiùm, fatuos esse dubitaret? Nisi fortè id restat, ut in vagitu infantiæ, vel in ipso adhuc uteri silentio credamus parvulos fuisse sapientes, postea verò quàm nobiscum cœperunt loqui, ad hanc ignorantiam, quam videmus, crescendo venisse. Quod opinari vides quàm sit absurdum, cùm puerorum sensus in qualiacumque verba prorumpens, qui certè ad ea quæ majores sapiunt penè nullus est, tamen comparatus illi in quo nascuntur, intelligentia dici potest. Unde autem in ipso tanto salutis præsidio, quando eis Christianâ gratiâ subvenitur, quod vocibus quibus possunt & motibus reluctantur, non eis imputatur, atque omnis renisus ipsorum nihili penditur, donec in eis Sacramenta peragantur, quibus id, quod de originali damnatione tractum est, expietur, nisi quia in tantum nesciunt quid faciunt, ut nec facere judicentur? Porrò si jam uterentur rationis & voluntatis arbitrio, quo illi sanctificationi adhiberi deberet assensus, quantum mali esset resistere tantæ gratiæ, quámque non solùm nihil prodesset quod fieret, verùm etiam inde reatus adcresceret, quis Christianus ignoret?

Caput VIII. Spiritus sanctus habitat in parvulis baptizatis.

26. Dicimus ergo in baptizatis parvulis, quamvis id nesciant, habitare Spiritum-sanctum. Sic enim eum nesciunt, quamvis sit in eis, quemadmodum nesciunt & mentem suam; cujus in eis ratio, qua uti nondum possunt, velut quædam scintilla sopita est, excitanda ætatis accessu. Neque hoc in parvulis mirum debet videri, cùm Apostolus quibusdam etiam majoribus dicat, *Nescitis quia templum Dei estis, & Spiritus Dei habitat in vobis?* De qualibus paulò antè dixerat, *Animalis autem homo non percipit quæ sunt Spiritus Dei:* quos etiam parvulos vocat, non carnis ætate, sed mentis. Non itaque percipiebant cognitione Spiritum-sanctum qui habitabat in eis; & habitante in se Spiritu-sancto, adhuc animales nondum spiritales erant, quia nondum poterant habitatorem suum Spiritum cognitione percipere.

1. Cor. 6. 19. 1. Cor. 2. 14.

27. Habitare autem ideo & in talibus dicitur, quia in eis occultè agit, ut sint templum ejus; idque in proficientibus & proficiendo perseverantibus perficit. *Spe enim salvi facti sumus*, sicut Apostolus dicit; cùm alio loco dicat, *Salvos nos fecit per lavacrum regenerationis.* Cùm ergo hîc dicat, *Salvos nos fecit*, tamquam salus ipsa jam data sit, quemadmodum intelligendum sit, illic exponit, ubi ait, *Spe enim salvi facti sumus. Spes autem quæ videtur, non est spes. Quod enim videt quis, quid sperat? Si autem quod non videmus speramus, per patientiam exspectamus.* Multa namque dicuntur in Scripturis tamquam facta sint, cùm in spe adhuc esse intelligantur. Unde est & illud quod Dominus Discipulis ait, *Omnia quæ audivi à Patre meo, nota feci vobis.* Quod usque adeo secundùm spem dictum est futurorum, ut eis postmodum dicat, *Multa habeo vobis dicere, sed non potestis portare modò.* Agit ergo in quibus mortalibus adhuc habitat, ipsam ædificationem habitaculi sui, quam non in ista sed in alia post hanc vitam perficit, quando absorbebitur mors in victo-

Rom. 8. 24. Tit. 3. 5. Johan. 15. 15. Johan. 16. 12.

Classis III. an. 417.

riam, diceturque illi: *Ubi est mors victoria tua? ubi est mors aculeus tuus?* Quid est autem mortis aculeus, nisi peccatum?

1. Cor. 15. 55.

28. Propter quod nunc etiam renati ex aqua & Spiritu, omnibusque peccatis sive originis ex Adam, in quo omnes peccaverunt, sive factorum, dictorum, cogitationumque nostrarum in illius lavacri mundatione deletis: tamen quia manemus in hac vita humana, quæ tentatio est super terram, meritò dicimus, *Dimitte nobis debita nostra.* Et hanc orationem dicit universa Ecclesia, quam mundat Salvator lavacro aquæ in verbo, ut eam sibi exhibeat gloriosam, non habentem maculam aut rugam aut aliquid ejusmodi; tunc utique cùm perficietur in re, ubi nunc proficiendo ambulatur in spe. Nam quomodo est nunc non habens maculam aut rugam aut aliquid ejusmodi, quæ vel in omnibus ad eam pertinentibus hominibus, qui jam ratione mentis utuntur & voluntatis arbitrio, mortalisque carnis sarcinam portant, vel certè quod etiam ipsos contentiosos necesse est fateri, in multis suis membris veraciter dicit, *Dimitte nobis debita nostra?*

Matt. 6. 12. — Eph. 5. 26.

29. Cùm itaque proficientes in quibus mortalibus habitat, dum de die in diem renovantur, magis magisque justificet, exaudiat orantes, mundet confitentes, ut exhibeat sibi templum immaculatum in æternum; meritò dicitur non habitare in eis, qui cognoscentes Deum, non sicut Deum glorificaverunt, vel gratias egerunt. Colendo enim & serviendo creaturæ potiùs quàm Creatori, non unius veri Dei templum se esse voluerunt. Atque ita dum volunt eum habere cum multis, faciliùs effecerunt ut eum non haberent, quàm ut diis multis falsisve miscerent. Et meritò dicitur habitare in eis, quos secundùm propositum vocatos, justificandos glorificandosque suscepit; etiam antequàm incorpoream, quæ ubique tota est, valeant ejus nosse naturam, quantum nosci ex parte per speculum & in ænigmate ab homine in hac vita, cùm plurimum profecerit, potest. Sunt enim, in quibus habitat, multi tales, qualibus dicit Apostolus, *Non potui vobis loqui quasi spiritalibus, sed quasi carnalibus, tamquam parvulis in Christo, lac vobis potum dedi non escam: nondum enim poteratis; sed nec adhuc quidem potestis.* His quippe etiam illud dicit, *Nescitis quia templum Dei estis, & Spiritus Dei habitat in vobis?* Hos tales si etiam antequàm perveniant ad spiritalem mentis ætatem, ubi non lacte alantur, sed solido cibo, dies vitæ hujus extremus invenerit, perficiet in eis habitator illorum, quidquid hîc intelligentiæ minus habuerunt; quoniam ab unitate corporis Christi, qui nobis via factus est, & à templi Dei societate non recesserunt. Unde ut non recedant, regulam fidei pusillis magnisque communem in Ecclesia perseveranter tenent, & in quod pervenerunt in eo ambulant, donec eis Deus revelet, si quid aliter sapiunt, cogitationes suas carnales non dogmatizant; quia non [a] obdurant contentiosis defensionibus immanendo, sed quodammodo ambulando, id est proficiendo desudant, intelligentiæ perspicuitatem impetrantes per fidei pietatem.

Rom. 1. 21. — 1. Cor. 3. 1. & 2. — 1. Cor 6. 19. — Regula fidei.

Caput IX.

30. Quæ cùm ita sint, duo ista quæ in uno fiunt homine, nasci & renasci, ad duos homines pertinent. Unum ad illum primum Adam, alterum ad secundum, qui dicitur Christus. *Sed non prius*, ait Apostolus, *quod spiritale est, sed quod animale, postea spiritale. Primus homo de terra terrenus, secundus homo de cælo cælestis: qualis terrenus, tales & terreni, & qualis cælestis, tales & cælestes. Sicut portavimus imaginem terreni, portemus & imaginem ejus, qui de cælo est.* Item dicit, *Per unum hominem mors, & per unum hominem resurrectio mortuorum. Sicut enim in Adam omnes moriuntur, ita & in Christo omnes vivificabuntur. Omnes* & *omnes* ideo dixit, quia in mortem nemo nisi per illum, in vitam nemo nisi per istum. In primo patuit quid hominis arbitrium valeret ad mortem, in secundo autem quid Dei adjutorium valeret ad vitam. Denique primus homo, nonnisi homo: secundus verò, Deus & homo. Peccatum enim factum est relicto Deo; justitia non fit sine Deo. Ac per hoc nec moreremur nisi per carnalem propaginem de membris illius veniremus; nec viveremus nisi per spiritalem connexionem membra hujus essemus. Ideo nobis opus fuit nasci & renasci: illi autem propter nos tantummodo nasci. Nos enim à peccato ad justitiam renascendo transimus: ille autem à nullo peccato ad justitiam transitum fecit; sed in eo quòd baptizatus est, nostræ regenerationis Sacramentum, sua humilitate altiùs commendavit: veterem tamen hominem nostrum passione, novum autem resurrectione significans.

1. Cor. 15. 46. & 47. &c. — Ibidem 21. & 22.

31. Inobedientia namque concupiscentiæ, quæ habitat in carne mortali, qua fit ut eadem etiam membra præter voluntatis moveantur arbitrium, ad eum modum redigitur justitiâ conjugali, ut licitè copulatis parentibus generentur, quibus sit necessarium regenerari. Non tamen per hujusmodi convenientiam maris & feminæ venire voluit carnem suam Christus, sed de virgine nihil tale in ejus conceptu concupiscente, similitudinem carnis peccati sumsit ille pro nobis, qua caro peccati mundaretur in nobis. *Sicut enim per unius delictum*, ait Apostolus, *in omnes homines ad condemnationem: ita per unius justificationem in omnes homines ad justificationem vitæ.* Nemo enim nascitur nisi operante concupiscentiâ carnali, quæ tracta est ex primo homine, qui est Adam: & nemo renascitur, nisi operante gratiâ spiritali, quæ data est per secundum hominem, qui est Christus. Quapropter si ad illum nascendo pertinemus, ad hunc renascendo, nec renasci quisquam potest antequam natus sit; profectò ille singulariter natus est, cui renasci non opus fuit; quia non ex peccato, in quo numquam fuit, transitum fecit, neque in iniquitate conceptus est, aut eum in delictis mater ejus in utero aluit: quia Spiritus-sanctus supervenit in eam, & virtus Altissimi obumbravit eam; unde quod natum est ex ea sanctum, vocatur Filius Dei. Nuptiarum enim bonum non exstinguit, sed modificat inobedientium membrorum malum, ut limitata quodammodo concupiscentia carnalis, fiat saltem pudicitia conjugalis. Virgo autem Maria cui dictum est, *Et virtus Altissimi obumbrabit tibi*, in sanctam concipiendo prolem, sub tali umbraculo nullo ardore concupiscentiæ hujus æstuavit. Hoc ergo excepto lapide angulari, non video quomodo ædificentur homines in domum Dei ad habendum in se inhabitantem Deum, nisi cùm fuerint renati, quòd non possunt esse antequam nati.

Rom. 5. 18. — Renasci non potest qui natus non est. — Luca 1. 35.

Caput X.

32. Quamlibet itaque sententiam de prægnantibus, immo de hominibus habeamus adhuc intra materna viscera constitutis, utrùm existimemus eos necne donari posse aliquo sanctificationis modo;

[a] Lov. *obdurantur.* Bad. Am. Er. & MSS. plerique, *obdurant.*

Classis III. An. 417.

modo; vel propter Johannem, qui nondum in hanc editus lucem, tamen exsultavit in gaudio. quod utique nisi operatione Spiritus-sancti fieri potuisse quis credat? vel propter Jeremiam, cui Dominus dicit, *Priùs quàm exires de vulva, sanctificavi te*: tamen illa sanctificatio, qua efficimur & singuli templa Dei, & in unum omnes templum Dei, non est nisi renatorum, quod nisi nati homines esse non possunt. Nullus autem vitam, in qua natus est, bene finiet, nisi renatus antequam finiat.

Jer. 1. 5.

33. Quòd si quisquam dicit iam esse natum hominem, etiam cùm adhuc est in utero matris, testimoniumque adhibet ex Evangelio, quia dictum est ad Joseph de prægnante virgine Domini matre, *Quod enim in ea natum est, de Spiritu-sancto est*: numquidnam huic nativitati accedit secunda nativitas? Alioquin non erit jam secunda, sed tertia. Dominus autem cùm hinc loqueretur, *Nisi quis*, inquit, *renatus fuerit denuò*, eam scilicet computans primam nativitatem, quæ fit matre pariente, non concipiente atque prægnante, quæ fit ex ea, non quæ fit in ea. Neque enim renatum dicimus hominem, quem mater peperit, tamquam iterum natus sit, qui jam semel natus fuerat in utero: sed illa nativitate non computata, quæ gravidam facit, natus dicitur homo partu, ut possit renasci ex aqua & Spiritu. Secundùm quam ex matre nativitatem, etiam ipse Dominus in Bethlehem Judæ dicitur natus. Si igitur homo regenerari per gratiam Spiritus in utero potest, quoniam restat illi adhuc nasci, renascitur ergo antequam nascitur; quod fieri nullo modo potest. Proinde in compagem corporis Christi tamquam in vivam structuram templi Dei, quæ est ejus Ecclesia, nati homines, non ex operibus justitiæ quæ fecerunt, sed renascendo per gratiam transferuntur, tamquam de massa ruinæ ad ædificij firmamentum. Præter hoc enim ædificium, quod beatificandum construitur ad æternam habitationem Dei, vita hominis omnis infelix, & mors est potiùs appellanda quàm vita. Quisquis ergo habitabitur à Deo, ne ira Dei maneat super eum, ab hoc corpore, ab hoc templo, ab hac [a] civitate non erit alienus. Omnis autem non renatus alienus est.

Matt. 1. 20. Natus pro conceptus. Joh. 3. 3. Matt. 2. 1.

Caput XI.

34. Sacramentum porrò regenerationis nostræ manifestum esse voluit, manifestatus mediator. Erat autem antiquis justis aliquod occultum, cùm tamen & illi eadem fide salvi fierent, quæ fuerat suo tempore revelanda. Non enim audemus fideles temporis nostri præferre amicis Dei, per quos nobis ista prophetata sunt, cùm Deum Abraham & Deum Isaac & Deum Jacob, ita se Deus esse commendet, ut hoc dicat suum nomen in æternum. Quòd si circumcisio antiquis sanctis pro baptismo fuisse creditur, quid respondebitur de his, qui, antequam hoc præceptum esset, Deo placuerunt, non tamen sine fide? Quia *sine fide*, ut scriptum est ad Hebræos, *impossibile est Deo placere*. *Habentes autem*, inquit *Apostolus*, *eumdem Spiritum fidei, propter quod scriptum est*, *Credidi*, *propter quod & locutus sum; & nos credimus*, *propter quod & loquimur*. Non diceret eumdem, nisi & illorum idem ipse esset Spiritus fidei. Sicut autem illi, quando idem Sacramentum occultum erat, credebant Christi incarnationem futuram, sic & nos credimus factam. Et à nobis autem & ab illis futurus exspectatur ad judicium ejus adventus. Non est enim aliud

Circumcisio vice baptismi olim fuit. Hebr. 11. 6. 2. Cor. 4. 13. Psal. 115. 1.

A Dei mysterium, nisi Christus, in quo oporteat vivificari mortuos in Adam: quia *sicut in Adam omnes moriuntur*, *sic & in Christo omnes vivificabuntur*; quemadmodum superiùs disseruimus.

1. Cor. 15. 22.

Caput XII.

35. Quamobrem Deus, qui ubique præsens est, & ubique totus, non in omnibus habitat, sed in eis tantùm quos efficit beatissimum templum suum, vel beatissima templa sua, eruens eos à potestate tenebrarum, & transferens in regnum Filij caritatis suæ, quod incipit à regeneratione. Aliter autem dicitur templum ejus in significatione, cùm fit per manus hominum de rebus inanimis, sicut tabernaculum, lignis, velis, pellibus atque hujusmodi mobilibus; sicut etiam per Salomonem regem, templum lapidibus, lignis, metallis constructum. Aliter verò re ipsa vera, quæ illis significationibus figurata est. Unde dicitur, *Et vos tamquam lapides vivi*, *ædificamini domus spiritalis*. Et unde item scriptum est, *Nos enim templa Dei vivi sumus*, *sicut Deus dicit*; *Quoniam inhabitabo in illis & inambulabo*; *& ero illorum Deus*, *& ipsi erunt mihi plebs*.

Coloss. 1. 13. Templum Dei. 1. Pet. 2. 5. 2. Cor. 6. 16. Lev. 26. 12.

36. Nec movere nos debet, quòd per quosdam ad hoc templum non pertinentes, vel nondum pertinentes, id est in quibus non habitat, vel nondum habitat Deus, aliquid virtutis operatur; sicut per illum, qui in nomine Christi expellebat dæmonia, cùm Christum non sequeretur, quem permitti jussit propter multis utilem commendationem nominis sui. Multos quoque ait sibi in novissima die dicturos, *In nomine tuo virtutes multas fecimus*. Quibus utique non responderet, *Non vos novi*, si ad templum Dei, quod inhabitando beatificat, pertinerent. Cornelius etiam Centurio antequam regeneratione incorporaretur huic templo, missum ad se Angelum vidit, audiitque dicentem, quòd exauditæ sint orationes ejus, & eleemosynæ acceptæ. Agit enim hæc Deus tamquam ubique præsens, vel per sanctos Angelos suos.

Matt. 7. 22. Act. 10. 4. 4. sent. dist. 6. c. Illud.

37. Nam illa, priùs quàm exiret de vulva, sanctificatio Jeremiæ, quamquam nonnulli hoc in typum Salvatoris accipiant, qui regeneratione non eguit, tamen etiamsi de ipso Propheta accipiatur, potest & secundùm prædestinationem non inconvenienter intelligi: sicut filios Dei appellat Evangelium nondum regeneratos, ubi Caïphas cùm de Domino dixisset, *Expedit vobis ut unus moriatur homo pro populo*, *& non tota gens pereat*; mox Evangelium secutum adjunxit, *Hoc autem à semetipso non dixit*; *sed cùm esset pontifex anni illius prophetavit*, *quia Jesus moriturus erat pro gente*; *& non tantùm pro gente*, *sed ut filios Dei*, *qui erant dispersi*, *congregaret in unum*. Filios Dei appellavit utique præter Hebræam gentem, in ceteris etiam omnibus gentibus constitutos, nondum fideles, nondum baptizatos. Quomodo ergo Dei filios, nisi secundùm prædestinationem, secundùm quam & Apostolus dicit, quòd *nos elegerit Deus in Christo*, *ante constitutionem mundi*! Illa verò in unum congregatio factura eos erat filios Dei. Neque enim *in unum* dictum est aliquem corporalem locum, cùm de tali vocatione gentium Propheta prædixerit; *Et adorabunt eum unusquisque de loco suo omnes insulæ gentium*: sed *congregaret in unum* dictum est, in unum Spiritum, & in unum corpus, cujus unum caput est Christus. Talis congregatio ædificatio est templi Dei. Talem congregationem non generatio carnalis, sed regeneratio spiritalis facit.

Johan. 11. 50. Eph. 1. 4.

[a] MSS. Vaticani quatuor & aliquot Gallicani, *ab hac vita*. non malè si referas ad superiora verba, *tamquam in vivam structuram*.

CLASSIS III. AN. 417. CAPUT XIII.

38. HABITAT itaque in singulis Deus tamquam in templis suis, & in omnibus simul in unum congregatis, tamquam in templo suo. Quod templum quamdiu sicut arca Noë in hoc sæculo fluctuat, fit quod in Psalmo scriptum est, *Dominus* Psal. 28. 10. *diluvium inhabitat.* Quamvis & propter multos in omnibus gentibus populos fidelium, quos aquarum nomine Apocalypsis significat, possit intelligi congruenter, *Dominus diluvium inhabitat.* Sequitur autem, *Et sedebit Dominus rex in æternum.* utique in ipso templo suo jam in vita æterna post fluctuationem hujus sæculi constituto. Deus igitur ubique præsens est, & ubique totus præsens; nec ubique habitans, sed in templo suo, cui per gratiam benignus est & propitius. Capitur autem habitans ab aliis ampliùs, ab aliis minùs.

39. De ipso vero capite nostro Apostolus ait, Coloss. 2. 9. *Quia in ipso inhabitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter.* Non ideo corporaliter, quia corporeus est Deus, sed aut verbo translato usus est, tamquam in templo manufacto non corporaliter, sed umbratiliter habitaverit, id est præfigurantibus signis; Ibid. 17. nam illas omnes observationes, umbras futurorum vocat, etiam ipso translato vocabulo: summus Act. 17. 24. enim Deus, sicut scriptum est, *non in manufactis templis habitat*: aut certè *corporaliter* dictum est, quia & in Christi corpore quod assumsit ex virgine, tamquam in templo habitat Deus. Hinc est enim Johan. 2. 19. quòd Judæis signum petentibus, cùm dixisset, *Solvite templum hoc, & in triduo resuscitabo illud;* Evangelista quid hoc esset consequenter exponens, Ibidem 21. ait, *Hoc autem dicebat de templo corporis sui.*

40. Quid ergo est? Hoccine interesse arbitramur inter caput & membra cetera, quòd in quolibet quamvis præcipuo membro, velut in aliquo Coloss. 2. 9. magno Propheta aut Apostolo, quamvis divinitas habitet, non tamen sicut in capite quod est Christus, 3. sent. dist. 13. cap. 1. omnis plenitudo divinitatis? Nam & in nostro corpore inest sensus singulis membris, sed non tantus quantus in capite, ubi prorsus omnis est quinquepartitus. Ibi enim & visus & auditus & olfactus & gustus & tactus. In ceteris autem solus est tactus. An etiam præter hoc, quod tamquam in templo in illo corpore habitat omnis plenitudo divinitatis, est aliud quod intersit inter illud caput, & cujuslibet membri excellentiam? Est planè, quod singulari quadam susceptione hominis illius una facta est persona cum Verbo. De nullo enim sanctorum dici Johan. 1. 14. potuit, aut potest, aut poterit, *Verbum caro factum est.* Nullus sanctorum qualibet præstantiâ gratiæ, Unigeniti nomen accepit, ut quod est ipsum Dei Verbum ante sæcula, hoc simul cum assumto homine diceretur. Singularis est ergo illa susceptio, nec cum hominibus aliquibus sanctis quantalibet sapientiâ & sanctitate præstantibus, ullo modo potest esse communis. Ubi divinæ gratiæ satis perspicuum clarumque documentum est. Quis enim tam sit sacrilegus, ut audeat affirmare aliquam posse animam per meritum liberi arbitrij, ut alter sit Christus efficere? Ut ergo ad personam Verbi unigeniti pertineret, quo pacto per liberum arbitrium communiter omnibus & naturaliter datum una sola anima meruisset, nisi hoc singularis gratia præstitisset; quam fas est prædicare, de qua nefas est velle judicare?

41. Hæc si pro viribus nostris, quantum Dominus adjuvit, ritè tractavimus; quando Deum ubique præsentem, & non spatiis distantibus, quasi

A aliqua mole vel distentione diffusum, sed ubique totum cogitare te extendis, averte mentem ab omnibus imaginibus corporum, quas humana cogitatio volvere consuevit. Non enim sic sapientia, non justitia, non sic denique caritas cogitatur, de qua scriptum est, *Deus caritas est.* Cùm verò habitationem ejus cogitas, unitatem cogita congregationemque sanctorum, maximè in cælis: ubi propterea præcipuè dicitur habitare, quia ibi fit voluntas ejus perfectâ eorum, in quibus habitat, obedientiâ: dein- 1. Johan. 4. 8.

B de in terra, ubi ædificans habitat domum suam, in fine sæculi dedicandam. Christum autem Dominum nostrum unigenitum Dei Filium æqualem Patri, eumdemque hominis filium, quo major est Pater, & ubique totum præsentem esse non dubites tamquam Deum, & in eodem templo Dei esse tamquam inhabitantem Deum, & in loco aliquo cæli propter veri corporis modum. Sed cùm me delectat loqui tecum, nescio utrùm servaverim sermonis sufficientis modum, quasi diuturnum silentium lo-

C quacitate compensem. Verùm quia religione & benevolentiâ, qua me præoccupasti, ita inviseeratus es cordi meo, ut tamquam cum amico verè colloquar, quidquid in opere stili nostri utiliter elaboratum esse cognoscis, Deo gratias age. Si qua autem vitia mea perspicis, uti carissimus amicus ignosce, eadem scilicet sinceritate dilectionis mihi optans medicinam, qua concedis & veniam.

EPISTOLA CLXXXVIII. *

* Aliàs CXLIII. quæ autem 188. erat, nunc in Appendice est 7.

D *Augustinus & Alypius Julianæ viduæ matri Demetriadis virginis, ne ipsa familiave ipsius imbibat virus propinatum in libro ad Demetriadem scripto, cujus libri auctorem rescire cupiunt.*

Dominæ debitis in Christo officiis honorandæ & meritò illustri filiæ JULIANÆ, ALYPIUS & AUGUSTINUS in Domino salutem.

Scripta an. exeunte 417. aut ineunte 418.

1. GRATE admodum nobis jocundéque accidit, ut simul nos constitutos apud
E Hipponem tuæ reverentiæ litteræ reperirent, quibus hæc rescripta pariter redderemus, cognitâ vestrâ incolumitate gaudentes, vicissimque nostram, quam vobis caram esse confidimus, mutua dilectione nuntiantes, domina debitis in Christo officiis honoranda & meritò illustris filia. Scire autem vos optimè scimus, quantum vobis debeamus religionis affectum, quantaque nobis & apud Deum & inter homines sit cura de vobis. Li-
F cèt enim vos per litteras primùm, deinde etiam præsentiâ corporali pia & catholica, hoc est vera membra Christi exiguitas nostra cognoverit: tamen etiam per ministerium nostrum, cùm accepissetis verbum auditus Dei, sicut dicit Apostolus, *accepistis non ut verbum hominum, sed sicut est verè, verbum Dei.* Cujus ministerij nostri, adjuvante gratiâ & misericordiâ Salvatoris, in domo vestra tantus fructus exortus est, ut humanis nuptiis jam paratis sancta Demetrias spiritalem sponsi illius præferret 1. Thess. 2. 13.
G amplexum, cui specioso præ filiis hominum ad habendam spiritûs uberiorem fecunditatem, nec amittendam carnis integritatem, virgines nubunt. Nesciremus autem quemadmodum nostra illa tunc exhortatio à fideli & nobili virgine fuisset accepta, nisi nobis profectis, cùm post paulum professa fuisset sanctimoniam virginalem, hoc ingens Dei donum, quod per servos quidem suos plantat & ri- 1. Cor. 3. 7.

CLASSIS III. AN. 417.

gat, sed per seipsum dat incrementum, nobis operariis provenisse, vestrarum litterarum lætissimo nuntio & veraci testimonio disceremus.

2. Quæ cùm ita sint, nemo nos improbos dixerit, si in vobis admonendis ut contraria gratiæ Dei dogmata devitetis, necessitudine sumus propensiore solliciti. (Tim. 4. 2.) Nam licèt nos Apostolus non solùm opportunè, verùm etiam importunè prædicando verbo instare præcipiat: non tamen in eorum hominum numero vos habemus, quibus sermo vel pagina nostra importuna videatur, quando id quod ad sanam doctrinam non pertinet, vos ut vigilanter evitetis alloquimur. Hinc ergò est quod admonitionem nostram tam grato animo suscepistis, ut in epistola tua, ad quam nunc rescribimus, diceres, *Sanè quòd me hortatur reverentia vestra, ne aures indulgeam his hominibus, qui pravis tractatibus venerandam fidem sæpe corrumpunt, gratias uberes ago tam piæ admonitioni.*

3. Quod itaque adjungis & dicis, *Sed noverit sacerdotium vestrum, longè me ac domunculam meam ab hujusmodi personis esse discretam: omnisque familia nostra adeò catholicam sequitur fidem, ut in nullam hæresim aliquando deviaverit, nec umquam lapsa sit: non dico in eas sectas, quæ vix expiantur, sed nec in eas quæ parvos habere videntur errores:* hoc est quod nos magis magisque compellit non tacere apud vos de iis, qui etiam illa quæ sana sunt, vitiare conantur. Domum enim vestram, non parvam Christi ecclesiam deputamus. Nec sanè parvus est error illorum, qui putant ex nobis ipsis nos habere, si quid justitiæ, continentiæ, pietatis, castitatis in nobis est, eò quòd ita nos condiderit Deus, ut ultrà, præter quod nobis revelat scientiam, nihil nos adjuvet, ut ea quæ facienda discendo novimus, etiam diligendo faciamus, naturam scilicet atque doctrinam definientes tantummodo esse gratiam Dei & adjutorium, ut rectè justéque vivamus. Ad habendam verò bonam voluntatem, ubi est hoc ipsum quod justè vivimus, & ipsa caritas quæ in (…4.) omnibus Dei donis ita excellit, ut etiam Deus dicta sit, quâ unâ adimpletur in nobis, si quid divinæ legis & admonitionis implemus, nolunt nos divinitus adjuvari, sed nos ipsos dicunt arbitrio proprio nobis ad ista sufficere. Non vobis videatur error iste mediocris, profiteri se velle Christianos, nec velle (…5. 5.) audire Apostolum Christi, qui cùm dixisset, *Caritas Dei diffusa est in cordibus nostris*; ne quisquam eam se habere nonnisi per proprium putaret arbitrium, (…4. 8.) continuò subjunxit, *per Spiritum-sanctum, qui da-* (…67. 19.) *tus est nobis.* Hanc esse magnam gratiam Salvatoris qui adscendens in altum, captivavit captivitatem, & dedit dona hominibus, quisquis nondum confitetur, quantum & quàm exitiabiliter erret, intelligis.

CAPUT II.

4. QUOMODO ergo à vobis, quibus tantam dilectionem debemus, admonendis ut talia caveatis, dissimulare possemus, cùm legissemus librum, quem ad sanctam Demetriadem[a] quisnam scripserit, vel utrùm ad vos pervenerit, vestris potiùs rescriptis nosse volumus: in quo libro, si fas est, legat virgo Christi unde credat virginalem suam sanctitatem, omnesque spiritales divitias, nonnisi ex seipsa sibi esse; atque ita priùs quàm sit plenissimè beata, (…9. 11.) discat Deo esse, quòd absit, ingrata. Verba enim ad illam scripta in eodem * libro, sunt ista: *Habes ergo & hic, inquit, per quæ meritò præponaris aliis; immò hinc magis: nam corporalis nobilitas atque opulentia, tuorum intelliguntur esse non tua: spiritales verò divitias nullus tibi præter te conferre poterit. In his ergo jure laudanda, in his meritò ceteris præferenda es, quæ nisi ex te & in te esse non possunt.*

5. Cernis nempe quanta in his verbis sit cavenda pernicies. Nam utique quod dictum est, *Non possunt esse ista bona nisi in te*, optimè & verissimè dictum est, iste planè cibus est. Quod verò ait, *nonnisi ex te*, hoc omnino virus est. Absit ut hæc libenter audiat virgo Christi, quæ piè intelligit propriam paupertatem cordis humani, & ideo illic nisi sponsi sui donis nescit ornari. Audiat ergo potiùs Apostolum dicentem, *Desponsavi vos uni viro, virginem castam exhibere Christo. Timeo autem ne sicut* (2. Cor. 11. 2.) *serpens Evam seduxit in versutia sua, sic & vestræ mentes corrumpantur à castitate quæ est in Christo.* Et propterea de his quoque spiritalibus divitiis, non istum qui dicit, *Nullus tibi eas præter te conferre potest*, &, *nisi ex te & in te esse non possunt*: sed illum audiat qui dicit, *Habemus thesaurum istum in* (2. Cor. 4. 7.) *vasis fictilibus, ut eminentia virtutis sit Dei & non ex nobis.*

6. De ipsa quoque sacra continentia virginali, quòd non sibi sit ex seipsa, sed sit Dei donum, quamvis credenti volentique collatum, eumdem audiat veracem piumque doctorem, qui cùm hinc ageret, ait, *Vellem omnes esse sicut meipsum: sed* (1. Cor. 7. 7.) *unusquisque proprium donum habet à Deo, alius sic, alius autem sic.* Audiat etiam ipsum, non tantùm suum, sed universæ Ecclesiæ unicum sponsum de tali castitate atque integritate dicentem, *Non omnes* (Matt. 19. 11.) *capiunt verbum hoc, sed quibus datum est*, ut intelligat ex eo quòd habet tam magnum bonum atque præclarum, se potiùs Deo & Domino nostro gratias agere debere, quàm cujusquam verba, quòd velut ex seipsa id habeat, ut non dicamus assentantis adulatoris, ne de occultis hominum temerè judicare videamur, certè errantis laudatoris audire. *Omne quippe datum optimum, & omne donum perfe-* (Jacobi 1. 17.) *ctum*, sicut dicit etiam apostolus Jacobus, *desursum est, descendens à Patre luminum.* Hinc ergo & sancta virginitas, qua te filia volentem gaudentemque vicit, natu posterior, actu prior, genere ex te, honore ante te, ætate subsequens, sanctitate præcedens; in qua etiam tuum esse cœpit, quod in te esse non potuit. Illa quippe carnaliter non nupsit, ut non tantùm sibi, sed etiam tibi ultra te spiritaliter augeretur: quoniam & tu eâ compensatione [b] minor illa es, quòd ita nupsisti ut nasceretur. Hæc Dei dona sunt, & vestra quidem sunt, sed non ex vobis. Habetis enim thesaurum istum in terrenis (2. Cor. 4. 7.) corporibus, & adhuc fragilibus tamquam in vasis fictilibus, ut eminentia virtutis sit Dei, & non ex vobis. Nec miremini, quia dicimus & vestra esse, & ex vobis non esse. Nam & panem quotidianum (Lucæ 11. 3.) dicimus nostrum, sed tamen addimus, *Da nobis*, ne putetur esse ex nobis.

7. Proinde sicut scriptum est, *Sine intermissione* (1. Thess. 5. 17.) *orate, in omnibus gratias agite*: oratis enim ut perseveranter & proficienter habeatis; gratias agitis, quia non ex vobis habetis. Quis enim vos ab illa ex Adam massa mortis perditionisque discernit? Nonne ille qui venit quærere & salvare quod perierat? (Lucæ 19. 10.) An verò quando Apostolo dicente audierit homo,

[a] Pelagium libri hujus scriptorem esse agnoscit Augustinus in lib. de gratia Christi. c. 22. & sequentibus, eidemque Orosius tribuit in *Apologetico*. Exstat liber iste hîc in Appendice Epist. 17.

[b] Lov. *major*. Sed meliùs aliæ editiones & MSS. *minor*.

Classis III. an. 417.

1 Cor. 4. 7. *Quis enim te discernit?* responsurus est, Bona volun- A tas mea, fides mea, justitia mea, & non continuò quod sequitur auditurus, *Quid enim habes quod non accepisti? Si autem & accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis?* Nolumus ergo ut virgo sacra, quum audit vel legit, *Spiritales divitias nullus tibi præter te conferre poterit: in iis jure laudanda, in iis meritò ceteris præferenda es, quæ nisi ex te & in te esse non possunt:* nolumus prorsus ita glorietur quasi non acceperit.
Psal. 55. 12. Dicat quidem, *In me sunt Deus vota tua, quæ reddam* [a] *laudis tibi.* Sed quia in illa, non etiam B
Psal. 29. 8. ex illa, meminerit etiam dicere, *Domine in voluntate tua præstitisti decori meo virtutem:* quia etsi etiam ex illa propter arbitrium proprium, sine quo non operamur bonum; non tamen sicut iste dixit, *nonnisi ex illa.* Proprium quippe arbitrium nisi Dei gratiâ juvetur, nec ipsa bona voluntas esse in ho-
Philip. 2. 13. mine potest. *Deus est enim*, inquit Apostolus, *qui operatur in vobis & velle, & operari pro bona voluntate*: non sicut isti sentiunt tantummodo scientiam revelando, ut noverimus quid facere debeamus, C sed etiam inspirando caritatem, ut ea quæ discendo novimus, etiam diligendo faciamus.

8. Nam utique noverat ille quàm magnum bo-
Sap 8. 21. num esset continentia qui dicebat, *Et cùm scirem quia nemo potest esse continens, nisi Deus det.* Non solùm ergo sciebat quantum esset hoc bonum, & quàm desiderabiliter esse concupiscendum, verùm etiam quod nisi dante Deo esse non posset: docuerat enim eum sapientia. Nam hoc dicit, *Et hoc ipsum erat sapientiæ, scire cujus esset hoc donum.* Nec D
Ibidem. tamen ei scientia suffecit; sed ait, *Adij Dominum, & deprecatus sum illum.* Non igitur tantummodo in hoc nos adjuvat Deus, ut sciamus quid agendum sit, verùm etiam ut amando agamus, quod discendo jam scimus. Nemo itaque potest esse non solùm sciens, verùm etiam continens, nisi Deus det. Unde cùm jam ille haberet scientiam, precabatur ut haberet & continentiam, ut esset etiam in illo, quod sciebat quia non esset ex illo: aut si propter liberum arbitrium, proprium aliquantum & ex illo, non E tamen nisi ex illo; quia nemo potest esse continens, nisi Deus det. Iste autem de spiritalibus divitiis, in quibus est utique etiam ipsa luminosa & speciosa continentia, non ait, In te & ex te esse possunt: sed ait, *nisi ex te & in te esse non possunt:* ut quemadmodum non ei sunt alibi nisi in illa, sic ei non aliunde nisi ex illa esse posse credantur, & ob hoc (quod miserator Dominus à corde ejus avertat) sic glorietur, quasi non acceperit.

Caput III.

9. Et nos quidem de sanctæ virginis disciplina F & humilitate Christiana, in qua nutrita & educata est, hoc existimamus, quòd illa verba cùm legeret, si tamen legit, ingemuit, & pectus humiliter tutudit, ac fortassis & flevit, Dominumque cui dicata & à quo sanctificata est fidenter oravit, ut quomodo illa non sunt verba ipsius, sed alterius, ita non sit talis & fides ejus, qua se aliquid habere credat, de quo in se non in Domino glorietur. Nam gloria quidem ejus in ipsa est, non in verbis alienis,
Gal. 6. 4. sicut Apostolus dicit, *Opus autem suum probet unusquisque, & tunc in semetipso gloriam habebit, & non* G *in altero.* Sed absit ut gloria sua ipsa sit, & non ille
Psal. 3. 4. cui dicitur, *Gloria mea, & exaltans caput meum.* Ita quippe est in ea salubriter gloria ejus, cùm Deus qui in illa est, ipse est gloria ejus, à quo habet omnia bona, quibus est bona; & habebit omnia, quibus melior erit, inquantum in hac vita melior esse poterit; & quibus perfecta erit, quando fuerit divinâ gratiâ, non humanâ laude perfecta. In Do- Psal. 33. 2.
mino enim laudabitur anima ejus, qui satiavit in bonis desiderium ejus; quia & hoc desiderium ipse inspiravit, ne virgo ejus sic in aliquo bono glorietur quasi non acceperit.

10. De hoc ergo ejus affectu utrùm non fallamur, inde nos fac potiùs rescribendo certiores. Nam illud optimè novimus, cum omnibus vestris cultores vos esse & fuisse individuæ Trinitatis. Sed non hinc solùm error humanus obrepit, ut aliquid secus sentiatur de individua Trinitate. Sunt enim & alia in quibus perniciosissimè erratur, sicut hoc est, unde diutiùs fortasse quàm satis esset vestræ fideli castæque prudentiæ in hac epistola loquuti sumus. Quamquam qui bonum quod ex Deo est, negat esse ex Deo, nescimus cui faciat injuriam nisi Deo, ac per hoc illi utique Trinitati: quod malum absit à vobis, sicut abesse credimus. Absit omnino ut tale aliquid in animo non dicimus tuo, vel sacræ virginis filiæ tuæ, sed in cujusquam extremi meriti famuli vel famulæ vestræ liber iste fecerit, ex quo nonnulla verba quæ faciliùs intelligi possent ponenda credidimus.

11. Si autem diligentiùs intendatis, etiam illa, quæ ibi videtur velut pro gratia sive adjutorio Dei dicere, sic invenietis ambigua, ut possint referri vel ad naturam, vel ad doctrinam, vel ad remissionem peccatorum. Nam & quod coguntur confiteri, orare nos debere ne intremus in tentationem, possunt ad hoc referre, ut hactenus nos ad id respondeant adjuvari, quatenus orantibus atque pulsantibus nobis aperiatur intelligentia veritatis, ubi discamus quid facere debeamus, non ut vires accipiat voluntas nostra, quibus id quod discimus faciamus. Et quod nobis in gratia vel adjutorio Dei dicunt Dominum Christum bene vivendi propositum exemplum, ad eamdem doctrinam revocant, quia scilicet in ejus exemplo discimus quemadmodum vivere debeamus: non autem volunt ad hoc nos juvari, ut quod discendo cognoscimus, etiam diligendo faciamus.

12. Aut certè in eodem libro invenite aliquid, si potestis, ubi exceptâ naturâ, excepto quod ad eamdem naturam pertinet arbitrio voluntatis, excepta remissione peccatorum & revelatione doctrinæ, tale Dei adjutorium confiteatur, quale confitetur ille qui dixit, *Cùm scirem, quia nemo potest esse continens, nisi Deus det, & hoc ipsum erat sapientiæ, scire cujus esset hoc donum; adij Dominum & deprecatus sum illum.* Sap. 8. 21. Neque enim iste aut naturam precando volebat accipere, in qua conditus erat; aut de naturali voluntatis arbitrio satagebat, cum quo conditus erat; aut remissionem peccatorum desiderabat, qui potiùs continentiam, ne peccaret, optabat; vel quid faciendum esset, scire cupiebat, cùm jam se scire fateretur cujus esset hoc donum. Sed utique tantas voluntatis vires, tantùm dilectionis ardorem volebat accipere Spiritu sapientiæ, qui sufficeret ad implendam magnitudinem continentiæ. Si ergo tale aliquid illic invenire potueritis, uberrimas gratias agemus, si rescribendo insinuare dignemini.

13. Satis enim dici non potest quantum cupiamus in eorum hominum scriptis, qui propter acrimoniam atque facundiam leguntur à plurimis, aper-

[a] Editi, *laudes tibi.* At MSS. *laudis tibi*, juxta græcum textum LXX. *αἰνέσεώς σου.*

tam confessionem illius gratiæ reperiri, quam vehementer commendat Apostolus, qui etiam ipsius mensuram fidei, (sine qua impossibile est Deo placere, ex qua justus vivit, quæ per dilectionem operatur, ante quam & sine qua omnino nulla cujusquam bona opera existimanda sunt, quoniam omne quod non est ex fide, peccatum est,) Deum dicit unicuique partitum. Nec sola revelatione scientiæ nos divinitus adjuvari, ut piè justeque vivamus, quæ sine caritate inflat; verùm etiam inspiratione caritatis ipsius, quæ plenitudo Legis est, & quæ cor nostrum, ut scientia non inflet, ædificat. Sed adhuc nusquam tale aliquid in eorum litteris potuimus invenire.

14. Maximè autem hoc in isto libro esse vellemus, ex quo descripta illa verba posuimus, ubi virginem Christi ita laudans tamquam spiritales divitias nullus ei præter ipsam conferre possit, & tamquam nisi ex ipsa esse non possint, non vult eam in Domino gloriari, sed sic gloriari quasi non acceperit. In quo libro quamvis nec ipsius nec tuæ reverentiæ nomen expresserit, tamen à matre virginis ut ad eam scriberet à se postulatum esse commemorat. In quadam verò epistola sua idem Pelagius, ubi & nomen suum apertissimè ponit, nec nomen sacræ virginis tacet, dicit ad eam se scripsisse, & ejusdem sui operis testimonio probare nititur se gratiam Dei quam vel tacere vel negare asseritur, apertissimè confiteri. Sed utrùm ipse sit liber, in quo de spiritalibus divitiis illa verba posuit, vel utrùm ad vestram pervenerit sanctitatem, rescriptis vestris petimus nos dignemini facere certiores.

EPISTOLA CLXXXIX. *

Bonifacio in militia merenti præscribit vitæ rationem, ostendens obiter licere Christiano pro publica pace arma tractare.

Domino eximio, & meritò insigni atque honorabili filio BONIFACIO AUGUSTINUS in Domino salutem.

1. JAM rescripseram caritati tuæ, sed cùm epistolæ dirigendæ occasio quæreretur, supervenit dilectissimus filius meus Faustus, pergens ad eximietatem tuam. Qui cùm ipsas litteras, quas jam feceram, accepisset tuæ benevolentiæ perferendas, suggessit mihi multùm te desiderare, ut aliquid tibi scriberem, quod te ædificet ad sempiternam salutem, cujus tibi spes est in Domino nostro Jesu Christo. Et quamvis mihi occupato, tantum institit, ut facere non differrem, quantum scis quòd te sinceriter diligat. Festinanti ergo ut occurrerem, malui festinanter aliquid scribere, quàm religiosum tuum desiderium retardare, domine eximie, & meritò insignis atque honorabilis fili.

2. Quod ergo breviter possum dicere, Dilige Dominum Deum tuum in toto corde tuo, & in tota anima tua, & in tota virtute tua; & dilige proximum tuum tamquam teipsum. Hoc est enim verbum quod breviavit Dominus super terram, dicens in Evangelio, *In his duobus præceptis tota Lex pendet & Prophetæ.* In hac ergo dilectione quotidie profice, & orando, & bene agendo, ut ipso adjuvante, qui tibi eam præcepit atque donavit, nutriatur, & crescat, donec hæc te perfecta perficiat. Ipsa est enim *caritas*, quæ (sicut Apostolus dicit) A *diffusa est in cordibus nostris per Spiritum-sanctum, qui datus est nobis.* Ipsa est de qua item dicit, *Plenitudo Legis caritas.* Ipsa est per quam fides operatur; unde iterum dicit, *Neque circumcisio quidquam valet, neque præputium; sed fides quæ per dilectionem operatur.* CLASSIS III AN 418. Rom. 13. 10. Gal. 5. 6.

3. In hac ergo omnes sancti patres nostri & Patriarchæ & Prophetæ & Apostoli placuerunt Deo. In hac omnes veri Martyres usque ad sanguinem contra diabolum certaverunt; & quia in eis non B refriguit nec defecit, ideo vicerunt. In hac omnes fideles boni quotidie proficiunt, pervenire cupientes non ad regnum mortalium, sed ad regnum cælorum; non ad temporalem, sed ad sempiternam hereditatem; non ad aurum & argentum, sed ad divitias incorruptibiles Angelorum; non ad aliqua bona hujus sæculi, in quibus cum timore vivitur, nec ea quisquam secum potest auferre dum moritur, sed ad videndum Deum: cujus suavitas & delectatio excedit omnem non solùm terre- C strium, verùm etiam cælestium corporum pulcritudinem, excedit omnem decorem animarum quantumlibet justarum atque sanctarum, excedit omnem speciem supernorum Angelorum atque Virtutum, excedit quidquid de illo non solùm dicitur, verùm etiam cogitatur. Neque hanc tam magnam promissionem, quia valde magna est, ideo desperemus; sed potiùs, quia valde magnus eam promisit, accepturos nos esse credamus. Sicut enim dicit beatus Johannes apostolus, *Filij Dei sumus,* 1. Johan. 3. 2. D *& nondum apparuit quid erimus: scimus quia cùm apparuerit, similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est.*

4. Noli existimare neminem Deo placere posse, qui in armis bellicis militat. In his erat sanctus David, cui Dominus tam magnum perhibuit testimonium. In his etiam plurimi illius temporis justi. In his erat & ille Centurio qui Domino dixit, *Non* Matt. 8. 8. *sum dignus ut intres sub tectum meum, sed tantùm dic verbo, & sanabitur puer meus. Nam & ego homo sum* E *sub potestate constitutus, habens sub me milites, & dico huic, Vade, & vadit; & alij, Veni, & venit; & servo meo, Fac hoc, & facit:* de quo & Dominus, *Amen dico vobis, non inveni tantam fidem in Israël.* In his erat & ille Cornelius, ad quem missus Angelus dixit, *Corneli acceptæ sunt eleemosynæ tuæ, & exauditæ* Act. 10. 4. *sunt orationes tuæ:* ubi eum admonuit, ut ad beatum Petrum apostolum mitteret, & ab illo audiret quæ facere deberet; ad quem Apostolum, ut ad eum veniret, etiam religiosum militem misit. In his F erant & illi, qui baptizandi cùm venissent ad Johannem sanctum Domini præcursorem & amicum sponsi, de quo Dominus ipse ait, *In natis mulierum* Matt. 11. 11. *non surrexit major Iohanne Baptista;* & quæsissent ab eo quid facerent; respondit eis, *Neminem con-* Luc. 3. 14. *cusseritis, nulli calumniam feceritis, sufficiat vobis stipendium vestrum.* Non eos utique sub armis militare prohibuit, quibus suum stipendium sufficere debere præcepit.

5. Majoris quidem loci sunt apud Deum, qui G omnibus istis sæcularibus actionibus derelictis, etiam summâ continentiâ castitatis ei serviunt; *Sed unus-* 1. Cor. 7. 7. *quisque, sicut Apostolus dicit, proprium donum habet à Deo; alius sic, alius autem sic.* Alij ergo pro vobis orando pugnant contra invisibiles inimicos, vos pro eis pugnando laboratis contra visibiles barbaros. Utinam una fides esset in omnibus, quia & minùs laboraretur, & faciliùs diabolus cum ange-

[Classis III. an. 418.] lis suis vinceretur. Sed quia in hoc sæculo necesse est ut cives regni cælorum inter errantes & impios tentationibus agitentur, ut exerceantur, & tamquam in fornace sicut aurum probentur, non debemus ante tempus velle cum solis sanctis & justis vivere, ut hoc suo tempore mereamur accipere.

6. Hoc ergo primùm cogita, quando armaris ad pugnam, quia virtus tua etiam ipsa corporalis donum Dei est. Sic enim cogitabis de dono Dei non facere contra Deum. Fides enim quando promittitur, etiam hosti servanda est contra quem bellum geritur, quanto magis amico pro quo pugnatur? PACEM HABERE debet voluntas, bellum necessitas, ut liberet Deus à necessitate, & conservet in pace. Non enim pax quæritur ut bellum excitetur, sed bellum geritur ut pax adquiratur. Esto ergo etiam bellando pacificus, ut eos quos expugnas, ad pacis utilitatem vincendo perducas. [Matt. 5. 9.] *Beati enim pacifici*, ait Dominus, *quoniam ipsi filij Dei vocabuntur.* Si autem pax humana tam dulcis est pro temporali salute mortalium, quanto est dulcior pax divina pro æterna salute Angelorum? Itaque hostem pugnantem necessitas perimat, non voluntas. Sicut rebellanti & resistenti violentia redditur, ita victo vel capto misericordia jam debetur, maximè in quo pacis perturbatio non timetur.

7. Ornet mores tuos pudicitia conjugalis, ornet sobrietas & frugalitas: valde enim TURPE EST, ut quem non vincit homo, vincat libido; & obruatur vino, qui non vincitur ferro. Divitiæ sæculares si desunt, non per mala opera quærantur in mundo; si autem adsunt, per bona opera serventur in cælo. Animum virilem & Christianum; nec debent, si accedunt, extollere; nec debent frangere, si recedunt. Illud potiùs cogitemus quod Dominus ait, [Matt. 6. 21.] *Vbi est thesaurus tuus, ibi erit & cor tuum*; & utique cùm audimus ut *cor sursum* habeamus, non mendaciter respondere debemus, quod nosti quia respondemus.

8. Et in his quidem bene studiosum te esse cognovi, & famâ tuâ multùm delector, multúmque tibi in Domino gratulor, ita ut hæc epistola magis tibi sit speculum ubi qualis sis videas, quàm ubi discas qualis esse debeas: verumtamen quidquid sive in ista sive in Scripturis sanctis inveneris, quod tibi ad bonam vitam adhuc minus est, insta ut adquiras & agendo & orando; & ex iis quæ habes gratias age Deo tamquam fonti bonitatis unde habes; atque in omnibus bonis actibus tuis illi da claritatem, [Jacobi 1. 17.] tibi humilitatem. Sicut enim scriptum est, *Omne datum optimum, & omne donum perfectum desursum est, descendens à Patre luminum.* Quantumcumque autem in Dei & proximi caritate atque in vera pietate profeceris, quamdiu in hac vita conversaris sine peccato te esse non credas. De ipsa quippe legitur in litteris sanctis, [Job. 7. 1.] *Numquid non tentatio est vita humana super terram?* Proinde quoniam semper, quamdiu es in hoc corpore, necessarium est [Matt. 6. 12.] tibi in oratione dicere quod Dominus docuit, *Dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris*; memento citò ignoscere, si quis in te peccaverit, & à te veniam postulaverit, ut veraciter possis orare, & peccatis tuis veniam valeas impetrare. Hæc dilectioni quidem tuæ festinanter scripsi, quoniam me festinatio perlatoris urgebat. Sed Deo gratias ago, quoniam bono desiderio tuo qualitercumque non defui. Semper te misericordia Dei protegat, domine eximie, & meritò insignis atque honorabilis fili.

[Classis III. an. 418.]

EPISTOLA CXC. *

[* Aliàs CLVII. quæ autem 190. erat, nunc in Appendice est 9.]

Optato demonstrat quid de animæ origine certum sit, quid meritò vocetur in dubium, satagendumque esse hac in quæstione ut salva sit imprimis fides, qua credimus neminem nasci ex Adam nisi vinculo damnationis obstrictum, neminemque inde liberari nisi renascendo per Christum.

Domino beatissimo, & sincera dilectione desiderabili fratri & coëpiscopo OPTATO, AUGUSTINUS in Domino salutem.

[Scripta paulò post medium an. 418.] [Caput I.]

1. QUAMVIS tuæ sanctitatis nullas ad me ipsum datas acceperim litteras; tamen quia illæ, quas ad Mauritaniam Cæsariensem misisti, me apud Cæsaream præsente venerunt, quò nos injuncta nobis à venerabili papa Zosimo apostolicæ Sedis episcopo ecclesiastica necessitas traxerat: factum est ut ea, quæ scripsisti, etiam ipse perlegerem, tradente mihi eamdem epistolam tuam famulo Dei sancto Renato, in Christo nobis fratre carissimo: quo petente, & mihi licèt aliis occupato vehementer instante, ad ea sum respondere compulsus. Accessit huc etiam alterius sancti & cum debito honore nominandi fratris nostri, & quantum ab illo comperi, necessarij tui [a] Muressis, cùm in supradicto oppido remoraremur, adventus; qui mihi retulit etiam sibi missas de hac re litteras venerationis tuæ, & me de hac ipsa quæstione consuluit, ut quid inde sentirem, vel meis vel suis rescriptis ad te faceret pervenire: *Vtrùm scilicet animæ ut corpora propagatione nascantur, sintque ex illa una quæ primo homini creata est: an Creator omnipotens, qui utique usque nunc operatur, sine ulla propagatione novas faciat singulis proprias.*

2. De qua re antequam aliquid admoneam sinceritatem tuam, scire te volo, in tam multis opusculis meis numquam me fuisse ausum de hac quæstione definitam proferre sententiam, & impudenter referre in litteras ad alios informandos, quod apud me non fuerit explicatum. Quarum autem rerum atque caussarum consideratione permovear, ut in neutram assertionem meus inclinetur assensus, sed adhuc inter utramque disceptem, nimis longum est hac epistola expromere; nec tam necessarium, ut hoc omisso non possit de hac quæstione quod satis est disputari, etsi non ad auferendam cunctationem, certè ad cavendam temeritatem.

3. Illud enim ubi vel maximè fides Christiana consistit, quod [1. Cor. 15. 21.] *Per hominem mors & per hominem resurrectio mortuorum: sicut enim in Adam omnes moriuntur, ita & in Christo omnes vivificabuntur*: & [Rom. 5. 12.] quòd, *Per unum hominem peccatum in hunc mundum intravit, & per peccatum mors: & ita in omnes homines mors pertransiit in quo omnes peccaverunt*: & quòd, [Ibidem 16.] *Iudicium quidem ex uno in condemnationem: gratia autem ex multis delictis in justificationem vitæ*: & quòd, [Ibidem 18.] *Per unius delictum in omnes homines ad condemnationem, & per unius justificationem in omnes homines in justificationem vitæ*: & si qua alia testimonia declarant neminem nasci ex Adam, nisi vinculo delicti & damnationis obstrictum, neminemque inde liberari nisi renascendo per Christum: tam inconcussè tenere debemus, ut sciamus eum qui hoc negaverit, nullo modo ad Christi fidem, & ad eam,

[a] Unus è Vat. MSS. *Maurensis.* Alter Vat. & Gallicani quatuor, *Murensis.* Alij duo Gall. *Murusis.*

quæ per Christum datur pusillis & magnis, Dei gratiam pertinere. Unde si origo animæ lateat, dum tamen redemtio clareat, periculum non est. Neque enim in Christum credimus ut nascamur, sed ut renascamur quomodocumque nati fuerimus.

4. Hactenus autem dicimus sine periculo latere animæ originem, ut non tamen eam partem Dei esse credamus, sed creaturam. Nec de Deo natam, sed ab illo factam, atque in ejus genus adoptandam mirabili dignatione gratiæ, non parili dignitate naturæ. Nec eam corpus esse, sed spiritum; non Creatorem utique, sed creatum. Nec ideo venisse in hoc corpus corruptibile quo gravatur, quòd ad illud eam vitæ in cælestibus vel in quibuslibet aliis partibus mundi antea malè gestæ merita compulerint. Nondum enim natos Apostolus, cùm de Rebeccæ geminis loqueretur, nihil egisse dicit boni vel mali; ut non ex operibus, quibus nullis alter distinguebatur ab altero, sed ex vocante diceretur, minori serviturum esse majorem.

Caput II.

5. His igitur firmissimè constitutis, si tam reconditum atque abditum est in occultis operibus Dei, ut nec Scripturarum divinarum manifesto eloquio declaretur, utrùm propterea nihil boni vel mali nondum nati egisse credendi sint, quia non ex aliis propagatas, sed mox ex nihilo creatas animas singuli accipiunt; an quia cùm essent originaliter in parentibus, adhuc ipsi nulli erant qui suas & proprias vitas agerent: illa tamen sit fides salva, qua credimus nullum hominum, sive majoris, sive parvulæ quàmlibet & recentis ætatis liberari à contagione mortis antiquæ & obligatione peccati, quod prima nativitate contraxit, nisi per unum mediatorem Dei & hominum, hominem Christum Jesum.

6. Cujus hominis ejusdemque Dei saluberrimâ fide, etiam illi justi salvi facti sunt, qui priùs quàm veniret in [a] carne, crediderunt in carne venturum. Eadem namque fides est & nostra & illorum, quoniam hoc illi crediderunt futurum, quod nos credimus factum. Unde dicit apostolus Paulus, *Habentes autem eumdem Spiritum fidei, secundùm quod scriptum est, Credidi, propter quod locutus sum, & nos credimus, propter quod & loquimur.* Si ergo eumdem Spiritum fidei & illi habebant, qui venturum in carne Christum prænuntiarunt, quem etiam illi qui eum venisse nuntiarunt, sacramenta esse potuerunt pro temporum diversitate diversa, ad unitatem tamen ejusdem fidei concordissimè recurrentia. Scriptum est in Actibus Apostolorum loquente apostolo Petro, *Nunc ergo quid tentatis Deum imponere jugum supra collum discipulorum, quod neque patres nostri, neque nos portare potuimus? sed per gratiam Domini Iesu credimus nos salvos fieri, quemadmodum & illi.* Si ergo & illi, id est patres portare jugum Legis veteris non valentes, per gratiam Domini Jesu salvos se fieri crediderunt, manifestum est quòd hæc gratia etiam antiquos justos vivere fecit ex fide. Justus enim ex fide vivit.

7. Lex autem subintravit ut abundaret delictum; ut superabundaret gratia, per quam sanaretur delicti abundantia. Si enim data esset Lex quæ vivificare posset, omnino ex Lege esset justitia. [b] Cui tamen bono Lex data sit, consequenter adjunxit dicens, *Sed conclusit Scriptura omnia sub peccato, ut promissio ex fide Iesu Christi daretur credentibus.* Danda itaque fuerat Lex, quæ manifestiùs sibi ipsum ostenderet hominem, ne superbus animus humanus à seipso se posse esse justum putaret, & ignorans Dei justitiam, id est quæ homini ex Deo est, & suam volens constituere, id est quasi suis viribus partam, justitiæ Dei subjectus non fieret. Oportebat itaque ut addito mandato, cujus vox est, *Non concupisces*, superbo peccatori etiam prævaricationis crimen accederet; atque ita gratiæ medicinam non sanata per Legem, sed convicta infirmitas quæreret.

8. Proinde cùm omnes justi, hoc est veraces Dei cultores, sive ante incarnationem, sive post incarnationem Christi, nec vixerint, nec vivant, nisi ex fide incarnationis Christi, in quo est gratiæ plenitudo, profectò quod scriptum est, *Non esse aliud nomen sub cælo, in quo oportet salvos fieri nos*, ex illo tempore valet ad salvandum genus humanum, ex quo in Adam vitiatum est genus humanum. *Sicut enim in Adam omnes moriuntur, ita & in Christo omnes vivificabuntur.* Quia sicut in regno mortis nemo sine Adam, ita in regno vitæ nemo sine Christo. Sicut per Adam omnes injusti, ita per Christum omnes justi homines. Sicut per Adam omnes mortales in pœna facti sunt filij sæculi, ita & per Christum omnes immortales in gratia fiunt filij Dei.

Caput III.

9. Cur autem creentur etiam illi, quos Creator [c] præscivit ad damnationem non ad gratiam pertinere, beatus Apostolus tanto succinctiore brevitate, quanto majore auctoritate commemorat. *Deum*, enim dicit *volentem ostendere iram, & demonstrare potentiam suam adtulisse in multa patientia vasa iræ, quæ perfecta sunt in perditionem, & ut notas faceret divitias gloriæ suæ in vasa misericordiæ*, quem superiùs dixerat tamquam figulum luti ex eadem massa facere, *aliud vas in honorem, aliud in contumeliam.* Meritò autem videretur injustum, quod fiunt vasa iræ ad perditionem, si non esset ipsa universa ex Adam massa damnata. Quod ergo fiunt inde nascendo vasa iræ, pertinet ad debitam pœnam. Quod autem fiunt renascendo vasa misericordiæ, pertinet ad indebitam gratiam.

Injustum si vasa iræ fierent ex massa non damnata.

10. Ostendit ergo Deus iram suam, non utique animi perturbationem, sicut est quæ ira hominis nuncupatur, sed justam fixamque vindictam, quia de stirpe inobedientiæ ducitur propago peccati atque supplicij. Et *homo natus ex muliere*, sicut in libro Job scriptum est, *brevis est vitæ & plenus iracundiæ.* Ejus enim rei vas est, quâ plenus est: unde iræ vasa dicuntur. Ostendit & potentiam suam, qua bene etiam utitur malis, multa illis naturalia & temporalia bona largiens, eorumque malitiam ad exercendos & comparatione admonendos bonos accommodans, ut in eis discant agere gratias Deo, quòd ab eis, non suis meritis, [d] quæ in eadem massa paria fuerunt, sed illius miseratione discreti sunt. Quod maximè apparet in parvulis, de quibus, cùm per Christi gratiam renascuntur, & istam vitam in illa tenera ætate finientes in æternam transeunt & beatam, dici non potest quòd libero discernuntur arbitrio ab aliis infantibus, qui sine hac gratia in ipsius massæ damnatione moriuntur.

11. Si autem hi soli crearentur ex Adam, qui essent

[a] MSS plerique constanter habent, *in carnem*.
[b] Sic MSS. plures melioris notæ, necnon Bad. Am. & Er. At Lov. habet, *Qui tamen quare Lex bona data sit.*
[c] Victorinus codex *voluit*. Germanensis & Corb. *novit*.

[d] Unus Vat. codex, *qui in eadem massa pares fuerunt*. Alter Vat. *qua ... pariter* &c. Editi, *qui .... paria*. Sed meliùs MSS. quamplures, *quæ .... paria*; scilicet, merita.

Classis III. An. 418.

per gratiam recreandi, & præter illos, qui in Dei filios adoptantur, nulli alij homines nascerentur, lateret beneficium, quod donaretur indignis; quia nullis ex eadem damnabili stirpe venientibus debitum supplicium redderetur. Cùm verò adtulit in multa patientia vasa iræ, quæ perfecta sunt in perditionem, non solùm ostendit iram & demonstravit potentiam suam redhibendo vindictam, & bene utendo non bonis, sed etiam notas fecit divitias gloriæ suæ in vasa misericordiæ. Ita enim quid præstetur sibi discit gratis justificatus, dum non suo merito, sed gloriâ largissimæ Dei misericordiæ discernitur à damnato, cum quo eadem justitiâ fuerat & ipse damnandus.

12. Tam multos autem creando nasci voluit, quos ad suam gratiam non pertinere præscivit, ut multitudine incomparabili plures sint illis, quos in sui regni gloriam filios promissionis prædestinare dignatus est: ut etiam ipsa rejectorum multitudine ostenderetur, quàm nullius momenti sit apud Deum justum quantalibet numerositas justissimè damnatorum. Atque ut hinc quoque intelligant qui ex ipsa damnatione redimuntur, hoc fuisse debitum massæ illi universæ, quod tam magnæ parti ejus redditum cernerent, non solùm in eis, qui originali peccato multa addunt malæ voluntatis arbitrio, verùm etiam in tam multis parvulis, qui tantummodo vinculo peccati originalis obstricti, sine gratia mediatoris ex hac luce rapiuntur. Tota quippe ista massa justæ damnationis reciperet debitum, nisi ex ea faceret non solùm justus, sed etiam misericors figulus alia vasa in honorem secundùm gratiam, non secundùm debitum; dum & parvulis subvenit, quorum nulla merita dici possunt, & majores prævenit, ut habere aliqua merita possint.

Caput IV.

13. Quæ cùm ita sint, si assertio tua non eò tendit, ut novas animas dicas propter innocentiam novitatis suæ, antequam ad peccandum libero utantur arbitrio, damnationi originali obnoxias esse non posse; sed eas fide catholicâ confiteris, etiamsi in illa tenera ætate de corpore exierint, in damnationem perditionis ituras, nisi Sacramento mediatoris, qui venit quærere & salvum facere quod perierat, liberentur: quære ubi, vel unde, vel quando cœperint damnationis meritum habere, si novæ sunt, ita sanè ut Deum non facias, nec aliquam naturam, quam non condidit Deus, vel peccati earum vel innocentum damnationis auctorem. Et si inveneris quod te quærere admonui, quod ipse adhuc fateor non inveni, defende quantum potes, atque assere animarum infantum ejusmodi esse novitatem, ut nulla propagatione ducantur; & nobiscum quod inveneris fraterna dilectione communica.

Luca 19.10.

14. Si autem non inveneris quare vel quomodo fiant animæ infantium peccatrices, & nihil in seipsis habentes malitiæ, à quo cogantur ex Adam trahere unde damnentur, cùm eas credas non ex illa prima peccatrice propagatas, sed novas atque insontes includi carne peccati; nec sic jam temere in aliam sententiam tua deflectatur assensio, ut eas ex illa una credas propagando traduci: ne fortè alius invenire possit quod ipse non possis, aut aliquando invenias quod nunc non potueris. Nam & illi qui animas ex una propagari asserunt, quam Deus primo homini dedit, atque ita eas ex parentibus trahi dicunt, si Tertulliani opinionem sequuntur, profectò eas non spiritus, sed corpora esse contendunt, & corpulentis seminibus exoriri. quo perversius quid dici potest? Neque hoc Tertullianum somniasse mirandum est, qui etiam ipsum creatorem Deum non esse nisi corpus * opinatur.

* Tertull. lib. cont. Praxeam c. 7. Vide Aug. lib. 10. de Genesi ad litt. c. 25.

15. Quâ dementiâ repulsâ à corde atque ore Christiano quisquis animam sicuti est, non esse corpus, sed spiritum confitetur, & tamen in filios ex parentibus duci, in eo quidem nullis coartatur angustiis, quòd omnes animas, etiam parvulorum, quos Ecclesia non utique in falsam, sed in veram peccatorum remissionem baptizat, vera fides prædicat trahere originale peccatum propria primi hominis voluntate commissum, & in omnes posteros generatione transmissum, sola regeneratione purgandum: sed cùm considerari & pertractari cœperit quid dicatur, mirum si ullus sensus comprehendit humanus, quonam modo tamquam lucerna de lucerna accendatur, & sine detrimento alterius alter inde ignis exsistat, sic anima de anima parentis fiat in prole, vel traducatur in prolem: utrùm incorporeum semen animæ, [a] suâ quadam occultâ & invisibili viâ seorsùm ex patre currat in matrem cùm fit conceptus in femina; an, quod est incredibilius, in semine corporis lateat. Cùm autem fluunt irrita sine ullis conceptibus semina, utrùm semen animæ non simul exeat, an summa celeritate atque atomo temporis unde exierat recurrat, an pereat. Et si perit, quomodo ipsa cujus mortale semen est, immortalis est anima. An immortalitatem tunc accipit, quando formatur ut vivat, sicut justitiam quando formatur ut sapiat. Et quo pacto eam Deus fingat in homine, etiamsi anima seminaliter trahatur ex anima, sicut fingit in homine corporis membra, quamvis corpus seminaliter trahatur ex corpore. Si enim non etiam spiritalis creatura fingeretur à Deo, non scriptum esset, *Qui fingit spiritum hominis in ipso.* Et in eo quod legitur, *Qui finxit singillatim corda hominum*; si per corda significatæ sunt animæ, fingi eas posse quis dubitet? sed quæritur utrùm ex una anima hominis primi: sicut fingit singillatim facies hominum, ex uno tamen corpore hominis primi.

Zach. 12. 1. Psal. 32. 15.

Caput V.

16. Cùm hæc atque hujusmodi de hac re multa quæruntur, quæ nullo sensu carnis explorari possunt, & à nostra experientia longè remota sunt, atque in abditissimis naturæ finibus latent, non erubescendum est homini confiteri se nescire quod nescit, ne dum se scire mentitur, numquam scire mereatur. Quis autem negat non unius tantùm, sed omnis animæ creatorem Deum atque factorem, nisi qui ejus eloquiis apertissimè refragatur? Sine ulla quippe ambiguitate per Prophetam dicit, *Omnem flatum ego feci*; animas videlicet intelligi volens, quod verba consequentia manifestant. Non itaque unum, quem facto ex terra homini primo inspiravit, sed omnem flatum ipse fecit, ipse adhuc facit. Quæritur tamen utrùm omnem flatum ex illo uno flatu, sicut omne corpus hominis ex uno illo corpore, faciat: an vero nova quidem corpora faciat ex uno, animas autem novas ex nihilo. Quis enim congrua suis originibus genera rerum etiam de seminibus facit, nisi qui ipsa semina sine seminibus fecit? Sed UBI RES NATURALITER OBSCURA nostrum modulum vincit, & aperta divina Scriptura non subvenit, temerè hinc aliquid definire humana conjectura præsumit. Secundùm vitas

Isa. 57. 16.

[a] MSS. septem, *animæ suæ, quadam* &c.

autem,

autem, quas proprias habere incipiunt, novos homines dicimus naſci, ſive animâ, ſive corpore. At vero ſecundùm originale peccatum veteres naſcuntur; ideo baptiſmate renovantur.

17. Aliquid ergo certum de animæ origine nondum in Scripturis canonicis comperi. Nam ij qui novas ſine ulla propagine aſſerunt animas fieri, inter teſtimonia, quibus id nituntur oſtendere, ponunt etiam illa duo, quæ paulò antè commemoravi, *Qui fingit ſpiritum hominis in ipſo:* &, *Qui finxit ſingillatim corda hominum*, de quibus vides quemadmodum poſſit à reſiſtentibus reſponderi. Utrùm enim cùm fingit ex alio fingat, an ex nihilo, incertum eſt. Illud tamen inter cetera teſtimonium videtur eſſe præcipuum, quod in libro Salomonis Eccleſiaſtæ legitur, *Et revertetur pulvis in terram, ſicut erat; & ſpiritus revertetur ad Deum, qui dedit eum.* Sed facillimè reſpondetur, corpus in terram, de qua factum eſt primum hominis corpus, & ſpiritus ad Deum, à quo facta eſt prima hominis anima. Sicut enim noſtrum corpus, inquiunt, quamvis ex primo illo corpore propagatum ſit, eò tamen redit unde ipſum primum corpus effectum eſt: ſic anima noſtra, quamvis ex illa anima propagata, non ad nihilum, quia immortalis eſt, ſed ad illum redit, à quo ipſa prima anima facta eſt. Ac per hoc illud quod ſcriptum eſt de ſpiritu cujuſque hominis, quòd redeat ad Deum, qui dedit eum, non ſolvit iſtam obſcuriſſimam quæſtionem; quia ſive ex illo uno, ſive ex nullo alio, Deus utique dedit eum.

18. Itemque illi qui propaginem animarum inconſiderata temeritate defendunt, inter alia teſtimonia, quæ ſuæ cauſſæ ſuffragari arbitrantur, nullum quaſi manifeſtius & expreſſius pro ſe poſſunt putare proferendum, quàm id quod in Geneſi ſcriptum eſt, *Omnes autem animæ, quæ introierunt cum Iacob in Ægyptum, qui exierunt de femoribus ejus:* Hoc enim velut evidentiſſimo teſtimonio poſſunt credi animæ in filios ex parentibus propagari; quoniam ſatis apertè dictum videtur, animas etiam de femoribus Jacob, non ſola exiiſſe corpora filiorum. Ut eo modo etiam illud intelligi velint à parte totum, quod dixit Adam, cùm illi mulier ejus oſtenderetur, *Hoc nunc os ex oſſibus meis, & caro de carne mea.* Non enim dixit, Et anima de anima mea: ſed ita fieri poteſt ut carne nominata utrumque intelligatur, ſicut hîc animas nominavit, & tamen etiam corpora in filiis intelligi voluit.

19. Sed hoc teſtimonium certè quaſi tam clarum atque manifeſtum enodandæ huic quæſtioni non ſufficeret, nec ſi ita legeretur genere feminino, *quæ* exierunt de femoribus ejus, ut animas intelligeremus [a] quæ exierunt. Ideo autem non ſufficeret, quoniam & animæ nomine corpus ſolum poſſe ſignificari, modo quodam locutionis oſtenditur, quo ſignificatur per id quod continetur illud quod continet; ſicut ait quidam, *Vina coronant*, cùm coronarentur vaſa vinaria. Vinum enim continetur, & vas continet. Sicut ergo appellamus eccleſiam baſilicam, qua continetur populus qui verè appellatur eccleſia, ut nomine eccleſiæ, id eſt populi qui continetur, ſignificemus locum qui continet: ita quòd animæ corporibus continentur, intelligi corpora filiorum per nominatas animas poſſunt. Sic enim meliùs accipitur etiam illud quod Lex inquinari dicit eum, qui intraverit ſuper animam mortuam, hoc eſt ſuper defuncti cadaver, ut nomine animæ mortuæ, mortuum corpus intelligatur, quod animam continebat; quia & abſente populo, id eſt eccleſiâ, locus tamen ille nihilominus eccleſia nuncupatur. Hæc reſponderentur, ſi, ut dixi, feminino genere poſitum eſſet; *quæ* exierunt de femoribus Jacob, id eſt quæ animæ. Nunc verò cùm maſculinum genus ſit poſitum, id eſt, *qui exierunt de femoribus Iacob*; quis non ita intelligere malit, Omnes animæ eorum, qui exierunt de femoribus ejus, id eſt animæ hominum: ut etiam ſic poſſint intelligi ſecundùm corpus tantummodò exiiſſe homines de femoribus patris, quorum erant illæ animæ, per quarum numerum intelliguntur tot homines.

Caput VI.

20. Vellem autem legere libellum tuum cujus mentionem feciſti in litteris tuis, ne fortè aliqua ibi teſtimonia non ambigua poſuiſti. A me autem cùm quæſiiſſet amicus mihi * cariſſimus & divinarum ſtudioſiſſimus litterarum, quid de hac quæſtione ſentirem, eique remotâ verecundiâ, hinc æſtus meos & ignorantiam faſſus eſſem, ſcripſit inde longè trans mare ad doctiſſimum virum: cui reſcripſit * ille, ut potiùs me conſuleret, neſciens quòd jam fecerat, nec aliquid à me certum ac definitum audire potuerat. Significavit tamen in eadem brevi epiſtola ſua, ſe potiùs fieri quàm propagari animas credere. Simul etiam admonens animarum propaginem, (quia ipſe in Oriente eſt) Occidentalem Eccleſiam ſolere ſentire. Hac ego majore occaſione comperta, ſcripſi ad eum non brevem * librum, conſulens eum, & petens ut priùs me doceat, & tunc ad me mittat quos doceam.

21. Qui liber meus ut non doctoris ſed inquiſitoris, & potiùs diſcere cupientis, apud me legi poteſt: mitti verò uſpiam non debet, vel cuiquam foras dari, niſi cùm reſcripta Domino adjuvante percepero; id quod ille ſentit, promtiſſimè ac libentiſſimè defenſurus, ſi me docere potuerit, quomodo animæ non ex Adam veniant, & tamen ex illo juſtam ſortem damnationis inveniant, niſi ad remiſſionem peccatorum renaſcendo perveniant. Abſit enim ut credamus vel animas parvulorum in lavacro regenerationis falſam accipere peccatorum mundationem, vel Deum eſſe, aut aliquam naturam quam non condidit Deus, illius ex qua mundantur inquinationis auctorem. Donec ergo aut ille reſcribat, aut ego, ſi Deus voluerit, aliquo modo diſcam, ſi nullam de illa peccatrice originem ducit, quæ cauſſa ſit animæ ſubeundi originale peccatum, quod neceſſe eſt eſſe in omnibus parvulis; & quò eam nec Deus cogit inſontem, quia peccandi auctor non eſt, nec ulla mali natura, quia non eſt; nihil tale audeo prædicare.

22. Te autem, ſi libenter vel patienter admittis, cariſſime frater, admoneo, ne hæreſim novam minùs cautus incurras, quæ antiquiſſimæ fidei ſtabilita molitur fundamenta convellere adversùs Dei gratiam diſputando, quam Dominus Chriſtus puſillis & magnis ineffabili bonitate largitur: cujus vel auctores, vel certè acerrimi notiſſimique ſuaſores cùm Pelagius & Celeſtius exſtitiſſent, conciliorum epiſcopalium vigilantiâ in adjutorio Salvatoris, qui ſuam tuetur Eccleſiam, etiam à duobus venerabilibus antiſtitibus apoſtolicæ Sedis, papa Innocentio & papa Zoſimo, niſi correcti etiam egerint pœnitentiam, toto Chriſtiano orbe dam-

Margin notes: Claſsis III. An. 418. — Gen. 46. 18. — * Marcellinus. — * Hieronymus, ſup. epiſt. 165. — * Epiſt. 166.

[a] Sic Bad. Am. Er. & plures MSS. At Lov. *intelligeremus uſquequaque exire.*

Classis III. An. 418.

nati sunt. De quibus exempla recentium litterarum, sive quæ specialiter ad Afros, sive quæ universaliter ad omnes episcopos de memorata sede manarunt, ne fortè ad vestram sanctitatem nondum pervenerint, vobis curavimus mitti ab eis fratribus, quibus & has litteras, ut tuæ venerationi dirigerent, dedimus. Hi autem non ideo sunt hæretici, quia dicunt animas originem de illa prima peccatrice non ducere, quod vel aliqua fortasse ratione vera dici potest, vel sine fidei labe nesciri: sed hinc conantur efficere (unde omnino apertissimi hæretici judicantur) animas parvulorum nihil mali ex Adam trahere, quod sit lavacro regenerationis expiandum. Nam Pelagii de hac re argumentatio, quæ inter alia ejus damnabilia etiam litteris apostolicæ Sedis adjuncta est, ita se habet, *Si anima*, inquit, *ex traduce non est, sed sola caro tantùm habet traducem peccati; sola ergo pœnam meretur. Injustum est enim, ut hodie nata anima, non ex massa Adæ, tam antiquum peccatum portet alienum: quia nulla ratione conceditur, ut Deus qui propria peccata dimittit, unum imputet alienum.*

23. Si ergo ita potes animarum asserere sine ulla propagine novitatem, ut ratione justa & à fide catholica non aliena, etiam sic peccato primi hominis ostendantur obnoxiæ, assere quod sentis ut potes. Si autem non eas aliter potes à propagatione facere alienas, nisi ut simul facias ab omni peccati vinculo liberas, cohibe te ab hujusmodi disputatione omnimodo. Non est enim falsa etiam in parvulorum baptismate remissio peccatorum, nec verbo tenus dicitur, sed veraciter agitur. Nam ut jam verbis utar, quæ in ipsa epistola beatissimi antistitis [a] Zosimi leguntur, [Fidelis Dominus in verbis suis, ejusque baptismus re ac verbis, id est opere, confessione & remissione vera peccatorum, in omni sexu, ætate, conditione generis humani eamdem plenitudinem tenet. Nullus enim nisi qui peccati servus est, liber efficitur, nec redemtus dici potest, nisi qui verè per peccatum fuerit antè captivus, sicut scriptum est, *Si vos Filius liberaverit, verè liberi eritis.* Per ipsum enim renascimur spiritaliter, per ipsum crucifigimur mundo. Ipsius morte mortis ab Adam omnibus nobis introductæ atque transmissæ universæ animæ illud propagine contractum chirographum rumpitur, in quo nullus omnino natorum, antequam per baptismum liberetur, non tenetur obnoxius.] In his verbis apostolicæ Sedis tam antiqua atque fundata certa & clara est catholica fides, ut nefas sit de illa dubitare Christiano.

Non exstat hæc epistola. a

Johan. 8. 36.

24. Quoniam ergo morte Christi, non unius aut aliquarum, sed universæ animæ propagine contractum mortis chirographum rumpitur, si potes animas sic alienas à propagine defendere, ut tamen hoc chirographo, quod sola Christi morte rumpendum est, rectissima ratione demonstrentur obstrictæ, nec sua propagine, sed carnis hoc debito justè appareant obligatæ; non solùm nemine prohibente defende, verùm etiam id nobis quomodo tecum defendere possimus ostende. Si autem aliter non potes quod de animarum novitate sentis, asserere, nisi ut eas dicas peccato primi hominis non teneri; aut per propaginem non suam, sed carnis,

A auctore Deo, vel nescio qua mali naturâ, innocentissimas fieri peccatrices: meliùs origo animæ latet, dum tamen eam non dubitemus Dei esse creaturam, quàm vel Deus peccati auctor dicatur, vel contra Deum aliena mali natura introducatur, vel baptisma parvulorum irritum ducatur.

25. Ut autem & à me tua dilectio de hac quæstione aliquid audiat definitum, non parvi æstimandum, immo præcipuè necessarium atque retinendum, quomodolibet se origo habeat animarum,
B sive ex illa una, sive ex nulla alia propagentur; mediatoris tamen animam nullum ex Adam traxisse peccatum dubitare fas non est. Si enim nulla propagatur ex altera, ubi omnes tenentur [b] propagata carne peccati: quanto minùs credendum est ex propagine peccatricis animam venire potuisse, cujus caro venit ex virgine, non libidine concepta, sed fide, ut esset in similitudine carnis peccati, non in carne peccati. Si autem peccato primæ animæ peccatricis ideo ceteræ tenentur ob-
C noxiæ, quia ex illa sunt propagatæ, profectò illa quam sibi Unigenitus coaptavit, aut peccatum inde non traxit, aut omnino inde non tracta est. Neque enim non potuit animam sibi trahere sine peccato, qui solvit nostra peccata: aut qui novam creavit ei carni, quam sine parente fecit ex terra, non potuit novam creare carni, quam sine viro sumsit ex femina?

26. Hæc sicut potui non quidem ad me datis, sed tamen ad carissimos nostros sanctitatis tuæ lit-
D teris, non peritiâ quam desiderasti, sed sollicita dilectione respondi. Si gratè accipis, & admonitionem fraternam & utilem, non errando, sed prudenter considerando cum Ecclesiæ pace conservas, Deo gratias. Si autem me ista nondum nosse miraris, vel etiam nec miraris, & me aliquid certum de origine animarum salva ista fide quæ certissima atque clarissima est, mutua caritate docere non renuis, multo uberiùs, Deo gratias. Memor nostri, Domino semper vivas, Domine beatissime & sin-
E cera dilectione desiderabilis frater.

EPISTOLA CXCI.*

* Aliàs CIV. quæ autem 191.a erat, nunc in Appendice est 10.

Sixto presbytero (postea pontifici Romano) qui contra Pelagianos, quibus favisse rumor fuerat, defensionem gratiæ Dei suscepisset, gratulatur, exhortans ut pergat impudentes cohibere, dissimulantibus mederi.

Domino venerabili & in Christi caritate suscipiendo sancto fratri & compresbytero SIXTO, Au-
F GUSTINUS in Domino salutem.

Scripta versus finem an. 418.

1. EX quo Hipponem litteræ benignitatis tuæ per sanctum fratrem nostrum Firmum presbyterum directæ me absente venerunt, postea quàm illas cùm remeassem, quamvis jam inde profecto earum perlatore, legere potui, hæc prima eademque gratissima rescribendi occurrit occasio per dilectissimum filium nostrum Albinum acolythum. Quòd autem quibus simul
G scripsisti, tunc non eramus simul, ideo factum est ut singulorum singulas, non unam amborum epistolam sumeres. A me quippe digressus est perlator hujus per venerabilem fratrem & coëpiscopum

[a] Zosimus Innocentio Pontifici an 417. succedens, deluditur aliquamdiu à Pelagianis; verùm rescriptis Africanorum Patrum, & habito demum severiori examine, certior factus de ipsorum hæresi, sententiam in eos dicit ante medium an. 418. emissâ per universum Christianum orbem Tractoriâ, ut vocat Mercator in Commonit. c.3. cujus Tractoriæ fragmentum hîc habes, præter alterum perbreve relatum à Prospero in appendice epistolæ Cælestini ad episcopos Galliæ.

[b] MSS. septem *propagata carne peccati*; minùs bene: tametsi vulgata lectio haud satis integra videatur. Fortean post, *tenentur*, supplendum est, *rea*.

Classis III. An. 418.

meum Alypium, qui tuæ sanctitati aliam rescriberet, transiturus; ad quem etiam ipsas, quas ego jam legeram, litteras tuas ipse portavit. Quæ nos quantâ lætitiâ perfuderint, quid homo nitatur loqui, quod non potest eloqui? nec teipsum satis nosse arbitror, sed nobis crede, quantum boni feceris talia nobis scripta mittendo. Sicut enim tu testis es animi tui, ita nos nostri, quemadmodum sit affectus illarum sinceritate luculentissima litterarum. Si enim brevissimam epistolam tuam, quam de hac ipsa re ad beatissimum senem Aurelium per [a] Leonem acolythum direxisti, exsultanti alacritate descripsimus, & quibus poteramus magno studio legebamus, ubi nobis exposuisti, quid de illo perniciosissimo dogmate, vel quid contrà de gratia Dei, quam pusillis magnisque largitur, cui est illud inimicissimum, sentias: quanta nos putas ista tua prolixiora scripta vel exsultatione legisse, vel curâ, ut legantur, quibus valuimus aliis obtulisse, atque adhuc quibus valemus offerre. Quid enim gratius legi vel audiri potest, quàm gratiæ Dei tam pura defensio adversùs inimicos ejus, ex ore ejus, qui eorumdem inimicorum magni momenti patronus antè jactabatur? Aut unde uberiores Deo debemus agere gratias, quàm quòd ejus sic defenditur gratia ab eis quibus datur, adversùs eos quibus vel non datur, vel ingratum est quòd datur; quia ut eis gratum sit, occulto & justo judicio Dei non datur?

2. Quapropter Domine venerabilis, & in Christi caritate suscipiende sancte frater, quamvis optimè facias, cùm de hac re scribis ad fratres, apud quos se illi de tua solent efferre amicitia; tamen hæc cura major tibi restat, ut non solùm salubri severitate plectantur, qui errorem illum Christiano infestissimum nomini audent garrire liberiùs, sed etiam ij diligentissimè caveantur vigilantiâ pastorali, propter infirmiores & simpliciores dominicas oves, qui eum pressiùs quidem ac timidiùs, sed tamen insusurrare non cessant, *penetrantes domos*, sicut ait Apostolus, & cetera quæ sequuntur exercitâ impietate facientes. (2. Tim. 3. 6.) Nec illi negligendi sunt, qui usque ad profundum silentium supprimunt timore quod sentiunt, sed tamen eamdem perversitatem sentire non desinunt. Nonnulli quippe eorum, antequam ista pestilentia manifestissimo etiam Sedis apostolicæ judicio damnaretur, vobis innotescere potuerunt, quos nunc repentè reticuisse perspicitis: nec utrùm sanati sint sciri potest, nisi cùm non solùm dogmata illa falsa tacuerint, verùm etiam illis vera contraria, eo quo illa solent studio defensaverint. qui tamen leniùs profectò sunt tractandi. Quid enim eos terreri opus est, quos satis territos ipsa taciturnitas monstrat? Nec ideo tamquam sani prætereundi sunt diligentiâ medicinæ, quorum vulnus in abdito est. Etsi enim terrendi non sunt, tamen docendi sunt: & quantum existimo, faciliùs possunt, dum in eis timor severitatis doctorem adjuvat veritatis, ut opitulante Domino, gratiâ ejus intellectâ atque dilectâ etiam loquendo expugnent, quod jam loqui non audent.

EPISTOLA CXCII. *

Classis III. An. 418. * Aliàs LXII. quæ autem 192 erat, nunc in Appendice est 11.

Augustinus Cælestino diacono, (postea pontifici Romano) de mutua benevolentia.

Domino venerabili nimiúmque desiderabili, sancto fratri & condiacono CÆLESTINO, AUGUSTINUS in Domino salutem.

Scripta eodem tempore.

1. QUAMVIS longè absens fuerim, quando per [b] Projectum clericum ad me directa Hipponem sanctitatis tuæ scripta venerunt; tamen posteaquam veni, eisque lectis rescriptorum debitorem me factum esse cognovi, reddendi tempus opperiebar: & ecce subitò profecturi à nobis carissimi fratris nostri Albini acolythi gratissima occurrit occasio. De tua igitur quæ mihi exoptatissima est salute lætatus, sanctitati tuæ salutationem debitam reddo. SEMPER autem debeo caritatem, quæ sola, etiam reddita, semper detinet debitorem. Redditur enim cùm impenditur, debetur autem etiamsi reddita fuerit; quia nullum est tempus quando impendenda jam non sit. Nec cùm redditur amittitur, sed potiùs reddendo multiplicatur: habendo enim redditur, non carendo. Et cùm reddi non possit nisi habeatur, nec haberi potest nisi reddatur: immo etiam cùm redditur ab homine, crescit in homine; & tanto major adquiritur, quanto pluribus redditur. Quomodo autem negetur amicis, quæ debetur & inimicis? Sed inimicis cauta impenditur, amicis secura rependitur. Agit tamen quantum potest, ut ab his etiam, quibus pro malis bona retribuit, id recipiat quod impendit. OPTAMUS quippe FIERI AMICUM, quem veraciter diligimus inimicum: quia non eum diligimus nisi velimus bonum; quod utique non erit, nisi amiserit inimicitiarum malum.

2. Non ergo sic impenditur caritas, ut pecunia. Excepto enim quòd impendendo illa deminuitur, hæc augetur, etiam illo inter se differunt, quòd pecuniam cui dederimus, tunc ei benevolentiores erimus, si recipere non quæramus: non autem potest esse verus caritatis impensor, nisi fuerit benignus exactor. Quoniam pecunia cùm recipitur, accedit cui datur, sed recedit à quo datur: caritas verò non solùm apud eum crescit, qui hanc ab eo quem diligit, exigit, etiamsi non recipit: sed etiam ille à quo eam recipit, tunc incipit habere cùm reddit. Proinde Domine frater, mutuam tibi caritatem libens reddo, gaudensque recipio. Quam recipio adhuc repeto; quam reddo adhuc debeo. Unum enim magistrum, apud quem condiscipuli sumus, per ejus Apostolum dociles audire debemus præcipientem ac dicentem, *Nemini quidquam debeatis, nisi ut invicem diligatis.* (Rom. 13. 8.)

EPISTOLA CXCIII.

Quæ porrò 193. erat, nunc in Appendice est 12.

Augustinus Mercatori, excusans cur ad ipsius priores litteras nondum responderit, ostendensque Pelagianos in quæstione de baptismo parvulorum hoc ipso esse propè convictos, quòd fatentur parvulos quodammodo credere per eos, à quibus baptizandi offeruntur. Deinde eosdem ex Enochi & Eliæ ante obitum translatione, sive ex fidelium vivorum ad Christi adventum raptu, frustra contendere mortem non esse pœnam peccati.

Prodit nunc primùm ex pervetusto codice monasterij S. Bertini in Belgio.

[a] Arbitrantur hunc ipsum esse Leonem magnum, qui postea Sixto in Romana sede successit anno 440. Consule Quesnelianam editionem operum Leonis tom. 2. dissert. 1.

[b] In MSS. quatuor Gallicanis, *Prolectum*. In iisdem paulò post, nec non in duobus Vaticanis pro, *Albini*, scribitur *Alvini*.

CLASSIS III. AN. 418.

Domino dilectissimo & in Christi membris sincerissima caritate prædicando filio [a] MERCATORI AUGUSTINUS in Domino salutem.

Scripta eodem tempore.
CAPUT I.

I. LITTERÆ dilectionis tuæ, quas priùs abs te missas apud Carthaginem accepi, tanto me affecerunt gaudio, ut etiam in posterioribus te succensentem quòd tibi non rescripserim, gratissimè acceperim. Ipsa quippe indignatio tua non erat simultatis initium, sed indicium caritatis. Ut autem à Carthagine non rescriberem, non occasio defuit perlatorum, sed alia magis urgentia, donec inde proficisceremur, nos occupatissimos & intentissimos continebant. Cùm verò inde digressi sumus, perreximus usque ad [b] Mauritaniam Cæsariensem, quò nos ecclesiastica necessitas traxit, per quas totas terras cùm intentionem nostram huc atque illuc, quæ ingerebantur sensibus, diversa raptarent, nullius ut tibi rescriberem adfuit admonitoris instantia, nulla occurrit opportunitas perlatoris. Deinde remeans alias apud nostros jam querelâ exasperatas litteras tuæ sinceritatis inveni, & alium adversùs novos hæreticos librum refertum sanctarum testimoniis scripturarum; quibus lectis excursisque, etiam illis quæ primùm miseras, quia & carissimi fratris nostri [c] Albini ecclesiæ Romanæ Acolythi opportunissima se offerebat occasio, rescribendum fuit.

2. Ego itaque te, fili dilectissime, scribentem mihi, vel ad me considerandа tua scripta mittentem, absit ut negligenter accipiam, vel superbâ vanitate contemnam: præsertim cùm mihi de te gaudium tanto majus sit, quanto magis inopinatum improvisumque provenit. Fateor enim tantum te profecisse nesciebam. Et quid nobis esse debet optatius, quàm ut abundent, qui errores infestantes catholicam fidem, & insidiantes infirmis ineruditisque fratribus usquequaque redarguant, & Ecclesiam Christi adversùs profanas vocum novitates acriter fideliterque defendant; quandoquidem sicut scriptum est, *Multitudo sapientium sanitas est orbis terrarum.* (Sap. 6. 26.) Inspexi ergo cor tuum in scriptis tuis, quantum potui, & inveni amplectendum, & hortandum ut perseverantissimâ diligentiâ in anteriora te extendas, adjuvante Domino vires tuas, qui tibi eas quas nutriret dedit.

CAPUT II.

3. NON autem parum veritati propinquarunt in quæstione de baptismo parvulorum, quos devios in viam revocare conamur, cùm infantem quámlibet recenti partu matris effusum, tamen per eos, à quibus baptizandus offertur, credere confitentur. Cùm enim dicunt, sicut scribis, non infantes ita credere in remissionem peccatorum, tamquam & illis remittantur, quos nullum putant habere peccatum; (V. infra in epist. 194. cap 10. n. 45.) sed (quia ipsi quoque idem lavacrum percipiunt, quo fit, in quibuscumque fit, remissio peccatorum) hanc fieri credere in aliis, quæ non fit in eis: cùm ergo dicunt, *Non ita credunt*, *sed ita credunt*; profectò eos non ambigunt credere. Audiant itaque Dominum, *Qui credit in Filium, habet vitam æter-* (Johan. 3. 36.)

A *nam; qui autem incredulus est Filio, non videbit vitam, sed ira Dei manet super eum.* Quapropter infantes, quia per alios fiunt credentes, à quibus baptizandi offeruntur; per illos utique sunt increduli, si apud tales sunt, qui eos, dum nihil prodesse credunt, offerendos esse non credunt: ac per hoc si per credentes credunt, & habent vitam æternam, profectò per incredulos increduli sunt, & non videbunt vitam, sed ira Dei manet super eos. Non enim dictum est, venit super eos; sed *manet super eos*; quia
B ex origine erat jam in eis, nec omnino nisi gratiâ Dei per Jesum Christum Dominum nostrum aufertur ab eis. De hac ira legitur etiam in libro Job, *Homo natus ex muliere, brevis vitæ & plenus iracundiæ.* (Job. 14. 1. sec. LXX.) Unde igitur ira Dei super innocentiam parvuli, nisi originalis sorte ac sorde peccati? de qua in eodem libro itidem scriptum est, *non esse ab hac mundum nec infantem, cujus est unius diei vita super terram.* (Ibid. 5.)

4. Non ergo in istis nihil egit quod adversùs eos instantissimè disputatur, & eorum auribus ca-
C tholicæ voces hinc atque inde circumsonant: quandoquidem volentes argumentari contra sacramenta Ecclesiæ, confessi sunt tamen parvulos credere. Non eis ergo promittant vitam, etiamsi non fuerint baptizati; de qua enim alia vita dicitur, *Qui incredulus est Filio, non videbit vitam?* Nec eos à regno cælorum sic fateantur alienos, ut tamen à damnatione defendant. Nam quid nisi damnatio significatur per iram, quam Dominus super non credentem manere testatur? Multùm prorsus accessum est, &
D sine scrupulosa conflictatione caussa finita est. Si (Johan. 3. 5.) enim concedunt parvulos credere, procul dubio sicut eos tenet illa sententia, *Qui non renatus fuerit ex aqua & Spiritu, non intrabit in regnum cælorum:* (Marc. 16. 16.) sic etiam ista quæ ejusdem Domini est, *Qui crediderit & baptizatus fuerit salvus erit: qui autem non crediderit condemnabitur.* Quia ergo cùm parvuli baptizantur, fatentur isti eos esse credentes, damnari non dubitent non credentes: & audeant jam dicere, si possunt, à justo Deo damnari nihil mali ex origine
E trahentes, & peccati contagium non habentes.

CAPUT III.

5. ILLUD verò quod in litteris tuis commemorasti objicere nobis Enoch & Eliam quòd mortui non fuerint, sed cum suis corporibus ex ista hominum conversatione translati, quid eos ad hoc unde agitur adjuvet, non intelligo. Ut enim omittam, siquod ipsi quoque morituri postea perhibentur, sicut plerique exponunt Apocalypsim Johannis de duobus illis Prophetis, de quibus, tacitis eorum nominibus, loquitur, quòd isti duo sancti cum suis (Apoc. 11. 7.)
F tunc corporibus apparebunt, in quibus nunc vivunt, ut etiam ipsi quemadmodum ceteri Martyres pro Christi veritate moriantur: ut ergo hoc omittam, ista quæstione dilata, quomodolibet sese habeat, quid istos adjuvat quæso te? Neque enim hinc ostendunt non propter peccatum homines secundùm corpus mori. Nam si Deus, qui tam multis fidelibus suis donat ipsa peccata, voluit quibusdam etiam istam pœnam donare peccati; qui nos sumus qui respondeamus Deo, cur alius sic, alius autem sic?

[a] Hic ipse est dubio procul, cui Mario prænomen fuit, auctor vulgatorum recèns opusculorum contra Pelagianos. Porrò epistolam hanc recensuit Possidius in indiculo c. 4. Ejusdemque tertiam partem transtulit Augustinus in librum *de octo Dulcitij quæstionibus*, proximè ad hæc verba q. 3. *De illis autem qui rapientur in nubibus, in quadam epistolâ, quam scripsi ad filium meum nomine Mercatorem, procul dubio notissimum vobis*, (sic porrò legitur in omnibus MSS. non autem sicuti hactenus excusi habuerunt, *quæ incipit: Procul dubio notissimum vobis &c.*) *cùm me consuluisset de quibusdam quæstionibus Pelagianorum, qui negant mortem esse peccato retributam, quatenus disputaverim, in subditis lege. Illi autem, inquam, de quibus*, & cetera quæ hîc repræsentantur à cap. 4. usque ad finem epistolæ.

[b] Suscepti à se in Mauritaniam Cesariensem itineris meminit Augustinus suprà initio epist. 190. & in lib. 2. Retract. c. 51. nec non Possidius c. 14. quibus ex locis constare potest hanc epistolam datam fuisse sub finem an. 418.

[c] Hic ipse perlator fuit superiorum litterarum ad Sixtum & ad Cælestinum. unde conjecturam capere licet Mercatorem id temporis apud Romam cum illis egisse.

6. Dicimus ergo quod apertissimè Apostolus ait, *Corpus quidem mortuum est propter peccatum, Spiritus autem vita est propter justitiam: Si autem Spiritus ejus, qui suscitavit Christum à mortuis, habitat in vobis; qui suscitavit Christum à mortuis, vivificabit & mortalia corpora vestra per inhabitantem Spiritum ejus in vobis.* Nec tamen ista sic dicimus, ut negemus Deum posse, in quibus voluerit, nunc facere sine morte, quod sine dubitatione credimus in tam multis facturum esse post mortem. Nec ideo tamen illud falsum erit, quòd *per unum hominem peccatum in hunc mundum intravit, & per peccatum mors, & ita in omnes homines pertransiit.* Hoc enim dictum est, quia nisi per peccatum mors intrasset, nulla mors esset. Nam & cùm dicimus, Omnes propter peccata mittuntur in gehennam, numquid ideo falsum dicimus, quia non omnes homines mittuntur in gehennam? Illud quippe ideo verum est, non quia omnis homo mittatur, sed quia nullus nisi peccatorum meritis mittitur. Talis est è contrario etiam illa sententia, *Per unius justificationem in omnes homines ad justificationem vitæ.* Non enim omnes homines pertinent ad justificationem Christi: sed hoc dictum est, quia nemo justificatur nisi per Christum.

7. Magis ergo illa quæstio non immeritò movet, cur pœna peccati peccato non remanente remanet; id est si mors etiam corporis pœna peccati est, ista potiùs aliqua quæstio est, cur moriatur infans cùm fuerit baptizatus, quàm cur mortuus non sit Elias cùm fuerit justificatus. Illius enim finito peccato movet cur secuta sit pœna peccati; hujus etiam finito peccato movere non debet si non sequatur pœna peccati. Si ergo illam quæstionem de morte baptizatorum, cur facta abolitione peccati, sequatur tamen quædam pœna peccati, in libris *de baptismo parvulorum*, quos tibi scio esse notissimos, quantum potuimus, Domino adjuvante dissolvimus: quanto minùs ista movere nos debet ubi dicitur, Quare justus Elias mortuus non est, si mors pœna peccati est? quasi diceretur, Quare peccator Elias mortuus non est, si mors pœna peccati est?

8. Nisi fortè aliud ex alio movent & dicunt, Si Enoch & Elias usque adeo non habebant peccatum, ut nec mortem, quæ peccati est pœna, paterentur; quomodo nemo hîc vivit sine peccato? Quasi non eis probabiliùs respondeatur, Ideo quos finitis peccatis voluit Dominus vivere, non hîc permissi sunt vivere, quoniam hîc quisquam sine peccato non potest vivere. Sed hæc atque hujusmodi adversùs istos dici potuerunt, si pro certo aliunde convincerent illos numquam esse morituros. Cùm verò id docere non possint, meliúsque illos venturos esse credatur ad mortem, nihil est cur eos velint nobis objicere caussæ suæ nulla ex parte aliquid profuturos.

9. * Illi autem de quibus dixit Apostolus, cùm loqueretur de resurrectione mortuorum, *Et nos viventes qui reliqui sumus, simul cum illis rapiemur in nubibus obviàm Christo in aera: & ita semper cum Domino erimus;* adferunt quidem aliquid quæstionis, sed per seipsos, non propter istos. Nam etsi non sunt etiam ipsi morituri, quid istos adjuvent omnino non video, cùm talia de his dici possint, qualia de illis dicta sunt duobus. Sed revera quantum ad verba beati Apostoli pertinet, videtur adserere quosdam in fine sæculi adveniente Domino, cùm futura est resurrectio mortuorum, non esse morituros, sed vivos repertos in illam immortalitatem, quæ sanctis etiam ceteris datur, repentè mutandos, & simul *cum illis rapiendos* sicut dicit, *in nubibus*. nec aliquid aliud mihi visum est, quoties de his verbis volui cogitare.

10. Sed vellem hinc potiùs audire doctiores, ne illis etiam qui putant aliquos morte non præcedente vivificatos ad vitam perpetuam transituros dicere inveniatur Apostolus, *Stulte, tu quod seminas non vivificatur, nisi priùs moriatur.* Nam & illud quod in plerisque codicibus legitur, *omnes resurgemus*, unde fieri poterit, nisi omnes moriamur? Resurrectio quippe, nisi mors præcesserit, nulla est. Et quod nonnulli codices habent, *omnes dormiemus*, multo faciliùs & apertiùs id cogit intelligi: & si quid aliud tale in sanctis litteris invenitur, ad id videtur impellere ut nullus hominum existimetur immortalitatem, nisi mors præcesserit, adepturus. Proinde ubi dixit Apostolus, *Et nos viventes qui reliqui sumus in adventum Domini non præveniemus eos qui antè dormierunt. Ipse enim Dominus in jussu, in voce Archangeli, & in tuba Dei descendet de cælo: & mortui in Christo resurgent primi; deinde nos viventes, qui reliqui sumus, simul cum illis rapiemur in nubibus obviàm Christo in aera: & ita semper cum Domino erimus.* Vellem, sicut dixi, de his audire doctiores, & si modò potuerint hæc ita exponi, ut in eis possit intelligi, omnes homines qui vivunt, vel post nos victuri sunt, esse morituros, corrigere quod hinc aliquando aliter sensi. Neque enim debemus indociles esse doctores: & certè melius homo corrigitur parvus quàm frangitur durus: cùm iis quæ scripsimus, ita nostra vel aliorum exerceatur, & erudiatur infirmitas, ut tamen in eis nulla velut canonica constituatur auctoritas.

11. Si enim in his verbis Apostoli nullus alius sensus potuerit reperiri, & hoc eum intelligi voluisse claruerit, quod videntur verba ipsa clamare; id est quòd futuri sint in fine sæculi & in adventu Domini, qui non exspolientur corpore, sed superinduantur immortalitate, ut absorbeatur mortale à vita: huic sententiæ procul dubio conveniet quod in regula fidei confitemur, venturum Dominum, judicaturum vivos & mortuos; ut non hîc intelligamus vivos justos, mortuos autem injustos, quamvis judicandi sint justi & injusti; sed vivos quos nondum exiisse, mortuos autem quos jam exiisse de corporibus adventus ejus inveniet. Quæ si ita esse constiterit, illa verba excutienda erunt, quomodo sic accipiemus, *Tu quod seminas non vivificatur nisi priùs moriatur*; &, *omnes resurgemus*, sive, *omnes dormiemus*, ut non adversentur huic sententiæ, qua quidam creduntur etiam cum suis corporibus in æternum, non degustata morte, victuri.

12. Sed utrumlibet horum veracior & perspicacior intellectus inveniatur, quid ad caussam pertinet istorum, sive omnes debita morte plectantur, sive aliquibus ab hac conditione parcatur; cùm tamen constet mortem non solùm animæ, verùm etiam corporis secuturam non fuisse, si peccatum non præcessisset, & gratiæ mirabiliore virtute justos à morte ad æternam beatitudinem reviviscere, quàm in mortis experientiam non venire? Hæc propter illos de quibus mihi scripsisti, satis dicta sint; quamvis eos jam non existimem dicere, etiamsi non peccasset Adam, fuisse vel corpore moriturum.

13. Ceterùm quod adtinet ad quæstionem re-

Classis III. An. 418.
1. Cor. 15. 36.
Ibid. v. 51
1. Thess. 4. 15. &c.
Regula fidei
1. Cor. 15. 36. Ibid. 51.

Classis III. an. 418.

ſurrectionis, propter illos, qui creduntur non eſſe morituri, ſed ex hac mortalitate ad immortalitatem ſine media morte tranſituri, inquiſitio diligentior adhibenda eſt; & ſi quid hinc abſolutum ac definitum diſputatione rationabili atque perfecta vel audiſti, vel legiſti, vel etiam ipſe cogitare potuiſti, ſive adhuc audire, aut legere, aut cogitare potueris, peto mihi mittere non graveris. Ego enim (quod confitendum eſt caritati tuæ) plus amo diſcere quàm docere. Nam hoc admonemur etiam dicente apoſtolo Jacobo, *Sit autem omnis homo velox ad audiendum, tardus ad loquendum.* Ut ergo diſcamus, invitare nos debet ſuavitas veritatis; ut autem doceamus, cogere neceſſitas caritatis: ubi potiùs optandum eſt ut tranſeat iſta neceſſitas, qua hominem docet aliquid homo, ut ſimus omnes docibiles Dei; quamvis hoc ſimus cùm ea, quæ ad veram pietatem pertinent, diſcimus, etiam quando illa docere videtur homo. Quia neque qui plantat eſt aliquid neque qui rigat; ſed qui incrementum dat Deus. Cùm itaque ſi Deus incrementum non daret, nihil eſſent Apoſtoli plantatores & rigatores; quanto magis ego vel tu, vel quilibet hujus temporis homines, quando nobis videmur eſſe doctores?

Jac. 1. 19. — 1. *Cor.* 3. 7.

EPISTOLA CXCIV. *

* *Aliàs* CV. *quæ autem* 194. *erat, nunc in Appendice eſt* 13.

Auguſtinus Sixto Romano presbytero (& poſtea Pontifici) inſtruens illum adverſus Pelagianorum argumenta.

Domino in Domino dominorum dilectiſſimo, ſancto fratri & compreſbytero Sixto, Auguſtinus in Domino ſalutem.

Scripta paulò poſt ſuperiores epiſtolas.

Caput I.

1. IN epiſtola, quam per cariſſimum fratrem noſtrum Albinum acolythum miſi, prolixiorem me miſſurum eſſe promiſi per ſanctum fratrem & compreſbyterum noſtrum Firmum, qui nobis litteras adtulit ſinceritatis tuæ, plenas ſinceritate fidei tuæ, quæ nobis tantum gaudium contulerunt, quantum magis poſſumus habere quàm dicere. Quod enim fatendum eſt caritati tuæ, triſtes eramus nimis, cùm fama jactaret inimicis Chriſtianæ gratiæ te favere. Sed ut hæc triſtitia de noſtris cordibus tergeretur, primò te priorem anathema eis in populo frequentiſſimo pronuntiaſſe eadem fama non tacuit. Deinde cum litteris * apoſtolicæ Sedis de illorum damnatione ad Africam miſſis, tuæ quoque litteræ ad venerabilem ſenem Aurelium conſequutæ ſunt; quæ tametſi breves erant, tuum tamen vigorem adversùs eorum errorem ſatis indicabant. Nunc verò cùm apertiùs & latiùs quid de illo dogmate contráque ſentires, in litteris tuis fides ipſa nobiſcum Romanæ eccleſiæ loqueretur, cui potiſſimùm beatus apoſtolus Paulus, de gratia Dei per Jeſum Chriſtum Dominum noſtrum, multa & multipliciter eſt loquutus, non ſolùm illud omne triſtitiæ nubilum fugit de cordibus noſtris; ſed etiam tantum ibi lætitiæ lumen infulſit, ut nihil egiſſe in nobis videretur ille mæror & timor, niſi ſucceſſurorum ampliorem flagrantiam gaudiorum.

* Zoſimi

2. Itaque frater cariſſime, quamvis non te videamus oculis carnis, animo tamen in fide Chriſti, in gratia Chriſti, in membris Chriſti tenemus, amplectimur, oſculamur, & remeante à nobis ad te noſtrorum invicem colloquiorum ſanctiſſimo & fi-

a MSS. tres, *infirmare*. Alij totidem, *inflare*.

Classis III. an. 418.

A deliſſimo perlatore, quem voluiſti eſſe apud nos non ſolùm advectorem ſcriptorum tuorum, verùm etiam narratorem teſtemque factorum, reſcripta perſolvimus, & aliquanto diutiùs tecum ſermocinamur, admonentes, ut docendis inſtes, quibus terrendis ſatis quantum comperimus inſtitiſti. Sunt enim quidam, qui juſtiſſimè damnatas impietates adhuc liberiùs defendendas putant: & ſunt qui occultiùs penetrant domos, & quod in aperto jam clamare metuunt, in ſecreto ſeminare non quieſ-
B cunt. Sunt autem, qui omnino ſiluerunt magno timore compreſſi, ſed adhuc corde retinent quod ore jam proferre non audent; qui tamen eſſe poſſunt fratribus ex priore ipſius dogmatis defenſione notiſſimi. Proinde alij ſeveriùs coërcendi, alij vigilantiùs veſtigandi, alij tractandi quidem leniùs, ſed non ſegniùs ſunt docendi, ut ſi non timentur ne perdant, non tamen negligantur ne pereant.

Caput II.

3. Quod enim putant auferri ſibi liberum arbitrium, ſi nec ipſam bonam voluntatem ſine ad-
C jutorio Dei hominem habere conſenſerint: non intelligunt non ſe firmare humanum arbitrium, a ſed impellere ut per inania feratur, non in Domino tamquam in petra ſtabili collocetur. *Paratur enim voluntas à Domino.*

4. Quod autem perſonarum acceptorem Deum ſe credere exiſtimant, ſi credant quòd ſine ullis præcedentibus meritis, cujus vult miſeretur, & quos dignatur vocat, & quem vult religioſum facit: parum adtendunt quòd debita reddatur pœna
D damnato, indebita gratia liberato, ut nec ille ſe indignum queratur, nec dignum ſe iſte glorietur; atque ibi potiùs acceptionem nullam fieri perſonarum, ubi una eademque maſſa damnationis & offenſionis involvit, ut liberatus de non liberato diſcat, quòd etiam ſibi ſupplicium conveniret, niſi gratia ſubveniret. Si autem gratia, utique nullis meritis reddita, ſed gratuita bonitate donata.

Prov. 8. *ſec.* LXX.

5. *Sed injuſtum eſt*, inquiunt, *in una eademque mala cauſſa hunc liberari, illum puniri.* Nempe ergo
E juſtum eſt utrumque puniri. Quis hoc negaverit? Agamus ergo gratias Salvatori, dum nobis non redditum cernimus, quod in damnatione ſimilium etiam nobis debitum fuiſſe cognoſcimus. Si enim omnis homo liberaretur, utique lateret quid peccato per juſtitiam debeatur: ſi nemo, quid gratia largiretur. Ut ergo in hac difficillima quæſtione verbis potiùs utamur Apoſtoli; *Volens Deus oſtendere iram, & demonſtrare potentiam ſuam, adtulit in multa patientia vaſa iræ, quæ perfecta ſunt in perdi-*
F *tionem: & ut notas faceret divitias gloriæ ſuæ in vaſa miſericordiæ:* cui non poteſt figmentum dicere, Quare ſic me feciſti? cùm habeat poteſtatem ex eadem maſſa facere aliud vas in honorem, aliud in contumeliam. Ubi quia univerſa iſta maſſa meritò damnata eſt, contumeliam debitam reddit juſtitiâ, honorem donat indebitum gratiâ, non meriti prærogativâ, non fati neceſſitate, non temeritate fortunæ; ſed altitudine divitiarum ſapientiæ & ſcientiæ Dei: quam non aperit, ſed clauſam miratur Apo-
G ſtolus, clamans, *O altitudo divitiarum ſapientiæ & ſcientiæ Dei! Quàm inſcrutabilia ſunt judicia ejus, & inveſtigabiles viæ ejus! Quis enim cognovit ſenſum Domini? aut quis conſiliarius ejus fuit? aut quis prior dedit illi, & retribuetur ei? Quoniam ex ipſo, & per ipſum, & in ipſo ſunt omnia. ipſi gloria in ſæcula ſæculorum, Amen.*

Rom. 9. 22. — *Maſſa viciata.* — *Rom.* 11. 33.

6. Nolunt autem, ut ſit ipſi gloria in juſtificandis impiis gratuitâ gratiâ, qui ejus ignorantes juſtitiam, ſuam volunt conſtituere: vel jam conclamantium religioſorum & piorum vocibus preſſi, ita ſe fatentur ad habendam ſeu faciendam juſtitiam divinitus adjuvari, ut ſui præcedat aliquid meriti, quaſi priores volentes dare ut retribuatur eis ab illo, de quo dictum eſt, *Quis prior dedit illi, & retribuetur ei*: & ſuo putantes præire merito illum, de quo audiunt, aut potiùs audire nolunt, *Quoniam ex ipſo, & per ipſum, & in ipſo ſunt omnia.* Quarum (B) autem divitiarum eſt altitudo ſapientiæ & ſcientiæ ejus, ex his ſunt divitiæ gloriæ ejus in vaſa miſericordiæ, quæ vocat in adoptionem; quas divitias notas vult facere etiam per vaſa iræ, quæ perfecta ſunt in perditionem. Et quæ ſunt viæ inveſtigabiles, niſi de quibus in Pſalmo canitur, *Univerſæ viæ Domini miſericordia & veritas?* Igitur inveſtigabiles ſunt miſericordia & veritas ejus: quoniam cujus vult miſeretur, [a] non juſtitiâ, ſed miſericordiæ gratiâ; & quem vult obdurat, non iniquitate, ſed veritate (C) vindictæ. Quæ tamen miſericordia & veritas ita ſibi occurrunt, quia ſcriptum eſt, *Miſericordia & veritas obviaverunt ſibi*; ut nec miſericordia impediat veritatem, qua plectitur dignus, nec veritas miſericordiam qua liberatur indignus. Quæ igitur ſua merita jactaturus eſt liberatus, cùm ſi digna ſuis meritis redderentur, non eſſet niſi damnatus? Nullane igitur ſunt merita juſtorum? Sunt planè, quia juſti ſunt. Sed ut juſti fierent, merita non fuerunt. Juſti enim facti ſunt, cùm juſtificati ſunt: ſed ſicut (D) dicit Apoſtolus, *Iuſtificati gratis per gratiam ipſius.*

7. Cùm igitur huic gratiæ inimici infeſtique ſint iſti, Pelagius tamen in eccleſiaſtico judicio * Palæſtino (non enim aliter inde impunitus exiiſſet,) anathematizavit eos, qui dicunt gratiam Dei ſecundùm merita dari. Sed nihil aliud in eorum etiam poſterioribus diſputationibus invenitur, quàm meritis dari eam gratiam, de cujus commendatione maximè ad Romanos apoſtolica epiſtola loquitur, ut inde ſe prædicatio ejus velut à capite orbis toto (E) orbe diffunderet: ea eſt enim qua juſtificatur impius, id eſt fit juſtus qui priùs erat impius. Et ideo percipiendæ hujus gratiæ merita nulla præcedunt, quoniam meritis impij, non gratia, ſed pœna debetur. Nec iſta eſſet gratia, ſi non daretur gratuita, ſed debita redderetur.

8. Sed cùm ab iſtis quæritur, quam gratiam Pelagius cogitaret ſine ullis præcedentibus meritis dari, quando anathematizabat eos, qui dicunt gratiam Dei ſecundùm merita noſtra dari: reſpondent (F) ſine ullis præcedentibus meritis gratiam ipſam humanam eſſe naturam, in qua conditi ſumus. Neque enim antequam eſſemus, mereri aliquid poteramus ut eſſemus. Abjiciatur à Chriſtianorum cordibus iſta fallacia: nam omnino non iſtam gratiam commendat Apoſtolus, qua creati ſumus ut homines eſſemus, ſed qua juſtificati cùm mali homines eſſemus. Iſta eſt enim gratia per Jeſum Chriſtum Dominum noſtrum. Etenim Chriſtus non pro nullis ut homines conderentur, ſed pro impiis mortuus eſt (G) ut juſtificarentur. jam quippe homo erat qui dicebat, *Miſer ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus? Gratia Dei per Ieſum Chriſtum Dominum noſtrum.*

9. Poſſunt quidem dicere remiſſionem pecca- (A) torum eſſe gratiam, quæ nullis præcedentibus meritis datur. Quid enim habere boni meriti poſſunt peccatores? Sed nec ipſa remiſſio peccatorum ſine aliquo merito eſt, ſi fides hanc impetrat. Neque enim nullum eſt meritum fidei, qua fide ille dicebat; *Deus propitius eſto mihi peccatori*: & deſcendit juſtificatus meritò fidelis [b] humilitatis, quoniam qui ſe humiliat exaltabitur. Reſtat igitur ut ipſam fidem unde omnis juſtitia ſumit initium, propter quod dicitur ad Eccleſiam in Cantico canticorum, (B) *Venies & pertranſies ab initio fidei*: reſtat, inquam, ut ipſam fidem non humano, [c] quod iſti extollunt, tribuamus arbitrio, nec ullis præcedentibus meritis, quoniam inde incipiunt bona quæcumque ſunt merita; ſed gratuitum donum Dei eſſe fateamur, ſi gratiam veram, id eſt ſine meritis cogitamus. Quia ſicut in eadem epiſtola legitur, *Deus unicuique partitur menſuram fidei.* Opera quippe bona fiunt ab homine; fides autem fit in homine, ſine qua illa à nullo fiunt homine. Omne enim quod non eſt ex (C) fide, peccatum eſt.

Claſſis III. An. 418. — Lucæ 18. 13. — Cant. 4. ſec. LXX. — Rom. 12. 3. — Rom. 14. 23.

10. Quapropter ne ſe vel ipſius orationis meritum extollat, etiamſi ad vincendas temporalium rerum cupiditates, & diligenda bona æterna atque ipſum fontem omnium bonorum Deum, adjutorium datur oranti, fides orat quæ data eſt non oranti, quæ utique niſi data eſſet, orare non poſſet. Quomodo enim invocabunt, in quem non crediderunt? quomodo credent, quem non audierunt? quomodo audient, ſine prædicante? Igitur fides ex (D) auditu, auditus autem per verbum Chriſti. Proinde miniſter Chriſti hujus fidei prædicator, ſecundùm gratiam quæ data eſt illi, plantator eſt & rigator. Nec tamen qui plantat eſt aliquid, neque qui rigat; ſed qui incrementum dat Deus, qui unicuique partitur menſuram fidei. Unde & alibi dicitur, *Pax fratribus & caritas cum fide*: quam ne ſibi tribuerent continuò ſubjunxit, *à Deo Patre & Domino noſtro Ieſu Chriſto*: quia nec omnium eſt fides, qui audiunt verbum, ſed quibus Deus parti- (E) tur menſuram fidei: ſicut nec omnia germinant quæ plantantur & rigantur, ſed quibus Deus dat incrementum. Cur autem ille credat, ille non credat, cùm ambo idem audiunt, & ſi miraculum in eorum conſpectu fiat, ambo idem vident; altitudo eſt divitiarum ſapientiæ & ſcientiæ Dei, cujus inſcrutabilia ſunt judicia, & apud quem non eſt iniquitas, dum cujus vult miſeretur, & quem vult obdurat: neque enim propterea ſunt iſta injuſta, quia occulta.

Rom. 10. 14. — 1. Cor. 3. 7. — Eph. 6. 23.

11. (F) Deinde poſt remiſſionem peccatorum, niſi mundatam domum habitet Spiritus-ſanctus, nonne cum aliis ſeptem redit ſpiritus immundus, & erunt noviſſima hominis illius pejora quam erant prima? Ut autem habitet Spiritus-ſanctus, nonne ubi vult ſpirat, & caritas Dei, ſine qua nemo bene vivit, diffunditur in cordibus noſtris, non à nobis, ſed per Spiritum-ſanctum qui datus eſt nobis? Hanc enim fidem Apoſtolus definivit, dicens, *Neque circumciſio eſt aliquid, neque præputium; ſed fides, quæ* (G) *per dilectionem operatur.* Iſta quippe fides eſt Chriſtianorum, non dæmoniorum: nam & dæmones credunt & contremiſcunt, ſed numquid & diligunt? Nam ſi non crederent, non dicerent, *Tu es ſanctus Dei*: vel, *Tu es Filius Dei.* Si autem dili-

Matt. 12. 45. — Johan. 3. 8. — Rom. 5. 5. — Gal. 5. 6. — Jac. 2. 19. — Lucæ 4. 41. — Lucæ 8. 28.

[a] Sic Bad. Am. & Er. At Lov. *non juſtitia, ſed miſericordia gratiâ.* MSS. plerique, *non juſtitiâ, ſed miſericordiâ gratia.*

[b] Bad. Am. & Er. *fidelis humiliatus.* quibus conſentiunt MSS. ſeptem.

[c] Sic MSS. plures. At editi habent, *quo iſti extolluntur.*

CLASSIS III. AN. 418.

gerent, non dicerent, *Quid nobis & tibi?*

12. Fides igitur ad Christum nos trahit, quæ (Matt. 8. 29.) nisi desuper gratuito munere nobis daretur, non (Johan. 6. 44.) ipse diceret, *Nemo potest venire ad me, nisi Pater qui misit me, adtraxerit eum.* Unde & paulò post ait, (Ibid. 64.) *Verba, quæ ego locutus sum vobis, spiritus & vita sunt. Sed sunt quidam ex vobis, qui non credunt.* Deinde Evangelista subjungit, (v. 65.) *Sciebat enim ab initio Iesus qui essent credentes, & quis esset traditurus eum.* Et ne quisquam existimaret credentes sic ad ejus præscientiam pertinere, quomodo non credentes, id est ut non eis fides ipsa desuper daretur, sed tantummodo voluntas eorum prænosceretur, mox adjecit atque ait, *Et dicebat, Propterea dixi vobis, quia nemo potest venire ad me, nisi fuerit ei datum à Patre meo.* (Johan. 6. 66.) Hinc erat quòd eorum, qui audierant loquentem de carne sua & sanguine suo, quidam scandalizati abscesserunt, quidam credendo manserunt: quia nemo potest venire ad illum, nisi cui datum est à Patre, ac per hoc & ab ipso Filio, & à Spiritu sancto. Neque enim separata sunt dona vel opera inseparabilis Trinitatis; sed Filius sic honorans Patrem, non affert ullius distantiæ documentum, sed magnum præbet humilitatis exemplum.

13. Hîc iterum isti liberi arbitrij defensores, immo deceptores quia inflatores, & inflatores quia præsumtores, non adversùm nos, sed adversùs Evangelium locuturi, quid aliud dicunt quàm id quod Apostolus sibi, quasi à talibus diceretur, objecit? *Dicis itaque mihi, Quid adhuc conqueritur,* (Rom. 9. 19.) *Nam voluntati ejus quis resistit?* Hanc contradictionem sibimetipsi tamquam ab altero opposuit, velut ex eorum voce qui nolunt accipere quod superiùs dixerat, *Ergo cujus vult miseretur, & quem* (Ibid. 18.) *vult obdurat.* Talibus itaque dicamus cum Apostolo, non enim melius illo invenire possumus quid dicamus, *O homo, tu quis es qui respondeas Deo?* (Ibid. 20.)

14. Quærimus namque meritum obdurationis, & invenimus. Merito namque peccati universa massa damnata est; NEC OBDURAT DEUS impertiendo malitiam, sed non impertiendo misericordiam. Quibus enim non impertitur, nec digni (1. sent. dist. 40. c. Quicumque.) sunt, nec merentur: at potiùs ut non impertiatur, hoc digni sunt, hoc merentur. Quærimus autem meritum misericordiæ, nec invenimus, quia nullum est, ne gratia evacuetur, si non gratis donatur, sed meritis redditur.

15. Si enim dixerimus fidem præcessisse, in qua esset meritum gratiæ, quid meriti habebat ho- (1. Cor. 4. 7.) mo ante fidem, ut acciperet fidem? Quid enim habet quod non accepit? Si autem accepit, quid gloriatur quasi non acceperit? Sicut enim non haberet homo sapientiam, intellectum, consilium, fortitudinem, scientiam, pietatem, timorem Dei, (Isa. 11. 2.) nisi secundùm propheticum eloquium accepisset Spiritum sapientiæ & intellectus, consilij & fortitudinis, scientiæ & pietatis ac timoris Dei: sicut non haberet virtutem, caritatem, continentiam, nisi accepto Spiritu, de quo dicit Apostolus, *Non enim accepistis Spiritum* * *timoris, sed virtutis & caritatis & continentiæ:* ita non haberet fidem nisi accepisset Spiritum fidei, de quo idem ipse dicit, *Habentes autem eumdem Spiritum fidei, secundùm quod* (2. Cor. 4. 13. Ps. 115. 10.) *scriptum est, Credidi, propter quod locutus sum, & nos credimus, propter quod & loquimur.* Non autem merito accepisse, sed misericordiâ ejus, qui cujus vult miseretur, manifestissimè ostendit, ubi de seipso ait, (1. Cor. 7. 25. 1. Tim. 1. 13.) *Misericordiam consecutus sum, ut fidelis essem.*

* Longè aliter Rom. 8. 15. qui locus profertur infrà n. 17.

16. SI dixerimus meritum præcedere orationis, ut donum gratiæ consequatur: impetrando quidem oratio quidquid impetrat, evidenter donum Dei esse ostendit, ne homo existimet à seipso sibi esse quod si in potestate haberetur, non utique posceretur: verumtamen ne saltem orationis putarentur præcedere merita, quibus non gratuita daretur gratia, sed jam nec gratia esset, quia debita redderetur, etiam ipsa oratio inter gratiæ munera reperitur. (V. De gratia & lib. arbit. cap. 30. 31. & 32.) *Quid enim oremus*, ait Doctor gentium, *sicut* (Rom. 8. 26.) *oportet nescimus; sed ipse Spiritus interpellat pro nobis gemitibus inenarrabilibus.* Quid est autem, *interpellat*, nisi interpellare nos facit? Indigentis enim certissimum indicium est interpellare gemitibus. Nullius autem rei esse indigentem fas est credere Spiritum-sanctum. Sed ita dictum est *interpellat*, quia interpellare nos facit, nobisque interpellandi & gemendi inspirat affectum: sicut illud in Evangelio, (Matt. 10. 20.) *Non enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri, qui loquitur in vobis.* Neque enim & hoc ita fit de nobis tamquam nihil facientibus nobis. Adjutorium igitur Spiritus-sancti sic expressum est, ut ipse facere diceretur, quod ut faciamus facit.

17. Nam non esse intelligendum spiritum nostrum, de quo dictum est, (Rom. 8. 26.) *interpellat gemitibus inenarrabilibus*, sed Spiritum-sanctum, quo nostra infirmitas adjuvatur, satis ipse demonstrat Apostolus: inde enim cœpit, *Spiritus*, inquit, *adjuvat in-* (Ibid.) *firmitatem nostram;* deinde ita subjunxit, *Quid enim oremus, sicut oportet nescimus:* & cetera. De hoc quippe Spiritu apertiùs alibi dicit, (Ibid. 15.) *Non enim accepistis spiritum servitutis, iterum in timore; sed accepistis Spiritum adoptionis filiorum in quo clamamus, Abba, Pater.* Ecce hîc non dixit quòd ipse Spiritus clamet orando; sed, *in quo clamamus, Abba, Pater.* Alio tamen loco ait, (Gal. 4. 6.) *Quoniam filij Dei estis, misit Deus Spiritum Filij sui in corda vestra clamantem, Abba, Pater.* Non hîc ait, *in quo clamamus:* sed ipsum Spiritum clamantem dicere maluit, quo efficitur ut clamemus: sicut sunt illa, (Rom. 8. 26.) *Ipse Spiritus interpellat gemitibus inenarrabilibus:* &, (Matt. 10. 20.) *Spiritus Patris vestri est, qui loquitur in vobis.*

18. Sicut ergo nemo rectè sapit, rectè intelligit, rectè consilio ac fortitudine prevalet, nemo sciènter pius est, vel piè sciens, nemo timore casto Deum timet, nisi acceperit Spiritum sapientiæ & intellectûs, consilij & fortitudinis, scientiæ & pietatis & timoris Dei: nec habet quisquam virtutem veram, caritatem sinceram, continentiam religiosam, nisi per Spiritum virtutis & caritatis & continentiæ: ita sine Spiritu fidei non est rectè quispiam crediturus, nec sine Spiritu orationis salubriter oraturus. Non quia tot sunt spiritus, sed omnia hæc operatur unus at- (1. Cor. 12. 11.) que idem Spiritus dividens propria unicuique prout vult: quia Spiritus ubi vult spirat: (Johan. 3. 8.) sed quod fatendum est, aliter adjuvat nondum inhabitans, aliter inhabitans. Nam nondum inhabitans adjuvat ut sint fideles, inhabitans adjuvat jam fideles.

CAPUT V.

19. QUOD est ergo meritum hominis ante gratiam, quo merito percipiat gratiam, cùm omne bonum meritum nostrum, non in nobis faciat nisi gratia; & cùm Deus coronat merita nostra, nihil aliud coronet quàm munera sua? (2. sent. dist. 27. Ex meritis.) Sicut enim ab initio fidei misericordiam consecuti sumus, non quia fideles eramus, sed ut essemus: sic in fine, quo erit vita æterna, coronabit nos, sicut scriptum est, (Psal. 102. 4.) *in miseratione & misericordia.* Non itaque frustra Deo cantatur

Classis III. An. 418.

cantatur, *Et misericordia ejus præveniet me*: &, *Misericordia ejus subsequetur me*. Unde & ipsa vita æterna, quæ utique in fine sine fine habebitur, & ideo meritis præcedentibus redditur; tamen quia eadem merita quibus redditur, non à nobis parata sunt per nostram sufficientiam, sed in nobis facta per gratiam, etiam ipsa gratia nuncupatur, non ob aliud nisi quia gratis datur; nec ideo quia non meritis datur, sed quia data sunt & ipsa merita quibus datur. Ubi autem invenimus etiam vitam æternam gratiam nuncupari, habemus apud eumdem gratiæ magnificum defensorem apostolum Paulum: *Stipendium*, inquit, *peccati mors est; gratia autem Dei vita æterna in Christo Iesu Domino nostro*.

[Psal. 58. 11. Psal. 22. 6. Lib. de gratia & lib. arbit. cap. 20. & 21. Rom. 6. 23.]

20. Vide obsecro te, in quanta brevitate quàm vigilanter verba posuerit, quibus diligenter consideratis, quæstionis hujus aliquantulum dilucescat obscuritas. Cùm enim dixisset, *Stipendium peccati mors*; quis non eum congruentissimè & consequenter addere judicaret, si diceret, Stipendium autem justitiæ vita æterna? & verum est; quia sicut merito peccati tamquam stipendium redditur mors, ita merito justitiæ tamquam stipendium vita æterna. Aut si nollet dicere justitiæ, diceret fidei: quoniam justus ex fide vivit. Unde etiam & merces appellatur plurimis sanctarum Scripturarum locis: nusquam porrò dicta est merces justitia vel fides, quia justitiæ vel fidei redditur merces. Quod est autem merces operanti, hoc militanti stipendium.

[Habac. 2. 4. Rom. 1. 17.]

21. Sed beatus Apostolus adversùs elationem, quæ usque adeo magnis tentat irrepere, ut & sibi propter ipsam dicat datum angelum Satanæ, à quo colaphizaretur, ne verticem præsumtionis erigeret: adversùs hanc ergo elationis pestem vigilantissimè militans, *Stipendium*, inquit, *peccati mors*. Rectè stipendium, quia debetur, quia dignè retribuitur, quia merito redditur. Deinde ne justitia de humano se extolleret bono merito, sicut humanum meritum malum non dubitatur esse peccatum, non à contrario retulit, dicens, Stipendium justitiæ vita æterna; sed *gratia*, inquit, *Dei vita æterna*. Et hæc ne præter mediatorem aliquâ aliâ viâ quæreretur, adjecit, *in Christo Iesu Domino nostro*: tamquam diceret, Audito quòd stipendium peccati sit mors, quid te disponis extollere, ô humana, non justitia, sed nomine justitiæ planè superbia? quid te disponis extollere, & contrariam morti vitam æternam tamquam debitum stipendium flagitare? Cui debetur vita æterna, vera justitia est. Si autem vera justitia est, ex te non est, desursum est descendens à Patre luminum. Ut haberes eam, si tamen habes eam, profectò accepisti. Quid enim habes quod non accepisti? Quapropter ô homo, si accepturus es vitam æternam, justitiæ quidem stipendium est, sed tibi gratia est, cui gratia est & ipsa justitia. Tibi enim tamquam debita redderetur, si ex te tibi esset justitia cui debetur. Nunc verò de plenitudine ejus accepimus non solùm gratiam, qua nunc justè in laboribus usque in finem vivimus, sed etiam gratiam pro hac gratia, ut in requie postea sine fine vivamus. Hoc nihil salubrius fides credit, quia nihil verius intellectus invenit. Et debemus audire Prophetam dicentem, *Nisi credideritis, non intelligetis*.

[Jacob. 1. 17. 1 Cor. 4. 7. Isai. 7. 9. sec. LXX. Caput VI.]

22. Sed *excusabunt se*, inquit, *homines, qui nolunt rectè & fideliter vivere, dicentes, Quid nos fecimus qui malè vivimus, quandoquidem gratiam unde bene viveremus, non accepimus?* Non possunt veraciter dicere, nihil mali se fecisse, qui malè vivunt. Si enim nihil mali faciunt, bene vivunt: si autem malè vivunt, de suo malè vivunt, vel quod originaliter traxerunt, vel quod insuper addiderunt. Sed si vasa sunt iræ, quæ perfecta sunt ad perditionem, quæ illis debita redditur, sibi hoc imputent, quia ex ea massa facta sunt, quam propter unius peccatum, in quo omnes peccaverunt, meritò Deus justèque damnavit. Si autem vasa sunt misericordiæ, quibus ex eadem massa factis supplicium debitum reddere noluit, non se inflent, sed ipsum glorificent, qui eis misericordiam non debitam præstitit, & si quid aliter sapiunt, & hoc quoque illis ipse revelabit.

23. Postremò quonam se isti excusabunt modo? Nempe illo quem breviter tamquam ex eorum voce sibi objecit Apostolus, ut dicant, *Quid adhuc conqueritur? nam voluntati ejus quis resistit?* Hoc est enim dicere, Quid de nobis fit querela, quòd Deum offendamus malè vivendo, cùm illius voluntati nemo possit resistere, qui nos obduravit misericordiam non præstando? Si ergo illos non pudet hac excusatione, non nobis, sed Apostolo contradicere, cur nos pigeat eis quod dixit Apostolus, hoc idem atque idemtidem dicere, *O homo, tu quis es qui respondeas Deo? Numquid dicit figmentum ei qui se finxit, Quare sic me fecisti? An non habet potestatem figulus luti, ex eadem massa*, utique meritò rectèque damnata, *facere aliud vas in honorem* indebitum propter misericordiæ gratiam, *aliud in contumeliam* debitam propter iræ justitiam, & ut notas faciat divitias gloriæ suæ in vasa misericordiæ, sic ostendens quid eis largiatur, cùm id supplicium recipient vasa iræ, quod pariter omnibus debebatur. Satis sit interim Christiano ex fide adhuc viventi, & nondum cernenti quod perfectum est, sed ex parte scienti, nosse vel credere quòd neminem Deus liberet nisi gratuitâ misericordiâ per Dominum nostrum Jesum Christum, & neminem damnet nisi æquissima veritate per eumdem Dominum nostrum Jesum Christum. Cur autem illum potiùs quàm illum liberet aut non liberet, scrutetur qui potest judiciorum ejus tam magnum profundum, verumtamen caveat præcipitium. Numquid enim est iniquitas apud Deum? absit. Sed inscrutabilia sunt judicia ejus, & investigabiles viæ ejus.

[Rom. 9. 19. Ibid. 21. Rom. 9. 14.]

24. Et in majoribus dumtaxat ætatibus meritò dici potest, Hi noluerunt intelligere, ut bene agerent: Hi quod gravius est, intellexerunt, & non obedierunt: quia sicut scriptum est, *Verbis non emendabitur servus durus; si enim & intellexerit, non obediet*. Unde non obediet, nisi sua pessima voluntate? Cui gravior damnatio divina æquitate debetur. Cui enim plus datur, plus exigitur ab eo. Istos quippe Scriptura dicit inexcusabiles, quos non latet veritas, & in eis perseverat iniquitas. *Revelatur enim ira Dei de cælo*, ait Apostolus, *super omnem impietatem & injustitiam hominum eorum, qui veritatem in injustitia detinent: quia quod notum est Dei, manifestum est in illis. Deus enim illis manifestavit. Invisibilia enim ejus à creatura mundi per ea, quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur; sempiterna quoque virtus ejus ac divinitas, ut sint inexcusabiles.*

[Prov. 29. 19. Rom. 1. 18.]

25. Si ergo istos inexcusabiles dicit, qui invisibilia illius per ea, quæ facta sunt, intellecta conspicere potuerunt, nec obedierunt tamen veritati, sed iniqui & impij permanserunt; neque enim non co- Ibid. 21.

gnoverunt, sed *cognoscentes* (inquit) *Deum, non ut Deum glorificaverunt, aut gratias egerunt*: quanto magis inexcusabiles sunt, qui ex lege ejus instructi confidunt se ipsos duces esse cæcorum, & alios docentes, seipsos non docent: qui prædicant non furandum, & furantur; & cetera quæ de ipsis Apostolus loquitur. [Rom. 2. 1.] Eis quippe dicit, *Propterea inexcusabilis es, ô homo omnis qui judicas: in quo enim alium judicas, temetipsum condemnas: eadem enim agis quæ judicas.*

26. Dicit etiam ipse Dominus in Evangelio, [Johan. 15. 22.] *Si non venissem, & locutus eis fuissem, peccatum non haberent: nunc autem excusationem non habent de peccato suo.* Non utique peccatum nullum haberent, qui pleni erant aliis magnis multisque peccatis: sed hoc peccatum vult intelligi non eos habituros fuisse, si non venisset, quo, cùm audissent eum, non crediderunt in eum. Hanc eos excusationem non habere asserit, qua possint dicere, Non audivimus, ideo non credidimus. Humana quippe superbia tamquam præsumens de viribus liberi arbitrij excusatam se putat, quando ignorantiæ, non voluntatis [a] videtur esse quod peccat.

27. Secundùm hanc excusationem, inexcusabiles dicit Scriptura divina quoscumque scientes peccare convincit. Dei tamen justum judicium nec illis parcit, qui non audierunt. [Rom. 2. 12.] Quicumque enim sine Lege peccaverunt, sine Lege peribunt. Et quamvis se ipsi excusare videantur, non admittit hanc excusationem, qui scit se fecisse hominem rectum eique obedientiæ dedisse præceptum, nec nisi ejus, quo malè usus est, libero voluntatis arbitrio, etiam quod transiret in posteros, manasse peccatum. Neque enim damnantur qui non peccaverunt, quandoquidem illud ex uno in omnes pertransiit, in quo ante propria in singulis quibusque peccata omnes communiter peccaverunt. Ac per hoc inexcusabilis est omnis peccator, vel reatu originis, vel additamento etiam propriæ voluntatis, sive qui novit, sive qui ignorat, sive qui judicat, sive qui non judicat. Quia & ipsa ignorantia in eis, qui intelligere noluerunt, sine dubitatione peccatum est; in eis autem qui non potuerunt, pœna peccati. Ergo in utrisque non est justa excusatio, sed justa damnatio.

28. Ideo autem divina eloquia eos inexcusabiles dicunt, qui non ignorantes, sed scientes peccant, ut secundùm judicium superbiæ suæ, quo multùm confidunt de viribus propriæ voluntatis, se inexcusabiles videant; quia de ignorantia jam non habent excusationem suam, & [b] nondum est justitia, cui præsumebant sufficere voluntatem. At verò ille cui Dominus & sciendi & obediendi largitus est gratiam, [Rom. 3. 21.] *Per legem*, inquit, *cognitio peccati*: & [Rom. 7. 7.], *Peccatum non cognovi, nisi per Legem. Nam concupiscentiam nesciebam, nisi Lex diceret,* [Exod. 20. 17.] *Non concupisces.* Nec vult intelligi hominem præceptricis Legis ignarum, sed liberatricis indigum gratiæ, ubi dicit, [Rom. 7. 22.] *Condelector Legi Dei secundùm interiorem hominem*: & cum hac non solùm scientia, verùm etiam & delectatione Legis, postea dicit, [Ibid. 24.] *Miser ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus? Gratia Dei per Iesum Christum Dominum nostrum.* Nemo itaque liberat à vulneribus illius trucidatoris, nisi hujus gratia Salvatoris. Nemo liberat venumdatos sub peccato à vinculis captivantis, nisi gratia redimentis.

29. Ac per hoc universi, qui se in nequitiis & iniquitatibus excusatos volunt, ideo justissimè puniuntur, quoniam qui liberantur, nonnisi gratiâ liberantur. Nam si excusatio illic justa esset, non inde jam gratia, sed justitia liberaret. Cùm verò non liberat nisi gratia, nihil justum invenit in eo quem liberat, non voluntatem, non operationem, non saltem ipsam excusationem: nam si hæc justa est, quisquis eâ utitur, merito non gratiâ liberatur. Novimus enim liberari per gratiam Christi quosdam etiam eorum, qui dicunt, [Rom. 9. 19.] *Quid adhuc conqueritur? nam voluntati ejus quis resistit?* Quæ si justa est excusatio, non jam gratuitâ gratiâ, sed propter hujus excusationis justitiam liberantur. Si autem gratia est qua liberantur, profectò hæc excusatio justa non est. Tunc enim vera gratia est, qua homo liberatur, si non secundùm debitum justitiæ retribuitur. Nihil ergo fit in eis, qui dicunt, *Quid adhuc conqueritur? nam voluntati ejus quis resistit?* nisi quod legitur in libro Salomonis, [Prov. 19. 3.] *Insipientia viri violat vias ejus: Deum autem causatur in corde suo.*

30. Quamvis itaque Deus faciat vasa iræ in perditionem, ut ostendat iram, & demonstret potentiam suam, qua bene etiam utitur malis; & ut notas faciat divitias gloriæ suæ in vasa misericordiæ, quæ facit in honorem, non damnabili massæ debitum, sed suæ gratiæ largitate donatum: tamen in eisdem iræ vasis, propter meritum massæ in contumeliam debitam factis, id est in hominibus propter naturæ quidem bona creatis, sed propter vitia supplicio destinatis, iniquitatem, quam rectissimè veritas improbat, damnare novit ipse, non facere. Sicut enim voluntati ejus tribuitur humana natura, nullo dubitante laudanda; sic hominis voluntati culpa tribuitur, nullo recusante damnanda. Quæ voluntas hominis aut hereditarium vitium transmisit in posteros, quos in se habuit cùm peccaret; aut adquisivit etiam cetera vitia, cùm in seipso unusquisque perditè viveret. Sed neque ab illo quod originaliter trahitur, neque ab his quæ unusquisque in vita propria vel [c] non intelligendo vel nolendo intelligere, mala congregat, vel etiam instructus ex Lege, additamento prævaricationis exaggerat, quisquam liberatur & justificatur, nisi gratiâ Dei per Jesum Christum Dominum nostrum, non solùm remissione peccatorum, sed priùs ipsius inspiratione fidei & timoris Dei, impartito salubriter orationis affectu & effectu, donec sanet omnes languores nostros, & redimat de corruptione vitam nostram, & coronet nos in miseratione & misericordia. [Psal. 102. 3. &c.]

[CAPUT VII.]

31. VERUM isti, qui personarum acceptorem fieri existimant Deum, si in una eademque caussa super alios veniat misericordia ejus, super alios verò maneat ira ejus, nempe totas vires argumentationis humanæ in parvulis perdunt. Nam ut interim taceam quod non est præter parvulos, quámlibet materno utero recentissimos, ea pœna, de qua loquens Apostolus ait, [Rom. 5. 18.] *Per unius delictum in omnes homines ad condemnationem*; unde non liberat nisi unus ille, de quo idem ait, [Ibid.] *Per unius justificationem in omnes homines ad justificationem vitæ*: ut ergo hoc interim omittam, & hoc solum de par-

[a] Lov. *voluntatis est quod peccat.* At editiones antiquiores & MSS. novem habent, *videtur esse quod peccat.*

[b] Sic Bad. Am. Er. & melioris notæ MSS. At Lov. habet, *& dum non est* &c.

[c] In excusis deerat hic negatio, quam restituimus quinque MSS. auctoritate.

vulis dicam, quod ipſi quoque auctoritate evange- A lica territi, vel potiùs Chriſtianorum populorum concordiſſima [a] fidei conſpiratione perfracti, ſine ulla recuſatione concedunt, quòd nullus parvulus, niſi renatus ex aqua & Spiritu, intrat in regnum cælorum: quam quæſo allaturi ſunt cauſſam, quòd alius ſic gubernatur ut baptizatus hinc exeat, alius infidelium manibus traditus, vel etiam fidelium priùs quàm ab eis baptizandus offeratur, exſpirat? An hoc fato vel fortunæ daturi ſunt? Non opinor eos in tantam dementiam prorupturos, quantulum- B cumque nomen Chriſtianum tenere cupientes.

32. Cur ergo in regnum cælorum, non accepto regenerationis lavacro, parvulus nullus intrabit? Numquidnam ipſe ſibi parentes infideles vel negligentes, de quibus naſceretur, elegit? Quid dicam de inopinatis, & repentinis innumerabilibus mortibus, quibus ſæpe etiam religioſorum Chriſtianorum præveniuntur & baptiſmo præripiuntur infantes, cùm è contrario ſacrilegorum & inimicorum Chriſti aliquo modo in Chriſtianorum manus venientes, ex C hac vita non ſine Sacramento regenerationis emigrent? Quid hîc dicturi ſunt, qui ut gratia dari poſſit, nonnulla præcedere merita humana contendunt, ne ſit perſonarum acceptor Deus? Quæ tandem hîc merita præceſſerunt? Si eorumdem cogitaveris parvulorum, nulla ſunt propria, utriſque eſt illa maſſa communis. Si parentum adtenderis, bona ſunt illa quorum filij repentinis mortibus ſine Chriſti baptiſmate perierunt: mala verò illa quorum filij per Chriſtianorum aliquam pote- D ſtatem ad Sacramenta Eccleſiæ pervenerunt. Et *Matth. 10. 30.* tamen providentia Dei, cui noſtri capilli numerati ſunt, ſine cujus voluntate non cadit paſſer in terram, quæ nec fato premitur, nec fortuitis caſibus impeditur, nec ulla iniquitate corrumpitur, ut renaſcantur ad hereditatem cæleſtem, non conſulit omnibus parvulis filiorum ſuorum, & nonnullis conſulit etiam parvulis impiorum? Iſte infans de fidelibus conjugatis ortus, lætitiâ parentum ſuſceptus, matris vel nutricis ſomnolentiâ ſuffocatus fit E extorris & expers fidei ſuorum: ille infans de ſacrilego ſtupro naſcitur, crudeli timore matris exponitur, alienorum miſericordi pietate colligitur, eorum Chriſtiana ſollicitudine baptizatur, fit æterni conſors & particeps regni. Iſta cogitent, iſta conſiderent, hîc audeant dicere Deum vel acceptorem in ſua gratia perſonarum, vel remuneratorem præcedentium meritorum.

33. Nam & ſi conabuntur majoris ætatis aliqua merita ſuſpicari ſeu bona ſeu mala, quid de F iſtis infantibus dicent, quorum nec iſte ſibi ullis propriis meritis malis potuit adquirere violentiam ſuffocantis, nec bonis ille diligentiam baptizantis? Nimiæ vanitatis & cæcitatis ſunt, ſi etiam his con- *Rom. 11. 33.* ſideratis nondum dignantur exclamare nobiſcum, *O altitudo divitiarum ſapientiæ & ſcientiæ Dei! Quàm inſcrutabilia ſunt judicia ejus, & inveſtigabiles viæ ejus.* Non itaque miſericordiæ gratuitæ Dei pertinaciſſimâ adverſentur inſaniâ. Sinant filium ho- *Lucæ 19. 10.* minis in qualibet ætate quærere, & ſalvum facere G quod perierat. Nec de inſcrutabilibus judiciis ejus audeant judicare, cur in una eademque cauſſa ſuper alium veniat miſericordia ejus, ſuper alium maneat ira ejus.

Caput VIII. *Rom. 9. 10.* 34. Qui enim ſunt iſti qui reſpondeant Deo, quandoquidem ille Rebeccæ habenti geminos ex uno concubitu Iſaac patris noſtri, cùm illi nondum nati nihil egiſſent boni vel mali, ut ſecundùm electionem propoſitum ejus maneret, electionem ſcilicet gratiæ, non debiti, electionem qua eligendos facit ipſe, non invenit; non ex operibus, ſed ex vocante dicit, minori ſerviturum eſſe majorem. In quam ſententiam beatus Apoſtolus etiam teſtimonium Prophetæ longè poſterioris aſſumſit; *Jacob* *Mal. 1. 2. 3.* *dilexi, Eſaü autem odio habui:* ut intelligeretur hoc apertum poſtea per Prophetam, quod antequam illi naſcerentur, erat in Dei prædeſtinatione per gratiam. Quid enim diligebat in Jacob antequam natus feciſſet aliquid boni, niſi gratuitum miſericordiæ ſuæ donum? Et quid oderat in Eſaü antequàm natus feciſſet aliquid mali, niſi originale peccatum? Nam neque in illo diligeret juſtitiam, quam nullam ille fecerat; neque in iſto odiſſet naturam, quam bonam ipſe fecerat.

35. Mirum eſt autem cùm his coartantur anguſtiis, in quanta ſe abrupta præcipitent metuentes retia veritatis. *Ideo*, inquiunt, *nondum natorum alium oderat, alium diligebat, quia eorum futura opera prævidebat.* Quis iſtum acutiſſimum ſenſum defuiſſe Apoſtolo non miretur? Hoc quippe ille non vidit, quando ſibi velut adverſantis objecta quæſtione, non id potiùs tam breve, tam apertum, tam (ſicut iſti putant) verum abſolutumque reſpondit. Cùm enim rem ſtupendam propoſuiſſet, quomodo de nondum natis nec aliquid agentibus boni aut mali rectè dici potuerit, quòd unum Deus dilexerit, alium odio habuerit, ipſa ſibi objecta quæſtione motum exprimens auditoris, *Quid* *Rom. 9. 14.* *ergo dicemus*, inquit? *Numquid iniquitas apud Deum? abſit.* Hic ergo erat locus, ut diceret quod iſti ſentiunt; *Futura enim Deus opera prævidebat, quando minori majorem ſerviturum eſſe dicebat.* Non autem hoc Apoſtolus dicit, ſed potiùs ne quiſquam de ſuorum operum audeat meritis gloriari, ad Dei gratiam & gloriam commendandam voluit valere quod dixit. Cùm enim dixiſſet, *Abſit ut ſit iniquitas apud Deum;* tamquam ei diceremus, Unde hoc oſtendis, cùm aſſeras non ex operibus, ſed ex vocante dictum eſſe, Major ſerviet minori. *Moyſi enim dicit*, inquit, *Miſerebor cui miſertus ero, & miſericordiam præſtabo cui miſericors fuero. Igitur non volentis neque currentis, ſed miſerentis eſt Dei.* Ubi nunc merita, ubi opera vel præterita vel futura tamquam liberi arbitrij viribus adimpleta vel adimplenda? Nonne apertam protulit Apoſtolus de gratuitæ gratiæ, hoc eſt veræ gratiæ commendatione ſententiam? Nonne ſtultam fecit Deus hæreticorum ſapientiam?

36. Quid autem agebatur, ut hoc Apoſtolus diceret, ut eorum geminorum commemoraret exemplum? Quid perſuadere moliebatur? quid inculcare cupiebat? Nempe hoc quod ipſorum oppugnat amentia, quod [b] ſuperbi non capiunt, quod ſapere nolunt, qui ignorantes Dei juſtitiam, & *Rom. 10. 3.* ſuam volentes conſtituere, juſtitiæ Dei non ſunt ſubjecti. De ipſa quippe gratia ſatis agebat Apoſtolus, & ideo promiſſionis filios commendabat. Quod enim promittit Deus, non facit niſi Deus. Habet namque aliquid rationis & veritatis, ut homo promittat, & Deus faciat: ut autem homo ſe facere dicat quod promiſerit Deus, ſuperbæ impietatis eſt reprobus ſenſus.

37. Commendans ergo filios promiſſionis, hoc

[a] Sic omnes codices, excepto Lov. qui habet, *fieri.*

[b] Editi, *ſuperbiâ.* At MSS. plures, *ſuperbi.*

Classis III. An. 418.

primùm significatum ostendit, per Isaac filium Abrahæ. Evidentiùs namque opus Dei apparet in eo, quem non genuit usitatus ordo naturæ de sterilibus visceribus & senectute confectis, ut in filiis Dei, qui futuri prænuntiabantur, hoc esset signum divini operis, non humani. *In Isaac*, inquit, *vocabitur tibi semen; hoc est, non qui filij carnis, ij filij Dei, sed filij promissionis deputantur in semen. Promissionis enim verbum hoc est: Ad hoc tempus veniam, & erit Saræ filius. Non solùm autem*, inquit, *sed & Rebecca ex uno concubitu habens Isaac patris nostri:* quò pertinuit ut adderet, *ex uno concubitu*, nisi ut non solùm de suis, neque de parentum meritis aliorum, sed ne de ipsius quidem unius patris, mutata fortè in melius voluntate gloriaretur Jacob dicens, ideo se à Creatore dilectum, quia pater ejus, quando eum seminavit, melioribus laudabilior moribus fuit: *ex uno*, inquit, *concubitu:* unum tunc ad eos seminandos meritum patris, unum ad concipiendos meritum matris. Quia etsi mater eos donec pareret visceribus portavit inclusos, & fortè voluntates affectionesque variavit, non uni sed ambobus utique variavit, quos pariter ventre portavit.

Rom. 9.7.

38. Intentio igitur intuenda est Apostoli, quomodo propter gratiam commendandam nolit eum de quo dictum est, *Iacob dilexi*, nisi in Domino gloriari: ut cùm ex eodem patre, eadem matre, uno concubitu, antequam aliquid egissent boni aut mali, alterum Deus diligit, odit alterum, intelligat Jacob ex illa massa originalis iniquitatis, ubi fratrem suum, cum quo habuit communem caussam, videt per justitiam meruisse damnari, nonnisi per gratiam se potuisse discerni. Nondum enim nascentibus, nec agentibus bonum aut malum, ut secundùm electionem propositum Dei maneret, non ex operibus sed ex vocante dictum est ei, Major serviet minori.

39. Electionem autem gratiæ nullis fieri operum præcedentibus meritis, alio loco apertissimè idem Apostolus ostendens, *Sic ergo*, inquit, *& in hoc tempore reliquiæ secundùm electionem gratiæ salvæ factæ sunt. Si autem gratia, jam non ex operibus; alioquin gratia jam non est gratia.* Secundùm hanc ergo gratiam, etiam propheticum testimonium consequenter assumens, *Sicut scriptum est*, inquit, *Iacob dilexi, Esaü autem odio habui:* & continuò, *Quid ergo dicemus*, inquit, *Numquid iniquitas est apud Deum? absit.* Sed quare, *absit?* An propter opera quæ futura præsciebat amborum? Immo & hoc absit. *Moysi enim dicit, Miserebor cui misertus ero, & misericordiam præstabo cui misericors fuero. Igitur non volentis neque currentis, sed miserentis est Dei.* Atque ut in vasis, quæ perfecta sunt in perditionem, quæ damnatæ debita est massæ, agnoscant vasa ex eadem massa in honorem facta quid eis misericordia divina largita sit; *Dicit enim*, inquit, *Scriptura ad Pharaonem, Quia ad hoc te excitavi, ut ostendam in te potentiam meam, & ut glorificetur nomen meum in universa terra.* Denique ad utrumque concludit: *Ergo cujus vult miseretur, & quem vult obdurat.* hoc facit apud quem non est iniquitas. Miseretur itaque gratuito dono, obdurat autem justissimo merito.

Rom. 11.5. Rom. 9.13. Exod. 33.19. Rom. 9.17. Exodi 9.16.

40. Sed dicat adhuc vel superbi infidelis elatio, vel puniti damnabilis excusatio: *Quid adhuc conqueritur? nam voluntati ejus quis resistit?* Dicat & audiat quod convenit homini; *O homo tu quis es,* A *qui respondeas Deo?* & cetera, de quibus jam quantum potui satis ac sæpe disserui. Audiat hæc, & non contemnat. Quòd si contemserit, etiam ut contemneret, se inveniat obduratum. Si autem non contemserit, etiam ut non contemneret, se credat adjutum; sed obduratum [a] debito, adjutum gratiâ.

Rom. 9.19.

Classis III. An. 418. Caput IX.

41. Neque enim si duorum de Isaac patriarcha geminorum, quod quidem jam ostendimus quanta cæcitate dicatur, futura prævidit Deus opera, qui vixerunt atque senuerunt, & propterea Jacob dilexit, Esaü autem odio habuit, ideo morituB rorum etiam parvulorum potest quisquam dicere, ut huic ad percipiendum baptismum non consulat, illi autem consulat, Deum futura opera eorum prævidere. Quomodo enim futura dicuntur, quæ nulla erunt?

42. *Sed Deus*, inquiunt, *in eis quos hinc aufert, prævidet, quemadmodum victurus esset quisque si viveret: & ideo quem nequiter novit fuisse victurum, sine baptismo facit emori, sic in eo puniens opera mala, non* C *quæ fecit, sed quæ facturus fuit.* Si ergo divinitus etiam quæ commissa non sunt, mala opera puniuntur: primò adtendant quàm falsò polliceantur in damnationem parvulos non ituros, qui sine baptismate moriuntur, qui propterea non baptizantur, quia malè victuri erant, si viverent: propter ipsam quippe malam vitam procul dubio damnabuntur, si etiam mala quæ fuerant futura damnantur. Deinde si eis ad percipiendum baptismatis consulitur Sacramentum, quos novit Deus si viverent bene fuisD se victuros, cur non omnes tenentur in vita, quam bonis operibus ornaturi sunt? Cur etiam eorum qui baptizantur quidam diu viventes pessimè vivunt, & usque ad apostasiam aliquando perveniunt? Cur ipsum primum conjugium peccatorum, quos utique noverat Deus peccaturos non de paradiso antè projecit, ne ibi committerent quod tam sancto loco esset indignum, si justè peccata etiam nondum commissa puniuntur? Quid denique præstatur ei, qui rapitur, ne malitia mutet intellectum ejus, & E ne fictio decipiat animam ejus, si justè etiam illa puniuntur, quæ licèt non fecerit, fuerat tamen vivendo facturus? Postremò cur non ad percipiendum regenerationis lavacrum, ei magis consulitur morituro, qui malè fuerat victurus si viveret, ut ei peccata quæ fuerat commissurus, remittantur in baptismo? Quis enim est tam vecors, qui ea neget per baptismum posse dimitti, quæ sine baptismo dicit posse puniri?

Sap. 4.11.

Caput X.

43. Sed disputando adversùs eos, qui usquequaF que convicti etiam non commissorum peccatorum Deum persuadere moliuntur ultorem, verendum est ne nos in eos ista fingere existimemur; illi autem nullo modo tam hebetes esse credantur, ut hæc vel sentiant, vel cuiquam persuadere conentur: verumtamen nisi eos hæc dicere audiissem, refellenda esse non arbitrarer. Circumstipantur enim & divinarum auctoritate lectionum, & antiquitus tradito & retento firmo ecclesiæ ritu in baptismate parvulorum, ubi apertissimè demonstrantur inG fantes, & cùm exorcizantur & cùm ei se per eos, à quibus gestantur, renuntiare respondent, à diaboli dominatione liberari; & non invenientes quà exeant, pergunt in præcipitem stultitiam, dum nolunt mutare sententiam.

44. Illud sanè sibi videntur acutissimè dicere, *Quomodo peccatum transit in filios fidelium, quod*

[a] MSS. duodecim, *obduratum debitè, adjutum gratis.*

Classis III. An. 418.

in parentibus non dubitamus dimissum esse per baptismum? Quasi propterea possit non habere generatio carnalis, quod sola tollit regeneratio spiritalis. Aut verò in baptismo concupiscentiæ carnis infirmitas continuò sanetur, sicut continuò reatus ejus aboletur, sed gratiâ renascendi, non conditione nascendi. Unde quisquis per hanc concupiscentiam, etiam de renato nascitur, sine dubitatione oberit nato, nisi & ipse similiter renascatur. Verùm quidquid est in hac quæstione difficultatis, ita in agro Christi non impedit operarios ejus, quo minùs ab eis in remissionem peccatorum baptizentur infantes, sive de fidelibus, sive de infielibus nati sint, sicut agricolas non impedit, quo minùs ab eis inserendi curâ in oleas convertantur oleastri, sive de oleastris sive de oleis oriantur. Nam & hoc, si ut respondeat, rustico proponatur, quæ caussa sit ut cùm aliud sit olea, aliud oleaster, non tamen nisi oleaster de semine utroque nascatur, non omittit inserendi operationem, etiamsi non possit istam solvere quæstionem. Alioquin dum ex olivæ semine exorta virgulta non aliud quàm oleas esse existimat, efficit desidia vanitatis, ut totus ille ager amarâ sterilitate silvescat.

V. de Gen. ad litteram lib. 10. cap. 13.

45. Nam illud quod excogitaverunt cùm veritatis pondere premerentur, quia fidelis Dominus in verbis suis, & propterea ejus Ecclesia nullo modo fallaciter parvulos in remissionem peccatorum baptizat, sed ut fide agatur quod agitur, utique fit quod dicitur: quod ergo excogitaverunt cùm hæc eos apertissima moles veritatis urgeret, quis non Christianus irrideat quamlibet versutissimum cernat? Dicunt enim, *veraciter quidem respondere parvulos per ora gestantium, in remissionem se credere peccatorum; non tamen quia sibi remittantur, sed quia credant quòd in Ecclesia vel in baptismo remittantur, in quibus inveniuntur, non in quibus nulla sunt.* Ac per hoc nolunt *eos ita baptizari in remissionem peccatorum tamquam in eis fiat ipsa remissio, quos contendunt nullum habere peccatum: sed quoniam licèt sine peccato, in eo tamen baptismate baptizantur, quo fit in quibusque peccatoribus remissio peccatorum.*

46. Fieri quidem potest ut hæc versipellis astutia subtiliùs & acutiùs ex otio refellatur: verumtamen secundùm istam suam calliditatem non inveniunt quid ad hoc respondeant, quod exorcizantur, & exsufflantur infantes; hoc enim procul dubio fallaciter fit, si diabolus eis non dominatur. Si autem dominatur, & ideo non fallaciter exorcizantur & exsufflantur, per quid dominatur nisi per peccatum princeps utique peccatorum? Proinde si jam erubescunt nec audent dicere hæc in Ecclesia mendaciter geri, fateantur, quod perierat, etiam in parvulis quæri. Neque enim nisi propter peccatum perierat, quod nisi per gratiam non potest quæri, non potest inveniri. Sed Deo gratias, quòd saltem cùm argumentantur contra remissionem peccatorum, ne fieri credatur in parvulis, jam tamen quamvis per corda & ora majorum credere parvulos confitentur. Sicut ergo audiunt Dominum dicentem, *Qui non renatus fuerit ex aqua & Spiritu sancto, non introibit in regnum cælorum*, propter quod eos baptizandos esse concedunt; sic audiant eumdem Dominum dicentem, *Qui non crediderit, condemnabitur*: quia sicut eos renasci per ministerium baptizantium, ita etiam credere per corda & ora confitentium confitentur. Audeant ergo dicere quòd à justo Deo innocens condemnabitur, si nullo vinculo peccati originalis innectitur.

Johan. 3. 5.

Marci 16. 16.

47. Si sermo iste prolixus est & onerosus occupationibus tuis, da veniam; quia ut hæc ad te scriberem, & occupatus litteris tuis indicibus erga nos benevolentiæ tuæ tecum ista colloquerer, etiam ego vim feci interrumpendis occupationibus meis. Si qua illos alia excogitare adversùs fidem catholicam scieritis, & quæcumque adversùs eos, ne dominici gregis infirma devastent, vos quoque fideli & planè pastorali dilectione differitis, nota facite nobis. Hæreticorum quippe inquietudine, ut Scripturas vigilantiùs perscrutemur, unde, ne ovili Christi noceant, eis possit occurri, tamquam de somno ignaviæ nostra excitatur industria: ita per multiplicem gratiam Salvatoris, etiam quod inimicus in perniciem machinatur, Deus convertit in adjutorium; quoniam diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum. Semper in Deo vivas memor nostri, frater carissime. Rom. 8. 28.

EPISTOLA CXCV.*

* Alias XXV. quæ autem 195. erat, nunc in Appendice est 14.

Hieronymus Augustino, gratulans illi, quòd hæreticorum omnium meruerit odium; quod quidem gaudet sibi cum illo esse commune.

Domino sancto ac beatissimo Papæ AUGUSTINO, HIERONYMUS.

Scripta forte an. 418.

OMNI *quidem tempore beatitudinem tuam eo quo decet honore veneratus sum; & habitantem in te dilexi Dominum Salvatorem: sed nunc, si fieri potest, cumulo aliquid addimus & plena complemus, ut absque tui nominis mentione ne unam quidem horam præterire patiamur; qui contra flantes ventos ardore fidei perstitisti, maluistique, quantum in te fuit, solus liberari de Sodomis, quàm cum pereuntibus commorari. Scit quid dicam prudentia tua. Macte virtute, in orbe celebraris: catholici te conditorem antiquæ rursum fidei venerantur, atque suspiciunt; & quod signum majoris gloriæ est, omnes hæretici detestantur: & me pari persequuntur odio: ut quos gladiis nequeunt, voto interficiant. Incolumem, & mei memorem te Christi Domini clementia tueatur, Domine venerande, & beatissime papa.*

EPISTOLA CXCVI.*

* Alias CC. quæ autem 196. erat, nunc in Appendice est 15.

Augustinus Asellico episcopo, docens quæ sit utilitas Mosaicæ legis, quam Judæorum more observare non licet Christianis. Hos enim verè esse Israëlitas juxta sensum spiritalem: attamen istud nomen vulgò ipsis imponendum non esse. Pelagianos obiter notat in damnabilem judaismum incidisse.

Domino beatissimo fratri & coëpiscopo ASELLICO AUGUSTINUS in Domino salutem.

Scripta exeunte an. 418.

Caput I.

1. LITTERAS sanctitatis tuæ, quas ad venerabilem Senem * Donatianum de cavendi Judaïsmi disceptatione misisti, ad me ipse dignatus est mittere, atque ut eis respondeꝛrem, petendo vehementiùs imperavit; quem veritus contemnere, ut possum Domino adjuvante respondeo, gratum existimans etiam caritati tuæ, quòd ad te scribendo, illi jubenti, quem pro suis meritis ambo veneramur, obtemperare non renui.

* Primate Bizacenæ provinciæ.

2. Christianos, maximè ex gentibus venientes, judaïzare non oportere, Paulus apostolus docet, ubi ait, *Dixi Petro coram omnibus, Si tu,* Gal. 2. 14, &c.

cùm sis Iudæus, gentiliter & non Iudaïcè vivis, quemadmodum gentes cogis judaïzare? Et secutus adjunxit, *Nos naturâ Iudæi, & non ex gentibus peccatores; scientes autem quoniam non justificatur homo ex operibus Legis, nisi per fidem Iesu Christi, & nos in Iesu Christo credidimus ut justificemur per fidem Christi, & non ex operibus Legis: quoniam ex operibus Legis non justificabitur omnis caro.*

3. Non solùm autem illa opera Legis, quæ sunt in veteribus sacramentis, & nunc revelato Testamento novo non observantur à Christianis, sicuti est circumcisio præputij, & sabbati carnalis vacatio, & à quibusdam escis abstinentia, & pecorum in sacrificiis immolatio, & neomenia, & azymum, & cetera hujusmodi; verùm etiam illud quod in Lege (Exod. 20. 17.) dictum est, *Non concupisces*, (quod utique & Christianis nullus ambigit esse dicendum) non justificat hominem nisi per fidem Jesu Christi & gratiam Dei per Jesum Christum Dominum nostrum. Idem (Rom. 7. 7.) ipse quippe dicit Apostolus, *Quid ergo dicemus? Lex peccatum est? absit. Sed peccatum non cognovi, nisi per Legem. Nam concupiscentiam nesciebam, nisi Lex diceret, Non concupisces. Occasione autem acceptâ, peccatum per mandatum operatum est in me omnem concupiscentiam. Sine Lege enim peccatum mortuum est. Ego autem vivebam aliquando sine Lege. Adveniente autem mandato peccatum revixit. Ego autem mortuus sum, & inventum est mihi mandatum quod erat in vitam, hoc esse in mortem. Peccatum enim occasione accepta per mandatum fefellit me, & per illud occidit. Itaque Lex quidem sancta, & mandatum sanctum & justum & bonum. Quod ergo bonum est, mihi factum est mors? absit. Sed peccatum ut appareat peccatum, per bonum mihi operatum est mortem, ut fiat supra modum peccatum peccans per mandatum. Scimus enim quia Lex spiritalis est; ego autem carnalis sum, venumdatus sub peccato. Quod enim operor, ignoro; non enim quod volo hoc ago, sed quod odi illud facio. Si autem quod nolo hoc facio, consentio Legi, quoniam bona est.*

4. Videmus itaque in his apostolicis verbis Legem non solùm non esse peccatum, sed etiam esse sanctam, & mandatum sanctum & justum & bonum, quo dictum est, *Non concupisces.* Sed peccatum per bonum fallit, & per illud occidit eos, qui cùm sint carnales, putant suis viribus Legem spiritalem se posse complere; & per hoc fiunt non solùm peccatores, quod essent, etiam si Legem non accepissent, sed etiam prævaricatores, quod non essent nisi Legem accepissent. Sic enim alio loco di- (Rom. 4. 15.) cit, *Ubi Lex non est, nec prævaricatio. Lex ergo* (Rom. 5. 20.) *subintravit*, sicut alibi ipse testatur, *ut abundaret delictum. Ubi autem abundavit delictum superabundavit & gratia.*

Caput II.

5. Hæc est igitur utilitas Legis, quia ostendit hominem sibiipsi, ut sciat infirmitatem suam, & videat quemadmodum per prohibitionem augeatur potiùs carnalis concupiscentia quàm sanetur. Appetuntur enim ardentiùs quæ vetantur, dum id quod spiritaliter jubetur carnalis observare compellitur. Ut autem sit spiritalis, qui Legem impleat spiritalem, non fit ipsa Lege, sed gratiâ; hoc est, non imperio, sed beneficio; non jubente litterâ, sed juvante Spiritu. Incipit autem homo secundùm gratiam in interiori homine renovari, ut mente agat quod amat, nec carni consentiat agenti quod odit, id est non ut omnino non concupiscat, sed ut post concupiscentias suas non eat. Quod quidem tam magnum est, ut si omni modo fieret, & quamvis insint, dum sumus in corpore mortis hujus, desideria peccati, si nulli eorum tamen adhiberemus assensum, non esset unde diceremus patri nostro qui est in cælis, *Dimitte nobis debita nostra.* (Matt. 6. 12.) Nec tamen ideo tales jam essemus, quales erimus cùm mortale hoc induerit immortalitatem. Tunc enim non solùm nulli desiderio peccati obediemus, sed nulla erunt desideria talia, quibus non obedire jubeamur.

6. Nunc ergo ubi dicitur, *Iam non ego operor* (Rom. 7. 17.) *illud, sed id quod in me habitat peccatum*, de concupiscentia carnis dicitur, quæ operatur in nobis motus suos, etiam quando eis non obedimus, dum non regnat peccatum in nostro mortali corpore ad obediendum desideriis ejus, nec exhibemus membra nostra arma iniquitatis peccato: in qua justitia nondum consummata perseveranter proficientes, ad ejus consummationem quandoque veniemus, ubi peccati concupiscentia non cohibenda atque frenanda, sed nulla sit. Hoc enim Lex posuit dicendo, *Non concupisces*, non quod hîc valeamus, sed (Rom. 7. 7.) ad quod proficiendo tendamus. Verùm hoc fit non Lege quæ hoc imperat, sed fide quæ hoc impetrat; non litterâ quâ jubetur, sed Spiritu quo donatur: non ergo meritis operantis hominis, sed largientis gratiâ Salvatoris. Utilitas itaque Legis est, ut hominem de sua infirmitate convincat, & gratiæ medicinam quæ in Christo est, implorare compellat. *Omnis enim qui invocaverit nomen Domini, salvus* (Joel. 2. 32. Act. 2. 21.) *erit. Quomodo ergo invocabunt, in quem non crediderunt? quomodo credent, quem non audierunt?* Unde paulò pòst dicit, *Igitur fides ex auditu, auditus autem per verbum Christi.* (Rom. 10. 17.)

7. Quæ cùm ita sint, qui se Israëlitas esse carnaliter gaudent, & præter gratiam Christi, in Lege gloriantur, ij sunt de quibus item Apostolus ait, quòd *ignorantes Dei justitiam, & suam volentes con-* (Ibid. 3.) *stituere, justitiæ Dei non sunt subjecti.* Dei quippe dixit justitiam, quæ homini ex Deo est; suam verò, quam putant sibi sufficere ad facienda mandata sine adjutorio & dono ejus, qui Legem dedit. His autem similes sunt, qui cùm profiteantur se esse Christianos, ipsi gratiæ Christi sic adversantur, ut se humanis viribus divina existiment implere mandata; ac sic etiam ipsi ignorantes Dei justitiam, & suam volentes constituere, justitiæ Dei non sunt subjecti, & non quidem nomine, sed tamen errore judaïzant. Hoc genus hominum capita sibi invenerat Pelagium & Celestium, impietatis hujus assertores acerrimos. Qui recenti judicio Dei per diligentes & fideles servos ejus etiam catholicâ communione privati sunt, & propter cor impœnitens adhuc in sua damnatione persistunt.

8. Quisquis ab isto carnali & animali, atque ideo non immeritò reprehensibili atque damnabili judaïsmo esse quærit alienus, non solùm veteres illas observationes à se facere debet alienas, quæ jam revelato Testamento novo, postea quàm venerunt ea, quæ per illas significabantur esse futura, proculdubio esse necessariæ destiterunt, ut non judicetur (Coloss. 2. 16.) in cibo & potu, & in parte diei festi & neomeniæ & sabbatorum, quod est umbra futurorum: verùm etiam illa, quæ in Lege ita præcepta sunt, ut valeant ad informandos mores fidelium, (id est, ut (Tit. 2. 12.) abnegantes impietatem, & sæculares cupiditates, temperanter & justè & piè vivamus in hoc sæculo, unde est etiam hoc quod ex Lege maximè commendandum elegit Apostolus, *Non concupisces*, & (Rom. 7. 7.)

Classis III. An. 418. quæcumque de Deo & proximo diligendo sine ullis A figuris sacramentorum præcipiuntur in Lege, in Matt. 22. 40. quibus duobus præceptis etiam ipse Dominus Christus dicit totam Legem Prophetasque pendere,) sic accipit, sic amplectitur, sic observanda esse non dubitat, ut quidquid in eis proficit, non sibi tribuat, sed gratiæ Dei per Jesum Christum Dominum nostrum.

Caput III. 9. Verumtamen cùm quisque isto modo fuerit verus germanusque Christianus, utrùm etiam Judæus aut Israëlita dicendus sit, meritò quæritur. B Quod quidem si non carne, sed spiritu hoc esse intelligitur, non debet ipsum nomen sibi in consuetudine sermonis imponere, sed spiritali intelligentiâ retinere, ne propter ambiguitatem vocabuli, quam non discernit quotidiana locutio, illud profiteri videatur, quod est inimicum nomini Christiano. Hanc autem quæstionem, id est utrùm qui Christianus est, etiam Judæus vel Israëlita possit intelligi, idem beatus nobis aperit & dissolvit Apostolus, ubi dicit, Rom. 2. 25. &c. *Circumcisio quidem prodest, si Legem custodias. Si au-* C *tem prævaricator Legis sis, circumcisio tua præputium facta est. Si igitur præputium justitias Legis custodiat, nonne præputium ejus in circumcisionem reputabitur, & judicabit, quod ex natura est, præputium Legem perficiens, te qui per litteram & circumcisionem prævaricator Legis es? Non enim qui in manifesto Judæus est, neque quæ in manifesto in carne est circumcisio, sed qui in abscondito Judæus est, & circumcisio cordis, quæ spiritu est non litterâ, cujus laus non ex hominibus, sed ex Deo est.* Cùm igitur audiamus Aposto- D lum Christi commendantem nobis Judæum in abscondito, non carnis circumcisione, sed cordis, & spiritu non litterâ; quis est iste, nisi Christianus?

10. Sic itaque sumus Judæi, non carnaliter sed spiritaliter, quemadmodum sumus semen Abrahæ, non secundùm carnem, sicut illi qui de ipso nomine carnali superbiâ gloriantur, sed secundùm spiritum fidei, quod non illi. Scimus enim nos fuisse pro- Gen. 17. 4. missos, quando ei dixit Deus, *Patrem multarum gentium posui te.* Et quàm multa de hac re dicat E Rom. 4. 9. &c. Apostolus, novimus. *Dicimus enim*, inquit, *quoniam deputata est Abrahæ fides ad justitiam. Quomodo ergo deputata est, cùm in circumcisione esset, an cùm esset in præputio? Non in circumcisione, sed in præputio. Et signum accepit circumcisionis, signaculum justitiæ fidei, quæ est in præputio, ut sit pater omnium credentium per præputium, ut deputetur & illis ad justitiam, ut sit pater circumcisionis, non iis solùm qui ex circumcisione sunt, sed & iis qui sequuntur vestigia* Ibid. 16. *fidei, quæ est in præputio patris nostri Abraham.* Et F paulò pòst, *Ideo*, inquit, *ex fide, ut secundùm gratiam firma sit promissio omni semini, non ei tantùm, quod ex Lege est; sed & ei, quod ex fide est Abraham,* Galat. 3. 6. *qui est pater omnium nostrûm, sicut scriptum est, Quia patrem multarum gentium posui te.* Item ad Galatas, *Sicut Abraham*, inquit, *credidit Deo, & deputatum est illi ad justitiam. Intelligite ergo, quoniam qui ex fide, hi sunt filij Abraham. Providens autem Scriptura, quia ex fide justificat gentes Deus, prænuntiavit Abrahæ, Quia benedicentur in te omnes gentes; ita ut qui ex* G Ibid. 15. *fide sunt, benedicantur cum fideli Abraham.* Jam aliquantò pòst in eadem epistola, *Fratres*, inquit, *secundùm hominem dico; tamen hominis confirmatum testamentum nemo irritum facit aut superordinat: Abrahæ dictæ sunt promissiones, & semini ejus. Non dicit, Et seminibus, tamquam in multis; sed tamquam in uno, Et semini tuo; quod est Christus.* Item paulò pòst, Ibid. 28. *Omnes enim vos*, inquit, *unum estis in Christo Jesu; si autem vos estis Christi, ergo Abrahæ semen estis, secundùm promissionem heredes.*

11. Secundùm istum ergo intellectum apostolicum inveniuntur Judæi, qui Christiani non sunt, cùm ex carne Abrahæ originem ducant, non esse filij Abrahæ. Cùm enim dicit, *Intelligite ergo, quoniam qui ex fide, hi sunt filij Abrahæ*; profectò significat eos, qui ex fide non sunt, non esse filios Abrahæ. Ac per hoc, nisi Judæis eo modo sit pater Abraham, quomodo est nobis, quid eis prodest, quòd de carne ejus exorti sunt, & nomen sine[a] virtute tenuerunt? Cùm autem ad Christum transeunt, & incipiunt esse ex fide filij Abrahæ, tunc erunt Judæi, non in manifesto, sed in abscondito circumcisione cordis; spiritu, non littera; quorum laus non sit ex hominibus, sed ex Deo. Ab hac autem fide alienati, in ramis fractis deputabuntur ex illa olea, in cujus radicem idem dicit Apostolus inseri oleastrum, id est gentes; quod utique non fit per carnem, sed per fidem; neque per Legem, sed per gratiam; nec per litteram, sed per spiritum; neque carnis circumcisione, sed cordis; nec in manifesto, sed in abscondito; nec laude ex hominibus, sed ex Deo: ut sit unusquisque Christianus, sicut non carnalis, sed spiritalis Abrahæ filius; ita non carnalis, sed spiritalis Judæus, nec carnalis, sed spiritalis Israëlita. Nam & de isto nomine sic Apostolus loquitur, *Non enim omnes qui ex Israël, hi sunt* Rom. 9. 6. *Israël: neque qui sunt semen Abraham, omnes filij; sed in Isaac vocabitur tibi semen; hoc est, non ij qui filij carnis, hi filij Dei, sed filij promissionis deputantur in semen.* Nonne mirabilia magna sunt ista, profundumque mysterium, ut multi ex Israël[b] nati, non sint Israël, & multi non sint filij, cùm sint semen Abrahæ? Quomodo enim non sunt, quomodo nos [c] sumus, nisi quia non sunt filij promissionis ad Christi gratiam pertinentes, sed filij carnis nomen inane gestantes? Ac per hoc nec illi sunt Israël, sicut sumus nos; nec nos sumus Israël, sicut sunt illi. Nos enim sumus secundùm spiritalem regenerationem, illi secundùm carnalem generationem.

12. Intuendum est quippe ac discernendum, alium esse Israël qui propter carnem nomen accepit, alium verò qui propter spiritum, rem, quæ illo nomine significatur, obtinuit. Numquid enim ex Agar ancilla Saræ nati sunt Israëlitæ? Nonne Ismaël ex illa natus est, & non Israëlitarum, sed Ismaëlitarum gentem suo semine propagavit? De Sara namque venit Israël per Isaac, qui ex promissione natus est Abrahæ. Tamen cùm secundùm propaginem carnis se ita res habeat, venitur ad intellectum spiritalem, & inveniuntur ad Saram non pertinere carnales Israëlitæ, qui ex illa carnis originem ducunt, & pertinere ad eam potiùs Christiani, qui non secundùm Ismaël filij sunt carnis, sed secundùm Isaac filij sunt promissionis, non ad ipsius Isaac carnale semen, sed ad spiritale mysterium pertinentes. Ita quippe ad Galatas Apostolus loquitur, *Dicite mihi, sub Lege esse volentes, Legem* Gal. 4. 21. *non audistis? Scriptum est enim quòd Abraham duos* Gen. 16. 15. *filios habuit, unum de ancilla, & unum de libera. Sed* Gen. 21. 2. *ille quidem qui de ancilla, secundùm carnem natus est: qui autem de libera, per repromissionem; quæ sunt in*

[a] Unus è Vat. MSS. *veritate.*
[b] Sic MSS. At editi habent, *ex Israël non nati; sint Israël.*
[c] Bad. Am. Er. *Quomodo enim non sunt, quomodo sunt.*

CLASSIS III. AN. 418. *allegoria. Hæc enim sunt duo Testamenta. Vnum quidem à monte Sina, in servitutem generans, quod est Agar. Sina enim mons est in Arabia, qui conjunctus est huic, quæ nunc est Ierusalem, & servit cum filiis suis. Quæ autem sursum est Ierusalem, libera est, quæ est mater nostra. Scriptum est enim, Lætare sterilis, quæ non paris, erumpe & exclama quæ non parturis; quia multi filij desertæ magis quàm ejus quæ habet virum. Nos autem fratres secundùm Isaac, promissionis filij sumus. Sed sicut tunc, qui secundùm carnem natus fuerat, persequebatur eum qui secundùm spiritum, ita* Gen. 21. 10. *& nunc. Sed quid dicit Scriptura? Ejice ancillam & filium ejus, non enim heres erit filius ancillæ cum filio liberæ. Nos autem fratres non sumus ancillæ filij, sed liberæ; qua libertate Christus nos liberavit.*

13. Ecce secundùm istam spiritalem atque apostolicam intelligentiam nos potiùs pertinemus ad liberam Saram, qui ex illa nullam carnis propaginem trahimus. Judæi autem, qui ex illa carnis propaginem trahunt, ad Agar potiùs ancillam pertinere monstrantur, de qua carnis propagationem non trahunt. In nepotibus etiam Abrahæ & Saræ, id est filiis Isaac & Rebeccæ, illis geminis Esau & Jacob, qui postea vocatus est Israël, hoc ipsum magnum & profundum mysterium reperitur. De quo idem Apostolus loquens, cùm per Isaac promissionis filios commemorasset ad Christi gratiam Rom. 9. 10. pertinentes, *Non solùm autem*, inquit, *sed & Rebecca ex uno concubitu habens Isaac patris nostri. Nondum enim natis, nec qui egerint aliquid boni aut mali, ut secundùm electionem propositum Dei maneret; non* Malach. 1. 2. 3. *ex operibus, sed ex vocante dictum est ei; Quia major serviet minori; sicut scriptum est, Iacob dilexi, Esaü autem odio habui.* Hæc certè doctrina apostolica atque catholica satis evidenter indicat nobis, secundùm originem carnis ad Saram Judæos, id est Israëlitas; ad Agar verò Ismaëlitas pertinere: secundùm autem mysterium spiritûs ad Saram Christianos, ad Agar Judæos. Item secundùm originem carnis ad Esaü, qui dictus est etiam Edom, gentem Idumæorum; ad Jacob autem, qui dictus est etiam Israël, gentem Judæorum. Porrò secundùm mysterium spiritûs, ad Esaü Judæos, ad Israël pertine- Gen. 25. 23. re Christianos. Ita quippe impletur quod scriptum est, Major serviet minori, id est, prior natus populus Judæorum posteriori nato populo Christianorum. Ecce quemadmodum sumus Israël adoptione divina, non humana cognatione gloriantes; nec in manifesto, sed in occulto; nec littera, sed spiritu; nec carnis, sed cordis circumcisione Judæi.

CAPUT IV.

14. QUÆ cùm ita se habeant, non tamen debemus consuetudinem sermonis humani inepta loquacitate confundere, & in rebus discernendis frequentata vocabula perturbatâ significatione miscere, ut eos qui Christiani sunt, & appellatione usitatissima Christiani vocantur, inusitato vocabulo aliquis affectet appellare Judæos; vel cùm sit ipse voceturque Christianus, Israëlitæ potiùs nomine delectetur; & quod in mysterio debet semper intelligere, parciùs autem ore proferre; hoc in quotidiana loquendi consuetudine magis eligat frequentare ineptâ insolentiâ, &, si dici potest, imperitâ scientiâ. Numquid enim Apostoli, per quos ea didicimus, ista nesciebant, quomodo nos potiùs simus semen Abrahæ secundùm Isaac promissionis heredes, & Judæi spiritu, non litterâ, cordis circumcisione, non carnis, & non secundùm carnem Israël, sed Israël Dei? Sciebant utique ista multo sapientiùs certiùsque quàm nos; & tamen in loquendi consuetudine Judæos & Israëlitas eos appellabant, qui secundùm carnem de Abrahæ stirpe venientes, ab omnibus vocitabantur hoc nomine.

15. *Iudæi signa petunt*, ait Apostolus Paulus, *&* 1. Cor. 1. 22. *Græci sapientiam quærunt: nos autem prædicamus Christum crucifixum, Iudæis quidem scandalum, gentibus autem stultitiam: ipsis autem vocatis Iudæis & Græcis, Christum Dei virtutem & Dei sapientiam.* Quos dixit Græcos, hos etiam gentium nomine significavit, eo quòd hæc lingua maximè excellit in gentibus: Judæos tamen ipsos vocavit, quos omnes hoc nomine appellant. Nam si Christiani ipsi sunt Judæi, Christianis est ergo scandalum Christus crucifixus, de quo dictum est, *Iudæis quidem scandalum.* Quis hoc nisi insanissimus sentiat? Item dicit, *Sine offensione estote Iudæis & Græcis & Ecclesiæ Dei.* 1. Cor. 10. 32. Quomodo ista distingueret, si & Ecclesiam Dei in quotidiana loquendi consuetudine Judæos appellare deberet? Item ait, *Quos & vocavit nos, non so-* Rom. 9. 24. *lùm ex Iudæis, sed etiam ex gentibus.* Quomodo vocavit ex Judæis, si potiùs ex non Judæis vocavit, ut essent Judæi? Item de Israëlitis, *Quid ergo dicemus*, inquit? Ibid. 30. *Quia gentes quæ non sectabantur justitiam, apprehenderunt justitiam, justitiam autem quæ ex fide est: Israël autem persequens legem justitiæ, in legem justitiæ non pervenit. Quare? Quia non ex fide, sed quasi ex operibus. Offenderunt enim in lapidem offensionis.* Item, *Ad Israël autem quid dicit? Tota* Rom. 10. 21. *die extendi manus meas ad populum non credentem & contradicentem.* Et secutus adjungit: *Dico ergo,* Rom. 11. 1. *Numquid repulit Deus plebem suam? absit. Nam & ego Israëlita sum, ex semine Abrahæ de tribu Benjamin. Non repulit Deus plebem suam, quam præscivit.* Quomodo hîc appellavit Apostolus Israël non credentem & contradicentem, si Christiani sunt Israël, vel quomodo se appellavit Israëlitam? Numquid ex eo quòd Christianus factus erat? Non utique; sed ex eo quòd secundùm carnem fuerat ex semine Abraham, de tribu Benjamin; quod non sumus nos secundùm carnem, quamvis secundùm fidem simus semen Abrahæ, ac per hoc & Israël. Sed aliud est quod agnoscit altioris intelligentia sacramenti, aliud quod exposcit quotidiana consuetudo vocabuli.

16. Denique [a] Aptus iste nescio quis, de quo scripsisti, quòd doceat judaïzare Christianos, eo modo se, sicut insinuavit sanctitas tua, Judæum & Israëlitam vocat, ut ab escis prohibeat, à quibus pro temporis illius congruentia Lex per sanctum famulum Dei Moysen data prohibebat, & ceteras illius temporis observationes, jam nunc apud Christianos abolitas remotasque, persuadeat, quas umbras futurorum appellat Apostolus, ut & propheCoLoss. 2. 17. tia in illis intelligatur, & eorum observatio jam evacuata monstretur: unde apparet quare se iste Aptus velit Israëlitam Judæumque vocitari, non spiritaliter, sed omnino carnaliter. Nos autem nec illis observationibus, quæ novo Testamento revelato evacuatæ sunt, tenemur obstricti, & præcepta Legis, huic etiam tempori necessaria, qualia sunt, *Non adulterabis, Non homicidium facies, Non* Exod. 20. 13. *concupisces*, & si quod est aliud mandatum, quod in hoc sermone recapitulatur, *Diliges proximum tuum* Luc. 10. 27. *tamquam teipsum*; non viribus humanis, quasi nostram constituentes justitiam, sed gratiâ Dei per

Jesum

[a] Editi, *Aptius*. At MSS. Vaticani & alij propè omnes, *Aptus*.

Classis III. An. 418.

Jesum Christum Dominum nostrum, in ea justitia, quæ nobis ab illo est, observanda esse didicimus & docemus. Nec tamen ideo nos negamus semen Abrahæ, quibus dicit Apostolus, *Vos ergo Abrahæ semen estis*: aut Judæos in abscondito, de qualibus idem dicit, *Non enim qui in manifesto Judæus est, neque quæ in manifesto in carne est circumcisio; sed qui in abscondito Judæus est, & circumcisio cordis, quæ est spiritu, non litterâ, cujus laus non ex hominibus, sed ex Deo est*: aut Israëlitas spiritales, ad eum scilicet pertinentes cui minori prædictum est serviturum esse majorem. Sed hæc vocabula nobis non indecenter imponimus, eaque mysteriorum intelligentiâ continemus, non verborum insolentiâ ventilamus.

(Gal. 3. 29. — Rom. 2. 28.)

EPISTOLA CXCVII. *

(* Aliàs LXXVIII. quæ autem 197. erat, nunc in Appendice est 16.)

Augustinus Hesychio Salonitano episcopo, de die supremo mundi non inquirendo, deque Hebdomadibus Danielis.

Domino beatissimo ᵃ HESYCHIO, AUGUSTINUS.

(Scripta videtur sub finem an. 418. aut init. 419.)

1. AD sanctitatem tuam filio tuo compresbytero nostro remeante ᵇ Cornuto, per quem litteras tuæ venerationis accepi, quibus exiguitatem meam visitare dignatus es, tandem rescripta persolvo, & debitum resalutationis obsequium, multùm me commendans acceptissimis Domino precibus tuis, Domine beatissime frater. De propheticis autem dictis sive prædictis, de quibus voluisti, ut aliquid scriberem, melius mihi visum est sancti Hieronymi hominis doctissimi expositiones eorumdem verborum (ne illas fortè non habeas) de opusculis ejus excerptas, dirigere beatitudini tuæ. Si autem jam eas habebas, nec inquisitioni tuæ satisfaciebant, quid de his sentias, peto mihi rescribere non graveris; & quemadmodum ipse eadem prophetica oracula intelligas. Ego enim maximè illud de Hebdomadibus Danielis secundùm tempus, quod jam transactum est, intelligendum puto: nam de Salvatoris adventu, qui exspectatur in fine, tempora dinumerare non audeo: nec aliquem prophetam de hac re numerum annorum existimo præfiniisse; sed illud potiùs prævalere, quod ipse Dominus ait, *Nemo potest cognoscere tempora, quæ Pater posuit in sua potestate*. (Act. 1. 7.)

2. Quod enim in alio loco ait, *De die autem illa & hora nemo scit*, sunt qui sic accipiunt, ut putent se posse computare tempora; diem verò tantummodo ipsum & horam neminem scire: ubi omitto dicere quemadmodum soleant Scripturæ diem vel horam etiam pro tempore ponere. Sed certè illud de ignorantia temporum apertissimè dictum est. Nam cùm hinc Dominus interrogatus esset à Discipulis suis; *Nemo*, inquit, *potest cognoscere tempora, quæ Pater posuit in sua potestate*. Non enim dixit, diem vel horam, sed *tempora*, quæ in brevi spatio non solent dici, sicut dies vel hora, maximè si græcum intueamur eloquium, ex qua lingua in nostram eumdem librum, ubi hoc scriptum est, scimus esse translatum: quamvis latinè satis exprimi non potuerit. Ibi enim græcè legitur χρόνους ἢ καιροὺς. Nostri autem utrumque hoc verbum tempora appellant, sive χρόνους sive καιροὺς, cùm habeant hæc duo inter se non negligendam differentiam. καιροὺς quippe appellant Græci tempora quædam, non tamen quæ in spatiorum voluminibus transeunt, sed quæ in rebus ad aliquid opportunis vel importunis sentiuntur: sicut messis, vindemia, calor, frigus, pax, bellum, & si qua similia. χρόνους autem ipsa spatia temporum vocant.

(Matth. 24. 36.)

3. Et hoc certè ipsi Apostoli non ita quæsierunt, quasi unum novissimum diem vel horam, id est exiguam diei partem scire voluissent; sed utrùm jam esset opportunum tempus, quo regnum repræsentaretur Israël. Tunc audierunt, *Nemo potest cognoscere tempora, quæ Pater posuit in sua potestate*, id est, χρόνους ἢ καιροὺς. quod si latinè diceretur, *tempora aut opportunitates*, nec sic quod dictum est, esset expressum; quia sive opportuna, sive importuna sint tempora, καιροὶ dicuntur. Tempora ergo computare, hoc est, χρόνους, ut sciamus quando sit finis hujus sæculi vel adventus Domini, nihil mihi aliud videtur, quàm scire velle quod ipse ait scire neminem posse.

4. Opportunitas verò illius temporis profectò non erit antequam prædicetur Evangelium in universo orbe in testimonium omnibus gentibus. Apertissima enim de hac re legitur sententia Salvatoris dicentis, *Et prædicabitur hoc Evangelium regni in universo orbe in testimonium omnibus gentibus, & tunc veniet finis. Tunc veniet*, quid est, nisi ante non veniet? Quanto post ergo veniat, incertum nobis est, antè tamen non esse venturum dubitare utique non debemus. Si ergo susciperent hunc laborem servi Dei, ut peragrato orbe terrarum, quantum possent, colligerent, quid remanet gentium, ubi nondum est Evangelium prædicatum, hinc advertere utcumque possemus quantum hoc tempus longè sit à fine sæculi. Quòd si propter quædam loca inaccessibilia & inhospita fieri posse non creditur, ut à servis Dei peragretur orbis, & quot quantæque sint adhuc gentes sine Christi Evangelio, fideliter renuntietur; multo minùs existimo in Scripturis posse comprehendi, quanta usque ad finem futura sint tempora, quandoquidem in eis legimus, *Nemo potest cognoscere tempora, quæ Pater posuit in sua potestate*. Unde si jam nobis certissimè nuntiatum fuisset in omnibus gentibus Evangelium prædicari, nec sic possemus dicere quantum temporis remaneret usque ad finem; sed magis magisque jam propinquare meritò diceremus. Nisi quis fortè respondeat, tanta celeritate prædicato Evangelio Romanas gentes & plerasque barbaras occupatas, atque ita nonnullas non paulatim, sed subitò ad fidem Christi fuisse conversas, ut non sit incredibile paucis annis, etsi non vitæ nostræ qui jam senuimus, certè juvenum qui venturi sunt ad senectam, universas omnino residuas gentes Evangelio posse compleri. Sed si ita erit, faciliùs cùm factum fuerit probari experiendo, quàm legendo antequam fiat inveniri potest. (Mat. 24. 14.)

5. Hoc me compulit dicere cujusdam opinio, quem presbyter quoque Hieronymus temeritatis notat, quòd ausus fuerit Danielis Hebdomadas de adventu Christi futuro, non de præterito exponere. Si quid autem pro meritis potioribus sanctæ (In Dan. 9.)

ᵃ Hic erat Salonitanus episcopus ex MSS. nostris Germanensi & Corbeiensi, testante etiam Augustino in lib. 20. de civit. Dei c. 5. Non quidem apud Afros, uti satis intelligitur ex epistola 199. n. 46. *Sunt enim apud nos, hoc est in Africa* &c. sed apud Dalmatas; idemque, opinamur, cum eo cui Zosimus papa scripsit an. 418.

ᵇ MSS. Victorinus, Corbeiensis & unus è Vat. hîc & in subsequente epistola præferunt, *Coronatum*.

Classis III. An. 418.

humilitati cordis tui Dominus melius revelavit sive revelaverit, peto nobiscum communicare digneris, & hæc nostra rescripta sic accipere, tamquam hominis, qui mallem quidem eorum, quæ à me inquisisti, habere scientiam quàm ignorantiam: sed quia id nondum potui, magis eligo cautam ignorantiam confiteri, quàm falsam scientiam profiteri.

EPISTOLA CXCVIII. *

* Aliàs LXXIX quæ autem 198 erat, nunc 148.

Hesychius Augustino, significans consideratis divinis testimoniis de sæculi fine videri sibi, diem quidem & horam frustra inquiri; attamen cognosci posse ex signis num jam instet tempus adventus Christi, quem ut citò venturum piè exspectari docet.

Domino beatissimo & caritate sincerissima venerando fratri & coëpiscopo AUGUSTINO, HESYCHIUS in Domino salutem.

Scripta paullò post superiorem.

1. DESIDERANTI *& exspectanti mihi sanctus compresbyter noster Cornutus litteras pertulit quas misisti, quæ me lætificarunt, quia memoriam nostri bonam habere dignatus es, qui & mihi paucis, sermone proprio sanctæ mentis tuæ, de his quæ petieram in transitu significasti. Aliquanta autem de opusculis sancti compresbyteri Hieronymi adjunxisti, ut meam quæstionem lectione ejus operis de sanctis Scripturis explere possem. Et quia dignatus es id petere à nobis, ut quid senserimus de ipsis quæstionibus, per litteras tuæ sincerissimæ caritati insinuaremus; ad ea de quibus scripta legi, prout intellectus exiguus meæ mediocritatis sentire potuit, aut intelligere, infrà scripsi.*

2. *Cùm Dei omnipotentis conditoris totius creaturæ arbitrio & potestate cuncta gerantur, vel quæ facta sunt, vel quæ etiam futura sunt, sanctorum Prophetarum vocibus cognoscuntur, qui priùs quàm fierent ea quæ futura erant, voluntate divina hominibus sunt locuti. Unde satis admiratione plenum est, si ea Deus quæ prædici voluit, ad hominum sensus penitùs non posse pervenire constituit, secundùm hoc capitulum, quod Dominus beatis Apostolis locutus est, dicens,* Nemo potest cognoscere tempora, quæ Pater posuit in sua potestate. *Primùm quia in antiquissimis libris ecclesiarum non ita scriptum est,* Nemo potest: *sed scriptum est,* Non est vestrûm nosse tempora vel momenta, quæ Pater posuit in sua potestate. *Quæ ratio sermonis sequenti verbo rectè completur, cùm dicit,* Sed eritis mihi testes in Jerusalem, & in Judæa, & in Samaria, & usque ad ultimum terræ. *Non ergo Apostolos testes consummationis mundi, sed nominis & resurrectionis suæ voluit intelligi.* (Act. 1. 7.)

3. *Nam de temporibus cognoscendis ipse Dominus monet;* Quisnam est fidelis servus & prudens, quem constituit Dominus super familiam suam, ut det illis cibum in tempore? Beatus ille servus, quem veniens Dominus ejus invenerit sic facientem. *Familia Christi verbo prædicationis pascitur, & fidelis famulus invenitur, qui in tempore exspectantibus Dominum, necessariam escam credentibus præstat. Malus enim servus sic reprehenditur,* Quòd si dixerit malus servus, Moram facit Dominus meus venire; veniet Dominus ejus in die qua nescit, & horâ qua ignorat; *& reliqua. Item arguit quare tempus non agnoscatur, dicendo,* Hypocritæ, faciem cæli nostis probare, tempus hoc quare non agnoscitis? *Item Apostolus,* In novissimis diebus instabunt tempora periculosa; *& reliqua. Item Apostolus,* De temporibus autem & momentis non necesse habemus vobis scribere: vos enim ipsi diligenter scitis, quia dies Domini sicut fur in nocte, ita veniet. Cùm enim dixerint, Pax & securitas, tunc subitaneus illis apparebit interitus, quomodo dolores parturientis, & non effugient. *Item Apostolus,* Non retinetis memoriâ, quia cùm essem apud vos, hæc dicebam vobis: & nunc quid detineat, scitis, ut reveletur in suo tempore. Nam mysterium iniquitatis jam operatur; tantùm qui tenet, modò teneat, donec de medio fiat: & tunc revelabitur ille iniquus, quem Dominus Jesus interficiet spiritu oris sui. *Item Dominus in Evangelio increpat Judæos,* Et tu si cognovisses tempus visitationis tuæ, forsitan permansisses: nunc autem abscondita sunt ab oculis tuis. *Et Dominus sic prædicat ad Judæos;* Pænitentiam agite, completa sunt tempora, credite Evangelio. *Et ad Judæos quidem rectè completa dicebat, quia eorum tempora post ejus prædicationem & triginta & quinque, vel quadraginta annos finita sunt. Et in Daniele,* Quoadusque interfecta est bestia, & periit, & corpus ejus datum est ut comburatur, & reliquarum bestiarum regnum translatum est, & magnitudo vitæ data est eis usque ad tempus & tempus, *quod græcè dicitur,* ἕως χρόνου καὶ καιροῦ. *Et insequitur,* Et ecce cum nubibus cæli quasi filius hominis veniens. *Mysterium bestiæ è reliquarum bestiarum translatione intelligentibus Scripturam manifestum est.*

(Luc. 12. 42. — Ibid. 45. — Ibid. 56. — 2. Tim. 3. 1. — 1. Thess. 5. 1. — 2. Thess. 2. 5. — Luca 19. 42. — Marc. 1. 15. — Dan. 7. 11.)

4. *Adventus Domini diligendus est & exspectandus. Est enim magna beatitudo diligentibus ejus adventum, sicut testimonium perhibet beatus apostolus Paulus,* De cetero, *inquit,* reposita est mihi corona justitiæ, quam reddet mihi Dominus justus judex in illa die: non autem mihi solùm, sed & iis qui diligunt adventum Domini. *Et Dominus in Evangelio,* Tunc justi fulgebunt sicut sol in regno patris sui. *Item Propheta,* Ecce enim tenebræ & caligo operient terram super gentes; in te verò apparebit Dominus, & majestas ejus in te videbitur. *Item Propheta,* Qui verò exspectant Dominum, exsultabunt cum virtute; producent pennas sicut aquilæ, current & non laborabunt, ambulabunt & non esurient. *Et plurima talia, quæ ad beatitudinem eorum pertinere, qui diligunt adventum Domini, inveniuntur.*

(2. Tim. 4. 8. — Matt. 13. 43. — Isa. 60. 2. — Isa. 40. 31.)

5. *Quòd autem nemo possit mensuras temporum colligere, manifestum est. Evangelium quidem dicit,* De die illa & hora nemo scit: *ego autem pro possibilitate intellectus mei dico, neque diem, neque mensem, neque annum adventus ipsius sciri posse: sed signa quæ sunt adventùs videndo & credendo, & exspectare me convenit, & credentibus escam hanc retribuere, ut exspectantes diligant adventum ejus, qui dixit,* Hæc omnia cùm videritis, scitote quoniam propè est in januis. *Signa ergo evangelica & prophetica, quæ in nobis completa sunt, adventum Domini manifestant. Nam frustra aut qui quærunt; aut qui calumniantur, dies & annos in computo comprehendere quærunt, cùm scriptum sit,* Quia nisi abbreviati fuissent dies illi, non fieret salva omnis caro: sed propter electos breviabuntur dies illi. *Certum est tempus carere computo, quod breviandum est à Domino, qui tempora constituit. Appropinquasse autem adventum ejus, cujus signa adventus aliqua videmus ex iis, quæ facta sunt, esse completa, & iterum dicit,* His autem fieri incipientibus, respirabitis & levabitis capita vestra, quoniam appropinquabit redemtio vestra. *Quæ autem signa dixit videnda, manifestum est in Evangelio sancti Lucæ,* Et Jerusalem calcabitur à gentibus, donec impleantur tempora gentium: *hoc factum est,*

(Matt. 24. 36. — Ibid. 33. — Ibidem 22. — Luc. 21. 28. — Ibid. 24.)

& fieri nulli dubium est. Et insequitur, Et erunt signa in sole & luna & in stellis, & in terra pressura gentium. *Ea quæ patimur confiteri & pœna compellit, si fortè non curet voluntas. Nam in uno tempore &* [a] *signa in cælo & pressuram gentium in terris ab hominibus videri & sustineri manifestum est. Et insequitur*, arescentibus hominibus præ timore, & exspectatione quæ supervenient universo orbi. *Nullam patriam, nullum locum nostris temporibus non affligi, aut humiliari certum est, sicut dictum est*, præ timore & exspectatione quæ supervenient universo orbi: *& omnia signa, quæ superiùs Evangelium legentibus manifestat, ex maxima parte completa sunt.*

6. *Quod autem dictum est*, Et prædicabitur hoc Evangelium in universo mundo, & tunc veniet finis: *Primùm quòd ipsius Domini repromissio talis fuit, ut ipsi Apostoli ejus nominis & resurrectionis testes fierent in Ierusalem, & in Iudæa, & in Samaria, & usque ad extremum terræ, & Apostolus hac auctoritate docet*, Sed dico, numquid non audierunt? In omnem terram exivit sonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum. *Item*, Propter spem quæ reposita est vobis, quam antè audistis in verbo veritatis Evangelij, quod advenit in vos, sicut & in omni mundo est fructificans & crescens. *Sed ab Apostolis* [b] *nuntiata fides in gentibus, habuit multos persecutores, ut retenta tardiùs invalesceret, ut illud impleretur*, Ante hæc omnia primùm in vos manus immittent suas, & persequentur, & tradent vos in synagogas & in custodias, ducentes ad reges & ad præsides, propter nomen meum: *ut illud impleretur quod scriptum erat*, Et velociter reædificaberis à quibus destructa es. *Nam ex quo clementissimi Imperatores Christiani Dei voluntate esse cœperunt; quamquam paulatim fides causâ persecutionis crescebat in sæculo, factis regibus Christianis ubique in parvo tempore Christi Evangelium penetravit.*

7. *Expositio sanè beati Danielis de hebdomadibus, quam vir sanctus compresbyter noster Hieronymus exposuit, qualiter doctores ecclesiarum tradidissent, lectorem suspendit. Nam si ipse doctissimus vir compresbyter noster ait, periculosum esse de magistrorum ecclesiarum judicare sententiis, & alterum præferre alteri: quanto magis hoc lector facere non potest, quod magister facere dubitavit? Nos autem credimus quod Dominus ait*, Quia cælum & terra transient, iota autem unum vel unus apex non transiet à Lege, donec omnia fiant. *Quomodo ergo mysterium hebdomadarum sit impletum usque ad nativitatem & passionem Christi, admiror; cùm illud in dimidio hebdomadæ Propheta locutus est, dicendo*, In dimidio hebdomadæ tolletur sacrificium meum, & supplicatio, desolationum interitus, & ad sacrificium abominatio. *Hæc ergo abominatio si jam completa fuerat, quomodo Dominus monet & dicit*, Cùm videritis abominationem desolationis, quod dictum est per Danielem prophetam stantem in loco sancto, qui legit intelligat? *Ego autem ne petitionis beatitudinis tuæ contemtor essem, hæc quemadmodum sensi, scripsi ad tuam caritatem. Pleniùs autem dignare nos verbo gratiæ tuæ rescribendo instruere & lætificare.*

EPISTOLA CXCIX. *

CLASSIS III. AN. 419. * Aliàs LXXX. quæ autem 199 erat, nunc 262.

DE [c] FINE SÆCULI.

Augustinus Hesychio commonstrans quomodo sint intelligenda Scripturæ loca, quæ variè loquuntur de fine sæculi, quódque præstat non inquirere tempus adventus Christi, sed hoc agere ut unusquisque ad excipiendum illum sit paratus.

Domino beatissimo & venerabiliter suscipiendo fratri & coëpiscopo HESYCHIO, AUGUSTINUS in Domino salutem.

1. ACCEPI litteras venerationis tuæ, quibus valde salubriter exhortaris, ut Salvatoris nostri diligatur & desideretur adventus. Facis hoc ut servus bonus ejusdem patrisfamilias, avidus lucrorum Domini tui, & volens habere plurimos socios dilectionis, qua ipse præcipuè & perseveranter accenderis. Intuentes igitur quod commemorasti de Apostolo, quia Dominum dixit redditurum coronam justitiæ, non tantùm sibi, sed & omnibus qui diligunt manifestationem ejus, ita rectè vivimus, & in hoc sæculo tamquam peregrini agimus, cùm se in hac dilectione cor nostrum proficienter extendit, sive citiùs sive tardiùs veniat quàm putatur, cujus manifestatio fideli caritate diligitur, & pio desideratur affectu. Servus quippe ille qui dicit, *Moram facit Dominus meus*: & percutit conservos suos, manducat & bibit cum ebriosis, non utique diligit manifestationem ejus. Ex moribus enim apparet animus ejus; quos mores, licèt breviter, ideo magister bonus curavit exprimere, id est superbiam atque luxuriam, ne quod dicebat, *Moram facit Dominus meus*, desiderio Domini sui dicere crederetur, quo ardebat ille qui dicebat, *Sitivit anima mea ad Deum vivum: quando veniam, & apparebo ante faciem Dei?* Dicendo enim, *quando veniam?* moras se perpeti molestè ferebat: quia etiam quod tempore acceleratur, desiderio tardum videtur. Quomodo autem tardus est ejus adventus, vel quomodo longè futurus est, cùm ipsi Apostoli tempore, quo adhuc erant in carne, dixerint, *Novissima hora est?* quamvis à Domino audierint, *Non est vestrûm scire tempora*. Hoc ergo nesciebant quod nescimus & nos, (quantum ad me adtinet dico, & eos qui hoc mecum nesciunt,) & tamen quibus dictum est, *Non est vestrûm scire tempora, quæ Pater posuit in sua potestate*, diligebant ejus manifestationem, & dabant conservis in tempore cibaria, nec percutiebant eos dominando eis, nec luxuriabantur cum amatoribus mundi, dicentes, *Moram facit Dominus meus*.

Scripta post superiorem anno 419.

CAPUT I.

2.Tim.4.8.

Lucæ 12 45.

Psal. 41 3.

1. Johan. 2. 18.

Act. 1. 7.

2. Alia est ergo ignorantia temporum, alia labes morum amorque vitiorum. Nam & apostolus Paulus quando dicebat, *Non citò moveamini mente, neque terreamini, sive per verbum, sive per epistolam, tamquam per nos missam, quasi instet dies Domini*; nolebat utique ut crederent eis, qui jam propinquare Domini arbitrabantur adventum: nec tamen volebat ut tamquam servus ille dicerent, *Moram facit dominus meus venire*, & traderent se superbiæ luxuriæque perdendos: sed sic eos nolebat de propinquante die novissimo falsis auscultare rumoribus, ut tamen vellet eos paratos adventum

2. Thess. 2. 2.

Lucæ 12. 45.

[a] Respicit fortassis ad insignem illum solis defectum, quem anno 418. die 19. Julij contigisse produnt Historici, quemque *tanta siccitas secuta est*, uti scribit Philostorgius, *ut multorum hominum aliorumque animalium insuetam ubique mortem inferret.*

[b] MSS. duo Vat. & omnes Gallicani uno excepto, *initiata*.

[c] Cùm librum ederet vicesimum de civitate Dei cap. 5. meminit epistolæ hujus, *quam rescripsi*, inquit, *ad beatæ memoriæ virum Hesychium Salonitanæ urbis episcopum, cujus epistolæ titulus est, de fine sæculi.*

CLASSIS III. AN. 419.

Domini sui lumbis accinctis, & lucernis ardentibus opperiri: quibus dicit, *Vos autem fratres non estis in tenebris, ut vos dies ille tamquam fur comprehendat. Omnes enim vos filij lucis estis & filij diei; non sumus noctis neque tenebrarum.* Ille autem qui sic dicit, *Moram facit Dominus meus venire*, ut percutiat conservos suos, & epuletur cum ebriosis, non est filius lucis, sed tenebrarum: & ideo eum tamquam fur dies ille comprehendet. quod unusquisque debet etiam de die hujus vitæ suæ novissimo formidare. In quo enim quemque invenerit suus novissimus dies, in hoc eum comprehendet mundi novissimus dies: quoniam qualis in die isto quisque moritur, talis in die illo judicabitur.

1. Thess. 5. 4. & 5.

Lucæ 12. 45.

3. Ad hoc pertinet quod in Evangelio secundùm Marcum ita scriptum est, *Vigilate ergo, quia nescitis quando Dominus domûs veniat, serò, an media nocte, an galli cantu, an manè, ne cùm venerit repentè, inveniat vos dormientes. Quod autem vobis dico, omnibus dico, Vigilate.* Quibus enim *omnibus* dicit, nisi electis & dilectis suis ad corpus ejus pertinentibus, quod est Ecclesia? Non solùm ergo illis dixit, quibus tunc audientibus loquebatur; sed etiam illis, qui fuerunt post illos ante nos, & ad nosipsos, & qui erunt post nos usque ad ejus novissimum adventum. Numquid autem omnes inventurus est dies ille in hac vita, aut quisquam dicturus est, quod ad defunctos etiam pertineat quod ait, *Vigilate, ne cùm repentè venerit, inveniat vos dormientes?* Cur itaque omnibus dicit, quod ad eos solos pertineat qui tunc erunt, nisi quia eo modo ad omnes pertinet, quomodo dixi? Tunc enim unicuique veniet dies ille, cùm venerit ei dies ut talis hinc exeat, qualis judicandus est illo die. Ac per hoc vigilare debet omnis Christianus, ne imparatum inveniat eum Domini adventus. Imparatum autem inveniet ille dies, quem imparatum invenerit suæ vitæ hujus ultimus dies. Certè enim hoc saltem manifestum erat Apostolis, non eorum temporibus, cùm hîc in carne viverent, Dominum esse venturum: & tamen quis dubitet eos præcipuè vigilasse & servasse quod omnibus dixit, ne imparatos repentè veniens inveniret?

Marci 13. 35.

CAPUT II.

Act. 1. 7.

4. NONDUM sanè intelligo quonam modo accipi debeat quod scripsit sanctitas tua, propterea dixisse Dominum Apostolis, *Non est vestrûm nosse tempora vel momenta, quæ Pater posuit in sua potestate*, quoniam secutus adjunxit, *Sed eritis mihi testes in Jerusalem, & in Judæa, & in Samaria, & usque ad ultimum terræ.* Quem Scripturæ sensum sic exponis, ut dicas, *Non ergo Apostolos testes consummationis mundi, sed nominis & resurrectionis suæ voluit intelligi.* Non quidem ille ait, Non est vestrûm prædicare tempora; sed, *Non est vestrûm nosse.* Verùm si ita vis intelligi quod ait, *Non est vestrûm scire*, ac si diceret, Non est vestrûm scientes facere, id est, non est vestrûm hoc docere: quis nostrûm docere audeat, vel se scire præsumat, quod Deus ille magister nec eos discipulos docuit, à quibus præsentibus interrogatus est præsens, nec illi tam sancti magnique doctores Ecclesiam docere potuerunt?

5. An respondebitur, hæc non docuisse Apostolos, sed Prophetas? Hoc enim aisti, & verum est, quòd ea, *quæ futura sunt, sanctorum Prophetarum vocibus cognoscuntur, qui priùs quàm fierent*, inquis, *ea quæ futura erant, voluntate divina hominibus sunt locuti.*

A Sed si veneratio tua *satis admiratione plenum esse* dicit, *si ea Deus, quæ prædici voluit, ad hominum sensus penitùs non posse pervenire constituit:* quanto majore admiratione plenum est, si ea, quæ Prophetæ hominibus sunt locuti, hæc Apostoli vel scire sunt prohibiti vel docere? Quomodo autem Prophetæ ista, de quibus agitur, tempora docentes, non intelligerentur ab Apostolis, si intelliguntur à nobis? Aut si eos Apostoli intellexerunt istam mensuram temporis prophetantes, quo-

B modo non docerent quod intellexerunt, quando per eorum præconium & ipsi Prophetæ innotescebant, qui eos suis libris ista docuerunt? Et ideo per quas litteras ea ipsi didicerant, per easdem poterant alij quoque in his gentibus discere, in quibus Apostoli auctoritatem propheticam commendabant. Cur ergo eis dictum est, *Non est vestrûm scire*, vel si ita intelligendum est, Non est vestrûm docere *tempora, quæ Pater posuit in sua potestate*: quandoquidem sic ea docebant, cùm hi, in quorum lit-

C teris discerentur, per illos innotescebant? Unde credibilius est, non Deum noluisse sciri, quod[a] voluit prædicari; sed noluisse prædicari, quod videbat non utiliter sciri.

6. *Cur ergo*, inquis, *de temporibus cognoscendis ipse Dominus monet, ubi dicit; Quisnam est fidelis servus & prudens, quem constituit dominus super familiam suam, ut det illis cibum in tempore?* &c. Immo verò monet, non ut bonus servus cognoscat temporum finem; sed ut omni tempore in opere bono

Matt. 24. 45.

D vigilet, quia nescit temporum finem. Non monet ut tempora, quæ Pater posuit in sua potestate, assequamur super Apostolos; sed monet, ut quoniam nescimus quando veniat Dominus, in cordis præparatione imitemur Apostolos. Unde jam suprà satis locutus sum. Arguit autem Judæos, quare tempus non cognoscant, dicens, *Hypocritæ, faciem cœli potestis probare*, & cetera: quoniam illud tempus non agnoscebant, quod jam volebat agnosci, id est primi adventus sui, quò in eum crederent, qui alte-

Lucæ 12. 56.

E rum ejus adventum vellent exspectare vigilantes, quandocumque futurus esset. Qui enim adventum Domini non cognoverit primum, præparare se non poterit ad secundum, credendo in eum fideliterque vigilando, ne illum tamquam fur in tenebris comprehendat, sive tardiùs venerit, sive citiùs quàm speratur.

CAPUT III.

2. Tim. 3. 1.

7. DICIT etiam, sicut admones, apostolus Paulus, *In novissimis temporibus instabunt tempora periculosa*, & reliqua. Sed numquid ideo docet tem-

F pora, quæ Pater posuit in sua potestate? Aut ideo quisquam novit quàm longa vel brevia sint eadem ipsa, quæ fatendum est esse novissima? Cogitare quippe debemus quàm olim dictum sit, *Filioli, novissima hora est.*

1. Joan. 2. 18.

8. Rursus eumdem Apostolum dixisse commemoras, *De temporibus autem & momentis non necesse habemus scribere vobis: vos enim ipsi diligenter scitis, quia dies Domini, sicut fur in nocte, ita veniet; & cùm dixerint, Pax & securitas, tunc subitaneus illis apparebit*

1. Thess. 5. 1.

G *interitus, quomodo dolores parturientis, & non effugient.* Et hîc non dixit post quantum temporis hoc futurum sit, sed quomodo futurum sit; id est non quantum erit ætatis brevitas vel prolixitas, sed quantumlibet intervallum sit spatiumque temporis, non tamen eis hoc veniet malum novissimum, nisi cùm dixerint, *Pax & securitas.* Quibus verbis videtur

[a] Lov. *quod noluit prædicari.* Sed meliùs aliquot MSS. *voluit.*

Classis III. An. 419.

Apostolus hujus novissimi diei vel spem vel timorem ab hoc nostro tempore removisse. Non enim videmus ipsos amatores hujus sæculi, quibus subitaneus apparebit interitus, jam dicere, *Pax & securitas*.

9. Quid ergo scire sufficiat, satis ipse demonstrat Apostolus, dicendo, *De temporibus & momentis non opus habemus vobis scribere*; vel sicut alii codices habent, *Non opus habetis vobis scribi*. Nec secutus adjunxit, Vos enim ipsi diligenter scitis quantum temporis restet; sed ait, *Vos enim ipsi diligenter scitis, quia* B *hora Domini, sicut fur in nocte, ita veniet*. Hoc ergo scire opus est, ut curent filii lucis esse, & parato corde vigilare, qui nolunt ab illa hora sicut à nocturno fure comprehendi. Nam si ad cavendum hoc malum, id est, ne hora Domini tamquam fur inveniat imparatum, opus esset nosse temporum spatia, non diceret Apostolus non opus esse ut hoc scriberet, sed hoc potiùs eis esse scribendum tamquam doctor providentissimus judicaret. Nunc autem nec illis hoc opus esse monstravit, quibus sufficiebat ut scirent C imparatis atque dormientibus horam Domini sicut furem esse venturam, atque hoc sciendo essent ipsi vigilanter parati post quantalibet tempora veniret; & suum servavit modum, ut licèt Apostolus, non tamen præsumeret alios docere, quod Apostolis Dominum dixisse cognoverat, *Non est vestrûm scire*.

2. Thess. 2. 5. — Lib. 20. de civitate Dei, c. 19.

10. Ponis etiam quod idem ipse dixit Apostolus, *Non retinetis memoriâ, quia cùm essem apud vos, hæc dicebam vobis. Et nunc quid detineat scitis, ut re-* D *veletur in suo tempore. Nam mysterium jam operatur iniquitatis: tantùm qui tenet, modò teneat, donec de medio fiat: & tunc revelabitur ille iniquus, quem Dominus Iesus interficiet spiritu oris sui.* Quæ verba apostolica utinam non tantummodo ponere, verùm etiam exponere dignareris: ita sanè obscura sunt & mysticè dicta, ut tamen appareat eum nihil de statutis dixisse temporibus, nullumque eorum intervallum spatiumque aperuisse. Ait enim, *ut revele-* E *tur in suo tempore*: nec dixit post quantum tempo-ris hoc futurum sit. Deinde subjunxit, *Iam enim mysterium operatur iniquitatis*. Hoc iniquitatis mysterium quomodolibet intelligatur quid sit, ab alio sic, ab alio autem sic, quamdiu tamen operetur occultum est. Neque id expressit Apostolus tamquam homo ex eorum numero, quibus dictum est, *Non est vestrûm scire tempora*. Quamvis enim nondum inter eos erat, quando eis hoc dictum est; ad eorum tamen collegium atque societatem etiam ipsum non ambigimus pertinere. F

11. Item quod sequitur, *Tantùm qui modò tenet teneat, donec de medio fiat: & tunc revelabitur ille iniquus, quem Dominus Iesus interficiet spiritu oris sui*, docet nos Antichristum manifestum futurum. Siquidem ipsum videtur aliquanto evidentiori significatione tetigisse interficiendum spiritu oris Domini Jesu Christi; sed post quantum temporis istud erit, nec saltem obscurè locutus est. Quisnam sit enim qui modò tenet, vel quid teneat, vel quid sibi velit quod ait, *de medio fiat*, potest quisque se G coartare ut intelligat, vel aliquatenus suspicetur, quoniam quoquo modo scriptum legit. Quamdiu autem teneat, & post quanta temporum spatia de medio fiat, hîc omnino tacetur.

Caput IV. Luc. 19. 42.

12. Item *Dominus*, inquis, *in Evangelio increpat Iudæos, dicens, Et tu si cognovisses tempus* A *visitationis tuæ, forsitan permansisses; nunc autem abscondita sunt de oculis tuis*. Sed hoc ad tempus primi adventus Domini pertinet, non secundi, de quo nunc quæstio est. De secundo quippe adventu suo dixit, *Non est vestrûm scire tempora*, non de primo. De illo enim ab eo quæsierunt Discipuli quem sperabant, non de isto quem jam videbant. Si enim primum ejus adventum Judæi cognovissent, numquam Dominum gloriæ crucifixissent; & ideo non everti, sed permanere potuissent. Jam verò B quod ait ad eos, *Pænitentiam agite, completa sunt tempora, credite*[a] *Evangelio*, etiam ipse firmasti de iis temporibus dictum esse Judæorum, quæ continuò post paucos annos fuerant transitura, & nunc novimus jam esse transacta, eversâ scilicet civitate, in qua regnum eorum fuerat constitutum.

1. Cor. 2. 8. — Marci 1. 15.

13. Proinde quod ex Daniele de interfecta bestia posuit venerabilitas tua, & de reliquarum bestiarum regno, & inter hæc de filio hominis veniente cum nubibus cæli, manifestum esse dixisti C intelligentibus Scripturam. Sed si dignatus fueris exponere, quomodo ista pertineant ad cognoscendum temporis spatium, post quod erit Salvatoris adventus, ita ut inveniantur sine ulla ambiguitate manifesta; fatebor etiam ipse cum magna actione gratiarum, illud quod ait Dominus, *Non est vestrûm scire tempora*, tantummodo Apostolis esse dictum, non posteris eorum, qui ea fuerant cognituri.

Caput V. Eugypius tom. 1. c. 132.

14. Diligendus ergo est, & exspectandus Domini, sicut sanctè hortaris, adventus, ma- D gnamque dicis esse beatitudinem diligentibus ejus adventum, & adhibes Apostoli testimonium, cujus verba sic ponis: *De cetero reposita est mihi corona justitiæ, quam reddet mihi Dominus justus judex in illa die. Non solùm autem mihi, sed & his qui diligunt adventum Domini.* Tunc enim sicut ex Evangelio commemoras, *Iusti fulgebunt sicut sol in regno Patris sui*. Et quod Propheta dicit, *Ecce enim caligo & tenebræ operient terram super gentes: in te verò apparebit Dominus, & majestas ejus in te videbitur.* E Item quod scriptum est, *Qui verò exspectant Dominum, exsultabunt cum virtute, producent pennas sicut aquilæ, current & non laborabunt, ambulabunt & non esurient.*

2. Tim. 4. 8. — Matt. 13. 43. — Isai. 60. 2. — Isaiæ 40. 31.

15. Hoc planè piissimè & verissimè dicis, commendans eorum beatitudinem, qui diligunt adventum Domini. Sed & illi quibus dicebat Apostolus, *Non citò moveamini mente, quasi instet dies Domini*, diligebant utique adventum Domini: nec eos hoc dicens Doctor gentium ab illa dilectione frange- F bat, qua ut inflammarentur volebat; & ideo nolebat ut crederent eis, à quibus audiebant instare diem Domini, ne fortè cùm transisset tempus, quo eum crediderant esse venturum, & venisse non cernerent, etiam cetera fallaciter sibi promitti arbitrantes, & de ipsa mercede fidei desperarent. Non ergo ille diligit adventum Domini, qui eum asserit propinquare, aut ille qui asserit non propinquare; sed ille potiùs, qui eum sive propè sive longè sit, sinceritate fidei, firmitate spei, ardore caritatis exspectat. G Nam si tanto magis diligitur Dominus, quanto magis creditur & prædicatur citiùs esse venturus, magis eum diligebant qui ejus adventum jam instare dicebant, quàm hi quos Apostolus eis credere prohibebat, vel ipse Apostolus qui hoc utique non credebat.

2. Thess. 2. 2.

Caput VI.

16. Si autem onerosa non est infirmitas mea

[a] Editi, *credite Evangelio*. At MSS. habent, *in Evangelio*, juxta græcum πιστεύετε ἐν τῷ εὐαγγελίῳ.

Classis III. An. 419.

sanctitati tuæ, peto apertiùs non graveris exponere, quomodo dixeris *neminem posse temporum mensuras colligere*; ne fortè & hoc mihi videatur, quod etiam caritati tuæ, & frustra quilibet nostrûm instrui exspectet ab altero. Cùm hoc enim dixisses, Mat. 24. 36. deinde subdidisti & aisti, *Evangelium quidem dicit, De die & hora nemo scit: ego autem*, inquis, *pro possibilitate intellectus mei dico, neque mensem neque annum adventus ipsius sciri posse.* Ita enim hoc videtur sonare, tamquam non possit sciri, quo anno venturus sit, sed possit sciri qua hebdomade annorum, vel qua decade, tamquam dici possit atque definiri intra illos vel illos septem annos, aut intra illos vel illos decem annos. Quòd si ne hoc quidem comprehendi potest, quæro utrùm sic saltem possit definiri tempus adventus ejus, ut eum venturum esse dicamus, intra istos, verbi gratiâ, quinquaginta vel centum annos, vel quotlibet seu majoris numeri seu minoris annorum, sed in quo eorum, nos ignorare. Hoc si jam comprehendisti, multum est quod comprehendere potuisti. Idipsum est autem quod rogo, ut nobis benignus impertias, adhibens idonea documenta, quibus id potueris indagare. Si autem neque hoc te comprehendisse præsumis, hoc sentis quod ego.

17. Novissima enim esse ista tempora, multis rerum signis apparentibus, quæ Dominum prædixisse legimus, omnes qui ea credimus, cernimus. Sed & mille annorum tempus, si eorum finis esset sæculi finis, posset universum dici novissimum tempus, vel etiam novissimus dies, quia scriptum est, Psal. 89. 4. *Mille anni ante oculos tuos, tamquam dies unus*, ut quidquid per eosdem mille annos gereretur, novissimo tempore vel novissimo die diceretur geri. Iterum enim dico, quod in hac caussa sæpe dicendum est, Consideremus ante quàm multos annos dixerit 1. Johan. 2. 19. beatus Joannes Evangelista, *Novissima hora est.* Nam si tunc essemus, hoc audito, quando crederemus tot annos postea transituros, ac non potiùs ipso adhuc Johanne in corpore constituto Dominum speraremus esse venturum? Neque enim dixit, Novissimum tempus est, aut novissimus annus, aut mensis, aut dies, sed *Novissima hora est.* Et ecce ista hora quàm longa est: nec tamen est ille mentitus, sed utique intelligendus est horam pro tempore posuisse. Quod nonnulli sic accipiunt, ut sex annorum millia constituant velut unum diem, eumque in partes velut horas duodecim partiantur, ut sic quingentos annos postremos hora videatur habere postrema: in quibus annis jam Johannes, inquiunt, loquebatur, quando novissimam horam esse dicebat.

18. Sed aliud est nosse aliquid, aliud suspicari. Cur enim non potiùs, si sex annorum millia deputandus est unus dies, non duodecima, sed vicesima quarta pars ejus una hora est, id est non quingenti, sed ducenti quinquaginta anni? Totus enim dies, totus circumitus solis veriùs nuncupatur, non ab Oriente usque in Occidentem, sed ab Oriente usque in Orientem, unde toto die peracto, id est viginti & quatuor horis, rursus exoritur: ac per hoc hora ista novissima, ex quo tempore id locutus est Johannes, ante fermè septuaginta annos, ut minimùm, jam reperitur esse transacta, & nondum venit terminus sæculi. Huc accedit, quia inspectâ diligenter ecclesiasticâ historiâ, reperitur Johannes apostolus longè antè fuisse defunctus, quàm quinque millia quingenti anni à generis humani exordio complerentur. Nondum erat itaque hora novissima, si sex millium annorum pars duodecima, id est, quingenti anni, velut unius horæ spatium deputatur. Porrò si secundùm Scripturas unum diem mille annos esse ponamus; multo magis olim transiit tam longæ diei hora novissima, non dico si vicesima quarta pars ejus, qui sunt anni paulò ampliùs quadraginta, sed si duodecima deputetur, quæ illos annos duplos habet. Unde convenientiùs ille Apostolus creditur horam posuisse pro tempore; quæ hora quàm longa sit, ignoramus, quia non est nostrûm scire tempora, quæ Pater posuit in sua potestate: quamvis eam novissimam esse noverimus, multo magis utique nos, quàm qui fuerunt ante nos, ex quo esse vel dici cœpit hora novissima.

Cap. VII.

19. Quod autem ideo videtur venerationi tuæ comprehendi non posse temporum mensuras, ut definiatur quo anno futurus est finis, quia secundùm promissionem Domini breviabuntur dies illi, prorsus non intelligo. Si enim sic breviabuntur, ut fiant ex pluribus pauciores; quæro secundùm quam veritatem futuri erant plures, nisi breviarentur? Hebdomades enim sancti Danielis non ad primum Domini adventum, sicut pluribus visum est, sed ad secundum potiùs existimas pertinere. Itane ergo breviabuntur, ut vel una in eis hebdomada minùs futura sit, & falsa erit prophetia, quæ tantâ diligentiâ numerum hebdomadarum definire curavit, ut quiddam diceret etiam dimidio hebdomadis implendum? Miror si per prophetiam Christi, destruitur prophetia Danielis. Deinde quale est ut putemus ignorasse Danielem, vel potiùs Angelum, à quo ista discebat, breviaturum Dominum dies illos, & errasse ut hoc diceret; vel scisse quidem, sed ei quem docebat fuisse mentitum? Quod si absurdum est, cur non potiùs credimus secundùm id quod breviaturus est Dominus dies illos, tot hebdomadas prophetasse Danielem? si tamen ad secundum Domini adventum, (quod nescio quemadmodum possit ostendi) ille numerus refertur annorum.

20. Postremò multò certiùs securiùsque dicitur Domini adventum intra septuaginta, aut, ut plurimùm, intra centum annos futurum, si hebdomades istæ ipsum prænuntiant. Anni enim quadringenti nonaginta sunt in hebdomadibus septuaginta. A nativitate autem Domini hodie computantur anni fermè quadringenti viginti, à resurrectione autem vel adscensione ejus anni plus minùs CCCXC. Ac per hoc, si ex quo natus est computetur, septuaginta sunt reliqui; si ex quo passus est, circiter centum remanent: intra quos Danielis omnes hebdomades, si de novissimo ejus adventu prophetatæ sunt, implebuntur. Qui ergo dicit intra tot annos erit, tunc falsum dicit si ultra erit. Sed quia breviabuntur, pauciores poterunt esse, non plures. Rectè itaque dicitur, Intra hos erit, quoniam quantumlibet brevientur, verum erit. Ipsa namque breviatio si eo modo intelligenda est ut pauciores fiant, ultra eos diem Domini venire non patitur, sed magis magisque intra eos quanto fuerint pauciores. Non igitur ista breviatio turbat computatorem, qui eo modo definierit, ut dicat intra tot annos diem Domini esse venturum; sed adjuvat potiùs, quoniam quanto magis ad paucitatem redigentur dies, tanto magis erit intra, & ultra esse non poterit: atque ideo verum erit quod

Classis III. An. 419.

ita definitur, ut dicatur intra tot annos erit, quamvis nesciatur quo anno futurum sit.

21. Proinde tota quæstio est, utrùm Danielis Hebdomades primo adventu Domini impletæ sint, an finem sæculi prophetaverint, an ad utrumque pertineant. Neque enim qui etiam hoc saperent defuerunt, dicentes, tempore primi adventus Christi esse completas, & inde usque ad finem sæculi totidem rursus esse complendas. Equidem video quia si primus eas non complevit adventus, necesse est ut secundus eas compleat; quoniam prophetia illa non potest esse falsa: quæ si tempore primi adventus impleta est, non cogit intelligi quòd etiam de fine sæculi implebitur. Ac per hoc incertum est, etiamsi verum est; neque negandum quidem, sed neque præsumendum est id futurum. Relinquitur itaque, ut qui vult cogere istam prophetiam credi sæculi fine complendam, contendat quantum potest, & ostendat si potest, primo adventu Domini non fuisse completam, contra tot expositores divinorum eloquiorum; qui hanc non solùm computatione temporum, verùm etiam rebus ipsis completam fuisse demonstrant, maximè quod ibi scriptum est, *Et ungetur sanctus sanctorum*: vel propter quod in eadem prophetia Hebræi codices expressiùs habent, *Occidetur Christus, & non erit ejus*, id est non erit ejus civitatis; quoniam sic alienatus est à Judæis, qui eum propterea Salvatorem redemtoremque suum non esse crediderunt, quia occidere potuerunt. Neque enim in fine sæculi ungendus aut occidendus est Christus, ut ista prophetia Danielis tunc exspectetur implenda, quæ nondum credatur impleta.

Dan. 9.24. Ibid. 26.

Caput VIII.

22. Quòd autem de signis evangelicis & propheticis, quæ fieri cernimus, propinquum Domini adventum sperare debeamus, quis negat? Quotidie quippe magis magisque fit proximus. Sed quanto intervallo propinquet, hoc, dictum est, *Non est vestrûm scire.* Vide quando dixit Apostolus, *Nunc enim propior est nostra salus quàm cùm credidimus. Nox præcessit, dies autem appropinquavit.* Et ecce quot anni transierunt; nec tamen quod dixit falsum est. Quanto magis nunc dicendum est propinquare Domini adventum, quando tantus est ad finem factus accessus? Apostolus certè, *Spiritus*, inquit, *manifestè dicit, quia in novissimis temporibus recedent quidam à fide.* Nondum utique erant eadem tempora, hæreticorum scilicet & talium, quales eodem sermone describit; sed jam venerunt: ac per hoc in novissimis temporibus videmur etiam per ipsos de fine sæculi commoneri. Itemque alibi dicens, *Hoc autem scitote, quoniam in novissimis diebus instabunt tempora sæva*, vel sicut alij codices habent, *periculosa.* Deinde qualia futura sint exprimens, *Erunt enim homines*, inquit, *seipsos amantes, amatores pecuniæ, elati, superbi, blasphemi, parentibus non obedientes, ingrati, scelesti, irreligiosi, sine affectione, detractores, incontinentes, immites, sine benignitate, proditores, procaces, cæcati, voluptatum amatores magis quàm Dei, habentes speciem pietatis, virtutem autem ejus abnegantes.* Mirum si tales homines aliquando defuerunt. Denique quia & tunc erant, adjungit ac dicit, *Et hos devita. Ex his enim sunt qui penetrant domos.* Non ait, Penetrabunt, tamquam & hìc futurum prænuntians, sicut supra dixerat, *Instabunt tempora periculosa*: sed ait, *Penetrant domos, & captivas ducunt mulierculas.* Non ait, ducent vel ducturi sunt, sed jam *ducunt*.

Rom. 13. 11. 1 Tim. 4.1. 2 Tim. 3.1. Ibidem 6.

23. Nec putandus est hoc loco, pro temporis futuri verbis, præsentis temporis verba posuisse; quandoquidem illos ab eo, cui scribit, evitari admonebat. Nec tamen frustra dixit, *In novissimis diebus instabunt tempora periculosa*, & hinc ea periculosa futura demonstrans tales homines futuros esse prædixit, nisi quia tanto plures erunt, magisque abundabunt, quanto magis propinquatur ad finem. Videmus ergo tales nunc abundare. Sed quid si abundantiores erunt post nos, & omnino abundantissimi quando jam jamque ipse finis instabit, qui quamdiu aberit ignoratur? Novissimi quippe dies dicti sunt, & in ipsis primis Apostolorum diebus, cùm Domini in cælum recens esset adscensus, quando die Pentecostes misit promissum Spiritum-sanctum, & quidam stupebant admirantes eos qui linguis, quas non didicerant loquebantur, quidam verò irridentes, musto plenos esse dicebant. Quo die Petrus loquens ad illos, qui de hac re variè movebantur, *Non enim sicut*, inquit, *suspicamini, ebrij sunt isti, cùm sit hora diei tertia. Sed adtendite quoniam hoc est, quod dictum est per Prophetam, Erit in novissimis diebus, dicit Dominus, Effundam de Spiritu meo super omnem carnem*, &c.

Act. 2. 15. Johel. 2. 28.

24. Jam tunc ergo erant dies novissimi; quanto magis nunc, etiamsi tantum dierum remansit usque in finem, quantum ad hunc diem à Domini adscensione transactum est, vel aliquid sive minus restet sive amplius? quod profectò nescimus, quia non est nostrûm scire tempora vel momenta, quæ Pater posuit in sua potestate: cùm tamen sciamus, in novissimis temporibus, in novissimis diebus, in novissima hora nos agere, sicut Apostoli; sed multo magis qui fuerunt post illos ante nos, & multo magis nos, & magis quàm nos qui erunt post nos, donec ad illos veniatur qui erunt, si dici potest, novissimorum novissimi, atque ad ipsum omnino novissimum, quem vult intelligi Dominus, ubi dicit, *Et resuscitabo eum in novissimo die*: qui quàm longè absit, comprehendi non potest.

Johan. 6. 40.

Caput IX.

25. Signa quæ in Evangelio futura prædicta sunt, sicut commemorat sanctitas tua, secundùm Lucam, eadem sunt secundùm Matthæum & secundùm Marcum. Hi enim tres narrant quæ dixerit Dominus, cùm interrogatus esset à Discipulis suis, quando futura essent quæ de templi eversione prædixerat, & quod signum esset adventûs ejus, & consummationis sæculi. Non enim discrepant rebus, si alius aliquid dicit quod alius tacet, aut alio modo dicit: magis autem collata invicem juvant, ut legentis intellectus regatur. Sed de omnibus disputare nunc longum est. Interrogantibus enim Dominus ea respondit, quæ jam ex illo tempore fuerant secutura, sive de excidio Jerusalem, unde orta est ipsius interrogationis occasio; sive de adventu suo per Ecclesiam, in qua usque ad finem venire non cessat. In suis enim veniens agnoscitur, dum ejus quotidie membra nascuntur: de quo adventu ait, *Amodo videbitis filium hominis venientem in nubibus*; de quibus nubibus dictum est per Prophetam, *Mandabo nubibus meis ne pluant super eam.* sive de ipso fine, in quo apparebit vivos judicaturus & mortuos.

Luca 21. 20. Mat. 24. 15. Marci 13. 14. Matt. 24. 30. Isaia 5. 6.

26. Cùm itaque signa dicat, quæ ad ista tria pertinent, id est, ad excidium illius civitatis; ad adventum ejus in corpore suo, quod est Ecclesia; ad adventum ejus in capite Ecclesiæ, quod est ipse:

quod eorum signorum ad quod horum trium referendum sit, diligenti consideratione cernendum est, ne fortè quod pertinet ad eversionem Jerusalem, ad finem sæculi referendum putemus; aut è contrario quod ad finem sæculi pertinet, affirmemus ad civitatis illius excidium pertinere; aut quod pertinet ad ejus adventum in corpore suo, quod est Ecclesia, dicamus pertinere ad ejus adventum novissimum in corpore suo, quod est caput Ecclesiæ; aut rursus quod pertinet ad adventum ejus novissimum per seipsum, ad eum pertinere asseveremus adventum qui est per Ecclesiam. In quibus omnibus sunt quædam manifesta, quædam verò sic obscura, ut vel laboriosum sit ea dijudicare, vel temerarium, quamdiu non intelliguntur, de his aliquid definire.

27. Quis enim non videat ad illam civitatem pertinere, quod dictum est, *Cùm autem videritis circumdari ab exercitu Ierusalem, tunc scitote quia appropinquavit desolatio ejus?* (Lucæ 21. 20.) Item quis non videat ad adventum Domini novissimum pertinere quod dictum est, *Cùm videritis hæc fieri, scitote quoniam propè est regnum Dei?* Illud autem quod dictum est, *Væ prægnantibus & nutrientibus in illis diebus. Orate autem ut non fiat fuga vestra hyeme vel sabbato. Erit enim tunc tribulatio magna, qualis non fuit ab initio mundi, neque fiet,* sic est positum secundùm Matthæum, & secundùm Marcum, ut incertum sit utrùm de excidio illius civitatis, an de sæculi fine intelligi debeat. Sic enim hoc ipsum legitur apud Marcum, (Marci 13. 17. &c.) *Væ autem prægnantibus & nutrientibus in illis diebus. Orate ut hyeme non fiant. Erunt enim dies illi tribulationis tales, quales non fuerunt ab initio creaturæ, quam condidit Deus usque nunc, neque fient. Et nisi breviasset Dominus dies illos, non fuisset salva omnis caro: sed propter electos, quos elegit, breviavit dies.* Non dissimiliter & Matthæus. (Mat. 24. 19.) Hoc autem Lucas ita posuit, ut appareat ad illius civitatis excidium pertinere. nam sic apud eum legitur: (Lucæ 21. 23. &c.) *Væ autem prægnantibus & nutrientibus in illis diebus. Erit enim pressura magna super terram, & ira populo huic, & cadent in ore gladij, & captivi ducentur in omnes gentes, & Ierusalem calcabitur à gentibus donec impleantur tempora nationum.*

28. Unde autem ad hoc ventum est, Matthæus ita scribit: (Matt. 24. 15. &c.) *Cùm ergo videritis abominationem desolationis, quæ dicta est à Daniele propheta, stantem in loco sancto, qui legit intelligat: tunc qui in Iudæa sunt fugiant in montes, & qui in tecto, non descendat tollere aliquid de domo sua, & qui in agro, non revertatur tollere tunicam suam, Væ autem prægnantibus & nutrientibus in illis diebus,* &c. Marcus verò ita: (Marci 13. 14. &c.) *Cùm autem videritis abominationem desolationis stantem ubi non debet, qui legit intelligat: tunc qui in Iudæa sunt, fugiant in montes, & qui super tectum, ne descendat in domum, nec introeat ut tollat quid de domo sua, & qui in agro erit, non revertatur retrò tollere vestimentum suum. Væ autem prægnantibus & nutrientibus in illis diebus*, & reliqua. Lucas verò ut ostenderet tunc factam fuisse abominationem desolationis, quę à Daniele prædicta est, (Dan. 9. 27.) quando expugnata est Jerusalem, hæc eodem loco Domini verba commemorat: (Lucæ 21. 20.) *Cùm autem videritis circumdari ab exercitu Ierusalem, tunc scitote quia appropinquavit desolatio ejus.* Apparet itaque tunc ibi positam desolationis abominationem, de qua duo illi Evangelistæ locuti sunt. Denique etiam iste similiter sequitur, (Ibidem 21.) *Tunc qui in Iudæa sunt, fugiant in montes*, (Mat. 24. 16.) Et pro eo quod dixerunt illi, *& qui super tectum, ne descendat in domum, nec introeat ut tollat quid de domo:* iste dixit, *& qui in medio ejus sunt, discedant:* (Marci 13. 15. Lucæ 21. 21.) ut ostenderetur illis verbis apud alios Evangelistas positis, festinationem fugæ fuisse præceptam. Et pro eo quod illi posuerunt, *& qui in agro erit, non revertatur retrò tollere vestimentum suum:* apertiùs iste ait, *& qui in regionibus, non intrent in eam; quia dies ultionis hi sunt, ut impleantur omnia quæ scripta sunt.* Deinde similiter etiam iste sequitur, ut prorsus manifestum sit de hac reipsa omnium trium esse hunc Evangelij locum, *Væ autem prægnantibus & nutrientibus in illis diebus*, & cetera ad hoc pertinentia, quæ jam commemoravi superiùs.

29. Lucas ergo patefecit quod esse posset incertum, non ad sæculi finem, sed ad expugnationem Jerusalem pertinere id quod dictum est de abominatione desolationis, & quod dictum est de dierum breviatione propter electos; quia etsi ea ipse non dixit, dixit tamen apertiùs cetera de hoc ipso, quò & ista pertinere monstravit. Non enim debemus ambigere, quando eversa est Jerusalem, fuisse in illo populo electos Dei, qui ex circumcisione crediderant, sive fuerant credituri, electi ante constitutionem mundi, propter quos breviarentur dies illi, ut tolerabilia mala fierent. Nam quidam convenientiùs intellexisse mihi videntur, mala ipsa significata nomine dierum, sicut dicti sunt dies mali in aliis divinæ Scripturæ locis. (Eph. 5. 16.) Neque enim dies ipsi mali sunt, sed ea quæ fiunt in eis. Ipsa ergo dicta sunt breviari, ut Deo donante tolerantiam minùs sentirentur, ac sic quæ magna essent brevia fierent.

30. Sed sive isto modo intelligenda sit dierum illa breviatio, sive quòd ad paucitatem redigerentur, sive quòd cursu solis celeriore breviarentur; non enim desunt qui & hoc existiment, ita scilicet dictos breviores dies futuros, sicut fuit longior dies orante Jesu Nave: (Josue 10. 13.) tamen Lucas Evangelista & hanc dierum breviationem, & abominationem desolationis, quæ duo ipse non dixit, sed Matthæus Marcusque dixerunt, ad eversionem Jerusalem docuit pertinere, alia cum eis dicens apertiùs de hac eadem re, quæ illi posuerunt obscuriùs. Nam Josephus qui Judaicam scripsit historiam, talia mala dicit illi populo tunc accidisse, ut vix credibilia videantur. Unde non immeritò dictum est, talem tribulationem nec fuisse à creaturæ initio, nec futuram. Sed & si tempore Antichristi talis aut major forsitan erit, intelligendum est de illo populo dictum, quòd ei talis ampliùs futura non erit. Si enim Antichristum illi primitus & præcipuè recepturi sunt, facturus est tunc idem populus tribulationem potiùs quàm passurus.

31. Non est ergo cur putemus Hebdomadas prophetæ Danielis, vel propter dierum breviationem fuisse turbatas, vel illo jam tempore non fuisse completas, sed in fine sæculi esse complendas. Non enim ante passionem Domini impletæ sunt. Quod qui putant, rectissimè tuâ sententiâ refelluntur, qua dixisti, *Hæc ergo abominatio si jam completa fuerat, quomodo Dominus monet & dicit, Cùm videritis abominationem desolationis, quod dictum est per Danielem prophetam, stantem in loco sancto, qui legit intelligat?* (Mat. 24. 15.) His verbis beatitudinis tuæ illi meritò corrigendi sunt, qui dicunt eam, cùm hæc Dominus loqueretur, vel ante passionem resurrectionemque ejus fuisse completam. Qui autem dicunt, sicut apertissimè

sime etiam Lucas Evangelista testatur, tunc fuisse factam, quando eversa est Jerusalem, quid eis respondeatur videre debent, qui in fine sæculi vel circa finem existimant hæc futura; quamquam ipsa desolationis abominatio propter obscuritatem dicti non uno modo ab omnibus potuerit intelligi.

32. Et quod dictum est, *Qui est in tecto, non descendat tollere aliquid de domo sua; & qui in agro, non revertatur tollere tunicam suam*, potest congruentiùs intelligi spiritaliter, quod in tribulationibus omnibus est cavendum, ne quisque devictus ad carnalem vitam de spiritali sublimitate descendat, aut qui profecerat in anteriora se extendens, deficiendo in posteriora respiciat. Quòd si in omni tribulatione, quanto magis in illa cavendum præcipi debuit, quæ talis futura prædicta est illi civitati, qualis non fuit ab initio, neque fiet? Et si in ista, quanto magis in illa, quæ novissima futura est orbi terræ, id est Ecclesiæ toto orbe diffusæ? Nam & ipse Lucas, non quidem quando à Discipulis suis de adventu suo Dominus interrogatus est, ubi hoc Matthæus commemoravit & Marcus, sed alio loco ubi Pharisæi quæsierunt ab illo, quando veniet regnum Dei, tale aliquid eum dixisse narravit: *In illa*, inquit, *hora, qui fuerit in tecto & vasa ejus in domo, ne descendat tollere illa; & qui in agro, similiter non redeat retrò*.

33. Sed nunc propter computationem temporum de Danielis Hebdomadibus agitur, quæ si circa tempora primi adventûs Domini completæ non sunt, atque in fine complendæ sunt, Apostolos hoc ignorasse, vel scisse quidem, sed docere prohibitos fuisse quis credat? Quamquam si hoc ita est, utiliter nesciunt gentes quod Dominus docere prohibuit eos, quos gentium voluit esse doctores. Si autem jam completæ sunt, quia jam est unctus sanctus sanctorum, jam occisus est Christus, ut non esset civitatis ejus, jam de templo illo sublatum est sacrificium, sublata est unctio, meritò Apostolis de fine quærentibus responsum est, *Non est vestrûm scire tempora, quæ Pater in sua potestate posuit*: quoniam tempora, quæ per Danielis prophetiam scire poterant, non ad finem sæculi, de quo quæsierant, pertinebant.

CAPUT X.

34. SIGNA verò de cælo & terra, numquid majora nos vidimus, quàm qui fuerunt ante nos? Nonne si gentium legatur historia, tanta mira reperiuntur exstitisse de cælo terraque, ut aliqua etiam non credantur? Sed ut multa omittam, quæ persequi longum est, duos soles quando nos vidimus? quos visos litteris mandaverunt, qui tunc fuerunt, antequam Dominus venisset in carne. Quando nos vidimus solem sic obscuratum, quemadmodum obscuratus est, cùm lumen mundi penderet in ligno? nisi fortè defectus solis & lunæ, quos consueverunt computatores siderum annotare atque prædicere, inter cælestia prodigia numerabimus, quia lunam sæpius in sua plenitudine, solem verò rariùs, sed tamen vidimus in fine lunæ secundùm eorum computum defecisse. Non erat talis solis ille defectus, quando crucifixus est Christus, & ideo verè mirabilis erat & prodigiosus. Pascha quippe fuerat Judæorum, quod nonnisi in lunæ plenitudine celebratur. Secundùm astrologorum autem numeros certum est solem, quando luna plena est, non posse deficere, sed quando finis est lunæ, non quidem semper, sed aliter numquam, cùm secundùm illos numeros deficit. Quid ergo tale umquam quisquam meminit apparuisse de cælo, ex quo Dominus illa prædixit, quale apparuit quando passus est? Quare si apparebunt etiam talia, si non spiritaliter potiùs intelligenda sunt, tunc apparebunt, quando finis sic appropinquabit ut debeant apparere.

35. Bellis autem per diversa intervalla temporum & locorum quando non terra contrita est? Nam ut nimis antiqua præteream, sub imperatore Gallieno, cùm Romanas provincias barbaries usquequaque pervaderet, quàm multos fratres nostros, qui tunc erant in carne, putamus propinquum finem credere potuisse, quoniam longè post adscensionem Domini factum est: ac per hoc etiam ista qualia futura sint, cùm fuerit omnino finis proximus, ignoramus; si tamen hæc non ita prædicta sunt, ut in Ecclesia potiùs intelligi debeant. Duæ quippe gentes sunt, & duo regna, unum scilicet Christi, alterum diaboli, de quibus dici potuit, *Exsurget gens super gentem, & regnum super regnum*: quod non desinit fieri, ex quo dictum est, *Agite pænitentiam; appropinquavit enim regnum cælorum*. Quod vide quando dictum est, & ex illo quot anni transierunt, & tamen verissimè dictum est. Novissimis enim diebus Dominus per virginem venit: nec diceretur ista hora novissima, nisi regno appropinquante cælorum, per quam totam horam fiunt quæ Dominus propinquante suo regno futura prædixit. Sed hæc hora quanto spatio protendatur, si Apostolis dictum est, *Non est vestrûm scire*, quanto magis quilibet homo, qualis ego sum, modum suum debet agnoscere, ne plus sapiat quàm oportet sapere?

CAPUT XI.

36. SED *confiteri nos*, inquis, *pœna nostra compellit, adesse jam finem dum impletur quod prænuntiatum est: arescentibus hominibus præ timore & exspectatione quæ supervenient universo orbi. Nullam* (inquis) *patriam, nullum locum nostris temporibus non affligi aut tribulari certum est: sicut dictum est, præ timore & exspectatione quæ supervenient universo orbi.* Si ergo ista mala, quæ nunc patitur genus humanum, certa sunt indicia jam Dominum esse venturum, quid est quod ait Apostolus, *Cùm dixerint, Pax & securitas?* Cùm enim dixisset Evangelium, *arescentibus hominibus præ timore & exspectatione*; continuò subjunxit, *Nam virtutes cælorum movebuntur: & tunc videbunt filium hominis venientem in nube cum potestate magna & majestate.*

37. Videamus itaque ne fortè meliùs intelligatur, non ea modò impleri, quæ prædicta sunt illis verbis, sed tunc potiùs esse ventura, quando sic erit tribulatio universo orbi, ut ad Ecclesiam pertineat quæ universo orbe tribulabitur, non ad eos qui tribulabunt eam. Ipsi enim dicturi sunt, *Pax & securitas*; ut repentinus illis superveniat interitus, & eos adventus Domini sicut fur in nocte comprehendat; quando è contrario gaudebunt, & exsultabunt qui diligunt manifestationem Domini. Nunc autem ista mala, quæ tamquam summa & extrema creduntur, utrique genti & utrique regno, & Christi scilicet & diaboli, videmus esse communia. Pariter quippe his & boni affliguntur & mali, nec est qui dicat, *Pax & securitas*, ubicumque contingunt, vel metuitur ne contingant. Inter quæ tamen mala adhuc usquequaque frequentantur luxuriosa convivia, fervet ebriositas, avaritia grassatur, perstrepunt lascivi cantus, organa, tibiæ, lyræ, citharæ, tesseræ, multa & va-

CLASSIS III. AN. 419

ria genera sonorum atque ludorum. Hoccine est A arescere præ timore, an potiùs madescere præ libidine? Sed hæc filij tenebrarum abundantiùs habebunt, & exercebunt, cùm dixerint, *Pax & securitas*.

38. Quid ipsi filij lucis & filij diei, qui non sunt in tenebris, ut eos tamquam fur dies ille comprehendat, nonne adhuc utuntur hoc mundo tamquam non utentes? Quia etsi ante multos annos Apostolorum temporibus dictum est, pia tamen
1. Cor. 7. 29. sollicitudine cogitant quod dictum est, *Tempus breve est*. Nonne à maxima parte eorum novellatur, B ædificatur, emitur, possidetur, geruntur adhuc honores, ducuntur uxores? De iis loquor, qui ex-
Luca 12. 36. spectantes Dominum suum, quando veniat à nuptiis, non se tamen abstinent à carnalibus nuptiis, sed obedientissima caritate audiunt Apostolum præcipientem quemadmodum vivere debeant uxores cum viris, viri cum uxoribus, filij cum parentibus, parentes cum filiis, servi cum dominis, domini cum servis. Nonne hi omnes in his omnibus utuntur hoc C mundo? Arant, navigant, comparant, generant, militant, administrant. Puto quòd non erunt sic,
Luca 21. 25. quando *erunt*, quæ in Evangelio prædicta sunt, *signa in sole & luna & stellis, & in terris pressura gentium, præ confusione sonitus maris & fluctuum, arescentibus hominibus præ timore & exspectatione quæ supervenient universo orbi: nam virtutes cælorum movebuntur*.

39. Hæc quippe in Ecclesia meliùs existimo intelligi, ne Dominus Jesus appropinquante secun- D do adventu suo ea pro magno prædixisse videatur, quæ huic mundo & ante primum ejus adventum consueverant evenire, & irrideamur ab eis, qui hæc, quæ velut novissima & omnium maxima horrescimus, plura in historia gentium, & multo majora legerunt. Ecclesia est enim sol & luna & stellæ,
Cant. 6. 9. cui dictum est, *Speciosa sicut luna, electa sicut sol*. Ab hac adoratur Joseph noster in hoc mundo, velut in Ægypto, ex humillimo sublimatus. Nam illum Joseph mater certè adorare non potuit, quæ ante E defuncta est quàm Jacob venisset ad filium, ut illius
Gen. 37. 9. somnij prophetici veritas adimplenda Christo Domino servaretur. Quando enim sol obscurabitur, & luna non dabit lumen suum, & stellæ cadent de cælo, & virtutes cælorum movebuntur, sicut ab
Matt. 24. 29 & Marci 13. 24. aliis duobus Evangelistis hic locus commemoratus est, Ecclesia non apparebit, impiis tunc persecutoribus ultra modum sævientibus, & remoto timore tamquam arridente mundi felicitate dicentibus, *Pax & securitas*. Tunc stellæ cadent de cælo, & F virtutes cælorum movebuntur: quoniam multi, qui gratiâ fulgere videbantur, persequentibus cedent & cadent, & quidam fideles fortissimi turbabuntur. Ideo autem secundùm Matthæum & Marcum post tribulationem dierum illorum dicitur hoc futurum, non quia transactâ totâ illâ persecutione accident ista; sed quia præcedet tribulatio, ut sequatur quorumdam defectio: & quia per omnes dies illos ita fiet, propterea post tribulationem dierum illorum, sed tamen in eisdem diebus G fiet.

40. Quod ergo dictum est secundùm Lucam,
Luca 21. 25. *Et in terris pressura gentium*, gentes voluit intelligi, non pertinentes ad semen Abrahæ, in quo benedicentur omnes gentes, sed gentes quæ ad sinistram stabunt, quando congregabuntur ante Judicem vivorum & mortuorum omnes gentes. Utraque pars enim erit in omnibus gentibus, una quæ premat, altera quæ prematur: una quæ dicat, *Pax & securitas*; altera, in qua sol obscuretur, & non det luna lumen suum, & de qua cadant stellæ, & in qua virtutes cælorum moveantur.

41. *Et tunc videbunt filium hominis venientem in nube cum potestate magna & majestate*. quod video duobus modis accipi posse, sive in Ecclesia tamquam in nube venientem, sicut etiam nunc venire non cessat, secundùm id quod ait, *Amodo videbitis filium hominis sedentem à dextris virtutis, & venientem in nubibus cæli*: sed ideo tunc cum potestate magna & majestate, quia major potestas & majestas illius apparebit sanctis, quibus magnam virtutem dabit, ne tanta persecutione vincantur. Sive in corpore suo, in quo sedet ad dexteram Patris, in quo etiam mortuus est, & resurrexit, & adscendit in cælum, secundùm quod scriptum est in Actibus Apostolorum, *His dictis nubes suscepit eum, & sublatus est ab eis*. Et quia illic etiam dictum est ab Angelis, *Sic veniet quemadmodum vidistis eum euntem in cælum*, meritò credendus est, non solùm in eodem corpore, verùm etiam in nube venturus: quoniam sic veniet sicut abiit, & nubes eum suscepit abeuntem.

Ibidem 27.
Matt. 26. 64.
Act. 1. 9.
Ibid. 11.

42. Sed horum duorum quid hîc potiùs eligendum sit, judicare difficile est. Promtior quidem sensus est, ut quisque cùm audierit vel legerit, *Et tunc videbunt filium hominis venientem in nube cum potestate magna & majestate*, ipsum prorsus accipiat ejus adventum, non per Ecclesiam, sed per seipsum, quando venturus est ad vivos & mortuos judicandos. Sed quoniam Scripturæ scrutandæ sunt, nec earum superficie debemus esse contenti, quæ ad exercitationem nostram ita modificatæ sunt, ut altiùs se penetrari velint, diligenter sunt inspicienda sequentia. Cùm enim dixisset, *Et tunc videbunt filium hominis venientem in nube cum potestate magna & majestate*; adjunxit atque ait, *His autem fieri incipientibus, respicite & levate capita vestra, quoniam appropinquat redemtio vestra. Et dixit illis similitudinem: Videte ficulneam & omnes arbores, cùm producunt jam ex se fructum, scitis quoniam propè est æstas: ita & vos cùm videritis hæc fieri, scitote quoniam propè est regnum Dei*. Cùm ergo dicit, *Cùm videritis hæc fieri*; quæ intelligere poterimus, nisi ea quæ suprà commemorata sunt? In his est autem etiam quod ait, *Et tunc videbunt filium hominis venientem in nube cum potestate magna & majestate*. Proinde etiam hoc cùm visum fuerit, non jam erit regnum Dei, sed propè erit.

Luca 21. 28.

43. Hunc ordinem videmus & duos alios Evangelistas tenere. Apud Marcum enim cùm dictum esset, *Et virtutes, quæ sunt in cælis, movebuntur; Et tunc*, inquit, *videbunt filium hominis venientem in nubibus cum virtute multa & gloria*. Deinde subjungit quod Lucas non dixit, *Et tunc mittet Angelos suos & congregabit electos suos à quatuor ventis, à summo terræ usque ad summum cæli*: Tunc quod ille de ficu & de aliis arboribus, iste de sola ficu ponens, *A ficu autem discite*, inquit, *parabolam. Cùm jam ramus ejus tener fuerit, & nata fuerint folia, cognoscitis quia in proximo sit æstas: sic & vos cùm videritis hæc fieri, scitote quòd in proximo sit in ostiis*. Quid est, *Cùm videritis hæc fieri*: nisi ea quæ supra dixit? In quibus est etiam illud quod ait, *Et tunc videbunt filium hominis venientem in nubibus cum virtute multa & gloria: & tunc mittet Angelos*

Marci 13. 25. 26.
v. 27.

CLASSIS III. AN. 419. *suos, & congregabit electos suos.* Non itaque tunc erit finis, sed tunc erit in proximo.

44. An dicendum est, non omnia, quæ suprà commemorata sunt, esse intelligenda, ubi ait, *Cùm videritis hæc fieri*, sed aliqua eorum, hoc videlicet excepto quod dictum est, *Et tunc videbunt filium hominis venientem*, &c? Ipse quippe finis erit, non tunc proximus erit. Sed Matthæus aperuit, nullis exceptis esse accipiendum quod positum est, *Cùm videritis hæc fieri*. Nam & apud ipsum cùm dictum esset, *Et virtutes cælorum movebuntur; Et tunc apparebit*, inquit, *signum filij hominis in cælo, & tunc plangent omnes tribus terræ. Et videbunt filium hominis venientem in nubibus cæli in virtute multa & majestate: & mittet Angelos suos cum tuba & voce magna, & congregabunt electos ejus à quatuor ventis, à summis cælorum usque ad terminos eorum. Ab arbore autem fici discite parabolam. Cùm jam ramus ejus tener fuerit, & folia nata, scitis quia propè est æstas: ita & vos cùm videritis hæc omnia, scitote quia propè est in januis.* (Matt. 24. 29. &c.)

45. Tunc ergo scimus propè esse, cùm viderimus non aliqua eorum, sed hæc omnia, in quibus & hoc est, quod videbitur filius hominis veniens, & mittet Angelos suos, & de quatuor mundi partibus, id est de toto orbe terrarum congregabit electos suos: quod totâ horâ novissimâ facit, veniens in suis membris tamquam in nubibus, vel in tota ipsa Ecclesia quod est corpus ejus, tamquam in nube magna fructificante atque crescente in universo mundo, ex quo cœpit prædicare & dicere, *Agite pænitentiam, appropinquavit enim regnum cælorum:* (Matt. 3. 2.) ita ut fortasse omnia, quæ ab his tribus Evangelistis dicta sunt de ejus adventu, diligentiùs inter se collata atque discussa, inveniantur ad hoc pertinere, quod quotidie venit in corpore suo, quod est Ecclesia: de quo adventu suo dixit, *Amodo videbitis filium hominis sedentem à dextris virtutis, & venientem in nubibus cæli:* (Matt. 26. 64.) exceptis his locis, ubi ab eo ille adventus ultimus in seipso, quando est vivos judicaturus & mortuos, ita promittitur ut propinquare dicatur, & quod in ultimo sermonis secundùm Matthæum ipse omnino adventus evidenter exprimitur, cujus superiùs quibusdam signis propinquitas intelligenda monstratur. Ad hoc quippe apud Matthæum sermo ipse concluditur; *Cùm autem venerit filius hominis*, inquit, *in majestate sua, & omnes Angeli cum eo, tunc sedebit super sedem majestatis suæ, tunc congregabuntur ante eum omnes gentes:* (Matt. 25. 31.) & cetera usque ad illud, ubi ait, *Et ibunt hi in supplicium æternum, justi autem in vitam æternam.* Hoc enim nullus ambigit de Christi adventu novissimo & de fine sæculi prædictum fuisse. Nam & illas quinque & quinque virgines, non defuerunt qui non contemtibili disputatione docere voluerint, ad hunc ejus adventum, qui nunc fit per Ecclesiam, pertinere. Sed hæc non sunt temere pollicenda, ne aliquid occurrat quod validè contradicat, præsertim quia in talibus divinorum eloquiorum obscuritatibus, quibus nostras intelligentias Deo placuit exercere, non solùm alius alio movetur acutiùs eorum, qui Scripturas sanctas non improbabiliter tractant; sed etiam quilibet unus illorum, aliquando minùs, aliquando meliùs intelligit.

CAPUT XII.

46. NESCIO tamen utrùm intueri aliquid certius in hac quæstione possemus, si ulla ratione seu facultate possemus, quàm illud quod in epistola priore jam posui, quando Evangelio mundus universus impleatur. Quod enim putat venerabilitas tua, jam hoc per ipsos Apostolos factum, non ita esse certis documentis probavi. Sunt enim apud nos, hoc est in Africa, barbaræ innumerabiles gentes, in quibus nondum esse prædicatum Evangelium, ex iis qui ducuntur inde captivi, & Romanorum servitiis jam miscentur, quotidie nobis addiscere in promtu est. Pauci tamen anni sunt, ex quo quidam eorum rarissimi atque paucissimi, qui pacati Romanis finibus adhærent, ita ut non habeant reges suos, sed super eos præfecti à Romano constituantur imperio, & illi & ipsi eorum præfecti Christiani esse cœperunt. Interiores autem, qui sub nulla sunt potestate Romana, prorsus nec religione Christiana in suorum aliquibus detinentur, neque ullo modo rectè dici potest, istos ad promissionem Dei non pertinere.

47. Non enim Romanos, sed omnes gentes Dominus semini Abrahæ, media quoque juratione promisit: ex qua promissione jam factum est, ut nonnullæ gentes, quæ non tenentur ditione Romana, reciperent Evangelium, & adjungerentur Ecclesiæ, quæ fructificat & crescit in universo mundo. Adhuc enim habet quò crescat, donec fiat quod de Christo in Salomonis figura prophetatum est, *Dominabitur à mari usque ad mare, & à flumine usque ad terminos orbis terræ.* (Psal. 71. 8.) *A flumine* scilicet ubi baptizatus est, quia inde cœpit Evangelium prædicare: *à mari* autem *usque ad mare* totus est orbis cum omnibus gentibus, quoniam mari Oceano cingitur universus. Quomodo autem implebitur aliter illa prophetia, *Omnes gentes quotquot fecisti venient, & adorabunt coram te Domine?* (Psal. 85. 9.) Non enim de locis suis migrando venient, sed in locis suis credendo. De credentibus quippe Dominus dixit, *Nemo potest venire ad me, nisi datum fuerit ei à Patre meo.* (Johan. 6. 44.) Propheta autem dicit, *Et adorabunt eum unusquisque de loco suo, omnes insulæ gentium.* (Sophoniæ 2. 11.) *Omnes insulæ* dixit, tamquam diceret, etiam omnes insulæ; hinc ostendens quàm nulla relinquatur terrarum, ubi non sit Ecclesia, quandò nulla relinquitur insularum, quarum nonnullæ etiam in Oceano sunt constitutæ, & quasdam earum Evangelium jam suscepisse didicimus. Atque ita & in insulis singulis quibusque impletur quod dictum est, *Dominabitur à mari usque ad mare*, quo unaquæque insula cingitur; sicut in universo orbe terrarum, quæ tamquam omnium quodammodo maxima est insula, quia & ipsam cingit Oceanus, ad cujus littora in occidentalibus partibus Ecclesiam pervenisse jam novimus, & quócumque littorum nondum pervenit, perventura est utique fructificando atque crescendo.

48. Si ergo quia prophetia veritatis mentiri non potest, necesse est ut omnes gentes, quotquot fecit Deus, adorent eum; quomodo adorabunt eum, nisi invocent eum? Quomodo autem invocabunt, in quem non crediderunt, aut quomodo credent quem non audierunt? Quomodo autem audient sine prædicante, aut quomodo prædicabunt, nisi mittantur? (Rom. 10. 14.) Mittit enim Angelos suos, & congregat electos suos à quatuor ventis, (Mat. 24. 31.) id est ab universo orbe terrarum. In quibus ergo gentibus nondum est Ecclesia, oportet ut sit, non ut omnes qui ibi fuerint credant: omnes enim gentes promissæ sunt, non omnes homines omnium gentium. Non enim omnium est fides. Credit itaque omnis gens in omnibus, qui electi sunt ante constitutionem mundi, in

CLASSIS III. AN. 419.

ceteris non credit, & credentes odit. Quomodo enim & illud implebitur, *Eritis odio omnibus gentibus propter nomen meum*; nisi in omnibus gentibus sint, & qui oderint, & quos oderint? (Matt. 24. 9.)

49. Quo pacto igitur ab Apostolis est prædicatio ista completa, quando adhuc usque sunt gentes, (quod certissimum est nobis) in quibus modò cœpit & in quibus nondum cœpit impleri? Non itaque sic dictum est Apostolis, *Eritis mihi testes in Jerusalem, & in tota Iudæa & Samaria, & usque in extremum terræ*, tamquam ipsi soli, quibus tunc loquebatur, tantum munus fuerint impleturi: sed sicut eis solis videtur dixisse quod dixit, *Ecce vobiscum sum usque in consummationem sæculi*; quod tamen eum universæ Ecclesiæ promisisse, quæ aliis morientibus aliis nascentibus hîc usque in sæculi consummationem futura est, quis non intelligat? sicut eis & illud ait, quod ad eos omnino non pertinet, & tamen sic dictum est, tamquam ad solos etiam pertineret, *Cùm videritis hæc omnia, scitote quia propè est in januis.* Ad quos enim hoc pertinet, nisi ad eos, qui in carne tunc erunt, cùm omnia complebuntur? Quanto magis illud quod ex magna parte per eos agendum fuit, quamvis & posteris eorum eadem actio servaretur? (Act. 1. 8.; Mat. 28. 20.; Matt. 24. 33.)

50. Quod autem dixit Apostolus, *Numquid non audierunt? In omnem terram exiit sonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum:* quamvis locutus sit præteriti temporis verbis, tamen quod futurum fuerat dixit, non quod jam factum atque completum: sicut ipse Propheta, quo usus est teste, non ait, *In omnem terram* exiturus, sed *exiit*, inquit, *sonus eorum*, quod utique nondum factum erat: quale est etiam illud, *Foderunt manus meas & pedes*; quod tam longè postea factum novimus. Sed ne istas tantùm propheticas locutiones, non & apostolicas fuisse credamus, nonne idem ipse Apostolus ait, *Quæ est Ecclesia Dei vivi, columna & firmamentum veritatis: & sine dubio magnum est pietatis Sacramentum, quod manifestatum est in carne, justificatum est in spiritu, apparuit Angelis, prædicatum est in gentibus, creditum est in mundo, assumtum est in gloria?* Nempe manifestum est hoc, quod in extremo posuit, etiam nunc nondum esse completum; quanto magis tunc quando ista dicebat? Ecclesia quippe tunc assumetur in gloria, quando dicetur, *Venite benedicti Patris mei, percipite regnum:* & tamen tamquam factum fuisset dictum est, quod certò sciebatur futurum. (Rom. 10. 18.; Psal. 18. 5.; Psal. 21. 17.; 1. Tim. 3. 15.; Mat. 25. 34.)

51. Multo minùs mirandum est quòd etiam verbis præsentis temporis usus est in eo, quod illum identidem dixisse memorasti, *Propter spem, quæ reposita est nobis, quam antè audistis in verbo veritatis Evangelij, quod advenit in vos, sicut & in omni mundo est fructificans & crescens*, quamvis Evangelium nondum mundum tenebat universum: sed fructificare illud in universo mundo dixit & crescere, ut ita significaret, quousque fuisset fructificando & crescendo venturum. Si ergo latet quando Ecclesia fructificante atque crescente universus omnino à mari usque ad mare orbis implebitur, procul dubio latet quando finis erit; antè quippe non erit. (Coloss. 1. 5.)

CAPUT XIII.

52. Ut autem tibi tamquam sancto homini Dei & sincerissimo fratri aperiam de hac quæstione quid sentiam, error quidem in utroque vitandus est, quantum ab homine vitari potest, sive citiùs sive tardiùs, quàm futurum est, Dominus venturus esse credatur: sed mihi quisquam non videtur errare, cùm aliquid nescire se scit, sed cùm se putat scire quod nescit. Removeamus itaque de medio servum illum malum, qui dicens in corde suo, *Moram facit Dominus meus venire*, dominatur conservis suis, & ebriosis convivando miscetur: iste quippe procul dubio Domini sui odit adventum. Quo servo malo remoto, constituamus ante oculos tres servos bonos familiam dominicam diligenter sobriéque tractantes, adventum Domini sui sitienter desiderantes, vigilanter exspectantes, fideliter amantes. Si unus eorum citiùs, alter tardiùs Dominum putat esse venturum, tertius verò suam de hac re ignorantiam confitetur; quamquam omnes consonent Evangelio, quia omnes diligunt manifestationem Domini, & eam desideranter & vigilanter exspectant, videamus tamen quis ampliùs consonet. (Matt. 24. 48.; Luca 12. 45.)

53. Unus dicit, Vigilemus & oremus, quia citiùs venturus est Dominus. Alter dicit, Vigilemus & oremus, quia brevis & incerta est ista vita, quamvis tardiùs venturus sit Dominus. Tertius dicit, Vigilemus & oremus, quia & brevis & incerta est ista vita, & nescimus tempus quando venturus est Dominus. Evangelium dicit, *Videte, vigilate, & orate; nescitis enim quando tempus sit.* Obsecro te quid aliud dicere audimus hunc tertium, quàm quod dicere audimus Evangelium? Omnes quidem, præ desiderio regni Dei, hoc volunt esse verum quod dicit primus; sed hoc secundus negat; tertius verò non negat aliquid horum, sed ignorare se fatetur quis verum dicat illorum. Proinde si hoc factum fuerit quod prædixerat primus, gaudebunt cum illo secundus & tertius. Omnes enim manifestationem Domini diligunt. Exsultabunt itaque citiùs venisse quod diligunt. Si autem factum non fuerit, & apparere cœperit, hoc potiùs esse verum quod dicebat secundus, metuendum est ne inter ipsas moras perturbentur, qui crediderant quod dixerat primus, & incipiant Domini adventum non tardum putare, sed nullum: qui vides quantus sit interitus animarum. Quòd si tantæ fidei fuerint, ut se ad secundi prædicta convertant, & Dominum etiam tardantem fideliter & patienter exspectent, abundabunt tamen opprobria & insultationes atque irrisiones inimicorum multos infirmos à Christiana fide avertentium, dicendo tam fallaciter eis regnum esse promissum, quàm fallaciter dicebatur citò esse venturum. Qui autem credunt quod secundus dicit, tardiùs Dominum esse venturum, si falsum fuerit inventum citiùs Domino veniente, nullo modo qui ei crediderant turbabuntur in fide, sed inopinato gaudio perfruentur. (Marc. 13. 33.)

54. Quapropter qui dicit Dominum citiùs esse venturum, optabiliùs loquitur, sed periculosiùs fallitur. Utinam ergo sit verum; quia erit molestum, si non erit verum. Qui autem dicit Dominum tardiùs esse venturum, & tamen credit, sperat, amat ejus adventum, profectò de tarditate ejus etiamsi fallitur, feliciter fallitur. Habebit enim majorem patientiam, si hoc ita erit; majorem lætitiam, si non erit. Ac per hoc ab eis, qui diligunt manifestationem Domini, ille auditur suaviùs, isti creditur tutiùs. Qui autem quid horum sit verum ignorare se confitetur, illud optat, hoc tolerat, in nullo eorum errat, quia nihil eorum aut affirmat aut negat. Obsecro te, ut me talem non spernas; quia & ego te diligo id affirmantem, quod verum

...assis III. ...n. 419. esse desidero, & tanto magis nolo fallaris, quanto A
magis amo quod polliceris? & quanto magis video periculosum si falleris. Da veniam si onerosus fui sanctis sensibus tuis. Quanto enim rariùs provenit, tanto me tecum saltem per litteras loqui diutiùs delectavit.

...x7. Te... ...æfixa ...1. de ...tiis. ...porrò ...erat, ...196.

EPISTOLA CC. *

Augustinus Valerio comiti, transmittens nuncupatum ipsi librum primum de nuptiis & concupiscentia.

Domino illustri & meritò præstantissimo atque in Christi dilectione carissimo filio VALERIO, AUGUSTINUS in Domino salutem.

...ta vi- ...as exeun- ...an. 418. ...ineunte ...9.

1. CUM diu molestè haberem quòd aliquotiens scripserim, & nulla tuæ sublimitatis rescripta meruerim, repentè epistolas tres tuæ benignitatis accepi, Unam non ad me solùm datam per coepiscopum meum Vindemialem, & non longè pòst per compresbyterum Firmum C duas, qui vir sanctus nobisque, ut ab illo scire potuisti, familiarissima caritate conjunctus, multa nobiscum de tua excellentia colloquendo, & veraciter insinuando, qualem te in Christi visceribus noverit, non solùm eas quas memoratus episcopus, vel quas ipse adtulit, sed etiam illas quas non accepisse querebamur, litteras vicit. Et ideo de te narratio ejus suavior nobis erat, quia ea dicebat, quæ ipse non posses, ne quidem me inquirente, rescribere, ne tuarum laudum, quod sancta Scriptura D prohibet, fieres prædicator. (Prov. 27. 2.) Quamquam & ego verear hæc ad te scribere, ne suspicionem adulantis incurram, Domine illustris & meritò præstantissime, atque in Christi dilectione carissime fili.

2. Laudes itaque tuas in Christo, sive magis in te laudes Christi, vide quid mihi delectationis & lætitiæ fuit audire ab illo, qui nec fallere me posset, propter fidem suam, & eas ignorare non posset, propter amicitiam tuam. Sed alia & ab aliis, etsi non tam multa vel certa, verumtamen audivimus, fides E tua quàm sit sana & catholica, quàm pia exspectatio futurorum, quæ Dei fratrumque dilectio, quàm non superbè sapias in excelsis honoribus, nec speres in incerto divitiarum, sed in Deo vivo, & dives sis in operibus bonis; quàm sit domus tua requies solatiumque sanctorum, & terror impiorum; quanta tibi cura sit, ne quis insidietur membris Christi, coopertus velamine nominis Christi, sive in veteribus ejus, sive in recentioribus inimicis; quámque sis eorumdem inimicorum providus saluti, infestus F errori. Hæc atque hujusmodi, ut dixi, & ab aliis solemus audire; sed nunc ea per supradictum fratrem plura & testatiora cognovimus.

3. Porrò autem de pudicitia conjugali, ut eam quoque in te laudare, & amare possimus, numquid audiremus, nisi ab aliquo interiore familiari tuo, qui vitam tuam, non in superficie, sed penitùs nosset? De hoc itaque tuo bono, Dei dono, me quoque delectat familiariùs, & aliquanto diutiùs loqui tecum. Scio me non esse oneri tibi, si aliquid pro- G lixum mitto, quod legendo diutiùs sis nobiscum. Nam & hoc comperi, quòd inter tuas multas magnasque curas, facilè ac libenter legas, nostrisque opusculis, etiam quæ ad alios conscripsimus, si qua in manus tuas venire potuerunt, admodum delecteris, quanto magis quod ad te scribitur, ubi tamquam præsenti loquar, & advertere dignaberis adtentiùs, & accipere gratiùs? Ab hac ergo Epistola perge ad librum, quem simul misi, qui tuæ reverentiæ & cur conscriptus sit, & cur ad te potissimùm missus, ipse suo principio commodiùs intimabit. B

Classis III. An. 419.

EPISTOLA CCI.

Quæ porrò 201. erat, nunc 90.

Imperatores novâ in Pelagianos eorumque fautores sanctione editâ, mandant Aurelio, necnon Augustino per ejusdem tenoris litteras seorsum ipsi inscriptas, ut adversùs damnatam hæresim subscriptionem exigant à ceteris episcopis.

Imperatores HONORIUS *&* THEODOSIUS Augusti, AURELIO *episcopo salutem.*

Scripta an. 419. mense Junio.

1. DUDUM *quidem fuerat constitutum, ut Pelagius atque Celestius infandi dogmatis repertores ab urbe Roma, velut quædam catholicæ veritatis contagia, pellerentur: ne ignorantium mentes scæva persuasione perverterent. In quo secuta est clementia nostra judicium sanctitatis tuæ, quo constat eos ab universis justa sententiæ examinatione damnatos. Sed quia obstinati criminis pertinax malum, ut constitutio geminaretur, exegit; recenti quoque sanctione decrevimus, ut si quis eos in quacumque provinciarum parte latitare non nesciens, aut propellere aut prodere distulisset, præscriptæ pœnæ, velut particeps, subjaceret.*

2. *Præcipuè tamen ad quorumdam episcoporum pertinaciam corrigendam, qui pravas eorum disputationes vel tacito consensu adstruunt, vel publica oppugnatione non destruunt, Pater carissime atque amantissime, sanctitatis tuæ auctoritatem imminere conveniet: quatenus in abolitionem præposteræ hæresis omnium devotio Christiana consentiat. Religio itaque tua competentibus scriptis universos faciat admoneri, scituros definitione sanctimonij tui hanc definitionem sibi esse præscriptam, ut quicumque damnationi memoratorum, quò pateat mens pura, subscribere impia obstinatione neglexerint, episcopatùs amissione multati, interdictâ, in perpetuum expulsi civitatibus, communione priventur. Nam cùm ipsi juxta synodum Nicænam confessione sincera conditorem rerum omnium Deum, imperiique nostri veneremur auctorem; non patietur tua sanctitas sectæ detestabilis homines in injuriam religionis nova & inusitata meditantes, secretis tractatibus occultare sacrilegium semel publica auctoritate damnatum. Una enim eademque culpa est eorum, qui aut dissimulando conniventiam, aut non damnando favorem noxium præstiterint, Pater carissime atque amantissime.* & alia manu: *Divinitas te per multos annos servet incolumem. Data v. Iduum Juniarum, Ravennæ, Monaxio & Plinta Consulibus.*
Eodem [a] tenore etiam ad sanctum Augustinum episcopum data.

[a] Isthæc verba in omnibus antiquis codicibus subjiciuntur. ubi vides id quod Aurelio Carthaginensi propter Sedis dignitatem concedebatur, Augustino Hipponensi episcopo ob personæ meritum ac celebritatem fuisse delatum ab Imperatoribus. Hinc rursum Theodosius anno 430. cùm *Sacram scriberet*, inquit Liberatus in Breviario c. 5. *ad universos episcopos ut Ephesum convenirent, & conferrent de Nestorij libris & Cyrilli judicio, scripsit Imperator Sacram & beato Augustino Hipponensi episcopo per Ebagnium Magistrianum, ut ipsi concilio præstaret sui præsentiam.* Porrò Aurelius Imperatorum mandato paruit quamprimum, uti fidem facit quæ superest ipsius encyclica epistola ad episcopos provinciæ Byzacenæ & Arzugitanæ data Kalendis Augusti; quacum transmittendum curavit exemplum imperalium litterarum, *quarum*, ait, *simul exemplaribus lectis, quemadmodum subscribere unusquisque vestrûm debeat, dilectio vestra cognoscat.* Hanc epistolam habes evulgatam à Magdeburgensibus, à Baronio & aliis.

CLASSIS III. AN. 419.

* *Aliàs* XXIV. *quæ autem* 202. *erat, nunc* 91.

EPISTOLA CCII. *

Hieronymus Alypio & Augustino gratulatur, quorum operâ Celestiana hæresis exstincta sit; & excusat cur nondum refellerit libros Anniani Pelagiani.

Dominis verè sanctis atque omni affectione ac jure venerandis, ALYPIO *&* AUGUSTINO *episcopis*, HIERONYMUS *in Christo salutem.*

Scripta exeunte an. 419. CAPUT I.

1. SANCTUS *Innocentius presbyter, qui hujus sermonis est portitor, anno præterito, quasi nequaquam in Africam reversurus, mea ad dignationem vestram scripta non sumsit. Tamen Deo gratias agimus, quòd ita evenit, ut nostrum silentium, vestris epistolis vinceretis. Mihi enim omnis occasio gratissima est, per quam scribo vestræ reverentiæ; testem invocans Deum, quòd si posset fieri, assumtis alis columbæ, vestris amplexibus implicarer, semper quidem pro merito virtutum vestrarum, sed nunc maximè, quia cooperatoribus &* [a] *auctoribus vobis hæresis Celestiana jugulata est: quæ ita infecit corda multorum, ut cùm superatos damnatosque esse se sentiant, tamen venena mentium non omittant; &, quod solùm possunt, nos oderint, per quos putant se libertatem docendæ hæreseos perdidisse.*

CAPUT II.

2. QUOD *autem quæritis utrùm rescripserim contra libros* [b] *Anniani, pseudodiaconi Celedensis, qui copiosissimè pascitur, ut alienæ blasphemiæ verba frivola subministret: sciatis me ipsos libros in schedulis missos à sancto fratre Eusebio presbytero suscepisse, non ante multum temporis; & exinde vel ingruentibus morbis, vel dormitione sanctæ & venerabilis filiæ vestræ Eustochij, ita doluisse, ut propemodum contemnendos putarem. In eodem enim luto hæsitat, & exceptis verbis tinnulis, atque emendicatis, nihil aliud loquitur. Tamen multum egimus; ut dum epistolæ meæ respondere conatur, apertiùs se proderet, & blasphemias suas omnibus patefaceret. Quidquid enim in illa miserabili synodo Diospolitana dixisse se denegat, in hoc opere profitetur, nec grande est ineptissimis næniis respondere. Si autem Dominus vitam tribuerit, & notariorum habuerimus copiam, paucis lucubratiunculis respondebimus: non ut convincamus hæresim emortuam; sed ut imperitiam atque blasphemiam ejus, nostris sermonibus confutemus: meliúsque hoc faceret sanctitas vestra; ne compellamur contra hæreticum nostra laudare. Sancti filij communes, Albina, Pinianus & Melania, plurimùm vos salutant. Has litterulas de sancta Bethlehem sancto presbytero Innocentio dedi perferendas. Neptis vestra Paula miserabiliter precatur, ut memores ejus sitis, & multùm vos salutat. Incolumes vos, & memores mei, Domini nostri Iesu Christi tueatur clementia, Domini verè sancti atque omni affectione venerabiles patres.*

* *Aliàs* LXXXII. *quæ autem* 203. *erat, nunc* 23.

EPISTOLA CCIII. *

Augustinus Largo, ut bona sæculi hujus vana expertus contemnat, utque ex perpessione malorum melior evadat.

Domino insigni & præstantissimo & desiderantissimo filio [c] LARGO, AUGUSTINUS in Domino salutem.

CLASSIS III. AN. 420.

Scripta forè circ. an. 420.

ACCEPI litteras eximietatis tuæ, quibus me ad te petisti ut scriberem. Quod quidem non desiderares, nisi & hoc, quod me posse scribere existimasti, gratum haberes atque jocundum. Id autem est, ut vana sæculi hujus, si inexperta concupisti, experta contemnas. Fallax est enim in eis suavitas, & infructuosus labor, & perpetuus timor, & periculosa sublimitas. Initium sine providentia, & finis cum pænitentia. Ita se habent omnia, quæ in ista mortalitatis ærumna cupidiùs quàm prudentiùs appetuntur. Alia est autem spes piorum, alius laboris fructus, alia periculorum merces. Nam in hoc mundo non timere, non dolere, non laborare, non periclitari impossibile est. Sed plurimùm interest qua caussâ, qua exspectatione, quo termino ista quisque patiatur. Ego quidem cùm amatores sæculi hujus intueor, nescio quando possit esse ad eorum animos sanandos opportuna sapientia: quando enim res velut prosperas habent, fastu respuunt salubres monitus, & quasi anilem reputant cantilenam: quando autem in adversis agunt, magis cogitant evadere unde ad præsens anguntur, quàm capere unde curentur, & unde perveniant ubi angi omnino non possint. Aliquando tamen quidam cordis aures admovent, atque adhibent veritati, rariùs inter prospera, crebriùs inter adversa: sed tamen pauci sunt, ita enim prædicti sunt: inter quos te esse cupio, quia veraciter diligo, Domine insignis & præstantissime ac desiderantissime fili. Hæc admonitio tibi sit mea resalutatio, quia etsi te deinceps talia perpeti, qualia pertulisti, nolo; plus tamen doleo hæc ipsa te sine aliqua in melius vitæ mutatione fuisse perpessum.

EPISTOLA CCIV. *

* *Aliàs* LXI. *quæ autem* 204. *erat, nunc* 173.

Augustinus Dulcitio Tribuno & Notario Imperialiumque jussionum adversùs Donatistas datarum exsecutori ex lib. 2. Retract. c. 59. significans à se jam abundè satisfactum esse querelis Donatistarum; & ostendens eorum vesaniam, qui sibi necem ultro consciscebant.

Domino eximio, & honorabili filio DULCITIO, AUGUSTINUS salutem in Domino.

Scripta circiter hoc tempus.

1. NON debui contemnere petitionem tuam, qua desiderasti à me institui, quemadmodum te oporteat hæreticis respondere, quorum salus in Domini misericordia, instantiâ quoque tuæ strenuitatis inquiritur. Quamvis enim ingentes eorum multitudines, (unde plurimùm gratulamur) quid sibi beneficij conferatur intelligant: quidam tamen eorum Deo & hominibus miserabili instinctu furoris ingrati, ubi suis cædibus nos vastare non possunt, suo nos exitio terrere se credunt, aut lætitiam suam quærentes de mortibus nostris, aut tristitiam nostram de mortibus suis. Sed non debet tot tantorumque populorum salutem furiosus error hominum impedire paucorum. Quid eis velimus non solùm Deus & pru-

[a] Lov. *adjutoribus vobis.* At editiones antiquiores & Vaticani sex MSS. habent, *auctoribus.* ex iisdem MSS. duo præmittunt, *quia operatoribus.*

[b] Hic latinitate donavit homilias Johannis Chrysostomi; quam operam animo prorsus hæretico ab ipso susceptam fuisse intelliges ex præfatione ad Orontium, episcopum illum Pelagianum, qui in Ephesina synodo damnatus fuit; necnon ex ipsius ad Evangelum epistola apud Bedam tom. 6. qua in epistola *Traduciani* nomine designare Augustinum videtur, aut Hieronymum. Nec levis conjectura est, hunc ipsum esse blateronem, cujus linguâ & calamo Pelagius abutebatur: quod significat Hieronymus verbis illis, *qui copiosissimè pascitur, ut aliena blasphemia verba frivola subministret.*

[c] Nescimus an hic idem sit cum Largo, qui proconsulatum in Africa gerebat anno 415. & 418. ex Theodos. cod. lib 10. tit. 10. leg. 27. & 28. qui etiam anno 419. proconsul acceptis Honorij litteris super pseudopapæ Eulalij schismate feliciter sublato, ad Aurelium Carthaginensem rescripsit: quarum litterarum exempla refert Baronius ad eumdem an. 419.

CLASSIS III. AN. 420.

dentes homines, verùm etiam ipsi, cùm sint nobis inimicissimi, sentiunt. Cùm enim sua pernicie nos terrendos putant, non dubitant nos timere ne pereant.

2. Sed quid faciamus, videntes quòd multi adjuvante Domino per occasionem vestram viam pacis inveniant? Numquid prohibere vos possumus vel debemus ab hac unitatis instantia, dum metuimus ne quidam durissimi, & in seipsos crudelissimi, non nostra, sed propria voluntate se perdant? Optaremus quidem ut omnes, qui contra B Christum portant signum Christi, & contra Evangelium de ipso Evangelio, quod non intelligunt, gloriantur, à sua perversitate discederent, & nobiscum in ejus unitate gauderent. Sed quoniam Deus occulta satis dispositione, sed tamen justa, nonnullos eorum pœnis prædestinavit extremis, procul dubio meliùs incomparabili numerositate plurimis ab illa pestifera divisione & dispersione redintegratis atque collectis, quidam suis ignibus pereunt, quàm pariter universi sempiternis ignibus C gehennarum merito sacrilegæ dissensionis ardebunt. Sic enim pereuntes istos dolet Ecclesia, quemadmodum rebellem filium sanctus David, de cujus salute servanda sollicita dilectione mandaverat. (1. Reg. 18. 5.) Nam eum merito nefandæ impietatis exstinctum, etiam cum testimonio lacrymosæ vocis ingemuit. Verumtamen superbo & maligno discedente in locum suum, populus Dei, qui fuerat illius tyrannide divisus, agnovit regem suum; & de amisso filio mœrorem patris, perfectio consolata est unitatis. D

3. Non itaque reprehendimus, Domine eximie & honorabilis fili, quòd tales homines apud Thamugadem priùs Edicto admonendos existimasti: sed quod ibi dixisti, *Noveritis vos debitæ neci dandos*, putaverunt, sicut eorum rescripta indicant, hoc te fuisse comminatum, quòd tu illos apprehensos fueras occisurus, non intelligentes de illa nece, quam ipsi sibi volunt ingerere, te locutum. Non enim tu in eos jus gladii ullis legibus accepisti, aut imperialibus constitutis, quorum tibi injuncta est executio, E hoc præceptum est ut necentur. Secundo sanè Edicto dilectionis tuæ planiùs quid volueris aperuisti. Quòd autem etiam ipsum * episcopum illorum putasti litteris alloquendum, humanissimè ostendisti, quanta mansuetudine temperati sint in catholica Ecclesia, etiam qui potestate Christiani Imperatoris, sive terrendo, sive plectendo corrigendis præficiuntur erroribus; nisi quòd honorificentioribus eum verbis tractasti quàm decebat hæreticum.

(* Gaudentium Thamugadensem.)

4. Sed quod ejus responsioni me respondere F voluisti, credo te arbitratum etiam hoc Thamugadensibus debere præstari, ut fallax doctrina ipsius, à quo seducebantur, aliquanto diligentiùs refellatur: verùm nos & occupatissimi sumus, & jam in aliis plurimis opusculis nostris hujusmodi vaniloquia refutavimus. Jam enim nescio quoties disputando & scribendo monstravimus, non eos posse habere martyrum mortem, quia Christianorum non habent vitam, cùm martyrem non faciat pœna, sed G caussa. (In epist. 173.) Docuimus etiam liberum arbitrium sic homini datum, ut tamen & divinis legibus & humanis rectissimè gravium supplicia constituta sint peccatorum: & pertinere ad religiosos reges terræ, non solùm adulteria vel homicidia vel hujusmodi alia flagitia seu facinora, verùm etiam sacrilegia severitate congruâ cohibere: multúmque illos falli

A qui putant à nobis tales istos suscipi, quales sunt, quia non eos rebaptizamus. Quomodo enim tales suscipiuntur quales sunt, cùm sint hæretici, & ad nos transeundo fiant catholici? Neque enim propterea corda depravata non licet corrigi, quia Sacramenta semel data non licet iterari.

5. De mortibus autem furiosissimis, quas quidam eorum ipsi sibi inferunt, de quibus solent detestabiles & abominabiles esse multis etiam suis, quorum mentes dementia non tanta possedit, eis B secundùm Scripturas rationesque Christianorum sæpe respondimus, quoniam scriptum est, *Qui sibi nequam, cui bonus?* (Eccli. 14. 5.) Aut certè in eisdem positum tentationibus mori volentem occidat & proximum, qui sibi expedire & licere putat occidere seipsum, quoniam Scriptura dicit, *Diliges proximum tuum tamquam teipsum.* (Levit. 19. 18. Marc. 12. 31.) Nullis autem jubentibus legibus vel legitimis potestatibus, non licere alterum occidere, etiam volentem & petentem, & vivere jam non valentem, satis indicat Scriptura C Regnorum, (2. Reg. 1. 15.) ubi rex David regis Saülis interfectorem jussit occidi, cùm ille dixisset ab eo jam saucio atque semivivo petitum se fuisse ut hoc faceret, & animam corporis nexibus obluctantem solvique cupientem uno ictu vulneris ab illis cruciatibus liberaret. Proinde quia omnis, qui sine ulla legitimæ potestatis auctoritate hominem occidit, homicida est, quisquis seipsum occidit non sit homicida, si non homo est. Hæc omnia multimodis in aliis plurimis nostris sermonibus, & litteris diximus.

D 6. Verumtamen, quod fatendum est, de isto Razio seniore, (2. Mach. 14. 37.) quem summâ exemplorum inopiâ coartati se in Machabæorum libris, quasi ad auctoritatem sceleris, quo seipsos perdunt, perscrutatis omnibus ecclesiasticis auctoritatibus, vix aliquando se invenisse gloriantur, adhuc eis numquam respondisse me recolo. Sed, quod tuæ caritati & prudentibus quibusque sufficiat ad istos redarguendos, si ad vitam Christianorum de Judæa gente atque illis litteris parati sunt omnium [a] factorum exempla E transferre, tunc & hoc transferant. Si autem illic sunt plurima eorum quoque hominum, qui litterarum illarum veritate laudati sunt, vel huic jam tempori non convenientia, vel etiam illo tempore non rectè facta, tale etiam hoc est, quod in seipsum Razius iste commisit: qui cùm esset apud suos nobilis, & multùm in Judaïsmo profecisset, (quæ sibi in comparatione justitiæ Christianæ damna & stercora fuisse dicit Apostolus,) (Phil. 3. 8.) & propter hoc idem Razius Judæorum pater appellaretur; quid mirum F est, si tamquam homini elatio superba subrepsit, ut mallet manu propria perimi, quàm post illam in suorum adspectibus celsitudinem sustinere indignam in hostium manibus servitutem?

7. Solent in litteris gentilium ista laudari. In his autem Machabæorum libris quamvis homo ipse fuerit laudatus, factum tamen ejus narratum est, non laudatum, & judicandum potiùs quàm imitandum quasi ante oculos constitutum, non sanè nostro ju- G dicio judicandum, quod nos quoque ut homines habere possemus, sed judicio doctrinæ sobriæ, quæ in ipsis quoque libris veteribus clara est. Longè quippe fuit iste Razius à verbis illis, ubi legitur, *Omne quod tibi applicitum fuerit accipe, & in dolore sustine, & in humilitate tua patientiam habe.* (Eccli. 2. 4.) Non ergo fuit iste vir eligendæ mortis sapiens, sed ferendæ humilitatis impatiens.

[a] Editi, *sanctorum exempla*. At MSS. *factorum*.

Classis III. An. 420.

8. Scriptum est, quòd voluerit *nobiliter & viriliter mori*, sed numquid ideo sapienter? *Nobiliter* scilicet, ne libertatem sui generis captivus amitteret: *viriliter* autem, quòd tantas vires animi haberet, quibus idoneus esset ut se ipse perimeret; quòd gladio cùm implere non posset, de muro se præcipitem dedit, & sic adhuc vivus abruptam cucurrit ad petram, atque ibi jam exsanguis intestina sua produxit, quæ utraque manu dissipata spargebat in populum, ac deinde postea defessus occubuit. Magna hæc sunt, nec tamen bona. Non enim bonum est omne quod magnum est; quoniam sunt magna etiam mala. Deus dixit, *Innocentem & justum ne occidas*. Si ergo iste innocens & justus non fuit, cur proponitur imitandus? Si autem innocens & justus fuit, quare interfector innocentis & justi, id est ipsius Rasij, insuper putatur esse laudandus?

Exodi 23. 7.

9. Hæc interim, ne nimiùm prolixa fiat, huic epistolæ implendæ satis sint. Debeo autem Thamugadensibus ejusmodi ministerium caritatis, quoniam mihi & voto tuo & ab honorabili & carissimo filio meo Eleusino, qui Tribunatum apud eos egit, bene insinuati sunt, ut ambabus epistolis Gaudentij Donatistarum episcopi, & maximè posteriori, quam secundùm Scripturas sanctas se fecisse arbitratur, ita respondeam, ne aliquid prætermissum putetur.

EPISTOLA CCV. *

* Aliàs CXLVI. quæ autem 205. erat, nunc 189.

Augustinus Consentio, respondens ad illius percontationes de corpore Christi quale nunc sit, necnon de nostris corporibus qualia futura sint in resurrectione.

Dilectissimo fratri CONSENTIO, AUGUSTINUS.

Scripta fortè eodem tempore. Caput I.

1. QUANTUM ad oculos adtinet corporales, quosdam videmus, nec novimus, quorum à nobis studia vitaque nesciuntur; quosdam novimus, nec videmus, quorum nobis caritas & affectus innotuit, in quibus & te annumeramus; & ideo te magis videre desideramus, ut in iis sis, quos & videmus, & novimus. Nam illi qui ignoti nostris oculis ingeruntur, non solùm desiderabiles non sunt, sed vix tolerabiles sunt, nisi aliquibus signis pulcritudo in his hominis interioris appareat. Quorum autem, sicut tuus, nobis priùs animus intelligendo, quàm videndo corpus apparuit, jam quidem novimus eos; sed ideo etiam videre desideramus, ut per illud quod conspicitur oculis, multo jocundiùs & familiariùs eo, quem jam novimus, amico interiore perfruamur. Verùm & hoc de te nobis Deus fortasse donabit, quietioribus & tranquillioribus, sicut optamus, rebus humanis, ut id honestæ caritatis sit potiùs quàm molestæ necessitatis. Nunc ad ea respondeam, sicut Domino adjuvante potuero, quæ præter epistolam in alia chartula à me quærenda misisti.

2. Quæris *utrùm nunc corpus Domini ossa & sanguinem habeat, aut reliqua carnis lineamenta*. Quid si adderes, utrùm etiam vestimenta, nonne augeretur quæstio? qua caussâ, nisi quia ea, quæ in usu vitæ hujus nostræ corruptibilia novimus, sine corruptione cogitare vix possumus, cùm divinorum miraculorum quædam documenta jam data sint, ex quibus liceat conjectare majora? Nam si vestis Israëlitarum per tot annos in eremo sine tritura esse potuit, si morticina pellis calciamentorum tamdiu sine labe duravit, potest ubique Deus quorum-A libet corporum, per quantum voluerit tempus, incorruptam protendere qualitatem. Ego proinde Domini corpus ita in cælo esse credo, ut erat in terra, quando adscendit in cælum. Dixerat autem Discipulis, ut in Evangelio legimus, de sua resurrectione dubitantibus, & illud quod videbant, non corpus, sed spiritum esse putantibus, *Videte manus meas & pedes; palpate & videte, quia spiritus ossa & carnem non habet, sicut me videtis habere.* Sicut eorum, cùm esset in terra, contrectatus est manibus, sic eorum est, cùm iret in cælum, deductus adspectibus. Ibi vox angelica sonuit, *Sic veniet, quemadmodum eum vidistis euntem in cælum.* Fides adsit, & nulla quæstio remanebit.

Luca 24. 39. Act. 1. 11.

3. Nisi fortè de sanguine requirendum est, quia cùm dixisset, *Palpate & videte, quia spiritus carnem & ossa non habet*, non addidit, sanguinem. Non ergo & nos addamus inquirere, quod ille non addidit dicere. & de compendio, si placet, finita sit quæstio. Fortassis enim, accepta occasione sanguinis, urgebit nos molestior perscrutator, & dicet, Si sanguis, cur non & pituita, cur non & fel flavum & fel nigrum, quibus quatuor humoribus naturam carnis temperari etiam medicinæ disciplina testatur. Sed quodlibet quisque addat, corruptionem addere caveat, ne suæ fidei sanitatem castitatemque corrumpat.

4. Ex consuetudine rerum expertarum, inexperta opera divina, infirmitas metitur humana, & acutulè se garrire arbitratur, cùm dicit, Si caro est, & sanguis est: si sanguis, & ceteri humores: si ceteri humores, ergo & corruptio. Eo modo diceret, Si flamma est, & ardet: si ardet, & urit: si urit, ergo virorum trium in fornacem ignis ab impio rege missorum corpora incendit. Si autem hoc in tribus viris miraculum factum esse non dubitat, quisquis de divinis operibus rectè sapit; cur non credatur, qui fecit illa corpora non posse igne corrumpi, fecisse illud corpus nec posse corrumpi igne nec fame nec morbo nec senio, nec ulla vi alia, qua solet humana corpora labefactare corruptio? Quòd si quisquam dicit, non carni trium illorum virorum additam contra ignem incorruptionem, sed ipsi igni detractam corrumpendi facultatem, quid veremur ne carnem facere nequiverit non posse corrumpi, qui fecit ignem non posse corrumpere? Nam si illud non de carnis, sed de ignis mutatione intelligitur, multo est mirabilius: simul enim & hominum corpora non urebat ne posset nocere, & ligna fornacis urebat ut posset ardere. Sed qui etiam ista non credunt, nimiùm de divina potestate diffidunt, nec cum eis vel ad eos nunc sermo nobis est. Qui autem ista credunt, ex his etiam illa utcumque conjiciant, quæ fideliter quærunt. Valet igitur divina potentia de ista visibili atque tractabili natura corporum, quibusdam manentibus, auferre quas voluerit qualitates: ac per hoc valet etiam membra mortalia formæ lineamentis manentibus, corruptione verò mortalitatis emortua, stabili vigore firmare; ut absit labes, adsit effigies; adsit motio, absit fatigatio; adsit vescendi potestas, absit esuriendi necessitas.

5. QUOD ergo legitur apud Apostolum, *Caro & sanguis regnum Dei non possidebunt*, solvitur quidem quæstio etiam isto modo, quem tu commemorasti, ut carnis & sanguinis nomine, opera carnis & sanguinis intelligantur: verùm, quia non de operibus, sed de modo resurrectionis loquebatur Apostolus, & eam quæstionem disputando versabat,

Caput II. 1. Cor. 15. 50.

bat, meliùs eo loco intelligitur caro & sanguis pro corruptione carnis & sanguinis posita. Si enim nomen carnis significat operationem, cur non significet etiam corruptionem, sicut dictum est, *Omnis caro fœnum*. Nam & hîc ipsa corruptibilitas significata est. Sequitur enim, *Et omnis honor carnis ut flos fœni: fœnum aruit, flos decidit*. Numquidnam hoc etiam illi carni competit, de qua dictum est, *Palpate & videte, quia spiritus ossa & carnem non habet, sicut me videtis habere?* Nam quomodo arescat aut decidat, cùm scriptum sit, quòd *Christus surgens à mortuis, jam non moritur, & mors ei ultra non dominabitur?*

6. Proinde ipsam apostolicam sententiam desuper inspice, totamque considera. Cùm resurrectionem mortuorum persuadere vellet eis, qui dicebant, quòd resurrectio mortuorum non est, Christi resurrectione præmissa in exemplum, inter cetera quæ ibi disseruit, intulit sibi quæstionem, atque ait, *Sed dicet aliquis, quomodo resurgent mortui? quo autem corpore venient*, id est quali corpore? Deinde adhibens documenta seminum, *Stulte*, inquit, *tu quod seminas non vivificatur nisi priùs moriatur; & quod seminas non corpus quod futurum est seminas, sed nudum granum* [a] *ut puta tritici, aut alicujus ceterorum; Deus autem illi dat corpus quomodo voluerit, & unicuique seminum proprium corpus*. Secundùm hoc ergo dixerat, *non corpus quod futurum est seminas*. Neque enim non triticum erit ex tritico: sed quia nemo seminat herbam, vel stipulam, & multiplicia in palea tegumenta granorum, cum quibus tamen semina exsurgunt, ideo ait, *sed nudum granum*: hinc volens ostendere, quia si Deus potest addere quod non erat in nudo semine, multo magis potest reparare quod erat in hominis corpore.

7. Jam verò quod adjungit, ad differentiam pertinet resurgentium, propter diversas glorias fidelium atque sanctorum. *Non omnis*, inquit, *caro eadem caro: alia quidem hominum, alia autem caro pecorum, alia volucrum, alia piscium; & corpora cælestia, & corpora terrestria: sed alia est cælestium gloria, & alia terrestrium; & alia gloria solis, alia gloria lunæ & alia gloria stellarum. Stella enim à stella differt in gloria: sic & resurrectio mortuorum*. In his omnibus iste sensus est, Si genera carnis cùm sint cuncta mortalia, differunt tamen inter se pro diversitatibus animantium; & si corpora cùm sint omnia visibilia, differunt tamen pro diversitatibus locorum, unde alia est cælestium gloria, alia terrestrium; & si in locis sublimibus cùm sint cuncta cælestia, differunt etiam ipsa claritatibus luminum; non mirum est quòd in resurrectione mortuorum distabit gloria meritorum.

8. Hinc jam venit ad illud, quod communiter habet omnis caro, quæ ad vitam resurgit æternam, & dicit, *Seminatur in corruptione, surget in incorruptione: seminatur in contumelia, surget in gloria: seminatur in infirmitate, surget in virtute: seminatur corpus animale, surget corpus spiritale*. In his verbis Apostoli, numquid fas est putare meliùs corpora nostra resurrectura quàm Christi? cùm de illo sit propositum exemplum, quod fideliter intendere, & per ejus gratiam sperare debeamus. Ac per hoc nullo modo potuit corpus Christi cum corruptione resurgere, si nostrum in incorruptione resurrecturum promittitur; nec potuit illud sine gloria, si nostrum resurget in gloria. Quæ autem ibi gloria, ubi adhuc corruptio? Nimis itaque absurdum est, ut credamus illud corpus & in infirmitate esse seminatum, id est mortificatum, & in infirmitate resurrexisse; cùm corpus nostrum seminetur in infirmitate, resurgat in virtute; & dicat idem Apostolus de Christo, *Etsi crucifixus est ex infirmitate, sed vivit ex virtute Dei*. Quis verò tam absurdè sapiat, ut credat illud corpus animale seminatum, animale resuscitatum, si nostrum seminatur animale, surget spiritale?

9. Constat itaque, neque ullo modo dubitandum est, corpus Christi, quod licèt corruptionem putredinis in sepulcro non viderit, unde scriptum est, *Nec dabis sanctum tuum videre corruptionem*, clavis tamen & lanceâ perrumpi potuit, nunc omnino in incorruptione consistere; & quod in contumelia passionis mortisque seminatum est, nunc esse in gloria vitæ æternæ; & quod ex infirmitate potuit crucifigi, nunc in virtute regnare; & quod erat corpus animale, quoniam ex Adam sumtum est, nunc esse spiritale, quoniam spiritui jam inseparabiliter copulatum est. Cùm enim vellet Apostolus de corpore animali adhibere testimonium Scripturarum, illud posuit quod in Genesi legitur: *Si est*, inquit, *corpus animale, est & spiritale: sicut scriptum est, Factus est primus Adam in animam viventem*, vel *in animam vivam*. Recolis certè quemadmodum scriptum sit, *Et insufflavit Deus in faciem ejus flatum vitæ; & factus est homo in animam vivam*. Dictum est autem etiam de animalibus, *Producat terra animam vivam*. Intelligitur ergo corpus animale dici simile ceteris animalibus propter mortis dissolutionem & corruptionem, quæ quotidie cibo reficitur, & postea [b] separata animantis compage dissolvitur. Spiritale autem corpus, quod jam cum spiritu immortale est.

10. Quamvis nonnulli arbitrentur tunc fieri corpus spiritale, cùm jam & ipsum corpus mutatur in spiritum, & quod homo erat ex corpore & spiritu, utrumque ac totum spiritus erit, quasi dixerit Apostolus, Seminatur corpus, surget spiritus. Dixit autem, *Seminatur corpus animale, surget corpus spiritale*. Proinde sicut animale corpus non est anima, sed corpus: ita & spiritale corpus non spiritum debemus putare, sed corpus. Quis porrò audeat opinari, vel Christi corpus non spiritale resurrexisse; vel si spiritale surrexit, jam non corpus fuisse, sed spiritum? cùm hanc opinionem Discipulorum refellat, ubi cùm eum videntes existimarent se spiritum videre, ait, *Palpate & videte, quia spiritus ossa & carnem non habet, sicut me videtis habere*. Jam igitur illa caro spiritale erat corpus, nec tamen spiritus erat, sed corpus, nulla ulteriùs morte ab anima resolvendum atque separandum: sicut corpus animale, quale animatum est Dei flatu, cùm factus est homo in animam vivam, etiam ipsum ex animali spiritale sine mortis interventu fuerat futurum, nisi transgressio præcepti priùs commisso peccato infligeret pœnam, quàm Deus servatæ justitiæ daret coronam.

11. Unde Dominus Christus per nos ad nos venit,* cùm peccatores justus invenit; per stratum quodammodo humilitatis nostræ, sed non cum morbo iniquitatis nostræ. Nam per animale nobis, hoc est per mortale corpus apparuit; qui utique si voluisset, cum corpore immortali primitus advenisset. Sed quia nos humilitate Filij Dei sanari opor-

Margin notes: Classis III. An. 420. — Ps. 40. 6. — Luc. 24. — Rom. 6. 9. — 1. Cor. 15. 35. &c. — 2 Cor. 13. 4. — Psal. 15. 10. — 1. Cor. 15. 44. Gen. 2. 7. — Gen. 1. 11. — 1. Cor. 15. 44. — Luca 24. 39. — * f. quos.

[a] MSS. tres, granum farris tritici. Alij duodecim, Bad. Er. ferè tritici.

[b] MSS. plures, superata animantis compago.

Classis III. An. 420. tebat, usque ad nostram infirmitatem descendit, &
fidei nostræ meritum ac præmium, virtute suæ re-
surrectionis ostendit. Ideo sequitur Apostolus &
1. Cor. 15. 45. dicit, *Novissimus Adam in spiritum vivificantem*: sive
intelligatur primus Adam, qui de pulvere antè for-
matus est; novissimus autem Adam, qui de virgine
procreatus est: sive in unoquoque homine utrum-
que compleatur, ut primus Adam sit homo in cor-
pore mortali, novissimus Adam idem ipse in cor-
pore immortali: tamen inter animam viventem &
spiritum vivificantem hoc interesse voluit, ut illic
sit corpus animale, hîc spiritale. Anima quippe in
corpore animali vivit quidem, sed non vivificat
usque ad auferendam corruptionem. In corpore
1. Cor. 6. 17. verò spiritali, quoniam perfectè adhærens Domino,
unus spiritus est, sic vivificat ut spiritale corpus ef-
ficiat, absumens omnem corruptionem, nullam
metuens separationem.

1 Cor. 15. 46. 12. Proinde sequitur, *Sed non priùs quod spiri-
tale est, sed quod animale; postea quod spiritale. Pri-
mus homo de terra terrenus, secundus homo de cælo cæ-
lestis. Qualis terrenus, tales & terreni, & qualis cæle-*
Ibid. 49. *stis, tales & cælestes. Sicut portavimus imaginem ter-
reni, portemus & imaginem ejus qui de cælo est.* Quid
est, *Qualis terrenus, tales & terreni*: nisi mortales ex
mortali? Et quid est, *Qualis cælestis, tales & cælestes*,
nisi immortales per immortalem? Illud per Adam,
hoc per Christum. Dominus enim ad hoc terrenus
factus est, cùm esset cælestis, ut eos qui terreni
erant, faceret cælestes; hoc est, ideo ex immortali
mortalis factus est, assumendo servi formam, non
Domini mutando naturam, ut eos qui mortales
erant, faceret immortales, impertiendo domini-
a cam gratiam, non [a] servilem injuriam retinendo.

13. Cùm igitur de resurrectione corporis Apo-
stolus disputans, doceret nostra corpora futura ex
corruptibilibus incorruptibilia, ex contemtibili-
bus gloriosa, ex infirmis fortia, ex animalibus spiri-
talia, hoc est ex mortalibus immortalia, subjecit
1. Cor. 15. 50. unde agitur, atque ait, *Hoc autem dico fratres, quia
caro & sanguis regnum Dei possidere non possunt.* Et ne
quisquam putaret secundùm substantiam carnis hoc
Apostolum definiisse, aperuit quid diceret subjun-
gendo, *neque corruptio incorruptionem possidebit.* Tam-
quam diceret, quod dixi, *Caro & sanguis regnum
Dei non possidebunt*, ideo dixi, quia corruptio in-
corruptionem non possidebit. Hoc ergo loco no-
mine carnis & sanguinis corruptionem mortalitatis
intelligi voluit.

14. Denique tamquam ei diceretur, Quomo-
do caro erit, & caro non erit? Caro quippe erit,
Luc. 24. 39. quoniam Dominus post resurrectionem ait, *Palpa-
te & videte, quia spiritus ossa & carnem non habet,
sicut me videtis habere*: caro autem non erit, quo-
niam *caro & sanguis regnum Dei non possidebunt.*
1. Cor. 15. 51. Exponit quid dixerit, adjiciens, *Ecce mysterium vo-
bis dico, Omnes quidem resurgemus*; vel sicut græci
codices habent, *Omnes quidem dormiemus, non ta-
men omnes immutabimur.* Hanc immutationem utrùm
in deterius, an in melius intelligi voluerit, inferio-
ra demonstrant. *In atomo*, inquit, hoc est in pun-
cto temporis, quod dividi non potest; *in ictu oculi*,
hoc est in summa celeritate; *in novissima tuba*, hoc
est in novissimo signo quod dabitur, ut ista com-
pleantur. *Canet enim tuba*, inquit, *& mortui resur-
gent incorrupti, & nos commutabimur.* Ergo istam
commutationem in melius sine dubitatione oportet

A intelligi, quia omnes & justi & injusti resurrecturi Classis III. An. 420.
sunt: sed, sicut Dominus in Evangelio loquitur,
qui bene fecerunt, in resurrectionem vitæ: qui verò Johan. 5. 29.
malè egerunt, in resurrectionem judicij: judicium ap-
pellans pœnam sempiternam, sicut alio loco, *Qui* Johan. 3. 18.
non credit, inquit, *jam judicatus est.* Proinde illi, qui
ad judicium resurrecturi sunt, non commutabuntur
in illam incorruptelam, quæ nec doloris corruptio-
nem pati potest. Illa namque fidelium est atque
sanctorum: isti verò perpetua corruptione crucia-
B buntur; quia ignis eorum non exstinguetur, & ver- Isa. 66. 24.
mis eorum non morietur.

15. Quid sibi ergo vult ista distinctio, *Et mor-
tui resurgent incorrupti, & nos commutabimur*; nisi
quia omnes incorrupti resurgent, sed ex his etiam
justi immutabuntur in illam incorruptelam, cui
omnino nulla possit nocere corruptio? Ac per hoc,
qui in eam non commutabuntur, incorrupti quidem
resurgent integritate membrorum, sed tamen cor-
rumpendi dolore pœnarum, cùm audierint, *Ite* Matt. 25. 41.
C *maledicti in ignem æternum, qui paratus est diabolo
& angelis ejus.* A quo auditu malo justus non time- Psal. 111. 7.
bit. De illa verò commutatione justorum cùm di-
xisset, *nos commutabimur*; tamquam quæreremus
quomodo istud fiat, vel qualis illa commutatio fu-
tura sit, adjungit & dicit, *Oportet enim corruptibile* 1. Cor. 15. 53.
*hoc induere incorruptelam, & mortale hoc induere im-
mortalitatem.* Non, ut opinor, dubitandum est se-
cundùm hoc dictum, *Caro & sanguis regnum Dei
non possidebunt*, quia non ibi erit corruptio & mor-
D talitas carnis & sanguinis. Secundùm has enim qua-
litates hoc loco carnem & sanguinem nuncupavit.

16. Quocirca, ut aliquid exempli gratiâ ponam, 1. Thess. 3. 5.
quod interim occurrit, sicut scriptum est; *Ne for-
tè tentaverit vos qui tentat, & inanis sit labor noster*:
atque hîc intelligitur diabolus, tamquam Deus
omnino non tentet, de quo alio loco Scriptura di-
cit, *Ipse autem neminem tentat*: nec contraria est Jac. 1. 13.
ista sententia ei qua dicitur, *Tentat vos Dominus* Deut. 13. 3.
Deus vester: sed solvitur quæstio, cùm vocabulum Tentatio
E tentationis diversas intelligentias habeat, eo quòd probationis, & tentatio
alia sit tentatio deceptionis, alia tentatio probatio- deceptionis.
nis: secundùm illam non intelligitur qui tentat,
nisi diabolus, secundùm hanc verò tentat Deus. Ita
cùm dicitur, Caro possidebit regnum Dei, &, Ca-
ro non possidebit regnum Dei; etiam hujus nomi-
nis intelligentia discernatur, & nulla erit quæstio:
quoniam caro secundùm substantiam, secundùm
quam dictum est, *Spiritus ossa & carnem non habet,* Luc. 24. 39.
sicut me videtis habere, possidebit regnum Dei: ca-
F ro autem cùm secundùm corruptionem intelligi-
tur, non possidebit. Hoc enim expositum est cùm 1. Cor. 15. 50.
diceretur, *Caro & sanguis regnum Dei non posside-
bunt*; in eo quod continuò additum est, *neque cor-
ruptio incorruptionem possidebit*; sicut satis, quantum
arbitror, disseruimus.

Caput III.

17. Quòd autem quæris, utrùm singillatim à
creatore Deo corporum lineamenta formentur;
non te movebit, si quantum potest humana mens,
potentiam divinæ operationis intelligas. Quomodo
G enim negare poterimus Deum etiam nunc operari
cuncta quæ creantur, cùm Dominus dicat, *Pa-* Johan. 5. 17.
ter meus usque nunc operatur? Unde illa cessatio
septimi diei ab ipsis naturis condendis intelligenda
est facta, non ab earum administratione quæ con-
ditæ referuntur. Cùm ergo natura rerum à Crea-
tore administratur, & per ordines præfinitis locis

[a] MS. Cisterciensis, *& servilem injuriam perpetiendo.*

Classis III. An. 420.

& temporibus suis cuncta nascuntur, Deus usque nunc operatur. Nam si Deus nunc ista non format, quomodo legitur, *Priùs quàm te formarem in utero, novi te.* (Jer. 1. 5.) Quomodo etiam accipi potest, *Quòd si fœnum agri, quod hodie est, & cras in clibanum mittitur, Deus sic vestit.* (Matt. 6. 30.) nisi fortè credendum est, fœnum à Deo vestiri, & à Deo corpora non formari? Cùm enim dixit, *vestit*, non de præterita ordinatione, sed de præsenti operatione satis indicat. Unde est etiam illud Apostoli de seminibus, quod suprà commemoravi, *Non*, inquit, *corpus quod futurum est, seminas, sed nudum granum, ut puta tritici, aut alicujus ceterorum; Deus autem illi dat corpus, quomodo voluerit.* (1. Cor. 15. 37. 38.) Non dixit, Dedit, aut disposuit, sed *dat*: ut Creatorem intelligas efficaciam sapientiæ suæ rebus, quæ quotidie suis temporibus oriuntur, condendis adhibere. De qua sapientia dictum est, *Pertendit à fine usque in finem fortiter*: (Sap. 8. 1.) & non dixit, disposuit, sed *disponit omnia suaviter.* Multum est autem vel tenuiter sapere quomodo commutabilia & temporalia, non commutabilibus & temporalibus Creatoris motibus, sed æterna & stabili virtute condantur.

Caput IV.

18. De illo sanè quod percontandum putasti, utrùm baptizati omnes, si absque pænitentia diversis criminibus irretiti, de corpore exierint, veniam quolibet tempore consecuturi sint, librum* non parvæ quantitatis jam scripsi, quem si describere curaveris, fortasse nihil ulterius hinc requires.

* Lib. de fide & operibus.

19. Vis etiam per me scire, utrùm Dei flatus ille in Adam, idem ipse sit anima. Breviter respondeo, Aut ipse est, aut ipso anima facta est. Sed & si ipse est, factus est. De anima quippe loquitur per Isaiam prophetam Deus, ubi dicit, *Omnem flatum ego feci*: (Isai. 57. 16.) quod sequentia satis indicant. Sequitur enim, *Propter peccatum modicum quid contristavi illum*, id est, ipsum flatum; & cetera, quæ nisi de anima humana intelligi nequeunt. In hac enim quæstione maximè cavendum est, ne anima non à Deo facta natura, sed ipsius Dei substantia tamquam unigenitus Filius, quod est Verbum ejus, aut aliqua ejus particula esse credatur, tamquam illa natura atque substantia, qua Deus est quidquid est, commutabilis esse possit: quod esse animam nemo non sentit, qui se animam habere sentit. Cùm ista dictarem, perlator jam ventum exspectans, me vehementer, ut navigaret, urgebat. Itaque si quid hîc incondite atque inculte dictum legeris, vel si totum ita esse perspexeris, doctrinæ da operam, linguæ veniam. *& alia manu:* Deo vivas dilectissime fili.

EPISTOLA CCVI.*

* Aliàs CCLXX. quæ autem 206. erat, nunc 267.

Valerio Comiti Felicem episcopum commendat.

Domino meritò illustri & præstantissimo, atque in Christo carissimo filio Valerio, Augustinus in Domino salutem.

Scripta circ. an. 420.

Quotiescumque à me petunt homines, ut eos tuæ benignitati fideique commendem, si non facio, non mihi rectè videor de tua vel erga opis indigos misericordia, vel erga nos benevolentia judicare. Itaque facio, & maximè ministros Christi, qui Ecclesiæ curam gerunt, cujus te coheredem & filium esse gaudemus, tuæ præstantiæ commendare non dubito, domine meritò illustris atque præstantissime, atque in Christo carissime fili. Sanctus itaque frater & coëpiscopus noster Felix cùm hoc me rogasset, utique negare non debui. Commendo ergo tibi episcopum Christi egentem auxilio viri sublimis. Fac ergo quod potes; quoniam tibi plurimum posse præstitit Dominus, cujus te lucrorum avidissimum novimus.

Classis III. An. 421.

EPISTOLA CCVII.*

* Ex 7. Tomo, præfixa libris contra Julianum. Quæ porrò 207. erat, nunc 70.

Augustinus Claudio episcopo, transmittens ipsi libros contra Iulianum elaboratos.

Beatissimo fratri & coëpiscopo Claudio Augustinus in Domino salutem.

Scripta an. 421. aut paulò post.

Quoniam mihi fraterno excitatus affectu Juliani quatuor libros, quos adversùs unum* meum scripsit, priusquam peterem, ipse misisti, nihil convenientius putavi esse faciendum, quàm ut ea quæ respondeo, potissimùm tu legens judices, utrùm rectè congruenterque responderim. Nam de his quatuor libris nonnulla decerpta scripserat nescio quis ad illustrem & religiosum virum Comitem Valerium, adversùs eumdem librum meum, quem me ad illum scripsisse cognoverat: quæ cùm in manus meas eodem sublimi viro curante venissent, illi primo non distuli secundum volumen adjungere, in quo illa omnia, sicut potui, refutavi. Sed nunc cùm eosdem libros diligentiùs inspicerem, comperi illum, qui nonnulla inde selegerat, non omnia ita posuisse, ut in his libris leguntur. Unde videri poterit Juliano, vel cuilibet illorum, me potiùs fuisse mentitum; quia non utique sicut hi quatuor libri, ita illa quæ de his excerpta, & memorato Comiti missa sunt, innotescere potuerunt. Quisquis ergo & illum secundum librum meum ad Comitem idemtidem Valerium sicut primum conscriptum legit, noverit me in quibusdam non respondisse Juliano; sed ei potiùs, qui de libris ejus illa selegit, & non ita posuit ut invenit, sed aliquantum putavit esse mutanda, fortasse ut eo modo quasi sua faceret, quæ aliena esse constaret. Nunc autem veriora credens exemplaria, quæ tua sanctitas misit, ipsi auctori video respondendum, qui unum meum quatuor libris suis refellisse jactat, & usquequaque spargere fidei venena non cessat. Aggressus sum igitur hoc opus in adjutorio Salvatoris pusillorum atque magnorum, & scio te ut id implerem orasse pro me, & pro iis quibus hujuscemodi labores nostros profuturos credimus & optamus. Adtende ergo jam responsionem meam, cujus principium hanc epistolam subsequetur. Vale in Domino memor nostri beatissime frater.

* Librum primum de Nuptiis & concupiscentia.

EPISTOLA CCVIII.

* Aliàs CCIX. quæ autem 208. erat, nunc 218.

Augustinus Feliciæ virgini, quæ malam quorumdam Ecclesiæ pastorum vitam, iniquiori animo ferebat, (an Antonij Fussalensis de quo in subsequente epistola?) monens ne scandalis offensa ab Ecclesia catholica recedat.

Dominæ meritò suscipiendæ & in Christi membris honorandæ filiæ Feliciæ Augustinus in Domino salutem.

Scripta fortè circiter an. 423.

1. Non dubito animum tuum & pro tua fide & pro aliorum infirmitate vel iniquitate turbatum; cùm sanctus Apostolus plenus visceribus caritatis confiteatur, & dicat, *Quis infirmatur, & non ego infirmor? quis scandalizatur, & non ego uror?* (2. Cor. 11. 29.) Unde etiam ego ipse compunctus, & pro tua, quæ in Christo est, salute sollicitus, has vel consolatorias, vel exhortatorias litte-

Classis III. An. 423.

ras ad tuam sanctitatem dandas putavi: quoniam in Domini nostri Jesu Christi corpore, quod est Ecclesia ejus & unitas membrorum ejus, germanissima nobis facta es, quæ tamquam honorabile membrum in ejus compage diligeris, & nobiscum illius sancto Spiritu vivis.

2. Unde te admoneo ne graviùs perturberis his scandalis, quæ ideo ventura prædicta sunt, ut quando venirent reminisceremur esse prædicta, & non eis valde commoveremur. Nam hæc ipse Dominus
Matt. 18. 7. in Evangelio ita prædixit; *Væ mundo ab scandalis: oportet venire scandala: væ autem homini illi per quem scandalum venit.* Qui sunt ipsi homines, nisi de qui-
Phil. 2. 21. bus dicit Apostolus, *sua quærentes, non quæ Iesu Christi.* Alij sunt ergo qui propterea tenent pastorales cathedras, ut Christi gregibus consulant; alij verò qui propterea in eis sedent, ut suis honoribus temporalibus & commodis sæcularibus gaudeant. Ista duo genera pastorum, aliis morientibus, aliis nascentibus, in ipsa Catholica necesse est usque ad finem sæculi & usque ad Domini judicium perseverent. Si enim temporibus Apostolorum fuerunt tales, inter quos falsos fratres Apostolus gemeret,
2. Cor. 11. 26. & diceret, *Periculis in falsis fratribus;* nec eos per superbiam separaret, sed per tolerantiam sustineret; quanto magis temporibus nostris necesse est ut sint, cùm de tempore hujus sæculi, quod pro-
Matt. 24. 12. pinquat ad finem, apertissimè Dominus dicat, *Quoniam abundabit iniquitas, refrigescet caritas multorum.* Sed quod sequitur, nos debet consolari & ex-
Ibid. 13. hortari; *Qui perseveraverit,* inquit, *usque in finem, hic salvus erit.*

3. Sicut autem sunt pastores boni & mali, sic etiam in ipsis gregibus sunt & boni & mali. Boni, ovium nomine significantur; mali verò, hœdi appellantur: sed commixti pariter pascunt, donec ve-
Johan. 10. 16. niat princeps pastorum, qui dictus est *unus pastor;*
Mat. 25. 32. & quemadmodum ipse promisit, separet sicut pastor oves ab hœdis. Nobis enim imperavit congregationem, sibi autem servavit separationem: quia ille debet separare, qui nescit errare. Nam qui separare ante tempus, quod sibi Dominus servavit,
* Donatistæ superbi * servi facilè ausi sunt, ipsi potiùs ab unitate catholica separati sunt. Nam schismate immundi mundum gregem unde habere potuerunt?

Matt. 3. 12. 4. Ut ergo in unitate maneamus, nec offensi scandalis palearum aream dominicam deseramus, sed potiùs usque in finem ventilationis frumenta perseveremus, & comminutam stipulam firmo caritatis pondere toleremus; ipse pastor noster in Evangelio de pastoribus bonis nos admonet, ut propter bona opera eorum, nec in eis ipsis nostram spem ponamus; sed eum, qui tales illos fecit, patrem, qui in cælis est, glorificemus & de pastoribus malis, quos nomine Scribarum & Pharisæorum significare voluit, docentes bona, & facientes mala.

Matt. 5. 14. 5. Nam de bonis pastoribus ita loquitur, *Vos estis lumen mundi. Non potest civitas abscondi super montem constituta; neque accendunt lucernam, & ponunt eam sub modio, sed super candelabrum, ut luceat omnibus, qui in domo sunt. Sic luceat lumen vestrum coram hominibus, ut videant opera vestra bona, & glorificent patrem vestrum, qui in cælis est.* De malis
Matt. 23. 2. autem pastoribus oves admonet, dicens, *Super cathedram Moysi sedent: quæ dicunt, facite; quæ autem faciunt, facere nolite: dicunt enim, & non faciunt.* His auditis, oves Christi etiam per malos doctores vo-

A cem ipsius audiunt, & unitatem illius non relinquunt: quia bonum, quod eos audiunt dicere, non est ipsorum, sed illius. Et ideo securæ oves pascuntur, quia & sub malis pastoribus pascuis dominicis nutriuntur. Non autem faciunt malorum facta pastorum, quia talia opera non sunt illius, sed ipsorum. Quos autem bonos vident, non solùm audiunt bona, quæ dicunt; sed etiam imitantur bona, quæ faciunt. De talibus erat Apostolus, qui dicebat, *Imitatores mei estote, sicut & ego Christi.* Iste lumen 1. Cor. 11. 1.
B erat illuminatum à lumine sempiterno ipso Domino Jesu Christo, & in candelabro positum erat, quia in ejus cruce gloriabatur; unde ait, *Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Iesu Christi.* Et Gal. 6. 14.
quia non sua quærebat, sed quæ Jesu Christi, quamvis ad imitationem suam, quos per Evangelium genuerat, hortatur: tamen corripit graviter eos, qui per Apostolorum nomina schismata fecerunt; & objurgat illos qui dicebant, *Ego sum Pauli. Numquid Paulus pro vobis,* inquit, *crucifixus est? aut in no-* Phil. 2. 21. 1. Cor. 4. 15. 1. Cor. 1. 12.
C *mine Pauli baptizati estis?*

6. Hinc intelligimus & bonos pastores, non sua quærentes, sed quæ Jesu Christi; & bonas oves, quamvis imitentur facta pastorum bonorum, tamen in eis non ponere spem suam, quorum ministerio sunt congregatæ; sed in Domino potiùs, cujus sanguine sunt redemtæ: ut quando fortè incurrerint in pastores malos, doctrinam illius prædicantes & sua mala opera facientes, quæ dicunt, faciant; quæ autem faciunt, non faciant; nec pro-
D pter filios iniquitatis, pascua deserant unitatis. In catholica enim Ecclesia, quæ non in sola Africa, sicut pars Donati, sed per omnes Gentes, sicut promissa est, dilatatur atque diffunditur, *in universo mundo,* sicut dicit Apostolus, *fructificans & crescens,* Coloss. 1. 6.
& boni sunt & mali. Ab ea verò separati, quamdiu contra illam sentiunt, boni esse non possunt; quia etsi aliquos eorum bonos videtur ostendere quasi laudabilis conversatio, malos eos facit ipsa divisio, dicente Domino, *Qui mecum non est, adversùm me* Mat. 12. 30.
E *est; & qui mecum non colligit, spargit.*

7. Unde & exhortor, domina meritò suscipienda, & in Christi membris honoranda filia, ut quod tibi Dominus præstitit, fideliter teneas, eumque corde toto diligas, & ejus Ecclesiam, qui te non permisit virginitatis tuæ fructum cum perditis perdere vel perire. Si enim de isto sæculo exires separata ab unitate corporis Christi, nihil tibi prodesset servata integritas corporis tui. Sed Deus, qui dives est in misericordia, fecit juxta te quod in
F Evangelio scriptum est, cùm se excusarent invitati ad cœnam patris-familias, inter cetera dixit servis suis, *Exite in vias & sepes, & quoscumque inveneritis cogite intrare.* Tu ergo quamvis dilectionem sin- Matt. 22. 9.
cerissimam debeas etiam bonis servis ejus, per quorum ministerium intrare coacta es; in illo tamen debes spem ponere, qui convivium præparavit, cui & tu ad vitam æternam beatamque sollicita es. Ei quippe commendans cor tuum, & propositum tuum, & sanctam virginitatem tuam, & fidem, &
G spem, & caritatem tuam, non moveberis scandalis, quæ abundabunt usque in finem; sed stabili robore pietatis salva eris, atque in Domino gloriosa, in ejus unitate perseverando usque in finem. Quomodo autem hanc acceperis pro te sollicitudinem meam, quam quibus potui litteris tibi insinuare curavi, fac ut noverim rescriptis tuis. Dei misericordia & gratia te semper protegat.

Classis III. An. 423.

EPISTOLA CCIX. *

* Aliàs CCLXI. [Ita] autem 209 erat, nunc 208.

Augustinus Cælestino Romano Pontifici, de ipsius electione pacificè facta (quæ ad finem anni 422. referri potest,) gratulatur, tum exponit caussam Antonij episcopi Fussalensis, qui administratione ecclesiæ suæ ob scelera privatus appellaverat ad apostolicam Sedem: atque obtestatur ut latam in ipsum sententiam vigere sinat.

Domino beatissimo & debita caritate venerando sancto papæ CÆLESTINO AUGUSTINUS in Domino salutem.

Scripta fortè ineunte an. 423.

1. PRIMUM gratulationem reddo meritis tuis, quòd te in illa Sede Dominus Deus noster sine ulla, sicut audivimns, plebis suæ discissione constituit. Deinde insinuo sanctitati tuæ, quæ sint circa nos, ut non solùm orando pro nobis, verùm etiam consulendo & opitulando subvenias. In magna quippe tribulatione positus, hæc ad tuam beatitudinem scripta direxi. Quoniam volens prodesse quibusdam in nostra vicinitate membris Christi, magnam illis cladem improvidus & incautus ingessi.

2. [a] Fussala dicitur Hipponensi territorio confine castellum: antea ibi numquam episcopus fuit, sed simul cum contigua sibi regione ad parœciam Hipponensis ecclesiæ pertinebat. Paucos habebat illa terra catholicos, ceteras plebes illic in magna multitudine hominum constitutas Donatistarum error miserabiliter obtinebat, ita ut in eodem castello nullus esset omnino catholicus. Actum est in Dei misericordia, ut omnia ipsa loca unitati Ecclesiæ cohærerent; per quantos labores & pericula nostra, longum est explicare, ita ut ibi presbyteri, qui eis congregandis à nobis primitus constituti sunt, exspoliarentur, cæderentur, debilitarentur, excæcarentur, occiderentur. quorum tamen passiones inutiles ac steriles non fuerunt, unitatis illic securitate perfecta. Sed quòd ab Hippone memoratum castellum millibus quadraginta sejungitur, cùm in eis regendis, & eorum reliquiis licèt exiguis colligendis, quæ in utroque sexu aberrabant non minaces ulteriùs, sed fugaces, me viderem latiùs quàm oportebat extendi, nec adhibendæ sufficere diligentiæ, quam certissima ratione adhiberi debere cernebam, episcopum ibi ordinandum, constituendumque curavi.

3. Quod ut fieret, aptum loco illi congruumque requirebam, qui & Punicâ linguâ esset instructus, & habebam de quo cogitabam paratum presbyterum, propter quem ordinandum, sanctum [b] Senem qui tunc primatum Numidiæ gerebat, de longinquo ut veniret rogans litteris impetravi. Quo jam præsente, omniumque in re tanta suspensis animis, ad horam nos ille, qui mihi paratus videbatur, omni modo resistendo destituit. Ego autem qui utique, sicut exitus docuit, differre potiùs debui, quàm periculosum præcipitare negotium, dum nolo gravissimum & sanctissimum Senem ad nos usque fatigatum sine effectu, propter quem venerat tam longè, ad propria remeare, obtuli non petentibus quemdam adolescentem [c] Antonium, qui mecum tunc erat, in monasterio quidem à nobis à parvula ætate nutritum, sed præter lectionis officium nullis

A clericatûs gradibus & laboribus notum. At illi miseri, quod futurum fuerat ignorantes, offerenti eum mihi obedientissimè crediderunt. Quid plura? factum est: esse illis episcopus cœpit.

Classis III. An. 423.

4. Quid faciam? Nolo apud tuam venerationem gravare, quem nutriendum collegi; nolo deserere, quos colligendos timoribus & doloribus parturivi; & quomodo utrumque agam reperire non possum. Res quippe ad tantum scandalum venit, ut in eum hîc apud nos caussas dicerent, qui B de illius episcopatu suscipiendo, tamquam bene sibi consulentibus, obtemperaverant nobis. In quibus caussis cùm stuprorum crimina capitalia, quæ non ab ipsis, quibus episcopus erat, sed ab aliis quibusdam objecta fuerant, probari minimè potuissent, atque ab iis quæ invidiosissimè jactabantur, videretur esse purgatus, tam miserandus factus est, & nobis & aliis, ut quidquid à Castellanis & illius regionis hominibus de intolerabili dominatione, de rapinis & diversis oppressionibus & contritionibus C objiciebatur, nequaquam nobis tale videretur, ut propter hoc vel propter simul cuncta congesta episcopatu eum putaremus esse privandum, sed restituenda quæ probarentur ablata.

5. Denique sententias nostras sic temperavimus, ut salvo episcopatu, non tamen omnino impunita relinquerentur, quæ non deberent vel eidem ipsi deinceps iterumque facienda, vel ceteris imitanda proponi. Honorem itaque integrum servavimus juveni corrigendo; sed corripiendo minuimus D potestatem, ne scilicet eis præesset ulteriùs, cum quibus sic egerat, ut dolore justo eum sibi præesse ferre omnino non possent, & cum suo illiusque periculo in aliquod scelus forsitan erupturam impatientiam sui doloris ostenderent. Quorum talis animus etiam tunc, quando cum eis de illo episcopi egerunt, evidenter apparuit; cùm jam vir spectabilis Celer, de cujus adversùm se præpotenti administratione conquestus est, nullam gerat, vel in Africa, vel uspiam potestatem.

Exstant suprà ad Celerem epistolæ 56. & 57.

E 6. Sed quid multis morer? Collabora obsecro nobiscum, pietate venerabilis domine beatissime & debita caritate venerande sancte papa, & jube tibi quæ directa sunt omnia recitari. Vide episcopatum qualiter gesserit: quemadmodum judicio nostro usqueadeo consenserit, communione privatus, nisi priùs Fussalensibus omnia redderentur, jam postea ut re actâ æstimatis rebus solidos seposuerit, ut ei communio redderetur: quàm versuta suasione sanctum Senem primatem nostrum gravissimum virum, F ut ei cuncta crederet, quem velut omni modo inculpatum venerando papæ Bonifacio commendaret, induxerit: & cetera quæ à me quid opus est recoli, cùm memoratus venerabilis Senex ad tuam sanctimoniam universa retulerit.

7. In illis autem multiplicibus Gestis, quibus de illo nostrum judicium continetur, magis deberem vereri, ne tibi minùs severè, quàm oporteret, judicasse videamur, nisi scirem vos tam pronsos ad misericordiam, ut non solùm nobis, quia G illi pepercimus, verùm etiam ipsi existimetis esse parcendum. Sed ille quod à nobis aut benignè aut remissè factum est, in præscriptionem vertere at-

[a] Miracula quædam in Fussalensi territorio divinitus facta narrantur in lib. 22 de civit. Dei c. 8 quo ex loco apparet idem territorium ad Hipponensis episcopi curam pertinuisse adhuc eo tempore, quo illa contigerunt; id est cùm Maximinus Sinitensis, ibidem laudatus, jam accesserat ad Ecclesiæ communionem; adeoque post annum 405 quo ille anno ex episcopo Donatista factus est catholicus.

[b] Hîc, nisi fallimur, subintelligendus venit Silvanus Zummensis, in Numidiæ primatu decessor Valentini Baianensis. At infra n. 6. denotari videtur Valentinus ipse, qui primatum gerebat anno 419. ut patet ex epistola synodica Africanorum patrum ad Bonifacium.

[c] Fortean hic ipse est, qui inter Milevitanæ synodi Patres nominatur suprà in epistola 176.

CLASSIS III. AN. 423.

que usurpare conatur. Clamat, *Aut in mea cathedra sedere debui, aut episcopus esse non debui*; quasi nunc sedeat nisi in sua. Propter hoc enim loca illa eidem dimissa atque permissa sunt, in quibus & prius episcopus erat, ne in alienam cathedram contra statuta * patrum translatus illicitè diceretur. Aut verò quisquam ita esse debet, sive severitatis, sive lenitatis exactor, ut qui non visi fuerint episcopatus honore privandi, nullo modo in eis aliquid vindicetur; aut in quibus aliquid visum fuerit vindicandum, episcopatus honore priventur.

* Conc. Nicæn. c. 16. Sardic. c. 1. Antioch. c. 21. &c.

8. Exsistunt exempla, ipsa Sede apostolica judicante, vel aliorum judicata firmante, quosdam pro culpis quibusdam, nec episcopali spoliatos honore, nec relictos omnimodis impunitos. Quæ ut à nostris temporibus remotissima non requiram,[a] recentia memorabo. Clamet Priscus provinciæ Cæsariensis episcopus, Aut ad primatum locus sicut ceteris & mihi patere debuit, aut episcopatus mihi remanere non debuit. Clamet alius ejusdem provinciæ Victor episcopus, cui relicto in eadem pœna, in qua & Priscus fuit, nusquam nisi in diœcesi ejus ab aliquo communicatur episcopo: clamet, inquam, Aut ubique communicare debui, aut etiam in meis locis communicare non debui. Clamet tertius ejusdem provinciæ Laurentius episcopus, & prorsus hujus vocibus clamet, Aut in cathedra, cui ordinatus sum, sedere debui, aut episcopus esse non debui. Sed quis ista vituperet? nisi qui parum adtendit, nec inulta omnia relinquenda, nec uno modo omnia vindicanda.

Triplex genus pœnæ episcopis inflictæ

9. Quia ergo pastorali vigilique cautelâ beatissimus papa Bonifacius in epistola sua posuit, de Antonio loquens episcopo, & ait, *Si ordinem rerum nobis fideliter indicavit*: Accipe nunc [b] ordinem rerum, quem ille in suo libello reticuit; ac deinde quæ post ejus sanctæ memoriæ viri in Africa lectas litteras gesta sunt, & subveni hominibus opem tuam in Christi misericordia multo avidiùs quàm ille poscentibus, à cujus inquietudine desiderant liberari. Judicia quippe illis, & publicas potestates, & militares impetus tamquam [c] exsecuturos apostolicæ Sedis sententiam, sive ipse, sive rumores creberrimi comminantur, ut miseri homines Christiani catholici graviora formident à catholico episcopo, quàm, cùm essent hæretici, à catholicorum Imperatorum legibus formidabant. Non sinas ista fieri obsecro te per Christi sanguinem, per apostoli Petri memoriam, qui Christianorum præpositos populorum monuit, ne violenter dominentur in fratres. Ego Fussalenses catholicos filios in Christo meos, & Antonium episcopum filium in Christo meum, benignitati caritatis sanctitatis tuæ, quia utrosque diligo, utrosque commendo. Neque Fussalensibus succenseo, quia justam de me querimoniam ingerunt auribus tuis, quòd eis hominem nondum mihi

1. Pet. 5. 3.

A probatum, nondum saltem ætate firmatum, à quo sic affligerentur, inflixi. Neque huic noceri volo, cui quanto magis sinceram habeo caritatem, tanto magis pravæ ejus cupiditati obsisto. Utrique misericordiam mereantur tuam; illi ne mala patiantur, iste ne faciat: illi, ne oderint Catholicam, si à catholicis episcopis, maximéque ab ipsa Sede apostolica, contra catholicum non eis subvenitur episcopum; iste autem, ne se tanto scelere obstringat, ut quos molitur invitos facere suos, à Christo faciat alienos.

B 10. Me sanè, quod confitendum est beatitudini tuæ, in isto utrorumque periculo, tantus timor & mæror excruciat, ut ab officio cogitem gerendi episcopatus abscedere, & me lamentis errori meo convenientibus dedere, si per eum, cujus episcopatui per imprudentiam suffragatus sum, vastari Ecclesiam Dei, &, quod ipse Deus avertat, etiam cum vastantis perditione perire conspexero. Recolens enim quod ait Apostolus, *Si nosmetipsos judicaremus, à Domino non judicaremur*, judicabo meipsum, ut parcat mihi, qui judicaturus est vivos & mortuos. Si autem & membra Christi, quæ in illa regione sunt, ab exitiabili timore ac tristitia recreaveris, & meam senectutem hac misericordi justitiâ fueris consolatus, retribuet tibi, & in præsenti & in futura vita, bona pro bonis, qui per te nobis in ista tribulatione succurrit, & qui te in illa Sede constituit.

1. Cor. 11. 31.

EPISTOLA CCX. *

* Aliàs LXXXVII. quæ autem 210. erat, nunc 57.

Augustinus Felicitati & Rustico de malis tolerandis & de fraterna correptione; fortè occasione tumultus in sanctimonialium conventu exorti, de quo in epistola proximè post hanc subsequente.

Dilectissimæ & sanctissimæ matri FELICITATI, & fratri RUSTICO, & sororibus quæ vobiscum sunt, AUGUSTINUS & qui mecum sunt, in Domino salutem.

Scripta fortè circiter hoc tempus.

1. BONUS est Dominus, & misericordia ejus ubique diffusa, quæ nos de vestra caritate in suis visceribus consolatur. Quantum enim diligat credentes & sperantes in se, & illum atque invicem diligentes, & quid eis in posterum servet, hinc maximè ostendit, cùm infidelibus & desperatis, quibus in mala voluntate usque in finem perseverantibus ignem cum diabolo æternum minatur, in hoc tamen sæculo bona tanta largitur: *qui facit oriri solem suum super bonos & malos, & pluit super justos & injustos*. breviter enim aliquid dictum est, ut plura cogitentur. Quàm multa enim habeant impij in hac vita munera & dona gratuita ab illo, quem contemnunt, enumerare quis potest? Inter quæ illud magnum, quòd exemplis interpositarum tribulationum, quas hujus sæculi dulcedini tamquam bonus medicus miscet, admonet eos, si

Matt. 5. 45. Beneficia Dei in malos.

[a] Ad rem sufficere potuissent superiorum temporum exempla, etiam extra Africam quæsita. Sed præsentissima habebat ea quæ profert, si nimirum, id quod verisimile est, episcopi illi, ut ipse quoque Antonius, Apiarij presbyteri facto incitati confugerant pariter ad Romanum antistitem, ut ejus auctoritate in integrum restituerentur.

[b] Quædam hîc & infrà n. 10. verba restituimus, aliosque plures locos mendis purgavimus ad codicem Vaticanum; quod unum hactenus repertum est exemplar hujus epistolæ, ante annos, ut videtur, ducentos exaratum.

[c] Hæc idcirco spargebantur in vulgus, quòd Africani patres per id tempus deliberationem habuissent non semel adversùs Appellationes episcoporum Africæ ad Romanam Sedem. Qua de re postmodum scribunt ad ipsum Cælestinum: *Impendiò deprecamur, ut deinceps ad vestras aures hinc venientes non faciliùs admittatis, nec à nobis excommunicatos in communionem ultra velitis excipere: quia hoc etiam Nicæno concilio definitum facilè advertet venerabilitas tua. Nam etsi de inferioribus clericis vel laïcis videtur ibi præcaveri, quanto magis hoc de episcopis voluit observari, ne in sua provincia communione suspensi, à tua sanctitate vel festinatò vel præproperè vel indebitè videantur communioni restitui!* Et infrà demum rogant: *Exsecutores etiam clericos vestros quibusque petentibus nolite mittere, nolite concedere, ne famosum typhum sæculi in Ecclesiam Christi, quæ lucem simplicitatis & humilitatis diem Deum videre cupientibus præfert, videamur inducere.* Ceterùm Cælestinus nihil tale est molitus, quale verebatur Augustinus; siquidem Antonio reddita numquam apparet ecclesiæ Fussalensis administratio, quam in se receptam Augustinus gerebat adhuc sub vitæ finem, uti intelligitur ex epistola ad Quodvultdeum hîc 224. in qua Fussalensem presbyterum ipsi commendat, eumque ad suam curam pertinere significat. At vità functo Antonio suffectum alium fuisse par est credere. Certè in Notitia Africæ censetur inter Numidas episcopos Melior Fussalensis. Notata hæc sint ad conciliandam fidem huic epistolæ, quam eruditis nonnullis in suspicionem venisse intelligimus.

Classis III. An. 423.

adtendere velint, fugere ab ira ventura; & cùm in via sunt, id est in hac vita, concordare cum sermone Dei, quem sibi adversarium fecerunt malè vivendo. QUID ergo NON MISERICORDITER præstatur hominibus à Domino Deo, à quo etiam tribulatio beneficium est? Nam res prospera donum est consolantis, res autem adversa donum est admonentis Dei. Et si hæc præstat, ut dixi, etiam malis, quid præparat sustinentibus se? quorum in numero vos per illius gratiam congregatos esse gaudete, sustinentes invicem in dilectione, studentes servare unitatem spiritûs in vinculo pacis. (Eph. 4.3.) Non enim deerit quod in vobis invicem sufferatis, nisi cùm vos ita purgaverit Dominus absorpta morte in victoriam, ut sit Deus omnia in omnibus. (1 Cor. 15. 54.)

Correptio odiosa, at non negligenda.

2. Dissensiones autem numquam debent amari; sed aliquando tamen aut à caritate nascuntur, aut caritatem probant. Quis enim facile invenitur qui velit reprehendi? & ubi est ille sapiens de quo dictum est, *Corripe sapientem, & amabit te?* (Prov. 9.8.) Numquid tamen ideo non debemus reprehendere & corripere fratrem, ne securus tendat in mortem? Solet enim fieri, & frequenter accidit, ut ad horam contristetur cùm reprehenditur, & resistat, & contendat; & tamen postea consideret secum in silentio, ubi nemo est nisi Deus & ipse, nec timet displicere hominibus, quia corripitur; sed timet displicere Deo, quia non corrigitur, & deinceps non faciat illud, in quo justè reprehensus est, & quantum odit peccatum suum, tantum diligat fratrem, quem sensit hostem peccati sui. Si autem de illo numero est, de quo dictum est, *Corripe stultum, & adjiciet ut oderit te*; (Ibidem.) non de caritate illius dissensio nascitur, sed tamen caritatem reprehensoris sui exercet & probat; quia non ei rependitur odium, sed dilectio quæ cogit reprehendere, imperturbata perdurat, etiam cùm ille qui reprehensus est, odit. Si autem ille qui corripit, reddere vult malum pro malo ei, qui corripienti indignatur, non fuit dignus qui corriperet, sed dignus planè qui etiam ipse corripi deberet. Hæc agite ut inter vos aut non exsistant indignationes, aut exortæ statim celerrima pace perimantur. Majorem date operam concordandis vobis quàm redarguendis. Quia sicut acetum corrumpit vas, si diutiùs ibi fuerit; sic ira corrumpit cor, si in alium diem duraverit. Hæc ergo agite, & Deus pacis erit vobiscum, orantes simul & pro nobis, ut ea, quæ bene monemus, alacriter impleamus.

[a] EPISTOLA CCXI. *

* Aliàs CIX. Quæ autem 211. erat, nunc 247.

Augustinus Monachas quæ dum student mutare Præpositam, indecenter fuerant tumultuatæ, revocat ad concordiam, & præscribit illis vitæ regulam.

Scripta circ. hoc tempus.

1. SICUT parata est severitas peccata, quæ invenerit, vindicare: ita non vult caritas quod vindicet invenire. Hæc caussa fecit ut ad vos non venirem, cùm meam præsentiam quæreretis, non ad pacis vestræ gaudium, sed ad dissensionis vestræ augmentum. Quomodo enim contemnerem, & impunitum relinquerem, si & me præsente tantus vester tumultus exsisteret, quantus me absente, etsi oculos meos latuit, tamen aures meas vestris vocibus verberavit? Nam fortassis etiam major esset vestra seditio in præsentia mea, cùm necesse esset vobis non concedi, quæ in perniciosissimum exemplum, contra sanam disciplinam, quod vobis non expedit petebatis: ac sic quales non volo invenirem vos, & ipse invenirer à vobis qualem non volebatis.

2. Cùm ergo scribat Apostolus ad Corinthios, dicens, *Testem Deum facio super animam meam, quia parcens vobis nondum veni Corinthum; non quia dominamur fidei vestræ, sed cooperatores sumus gaudij vestri:* (2. Cor. 1.23.) hoc ego etiam dico vobis; quia parcens vobis non ad vos veni. Peperci etiam mihi, ne tristitiam super tristitiam haberem; & elegi non ut exhiberem faciem meam vobis, sed effunderem cor meum Deo pro vobis, & caussam magni periculi vestri, non apud vos verbis, sed apud Deum lacrymis agerem, ne convertat in luctum gaudium meum, quo soleo gaudere de vobis, & inter tanta scandala, quibus ubique abundat hic mundus, aliquando consolari, cogitans copiosam congregationem, & castam dilectionem, & sanctam conversationem vestram, & largiorem gratiam Dei, quæ data est vobis, ut non solùm carnales nuptias contemneretis, verùm etiam eligeretis in domo societatem unanimes habitandi, ut sit vobis anima una & cor unum in Deum.

3. Hæc in vobis bona, hæc Dei dona considerans, inter multas tempestates, quibus ex aliis malis quatitur cor meum, solet utcumque requiescere. *Currebatis bene, quis vos fascinavit? Suasio illa non est ex Deo, qui vocavit vos.* (Gal. 5 7.) *Modicum fermenti:* (1. Cor. 5 6.) nolo dicere quod sequitur; hoc enim magis cupio & oro & hortor, ut ipsum fermentum convertatur in melius, ne tota massa, sicut penè jam fecerat, convertatur in pejus. Si ergo repullulastis sanum sapere, orate ne intretis in tentationem, ne iterum in contentiones, æmulationes, animositates, dissensiones, detractiones, seditiones, susurrationes. Non enim sic plantavimus & rigavimus hortum dominicum in vobis, ut spinas metamus istas ex vobis. Si autem adhuc vestra tumultuatur infirmitas, orate ut eruamini de tentatione. Quæ autem conturbant vos, si adhuc conturbant vos, nisi correxerint se, portabunt judicium, quæcumque illæ fuerint.

4. Cogitate quid mali sit, ut cùm * de Donatistis in unitate gaudeamus, interna schismata in monasterio lugeamus. (* al. de Deo natis.) Perseverate in bono proposito, & non desiderabitis mutare Præpositam, qua in monasterio illo per tam multos annos perseverante & numero & ætate crevistis; quæ vos mater non utero, sed animo suscepit. Omnes enim quæ illuc venistis, ibi eam aut sanctæ Præpositæ sorori meæ servientem, placentem, aut etiam ipsam Præpositam, quæ vos suscepit, invenistis: sub illa estis eruditæ, sub illa velatæ, sub illa multiplicatæ; & sic tumultuamini, ut ea vobis mutetur, cùm lugere deberetis, si eam vobis mutare vellemus. Ipsa est enim quam nostis, ipsa est ad quam venistis, ipsa est quam per tot annos habendo crevistis. Novum non accepistis, nisi Præpositum: aut si propter illum quæritis novitatem, & in ejus invidiam contra matrem vestram sic rebellastis, cur non potiùs id petistis, ut ipse vobis mutetur? Si autem hoc exhorretis; quia novi quomodo eum in Christo ve-

[a] In MSS. inscribitur, *Objurgatio contra Sanctimonialium dissensionem.* additurque in quibusdam, *Et post increpationem earum regularis informatio.* Apud Possidium etiam in indiculo Johannis Ulimmerij, & in nostro, cap. 7. recensetur hisce verbis: *Sanctimonialibus objurgatio & Regula.*

Classis III. an. 423.

nerabiliter diligatis, cur non potiùs illam? In vobis A namque regendis ſic Præpoſiti rudimenta turbantur, ut magis velit vos ipſe deſerere, quàm iſtam ex vobis famam & invidiam ſuſtinere, ut dicatur non vos aliam quæſituras fuiſſe Præpoſitam, niſi ipſum cœpiſſetis habere Præpoſitum. Tranquillet ergo Deus, & componat animos veſtros; non in vobis prævaleat opus diaboli, ſed pax Chriſti vincat in cordibus veſtris: nec dolore animi, quia non fit quod vultis, vel quia pudet voluiſſe quod velle non debuiſtis, erubeſcendo curratis in mortem, ſed potiùs pænitendo reſumatis virtutem, nec habeatis pænitentiam Judæ traditoris, ſed potius lacrymas Petri paſtoris.

Regula ſanctimonialibus præſcripta.

5. Hæc sunt, quæ ut obſervetis præcipimus in monaſterio conſtitutæ. Primùm propter quod eſtis in unum congregatæ, ut unanimes habitetis in domo, & ſit vobis cor unum & anima una in Deo. Et non dicatis aliquid proprium, ſed ſint vobis omnia communia; & diſtribuatur unicuique veſtrûm à Præpoſita veſtra victus & tegumentum, non æqualiter omnibus, quia non æqualiter valetis omnes, ſed unicuique ſicut opus fuerit. Sic enim legitis in Actibus Apoſtolorum, *Quia erant eis omnia communia, & diſtribuebatur ſingulis prout cuique opus erat.* Quæ aliquid habebant in ſæculo, quando ingreſſæ ſunt monaſterium, libenter velint illud eſſe commune. Quæ autem non habebant, non ea quærant in monaſterio, quæ nec foris habere potuerunt: ſed tamen earum infirmitati quod opus eſt tribuatur, etiamſi pauperies earum, quando foris erant, nec ipſa neceſſaria poterat invenire: ac nunc non ideo putent ſe eſſe felices, quia invenerunt victum & tegumentum, quale foris invenire non potuerunt.

12. q. 1. *Non dicatis.* Omnia ſint communia.

Act. 4. 32. & 35.

C

D

Superbia caveatur.

6. Nec erigant cervicem quia ſociantur eis, ad quas foris accedere non audebant; ſed ſurſum cor habeant, & terrena bona non quærant, ne incipiant monaſteria eſſe divitibus utilia, non pauperibus; ſi divites illic humiliantur, & pauperes illic inflantur. Sed rurſus etiam illæ, quæ aliquid eſſe videbantur in ſæculo, non habeant faſtidio ſorores ſuas, quæ ad illam ſanctam ſocietatem ex paupertate venerunt. Magis autem ſtudeant non de parentum divitum dignitate, ſed de pauperum ſororum ſocietate gloriari. Nec extollantur, ſi communi vitæ de ſuis facultatibus aliquid contulerunt: ne de ſuis divitiis magis ſuperbiant, quia eas monaſterio partiuntur, quàm ſi eis in ſæculo fruerentur. Alia quippe quæcumque iniquitas in malis operibus exercetur ut fiant: ſuperbia verò etiam bonis operibus inſidiatur ut pereant. Et quid prodeſt diſpergere dando pauperibus & pauperem fieri, ſi anima miſera ſuperbior efficiatur contemnendo, quàm fuerat poſſidendo? Omnes ergo unanimiter & concorditer vivite; & honorate in vobis invicem Deum, cujus templa factæ eſtis.

E

F

Orationes & cantus. *Diſtin. 42. In oratorio.*

7. Orationibus inſtate horis & temporibus conſtitutis. In oratorio nemo aliquid agat, niſi ad quod eſt factum, unde & nomen accepit: ut ſi aliquæ etiam præter horas conſtitutas, ſi eis vacat, orare voluerint, non eis ſint impedimento, quæ ibi aliquid agere voluerint. Pſalmis & hymnis cùm oratis Deum, hoc verſetur in corde, quod profertur in voce. Et nolite cantare, niſi quod [a] legitis eſſe cantandum: quod autem non ita ſcriptum eſt ut cantetur, non cantetur.

G

Abſtinentia & cibus.

8. Carnem veſtram domate jejuniis & abſtinentiâ eſcæ & potûs, quantum valetudo permittit. Quando autem aliqua non poteſt jejunare, non tamen extra horam prandij aliquid alimentorum ſumat, niſi cùm ægrotat. Cùm acceditis ad menſam, donec inde ſurgatis, quod vobis ſecundùm conſuetudinem legitur, ſine tumultu & contentionibus audite. Nec ſolæ vobis fauces ſumant cibum, ſed & aures percipiant Dei verbum.

Indulgentia erga infirmas.

9. Quæ infirmæ ſunt ex priſtina conſuetudine, ſi aliter tractantur in victu, non debet aliis moleſtum eſſe, nec injuſtum videri, quas fecit alia conſuetudo fortiores. Nec illas feliciores putent, quia ſumunt quod non ſumunt ipſæ: ſed ſibi potiùs gratulentur, quia valent quod non valent illæ. Et ſi eis, quæ venerunt ex moribus delicatioribus ad monaſterium, aliquid alimentorum, veſtimentorum, ſtramentorum, operimentorum datur, quod aliis fortioribus, & ideo felicioribus non datur, cogitare debent quibus non datur, quantum de ſua ſæculari vita illæ ad iſtam deſcenderint, quamvis uſque ad aliarum, quæ ſunt corpore fortiores, frugalitatem pervenire nequiverint. Nec illæ debent conturbari, quòd eas vident ampliùs, non quia honorantur, ſed quia tolerantur accipere; ne contingat deteſtanda perverſitas, ut in monaſterio, ubi, quantum poſſunt, fiunt divites laborioſæ, fiant pauperes delicatæ. Sanè quemadmodum ægrotantes neceſſe habent minus accipere, ne graventur; ita poſt ægritudinem ſic tractandæ ſunt ut citiùs recreentur, etiamſi de humillima ſæculi paupertate venerunt, tamquam hoc illis contulerit recentior ægritudo, quod divitibus anterior conſuetudo. Sed cùm vires priſtinas reparaverint, redeant ad feliciorem conſuetudinem ſuam, quæ famulas Dei tanto ampliùs decet, quanto minùs indigent: nec ibi eas teneat voluntas jam vegetas, quò neceſſitas levarat infirmas. Illæ ſe exiſtiment ditiores, quæ fuerint in ſuſtinenda parcitate fortiores. Meliùs eſt enim minùs egere, quàm plus habere.

Habitus, inceſſus & corporis exterior compoſitio.

10. Non ſit notabilis habitus veſter, nec affectetis veſtibus placere, ſed moribus. Nec ſint vobis tam tenera capitum tegmina ut retiola ſubter appareant. Capillos ex nulla parte nudos habeatis, nec foris vel ſpargat negligentia, vel componat induſtria. Quando proceditis, ſimul ambulate: cùm veneritis quò itis, ſimul ſtate. In inceſſu, in ſtatu, in habitu, in omnibus motibus veſtris nihil fiat quod illiciat cujuſquam libidinem, ſed quod veſtram deceat ſanctitatem. Oculi veſtri etſi jaciuntur in aliquem, figantur in neminem. Neque enim quando proceditis, viros videre prohibemini, ſed appetere, aut ab ipſis appeti velle. Nec ſolo tactu, ſed affectu quoque & adſpectu appetitur, & appetit femina. Nec dicatis vos habere animos pudicos, ſi habeatis oculos impudicos: quia impudicus oculus impudici cordis eſt nuntius. Et cùm ſe invicem ſibi etiam tacente linguâ conſpectu mutuo corda nuntiant impudica, & ſecundùm concupiſcentiam carnis alterutro delectantur ardore, etiam intactis ab immunda violatione corporibus fugit caſtitas ipſa de moribus. Nec putare debet quæ in maſculum figit oculum, & illius in ſeipſam diligit fixum, non ab aliis videri, cùm hoc facit; videtur omnino, & & à quibus videri non arbitratur. Sed ecce lateat, & à nemine hominum videatur, quid faciet de illo ſuperno inſpectore, quem latere nihil poteſt? An ideo putandus eſt non videre, quia tanto videt patientiùs

B

32. q. 5. *Nec ſolo.*

[a] MSS. aliquot, *legiſtis.*

CLASSIS III. AN. 423.

tientiùs, quanto ſapientiùs? Illi ergo timeat ſancta A femina diſplicere, ne velit viro malè placere: illum cogitet omnia videre, ne velit virum malè videre. Illius namque & in hac cauſſa commendatus eſt timor, ubi ſcriptum eſt; *Abominatio eſt Domino defigens oculum.* Quando ergo ſimul eſtis in eccleſia, & ubicumque ubi & viri ſunt, invicem veſtram pudicitiam cuſtodite. Deus enim qui habitat in vobis, etiam iſto modo cuſtodiet vos ex vobis.

Prov. 27. 20. ſec. LXX.

Correptionis ordo.

11. Et ſi hanc, de qua loquor, oculi petulantiam in aliqua veſtrûm adverteritis, ſtatim admonete, ne cœpta progrediantur, ſed ex proximo corrigantur. B Si autem & poſt admonitionem iterum vel alio quocumque die idipſum eam facere videritis, jam velut vulneratam ſanandam prodat quæcumque invenire potuit hoc, priùs tamen & alteri vel tertiæ demonſtratam, ut duarum vel trium poſſit ore convinci, & competenti ſeveritate coërceri. Nec vos judicetis eſſe malevolas, quando hoc indicatis. Magis quippe innocentes non eſtis, ſi ſorores veſtras, quas indicando corrigere poteſtis, tacendo perire permittitis. C Si enim ſoror tua vulnus haberet in corpore, quod vellet occultari, dum timeret ſecari, nonne crudeliter abs te ſileretur, & miſericorditer indicaretur? Quanto ergo potiùs eam debes manifeſtare, ne perniciosiùs putreſcat in corde? Sed antequam aliis demonſtretur, per quas convincenda eſt ſi negaverit, Præpoſitæ debet oſtendi, ſi admonita neglexerit corrigi, ne fortè poſſit ſecretiùs correpta non [a] innoteſcere ceteris. Si autem negaverit, tunc [b] neganti adhibendæ ſunt D aliæ, ut jam coram omnibus poſſit, non ab una teſte argui, ſed à duabus tribuſve convinci. Convicta verò ſecundùm Præpoſitæ vel presbyteri arbitrium, debet emendatoriam ſuſtinere [c] vindictam: quam ſi ferre recuſaverit, etſi ipſa non abſceſſerit, de veſtra ſocietate projiciatur. Non enim & hoc fit crudeliter, ſed miſericorditer, ne contagione peſtifera plurimas perdat. Et hoc quod dixi de oculo non figendo, etiam in ceteris inveniendis, prohibendis, indicandis, convincendis, vindicandiſque E peccatis diligenter obſervetur, cum dilectione hominum & odio vitiorum. Quæcumque autem in tantum progreſſa fuerit malum, ut occultè ab aliquo litteras vel quælibet munuſcula accipiat, ſi hoc ultro confitetur, parcatur illi, & oretur pro ea. Si autem deprehenditur atque convincitur, ſecundùm arbitrium Præpoſitæ vel presbyteri, vel etiam epiſcopi, graviùs emendetur.

Matth. 18. 16.

... Non judicetis.

... Non ... Munuſcula à viro accepta.

12. Veſtes veſtras in [d] uno loco habete ſub una F cuſtode, vel duabus, vel quot ſufficere potuerint ad eas excutiendas, ne à tinea lædantur. Et ſicut paſcimini ex uno cellario, ſic induamini ex uno veſtiario. Et ſi fieri poteſt, non ad vos pertineat quid vobis induendum pro temporis congruentia proferatur, utrùm hoc recipiat unaquæque veſtrûm quod depoſuerat, an aliud quod altera habuerat, dum tamen unicuique quod opus eſt non negetur. Si autem hinc inter vos contentiones & murmura oriuntur, & conqueritur aliqua deterius aliquid ſe accepiſſe quàm priùs habuerat, & indignam ſe ju- G dicat eſſe quæ [e] ita veſtiatur, ſicut alia ſoror ejus veſtiebatur; hinc vos probate quantum vobis deſit in illo interiore ſancto habitu cordis, quæ pro habitu corporis litigatis. Tamen ſi veſtra toleratur infirmitas, ut hoc recipiatis quod poſueratis, in uno tamen loco ſub communibus cuſtodibus habete quod ponitis: ita ſanè ut nulla ſibi aliquid operetur, ſive unde induatur, ſive ubi jaceat, ſive unde cingatur, vel operiatur, vel caput contegat; ſed omnia opera veſtra in commune fiant majore ſtudio & frequentiori alacritate, quàm ſi vobis propria faceretis. Caritas enim, de qua ſcriptum eſt, quòd *non quærit quæ ſua ſunt*, ſic intelligitur, quia com- 1. Cor. 13. 5.
B munia propriis, non propria communibus anteponit. Et ideo quanto ampliùs rem communem quàm propriam curaveritis, tanto ampliùs vos profeciſſe noveritis; ut in omnibus quibus utitur tranſitura neceſſitas, ſuperemineat quæ permanet caritas. Conſequens ergo eſt, ut etiam illud quod ſuis vel filiabus vel aliqua neceſſitudine ad ſe pertinentibus in monaſterio conſtitutis aliquis vel aliqua contulerit, ſive veſtem, ſive quodlibet aliud inter neceſſaria deputandum, non occultè accipiatur; ſed ſit C in poteſtate Præpoſitæ, ut in commune redactum, [f] cui neceſſarium fuerit, præbeatur. [[g] Quòd ſi aliqua rem ſibi collatam celaverit, furti judicio condemnetur.]

Veſtes in ... non ... pro... habentur.

13. Indumenta veſtra ſecundùm arbitrium Præpoſitæ laventur, ſive à vobis, ſive à fullonibus, ne interiores animæ ſordes contrahat mundæ veſtis nimius appetitus. Lavacrum etiam corporum, uſuſque balnearum non ſit aſſiduus, ſed eo quo ſolet intervallo temporis tribuatur, hoc eſt, ſemel in menD ſe. Cujus autem infirmitatis neceſſitas cogit lavandum corpus, non longiùs differatur: fiat ſine murmure de conſilio medici, ita ut etiam ſi nolit, jubente Præpoſitâ faciat quod faciendum eſt pro ſalute. Si autem velit, & fortè non expedit, ſuæ cupiditati non obediatur: aliquando enim etiamſi noceat, prodeſſe creditur quod delectat. Denique ſi latens eſt dolor in corpore famulæ Dei, dicenti quid ſibi doleat, ſine dubitatione credatur: ſed tamen utrùm ſanando illi dolori, quod delectat, expediat, E ſi non eſt certum, medicus conſulatur. Nec eant ad balneas, ſive quocumque ire neceſſe fuerit, minùs quàm tres. Nec illa quæ habet aliquò eundi neceſſitatem, cum quibus ipſa voluerit, ſed cum quibus Præpoſita juſſerit, ire debebit. Ægrotantium cura ſive poſt ægritudinem reficiendarum, ſive aliqua imbecillitate etiam ſine febribus laborantium, alicui debet injungi, ut ipſa de cellario petat quod cuique opus eſſe perſpexerit; ſive autem quæ cellario, ſive quæ veſtibus, ſive quæ codiciF bus præponuntur, ſine murmure ſerviant ſororibus ſuis. Codices certâ horâ ſingulis diebus petantur, extra horam quæ petiverint non accipiant. Veſtimenta verò & calciamenta quando fuerint indigenti neceſſaria, dare non differant ſub quarum cuſtodia ſunt quæ poſcuntur.

Lotio veſtium & balnearum uſus, aliaque ſubſidia.

14. Lites aut nullas habeatis, aut quàm celerrimè finiatis, ne ira creſcat in odium, & trabem faciat de feſtuca, & animam faciat homicidam. Neque enim ad ſolos viros pertinet quod ſcriptum G eſt, *Qui odit fratrem ſuum, homicida eſt*: ſed ſexu maſculino, quem primum Deus fecit, etiam femineus præceptum ſexus accepit. Quæcumque convicio, vel maledicto, vel etiam criminis objectu, al- 1. Johan. 3. 15.

Caritatis officia.

[a] Editi carebant hîc negatione, quæ ex MSS. reſtituitur.
[b] MSS. habent, *tunc mentienti.*
[c] MSS omnes, *ſuſtinere diſciplinam.*
[d] Sic in MSS. At in Regula viris aptata legitur, *in unum habeatis.*
[e] Sic MSS. Vatic. At editi & virorum regula, *non ita veſtiatur.*

[f] Editi *cùm neceſſarium fuerit.* Sed meliùs MSS. *cui.* & ſic haud dubiè legebat S. Benedictus, qui præceptiones hinc non paucas, atque illam ipſam ſic tranſtulit in Regulam ſuam, cap. 54. *In Abbatis ſit poteſtate, cui illud jubeat dari.*
[g] Iſthæc ſententia abeſt à MSS. nonnullis.

Classis III. An. 423.

teram læserit, meminerit satisfactione, quantocius A curare quod fecit, & illa quæ læsa est, sine disceptatione dimittere. Si autem invicem se læserunt, invicem sibi debita relaxare debebunt, propter orationes vestras; quas utique quanto crebriores habetis, tanto sanctiores habere debetis. Melior est autem, quæ quamvis irâ sæpe tentatur, tamen impetrare festinat, ut sibi dimittat cui se fecisse agnoscit injuriam, quàm quæ tardiùs irascitur, & ad veniam petendam difficiliùs inclinatur. Quæ non vult dimittere sorori, non speret accipere orationis effectum: quæ autem numquam vult petere veniam, B aut non ex animo petit, sine caussa est in monasterio, etiam si non inde projiciatur. Proinde vobis à verbis durioribus parcite; quæ si emissa fuerint ex ore vestro, non pigeat ex ipso ore proferre medicamenta, ex quo facta sunt vulnera. Quando autem necessitas disciplinæ minoribus coërcendis dicere vos verba dura compellit, si etiam in ipsis modum vos excessisse sentitis, non à vobis exigitur ut ab eis veniam postuletis, ne apud eas, quas oportet C esse subjectas, dum nimia servatur humilitas, regendi frangatur auctoritas: sed tamen petenda est venia ab omnium Domino, qui novit etiam eas, quas plus justo fortè corripitis, quantâ benevolentiâ diligatis. Non autem carnalis, sed spiritalis inter vos debet esse dilectio: nam quæ faciunt pudoris immemores, etiam feminis feminæ, jocando turpiter & ludendo, non solùm à viduis & intactis ancillis Christi in sancto proposito constitutis, sed omnino nec à mulieribus nuptis, nec à virginibus D sunt facienda nupturis.

86. dis. Quando.

Præpositæ munus.

15. Præpositæ tamquam matri obediatur, honore servato, ne in illa offendatur Deus: multo magis presbytero, qui omnium vestrûm curam gerit. Ut ergo cuncta ista serventur, & si quid servatum non fuerit, non negligenter prætereatur, sed emendandum corrigendumque curetur, ad Præpositam præcipuè pertinet, ita ut ad presbyterum, qui vobis intendit, referat quod modum vel vires E ejus excedit. Ipsa verò non se existimet potestate dominante, sed caritate serviente felicem. Honore coram hominibus prælata sit vobis, [a] timore coram Deo substrata sit pedibus vestris. Circa omnes seipsam bonorum operum præbeat exemplum. Corripiat inquietas, consoletur pusillanimes, suscipiat infirmas, patiens sit ad omnes, disciplinam libens habeat, metuens imponat. Et quamvis utrumque sit necessarium, tamen plus à vobis amari appetat quàm timeri, semper cogitans Deo se pro vobis F reddituram esse rationem. Unde magis obediendo non solùm vestri, verùm etiam ipsius miseremini; quia inter vos quanto in loco superiore, tanto in periculo majore versatur.

Regulæ observantia liberalis & ejus frequens lectio.

16. Donet Dominus ut observetis hæc omnia cum dilectione tamquam spiritalis pulcritudinis amatrices, & bono Christi odore de bona conversatione fragrantes, non sicut ancillæ sub Lege, sed sicut liberæ sub gratia constitutæ. Ut autem in hoc libello tamquam in speculo vos possitis inspicere, ne per oblivionem aliquid negligatis, semel in se- G ptimana vobis legatur: & ubi vos inveneritis ea quæ scripta sunt facientes, agite gratias Domino bonorum omnium largitori: ubi autem sibi quæcumque vestrûm videt deesse aliquid, doleat de præterito, caveat de futuro, orans ut & debitum dimittatur, & in tentationem non inducatur.

EPISTOLA CCXII.*

** Aliàs CIII. quæ autem 212. erat, nunc 251.*

Augustinus Quintiliano, commendat matrem viduam cum filia virgine, quæ deferebant reliquias Stephani martyris.

Domino beatissimo & meritò venerabili fratri & coëpiscopo [b] Quintiliano, Augustinus in Domino salutem.

Scripta circ. an. 425.

Honorabiles Dei famulas, & [c] pretiosa Christi membra, Gallam viduam sancti propositi, & ejus filiam Simpliciolam virginem sacram, matri ætate subditam, sanctitate prælatam, quas verbo Domini aluimus ut potuimus, venerationi tuæ in Christi dilectione commendo, & tamquam mea manu per hanc epistolam trado consolandas, & in omnibus adjuvandas, quæ utilitas earum vel necessitas postulat. quod & sine mea commendatione procul dubio faceret sanctitas tua. Si enim nos propter supernam Jerusalem, cujus nos omnes cives sumus, & in qua concupierunt habere excellentioris sanctitatis locum, non solùm civicum, verùm etiam fraternum eis debemus affectum: quanto magis vos, apud quos earum etiam carnalis est patria, in qua sæcularem nobilitatem pro Christi amore contemnunt dominæ illæ? Officium quoque salutationis per illas meum ea caritate peto digneris sumere, qua direxi, & meminisse nostri in orationibus tuis. Portant sanè secum reliquias beatissimi & gloriosissimi martyris Stephani, quas non ignorat sanctitas vestra, sicut & nos fecimus, quàm convenienter honorare debeatis.

Acta Ecclesiastica *seu* EPISTOLA CCXIII.*

** Aliàs CX. quæ autem 213. erat, nunc 1.*

Ecclesiastica Gesta à B. Augustino confecta in designando Eraclio, qui ipsi in episcopatu succederet, atque interim senem aliqua parte curarum sublevaret.

Confecta die 26. Septemb. an. 426.

1. Gloriosissimo *Theodosio duodecies & Valentiniano Augusto iterum consulibus, sexto Kalend. Octobris, cùm Augustinus episcopus unà cum Religiano & Martiniano coëpiscopis suis consedisset in ecclesia Pacis Hipponensium Regiorum, præsentibus Saturnino, Leporio, Barnaba, Fortunatiano, Rustico, Lazaro, &* [d] *Eraclio presbyteris, adstante clero & frequenti populo, Augustinus episcopus dixit:* Quod hesterno die promisi caritati vestræ, propter quod vos volui frequentiùs convenire, & video frequentiùs convenisse, morâ omni postpositâ hoc agendum est. Si enim aliud velim loqui, in illud suspensi, minùs auditis. Omnes in hac vita mortales sumus, & dies hujus vitæ ultimus, omni homini est semper incertus: verumtamen in infantia, speratur pueritia; & in pueritia speratur adolescentia; & in adolescentia, speratur juventus; & in juventute, speratur gravitas; & in gravitate, speratur senectus: utrùm contingat incertum est; est tamen quod speretur. Senectus autem aliam ætatem, quam speret non habet: incertum est etiam ipsa senectus quamdiu sit homini; il-

[a] Editi omittunt, *timore.* quam vocem huc revocavimus ex uno è MSS. Vatic. & ex Regula viris accommodata

[b] In priùs excusis, *Quintiano.* At in omnibus MSS. *Quintiliano.*

[c] Bad. Am. Er. & MSS optimæ notæ Corb. Germ. &c. *pretiosa.*

[d] Editi, *Eradio.* At in MSS. constanter, *Eraclio*, aut *Heraclio.* mox MSS. duo pro *presbyteris*, habent *presbytero.*

[Cla]ssis III. [A]n. 427.

Illud tamen certum est nullam remanere ætatem, quæ possit succedere senectuti. Quia voluit Deus, ad istam civitatem cum vigore ætatis adveni; sed tamen juvenis fui, & senui. Scio post obitus episcoporum, per ambitiosos aut contentiosos solere ecclesias perturbari; & quod sæpe expertus sum & dolui, debeo quantum ad me adtinet, ne contingat, huic prospicere civitati. Sicuti novit caritas vestra, in Milevitana ecclesia modò fui: petierunt enim me fratres, & maximè servi Dei qui ibi sunt, ut venirem; quia post obitum beatæ memoriæ fratris & coëpiscopi mei Severi, nonnulla ibi perturbatio timebatur. Veni, & quomodo voluit Dominus, adjuvit nos pro sua misericordia, ut cum pace episcopum acciperent, quem vivus designaverat episcopus eorum. Hoc enim eis cùm innotuisset, voluntatem præcedentis & decedentis episcopi sui libenter amplexi sunt. Minùs tamen aliquid factum erat, unde nonnulli contristabantur, quia frater Severus credidit posse sufficere ut successorem suum apud clericos designaret, ad populum inde non est locutus; & erat inde aliquorum nonnulla tristitia. Quid plura? Deo placuit; tristitia fugata est, gaudium successit. Ordinatus est episcopus, quem præcedens episcopus designaverat. Ergo ne aliquis de me queratur, voluntatem meam, quam credo Dei esse, in omnium vestrûm notitiam perfero: Presbyterum Eraclium mihi successorem volo. *A populo acclamatum est*, Deo gratias, Christo laudes: *dictum est vicies terties:* Exaudi Christe, Augustino vita; *dictum est sexies decies.* Te patrem, te episcopum; *dictum est octies.*

2. *Cúmque reticeretur, Augustinus episcopus dixit,* Non opus est me de laudibus ejus aliquid dicere, faveo sapientiæ, & parco verecundiæ: sufficit quia nostis eum: & hoc me velle dico, quod vos velle scio: & si antè nescirem, hodie probarem. Hoc ergo volo: hoc à Domino Deo nostro, nunc etiam in ætate frigida, votis ferventibus posco: hoc ut mecum oretis exhortor, admoneo, rogo, ut omnium in pace Christi collatis & conflatis mentibus [Psal.] 67. 29. confirmet Deus quod operatus est in nobis. Qui misit mihi eum, servet eum, servet incolumem, servet sine crimine, ut qui facit gaudium viventis, locum suppleat morientis. A notariis ecclesiæ sicut cernitis excipiuntur quæ dicimus, excipiuntur quæ dicitis, & meus sermo, & vestræ acclamationes in terram non cadunt. Apertiùs ut dicam, ecclesiastica nunc Gesta conficimus. sic enim hoc esse, quantum ad homines adtinet, confirmatum volo. *A populo acclamatum est trigesies sexies;* Deo gratias, Christo laudes, Exaudi Christe, Augustino vita, *dictum est tredecies.* Te patrem, te episcopum; *dictum est octies.* Dignus & justus est; *dictum est vicies.* Bene meritus, bene dignus; *dictum est quinquies.* Dignus & justus est; *dictum est sexies.*

3. *Cúmque reticeretur, Augustinus episcopus dixit*, Ergo ut dicebam voluntatem meam & voluntatem vestram Gestis ecclesiasticis, quantum ad homines adtinet, confirmatam volo: quantum verò ad latentem Omnipotentis voluntatem, omnes, ut dixi, oremus ut confirmet Deus quod operatus est in nobis. *A populo acclamatum est*, Judicio tuo gratias agimus; *dictum est sedecies.* Fiat, fiat; *dictum est duodecies.* Te patrem, Eraclium episcopum; *dictum est sexies.*

4. *Cúmque reticeretur, Augustinus episcopus dixit,* Scio quod scitis & vos, sed nolo de illo fieri quod de me factum est. Quid autem factum sit, multi scitis: illi soli nesciunt, qui tunc aut nondum nati erant, aut nondum habebant ætatem sciendi. Adhuc in corpore posito beatæ memoriæ patre & episcopo meo sene Valerio, episcopus ordinatus sum, & sedi cum illo: quod concilio Nicæno prohibitum fuisse nesciebam; nec ipse sciebat. Quod ergo reprehensum est in me, nolo reprehendi in filio meo. *A populo acclamatum est*, Deo gratias, Christo laudes; *dictum est tredecies.*

5. *Cúmque reticeretur, Augustinus episcopus dixit,* Erit presbyter ut est, quando Deus voluerit futurus episcopus. Sed planè modò facturus sum adjuvante misericordiâ Christi, quod adhuc usque non feci. Nostis ante aliquot annos quid facere voluerim, & non permisistis. Placuit mihi & vobis propter curam Scripturarum, quam mihi fratres & patres mei coëpiscopi duobus conciliis Numidiæ & Carthaginis imponere dignati sunt, ut per quinque dies nemo mihi molestus esset. Gesta confecta sunt, placuit, acclamastis. Recitatur placitum vestrum, & acclamationes vestræ. Parvo tempore servatum est circa me, & postea violenter irruptum est, & non permittor ad quod volo vacare. Ante meridiem & post meridiem occupationibus hominum implicor. Obsecro vos & obstringo per Christum, ut huic juveni, hoc est Eraclio presbytero, quem hodie in nomine Christi designo episcopum successorem mihi, patiamini me refundere onera occupationum mearum. *A populo acclamatum est*, Judicio tuo gratias agimus; *dictum est vicies sexies.*

6. *Cúmque reticeretur, Augustinus episcopus dixit*, Ego caritati & benevolentiæ vestræ apud Dominum Deum nostrum gratias ago, immo de illa Deo gratias ago. Ergo fratres, quidquid est quod ad me perferebatur, ad illum perferatur: ubi necessarium habuerit consilium, meum non negabo auxilium. absit ut subtraham. Tamen quidquid illud est quod ad me perferebatur, ad illum perferatur. Ipse me aut consulat, si fortè non invenerit quid facere debeat, aut poscat adjutorem quem novit patrem: ut & vobis nihil desit, & ego tandem aliquando, si quantulumcumque spatium mihi hujus vitæ donaverit Deus, ipsam meam quantulamcumque vitam non dem segnitiei, nec donem inertiæ, sed in sanctis Scripturis, quantum ipse permittit & largitur, exerceam: hoc & ipsi proderit, & per ipsum etiam vobis. Nemo ergo invideat otio meo, quia meum otium magnum habet negotium. Video me de hac re, propter quam vos invitavi, omnia vobiscum egisse quæ debui. Hoc ad ultimum rogo, ut Gestis istis dignemini subscribere qui potestis. Hîc mihi responsione vestra opus est: teneam responsionem vestram: de hac assensione aliquid acclamate. *A populo acclamatum est*, Fiat, fiat; *dictum vicies quinquies.* Dignum est, justum est; *dictum vicies octies.* Fiat, fiat; *dictum quater decies.* Olim dignus, olim meritus: *dictum vicies quinquies.* Judicio tuo gratias agimus; *dictum tredecies.* Exaudi Christe, Eraclium conserva: *dictum octies decies.*

7. *Cúmque reticeretur, Augustinus episcopus dixit:* Bene habet, ut ea quæ Dei sunt, circa sacrificium ejus agere valeamus; in qua hora supplicationis nostræ maximè commendo caritati vestræ, ut omnes vestras caussas & negotia intermittatis, & pro ista ecclesia, & pro me, & pro presbytero Eraclio Domino precem fundatis.

CLASSIS III. AN. 427.

EPISTOLA CCXIV. *

* Aliàs XLVI. quæ autem 214. erat, nunc 2.

Augustinus Valentino Abbati & Monachis Adrumetinis, oborta inter eos dissensione de libero arbitrio & justitia Dei, ex prava interpretatione epistolæ prolixioris ad Sixtum, docet fidem catholicam in illa epistola propugnatam, hanc esse, quæ neque liberum arbitrium neget; neque tantum ei tribuat, ut sine gratia Dei valeat quidquam ad bonum.

Domino dilectissimo, & in Christi membris honorando fratri VALENTINO, & fratribus qui tecum sunt, AUGUSTINUS in Domino salutem.

Scripta videtur an. 426. aut 427. ante Pascha.

1. VENERUNT ad nos duo juvenes, Cresconius & Felix, de vestra congregatione se esse dicentes, qui nobis retulerunt monasterium vestrum nonnulla dissensione turbatum, eo quòd quidam in vobis sic gratiam prædicent, ut negent hominis esse liberum arbitrium: & quod est gravius, dicant quòd in die judicij non sit redditurus Deus unicuique secundùm opera ejus. (*Matt. 16. 27. & Rom. 2. 7.*) Etiam hoc tamen indicaverunt, quòd plures vestrûm non ita sentiant, sed liberum arbitrum adjuvari fateantur per Dei gratiam, ut recta sapiamus atque faciamus, ut cùm venerit Dominus reddere unicuique secundùm opera ejus, inveniat opera nostra bona, quæ præparavit Deus ut in illis ambulemus. (*Eph. 2. 10.*) Hoc qui sentiunt, bene sentiunt.

2. *Obsecro* itaque *vos fratres*, sicut Corinthios obsecravit Apostolus, *per nomen Domini nostri Jesu Christi, ut idipsum dicatis omnes, & non sint in vobis schismata.* (*1. Cor. 1. 10.*) Primò enim Dominus Jesus, sicut scriptum est in Evangelio Johannis apostoli, *non venit ut judicaret mundum, sed ut salvaretur mundus per ipsum.* (*Johan. 3. 17.*) Postea verò sicut scribit apostolus Paulus, *judicabit Deus mundum*, quando *venturus est*, sicut tota Ecclesia in Symbolo confitetur, *judicare vivos & mortuos.* (*Rom. 3. 6.*) Si igitur non est Dei gratia, quomodo salvat mundum? & si non est liberum arbitrium, quomodo judicat mundum? Proinde librum vel epistolam meam, quam secum ad [a] nos supradicti adtulerunt, secundùm hanc fidem intelligite, ut neque negetis Dei gratiam, neque liberum arbitrium sic defendatis, ut à Dei gratia separetis, tamquam sine illa vel cogitare aliquid vel agere secundùm Deum ulla ratione possimus, quod omnino non possumus. Propter hoc enim Dominus cùm de fructu justitiæ loqueretur, ait discipulis suis, *Sine me nihil potestis facere.* (*Johan. 15. 5.*)

3. Unde supradictam epistolam ad Sixtum Romanæ ecclesiæ presbyterum, contra novos hæreticos Pelagianos noveritis esse conscriptam, qui dicunt gratiam Dei secundùm merita nostra dari, ut qui gloriatur, non in Domino, sed in seipso glorietur, hoc est in homine, non in Domino. (*Epist. 194.*) Quod prohibet Apostolus, dicens, *Nemo glorietur in homine.* (*1. Cor. 3. 21.*) & alio loco, *Qui gloriatur*, inquit, *in Domino glorietur.* (*1. Cor. 1. 31.*) Illi verò hæretici seipsos à seipsis justos fieri putantes, quasi hoc eis non dederit Deus, sed ipsi sibi, non utique in Domino, sed in semetipsis gloriantur. Talibus enim dicit Apostolus, *Quis enim te discernit?* (*1. Cor. 4. 7.*) Quod ideo dicit, quia de massa illius perditionis, quæ facta est ex Adam, non discernit hominem, ut eum faciat vas in honorem, non in contumeliam, nisi Deus. Sed quoniam homo carnalis, & inaniter inflatus cùm

A audisset, *Quis enim te discernit*; posset respondere vel voce vel cogitatione, & dicere, Discernit me fides mea, discernit me oratio mea, discernit me justitia mea; mox Apostolus occurrit cogitationibus ejus, & dixit, *Quid enim habes quod non accepisti? Si autem accepisti, quid gloriaris, quasi non acceperis?* (*Ibid. 7.*) Sic autem gloriantur quasi non acceperint, qui se à seipsis justificari putant; ac per hoc in semetipsis, non in Domino gloriantur.

4. Propter quod ego in hac epistola, quæ ad
B vos pervenit, probavi per testimonia sanctarum Scripturarum, quæ ibi potestis inspicere, & bona opera nostra, & pias orationes, & rectam fidem nullo modo in nobis esse potuisse, nisi hæc acciperemus ab illo, de quo dicit apostolus Jacobus, *Omne datum optimum, & omne donum perfectum desursum est, descendens à patre luminum:* (*Jac. 1. 17.*) ne quisquam dicat meritis operum suorum, vel meritis orationum suarum, vel meritis fidei suæ, sibi traditam Dei gratiam, & putetur verum esse quod illi hæ-
C retici dicunt, gratiam Dei secundùm merita nostra dari; quod omnino falsissimum est: non quia nullum est meritum, vel bonum piorum, vel malum impiorum; alioquin quomodo judicabit Deus mundum? sed misericordia & gratia Dei convertit hominem, de qua Psalmus dicit, *Deus meus, misericordia ejus præveniet me:* (*Psal. 58. 11.*) ut justificetur impius, hoc est ex impio fiat justus, & incipiat habere meritum bonum, quod Dominus coronabit, quando judicabitur mundus.

D 5. Multa erant, quæ vobis mittere cupiebam, quibus lectis, totam ipsam caussam, quæ conciliis episcopalibus acta est adversùs eosdem Pelagianos hæreticos, diligentiùs & pleniùs nosse possetis: sed festinaverunt fratres, qui ex numero vestro ad nos venerunt, per quos vobis non rescripsimus ista, sed scripsimus. Nullas enim ad nos vestræ caritatis litteras adtulerunt: tamen suscepimus eos, quoniam simplicitas eorum satis indicabat, nihil illos nobis potuisse confingere. Ideo autem festinaverunt, ut
E apud vos agerent Pascha, quò possit, adjuvante Domino, tam sanctus dies vestram pacem quàm dissensionem potiùs invenire.

6. Melius autem facitis (quod multùm rogo) si ipsum, à quo dicunt se fuisse turbatos, ad me mittere non gravemini. Aut enim non intelligit librum meum, aut fortè ipse non intelligitur, quando difficilimam quæstionem, & paucis intelligibilem, solvere atque enodare conatur. Ipsa est enim quæstio de gratia Dei, quæ fecit ut homines non
F intelligentes, putarent apostolum Paulum dicere, *Faciamus mala, ut veniant bona.* (*Rom. 3. 8.*) Unde apostolus Petrus in secunda epistola sua, *Quapropter*, inquit, *carissimi hæc exspectantes satagite inviolati & immaculati apud eum reperiri in pace, & Domini nostri patientiam salutem existimate. Sicut & dilectissimus frater noster Paulus, secundùm eam, quæ data est ei sapientiam, scripsit vobis, ut & in omnibus epistolis, loquens in eis de his, in quibus sunt quædam difficilia intellectu, quæ indocti & instabiles homines pervertunt,* (*2. Pet. 3. 14.*)
G *sicut & ceteras Scripturas, ad proprium suum interitum.*

7. Cavete ergo quod tantus Apostolus tam terribiliter dicit; & ubi sentitis vos non intelligere, interim credite divinis eloquiis, quia & liberum est hominis arbitrium, & gratia Dei, sine cujus adjutorio liberum arbitrium nec converti potest ad

[a] Editi, *ad vos.* At MSS. tredecim, *ad nos.*

CLASSIS III. AN. 417. Deum, nec proficere in Deo. Et quod piè creditis, ut etiam sapienter intelligatis orate. Et ad hoc ipsum enim, id est, ut sapienter intelligamus, est utique liberum arbitrium. Nisi enim libero arbitrio intelligeremus atque saperemus, non nobis (Psal. 93. 8.) præciperetur dicente Scriptura, *Intelligite ergo qui insipientes estis in populo, & stulti aliquando sapite.* Eo ipso quippe quo præceptum & imperatum est ut intelligamus atque sapiamus, obedientia nostra requiritur, quæ nulla potest esse sine libero arbitrio. Sed si posset hoc ipsum sine adjutorio Dei gratiæ fieri per liberum arbitrium, ut intelligeremus atque saperemus, non diceretur Deo, (Psal. 118. 125.) *Da mihi intellectum, & discam mandata tua.* (Luc. 24. 45.) neque in Evangelio scriptum esset, *Tunc aperuit illis sensum, ut intelligerent Scripturas.* nec Jacobus apostolus diceret, (Jac. 1. 5.) *Si quis autem vestrûm indiget sapientiâ, postulet à Deo, qui dat omnibus affluenter, & non improperat, & dabitur ei.* Potens est autem Dominus, qui & vobis donet & nobis, ut de vestra pace & pia consensione nuntiis celerrimis gaudeamus. Saluto vos, non solùm meo nomine, sed etiam fratrum qui mecum sunt, & rogo ut pro nobis concorditer atque instanter oretis. Sit vobiscum Dominus.

EPISTOLA CCXV. *

(* Alias XLVII. Nunc autem scripta circiter an. 426.)

Augustinus Valentino ejusque Monachis, de eodem argumento, simul transmittens ipsis librum de gratia & libero arbitrio.

Domino dilectissimo, & in Christi membris honorando fratri VALENTINO, & fratribus qui tecum sunt, AUGUSTINUS in Domino salutem.

(Scripta eo-... anno ... post Pascha.)

1. CRESCONIUM, Felicem, & alium Felicem Dei servos, qui ex vestra congregatione ad nos venerunt, nobiscum egisse Pascha, noverit caritas vestra. Quos ideo tenuimus aliquanto diutiùs, ut instructiores ad vos redirent, adversùs novos hæreticos Pelagianos, in quorum errorem cadit, qui putat [a] secundùm aliqua merita humana dari gratiam Dei, quæ sola hominem liberat per Dominum nostrum Jesum Christum. Sed rursum qui putat, quando ad judicium Dominus venerit, non judicari hominem secundùm opera sua, qui jam per ætatem uti potuit libero voluntatis arbitrio, nihilominus in errore est. Soli enim parvuli, qui nondum habent opera propria vel bona vel mala, secundùm solum originale peccatum damnabuntur, quibus per lavacrum regenerationis non subvenit gratia Salvatoris. Ceteri autem omnes, qui jam utentes libero arbitrio, sua propria peccata originali peccato insuper addiderunt, si de potestate tenebrarum per gratiam Dei non eruuntur, nec transferuntur ad regnum Christi, non solùm secundùm originis, verùm etiam secundùm propriæ voluntatis merita, judicium reportabunt. Boni verò etiam ipsi quidem

A secundùm suæ bonæ voluntatis merita præmium consequentur, sed etiam ipsam bonam voluntatem per Dei gratiam consecuti sunt. Ac sic impletur quod scriptum est, *Ira & indignatio, tribulatio & angustia in omnem animam hominis operantis malum, Judæi primùm & Græci: gloria autem & honor & pax omni operanti bonum, Judæo primùm & Græco.* (Rom. 2. 9.)

2. De qua difficillima quæstione, hoc est de voluntate & gratia, non opus habui etiam in hac epistola diutiùs disputare; quoniam & aliam jam

B eis dederam, tamquam citiùs redituris. Et scripsi ad vos etiam * librum, quem si, adjuvante Domino, diligenter legeritis, & vivaciter intellexeritis, nullas existimo inter vos de hac re dissensiones ulteriùs jam futuras. Portant autem secum & alia, quæ vobis dirigenda esse credidimus, quibus cognoscatis quemadmodum catholica Ecclesia, in Dei misericordia, Pelagianæ hæresis venena repulerit. Quod enim scriptum est ad papam Innocentium Romanæ urbis episcopum, de concilio pro-

(* Librum de gratia & libero arbitrio)

C vinciæ Carthaginensis, & de concilio Numidiæ, & aliquanto diligentiùs à quinque episcopis, & quæ ipse ad tria ista rescripsit: item quod papæ Zosimo de Africano concilio scriptum est, ejusque rescriptum * ad universos totius orbis episcopos missum: & quod posteriori concilio [b] plenario totius Africæ contra ipsum errorem breviter constituimus; & supra memoratum librum meum, quem modò ad vos scripsi: hæc omnia & in præsenti legimus cum ipsis, & per eos misimus vobis.

(* V. suprà epist. 190. cap. 6 n 22.)

D 3. Legimus eis etiam librum beatissimi martyris Cypriani *de Oratione dominica*, & ostendimus quemadmodum docuerit omnia, quæ ad mores nostros pertinent, quibus rectè vivimus, à patre nostro, qui in cælis est, esse poscenda, ne de libero præsumentes arbitrio, à divina gratia decidamus. Ubi etiam demonstravimus quomodo admonuerit idem gloriosissimus Martyr, etiam pro inimicis nostris, qui nondum in Christum crediderunt, nos ut credant orare debere. quod utique inaniter fieret, nisi

E Ecclesia crederet etiam malas atque infideles hominum voluntates, per Dei gratiam in bonum posse converti. Sed hunc librum sancti Cypriani, quia dixerunt etiam illic apud vos esse, non misimus. Meam quoque epistolam ad Sixtum Romanæ ecclesiæ presbyterum datam, quam secum ad nos adtulerunt, legimus cum eis, & ostendimus adversùs eos esse conscriptam qui dicunt, gratiam Dei secundùm merita nostra dari, hoc est adversùs eosdem Pelagianos. (Epist. 194.)

F 4. Quantum ergo potuimus, egimus cum istis & vestris & nostris fratribus, ut in fide sana catholica perseverent: quæ neque liberum arbitrium negat, sive in vitam malam sive in bonam; neque tantum ei tribuit, ut sine gratia Dei valeat aliquid, sive ut ex malo convertatur in bonum, sive ut in bono perseveranter proficiat, sive ut ad bonum sempiternum perveniat, ubi jam non timeat ne deficiat. Vos quoque carissimi, etiam in hac epistola exhortor, quod nos omnes exhortatur Apostolus,

[a] Sic MSS. sedecim. At vulgati habent, *putat aliquo merito humano gratiam Dei dari.*

[b] Plenarium istud concilium apud Carthaginem in basilica Fausti die 1. Maij an. 418. habitum fuit ab Aurelio Carthaginensi & Donatiano Teleptensi Byzacenæ provinciæ primate, cum aliis ducentis tribus episcopis ex provinciis Byzacena, Mauritania utraque Sitifensi & Cæsariensi, ex Tripolitana, Numidia & Hispania, ut præfertur in vetusto libro Gandavensi & in Codice canonum ecclesiæ Romanæ. Qui libri, eidem concilio adsignant celebres octo illos sive novem canones adversùs Pelagij hæresim constitutos, quos nonnulli ad Milevitanum anni 416. perperam retulere. Adsignat etiam Codex canonum eccles. Afric. necnon Photius in cod. 53. & Cælestinus in appendice epist. ad Galliæ episcopos. Enimverò tribus postremis canonibus sententia Pelagianorum de Justorum ἀναμαρτησίᾳ proscribitur; atque hinc fit ut illam eorum sententiam deinceps, id est post Carthaginensem synodum, insectetur Augustinus ut hæreticam: qui tamen antea in aliquot opusculis post Milevitanam conscriptis, scilicet in epistola quæ hîc est 177. n. 16. & 17. & in lib. de Gestis Pelagij c 30. de ista quæstione sic loquebatur, tamquam definita nondum fuisset ab Ecclesia.

non plus sapere, quàm oportet sapere; sed sapere ad A *temperantiam, sicut unicuique Deus partitus est mensuram fidei.* (Rom. 12. 3.)

5. Attendite quid per Salomonem moneat Spiritus-sanctus; (Prov. 4. 26.) *Rectos cursus*, inquit, *fac pedibus tuis, & vias tuas dirige, ne declines in dexteram, neque in sinistram; averte autem pedem tuum à via mala. Vias enim quæ à dextris sunt, novit Dominus: perversæ verò sunt, quæ à sinistris sunt. Ipse autem rectos faciet cursus tuos, itinera autem tua in pace producet.* In his verbis sanctæ Scripturæ considerate fratres, quia B si non esset liberum arbitrium, non diceretur, *Rectos cursus fac pedibus tuis, & vias tuas dirige, ne declines in dexteram, neque in sinistram.* Et tamen sine Dei gratia, si posset hoc fieri, non postea diceretur, *Ipse autem rectos faciet cursus tuos, & itinera tua in pace producet.*

6. Nolite ergo declinare in dexteram neque in sinistram: quamvis laudentur viæ quæ à dextris sunt, & vituperentur quæ sunt à sinistris. Hoc est enim propter quod addidit, *Averte autem pedem* C *tuum à via mala*, hoc est à sinistra. quod manifestat in consequentibus, dicens, *Vias enim quæ à dextris sunt, novit Dominus: perversæ verò sunt, quæ à sinistris sunt.* Eas utique vias ambulare debemus, quas (Psal. 1. 6.) novit Dominus: de quibus in Psalmo legitur, *Novit Dominus viam justorum, & via impiorum peribit.* Hanc enim non novit Dominus, quia sinistra est. Sicut dicturus est etiam illis ad sinistram constitutis, (Matt. 25. 12. & Luc. 13. 27.) *Non novi vos.* Quid est autem quod ille non novit, qui utique novit omnia sive bona hominum, sive D mala? Sed quid est, *Non vos novi*, nisi tales vos ego non feci? Quemadmodum illud quod dictum est de (2. Cor. 5. 21.) ipso Domino Jesu Christo, quia *non noverat peccatum*, quid est *non noverat*, nisi quia non fecerat? Ac per hoc quod dictum est, *Vias, quæ à dextris sunt, novit Dominus*, quomodo intelligendum est, nisi quia ipse fecit vias dextras, id est vias justorum, (Eph. 2. 10.) quæ sunt utique opera bona, *quæ præparavit Deus*, sicut dicit Apostolus, *ut in illis ambulemus?* Vias autem sinistras perversas, id est vias impiorum, non E utique novit, quia non eas ipse fecit homini, sed homo sibi. Propter quod dicit, *Odivi autem ego perversas vias malorum, ipsæ sunt à sinistris.*

7. Sed respondetur nobis, Cur ergo dixit, *Ne declines in dexteram neque in sinistram:* cùm potiùs dicere debuisse videatur, Tene dexteram, & ne declines in sinistram, si bonæ sunt viæ, quæ à dextris sunt? Cur, putamus, nisi quia ita viæ sunt bonæ, quæ à dextris sunt, ut in dexteram tamen declinare non sit bonum? Declinare quippe il- F le est intelligendus in dexteram, qui bona ipsa opera, quæ ad vias dexteras pertinent, sibi vult adsignare, non Deo. Et ideo cùm dixisset, *Vias enim quæ à dextris sunt novit Dominus, perversæ autem sunt quæ à sinistris sunt:* tamquam diceretur ei, Quomodo ergo non vis ut declinemus ad dexteram; secutus adjunxit, *Ipse autem rectos faciet cursus tuos, itinera autem tua in pace producet.* Sic ergo (Prov. 4. 26.) intellige, quod tibi præceptum est, *Rectos cursus fac pedibus tuis, & vias tuas dirige*, ut noveris, cùm G hoc facis, à Domino Deo tibi præstari, ut hoc facias; & non declinabis ad dexteram, quamvis ambules in viis dextris, non confidens in virtute tua: & ipse erit virtus tua, qui rectos faciet cursus tuos, & itinera tua in pace producet.

8. Quapropter dilectissimi, quicumque dicit, *Voluntas mea mihi sufficit ad facienda opera bona*, declinat in dexteram. Sed rursus illi, qui putant bonam vitam esse deserendam, quando audiunt sic Dei gratiam prædicari, ut credatur, & intelligatur voluntates hominum ipsa ex malis bonas facere, ipsa etiam quas fecerit custodire, & propterea dicunt, *Faciamus mala, ut veniant bona*, in sinistram (Rom. 3. 8.) declinant. Ideo vobis dixit, *Non declinetis in dexteram neque in sinistram*, hoc est, non sic defendatis liberum arbitrium, ut ei bona opera sine Dei gratia tribuatis; nec sic defendatis gratiam, ut quasi de illa securi, mala opera diligatis; quod ipsa gratia Dei avertat à vobis. Talium quippe verba sibi proponens Apostolus ait, *Quid ergo dicemus? Permanebimus in peccato ut gratia abundet?* (Rom. 6. 1.) atque his verbis hominum errantium, & Dei gratiam non intelligentium, respondit ut debuit, dicens, *Absit. Si enim mortui sumus peccato, quomodò vivemus in eo?* Nihil potuit dici brevius & melius. Quid enim nobis gratia Dei utilius confert in hoc præsenti sæculo maligno, nisi ut moriamur peccato? Ac per hoc ipsi gratiæ invenietur ingratus, qui propter illam vult vivere in peccato, per quam morimur peccato. Deus autem qui dives est in misericordia, det vobis & sanum sapere, & usque in finem proficienter in bono proposito permanere. Hoc pro vobis, hoc pro nobis, hoc pro omnibus qui vos diligunt, & pro eis qui vos oderunt, instanter in pace fraterna & vigilanter orate. Deo vivatis. Si quid de vobis mereor, veniat ad me frater Florus.

EPISTOLA CCXVI.*

(* Alias CCLVI. quæ autem 216. erat, nunc 85.)

Valentinus Augustino, renuntians quæ exstiterit caussa dissidij, quive auctores tumultus in suo cœnobio; tum declarans fidem suam de libero arbitrio & de justitia Dei remunerantis; ac denique Florum, quem ipsi mittit, ab erroris suspicione liberans.

Domino verè sancto, ac nobis venerabiliter super omnia præferendo, & pia exsultatione colendo beatissimo papæ AUGUSTINO, VALENTINUS *servus tuæ sanctitatis, & omnis congregatio quæ tuis orationibus mecum sperat in Domino salutem.*

(Scripta paulo post superiores.)

1. VENERABILIA *scripta, & librum tuæ sanctitatis ita tremebundo corde suscepimus, ut sicut beatus Elias, cùm in speluncæ limine staret, faciem suam gloriâ Domini transeunte velavit; ita nos objurgatos oculos teximus, quia per rusticitatem fratrum nostrorum nostro judicio erubuimus, quorum inordinata profectione tuam* meruimus beatitudinem salutare; quia tempus loquendi, & tempus tacendi, ne dum per dubitantes, & de veritate fluctuantes scriberemus, de dictis sapientiæ tuæ, quæ est sicut Angeli Dei, dubitare cum dubitantibus videremur. Non enim erat nobis necessarium interrogare de beatitudine, & de sapientia tua, quæ est nobis nota per Dei gratiam. Nam ad librum dulcissimum sanctitatis tuæ ita sumus alacriter jocundati, ut sicut Apostoli Dominum post resurrectionem prandentem secum non audebant interrogare quis esset; Sciebant enim quia Iesus est:* (Johan. 21. 12.) *ita & nos nec voluimus, nec ausi sumus interrogare de libro, utrùm tuæ sanctitatis esset, cùm ipsa fidelium gratia* [a] *quæ in eo liberaliter commendatur, nobis tuum, domine sancte papa, eloquiis vivacissimis contestetur.*

(* f. deest, non)

2. *Incipiamus autem, domine beatissime papa, ipsius ordinem perturbationis exponere. Carissimus frater*

[a] Sic Gallicani MSS. At editio Lov. omittit, *qua*, & habet, *nobis tuis domine* &c.

CLASSIS III. AN. 427. noster Florus servus paternitatis tuæ, cùm ad Uzalensem patriam fuisset suadente caritate profectus, eulogias [a] monasterij inter suæ civitatis moras, de opusculis nobis tuæ adtulit sanctitatis, uno fratre Felice, qui ad tuam sanctitatem tardè post comites suos venisse dinoscitur, eumdem librum devotè dictante; ventum est ad monasterium cum eodem libello, fratre Floro ad Carthaginem de Uzalensi civitate profecto. Mihi non monstrato libro imperitis fratribus recitare cœperunt: qui quorumdam non intelligentium corda commovit, quia cùm diceret Dominus, Qui non manducaverit carnem filij hominis, neque biberit sanguinem ejus, non habebit vitam in semetipso, discesserunt, quoniam impiè intellexerunt, non culpâ Domini dicentis, sed duritiâ impiissimi cordis.

3. Cœperunt memorati fratres, qui omnia subverterunt, innocentum animas commovere, mea parvitate penitùs ignorante, in tantum conventus illorum murmurantis nescij, ut nisi frater Florus de Carthagine [b] repedans eorum perturbationes agnoscens mihi sollicitè nuntiasset, furtiva & tamquam servilis erat inter eos de non intelligenda veritate contentio. Proposui ad auferendas impias quæstiones, ut ad dominum sanctum patrem Evodium mitteremus, ut ipse nobis de hoc sacrosancto libro propter ignaros aliquid certius [c] rescripsisset. Nec hoc patientiùs accipere voluerunt, sed arripuerunt profectionem nobis taliter non optatam: fratre Floro furore illorum conturbato, in quem sæviebant, quia ipse illis, ut putabant, vulnera libri hujus adtulisset: in quo non poterant medicinam infirmi cognoscere. Unde & sanctum presbyterum Sabinum ad majorem auctoritatem rogavimus, & ipsius sanctitas librum cum liquidis interpretationibus legit; nec sic anima sauciata curata est. Quibus propter ipsam pietatem sumtus dedimus, ne vulnera ipsorum cumularemus, quæ posset sanare libri hujus gratia, in qua refulget tua sancta præsentia. Quibus profectis, quies & pax per omnes fratres exsultavit in Domino. Quinque enim, vel amplius fratrum animositate ista est innata contentio.

4. Sed quia interdum, domine, provenit gaudium ex tristitia, non adeo mæstificamur, quia per ignaros & curiosos suavissimis monitionibus tuæ sanctitatis illuminari meruimus. Nam & dubitatio beati Thomæ apostoli foramina clavorum quærentis confirmatio fuit Ecclesiæ universalis. Accepimus igitur, domine papa, medicamentum piè curantium tuarum cum gratia litterarum, & contundimus pectora nostra, ut saltem sic sanetur conscientia nostra, quam per liberum arbitrium nostrum, quod donat misericordia, curat & vivificat gratia. Sed in hoc tempore, quando adhuc misericordiam cum dilatione cantamus. Nam cùm cœperimus judicium cantare Domino, reportaturi sumus mercedem pro opere nostro, quia misericors & justus Dominus, miserator & rectus. Quia sicut docet nos sanctitas tua, repræsentari nos oportet ante tribunal Christi, ut recipiat unusquisque nostrûm propria corporis, prout gessit, sive bonum, sive malum: quia veniet Dominus, & merces ejus cum ipso: quia stabit homo, & corpus ejus ante ipsum: quia veniet Dominus sicut clibanus ardens, ut incendat impios tamquam stipulam, & timentibus nomen Domini orietur sol justitiæ, quando impij punientur judicio justitiæ. Hoc justus, cujus tu amicus es domine papa, exclamat, contremiscit, & suppliciter dicit; Domine ne intres in judicium cum servo tuo. Si gratia esset remunerantis, non timeret justus secretarium judicium majestatis. Servi tui Flori hæc fides est, pater, non sicut fratres isti sunt locuti: in præsentiarum audierunt ab illo dictum, non juxta merita nostra dari donum pietatis, sed per gratiam Redemtoris. Nam de illo die, quis dubitet longè esse gratiam, cùm cœperit irasci justitia? Hoc clamamus pater, hoc te docente canimus, non securi, sed trepidi, Domine ne in furore tuo arguas me, neque in ira tua corripias me. Hoc dicimus, Emenda nos Domine, & de Lege tua erudi nos, ut mitiges nos à diebus malis. Hoc credimus docente te, venerabilis pater, quia Deus interrogat justum & impium, quia à dexteris & à sinistris positis bonis & malis, imputat remuneranda opera pietatis, enumerat puniendam tenacitatem impietatis. Ubi erit gratia, quando pro sui qualitate dispungentur opera, sive bona, sive mala?

(Margin: Joan. 6. — Joan. 20. — Psal. 100. — Psal. 114. 4. — 2 Cor. 5. 10. — Isai. 40. 10. — Mal. 3. 5. — Mala. 4. 2. — Psal. 142. 2. — Psal. 6. 2. — Psal. 93. 12.)

5. Sed cur non directum non timet proferri mendacium? Liberum arbitrium Dei gratiâ [d] curatum non negamus, sed per Christi quotidianam gratiam proficere credimus, & adjuvari confidimus. Quid homines dicunt, In mea est potestate, ut faciam bonum? si tamen homines facerent bonum. O inanis gloriatio miserorum! quotidie peccata arguunt, & ipsi sibi assumunt nudum liberum, jactantes arbitrium; non discutientes conscientiam suam, quæ non potest curari nisi per gratiam, ut dicerent, Miserere, mei sana animam meam, quia peccavi tibi. Quid facerent qui de libero sibi gloriantur arbitrio, (quod non [e] negatur cum Dei dumtaxat adjutorio) si jam absorpta esset mors in victoriam, si jam mortale nostrum indueret immortalitatem, & corruptibile nostrum indueret incorruptionem? Ecce fœtent vulnera, & superbè petitur medicina. Non dicunt sicut justus, Nisi Dominus adjuvisset me, paulo minùs habitasset in inferno anima mea. Non dicunt sicut sanctus, Nisi Dominus custodierit civitatem, frustra vigilat qui custodit eam.

(Margin: Psal. 40. 5. — 1. Cor. 15. 53. — Psal. 93. 17. — Psal. 126. 1.)

6. Sed ora piissime pater, ut jam non curam geramus, nisi pro peccato nostro lacrymis expiando, & Dei gratia commendanda. Ora domine pater, ut non urgeat super nos puteus os suum, ut salvemur à descendentibus in lacum, ut non pereat cum impiis anima nostra per superbiam nostram, sed sanetur per Domini gratiam. Sicut ergo præcepisti domine papa, frater noster Florus, servus sanctitatis tuæ, omni alacritate perrexit, cui non impedit, sed proficit fatigatio, ut accedat ei dilucidata cordis instructio; quem tuæ sanctimoniæ suppliciter commendamus, pariterque deposcimus, ut & ignaros tuis orationibus Domino commendes mansuetissimè componendos. Ora domine & dulcissime pater, ut fugiat Diabolus de congregatione nostra, & amotâ omni alienarum quæstionum procellâ, navis propositi nostri [f] epibatis quietis onusta intra stationem tutissimi portus securè consistat, dum navigat per hoc mare magnum & immensum, & in illo portu, intra quem jam non erit metuendum vitæ navigium, mercium indiscre-

(Margin: Psal. 68. 16. — Psal. 29. 4.)

[a] MS. Jolianus, monasterio. Et mox idem codex cum uno è Vat. habet, nostris tua adtulit &c.

[b] Lov. repetitas, sed meliùs Gallicani MSS. repedans.

[c] Rescripsit sanè Evodius, ejusque super hac ipsa re ad Valentinum epistola in codice S. Maximi Treverensis reperta est à Jacobo Sirmondo, qui inde fragmentum istud in Prædestinat. Histor. cap. 1. transtulit: Honorabiles fratres retulerunt nobis, quia nescio quæ ibi quæstiones inter vos natæ sunt de libero arbitrio & de justitia Dei. Laudamus quidem studium vestrum, sed nolumus esse contentiosum. Contentio enim perturbationem excitat, sed studium pietatem requirit. Liberi arbitrij plenissimum affectum habuit homo primò procreatus, Adam dico. Sed ubi sauciatum est ipsum liberum arbitrium, infirmatum est. Ergo est in homine nunc liberum arbitrium, sed sauciatum. Inde dictum est, Infirmatus est in egestate vigor meus, & lumen oculorum meorum non est mecum. Ad hoc recuperandum missus est medicus Salvator Christus, ut salvaret quod perierat, & curaret quod vitiatum fuerat. & post alia. Legant ergo sancti Dei majorum dicta, sicut jam dixi, qui habent divini muneris pium affectum: & quando non intelligunt, non citò reprehendant, sed orent ut intelligant. Psal. 37. 11.

[d] Lov. omittit, curatum: quam vocem habent Gallicani MSS.

[e] Ex MS. Sorbonico restituimus hîc, negatur: quod deest apud Lov.

[f] Ἐπιβάται dicuntur milites classiarij, qui in navibus merentur.

CLASSIS III. AN. 427. *pans accipiat pretium placitarum. Hoc tuæ sanctitatis impetraturos nos confidimus adjutorio, per gratiam quæ est in Christo Iesu Domino nostro. Omnes filios apostolatus tui dominos nostros clericos, ac sanctos in congregatione propositi servientes deprecamur ut digneris nostro officio salutare, ut cum tua beatitudine omnes pro nobis orare dignentur. Indiscrepans Trinitas Domini Dei nostri apostolatum tuum, quem elegit per gratiam, conservet nobis in Ecclesia sua, & nostri memorem coronet in Ecclesia magna, quod optamus Domine. Si quid autem famulus tuæ sanctitatis frater suggesserit Florus, pro regula monasterij, digneris pater, petimus, libenter accipere, & per omnia nos infirmos instruere.*

EPISTOLA CCXVII. *

* *Aliàs CVII. quæ autem 217. erat, nunc 59.*

Augustinus Vitali Carthaginensi, delato quòd doceret initium fidei non esse donum Dei reclamat fortiter, ipsumque ex precibus Ecclesiæ confutat, ac duodecim regulas proponit ad fidem Ecclesiæ pertinentes circa quæstionem de gratia Dei.

AUGUSTINUS episcopus servus Christi, & per ipsum servus servorum ipsius, VITALI fratri in ipso salutem.

Scripta circ. idem tempus. CAPUT I.

1. CUM de te mihi essent nuntiata non bona, & rogavi Dominum, & donec mihi bona nuntientur, adhuc rogo ut litteras meas nec aspernanter sumas, & salubriter legas. Si hanc exaudit pro te orationem meam, etiam de te gratiarum actionem donat ut offeram. Quod si impetro, procul dubio non contradices huic ipsi principio epistolæ meæ. Hoc enim pro te oro, ut sis rectæ fidei. Si hoc ergo pro caris nostris non tibi displicet ut oremus, si hanc orationem recognoscis esse Christianam, si & tu pro caris tuis talia vel orare te recolis, vel orare te debere cognoscis; quomodo dicis quod te audio dicere, *ut rectè credamus in Deum, & Evangelio consentiamus, non esse donum Dei, sed hoc nobis esse à nobis, id est ex propria voluntate, quam nobis in nostro corde non operatus est ipse?* Et ad hoc, cùm audieris, Quid est ergo quod ait Apostolus, *Deus in vobis operatur & velle & perficere?* (*Phil. 2. 13.*) Respondes, *per Legem suam, per Scripturas suas, Deum operari ut velimus, quas vel legimus vel audimus: sed eis consentire vel non consentire ita nostrum est, ut si velimus fiat; si autem nolimus, nihil in nobis operationem Dei valere faciamus. Operatur quippe ille*, dicis, *quantum in ipso est ut velimus, cùm nobis nota fiunt ejus eloquia: sed si eis adquiescere nolumus, nos ut operatio ejus nihil in nobis prosit efficimus.* Quæ si dicis, profectò nostris orationibus contradicis.

2. Dic ergo apertissimè nos pro iis, quibus Evangelium prædicamus, non debere orare ut credant, sed eis tantummodo prædicare. [a] Exsere contra orationes Ecclesiæ disputationes tuas, & quando audis sacerdotem Dei ad altare exhortantem populum Dei, orare pro incredulis ut eos Deus convertat ad fidem, & pro catechumenis ut eis desiderium regenerationis inspiret, & pro fidelibus ut in eo quod esse cœperunt, ejus munere perseverent, subsanna pias voces, & dic te non facere quod hortatur, id est Deum pro infidelibus, ut eos fideles faciat, non rogare, eo quod non sint ista divinæ miserationis beneficia, sed humanæ officia voluntatis. Et homo in Carthaginensi eruditus ecclesia, etiam beatissimi Cypriani librum *de dominica oratione* condemna, quam doctor ille cùm exponeret, ea petenda esse ostendit à Deo patre, quæ tu dicis esse homini ab homine, hoc est à seipso.

3. Quòd si de precibus ecclesiæ & de martyre Cypriano parum putas esse quod dixi, aude majora, reprehende Apostolum, qui dixit, *Oramus ad Deum, ne quid faciatis mali.* (*2. Cor. 13. 7.*) Neque enim dicturus es nihil mali eum facere, qui non credit in Christum, aut qui fidem deserit Christi; ac per hoc qui dicit, *ne quid faciatis mali*, nec ista vult fieri: satisque illi non est præcipere, sed confitetur se Deum rogare ne fiant, sciens hominis voluntatem ab ipso corrigi ac dirigi, ut ista non faciat. *A Domino enim gressus hominis diriguntur, & viam ejus volet:* (*Psal. 36. 23.*) non dixit, & viam ejus discet, aut tenebit, aut ambulabit, aut aliquid hujusmodi, quod posses dicere à Domino quidem dari, sed homini jam volenti; ut scilicet beneficium Dei, quo gressus hominis dirigit, ut viam ejus discat, teneat, gradiatur, sua homo voluntate præcedat, & hoc Dei donum præcedente sua voluntate mereatur. Sed ideo dixit, *A Domino gressus hominis diriguntur, & viam ejus volet*, ut intelligeremus ipsam voluntatem bonam, qua incipimus velle credere, (quoniam Dei via quid est nisi fides recta?) illius esse donum qui gressus nostros propterea dirigit primitus ut velimus. Non enim ait Scriptura, *A Domino gressus hominis diriguntur*, quia viam ejus voluit: sed *diriguntur*, inquit, *& volet*. (*Psal. 36. 23.*) Non igitur quia voluit diriguntur, sed quia diriguntur volet.

CAPUT II.

4. HIC tu rursus fortasse dicturus es, hoc fieri à Domino, dum doctrina ejus legitur vel auditur, si homo veritati, quam legit vel audit, sua consentiat voluntate. *Si enim lateret eum*, inquis, *doctrina Dei, non dirigerentur gressus ejus, quibus directis vellet viam Dei.* Ac per hoc sic tantùm putas à Domino gressus hominis dirigi ad eligendam viam Dei, quia sine doctrina Dei non ei potest innotescere veritas, cui propria voluntate consentiat. *Cui si consentit*, inquis, *(quod in ejus libero arbitrio constitutum est,) rectè utique dicuntur ab illo dirigi gressus ejus ut viam ejus velit, cujus doctrinam, suasione præcedente, subsequente consensione sectatur; quod libertate naturali si vult facit, si [b] non vult non facit, pro eo quod fecerit præmium, vel supplicium recepturus.* Hæc est illa Pelagianorum mala, malè diffamata, meritóque reprobata, & ab ipso etiam Pelagio timente damnari in Orientalium episcoporum judicio damnata sententia, qua dicunt *gratiam Dei non ad singulos actus dari, sed in libero arbitrio esse, vel in Lege atque doctrina:* (*V. lib. de Gestis Pelag. c. 14.*) & usqueadeo, frater, erimus graves corde, ut de gratia Dei, immo adversùs gratiam Dei, eam Pelagianam sententiam teneamus, quam pectore quidem ficto, sed tamen catholicos judices timens Pelagius ipse damnavit.

5. *Et quomodo*, inquies, *respondebitur?* Quomodo censes faciliùs & apertiùs, quàm ut illud quod de orando Deo superiùs egimus, sic amplectamur, ut hoc menti nostræ nulla subtrahat oblivionis irreptio, nulla calliditas argumentationis extorqueat? Si enim quod scriptum est, *A Domino gressus hominis diriguntur, & viam ejus volet.* (*Psal. 36. 23.*) &, *Præparatur voluntas à Domino.* (*Prov. 8. 35. sec. LXX.*) &, *Deus est enim qui operatur in vobis & velle.* (*Phil. 2. 13.*) Et multa hujusmodi, quibus commendatur VERA DEI GRATIA, hoc est, quæ non secundùm merita nostra datur, sed dat merita

[a] Editi, *Exerce.* At MSS. præstantiores, *Exsere.*

[b] MSS. duo Vat. & unus è Gallic. *si vult non facit.*

CLASSIS III. AN. 427. rita ipsa cùm datur; quia prævenit hominis voluntatem bonam, nec eam cujusquam invenit in corde, sed facit. Si ergo ita præpararet atque ita operaretur Deus hominis voluntatem, ut tantummodo Legem suam atque doctrinam libero ejus adhiberet arbitrio, nec vocatione illa alta atque secreta sic ejus ageret sensum, ut eidem Legi atque doctrinæ accommodaret assensum; procul dubio eam legere vel intelligere legendo, vel etiam exponere ac prædicare sufficeret, nec opus esset orare, ut Deus ad fidem suam infidelium corda converteret, & conversis proficientem perseverantiam ejusdem gratiæ suæ largitate donaret. Si ergo hæc à Domino poscenda esse non renuis, quid restat frater Vitalis, nisi ut ab illo ea donari fatearis, à quo poscenda esse consentis? Si autem negas ab illo nos poscere ista debere, eidem doctrinæ ipsius contradicis; quia & hoc in ea didicimus, ut ab illo ista poscamus.

6. Orationem dominicam nosti, nec dubito te (Matth. 6. 9.) Deo dicere, *Pater noster qui es in cælis*, &c. Lege expositorem ejus beatissimum Cyprianum, & quemadmodum exposuerit quod ibi dicitur, *Fiat voluntas tua, sicut in cælo & in terra*, diligenter attende, & obedienter intellige: profectò docebit te orare pro infidelibus inimicis Ecclesiæ, secun- (Matth. 5. 44.) dùm præceptum Domini, dicentis, *Orate pro inimicis vestris*: & hoc orare, ut fiat voluntas Dei, sicut in eis qui jam fideles sunt, & portant imaginem cælestis hominis, & propterea cæli nomine digni sunt; ita & in eis, qui per infidelitatem nonnisi imaginem terreni hominis portant, & ob hoc (1 Cor. 15. 49.) terra meritò nuncupantur. Nempe isti, pro quibus inimicis Dominus nos jussit orare, & gloriosissimus (Matth. 6. 10.) martyr sic exposuit, quod in oratione dicimus, *Fiat voluntas tua, sicut in cælo & in terra*, ut ipsis etiam poscamus fidem, quam fideles habent: nempe ergo isti Christianæ pietatis inimici, Legem Dei atque doctrinam, quâ Christi prædicatur fides, vel omnino audire nolunt, vel ad hoc audiunt sive etiam legunt ut irrideant & detestentur, & quanta possunt contradictione blasphement. Inaniter igitur & perfunctoriè potiùs quàm veraciter pro eis, ut doctrinæ, cui adversantur, credendo consentiant, Deo fundimus preces, si ad ejus non pertinet gratiam convertere ad fidem suam ipsi fidei contrarias hominum voluntates. Inaniter etiam & perfunctoriè potiùs quàm veraciter magnas cum exsultatione agimus Deo gratias, quando aliqui eorum credunt, si hoc in eis ipse non facit.

7. Non fallamus homines, nam Deum fallere non valemus. Prorsus non oramus Deum, sed orare nos fingimus, si nosipsos, non illum, credimus facere quod oramus. Prorsus non gratias Deo agimus, sed nos agere fingimus, si unde illi gratias agimus, ipsum facere non putamus. Labia dolosa si in hominum quibuscumque sermonibus sunt, saltem in orationibus non sint. Absit ut quod facere Deum rogamus oribus & vocibus nostris, eum facere negemus cordibus nostris: & quod est gravius, ad alios etiam decipiendos, hoc non taceamus disputationibus nostris; & dum volumus apud homines defendere liberum arbitrium, apud Deum perdamus orationis auxilium, & gratiarum actionem non habeamus veram, dum veram non agnoscimus gratiam.

(CLASSIS III.) 8. Si verè volumus defendere liberum arbitrium, non oppugnemus unde fit liberum. Nam

A qui oppugnat gratiam, qua nostrum ad declinandum à malo & faciendum bonum, liberatur arbitrium, ipse arbitrium suum adhuc vult esse captivum. Responde obsecro quomodo dicit Apostolus, *Gratias agentes Patri idoneos facienti nos in parte* (Col. 1. 12. & 13.) *sortis sanctorum in lumine; qui eruit nos de potestate tenebrarum, & transtulit in regnum Filii caritatis suæ*: si non ipse arbitrium nostrum, sed ipsum arbitrium se liberat? Mendaciter ergo agimus gratias Patri, tamquam ipse faciat quod ipse non facit. Et erravit B qui dixit, quòd *ipse nos faciat idoneos in parte sortis sanctorum in lumine, quia ipse nos eruit de potestate tenebrarum, & transtulit in regnum Filii caritatis suæ*. Responde quomodo ad declinandum à malo, & faciendum bonum liberum habebamus arbitrium, quando erat sub potestate tenebrarum? unde nos si, quemadmodum dicit Apostolus, *Deus eruit*, ipse utique illud liberum fecit. Quod tam magnum nostrum bonum, si per suæ doctrinæ prædicationem tantummodo facit; quid de iis dicemus, quos de C ipsa tenebrarum potestate nondum eruit, prædicanda tantùm illis est doctrina divina, an etiam orandum pro eis, ut de tenebrarum potestate divinitus eruantur? Si tantummodo prædicandum esse dicis, jussioni Domini & orationibus Ecclesiæ contradicis. Si autem fateris pro eis orandum, id utique orandum fateris, ut eidem doctrinæ arbitrio liberato à tenebrarum potestate consentiant. Ita fit ut neque fideles fiant, nisi libero arbitrio, & tamen illius gratiâ fideles fiant, qui eorum à pote- D state tenebrarum liberavit arbitrium. Sic & Dei gratia non negatur, sed sine ullis humanis præcedentibus meritis vera monstratur; & liberum ita defenditur, ut humilitate solidetur, non elatione præcipitetur arbitrium, & qui gloriatur, non in homine, vel quolibet alio, vel seipso, sed in Domino glorietur.

9. Potestas enim tenebrarum quid est nisi po- (Johan. 8. 44.) testas diaboli & angelorum ejus, qui cùm fuissent Angeli lucis, in veritate per liberum arbitrium non E stantes, sed inde cadentes, facti sunt tenebræ? Non te ista doceo, sed quæ nosti ut recorderis admoneo. Huic igitur potestati tenebrarum, per illius ruinam, cui primo homini ab ea potestate prævaricatio persuasa est, & in quo omnes cecidimus, subjectum est genus humanum: propter quod de hac potestate tenebrarum eruuntur & parvuli, cùm regenerantur in Christo. Neque hoc apparet in eorum arbitrio liberato, nisi cùm ad annos pervenerint rationе utentis ætatis, habentes consentien- F tem doctrinæ salutari, in qua nutriti sunt, voluntatem, & in ea finientes istam vitam, si electi sunt in Christo ante constitutionem mundi ut essent sancti & immaculati in conspectu ejus in caritate, præ- (Eph. 1. 4.) destinati in adoptionem filiorum.

10. Hæc autem potestas tenebrarum, id est diabolus, qui dicitur etiam princeps potestatis aëris, (Eph. 2. 2.) operatur in filiis diffidentiæ, princeps iste rector tenebrarum, id est ipsorum diffidentiæ filiorum, regens eos ad arbitrium suum, quod neque ipse habet G liberum ad benefaciendum, sed ad maximam malevolentiam pœnâ sui sceleris obduratum: unde nemo sanæ fidei credit, aut dicit, hos apostatas angelos ad pristinam pietatem correcta aliquando voluntate converti. Quid ergo operatur hæc potestas in filiis diffidentiæ, nisi opera sua mala, & in primis maximéque ipsam diffidentiam & infidelitatem, qua sunt inimici fidei, per quam scit eos posse mun-

Classis III. An. 427.

dari, posse sanari, posse perfectissimè liberos, quod A eis vehementer invidet, in æternitate regnare. Itaque aliquos eorum, per quos ampliùs decipere affectat, sinit habere nonnulla velut opera bona, in quibus laudantur, per quasque gentes, præcipuéque in gente Romana, qui præclarè gloriosissiméque vixerunt. Sed quoniam sicut veracissima Scri-
Rom. 14. 23. ptura dicit, *Omne quod non est ex fide, peccatum est:*
Heb. 11. 6. &, *Sine fide impossibile est* utique *placere Deo*, non hominibus: nihil sic agit hic princeps, quàm ut non credatur in Deum, nec ad Mediatorem, à quo B solvuntur opera ejus, credendo veniatur.

11. Sed ipse Mediator intrat in domum fortis,
Mat. 12. 29. id est in hoc sæculum mortalium sub potestate diaboli, quantum ad ipsum pertinet, constitutum; de
Heb. 2. 14. ipso quippe scriptum est, quòd *potestatem habeat mortis*. Intrat in domum fortis, id est, in suo dominatu habentis genus humanum; & priùs alligat eum, id est, ejus coërcet & cohibet potestatem, potestatis suæ fortioribus vinculis; & sic eripit vasa ejus, quæcumque prædestinavit eripere, arbitrium C eorum ab ejus potestate liberans, ut illo non impediente credant in istum libera voluntate. Proinde hoc opus est gratiæ, non naturæ. Opus est, inquam, gratiæ, quam nobis adtulit secundus Adam; non naturæ, quam totam perdidit in semetipso primus Adam. Opus est gratiæ tollentis peccatum, & vivificantis mortuum peccatorem; non opus Legis ostendentis peccatum, nec à peccato vivificantis. Nam ille magnus gratiæ prædicator,
Rom. 7. 7. *Peccatum*, inquit, *non cognovi, nisi per Legem.* D
Gal. 3. 21. &, *Si data esset*, inquit, *Lex quæ posset vivificare, omnino ex Lege esset justitia.* Opus est hoc gratiæ, quam qui accipiunt, doctrinæ salutari Scripturarum sanctarum, etsi fuerint inimici, fiunt amici; non opus ejusdem doctrinæ, quam qui audiunt & legunt sine gratia Dei, pejores ejus efficiuntur inimici.

Caput IV.

12. Non est igitur gratia Dei in natura liberi arbitrij & in Lege atque doctrina, sicut Pelagiana perversitas desipit; sed ad singulos actus datur il-
Psal. 67. 10 lius voluntate, de quo scriptum est, *Pluviam voluntariam segregabis Deus hereditati tuæ.* E Quia & liberum arbitrium ad diligendum Deum primi peccati granditate perdidimus, & Lex Dei atque do-
Rom. 7. 11. ctrina, quamvis sancta & justa & bona, tamen occîdit, si non vivificet Spiritus, per quem fit, non ut audiendo, sed ut obediendo, neque ut lectione, sed ut dilectione teneatur. Quapropter ut in Deum credamus, & piè vivamus, non volentis neque currentis, sed miserentis est Dei: non quia velle non de-
Phil. 2. 13 bemus & currere; sed quia ipse in nobis & velle operatur & currere. F Unde & ipse Dominus Jesus credentes à non credentibus, id est ab iræ vasis vasa miseri-
Johan. 6. 65. cordiæ discernens, *Nemo*, inquit, *venit ad me, nisi fuerit ei datum à Patre meo.* Et utique, ut hoc diceret, in ejus doctrina fuerant scandalizati discipuli ejus, qui eum postea non sunt secuti. Non ergo gratiam dicamus esse doctrinam, sed agnoscamus gratiam, quæ facit prodesse doctrinam: quæ gratia si desit, videmus etiam obesse doctrinam.

13. Propterea Deus ut omnia futura opera sua G in prædestinatione præsciverit, sic illa disposuit, ut quosdam non credentes ad fidem suam, orationes credentium pro eis exaudiendo, convertat; unde refutentur, &, si ille est eis propitius, corrigantur qui putant gratiam Dei esse naturam liberi arbitrij; cum quâ nascimur; aut gratiam Dei esse doctrinam, quamvis utilem, quæ per linguas & litteras prædicatur. Non enim hoc oramus pro infidelibus, ut fiat eorum natura, id est ut homines sint; aut ut doctrina eis prædicetur, quam malo suo audiunt, si non credunt; & plerumque pro eis oramus, qui cùm legant vel audiant, nolunt credere: sed oramus ut voluntas corrigatur, doctrinæ consentiatur, natura sanetur.

14. Jam verò ut persevérent in eo quod esse cœperunt, etiam pro se ipsis orant fideles. Utile est quippe omnibus vel penè omnibus propter humilitatem saluberrimam, ut quales futuri sint, scire non possint. Ad hoc dicitur, *Qui videtur stare, videat ne cadat.* 1. Cor. 10. 12. Propter hujus timoris utilitatem, ne regenerati & piè vivere incipientes, tamquam securi alta sapiamus, quidam non perseveraturi perseveraturis Dei permissione vel provisione ac dispositione miscentur; quibus cadentibus territi cum timore & tremore gradiamur viam justam, donec ex hac vita, quæ tentatio est super terram, Job 7. 1. transeamus ad aliam, ubi jam non sit elatio comprimenda, nec contra ejus suggestiones tentationesque luctandum.

15. Sed de hac re, id est, cur quidam non permansuri in fide & sanctitate Christiana, tamen accipiant ad tempus hanc gratiam, & dimittantur hîc vivere donec cadant, cùm possint rapi de hac vita, Sap. 4. 11. ne malitia mutet intellectum eorum, quod de sancto immatura ætate defuncto scriptum est in libro Sapientiæ; quærat quisque ut potuerit, & si invenerit præter hanc, quæ à me reddita est, aliam probabilem rationem, à rectæ fidei regula non recedens, teneat eam, & ego cum illo, si me non latuerit: verumtamen in quod pervenimus, in eo ambulemus donec nobis Deus revelet, si quid aliter sapimus, Phil. 3. 16. sicut apostolicis litteris admonemur. Pervenimus autem in ea, quæ ad fidem veram & catholicam pertinere firmissimè scimus, in quibus ita nobis ambulandum est, adjuvante illo atque miserante, cui dicimus, *Deduc me Domine in via tua, &* Psal. 85. 11. *ambulabo in veritate tua*, ut ab eis nullo modo deviemus.

Caput V. Duodecim sententiæ contra Pelagianos.

16. Quoniam ergo propitio Christo Christiani catholici sumus, Scimus nondum natos nihil egisse in vita propria boni seu mali, nec secundùm merita prioris alicujus vitę, [a] quam nullam propriam singuli habere potuerunt, in hujus vitæ venire miserias: sed tamen secundùm Adam carnaliter natos contagium mortis antiquæ prima nativitate contrahere, nec liberari à supplicio mortis æternæ, quod trahit ex uno in omnes transiens justa damnatio, nisi per gratiam renascantur in Christo. Sententia I.

II. Scimus gratiam Dei nec parvulis nec majoribus secundùm merita nostra dari.

III. Scimus majoribus ad singulos actus dari.

IV. Scimus non omnibus hominibus dari, & quibus datur, non solùm secundùm merita operum non dari, sed nec secundùm merita voluntatis eorum quibus datur: quod maximè apparet in parvulis.

V. Scimus eis quibus datur, misericordiâ Dei gratuitâ dari.

VI. Scimus eis quibus non datur, justo judicio Dei non dari.

VII. Scimus quòd omnes adstabimus ante tribunal Christi, ut ferat unusquisque secundùm ea quæ per corpus gessit, non secundùm ea quæ si diutiùs viveret gesturus fuit, sive bonum sive malum.

VIII. Scimus etiam parvulos secundùm ea, quæ per corpus gesserunt, recepturos vel bonum vel ma-

[a] Sic MSS. duo Vat. & Gallicani omnes, necnon Bad. & Am. At Er. & Lov. habent, *quæ nulla propria*.

Classis III. An. 427.

lum. Gesserunt autem non per seipsos, sed per eos quibus pro illis respondentibus & renuntiare diabolo dicuntur, & credere in Deum; unde & in numero fidelium computantur, pertinentes ad sententiam Domini dicentis, *Qui crediderit & baptizatus fuerit, salvus erit.* Propter quod & illis, qui hoc Sacramentum non accipiunt, contingit quod sequitur, *Qui autem non crediderit, condemnabitur.* Unde & ipsi, sicut dixi, si in illa parva ætate moriuntur, utique secundùm ea quæ per corpus gesserunt, id est tempore quo in corpore fuerunt, quando per corda & ora gestantium crediderunt vel non crediderunt, quando baptizati vel non baptizati sunt, quando carnem Christi manducaverunt vel non manducaverunt, quando & sanguinem biberunt vel non biberunt, secundùm hæc ergo, quæ per corpus gesserunt, non secundùm ea quæ si diu hîc viverent gesturi fuerant, judicantur.

Parvuli baptizati à fidei sacramento fideles dicuntur.

Marci 16. 16.

IX. Scimus felices esse mortuos, qui in Domino moriuntur, nec ad eos pertinere quidquid acturi fuerant, si tempore diuturniore vixissent.

X. Scimus eos, qui corde proprio credunt in Dominum, sua id facere voluntate ac libero arbitrio.

XI. Scimus pro eis, qui nolunt credere, nos qui jam credimus recta fide agere, cùm Deum oramus ut velint.

XII. Scimus pro eis, qui ex illis crediderunt, tamquam de beneficiis, rectè atque veraciter & debere nos Deo agere gratias, & solere.

17. Recognoscis me, ut puto, in iis, quæ nos scire dixi, non omnia quæ ad fidem catholicam pertinent commemorare voluisse, sed ea tantùm, quæ ad istam, quæ inter nos agitur, de Dei gratia quæstionem, utrùm præcedat hæc gratia, an subsequatur hominis voluntatem, hoc est, ut planiùs id eloquar, utrùm ideo nobis detur, quia volumus, an per ipsam Deus etiam hoc efficiat ut velimus. Si ergo istas duodecim sententias, quas nos dixi scire, ad fidem rectam & catholicam pertinere, etiam tu frater nobiscum tenes, ago Deo gratias; quas profectò non veraciter agerem, nisi gratia Dei fieret ut teneres. Quæ tibi tenenti, nullum omnino remanet nobiscum de hac quæstione certamen.

Caput VI.

18. Ut enim eadem duodecim brevi expositione percurram, Quomodo voluntatis humanæ meritum sequitur gratia; cùm detur & parvulis, qui hoc nondum possunt velle seu nolle? Quomodo gratiam vel in majoribus dicuntur præcedere merita voluntatis; si gratia, ut vera sit gratia, non secundùm merita nostra datur? Quam sententiam catholicam Pelagius ipse sic timuit, ut eos, qui dicunt gratiam Dei secundùm merita nostra dari, sine dubitatione damnaret, ne à catholicis judicibus damnaretur. Quomodo dicitur gratia Dei in natura esse liberi arbitrij vel in Lege atque doctrina; cùm & istam sententiam Pelagius ipse damnaverit, procul dubio confitens gratiam Dei ad singulos actus dari, eis utique qui jam libero arbitrio utuntur?

19. Quomodo dicitur omnes homines eam fuisse accepturos, si non illi, quibus non donatur, eam sua voluntate respuerent, quoniam *Deus vult omnes homines salvos fieri*; cùm multis non detur parvulis, & sine illa plerique moriantur, qui non habent contrariam voluntatem, & aliquando cupientibus festinantibusque parentibus, ministris quoque volentibus ac paratis, Deo nolente non detur, cùm repentè antequam detur exspirat, pro quo,

1. Tim. 2. 4.

A ut acciperet, currebatur? Unde manifestum est eos, qui huic resistunt tam perspicuæ veritati, non intelligere omnino qua locutione sit dictum, quòd *omnes homines vult Deus salvos fieri*; cùm tam multi salvi non fiant, non quia ipsi, sed quia Deus non vult, quod sine ulla caligine manifestatur in parvulis. Sed sicut illud quod dictum est, *Omnes in Christo vivificabuntur*, cùm tam multi æterna morte puniantur, ideo dictum est, quia omnes quicumque vitam æternam percipiunt, non percipiunt nisi B in Christo: ita quod dictum est, *omnes homines vult Deus salvos fieri*, cùm tam multos nolit salvos fieri, ideo dictum est, quia omnes qui salvi fiunt, nisi ipso volente non fiunt; & si quo alio modo illa verba apostolica intelligi possunt, ut tamen huic apertissimæ veritati, in qua videmus, tam multos volentibus hominibus, sed Deo nolente, salvos non fieri, contraria esse non possint.

1. Cor. 15. 22.

20. Quomodo ut detur gratia divina, voluntas meretur humana; si eis, quibus datur, gratuitâ C misericordiâ datur, ut vera sit gratia? Quomodo in hac re merita pensantur voluntatis humanæ; quandoquidem illis, quibus gratia ista non datur, nullo plerumque merito, nulla voluntate distantibus, sed unam cum eis, quibus datur, habentibus caussam, justo tamen judicio Dei non datur; (Non enim est iniquitas apud Deum,) ut intelligant quibus datur, quàm gratis eis detur, quando justè utique non daretur, quoniam similem habentibus caussam justè non datur?

Rom. 9. 14.

D 21. Quomodo non gratiæ Dei est, non solùm credendi voluntas ab initio, verùm etiam perseverandi usque in finem; cùm finis ipse vitæ hujus non in hominis, sed in Dei sit potestate, & possit utique Deus etiam hoc beneficium non perseveraturo conferre, ut rapiatur ex corpore, ne malitia mutet intellectum illius? Non enim recipiet homo seu bonum seu malum, nisi secundùm ea, quæ per corpus gessit, non secundùm ea, quæ, si diutiùs viveret, gesturus fuit.

2. Cor. 5. 10.

E 22. Quomodo dicitur propterea quibusdam non dari, quibusdam morituris parvulis Dei gratia dari, quia eorum futuras prævidet voluntates, quas habituri essent si viverent, cùm secundùm ea, quæ per corpus gessit, non secundùm ea, quæ gesturus esset, si diutiùs fuisset in corpore, unusquisque recipiat sive bonum sive malum, sicut Apostolus definit? Quomodo secundùm voluntates suas futuras homines judicantur, quas habituri fuisse dicuntur, si diutiùs tenerentur in carne, cùm dicat Scriptura, F *Felices mortui, qui in Domino moriuntur?* quorum sine dubio certa, & secura felicitas non est, si & ea, quæ non egerunt, sed acturi fuerant, si esset eis hæc vita prolixior, judicabit Deus: nullumque accipit beneficium, qui rapitur ne malitia mutet intellectum ejus; quia & pro illa malitia, cui forsitan imminenti subtractus est, pœnas luit: nec gaudendum est de iis, quos in fide recta & vita bona novimus esse defunctos, ne secundùm aliqua scelera judicentur, quæ fuerant, si viverent, fortasse facturi: G nec dolendi vel detestandi sunt ij, qui vitam istam in infidelitate ac perditis moribus finierunt, quia fortè si viverent, acturi fuerant pænitentiam, piéque victuri, & secundùm ista sunt judicandi: totusque ille *de Mortalitate* liber gloriosissimi martyris Cypriani reprobandus & abjiciendus est, in quo tota ejus intentio est, ut sciamus bonis fidelibus gratulandum esse morientibus, quando hujus

Apoc. 14. 13.

CLASSIS III. AN. 417. vitæ tentationibus auferuntur, deinceps in beatissima securitate mansuri. Sed quoniam hoc falsum non est, & sine dubitatione *felices sunt mortui, qui in Domino moriuntur*; ridendus est & exsecrandus error, quo putatur quòd homines secundùm suas futuras, quæ morientium non sunt futuræ, judicandi sunt voluntates.

23. Quomodo dicuntur negare liberum voluntatis arbitrium, qui confitentur omnem hominem, quisquis suo corde credit in Deum, nonnisi sua libera credere voluntate; cùm potiùs illi oppugnent arbitrium liberum, qui oppugnant Dei gratiam, qua verè ad bona eligenda & agenda fit liberum? Quomodo dicitur, quòd per Legem Dei atque doctrinam Scripturarum fiat, quod eadem Scriptura dixit, *Præparatur voluntas à Domino*; ac non potiùs per occultam inspirationem gratiæ Dei: quandoquidem pro eis, qui eidem doctrinæ contradicentes nolunt ei credere, ipsum Deum fide recta rogamus ut velint? Prov. 8. 35. sec. LXX.

24. Quomodo Deus exspectat voluntates hominum, ut præveniant eum quibus det gratiam; cùm gratias ei non immeritò agamus de iis, quibus non ei credentibus, & ejus doctrinam voluntate impia persequentibus, misericordiam prærogavit, eosque ad seipsum omnipotentissima facilitate convertit, ac volentes ex nolentibus fecit? Ut quid ei inde gratias agimus, si hoc ipse non fecit? Ut quid tanto magis eum magnificamus, quanto magis nolebant credere, quos credidisse gaudemus, si gratiâ divinâ voluntas in melius non mutatur humana? Apostolus Paulus, *Eram*, inquit, *ignotus facie ecclesiis Judææ, quæ sunt in Christo; tantùm autem audiebant, quia qui aliquando nos persequebatur, nunc evangelizat fidem, quam aliquando vastabat; & in me magnificabant Deum.* Ut quid magnificabant Deum, si non Deus ad seipsum cor illius viri suæ gratiæ bonitate converterat, quando ut ipse confitetur, misericordiam consecutus est, ut fidelis esset, ea fide, quam aliquando vastabat? Ipsum etiam verbum quod posuit, quem nisi Deum hoc tam magnum bonum fecisse declarat? Quid est enim, *in me magnificabant Deum*, nisi in me Deum magnificum prædicabant? Quomodo autem eum magnificum prædicabant, si magnum illud factum de Pauli conversione ipse non fecerat? & quo pacto ipse fecerat, si volentem credere ex nolente ipse non fecerat? Gal. 1. 22. 1. Cor. 7. 25.

25. Nempe manifestum est ex illis duodecim sententiis, quas pertinere ad catholicam fidem negare non sineris, non solùm omnibus, verùm etiam singulis id confici, ut confiteamur gratiâ Dei præveniri hominum voluntates, & per hanc eas potiùs præparari, quàm propter earum meritum dari. Aut si aliquid earum duodecim esse verum negas, quarum propterea commendo etiam numerum, ut faciliùs memoriæ mandentur, distinctiúsque teneantur, non te pigeat rescribere ut sciam, & eâ, quam mihi Dominus dederit, facultate respondeam. Ego enim hæreticum quidem Pelagianum te esse non credo: sed ita te esse volo, ut nihil illius ad te transeat, vel in te relinquatur erroris.

CAP. VII. 26. SED inter hæc duodecim reperies fortasse aliquid, quod negandum vel dubitandum putes, & unde nos operosiùs disputare compellas. Numquid & orare prohibebis Ecclesiam pro infidelibus, ut sint fideles; pro iis qui nolunt credere, ut velint credere; pro iis qui ab ejus Lege doctrinaque dissentiunt, ut Legi ejus doctrinæque consentiant, ut det illis Deus quod per Prophetam promisit, cor cognoscendi eum, & aures audiendi, quas utique acceperant, de quibus Salvator ipse dicebat, *Qui habet aures audiendi, audiat?* Numquid ubi audieris sacerdotem Dei ad ejus altare populum hortantem ad Deum orandum, vel ipsum clara voce orantem, ut incredulas gentes ad fidem suam venire compellat, non respondebis, Amen? An etiam hujus fidei sanitati contraria disputabis? Numquid beatissimum Cyprianum in hoc errasse clamabis vel susurrabis, ubi pro inimicis fidei Christianæ, ut etiam ipsi ad eam convertantur, orare nos docet? Baruch. 2. 31. Matt. 13. 9.

27. Numquid postremò apostolum Paulum pro Judæis infidelibus habentem talia vota culpabis? de quibus ait, *Bona voluntas quidem cordis mei, & deprecatio ad Deum fit pro illis in salutem.* Qui etiam Thessalonicensibus dicit, *De cetero fratres orate pro nobis, ut verbum Domini currat & glorificetur, sicut etiam apud vos; & ut eruamur ab iniquis & malis hominibus. Non enim omnium est fides.* Quomodo curreret & glorificaretur verbum Dei, nisi ad fidem conversis eis, quibus prædicaretur; quandoquidem jam credentibus dicit, *quemadmodum & apud vos?* Scit certè hoc ab illo fieri, quem vult rogari ut hoc faciat, ut etiam eruatur ab iniquis & malis hominibus; qui profectò & illis orantibus non erant credituri. Propter quod addidit, *Non enim est omnium fides:* tamquam diceret, Non enim apud omnes etiam vobis orantibus glorificabitur verbum Dei. Quia ipsi utique fuerant credituri, qui ordinati erant in vitam æternam, prædestinati in adoptionem filiorum per Jesum Christum in ipsum, & electi in ipso ante mundi constitutionem: sed ideo Deus per orationes credentium nondum credentes credere facit, ut ostendat quia ipse facit. Nemo est enim tam imperitus, tam carnalis, tam tardus ingenio, qui non videat Deum facere, quod rogari se præcepit ut faciat. Rom. 10. 1. 2. Thess. 3. 1. & 2. Eph. 1. 4. & 5.

28. Hæc & alia testimonia divina, quæ commemorare longum est, ostendunt Deum gratiâ suâ auferre infidelibus cor lapideum, & prævenire in hominibus bonarum merita voluntatum: ita ut voluntas per antecedentem gratiam præparetur, non ut gratia merito voluntatis antecedente donetur. Hoc & gratiarum actio indicat quod oratio; oratio pro infidelibus, gratiarum actio pro fidelibus. Qui enim est orandus ut faciat, illi est actio gratiarum reddenda cùm fecerit. Unde idem dicit Apostolus ad Ephesios, *Propter hoc & ego audita fide vestra in Domino Iesu, & dilectione in omnes sanctos, non cesso gratias agere pro vobis.* Eph. 1. 15.

29. Loquimur autem nunc de ipsis initiis, cùm homines qui erant aversi & adversi, convertuntur ad Deum, & velle incipiunt quod nolebant, & habere fidem, quam non habebant; quod ut fiat in eis, oratur pro eis, quamvis non oretur ab eis. Ipsi enim quomodo invocabunt, in quem non crediderunt? Cùm verò factum fuerit quod oratur, ei qui fecit aguntur gratiæ, & pro eis & ab eis. De orationibus autem jam fidelium, quas & pro se, & pro aliis fidelibus faciunt, ut proficiant in eo, quod esse cœperunt, & de gratiarum actionibus quia profíciunt, confligendum esse tecum non puto. contra Pelagianos est iste conflictus, tibi nobisque communis. Illi quippe omnia ad fidelem piamque vitam hominum pertinentia ita tribuunt libero vo- Rom. 10. 14.

Classis III. An. 427. luntatis arbitrio, ut habenda ex nobis, non à Domino putent esse poscenda: tu autem si ea, quæ de te audio, vera sunt, initium fidei, ubi est etiam initium bonæ, hoc est piæ voluntatis, non vis donum esse Dei, sed ex nobis nos habere contendis ut credere incipiamus; cetera autem religiosæ vitæ bona Deum per gratiam suam jam ex fide petentibus, quærentibus, pulsantibus donare consentis. Nec adtendis ideo pro infidelibus Deum rogari ut credant, quoniam Deus donat & fidem; ideo pro eis & qui crediderint Deo gratias agi, quoniam donavit & fidem.

30. Quamobrem ut hunc ad te sermonem aliquando concludam, si negas orandum esse, ut qui nolunt credere velint credere; si negas agendas esse Deo gratias, quoniam credere voluerunt qui nolebant credere, aliter tecum agendum est, ut non sic erres, aut si errare persistis, ne mittas alios in errorem. Si autem, quod de te magis credo, sentis atque consentis orare nos Deum debere ac solere pro nolentibus credere, ut velint credere, & pro eis qui adversantur & contradicunt Legi ejus atque doctrinæ, ut ei credant eamque sectentur; si sentis atque consentis debere nos etiam Deo agere gratias ac solere pro talibus, cùm ad fidem ejus doctrinamque conversi volentes ex nolentibus fiunt, oportet sine dubitatione fatearis voluntates hominum Dei gratiâ præveniri, & ut bonum velint homines, quod nolebant, Deum facere, * qui rogatur ut faciat, & cui nos novimus agere gratias dignum & justum esse cùm fecerit. Dominus tibi det intellectum in omnibus, domine frater.

EPISTOLA CCXVIII. *

* Aliàs CCVIII. quæ autem 218 erat, nunc 13.

Palatinum adhortatur ut in Christiana sapientia proficiat ac perseveret, id summopere cavens ne spem bene vivendi collocet in propriis viribus.

Domino dilectissimo & desideratissimo filio PALATINO AUGUSTINUS.

Scripta fortè circiter idem tempus.

1. CONVERSATIO tua fortior atque fructuosior ad Dominum Deum nostrum magnum nobis adtulit gaudium. Elegisti enim à juventute doctrinam, ut invenias usque ad canos sapientiam. (Eccli. 6. 18.) Cani sunt ergo sensus hominis, & senectutis ætas vita immaculata. (Sap. 4. 9.) Quam donet tibi Dominus petenti, quærenti atque pulsanti, qui novit bona data dare filiis suis. (Matt. 7. 11.) Quamvis enim abundent tibi exhortatores & exhortationes ad viam salutis & gloriæ sempiternæ, maximè ipsa gratia Christi, quæ tibi tam salubriter in corde tuo locuta est: tamen etiam nos pro dilectionis officio, quam tibi debemus, afferimus aliquid exhortationis in hac resalutatione nostra, qua te non pigrum vel dormientem excitemus, sed provocemus incitemusque currentem.

2. Sapere te oportet, fili, ut perseveres, quia sapuisti ut eligeres. Sit hoc ipsum sapientiæ tuæ, scire cujus donum hoc est. Revela ad Dominum viam tuam, & spera in eum, & ipse faciet; & deducet velut lumen justitiam tuam, & judicium tuum velut meridiem. (Psal. 36. 5.) Ipse faciet rectos cursus tuos, (Prov. 4. 27.) & itinera tua in pace producet. Sicut sprevisti quod sperabas in sæculo, ne in abundantia divitiarum gloriareris, quas more filiorum sæculi hujus concupiscere cœperas: ita nunc ad tollendum jugum Domini & sarcinam ejus, in virtute tua non confidas; & illud lene erit, & hæc levis. (Matt. 11. 30.) Pariter quippe improbantur in Psalmo & qui confidunt in virtute sua, & qui in abundantia divitiarum suarum gloriantur. (Psal. 48. 7.) Ergo divitiarum gloriam non jam habebas, sed quam habere cupiebas, prudentissimè contemsisti. Cave ne tibi subrepat in tua virtute confidere; homo es enim, & maledictus omnis qui spem suam ponit in homine. (Jer. 17. 5.) Sed planè in Deo tuo toto corde confide, & ipse erit virtus tua, in qua pius gratusque confidas, cui dicas humiliter & fideliter, Diligam te Domine virtus mea. (Psal. 17. 2.) Quia & ipsa caritas Dei, quæ perfecta foras mittit timorem, (1. Johan. 4. 18.) non per vires nostras, id est humanas, diffunditur in cordibus nostris, sed sicut dicit Apostolus, *per Spiritum-sanctum, qui datus est nobis*. (Rom. 5. 5.)

3. Vigila ergo & ora, ne intres in tentationem. (Mat. 14. 38.) Ipsa quippe oratio admonet te, quòd indigeas adjutorio Domini tui, ne spem bene vivendi in te ponas. Oras enim non jam ut accipias divitias & honores præsentis sæculi, aut aliquid vanitatis humanæ, sed ne intres in tentationem. Quod utique si homo sibi præstare posset volendo, non posceretur orando. Quapropter ut non intremus in tentationem, si voluntas sufficeret, non oraremus; quæ tamen si deesset, nec orare possemus. Adsit ergo ut velimus, oremus autem ut valeamus quod voluerimus, cùm ipso donante rectè sapuerimus. Quod bonum quoniam jam cœpisti, est unde gratias agas. Quid enim habes quod non accepisti? Si autem accepisti, cave ne glorieris quasi non acceperis, (1. Cor. 4. 7.) hoc est, quasi ex te ipso habere potueris. Sciens autem unde acceperis ab illo pete ut perficiatur, à quo datum est ut inciperetur. Cum timore itaque & tremore tuam salutem operare. (Phil. 2. 12.) Deus est enim qui operatur in te & velle & perficere, pro bona voluntate: quoniam præparatur voluntas à Domino, (Prov. 8. 35. sec. LXX.) atque ab ipso gressus hominis diriguntur, & viam ejus volet. (Psal. 36. 23.) Hæc cogitatio sancta servabit te, ut sapientia tua pietas sit; id est, ut ex Deo sis bonus, & Christi gratiæ non ingratus.

4. Desiderant te parentes tui, fideliter congratulantes meliori spei tuæ, quam in Domino habere cœpisti. Nos autem te sive absentem corpore, sive præsentem, in uno spiritu habere cupimus, per quem diffunditur caritas in cordibus nostris, (Rom. 5. 5.) ut quolibet loco fuerit caro nostra, nullo modo separata possit esse anima nostra. Gratissimè accepimus cilicia, quæ misisti, ubi nos de frequentanda & servanda humilitate orationum prior ipse monuisti.

EPISTOLA CCXIX.

Quæ 219. erat, nunc 252.

Augustinus aliique Africani patres Gallicanis episcopis Proculo & Cylinnio, qui Leporium monachum in fide incarnationis Verbi errantem ejecerant, ut amplectantur jam Dei gratiâ pænitentem & correctum.

Dilectissimis & honorabilibus fratribus & consacerdotibus PROCULO & CYLINNIO, AURELIUS, [a] AUGUSTINUS, FLOREN-

[a] Ab Augustino dictatam epistolam judicat ex stilo Sirmondus: idemque alij ferunt judicium de libello emendationis Leporij. Cujus Monachi errores nondum, opinamur, venerant in Augustini notitiam, quando in lib. de correptione & gratia c. 11. hæc dicebat: *Neque enim quisquam tantâ rei hujus & fidei cæcus est ignorantiâ ut audeat dicere, quamvis de Spiritu-sancto & virgine Maria filium hominis natum, per liberum tamen arbitrium bene vivendo & sine peccato bona opera faciendo meruisse, ut esset Dei Filius.* Quippe hanc etiam Leporius summam cæcitatem *suæ insipientiæ* detestatur in emendationis libello; qui proinde scriptus fuit post eumdem librum de corrept. & grat. Leporij *per Augustinum emendati* meminit Gennadius in lib. de script. Eccles. c. 59. præter Cassianum in lib. 1. de Incarnat. Johannem II. papam in epist. ad Avienum. Facundum in lib. 1. c. 4. &c.

Classis III. an. 427. *Scripta videtur an. 426. aut 427.*

tius, & Secundinus in Domino salutem.

1. Filium nostrum Leporium apud vestram sanctitatem pro sui erroris præsumtione meritò idoneéque correptum, cùm ad nos, posteaquam inde exturbatus est, venisset, salubriter perturbatum, corrigendum sanandumque suscepimus. Nam sicut vos obedistis Apostolo ut corriperetis inquietos: ita & nos ut consolaremur pusillanimes ac susciperemus infirmos. Cùm enim præoccupatus esset sicut homo in aliquo delicto, eodemque non parvo, ut de unigenito Filio Dei, quod erat in principio Verbum, & Verbum erat apud Deum, & Deus erat Verbum, cùm autem venit plenitudo temporis Verbum carò factum est, & habitavit in nobis, non recta quædam saperet, nec vera sentiret; negans Deum hominem factum, ne videlicet substantiæ divinæ, quâ æqualis est Patri, indigna mutatio vel corruptio sequeretur; nec videns quartam se subintroducere in Trinitate personam, quod à sanitate symboli, catholicæque veritatis, prorsus alienum est: eum sicuti potuimus adjuvante Domino instruximus in spiritu lenitatis. præsertim quia cùm hoc admoneret vas electionis, adjecit, *intendens teipsum, ne & tu tenteris*, ne ita se quidam ad provectum spiritalem pervenisse gauderent, ut se jam non posse tentari tamquam homines putarent: addiditque salubrem pacificamque sententiam, ut *alter alterius onera portemus, quoniam sic adimplebimus legem Christi. Qui enim putat se esse aliquid cùm sit nihil, seipsum seducit*, dilectissimi & honorabiles fratres.

1. Thess. 5. 14. — *Johan. 1.* — *Galat. 6. 1.* — *v. 2. & 3.*

2. Quam tamen ejus emendationem nequaquam forte implere possemus, nisi vos antè, quæ in eo mendosa fuerant, damnaretis. Idem igitur & Dominus & medicus noster utens vasis ac ministris suis, qui dixit, *Ego percutiam, & ego sanabo*, per vos percussit tumentem, per nos sanavit dolentem. Idem suæ domus administrator atque provisor, per vos destruxit malè constructa, per nos bene composita restauravit. Idem diligens agricola possessionis suæ sterilia per vos eradicavit, & noxia; utilia per nos & fecunda plantavit. Non itaque nobis, sed ejus misericordiæ demus gloriam, in cujus manu sumus & nos & sermones nostri. Et sicut in supradicto filio nostro ministerium vestrum humilitas nostra laudavit; sic etiam sanctitas vestra nostro ministerio gratuletur. Paterno igitur & fraterno corde suscipite à nobis misericordi severitate correctum. Etsi enim aliud per nos, aliud per vos; utrumque tamen fraternæ saluti necessarium una caritas fecit. Unus ergo Deus fecit, quoniam Deus caritas est.

Deut. 32. 39. — *1. Johan. 4. 8. & 16.*

3. Proinde sicut per suam * pænitentiam susceptus est à nobis, sic per suam * epistolam suscipiatur à vobis. Cui quidem epistolæ nostra etiam manu subscribendum putavimus, ipsius esse testantes. Hanc ejus correctionem dilectionem vestram minimè dubitamus & gratanter accipere, & eis notam facere, quibus ejus error scandalum fuit. Quia & illi, qui cum eo venerunt ad nos, cum illo correcti atque sanati sunt, sicut eorum subscriptionibus, quæ coram nobis factæ sunt, tenetur expressum. Superest ut de fraterna salute lætati, rescriptis beatitudinis vestræ nos vicissim lætificare dignemini. Optamus vos, dilectissimi & honorabiles fratres, in Domino bene valere memores nostri.

* *al.* præsentiam * Libellum emendationis Leporij

EPISTOLA CCXX. *

Classis III. an 427. * Aliàs LXX. quæ autem 220. erat, nunc 171.

Augustinus Bonifacio Comiti, qui concepto priùs voto monachismi, pòst ex ipsius consilio suscepit Comitis potestatem; at præter ipsius consilium duxit uxorem & in multis graviter deliquit. Hunc hortatur ad vetus propositum, si per uxorem liceat; si non liceat, potestate mundana utatur in bonum, non in malum.

Domino filio in præsentem & in æternam salutem Dei misericordiâ protegendo & regendo Bonifacio, Augustinus.

Scripta videtur exeunte an. 427.

1. Fideliorem hominem, & qui faciliores haberet accessus ad aures tuas ferens litteras meas numquam potui reperire, quàm nunc obtulit Dominus servum & ministrum Christi, diaconum Paulum, ambobus nobis carissimum, ut aliquid tibi loquerer, non pro potentia tua, & honore quem geris in isto sæculo maligno; nec pro incolumitate carnis tuæ corruptibilis atque mortalis, quia & ipsa transitoria est, & quamdiu sit, semper incertum est; sed pro illa salute, quam nobis promisit Christus: qui propterea hîc exhonoratus atque crucifixus est, ut doceret nos bona hujus sæculi magis contemnere quàm diligere, & hoc amare & sperare ab illo, quod in sua resurrectione monstravit. Resurrexit enim à mortuis, nec jam moritur, & mors ei ultrà non dominabitur.

Rom. 6. 9.

2. Scio non deesse homines, qui te secundùm vitam mundi hujus diligunt, & secundùm ipsam tibi dant consilia, aliquando utilia, aliquando inutilia; quia homines sunt, & sicut possunt ad præsens sapiunt, nescientes quid contingat sequenti die. Secundùm autem Deum ne pereat anima tua, non facilè tibi quisquam consulit; non quia desunt qui hoc faciant; sed quia difficile est invenire quando tecum ista possunt loqui. Nam & ego semper desideravi, & numquam inveni locum vel tempus, ut agerem tecum, quod me agere oportebat cum homine, quem multùm diligo in Christo. Scis autem qualem me apud Hipponem videris, quando ad me venire dignatus es, quia vix loquebar imbecillitate corporis fatigatus. Nunc ergo fili audi me, saltem per litteras tibi sermocinantem, quas in periculis tuis numquam tibi mittere potui, periculum cogitans perlatoris, & cavens ne ad eos, ad quos nollem, mea epistola perveniret. Unde pero ut ignoscas, si me putas plus timuisse quàm debui. tamen dixi quod timui.

3. Audi ergo me, immo Dominum Deum nostrum per ministerium infirmitatis meæ. Recole qualis fueris adhuc in corpore constitutâ religiosæ memoriæ priore conjuge tua, & recenti ejus obitu, quomodo tibi vanitas sæculi hujus horruerit, & quomodo concupieris servitutem Dei. Nos novimus, nos testes sumus quid nobiscum apud [a] Tubunas de animo & voluntate tua fueris collocutus. Soli tecum eramus, ego & frater Alypius. Non enim existimo tantùm valuisse terrenas curas, quibus impletus es, ut hoc de memoria tua penitùs delere potuerint. Nempe omnes actus publicos, quibus occupatus eras, relinquere cupiebas, & te in otium sanctum conferre, atque in ea vita vivere, in qua servi Dei monachi vivunt. Ut autem non faceres, quid te revocavit, nisi quia considerasti ostendenti-

17. q. 2. Nos novimus. — Monachi servi Dei.

[a] In MSS. novem constanter, *Tubanas*; & infrà, *Tubanis*; &, *Tubanensia*.

Classis III. An 427.

bus nobis, quantum prodesset Christi ecclesiis quod agebas, si ea sola intentione ageres, ut defensæ ab infestationibus barbarorum quietam & tranquillam vitam agerent, sicut dicit Apostolus, 1 Tim. 2. 2. *in omni pietate & castitate*: tu autem ex hoc mundo nihil quæreres, nisi ea quæ necessaria essent huic vitæ sustentandæ tuæ ac tuorum, accinctus balteo castissimæ continentiæ, & inter arma corporalia spiritualibus armis tutiùs fortiùsque munitus?

4. Cùm ergo te esse in hoc proposito gauderemus, navigasti, uxoremque duxisti: sed navigasse obedientiæ fuit, Rom. 13. 1. quam secundùm Apostolum debebas sublimioribus potestatibus: uxorem autem non duxisses, nisi susceptam deserens continentiam concupiscentiâ victus esses. Quod ego cùm comperissem, fateor miratus obstupui: dolorem autem meum ex aliqua parte consolabatur, quod audivi te illam ducere noluisse, nisi priùs catholica fuisset facta: & tamen hæresis eorum, qui verum Filium Dei negant, tantum prævaluit in domo tua, ut ab ipsis filia tua baptizaretur. Jam verò si ad nos non falsa perlata sunt, quæ utinam falsa sint, quòd ab ipsis hæreticis etiam ancillæ Deo dicatæ rebaptizatæ sint, quantis tantum malum plangendum est fontibus lacrymarum? Ipsam quoque uxorem non tibi suffecisse, sed concubinarum nescio quarum commixtione pollutum loquuntur homines, & forsitan mentiuntur.

5. Ista [a] quæ omnibus patent, tot & tanta mala, quæ à te, postea quàm conjugatus es, consecuta sunt, quid ego dicam? Christianus es, cor habes, Deum times: tu ipse considera quæ nolo dicere, & invenies de quantis malis debeas agere pænitentiam, propter quam tibi credo Dominum parcere, & à periculis omnibus liberare, ut agas eam sicut agenda est. sed si illud audias quod scriptum est, Eccli. 5. 8. *Ne tardes converti ad Dominum, neque differas de die in diem.* Justam quidem dicis habere te caussam, cujus judex ego non sum; quoniam partes ambas audire non possum: sed qualiscumque sit tua caussa, de qua modò quærere vel disputare non opus est, numquid coram Deo potes negare, quòd in istam necessitatem non pervenisses, nisi bona sæculi hujus dilexisses, quæ tamquam servus Dei, quem te antè noveramus, contemnere omnino, & pro nihilo habere debuisti: & oblata quidem sumere, ut eis uteretis ad pietatem; non autem negata vel delegata sic quærere, ut propter illa in istam necessitatem perduceteris: ubi cùm amantur [b] bona, perpetrantur mala, pauca quidem à te, sed multa propter te; & cùm timentur quæ ad exiguum tempus nocent, si tamen nocent, committuntur ea quæ verè in æternum noceant?

6. De quibus ut unum aliquid dicam, quis non videat, quòd multi homines tibi cohæreant ad tuendam tuam potentiam vel salutem, qui etiamsi tibi omnes fideles sint, nec ab aliquo eorum ullæ timeantur insidiæ; nempe tamen ad ea bona, quæ ipsi quoque non secundùm Deum, sed secundùm sæculum diligunt, per te cupiunt pervenire: ac per hoc qui refrenare & compescere debuisti cupiditates tuas, explere cogeris alienas. Quod ut fiat, necesse est multa, quæ Deo displicent, fiant. nec sic tamen explentur tales cupiditates. Nam faciliùs resecantur in eis, qui Deum diligunt, quàm in eis, qui mundum diligunt, aliquando satiantur. Propter quod dicit divina Scriptura, 1 Johan. 2. 15. *Nolite diligere mundum, nec ea quæ in mundo sunt. Si quis dilexerit mundum, dilectio patris non est in eo: quia omne quod in mundo est, concupiscentia carnis est, & concupiscentia oculorum, & ambitio sæculi, quæ non est à patre, sed ex mundo est. Et mundus transit & concupiscentia ejus. Qui autem facit voluntatem Dei, manet in æternum, sicut & Deus manet in æternum.* Quando ergo poteris tot hominum armatorum, quorum fovenda est cupiditas, timetur atrocitas; quando, inquam, poteris eorum concupiscentiam, qui diligunt mundum, non dico satiare, quod fieri nullo modo potest, sed aliqua ex parte pascere, ne universa [c] plus pereant, nisi tu facias quæ Deus prohibet, & facientibus comminatur? Propter quod vides tam multa contrita, ut jam vile aliquid, quod rapiatur, vix inveniatur.

7. Quid autem dicam de vastatione Africæ, quam faciunt Afri barbari resistente nullo, dum tu talibus tuis necessitatibus occuparis, nec aliquid ordinas unde ista calamitas avertatur? Quis autem crederet, quis timeret, Bonifacio domesticorum & Africæ Comite in Africa constituto cum tam magno exercitu & potestate, qui Tribunus cum paucis fœderatis omnes ipsas gentes expugnando & terrendo pacaverat, nunc tantum fuisse barbaros ausuros, tantum progressuros, tanta vastaturos, tanta rapturos, tanta loca, quæ plena populis fuerant, deserta facturos? Qui non dicebant quandocumque tu Comitivam sumeres potestatem, Afros barbaros, non solùm domitos, sed etiam tributarios futuros Romanæ reipublicæ? Et nunc quàm in contrarium versa sit spes hominum vides; nec diutiùs hinc tecum loquendum est, quia plus ea tu potes cogitare quàm nos dicere.

8. Sed fortè ad ea respondes, illis hoc esse potiùs imputandum, qui te læserunt, qui tuis officiosis virtutibus non paria, sed contraria reddiderunt. Quas caussas ego audire & judicare non possum: tuam caussam potiùs adspice & inspice, quam non cum hominibus quibuslibet, sed cum Deo habere te cognoscis; quia in Christo fideliter vivis, ipsum debes timere ne offendas. Nam caussas ego superiores potiùs adtendo, quia ut Africa tanta mala patiatur, suis debent homines imputare peccatis. Verumtamen nolim te ad eorum numerum pertinere, per quos malos & iniquos Deus flagellat pœnis temporalibus quos voluerit. Ipsis namque iniquis, si correcti non fuerint, servat æterna supplicia, qui eorum malitiâ justè utitur, ut aliis mala ingerat temporalia. Tu Deum adtende, tu Christum considera, qui tanta bona præstitit, & tanta mala pertulit. Quicumque ad ejus regnum cupiunt pertinere, & cum illo ac sub illo semper beatè vivere, diligunt etiam inimicos suos, Matth. 5. 44. bene faciunt illis qui eos oderunt, & orant pro eis à quibus persecutionem patiuntur: & si quando adhibent pro disciplina [d] molestam severitatem, non tamen amittunt sincerissimam caritatem. Si ergo tibi bona sunt præstita, quamvis terrena, transitoria, ab imperio Romano, quia & ipsum terrenum est, non cæleste, nec potest præstare nisi quod habet in potestate: si ergo bona in te collata sunt, noli reddere mala pro bonis. Si autem mala ti-

[a] Sic MSS. At editi, *Ista omnibus patent, tot & tanta mala, quæ te posteaquam conjugatus es, consecuta sunt. Quid ergo dicam* &c.
[b] Sic MSS. At editi, *cùm amantur vana.*

[c] Editi, *plebs pereat.* pro quo MSS. Gallic. omnes & duo Vat. *plus pereant.*
[d] Unus è Vat. MSS. *modestam.*

CLASSIS III. AN. 427.

bi irrogata sunt, noli reddere mala pro malis. A Quid istorum duorum sit, nec discutere volo, nec valeo judicare. ego Christiano loquor: Noli reddere vel mala pro bonis, vel mala pro malis.

9. Dicis mihi fortasse, In tanta necessitate quid vis ut faciam? Si consilium à me secundùm hoc sæculum quæris, quomodo ista salus tua transitoria tuta sit, & potentia atque opulentia vel ista servetur quam nunc habes, vel etiam major addatur, quid tibi respondeam nescio. Incerta quippe ista, certum consilium habere non possunt. Si autem B secundùm Deum me consulis, ne anima tua pereat, Luca 9. 25. & times verba veritatis, dicentis, *Quid prodest homini, si totum mundum lucretur, animæ autem suæ detrimentum patiatur;* habeo planè quod dicam; est apud me consilium, quod à me audias. Quid autem opus est ut aliud dicam, quàm illud quod suprà 1. Johan. 2. 15. dixi? *Noli diligere mundum, nec ea quæ in mundo sunt. Si quis enim dilexerit mundum, non est caritas patris in illo: quoniam omnia quæ in mundo sunt, concupiscentia carnis est, & concupiscentia oculorum, & ambitio* C *sæculi, quæ non est à patre, sed ex mundo est. Et mundus transit, & concupiscentia ejus. Qui autem fecerit voluntatem Dei, manet in æternum, sicut & Deus manet in æternum.* Ecce consilium, arripe, & age. Hic appareat si vir fortis es; vince cupiditates, quibus iste diligitur mundus, age pænitentiam de præteritis malis, quando ab eis cupiditatibus victus per desideria non bona trahebaris. Hoc consilium si acceperis, si tenueris atque servaveris, & ad bona illa certa pervenies, & cum salute animæ tuæ inter D ista incerta versaberis.

10. Sed fortè iterum quæris à me, quomodo ista facias tantis mundi hujus necessitatibus implicatus. Ora fortiter, & dic Deo quod habes in Psalmo, Psal. 24. 17. *De necessitatibus meis erue me.* Tunc enim finiuntur istæ necessitates, quando vincuntur illæ cupiditates. Qui exaudivit te, & nos pro te, ut liberareris de tot tantisque periculis visibilium corporaliumque bellorum, ubi sola ista vita quandoque finienda periclitatur, anima verò non perit, si non malignis E cupiditatibus captiva teneatur; ipse te exaudiet ut interiores & invisibiles hostes, id est ipsas cupiditates invisibiliter & spiritaliter vincas, & sic utaris hoc mundo tamquam non utens; ut ex bonis ejus bona facias, non malus fias: quia & ipsa bona sunt, nec dantur hominibus nisi ab illo, qui habet omnium cælestium & terrestrium potestatem. Sed ne putentur mala, dantur & bonis: ne putentur magna vel summa bona, dantur & malis. Itemque auferuntur ista & bonis ut probentur, & malis ut F crucientur.

11. Quis enim nesciat, quis ita sit stultus, ut non videat quòd salus hujus mortalis corporis, & membrorum corruptibilium virtus, & victoria de a [a] hominibus inimicis, & honor atque potentia temporalis, & cetera ista bona terrena, & bonis dentur & malis, & bonis auferantur & malis? Salus verò animæ cùm immortalitate corporis, virtusque justitiæ, & victoria de cupiditatibus inimicis, & gloria & honor & pax in æternum, non dantur nisi bo- G nis. Ista ergo dilige, ista concupisce, ista omnibus modis quære. Propter hæc adquirenda & obtinenda fac eleemosynas, funde orationes, exerce jejunia, quantum sine læsione corporis tui potes. Bona verò illa terrena noli diligere, quantalibet tibi abundent. Sic eis utere, ut bona multa ex illis, nullum autem malum facias propter illa. Omnia quippe talia peribunt; sed bona opera non pereunt, etiam quæ de bonis pereuntibus fiunt.

12. Si enim conjugem non haberes, diceremtibi quod & Tubunis diximus, ut in [b] sanctitate continentiæ viveres: adderem, quod tunc fieri prohibuimus, ut jam te quantum rerum humanarum salva pace potuisses, ab istis rebus bellicis abstraheres, & ei vitæ vacares in societate sanctorum, cui tunc vacare cupiebas, ubi in silentio pugnant milites Christi, non ut occidant homines, sed ut expugnent principes & potestates & spiritalia nequitiæ, id est diabolum & angelos ejus. Hos enim hostes sancti vincunt, quos videre non possunt; & tamen quos non vident, vincunt, ista vincendo quæ sentiunt. Sed ut te ad istam vitam non exhorter, conjunx impedimento est, sine cujus consensione continenter tibi non licet vivere: quia etsi tu eam post illa tua verba Tubunensia ducere non debebas, illa tibi tamen nihil eorum sciens innocenter & simpliciter nupsit. Atque utinam posses ei persuadere continentiam, ut sine impedimento redderes Deo quod te debere cognoscis. Sed si cum illa agere non potes, serva saltem pudicitiam conjugalem, & roga Deum, qui te de necessitatibus eruet, ut quod non potes modò, possis aliquando. Verumtamen ut Deum diligas, non diligas mundum, ut in ipsis bellis, si adhuc in eis te versari opus est, fidem teneas, pacem quæras; ut ex mundi bonis facias bona opera, & propter mundi bona non facias opera mala, aut non impedit conjunx, aut impedire non debet. Hæc ad te, fili dilectissime, ut scriberem, caritas jussit, qua te secundùm Deum, non secundùm hoc sæculum diligo, quia & cogitans quod scriptum est, *Corripe sapientem, & amabit te; corripe stultum, & adjiciet odisse te;* Prov. 9. 8. non te utique stultum, sed sapientem debui cogitare.

EPISTOLA CCXXI. *

* Ex 6. Tomo, ante lib. de hæresibus. Quæ autem 221. erat, nunc 119.

Quodvultdeus Augustino, flagitans ut hæreseōn omnium, quæ adversùs Christianam fidem pullularunt, catalogum scribat, earumque errores & ritus paucis complectatur.

Domino meritò venerabili, & verè beatissimo patri AUGUSTINO *episcopo*, QUODVULTDEUS *diaconus.*

Scripta circ. an. 427.

1. DIu *trepidus fui, & ausus hos meos aliquotiens distuli: sed me principaliter, ut dici assolet, animavit beatitudinis tuæ benevolentia omnibus comprobata: quam dum considero, magis timui, ne non petendo superbus, non quærendo desidiosus, non pulsando piger à Domino judicarer. Sufficere autem mihi crederem hujusmodi tantummodo voluntatem, si fructum adipisci non possem: cùm autem pro certo noverim, ostium divini sermonis, quod venerationi tuæ cælestis gratia patefecit, paratam esse mentem tuam sanctam, quam possidet Christus, non solùm cunctis volentibus pandere, verùm etiam nolentibus, ut introire non pigeat, persuadere; occupationi reverentiæ tuæ multiloquio superfluo moram non faciam, sed desiderium obsecrationis meæ breviter indicabo.*

2. *Nonnullos in clero* [c] *hujusce etiam amplissimæ civitatis esse imperitos, ex meipso conjicio, & quan-*

[a] Lov. *de omnibus inimicis.* Sed meliùs aliæ editiones & MSS. *de hominibus.*

[b] MSS. quinque melioris notæ, *ut in castitate continentiæ.*

[c] MSS, *cujusque.*

tum

Classis III. An. 427.

tum universo illi ordini profuturum sit quod expeto, considerationi sanctitatis tuæ discutiendum offero. Privilegio namque cunctorum, qui hoc de spiritalibus tuis laboribus promerentur, etiam me indignum consecuturum esse præsumo, Domine meritò venerabilis & verè beatissime pater. Precor igitur beatitudinem tuam, ut ex quo Christiana religio hereditatis promissæ nomen accepit, quæ hæreses fuerint, sint; quos errores intulerint, inferant; quid adversùs catholicam Ecclesiam senserint, sentiant, de fide, de Trinitate, de baptismo, de pœnitentia, de homine Christo, de Deo Christo, de resurrectione, de novo & vetere Testamento; & omnia omnino, quibus à veritate dissentiunt: quæ etiam baptismum habeant, quæve non habeant; & post quas baptizet, nec tamen rebaptizet Ecclesia; qualiter suscipiat venientes, & quid singulis lege, auctoritate, atque ratione respondeat, digneris exponere.

3. *Nec me tantæ beatitudo tua credat ineptiæ, ut non inspiciam quantis & quàm ingentibus voluminibus opus sit, ut possint ista dissolvi. Verùm hoc ego fieri non expeto; id enim multipliciter factum esse non dubito: sed breviter, perstrictè atque summatim, & opiniones rogo cujuslibet hæresis exponi, & quid contrà teneat Ecclesia catholica, quantum instructioni satis est, subdi: ut velut quodam ex omnibus concepto commonitorio, si quis aliquam objectionem aut convictionem uberiùs, pleniùs ac planiùs nosse voluerit, ad opulenta & magnifica volumina transmittatur, quibus à diversis, & præcipuè à veneratione tua in hoc ipsum constat elaboratum. Sufficiet autem admonitio talis, ut puto, doctis & imperitis, otiosis & occupatis, & ad cujuslibet gradus ministerium Ecclesiæ undecumque promotis; dum & ille qui multa legit, eadem breviter recordatur, & compendio ignarus instruitur, ut noverit quid teneat, quid evitet; quid aversetur ne faciat, quid ut faciat assequatur. Fortassis autem, si tamen quod arbitror verum est, etiam adversùs calumniantium malignas mentes & dolosa labia opus hoc parvum inter cetera mirifica testimonio coronæ tuæ non deerit: ut quibus patet campus calumniandi profusior, validis & ex omni parte conclusis fidei limitibus coartati, omnibusque veritatis telorum generibus circumacti, etiam uno multiformi jaculo repentè prostrati, morticinos spiritus non audeant anhelare.*

4. *Video quàm onerosus exsistam, meliora cogitanti, & disponenti majora sancto seni, & querelas corporis sustinenti. Sed per Christum Dominum rogo, qui te participem sapientiæ suæ sine invidia esse concessit, ut hanc gratiam dones indoctis Ecclesiæ, qui te agnoscis sapientibus atque insipientibus debitorem meritò ac jure dicturus; Videte quoniam non mihi soli laboravi, sed omnibus exquirentibus veritatem. Potui adhuc offerre supplices & multiplices preces, & mecum imperitorum classes adsciscere: sed malui jam* [a] *audire dictantem, quàm adhuc occupare legentem.*

Rom. 1. 14. Eccli. 24. 47. & cap. 33. 18.

EPISTOLA CCXXII. *

* Ex 6. Tomo, ante lib. de hæresibus. Quæ autem 222. erat, nunc 120.

Augustinus Quodvultdeo, excusans propositi operis difficultatem, remque ab aliis tentatam esse admonens.

Scripta paulò post superiorem.

Dilectissimo filio & condiacono QUODVULTDEO, AUGUSTINUS episcopus.

1. ACCEPTIS litteris caritatis tuæ, ubi à me ardentissimo studio postulasti, ut de omnibus hæresibus, quæ post Domini Salvatoris adventum adversùs ejus doctrinam pullulaverunt, aliquid breviter scriberem, quàm sit hoc difficile, continuò repertâ occasione rescripsi per filium meum Hipponensium primarium Philocalum: mox autem etiam ista oblata est, qua nunc rescribo, & breviter difficultatem operis ejus ostendo.

2. Philastrius quidam Brixiensis episcopus, quem cum sancto Ambrosio Mediolani etiam ipse vidi, scripsit hinc librum; nec illas hæreses prætermittens, quæ in populo Judæo fuerunt ante adventum Domini, easque viginti octo commemoravit: & post Domini adventum CXXVIII. Scripsit hinc etiam græcè episcopus Cyprius Epiphanius, in doctrina catholicæ fidei laudabiliter diffamatus: sed ipse utriusque temporis hæreses colligens, LXXX. complexus est. Cùm ergo ambo id vellent facere quod à me petis, quantum tamen inter se differant de numero interim sectarum, vides: quod utique non evenisset, nisi aliud uni eorum videretur esse hæresis, & aliud alteri. Neque enim putandum est aliquas ignorasse Epiphanium, quas noverat Philastrius, cùm Epiphanium longe Philastrio doctiorem invenerimus; ita ut Philastrium potiùs dicere deberemus latuisse plurimas, si tam plures esset ille complexus, & iste pauciores. Sed procul dubio in ea quæstione ubi disceptatur quid sit hæresis, non idem videbatur ambobus: & revera hoc omnino definire difficile est: & ideo cavendum, cùm omnes in numerum redigere conamur, ne prætermittamus aliquas, quamvis hæreses sint; aut annumeremus aliquas, cùm hæreses non sint. Vide ergo ne fortè librum sancti Epiphanij tibi mittere debeam: ipsum enim arbitror Philastrio doctiùs hinc locutum; qui possit apud Carthaginem in latinam linguam verti faciliùs atque commodiùs, ut tu potiùs præstes nobis, quod quæris à nobis.

3. Perlatorem multùm commendo. Subdiaconus est, de nostra diœcesi; de fundo autem viri spectabilis, nobisque carissimi [b] Orontij. Pro illo autem, & pro ejus patre, à quo adoptatus est, etiam ad ipsum scripsi: quas litteras, cùm legerit Christiana benignitas tua, peto ut eas apud memoratum virum tua intercessione adjuvare digneris. Misi autem cum illo etiam hominem ecclesiæ, ne ad tuam sanctitatem difficilis ei esset accessus: non enim parum de illo sollicitus sum, à qua me sollicitudine Dominus, ut spero, per tuæ caritatis instantiam liberabit. Peto etiam mihi rescribere non graveris, quemadmodum sit in fide catholica ille Theodosius, per quem Manichæi nonnulli sunt proditi; & ipsi quos ab eo proditos, putamus esse correctos. Si quid etiam de profectione sanctorum episcoporum fortè audivisti, fac ut noverim. Deo vivas.

EPISTOLA CCXXIII. *

* Ex 6. Tomo, ante lib. de hæresibus. Quæ autem 223. erat, nunc 61.

Augustino Quodvultdeus, rursum efflagitans ut scribat opusculum de hæresibus.

Domino meritò venerabili, ac beatissimo sacro patri AUGUSTINO *episcopo*, QUODVULTDEUS *diaconus*.

Scripta fortè an. 428.

1. UNUM *quidem reverentiæ tuæ commonitorium, quod per Ecclesiasticum dignatus es destinare, suscepi. Nam quod priùs di-*

[a] Sic unus è Vat. MSS At editi *gaudere dictantem.*
[b] MSS Michaëlinus, Becheronensis, & unus è Vat. habent, *Honorati.*

CLASSIS III. AN. 428.

rectum esse beatitudo tua significavit, per virum honorabilem Philocalum, nec dum ad me pervenit. Verùm quamvis conscius propriorum semper fuerim peccatorum, nunc tamen evidenter agnovi [a] *adipiscendo illi quod exoravi muneri, meam toti Ecclesiæ impedimento esse personam. Sed omnino confido, quoniam qui per Unici sui gratiam, humani generis dignatus est delere facinora, nec mea in perniciem cunctorum prævalere permittet,* Rom. 5. 20. *potiúsque ubi abundavit peccatum, gratiam faciet redundare, Domine meritò venerabilis ac beatissime pater. Difficultatem operis, quod instruendis imperitissimis nobis per tuam beneficentiam præstari suppliciter exoravi, nec ipse ignorans antè prædixi: sed de divini fontis ubertate, quam tibi Dominus tribuit, veraci corde præsumsi.*

2. *Nam etsi Philastrius & Epiphanius venerandi episcopi tale aliquid scripsisse memorantur, quod procul dubio me inter cetera, immo sicut omnia latet: non tamen arbitror eos hanc curam diligentiamque adhibuisse, ut singulis quibusque opinionibus contrarias etiam opiniones adjungerent, ritusque subjicerent: tum denique opus illud utriusque qualecumque sit, non habet fortassis eam, quam desidero, brevitatem. Frustra etiam homini, qui Latina non didicit, Græca facundia delegatur: quia non ego tantummodo consilium, sed & auxilium postulavi. Quid autem venerationem tuam de interpretum non solùm difficultate, sed etiam obscuritate admoneam, cùm ipse hoc magis, ac plenè dijudices? Accedit ad caussam, quòd nonnullæ etiam post illorum obitum hæreses emersisse doceantur, quarum nullam illi fecerint mentionem.*

3. *Quamobrem ad peculiare patrocinium pietatis tuæ confugio, & voce mea, sed universali desiderio, paratum ad misericordiam sacrosanctum pietatis pectus appello, sequestratis saporibus peregrinis, considerato textu prioris epistolæ, panem Afrum, quem nostra provincia solet habere præcipuum, cælesti etiam manna conditum, serò pulsanti, & famem patienti non deneges. Profectò enim nec ego pulsare cessabo, donec ipse concedas: ut quod non impetrat privilegium,* [b] *ubi nullum est meritum, saltem indefessa importunitas mereatur.*

EPISTOLA CCXXIV. *

* *Ex 6. Tomo, ante lib. de hæresibus. Quæ autem 224. erat, nunc 225.*

Augustinus Quodvultdeo, spondens se de hæresibus scripturum, dum per alias occupationes licebit. Nunc enim ab Alypio se urgeri dicit, ut posterioribus Iuliani libris respondeat.

Domino sinceriter dilectissimo fratri & condiacono QUODVULTDEO, AUGUSTINUS episcopus.

Scripta post superiorem.

1. CUM mihi hæc scribendi offerretur occasio per Fussalensem presbyterum, quem commendo caritati tuæ, recensui epistolam tuam, in qua petis, ut de hæresibus, quæ oriri potuerunt ex quo Domini in carne nuntiari cœpit adventus, aliquid scriberem. Hoc autem feci, ut viderem utrùm jam deberem opus ipsum aggredi, & inde tibi aliquid mitterem: ubi considerares tanto esse difficilius, quanto vis effici brevius. Sed ne hoc quidem potui, talibus curis supervenientibus impeditus, à quibus omnino dissimulare non possem. nam me & ab eo, quod habebam in manibus, averterunt.

[a] MSS. sex, *adspiciendo ad id quod exoravi muneris.*
[b] MSS. plures *quia*, sive, *quod nullum est meritorum.*

A 2. Hoc autem est, ubi respondeo libris Juliani, quos octo edidit post illos quatuor, quibus antè respondi. Hos enim cùm Romæ accepisset frater Alypius, nondum omnes descripserat, cùm oblatam occasionem noluit prætermittere, per quam mihi quinque transmisit; promittens alios tres citò se esse missurum, & multùm instans ne respondere differrem. Cujus instantiâ coactus sum remissiùs [c] agere quod agebam; ut operi utrique non deessem, uni diebus, alteri noctibus, quando mihi ab aliis B occupationibus hinc atque hinc venire non desistentibus parceretur. Agebam verò rem plurimùm necessariam: nam retractabam opuscula mea, & si quid in eis me offenderet, vel alios offendere posset, partim reprehendendo, partim defendendo quod legi deberet, & posset, operabar. Et duo volumina jam absolveram, retractatis omibus libris meis, quorum numerum nesciebam: eosque CCXXXII. esse cognovi. Restabant epistolæ, deinde tractatus populares, quos Græci homilias vocant. Et plurimas C jam epistolarum legeram, sed adhuc nihil inde dictaveram, cùm me etiam isti Juliani libri occupare cœperant, quorum nunc quarto respondere cœpi. Quando ergo id explicavero, quintoque respondero, si tres non supervenerint, dispono (si Deus voluerit) & quod poscis incipere, simul agens utrumque, & hoc scilicet, & illud de retractatione opusculorum meorum, nocturnis & diurnis temporibus in singula distributis.

CLASSIS III. AN. 428.

Retractationum libri duo absoluti.

3. Hoc ideo insinuavi sanctitati tuæ, ut quan- D tum tibi desiderium est sumendi quod poscis, tanto flagrantiùs à Domino mihi poscas adjutorium, quò serviam laudabili studio tuo, atque utilitati eorum, quibus id existimas profuturum, Domine sinceriter dilectissime frater. Commendo iterum perlatorem, & negotium propter quod eò perrexit, si cognoveris apud quem agendum sit, peto ne pigeat adjuvare. Non enim possumus necessitates hominum ejusmodi deserere, qui nostri non coloni, sed quod majus est, fratres sunt, & in caritate E Christi ad curam pertinent nostram. Deo vivas.

EPISTOLA CCXXV. *

* *Ex 7. Tomo, præfixa lib. de prædestinatione SS. Quæ porrò 225. erat, nunc 226.*

Prosper Augustino, de reliquiis Pelagianæ hæreseos in Gallia sub catholico nomine clam succrescentibus certiorem ipsum faciens, ac referens quorumdam querelas de iis quæ Augustinus adversùs Pelagianos scripsisset de hominum discretione, de vocatione secundùm propositum ac prædestinatione electorum, de præveniente gratia, deque præfixo electorum numero; petens ut quæ in istis F quæstionibus obscuriora sunt, quàm lucidissimis expositionibus aperiat.

Domino beatissimo Papæ, ineffabiliter mirabili, incomparabiliter honorando, præstantissimo patrono AUGUSTINO PROSPER.

Scripta anno 428. aut 429.

1. IGNOTUS *quidem tibi facie, sed jam aliquatenus, si reminiscaris, animo ac sermone compertus; nam per sanctum fratrem meum Leon-* G *tium diaconum misi epistolas & recepi; nunc quoque beatitudini tuæ scribere audeo, non solùm salutationis, ut tunc, studio, sed etiam fidei, qua Ecclesia vivit, affectu. Excubante enim pro universis membris corporis Christi vigilantissimâ industriâ tuâ, & adversùs hæreticarum doctrinarum insidias veritatis virtute pugnan-*

[c] Editi, *remissiùs semper agere quod.* MSS. propè omnes, *remissiùs agere quàm agebam.*

te, nullo modo mihi verendum putavi, ne onerosus tibi, aut importunus essem in eo, quod ad multorum salutem, ac perinde ad pietatem tuam pertinet: cùm potiùs reum futurum esse me crederem, si ea, quæ valde perniciosa esse intelligo, ad specialem patronum fidei non referrem.

2. Multi ergo servorum Christi qui in Massiliensi urbe consistunt, in sanctitatis tuæ scriptis, quæ adversùs Pelagianos hæreticos condidisti, contrarium putant patrum opinioni & ecclesiastico sensui, quidquid in eis de vocatione electorum secundùm Dei propositum disputasti. B Et cùm aliquamdiu tarditatem suam culpare maluerint, quàm non intellecta reprehendere, quidamque eorum lucidiorem super hoc atque apertiorem beatitudinis tuæ expositionem voluerint postulare; evenit ex dispositione misericordiæ Dei, ut cùm * quosdam intra Africam similia movissent, librum de correptione & gratia, plenum divinæ auctoritatis emitteres. Quo in notitiam nostram insperata opportunitate delato, putavimus omnes querelas resistentium sopiendas: quia universis quæstionibus, de quibus consulenda erat sanctitas tua, tam plenè illic absolutéque responsum est, quasi hoc specialiter C studueris, ut quæ apud nos erant turbata, componeres. Recensito autem hoc beatitudinis tuæ libro, sicut qui sanctam atque apostolicam doctrinæ tuæ auctoritatem antea sequebantur, intelligentiores multo instructioresque sunt facti; ita qui persuasionis suæ impediebantur obscuro, aversiores quàm fuerant, recesserunt. Quorum tam abrupta dissensio primùm propter ipsos metuenda est, ne tam claris tamque egregiis in omnium virtutum studio viris spiritus Pelagianæ impietatis illudat: deinde ne simpliciores quique, apud quos horum magna est de pro- D bitatis contemplatione reverentia, hoc tutissimum sibi æstiment, quod audiant eos, quorum auctoritatem sine judicio sequuntur, asserere.

3. Hæc enim ipsorum definitio ac professio est: Omnem quidem hominem Adam peccante, peccasse: & neminem per opera sua, sed per Dei gratiam regeneratione salvari: universis tamen hominibus propitiationem, quæ est in sacramento sanguinis Christi, sine exceptione esse propositam, ut quicumque ad fidem & ad baptismum accedere voluerint, salvi esse possint. Qui autem E credituri sunt, quive in ea fide, quæ deinceps per gratiam sit juvanda, mansuri sunt, præscisse ante mundi constitutionem Deum, & eos prædestinasse in regnum suum, quos gratis vocatos, dignos futuros electione, & de hac vita bono fine excessuros esse præviderit. Ideoque omnem hominem ad credendum & ad operandum divinis institutionibus admoneri, ut de apprehendenda vita æterna nemo desperet, cùm voluntariæ devotioni remuneratio sit parata. Hoc autem propositum vocationis Dei, quo vel ante mundi initium, vel in ipsa conditione F generis humani, eligendorum & rejiciendorum dicitur facta discretio, ut secundùm quod placuit Creatori, alij vasa honoris, alij vasa contumeliæ sint creati, & lapsis curam resurgendi adimere, & sanctis occasionem teporis adferre: eo quòd in utraque parte superfluus labor sit, si neque rejectus ullà industrià possit intrare, neque electus ullà negligentià possit excidere. Quoquo enim modo se egerint, non posse aliud erga eos quàm Deus definivit, accidere; & sub incerta spe cursum non posse esse constantem; cùm si aliud habeat prædestinantis electio, cassa sit adnitentis inten- G tio. Removeri itaque omnem industriam, tollique virtutes, si Dei constitutio humanas præveniat voluntates: & sub hoc prædestinationis nomine, fatalem quamdam induci necessitatem; aut diversarum naturarum dici Dominum conditorem, si nemo aliud possit esse quàm factus est. Atque ut breviùs ac pleniùs quod opinantur exponam, quidquid in libro hoc ex contradicentium sensu sanctitas tua sibi opposuit, quidquid etiam in libris contra Julianum ab ipso sub hac quæstione objectum, potentissimè debellasti; hoc totum ab istis sanctis intentiosissimè conclamatur. Et cùm contra eos scripta beatitudinis tuæ validissimis & innumeris testimoniis divinarum Scripturarum instructa proferimus, ac secundùm formam disputationum tuarum, aliquid etiam ipsi quo concludantur adstruimus; obstinationem suam vetustate defendunt: & ea, quæ de epistola apostoli Pauli Romanis scribentis, ad manifestationem divinæ gratiæ prævenientis electorum merita proferuntur, à nullo umquam Ecclesiasticorum ita esse intellecta, ut nunc sentiuntur, affirmant. Cúmque ut ipsi ea exponant, secundùm quorum velint sensa, deposcimus, nihil se profitentur invenisse quod placeat, & de his taceri exigunt, quorum altitudinem nullus adtigerit. Eò postremò pervicacia tota descendit, ut fidem nostram ædificationi audientium contrariam esse definiant, ac sic, etiamsi vera sit, non promendam: quia & perniciose non recipienda tradantur; & nullo periculo, quæ intelligi nequeant, conticeantur.

4. Quidam verò horum in tantum à Pelagianis semitis non declinant, ut cùm ad confitendam eam Christi gratiam, quæ omnia præveniat merita humana, cogantur, ne si meritis redditur, frustra gratia nominetur, ad conditionem hanc velint uniuscujusque hominis pertinere, in qua eum nihil prius merentem, quia nec exsistentem, liberi arbitrij & rationalem gratia Creatoris instituat, ut per discretionem boni & mali, & ad cognitionem Dei & ad obedientiam mandatorum ejus possit suam dirigere voluntatem, atque ad hanc gratiam, qua in Christo renascimur, pervenire, per naturalem scilicet facultatem, petendo, quærendo, pulsando: ut ideo accipiat, ideo inveniat, ideo introeat, quia bono naturæ bene usus, ad istam salvantem gratiam, initialis gratiæ ope meruerit pervenire. Propositum autem vocantis gratiæ in hoc omnino definiunt, quòd Deus constituerit nullum in regnum suum, nisi per sacramentum regenerationis assumere, & ad hoc salutis donum omnes homines universaliter, sive per naturalem, sive per scriptam Legem, sive per evangelicam prædicationem vocari. Ut & qui voluerint, fiant filij Dei; & inexcusabiles sint, qui fideles esse noluerint: quia justitia Dei in eo sit, ut qui non crediderint pereant; bonitas in eo appareat, si neminem repellat à vita, sed indifferenter universos velit salvos fieri, & in agnitionem veritatis venire. Iam hic proferunt testimonia, quibus divinarum Scripturarum cohortatio ad obediendum incitat hominum voluntates, qui ex libero arbitrio, aut faciant quæ jubentur, aut negligant: & consequens putant, ut quia prævaricator ideo dicitur non obedisse, quia noluit, fidelis quoque non dubitetur ob hoc devotus fuisse, quia voluit; & quantum quisque ad malum, tantum habeat facultatis ad bonum; parique momento animum se vel ad vitia, vel ad virtutes movere, quem bona appetentem gratia Dei foveat, mala sectantem damnatio justa suscipiat.

Aliorum sententia magis adhuc Pelagianizans.

5. Cúmque inter hæc innumerabilium illis multitudo objicitur parvulorum, qui utique excepto originali peccato, sub quo omnes homines similiter in primi hominis damnatione nascuntur, nullas adhuc habentes voluntates, nullas proprias actiones, non sine Dei judicio secernuntur; ut ante discretionem boni ac mali de usu vitæ istius auferendi, alij per regenerationem inter cælestis regni assumantur heredes, alij sine baptismo inter mortis perpetuæ transeant debitores: tales aiunt perdi, talesque salvari, quales futuros illos in annis majoribus, si ad activam servarentur ætatem, scien-

Classis III. An. 429.

tia divina præviderit. Nec considerant se gratiam Dei, quam comitem, non præviam humanorum volunt esse meritorum, etiam illis voluntatibus subdere, quas ab ea, secundùm suam phantasiam, non negant esse præventas. Sed in tantum quibuscumque commentitiis meritis electionem Dei subjiciunt, ut quia præterita non exstant, futura, quæ non sint futura, confingant, novoque apud illos absurditatis genere, & non agenda præscita sint, & præscita non acta sint. Hanc sanè de humanis meritis præscientiam Dei, secundùm quam gratia vocantis operetur, multo sibi rationabiliùs videntur adstruere, cùm ad earum nationum contemplationem venitur, quæ vel in præteritis sæculis dimissæ sunt ingredi vias suas, vel nunc quoque adhuc in veteris ignorantiæ impietate depereunt, nec ulla eis aut Legis aut Evangelij illuminatio coruscavit; cùm tamen, inquantum prædicatoribus ostium apertum est, & via facta est, gentium populus, qui sedebat in tenebris & in umbra mortis, lucem viderit magnam; & qui quondam non populus, nunc autem populus Dei sit; & quorum aliquando non misertus est, nunc autem misereatur; prævisos inquiunt à Domino credituros, & ad unamquamque gentem ita dispensata tempora ac ministeria magistrorum, ut exortura erat bonarum credulitas voluntatum. Nec vacillare illud, quòd Deus omnes homines velit salvos fieri, & in agnitionem veritatis venire: *quandoquidem inexcusabiles sint, qui & ad unius veri Dei cultum potuerint instrui intelligentiâ naturali; & Evangelium ideo non audierint, quia nec fuerint recepturi.*

Isaiæ 9.2. & Matt. 4.16. Osee 2.24. & Rom. 9.25.

1. Tim. 2.4.

6. *Pro universo autem humano genere mortuum esse Dominum nostrum Iesum Christum, & neminem prorsus à redemtione sanguinis ejus exceptum, etiamsi omnem hanc vitam alienissima ab eo mente pertranseat; quia ad omnes homines pertineat divinæ misericordiæ sacramentum: quo ideo plurimi non renoventur, quia quòd nec renovari velle habeant, prænoscantur. Itaque quantum ad Deum pertinet, omnibus paratam vitam æternam: quantum autem ad arbitrij libertatem, ab his eam apprehendi, qui Deo sponte crediderint, & auxilium gratiæ merito credulitatis acceperint. In istam verò talis gratiæ prædicationem hi, quorum contradictione offendimur, cùm priùs meliora sentirent, ideo se vel maximè contulerunt, quia si profiterentur ab ea omnia bona merita præveniri, & ab ipsa ut possint esse donari, necessitate concederent Deum secundùm propositum & consilium voluntatis suæ, occulto judicio, & opere manifesto, aliud vas condere in honorem, aliud in contumeliam; quia nemo nisi per gratiam justificetur, & nemo nisi in prævaricatione nascatur. Sed refugiunt istud fateri, divinoque adscribere operi sanctorum merita formidant; nec adquiescunt prædestinatum electorum numerum nec augeri posse, nec minui, ne locum apud infideles ac negligentes cohortantium incitamenta non habeant, ac superflua sit industriæ ac laboris indictio, cujus studium cessante electione frustrandum sit. Ita demum enim posse unumquemque ad correctionem, aut ad profectum vocari, si se sciat suâ diligentiâ bonum esse posse, & libertatem suam ob hoc Dei auxilio juvandam, si quod Deus mandat, elegerit. Ac sic cùm in his, qui tempus acceperunt liberæ voluntatis, duo sint quæ humanam operentur salutem, Dei scilicet gratia & hominis obedientia; priorem volunt obedientiam esse quàm gratiam, ut initium salutis ex eo qui salvatur, non ex eo credendum sit stare qui salvat, & voluntas hominis divinæ gratiæ sibi pariat opem, non* A *gratia sibi humanam subjiciat voluntatem.*

7. *Quod cùm perversissimum esse revelante Dei misericordiâ, & instruente nos tua beatitudine noverimus; possumus quidem ad non credendum esse constantes, sed ad auctoritatem talia sentientium non sumus pares: quia multùm nos & vitæ meritis antecellunt, & aliqui eorum adepto nuper summo sacerdotij honore supereminent: nec facilè quisquam præter paucos perfectæ gratiæ intrepidos amatores, tanto superiorum disputationibus ausus est contraire. Ex quo non solùm his qui eos au-* B *diunt, verùm etiam ipsis qui audiuntur, cum dignitatibus crevit periculum; dum & multos reverentia eorum, aut inutili cohibet silentio, aut incurioso ducit assensu; & saluberrimum ipsis videtur, quod penè nullius contradictione reprehenditur. Vnde quia in istis Pelagianæ pravitatis reliquiis non mediocris virulentiæ fibra nutritur, si principium salutis malè in homine collocatur; si divinæ voluntati impiè voluntas humana præfertur, ut ideo quis adjuvetur quia voluit, non ideo quia adjuvatur velit; si originaliter malus re-* C *ceptionem boni non à summo bono, sed à semetipso inchoare malè creditur; si aliunde Deo placetur, nisi ex eo quod ipse donaverit: tribue nobis in hac caussa, Papa beatissime, pater optime, quantum juvante Domino potes, diligentiam pietatis tuæ, ut quæ in istis quæstionibus obscuriora, & ad percipiendum difficiliora sunt, quàm lucidissimis expositionibus digneris aperire.*

Reliquiæ istæ Pelagianæ hæreseos quàm perniciosæ.

8. *Ac primùm, quia plerique non putant Christianam fidem hac dissensione violari, quantum periculi sit in eorum persuasione patefacias. Deinde quomodo per* D *istam præoperantem & cooperantem gratiam liberum non impediatur arbitrium. Tum utrùm præscientia Dei ita secundùm propositum maneat, ut ea ipsa quæ sunt proposita, sint accipienda præscita: an per genera caussarum, & species personarum ista varientur; ut quia diversæ sunt vocationes, in his qui nihil operaturi salvantur, quasi solùm Dei propositum videatur exsistere; in his autem qui aliquid boni acturi sunt, per præscientiam possit stare propositum: an verò uniformiter, licèt dividi præscientia à proposito temporali distinctione non* E *possit, præscientia tamen quodam ordine sit subnixa proposito; & sicut nihil sit quorumcumque negotiorum, quod non scientia divina prævenerit, ita nihil sit boni, quod in nostram participationem non Deo auctore defluxerit. Postremò quemadmodum per hanc prædicationem propositi Dei, quo fideles fiunt qui præordinati sunt ad vitam æternam, nemo eorum qui cohortandi sunt impediatur, nec occasionem negligentiæ habeant, si se prædestinatos esse desperent. Illud etiam qualiter diluatur, quæsumus, patienter insipientiam nostram ferendo, de-* F *monstres, quod retractatis priorum de hac re opinionibus, penè omnium par invenitur & una sententia, qua propositum & prædestinationem Dei secundùm præscientiam receperunt; ut ob hoc Deus alios vasa honoris, alios contumeliæ fecerit, quia finem uniuscujusque prævidерit, & sub ipso gratiæ adjutorio in qua futurus esset voluntate & actione præscierit.*

9. *Quibus omnibus enodatis, & multis insuper, quæ altiore intuitu ad caussam hanc pertinentia magis potes videre discussis; credimus & speramus non solùm* G *tenuitatem nostram disputationum tuarum præsidio roborandam, sed etiam ipsos, quos meritis atque honoribus claros caligo istius opinionis obscurat, defæcatissimum lumen gratiæ recepturos. Nam unum eorum præcipuæ auctoritatis & spiritalium studiorum virum, sanctum*[a] *Hilarium Arelatensem Episcopum, sciat beatitu-*

[a] Visum erat nonnullis substituendum hîc esse, *Honoratum*: sed inspecti à nobis MSS. constanter præferunt, *Hilarium*. Is porrò ex Lerinensi monacho creatus fuit Arelatensis episcopus post Honoratum anno 428 aut certè 429. ineunte defunctum. Quippe Honoratus suffectus Patroclo interemto anno 426. ex Prosperi Chronico, cathedram Arelatensem teste Honorato Massiliensi per biennium occupavit.

CLASSIS III. AN. 429.

do tua admiratorem sectatoremque in aliis omnibus tuæ esse doctrinæ; & de hoc quod in querelam trahit, jampridem apud sanctitatem tuam sensum suum per litteras velle conferre. Sed quia utrùm hoc facturus, aut quo fine sit facturus, incertum est, & omnium nostrûm fatigatio, providente hoc præsenti sæculo Dei gratiâ, in tuæ caritatis & scientiæ vigore respirat; adde eruditionem humilibus, adde increpationem superbis. Necessarium & utile est etiam quæ scripta sunt scribere, ne leve existimetur quod non frequenter arguitur. Sanum enim putant esse quod non dolet, nec vulnus superducta cute sentiunt: sed intelligant perventurum ad sectionem, quod habuerit perseverantem tumorem. Gratia Dei & pax Domini nostri Iesu Christi coronet te in omni tempore, & ambulantem de virtute in virtutem glorificet in æternum, Domine Papa beatissime, ineffabiliter mirabilis, incomparabiliter honorande, præstantissime patrone.

EPISTOLA CCXXVI. *

[* Ex 7. Tomo, præfixa lib. de prædestinatione SS. Quæ porrò 226. erat, nunc 256. a]

Hilarius Augustino, de eodem argumento.

Domino beatissimo ac toto affectu desiderando, & multùm in Christo suscipiendo patri AUGUSTINO [a] HILARIUS.

[Scripta eodem tempore.]

1. SI *cessantibus contradicentium quæstionibus gratæ sunt plerumque studiosorum inquisitiones, ut etiam illa, quæ absque periculo ignorarentur, edificant: arbitror gratiorem fore sedulitatem nostræ relationis, quæ dum indicat secundùm quorumdam prosecutiones quædam adversantia veritati, non tam sibi quàm illis qui turbantur & turbant, per consilium sanctitatis tuæ satagit provideri, Domine beatissime ac toto affectu desiderande, & multùm in Christo suscipiende pater.*

[Massiliensium & aliorum quorumdam in Gallis de prædestinatione sententia.]

2. *Hæc sunt itaque quæ Massiliæ, vel aliis etiam locis in Gallia ventilantur. Novum & inutile esse prædicationi, quòd quidam secundùm propositum eligendi dicantur, ut id nec arripere valeant nec tenere, nisi credendi voluntate donata. Excludi putant omnem prædicandi vigorem, si nihil, quod per eum excitetur, in hominibus remansisse dicatur. Consentiunt omnem hominem in Adam periisse, nec inde quemquam posse proprio arbitrio liberari. Sed id conveniens asserunt veritati, vel congruum prædicationi, ut cùm prostratis & numquam suis viribus surrecturis annuntiatur obtinendæ salutis occasio; eo merito quo voluerint & crediderint, à suo morbo se posse sanari, & ipsius fidei augmentum, & totius sanitatis suæ consequantur effectum. Ceterùm ad nullum opus vel incipiendum, nedum perficiendum, quemquam sibi sufficere posse consentiunt: neque enim alicui operi curationis eorum annumerandum putant, exterrita & supplici voluntate, unumquemque ægrotum velle sanari. Quod enim dicitur,* Crede & salvus eris; *unum horum exigi asserunt, aliud offerri; ut propter id quod exigitur, si redditum fuerit, id quod offertur deinceps tribuatur. Unde consequens putant, exhibendam ab eo fidem, cujus naturæ id voluntate Conditoris concessum est; & nullam ita depravatam vel exstinctam putant, ut non debeat vel possit se velle sanari; propter quod vel sanetur quis à sua, vel si noluerit cum sua ægritudine puniatur. Nec negari gratiam, si præcedere dicatur talis voluntas, quæ* A *tantum medicum quærat, non autem quidquam ipsa jam valeat. Nam illa testimonia ut est illud,* Sicut unicuique partitus est mensuram fidei; *& similia,* [Rom. 12.] *ad id volunt valere, ut adjuvetur qui cœperit velle, non ut etiam donetur ut velit, rejectis ab hoc dono aliis pariter reis, & qui possent similiter liberari, si ea, quæ pariter indignis præstatur credendi voluntas, etiam ipsis similiter præstaretur. Si autem, aiunt, dicatur vel talem omnibus remansisse, qua vel contemnere quis valeat, vel obedire; de compendio putant rationem reddi* B *electorum vel rejectorum, in eo quod unicuique meritum propriæ voluntatis adjungitur.*

3. *Cùm autem dicitur eis, quare aliis vel alicubi prædicetur, vel non prædicetur, vel nunc prædicetur quod aliquando penè omnibus, sicut nunc aliquibus gentibus non prædicatum sit: dicunt id præscientiæ esse divinæ, ut eo tempore, & ibi, & illis veritas annuntiaretur, vel annuntietur, quando & ubi prænoscebatur esse credenda. Et hoc non solùm aliorum catholicorum testimoniis, sed etiam sanctitatis tuæ disputatione antiquio-* C *re se probare testantur. Ubi tamen eamdem gratiam non minore veritatis perspicuitate docueris: ut est illud quod dixit sanctitas tua in quæstione contra Porphyrium, de tempore Christianæ religionis,* tunc voluisse hominibus apparere Christum, & apud eos prædicari doctrinam suam, quando sciebat & ubi sciebat esse, qui in eum fuerant credituri. [Epist. 102. quæst. 2. n. 14.] *Vel illud de libro in epistolam ad Romanos,* Dicis itaque mihi, quid adhuc conqueritur? Nam voluntati ejus quis resistit? Cui sanè inquisitioni, *inquis,* sic respon- D det, ut intelligamus spiritalibus viris, etiam non secundùm terrenum hominem viventibus, patere posse prima merita fidei & impietatis, quomodo Deus præscientiâ eligat crediturus, & damnet incredulos: nec illos ex operibus eligens, nec istos ex operibus damnans: sed & illorum fidei præstans, ut bene operentur, & istorum impietatem deserendo obdurans, ut malè operentur. [Rom. 9. 10. In expositione quarumdam propositionum epist. ad Rom. propos. 61.] *Et iterum in eodem libro superiùs:* Æquales omnes sunt ante meritum, nec potest in rebus omni modo æqualibus electio [Propos. 60.] E nominari. Sed quoniam Spiritus-sanctus non datur nisi credentibus; non quidem Deus eligit opera quæ ipse largitur, cùm dat Spiritum-sanctum, ut per caritatem bona operemur: sed tamen eligit fidem, quia nisi quis credat, & in accipiendi voluntate permaneat, non accipit donum Dei, id est Spiritum-sanctum, per quem infusa caritate bonum possit operari. Non ergo eligit opera cujusquam in præscientia, quæ ipse donaturus est: sed fidem eligit in præscientia; ut quem crediturum F esse præscivit, ipsum elegerit, cui Spiritum-sanctum daret, ut bona operando etiam æternam vitam consequeretur. Dicit enim Apostolus: Idem Deus qui operatur omnia in omnibus. [1. Cor. 12. 6.] Nusquam autem dictum est, Deus credit omnia in omnibus. Quòd enim credimus, nostrum est: quòd autem operamur, illius: *& cetera in eodem opere; quæ se acceptare & probare testantur, tamquam convenientia evangelicæ veritati.*

4. *Ceterum præscientiam & prædestinationem, vel* G *propositum, ad id valere contendunt, ut eos præscierit, vel prædestinaverit, vel proposuerit eligere, qui fuerant credituri. Nec de hac fide posse dici,* Quid habes quod non accepisti? [1. Cor. 4. 7.] *cùm in eadem natura remanse-*

[a] Hic profectò ab Hilario Arelatensi, qui Augustini de prædestinatione sententiam, uti Prosper in superiore epistola scribit, *in querelam trahebat*, distinguit se ipse infrà n. 10. hisce verbis: *Nolo autem sanctitas tua sic me arbitretur hæc scribere quasi de his, quæ nunc edidisti, ego dubitem.* Significat postea se ipsius *præsentiæ deliciis* aliquando potitum, *uberibusque salubribus* nutritum fuisse. Deinde se laicum esse n. 9. subindicat: ac postremò Augustinum appellat patrem, atque vicissim ab ipso in lib. de prædestinatione SS. cap. 1. filius nuncupatur. quæ sanè in Arelatensem episcopum minimè conveniunt.

CLASSIS III. AN. 429

Eorumdem de perseverantiæ dono contra Augustinum sententia.

rit, licèt vitiata, quæ priùs sana ac perfecta donata sit. Quod autem dicit sanctitas tua, neminem perseverare, nisi perseverandi virtute percepta; hactenus accipiunt, ut quibus datur, incerti licèt, præcedenti tamen proprio arbitrio tribuatur: quod ad hoc tantùm liberum asserunt, ut velit vel nolit admittere medicinam. Ceterùm & ipsi abominari se & damnare testantur, si quis quidquam virium in aliquo remansisse, quo ad sanitatem progredi possit, existimet. Nolunt autem ita hanc perseverantiam prædicari, ut non vel suppliciter emereri, vel amitti contumaciter possit. Nec ad incertum voluntatis Dei deduci se volunt, ubi eis quantum putant ad obtinendum vel admittendum, evidens est qualecumque initium voluntatis. Illud etiam testimonium quod posuisti, Raptus est ne malitia mutaret intellectum ejus; *tamquam non canonicum definiunt omittendum. Unde illam præscientiam sic accipiunt, ut propter fidem futuram intelligendi sint præsciti: nec cuiquam talem dari perseverantiam, à qua non permittatur prævaricari; sed à qua possit sua voluntate deficere & infirmari.*

Sap. 4. 11.

5. *Asserunt inutilem exhortandi consuetudinem, si nihil in homine remansisse dicitur, quod correptio valeat excitare: quod quidem inesse naturæ sic se dicere confitentur, ut hoc ipso quod ignoranti veritas prædicatur, ad beneficium præsentis gratiæ referendum sit. Nam si sic prædestinati sunt, inquiunt, ad utramque partem, ut de aliis ad alios nullus possit accedere, quò pertinet tanta extrinsecùs correptionis instantia? Si ab homine, etsi non fides integra, saltem vel dolor compunctæ infirmitatis exoritur, aut periculum demonstratæ mortis horretur. Nam si non potest timere quis, unde terretur, nisi ea voluntate quæ sumitur, non ex eo culpandus quod nunc non vult: sed in eo & cum eo, qui sic aliquando noluit, ut eam damnationem cum suis posteris mereretur incurrere, ut numquam recta, semper autem prava vellet appetere. Si autem est qualiscumque dolor qui ad exhortationem corripientis oriatur: hanc ipsam dicunt caussam, propter quam vel rejiciatur alius, vel alius assumatur: atque ita non opus esse partes constitui, quibus nec adjiciendum sit aliquid, nec detrahendum.*

6. *Deinde molestè ferunt, ita dividi gratiam, quæ vel tunc primo homini data est, vel nunc omnibus datur,* ut ille acceperit perseverantiam, non qua fieret ut perseveraret, sed sine qua per liberum arbitrium perseverare non posset: nunc verò sanctis in regnum per gratiam prædestinatis non tale adjutorium perseverantiæ detur, sed tale ut eis perseverantia ipsa donetur; non solùm ut sine isto dono perseverantes esse non possint, verùm etiam ut per hoc donum nonnisi perseverantes sint. *His verbis sanctitatis tuæ ita moventur, ut dicant quamdam desperationem hominibus exhiberi. Si enim, aiunt, ita Adam adjutus est, ut & stare posset in justitia & à justitia declinare; & nunc ita sancti juvantur, ut declinare non possint, siquidem eam acceperunt volendi perseverantiam, ut aliud velle non possint; vel sic quidam deseruntur, ut aut nec accedant, aut si accesserint & recedant: ad illam voluntatem pertinuisse dicunt exhortationis vel comminationis utilitatem, quæ & persistendi & desistendi obtinebat liberam potestatem; non ad hanc, cui nolle justitiam inevitabili necessitate conjunctum est, præter illos, qui sic concreati sunt his, qui cum universa massa damnati sunt, ut exciperentur per gratiam liberandi. Unde in hoc solo volunt à primo homine omnium distare naturam, ut illum integris viribus voluntatis juvaret gratia volentem, sine qua perseverare non poterat: hos autem amissis & perditis viribus creden-*

Lib. de corrept. & gratia, cap. 11. & 12.

CLASSIS III. AN. 429.

A *tes tantùm, non solùm erigat prostratos, verùm etiam suffulciat ambulantes. Ceterùm quidquidlibet donatum sit prædestinatis, id posse & amitti & retineri propria voluntate contendunt. Quod tunc falsum esset, si verum putarent eam quosdam perseverantiam percepisse, ut nisi perseverantes esse non possint.*

7. *Inde est quod & illud pariter non accipiunt, ut eligendorum rejiciendorumque esse definitum numerum nolint: atque illius sententiæ expositionem non eam quæ à te est depromta suscipiant, id est, ut nonnisi omnes homines* B *salvos fieri velit, & non eos tantùm qui ad sanctorum numerum pertinebunt, sed omnes omnino, ut nullus habeatur exceptus. Nec hoc timendum, quòd quidam eo invito perire dicantur: sed quomodo, aiunt, non vult à quoquam peccari vel deseri justitiam, & tamen jugiter illa deseritur contra ejus voluntatem, committunturque peccata: ita eum salvari velle omnes homines, nec tamen omnes homines salvari. Testimonia etiam Scripturæ quæ de Saüle vel de David posuisti, non pertinere putant ad quæstionem, quæ de exhortatione ver-* C *satur. Alia autem ad id referunt, ut ex his eam gratiam accipiant commendari, qua unusquisque post voluntatem juvatur; vel ad ipsam vocationem, quæ præstatur indignis. Hoc enim & illis locis tuorum opusculorum & aliorum, quæ persequi longum est, se demonstrare testantur.*

Ibid. cap 13. & cap. 14. 1. Tim. 2. Ibidem. Ibidem. 1. Reg. 10. 1. Par. 11.

8. *Parvulorum autem caussam ad exemplum majorum non patiuntur adferri. Quam & tuam sanctitatem dicunt eatenus adtigisse, ut incertum esse volueris, ac potiùs de eorum pœnis malueris dubitari. Quod in* D *libro tertio* de libero arbitrio *ita positum meministi, ut hanc eis occasionem potuerit exhibere. Hoc etiam de aliorum libris, quorum est in Ecclesia auctoritas, faciunt quod perspicit sanctitas tua non parum posse juvare contradictores, nisi majora, aut certè vel paria proferantur à nobis. Non enim ignorat prudentissima pietas tua, quanto plures sint in Ecclesia, qui auctoritate nominum in sententia teneantur, aut à sententia transferantur. Ad summam, fatigatis omnibus nobis, ad id prosecutio eorum, vel potiùs querela convertitur,* E *consentientibus etiam his, qui hanc definitionem improbare non audent, ut dicant: Quid opus fuit hujuscemodi disputationis incerto tot minùs intelligentium corda turbari? Neque enim minùs utiliter sine hac definitione, aiunt, tot annis à tot tractatoribus, tot præcedentibus libris & tuis & aliorum, cùm contra alios, tum maximè contra Pelagianos, catholicam fidem fuisse defensam.*

Cap. 23.

9. *Hæc, mi pater, & alia interminabiliter plura, ut summa mea vota confitear, per me deferre maluissem:* F *vel quia hoc non merui, saltem prolixiore tempore omnia, quibus moventur, collecta dirigere: ut quidquid de hac re contradicitur, quatenus refelli, vel si id non potest, tolerari deberet, audirem. Sed quia neutrum ex voto provenit, malui quomodo potui hæc comprehensa dirigere, quàm penitus de tanta quorumdam contradictione reticere. Sunt ex parte tales personæ, ut his consuetudine ecclesiastica laicos summam reverentiam necesse sit exhibere. Quod quidem ita curavimus Deo juvante servare, ut cùm opus fuit non taceremus, quæ* G *ad quæstionis hujus assertionem exiguitas nostrarum virium suggerebat. Sed nunc summatim quantum festinatio perlatoris admisit, hæc velut commonendo suggessi. Tuæ sanctæ prudentiæ est dispicere quid facto opus sit, ut talium & tantorum superetur vel temperetur intentio. Cui ego jam parum prodesse existimo te reddere rationem, nisi & addatur auctoritas, quam transgredi infatigabiliter contentiosa corda non possint. Sed planè illud*

Classis III. an. 429.

tacere non debeo, quod se dicant tuam sanctitatem, hoc excepto, in factis & dictis omnibus admirari. Tuum erit decernere, quomodo sit in hoc eorum contradictio toleranda. Nec mireris quòd aliter vel aliqua in hac epistola addidi, quantum puto, quæ in superiore non dixeram: talis est enim nunc eorum definitio, præter illa quæ per festinationem aut oblivionem fortasse præterij.

Retractationum hic intelligit.

10. *Libros, cùm editi fuerint, quos de universo opere tuo moliris, quæso habere mereamur: maximè ut per eorum auctoritatem, si qua tibi in tuis displicent, à dignitate tui nominis jam non trepidi sequestremus. Librum etiam* de gratia & libero arbitrio *non habemus: superest ut eum, quia utilem quæstioni confidimus, mereamur accipere. Nolo autem sanctitas tua sic me arbitretur hæc scribere, quasi de iis quæ nunc edidisti, ego dubitem. Sufficiat mihi pœna mea, quòd à præsentiæ tuæ deliciis exsulatus, ubi salubribus tuis uberibus nutriebar, non solùm absentiâ tuâ crucior, verùm etiam pervicaciâ quorumdam, qui non tantùm manifesta respuunt, sed etiam non intellecta reprehendunt. Ceterùm hac suspicione in tantum careo, ut potiùs infirmitatem meam, qua tales parum patienter fero, notabilem putem. Qualiter autem ad hæc consulendum judices, ut dixi tuæ sapientiæ derelinquo. Nam ad me hoc pertinere credidi, pro ea quam Christo vel tibi debeo caritate, ut quæ in quæstionem veniunt, non tacerem. Quidquid pro ea gratia, quam in te pusilli cum magnis miramur, volueris aut valueris, gratissimè accipiemus tamquam à nobis carissima & reverentissima auctoritate decretum. Sanè quia urgente perlatore, timui ne vel non omnia, vel hæc ipsa minùs dignè, conscius mearum virium, possem dirigere; egi cum* * *viro, tum moribus tum eloquio & studio claro, ut quanta posset collecta suis litteris intimaret: quas conjunctas his destinare curavi. Est enim talis qui etiam præter hanc necessitatem, dignus tuæ sanctitatis notitiâ judicetur. Sanctus Leontius diaconus cultor tuus, cum meis parentibus multùm te salutat. Memorem mei paternitatem tuam Dominus Christus Ecclesiæ suæ annis pluribus donare dignetur domine pater.* & infrà: *Sciat sanctitas tua, fratrem meum, cujus maximè caussâ hinc discessimus, cum matrona sua ex consensu perfectam Deo continentiam devovisse. Vnde rogamus sanctitatem tuam, ut orare digneris, quò hoc ipsum in eis Dominus confirmare, & custodire dignetur.*

Hilarius Augustini videbatur discipulus.

* Prosperū intelligere videtur, cujus præcedit epistola.

Continentiæ perpetuæ votum mutuo inter conjugatos consensu initum.

EPISTOLA CCXXVII. *

* Aliàs LXVII. quæ autem 117. erat, nunc 114.

Augustinus Alypio seni, de Gabiniano recèns baptizato, & de Dioscoro miraculis converso ad Christianismum.

AUGUSTINUS ALYPIO Seni.

Scripta fortè an. 428. aut 429. post Pascha.

1. FRATER Paulus hîc est incolumis, apportat negotiorum suorum secundas curas; præstabit Dominus ut etiam ipsæ ultimæ sint. Multùm vos salutat, & narrat gaudia de [a] Gabiniano, quòd ab illa sua caussa misericordiâ Dei liberatus, non solùm Christianus, sed etiam fidelis sit valde bonus, per Pascha proximè baptizatus, in corde atque in ore habens gratiam, quam percepit. Quantum eum desiderem, quando explicabo? sed nosti ut eum diligam.[b] Archiater etiam Dioscorus Christianus fidelis est simul gratiam consecutus. audi etiam quemadmodum. (neque enim cervicula illa vel lingua, nisi aliquo prodigio domaretur.) Filia ejus in qua unica adquiescebat, ægrotabat., & usque ad totam desperationem salutis temporalis, eodem ipso patre renuntiante, pervenit. Dicitur ergo, & constat, cùm mihi hoc & antè fratris Pauli reditum, Comes Peregrinus, vir laudabilis & bene Christianus, qui cum eis eodem tempore baptizatus est, indicarit. Dicitur ergo ille senex tandem conversus ad implorandam Christi misericordiam, voto se obligasse, Christianum fore, si illam salvam videret. factum est. At ille quod voverat dissimulabat exsolvere: sed adhuc manus excelsa. Nam repentina cæcitate suffunditur: statimque venit in mentem unde illud esset: exclamavit confitens, atque iterum vovit, se recepto lumine impleturum esse quod voverat. Recepit, implevit; & adhuc manus excelsa. Symbolum non tenuerat, aut fortasse tenere recusaverat, & se non potuisse excusaverat: Deus viderat. Jam tum post [c] festa omnia receptionis suæ in paralysim solvitur multis ac penè omnibus membris, & etiam linguâ. Tunc somnio admonitus confitetur per scripturam, ob hoc sibi dictum esse accidisse, quòd symbolum non reddiderit. Post illam confessionem redduntur officia omnium membrorum, nisi linguæ solius: se tamen didicisse symbolum, ideoque memoriâ jam tenere nihilominus in eadem tentatione litteris fassus est: sicque omnis est ab eo deleta nugacitas, quæ, ut scis, multùm decolorabat naturalem quamdam ejus benignitatem, eumque insultantem Christianis faciebat valde sacrilegum. Quid dicam, nisi, Domino hymnum canamus, & superexaltemus eum in sæcula, Amen?

Votum implendum.

Symbolum.

EPISTOLA CCXXVIII. *

* Aliàs CLXXX. quæ autem 228. erat, nunc 114.

Augustinus Honorato, docens quandonam episcopo sive clericis fugere liceat imminente obsidionis aut excidij periculo.

Sancto fratri & coëpiscopo [d] HONORATO AUGUSTINUS in Domino salutem.

Scripta circ. an 428. aut 429.

1. CARITATI tuæ misso exemplo epistolæ, quam fratri Quodvultdeo nostro coëpiscopo scripsi, putabam me hoc onere caruisse, quod mihi imposuisti, quærendo consilium quid in his periculis, quæ tempora nostra invenerunt, facere debeatis. Quamvis enim epistolam illam breviter scripserim, nihil me tamen prætermisisse arbitror, quod & respondenti dicere, & quærenti audire sufficeret: quandoquidem dixi, nec eos esse prohibendos, qui ad loca, si possunt, munita migrare desiderant; & ministerij nostri vincula, quibus nos Christi caritas alligavit, ne deseramus ecclesias, quibus servire debemus, non esse rumpenda. Ista quippe verba sunt, quæ in illa epistola posui, Restat ergo, inquam, ut nos quorum ministerium quantulæcumque plebi Dei ubi sumus manenti, ita necessarium est, ut sine hoc eam non

Epistola ad Quodvultdeum episcopum, quæ non exstat.

[a] MSS. Corbeiens. & German. *Gaviniano.*

[b] Editi, *Archithеater.* At MSS. melioris notæ, *Archiater.* id est, medicus princeps.

[c] MSS. Victorinus & Vaticanus, *Jam tamen post confessa omnia deceptionis suæ.* Alij plerique, *Jam tamen post fessa omnia receptionis suæ.*

[d] Totam hancce epistolam in S. Augustini vita inserendam duxit Possidius c. 30. *Interea reticendum minimè est,* inquit, *cùm memorati impenderent hostes,* (Vandali) *à sancto viro nostro coëpiscopo Thiavensis ecclesiæ Honorato litteris fuisse consultum, utrumnam illis adventantibus, ex ecclesiis episcopis vel clericis recedendum esset, an non; eique rescriptis insinuasse quid magis ab illis Romaniæ eversoribus esset metuendum. Quam ejus epistolam huic scripturæ inserere volui Est enim sacerdotum Dei & ministrorum moribus valde utilis & necessaria.*

CLASSIS III AN. 429. oporteat remanere, dicamus Domino, *Esto nobis in Deum protectorem & in locum munitum.*

Psal. 30. 3. 2. Sed hoc consilium tibi propterea non sufficit, ut scribis, ne contra Domini præceptum vel exemplum facere nitamur, ubi fugiendum esse de civitate in civitatem monet. Recolimus enim verba

Matt. 10. 23. dicentis, *Cùm autem persequentur vos in civitate ista, fugite in aliam.* Quis autem credat ita hoc Dominum fieri voluisse, ut necessario ministerio, sine quo vivere nequeunt, deserantur greges, quos suo sanguine comparavit? Numquid hoc fecit ipse,

Matt. 2. 14. quando portantibus parentibus in Ægyptum parvulus fugit, qui nondum ecclesias congregaverat, quas ab eo desertas fuisse dicamus? Numquid quan-

2. Cor. 11. 33. do Apostolus Paulus, ne illum comprehenderet inimicus, per fenestram in sporta submissus est, & effugit manus ejus, deserta est quæ ibi erat ecclesia necessario ministerio, & non ab aliis fratribus ibidem constitutis quod oportebat impletum est? Eis quippe volentibus hoc Apostolus fecerat, ut seipsum servaret Ecclesiæ, quem propriè persecutor ille quærebat. Faciant ergo servi Christi, ministri verbi & sacramenti ejus, quod præcepit sive permisit. Fugiant omnino de civitate in civitatem, quando eorum quisquam specialiter à persecutoribus quæritur, ut ab aliis, qui non ita requiruntur, non deseratur Ecclesia, sed præbeant cibaria conservis suis, quos aliter vivere non posse noverunt. Cùm autem omnium, id est episcoporum, clericorum & [a] laïcorum est commune periculum, hi qui aliis indigent, non deserantur ab his quibus indigent. Aut igitur ad loca munita omnes transeant; aut qui habent remanendi necessitatem, non relinquantur ab eis, per quos illorum est ecclesiastica suplenda necessitas, ut aut pariter vivant, aut pariter sufferant, quod eos paterfamilias volet perpeti.

3. Quòd si contigerit, ut sive alij minus, alij majus, sive omnes æqualiter patiantur, qui eorum sint, qui pro aliis patiuntur apparet, illi scilicet qui cùm se possent talibus malis eripere fugiendo, ne aliorum necessitatem desererent, manere maluerunt. Hinc maximè probatur illa caritas quam

1. Johan. 3. 16. Johannes apostolus commendat, dicens, *Sicut Christus animam suam pro nobis posuit, sic & nos debemus animas pro fratribus ponere.* Nam qui fugiunt, vel suis devincti necessitatibus fugere non possunt, si comprehensi patiuntur, pro seipsis, non pro fratribus, utique patiuntur. Qui verò propterea patiuntur, quia fratres, qui eis ad Christianam salutem indigebant, deserere noluerunt, sine dubio suas animas pro fratribus ponunt.

4. Unde illud quod episcopum quemdam dixisse audivimus, [Si Dominus nobis imperavit fugam in eis persecutionibus, ubi potest fructus esse martyrij; quanto magis debemus fugere steriles passiones, quando est barbaricus & hostilis incursus?] verum est quidem & acceptabile, sed his quos ecclesiastici officij non tenent vincula. Nam qui clades hostiles ideo non fugit, cùm possit effugere, ne deserat ministerium Christi, sine quo non possunt homines vel fieri vel vivere Christiani, majorem caritatis invenit fructum, quàm qui non propter fratres, sed propter seipsum fugiens atque comprehensus non negat Christum, suscipitque martyrium.

5. Quid est ergo quod in epistola tua priore posuisti? Dicis enim, [Si in ecclesiis persistendum est, A quid simus nobis vel populo profuturi non video, nisi ut ante oculos nostros viri cadant, feminæ constuprentur, incendantur ecclesiæ, nos ipsi in tormentis deficiamus, cùm de nobis quæritur quod non habemus.] Potens est quidem Deus audire preces familiæ suæ, & hæc, quæ formidantur, avertere, nec ideo tamen propter ista, quæ incerta sunt, debet nostri officij esse certa desertio, sine quo est plebi certa pernicies, non in rebus vitæ hujus, sed alterius incomparabiliter diligentiùs sollicitiùsque curandæ. B Nam si certa essent ista mala, quæ timentur, ne in locis, in quibus sumus, fortè contingant, priùs inde fugerent omnes, propter quos ibi manendum est, & nos à manendi necessitate liberos redderent. Non enim quisquam est, qui dicat ministros manere oportere, ubi jam non fuerint quibus necesse sit ministrare. Ita quidam sancti episcopi de Hispania profugerunt, priùs plebibus partim fugâ lapsis, partim peremtis, partim obsidione consumtis, partim captivitate dispersis: sed C multò plures illic manentibus, propter quos manerent, sub eorumdem periculorum densitate manserunt. Et si aliqui deseruerunt plebes suas, hoc est quod dicimus fieri non debere. Neque enim tales docti auctoritate divina, sed humano vel errore decepti, vel timore sunt victi.

6. Cur enim sibi putant indifferenter obtemperandum esse præcepto, ubi legunt de civitate in civitatem esse fugiendum; & mercenarium non exhorrent, qui videt lupum venientem & fugit, quo- Matt. 10. 23. Johan. 10. 12.
D niam non est ei cura de ovibus? Cur non istas duas dominicas verasque sententias, unam scilicet ubi fuga sinitur aut jubetur, alteram ubi arguitur atque culpatur, sic intelligere student, ut inter se reperiantur non esse contrariæ, sicut non sunt? Et hoc quomodo reperitur, nisi adtendatur quod jam superiùs disputavi, tunc de locis, in quibus sumus, premente persecutione fugiendum esse Christi ministris, quando ibi aut plebs Christi non fuerit, cui ministretur; aut etiam fuerit, & potest impleri E per alios necessarium ministerium, quibus eadem non est caussa fugiendi; sicut in sporta submissus, quod suprà memoravi, fugit Apostolus, cùm à persecutore propriè ipse quæreretur, aliis utique necessitatem similem non habentibus, à quibus illic ministerium absit ut desereretur Ecclesiæ; sicut fugit sanctus Athanasius Alexandrinus episcopus, cùm eum specialiter apprehendere Constantius cuperet imperator, nequaquam à ceteris ministris deserta plebe catholica, quæ in Alexandria comma- F nebat. Cùm autem plebs manet, & ministri fugiunt, ministeriumque subtrahitur, quid erit nisi mercenariorum illa fuga damnabilis, quibus non est cura de ovibus? Veniet enim lupus, non homo, sed diabolus; qui plerumque fideles apostatas esse persuasit, quibus quotidianum ministerium dominici corporis defuit; & peribit infirmus in tua non scientia, sed ignorantia frater, propter quem Christus mortuus est. 1. Cor. 8. 11.

7. Quod autem ad eos adtinet, qui in hac re G non falluntur errore, sed formidine superantur, quare non potiùs contra suum timorem Domino miserante atque adjuvante fortiter dimicant, ne mala sine comparatione graviora, quæ multò ampliùs sunt tremenda, contingant? Fit hoc ubi Dei caritas flagrat, non mundi cupiditas fumat. Caritas enim dicit, *Quis infirmatur, & non ego infirmor?* 2. Cor. 11. 29.

[a] Editi omittunt, *& laïcorum.* quod ex MSS. restituimus.

Quis

Classis III. An. 429.

Quis scandalizatur, & non ego uror? Sed caritas ex A Deo est. Oremus ergo ut ab illo detur, à quo jubetur. Et per hanc magis timeamus ne oves Christi spiritalis nequitiæ gladio in corde, quàm ne ferro in corpore trucidentur, ubi quandocumque quocumque mortis genere morituri sunt. (L. 9. s. Matth.) Magis timeamus ne sensu interiori corrupto, pereat castitas fidei, quàm ne feminæ violenter constuprentur in carne. Quia VIOLENTIA non violatur pudicitia, si mente servatur: quoniam nec in carne violatur, quando voluntas patientis sua turpiter carne B non utitur, sed sine consensione tolerat quod alius operatur. Magis timeamus ne lapides vivi exstinguantur deserentibus nobis, quàm ne lapides & ligna terrenorum ædificiorum incendantur præsentibus nobis. Magis timeamus ne membra corporis Christi destituta spiritali victu necentur, quàm ne membra corporis nostri oppressa hostili impetu torqueantur. Non quia ista non sunt vitanda cùm possunt; sed quia potiùs ferenda sunt, quando vitari sine impietate non possunt. nisi fortè quisquam C contenderit non esse ministrum impium, qui tunc subtrahit ministerium pietati necessarium, quando magis est necessarium.

8. An non cogitamus, cùm ad istorum periculorum pervenitur extrema, nec est potestas ulla fugiendi, quantus in Ecclesia fieri soleat ab utroque sexu, atque ab omni ætate concursus, aliis baptismum flagitantibus, aliis reconciliationem, aliis etiam pænitentiæ ipsius actionem, omnibus consolationem & sacramentorum confectionem & ero- D gationem? Ubi si ministri desint, quantum exitium sequitur eos, qui de isto sæculo vel non regenerati exeunt vel ligati? Quantus est etiam luctus fidelium suorum, qui eos secum in vitæ æternæ requie non habebunt? Quantus denique gemitus omnium, & quorumdam quanta blasphemia de absentia ministeriorum & ministrorum? Vide quid faciat malorum temporalium timor, & quanta in eo sit adquisitio malorum æternorum. Si autem ministri adsint, pro viribus, quas eis Dominus subministrat, omni- E bus subvenitur; alij baptizantur, alij reconciliantur, nulli dominici corporis communione fraudantur, omnes consolantur, ædificantur, exhortantur, ut Deum rogent, qui potens est omnia, quæ timentur, avertere; parati ad utrumque, ut si non potest ab eis calix iste transire, fiat voluntas ejus, qui mali aliquid non potest velle.

9. Certè jam vides quod te scripseras non videre, quantum boni consequantur populi Christiani, si in præsentibus malis non eis desit præsentia mini- F strorum Christi, quorum vides etiam quantum obsit absentia, (Phil. 2. 21.) dum sua quærunt non quæ Jesu Christi; (1. Cor. 13. 5.) nec habent illam de qua dictum est, *Non quærit quæ sua sunt*; (1. Cor. 10. 33.) nec imitantur eum qui dixit, *Non quærens quod mihi utile, sed quod multis, ut salvi fiant.* Qui etiam persecutoris principis illius insidias non fugisset, nisi se aliis quibus necessarius erat, (Phil. 1. 23.) servare voluisset. Propter quod ait, *Compellor autem ex duobus concupiscentiam habens, dissolvi & esse cum Christo, multo magis optimum; manere autem in* G *carne necessarium propter vos.*

10. Hîc fortè quis dicat, ideo debere Dei ministros fugere talibus imminentibus malis, ut se pro utilitate Ecclesiæ temporibus tranquillioribus servent. Rectè hoc fit à quibusdam, quando non desunt alij, per quos suppleatur ecclesiasticum ministerium, ne ab omnibus deseratur; quod fecisse A Athanasium suprà diximus. Nam quantum necessarium fuerit Ecclesiæ, quantumque profuerit, quòd vir ille mansit in carne, catholica fides novit, quæ adversùs Arianos hæreticos ore illius & amore defensa est. Sed quando est commune periculum, magisque timendum est, ne quisquam id facere credatur, non consulendi voluntate, sed timore moriendi, magisque fugiendi obsit exemplo, quàm vivendi prosit officio, nulla ratione faciendum est. Denique sanctus David, ne se committeret pericu- B lis præliorum, & fortassis *exstingueretur*, sicut ibi (2. Reg. 21. 17.) dictum est, *lucerna Israël*, à suis hoc petentibus sumsit, non ipse præsumsit; alioquin multos imitatores fecisset ignaviæ, qui eum crederent hoc fecisse non consideratione utilitatis aliorum, sed suæ perturbatione formidinis.

11. Occurrit autem alia quæstio, quam contemnere non debemus. Si enim hæc utilitas negligenda non est, ut aliqui ministri propterea fugiant imminente aliqua vastitate, ut serventur qui mini- C strent eis, quos post illam cladem residuos potuerint invenire; quid fiet ubi omnes videntur interituri, nisi aliqui fugiant? Quid si enim hactenus sæviat illa pernicies, ut solos ministros Ecclesiæ persequatur? Quid dicemus, an relinquenda est à ministris fugientibus Ecclesia, ne à morientibus miserabiliùs relinquatur? Sed si laïci non quæruntur ad mortem, possunt occultare quoquo modo episcopos & clericos suos, sicut ille adjuverit, in cujus potestate sunt omnia, qui potest & non fugientem per D mirabilem conservare potentiam. Sed ideo quærimus quid nos facere debeamus, ne in omnibus exspectando divina miracula tentare Dominum judicemur. Non quidem talis est ista tempestas, quando laïcorum & clericorum est commune periculum, sicut in navi una commune periculum est mercatorum atque nautarum. Verùm absit ut tanti pendenda sit hæc navis nostra, ut debeant eam nautæ, & maximè gubernator, periclitantem deserere, etiam si in scapham transiliendo vel etiam natando possint E effugere. Quibus enim metuimus ne nostra desertione pereant, non temporalem mortem, quæ quandoque ventura est, sed æternam, quæ potest, si non caveatur, venire, & potest, si caveatur, etiam non venire, metuimus. In communi autem periculo vitæ hujus cur existimamus, ubicumque fuerit hostilis incursus, omnes clericos & non etiam omnes laïcos esse morituros, ut simul finiant hanc vitam, cui sunt clerici necessarij? aut cur non speremus sicut laïcos aliquos, sic etiam clericos remansuros, à F quibus eis necessarium ministerium valeat exhiberi?

12. Quamquam ô si inter Dei ministros inde sit disceptatio, qui eorum maneant, ne fugâ omnium, & qui eorum fugiant, ne morte omnium deseratur Ecclesia! Tale quippe certamen erit inter eos, ubi utrique ferveant caritate, & utrique placeant caritati. Quæ disceptatio si aliter non poterit terminari, quantum mihi videtur, qui maneant & qui fugiant, sorte legendi sunt. Qui enim dixerint se potiùs fugere debere, aut timidi videbuntur, G quia imminens malum sustinere noluerunt; aut arrogantes, quia se magis qui servandi essent, necessarios Ecclesiæ judicarunt. Deinde fortassis ij, qui meliores sunt, eligent pro fratribus animas ponere; & hi servabuntur fugiendo, quorum est minùs utilis vita, quia minor consulendi & gubernandi peritia. Qui tamen si piè sapiunt, contradicent eis, quos vident & vivere potiùs oportere, & magis mori malle,

CLASSIS III. AN. 429. quàm fugere. Ideo sicut scriptum est, *Contradictiones sedat sortitio, & inter potentes definit.* Meliùs enim Deus in hujuscemodi ambagibus, quàm homines judicat, sive dignetur ad passionis fructum vocare meliores, & parcere infirmis, sive istos facere ad mala perferenda fortiores, & huic vitæ subtrahere, quorum non potest Dei Ecclesiæ tantum quantum illorum vita prodesse. Res quidem fiet minùs usitata, si fiat ista sortitio: sed si facta fuerit, quis eam reprehendere audebit? Quis non eam nisi imperitus, aut invidus, congrua prædicatione laudabit? Quod si non placet facere, cujus facti non occurrit exemplum, nullius fuga faciat ut Ecclesiæ ministerium, maximè in tantis periculis necessarium ac debitum, desit. Nemo excipiat personam suam, ut si aliquâ gratiâ videtur excellere, ideo se dicat vitâ, & ob hoc fugâ, esse digniorem. Quisquis enim hoc putat, nimiùm sibi placet. Quisquis autem etiam hoc dicit, omnibus displicet.

Prov. 18. 18.

13. Sunt sanè qui arbitrantur episcopos & clericos non fugientes in talibus periculis, sed manentes, facere ut plebes decipiantur, cùm ideo non fugiunt, quia manere suos præpositos cernunt. Sed facile est hanc responsionem vel invidiam declinare, alloquendo easdem plebes, atque dicendo, Non vos decipiat, quod de loco isto non fugimus. Non enim propter nos, sed propter vos potiùs hîc manemus, ne vobis non ministremus quidquid saluti vestræ, quæ in Christo est, novimus necessarium. Si ergo fugere volueritis, & nos ab istis, quibus tenemur, vinculis solvistis. Quod tunc puto esse dicendum, quando verè videtur utile esse ad loca tutiora migrare. Quo audito si vel omnes vel aliqui dixerint, In illius potestate sumus, cujus iram nullus, quocumque vadit, evadit; cujus misericordiam, ubicumque sit, potest invenire, qui nusquam vult ire, sive certis necessitatibus impeditus, sive laborare nolens ad incerta suffugia, & non ad finienda, sed ad mutanda pericula: procul dubio isti desrendi non sunt ministerio Christiano. Si autem hoc audito abire maluerint, nec illis manendum est, qui propter illos manebant; quia ibi jam non sunt propter quos manere adhuc debeant.

14. Quicumque igitur isto modo fugit, ut Ecclesiæ necessarium ministerium illo fugiente non desit, facit quod Dominus præcepit, sive permisit. Qui autem sic fugit, ut gregi Christi ea, quibus spiritaliter vivit, alimenta subtrahantur, mercenarius ille est, qui videt lupum venientem, & fugit, quoniam non est ei cura de ovibus. Hæc tibi, quia me consuluisti, frater dilectissime, qua existimavi veritate & certa caritate rescripsi; sed ne meliorem, si inveneris, sequaris sententiam, non præscripsi. Meliùs tamen quod in his periculis faciamus, invenire non possumus, quàm orationes ad Dominum Deum nostrum, ut misereatur nostri. Quod ipsum, ut scilicet Dei ecclesias non desererent, Dei dono nonnulli prudentes & sancti viri & velle & facere meruerunt, & inter dentes obtrectantium à sui propositi intentione nullimè defecerunt.

EPISTOLA CCXXIX. *

CLASSIS III. AN. 429. * Aliàs CCLXII. quæ autem 229. erat, nunc 115.

Augustinus Dario Comiti, qui pacis conferendæ causâ missus sit, gratulatur, & provocat ad rescribendum.

Domino meritò illustri, & magnificentissimo atque in Christo carissimo filio [a] DARIO AUGUSTINUS in Domino salutem.

1. A SANCTIS fratribus & coëpiscopis meis Urbano & Novato, qualis sis vir & quantus, accepi. quorum alteri apud Carthaginem in Hilarensi oppido, & modò in Siccensi; alteri autem apud Sitifim te nosse provenit. per hos ergo factum est, ut nec ego te habere incognitum possem. Neque enim quia me infirmitas corporis, & congenitum frigus, id est, genus ætatis non sinit coràm tecum colloqui, ideo non te vidi. Nam & iste mihi præsens, quando ad me venire dignatus est, ille autem litteris, non faciem tuæ carnis, sed cordis ostendit, ut tanto suaviùs, quanto interiùs te viderem. Hanc faciem tuam, & in sancto Evangelio, & nos, & tu ipse propitio Deo, tamquam in speculo lætissimus inspicis, ubi scriptum est à veritate dicente, *Beati pacifici; quoniam filij Dei vocabuntur.* Matt. 5. 9.

scripta sub finem vitæ Augustini, fortè an. 429.

2. Magni quidem sunt, & habent gloriam suam, non solùm fortissimi, sed etiam, quod verioris genus est laudis, fidelissimi bellatores, quorum laboribus atque periculis, Dei protegentis atque opitulantis auxilio, hostis indomitus vincitur, & quies reipublicæ pacatisque provinciis comparatur. Sed majoris est gloriæ, ipsa bella verbo occidere, quàm homines ferro; & adquirere, vel obtinere pacem, pace non bello. Nam & hi qui pugnant, si boni sunt, procul dubio pacem, sed tamen per sanguinem quærunt. Tu autem ne cujusquam sanguis quæreretur, es missus. Est itaque aliis illa necessitas, tibi ista felicitas. Proinde domine meritò illustris & magnificentissime, atque in Christo carissime fili, gaude isto tuo tam magno & verè bono, & fruere in Deo unde sumsisti, ut talis esses, & talia gerenda susciperes. Confirmet Deus, quod per te operatus est nobis. Accipe hanc salutationem nostram, & tuam dignare rependere. Sicut mihi scripsit frater Novatus, egit, ut me excellentia & eruditio tua, etiam in meis opusculis nosset. Si ergo legisti quæ dedit, ego quoque innotui interioribus tuis sensibus. Non multùm displicent, quantum existimo, si propensiore caritate, quàm severitate legisti. Non est multum; sed multùm gratum, si pro litteris nostris, & his & illis, unam nobis epistolam reddas. Saluto & pignus * pacis, quod Domino Deo nostro adjuvante feliciter accepisti, ea dilectione, qua debeo.

* Verimodum

EPISTOLA CCXXX. *

* Aliàs CCLXIII. quæ autem 230 erat, nunc 115.

Darius Augustino pro litteris ab eo acceptis gratiam referens, & petens mitti sibi libros confessionum, seque ipsius apud Deum precibus commendatum cupiens.

DARIUS AUGUSTINO *Domino suo salutem.*

1. UTINAM, *domine sancte pater, ut meum nomen ad aures tuas coëpiscoporum, ut ais, tuorum, Urbani & Novati, benignâ erga me gratiâ faciente, perlatum est; ita memetipsum Deus*

scripta post superiorem.

[a] Nescimus an hic sit idem ille Darius, qui præfecti prætorio munus gerebat an. 436.

Classis III. An. 429.

omnium Deus tuus, manibus tuis atque oculis obtulisset: non quò majorem, aut forsitan talem, qualem tantorum virorum apud te benevolus sermo, & litterarum mentio fecerat, tui me probasset melior lima judicij; sed ut cælestis sapientiæ tuæ verissimos atque immortales fructus, ore tuo potiùs, veluti cujusdam puræ aquæ dulcedinem, ab ipso fontis præsenti ac perpetuo liquore sumsissem. O me, non modò ter aut quater, ut apud nescio quem est, sed millies, & omni numero plus beatum! si mihi datum esset præsenti intueri tuos verè sidereos vultus, vocemque divinam, ac divina canentem, & non solùm mentis fructus, sed etiam cum aurium jocunditate sumere & haurire licuisset. Putarem profectò me quasdam immortalitatis leges, non modò de cælo, sed in ipso constitutum cælo suscipere, & quasdam Dei voces non longè de templo, sed prope ipsum Dei adstantem tribunal audire.

2. *Hoc ut mihi contingeret, propter ardentissimum tui desiderium, forsitan merebar; propter conscientiam, fateor, non merebar. Sed absens quoque cepi fructus cupiditatis bonæ non minimos, & est mihi de secundis bonis bonorum summa perfectio. Commendatus sum ei cui vellem, ore sanctorum & duorum locis ac regionibus inter se distantium sacerdotum; unius, quod jam dixi, de me benevolus sermo, & præsens, ut ita dicam, testimonium; alterius ejusdem sensus parilisque sententiæ volantia ad te scripta concurrunt. Coronam mihi apud te quamdam, tanti ac tales viri, non viridantium florum germine, sed gloriosæ vocis testimonio, tamquam quibusdam perpetuitatis gemmulis texuerunt. Propter quod Deum summum oro pro te, & tuam intercessionem, sancte pater, expostulo, ut quoniam minimè mihi testimonij tanti sum conscius, esse mihi talem, vel quandoque proveniat. Iam illa nonne omnia absentiæ meæ detrimenta vicerunt, quòd ipse nos alloqui, quòd scribere, quòd salutare dignaris, & absente me, absentem esse non pateris. Dolebam me modò post Deum ...... non visum: attamen non carnis faciem, sic enim ais, sed quod plus est, cordis adtendis, eoque visus sum tibi esse jocundior, quo penitiùs inspexisti. Faxit Deus, ut judicio, mi pater, tuo respondeam, nec sim apud meam conscientiam reus, cùm talem me, qualem tibi ipse formasti, interiùs ego non videam.*

3. *Bella me in eadem divina ac cælesti epistola tua, ex more tibi, quod laudare velles, eloquentia ministrante, bella me, inquam, verbo ais occidere. Hic verò, mi sancte pater, animus mihi tamquam è quibusdam cogitationum tenebris, quasi veras sui laudes recognovisset, emersit. Vt enim totum breviter ac simpliciter beatitudini tuæ confitear, si non exstinximus bella, certè distulimus, & Deo opitulante, omnium principe, quæ jam usque ad quemdam calamitatum apicem increverant mala, sopita sunt. Spero tamen ab eo, à quo quidquid bonum est, totum sperare debemus, quin etiam epistolæ tuæ auguror benedictionem tam largam, tam certam, ut hæc ipsa bellorum, quam dixi, dilatio, pacis habeat teneatque perennem ac perpetuam firmitatem. Dixisti enim & perpetua Dei lege fixisti, ut gaudeam isto, ut tu ais, meo tam magno ac verè bono, & fruar in Deo, unde sumsisse me dicis, ut & talis essem, & talia gerenda susciperem. Connectis deinde:* Confirmet, *inquis*, Deus, quod per te operatus est nobis. *O vota non modò pro me, sed pro salute omnium nuncupata! Nec enim mea ista gloria separari à salute omnium potest, & ut ego orationibus tuis felix esse possim, unà mecum omnes felices esse necesse est. Diu pater pro Romano imperio, pro Romana republica, pro his etiam, quos dignos esse tibi occurrerit, talia vota*

Psal. 67. 29.

A *sumas ac nuncupes, quandoque te usque in cælum tollis, tradas posteris, mandesque sequentibus.*

4. *Satis progressus sum fortasse quàm debui, sed parum locutus certè quàm volui. Confiteor enim, scribens ad te, vultus mihi tuos tamquàm præsentis imaginor, & cùm olim me sermo rudis & inops lingua deficiat, tamen quasi coràm tecum colloquar, fabulerque, non satior. Proinde hinc etiam nostra in te desideria metire. Cùm jam diu finem mereretur epistolaris paginæ forsitan ingrata verbositas, subtrahimus verecundiam,*
B *dum cupiditati consulimus, & sermonem relinquere, esse à te recedere suspicamur. Nolo ergo non desinere, sed non possum: si enim credis, mi pater, adeò nostris sensibus ac præcordiis inhæsisti, ex quo non contenti tuâ famâ tam gloriosâ, tam maximâ, scriptis te tuis intueri maluimus, cùm una mihi, atque hæc brevis epistola tua, ardoris tantas flammas, incendiaque commoverit. Vnde deprecamur te, ac tota mente deposcimus, ut quoniam gentiles ritus te etiam legendo, ut numquam aliàs, abundè affatimque contemsimus: (Quam-*
C *quam enim à parentibus, ab avis, & postrema usque gentis prole Christi jura percepimus, tamen aliquotiens sensibus nostris superfluæ superstitionis superba vanitas inerrabat.) Peto ut etiam Confessionum libros à te perscriptos, nobis mittere ac donare digneris. Si enim alij quoque prono animo ac benigna mente tua nobis scripta largiti sunt, quanto magis de tuis ipse excusare non debes?*

5. *Fertur satrapæ, seu regis potiùs cujusdam epistola, Deum Dominum Christum deprecantis, cùm in-*
D *tra Iudææ regiones adhuc versaretur, & nec dum in cælum suum remeaverat, quoniam is ad eum ire ac pergere per ægritudinem præpediretur, & sanari aliter se posse non crederet, ad se, si dignaretur mundi salus ac medicina decurreret; & ne tantæ majestati, quam ignarus rex providà, sed non perfectâ mente, conceperat, injuria fieri videretur, laudasse insuper suam dicitur civitatem, ut pulcritudine urbis & regis hospitio Deus illectus, preces supplicis non dedignaretur. Affuit Deus regi, sanatus est, & amplificato petitionis munere, per*
E *epistolam non modò salutem ut supplici, sed etiam securitatem ut regi transmisit. Iussit insuper ejus urbem ab hostibus in perpetuum esse ac semper immunem. Quid his addi beneficiis potest? Ego humilis, & regum servus, à te meo domino peto, ut apud istum Christum ac principem Deum quotidie pro meis peccatis intercedere ne cuncteris, ac pro me indefessus ores, ac petas quidquid ipse volueris.*

Abagaris regis epistola ad Christum, de qua Euseb. lib. 1. c. 13.

6. *Si tibi tædium adfert longa epistola mea, hoc tuæ magnanimitatis patientiâ moderare, & tibi im-*
F *puta, quoniam ipse jussisti. Oramus tamen, atque idemtidem deprecamur, ut iterum scribas: sic enim fiet, ut libenter suscepisse te scripta mea suspicari possimus. Deus donet nobis beatitudinem tuam per multos annos pro nobis orantem, domine verè sancte pater. Filius noster Verimodus salutat beatitudinem tuam, qui admodum gratulatus est, quod in epistola ad nos tua ejus mentionem fecisse dignatus es. Nescio quæ medicamenta ab Archiatro, qui nobiscum est, accepta dedimus Lazapo sacro presbytero, ad tuam beatitudinem deferenda, quæ,*
G *ut vir memoratus affirmat, ad alleviationem doloris & morbi curationem non parum proficient.*

EPISTOLA CCXXXI. *

* *Aliàs* CCLXIV. *quæ autem* 231. *erat, nunc* 116.

Augustinus Dario, declarans se ipsius litteris summopere delectatum, & quare. ubi multa obiter de humana laudis amore dicit. Mittitque ipsi Confessionum libros & alia quædam sua opuscula.

Classis III. A.N. 429.

Augustinus servus Christi membrorumque Christi, Dario filio membro Christi in ipso salutem.

Scripta post duas superiores.

1. Quod acceperim libenter litteras tuas, mea rescripta indicio esse voluisti. Ecce rescribo, & tamen rescriptis hoc indicare non possum, vel istis, vel quibuslibet aliis, sive breviter, sive prolixissimè scribam. Neque enim aut paucis aut multis verbis indicari potest, quod indicari verbis non potest: Et ego quidem parum eloquor, etsi multum loquar: sed nulli eloquenti omnino concesserim, ut qualicumque & quantacumque epistolâ suâ affectum explicet, quem fecit in mente tua, quod non possum ego, etsi eum possit ita in animo meo videre sicut ego. Restat ergo sic tibi indicare quod scire voluisti, ut in verbis meis, & quod non indicant, sentias. Quid igitur dicam, nisi delectatum me esse litteris tuis, delectatum valde. Repetitio verbi hujus, non est repetitio, sed quasi perpetua dictio: quia fieri non posset, ut semper diceretur, ideo factum est, ut saltem repeteretur, sic enim fortasse dici potest.

2. Hîc si quærat aliquis, quid me tandem in tuis tam valde litteris delectaverit; utrùm eloquium? Respondebo, Non: & ille forsitan respondebit, Ergo laudes tuæ; sed de his quoque respondebo, Non: nec ideo, quia non sint ista in illa epistola; nam & eloquium ibi tantum est, ut & optimo te natum ingenio, & talibus disciplinis satis eruditum præclarissimè luceat, & prorsus plena est meis laudibus. Ergone, ait quispiam, non te ista delectant? Immo verò. *Neque enim mihi*, ut ait quidam, *cornea fibra est*, ut hæc non sentiam, vel sine delectatione sentiam. Delectant & ista: sed ad illud, quo me valde dixi esse delectatum, quid sunt ista? Nam eloquium tuum me delectat, quoniam graviter suave est, vel suaviter grave. Meis autem laudibus, cùm profecto nec omnibus delecter, nec ab omnibus, sed eis qualibus me dignum esse arbitratus es, & ab eis qualis es, id est qui propter Christum diligunt servos ejus, etiam laudibus meis me delectatum in litteris tuis negare non possum. [Pers. Satyr. I.]

3. Viderint graves & periti viri, quid de illo Themistocle sentiant, si tamen hominis nomen verum recolo, qui cùm in epulis, quod clari & eruditi Græciæ facere solebant, canere fidibus recusasset, & ob hoc indoctior haberetur, totumque illud jocunditatis genus aspernatus esset; dictum illi est, *Quid ergo audire te delectat?* ad quod ille respondisse fertur, *Laudes meas*. Viderint ergo quo fine & qua intentione illud dixisse crediderint, vel ipse qua dixerit. Erat enim secundùm hoc sæculum vir magnificus. Nam etiam cùm ei dictum fuisset, *Quid igitur nosti? Rempublicam*, inquit, *ex parva magnam facere*. Ego autem quod ait Ennius, *Omnes mortales sese laudari exoptant*, partim puto approbandum, partim cavendum. Ut enim appetenda est veritas, quæ procul dubio est, etiamsi non laudetur, sola laudabilis: sic etiam ea, quæ facilè subrepit, vanitas in hominum laude fugienda est. Hæc est autem, vel cùm ipsa bona, quæ laudatione digna sunt, non putantur habenda, nisi laudetur ab hominibus homo; vel ea quoque vult in se multùm quisque laudari, quæ aut exiguâ laude, aut etiam vituperatione digniora sunt. Unde Horatius Ennio vigilantior ait: [Horat. lib. 1. Epistolar. I.]

Laudis amore tumes? sunt certa piacula, quæ te,
A *Ter purè lecto poterunt recreare libello.*

4. Ita tumorem de amore laudis humanæ, vel à se penitùs morsum medicinalibus verbis quasi excantandum putavit. Docuit itaque nos per Apostolum suum magister bonus, neque propterea nos rectè facere, ut laudemur ab hominibus, id est, finem recti nostri non in hominum laudibus ponere; & tamen propter ipsos homines quærere laudes hominum. Etenim cùm laudantur boni, non laudatis, sed laudantibus prodest. Nam illis, quan-
B tum ad ipsos adtinet, quòd boni sunt sufficit. Sed eis, quibus expedit imitari bonos, gratulandum est, cùm ab eis laudantur boni; quoniam sic indicant eos sibi placere, quos veraciter laudant. Dicit ergo Apostolus quodam loco, *Si hominibus placerem, Christi servus non essem*. Et idem dicit alio loco, *Placete omnibus per omnia, sicut & ego omnibus per omnia placeo*; sed adjungens caussam, *non quærens quod mihi utile est, sed quod multis, ut salvi fiant*. Ecce quid quærebat in laude hominum, ubi [Gal. 1. 10.] [1. Cor. 10. 32. & 33.]
C etiam dicebat, *De cetero fratres quæcumque sunt vera, quæcumque pudica, quæcumque casta, quæcumque sancta, quæcumque carissima, quæcumque bonæ famæ, si qua virtus, si qua laus, hæc cogitate quæ didicistis, & accepistis, & audistis & vidistis in me; hæc agite, & Deus pacis erit vobiscum*. Cetera igitur, quæ suprà commemoravi, virtutis nomine amplexus est, dicens, *si qua virtus*. Illud autem quod subjecit, *quæcumque bonæ famæ*, alio uno verbo congruo prosecutus est dicendo, *si qua laus*. [Phil. 4. 8.]
D Quod itaque ait, *Si hominibus placerem, Christi servus non essem*, sic utique accipiendum tamquam dixerit, Si bona quæ facio, fine laudis humanæ facerem, laudis amore tumescerem. Volebat ergo Apostolus placere omnibus, & eis placere gaudebat, non quorum laudibus tumescebat in seipso, sed quos laudatus ædificabat in Christo. Cur ergo me non delectet laudari abs te, cùm & vir bonus sis ne me fallas, & ea laudes quæ ames, & quæ amare utile ac salubre est, etiamsi non sint in me? neque
E hoc tibi tantùm, sed etiam mihi prodest. Si enim non sunt in me, salubriter erubesco, atque ut sint inardesco. Ac per quòd agnosco mea in laude tua, gaudeo me habere, & abs te illa ac meipsum diligi propter illa. Quæ autem non agnosco, non solùm ut ipse habeam, desidero consequi, verùm etiam ne semper in mea laude fallantur, qui me sinceriter diligunt. [Gal. 1. 10.]

5. Ecce quàm multa dixi, & quid sit illud quod me longè ampliùs eloquio tuo, longè ampliùs lau-
F dibus meis in tuis litteris delectavit, non adhuc dixi. Quid autem putas esse ô bone homo, nisi quòd te talem virum, & non visum feci amicum; si tamen non visum dicere debeo, cujus non corpus, sed animam in ipsis tuis litteris vidi, ubi de te, non sicut antea fratribus meis, sed mihi credidi? Quis enim esses jam quidem acceperam, sed qualis erga me esses, nondum tenebam. Ex hac amicitia tua etiam laudes meas, quæ me quo fine delectent satis dixi, multo uberiùs Ecclesiæ Christi non dubito
G profuturas, quando quidem etiam labores meos in defensione Evangelii adversùs reliquias impiorum dæmonicolarum sic habes, sic legis, sic amas, sic prædicas, ut in eis tanto fiam notior, quanto es ipse nobilior. Eos enim latenter illustris illustras, clarusque declaras, & ubi prodesse posse perspicies, ignorari omnino non sines. Si unde id sciam quæris: Talis mihi apparuisti in litteris tuis. Hinc jam

Classis III. An. 429.

vide quantum me illæ litteræ delectare potuerint, A Si bene de me existimas, cogitas quantum me Christi lucra delectent. Jam verò quod te ipsum, qui, ut scribis, *à parentibus, ab avis, & postrema usque gentis prole Christi jura percipere potuisti*, tamen adversùs gentiles ritus, ut numquam alias, eisdem laboribus meis adjutum esse significas, parumne cogito quantum boni aliis, & quàm multis, quàm claris, & quàm facilè, quàmque salubriter per illos ceteris quibus talia conveniunt, possint scripta nostra te commendante atque disseminante conferre? B Aut hoc cogitans possumne parvorum vel mediocrium gaudiorum jocunditate perfundi?

6. Quia igitur non potui verbis explicare quantam delectationem de tuis litteris ceperim, unde me delectaverint, dixi. Jam quod nequivi satis dicere, id est quantum delectaverint, tibi conjiciendum relinquo. Sume itaque mi fili, sume vir bone & non in superficie, sed in Christiana caritate Christiane; sume, inquam, libros, quos desiderasti, Confessionum mearum: ibi me inspice, ne me C laudes ultrà quàm sum; ibi non aliis de me crede, sed mihi; ibi me adtende, & vide quid fuerim in meipso, per meipsum; & si quid in me tibi placuerit, lauda ibi mecum, quem laudari volui de me; neque enim me. Quoniam ipse fecit nos, & non ipsi nos; nos autem perdideramus nos, sed qui fecit, refecit. Cùm autem ibi me inveneris, ora pro me ne deficiam, sed perficiar; ora fili, ora. Sentio quid dicam, scio quid petam; non tibi videatur indignum, & quasi ultra merita tua. Fraudabis me ma- D gno adjutorio, si non feceris. Non solùm tu, sed etiam omnes qui ex ore tuo dilexerint, orate pro me. hoc eis me petivisse indica, & si multum nobis tribuitis, jussisse nos existimate quod petimus, & tamen date petentibus, vel obtemperate jubentibus. Orate pro nobis. Lege litteras divinas, & invenies ipsos arietes nostros Apostolos petiisse hoc à filiis suis, sive præcepisse auditoribus suis. Ego certè quoniam hoc à me petiisti pro te, quantum faciam, videt qui exaudiat, qui videbat quia & antè faciebam. Sed redde etiam in hac re dilectionis vicem. Præpositi vestri sumus, grex Dei estis. Considerate & videte pericula nostra majora esse quàm vestra, & orate pro nobis. Hoc enim & nobis condecet & vobis, ut bonam rationem de vobis reddamus pastorum principi, & omnium nostrûm capiti, pariterque evadamus hujus mundi periculosiores blanditias quàm molestias, nisi cùm pax ejus ad hoc proficit, quod Apostolus orare nos monuit, *ut quietam vitam & tranquillam agamus in omni pietate & caritate.* (1. Tim. 2. 2.) SI ENIM DESIT PIETAS ET CARITAS, quid est ab illis, & à ceteris mundi malis tranquillitas & quies, nisi luxuriæ perditionisque materies, sive invitamentum sive adjumentum. Ut ergo habeamus quietam & tranquillam vitam, in omni pietate & caritate, quod nos pro vobis, orate pro nobis; ubicumque estis, ubicumque sumus: nusquam enim non est, cujus sumus.

7. Misi & alios libros, quos non petisti, ne hoc tantummodo facerem quod petisti, *De fide rerum quæ non videntur*, *De patientia*, *De continentia*, *De providentia*, & unum grandem *De fide & spe & caritate.* Hos omnes si dum es intra Africam legeris, judicium tuum mitte de illis, aut mitte nobis, aut quò nobis à domino fratre Aurelio mittatur, ibi dimitte: quamquam & ubicumque fueris speramus inde litteras tuas, & hinc tu dum possumus nostras. Suscepi gratissimè quæ misisti, ubi & salutem meam quamvis corporalem, quoniam vis me utique sine impedimento malæ valetudinis Deo vacare, & bibliothecam nostram, ut sint unde libri vel parentur vel reparentur, adjuvare dignatus es. Rependat tibi Dominus & hìc & in futuro sæculo bona, quæ talibus qualem te esse voluit præparavit. Pignus pacis apud te depositum, nostrumque utrique dulcissimum, sicut antea à me salutari, ita nunc resalutari peto.

IV. CLASSIS.

Epistolæ à S. Augustino episcopo scriptæ, quarum tempus minùs compertum est.

EPISTOLA CCXXXII. *

* Aliàs XLII. [illegible] autem [illegible] erat, [illegible] 253.

Madaurenses idololatras ad veram religionem hortatur, terrorem incutiens denuntiatione judicij extremi, quod venturum esse persuadet; quippe cùm cetera de Christiana religione in Scripturis prædicta jam evenerint: & demum perstringit mysterium Trinitatis & Incarnationis.

Dominis prædicabilibus & dilectissimis fratribus MADAURENSIBUS, quorum per fratrem Florentinum epistolam accepi, AUGUSTINUS.

1. SI fortè illi, qui inter vos catholici Christiani sunt, talia mihi scripta miserunt, hoc tantùm miror, quòd non suo potiùs quàm ordinis nomine. Si autem revera omnes aut propè omnes ordinis viri ad me dignati estis litteras dare, miror quòd *patri*, &, *in Domino salutem* scripsistis, quorum mihi superstitiosus cultus idolorum, contra quæ idola faciliùs templa ve- E stra quàm corda clauduntur, vel potiùs quæ idola non magis in templis quàm in vestris cordibus includuntur, cum magno est dolore notissimus; nisi fortè jam de salute ipsa, quæ in Domino est, per quem me salutare voluistis, tandem prudenti consideratione cogitatis. Nam si non ita est, quæso vos, quid læsi, quid offendi benevolentiam vestram, ut me titulo epistolæ vestræ irridendum potiùs quàm honorandum esse putaretis, domini prædicabiles & dilectissimi fratres?

F 2. Quod enim scripsistis, *Patri Augustino in Domino æternam salutem*, cùm legerem, tanta spe subitò erectus sum, ut crederem vos ad ipsum Dominum, & ad ipsam æternam salutem aut jam esse conversos, aut per nostrum ministerium desiderare converti. Sed ubi legi cetera, refriguit animus meus. Quæsivi tamen ab epistolæ perlatore, utrùm jam vel essetis Christiani, vel esse cuperetis. Cujus responsione postea quàm comperi, nequaquam vos esse mutatos, graviùs dolui, quòd Christi nomen,

cui jam totum orbem subjectum esse conspicitis, A non solùm à vobis repellendum, sed etiam in nobis irridendum esse credidistis. Non enim potui cogitare alterum Dominum, secundùm quem posset episcopus *pater* à vobis vocari, præter Dominum Christum. Et si esset hinc aliqua de interpretatione vestræ sententiæ dubitatio, subscriptione epistolæ tolleretur, ubi apertè posuistis, *Optamus te Domine in Deo & Christo ejus, per multos annos semper in clero tuo gaudere.* Quibus omnibus perlectis atque discussis, quid mihi aliud occurrere potuit, aut cuilibet B homini potest, nisi aut veridico aut fallaci scribentium animo hæc esse conscripta? Sed si veridico animo ista scribitis, quis vobis ad hanc veritatem interclusit viam? Quis aspera dumeta substravit? Quis rupium prærupta inimicus opposuit? Postremò quis basilicæ januam ingredi cupientibus clausit, ut in eodem Domino, per quem nos salutatis, eamdem salutem nobiscum habere nolitis? Si autem fallaciter atque irridenter hæc scribitis, itane tandem mihi negotia vestra curanda imponitis, C ut nomen ejus, per quem aliquid possum, audeatis non veneratione debita adtollere, sed insultatione adulatoria ventilare?

3. Sciatis me carissimi cum ineffabili pro vobis tremore cordis hæc dicere. Novi enim quanto graviorem & perniciosiorem caussam sitis habituri apud Deum, si frustra vobis hæc dixero. Omnia quæ præteritis temporibus erga humanum genus majores nostri gesta esse meminerunt, nobisque tradiderunt; omnia etiam quæ nos videmus, & posteris D tradimus, quæ tamen pertinent ad veram religionem quærendam & tenendam, divina Scriptura non tacuit; sed ita omnino cuncta transeunt, ut transitura esse prædicta sunt. Videtis certè populum Judæorum avulsum à sedibus suis, per omnes ferè terras disseminatum atque diffusum. Et origo ejusdem populi & incrementa & regni amissio & per cuncta dispersio, sicut prædicta, ita facta sunt. Videtis certè ex ipso populo verbum Dei Legemque prodeuntem per Christum, qui ex illis mirabi- E liter natus est, omnium gentium fidem occupasse atque tenuisse. Ita hæc omnia prænuntiata legimus, ut videmus. Videtis certè multos præcisos à radice Christianæ societatis, quæ per Sedes Apostolorum & successiones episcoporum certâ per orbem propagatione diffunditur, de sola figura originis, sub Christiano nomine, quasi arescentia sarmenta gloriari, quas hæreses & schismata nominamus: prævisa, prædicta, scripta sunt omnia. Videtis certè simulacrorum templa partim sine reparatione colla- F psa, partim diruta, partim clausa, partim in usus alios commutata: ipsaque simulacra vel confringi, vel incendi, vel includi, vel destrui: atque ipsas hujus sæculi potestates, quæ aliquando pro simulacris populum Christianum persequebantur, victas & domitas, non à repugnantibus, sed à morientibus Christianis, & contra eadem simulacra pro quibus Christianos occidebant, impetus suos legesque vertisse, & imperij nobilissimi eminentissimum culmen ad sepulcrum piscatoris Petri, sub- G missio diademate, supplicare.

Sepulcrum Petri.

4. Hæc omnia Scripturæ divinæ, quæ in manus omnium jam venerunt, ante longissima tempora futura esse testatæ sunt. Hæc omnia tanto robustiore fide lætamur fieri, quanto majore auctoritate prædicata esse in sanctis litteris invenimus. Numquidnam, obsecro vos, numquidnam solum judicium Dei, quod inter fideles atque infideles futurum esse in eisdem litteris legimus, cùm illa omnia sicut prædicta sunt venerint, numquidnam solum judicium Dei venturum non esse putabimus? Immo verò veniet, sicut illa omnia venerunt. Nec quisquam erit homo nostrorum temporum, qui se in illo judicio de sua possit infidelitate defendere; cùm Christum cantet & justus ad æquitatem, & perjurus ad fraudem, & rex ad imperium, & miles ad pugnam, & maritus propter regimen, & uxor propter obsequium, & pater propter præceptum, & filius propter obedientiam, & Dominus propter dominationem, & servus propter famulatum, & humilis ad pietatem, & superbus ad æmulationem, & dives ut porrigat, & pauper ut sumat, & ebriosus ad phialam, & mendicus ad januam, & bonus ut præstet, & malus ut fallat; & Christianus venerator, & paganus adulator, omnes Christum cantant, & qua voluntate atque ore cantent, eidem ipsi quem cantant rationem sine dubio reddituri sunt.

5. Est quiddam invisibile, ex quo Creatore principio sunt omnia, quæ videmus, summum, æternum, incommutabile & nulli effabile nisi tantùm sibi. Est quiddam, quo se ipsa summitas majestatis narrat & prædicat, non impar gignenti atque narranti Verbum, quo ille qui Verbum gignit, ostenditur. Est quædam sanctitas omnium, quæ sancta fiunt, sanctificatrix, ipsius incommutabilis Verbi per quod narratur illud principium, & ipsius principij quod pari se Verbo narrat, inseparabilis & indivisa communio. Quis autem hoc totum, quod non dicendo dicere conatus sum, & dicendo non dicere, quis hoc possit serenissima & sincerissima mente contueri, eoque contuitu beatitudinem ducêre, atque in id quod intuetur deficiens quodammodo se oblivisci, & pergere in illud cujus visio [a] nobis invisibilis est, quod est immortalitate indui, & obtinere æternam salutem, per quam me salutare dignamini? Quis hoc possit, nisi qui omnes superbiæ suæ toros inanes, peccata sua confitens, complanaverit, seque substraverit mitem atque humilem ad excipiendum Deum doctorem?

6. Quoniam ergo à vanitate superbiæ priùs ad humilitatem deponendi sumus, ut inde surgentes solidam celsitudinem teneamus, non potuit hoc nobis tanto magnificentiùs, quanto blandiùs inspirari, ut nostra ferocitas non vi, sed persuasione sedaretur, nisi Verbum illud, per quod se Angelis indicat Deus Pater, quod virtus & sapientia ejus est, quod corde humano visibilium rerum cupiditate cæcato videri non poterat, personam suam in homine agere atque ostendere dignaretur, ut magis homo timeret extolli fastu hominis, quàm humiliari exemplo Dei. Itaque non Christus regno terreno decoratus, nec Christus terrenis opibus dives, nec Christus ulla terrena felicitate præfulgens; sed Christus crucifixus, per totum terrarum orbem prædicatur. quod riserunt priùs populi superborum, & adhuc rident reliquiæ: crediderunt autem priùs pauci, nunc populi; quia tunc ad fidem paucorum, & contra irrisionem populorum, cùm Christus crucifixus prædicaretur, claudi ambulabant, muti loquebantur, surdi audiebant, cæci videbant, mortui resurgebant. Sic tandem animadvertit terrena superbia, nihil in ipsis terrenis esse

[a] Bad. Am. & Er. *cujus visione invisibilis est.* MSS. quinque, *cujus visione visibilis est.*

CLASSIS IV. potentius humilitate divina, ut etiam saluberrima humilitas humana, contra insultantem sibi superbiam divinæ imitationis patrocinio tueretur.

a 7. Expergiscimini aliquando fratres mei, & [a] parentes mei Madaurenses, hanc occasionem scribendi vobis Deus mihi obtulit. Quantum potui quidem in negotio fratris Florentini, per quem litteras misistis, sicut Deus voluit, adfui & adjuvi: sed tale negotium erat, quod etiam sine opera mea facilè peragi posset. Propè omnes enim domus ipsius homines, qui apud Hipponem sunt, noverunt Flo- B rentinum, & multùm ejus orbitatem dolent. Sed epistola mihi à vobis missa est, ut non impudens esset epistola mea, cùm occasione à vobis accepta, idolorum cultoribus de Christo aliquid loqueretur. Sed obsecro vos, si eum non inaniter in ea epistola nominastis, ut non inaniter vobis ista scripserim. Si autem me irridere voluistis, timete illum, quem priùs judicatum irrisit superbus orbis terrarum, & nunc judicem subjectus exspectat. Erit enim testis affectus in vos cordis mei, per hanc, quantum po- C tui, paginam expressus: erit testis vobis in judicio ejus, qui credentes sibi confirmaturus est, & incredulos confusurus. Deus unus & verus vos ab omni hujus sæculi vanitate liberatos convertat ad se, Domini prædicabiles & dilectissimi fratres.

EPISTOLA CCXXXIII. *

* Aliàs XX. quæ autem 233 erat, nunc 234.

Augustinus Longiniano pagano philosopho, provocans illum ad scribendum, quonam modo Deum colendum credat, quidve de Christo sentiat.

LONGINIANO AUGUSTINUS.

SOLERE aiunt quemdam veterum dicere; quibus satis persuasum esset, ut nihil mallent se esse quàm viros bonos, his reliquam facilem esse doctrinam. Hanc sententiam (nam si ritè recolo, Socratica est) longè antiquior prophetica jam præcesserat, præcipiens homini breviter & simul, non tantum ut se nihil malit esse E quàm bonum, verùm etiam unde fiat bonus; *Diliges*, inquit, *Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota mente tua.* & *Diliges proximum tuum tamquam teipsum.* Hoc cui persuasum esset, non ei reliquam facilem, sed eam totam esse doctrinam dumtaxat utilem ac salubrem. Multæ enim doctrinæ sunt, si tamen doctrinæ dicendæ sunt, vel superfluæ, vel noxiæ. Veterum libris Christus adtestans, *In his*, inquit, *duobus præceptis tota Lex pendet & Prophetæ.* Proindè quia F mihi videor inspexisse tamquam in speculo sermocinationis mecum tuæ, nihil te esse malle quàm virum bonum; Deum, quo nihil est melius, & unde humanus animus haurit ut bonus sit, quonam modo colendum credas, audeo percontari: nam quòd eum colendum credas, jam teneo. Quæro etiam, quid de Christo sentias. Quod enim eum non parvipendas adverti: sed utrùm eâ & solâ viâ, quæ ab illo demonstrata est, ad vitam beatam perveniri G posse existimes, & aliqua ex caussa non eam negligas ire, sed differas: an & aliam vel alias ad tam opimam & præ omnibus appetendam possessionem vias esse arbitreris, & aliquam earum jam te ingredi credas, nosse cupio, ut opinor, non impudenter. Diligo enim te propter id quod suprà dixi, me-

Deut. 6. 5.

Lev. 19. 18.

Matt. 22. 40.

[a] Quia litteraturam & oratoriam artem apud ipsos didicit ex lib. 2. Confess. c. 3. ideo fortean vocat *parentes*.

A que abs te diligi non temere existimo: nec ulla de re alia inter eos, qui se benevolè noverunt, sermo fructuosior, vel impenditur, vel reposcitur, vel accipitur, vel recipitur, quàm unde boni beatique simus. CLASSIS IV.

EPISTOLA CCXXXIV. *

* Aliàs XXI. quæ autem 234 erat, nunc 235.

Longinianus Augustino, ad id respondens juxta Trimegistum & Platonicos, per minores deos perveniri ad summum Deum, sed non sine sacris purificatoriis.

Domino venerando & verè ac meritò percolendo sancto patri AUGUSTINO, LONGINIANUS.

1. BEATUS *sum, & relucentis puro virtutis tuæ lumine admodum illustratus, qui dignum me divini tui affaminis honore cumulandum esse duxisti. Sed grave mihi onus & difficillimam respondendi provinciam, Domine venerande, satis imponis, præcipuè tuis percunctationibus, & sub hoc tempore in talibus explicandis, per meæ opinionis sententiam, id est, à pagano homine. Quæstionibus siquidem abundet, quod ex parte vel jamdudum inter nos convenerit, vel nunc idemtidem litteris magis magisque conveniat præceptis non dicam tantùm Socraticis, nec tuis Romanorum vir verè optime propheticis, aut paucis Ierosolymiticis, sed etiam Orpheicis atque Ageticis, & Trimegisticis, longè antè illis antiquioribus, & penè rudibus adhuc sæculis, diis auctoribus enatis, & toti orbi terræ certis limitibus partitæ trifariam divinitus ostensis, priùs quàm* D *nomen aut Europa caperet, aut Asia acciperet, aut Libya possideret virum bonum, ut tu medius fidiùs & eris & fuisti. Siquidem adhuc post hominum memoriam, nisi Xenophontis figmentis compositæ fabulæ schema concedas, adhuc audierim, legerim, viderim neminem, aut certè post unum, nullum, quod, Deo teste, bono periculo certoque dixerim, nisi te, Deum & conniti semper agnoscere, & posse puritate animi corporisque projecta gravedine sectari facillimè, & spe perfectæ conscientiæ non dubia credulitate tenere.*

2. *Verùm qua via effici possit, magis est ut tu non nescias, & mihi non insinuato extrinsecùs aliquo disfertes, quàm ut à me, Domine percolende, scias. Quia tunc fateor hujus boni in sedem profecturus sufficiens, ut mea expetunt sacerdotia, minimè necdum, & si tamen potuero, viaticum colligo. Verùm quid traditum sanctè atque antiquitus teneam atque custodiam, ut potuero paucis edicam. Via est in Deum melior, qua vir bonus, piis, puris, justis, castis, veris dictis factisque, sine ulla temporum* [b] *mutatorum captata jactatione probatus, & Deorum comitatu vallatus, Dei utique potestatibus emeritus, id est ejus unius & universi & incomprehensibilis & ineffabilis infatigabilisque Creatoris impletus virtutibus, quos, ut verum est, Angelos dicitis, vel quid alterum post Deum vel cum Deo, aut à Deo, aut in Deum intentione animi mentisque ire festinat. Via est, inquam, qua purgati antiquorum sacrorum piis præceptis expiationibusque purissimis, & abstemiis observationibus decocti, animâ & corpore constantes deproperant.* b

3. *De Christo autem tuæ jam credulitatis carnali &* [c] *spiritu Deo, per quem in illum summum, beatum, verum, & patrem omnium ire securus es, Domine pater percolende, non audeo nec valeo quid sentiam exprimere: quia quod nescio, difficillimum credo definire. Vt autem me cultorem tuarum virtutum dignatus es jam*

[b] In MSS. aliquot, *temporum nominum mutatorum* &c.
[c] Bad. Er. *& spiritu Dei.* Lov. *& spiritus dono.* At MSS *& spiritu Deo.*

olim scienti insinuare quod diligas, satis ad bonæ vitæ testimonium habeo, quòd cùm ne tibi displiceam, qui Deo te animamque tuam quotidie insinuas, custodio: intelligis procul dubio quòd & ego te delectabiliter diligàm, cùm tui judicij de me habiti normam lineamque accipiens teneam. Sed ante omnia quæso te, ut exiguissimæ opinioni meæ veniam concedas, & sermoni meo ad te, quia coëgisti, remisso fortè incongruo facilè indulgeas, & me quid de his existimes, vel tu quid sentias, sanctis scriptis tuis, ut ille ait, jam non melle, sed nectare dulcioribus, si mereor, informare digneris. Dei pietate perfruaris Domine pater, ac perpetua sanctitate Deo placeas, quod necesse est.

Ovid. 5. Trist. Eleg. 5.

EPISTOLA CCXXXV. *

* Aliàs XXII. quæ autem 235. erat, nunc 64.

Augustinus Longiniano, explanari quærens, cur putarit opus sacrificiis purificatoriis ei, qui jam divinis virtutibus sit circumvallatus.

LONGINIANO AUGUSTINUS.

1. Cepi fructum scripti mei, rescriptum scilicet benevolentiæ tuæ. Unde jam video exortum & exorsum inter nos magnæ hac de re magna disputationis quasi sementem. hoc est quod volebam priùs, deinde quod adhuc volo, Deus adjuvabit. Id autem est, ut hoc cœptum debito ac salubri fine claudatur. Proinde quòd de Christo nihil temere tibi negandum vel affirmandum putasti, hoc in pagani animo temperamentum non invitus acceperim. Quòd verò etiam scriptis meis doceri te cupis de hac re, nequaquam abnuam, neque desistam huic tam bonæ mihique carissimæ servire voluntati tuæ. Sed priùs opus est eliquare quodammodo, perspicuamque sumere sententiam tuam de antiquis sacris. Cùm enim dixisses, *eam viam in Deum esse meliorem, qua vir bonus, piis, justis, puris, castis, veris dictis factisque sine ulla temporum mutatorum captata jactatione probatus, & Deorum comitatu vallatus, Dei utique potestatibus emeritus, id est, ejus unius & universi & incomprehensibilis & infatigabilis, ineffabilisque Creatoris adimpletus virtutibus, quos, ut verum est, Angelos dicitis, vel quid alterum post Deum, vel à Deo, vel cum Deo, aut in Deum intentione animi mentisque ire festinat.* Quæ verba ex epistola tua recognoscis, cùm addidisti, & aisti: *Via est,* inquam, *qua purgati antiquorum sacrorum piis præceptis, expiationibusque purissimis, & abstemiis observationibus decocti, animâ & corpore constantes deproperant.*

2. In his verbis sentio, ni fallor, videri tibi non sufficere ad viam qua itur ad Deum, uti vir bonus, piis, justis, puris, castis, veris dictis factisque promereatur deos, quorum comitatu vallatus in illum summum Deum omnium Creatorem ire festinet, nisi etiam sacrorum antiquorum piis præceptis expiationibusque purgetur. Quamobrem velim scire, quid arbitreris esse per sacra purgandum, in eo, qui piè, justè, purè, veraciterque vivendo promeretur deos, & per eos unum illum deorum Deum. Si enim adhuc sacris purgandus est, utique mundus non est: & si mundus non est, piè, justè, purè castèque non vivit. Si enim jam ita vivit, jam mundus est. Porrò jam mundum atque purum, quid opus est sacris expiando purgari? Itaque hic nodus est disputationis nostræ, quo soluto consequentia videbimus: Vivatne homo bene, ut sacris purgetur: an sacris purgetur, ut bene vivat: an ipse quantuscumque bene vivendi in homine modus nondum sit idoneus ad beatam vitam, quæ ex Deo capitur, nisi accedant adjumenta sacrorum: an benè vivendi quædam velut portio sit etiam sacra percipere, scilicet ut non aliud sit bene vivere, aliud sacratè vivere, sed bene vivendi terminis etiam sacrata vita claudatur. Horum quatuor quæ proposui, quod potissimum probes, quæso te litteris aperire non pigeat. Plurimum quippe interest ad id quod suscepimus inter nos colloquendo peragere, ne cùm multa non necessaria, tamquam ea sentias, quæ fortè non sentis, refellere molior, tempus necessarium in superfluis insumatur. Onerare te itaque epistolâ nolui, ut tè citò rescribente cetera contexamus.

EPISTOLA CCXXXVI. *

* Aliàs LXXIV. quæ autem 236. erat, nunc 65.

Augustinus Deuterio episcopo significat se Victorinum hypodiaconum, qui clàm docuerat hæresim Manichæorum, deprehensum è clericorum ordine submovisse, admonens ne illic recipiatur ad pænitentiam, nisi prodat quotquot novit eodem infectos errore. Docet autem qui apud Manichæos fuerint Auditores, qui Electi.

Domino beatissimo & venerabiliter carissimo fratri & coëpiscopo DEUTERIO, AUGUSTINUS in Domino salutem.

1. Nihil melius me facere posse arbitratus sum, quàm ut tuæ sanctitati potissimùm scriberem, ne per negligentiam in [a] vestra provincia Domini nostri Jesu Christi ovile vastet inimicus, qui non desinit insidiari, ut perdat animas tam magno pretio comparatas. Mallianensem quemdam subdiaconum [b] Victorinum, apud nos constitit esse Manichæum, & in tam sacrilego errore sub nomine clerici latitabat: nam est etiam ætate jam senex. Ita est autem manifestatus, ut etiam ipse à me interrogatus, antequam à testibus coargueretur, negare non posset. Tot enim & tales esse jam sciebat, quibus se incautus effuderat, ut nihil aliud si negare tentaret, quàm non dico impudentissimus, sed insanissimus appareret. Auditorem sanè Manichæorum, non Electum se esse confessus est.

2. Auditores autem qui appellantur apud eos, & carnibus vescuntur, & agros colunt, & si voluerint uxores habent, quorum nihil faciunt qui vocantur Electi. Sed ipsi Auditores, ante Electos genua figunt, ut eis manus supplicibus [c] imponantur non à solis presbyteris vel episcopis aut diaconibus eorum, sed à quibuslibet Electis. Solem etiam & lunam cum eis adorant & [d] orant. Die quoque Dominico cum illis jejunant, & omnes blasphemias cum illis credunt, quibus Manichæorum hæresis detestanda est, negantes scilicet Christum natum fuisse de virgine, nec ejus carnem veram confitentes fuisse, sed falsam: ac per hoc & falsam ejus passionem, & nullam resurrectionem fuisse contendunt. Patriarchas prophetasque blasphemant. Legem per famulum Dei Moysen datam, non à vero Deo dicunt, sed à principe tenebrarum. Animas non solùm

[a] Bad. Am. & Er. *nostra.*
[b] MSS. quatuor, *Victorianum.*
[c] Bad. Am. Er. & plerique MSS. *imponatur.*
[d] Apud Lov. omittitur, *& orant.* quod in aliis editionibus & in MSS. reperitur.

CLASSIS IV.

lùm hominum, ſed etiam pecorum, de Dei eſſe ſubſtantia, & omnino partes Dei eſſe arbitrantur. Deum denique bonum & verum dicunt cum tenebrarum gente pugnaſſe, & partem ſuam tenebrarum principibus miſcuiſſe, eamque toto mundo inquinatam & ligatam per cibos Electorum ſuorum, ac per ſolem & lunam purgari aſſeverant: & quod purgari de ipſa parte Dei non potuerit, in fine ſæculi æterno ac pœnali vinculo colligari, ut non ſolùm violabilis & corruptibilis & contaminabilis credatur Deus, cujus pars potuit ad mala tanta perduci, ſed non poſſit ſaltem totus à tanta coinquinatione & immunditia & miſeria, vel in fine ſæculi purgari.

3. Has cum illis intolerabiles blaſphemias, ſubdiaconus iſte quaſi catholicus, non ſolùm credebat, ſed quibus viribus poterat, edocebat. Nam docens patefactus eſt cùm ſe quaſi diſcentibus credidit. Rogavit me quidem poſteaquam ſe Manichæorum Auditorem eſſe confeſſus eſt, ut eum in viam veritatis doctrinæ catholicæ revocarem: ſed, fateor, ejus fictionem ſub clerici ſpecie vehementer exhorrui, eumque coërcitum pellendum de civitate curavi. Nec mihi hoc ſatis fuit, niſi & tuæ ſanctitati eum meis litteris intimarem, ut à clericorum gradu congruè eccleſiaſtica ſeveritate dejectus, cavendus omnibus innoteſcat. Petenti autem pænitentiæ locum, tunc credatur, ſi & alios quos illic novit eſſe, manifeſtaverit vobis, non ſolùm in Malliana, ſed in ipſa tota omnino provincia.

EPISTOLA CCXXXVII.*

* Aliàs CCLIII. prima. Sic autem 237. erat, nunc 56.

Auguſtinus Ceretio, de Priſcillianiſtarum fraude in Scripturis, cùm ſacris, tum apocryphis exponendis; deque hymno quem à Chriſto dictum eſſe fingentes præferebant canonicis litteris.

Domino beatiſſimo, & meritò venerabili fratri & coëpiſcopo CERETIO AUGUSTINUS in Domino ſalutem.

1. LECTIS his, quæ miſit ſanctitas tua, videtur mihi Argirius in Priſcillianiſtas, aut neſciens irruiſſe, ita ut omnino utrùm ipſi eſſent Priſcillianiſtæ ignoraret, aut jam ejuſdem hæreſis retibus implicatus. Nam ſcripturas illas Priſcillianiſtarum eſſe non dubito. Vix autem mihi vacare utcumque potuit, aliis atque aliis ſine intermiſſione neceſſitatibus ſuperantibus, ut unus mihi ſaltem totus ex duobus ipſis codicibus legeretur. Neſcio quo enim modo alius aberravit, & diligentiſſimè inter noſtros requiſitus nullo modo potuit inveniri, domine beatiſſime & meritò venerabilis pater.

2. Hymnus ſanè, quem dicunt eſſe Domini noſtri Jeſu Chriſti, qui maximè permovit venerationem tuam, in ſcripturis ſolet apocryphis inveniri. Quæ non propriè Priſcillianiſtarum ſunt, ſed alij quoque hæretici eis nonnullarum ſectarum impietate vanitatis utuntur, inter ſe quidem diverſa ſentientes, unde ſuas quiſque varias hæreſes ſunt ſecuti, ſed ſcripturas iſtas habent in ſua diverſitate communes, eaſque illi præcipuè frequentare aſſolent, qui Legem veterem & Prophetas canonicos non accipiunt. Negant enim hæc ad Deum bonum, & ad Chriſtum ejus Filium pertinere; ſicut Manichæi, ſicut Marcioniſtæ, & ceteri quibus hæc blaſphemia damnabilis placuit. Qui etiam in Scri-

A pturis canonicis Teſtamenti novi, hoc eſt in veris evangelicis & apoſtolicis litteris, non accipiunt omnia, ſed quod volunt, & libros eligunt quos accipiant, aliis improbatis. Sed & in ſingulis quibuſque libris loca diſtinguunt, quæ putant ſuis erroribus convenire: cetera in eis pro falſis habent. Nam quidam Manichæi canonicum librum, cujus titulus eſt, *Actus Apoſtolorum*, repudiant. Timent enim Act. 2. 2. evidentiſſimam veritatem, ubi apparet ſanctus Spiritus miſſus, qui eſt à Domino Jeſu Chriſto in evan-
B gelica veritate promiſſus. Sub ejus quippe Spiritus nomine, à quo penitùs alieni ſunt, indocta hominum corda decipiunt, mirâ cæcitate aſſerentes eamdem Domini promiſſionem in ſuo hæreſiarcha Manichæo eſſe completam. Quod & illi hæretici faciunt, qui vocantur Cataphryges, dicentes, per neſcio quos inſanos, Montanum ſcilicet & Priſcillam, quos & proprios ſuos prophetas habent, veniſſe Spiritum-ſanctum, quem Dominus miſſurum ſe eſſe promiſit.

C 3. Priſcillianiſtæ verò accipiunt omnia & canonica, & apocrypha ſimul. Sed quæcumque quæ contra eos ſunt, in ſuæ perverſitatis ſenſus aliquando callidâ & aſtutâ, aliquando ridiculâ & hebeti expoſitione pervertunt. Nec ſaltem ita ut ea ipſa, quæ exponunt ab ſuæ ſectæ hominibus alienis, vera eſſe credant: alioquin aut catholici eſſent, aut non multùm à veritate alieni, qui & in ipſis ſcripturis apocryphis ſenſus catholicos invenirent, aut invenire velle viderentur: ſed cùm ipſi alia cum
D ſuis ſentiant, atque inter ſuos doceant, ſive diſcant, quæ non audent prodere, quoniam re verâ nefaria ſunt & deteſtanda; tamen fidem catholicam eis, quos timent, prædicant, non quam teneant, ſed ſub qua lateant. Poſſunt enim aliqui hæretici reperiri fortaſſe immundiores, ſed nullus iſtis fallaciâ comparatur. Alij quippe ut ſunt hominum vitia, de hujus vitæ conſuetudine vel infirmitate mentiuntur. Iſti autem in ipſa nefaria doctrina hæreſis ſuæ præceptum habere perhibentur, ut occultan-
E dorum dogmatum ſuorum causſâ, etiam cum falſa juratione mentiantur. Hi qui eos experti ſunt, & V. lib. 2. Retract. c. 60. ipſorum fuerant, atque ab eis Dei miſericordiâ liberati ſunt, etiam verba ipſa præcepti hujus iſta commemorant,

Jura, perjura, ſecretum prodere noli.

4. Proinde ut ſine ulla difficultate videatur, quàm non hoc ſentiunt de ſcripturis apocryphis, quod ſe exponere ſimulant, ratio conſideranda eſt, quam reddere videntur, ut eiſdem ſcripturis tam-
F quam divina tribuatur auctoritas, ut quod ſceleſtius eſt, etiam canonicis præferant. Habes verba eorum in illo codice ita poſita: *Hymnus Domini, quem dixit ſecretè ſanctis Apoſtolis diſcipulis ſuis, quia ſcriptum eſt in Evangelio, Hymno dicto adſcendit in* Matt. 26 30. *montem; & qui in canone non eſt poſitus, propter eos qui ſecundùm ſe ſentiunt, & non ſecundùm ſpiritum & veritatem Dei, eo quòd ſcriptum eſt, Sacramentum* Tob. 12. 7. *regis bonum eſt abſcondere, opera autem Dei revelare, honorificum eſt.* Iſta eſt magna eorum ratio, cur iſte
G hymnus non ſit in canone, quia velut ſacramentum regis abſcondendum fuit his, qui ſecundùm carnem ſentiunt, & non ſecundùm ſpiritum & veritatem Dei. Ergo Scripturæ canonicæ non pertinent ad ſacramentum regis, quod iſtis abſcondendum videtur; & eis conſcriptæ ſunt, qui ſecundùm carnem ſentiunt, & non ſecundùm ſpiritum & veritatem Dei. Quod quid eſt aliud, quàm dicere Scri-

Classis IV. pturas sanctas canonicas nec secundùm spiritum Dei sapere, nec pertinere ad veritatem Dei. Quis hoc audiat; quis valeat sustinere tantæ impietatis horrorem? Aut si Scripturæ canonicæ spiritualiter à spiritualibus, carnaliter à carnalibus sentiuntur, cur non est & iste hymnus in canone, si & ipsum spirituales spiritualiter, carnales carnaliter sentiunt?

5. Deinde quid caussæ est, ut eumdem hymnum isti secundùm Scripturas canonicas conentur exponere. Si enim propterea non est in Scripturis canonicis, quia illæ Scripturæ carnalibus, hymnus autem iste spiritualibus scriptus est, quomodo de Scripturis ad carnales homines pertinentibus exponitur hymnus, qui non pertinet ad carnales? Si enim, verbi gratiâ, *propterea in isto hymno cantatur, & dicitur, *Solvere volo, & solvi volo*, quia, sicut isti hæc verba exponunt, solvit nos Dominus Christus à conversatione sæculi, ut non iterum ligemur in eo: hæc in Scripturis canonicis utique didicimus, quòd solvat nos Dominus à conversatione sæculi, & quia in eo non debemus, iterum colligari. Nam quid est aliud, *Dirupisti vincula mea?* Quid est aliud, *Dominus solvit compeditos?* Jam solutos autem Apostolus admonet dicens, *State ergo, & ne iterum servitutis jugo detineamini:* & apostolus Petrus dicit, *Si enim refugientes coinquinationes mundi in cognitione Domini nostri & Salvatoris Jesu Christi, his rursus impliciti superantur, facta sunt eis posteriora, deteriora prioribus*; sic ostendens cùm soluti fuerimus, alligari nos mundo iterum non debere. Cùm itaque ista in canone, sive ex his testimoniis, quæ commemoravi, sive ex aliis plurimis manifesta sint, & legi & prædicari non cessent, quid est quòd isti hunc hymnum, ubi, ut secundùm ipsos loquar, verba obscurissimè sunt posita, propterea dicunt in canone non esse, ne velarentur carnalibus? cùm potiùs ea videamus in canone revelata, in hoc autem hymno omnino velata; sicut ipsi asserunt. nam sicut magis credendum est, prorsus non sunt ipsa, sed nescio quæ alia, quæ tali expositione multo ampliùs velant, & revelare formidant.

* al. propè

Psal. 115. 17. — Psal. 145. 8. — Gal. 5. 1. — 2. Pet. 2. 20.

6. Nam utique si hoc illis verbis significatur, quòd nos solvit Dominus à conversatione sæculi, & ut non iterum ligemur in eo, non diceretur, *Solvere volo, & solvi volo*; sed Solvere volo, & eos quos solvero, ligari nolo. Aut si membra sua, id est fideles suos in se transfigurat, quemadmodum ait, *Esurivi, & dedistis mihi manducare;* diceret potiùs, Solvi volo, & ligari nolo. Aut si propterea ipse solvit, & ipse solvitur, quia solvit caput, membra solvuntur, quæ persequebatur, cui clamavit de cælo, *Saule, Saule, quid me persequeris*; hoc quidem verborum istorum expositor iste non dixit; sed etiamsi dixisset, id ei responderemus, quod pauló antè respondimus: Quoniam hæc in Scripturis canonicis legimus, ibi intelligimus, inde firmamus, inde quotidie prædicamus. Quid est igitur quòd iste hymnus dicitur carnalibus fuisse subtractus, ut non poneretur in canone, cùm quod in illo opertum est, in canone apertum sit. An usque adeo desipiunt, immo insaniunt, ut audeant dicere sacramentum regis in hoc hymno absconditum esse spiritualibus, in canone autem manifestum esse carnalibus?

Mat. 25. 35. — Act. 9. 4.

7. Hoc de superioribus ejusdem hymni verbis dici potest, ubi ait, *Salvare volo, & salvari volo.* Si enim, sicut ipsi exponunt, hoc ista verba signi-

A ficant, quòd salvamur à Domino per baptismum, & salvamus, id est custodimus in nobis Spiritum datum nobis per baptismum, nonne istum sensum Scriptura canonica clamat, ubi legimus, *Salvos nos fecit per lavacrum regenerationis?* & ubi nobis dicitur, *Spiritum nolite exstinguere?* Quomodo ergo iste hymnus in canone ideo non est, ne carnalibus innotescat, cùm id quod in illo obscurum est, in canone luceat? nisi quia sub hac qualicumque expositione, quam quibuslibet aliis obtendunt, illud quod hîc ipsi sapiunt, occultare conantur; qui tamen usque adeo cæci sunt, ut etiam quædam verba de ipso canone adhibeant ad exponendum hymnum, quem propterea dicunt in canone non esse, ne sacramentum regis carnalibus proderetur. Quid ergo faciunt in canone clariùs posita, per quæ in isto hymno aperiantur obscura?

Classis IV. — Tit. 3. 5. — 1 Thess. 5. 19.

B

8. Nam si hoc, ut dicunt, intelligendum est in isto hymno, ubi ait, *Generari volo*, quod in canonica epistola Pauli apostoli scriptum est, *Quos iterum parturio donec Christus formetur in vobis:* si hoc

C intelligendum est in isto hymno ubi ait, *Cantare volo*, quod in Psalmo canonico scriptum est, *Cantate Domino canticum novum:* si hoc intelligendum est in isto hymno, ubi ait, *Saltate cuncti*, quod scriptum est in cantico evangelico, *Cantavimus vobis, & non saltastis:* si hoc intelligendum est in isto hymno, *Plangere volo, tundite vos omnes*, quod scriptum est in cantico evangelico, *Planximus vobis, & non luxistis:* si *Ornare volo, & ornari volo*, hoc

D significat in isto hymno, quod scriptum est in canone, *Habitare Christum per fidem in cordibus vestris:* &, *Vos estis templum Dei, & Spiritus Dei habitat in vobis:* si quod ait in isto hymno, *Lucerna sum tibi, ille qui me vides*, hoc significat, quod scriptum est in Psalmo canonico, *In lumine tuo videbimus lumen:* si quod ait in isto hymno, *Janua sum tibi quicumque me pulsas*, hoc significat quod in Psalmo canonico legitur, *Aperite mihi portas justitiæ, ingressus in eis, confitebor Domino*; & in alio Psalmo,

E *Tollite portas principes vestri, & elevamini portæ æternales, & introibit rex gloriæ:* si quod ait in isto hymno, *Qui vides quod ago, tace opera mea*, hoc significat quod scriptum est in libro Tobiæ, *Sacramentum regis bonum est abscondere*; cur iste hymnus non esse in canone propterea dicitur, ut sacramentum regis abscondatur carnalibus; cùm ea quæ in isto hymno exponuntur, etiam in canone legantur, & sic ibi reperiantur manifesta, ut per hæc illa exponantur obscura: nisi quia istas expositiones habent

F in quibus lateant; in verbis verò illius hymni, quem exponere se simulant, hoc sapiunt, quod alienis exponere timeant?

Gal. 4. 19. — Psal. 95. 1. — Matt. 11. 17. — Luca 7. 32. — Matt. 11. 17. — Eph. 3. 17. — 2. Cor. 6. 16. — Psal. 35. 10. — Psal. 117. 19. — Psal. 23. 7. — Tob. 12. 7.

9. Longum est cuncta disputando monstrare. Verùm ex his quæ diximus, cetera considerare facillimum est, & videre ea, quæ in expositione hujus hymni bona & honesta dicunt, etiam in canone reperiri. Unde illa eorum non ratio, sed tergiversatio est, ideo illum esse à canone separatum, quia carnalibus hominibus abscondendum regis fuerat

G sacramentum. Unde non immeritò creduntur istis expositionibus non aperire velle quod legunt, sed potiùs operire quod sentiunt. Nec mirum, quandoquidem ipsum Dominum Jesum loquentem, vel non per ora Prophetarum, vel Apostolorum, vel Angelorum, sed per os proprium, illusorem potiùs quàm veritatis doctorem fuisse crediderunt. Huic utique hymno divinam tribuentes auctorita-

Classis IV.

tem, ubi eum dixisse nescio quis ejusdem hymni conditor finxit; *Verbo illusi cuncta, & non sum illusus in totum*: respondeant si possunt egregij spiritales, quò eamus, cui aures aperiamus, cui loquenti utcumque credamus, in cujus promissione spem ponamus, si verbo cuncta Christus illusit, si verbo cuncta omnipotens magister illusit, si verbo cuncta ille qui est unigenitus Verbum Dei Patris illusit? Quid ulteriùs loquar de perditis vaniloquis, & mentis seductoribus, primùm suæ, deinde ceterorum, quos sibi ad interitum prædestinatos æternum consociare potuerunt. Rescripsi venerationi tuæ, & multò seriùs quàm volueram, & plura quàm disposueram. Optimè facitis vigilanter lupos cavere; sed etiam pro sanandis ovibus, si quas fortè violaverint, sive jam vulneraverint, pastorali diligentiâ, ipso adjuvante pastorum Domino, laborate.

EPISTOLA CCXXXVIII. *

* Aliàs CLXIV. quæ autem 238. erat, nunc 69.

Augustinus Pascentio (domus regiæ Comiti Ariano, qui ipsum ad colloquium apud Carthaginem provocarat, ex Possidio c. 17.) & in professione fidei eluserat, ac pòst jactarat Augustinum ab ipso superatum, scripto reddit rationem fidei suæ, de tribus personis & uno Deo, deque verbo ὁμούσιον.

Caput I.

1. Volueram quidem petente te atque instante, ut meminisse dignaris, immo pro merito ætatis ac dignitatis tuæ jubente te, de fide Christiana, etiam præsens cum præsente, in quantum mihi facultatem Dominus largiretur, conferre sermonem. Sed quia tibi post prandium displicuit quod inter nos manè placuerat, ut à notariis verba nostra exciperentur; ne ulteriùs dicas, quod te audio non tacere, non me fuisse ausum tibi dicere fidem meam, his litteris accipe, quod & tu legas, & cui volueris legendum tradas, & quod volueris vicissim scribendo ipse respondeas. Iniquum est enim ut quisque de alio judicare velit, & judicari de se nolit.

31. q. 6. Iniquum.

2. Et de præterito quidem placito nostro, quod condicto meridiano implere noluisti, facilè existimari potest, quis nostrûm fidei suæ fiduciam non habuerit; utrùm qui volebat ut diceretur, & timebat ne teneretur; an qui usqueadeo nolebat eam disceptantium judicio subtrahi, ut mandata litteris vellet etiam legentium memoriæ commendari, ne quisquam vel oblivione opinatus vel dissensione irritatus, diceret ab aliquo nostrûm, aut non esse dictum quod dictum erat, aut dictum esse quod dictum non erat. In his enim solent latebras suæ malæ defensionis inquirere, qui contentionis sunt cupidiores, quàm veritatis. Hoc autem nec à te nec à me, nec de te nec de me dici posset, si in fide condicti permaneres, ut verba nostra exciperentur & scriberentur, præsertim quia tu ipse in iis verbis, quibus fidem tuam pronuntiasti, quoties ea repetisti, toties variasti, quod nulla credo fraude, sed oblivione factum esse.

3. Nam primò dixisti, *Credere te in Deum Patrem omnipotentem, invisibilem, ingenitum, incapabilem: & in Iesum Christum filium ejus, [a] Deum, natum ante sæcula, per quem facta sunt omnia; & in Spiritum sanctum.* Quibus ego auditis, cùm respondissem, nondum à te quidquam dictum, quod meæ fidei repugnaret, & ideo si ea scripsisses, me his etiam posse subscribere; ad hoc nescio quomodo res perducta est, ut acceptâ chartâ, ea ipsa, quæ A dixeras, velles etiam litteris tua manu exprimere. Quod cùm mihi ad legendum dedisses, animadverti minùs te scripsisse *Patrem*, cùm scripsisses, *Deum omnipotentem, invisibilem, ingenitum, innatum.* Quod ubi commemoravi, non post multam allegationem, addidisti *Patrem*, Et *incapabilem* quidem, quod verbis dixeras, scripto prætermiseras: sed nulla hinc à me facta commemoratio est.

Classis IV.

4. Deinde cùm dixissem me paratum esse subscribere adhuc illa verba etiam mea esse posse, B priùs quæsivi, ne quod in mentem venerat laberetur, utrùm alicubi Scripturarum divinarum legeretur, *Pater ingenitus.* Hoc autem feci, quia in exordio sermonis nostri cùm Arius & Eunomius commemorati essent, non à me, sed à fratre meo Alypio, requirente quemnam eorum secutus esset Auxentius, qui abs te fuerat non parva prædicatione laudatus, exclamando anathematizasti & Arium & Eunomium; tum continuò flagitasti, ut & nos anathematizaremus ὁμούσιον, quasi quisquam C homo esset, qui hoc vocaretur, sicut Arius & Eunomius. Deinde vehementer exigebas, ut hoc verbum tibi in Scripturis ostenderemus, & statim nobis communicares. Respondebatur à nobis, quia nos latinè loqueremur, & illud græcum esset, priùs quærendum esse quid sit ὁμούσιον, & tunc exigendum ut in libris sanctis ostenderetur. Tu contra verbum ipsum crebrò repetens, & invidiosè ventilans, atque in conciliis majorum nostrorum conscriptum commemorans, vehementer ur-D gebas, ut ipsum omnino verbum quod est ὁμούσιον, in sanctis libris ostenderemus; nobis etiam atque etiam revocantibus, quia lingua nostra græca non esset, priùs interpretandum & exponendum esse quid sit ὁμούσιον, tum demum in divinis litteris requirendum: quia etsi fortasse nomen ipsum non inveniretur, res tamen ipsa inveniretur. Quid est enim contentiosius, quàm ubi de re constat, certare de nomine?

ἀγέννητος.

5. Hæc ergo quia inter nos jam collocuti fue-E ramus, postea quàm ad id ventum est ut fidem tuam, sicut commemoravi, scriberes, quamquam nihil in eis verbis viderem nostræ fidei esse contrarium, & propterea me dicerem paratum esse subscribere; quæsivi, ut dixi, utrùm Scriptura Dei contineret hoc verbum, quòd *Pater esset ingenitus*, Et cùm scriptum esse respondisses, instantiùs quærebam ut ostenderes. Tunc unus ex iis qui aderant, quantum intelligi datur, fidei tuæ socius, ait mihi, *Quid ergo? Tu patrem genitum dicis?* Respon-F di, Non dico. Et ille, *Si ergo genitus non est*, inquit, *utique ingenitus est.* Cui ego, Vides, inquam, posse fieri ut etiam de verbo, quod in Scriptura Dei non est, reddatur tamen ratio unde rectè dici ostendatur. Sic ergo & ὁμούσιον quod in auctoritate divinorum librorum cogebamur ostendere, etiamsi vocabulum ipsum ibi non inveniamus, fieri posse ut illud inveniamus, cui hoc vocabulum rectè adhibitum judicetur.

6. Quibus dictis quid hinc tibi videretur adten-G di ut audirem; & aisti, *Rectè factum esse ut ingenitus Pater in Scripturis sanctis non diceretur, ne illi vel tali verbo fieret injuria:* Ergo, inquam, modò facta est injuria Deo, & hoc manu tua? Quo audito fateri jam [b] cœpisti, nec te hoc dicere debuisse. Sed cùm admonerem ut si tibi tale videretur hoc verbum, ut ad Dei pertineret injuriam, deleres illud

[a] Lov. *Dominum.* At Bad. Am. Er. & sex MSS. *Deum.* meliùs, ex n. 8.

[b] Bad. Am. Er. & plerique MSS. *cœpit*

Classis IV.

inde ubi scripseras; considerasti, credo, posse id recte dici, & posse defendi; & rursus aisti, *Prorsus ego hoc dico.* Tum ego illud, quod jam dixeram repetivi, ita fieri posse, ut etiam ὁμούσιον neque scriptum in sanctis paginis inveniatur, & tamen dictum in assertione fidei defendatur, sicut *Patrem* in illis libris nusquam *ingenitum* legimus, & tamen dicendum esse defenditur. Tunc à me chartam, quam dederas abstulisti & conscidisti. Et constituimus postmeridianum tempus, ut adessent notarij ad excipienda verba nostra, atque inter nos ista quantum possemus diligentiùs tractaremus.

7. Venimus, ut nosti, ad horam condictam, notarios adduximus, ut & tui adessent, consedimus. Dixisti rursus fidem tuam, atque in verbis tuis non audivi *ingenitum Patrem.* Credo quòd cogitaveris quid inde manè dictum fuerit, & præcavere volueris. Deinde poposcisti ut ego etiam dicerem fidem meam. Ubi cùm postulassem commemorans antemeridianum placitum nostrum, ut ea, quæ dixeras, dictare potiùs dignareris; tunc exclamasti calumniam parare nos tibi, & ideo verba tua conscripta velle retinere. Ibi quid responderim recordari non libet, atque utinam nec tu memineris. Servavi tamen debitam honorificentiam honori tuo, nec maledictum deputavi, quod non à veritate, sed à potestate audire meruissem. Tamen quia vel ipsa verba repetivi, ut pressa voce dicerem, Itane calumniam paramus nos tibi? ut ignoscas peto.

8. Sed tu his auditis, rursus fidem tuam sono clariore repetiisti, atque in verbis tuis non audivi *Deum Filium*, quod numquam, quoties eam dixisti, tacueras. Hìc ego tam modestè, ut nusquam pulsarem, ut de excipiendis verbis nostris, quod inter nos placuerat impleretur, etiam ipsam utilitatem de præsenti experimento suggessi, dicens, teipsum non potuisse in memoria verba tua tibi usitatissima retinere, quando numquam ea repetere valuisse videbamus, cùm non aliquid maximè necessarium parares; quanto minùs posse illos, qui nos audirent, ita nostrorum meminisse verborum, ut si quid fortè vel tu de meis, vel ego de tuis verbis, vellem retractare atque discutere, valerent seu dictum seu non dictum liquidò recordari; in qua nobis difficultate facilè notariorum recitatio subveniret. Tunc indignanter dixisti, *Meliùs fuisse ut meam famam semper audires, eo quòd longè inferiorem me expertus esses, quàm tibi illa jactasset.* Tunc ego commemoravi, cùm te ante prandium salutaremus, & eam famam nobis prædicasses, hoc me dixisse, quòd de me illa mentita sit. Hìc sanè aisti, *Verum me dixisse.* Proinde cùm duo tibi de me diversa locuti sint, aliud fama mea, & aliud ego, magis utique gaudere debeo, me potiùs quàm illam repertum esse veracem. Sed quia scriptum est, *Solus Deus verax, omnis autem homo mendax*; vereor ne hoc quoque de me temere dixerim. Neque enim in nobis ipsis, vel per nos ipsos veraces sumus cùm sumus; sed cùm ille in servis suis loquitur, qui solus est verax.

Rom. 3. 4.

9. Hæc si ut narravi gesta esse recolis, vides quàm non debeas jactare apud homines, quòd non ausus sim tibi asserere fidem meam; quandoquidem in fide nostri placiti stare noluisti; & vir tantus qui pro fide, quam reipublicæ debes, non times maledicta provincialium, pro fide, quam Christo debes, times calumnias episcoporum. Deinde cùm disputationi nostræ etiam honoratos viros interesse cupiveris, miror quomodo in ipsa devitatione calumniæ verba tua times à notariis conscribi, & ex ore tuo à clarissimis testibus non times audiri. Nonne consideras difficile esse ut homines suspicentur, te à nobis ullam formidasse calumniam, ut verba tua excipi nolles; sed cùm cogitasses retentum te fuisse in verbo ante prandium manu tua conscripto, simul etiam cogitasse non tam facilè te notariorum tabulas delere potuisse, quàm facile illam chartulam conscidisti? Si autem dicis non illa ita gesta esse ut à me narrata sunt, aut tu oblivione falleris, non enim audeo dicere mentiris; aut ego vel similiter fallor, vel mentior. Vides ergo quàm rectè dicam ea, quæ de his maximè rebus geruntur, excipi atque conscribi oportere, & quàm tibi quoque hoc ipsum rectè placuerat, nisi postmeridianus timor antemeridianum placitum frangeret.

Caput II. Fides Augustini.

10. Audi ergo jam fidem meam: potens est misericordia Domini Dei nostri, quæ præstet me quod credidi sic loqui, ut nec ejus offendam veritatem, nec humanitatem tuam. In omnipotentem Deum Patrem me credere profiteor, eumque æternum ea æternitate, hoc est immortalitate, dico, quam solus Deus habet; hoc & de Filio ejus unigenito credo in forma Dei; hoc & de Spiritu-sancto, qui Spiritus est Dei Patris & Filij ejus unigeniti. Sed quia ipse Dei Patris unigenitus Filius, Dominus & Deus noster Jesus Christus, posteaquam venit plenitudo temporis,[a] opportunus ad diem salutis nostræ formam servi accepit, multa de illo in Scripturis secundùm formam Dei dicuntur, multa secundùm formam servi. Quorum, exempli gratiâ, duo quædam commemoro, ut singula ad singula referantur. Secundùm formam Dei de se ipse dixit, *Ego & Pater unum sumus.* Secundùm formam servi, *Quoniam Pater major me est.*

Gal. 4. 4. Johan. 10. 30. Johan. 14. 28.

11. Quod autem de Deo scriptum est, *Qui solus habet immortalitatem*; &, *Invisibili soli Deo honor & gloria*; & cetera hujusmodi, non de Patre tantùm accipimus, sed etiam de Filio, quod ad formam Dei adtinet, & de Spiritu-sancto. Pater enim & Filius & Spiritus-sanctus unus Deus est, & solus verus Deus, & solus immortalis secundùm incommutabilem omnino substantiam. Si enim de carne diversi sexûs dictum est, *Qui adhæret meretrici, unum corpus est*; & de spiritu hominis, qui non est quod Dominus, consequenter scriptum est, *Qui autem adhæret Domino, unus spiritus est*; quanto magis Deus Pater in Filio, & Deus Filius in Patre, & Deus Spiritus Patris & Filij unus Deus est, ubi nulla est diversa natura; cùm pro diversis modo quodam sibi cohærentibus dicatur vel spiritus unus vel corpus unum?

1. Tim. 6. 16. 1. Tim. 1. 17. 1. Cor. 6. 16. v. 17. 6. de Trin. cap. 3.

12. Et cùm pro anima & corpore sibi cohærentibus dicatur, unus homo; cur non multo magis de Patre & Filio sibi cohærentibus dicatur unus Deus, cùm sibimet inseparabiliter cohæreant quomodo non corpus & anima? Et cùm corpus & anima sit unus homo, quamvis corpus & anima non sint unum; cur non multo magis sit Pater & Filius unus Deus, cùm Pater & Filius unum sint, secundùm illam Veritatis vocem, *Ego & Pater unum sumus?* Item cùm homo interior & homo exterior non sint unum, neque enim ejusdem naturæ est exterior cujus interior, quia

Johan. 10. 30.

[a] Bad. Am. & Er. *opportuni.* unus è Vat. MSS. *opportunè.*

CLASSIS IV.

exterior cum nuncupato corpore dicitur homo, interior autem in ſola rationali anima intelligitur; A utrumque tamen ſimul non homines duo, ſed unus dicitur: quanto magis Pater & Filius unus Deus eſt, cùm Pater & Filius unum ſint; quia ejuſdem naturæ vel ſubſtantiæ ſunt, vel ſi quo alio vocabulo congruentiùs dicitur id quod Deus eſt, unde dictum eſt, *Ego & Pater unum ſumus.* Itaque unus ſpiritus Domini & unus ſpiritus hominis, & non ſunt unum, & tamen ille cùm cohæret Domino, non ſunt duo, ſed unus ſpiritus: & unus homo interior & unus homo exterior, B & non ſunt unum, & tamen ejus connexione vinculi naturalis ſimul utrumque non duo, ſed unus eſt homo. Multo magis igitur cùm Filius Dei dicat, *Ego & Pater unum ſumus*, unus eſt Deus Pater, & unus eſt Deus Filius, & tamen ſimul utrumque non duo, ſed unus Deus.

13. Quod enim fecit in multis ſanctis in adoptionem filiorum vocatis coheredibus Chriſti una fides & una ſpes & una caritas, ut eſſet eis una anima & cor unum in Deum; C hoc præcipuè cogit intelligi una eademque Patris & Filij natura, ſi ita dicendum eſt, deitatis, ut Pater & Filius qui unum ſunt, & inſeparabiliter unum ſunt, & ſempiternè unum ſunt, non ſint duo dij, ſed unus Deus. Illi enim homines per conſortium & communionem unius ejuſdemque naturæ, qua omnes homines erant, unum erant: etſi aliquando ſecundùm diverſitates voluntatum & ſententiarum, opinionum morumque diſſimilitudines non erant unum; erunt autem plenè perfectéque unum, D cùm perventum fuerit ad eum finem, ut ſit Deus omnia in omnibus. Deus autem Pater & Filius ejus, Verbum ejus Deus apud Deum, ſemper atque ineffabiliter unum ſunt; unde magis non duo dij, ſed unus Deus.

14. Homines autem minùs intelligentes, quid propter quid dicatur, patentes volunt habere ſententias; & Scripturis non diligenter ſcrutatis, cùm arripiunt defenſionem cujuſque opinionis, & ab ea vel numquam vel difficilè deflectuntur, dum docti atque ſapientes magis putari quàm eſſe concupiſcunt, E ea quæ propter formam ſervi dicta ſunt, volunt transferre ad formam Dei: & rurſus quæ dicta ſunt ut ad ſe invicem perſonæ referantur, volunt nomina eſſe naturæ atque ſubſtantiæ. Fides autem noſtra eſt, Patrem & Filium & Spiritum-ſanctum unum Deum credere & confiteri; nec tamen eum, qui Filius eſt, Patrem dicere; nec eum, qui Pater eſt, Filium; nec eum, qui Spiritus Patris & Filij eſt, aut Patrem aut Filium nuncupare. (*l. de Trin. cap. 11.*) His enim appellationibus hoc ſignificatur, F quo ad ſe invicem referuntur, non ipſa ſubſtantia, qua unum ſunt. Nam & Pater cùm dicitur, nonniſi alicujus Filij dicitur, & Filius nonniſi alicujus Patris intelligitur, & Spiritus ſecundùm id quod ad aliquid refertur, Spirantis alicujus eſt, & Spirans utique [a] Spiritum ſpirans eſt.

15. Non autem iſta corporaliter ſentiuntur, nec uſitato more intelliguntur in Deo. (*Ephes. 3. 20.*) *Qui potens eſt facere*, ſicut dicit Apoſtolus, *ſupra quàm petimus & intelligimus.* Si autem facere, quanto magis eſſe? G Nam hoc nomen quod *ſpiritus* dicitur, non ſecundùm id quod refertur ad aliquid, ſed ſecundùm id quod aliqua natura ſignificatur, omnis incorporea natura ſpiritus in Scripturis appellatur, (*l. 14. de Trin. cap. 16.*) unde non tantùm Patri & Filio & Spiritui-ſancto, ſed omni rationali creaturæ & animæ hoc vocabulum congruit. Unde Dominus dicit, *Spiritus eſt Deus*; (*Johan. 4. 24.*) *& ideo qui adorant Deum, in ſpiritu & veritate oportet adorare.* Scriptum eſt etiam, *Qui facit Angelos ſuos ſpiritus.* (*Pſal. 103. 4.*) Dictum eſt & de hominibus quibuſdam, *Quoniam caro ſunt, & ſpiritus ambulans, & non revertens.* (*Pſal. 77. 39.*) Et Apoſtolus ait, *Nemo ſcit quid agatur in homine, niſi ſpiritus hominis, qui in ipſo eſt.* (*1. Cor. 2. 11.*) Item ſcriptum eſt, *Quis ſcit ſpiritus filiorum hominis ſi adſcendat ipſe ſurſum, & ſpiritus pecoris, deſcendat ipſe deorſum in terram?* (*Eccl. 3. 21.*) Dicitur etiam ſpiritus in Scripturis ſecundùm quamdam diſtinctionem in ipſa una unius hominis anima: unde Apoſtolus dicit, *Et integer ſpiritus veſter & anima & corpus in diem Domini noſtri Ieſu Chriſti ſervetur.* (*1 Theſſ. 5. 23.*) Item alio loco, *Si oravero linguâ, ſpiritus meus orat, mens autem mea infructuoſa eſt. Quid ergo eſt? Orabo ſpiritu, orabo & mente.* (*1. Cor. 14. 14.*) Proprio autem modo quodam dicitur Spiritus-ſanctus, ſecundùm quod refertur ad Patrem & Filium, quòd eorum Spiritus-ſanctus ſit. Nam ſecundùm ſubſtantiam, quoniam ſemel dictum eſt, *Spiritus eſt Deus*, (*Johan. 4. 24.*) & Pater ſpiritus eſt, & Filius, & ipſe Spiritus-ſanctus, nec tamen tres ſpiritus, ſed unus ſpiritus; ſicut non tres dij, ſed unus Deus.

16. Quid miraris? Tantum valet pax, non qualiſcumque ut ſolet intelligi, nec talis qualis laudatur in hac vita per concordiam caritatemque fidelium; ſed illa pax Dei, quæ ſicut dicit Apoſtolus, *ſupergreditur omnem intellectum.* (*Phil. 4. 7.*) quem, niſi noſtrum, id eſt omnis rationalis creaturæ? Quapropter conſiderantes infirmitatem noſtram, & audientes Apoſtolum confitentem & dicentem, *Fratres, ego me non arbitror apprehendiſſe*; (*Phil. 3. 13.*) &, *Qui ſe putat aliquid ſcire, nondum ſcit quemadmodum oporteat eum ſcire*; (*1. Cor. 8. 2.*) cum divinis Scripturis, quantum poſſumus, colloquamur ſine contentione pacati, non inani ac puerili animoſitate ſtudentes alterutrum vincere, ut pax Chriſti potiùs vincat in cordibus noſtris, (*Coloſſ. 3. 15.*) quantum eam nobis & in hac vita percipere poſſe donavit; ut cogitantes quid eadem pax inter fratres egerit, quorum ex tam multis animis & multis cordibus fecit animam unam & cor unum in Deum, debita pietate credamus multo maximè in illa pace Dei, quæ ſuperat omnem intellectum, & Patrem & Filium & Spiritum-ſanctum non eſſe tres deos, ſed unum Deum; tanto excellentiùs quàm iſtorum erat anima & cor unum, quanto illa pax, quæ ſuperat omnem intellectum, excellentior eſt iſta pace, quam tenebat omnium illorum cor unum & una anima in Deum.

17. Filium autem hominis eumdem dicimus quem Filium Dei, non tamen propter formam Dei, in qua eſt æqualis Deo Patri; ſed propter acceptam formam ſervi, [b] qua minor eſt Patre. Et quia eumdem Filium hominis dicimus, propter hoc & Filium Dei crucifixum fatemur, non ex virtute divinitatis, ſed ex infirmitate humanitatis; non ex ſuæ naturæ [c] permanſione, ſed ex noſtræ ſuſceptione.

CAPUT III.

18. Jam nunc paululùm intuere quæ Scripturarum eloquia nos cogant unum Dominum Deum confiteri, ſive tantùm de Patre, ſive tantùm de Filio, ſive tantùm de Spiritu-ſancto, ſive ſimul de

[a] Sic MSS. At editi habent, *ſpiritu ſpirans eſt.*
[b] Bad. Am. Er. & MSS ſex, *qua major eſt Pater.*
[c] Editi, *permixtione.* At MSS. Vaticani & undecim Gallicani, *permanſione*; meliùs, noſtro judicio; ſenſuſque eſt Filium Dei crucifixum fuiſſe, non ex ſua natura quæ permanſit, ſed ex noſtra quam ſuſcepit.

CLASSIS IV.

Patre & Filio & Spiritu-sancto interrogemur. Certè scriptum est, Deut. 6. 4. *Audi Israël, Dominus Deus tuus Dominus unus est.* De quo dictum putas? Si tantùm de Patre, non est Dominus Deus noster Jesus Christus. Johan. 20. 28. Et ubi est vox illa tangentis & clamantis, *Dominus meus & Deus meus*; quam Christus ipse non reprehendit, sed approbavit, dicens, *Quia vidisti me, credidisti?* Porrò si & Filius Dominus Deus est, & Pater Dominus Deus est, & ambo jam duo domini & duo dij, quomodo erit verum, *Dominus Deus tuus, Dominus unus est?* An fortè Pater est unus Dominus, Filius autem non unus Dominus, sed tantùm Dominus, sicut sunt dij multi & domini multi, non sicut ille unus de quo scriptum est, *Dominus unus est?* Quid ergo respondebimus Apostolo dicenti, 1. Cor. 8. 5. *Nam etsi sunt qui dicuntur dij, sive in cælo, sive in terra, sicut sunt dij multi & domini multi; nobis tamen unus Deus Pater, ex quo omnia, & nos in ipso; & unus Dominus noster Iesus Christus, per quem omnia, & nos per ipsum?* Porrò si quod de uno Deo Patre dicitur, cogit inde Filium separare, dicant qui audent, non posse jam intelligi Dominum Patrem, quia *unus*, inquit, *Dominus noster Iesus Christus.* Nam si unus, utique solus: si solus, quomodo & Pater; nisi quia & ipse & Pater, unus Deus & solus Deus, non separato Spiritu-sancto? Unus ergo Deus Pater, & cum illo Filius unus Deus, quamvis non cum illo unus Pater. Itemque unus Dominus Jesus Christus, & cum illo unus Dominus Pater, quamvis non cum illo unus Jesus Christus tamquam & Pater sit Jesus Christus. Hoc enim nomen ex dispensatione misericordiæ susceptæque humanitatis assumtum est.

1. Cor. 8. 6. 19. An fortè quod ait Apostolus, *Unus Dominus noster Iesus Christus, per quem omnia*; non vultis adjungi quod dictum est *unus*, ad id quod est *Dominus*, sed ad id quod ait, *per quem omnia*, ut non unus Dominus, sed unus per quem omnia intelligatur, ut non sit Pater per quem omnia, sed Pater solus ex quo omnia, & Filius solus per quem omnia? Si ita est, jam tandem fatemini unum Dominum & Deum nostrum esse Patrem & Filium. Rom. 11. 34. *Quis enim cognovit sensum Domini? Aut quis consiliarius ejus fuit? Aut quis prior dedit illi, & retribuetur ei? Quoniam ex ipso & per ipsum & in ipso sunt omnia, ipsi gloria.* Neque enim dixit, Ex Patre omnia, & per Filium omnia; sed *ex ipso & per ipsum & in ipso*; quo? nisi Domino, de quo ait, *Quis enim cognovit sensum Domini?* Ex Domino ergo & per Dominum & in Domino omnia, non alio illo & alio isto, sed uno Domino; quia non dixit, ipsis gloria, sed *ipsi gloria*.

20. Quòd si quisquam dicit, id quod ait Apostolus, *unus Dominus Iesus Christus per quem omnia*, non intelligi unus Dominus, nec unus per quem omnia, sed unus Jesus Christus, qui unus Jesus Christus etiam Dominus dicitur, non tamen ut unus Dominus sit, sed ut unus Jesus Christus; quid dicturus est cùm audierit eumdem Apostolum clamantem, Ephes. 4. 5. *Unus Dominus, una fides, unum baptisma, unus Deus & Pater omnium?* Cùm enim Deum Patrem hîc commemoret, ubi ait, *Unus Deus & Pater omnium*; procul dubio id quod ibi dixit, *Unus Dominus*, quem nisi Jesum Christum voluit intelligi? Si ergo eis placet, desinat esse Dominus Pater, quia unus est Dominus Jesus Christus. Quod si absurdum & impium est opinari, discamus intelligere unitatem Patris & Filij & Spiritus-sancti, ut quod de uno solo Deo dictum fuerit, non continuò prohibeamur de Filio vel de Spiritu-sancto intelligere: quia Pater quidem non est Filius, & Filius non est Pater, & Spiritus utriusque non est Pater aut Filius; sed tamen & Pater & Filius & Spiritus-sanctus, unus solus & verus est Dominus Deus.

CAPUT IV.

21. NEQUE enim Spiritus-sanctus si aut Deus aut verus Deus non esset, templum ejus essent corpora nostra. 1. Cor. 6. 19. *Nescitis*, inquit, *quia corpora vestra templum in vobis est Spiritus-sancti, quem habetis à Deo?* Et ne quisquam ipsum Spiritum negaret Deum, continuò secutus ait, v. 19. & 20. *Et non estis vestri. Emti enim estis pretio* [a] *magno. Glorificate ergo & portate Deum in corpore vestro*, eum scilicet cujus templum corpora nostra esse prædixerat. Jam hoc mirabile est, si verum est quod vos audio dicere, ita esse Spiritum-sanctum minorem Filio, sicut Patre minor est Filius. Ibid. 15. Cùm enim corpora nostra membra sint Christi, sicut dicit Apostolus; itemque corpora nostra templum sint Spiritûs-sancti, Ibid. 19. sicut idem ipse dicit Apostolus, nimiùm miror, quomodo sint membra majoris, templum minoris. An fortè jam placet dicere Spiritum-sanctum Domino Jesu-Christo esse majorem? Videtur enim suffragari huic opinioni etiam illa sententia, Matt. 12. 32. *Quoniam qui dixerit verbum adversùm Filium hominis, remittetur ei: qui autem dixerit adversùs Spiritum-sanctum, non remittetur ei neque in hoc sæculo, neque in futuro.* Periculosiùs enim peccatur in majorem quàm in minorem. De verbis Domini serm. 11. Nec separari fas est Filium hominis à Filio Dei, quia ipse Filius Dei factus est Filius hominis, non mutando quod erat, sed assumendo quod non erat. Sed absit etiam talis impietas, ut Spiritus-sanctus major Filio esse credatur. Non ergo facilè in perversum moveant, quæ ita dicuntur, quasi ostendant alterum altero esse majorem.

22. Nam quædam etiam sic dicuntur, ut hominibus parum intelligentibus & ipse Filius major Patre videatur. Quis enim cùm fuerit interrogatus, quid sit majus, verum an veritas, non potiùs respondeat veritatem esse majorem? Ab illa enim vera sunt quæcumque vera sunt. Non autem ita est in Deo. Nam Filium majorem Patre utrique non dicimus, & tamen Filius dicitur esse veritas: Johan 14. 6. *Ego sum*, inquit, *via, & veritas & vita.* De Patre autem tantummodo vos vultis intelligi quod ait, Johan. 17. 3. *Ut cognoscant te unum verum Deum, & quem misisti Iesum Christum*; ubi nos subaudimus, etiam Jesum Christum verum Deum, ut hæc sit sententia: Te & quem misisti Jesum Christum cognoscant unum verum Deum; ne illa consequatur absurditas, ut si propterea non est verus Deus Jesus Christus, quia dictum est Patri, *Te unum verum Deum*; propterea non sit Dominus Pater, quia dictum est de Christo, *unus Dominus*. Verumtamen secundùm pravum intellectum, vel potiùs errorem, major est Deus veritas quàm Deus verus; quia verus à veritate est. Major ergo Patre Filius, quia iste est veritas, ille verus. Hanc perversitatem pellit ex animo, qui didicerit Patrem verum Deum esse gignendo veritatem, non participando. Non est autem alia substantia veri gignentis, & alia genitæ veritatis.

23. Sed cùm ad hæc contemplanda infirmus sit

[a] MSS. plures non habent, *magno*; neque postea, *& portate*. quibus verbis græcus textus etiam caret. Atque hunc in modum profertur idemtidem à Chrysostomo, & aliis.

CLASSIS IV.

oculus cordis humani, accedit ut de contentione A etiam turbulentus ſit. Et quando iſta conſpiciet? Dicit Scriptura, Filium Dei Dominum & Salvatorem noſtrum Jeſum Chriſtum, Verbum Dei eſſe, & veritatem, & ſapientiam; & homines eum ante incarnationem, quam de Maria virgine accepit, ſine ulla omnino ſuſceptione corporeæ creaturæ per ipſam naturam & ſubſtantiam ſuam, qua Verbum Dei eſt, & ſapientia Dei, viſibilem & corruptibilem dicunt, dum ſibi volunt conſtare quod ſentiunt, de Patre tantummodo eſſe dictum, *Inviſibili, incorruptibili ſoli Deo.* Rogo te, verbum hominis non eſt viſibile, nedum Verbum Dei. Jam
...7. 24. verò ſapientia illa, de qua dictum eſt, *Adtingit ubique propter ſuam munditiam*;
Id. 25. &, *Nihil inquinatum in eam incurrit*;
Id. 27. &, *In ſeipſa manens innovat omnia*, & ſi qua ſimilia quæ numerari non poſſunt, ſi corruptibilis eſt, neſcio quid dicam, niſi ut doleam præſumtionem humanam, & mirer patientiam divinam.

Ibid. 26. 24. Cùm verò de illa dictum ſit, *Candor eſt enim lucis æternæ*; nec veſtri, ut arbitror, jam dicunt lucem Patris (quæ quid eſt, [a] niſi ejus ſubſtantia?) fuiſſe aliquando ſine candore à ſe genito, ſicut iſta in divinis & ſpiritalibus & incorporeis & incommutabilibus credi, & utcumque intelligi poſſunt. audio enim jam eos emendaſſe. An fortè falſum eſt hoc eos aliquando dixiſſe, quòd fuerit aliquando Pater ſine Filio, tamquam fuerit lux æterna ſine candore quem genuit? Quid ergo dicimus? Si natus eſt Filius Dei de Patre, jam Pater deſtitit gignere; & ſi deſtitit, cœpit: ſi autem cœpit gignere, fuit aliquando ſine Filio: ſed numquam fuit ſine Filio, quia Filius ejus ſapientia ejus eſt, quæ candor eſt lucis æternæ. Ergo ſemper gignit Pater, & ſemper naſcitur Filius. Hîc rurſus timendum eſt, ne putetur imperfecta generatio, ſi non dicimus natum eſſe, ſed naſci. Compatere mecum obſecro, in his anguſtiis humanæ cogitationis & linguæ, & pariter confugiamus ad Spiritum Dei per Prophetam dicentem, *Generationem ejus quis enarrabit?* (Iſai. 53. 8.)

25. Hoc unum peto interim ut diligenter exquiras, utrùm alicubi divina Scriptura de diverſis ſubſtantiis dixerit, quòd unum ſint. Si enim non invenitur dictum, niſi de iis rebus, quas conſtat eſſe unius ejuſdemque ſubſtantiæ; quid opus eſt ut rebellemus adversùs veram & catholicam fidem? Si autem inveneris alicubi hoc ſcriptum, etiam de diverſis ſubſtantiis tunc aliud cogar inquirere, unde oſtendam rectè ὁμοούσιον dictum Patrem & Filium. Nam ſi illi qui Scripturas noſtras aut neſciunt, aut non laborioſè ſcrutantur, & tamen Filium ejuſdem ſubſtantiæ & æqualem Patri credunt, dicant eis qui hoc nolunt credere, cùm tamen Deum Patrem Filium habere unigenitum credant, Noluit Deus habere æqualem Filium, an non potuit? ſi noluit, invidus eſt; ſi non potuit, infirmus eſt: utrumvis autem horum de Deo ſentire ſacrilegum eſt: neſcio utrùm poſſint invenire quid dicant, ſi nolint res abſurdiſſimas & ſtultiſſimas dicere.

CAPUT V.

26. Ecce quantum potui expoſui tibi fidem meam. Et plura quidem dici poſſunt, & diligentiùs diſputari: ſed vereor ne iſta ipſa quæ dixi oneri ſint occupationibus tuis: tamen ea non ſolùm dictata conſcribi volui, ſed etiam manu meâ ſubſcribenda curavi; quod quidem & antea volueram, ſi quod inter nos placuerat ſervaretur. Sed modò certè puto jam non à te debere dici, timuiſſe me tibi dicere fidem meam, quando non ſolùm dixi, ſed ſcriptam ſubſcripſi, ne me quiſquam dicat aut dixiſſe quod non dixi, aut non dixiſſe quod dixi. Hoc fac & tu, ſi judices quæris, non qui in ore tuo revereantur perſonam tuam, ſed qui in litteris tuis exſerant libertatem ſuam. Si enim calumniam times, (quod nullo modo auderem dicere, niſi hoc ipſe dixiſſes,) licet tibi non ſubſcribere. Nam & ego propterea nolui nomen tuum ſcribi in his meis litteris, ne hoc fortè noluiſſes.

27. Facile eſt ut quiſque Auguſtinum vincat; videris utrùm veritate an clamore: non eſt meum dicere, niſi quia facile eſt ut quiſque Auguſtinum vincat, quanto magis ut viciſſe videatur; aut & ſi non videatur viciſſe, tamen dicatur? facile eſt hoc: nolo magnum putes, nolo, nolo pro magno appetas. Nam cùm adverterint homines in hac re tam ingentem [b] famem cordis tui, multi gaudebunt ſe inveniſſe occaſionem, ut ad pauca Euge Euge, tam potentem virum faciant amicum. Nolo dicere quia ſi non faveant, vel ſi contrariam ſententiam proferant, etiam formidare poterunt inimicum, ineptè quidem & ſtultè, ſed tamen plerique homines ita ſunt.

28. Noli ergo adtendere quomodo vincatur Auguſtinus, qualiſcumque unus homo; ſed adtende potiùs utrùm vinci poſſit ὁμοούσιον, non ipſum verbum græcum, quod facile eſt non intelligentibus irridere, ſed illud quod ſcriptum eſt, *Ego & Pater unum ſumus.* (Johan. 10. 30.) &, *Pater ſancte, ſerva eos in nomine tuo, quos dediſti mihi,* [c] *ut ſint unum, ſicut & nos.* (Johan. 17. 11.) Item paulò poſt, *Non pro his autem rogo tantùm*, inquit, *ſed & pro eis, qui credituri ſunt per verbum eorum in me, ut omnes unum ſint, ſicut tu Pater in me, & ego in te, ut & ipſi in nobis unum ſint; ut mundus credat quia tu me miſiſti. Et ego claritatem quam dediſti mihi dedi illis, ut ſint unum, ſicut & nos unum ſumus; ego in eis, & tu in me, ut ſint conſummati in unum.* (Ibid. 20.) Vide quoties dixit, *ſint unum, ſicut & nos unum ſumus*; nuſquam tamen dixit, Ipſi & nos ſimus unum; ſed, *ſicut ego & tu ſumus unum, ſic & ipſi in nobis ſint unum.* Quia ſicut illi erant unius ejuſdemque ſubſtantiæ, quos etiam unius participes vitæ æternæ facere volebat; ita de Patre & Filio propterea dictum eſt, *Unum ſumus*, quia unius ſunt ejuſdemque ſubſtantiæ, & non participes vitæ æternæ, ſed ipſa principaliter vita æterna. (Lib. 6. de Trin. cap. 3.) Et poterat dicere ſecundùm formam ſervi, Ego & ipſi unum ſumus, aut unum ſimus, nec tamen hoc dixit, quia unam ſubſtantiam Patris & ſuam, & unam illorum volebat oſtendere. Si autem dixiſſet, Ut tu & ipſi unum ſitis, ſicut ego & tu unum ſumus; aut, Ut tu & ego & ipſi unum ſimus, ſicut ego & tu unum ſumus; nemo noſtrûm recuſaret poſſe dici *unum ſunt*, etiam diverſas ſubſtantias. Nunc autem vides quàm non ita ſit, quia non ita dixit, & ſæpe dicendo vehementer commendavit quod dixit.

29. Invenis ergo in Scripturis aliquid unum de diverſis naturis, ſicut ſuprà oſtendimus, ſed additur vel ſubauditur, quid unum: ſicut ex anima & corpore dicimus unum animal, & una perſona, & unus homo vel eſt vel ſunt. Sine aliqua verò adjunctione dici *unum ſunt*, ſi inveneris in Scripturis, niſi de iis, quæ unius ſubſtantiæ ſunt, juſtiſſimè flagi-

[a] Lov. *ſi ejus ſubſtantia.* Sed concinniùs aliæ editiones & MSS. *niſi.*

[b] MSS. Vaticani & ſex Gallicani, *flammam.*

[c] Gervaſianus codex & aliquot alij hîc addunt, *de mundo.*

CLASSIS IV.

tabis ut aliud proferamus, unde ὁμοούσιον demonstremus. Sunt enim & alia multa, sed interim de hoc uno cogita deposito studio contentionis, ut habeas propitium Deum. Non enim bonum hominis est hominem vincere; sed BONUM EST homini ut eum veritas vincat volentem; quia malum est homini ut eum veritas vincat invitum. Nam ipsa vincat necesse est, sive negantem sive confitentem. Da veniam, si quid liberiùs dixi, non ad contumeliam tuam, sed ad defensionem meam. Præsumsi enim de gravitate & prudentia tua, quia potes considerare, quantam mihi respondendi necessitatem imposueris, aut si & hoc non rectè feci, & hinc da veniam. *Huic scripturæ à me dictatæ & relectæ ego Augustinus subscripsi.*

EPISTOLA CCXXXIX. *

* *Aliàs* CLXXV. *quæ autem* 239. *erat, nunc* 83.

Augustinus Pascentio, de eadem re urgens ut explanet fidem suam.

1. SI dicis te mihi dixisse fidem tuam, & me tibi noluisse dicere fidem meam, quod te audio non tacere, recordare obsecro quàm utrumque sit falsum. Nam nec tu mihi voluisti dicere fidem tuam, & ego tibi fidem meam non dicere nolui, sed ita dicere volui ut nemo posset dicere, aut dixisse me aliquid quod non dixerim, aut non dixisse quod dixerim. Diceres autem mihi fidem tuam, si hoc diceres unde dissentis à nobis. Si diceres, *Credo in Deum Patrem, qui Filium fecit primam creaturam ante omnes ceteras creaturas; & in ipsum Filium, nec æqualem Patri, nec similem, nec verum Deum; & in Spiritum-sanctum factum per Filium post Filium.* hæc enim vos audio dicere. Aut si fortè falsum est quòd ista dicatis, hoc potiùs abs te volo scire. Si autem verum est quòd ista dicitis, volo scire quemadmodum ea de Scripturis sanctis defendatis. Nunc autem dixisti. *Credere te in Deum Patrem omnipotentem, invisibilem, immortalem, non ab aliquo genitum, & ex quo sunt omnia. Et in Filium ejus Iesum Christum, Deum natum ante sæcula, per quem facta sunt omnia. Et in Spiritum-sanctum.* Hæc fides non est tua, sed utriusque nostrûm; quemadmodum si adjungeres quòd eumdem Filium Dei Jesum Christum etiam Maria virgo peperit, quod pariter credimus, & si qua alia communiter confitemur. Si voluisses ergo tuam dicere, non istam diceres, quæ communis est nobis, sed illam potiùs in qua dissentimus à vobis.

2. Hæc & præsens dicerem, si quemadmodum placuerat, verba nostra exciperentur. Sed quia hoc noluisti, dicens te à nobis timere calumniam, & à placito cui manè consenseras, post prandium recessisti, ut quid dicerem, quòd quemadmodum velles me dixisse narrares, & ego non haberem unde ostenderem quid vel quemadmodum dixerim. Noli ergo ulteriùs jactare quòd tu fidem tuam dixeris, & ego meam non dixerim; quia sunt homines, qui considerent me potiùs habuisse fiduciam fidei meæ, qui eam scribi voluerim; te autem non habuisse, dum quasi calumniam pertimescis. Paratus ergo eras negare, si tibi objiceretur quòd contra fidem meam aliquid dixeris. Vide ergo quid de te ipse sentiri feceris. Quòd si objectum non eras negaturus, cur dictum scribi noluisti, præsertim cùm magnopere voluisses etiam honoratos viros nostro interesse sermoni? Cur ergo volens calumniam devitare notariorum stilum timebas, & cla- A rissimorum virorum testimonium non timebas?

3. Si autem sic vis ut etiam ego dicam fidem meam, quomodo te dicis dixisse tuam, ego etiam breviùs possum dicere, Credere me in Patrem & Filium & Spiritum sanctum. Si autem proprium aliquid unde dissentis à me vis audire, Credo in Patrem & Filium & Spiritum-sanctum, nec Filium dicens Patrem, nec Patrem Filium, nec utriusque Spiritum-sanctum vel Patrem vel Filium, & tamen Patrem Deum, & Filium Deum, & Spiritum sanctum B Deum, solum æternum & immortalem propriâ suâ substantiâ, sicut Deus solus & æternus & immortalis est, eâ divinitate quæ est ante sæcula. Hoc si tibi displicet, & placet à me audire quemadmodum de Scripturis sanctis asseratur, lege etiam illud quod prolixius conscriptum misi benignitati tuæ. Si autem illud tibi non vacat legere, nec mihi vacat frustra verba jactare. Possum tamen quantum Dominus dederit facultatis vel dictanti tibi vel scribenti, ego quoque vel dictando vel scribendo ad quod C volueris respondere. *Huic scripturæ à me dictatæ & relectæ ego Augustinus subscripsi.*

EPISTOLA CCXL. *

* *Aliàs* CLXXVI. *quæ autem* 240. *erat, nunc* 63.

Pascentius Augustinum contumeliosè compellat, urgens ut proferat quis è tribus personis sit unus Deus, ad conflictum sub arbitris provocans.

OPTAVERAM *te, frater dilectissime, pristini erroris tui consilium deponere, nunc miror* D *te in ipso adhuc permanere, sicut epistola quam ad me misisti clamat. Nam ita est dignatio tua, sicut sitiens nimio calore accensus, si invenerit aquam cœnosam, & se inde ingurgitaverit, postea etiamsi limpidam & frigidam reperiens biberit, non satis proficere potest, quandoquidem cœno semel ejus cor & anima obruitur. Denique, quod pace tua dicam, ita est consilium præstantiæ tuæ, sicut arbor curva & nodosa, quæ nihil in se rectum habet, & aciem pervertit oculorum. Rescribit mihi sanctitas tua Patrem Deum, Filium* E *Deum, Spiritum-sanctum Deum, sed unum Deum. Quis è tribus unus Deus, an fortè est una persona triformis, quæ hoc nomine nuncupetur? Tu si voluisses & consideres de professione tua, resideres mecum cum coëpiscopis tuis puro ac pacifico animo & spiritu, & conferres de iis, quæ sunt Dei, & quæ ad gloriam & gratiam spiritalem pertinent. Vnde quid opus est scribere & rescribere quod nos non ædificat?*

EPISTOLA CCXLI. *

* *Aliàs* CLXXVII. *quæ autem* 241. *erat, nunc* 62.

F *Augustinus Deum unum profitetur, triformem negat, conflictum non detrectat, si excipiantur quæ dicuntur.*

1. LITTERÆ tuæ nec ad reddenda convicia me provocare, nec à reddendis litteris revocare potuerunt. Ea quippe quæ scripsisti moverent me, si à veritate Dei, non à potestate hominis dicerentur. Dixisti *consilium meum arborem curvam & nodosam, quæ nihil in se rectum habet, & aciem pervertit oculorum.* Quid in me diceres, G si à placito, quod inter nos manè statueramus, ego recessissem, & in re facillima, quæ rectè placuerat, curvam refragationem & nodos difficultatis posuissem? Neque enim aquâ cœnosâ ingurgitatum me judicares, sed perfidiæ, quod multo pejus est, ebrietate submersum, si non talis post prandium rediissem, qualis ante prandium recessissem. Sed ecce numquid non rescripsisti quod voluisti,

CLASSIS IV.

luiſti, & nullam calumniam formidaſti. Sic ergo potes & cetera, ut ſit quod vel nos ipſi, vel alij poſſint conſiderare & judicare. Quod enim dicis triformem Dei perſonam me credere, ſi legere dignatus fuiſſes quod aliud aliquanto prolixius miſi,& ad ea quæ ibi ſcripta ſunt reſpondere voluiſſes, hoc fortaſſe non diceres. Sed tamen ecce, & hoc ipſum quòd triformem Dei perſonam dicam, & dictaſti, & conſcriptum miſiſti, & nullam calumniam timuiſti. Ecce oſtendiſti verum eſſe quod dico, non ideo te, ſicut placuerat cùm ſimul eſſemus, verba tua dictare noluiſſe, quia calumniam timebas, ſed quia de veritate non confidebas. Modò quia jam tibi placuit dictare, an triformem Dei perſonam credam; reſpondeo non me ita credere: una quippe forma eſt, quia una, ut ita dicam, deitas, & ideo unus Deus Pater & Filius & Spiritus-ſanctus.

2. Tu autem, peto, digneris breviter reſpondere, quomodo accipias quod ait Apoſtolus, *Qui adhæret meretrici, unum corpus eſt; qui autem adhæret Domino, unus ſpiritus eſt.* (1. Cor. 6. 16. & 17.) Diverſi enim ſexus corpora ſibi adhærentia, unum corpus dixit. Et cùm ſpiritus humanus nullo modo poſſit dicere, Ego & Dominus unum ſumus; tamen cùm adhæret Domino, unus ſpiritus eſt: quanto magis ille qui veriſſimè dixit, *Ego & Pater unum ſumus*, (Joan. 10. 30.) quia inſeparabiliter Patri cohæret, ipſe & Pater unus Deus eſt? Si tamen vel hoc verbum admittitur in illa divinitate, ut dicamus *cohæret*, quod numquam omnino vel fuit vel eſſe poterit ullâ diſtantiâ ſeparatum. Ad hoc reſponde, utrùm tibi placeat biformem ſpiritum dici, quando qui adhæret Domino, unus ſpiritus eſt. Quod ſi tibi non placet, nec ego triformem Deum dixi Patrem & Filium & Spiritum-ſanctum, ſed unum Deum. Si autem in præſentia vis ut colloquamur, gratiam quidem habeo dignationi & benevolentiæ tuæ. Sed ſicut jam mihi aliud quod voluiſti reſcribere dignatus es; ita dignare reſcribere dictaturos nos eſſe quæ dicturi ſumus, & non deero voluntati tuæ, quantum me adjuverit Dominus. Nam ſi *ſcribis & ſcribo* non nos ædificat; quomodo nos ædificat *dicis & dico*, ubi poſt verborum ſtrepitum non inveniamus quod legendo recenſeamus? *Auguſtinus hæc dictavi, & relectis ſubſcripſi.* Abſtineamus nos à conviciis, ne tempus inaniter impendamus, & ad id quod agitur inter nos potiùs advertamus.

EPISTOLA CCXLII. *

* Aliàs CL. (quæ autem 242. erat, nunc 84.)

Auguſtinus Elpidio Ariano, probans Filium Dei eſſe Deo æqualem, genitumque ex ipſo, non factum: ſpondens etiam ſe Ariani cujuſdam libello pleniùs reſponſurum, ſi otium & facultas detur.

Domino eximio meritóque honorabili & deſiderabili [a] ELPIDIO, AUGUSTINUS.

1. QUIS noſtrûm erret in fide vel in cognitione Trinitatis, [b] alia quæſtio eſt. Gratum ſanè habeo, quòd me quamvis incognitum facie, tamen quia errare credidiſti, revocare ab errore conatus es. Hujus tibi benevolentiæ mercedem retribuat Deus, & noſſe te faciat quod noſſe te putas. res enim ardua eſt, ut exiſtimo. Et quæſo te ne in ullam contumeliæ partem acceperis, quòd tibi tantæ cognitionis munus optavi. Vereor enim ne opinatæ ſcientiæ præjudicium, ſi non præcepta vera, quæ nequaquam ad te mihi arrogaverim, at certè bona vota noſtra, quæ mihi etiam indocto habere de te licet, (non enim peritè, ſed amicè exhibenda ſunt,) repellat ab auribus tuis, potiúſque mihi ſuccenſeas, quòd non tibi jam ſicut ſapienti gratulatus, quàm gratias agas, quòd tibi ſapientiam deprecatus ſim. Verumtamen ſi ego portans epiſcopalis nominis ſarcinam, libentiſſimè amplector benevolentiam tuam, quòd me Bonoſo & Jaſoni, ut ſcribis, doctiſſimis viris, etiam trans mare mittere dignatus es, ad reportandos ex eorum diſputationibus uberes fructus; quòd denique ad detergendas totius erroris caligines libellum cujuſdam epiſcopi veſtri, ingenio & viribus elaboratum; ad me perferendum [c] ſollicita benignitate curaſti: quanto eſt æquius te bono animo accipere, quòd ea, quæ nullo humano ingenio & viribus dari poſſunt, à Domino Deo tibi ut concedantur optavi? Apoſtolus enim inquit, *Non ſpiritum hujus mundi accepimus, ſed Spiritum qui ex Deo eſt, ut ſciamus quæ à Deo donata ſunt nobis; quæ & loquimur non in doctis humanæ ſapientiæ verbis, ſed docti Spiritu, ſpiritalibus ſpiritalia comparantes. Animalis autem homo non percipit quæ ſunt Spiritûs Dei: ſtultitia eſt enim illi.* (1. Cor. 2. 12.)

2. Magis ergo tecum, ſi fieri poſſet, mallem quærere, quouſque appellandus ſit animalis homo, ut ſi eum jam tranſcendimus, rectè fortaſſe illa, quæ ſupra humanam mentem atque intelligentiam incommutabiliter manent, aliqua ex parte nos adtigiſſe gaudeamus. Cavendum eſt enim, ne propterea videatur ſtultum, cùm Filium Patri audimus æqualem, quia hominem animalem adhuc agimus, de quo dictum eſt, quòd *ſtultitia ſunt illi quæ ſunt Spiritus Dei.* (Ibid.) Quamquam ſanè majeſtas illa ſupra cuncta ſublimis à ſpiritalibus cogitari poſſit, à nullo autem poſſit effari: videre tamen, quantum arbitror, facile eſt, non eſſe factum per quem facta ſunt omnia, & ſine quo factum eſt nihil. Si enim per ſeipſum factus eſt, erat antequam fieret, ut fieri per ſe poſſet. quod certè tanto abſurdiùs dicitur, quanto vaniùs cogitatur. Si autem non per ſe factus eſt, non eſt factus omnino; quoniam quidquid factum eſt, per ipſum factum eſt. *Omnia enim per ipſum facta ſunt, & ſine ipſo factum eſt nihil.* (Johan. 1. 3.)

3. Miror parum adtendi quæ tam expreſsè Evangeliſta voluit intimare, ut neminem diſſimulare permitteret. Non enim ſatis fuit dicere, *Omnia per ipſum facta ſunt*, niſi adderet, *& ſine ipſo factum eſt nihil.* At ego quamvis tardus, & nondum deterſa caligine, ſaucium mentis oculum gerens ad intuendam Patris & Filij [d] incomparabilem ineffabilemque præſtantiam, tamen hoc tota facilitate complector, quod nobis in Evangelio propterea præſeminatum eſt, non ut hinc comprehenderemus illam divinitatem, ſed ut hinc admoneremur, non oportere nos de temeraria comprehenſione jactare. Si enim omnia per ipſum facta ſunt, quidquid non per ipſum factum eſt, non eſt factum. Ipſe autem per ſe factus non eſt: non eſt igitur factus. Et omnia per ipſum facta eſſe ab Evangeliſta credere cogimur: ab eodem ergo cogimur eum factum eſſe non credere. Item, ſi ſine ipſo factum

[a] In MSS. aliquot *Helpidio*. in aliis, *Helvidio*.
[b] Editi, *aliqua*. At MSS. *alia*.
[c] MSS. quinque, *ſolita*.
[d] MSS. octo, *incomparabiliter*.

CLASSIS IV. [a]

est nihil, ipse ergo nihil est, [a] quia sine se factus est. Quod si opinari sacrilegum est; restat ut fateamur, non sine se factum esse, aut factum non esse. Non autem sine se factum esse, non possumus dicere. Si enim ipse se fecit, jam erat antequam fieret: si autem ad se faciendum alteri, à quo factus est, adjutorium præbuit; nihilominus ut se adjuvante ipse fieret, jam erat antequam fieret. Relinquitur itaque ut sine se factus sit. Quidquid autem sine illo factum est, nihil est. Aut nihil est igitur, aut factus non est: sed non est nihil, factus igitur non est. At si factus non est, & tamen Filius est, sine dubio natus est.

4. *Quomodo*, inquis, *potuit de solo Patre nasci Filius æqualis ei de quo natus est?* Jam hoc enarrare

Isa. 53. 8. non possum, & cedo Prophetæ dicenti, *Generationem ejus quis enarrabit?* Quod si tu de humana generatione, qua per virginem natus est, accipiendum putas; ipse te discute, & interroga animam tuam, utrùm si in generatione humana defecit, audeat enarrare divinam. *Noli ergo*, inquis, *dicere æqualem.* Cur non dicam quod dixit Apostolus?

Phil. 2. 6. *Non rapinam*, inquit, *arbitratus est esse æqualis Deo.* Etsi enim æqualitatem illam non explicavit humanæ menti nondum purgatæ, posuit tamen in Verbo, quod in re possit inveniri purgata. Demus itaque operam mundando cordi nostro, ut inde ex-

Matt. 5. 7. surgat acies, qua ista videre valeamus: *Beati enim*, inquit, *mundicordes; quoniam ipsi Deum videbunt.* Ita excedentes animalis hominis caliginosas imagines, ad serenitatem illam sinceritatemque veniemus, qua videre possimus quod dici non posse videmus.

5. Nam libello quem dignatus es mittere, si mihi sit otium, facultasque tribuatur ad singula respondere, arbitror te cogniturum, tanto minùs quemque vestiri lumine veritatis, quanto magis sibi videtur nudam depromere veritatem. Quis enim ferat, ut alia omittam, & hoc solum interim commemorem quod maximè ingemui, cùm apo-

1. Cor. 13. 12. stolus Paulus dicat, *Videmus nunc per speculum in ænigmate, tunc autem facie ad faciem*, istum jam dicere *omni integumento retecto nudam se depromere veritatem*, qui si diceret, nudam videmus veritatem, nihil esset cæcius istâ arrogantiâ visionis? Non autem dixit videmus, sed *depromimus*; ut non solùm jam veritas inventioni mentis patere, sed etiam potestati linguæ subjacere videatur. Multa sunt, quæ de Trinitatis ineffabilitate dicantur, non ut ipsa dicatur, alioquin non est ineffabilis, sed ut illis dictis illa dici non posse intelligatur. Verùm jam, ut arbitror, modum excessit epistola mea, cùm per tuam me admonueris breviter scribere: sed quia institutione veterum te excusare dignatus es, non tibi absurdus videbor, si modum quarumdam epistolarum Ciceronis, quia ejus quoque in litteris tuis mentionem fecisti, non te pigeat recordari.

EPISTOLA CCXLIII.

* Aliàs XXXVIII. quæ autem 243. erat, nunc 246.

Augustinus Læto, qui perfectum mundi contemtum aggressus, videbatur sollicitari per satanam ad repetenda quæ reliquerat. Hunc animat, ut contemtis cognatorum affectibus fortiter pergat.

A Domino dilectissimo & desiderantissimo fratri [b] LÆTO, AUGUSTINUS in Domino salutem.

CLASSIS IV. [b]

1. LEGI Epistolam quam misisti fratribus, consolari te cupiens, quòd multis tentationibus tua tyrocinia quatiantur. in qua etiam insinuasti desiderare te litteras meas. Condolui frater, & cessare ab scribendo non potui, ne non solùm tuo, sed etiam meo desiderio negarem, B quod me videbam officio debere caritatis. Si te igitur tyronem Christi profiteris, castra ne deseras, in quibus tibi etiam ædificanda turris est illa, de qua in Evangelio Dominus loquitur. In ea quippe stantem, & sub armis verbi Dei militantem, nulla ex parte penetrare ullæ tentationes valent. Inde & jacta in adversarium tela gravi pondere veniunt, & prospecta firmo munimine devitantur. Considera etiam Dominum nostrum Jesum Christum cùm sit rex noster, tamen ea societate, qua etiam frater esse C dignatus est, reges appellasse milites suos, & unumquemque ad bellandum cum rege, qui habet viginti millia, instructione decem millium idoneum esse debere præmonuit.

2. Sed pauló antequam de turre & de rege exhortatorias similitudines proponeret, adtende quid dixerit: *Si quis venit ad me, & non odit patrem* Luc. 14. 26. *suum & matrem & uxorem & filios & fratres & sorores, adhuc & animam suam, non potest meus esse discipulus. Et si non tulerit crucem suam & venerit post* D *me, non potest meus esse discipulus.* Deinde subjungit; *Quis ex vobis volens turrim ædificare, non primò sedet & computat si sumtus habet ad consummationem, ne quando cùm posuerit fundamentum, non possit ædificare: & omnes qui transeunt & vident, incipiant dicere, Hic homo cœpit ædificare, & non potuit perficere? Aut quis rex vadens committere bellum cum alio rege, non primùm sedet & cogitat, si potens est cum decem millibus ei occurrere, qui cum viginti millibus venit ad illum? Ceterum dum adhuc longè est, mittit* E *legationem, rogans pacem.* Quò autem pertinerent istæ similitudines, ipsa conclusione satis aperuit. Ait enim, *Sic ergo omnis ex vobis, qui non renuntiat omnibus, quæ sunt ejus, non potest meus esse discipulus.*

3. Itaque & sumtus ad turrem ædificandam, & [c] bellantium valentia decem millium adversùs regem, qui viginti habet, nihil est aliud quàm ut renuntiet unusquisque omnibus, quæ sunt ejus. Prælocutio autem superior cum extrema conclu- [c] F sione concordat. In eo enim quod unusquisque renuntiat omnibus, quæ sunt ejus, etiam illud continetur, ut oderit patrem suum & matrem & uxorem & filios & fratres & sorores, adhuc & animam suam. Omnia enim hæc propria ejus sunt, quæ plerumque implicant & impediunt ad obtinenda, non ista propria temporaliter transitura, sed in æternum mansura communia. Quo enim tibi nunc quædam mulier mater est, hoc ipso utique non est & mihi. Quapropter hoc temporale ac transitorium G est: sicut transisse jam vides quod te concepit, quod gestavit utero, quod peperit, quod lacte nutrivit. Quod autem soror in Christo est, & tibi est & mihi, & omnibus quibus una cælestis heredi-

[a] Apud Lov. sic legitur: *Ipse ergo nihil est, aut factus non est: non autem sine se factus est. Restat ut fateamur, aut non sine se factum esse, aut quia sine se factus est. Quod si opinari sacrilegum est, non possumus dicere. si enim* &c nec multùm aliter apud Bad. Am. & Er Sed concinnior est lectio MSS. Victorini & unius è Vat. quam hîc substituimus.

[b] Erasmo visum est hanc epistolam plurimùm dissonare à phrasi Augustini, esseque Paulino tribuendam. Cui refragantur Lovanienses Theologi; quippe cùm Possidius in Indiculo c. 7. recenseat *Læto* epistolam datam, eamque citans Beda vulgatus in 1. ad Tim. 5. Augustini esse agnoscat.

[c] MSS. plures omittunt, *bellantium.*

Classis IV. tas, & pater Deus, & frater Christus, in eadem caritatis societate promittitur. Hæc æterna sunt; hæc nullâ temporis labe deteruntur; hæc tanto firmiùs tenenda sperantur, quanto minùs privato, sed communi potiùs jure obtinenda prædicantur.

4. Potes hoc facillimè in ipsa tua matre cognoscere. Nam unde te nunc irretitum involvit, & ab instituto cursu retardatum reflectit & curvat, nisi ex quo tua propria mater est? Nam ex quo soror est omnium, quibus est pater Deus & mater Ecclesia, tam te non impedit, quàm neque me, neque omnes fratres nostros, qui eam non privatâ, sicut tu in domo vestra, sed publicâ in domo Dei caritate diligimus. Quod ergo tu illi etiam carnali necessitudine annecteris, ad sortem valere debet familiariùs colloquendi, & apertiore januâ consulendi, ut hoc ipsum, quo te privatim diligit, interficiatur in ea, ne quod ex utero suo te genuit, pluris pendat, quàm quod ex utero Ecclesiæ genita est tecum. Quod autem de matre dixi, hoc de tali cetera propinquitate intelligendum est. Hoc etiam quisque de anima sua cogitet, ut etiam in ipsa privatum affectum oderit, qui procul dubio temporalis est: diligat autem in ea communionem societatemque illam, de qua dictum est, *Erat illis in Deum anima una & cor unum.* (Act. 4. 32.) Sic enim anima tua non est propria, sed omnium fratrum, quorum etiam animæ tuæ sunt, vel potiùs quorum animæ cum tua non animæ, sed anima una est, Christi unica, quæ de manu canis ut eruatur, cantatur in Psalmis. (Psal. 21. 21.) Inde ad contemtum mortis facillimè pervenitur.

5. Nec succenseant parentes hoc præcipere Dominum, ut eos oderimus, quando nobis hoc de anima nostra præcipitur. Nam sicut nunc de anima jubetur, ut eam propter Christum cum parentibus oderimus: ita quod alio loco de anima idem Dominus dicit, in parentes quoque potest congruentissimè convenire: *Qui amat*, inquit, *animam suam*, *perdet eam.* (Joan. 12.) Dicam etiam fidenter, Qui amat parentes suos, perdet eos. De anima quippe hoc ibi dixit *oderit*, quod hîc *perdet*. Sicut autem hoc præceptum, quo perdere jubemur animam nostram, non ad id valet ut se quisque interimat, quod inexpiabile nefas est; & tamen valet ut interimat in se carnalem animæ affectum, quo cum impedimento futuræ vitæ præsens vita delectat; hoc est enim quod dictum est, *oderit animam suam*, &, *perdet eam:* quod tamen diligendo fit; quandoquidem apertissimè fructum ejusdem animæ adquirendæ, in eodem præcepto commemorat dicens, *Qui perdiderit eam in isto sæculo, in vitam æternam inveniet eam:* ita de parentibus rectissimè dicitur, ut qui eos amat, perdat eos, non more parricidarum interficiens, sed spiritali gladio verbi Dei carnalem affectum eorum, quo & seipsos, & eos, quos genuerunt, implicamentis hujus sæculi obligare conantur, piè fidenterque percutiens & occidens, illud in eis vivere faciat, quo fratres sunt, quo cum filiis suis temporalibus, parentes æternos Deum Ecclesiamque cognoscunt.

6. Ecce rapit te studium veritatis, & cognoscendæ atque percipiendæ voluntatis Dei in Scripturis sanctis, rapit evangelicæ prædicationis officium. Dat signum Dominus ut vigilemus in castris, ut ædificemus turrim, de qua hostem sempiternæ vitæ & prospicere & propellere valeamus. Rapit militem Christi tuba cælestis ad prœlium, & retinet mater. Non planè talis, qualis Machabæorum

A fuit, nec saltem similis Lacedæmoniis matribus, de quibus memoriæ proditum est, quòd filios suos, ut pro terrena patria sanguinem funderent, multò ampliùs atque ardentiùs in certamina bellica, quàm signorum sonitus excitabant. Nam mater quæ te ad discendam vitam removeri à curis sæcularibus non permittit, satis ostendit quemadmodum te, si opus esset, ad obeundam mortem penitùs sæculum repudiare permitteret.

Propinquitas carnalis quatenus negligenda.

7. Sed quid dicit, aut quid allegat? Fortè decem illos menses, quibus viscera ejus onerasti, & dolores parturitionis, ac labores educationis. Hoc, hoc interfice verbo salutari, hoc perde matris, ut in vitam æternam invenias eam. Hoc memento ut oderis in ea, si diligis eam, si tyro Christi es, si turris fundamenta posuisti, ne dicant transeuntes, *Hic homo cœpit ædificare, & non potuit perficere.* (Luca 14. 30.) Carnalis enim affectus est iste, & adhuc veterem hominem sonat. Hunc carnalem affectum, & in nobis & in nostris, militia Christiana ut perimamus hortatur: nec tamen ita ut ingratus sit quisque parentibus, & eadem ipsa beneficia, quibus in vitam hanc editus, susceptus atque nutritus est, enumerata derideat. Servet potiùs ubique pietatem. Habent hæc locum ubi majora non vocant.

8. Mater Ecclesia, mater est etiam matris tuæ. Hæc vos de Christo concepit, hæc Martyrum sanguine parturivit, hæc in sempiternam lucem peperit, hæc fidei lacte nutrivit & nutrit, cibosque majores præparans, quod adhuc parvuli & sine dentibus vagire vultis, horrescit. Hæc mater toto orbe diffusa, tam variis & multiplicibus errorum infestationibus agitatur, ut abortivi jam filij ejus adversùs eam infrenis armis belligerare non dubitent. Ignaviâ etiam atque torpore quorumdam quos gremio continet, membra sua frigescere plurimis locis & fovendis parvulis minùs idonea fieri dolet. Unde nisi per alios filios, unde nisi per alia membra, quorum è numero es, justum ac debitum poscit auxilium? Hujusne tu necessitates deserens, ad carnalia verba converteris? Nonne hæc gravioribus querelis insonat auribus? Nonne hæc cariora viscera, & cælestia ubera ostentat? Adde viri ejus susceptionem carnis, ne carnalibus inhæreres, & à Verbo æterno universa, quæ tibi mater improperat, ne his implicareris assumta: adde contumelias, flagella, mortem, mortem autem crucis.

9. Talibus concepte seminibus, talique in vitam novam connubio procreate, languescis & contabescis in veterem hominem? Itane matrem terrenam non habebat Imperator tuus? Quæ tamen cùm ei nuntiaretur agenti cælestia, respondit, *Quæ mihi mater, aut qui fratres?* (Mat. 12. 48.) Et extendens manum in discipulos suos, dixit, non pertinere ad cognationem suam, nisi qui facerent voluntatem Patris ejus. In quo numero profectò etiam ipsam Mariam benignus inclusit: faciebat enim & illa voluntatem Patris. Ita optimus Magister atque divinus, & maternum nomen, quod ei quasi privatum propriumque nuntiaverant, quia terrenum erat, in comparatione cælestis propinquitatis abjecit: & eamdem cælestem propinquitatem, in discipulis suis commemorans, quo sibi rursum consortio generis, cum ceteris sanctis virgo illa cohæreret, ostendit. Et ne isto saluberrimo magisterio, quo contemni carnalem affectum in parentibus docuit, adminiculum error acciperet, quo matrem habuisse à quibusdam negatur, alio loco discipulos monuit, ne se patrem

CLASSIS IV.

in terris dicant habere, ut quomodo illos manifestum est habuisse patres, sic se habuisse matrem manifestaret, cujus tamen terrena cognatione contemta, contemnendarum talium necessitudinum discipulis præberet exemplum.

10. Hæc ergo interrumpuntur vocibus matris tuæ, & inter hæc locum invenit commemoratio prægnantis atque lactantis, ut de Adam & Eva, alius Adam nascereris & nutrireris? Respice potiùs, respice Adam secundum de cælo, & porta jam cælestis imaginem, sicut terreni portasti. Immo & hîc habeant locum materna ipsa beneficia, quæ tibi ad enervationem cordis enumerantur: habeant prorsus locum; noli esse ingratus, repende gratiam matri tuæ, repende spiritalia pro carnalibus, pro temporalibus sempiterna. Sed non vult sequi? non impediat. Non vult converti in melius? cave ne te in deterius pervertat, & evertat. Quid interest utrùm in uxore, an in matre, dum tamen Eva in qualibet muliere caveatur? Nam ista umbra pietatis de foliis illius arboris venit, quibus se primùm parentes nostri in illa damnabili nuditate texerunt. Et quidquid in illis verbis atque suggestione quasi officium tibi caritatis obtendit, ut à germanissima atque sincerissima Evangelij caritate te detorqueat, ad astutiam serpentis pertinet, & ad duplicitatem regis illius, qui habet viginti millia, quam nos docemur decem millium, hoc est cordis, in qua Deum quærimus, simplicitate superare.

11. His potiùs intende carissime, & tolle crucem tuam & sequere Dominum. Nam cùm te præsens animadverterem domesticis curis à divino studio retardari, ferri te potiùs & duci à cruce tua, non eam te ferre ac ducere sentiebam. Crucem enim nostram, quam Dominus portari à nobis jubet, ut eum expeditissimi sequamur, quid aliud quàm mortalitatem carnis hujus significat? Ipsa enim nos cruciat donec absorbeatur mors in victoriam. Crux ergo hæc ipsa crucifigenda est, & transfigenda est clavis timoris Dei, ne solutis & liberis membris reluctantem portare non possis. Sequi enim Dominum nisi eam portans, omnino non vales. Nam quomodo eum sequeris, si non es ejus? *Qui* autem *Iesu Christi sunt*, ait Apostolus, *carnem suam crucifixerunt cum passionibus & desideriis.*

Crux nostra quid.

Gal. 5. 24.

12. Si quid sanè pecuniæ res tua familiaris habet, cujus te implicari negotio nec oportet nec decet, revera tribuendum est matri & domesticis tuis. Horum quippe indigentia, si pauperibus ut sis perfectus, instituisti distribuere talia[a] tua, primum apud te locum obtinere debet. *Si quis enim suis & maximè domesticis*, ait Apostolus, *non providet*, *fidem negavit*, *& est infideli deterior.* Quibus ordinandis rebus, si, ut collum exueres induendum sapientiæ vinculis, profectus à nobis es, quid tibi nocent, aut quo pacto te pervellunt matris lacrymæ fluentes carne, aut servi fuga, aut mors ancillarum, aut fratrum morbosa valetudo? Si est in te caritas ordinata, scias præponere majora minoribus, & misericordiâ moveri, ut pauperes evangelizentur, ne messis Domini copiosa, operariorum inopiâ, in prædam volucribus jaceat, & paratum habere cor ad sequendum Domini voluntatem, in eo quod vel flagellando vel parcendo agere statuerit cum servis suis. hæc meditare, in his esto, ut provectus tuus manifestus sit in omnibus. Obsecro te ut caveas ne majorem tristitiam des bonis fratribus torpore tuo, quàm lætitiam alacritate jam dederas. Commendare te autem litteris quibus voluisti, tam superfluum putavi, quàm si quisquam te mihi eodem modo commendare voluisset.

1. Tim. 5. 8.

EPISTOLA CCXLIV. *

* Aliàs LXXXIII. quæ autem 244. erat, nunc 79.

Augustinus Chrisimo, consolans ne deficiat in adversis.

Domino verè ac meritò carissimo & prædicando fratri [b] CHRISIMO, AUGUSTINUS in Domino salutem.

1. RUMOR ad me detulit, Deus faciat ut non sit, sic te animo perturbatum, ut multùm mirer prudentiam tuam & Christianum animum parum cogitare rerum terrenarum conditionem nullo modo æquari posse cælestibus, ubi cor nostrum & spes nostra collocanda est. Vir cordate, numquid aut totum bonum tuum in his rebus erat, quas nunc videris amittere: aut tam magnum bonum illic deputabas, ut eo subtracto sic tenebrescat mens nimiâ tristitiâ, quasi lumen ejus, non Deus, sed terra sit? Audivi enim, jam dixi, (Deus faciat ut falsum audierim,) quòd tibi manus etiam velles inferre, quod melius non credo aut adscendisse in cor tuum, aut exisse de ore tuo. Sed tamen quia ita perturbatus es, ut hoc de te dici potuerit, graviter de te contristatus, hoc litterarum alloquio putavi consolandam caritatem tuam; quamquam non dubitem Dominum Deum nostrum in corde tuo loqui meliora. Novi enim quàm pio studio semper audieris verbum ejus.

2. Erige itaque animum frater in Christo carissime; Deus noster nec perit à suis, nec perdet suos: vult autem monere nos quàm sint hæc fragilia & incerta, quæ nimis diligunt homines, ut [c] solvamus ab eis vinculum cupiditatis, per quod implicatos nos trahunt, & totum amorem nostrum consuefaciamus in eum currere, in quo nulla damna timeamus. Ipse te hortatur per ministerium nostrum, viriliter cogites te fidelem esse Christianum, & ejus redemtum esse sanguine, qui non solùm æternâ sapientiâ, sed etiam [d] humanâ præsentiâ docuit nos temperanter prospera sæculi hujus contemnere, & fortiter adversa tolerare, ejus felicitatis mercedem pollicens, quam nemo possit à nobis auferre. Scripsi sanè etiam ad virum laudabilem Comitem, quam epistolam in tuo erit arbitrio, utrùm dari velis. Nam per quem detur, non dubito deesse non posse, adjuvante Domino, vel episcopum vel presbyterum vel quemlibet.

Damna Christianum non turbent.

EPISTOLA CCXLV. *

* Aliàs LXXIII. quæ autem 245. erat, nunc 8.

Augustinus Possidio de cultu, fucis & inauribus, & de non ordinando quodam in parte Donati baptizato.

Domino dilectissimo & venerabili fratri & consacerdoti POSSIDIO, & qui tecum sunt fra-

---

[a] Editi, *distribuere talia, tui primum apud te locum obtinere debent.* quem locum emendavimus ex MSS. & Bedæ vulgati commentario in 1. Timot. 5.

[b] Editi, *Chrysino.* At MSS. *Chrisimo*, vel *Chrissimo.*

[c] MSS. duo Vat. & ad marginem Lov. *ut solvat à nobis.*

[d] Editi, *sed etiam per mala præsentia.* Prætulimus lectionem repertam in vetusto codice Corbeiensi, & in uno è Sorbonicis.

Classis IV.

tribus, Augustinus & qui mecum sunt fratres, in Domino salutem.

1. Magis quid agas cum eis qui obtemperare nolunt, cogitandum est, quàm quemadmodum eis ostendas non licere quod faciunt. Sed nunc epistola sanctitatis tuæ, & occupatissimum me reperit, & celerrimus bajuli reditus neque non rescribere tibi, neque ad ea quæ consuluisti, ita ut oportet, respondere permisit. Nolo tamen de ornamentis auri vel vestis præ- B properam habeas in prohibendo sententiam, nisi in eos, qui neque conjugati, neque conjugari cupientes, cogitare debent quomodò placeant Deo.
1. Cor. 7. 33. Illi autem cogitant quæ sunt mundi, quomodo placeant vel viri uxoribus, vel mulieres maritis. Nisi quòd capillos nudare feminas, quas etiam caput
1. Cor. 11. 5. velare Apostolus jubet, nec maritatas decet. Fucari autem pigmentis, quò vel rubicundior vel candidior appareat, adulterina fallacia est, qua non
De consec. dist. 5. Fucari. dubito etiam ipsos maritos se nolle decipi, quibus C solis permittendæ sunt feminæ ornari, secundùm veniam, non secundùm imperium. Nam verus ornatus maximè Christianorum & Christianarum, non tantùm nullus fucus mendax, verùm ne auri quidem vestisque pompa, sed mores boni sunt.

2. Exsecranda autem superstitio ligaturarum, in quibus etiam inaures virorum in summis ex una parte auriculis suspensæ deputantur, non ad placendum hominibus, sed ad serviendum dæmonibus adhibetur. Quis autem possit speciales nefa- D
1. Cor. 10. 20. riarum superstitionum prohibitiones in Scripturis invenire, cùm generaliter Apostolus dicat, *Nolo*
2. Cor. 6. 15. *vos socios fieri dæmoniorum?* & iterum, *Quæ enim consonantia Christi ad Belial?* Nisi fortè quia Belial nominavit, & generalem societatem dæmoniorum prohibuit, licet Christianis sacrificare Neptuno, quia nihil propriè de Neptuno vetitum legimus. Moneantur interim miseri, ut si obtemperare nolunt præceptis salubrioribus, saltem sacrilegia sua non defendant, ne majori se scelere implicent. Quid E autem cum eis agendum sit, si solvere inaures timent, & corpus Christi cum signo diaboli accipere non timent? De ordinando autem qui in parte Donati baptizatus est, auctor tibi esse non possum. Aliud est enim facere si cogaris, aliud consulere ut facias.

EPISTOLA CCXLVI. *

* Aliàs CCXLIII. quæ autem 146. erat, nunc 160.

Augustinus Lampadio, ostendens fatum in peccatis perperam F *excusari, quippe cujus vel ipsi mathematici nullam rationem habeant in subditis castigandis.*

Augustinus Lampadio.

1. De quæstione fati ac fortunæ, qua tuum animum non leviter moveri, & cùm præsens essem adverti, & nunc tuis litteris gratiùs certiúsque cognovi, rescriptum tibi non parvi voluminis debeo. quod Dominus præstabit ut ita explicem, quemadmodum novit tibi G congruere ad salutem fidei tuæ. Non enim parvum malum est, perversis opinionibus non solùm ad ommittendum blandimento voluptatis adduci, sed etiam ad defendendum peccatum à medicamento confessionis averti.

2. Illud sanè quantocyus ac breviter noveris, omnes leges atque omnia instituta disciplinæ, lau- A des, vituperationes, exhortationes, terrores, præmia, supplicia, ceteraque omnia, quibus humanum genus administratur & regitur, penitùs labefactari atque subverti, nihilque in eis omnino justitiæ remanere, nisi voluntas sit caussa peccandi. Quanto ergo licentiùs & æquiùs mathematicorum improbamus errores, quàm divinas leges, vel etiam domorum nostrarum curam damnare atque abjicere cogimur, quod nec ipsi mathematici faciunt? Nam cùm aliquis eorum hominibus nummatis fatua fata vendiderit; mox ut oculum à tabellis eburneis ad domus suæ moderamen ac sollicitudinem revocaverit, non solùm vocibus, sed etiam plagis emendat uxorem; non dico si petulantiùs jocantem, sed si immoderatiùs per fenestram adspicientem animadverterit. Quæ tamen si ei dicat, Quid me cædis? Venerem cæde si potes, à qua cogor hoc facere. Tum verò ille non curat quàm vana verba componat fallendis extraneis, sed quàm justa verbera imponat corrigendis suis.

3. Quando ergo quisque cùm reprehendi cœperit, caussam convertit in fatum, & ideo se culpari non vult, quia fato se dicit coactum fecisse id quod arguitur, redeat ad seipsum, servet hoc in suis, non castiget servum furem, non de contumelioso filio conqueratur, vicino improbo non minetur. Quid enim horum faciens, justè facit, si omnes à quibus injurias patitur, non culpâ suâ, sed fato impelluntur ut faciant? Si autem jure proprio & patrisfamilias diligentiâ, quoscumque homines pro tempore in potestate habet, hortatur ad bonum, deterret à malo, imperat suæ voluntati ut obtemperent, honorat eos qui sibi ad nutum obediunt, vindicat in eos qui se contemnunt, rependit gratiam beneficis, odit ingratos; egone exspectabo ut contra fata disputem, cùm tanta eum non verbis, sed factis eloqui deprehendam, ut propè manibus suis omnes mathematicorum capillos super capita eorum frangere videatur? His itaque paucis, si aviditas tua contenta non est, & librum aliquem de hac re, quem diutiùs legat, desiderat, patienter tibi sunt exspectandæ vacationes nostræ, & rogandus Deus, qui & otium & facultatem satiando de hac re animo tuo tribuere dignetur. Ero tamen alacrior, si & sæpe commemorare me litteris tuam non piguerit caritatem, & quid de hac epistola sentias rescribendo docueris.

EPISTOLA CCXLVII. *

* Aliàs CCXI. quæ autem 147. erat, nunc 161.

Augustinus Romulum potentem hominem, quem in Christo genuerat, obsecrat, ne nimiùm acerbus & injustus exactor sit tributorum administratoribus suis solutorum: minitans ei, si tyrannicè exigere pergat, extremum judicium.

Domino dilectissimo Romulo filio Augustinus in Domino salutem.

1. Veritas & dulcis est & amara. Quando dulcis est, parcit; & quando amara, curat. Si non recusas bibere quod in hac epistola offero, probabis quod dixi. Utinam sicut mihi non obest, sic nec tibi obesset quidquid contumeliarum mihi irrogas: & utinam vel tantum tibi obesset iniquitas, quàm miseris & pauperibus facis, quantum obest ipsis quibus eam facis. Illi enim ad tempus laborant, tu autem vide quid tibi thesau-

CLASSIS IV.

Rom. 2. 6. rizes in die iræ & revelationis justi judicij Dei, qui reddet unicuique secundùm opera sua. Cujus misericordiam deprecor, ut hîc te corrigat, quomodo ipse novit, potiùs quàm reservet in illum diem, quando nullus jam erit correctionis locus; ut qui tibi dedit timorem suum, propter quem de te non despero, aperiat tibi sensum, ut videas quæ facis, & exhorreas, & emendes. Parva enim & quasi nulla tibi videntur, quæ tam magna mala sunt, ut quando te domita cupiditas ea considerare permiserit, riges lacrymis terram, ut Deus misereatur tui. Aut si ego iniquus sum, qui hoc tecum ago, ne miseri & egeni homines bis reddant quod debent, cùm coloni actori suo dederint, [a] subdito præposito & jubenti servientes, nec ille se accepisse negare potuerit. Si ergo ego iniquus sum, quia mihi videtur injustum ut bis exigantur, qui vix semel reddere sufficiunt; fac quod vis. Si autem tu vides, quia injustum est; fac quod decet, fac quod Deus jubet, & ego rogo.

2. Non pro illis magis, (novit ille quem timeo) sed pro teipso teipsum rogo, ut quomodo scriptum est, *Miserearis animæ tuæ placens Deo.* Et modò quidem non rogandus, sed objurgandus es. Nam & hoc scriptum est, *Ego quem amo redarguo & castigo.* Ego tamen si pro me rogandus esses, fortè non te rogarem. Quia verò pro te rogandus es, rogo te iratum ut parcas tibi, [b] ut placeris tibi, ut tibi placetur ille quem rogas. Misi ad te die sabbati, cùm adhuc pranderes, ut non proficiscereris, nisi me vidisses: renuntiasti ita te esse facturum. Surrexisti die Dominico, & ut audivi, venisti in ecclesiam, & orasti, & profectus es, & me videre noluisti. Deus tibi ignoscat. Quid enim aliud tibi dicam, nisi quod ipse novit quia cupio. Sed scio quia nisi te correxeris, ille justus est. Cùm autem tibi parcis, & mihi parcis. Neque enim tam miser sum & alienus à visceribus Christi, ut non gravissimo vulnere feriatur cor meum, quando sic agunt, quos in ejus Evangelio genui.

Eccli. 30. 24. *Apoc. 3. 19.*

3. Iterum dicturus es, Non eis jussi ut darent Pontícano. Respondetur tibi, Sed jussisti ut servirent Ponticano: nec possent distinguere quousque servirent, & quousque non servirent, maximè cùm ea peteret quæ se debere sciebant. Tuas autem litteras habere debuerunt, quas proferrent [c] actori, si te nolente exigebat, & relegerent ei non se debere dare, nisi cùm tuas litteras accepissent. Nam si verbo aliquando jussisti, ne actori aliquid darent, multum est ut meminerint, multum est ut tu ipse memineris, an verè jusseris, an ipsis jusseris, an aliis, an omnibus: maximè quia etiam nunc alteri actori audisti datam & salvam esse ipsam pecuniam, & non tibi displicuit quia dederunt. Sed cùm ego dixissem, Quid si & iste intervertisset, ab ipsis iterum exigendum erat? rursus tibi cœpit displicere, quia dederunt: & cùm mihi sæpe dixisses, numquam te injunxisse vices tuas vel Valerio vel [d] Aginesi, subitò cùm de vino ageretur, quia debuerunt ostendere si acescere cœperat, & diceretur tibi quòd absens erat; credo excidit tibi, quid mihi toties dixeras, & dixisti, quia habuerunt Aginesi ostendere, & ex ipsius agere arbitrio. Ibi ego cùm dixissem, Certè vices tuas istis non soles injungere: respondisti, *Sed litteras meas habebat Aginesis:* quasi semper illi, quibus aliquid injungis, litteras tuas recitent rusticanis hominibus, ut credant quia tu jussisti. Sed quia eos vident tibi sic [e] jungi, non utique credunt temere illos aliquid audere præsumere, nisi à te data potestate. Ideoque inter ista incerta non apparet quid jubeas, nec possunt firmum aliquid retinere, nisi litteras tuas habuerint, quas omnibus proferant, & nonnisi tuis litteris prolatis obtemperent, quando eis aliquid dandum est.

4. Sed quid opus est tam diu tecum disputare, & onerare verbis occupationes tuas, ut fortè cùm irasceris verbis meis, velis sævire in homines miseros. Illis imputabitur ad meritum bonum, quia pro salute tua, propter quam tibi tanta loquor, te patiuntur iratum: tibi autem nolo aliquid gravius dicere, ne putes me non timendo, sed malè optando tale aliquid loqui. Time Deum, si non vis decipi: ipsum testem invoco super animam meam, plus me tibi timere cùm hæc dico, quàm illis pro quibus apud te intercedere videor. Si credis, Deo gratias. Si autem non credis, consolatur me quod Dominus ait, *Dicite, Pax huic domui: & si est ibi filius pacis, requiescet super eum pax vestra. si quo minùs, ad vos revertetur.* Dei misericordia te tueatur, domine dilectissime fili. *Matt. 10. 12.*

EPISTOLA CCXLVIII. *

*Alias CXLV. quæ autem 248. erat, nunc 263.

Augustinus Sebastiano, de pia tristitia quam boni ferunt ex impietate malorum. Huic epistolæ subscripsit Alypius.

Domino sancto desiderabili, & in Christi honore suavissimo fratri [f] SEBASTIANO AUGUSTINUS in Domino salutem.

1. QUAMVIS ab animo nostro nullo modo te separatum esse permittat dulce vinculum caritatis, & indesinenter tuos sanctos mores atque colloquia recolamus: tamen bene fecisti, & gratias agimus, quòd nobis etiam corporalis salutis tuæ nuntios apices mittendo, nos plurimùm exhilarasti. Sensi autem in epistola tua, quòd tædium te detinuerit à peccatoribus relinquentibus legem Dei. Illo enim spiritu vivis, quo dictum est, *Vidi insensatos, & tabescebam.* Pia est ista tristitia, &, si dici potest BEATA MISERIA, vitiis alienis tribulari, non implicari; mærere, non hærere; dolore contrahi, non amore adtrahi. Hæc est persecutio, quam patiuntur omnes qui volunt in Christo piè vivere, secundùm apostolicam mordacem veracemque sententiam. Quid enim hîc magis persequitur vitam bonorum, quàm vita iniquorum, non cùm cogit imitari quod displicet, sed cùm cogit dolere quod videt? Quoniam coram pio vivens impiè, etsi non obligat consentientem, cruciat sentientem. Nam sæpe & diu [g] impiorum corporibus à sæcularibus potestatibus, & quorumlibet vexationibus parcitur, piorum autem cordibus à malis hominum moribus numquam usque ad hujus sæculi finem. Sic ergo potiùs impletur quod commemoravi dixisse Apostolum, *Quia omnes qui volunt in Christo piè vivere, persecutionem patientur;* & tanto amariùs quanto interiùs, donec diluvium transeat, ubi arca continet corvum & columbam. *Psal. 118. 53.* *Ibid. 158.* *2. Tim. 3. 12.*

[a] Sic in omnibus MSS. At in excusis, *subditi.*
[b] Editi omittunt, *ut placeris tibi.* habent verò MSS. omnes.
[c] MSS. constanter, *actori.* At editi hoc & proximo loco præferunt, *exactori:* & aliis locis, *actori.*
[d] Vetus codex Corbeiensis. *Agmesi,* hîc & infrà.
[e] MSS. Gallici & unus è Vat. *sic injungi.*
[f] Hic in MSS. Regio, Corb. Germ. &c. *Abbas* vocatur: in Possidij indiculo, *monachus.*
[g] MSS. aliquot & Beda vulgatus 2. Tim. 3. habent, *piorum.*

Classis IV.

Matth. 24.13. 2. Sed inhære frater illi à quo audisti, *Qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit.* Conjungere Domino, ut crescat in novissimis vita tua. Scio enim non deesse recreationem cordis de fratribus bonis. Huc adjunge promissiones Dei fideles, magnas, certas, sempiternas, ipsiusque tolerantiæ imperturbabilem ineffabilemque mercedem. Psal. 93.19. Et vide quàm verum Domino cantes, *Secundùm multitudinem dolorum meorum in corde meo, consolationes tuæ jocundaverunt animam meam.* Mitte fratri Firmo litteras nostras. Sanctitatem tuam & familiam Dei, quæ tuo ministerio gubernatur, fratres & sorores quæ apud nos sunt nobiscum in Domino resalutant. *Et alia manu*: Incolumes pro nobis oretis dilectissimi & sancti fratres.

Ego Alypius impensissimè saluto sinceritatem tuam, omnesque tibi in Domino conjunctos. Atque ut hanc tamquam meam epistolam deputes, peto. Etsi enim aliam propriam mittere potuissem, tamen malui huic subscribere, ut unanimitatem nostram una etiam pagina testaretur.

EPISTOLA CCXLIX. *

* Aliàs CXIX. quæ autem 249. erat, nunc 94.

Augustinus Restituto, quatenus mali tolerandi in Ecclesia.

Domino desiderantissimo & honorifica sinceritate carissimo fratri, & condiacono Restituto, Augustinus in Domino salutem.

Æstus indicantes piam flammam cordis tui, indicavit mihi fidelissimus, ut scis, particeps eorum, frater Deogratias. Lege itaque Tychonium quem bene nosti, non quidem omnia probaturus. nam quæ in illo cavenda sint, bene nosti. Hanc tamen quæstionem, quomodo in Ecclesia Dei si qua fortè perversa vel etiam scelerata corrigere aut exstinguere non valemus, salvo unitatis vinculo toleranda sint, strenuè videtur mihi tractavisse atque solvisse. Quamquam in ejus litteris tantummodo intentione correcta, ad ipsos divinarum Scripturarum fontes recurrere nos oportet, ut ibi videamus quàm pauca de hac re testimonia sententiarum, vel exempla gestorum posuit, & quàm nemo possit omnia ponere, nisi qui penè omnes sanctorum librorum paginas in sua scripta transferre voluerit: ita propè nulla est, quæ nos non admoneat intus in ipsa societate Sacramentorum, quibus imbuimur ad vitam æternam, cum his qui oderunt pacem esse debere pacificos, (Psal. 119.7.) donec ingemiscendo nostra longinqua peregrinatio transeat; atque in virtute Jerusalem matris æternæ securissima pace perfruamur, & in turribus ejus abundantiâ verorum fratrum, quorum nunc inter multos falsos gemimus paucitatem. Quæ est autem virtus illius civitatis, nisi Deus ejus Deus noster? Vides igitur in quo solo fiat pax, & singulis hominibus, qui secum sine illo bellum gerunt, etiam nullo extrinsecùs oborto scandalo; & omnibus simul, qui quamquam in hac se vita diligant, & amicitiæ fidæ nexibus teneantur, tamen nec præsentiâ corporis nec consensione animi summè perfectéque copulantur. Confortetur cor tuum in Domino, memor nostri.

A

EPISTOLA CCL. *

Classis IV. * Aliàs LXXV. quæ autem 250. erat, nunc 95.

Augustinus senex Auxilio episcopo juveni, ut aut anathematis sententiam rescindat, aut doceat quibus adductus caussis putet ob unius peccatum totam familiam excommunicari posse.

Domino dilectissimo & venerabili fratri & consacerdoti Auxilio, Augustinus in Domino salutem.

B 1. Vir spectabilis filius noster [a] Classicianus, graviter apud me litteris questus est, quòd sit anathematis injuriam à tua sanctitate perpessus: narrans quòd venerit ad ecclesiam apparitione paucorum suæ potestati congrua comitatus, & egerit tecum, ne contra salutem suam faveres eis, qui per [b] Evangelium pejerando, adjutorium violandæ fidei in ipsa fidei domo requirebant. Quos tamen considerantes quid mali fecerint, non inde violenter abductos, sed sponte C dicit egressos, atque hinc venerationem tuam ita sibi succensuisse, ut ecclesiasticorum confectione Gestorum cum omni domo sua anathematis sententiâ feriretur. Quibus litteris ejus lectis, non mediocriter æstuans, cogitationibus magna cordis (24. q. 3. Si habes.) tempestate fluctuantibus, apud caritatem tuam tacere non potui; ut si habes de hac re sententiam, certis rationibus vel Scripturarum testimoniis exploratam, nos quoque docere digneris, quomodo rectè anathemetur pro patris peccato filius, aut pro D mariti uxor, aut pro Domini servus, aut quisquam in domo etiam nondum natus, si eodem tempore, quo universa domus est anathemate obligata, nascatur, nec ei possit per lavacrum regenerationis in mortis periculo subveniri. Neque enim hæc corporalis est pœna, qua legimus quosdam contemtores Dei cum suis omnibus, qui ejusdem impietatis participes non fuerunt, pariter interfectos. Tunc quidem ad terrorem viventium mortalia corpora perimebantur, quandoque utique moritura. Spiri- E talis autem pœna, qua fit quod scriptum est, *Quæ ligaveris in terra, erunt ligata & in cælo*, animas obligat, de quibus dictum est, *Anima patris mea est, & anima filij mea est. Anima quæ peccaverit, ipsa morietur.* (Mat. 16.19. Ezech. 18.4.)

2. Audisti fortasse aliquos magni nominis sacerdotes cum domo sua quempiam anathemasse peccantium? Sed fortè si essent interrogati, reperirentur idonei reddere inde rationem. Ego autem, quoniam si quis ex me quærat, utrùm rectè F fiat, quid ei respondeam non invenio; numquam hoc facere ausus sum, cùm de quorumdam facinoribus immaniter adversùs Ecclesiam perpetratis, gravissimè permoverer. Sed si tibi fortè quoniam justè fiat, Dominus revelavit, nequaquam juvenilem ætatem tuam, & honoris ecclesiastici rudimenta contemno: En assum, senex à juvene & episcopus tot annorum à collega necdum anniculo paratus sum discere, quomodo vel Deo vel hominibus justam possumus reddere rationem, si G animas innocentes pro scelere alieno, [c] ex quo non trahunt sicut ex Adam, in quo omnes peccaverunt, originale peccatum, spiritali supplicio puniamus. (Rom. 5.12.) Etenim Classiciani filius, etsi traxit ex patre primi hominis culpam sacro fonte baptismatis expiandam; tamen quidquid posteaquam genuit eum

[a] Apud Anselmum Lucensem, qui hanc epistolam totam inseruit suæ collectioni lib. 12. c. 67. legitur, *Comes Classicianus.*

[b] Anselmus Luc. *per Evangelia.*

[c] Anselm. *quod non trahunt ex Adam &c.*

CLASSIS IV.

peccati pater ejus admisit, ubi particeps ipse non fuit, ad eum non pertinere quis ambigit? Quid dicam de conjuge? quid de tot animabus in universa familia? unde si una anima per istam severitatem, qua tota domus ista anathemata est, sine baptismate de corpore exeundo perierit, innumerabilium mors corporum, si de ecclesia homines innocentes violenter abstrahantur & interficiantur, huic damno non potest comparari. Si ergo de hac re potes reddere rationem, utinam & nobis rescribendo præstes ut possimus & nos: si autem non potes, quid tibi est inconsulta commotione animi facere, unde si fueris interrogatus, rectam responsionem non vales invenire?

3. Hæc autem dixi, etiam si filius noster Classicianus aliquid admisit, quod tibi anathemate plectendum justissimè videretur. Ceterùm si veras ad me litteras misit, nec solus in domo sua debuit istâ sententiâ coerceri. Sed hinc cum tua sanctitate nihil ago, nisi tantùm peto ignoscas petenti veniam, si agnoverit culpam: si autem nihil eum peccasse prudenter agnoscis, quoniam ipse in domo fidei justiùs flagitabat fidem debere servari, ne ibi frangeretur ubi docetur: fac quod sanctum virum facere oportet, ut si tibi contigit tamquam homini, quod utique homo Dei dicit in Psalmo, *Turbatus est præ ira oculus meus*, exclames ad Dominum, *Miserere mei Domine, quoniam infirmus sum*; ut porrigat tibi dexteram suam, & comprimat iracundiam tuam, & tranquillet mentem tuam ad videndam faciendamque justitiam. Sicut enim scriptum est; *Iracundia viri justitiam Dei non operatur.* Nec arbitreris ideo nobis non posse subrepere injustam commotionem, quia episcopi sumus. Sed potiùs cogitemus inter laqueos tentationum nos periculosissimè vivere, quia homines sumus. Aufer itaque Gesta ecclesiastica, quæ perturbatior fortasse fecisti, & redeat inter vos caritas, quam cum illo & [a] catechumenus habuisti. Aufer litem & revoca pacem, ne tibi pereat homo amicus, & de vobis gaudeat diabolus inimicus. Potens est autem misericordia Dei nostri, quæ & me exaudiat orantem, ne mea tristitia de vobis augeatur, sed potiùs quæ est exorta sanetur, & [b] erigat per gratiam suam, & lætificet juventutem tuam non contemnentem senectutem meam. Vale.

Psal. 6. 8. — Ibidem 3. — Jac. 1. 20.

FRAGMENTUM

Quod in veteri codice ecclesiæ Trecensis continente collectiones Cresconij & Ferrandi repertum est, cum titulo hic affixo.

EX EPISTOLA AD CLASSICIANUM, qui excommunicatus fuerat.

Ego propter eos, qui pro peccato unius animæ, totam domum ejus, id est plurimas animas anathemate ligant, maximè ne ibi quisquam sine baptismate de corpore abscedat; & utrùm non etiam de ecclesia pellendi sunt, qui eò confugiunt quò fidem fidejussoribus frangant, adjuvante Domino, & in concilio nostro agere cupio, & si opus fuerit ad Sedem apostolicam scribere; ut in his caussis quid sequi debeamus concordi omnium auctoritate constituatur, atque firmetur. * Illud planè non temere dixerim, quòd si quisquam fidelium fuerit anathematus injustè, ei potiùs oberit qui faciet, quàm ei qui hanc patietur injuriam. Spiritus enim sanctus habitans in sanctis, per quem quisque ligatur aut solvitur, immeritam nulli pœnam ingerit: per eum quippe diffunditur caritas in cordibus nostris, quæ non agit perperam.

* Habent Ansel. Luc. lib 12. c. 66. & Gratian. caus. 11. q. 3 c. 87.

[a] Apud Anselm. Luc. *catechumenis.*

[b] Anselm. *& te regat.*

EPISTOLA CCLI. *

* Aliàs CCXII. quæ autem 251. erat, nunc 269.

Augustinus Pancario de Secundino presbytero criminum quorumdam insimulato: contra quem accusationes hæreticorum admittere non vult, catholicorum audire paratus.

Domino dilectissimo meritóque honorabili filio PANCARIO AUGUSTINUS in Domino salutem.

Cum antequam veniret religio tua, presbyter Secundinus Germanicianensibus non displiceret, unde modò factum est ut eum, sicut scripsisti, etiam de nescio quibus criminibus accusare parati sint, nescio, domine dilectissime meritóque honorabilis fili. Verumtamen nullo modo nos possumus contemnere quod presbytero videntur objicere, tantùm si catholici sunt qui objiciunt. Nam hæreticorum accusationes contra catholicum presbyterum admittere, nec possumus, nec debemus. Proinde hoc primò agat prudentia tua, ut hæretici non sint, ubi ante adventum tuum non fuerunt: & audiemus caussam presbyteri, sicut eam oportet audiri. Illud sanè moneo, quia dignaris, quoniam & salus & existimatio tua carissima nobis est, & ipsi Germanicianenses pertinent ad curam humilitatis nostræ, ut ea quæ à gloriosissimis Imperatoribus impetrasti, & ea quæ apud competentes judices egisti, fidenter allegare digneris; ut appareat omnibus, nihil te inordinatè agere, ne iterum in caussa vestra, qui de possessione contenditis, ipsi miseri fatigentur, & graviùs afflicti despereant. Simul etiam commendo ut ejusdem presbyteri domus non diripiatur, neque vastetur: nam de ecclesia sua nuntiatum est nobis, quòd eam nescio qui velint deponere. sed non puto quòd ullo pacto possit hoc à tua religione permitti.

EPISTOLA CCLII. *

* Aliàs CCXVII. quæ autem 252. erat, nunc 179.

Augustinus Felici, de pupilla quadam Ecclesiæ tutelæ commissa.

Domino dilectissimo meritóque honorabili & præferendo fratri FELICI, AUGUSTINUS in Domino salutem.

Novit optimè religio tua quam curam tuendis cùm omnibus hominibus, tum maximè pupillis Ecclesia vel episcopi debeant. Unde receptis litteris tuis, & exemplo litterarum viri spectabilis * fratris nostri, nec potui nec debui passim puellam cuiquam committere, præsertim quia eam Ecclesiæ commendavit, domine dilectissime meritóque honorabilis & præferende frater. Proinde adventum ejus exspecto, ut si quid fieri oporteat, ejus præsentiâ deliberem, & faciam quod Dominus faciendum esse inspiraverit.

* f. Rustici cui scribitur epist. 255.

EPISTOLA CCLIII. *

* Aliàs CCXXXII. quæ autem 253. prima erat, nunc 237 & quæ 253 secunda erat, nunc 103.

Augustinus ad Benenatum, de eadem puella (ut videtur) in matrimonium non tradenda nisi viro catholico.

Domino beatissimo & venerabili ac desiderabili fratri

CLASSIS IV.

fratri BENENATO, & qui tecum sunt fratribus AUGUSTINUS, in Domino salutem.

PER quem saluto sanctitatem tuam, de fide ejus & bono circa Ecclesiam studio gratulamur. Voluit autem ad tuam benignitatem cum litteris meis venire, domine dilectissime ac venerabilis frater. Et quoniam audivi quòd de negotio illo transigere cogitas, si verum est, (quod miror, si verum est) nosti quemadmodum debeas episcopali paternitate catholicæ Ecclesiæ providere; ut non cum quolibet id agas, si tamen, ut dixi, verum est quod audivi, sed potiùs cum domo catholica, cujus non solùm nullam adversitatem, verùm etiam fidele adjutorium habere possit Ecclesia.

EPISTOLA CCLIV. *

* Aliàs CCXXXIII. quæ autem 254. erat, nunc 104.

Augustinus ad eumdem Benenatum, pronubum agentem Rustici filio.

Domino beatissimo & venerabili ac desiderabili fratri & consacerdoti BENENATO, & qui tecum sunt fratribus, AUGUSTINUS & qui mecum sunt fratres in Domino salutem.

PUELLA, de qua mihi scripsit sanctitas tua, in ea voluntate est, ut si ætas ei jam matura esset, nulli in nuptiis conveniret. In ea verò ætate est, ut si voluntatem nubendi haberet, nulli adhuc dari vel promitti deberet. Huc accedit, quia eam Deus in Ecclesia sic tuetur, ut contra improbos tueatur: non ut cui voluero tradi possit, sed ut à quo non oportet, rapi non possit, domine Benenate dilectissime & venerabilis frater. Conditio itaque quam insinuare dignatus es, non mihi displicet, si nuptura est. Utrùm autem nuptura sit, etsi illud quod in ore habet magis optamus, nunc tamen ignoramus: quia in his annis est, ut & quod se dicit velle esse sanctimonialem, jocus sit potiùs garrientis, quàm sponsio profitentis. Deinde habet materteram, cujus vir honorabilis frater noster Felix, dum de hac re contulissem cum illo (neque enim possem aliter, vel deberem) non quidem invitus accepit, immo etiam gratulatus est; sed jure amicitiæ non importunè doluit, quòd eis nihil inde sit scriptum. Fortassis enim quæ nunc non apparet, apparebit & mater, cujus voluntatem in tradenda filia omnibus, ut arbitror, natura præponit: nisi eadem puella in ea jam ætate fuerit, ut jure licentiore sibi eligat ipsa quod velit. Illud quoque cogitet sinceritas tua, quia si mihi de nuptiis ejus potestas summa ac tota tribuatur, atque ipsa quoque jam matura & nubere volens, cui voluero se tradendam sub Deo judice mihi committat; sic dico, & verum dico, mihi placere istam conditionem, ut propter Deum judicem non possim respuere meliorem: quæ utrùm adventura sit, utique incertum est. Quapropter videt caritas tua quanta consideranda concurrant, ut nunc à me cuiquam promitti omnino non possit.

EPISTOLA CCLV. *

* Aliàs CCXXXIV. quæ autem 255. erat, nunc 108.

Augustinus ad Rusticum, de puella in connubium ejus filio petita.

Domino dilectissimo & meritò prædicabili ac suspiciendo filio RUSTICO AUGUSTINUS in Domino salutem.

QUAMVIS tibi & universæ domui tuæ omnia bona optem, nec tantùm ad felicitatem præsentis sæculi pertinentia, verùm etiam ad vitam futuram atque sempiternam, quæ tibi nondum credenda persuasa est: tamen quæ me moveant, ut de puella, quam petis, nihil adhuc audeam polliceri, quantum sufficere visum est, sancto fratri & coëpiscopo meo Benenato rescripsi, domine dilectissime & venerabilis fili. Si enim tu, cùm certissimè noveris, etiam si nostræ absolutæ sit potestatis, quamlibet puellam in conjugium tradere, tradi à nobis Christianam nisi Christiano non posse: nihil tamen mihi tale de filio tuo, quem adhuc paganum audio, promittere voluisti: quanto magis ego, propter illa, quæ in epistola memorati fratris mei legere poteris, quidquam de illius puellæ connubio spondere non debeo, etiamsi quod dixi de filio tuo non tantùm promissum tenerem, sed jam etiam factum esse gauderem?

EPISTOLA CCLVI. *

* Aliàs CCXXVI. quæ autem 256. erat, nunc 216.

Officiosè Augustinus ad Christinum scribit.

Domino meritò prædicando sinceriterque carissimo ac desiderantissimo fratri CHRISTINO, AUGUSTINUS in Domino salutem.

EPISTOLAM meam desiderare te, mihi tua epistola nuntiavit. Frater autem Jacobus ejus desiderij erga nos tui locupletior testis accessit, quia plura mihi de te suavia atque in seipso experta locutus est, quàm illa parva chartula potuit. Unde tuæ benignitati congratulor, & de tuo pectore Christiano Domino Deo nostro, cujus hæc dona sunt, gratias ago, domine meritò prædicande, sinceriterque carissime ac desiderantissime frater. Quod autem petis, ut litteris te quæram; ego te affectu quæro, qui omnes litteras superat: & ubi te quæram quòd bene intelligas, novi. Quantum autem ad me legendum adtinet, magis vereor in manibus vestris loquacitatem meam reprehendi, quàm eloquium requiri. Illud breviter dixerim, quod diuturna cogitatione si ruminaveris, senties quid sapiat: Cùm IN ITINERE DEI faciliora & fructuosa ignavâ formidine fugiuntur, in itinere sæculari duriora & sterilia ærumnoso labore tolerantur. Incolumis in Christo vigeas & proficias, domine meritò prædicande sinceriterque carissime ac desiderantissime frater.

EPISTOLA CCLVII. *

* Aliàs CXXIII. quæ autem 257 erat, nunc 142.

Augustinus Orontio resalutans illum.

Domino eximio meritóque honorabili, & suspiciendo filio ORONTIO, AUGUSTINUS.

AGO gratias quòd adventum eximietatis tuæ litteris etiam prævenire dignatus es, & ante contuitum misisti colloquium, ut tuo priùs affatu quàm adspectu frueremur, & diu desideratam notitiam epistolari solatio quodammodo prægustantes, exspectaremus avidiùs & ardentiùs, quod jucundiùs gratiúsque caperemus, domine eximiè meritóque honorabilis & suspiciende fili. Reddo itaque meritis tuis & præcurrentibus officiis de-

CLASSIS IV.

bitum resalutationis obsequium, incolumitatem A tuam gaudens nuntiatam, optansque continuam. Et quod rescripta exiguitatis meæ jure prærogatæ benevolentiæ reposcendo addidisti, dicens, *Si tamen id de tanta sanctitate possumus promereri:* nullo modo audeo desperare, sanctitatis ejusdem, cujus haustu pro nostro modulo aliquid sumus, ipsum fontem non solùm laudandum, verùm etiam nobiscum participandum, & tuæ prudentiæ placiturum, ut Deus incomparabiliter atque incommutabiliter bonus, qui per suam potentiam tam bonæ tuæ mentis est institutor, sit etiam per gratiam restitutor. B Incolumem te Deus omnipotens feliciorem que tueatur, domine eximie meritóque honorabilis ac suscipiende fili.

EPISTOLA CCLVIII. *

* Aliàs CLV. quæ autem 258 erat, nunc 158.

Augustinus Martiano veteri amico gratulatur, quòd catechumenus sit factus, hortans illum ut fidelium sacramenta percipiat.

Domino meritò suscipiendo & in Christo dilectissimo ac desiderantissimo fratri MARTIANO, AUGUSTINUS in Domino salutem. C

1. ABRIPUI, vel potiùs obripui, & quodammodo furatus sum memetipsum multis occupationibus meis, ut tibi scriberem antiquissimo amico, quem tamen non habebam quamdiu in Christo non tenebam. Nosti quippe ut definierit amicitiam *Romani*, ut ait quidam, *maximus auctor Tullius eloquij*. Dixit enim, & verissimè dixit, *Amicitia est rerum humanarum & divinarum cum benevolentia & caritate consensio*. Tu autem, mi carissime, aliquando mihi consentiebas in rebus humanis, cùm eis more vulgi frui cuperem, & mihi ad ea capessenda, quorum me pænitet, favendo velificabas, immo verò vela cupiditatum mearum cum ceteris tunc dilectoribus meis inter præcipuos aurâ laudis inflabas. Porrò in rebus divinis, quarum mihi illo tempore nulla eluxerat veritas, utique in majore illius definitionis parte nostra amicitia claudicabat. Erat enim rerum tantummodo humanarum, non etiam divinarum, quamvis cum benevolentia & caritate consensio. D E

Lucanus lib. 7. — Cicero Lal. 20.

2. Et postea quàm illa cupere destiti, tu quidem perseverante benevolentiâ, salvum me esse cupiebas salute mortali, & ea rerum prosperitate felicem, quam mundus optare consuevit. Et jam sic itaque aliquantum tibi erat mecum rerum humanarum benevola & cara consensio. Nunc verò quantum de te gaudeo, quibus explicem verbis, F quando eum quem quoquo modo habui diu amicum, habeo jam verum amicum. Accessit enim etiam rerum consensio divinarum; quoniam qui mecum temporalem vitam quondam jocundissima benignitate duxisti, nunc spe vitæ æternæ mecum esse cœpisti. Modò verò etiam de rebus humanis inter nos nulla dissensio est, qui eas rerum divinarum cognitione pensamus, ne plus eis tribuamus, quàm modus earum justissimè postulat; nec eas in aliquo contemtu abjiciendo, creatori earum Domino rerum cælestium atque terrestrium faciamus G injuriam. Ita fit ut inter quos amicos non est rerum consensio divinarum, nec humanarum plena esse possit ac vera. Necesse est enim ut aliter quàm oportet humana æstimet, qui divina contemnit, nec hominem rectè diligere noverit, quisquis eum non diligit qui hominem fecit. Proinde non dico nunc mihi pleniùs amicus es, qui eras ex parte; sed quantum ratio indicat, nec ex parte eras, quando nec in rebus humanis mecum amicitiam veram tenebas. Rerum quippe divinarum, ex quibus rectè humana pensantur, socius mihi nondum eras, sive quando nec ipse in eis eram, sive postea quàm ego eas utcumque sapere cœpi, à quibus tu longè abhorrebas.

CLASSIS IV.

3. Nolo autem succenseas, nec tibi videatur absurdum, quod illo tempore cùm in vana hujus mundi æstuarem, quamvis me multùm amare videreris, nondum eras amicus meus; quando nec ipse mihi amicus eram, sed potiùs inimicus. Diligebam quippe iniquitatem, & vera quidem divina sententia est, quâ scriptum est in sanctis libris, *Qui autem diligit iniquitatem, odit animam suam.* Psal. 10. 6. Cùm ergo odissem animam meam, verum amicum quomodo habere poteram, ea mihi optantem in quibus ipse meipsum patiebar inimicum? Cùm verò benignitas & gratia Salvatoris nostri illuxit mihi, non secundùm merita mea, sed secundùm ipsius misericordiam, tu ab hac alienus, quomodo esse poteras amicus meus, qui unde beatus esse possem penitùs ignorabas, & non in hoc me amabas, in quo mihi ipse jam fueram utcumque amicus effectus?

4. Gratias itaque Deo, quòd te mihi amicum facere tandem aliquando dignatur. Nunc enim nobis est rerum humanarum & divinarum cum benevolentia & caritate consensio in Christo Jesu Domino nostro verissima pace nostra. Qui duobus præceptis cuncta præconia divina conclusit, dicens, *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota mente tua: & diliges proximum tuum tamquam teipsum. In iis duobus præceptis tota Lex pendet & Prophetæ.* Mat. 22. 37. In illo primo rerum divinarum, in hoc secundo rerum humanarum est cum benevolentia & caritate consensio. Hæc duo si mecum firmissimè teneas, amicitia nostra vera ac sempiterna erit; & non solùm nos invicem, sed ipsi etiam Domino sociabit.

5. Quod ut fiat, exhortor gravitatem & prudentiam tuam, ut jam etiam fidelium sacramenta percipias: decet enim ætatem, & congruit, quantum credo, moribus tuis. Memento quid mihi dixeris profecturo, comicum quidem de Terentio (si recolis) versum, sed tamen aptissimum & utilissimum.

Nunc hic dies vitam aliam affert, alios mores postulat. Ter. Andr. Act. 1. Sc. 2.

Quod si veraciter dixisti, sicut de te dubitare non debeo, jam profectò sic vivis ut sis dignus baptismo salutari remissionem præteritorum accipere peccatorum. Nam omino non est cui alteri præter Dominum Christum dicat genus humanum;

Te duce si qua manent sceleris vestigia nostri, Virgilius. Eclog. 4.
Irrita perpetuâ solvent formidine terras.

Quod ex Cumæo, id est, ex Sibyllino carmine se fassus est transtulisse Virgilius; quoniam fortassis etiam illa vates aliquid de unico Salvatore in spiritu audierat, quod necesse habuit confiteri. Hæc tibi domine meritò suscipiende, & in Christo dilectissime ac desiderantissime frater, sive pauca, sive forsitan multa sint, utcumque occupatissimus scripsi: tua sumere rescripta desidero, & te nomen dedisse inter competentes, vel daturum esse, jamjamque cognoscere. Dominus Deus noster, in quem credidisti, & hîc & in futuro sæculo te conservet, domine meritò suscipiende, & in Christo dilectissime ac desiderantissime frater.

Classis IV. * Aliàs CXXV. quæ autem 259 erat, nunc 151.

EPISTOLA CCLIX. *

Augustinus Cornelio scortis dedito, admonens illum ut Cyprianæ uxoris defunctæ pudicitiam imitetur, si velit illius impetrare laudes.

Domino dilectissimo & honorabili fratri CORNELIO, AUGUSTINUS.

1. SCRIPSISTI mihi ut ad te aliquam prolixam epistolam consolatoriam darem, quòd graviter optimæ uxoris morte movereris, sicut sanctum Paulinum ad Macarium fecisse meministi. Et illa quidem anima in societatem recepta fidelium atque castarum, laudes nec curat, nec quærit humanas: sed quia propter eos fiunt ista, qui vivunt, priùs est ut tu, qui consolari ejus laude desideras, ita vivas, ut illic ubi ipsa est, esse merearis. Neque enim dubito quòd eam non credas ibi esse, ubi illæ sunt quæ vel adulteriis lectulum conjugalem polluerunt, vel nullo conjugio deligatæ fornicatione fluxerunt. Quare de illius laude viro longè dissimili quasi fugare velle mæstitiam, adulatio est, non consolatio. Nam si eam diligeres sicut ipsa te dilexit, servasses ei quod tibi ipsa servavit. Et cùm illa si prior obiisses, nullo modo credenda sit cuiquam fuisse nuptura, nonne si verè obitum ejus laudibus ejus consolandus doleres, ne unam quidem ac licitam post illam conjugem quæreres?

2. Hîc tu dicturus es. Quid mecum aspere agis? quid durè objurgas? Nonne inter hæc verba ecce senuimus, dum vita ducitur priùs finienda quàm corrigenda? Vis ut ignoscam exitiabili securitati tuæ? quanto satiùs tu ignoscis si non amabili, certè miserabili sollicitudini meæ? Inimico quidem animo Tullius invehebatur, & longè alia erat terrenam rempublicam gubernantis intentio, & tamen ait, *Cupio, Patres conscripti, me esse clementem, cupio in tantis reipublicæ periculis non dissolutum videri.* Quanto justiùs ego dico, cùm ipse noveris quàm tibi amicum animum geram, in æternæ civitatis servitio constitutus minister verbi sacramentique divini: Cupio frater Corneli, me esse clementem, cupio in tantis tuis meisque periculis non dissolutum videri?

3. Plebs mulierum excubat lateribus tuis, crescit in dies pellicum numerus, ejusdem autem numeri dominum, immo verò servum insatiabili per tot scorta libidine diffluentem, & laudes defunctæ castæ conjugis à nobis velut ad mitigandam mæstitiam suam jure amicitiæ flagitantem episcopi patienter audimus? Qui cùm esses, non dicam catechumenus, sed in errore nobiscum perniciosissimo constitutus juvenis, junioribus nobis, ab hoc te vitio temperantissima voluntate correxeras; quò non post longum tempus sordidiùs revolutus, deinde in extremo vitæ periculo baptizatus, non dicam te sene, sed etiam nobis certè jam senibus & insuper episcopis nondum emendaris. Vis de bonæ uxoris morte per nos consolari, nos de hac tua veriore morte quis consolatur? An quia non possumus oblivisci tanta erga nos merita tua, ideo cruciandi adhuc sumus moribus tuis, ideo contemnendi, & pro nihilo habendi, quando gemimus ad te de te? Sed fatemur nos non esse aliquid ad te corrigendum ac sanandum; Deus adtendatur, Christus cogitetur, Apostolus audiatur dicens, *Tollens ergo membra Christi, faciam membra meretricis?* Si qualiscumque episcopi amici tui verba spernis in corde tuo, corpus Domini tui cogita in corpore tuo. postremò [a] quomodo de die in diem differendo peccas, cùm extremum diem tuum nescias? (1. Cor. 6. 15.)

4. Nunc probabo quas tu ab ore nostro laudes Cyprianæ desideres. Certè si adhuc in schola rhetorum verba discipulis venderem, priùs ab eis mercedem sumerem. Vendere tibi volo laudem pudicissimæ conjugis tuæ, priùs mihi mercedem da, pudicitiam tuam. Da, inquam, & accipe. Humanum dico propter infirmitatem tuam; puto quòd non sit apud te digna Cypriana, cujus laudibus anteponis amorem concubinarum tuarum: quod utique facies, si permanere in illo amore, quàm ad istas laudes pervenire malueris. Quid mihi vis extorquere poscendo, cùm pro te videas esse quod posco? Quid precaris subjectus, quod potes jubere correctus? Mittamus munera spiritalia conjugi tuæ, tu imitationem, ego laudem. Quamquam, sicut suprà dixi, laudem ab hominibus jam illa non quærat; imitationem verò tuam tantum quærit etiam defuncta, quantum te dilexit etiam dissimilem viva. Faciam de illa quod vis, cùm tu feceris quod & ego volo & illa.

5. Si enim dives ille superbus atque impius, sicut in Evangelio Dominus loquitur, qui induebatur purpurâ & bysso, & epulabatur quotidie splendidè, cùm malorum meritorum pœnas apud inferos lueret, neque de digito contemti ante januam suam pauperis aquæ stillam impetrare valuisset, recordatus est quinque fratres suos, & rogavit ad eos eumdem pauperem mitti, cujus requiem in sinu Abrahæ longè prospiciebat, ne & ipsi venirent in illum locum tormentorum: quanto magis tua conjunx te recordatur? quanto magis te casta non vult ad pœnas venire mœchorum, si fratres suos nec superbus ad pœnas venire voluit superborum? & cùm frater nollet fratribus in malis se esse conjunctum, quanto minùs vult in bonis constituta conjunx virum in malis habere separatum? Lege ipsum locum in Evangelio: * *Christi est vox pia; crede Deo.* Doles videlicet conjugem mortuam, & putas si eam laudavero, quòd meis affatibus consolaberis; disce quod doleas si cum illa non eris. An magis tibi dolendum est, quòd à me nondum laudatur, quàm mihi quòd à te non amatur? Nam utique si amares, cum illa esse post mortem desiderares, quo profectò non eris, si qualis es talis eris. Ama ergo cujus exigis laudem, ne quod mendaciter exigis, justè denegem. *& alia manu.* Dominus nobis præstet de tua salute gaudere, Domine dilectissime & honorabilis frater.

(Lucæ 16. 19.) (* Ex Paulino suprà in epist. 32.)

EPISTOLA CCLX. *

* Aliàs CXXXIX. quæ autem 260. erat, nunc 180.

Audax Augustino flagitans mitti sibi prolixiorem epistolam.

Domino verè prædicabili ac nimiùm suspiciendo, omnique laudum genere prosequendo patri AUGUSTINO, AUDAX *in Domino salutem.*

HABEO *gratiam beatitudini tuæ, quòd libenter mei sumseris tentamenta sermonis. Tunc enim bonæ fidei filiis datur audacia, cùm pa-*

[a] MSS. quinque Gallic. & duo Vat. *quoniam.* Alij quatuor *quia.* non malè, si fortè hominem hortatur Augustinus, ut cogitet se ipsa vel dilatione conversionis peccare. quippe qui extremum suum diem nesciens, gravi se æterni interitus periculo exponat.

CLASSIS IV. *terni fontis imbribus fuerit irrorata. Provocavi itaque te dulcis antistes, non ut prælargi pectoris pusillum libamen acciperem, sed ut ingens divitis ubertim flumen haurirem. Thesaurum sapientiæ desideravi, sed minùs accepi quàm volui, licèt minùs non debet dici, sed munus, quod oraculum Legis contulerit Augustinus, sacrator justitiæ, instaurator spiritalis gloriæ, dispensator salutis æternæ. Tam tibi mundanus orbis notus est, quàm notatus: tam tu ei cognitus, quàm probatus. Opto itaque sapientiæ floribus pasci, & vivi fontis haustibus irrigari. Præsta cupienti quod utrique prosit. Potest enim seminudi roboris velamen genitale viridari, si meruerit tuis sensim fluentis augeri. Itaque humilitatis meæ præsentiam spondeo non tam stilo quàm voto, si venerabilitatis tuæ scripta pro [a] visu relegero. Divina te clementia tueatur annis innumeris Domine venerabilis.*

Cur mihi fons orbis parvo sermone meavit?
An minùs apta suis speravit corda fluentis?
Cùm pateat mens omnis aquis, spectetque loquacem
Religionis opem gratos [b] da sensibus imbres,
Exspectat quos plena fides Christi de stipite pendens.

EPISTOLA CCLXI. *

* *Aliàs* CXL. *quæ autem 261. erat, nunc 109.*

Augustinus Audaci excusat occupationes suas, admonens ut vel intendat evolvendis ipsius libris, vel præsens audiat ipsum loquentem.

Domino dilectissimo & in Christo prædicando, nimiúmque desiderabili fratri AUDACI, AUGUSTINUS in Domino salutem.

1. BREVEM epistolam tuam, sed planè vehementem flagitatricem prolixæ epistolæ meæ, non invitus, immo etiam lætus accepi. Non quòd facilè sufficerem aviditati, sed quòd gratularer caritati tuæ; quia etsi non de idoneo expetis, bonum est tamen quod expetis. Et ad longam quidem epistolam conscribendam magis mihi otium quàm facultas deest, occupatissimo scilicet ecclesiasticis curis, à quibus pauculæ temporum stillæ vix recreant, vel cogitantem aliquid, vel ea quæ magis urgent & mihi videntur pluribus profutura dictantem, vel reficientem corporis vires nostræ necessarias servituti. Nam verba non desunt, quibus possit multa charta compleri, sed quod à nobis in eadem sermonis prolixitate desideras, ad hoc me idoneum non esse respondeo. Thesaurum enim sapientiæ te desiderasse dixisti, sed minùs accepisse quàm voluisti, cùm ego ex illo thesauro mendicabunda prece quotidianam stipem rogem, vixque impetrem.

2. *Oraculum* autem *Legis* quomodo sum, de cujus latis atque abditis penetralibus nescio longè plura quàm scio, ejusque multiplices sinus opacosque secessus adire ac penetrare non valeo sicut volo, & me non aliud quàm minùs dignum esse cognosco? Porro *sacrator justitiæ* quis ego, cui me sacratum esse permagnum est? Jam verò quòd *instauratorem spiritalis gloriæ* me appellas, da veniam, multùm cui loquaris ignoras. Ipse quippe adhuc in hac gloria sic instauror, ut de die in diem non solùm quantum accedam, sed utrùm omnino aliquid accedam, latêre me fatear. (1. Cor. 5. 19.) *Dispensator* planè *salutis æternæ*, cum ceteris innumerabilibus conservis meis sum. Quod si volens facio, mercedem habeo: si autem invitus, tantùm dispensatio mihi credita est: neque enim esse salutis illius dispensatorem per verbum ac sacramentum, jam hoc est etiam esse participem. Nam si per bonos non dispensaretur, non rectè Apostolus diceret, *Imitatores mei estote sicut & ego Christi.* (1. Cor. 4. 16.) Rursus si per malos non dispensaretur, non de quibusdam Dominus diceret, *Quæ dicunt, facite: quæ autem faciunt, facere nolite: dicunt enim, & non faciunt.* (Matt. 23. 3.) Multi ergo dispensatores sunt, per quorum ministerium pervenitur ad æternam salutem. Sed quæritur inter dispensatores ut fidelis quis inveniatur; (1. Cor. 4. 2.) & inter ipsos fideles, in quorum me numero ille qui non fallitur computet, alius est sic, alius autem sic; sicut unicuique Deus partitus est mensuram fidei. (1 Cor. 7. 7. Rom. 12. 3.)

3. Itaque frater carissime atque dulcissime pascat te Dominus potiùs sapientiæ floribus, & vivi fontis haustibus irriget. Si quid autem per operulam meam religiosissimo studio tuo conferri posse arbitraris, quia & capacem te esse intelligo, & avidum sentio, magis in alia nostra opuscula, quæ multis voluminibus comprehenduntur, tibi animus intendendus est, quàm per epistolas aliquid sperandum, quod tuum desiderium possit explere. Aut certè in præsentia sume quod potero, quam te puto tuam nobis ideo non exhibere, quia non vis. Quid enim magnum est adjuvante Domino, ut homo liber à cujusquam loci munere venias ad nos, sive nobiscum diu futurus, sive peracto saltem pauxillo temporis rediturus?

4. Ecce penè factum est, quod in quinque versuum tuorum tertio posuisti, ut magis loquacem quàm eloquentem haberes epistolam meam. Quòd autem in quinto atque ultimo versu septem pedes sunt, nescio utrùm numerus tuum fefellit auditum, an experiri voluisti, utrùm ego adhuc ista dijudicare meminerim, quæ fortè jam obliti sunt, qui talium aliquando studiosi postea plurimùm in ecclesiasticis litteris profecerunt.

5. Psalterium à sancto Hieronymo translatum ex Hebræo non habeo. Nos autem non interpretati sumus, sed codicum latinorum nonnullas mendositates ex græcis exemplaribus emendavimus. Unde fortassis fecerimus aliquid commodius quàm erat, non tamen tale quale esse debebat. Nam etiam nunc, quæ fortè nos tunc prætereierunt, si legentes moverint, collatis codicibus emendamus. Ita illud quod perfectum est, tecum nos quoque requirimus.

EPISTOLA CCLXII. *

* *Aliàs* CXCIX. *quæ autem 262. erat, nunc 229.*

Augustinus Ecdiciæ, quæ nesciente viro suo, bona sua in eleemosynam distribuerat, & vidualem habitum induerat, correctionem adhibet quàm acerrimam, injungens ut super his faciat satis viro suo.

Dominæ religiosissimæ filiæ [c] ECDICIÆ AUGUSTINUS in Domino salutem.

1. LECTIS litteris reverentiæ tuæ, & earum perlatore interrogato quæ interroganda restabant, vehementer dolui, sic te voluisse agere cum marito, ut ædificium continentiæ, quod in eo jam construi cœperat, amissâ perseverantiâ in adulterij ruinam miserabiliter laberetur. Cùm enim lugendus esset, si post continentiam votam Deo, jamque actu ipso moribus-

[a] MSS. tres, *pro jussu.*
[b] Bad. Am. & MSS. undecim, *dat.*
[c] Vetusti codices German. & Corb. *Egdigia.*

Classis IV. que ſuſceptam reverteretur ad conjugis carnem: quanto magis nunc demerſus in interitum profundiorem lugendus eſt, qui tam abrupta diſſolutione mœchatur, iratus tibi, perniciosus ſibi, tamquam in te acerbiùs ſæviat, ſi ipſe pereat? Hoc autem tantum mali accidit, dum tu ejus animum non qua debuiſti moderatione tractaſti: quia etſi carnali conſortio jam ex conſenſu vobis non miſcebamini, in ceteris tamen rebus conjugali obſequio viro tuo mulier ſervire debuiſti; præſertim cùm ambo eſſetis membra corporis Chriſti. Et utique ſi maritum infidelem fidelis habuiſſes, agere te converſatione ſubdita oportuit, ut eum Domino lucrareris, ſicut 1. Cor. 7. 1. Apoſtoli monuerunt.

2. Omitto enim quòd ipſam continentiam, illo nondum volente, non ſecundùm ſanam doctrinam te ſuſcepiſſe cognovi. Neque enim corporis tui debito fraudandus fuit, priùs quàm ad illud bonum, quod ſuperat pudicitiam conjugalem, tuæ voluntati voluntas quoque ejus accederet: niſi fortè non legeras nec audieras, vel non adtenderas Apoſto- Ibid. 1. &c. lum dicentem, *Bonum eſt homini mulierem non tangere: propter fornicationes autem unuſquiſque uxorem ſuam habeat, & unaquæque ſuum virum habeat. Vxori vir debitum reddat, ſimiliter autem & uxor viro. Vxor non habet poteſtatem corporis ſui, ſed vir: ſimiliter autem & vir non habet poteſtatem corporis ſui, ſed mulier; nolite fraudare invicem, niſi ex conſenſu ad tempus, ut vacetis orationi; & iterum ad idipſum eſtote, ne vos tentet Satanas propter intemperantiam* 33. q. 5. Secundum ſolo. *veſtram.* Secundùm hæc verba apoſtolica, etiamſi ſe ipſe continere voluiſſet, & tu noluiſſes, debitum tibi reddere cogeretur, & illi Deus imputaret continentiam, ſi non ſuæ, ſed tuæ cedens infirmitati, ne in adulterij damnabile flagitium caderes, maritalem tibi concubitum non negaret; quanto magis te, quam magis ſubjectam eſſe decuerat, ne ipſe quoque in adulterium diabolica tentatione traheretur, in reddendo hujuſmodi debito voluntati ejus obtemperare convenerat, cùm tibi voluntatem continendi acceptaret Deus, quia propterea non faceres, ne periret maritus?

3. Sed hoc, ut dixi, omitto, quoniam poſtea tibi nolenti ſibi ad reddenda conjugalia debita conſentire, ad eadem continentiæ pacta ipſe conſenſit, & tecum continentiſſimè diu vixit, ſuoque conſenſu à peccato illo, quo ei debitum carnis negabas, ipſe te abſolvit. Non ergo jam in tua cauſſa iſta vertitur quæſtio, utrùm redire debeas ad con- 33. q. 5. can. Quod Deo. cubitum viri. Quod enim Deo pari conſenſu ambo voveratis, perſeveranter uſque in finem reddere ambo debuiſtis: à quo propoſito ſi lapſus eſt ille, tu ſaltem conſtantiſſimè perſevera. Quod te non exhortarer, niſi quia tibi ad hoc ipſe conſenſerat. Nam ſi numquam tenuiſſes ejus aſſenſum, numerus te nullus defendiſſet annorum, ſed poſt quantumlibet tempus me conſuluiſſes, nihil tibi aliud 1. Cor. 7. 4. reſponderem, niſi quod ait Apoſtolus; *Vxor non habet poteſtatem corporis ſui, ſed vir.* de qua poteſtate ſic tibi jam permiſerat continentiam, ut eam tecum & ipſe ſuſciperet.

4. Sed illud eſt quod minùs te obſervaſſe contriſtor, quia tanto humiliùs & obedientiùs ei obſequi in domeſtica converſatione debuiſti, quanto ille religioſiùs tibi rem tam magnam etiam imitando conceſſerat. Non enim quia pariter temperabatis à commixtione carnali, ideo tuus maritus eſſe deſtiterat; immo verò tanto ſanctiùs inter vos con-

A juges manebatis, quanto ſanctiora concorditer placita ſervabatis. Nihil ergo de tua veſte, nihil de tuo auro vel argento vel quacumque pecunia, aut rebus ullis terrenis tuis ſine arbitrio ejus facere debuiſti, ne ſcandalizares hominem, qui Deo tecum majora voverat, & ab eo quod de tua carne licita poteſtate poſſet exigere, continenter abſtinuerat. Classis IV.

5. Denique factum eſt ut vinculum continentiæ, quo ſe dilectus ille innexuerat, contemtus
B abrumperet, & iratus tibi non parceret ſibi. Sicut enim mihi retulit perlator epiſtolæ tuæ, cùm cognoviſſet quòd omnia vel penè omnia, quæ habebas, neſcio quibus duobus tranſeuntibus monachis tamquam pauperibus eroganda donaveris; tunc ille deteſtans eos tecum, & non Dei ſervos, ſed domus alienæ penetratores & tuos captivatores & deprædatores putans, tam ſanctam ſarcinam, quam tecum ſubierat, indignatus abjecit. Infirmus enim erat, & ideo tibi, quæ in communi propoſito for-
C tior videbaris, non erat præſumtione turbandus, ſed dilectione portandus: quia etiamſi ad ipſas eleemoſynas largiùs faciendas fortè pigriùs movebatur, poſſet & iſta condiſcere, ſi tuis inopinatis non feriretur expenſis, ſed exſpectatis invitaretur obſequiis; ut etiam hoc quod temere ſola feciſti, multo conſultiùs dilectione concordi, multoque ordinatiùs & honeſtiùs ambo faceretis; nec blaſphemarentur ſervi Dei, ſi tamen hoc fuerunt, qui marito abſente atque neſciente, ab ignota muliere &
D ab aliena uxore tanta ſumſerunt; & laudaretur Deus in operibus veſtris, quorum eſſet tam fida ſocietas, ut à vobis communiter teneretur, non ſolùm ſumma caſtitas, verùm etiam glorioſa paupertas.

6. Nunc autem inconſiderata feſtinatione adtende quid feceris. Ut enim de illis monachis, à quibus te ipſe non ædificatam, ſed ſpoliatam eſſe conqueritur, ego bene ſentiam; nec homini præ ira turbatum oculum habenti, contra Dei fortaſſe
E famulos facilè conſentiam; numquid tantum bonum eſt, quòd pauperum carnem largioribus eleemoſynis refeciſti, quantum malum eſt, quòd viri tui mentem à tam bono propoſito ſubruiſti? An cujuſquam tibi temporalis ſalus carior eſſe debuerat, quàm hujus æterna? Nonne ſi ampliorem miſericordiam cogitans, ideo pauperibus res tuas erogare differres, ne ſcandalizatus maritus tuus Deo periret, uberiores tibi Deus eleemoſynas imputaret? Proinde ſi recolis quid adquiſiveras, quando
F lucrata fueras virum tuum, ut tecum Chriſto ſanctiore caſtitate ſerviret; intellige per illas eleemoſynas tuas, quibus cor ejus everſum eſt, quanto graviore damno percuſſa fueris, quàm ſunt illa lucra, quæ cæleſtia cogitabas. Si enim habet ibi magnum locum panis fractus eſurienti, quantum locum ibi credenda eſt habere miſericordia, qua homo eripitur diabolo, tamquam leoni rugienti, & quem devoret inquirenti?

7. Neque hoc ita dicimus, ut ſi quiſquam ſcan-
G dalizatus fuerit de bonis operibus noſtris, ab eis deſiſtendum putemus; ſed alia cauſſa eſt alienarum, alia neceſſariarum in ſocietate aliqua perſonarum; alia fidelis, alia infidelis; alia parentum erga filios, alia filiorum erga parentes: alia poſtremò ea, quæ in his rebus vel maximè intuenda eſt viri & uxoris, ubi mulierem conjugatam non licet dicere, Facio quod volo de meo; cùm & ipſa non ſit ſua, ſed

Classis IV. capitis sui, hoc est viri sui. Nam sic quædam, ut A 1. Pet. 3. 5. 6. commemorat apostolus Petrus, mulieres sanctæ quæ in Deum sperabant, ornabant se, subjectæ suis viris, sicut Sara obsequebatur Abrahæ domi- Gen. 18. 12. num eum vocans, *cujus*, inquit, *factæ estis filiæ*, cùm ad Christianas non ad Judæas feminas loqueretur.

8. Quid autem mirum, si pater communem filium nolebat hujus vitæ sustentaculis à matre nudari, ignorans quid sectaturus esset, cùm in ætate grandiuscula esse cœpisset, utrùm monachi profes- B sionem, an ecclesiasticum ministerium, an conjugalis necessitudinis vinculum? Quamvis enim ad meliora excitandi & erudiendi sint filij sanctorum, 1. Cor. 7. 9. unusquisque tamen proprium donum habet à Deo, alius sic, alius autem sic. Nisi fortè talia prospiciens & præcavens reprehendendus est pater, cum bea- 1. Tim. 5. 8. tus Apostolus dicat, *Quisquis autem suis & maximè domesticis non providet, fidem denegat & est infideli deterior.* Cùm verò de faciendis ipsis eleemosynis lo- 2. Cor. 8. 13. queretur, ait, *Non ut aliis refectio sit, vobis autem* C *angustia.* Pariter ergo consilium de omnibus haberetis, pariter moderaremini quid thesaurizandum esset in cælo, quid ad vitæ hujus sufficientiam vobis & vestris vestroque filio relinquendum, ne aliis esset refectio, vobis autem angustia. Et in his disponendis atque faciendis, si quid tibi fortè melius videretur, suggereres viro reverenter, ejusdemque auctoritatem tamquam tui capitis sequereris obedienter; ut omnes qui sanum sapiunt, ad quos posset hoc bonum vestrum fama perferre, de do- D mus vestræ fructu ac pace gauderent, & adversarius revereretur nihil habens de vobis dicere pravi.

9. Porrò si de faciendis eleemosynis & in pauperes impendendis rebus tuis, de quo bono opere & magno tam evidentia præcepta sunt Domini, cum viro tuo fideli & tecum sancta continentiæ pacta servante consilium communicare deberes, ejusdemque non spernere voluntatem; quanto magis de habitu atque vestitu nihil tibi præter ejus arbitrium mutandum vel usurpandum fuit, unde ni- E 1. Tim. 2. 9. hil divinitus legimus imperatum? Scriptum est quidem, mulieres esse [a] debere in habitu ornato; aurique circumpositio, & intortio crinium, & cetera hujusmodi quæ vel ad inanem pompam vel ad illecebram formæ adhiberi solent, meritò repre- 33. q. 5. cap. Quod Deo. hensa sunt. Sed est quidam pro modulo personæ habitus matronalis à viduali veste distinctus, qui potest fidelibus conjugatis salvâ religionis observantiâ convenire. Hunc te maritus si deponere noluit, ne te velut viduam illo vivente jactares, puto F quia non fuerat in hac re usque ad dissensionis scandalum perducendus, magis inobedientiæ malo, quàm ullius abstinentiæ bono. Quid enim est absurdius, quàm mulierem de humili veste viro superbire, cui te potiùs expediret obtemperare candidis moribus, quàm nigellis vestibus repugnare? Quia etsi te indumentum monachæ delectabat, etiam hoc gratiùs posset marito observato exoratoque sumi, quàm illo inconsulto contemtoque præsumi. Quòd si omnino non sineret, quid tuo proposito G deperiret? Absit ut hinc displiceres Deo, quòd conjuge tuo nondum defuncto, non indueereris sicut Anna, sed sicut Susanna.

10. Neque enim & ille, qui tecum jam cœperat custodire tam magnum continentiæ bonum, A Classis IV. etiamsi conjugale non viduale voluisset ut acciperes indumentum, ad indecentem quoque te compulisset ornatum. quò & si aliqua dura conditione cogereris, posses habere in superbo cultu cor humile. Nempe apud patres, Esther illa regina Deum timens, Deum colens, Deo subdita, marito regi alienigenæ non eumdem secum colenti Deum, tamen subjecta serviebat; quæ cùm in extremo periculo, non suo tantùm, sed etiam gentis B suæ, qui tunc erat populus Dei, Domino proster- Esther 14. 16. neretur orando, in ipsa oratione sua dixit, ita sibi esse ornatum regium, sicut pannum menstrualem; & ita orantem confestim exaudivit, qui cordis inspector eam verum dicere scivit. Et utique maritum habebat multarum mulierum virum, & deorum alienorum falsorumque cultorem. Tu autem si & ille in proposito, quod tecum susceperat, perduraret, nec à te offensus in flagitium corruisset, maritum habebas non solùm fidelem, & verum C Deum tecum colentem, sed etiam continentem; qui procul dubio propositi vestri non immemor, etsi ad conjugalia te cogeret indumenta, ad superba tamen ornamenta non cogeret.

11. Hæc tibi scripsi, quoniam me consulendum putasti, non ut tuum rectum institutum sermone meo frangerem, sed quòd te inordinatè & incautè agente, viri tui * factum dolerem. De cujus reparatione debes vehementissimè cogitare, si verè ad Christum vis pertinere. Indue itaque humilita- D tem mentis, & ut te Deus conservet perseverantem, noli maritum contemnere pereuntem. Funde pro illo pias & assiduas orationes, sacrifica lacrymas tamquam vulnerati sanguinem cordis. Et scribe ad eum satisfactionem, petens veniam, quia in eum peccasti, quòd præter ejus consilium & voluntatem de rebus tuis fecisti, quod faciendum putasti, non ut te pæniteat tribuisse pauperibus, sed eum tui boni operis participem & moderatorem habere noluisse. Promitte de cetero in adjutorio Domini, E si & illum suæ turpitudinis pænituerit, & continentiam quam deseruit repetiverit, te illi, sicut decet, in omnibus servituram, ne fortè, ut ait Apostolus, 2. Tim. 2. 26. det illi Deus pænitentiam, & resipiscat de diaboli laqueis, à quo captivus tenetur secundùm ipsius voluntatem. Filium autem vestrum, quoniam de legitimis eum & honestis nuptiis suscepistis, magis in patris quàm in tua esse potestate quis nesciat? Et ideo ei negari non potest, ubicumque illum esse cognoverit, & jure poposcerit: ac per hoc ut se- F cundùm tuam voluntatem in Dei possit nutriri & erudiri sapientia, necessaria est illi etiam vestra concordia.

* f. fractum, scilicet rectum institutum viri.

EPISTOLA CCLXIII. *

* Aliàs CCXLVIII. quæ autem 263. erat, nunc 230.

Augustinus Sapidæ virgini renuntiat se accepisse tunicam ipsius manibus contextam fratri, quem ipsa mortuum lugebat, jamque eam, quod Sapida præberi sibi solatium expetierat, induisse; ceterum adhortans ad uberiorem veriorem que consolationem usurpandam ex Scripturarum divinarum fide.

G Dominæ religiosissimæ & sanctæ filiæ SAPIDÆ AUGUSTINUS in Domino salutem.

1. ACCEPI quod de justis & piis laboribus manuum tuarum me accipere voluisti, ne te graviùs contristarem, quam

[a] Sic editiones Bad. Am. & Er. quibus suffragantur MSS. magno consensu, nisi quod Gallicani habent *ordinato*, pro *ornato*. At apud Lov. sic locus iste refertur. *Scriptum est quidem mulieres esse non debere in habitu ornato, aurique circumpositione & intortione crinium & cetera quæ* &c. *& meritò reprehensa sunt.*

Classis IV.

potiùs consolandam viderem; præsertim quia hoc ipsum tuum non parvum deputasti esse solatium, si eam, quàm germano tuo sancto Dei ministro feceras tunicam, ego induerer; cùm jam à terra morientium recedens nullis rebus corruptibilibus indigeret. Feci ergo quod desiderasti, & qualecumque hoc existimaveris, vel quantulumcumque solatium, tuo erga fratrem pectori non negavi. Missam abs te tunicam accepi, & quando hæc ad te scripsi, eâ me vestire jam cœperam. Bono animo esto; sed multo melioribus, multoque majoribus consolationibus utere, ut nubilum tui cordis humana infirmitate contractum, serenetur auctoritate divina. Et perseveranter ita vive, ut cum fratre vivas; quoniam sic mortuus est tuus frater, ut vivat.

2. Est quidem materies lacrymarum, quòd germanum dilectorem tuum, teque plurimùm pro tua vita & sacræ virginitatis professione reverentem, diaconum Carthaginensis ecclesiæ non vides, sicut solebas, intrantem & exeuntem, & in sui ecclesiastici officij strenuitate versantem, & honorifica illa ab eo verba non audis, quæ tuæ germanitatis sanctitati, morigero, pio & officioso impendebat affectu. Hæc cùm cogitantur, & consuetudinis violentia * requiritur, cor pungitur, & tamquam sanguis cordis fletus exoritur. Sed sursum sit cor, & sicci erunt oculi. Neque enim quia ista, quæ tibi mæres esse subtracta, suo temporali cursu prætererunt, ideo periit illa caritas, qua [a] Timotheus Sapidam dilexit, & diligit. manet illa servata in thesauro suo, & abscondita est cum Christo in Domino. Qui diligunt aurum, numquid perdunt quando recondunt? nonne tunc de illo, quantum fieri potest, securiores fiunt, cùm remotum à suis oculis locis tutioribus servant? Itane verò terrena cupiditas munitiùs se habere putat, si non videat id quod amat; & cælestis caritas dolet, tamquam amiserit quod in horrea superna præmiserit. Sapida, quod vocaris adtende, & quæ sursum sunt sape, ubi Christus est ad dexteram Dei sedens; qui pro nobis dignatus est mori, ut viveremus etiam mortui; & ne mors ipsa ab homine, tamquam consumtura hominem, timeretur; nec mortuorum quisquam, pro quibus vita mortua est, tamquam vitam perdiderit, doleretur. Hæc atque hujusmodi tua sint divina solatia quibus erubescat & cedat humana tristitia.

*[margin: * f. recurrens]*

3. Non quidem succensendum est de caris mortuis dolori mortalium: sed diuturnus dolor non debet esse fidelium. Si ergo contristata es, jam sit satis: nec sic contristeris quemadmodum gentes, quæ spem non habent. [b] Non enim contristari prohibuit Paulus apostolus, cùm hoc diceret, sed sic contristari quemadmodum gentes, quæ spem non habent. Nam & Martha & Maria piæ sorores & fideles resurrecturum suum fratrem Lazarum flebant, quamvis eum tunc ad hanc vitam rediturum esse nescirent. Et ipse Dominus eumdem, quem fuerat resuscitaturus, Lazarum flevit, nimirum ut fleamus etiam nos eos mortuos, quos ad veram vitam resurrecturos credimus, etsi non jussit præcepto, concessit exemplo. Nec frustra Scriptura dicit in libro Ecclesiastico; *In mortuo produc lacrymas, & quasi dira perpessus incipe lamentationem.* Sed paulò pòst ait, *Et consolare propter tristitiam. A tristitia enim procedit mors, & tristitia cordis flectet fortitudinem.*

[margin: 1 Thess. 4. 4. — Joan. 11. 31. — Ibid. 35. — Eccli. 38. 16.]

4. Frater tuus, filia, mente vivit, carne dormit, numquid qui dormit, non adjiciet ut resurgat? Deus qui spiritum ejus jam suscepit, restituet ei corpus suum, quod non perdendum abstulit, sed reddendum distulit. Nulla est igitur caussa tristitiæ diuturnæ, quia potior est caussa lætitiæ sempiternæ. Quandoquidem germani tui, nec pars ipsa mortalis, quæ in terra sepulta est, tibi peribit, in qua tibi præsentabatur, per quam te alloquebatur, tecumque colloquebatur, ex qua promebat vocem sic tuis auribus notam, quemadmodum faciem tuis oculis offerebat; ita ut ubicumque sonuisset, etiam non visus soleret agnosci. Hæc enim vivorum sensibus subtrahuntur, ut dolorem faciat absentia mortuorum. Sed quando nec ipsa in æternum corpora peribunt, uti nec capillus capitis peribit, & ad tempus deposita sic recipientur, ut numquam ulteriùs deponantur, sed in melius demutata firmentur; profectò major est caussa gratulationis in spe inæstimabilis æternitatis, quàm caussa mæroris in re brevissimi temporis. Hanc spem non habent gentes nescientes Scripturas neque virtutem Dei, qui potest perdita reparare, & vivificare mortua, & redintegrare corrupta, & separata iterum jungere, & corrupta atque finita deinceps sine fine servare. Hæc facturum se esse promisit, qui ex his fidem fecit, quæ jam promissa perfecit. Hæc tecum sermocinetur fides tua, quoniam non fraudabitur spes tua, etsi nunc differatur caritas tua. Hæc meditare, his uberiùs & veriùs consolare. Si enim quia vestior (quoniam ille non potuit) ea veste, quam fratri texueras, te aliquid consolatur; quanto debes ampliùs & certiùs consolari, quia cui fuerat præparata, tunc incorruptibili indumento nullo egens, incorruptione atque immortalitate vestietur.

[margin: Psal. 40. 9. — Luca 21. 18. — Mat. 22. 29.]

EPISTOLA CCLXIV. *

*[margin: * Aliàs CXLI. quæ autem 264. erat, nunc 231.]*

Consolatur Maximam piam feminam, quæ ægrè admodum & perturbato aliquantum animo videbat noxiis erroribus periclitari provinciam suam, (fortè Hispaniam, ubi perniciosæ doctrinæ animas, multo infeliciùs quàm corpora barbaricus gladius, trucidabant, *quando inde Orosius in Africam venit, uti dicitur suprà in epist. 166. n. 2. & in Orosij Commonitorio tom. 6.)*

Honorabili & eximiæ atque in membris Christi laudabili famulæ Dei MAXIMÆ, AUGUSTINUS in Domino salutem.

1. QUANTUM nos tuum studium sanctum lætificat, tantum rursus contristat quod per errores noxios & perniciosissimos provinciam vestram nimiùm periclitari significas. Sed quia ista futura prædicta sunt, mirandum non est quòd exsurgant, sed vigilandum ne noceant. Hæc autem Deus liberator noster exsurgere non permitteret, nisi sanctis ejus etiam per hujusmodi tentationes erudiri expediret. Comparant sibi quidem illi sua voluntate perversa, & præsentis meritum cæcitatis & futuri æterni supplicij, si per contumaciam indociles fuerint, seque cùm in hac vita sunt corrigere atque emendare neglexerint. Verumtamen sicut ipsi malè utuntur bonis Dei, qui facit solem suum oriri super bonos & malos, & pluit super justos & injustos; qui eos per patientiam

[margin: Matt. 5. 45. — Rom. 2. 4.]

[a] Laudatur Timotheus diaconus suprà in epist. 110. fortean hic ipse frater Sapidæ virginis.

[b] In Lov. editione verba quædam hic exciderant, restituta per nos ex Vaticano exemplari.

CLASSIS IV. suam ad pænitentiam vocat, cùm thesaurizant sibi iram in die iræ, & revelationis justi judicij Dei. Sicut ergo ipsi benignitate & patientiâ, id est bonis Dei malè utuntur, dum non corriguntur: sic contrà Deus etiam malis eorum bene utitur, non solùm ad justitiam suam qua eis digna in fine retribuet, sed etiam ad exercitationem & provectum sanctorum suorum, ut ex ipsa etiam malorum perversitate boni proficiant, & probentur, & manifestentur; sicut Apostolus ait, *Oportet hæreses esse, ut probati manifesti fiant inter vos.* (1. Cor. 11. 19.)

2. Nam si nullus etiam malorum bonus usus esset Deo ad utilitatem electorum suorum, qui etiam de malo Judæ tantum bonum nobis præstitit, ut Christi sanguine redimeremur; poterat eos aut nasci non permittere, quos malos futuros esse præsciebat, aut in ipso eorum initio malignitatis exstinguere. Sed tantum eos permittit esse, quantum novit expedire atque sufficere admonendæ atque exercendæ sanctæ domui suæ. Ideo nostram de illis tristitiam consolatur: quia & ipsa tristitia, quam pro illis habemus, nos relevat; illos autem in sua perversitate perseverantes gravat. Gaudium verò quod percipimus quando aliqui ex eis correcti in melius commutantur, & sanctorum societati copulantur, nulli gaudio in hac vita comparari potest. Propterea scriptum est, *Fili si sapiens fueris, tibi sapiens eris & proximis tuis: si autem malus evaseris, solus hauries mala.* (Prov. 9. 12.) Quia cùm gaudemus de fidelibus & justis, & illis & nobis prodest bonum eorum: cùm autem contristamur de infidelibus & iniquis, illis solis nocet & eorum malitia & nostra tristitia. Nos autem etiam hoc plurimùm adjuvat apud Deum, quod pro eis misericorditer contristamur, & pro ipsa tristitia congemiscimus & oramus. Unde honorabilis & in Christo laudabilis famula Dei, & mæstitiam tuam de talibus, & vigilantiam atque cautelam contra tales, quam tuis litteris expressisti, multùm approbo & laudo; atque ut in hac via perseveranter ambules, pro meis viribus, quia hoc exigis, & hortor, & moneo, ut miserearis eorum tamquam simplex ut columba, caveas autem illos tamquam astuta sicut serpens: desque operam, quantum potes, ut qui tibi adhærent, tecum in recta fide permaneant, aut ad fidem rectam, si fortè in aliquo aliqui depravati sunt, corrigantur.

3. De homine autem quem suscepit Verbum Dei, cùm caro factum est & habitavit in nobis, emendarem aliquid, si in eo quod credis falsum aut perversum invenirem. Hoc ergo crede quod credis, quia in illo homine totam naturam nostram suscepit Filius Dei, id est & animam rationalem & carnem mortalem sine peccato. Infirmitatis enim nostræ particeps factus est, non iniquitatis, ut per infirmitatem communem, solveret iniquitatem nostram, & adduceret nos ad justitiam suam, bibens mortem de nostro, & propinans vitam de suo. Sed si habes aliquam scripturam eorum, in qua asserunt quod huic fidei sit contrarium, dignare eam mittere, ut non solùm fidem nostram dicamus, sed G eorum quoque perfidiam, quantum possumus, refellamus. Sine dubio enim hoc ipsum, quod perversè & impiè sentiunt, aliquibus testimoniis divinarum Scripturarum conantur adstruere: in quibus eis ostendendum est, quàm non rectè intelligant litteras sacras conscriptas ad fidelium salutem; tamquam si quisquam se medicinalibus ferramentis graviter vexet, quæ utique non ad vulnerandum, sed ad sanandum sunt instituta. Multùm autem laboravimus & laboramus, quantum Dominus donat, contra diversos errores arguendos. Sed laborum nostrorum opuscula si fortè habere desideras, mitte qui tibi describant. Voluit enim Deus ut hoc facillimè possis, qui tibi dedit unde possis.

EPISTOLA CCLXV. *

Augustinus Seleucianæ, de baptismo & pænitentia Petri, contra quemdam Novatianum.

* Alias CVIII. quæ autem 265. erat, nunc 106.

Religiosissimæ, & in Christi dilectione honorandæ famulæ Dei SELEUCIANÆ, AUGUSTINUS episcopus in Domino salutem.

1. LECTIS litteris tuis de salute vestra lætatus, ad ea quæ scripsisti, respondere non distuli. Et primùm miratus sum quomodo dicat Novatianus iste Petrum baptizatum non fuisse, cùm paulò superiùs scripseris eum dixisse, quòd Apostoli fuerint baptizati. Unde illi videatur quòd inter Apostolos baptizatos Petrus non fuerit baptizatus, ignoro. Et ideo exemplum epistolæ tuæ, ne forsitan tu non habeas, misi tibi, in quo diligentiùs consideres ad ea me respondere, quæ inveni in litteris tuis. Si enim notarius non mendosè excepit aut scripsit, nescio quale cor habeat, qui cùm Apostolos baptizatos dicat, Petrum baptizatum negat.

2. Quòd autem Petrus dicitur egisse pænitentiam, cavendum est, ne ita putetur egisse quomodo agunt in Ecclesia qui propriè pænitentes vocantur. (Pænitentia) Et quis hoc ferat, ut primum Apostolorum, inter tales pænitentes numerandum putemus? Pænituit enim eum negasse Christum, quod ejus indicant lacrymæ. sic enim scriptum est, quia *flevit amarè.* (Matt. 26. 75.) Nondum enim fuerant resurrectione Domini confirmati, & illo adventu Spiritus-sancti, qui apparuit die Pentecostes, vel illa inspiratione quam demonstravit Dominus postea quàm resurrexit à mortuis, cùm insufflavit in eorum faciem, dicens, *Accipite Spiritum-sanctum.* (Johan. 20. 22.)

3. Unde rectè dici potest, quia cùm Petrus negavit Dominum, nondum fuerant Apostoli baptizati, non tamen aquâ, sed Spiritu-sancto. Hoc enim eis dixit postquam resurrexit, & conversatus est cum eis, *Iohannes quidem baptizavit aquâ, vos autem Spiritu-sancto baptizabimini, quem & accepturi estis non post multos hos dies.* (Act. 1. 5.) Aliqui autem codices habent, *Vos autem Spiritu-sancto incipietis baptizari.* Sed sive dicatur *baptizabimini*, sive dicatur *incipietis baptizari*, ad rem nihil interest. Nam in quibuscumque codicibus invenitur, *baptizabitis*, aut *incipietis baptizare*, mendosi sunt, qui ex græcis facillimè convincuntur. Si autem dicimus aquâ non fuisse baptizatos, metuendum est ne graviter in eis erremus, ne demus hominibus auctoritatem contemnendi baptismum, quem usqueadeo non contemnendum ipsa apostolica disciplina commendat, ut Cornelius Centurio & ij qui cum illo erant, (Act. 10. 48.) etiam jam accepto Spiritu-sancto, fuerint baptizati.

4. Sicut antiqui justi si non circumciderentur, non erat eis peccatum; postea verò jussit Deus ut circumcideretur Abraham ejusque posteritas, jam (Gen. 17. 10.) si

si non fieret, grave peccatum fuit: sic etiam [a] postquam Dominus Christus in Ecclesia sua Sacramentum novi Testamenti pro circumcisione carnis sanctum baptismum dedit, & apertissimè dixit, *Si quis non renatus fuerit ex aqua & Spiritu-sancto, non intrabit in regnum cælorum*, jam non debemus quærere, quando quisque fuerit baptizatus; sed quoscumque legimus in corpore Christi, quod est Ecclesia, [b] pertinere ad regnum cælorum, nonnisi baptizatos intelligere debemus: nisi fortè quos angustia passionis invenit, & nolentes negare Christum, antequam baptizarentur occisi sunt, quibus ipsa passio pro baptismo deputata est. Sed numquid hoc possumus de Apostolis dicere, qui usqueadeo largum tempus habuerunt quo baptizarentur, ut alios etiam baptizaverint? Sed non omnia quæ facta sunt, etiam scripta inveniuntur, verumtamen facta esse ex ceteris documentis probantur. Scriptum est quando baptizatus sit apostolus Paulus, & scriptum non est quando baptizati sint alij Apostoli; verumtamen etiam ipsos baptizatos intelligere debemus: quemadmodum scriptum est quando baptizatæ sint plebes ecclesiarum in Jerusalem & Samaria; quando autem baptizatæ sint aliæ plebes gentium, quibus Apostoli epistolas miserunt, non est utique scriptum, & tamen etiam ipsas baptizatas utique minimè dubitamus propter illam Domini sententiam, *Nisi quis renatus fuerit ex aqua & Spiritu-sancto, non intrabit in regnum cælorum.*

5. Utrumque autem de Domino scriptum est, & quia *baptizabat plures quàm Johannes*, & quia *ipse non baptizabat, sed Discipuli ejus*, ut intelligeremus & ipsum quidem baptizasse præsentiâ majestatis, non tamen ipsum baptizasse manibus suis. Ipsius enim erat baptismi sacramentum; ad Discipulos autem baptizandi ministerium pertinebat. Tunc ergo quando dicit Johannes Evangelista in Evangelio suo, *Post hæc exiit Iesus & Discipuli ejus in Iudæam terram, & illic morabatur cum eis, & baptizabat.* tunc paulò pòst de illo loquens ait, *Ut ergo cognovit Iesus, quia audierunt Pharisæi quòd Iesus plures Discipulos faceret, & baptizaret plures quàm Johannes: quamquam Iesus ipse non baptizaret, sed Discipuli ejus, reliquit Iudæam, & abiit iterum in Galilæam.* Tunc ergo quando ab Jerosolymis exiit cum discipulis suis in Judæam terram, & illic morabatur cum eis, baptizabat non per seipsum, sed per Discipulos suos; quos intelligimus [c] jam fuisse baptizatos, sive baptismo Johannis, sicut nonnulli arbitrantur, sive quod magis credibile est, baptismo Christi. Neque enim [d] ministerium baptizandi defugeret, ut haberet baptizatos servos, per quos ceteros baptizaret, qui non defugit memorabilis illius humilitatis ministerium, quando eis lavit pedes: & petenti Petro ut non tantùm pedes, verùm etiam manus & caput ei lavaret, respondit, *Qui lotus est, non indiget nisi ut pedes lavet, sed est mundus totus:* ubi intelligitur quòd jam Petrus baptizatus fuerat.

6. Quomodo autem iste dicat, quod in epistola tua posuisti, quòd Apostoli dederint pænitentiam pro baptismo, non evidenter expressum est. Si enim pro baptismo ideo dicit, quia per pænitentiam remittuntur peccata, habet aliquid rationis quod dicit. Sed talis pænitentia post baptismum potest utilis esse, si quis peccaverit. Iste autem quoniam negat post baptismum dari pænitentiæ locum, cùm dicit, sicut scripsisti, pænitentiam solam ante baptismum esse, datur intelligi sic eum dixisse, quòd Apostoli dederint pænitentiam pro baptismo, ut ante baptismum eam dederint, atque ij quibus data sit, postea non fuerint baptizati, quia eis illa pro baptismo fuit; quod Novatianos dicere numquam audivi. Unde quære diligenter, ne fortè alicujus alterius erroris sit, & Novatianum se esse confingat, vel putet. Aut si & hoc Novatiani dicunt, nescio: illud tamen scio, quoniam quisquis hoc dicit, à regula fidei catholicæ, & à doctrina Christi & Apostolorum prorsus alienus est.

7. Agunt enim homines ante baptismum pænitentiam de suis prioribus peccatis; ita tamen ut etiam baptizentur, sicut scriptum est in Actibus Apostolorum, loquente Petro ad Judæos & dicente, *Agite pænitentiam, & baptizetur unusquisque vestrûm in nomine Domini Iesu Christi, & dimittentur vobis peccata vestra.* Agunt etiam homines pænitentiam, si post baptismum ita peccaverint, ut excommunicari & postea reconciliari mereantur: sicut in omnibus ecclesiis illi qui propriè pænitentes appellantur. De tali enim pænitentia loquutus est Apostolus Paulus, ubi ait, *Ne iterum cùm venero humiliet me Deus apud vos, & lugeam multos ex iis, qui antè peccaverunt, & non egerunt pænitentiam super immunditia & luxuria & fornicatione quam egerunt.* Neque enim scribebat ista, nisi eis qui jam baptizati fuerant. Habemus etiam in Actibus Apostolorum, Simonem jam baptizatum, cùm pecuniâ vellet emere, ut per impositionem [e] manus ejus daretur Spiritus-sanctus, admonitum à Petro ut de hoc gravi peccato ageret pænitentiam.

8. Est etiam pænitentia bonorum & humilium fidelium [f] penè quotidiana, in qua pectora tundimus, dicentes, *Dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris.* Neque enim ea nobis dimitti volumus, quæ dimissa non dubitamus in baptismo; sed illa utique quæ humanæ fragilitati, quamvis parva, tamen crebra subrepunt. quæ si collecta contra nos fuerint, ita nos gravabunt & oppriment, sicut unum aliquod grande peccatum. QUID ENIM INTEREST ad naufragium, utrùm uno grandi fluctu navis operiatur & obruatur, an paulatim subrepens aqua in sentinam & per negligentiam derelicta atque contemta impleat navem atque submergat? Propter hæc jejunia & eleemosynæ & orationes invigilant, in quibus cùm dicimus, *Dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimitti-*

Marginal notes: De consecr. dist. 4. Agunt homines. — Act. 2. 38. — 2. Cor. 12. 21. — Act. 8. 18. — Matt. 6. 12. — Venialia peccata.

[a] Ita omnes editi. At Lovanienses in Castigationibus testantur MSS. quosdam sic habuisse: *Sic etiam antequam Dominus Christus in Ecclesia sua sacramentum novi Testamenti institueret, non erat peccatum non baptizari; id est non tenebatur reus, si quis baptismo non lavaretur, quòd vel prodesse vel obesse illo adhuc tempore ignorabatur. At postquam pro circumcisione carnis sanctum baptisma dedit* &c. Porrò in MSS. per nos inspectis non reperiuntur verba plura quàm in editis, licèt duodecim ex illis, pro *sic etiam postquam*, habeant, *sic etiam antequam:* quod nisi erratum est amanuensium, indicio est aliquid hîc fuisse prætermissum.

[b] In quibusdam MSS. uti Lovanienses in Castigationibus observant, ita legebatur: *quod est Ecclesia, esse assumtos, ipsos nec corpori Christi veraciter unitos, nec ad regnum cælorum pertinere nisi baptizatos per aquam intelligere debemus; nisi fortè quos angustia passionis non invenit baptizatos, & nolentes* &c. Attamen MSS. nostri omnes consentiunt cum editis.

[c] Sic editi & MSS. nostri omnes. Porrò in Lov. Castigat. notatur quosdam MSS. habuisse hoc modo: *quos intelligimus in hoc facto jam fuisse baptizatos; neque enim non baptizati baptizare poterant. Constat ergo eos, qui baptizabant alios, jam fuisse baptizatos, sive* &c.

[d] Editi, *Neque enim ministerio baptizandi defuit.... qui non defuit memorabilis illius humilitatis ministerio.* Sed melior est MSS. lectio quam huc revocavimus.

[e] Editi, *ut ei per impositionem* &c. At MSS. *ut per impositionem manus ejus daretur* &c quæ est germana lectio, uti patet ex Act. 8. 18.

[f] Bad. Am. Er. & MSS. duo, *pæna quotidiana*.

CLASSIS IV. *mus*; manifestamus habere nos quod nobis dimittatur, atque in iis verbis humiliantes animas nostras, quotidianam quodammodo agere pænitentiam non cessamus. Ad ea quæ scripsisti puto me breviter sed sufficienter respondisse. Superest ut ille non sit contentiosus, propter quem lucrandum ad me tales litteras destinandas putasti.

EPISTOLA CCLXVI. *

* *Aliàs* CXXXII. *quæ autem* 266. *erat, nunc* 107.

Augustinus Florentinæ puellæ studiosæ, offerens suam docendi operam, si proferat quid velit exponi.

Dominæ eximiæ, meritóque honorabili in Christo ac [a] suscipiendæ filiæ FLORENTINÆ, AUGUSTINUS episcopus in Domino salutem.

1. SANCTUM propositum tuum & inviscevatus cordi tuo timor Domini castus permanens in sæculum sæculi, curam pro te nostram non solùm in precibus apud Deum, verùm etiam in admonitionibus ad te ipsam non mediocriter suscitat. Quod quidem in epistolis meis, quas ad matrem reverentiæ tuæ debito mihi cum honore nominandam dedi, non semel feci. Sed quia hoc mihi rescribere dignata est, priùs te velle accipere litteras meas; tunc demum si quid fortè opus esset tibi ex ministerio meo, quod venerando studio tuo omniumque talium, quantum possum, libera servitute debere me novi, non te esse tacituram & rescribendo insinuaturam: ecce feci quod te voluisse, quamvis non per te, comperi; ne viderer tibi ostium fiduciæ inhumaniter claudere. superest ut promas ipsa, si quid ex me quærendum putas. Aut enim scio quod inquisieris, & non negabo: aut ita nescio, ut nullo fidei salutisque detrimento nesciam, & de hoc etiam teipsam, si potuero, faciam reddita ratione securam. Aut certè si & nescio, & tamen sciendum est, vel impetrabo à Domino ne tibi desim; nam SÆPE OFFICIUM impertiendi meritum est accipiendi: vel ita tibi respondebo, ut noveris pro hac ipsa re, quam pariter nescimus, ad quem pulsare debeamus.

2. Hæc ideo prælocutus sum, ne te pro certo speres quidquid à me quæsiveris audituram, & cùm hoc non provenerit, audacter potiùs quàm prudenter me fecisse arbitreris, quòd tibi quærendi si quid voles facultatem dedi. Hoc enim feci non doctor perfectus, sed cum docendis perficiendus, domina eximia meritóque honorabilis in Christo ac suscipienda filia. Equidem etiam in iis rebus, quas utcumque scio, magis te cupio esse scientem, quàm scientiæ nostræ indigentem. Neque enim ut quod scimus doceamus, aliorum ignorantiam optare debemus. Multo quippe melius omnes sumus docibiles Deo; quod utique in illa superna patria, cùm in nobis completum fuerit quod promissum est, perficietur, ut non dicat homo proximo suo, *Cognosce Dominum. Omnes enim cognoscent eum, sicut scriptum est, à minore usque ad majorem eorum.* (Jer. 31. 34.) Et sollicitissimè cavendum est in docendo superbiæ vitium, quod in discendo non ita est. Unde & sancta Scriptura nos admonet, dicens, *Sit omnis homo velox ad audiendum, tardus autem ad loquendum.* (Jac. 1 19.) Et ille in Psalmo ait, *Auditui meo dabis exsultationem & lætitiam:* (Psal. 50. 10.) continuóque subjecit, *Et exsultabunt ossa humiliata.* Vidit enim in audiendo facillimè servari humilitatem, quæ difficilis est in docendo; quoniam necesse est ut doctor habeat superiorem locum, ubi laboriosum est obtinere ne subrepat elatio.

3. Videsne quemadmodum periclitemur à quibus hoc exspectatur, ut non solùm doctores simus, verùm etiam cùm simus homines, divina doceamus? Sed laborum periculorumque nostrorum singulare est solatium, cùm ita proficitis, ut illò perveniatis, ubi nullius hominis doctoris egeatis. Isto autem periculo non tantùm nos; (nam ad illum de quo dicturus sum, quid sumus nos?) non ergo nos tantùm periculo isto, sed etiam ille Doctor gentium periclitatum se esse testatur, cùm dicit, *Ne magnitudine revelationum mearum extollar, datus est mihi stimulus carnis,* &c. (2. Cor. 12. 7.) Unde & ipse Dominus [b] tumoris hujus admirabilis medicus, *Nolite,* inquit, *ab hominibus vocari Rabbi; unus est enim magister vester Christus.* (Matt. 23. 2.) Quod retinens idem ipse Doctor gentium dicit, *Neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat; sed qui incrementum dat Deus.* (1. Cor. 3. 7.) Hoc & ille meminit qui in natis mulierum, quanto magnus erat, tanto se in omnibus humiliabat, indignum se affirmans qui Christi calceamenta portaret. (Matt. 11. 11. Eccl. 3. 20. Luca 3. 16.) Quid enim aliud ostendit ubi ait; *Qui habet sponsam, sponsus est: amicus autem sponsi stat & audit eum, & gaudio gaudet propter vocem sponsi?* (Johan. 3. 3.) Hic est ille auditus, de quo paulo antè commemoravi in Psalmo positum, *Auditui meo dabis exsultationem & lætitiam, & exsultabunt ossa humiliata.*

4. Proinde tanto me certiùs, tanto solidiùs, tanto saniùs gaudere scias de fide & spe & dilectione tua, quanto minùs indigueris, non tantùm à me quidquam discere, sed ab ullo prorsus hominum. Verumtamen quia cùm illic essem, te quidem per ætatem verecundante, boni parentes & amantissimi bonorum studiorum tuorum, quanto pietatis veræque sapientiæ ardore flagrares, mihi intimare dignati sunt, & benevolentissimè petierunt ne tibi instruendæ, in quo opus esset, meam operulam denegarem, admonendam te his litteris credidi, secundùm supradictas optiones, ut quæras quod vis, ne sim superfluus si conatus fuero docere quod scis: dum tamen firmissimè teneas, quòd etsi aliquid salubriter per me scire potueris, ille te docebit qui est interioris hominis magister interior, qui in corde tuo tibi ostendit verum esse quod dicitur: quia neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus. (1. Cor. 3. 7.)

EPISTOLA CCLXVII. *

* *Aliàs* CCVI. *quæ autem* 267 *erat, nunc* 50.

Augustinus Fabiolæ peregrinationem suam in hac vita molestè ferenti, de præsentia animorum nexu amicitiæ vinctorum.

Dominæ religiosissimæ & præstantissimæ & in Christi caritate laudabili filiæ FABIOLÆ, AUGUSTINUS in Domino salutem.

QUAMQUAM rescripta reddideris, sic tamen legi litteras sanctitatis tuæ, ut eis respondere debitum duxerim. Doluisti enim peregrinationem, qua contingit perpetuò gaudere cum sanctis, & desiderium supernæ patriæ ubi jam non terrarum spatio dividemur, sed semper unius contemplatione lætabimur, meritò prætulisti. Felix

[a] Lov. *suspiciendæ.* At Bad. Am. & Er. *suscipiendæ.* sic etiam MSS. quatuor Vat. & septem Gall. è quibus tamen nonnulli infra ubi in editis est *suscipienda*, habent, *suspicienda*: adeo res incerta est.

[b] Lov. *timoris.* Sed meliùs Bad. Am. Er. & MSS. plures, *tumoris.*

CLASSIS IV.

es talia fideliter cogitando; amando felicior; & ideo eris etiam felicissima consequendo. Sed etiam nunc diligentiùs intuere unde magis dicamur absentes, utrùm quia nostra invicem corpora non videmus, an quia signa non damus & recipimus animorum, quod est colloqui. Puto enim quòd, licèt longinquis regionibus corpore separati, si nostras cogitationes nosse possemus, magis essemus nobiscum, quàm si uno in loco alter alterutrum conspicantes taciti sederemus, nulla vocibus signa sensus intimi proferentes, nullis corporum motibus nostros animos indicantes. Quocirca intelligis ideo unumquemque sibi esse præsentiorem quàm alterum alteri, quòd unusquisque sibi magis quàm alteri notus est, non faciem suam, quæ nisi adsit speculum gestatur & [a] latet, sed conscientiam contuendo, quam & clausis oculis videt. Quanta est igitur etiam vita, quæ pro magno habetur, nostra?

EPISTOLA CCLXVIII.*

* Aliàs CCXV. quæ autem 268. erat, nunc 11.

Fascius quidam ære alieno obrutus ad ecclesiam confugerat, cujus creditoribus mutuâ acceptâ pecuniâ Augustinus satisfecit, eam publica collatione per Christi fideles orat pro Fascio reddi.

Dominis dilectissimis & desiderantissimis sanctæ plebi [b] cui ministro, membris Christi, AUGUSTINUS in Domino salutem.

1. NOTISSIMA mihi & probatissima devotio sanctitatis vestræ in Domino nostro Jesu Christo fiduciam dedit, ut etiam absens præsumerem, unde præsens gaudere consuevi. Qui semper spiritu vobiscum sum, non solùm quia gratia Domini nostri Jesu Christi tantæ suavitatis flagrare non cessat, sed etiam quia me ipsum, qui vobis in Evangelio servio, angustiam pati non permittitis. Cùm enim frater noster [c] Fascius debito decem & septem solidorum ab oppigneratoribus urgeretur ut redderet, quod ad præsens unde explicaret se non inveniebat, ne corporalem pateretur injuriam, ad auxilium sanctæ ecclesiæ convolavit: illi etiam exactores cùm proficisci cogerentur, & ideo dilationem dare non possent, gravissimis me querelis oneraverunt, ita ut eis illum traderem; aut quod sibi deberi ostendebant, unde acciperent providerem. Cúmque obtulissem Fascio, ut vestram sanctitatem de necessitatibus ejus alloquerer, pudore deterritus ne facerem deprecatus est. Ita ego majore necessitate coartatus à fratre nostro Macedonio decem & septem solidos accepi, quos in caussam ejus continuò dedi, promittente illo quòd ad certum diem cum eis reddendis posset occurrere; & consentiente ut si non posset occurrere, sermo de illo fieret ad vestram misericordiam, quam fraternam fratribus exhibere consuestis.

2. Nunc ergo quoniam absens est, restat ut subveniatis, non illi, quem nemo compellat absentem, sed pollicitationi meæ, cujus existimatio vobis semper est præsens. Jam enim dies, ad quem se promiserat occursurum, transactus est; & ego ei, qui solidos suos fidei meæ commisit, quid respondeam non invenio, nisi ut faciam quod me facturum esse promisi. Sed quoniam non sum de hac re commonitus, ut die sancto Pentecostes, quando aderat major vestra frequentia, sermonem inde facerem, peto ut has litteras pro lingua mea præsente habere dignemini, admonente vos & exhortante in cordibus vestris Deo & Domino nostro cui credidistis, qui numquam discedit à vobis timentibus & honorantibus nomen suum. In quo vobis & nos semper conjuncti sumus, quamvis corpore à vobis profecti esse videamur: qui vobis de isto bonorum operum semine messem vitæ æternæ promittit, dicente Apostolo, *Bonum autem facientes non deficiamus; tempore enim suo metemus infatigabiles. Itaque dum tempus habemus, operemur bonum ad omnes, maximè autem ad domesticos fidei.* Quoniam ergo domesticus fidei est, Christianus fidelis, catholicus frater noster, pro cujus supplenda necessitate vos peto ut faciatis quod Dominus imperat, sine tristitia, sine murmuratione, & cum lætitia & hilaritate facite: Deo enim creditis, non homini: quia ille promittit vos nihil eorum, quæ misericorditer facitis, perdituros, sed in illo die cum usuris immortalibus recepturos. Et quoniam ipse Apostolus dicit, *Hoc autem dico: Qui parcè seminat, parcè & metet.* Intelligere debetis tempus esse, ut [d] donum vitæ æternæ, cùm adhuc in ista vita sumus, festinanter & alacriter comparemus: quia cùm finis sæculi venerit, non dabitur nisi eis [e] qui per fidem sibi hoc emerunt antequàm videre potuissent. 2. Cor. 9. 6.

3. Scripsi etiam presbyteris, ut si quid minus fuerit post collationem sanctitatis vestræ, compleant ex eo quod habet ecclesia, dum tamen vos secundùm quod placet, hilariter offeratis: quia sive de vestro sive de ecclesia detur, omnia Dei sunt, & devotio vestra dulcior erit thesauris ecclesiæ: sicut Apostolus dicit, *Non quia quæro datum, sed requiro fructum:* lætificate ergo cor meum, quia de fructibus vestris gaudere cupio. Vos enim estis arbores Dei, quas assiduis imbribus etiam per nostrum ministerium rigare dignatur. Tueatur vos Dominus ab omni malo & hìc & in futuro sæculo, domini dilectissimi & desiderantissimi fratres. Phil. 4. 17.

EPISTOLA CCLXIX.*

* Aliàs CCLI. quæ autem 269. erat, nunc 12.

Augustinus Nobilio episcopo significans ad dedicationem novæ fabricæ se venire non posse.

Beatissimo ac venerabili fratri & consacerdoti NOBILIO AUGUSTINUS.

TANTA est sollemnitas, ad quam me affectus tuæ fraternitatis invitat, ut corpusculum meum ad vos traheret voluntas, nisi teneret infirmitas. Possem venire si hyems non esset: possem hyemem contemnere, si juvenis essem. Aut enim ferret rigorem temporis fervor ætatis, aut temperaret frigus ætatis fervor æstatis. Nunc hyeme iter tam prolixum non suffero cum annositate algida, quam mecum fero, domine beatissime, sancte ac venerabilis frater ac consacerdos. Salutationem debitam reddo meritis tuis: Salutem verò meam commendo precibus tuis poscens & ipse à Domino, ut dedicationem tantæ fabricæ pacis prosperitas prosequatur.

[a] Sic MS. Corb. At Lov. *lucet.*
[b] Lov. *cum ministro.* At MS Corb. *cui.*
[c] Editi *Fastius.* At MSS. *Fascius.*

[d] MSS. *domum*, non malè si postea legatur, *hanc emerunt.*
[e] Ita MSS. melioris notæ. At editi, *qui fide sibi hoc meruerunt.*

CLASSIS IV.

* *Accedit huic editioni. Quæ antem 270. erat, nunc 206.*

EPISTOLA CCLXX.*

Augustino Anonymus (non enim Hieronymus, uti ex stilo liquet, tametsi in ipsius epistolis hæc edita sit numero 40.) significans se mærore gravi affectum quòd ipsum cum Severo simul non repererit in urbe Leges, & quanto ipsum amore prosequatur exponens.

CUM *in urbem Leges anteriori tempore commeassem, nimiùm sum contristatus, quòd te totum ibidem minimè potui reperire. Inveni enim te medium, &, ut ita dicam, partem animæ* B
a *tuæ,* [a] *Severum carissimum, de quo ex parte gavisus sum. Perfectè enim gauderem, si te totum invenirem: unde ex parte, quà te repereram, gratulabar; & propter partem tuam, quam nequaquam cernebam, omnibus modis contristabar. Proinde dixi animæ meæ, Quare tristis es, & quare conturbas me? Spera in Deo, & faciet præsentem amicum, quem* (Psal. 41. 6.)

A *diligis. Vnde confido in Domino & spero, quod me faciet de tua visione gratulari. O si oculis cerni dilectio posset! profectò videres, quanta apud te nostra esset dilectio. Aut enim æquiparans dilectioni tuæ, magnum tibi adferret imitationis studium. Ergo, quia in Domino te diligo, dilige diligentem. Et ut ceteri tecum diligant, per ecclesiasticam auctoritatem hortare. Nam quod petis in litteris tuis, ut ego pro te orem; id rectè facerem, si ego ipse à peccatis liber essem, ut pro aliis liceret orare. Et ideo te admoneo, ut orationes assiduas animi tui pro me emittas ad Dominum: & memor professionis, illam ante oculos tuos constituas diem, in qua justus ab auditu malo non timebit; & ideo justus non timebit, quia non audiet,* Vade in ignem æternum, *sed* Veni benedicte Patris mei, percipe regnum. *Ad quod nos perducat, qui vivit & regnat in sæcula sæculorum. Amen.* (Psal. 111. 7. Matt. 25. 34. & 41.)

[a] Loquitur de Severo, Milevitano antistite, quem ipse Augustinus suprà in epist. 110. n. 4. *germanissimum & familiarissimum anima sua,* moxque *alteram animam suam* esse dicit, immo *suam & illius animam unam esse.*

Epistolarum S. Augustini finis.

SYLLABUS

SYLLABUS CODICUM
AD QUOS RECOGNITÆ SUNT S. AUGUSTINI EPISTOLÆ,
Necnon variantes aliquot lectiones inter omissas selectæ.

*Quæ asteriscum habent * videntur referendæ in textum.*

MANUSCRIPTI CODICES
cum nota singulis hic deinceps designandis indita.

a. Codices bibliothecæ Monasterij S. Albini Andegavensis.
aa. Monasterij S. Arnulfi Metensis.
a. RR. PP. Augustinianorum majoris conventus Parisiensis.
b. Beccensis cœnobij.
bl. Belgici codices, seu variantes lectiones ex illis Lovaniensium Theologorum curâ decerptæ.
bn. Ex bibliotheca monasterij S. Benigni Divionensis.
bt. S. Bertini in Belgio codex perantiquus, unde eruta est CXCIII *ad Mercatorem* Epistola, quæ nunc primùm prodit.
bg. MSS. Domini Bigot Rotomagensis.
c. Cœnobij Casalis Benedicti.
cc. Cisterciensis Abbatiæ.
cs. Codex vetus RR. PP. Cisterciensium S. Crucis in Jerusalem in Urbe, ex quo hîc primùm editur XXIX *ad Alypium* Epistola.
cl. MSS. Bibliothecæ Colbertinæ.
cb. Corbeiensis monasterij codices, plerique ante annos 800. aut 900. scripti.
ct. Cœnobij de Cultura apud Cenomanos.
e. Excerptorum Eugypij codices duo MSS. Germanensis & Corbeiensis.
f. Floriacensis bibliothecæ MSS.
fl. Codex Corbeiensis ante annos circiter 500. scriptus, qui Flori seu Bedæ vulgati collectionem in Epistolas Apostoli complectitur.
fs. MSS. Bibliothecæ S. Mauri Fossatensis.
ff. Collegij Fuxensis apud Tolosates.
g. Gemmeticensis monasterij.
gg. S. Germani à pratis codices optimæ notæ.
gv. Collegij Gervasiani apud Parisios codex amplus & elegans.
j. Ex bibliotheca Domini Joly Præc. Eccl. Paris.
l. Laudunensis Ecclesiæ codices antiquissimi.
mr. Domini Maran Archid. Eccl. Tolos.
m. Monasterij S. Michaëlis in periculo maris.
n. Navarrici Gymnasij Parisiensis membraneum exemplar amplissimum.
p. Codex corticeus, qui olim Narbonensis Ecclesiæ fuit, nunc est illustris familiæ Phimarconensis: quo ex codice prodeunt XLII & XLV, duæ perbreves ad Paulinum Epistolæ, antehac ineditæ.
r. Regiæ bibliothecæ MSS.
rm. Remensis Ecclesiæ.
s. Ecclesiæ Silvanectensis.
s. Sorbonici collegij.
t. Bibliothecæ Tellerianæ.
tt. Theodericensis monasterij.
th. Thuaneæ bibliothecæ.
v. Vaticani codices, quorum nobiscum communicatæ sunt variantes lectiones, collectæ olim per selectos viros, qui post editionem à Lovaniensibus adornatam, castigandis denuo S. Augustini operibus Clementis VIII. auctoritate incumbebant.
vv. Bibliothecæ S. Vedasti Atrebatensis.
vc. S. Victoris Parisiensis.
vd. Vindocinensis Abbatiæ.

EDITI CODICES.

Am. Liber Epistolarum S. Augustini anno 1493. excusus operâ Johannis de Amerbach civis Basileensis.
Bad. Editus per Jodocum Badium Ascensium, Parisiis, an. 1515.
Er. Desiderij Erasmi curâ recensitus, impressusque Frobenianis typis Basileæ, an. 1528.
Lov. Ad Lovaniensium Theologorum recensionem excusus typis Plantinianis Antuerpiæ, an. 1576.

EPISTOLA I.
AD HERMOGENIANUM.

Recensita est ad MSS. bl. cb. gg. gv. n. r. s. th. vc. duos t. duos v. & ad Edit. Lov.

II. *ad Zenobium.*

Ad MSS. cb. gg. gv. n. r. duos s. duos t. duos v. recognita est, & ad Edit. Lov.

III. *ad Nebridium.*

In hujus recensione adhibiti sunt a. bn. bg. c. cc. ff. gv. n. r. s. t. duo a. duo s. quatuor v. & Edit. Am. Bad. Er. Lov.

IV. *ad Nebridium.*

Hanc recognovimus ad *a.* bl. bg. cb. gg. gv. n. r. s. duos t. duos v. ad Am. Bad. Er. & Lov.

V. *Nebridij ad Aug.*

Recognita est ad *a.* bl. bg. cb. gg. gg. gv. n. r. s. duos t. duos v. ad Am. Bad. Er. & Lov.

VI. *Nebridij* & VII. *ad Nebridium.*

His emendandis adhibuimus *a.* bl. bg. cb. ff. gg. gv. n. r. s. vc. duos t. duos v. & Am. Bad. Er. Lov.

Pag. 8. C. MS. *a. nisi* visu *illo imaginario.* Alij codices i *viso.*

VIII. *Nebridij.*

In hac emendanda usi sumus cb. gg. gv. n. r. s. vc. duobus t. duobus v. & Lov.

IX. & X. *ad Nebridium.*

Castigatæ sunt ad *a.* bl. bg. cb. g. gg. gv. n. r. s. duos t. duos v. & ad Am. Bad. Er. Lov.

XI. & XII. *ad Nebridium.*

Non reperiuntur nisi in Vaticano Exemplari.

XIII. *ad Nebridium.*

Recognovimus hanc in bl. cb. gg. gv. n. r. s. vc. duobus t. duobus v. & in Lov.

XIV. *ad Nebridium.*

Hanc emendavimus ad *a.* bl. bg. cb. g. gg. gv. n. r. s. duos t. duos v. & ad Am. Bad. Er. Lov.

18. E. MSS. duo Vatic. *S cum aliis* sapientibus *conferas.* Rectè.

XV. *ad Romanianum.*

Recognita est ad *a.* bl. cb. g. gg. gv. n. r. s. duos t. duos v. & ad Lov.

XVI. *Maximi Mad.* & XVII. *ad Maximum.*

Recensitæ sunt ad a. *a.* bl. bn. bg. c. cc. ff. g. gv. j. n. r. s. s. t. duos vc. quinque v. & ad Am. Bad. Er. Lov.

In MSS. tribus Maximus Madaurensis *Grammatici* titulo donatur.

20. C. MSS. plures: *Atque* alia *interminato numero, diis hominibusque odiosa* numina, quæ conscia *nefandorum.*

Ibid. D. MSS. octo: *bellum* Actiaticum *rursus exortum.* Quatuor Vat. *Asiaticum.* Alij codices, *Actiacum.*

22. B. MSS. octo; *tamquam nimium Romanorum.* Editi: *numinum.*

XVIII. *ad Cælestinum.*

Ad *a.* bl. cb. ff. g. gg. s. th. gv. n. s. th. vc. duos t. & duos v. recognita est, & ad Am. Bad. Er. Lov.

XIX. *ad Gaium.*

Recensita est ad *a.* b. l cb. ff. g. gg. gv. n. r. s. th. vc. duos t. duos v. & ad Am. Bad. Er. Lov.

XX. *ad Antoninum.*

Ad eosdem codices collata est, uno excepto r.

24. E. MSS. duo v. *cùm quemlibet* hominem *propterea diligis.* Rectè.

XXI. *ad Valerium Episc.*

Usi sumus ad hanc emendandam codicibus *a.* bl. c. cc. cb. ff. g. gg. gv. n. r. s. t. vc tribus s. quatuor v. & Am. Bad. Er. Lov.

XXII. *ad Aurelium.*

Huic castigandæ subsidio fuerunt cb. ff. gg. gv. n. r. t. vc. duo s. duo v. & Am. Bad. Er. Lov.

* Pag. 27. C. MSS. duo v. *commisi me* tamen *Deo*. Congruè.

Ibid. MSS. tres: *& curæ* ecclesiasticæ *pro tua*. Rectè, si paulò antè legas, *utriusque nostrûm.*

Ibid. F. MSS. plures: *consiliorum* gravi esse, *& tua* &c. Alij: *consiliorum gravitate*. Fortè legendum, *conciliorum.*

28. A. MSS. quatuor: *qui se isto peccato* maculaverit. Bene.

Ibid. B. MSS. *non* carneis *oculis inspicit.*

Ibid. MSS. Quam fœditatem *si tantùm* &c. Congruè.

* Ibid. D. MSS. *proposito tam* latè *exemplo*. Meliùs.

29. MSS. septem: *faciliùs* illis *dissuaderi*. Alij: *illic.*

Ibid. B. MS. s. *sine* typo.

Ibid. MSS. duo: *pauperibus* erogetur. Alij: *eroget.*

30. B. Am. Bad. & MSS. tres: nulla *essent ministeria*. Alij: *ulla.*

Ibid. D. unus è Vatic. MSS. *Vt & ego* viderem *agrum*.
* Alter Vatic. *Vt & ego* videam *agrum*, quem *fratribus datum* &c. Non malè.

XXIII. *ad Maximinum.*

Collata est cum *a*. bg. c. cc. cb. ff. g. gg. gv. j. n. r. s. duobus bn. duobus s. duobus t. duobus vc. quatuor v. & cum Am. Bad. Er. Lov.

XXIV. *Paulini ad Alypium.*

Recensita est ad *a*. bn. bg. cc. ff. g. gv. j. l. n. r. s. s. t. vc. vd. duos a. quatuor v. & ad Am. Bad. Er. Lov.

35. C. Editi: *quod tibi deferendum* judicavit. MSS. duo v. *judicavi*. At alij duo v. cum tredecim è nostris: *indicavi.*

XXV. *Paulini ad Aug.*

Recognovimus hanc ad a. bg. bl. bn. c. cc. ff. g. gv. j. r. s. s. vc. vd. duos a. quinque v. & ad Am. Bad. Er. Lov.

36. G. MSS. septem: *sub magno* honore *peccator*. Unus è Vat. *onere peccatorum.*

37. C. Editi: *te ad maturitatem meriti* honor seniorem *provexit* & *juvenem*. MSS. novem: *honore seniorum*. At meliùs duo Vat. *& honorem seniorum provexit juvenem.*

* Ibid. D. In Editis: *jam solido littore* constitutus, *tuto excipe sinu*. At MSS. plerique: *jam* in *solido littore constitisti*, *toto excipe sinu.*

Ibid. E. Editi: *assequatur* effectum *Dei* voluntatum. MSS. duo: *effectum Dei* voluntate. Alij duo: *effectum Dei* voluntatem. Unus è Vat. *effectu Dei voluntatem*. Hunc sequimur.

XXVI. *ad Licentium.*

Hanc emendavimus ope codicum *a*. bg. bl. bn. c. cc. ff. g. gv. j. l. n. r. s. s. t. vc. vd. quinque v. & Am. Bad. Er. Lov.

38. D. MSS. tres: *quantum* petendum *videbatur*. Alij plerique: *promendum.*

Ibid E, MSS. quatuordecim: solvet *postea*, ... *amplexibus* alligabit.

39. B. MSS. tres: Adsumam *astrorum caussas*. Non malè.

Ibid. F. Editi: *flumina terrent*. MSS. quinque: *fulmina.*

Ibid. G. Bad. & Er. *solvet mihi vincula* Gerris.

40. A. MSS. plerique: Xampaeosque *lacus fugiens* Hypanis ubi amarus.

* Ibid. D. Codices omnes: *optabunt pia tecta*. excepto Corb. qui habet: *aptabunt*. Meliùs.

Ibid. Editi: *aut Hircania* tauros. MSS. decem, *sauros.*

Ibid. G, Editi; *abscidit* lateri *Dodona* &c. MSS. plerique; *Thalari.*

XXVII. *ad Paulinum.*

Recensita est ad *a*. bg. bl. c. cc. ff. gv. j. n. r. s. t. vc. vd. duos a. duos s. quinque v. & ad Am. Bad. Er. Lov.

43. C. In Editis: *&* afferens *ei claritatem*. At MSS. sexdecim: *& afferentes.*

44. B. Editi: *de* vera *Religione*. At MSS. viginti carent voce, *vera.*

XXVIII. *ad Hieronymum.*

In hujus recognitione collati sunt a. bl. bn. cc. j. fs. mr. gg. r. s. t. vc. decem v. & Am. Bad. Er. Lov.

45. Editi: *quieta* lætitia *& verè* &c. MSS. aliquot: *læta.*

46. E. Am. Bad. & MSS. omnes: *regulas* mordaciùs, *ut fertur*. At Lov. ex Erasmi correctione: *mordicùs.*

47. A. MSS. tres: *in* tantæ *auctoritatis* fastigio.

XXIX. *ad Alypium.*

Edita nunc primùm, & post editionem recognita ad antiquissimum exemplar bibliothecæ PP. Cisterciensium S. Crucis in Jerusalem in Urbe.

Pag. 48. F. *securos suos facere*. Fortè leg. *securos vos.*

49. E. *fabricationis idoli*. MS. *fabricato dolo*. Leg. *fabricato idolo.* *

50. A. MS. *vel in domibus inebriarentur.* *

52. C. *quum Christiani sunt*. MS. *qui*. Fortè leg. *quia.*

Ibid. F. MS, *& usque ad horam.* *

53. B. *evacuabit. Nos proinde.* *

Ibid. C. *multitudine utriusque ad*. Fortè leg. *usque ad.*

Ibid. D. MS. *apud Asnam.*

XXX. *Paulini ad Aug.*

Hanc recensuimus ad a. bg. bl. bn. c. cc. ff. g. gv. j. l. n. r. s. s. t. vc. vd. duos a. quatuor v. & ad Am. Bad. Er. Lov.

53. F. *per litteras audire properavi*. Fortè leg. *adire.*

54. A. Editi: *Sed tu frater* spiritaliter. At MSS. *spiritalis.*

XXXI. *ad Paulinum.*

Emendata est ad *a*. bg. bl. bn. c. cc. ff. g. gv. j. n. r. s. t. vc. vd. duos a. duos s. quinque v. & ad Am. Bad. Er. Lov.

58. B. Editi: *Severus de* condisciplinatu *nostro*. At MSS. octodecim: *condiscipulatu.*

XXXII. *Paulini ad Romanianum.*

Castigata est ad *a*. bg. bl. bn. c. cc. ff. g. gv; j. n. r. s. s. t. vc. vd. quinque v. & ad Am. Bad. Er. Lov.

59. B. Lov. *si quem* sibi *dignum*. Alij codices: *tibi.*

60. A. Editi: *illi viro* devincta *caritate compararet*. MSS. octo: *de vita & caritate*. Alij sex: *debita caritate.*

Ibid. B. MSS. duodecim: *Nam* affectus *in tui* &c.

61. D. Editi: fidei *compulsus amore*. At MSS. quindecim; *fido.*

Ibid. F. Editi: *Nam nunc aliena* petisses. At MSS. *petescis.*

62. A. MS. Reg. vera *est vivere vita Deo*. Alij: *viva.*

XXXIII. *ad Proculeianum.*

Ad MSS. *a*. bg. bl. c. cc. ff. g. gv. r. s. t. vc. duos s. & quatuor v. recensita est, & ad Edd. Am. Bad. Er. Lov.

XXXIV. *ad Eusebium.*

Ad hanc castigandam collati sunt *a*. bg. c. cc. ff. g. gv. n. r. s. s. t. duo vc. quatuor v. & Am. Bad. Er. Lov.

66. B. MSS. undecim; *ad alios nescio quos* differat. Editi: *deferat.*

XXXV. *ad Eusebium.*

Adhibiti sunt in hujus recensione *a*. bg. bl. c. cc. ff. g. gv. n. r. s. s. vc. duo t. quatuor v. & Am. Bad. Er. Lov.

66. F. Lov. *quid possum* minus *agere*. At alij codices: *mitius.*

67. D. Lov. violenti *autem vel* latrocinantes. At Am. Bad. & Er. *Violenter autem vel latrocinanter.*

XXXVI. *ad Casulanum.*

Castigata est ad bl. cb. ff. gg. m. rm. vc. quatuor v. & ad Am. Bad. Er. Lov.

68. D. Vat. tres: *me debito apud te* exsolvere. Alij: *absolvere.*

71. A. Editi: *& sexta* feria *& ipso sabbato*. MSS. carent voce, *feria*, hîc & aliis locis, ubi apud Editos adjecta est.

76. C. Lov. Tantum errat, *ut hinc ei* evenire timendum sit *etiam illud* &c. At alij codices: *Quantum erat ut hinc ei veniret in mentem etiam illud.* *

78. C. Editi: *quam fides obtinet æquè justitiam*. At MSS. Corbeiensis & Germanensis habent: *quam fides obtinet atque justitia*. Sic omnino legendum: nam verbum *obtinet*, ad *requiem sempiternam* refertur.

Ibid. D. Editi omittunt; *& cum quibus Deo vivimus.* quæ verba ex novem MSS. restituuntur.

80. A. Am. Bad. Er. & MSS. sex, prætermissa voce, *Manichæi*, habent: *maximè impiissimi jejunia.*

XXXVII. *ad Simplicianum.*

Deerat in hoc tomo. Hîc edita est collatis antea libris, qui eam habent præfixam libris quæstionum ad Simplicianum.

XXXVIII. *ad Profuturum.*

Recognita est ad a. *a*. bg. bl. c. cc. ff. g. gv. n. r. s. t. vc. vd. duos s. quatuor v. & ad Am. Bad. Er. Lov.

XXXIX. *Hieronymi ad Aug.*

Recensita est ad a. *b*. cc. fs. j. mr. r. s. t. tt. vc. decem v. & Am. Bad. Er. Lov.

XL. *ad Hieronymum.*

Hanc recognovimus ad a. bl. bn. cc. fs. j. mr. r. s. t. tt. vc. novem v. ad Am. Bad. Er. & Lov.

Pag. 68. D. Editi: *posse honestè* accipi *scriptorem.* At MSS. tredecim : *posse honestè ac piè scriptorem.* Hanc lectionem amplectimur.

XLI. *ad Aurelium.*

Emendavimus hanc ad *a.* bl. bn. bg. cb. ff. g. gg. gv. j. n. s. t. vc. duos a. duos ſ. quatuor v. ad Am. Bad. Er. & Lov.

XLII. *ad Paulinum, antehac inedita.*

Prodit ex corticeo codice Phimarconensi.

XLIII. & XLIV. *ad Glorium, Eleuſ. Fel.* &c.

Collatæ sunt cum *a.* bg. bl. c. cc. ff. g. gv. n. r. s. ſ. t. vc. quatuor v. Am. Bad. Er. Lov.

90. D. MS. unus è Vat. *quàm de* vestra *exſpectabatis instantia.*

94. C. MSS. quatuor Vaticani: *ipsis* sæcularibus *legibus.* Alij *securalibus.*

96. D. Lov. *ad judicium venire* noluerunt. Alij codices, *voluerunt.*

101. A. Bad. Am. Er. & MS. unus è Vat. *Glorio & Felici Aug.* Alij: *Felicibus.*

106. F. Editi : *Baptismi institutorem* instituisse. MSS. quatuordecim : *institisse.* MS. Gemmet. *exstitisse.* Longè meliùs.

XLV. *Alypij & Aug. ad Paulinum.*

Edita nunc primùm ex Phimarconensi codice.

XLVI. *Publicolæ ad Aug.* & XLVII. *ad Publicolam.*

Recensitæ sunt ad a. bg. bl. c. cc. ff. g. gv. n. r. s. t. vc. duos ſ. quatuor v. ad Am. Bad. Er. Lov.

108. Am. & Bad. & MSS. septem: *Decurioni qui* militi *præest.* Sed meliùs alij: *limiti.* Vide Notit. dignitatum Imp.

112. A. MS. Gemmet. *non debuisse* Apostolum *apud Athenas.* Rectè.

Ibid. E. MSS. septem, Bad. & Er. *qui cùm suæ possessioni murum circumduxerit, aliquis ex* ipsorum usu *percussus intereat.*

XLVIII. *ad Eudoxium.*

Hanc contulimus ad bl. cb. ff. gg. r. ſ. vc. duos t. duos v. ad Am. Bad. Er. Lov.

113. F. MSS omnes omisso *qui* habent ; *in judicio*, ... docebit *mansuetos.*

114. B. MSS. omnes : *perfectam requiem* cogitetis , *donec.*

XLIX. *ad Honoratum episc. Donat.*

Hanc recognovimus ad a. bg. c. cc. ff. g. gv. n. r. s. ſ. t. vc. quatuor v. Am. Bad. Er. Lov.

114. F. In Editis : *Augustinus episcopus* partis *Ecclesiæ catholicæ.* At vox , *partis* abest à MSS. quam vocem Ecclesiæ catholicæ non convenire , & illi ab Augustino tribui non solere observarunt Verlinus & Vindingus.

Ibid. G. Editi : *Erotem.* MSS. *Herotem.*

115. C. MSS. *ad Colossenses, scripta.* Non malè si mutetur nostra interpunctio.

Ibid. D. Lov. *Sardes.* Alij codices : *Sardos.*

L. *ad Suffectanos.*

Non reperta est nisi in Vaticano exemplari.

LI. *ad Crispinum.*

Castigata est ad a. bg. bl. c. cc. ff. g. gv. n. r. s. ſ. vc. duos t. quatuor v. ad Am. Bad. Er. Lov.

118. F. In Epistolæ fine apposuimus ex MSS. ΕΥΤΥΧΩΣ. quæ vox deest in Editis.

LII. *ad Severinum.*

Collata cum *a.* bg. bl. ff. g. gv. n. r. s. t. vc. duobus t. quatuor v. ad Am. Bad. Er. Lov.

LIII. *ad Generosum.*

Collata cum *a.* bg. bl. c. cc. ff. g. gv. n. r. s. ſ. t. vc. quatuor v. Am. Bad. Er. Lov.

120. E. Lov. *Et tene* partes *Donati.* Alij Editi : *partem.* At MSS. *partis.* Supple , Christianitatem.

LIV. & LV. *ad Ianuarium.*

His emendandis adhibiti sunt bl. bn. cc. cl. f. j. r. vv. duo ſ. duo t. tres vc. tres v. Am. Bad. Er. Lov.

125. A. MSS. aliquot : *Aut qui* alibi *vidit*, peregrinatione sua *quo remotiorem à suis, eo doctiorem* se factum putans. Rectè.

Ibid. B. MSS. plures : *ut excommunicandus* quisque *judicetur.* Rectè.

127. C. MSS. septem : *jejunaverit*, ante *refectionem* &c. Alij : *post.*

130. B. Editi : *quod* deliramentum imperiti *Manichæi.* MSS. quatuor : *quod* delirat *imperitia Manichæi.* Alij duo: *delirâ imperitiâ.*

132. E. MSS. decem : *ad* stultitiæ suæ vanissimas *opiniones.*

Ibid. F. Editi *ad mysteria* verborum *Dei.* At MSS. duodecim : *verbi Dei.*

134. B. Editi : Et *quia* aliquando *Pascha* &c. *distingueretur. Quod non frustra factum* &c. ut *in anniversaria* &c. Prætulimus hîc MSS. lectionem , qua planiùs exprimitur duplex ratio , propter quam id à nobis in Paschatis celebratione servatur , ut Sabbati dies inter passionis & resurrectionis Dominicæ sollemnitatem medius veniat : una scilicet, quò sic nostra festivitas à Judæorum festivitate distinguatur : altera quòd non frustra factum sit à Domino , ut inter mortem ejus & resurrectionem medius esset dies sabbati.

Ibid. F. Am. Bad. Er. *in otio* corporali temporaliter celebrando.

135. A. Am. Bad. Er. *nisi* quiescere à motibus *suis.*

136. A. MS. Colbertin. *&* flatandum *quodammodo.* Pro quo corruptè in priùs editis ; *flammandum.* Isto verbo utitur Augustinus in lib. 7. Confess. c. 6. n. 8. *flatabant in eas nugas ignem cordis sui.* *

138. E. Lov. *Tunc autem* apprehendemur. Sed meliùs alij : *apprehendemus.*

141. D. Am. Bad. Er. & MSS. tres : *Ecclesia* consensio *roboravit.*

LVI. *ad Celerem.*

Reperta in MSS. tantùm Corbeiensi & duobus Vaticanis, præter Edit. Lov.

LVII. *ad Celerem.*

Recensita ad cb. vc. duos v. & Lov.

LVIII. *ad Pammachium.*

Collata cum *a.* bg. bl. c. cc. ff. g. gv. j. n. r. s. t. vc. duobus ſ. quatuor v. & cum Am. Bad. Er. Lov.

LIX. *ad Victorinum.*

Emendata subsidio cb. vc. duorum v. & Lov.

147. D. MS. cb. *ut inter vos paucos* qui nos in hac re quantum loquamini *eadem præ* &c.

LX. *ad Aurelium.*

Hanc recensuimus ad bl. cb. ff. gg. r. ſ. duos t. duos v. & ad Am. Bad. Er. Lov.

LXI. *ad Theodorum.*

Castigavimus hanc ad cb. r. ſ. duos v. & Lov.

LXII. & LXIII. *ad Severum.*

Recensitæ ad MSS. Corbeiensem , duos Vaticanos & ad Lov.

LXIV. *ad Quintianum.* & LXV. *ad Xantippum.*

Ad Corb. ad duos Vat. & ad Lov. recognitæ.

LXVI. *ad Crispinum.*

Collata ad *a.* bg. c. cc. ff. g. gv. n. r. s. ſ. vc. duos t. quatuor v. ad Am. Bad. Er. Lov.

LXVII. *ad Hieronymum.*

Hanc recensuimus ad a. bl. bn. cc. fs. j. mr. r. ſ. t. tt. vc. decem v. ad Am. Bad. Er. Lov.

156. D. MSS. octo : *in Domino* glorientur.

LXVIII. *Hieronymi ad Aug.*

Recognita est ad a. bl. bn. cc. fs. j. mr. r. ſ. t. tt. vc. undecim v. ad Am. Bad. Er. Lov.

LXIX. *ad Castorium.*

Recognita ad cb. ſ. duos v. & Lov.

158. A. Lov. *esse in visceribus* Christi *ejus.* At à MSS. abest ; *Christi.*

LXX. *ad Naucellionem.*

Ad codices cb. vc. v. & Lov. recensita est.

159. B. Verlinus & Vindingus suspicantur legendum hîc , *à fratre nostro Clarentio.* non autem ut apud Lov. *à patre.* quippe cùm Clarentius fuerit Donatista. At MSS. cb. & v. habent : *ab episcopo nostro.* Fortè pro , *vestro.*

Ibid. F. Lov. *in parte* nostra *rebaptizavit.* At MS. cb. *vestra.* quæ vera lectio est.

LXXI. *ad Hieronymum.*

Ad *a.* bl. bn. c. cc. fs. gg. j. mr. ſ. t. vc. decem v. ad Am. Bad. Er. & Lov. recognita.

160. F. Codices quindecim : *non solùm* quid *dixerim.* *

Ibid. Editi : *interpretum* auctoritate *perhibentur.* At MSS. non habent : *auctoritate.*

161. B. MSS. mr. & duo Vat. *cogeretur Episcopus* civitatis , *Iudæorum* &c.

LXXII. *Hieronymi ad Aug.*

Ad a. bl. bn. cc. fs. j. mr. r. ſ. vc. undecim v. & ad Am. Bad. Er. Lov. collata eſt.

161. F. Editio Eraſm. oper. Hieronymi: *& ſæpe* compellas.

LXXIII. *ad Hieronymum.*

In hac emendanda uſi ſumus a. bl. bn. j. mr. r. s. ſ. t. vc. duobus cc. undecim v. Am. Bad. Er. Lov.

* 165. D. MSS. novem: *nec ad te* pertulerit, *nec ad me* retulerit.

167. A. Lov. *illa* ſcientia, *quæ inflat.* Redundat vox *ſcientia*, quæ abeſt à MSS.

LXXIV. *ad Præſidium.*

Recognita ad bl. bn. fs. j. mr. r. t. vc. duos ſ. decem v. ad Am. Bad. Er. Lov.

LXXV. *Hieronymi ad Aug.*

Purgata multis mendis ad fidem bl. bn. c. cc. gg. fs. j. mr. r. ſ. t. tt. uc. decem v. ad Am. Bad. Er. Lov.

* 176. B. *mala reliquerat Iudæorum.* Leg. cum MSS. quindecim, *reliquerit.*

177. E. Lov. *ab Origene emendatos, ſive* correctos. Veriùs plerique codices Editi & MSS. *ſive corruptos.*

Ibid. Lov. *amatorem eſſe* veterum. At plures codices: *verus.*

LXXVI. *ad Donatiſtas.*

Emendata eſt ſubſidio *a.* bg. bl. c. cc. ff. g. gv. n. s. ſ. vc. duorum r. duorum t. quatuor v. Am. Bad. Er. Lov.

180. D. Editi: *Meſſis eſt* pars *Donati.* At MSS. octodecim, *tempus.*

LXXVII. *ad Felicem & Hilarinum.*

Collata cum *a.* bg. c. cc. ff. g. gv. j. n. r. s. ſ. t. vc. quatuor v. & cum Am. Bad. Er. Lov.

* 181. G. MSS. quæ *nobis hæc* &c. Meliùs.

LXXVIII. *ad Cler. & pleb. Hipponenſem.*

Hanc contulimus cum a. *a.* bg. bl. c. cc. cb. ff. g. gg. gv. j. n. r. s. t. duobus ſ. duobus vc. quatuor v. & cum Am. Bad. Er. Lov.

182. E. MSS. cb. & t. *in Domino* æternam *ſalutem.*

183. C. Lov. *preſbyter* noſter. Alij codices: *veſter.*

Ibid. G. Er. & Lov. *ad locum ſanctum* ſe peregrinaturos. MSS. *perrecturos.*

185. D. MSS. cb. & gg. *vel* caſtimonialis *ceciderit.*

186. F. MS. gg. *quàm qui* ex *monaſterio.* Idem codex cum cb. & uno v. ſubdit: *defecerunt.*

LXXIX. *ad Preſbyterum quemd. Manichæum.*

Non reperitur niſi in Vaticano exemplari.

LXXX. *ad Paulinum.*

Recenſita eſt ad *a.* bg. bl. c. cc. ff. g. gv. j. l. n. r. ſ. th. vc. duos t. quatuor v. ad Am. Bad. Er. Lov.

188. B. Lov. *loquelas* objicerem. Alij plerique Codd. *obderem.*

Ibid. E. Lov. *quæ mala eſſet* potiùs *ſi mutata.* Bad. & aliquot MSS. *ſi potiùs ſubmutata.* Er. *ſi potioribus mutata.* Sed meliùs MS. j. *ſi poſt juſſum mutata.*

LXXXI. *Hieronymi ad Aug.*

Ad a. bg. bl. bn. c. cc. fs. g. gv. j. l. n. r. ſ. t. vc. novem v. & ad Am. Bad. Er. Lov. recognita.

189. D. MS. t. *Sancti* patres. Alij omnes veriùs: *fratres.* Nam illud prius appellationis genus improbat Hieronymus in cap. 4. Epiſt. ad Galat.

LXXXII. *ad Hieronymum.*

In hujus recognitione collati ſunt a. *a.* bg. bl. bn. c. cc. fs. g. gv. j. l. n. r. s. ſ. t. vc. novem v. & Am. Bad. Er. Lov.

190. C. Lov. *ingenioſa*, diligenti. Alij plerique codices, *diligentiâ.*

Ibid. E. Editi: *Ne litum melle gladium.* MSS. novemdecim carent particulâ, *ne.*

193. G. Vatic. MSS. duo. *non poſſe*, & id Doctorem *gentium ſentire.*

194. A. MSS. ſex: *qua* oſtenderet *illa.*

195. A. MSS. quinque: *actio* conſummaretur *umbrarum.*

Ibid. G. *neceſſariorum officiis.* Deeſt *officiis* in 22. MSS.

197. D. Editi: *velut colligis* apparere. Sed concinniùs duo Vat. *apparet.*

203. F. Editi: *ſed* melior *hæc.* At MSS. *meliùs.*

LXXXIII. *ad Alypium.*

Reperta ſolùm in MSS. cb. & duobus v. præter Edit. Lov.

LXXXIV. *ad Novatum* & LXXXV. *ad Paulum.*

Recognitæ ſunt ad cb. vc. duos v. & ad Lov.

206. B. MSS. tres: quàm *durus videar.*

Ibid. C. *cogitationem tuam.* Fortè leg. *cognationem.*

LXXXVI. *ad Cæcilianum.*

Collata cum bl. cb. ff. gg. r. t. vc. tribus v. & cum Am. Bad. Er. Lov.

208. C. MS. Tellerianus: Præſidialis *edicti.*

LXXXVII. *ad Emeritum.*

Recenſuimus hanc ad *a.* bg. bl. c. cc. ff. g. gv. n. r. s. ſ. t. vc. quatuor v. ad Am. Bad. Er. Lov.

209. E. MSS. octo: *eos qui* conteſtabantur, *non fecerunt.*

210. A. MSS. duo: *de medio eorum* exeunte.

LXXXVIII. *ad Ianuarium Donatiſt. Epiſc.*

Huic emendandæ opem adtulerunt a. bg. bl. c. cc. ff. g. gv. n. r. vc. duo ſ. duo t. quatuor v. Am. Bad. Er. Lov.

215. A. Editi: *per Africam* veſtram. MSS. decem: *noſtram.*

Ibid. C. Lov. *diuturnis diebus:* Alij codices conſtanter: *diurnis.*

216. D. Editi: *haberetis inter* nos *collationem.* At MSS. propè omnes: *inter vos.* Scilicet non de ſe, ſed de epiſcopis Catholicis & Donatiſtis loquuntur Clerici Hipponenſes, ut patet ex n. 10.

Ibid. E. unus è Vat. MSS. *vinculo* ligaretur.

218. E. Editi: *Sed ideo nos conferre.* At MSS. ſex: *vos.* Et rectè, referendo ad Epiſcopos Catholicos & Donatiſtas: videturque non poſthabenda eorum codicum lectio, qui mox habent: *Quod ſi hoc facere* noſtri *epiſcopi* noluerint.

LXXXIX. *ad Feſtum.*

Ad *a.* bg. bl. c. cc. ff. g. gv. n. r. s. ſ. t. duos vc. quatuor v. collata eſt, & ad Am. Bad. Er. Lov.

220. D. MSS. tres Vatic. *in ſua conſpiratione* durantibus.

XC. *Nectarij ad Aug.* & XCI. *ad Nectarium.*

Ad has caſtigandas adjuverunt *a.* bg. bl. bn. c. cc. g. gv. ff. j. n. r. s. ſ. vc. vd. duo t. quatuor v. & Am. Bad. Er. Lov.

223. B. MSS. omnes: *patriam* cupit. Rectè, referendo ad *dilectionem.*

226. A. MSS. ſex: *Kalendis Iuniis* feſta *Paganorum.* Am. Bad. & Er. *Kal. Iuniis* ſexto.

XCII. *ad Italicam.*

Recenſuimus hanc ad *a.* bg. bl. bn. c. cc. cb. ff. g. gg. gv. j. l. n. s. t. vd. duos a. duos vc. quinque v. ad Am. Bad. Er. Lov.

XCIII. *ad Vincentium Rogatiſtam.*

Emendata eſt ad *a.* bg. bl. bn. c. cc. ff. g. gv. j. n. r. s. vc. vd. tres ſ. duos t. quinque v. ad Am. Bad. Er. Lov.

233. D. Am. Bad. Er. & MS. gv. *bonum opus eſſe* indicavit.

236. A. Lov. *quia apud Imperatorem ultro Cæcilianum accuſaverunt.* Et mox: *Ipſo* autem *Imperatore* &c. At particula, *autem* abeſt, à MSS. qui cum Am. Bad. & Er. ſic habent: *quia cùm.... accuſaſſent.*

Ibid. C. Editi: *Noluerunt* enim *veritati conſentire.* Abeſt, *enim*, à MSS. & abeſſe debet.

241. B. MSS. 17. *ſe pro Eccleſia Chriſti* opponentes.

242. C. MS. unus è Vat. *Quoslibet vos eſſe.* Meliùs alij: *Quotlibet.*

XCIV. *Paulini ad Aug.*

Edita olim ex Vaticano exemplari: ſed nunc demum nitori ſuo reſtituta ope codicis Phimarconenſis.

XCV. *Paulini ad Aug.*

Ad Vaticanum exemplar & ad Lov. recognita.

XCVI. *ad Olympium.*

Collata eſt cum *a.* bl. c. cc. ff. g. gv. j. n. r. s. ſ. t. vc. quatuor v. cum Am. Bad. Er. Lov.

XCVII. *ad Eumdem.*

Collata cum *a.* bg. bl. c. cc. ff. g. gv. j. n. s. ſ. t. vc. quat. v. cum Am. Bad. Er. Lov.

XCVIII. *ad Bonifacium Epiſcopum.*

In hujus recenſione explorati ſunt *a.* bg. bl. bn. c. cc. ff. g. gv. j. n. r. s. t. vd. duo a. duo vc. tres ſ. ſex v. & Am. Bad. Er. Lov. necnon collectio Anſelmi Lucenſis MS.

263. E. In MSS. plerìſque conſtanter ſcribitur: *Boneſatius.*

265. G. Anſelm. *neceſſaria* myſteria *& verba.*

267. F. MSS. viginti: *plerumque* jam *ipſarum rerum.*

268. C. unus è Vat. MSS. *melior eſt* illo *parvulus.* Rectè.

XCIX. *ad Italicam.*

Recognita ad a. b. bg. bl. bn. c. cc. ff. g. gv. j. n. r. s. t. vc. duos ſ. quatuor v. & ad Am. Bad. Er. Lov.

C. ad

C. *ad Donatum Proconsulem.*

Collata est cum *a*. bg. bl. c. cc. ff. g. gv. j. n. r. s. t. vc. duobus ſ. quatuor v. cum Am. Bad. Er. Lov.

CI. *ad Memorium Episc.*

Ad *a*. bg. bl. bn. c. cc. g. gv. j. n. r. s. ſ. t. vc. quatuor v. recognita, & ad Am. Bad. Er. Lov.

271. B. *ſublevor, eligor.* Fortè leg. *erigor.*

Ibid. F. Editi: *quæ vera* ſunt, *ſenſerunt.* Sed verior MSS. lectio, expunctâ voce, *ſunt.*

CII. *ad Deogratias.*

Caſtigata ſubſidio *a*. bg. bl. c. cc. gg. gv. j. n. r. s. vc. duorum bn. 2 ſ. 2 t. 2 vc. quinque v. & Am. Bad. Er. Lov.

283. E. Lov. *peccati* perfruitionem. Alij plerique codd. *perfructionem.*

284. B. MSS. plures: præter *cætera quæ* &c.

285. F. Editi: *mortis Domini* noſtri Jeſu *Chriſti.* At MSS. carent vocibus, *noſtri Ieſu.*

286. G. MSS. omnes: *lucidius?* Neque enim *ſi irriſus eſt.* Fortè pro, *Numquid enim.*

287. D. Lov. perperam *cogitat.* Sed meliùs MSS. *perparum.*

Ibid. E. Editi: *ſive typho.* MSS. *typo.* Sic paſſim ſcribitur ſublatâ littera h. quod ſemel obſervaſſe ſufficiet.

CIII. *Nectarij.* & CIV. *ad Nectarium.*

Has incaſſum quæſivimus in Gallicanis MSS. Emendatæ ſunt ad Vaticanum exemplar, ex quo antehac prodierant in publicum.

CV. *ad Donatiſtas.*

Collata eſt cum *a*. bg. bl. c. cc. ff. g. gv. n. r. s. ſ. t. vc. quatuor v. cum Am. Bad. Er. Lov.

297. A. Lov. populum habentem *baptiſmum.* At alij codices: *populos habentes baptiſmum.*

Ibid. Editi: *eos* rebaptizaverunt. MSS. meliùs: *eos baptizaverunt.*

299. B. Lov. *verba regis eſſe* Nabuchodonoſor. *Signa* &c. Am. Bad. Er. *verba regis eſſe*: Regi Nabuchodonoſor oſtendi *ſigna.* At MSS. *regis eſſe*: *Signa* &c.

300. A. *Iovianus.* Apud Am. Bad. Er. & MSS. tres v. & ſ. ſcribitur: *Iovinianus.* Apud cc. & s. *Iuvinianus.*

301. E. Unus è Vat. MSS. Non *ignoramus.* Fortean meliùs.

302. F. G. Am. Bad. Er. & undecim MSS. *&* aulas *tuas confige.*

CVI. *ad Macrobium;* CVII. *Maximi & Theodori ad Aug.* & CVIII. *ad Macrobium.*

Non continentur in Gallicanis MSS. Purgatæ ſunt multis mendis auctoritate Vaticani exemplaris. Quamquam etiam pinguiora quædam errata corrigi oportuit ex conjectura: quod à nobis tentatum fuit ea fide, ut priſca lectio nihilominus juxta exhiberetur in margine.

* 315. A. *De iſto Marcellino ſcribens, eccleſiæ colonum dicis.* Expungenda ſunt iſthæc verba, uti ad hanc Epiſtolam obſervamus in Præfatione in hunc tomum.

CIX. *Severi ad Aug.*

Recognita eſt ad *a*. bg. bl. bn. c. cc. ff. g. gv. j. l. n. r. s. ſ. t. vc. vd. quinque v. ad Am. Bad. Er. Lov.

CX. *ad Severum.*

Ad a, *a*. bg. bl. c. cb. cc. ff. g. gg. gv. j. n. r. s. t. duos ſ. duos vc. quatuor v. emendata, & ad Am. Bad. Er. Lov.

CXI. *Ad Victorianum.*

Hanc emendavimus juxta *a*. bl. c. cc. cb. ff. g. gg. gv. j. n. r. s. ſ. t. duos bn. duos vc. quatuor v. & Am. Bad. Er. Lov.

CXII. *ad Donatum Exproconſulem.*

Recenſita eſt ad *a*. bg. bl. c. cc. ff. g. gv. n. r. s. t. vc. tres ſ. duos v. ad Am. Bad. Er. Lov.

CXIII. *ad Creſconium.* CXIV. *ad Florentinum.* CXV. *ad Fortunatum,* & CXVI. *ad Generoſum.*

In MSS. non reperiuntur niſi duobus Vaticanis & uno antiquiſſimo Corbeienſi.

CXVII. *Dioſcori ad Aug.* & CXVIII. *ad Dioſcorum.*

Collatæ ſunt cum *a*. bg. bl. bn. c. cc. ff. g. gv. j. n. r. s. ſ. vc. vd. duobus t. quatuor v. cum Am. Bad. Er. Lov.

328. D. Bad. *ſatellitio* induratum. Er. *ſatellitio* induratæ.

Ibid. F. MSS. octo & Am. *Non enim* dedecora *facies.*

330. F. MSS. plerique: *in* rem ſtabilem non *collocatur.*

334. A. MSS. plerique: *Qui enim quærit* quà *ad* &c. unus è Vat. *qua viâ.*

342. E. Lov. *aliquanto* diutius vel *frequentius.* Alij codices non habent: *diutius vel.*

CXIX. *Conſentij ad Aug.*

Caſtigavimus hanc ad r. ſ. duos t. & duos v. quibus demum acceſſit vetus codex Bertinenſis longè præſtantiſſimus.

344. F. MS. Bert. *periſſe* docuiſſem, *illius* &c. Meliùs. *

Ibid. G. Leg. cum MS. bt. *perſonæ autem* ſibi *conſtantes.* *

345. B. In MS. bt. *quia* non quaſi *æqualem.* Rectè. *

Ibid. MS. bt. *poſſit plenitudinem* ſeparare. Sic legendum. *

Ibid. C. in MS. bt. *credi* poſſe *perſonam.*

Ibid. F. MS. bt. *non ſolùm* præſentibus verbis, *ſed.* *

346. A. MS. bt. *quàm ex eo quod* recta *delegerim.* Concinniùs. *

Ibid. MS. bt. Quapropter *via iſta quam* &c. Et pauló poſt habet: *ſimulatione* fruſtretur. *

Ibid. B. *verùm etiam poſt, ut à te.* At MSS. omittunt, *ut.* Moxque Bertinianus habet: quaſi cujuſdam *idolatriæ crimen* &c.

CXX. *ad Conſentium.*

Mutila reperitur in plurimis MSS. & in Editis Am. Bad. Er. Non integra niſi in bt. r. ſ. duobus t. duobus v. & Lov.

346. G. MS. Bert. *declaratum* oculis *quodammodo videre.* * Unde conjicitur ſupra ad litt. C. poſitum fuiſſe *cordis*, pro *quodammodo.*

347. F. leg. juxta MS. bt. *ut ſecundùm* eam ratione reddita. Itemque pauló infrà: *Et ſi quid aliter* ſapitis. *

348. A. MSS. quinque: *Nam quidam etiam* minimùm. * Non malè, ſi de minimo progreſſu in divinorum cognitione intelligatur.

Ibid. C. *&* hi *multi ſunt.* Sic bt. qui paulo poſt habet: *mirari* deſinant. *Nam* &c.

Ibid. G. MS. bt. *credendi* firmiſſimi *robore, verùm etiam intelligendi* certiſſimam veritatem.

349. C. MS. bt. *qualis eſt* aliqua *ex illis.* Et pauló infrà. * *Ejuſque tres perſonas.* Sic leg.

Ibid. D. MS. bt. *quæ ubique* ſit. Meliùs. *

Ibid. MSS. novem: *in* corde noſtro *habitare.* *

350. E. MS. bt. *ſive* finitis *ſive ſpatiis infinitis.* *

351. A. MSS. aliquot: *quod ſi donum ejus in nobis minus eſt quàm.* At unus è Vat. *in nobis* non *minus eſt quàm.*

Ibid. G. MS. bt. *ipſa* ineffabiliter *inſeparabilis Trinitas.* * Longè meliùs.

354. C. *cohærendo juſtè vivimus.* Abeſt, *juſtè*, à codice bt. & aliquot aliis.

CXXI. *Paulini ad Aug.*

Caſtigata ad *a*. bg. bl. bn. c. cc. ff. g. gv. n. r. s. ſ. vc. duos t. quatuor v. ad Am. Bad. Er. Lov.

356. B. Lov. *ſed ſpiritu* Dei *agitur.* At ab aliis codicibus abeſt, *Dei.*

359. F. MS. *a*. & unus è Vat. *quaſi Deum interrogavi.*

360. A. Am. Bad. Er. & MSS. quinque: *Et illa* dubitaverit *de Chriſto,* Rectè. *

Ibid. E. MSS. ſex. *præſumens,* quam *ſubſecuturæ.* Alij octo: *qua.*

Ibid. F. MSS. quinque: *ex diſcipulis* adoleſcentior *ſuis adoleſcentiorem eligit,*

Ibid. G. MSS. aliquot: *ſub hac voce* conſignans. *

CXXII. *ad Clerum & Pleb. Hippon.*

Collata cum *a*. bl. c. cc. g. gv. j. n. r. s. t. vc. quatuor ſ. quatuor v. cum Am. Bad. Er. Lov.

CXXIII. *Hieronymi ad Aug.*

Recenſita ad bl. c. fs. mr. tt. duos vd. ſex v. ad Am. Bad. Er. Lov.

In MS. mr. cohæret iſthæc Epiſtola cum cxcv. eique uno tenore ſubjungitur. In codicibus autem vd. interjectis tribus verbis ſic illi adnectitur: *Iam poſt ſubſcriptionem. Multi utroque claudicant pede* &c.

CXXIV. *ad Albin. Pinian. & Melan.*

Non reperimus hanc in MSS. niſi cb. & duobus v.

CXXV. *ad Alypium,* & CXXVI. *ad Albinam.*

Has recognovimus ad cb. ſ. vc. duos v. & Lov.

365. B. Lov. *verba* dixerit. At MSS. *direxit.*

367. B. MSS. omnes: *unum tantummodo* Carthaginenſem.

369. B. MSS. *Si autem ſub* generali *neceſſitatis nomine.* *

369. F. Lov. *populus* non *ad preſbyterium.* Abeſt, *non*, a. MSS.

CXXVII. *ad Armentarium & Paulinam.*

Emendata est ad *a*. bl. bg. bn. c. cc. ff. gv. j. n. r. s. t. duos f. duos vc. sex v. ad Am. Bad. Er. Lov.

374. A. Editi: *fugitur una* cum *omnes*. MSS. *ut omnes* &c.

CXXVIII. & CXXIX. *Silvani &c. ad Marcellinum.*

Huc translatæ sunt ex Actis collationis Carthaginensis: nisi quòd prior exstat etiam in libro de Gestis cum Emerito.

CXXX. *ad Probam.*

In hujus castigatione adjuti sumus *a*. bg. bl. c. cc. ff. g. gv. j. n. r. s. th. vc. duobus bn. duobus f. duobus t. quinque v. & Am. Bad. Er. Lov.

384. A. MSS. duo Vat. *qui Spiritu suo* bono *bonos facit.*

385. G. Er. & Lov. *Audisti* qualiter *ores*. Alij Edd. & MSS. *qualis.*

394. C. MSS. septem & Am. Bad. Er. habent: *Et vos in ejus familia* &c.

CXXXI. *ad Probam.*

Collata est cum *a*. bg. bl. bn. c. cc. cb. ff. g. gv. n. r. s. t. duobus f. duobus vc. quatuor v. cum Am. Bad. Er. Lov.

CXXXII. *ad Volusianum.*

Recognita ad a. *a*. bg. bl. c. cc. ff. g. gv. j. l. n. r. s. t. tt. vc. vd. duos bn. duos f. quinque v. ad Am. Bad. Er. Lov.

CXXXIII. *ad Marcellinum.*

Hanc contulimus cum *a*. bg. bl. c. cc. ff. g. gv. n. r. s. t. vc. duobus f. quatuor v. cum Am. Bad. Er. Lov.

394. A. MSS. sex: *Augustinus* episcopus *in Domino.*

Ibidem C. MSS. tres: *illorum* notaria *ad quos*. Alij duo: *Notatoria.*

CXXXIV. *ad Apringium.*

Recensuimus hanc ad *a*. bg. bl. c. cc. cb. ff. g. gv. n. r. s. f. t. vc. quatuor v. ad Am. Bad. Er. Lov.

CXXXV. *Volusiani ad Aug.*

Exstat cum Epistola CXXXII. in iisdem codicibus supra designatis.

CXXXVI. *Marcellini ad Aug.*

Ad codices *a*. bg. bl. bn. c. cc. ff. g. gv. j. l. n. r. s. f. t. vc. vd. duos a. quinque v. recognita & ad Am. Bad. Er. Lov.

401. B. MSS. undecim: multas *esse dixit, quæ huic possent jungi non immeritò* quæstiones.

CXXXVII. *ad Volusianum.*

Ad codices supra notatos, quibus Epistola CXXXII. continetur, castigata fuit.

406. E. Editi: *secundùm* cognitam *nobis*. Sed meliùs MSS. octo: *cognatam.*

Ibid. F. In Editis. *Quæ veritas* .... ipsa *aderat*. Reposuimus ex viginti MSS. *ipse.*

CXXXVIII. *ad Marcellinum.*

Emendata ad eosdem codices cum CXXXVI. & præterea ad alterum bn. & ad sextum v.

411. D. Editi: *mutato præcepto non* mutat *instructionem*. At MSS. viginti: *non mutata mutavit instructionem*. Prætulimus.

Ibid. E. Editi: *caussâ* commotus, *hoc*. Nos reposuimus, *commotâ*, ex MSS. qui paulò post omittunt vocem, *adhibitum.*

Ibid. F. MSS. quinque: *valet* ratio, *ut artibus*. Alij; *ratione atque artibus.*

415. D. Am. Bad. Er. & MS. *a*. *sacerdotum*, incidenter *eos admonere.*

Ibid. Lov. *jam* destructum *esse* At alij: *destruendum.*

416. A. Editi: *&* adversa *corda*. MS. Sorb. *aversa*. Prætulimus.

Ibid. C. Editi: *vel* deprimi *debuerunt*. MSS. quatuor: *perimi*. Alij sexdecim: *premi.*

CXXXIX. *ad Marcellinum.*

Hanc contulimus cum a. bg. bl. bn. c. cc. cb. ff. g. gg. gv. n. r. s. f. duobus vc. quatuor v. cumque Am. Bad. Er. Lov.

419. D. *corpore confessi*. MSS. propè omnes omittunt, *confessi.*

420. B. *quod sic habe tamquam*. At MSS. carent voce, *quod*. Ex iis tres ferunt: *Sic habe* illum *tamquam.*

Ibid. C. in Editis: *rebaptizatus, qui cum fuerit colonus Ecclesiæ, versatus est*. At in MSS. paulò alius est verborum ordo, quem hîc restituimus.

Ibid. D. MSS. sex: *jubete* alligari *epistolas meas.*

Ibid. E. Editi: *de clementia* Imperatoris. At MSS. *Imperatorum.*

CXL. *ad Honoratum.*

In hujus castigatione usi sumus bg. bl. bn. cc. ff. g. m. f. tribus cb. tribus r. duobus vc. duobus v. & Am. Bad. Er. Lov.

424. D. *cui majori Iohannes*. Sic MSS. At Editi omittunt, *majori.*

426. D. MS. Corbeiensis optimæ notæ habet: *eumdem hominem Deumque commendat, ut* &c.

427. A. Editi: *intelligeret in* novissimo. At MSS. *in novissima.*

Ibid. B. Am. Bad. & Er. *in ipsa passione, in qua sibi ab ejus inimicis figebatur vetus homo noster.*

Ibid. F. MSS. Corb. aliique nonnulli: *carne autem* legi peccati cui *obedire vetat.*

429. C. Editi: *Si enim* verè *Dei*. At MSS. omnes; *verus.*

430. C. MS. Corb. *quæ ad novum pertinet* sacramentum.

431. B. Editi: *Usque ad mortem enim hoc*. MSS. *usque ad mortem. Hoc enim* &c.

432. E. Editi: *propter quam* caussam *Christiani*. MSS. *vitam.*

449. C. MSS. plerique: *atque sanctorum*, justitiæ *Dei est.*

450. C. MSS. *gratia est novi Testamenti*. At in Editis deerat, *est*, fueratque insignis hic locus prava interpunctione vitiatus.

Ibid. F. Editi: *extollatur*, nec *sit*. MSS. *ne sit.*

CXLI. *Conc. Zertensis ad Donatistas.*

Ad hanc emendandam adjuti sumus *a*. bg. bl. c. cc. ff. g. gv. n. s. f. t. vc. duobus r. quatuor v. & Am. Bad. Er. Lov.

CXLII. *ad Saturninum & Eufratem.*

Non reperta est nisi in Vaticano exemplari & Lov.

CXLIII. *ad Marcellinum.*

Emendata est ope *a*. bg. bl. c. cc. ff. g. gv. j. n. r. s. t. vd. duorum a. 2 bn. 2 vc. 5 v. & Am. Bad. Er. Lov.

CXLIV. *ad Cirtenses.*

Castigata ad *a*. bg. bl. bn. c. cc. ff. g. gv. j. n. r. s. t. vc. duos f. quatuor v. ad Am. Bad. Er. Lov.

468. C. Am. Bad. & Er. *Circensibus.*

469. E. Editi: *magis ebrietate inveterati erroris* vertitur. At MSS. *evertitur*. Suspicamur hunc locum fuisse à Librariis imminutum; idque vel ex particula, *magis*, conjectare licet.

CXLV. *ad Anastasium.*

Recensita ad *a*. bg. bl. c. cc. ff. g. gv. l, n, r. s. t. duos f. duos vc. quatuor v. ad Am. Bad. Er. Lov.

471. F. MSS. duo Vat. *supervincimus* propter *eum.*

CXLVI. *ad Pelagium.*

Huc translata est ex libro de Gestis Pelagij.

CXLVII. *ad Paulinam.*

Emendata ad a. *a*. bg. bl. c. cc. cb. g. gv. j. n. r. s. vc. duos bn. duos t. tres f. quinque v. Am. Bad. Er. Lov.

CXLVIII. *ad Fortunatianum.*

Collata cum *a*. bg. bl. c. cc. g. gv. l. n. r. s. vc. duobus f. duobus t. quatuor v. cum Am. Bad. Er. Lov.

CXLIX. *ad Paulinum.*

Hanc recensuimus ad *a*. bg. bl. c. cc. ff. g. gv. j. n. r. s. vc. duos bn. duos f. duos t. quatuor v. ad Am. Bad. Er. Lov.

516. C. MSS. aliquot: *in hac potiùs epistola* recognosco.

CL. *ad Probam & Julianam.*

Contulimus hanc cum *a*. bg. bl. bn. c. cc. ff. g. gv. n. r. s. f. duobus t. quatuor v. cum Am. Bad. Er. Lov.

CLI. *ad Cæcilianum.*

Recognita ad Vaticanum exemplar, in quo solo reperta est.

CLII. & CLIV. *Macedonij*, CLIII. & CLV. *ad Macedonium.*

Emendatæ sunt ad *a*. bg. bl. bn. c. cc. cb. ff. g. gg. gv. j. n. r. s. f. vd. duos a. duos t. quatuor v.

528. B. Editi: *vestro gladio* non *debet intercedere*. Abest, *non*, à MSS. sed utralibet lectio quadrat hunc in locum.

531. F. MSS. aliquot optimæ notæ: *& nihil* fiet *immaniter.*

Ibid. Lov. *ultio cognitoris*, si *nec*. Alij codices: *ut nec.*

CLVI. *Hilarij Syracus.* & CLVII. *ad Hilarium.*

His castigandis adhibiti sunt aa. cc. ff. vv. vc. tres v. Am. Bad. Er. Lov. quibus accessit MS. Cœnobij S. Sulpitij ex Ordine Cisterciensi, quo in codice scribitur *Hilarus* uti & in cc. ff. & vc.

542. C. MSS. quatuor: *ut* nostris *de Syracusano.*

Ibid. E. MSS. tres: *Quidam autem* posuit *Ecclesiam.*

546. E. MSS. aliquot & Am. Bad. Er. *damnationi* ejus *obnoxia est.*

CLVIII. *Evodij ad Aug.*

Ad codicem Vaticanum, in quo solo MS. reperitur, recognita est, & ad Lov.

CLIX. *ad Evodium.*

Recensita ad bl. cc. cb. ff. gg. r. f. vc. duos t. tres v. ad Am. Bad. Er. Lov.

CLX. & CLXI. *Evodij ad Aug.*

Castigatæ sunt ope codicum cb. gg. r. f. t. vc. trium v. & Lov.

CLXII. *ad Evodium.*

Collata cum bl. cb. ff. gg. r. vc. duobus f. duobus r. tribus v. cum Am. Bad. Er. Lov.

CLXIII. *Evodij ad Aug.*

Recognita ad gg. r. f. duos t. duos v. ad Am. Bad. Er. Lov.

CLXIV. *ad Evodium.*

Emendata subsidio codicum *a*. bg. bl. ff. g. gv. j. n. s. vc. vd. duorum a. 2 bn. 2 f. 2 t. 4 v. & Am. Bad. Er. Lov.

CLXV. *Hieronymi ad Marcellinum & Anapſ.*

Ad bl. bn. tt. vc. quinque v. & ad Am. Bad. Er. Lov. recognita.

CLXVI. *ad Hieronymum.*

In hujus recensione collati sunt b. bl. c. ct. fs. j. l. mr. r. f. t. tt. vc. duo bn. duo th. decem v. Am. Bad. Er. Lov.

586. F. MSS. sex: *ex parte* quæ *capta est.*

588. E. MSS. quinque Vat. & sex Gallicani post, *fecisse intelligitur*, hæc inserunt: *Tandem post longam disputationem, ecclesiasticam confirmasti sententiam. Hoc & nunc facit* &c.

CLXVII. *ad Hieronymum.*

Emendata est collatis bl. c. fs. mr. tt. vc. duobus e. duobus f. octo v. Am. Bad. Er. Lov.

CLXVIII. *Timasij & Iacobi ad Aug.*

Huc translata est ex libro de Gestis Pelagij.

CLXIX. *ad Evodium.*

Hanc emendavimus ad bl. ff. vc. tres v. Am. Bad. Er. Lov. quibus accessit MS. Sulpitiani cœnobij ex ord. Cisterc.

604. E. MSS. duo v. *non perit unus ex* pusillis, *pro quibus mortuus est.* Propè accedit Sulpitian. cod. qui habet: *non perit unus pusillus, pro quibus* &c.

607. C. MSS. duo: *cùm* fiunt, *sed plerumque.* Paulò concinnius.

CLXX. *ad Maximum Medicum.*

Emendata ad *a*. bl. cc. cb. ff. gg. mr. vv. vc. duos t. duos v.

608. D. In MS. cc. Maximus dicitur *Medicus civis Thenitanus.*

Ibid. E. MSS. quatuor: *non esse factum*, multum *dolemus.*

CLXXI. *ad Peregrinum.*

Recensita ad cb. gg. gv. n. r. f. vc. duos t. duos v. & Lov.

611. G. *scripta est ad eos.* Fortè leg. *ad eum*; scil. Maximum.

CLXXII. *Hieronymi ad Aug.*

Recognita ad a. b. bl. bn. c. cc. fs. j. l. mr. f. t. tt. vc. decem v. Am. Bad. Er. Lov.

CLXXIII. *ad Donatum Presbyt. Donatist.*

Hanc contulimus cum *a*. bg. bl. c. cc. ff. g. gv. j. n. r. s. vd. duobus bn. 2 f. 2 t. 4 v. Am. Bad. Er. Lov.

614. E. MSS. quatuor; *neque adorarent* illum *Deum.*

616. C. Lov. *convivium salutis æternæ & sanctæ.* At MSS. quindecim & antiquiores Edd. omittunt, *salutis æternæ &.*

CLXXIV. *ad Aurelium.*

Huc adscita ex 4. Tomo, ubi olim edita fuit ante libros de Trinitate.

CLXXV. *Conc. Carthag. ad Innocentium.*

Recognita ad cb. ff. gg. rm. th. vc. duos v. Am. Bad. Er. Lov.

CLXXVI. *Conc. Milevit. ad Innocentium.*

Recognita ad *a*. bg. bl. c. cb. ff. g. gv. n. s. f. t. th. vc. duos r. quatuor v. ad Am. Bad. Er. Lov.

CLXXVII. *Aurel. Alyp. Aug. &c. ad Innocentium.*

Ad hanc emendandam usi sumus ff. th. duobus v. Am. Bad. Er. Lov.

In MSS. necnon in Conciliorum editionibus præfert huncce titulum: *Epistola familiaris quinque Episcoporum ad Innocentium papam.*

CLXXVIII. *ad Hilarium Episcop.*

Hanc emendavimus ad bl. cb. ff. gg. rm. vc. quatuor v. Am. Bad. Er. Lov.

629. F. Lov. *Innocentio* dirigendam; *& nos.* At Edd. antiquiores & MSS. tres Vat. *dirigendum.*

630. B. Am. Bad. Er. & aliquot MSS. omnium *vigilantiâ.*

CLXXIX. *ad Iohannem Episcop.*

Edita apud Lov. ex MS. Vaticano, in quo solo à nobis reperta est.

CLXXX. *ad Oceanum.*

In MSS. non reperta est, præterquam in Vaticano.

634. G. Lov. *exhorrescas* amovet *veritatis.* MS. Vat. *exhorrescens admonet* &c. Suspicamur dilemma isthuc quod proponitur, scil. *Aut verum dixit aut falsum*, &c. membro aliquo decurtatum esse. Non enim subjicitur subinde: *Si verum dixit* &c.

CLXXXI. *Innocentij ad Carth. Conc.*

Recensita ad bl. cb. ff. gg. rm. th. vc. ad Am. Bad. Er. Lov.

CLXXXII. *Innocentij ad Milevit. Conc.*

Recensita ad bl. ff. th. duos v. Am. Bad. Er. Lov.

CLXXXIII. *Innocentij ad quinque Episcopos.*

Castigata ad cb. ff. th. duos v. Am. Bad. Er. Lov.

CLXXXIV. *Innocentij ad Aur. & Aug.*

Collata cum cb. ff. duobus v. Am. Bad. Er. Lov.

CLXXXV. *ad Bonifacium.*

In hujus recensione collati sunt *a*. bg. bl. bn. c. cc. ff. g. gv. j. s. t. vc. duo f. quinque v. Am. Bad. Er. Lov.

645. D. Editi: *Sitivensi.* At MSS. tredecim: *Sitifensi.*

649. D. Am. Bad. Er. & MSS. plures: *audebat* auctori *quis consumtorem.* Fortè pro, *audebat*, *aut prohiberi consumtorem* & paulò post MSS. habent: *apothecarium.*

658. A. Lov. *nobiscum sint* plebes *earumdem Ecclesiarum*; nobiscum *pauperes*, *qui* ab *eisdem.* At nostram lectionem præferunt MSS.

659. B. MSS. plerique: *contrahitur* quarumque *culparum*, per *ipsum.*

661. A. Editi: *etiam* de ceteris *criminibus.* MSS. *detectis.*

CLXXXVI. *ad Paulinum.*

Adhibiti sunt ad hujus castigationem cc. ff. vc. duo v. Am. Bad. Er. Lov. quibus accessit MS. Sulpitianus.

663. F. MSS. cc. & Sulp. *Pelagius* Terenti *dicitur.*

664. B. MS. Sulp. *responsum est.* Quo *libro* id *continetur.* Rectè. *

Ibid. E. MSS. *rescripsit* eo *modo*, *quo.* Sic leg. *

Ibid. F. MS. Sulp. *gesta* esse *didicerunt.* Quæ *gratia.* *

666. B. MSS. Vat. & cc. *ne vel hoc* non *sit in eo.* Non malè.

Ibid. G. MSS. tres: *ut* vera *sit gratia.*

668. C. Editi. *manus consequentis.* MSS. Vat. *manu.* Melius. *

673. E. MS. Sulp. *in isto solo* vivificantur.

675. C. Lov. *ut aliquantum etiam.* Antiquiores Edd. & MSS. quatuor: *ut* quantum *etiam.* Sed melius MS. Sulp. *ut* quantum ad peccandum, tantum *etiam.* *

Ibid. F. Editi: *homo*, *quòd.* At MSS. *homo*, *nisi quod.*

676. B. MSS. duo omittunt: *per gratiam bonum.*

677. D. MSS. tres: *multa* contexis *ingemiscendo.* *

CLXXXVII. *ad Dardanum.*

Correcta ad *a*. bg. bl. c. cc. ff. g. gv. j. n. s. vc. vd. duos bn. duos f. duos t. quinque v. ad Am. Bad. Er. Lov.

CLXXXVIII. *ad Iulianam.*

Emendata ope *a*. bg. bl. c. cc. ff. j. g. gv. n. r. s. f. t. vc. quatuor v. Am. Bad. Er. Lov.

CLXXXIX. *ad Bonifacium.*

Correcta ad *a*. bg. c. cc. ff. g. gv. j. l. n. s. 2 f. 2 t. 2 vc. 4 v. Lov.

CXC. *ad Optatum.*

Huic emaculandæ adhibiti sunt *a*. bg. bl. bn. c. cc. cb. ff. g. gg. gv. n. r. s. duo e. duo f. duo t. duo vc. quinque v. Am. Bad. Er. Lov.

CXCI. *ad Sixtum.*

Collata est cum bl. ff. m. r. f. duobus v. Am. Bad. Er. Lov.

709. D. MSS. quinque: *ij* vigilantissimè *caveantur* diligentiâ *pastorali.*

CXCII. *ad Cælestinum.*

Recensita ad bl. cb. ff. gg. r. 2 f. 2 t. 2 v. Am. Bad. Er. Lov.

CXCIII. *ad Mercatorem.*

Hîc primùm prodit ex MS. monasterij S. Bertini in Belgio.

CXCIV. *ad Sixtum.*

Recensuimus hanc ad b. bl. cb. ff. gg. m. rm. vc. vv. duos f. duos t. quatuor v. Am. Bad. Er. Lov.

715. D. Editi: *In Epistola quam.* Expungenda est particula, *in*, quæ abest à MSS. Enimverò de prolixiore Epistola, quam se pollicitum esse dicit Augustinus, nihil habetur in ea, quæ per Albinum transmissa fuit.

716. D. unus è Vat. MS. *ubi* omnes *una*.

717. A. MSS. novem: *&* sua *putantes præire* merita ad *illum*.

Ibid. F. MSS. Non *omnino, non istam*.

CXCV. *Hieronymi ad Aug.*

Collata cum c. mr. tt. duobus vd. sex v. Am. Bad. Er. Lov.

CXCVI. *ad Asellicum.*

Recensita ad *a*. bg. bl. c. cc. ff. g. gv. l. n. r. rm. s. vc. duos s. duos t. quatuor v. Am. Bad. Er. Lov.

CXCVII. *ad Hesychium.*

Correcta est ad bl. cb. ff. r. vc. 2 s. 2 t. 2 v. Am. Bad. Er. Lov.

CXCVIII. *Hesychij ad Aug.*

Ad eosdem codices, excepto uno s. & insuper ad gg. castigata est.

CXCIX. *ad Hesychium.*

Hanc emendavimus ad a. bg. bl. c. cc. cb. ff. g. gg. gv. j. n. r. s. s. vc. duos bn. duos c. duos t. quatuor v. Am. Bad. Er. Lov.

CC. *ad Valerium Comitem.*

Huc adscita ex 7. Tomo, in quo præfigitur libro 1. de Nuptiis.

CCI. *Honorij & Theod. ad Aur. & ad Aug.*

Accedit huic Tomo emendata ad varios Edd. & MSS.

CCII. *Hieronymi ad Alyp. & Aug.*

Collata cum mr. tt. sex v. Am. Bad. Er. Lov.

CCIII. *ad Largum.*

Recognita ad bl. cb. ff. gg. r. s. vc. duos t. duos v. Am. Bad. Er. Lov.

CCIV. *ad Dulcitium.*

Correcta juxta ff. vc. v. Am. Bad. Er. Lov.

CCV. *ad Consentium.*

Hanc contulimus cum *a*. bg. bl. bn. c. cc. ff. g. gv. j. n. r. s. t. duobus s. duobus vc. quatuor v. cum Am. Bad. Er. Lov.

CCVI. *ad Valerium Comitem.*

Recognita ad MS. Vat. & ad Lov.

CCVII. *ad Claudium Episc.*

Adscita ex 7. Tom. in quo libris cont. Julian. præfigitur.

CCVIII. *ad Feliciam.*

Recensita ad cb. s. vc. duos v. & ad Lov.

CCIX. *ad Cælestinum Rom. Pontif.*

Multis mendis ad Vaticani Exemplaris fidem expurgata.

CCX. *ad Felicitatem & Rusticum.*

Correcta ad bl. cb. ff. gg. r. s. 2 t. 2 vc. 3 v. Am. Bad. Er. Lov.

780. E. MSS. omnes: *& desperatis* & perversis, quibus.

781. B. Am. MSS. quatuor: *ita* portaverit *Dominus.*

CCXI. *ad Sanctimoniales.*

Correcta ad MSS. Sulpitian. bl. ff. vc. duos v. Am. Bad. Er. Lov.

CCXII. *ad Quintilianum.*

Ad bl. cb. ff. gg. r. t. vc. tres v. & ad Edd. recensita.

CCXIII. *Acta in desig. successore Aug. Eraclio.*

Collata cum b. bl. cb. f. ff. gg. m. r. vc. 2 s. 2 t. 4 v. Am. Bad. Er. Lov.

CCXIV. & CCXV. *ad Valentinum.*

Has emendavimus ope a. *a*. b. bg. bl. c. cc. cb. cl. ff. g. gv. j. m. n. r. s. s. t. th. vc. duorum bn. quatuor v.

795. C. MS. cl. *Dominus*, quæ à *sinistra est.*

CCXVI. *Valentini ad Aug.*

Emendata ad cl. j. s. v. & Lov.

797. B. MS. cl. *discesserunt*, qui *impiè.* Idem codex ad litt. C. *illorum* propemodum *conturbato.* Ad D. *Domine* Papa, *provenit.* Ad E. *&* contudimus *pectora.* Ad F. *&* opus *ejus ante ipsum.* Non minùs bene.

CCXVII. *ad Vitalem.*

Hanc correximus ad a. bl. ff. s. 2 vc. 3 v. Am. Bad. Er. Lov.

CCXVIII. *ad Palatinum.*

Hanc recognovimus ad bl. cb. vc. duos v. & Lov.

CCXIX. *Aur. Aug. &c. ad Proculum &c.*

Adjungitur hîc epistolis Augustini, ut ab ipso, eruditorum opinione, dictata.

CCXX. *ad Bonifacium Comitem.*

Correcta ad bl. cb. ff. gg. r. vc. duos s. duos t. duos v. Am. Bad. Er. Lov.

CCXXI. *&c. Quodvultdei, & ad Quodvultdeum.*

Ex 6. Tomo huc adscitæ, & ad varios codices recognitæ.

CCXXV. *Prosperi, &* CCXXVI. *Hilarij ad Aug.*

Emendatæ ad MSS. & Edd. & huc translatæ ex 7. Tomo.

CCXXVII. *ad Alypium Senem.*

Recensita est ad bl. ff. gg. r. s. vc. v. duos t. Am. Bad. Er. Lov.

CCXXVIII. *ad Honoratum Episcop.*

Correcta ad *a*. b. bg. bl. c. cc. f. ff. fs. g. gv. n. r. duos s. duos t. duos vc. quatuor v. Am. Bad. Er. Lov.

835. B. MSS. decem: *Nemo* accipiat *personam suam.* Rectè.

CCXXIX &c. *ad Darium, & ipsius ad Aug.*

Recognitæ ad Vaticanum Exemplar, & ad Lov.

CCXXXII. *ad Madaurenses.*

Ad *a*. bg. bl. bn. c. cc. ff. g. gv. n. r. s. s. t. vc. quatuor v. Am. Bad. Er. Lov. correcta.

CCXXXIII &c. *ad Longinianum, & ipsius ad Aug.*

Recensitæ ad *a*. bg. bl. bn. c. cc. ff. g. gv. j. l. n. r. s. t. 2 a. 2 vc. 6 v. & Edd.

CCXXXVI. *ad Deuterium.*

Hanc correximus ad bl. cb. ff. gg. r. s. vc. 2 t. 3 v. & ad Edd.

CCXXXVII. *ad Ceretium.*

Incassum quæsita in Gallic. MSS. Ad Vaticanum correcta.

CCXXXVIII. *&c. ad Pascentium & ipsius ad Aug.*

Correctæ ad *a*. bg. bl. c. cc. ff. g. gv. n. r. s. s. t. vc. v. & ad Edd.

CCXLII. *ad Elpidium.*

Correcta ad *a*. bg. bl. bn. c. cc. ff. g. gv. n. r. s. s. t. 2 vc. 4 v. & Edd.

CCXLIII. *ad Lætum.*

Ad a. *a*. bg. bl. bn. c. cc. cb. ff. g. gg. gv. j. n. s. s. t. vc. vd. 5 v. & Edd.

CCXLIV. *ad Chrisimum.*

Castigata ad ff. gg. r. vc. 2 cb. 2 s. 2 t. 2 v. & ad Edd.

CCXLV. *ad Possidium.*

Ad *a*. bl. c. cc. ff. g. gv. j. n. r. s. t. vc. 2 s. 4 v. & Edd. correcta.

CCXLVI. *ad Lampadium.*

Non reperta in MSS. excepto uno Vaticano.

CCXLVII. *ad Romulum.*

Hanc recognovimus ad bl. cb. vc. duos v. & Lov.

CCXLVIII. *ad Sebastianum.*

Correcta ad *a*. bg. c. cc. cb. ff. g. gg. gv. j. n. r. s. t. 2 vc. 4 v. & Edd.

CCXLIX. *ad Restitutum.*

Recensita ad bl. cb. ff. gg. r. s. vc. duos t. duos v. & ad Edd.

CCL. *ad Auxilium.*

Emendata ad bl. ff. vc. tres v. ad Edd. & ad Ansel. Luc. collectionem.

Fragmentum sub CCL. *ex Epist. ad Classicianum.*

Ex N. Rigaltij schedis nobis communicavit D. de Vion San-victorinus Canonicus Doctor Parisiensis.

CCLI. *ad Pancarium.*

Recognita ad cb. vc. duos v. & ad Lov.

CCLII. *ad Felicem.*

Recensita ad cb. gv. n. vc. duos v. & ad Lov.

CCLIII. & CCLIV. *ad Benenatum.*

Non repertæ in MSS. nisi cb. & v.

CCLV. *ad Rusticum* & CCLVI. *ad Christinum.*

Ad eosdem MSS. duos recognitæ.

CCLVII. *ad Orontium.*

Recensita ad *a*. bl. c. cb. ff. g. gv. j. n. r. s. s. t. 4 v. & Edd.

CCLVIII. *ad Martianum.*

Ad *a*. bg. bl. c. cc. cb. ff. g. gg. gv. n. r. s. s. t. duos vc. quatuor v. & Edd.

CCLIX. *ad Cornelium.*

Correcta ad *a*. bg. bl. c. cc. ff. g. gv. j. n. r. s. s. t. vc. 4 v. & Edd.

CCLX. *Audacis*, & CCLXI. *ad Audacem.*

Collatæ cum *a*. bl. c. cc. ff. g. gv. j. n. r. s. s. t. vc. 4 v. & Edd.

CCLXII. *ad Ecdiciam.*

Recognita ad a. *a*. bg. bl. c. cc. cb. ff. g. gg. gv. l. n. r. s. s. vc. 2 t. 4 v. & Edd.

CCLXIII. *ad Sapidam.*

Non reperta in MSS. excepto uno Vaticano.

CCLXIV. *ad Maximum.*

Correcta ad *a*. bg. bl. c. cc. ff. g. gv. j. n. r. s. s. t. 2 vc. 4 v. & Edd.

CCLXV. *ad Seleucianam.*

Ad *a*. bg. bn. bl. c. cc. cb. ff. g. gg. gv. j. n. r. s. t. tt. vc. 2 e. 3 s. & Edd. recensita.

CCLXVI. *ad Florentinam.*

Ad *a*. bl. c. cc. ff. g. gv. j. n. r. s. s. t. vc. 4 v. & Edd. castigata.

CCLXVII. *ad Fabiolam.*

Recensita est ad bl. cb. s. vc. duos v. & Lov.

CCLXVIII. *ad Plebem Hippon.*

Collata cum bl. cb. vc. duobus v. & Lov.

CCLXIX. *ad Nobilium.*

Non reperta in MSS. excepto uno Vaticano.

CCLXX. *Anonymi ad Aug.*

Huc adscita ex Editione Operum Hieronymi.

APPENDIX

APPENDIX
TOMI SECUNDI
OPERUM S. AUGUSTINI
COMPLECTENS ALIQUOT EPISTOLAS
ipsius nomine olim falsò prænotatas.

EÆ SUNT,

AUGUSTINI ad BONIFACIUM & contra, epistolæ breviores sexdecim.
Ad DEMETRIADEM PELAGII epistola.
AUGUSTINI ad CYRILLUM & contra, de laudibus HIERONYMI.
Altercatio AUGUSTINI cum PASCENTIO.

ADMONITIO
DE SEXDECIM EPISTOLIS PROXIME SEQUENTIBUS.

B*REVIORES epistolas sexdecim sub nomine Augustini & Bonifacij, prout in pervetustis MSS. prænotantur, hic exhibitas repudiarunt post Erasmum Lovanienses Theologi: primùm quia multùm discrepant à vena & stilo Augustini. Deinde non recensentur à Possidio, neque ab ullo veterum citantur; exceptà tamen tertia-decimà, quam ante annos ferè sexcentos in suam collectionem lib. 13. cap. 5. retulit Anselmus Lucensis, & post ipsum Ivo & Gratianus. Constant verò laciniis ineptè consutis: prima, exempli causâ, his sententiis,* Ornet mores tuos *&c.* Grave, *seu meliùs,* Turpe est enim ut quem non vincit homo *&c. quæ ex epistola 189. ad Bonifacium exscriptæ sunt. Et continent quædam cum historia temporum, Bonifaciive gestis haud satis convenientia; qualia deprehendes præsertim in epistola 10. Ad hæc testatur Augustinus ipse Bonifacio scribens suprà in epistola 220. n. 2. se numquam eidem Comiti* in ipsius periculis mittere potuisse litteras, cùm periculum cogitaret perlatoris, caveretque ne ad eos, ad quos nollet, sua epistola perveniret. *Itaque docti plerique censent eas ab otioso scriptore, stili exercendi gratiâ, confictas fuisse. Quorum judicio, tametsi adversetur Baronius, subscribendum esse existimamus.*

** Aliàs* CLXXXII.

EPISTOLA I. *

A

Domino sublimi semperque magnifico filio BONIFACIO AUGUSTINUS episcopus.

ORNET mores tuos pudicitia conjugalis; ornet sobrietas & frugalitas. Bene enim agere, & illicita non prohibere, consensus erroris est. Quædam dum de ecclesia egreditur, Christi virgo sacrata ebriam Gotthi Herpæ mentem & corpus incurrit. Habeat quæso miles sub Comite positus disciplinam. Grave est enim, ut quem non vincit homo, vincat libido: aut volutetur vino, qui non vincitur ferro.

** Aliàs* CLXXXIII.

EPISTOLA II. *

B

Domino meritò honorabili patri AUGUSTINO episcoporum summo, BONIFACIUS.

TUÆ sanctitatis epistolam admonitu me terrificantem suscepi. Etenim, venerabilis Papa, si thorus ille legitimus pavidos habet accessus; quo debet puniri supplicio, divinas qui temerat rationes? Arguetur ergo profectò qui divina atque humana neglexit, & quem libido prævenit, gladius ultor absumet: eumque quem insobrium in tantis angustiis fama veridica publicavit, carceris periturum quocumque supplicio custodia retinebit.

A

AUGUSTINI *ad* BONIFACIUM.

EPISTOLA III. *

** Aliàs* CLXXXIV.

EGO quos diligo arguo & castigo, non occidi desidero, nec carcere pleno squallore retrudi. Sola sufficit admonitio. Poterit enim, si ei divinitus concedatur tempus pænitentiæ, condonari, qui Domini templum ausus est violare. Sit ergo ipse, qui fecit, sui arbiter voti. Fas enim non est, ut reus episcopi suggestionibus occidatur, qui veniæ, si pænituerit, reservatur. Nam si in Barbarorum erroribus velimus, ut condecet, exercere vindictam, paucos reperiemus, nec ipsos animosos ad pugnam fore.

EPISTOLA IV. *

** Aliàs* CLXXXV.

B

Domino sublimi semperque magnifico filio BONIFACIO, AUGUSTINUS episcopus.

AFRICÆ littus, ut audio, miles adtigit transmarinus: sed hujus militis Dux à catholica veritate dissentit. Quid orem, sicut oportet, ignoro. Ab Italia hostis est publicus nuntiatus, contra victricia signa superbas erigens hastas. Pacem inter vos fieri vellem, si scirem pleniùs quod ignoro. Adest quidem Africæ olim paratum in Italia bellum, sed tamen non invideo, fili carissime, Romaniæ. Sed dico quod sentio. Non dabit divinitate juvante catholicus hæretico

terga. Tui cordis intentio dirigatur ad Deum, non militem timebis, A non Gotthum, non Hunum.

* Aliàs CLXXXVI.

EPISTOLA V. *

Domino sancto patri AUGUSTINO episcopo, BONIFACIUS.

SCIO quòd sit tua sanctitas pro mea vita sollicita, & quæ adversùs me tyrannus ille ordinaverit ac disponat, antequam tuum sacerdotium scriberet, novi. Obviamus ad mortem ultro tendentibus, quos nostræ victoriæ, ut credimus, faciet Christus addictos. Sed si erga me meosque omnes aliud voluerit ordinare divinitas, precare ut animam meam liberet Deus, & dabitur competens adversario secunda vice responsio. In pugna enim utriusque desævit furor, sed Deus inspicit caussas. Igitur ora, ut dixi, & vincet una Trinitas nobis. B

* Aliàs CLXXXVII.

EPISTOLA VI. *

Dilectissimo & spectabili viro filio BONIFACIO, AUGUSTINUS episcopus.

MIROR quomodo tam subitò fidei murum aries ruperit inimici. Novi enim quâ religione semper sis ecclesiam veneratus. Quo igitur instigante furore hominem de ecclesia rapuisti? Tuus si de tuo amico fortè præsumeret fugitivus, posset procul dubio intercessoris caussâ veniam promereri. Ergo si amicus intenditur, cur Deus offenditur? Sed si de potestate præsumitur, Nabuchodonosor regem intende, qui caussâ superbiæ in bovem est ex homine commutatus. Non ut confundam te hæc scribo, sed ut filium meum carissimum moneo. Ecclesiæ igitur illæsum revoca, quem ut irreligiosissimus rapuisti. C Oblatio verò domus tuæ à clericis ne suscipiatur, indixi; communionemque tibi interdico, donec peractâ pro ausibus vel errore à me definitâ tibimet pænitentiâ & tempore condonato, pro hoc facto corde contrito & humiliato dignum offeras sacrificium Deo.

Dan. 4. 30.

BONIFACII *ad* AUGUSTINUM.

* Aliàs CLXXXVIII.

EPISTOLA VII. *

HUMILIS saluto, quod primum est: suscepi autem tremens sanctitatis tuæ verba verberibus plena. Scio quòd veniæ præparatur, qui ab Augustino perfectissimo sacerdote corripitur: nec debet episcopo denegari, quod voluntas facit aut casus. Ipse enim sibi denegat curam, qui suam medico non publicat caussam. Hominem ergo piissime pater è liminibus ecclesiæ raptum, tuis sanctis adspectibus D jussio mea furorque subduxit. Alieno non sunt ista facta consilio; sed Dei & sanctorum ejus regimine vivo. Illum itaque virum morte dignissimum, quem, ut dixi, meus de ecclesiæ foribus furor abstraxit, vitæ tuis jussionibus donamus illæsum. Agnosco culpas. Indignæ meæ lacrymæ jungantur tuis fletibus justis, quò possit hæc nota nigro scripta titione deleri. Ecclesiæ mihi introitus non negetur. Illic spero veniam, ubi admisi culpam. Oblatio verò domus meæ, ut tua sanctitas jussit, ad cælestis regis mensam ejus manibus offeretur.

* Aliàs CLXXXIX.

EPISTOLA VIII. *

Domino sublimi, semperque magnifico filio BONIFACIO, AUGUSTINUS episcopus.

E DUM quodam in loco positus tuæ eximietatis transitus intuerer, placuit meis adspectibus tuæ sublimitatis mitis ille ac terribilis gressus. Sed postquam illud levigatum sacro chrismate caput portam cum paucis civitatis exivit, subitò vomunt equites domus, civitas fundit exercitum, strepunt arma, concrepant tubæ, contis crispatæ ventis stuppæ dependent, ferreæ tunicæ virorum fortium membra constringunt, sessoris & equi renibus setigerâ thecâ vestitus, intensus geritur arcus: pulcra cuncta conspexi, nihil melius Bonifacio Comite vidi. Sed postquam ad palmas, ut comperi, tua sublimitas venit, ad illum brevem quidem, sed plenum periculis maris transitum, quod vix aliquando nave transitur, præceperas matutino tempore transmeare, ne noctis obscuritas mali aliquid procuraret. Gudila eximietatis tuæ fidelissimus servus, equo vectus, ipsius maris dum natat in brachio, interdicti littoris tetigit oras, nec statim licuit reverti profecto: maris enim tumor increscens reversuro transitum denegavit. Hoc F illos tuos vigilantissimos sensus latere non potuit, iram ratio provocavit, culpa juvenem suasit ad fugam, sed felix fuga est quæ currit ad vitam. Memoratus Gudila ad patronum tuum sanctum Stephanum primum martyrem confugit. Ipse mihi & imperavit, ut pro eodem apud religionem tuam postulator accedam. Habeat igitur, quæso, veniam, quoniam nec turbatus undis equus corruit, nec gurges altus absorbuit, quem Deus eruit & aqua servavit. Valeat apud te epistolaris ista, rogo, suggestio. Eris enim, ut deprecor, ab ira Domini alienus, quoties petitor à te offensus non fuerit Augustinus.

* Aliàs CXC.

EPISTOLA IX. *

Domino beatissimo & venerabili sancto patri AUGUSTINO episcopo, BONIFACIUS.

FURENS parco, qui obvius bello, sanctitatis tuæ frangor imperio. Gudilam fortissimum semper quem volo vivere virum, metuo ne eum aliquando juventutis suæ levitas faciat interire. G Potest quidem præcinctus armis quantos inimicos repererit trucidare. Sed apud belligeros viros victus dicitur victor occisus. Nam equo vectus maris brachium quod natando perrexit, luxuriæ non fuerat, sed virtutis. Arbitror enim quòd nocte cogitarit aliquid hostibus facere, cui sole ingresso finis diei consilia parata subduxit. Hoc verò dolui, quòd natatione longissima ab equo posset & aquis occidi. Ut jubes ergo sancti beatique Stephani imperata jussa vestra refero. Spondeo enim ipsi tibique, quòd Gudila vobis est jubentibus veniæ condonatus.

* Aliàs CXCI.

EPISTOLA X. *

Domino venerabili sancto patri AUGUSTINO episcopo, BONIFACIUS.

CASTINUS ille, privatus ex consule, vitæ meæ ac nominis, omnibus ut notum est, persecutor, pejores committens ac fingens factiones, quasi mearum à me gestarum immemor * donationum, Italiâ fugiens, meis se in Africa defensionibus tradidit committendum. Omitto beatissime pater, olim mihi ab eodem ingestas miserias, ostensa pericula: fugiens eum nunc usque vivo. Thrax natus, vix Scytham evasi: duravi invido sub Consule miles. Sed divina potentia, quæ novit planare sublimia, & altiùs elevare prostrata, fecit de superbo quod voluit, & hostem meum me quieto, victoriâ mihi, qua novit, addixit. Sufficit pro funere victi tanta dejectio; adoravit * saracam chlamis, timuit senator barbarum caput, tremuit militem dux. Doloris dicuntur ista pater sancte cothurno. Nam veneror illustrissimum consulem, & primùm conspicio senatorem: sed ne consueta fallacia mali erga me, ut solet, aliquid moliatur, puteque se suis fraudibus Romanis ducibus profuturum, & in meo versetur exitio, integrum de suis sensibus det tuæ beatitudini sacramentum, si nullus in ejus corde vertitur dolus. Ego autem per omnia, quæ sancta sunt, juro, quoniam si apud eum animi repero puritatem, eum incolumem ac sublimem Italiæ Romæque reddam, perfrustratis inimicis ejus & domitis. Hostis autem erit suæ animæ, si aliquid in eo sinistræ partis invenero.

* Aliquot codices, Edatium.

* Saraca est pallij genus.

* Aliàs CXCII.

EPISTOLA XI. *

Domino insigni meritóque sublimi filio BONIFACIO AUGUSTINUS episcopus.

VIR illustrissimus Castinus sacramento se prodidit, quòd sit ab omni culpa & erroribus alienus. Quem tibi, ut dicit fœderatus ille Sonia, adhuc te in palatio posito, falsis suggestionibus concitabat. Sed ne totum quod tunc agebatur, mittatur in medium, detur prolixitati compendium. David ille opilio regnum parcendo inimicis obtinuit. Christus pro Judæis, qui eum crucis patibulo confixerunt, Patrem ne irasceretur rogavit, & indignis hominibus veniam misericors condonavit. Crede igitur homini, qui mihi fidele tradidit sacramentum, & quærit me pollicente tua defensione vitæ subsidium. Scio enim quòd ejus salutis mihi promissa complebis.

* Aliàs CXCIII.

EPISTOLA XII. *

Domino venerabili sancto patri AUGUSTINO episcopo, BONIFACIUS.

GRAVE nobis est bellum. Inimici mucro nostra pectora pulsat, Deo funde preces, ut soles, tua sit nobis comes oratio: rauca buccina, terrifica tuba, puto quòd & sidera terreat: hostium clamor immanis est, sed his non terremur. novimus enim ista non hodie. Ergo venerande Christi sacerdos, pete Deum ut jacula in hostes dirigat nostra, ac seipsi trucident mutua cæde.

* Aliàs CXCIV.

EPISTOLA XIII. *

Dilectissimo & spectabili viro BONIFACIO, AUGUSTINUS episcopus.

GRAVI de pugna conquereris: dubites nolo, utile tibi tuisque dabo consilium, arripe manibus arma. Oratio aures pulset auctoris: quia quando pugnatur, Deus apertis cælis prospectat, & partem quam inspicit justam, ibi dat palmam.

* Aliàs CXCV.

EPISTOLA XIV. *

Domino venerabili sancto patri AUGUSTINO episcopo, BONIFACIUS.

MANUS superba Deo juvante cecidit, quæ ante paululum audax gladium erecta portabat. Multi ex adversis ciciderunt: de nostris autem, Christo juvante, nullus est vulneratus. Ora igitur venerabilis papa, ut talis de inimicis ultio sæpe procedat.

* Aliàs CXCVI.

EPISTOLA XV. *

Domino insigni meritóque sublimi filio BONIFACIO, AUGUSTINUS episcopus.

LECTO me jacere nobilitatem tuam latere non credo, ultimumque diem mihi exopto venire. Gaudeo tuæ victoriæ. Civitatem quæso serva Romanam. tuos ut bonus rege Comes. nihil de viribus propriis præsumas: de auctore gloriare virtutum, & nullum curabis penitùs inimicum. Vale.

BONIFACII *ad* AUGUSTINUM.

* Aliàs CXCVII.

EPISTOLA XVI. *

NUMQUAM divinitas preces ac lacrymas despicit peccatorum. Cupis ipse quidem de hac vita securus ad cæli regna migrare: sed nobis opus es fessis in tantis adhuc periculis constitutis. Itaque ora nobiscum, ut tua nobis salus aliquantulum temporis condonetur.

ADMONITIO
DE SUBSEQUENTE EPISTOLA.

Hic ipse est liber ad Demetriadem, qui olim cùm in manus Augustini venisset sine auctoris nomine, rescripsit ille quàm primùm ad Demetriadis matrem Julianam suprà epist. 188. rescire cupiens unde profectum esset istud opusculum, quo Pelagianum errorem tradi animadvertebat. Postmodum verò in libro de gratia Christi *c. 20. & sequentibus, ipsius auctorem indi-*

cavit Pelagium; immo ex ejusdem libri cap. 37. se ipse declaravit Pelagius in suis ad Innocentium papam litteris scribens, Legant quam ad sacram Christi virginem Demetriadem in Oriente conscripsimus, & invenient nos ita hominis laudare naturam, ut Dei semper gratiæ addamus auxilium. *Eidem Pelagio tribuebat Orosius in Apologetico edito an. 415. nisi quòd ipsi sermonem ait suppeditatum fuisse ab alio, fortean ab Anniano illo diacono, quem Hieronymus suggillat suprà in epist. 202. Adversùs hanc eamdem Pelagij epistolam, post S. Augustinum scripserunt Prosper, seu potiùs Leo Papa in epistola ad Demetriadem, & Beda in libro 1. in Cantica, notans à quibusdam falsò tributam fuisse Hieronymo, sed falsò etiam ipse Juliano tribuens. Data fuit ant an. 413. quo Demetriadi virginitatis velamen suscipienti litteras miserunt certatim Hieronymus, Augustinus, & Innocentius; aut certè an. 414. posteaquam illa se Romam recepisset; id quod significare videtur Pelagius hic in cap. 23.*

PELAGII ad DEMETRIADEM.

EPISTOLA XVII. *

* *Alias* CXLII. Caput I.

SI summo ingenio parique fretus scientiâ officium scribendi facilè me implere posse crederem, tamen tam arduum hoc opus ingredi sine magno difficultatis timore non possem. Scribendum tamen est ad Demetriadem, virginem Christi, virginem nobilem, virginem divitem; & quod his majus est, ardore fidei nobilitatem divitiasque calcantem. Quam utique pro tam insignis admiratione virtutis, ut laudare omnibus facile, ita docere difficile est. Cui enim oratio deesse possit in ejus laude celebranda, quæ summo loco nata, in summis opibus deliciisque nutrita, tantis tamque variis hujus vitæ blandimentis velut tenacissimis quibusdam irretita vinculis subitò eruperit, cunctaque simul corporis bona animi virtute mutaverit: quæ florem adhuc ipsum ineuntis ætatis, quodam fidei gladio, id est, voluntate succiderit, & crucifigens cum Christo carnem suam, vivam sanctamque hostiam sacraverit Deo, ac nobilissimi sanguinis posteritatem virginitatis amore contemserit? Prona autem & facilis dicendi via est, quæ ipsa ubertate materiæ cursum orationis accendit. Sed nobis alio magis itinere pergendum est, quibus propositum est institutionem virginis, non laudem scribere; nec tam paratas jam virtutes ejus exprimere, quàm parandas; magisque reliquam ordinare vitam, quàm ornare præteritam. Est autem difficillimum cum ejus persona facere, in qua cupiditas tanta dicendi est, tantusque perfectionis ardor, ut ei quàmlibet perfecta doctrina par esse vix possit. Meminit enim, rectéque meminit, quas mundi opes gloriamque respuerit, quibus voluptatibus renuntiaverit, quas denique contemserit vitæ præsentis illecebras. Et ideo contenta non est communi hoc mediocrique genere vivendi; & quod facilè ipsa multorum societate vilescat, novum aliquid & insitatum requirit, præcipuum ac singulare quoddam flagitat. Non minùs conversationem suam, quàm conversionem vult esse mirabilem. In sæculo nobilis, apud Deum cupit esse nobilior, tam pretiosa requirit in moribus, quàm contemsit in rebus. Hunc itaque tam devotæ mentis ardorem, hanc tantæ perfectionis sitim, quod umquam satiabit flumen ingenij? Quæ vis aliquando orationis, quæ copia tantum exprimere verbis poterit, quantum parata est virgo rebus implere? Nobis verò donanda est venia, qui ad ornandum Domini tabernaculum secundùm vires nostras munus offerimus. Nec veremur ne temere scribendo ad tantæ nobilitatis virginem, ultro nos morsibus tradamus invidiæ. Scribimus enim petente sancta matre ejus, immo jubente, idque à nobis transmarinis litteris miro cum desiderio animi flagitante: quæ facilè ostendit, quo studio quantâque curâ in filia germen cæleste plantaverit, dum illud tam sollicitè cupit ab aliis irrigari. Remoti ergo à temeritate, & ab ambitione liberi, proposito insudemus operi: nec de mediocritate diffidamus ingenij, quod credimus & fide matris, & merito virginis adjuvari.

CAPUT II. Exordium commendationis bonæ naturæ humanæ.

QUOTIES mihi de institutione morum, & sanctæ vitæ conversatione dicendum est, soleo primò humanæ naturæ vim qualitatemque monstrare, & quid efficere possit ostendere; ac jam inde audientis animum ad species incitare virtutum, ne nihil prosit ad ea vocari, quæ fortè sibi impossibilia esse præsenserit. Numquam enim virtutum viam valemus ingredi, nisi spe ducamur comite. Siquidem appetendi omnis conatus perit consequendi desperatione. Quem ego exhortationis ordinem cùm in aliis quoque opusculis tenuerim, tum hîc maximè observandum puto, ubi eo pleniùs naturæ bonum declarari debet, quo instituenda est vita perfectior: ne tanto remissior sit ad virtutem animus ac tardior, quanto minùs se posse credat, & dum quod inesse sibi ignorat, id se existimat non habere. Proferenda semper in notitiam ea res est, cujus usus desideratur, & explicandum quidquid bonum natura potest, cùm quidquid posse probatur, implendum est. Hæc igitur prima sanctæ ac spiritalis vitæ fundamenta jaciantur, ut vires suas virgo agnoscat, quas demum bene exercere poterit, cùm eas se habere didicerit. Optima enim animi incitamenta sunt, cùm docetur aliquis posse quod cupiat. Nam & in bello ea exhortatio maxima est, eaque plurimùm auctoritatis habet, quæ pugnatorem de viribus suis admonet. Primùm itaque debes naturæ humanæ bonum de ejus auctore metiri, Deo scilicet, qui cum universa mundi, & quæ intra mundum sunt opera, bona & valde bona fecisse referatur, quanto putas præstantiorem ipsum hominem fecit, propter quem omnia etiam intelligitur illa condidisse? Quem dum ad imaginem & similitudinem suam facere disposuit, antequam faceret, qualem esse facturus, ostendit. Deinde cùm subjecit ei universa animalia, cúmque etiam constituit eorum dominum, quæ vel mole corporis, vel virium magnitudine, vel armis dentium, multo valentiora homine fecerit, declarat quanto pulcriùs sit homo ipse conditus, quem vel ex hoc voluit naturæ suæ intelligere dignitatem, dum fortia sibi subjecta miratur animalia. Neque enim nudum illum ac sine præsidio reliquit, nec diversis periculis velut exposuit infirmum: sed quem inermem extrinsecùs fecerat, meliùs intus armavit, ratione scilicet atque prudentiâ; ut per intellectum vigoremque mentis, quo ceteris præstabat animalibus, factorem omnium

A solus agnosceret; & inde serviret Deo, unde aliis dominabatur. Quem tamen justitiæ exsecutorem Dominus voluntarium esse voluit, non coactum. Et ideo reliquit eum in manu consilij sui, posuitque ante eum vitam & mortem, bonum & malum; & quod placuerit ei, dabitur illi. (*Eccli.* 15.) Unde etiam in Deuteronomio legimus, *Vitam & mortem dedi ante faciem tuam, benedictionem & maledictionem: elige tibi vitam ut vivas.* (*Deut.* 30.)

CAPUT III.

HINC jam providendum est, ne fortè illud remordeat te, in quo temere imperitum vulgus offendit, & ideo non verè bonum factum hominem putes, quia is facere malum potest: nec ipsâ naturæ violentiâ adstringitur ad immutabilis boni necessitatem. Nam si diligenter retractes, & ad subtiliorem intellectum cogas animum, hinc tibi melior status hominis ac superior apparebit, unde putatur inferior. In hoc enim gemini itineris discrimine, in hac utriusque partis liber- B tate, rationabilis animæ decus positum est. Hinc, inquam, totus naturæ nostræ honor consistit, hinc dignitas, hinc denique optimi quique laudem merentur, hinc præmium: nec esset omnino virtus ulla in bono perseverantis, si is ad malum transire non potuisset. Volens namque Deus rationabilem creaturam voluntarij boni munere & liberi arbitrij potestate donare, utriusque partis possibilitatem homini inserendo, proprium ejus fecit esse quod velit; ut boni ac mali capax, naturaliter utrumque posset, & ad alterutrum voluntatem deflecteret. Neque enim aliter spontaneum habere poterat bonum, nisi * ea creatura, quæ etiam malum habere potuisset. Utrumque nos posse voluit optimus Creator, sed unum facere, bonum scilicet, quod & imperavit: malique facultatem ad hoc tantùm dedit, ut voluntatem ejus ex nostra voluntate faceremus. Quod cùm ita sit, hoc quoque ipsum quod etiam mala facere possumus, bonum est: Bonum, C inquam, quia boni partem meliorem facit. Facit enim ipsam voluntariam, sui juris, non necessitate devinctam, sed judicio liberam. Licet enim nobis eligere, refutare, probare, respuere. Nec est quo magis rationabilis creatura ceteris præferatur, nisi quòd cùm omnia alia conditionis tantùm ac necessitatis bonum habeant, hæc sola habeat etiam voluntatis. Sed plerique impiè non minùs quàm imperitè, cùm super statu hominis quæritur (vereor dicere) quasi reprehendentes opus Domini, talem illum aiunt debuisse fieri, qui omnino facere non posset malum. Dicit itaque ei figmentum qui se finxit, Quid me fecisti sic? (*Rom.* 9.) Et improbissimi hominum dum dissimulant id ipsum bene administrare quod facti sunt, aliter se factos esse malunt; ut qui vitam suam emendare nolunt, videantur emendare velle naturam: cujus bonum ita generaliter cunctis institutum est, ut in gentilibus quoque hominibus, qui sine ullo cultu Dei sunt, se nonnumquam ostendat ac proferat. Quàm multos enim philosophorum & audivi- D mus & legimus, & ipsi vidimus, castos, patientes, modestos, liberales, abstinentes, benignos & honores mundi simul & delicias respuentes, & amatores justitiæ non minùs quàm scientiæ? Unde, quæso, hominibus alienis à Deo ista, quæ Deo placent? Unde autem illis bona, nisi de naturæ bono? Et cùm ista, quæ dixi, vel omnia in uno, vel singula in singulis haberi videamus, cùm omnium natura una sit, exemplo suo sibi invicem ostendunt, omnia in omnibus esse posse, quæ vel omnia in omnibus, vel singula in singulis inveniantur. Quòd si etiam sine Deo homines ostendunt quales à Deo facti sunt; vide quid Christiani facere possunt, quorum in melius per Christum natura & vita instructa est, & quid divinæ quoque gratiæ juvantur auxilio.

* *Alius codex*, nisi æquè etiam malum &c.

CAPUT IV.

AGE jam ad animæ nostræ secreta veniamus: seipsum unusquisque adtentiùs respiciat. Interrogemus quid de hoc sentiant propriæ cogi- E tationes; ferat sententiam de naturæ bono ipsa conscientia; instruamur domestico magisterio animi, & mentis bona non aliunde magis quæque quàm ab ipsa mente discamus. Quid illud obsecro est, quod ad omne peccatum aut erubescimus, aut timemus, & culpam facti nunc rubore vultûs, nunc pallore monstramus, ac trepidante animo, etiam in minimis delictis testem effugimus, conscientiâ remordemur; ex diverso autem in omni bono læti, constantes, intrepidi sumus, idque si occultum est, palam etiam fieri cupimus, & volumus: nisi quòd testimonio sibi est ipsa natura, quæ hoc ipso declarat bonum suum, quo ei malum displicet; & dum in bono tantùm opere confidit, quid solum eam deceat, ostendit? Hinc illud est, quòd frequenter carnifice occulto in auctorem sceleris conscientiæ tormenta desæviunt, & latentem reum secreta mentis pœna persequitur; nec ullus post culpam impunitati locus est, dum fit reatus ipse supplicium. Hinc est F quòd è contrario innocens etiam inter ipsa tormenta fruitur conscientiæ securitate; & cùm de pœna metuat, de innocentia gloriatur. Est enim, inquam, in animis nostris naturalis quædam, ut ita dixerim, sanctitas, quæ velut in arce animi præsidens, exercet mali bonique judicium; & ut honestis rectisque actibus favet, ita sinistra opera condemnat, atque ad conscientiæ testimonium diversas partes domesticâ quadam lege dijudicat. Nec ullo prorsus ingenio, aut fucato aliquo argumentorum colore decipit: ipsis nos cogitationibus, fidelissimis & integerrimis sanè testibus, aut arguit, aut defendit. Hujus legis scribens ad Romanos meminit Apostolus, quam omnibus insitam, velut in quibusdam tabulis cordis scriptam esse testatur, *Cùm enim,* inquit, *Gentes quæ Legem non habent naturaliter quæ Legis sunt faciunt, hujusmodi Legem non habentes, ipsi sibi sunt Lex, qui ostendunt opus Legis scriptum in cordibus suis, testimonium reddente eis conscientiâ eorum, & inter se invicem accusantium cogitationum aut etiam defendentium.* (*Rom.* 2.) Hac G lege usi sunt omnes, quos inter Adam atque Moysen sanctè vixisse atque placuisse Deo Scriptura commemorat. Quorum tibi exempli caussâ aliqui proponendi sunt, ut facilè intelligas quantum sit naturæ bonum, cùm eam Legis vice docuisse justitiam probaveris.

CAPUT V.

ABEL primus hanc magistram secutus, ita Dominum promeruit, ut dum ei offerret hostiam, tam gratè sacrificium ejus acceptum Deo fuerit, ut fratrem in invidiam concitaret. (*Gen.* 4.) Quem justum in Evangelio Dominus ipse commemorans, breviter perfectionem ejus exposuit. Omnis enim virtutum species uno justitiæ nomine continetur. (*Matt.* 14.) Beatum Enoch ita placuisse Deo legimus, ut eum ex medio mortalium raperet, & in mundo consummatum de mundi habitatione (*Gen.* 5. *Eccles.* 44.)

transferret. Noë justus in generatione sua & perfectus asseritur : cujus sanctitas eo magis est admirabilis, quo toto prorsus à justitia declinante mundo, solus justus inventus est; nec ab alio sanctitatis quæsivit exemplum, sed ipse præbuit. Et ideo totius orbis imminente nau- Gen. 7. fragio solus ex omnibus meruit audire, *Intra tu & domus tua in arcam, quia te vidi justum in generatione ista coram me.* Ante Deum Gen. 14. autem ille justus probatur, qui corpore sanctus est & corde. Melchisedec sacerdos Dei legitur, cujus meritum facilè ex hoc intelligi potest, quòd multo pòst futurum Domini sacramentum antè signavit, ac sacrificio panis & vini mysterium corporis & sanguinis expressit, ac sacerdotij sui typo Christi sacerdotium figuravit, cui à Patre di- Psal. 109. citur, *Tu es sacerdos in æternum secundùm ordinem Melchisedec.* Nam & Gen. 17. quod benedixit Abraham principem patriarcharum, qui per circumcisionem pater Judæorum, per fidem gentium, illius signantissimè ostendit figuram, qui per fidem suam Judæis donavit benedictionem, Gen. 19. & gentibus. Lot quoque sancti Noë virtutem secutus, inter tot peccantium exempla justitiam non reliquit. Et ut illum totius mundi exemplum non vicit, ita hic totâ illâ, in qua habitabat, regione peccante, contra multitudinis vitia tenuit sanctitatem : qui, ut beatus 2. Pet. 2. apostolus Petrus ait, *visu & auditu justus erat*, & inter pessimos positus, mala eorum & oculis aversabatur & auribus : atque ideo simili exemplo, ut ille diluvio, ita hic est ereptus incendio. Quid Abraham amicum Dei, quid Isaac & Jacob memorem? Quàm perfectè impleverint Domini voluntatem, vel hinc possumus æstimare, quòd familiari quadam & præcipua dignitate, eorum se Deum vo- Exod. 3. luit nominari : *Ego sum*, inquit, *Deus Abraham, Deus Isaac, & Deus Iacob : hoc nomen meum sempiternum, & memoriale in generationes generationum.* Joseph fidelis Domini famulus à puero tribulationibus magnis justus ostenditur, qui primùm à fratribus in servum Ismaëlitis addictus est, ab eisque venditus, à quibus se viderat adorandum, deinde Ægyptio domino traditus, semper tamen ingenuæ animæ tenuit dignitatem : docuitque exemplo suo & servos liberos in non peccando; & non conditionem cuiquam obesse, sed mentem. Hîc quæso remorare paulisper, & castum animum sollicitè virgo considera. Concupiscitur à domina femina adolescens, nec ad concupiscentiam provocatur : rogatur & fugit : una hac in re & blanditur * Alius codex, Amor. & supplicat, quæ in ceteris imperabat. * Amator Dei, mulieris amore non vincitur. Castum animum nec ætas adolescentiæ permovet, nec diligentis auctoritas. Contemta frequenter domina propiores adolescenti insidias tendit. In secreto ac sine testibus manu impudens apprehendit, ac procacioribus verbis hortatur ad crimen. Ne hîc quidem vincitur, sed ut verba verbis, ita res rebus refert. Nam * Al. cod. aufugit. qui frequenter rogatus negaverat, nunc comprehensus * adstringitur: Matt 5. & antequam illud evangelicum diceretur, *Qui viderit mulierem ad concupiscendam eam, jam mœchatus est eam in corde suo* : ille non adspectu solùm, sed ipso penè complexu provocatus à femina, feminam non concupivit. Castitatis virtutem hucusque mirata es. Nunc respice Gen. 45. benignitatem. Priusquam Propheta diceret, *Unusquisque malitiam proximi sui non reminiscatur in corde suo* : ille pro odio reddidit caritatem, & cùm videret fratres suos, immo inimicos ex fratribus, cúmque ab eis cognosci vellet, dilectionis affectum pio dolore testatus est : deosculabatur singulos, & irriguis fletibus paventium colla perfundens odium fratrum caritatis lacrymis abluebat : quos tam vivo patre quàm mortuo, germano semper dilexit amore. Nec recordatus est illum, in quem ob necem fuit dejectus, lacum : non cogitavit addictam germanitatem pretio, sed pro malis bonum retribuens, apostolicum præceptum sub naturæ adhuc lege complevit.

CAPUT VI.

QUID de beato Job dicam, famosissimo illo athleta Dei, qui post direptas opes & funditus deleta patrimonia, post filiorum ac filiarum unum subitò interitum, ad ultimum proprio contra diabolum corpore dimicavit? Auferuntur omnia, quæ extrinsecùs possidebat; & extranea bona repentè decidunt, ut magis propria clarescant. Omnibus prorsus velut indumentis exsuitur, ut expeditiùs & fortiùs nudus triumphet; & hostem, quem ferendo damna antè superaverat, rursus tolerando supplicia devincat. De quo tale ipsius Domini testi- Job. 1. & 2. monium est, *Numquid considerasti puerum meum Iob? Non est enim similis ei quisquam in terris, homo sine querela, verus Dei cultor, ab-* Job. 31. *stinens se ab omni malo.* Nec immeritò. Semper enim, ut ipse ait, tamquam tumentes super se fluctus timebat Dominum, & præsentiæ ejus pondus ferre non poterat : nec audebat aliquando contemnere, Job. 27. quem ita semper adesse credebat, dicebatque : *Securus sum, non enim* Matt. 5. *reprehendit me cor meum in omni vita mea.* Qui antequam Dominus Job. 31. inimicos præciperet esse diligendos, dicere poterat, *Si in malis inimici mei gavisus sum, si dixi in corde meo, Bene factum est?* Necdum Luca 6. Evangelicum illud sonuerat, *Omni petenti te tribue*; & jam ille di- Job. 31. cebat, *Si exire passus sum inopem januam meam * sine viatico?* Non- Coloss. 4. dum legerat illud Apostoli, *Domini, quod justum est & æquum, ser-* Job. 31. *vis præstate*; & confidens clamabat ad Dominum, *Si servo nocui, si* 1. Tim 6. *ancillam læsi; omnia tu scis Domine* Priusquam idem Apostolus præ- * Al. cod. sinu vacuo. ciperet divitibus non sublime sapere, neque sperare in incerto divitiarum, sic habuit ille divitias, ut se alibi divitem esse monstraret: *In di-* Job. 31. *vitiis*, inquit, *non confidebam, nec in lapide pretioso.* & hoc non verbis tantùm, sed ipsis quoque rebus probavit, qui cùm omnia perderet non Job. 1. dolebat, dicebatque per singula, *Dominus dedit, Dominus abstulit, sicut Domino placuit, ita factum est. Sit nomen Domini benedictum in sæcula. Nudus exivi de utero matris meæ, nudus redeam illuc.* Quo enim affectu possideamus aliquid docemur, cùm id amittimus; & cupiditatem fruendi, carendi dolor prodit : quem qui in carendo non habuit, in possidendo quonammodo habuit? O virum ante Evangelica evangelicum, & Apostolicum ante apostolica præcepta, discipulum Apostolorum, qui aperiens occultas divitias naturæ, & in medium proferens, ex se quid omnes possimus ostendit; docuitque quantus sit ille thesaurus animæ, quem nos sine usu possidemus, & quod proferre nolumus, nec habere nos credimus.

CAPUT VII.

POST multa quæ de natura diximus, etiam sanctorum exemplis bonum ejus ostendimus, ac probavimus. Et ne è contrario ad ipsius culpam pertinere putetur, quòd aliqui iniqui fuerint, Scripturarum A utar testimoniis, quæ peccantes ubique crimine voluntatis gravant, non excusant necessitate naturæ. In Genesi legimus, *Simeon & Levi* Genes 49. *fratres consummaverunt iniquitatem suam ex voluntate sua.* Ad Jerusalem Dominus locutus est, *Propter quod ipsi dimiserunt viam meam, quam* Ier. 9. *dedi ante faciem eorum, & non exaudierunt vocem meam, sed abierunt post voluntatem cordis sui mali.* Ac rursus idem Propheta, *Et peccastis Deo, & non exaudistis vocem ejus, & in mandatis illius & in legitimis & in testimoniis ejus ambulare noluistis.* Per Isaiam quoque Prophetam Dominus locutus est, *Si volueritis & audieritis me, quæ* Isaia 1. *sunt bona terræ manducabitis. Si autem nolueritis neque audieritis me, gladius vos consumet.* Et rursum, *Omnes vos occisione decidetis, quia* Isa. 65. *vocavi vos, & non exaudistis; locutus sum, & neglexistis, & fecistis malum ante conspectum Domini, & quæ nolebam elegistis.* Ipse quoque Dominus in Evangelio ait, *Ierusalem, Ierusalem, quæ occidis prophe-* Matt. 23. B *tas, & lapidas eos, qui ad te missi sunt, quoties volui congregare filios tuos quemadmodum gallina congregat pullos suos sub alis suis, & noluisti!* Ubi velle videmus & nolle, eligere & refutare, ibi non vis naturæ, sed libertas intelligitur voluntatis. Plena sunt utriusque Testamenti De arbitrij humani libertate. volumina hujuscemodi testimoniis, quibus tam bonum omne, quàm malum, voluntarium semper esse scribitur : quæ nos modò brevitatis caussâ omittimus; maximè cùm sciamus te sacræ lectioni deditam de ipso uberiùs fonte potare.

Nimia liberi arbitrij extollentia.

CAPUT VIII.

NEQUE verò nos ita defendimus naturæ bonum, ut eam dicamus malum non posse facere, quam utique boni ac mali capacem etiam profitemur : sed ab hac eam tantummodo injuria vindicamus, ne ejus vitio ad malum videamur impelli, qui nec bonum sine voluntate faciamus vel malum, & quibus liberum est unum semper ex duobus agere, cùm semper utrumque possimus. Unde enim alij judicaturi sunt, alij judicandi, nisi quòd in eadem natura dispar voluntas C est, & quia cùm omnes idem possimus, diversa faciamus? Itaque ut hoc ipsum clarius lucere possit, alia exempla sunt proferenda. Adam de paradiso ejicitur, Enoch de mundo rapitur; in utroque Dominus libertatem arbitrij ostendit. Ut enim placere potuit ille qui deliquit; ita potuit peccare iste, qui placuit. Non enim à justo Deo aut ille puniri meruisset, aut hic eligi, nisi uterque utrumque potuisset. Hoc de Cain & Abel fratribus, hoc etiam de Jacobo & Esaü geminis intelligendum est, ac sciendum solam voluntatem caussam esse, quòd in natura eadem, merita diversa sint. Exstinctum peccatis suis diluvio mundum Noë justus redarguit, & Sodomorum crimina Lot sanctitas judicavit. Nec illud est parvum argumentum ad probandum naturæ bonum, quòd illi primi homines per tot annorum spatia absque ulla admonitione Legis fuerunt; non utique quòd Deo aliquando creaturæ suæ cura non fuerit, sed quia se ta- D lem sciebat hominum fecisse naturam, ut eis pro Lege ad exercendam justitiam sufficeret. Denique quamdiu recentioris adhuc naturæ usus viguit, nec humanæ rationi velut quamdam caliginem longus usus peccandi obduxit, sine Lege dimissa natura est. Ad quam Dominus nimiis jam vitiis obrutam, & quadam ignorantiæ rubigine infectam, limam Legis admovit, ut hujus frequenti admonitione expoliretur, & ad suum posset redire fulgorem. Neque verò alia nobis caussa difficultatem quoque bene faciendi facit, quàm longa consuetudo vitiorum, quæ nos infecit à parvo, paulatimque per multos corrupit annos, & ita postea obligatos sibi & addictos tenet, ut vim quodammodo videatur habere naturæ. Omne illud tempus, quo negligenter edocti, id est ad vitia eruditi sumus, quo mali etiam esse studuimus, cùm ad incitamenta nequitiæ innocentia pro stultitia duceretur, nunc nobis resistit, contraque nos venit, & novam vo- E luntatem impugnat usus vetus. Et miramur cur nobis per otium atque desidiam nescientibus etiam quasi ab alio sanctitas conferatur, qui nullam consuetudinem boni facimus, cùm malum tamdiu didicerimus. Hæc de naturæ bono cursim quasi in alieno opere dicta sint : quod ideo nobis faciendum fuit, ut tibi planiorem viam ad perfectam justitiam sterneremus, quam eò facilius currere possis, quo in ea nihil asperum, nihil inaccessibile esse cognoveris. Nam si etiam ante Legem, ut diximus, & multo ante Domini nostri Salvatoris adventum justè quidam vixisse & sanctè referantur, quanto magis post illustrationem adventus ejus nos id posse credendum est, qui instructi per Christi gratiam, & in meliorem hominem renati sumus, qui sanguine ejus expiati atque mundati, illiusque exemplo ad perfectam justitiam incitati, meliores illis esse debemus, qui ante Legem fuerunt, meliores etiam quàm fuerunt sub Lege, dicente Apostolo, *Peccatum in vobis jam non* Rom. 6. F *dominabitur; non estis enim sub Lege, sed sub gratia.*

CAPUT IX.

Prima virginis cura, primumque studium.

ET quoniam sufficienter de his, ut puto, diximus, nunc instituamus perfectam virginem, quæ ex utroque semper accensa & naturæ simul & gratiæ bonum morum sanctitate testetur. Prima igitur virginis cura, primumque studium sit, scire voluntatem Domini sui, & quid ei placeat, quidve displiceat, diligenter inquirere : ut secundùm Apostolum, rationabile Deo reddat obsequium, totumque vitæ suæ cursum ex ejus possit ordinare sententia. Impossibile est enim ei Rom. 12. quemquam placere, cui quid placeat ignorat; fierique potest ut etiam obsequendi voto offendat, qui quomodo obsequi debeat, antè non didicit : & ut majus est voluntatem Domini facere quàm nosse, ita priùs est nosse quàm facere. Illud enim merito præcedit, hoc ordine. Unde Propheta dicit, *Et tu Israël noli ignorare.* Et beatus Pau- 1. Cor. 14. lus, *Qui autem ignorat, ignorabitur.* Idemque alibi, *Propterea nolite* Ephes. 5. G *fieri imprudentes, sed intelligentes quæ sit voluntas Domini.* Initium obedientiæ est, quid præcipiatur velle cognoscere; & pars est obsequij didicisse quid facias. Scito itaque in Scripturis divinis, per quas solas potes plenam Dei intelligere voluntatem, prohiberi quædam, præcipi quædam, concedi aliqua, nonnulla suaderi. Prohibentur mala, præcipiuntur bona, conceduntur media, perfecta suadentur. In duobus illis, quæ priori loco sunt, peccatum omne concluditur. In utroque enim Dei continetur imperium, & non solùm præcipere, sed & prohibere ipsum, jubentis est. Generaliter namque omnibus mandatur justitia, quam Salvator in Evangelio breviter quidem, sed plenissimè comprehendens, ait, *Quæcumque vultis ut faciant vobis ho-* Matt. 7. *mines hæc & vos facite illis*, hoc est, ut nihil mali inferamus aliis, &

præstemus

præstemus omne quod bonum est, quia volumus hoc ab aliis in nos A utrumque servari. Hæc sententia æquo jure præcepti universos tenet, nec ulli omnino transgredi licet, quod omnibus imperatum est; apertusque contemtus Dei est, vel facere prohibita, vel jussa non facere. Duo verò reliqua quæ sequuntur, quorum unum conceditur, & suadetur aliud, in nostra potestate dimissa sunt, ut aut cum minori gloria concessis utamur, aut ob majus præmium etiam ea, quæ nobis permissa sunt, respuamus. Conceduntur quidem nuptiæ, carnium usus & vini: sed horum omnium abstinentia consilio perfectiore suadetur. Ad virginitatis honorem pertinet licentia nuptiarum, & escarum indulgentia virtutem abstinentiæ clariorem facit. Contemsisti virgo conjugium, licitum tibi priùs quàm contemneretur. Majoris præmij amore flagrans vovisti Deo non imperatam, sed laudatam virginitatem; & consilio Apostoli legem tuam fecisti latiorem. Certaminis ingressa campum, non tam laborem cursus quàm bravium victoriæ cogitasti. Legeras credo illud Evangelicum de perpetua castitate præconium, & ipsius te Domini sermo ad amorem servandæ virginitatis accenderat, qui Petri super hoc sententiam ipsa rei magnitudine ac difficultate laudavit, & voluntariis spadonibus regnum cælorum promittens ait, *Qui potest capere, capiat.* Rem itaque tam magnam non impero, non impono, sed offero; neque quemquam ad hoc cogo, sed provoco. Quamquam enim de viris tantùm sonare videatur, non solis tamen viris, sed æqualiter utrique sexui virginitatis palma promittitur. Et Apostolus de virginibus præceptum quidem se dicit non habere Dei, sed dat consilium. Dicit itaque, *An experimentum quæritis ejus, qui in me loquitur Christus?*

Matt. 19. 12.

1. Cor. 7. 25.
2. Cor. 13. 3.

CAPUT X.

PERFECTIONIS igitur secuta consilium, beatitudinem specialis aggressa propositi, serva generale mandatum. Dixi, idemque nunc repeto, in caussa justitiæ omnes unum debemus: virgo, vidua, nupta, summus, medius, & imus gradus, æqualiter jubentur implere præcepta. Nec à lege solvitur, qui supra legem facere proponit: quinimmo nullus magis illicita vitare debet, quàm qui respuit quæ licebant. Nec quisquam ita à se mandata pollicetur implenda, ut ille qui amore perfectionis supra mandata conscendit: & cùm amplius statuit facere quàm præceptum est, ostendit minùs sibi præceptum esse quàm potuerit. Deinde qui tantæ se esse obedientiæ profitetur, ut etiam consilium divinum libenter audiat, quomodo non debet audire præceptum? Illa enim res * perfectionis est, ista necessitatis. De virginitate dicitur, *Qui potest capere, capiat.* De justitia non dicitur, Qui potest facere, faciat; sed *Omnis arbor quæ non facit fructum bonum, excidetur, & in ignem mittetur.* Considera quæso, quantum à consilio distet imperium. Ibi aliquos excipit, hic generaliter omnes comprehendit. Ibi præmium proponit, hic pœnam. Ibi invitat ut facias, hic nisi feceris comminatur. Hæc igitur optima ratione distinguens, animadverte quid offeras, animadverte quid debeas: immo quia utrumque jam debes, & virginitatem quam ultrò obtulisti Deo, & justitiam quam ipse præcepit, integrum utrumque persolve. Ille servus domino placet, qui ita aliquid ultrò operis exercet, ut tamen etiam imperata perficiat; qui non facit aliud pro alio, sed utrumque; nec mutat, sed addit obsequium. Nec te earum exempla decipiant, quæ sibi in sola castitate plaudentes, ut post suas * voluptates eant, Dei voluntatem abjiciunt: quæ perpetuæ castitatis bonum, non cum justitia, sed pro justitia offerre volunt, & in compensatione peccatorum præmium virginitatis annumerant, atque pro præmio impunitatem petunt; vel certè impudentiori vecordiâ coronandas esse se putant, & in regno cælorum ceteris præferendas, quæ sibi transgressione mandatorum aditum clausere cælorum. *Non omnis*, Christus inquit, *qui dicit mihi, Domine, Domine, intrabit in regnum cælorum: sed qui facit voluntatem Patris mei qui in cælis est, ipse intrabit in regnum cælorum.* Meminerint stultas virgines à sponsi januis repellendas, & dicendum eis, *Nescio vos*; illisque jungendas esse, de quibus Dominus ipse ait, *Multi dicent mihi in illa die, Domine, Domine; nonne in nomine tuo dæmonia ejecimus, & in nomine tuo virtutes multas fecimus? Et tunc confitebor illis, Amen dico vobis, nescio vos: discedite à me omnes qui operamini iniquitatem.* Tibi verò longè est aliâ viâ ingrediendum, quæ sæculi amore calcato, semper cogitando quæ Dei sunt, apostolicam te exhibere vis virginem, quæ tam spiritu sancta, quàm corpore, Domini præstolaris adventum, & animæ tuæ lampadi sanctorum jugiter operum infundis oleum, & sapientibus juncta virginibus, in sponsi obviam præpararis. Fugienda tibi lata illa via est, quam multorum ad mortem euntium comitatus terit; & ad vitam æternam angusti illius itineris, quod pauci reperiunt, callis tenendus est. Deposuisti jam impedimenta vel maxima; & omne quidquid à spiritalis vitæ cursu vel retardat vel revocat, prima statim conversione vicisti. Respuisti contugij voluptatem, posteritatis curam, illecebras deliciarum, sæculi pompam, divitiarum cupidinem, & cum Paulo potes dicere, *Mihi mundus crucifixus est, & ego mundo.* Cujus tale principium est, qualis debet esse perfectio? Hanc mihi tu virtutem, hunc animum etiam in reliquis affer, eaque vi mentis, qua vitiorum occasiones depulisti, vitia nunc ipsa respue. Ornetur morum sanctitate virginitas, & perfectum gradum vitæ perfectio subsequatur. Certè si sæcularis vita tibi placuisset, dares operam, ne quis te divitiis, ne quis corporalibus ornamentis, ne quis rerum omnium copiâ & honore præcederet: nunc quoniam diversitas studij diversam vitam desiderat, cura ne quis te in bene vivendo transcendat, ne quis morum sanctitate superet, ne quis tibi in virtutibus præferatur. Et in illis, quæ antè diximus, non erat tuum ut tu aut omnes vinceres, aut nemo te. Cuncta enim illa foris petuntur; & quidquid aliunde speratur, alienum est. Hæc verò in tua potestate sunt, & verè propria, quæ non extrinsecùs veniunt, sed in ipso corde generantur. Illa enim nec omnis qui quærit invenit, nec qui invenerit semper tenet: quia ut ea consequi modica, ita & eripere casus potest. Hæc autem & omnis qui quærit invenit; & qui invenerit, eripi sibi nunquam timet. Ista enim sola bona sunt, quæ sine voluntate non invenimus aliquando, nec perdimus.

Matt. 3. 10.
Luc. 3. 9.

* Al. cod. electionis.

Matt. 7. 21.

Matt. 25. 12.
Matt. 7. 22.

* Al. cod. voluntates.

Gal. 6. 14.

CAP. XI.

* HABES ergo hic per quæ meritò præponaris aliis: immo hic

* Verba ab

magis. Nam corporalis nobilitas atque opulentia, tuorum intelliguntur esse, non tua: spiritales verò divitias nullus tibi præter te conferre poterit. In his ergo jure laudanda, in his meritò ceteris præferenda es, quæ nisi ex te & in te esse non possunt. An sola ista vita est, quæ certamen non habeat de profectu, & in qua unusquisque hoc tantùm debeat permanere quod cœpit, nec ullo augmenti desiderio ad majora contendat; & cùm in omnibus mundi studiis profectu non satientur homines, hic tantùm cœpisse sufficiet? Ferventissimi in terrenis, frigidissimi in cælestibus sumus; & summam in rebus parvis exhibentes alacritatem, ad majora torpescimus. Considerare pudet quantus sit fervor in sæculo, quâ curâ singula quæque studia hominum quotidie ad perfectiora nitantur. Litterarum ardor nulla prorsus ætate exstinguitur, immo, ut sæcularis auctoris utar sententiâ, ipsa magis ætate inflammatur. Divitiarum amor insatiabilis est, expleri nescit honorum cupido; celerem habituræ res finem, sine fine quæruntur. Nos divinam sapientiam, cælestes divitias, immortales honores, pigra quadam dissimulatione negligimus, & spiritales divitias aut ne adtingimus quidem, aut si leviter degustaverimus, continuò nos putamus esse satiatos. Aliter nos divina sapientia ad suas invitat epulas. *Qui edunt me*, inquit, *adhuc esurient: & qui me bibunt, adhuc sitient.* Nullus umquam talibus expletur epulis, nec aliquando patitur de satietate fastidium. Tanto unusquisque capacior, tanto avidior erit, quanto inde plus hauserit. Dominus in Evangelio, *Beati*, ait, *qui esuriunt & sitiunt justitiam; quoniam ipsi saturabuntur.* Vult enim esurire nos hic semper, ac sitire justitiam, ut in futuro justitiæ retributione satiemur.

Augustino suprà in epistola 188, commemorata & ab eodem damnata.

Eccli. 24. 29.

Matt. 5. 6.

CAPUT XII.

CONSIDERANDA vis ipsa verborum est, & ita nobis desideranda est justitia, ut in fame vel siti cibus desideratur ac potus: & hoc in commune omnibus est dicendum his, qui immortalis vitæ præmia desiderant. Jam tuum est æstimare quantum animo præstare debeas, quæ majoris præmij desiderio plus facere proposuisti, quàm vel alios necesse est. Apostolus definiens Christi virginem, longè eam separavit à nupta, & diversis studiis singularitatis meritum conjugijque divisit. *Innupta*, inquit, *& virgo cogitat quæ Dei sunt, quomodo placeat Deo, ut sit sancta corpore & spiritu: quæ autem nupta est, cogitat quæ sunt mundi, quomodo placeat viro suo.* Quæ corpore & spiritu sancta est, nec in membris nec in mente delinquit. Delinquere autem non in caussa castitatis tantùm esse potest, sed etiam in quacumque parte justitiæ. Quamvis enim virgo corpore, virgo sit spiritu, & nihilo minus aut manibus, aut oculis, aut auribus peccet, aut linguâ, quomodo corpore sancta dicenda est? Deinde si vel odio infecta, vel invidiâ, vel avaritiâ, vel iracundiâ sit; quomodo spiritu obtinet sanctitatem? Et si nupta, quæ amore conjugij cogitat quomodo placeat viro suo, quantum liberis relinquat, quæ variis mundi adstricta curis, rariùs ad voluntatem Dei respicit, tamen de peccatis excusare se non potest; quid faciet virgo, quæ soluta ab omnibus hujus mundi impedimentis ac libera, scholam quamdam castitatis ingressa est?

1. Cor. 7. 34.

CAPUT XIII.

SI vis itaque propositi tui magnitudinem æquare moribus, & per omnia Deo copulari, si leve ac suave jugum Christi suavius tibi leviusque vis facere, nunc maximè in beata vita curam impende, nunc stude, ut calentem recentis fidem conversionis novus semper ardor accendat, & in tenera adhuc ætate faciliùs sanctæ conversationis usus inolescat. Quidquid in te primum institueris, hoc manebit, & ad initiorum tuorum regulam reliqua vita decurret. Finis in ipso exordio cogitandus est: qualis ad illum ultimum diem pervenire cupis, talis nunc jam esse conare. Consuetudo est, quæ aut vitia aut virtutes alit, quæque in his plurimum valet, cum quibus ab ineunte ætate simul creverit. Optimi sunt ad institutionem morum primi quique anni. Habent enim in se lentum quiddam & molle, quod facilè formari queat, atque ad arbitrium volentis trahi: & in cunctis ferè rebus citiùs assuescitur omne quod tenerum est. Novellas adhuc & vix firmæ radicis arbusculas, dum ad omnem ductum sequaces sunt, in quamlibet partem flecti facile est, quæ natura plerumque curvatæ, citò ad arbitrium colentis corriguntur. Tenera adhuc & primæ ætatis animalia, sine labore domari solent: quantoque citiùs à vagandi libertate desueta sunt, tanto faciliùs vel colla jugo, vel frenis ora insuescunt. Ipsa quoque litterarum studia teneris meliùs inseruntur ingeniis; idque penitùs inhærere sensibus solet, quod primitus sederit in mente. Hoc idem plurimùm etiam in bene vivendi ratione valet, dum adhuc mobilis est ætas, & animus duci facilis, exercenda boni consuetudo, & jugi meditatione firmanda est. Occupandum est optimis rebus ingenium, & sanctæ conversationis usus altiùs inserendus est. Tunc verò ad perfectionis fastigium animus adscendit, & longæ consuetudinis beneficio utitur ad bene vivendi facultatem, & virtutes suas etiam ipse miratus, secum quodammodo in se putabit natum esse quod discit.

CAPUT XIV.

RESPICE obsecro quantum à te sanctitatis avia materque exspectant, quæ cùm te quasi novum & illustre quoddam lumen generi suo natum esse putant, nunc in te solam omnem curam animi transtulerunt, & propositi tui cursum miris studiis ac favore succendunt. Cúmque ipsæ te ad honestatem morum ab ineunte ætate formaverint, nunc à te vinci cupiunt, tuamque victoriam suam laudem esse putant. Quarum egregia erga Deum fides, in professione tua maximè claruit; cùm te jam nuptiis præparatam, simul atque aliud velle didicerunt, mira continuò assensus celeritate ad id quod elegeras cohortatæ sunt, & trepidam pro ætate sententiam voluntatis suæ auctoritate firmaverunt, tuumque votum commune fecerunt. Quæ cùm multos suorum in altissimo dignitatis gradu viderint, de nullo ita, ut de te, aliquando lætatæ sunt. nihil enim ita magnum, nihil tam præclarum in quoquam viderant. Sola quippe præstitisti generi tuo, quod longa retrò ætate non habuit. Licèt ediderit virilis sexus memorabiles consulatus, & amplissimi ordinis status illustris familiæ nomina frequens audierit, nihil umquam tamen in genere vestro hoc tuo honore fuit præstantius, qui non corporali albo, sed libro memoriæ immortalis insertus est. Cùm exceperint illi theatrales toto orbe plausus, miraque acclamandi conspiratione insignia consulum merita lætum vulgus ex-

presserit, longè tamen tui honoris est gloria major, quæ gaudium in cælis fecit, Angelisque lætitiam. Per te enim non meretriculæ locupletantur, sed aluntur virgines Christi: non venator & auriga ditantur, sed sustentantur pauperes Christi. Ad consulatum eorum diversæ totius orbis provinciæ, ad quas domus vestræ potentia extenditur, peregrinas feras & ignota animalia transmiserunt, quæ crudelis arenæ solum, vel suo, vel hominum sanguine cruentarent: ad te verò electæ quæque virgines mittuntur, quas tu pretiosissimum munus offeras Deo, tuoque exemplo ad perpetuam provoces castitatem, non tibi, sed tecum Deo servituras. Hæc professionis tuæ gloria rumore celebri vulgata est per cunctos; & ita ad conversationem tuam totus exsultavit orbis, ut quod præ ingenti gaudio vix adhuc homines credere poterant, id semper videantur optasse. Multùm his initiis, multùm famæ tuæ odore suspensi omnes, mirum de te nescio quid audire desiderant, & qui professionis tuæ cognovere virtutem, nunc conversationis exspectant. In te nunc puta cunctorum ora oculosque conversos, & ad spectaculum vitæ tuæ totum consedisse mundum. Cave ne per te tantorum animi offendantur, nec minus in te inveniant, quàm requirunt. Verum quid ego tecum de hominibus ago, eorumque de te exspectationem ad cohortationem tuam traho? Deus ipse omnium rector ac Dominus cum omni Angelorum militia certamen tuum spectat, tibique contra diabolum dimicanti parat æternitatis coronam, & cæleste præmium incitamentum victoriæ facit. Huic tanto spectaculo vide quem animum, quam debeas offerre virtutem, & certaminis magnitudinem de exspectantium dignitate metire.

CAPUT XV.

Hæc tibi itaque in hoc agone subeundo præcipua cura sit, hic primus accinctus internecionis bellum virtute devincere, & adversùm diaboli castra in omnia præcepta Dei jurare; nec tantummodo declinare vetita, sed jussa complere. Neque enim tibi sufficit à malis otiosam esse, si otiosa fueris à bonis, cùm lex Dei duplici mandatorum genere distincta sit, & mala prohibens, bona imperet, atque ab utraque parte contemtum sui vetet. Non enim tantùm ille servus contemsit dominum qui prohibita fecerit, sed & qui jussa non fecerit. Dicta à
Matt. 7.19. nobis paulò antè sententia est, *Omnis arbor quæ non facit fructum bonum, excidetur, & in ignem mittetur*: & blandimur nobis si à malis fructibus non gravemur, qui damnandi sumus si à bonis steriles manserimus. Juxta hanc intelligentiam abscindet pater omnem palmitem fructum non ferentem in Filio: & qui acceptum talentum in sudario abscondit, quasi inutilis servus & nequam damnatur à Domino; nec minuisse solùm, sed & non auxisse culpabile est. Non ideo aliqua putes contemnenda esse mandata, quia leviora sint. Tam enim maxima illa quàm minima à Deo imperata sunt, & contemtus cujuscumque præcepti, præcipientis injuria est. Unde beatus Paulus clamat &
Phil. 2.14. docet, *Omnia facite sine murmuratione & hæsitatione, ut sitis irreprehensibiles & simplices, sicut filij Dei immaculati in medio nationis pravæ & perversæ, inter quos lucetis sicut luminaria in hoc mundo.*

CAPUT XVI.

Remoremur hîc virgo paulisper, & pretiosissimas margaritas, quibus exornanda est sponsa Christi, per singula Apostoli verba pensemus. *Omnia*, inquit, *facite*. Non enim quasi ad arbitrium nostrum quædam ex mandatis Dei debemus eligere, sed generaliter universa complere; nec aliqua præcepta ejus quasi vilia munuscula ac parva contemnere, sed imperantis in omnibus majestatem adspicere. Nullum quippe mandatum Dei contemtibile nobis videri potest, si ejus semper cogitemus auctorem. *Sine murmuratione & hæsitatione.* Viles & ignobiles dominos palàm contemni videmus à servulis, eisque ad minima quæque præcepta in faciem resisti solere. At hoc in personas nobiles jam non admittitur: quantoque potentiores domini, tanto servi ad obedientiam promtiores sunt: cúmque difficiliora præcipiunt, libentiùs audiuntur. Certè ad regis imperium ita omnes parati sunt, & in procinctu obedientiæ constituti, ut etiam optent juberi: & non solùm bene merituros esse se credunt si jussa fecerint, sed tamquam jam meruissent quod jussi sunt, ita pro dignitate præcipientis servitium beneficij loco ducitur. Nobis verò Deus ipse, æterna illa majestas, ineffabilis atque inæstimabilis potestas, sacras litteras, & verè adorandos præceptorum suorum apices mittit; & non statim cum gaudio ac veneratione suscipimus, nec pro magno ducimus beneficio tantæ ac tam illustris potestatis imperium; maximè cùm non jubentis quæritur commodum, sed utilitas subsequentis: verùm è contrario fastidioso ac remisso animo, superborum ac nequam servorum more, in os Domini reclamamus & dicimus, Durum est, arduum est, non possumus; Homines sumus, fragili carne circumdamur. O cæcam insaniam! O profanam temeritatem! Duplici ignorantiâ accusamus Deum scientiæ, ut videatur nescire quod fecit, nescire quod jussit: quasi oblitus fragilitatis humanæ, cujus auctor ipse est, imposuerit homini mandata quæ ferre non possit. Simulque, prô nefas, adscribimus iniquitatem justo, pio crudelitatem, dum eum primò impossibile aliquid præcepisse conquerimur, deinde pro his damnandum putamus hominem ab eo quæ vitare non potuit; ut quod etiam suspicari sacrilegium est, videatur Deus non tam salutem nostram quæsisse, quàm pœnam. Itaque Apostolus sciens à Domino justitiæ ac majestatis, nihil impossibile esse præceptum, aufert à nobis vitium murmurandi: quod tunc utique nasci solet, cùm aut iniqua sunt quæ jubentur, aut jubentis minùs digna persona est. Quid tergiversamur incassum, & præcipienti opponimus naturæ fragilitatem? Nemo magis novit mensuram virium nostrarum, quàm qui ipsas vires nobis dedit; nec quisquam meliùs quantum possimus intelligit, quàm qui ipsam virtutem nobis nostri posse donavit. Nec impossibile aliquid voluit imperare, qui justus est, nec damnaturus hominem fuit pro eo quod vitare non potuit, qui pius est.

CAPUT XVII.

Sequitur, *Ut sitis irreprehensibiles & simplices.* Ad omnem morum perfectionem, unum hoc sufficere verbum potest; quod etiam in episcopo eligendo Deus quæri jubet. Quàm enim circumspecta vita est, quàm sancta est, quæ nihil reprehensionis incurrit! Quis autem sanctior potest esse, quàm qui veræ simplicitatis virtutem tenens, numquam aliud corde promittit, aliud ore vultuque mentitur? *Sicut filij Dei immaculati.* Non est exhortatio vehementior, quàm qua nos
A Scriptura divina filios Dei vocat. Quis enim non erubescat & metuat tanto patre agere aliquid indignum, ut qui dicitur Dei filius, ipse efficiatur vitij servus? Et idcirco adjungit, *Ut simus immaculati.* Neque enim convenit in filiis Dei, (quia ipse est fons justitiæ) peccati maculam reperiri. *In medio nationis pravæ & perversæ.* Hoc est dicere, Quamvis infinita vos cingat peccantium multitudo, & innumera sint exempla vitiorum; vos tamen ita cælestis nativitatis memores esse debetis, ut inter malos viventes omne malum vincatis. *Inter quos lucetis*, ait, *sicut luminaria in hoc mundo.* Et rursum in Evangelio legimus,
Tunc justi fulgebunt sicut sol in regno patris eorum. Comparatur vita Matt. 13.43.
præmio, ut qui in futuro solis fulgore donandi sunt, hîc jam simili justitiæ claritate resplendeant, & infidelium cæcitatem operibus sanctitatis illuminent. Huic loco ille sensus aptandus est, quem ad Corinthios idem Apostolus differens ait, *Alia claritas solis, alia claritas* 1. Cor. 15.41.
B *lunæ, alia claritas stellarum. Stella autem à stella differt in claritate, sic & resurrectio mortuorum.* Dispares sunt in regno cælorum per singulorum merita mansiones. Diversitas enim operum, diversitatem facit præmiorum; quantumque aliquis hîc in sanctitate fulserit, tantum ibi fulgebit in honore. Nunc ergo ad omnem morum perfectionem mentis aciem intende, & ad cæleste præmium cælestem vitam para. Resplendeat omnibus clarissimi in modum sideris sanctitas virginis, & futuri præmij magnitudinem de novitate conversationis ostendat. Tibi facilior in bonis cursus est, quam malorum animi consuetudo non retinet. Nec timemus ne te à virtutibus vitia retardent, & maligna diaboli semina Christi frugem necent. Nam si etiam illi, qui longo peccandi usu bonum quodammodo obruere naturæ, instaurari per pœnitentiam possunt, & mutata voluntate vivendi, consuetudinem consuetudine exstinguere, ac optimi quoque de pessimis fieri; quanto magis tu potes illa superare, à quibus non superata es? cui
C non tam expellenda sunt vitia, quàm refellenda: quæ utique non suscipere facilius est, quàm semel suscepta deponere.

CAPUT XVIII.

Nec verò eorum tanta dulcedo est, ut ea debeamus præferre virtutibus, cùm nec in omnibus sit delectationis illecebra, & à plerisque ea etiam quæ videntur dulcissima, respuantur. Duo namque sunt ex omnibus vitia, quæ maximè homines decipiunt sui voluptate, gula scilicet ac libido: quæ deponere eo difficilius est, quo eis uti dulcius est: & tamen hæc vitia tam molesta, tamque delectatione sui periculosa, ita à multis calcari vidimus, ut tota ætate virgines permanserint in summa abstinentia: ut de illis taceam, quæ post deliciarum longum luxum, & inveteratum usum libidinis, castitati ac temperantiæ se dederint, & utrumque vitium contraria sibi virtute mutaverint. Aliorum verò vitiorum est longè diversa ratio, quæ cùm nihil habeant jucunditatis, tam multum amaritudinis habent; quæque cùm ad vitandum multo sint faciliora, rarò à quibus vitentur in-
D venias. Quid, oro te invide, delectationis præstat invidia, quem secretis quibusdam conscientiæ ungulis livor ipse decerpit, & alienam felicitatem tormentum ejus facit? Quid verò alter ab odio mercedis accipit, nisi horribiles animæ tenebras, & confusæ mentis horrorem, qui vultu semper animoque mærente, voto quo alteri vult nocere, seipsum cruciat? Quid autem iracundo furor suus confert, quem sævissimis exagitatum stimulis conscientiæ, ita ab omni consilio ac mente deturbat, ut dum irascitur, insanire credatur? Similiter curre per singula, invenies tot animæ tormenta, quot vitia: quæ utique eo faciliùs vinci possunt, quo nulla illiciunt nos voluptate. Quanto illud difficilius, quanto durius, ut de castitatis labore taceam, abstinere à vino carnibusque, ipso quoque etiam oleo, & vilem sine his cibum post biduum interdum triduumque vix capere, fracta jejunio mem-
E bra vigiliisque, fomenta balnei contemnere, necessarias res negare corpori, & vim quamdam inferre naturæ? Da tantam in ceteris magnitudinem animi, & vide quid non possis efficere. Sed nos, prô pudor, quadam delectatione peccati, cùm in quibusdam ostendimus quamdam vim naturæ nostræ, in aliis omnino torpescimus: & qui voluptates corporis virtutum amore contemsimus, rursum amore vitiorum tormenta suscipimus, atque ita malis nostris cedimus, ut ea nec putemus posse deponi. Quod hoc quæso consilium? Quænam hæc nova vivendi ratio est? Res difficiles, & laboris plenas securus aggredior, & faciliora non posse fieri credo: vinco maxima, vincendus à parvis: excelsa & ardua indefessus exsupero, & cùm venitur ad plana, deficio: libenter fugio quod delectat, & nolo vitare quod cruciat. Verùm hæc eorum sunt, qui Dei voluntate contemta, id solùm petunt quod laudem faciliùs invenit & citò exit in
F famam; morum verò bona quæ secretiora sunt, negligunt. Tu verò quæ calcasti mundum & concupiscentias ejus, ut calcato eo gradum tibi quemdam adscendendi ad cælum faceres, mundi gloriam ne requiras. Illi tantùm placere stude, cui sæpe displicet quod hominibus placet, & qui ipsa hominum judicaturus est. Abstinentia tua & jejunium eo magis Deo grata sunt, quo cum sanctis moribus offeruntur: ut quæ in aliis sunt umbracula vitiorum, in te sint ornamenta virtutum.

CAPUT XIX.

Respice obsecro ad ipsam, qua apud Deum illustrata es, dignitatem, qua per baptismum in Dei filiam renata es, rursumque per consecrationem virginitatis sponsa Christi esse cœpisti. Ex utroque hic tuus honor te ad sollicitudinem tui propositi admoneat. At nullus debet esse ibi negligentiæ locus, ubi tam præclara servanda sunt. Pretiosior quæque vestis diligentiâ timidiore custoditur à macula: multo quæsita auro gemma majori sollicitudine possidetur: & generaliter
G grandi curâ magna quæque servantur. Unde & tu si te ipsam bene custodire cupis, debes honorem tuum semper pretiumque cogitare. Tanto enim se unusquisque negligentiùs utitur, quanto se existimat viliorem. Non ob caussam aliam magis nobis in Scripturis divinis tam frequenter filiorum Dei nomen imponitur, ut illud quod dicitur per Levit. 26.
Prophetam, *Et ego ero vobis in patrem, & vos eritis mihi in filios, dicit Dominus omnipotens.* Et Apostolus, *Estote imitatores Dei, sicut filij* Ephes. 5.1.
carissimi. Et beatus Joannes inquit, *Carissimi, nunc filij Dei sumus,* 1. Johan. 3.2.
& nondum apparuit quid erimus. Scimus quoniam cùm apparuerit, similes ei erimus; quoniam videbimus eum sicuti est: ut qui habet hanc spem in eo, sanctificet se, sicut & ille sanctus est. Vult nobis doctrinæ

cælestis dignitatem qua donati sumus, frequenter ingerere, & honorem nostrum peccandi pudorem facere. Unde etiam Dominus ipse ad
Matt.5.44. perfectam nos benignitatem vocans, ait, *Diligite inimicos vestros, benefacite iis qui oderunt vos, & orate pro persequentibus & calumniantibus vos, ut sitis filij patris vestri, qui in cælis est.* Non est enim quod sic homines Deo faciat amabiles, ut pietas mentis & bonitas, quæ tanta in Christiano esse debet, ut etiam in malis abundet, Deique imitetur benevolentiam, qui solem suum oriri facit super bonos & malos,
Idem 45. & pluit super justos & injustos. Hoc itaque vel in primis absit, ut nemini vel in verbo etiam noceas, ut in omnibus quibuscumque poteris prodesse studeas; & ne vicem quidem mali reddens, bona pro malis
Rom.12.20. (Apostolo dicente) restituas. Numquam detractio ex ore virginis procedat. Vilium satis hominum est, & suam laudem quærentium, alios viles facere; quia alterius vituperatione se laudari putant; & qui suo merito placere non possunt, placere volunt in comparatione pejorum. Parum diximus, non solùm ipsa non detrahas, sed ne detrahenti quidem aliquando credas. Pessimum est hoc vitium, quod alterum vilem facit videri. Non minùs auribus quàm linguâ fugias detractionem. Scripturæ memor esto, quæ dicit, *Non eris consentaneus cum derogantibus adversùs proximum tuum: & non accipies super illo peccatum.* Et alibi, *Sepi aures tuas spinis, & noli audire lin-*
Eccli.28. *guam nequam.* Accusator est enim auditor, qui facit detractorem: qui si avertat aures, & vultum contrahat, ac oculos abnuendo contineat, malè loquentem etiam tacens arguit; ut discat non libenter dicere, quod didicerit non libenter audiri. Sollicitam satis ori tuo custodiam pone. Non est quidquam enim in nobis, quo faciliùs pec-
Jacob.3.2. care possimus, quàm linguâ. Unde sanctus Jacobus illum esse perfe-
Prov.18.21. ctum dicit, qui non offendit in verbo. & Scriptura dicit, *Mors & vita est in manibus linguæ.* Mentiri autem, maledicere & jurare lin-
Sap.1.11. gua tua nesciat: quia & os quod mentitur, occidit animam. & *qui*
1.Cor.6.10. *maledicunt, regnum Dei non possidebunt,* juxta Apostolum. & jurare
Matt.5.34. ipse Christus prohibuit, qui dixit, *Ego autem dico vobis non jurare omnino.* & rursum, *Sit autem sermo vester, est est, non non: quod am-*
37. *tem amplius est, à malo est.* Apostolus breviter oris vitia resecans,
Eph.4.29. ait, *Omnis sermo malus ex ore vestro non procedat, sed si quis bonus ad ædificationem fidei, ut det gratiam audientibus.* Sit autem sermo
* Al. cod. virginis * prudens, modestus, & rarus: nec tam eloquentiâ pretiosus quàm pudore. Mirentur omnes tuam te tacente verecundiam, loquente prudentiam. Mite ac placidum semper eloquium tuum ornet mixta cum gravitate suavitas, cum pudore sapientia: sit certa atque librata suique opportunitate gratissima silentij verbique ratio. Nec umquam omnino virginis os loquatur, ut tacuisse melius fit. Cum ingenti cautione debet loqui, cui non solùm malus, sed etiam otiosus sermo vitandus est.

Caput XX. Summa tibi scientia sit, notitia summa, vitia virtutesque distinguere. Quæ quamquam semper contraria sibi sint, aliqua tamen ex eis tantâ junguntur similitudine, ut discerni omnino vix possint. Quàm multi enim superbiam libertatis loco ducunt; adulationem pro humilitate suscipiunt, malitiam prudentiæ amplectuntur vice, & stultitiæ simplicitatis nomen imponunt, atque fallaci ac pessima decepti similitudine, vitiis pro virtutibus gloriantur? Et quamquam hæc omnia subtilissimâ intelligentiâ debeas separare, cunctasque virtutes cum suis lineis insequendo nusquam prorsus abscedere, præcipuè tamen fictam humilitatem fugiens, illam sectare quæ vera est, quam Christus docuit humilitatem, in qua non sit superbia inclusa. Multi enim hujus virtutis umbram, veritatem ejus sequuntur pauci. Perfacile est enim aliquem vestem habere contemtam, salutare submissiùs, manus & genua deosculari, inclinato in terram capite oculisque dejectis humilitatem ac mansuetudinem polliceri, lenta voce tenuique sermones infringere, suspirare crebriùs, & ad omne verbum peccatorem ac miserum se clamare, & si vel levi sermone offensus sit, continuò adtollere supercilium, levare cervicem, & delicatum illum oris sonum insano repentè clamore mutare. Aliam nos humilitatem Christus docuit, qui nos ad exemplum suum hortatur, di-
Matt.11.29. cens, *Discite à me, quia mitis sum, & humilis corde.* Qui cùm male-
1.Pet.2.23. diceretur, non maledicebat: cùm pateretur, non comminabatur.
1.Pet.3.8.9. Quam nobis humilitatem beatus Petrus insinuat: *Misericordes, inquit, & humiles, non reddentes malum pro malo, nec maledictum pro maledicto.* Auferantur omnia figmenta verborum, cessent simulati gestus, & ante occasionem sermo placidus. Verum humilem patientia ostendit injuriæ. Nullus ergo umquam in mente tua ullius sit vitij locus; nihil in te superbum, nihil arrogans, nihil denique fastidiosum. Apud Deum non est quidquam humilitate sublimius. Ipse loquitur
Isai.66. per Prophetam, *Super quem alium respiciam, nisi super humilem & quietum, & trementem sermones meos?* & numquam in iram exardescat animus, quod est seminarium odij. Tantus mentem tuam repleat timor Dei, ut indignari omnino non audeas, & iram metu vincas. Beatus Apostolus mundans animam nostram, eamque in habitaculum
Eph.4.31. Dei præparans, clamat & dicit, *Omnis amaritudo, & ira, & indignatio, & clamor, & blasphemia auferatur à vobis cum omni malitia.*

Caput XXI. Adulatores ut inimicos cave, quorum sermones super oleum molles, & ipsi sunt jacula. Corrumpunt fictis laudibus leves animas, & malè credulis mentibus blandum vulnus infligunt. Crevit hoc in nostra ætate vitium, & in ultimo fine stetit, nec jam augeri potest. In hanc omnes nos scholam studiumque dedimus, ut officium putemus illudere: quodque ipsi ab aliis libenter accipimus, id aliis qua si quoddam munus offerimus; & spe recipiendæ laudis, eos à quibus laudari volumus, antè laudamus. Sæpe adulantium resistimus verbis ad faciem, & in secreto mentis favemus, maximumque fructum cepisse nos ducimus, si vel fictis laudibus prædicamur. Nec cogitamus quid ipsi simus, sed quid alteris esse videamur. Unde eò perducta res est, ut neglecta veritate meriti, de sola opinione curemus, qui testimonium vitæ nostræ non à conscientia nostra, sed à fama petimus. Beata mens est, quæ perfectè hoc vitium vincit, nec adulatur aliquando, nec adulanti credit, quæ nec decipit alterum, nec ipsa decipitur, tantumque hoc malum nec facit aliquando nec patitur. Nihil umquam in te fictum sit, nihil omnino fucatum. Conscientiam

A tuam, quæ certè Deo semper patet, in multitudine versari puta. Numquam aliud corde, aliud ore prætendas. Quidquid pudet dicere, pudeat etiam cogitare. Illud vero nostrum jam omnibus atque divulgatum est, quàm utilis quamque huic proposito necessaria est jejuniorum & abstinentiæ virtus, maximè in his annis, in quibus corpori major æstus inest. Non manducare itaque carnem, neque bibere vinum, apostolica voce laudatum est. Quidquid illud est quod inflammare corpus potest, quod fomentum suggerit voluptati, castitatis amore fugiendum est. Nec tamen ita magno hujus rei labore gravari te volumus, ut sub ipso statim onere succumbas: per quod multi dum nimio fervore mentis rationem suarum virium non haberent, subitò conciderunt, & penè antè debilitatem quàm sanctitatem de proposito suo consecuti sunt. Optimus est in omni re modus, & laudabilis ubique mensura. Corpus non frangendum est, sed regendum est.
B Sint ergo moderata sancta, & simplicia in omni mentis humilitate jejunia, quæ ita attenuent corpus, ne animum elevent, ne res humilitatis gignat superbiam, & vitia de virtute nascantur. *Ego*, inquit, Psal.34.13.
cùm mihi molesti essent, induebar cilicio, & humiliabam in jejunio animam meam. Vestis abjectio, cibi vilitas, jejunij lassitudo, exstinguere debent, non nutrire superbiam. Quis rem medicinæ vulnus faciat, & inde sana lædat quæque, unde jam læsa curanda sunt? Aut quæ supererit spes salutis, si ista animæ remedia ipsa sint venena?

Laborem jejunij tui, misericordiæ opera commendent, & Caput
abstinentia tua pauperum refectione sit gratior. Dominus loquitur per XXII.
Prophetam, *Misericordiam volo, & non sacrificium.* in evangelio Chri- Osee 6.6.
sti verba legimus, *Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam conse-* Matt.5.7.
quentur. Sed quæso hanc curam vice tuâ avia materque suscipiant: illæ has partes pro te agant, illæ thesaurum tuum in cælum levent. Illarum sit esurientes alere cibo, vestire nudos, visitare infirmos, pe-
C regrinos tecto suscipere, & æterni spe præmij Christo in pauperibus fœnerari, qui dixit, *Quodcumque fecistis uni ex his fratribus meis mi-* Matt.25.
nimis, mihi fecistis. Tibi verò maximè dum in proposito maturescat 40.
animus, ab omnibus occupationibus recedendum est, & omne studium, omnisque cura in ordinandis moribus exhibenda. Quibus ita vacare debes, & totam occupare mentem, ut non divitem te sentias esse nec dominam. Nobilitatis ad hoc tantùm memineris, ut cùm claritate generis, morum sanctitate contendas; & cum nobilitate corporis, animi virtute nobilior proficias: magisque illa nobilitate glorieris, quæ filios Dei & coheredes Christi facit. Ad quam si semper inspicias, dum credis gaudium te habere quod majus est, desinis de eo quod minus est gloriari. Omnis ista præclari generis dignitas, & illustre Anicij sanguinis decus, ad animam transferantur. Ille clarus, ille sublimis, ille sit nobilis: ille tunc integram nobilitatem
D suam servare se putet, si dedignetur servire vitiis, ab eisque non superari. *A quo enim quis superatur, hujus & servus est.* Quid enim hac 2.Pet.2.19.
servitute animi indignius, quidve turpius, quàm cùm in eo aut dominatur odium aut regnat invidia? quàm cùm eum aut avaritia possidet, aut captum ira tenet, vel certè cetera sibi vitia vendicant? Non est quòd sibi aliquis de nobilitate generis blandiatur, si ex meliore parte sit famulus. Multo est indigniùs mente servire, quàm corpore. Superfluum arbitror te monere, quàm parca in procedendo debeas esse, quàm rara; cùm te hoc etiam sæcularis ab infantia honestas docuerit, & facilè intelligas, id tibi multo magis in hac vita esse servandum, quam maximè secretum decet. Illud admoneo, ut ipsis quoque salutationibus, quæ tibi in cubiculo tuo exhibendæ sunt, certissimum modum ponas: non sint nimiæ, neque quotidianæ, ne non tam officium quam inquietudinem præstare videantur.

E Et quamquam omne vitæ tuæ tempus divino debeas operi conse- Caput
crare, & nullam prorsus horam à spiritali profectu vacuam esse con- XXIII.
veniat, cùm tibi in lege Domini die ac nocte meditandum sit; debet Psal.1.2.
tamen aliquis esse determinatus & constitutus horarum numerus, quò pleniùs Deo vaces, & qui te ad summam animi intentionem velut quadam lege contineat. Optimum est ergo huic operi matutinum deputari tempus, id est meliorem diei partem, & usque ad horam tertiam animam quotidie in cælesti agone certantem, hoc velut spiritalis quodam palæstræ exerceri gymnasio. His tu per singulos dies horis in secretiori domus parte ora, clauso cubiculo tuo. Adhibe tibi etiam in Urbe solitudinem, & remota paulisper ab omnibus, propiùs Deo jungere, adspectuique tuorum reddita, lectionis fructum & orationis ostende. Nihil enim in hoc secreto magis agere debes, quàm animam divinis eloquiis pascere, & quantum ei per totam sufficere pos-
F sit diem, hoc eam veluti cibo pinguiore satiare. Ita Scripturas sanctas lege, ut semper memineris Dei illa verba esse, qui Legem suam non solùm sciri, sed etiam impleri jubet. Nihil enim prodest facienda didicisse & non facere. Optimè uteris lectione divina, si tibi eam adhibeas speculi vice, ut ibi velut ad imaginem suam anima respiciat, & vel fœda quæque corrigat, vel pulcra plus ornet. Lectionem frequenter interrumpat oratio, & animam jugiter adhærentem Deo grata vicissitudo sancti operis accendat. Nunc te igitur ordo instruat cælestis historiæ. Nunc sanctum David oblectet canticum. Nunc Salomonis erudiat sapientia. Nunc ad timorem Domini increpationes incitent Prophetarum. Nunc Evangelica & apostolica perfectio te Christo in omni morum sanctitate conjungat. Quæ paranda sunt, memoriæ penitùs insere, eaque jugi meditatione conserva; quæ maturanda sunt, frequenter revolve, ut divinum hoc studium & cælestis schola, & mores simul virginis ornent & sensum, tradantque tibi cum
G sapientia sanctitatem. Unde scriptura dicit, *Qui quærunt Deum, inveniunt sapientiam cum justitia.* Sit autem ipsa lectio temperata, cui finem consilium, non lassitudo imponat. Nam ut immoderata jejunia & ardor abstinentiæ, & enormes inordinatæque vigiliæ intemperantiæ coarguuntur, idque nimietate sui pariunt, ut hæc ipsa postea nec mediocriter quidem fieri possint: ita studium lectionis in reprehensionem intemperans cadit, quodque laudabile est in tempore suo, sit de nimietate sui culpabile.

Generaliter quidem strictimque, sed breviter dicendum est. In bonis quoque rebus, quidquid modum excesserit, vitium est. Magna est, magna, inquam, & quæ grandi studio constat, Caput XXIV.

perfectæ vitæ ratio, consummatæque sapientiæ est, scire quid, quo insequaris modo, & ad omnem actum præferendo consilium, nihil facere quod fecisse pæniteat. Intra unius horæ spatium mutatur habitus; jejunare, abstinere, psallere, vigilare, non tam studio opus habent quàm voluntate. Quilibet incipiens statim ut voluerit ad ista perfectus est, immo illi hoc faciliùs facere possunt, qui recentis corporis vires de sæculo ad propositum afferunt. Mores verò mutare, singulasque virtutes animi formare in se atque perficere, grandis studij est, & longæ consuetudinis. Itaque multi in hoc proposito senescimus, & ea propter quæ ad ipsum propositum venimus non habemus. Tua verò conversatio nova esse debet, mira gravitas, patientia, mansuetudo, pietas. Quidquid sanctius est atque perfectius, quidquid magis Deo te commendare potest, & majorem in cælo facere, id semper sequere, id semper amplectere. Sponsâ Christi nihil debet esse ornatius. Tanto majore placendi studio opus est, quanto major est ille cui placendum est. Sæculi verò virgines, quæ se nuptiis præparant, & indulgentiam magis Apostoli quàm consilium sequi malunt, magisque amplectuntur incontinentiæ remedium, quàm præmium continentiæ, ut sponsis placeant, eosque in amorem sui magis incitent, mira se sollicitudine formare student, & naturalem corporis pulcritudinem ornandi arte commendant. Hæc est illis per dies singulos cura præcipua, decentibus fucis colorare faciem, implicare auro crinem, & ardentes concharum lapides capitis honorem facere, suspendere ex auribus patrimonia, brachia ornare monilibus ac latera, & inclusas auro gemmas à collo in pectus demittere. Non
Eph. 5. 26. minorem sponsus tuus requirit ornatum, qui cùm universam Ecclesiam salutaris aquæ lavacro purificatam sine macula rugaque reddiderit, quotidie cupit eam fieri pulcriorem, ut semel à vitiis peccatisque mundata, semper ornetur decore virtutum. Et si hoc à tota requirit Ecclesia, in quo & viduæ continentur & nuptæ, quantum putas exspectat à virgine, quæ ex pulcherrimo hoc quodam Ecclesiæ prato, velut augustior quidam flos videtur electa? Assume ergo omnem illum ornatum, per quem placere Christo potes. Satis * placere Deo crede tuam faciem, si hominibus pulcra apparere non studeas: Istud ornamentum serva capitis, quod adquisivisti chrismatis sacramento, cùm tibi in cælestis regni mysterium diadema quoddam regalis unctionis impositum est. Optima ornamenta sunt aurium, verba Dei: ad ea sola paratus esse debet auditus virginis, eaque pretiosissimis lapidibus anteferre. Omnia prorsus membra decorentur operibus sanctitatis, totaque virginalis animæ pulcritudo gemmati monilis instar vario virtutum fulgore resplendeat. Tunc verè concupiscet rex
Cant. 4. 7. decorem tuum, dicetque tibi, *Tota formosa es proxima mea, & macula non est in te.* Et hæc tibi ornamenta, quæ dixi, etiam erunt munimenta maxima, & quæ te ipsam ornare Deo, & contra diabolum armare possint, qui per leve interdum quodcumque vitium ad animam ingreditur; & si virtutum propugnacula non resistant, nostro nos repellit loco, & continuò de hoste fit dominus. Propter quod
Eccl. 10. 4. Scriptura nos adhortatur, & dicit, *Si spiritus potestatem habentis adscenderit super te, locum tuum ne dimiseris.*

* Al. tod. pulcram.

CAPUT XXV.

Ab eo jam tempore quo primùm per virginitatis professionem Domino consecrata es, adversarij in te crevit odium, & qui aliena lucra pro suis damnis habet, se amisisse ducit, quidquid te possessuram dolet. Grandi tibi opus est vigilantiâ, grandique curâ, & tanto sollicitiùs cavendus est inimicus, quanto apud eum ditior esse cœpisti. Vacuus viator & nudus non timet latronis insidias; securus à nocturnis furibus dormit pauper, etiamsi claustra non muniat: diviti verò opes suæ latronis semper imaginantur occursum, & jugi sollicitudine noctium somnum adimunt. Unde tuæ quoque divitiæ, cælestis thesaurus, ista cautione indigent atque custodiâ. Quanto ditior es, tanto debes esse vigilantior. Qui enim plus possidet, plus debet timere ne perdat. Invidere non cessat auctor invidiæ. Et qui semel à Deo ipse projectus est, tanto majori livore torquetur, quanto aliquem apud eum viderit clariorem. Qui invidit Evæ paradisum, quanto magis invidet tibi regnum cælorum? Cuncta, mihi crede, ille
1. Pet. 5. 8. nunc circumit, ut beatus Petrus ait, devorandi te cupidus: in modum rugientis leonis ingreditur, vel more dolosi hostis universa perlustrans, explorat omnes aditus animæ tuæ, an sit aliquid infirmum, & minùs tutum, per quod possit irrepere: rimatur nunc ille omnia;
2. Cor. 2. 11. & singula quæque pertentans, quærit vulneri locum. Cujus tu insidias sollicitè debes prævidere, ut quæ cum Paulo non ignores astutias ejus. Qui cùm terribiles diaboli potestates principatusque describat, nos nihilominus hortatur ad pugnam, hostiumque vim pandit, ut augeat sollicitudinem militum. Non enim vult nos esse timidos, sed pa-
Eph. 6. 11. ratos: denique non fugam suadet, sed arma suggerit. *Propterea,* inquit, *accipite arma Dei, ut possitis resistere in die malo, & in omnibus perfecti stare.* Ac statim instrumenta singula spiritalis pugnæ tradens, addidit & dixit, *State ergo succincti lumbos vestros in veritate,*
v. 14. v. 16. *& induti loricâ justitiæ, & calciati pedes in præparatione Evangelij pacis, in omnibus assumentes scutum fidei, in quo possitis omnia tela nequissimi ignea exstinguere, & galeam salutis assumite, & gladium spiritus, quod est verbum Dei, per omnem orationem & obsecrationem.* Et quoniam de hoc bello licet etiam feminis triumphare, suscipe hæc arma Pauli, & tanti hortatione ducis certam præsume victoriam. Hæc enim si tu omnia instrumenta possideas, secura procedes ad prælium spiritale, nec
Psal. 90. 7. pavebis diabolum cum toto exercitu suo. Cadent enim à latere tuo mille, & decem millia à dextris tuis, ad te autem non appropinquabunt. Beatus quoque Jacobus ille Christi miles emeritus, non minore
Jacobi 4. 7. nobis auctoritate de hoc bello victoriam pollicetur: *Subditi,* inquit, *estote Deo, resistite autem diabolo, & fugiet à vobis.* Ostendit quomodo resistere debeamus diabolo, si utique simus subditi Deo, ejusque faciendo voluntatem, ut divinam etiam mereamur gratiam, & faciliùs nequam spiritui auxilio sancti Spiritus resistamus. Neque verò aperta contra nos pugnat acie, nec publica nobiscum fronte congreditur, sed dolo vincit ac fraude, nostraque contra nos utitur voluntate. De consensu nostro adversarius vires accipit, nostroque nos, ut dici solet, jugulat gladio. Infirmus hostis est, qui non potest vincere nisi volentem. Procul à nobis desperatio, procul omnis ab animo recedat pavor adversariorum. Non adjuvemus, sed vincamus adversarios. Dant illi quidem consilium, sed nostrum est vel eligere vel respuere quod suggerunt. Non enim cogendo, sed suadendo nocent: non extorquent à nobis consensum, sed expetunt. Unde etiam Ananiæ dicitur,
Quare tentavit cor tuum satanas, mentiri te Spiritui-sancto? Quod Act. 5. 3. utique illi Apostolus numquam imputaret, si id absque ipsius voluntate diabolus fecisset. Ipsa etiam Eva ideo condemnatur à Domino, quia ab eo, quem poterat superare, superata est. Nec enim meruisset à Domino justitiâ puniri, quæ victa est, nisi vincere ipsa potuisset.

CAPUT XXVI.

Hujus nequissimi hostis est illa vel prima calliditas, & ars doli plena, fatigare cogitationibus rudes animas, & novellis in proposito mentibus de ipsa interdum conversatione afferre mærorem, ut facilè ab hujus rei profectu deterreatur animus, cujus initia amara cognoverit. Itaque solet tam sordidas nonnumquam & impias cogitationes inserere menti, ut qui tentatur, dum suum illud putat esse quod cogitat, deteriorem se per spiritum immundum proposito suo arbitretur effectum; multoque puriorem animam habuisse se credat, cùm adhuc res sæculi amaret. Vult enim iis, quibus invidet callidissimus inimicus, horrorem propositi ex desperatione facere sanctitatis: ut eos obsidente tristitiâ, etsi à proposito non revocat, certè retineat à profectu. Propter quod maximè sanctarum tibi Scripturarum studium diligendum est, illuminanda divinis eloquiis anima: & coruscante Dei verbo, diaboli repellendæ sunt tenebræ. Citò enim fugit ille ab ea anima, quam sermo divinus illuminat, quæ cælestibus semper cogitationibus occupatur. In qua assiduum est Dei verbum, cujus vim nequam spiritus non potest ferre. Et idcirco beatus
Eph. 5. 17. illud Apostolus spiritalis belli inter cetera instrumenta gladio comparavit. Est autem tutissimum atque perfectum, ut assuescat animus sollicitâ semper pervigilique custodiâ discernere cogitationes suas, & ad primum animi motum vel probare vel reprobare quod cogitat, ut vel bonas cogitationes alat, vel statim exstinguat malas. Hic namque fons est boni, & origo peccandi, omnisque ingentis delicti in corde principium est cogitatio, quæ unumquodque opus velut in quadam cordis tabula depingit antequam faciat. Nam sive ille actus sive sermo sit, ut proferatur, antè disponitur; & cogitationum consilio discernitur quod futurum est. Vides quàm brevi interdum momento quæque ista quis cogitet, cogitataque perficiat: nec quidquam omnino vel linguâ vel manu ceterisque membris agitur nisi cogitationes
Matt. 15. 19. antè dictaverint. Unde & Dominus in Evangelio dicit, *De corde hominis procedunt cogitationes malæ, adulterium, fornicatio, homicidia, furta, falsa testimonia, avaritia, nequitia, dolus, impudicitia, oculus malus, blasphemia, superbia, stultitia. hæc sunt quæ coinquinant homines.* Omnis ergo sollicitudo tua, omnis intentio debet esse cordis custodia: ibi te maximè oportet observare peccatum, ubi nasci solet, statimque ad primam tentationis repugnare faciem, & malum antequam crescat exstinguere. Nec enim exspectandum est augmentum
Prov. 4. 23. ejus rei, quæ timeri debet à parvo, & quæ tanto faciliùs vincitur, quanto ei citiùs repugnatur. Ideo clamat Scriptura divina, *Omni custodia serva cor tuum: ex ipso enim exitus vitæ.*

CAPUT XXVII.

Distinguendum est autem inter istas cogitationes quibus voluntas favet, quas cum dilectione amplectitur, & inter eas cogitationes quæ tenuis umbræ modo prætervolare mentem solent, seseque tantummodo vel transeundo monstrare, quas Græci τύπους vocant; vel certè inter illas quæ repugnanti ac invito animo suggeruntur, quibus mens cum horrore quodam renititur ac resistit; quibus ut contristatur admissis, ita gaudet expulsis. In illis quidem quæ se leviter menti ostendunt, & quasi fugiendo demonstrant se, nec peccatum omnino nec pugna est. In iis autem cum quibus aliquamdiu anima luctatur, quibus resistit voluntas, æquale certamen est. Aut enim consentimus & vincimur; aut respuimus & vincimus, & adquirimus de pugnatione victoriam. In illa ergo tantummodo cogitatione peccatum est, quæ suggestioni consensum mentis dedit, quæ malum suum blandè fovet, quæ in factum gestit irrumpere. Hujusmodi cogitatio etiamsi ex aliquo impedita casu non impleat voluntatem, nihilominus actione criminis condemnatur à Domino, ut
Matt. 5. 28. illud in Evangelio legimus, *Qui viderit,* inquit, *mulierem ad concupiscendum eam, jam mœchatus est eam in corde suo.* Apud Deum, cui nota sunt omnia etiam ante quàm fiant, voluntas perfecta faciendi, reputatur pro opere facti. Quia de re debes (sæpe enim repeto quod fieri semper volo) sanctas scripturas sine intermissione meditari, hisque tuam replere mentem, & malis cogitationibus locum auferens, divinis animum sensibus occupare: quantumque Deum diligas, ex
Eccli. 2. 19. dilectione legis ejus ostendere. Unde Scriptura dicit, *Qui timent Dominum, inquirent quod beneplacitum est illi: & qui diligunt eum, replebuntur Lege ejus.* Tunc senties quantum ad ejus amorem adjuvet te sapientia, quantum sit in te divinæ Legis auxilium, & Domino cum
Psal. 118. 11. David læta cantabis, *In corde meo abscondi eloquia tua, ut non peccem tibi.* Excitandus est enim spiritalibus stimulis semper animus, & majore quotidie ardore renovandus. Orationis instantia, illuminatio lectionis, sollicitudo vigiliarum, & diurna & nocturna ejus incitamenta sunt. Nihil enim in hoc proposito otio deterius est, quod non solummodo non adquirit nova, sed etiam parta consumit. Sanctæ vitæ ratio processu gaudet & crescit, cessatione torpescit & deficit. Quotidianis & recentibus virtutum incrementis mens instauranda est, & vivendi nobis hoc iter non de transacto, sed de reliquo metiendum. Quamdiu sumus in hoc corpore, numquam nos ad perfectum venisse credamus. sic enim meliùs pervenitur. Tamdiu non relabimur retro, quamdiu ad priora contendimus. At ubi cœperimus stare, descendimus: nostrumque non progredi, jam reverti est. Cesset omnis ignavia, & inutilis de præterito labore securitas. Si volumus non redire, currendum est. Beatus Apostolus de die in diem vivens Deo, non quid antè fecisset, sed quid facere deberet semper adtendens, dice-
Phil. 3. 13. bat, *Fratres, ego me non arbitror comprehendisse aliquid. Unum autem, quæ quidem sunt retrò obliviscens, ad ea verò quæ sunt priora, me extendens, ad destinatum persequor bravium supernæ vocationis Dei.* Si beatus Paulus ille vas electionis, qui ita Christum indutus erat, ut diceret,

Vivo

Gal. 2. *Vivo autem jam non ego, vivit verò in me Christus :* adhuc tamen se extendit, adhuc crescit, & proficit: quid nos facere debemus, quibus optandum est ut in fine nostro Pauli principio comparemur? Ergo tu
1. Cor. 4. hunc imitare qui dixit, *Imitatores mei estote, sicut & ego Christi.* Oblivіscere omne præteritum, & quotidie inchoare te puta, ne pro præsenti die, quo debes servire Deo, præteritum imputes. Optimè quæsita custodies, si semper inquiras: damnum parata sentient, si parare cessaveris.

Caput XXVIII. Dicas forsitan, grandis labor est, sed respice quod promissum est. Omne opus leve fieri solet, cùm ejus pretium cogitatur; & spes præmij solatium est laboris. Sic durus agricola inaratum diu campum & pinguiores otio glebas, violento vomere scidisse se gaudet, & mirum in modum ipsa operis difficultate lætus, spem segetis de labore metitur. Sic negotiator avidus maria contemnit, spectare ausus fluctuum spumas, rabiemque ventorum: dumque in omni labore ac periculo lucrum cogitat, & lassitudinem simul obliviscitur & timorem. Considera quæso magnitudinem præmij tui, si tamen considerari potest quidquid immensum est. Post abscessum animæ, post carnis interitum, post favillas & cinerem, in meliorem statum virgo reparanda es, mandatum terræ corpus in cælum elevandum est: & mortale tuum immortalitatis honore mutandum est. Post hæc Angelorum es donanda consortio, regnum acceptura cælo-
Psal. 115. rum, & in perpetuum regnatura cum Christo. Quid ergo retribues Domino pro omnibus quæ retribuit tibi? Quid tanto remuneratore dignum facies? Aut quem laborem durum putabis, cujus tanta sunt
Rom. 8. præmia? Unde beatus Apostolus, *Nullæ*, inquit, *sunt condignæ passiones hujus temporis ad futuram gloriam quæ revelabitur in nobis.* Quid enim dignum vel facere vel pati possumus in brevi hoc tempore vitæ nostræ, cùm id immortalitate sit compensandum.

Caput XXIX. Propter quod idem Apostolus ait, *Id enim quod in præsenti*
1. Cor. 4. *sæculo est momentaneum ac leve tribulationis nostræ, supra modum in sublimitate æternum gloriæ pondus operatur in nobis.* Respuantur honores, despiciantur divitiæ, ipsa quoque vita nostra martyrij amore contemnatur. Et hæc omnia, etiamsi pro æternitatis præmio non darentur, essent tamen quandoque peritura. Amittunt etiam hoc illi qui semper cupiunt possidere. Quàm multos memoriâ nostrâ retines in maximis honoribus ac divitiis constitutos, repentè de summo illo potentiæ fastigio concidisse; & eos qui tumore elati, aliud quiddam quàm homines esse se putabant, exitu tandem suo docuisse nos quid fuerint? Quid enim in hoc mundo stabile? Quid verò firmum est? Quid porrò non breve & incertum, & casui non serviens? Quale istud bonum est, quod semper timeas amittere, quod vel auferendum abs te metuas, vel à te relinquendum scias? Nam etsi nullo eripiatur casu, vel morte certè perdendum est. Et si vita nostra tendatur per mille annos, & ad extremum illum totius diem ætatis quotidiana deliciarum voluptate veniamus, quale hoc quæso diu est, quod fine deletur? Aut quis illius voluptatis fructus est, qui statim ut cessaverit, videbitur tibi non fuisse? Age jam transactum vitæ tuæ tempus animo revolve. Nonne videbitur tibi umbra quædam fuisse, quod transiit, & instar somnij tenuis incertum esse omne quod videtur? Hoc
Psal. 21. idem & decrepitus senex sentire potest; cui convenit dicere cum Propheta, *Dies mei sicut umbra declinaverunt, & ego sicut fœnum arui.*

Caput XXX. Quod si hæc etiam hîc possumus dicere (ubi quamvis brevis, tamen quia præsens est, vita ista magni penditur) quid in futuro dicturi sumus, ubi majori æternitatis præsentiâ, transactum omne pro nihilo est? Hæc tu tecum diligenter revolvens, & brevitatem vitæ hujus æternitatis contemplatione despiciens, ipsum quoque contemtum mundi majori animi virtute contemne, & ad illum tantum diem para te, in quo mundi gloria finienda est Illum, inquam, diem, quem Salvator diluvio comparavit, qui multos fallaci securitate deceptos,
1. Thess. 5. 2. furtivo, ut ait Apostolus, comprehendet adventu. Quem beatus
2. Pet. 3. 10. quoque Petrus describens ait, *Adveniet autem dies Domini sicut fur, in qua cæli magno impetu transibunt, elementa verò à calore resolventur. Cùm igitur hæc omnia dissolvenda sint, quales oportet nos esse in sanctis conversationibus & pietatibus exspectantes & properantes in adventum diei Domini, in quo cæli ardentes solventur, & elementa ignis ardore tabescent?* Recens factum est, & quod ipsa audisti, cùm ad stridulæ buccinæ sonum, Gotthorumque clamorem lugubri oppressa metu domina orbis Roma contremuit. Ubi tunc nobilitatis ordo? ubi certi & distincti ullius dignitatis gradus? Permixta omnia & timore confusa; omni domui planctus, & æqualis fuit per cunctos pavor. Unum erat servus & nobilis; eadem omnibus imago mortis. Nisi quia magis eam timebant illi, quibus fuerat vita jucundior. Si ita mortales timemus hostes, & humanam manum, quid faciemus cùm clangore terribili tuba intonare de cælo cœperit, & ad illam Archangeli vocem omni buccina clariorem, totus simul remugiet mundus? Cùm viderimus super nos non manu facta arma concuti, sed & virtutes cælorum commoveri, sicut Propheta dicit, *Cùm venerit Dominus ponere orbem terræ desertum, & peccatores perdere ex eo;* quis tunc nobis pavor, quæ caligo, quæ tenebræ, cùm nos sæpius ac totiens
Matt. 24. admonitos, & tamen imparatos dies ille repererit? *Tunc*, inquit, *plan-*
Luca 23. *gent super se omnes tribus terræ : & videbunt filium hominis venientem in nubibus cæli cum virtute multa & majestate. Tunc dicent montibus, Cadite super nos; & collibus, Operite nos; & petris, Aperite vos nobis.* Verùm hæc eorum sint, qui variis hujus mundi detenti curis, de mundi non cogitant fine. Tu verò cui adventus Christi dierum noctiumque meditatio est, cui pro conscientiæ puritate Domini est optanda præsentia, quæ consummationem sæculi quasi certum præmij tui tempus exspectas, exsultationem de cælo capies, non timorem. Tunc enim tu sanctorum mixta choris, & sanctis comitata virginibus,
Cant. 3. sponso obviam subvolabis, & dices, *Inveni quem quæsivit anima mea.* Nec ullius jam temporis separationem timebis, quæ semel immortalitatis gloria & incorruptionis splendore donanda es, & cum Christo
1. Thess. 4. semper futura es, Apostolo dicente, *Quoniam ipse Dominus in jussu, & in voce Archangeli, & in tuba Dei descendet de cælo, & mortui qui in Christo sunt, resurgent primi : deinde nos qui vivimus, qui relinquimur, simul rapiemur cum illis in nubibus obviam Domino in aëra, &*

A *ita semper cum Christo erimus.* Hæc sit igitur cura tua semper, hoc studium: hæc jugiter virginis corde volvantur, in his totius diei versetur labor, in his noctis somnus reponatur, in hoc anima rursus evigilet. Etenim nullus labor durus, nullum tempus longum videri debet, quo gloria æternitatis adquiritur.

CENSURA LOVANIENSIUM THEOLOGORUM in duas epistolas proximè sequentes.

Impostor indoctus fuit quisquis sequentes epistolas de obitu Hieronymi confinxit sub nominibus S. Augustini ad Cyrillum Jerosolymorum episcopum, & contrà S. Cyrilli ad Augustinum. Nam constat Cyrillum ante Hieronymum obiisse. Unde Hieronymus in libro de viris illustribus scribit, Cyrillus Jerosolymæ episcopus, sæpe pulsus ab ecclesia, & receptus; ad extremum sub Theodosio principe octo annis inconcussum episco-
B patum tenuit. *Præterea hic falsus Cyrillus in suo rescripto cap. 4. Sabinianum vocat hæresiarcham pestiferum, quia in Christo duas asserebat voluntates : additque Hieronymum epistolam super hujus erroris destructione edidisse. Ex quo consequitur hunc auctorem hæreticum fuisse, ac impostorem. Et hæc contra has epistolas è multis pauca, sed præcipua, sufficiant.*

Sancti Augustini (*falso titulo*) ad Cyrillum Jerosolymitanum episcopum, de magnificis admirandisque sancti Hieronymi virtutibus.

EPISTOLA XVIII.

Gloriosissimi Christianæ fidei athletæ, sanctæ matris Ecclesiæ lapidis angularis, in quo admodum firmata consistit, nunc verò in cælesti gloria Dei syderis radiantis olim Hieronymi presbyteri laudes venerabilis pater Cyrille, silendumne putas, aut linguâ balbutientis pueri, ut virum pollutum labiis me locuturum fore reris? Cæli enarrant gloriam Dei, & omnia quæ fecit Dominus, eum in sanctis suis laudant. Silere debet rationalis creatura à laude Dei, irrationali non silente? Taceam, an loquar? cùm si taceam, lapidibus jubetur clamare. Certè loquar, & non tacebo, totis viribus & nisibus laudare Hieronymum. qui quamvis indignus & insufficiens laudator exsistam, cùm non sit pulcra in ore peccatoris laus, tamen ab ejusdem laudibus minimè cessabo. Firmetur itaque manus, & lingua nostra palato non adhæreat, quoniam certè magnus est iste vir sanctissimus, mirabilis & metuendus super omnes qui in circuitu nostro sunt, magnus certè in vitæ excellentissimæ sanctitate, magnus in sapientiæ ineffabilis profunditate, magnus in majoris nunc gloriæ quantitate: mirabilis in prodigiis insuetis, metuendus ob sibi
D à Domino traditam potestatem. Quàm itaque magnus sit iste gloriosissimus Hieronymus in suæ vitæ excellentissimæ sanctitate, quomodo patefaceret mea lingua, cùm præcipuè cunctorum non sufficerent mortalium linguæ, ut ejus excellentiam explicarent? Liceat ergo dici alter hic Elias, alter hic Samuel, alter hic Johannes Baptista vitæ excellentissimæ sanctitate. Elias & Johannes eremitæ magnis ciborum & vestium asperitatibus carnem maceraverunt: non minoris vitæ Hieronymus gloriosissimus, eremita idem per quadriennium in eremo ferarum tantùm socius perstitit. Quinquaginta annis (ut venerabilis Eusebij ejusdem discipuli litteræ, quas pridie recepi, pleniùs fatebantur, & ut me certiùs tu idem nosti,) vinum & siceram aliqualiter non gustavit. Ab omni carnium & etiam piscium esu ita se abstinuit, quòd vix ea nominare volebat. Coctum quid non nisi in ultima ægritudine bis comedit. Cilicino sacco carnem veluti Æthiopis macerans, desuper panno vilissimo se tegebat. Stratum aliud nisi terram
E numquam scivit. Non nisi semel fructibus aut herbarum foliis sive radicibus pastus in die, post vesperas se orationibus præbens, deinceps usque ad secundam noctis horam quotidie vigilabat: postmodum verò somno fessus in terra dormiens usque ad mediam noctem quiescebat: qua quidem continuò surgens, lectionibus & scripturis sanctissimis, quibus tota radiat Ecclesia uti lapidibus pretiosis, intentus, usque ad esus horam perdurabat. Ita levissima flebat peccata, ut quis eum æstimasset hominem interemisse. Ter in die carnem diris verberibus flagellabat, ita ut ex ejus corpore rivuli sanguinis effluerent. Quin verbum otiosum aliquod ut pestem maximam fugiebat. Sibi otium nullum erat, semper aut sacris lectionibus, aut scribendo, aut docendo cunctos exercitabatur. Quid plura loquar? Si sanctorum singulorum perquirerem vitas, eo, ut puto, majorem neminem invenirem. Sed
F quia eum superiùs alterum Samuelem nominavimus, fuisse huic similem Samuelem ostendamus. Hic certè Samuel, qui de vanis litterarum studiis verberibus evocatus, sacræ Scripturæ ministerio deputatur. In cujus vultus lumine divinâ gratiâ influente, utriusque Testamenti lumen vidimus, & in cujus brachij fortitudine hæreticorum pars maxima est dispersa. Hic certè gloria virtutis nostræ transferens utrumque Testamentum ex Hebræorum lingua in græcam pariter & latinam, disponensque ipsum posteris in æternum, declarans ænigmata & obscura, dubia & nodosa; præparans officiorum seriem cunctis Ecclesiæ ministris, totam penè Ecclesiam ædificavit. Unde bene magnus apparet in sapientiæ ineffabilis profunditate. Liberales autem scientias ita perfectè scivit, quòd relatione omnium nullus adhuc sibi similis apparet. De Scripturis verò sacris (uti multarum suarum epistolarum, quas ad me direxit, experientiâ didici) æqualem sibi neminem umquam novi. Hebraïcorum, Græcorum, Chaldæorum,
G Persarum, & Medorum, Arabicorum, & penè omnium nationum linguas & litteras, tamquam si fuisset in eisdem natus & educatus, scivit. Quid plura dicam? Quæ Hieronymus ignoravit in natura, nullus hominum umquam scivit. Non me ista venerabilis pater existimes dicere, ut putem te Hieronymi & vitam & virtutes pejus me scire, cùm sibi socius exstiteris multo tempore. Sed testor Deum, quoniam ob tam ineffabilis viri sanctitatem, si voluissem tacere, non potuissem. Confitentur mirabilia opera sanctitatem suam & ipsi cæli, in quibus magnus habitat sine fine. Nulli itaque dubium est intra Patris mansiones, ipsum unam ex majoribus & sublimioribus sedibus obtinere. Cùm enim homo ibidem secundùm opera præmietur, & iste

perfectioris penè vitæ exstiterit, clarè patet ipsum unum de majoribus & sublimioribus cælestis Jerusalem civibus fore. Quod ut à nobis pleniùs & certiùs credatur, in mundo præ cunctis, quorum nostra recordatur ætas, valde mirabilis apparet prodigiis insuetis, & miraculis infinitis, quorum mihi aliqua venerabilis Eusebius suis litteris intimavit. De ceteris verò prodigiis, quæ mirabiliter fiunt quotidie, ut continuè intelligo relationibus cupiens plurimorum avidius peraudire, tibi pater carissime supplico, ut mihi in brevi volumine quæcumque poteris vera & utilia miracula collecta, quàm citiùs facultas aderit, ejusdem Hieronymi sanctissimi devotione transmittere non deneges. Sed ut multa merita Hieronimi sanctissimi non lateant: quid erga me divinâ annuente clementiâ, in ipso sui obitus die acciderit enarrabo. Eodem namque die & horâ qua exsutus putredinis & immunditiæ carnis togâ Hieronymus sanctissimus vestimentum perpetuæ immortalitatis, inæstimabilis lætitiæ & gloriæ induit, eram Hippone in cellula mea quiescens, avidè cogitans qualis inesset animabus beatorum, qui cum Christo gaudent, gloriæ, & lætitiarum quantitas, cupiens inde ex hac materia brevem componere tractatum precibus compulsus nostri Severi quondam venerabilis Martini Turonensis episcopi discipuli, chartâ, calamo, pugillarique in manibus susceptis, ut brevem scriberem epistolam sanctissimo Hieronymo destinandam, ut quidquid ex hoc sentiret responderet. Sciebam enim in tam difficili quæstione à nullo alio viventium me posse meliùs doceri & evidentiùs. Cúmque jam scribens salutationis exordium Hieronymo prænotarem, ineffabile subitò lumen nostris invisum temporibus, nostrisque minimè linguis declarandum, cum ineffabili inauditaque odorum omnium fragrantia cellulam, in qua stabam, intravit, horâ jam completorij. Quo à me viso, stupore admirationeque commotus, animi & membrorum virtutes repentè amisi Nesciebam enim tunc quòd dextera mirabilis Dei exaltasset servum suum, notas faciens in populis virtutes suas. Nesciebam etenim quòd Deus antiquæ miserationis servum suum fidelem à carnis immunditiis dissolvisset, & tam sublimem ei in cælo sedem parasset. Nesciebam certè investigabiles vias Domini Nesciebam thesauros infinitæ Dei sapientiæ & scientiæ. Secreta & occulta Dei judicia non cognoscebam: quoniam quos vult facit suâ ineffabili sapientiâ ad sui agnitionem venire. Quos autem prædestinat, vocat, justificat, & beatificat, prout decernit convenire. Itaque quia talem oculi mei numquam perspexerant lucem, olfactus meus odorem non senserat, tam novis, tam inauditis miris obstupescebam. Inter hæc autem meis in me perstrepentibus cogitationibus quid hoc esset, de luce hæc dicens verba vox emicuit, *Augustine Augustine, quid quæris? Putasne brevi immittere vasculo mare totum? Brevi includere pugillo terrarum orbem? Cælum firmare ne usitatos exerceat motus? Quæ oculus nullius hominum videre potuit, tuus videbit? Quæ auris nulla per sonum hausit, audiet tua? Quæ cor humanum nullatenus intellexit, nec etiam cogitavit, existimas te posse intelligere? Infinitæ rei quis erit finis? Immensa, quâ mensurâ metieris? Potiùs totum mare in artissimo clauderetur vasculo, potiùs terrarum orbem parvulus teneret pugillus, potiùs cælum à motu continuo desisteret, quàm gaudiorum & gloriæ, quibus beatorum animæ sine fine potiuntur, vel minorem intelligeres particulam, nisi (uti ego) experientiâ docereris. Discurre adhuc breve temporis spatium. Impossibilia facere ne coneris, donec impleatur tuus vitæ cursus. Hic non quæras quæ non alibi, nisi quò tam feliciter properas, inveniri possunt. Hic satage talia exercere opera, ut postmodum ibi quæ aliqualiter hic intelligere cupis, in æternum habeas: unde qui intrant, nullatenus exeunt.* Ad hæc ego pavore stupens, admiratione tam invisa penè amens, omni quasi vigore carens, his verbis aliqualem sumens audaciam, tremebunda voce dixi, Fas utinam mihi foret, qui tam felix es, tam gloriosus, tam honorificè ad illa properans gaudia, qui tam dulcia eloquia gutturi meo faris, non ambigere. At ille inquit, *Nomen meum quæris? Hieronymi illius presbyteri, cui transmittendam epistolam jam scribens cœpisti, sum anima, quæ hac in hora in Bethleem Iudæ carnis onere deposito, Christo omnique cælesti comitata cohorte, omni decorata pulcritudine, omni illustrata splendore, illo induta immortalitatis deaurato vestimento, circumamicta omnium bonorum & gaudiorum varietate, terrenorum omnium triumphatrix, omni diademate coronata, omni beatitudine & felicitate vallata, jam nullum deinceps exspecto gloriæ defectum, sed augmentum. Tam gloriosè tamque ineffabiliter pergo ad regna cælorum sine fine mansura: quando iterum jungar corpori glorificando, & non morituro, sed gloriam quam nunc sola habeo, habituro, in illa scilicet universæ carnis resurrectionis die.* Tunc ego ampliùs animi in me collectis viribus, præ gaudio à lacrymis non cessans, sic respondi, Utinam virorum eximie, tui mererer fieri pedissequus. Sed quæso tui servuli, quamquam vilissimi, quem dilexisti in mundo nimia caritatis affectione, recorderis; ut tuis interventionibus à peccatis emender, tua gubernatione recto calle inoffenso pede procedam, tuis defensionibus assiduis ab inimicis mihi continuè insidiantibus protegar, tuoque sancto ductu salutis potum adtingam. Placeret utinam voluntati tuæ, aliqua mihi interroganti respondere. At illa, *Quid optas dicito, me omni tuæ voluntati responsuram sciens.* Vellem, inquam, intelligere, utrùm beatorum animæ quædam velle præsumant, quæ obtinere nequeant? At illa, *Vnum Augustine noveris, quòd sanctorum animæ ita in illa æterna gloria in Deo sunt solidatæ & firmatæ, quòd nulla ipsis inest alia voluntas nisi Dei, quòd nil velle aliud possunt, nisi quod Deus vult: & ideo quæ volunt obtinere possunt. Etenim quæcumque volunt, & Deus vult, & adimplet. Nemo quippe nostrûm suis fraudatur desideriis, quia nil præter Deum aliquis nostrum optat. Quoniam verò semper ut volumus Deum habemus, nostra semper desideria sunt plenissimè adimpleta.* Longa quidem pater carissime Cyrille verborum texeretur series, si omnia quæ gloriosa illa anima mihi perscrutanti patefecit, scriberem in hac brevitatis epistola. Spero enim quòd Bethleem ad tantas reliquias visitandas permittente Deo veniam non post multos annorum circulos, ubi tunc quæ audivi, & in scriptis tradidi, videbis perspicaciter. Pluribus itaque horis illa gloriosissima anima ibidem mecum manens, Trinitatis sanctissimæ unitatem, & unitatis Trinitatem, Filij à Patre generationem, Spiritus-sancti à Patre & Filio processionem,

A angelicas hierarchias & ordines, & eorumdem beatorum spirituum mysteria, beatarum etiam animarum felicia gaudia, & alia utilia & gravia humanis intellectibus, quàm subtiliter, quàm evidenter, quàm mirabiliter & delectabiliter mihi patefecerit avido, si omnium hominum linguis loquerer, non explicarem sermone. Deinde à meis quidem oculis lux illa disparuit, sed multis postmodum diebus ineffabilis odoris suavitas remansit. Quàm mirabilis ergo iste est, faciens tot mirabilia, tot & tanta insueta prodigia hominibus? Ad ipsum ergo ore nostro clamemus & exsultemus, demusque gloriam laudi ejus; quoniam certè dignus est omni laude, nec sumus sufficientes ipsum laudare. Introivit enim in domum Domini candidus & pulcherrimus, ubi sine dubio de sublimioribus & præclarioribus gloriæ sedem obtinet. Quod ut iterum clarius veritatis lumen pateat pluribus testibus quàm uno, censui quid suprà dictus noster Severus vir doctrinâ

B &sapientiâ pollens, cum tribus aliis in ipso die & hora obitus Hieronymi in Turonensi civitate viderit, meæ addere visioni: de quo mihi quidem solummodo ipsemet pridie ad me veniens fuit testis. Volens itaque Deus ut sublimis Hieronymi gloria mundum non lateret, veluti sanctitas sublimis, & penè cunctorum viventium excellentissima non latebat, ne illi quos sanctitatis illius delectabat sequi vestigia, recipiendum præmium ignorantes, aliquando à sanctitatis deviarent tramite: & ut etiam alij sibi tot & tanta elargiri cernentes præmia, illius sanctitatis & virtutis inhærerent vestigiis (minuit enim laborem ponderis, præmiorum spes) die & horâ qua idem gloriosus Hieronymus feliciter exspiravit, elargiendam sibi gloriam, Severo & tribus aliis cum eo stantibus taliter declaravit. Horâ completorij die illo in domo sua Severus cum tribus aliis viris catholicis (quorum duo monasterij quondam venerabilis Martini erant Monachi) in divinis

C legens locutionibus, in cælo, in æthere terraque canticum suavissimorum inauditorum, ineffabilium & incredibilium infinitas repentè audivit voces, & organorum, tympanorum, psalteriorum, & totius symphoniæ, & instrumentorum sonos, quibus cælum & terra, & omnia, ut sibi videbatur, undique resonabant: quorum suavitatibus eorum animæ penè à corporibus exhalabant. Stupefacti illico omnes illi elevantes oculos, cælum totum, æthera & omnia quæ eorum continentur ambitu, quadam viderunt luce septies solis luce præclariore clarescere; ex qua omnium odorum aromata erumpebant. Hæc illi tam miranda cernentes, Deum exoraverunt precibus, ut eos cur talia fierent non lateret. Quibus vox de cælo veniens ista dixit, *Nulla vos moveat admiratio, nec vobis videatur admirabile, si talia & videtis & auditis. Hodie enim regum rex, & Dominus dominantium, Christus Dominus exeunti de hoc nequam sæculo animæ gloriosissimi Hieronymi presbyteri in Bethleem Iudæ commorantis, totus festivus obviam venit, ut eam*

D *præ ceteris tanto honorificentiùs, tanto & excellentiùs & sublimiùs ad sua introducat regna, quanto præ ceteris sublimioris & sanctioris vitæ meritis fulget. Hodie omnium Angelorum ordines exsultantes, & talibus vocibus alternatim cuncti concinentes suo civi sociantur. Hodie omnium Patriarcharum & Prophetarum cœtus, hodie Apostolorum & Discipulorum chorus, hodie omnes sancti Martyres, hodie Confessores, hodie gloriosa Dei genitrix sanctis omnibus comitata virginibus, hodie omnium beatorum animæ lætabundæ & festivæ suo occurrunt compatriotæ & civi.* His auditis vox siluit, sed tamen lux & cantus & odor per horam postmodum perdurantes cessaverunt. Itaque liquidò patet ipsum de sublimioribus & majoribus civibus fore: quo & magnus & mirabilis est, & metuendus super penè omnes sanctos, ob sibi traditam potestatem. Nulli sit dubium, ita præ ceteris, quæ vult posse ipsum assequi, sicut præ ceteris sua voluntas divinæ magis cohæret voluntati. Nullus verò me

E tantæ audaciæ putet, ut fatear ipsum Johanne Baptista (quo, testante ipso Salvatore, nullus major inter natos mulierum surrexit) Petro & Paulo & ceteris duodecim Apostolis, qui ab ipso Christo electi & sanctificati sunt, majorem habere gloriam. Sed tamen etsi prohibeat ratio, ipsum illis majorem obtinere gloriam in cæli regno, aliquem audere confirmare: tamen nullas video rationes, cur sit nefas dicere, æqualem illis in gloria Hieronymum fore, dummodo illis in vitæ sanctitate discors non fuerit, cùm non sit personarum acceptor Deus, sed singulorum merita decernens, & reddens unicuique quod meruit. At si cuiquam videatur minorem Johanne & Apostolis Hieronymum, parum videatur minorem ipsum obtinere gloriam, cùm & illius sanctitatis merita, illius laboris gratia, illius Scripturæ & verissimæ translationis utriusque Testamenti, officiorumque ordinationis fructus non solùm præsentibus, sed etiam futuris, perspicaciter cernat,

F paulo minùs fore nil ipsum ab eisdem in gloria discordem, verum testor Deum, (puto) judicabit. Porrò ne aliquibus deridendi laqueum initiare videar, dum Johanni & Apostolis in sanctitate & gloria æqualem esse Hieronymum sanctissimum fateor: unum quod expletis nondum diebus quatuor in visione vidi, enarrabo, ut veritas non lateat; & ne quis me has laudes retexere credat, vel amore carnali, quo homo à veritatis cognitione maximè deviat, vel vesanæ mentis imperitiâ, vel aliâ quacumque caussâ; me hoc sciat non ab homine intellexisse, sed per revelationem, quam dedit Deus omnipotens, qui suos exaltat sanctos, & exaltando magnificat. Quartâ præeunte nocte mihi avidè cogitanti, quid laudis, quidve debitæ reverentiæ Hieronymi in brevi retexerem epistola, revelavit hoc modo. Dum itaque, ut dixi, disponens hanc epistolam tibi scribere, cogitarem aptam laudis materiam invenire, horâ adveniente noctis mediæ, me somnus oppressit, & ecce maxima mihi affuit Angelorum multitudo, in-

G ter quos fulgentes plus infinito sole duo erant viri, ita similes & uniformes, ut nulla in eis videretur differentia, qua alter ab altero differre posset, nisi quòd tria serta ferebat unus in capite ex auro & lapidibus pretiosis, alter verò duo. Hi candidissimis induti colobiis, undique auro & gemmis contextis, tantæ erant pulcritudinis, ut non valeret quispiam imaginari. Accedentes itaque illi ambo propè me, sub silentio paulisper steterunt. Deinde ille qui tria ferebat serta, his me verbis allocutus est, *Cogitas Augustine quid laudis debeas de Hieronymo in veritate proferre. Et certè diu cogitans nondum nosti, sed huc ambo venimus, ut ejus tibi gloriam indicemus. Hic certè meus socius quem vides, Hieronymus ipse est: qui sicut æqualis mihi in vita sanctitate fuit,*

ita per omnia in gloria æqualis est: & quæ possum, ipse potest: & quæ volo, & ipse vult: & sicuti Deum video, & ipse videt, & cognoscit, & intelligit. In quo omnis nostra & sanctorum omnium consistit beatitudo & gloria. Nec habet majorem vel minorem gloriam alter ab altero sanctorum, nisi inquantum magis & minùs divinam contemplatur speciem sive cognoscit. Sertum verò tertium quod plus illo fero, aureola martyrij est, quo vitam finivi corporis: quia iste etsi in mundo labores plurimos & ærumnas, afflictiones, verbera, contumelias, & hominum opprobria, & derisiones, & cetera valdè gravia ita pacificè pertulit, & ita gaudenter propter Deum, ut in infirmitatibus exsultaret, & verus martyr exstiterit, & præmia martyrij non amiserit: tamen quia gladio vitam non finivit, aureolam quæ in signum datur martyrij, talis non habet. Serta verò duo alia, quæ habemus, aureolæ sunt, quæ solùm virginibus & doctoribus dantur, ut ab aliis discernantur. Ad hæc, ut mihi videbatur, ita respondi: Quis enim es domine mi? Et ille, *Iohannes*, inquit, *Baptista ego sum, qui huc ad te descendi, ut nuntiarem tibi Hieronymi gloriam quatenus ipsam gentibus nunties. Hoc enim noveris, quia honor & reverentia quæ singulis sanctorum exhibetur, ceteris omnibus exhibetur, ne putes quòd in cælo sit aliqua invidia ut in mundo. Sicut enim in mundo quilibet hominum ceteris praesse potiùs vellet quàm subesse, ita in cælo propter caritatem ineffabilem, qua se invicem diligunt beatæ animæ, quilibet sanctorum ita alterius gloria gaudet, sicut sua. Quin & vellet quisque major, ut quisque minor sibi esset æqualis, & penè major, quia ejus gloria esset sua: & ita minor majoris gloriâ gaudet, sicuti si eam haberet: nec vellet eam habere ut ille non haberet, immo potiùs de sua, si fas esset, impartiret. Vnde gloria singulorum est gloria cunctorum, & gloria cunctorum est gloria singulorum.* His dictis societas omnis illa discessit. Expergefactus itaque à somno, tantos in me subitò sensi caritatis ardores, quantos in me numquam senseram. Nam deinceps hactenus numquam aliqualis in me vel invidiæ, vel superbiæ, sive arrogantiæ fuit appetitus vel cogitatio. Testis enim est Deus, qui omnia antequam fiant, novit, quòd deinde tantus in me exstitit caritatis fervor, quòd plus alieno bono gaudeo, quàm meo; plus affecto omnibus subesse, quàm supra esse. Hæc idcirco dixerim, non ut laudis humanæ adquiram famam, sed ut quis hæc non putet vana fuisse somnia, quibus sæpe deluditur mens nostra. Sæpe etenim Deus abscondita & maxima per somnia reserat. Magnificemus ergo Dominum in sancto suo, magnificemus opera sua, quoniam perfecta sunt, nec est in eis iniquitas. Sanctum Domini Hieronymum propter Deum, cum quo regnat, securè magnificemus, quoniam in vita sua magnificè fecit, in morte sua magnifica recepit. Quapropter magnus est in medio nostri, & sanctus & excelsus in vitæ excellentissimæ sanctitate: magnus sanctus & excelsus in sapientiæ ineffabilis profunditate: magnus sanctus & præexcelsus in majoris nunc gloriæ quantitate: mirabilis & laudabilis & gloriosus in prodigiis invisis, inauditis, & insuetis: metuendus, colendus & venerandus, ob sibi traditam à Domino potestatem, honorem & gloriam sempiternam. Magnificemus ergo obsecro eum, ne taceamus; quoniam major est omni laude: notas faciamus in populis gloriæ suæ laudes Non miretur homo si eum, quem Deus magnificavit & coluit, laudemus: non hominem pigeat venerari & colere, quem Deus coluit & veneratus est. Non putet quispiam Johanni & Apostolis in gloria & sanctitate æquando Hieronymum, Johanni & Apostolis exercere injuriam; quoniam ipsum illis præstare & gloriâ & sanctitate si possent, optarent. Gloria enim & beatitudo ejus, eorum est gloria: & beatitudo eorum est sua. Honor, laus & reverentia à nobis exhibita Hieronymo, eorum singulis exhibetur; & quæ illis singillatim exhibetur, Hieronymo exhibetur. Si ergo cupis Johannem Baptistam & Apostolos venerari, simul venerare illum; quoniam ipsis per omnia est æqualis. Secura igitur mente, omni depulsa formidine, Johannem Baptistam Hieronymo æqualem, & non majorem, quoniam nullus major surrexit, omni devotione & reverentiâ fateamur; quoniam si minorem facimus, Johannis gloriæ derogamus, & magis injurias exercemus ad laudes. Hujus mei imperiti sermonis opus quamquam insufficienter, quamquam vilissimè, quamquam nihili, tamen devotè & reverenter expletum, ad te venerabilis pater puro corde, & magna animi devoti affectione dirigo, supplicans ut ingenioli mei verbula, quæ de meæ imperitiæ pauperie in laudes eximij Hieronymi obtuli, non deridendo, sed caritate debitâ æquanimiter tolerando legas, & quæ minùs debita dixi ad tanti viri laudes, & meæ imputes imperitiæ & epistolæ brevitati, & ejus laudum immensæ immensitati: quoniam certè si omnium mortalium linguę solùm ejus laudes promerent, minùs debito satis essent. Mei peccatoris venerabilis pater esto memor, ut dum in illo steteris loco, quo illud sacrum eximij Hieronymi cadaver quiescit, ejus me interventionibus recommendes: quoniam nulli dubium est, quòd ea quæ optat idem Hieronymus, potest continuò obtinere. Non enim suo aliqualiter defraudatur desiderio.

Beati Cyrilli (*falso titulo*) ad sanctum Augustinum, de miraculis beati Hieronymi presbyteri post mortem celebratis.

EPISTOLA XIX.

Venerabili viro episcopo eximio AUGUSTINO Hipponensi præsuli, CYRILLUS Jerosolymitanus pontifex, & omnium sacerdotum infimus, illius insequi vestigia, cujus in terris sanctitas radiare non cessat.

Caput I.

ILLIUS scilicet Hieronymi gloriosi, cujus memoria in benedictione in sæculum sæculi, qui quantus sit, & tu similiter bene nosti, ejus usus maximè colloquiis & doctrinis, de quo me velle disserere, cùm sim reprobus in toto & indignus, quasi reputo audaciam. Sed tamen quia tua me cogit dilectio, ut tibi aliqua scribam de prodigiis hominibus insuetis, quæ per illum in diebus nostris fecit Dominus, ut eum celebrem in mundo faceret, & cunctis hominibus gloriosum, tamen tuis confisus orationibus, opus aggrediar, ut tua poscit devotio, & breviloquio perstringam de multis pauca. Gloriosum hujus viri obitum, visionemque meam, necnon & mirifica tunc temporis peracta te nosse non ambigo. Nam vir utiquè reverendus & memoriæ oblivioni non dandæ, Eusebius nobilis Cremonensis ejus discipulus, in quo magistri refulsit sanctitas & doctrina, cujus sapientiam & probitatem & excellentiam non ignoras, qui post biennium à nostræ mortalitatis miseria ereptus, suum prædilectissimum magistrum Hieronymum in cæli patria est secutus, ut nobis indicant ejus crebra miracula, de quibus etiam inferiùs aliqualiter pertractabo, reverendo patri Damaso Portunensi episcopo, & Theodonio Romanorum Senatori ejus fratri Severo, probissimo viro, Eustochio sanctissimæ mulieri, & tibi & multis aliis, quos singillatim nominari non eget, tunc temporis per suas litteras totius ejus obitus seriem intimavit: unde ampliùs ea quæ nosti, reiterare foret superfluum, & dicendorum impedimentum. His ergo omissis, ad ejusdem quæ non cessant continuè clarere miracula, noster se stilus vertat, ut tua poscit devotio. Et primò ab Eusebio viro sanctissimo ejusdem Hieronymi sanctissimi discipulo sumat initium.

Caput II.

POST obitum gloriosi Hieronymi, quædam hæresis, id est, secta inter Græcos surrexit, quæ ad Latinos usque devenit, quæ suis nefandis nitebatur rationibus probare, quòd animæ beatorum usque ad universalis judicij diem, in quo eorum corporibus erunt iterum conjungendæ, visione & cognitione divina, in quo tota constitit beatitudo sanctorum, privabuntur, & damnatorum animæ similiter usque ad diem illum nullis cruciabuntur pœnis. Quorum ratio talis erat: Sicut anima cum corpore meruit vel peccavit, ita cum corpore recipiet pręmia sive pœnas. Asserebant etiam illius sectæ nequissimi, nullum fore purgatorij locum, in quo animæ quæ nondum de suis peccatis in mundo plenam egissent pœnitentiam, purgarentur. Qua quidem sectâ pestiferâ crebrescente, tantus in nos dolor irruit, ut nos ampliùs pigeret vivere. Quocirca meis cunctis suffraganeis episcopis, & aliis viris catholicis convocatis, eis jejunia & orationes indixi, ut suam sic agitari ecclesiam divina non permitteret bonitas. Mira res, & fortè huic similis numquam visa. Tribus expletis diebus jejuniorum & orationum, subsequenti nocte gloriosus Hieronymus suo prædilectissimo filio Eusebio orationibus incumbenti manifestè apparens, benignaque eum allocutione confortans, ei dixit, *In hac secta pestifera, minimè formida, cùm sibi finis jam imponendus erit.* Quem Eusebius nimio fulgentem splendore, ita ut in eum oculis humanis adspicere non valeret, intuitus, quasi de gravi somno evigilans, dulces per oculos fundens lacrymas, ita ut penè formare vocem non posset, quantum poterat clamare cœpit, *Pater meus Hieronymus es? Quare meam societatem spernis? Certè teneo te, nec dimittam, nec sine tuo quem dilexisti filio gradieris.* Ad quem gloriosus Hieronymus, *Non te fili dilectissime deseram: confortare: namque vicesimo die me sequêris, & simul in gaudio permanebimus sine fine. Sed Cyrillo cunctisque fratribus nuntia, ut die crastina juxta præsepe Domini, ubi meum quiescit corpus, omnes in unum conveniant, tam catholici quàm etiam illius sectæ viri. Et tu trium hominum, qui in hac sunt urbe hac nocte defuncti, cadavera inhumata in locum, in quo meum est humatum corpus, facies deportari: super quibus saccum quo utebar, ponens, statim vitæ pristinæ redditi, hanc radicitus hæresim exstirpabunt.* Cui vale dicens gloriosus Hieronymus disparuit. Mane autem facto, ad me, qui Bethleem tunc eram, venerabilis Eusebius veniens, cuncta quæ viderat enarravit. Quo audito, immensas Creatori gratias agens, & glorioso Hieronymo, omnibus in prædicto loco; in quo pro nobis de intemerata virgine Salvator natus est, & ubi etiam sacratissimum Hieronymi cadaver humatum est, congregatis, prædictorum defunctorum cadavera deferri fecit. O mira erga homines Dei miserantis dispensatio! Quot modis in se sperantes scit juvare? quantis & quot honoribus suos exaltat sanctos? Fiebat interea ab illius sectæ cultoribus derisio, credentibus quòd foret exinanita manus Domini. Lætetur itaque omnis fidelium cœtus, & Deo in voce exsultationis psallant; quoniam suscepimus misericordiam Domini in medio templi ejus. Accedens namque vir venerabilis Eusebius ad singulorum cadavera, flexis genibus, manibusque in cælum extensis, cunctis audientibus sic oravit: *Deus cui nihil est impossibile, nihil grave, invictæ fortitudinis & virtutis, qui facis mirabilia magna solus, & nullum in te sperantium spernis, nunc preces tuorum exaudi fidelium, & ut tua, quam dedisti, fides intemerata inviolataque per sæcula maneat, ac etiam ut horum error appareat per merita & intercessiones gloriosi Hieronymi dilecti tui, introduc in hæc cadavera animas, quas de ipsis egredi voluisti.* Qua quidem oratione finita, singulorum cadavera sacco, quo supra carnem gloriosus Hieronymus utebatur, tangens, protinus in ea vitæ spiritum introduxit. Qui homines apertis oculis, omnibusque vitæ signis ostensis, sunt perfectè resuscitati, & cœperunt beatarum animarum gloriam, & peccatorum pœnas tam purgatorij quàm inferni clara voce omnibus intimare. Nam ut mihi postmodum interroganti dixerunt, beatus Hieronymus eos conduxerat secum in paradisum, in purgatorium & in infernum, ut quæ ibi agebantur, patefacerent universis. Sibique dixerat, quòd ad corpora redirent, & de perpetratis peccatis ibi agerent pænitentiam: qui eo die & horâ, qua venerabilis Eusebius migraturus erat, & ipsi iterum morituri erant, ac etiam si bene agerent pænitentiam, cum eo gloriam adepturi. Quod & factum est, ut inferiùs declarabo. His igitur peractis, multitudo maxima populorum tam fidelium, quàm etiam illius sectæ defensorum, qui ad tam grande concurrerant spectaculum, tam certum erroris indicium & veritatis experimentum, necnon beati Hieronymi merita egregia cernentes, magnis vocibus immensas laudes referunt Creatori, qui suos in se sperantes non deserit. Et sic, Augustine carissime, pius Dominus naviculam suæ fidei sacratissimæ in hujus mundi mari irruentibus malorum hominum fluctibus agitari permittit: sed minimè naufragari. Quamobrem forti, quæso, esto animo, viriliter age; non formides contra fidei persecutores magnanimiter dimicare sub umbra alarum tam pij patris, qui suorum fidelium preces inefficaces esse non sinit, dummodo tota spe & puro fiant animo. Non enim aliter nostræ nequeunt exaudiri preces, nisi cùm vel in Deo nostra non perfectè spes consistit, vel quia petimus non petenda. Ad ipsum ergo Dominum non tantùm ore, sed toto corde clamemus, dum affligimur: & ipse qui dominatur in

virtute sua, & nos quotidie oculo respicit pietatis, non permittet nos tentari supra id quod possumus. Sed ne nimis devius à proposito modo gradiar, ad incepta redeo, & venerabilis Eusebij obitum explens primò, & virorum illorum trium similiter, quos resuscitatos nosti, migrationem scribens, (quia eadem hora sunt & die qua Eusebius, de hujus mundi & valle miseriæ exemti) aliqua Hieronymi miracula introducam, de multis pauca.

CAPUT III.

ADVENIENTE itaque die, quo venerabilis Eusebius à beato Hieronymo in visione, de qua suprà fatus sum, se migraturum sciebat, die tertia præeunte, languore febrium concussus validè, se super terram, magistri non immemor, nudum deferri fecit à fratribus, & singulos osculans fratres, benigna eos consolatione confortavit, & ut in sancto manerent proposito admonuit. Deinde saccum, quo gloriosus induebatur Hieronymus, deferri fecit, & supra se poni jussit, ordinavitque se nudum instar gloriosi magistri in ecclesia, in qua jacebat sancti Hieronymi corpus, sepeliri. Post hæc communione sacratissimi corporis Jesu Christi se muniens, Domino se & beato Hieronymo commendavit; & per triduum locutione, corporalique visione privatus jacuit, circumstantibus fratribus alternatim psalterium, passionem Domini, & alia sacra continuè legentibus. Durum quippe, & cunctis rectè in mundo degentibus, formidabile hoc quod narro evenit. Die enim quo moriturus erat, per duas horas ante animæ beatæ exitum, venerabilis Eusebius tam terribiles actus cœpit peragere, quòd circumstantes monachi pavore perterriti, velut amentes in terra jacebant. Nam quandoque transversis oculis, manibus simul junctis, facie terribili, voceque dira, quasi sedens clamabat, *Non faciam, non faciam: mentiris, mentiris.* Post hæc ad terram rediens, faciem firmabat in terram, quantum potuit clamans, *Adjuvate me fratres ne peream* Quod monachi videntes, lacrymantes, & trementes eum interrogaverunt, *Quid habes pater?* Ad quos ille, *Non videtis dæmonum agmina, quæ me debellare cupiunt?* Et illi, *Quid te facturum volebant, cùm dicebas, Non faciam, non faciam?* Et ille, *Conantur namque ut divini nominis blasphemus inveniar: & ideo me hoc non facere clamabam.* Et illi, *Quare pater faciem abscondebas in terram?* Et ille, *Ne eorum adspectum cernerem, qui tam turpis & terribilis est, quòd omnes penè formidines, quæ in mundo sunt, respectu ejus nihil sunt.* Inter hæc verba actus priores reiterans, sic ad extremam horam usque devenit. Fratres autem qui adstabant, pavore & dolore perterriti, velut mortui stabant, quid facere nescientes. Gloriosus Deus in sanctis suis, mirabilis in majestate sua, benignus, & se amantibus misericors, sanctos suos non derelinquit in tempore necessitatis. Ad extremam namque horam venerabili Eusebio pervenienti gloriosus Hieronymus apparuit, eum benignè confortans. Cujus adventu omnis illa dæmonum turba, quasi infinita, ejus timore perterrita, ab eo velut fumus evanuit, ut plures testantur monachi, qui propriis oculis, dispensatione divina, se hoc vidisse dicunt. Sed hoc magis approbatur: nam omnes circumstantes audierunt has ab Eusebio voces, *Unde venis pater? quare tantum moratus es? quæso filium tuum ne derelinquas* Cui subitò cunctis audientibus alia vox respondit, *Exspecta fili, ne formides: quia te non deseram, quem tantum diligo.* Qua audita voce brevi inde decursâ morulâ, venerabilis Eusebius exspiravit. Qua quidem horâ & illi tres, qui ressuscitati sunt, migravere, & ut puto cum Eusebio ad æterna gaudia pervenerunt. Nam per illos omnes viginti dies, quibus postquam, ut nosti, ressuscitati sunt, se in tanta pænitentia tradiderunt, quòd sine dubio æterna beatitudine potiuntur. Silentio prætereundum nequaquam puto, quæ ab iisdem tribus viris, per illos dies, quibus vixerunt, didici, continuo toto hoc tempore cum aliquo eorum secreta vitæ illius, quam post hanc brevem & momentaneam exspectamus, rimari cupiens: à tertia diei hora diem ducens ad vesperam. Sed quamvis multa ab eisdem didicerim, tamen ad præsens brevitatis caussâ quædam solùm referam; cetera verò aliàs ea dicturus omittam. Quadam vice ad unum eorum me ivisse contigit: quem durè lacrymantem, nec meis verbis consolationem aliquam admittentem comperiens, tanti fletus caussam ab eo cœpi inquirere. Qui pluries de hoc à me interrogatus, nec tamen ad interrogata respondens, tandem meis coactus importunitatibus sic respondit, *Si quæ pridie sum expertus, non ignorares, tibi inesset semper caussa fletus.* Ad quem ego, Quæso ut quæ vidisti, edisseras. Tunc ille paulisper tacens, dixit, *Quales credis pœnas & tormenta non solùm damnatis, sed etiam in purgatorio existentibus præparari?* Ad quem ego, De incertis quænam vera potest proferri sententia? Ut enim puto, nostris quibus affligimur pœnis æquari non possunt. Ad quod ille, *Si omnes quæ in mundo cogitari possent pœnæ, tormenta, afflictiones, minori, quæ illic habetur, pœnæ & tormento comparentur, solatia erunt. Mallet enim quilibet viventium omnes quæ hìc videntur pœnæ & tormenta, si illas experientiâ nosceret pœnas, usque ad finem mundi omnibus his simul sine remedio cruciari, quas omnes homines ab Adam hucusque singillatim pertulerunt, quàm uno die in inferno sive in purgatorio, minori, quæ illic habetur, pœnâ torqueri. Et ideo si caussam mei fletus interrogas, timor pœnarum est, quæ peccatoribus justè dantur. Scio namque me erga Deum meum peccasse: & ipsum justum fore non dubito. Quæ de re non mireris si plango: cùm potiùs si non plangerem, vehementer admirari deberes. Sed potiùs admirare quare homines, qui se mori non dubitant, saltem aliorum experimento tanta hic securitate vivunt: nec tantas cogitant evadere pœnas.* Ad hæc dolore tactus intrinseco, ita ut vix verba formare possem, dixi, Heu quid audio! Sed quæso in quo tormenta differunt infernalia ab iis, quæ sunt in purgatorio, dicas. Et ille, *Nihil inter se differunt: quia eadem sunt magnitudine pœnæ purgatorij & inferni; sed unum est quo differre possunt, quia infernales finem non exspectant, sed augmentum, scilicet in judicij universalis die, quando corpora ibidem cruciabuntur cum animabus: & purgatorij sunt cum fine. Nam post expletam pænitentiam inde exemti, gaudiis beatissimis perfruentur.* Ad hæc ego, Sunt omnibus in purgatorio exsistentibus æqualia tormenta, vel diversa? Ad hæc ille, *Diversa quidem. In aliquibus majora, in aliquibus verò leviora, juxta magnitudinem peccatorum. Nam in patria etiam beatorum omnes animæ gloriosæ divinam contemplantur speciem, in quo omnis consistit gloria. Quæ quamvis singulæ tanta habeant gaudia, quanta velle vel cogitare possunt; tamen in gaudiis non sunt pares: quia majora hæc possidet, minora illa, juxta opera quæ fecerunt. Sed si tibi aliqua ex hoc orietur admiratio, quomodo sanctis possit inesse diversitas gaudiorum, quorum caussa est solus ipse Deus, in quo nulla potuit umquam fore diversitas, solutio satis patet. Nam cùm divina contemplatio & cognitio sive intelligentia sit tota merces & gloria; in aliquo potest esse sanctorum minor, in aliquo verò major. Licet non cùm omnes simul animæ Deum sicuti est videant & cognoscant; aliqua minùs videt & intelligit, & sic minor sibi inest gloria: aliqua verò clariùs videt & subtiliùs intelligit, & sic majorem possidet gloriam. Sic etiam de illorum miserorum damnatorum pœnis dici potest. Nam cùm omnes animæ damnatorum in uno consistant pœnarum loco: tamen diversis cruciantur pœnis juxta vitiorum qualitates. Tantum siquidem differt inter Christianorum, qui ibi torquentur, pœnas, & Paganorum; ut paganorum cruciamenta respectu eorum quæ falsi Christiani & peccatores sustinent, sint quasi nulla: quamquam ineffabilia sunt, nec à viventibus cogitabilia ut dignum est. Nam illi gratiam Dei in vacuum receperunt, nec voluerunt à peccatis corrigi, dum vixerunt, sacris continuè vociferantibus Scripturis, quas pro nihilo putavere.* Tum ego, Horribile est, inquam, quod dicis: & utinam sedulò mortalium insisteret mentibus, ut vel tantarum pœnarum terrore à pravis cessarent, si nollent amore gloriæ. Sed quæso quid erga te pridie exeunte anima peractum est, breviter innotesce. Ad quod ille, *Adveniente*, inquit, *mortis meæ hora, tanta in loco, quo migraturus jacebam, nefandorum affuit spirituum multitudo, quòd præ multitude dinumerari omnino non possent: quorum species talis erat, quòd ea nil pœnosius, nilve horribilius excogitari potest. Potiùs enim quilibet hominum flammis ardentibus arsurum se exponeret, quàm earum formarum ictu oculi visione perstringi: qui ad me venientes, omnia quæcumque perpetravi opera contra Deum, ad meam memoriam revocabant, suadentes mihi ut ampliùs divinam misericordiam, quam tam graviter offenderam, non sperarem. Et certè noveris, quòd nisi me divina miseratio adjuvisset, eis resistere non valuissem. Nam dum omni vigore spiritus destitutus, eorum verbis paululùm assentirem, gloriosus affuit Hieronymus, magno vallatus agmine Angelorum, septies sole splendidior, me confortans, Qui ubi illos spiritus immundos fuit intuitus me tam durè exacerbantes, valde commotus erga eos, voce terribili eis dixit, Quid ad hunc nequitiæ & omnis maledictionis spiritus venistis? Nesciebatis hunc meis fore fovendum auxiliis? Protinus hunc relinquentes, abite: & vestras ab eo elongate nequitias, quantum distat oriens ab occasu. Hic illa maledictorum spirituum societas perterrita, diris ululatibus & clamoribus limen loci, in quo jacebam, excessit. Tunc gloriosus Hieronymus aliquibus imperans Angelis, ne à me discederent, sed quousque reverteretur exspectarent: cum ceteris Angelis festinanter abscessit. Eo itaque abeunte, Angeli, qui ad me custodiendum remanserant, me confortare cœpere, blanda & dulcia promittentes, si forti animo perdurarem. Inter hæc autem consolationis colloquia, horâ quasi decursâ, secundò beatus Hieronymus veniens, stansque in limine, Velociter, inquit, venite. Tunc subitò anima corpus relinquit tam graviter & acerbè, quòd certè quantæ fuerint pressuræ & angustiæ, intellectu non caperet mens humana, nisi, ut ego, per experientiam didicisset. Si enim omnis humana intelligentia quas vellet angustias & dolores æstimaret respectu animæ dissolutionis à corpore; tamen illa pro nihilo computaret.* Hæc & alia non minùs ardua, & valde mortalibus formidanda, quæ pro longitudine præsenti operi non inscribam, audivi eo loquente. Incipiebat itaque claudi dies occasu solis, quo necesse fuit, quid ei post mortem contigerit non explere. Sed quia id præ ceteris affectabam scire, sequenti die duobus aliis cum eo insimul convocatis, ad narrationis illius seriem redij, hoc cupiens ab illis etiam duobus aliis peraudire, ut trium testimonio solidiùs edocerer. Itaque cùm hi jam dictare inciperent, sic respondi, Quamquam hæc utilia sint, nec tæderet sæpius ipsa fari, tamen iis, quæ jam audivi, omissis, quæso ut quid vobis post dissolutionem corporis evenerit, meo hianti detegatis animo. Ad hoc ille, qui mihi quæ audisti transacto narraverat die, *Quod Cyrille*, inquit, *interrogas, non est possibile plenè fari: quoniam spiritalia nostris minimè sensibus comprehenduntur. Scis namque non te exanimem fore, tamen quid aut qualis sit anima, non cognoscis. Deum certè scis omnium esse principium & finem, à quo incipiunt omnia, atque ad quem tendunt; & tamen quid sit Deus, aut qualis, dum carnis istius gravissimæ corruptibile portamus onus, non intelligi, nisi per speculum scilicet & in ænigmate: sic etiam de Angelis, & ceteris incorporeis idem liquet. Cùm enim multa quæ sunt notissima in natura, nostræ parvæ intelligentiæ defectu intelligere non possimus, supercælestia & spiritalia omnino aliena à natura cognitione quomodo intelligemus?* Ut dicis, inquam, est, sed ut potes quæso dicas. At ille, *Circumloquar*, inquit, *id quod optas: & dicam paullo minùs quod possum. At hi qui mecum ea quæ pridie dixi sunt experti, si ita est testificabuntur. Mea pridie anima à corpore tot, ut suprà fatus sum, pressuris & doloribus dissoluta, subitò in ictu oculi ineffabiliter fuit ante Dei judicantis præsentiam deportata. Sed à quibus & quomodo, non cognosco. Nec certè mirum. Nam nunc carnis mole aggravor, tunc autem erat anima sine carne. Fuerunt etiam ibidem istorum animæ, terroribus inexcogitabilibus quid judex ageret formidantes. Heu cur mortales nesciunt, quibus hoc eveniet quod tunc nobis? certè si illorum non foret ignorantia, totiens non peccarent. Nullum quæ toto tempore gessimus peccatorum, judicem latere potuit: immo cuncta quæ fecimus, tamquam si forent præsentia, cunctis adstantibus clara erant; ita ut minimum nostrorum cogitaminum, sicuti fuerat apparebat. Considera quibus & quot agitabamur terroribus. Hinc dæmonum multitudo stabat, mala testificantes quæ fecimus; locum, modum, & tempora declarantes. Hinc nos ipsi ad ea quæ objiciebantur, nullatenus contradicere poteramus: tum quia judicem cuncta scientem, tum quia ipsum quilibet nostrûm justissimum cognoscebat. Heu quid dicam? Quam sententiam præstolabimur, ob ejus memoriam nunc formido. Hinc mala undiq; vindictam judici acclamabant, nec ullum penè apparebat bonum, quo misericordiam speraremus. Hinc nos dignos supplicio omnes, qui aderant, exclamabant. Cúmque jam nihil deesset nisi sententiam publicari, quæ peccatoribus dignè datur, ecce gloriosus Hieronymus cunctis splendidior astris, beato Iohanne Baptista, summoque Apostolorum principe Petro, necnon Angelorum ingenti*

multitudine

multitudine comitatus, ad præsidentis judicis thronum veniens, nostram sententiam suspendi modico temporis: nosque sibi dari ob reverentiam & devotionem, quam sibi contuleramus, & propter erroris destruendi necessitatem, ut voluit, impetravit. Deinde nos secum ducens, omni illa beata vallatus societate, ubi fidelium animæ inæstimabili gloria perpetuò perfruuntur, quæ ibi gerebantur, ut redderemus testimonium, declaravit. Post hæc ad purgatorium & infernum nos deducens, non solùm quæ ibi erant indicavit; sed voluit ut pœnarum experientiam probaremus. His igitur omnibus sic peractis, horâ qua nostra cadavera sacco, quo beatus usus fuit Hieronymus, tetigit venerabilis Eusebius, idem gloriosus Hieronymus nobis imperavit, ut ad corpora rediremus, mandans ut de iis, quæ vidimus, testaremur, promittensque nobis, vicesimo die, si de perpetratis peccatis nos contingeret debitam pœnitentiam exercere, cum beato Eusebio, qui tunc erat ex hoc sæculo migraturus, gloriam finis nesciam adipisci. Sicque corporibus nostræ animæ sunt conjunctæ. Multa quidem Augustine carissime formidanda, quæ mortalium impressa mentibus, ab eisdem labentium omnium terrenorum amorem & curam pervigilem, qua tot aberrant homines, ut puto, funditùs exstirparent, patenter didici: quæ si his chartis imprimerem, plus cogitato opus procederet, nec essem compos solvere jam promissa. Itaque cùm de proximo te exspectem visitaturum gloriosi Hieronymi reliquias, ut tuæ, quas pridiè recepi, litteræ fatebantur, cetera quæ tunc ad meam reducere potero memoriam, declarabo. Hæc omnia hoc fine claudam, tangens venerabilis Eusebij sepulturam, ut ad miracula redeam enarranda, quæ superiùs sum pollicitus enarrare. Obitùs namque Eusebij venerabilis & trium hominùm prædictorum seriem in præcedentibus, quàm breviùs potui, inserui, quædam tibi, ut puto, affectuosa interponens. Sed prædictorum sepulturæ series ita patet. Mortuo namque venerabili Eusebio, plura sunt miracula cunctis visa, quæ præcedentis vitæ sanctitatem testata fuerunt. Quorum ad præsens duo solùm dicam. Monachus quidam ejusdem cœnobij præ lacrymis & vigiliis privatus corporali lumine oculorum, statim ut Eusebij corpus venerandum facie tetigit, pristinæ lucis gratiam est adeptus. Dæmoniacus autem quidam, dum sacrum corpus ad ecclesiam duceremus, eidem obvians est protinus liberatus. Juxta ecclesiam, in qua gloriosi Hieronymi cadaver sanctissimum est humatum, venerabilis Eusebij corpus honore debito magistri instar sepelivimus. In cujus etiam cœmeterio hominum illorum trium, qui eadem sunt horâ mortui, fuerunt corpora tumulata. His ergo dictis venerabilis Eusebij cuncta sileant, ut prægrandia & ineffabilia locum teneant prodigia eximij beati Hieronymi jam promissa.

Caput IV.

In amœno igitur & jucundissimo mirabilium gestorum sanctissimi Hieronymi prato positus, uti sertum faciens, præcipuos & decoros miraculorum flores ad hujus opusculi venustatem, & nostræ posterorumve saluti utiles, legam pro posse. Quorum omnium quid pridie erga Sabinianum hæresiarcham pestiferum quem agnoscis peractum est, primò dicam. Sabinianus namque hæresiarcha, hæreticorum fautor, duas in Christo asserebat voluntates, & quod pejus est, inter se quandoque discordes. Ad cujus tam inopinabilis falsitatis probationem introducebat illud quod in Evangelio Christus dixit, *Pater, si fieri potest, transeat à me calix iste*: (Matt. 26.) eliciens ex hoc rationes gravissimas, & penè inextricabiles, quòd passionem Christus voluerit una fugere voluntate, & altera eamdem coactè subire oportuerit passionem. Et ex his dicebat quòd multa Christus voluit, quæ obtinere non potuit: & tantum in nos dolorem explicuit, quòd magnitudinem explicare nequimus. Pervertebat namque idem pestifer anguis, & lupus rapax se vestimento ovium induens, nobis commissum gregem: & ut sævitiam diri pectoris efficaciùs exerceret, opusculum quoddam compilaverat, falsis probans rationibus hoc sic esse. Quod quidem opusculum ut fidem ei daremus, glorioso Hieronymo totius veritatis speculo intitulaverat. Cujus falsitatis notitiam comperiens, sciens tibi gloriosum Hieronymum epistolam super hujus erroris destructione non multùm ante sui obitum edidisse, prædictum hæresiarcham cum suis discipulis, & ejusdem nequitiæ ministris invitavi quodam dominico die in ecclesiam Hierosolymitanam ad disputandum, & suum errorem nequissimum comprobandum. Quo die universis meis suffraganeis episcopis & aliis quàm pluribus orthodoxis, necnon & ipso hæresiarcha cum suis nefandis discipulis in prædicta ecclesia adunatis, disputatio à nona incepta, ad vesperas usque tetendit. Cùm autem idem hæresiarcha contra nos opusculum ab ipso compositum, quod falsò glorioso intitulabatur Hieronymo, allegaret: has tantas beati Hieronymi injurias ferre non valens, bonæ memoriæ Silvanus sanctæ Nazareth ecclesiæ archiepiscopus (qui tanta beatum Hieronymum affectione animi & devotione colebat, ut si quid faceret, divinum nomen & beati Hieronymi præmitteret, unde & quasi ab omnibus Hieronymus dicebatur) prædicto hæresiarchæ protinus insurrexit, dirè eum increpans, quòd tot & tantas exercuisset nequitias. Dum autem inter eos longa oriretur contentio, & uterque opprobria sibi invicem pro posse dicerent, in fine sic ambo pariter statuerunt, quòd si usque in subsequentis diei horam nonam beatus Hieronymus hoc opus falsò compositum evidenter ostenderet, prædictus hæresiarcha capite puniretur: sin autem, archiepiscopus. Quibus finitis singuli ad propria remearunt. Per totam autem noctem quisque nostrûm orationibus vacans, orabat ut nobis in opportunitatibus auxilium eveniret à Domino, qui neminem umquam in se sperantium (Psal. 144.) sprevit. Magnus Dominus & laudabilis nimis, cujus certè sapientiæ non est numerus. Statuto autem die & horâ, lætus hæresiarcha in ecclesiam cum suis nequitiæ filiis veniens, huc illucque discurrens quærebat Dei servum & filium, tamquam leo rugiens paratus eum devorare, veluti si foret Deus non intelligens, nec suorum servorum preces exaudiens. Sed tamen cùm solidiùs se fatuus stare crederet, mirabiliùs cecidit. Stabat autem omnis fidelium concio in ecclesia: quilibet sancti Hieronymi clamans nomen. Clauserat siquidem gloriosus Hieronymus aures, fingens se dormire. orationes supplicantium non intendens, ut mirabilior appareret. At ego totus perfusus lacrymis, stupens & admirans cur Hieronymus sic abesset, quid deinceps accideret exspectabam. Denique cùm nil miraculi appareret, sævire cœpit hæresiarcha canina rabie, ut Silvanus quod promiserat, jam expleret. Ad locum autem quo decollandus erat Silvanus sanctissimus, gaudens & intrepidus tamquam ad nuptias veniens, episcopos & omnes alios catholicos, qui ad hoc convenerant, his confortabat verbis: *Exsultate mecum carissimi, gaudete, & nolite contristari, quoniam non derelinquit Deus sperantes in se. Si non exaudiar, plus meis jam perpetratis merui peccatis.* Post hæc genua flectens, *Sancte*, inquit, *Hieronyme adesto mihi, si placet: & quamquam hoc & majori sim dignus supplicio, tamen ne falsitas locum teneat, veritati succurre. Quòd si fas non est ut adjuver, propitius mihi esto in hora mortis, ne gloriæ finis nesciæ sim expers.* Hæc dicens, spiculatori collum præbuit: ut feriat, ipsum rogat. Elevat autem spiculator ensem, antistitis venerandi caput uno ictu cupiens amputare. Adest subitò Hieronymus gloriosus cunctis cernentibus manu extensa tenet ensem, Silvano imperans ut exsurgat: deinde hæresiarcham increpans, scripturas falsò compositas innuens, eique minans, ab omnium evanuit oculis. quod huic, ejus similibus utinam eveniret. Confestim ut gloriosus Hieronymus disparuit, hæresiarchæ caput terram petiit à corpore detruncatum, tamquam si ense spiculatoris manus amputasset ictu uno. Quod tam mirabile cuncti videntes qui aderant, illico stupefacti, Deo gratias egerunt & Hieronymo glorioso, & ad veritatis tramitem hæresiarchæ discipuli rediere. Ecce quantum venerabilis antistitis fiducia in Domino & beato Hieronymo fuit efficax, qui pro veritate mori minimè formidavit. Exemplar certè factus est venerandus antistes ceteris Christianis. Non enim Christianus ille est, qui pro veritate mori timet. Si enim Christus pro nobis animam suam posuit, ut nos ab omni redimeret servitute; & nos pro ipso cùm tempus est, animas ponere minimè timeamus: quia nemo nisi legitimè certans, potest coronam gloriæ obtinere.

Caput V.

Verum quia de Silvano aliquid dictum nosti, aliud quoddam non minus, ut puto, mirabile erga eum factum narro, cujus tot fuerunt testes, quot Nazareth urbs & Bethlehem tenent: qui propriis oculis hoc viderunt. Serpens ille antiquus diabolus ob suam dejectus superbiam in inferni profundum, venerandi antistitis Silvani nimiæ invidens sanctitati, in eum dolis, ut callidior cunctis animantibus, graviter est commotus: qui ut virum Dei infamem redderet, quatenus qui suo sanctitatis exemplo relevabantur ad rectæ conversationis semitas, suo casu deciderent ad pejora, nocte quadam formam sancti viri sumens, cuidam mulieri nobilissimæ jam in stratu quiescenti apparuit, & se ad eam illicitè accedere fingens, consensum sui corporis requirebat. Ad quod perterrita mulier, viri ignorans speciem, dum se cum homine solam in thalamo cerneret, nec quid faceret sciret, diras cœpit voces emittere, ita ut clamoribus assiduis omnes excitarentur dormientes, & non solùm de illa domo, sed etiam convicini: qui omnes ad prædictæ mulieris thalamum accurrentes, quid hoc esset interrogavere pavidam mulierem. Interea callidus serpens sub toro se ponens cœpit latere. Qui autem accurrerant, hoc audientes, quis hic homo fuerit, ubique perquirere inceperunt. Verùm illi diu perscrutantes, tandem ad locum venientes ubi pestifer latitabat anguis, aliena specie occultatum hominem invenerunt. Qui eumdem candelis accensis intuentes, Silvanum archiepiscopum crediderunt. Ad quod omnes qui aderant stupefacti, & veluti amentes effecti, quasi quid agerent, quidve dicerent ignorabant, scientes ejusdem sanctitatis nomen. Et quia hoc tam detestabile inopinabileque cernebant: eum interrogaverunt, cur tantas nequitias perpetrasset. At ille, *Quid*, inquit, *malè feci, si mulier hæc me ad hujusmodi negotium invitavit?* Quod mulier audiens, eum fore mendacem lacrymans respondit. Tunc ille, ut homines erga Dei virum ad majus odium incitaret, quatenus illum citiùs diffamarent, talia cœpit, & tam abhorrenda verba fari, quòd nullus præ turbatione auribus poterat sustinere. Quocirca eum contumeliis & opprobriis exacerbantes, vi extra domicilium expulerunt. Manè autem facto quæ gesta fuerant enarrantes, Silvanum archiepiscopum, hypocritam & dignum incendio acclamabant. Qua de re quasi tota est civitas Nazareth commota adversùs archiepiscopum, ita ut audiendo ejus nomen quilibet blasphemaret. Mira hujus viri patientia, & magnæ sanctitatis indicium. Volat ad innoxij antistitis aures tanti fama criminis, os tamen non movetur ad injurias. Inter tot adversa cor manet immobile: ad nullam se vertens impatientiam. Gratias divino semper agens nomini, sua hæc confitetur noxia meruisse. Heu quid dicam Augustine? non solùm injurias & opprobria ferre ut possum fugio, sed etiam quibusque verbulis frangor; præmia opto, nec de laboribus curo, quamquam sciam ad regna cælorum non aliter quempiam, nisi laborum & afflictionum tramite pervenire. Quid enim aliud debeo judicare, cùm me à sanctis moribus & vita discordem invenio, nisi & discordem in morte & præmio reperiri? Flebilia & gravia mihi adsunt, si sanctorum vitam & meam recordor. Miro quippe auditu sanctorum gesta revolvunt homines, uti ego, & tamen nil ipsi volunt peragere. Porrò hoc ad meam detegendam insipientiam est, quod dicam. Pluries me ab ejusdem Silvani ore audisse scio, numquam tam se felicem fuisse, quàm cùm se ab hominibus despici & conculcari cerneret. Crevit in tantum ejus infamia, quòd ejus opinio usque ad Alexandriam, Cyprum, & per civitates affines penè ore omnium est delata. Atqui limen domus innoxij antistitis calx tangere non audebat. Manens enim in supernis Dominus spectator omnium, suos sinit labi sanctos in tribulationum ærumnas, ut tunc fideles patientia eos reddat, sed eos exigente necessitate in pressuris minimè derelinquit. Revoluto itaque anno quo diaboli astutia talia erga Dei hominem perpetraverat, civitatem Nazareth, ut illarum gentium aliqualiter scandalum mitigaret, vir Dei occultè deserens, ad ecclesiam, in qua gloriosi Hieronymi humatum quiescit corpus, tamquam ad refugij portum veniens, se in sepulturæ loco posuit oraturus. Quo per duarum horarum spatium sic manente, vir quidam nequitiæ spiritu inflammatus, in prædictam ecclesiam intrans, sanctumque reperiens super sepulturam in oratione positum, ad eum velut draco cucurrit, ei improperans quòd mulierum mentes ad libidinosas suas voluptates continuè incitaret. Cui agnus innocens Silvanus se despici gaudens, hu-

militate solita, ut ista sæpe ei diceret, blandis colloquiis invitabat. Quod pessimus ille latro audiens, gladium ex vagina suo pendente lateri impudica trahens dextera, ipsum, ut in Silvani antistitis guttur immergeret, elevavit. Cui cùm hoc verbum, *Succurre Hieronyme gloriose*, venerandus antistes opponeret, in guttur proprium elevatum gladium immersit, viri illius dextera retroversa: & sic, ut decebat, seipsum vir nequissimus interemit, ut in lacum caderet quem effoderat. Admirabile hoc, sed non minùs est mirabile id quod restat. Casu itaque alius superveniens vir nequissimus, hoc quod ultione divina perpetratum fuerat, ut vidit protinus gladium arripiens, à Dei viro hominem illum æstimans interemptum, Silvanum interficere conabatur. Ne nimia verba loquar, id quod primo acciderat, huic evenit. Quin nondum vir iste secundus in terram ceciderat, cùm duo alij viri ecclesiam intravere: qui id videntes, divini ignari judicij, hoc tantum fuisse peractum scelus à Dei homine putaverunt. Quorum unus id præ alio grave ferens, furiâ vesaniæ undique inflammatus latro, cœpit quantum poterat exclamare, Usquequo tua viget malitia? Tu mulieres ad tuas libidinosas cogis voluptates, & homines interficis in occulto? Certè tuæ hodie nequitiæ finis erit, & subitò pro posse cucurrit, ut eum exstingueret vibrato & denudato ense. At ubi Silvanus more solito, *Succurre gloriose Hieronyme*, exclamavit: vir ille, ut duo primi, se manu & ense proprio interfecit. Vir autem alius, qui cum ipso venerat, hoc intuens, tremebundus ob visionem ad ecclesiæ fores cucurrit. Qui id quidem maleficiis factum putans, quantum poterat exclamare cœpit. Huc omnes accurrite, ecce maleficus Silvanus archiepiscopus non solùm mulieres stuprat, sed suis etiam incantationibus necat homines toto posse. Fit his auditis nimius virorum & mulierum concursus: verberant aërem voces, combustione dignum Silvanum archiepiscopum nequissimum acclamantes. Hæc ad meas sonant aures. Tristis ego & lacrymans ad tantum pergo monstrum. Stabat agnus inter lupos atrocissimos sævientes ut canes famelici rabie non minima, mitissimus & lætus tamquam fungens prosperis, nil dicens aliud nisi, *Hoc justè patior, quia in Deum meum peccavi graviter.* Verberatur vir innocens, capitur ab omnibus, ut ad supplicia tanto lætior, quanto pœna gravior, deducatur. At dum ego manu silentium populo, ejus optans furorem nimium mitigare, insinuo, eo ampliùs iracundiâ & furore populus inflammatur. Cumque jam captus Silvanus extra ecclesiam duceretur, subitò gloriosus Hieronymus, ut visum est, de loco in quo jacebat surgens, tanto circumfusus lumine, quòd radiis in eum intuentium oculi reverberarentur, cunctis apparuit suo devotissimo antistiti auxilia donaturus: qui sua dextera Silvani venerandi capiens dexteram, his qui eumdem captum retinebant antistitem, voce terribili ut eumdem dimitterent, imperavit. Tantæ autem fuit virtutis hæc visio, ut antequam finiretur vox talis, omnes repentè tantus timor invaserit, quòd omni vigore corporis destituti in terram velut mortui caderent. Inter hæc mulier quædam à nefando spiritu obumbrata, catenis vincta, compedibus manicisque ferreis alligata, plurium hominum manibus, liberationis obtinendæ caussâ, ad ecclesiam deportatur. At ubi mulieris pes tangit ecclesiæ limen, ululatus & voces terribiles, Miserere mei gloriose Hieronyme, nam per te crucior ante tempus, diabolus emittere non cessabat. Cui Hieronymus gloriosus, *Nefande*, inquit, *spiritus ab hac exi famula Dei, & tuas detege quas erga Silvanum struxisti fallacias, in Silvani forma omnibus te demonstrans.* Tunc diabolus, ut gloriosus Hieronymus jusserat, ita ut ab omnibus Silvanus episcopus putaretur, apparuit, & rem quam fecerat ut infamem redderet Dei famulum, enarravit. His dictis, diris clamoribus & ululatibus nefandus spiritus de templo disparuit. Quod ubi tam mirabile negotium est peractum, gloriosus Hieronymus antistitis sui dexteram non derelinquens, *Quid optas*, inquit voce leni, *Silvane carissime, tibi placitum faciam?* At ille, *Mi domine, ut me hic ampliùs non relinquas.* Ad quem gloriosus Hieronymus respondit, *Quod postulas, ita fiet. Post me velociter ergo veni.* & hæc dicens, cunctorum visui se negavit: intervallo autem horæ unius facto Silvanus archiepiscopus exspiravit. Fit ob hoc cunctis stupor & admiratio inaudita. Undique virorum & mulierum, necnon & puerorum confluit multitudo. Lacrymarum effusione terra madet, voces, lamentationes, ululatus, gemitus, & suspiria in Rama sonant. Quilibet se reum eo quòd in Silvanum commisisset, veniam petens, clamabat. Per totam autem sequentem noctem gentium multitudo ab ecclesia non recessit. Itaque manè facto, clero ad antistitis funus præparato, corpus ejusdem ad Nazareth ecclesiam honore congruo deportatur, tam istius civitatis quàm illius scilicet Bethleem populi multitudine comitatum. In qua quidem ecclesia Nazareth, corpus illud venerandum humavimus ut decebat. Longa certè verba ac etiam admiranda, Silvani venerandi præsulis merita plenè promererent: sed quia dicendorum prægrandis patet arca, ejusdem venerandi præsulis actus finiam, quædam alia non minùs grandia brevi verborum schemate narraturus.

CAPUT VI.

ENARRANDUM puto quoddam satis mirabile, quod partim relatione veridicorum testium didici, partim oculorum visu. Duo viri nobilissimi in rebus transitoriis locupletes; licèt catholicæ fidei veritatis inscij, tamen (ut in gentili ritu geniti) satis boni, gloriosi Hieronymi mirabilia audientes, ex civitate Alexandria multis adunatis opibus, devotione ejusdem fervidi cœperunt iter, ut ejusdem gloriosi Hieronymi reliquias visitarent. Cùmque jam incepto itinere quoddam à tramite devij introissent nemus, ubi nulla hominum aut equorum vestigia videbantur, beati Hieronymi invocantes nomen, ejusdem se custodiæ tradiderunt. In eodem siquidem nemore quidam latronum habens sub se plures quingentis latronibus habitabat princeps, hos & illos ad aliquod prædestinans iter, ut transeuntes interficerent, & ad eumdem & ceteros spolia reportarent. Is itaque princeps, hos transeuntes intuens, tribus convocatis latronibus, ut ad eos interficiendum accederent, imperavit. Qui sui principis implere jussa cupientes, assumtis armis, illorsum via qua gradiebantur Alexandrini, concito cursu tendunt. Magna quidem gloriosi Hieronymi merita, majora & prodigia, fortè (ut puto) à sanctis modicis talia numquam visa. Accelerant latrones ut transeuntes mactent. Sed

A dum propè fuerunt, quos priùs solùm cernebant duos, paulò post innumerabiles esse vident. Inter quos præibat vir tanto lumine circumlustrans, ut intuendi in eum aliqualiter fas non esset. Apprehendit timor, stupor & admiratio hos latrones: quid aliud possint facere nesciunt, nisi ad latrones alios remeare. At ubi jam forent à longe redeuntes retroversi, solùm duos homines, ut priùs, reviderunt. Mirantur nimis latrones, & se illusos arbitrantes, cœperunt ad transeuntes homines retrogradi. At ubi appropinquarunt, uti priùs viderant, tunc viderunt. Magis ac magis stupefacti latrones, cernentes in vacuum se redisse, terga verterunt, & velociter ad suum quid hi fecissent exspectantem principem devenerunt. Increpat eos princeps, quid tamdiu peregissent. Sed cùm rem gestam audisset, eos insipientes & fatuos existimans, duodecim aliis latronibus convocatis, cum eisdem ipsemet versùs homines transeuntes meat cursum. A longe B duos cernunt, sed propinqui, uti primi viderant, sic & isti. Eorumdem protinus tremunt bases, trepidat cor, fiunt velut amentes omni vigore animi destituti. Tandem in se redeuntes, eos latenter sequuntur, cupientes quid deinceps acciderat, edoceri. Trepidant verò hujus nescij transeuntes hos videntes homines, & inter se qui hi sint avidè percontantur. Denique jam occasu solis inclinata die, cùm quid in nocte faciant nesciunt, illos duodecim latrones viatores existimantes, ad eosdem consulendum statuunt declinare. At ubi ad latrones veniendi iter carpunt, eosdem latrones solùm duos cernunt. Quo vigorem latrones adepti, transeuntibus & ipsi protinus obviarunt. Qui omnes invicem juncti se simul salutarunt. Interim interrogant latrones, qui sint, unde veniant, & quò pergant? At illi inquiunt, *Sumus de Alexandria, inde venientes Bethleem petimus, ut gloriosi Hieronymi reliquias visitemus.* Ad hæc latronum princeps: *Qui*, inquit, *fuerunt viri qui hucusque vobiscum tantummodo veniebant?* Mirantur hos C talia fari viatores; & se postquam nemus intraverunt, neminem nisi ipsos & tres alios vidisse vel audisse dicunt. Quæ gesta fuerant, tunc latronum narrat princeps, illos obsecrans, ut ipsi ob quam caussam hoc acciderit, si noscunt, velint indicare. Quibus illi, non ob aliam caussam, nisi quia gloriosi Hieronymi custodiæ se dederunt, hoc evenisse se putare dicunt. Ad hoc latrones, Spiritu-sancto qui ubi vult spirat subitò inspirante, omni quam priùs habebant ferocitate deposita, in terram eorum pedibus provoluti, pro excogitatis flagitiis veniam postulantes, illos ad latrones alios perduxerunt. Sed quod dicam, non minùs patet ad contuendum. Horâ primâ noctis ad latrones exspectantes deveniunt: post hoc quid acciderat declarant, eosdem suppliciter exorantes, ut flagitiis solitis jam expulsis, ad gloriosum visitandum cadaver Hieronymi secum irent. Fit his verbis ceteris latronibus irrisio. Promittunt siquidem suo principi, & illis aliis D necem durissimam, si audeant ampliùs ista fari. Non cessantibus autem illis priora iterum loqui verba, latronum quamplurimi canis rabie furibundi, mox in eos insurgunt ensibus denudatis. Et potuerunt quidem rhomphæas elevare, sed ipsis gloriosi Hieronymi auxilia postulantibus, enses deponere quamdiu illi, qui fuerant occidendi, à Hieronymo postularunt, nullatenus valuerunt. O ineffabilis clementia Salvatoris, quot modis quos vult facit ad agnitionem sui nominis devenire! Repentè hæc tam insueta, omnis illa latronum videns concio, altis Deo & glorioso Hieronymo vocibus debitas agunt laudes, ejusdem se voventes reliquias visitare. Facto igitur manè plures trecentis hominibus qui tunc temporis ibi erant talia perpetrantes flagitia, cum eisdem Alexandrinis ex illo exeuntes nemore ad gloriosi Hieronymi tumulum devenerunt: cunctis tam insueta prodigia enarrantes. Baptizantur itaque gentiles Alexandrini, & cunctis mun- E di vanitatibus conculcatis, religiosam in quodam cœnobio vitam ducunt. Latrones autem illi similiter ad lucem veritatis, sanctæque & laudabilis vitæ divinâ gratiâ & gloriosi Hieronymi meritis pervenerunt.

CAPUT VII.

SICUT Constantinopolitanis litteris hac de re mihi specialiter directis transacto non longo dierum spatio intellexi, simile penè miraculum illi, quod supra fatus sum, duobus accidit Romanis juvenibus à Romana urbe Bethleem venientibus pro gloriosi Hieronymi visitando corpore. Quod tractabo sicuti breviùs potero. Cùm igitur duo illi juvenes, cuidam appropinquarent prædio, à Constantinopoli per duodecim ferè distanti miliariorum spatium, antequam prædium à duobus milliaribus introirent, eadem ferè viâ qua veniebant, duos contigerat homines interimi. Quorum mortis rumore in prædicto resonante prædio, loci ejusdem viri insimul congregati circumquaque quis horum fuerit interfector, cœperunt inquirere vehemen- F ter. Cùmque diligenter perquirerent, adesse certum neminem, nisi prædictos juvenes, qui jam propè venerant, reperientes, eosdem protinus tenuerunt, ab eisdem credentes fore homines interfectos. Mirantur itaque hujus ignari juvenes, & horum se nil scire totis nisibus protestabantur. At illi eorum pro nihilo computantes verba, captos eosdem ad prædium conantur ducere festinanter. Post hoc de prædio, quòd ad eosdem viros justitia non spectabat, cum accusationibus ad Constantinopolitanum dominum capti juvenes destinantur. Et ne nimis longus fiam verbis, quod non fecerant, tormentorum rigore juvenibus jam confessis, adjicitur more solito sententia decollandi. Heu quale cor audiendo tot lamenta innocentium, quos & juventutis & pulcritudinis maxima venustas & ortus nobilissimus decorabant, posset se à lacrymis continere? Flentes itaque juvenes, gra- G vibus lacrymis pallidas facies irrigantes, ululatus, gemitusque & suspiria prome e non cessantes, *Gloriose*, dicebant, *Hieronyme, hoc talene est premium quod obsequentibus tibi præstas? Est tale quod labore tui meruimus itineris? Heu Romana urbs nostri conscia ortus, non sic te credebamus nesciam nostræ finis!* Ad locum itaque tanti supplicij, ibidem gentium multitudine maxima exspectante, innoxij juvenes ducuntur. O ineffabilis misericordia Dei nostri, qua cælum redundat & terra, nec ullius ad se currentis oblivíscitur misereri! Flexis in loco quo plectendi erant genibus, in cælum utrique juvenes manibus elevatis, *Gloriose*, magna voce inquiunt, *Hieronyme nostræ salutis & auxilij portus, nostræque spei anchora saluberrima & vitalis, hac inclina horâ nostris indignis supplicationibus pias aures, ut si hoc pro quo punimur*

ſcelus non fecimus, tua liberationis opes pietate ſolita ſentiamus. Quòd ſi fecimus, exigente juſtitiâ condemnemur. Hæc ubi dixerunt, colla extendunt carnificibus ferienda, nil dicentes aliud quàm, *Succurre, ſuccurre Hieronyme glorioſe.* Quid mirum ſi tot lacrymis cunctorum ad ſe currentium miſericors opifex Hieronymus ſe à miſerendo non potuit abſtinere, cùm circumſtantium omnium & carnificum corda ad compaſſionem moverentur? Elevatis ſiquidem enſibus, juvenum carnifices colla feriunt, ſed colla percuſſionum ſigna, quaſi porphyretici lapides forent recipiunt. Mirantur carnifices, credentes ſe ictus fefelliſſe, denuo elevant ut plus poſſunt enſes, & feriunt, ſed tamen ut priùs inſenſibilia juvenum colla manent. At illi iterum atque iterum feriunt, ſed enſes quaſi eſſent paleæ, juvenes numquam lædunt. Oritur ex hoc inter adſtantes admiratio, & ſtupor vehementiſſimus omnes capit. Hinc inde gentium ad tam inſuetam viſionem confluit multitudo. Audit hoc & ipſe ſententiæ lator, & adcurrit: jubet iterum carnificibus, ut ſe vidente denuo feriant; & tamen omnimodè illæſa juvenum colla manent. Stupens magis ac magis judex, tantique ignarus miraculi, nil ſcit aliud cur hæc fiant, quàm veneficia cogitare. Præcepit itaque miniſtris omni morâ poſtpoſitâ, nudos tradi arſuros juvenes rogi flammis. Circa illos mox copioſus ignis accenditur, infunditur lignis oleum & pix, ut eorum vita citiùs deſtruatur. Quid mirandum, ſi compos protegendi ab enſibus glorioſus Hieronymus, à flammis ſuos ſe invocantes ſedulis vocibus juvenes potuit liberare? Surſum ignium flammæ in immenſum ſcandunt: at juvenes ſub alis conſiſtentes Hieronymi glorioſi, ſalubriter permanent, veluti in amœno ſi quieſcerent viridario & jucundo. Poſt hæc judex utrùm hoc adſcribendum miraculis an veneficiis, certiùs cupiens experiri, ut ſi hi diebus octo ſuſpenſi viverent, quò vellent abirent ſoluti & liberi, cenſuit. Suſpenſis itaque illis, mox Hieronymi glorioſi præſentia minimè defuit, qui plantas manibus tenens pedum, illæſos & vivaces ſtatutis diebus mirabiliter conſervavit. Currunt igitur octavo die totius civitatis & circumadjacentium villarum viri, currit & judex. Cernunt clarè glorioſum miraculum, patefacientibus quæ viderunt, qui ad cuſtodiendos juvenes fuerant deputati. Mirantur omnes, vocibus in excelſis laudes peragunt Creatori & Hieronymo glorioſo. Mox de eculeo innoxij juvenes deponuntur, & maximis honorum exſequiis ab omni populo venerantur. Verùm qui in urbem Conſtantinopolitanam capti cum dolore vehementiſſimo intraverant, liberi honorificè & cum gaudio ineffabili exierunt, & tandem annuente Deo à multis Conſtantinopolitani populi comitati Bethleem adtingentes, veneratione debitâ glorioſi Hieronymi reliquias viſitarunt: ſtatimque depoſitâ ſæcularium omnium curâ, cœnobium in quo vixit glorioſus Hieronymus, intraverunt, & vacantes die noctuque pænitentiæ, & orationibus in cælibe vita ſanctitatis perſpicuæ in prædicto cœnobio adhuc manent.

Caput VIII. MAGNÆ admirationis, gaudij, devotioniſque præcedens juvenum miraculum exſtitit, ſed multæ formidinis conſtat ſequens in ſacris ordinibus maximè conſtitutis. Apud ſuperiorem Thebaidem quoddam dominarum fuiſſe ante duos annos dicitur eximium & dives monaſterium, omni pulcritudine & excellentiâ decoratum: in quo penè ducentæ dominæ vitæ honeſtæ ſub religionis recluſione continua decoriſque moribus permanebant. Ad hoc qui adſunt figant aures, ne quod una hauſerit auricula, fundat altera. Navis quantumcumque ſana ſit & integra, modicum, immo nil prodeſt, ſi alta volens ſecare maria, parvum quod fundo ineſt foramen relinquat, ut dira naufragia non admittat. Cur hæc ſim fatus, præſentis narrationis hiſtoria reſerabit. Multis itaque pollens prædictum monaſterium virtutibus, unum peſſimum, quo ruit, ſimoniæ vitium retinebat. Nam inſtigante diabolo in eiſdem dominabus hæc obſervabatur abuſio, ut ſi quam vellent in monialem recipere, non tantum intuitu caritatis & miſericordiæ recipiendæque bonitate, quantum recipiebant reſpectu pecuniæ. Nulla enim in monaſterium intrare manſura poterat, niſi certa pecuniæ quantitas ſecum iret. In hoc itaque erat monaſterio ſanctimonialis quædam domina, ætate grandæva, quæ ab infantia ſua jejuniis & orationibus ſerviens omni reſoluta cœno Deo vixerat, quæ vitium illud quamplurimùm abhorrebat. Cui nocte quadam, ut erat ſolita, in oratione poſitæ, glorioſus Hieronymus apparens, locum illum immenſo luſtrans lumine, eidem præcepit, ut ad Abbatiſſam ceteraſque illius cœnobij moniales manè pergeret, nuntians, quòd niſi à peccato jam inveterato manum extraherent, ultionem divinam ſubitò exſpectarent. his dictis diſparuit. Perterrita viſione inſueta ſanctimonialis domina, quis hic fuerit jubens talia nuntiari, in ſeipſa avidè pertractans, totam illam noctem peregit inſomnem. Crepuſculo diei adveniente, omnes in capitulo moniales pulſato tintinnabulo congregavit. Quibus admirantibus ad quæ forent tanta feſtinatione in capitulo convocatæ; ſanctimonialis domina ex earum aſſurgens medio, quæ viderat & audierat, omnibus patefecit. Fit illico ex hoc monialibus cunctis irriſio; hanc exclamant fatuam, multiſque garriunt deriſionibus, hanc fortè illa nimia ebrietate ſomniaſſe. Illa verò acceptâ contumeliâ, patientiæ ſcuto ſe muniens, de earum quidem pertinacia nimiùm dolens, ſed de ſua deſpectione gaudens, ad ſolitas rediit orationes, ſupplicans continuò, ne ſuis monialibus quod audierat eveniret. Tranſactis igitur diebus decem, nocte media prædictæ ſanctimoniali dominæ hac pro re devotis orationibus incumbenti, glorioſus iterum apparuit Hieronymus, eidem ut quæ priùs nuntiaverat monialibus, denuo intrepidè nuntiaret, allocutione mandavit benigna. Ad quem illa, *Quis*, inquit, *es domine talia mihi mandans? Hieronymus*, inquit, *ſum*, & ab ejuſdem evanuit oculis. Illa verò ſciens earum duritiem, quid ageret, quidve diceret, neſciebat. Tandem malens à monialibus inſana & ebria reputari, quàm divinis contraire præceptis, congregatis iterum monialibus quæ viderat & audierat voluit intimare. Aſt ut eam aſſurgere moniales peſtiferæ conſpexerunt, divini neſciæ judicij ſibi de proximo affuturi, antequam verba inciperet, è capitulo cum magnis cachinnationibus exierunt. Quin tranſactis inſuper diebus tribus dormienti prædictæ ſanctimoniali dominæ glorioſus Hieronymus ineffabili quaſi ſocietate vallatus Angelorum, nocte apparens media eam excitavit, eique juſſit protinus ut de illo exiret monaſterio, nec ſubitò futuram ſententiam exſpectaret. Cùm illa verò multis lacrymis ſupplicaret, ne hoc fieret, glorioſus inquit Hieronymus: *Ad Abbatiſſam & ceteras pergito omni morâ poſtpoſitâ, eiſdem nuntians, quòd niſi pæniteant, hac nocte divinam ſentient ultionem: ſi autem in ſua permanebunt duritia, ſtatim exiens ampliùs in monaſterio non moreris.* His finitis abſceſſit. Hæc igitur audiens ſanctimonialis, anxia plenaque triſtitiis, capitulum adiit, & campanam cœpit vehementer, ut ad capitulum accederent moniales, pulſare. Quo Abbatiſſa de ſomno evigilans, cognoſcenſque ab hac fore campanam pulſatam, cùm iracundia capitulum properavit. At ubi illam vidit, diris eam minis increpans, nullum voluit audire verbum: promittens quòd niſi ceſſaret hoc agere, ſecum in monaſterio ampliùs non maneret. Cui ſanctimonialis domina, *Ne tardes*, inquit, *quæſo agere quæ promittis. Profectò me noſcas hoc in loco ampliùs non manſuram. Glorioſus ſiquidem Hieronymus apparens mihi tantummodo hoc ſtatim monaſterio futurum judicium patefecit.* Hæc audiens Abbatiſſa, deridere cœpit, hanc æſtimans veſano capite iſta fari, & oſtiariam convocans, juſſit, ut hanc de monaſterio protinus fugaret, mandans eidem, ut aliquâ horâ ſic extra dimiſſam poſtn odum faceret introire, ut ſic ab inceptis operibus jam ceſſaret Hac de re læta ſanctimonialis domina, quàm citiùs potuit è monaſterio eſt egreſſa; lacrymis tamen perfuſa doloribuſque repleta pro iis, quæ monaſterio noverat evenire. Terribilis ſiquidem Deus fortis atque potens, & quis reſiſtet ei? Heu cur eum homines non formidant, ſcientes ſe nullatenus poſſe ab ejus effugere manibus, ut eos magnum & inenarrabile judicium ejus non comprehendat? Saltem his miſeri terreantur exemplis. Audiant qui in ſuis confidunt divitiis, quique in ira concitant excelſum Dominum ſuę avaritiæ ſiccitate, quale huic monaſterio à Deo propter pecunias faciem averten tI, de cælo eſt judicium jaculatum. Vix bene limen oſtij ſanctimonialis domina exceſſerat, cùm ſubitò totum corruit monaſterium, omnes opprimens moniales, ita quòd ex eis viva aliqua non remanſit. Sanctimonialis verò illa in quodam venerabili dominarum monaſterio, quod eſt apud inferiorem Thebaidem, hactenus in ſanctitate præcipua viva manet.

Caput IX. DIGNUM cenſui præmiſſis miraculis aliqua alia divini contra peccantes manifeſti judicij declarativa jungere, ut ſi fortè præjudiciorum multitudine, peccatorum corda tenacia & plus quàm lapidea in carnea verterentur, cùm ſe ob peccata cernerent belluas, rationem & cognitionem ſui conarentur, ut fierent homines, adipiſci. Abjecta etenim ratione, qua ſunt homines, infra bruta animalia rediguntur. Græcorum quidam hæreticus die quadam cum ſacerdote quodam in Jeroſolymitana eccleſia publicè diſputabat. Cúmque ſacerdos ob ſuæ partis defenſionem auctoritatem quamdam glorioſi Hieronymi allegaret, ut Græci deſtrueret rationes, temerario peſtifer Græcus ore glorioſum fuiſſe Hieronymum, totius veritatis lumen, mentitum non erubuit voce fari. At qui voce talem nequitiam perpetraverat, vocem deinceps ullatenus non formavit.

Caput X. QUIDAM inſuper alius hæreticus peſtifer Arianorum in quadam diſputatione cuidam glorioſi Hieronymi auctoritatem contra eum inducenti, *Vt mentitur*, ſua temeritate reſpondens, ſubitò fuit divina ultione percuſſus. Nam nondum verbum voce finiens, clamare per totum diem ſine aliqua ceſſatione non deſiit, *Miſerere mei Hieronyme glorioſe, quia à te pœnis duriſſimis torqueor.* Et hoc per totum illum diem quantis vocibus poterat clamans, horâ completorij miſerabiliter cunctis, qui ad hæc concurrerant, cernentibus exſpiravit.

Caput XI. HÆRETICUS quidam alius peſtiferæ hæreſis Arianæ, cui ante meum obitum finem pius imponat Dominus, in eccleſia Sion glorioſi Hieronymi imaginem cernens, *Vtinam*, inquit, *ſic te cùm vivebas meis manibus tenuiſſem: quia te meo gladio jugulaſſem.* Hæc ut dicta dedit, gladium evaginans tota vi ipſum in imaginis illius guttur infixit. Quàm magnus iſte Hieronymus tot faciens mirabilia, cui ſecundùm ſua opera ſimilis non apparet! Potuit quidem imbecillis in imaginis gutture gladium figere dexterâ, ſed de imagine gladium, & à gladio manum, quouſque res innotuit, extrahere nullatenus fuit compos. Mox quoque ex percuſſionis loco tamquam ex hominis corpore vivi ſanguinis unda fluxit, quę uſque modò pro miraculo declarando fluere numquam ceſſat. Eadem inſuper horâ, qua res ſic acta eſt, judici in atrio exſiſtenti idem glorioſus Hieronymus cum gladio gutturi infixo apparens, pro offenſione hujuſmodi vindictam fieri poſtulavit, narrans equidem ſibi factam; & hæc dicens abiit. Stupefactus itaque judex, cum ceteris qui adſtabant, ad eccleſiam properans, hæreticum manu gladium infixum tenentem reperit. Qui protinus ut hi viderunt, manum fuit compos à gladio removendi. Captus itaque hæreticus, in ſua permanens duritia, ob aliud ſe non dolere, niſi quòd vivum non teneret Hieronymum, garriens, à populi multitudine lapidibus, lignis, enſibus, & lanceis jugulatur.

Caput XII. NEPOS meus Johannes, quem agnoſcis, omni fulgens pulcritudine, quem mihi in locum filij adoptavi, ut puto, tibi pridie quid ei evenerit, enarravit: ſed tamen ut præſtantiùs memoriæ commendetur, ſilentio non tranſibo. Captus itaque idem Johannes ante duos annos à Perſis, & Perſarum regis miniſtris venditus, propter eminentem ſuam pulcritudinem ad regis exercenda obſequia deputatur. Cúmque per annum in curia non parvo dolore & tædio permanſiſſet, eodem revolutionis anni die, prandenti regi ſerviens, præ triſtitia ſe à lacrymis non potuit continere. Hoc rex intuens, lacrymarum ab eo avidè quærit cauſſam. Qua compertâ, in quodam eum caſtro cuſtodiri fecit. Ibi nocte quadam exſiſtenti diris lacrymis undique madefacto, in ſomnis eidem glorioſus Hieronymus veniens, manumque ejus, ut ſibi videbatur, capiens, ad civitatem Jeruſalem ſecum duxit. Expergefactus mane, putans ſe in caſtro à militibus retineri, in domo, qua maneo, ſe invenit. Qui admiratione velut amens, utrùm in caſtro vel in domicilio meo ſtaret, nullatenus diſcernebat. in ſe poſtremò rediens, emiſſa voce dormientem familiam excitavit. Currunt igitur ad me famuli adeſſe Johannem ineffabili gaudio nuntiantes. Quare dubius adcurrens, quem à Perſis vinctum putabam, præſentem cerno. Quo quidem quid ei acciderat enarrante, Deo & glorioſo Hieronymo laudes maximæ perſolvuntur.

CAPUT XIII.

SANCTIMONIALIS quædam domina, omnium penè pulcherrima feminarum, ætate juvencula, sed animi sapientiâ valde cana, beati Hieronymi devotissima, in quodam cœnobio dominarum multâ sanctitate, ut opinor, adhuc vivit: cui quod audies dicitur contigisse. Sit mulier hæc aliis in exemplum, quæ huc illucque per plateas & vicos discurrere non cessant, sua stultorum hominum illaqueantes animas visione. Nullo tot diabolus animas rete capit, quot laqueo pessimo mulierum. Sanctimonialis hæc, ut omnium dominarum testimonio comprobatur, numquam, nisi eam maxima compellat necessitas, extra suam cellam gradum figit. Neque enim aliud agit opus, quàm aut orationibus vacat, aut lectionibus & meditationibus implicatur, aut corpus reficit dormiendo. His durus serpens antiquus diabolus operibus invidens, ut eam à sancto proposito revocaret, cujusdam nobilissimi juvenis animum in ejusdem sanctimonialis in tantum incitavit concupiscentiam, quòd nil poterat die noctuque aliud, nisi quomodo posset eam attingere, cogitare. Circa monasterium veri luminis obcæcatus continuè pergens, nullum remedium aliud reperire quibat. Tanta namque inscitiæ nube caligabat, ut multotiens se suis perniciosis turbatum affectibus cernens, voluerit se aquis tradere suffocandum. Stulti amoris stultum juvenem ita catena de die in diem stringit, ut hæc ad sanctimonialis aures insinuare, noctilius non audeat pudicitiam. Qua de re omni ad hoc auxilio destitutus, quemdam inveniens magum, veneficia dæmonum incantationes nefandis artibus exercentem, magnam promittit, si quod optat adeptus fuerit, pecuniæ quantitatem. Tunc magus veneficiorum suorum carminibus evocatum dæmonem decipiendi caussâ nocte media festinè ad sanctam destinat monialem. Ad cellulam itaque accedens dæmon transire ultra cellulæ Hieronymi imaginis in cella pictæ timore nimio nequit limen. Mira res, Augustine, ut multiplicibus patet exemplis, tantus gloriosi Hieronymi timor diabolo inest, ut etiam suæ picturæ non audeat apparere. Nam si cui ab eodem obsesso corpori pretiosa demonstretur imago, ab eodem continuò diabolus effugatur. Igitur commissum stupri opus nequam spiritus desperans ad mittentem revertitur, sibique negari ad monialem introitum pandit ob gloriosi Hieronymi imaginem in cella pictam: quem deridens magus dimisit. Moxque evocatum alium dæmonem quàm potest mittit citiùs ad hujusmodi opera finienda. Fitque secundo id quod primo. At secundus per horam fortè manens coactus excelsas cœpit voces emittere, *Si me Hieronyme hinc finis recedere, huc ulteriùs non revertar.* Ad hæc stupefacta mulier, quæ in orationibus in cellula inhærebat, quis istas fundat voces, nimio pavore percontatur. Non cessante diabolo sic clamare, excitatæ illius cœnobij moniales, timore percussæ grandi, tremulæ ad illam accurrunt cellam, cruce Domini præeunte. At ubi illum fore nequam spiritum sciunt, eumdem conjurant, ut debeat qua de caussa venerit, intimare. Narrans itaque diabolus rei seriem, seque gemitibus & ululatibus pandens catenis ignis vinctum à Hieronymo retineri, rogat eas ut suis mereatur precibus abeundi gratiam invenire. At ubi hæc moniales audiunt, Deo & glorioso Hieronymo laudes reddunt, suppliciter postulantes ut dæmonem hunc nullatenus reversurum de eodem cœnobio effugaret. Vix orationum verbis finitis, diabolus magnis stridoribus ex eodem loco recedens magum adiit, eumque capiens tantis verberibus & cruciatibus flagellavit, ut per multa horarum spatia aliquod vitale signum vix appareret, diris clamans vocibus, *Mei cruciatus caussa fuisti, ad illam me destinans monialem: certè in te eisdem verberibus vindicabor.* Inter hæc autem verba tam horrida magus cùm se penè perniciei proximum cerneret, suas videns artes nullum sibi auxilium adhibere, ad totius refugij portum Hieronymum gloriosum jam naufragus se dirigens, *Gloriose*, inquit, *Hieronyme, huic ad tuam clementiam subveni misero accurrenti, ei solita misericordiæ dona prægrandia non denegans. Promitto namque si tuis hac horâ adjutus auxiliis, perniciei tam horribili non succumbam, quòd deinceps cunctis exutus fallaciis, à tuis obsequiis non recedam.* His finitis, velut fumus ab eodem nequam spiritus evanuit. Per annum autem idem jacuit verberibus afflictus magus in tantum sui corporis impos, quòd nonnisi alieno auxilio potuit se movere. Mox idem acceptâ pænitentiâ magus, antequam de lecto surgeret, cunctis combustis codicibus, quibus artes illas nequissimas exercebat, venditisque omnibus quæ habebat, & pauperibus erogatis, completo anno in illa se ob pænitentiam peragendam in quadam spelunca claudens, eremo in qua per quadriennium gloriosus stetit Hieronymus, multa sanctitate vitæ & pænitentiæ asperitate pollet. Huc quæso juvenes omnes currant, & insani juvenis exemplo discant, ne quod illi contigit, sibi postmodum doleant contigisse. Insanus itaque juvenis tantis circumligatus luxuriæ laqueis, videns se omnimodo suæ miserrimæ voluptatis desiderio nefandissimo defraudari, quadam noctè laqueo se suspendit, & sic se infelix temporali vitâ, quin potiùs & perpetuâ privavit. Ecce quot malorum caussam turpissimum luxuriæ vitium fore liquet. Nihil tam ruinæ animæ pariter & corporis promtum, quantum istud nequissimum arbitror scelus. Ex ipso namque homicidia, ebrietates, contentiones, & penè universa oriuntur mala, ut veteris & novi Testamenti infinitis patet exemplis, necnon & continuis manifestisque experientiis declaratur. Ad hoc autem ut major juvenibus detur astutia se tuendi (nam status nullus periculosior est insipientis juventutis statu) aliud censui exemplum mei nepotis Rufi, ætatis fortè annorum decem & octo, quamquam dolore nimio, subrogare.

CAPUT XIV.

NON est ambiguum, ista quæ incipio enarrare, magnis tribulationibus meæ memoriæ revocari, sed tamen (ut præmissum est) ut omnibus & maximè juvenibus proveniat in exemplum, silentio illa nequeo præterire. Nepos quidam meus, Rufus nomine, utroque privatus parente, anniculus ad meas devenit manus, qui utinam ex matris visceribus non exiisset, ne illi quod sustinet, contigisset: quem tantâ diligentiâ suo infortunio enutrivi, ut à pluribus à me genitus putaretur. Crescens itaque in diem puer infelix, ætate, sed non sapientiâ, ingenti pulcritudine corporis, sed non animæ, decorisque & probis moribus, honestate, bonitate, & multæ sapientiæ elegantiâ: quamquam vanè decoratus, à cunctis dilectione superfluâ colebatur. Is namque in decimo-octavo ætatis suæ anno imbecillis & miserrimus exspiravit. Propter quem tantus ab omnibus insonuit luctus, ut vix per mensem finem potuerit invenire. Sed certè luctus pro eo quod evenerat non sufficit. Ast ego ejus nimiæ incumbens dilectioni, pluries gloriosum rogavi Hieronymum, ut mihi quid nepoti meo acciderat, revelaret. Igitur meis annuens gloriosus Hieronymus precibus, obtinui quod gliscebam. Oranti enim mihi die quodam horâ nonâ, tantus evenit fœtor, quòd naribus nullatenus poteram tolerare. Hæc dum mecum tacitus reputans, unde hîc tantus adesset fœtor admirarer, supra meum verticem elevatis oculis infelicem nepotem vidi terribilis visionis, ita quòd in eum visum imprimere non audebam. Nam catenis igneis circumligatus fornacis instar flammas fœtidissimas eructabat. Ad hanc itaque visionem subitò me tam vehemens timor irrepsit, ut dum pluries loqui vellem, formandi vocem nullatenus compos eram. Postremò aliquantulùm in me rediens, si meus erat nepos voce cœpi perquirere tremebunda. Ad hæc ille ululatibus & suspiriis, *Vtinam*, inquit, *non fuissem, ne tam diris essem cruciatibus deputatus. Nam scias me tartareis mansionibus perpetuis temporibus permansurum.* Heu quid dicam? His dictis tantus mihi dolor affuit, ut sim pluries admiratus quomodo vita protinus non discessit. Longis autem expletis colloquiis ab eodem sciscitatus fui, cur divinæ fuisset misericordiæ sic expers, cùm in mundo tot virtutibus sic polleret. *Pro nulla*, inquit, *me scias caussa fore damnatum, nisi quia in ludis maximè delectabar. Et quia in morte acceptâ pænitentiâ quasi stultâ ignorantiâ postposui confiteri, divinam non merui veniam adipisci.* Et hæc dicens, à meis disparuit oculis. Talis autem eo abeunte remansit fœtor, ut in locum illum hactenus nullus audeat introire. Ecce quantum turpissimum ludi scelus divinæ abhorrent majestatis oculi. Timeamus ergo, ne nos bonorum rapiat inermes tam repentinus interitus, ne non pænitere nos vitiorum contingat, dum tempus inest, quia postmodum pænitentia foret frustra. Ut igitur Christianus tantæ ruinæ ludi procul effugiat nefas, immo ut omnium memoria deleatur, exempla alia quædam quàm breviùs potero surrogabo.

CAPUT XV.

IN Samaria quindecim nondum expletis diebus, dum miser quidam ludens, quasi omnia quæ habere poterat consumsisset, gloriosi cœpit Hieronymi nomen ausu temerario blasphemare. Quem nefanda blasphemiæ vix finientem verba, videntibus & stupentibus cunctis, mox è cælo fulmen veniens interemit.

CAPUT XVI.

TRIBUS aliis in Tyro ludentibus hoc accidit quod enarro. Cùm enim illi suum vellent incipere ludum, ut ij qui se hoc ab eisdem audisse, & totam rei seriem etiam se vidisse fatentur, & referunt, sic dixerunt: *Quæcumque potes exsere vim Hieronyme, quia te invito ludum istum alacriter finiemus.* His ita dictis suum inceperunt ludum, quo quidem primordiato, quasi uno elapso instanti, se terra aperiens, illos solum absorbuit, ita ut nil ex eis ampliùs fuerit visum.

CAPUT XVII.

QUOD visu noscitur, verissimo testimonio comprobatur. Idcirco quæ dico quamquam multis possent comprobari testibus tamen meipso teste, quia ea visione propriâ didici, comprobabo. Juxta meam in qua in Jerusalem habito ædem, nobilissimus quidam miles fuit, transitoriis nimiùm locuples, qui unicum habens filium, ejusdem stultissimi amoris cæcitate percussus, non solùm à pravis eum non corrigere, sed etiam eum ipsemet prava instruere conabatur. Parentes fatui & isti similes, mentis quæso oculos huc inclinent, ut quis finis eveniat non ignorent. Multi enim homines magnas animæ & corporis inciderunt ruinas ob pravorum parentum insipientiam. Crescens namque illius militis filius, cunctis moribus bonis destitutus, de die in diem pejerando, totum suum tempus amittens in ludis & blasphemiis, cunctisque immunditiis, patre caussante, annum adtingit duodenum. Qui quodam advesperascente die solitis cum patre ludis insistens, ludum eodem ut gliscebat non habente, primò prorupit in hæc verba, *Si quid ille potest Hieronymus, qui ludos prohibet, jam exserat: nam se invito hinc non nisi victor exsurgam.* Verùm hæc dumtaxat ipso proloquente, nequam spiritus teterrimi hominis specie cunctis videntibus locum, in quo ludebat, veloci gradu adiens, eumdem puerum infelicem rapuit. Sed quò eum detulit, nulli hactenus hominum est compertum. Verùm, ut puto, eum detulit in infernum. Eadem namque horâ casu ad quandam meæ domus fenestram, quæ loco in quo ludentes degebant pater & filius, ex opposito sita est, me posueram, ex quo me videre fuit necesse veritate perspicua seriem tam formidandæ rei gestæ. Discant ergo juvenes in juventutis tempore, quod ceteris est præstantius, expetendis moribus se fulcire, ne vilibus caducisque moribus juvenilis animus informatus, statum in canitie nequeat permutare. Quod enim novæ chartæ inscribitur, de facili non deletur. Discant etiam parentes fatui filios correctionibus & verberibus erudire, nec vitiorum sinant vepres radices figere non faciliter evellendas, ne flendi & hîc & in futuro cedant eventus. Nam, nisi fallor, ad æternorum gaudiorum patriam deveniendi artissima & sine ambiguitate aliqua à paucissimis certè cognita exstat via: eundi ad perditionem iter latissimum, & multis immo penè infinitis limitibus plenum fore constat. Quodlibet enim mortalium peccatorum ad perditionem suum tramitem struit: quo dum hominum non solùm Paganorum, sed etiam illorum quos sacri baptismatis unda lavit (nam de Paganis nulla oritur quæstio quin damnentur) majorem fore liquet numerum multiplicibus insistentium flagitiis, quorum nulla penè umquam cognoscitur emendatio: quinimmo (respectivè quidem dico) pariter bonis & malis hominibus consideratis, non est qui faciat bonum, non est usque ad unum, sed omnes post suas improbas & pessimas ambulant voluptates. Consequenter concludi debet, quòd ad æternæ beatitudinis gaudia rarissimi gradiantur. Infinitæ, quinimmo omnes penè sacræ Scripturæ auctoritates hoc testantur. Infinita siquidem exempla possemus perspicaciter intueri ad hujusmodi veritatem sufficientiùs demonstrandam. Hoc ex omnibus unum censeri decet, nec ab hoc discrepare potest, nullum scilicet ad æterna modo aliquo pervenire posse gaudia, nisi omnibus non particulariter, sed totaliter vitiis exstirpatis, virtutum studeat itinere festinare. His jam fine dato, exempla & prodigia quædam jam hujus operis fini propinquus breviter introducam. Et duo præcipuè admiranda, quæ

quæ à venerabili viro Nicolao Cretenſis inſulæ archiepiſcopo referente didici, primò dicam.

Caput XVIII.

Venerabilis idem archiepiſcopus pridie glorioſi Hieronymi devotione nimia Bethlehem veniens, ut ejuſdem cunctis honoribus colendas reliquias viſitaret, ut totus caritate fervidus, redire noluit donec me ſua gratiſſima viſitatione eximiis lætitiis adimpleret. Qui (uti donator præcipuus) ut gratiſſima mihi donaria ſuperabundantiſſimè more ſolito impertiret, me viſitare minimè contentus, mecum dignatus eſt jam diebus pluribus commorari; & etiam adhuc manet, quod utinam tempore longo duret. In Chriſto namque, Auguſtine cariſſime, venerabilis idem pontifex te ſalutat. Quàm pluries igitur mihi ſuorum verborum avido venerabilis idem pontifex enarravit, hoc tale in civitate Candia contigiſſe. Sacerdos quidam ſuus ſuæ majoris eccleſiæ cuſtos, impudicus, luxuriæ & ebrietati deditus, nondum completo anno de hoc ſæculo migravit. Cujus corpore in ceterorum ſepulto barathro ſacerdotum, ut ejus punitio cunctis innoteſceret ad exemplum, ſubſequenti nocte tantus in eccleſia, ejuſque cœmeteriis fuit ſtrepitus, quòd rumore nimio in urbe illa commorantes excitati, pavore ingenti velut amentes ad eccleſiam cucurrerunt. Stant itaque omnes circa eccleſiam, ſtrepitus vehementes, campanarumque ſonitus audientes. Divinam quidem exorant clementiam, quatenus cur iſta fiant debeat revelare; ſed nullum exauditionis ſentiunt adjuvamen. Diluculo hoc ceſſante, cuncta quæ fuerant in eccleſia reperiunt revoluta, & quaſi undique flammis ignium violata. Ad hoc memoratus pontifex orationes indicens populo, quid ſequenti eveniat nocte præcipit exſpectari. Ne nimis ſuccumbam verbis, ſequenti nocte duplex ſtrepitus & pavoris tribulatio eſt ſecuta. Qua de re, repletus populus amaritudine & dolore, cernens nullum ſibi à Domino adjutorium evenire, ſicut vulnerati qui in monumentis projecti dormiunt, exſiſtebant. Die autem illuceſcente, omnibus in eccleſia ad orationes congregatis, glorioſus Hieronymus ſubitò ſepties ſole ſplendidior in eccleſiam veniens ad altareque gradiens cunctis videntibus & mirantibus, per horam ferè ſub ſilentio manens, obſtupenti populo, hoc propter ſacerdotis illius miſerum cadaver ſacris indignè locis conditum ad terrorem peccantium contigiſſe intimavit: eique mandans ut cadaver miſerum tartareis poſt reſurrectionem omnium manſionibus deputandum, diſſepultum flammis traderent protinus concremandum: alioquin incepta peſtilentia non abiret. Et ſic ab intuentium oculis eſt inviſus. Quod ut ordinaverat, lætabundus populus protinus adimplevit, Deo & beato Hieronymo laudes præcipuas perſolvendo: & ſic peſtis illa ceſſavit. Qui deinceps beatiſſimum Hieronymum omnes unanimiter devotione maxima inceperunt colere.

Caput XIX.

In eadem inſuper civitate quidam pulcherrimus exſtitit juvenis, Titus nomine, honeſtis moribus luculentus, carnali non ignobiliori natus progenie, prædives valde, totam penè devotionem & fiduciam habens in beato Hieronymo. Hic ſiquidem juvenis virgineo nitens candore, in ejuſdem ſanctæ virginitatis propoſito uſque ad viceſimum annum probis vitæ moribus perduravit. Quo tandem tempore completo, ſui fratris nefando conſilio incitatus, ſpretis tam nobiliſſimis virginitatis gemmis, auri pretioſiſſimum metallum calcans, ad carnis ſpurcitias & lutum ac fœtorem vehementer declinans, puellam quamdam omni pulcritudine corporis renitentem ſibi in matrimonio copulavit. Cujus amoris retibus ita ſe capiens, quòd aliud præter ipſam poterat minimè cogitare, de die in diem cœpit divina obſequia obliviſci. At quia miſer dereliquit juſtitiam, oblitus fuit Deum alentem ſe, oblitus fuit ſibi Dominus miſereri. Completo namque anno, quo cum puella juvenis inſenſatus ſteterat, non ut matrimonio fungeretur, ſed cauſsâ explendæ libidinis copulatus, ſuggerente diabolicâ aſtutiâ, juvenis frater puellæ illaqueatus amore, avidè diu quærens ejus amplexibus frui, tandem quod optaverat eſt adeptus. Huc accurrant juvenes, & exemplo juvenis ſint experti. Fiunt nota juveni puellæ viro jam peracta. Tacens idem cogitat avidè quo valeat modo rei certitudinem reperire. Exſpectat diebus aliquot ſe ſimulans hoc neſcire. At die quodam ordinat urbem deſerens peregrè proficiſci. Et latens per diem in civitate, nocte media domum veniens, reſeratis ſeris à puella ſervitrice clam, ut priùs ſimul ordinaverant ambo, uſque ad thalamum in quo ejus frater & uxor in lecto ſtabant, procedens ſibi poſtulat aperiri. Mirantur illi, & timore perterriti vehementi, pulſanti negligunt oſtium reſerare. Tandem confractis ſeris thalami, juvenis irâ & furore nimio fornacis inſtar ardentis undique inflammatus, uxorem primò evaginato gladio interfecit: deinde ſub thoro proprium latitantem fratrem inveniens interemit. His ita geſtis ex civitate exiens, multo tempore per mundum huc illucque errans, cum quibuſdam aliis cœpit quoſdam tranſeuntes in itinere deprædari, ac etiam jugulare. Permanenti itaque eidem Tito per decem annos talibus negotiis implicato, glorioſiſſimus Hieronymus ſalubre refugium & vitale, die quadam jam adveſperaſcente luce, in modum mercatoris ſe monſtravit, ne ille ſolummodo habitæ devotionis præmiis privaretur. Nam ille quamquam tot & tanta vitia abhorrenda continuè exerceret, tamen in beato Hieronymo devotionem aliquam retinebat, ita ut eidem quotidie ſe commendans, boni aliquid diebus ſingulis ad ejus honorem facere nullatenus poſtponebat. Cernens itaque Titus mercatorem, nefandis ſociis ad ſolita nequitiæ opera convocatis, concito cum eiſdem pergens curſu vibratis lanceis Hieronymo mercatoris inſtar obviat venienti. Moxque in eum inſurgens, à ſociis eumdem præcepit retineri, donec ejus lateri gladius inſigatur. Deinde manum elevat interficiendi gladium retinentem, ut ſcelus tantum valeat jam explere. Ad hæc Hieronymus glorioſus, *Amore*, inquit, *Hieronymi, quem tu diligis, aliqua loquendi brevis licentia mihi detur: poſtmodum ſi volueris, facito id quod optas.* Ad hæc & Titus, *Amore*, inquit, *ejus quem nominaſti, & loquendi & vivendi licentia tibi ut poſtulas concedatur: tantùm quæ portas mercimonia jam depone.* At glorioſus Hieroymus, *Ego ipſe ſum Hieronymus, qui huc propter tuam liberationem veni, ne mihi à te impenſa obſequia in vacuum præterirent. Te tot quæ geſſiſti peccaminum jam pœniteat, ad teipſum redeas, ne formides: hucuſque me noveris propter tuam ſalutem & animæ & corporis ſupplicem pro te apud iratam divinam juſtitiam exſtitiſſe, ne in te dignas tibi ſævitias exerceret. Ad pœnitentiam igitur quàm citius perge callem, & peccatorum onera jam depone: alioquin me tui cuſtodem & apud Deum ſupplicem non habebis.* His dictis Hieronymus glorioſus ab illorum oculis diſparuit. Ad hoc ſtupefactus Titus, (& qui cum illo erant) timore & admiratione tam ingenti ad terram procidens, per horam non potuit elevari. Tunc ſubitò in Titum, & qui cum illo erant, Spiritus-ſancti gratia eſt effuſa, & lux eos cælitus illuſtravit. Qui protinus in viros alteros jam mutati, ſpretis cunctis ſpurcitiis vitiorum, ad pœnitentiæ tramitem rediere: deinde ad eremorum antra devia & ignota properantes, in magnis ſe corporum aſperitatibus, & vita ſanctiſſima tradiderunt.

Caput XX.

Miraculum aliud quod veridicorum teſtimonio ſolidiſſimè in ſuperioribus Ægypti partibus peractum intellexi, quatenus hominibus & maximè juvenibus quantumcumque caſtis proveniat in exemplum ad evitandum periculum mulierum, præcedenti miraculo addere cogito fore gratum. Monachus quidam juvenis & decorus, honeſtate præcipuus, moribus maturus, qui ſenex virginalis pudicitiæ cuſtos, cunctiſque illius monaſterij monachis ſpeculum ſanctitatis, glorioſiſſimi Hieronymi amator devotiſſimus fuit, duodecim degens annis in monaſterio, continuè orationibus vacans, & ſtudio Scripturarum. Hic amore caſtitatis timens, ne cor aliqualiter violaret, mulierum viſus ineffabiliter abhorrebat, ita ut earum memoriam formidaret. Huic propoſito diabolus antiquus ſerpens, & hominum inimicus, invidens, ſuæ nequitiæ inveteratæ contra eum dolos & artes multiplices incitavit, continuè cogitationum ſtimulis juvenem peſſimus tentator affligens, die noctuque à tentationibus duobus menſibus non ceſſavit. Juvenis verò providus ſeſe Domini & beati Hieronymi, cujus dilectionis ardore fervebat, commendans cuſtodiæ victrici, tentamenta diabolica jejuniis & orationibus triumphabat. Confluant huc quæſo juvenes atque ſenes, & quanti ſit caſus mulierum fallax pulcritudo, hîc doceantur, maximè per exemplum. Cernens ſe aſperis perfidus diabolus à juvene ſuperari, tamquam leo rugiens ſubtiliores nocendi artes cœpit quærere, ut juvenem devoraret. Fit itaque inter eos pugna gravis. Hinc aſtutiis conſuetis caſtra adversùs juvenem ſtruit peſſimus inimicus: hinc juvenis orationes & glorioſi Hieronymi protectio caſtrorum ſternunt munitiones, & vires eorum triumpho nobili vilipendunt. Interea genitoris ad mortem ægrotantis viſitationis cauſsa ingruente, ex monaſterio in civitatem ad paternam ædem venire juvenis eſt compulſus. Nam ſe pater dolore nimio moriturum, ſi viſione fruſtraretur filij, crebris clamoribus acclamabat. Ob hoc dolens Monachus, timens ne mulierum viſu cor mundum & virgineo candore nitidum violaret, potiùs (niſi fratrum ſui cœnobij fuiſſet ſupplicationibus inclinatus) erga patrem crudelitatem volebat propter Dominum exercere, quàm eidem infirmanti compati à monaſterio recedendo. Sciebat enim monacho nil tam nocuum, deteſtabile, & mortale, quàm vicos & civitates & gentium multitudinem circumire. Nulla certè permanet in homine quies mentis, qui multorum verboſitatibus & vaniloquiis implicatur. Quod aqua piſcibus, monachis idem præcipuè ſilentium operatur. In paterna itaque manens æde monachus, diebus tribus tædio tam vehementi affectus eſt, quòd ſibi potiùs videbatur tetris ſe fore carceribus mancipatum. Completo die tertio, dum eum cum ſorore ſua quadam pulcritudinis inauditæ, infirmitatis cauſsa patris crura ſimul contingeret confricare, caſu ſororis dextera ejuſdem tangente dexteram, tam diris libidinis & ejuſdem ſororis ineptæ & abominabilis concupiſcentiæ fuit ſubitò jaculis cor ejuſdem monachi inſtigante diabolo vulneratum, quòd penè ea ad illicita, & omnino ab hominibus abhorrenda, niſi extitiſſet timor verecundiæ, invitabat. Heu quid dicam? Quæ monachis illis inerit obſervantia caſtitatis, qui continuè mulierum viſibus potiuntur infimul colloquendo? Sic manet in caſtitate homo faciem intuens aſſiduè mulierum, ſicut manet palea ſtans in igne. Fallax certè & ruinæ maximè propinquus caſus, inevitabileque periculum eſt feminæ pulcritudo. Timor certè monacho evenit, quem timebat; & ſibi accidit quod tanto tempore verebatur: nec ſine exemplo maximo aliorum, non illud juſſum eſt parentibus obedire, in quo animæ periculum formidatur. A monaſterio invitè monachus egreditur: ſed ardore libidinis tam nefandæ cor inflammante, nil aliud quàm ſororis hoc neſcientis ſcelus, faciem improbis oculorum viſibus videre cogitans, nullum penè umquam fuiſſe monaſterium recordatur. Sanatur interim pater, at monachus excuſationibus adinventis tardat de die in diem ad monaſterium remeare. Manente eodem in paterna domo tribus menſibus, hinc monachos, hinc patrem maxima movit admiratio, omnemque familiam, cur iſtum tam vehemens irrepſerit mutatio, & alteratio inaudita. Ignorant ſiquidem rei cauſſam, idcirco effectum eos contingit ignorare. Ad monaſterium cum duobus ad ſe ex monaſterio deſtinatis monachis tandem revertitur, illud referens tædium redeundo, quod priùs detulerat exeundo. Cœpit itaque in monaſterio corpus degere monachi, cor verò à ſorore aliqualiter non recedit. Hoc ſibi fit ſtudium Scripturarum, ut adtingat peſſima quæ affectat. hæc contemplatio divinorum, ut peccatorum modum inveniat explendorum. Percutitur alienus ſui, & à veritatis cognitione devius continuè à diabolo, cujus jugo graviſſimo imbecille collum ſubmiſit, libidinis novæ telis. Sicut fumus deficiunt dies ejus, confringuntur ſicut in frixorio oſſa ejus, & infirmatur in doloribus vita ejus; irrationabili fit ſimilis animali. Obliviſcitur in toto divinam clementiam exorare, tota die cogitans, quis modus appareat habilis, ut poculum mortis valeat deguſtare. Heu quàm ſunt inopes & miſeri, & omnibus bonis egentes & exſules, qui à Domino ſe elongant! Tanto fit pejus brutis animalibus vir in peccatis, quibus ab anima Deus majori ſpatio elongatur, quàm id quo cælum à terra diſtat, & oriens ab occaſu, quàm ab eiſdem præſtat cùm divinâ gratiâ eſt fulcitus. Cogitanti denique monacho, veritatis luminis neſcio, nefandiſſimæ & auditui horribilis voluptatis adipiſcendæ reperire modum, mali conſilij ſeminator diabolus, hoc ſibi tale inſinuat conſilium occulto cogitamine vani cordis, ut ſcilicet intempeſtæ noctis medio cunctis dormientibus veſte depoſita monachali, ſumtoque habitu laïcali ex

e

monasterio exiens, paternas clàm adeat mansiones, & domum crepusculo noctis latenter intrans sub thoro sororis lateat, donec dormiente ipsa ad eamdem accedat, suæ voluptatis libidines expleturus. Placet insanæ mentis imperitiæ consilium erogatum, studetque ipsum toto posse quàm potest breviùs effectui mancipare. Sequentis igitur advenienti noctis medio, sub silentio ad fores cœnobij claves gerens manibus properat, sed ad ostia veniens per totam illam noctem huc illucque discurrens, quo sint in loco posita non invenit. Stupore & admiratione perterritus, cur hæc sint nesciens intueri, jam matutinali qua ad laudes debitas dominicas monachi excubabant, propinquante horâ, compellitur ille ad cellulam retrogredi. Manet in cellula ille admirans per diem illum; proponit sequenti nocte facere quod non fecit; audet imbecillis dextera quæ non potest; sperat stultum pecus contra leonem pugnans triumphi gloriam adipisci. Quid insensate reris? Putas agere vile pecus, quæ leo fortissimus Hieronymus contradicit? Cessa imagini gloriosissimi Hieronymi genua flectere, ipsum ulterius non salutes, & tibi potestas protinus concedetur, ut cadas in foveam quam effodis, ut dira naufragia jam admittas. Non possunt impensa gloriosissimo Hieronymo servitia, quoquo modo fiant, mercedibus vacuari. Retinebat siquidem in cellula monachus ille devius & errans, & diabolico dominio mancipatus, imaginem gloriosi Hieronymi tabulâ insignitam, cui diebus singulis antiqua consuetudine flectens genua, se eidem pluries commendabat. Idcirco ut ejus mira clementia cunctis innotesceret, illo eum die retinebat ne malum faceret quod volebat. Ignorans verò hæc ille monachus, sub sequenti nocte ad cœnobij iterum fores pergit. Sed quod præcedenti nocte fecerat, id hac fecit. Ne igitur inhæream verbis, per unum ferè mensem singulis noctibus continuè hoc evenit. Completo itaque (ut puto) mensis circulo, in somnis beatus Hieronymus sanctissimo cuidam illius monasterij monacho apparuit in strato suo quiescenti nocte eidem revelando quid iste monachus faciebat, mandansque illi ut debeat eidem monacho sic erranti declarare, quomodo ipse eum ob sibi impensam reverentiam custodivit, ut ostia non videret ad cogitatum perpetrandum scelus: & quod nisi sibi velox de inceptis subsequatur emendatio, sese de ipsius custodia removebit; discessitque protinus ab eodem. Manè autem facto, quæ viderat monachus, alteri monacho enarravit. At ille se, quid hic dicat, non intelligere pluribus detestans sacramentis, cœpit dicere propter cerebri vacuitatem hæc somnia evenisse. Tacet monachus & recedit. Hic gaudens proponit nocte sequenti, nullam ampliùs exhibens solitam Hieronymo reverentiam, ostia monasterij ad nequam opus quod tamdiu affectaverat peragendum, ad suum libitum reserare. Ut breviter dicam, quod miser diu hianti animo cogitaverat, mala operandi à Hieronymo, honore solito privato, sibi tradita potestate, ut voluit sic effecit: sed tamen in fine gloriosissimi Hieronymi clementia non defecit. Recedens itaque ille de monasterio nocturnâ horâ, alieno habitu occultatus, patris domum adveniens per diem illum undique circumivit. Cúmque noctis crepusculo domum intrasset, ad lectum in quo virgo soror quiescere tunc solebat, clàm procedens, tam diu sub eodem latitavit, quamdiu sororem dormire potuit æstimare. Tunc idem exiens, expoliatis vestibus, sororis se dextero lateri applicavit. Ad hæc soror levi somno dormiens excitatur, & virum juxta se manu sentiens admodum expavescens, diris emissis clamoribus ad se omnes pariter evocavit. Currunt ad puellæ thalamum cuncti cum lumine, & tandem in lecto inveniunt hunc jacentem. Mirantur parentes & stupent, cernunt hoc cuncti qui cucurrerant, & condolent. Interrogat à filio pater discriminis tanti caussam, reatum suum filius silentio confitetur. Ut enim dixi, voluit gloriosus Hieronymus hunc suam stultitiam experiri, ut in posterum humilior & astutior fieret ad cavendum, & in prælio se tuendum; & ne ampliùs exemplo suo quis de sanctitate confideret & speraret. Quanto enim major inest homini sanctitas, dum in mari mundi hujus procelloso, & inimicorum agminibus pleno, imbecilli carnis naviculâ navigat; tanto major est timor & astutia se tuendi. Infinitas pessimus ille tentator diabolus nocendi possidet artes. Qui incautus pergit, levissimè capitur. Qui in cunctis timet, ab omnibus diabolis hic timetur. Certè plus nil nocet, quàm spreto aliorum consilio, ut propria voluntas præcipit ambulare. Qui suæ tantùm voluntati credit in cunctis quæ facit, finem odibilem adinveniet. Magnus exemplo jam sit to timor de fragilitate nostra maxima, & de diabolica calliditate & astutia nobis omnibus demonstratur: magna & spes veniæ peccatoribus declaratur. Cernens namque se monachus sic à diabolo deturbatum, delusum, ac etiam in tanta miseria captivatum, protinus suffragiis gloriosissimi Hieronymi, cujus semper devotus exstiterat, suam miseriam & culpam vehementissimam recognoscens in seipsum rediit, & de eadem paterna exiens domo, omni retardatione abjecta lugens & dolens ad fontem pœnitentiæ properavit. Deinde verò in suo monasterio per annos duos in tanta se abstinentiæ asperitate afflixit, ut foret cor hominum insufficiens cogitare: & completo annorum duorum spatio, ante dies modicos ex hoc sæculo feliciter exspiravit.

Caput XXI.

Venerabilis Damasi Portuensis episcopi pridie receptis litteris, aliqua eis inscripta corde avido intellexi, quæ ob ejus reverentiam non dimittam. Romæ Cardinalis quidam Cælestinus nomine, Hieronymi gloriosi æmulus & detractor, dum die quodam in conventu exsistens Cardinalium, more solito ore audaci & temerario in ejusdem injuriæ verba prorumperet, dolore subito viscerum impellente, ad occulta naturæ loca properans, viscera omnia protinus emanavit: & antequam illinc recederet, exspiravit.

Caput XXII.

Alius quoque presbyter Cardinalis Andreas nomine, isti non similis, sed gloriosissimi Hieronymi devotissimus atque cultor, pridie in eadem Romana urbe multis circum astantibus exspiravit. Qui cùm jam in ecclesia esset, paratis exsequiis, quæ solent fidelium tumulandis exhiberi corporibus, assistente summo pontifice cum penè toto clero & populo Romanorum, qui ad eumdem Andream convenerant honorandum, emissis ululatibus & crebris gemitibus in feretro cunctis stupentibus, & veluti amentibus effectis, tamquam si à A somni dormitione excitaretur, mirabiliter exsurrexit. Cumque à Romano pontifice remoto de ecclesia majori beati Petri apostoli universo populo clausisque foribus interrogaretur, intulit ista verba, *Dum starem divino examini judicandus, & jam propter vestium & ciborum, quibus hactenus usus eram, nimiam superfluitatem tartareis cruciatibus condemnarer, subitò adveniens quidam sole splendidior, niveque candidior (quem fuisse gloriosum Hieronymum, ad se invicem referentibus qui adstabant intellexi) præsidenti judici flexis genibus animam meo corpori jungi porrectis precibus impetravit. Quibus finitis verbis, in ictu oculi inde recedens, anima (uti cernitis) corpori est conjuncta.* Ad hoc miratur summus pontifex & ceteri audientes. Fiunt hæc nota populo extra ecclesiam exspectanti, & confractis ecclesiæ foribus protinus ecclesiam intrant, omnes magnis vocibus Deum & gloriosum Hieronymum collaudantes.

Caput XXIII.

B Multa nos mentis afflictio commovet & contristat, intellecto quòd quàm plurimi episcoporum Deum & Dominum Jesum Christum (cujus vicem gerunt) abnegantes, terrenorum, quorum Deus venter est, vestigiis inhærentes, de stipendiis pauperum & sanguine Jesu Christi delicatissimis ferculis, cum histrionibus & ceteris divitibus suam ventris replent ingluviem, ad fœditatem luxuriæ incitandam; vestimentorumque de die in diem superfluitatibus abutuntur, de pauperibus quorum mercedem raptam manu latrocinij devorant, fame morientibus & frigore non curantes. Hi certè non episcopi, sed diaboli vocandi sunt. Episcopus autem aut sanctissimus aut diabolicus est. Magni certè meriti est status episcopalis, sed periculi infiniti. Levissimum peccatum aliis imputandum, gravissimum episcopo imputatur. Pontificis etenim vitium in subditos diffunditur per exemplum. Majora recipienti, ratio major crescit. Quot enim ovium Christi vel negligentia episcopi, vel exemplo in peccata deviant, de tot tenetur Domino reddere rationem. Heu quid, Augustine carissime C dicam, Grave nobis inest pondus, gravis sarcina. Sed debiles ego habens humeros, quid portabo? Sunt certè angustiæ mihi, undique me torquentes. At dum graves mihi promptos casus intueor, timore maximo succrescente continuè affligor & contristor. Securius est episcopalem statum fugere, quàm appetere. Laudo certè episcopatum tamquam vicariatum Domini nostri Jesu Christi: sed illos qui in eo vitam agunt militum terrenorum, qui mundi gloriam & pompas appetunt, non collaudo: immo eis consulo ut eum fugiant, quantum possunt. Melius certè fuisset eis cum terrenis vitam agere terrenorum, quàm in pontificali culmine hoc agentes ad infima & profundiora loca descendere; tanto præ ceteris cruciandi, quanto præ ceteris plura donaria receperunt. Intelligo enim episcoporum plurimos, potiùs nomen gerere quàm essentiam; potiùs lupos rapaces fore Christi ovium D quàm pastores; destructores magis esse Christi Ecclesiæ quàm rectores: qui Christianorum eleemosynas deprædantes, mercedem pauperum lupinis faucibus in superfluitatibus ciborum & vestium devorant & consumunt; quod absurdum est, abominabile, & deflendum. Hæc idcirco dixerim, ut talis abominatio cunctis gentibus innotescat, quatenus si Deum non metuunt, homines verentes, à suis aliqualiter abominationibus retardentur. Audiant quæso hi tales episcopi quæ narrando proponimus, & saltem aliorum calamitatibus terreantur.

Caput XXIV.

In superioribus Ægypti partibus in deserto quodam ab hominibus propter vitæ incommoda inhabitabili, quidam degebat monachus Elias nomine, antiquissimus, & magna vitæ sanctitate radians; qui vivente beatissimo Hieronymo, eidem familiaris valde fuit: quem beatissimus Hieronymus habuisse prophetiæ spiritum pluries enarravit. Hic die quodam (ut plures mihi testificarunt monachi, vita venerabiles fideque digni, qui se id dixerunt ab ejusdem sancti viri ore E multotiens audivisse) solitis incumbens orationibus somno repentino adveniente aliquantulùm obdormivit: & ecce in visione (quo quidem modo multotiens Deus omnipotens grandia & occulta suis fidelibus reserat sacramenta) in quodam palatio miræ pulcritudinis, ineffabilis & à mortalibus numquam visæ, ut sibi videbatur, erat. Cùm per horam, per palatium illud huc illucque gradiens, ejus admiraretur pulcritudinem vehementem, vidit quoddam præparari tribunal à quibusdam nimiæ pulcritudinis juvenibus, stratis tapetis & vestibus auro & gemmis & multa artificij varietate decoratis circumquaque pariete involuto. In quo postmodum rex quidam maximus & decorus, cujus adspectus tantæ erat suavitatis, ut nihil vellet aliud qui habere magna desiderat, virorum sole lucidiorum comitatus societate veniens se posuit ut judicia exerceret. Inter hæc cujusdam anima F (quem fuisse Anconitanum præsulem ab aliquibus ibidem consistentibus postmodum intellexit) à nequam spiritus catenis igneisque vinculis vincta, instar fornacis flammas erumpens sulfureas, deportata majestati regiæ præsentatur. Quæ priùs quàm de aliquo interrogaretur, cœpit diris vocibus se infernalibus mansionibus dignissimam acclamare: hanc inter ceteras maximè adsignans principalem caussam, quoniam vanis pompis intenta, in conviviis, & vestibus & hujusmodi stultitiis delectata esset. Quibus finitis, latâ per judicem sententiâ ut pœnis infernalibus traderetur crucianda, donec corpori junctâ, duplices pœnas in perpetuum sustineret, mox illam secum ferens omnis illa nequam spirituum turba, inde cum diris clamoribus recesserunt. Deinde alterius cujusdam anima (quam fuisse Theodonij senatoris fratris venerabilis Damasi prædicti episcopi Portuensis similiter intellexit) ante majestatem regiam circumstantibus multis nequam spiritibus cum gravissimè accusantibus præsentatur. Cúmque G à diabolis in longum accusatio traheretur, & nullus ex adverso aliqua responderet, vir quidam septies sole splendidior, & ut sibi videbatur, penè ceteris adstantibus eminentior, ad regis sedens dexteram, in pedibus se erexit. Quo quidem surgente, silentium rex manu propria à cunctis fieri imperavit. Tunc qui steterat, omnibus se opponens accusantibus, hunc suum fuisse fidelissimum & devotum, & ei continuè exhibuisse reverentiam specialem, eisdem mox loquendi audaciam abstulit, & taciturnitatem prænotavit. Postmodum verò ille flectens ante regem genua, huic suo fidelissimo veniam & æternam requiem solita pietate & misericordiâ infinitâ clementissimè elargiri, ita tamen quòd pro commissis in mundo flagitiis in purgatorio purga-

retur, suis precibus (ut voluit) est adeptus. Tunc omnis illa nefandorum spirituum multitudo gemens & ululans de illo loco protinus se removit. Intervallo autem facto horæ unius, juvenis quidam pulcherrimus concito gradu per palatium veniens, ad huncque accedens, qui tam eminens & præclarus in auxilium exsurrexerat Theodorij senatoris, se fore dixit à Petro patritio Romanorum ejus devotissimo missum, quatenus ejusdem preces exaudiens, sibi impetrare à Domino filium dignaretur. Ad hæc rex, *Quod*, inquit, *à filio meo Hieronymo Petrus postulat, certè fiat.* His omnibus sic finitis, à somno illo mox Elias monachus excitatur, laudes immensas Deo reddens, & Hieronymo glorioso. qui diem illum in quo tam miranda viderat, prænotans, eodem postea intellexit die episc. Anconitanum & Theodonium senatorem ex hoc sæculo migravisse. quo liquidè patet, hæc vana somnia non fuisse.

CAPUT XXV. MAGNAM putabas, Augustine carissime, aliquibus admirationem inducere, veluti si quid novum & inauditum eis proponens, dum in tuis pristinis litteris quas recepi, Johanni Baptistæ & ceteris Apostolis Hieronymum sanctissimum æqualem in sanctitate & gloria, rationibus sine dubio efficacibus, & visionibus mirificis comprobabas. Certè non est aliqualis ambiguitas, verissima & omni fide & devotione dignissima hæc ita fore. Nec puto aliquibus ejus vitam sanctissimam, & ejus tanta prodigia hominibus insueta non ignorantibus, admirationis aliquid evenire. Sed quoniam tales tuæ fuerunt rationes, ad veritatem hujusmodi declarandam, quòd meas levissimas & imperitas nunc illis opponere non deceret, ideo omissis omnibus visionem mirabilem, quam venerabilis vir Cyrillus episcopus Alexandrinus se vidisse suis ad me diebus plurimis jam elapsis destinatis litteris affirmabat, breviter introducam. Post beati Hieronymi obitum gloriosum anno completo, in die nativitatis gloriosissimi Johannis Domini præcursoris, laudibus expletis matutinis, dum memoratus pontifex more solito in ecclesia solus ante altare ejusdem præcursoris Domini gloriosi, flexis genibus ipsius gloriam & excellentiam multa spiritus dulcedine contemplaretur, repentino somno aliquantulum obdormivit, & ecce in ecclesiam (ut sibi clarissimè videbatur) binatim quorumdam speciosissimorum hominum ultra humanam æstimationem cantus alternatim suavissimos concinentium turba vehementissima miro ordine veniebat. Deinde binatim omnes ad altare procedentes, & ibidem flectentes genua, ad sedendum singuli se ponebant. Cúmque illorum hominum jam esset ecclesia valde plena, post omnes duo viri eminentiores ceteris, in toto similes atque pares, infinities sole lucidiores, stolâ induti lucidissimâ, candidissimâ, auro & gemmis undique ineffabiliter rutilante, venientes, ecclesiam pariter intraverunt. Ad quorum introitum omnes in ecclesia residentes, protinus flexis genibus eisdem summam reverentiam persolverunt. Tunc duo illi viri ante altare ab eisdem reverentiâ exhibitâ, in duabus cathedris aureis mira lapidum pretiosorum varietate & pulcherrimè decoratis, sibi à quibusdam pulcherrimis juvenibus præparatis, ambo pariter consederunt, & sic silentes aliquantulùm permanserunt. Interim inter illos silentio facto, cœpit alter eorum duorum alterum impellere ad loquendum. Cúmque longa ad invicem altercatio oriretur, quis primò inciperet prædicare, cœperunt singuli, ut Hieronymus Johannis (cujus erat die illa sollemnitas) laudes & magnificentias explicaret, magnis vocibus acclamare. Tunc unus illorum sermonem mox incipiens laudes beatissimi præcursoris Domini tanta loquelæ dulcedine, tantoque verborum ornatu, necnon & sententiæ gravitate contexuit, quod fas non esset linguæ hominum declarare. Finito itaque sermone illo, alter (quem Johannem Baptistam cuncti qui aderant nominabant) eidem grates referens multiplices, hoc circumstantibus ad ejus honorem & gloriam est locutus: *Socius iste meus carissimus Hieronymus, æqualis mihi in gloria, æqualis etiam in sanctitate, seriem mearum laudum est hactenus prosecutus, idcirco dignum est ut ejus laudibus nunc insistam. Hic verè lux est ecclesiæ, tenebras effugans errorum, & cunctos illuminans homines veritatis claritate cæcos. Hic fons est aquæ sapientiæ salutaris, ad quem sitientes dum accedunt, largissimè satiantur. Hic arbor altissima, cujus cacumen cælum adscendit, sub cujus doctrinæ frondibus de suavi ejusdem oris fructu, aves cæli (scilicet homines multùm intelligentes) & bestiæ terræ (scilicet homines parum intelligentes) uberrimè satiantur. Hic mecum fuit in sæculo eremita, & certè non minùs me carnem abstinentiis maceravit. Hic mecum virgo nitidus atque purus. Hic mecum fuit prophetico spiritu illustratus. Hic mecum doctor exstitit veritatis. Ego propter justitiam & veritatem, vitam corpoream dereliqui: hic etsi sic non amiserit vitam corporalem propter justitiæ & doctrinæ suæ perspicacissimæ veritatem, tempus suum tamen totum gessit in sæculo, in martyrio, afflictionibus & dolore. Ego Christianæ fidei præcucurri nuntius, & gentium invitator: hic postmodum veniens ejusdem fidei exstitit sustentator, & ab hæreticis eamdem lacerantibus defensator. Ego semel in baptismate manibus propriis Christum tetigi in Iordane: hic ipsum non solùm manibus propriis habuit multoties in altari, sed & ore proprio manducavit. Hic mihi in sanctitate per omnia fuit æqualis, nunc autem æquali ambo æternæ vitæ præmio insimul congaudemus.* Hæc & alia multa prosequente beato Johanne, quæ idem beatus Cyrillus non potuit totaliter memoriæ commendare, jam horâ diei primâ adveniente, ecclesiam custos intrans episcopum intuitus dormientem, eumdem manibus excitavit. Expergefactus itaque pontifex, stupore & admiratione & gaudio admodum plenus, quæ viderat, custodi cum lacrymis enarravit: deinde illo die missam sollemnissimè celebrans, visionem mirabilem omni populo declaravit.

CAPUT XXVI. SUNT infinita plura quæ dici possent miracula verissima, & utilia enarranda, quàm ea quæ in brevi hoc opusculo sunt scripta. Sed ne prolixitate operis aliquid legentibus tædij oriatur, uno solo miraculo, quod nondum expleto mense in Bethlehem peractum est, perfectus huic operi finis erit. Die dominico transacto post octavas Pentecostes, omnibus meis suffraganeis episcopis, & multitudine maxima tam virorum quàm mulierum in ecclesia, in qua sacratissimum quiescit Hieronymi cadaver, insimul congregatis, honore debito & veneratione tam debita quàm devota, primò egomet sacris indutus vestibus, ad locum foveæ in qua corpus venerandum jacet, accedens, terram cœpi effodere sepulturæ, quatenus sacratissimum illud corpus inde ablatum, in tumulo marmoreo mira pulcritudine undique decorato, quod hac de caussa fuerat fabricatum, postmodum poneretur. Cùm jam fovea foret vacua, cunctis cernentibus corpus sanctissimum in medio foveæ, tamquam in aëre à nulla parte terram tangens permanebat integrum, nec corruptione aliqua violatum. Quod inde elevantes cum odore tam vehementi & suavi, quòd talem olfactus hominum numquam sensit, collocavimus in altari, quatenus à populo reliquiæ sanctissimæ viderentur. Quot autem illo die me cunctisque qui aderant astantibus sint peracta miracula gloriosa, explicare ea nullatenus compos essem. Cæci sexdecim illas reliquias tangentes facie, visum protinus receperunt. Tres præcipuè dæmoniaci catenis vincti, in illam ecclesiam plurimorum hominum manibus deportati, sunt protinus liberati. Mulieris cujusdam viduæ pauperculæ puerulus, ejus unicus filius, in ecclesia fuit præ gentium multitudine suffocatus, quem mater mortuum inveniens, dolens & lugens, mox in ulnis puerile cadaver ad foveam, in qua sepultum fuerat corpus Hieronymi gloriosi, deferens, eum in foveam projecit, hæc dicens verba, *Sancte Hieronyme gloriose, hinc non recedam, donec restituas mihi unicum meum filium, quem amisi.* Mirabilis certè Deus in sanctis suis, faciens prodigia insueta. Statim ut terram exstincti pueruli corpus tetigit, eidem anima est conjuncta. Quidam vir corpus cujusdam sui filij de sepultura, in qua per triduum jacuerat, extractum, mox ad foveam illam detulit, & illud in foveam sic projecit: qui juvenis fuit illico vitæ pristinæ restitutus. Innumerabilia penè forent miracula, quæ peracta sunt à manè usque ad vesperas, quo quidem tempore gloriosum Hieronymi cadaver de fovea dissepultum in altari exstitit collocatum. Sed tamen ad hujusmodi miracula ulteriùs non procedam. Unum quod nocte sequenti accidit, non silebo.

CAPUT XXVII. IN hora ergo vespertina corpus illud sacratissimum in monumento quod præparavimus, posuimus: sed manè monumentum vacuum est inventum, & corpus sanctissimum foveæ pristinæ invenimus restitutum. Quod dum ego plurimùm admirarer, nocte sequenti mihi dormienti beatus Hieronymus apparens in visione, plurima mihi grandia patefecit: sed inter cetera, talia mihi verba dixit, *Noveris Cyrille, quòd corpus meum de fovea in qua jacet, nullatenus extrahetur, quousque civitas Ierusalem ab infidelibus capietur: quo quidem tempore Romam delatum, ibidem multo tempore requiescet.* Ad hæc expergefactus quæ videram, cunctis episcopis & aliis viris catholicis enarravi. Quid & quando hæc evenient, aliter non agnosco. Si quid utile aut bonum in hac epistola dixi, non meis, sed gloriosissimi Hieronymi meritis imputetur. Si quid verò superfluum, inutile & non bonum; solùm meæ insipientiæ & negligentiæ caussâ hoc accidisse, ab omnibus judicetur. Mei Augustine carissime in tuis orationibus memor esto.

ADMONITIO
IN SUBSEQUENTEM ALTERCATIONEM.

EPISTOLÆ 178. locum in superioribus editionibus hactenus occupavit supposititia isthæc Altercatio, quamvis se ipsa res prodat indiciis cùm certis, tum manifestis. Narrat quidem Augustinus in epistola, quæ nunc ordine est 238. se cum Pascentio de fide coram disputasse: verùm in illa disputatione obtinere ab adversario non potuit, ut notarij exciperent quæ dicebantur: hujus autem Altercationis acta sic referuntur, quasi omnia à notariis de verbo excepta fuerint. Illa disputatio Carthagine habita fuit, juxta Possidium c. 17. hæc in titulo prænotatur acta Hippone. Atque huic præfuisse fingitur Laurentius quidam judex, qui Laurentius in exordio significat altercationem aliquam vehementem inter partes pridem præcessisse: at in illa Carthaginensi disputatione nullus præsidebat judex; intererant tantummodo honorati viri aliquot, rei gestæ testes futuri; neque ante illum diem colloquium ullum cum Pascentio habuerat Augustinus, uti ex eadem epist. 238. n. 8. intelligitur.

Superest igitur ut hæc altera dicatur esse Altercatio posteriùs habita. Atqui Possidius unicam agnoscit collationem cum Pascentio; cujus collationis exitum, necnon epistolas ejus occasione postea ultro citroque scriptas memoriæ mandavit perquam diligenter, haudquaquam silentio missurus secundam sollemnioremque coram judice collationem, si ipsi nota fuisset, præsertim in qua judex sententiam dixisset secundum Augustinum. Adde nullam hujusce collationis mentionem fieri in Retractationum libris, tametsi alias, quæcumque in scriptis relictæ sunt, collationes recenseat Augustinus; nec dubitare liceat, quin Retractationes ediderit aliquanto post illud tempus, quo ipse Pascentium ætatis ac dignitatis merito superiorem habebat, ut dicitur hîc & in epist. 238. n. 1.

Iam verò dum istius Altercationis gesta percurris, initio quidem credas dies nonnullos à primo congressu ad hunc secundum effluxisse. Quod enim hîc à Laurentio dictum legis, si post illud totum quod pars parti, persona personæ convicij intulit pridem &c ad ea procul dubio referas, quæ de primo congressu recitantur in epist 238. Et certè inter utrumque congressum aliquod admittendum fuerat intermedium tempus, quo nimirum ambæ partes Carthagine venirent Hipponem, utque eas ad se mutuò mitterent epistolas, quas ante posteriorem congressum datas fuisse liquet. Attamen Pascentius continuò inducitur de superiori congressu sic loquens, quasi pridie habitus fuisset. Et quoniam hesterna die, inquit, cùm laudabiliter sanctum virum . . . Auxentium nominarem, & quem idem vir è duobus fuisset secutus, utrùm Arium an Eunomium idem frater Augustinus scrupulosiùs inquireret, ego anathema continuò memoratis Ario & Eunomio dicere non dubitavi, flagitans ut ipse quoque ὁμοούσιον anathematizaret, eo quòd scriptum in libris dominicis minimè reperiatur &c. Id videlicet re ipsa gestum fuit in prima collatione juxta epist 238. n 4. nisi quòd illud de Auxentio non ipse Augustinus quæsivit, sed Alypius. Neque, opinamur, quisquam suspicabitur hoc rursum contigisse altero die, qui Altercationem secundam proximè præcesserit. Quis etenim in animum inducat querelam eamdem adversùs ὁμοούσιον motam fuisse iterum a Pascentio, atque ipsum ad sollemne certamen coram Laurentio præside descendisse, ut id unum etiam tertiò obtenderet, nempe quòd ea vox scripta in libris dominicis non reperiatur, posteaquam ipsum Augustinus ex voce Ingeniti, quam Pascentius de Deo Patre usurpaverat, tam egregiè confutasset in primo certamine, uti in epist. 238. narratur?

Ad hæc res hîc agitur admodum frigidè ab utraque parte, adeo ut sibi invicem vix respondeant nisi interloquente & compellente Laurentio. Et sanè Pseudo-Pascentius ille non eum refert Arianum Comitem, qui à Possidio describitur, fidem catholicam atrociter ac jugiter oppugnans, & quamplurimos sacerdotes Dei, simpliciori fide viventes, dicacitate ac potestate exagitans ac perturbans; denique post primam collationem magis magisque iratus & furens, mendacia multa pro fide sua falsâ jactans. Neque feliciùs alter Augustini personam agit; pauca opportunè, multa ineruditè, perturbatè omnia atque indigestè proferens, nihilque resipiens eam disserendi facultatem, qua instructus Augustinus aliis in disputationibus eminere solebat.

Nunc ad dictionem si animum advertamus, abhorret longè ab Augustini stilo, ut mox videre est in hisce loquendi formulis: O nobilissime fidei vir præsidens. Circumamictus veræ carnis trabeâ. Veridicus ille secretorum interpres divinorum Johannes. Tamquam de immanitate non pervident trabis. Ubi & ipsa caro voluit de virgine nasci dominica. Quâ dicit intimatque Dei mortalibus secreta. Quid plura? Eadem est personarum omnium loquela, unum dicendi genus per totam Altercationem; quam nimirum una manus stilusque unus exaravit. Sed mirari subit illud quod in epistola 238. n. 9. legitur, Pro fide quam Reipublicæ debes, non times maledicta provincialium; pro fide quam Christo debes, times calumnias Episcoporum: huc translatum fuisse hoc pacto, quasi ab Augustino dictum sit, Fidem Reipublicæ debens Pascentius, fidei quoque suæ, quam Christo debet, ... dignetur nomen edicere. Quid enim ad rem minùs appositè? Porrò eadem ex epistola ductum est id, quod additur continuò de Pascentij potestate & ætate, præter alia nonnulla.

Illud tandem haudquaquam prætereundum silentio, Augustini ad Pascentium epistolas contineri in nostris MSS. sexdecim, quo ex numero ne unus quidem codex adjunctam habet Altercationem illam: quam nonnisi seorsim reperire nobis licuit in tribus MSS. scilicet Laudunensi, Arnulfensi & Corbeiensi, qui omnes prædictis epistolis carent.

Quæ cùm ita sint, jam intelligis, Erudite Lector, nos ut id opusculi genus spuriis scriptionibus accenseremus, adductos fuisse multis & gravibus caussis. Quibus postremo loco accedit non levis conjectura de vero ipsius auctore Vigilio Tapsensi episcopo, qui Vandalis Arianam hæresim in Africa propagantibus, cùm repugnare palàm pro catholica fide disputando non sibi liceret, emisit in vulgus opuscula quædam contra Arianos, inditis nominibus insigniorum Ecclesiæ doctorum, Athanasij, Ambrosij, Augustini; & inter alia librum contra Felicianum Augustino tributum falsò in superioribus editionibus tom. 6. necnon hanc ipsam qua de agitur Altercationem, uti suspicamur ex similitudine & affinitate, quæ inter eam aliasque Vigilij lucubrationes intercedit. Exempli gratiâ, quemadmodum in Altercatione Athanasij cum Ario, exhibet ille Probum cognitorem & judicem, qui initio adjuvat partes Arij, ut in fine secundùm Athanasium ferat sententiam: ita hic n. 5. & 7. Laurentius cognitor & judex favet nonnihil Pascentio, adeo ut eidem judici divinum judicium minitetur Pseudo-Augustinus, cui demum Pseudo-Augustino certaminis palmam Laurentius adjudicat. In illa paucis momenta sua proponit Arius, ut ab Athanasio multis refellatur: in hac Pascentius vix loquitur quidquam, nisi quo disputandi materies præbeatur Pseudo-Augustino. Præterea in utraque Altercatione occurrunt pares loquendi formulæ, nempe in illa Probus, Quemadmodum credatis, inquit, decenti prosecutione signate. & aliquantò pòst, Id quoque Athanasius sua prosecutione designet. In hac autem Laurentius n. 5. dicit, Advertisne. . . . quid sua prosecutione designet &c Itaque methodus, stilus, sententiæ, auctorem unum eumdemque referunt Vigilium. Is porrò scribebat versùs finem quinti sæculi. Unde minimè mirum est Altercationem cum Pascentio sub Augustini nomine laudari a veteribus, uti laudatur non modò in Bedæ vulgata collectione ad 1. Cor. 16. & Philipp 2. quam collectionem Floro diacono Lugdunensi, qui medio sæculo nono floruit, tribuendam esse probatur in veterum Analectorum tom. 1. sed etiam in ea, quæ ibidem Bedæ asseritur, hactenus inedita, scilicet ad 1. Cor. 16.

Consule Bernardum Vindingum è familia Augustiniana Theologum, qui id operis spurium esse ante nos existimavit in Augustiniano Critico ad tomum 2. & ad tomum 6 quo posteriori loco recenset quindecim opuscula ab auctore, ut putat, uno & eodem profecta. Horum verò plurima Vigilio Tapsensi jam ab eruditis tribuuntur.

EPISTOLA

* Aliàs CLXXVIII.

EPISTOLA XX.*

Sive uti Corbeiensis codex aliique MSS. præferunt,

CONLATIO Beati AUGUSTINI cum PASCENTIO Ariano, habita in domo Anicia Hippone-Regio, præsente LAURENTIO judice delecto à PASCENTIO viro spectabili.

1. LAURENTIUS vir clarissimus partibus & personis in [a] cominus positis dixit: *Dei discutiendum est negotium, naturaque ejus, in qua plerique labuntur homines, examinanda perfectio, si post illud totum quod pars parti, persona personæ convicij intulit pridem, jam in utrisque manet serenitas animorum, venerande Augustine & Pascenti nobilissime, dignamini profiteri. De Deo enim disputans animus debet serenior inveniri, quia repulsis animositatis caliginibus, menti sese pura ad intelligendam naturæ suæ magnitudinem faciliùs offert. Fidem igitur vestram ex professione opinionum primitus agnoscere volo; tum demum requirere, utrùm liceat præter Scripturarum divinarum eloquia usurpativæ defensionis merito aliquid affirmare.*

2. Augustinus episcopus dixit: Sunt aliqua fidei necessaria à patribus posita, quæ in verbis diversarum linguarum aliter sonant, aliud intus continent in secreto; sicut ipsa caro Christi Dei & hominis, hominis pleni infirmitatem ostendebat exteriùs, & divinitatis virtutem gerebat interiùs. Tamen fidem reipublicæ debens vir spectabilis Pascentius, quia ipse exstitit provocator, fidei quoque suæ quam Christo debet, [b] id est circa Christi personam, qua etiam suam credit animam gubernari, dignetur nomen edicere; quia potestatis, ætatis etiam, simulque provocationis ejus ordo id fieri justissimè flagitat. Mihi autem placet te judicio judicem præsidere, quod etiam ipsi placuisse manifestissimè comprobatur.

3. Laurentius vir clarissimus dixit: *Tuæ excellentiæ merito, Pascenti vir nobilissime, nos admodum paruisse sat clarum est. Tremens enim in tantæ rei negotio præsideo cognitor, formidans ne de tantæ omnipotentiæ natura secus quid credens reatum incurram. Sacramento enim me meum animum animamque memini constrinxisse [c] ne tuas intentiones ulla ratione palparem, nec aliquid à justitia longiùs cohiberem. Tua enim delectione judex in cognitione fidei inter utrosque videor præsidere. Partis ergo è diverso sistentis, cui defensionis verba Augustinus vir gravissimus se impensurum ostendit, postulationem quam petit, quia & ratione non caret, dignare effectui mancipare, nomenque simul propriæ religionis edicere.*

4. Pascentius vir [d] spectabilis dixit: *Nec præsens prudentissimus suæ fidei episcopus Augustinus me negare potest Christianum: in Patrem ingenitum, & in Filium genitum, & in Spiritum-sanctum me credere profiteor, sed non unius æqualisque substantiæ vel naturæ. Et quoniam hesterna die, cùm laudabiliter sanctum virum & miræ scientiæ Auxentium nominarem, & quem idem vir è duobus fuisset secutus, utrùm Arium an Eunomium, idem frater Augustinus scrupulosiùs inquireret, ego anathema continuò memoratis Ario & Eunomio dicere non dubitavi, flagitans ut ipse quoque* ὁμοούσιον *anathemaret, eo quòd scriptum in libris dominicis minimè reperiatur. Quod facere omnino in nullo [e] consensit, unde se procul dubio homusianum evidenter ostendit: & quàm pergrave sit, ipse prorsus advertis, Scripturarum auctoritate calcata, illud ponere quod eadem Scriptura non dixit. Si quid enim præter auctoritatem divinorum voluminum ponitur, vacuum approbatur.*

5. Laurentius vir clarissimus dixit: *Advertisne, honorabilis Augustine, quid sua prosecutione designet, vel quàm integro prosecutionis modo sententiam suam vir clarissimus Pascentius firmet?*

6. Augustinus episcopus dixit: Catholicum me ὁμοούσιον in sancta Trinitate credentem hac prosecutione respondeo, firmetur tantummodo ejusdem viri spectabilis Pascentij responsio, si nihil præterquam quod scriptum est, quisquam nostrùm debeat vel audeat in defensione fidei applicans nominare. Aut enim licebit, & nulli, maximè Græcis ubi fides orta est, denegabitur; aut non licebit, & calumnia justissimè repelletur. Postea tamen ὁμοούσιον verbum græcum unitatem ostendens, quid contineat, quid habeat, quidve maneat exponetur.

7. Laurentius vir clarissimus dixit: *Etiam ab Augustino honorabili viro rectissimè respondetur. Aut enim ut ipse prosecutus est, licebit aliquid quod scriptum non est defendendæ fidei merito ponere, & ponendum est licitè: aut non licebit, & utrumque penitùs denegandum est integrè. Unde opus non est agnita jam vocabulo sonante professionem ulteriùs quidquam inquirere, nisi ut ipsum* ὁμοούσιον *nobis venerabilis Augustinus suæ religionis episcopus scriptum ostendat in Lege.*

8. Augustinus episcopus respondit: Rectissimam justitiæ lineam tenens, ô nobilissime fidei vir præsidens, agnosce, rationemque perpende, quia de tuo non solùm alij sapientissimi viri judicio judicabunt, verùm etiam Deus verissimus, qui est omnium judicum judex, pleniùs judicabit. Non enim differentis Dei spernendum est judicium, nonnumquam & in præsenti judex ultor assurgit. Fidei ergo nostræ jam dignare rationem inquirere, symbolumque quo fides [f] utcumque constat, singulos præcipe tuis auribus coram omnibus recitare.

9. Laurentius vir clarissimus dixit: *A justitia nulla ratione discordat ut ipse digneris qui petitor es, Pascenti vir clarissime, tuæ fidei cum reverentia symbolum recitare.*

10. Tunc Pascentius sono clariori symbolum recitans, *Credere se in Deum Patrem omnipotentem, invisibilem, ingenitum, & incapabilem* dixit, *& in Iesum Christum Filium ejus, Deum natum ante sæcula, per quem facta sunt omnia, & in Spiritum-sanctum.*

11. Augustinus episcopus respondit: Memorem esse amplitudinem vestram in Dei negotio, præsidens cognitor, prosecutionis [g] nostræ non dubito, quia vir spectabilis Pascentius nihil ponendum esse in fidei ratione, præterquam quod Scripturæ continent, asseruit; qui licèt fidei catholicæ ὁμοούσιον verbum pro macula nominis secundùm suos auctores nitatur opponere, ex eo quod posuit, vel potiùs vetuit, hinc magis & ὁμοούσιον à Græcis sacerdotibus positum verbum in assertionem fidei dici debere rectè defendimus, & aliqua quæ scripta non sunt, ab ipsis potiùs temerè posita, vel dicta modò probamus.

12. Laurentius vir clarissimus dixit: *Cursim, ut video, honorabilis Augustinus negotij præsentis calcem sese obtinuisse declarat, seseque docturum adstruens, aliqua quæ scripta non sunt, tuæ, Pascenti clarissime, auctores fidei posuisse quæ sequeris. Quæ si in Lege non posita, & à vobis propria usurpatione fidei merito posita esse docuerit, jam quærendum erit (quia jam licere manifestum erit) quid in intimis* ὁμοούσιον *verbum habeat, ad quam rem pertineat, cuique rei rectè hoc verbum adhibitum judicetur, justéque inventum vel positum ipsa fidei perfectio roborabit.*

13. Pascentius vir spectabilis dixit: *Non decet nos aliquid sine auctoritate Scripturarum ponere divinarum, quid est tamen seposito calumniæ artificio, quod dicit vel proponit è diverso defendens frater Augustinus, absque Legis auctoritate nos alicubi posuisse vel dicere, publicet palàm, & si convicerit, nec* ὁμοούσιον *injustè ab ipsis positum, etiam ego jam publicè conclamabo, statimque eorum communioni socius fio.*

14. Laurentius vir clarissimus dixit: *Nihil tam optimum tamque libertati fideique & animæ congruum, quàm longa tergiversatione, quam potuit stoliditas enutrire, ocyus derelicta, animositatis, quæ Deo fit injuria, obstinata aliquamdiu nebula repellatur, atque quæ occulta in linguis variis sunt evidentiore luce pandantur. Sed ne in longum negotium jam propè victoria patratum oratio protrahat diuturna, quod absque Legis auctoritate à Pascentio viro clarissimo, vel ab ejus auctoribus reclamas positum, dignare jam Augustine vir sanctissime publicare.*

15. Augustinus episcopus respondit: In assertione fidei Patrem ingenitum & incapabilem dixit, cùm nec ingenitum nec incapabilem Scriptura Patrem alicubi testetur: qui licèt ingenitus Pater sit, quia hoc ipsum utrique pariter confitemur, tamen hoc nullius Scripturæ seu veteris seu novæ continet textus. Est enim ingenitus, [h] quia à nullo est genitus; sed hoc est quod ingenitus genitus, ut pote de Deo Deus. Non enim quia Adam ingenitus approbatur, idcirco est homo, & Abel quia de ipso est genitus, non est homo; hominem genuit quod est ingenitus homo: Deus quod est genuit ejusdem substantiæ, ejusdem essentiæ, sine tempore, sibi coæternum genuit. Ante quem nihil est, temporis non accipit modum. Est igitur ingenitus Pater, quia (ut dictum est) à nullo est genitus, sed est genito coæternus: quomodo ignis in substantia sua, in qua est à Creatore creatus, est quidem ingenitus, sed genito à se splendori consubstantialis est & coæternus. Hanc Dei Trinitatis substantiam unam ὁμοούσιον verbo Græci complecti breviter maluerunt. Non enim nomen est, sed res terribilis in verbo hujuscemodi sonans. Quod verbum apertè ipse Filius declarat, cùm dicit, *Ego & pater unum sumus.* (Johan. 10. 30.) In isto uno consistit substantia una: nam ex eo quòd est una, & ipse & Filius manet in ea; unde etiam circumamictus carnis veræ trabeâ dicit, *Nemo novit Filium nisi Pater, neque Patrem quis novit nisi Filius, & cui voluerit Filius revelare.* (Matt. 11. 27.) Ecce & Filius per seipsum invisibilis approbatur. Quid est autem quod quasi cautiùs in fidei ponere assertione nituntur, *Incapabilem?* Hoc nec legunt, nec justè defendunt. Quomodo est enim incapabilis Pater, quem capit Filius totum, ipso dicente, *Ego in Patre, & Pater in me?* (Johan. 14. 10.) De quo etiam Paulus apostolus dicit, *Qui cùm in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse æqualis Deo.* (Phil. 2. 6.) * Qui formam implet Dei, nihil habet minus Deo. (* Beda vulgatus.) Quomodo ergo incapabilis Pater dicitur, qui capitur totus à Filio? Ecce enim quæ scripta non sunt in Lege uspiam, à vobis temere ponuntur in symbolo, ubi nihil magis aliter oportet inseri, præter quàm Scripturæ veridicæ continet modus. Cur vobis de ὁμοούσιον verbo visum est fidei catholicæ invidiam excitare, quæ substantiam Dei unam simpliciter credens, hoc verbum à Græcis patribus in assertionem fidei defendendum accepit? In cautione enim, hoc est in symbolo quod est inter animas nostras & Deum, quid visum est hominibus aliquibus ponere quæ scripta non reperiuntur in Lege? Neque enim alicubi ingenitus aut incapabilis Pater. Laudantes enim Deum, dicere solemus in precibus, ejus magnitudinem admirantes, *Qui capit omnia, quem capit nemo*; sed hominum. Nam totus capitur à Filio, cujus formam implet Filius unius incommutabilis naturæ secreto. Ergo neque solus invisibilis Pater, sed & Filius invisibilis. Sicut hominibus invisibilis Pater, ita invisibilis hominibus Filius secundùm illud secretum, [i] quo manet in Patre. Non ergo justè positum est, invisibilis solus Pater in symbolo, sed invisibilis tota Trinitas Deus (excepta carne suscepta à Filio) de qua dicit Apostolus, *Invisibili soli Deo honor & gloria in sæcula sæculorum.* (1. Tim. 1. 17.) Totus ergo habitat Pater in Filio, cujus Patris formam idem Filius non ex parte, sed implet in pleno. Hanc apostoli Pauli sententiam, qui dicit intimatque Dei mortalibus secreta, *Qui cùm in forma Dei esset;* (Phil. 2. 6.) aliqui malè pronuntiantes, malè sentiendo bene digesta, non esse ausum Filium Dei per imparilitatem æqualem, sed per rapinam fieri Deo Patri prorsus affirmant: quod iniquè sentitur. Si enim diceret: Qui cùm Deus esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, posset angustiis fidei suæ quilibet qualecumque, etsi debile de quo sine mora excluderetur, spatium invenire: nunc verò, quia *cùm in forma Dei esset,* dixit, omnem machinationis injustæ aditum interclusit; ubi est forma, nihil habet prorsus minus omnino natura. *Deus enim,* ait idem Apostolus, *erat in Christo, mundum reconcilians sibi.* (2. Cor. 5. 19.) Quomodo enim susciperet minor majorem, nisi se una natura cognosceret parem? Neque enim lineamentis spatiisque membrorum hæc Dei forma distenditur, ut Pater Filium in se suscipiat habitantem, aut in se Filius Patrem ostendat manentem, sicut ipse ait, *Pater in me manens facit opera mea;* (Johan. 14. 10.) aut evacuatur, cùm Spiritum-sanctum suum Pater & Filius omnem creaturam suam proferat illustrantem. Quomodo cogita-

a Bad. Am. & Er. *in commune.*
b Editi non habent, *id est circa Christi personam.* quæ verba restituit MS. Corb.
c Bad. Am. Er. *nec tuas intentiones ... palpare.* sic etiam MSS. Arnulf. & Corb. qui duo codices prosequuntur sic, *nec alio quod à justitia longè est cohibere.*
d Editi hîc & per totam Altercationem, *Pascentius, vir clarissimus.* At MSS. constanter habent, *vir spectabilis.*
e MSS. *concessit.*
f MS. Corb. altera manu emendatus habet, *fides utriusque.*
g MSS. *nostræ tenorem non dubito.*
h Sic MSS. At editi habent, *qui à nullo est genitus; sed hoc est ingenitus quod genitus.* minùs bene.
i Bad. Am. Er. & MS. Corb. *quod manet.*

ri non potest, quomodo explicari non potest, simul secum unum
a [a] est, quod secundùm incommutabilem omnino substantiam in Trinitate Deus est. Ecce quid est ὁμοούσιον, quod exprobratur injustè. Non enim verbum solum, sed res in verbo; nec solus sermo sonans auribus, sed substantia una est Dei credenda in mentibus. Si enim in homine credente in se totus Deus credendus est habitare, quomodo Filium totum in se Pater, aut Filius Patrem non credatur excipere? Ac per hoc
b ipse in Patre, & Pater in eo manet, & ex Patre [b] & Filio sanctus credendus est Spiritus non solùm processisse, sed semper ad peragenda
Gen. 18. 1. opera Trinitatis omnino procedere, sicut eadem Trinitas Abraham amicum suum in unitate nominis dignata est visitare. Quid est quod calumniantur de ὁμοούσιον verbo græco, quia scriptum in Lege minimè invenitur? Cur non vident culpam suam? Cur sibi non displicent, cùm ponunt in symbolo verba vel nomina, quæ non sunt ullâ Scripturâ digesta? Qui disponit arguere, non faciat unde alium nititur accusare. Inspiciunt de verbo simplici & ratione fidei pleno, quasi de stipula oculum fratris, & suum sauciatum præter Scripturas ponendo quod credunt, tamquam de immanitate non pervident trabis. Ecce ὁμοούσιον rectè probamus positum, & in assertionem fidei, qua Trinitatis unitas à catholicis creditur, à Græcis patribus dictum. Quid si Græcus ipse objiciat, non Latino, non Barbaro, sed sibi magis licere verba ad fidem pertinentia divulgare? Nam sciendum est, Amen & Halleluia, quod nec Latino nec Barbaro licet in suam linguam transferre, Hebræo cunctas gentes vocabulo decantare. Non enim in Africa, aut in cuncta Barbaria, sed in Syria vel Græcia, ubi & ipsa caro voluit de virgine nasci dominica, decuit vel oportuit verba fidei compendiosè firmare. Denique non latino, non barbaro stilo venerandus ille Moyses, non Prophetæ, non Apostoli, non ipsi Evangelistæ, sed aut hebræo aut græco Scripturas eloquio dominicas firmaverunt, quas postea viri probati ac disertissimi in omnibus periti linguis, de hebræo primitùs in græco, de græco in latino stilo edisserere cum labore nimio maturarunt. ὁμοούσιος ergo exponitur, unius substantiæ Pater & Filius & Spiritus-sanctus. Nemo ergo jam calumnietur verbo, quia licèt scriptum non sit, quod habet interiùs vel so-
* al. unius nat, ostendit; non per aliquem alium, sed per * unam divinitatis
Johan. 17. 10. substantiam, in qua Filius Patri loquitur, dicens, *Tua omnia mea sunt, & mea tua.* Jam ipsi viderint qualiter ausi fuerint nomina, quæ scripta in Lege non sunt, vel verba in symbolo concinnare, non aliud nisi ostendere gestientes ab ingeniti quasi & incapabilis, potentia Patris Filium segregari. Deus enim Pater de substantia sua genuit Filium æqualem sibi: docet hoc veridicus ille secretorum interpres divi-
Johan. 5. 18. norum Johannes. *Propterea*, inquit, *Iudæi volebant eum interficere, quia non solùm solvebat sabbatum, sed & Patrem suum dicebat Deum, æqualem se faciens Deo.* Consubstantialem itaque sibi genuit Filium Pater, quia non accepit tamquam creatura indigens unde genuisset; totâ copiâ quod ipse est hoc genuit, perfectum genuit, quia sine tempore est ipse qui genuit, & quem genuit. Si homo generat quod est, Deus non potuit generare quod est? Accepit homo ab ipso Deo, & tamen licèt acceperit, hoc generat quod accepit; à nullo accipiens Pater Deus quod est generare non potuit? Hanc æqualitatem substantiæ ὁμοούσιον sermo græcus ostendit, nihil austerum, sed optimum dulceque; & hoc credendum esse humanis cordibus introducit. Etsi enim verbum ipsum in Lege scriptum non invenitur, res ipsa tamen invenitur; quia æqualis esse Patri Filius, per beatum Johannem primitus, & per Paulum postea comprobatur: Johannes enim æqualitatem di-
Deut. 17. 16. Matt. 18. 16. xit; Paulus formam implevit. *In duobus*, inquit Scriptura, *aut tribus testibus stabit omne verbum.* Per duos enim verissimos testes jam probavimus unius substantiæ esse, æqualesque Patrem & Filium; addamus & tertium, Thomam illum discipulum post dubitationem fortiùs confitentem Dominum & Deum, quem nec resurrexisse credi-
Johan. 20. 29. derat crucifixum *Dominus meus*, inquit, *& Deus meus.* Approbat Filius dictum, quia se cognoscit à sua creatura justissimè Deum & Dominum proclamatum, Patri utique & sancto Spiritui coæternum. Ὁμοούσιον utique verbum est græcum, & *Christus* græcum est nomen: qui accusat per injustitiam de verbo, quod non intelligit, fidem, non accipiat & de nomine nomen. Ὁμοούσιον verbum unius ejusdemque substantiæ sonat in græco, non quemquam infirmum, sed Patrem & Filium & Spiritum-sanctum. Jam ergo nemo improbet quasi verbum græcum, sed apertè separet quisquis est (quod non potest) ὁμοούσιον Patrem & Filium & Spiritum-sanctum. Contra hoc pugnetur quod possidet, quod habet, quod docet verbum græcum, non contra ipsum
c verbum, quod auribus [c] retinniet syllabis articulatum; contra divitias, contra æqualitatem naturæ, quam possidet verbum ipsum græcum, non contra exteriorem velut corticem, ab eo qui se audere dicit, si prævalet, repugnetur. Absit ut erubescamus catholici in universo ma-

A nentes, nos apellari propter fidem veram unius ejusdemque substantiæ, à nonnullis verbum græcum non intelligentibus, Homusianos, quia nos appellari gaudemus, de græco Christi nomine, Christianos. Neque enim in parte accipiendum est verbum græcum, & in parte alia refellendum. Nemo ergo utatur Christi nomine ex vocabulo græco. Erubescat se dici Christianum, quia nomen est græcum. Non accipiatur Paulus, qui dicit Romanis, scribens, *In quo clamamus; Abba, Pater;* in uno nomine duabus utitur linguis. Dicit enim * *Abba*, græco vocabulo Patrem, & latinè nominat identidem Patrem. Contemnatur idem apostolus Paulus, & in novissimis partibus ad Corinthios epistolæ primæ, ubi plebem arguens, * simul græco & syro utitur verbo, *Si quis*, inquit, *non amat Dominum, sit anathema maranatha.* *Anathema* græco sermone dixit, condemnatus; *Maranatha* definivit, donec Dominus redeat. Jam ergo nemo appellet oleum, quo fideles
B unguntur, græco nomine chrisma; ὁμοούσιον reprobatur unam Trinitatis resonans eamdemque naturam. Quid est enim quod dixit beatissimus Paulus, *Si quis non amat Dominum*, nisi, Si quis [d] humiliat Deum? Non ergo rectè dicitur Dominum amare, qui Dei & Domini unius audet substantiam separare, de quo dicitur in Lege, *Audi Israël, Dominus Deus tuus, Deus unus est.* Non corpore utique, liniamentisque corporeis extensus, sed una Pater & Filius & Spiritus-sanctus deitate perfectus. Plura quidem græco verbo definita reperiuntur in Lege, sed pro multis hæc pauca, quæ dicta sunt, sapientibus credo sufficere. Si æqualitas non est, non auderet inferior dicere superiori, *Omnia mea tua sunt, & tua mea.* Nec auderet dicere, *Volo ut ubi ego sum, & isti sint mecum.* Non, inquam, diceret *Volo;* sed diceret supplicans, Rogo. Absurdum igitur non est, ut in conciliis patrum græco verbo Patris & Filij & Spiritus-sancti una substantia firmaretur, cùm super
C Apostolos primitus Spiritus-sancti propria largitate linguarum varietas funderetur. *Audivimus enim eos*, ait Scriptura Actuum Apostolorum, *loquentes variis linguis magnalia Dei.* Magnalia utique sunt non deorum, sed Dei, græcâ linguâ unam substantiam credi Patris & Filij & Spiritus-sancti. Hebraïcè igitur, græcè & latinè super crucem Domini à Pilato fuit caussa ejus scripta. Si licuit ut græcâ linguâ, vel immo permisit ipse Dominus, ut caussa mortis ejus esset scripta, cur abhorret ut substantia ejus qua Deus est æqualis cum Patre, græco vocabulo approbetur ostensa? Si minimè licet Patris & Filij & Spiritus-sancti unam substantiam lingua exseri græcâ, ergo nec Deum laudari decet & barbarâ. Sicut enim græcâ linguâ, quod est ὁμοούσιον, una dicitur vel creditur à fidelibus Trinitatis omnino substantia, sic una rogatur ut misereatur à cunctis Latinis & Barbaris unius Dei natura, ut à laudibus Dei unius nec ipsa lingua barbara sit ullatenus aliena. Latinè enim dicitur, *Domine miserere.* Sola ergo hæc misericordia ab
D ipso uno Deo Patre & Filio & Spiritu-sancto linguâ debet hebræâ vel græcâ, aut ipsâ ad postremum postulari latinâ, non autem & barbarâ. Si enim licet dicere, non solùm Barbaris linguâ suâ, sed etiam Romanis, [e] *Sihora armen*, quod interpretatur, *Domine miserere*, cur non liceret in conciliis patrum in ipsa terra Græcorum, unde ubique destinata est fides, linguâ propriâ ὁμοούσιον confiteri, quod est Patris & Filij & Spiritus-sancti una substantia? Nam subjectionem Filij Patri debitam ex carnis infirmitate susceptam, etiam nos, quia justum est, verissimè confitemur, in qua eum infirmiatem non solùm subditum, sed & servum evidentissimè confitemur, ipso dicente in prophetia ad Patrem, *O Domine, ego servus tuus, ego servus tuus & filius ancillæ tuæ.* Patet ergo in quo sit æqualis Patri Filius, in quo sit non solùm subditus aut inferior, sed etiam humillimus servus. Ipse,
E inquam, ostendit in quo sit humilis, in quo sit æqualis, unde omnipotens, unde infirmus, unde abjectus, unde speciosus, unde dives, unde egestati subjectus.

16 Laurentius vir clarissimus dixit: *Evidentissimè claruit, rectâ defensione assertiones fidei suæ Augustinum virum clarissimum communisse, multaque magis tuos auctores, vir clarissime Pascenti, absque Scriptura temere posuisse, nec esse nomen fidei ὁμοούσιον, sed æqualitatem magis ipsius Trinitatis. Sed si inveniuntur in Lege verba quæ improbata sunt, dignare vir nobilissime respondere, ut certè vobis pares ire possitis. Nam proculdubio intueris, à vobis proposita præsentem virum Augustinum suis assertionibus nimiùm transilire. Apud te enim nobilissime vir eligo, quàm apud Deum perennis reatus culpam incurrere.*

17. Pascentius vir spectabilis respondit: *Scripta quæ proposui, non sunt quidem in Lege, sed debere propter honorem Patris adstrui, rectè defenduntur.*

F 18. Laurentius vir clarissimus dixit: *Sic ergo & ὁμοούσιον quod in dubium veniebat te proponente, etsi scriptum non est, res ipsa tamen quæ latet in verbo, * vera est. Credatur honorificè unitati, ne fiat injuria temere Trinitati.*

Rom. 8. 15. — * Absit ut tanta Aug. imperitia fuisse credatur. — * Beda vulgatus & ineditus. — 1. Cor. 16. 22. — d — Deut. 6. 4. — Johan. 17. 24. — Act. 2. 11. — χύριε ἐλέησον. — e — Psal. 115. 16. — * al. ἠκεῦ. Sententia — * al. clara est. Cedatur.

a Lov. *unum esse.* At aliæ editiones & MS. Corb. *unum est.*
b MS Corb. *vel filio*
c Sic MSS. At editi, *retinuit.*
d MS. Corb *humiliatur Deo.* Bad. Am. Er. *humiliat se Deo.*
e MS. Arnulfensis, *Sbroia armen* Corbeiensis verò, *Kuroia armes*, habetque adscriptum in margine, Κυριε ελεησον. Denique vetus cod. MS. quem vidit Nicolaus Rigaltius, præfert *Fhrota armes.* Consule Glossarium novissimè vulgatum à V. C. Carolo du Fresne D. du Cange, ubi is observat Stephano Stephanio in Notis ad Saxonem Grammaticum pag. 219. videri legendum esse, *Her thig forbarme*, linguâ Gotthicâ, quæ hîc barbara dicitur. Hanc enim linguam capta Roma didicit, ut Erasmus in ora libri ad hunc locum annotavit.

ADMONITIO.

ADMONITIO.

EXSTAT *in pervetusto codice MS. Abbatiæ S. Petri Carnutensis* Epistula S. Agustini ad sanctum Dei Bibianum Santonicæ civitatis antestitem, *sub hac salutatione*, Domino verè sancto palmæ triumphatione decorato & pontificali officio coronato BIBIANO orthodoxo, AGUSTINUS Dei servorum servus, in Domino salutem; *incipiens hunc in modum:* Litteras Apostolatus vestri carissimo filio nostro Trojano vestro diacono deferente, ad nos scripsisse comperi te; & dum sospitas vestra nobis fuisset certificata per paginam &c. *qua in epistola agitur de ritu divini officij in Hipponensi ecclesia per totius anni curriculum persolvendi. Verùm eam epistolam vel ipsa inscriptione Augustino abjudicandam esse, nemo in Augustini lectione tantisper versatus non existimabit. Quocirca vacuam paginam relinquere maluimus, quam indigno fetu onerare.*

PRIVILEGE DV ROY.

LOUIS par la grace de Dieu Roy de France & de Navarre à nos amez & feaux les Gens tenans nos Cours de Parlement, Maistres des Requestes ordinaires de nostre Hostel, grand Conseil, Baillifs, Seneschaux, Prevosts ou leurs Lieutenans, & à tous nos autres Iusticiers & Officiers qu'il appartiendra, Salut. Nostre cher & bien amé le Superieur general de la Congregation de saint Maur, Ordre de saint Benoist, nous a fait tres-humblement remonstrer que saint Augustin estant consideré depuis plus de douze siecles entre les Peres de l'Eglise comme le soleil entre les planetes, & sa doctrine suivie tant par les Conciles, que par ceux qui ont depuis escrit, soit pour combattre les heresies, restablir la discipline ecclesiastique, ou pour conserver la pureté des mœurs, plusieurs grands personnages ont porté leurs soins pour purger les œuvres de ce saint Docteur des fautes que la negligence de ceux qui les ont transcrites ou imprimées, y ont fait glisser, & entre tous, les Religieux Benedictins ont esté les plus attachez à en faire exactement les corrections, parce qu'il n'y a point de monastere de leur ordre où il ne se trouve des ouvrages de ce saint, si ce n'est en ceux qui ont esté entierement pillez & ruinez. Ce qui a servy de motif, &c. aux Superieurs & Religieux de ladite Congregation de saint Maur pour entreprendre une nouvelle edition des œuvres de saint Augustin, &c. De sorte que ladite correction estant beaucoup avancée, les Religieux dudit monastere se sont enfin resolus de la continuer pour le bien de l'Eglise & l'honneur de la France. Mais craignant que d'autres n'entreprennent de reimprimer lesdites œuvres de saint Augustin sur les anciennes copies, comme ils en sont menacez, ce qui rendroit apres de grands frais leurs peines inutiles: dautant qu'encore que l'edition pretenduë faite sur lesdits manuscrits doive estre la plus ample & la plus parfaite qui aye paru jusques à present, neanmoins on pourroit rechercher celle qui se debiteroit à meilleur compte; ledit Superieur nous auroit tres-humblement supplié luy vouloir accorder nos lettres de privilege à ce necessaires. A CES CAUSES, le desirant favorablement traiter, Nous luy avons permis & permettons par ces presentes de faire imprimer par tout nostre Royaume, pays, terres, & seigneuries de nostre obeissance, en telle marge, tels caracteres & forme de volumes qu'il jugera à propos, lesdites œuvres de saint Augustin, par tels Imprimeurs ou Libraires qu'il aura choisis, & ce durant le temps & espace de cinquante ans, à compter du jour qu'elles seront achevées d'imprimer pour la premiere fois en vertu des presentes; faisant tres-expresses inhibitions & defenses à toutes personnes, de quelque qualité & condition qu'elles soient, autres que celles qu'il aura choisies, de faire imprimer, vendre & debiter en aucun endroit de ce Royaume lesdites œuvres, sous quelque pretexte que ce soit, d'en apporter ou garder aucun exemplaire de ceux qui pourroient avoir esté contrefaits aux pays estrangers, & mesme de reimprimer lesdites œuvres sur les anciennes copies, nonobstant le reglement du 27. Fevrier 1665. à ce contraire, auquel nous avons derogé pour ce regard; Et ce à peine de dix mil livres d'amende payable sans deport par chacun des contrevenans, applicable un tiers à l'Hostel Dieu de nostre bonne ville de Paris, un tiers audit exposant, & un tiers au denonciateur, confiscation des exemplaires, de tous despens, dommages & interests, mesmes aux

peines portées par l'Arrest du Parlement du 26. Fevrier 1671. donné sur les conclusions de nostre Procureur General, & publié en la chambre de la Communauté des Libraires & Imprimeurs; à condition aussi qu'il en sera mis deux exemplaires en nostre Bibliotheque publique avant qu'en exposer aucuns en vente, à peine de nullité des presentes, du contenu desquelles Nous vous mandons que vous fassiez jouyr pleinement & paisiblement ledit Superieur General exposant, & tous ceux qui auront droit de luy, sans permettre qu'il leur soit fait aucun trouble ny empeschement. Voulons qu'en mettant au commencement ou à la fin desdites œuvres copie ou extrait des presentes, elles soient tenues pour bien & deuëment signifiées, & que foy soit ajoutée aux copies d'icelles collationnées par l'un de nos amez & feaux Conseillers & Secretaires comme à l'original. Mandons au premier Huissier ou Sergent sur ce requis de faire pour l'execution des presentes tous actes necessaires, sans demander aucune autre permission. Car tel est nostre plaisir. Nonobstant oppositions ou appellations quelconques, & sans prejudice d'icelles, dont, si aucunes interviennent, Nous nous reservons la connoissance & à nostre Conseil, l'interdisant à toutes nos Cours & Juges, nonobstant aussi clameur de Haro, chartre Normande, & autres lettres à ce contraires. Donné à saint Germain en Laye le vingt-deuxiéme jour de Fevrier l'an de grace mil six cens soixante-douze, & de nostre regne le vingt-neuviéme. *Signé* Par le Roy en son Conseil, BERAUD. Et scellé du grand seau de cire jaune.

Et ledit Superieur General de la Congregation de saint Maur de l'ordre de saint Benoist a cedé & transporté au sieur François Muguet Marchand Libraire Imprimeur ordinaire du Roy & de M. l'Archevesque de Paris le present Privilege, pour en jouyr ou faire jouyr pendant le temps porté par iceluy, suivant les conditions & accord faits avec luy ce sixiéme de Mars mil six cens soixante dix-sept.

Signé Fr. VINCENT MARSOLLE.

Registré sur le livre de la Communauté des Libraires & Imprimeurs de Paris le treize Mars mil six cens soixante dix-sept, suivant l'Arrest du Parlement des 8. Avril 1653. & celuy du Conseil Privé du Roy du 27. Fevrier 1665.

INDEX

IN SECUNDUM TOMUM

OPERUM S. AUGUSTINI.

A

IN SECUNDUM TOMUM.

Canticum

INDEX

Nundinarius

IN SECUNDUM TOMUM.

F

H

potest

Aliquod

IN SECUNDUM TOMUM.

†††††

T

V

IN SECUNDUM TOMUM.

††††††

INDEX

SCRIPTURÆ LOCA QUÆ EXPLICANTUR.

IN SECUNDUM TOMUM.

FINIS.

PRIVILEGE DU ROY.

LOUIS par la grace de Dieu Roy de France & de Navarre, à nos amez & feaux Conseillers les gens tenans nos Cours de Parlement, Maistres des Requestes ordinaires de nostre Hostel, Grand Conseil, Baillifs, Seneschaux, Prevosts ou leurs Lieutenans, & à tous nos autres Justiciers & Officiers qu'il appartiendra, salut. Nostre bien amé François Muguet nostre Imprimeur ordinaire nous a fait remontrer qu'il a cy-devant imprimé plusieurs bons livres, qui ont esté bien receus du public, & que par l'application qu'il a donnée & qu'il donne aux choses qui sont de sa profession, il s'est acquis de la reputation chez les estrangers, qui sont curieux d'acheter les livres qui sont sortis de son imprimerie, & que mesme depuis peu il a imprimé en deux beaux volumes les Capitulaires ou Ordonnances des anciens Roys de France de la premiere & seconde race nos predecesseurs de glorieuse memoire, qui est le plus beau monument qui reste aujourd'huy de l'ancien Droit François; & qu'ayant entrepris l'impression de plusieurs ouvrages considerables, qui sont d'une grande dépense, & mesme une nouvelle édition des œuvres de S. Augustin, corrigée sur une tres-grande quantité d'anciens manuscrits par les Religieux de la Congregation de S. Maur, dont la dépense reviendra à plus de cent mil livres, il se trouve obligé de recourir à nous & d'implorer nostre grace pour voir plus facilement le moyen de continuer ses travaux avec la mesme application qu'il y a donnée jusques à present. A CES CAUSES, desirant favorablement traiter ledit Muguet, & luy donner des marques de la satisfaction que nous avons des soins qu'il a pris & prend tous les jours de faire de belles impressions, & répandre sur sa personne des bienfaits qui s'étendent aussi sur sa famille, nous luy avons accordé & accordons par ces presentes signées de nostre main la continuation des privileges à luy cy-devant accordez ou cedez pour l'impression *desdits Capitulaires, des Epistres du Pape Innocent troisiéme, du livre* de Concordia sacerdotij & imperij *de feu Messire Pierre de Marca Archevesque de Paris, des Sermons & autres œuvres du Pere Claude de Lingendes & du Pere Iacques Noüet, des œuvres du P. Soyer, du Nouveau Testament & des œuvres du P. Amelote, du Nouveau Testament, de l'Histoire de l'Eglise & des autres œuvres de Messire Antoine Godeau Evesque de Vence, des Sermons du P. Castillon, de la Semaine sainte du sieur Abbé de Marolles, toutes les Heures Latines & Françoises à l'usage des Religieuses de la Visitation en grand & en petit volume, de l'office des Chevaliers de l'Ordre du S. Esprit, de l'office de l'enfant Jesus par sœur Marguerite du S. Sacrement, des discours de saint Bernard à sa sœur la Religieuse traduits par le Pere Guerin, de la Regle des Minimes par le Pere Giry, du Livre d'Eglise Diocese de Paris à l'usage des laïques, des Annales du Pere Briet, du livre du Pere Fabry* de plantis animalibus, & homine, *des trois volumes de l'ancienne & nouvelle discipline de l'Eglise du Pere Thomassin*, ensemble des ouvrages du sieur Baluze qu'il a imprimés en vertu de nos lettres de privilege ou sans icelles, pour en joüir par ledit Muguet, ses hoirs & ayans cause pendant le temps & espace de cinquante années à compter du jour que chacun desdits privileges qui luy ont esté accordez ou cedez seront expirez, & pour le regard de ceux qu'il a imprimez sans privilege, à compter du jour que les premieres impressions qu'il en pourra faire cy-aprés seront achevées, pendant lequel temps nous luy avons permis & permettons par cesdites presentes d'imprimer ou faire imprimer, vendre & debiter lesdits livres par tout nostre Royaume, Pays, Terres & Seigneuries de nostre obeïssance, tout autant de fois & en telles marges, formes & caracteres que bon luy semblera; faisant tres-expresses inhibitions & défenses à tous Libraires & Imprimeurs de nostre Royaume, Pays, Terres & Seigneuries de nostre obeïssance, & à toutes autres personnes, de quelque qualité & condition qu'elles puissent estre, d'imprimer ou faire imprimer, vendre ny debiter lesdits livres & ouvrages sans la permission dudit Muguet, ou de celuy ou de ceux qui auront droit de luy, sous pretexte d'augmentation, additions marginales, correction, changement de titre, impression estrangere, ny autrement en quelque maniere que ce soit, & mesme de reimprimer lesdites œuvres sur les anciennes copies, nonobstant le Reglement du vingt-septiéme jour du mois de Fevrier mil six cens soixante-cinq à ce contraire, auquel nous avons dérogé pour ce regard, & ce sur peine de dix mil livres d'amende, applicable un tiers à l'Hospital general de Paris, un tiers audit Muguet ou à celuy ou ceux qui auront droit de luy, & l'autre tiers au denonciateur, de confiscation des exemplaires qui se trouveront contrefaits, & de tous dépens, dommages & interests; à la charge neanmoins de mettre deux exemplaires de chacun desdits livres, à mesure qu'ils seront achevez d'imprimer pour la premiere fois, dans nostre bibliotheque publique, un dans nostre cabinet du chasteau du Louvre, & un autre dans celle de nostre amé & feal le sieur Daligre Chevalier Chancelier de France, avant que de les exposer en vente, à peine de nullité des presentes, du contenu desquelles nous vous mandons & enjoignons faire joüir & & user pleinement & paisiblement ledit Muguet & celuy ou ceux qui auront droit de luy, cessant & faisant cesser tous troubles & empeschemens. Voulons aussi qu'en mettant au commencement ou à la fin de chacun desdits livres copie ou extrait des presentes, elles soient tenuës pour deuëment signifiées, & que foy soit adjoûtée aux copies d'icelles collationnées par l'un de nos amez & feaux Conseillers Secretaires comme à l'original. Mandons au premier nostre Huissier ou Sergent sur ce requis de faire pour l'execution des presentes tous exploits, significations, défenses, saisies, & autres actes requis & necessaires, sans demander autre permission, nonobstant clameur de haro, charte Normande, Edits, Declarations, Arrests, Reglemens, Statuts, & confirmations d'iceux, oppositions ou appellations quelconques, dont si aucuns interviennent, & des contraventions à ces presentes lettres nous reservons la connoissance à nous & à nostre Conseil, & l'interdisons à tous autres Juges. Car tel est nostre plaisir. Donné au Camp devant Cambray le vingt-deuxiéme jour de Mars l'an de grace mil six cens soixante dix-sept, & de nostre regne le trente-quatriéme. Signé LOUIS. Et plus bas par le Roy, COLBERT. Et scellé du grand sceau de cire jaune.

Registré sur le Livre de la Communauté des Libraires & Imprimeurs de Paris, le douziéme Decembre mil six cens soixante-dix-huit, suivant l'Arrest de la Cour de Parlement, du 8. Avril 1653. & celuy du Conseil Privé du Roy, du 27. Février 1665. Signé, COUTEROT, Syndic.

SANCTI AUGUSTINI OPERA

TOM. I. II.

colorchecker CLASSIC
calibrite
mm